

XIX. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Čejkovice, 15.–17. června 2016

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

Brno 2016

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**

19TH INTERNATIONAL COLLOQUIUM ON REGIONAL SCIENCES

Čejkovice, June 15-17, 2016

CONFERENCE PROCEEDINGS

Brno 2016

**MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND ADMINISTRATION**

Vydavatel / Publisher:

Masarykova univerzita / Masaryk University

Editoři / Edited by:

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Recenzent sborníku / Reviewed by:

doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.

(Univerzita Palackého v Olomouci / Palacký University Olomouc, Czech Republic)

Jednotlivé příspěvky byly recenovány externími recenzenty. / Individual papers were reviewed by external reviewers.

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. Název článku. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. s. 1–5. ISBN 978-80-210-8273-1.

AUTHOR, A. Title of paper. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. pp. 1–5. ISBN 978-80-210-8273-1.

Publikace neprošla jazykovou úpravou. / Publication is not a subject of language check.

Za správnost obsahu a originalitu výzkumu zodpovídají autoři. / Authors are fully responsible for the content and originality of the articles.

© 2016 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8272-4

ISBN 978-80-210-8273-1 (online : pdf)

PROGRAMOVÝ VÝBOR / PROGRAMME COMMITTEE

doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc. (předseda/head)

*vedoucí Katedry regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
head of Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic*

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

*Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic*

doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.

*Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Department of Public Economy and Regional Development, Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovak Republic*

prof. RNDr. Viliam LAUKO, CSc.

*vedoucí Katedry regionální geografie, ochrany a plánování krajiny, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
head of Department of Regional Geography, Protection and Planning of the Landscape, Faculty of Natural Sciences, Comenius University in Bratislava, Slovak Republic*

prof. Ing. Jaroslav MACHÁČEK, CSc.

*Katedra regionálních studií, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze
Department of Regional Studies, Faculty of Economics, University of Economics, Prague, Czech Republic*

doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.

*Ústav ekonomiky a manažmentu, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Institute of Economics and Management, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovak Republic*

prof. Ing. Karel SKOKAN, Ph.D.

*Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita v Opavě
School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Czech Republic*

prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.

*rektor, Vysoká škola regionálního rozvoje
rector, The College of Regional Development, Czech Republic*

prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

*proděkan pro strategii a rozvoj, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
vice-dean for strategy and development, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic*

OBSAH

TEORETICKÁ VÝCHODISKA A ZOBECNĚNÍ VÝSLEDKŮ MODELOVÁNÍ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE ČESKÉ REPUBLIKY	22
<i>Milan VITURKA</i>	
VYUŽITIE NEOKLASICKÝCH PREDPOKLADOV KONVERGENCIE PRI ANALÝZE REGIONÁLNYCH DISPARÍT	28
<i>Radoslav KOŽIAK - Michal SUCHÝ - Michaela CHOMJAKOVÁ</i>	
PRINCÍP KOMPLEMENTARITY V KONCEPČNÝCH PŘÍSTUPOCH VYSVETLUJÍCICH ROZVOJ V PRIESTORE	36
<i>Jozef TVRDOŇ</i>	
ZHLUKOVANIE REGIÓNOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY Z ASPEKTU UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA	42
<i>Michaela CHOMJAKOVÁ - Michal SUCHÝ - Radoslav KOŽIAK - Martina DAXNEROVÁ</i>	
MAPOVÁNÍ MEZIREGIONÁLNÍCH VAZEB NA ÚROVNI NUTS2 V EVROPSKÉM PROSTORU	50
<i>Josef BOTLÍK</i>	
FUNDAMENTALS PROBLEMS OF REGIONAL COMPETITIVENESS AND REGIONAL DEVELOPMENT FACTORS IN THE CZECH REPUBLIC	59
<i>René WOKOUN</i>	
HODNOCENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ NA PŘÍKLADU ČESKÉ REPUBLIKY A SLOVENSKA	65
<i>Petr HLAVÁČEK</i>	
KONKURENCESCHOPNOST KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY	74
<i>Karolína PELANTOVÁ - Jana KOURILOVÁ</i>	
INVESTIGATION OF REGIONAL DISPARITIES IN SLOVAKIA IN PRE-CRISIS AND CRISIS PERIOD	82
<i>Stanislav KOLOŠTA</i>	
DISTRIBUTION OF COMPETITIVE PERFORMANCE BY DEA-MPI APPROACH IN COMPARISON OF RCI2010 AND RCI2013: THE CASE OF EU NUTS 2 REGIONS	90
<i>Michaela STANIČKOVÁ</i>	
APPLICATION OF COMPOSITE WEIGHTED INDICES APPROACH IN REGIONAL DISPARITIES MEASUREMENT	98
<i>Lukáš MELECKÝ</i>	
OLMOUCKÝ KRAJ Z POHLEDU VYBRANÝCH SOCIOEKONOMICKÝCH UKAZATELŮ	107
<i>Petra PALÁTOVÁ</i>	
UTILIZING THE MULTICRITERIA APPROACH FOR ALTERNATIVE REGIONAL CLASSIFICATION IN THE EU COHESION POLICY CONTEXT	116
<i>Eva MINARČIKOVÁ</i>	
HODNOCENÍ ÚSPĚŠNOSTI PROVÁDĚNÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY EU	124
<i>Petra APPLOVÁ</i>	
SPATIAL ALLOCATION OF EU COHESION POLICY FUNDING IN SLOVAKIA FOR 2007 2013	130
<i>Eva VYROSTOVÁ</i>	
EX-POST HODNOCENÍ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ	139
<i>Petr HALÁMEK</i>	
HODNOCENÍ PŘESHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE ČR – SLOVENSKO 2007-2013	145
<i>Lukáš NEVĚDĚL - Eva KUDLÁČKOVÁ</i>	
HODNOTENIE ABSORPČNEJ KAPACITY MIKROREGIÓNU TERMÁL	151
<i>Hilda KRAMÁREKOVÁ - Daša OREMUSOVÁ - Michaela ŽONCOVÁ - Alena DUBCOVÁ</i>	

THE FINANCIAL ENGINEERING INSTRUMENTS ANALYSIS AS SUPPORT OF COHESION AND INNOVATION POLICY OF THE EUROPEAN UNION	159
<i>Jaroslav JÁNSKÝ - Petr JIRÍČEK</i>	
IMPLEMENTACE KONCEPTU REGIONÁLNÍHO MANAGEMENTU VE SVOBODNÉM STÁTĚ BAVORSKO	167
<i>Lukáš KAŇKA</i>	
IMPLEMENTÁCIA ROZVOJOVÝCH STRATÉGIÍ TRNAVSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA – PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA	176
<i>Eva BALÁŽOVÁ - Maroš VALACH</i>	
METROPOLITNÍ DOHODA JAKO VÝCHODISKO PRO KOORDINACI ROZVOJE BRNĚNSKÉ METROPOLITNÍ OBLASTI	185
<i>Petr ŠAŠINKA</i>	
DIFERENCIACE LOKALIZAČNÍCH FAKTORŮ BANKOVNÍCH POBOČEK V ČESKÉ REPUBLICE	191
<i>Jan SUCHÁČEK</i>	
VELKÉ PODNIKY A JEJICH ÚSTŘEDÍ A POBOČKY V ČESKÉ REPUBLICE	196
<i>Petra DANÍŠEK MATUŠKOVÁ</i>	
VLIV LOKALIZACE VÝZNAMNÉHO INVESTORA NA MÍSTNÍ EKONOMICKÝ ROZVOJ	201
<i>Milan DAMBORSKÝ - Jozef TVRDOŇ</i>	
REGIONAL BRAND BENEFITS FOR COMPANIES – COMPARISON OF 2013 AND 2015/6	210
<i>Michal STOKLASA - Halina STARZYCZNA</i>	
REGIONÁLNÍ PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ A JEHO ZHODNOCENÍ: PŘÍKLAD MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE	218
<i>Jarmila ŠEBESTOVÁ - Šárka ČEMERKOVÁ - Zuzana PALOVÁ</i>	
ANALÝZA VÝVOJE POČTU PODNIKATELSKÝCH JEDNOTEK V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2008 - 2014	226
<i>Eva HAMPLOVÁ - Jaroslav KOVÁRNÍK</i>	
FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE SOUTH BOHEMIAN REGION	233
<i>Pavla BRŮŽKOVÁ</i>	
THE ANALYSIS OF FOREIGN TRADE DEVELOPMENT IN THE COUNTRIES OF VISEGRAD FOUR	240
<i>Jaroslav KOVÁRNÍK - Eva HAMPLOVÁ</i>	
HUTNICKÝ A KOVOZPRACUJÍCÍ PRŮMYSL V ČESKÉ REPUBLICE - DATA, EKONOMICKÁ VÝKONNOST, REGIONÁLNÍ ZAMĚSTNANOST	247
<i>Václav NOVÁK - Veronika JEŽÍKOVÁ</i>	
PROHLUBUJÍCÍ SE INTERNACIONALIZACE V TĚŽEBNÍM PRŮMYSLU ČR: REGIONÁLNÍ ANALÝZA NA PŘÍKLADU VYBRANÝCH SUROVIN	255
<i>Milada DUŠKOVÁ - Irena SMOLOVÁ - Zdeněk SZCZYRBA - David FIEDOR</i>	
VÝVOJ REGIONÁLNÍ ICT SPECIALIZACE A KONCENTRACE V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY	264
<i>Kamila TUREČKOVÁ</i>	
REGIONÁLNÍ ROZLOŽENÍ PROINOVACNÍCH ZDROJŮ V ČESKÉ REPUBLICE A JEJICH VAZBA NA VÝKONNOST	273
<i>Ivana KRAFTOVÁ - Jiří KRAFT</i>	
REGIONÁLNÍ PRODUKTIVITA PRÁCE V KONTEXTU S INOVAČNÍMI AKTIVITAMI PODNIKŮ VE ZPRACOVATELSKÉM PRŮMYSLU	282
<i>Tomáš VOLEK - Martina NOVOTNÁ - Jan KRÁTOŠKA</i>	
ZMĚNY ZAMĚSTNANOSTI VE VÝZKUMU A VÝVOJI V ČESKÝCH KRAJÍCH	289
<i>Vladimír ŽÍTEK</i>	
VZTAH MEZI PODPOROU VÝZKUMU A VÝVOJE A EKONOMICKÝM RŮSTEM	296
<i>Lucie WINKLEROVÁ</i>	

IMPLEMENTACE RIS 3 STRATEGIE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI	302
<i>Peter SVOBODA - Ivo ŘÍHA</i>	
REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ AGENTURY V KRAJÍCH ČR	309
<i>Viktorie KLÍMOVÁ</i>	
POLITICKÝ MIX PRO PODPORU INOVACÍ A KLASIFIKACE UŽÍVANÝCH NÁSTROJŮ	318
<i>Šárka FRÁNKOVÁ</i>	
TWO FACES OF REGIONAL INNOVATIVENESS – THE EVIDENCE FROM VISEGRAD GROUP STATES	325
<i>Grażyna KOZUŇ-CIEŚLAK</i>	
HNACÍ SÍLY A BARIÉRY ÚSPĚCHU INOVAČNÍCH TECHNOLOGIÍ V ČR	333
<i>Mirka WILDMANNOVÁ - Milan VENCLÍK</i>	
TRANSFER VÝSLEDKOV VÝSKUMU A VÝVOJA DO PRAXE – PŘÍPADOVÁ ŠTÚDIA	341
<i>Katarína MELICHOVÁ - Marcela CHRENEKOVÁ</i>	
PODPORA AKADEMICKÝCH SPIN-OFF PROCESOV V EURÓPE	349
<i>Marcela CHRENEKOVÁ - Katarína MELICHOVÁ - Dagmar KOZELOVÁ</i>	
POPULARIZACE VÝZKUMU A VÝVOJE V ČESKÝCH MÉDIÍCH	357
<i>Dana FRÁŇOVÁ</i>	
QUANTIFICATION OF THE DIRECT IMPACT OF THE CREATION OF JOBS CREATED BY FDI IN SELECTED REGIONS	364
<i>Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	
VZTAH BROWNFIELDS A LOKÁLNÍHO PRACOVNÍHO TRHU: PŘÍPADOVÁ STUDIE JIHOMORAVSKÉHO KRAJE	371
<i>Jakub ČERNÍK</i>	
VÝVOJ DISPARIT ČESKÝCH REGIONŮ Z HLEDISKA RŮZNÝCH ÚROVNÍ MZDOVÉ DIFERENCIACE	379
<i>Pavel ZDRAŽIL</i>	
DEVELOPMENT OF WAGE DISPARITIES IN SLOVAKIA AND THE USE OF QUANTITATIVE METHODS FOR THEIR ANALYSIS	387
<i>Milan MAROŠ - Lubomír RYBANSKÝ</i>	
METODICKÉ ZMĚNY VE VÝPOČTU UKAZATELŮ NEZAMĚSTNANOSTI (NA PŘÍKLADU ÚSTECKÉHO KRAJE)	392
<i>Šárka PALCROVÁ - Václav NOVÁK</i>	
SOCIAL CAPITAL IN TERRITORIAL DEVELOPMENT PLANNING	402
<i>Dana ŠVIHLOVÁ - Euboslava KUBIŠOVÁ</i>	
INTERCULTURAL AND SOCIAL DETERMINANTS OF THE INTERNATIONAL SKILLED LABOUR MOBILITY	410
<i>Renata ČUHLOVÁ</i>	
THE TERM „HIGHLY-SKILLED“ PROFESSIONAL AND PRACTICAL CONTEXT	417
<i>Kristína BABÍKOVÁ</i>	
POLITIKA ZAMESTNANOSTI V TRENČIANSKOM KRAJI A JEJ ANALÝZA	423
<i>Oľga PONIŠČIAKOVÁ - Martina GOGOLOVÁ - Iveta SEDLÁKOVÁ</i>	
SOCIAL INNOVATIONS IN WORK ORGANIZING: TELEWORK IN SLOVAKIA	431
<i>Mária MURRAY SVIDROŇOVÁ - Beáta Mikušová MERIČKOVÁ - Jan STEJSKAL</i>	
METODY SYSTÉMOVÉHO INŽENÝRSTVÍ V PRAXI PŘÍKLADU INDIKOVÁNÍ KVALITY ŽIVOTA V RÁMCI ANALÝZY DAT ZE SOCIÁLNÍ POLITIKY	439
<i>Martin ŠANDA - Jan MANDYS</i>	
MĚŘENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT V SOCIÁLNÍ OBLASTI	447
<i>Zuzana PALOVÁ - Jarmila ŠEBESTOVÁ</i>	
POSSIBILITIES OF QUALITY OF LIFE MEASUREMENT FOR THE NEEDS OF PUBLIC ADMINISTRATION	454
<i>Tetiana KOROVCHENKO - Jan MANDYS</i>	

OHROŽENÍ CHUDOBOU ČI SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM V MÉNĚ ROZVINUTÝCH REGIONECH EU	461
<i>Renáta HLOUŠKOVÁ</i>	
TRENČÍN REGION: A SOCIAL ANALYSIS	468
<i>Darina KUBÍČKOVÁ</i>	
TRNAVA SELF-GOVERNING REGION IN THE DIMENSIONS OF SOCIAL DEVELOPMENT FOR THE PERIOD 2016-2020	475
<i>Olga BOČÁKOVÁ</i>	
HODNOCENÍ SOCIÁLNÍ POLITIKY JAKO JEDNÉ Z KLÍČOVÝCH OBLASTÍ ŽIVOTA V OBCI	482
<i>Jan MANDYS - Monika MOJŽÍŠOVÁ - Tetiana KOROVCHENKO</i>	
ANALÝZA STAVU MATERSKÝCH ŠKŮL NA ÚROVNI SAMOSPRÁVY A PROGNÓZA BUDÚCEHO VÝVOJA S DOPADOM NA FINANCOVANIE	489
<i>Jarmila HUDÁKOVÁ</i>	
ZHODNOCENÍ VYBRANÝCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB PRO SENIORY V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY	497
<i>Renáta HALÁSKOVÁ - Martina HALÁSKOVÁ</i>	
ANALÝZA ZDRAVOTNÍCH PLÁNŮ KRAJŮ JAKO AKTU ZDRAVOTNÍ POLITIKY NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI	504
<i>Jana ROZMARINOVÁ</i>	
VÝZNAM SLEDOVÁNÍ ZDRAVOTNÍHO STAVU POPULACE PRO ROZVOJ REGIONU – VYBRANÉ DETERMINANTY ZDRAVÍ STUDENTŮ VŠ	513
<i>Kristina SOMERLÍKOVÁ - Dana HŮBELOVÁ</i>	
ROZMÍSTĚNÍ SLUŽEB V ČESKU PODLE TYPU ZNALOSTNÍ ZÁKLADNY	522
<i>Jan ŽENKA - Ondřej SLACH - Vendula REICHOVÁ</i>	
PRIESTOROVÉ ROZMIESTNENIE OBJEKTŮ KOMERČNEJ SUBURBANIZÁCIE VO VYBRANÝCH LOKALITÁCH MESTA NITRA	529
<i>Gabriela REPASKÁ - Katarína VILINOVA - Matej VOJTEK</i>	
ATRAKTIVITA MALOOBCHODNEJ VYBAVENOSTI PODĽA OBYVATEĽOV VYBRANÝCH MESTSKÝCH ČASTÍ V MESTE NITRA	537
<i>Miroslava TREMBOŠOVÁ - Alena DUBCOVÁ</i>	
DOSTUPNOST ZÁKLADNÍHO ZBOŽÍ A SLUŽEB V MĚSTECH A OBCÍCH JIHOČESKÉHO KRAJE	546
<i>Jiří DUŠEK</i>	
ATRAKTIVITA BRNĚNSKÝCH NÁKUPNÍCH CENTER PRO TEENAGERY: VAŇKOVKA NEBO OLYMPIA?	556
<i>Josef KUNC - Zdeněk DVOŘÁK</i>	
EFFICIENCY OF DELINEATION OF ADMINISTRATIVE REGIONS: A FUNCTIONAL REGION APPROACH	565
<i>Marián HALÁS - Martin ERLEBACH - Pavel KLAPKA - Martin TOMÁŠ</i>	
INNER STRUCTURE OF FUNCTIONAL REGIONS: RELATIONSHIPS BETWEEN PROTO-CENTRES	573
<i>Martin TOMÁŠ - Pavel KLAPKA - Marián HALÁS - Martin ERLEBACH</i>	
VYMEDZOVANIE FUNKČNÝCH MESTSKÝCH REGIÓNŮ– METÓDY A APLIKÁCIA NA PODMIENKY MESTSKÉHO REGIÓNU KOŠICE	580
<i>Silvia RUČINSKÁ - Eva VÝROSTOVÁ</i>	
PROBLEMATIKA VYMEZOVÁNÍ METROPOLITNÍCH OBLASTÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY S DŮRAZEM NA BRNO A OSTRAVU	589
<i>Zdeněk DVOŘÁK - Petr TONEV</i>	
VÝZNAMY „HRANICE“ PRO MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCI V POLYCENTRICKÉM SÍDELNÍM SYSTÉMU	595
<i>Robert OSMAN - Ondřej ŠERÝ - Tomáš ČERNÁK</i>	

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN SHAPING URBAN SPACE IN POLAND	605
<i>Krzysztof ROGATKA - Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK - Jadwiga BIEGAŃSKA - Stefania ŚRODA-MURAWSKA - Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA</i>	
VÝVOJ KRAJINY NA ÚZEMÍ MESTA NOVÁ BAŇA	613
<i>Lucia ŠOLCOVÁ - Zuzana RAMPÁŠEKOVÁ - Tomáš VOJTEK</i>	
VÝZNAM HODNOTY LOKALITY JAKO NEDÍLNÝ INDIKÁTOR KVALITY ŽIVOTA SPECIFICKÉHO REGIONU	621
<i>Jitka KOMINÁČKÁ - Ladislav KOMINÁČKÝ</i>	
REGIONÁLNÍ PRODUKTIVITA PRÁCE V ČESKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ	628
<i>Jan ŽENKA - Petr ŽUFAN - Ondřej SLACH - Luděk KRTIČKA - Adam PAVLÍK</i>	
EKOLOGICKÁ STOPA A EKONOMICKÝ RŮST: PLATÍ ENVIRONMENTÁLNÍ KUZNETSOVA KŘIVKA?	634
<i>Dominika TÓTHOVÁ - Jan TURČÍNEK</i>	
OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ JAKO „TÉMA“ ROZVOJOVÝCH STRATEGIÍ NAŠICH MĚST A OBCÍ	641
<i>Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ - Michael PONDĚLÍČEK</i>	
VYBRANÉ LOKALITY ENVIRONMENTÁLNÝCH ZÁŤAŽÍ ZÁPADNÉHO SLOVENSKA AKO LIMITUJÚCE FAKTORY REGIONÁLNEHO ROZVOJA	648
<i>Martin BOLTIŽIAR - Eva MICHAELI - Vladimír SOLÁR - Monika IVANOVÁ</i>	
BIOMASS USAGE AND ITS IMPACTS ON RURAL DEVELOPMENT	657
<i>Stanislav KOLOŠTA - Filip FLAŠKA</i>	
WATER MANAGEMENT PROJECTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN LEGISLATION	664
<i>Veronika ŠRANKOVÁ</i>	
SEVEROČESKÝ HNĚDOUHELNÝ REVÍR A JEHO EKONOMICKÁ, SOCIÁLNÍ A EKOLOGICKÁ NESTABILITA	673
<i>Bohumil KURKA - Josef KUNC</i>	
PODPORA UDRŽITELNÉ DOPRAVY A CYKLODOPRAVY V PROGRAMOVÉM OBDOBÍ 2014–2020: PŘÍLEŽITOSTI A BARIÉRY	682
<i>Tomáš MERTA</i>	
LONG RUN IMPACTS ASSESSMENT OF PLANNED KEY ROAD CONNECTION BETWEEN AUSTRIA AND THE CZECH REPUBLIC	691
<i>Milan VITURKA - Petr HALÁMEK - Vilém PAŘIL</i>	
STRATEGICKÉ PLÁNOVÁNÍ ČESKÝCH OBCÍ A MĚST	699
<i>Jiří JEŽEK</i>	
ROZVOJOVÝ PLÁN MĚSTA POHOŘELICE: KRITICKÁ REFLEXE	709
<i>Jakub JANURA</i>	
PŘÍČINY A ŘEŠENÍ ZMENŠOVÁNÍ MĚST	717
<i>Zdeněk ŠILHAN - Hana SVOBODOVÁ - Jan BINEK</i>	
PŘÍNOSY BENCHMARKINGU PRO ÚŘADY MĚST V ČR	727
<i>Svatava NUNVÁŘOVÁ</i>	
CRITICAL SUCCESS FACTORS OF MUNICIPALITIES	7333
<i>Petr ŘEHOŘ</i>	
BONITA OBCE AKO ZRKADLO VZDELANIA (VZDELÁVANIA) JEJ PREDSTAVITEĽOV	739
<i>Elena ŽÁRSKA</i>	
KONCEPT SMART CITIES V PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY	747
<i>Martin MAŠTÁLKA - Michael VÁVRA</i>	
MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE JAKO FAKTOR NÁKLADOVÉ EFEKTIVNOSTI A ODPADOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ OBCÍ	753
<i>Jana SOUKOPOVÁ</i>	

PARTICIPATORY BUDGET OF WROCLAW AS AN ELEMENT OF SMART CITY 3.0 CONCEPT	760
<i>Dorota BEDNARSKA-OLEJNICZAK - Jaroslaw OLEJNICZAK</i>	
THE AVAILABILITY OF DATA ON MUNICIPAL ECONOMY – CONSEQUENCE OF THE GOVERNMENTAL ACCOUNTING REFORM	767
<i>Iris ŠIMÍKOVÁ</i>	
ŠTRUKTÚRA VÝDAVKOV MIESTNEJ SAMOSPRÁVY NA SLOVENSKU V ROKOCH 2012-2014	774
<i>Andrej SOPKULIAK</i>	
ZADLUŽENOST KRAJSKÝCH SAMOSPRÁV	781
<i>Irena OPLUŠTILOVÁ</i>	
FINANCOVANIE PRENESENÉHO VÝKONU ŠTÁTNEJ SPRÁVY NA ÚSEKU MATRIK NA ÚROVNI MIESTNEJ SAMOSPRÁVY V SR	788
<i>Viera PAPCUNOVÁ - Marta URBANÍKOVÁ - Marcela KORENKOVÁ</i>	
APPROACHES TO RURAL DEVELOPMENT APPLIED IN SLOVAKIA AND ARKANSAS	796
<i>Monika BUMBALOVÁ - Marián KOVÁČIK - Denisa HANÁČKOVÁ</i>	
MEDIÁLNÍ REFLEXE HOSPODÁŘSKÉHO ŽIVOTA V KRAJSKÝCH MĚSTECH	804
<i>Tereza BENÍŠKOVÁ - Jaroslav URMINSKÝ</i>	
HOSPODÁŘSKÝ ŽIVOT REGIONŮ V MÉDIÍCH: KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ POHLED	811
<i>Jaroslav URMINSKÝ</i>	
REGIONAL LEADER AS THE PUBLIC ACTOR IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMMUNICATION OF PUBLIC POLITICS IN THE TRENČÍN SELF-GOVERNMENT REGION	818
<i>Alexander ČEMEZ</i>	
POUŽÍVÁNÍ SOCIÁLNÍCH MÉDIÍ V MUNICIPALITÁCH ČESKÉ REPUBLIKY	824
<i>Libuše SVOBODOVÁ - Jaroslava DITTRICHOVÁ</i>	
ZNAČKA ÚZEMIA AKO IMPULZ REGIONÁLNEHO ROZVOJA NA SLOVENSKU	832
<i>Magdaléna NEMČÍKOVÁ - Alfred KROGMANN - Alena DUBCOVÁ</i>	
REGIONÁLNÍ ASPEKTY VOLEBNÍHO PRAHU KRAJSKÝCH VOLEB V ČR	839
<i>Michal PINK - Josef SMOLÍK</i>	
VNÍMANIE VOLIEB NA ÚROVNI MIESTNEJ SAMOSPRÁVY Z POHLADU OBYVATEĽOV OBCÍ OKRESU NOVÉ ZÁMKY	847
<i>Katarína VILINOVÁ - Gabriela REPASKÁ - Andrea LELKEŠOVÁ</i>	
VÝVOJ A ZASTOUPENÍ ŽEN V OBEČNÍCH ZASTUPITELSTVECH OBCÍ OKRESU BRNO-VENKOV V LETECH 1994 – 2014	854
<i>Michal NAVRÁTIL</i>	
ASPEKTY DANĚ Z PŘÍJMŮ PRÁVNICKÝCH OSOB V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI	861
<i>Beáta BLECHOVÁ - Šárka SOBOTOVIČOVÁ</i>	
SHARES IN INCOME TAXES AS A BUDGET REVENUES OF URBAN-RURAL MUNICIPALITIES	868
<i>Jaroslaw OLEJNICZAK</i>	
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ A JEHO PODÍL NA VÝNOSECH DANĚ Z PŘIDANÉ HODNOTY	876
<i>Šárka SOBOTOVIČOVÁ - Beáta BLECHOVÁ</i>	
VYUŽITÍ KOEFICIENTŮ KE ZVÝŠENÍ VÝNOSŮ DANĚ Z NEMOVITÝCH VĚCÍ V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI	883
<i>Jana JANOUŠKOVÁ - Šárka SOBOTOVIČOVÁ</i>	
DOPAD FÍŠKÁLNEJ DECENTRALIZÁCIE NA VÝNOS Z DANĚ Z NEHNUTEĽNOSTÍ NA ÚROVNI MIESTNEJ SAMOSPRÁVY SR	891
<i>Eva BALÁŽOVÁ - Viera PAPCUNOVÁ - Juraj TEJ</i>	

UPLATNĚNÍ DAŇOVÉHO ODEČTU DARŮ U FYZICKÝCH OSOB V REGIONECH ČR	899
<i>Jana JANOUSHKOVÁ - Pavlína KIRSCHNEROVÁ</i>	
SPOLUPRÁCE JIHOČESKÉHO KRAJE A PŘESHRAŇIČNÍCH REGIONŮ SE ZAMĚŘENÍM NA OCHRANU OBYVATELSTVA	907
<i>Štěpán KAVAN - Lenka BREHOVSKÁ</i>	
ATRAKTIVITA ÚZEMÍ JAKO FAKTOR POHYBU OBYVATELSTVA	915
<i>Milena BOTLÍKOVÁ - Pavlína PELLEŠOVÁ - Josef BOTLÍK</i>	
POSTOJE STUDENTŮ VYSOKÝCH ŠKOL V JIHMORAVSKÉM KRAJI K IMIGRANTŮM	923
<i>Milan PALÁT</i>	
POSTOJ OBYVATEL PLZEŇSKÉHO KRAJE K PROJEKTU PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015	931
<i>Marta ŠLEHOFEROVÁ</i>	
STAKEHOLDERS PERCEPTION TOWARDS TOURISM POLICY IMPACTS	938
<i>Martin LUŠTICKÝ - Martin OBERHEL - Daria GUNINA</i>	
PODPORA CESTOVNÍHO RUCHU Z ROP REGIONU JIHOVÝCHOD V LETECH 2007-2015	946
<i>Jiří VYSTOUPIL - Richard VESELÝ</i>	
VZTAH REZIDENTŮ K ROZVOJI TURISMU: KOMPARACE DVOU KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY	954
<i>Petr JANEČEK - Jan TLUČHOŘ</i>	
VYUŽITÍ TEORIE HER V KONCEPTU DESTINATION GOVERNANCE	962
<i>Markéta BOBKOVÁ</i>	
AN INTERNATIONAL POLITICAL REGION AS A TOURIST DESTINATION – A CASE STUDY OF THE VISEGRAD GROUP	969
<i>Tomasz STUDZIENIECKI</i>	
DRUHÁ NEJVĚTŠÍ MĚSTA V4 JAKO DESTINACE CESTOVNÍHO RUCHU - POHLED STUDENTŮ VYBRANÝCH BRNĚNSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOL	977
<i>Martin ŠAUER</i>	
KOOPERÁCIA ZAJAINTERESOVANÝCH SUBJEKTOV V MESTSKÝCH CIEĽOVÝCH MIESTACH CESTOVNÉHO RUCHU	984
<i>Tomáš GAJDOŠÍK - Ludmila ŠMARDOVÁ</i>	
UPLATNENIE MANAŽMENTU CIEĽOVÉHO MIESTA V ŽILINSKOM KRAJI	992
<i>Lubica ŠEBOVÁ - Kristína POMPUROVÁ - Ján ŠEBO</i>	
FORMOVANIE ORGANIZÁCIÍ V CESTOVNOM RUCHU NA SLOVENSKU V KONTEXTE OKRESU TOPOEČANY	1000
<i>Vladimír GREŽO - Jana NĚMETHOVÁ - Marek CIVÁŇ</i>	
PŘEDPOKLADY ZÁŽITKOVÉHO TURISMU V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI SE ZAMĚŘENÍM NA VENKOVSKÝ A INDUSTRIÁLNÍ CESTOVNÍ RUCH	1008
<i>Patrik KAJZAR - Klára VÁCLAVÍNKOVÁ</i>	
VYBRANÉ FINANČNÉ NÁSTROJE PODPORY VIDIECKEHO CESTOVNÉHO RUCHU V NITRIANSKOM SAMOSPRÁVNOM KRAJI	1016
<i>Jana JARÁBKOVÁ - Lubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
ZHODNOTENIE FINANČNEJ PODPORY ROZVOJA VIDIECKEHO CESTOVNÉHO RUCHU Z „PROGRAMU CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE HU – SK“	1025
<i>Jana JARÁBKOVÁ - Lubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
KULTÚRNE DEDIČSTVO AKO PODPORA VIDIECKEHO TURIZMU	1032
<i>Katarína KOŠTIALOVÁ</i>	
MUZEJA JAKO REGIONÁLNÍ AKTÉŘI V CESTOVNÍM RUCHU – ÚSKALÍ MUZEJNÍ STATISTIKY	1040
<i>Milan PŮČEK - Michal PLÁČEK</i>	

RISING OF TOURISM ATTRACTIVENESS OF THE KARVINA REGION OWING TO CULTURAL AND SPA TOURISM	1047
<i>Pavlna PELLEŠOVÁ - Miroslava KOSTKOVÁ</i>	
INOVÁCIE AKO FAKTOR UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA HORSKÝCH STREDÍSK CESTOVNÉHO RUCHU	1055
<i>Zuzana GAJDOŠÍKOVÁ - Vanda MARÁKOVÁ</i>	
ENHANCING TOURISM SMES DEVELOPMENT THROUGH FOOD TOURISM IN THE CZECH REGIONS	1064
<i>Alžbeta KIRÁĽOVÁ - Iveta HAMARNEH</i>	
LOVECKÝ CESTOVNÍ RUCH JAKO ODVĚTVÍ S VELKÝM POTENCIÁLEM PRO ROZVOJ REGIONŮ ČR	1073
<i>Markéta KALÁBOVÁ - Josef ABRHÁM</i>	
TRADIČNÁ KULINÁRNA KULTÚRA V CESTOVNOM RUCHU (PRÍKLADY DOBREJ PRAXE Z RURÁLNEHO I URBÁNNEHO PROSTREDIA)	1080
<i>Jolana DARULOVA</i>	
REKONVERZE VŮ BRDY – ZÁKLAD RODÍCÍ SE OBLASTI CESTOVNÍHO RUCHU (NA PŘÍKLADU ZÁPADNÍ ČÁSTI BRD)	1087
<i>Alena MATUŠKOVÁ</i>	
GREEN MANAGEMENT V UBYTOVACÍCH ZAŘÍZENÍCH JAKO FAKTOR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE V KRAJI VYSOČINA	1095
<i>Petr SCHOLZ - Ivica LINDEROVÁ</i>	
DŮVODY FLUKTUÁCIE ZAMESTNANCOV HOTELOV NA SLOVENSKU	1102
<i>Milota VETRÁKOVÁ - Jaroslav KUBALA</i>	
K PROBLEMATICE VZDĚLÁVÁNÍ V CESTOVNÍM RUCHU V ČESKÉ REPUBLICE	1109
<i>Ondřej REPÍK</i>	
VÝVOJ TERCIÁRNEHO VZDELÁVANIA V SEKTORE CESTOVNÝ RUCH V SR	1119
<i>Ema MIŠUNOVÁ</i>	
VPLYV UNIVERZIÁDY AKO PUTOVNÉHO ORGANIZOVANÉHO PODUJATIA NA ROZVOJ CESTOVNÉHO RUCHU V ÚZEMÍ Z POHĽADU VYSOKOŠKOLSKÝCH ŠTUDENTOV	1128
<i>Kristína POMPUROVÁ - Radka MARČEKOVÁ</i>	
THE ROLE OF THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY INSTRUMENT IN THE TOURIST DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN – POLISH – RUSSIAN BORDERLAND	1135
<i>Tomasz STUDZIENIECKI - Valentin KORNEEVETS</i>	
SEZNAM AUTORŮ	1144

ENGLISH CONTENT

THEORETICAL BASES AND GENERALIZATION OF THE RESULTS OF REGIONAL DEVELOPMENT MODELING OF THE CZECH REPUBLIC	22
<i>Milan VITURKA</i>	
USE OF NEOCLASSICAL ASSUMPTIONS OF CONVERGENCE IN THE ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES	28
<i>Radoslav KOŽIAK - Michal SUCHÝ - Michaela CHOMJAKOVÁ</i>	
THE PRINCIPLE OF COMPLEMENTARITY IN THE CONCEPTUAL APPROACH EXPLAINING THE SPATIAL DEVELOPMENT	36
<i>Jozef TVRDOŇ</i>	
REGION CLUSTERING IN THE SLOVAK REPUBLIC FROM THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT POINT OF VIEW	42
<i>Michaela CHOMJAKOVÁ - Michal SUCHÝ - Radoslav KOŽIAK - Martina DAXNEROVÁ</i>	
MAPPING OF INTER-REGIONAL LINKS AT NUTS 2 LEVEL IN THE EUROPEAN AREA	50
<i>Josef BOTLÍK</i>	
FUNDAMENTALS PROBLEMS OF REGIONAL COMPETITIVENESS AND REGIONAL DEVELOPMENT FACTORS IN THE CZECH REPUBLIC	59
<i>René WOKOUN</i>	
EVALUATION OF COMPETITIVENESS OF REGIONS ON THE EXAMPLE OF THE CZECH REPUBLIC AND SLOVAKIA	65
<i>Petr HLAVÁČEK</i>	
COMPETITIVENESS OF REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC	74
<i>Karolína PELANTOVÁ - Jana KOURILOVÁ</i>	
INVESTIGATION OF REGIONAL DISPARITIES IN SLOVAKIA IN PRE-CRISIS AND CRISIS PERIOD	82
<i>Stanislav KOLOŠTA</i>	
DISTRIBUTION OF COMPETITIVE PERFORMANCE BY DEA-MPI APPROACH IN COMPARISON OF RCI2010 AND RCI2013: THE CASE OF EU NUTS 2 REGIONS	90
<i>Michaela STANIČKOVÁ</i>	
APPLICATION OF COMPOSITE WEIGHTED INDICES APPROACH IN REGIONAL DISPARITIES MEASUREMENT	98
<i>Lukáš MELECKÝ</i>	
OLOMOUC REGION IN TERMS OF SELECTED SOCIO-ECONOMIC INDICATORS	107
<i>Petra PALÁTOVÁ</i>	
UTILIZING THE MULTICRITERIA APPROACH FOR ALTERNATIVE REGIONAL CLASSIFICATION IN THE EU COHESION POLICY CONTEXT	116
<i>Eva MINARČIKOVÁ</i>	
EVALUATION OF THE SUCCESS MADE BY THE EU REGIONAL POLICY	124
<i>Petra APPLOVÁ</i>	
SPATIAL ALLOCATION OF EU COHESION POLICY FUNDING IN SLOVAKIA FOR 2007-2013	130
<i>Eva VYROSTOVÁ</i>	
EX-POST EVALUATION OF THE REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS	139
<i>Petr HALÁMEK</i>	
EVALUATION THE CROSS-BORDER COOPERATION CZECH REPUBLIC - SLOVAKIA 2007-2013	145
<i>Lukáš NEVĚDĚL - Eva KUDLÁČKOVÁ</i>	
EVALUATION OF THE ABSORPTION CAPACITY OF THE TERMÁL MICROREGION	151
<i>Hilda KRAMÁREKOVÁ - Daša OREMUSOVÁ - Michaela ŽONCOVÁ - Alena DUBCOVÁ</i>	

THE FINANCIAL ENGINEERING INSTRUMENTS ANALYSIS AS SUPPORT OF COHESION AND INNOVATION POLICY OF THE EUROPEAN UNION	159
<i>Jaroslav JÁNSKÝ - Petr JIRÍČEK</i>	
IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF REGIONAL MANAGEMENT IN THE FREE STATE OF BAVARIA	167
<i>Lukáš KAŇKA</i>	
THE IMPLEMENTATION OF DEVELOPMENT STRATEGIES IN TRNAVA SELF-GOVERNING REGION - CASE STUDY	176
<i>Eva BALÁŽOVÁ - Maroš VALACH</i>	
METROPOLITAN AGREEMENT AS A BASE FOR COORDINATING OF THE DEVELOPMENT OF BRNO METROPOLITAN AREA	185
<i>Petr ŠAŠINKA</i>	
DIFFERENTIATION OF LOCATION FACTORS OF BANKING AFFILIATES IN THE CZECH REPUBLIC	191
<i>Jan SUCHÁČEK</i>	
LARGE ENTERPRISES AND THEIR HEADQUARTERS AND BRANCHES IN THE CZECH REPUBLIC	196
<i>Petra DANÍŠEK MATUŠKOVÁ</i>	
IMPACT OF LOCALIZATION OF SIGNIFICANT INVESTOR ON LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT	201
<i>Milan DAMBORSKÝ - Jozef TVRDOŇ</i>	
REGIONAL BRAND BENEFITS FOR COMPANIES – COMPARISON OF 2013 AND 2015/6	210
<i>Michal STOKLASA - Halina STARZYCZNA</i>	
REGIONAL BUSINESS ENVIRONMENT EVALUATION: CASE OF MORAVIAN-SILESIA REGION	218
<i>Jarmila ŠEBESTOVÁ - Šárka ČEMERKOVÁ - Zuzana PALOVÁ</i>	
ANALYSIS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC FROM 2008 TO 2014	226
<i>Eva HAMPLOVÁ - Jaroslav KOVÁRNÍK</i>	
FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE SOUTH BOHEMIAN REGION	233
<i>Pavla BRŮŽKOVÁ</i>	
THE ANALYSIS OF FOREIGN TRADE DEVELOPMENT IN THE COUNTRIES OF VISEGRAD FOUR	240
<i>Jaroslav KOVÁRNÍK - Eva HAMPLOVÁ</i>	
METALLURGICAL AND METALWORKING INDUSTRY IN THE CZECH REPUBLIC - DATA, ECONOMIC PERFORMANCE, REGIONAL EMPLOYMENT	247
<i>Václav NOVÁK - Veronika JEŽÍKOVÁ</i>	
THE DEEPENING INTERNATIONALIZATION IN THE MINING INDUSTRY OF THE CZECH REPUBLIC: REGIONAL ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF SELECTED RAW MATERIALS	255
<i>Milada DUŠKOVÁ - Irena SMOLOVÁ - Zdeněk SZCZYRBA - David FIEDOR</i>	
DEVELOPMENT OF REGIONAL ICT SPECIALIZATION AND CONCENTRATION IN NUTS3 OF THE CZECH REPUBLIC	264
<i>Kamila TUREČKOVÁ</i>	
REGIONAL DISTRIBUTION OF PRO-INNOVATIVE SOURCES IN THE CZECH REPUBLIC AND THEIR LINKAGE TO PERFORMANCE	273
<i>Ivana KRAFTOVÁ - Jiří KRAFT</i>	
REGIONAL LABOUR PRODUCTIVITY IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN MANUFACTURING	282
<i>Tomáš VOLEK - Martina NOVOTNÁ - Jan KRÁTOŠKA</i>	
CHANGES OF EMPLOYMENT IN RESEARCH AND DEVELOPMENT IN THE CZECH REGIONS	289
<i>Vladimír ŽÍTEK</i>	

RELATIONSHIP BETWEEN RESEARCH AND DEVELOPMENT SUPPORT AND ECONOMIC GROWTH	296
<i>Lucie WINKLEROVÁ</i>	
IMPLEMENTATION OF RIS 3 STRATEGY IN THE CENTRAL BOHEMIAN REGION	302
<i>Peter SVOBODA - Ivo ŘÍHA</i>	
REGIONAL INNOVATION AGENCIES IN THE CZECH REGIONS	309
<i>Viktorie KLÍMOVÁ</i>	
POLICY MIX FOR INNOVATION SUPPORT AND CLASSIFICATION OF USED INSTRUMENTS	318
<i>Šárka FRÁNKOVÁ</i>	
TWO FACES OF REGIONAL INNOVATIVENESS – THE EVIDENCE FROM VISEGRAD GROUP STATES	325
<i>Grażyna KOZUŇ-CIEŠLAK</i>	
INNOVATIVE TECHNOLOGIES SUCCESS DRIVERS AND BARRIES IN THE CZECH REPUBLIC	333
<i>Mirka WILDMANNOVÁ - Milan VENCLÍK</i>	
TRANSFER OF RESEARCH AND DEVELOPMENT RESULTS INTO PRACTICE – A CASE STUDY	341
<i>Katarína MELICHOVÁ - Marcela CHRENEKOVÁ</i>	
Support to academic spin-off processes in Europe	349
<i>Marcela CHRENEKOVÁ - Katarína MELICHOVÁ - Dagmar KOZELOVÁ</i>	
Popularization of research and development in Czech media	357
<i>Dana FRÁŇOVÁ</i>	
QUANTIFICATION OF THE DIRECT IMPACT OF THE CREATION OF JOBS CREATED BY FDI IN SELECTED REGIONS	364
<i>Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	
RELATIONSHIP BETWEEN BROWNFIELDS AND LOCAL LABOUR MARKET: CASE STUDY OF THE SOUTH MORAVIAN REGION	371
<i>Jakub ČERNÍK</i>	
THE DEVELOPMENT OF REGIONAL DISPARITIES IN THE CZECH REPUBLIC IN TERMS OF VARIOUS LEVELS OF WAGE DIFFERENTIATION	379
<i>Pavel ZDRAŽIL</i>	
DEVELOPMENT OF WAGE DISPARITIES IN SLOVAKIA AND THE USE OF QUANTITATIVE METHODS FOR THEIR ANALYSIS	387
<i>Milan MAROŠ - Lubomír RYBANSKÝ</i>	
METHODOLOGICAL CHANGES OF UNEMPLOYMENT INDICATORS (ON THE EXAMPLE OF THE ÚSTÍ REGION)	392
<i>Šárka PALCROVÁ - Václav NOVÁK</i>	
SOCIAL CAPITAL IN TERRITORIAL DEVELOPMENT PLANNING	402
<i>Dana ŠVIHLOVÁ - Luboslava KUBIŠOVÁ</i>	
INTERCULTURAL AND SOCIAL DETERMINANTS OF THE INTERNATIONAL SKILLED LABOUR MOBILITY	410
<i>Renata ČUHLOVÁ</i>	
THE TERM „HIGHLY-SKILLED“ PROFESSIONAL AND PRACTICAL CONTEXT	417
<i>Kristína BABÍKOVÁ</i>	
EMPLOYMENT POLICY IN TRENČÍN'S REGION AND ITS ANALYSIS	423
<i>Oľga PONIŠČIAKOVÁ - Martina GOGOLOVÁ - Iveta SEDLÁKOVÁ</i>	
SOCIAL INNOVATIONS IN WORK ORGANIZING: TELEWORK IN SLOVAKIA	431
<i>Mária MURRAY SVIDROŇOVÁ - Beáta Mikušová MERIČKOVÁ - Jan STEJSKAL</i>	
METHODS OF SYSTEM ENGINEERING IN PRACTICE EXAMPLE OF INDICATING QUALITY OF LIFE IN THE DATA ANALYSIS FROM SOCIAL POLICY	439
<i>Martin ŠANDA - Jan MANDYS</i>	

MEASURING OF REGIONAL DISPARITIES IN SOCIAL SPHERE	447
<i>Zuzana PALOVÁ - Jarmila ŠEBESTOVÁ</i>	
POSSIBILITIES OF QUALITY OF LIFE MEASUREMENT FOR THE NEEDS OF PUBLIC ADMINISTRATION	454
<i>Tetiana KOROVCHENKO - Jan MANDYS</i>	
THREAT OF POVERTY OR SOCIAL EXCLUSION IN THE LESS DEVELOPED REGIONS OF THE EU	461
<i>Renáta HLOUŠKOVÁ</i>	
TRENČÍN REGION: A SOCIAL ANALYSIS	468
<i>Darina KUBÍČKOVÁ</i>	
TRNAVA SELF-GOVERNING REGION IN THE DIMENSIONS OF SOCIAL DEVELOPMENT FOR THE PERIOD 2016-2020	475
<i>Ol'ga BOČÁKOVÁ</i>	
ASSESSMENT OF SOCIAL POLICIES AS ONE OF THE KEY AREAS OF LIFE IN THE MUNICIPALITY	482
<i>Jan MANDYS - Monika MOJŽÍŠOVÁ - Tetiana KOROVCHENKO</i>	
ANALYSIS OF THE STATE KINDERGARTENS AT LOCAL GOVERNMENT LEVEL AND FORECAST FUTURE DEVELOPMENTS WITH IMPACT TO FUND	489
<i>Jarmila HUDÁKOVÁ</i>	
EVALUATION OF SELECTED SOCIAL SERVICES FOR THE ELDERLY IN REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC	497
<i>Renáta HALÁSKOVÁ - Martina HALÁSKOVÁ</i>	
ANALYSIS OF REGIONAL HEALTH PLANS AS AN ACT OF HEALTH POLICY AT REGIONAL LEVEL	504
<i>Jana ROZMARINOVÁ</i>	
THE IMPORTANCE OF MONITORING HEALTH STATUS OF THE POPULATION FOR THE DEVELOPMENT OF THE REGION - SELECTED DETERMINANTS OF UNIVERSITY STUDENTS' HEALTH	513
<i>Kristina SOMERLÍKOVÁ - Dana HÜBELOVÁ</i>	
KNOWLEDGE-BASES AND LOCATION OF SERVICES IN CZECHIA	522
<i>Jan ŽENKA - Ondřej SLACH - Vendula REICHOVÁ</i>	
SPATIAL DISTRIBUTION OF OBJECTS OF COMMERCIAL SUBURBANIZATION IN SELECTED LOCALITIES OF THE NITRA TOWN	529
<i>Gabriela REPASKÁ - Katarína VILINOVÁ - Matej VOJTEK</i>	
ATTRACTIVENESS OF RETAIL SERVICES ACCORDING TO RESIDENTS OF SELECTED URBAN PARTS OF THE NITRA TOWN	537
<i>Miroslava TREMBOŠOVÁ - Alena DUBCOVÁ</i>	
AVAILABILITY OF BASIC GOODS AND SERVICES IN TOWNS AND MUNICIPALITIES OF THE SOUTH BOHEMIAN REGION	546
<i>Jiří DUŠEK</i>	
ATTRACTIVENESS OF BRNO SHOPPING CENTRES FOR TEENAGERS: VAŇKOVKA OR OLYMPIA?	556
<i>Josef KUNC - Zdeněk DVOŘÁK</i>	
EFFICIENCY OF DELINEATION OF ADMINISTRATIVE REGIONS: A FUNCTIONAL REGION APPROACH	565
<i>Marián HALÁS - Martin ERLEBACH - Pavel KLAPKA - Martin TOMÁŠ</i>	
INNER STRUCTURE OF FUNCTIONAL REGIONS: RELATIONSHIPS BETWEEN PROTO-CENTRES	573
<i>Martin TOMÁŠ - Pavel KLAPKA - Marián HALÁS - Martin ERLEBACH</i>	
IDENTIFICATION OF FUNCTIONAL URBAN REGIONS – METHODS AND APPLICATION ON KOŠICE URBAN REGION	580
<i>Silvia RUCINSKÁ - Eva VÝROSTOVÁ</i>	

THE ISSUE OF DEFINING METROPOLITAN AREAS IN THE CZECH REPUBLIC WITH EMPHASIS ON THE BRNO AND OSTRAVA	589
<i>Zdeněk DVOŘÁK - Petr TONEV</i>	
THE MEANINGS OF 'BORDER' FOR INTER-MUNICIPAL COOPERATION IN POLYCENTRIC SETTLEMENT SYSTEM	595
<i>Robert OSMAN - Ondřej ŠERÝ - Tomáš ČERNÁK</i>	
THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN SHAPING URBAN SPACE IN POLAND	605
<i>Krzysztof ROGATKA - Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK - Jadwiga BIEGAŃSKA - Stefania ŚRODA-MURAWSKA - Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA</i>	
LANDSCAPE DEVELOPMENT OF THE NOVÁ BAŇA TOWN	613
<i>Lucia ŠOLCOVÁ - Zuzana RAMPÁŠEKOVÁ - Tomáš VOJTEK</i>	
IMPORTANCE OF LOCALITY VALUE AS AN INTEGRAL INDICATOR OF THE QUALITY OF LIFE IN A SPECIFIC REGION	621
<i>Jitka KOMINÁCKÁ - Ladislav KOMINÁCKÝ</i>	
REGIONAL LABOUR PRODUCTIVITY IN CZECH AGRICULTURE	628
<i>Jan ŽENKA - Petr ŽUFAN - Ondřej SLACH - Luděk KRTIČKA - Adam PAVLÍK</i>	
THE ECOLOGICAL FOOTPRINT AND ECONOMIC GROWTH: IS VALID THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE?	634
<i>Dominika TÓTHOVÁ - Jan TURČÍNEK</i>	
ENVIRONMENT PROTECTION AS A TOPIC OF OUR MUNICIPALITIES' STRATEGIC DEVELOPMENT PLANS	641
<i>Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ - Michael PONDĚLÍČEK</i>	
SELECTED LOCALITIES OF ENVIRONMENTAL LOADS OF WESTERN SLOVAKIA AS LIMITING FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT	648
<i>Martin BOLTŽIAR - Eva MICHAELI - Vladimír SOLÁR - Monika IVANOVÁ</i>	
BIOMASS USAGE AND ITS IMPACTS ON RURAL DEVELOPMENT	657
<i>Stanislav KOLOŠTA - Filip FLÁŠKA</i>	
WATER MANAGEMENT PROJECTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN LEGISLATION	664
<i>Veronika ŠRANKOVÁ</i>	
NORTH BOHEMIAN BROWN COAL DISTRICT AND ITS ECONOMIC, SOCIAL AND ENVIRONMENTAL VOLATILITY	673
<i>Bohumil KURKA - Josef KUNC</i>	
PROMOTING SUSTAINABLE AND BICYCLE TRANSPORTATION IN THE PROGRAMMING PERIOD 2014–2020: OPPORTUNITIES AND BARRIERS	682
<i>Tomáš MERTA</i>	
LONG RUN IMPACTS ASSESSMENT OF PLANNED KEY ROAD CONNECTION BETWEEN AUSTRIA AND THE CZECH REPUBLIC	691
<i>Milan VITURKA - Petr HALÁMEK - Vilém PAŘIL</i>	
STRATEGIC PLANNING OF CZECH MUNICIPALITIES AND TOWNS	699
<i>Jiří JEŽEK</i>	
POHOŘELICE CITY DEVELOPMENT PLAN: CRITICAL REFLECTION	709
<i>Jakub JANŮRA</i>	
CAUSES AND SOLVING OF SHRINKING CITIES	717
<i>Zdeněk ŠILHAN - Hana SVOBODOVÁ - Jan BINEK</i>	
BENEFITS OF BENCHMARKING FOR TOWN AUTHORITIES IN THE CZECH REPUBLIC	727
<i>Svatava NUNVÁŘOVÁ</i>	
CRITICAL SUCCESS FACTORS OF MUNICIPALITIES	7333
<i>Petr ŘEHOR</i>	

MUNICIPAL CREDITWORTHINESS AS A MIRROR OF EDUCATION (TRAINING) OF ITS REPRESENTATIVES	739
<i>Elena ŽÁRSKA</i>	
THE SMART CITIES CONCEPT IN THE ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC	747
<i>Martin MAŠTÁLKA - Michael VÁVRA</i>	
INTERMUNICIPAL COOPERATION AS THE FACTOR OF COST-EFFICIENCY AND MUNICIPAL WASTE MANAGEMENT	753
<i>Jana SOUKOPOVÁ</i>	
PARTICIPATORY BUDGET OF WROCLAW AS AN ELEMENT OF SMART CITY 3.0 CONCEPT	760
<i>Dorota BEDNARSKA-OLEJNICZAK - Jaroslaw OLEJNICZAK</i>	
THE AVAILABILITY OF DATA ON MUNICIPAL ECONOMY – CONSEQUENCE OF THE GOVERNMENTAL ACCOUNTING REFORM	767
<i>Iris ŠIMÍKOVÁ</i>	
EXPENDITURE STRUCTURE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN SLOVAKIA 2012-2014	774
<i>Andrej SOPKULIAK</i>	
REGIONAL AUTHORITIES' DEBT	781
<i>Irena OPLUŠTILOVÁ</i>	
FINANCING OF TRANSFERRED EXECUTION OF THE STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF REGISTRY OFFICES ON THE LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC	788
<i>Viera PAPCUNOVÁ - Marta URBANÍKOVÁ - Marcela KORENKOVÁ</i>	
APPROACHES TO RURAL DEVELOPMENT APPLIED IN SLOVAKIA AND ARKANSAS	796
<i>Monika BUMBALOVÁ - Marián KOVÁČIK - Denisa HANÁČKOVÁ</i>	
MEDIA REFLECTION OF ECONOMIC LIFE IN REGIONAL CAPITALS	804
<i>Tereza BENÍŠKOVÁ - Jaroslav URMINSKÝ</i>	
ECONOMIC LIFE OF REGIONS IN THE MEDIA: QUANTITATIVE AND QUALITATIVE VIEW	811
<i>Jaroslav URMINSKÝ</i>	
REGIONAL LEADER AS THE PUBLIC ACTOR IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMMUNICATION OF PUBLIC POLITICS IN THE TRENČÍN SELF-GOVERNMENT REGION	818
<i>Alexander ČEMEZ</i>	
UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA IN MUNICIPALITIES IN THE CZECH REPUBLIC	824
<i>Libuše SVOBODOVÁ - Jaroslava DITTRICHOVÁ</i>	
PLACE BRAND AS AN IMPULSE FOR REGIONAL DEVELOPMENT IN SLOVAKIA	832
<i>Magdaléna NEMČÍKOVÁ - Alfred KROGMANN - Alena DUBCOVÁ</i>	
REGIONAL ASPECTS OF THE ELECTORAL THRESHOLD OF REGIONAL ELECTIONS IN THE CZECH REPUBLIC	839
<i>Michal PINK - Josef SMOLÍK</i>	
PERCEPTION OF ELECTIONS AT THE LOCAL GOVERNMENT LEVEL BY RESIDENTS OF MUNICIPALITIES IN THE NOVÉ ZÁMKY DISTRICT	847
<i>Katarína VILINOVÁ - Gabriela REPASKÁ - Andrea LELKEŠOVÁ</i>	
DEVELOPMENT AND REPRESENTATION OF WOMEN IN MUNICIPAL GOVERNMENTS IN THE BRNO-VENKOV DISTRICT IN 1994 – 2014	854
<i>Michal NAVRÁTIL</i>	
ASPECTS OF CORPORATE INCOME TAX IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION	861
<i>Beáta BLECHOVÁ - Šárka SOBOTOVIČOVÁ</i>	

SHARES IN INCOME TAXES AS A BUDGET REVENUES OF URBAN-RURAL MUNICIPALITIES	868
<i>Jaroslav OLEJNICZAK</i>	
MORAVIAN- SILESIA REGION SHARE ON REVENUES OF VALUE ADDED TAX	876
<i>Šárka SOBOTOVIČOVÁ - Beáta BLECHOVÁ</i>	
UTILIZATION OF COEFFICIENTS TO INCREASE IMMOVABLE PROPERTY TAX REVENUES IN THE MORAVIAN SILESIA REGION	883
<i>Jana JANOUSHKOVÁ - Šárka SOBOTOVIČOVÁ</i>	
THE IMPACT OF THE FISCAL DECENTRALIZATION ON THE TAX REVENUE OF REAL ESTATE TAX ON THE LOCAL SELF-GOVERNMENT OF THE SLOVAK REPUBLIC	891
<i>Eva BALÁŽOVÁ - Viera PAPCUNOVÁ - Juraj TEJ</i>	
THE USE OF A TAX DEDUCTION TO DONATIONS OF INDIVIDUALS IN THE CZECH REGIONS	899
<i>Jana JANOUSHKOVÁ - Pavlína KIRSCHNEROVÁ</i>	
COOPERATION OF SOUTH BOHEMIA AND CROSS-BORDER REGIONS WITH A FOCUS ON CIVIL PROTECTION	907
<i>Štěpán KAVAN - Lenka BREHOVSKÁ</i>	
THE ATTRACTIVENESS OF THE AREA AS A FACTOR OF POPULATION MOVEMENTS	915
<i>Milena BOTLÍKOVÁ - Pavlína PELLEŠOVÁ - Josef BOTLÍK</i>	
ATTITUDES OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE SOUTH MORAVIAN REGION TOWARDS IMMIGRANTS	923
<i>Milan PALÁT</i>	
RESIDENTS' ATTITUDE TO THE PISEN - EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2015 PROJECT	931
<i>Marta ŠLEHOFEROVÁ</i>	
STAKEHOLDERS PERCEPTION TOWARDS TOURISM POLICY IMPACTS	938
<i>Martin LUŠTICKÝ - Martin OBERHEL - Daria GUNINA</i>	
TOURISM SUPPORT FROM ROP SOUTHEAST IN YEARS 2007-2015	946
<i>Jiří VYSTOUPIL - Richard VESELÝ</i>	
THE RELATIONSHIP OF RESIDENTS TO THE DEVELOPMENT OF TOURISM: A COMPARISON OF TWO REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC	954
<i>Petr JANEČEK - Jan TLUČHOŘ</i>	
THE USE OF GAME THEORY IN THE DESTINATION GOVERNANCE CONCEPT	962
<i>Markéta BOBKOVÁ</i>	
AN INTERNATIONAL POLITICAL REGION AS A TOURIST DESTINATION – A CASE STUDY OF THE VISEGRAD GROUP	969
<i>Tomasz STUDZIENIECKI</i>	
V4 SECOND CITIES AS A TOURIST DESTINATION – A VIEW OF STUDENTS SELECTED BRNO UNIVERSITIES	977
<i>Martin ŠAUER</i>	
COOPERATION OF STAKEHOLDERS IN URBAN TOURISM DESTINATIONS	984
<i>Tomáš GAJDOŠÍK - Ludmila ŠMARDOVÁ</i>	
DESTINATION MANAGEMENT APPLICATION IN THE ŽILINA REGION	992
<i>Lubica ŠEBOVÁ - Kristína POMPUROVÁ - Ján ŠEBO</i>	
FORMATION OF TOURISM ORGANIZATIONS IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF THE TOPOLEČANY DISTRICT	1000
<i>Vladimír GREŽO - Jana NĚMETHOVÁ - Marek CIVÁŇ</i>	
PREREQUISITES ADVENTURE TOURISM IN THE MORAVIAN REGION WITH A FOCUS ON RURAL AND INDUSTRIAL TOURISM	1008
<i>Patrik KAJZAR - Klára VÁCLAVÍNKOVÁ</i>	

SELECTED FINANCIAL TOOLS FOR SUPPORT OF RURAL TOURISM IN NITRA SELF-GOVERNING REGION	1016
<i>Jana JARÁBKOVÁ - Ľubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
ASSESSMENT OF FINANCIAL SUPPORT FOR RURAL TOURISM DEVELOPMENT FROM “HU SK CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME“	1025
<i>Jana JARÁBKOVÁ - Ľubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
CULTURAL HERITAGE AS A SUPPORT FOR RURAL TOURISM	1032
<i>Katarína KOŠTIALOVÁ</i>	
MUSEUMS AS REGIONAL PLAYERS IN TOURISM – THE PITFALLS OF MUSEUM STATISTICS	1040
<i>Milan PŮČEK - Michal PLÁČEK</i>	
RISING OF TOURISM ATTRACTIVENESS OF THE KARVINA REGION OWING TO CULTURAL AND SPA TOURISM	1047
<i>Pavína PELLEŠOVÁ - Miroslava KOSTKOVÁ</i>	
INNOVATIONS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN MOUNTAIN DESTINATIONS	1055
<i>Zuzana GAJDOŠÍKOVÁ - Vanda MARÁKOVÁ</i>	
ENHANCING TOURISM SMES DEVELOPMENT THROUGH FOOD TOURISM IN THE CZECH REGIONS	1064
<i>Alžbeta KIRÁĽOVÁ - Iveta HAMARNEH</i>	
HUNTING TOURISM AS A SECTOR WITH GREAT POTENTIAL FOR THE DEVELOPMENT OF CZECH REGIONS	1073
<i>Markéta KALÁBOVÁ - Josef ABRHÁM</i>	
TRADITIONAL CULINARY CULTURE IN TOURISM (GOOD PRACTICES IN RURAL AND URBAN ENVIRONMENT)	1080
<i>Jolana DARULOVÁ</i>	
RECONVERSION OF BRDY MILITARY DISTRICT – BASIS OF NASCENT TOURISM (ON EXAMPLE OF THE WESTERN PART OF BRDY)	1087
<i>Alena MATUŠKOVÁ</i>	
GREEN MANAGEMENT IN ACCOMMODATION FACILITIES AS A FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE VYSOČINA REGION	1095
<i>Petr SCHOLZ - Ivica LINDEROVÁ</i>	
REASONS FOR EMPLOYEE TURNOVER IN HOTELS IN SLOVAKIA	1102
<i>Milota VETRÁKOVÁ - Jaroslav KUBALA</i>	
ON THE ISSUE OF EDUCATION WITHIN THE CONTEXT OF TOURISM IN THE CZECH REPUBLIC	1109
<i>Ondřej REPÍK</i>	
DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE TOURISM SECTOR IN SLOVAKIA	1119
<i>Ema MIŠŮNOVÁ</i>	
IMPACT OF UNIVERSIADE AS CHALLENGE EVENT TO THE TOURISM DEVELOPMENT ON THE AREA FROM THE UNIVERSITY STUDENTS PERSPECTIVE	1128
<i>Kristína POMPUROVÁ - Radka MARČEKOVÁ</i>	
THE ROLE OF THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY INSTRUMENT IN THE TOURIST DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN – POLISH – RUSSIAN BORDERLAND	1135
<i>Tomasz STUDZIENIECKI - Valentin KORNEEVETS</i>	
LIST OF AUTHORS	1144

ÚVOD

Vážení příznivci regionálních věd, po roce máme opět tu čest představit vám sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia o regionálních vědách. Při jeho tvorbě jsme letos věnovali ještě o poznání větší pozornost tomu, aby předložené texty korespondovaly s tematickým zaměřením konference. I proto jsme museli řadu autorů odmítnout. Současně jsme zpřísnili podmínky recenzního řízení, což podle našeho přesvědčení vedlo k dalšímu zvýšení kvality publikovaných článků.

Nyní tedy máte jedinečnou příležitost začíst se do příspěvků, které vás provedou všemi myslitelnými oblastmi regionálně orientovaného výzkumu. Jistě si zde každý najde příspěvky řešící témata blízka jeho zaměření. Domníváme se, že sborník představuje vhodnou platformu pro navázání nových pracovních kontaktů, které jsou nezbytné pro další směřování výzkumu na univerzitách i dalších výzkumných pracovištích. Jsme nesmírně rádi, že se sborníky z předchozích ročníků kolokvia těší mimořádnému zájmu, o čemž vypovídají jak citace ve Web of Science, tak v dalších databázích. Co považujeme za stejně důležité, je míra osobní aktivní účasti, která je i letos značná. To nás již dnes naplňuje optimismem směrem k jubilejnímu ročníku kolokvia, který chystáme na příští rok. Nechť je pro vás předložený sborník tou nejlepší pozvánkou.

INTRODUCTION

Dear friends of regional sciences, After a year, we once again have the honour to present you with the proceedings of the international colloquium on regional sciences. This year, we have devoted even larger attention so that the texts presented correspond with the thematic focus of the conference. That is why we had to reject many authors. At the same time, we have tightened the conditions of the review process, which, in our opinion, led to a better quality of the articles published.

As a result, you have a unique opportunity to read papers that will walk you through all the possible areas of region-oriented research. Everyone will definitely find contributions that elaborate on the topics close to his or her focus. We believe that the proceedings represent an appropriate platform for the establishment of new contacts, which are necessary for further development of research at universities and other research workplaces.

We are very pleased that the proceedings from the previous years of the colloquium enjoy special interest, as proved by citations at the Web of Science and other databases. What we also consider very important is the level of personal active participation, which is tremendous even this year. This fact makes us optimistic as regards the jubilee colloquium we are preparing for the next year. We hope the proceedings submitted will be the best invitation for you.

Viktorie Klímová
Vladimír Žitek
(editoři/editors)

www.econ.muni.cz/kolokvium
www.econ.muni.cz/colloquium

TEORETICKÁ VÝCHODISKA A ZOBECNĚNÍ VÝSLEDKŮ MODELOVÁNÍ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE ČESKÉ REPUBLIKY

THEORETICAL BASES AND GENERALIZATION OF THE RESULTS OF REGIONAL DEVELOPMENT MODELING OF THE CZECH REPUBLIC

MILAN VITURKA

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Region. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: viturka@econ.muni.cz

Anotace

Hlavním cílem článku je poskytnout vybrané informace o výsledcích výzkumu regionálního rozvoje dosažených na mém pracovišti. V tomto směru je předně potřebné zmínit původní modely kvality podnikatelského prostředí a kvality sociálního prostředí. Tyto modely umožňují posoudit nejen dosažený stupeň rozvoje regionů různého hierarchického významu, ale i úroveň jejich integrace považované za důležitý předpoklad udržitelného rozvoje (viz výsledky případové studie České republiky). Syntéza získaných výsledků pak umožnila formulovat novou pracovní teorii nazvanou teorie integrovaného a udržitelného regionálního rozvoje, která respektuje zákonitosti vývojové diferenciaci sociálních systémů v post-industriální společnosti. Významná pozornost je rovněž věnována ilustrativním příkladům hodnocení integračních procesů a udržitelnosti rozvoje a jejich formalizaci.

Klíčová slova

regionální rozvoj, podnikatelské prostředí, sociální prostředí, póly a osy rozvoje

Annotation

The main aim of the paper is to provide selective information about the results of regional development research achieved in my workplace. In this direction firstly it should be noted the original models of quality of business environment and quality of social environment. These models enable to assess not only the achieved level of regional development of various hierarchical importance, but also the level of their integration considered as an important prerequisite for sustainable development (see the results of a case study of the Czech Republic). The synthesis of obtained results allowed formulation of a new working theory called the theory of integrative and sustainable regional development that respects the regularities of development differentiation of social systems in the post-industrial society. Significant attention is also paid to the illustrative example of evaluation of integration processes and sustainability and their formalization.

Key words

regional development, business environment, social environment, poles and axis of development

JEL classification: R10, R15

Úvod

Regionální rozvoj se v České republice stal významným společensko-vědním tématem, kterému se věnuje řada odborníků z různých oborů. Výrazně převažují empirické studie (viz např. Rajčáková, Švecová, 2012; Hlaváček, 2013; Žitek, Klímová, 2015; Jirásková, 2015), menší pozornost je věnována

teoretickým otázkám, na které je proto zaměřen tento příspěvek. Upozornit je třeba i na terminologické otázky, zejména na časté zaměňování pojmů růst a rozvoj. Rozvoj je komplexnějším pojmem než růst, neboť klade důraz na kvalitativní změny a jejich šíření prostřednictvím dělby práce a dalších sociálních vztahů. Jeho udržitelnost se potom nachází v přímé úměře s prohlubováním vnitřní (stimulace harmonických vztahů v rámci společenských systémů) i vnější (regulace disharmonických vztahů společenských a přírodních systémů) rovnováhy. Toto holistické pojetí lze účelně využít pro modelování regionálního rozvoje a jeho zasazení do relevantního teoreticko-metodického rámce. Praktickým cílem je pak vytvoření koncepčně a metodicky sjednocené platformy umožňující co nejkompaktnější posouzení dosaženého stavu rozvoje jednotlivých regionů (Víturka, 2014). V tomto směru je položen hlavní důraz na integrační procesy chápané jako základ společenského pohybu, jehož hybnou silou je hospodářský růst, optimálním směrem udržitelný rozvoj a hlavním smyslem zvyšování kvality života.

1. Modelování regionálního rozvoje

Vypracovaný přístup k regionálnímu modelování, verifikovaný na České republice, vychází ze dvou základních komponent: kvality podnikatelského prostředí/KPP a kvality sociálního prostředí/KSP (Víturka et al. 2010 a 2013). Obě komponenty zahrnují šestnáct faktorů reflektujících územně vázané lokalizační/rozvojové preference firem (obchodní, pracovní, infrastrukturní, lokální, cenové a environmentální faktory) a residenční preference obyvatel (sociální, demografické, urbanistické, socio-infrastrukturní a environmentální faktory). Lze je chápat jako účelně sjednocené agregace faktorů, které v souladu s empirickým potvrzením jejich dobré vypovídací schopnosti výrazně ovlivňují socioekonomický rozvoj jak na úrovni nodálních mikroregionů – ztotožněných v našem případě s územními obvody pověřených obcí s rozšířenou působností 3. stupně/ORP, tak na úrovni nadřazených mezoregionů – v našem případě krajů. Komplexní syntéza výsledků celkem tří analýz KPP provedených na Ekonomicko-správní fakultě MU v letech 1996 až 2010 (včetně sekundárních analýz vedlejších komponent využití lidských zdrojů/VLZ a inovační potenciál firem/IPF) umožnila sestavit první prostorový model regionálního rozvoje České republiky. Na rozdíl od tradičních modelů aplikace modelů KPP a KSP umožňuje metodicky ukotvenou identifikaci pólů a os rozvoje jako dominantních prostorových struktur společenských systémů: nadprůměrné hodnoty KPP a potažmo i KSP v případě pólů rozvoje a pozitivní odchylky reálných od teoretických hodnot KPP (s významnými vazbami na míru nezaměstnanosti jako významného ukazatele KSP) zohledňující jejich závislost na populační velikosti mikroregionů v případě rozvojových os. Na základě typologie vycházející z modelů KPP a KSP byl mj. posouzen konkurenční potenciál krajů, které byly rozděleny na kraje s vynikajícím konkurenčním potenciálem – typ A, kraje s dobrým konkurenčním potenciálem – typ B a kraje se slabším konkurenčním potenciálem – typ C (Víturka a kol., 2010).

Póly rozvoje (jde téměř vždy o krajská města) představují hlavní centra tvorby ekonomických a sociálních efektů a osy rozvoje pak hlavní kanály jejich šíření do okolí. Tyto struktury je v souladu s funkční komplexitou společenských systémů potřebné analyzovat podle jednotlivých hierarchických úrovní. Mikroregionální úroveň představují nodální regiony s polaritou typu nodální centrum – zázemí. V jejich rámci jsou řešeny nerovnováhy v rozložení společenských funkcí, zejména nerovnováhy mezi obytnými a pracovními a obytnými a obslužnými funkcemi jednotlivých sídel. Nejsilnějším procesem je dojíždka za prací a primárně tedy jde o ekonomickou integraci spojenou s tvorbou regionálních pracovních trhů – integrace na bázi pracovních interakcí. Na mezoregionální úrovni s polaritou typu krajské centrum – podřízené mikroregiony lze za nejsilnější integrační proces považovat kooperační vazby mezi firmami – integrace na bázi produkčních interakcí. K tomu je účelné uvést, že ve většině rozvinutých zemí lokální a regionální ekonomika tvořená malými a středními firmami má přibližně 2/3 podíl na tvorbě přidané hodnoty. Integrační role makroregionální/národní úrovně s polaritou typu hlavní město/nejvýznamnější pól rozvoje – podřízené mezoregiony spočívá především ve správních funkcích vykonávaných státem (doplňovaných strategickými manažerskými funkcemi v soukromém sektoru) – integrace na bázi správních interakcí. Na globální úrovni s polaritou typu globální pól rozvoje – podřízené makroregiony jsou pak nejvýznamnějším integračním procesem obchodní vztahy – integrace na bázi obchodních interakcí (na všech úrovních s výjimkou mikroregionální jsou za účelem zohlednění

geografických specifik rozvojové osy dodatečně členěny na osy nižšího a vyššího prostorového významu – viz tab. 1). S těmito integračními procesy spojená územní dělba práce mění způsoby dosažení optimální alokace zdrojů a rozšiřuje tak hranice výrobních možností firem. Generované synergické efekty přispívají k naplňování evropské ideje polycentrických sídelních systémů, kdy firmy lokalizované v rozvojových pólech s vysokým potenciálem externích úspor a diverzifikovanou ekonomikou mají předpoklady pro produkci hi-tech výrobků a vyšších služeb, zatímco firmy lokalizované ve specializovaných podřízených centrech mají vhodné předpoklady pro koncentrovanou produkci standardizovaných výrobků a služeb založených na kodifikovaných znalostech a využívání interních úspor z rozsahu, které jsou v pólech rozvoje často negovány působením urbanistických ztrát (viz např. Černý, et al., 2012).

Tab. 1: Základní determinanty prostorového uspořádání společenských systémů (modifikace)

hierarchická úroveň	hlavní nositelé polarizace	hlavní nositelé integrace	hlavní typy interakcí	klíčové struktury
mikroregionální	rozvojová (nodální) centra	nodální procesy	pracovní	zaměstnavatelé, zaměstnanci
mezoregionální	póly rozvoje národního významu	rozvojové osy regionálního a národního významu	produkční	významné firmy, územní správa
makroregionální	póly rozvoje nadnárodního významu	rozvojové osy národního a nadnárodního významu	správní	státní správa, ústředí velkých firem
globální	póly rozvoje globálního významu	rozvojové osy nadnárodního a globálního významu	obchodní	mezinárodní společnosti, TNC*

* TNC = nadnárodní firmy (transnational corporations).

Zdroj: Viturka a kol., 2010, vlastní zpracování.

Ze strategického pohledu je užitečné uvedené informace doplnit v tom smyslu, že zatímco vznik a dynamika pólů rozvoje jsou výsledkem historického vývoje a samoorganizace ekonomiky (pokusy o iniciaci vzniku nových pólů rozvoje byly obvykle neúspěšné), pak podpora tvorby rozvojových os představuje významnou příležitost pro stimulaci regionálního rozvoje. Šíření pozitivních rozvojových efektů z pólů rozvoje totiž významně přispívá ke snižování regionálních disparit a k překonávání rozvojových limitů podřízených regionů.

2. Teorie integrovaného a udržitelného regionálního rozvoje (stručný nástin a formalizace)

Výsledky modelování regionálního rozvoje se spolu s vybranými poznatky nejznámějších teorií regionálního rozvoje (viz např. McCann 2009, Blažek, Uhlíř 2011) staly základem originální teorie integrovaného a udržitelného regionálního rozvoje, objasňující působení zákonitostí vývojové diferenciaci v post-industriálním období spojeném s přechodem od koncentrace jevů ke koncentraci vztahů. Teorie interpretuje KPP a KSP jako externí determinanty rozvoje socioekonomických aktivit působící v interakci s interními procesy tvorby technických, ekonomických a sociálních inovací jako nositelů společenského pohybu. V tomto kontextu jsou zároveň vytvářeny primární předpoklady udržitelného rozvoje, za jehož základní indikátor je považována dynamická rovnováha KPP a KSP. (toto pojetí naznačuje nadčasové vazby konkurenceschopnosti a udržitelného rozvoje).

Z hlediska percepce rozvojového potenciálu regionů lze konstatovat, že zvyšování KPP stimuluje rozvoj podnikatelských aktivit (s příznivými dopady na zaměstnanost) a v interakci s KSP rozhoduje o všeobecné atraktivitě regionů. Hlavním výsledkem těchto procesů je socioekonomická diferenciaci regionů vyznačující se díky hierarchickému uspořádání společenských systémů poměrně značnou inercií. Příslušné póly rozvoje jsou nositeli vývojově vyšších jevů, které jsou po příznivém testu odpovídající poptávky šířeny do jejich okolí. Z hlediska percepce těchto procesů pak platí, že se koncentrují na rozvojové osy, které tak vykonávají nezastupitelnou roli v konvergenci ekonomické úrovně regionů. K tomu je vhodné připomenout, že podle konceptu podmíněné beta-konvergence k

vyrovnávání ekonomické úrovně dochází pouze u zemí resp. regionů s podobnou produkční funkcí (Solow, 1956). Podle teorie hierarchie reality (Hampl, 1996) se konvergence vztahuje zejména na vývojově nižší jevy, které ztratily svoji původní výjimečnost. Lze připomenout i silně deterministickou teorii ziskových cyklů předpokládající, že jednotlivé regiony jsou disponovány pro výrobu určitých výrobků v závislosti na jejich životním cyklu – nejvyspělejší regiony pro nové výrobky a méně vyspělé regiony pro standardní výrobky. Z toho lze vyvozovat, že neoklasický předpoklad automatického obnovování rovnováhy v regionálním rozvoji (praktická aplikace např. Nevima, Majerová, 2015) se v praxi uplatňuje spíše výjimečně. Popsané procesy v interakci s institucionálním uspořádáním státu tvoří podstatu mechanismu regionální diferenciace jako nedílné součásti evoluce tj. vývoje od nižších/méně komplexních jevů k vyšším/více komplexním jevům.

V další části jsou stručně popsány ilustrativní příklady integračních procesů působících na mikroregionální a mezoregionální úrovni. Pokud jde o první úroveň, jde o procesy spojené s vytvářením nodálních mikroregionů. Primární potenciál těchto procesů lze interpretovat pomocí mezní míry mobility pracovních sil M_m , určené poměrem mezi přírůstkem příjmů P_p a přírůstkem nákladů P_n spojených s dojížděním do zaměstnání:

$$M_m = \frac{P_p}{P_n}$$

Nodální regiony se ve shodě s prointegračním působením procesů vyššího řádu sdružují v rámci mezoregionů/krajů, jejichž významové postavení odráží důležitost příslušných metropolí (póly rozvoje národního a nadnárodního významu). V tomto ohledu logicky hraje zásadní roli integrační potenciál pólů rozvoje P_{ij} , který lze vyjádřit následujícím způsobem:

$$P_{ij} = \frac{p_i * p_j}{d_{ij} * s_{ij}}$$

kde proměnné p_i a p_j představují hodnoty KPP sousedících pólů rozvoje, proměnná d_{ij} jejich vzdálenost vyjádřenou na základě identifikace optimálního silničního spojení (určující přepravní náklady) a proměnná s_{ij} pak jejich sociální vzdálenost vyjádřenou mírou podobnosti hodnot KSP (určující transakční náklady).

Póly rozvoje (v souladu s jejich integračním potenciálem) indukují tvorbu rozvojových os, které výrazně přispívají k prohlubování horizontální integrace ekonomiky a potenciálně tak zlepšují i podmínky pro vertikální integraci místních firem do globálních sítí nadnárodních firem (z ekonomického pohledu je pro vertikální integraci oproti horizontální integraci typická spíše orientace na snižování transakčních než přepravních nákladů). Tyto osy odrážejí rozvojové tendence mezilehlých mikroregionů M_{ij} , které lze souhrnně vyjádřit pomocí váženého poměru kladných a záporných odchylek skutečných hodnot od teoreticky příslušných hodnot KPP (odvozených z mocninné funkce její závislosti na populační velikosti mikroregionů).

$$M_{ij} = \sum_{i=1}^n \frac{1+(a*v)}{1-(b*v)}$$

kde zápis $a*v$ představuje součin kladných odchylek stimulujících vznik os rozvoje a zápis $b*v$ součin opačně působících (hospodářská marginalizace) záporných odchylek, vážených v obou případech počtem obyvatel příslušných mikroregionů.

Poslední matematický zápis pak v duchu konceptu udržitelného rozvoje představuje jednoduchou (komparativní) míru dynamické rovnováhy společenských systémů na příkladu vybraného regionu R_i , interpretované pomocí složeného ukazatele označeného jako hrubá míra rovnováhy:

$$R_i = \sum_{i=1}^n (x_i - \mu) + (y_i - \mu)$$

kde výraz $x_i - \mu$ vyjadřuje odchylku KPP a výraz $y_i - \mu$ pak odchylku KSP daného regionu od příslušného regionálního průměru μ .

Dobrou vypovídací schopnost nové teorie dokládají následující empiricky verifikované skutečnosti:

- silné pozitivní vazby KPP a HDP (ve sledovaném období dosáhl korelační koeficient hodnoty 0,95)
- pozitivní vazby KPP a KSP
- pozitivní vazby KPP s IPF a VLZ
- prokázaná závislost mezi KPP a v menší intenzitě i KSP a základní významovou pozici mikroregionů vyjádřenou počtem obyvatel.
- prokázaná využitelnost modelu KPP a selektivně i KSP pro exaktní vymezení pólů a os rozvoje.

Zasazení výše představené teorie do explanačního rámce nabídkově orientovaných endogenních teorií hospodářského růstu je pak možné demonstrovat pomocí regionální modifikace produkční funkce:

$$Y_r = A \cdot f(L^a, K^b, I^x)$$

Y_r – úroveň regionálního výstupu

A – souhrnná proměnná (územně vázané faktory rozvoje)

L – práce (a – elasticita substituce práce)

K – kapitál (b – elasticita substituce kapitálu)

I – inovace (x – pozitivní externality generované rozvojem znalostního kapitálu).

V tomto směru komponenta KPP tvoří věcnou podstatu souhrnné proměnné A (vzhledem k regionální dimenzi popsané produkční funkce je abstrahováno od územně volných a tedy spontánním způsobem působících faktorů) a vedlejší komponenty VLZ a IPF jsou pak obecně zahrnuty v rámci proměnných L (reflexe vlivu odvětvové struktury na zaměstnanost) a I (reflexe vlivu tvorby a akumulace inovací na zaměstnanost). Významným spojovacím článkem mezi KPP a KSP je dlouhodobá konkurenceschopnost, jejímž základem je podnikatelská a residenční atraktivita regionů – v tomto směru pak považujeme známou definici konkurenceschopnosti jako schopnost regionů/států generovat vysoké příjmy a zaměstnanost při jejich vystavení vnější konkurenci (viz European Commission 1999) za redukcionistickou.

Závěr

V souladu se zvyšováním vzájemné závislosti/interdependence dochází v globalizované ekonomice k postupnému oslabování významu národních hospodářských politik a na druhé straně k posilování významu flexibilnějších regionálních politik (viz např. Procházková et al, 2015). S tím koresponduje zvyšující se poptávka po odborných studiích, modelech a teoriích zohledňujících problémy regionálního rozvoje v současném post-industriálním období. Náš výzkum jasně prokázal, že vytváření a prohlubování vnitřně integrovaných prostorových systémů pólů a os rozvoje významným způsobem zvyšuje regionální konkurenceschopnost, kterou je nutné chápat i jako primární základ dlouhodobě udržitelného rozvoje. Z toho vyplývá zásadní význam systematické podpory integračních procesů jako součásti hospodářské politiky (se zvláštním důrazem na její regionální komponentu).

Ze širšího pohledu výsledky komplexního modelování prostorových vztahů ve shodě s řadou dalších analýz (např. Harvey 1985) potvrzují, že dosažení stavu dynamické rovnováhy společenských systémů závisí na institucionální regulaci nepříznivých dopadů ekonomického růstu na kvalitu života. Tento závěr koresponduje se samoorganizační teorií (Luhmann 1982) podle níž společenské systémy mohou reprodukovat sami sebe, pokud existuje dynamická komunikace mezi jejich elementy. Z praktického pohledu lze samoorganizaci chápat jako výsledek vzájemného působení pozitivních a negativních vztahů, díky kterým narůstá komplexita vnitřní organizace společenských systémů na všech hierarchických úrovních. S tím spojený fenomén dynamické rovnováhy tak zdůrazňuje nadčasový rozměr teorie integrovaného a udržitelného regionálního rozvoje, kdy za prioritní otázku již není považována kvantifikace perspektivních růstových trendů, nýbrž správná percepce a z ní vycházející optimalizace vztahů hlavních komponent společenských systémů. V souladu s holistickým chápáním udržitelnosti (Hooling 2001) je položen strategický důraz na vnitřní potenciál, propojenost a adaptabilitu regionů a prioritním cílem je pak zabránit degradaci rozvojových schopností regionů. V této souvislosti je závěrem užitečné poukázat i na historickou zkušenost, že za předpokladu správné anticipace rozhodujících problémů a jejich relevantního behaviorálního průmětu lze počítat s tzv. sebe-vylučujícím se proroctvím rušícím původně negativní predikci (Sedláček 2012).

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje* (2. vydání). Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [2] ČERNÝ, I., KRČMARSKÁ, L., VANĚK, M. et al., (2012). Methodology of evaluation of innovative quality of business environment and its application on Moravia-Silesia region. In *12th international multidisciplinary scientific geoconference*. Bulgaria: Albena, pp. 653-660. ISBN 978-1-62993-274-3.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (1999). *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions of the European Union*. Brussels: European Communities. ISBN 92-828-6817-6.
- [4] HAMPL, M. et al., (1996). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Univerzity Karlova. ISBN 80-86746-02-X.
- [5] HARVEY, D., (1985): *The Urbanization of Capital: Studies in the history and theory of capitalist urbanization*. Baltimore: J. Hopkins University Press. ISBN 0-8018-3144-X.
- [6] HLAVÁČEK, P., (2013). Vývoj a adaptabilita regionálních ekonomik v České republice v postranformačním období. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 42-50. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10. 5817/ CZ. MUNI.P210-6257-2013-7.
- [7] HOOLING, C., (2001). Understanding the Complexity of Economic, Ecological and Social Systems. *Ecosystems*, vol. 4, no. 5, pp. 390-405. ISSN 1432-9840. DOI 10.1007/s10021-001-0101-5.
- [8] JIRÁSKOVÁ, E., (2015). A comparison of location factors evaluation in the secondary and tertiary sectors. *Ekonomika a management*, vol. 18, no. 1, pp. 46-56. ISSN 1212-3609. DOI dx.doi.org/10.15240/tul/001/2015-1-004.
- [9] LUHMANN, N., (1982): *The differentiation of society*. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0231049962.
- [10] McCANN, P., (2009). *Urban and regional economics*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0199582006.
- [11] NEVIMA, J., MAJEROVÁ, I., (2015). The application of two econometric models in the beta-convergence approach in the case of visegrad four regions. *Transformation in business&economics*, vol. 14, no. 2A, pp. 549-562. ISSN 1648-4460.
- [12] PROCHÁZKOVÁ, P., KRECHOVSKÁ, M., LUKÁŠ, L., (2015). Effectiveness of entrepreneurship policies: Some evaluation research perspectives. *Amfiteatru Economic*, vol. 17, no. 39, pp. 706-722. ISSN 1582-9146.
- [13] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2012). Regionálne disparity a konkurenceschopnosť regiónov Slovenska. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 59-68. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [14] SEDLÁČEK, T., (2012): *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. Pole. ISBN 978-80-87506-10-3.
- [15] SOLOW, R., (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, no. 14, pp. 65-94.
- [16] VITURKA, M., (2013). Regionální hodnocení kvality sociálního prostředí – případová studie České republiky. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [17] VITURKA, M., (2014). Assessment of effectiveness of development projects: the theoretical and methodological framework and practical application. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 385-392. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-48.
- [18] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Nakladatelství Grada. ISBN 978-80-247-3638-9.
- [19] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015). The competitiveness index of Czech regions. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 63, no. 2, pp. 693-701. ISSN 1211-8516.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu *Analýza možností podpory rozvojových os jako nástroje zvyšování regionální konkurenceschopnosti - demonstrační studie Jihomoravského kraje*.

VYUŽITIE NEOKLASICKÝCH PREDPOKLADOV KONVERGENCIE PRI ANALÝZE REGIONÁLNYCH DISPARÍT

USE OF NEOCLASSICAL ASSUMPTIONS OF CONVERGENCE IN THE ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES

RADOSLAV KOŽIAK

MICHAL SUCHÝ

MICHAELA CHOMJAKOVÁ

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banska Bystrica*

✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*

E-mail: radoslav.koziak@umb.sk, michal.suchy@umb.sk, michaela.chomjakova@umb.sk

Anotácia

Kvantifikácia úrovne regionálnych rozdielov, charakteru ich vývoja v čase so súčasným dosiahnutím exaktných výsledkov si vyžaduje znalosti a orientáciu v širokej škále metód a prístupov k ich meraniu. Rozdielnosť použitých metód často vedie k zásadnej diferenciacii výsledkov. Existuje takmer neobmedzené množstvo matematických indexov a ich variácií, ktoré sú z metodologickej stránky vhodné pre účely merania priestorovej divergencie a medziregionálnych rozdielov. Výber metódy a spôsob merania závisí od mnohých faktorov, predovšetkým od cieľa, skúmaného javu, požiadaviek na presnosť výsledkov a v neposlednom rade od vstupných údajov, ktoré máme k dispozícii. Jednou z metód, ktoré sú v regionálnej štatistike doposiaľ využívané iba sporadicky, je metóda konvergenencie. Ide o metódu analýzy smerov vývoja medziregionálnych rozdielov. Výsledkom analýzy konvergenencie sú trendy vývoja disparít, teda približovanie (konvergencia) alebo vzd'aloovanie sa (divergencia) úrovni sledovaných ukazovateľov. Cieľom príspevku je vytvoriť sumár konvergenčných prístupov a modelov ich možného využitia v praxi s exaktným matematickým opisom ich vzájomných vzťahov. Príspevok bol zostavený na základe štúdia domácej a zahraničnej literatúry v predmetnej oblasti, s využitím metód indukcie, dedukcie, syntézy a vedeckej abstrakcie. Príspevok predstavuje ucelené zhrnutie konvergenčných prístupov, ich vzájomných vzťahov a možného využitia.

Kľúčové slová

regionálne disparity, konvergencia, rast

Annotation

Quantification of regional disparity levels, the nature of their development in time, and achieving exact results of this quantification requires deep knowledge and insight into a wide range of methods and approaches of their measurement. Use of different methods of quantification often leads to substantial differences in results. There is almost unlimited number of mathematical indices and their variations that are methodologically appropriate for the purpose of measuring the spatial divergence and inter-regional differences. The choice the method and way of measurement depend on many factors, namely the objective of the research, the chosen phenomenon, the requirements for accuracy of the results and the input data. One of the methods that has been used by regional statistics infrequently so far is the convergence method. This is a method of analyzing the direction of inter-regional disparities development. Trends in disparities development are the result of the convergence analysis. This trend can be either converging or diverging. The aim of this paper is to create a summary of the convergence approaches and models, and their possible use in practice with an exact

mathematical description of the relationship between these approaches. The paper is the result of the study of domestic and foreign literature in this field, and implementation of the methods of induction, deduction, synthesis and scientific abstraction. The paper is a comprehensive summary of the convergence approaches, their relations and possible use.

Key words

regional disparities, convergence, growth

JEL classification: R11, R50, C25

Úvod

Teórie regionálnej konvergence sa zvyknú rozdeľovať na konvergenčné a divergenčné. Konvergenčné teórie predpokladajú regionálnu konvergenciu, zatiaľ čo výsledkom divergenčných teórií je skôr divergencia, aj keď tento záver nie je jednoznačný a závisí od množstva faktorov. Zástancom regionálnej konvergence je Neoklasická teória (podmienenej) konvergence, ktorá tak ako tradičná neoklasická teória rastu, predpokladá konvergenciu rozdielov regionálneho HDP per capita. Medzi tzv. divergenčné teórie patria najmä Teória polarizácie, Nová ekonomická geografia a Teória endogénneho rastu. (Kováč, Gerulová, a kol., 2011) Pod pojmom konvergencia vo všeobecnosti rozumieme proces približovania sa určitej úrovni alebo znižovanie rozdielu medzi hodnotami dvoch alebo viacerých veličín v čase až do úrovne, kedy sa rozdiel medzi týmito hodnotami limitne blíži k nule, teda sa stáva zanedbateľným. Pod konvergenciou v ekonómii rozumieme „proces vyrovnávania rozdielov rôznych ekonomických ukazovateľov v rámci skupiny krajín, a teda vyrovnávanie životnej úrovne jednotlivých krajín.“ (Barančok, Illés a kol., 2006, s. 3) Podľa Greena (2003) dochádza ku konvergencii medzi časovými obdobiami t , $t + 1$ vtedy, keď pre skúmaný ekonomický indikátor v dvoch rôznych ekonomikách (krajinách, regiónoch) x , y platí

$$|x_{t+1} - y_{t+1}| < |x_t - y_t|$$

Pod nominálnou konvergenciou rozumieme konvergenciu vybraných makroekonomických indikátorov k hodnotám, ktoré by zaisťovali makroekonomickú stabilitu na ekonomicky integrovanom území. So skúmaním nominálnej konvergence súvisí monitoring jednotne stanovených ukazovateľov rovnovážneho vývoja, t. j. kritérií nominálnej konvergence. Ukazovatele nominálnej konvergence je možné pomerne jasne vyčíslit'.

Reálna konvergencia súvisí s otázkami ekonomického rastu a procesu znižovania rozdielov v príjme, životnej úrovni, produktivite, atď. medzi chudobnejšími a bohatšími ekonomikami, ku ktorému dochádza v dôsledku rýchlejšieho ekonomického rastu danej chudobnejšej ekonomiky. Medzinárodné porovnanie ekonomik a sledovanie ich vývoja v oblasti reálnej konvergence zväčša umožňuje dlhodobé sledovanie HDP per capita vyjadrené v parite kúpnej sily. (Barančok, Illés a kol., 2006) V súčasnosti väčšina empirických štúdií regionálnej konvergence vychádza z neoklasických modelov ekonomického rastu prezentovanými v prácach Ramseya (1928), Solowa (1956), Cassa (1965) a Koopmansa (1965). Z týchto mal až do polovice 80. rokov vedúce postavenie Solowov model. Základné predpoklady tohto modelu je možné zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- ekonomický rast je poháňaný technologickým pokrokom a akumuláciou kapitálu,
- technologický pokrok je exogénny,
- výrobný faktor je určený veľkosťou populácie, ktorá rastie exogénne daným tempom, z čoho vyplýva, že práca je tiež exogénna,
- zásoba kapitálu je určená investíciami a miera investícií je konštantná a exogénna, z čoho vyplýva, že produkt, investície a zásoba kapitálu budú rásť rovnakým dlhodobým tempom,
- výrobné faktory sú oceňované na základe hraničného produktu, ktorý klesá. (Buček, Gerulová, 2008)

Na základe spomenutého je možné proces konvergence v ponímaní Solowho modelu a vo všeobecnosti v rámci neoklasického prístupu k regionálnemu rozvoju, ktorý vychádza z presvedčenia, že medziregionálne rozdiely sa vyrovnávajú automaticky na základe pohybu kapitálu a migrácie

pracovních sil. Ak dochádza k regionálnym disparitám, tak rozvinutejšie regióny rýchlejšie akumulujú kapitál, čo vedie ku klesajúcemu hraničnému produktu kapitálu a následne ku klesajúcim výnosom z kapitálu. Kapitál tak prúdi do regiónov, kde je ho nedostatok a následne sa zhodnocuje. Kapitál je priťahovaný vyššími úrokmi v periférnych regiónoch s dostatkom voľných pracovných síl a nízkymi mzdami (pružnosť miezd a cien). Výrobný faktor - pracovná sila - zase migruje z periférie do rozvinutejších regiónov, v ktorých sú vyššie mzdy. Mechanizmom vyrovnávania rozdielov vo výrobných faktoroch nastáva proces konvergenencie regiónov v úrovni produkcie na obyvateľa. (Sloboda, 2006)

Zo spomenutého vyplýva, že konvergenca v ponímaní neoklasických modelov nastáva ako výsledok štyroch navzájom podporujúcich sa procesov, ktorými sú:

- akumulácia kapitálu a klesajúce výnosy z kapitálu,
- mobilita kapitálu,
- medziregionálna mobilita pracovnej sily,
- transfer technológií. (Buček, Gerulová, 2008)

Aj napriek tomu, že väčšina empirických štúdií regionálnej konvergenencie má teoretický základ v spomínanej neoklasickej teórii rastu, jednotlivé štúdie sa odlišujú v použitých konceptoch konvergenencie aj v metodológii jej merania. Bežne sa používajú nasledujúce tri koncepty konvergenencie regiónov:

- σ -konvergenca,
- β -konvergenca,
- konvergenčné kluby. (Kováč, Gerulová a kol., 2011)

Neoklasický prístup ku konvergencii na zisťovanie prítomnosti alebo neprítomnosti konvergenencie na empirickom stupni používa a testuje takzvané hypotézy σ -konvergenencie, β -konvergenencie a konvergenčných klubov. Hypotéza σ -konvergenencie predpokladá znižovanie disperzie reálneho príjmu per capita naprieč regiónmi v čase. Hypotéza β -konvergenencie identifikuje negatívny vzťah medzi tempom rastu príjmu per capita v čase a počiatočnou úrovňou príjmu per capita naprieč regiónmi. (Soukiazis, 2000)

Podľa Galora (1996) sú konvergenčnými hypotézami hypotéza absolútnej konvergenencie, hypotéza podmienenej konvergenca a hypotéza konvergenčných klubov. Hypotéza absolútnej konvergenencie predpokladá, že dôchodky per capita regiónov dlhodobo konvergujú nezávisle od začiatočných podmienok a štrukturálnych charakteristík (tempo rastu populácie, preferencie, vládne politiky, technológie atď.). Podľa hypotézy podmienenej konvergenencie dôchodky na obyvateľa regiónov, ktoré majú rovnaké štrukturálne charakteristiky, dlhodobo konvergujú k spoločnému ustálenému stavu nezávisle od začiatočných podmienok. Inými slovami, krajiny, ktoré sú si vo všetkom podobné (okrem začiatočnej úrovne dôchodku na obyvateľa), konvergujú k rovnakému ustálenému stavu dôchodku per capita. V prípade, že dynamický systém je charakterizovaný viacnásobnými ustálenými stavmi, nastala by skôr klubová než podmienená konvergenca. (Kováč, Gerulová, a kol., 2011) Hypotéza konvergenčných klubov naznačuje, že dôchodok per capita regionálnych ekonomík, ktoré majú rovnaké štrukturálne charakteristiky, konverguje dlhodobo v prípade, že ich začiatočné podmienky sú podobné. (Fischer, Stirböck, 2006)

1. β -konvergenca

Pod β -konvergenciou rozumieme proces, keď tempo rastu chudobnejšieho regiónu je vyššie ako tempo rastu bohatšieho regiónu, teda chudobnejší región „dobieha“ bohatší v úrovni príjmu, príp. HDP per capita. Vyjadruje negatívny vzťah medzi tempom rastu HDP per capita v čase a počiatočnou úrovňou HDP per capita naprieč ekonomikami. Koncept β -konvergenencie je priamo odvodený z neoklasickej teórie rastu, v ktorej je jedným z kľúčových predpokladov to, že výrobné faktory, najmä kapitál, podliehajú zákonu klesajúcich výnosov. V súlade s týmto, proces rastu by mal viesť ekonomiky k dlhodobému ustálenému stavu charakterizovanému tempom rastu, ktoré závisí iba od (exogénnej) miery technologického pokroku a tempo rastu pracovnej sily. Klesajúci výnos naznačuje,

že tempo rastu chudobnejších ekonomík by malo byť vyššie a HDP per capita by sa mal vyrovnat' HDP per capita bohatších ekonomík. (Monfort, 2008)

Metodológia používaná na meranie β -konvergenzie bola predstavená Barrom a Sala-i-Martinom. Títo autori vo svojej práci *Economic growth and convergence across the United States* z roku 1990 skúmali ekonomický rast a konvergenciu naprieč štátmi USA. Vychádzali pritom z neoklasických modelov ekonomického rastu pre uzavreté ekonomiky, ako boli prezentované v prácach spomínaných autorov Ramseya (1928), Solowa (1956), Cassa (1965) a Koopmansa (1965). Podľa týchto modelov, tempo ekonomického rastu per capita má tendenciu byť v inverznom vzťahu k počiatkovej úrovni HDP alebo dôchodku per capita. Konkrétne, ak ekonomiky sú podobné z hľadiska preferencií a technológie, potom chudobnejšie ekonomiky (krajiny, regióny) rastú rýchlejšie ako tie bohatšie. Teda musí existovať nejaká sila, ktorá podporuje konvergenciu úrovni produktu a príjmu na obyvateľa. (Barro, Sala-i-Martin, 1992)

β -konvergencia sa zisťuje regresnou analýzou odhadujúcou rast zvoleného ukazovateľa za určité časové obdobie k počiatkovému stavu tohto ukazovateľa. Prechodný rast v neoklasickom modeli môže byť aproximovaný nasledujúcim vzťahom:

$$\frac{1}{T} \cdot \ln\left(\frac{y_{it}}{y_{i,t-T}}\right) = x_i^* + \frac{1}{T} \cdot \ln\left(\frac{\hat{y}_i^*}{\hat{y}_{i,t-T}}\right) \cdot (1 - e^{-\beta T}) + u_{it}, \quad [1]$$

kde dolný index i označuje ekonomiku (krajinu, región), dolný index t označuje čas, y_{it} je HDP per capita v ekonomike i v čase t (v štandardnom modeli vystupuje dôchodok na osobu, príp. dôchodok na jednotku práce), $y_{i,t-T}$ je HDP per capita v ekonomike i v čase $t - T$, T je obdobie, za ktoré sú údaje sledované, x_i^* je hodnota ustáleného stavu tempa rastu per capita (ktorý zodpovedá exogénnemu, prácu rozširujúcemu technologickému pokroku v štandardnom modeli), \hat{y}_{it} je HDP upraveného o mieru technologického pokroku, \hat{y}_i^* je hodnota ustáleného stavu HDP upraveného o mieru technologického pokroku, koeficient β je miera konvergenzie, u_{it} vyjadruje chybu. Koeficient konvergenzie β indikuje tempo, v ktorom sa \hat{y}_{it} približuje k \hat{y}_i^* , teda v ktorej sa ekonomiky približujú k ustálenému stavu. (Barro, Sala-i-Martin, 1991)

Barro a Sala-i-Martin (1990) použili ako základ pre ich empirickú analýzu rovnicu (1) v tvare (2), ktorý je možné aplikovať na diskkrétne časové úseky ekonomiky i a ktorý je rozšírený tak, aby zahŕňal náhodnú zložku:

$$\ln\left(\frac{y_{it}}{y_{i,t-1}}\right) = a_i - (1 - e^{-\beta}) \cdot [\ln(y_{i,t-1}) - x_i \cdot (t - 1)] + u_{it}, \quad [2]$$

kde $a_i = x_i + (1 - e^{-\beta}) \cdot \ln(\hat{y}_i^*)$.

V prípade, že všetky ekonomiky konvergujú k tomu istému ustálenému stavu, napríklad dosahujú dlhodobo ten istý HDP per capita alebo to isté tempo rastu, hovoríme, že β -konvergencia je absolútna. Konvergencia k tomu istému ustálenému stavu vyžaduje, aby sa ekonomiky nelíšili v úrovni technológie, miere investícií, miere úspor, miere zdanenia a ostatných štruktúrach. Z toho vyplýva, že k nepodmienenej (absolútnej) konvergencii dochádza skôr medzi regiónmi tej istej krajiny, ktoré majú spoločný vyšší stupeň homogenity, vyšší faktor mobility, podobné technológie a administratívny a právny systém. Absolútna konvergencia v ponímaní neoklasickej teórie počítá iba s rozdielnou zásobou kapitálu. (Soukiazis, 2000) Z toho vyplýva, že koeficient a_i v rovnici (2) sa rovná pre všetky ekonomiky i , teda hodnota ustáleného stavu \hat{y}_i^* a miera technologického pokroku x_i sa naprieč ekonomikami nelíši. Časový trend $x_i \cdot (t - 1)$ sa tiež nemení pre každé i . Podmienky $a_i = a$, $x_i = x$

naznačujú, že chudobné ekonomiky rastú nepodmienene rýchlejšie ako bohaté vtedy, keď $\beta > 0$. (Barro, Sala-i-Martin, 1992)

Ustálený stav ekonomiky však môže závisieť od rôznych faktorov špecifických pre danú ekonomiku, akými sú, napríklad, úroveň technológie, preferencie, miera úspor, úroveň vzdelania, ekonomické štruktúry či vládne politiky. Z toho vyplýva, že ustálené stavy sa budú odlišovať naprieč ekonomikami. Z tohto faktu, ktorý zodpovedá praxi, vyplýva prechod od skúmania absolútnej konvergenzie k skúmaniu podmienenej konvergenzie. Podmienená β -konvergenzia nastáva vtedy, keď ekonomiky konvergujú k vlastnému ustálenému stavu, čo je spôsobené práve rozdielnosťou štrukturálnych faktorov alebo podmienok ekonomík a pri skúmaní konvergenzie je potrebné tieto, tzv. podmieňujúce, premenné v modeli zohľadniť. (Kováč, Gerulová a kol., 2011) Model (1) implikuje podmienenú β -konvergenziu – pre dané hodnoty ustálených stavov x_i^* , \hat{y}_i^* , tempo rastu ekonomiky per capita je tým vyššie, čím nižšia je počiatočná úroveň HDP per capita, $y_{i,t-T}$. Konvergenzia je podmienená, lebo $\hat{y}_{i,t-T}$ vstupuje do vzťahu s \hat{y}_i^* , hodnota \hat{y}_i^* sa môže meniť naprieč ekonomikami. Koeficient β meria tempo tejto podmienenej konvergenzie. (Barro, Sala-i-Martin, 1991)

2. σ -konvergenzia

Zatiaľ čo β -konvergenzia sa zameriava na možný proces „dobiehania“ bohatých ekonomík tými chudobnými, σ -konvergenzia sa vzťahuje na znižovanie disparít medzi ekonomikami v čase. Tieto dva koncepty konvergenzie sú úzko prepojené. β -konvergenzia je nevyhnutnou, ale nie dostačujúcou podmienkou existencie σ -konvergenzie. Toto a počet obmedzení konceptu β -konvergenzie viedlo niektorých ekonómov k presvedčeniu, že koncept σ -konvergenzie lepšie reflektuje realitu, keďže priamo opisuje rozloženie príjmu, resp. HDP per capita naprieč ekonomikami bez spoliehania sa na odhadovanie určitého modelu. (Monfort, 2008)

Najčastejšie používanými mierami na meranie σ -konvergenzie sú štandardná odchýlka alebo variačný koeficient HDP per capita daných ekonomík. Ku σ -konvergenzii daných ekonomík dochádza vtedy, ak rozptyl logaritmov HDP per capita sa znižuje v čase.

Konvergenzia v tom zmysle, že chudobné ekonomiky rastú rýchlejšie ako bohaté, čo korešponduje s $\beta > 0$ ak a_i , x_i sa rovnajú pre všetky ekonomiky i v rovnici (2), nevyhnutne neznamená že prierezový rozptyl hodnôt $\ln(y_{it})$ klesá v čase. Ak dochádza medzi ekonomikami k β -konvergenzii, rozptyl sa znižuje, čo je vyvážené náhodnou zložkou u_{it} , ktorá rozptyl zvyšuje. Ak náhodná zložka u_{it} má nulovú strednú hodnotu, rozptyl σ_u^2 a je rozložená nezávisle v čase a naprieč ekonomikami, tak prierezový rozptyl hodnôt $\ln(y_{it})$ v čase t cez všetky ekonomiky i (označme ho σ_t^2) je možné vyjadriť z rovnice (2) ako

$$\sigma_t^2 = (e^{-2\beta}) \sigma_{t-1}^2 + \sigma_u^2, \quad (3)$$

z čoho vyplýva

$$\sigma_t^2 = \frac{\sigma_u^2}{1-e^{-2\beta}} + \left(\sigma_0^2 - \frac{\sigma_u^2}{-e^{-2\beta}} \right) e^{-2\beta}. \quad (4)$$

Predpokladáme pritom, že vzorka ekonomík, z ktorých je odhadovaný rozptyl hodnôt $\ln(y_{it})$, je dostatočne veľká a že rozptyl hodnôt $\ln(y_{it})$ korešponduje s populačným rozptylom (σ_t^2). Rovnica

(4) naznačuje, že σ_t^2 konverguje k ustálenej hodnote (označme ju σ^2), ktorá sa rovná prvému členu výrazu na ľavej strane rovnice (4), teda $\sigma^2 = \frac{\sigma_u^2}{1-e^{-2\beta}}$. Hodnota ustáleného stavu σ^2 rastie s σ_u^2 a klesá s koeficientom β . Rozptyl σ_t^2 rastie, resp. klesá v čase, ak začiatočná hodnota σ_0^2 (prierezový rozptyl hodnôt $\ln(y_{it})$ v čase t_0 cez všetky ekonomiky i) je nižšia, resp. vyššia než hodnota ustáleného stavu σ^2 . Koeficient konvergenencie β , pre ktorý platí $\beta > 0$, nezaručuje, že hodnota σ_t^2 klesá. Z toho vyplýva tvrdenie, že existencia β -konvergenencie je nutnou, ale nie postačujúcou podmienkou existencie σ -konvergenencie. (Barro, Sala-i-Martin, 1992)

Základný rozdiel medzi β -konvergeniou a σ -konvergeniou je možné ilustrovať na ich aplikácii pri hľadaní odpovedí na dve rôzne otázky. Ak nás zaujíma, ako rýchlo a do akej miery má HDP per capita určitej ekonomiky šancu dobehnúť priemerný HDP per capita naprieč ekonomikami v skúmanej vzorke, potom β -konvergenia je koncept, ktorý má význam použiť. Ak však chceme vedieť, ako sa správalo rozloženie HDP per capita v minulosti, alebo ako sa bude vyvíjať v budúcnosti, potom relevantným konceptom je σ -konvergenia. (Barro, Sala-i-Martin, 1991)

Vzťah medzi β -konvergeniou a σ -konvergeniou

Na vysvetlenie smeru kauzality medzi β -konvergeniou a σ -konvergeniou používa Furceri (2005) nasledujúci tvar rovnice (1):

$$g_{i,t,t+\tau} = \alpha - (1 - e^{-\lambda\tau}) \cdot \ln(y_{it}) + \varepsilon_{it}, \quad (5)$$

kde dolný index i označuje ekonomiku (krajinu, región), dolný index t označuje rok, τ je časové obdobie analýzy, $g_{i,t,t+\tau} = \ln(y_{i,t+\tau}) - \ln(y_{it})$, kde $y_{i,t+\tau}$ je HDP per capita ekonomiky i v čase $t + \tau$, y_{it} je HDP per capita ekonomiky i v čase t , predpokladaná hodnota β sa rovná $(1 - e^{-\lambda\tau})$, λ je ročné tempo konvergenencie, ε_{it} vyjadruje chybu. Je zjavné, že k absolútnej konvergencii dochádza, ak $\lambda > 0$ (alebo ekvivalentne $\beta > 0$). Z rovnice (5) vyjadríme koeficient β v nasledujúcom tvare:

$$\beta = \frac{\sum_i [\ln(y_{it}) - \ln(\bar{y}_t)] [(\ln(y_{it}) - \ln(\bar{y}_t)) - (\ln(y_{i,t+\tau}) - \ln(\bar{y}_{t+\tau}))]}{\sum_i [\ln(y_{it}) - \ln(\bar{y}_t)]^2}. \quad (6)$$

Roznásobením všetkých členov v zátvorkách a vydelením všetkých produktov číslom N (počet pozorovaní), dostaneme:

$$\text{sign}(\beta) = \text{sign}[-\text{cov}(\ln(y_t), \ln(y_{t+\tau})) + \sigma_t^2], \quad (7)$$

kde σ_t^2 je prierezový rozptyl hodnôt $\ln(y_{it})$ v čase t cez všetky ekonomiky i . Keďže $\beta < 1$ a $\lambda = -\frac{\ln(1-\beta)}{\tau}$, tak platí $\text{sign}(\beta) = \text{sign}(\lambda)$. Použitím vzorca na výpočet rozptylu rozdielu dvoch znakov vyjadríme kovarianciu medzi HDP per capita v čase t a $t + \tau$ nasledujúcim spôsobom:

$$\text{cov}(\ln(y_t), \ln(y_{t+\tau})) = \frac{1}{2} [\sigma_t^2 + \sigma_{t+\tau}^2 - \text{var}(\ln(y_t) - \ln(y_{t+\tau}))]. \quad (8)$$

Dosadením ľavej strany rovnice (8) do rovnice (7) dostaneme:

$$\text{sign}(\beta) = \text{sign}[\sigma_t^2 - \sigma_{t+\tau}^2 + \text{var}(\ln(y_t) - \ln(y_{t+\tau}))]. \quad (9)$$

Z toho vyplýva, že keď $\sigma_t^2 - \sigma_{t+\tau}^2 > 0$, teda ak dochádza k σ -konvergencii, potom pre koeficient β platí: $\beta > 0$ alebo ekvivalentne $\lambda > 0$, teda dochádza aj k β -konvergencii. Avšak fakt, že $\beta > 0$

(přítomnost β -konvergence) nezabezpečuje, že $\sigma_t^2 - \sigma_{t+\tau}^2 > 0$ (přítomnost σ -konvergence), iba ak by hodnota koeficientu β bola relatívne vysoká a hodnota $\text{var}(\ln(y_t) - \ln(y_{t+\tau}))$ dostatočne nízka. Z uvedeného je možné vyvodit' záver, že prítomnosť β -konvergence je nutnou, ale nie postačujúcou podmienkou existencie σ -konvergence. (Furceri, 2005)

Záver

Cieľom príspevku bolo vytvoriť sumár konvergenčných prístupov a modelov ich možného využitia v praxi s exaktným matematickým popisom ich vzájomných vzťahov. Kvalita výsledkov analýzy konvergence a teda to či sa konvergencia v prostredí skúmaných regiónov objavuje závisia predovšetkým od množstva a kvality vstupných údajov, dĺžky dostupných časových radov a v neposlednom rade od zvolenej metódy. V príspevku sme sa samostatnej hypotéze konvergenčných klubov venovali iba v obmedzenom rozsahu vzhľadom na obsiahlosť danej problematiky a limitovanom rozsahu príspevku. Použitím konvergenčných metód je možné odhaliť smerovanie vývoja regionálnych disparít v prostredí integračných zoskupení, a tým poukázať na funkčnosť finančných mechanizmov regionálnych politík v rôznych fázach ekonomického cyklu. V prostredí regiónov Európskej únie, kde konvergencia je jedným z kľúčových cieľov regionálnej politiky, je možné výsledky týchto metód chápať iba intuitívne vzhľadom na to, že nezohľadňujú vplyvy tejto politiky, ale odhaľujú prítomnosť konvergence (divergencie) vo vnútri zoskupenia. Metódy konvergence teda nepoukazujú na funkčnosť či účinnosť regionálnej politiky, popisujú však smery vývoja medziregionálnych rozdielov. Sumár konvergenčných prístupov obsiahnutý v tomto článku je možné využiť pri ďalšom empirickom testovaní a porovnaní výsledkov jednotlivých metód.

Literatúra

- [1] BARANČOK, M., ILLÉS Z., a kol., (2006). *Konvergencia ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám - stav, riziká a scenáre*. [online]. [cit. 2015-02-01] Dostupné z: <https://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5589>.
- [2] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X., (1992). Convergence. *Journal of Political Economy* [online]. vol. 100. no. 2, pp. 223-251. ISSN 0022-3808.
- [3] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X. (1990). *Economic Growth and Convergence across the United States*. Working Paper 3419, Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research, Brookings Papers on Economic Activity, 1991, [online]. no. 1, p. 107-182. [cit. 2014. 4. 12]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w3419>.
- [4] BUČEK, M., GERULOVÁ, L.(2008): *Regionálna konvergencia resp. divergencia na pozadí teoretických koncepcií*. In: Regionální disparity – jejich pojetí, klasifikace a měření, Zborník prednášok z Medzinárodného vedeckého seminára, Ostrava: VŠB – Technická univerzita, Ekonomická fakulta, 2008. ISBN 978-80-248-1890-0.
- [5] FISCHER, M.M., STIRBÖCK, C. (2006): Pan-European regional income growth and club-convergence. Insights from a spatial econometric perspective. *Annals of Regional Science* Volume 40, Issue 4,, pp. 693-721. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s00168-005-0042-6.
- [6] FURCERI, D. (2005.) β and σ -Convergence: A Mathematical Relation of Causality. *Economics Letters*. vol. 89, pp. 212-215. ISSN 0165-1765.
- [7] GALOR, O. (1996). Convergence? Inferences from Theoretical Models. *The Economic Journal* 1996, vol. 106, no. 437, pp. 1056-1069. ISSN 1468-0297.
- [8] GREENE, W. (2003). *Econometric Analysis*. 5th Edition, Prentice Hall, 2003, 802 s. ISBN 0130661899.
- [9] KOVÁČ, U., GERULOVÁ, L., BUČEK, M. (2011). Metodologické prístupy k meraniu konvergence. *Prognostické práce = Forecasting Papers*. Volume 3. no. 5, pp. 395-407. ISSN 1337-9666.
- [10] MONFORT, P. (2008). *Convergence of EU regions: Measures and evolution*. European Union Regional Policy Working Papers, 01/2008. [online]. [cit. 2015-11-5] Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/200801_convergence.pdf.
- [11] SLOBODA, D. (2006). *Slovensko a regionálne rozdiely: Teórie, regióny, indikátory, metódy*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. [online]. [cit. 2014-12-5] Dostupné z: http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf.
- [12] SOUKIAZIS, E. (2000). *What we have learnt about convergence in Europe? Some theoretical and empirical considerations*. Discussion paper no. 2. CEUNEUROPE, Faculty of Economics, University of

Coimbra, Portugal. [online]. [cit. 2014-11-5] Dostupné z:
http://www4.fe.uc.pt/ceue/working_papers/iconv.pdf.

Príspevok je parciálnym výstupom dizertačných prác spoluautorov na Ekonomickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

SK06-IV-02-001 Vybrané oblasti politiky miestneho rozvoja v Nórsku a na Slovensku. „Tento projekt je spolufinancovaný z Grantov EHP a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky prostredníctvom Štipendijného programu EHP Slovensko.“

PRINCÍP KOMPLEMENTARITY V KONCEPČNÝCH PRÍSTUPOCH VYSVETĽUJÚCICH ROZVOJ V PRIESTORE

THE PRINCIPLE OF COMPLEMENTARITY IN THE CONCEPTUAL APPROACH EXPLAINING THE SPATIAL DEVELOPMENT

JOZEF TVRDOŇ

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Administration and Reg. Development*
Národohospodárska fakulta *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1a, 852 35 Bratislava, Slovakia*
E-mail: tvrdon@euba.sk

Anotácia

Príspevok sa zaoberá teoretickými prístupmi k rozvoju v priestore. Cieľom je zhodnotiť ako jednotlivé teoretické koncepcie zohľadňovali princíp komplementarity pri vysvetľovaní rozvoja v priestore. Metodologicky príspevok vychádza z hodnotenia vývoja myslenia o rozvoji v priestore v druhej polovici 20-ého storočia až po súčasnosť. Vývoj teoretického myslenia hodnotí z hľadiska vývoja usporiadania priestoru od koncepcií neoklasických a dopytovo orientovaných až po endogénny regionálny rozvoj. V záverečnej časti je poukázané na skutočnosť, že jednotlivé koncepcie reagovali na trhové podmienky a pritom len čiastočne uplatňovali princíp komplementarity. Príspevok poukazuje na potrebu realizácie regionálnej politiky.

Kľúčové slová

rozvoj v priestore, koncepcie vysvetľujúce regionálny rozvoj, endogénny regionálny rozvoj, regionálna politika, komplementarita

Annotation

The document deals with theoretical approaches to the spatial development. It is particularly focused on how the various theoretical approaches take into account the principle of complementarity in explaining the development in the spatial area. The methodological document is based on the evaluation of the development of thinking in the spatial area from the second half of the 20-th century to the present. The development of theory evaluated from development of space layout concepts point of view, from the concepts of neoclassical and demand-driven approaches to endogenous regional development. The final part deals with how the individual concepts respond to market conditions while only partially apply the principle of complementarity. The document deals with the importance of regional policy implementation.

Key words

spatial development, concepts explaining of the regional development, endogenous regional development, regional policy, complementarity

JEL classification: R11

Úvod

Princíp komplementarity v ekonomickej teórii všeobecne a osobitne v oblasti regionálneho rozvoja nebol prioritne skúmaný. Nie je tiež v ekonomickej teórii prijatá všeobecná definícia tohto pojmu. Pri vymedzení pojmu komplementarita vychádzame z poznania, vyplývajúceho z ekonomických teórií, kde predpokladáme, že dosiahnutá (i keď krátkodobá) ekonomická rovnováha naplní minimálnu podmienku komplementarity - že potreby všetkých aktérov, zúčastnených na rozvoji v priestore sú primerane uspokojené pri určitom využití priestorového potenciálu a pri primeranej tvorbe efektov pre

všetkých aktérov zúčastnených na rozvoji. Z uvedeného pohľadu sa budeme zaoberať ako jednotlivé koncepcné prístupy zohľadňujú princíp komplementarity pri vysvetľovaní rozvoja v priestore.

1. Stručný náčrt koncepcných prístupov vysvetľujúcich rozvoj v priestore

Teórie vysvetľujúce ekonomický rozvoj v priestore sa až do konca minulého storočia problémom komplementarity ako osobitným problémom pre vysvetlenie nezaoberali. Keď nebudeme vychádzať z teoretických koncepcií založených na centrálne plánovanej ekonomike (kde tento koncept mal významné postavenie), potom v podmienkach trhovej ekonomiky rozhodujúce postavenie pri vysvetľovaní ekonomického rozvoja v priestore mali *dopytovo orientovaná koncepcia rozvoja* (vychádzajúca z Keynesovej ekonomickej teórie, Keynes (1963)) a *naoklasická koncepcia rozvoja*. Oba prístupy vychádzajú v rôznej miere z liberálnej ekonómie, ktorej východiskom je učenie A. Smitha o slobodnom trhovom hospodárstve, v ktorom jednotlivec môže uspokojovať svoje potreby prostredníctvom účasti na delbe práce vďaka tomu, že ostatní uspokojovaním jeho potrieb súčasne uspokojujú v najväčšej možnej miere aj vlastné potreby. Každý účastník hospodárskej činnosti je slobodnou, ekonomicky samostatnou jednotkou, ktorá tým, že sleduje svoj vlastný záujem vďaka trhovému systému s dokonalou konkurenciou, zároveň funguje v prospech všetkých, ako keby celý tento proces usmerňovala „neviditeľná ruka“. Jej pôsobenie vedie výrobcov k tomu, aby vyrábali len to a v takom množstve, po akom je reálny dopyt a zároveň ich núti, aby vyrábali s relatívne najnižšími nákladmi a pri plnom využití zdrojov, lebo len tak môžu v súťaži o kúpyschopných záujemcov predávať so zodpovedajúcim ziskom. Výsledkom je optimálna alokácia disponibilných zdrojov a najvyšší dôchodok všetkých aktérov, ktorí sa na rozvoji zúčastňujú. V rámci uvedených koncepcií v podmienkach nedokonalnej konkurencie k ekonomickému rozvoju v priestore dochádza na základe stále väčšieho množstva alokovanej práce a kapitálu v priestore. V trhovej ekonomike v dôsledku toho rastie dopyt, ktorému odpovedá určitá hospodárska štruktúra, formujúca sa v priestore, ktorá tento dopyt uspokojuje. Samotné teoretické prístupy konštatujú, že nie všetky činnosti, ktoré sú predmetom dopytu sú rozvíjané v rámci trhovej ekonomiky ale niektoré zabezpečuje verejný sektor. Z tohto pohľadu možno vo všeobecnosti konštatovať, že trhový a verejný sektor do určitej miery je schopný zabezpečiť komplementaritu ekonomického systému v regióne a tým sa do určitej miery dopyt a ponuka dostane do rovnováhy. Výsledkom rozvoja v priestore je potom polarizácia aktivít, ktoré využívajú najlepšie podmienky pre rozvoj a rast disparít v sociálno-ekonomickom rozvoji medzi regiónmi. Reálny rozvoj v priestore je potom ovplyvňovaný politikou na lokálnej, regionálnej a národnej (i nadnárodnej) úrovni.

V poslednom desaťročí minulého storočia sa do popredia dostávajú dva pomerne úzko súvisiace teoretické smery – *nová ekonomická geografia* (Krugman 1994) a *nová teória rastu* (Krugman 1991, Romer 1986, Barro a Sala-i-Martin 2004), ktoré tiež vo svojich základných rysoch vychádzajú z metodologických predpokladov neoklasickej ekonomickej školy. Hlavný rozdiel v ich prístupe oproti neoklasickým koncepciám je, že opustili jeden zo základných neoklasických predpokladov o klesajúcich výnosoch a dokonalej konkurencii a nahradili ho konceptom externých úspor, nedokonalou konkurenciou a rastúcimi výnosmi z rozsahu (Buček, Reháček, Tvrdoň 2010).

Východiskom *novej teórie rastu* je, že technologický pokrok nepadá z neba, ale je výsledkom určitých investícií do vedy a výskumu, ktoré prispievajú k akumulácii poznatkov. Nedostatky, s ktorými sa stretávali predstavitelia neoklasickej ekonómie, sa pokúša odstrániť zahrnutím technologického pokroku do neoklasického modelu produkčnej funkcie vo forme dodatočného výrobného faktora, ktorý predstavuje ľudský kapitál (Maier, Toedtling 1998). Podľa niektorých autorov môže byť táto teória tiež označená ako neoklasická, pretože bez zmien preberá podstatné prvky neoklasickej metódy a vychádza zo všeobecnej rovnováhy s optimalizačnými premennými a dokonalej predpovede.

Nová ekonomická geografia vo svojej podstate zohľadňuje mechanizmus pozitívnej spätnej väzby, ktorý je založený na vplyvu technológií a na existencii externých a interných úspor pre ekonomický rast. Spätaná väzba je v rámci tohto teoretického prístupu popísaná v rámci konceptu rastúcich výnosov z rozsahu, ktoré považujú za najvýznamnejší kumulatívny mechanizmus ovplyvňujúci rozvoj v regióne. Významné postavenie v tomto procese majú technológie, ktoré zahrňujú medzi externality, ktoré majú endogénnu povahu a nie sú voľne dostupným tovarom a ktoré vo významnej miere na dlhé

obdobie ovplyvňujú (pozitívne alebo negatívne) rastové možnosti regiónov. Podľa tejto teórie sú rastúce výnosy z rozsahu a nedokonalá konkurencia dôležitejšie pre ekonomický rast regiónov než klesajúce výnosy, komparatívna výhoda a dokonalá konkurencia (čo predpokladá neoklasická teória).

Priestorové rozdiely boli tradične prezentované ako dôsledok rozdielného vybavenia, technológií a politického režimu, avšak napriek tomu, že tieto faktory sú významnými, takéto zdôvodnenia zlyhávajú pri odpovedi na otázku - prečo sa regióny, ktoré disponovali veľmi podobnými alebo identickými charakteristikami stávajú v priebehu času veľmi rozdielnymi? Tento názorový prúd zohľadňuje meniace sa globálne ekonomické prostredie a zmenu konkurenčných výhod (a ich charakteru) do pôvodných lokalizačných teórií.

Hlavná oblasť výskumu sa zameriava na skúmanie otázok ako sa náklonnosť firiem a ľudí ku aglomerácii/zhlukovaniu v priestore mení v súvislosti s čoraz vyššou integráciou regiónu (Ottaviano, Puga 1997). Koncepcia novej ekonomickej geografie hľadá dôvody ako (a prečo) sa zdroje a ekonomické aktivity koncentrujú v priestore. Zdôrazňuje výhody priestorovej koncentrácie, pričom skúma tie, ktoré nemajú vzťah k prírodným zdrojom. Počiatky siahajú k práci Krugmana *Geografia a obchod* (ang. *The Geography and Trade*) z roku 1991, ktorý skúmal dôvody prečo sa priemyselná výroba väčšinou koncentruje iba v niekoľkých regiónoch, pokiaľ ostatné regióny sa stávajú väčšinou dodávateľmi poľnohospodárskych vstupov.

Nová ekonomická geografia je teória, ktorá zachytáva vznik veľkých aglomerácií, ktoré sú založené na základe úspor z rozsahu výroby a dopravných nákladoch a zdôrazňuje vzťahy medzi firmami a dodávateľmi, ako aj medzi firmami a spotrebiteľmi. Aglomerácia firiem na základe úspor zo spomínaných faktorov vyúsťuje do prilákania ďalších mobilných faktorov, ktorými sú napríklad pracovná sila, ktorá je priťahovaná lepšími pracovnými podmienkami a ponukou tovarov a služieb. Takto sa región stáva atraktívnejším pre ďalšie firmy a nastáva kumulatívny proces, proti ktorému však pôsobí aj opačný (odstredivý) proces spôsobený rastom cien nehnuteľností a environmentálnymi problémami. Konečné priestorové usporiadanie je výsledkom pôsobenia týchto protichodných procesov.

Na základe empirických výskumov (Krugman 1991, Porter 1990) medzi základné faktory, ktoré vplyvajú na vznik aglomeračných výhod možno zaradiť koncentráciu kvalifikovanej a špecializovanej pracovnej sily, vzájomne prepojené technológie a inovácie v danom odbore (technological spillovers) a vzájomnú prítomnosť a previazanosť miestnych firiem formou subdodávateľských vzťahov a spoločné využívanie špecializovanej infraštruktúry.

Výsledkom pôsobenia uvedených faktorov je priestorová „samoorganizácia“, ktorá je podľa Krugmana procesom „od náhodného rastu k poriadku“. Autori, ktorí formulovali túto teóriu považujú zákonitosti v organizácii priestoru za prirodzené, je to logický dôsledok kombinácie snahy mnohých aktérov o maximalizáciu úžitku. Pritom pripúšťajú, že ide o proces, ktorý v počiatkovej fáze môže závisieť od mnohých náhodných udalostí, ktoré môžu byť napríklad dôsledkom historického vývoja.

Teória novej ekonomickej geografie používa tiež koncepciu „závislosti na zvolenej ceste“, (angl. path dependence) kedy náhodná udalosť môže mať dlhodobý a kumulatívny vplyv na organizáciu a rozvoj priestoru. Krugman predpokladá existenciu niekoľkých rovnovážnych stavov (angl. multiple equilibria), ktoré nakoniec budú dosiahnuté, čo závisí od podmienok, ktoré sa formovali v minulosti. Tento koncept môžeme interpretovať na lokalizácii určitej aktivity, ktorá môže byť lokalizovaná na viacerých miestach. Zvolená lokalita však postupom času posilňuje svoju dominanciu pôsobením aglomeračných síl, z čoho vyplýva, že počiatkové podmienky nakoniec rozhodujú, aký stav rovnováhy bude dosiahnutý. Podľa Krugmana však rozhodujúce pre ekonomický rozvoj nie je náhoda pri rozhodovaní alokácie investície, ale vlastný kumulatívny mechanizmus, ktorý vyvolá toto rozhodnutie. Tento teoretický prístup nechápe vývoj ako kontinuálny proces zmien, ktoré determinujú výsledok. V reálnych situáciách dochádza k zmenám v regionálnych hospodárskych štruktúrach, dochádza k prenikaniu (difúzii) inovácií a technológií, ktoré sústavne narušujú tendencie k rovnováhe vedú k vytváraniu nových pravidiel pri organizácii priestoru.

V teórii je v súlade s neoliberalnými prístupmi zdôraznený tiež význam vplyvu subjektívnych faktorov pre rozvoj regiónov. Za významný faktor je považovaná existencia pozitívnej a tvorivej atmosféry v regióne, ktorá sa pokladá za osobitný druh kumulatívnych mechanizmov.

Zástupcovia tohto teoretického smeru sa rezervovane stavajú k uplatňovaniu zásahov štátu s cieľom znižovania regionálnych disparít a sú presvedčení o potrebe čo najväčšieho obmedzenia štátnych intervencií. Prípadnú regionálnu politiku štátu odporúčajú decentralizovať na úroveň regiónu a usmerniť ju predovšetkým na stimuláciu kvality výroby a podporu rozvoja malých a stredných podnikov.

Uvedené teoretické prístupy významne čerpajú z chápania inovácie podľa Schumpetera (1987) a evolučných ekonómov. Inovácia sa považuje za interaktívny proces učenia, ktorý si vyžaduje interakcie mnohých účastníkov, napr. zmluvných partnerov, dodávateľov zariadenia a komponentov, užívateľov, príp. zákazníkov, konkurenčných podnikov a súkromných a verejných výskumných laboratórií. Inovačné systémy v sebe zahŕňajú aj univerzity a ďalšie inštitúcie vyššieho vzdelávania, poskytovateľov konzultačných a technických služieb, štátne a iné regulačné orgány (Schumpeter, 1987).

Regionálnu ekonomickú výhodu založenú na inovácii však nemožno získať jednoduchým vytvorením lokalizačných úspor. Rovnako dôležité sú urbanistické úspory, t.j. výhody súvisiace s veľkosťou obce, ktoré sa netýkajú len určitého konkrétneho odvetvia.

Silnie dôraz na inštitucionálne alebo kolektívne činitele, ktoré zvýrazňujú význam mäkkých faktorov, ku ktorým patria podnikateľská kultúra, dôvera, netrhová vzájomná závislosť, spoločný pohľad na vodcovstvo atď. Napriek tomu, že inštitúcie, zvyklosti a kultúra majú závažný význam, meranie ich presného dopadu na regionálnu inovačnú schopnosť, produktivitu a tvorbu konkurenčnej výhody je empiricky náročné a zistenia nie sú jednoznačné.

Pravdepodobne najvplyvnejším predstaviteľom ekonómie podnikateľskej stratégie je Michael Porter so svojou *teóriou clusterov* (Porter, 1990; Porter, 2000). Podľa Portera firmy, ktoré majú záujem byť konkurencieschopné, musia neustále zlepšovať prevádzkovú efektívnosť svojej činnosti pri súčasnom uplatňovaní a uprednostňovaní skôr pôvodných než imitačných stratégií. Jeho argumentom je, že existencia regionálnych clusterov podporuje obe tieto požiadavky (zvyšovanie prevádzkovej efektívnosti a uplatňovanie pôvodných stratégií) pre podnikovú konkurencieschopnosť tým, že stimuluje formovanie regionálnych aktív, ktoré sú pre jednotlivé firmy síce externé, ale predstavujú významný prínos k ich konkurencieschopnosti.

To znamená, že určitá časť konkurenčnej výhody firmy leží mimo nej a dokonca mimo sektora, v ktorom pôsobí (Porter 1998, str 16). Firmy môžu dokonca mať prospech z existencie lokálnych konkurentov. Porter definuje klastre ako "*... geografickú koncentráciu vzájomne prepojených firiem, špecializovaných dodávateľov, poskytovateľov služieb, firiem v príbuzných odvetviach a inštitúcií (napr. univerzity, obchodné zväzy) v určitej oblasti (sektore), ktoré si jednak konkurujú ale aj spolupracujú.*"

Okrem toho, že Porterova teória clusterov je eklektická, sú s ňou spojené určité problémy. Teória je vo svojej podstate založená na špecifickom pohľade na konkurenciu, konkrétne ide o dynamické strategické rozmiestňovanie podnikov. Porter predpokladá, že rovnaká základná predstava môže byť aplikovaná na odvetvia, národy aj regióny. Jeho definícia clusterov je výnimočne pružná, takže rôzni autori chápu tento pojem odlišne. Navyše, empirické vymedzenie geografických hraníc clusterov v Porterovej práci je neurčité a siaha od mestskej štvrte, okresu, kraja až na medzinárodnú úroveň, pričom sa zdá, že nie je spojené s procesmi, o ktorých sa predpokladá, že spôsobujú tzv. zhľukovanie. Paradoxne, práve neurčitosť pojmu cluster je pravdepodobne hlavnou príčinou, prečo je táto teória taká vplyvná. Pojem je totiž dostatočne široký, aby zahrnul širokú škálu clusterových typov, geografických stupňov a teoretických pohľadov, pričom stavia konkurencieschopnosť do centra regionálnej analýzy.

V deväťdesiatych rokoch vzniklo značné množstvo prác, zameraných na štúdium regionálnych podmienok tvorby inovácií a na výskum mechanizmov dynamickej konkurenčnej výhody regiónu založenej na zvláštnej schopnosti regionálnych aktérov učiť sa. Tento nový smer čerpal z diskusií o flexibilnej špecializácii a naviazal na tradíciu švédskej a kalifornskej regionálno-ekonomickej školy. Kľúčovým prvkom týchto prístupov je presvedčenie, že *hlavným faktorom regionálnej konkurencieschopnosti, zvládania štrukturálnych zmien a regionálneho rozvoja je schopnosť učiť sa a súčasne, že učenie a tvorba inovácií nie je záležitosťou len jednotlivých firiem, ale celej siete rôznych*

regionálních aktérov (ekonomických, politických a sociálních aktérov). Tento smer výskumu je označovaný za teóriu učiacich sa regiónov (ang. learning regions) alebo tiež ako koncept regionálneho kreatívneho milieua.

Koncept kreatívneho milieua bol vytvorený v polovici 80. rokov a môžeme ho definovať ako komplexný priestorový systém formálnych a neformálnych sietí regionálnych aktérov, ktorí sú schopní iniciovať synergické a inovačné procesy. Tento prístup sa zaoberá osobitne významom regionálneho okolia. Priestor nie je v protiklade ku klasickej ekonómii chápaný ako exogénna (obmedzujúca) podmienka, ale ako hlavný väzbový (spojujúci) faktor, dôležitý pre vznik regionálnych inovácií. Úspešnosť regionálneho rozvoja je vzťahovaná na sociálne interakcie, synergické efekty a kolektívne procesy učenia sa regionálnych aktérov. Charakteristickou formou organizácie je sieť aktérov. Sieťová forma organizácie sa vyznačuje spoluprácou regionálnych aktérov, ktorí sledujú rovnaké ciele a ich kooperácia je určovaná atmosférou dôvery. Tieto siete sú posilňované existenciou nemateriálnych súčastí, ako je dôvera, vedomosti a spoločne uznávané hodnoty (podnikanie).

Permanentné zmeny, učenie sa a inovačná schopnosť sa inštitucionalizujú. Najdôležitejším momentom je pritom participácia, tzn. systematicky podporovaná a využívaná schopnosť regionálnych aktérov riešiť problémy (kolektívne riešenie problémov). Snahou je, aby všetci spolupracujúci boli spojení, a to kedykoľvek, nielen v krízovej situácii. Strategickým potenciálom akéhokoľvek snaženia sa stávajú kompetencie (schopnosti) spolupracovníkov (jednotlivých regionálnych aktérov). V novom chápaní riadenia regiónu sú tieto kompetencie decentralizované a prenášané na osobne zodpovedné tímy tvorcov hodnôt. Veľký význam pritom majú „interní promótori“, tzn. osoby, ktoré podnecujú proces učenia svojou podnikavosťou, vlastnou zodpovednosťou a účinnými spôsobmi komunikácie (face-to-face kontakty).

Na regionálnej i lokálnej úrovni možno v rámci uvedených prístupov pozorovať rastúce aktivity v rámci regionálneho a mestského managementu a marketingu, ktoré sa zameriavajú buď na mobilizáciu vlastných zdrojov (hovoríme o tzv. endogénnej stratégii regionálneho rozvoja) alebo sa snažia prilákať pomocou rôznych nástrojov potenciálnych investorov (exogénna stratégia regionálneho rozvoja).

Záver

Z uvedeného náčtu koncepčných prístupov vysvetľujúcich rozvoj v priestore vyplýva, že osobitne princíp komplementarity osobitne nebol zohľadnený. Koncepčné prístupy k rozvoju regiónu zohľadňovali predovšetkým faktory a vzťahy aktérov v trhových podmienkach. Princíp komplementarity v ekonomickej teórii všeobecne a osobitne v oblasti regionálneho rozvoja nebol prioritne skúmaný i z toho hľadiska, že uvedené podmienky, ktoré formujú dosiahnutú (i keď krátkodobú) ekonomickú rovnováhu naplňajú len minimálnu podmienku komplementarity - že potreby všetkých aktérov, zúčastnených na rozvoji v priestore sú primerane uspokojené pri určitom využití priestorového potenciálu a pri primeranej tvorbe efektov pre všetkých aktérov zúčastnených na rozvoji. V podmienkach ekonomických kritérií vytváraných trhovou ekonomikou ekonomický systém do určitej miery tenduje ku komplementarite tvorby a uspokojovania trhových potrieb. Pritom je potrebné zdôrazniť, že ide o proces permanentne dynamický, v rámci ktorého dosiahnutá čiastková komplementarita do určitej miery vplýva na celý ekonomický systém a tým potenciálne pôsobí na jeho zmeny v budúcnosti.

Z uvedených teoretických prístupov možno z hľadiska formovania komplementarity v regionálnom prostredí zdôrazniť význam troch základných faktorov vplývajúcich na vznik lokalizačných úspor (špecializovaná pracovná sila, špecializované podporné firmy a možnosť vnútrofirmej delby práce), ako aj ich vzájomné pôsobenie. Argumentuje sa, že vedomosti a know-how sa akumulujú a prispôbujú miestnym podmienkam a vytvárajú miestnu znalostnú atmosféru, ktorá podporuje vznik nových myšlienok a podnikateľských metód. Tento prístup sa sústreďuje na trhové i netrhové konkurenčné výhody, ktoré sú podporené vytváraním formálnych i neformálnych sietí, kde rastúci význam má regionálny a miestny manažment a marketing.

Ďalej je potrebné zdôrazniť skutočnosť, že na základe uvedených teoretických prístupov je komplementaritu z hľadiska špecifických ekonomických podmienok možné vysvetliť na úrovni skúmania intrakcie sídiel, vychádzajúc z teórie centrálnych miest. (Christaller, 1933) a na úrovni skúmania regionálnej komplementarity. Čiže v tomto smere ide o hľadanie ekonomických zákonitostí priestorového usporiadania a priestorových interakcií.

Z uvedeného hodnotenia koncepčných prístupov k regionálnemu rozvoju tiež vyplýva, že vo svojich základných teoretických prístupoch nevychádzali z pôsobenia regionálnej politiky, ktorá v určitých oblastiach by mohla pozitívne vplývať na stupeň komplementarity v špecifických podmienkach rozvoja jednotlivých regiónov.

Literatura

- [13] BARRO, R. J., SALA-MARTIN, X., (2004). *Economic Growth*. 2nd. ed. Cambridge: MIT Press, 2004. ISBN 0-262-02553-1 .
- [14] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J., (2010). *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition, 2010. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [15] CHRISTALLER, W., (1933). *Die Centralen Orte in Suddeutschland*. Jena: Gustav Fischer Verlag, 1933.
- [16] KEYNES, J. M., (1963). *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd. 1963. 1. vyd. 388 s.
- [17] KRUGMAN, P., (1991). *Geography and Trade*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology. 1991. s. 145. ISBN 0-262-61086-8.
- [18] KRUGMAN, P., (1994). *Competitiveness: A Dangerous Obsession*. Cambridge: Foreign Affairs. Vol. 73 No. 2. 1994. s. 28 – 44. ISSN 0955-7571.
- [19] MAIER, G., TÖDLING, F., (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2*. Bratislava: Vydavateľstvo Elita, 1998. 314 s. ISBN 80-8044-049-2.
- [20] OTTAVIANO, GIANMARCO, I. P., PUGA, D., (1997). *Agglomeration in the global economy: A survey of the 'new economic geography'*. *World Economy* 21(6):707–731.33. 1997. 32 s.
- [21] PORTER, M. E., (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press. 1990. 855 s. ISBN 0-684-84147-9.
- [22] PORTER, M. E., (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, vol.76, no. 6, pp. 77-90.
- [23] PORTER, M. E., (2000). *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*. In: *Economic Development Quarterly* 14. 2000. Sage Publication, p. 15-34. ISSN 0891-2424 .
- [24] ROMER, P. M., (1986). *Increasing Returns and Long-Run Growth*. In: *The Journal and Political Economy*, vol. 94, no. 5, 1986, p.1002-1017. ISSN 0022-3808.
- [25] SCHUMPETER, J. A., (1987). *Teória hospodárskeho vývoja*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1987. 480 s. 075-066-87 THV.

**ZHLUKOVANIE REGIÓNOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY
Z ASPEKTU UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA****REGION CLUSTERING IN THE SLOVAK REPUBLIC FROM THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT POINT OF VIEW****MICHAELA CHOMJAKOVÁ****MICHAL SUCHÝ****RADOSLAV KOŽIAK****MARTINA DAXNEROVÁ**

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Economics and Regional. Development*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banska Bystrica*
✉ Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia
E-mail: michaela.chomjakova@umb.sk, michal.suchy@umb.sk

Anotácia

Výskum, meranie a znižovanie medziregionálnych rozdielov je už desiatky rokov stabilnou a aktuálnou témou diskusií odbornej verejnosti, politikov, akademikov a ďalších subjektov, zodpovedných za regionálny vývoj nielen na Slovensku. Predložená stať si kladie za cieľ vyhodnotiť stav (v roku 2013 s ohľadom na dostupnosť štatistických dát) medziregionálnych rozdielov v Slovenskej republike z aspektu udržateľného rozvoja a prostredníctvom zhlukovej analýzy vytvoriť zoskupenia regiónov úrovne NUTS 3, ktoré sú si navzájom najviac podobné (predpokladáme, že budú mať i spoločné príčiny zaostávania) z hľadiska vybraných, dostupných regionálnych ekonomických, sociálnych, environmentálnych a inštitucionálnych ukazovateľov. Dôvodom nášho prístupu je snaha upriamiť pozornosť aj na iné ekonomické, no najmä mimoekonomické aspekty regionálneho rozvoja a regionálnej politiky, hľadania príčin úspešného napredovania niektorých území vo vzájomnej konfrontácii s inými, výrazne zaostávajúcimi regiónmi. Parciálne výstupy zhlukovej analýzy využijeme v ďalšom skúmaní stavu a vývoja medziregionálnych rozdielov na Slovensku v snahe odhaliť spoločné problémy regiónov, spoločné a odlišné príčiny ich zaostávania, ako aj navrhnúť nástroje, intervencie, ktoré považujeme za vhodné použiť pri implementácii regionálnej politiky s cieľom zmiernovať medziregionálne rozdiely.

Kľúčové slová

regionálne disparity, zhluková analýza, udržateľný rozvoj

Annotation

Research, measurement and reduction of interregional differences is for a long time stable and hot discussions topic of expert community, politicians, academics and other entities responsible for regional development not only in Slovakia. Submitted paper aims to assess the status of (in 2013 depending on the availability of statistical data) inter-regional differences in the Slovak Republic from the aspect of sustainable development and through cluster analysis to create clusters of NUTS level 3 regions, which are each other most similar (we expected they have a common root causes) in terms of chosen available regional economic, social, environmental and institutional indicators. The reason for our approach is to focus attention to other economic, but mainly non-economic aspects of regional development and regional policy, searching for the cause successful progress in some areas of mutual confrontation with others, significantly lagging regions. We use partial outputs of cluster analysis to examine conditions and development of inter-regional differences in Slovakia in order to reveal the

common problems facing regions, common and different causes of their backwardness and propose tools, interventions that we consider appropriate to use when implementing regional policy in order to mitigate inter-regional disparities .

Key words

regional disparities, cluster analysis, sustainable development

JEL classification: R11, C38

Úvod

Regionálne rozdiely sú považované za vážny ekonomický a celospoločenský problém, ktorý sa dotýka nie len Slovenskej republiky, ale aj veľkého množstva súčasných vyspelých ekonomík a naruša ich fungovanie a rozvoj v oblasti hospodárskej, sociálnej, environmentálnej a inštitucionálnej. Podľa Hudeca (s. 59, 2009) „pod regionálnymi disparitami rozumieme rozdiely v úrovni ekonomického, environmentálneho a sociálneho rozvoja regiónov v takej miere, ktorá je považovaná za spoločensky škodlivú a nežiaducu“. Ak zohľadňujeme všetky štyri vyššie spomínané oblasti (ekonomickú, sociálnu, environmentálnu a inštitucionálnu), pracujeme tak s konceptom trvalo udržateľného rozvoja. Trvalo udržateľný rozvoj znamená lepšiu kvalitu života pre každého obyvateľa teraz a aj pre budúce generácie. Ponúka víziu pokroku, ktorý integruje okamžité a dlhodobé ciele, lokálne a globálne akcie, a pokiaľ ide o sociálne, ekonomické a environmentálne problémy. Udržateľný rozvoj nemá byť iba súčasťou politiky, ale musí byť prijatý do spoločnosti ako celok, ako riadiaca zásada mnohých možností, aby bol súčasťou tak veľkých politických a ekonomických rozhodnutí, ako aj bežných rozhodnutí (European Commission, 2009). „Rozvoj jednotlivých regiónov a ovplyvňovanie negatívnych regionálnych disparít na úrovni štátnej i regionálnej politiky sa stáva postupne stále viac diskutovanou otázkou najmä z pohľadu hľadania endogénnych faktorov rozvoja, ktoré by zaistili optimálne tempo udržateľného rastu a zároveň stabilizovali životnú úroveň a kvalitu života obyvateľov regiónu. (Měrtlová, Prokop, 2015, s. 57)

1. Cieľ a metódy

Na samotné vyjadrenie existujúcich regionálnych rozdielov na nami skúmanej regionálnej úrovni NUTS 3 (8 samosprávnych krajov v Slovenskej republike), je potrebné vybrať vhodné ukazovatele, ktoré by v dostatočnej miere odzrkadľovali ekonomickú, sociálnu, environmentálnu a inštitucionálnu situáciu týchto regiónov, teda ukazovatele, ktoré v sebe zahŕňajú koncept trvalo udržateľného rozvoja. My sme sa rozhodli aplikovať túto problematiku, identifikovanie regionálnych disparít na pozadí trvalo udržateľného rozvoja, opierajúc sa o národnú stratégiu trvalo udržateľného rozvoja v SR. Na jej základe, ako aj s ohľadom na dostupné štatistické dáta, sme uskutočnili výber ukazovateľov, ktoré budeme hodnotiť.

Predložená stať si kladie za cieľ vyhodnotiť stav (v roku 2013 s ohľadom na dostupnosť štatistických dát) medziregionálnych rozdielov v Slovenskej republike z aspektu udržateľného rozvoja a prostredníctvom zhlukovej analýzy vytvoriť zoskupenia regiónov úrovne NUTS 3, ktoré sú si navzájom najviac podobné (predpokladáme, že budú mať i spoločné príčiny zaostávania) z hľadiska vybraných, dostupných regionálnych ekonomických, sociálnych, environmentálnych a inštitucionálnych ukazovateľov. Opierame sa aj o vymedzenie, ktoré ponúkajú Víturka, Tóthová, (2014, s. 32): „... pod pojmom spoločenský rozvoj chápeme všetky aktivity smerujúce k zlepšovaniu ekonomických, štrukturálnych, technických, kultúrnych a sociálnych fundamentov kvality života obyvateľov príslušných k danej spoločnosti resp. danému územiu (v druhom prípade potom hovoríme o regionálnom rozvoji).“

2. Vybrané ukazovatele

Pre Slovensko je relevantných 125 ukazovateľov udržateľného rozvoja z celkového súboru 132, ktoré schválila na svojom zasadnutí v roku 1996 Komisia pre trvalo udržateľný rozvoj OSN. Predmetom nášho hodnotenia nebude všetkých 125 ukazovateľov, bolo potrebné uskutočniť ich selekciu, nakoľko nie všetky ukazovatele sú sledované na regionálnej úrovni. Konečný súbor, s ktorým budeme pracovať obsahuje nasledujúce ukazovatele.

Sociálne ukazovatele TUR (Národná stratégia TUR obsahuje 38 ukazovateľov, dostupných na regionálnej úrovni je 12):

1. Miera nezamestnanosti (%)
2. Miera rizika chudoby (%)
3. Saldo sťahovania (tis.)
4. Celková pôrodnosť (tis.)
5. Hustota obyvateľstva (obyv./km²)
6. Prístup k čistej pitnej vode (%)
7. Napojenie na verejnú kanalizáciu (%)
8. Stredná dĺžka života pri narodení (ženy, muži) (roky)
9. Dojčenská úmrtnosť (tis.)
10. Obytná plocha (m²)
11. Trestné činy (tis.)
12. Percento mestskej populácie (%)

Ekonomické ukazovatele TUR (Národná stratégia TUR obsahuje 23 ukazovateľov, dostupné na regionálnej úrovni sú 4):

1. HDP na obyvateľa (€)
2. Ročná spotreba energie na obyvateľa (elektrina MWh; uhlie, koks, motorová nafta, vykurovacie oleje t; zemný plyn m³; teplo GJ)
3. Regionálna hrubá pridaná hodnota (€)
4. Priame zahraničné investície

Environmentálne ukazovatele TUR (Národná stratégia TUR obsahuje 49 ukazovateľov, dostupných na regionálnej úrovni je 8):

1. Spotreba vody v domácnostiach na jedného obyvateľa (m³)
2. Orná pôda na jedného obyvateľa (m²)
3. Výmery lesných pozemkov (m²)
4. Emisie oxidu siričitého (t/rok)
5. Emisie oxidov dusíka (t/rok)
6. Tvorba priemyselných a komunálnych tuhých odpadov (t)
7. Množstvo zneškodneného odpadu na jedného obyvateľa (kg/obyv.)
8. Recyklácia a opätovné využívanie odpadov (kg/obyv.)

Inštitucionálne ukazovatele TUR (Národná stratégia TUR obsahuje 15 ukazovateľov, dostupné na regionálnej úrovni sú 4):

1. Vedeckí pracovníci a inžinieri zamestnávaní vo výskume a rozvoji (tis.)
2. Výdavky na výskum a rozvoj ako percento HDP (€)
3. Hlavné telefónne linky (tis.)
4. Prístup k informáciám - domácnosti s pripojením na internet (%)

3. Metodický postup a zhluková analýza

Za kľúčovú v procese identifikácie regionálnych disparít budeme pokladať metódu zhlukovej analýzy, ktorá na základe vybraných ukazovateľov umožní spájať nami skúmané kraje SR do tzv. zhlukov. Zhluková analýza, teda exploračný nástroj je analýzou dát, ktorej cieľom je triedenie rôznych predmetov do skupín tak, že stupeň asociácie medzi dvoma alebo viacerými objektmi (napr. regiónmi)

je minimální v případě, že patria do rovnakej skupiny a maximální medzi jednotlivými vytvorenými skupinami, zhlukmi (StatSoft, 2015). Zhlukovej analýze podrobíme všetky skupiny ukazovateľov samostatne, čím vytvoríme zhluky pre jednotlivé oblasti udržateľného rozvoja.

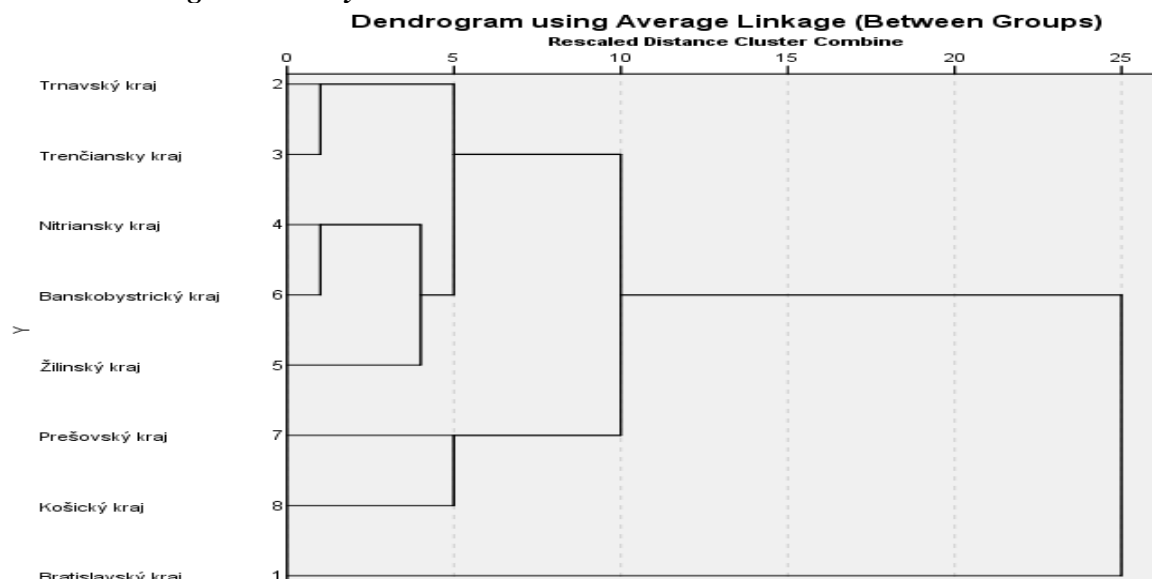
Existuje niekoľko metód, ktorými sa uskutočňuje zhluková analýza. V našom prípade sme pracovali s aglomeratívnou hierarchickou metódou. „Výsledok hierarchického zhlukovania možno najlepšie zobrazit' vo forme stromového grafu, dendrogramu. Vzdialenosti medzi zhlukmi sa odvodzujú zo vzdialeností medzi objektmi.“ (Měrtlová, Prokop, 2015, s. 57, 58) Aglomeratívne hierarchické metódy realizujú prístup zdola-nahor, jednotlivé kraje zhlukujú do väčších celkov, dochádza k spájaniu krajov. Výpočet podobnosti medzi skúmanými objektmi bol realizovaný Wardovou metódou. Výhodou tejto metódy je, že nie je potrebné vopred stanoviť počet zhlukov, ktoré chceme dosiahnuť. Samotné zhlukovanie bude prebiehať v programe SPSS. Výstupom analýzy a jej grafickým znázornením je dendrogram. Dendrogram alebo hierarchický stromový diagram znázorňuje relatívnu veľkosť koeficientov blízkosti, na základe ktorých sa spájajú objekty do zhlukov. Objekty s malou vzdialenosťou (veľkou blízkosťou) sú blízko pri sebe spojené čiarou z ľavej časti dendrogramu, ktorá indikuje ich spojenie do jedného zhluku na nízkej úrovni koeficientu vzdialenosti. So zväčšujúcou sa vzdialenosťou (rozdielnosťou hodnôt zhlukovacích premenných) sa spájajú do zhlukov aj objekty, ktoré boli na začiatku zoskupovania úplne odlišné. Na konci celej procedúry sú všetky objekty spojené do jedného zhluku.

S ohľadom na limitovaný rozsah spracovaného príspevku neuvádzame konkrétne štatistické údaje analyzovaných (zhlukovaných) ukazovateľov v jednotlivých regiónoch. Tieto sú však verejne dostupné na príslušných webových sídlach Štatistického úradu Slovenskej republiky, tak ako to uvádzame v zozname použitej literatúry.

3.1 Sociálne ukazovatele 2013

Zdrojom nami vybraných dát bol Štatistický úrad SR. Pracovali sme s najaktuálnejšími dátami, ktoré sú na regionálnej úrovni dostupné. Jedná sa o údaje za rok 2013, nakoľko problémom pri regionálnych štatistických dátach je ich oneskorené zverejňovanie. Dáta získané od Štatistického úradu SR sme podrobili zhlukovej analýze, pre každú skupinu ukazovateľov sme realizovali samostatnú zhlukovú analýzu.

Zhluková analýza nám vytvorila zhluky (zoskupenia) regiónov na úrovni NUTS 3, ktoré sú si vzájomne najviac podobné. Ako najviac podobné sa javia Trnavský a Trenčiansky kraj s najnižším koeficientom podobnosti a následne Nitriansky a Banskobystrický kraj. V nasledujúcich krokoch nám vznikli ďalšie kombinácie, avšak s rastúcou hodnotou koeficientu podobnosti sa podobnosť v danom zhluku znižuje, inak povedané so zvyšujúcim sa počtom krokov zhlukovej analýzy sa podobnosť vo vzniknutom zhluku znižuje, regióny sa z hľadiska vstupných parametrov odlišujú stále viac.

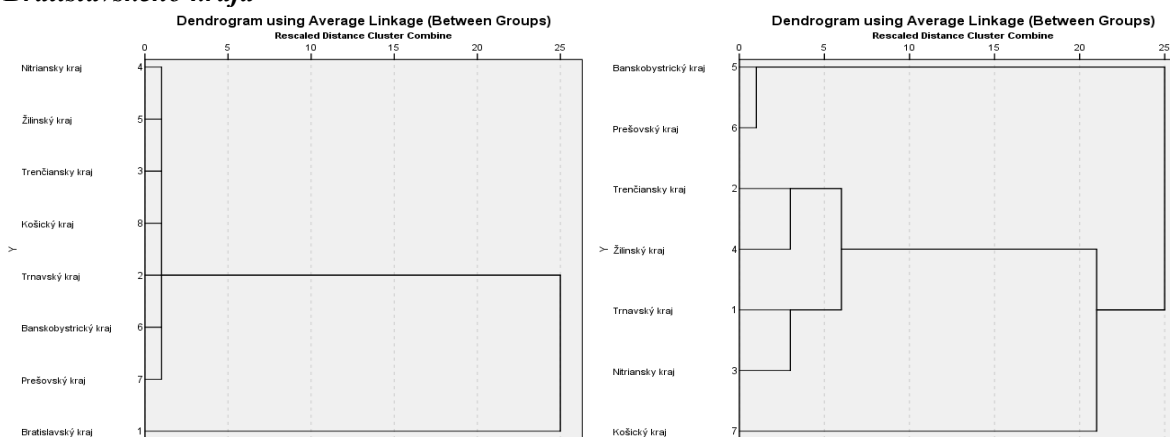
Obr. 1: Dendrogram sociálních ukazovateľov

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR (2013)

Najpodobnejšia situácia v sociálnej oblasti je v Trnavskom a Trenčianskom kraji, ďalej v Nitrianskom, Banskobystrickom. Najodlišnejším spomedzi všetkých krajov je Bratislavský, ktorý nevytvára zhľuk so žiadnym iným krajom a až v poslednom kroku analýzy sa napája s veľmi malou podobnosťou na ostatné. Z dendrogramu je však zrejmé, že z aspektu sociálnych ukazovateľov, sú jednotlivé regióny úrovne NUTS 3 značne heterogénne, nakoľko v prvom kroku zhľukovania vznikli len dve dvojice, ostatné štyri regióny vytvorili zhľuky až v ďalších krokoch.

3.2 Ekonomické ukazovatele 2013

V prípade ekonomických ukazovateľov podľa výsledného dendrogramu (obr. 2) konštatujeme, že ekonomická situácia v Nitrianskom, Žilinskom, Trenčianskom, Košickom, Trnavskom, Banskobystrickom a Prešovskom kraji je veľmi podobná a Bratislavský kraj nevytvára zhľuk s nikým iným. Toto konštatovanie by však nebolo pravdivé.

Obr. 2: Dendrogram ekonomických ukazovateľov vrátane Bratislavského kraja a bez Bratislavského kraja

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR (2013)

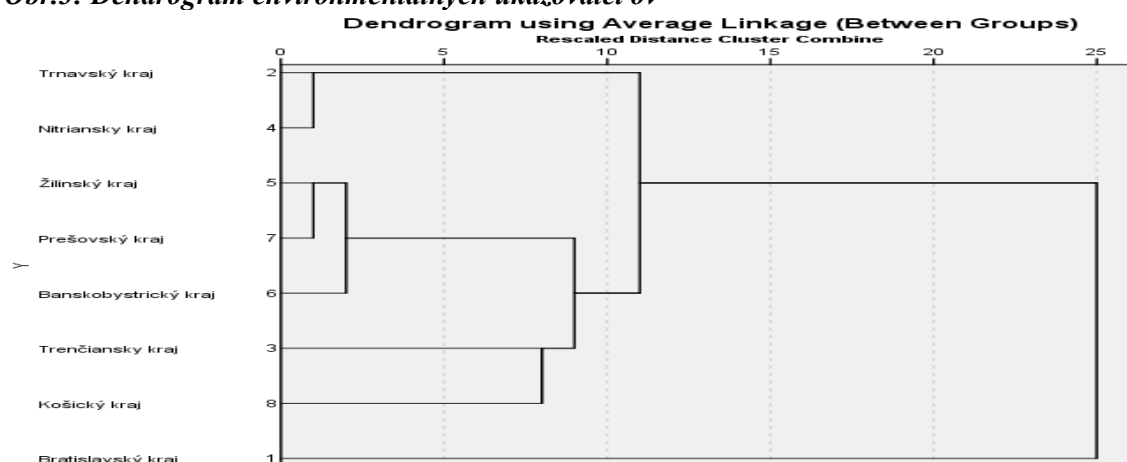
Problém a významné skreslenie výsledkov zhľukovej analýzy spôsobilo to, že Bratislavský kraj vykazuje extrémne vysoké hodnoty v nami sledovaných ukazovateľoch oproti ostatným krajom. V dôsledku týchto skutočností sme následne zhľukovú analýzu zopakovali, avšak s abstrahovaním od Bratislavského kraja. Po vylúčení Bratislavského kraja vznikajú zhľuky medzi ostatnými krajmi

a výsledný dendrogram nadobúda odlišnú podobu s lepšou vypovedacou schopnosťou. Zhluk s najväčšou podobnosťou v tejto oblasti vytvára Banskobystrický a Prešovský kraj, následne s nižšou mierou podobnosti Trenčiansky a Žilinský kraj a Trnavský a Nitriansky. Košický kraj sa nezhlukuje so žiadnym z regiónov Slovenska a pri abstrahovaní od Bratislavského kraja, zaujíma jeho pozíciu outliera. S takýmto problémom sme sa stretli len v skupine ekonomických ukazovateľov, ktoré boli hodnotené.

3.3 Environmentálne ukazovatele 2013

Zhluková analýza v skupine environmentálnych ukazovateľov vytvorila zhluky, v ktorých sú si najviac podobné Trnavský a Nitriansky kraj, Žilinský a Prešovský, na ktoré sa v ďalších krokoch zhlukovej analýzy pripája Banskobystrický kraj. S nižšou mierou podobnosti sa zhlukuje Trenčiansky a Košický kraj. V prípade Bratislavského kraja tu sledujeme najmenšiu blízkosť alebo podobnosť s ostatnými krajinami, pretože Bratislavský kraj opäť nevytvára zhluk so žiadnym z krajov.

Obr.3: Dendrogram environmentálnych ukazovateľov

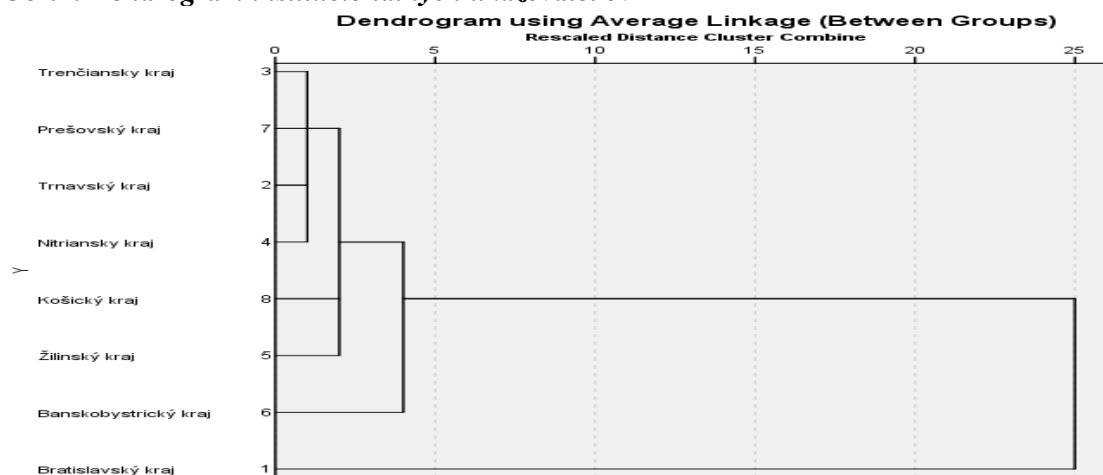

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR (2013)

3.4 Inštitucionálne ukazovatele 2013

Poslednou skúmanou skupinou ukazovateľov boli inštitucionálne ukazovatele. V tejto oblasti sa sledujú hodnoty ukazovateľov typu počet zamestnancov vo výskume a vývoji, podiel výdavkov z HDP na výskum a vývoj, dostupnosť informácií pre obyvateľstvo, interpretovaná telefonickým a internetovým pripojením.

Obr.4: Dendrogram inštitucionálnych ukazovateľov

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR (2013)

V rámci tejto „inštitucionálnej zhlukovej analýzy“ sa zhlukujú a sú si najviac podobné Trenčiansky, Prešovský, Trnavský a Nitriansky kraj. Menšiu vzájomnú podobnosť sme zaznamenali v prípade Košického a Žilinského kraja. Bratislavský kraj opäť vykazuje najodľahlejšie hodnoty voči ostatným siedmym analyzovaným krajom. Špecifická sa javí pozícia Banskobystrického kraja, ktorý vytvára zhluk až v treťom kroku analýzy, avšak tu je už blízkosť hodnôt ukazovateľov značne redukovaná.

Záver

V predloženej stati sme uviedli základnú východiskovú pozíciu, s ktorou pracujeme v rámci metodiky dizertačných prác spoluautorov. V žiadnom prípade nejde o definitívny výsledok/výstup, ale len o čiastkový pohľad do metodiky spomínaných dizertačných prác. Regionálne disparity sú komplexným problémom, ktorý podľa nášho názoru nemožno devalvovať len sledovaním stavu a vývoja hrubého domáceho produktu príslušného regiónu/štátu, ale aj so zohľadnením iných, ekonomických, ale aj mimoekonomických ukazovateľov. To je dôvod, prečo sme sa rozhodli, komplexnejšie pozrieť na medziregionálne rozdiely v Slovenskej republike na úrovni regiónov NUTS 3 z aspektu udržateľného rozvoja, tzn. prostredníctvom štatisticky dostupných údajov o ekonomických, environmentálnych, sociálnych a inštitucionálnych parametroch. Ako uvádzajú (Kološta, Flaška, 2015, s. 152) „Pri rozvoji regiónov je takmer vždy potrebné zohľadňovať regionálne špecifiká, pretože každý región je unikátny.“ Plne sa stotožňujeme s týmto konštatovaním a potvrdzujeme to nutnosť skúmať čo možno najväčší počet parciálnych ukazovateľov, aby sme dokázali odhaliť miestne/regionálne špecifiká, odhaliť problémy, príčiny zaostávania a navrhnúť adekvátne riešenia. Potvrdzujú to i (Žítek, Klímová, 2015, s. 156), ktorí konštatujú: „Diverzita regiónov neumožňuje vytvoriť univerzálnu politiku, ktorá by bola aplikovateľná na každý región.“

Vzhľadom na limitovaný rozsah príspevkov do recenzovaného zborníka, ako aj s ohľadom na stav rozpracovanosti vyššie uvedených dizertačných prác, nebolo možné postihnúť na vymedzenom priestore celú problematiku. Radi by sme však aspoň v závere state čitateľovi naznačili, ako ďalej naložíme s parciálnymi výstupmi zhlukovej analýzy pri ďalšom skúmaní regionálnych disparít.

Zhluková analýza a jej výstupy sú zároveň vstupným elementom pre vyjadrenie úrovne a vývoja medziregionálnych rozdielov na Slovensku. Sú nevyhnutné pre odhalenie spoločných a odlišných príčin zaostávania/napredovania niektorých regiónov. Väčší počet ukazovateľov nám taktiež umožní, poskytnúť komplexnejší pohľad na úroveň medziregionálnych ukazovateľov v Slovenskej republike, pričom kľúčovým výstupom dizertačných prác a ich výskumu, bude konštrukcia vlastného agregovaného ukazovateľa, zohľadňujúceho všetky štyri aspekty hodnotenia udržateľného rozvoja. Čím vyšší počet ukazovateľov použijeme (s ohľadom na ich dostupnosť v čase a v regionálnej dimenzii), tým komplexnejšie dokážeme popísať regionálny stav a vývoj na Slovensku, tým exaktnejšie dokážeme odhaliť príčiny tohto stavu (napr. intenzívneho kvantitatívneho rastu niektorých území, avšak na úkor kvality života v environmentálnej oblasti, výrazného zaostávania iných regiónov z ekonomického a sociálneho aspektu, avšak bez negatívneho vplyvu na životné prostredie a podobne.) a navrhnúť aparát vhodných intervencií zo strany štátu/Európskej únie v rámci implementácie regionálnej politiky.

Literatúra

- [1] EUROPEAN COMMISSION, (2009). *Reducing regional disparities in the EU and beyond*. Inforegio [online]. 2009. [cit. 2015-10-07], Dostupné z: http://ec.europa.eu/news/regions/090512_en.htm.
- [2] HUDEC a kol., (2009). *Podoby miestneho a regionálneho rozvoja*. Ekonomická fakulta, TU Košice, 2009. 344 s. ISBN 978-80-553-0117-4.
- [3] KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., (2015). *Regionálny inovačný systém v koncepte učiacich sa regiónov ako alternatíva pre regionálnu politiku*. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148–154. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-19.

- [4] MĚRTLOVÁ, L., PROKOP, M., (2015). Shluková analýza jako metoda v regionálních analýzách. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 56–63. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-6.
- [5] STAT SOFT, (2015). *How to Group Objects into Similar Categories, Cluster Analysis*. [online]. [cit. 2015-12-01]. Dostupné z: <http://www.statsoft.com/Textbook/Cluster-Analysis>.
- [6] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR., (2015). *Data Cube*. [online]. [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [7] VITURKA, M., TÓTHOVÁ, D., (2014). Několik poznámek k chápání pojmů růst a rozvoj z pohledu ekonomických věd. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 29–36. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-2.
- [8] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015). Regionální inovační strategie jako cesta k implementaci inovační politiky. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 155–160. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.

Príspevok je parciálnym výstupom dizertačných prác spoluautorov na Ekonomickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

SK06-IV-02-001 Vybrané oblasti politiky miestneho rozvoja v Nórsku a na Slovensku. „Tento projekt je spolufinancovaný z Grantov EHP a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky prostredníctvom Štipendijného programu EHP Slovensko.“

MAPOVÁNÍ MEZIREGIONÁLNÍCH VAZEB NA ÚROVNI NUTS2 V EVROPSKÉM PROSTORU

MAPPING OF INTER-REGIONAL LINKS AT NUTS 2 LEVEL IN THE EUROPEAN AREA

JOSEF BOTLÍK

Katedra informatiky a matematiky *Department of Computer Science and Mathematics*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: botlik@opf.slu.cz

Anotace

Základním nedostatkem regionálních analýz na různých úrovních je opomíjení meziregionálních prostorových souvislostí. Regiony jsou shlukovány a komparovány podle socioekonomických faktorů bez ohledu na hodnoty těchto faktorů v jejich okolí. Není tak akceptována rozdílnost případů, kdy je v různých regionech obdobná hodnota vybrané veličiny (např. obdobná míra nezaměstnanosti), v okolí regionu je však diametrálně rozdílná (u jednoho regionu mají okolní regiony obdobnou hodnotu, u jiného regionu mají okolní regiony hodnoty značně odlišné). Vůči svému okolí vykazují pak regiony s obdobnou hodnotou veličiny rozdílný gradient této veličiny. Cílem článku je analýza možnosti vytváření použitelných prostorových vztahů a souvislostí. Příspěvek ukazuje modelování sítě na úrovni NUTS 2 v prostoru EU. Vytvořeny byly modely zohledňující minimální vzdálenosti mezi regiony. Tyto modely jsou podkladem pro precedenční analýzu, kdy lze na definované struktuře analyzovat prostorové změny hodnot vybraných faktorů mezi jednotlivými NUTS2 regiony. Mapování struktury systému vychází z metod síťové analýzy, je tedy obecně aplikovatelná na libovolném prostoru.

Klíčová slova

region, regionální vazby, NUTS2, Evropská unie, síťová analýza

Annotation

The fundamental lack of regional analysis at different levels of the neglect of inter-regional spatial context. The regions are clustered and compared according to socio-economic factors, regardless of the values of these factors in their surroundings. Divergence of cases is not so accepted, when in different regions of similar value selected variables (e.g. a similar level of unemployment) in the vicinity of the region is vastly different (in one region have neighboring regions of similar value, in another region have neighboring regions values significantly different). To their surroundings show the regions with similar values of variables different gradient of this magnitude. This article aims to analyze the possibility of creating useful spatial relations and connections. The paper shows modeling network at NUTS 2 level in the EU area. Models were developed taking into account the minimum distance between regions. These models are the basis for the analysis of precedents, which can be defined structure analyze spatial changes in the values of selected factors among the NUTS 2 regions. Mapping the structure of the system based on network analysis methods, it is generally applicable to any space.

Key words

region, regional ties, NUTS 2, European Union, network analysis

JEL classification: C61, R15

Úvod

Současné trendy regionálních analýz jsou založeny převážně na statisticko-matematických metodách, hodnotí regionální disparity zpravidla pomocí vícekritériální analýzy standardní množiny socioekonomických faktorů. Na základě komparací jsou případně vytvářeny shluky regionů s obdobnými parametry. Přestože u rozsáhlých, zejména nadnárodních systémů, existují shluky prostorově dislokované (např. balkánské země, postkomunistické země, východoevropské státy ap.), kde lze vysledovat obdobné hodnoty a trendy chování analyzovaných veličin, obecně tyto analytické přístupy, např. shluková analýza, sice sumarizují regiony podle jistých kritérií, neberou však ohled na prostředí, které existuje vně těchto regionů resp. mezi vzdálenějšími regiony (pohlíží na regiony jako na „ostrovy“ v moři). Příspěvek si klade za cíl definovat a prokázat inter-regionální vazby, jako další nástroj rozšiřující stávající metody analýz. Ukazuje, že je nutné analyzovat regionální systémy nejen z pohledu hodnot regionálních faktorů, ale i v kontextu regionálních vazeb. Jedním z kritérií použitých pro rozšiřující komparace může být stav okolí. Dokážeme-li vhodně definovat souvislosti mezi regiony, můžeme sledovat meziregionální toky veličin (nezaměstnanost, vzdělanost, hustota dopravní sítě, apod.) podle zvolených kritérií. Systém struktury je vytvářen pro regiony definované na úrovni NUTS2¹ v EU.

1. Východiska a současný stav

Hodnoty socioekonomických faktorů se výrazně liší napříč evropskými regiony. Na nutnost integrovat institucionální a prostorové pohledy do jednotného dynamického rámce v souvislosti s rozdíly mezi pomalými a rychlými procesy v Eurozóně upozorňuje např. Anderson (2015). Potřebnost nestandardních metod a nových analytických přístupů pro analýzy rozlehlých geografických systémů (na nadnárodní úrovni) s cílem datové segmentace na úroveň regionů s ještě dostupnými homogenními daty (NUTS3, případně NUTS2) ukazují i publikované výsledky založené na analýze obalu dat pro skupinu východoevropských členských států EU (např. Melecký a Staničková, 2014; Staničková, 2014). Rozsáhlost a prostorové závislosti regionální analýzy na úrovni NUTS2 v zemích EU zmiňuje rovněž Smit et al. (2015). Hodnocení deskripce vývoje regionálních disparit 272 regionů NUTS2 v EU v letech 2000-2011 pomocí beta a sigma konvergence popisuje dále Suchý (2015), kdy cílem článku je měření regionálních disparit prostřednictvím regionálního HDP per capita měřeného paritou kupní síly. Přesto, že se jednalo o disperze napříč regiony v čase, nejsou zde zohledněny přechody mezi regiony a poklesy nebo nárůsty na hranicích regionů. Okrajově se k problému vyjadřuje rovněž Víturka (2013), který představuje výsledky hodnocení kvality sociálního prostředí za mikroregiony (v případě citovaného zdroje se jednalo o územní obvody obcí s rozšířenou působností 3. stupně – regiony ORP) a mezoregiony (kraje – regiony NUTS 3) České republiky, krajské hodnoty pak byly získány agregací mikroregionálních hodnot vážených příslušnými počty obyvatel. Tím prokazuje Víturka (2013) nutnost vazby selektovaného regionu na okolí, zvolen je však standardní postup segmentace oblastí na podmnožiny, resp. syntéza podmnožin do celku. Další závěry v tomto příspěvku prokazují tendence k poklesu zkoumaných hodnot směrem k hranicím regionů, čímž je dále naznačena nutnost zkoumat vektorové změny veličin, především směr a intenzitu, v prostorovém kontextu, zmiňované rovněž např. v Botlík, Botlíková, (2013). V analýze jsou jako objekty analýzy použity územní obvody obcí s rozšířenou působností 3. stupně resp. ORP označované jako „regiony ORP“ charakterizované jako nodální regiony utvářené na základě vazeb centra s jeho zázemím, což dále naznačuje nutnost charakterizovat vazby nejen v klasicky chápaných regionálních vztazích, ale i ve smyslu prostorových závislostí a vztahů. O nodalitě a dalších funkčních prostorových vztazích pojednává dále například Klapka et al (2013). Existenci jiných typů vazeb v regionální analýze, například vazby na teoretické přírodně-dopravní systémy jsou popsány i v další literatuře (Kaňka, Ježek, 2013). Z uváděných zdrojů vyplývá jednoznačně nutnost akceptace meziregionálních vztahů a komparace hodnot faktorů v regionech s účelově definovanými vazbami. Tento princip umožní využití potenciálu kumulovaného v okolí regionu a to jak Push, tak Pull principem. Problémem je specifikace použitelných vazeb mezi regiony, které povedou k nalezení souvislého okolí s obdobným trendem v chování sledovaných faktorů.

¹ Bližší specifikace klasifikace NUTS, viz např. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview>

2. Cíl a metody

Prvotním cílem je tedy nalezení vazeb pro regionální analýzy, dílčím cílem je vytvoření spojitého systému, který umožní komparaci libovolných regionů na zvolené struktuře. Dalším dílčím cílem byla univerzálnost systému použitelná i na jiných regionálních úrovních. Struktury lze vytvářet účelově, což vychází z účelovosti analýz a z podstaty definice systému (systém je účelově definovaná množina). Pro vytváření struktur je k dispozici několik základních postupů a principů, pomocí kterých můžeme definovat vazby mezi regiony. Lze vysledovat dvě základní množiny vazeb, fyzické a virtuální (fiktivní). V praxi nejpoužívanější je metoda hraničních fyzických vazeb, kdy jsou zachyceny hraniční vazby (fyzické hranice mezi dvojicí regionů). Sousednost v analýzách je standardně používaným nástrojem, používá ji např. Andersson et al. (2015), Botlík, Botlíková (2013), Sardadvar (2012). Další typy fyzických vazeb, používané v regionálních analýzách jsou založené buď na příslušnosti k nadregionální struktuře (vazba je definovaná příslušností k nadřazenému regionu, nikoli fyzickou sousedností), nebo na dostupnosti k centrálnímu prvku (dostupnost krajského města, dostupnost k letišti, spádová oblast finančního úřadu apod.). Posledním typem fyzických vazeb používaných v regionálních analýzách je existence infrastrukturálního fyzické propojení (propojení regionů prostřednictvím silnice, železnice, energetické soustavy apod.). Existují i další fyzické vazby, ty však nebývají v regionálních analýzách podstatněji zahrnovány. Metody virtuálních vazeb vytvářejí fiktivní vazby, založené buď na stanovení dostupností bez zkoumání existence fyzických cest, nebo na shodnosti hodnot sledovaných veličin. V prvním případě se jedná většinou o vazby vytvářené na geografickém základě, pomocí geografických souřadnic, kdy jsou stanovány například minimální vzdálenosti mezi subjekty (regiony). Další, zpravidla shluková analýza, (např. Koziak, 2014; Melecký, Staníčková, 2014), resp. variantní přístup (např. Mederly et al., 2004), regiony klasifikují podle vybraných faktorů (většinou ještě v rámci multikriteriálního hodnocení), ale vytrženě z geografického kontextu (neakceptují vzájemné sousednosti). Dále je o virtuálních metodách v následující kapitole. Z pohledu vytvářené struktury je důležitá souvislost, která umožní průchod systémem mezi regiony, čímž lze dosáhnout vytváření cest mezi libovolnými regiony a vytváření vektorů různé délky ve smyslu změny hodnoty faktoru mezi regiony (vytvoření toku). V souvislosti se souvislostí lze rozlišit nespojité (diskrétní) metody založené na komparaci, kdy vybírám regiony zpravidla pomocí shlukové analýzy. Výběr je diskrétní, regiony spolu geograficky nesouvisí, (příklad- strukturálně postižené regiony – Karvinsko, Ústecko). Dále lze rozlišit částečně spojitě metody (metody vytvářející fragmenty grafu), kde lze klasifikovat metodu založenou na společných vazbách (společné hranice regionů, propojení infrastrukturou) a metodu založenou na společných znacích (společná příslušnost k nadřazenému regionu, obdobná míra nezaměstnanosti apod.). U virtuálních metod lze pak identifikovat (částečně) spojitě metody minimálních vzdáleností (propojování s n nejbližšími prvky, zvyšováním hodnoty n lze dosáhnout spojitosti). Dále (částečně) spojitě geometrické metody (triangulační, metoda, šestiúhelníková metoda), kdy se hledají základní vazby (u triangulační metody minimální vzdálenosti pro $n \geq 2$, tyto vazby jsou následně propojeny mezi sebou do trojúhelníku). Zvyšováním hodnoty n lze opět dosáhnout souvislého grafu. Spojitost zaručuje metoda založená na identifikaci (minimální) kostry², tato metoda však nevytváří dostatečný počet vazeb v systému a nezabezpečuje dostatek prvků pro komparaci propojených prvků. Metody se mohou prolínat, například 6, se zabývá problematikou hledání efektivní hranice a aplikuje ji na úrovni NUTS2 vybraných východoevropských států EU. Společným rysem všech těchto metod a postupů je vytvoření matice finální sousednosti (incidenční nebo relační) a možnost následného definování orientace zvolených vazeb, čímž je umožněno analyzovat toky veličin na definovaných vazbách vytvoření precedenční matice). Vzhledem k současným regionálním problémům, především k migrační krizi, nabývají na důležitosti zejména metody zabývající se minimálními vzdálenostmi, což je dáno

²Graf G je souvislý, pokud pro každé jeho dva vrcholy x a y existuje v G cesta z x do y . Cesta v grafu je posloupnost vrcholů a hran ($v_0, e_1, v_1, \dots, e_t, v_t$), kde vrcholy v_0, \dots, v_t jsou navzájem různé vrcholy grafu G a pro každé $i = 1, 2, \dots, t$ je $e_i = \{v_{i-1}, v_i\} \in E(G)$. Kružnici (cyklem) v grafu rozumíme posloupnost vrcholů a hran ($v_0, e_1, v_1, \dots, e_t, v_t = v_0$), kde vrcholy v_0, \dots, v_{t-1} jsou navzájem různé vrcholy grafu G a pro každé $i = 1, 2, \dots, t$ je $e_i = \{v_{i-1}, v_i\} \in E(G)$. Strom je souvislý graf neobsahující kružnici. Kostra grafu je podgraf, jehož hrany spojují všechny vrcholy původního grafu a zároveň sám neobsahuje žádnou kružnici. Libovolný strom (V, E') , kde $E' \subseteq E$, nazveme kostrou grafu.

neexistenci hraničních kontrol mezi státy Schengenského prostoru, neexistenci hranic (ve smyslu „překonání překážky“) mezi NUTS 2 regiony a v neposlední řadě vytvářením umělých migračních toků mimo prioritní dopravní infrastrukturu. V rámci výzkumu na OPF byl vytvořen systém na datově dostupné základně se strukturou na co nejvyšší rozlišovací úrovni, akceptovatelné složitosti a velikosti analyzované oblasti. Z těchto důvodů byl zvolený systém situován do prostoru EU a segmentován do úrovně NUTS2. Tento systém je standardně používán (viz dříve uváděné zdroje). Takto jsou vymezeny hranice systému a prvky systému. Definice vazeb v takovémto systému je problematická, mapování fyzických vazeb je kvantitativně nereálné a vzhledem k dynamice systému (změny na úrovni definovaných NUTS) i neúčelné. Proto byla zvolena metoda virtuálních vazeb na základě minimálních vzdáleností mezi prvky systému. Dílčími problémy byly zejména: nejednotná regionální segmentace (Německo, Belgie, UK – vysoká hustota, geograficky malé regiony, Švédsko, Francie – řídké osídlení, geograficky rozsáhlé regiony), odlehlost (Kanárské ostrovy, Guyana apod.) a změny v klasifikaci NUTS (Řecko, UK, Makedonie). Tyto problémy byly řešeny úpravou nebo filtrováním oblastí, obdobně se k problematice staví například Melecký a Staničková (2014). Počet regionů byl omezen na 271 (tabulka 1).

Tab. 1: Přehled vybraných NUTS2

index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS	index	NUTS
1	ITF1	31	ES13	61	EE00	91	ES53	121	ITC4	151	UKE2	181	BE22	211	UKE3	241	SI03
2	FI20	32	ES41	62	ITH5	92	UKI4	122	FR41	152	UKN0	182	BE34	212	IE02	242	PL62
3	PT18	33	ES42	63	UKH3	93	UKI3	123	PL31	153	UKC2	183	BE35	213	AT22	243	DE94
4	PT15	34	ES51	64	HU32	94	HR03	124	PL43	154	HU22	184	BE23	214	SE11	244	UKG3
5	FR42	35	FR24	65	HU31	95	CZ06	125	DE93	155	DE21	185	BE24	215	SK03	245	UKL1
6	ES61	36	PT16	66	FI1C	96	CZ03	126	LU00	156	DE24	186	BE25	216	CZ02	246	UKE4
7	FR61	37	RO12	67	ES43	97	DE12	127	PL21	157	AT31	187	FR82	217	CZ07	247	PL41
8	ES24	38	ES63	68	NL23	98	AT21	128	MT00	158	DE23	188	ITH1	218	DE11	248	AT13
9	PT17	39	ES64	69	FR43	99	DE73	129	IT3	159	PL52	189	ITH2	219	RO31	249	SI04
10	DEA5	40	ES30	70	DE13	100	UKJ4	130	PL12	160	SE12	190	ITF4	220	RO22	250	PL42
11	FR72	41	ES22	71	NL12	101	DEB1	131	DE80	161	UKI5	191	PT30	221	RO41	251	SK02
12	EL51	42	ES52	72	ITH4	102	DEA2	132	SE32	162	UKI6	192	PT20	222	UKJ2	252	NL34
13	EL30	43	UKK3	73	ES11	103	HR04	133	UKD7	163	UKI7	193	BE10	223	PL33	253	NL33
14	ITF5	44	FR83	74	NL22	104	HU21	134	FR62	164	NL21	194	ES62	224	DK03	254	EL41
15	FR25	45	UKD1	75	DE72	105	HU10	135	DK04	165	SE33	195	DEB3	225	SE22	255	EL63
16	UKH2	46	DE71	76	UKK1	106	PL61	136	DE25	166	ES21	196	FR71	226	UKC1	256	EL53
17	UKJ1	47	HU33	77	UKD3	107	ES23	137	ITF2	167	FR51	197	DEC0	227	DEG0	257	EL54
18	DE30	48	HU23	78	NL11	108	UKD4	138	CZ08	168	FR22	198	DEE0	228	AT33	258	EL61
19	IE01	49	UKF1	79	DE60	109	FR81	139	DEA3	169	ITC1	199	AT32	229	ITI1	259	EL62
20	FR26	50	DEA4	80	UKJ3	110	FI19	140	DE22	170	PL32	200	ITG2	230	DEB2	260	EL52
21	DE40	51	UKK4	81	DE92	111	LV00	141	AT12	171	PL34	201	CZ05	231	DE14	261	EL43
22	SK01	52	PL51	82	FR23	112	ITF4	142	NL41	172	FI1D	202	CZ04	232	ITI2	262	CY00
23	DE91	53	UKK2	83	FI1B	113	UKF2	143	NL32	173	FR53	203	UKG2	233	DE26	263	EL42
24	DE50	54	NL13	84	UKG1	114	DED5	144	FR30	174	PL63	204	DEF0	234	NL31	264	EL65
25	FR52	55	DED2	85	UKM6	115	LT00	145	RO21	175	CZ01	205	DE27	235	ITC2	265	EL64
26	RO32	56	DEA1	86	DK01	116	ITC3	146	DK05	176	ES12	206	ITG1	236	SE23	266	BG32
27	AT11	57	UKH1	87	FR21	117	NL42	147	RO11	177	BE21	207	DK02	237	ITH3	267	BG31
28	ITF6	58	UKL2	88	DED4	118	FR63	148	SE31	178	BE31	208	PL22	238	RO42	268	BG33
29	ITF3	59	UKE1	89	UKD6	119	UKF3	149	PT11	179	BE32	209	SE21	239	AT34	269	BG41
30	ES70	60	UKM2	90	FR10	120	PL11	150	UKM5	180	BE33	210	UKM3	240	SK04	270	BG34
																271	BG42

Zdroj: vlastní zpracování

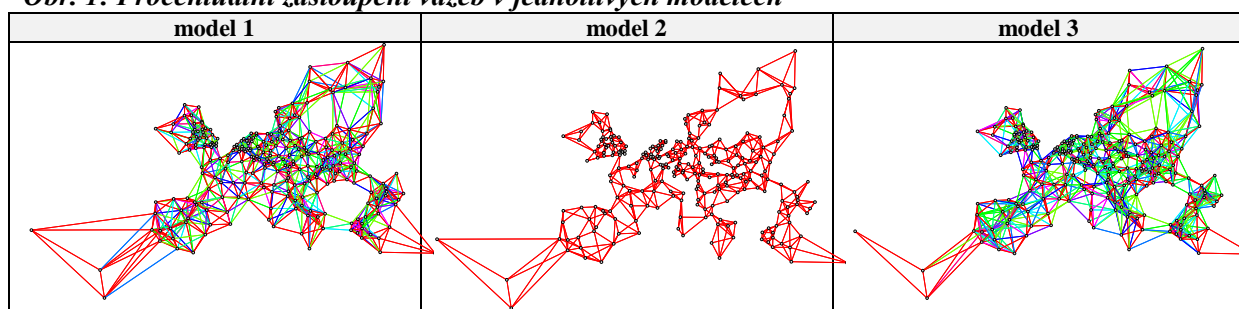
3. Vytváření struktury

Pro modelování struktury byl vytvořený model analyzující zadanou strukturu na základě zadání prvků (regionů), geografických souřadnic a komparovaných faktorů. Vazby jsou definovány mezi nejbližšími subjekty, tedy mezi subjekty s minimální vzdáleností. Systém umožňuje definování počtu hledaných minim, dále je možno určit, zda se mohou opakovat vazby v systému (je-li nalezeno minimum z regionu A do regionu B, je kontrolováno, zda již není evidováno toto minimum jako minimum z bodu B do bodu A. V případě zakázaných opakování nebude toto minimum akceptováno

jako minimum z A do B a je vyhledáváno nové minimum), dále model provede podle požadavku triangulaci. Minima jsou vyhledávána postupným náhodným průchodem softwarových agentů (každý agent náhodně volí pořadí procházených regionů). V každém uzlu (regionu) vyhledá agent na základě geografických souřadnic zvolený počet nejbližších regionů. Minima jsou postupně zaznamenávána do matice a následně je podle počtu procházejících agentů zaznamenána procentní úspěšnost nalezení příslušné hrany. Podle nastavených parametrů lze takto definovat spojitou strukturu požadované hustoty a zjistit procentuální úspěšnost nalezení vazby mezi regiony. Takto lze vytvářet kompaktní struktury o definované hustotě. Vhodnou kombinací parametrů je dosaženo rovnoměrné dostupnosti jednotlivých regionů vůči bezprostřednímu okolí, volbou počtu minim je definována hloubka vyhledávání.

Uváděné příklady byly modelovány v prostředí standardního software Excel, počet průchodů byl stanoven na 10, vytváření struktur trvalo jednu až tři hodiny. Postupně je modelovaná struktura následujících parametrů. V prvním případě se jedná o model, kde byly hledány 4 minima (nalezeny 4 regiony lokalizované nejbližně aktuálně vyhodnocovanému regionu). V případě, že zjištěné minimum bylo identifikováno již jiným agentem (bylo zaznamenáno jako evidované minimum jiného regionu), bylo vyhledáno další minimum. Propojování do trojúhelníků neprobíhalo. Ve druhém případě byla stanovena tři minima, pokud minimum bylo již nalezeno jiným agentem, bylo akceptováno (oproti předchozího případu se nevyhledávalo další minimum). Nalezená minima byla postupně propojována do trojúhelníků a to v pořadí, v jakém byla minima nacházena. Třetí model zobrazuje vyhledávání dvou minim, v případě nalezení minima, které bylo již přiřazeno jinému regionu je vyhledáno nové minimum. Jednotlivé hrany jsou opět propojeny do trojúhelníků.

Obr. 1: Procentuální zastoupení vazeb v jednotlivých modelech

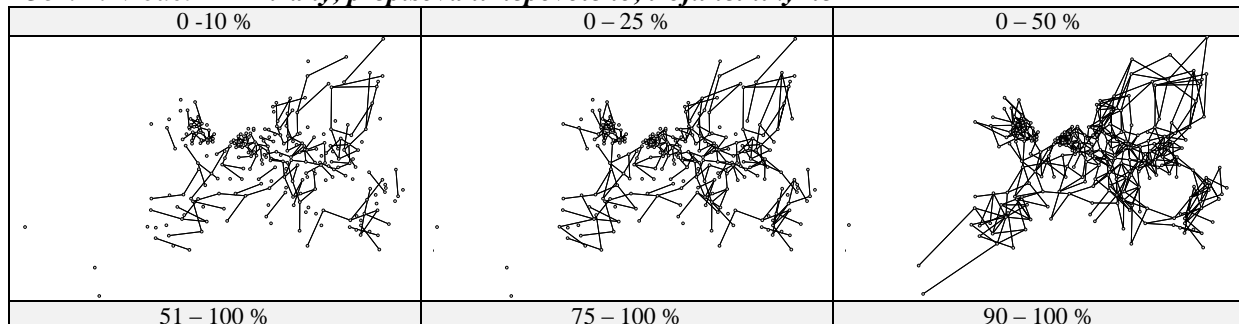

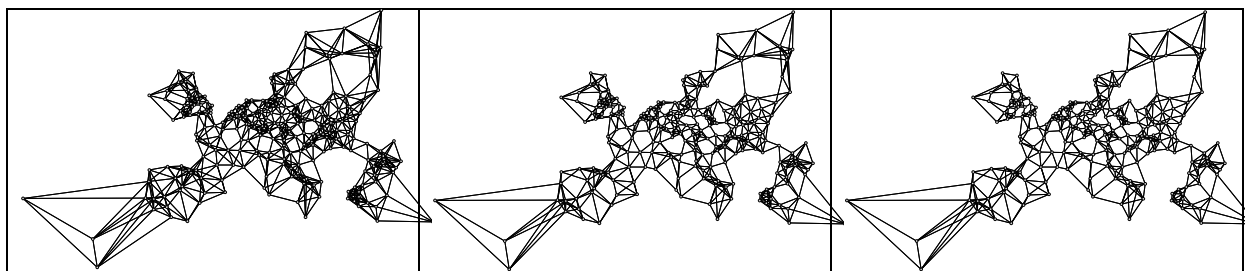
Zdroj: vlastní modelování

Obrázek 1 zobrazuje uvedené modely a vytvořené struktury. Barevně je zobrazeno procentuální zastoupení (procenta identifikace) příslušné vazby mezi regiony (příslušné hrany). Procenta od 1 do 19 přecházejí od žluté po zelenou barvu, 20 - 39 % od zelené po světle modrou, 40 - 59 % od světle modré do tmavě modré, 60 - 79 % od modré po fialovou a 80 - 100 % od fialové po červenou.

Červená barva zobrazuje vazby identifikované ve 100 % průchodů. Je zřejmé, že model 2 je nejpřesnější a veškeré vazby identifikoval s pravděpodobností 100 %, což je dále vidět na obrázku 4.

Obr. 2: Model 1 - 4 hrany, přepisování nepovoleno, trojúhelníky ne

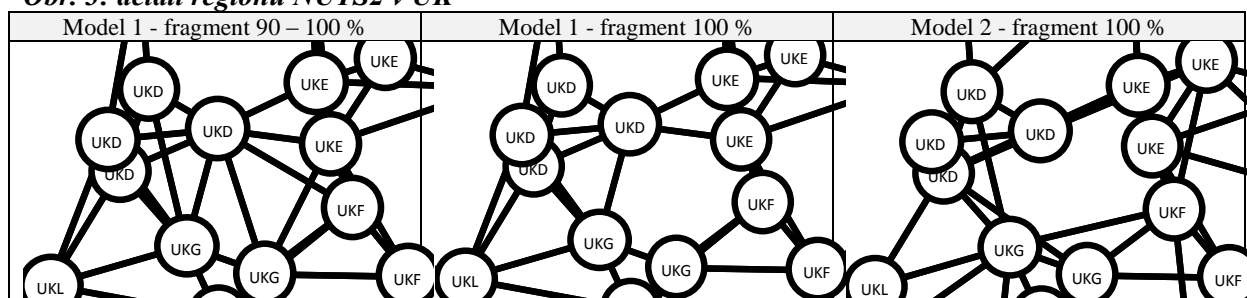

Zdroj: vlastní modelování

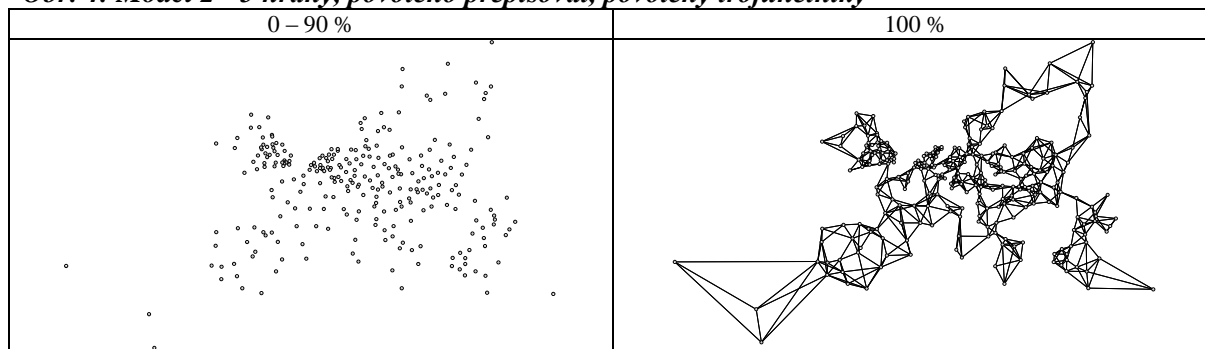
Model 1 (obrázek 2) je vhodný pro identifikaci husté sítě, kde v případě akceptace hran identifikovaných ve více než 50% dostaneme hustý spojitý systém. Hustotu a přesnost lze dále zvýšit počtem povolených hran v modelu, v praxi je však toto použitelné pro rovnoměrnější sítě v hustých segmentech. Pro dokreslení je na obrázku 3 uveden fragment NUTS2 UK, severozápadně od Londýna. Z modelů je zřejmé, při 100 % identifikovaných vazbách vykazuje model 1 menší hustotu než model 2 při zabezpečení spojitosti sítě, model 1 je tedy jednodušší. Použijeme-li u modelu 1 vazby identifikované v intervalu 90 % až 100 % dostaneme zanedbatelně nižší hustotu, rozložení vazeb bude však rovnoměrnější.

Obr. 3: detail regionů NUTS2 v UK

Zdroj: vlastní modelování

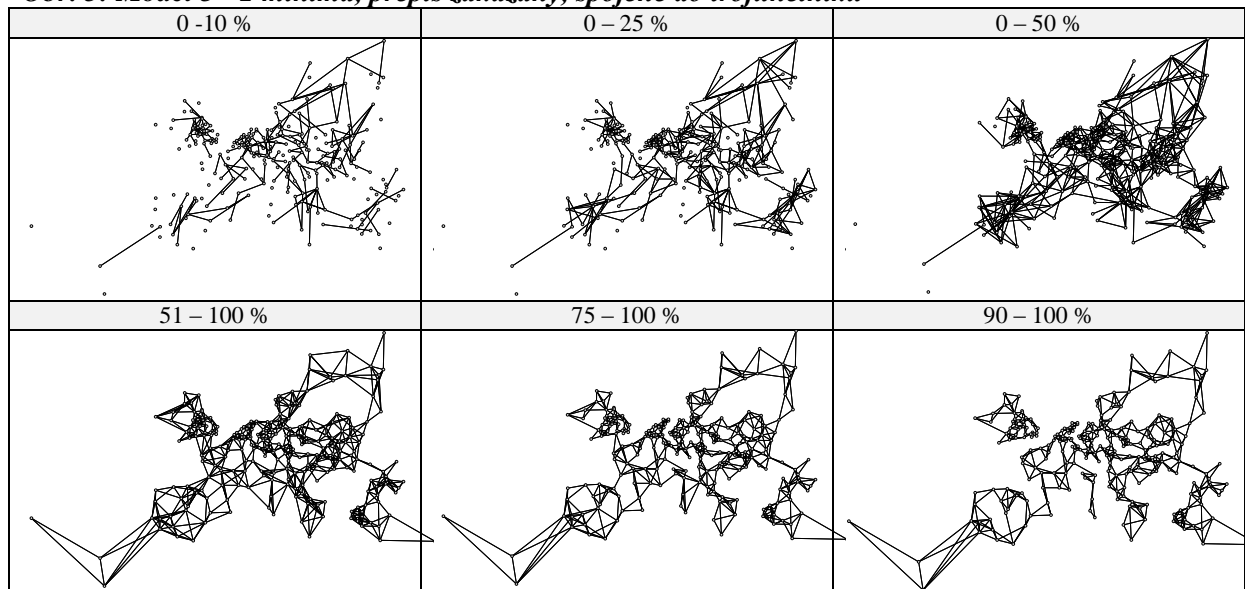
Obr. 4: Model 2 - 3 hrany, povoleno přepisovat, povoleny trojúhelníky

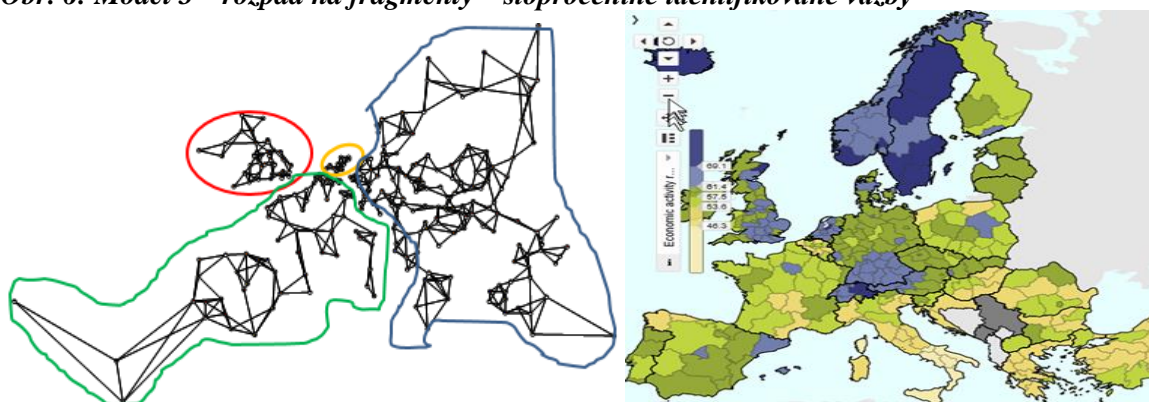
Zdroj: vlastní modelování

Model 2 (obrázek 4) je optimální pro rozlehlé sítě, hrany identifikuje stoprocentně. Není vhodný pro husté pokrytí a pravděpodobnostní rozložení dostupnosti v síti.

Na obrázku 5 je model 3, ve kterém je povoleno přidání vazby mezi uzly A a B v případě, že již byla identifikována vazba mezi B a A, vazby jsou dále spojovány do trojúhelníků. Model vykazuje poměrně hustou síť vazeb identifikovaných s méně než 50 %, úspěšností, spojitost systému a identifikace všech vazeb není zabezpečena, což je vidět na obrázku 5 při identifikaci 90 – 100 %, kdy je zřejmé, že se nepodařilo při použití dvou minim identifikovat spojitý systém.

Obr. 5: Model 3 - 2 minima, přepis zakázaný, spojené do trojúhelníků

Zdroj: vlastní modelování

Obr. 6: Model 3 – rozpad na fragmenty – stoprocentně identifikované vazby

Zdroj: vlastní modelování, mapový podklad převzat z: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Budou-li tedy akceptovány vazby identifikované ve více, než 90 %, může dojít u tohoto modelu k vytvoření nespojitého systému (viz obr. 6). Systém je vhodný pro pravděpodobnostní analýzy.

4. Diskuse a závěr

Největším problémem této metody je určení výchozích bodů měření, které mohou být tvořeny geografickými středy regionů, dominantními centry (hlavní města apod.) nebo kombinací. Zejména v oblasti UK jsou regiony NUTS2 tvořeny spojením hrabství, kdy nelze jednoznačně určit dominantní subjekt a geografický střed není vhodným těžištěm. Dalším problematickým případem je například Švédsko, kde dochází z důvodů řídkého osídlení k nevyváženosti regionu. Z těchto důvodů byly provedeny korekce výchozích bodů (monocentrické a vějířovité regiony – použity souřadnice centra, polycentrické regiony, odotropní a víceosé – použity souřadnice vážených středů významných center resp. geografického středu). Uvedené modely ukazují, že popisované metody jsou vhodné pro mapování regionálních vazeb. Modely bez triangulace jsou obecně jednodušší, vykazují však poměrně velké procentuální odchylky ve struktuře. Při malém počtu hledaných minim nevedou k vytvoření spojitého systému. Při větším počtu vazeb pak vytvářejí poměrně kompaktní strukturu, která však, zejména v hustěji lokalizovaných regionech vede k množství krátkých, nestabilních vazeb. Na obrázku 2 (model bez triangulace, 4 hrany, použití již identifikované hrany zakázáno) lze porovnat vazby identifikované v příslušném procentu průchodů. Zahrnutím všech identifikovaných vazeb vznikla poměrně hustá síť. I při použití stoprocentně identifikovatelných vazeb zůstává systém spojitý.

Na obrázku 3 je vidět, že rozdíly mezi 100 % identifikací a 90 % identifikací jsou zanedbatelné a výsledovatelné převážně na velmi husté struktuře (malé regiony). Na tomto obrázku je rovněž vidět, že u tohoto typu struktury jsou vazby srovnatelné i s jinými modely (srovnání modelu 1 a modelu 2). Při použití modelu s propojováním do trojúhelníků (model 2 a model 3) je zřejmé, že vykazují větší tendenci vytvářet spojitou strukturu. Při použití dvou minimálních vzdáleností (model 3) zůstává systém spojitý pro víc než 75 % průchodů, při požadavku na 100 % úspěšnost identifikace vazeb bylo tohoto dosaženo pouze ve fragmentech, systém se rozpadl na 4 samostatné oblasti (obrázek 6). Jednotlivou procentuální identifikovatelnost ukazuje obrázek 5, při srovnání s obrázkem 2 je zřejmá nižší identifikovatelnost vazeb. Při použití tří minimálních vzdáleností a propojení do trojúhelníků je dostatečně hustá síť se 100 % stabilitou, což ukazuje obrázek 4 (všechny vazby byly 100 % identifikovatelné – byly nalezeny všemi agenty ve všech průchodech systému). Na obrázku 1 je pak barevně rozlišena procentuální úspěšnost nalezení vazeb v jednotlivých modelech. Na obrázku 6 je dále názorně srovnán model s regionální segmentací NUTS2 v Evropě (částečná deformace je způsobená projekcí geografických souřadnic do 2D roviny).

Podstatou výzkumu bylo vytvoření modelů zabezpečujících spojitě strukturální systémy volitelné hustoty s procentuálním rozložením identifikovaných vazeb, spočívající ve vytvoření orientovaného, acyklického, spojitého grafu vhodného pro komparaci socioekonomických veličin. Model je v současnosti dále rozšiřován identifikací toků sledovaných veličin identifikovaných hranách. Stávající model je založen na incidenčních maticích, rozšíření bude vycházet na transformaci těchto matic do precedenčních, na základě vektorů s hodnotami sledovaných veličin. Modely jsou vhodné pro další analýzy, oproti původnímu záměru (vytvoření trvalých regionálních vazeb) jsou dále použitelné i pro statisticky zaměřené analýzy, kdy jsme schopni identifikovat vazby s určitou pravděpodobností výskytu.

Modely použité pro tento příspěvek byly vytvořeny 10 náhodnými průchody jednotlivými regiony, pro konkrétní regionální analýzy lze snadno počet průchodů navýšit a tím vytvořit přesnější modely. Vytvořené modely jsou univerzální, použitelné na libovolné struktuře, vstupy jsou realizovány množinou sledovaných bodů, množinou souřadnic a hodnotovými vektory.

Bylo tedy prokázáno, že lze definovat a prokázat inter-regionální vazby, zejména na základě prostorové dislokace, čímž lze podstatně rozšířit stávající metody analýz. Současně byl identifikován problém segmentace na úrovni NUTS2 v Evropě, kdy hustota regionů v jižní části UK (zejména v oblasti Londýna), dále v oblasti zemí Beneluxu a v ose západních hranic Německa způsobuje při malé rozlišovací úrovni (malý počet minim) propojení pouze v oblastech malých NUTS regionů, hustě dislokovaných. Tím může dojít při špatně zvolené definici virtuálních vazeb k vytváření obtížně identifikovatelné nespojitosti a fragmentů. Na závěr lze konstatovat, že uvedené metody a vytvořené modely jsou použitelné v případech, kdy nelze nebo není vhodné identifikovat fyzické vazby. Ukazuje se, že v současnosti nelze analyzovat regionální systémy pouze z pohledu hodnot regionálních faktorů, ale i v kontextu regionálních vazeb, což dokazují např. potřeby analýzy migračních toků v otevřené Evropě.

Literatura

- [1] ANDERSSON, D., ANDERSSON, A., HARSMAN, B., DAGHBASHYAN, Z., (2015). Unemployment in European regions: structural problems versus the Eurozone hypothesis, *Journal Of Economic Geography*, Volume: 15, Issue: 5, pp: 883-905. OXFORD UNIV PRESS. ISSN 1468-2702.
- [2] BOTLIK, J., BOTLIKOVA, M., (2013). Determination of Precedence in the Network Model for the Region's Analysis, *22nd International-Business-Information-Management-Association Conference on Creating Global Competitive Economies: 2020 Vision Planning and Implementation*. Rome. pp: 777-786. ISBN 978-0-9860419-1-4.
- [3] KAŇKA, L., JEŽEK, J., (2013). Evropský region dunaj-vltava: na cestě k evropskému seskupení pro územní spolupráci. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 337-343. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-41.

- [4] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2013). Functional regions: concept and types. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 94-101. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [5] KOŽIAK, R., SUCHÝ, M., KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G., (2014). Využitie zhlukovej analýzy pri skúmaní medziregionálnych rozdielov. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 37-44. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-3.
- [6] MEDERLY, P., NOVÁČEK, P., TOPERCER, J., (2004), *Indikátory kvality života a udržitelného rozvoje: kvalitativní, vícerozměrný a variantní přístup*. Praha: Univerzita Karlova, p. 117.
- [7] MELECKÝ, L., STANÍČKOVÁ, M., (2014). NUTS2 regions classification: comparison of cluster analysis and dea method. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45-53. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-4.
- [8] SARDADVÁR, S., (2012). Growth and disparities in Europe: Insights from a spatial growth model. *Papers In Regional Science*, vol. 91, no. 2. ISSN 1056-8190.
- [9] SMIT, M., VAN LEEUWEN, E., FLORAX, R., (2015). Rural development funding and agricultural labour productivity: A spatial analysis of the European Union at the NUTS2 level, *Ecological Indicators*, vol. 59, pp. 6-18. ISSN 1470-160X.
- [10] STANÍČKOVÁ, M., (2014). Measuring the efficiency of EU13 NUTS 2 regions based on RCI approach. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 76-84. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-8.
- [11] SUCHÝ, M., KOLOŠTA, S., KOŽIAK, R., (2015). Regionálne disparity v Európskej únii v predkrízovom a v krízovom období. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 19-24. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-1.
- [12] VITURKA, M., (2013). Regionální hodnocení kvality sociálního prostředí – případová studie české republiky. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-71. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.

Tento článek byl podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci institucionální podpory na dlouhodobý rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.

FUNDAMENTALS PROBLEMS OF REGIONAL COMPETITIVENESS AND REGIONAL DEVELOPMENT FACTORS IN THE CZECH REPUBLIC

ZÁKLADNÍ PROBLÉMY REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI A FAKTORŮ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICE

RENÉ WOKOUN

Katedra regionálního rozvoje Department of Regional Development
Vysoká škola regionálního rozvoje v Praze The College of Regional Development in Prague
✉ Žalanského 54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: rene.wokoun@vsrr.cz

Annotation

The paper is aimed at the competitiveness of the Czech Republic and its regions. The author describes the main factors surrounding the Czech Republic's regional development: human resources (education structure, social infrastructure, settlements, housing), economic efficiency, (gross domestic product, unemployment, wages, firms and enterprises, foreign direct investment and export, research and development, innovation – knowledge economy, technical and transport infrastructure, tourism). The author briefly comments on the main regional disparities. At the close of the paper, the author characterizes the development trends in the Czech Republic's regional structure.

Key words

regional competitiveness, regional development factors, regional structures

Anotace

Příspěvek se zabývá konkurenceschopností České republiky a jejích regionů. Jsou v něm popsány hlavní faktory regionálního rozvoje ČR, lidské zdroje (vzdělanostní struktura, sociální infrastruktura, sídelní struktura, bydlení), ekonomická výkonnost regionů (hrubý domácí produkt, nezaměstnanost, průměrné mzdy, podniky a podnikání, přímé zahraniční investice a export, výzkum, vývoj, inovace – znalostní ekonomika, technická a dopravní infrastruktura, cestovní ruch). Stručně jsou uvedeny hlavní regionální disparity. Na závěr jsou charakterizovány rozvojové trendy regionální struktury České republiky.

Klíčová slova

regionální konkurenceschopnost, faktory regionálního rozvoje, regionální struktury

JEL classification: O12, R11, R58

1. Introduction – Regional Competitiveness in the Czech Republic

Economic efficiency and regional competitiveness are key factors of regional development. Regions, towns and municipalities compete in creating, maintaining and promoting economic entities. Such economic entities help generate and stabilize new jobs and new opportunities, affecting to a major extent the welfare, well-being and standard of living in regions and municipalities. Regional competitiveness shows a region's ability to generate revenue and sustain its employment level both in national and international competition (Viturka, 2007; Wokoun, Damborský, Kouřilová, Krejčová, 2012).

The competitiveness of the Czech Republic and its regions is essentially a function of the following:

- a) The competitiveness of the economy (the competitiveness of the entrepreneurial environment, how modern the economic structure is, e.g. progressive industries, sophisticated services, research and development bases, innovative application centres, a modern system of research and development and innovative activities, and how likely they will be used in business, and an inclusive and flexible labour market with a qualified and flexible labour force).
- b) An open and flexible society (a society that actively uses opportunities generated both at the global and European levels, a society that continuously increases its education potential, actively solves its own problems such as migration, aging, social exclusion, and builds an efficient system of public administration).
- c) A quality physical environment (protection and development of the environment, a sustainable and usable landscape potential, an accessible territory, the existence of transportation and communication connections and links).
- d) A balanced regional development within the Czech Republic (development parity throughout the Czech Republic and a reduction of the existing disparities, stimulation of the regions' development potential, strengthening of the role of cities as centres of regional growth and the development and sustainable development of rural areas).

It is obvious that regional development factors change over time and this is related to the degree of knowledge of socio-economic processes on the one side, and how the regions are affected by the development of structures and their interactions on the other side (OECD, 2004).

2. The Key Factors of Regional Development in the Czech Republic

The basis for an efficient regional policy is the analysis of factors relevant to regional development, i.e. the identification of key determinants that stimulate regional development. These factors represent the development potential of the regions and include (Wokoun, 2007; Wokoun, 2015):

- Natural resources and natural environment as long-term determinants of regional development.
- Tangible factors in the form of their production potential and infrastructure.
- Intangible factors, namely innovation and the ability to create and spread it, the availability and effective use of information and communication technologies (ICT), environmental sustainability, the institutional environment.
- Human resources with a relevant level of skills and professional education.

The stage of development of Czech society and the knowledge of socio-economic processes that is on par with the most developed countries of the world, especially the empirical knowledge from the past few years, confirm that human resources are a basic factor for regional development in post-industrial societies.

Another factor affecting regional development is the structure of settlements, including their development trends. This is closely related to the issue of housing availability, which affects the mobility of the labour force and becomes another major factor of regional development. Economic efficiency and regional competitiveness are undoubtedly essential factors of regional development. A competitive region is attractive (for investors and know-how; a characteristic feature is the presence of business and immigration).

2.1. Selected basic indicators for comparing regional competitiveness and socio-economic levels

A basic indicator for comparing regional competitiveness and socio-economic levels is Gross Domestic Product, which represents the value of goods and services that were produced in a given region. For example, we can use the GDP development in the regions of the Czech Republic and divide the regions into several groups depending on GDP variances.

Based on the accumulated GDP changes, the regions can be divided into the following categories:

- Regions with GDP growth markedly exceeding the Czech Republic's GDP growth.
- The capital city of Prague was the most dynamic region in the period in question with an efficiency growth which almost doubled the Czech Republic's average. The metropolitan character of regions with significantly different economic structures allows for substantial growth acceleration which can continue in the period to come. Prague's significant development also has positive effects on the neighbouring Central Bohemia Region, namely because Prague does not dispose of large areas suitable for further extensive expansion. There are differences in the prices of labour and land between Prague and the Central Bohemia Region and a certain improvement of infrastructure around Prague can result in investment and capital deconcentration and the opening of a new transportation corridor might result in a higher number of people commuting to Prague. The Central Bohemia Region whose efficiency used to be negatively affected by Prague in the long run has benefited from Prague's dynamic development. The GDP growth in the period in question ranked second right after Prague. Areas in close proximity of Prague are becoming attractive for people from the entire Czech Republic.
- Regions with GDP growth comparable to the Czech Republic's growth.
- The dynamics of most other regions is closely correlated with the Czech Republic. In spite of that we can distinguish two groups of regions. First are those whose dynamics is several points higher; these include the Vysočina and Hradec Králové Regions. The South Moravia and South Bohemia Regions are at the Czech Republic's average. The regions whose dynamics falls slightly behind include the Plzeň, Liberec and Pardubice Regions. The Olomouc and Moravia-Silesia Regions have started to break their stagnation over the past year.
- Regions with GDP growth markedly below the Czech Republic's average.
- The worst dynamics which has been decreasing in the long term can be observed in the Karlovy Vary and Ústí Regions. The critical development of these regions is also reflected in negative average growth rates of the regions. These regions have been undergoing a deep social and economic restructuring which has not finished yet. However, the latest data show a growth acceleration potential in these regions. Together with the Moravia-Silesia, Olomouc and Zlín Regions, which have stagnated (an average growth of approximately 1.5%), they form a group characterized by insufficient economic growth of the entire regions or their parts, accompanied by negative unemployment trends. The unemployment rate in these regions is far above the national average. The above-mentioned areas include structurally affected regions and a significant part of economically weak regions of the Czech Republic.

The above analysis and compares regional GDP generated per capita and the Czech Republic's average. Different dynamics of GDP growth in the regions is also reflected in the efficiency ratio changes of different regions compared to the national level. Overall, we can say that the ratio of different regions compared to the national average is rather stable. However, certain trends can be detected that will eventually result in different positions for some regions. If we disregard the phenomenon of Prague, these include regions in which efficiency has been improving over the long term, in other words the gap between any given region's efficiency and the country's efficiency has been decreasing. A good example is the South Moravia Region, where the gap decreased by more than 3.5% between 2000 and 2004.

We can say that GDP per capita is a suitable comprehensive gross indicator for comparing regional competitiveness and socio-economic levels.

Different indicators can measure the socio-economic level of regions, in this case the standard of living, where the average wage per worker indicator seems to be one of the most suitable.

When evaluating the regions according to gross average wages and their development from 2000 to 2014, we can again see Prague's leading position. The significant difference between Prague and the other regions means that the average value of the Czech Republic is slightly deviated upwards, meaning that the national average is significantly better than individual regional averages (Wokoun, 2015).

The level of wages is influenced by the employment structure, the number of entrepreneurs, the unemployment rate, the education of labour force, and the beginning level of wages (e.g. the Moravia-Silesia Region). Regional differences between price levels are also important as they modify the actual level of wages.

There are two current reasons for the growing export efficiency of the Czech economy. First is the Czech Republic's entry into the single EU market, and second is the export effect of direct foreign investment.

If we follow the export efficiency of the regions, then we can say that their order according to the share in the total Czech Republic's export significantly differs from the order of regions measured by export per capita. For example the Moravia-Silesia and South-Moravia Regions, which are in the top half of the list according to the total export, ranked much worse when measured by export per capita. Regions that ranked better according to export per capita compared to the aggregate Czech Republic's export include the Karlovy Vary, Liberec, Hradec Králové and Vysočina Regions. The export efficiency is not really related to the economic efficiency measured by GDP per capita; however, it is closely related to direct foreign investment.

As far as the export structure is concerned, we can say that the export covers all SITC categories. The fact that category 7 "Machines and Means of Transport" accounts for the biggest portion of export in most regions is certainly positive. Exceptions were the Karlovy Vary, Ústí, Zlín and Moravia-Silesia Regions where the biggest share of exported goods included semi-finished products and materials (SITC 6), which also ranked second in the Central Bohemia, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Vysočina, South-Moravia and Olomouc Regions. In the South-Bohemian and Plzeň Regions, industrial consumer goods (SITC 8) ranked second; in the capital city of Prague it was mineral fuels, lubricants and similar materials (SITC 3).

There are significant difference among the regions of the Czech Republic as to the territorial distribution of export. The goods structure reveals some "surprises", e.g. the share of fuels in the aggregate Prague's exports is naturally caused by the fact that many organizations have their registered offices in Prague (statistical effects). Both the above goods structure and the territorial structure largely support the hypothesis that the export efficiency of regions is not the most important criterion, as the efficiency is based on the historical causes of the distribution of the Czech Republic's export capacity into regions modified by direct foreign investment.

3. Main Regional Disparities

Based on the differentiation of factors affecting regional development and according to different initial conditions, locations and levels of urbanization, the development of the different regions of the Czech Republic showed different dynamics and different changes in territorial economic structures.

If we compare the key factors of the regional development, we can see clear a worsening of interregional disparities, which can be described as follows (Wokoun, 2007; Wokoun, 2015):

- Gaps in the economic efficiency among different regions get substantially bigger for a number of indicators relevant to the living standard of the population (GDP/capita, average wages, unemployment rate, etc.);
- There are major differences in the unemployment rates and income per capita among different districts;
- Regions which have to undergo an extensive industry restructuring (mainly the Ústí and Moravia-Silesia Regions) continue showing a high unemployment rate and required structural changes cannot be implemented fast enough;
- The gap between rural and urban areas is getting bigger, bringing further disadvantages for rural areas. Municipalities in rural areas dispose of unfavourable conditions for businesses and have to deal with aging rural population;

- The economic level of cross-border districts along the north-east border of the Czech Republic is falling behind;
- Continuing insufficient connections of north-east Moravia and Silesia to trans-European communication corridors and to the capital, which results in a lack of interest by investors, namely foreign investors, in this region;
- Differences in the number of people with university degree in two biggest cities (Prague and Brno) and the other regional cities;
- Bad environment due to former industrial activities, namely in north-west Bohemia and north Moravia, as well as in Prague and other big cities because of growing traffic.

4. Development Poles

The competitiveness of regions is not affected only by production indicators, but also by the overall structure of production and production capacities, innovative features, the quality of labour force, and, last but not least, by the settlement structure as the economic growth is closely related to urbanization (Skokan, 2004; Wokoun, Malinovský, 2008).

Big conurbations with diversified economic structures and industries that are able to generate growth in their surroundings establish development poles. The importance of cities as growth poles is based on the following factors:

- population and its growth,
- competitiveness,
- communication connections.

Not every city reaches such results as to act as a pole and its external influence is therefore limited. Development poles are currently characterized by their involvement in knowledge-based economy.

The only development pole in the Czech Republic, measured by European standards, is the capital city of Prague which has been constantly reinforcing its position and deepening the gap between other regions. Thanks to the advantages of a conurbation, a growth centre can absorb innovations more quickly than other areas, which dynamically differentiates the city from its surroundings. Other development poles are Brno (the GDP per capita in the South-Moravia Region in 2001 was at 90.8% of the Czech Republic's average) and Plzeň (the Plzeň Region was at 96.9% of the Czech Republic's GDP).

The development poles face specific problems that should not be omitted, such as a transportation infrastructure the quality and quantity of which does not correspond to the growing traffic and related environmental damage, brownfields, a functional use of the territory that is far from being optimal, complex housing problems (the regeneration of panel housing estates), a lack of greenery, etc.

In the 1990s the settlement (regional) hierarchy became stronger and the position of regional centres (namely urban centres, mezoregional and some microregional centres) that constitute the backbone of settlement (regional) systems stabilized, generating an ever growing share of production in the Czech Republic, reinforced. These centres have a distinct hierarchy (Wokoun, R., 2015):

- urban centres of supranational importance – Prague (the main development centre of Bohemia and the entire Czech Republic);
- 1st class regional urban centres – Brno (the main development centre of Moravia);
- 2nd class regional urban centres – Ostrava (the development centre of North Moravia);
- 1st class mezoregional centre – Plzeň (the development centre of South-west Bohemia),
- 2nd class mezoregional centre – Olomouc (Central Moravia), Liberec (North Bohemia), Hradec Králové and Pardubice (East Bohemia), Ústí nad Labem (North-west Bohemia), České Budějovice (South Bohemia), Zlín (East Moravia) and Karlovy Vary (West Bohemia);
- Significant regional development centres – Mladá Boleslav, Kolín, Opava, Uherské Hradiště, Jihlava, Cheb, Jablonec nad Nisou, Tábor – Sezimovo Ústí, Prostějov and others.

5. Final Comments

The analysis of the key factors of the regional development shows that one of the strengths of the Czech Republic's regional development is qualified and still relatively cheap labour force. Nevertheless, certain professions (based on qualification) are becoming scarce in some parts of the regions due to the development of new entrepreneurial activities related to the influx of direct foreign investment, which is a negative trend both for competitiveness and for regional development in general.

Other key factors of the growth of regional competitiveness include the above development of production capacities, related to direct foreign investment, which is closely connected to the actual existence of areas for business development in the regions. This development creates conditions for establishing new links among domestic entrepreneurs and their potential future entry into foreign markets. This fact also helps to identify one of the reasons for the dynamic development of SME in the Czech Republic.

Identified weaknesses include mainly those that continue slowing down the development of business activities, e.g. complications related to the very start of business activities. Second, there are weaknesses related to the insufficiencies in different infrastructure areas, e.g. transportation and communication. Third, there are weaknesses related to the functioning of the labour market, e.g. low labour force mobility, housing problems, etc. A generally low support of the development of science and research, cooperation between research institutions and entrepreneurs and knowledge-based economy in general constitute a specific issue, which is negatively reflected in the regions' competitiveness in today's global environment.

Literature

- [1] OECD, (2004). *Territorial Reviews - Czech Republic*. Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development. ISBN 92-64-10639-1.
- [2] SKOKAN, K., (2004). *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis. ISBN 80-7329-059-6.
- [3] VITURKA, M., (2007). Konkurenceschopnost regionů, možnosti jejího hodnocení a stimulace. In X. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. *Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 44-55. ISBN 978-80-210-4325-1.
- [4] WOKOUN, R. (2007). Fundamentals Problems of Regional Development in the Czech Republic and New Challenges. In *Local Development as a Driver for Growth in Central and Eastern Europe*. Praha: OECD, MMR, pp. 13-17. ISBN 978-80-87147-03-0.
- [5] WOKOUN, R. (2015). Regional Development of the Czech Republic in the Period 2014 – 2020: Consistency and Tasks. In Peter Nijkamp, Karima Kourtit, Milan Buček, Oto Hudec (eds.) *5th Central European Conference in Regional Science*. Košice: Technical University of Košice, pp. 1160-1169. ISBN 978-80-553-2015-1.
- [6] WOKOUN, R. a kol.: (2007). *Regionální rozvoj a jeho management v České republice*. Praha: Oeconomica VŠE. ISBN 978- 80-245-1301-0.
- [7] WOKOUN, R., DAMBORSKÝ, M., KOUŘILOVÁ, J., KREJČOVÁ, N. (2012). The Competitiveness of Regions in the EU. In *ERSA – Regions in Motion: Breaking the Path*. Bratislava: European Regional Science Association.
- [8] WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J. a kol. (2008). *Regionální rozvoj*. Praha: Linde Praha a.s. ISBN 978-80-7201-699-0.

HODNOCENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ NA PŘÍKLADU ČESKÉ REPUBLIKY A SLOVENSKA

EVALUATION OF COMPETITIVENESS OF REGIONS ON THE EXAMPLE OF THE CZECH REPUBLIC AND SLOVAKIA

PETR HLAVÁČEK

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy *Dep. of Reg. Development and Public Administration*
Fakulta sociálně ekonomická *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem *Jan Evangelista Purkyně University in Ústí n. Labem*
✉ *Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: petr.hlavacek@ujep.cz

Anotace

Článek se zabývá analýzou konkurenceschopnosti krajů v České republice a na Slovensku a rozdíly v meziregionální konkurenceschopnosti. Vzhledem k post-transformačním procesům je růst konkurenceschopnosti těchto regionů jedním z jejich hlavních rozvojových priorit, které se promítají i do regionálních politik obou zemí. Analýza regionální konkurenceschopnosti musí vycházet z vícekritériálního hodnocení, neboť růst konkurenceschopnosti je významně provázán s řadou ekonomických, sociálních a inovačních kritérií. V analýze byly vypočítány průměry hodnot u vybraných indikátorů regionů z těchto států za sledované období 2012 až 2013. Zjištěná data ukazují, že potenciál regionální konkurenceschopnosti regionů je více rozdílný v kvalitativních parametrech, než v základních makroekonomických ukazatelích, což může vést více k divergentním než konvergentním vývojovým procesům. Vyšší potenciál konkurenceschopnosti mají také regiony s vyšší mírou urbanizace. Naopak nejnižší potenciál mají regiony periferní, nebo regiony s méně výhodnou geografickou polohou. Tento stav je signifikantní zejména pro slovenské kraje. Riziko růstu divergence mezi regionálními ekonomikami je stále poměrně výrazné.

Klíčová slova

region, konkurenceschopnost, Česká republika, Slovensko

Annotation

The article analyzes the competitiveness of regions in the Czech Republic and Slovakia and the causes of interregional differences. Due to post-transformation development is the growth of competitiveness of these regions, one of their main development priority, implemented into regional policies of both countries. Analysis of regional competitiveness must be based on multi-criteria analyze, because the growth in competitiveness is significantly linked with a number of economic, social and innovative factors. In the analysis were calculated selected regional indicators of these countries for the period 2012 to 2013. The data show that the potential of regional competitiveness is more different in qualitative parameters, than in macroeconomic indicators, it can lead to divergent than convergent development processes. Higher potential of regional competitiveness is typical for regions with a higher share of urbanization, the lowest potential of regional competitiveness have peripheral regions or regions with worse geographic location, it is particularly significant for the region in Slovakia. Probability of growth of among regional economies in both countries is still relatively strong.

Key words

region, competitiveness, Czech Republic, Slovakia

JEL classification: O31, R11

Úvod

Globální, makroregionální a regionální hierarchické dimenze ekonomického prostředí působí na ekonomický vývoj regionů, které jsou vystaveny silnější konkurenci. Konkurenceschopnost regionů v měnícím se ekonomickém prostředí je v současném výzkumu a praxi řazena mezi základní předpoklady, jak rozvíjet ekonomický potenciál regionálních ekonomik, kdy schopnost regionů se prosadit v meziregionálních konkurenčních vztazích pak do značné míry ovlivňuje jejich potenciál (Valdaliso, Wilson, 2015).

Konkurenceschopnost regionů jako objekt výzkumu v ekonomii a ekonomické geografii se vyvinula z vyšší úrovně analýz konkurenceschopnosti států, kterými se zabývali např. Porter (1995), Camagni, Capello (2013), poukazující na řadu faktorů ovlivňujících rozvojový potenciál regionů v konkurenčním prostředí. V tomto kontextu je často zmiňován regionální inovační systém (Cooke, 2006). Společně s konceptem regionální konkurenceschopnosti (Porter, 2008) se také hovoří o významu tzv. regional resilience a regional adaptability (Martin, Sunley, Tyler, 2015; Martin, Sunley, 2015; Simmie, Martin, 2010), které se zabývají způsoby reakce regionálního prostředí na vnější vývojové procesy a jejich schopnost se v neustále se měnícím ekonomickém prostředí dále rozvíjet a eliminovat negativní ekonomické a sociální dopady ekonomických a strukturálních změn. Regionální konkurenceschopnost hodnotí Storper (1997) jako proces, ve kterém si regiony konkurují v prostorové organizaci ekonomických vztahů, ale i ve schopnosti získávat kapitál nebo pracovní sílu. Skokan (2004) ji vymezuje jako schopnost firem, odvětví, regionů, národů a nadnárodních regionů generovat vysokou úroveň příjmů a zaměstnanosti. Hlubší vymezení prostorových aspektů popisuje Bajmócy, Lengyel (2009) vymezující společně s vertikálními hierarchiemi územních jednotek také model regionální konkurenceschopnosti s determinantami úspěchu v intereregionální soutěži.

Problematika růstu konkurenceschopnosti regionů ve státech střední a východní Evropy je vzhledem k jejich historickému vývoji a slabšímu potenciálu regionálních ekonomik významným problémem, na jehož řešení se přímo zapojují také národní a regionální politiky. V tranzitivních ekonomikách je posilování regionální konkurenceschopnosti o to podstatnější, že je nositelem ekonomického růstu, který poukazuje na schopnost regionů završit procesy ekonomické transformace a dosáhnout míry rozvinutosti vyspělých regionů v západní Evropě, konkurenceschopnost a ekonomický růst se proto staly indikátory úspěšnosti ekonomické transformace.

Výzkumným cílem je analyzovat regiony v České republice a na Slovensku a zhodnotit potenciál konkurenceschopnosti regionů v uvedených státech na základě dat z let 2012 a 2013. Multifaktorové sledování regionální konkurenceschopnosti vyplývá ze skutečnosti, že růst konkurenceschopnosti je významně provázán nejen s ekonomickým a inovačním růstem, ale i sociálně demografickými změnami, což v komplexu vyvolává diferencované vývojové změny na úrovni regionů (Blažek, Csank, 2007; Sucháček, 2013). Lze totiž očekávat, že nové vývojové trendy v oblasti konkurenceschopnosti, budou více posilovat divergenční procesy mezi regiony a polarizační rizika růstu sociálních a ekonomických rozdílů v rámci jednotlivých států. Potenciál konkurenceschopnosti regionů v České republice a na Slovensku by mohl být považován za ukazatel transformace ekonomického prostředí, který se v průběhu posledních dvaceti let v tranzitivních ekonomikách komplexně mění. Proto můžeme regionální konkurenceschopnost považovat za klíčový faktor růstu ekonomického potenciálu regionů, zejména v kvalitativní dimenzi. Konkurenceschopností České republiky se zabýval na regionální úrovni Víturka (2007), Wokoun, Krejčová, Kouřilová, Damborský, Pělucha (2012) nebo Ženka, Novotný, Csank (2012), kteří poukazují na variabilitu faktorů konkurenceschopnosti, měnící se na základě vývoje socioekonomických struktur. Cílem článku je s použitím vybraných ukazatelů a s ohledem na dostupnost relevantních dat zhodnotit potenciál konkurenceschopnosti krajů v České republice a na Slovensku na základě dat z let 2012 a 2013. V kontextu uvedeného cíle budou také vyhodnoceny a komparovány meziregionální rozdíly v obou státech.

1. Metodologie a data

Kvantitativní podchycení regionální konkurenceschopnosti je poměrně složitou záležitostí pro její multifaktorovou podmíněnost a spolupůsobení jednotlivých faktorů. Při hodnocení regionální konkurenceschopnosti se zpravidla identifikují její klíčové složky, jejichž hodnota poskytne údaje o tom, ve kterých oblastech má region z hlediska konkurenceschopnosti slabá místa a na co by se měla zaměřit pozornost při tvorbě strategie regionálního rozvoje nebo regionální inovační strategie. Hodnocení regionální konkurenceschopnosti do značné míry ovlivňuje použitá metodika. Na základě statistického hodnocení vybraných kritérií se aplikují různé způsoby měření konkurenceschopnosti (např. Huggins, 2003), individuálně přikládající význam specifickým kritériím.

Pro analýzu regionální konkurenceschopnosti lze v metodické a teoretické rovině vycházet také z obdobných konceptů, jejichž klasifikaci zpracovali Ženka, Novotný, Csank (2012), s ohledem na možnosti jejich použití pro analýzu regionální konkurenceschopnosti regionů ve střední Evropě. Nejčastěji používanou metodou pro analýzu potenciálu regionů je Index regionální konkurenceschopnosti. V analýzách regionální konkurenceschopnosti krajů v ČR byla také použita metoda na základě výpočtu indexu RCI, kterým EU měří konkurenceschopnost regionů na úrovni NUTS II. Tento index je poměrně komplexní a používá soubor specifických ukazatelů, které jsou standardizovány za účelem konstrukce souhrnného ukazatele regionální konkurenceschopnosti. Jinou metodou výpočtu použil European Commission Directorate - General Regional Policy (Annoni, Dijkstra, 2013), který vymezil faktory regionální konkurenceschopnosti v členění na infrastrukturu, lidské zdroje a produkčního prostředí.

Analýza regionální konkurenceschopnosti aplikovaná v tomto článku vychází z obou výše uvedených metod. V zájmu optimalizace statistických výstupů je analýza zpracována v dílčím členění na oblast lidských zdrojů a inovačně-infrastrukturu, ze kterých se následně konstruuje výsledný index regionální konkurenceschopnosti. Výběr ukazatelů vycházel také z dostupných dat a byl přizpůsoben dostupným statistickým datům v databázi Eurostatu, Českého statistického úřadu a Statistického úřadu Slovenska. Metoda výpočtu regionální konkurenceschopnosti využívá 6 oblastí, které zobrazuje následující tabulka.

Tab. 1: Použitá data pro výpočet regionální konkurenceschopnosti

Index potenciálu lidských zdrojů	<p>a) v oblasti demografický potenciál - přírůstek počtu obyvatelstva, index ekonomického zatížení</p> <p>b) v oblasti efektivita trhu práce podíl osob s VŠ vzděláním 15-64 let, míra registrované nezaměstnanosti,</p> <p>c) v oblasti potenciál ekonomiky - regionální HDP na obyvatele, míra urbanizace, disponibilní důchod domácností</p>
Index inovačně-investičního potenciálu	<p>a) v oblasti infrastruktury - hustota sítě dálnic a rychlostních komunikací, hustota železniční sítě v regionu v přepočtení na obyvatele</p> <p>b) v oblasti inovací - počet VaV pracovníků na 100 zaměstnanců, výdaje na VaV na 100 zaměstnanců</p> <p>c) investiční atraktivita přímé zahraniční investice na obyvatele, tvorba hrubého fixního kapitálu na obyvatele</p>

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci každého ukazatele byla pro komparaci použita vždy nejvyšší hodnota ukazatele, která byla zjištěna v rámci českých a slovenských regionů. Pro každý zkoumaný region se následně spočítala procentní odchylka od maximální hodnoty daného regionu.

Při propočtu výsledného indexu v dané oblasti se výsledné normované procentuální hodnocení zprůměruje podle počtu kalkulovaných pilířů, které jsou použity pro výpočet indexu regionální konkurenceschopnosti. Index inovačně-infrastrukturu potenciálu je kalkulován jako průměrná hodnota z oblastí: infrastruktura, inovace a sofistikovanost podnikání. Index potenciálu lidských

zdrojů je výslednou hodnotou průměru z oblasti demografického potenciálu, potenciálu ekonomiky a efektivity trhu práce. V analýze byly počítány průměry hodnot u vybraných indikátorů jednotlivých území za sledované období 2012 až 2013. Na základě indexů inovačně-infrastrukturního potenciálu a indexu potenciálu lidských zdrojů byl kalkulován hlavní index konkurenceschopnosti regionu, který je vyjádřen v procentech.

2. Výsledky analýzy regionální konkurenceschopnosti regionů České republiky a Slovenska

Analýza sledovaných ukazatelů ukazuje na značné rozdíly ve sledovaných kritériích mezi jednotlivými regiony. Nejnížší úroveň demografického potenciálu byla zjištěna v Karlovarském kraji. Rurální typy regionů mají sice lepší životní prostředí, ale horší vývoj přirozeného a migračního přírůstku, proto tyto regiony v oblasti demografického potenciálu výrazně nevyňikají. Nejlepšího výsledku z hlediska vybavenosti infrastrukturou dosáhl Středočeský kraj, který tímto výsledkem vyrovnává hodnotu ukazatele za Prahu, kde je nízká úroveň způsobena vysokou koncentrací obyvatel, na který se data přepočítávala. Středočeský kraj má také velmi dobré výsledky v oblasti demografického potenciálu, jedná se o region migračně atraktivní pro mladé věkové skupiny. V rámci ukazatele efektivity trhu práce se více projevuje rozdíl mezi regiony s vyšším ekonomickým potenciálem a také mezi českými a slovenskými regiony, kde i ekonomicky slabší regiony z České republiky dosahují lepších ukazatelů trhu práce, než většina slovenských regionů. Uvedený stav potvrzují také data za potenciál regionálních ekonomik.

Tab. 2: Normované vypočtené hodnoty za oblasti (průměr z let 2012 a 2013)

	Demograf. potenciál	Efektivita trhu práce	Potenciál ekonomiky	Infra-struktura	Inovace	Investiční atraktivita
Praha	12,62	50,68	100,04	97,02	86,08	100,00
Středočeský kraj	80,24	98,70	70,50	45,42	28,29	41,53
Jihočeský kraj	53,61	50,87	68,54	47,25	21,41	21,23
Plzeňský kraj	73,58	56,98	70,04	49,00	19,98	29,74
Karlovarský kraj	74,72	19,42	55,37	48,16	14,84	2,30
Ústecký kraj	53,32	37,10	50,28	49,98	20,14	9,14
Liberecký kraj	47,87	48,01	63,02	48,95	18,86	27,05
Královéhradecký kraj	45,15	40,19	66,39	48,60	16,43	18,57
Pardubický kraj	36,39	46,20	64,32	45,51	17,22	29,79
Vysočina	70,98	36,16	62,19	44,01	17,28	9,66
Jihomoravský kraj	46,10	57,26	72,81	48,90	22,71	72,57
Olomoucký kraj	65,99	37,89	58,71	43,65	14,98	26,33
Zlínský kraj	29,17	34,54	63,22	46,70	16,38	20,64
Moravskoslezský kraj	31,74	26,18	60,10	50,04	21,04	28,05
Bratislavský	46,21	74,91	83,11	80,70	100,00	69,55
Trnavský	48,82	44,56	50,57	44,61	15,61	12,99
Trenčianský	45,94	34,38	48,50	42,12	13,00	8,98
Nitrianský	42,28	31,44	41,66	39,85	10,50	12,92
Žilinský	41,06	42,49	44,38	40,08	13,51	18,57
Banskobystrický	60,85	31,28	28,27	38,12	9,75	16,75
Prešovský	36,36	51,73	24,74	34,95	6,64	8,66
Košický	34,16	47,65	31,56	40,68	10,97	25,03

Zdroj: vlastní zpracování

V oblasti inovací se za Prahou na druhém místě umístil Jihomoravský kraj a pak Bratislava. Investiční atraktivita poukazuje na ekonomický růst regionu, protože investice a fixní kapitál lze považovat za nositele nových technologií, vyšší produktivity a tím i ukazatel dynamiky vývojových a kvalitativních změn v regionální ekonomice. V tomto hledisku jednoznačně dominuje Bratislava s Prahou nad ostatními regiony, polarita mezi hlavními městy a ostatními regiony je v tomto ukazateli nejvyšší. Silná polarita existuje také mezi českými a slovenskými regiony, kdy zejména oblast středního a východního Slovenska výrazně zaostává v porovnání s ostatními regiony.

Rozdíly ve sledovaných ukazatelích, v hrubém domácím produktu, na regionálním trhu práce a ve vývoji přímých zahraničních investic, také poukazují na určité divergentní procesy na úrovni krajů. Přímé zahraniční investice jsou v České republice a na Slovensku koncentrovány značně nerovnoměrně, mají tendenci se lokalizovat v regionech s vyšší ekonomickou úrovní nebo regionech více urbanizovaných.

Na základě zjištěných dat byl následně vypočten Index lidského potenciálu, který je nejvyšší v Praze a ve Středočeském kraji, následované Bratislavou. Nejnížší hodnota indexu lidského potenciálu byla zaznamenána v českých zemích v Karlovarském kraji, tato hodnota ale převyšuje úroveň uvedeného ukazatele u ostatních slovenských regionů. Z údajů je patrné, že větší polarita hodnot se projevuje v oblasti lidského potenciálu mezi regiony na Slovensku, než v České republice.

Index inovačně-investičního potenciálu byl zjištěn nejvyšší v Bratislavě a Praze, vysoká hodnota ukazatele Bratislavy dokládá intenzivní ekonomický růst Slovenska, který se ve značné míře koncentruje do území Bratislavy a jihozápadního Slovenska. Ze slovenských regionů byla nejnížší hodnota ekonomického potenciálu zjištěna v Prešovském kraji, u ostatních krajů je hodnota indexu relativně vyrovnanější, než v případě lidského potenciálu. Nejnížší úroveň ekonomického potenciálu na straně českých regionů vykazuje Zlínský kraj, s úrovní blízkou západoslovenským krajům. V České republice je nevyšší hodnota dosažena v Praze, následované Středočeským, Jihomoravským a Plzeňským krajem, které následují ostatní kraje. Rozdíly mezi zbývajícími kraji České republiky již nejsou významné.

Pokud bychom určili pořadí, kolikrát kraj dosáhl nejlepší hodnoty ze sledovaných základních ukazatelů z analyzovaných krajů, na prvním místě by byla Praha, která měla nejvyšší hodnocení ve čtyřech oblastech. Na druhém místě je Středočeský kraj, na posledním místě pak kraj Prešovský, jelikož se ve třech případech umístil na posledním místě.

Tab. 3: Index potenciálu lidských zdrojů, index inovačně-infrastrukturní a agregátní potenciál regionů České republiky a Slovenska

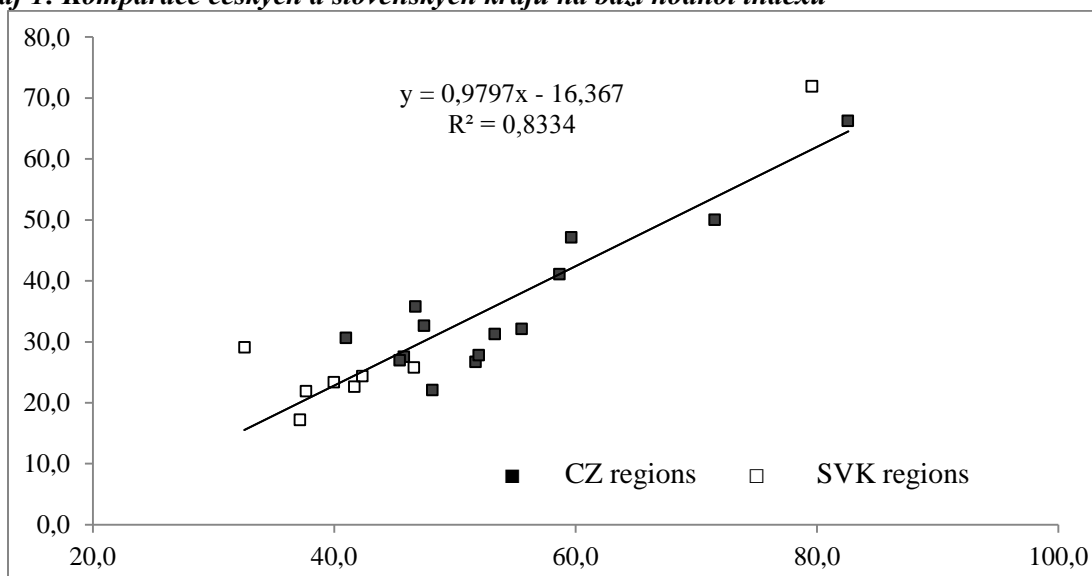
	index lidského potenciálu	index inovačně-investičního potenciálu	Index konkurencesch. regionu (průměr indexů)
Hlavní město Praha	82,58	66,23	74,41
Středočeský kraj	71,54	50,02	60,78
Jihočeský kraj	55,55	32,08	43,82
Plzeňský kraj	58,68	41,10	49,89
Karlovarský kraj	40,99	30,62	35,80
Ústecký kraj	45,79	27,53	36,66
Liberecký kraj	53,33	31,26	42,29
Královéhradecký kraj	51,72	26,72	39,22
Pardubický kraj	52,01	27,80	39,91
Vysočina	47,45	32,64	40,05
Jihomoravský kraj	59,66	47,13	53,39

	index lidského potenciálu	index inovačně-investičního potenciálu	Index konkurencesch. regionu (průměr indexů)
Olomoucký kraj	46,75	35,77	41,26
Zlínský kraj	48,15	22,06	35,11
Moravskoslezský kraj	45,44	26,94	36,19
Bratislavský	79,57	71,92	75,75
Trnavský	46,58	25,81	36,19
Trenčianský	41,66	22,64	32,15
Nitrianský	37,65	21,90	29,77
Žilinský	42,32	24,38	33,35
Banskobystrický	32,56	29,12	30,84
Prešovský	37,14	17,22	27,18
Košický	39,96	23,38	31,67

Zdroj: vlastní zpracování

Hodnocení agregovaného potenciálu konkurenceschopnosti regionu poukazuje na skutečnost, že hodnoty patří všem analyzovaným krajům ve většině případů nedosahují úroveň hlavních měst Prahy a Bratislavy, které jsou výrazně vyšší oproti ostatním krajům, velmi dobré postavení zaznamenává také Středočeský kraj. Mezi hodnotami agregativního indexu ostatních krajů také existují rozdíly specifického charakteru.

Graf 1: Komparace českých a slovenských krajů na bázi hodnot indexů

Pozn. Index lidského potenciálu (osa x), Index inovačně-investičního potenciálu (osa y);

Zdroj: vlastní zpracování

Data poukazují na určité obecné rozdíly mezi českými a slovenským regiony (viz graf 1), současně se projevuje vyšší míra podobnosti u regionů na bázi jejich typologické příslušnosti. Nejvyšším potenciálem se vyznačují regiony s hlavními městy, které doplňuje Středočeský kraj, rozvíjející se v přímé integraci s pražskou aglomerací. Nadprůměrný potenciál mají regiony s populačně silnými regionálními centry s rostoucí ekonomikou, jako je Jihomoravský a Plzeňský kraj. Nižší konkurenceschopnost také souvisí s periferialitou území, zejména v případě kraje Zlínského a Karlovarského.

Slovenské regiony, vyjma Bratislavy, vykazují nižší potenciál konkurenceschopnosti, než české regiony a v agregátním hodnocení mají hodnotu indexu zhruba o třetinu nižší. Význam Bratislavy jako ekonomického centra potvrzuje i komparace indexů inovačně-infrastrukturního potenciálu, který Bratislava vykazuje jako nejvyšší ze všech sledovaných českých a slovenských regionů. Výrazný vliv na konkurenceschopnost slovenských regionů má geografická poloha území, neboť se projevuje diferenciací v regionální konkurenceschopnosti v ose východ – západ. Východnější regiony mají konkurenceschopnost nižší, což se projevuje v dopadech na růst nezaměstnanosti, nižší investiční atraktivitu území a na další sociální a ekonomické ukazatele. Slabší a také relativně zaostávající regionální ekonomiky periferních regionů proto mají horší předpoklady pro růst konkurenceschopnosti. Specifickou pozici vykazuje Košický kraj, dosahující lepších výsledků v porovnání s okolními regiony, neboť na jeho konkurenceschopnost příznivě působí aglomerační efekty metropolitní oblasti Košic.

Tab. 4: Regionální rozdíly v rámci České republiky a Slovenska

	Index potenciálu lidských zdrojů	Index inovačně-investičního potenciálu	Index konkurenceschopnosti regionu
ČR průměrná hodnota	54,26	35,56	44,91
SR průměrná hodnota	44,68	29,55	37,11
meziregionální rozdíly v ČR (max-min)	41,60	44,17	39,30
meziregionální rozdíly v SR (max-min)	47,01	54,70	48,57

Zdroj: vlastní zpracování

Průměrná hodnota obou indexů regionů ČR a SR poukazuje na míru rozvinutosti obou států, rozdíly hodnot minima a maxima na míru vnitroregionálních rozdílů. V agregátním hodnocení byla zjištěna vyšší míra konkurenceschopnosti u českých regionů než slovenských (s výjimkou Bratislavy). U indexu inovačně-investičního potenciálu je rozdíl mezi Českou republikou a Slovenskem šest procent, zatímco v rámci indexu potenciálu lidských zdrojů dosahuje rozdíl 10-ti procentních bodů. Z hlediska meziregionálních rozdílů v rámci obou států, jsou rozdíly v rámci Slovenska mezi nejrozvinutějším regionem a nejméně rozvinutým regionem větší, než mezi krajními hodnotami regionů České republiky.

V rámci porovnávaných rozdílů hodnot obou sledovaných indexů, hodnoty inovačně-investičního indexu dosahují v meziregionálním hodnocení u slovenských krajů vyšší míry diferenciací, než u českých krajů. Při porovnání výše rozdílů mezi regiony se projevují větší rozdíly v oblasti inovací a investic, kde jsou o 10 procentních bodů větší než u indexu potenciálu lidských zdrojů, což je důsledkem větších koncentračních tendencí v prostorovém pohybu kapitálu v porovnání s lidskými zdroji. Na podobné závěry poukazuje také index konkurenceschopnosti regionu, míra rozdílů mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou indexu je vyšší na Slovensku než v České republice přibližně o šest procent normovaných hodnot.

Závěr

Článek byl zaměřen na zhodnocení potenciálu regionální konkurenceschopnosti krajů v České republice a na Slovensku s využitím vlastního konstruovaného indexu regionální konkurenceschopnosti. V analýze byly vypočítány průměry hodnot u vybraných indikátorů jednotlivých území za sledované období 2012 až 2013.

Zjištěná data ukazují vyšší potenciál konkurenceschopnosti českých regionů než slovenských (vyjma Bratislavského kraje) a regionů, vyznačujících se vysokou mírou urbanizace. Naopak nejnižší potenciál mají regiony periferní, což je posilováno v některých případech také slabým ekonomickým potenciálem a nerozvinutým trhem práce. Vývojové tendence jsou spíše divergentního charakteru,

riziko růstu polarizace mezi regionálními ekonomikami je stále poměrně výrazné, což se projevuje také v adaptabilitě regionů na změny v ekonomickém prostředí (Hlaváček, 2013), jak na příkladu automobilového průmyslu a jeho vývoje v období krize poukazuje Novák, Drdová, (2013).

V dlouhodobém horizontu je nutné klást důraz na sledování kvalitativních znaků v procesech regionálního rozvoje. Například příliv zahraničních investic lze považovat za relevantní ukazatel regionální konkurenceschopnosti, pokud investice jsou sledovány a dotovány z veřejné podpory podle jejich jakostních znaků, protože tak budou více přispívat k dlouhodobému růstu regionální ekonomiky a konkurenceschopnosti. Další výzkum konkurenceschopnosti regionů by tedy měl být zaměřen na analýzu kvalitativních procesů a definování doporučení pro dosažení vyšší konkurenceschopnosti regionů v oblasti podpory nových odvětví a ekonomických činností.

Literatura

- [1] ANNONI, P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index RCI 2013*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISSN 1831-9424. DOI10.2788/61698.
- [2] BAJMÓCY, Z. LENGYEL, I., (eds.) (2009). *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. JATE Press, University of Szeged, Faculty of Economics and Business Administration Szeged, pp. 13-38. Dostupné z: <http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40334>.
- [3] BLAŽEK, J., CSANK, P., (2007). Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? *Czech Sociological Review*, vol. 43, pp. 945–965. ISSN 2336-128X. DOI 10.1177/0263774X15601680.
- [4] CAMAGNI, R., CAPELLO, R., (2013). Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union. *Regional studies*, vol. 47, no.9, pp.1383-1402. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2012.681640.
- [5] COOKE, P., (2006). *Regional Innovation Systems as Public Goods*. [online]. [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: http://www.unido.org/fileadmin/import/60022_04_regional_innovation_systems_public_goods.pdf.
- [6] HLAVÁČEK, P., (2013). Economic and Innovation Adaptability of Regions in the Czech Republic. In Kocourek, A. (eds.) *11th International Conference on Liberec Economic Forum*. Liberec: Technická univerzita, pp. 194-203. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [7] REGIOPARTNER, (2011). *Metodika hodnocení regionální konkurenceschopnosti krajů a správních oblastí obcí s rozšířenou působností*. [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://www.regiopartner.cz/cz/download/1404041849/?at=1>.
- [8] HUGGINS, R., (2003). Creating a UK Competitiveness index: Regional and local benchmarking. *Regional Studies*, vol. 37, no. 1, pp. 89-93. ISSN 1360-0591.
- [9] MARTIN, R., KITSON, M., TYLER, P., (2006). *Regional competitiveness*. London: Routledge. ISBN 13: 978-0415512473.
- [10] MARTIN, R., SUNLEY, P., (2015). On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, vol. 15, p.1-42. DOI 10.1093/jeg/lbu015. ISSN 1468-2710.
- [11] MARTIN, R., SUNLEY, P., TYLER, P., (2015). Local growth evolutions: Recession, resilience and recovery. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 8, p.141-148. DOI 10.1093/cjres/rsv012.
- [12] NOVÁK, V., DRDOVÁ, E., (2013). Revitalizace ekonomické výkonnosti automobilového průmyslu v ČR v průběhu hospodářské krize se zaměřením na Ústecký kraj. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 168-173. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-20.
- [13] PORTER, M., (1995). *Competitive advantage*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-85605-12-0.
- [14] SKOKAN, K., (2004). *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004.
- [15] SUCHACEK, J., (2013). Urban Potential for Investment Attraction in the Czech Republic. In: Jircikova, E., Knapkova, A., Pastuszakova, E. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice*, Zlin: Tomas Bata University, pp. 718-727. ISBN 978-80-7454-246-6.
- [16] VALDALISO, J.M., WILSON, J.R., (2015). *Strategies for Shaping Territorial Competitiveness*. New York: Routledge.
- [17] VITURKA, M., (2007). Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. *Politická ekonomie*, vol. 5, pp. 637-658. DOI 10.18267/j.polek.617.
- [18] WOKOUN, R., KREJČOVÁ, N., KOUŘILOVÁ, J., DAMBORSKÝ, M., PĚLUCHA, M., (2012). *Konkurenceschopnost regionů Evropské unie a České republiky*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-534-6.

[19] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P., (2014). Regional Competitiveness in Central European Countries: In Search of a Useful Conceptual Framework. *European Planning Studies*, vol. 22, no.1, pp.164-183. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654313.2012.731042.

Vypracováno v rámci podpory specifického vysokoškolského výzkumu na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

KONKURENCESCHOPNOST KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY**COMPETITIVENESS OF REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC****KAROLÍNA PELANTOVÁ****JANA KOUŘILOVÁ**

Katedra regionálních studií *Department of Regional Studies*
Národohospodářská fakulta *Faculty of Economics*
Vysoká škola ekonomická v Praze *University of Economics in Prague*
✉ *nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic*
E-mail: jana.kourilova@vse.cz

Anotace

Příspěvek se zaměřuje na problematiku regionální konkurenceschopnosti v České republice na úrovni krajů (NUTS 3). Pro zhodnocení regionální konkurenceschopnosti byl aplikován index regionální konkurenceschopnosti (IRK) vytvořený prof. Hugginsem pro regiony NUTS 3 ve Velké Británii. Metodika IRK byla přizpůsobena podmínkám České republiky s ohledem na dostupnost ukazatelů, které jsou výpočet IRK používány. Díky dostupnosti ukazatelů, použitých pro IRK, které jsou ČSÚ publikovány každoročně, lze sledovat změny hodnot IRK v delších časových řadách. V tomto příspěvku se jedná o období 2008-2013. Výsledky IRK podle britské metodiky v r. 2013 jsou porovnány s hodnocením regionální konkurenceschopnosti ve Strategii regionálního rozvoje ČR pro období 2014-2020. Obě metodiky potvrzují dominantní postavení hl.m. Prahy a problémovost krajů Karlovarského, Ústeckého a Libereckého, ale liší se v hodnocení postavení Kraje Vysočina, Jihočeského a Moravskoslezského kraje.

Klíčová slova

index regionální konkurenceschopnosti, ukazatel, region

Annotation

This paper focuses on the issue of regional competitiveness in the Czech Republic at the level of NUTS 3. Index of regional competitiveness (RCI) created by prof. Huggins for NUTS 3 regions in the UK was applied to evaluate competitiveness of the Czech Republic regions. The RCI methodology was adapted to the conditions of the Czech Republic with regard to the availability of indicators that are used in the calculation of the RCI. Regarding to availability of the RCI indicators which are published annually by the Czech Statistical Office it can be monitored changes in the RCI in longer time series. In this paper, it is the period of 2008-2013. The RCI results according to the British methodology in 2013 are compared with the assessment of the regional competitiveness published in the Strategy of regional development of the Czech Republic in the period of 2014-2020. Both methodologies confirm the dominance of Prague and low level of RCI in the Karlovarsky and Ustecky region, but they differ in the assessment of the position of the Vysocina, Jihocesky and Moravskoslezsky region.

Key words

regional competitiveness index, indicator, region

JEL classification: R11, O50

Úvod

Regionální konkurenceschopnost je pojem, který se začal objevovat na počátku 90. let 20. století a v současnosti je velmi často používán. Nicméně jeho vymezení dosud není zcela jednoznačné, což souvisí mj. také s vymezením faktorů, které regionální konkurenceschopnost ovlivňují.

Různé aspekty konkurenceschopnosti popsal M. Porter (např. 1992, 1990). Na Porterovy práce se odkazují také Madies a Prager (2008). Podle nich se regionální konkurenceschopnost rozumí určitá schopnost území přispívat ke vzniku a rozvoji ekonomických aktivit a dále přilákat a udržet obyvatelstvo a jejich kapitál (in Wokoun a kol., 2012). Podle Kitsona a kol. (2004) lze regionální (urbánní) konkurenceschopnost definovat jako úspěšnost regionů a měst, která mezi sebou vzájemně soutěží např. v oblasti podílů na exportních (národních či mezinárodních) trzích nebo v přilákání kapitálu a zaměstnanců na své území. Podle Boschmy (2004) by úspěšnost regionů měla mít vliv na chování a výkon místních podniků. Audretsch a kol. (2010) spojují regionální konkurenceschopnost s prostorovou analýzou inovačních procesů. Význam inovací zdůrazňuje také Skokan (2004). Víturka (2007: 640) chápe regionální konkurenceschopnost „jako výsledek společného úsilí o co nejproduktivnější využívání vnitřních zdrojů v interakci s využíváním vnějších zdrojů a rozvojových příležitostí, cíleného na trvale udržitelné zvyšování produkčního potenciálu regionu“. Podle Wokouna (2010:4) regionální konkurenceschopnost charakterizuje schopnost regionů generovat příjmy a udržet úroveň zaměstnanosti v rámci národní a mezinárodní konkurence.

Definicí regionální konkurenceschopnosti se zabývají také různé instituce na mezinárodní i národní úrovni, např. podle Evropské komise (2013:4) lze definovat regionální konkurenceschopnost jako „schopnost regionů nabídnout atraktivní a udržitelné prostředí pro firmy i obyvatele, jak pro práci, tak pro život“.

Definice regionální konkurenceschopnosti je základem pro její měření, které obvykle zdůrazňuje ty faktory, které mohou regionální konkurenceschopnost ovlivnit. Prof. Huggins, který se svými kolegy vytvořil index regionální konkurenceschopnosti pro regiony NUTS 3 ve Velké Británii, vychází z definice regionální konkurenceschopnosti jako „schopnosti místní ekonomiky přitáhnout a udržet firmy se stabilním nebo rostoucím podílem na trhu a zároveň zajistit stabilní nebo rostoucí životní úroveň pro obyvatelstvo regionu“ (Huggins, 2003:89). Tato definice se váže na dlouhodobou udržitelnost firemního prostředí i blahobytu jedinců.

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit konkurenceschopnost krajů České republiky pomocí britské metodiky pro výpočet indexu regionální konkurenceschopnosti a porovnat výsledky s hodnocením regionální konkurenceschopnosti v současnosti platné Strategii regionálního rozvoje České republiky na období 2014-2020.

1. Metodika

Index konkurenceschopnosti (IK), který vznikl již v roce 2000, se pravidelně aktualizuje a zpřesňuje. Původně byl složen ze šesti proměnných, které byly v logické souslednosti rozříděny do tří skupin (subindexů): vstupy, výstupy a výsledky. Platí, že vstupy jsou podmínkou pro výstupy a výstupy určují celkové výsledky (Pelantová, 2015). Podle Hugginse veličiny, které spolu souvisí, nelze zkoumat odděleně. Na druhé straně ale existuje problém v měřitelnosti některých proměnných, které mohou ovlivňovat 6 vybraných faktorů, zejména politické, sociální či kulturní podmínky.

Index byl od počátku konstruován tak, aby bylo možné ho v čase kdykoliv replikovat a zároveň aby propojoval makroekonomickou výkonnost regionální ekonomiky a podnikatelského prostředí. (Pelantová, 2015).

1.1 Ukazatele

Index konkurenceschopnosti Velkou Británií hodnotí celkem 379 regionů NUTS 3 ve Velké Británii, což je výrazně vyšší počet jednotek NUTS 3 než v České republice. I přes maximální snahu zachovat původní strukturu indexu, bylo nutné ji pozměnit a přizpůsobit podmínkám ČR, což se týkalo zejména britských ukazatelů počet firem, podíl znalostních firem, podíl ekonomicky aktivních v zaměstnání úrovně NVQ 4 a výše a průměrná hrubá týdenní mzda. Strukturu indexu a použité ukazatele pro Velkou Británii a ČR ukazuje tabulka 1.

Tab. 1: Struktura IK a použité ukazatele ve Velké Británii a v ČR

Subindex	Ukazatel indexu konkurenceschopnosti v UK	Ukazatel indexu konkurenceschopnosti v ČR
Vstupy	Míra ekonomické aktivity	Míra ekonomické aktivity
	Počet firem na 1000 obyvatel	Ekonomické subjekty celkem na 1000 obyvatel
	Počet založených firem na 1000 obyvatel	Vzniklé ekon.subjekty celkem na 1000 obyvatel
	Podíl ekon.aktivních v zaměstnání úrovně NVQ4 a výše	Podíl zaměstnaných s vysokoškolským vzděláním
	Podíl znalostních firem na celkovém počtu firem	Podíl znalostních firem*
Výstupy	Hrubá přidaná hodnota na obyvatele v současných cenách	Hrubá přidaná hodnota na obyvatele v současných cenách
	Míra zaměstnanosti	Míra zaměstnanosti
	Produktivita práce - výstup na odpracovanou hodinu	Produktivita práce - HDP v b.c./odpracované hodiny
Výsledky	Průměrná hrubá týdenní mzda	Průměrná hrubá měsíční mzda
	Míra nezaměstnanosti (ILO)	Míra nezaměstnanosti (ILO)

* Znalostní firmy – J Informační a komunikační činnosti, K Peněžnictví a pojišťovnictví, M Profesionální, vědecké a technické činnosti

Zdroj: Pelantová (2015)

Britský ukazatel počet firem není možné v českých podmínkách použít. Nejvhodnější náhradou by byl ukazatel počtu firem s min. jedním zaměstnancem. To však v českých podmínkách není reálné neboť více než polovina ekonomických subjektů neuvádí počet zaměstnanců (nelze tedy eliminovat vícečetné živnosti) a ani nelze použít členění podle právní formy (i fyzická osoba může mít zaměstnance). Proto byl nakonec zvolen počet ekonomických subjektů celkem (Pelantová, 2015).

Dalším problémem byl ukazatel znalostních firem. Jak definovat znalostní firmu a hlavně jak určit jejich počet z údajů ČSÚ? Definici znalostních podniků ve Velké Británii (získanou prostřednictvím emailové komunikace) nebylo možné v podmínkách ČR použít¹. Znalostní firmy jsou různými autory vymezovány zcela odlišně. Podle Wokouna mohou být znalostní firmy definovány „dle zaměstnanosti v IT, telekomunikacích, finanční a obchodní služby, média“ (Wokoun, 2010:6). Viturka (2007) uvádí, že vypovídací schopnosti dat ze šetření ČSÚ jsou limitovány a proto využívá informace z databáze Asociace pro inovační podnikání, Zároveň tyto firmy musí být zařazeny v klasifikaci OKEČ ve skupinách č. 15 – 37 a č. 72 – 74. Turečková (2012) zahrnuje sektory dle CZ-NACE: J Informační a komunikační činnosti, K Peněžnictví a pojišťovnictví, M Profesionální, vědecké a technické činnosti, N Administrativní a podpůrné činnosti, P Vzdělávání, Q Zdravotní a sociální péče. Převzetí této definice je technicky možné s ohledem na dostupnost dat, ale není konzistentní s chápáním konkurenceschopnosti, kdy přidanou hodnotu vytváří soukromý sektor. Pro účely výpočtu IK a

¹ Ve Velké Británii je dostupné členění podniků dle „Standard Industrial Classification“ ve třetí úrovni členění, zatímco v České republice existují jen data pro druhou úroveň.

s ohledem na dostupnost dat tedy byly do indikátoru znalostních firem zahrnuty sektory J Informační a komunikační činnosti, K Peněžnictví a pojišťovnictví, M Profesní, vědecké a technické činnosti.

Ukazatel podíl ekonomicky aktivních osob s kvalifikační úrovní NVQ 4+ zahrnuje osoby, které ve Velké Británii podle členění kvalifikačních úrovní NVQ (National Vocational Qualifications) musí dosáhnout vzdělání vyššího než středoškolského a musí absolvovat určitá školení, tréninky a zkoušky (Government digital service, 2014). Pro českou variantu IK byl tento ukazatel nahrazen podílem zaměstnaných s vysokoškolským vzděláním. Posledním inovovaným ukazatelem je průměrná hrubá týdenní mzda typická pro Velkou Británii. V ČR se používá průměrná hrubá měsíční mzda.

1.2 Výpočet indexu

Index se skládá ze tří subindexů: vstupy, výstupy a výsledky. Váhy jednotlivých subindexů jsou stejné - 0,333 (celkem 1), a to zejména kvůli předpokladu provázanosti a vzájemného ovlivňování. Protože je v každém subindexu jiný počet ukazatelů, mají ukazatele vstupů váhu 0,0666, výstupů 0,111 a výsledků 0,166. Takto automaticky nastavený váhový systém díky seskupení ukazatelů do skupin pomáhá předcházet dvojímu započtení některých proměnných vzhledem k vysokému stupni multikolinearity mezi proměnnými. Tím, že se sníží váha individuálních proměnných, toto riziko klesá. Tento přístup je využíván i WEF při konstrukci Global Competitiveness Index. (Pelantová, 2015)

Při první konstrukci tohoto indexu se ukázalo, že pouhá normalizace hodnot k hodnotě Velké Británie, tedy průměru označeného hodnotou 100, je nedostatečná z důvodu šikmého a dlouhého distribučního rozdělení veličin. Takové rozdělení by způsobilo, že extrémní hodnoty by příliš silně ovlivnily výsledky indexu. Z toho důvodu je nejprve provedena logaritmická transformace, čímž dojde k vytvoření distribučního rozdělení blízkého normálnímu rozdělení a eliminaci extrémních hodnot. (Huggins, 2003). Při logaritmické transformaci dat je využíván přirozený logaritmus. Po této transformaci mají data logaritmicko – normální rozdělení a zároveň je transformace použita k zajištění hodnot, které lze hodnotit společně, ač původně byly vyjádřeny v odlišných jednotkách. Dochází tedy zároveň k normalizaci hodnot do standardní formy. V tomto případě netransformované hodnoty nejsou považovány za reálnější než hodnoty transformované. Ale vzhledem k tomu, že v indexu konkurenceschopnosti jde především o hodnocení odlišností, jsou hodnoty nakonec „odlogaritmovány“ pomocí exponenciálně-kubické transformace. (Pelantová, 2015). Výsledný index konkurenceschopnosti je prostým aritmetickým průměrem všech tří sub-indexů (Huggins, 2003).

2. Výsledky indexu konkurenceschopnosti v České republice

Index konkurenceschopnosti byl podle uvedené metodiky vypočítán pro kraje České republiky v období 2008-2013. Na základě hodnot IK bylo sestaveno pořadí krajů pro jednotlivé roky, které uvádí tabulka 2.

Z tabulky vyplývá nepřekvapivé dominantní postavení hl. m. Prahy a druhá pozice, s výjimkou r. 2009, Středočeského kraje. Čtveřici nejúspěšnějších krajů doplňují Jihočeský a Plzeňský kraj. Podobně na konci pomyslného žebříčku stojí kraje Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský. Postavení ostatních krajů není tak jednoznačné.

V tabulce 2 jsou šedě zvýrazněna pole, která znamenají, že hodnota IK nedosáhla průměru ČR, tj. 100. Zatímco v roce 2008 bylo sedm krajů nadprůměrných, v r. 2009 a 2010 to bylo pět krajů a od r. 2011 jsou to již jen 4 kraje. Zároveň dochází ke snižování rozptylu hodnot IK jednotlivých krajů (v roce 2008 měla Praha hodnotu IK 171,4, druhý Středočeský kraj s velkým odstupem 122,2 a poslední Ústecký kraj 78,7, v r. 2013 IK Prahy bylo 154,4, Středočeského kraje 110,5 a posledního Karlovarského kraje 82,5).

Tab. 2: Pořadí krajů ČR podle indexu konkurenceschopnosti v období 2008-2013

Kraj	2008	2009	2010	2011	2012	2013
hl.m. Praha	1	1	1	1	1	1
Středočeský	2	3	2	2	2	2
Jihočeský	3	2	3	4	4	4
Plzeňský	5	5	4	3	3	3
Karlovarský	13	14	13	13	13	14
Ústecký	14	13	14	14	14	13
Liberecký	10	10	7	9	9	12
Královéhradecký	9	9	6	8	8	7
Pardubický	7	7	9	5	6	9
Vysočina	4	6	8	7	7	6
Jihomoravský	6	4	5	6	5	5
Olomoucký	11	11	12	10	11	10
Zlínský	8	8	10	11	10	8
Moravskoslezský	12	12	11	12	12	11

Zdroj: Pelantová (2015)

3. Porovnání výsledků se Strategií regionálního rozvoje ČR 2014-2020

Podle výsledné hodnoty IK byly kraje České republiky rozděleny do 5 skupin², přičemž samostatnou skupinu tvoří hl. m. Praha:

1. Praha – pól rozvoje
2. Regiony s vysokou dynamikou rozvoje (Středočeský, Plzeňský a Jihočeský kraj)
3. Regiony s průměrnou dynamikou rozvoje (Jihomoravský a Královéhradecký kraj, Kraj Vysočina)
4. Regiony s nižší dynamikou rozvoje (Zlínský, Pardubický a Olomoucký kraj)
5. Regiony s rozvojovými problémy (Moravskoslezský, Liberecký, Ústecký a Karlovarský kraj)

Tyto výsledky se poněkud liší od hodnocení konkurenceschopnosti krajů ČR, které je uvedené v současnosti platné Strategii regionálního rozvoje ČR 2014-2020 (SRR). Metodika SRR, která navazuje na metodiku indexu regionální konkurenceschopnosti (RCI) použitou Evropskou komisí pro regiony NUTS 2 (EK, 2013) zahrnuje relativně širokou škálu dat, která jsou rozdělena do 3 subindexů, v rámci nich pak celkem do 8 oblastí. Nicméně jako určitý problém lze označit skutečnost, že využitá data nejsou ze stejného roku³. Hodnoty indexu konkurenceschopnosti regionů ČR podle britské metodiky (z r. 2013) a podle SRR (vročení není možné) shrnuje tabulka 3.

² Pro určení počtu skupin byl využit vzorec: $k \approx 1 + 3,3 \log n$ (Voženílek, 2001)

³ Jak je uvedeno v příloze 2 Metodický přístup k typologii regionální konkurenceschopnosti (str. 15): „Pro kvantifikaci ukazatelů jsou využita data jak pravidelných, tak mimořádných šetření. V případě dat z pravidelných (periodických) statistických zjišťování se pro výpočet použijí a) nejaktuálnější dostupná data, nebo b) průměr údajů za určité relevantní období (u dat s výraznou fluktuací). V případě dat z mimořádných (nárazových) šetření se použijí údaje z posledního šetření daného typu. Pro vyčíslení některých strukturálních a demografických ukazatelů jsou datovým zdrojem výsledky SLDB 2011.“

Tab. 3: Index konkurenceschopnosti krajů ČR podle britské metodiky a podle SRR

Kraj	britská metodika		SRR		Kraj	britská metodika		SRR	
	IK	pořadí	IK	pořadí		IK	pořadí	IK	pořadí
hl.m. Praha	154,3	1	203,7	1	Královéhradecký	94,1	7	86,8	7
Středočeský	110,5	2	107,7	3	Pardubický	90,5	9	89,1	6
Jihočeský	101,7	4	84,9	10	Vysočina	94,8	6	84,0	11
Plzeňský	105,8	3	89,8	5	Jihomoravský	97,8	5	114,8	2
Karlovarský	82,5	14	72,2	14	Olomoucký	90,3	10	85,3	8
Ústecký	82,8	13	75,1	13	Zlínský	92,1	8	85,0	9
Liberecký	87,2	12	82,4	12	Moravskoslezský	88,1	11	90,5	4

Zdroj: Pelantová, 2015

V tabulce 3 jsou šedě zvýrazněna pole pořadí u těch krajů, na nichž se oba indexy shodují. Přestože se jedná o různé metodiky, dominantní postavení Prahy se projevuje v obou případech, i když index konkurenceschopnosti dle Hugginse nepřiznává Praze tak silné postavení jako index konkurenceschopnosti dle SRR (Pelantová, 2015). Podobně z obou indexů vyplývá zaostávání Karlovarského, Ústeckého a Libereckého kraje a středová pozice Královéhradeckého kraje. Velmi rozdílné postavení lze pozorovat u Jihočeského, Moravskoslezského kraje a Kraje Vysočina.

Lze konstatovat, že každá metodika má svá úskalí a je potřeba počítat s tím, že tyto indexy nemohou postihnout a pomocí vybraných ukazatelů popsat všechny faktory, které mohou ovlivňovat konkurenceschopnost regionů. Určitou výhodu britské metodiky lze spatřovat v tom, že využívá data, která jsou dostupná za každý rok, a lze tedy sledovat vývoj tohoto indexu v čase.

Na druhé straně se může jako poněkud problematické jevit rozdělení krajů ČR podle SRR, v níž je uvedena typologie krajů z hlediska jejich konkurenceschopnosti takto:

1. Komplexně konkurenceschopné regiony (Hl. město Praha, Středočeský a Jihomoravský kraj)
2. Regiony s možností rychlé akcelerace konkurenceschopnosti (Pardubický kraj)
3. Regiony se slabým transferem znalostí do ekonomiky (Olomoucký a Zlínský kraj)
4. Inovativní, avšak celkově průměrné regiony (Kraj Vysočina a částečně Pardubický kraj)
5. Regiony s nejednoznačnými atributy konkurenceschopnosti (Jihočeský, Plzeňský, Liberecký, Královéhradecký, Moravskoslezský kraj)
6. Komplexně nekonkurenceschopné regiony (Ústecký a Karlovarský kraj)

Pro běžného čtenáře, který se setká s tímto rozdělením bez hlubší znalosti metodiky a charakteristiky jednotlivých skupin, je velmi obtížné si pod některými kategoriemi regionů představit, co vlastně znamenají, např. „Inovativní, avšak celkově průměrné regiony“. Také označení komplexně nekonkurenceschopné regiony nelze považovat za vhodné, neboť vyvolává pocity beznaděje a v podstatě nemožnosti cokoliv v těchto regionech řešit.

Závěr

Regionální konkurenceschopnosti, její definicí a způsoby měření a hodnocení se v současnosti zabývá mnoho odborníků, kteří mohou k této problematice přistupovat odlišně s ohledem na podmínky jejich země, vnímání regionální konkurenceschopnosti a faktorů, které ji ovlivňují, a dostupnosti relevantních ukazatelů.

V tomto článku je představeno hodnocení konkurenceschopnosti krajů České republiky s využitím britské metodiky, kterou vyvinul prof. Huggins se svými kolegy pro podmínky Velké Británie s velkým počtem NUTS 3. Otázkou do diskuze je, zda je tato metodika vhodná i pro podmínky ČR se 14 jednotkami na úrovni NUTS 3.

Z pohledu autorek tohoto příspěvku má tato metodika několik výhod, které mohou podpořit její relevanci: je přehledná, využívá pouze omezený počet ukazatelů, rozdělených do tří subindexů úrovní (úrovní) vstupy – výsledky – dopady. Ukazatele, z nichž některé byly upraveny tak, aby byly dostupné a odrážely zvyklosti v ČR, jsou publikovány ČSÚ každoročně. Lze tedy v každém roce příslušný index, resp. subindexy spočítat a sledovat vývoj postavení krajů nejen podle indexu regionální konkurenceschopnosti jako takového, ale i podle jeho subindexů, což možná lépe naznačí procesy a trendy v jednotlivých krajích.

Konkurenceschopnost regionu je výsledkem působení spousty faktorů. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že regiony mají odlišné geografické podmínky, zdroje surovin, historický a ekonomický vývoj, ale také obyvatelstvo, které sdílí určité morální a etické hodnoty, což se promítá do sociálního prostředí a celkové kultury daného regionu. Tyto aspekty je jen velmi obtížné transformovat do nějakého ukazatele či indexu, přesto mohou sehrávat zásadní roli pro rozvoj území a jeho konkurenceschopnost. A měly by být také, alespoň částečně, zohledněny při formulaci rozvojových politik.

Hodnocení konkurenceschopnosti není soutěž či hra, kdy jeden vítězí a druhý prohrává (Kitson, Martin, Tyler, 2004). Různé indexy využívající odlišné ukazatele mohou přinést rozdílné výsledky. Ale to nutně nemusí znamenat, že situace v území, pro něž hodnota indexu konkurenceschopnosti je nízká, musí být nutně tragická a bez šance na změnu. Ovšem interpretace konkurenceschopnosti jakožto soutěže mezi regiony se v realitě objevuje, např. ve výše uvedené Strategii regionálního rozvoje ČR 2014-2020. Otázkou do diskuze je, zdali má takto pojaté hodnocení spíše motivační či demotivační účinky. Podle názoru autorek by takovéto indexy měly spíše pomoci uvědomit si jisté problémy, které se v určitém období v daném regionu ve srovnání s ostatními projevují, a napomoci při hledání správného směru rozvoje a podpory tohoto území.

Literatura

- [1] AUDRETSCH, D.B, HÜLSBECK, M., LEHMANN, E., (2010). Regional competitiveness, university spillovers and entrepreneurial activity, *UO Working Paper Series*, No. 02-10. 38 s.
- [2] CAPELLO, R., NIJKAMP, P., (2009). *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd. ISBN 9781847205063.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2013). *EU regional competitiveness index (RCI 2013)*. [online]. [cit. 2015-02-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/6th_report/rci_2013_report_final.pdf.
- [4] GOVERNMENT DIGITAL SERVICE, (2014). *Compare different qualifications* [online]. [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <https://www.gov.uk/what-different-qualification-levels-mean/compare-different-qualification-levels>.
- [5] HUGGINS, R. (2003) Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. *Regional Studies*. vol. 37, no. 1, pp. 89-96. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/0034340022000033420.
- [6] KITSON, M., MARTIN, R., TYLER, P., (2004). Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?. *Regional Studies*, vol. 38, no. 9, pp. 991-999. ISSN 0034-3404 . DOI 10.1080/0034340042000320816.
- [7] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2012). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020: Příloha 2 Metodický přístup k typologii regionální konkurenceschopnosti*. [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: https://is.bivs.cz/el/6110/zima2013/B104MRR/Metodicky_pristup_k_typologii_regionalni_konkurenceschopnosti.pdf.
- [8] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020* [online]. [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf?ext=.pdf> .
- [9] PELANTOVÁ, K., (2015). *Hodnocení konkurenceschopnosti krajů České republiky*. [Diplomová práce]. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- [10] TUREČKOVÁ, K., (2012). Vymezení sektorové struktury hospodářství v kontextu formování znalostní ekonomiky. In: *V. Mezinárodní vědecká konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, pp. 651 - 658. ISBN 978-80-7248-800-1.
- [11] VITURKA, M., (2007) Hodnocení konkurenceschopnosti regionů a možnosti jejího hodnocení. *Politická ekonomie*. vol. 55, no. 5, pp. 637- 658. ISSN 0032-3233.

- [12] WOKOUN, R. (2010) Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti. *Regionální studia*. Vol. 4, issue 2, pp. 2-7. ISSN 1803-1471.
- [13] WOKOUN, R., KREJČOVÁ, N., KOUŘILOVÁ, J., DAMBORSKÝ, M., PĚLUCHA, M., (2012). *Konkurenceschopnost regionů Evropské unie a České republiky*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 978-80-7414-534-6.
- [14] WORLD ECONOMIC FORUM, (2014) *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. [online]. [cit. 2014-10-19]. Dostupné z: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu IGS 44/2016 „Trendy prostorového vývoje v ČR: hodnocení v nastavení ESIF“.

INVESTIGATION OF REGIONAL DISPARITIES IN SLOVAKIA IN PRE-CRISIS AND CRISIS PERIOD

PREŠETRENIE REGIONÁLNYCH DISPARÍT NA SLOVENSKU V PREDKRÍZOVOM A KRÍZOVOM OBDOBÍ

STANISLAV KOLOŠTA

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banska Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk

Annotation

Aim of this article was to investigate chosen macroeconomic, microeconomic, environmental and social disparities within pre-crisis and crisis period using coefficients of variance, evolution of indicators and beta and sigma convergence approach. Regional disparities at NUTS III level were in both pre-crisis and crisis period influenced by Bratislava region which usually made them stronger. Economic crisis has influenced the evolution of regional disparities from case to case in both directions. Social disparities in case of risk of poverty were negatively influenced by crisis and this still remains as serious issue for representatives of municipal, regional and national government. Environmental regional disparities seem to be the highest from all investigated indicators.

Key words

NUTS 3 regions, regional disparities, crisis

Anotace

Cieľom článku bolo prešetriť vybrané makro- a mikroekonomické, environmentálne a sociálne regionálne rozdiely v predkrízovom a krízovom období pomocou variačných koeficientov, vývoja ukazovateľov a beta a sigma konvergencie. Regionálne rozdiely na úrovni NUTS III boli v predkrízovom aj krízovom období ovplyvnené Bratislavským regiónom, ktorý ich zvyčajne zosilnil. Ekonomická kríza ovplyvnila vývoj regionálnych rozdielov prípad od prípadu a to oboma smermi. Sociálne disparity ako riziko chudoby boli negatívne ovplyvnené krízou a stále zostávajú vážnym problémom pre zástupcov municipálnej, regionálnej a národnej vlády. Disparity v životnom prostredí sa zdajú byť najvyššie spomedzi všetkých skúmaných ukazovateľov.

Klíčová slova

NUTS 3 regióny, regionálne rozdiely, kríza

JEL classification: R50

Introduction

The economic, social and territorial disparities in the level of regional performance are a major obstacle to the balanced and harmonious development of the regions and the elimination of disparities with the support of regional development is considered as the primary objective of the EU's development activities (Poledníková, 2014). The recent economic crisis caused ambiguous development of regional disparities in the European Union. Analysis that examined this issue (Blazek, Netrdová 2009, 2012) suggested that the main cause of uneven regional effects of this crisis was in different economic and social profile of each region. Another factor was different macroeconomic situation in each country eventuated into different policy actions. Slovak regions were influenced by

crisis and the most visible indicator was growing unemployment – the reduction of discrepancies in unemployment among Slovak regions is persisting long-term issue (Bucher, 2014).

In general, Slovak regions are marked by previous political and economic system which was focused on eastern markets. Slovakia was industrial country and these path-dependent tendencies still remains in some regional economies also after year 1989. Economic performance of regions is measured by various indicators (Kološta, Bolcárová, Flaška, 2013). This paper focused on regional disparities in some major socio-economics and demographic indicators at NUTS III level.

1. Aim and methodology

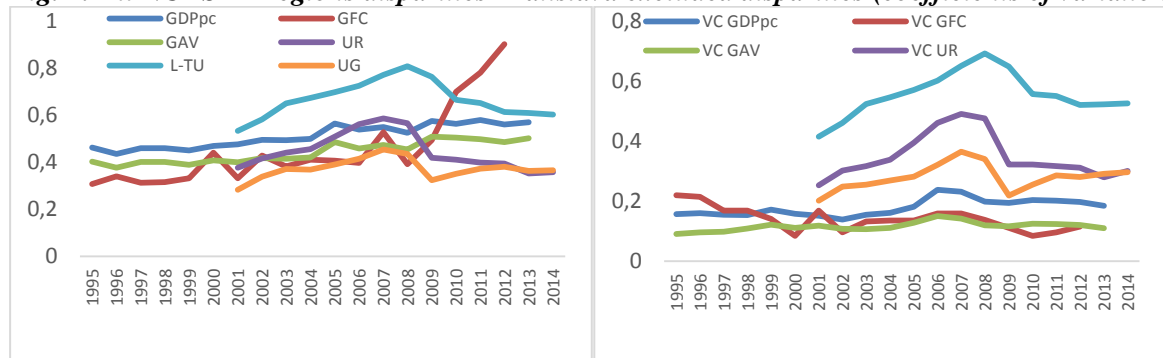
Aim of this article is to investigate the evolution of chosen macroeconomic, microeconomic, environmental and social regional disparities within pre-crisis and crisis period in Slovakia at NUTS III level. To measure regional disparities, the coefficient of variation according to (Hindls, Hronová, Seger, 2003) was used which is calculated as the standard deviation divided by the arithmetic mean of the indicator. The coefficient of variation is a fundamental indicator of variability which additionally takes into account the average value of the set of analyzed data. This latter feature will help us to better compare the evolution of variables against each other (Kološta, Flaška, Bolcárová, 2014).

To investigate Slovak regional disparities at macro level the same methodology of beta and sigma convergence like Suchý, Kološta, Kožiak (2015) was used. All data are from Slovak statistical office. Time series vary according to its accessibility in range of years 1995-2014; regional disparities were investigated with and without most developed Bratislava region due to prediction of strong influence of this region on regional disparities.

2. Results

Macroeconomic indicators – Bratislava region dominated in GDP per capita in whole period of years 1995-2013; productivity of Slovak regions was still growing but in other regions (than Bratislava region) remained quite constant from outbreak of economics crisis in 2008. The creation of gross fix capital (GFC) was two times higher in Bratislava region and it was growing much faster in comparison with other regions in which were reversal tendencies from starting of financial crisis in 2008. Gross added value had similar trend like evolution of GDP pc and was the highest in Bratislava region – for example due to centrals of companies doing its business in all country, location of high-tech companies and almost the same amount of R&D expenditures as had the rest of NUTS III regions together. Unemployment rate (UR) was lower in western regions, which were close to Bratislava region, Vienna region and Budapest region. Long term unemployment (L-TU) was problem mainly in eastern and central regions where was at least five times higher than in Bratislava region but this did not count for unemployed of graduates (UG) where gaps varied.

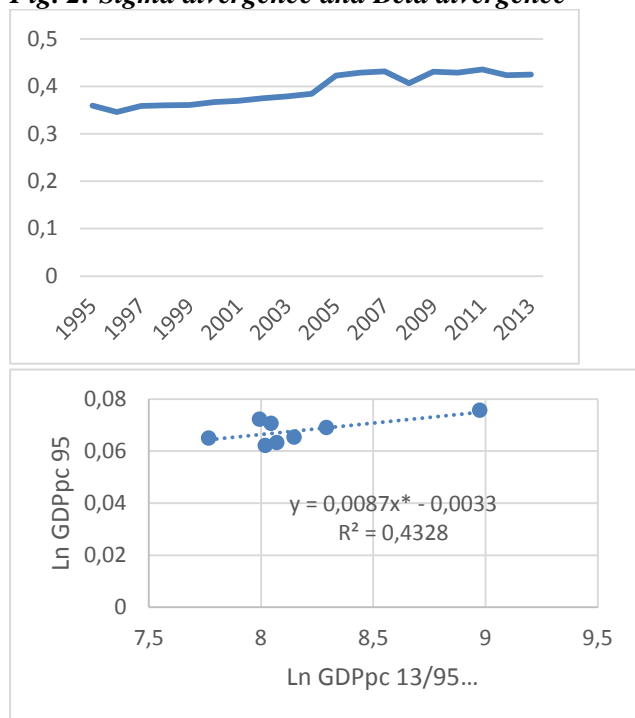
Fig. 1: All NUTS III regions disparities Bratislava excluded disparities (coefficients of variation)

Source: own processing

Graph 1 illustrate regional disparities in mentioned six macroeconomics indicators. Left are all 8 NUTS III regions included; right Bratislava region is excluded. In both scenarios the highest discrepancies were in long term unemployed and this indicator was growing from west to east Slovak regions. The highest disproportion was caused by Bratislava region in indicator gross fixed capital in which disparities increased more than twice after outbreak of financial crisis, however in case of rest seven regions disparities decreased. This could be caused by ownership of capital and overall capital development concentrated in Bratislava region which is the only metropolitan region in Slovakia according to classification of OECD. The rank of chosen macroeconomic regional disparities was different in all eight regions where the lowest disparities were in unemployment of graduates in comparison to case where Bratislava region was excluded. In this case the lowest disparities were in gross added value and overall decrease of disparity level of gross added value was from 10 to 30% when Bratislava region was excluded.

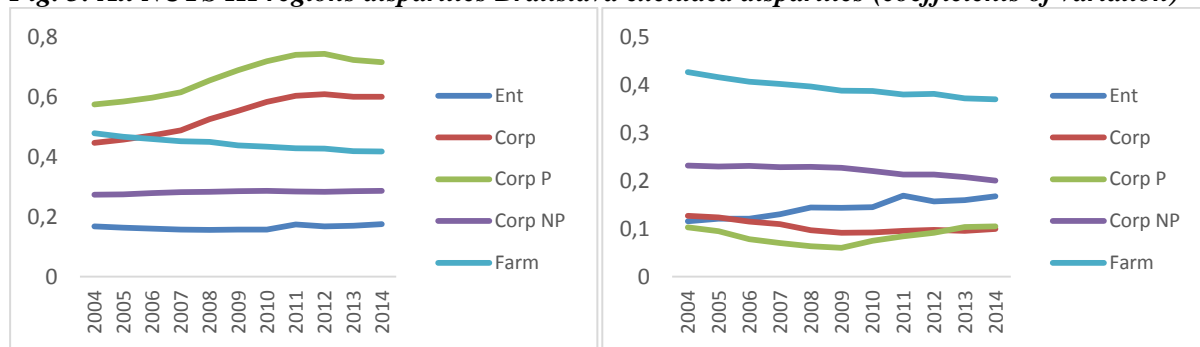
Fig. 2: Sigma divergence and Beta divergence

Source: own processing

The trend of regional disparities at NUTS III level was investigated using Beta and Sigma convergence model by Barro, Sala-i-Martin (2004). Both models indicated divergence tendencies among all NUTS III regions in years 1995-2013 using GDP per capita as main indicator (Graph 2). The annual speed of divergence among regions was 0,95% so regional disparities grew each year in this period of time at almost 1%.

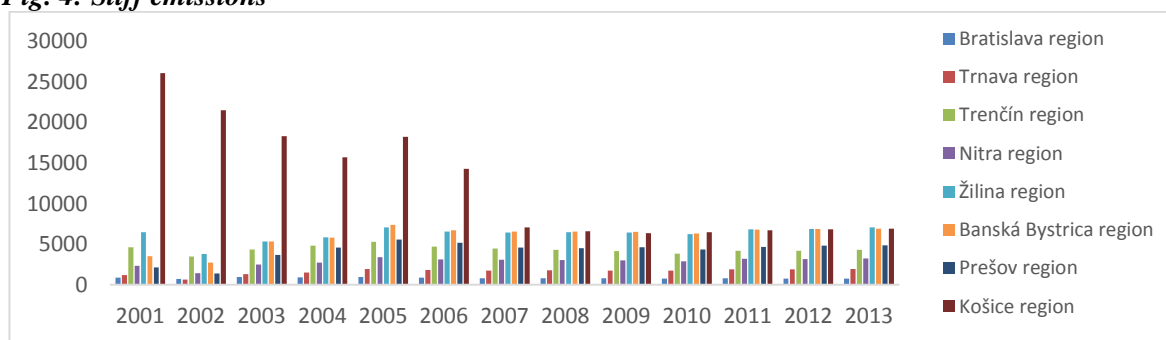
Microeconomic indicators – Five microeconomics indicators were selected: number of entrepreneurs (Ent), number of corporations (Corp), number of profitable corporations (Corp P), number of non-profitable corporations (Corp NP), and number of farmers (Farm). The lowest disparities among all eight regions were in number of entrepreneurs and this indicator was impacted by crisis only very slightly. With exception of number of farmers all other investigated disparities increased after year 2008. The most entrepreneurs stopped their business after outbreak of financial crisis in four western regions and in eastern region Prešov; up to year 2014 almost 300 farmers stopped their business in typical agricultural region Nitra after year 2008 but other regions had slower decrease of farmers and in eastern region Prešov almost 200 new farmers stepped into the market, that could be the reason why the only disparities among farmers decreased in this period of time.

Fig. 3: All NUTS III regions disparities Bratislava excluded disparities (coefficients of variation)

Source: own processing

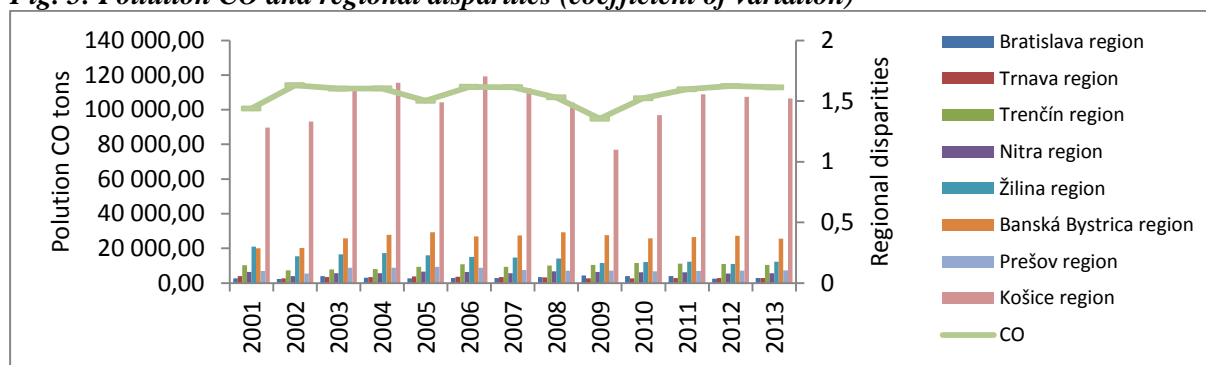
When we look at the same indicators without Bratislava region (Graph 3), firstly we can see overall decrease in level of disparities. Secondly, we can see that disparities in profitable corporation were very low in comparison to case all 8 regions where this indicator showed the highest level of microeconomic disparities. The highest level of disparities was in number of farmers due to fact that Bratislava and Trenčín region are not agricultural oriented. We can see that in this case microeconomic disparities were almost constant in comparison to macroeconomic ones. One from the reasons of this can be high openness of Slovak economy which from regional point of view seems to be more sensitive on macro level.

Environmental indicators – Were focused on stiff emissions (SEm), CO emissions (CO), municipal waste in tons (MW), municipal waste per capita (MWpc) and separated municipal waste (Mw sep) and electric power consumption.

Fig. 4: Stiff emissions

Source: own processing

Graph 4 illustrates pollution in form of stiff emissions measured in tons. Till 2007 the higher polluter was eastern region Košice strong focused on steel industry. The lowest stiff emissions polluters were western regions rich focused on automotive industry, IT sector, services or agriculture. In central and eastern regions we can find heavy industrial companies but level of pollution remained constant. Košice region rapidly decreased level of pollution and from 2007 this region was at the same pollution level as other industrial regions - Banská Bystrica and Prešov.

Fig. 5: Pollution CO and regional disparities (coefficient of variation)

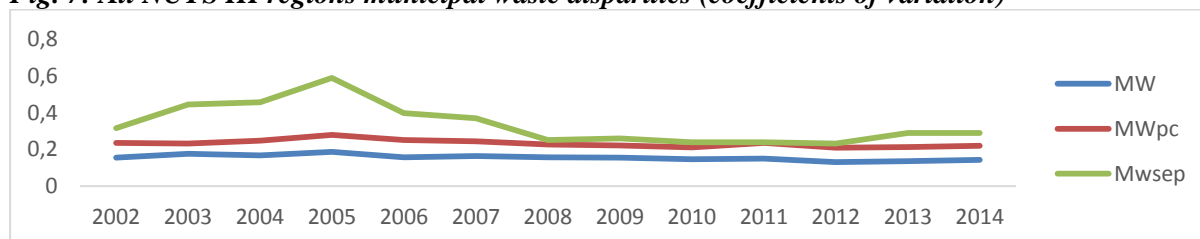
Source: own processing

Pollution measured by CO (Graph 5) in tons was highest in Košice region but in comparison with stiff emissions the reduction did not happen and unfavorable condition still remains. Disparities among regions were very high due to influence of Košice region and Banská Bystrica region. The lowest CO pollution has been in long-term point of view in western regions, Bratislava and Trnava. Disparities in two investigated environmental indicators belonged to the highest level of disparities among Slovak regions at all. This could be caused by different structure of regional economies when in all three mentioned regions are located heavy polluters (steel and other forms of heavy industries).

Fig. 6: Electric power consumption MWh

Source: own processing

Electric power consumption (Graph 6) was highest in economically key region Bratislava while in other regions it seems to have almost constant levels. Environmental disparities depend on economic sectors, its energy severity and used technologies. From this point of view is interesting western region Trnava where electric power consumption was low and unemployment rate was second the lowest; low electric consumption could be caused by structure of economy which lacks intensive energy consumers and heavy polluters.

Fig. 7: All NUTS III regions municipal waste disparities (coefficients of variation)

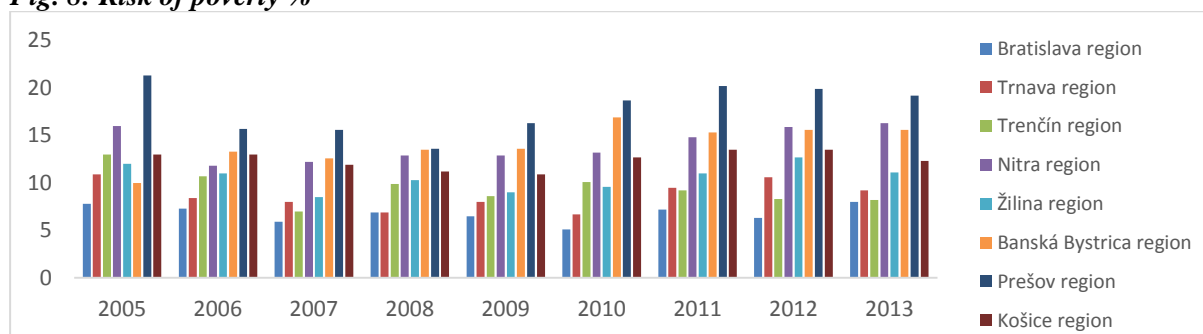
Source: own processing

Graph 7 illustrates environmental disparities concerning production of municipal waste among all 8 regions. However disparities in municipal waste were almost constant and not so high the total amount of municipal waste in this period of time is still in average growing – total amount of municipal waste increased form year 2002 to 2014 at 20,63%, municipal waste per capita increased form year 2002 to

2014 at 19,82% - this trend does not follow sustainable direction. On the other hand the amount of separated municipal waste increased 4 times in average in all regions so this enables recycling in average approximately 9,5% of overall amount of municipal waste in Slovak regions. Western regions produced at about 25% more municipal waste in comparison to eastern counterparts what could be as a mark of higher welfare of population in western regions.

Socio-demographic disparities – Socio-demographic disparities are closely linked to overall quality of life in regions. From many indicators we decided to illustrate this issue on poverty indicators, property revenues and building of new flats.

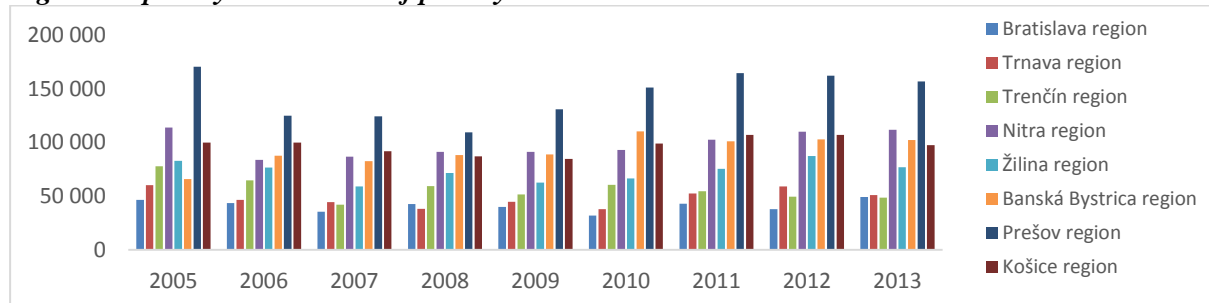
Fig. 8: Risk of poverty %

Source: own processing

The risk of poverty level culminated in year 2011 (Graph 8 and 9). Eastern regions suffer from lack of new job opportunities reflected in worsen social conditions as have inhabitants in western regions as well as impact of crisis.

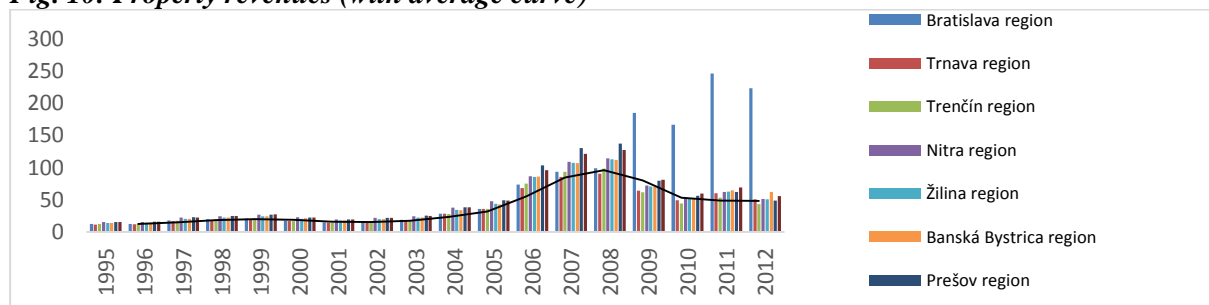
Fig. 9: People beyond the level of poverty

Source: own processing

Property revenues (Graph 10) started to growth in 2004 in all regions but in 2009 property revenues started to be more concentrated in Bratislava region and in other regions this indicator has fallen down so overall property revenue disparities started to grow very rapidly. In general, this could be caused by better economic resilience of business sector during economic crisis.

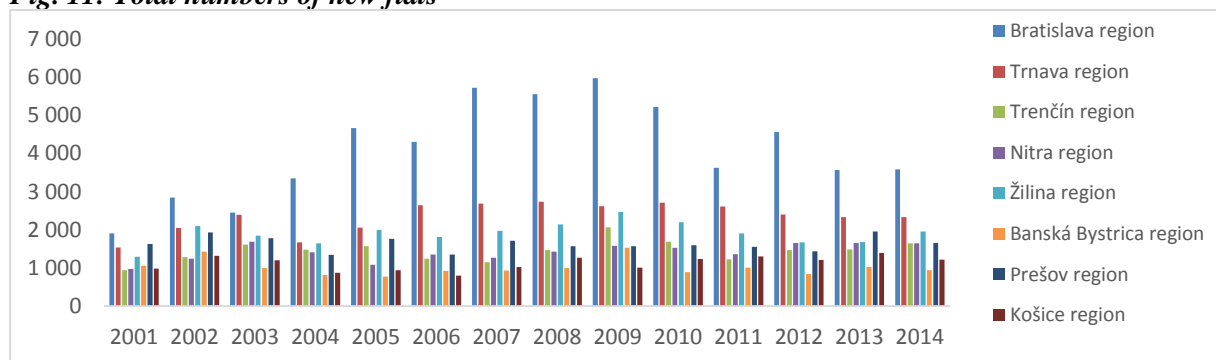
Fig. 10: Property revenues (with average curve)

Source: own processing

Western regions (especially Bratislava and Trnava region) lure young population from other regions due to many job opportunities. Building of new flats reflected this situation. After outbreak of crisis in 2008 the “developer boom” started to fall down in Bratislava region with one year delay but more in other regions (Graph 11). This could be caused by attractiveness of Bratislava region for investors to exaluate their capital.

Fig. 11: Total numbers of new flats

Source: own processing

Conclusions

Regional disparities at NUTS III level were in both pre-crisis and crisis period influenced by Bratislava region which usually made them stronger. When we look at chosen regional indicators when Bratislava region is excluded obviously two scenarios occurred. Firstly, disparities reached lower level. Secondly, trajectory more developed west and less developed east still remained. Economic crisis has influenced the evolution of regional disparities from case to case in both directions. Social disparities in case of risk of poverty were negatively influenced by crisis and this still remains as serious issue for representatives of municipal, regional and national government. Environmental regional disparities seem to be the highest from all investigated indicators, therefore the most polluted regional economies should focused more on its restructuring and usage of sustainable and environmentally friendly technologies (Bolcárová, Kološta, 2015).

References

- [1] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X., (2004). *Economic growth*. London: The MIT Press, 2004. 654 p. ISBN 0-262-02553-1.
- [2] BLAŽEK, J., NETRDOVA, P., (2009). Can development axes be identified by socio-economic variables? The case of Czechia. *Geografie*, vol. 114, no. 3, pp. 245-262. ISSN 1212-0014.
- [3] BLAŽEK, J., NETRDOVA, P., (2012). Regional unemployment impacts of the global financial crisis on the new member states of the EU in Central and Eastern Europe. *European Urban and Regional Studies*, vol. 19, no. 1, pp. 42-61. ISSN 0969-7764.
- [4] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., (2015). Assessment of sustainable development in the EU 27 using aggregated SD index. *Ecological Indicators*, vol. 48, pp. 699-705. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2014.09.001.
- [5] BUCHER, S., (2014). Regionálne disparity na Slovensku vo svetle socioekonomických ukazovateľov. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova Univerzita. pp. 95-105. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-10.
- [6] HINDLS R., HRONOVÁ S., SEGER J., (2003). *Statistika pro ekonomy*. Praha: Professional Publishing.
- [7] KOLOŠTA, S., BOLCÁROVÁ, P., FLAŠKA, F., (2013). Stanovenie vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov NUTS III v Slovenskej republike. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 60-64. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-6.
- [8] KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., BOLCÁROVÁ, P., (2014). Financial autonomy of municipalities in relation to economic performance in regions of the Slovak Republic. In *SGEM Social&Arts 2014: International*

Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts, pp. 279-286. ISBN 978-619-7105-26-1. ISSN 2367-5659.

- [9] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Multicriteria analysis of regional disparities in the context of the EU cohesion. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 54-61. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-5.
- [10] SUCHÝ, M., KOLOŠTA, S., KOŽIAK, R., (2015). *Regionálne disparity v Európskej únii v predkrízovom a v krízovom období*. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 19-24. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-1
- [11] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2016). [online]. [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://www.statistics.sk>.

This paper was supported by project SK06-IV-02-001 Issues in local development policy in Norway and Slovakia "This project is co-funded by the EEA Grants and the state budget of the Slovak Republic from the EEA Scholarship Program Slovakia."

DISTRIBUTION OF COMPETITIVE PERFORMANCE BY DEA-MPI APPROACH IN COMPARISON OF RCI2010 AND RCI2013: THE CASE OF EU NUTS 2 REGIONS

ROZDĚLENÍ KONKURENČNÍ VÝKONNOSTI DLE PŘÍSTUPU DEA-MPI V KOMPARACI RCI2010 A RCI2013 NA PŘÍKLADU NUTS 2 REGIONŮ EU

MICHAELA STANÍČKOVÁ

Katedra evropské integrace Department of European Integration
Ekonomická fakulta Faculty of Economics
VŠB - Technická univerzita Ostrava VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 700 30 Ostrava, Czech Republic
E-mail: michaela.stanickova@vsb.cz

Annotation

Europe's competitiveness depends on a multiplicity of actions that can optimise the potentials within its regions because regions are increasingly becoming the drivers of the economy. All regions possess development opportunities – however, optimal use these options and hence the competitiveness of European regions must be efficient enough. The paper is focused on using the Data Envelopment Analysis methodology for comparison the dynamic efficiency within the group of European NUTS 2 regions. DEA seems to be suitable tool for setting an effective/ineffective position of each region within the European Union, because measures numerical grades of efficiency of economical processes within evaluated regions. In the paper, DEA method is applied to 268 NUTS regions of 27 EU Member States and evaluate their efficiency within the selected factors of competitiveness based on Regional Competitiveness Index 2010 and 2013 and recognize spatial variations in location factors influencing the attractiveness of regions. Results obtained by calculating the Malmquist Productivity Index indicate in which NUTS 2 region should be policy making authorities in order to stimulate regional development and provide more quality of life to the EU citizens.

Key words

EU competitiveness, Malmquist productivity index, NUTS 2 region, performance, RCI

Anotace

Evropská konkurenceschopnost závisí na množství činností, které mohou optimalizovat potenciál v rámci svých regionů, neboť regiony se stávají hybnou silou ekonomiky. Všechny regiony mají rozvojové příležitosti – avšak optimální využití těchto možností, a tím i konkurenceschopnosti evropských regionů, musí být dostatečně efektivní. Příspěvek je zaměřen na využití metodiky analýzy obalu dat (DEA) pro srovnání dynamické efektivity v rámci skupiny evropských regionů na úrovni NUTS 2. DEA se zdá být vhodným nástrojem pro určení efektivní/neefektivní pozice jednotlivých regionů v rámci Evropské unie, protože kvantifikuje stupně účinnosti ekonomických procesů v rámci hodnocených regionů. V příspěvku je metoda DEA aplikována na 268 regionů NUTS 2 v rámci 27 členských států EU s cílem vyhodnotit jejich účinnost v rámci vybraných faktorů konkurenceschopnosti založených na indexu regionální konkurenceschopnosti (RCI) z let 2010 a 2013, a rozpoznat tak prostorové odchylky v lokalizačních faktorech ovlivňujících atraktivitu regionů. Výsledky získané výpočtem Malmquistova indexu produktivity identifikují oblasti regionů NUTS 2, ve kterých by měly být vytvářeny/upravovány veřejné politiky s cílem stimulovat regionální rozvoj a zajistit větší kvalitu života občanů EU.

Klíčová slova

konkurenceschopnost EU, Malmquistův index, NUTS 2 region, RCI, výkonnost

JEL classification: C61, O18, R15, R58

Introduction

The European Union (EU) competitiveness depends on contributions from regions, cities and rural areas in all corners of the continent. An asset for Europe is its rich regional diversity which for each region and larger territory represents a unique set of potentials and challenges for development calling for a corresponding targeted policy mix to become reality. This regional diversity represented by specific territorial endowment is also possible to consider as a competitive advantage of each region, especially nowadays in post-crisis period (Cuadrado-Roura, Martin, Rodriguez-Pose, 2016). European policy development has thus moved towards recognising the territorial dimension in many policies and the added value from an integrated approach in searching for development opportunities. Increasing the competitiveness of Europe and its regions is one of the main aims of the EU. In the EU, the process of achieving an increasing trend of performance and a higher level of competitiveness is significantly difficult by the heterogeneity of countries and regions in many areas. Although the EU is one of the most developed parts of the world with high living standards, there exist significant and huge economic, social and territorial disparities having a negative impact on the balanced development across Member States and their regions, and thus weaken EU's performance in a global context. European integration process is guided by striving for two different objectives: to foster economic competitiveness and to reduce differences (Molle, 2007). The support of cohesion and balanced development together with increasing level of EU competitiveness thus belong to the temporary EU's key development objectives. In relation to competitiveness, performance and efficiency are complementary objectives, which determine the long-term development of countries and regions. Measurement, analysis and evaluation of productivity changes, efficiency and level of competitiveness are controversial topics acquire great interest among researchers, see e.g. Melecký (2015) or Poledníková (2014). Motivation of this paper is based on mutual relationship between two significant themes presented by efficiency and competitiveness in the context of national economies. At a time when the EU and all its Member States have to deal with increased pressures on public balances, stemming from demographic trends and globalisation, improvement the efficiency of public spending features high on the political agenda. This fact is closely connected with the aim of competitiveness, because rational using of sources/funds for activities could ensure the effective provision of these activities and their corresponding results having an impact on the competitive advantages of each territory. The main aim of the paper is to measure efficiency changes over the reference period and to analyse a level of competitive performance in individual EU NUTS 2 regions based on advanced Data Envelopment Analysis (DEA) approach – the Malmquist Productivity Index (MPI). Efficiency analysis is closely linked with competitiveness, therefore the EU Regional Competitiveness Index (RCI) is used as initial database and approach. The paper shows that efficiency in particular varies significantly among evaluated NUTS 2 regions, resp. where is potential for increased efficiency and improved thus competitiveness. The main focus is to evaluate the RCI time series which may serve as a tool to assist EU NUTS 2 regions in setting the right priorities for further increase of competitiveness.

1. Importance of efficiency for competitiveness

Comparative analysis of efficiency in public sector is starting point for studying the role of efficiency, effectiveness and performance regarding economic governance of resources utilization by public management for achieving medium/long-term objectives of economic recovery and sustainable development of national economies. Increasing productivity is generally considered to be the only one sustainable way of improving living standards in the long term period (Svoboda, Cichá, 2015). Statistical evidence helps to policy makers understand the routes of productivity growth, especially those which can be influenced by government and can help lead to better policy. Efficiency is thus a central issue in analyses of economic growth, effects of fiscal policies, pricing of capital assets, level of investments, technology changes and production technology, and other economic topics and indicators. Efficiency can be achieved under conditions of maximizing the results of an action in

relation to the resources used. Efficiency is given by the ratio of inputs to outputs, but there is difference between technical efficiency and allocative efficiency. Effectiveness implies a relationship between outputs and outcomes. In this sense, the distinction between output and outcome must be made. Outcome is often linked to welfare or growth objectives and therefore may be influenced by multiple factors. Effectiveness is more difficult to assess than efficiency, since outcome is influenced political choice.

Concept of competitiveness is usually linked with productivity. Competitiveness may be defined as a measure of the degree in which each economic entity can compete with economic entity (Krugman, 1994). However, the concept of competitiveness may be applicable not only to firms, but also to whole economies. According to the Institute for Management and Development (2012), competitiveness is “a field of economic knowledge, which analyses the facts and policies that shape the ability of a nation to create and maintain an environment that sustains more value creation for its enterprises and more prosperity for its people, and therefore how a nation manages the totality of its resources and competencies to increase the prosperity of its people” (IMD, 2012, p. 502). This understanding of competitiveness and is thus closely linked with understanding of efficiency and effectiveness concepts.

2. Efficiency analysis of EU NUTS 2 regions by DEA-MPI approach

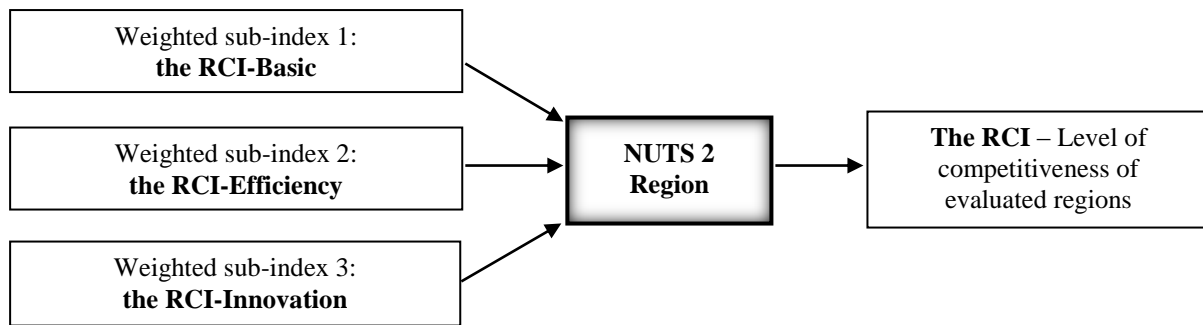
Efficiency analysis starts from building database of indicators that are part of Regional Competitiveness Index (RCI) approach created by Annoni and Kozovska in 2010, and then in 2013 updated by Annoni and Dijkstra (2013). To improve the understanding of territorial competitiveness at the regional level, the European Commission has developed this index which shows the strengths and weaknesses of each of EU NUTS 2 regions. The RCI is based on eleven pillars which are grouped according to the different dimensions (input versus output aspects) of regional competitiveness they describe. The terms ‘inputs’ and ‘outputs’ are meant to classify pillars into those which describe driving forces of competitiveness, also in terms of long-term potentiality, and those which are direct or indirect outcomes of a competitive society and economy, defined by Annoni and Dijkstra (2013). From this point of view, the RCI approach seems to be convenient with respect to used DEA methodology and its division to input and output nature of incoming database. The RCI data file consists of 66 indicators in 2010, and 73 indicators in 2013; but initial indicators are not used in the paper. Database of analysis is presented by three sub-indices of the RCI, i.e. SubInd1: the RCI-Basic, SubInd2: the RCI-Efficiency and SubInd3: the RCI-Innovation. These three (each for 2010 and 2013) sub-indices represent inputs of efficiency analysis and the RCI 2010 and the RCI 2013 represent output of efficiency analysis (with respect to the RCI construction and nature of DEA method).

In the first step of analysis, the correction of database is made, i.e. computing the scores for the three groups of dimensions – Basic, Efficiency and Innovation sub-indices. Because of DEA requirement on positive values, it was necessary to correct the initial scores of three sub-indices as inputs and the RCI 2010 and the RCI 2013 as outputs (several regions showed negative values in some scores). After this correction, it was possible to multiply the adjusted score of each sub-index by weight corresponding to the stage of development for each region, and get the final score of each of three sub-indices. The RCI score is computed as weighted score of three sub-indices, i.e. the RCI is defined as follows (1) and (2):

$$RCI(\text{region}) = w_{\text{basic}} RCI_{\text{basic}}(\text{region}) + w_{\text{efficiency}} RCI_{\text{efficiency}}(\text{region}) + w_{\text{innovation}} RCI_{\text{innovation}}(\text{region}), \quad (1)$$

$$w_{\text{basic}} + w_{\text{efficiency}} + w_{\text{innovation}} = 1. \quad (2)$$

Three-sub-indices represent inputs of efficiency analysis and the RCI represents output; three inputs and one output are thus compared in each period. Fig. 1 shows basic scheme for efficiency analysis.

Fig. 1: DEA model with 3 inputs and 1 output

Source: Own elaboration, 2016

Territorial background of analysis is applied at NUTS 2 region level within the group of EU27 Member States – 15 old EU Member States and 12 new EU Member States joined the EU in 2004 and 2007. Croatia joined the EU as the 28th EU Member State in 2013, it is excluded from analysis because of the MPI requirement, resp. Croatian NUTS 2 regions were not included in the RCI 2010 approach, but they were included in the RCI 2013 approach. Number of evaluated NUTS 2 regions is 268 from 270 for which the RCI was calculated, i.e. 212 regions in EU15 countries and 56 regions in EU12 countries.

Suppose there are n of Decision Making Units (DMUs) which consume m inputs to produce s outputs. If a performance measure (input/output) is added or deleted from consideration, it will influence the relative efficiencies. Empirically, when the number of performance measures is high in comparison with the number of DMUs, then most of DMUs are evaluated efficient. Hence, the obtained results are not reliable. There is a rough rule of thumb (Cooper, Seiford, Tone, 2007) which expresses the relation between the number of DMUs and the number of performance measures as follows (3):

$$n \geq \max \{3(m + s), m \times s\} \quad (3)$$

Nevertheless, in some applications the number of performance measures and DMUs do not meet the mentioned formula (3). To tackle this issue, it should select some performance measures in a manner which comply (3) and impose progressive effect on the efficiency scores. These selected inputs and outputs call selective measures. But formula (3) needs more considerations. As a result, in this paper instead of using (3), following formula (4) is applied. In the case of this paper, the rule of thumb is met, because number of DMUs is three times higher than sum of input and outputs, i.e. $268 \geq 3(3 + 1)$, $268 \geq 3(4)$, $268 \geq 12$:

$$n \geq 3(m + s) \quad (4)$$

Suppose there are n DMUs (DMU_j $j=1, \dots, n$) with m inputs, $\mathbf{x}_j = (x_{1j}, \dots, x_{mj})$, and s outputs, $\mathbf{y}_j = (y_{1j}, \dots, y_{sj})$. The CCR model (5) measures the efficiency of the under evaluation DMU, i.e. DMU_o for $o \in \{1, \dots, n\}$:

$$\begin{aligned}
 & \text{maximize } \theta_o = \sum_{r=1}^s u_r y_{ro}, \\
 & \text{subject to} \\
 & \sum_{i=1}^m v_i x_{io} = 1, \\
 & \sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0, \quad j=1, \dots, n, \\
 & u_r \geq 0, \quad \forall r, \\
 & v_i \geq 0, \quad \forall i,
 \end{aligned} \quad (5)$$

where v_i and u_r are the unknown i^{th} input and o^{th} output weights. It is proved that the CCR model is always feasible and its optimal objective value is bounded; more precisely $0 < \theta_j^* \leq 1$ for $j = 1, \dots, n$. In contrast to traditional DEA models which measure the efficiency of a DMU, the MPI enables to measure the productivity change of a DMU between two time periods, t and $t + 1$. The MPI is defined as the product of Catch-up and Frontier-shift terms. The catch-up term deals with the degree to which a DMU improves or worsens its efficiency – technical efficiency change, while the frontier-shift term shows the change in the efficient frontiers between the two time periods – technological efficiency change. It is denoted $\text{DMU}_j^1 = (\mathbf{x}_j^1, \mathbf{y}_j^1)$ and $\text{DMU}_j^2 = (\mathbf{x}_j^2, \mathbf{y}_j^2)$ to show the data set of DMU_j for Period 1 and Period 2. Clearly, there are two efficient frontiers with these assumptions. The catch-up effect from Period 1 to Period 2 is defined as follow (6):

$$\text{Catch-up} = \frac{\text{Efficiency of } (\mathbf{x}_o^2, \mathbf{y}_o^2) \text{ with respect to Period 2 frontier}}{\text{Efficiency of } (\mathbf{x}_o^1, \mathbf{y}_o^1) \text{ with respect to Period 1 frontier}}. \quad (6)$$

There cases may be arisen:

1. Case No. 1: (Catch-up) < 1 shows regress in relative efficiency from Period 1 to Period 2.
2. Case No. 2: (Catch-up) = 1 indicates there is no change in relative efficiency.
3. Case No. 3: (Catch-up) > 1 displays progress in relative efficiency.

To evaluate the Frontier-shift effect more computations are required. Let have (7):

$$\phi_1 = \frac{\text{Efficiency of } (\mathbf{x}_o^1, \mathbf{y}_o^1) \text{ with respect to Period 1 frontier}}{\text{Efficiency of } (\mathbf{x}_o^1, \mathbf{y}_o^1) \text{ with respect to Period 2 frontier}}. \quad (7)$$

And also, let have (8):

$$\phi_2 = \frac{\text{Efficiency of } (\mathbf{x}_o^2, \mathbf{y}_o^2) \text{ with respect to Period 1 frontier}}{\text{Efficiency of } (\mathbf{x}_o^2, \mathbf{y}_o^2) \text{ with respect to Period 2 frontier}}. \quad (8)$$

Using these notations, Frontier-shift effect can be defined as follows (9):

$$\text{Frontier-shift} = \sqrt{\phi_1 \phi_2} \quad (9)$$

There are three possible cases:

1. Case No. 1: (Frontier-shift) < 1 shows regress in the frontier technology around DMU_o .
2. Case No. 2: (Frontier-shift) = 1 indicates no changes in the frontier.
3. Case No. 3: (Frontier-shift) > 1 displays progress in the frontier technology.

Finally, the MPI is calculated as the product of (Catch-up) and (Frontier-shift) via (10):

$$\text{MPI} = \text{Catch-up} \times \text{Frontier-shift} \quad (10)$$

As a result, the $\text{MPI} < 1$ indicates deterioration in the total factor productivity of the DMU_o from Period 1 to Period 2; result of the $\text{MPI} = 1$ shows there is no change in total factor productivity and the $\text{MPI} > 1$ shows progress in the total factor productivity (for more details see (Cooper, Seiford, Tone, 2007) and Tab. 1, where characteristics and trends of the MPI and efficiency change are shown).

Tab. 1: Characteristics and trends of MPI and efficiency change

MPI	Productivity	MPI Dimensions	Catch-up Frontier-shift	Technical Efficiency Change Technological Efficiency Change
> 1	Improving	MPI Catch-up x Frontier-shift	< 1	Declining
= 1	Unchanging		= 1	Unchanging
< 1	Declining		> 1	Improving

Source: Own elaboration (2016)

The following linear programming (11) measures the efficiency score of $(\mathbf{x}_s^s, \mathbf{y}_s^s)$ with respect to Period t where $s, t \in \{1, 2\}$:

$$\begin{aligned}
 & \text{maximize } \delta_s^t = \sum_{r=1}^s u_r y_{ro}^s, \\
 & \text{subject to} \\
 & \sum_{i=1}^m v_i x_{io}^s = 1, \\
 & \sum_{r=1}^s u_r y_{rj}^t - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij}^t \leq 0, \quad j = 1, \dots, n, \\
 & u_r \geq 0, \quad \forall r, \\
 & u_i \geq 0, \quad \forall i.
 \end{aligned} \tag{11}$$

In model, $\frac{\delta_2^2}{\delta_1^1}$ indicates Catch-up effect, $\sqrt{\frac{\delta_1^1}{\delta_2^2} \times \frac{\delta_2^1}{\delta_1^2}}$ shows Frontier-shift effect, $\sqrt{\frac{\delta_2^2}{\delta_1^2} \times \frac{\delta_1^1}{\delta_2^1}}$ displays MPI.

3. Efficiency results of spatial variations in location factors influencing the competitive attractiveness of EU NUTS 2 regions

Many European NUTS 2 regions are strong economies well integrated into international networks and also the locus of enterprises and labour forces that are globally competitive. However, not all regions make a strong contribution towards competitive aims. In order to get an impression where EU NUTS 2 regions are placed in terms of their stage of development, it is used as a reference the RCI thresholds for classifying the EU NUTS 2 regions on the basis of their stage of development. Within efficiency analysis of competitiveness, comparison of the RCI 2013 with the RCI 2010 and recognition of development in efficiency competitiveness is made, results provide evidence that territorial capital and potentials for development are inherent in the regional diversity that is a major characteristic of Europe. With respect to the extent of results, results for the 10 best and the 10 worst regions are presented in Tab. 2. Part of the explanation to the large inequalities within the EU NUTS 2 regions may then have to do with the differences in competitiveness. An economic entity in region which has low competitiveness may not have similar opportunities as an economic entity in a highly competitive region. This fact remains and is confirmed. But what does it mean for efficiency in competitiveness? In the case of efficiency analysis and time-comparison of change in 2013 to 2010, the results are just a little bit different. Why? The concept of competitiveness may then be important not only to evaluate why some regions grow faster than others, but also why some regions have a better and more efficient distribution of competitiveness over time than others. Is it a high level of competitiveness necessarily associated with a high level of efficiency, and vice versa? It may not always be the case because evaluated regions having lower level of inputs, resp. values of the sub-indices, these regions were able to achieve competitiveness at level of the RCI. The RCI value may not be high, and even in the less competitive regions is not, but it is necessary to compare the values of three inputs and one output. Very important is also the fact that with given level of inputs regions were able to achieve level of output, although less in 2013 than in 2010, overall it is possible to state that the regions with the

production of output based on inputs operate more efficiently in 2013 than in the case of 2010, and otherwise. These results are not surprising.

Tab. 2: MPI 2010-2013 Scores and Ranks for EU NUTS 2 Regions

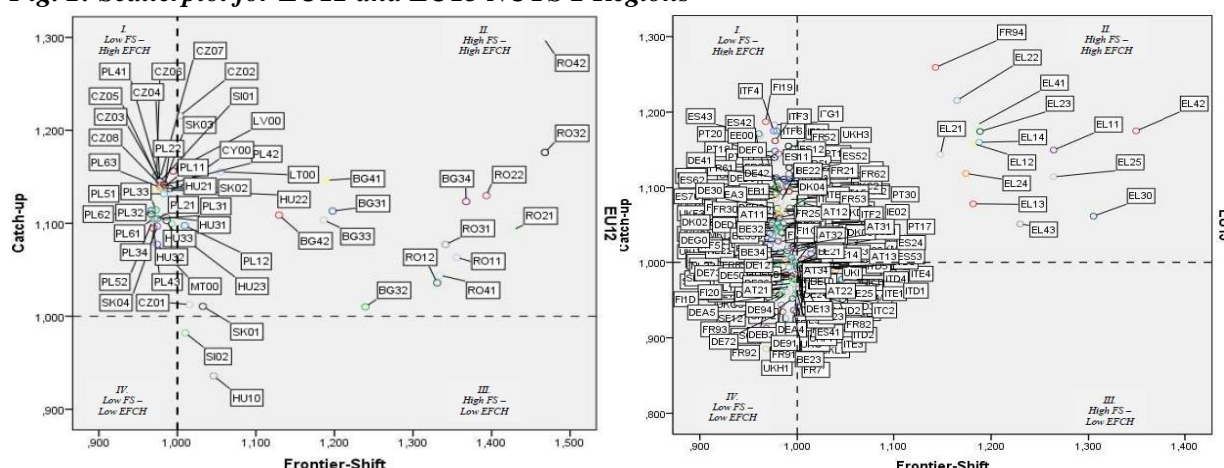
NUTS 2	Rank	MPI	Catch-Up	Frontier-Shift	NUTS 2	Rank	MPI	Catch-Up	Frontier-Shift
TOP 10 REGIONS					THE WORST REGIONS				
RO42	1	1.905	1.299	1.466	BE23	259	0.933	0.937	0.996
RO32	2	1.727	1.176	1.468	DEB3	260	0.928	0.944	0.984
EL42	3	1.585	1.175	1.349	FIID	261	0.924	0.951	0.971
RO22	4	1.574	1.130	1.393	DE72	262	0.921	0.935	0.985
RO21	5	1.559	1.093	1.427	DEA4	263	0.920	0.934	0.985
BG34	6	1.536	1.123	1.368	ES64	264	0.916	0.948	0.967
EL11	7	1.453	1.150	1.264	DE91	265	0.914	0.926	0.988
RO31	8	1.445	1.077	1.342	FR93	266	0.890	0.934	0.952
RO11	9	1.441	1.063	1.356	FR92	267	0.884	0.913	0.968
FR94	10	1.439	1.259	1.143	FR91	268	0.857	0.885	0.968

Source: own calculation and elaboration (2016)

Based on MPI values, it is possible to divide European regions in four categories, resp. quadrant (see Fig. 2). Most of European regions were moving in I. quadrant what means that value of technical efficiency change (EFCH), i.e. Catch-up is higher than 1.000 and value of technological efficiency change, i.e. Frontier-shift (FS) is lower than 1.000. This fact is not surprising, but expected, because it means that efficiency change of competitiveness comparing 2013 to 2010 is caused by change in relative efficiency of regions to other regions in sample group. Only a small contribution to the overall change was caused by technological efficiency. It means using of small progress in technology and innovation, i.e. with respect to the theory of growth – increase in steady state or effective options frontier of region.

Traditional factors such as physical infrastructure, access to land, labour, materials, markets and capital remain the basic determinants of competitiveness. But economy has changed, and today the response involves upgrading the environment through “soft infrastructure and factors”. Less tangible assets need to be cultivated, that enhance territorial capital and enable a region to realise its own potential.

Fig. 2: Scatterplot for EU12 and EU15 NUTS 2 Regions

Source: Own calculation and elaboration, 2016

Conclusion

Convergence trend of EU12 to EU15 was recognized, growth in EU15 has implicative impact on growth in EU12. Most of EU12 NUTS 2 regions are located in quadrants with low FS level, and high

EFCH level. It is not so positive fact, regions extract their efficiency based on shifts in sources of competitiveness, i.e. they make changes in composition and quantity of sources based on exchange business with other countries. Character of technical efficiency change thus contribute only to quantitative based economic growth which has its limits; this is disconcerting with reference to limited sources, utilization of sources and possibility/impossibility to their recovery. Results for EU15 NUTS 2 regions are more or less similar, but significant number of them is located in quadrants with high FS level, and high EFCH level. It is positive fact which signifies that regions are able to utilize their internal factor endowment in effective way and apply technological progress for boosting their competitive advantages, i.e. contribute to qualitative based economic growth and option how to raise the steady state.

References

- [1] ANNONI, P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index 2013*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] COOPER, W. W., SEIFORD, L. M., TONE, K., (2007). *Introduction to Data Envelopment Analysis and its Uses*. New York: Springer. ISBN 978-0-387-28580-1.
- [3] CUADRADO-ROURA, J. R., MARTIN, R., RODRIGUEZ-POSE, A. (2016). The economic crisis in Europe: urban and regional consequences. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 9, no. 1, pp. 3-11. ISSN 1752-1378. DOI 10.1093/cjres/rsv036.
- [4] INSTITUTE FOR MANAGEMENT AND DEVELOPMENT, (2012). *IMD World Competitiveness Yearbook 2012*. Lausanne: IMD. ISBN 978-2-9700514-6-6.
- [5] KRUGMAN, P., (1994). Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*, vol. 73, no. 2, pp. 28-44. ISSN 0015-7120. DOI 10.2307/20045917.
- [6] MELECKÝ, L., (2015). Comparing of EU15 and EU12 Countries Efficiency by Application of DEA Approach. In *Proceedings of 31st International Conference Mathematical Methods in Economics 2013*. Part II. Jihlava: College of Polytechnics, pp. 618-623. ISBN 978-80-87035-76-4.
- [7] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN 978-0415438124.
- [8] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Multicriteria Analysis of Regional Disparities in the Context of the EU Cohesion. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 54-61. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-5.
- [9] SVOBODA, O., CICHÁ, V. (2015). The Effect of Different Time Horizon In Measuring The Regional Economic Resilience. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 49–55. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-5.

The paper is supported by the SGS project (SP2015/106) of Faculty of Economics, VŠB-TUO and the Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

APPLICATION OF COMPOSITE WEIGHTED INDICES APPROACH IN REGIONAL DISPARITIES MEASUREMENT

VYUŽITÍ VÁŽENÝCH KOMPOZITNÍCH INDEXŮ PRO MĚŘENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT

LUKÁŠ MELECKÝ

Katedra evropské integrace *Department of European Integration*

Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*

VŠB - Technická univerzita Ostrava *VŠB - Technical University of Ostrava*

✉ Sokolská třída 33, 700 30 Ostrava, Czech Republic

E-mail: lukas.melecky@vsb.cz

Annotation

Regional disparities among countries and its measurement is an important topic in the frame of enlarged European Union. We can identify several approaches and methods of measurement and evaluation of disparities between states and regions at European level. The methods differ in structure of using indicators of disparities and ways of their processing. The aim of the paper is to apply specific model of composite weighted aggregate index of regional disparities to classify and evaluate the level of economic, social and territorial disparities in the case of selected EU regions. Model of regional disparities measurement based on selected multivariate mathematical and statistical methods lead to construction of three-layer model of weighted aggregate index of disparities. Theoretical part of the paper defines the concept of regional disparities in EU context and methodological background of convenient statistical approach for disparities evaluation. The empirical part of the paper deals with the measurement, evaluation and comparison of disparities in Visegrad Four (V4) NUTS 2 regions during reference period 2000–2012 through computed values of synthetic sub-indices of economic, social and territorial disparities and weighted aggregate index of disparities. Synthetic indices showed positive economic, social and territorial development in V4 NUTS 2 regions and thus level of cohesion recorded increasing trend thanks to decreasing volume of regional disparities.

Key words

cohesion, disparities, composite index, entropy method, euclidean distance, integrated approach, NUTS 2 region, Visegrad Four, weights

Anotace

Regionální disparity mezi zeměmi a jejich měření jsou důležitým tématem v rámci rozšířené Evropské unie (EU). Na evropské úrovni lze identifikovat několik přístupů a metod měření a vyhodnocování disparit mezi státy a regiony. Tyto metody se liší ve struktuře použitých ukazatelů disparit a způsobech jejich zpracování. Cílem tohoto příspěvku je aplikovat konkrétní přístup v podobě kompozitního váženého agregovaného indexu regionálních disparit za účelem klasifikace a vyhodnocení úrovně ekonomických, sociálních a územních disparit na příkladu vybraných regionů EU. Uvedený přístup měření regionálních disparit je založen na vybraných vícerozměrných matematických a statistických metodách vedoucích k tvorbě třívrstvého modelu kompozitního váženého agregovaného indexu disparit. Teoretická část příspěvku vymezuje pojem regionálních disparit v kontextu EU a metodické zázemí statistických přístupů vhodných k vyhodnocování disparit. Empirická část příspěvků se zabývá měřením, hodnocením a srovnáním disparit mezi NUTS 2 regiony zemí Visegrádské čtyřky (V4) v průběhu sledovaného období 2000-2012 prostřednictvím vypočtených hodnot syntetických dílčích indexů ekonomických, sociálních a územních disparit a kompozitního váženého agregovaného indexu disparit. Syntetické indexy vykázaly pozitivní hospodářský, sociální a územní rozvoj NUTS 2 regionů V4 a tím i úroveň soudržnosti zaznamenávající rostoucí trend díky snížení regionálních disparit.

Klíčová slova

disparity, euklidovská vzdálenost, integrovaný přístup, kompozitní index, metoda entropie, NUTS 2 region, soudržnost, Visegrádská čtyřka, váhy

JEL classification: C02, C38, C43, P25, R11, Y10

Introduction

Disparities in the frame of regional development are a major obstacle to the balanced and harmonious development of the regions, but also of the whole territory. Analysis of disparities brings the important information about the key problematic issues in region (and thus in country) on the one side, and its development potential on the other side. The main goal of the paper is a verification of composite indices approach through evaluation of economic, social and territorial disparities reflecting level of cohesion in evaluated examples of regions in selected reference period. In this paper, measuring and evaluation of disparities is based on linkage between disparities and cohesion in territorial level defined by Molle (2007) that became generally accepted concept. There are different approaches to definition of regional disparities in the European Union (EU) and therefore disparities usually understand a multidimensional problem. According to horizontal classification of disparities, in EU we usually define three basic types of regional disparities: economic, social and territorial. In the European concept, the level of disparities usually regards a measure of cohesion. Cohesion can be expressed by level of differences between countries, regions or groups that are politically and socially tolerable (Molle, 2007). Based on discussed typology of disparities, three dimensions of cohesion recognize economic, social and territorial level.

1. Approaches of disparities measurement and evaluation: A brief review

The existing approaches to regional disparities measurement and assessment use several disparities indicators that are processed by various mathematical and statistical methods. We can differentiate two big groups – univariate methods and multivariate methods that are used separately or they are combined with each other. Within simple univariate methods regional disparities – measures of variability, especially the standard deviation, coefficient of variation and range are analysed and calculated. Univariate statistical methods are suitable for analysing of wider qualitative characteristics of selected regional disparities indicators. Univariate methods describe the development of one indicator in a given year and in given region. They do not evaluate the indicators in relation to other indicators and do not say anything about the development of indicators and thus about disparities between regions. For that reason, univariate analysis is mostly used in the first, descriptive stages of regional disparities research, before being supplemented by more advanced multivariate analysis.

On the contrary, multivariate statistical methods take into account the multidimensionality of the data and they are able to examine relationships and differences in data (see e.g. Hair, Black et al., 2009). The simple multivariate statistical methods of regional disparities evaluation include (Kutscherauer et al., 2010): point method, traffic light method (scaling), method of average (standard) deviation, method of standardized variable, method of distance from the imaginary point. The advantages of these methods consist in low calculation difficulty, high informative level and applicability of the results in practise. These methods summarize the different units of measure under the one synthetic characteristic, which is the dimensionless figure. More sophisticated multivariate statistical methods represent cluster analysis and factor analysis (see e.g. Zivadinovic, Dumcic, Casni, 2009).

Alternative and not broadly extended approach to regional disparities represents multi-criteria decision-making methods (see e.g. Minarčíková, 2015; Staničková, 2013). One of the most popular techniques dealing with multi-criteria decision making (MCDM) problems in the real world are Analytic Hierarchic Process (AHP) and the Technique for Order Preferences by Similarity to an Ideal Solution (TOPSIS).

Besides traditional unvaried and multivariate methods, some other alternative methods are used for regional disparities or competitiveness measurement- for example, the Herfindahl index, the Geographic concentration index, the Theil index, Geographical information system, Method of convergence, etc. These methods are mainly based on spatial and geographic data analysis. Finally, another also broadly extended approach to regional disparities measurement represents easily used methodology for modelling operational processes for disparities evaluations, e.g. (Svoboda, 2014).

2. Composite weighted aggregate index: methodology and construction

Relatively independent and in recent years frequently used approach to the measurement and evaluation of disparities in socioeconomic development is the construction of comprehensive integrated indicators and composite indices (CI) that present useful tool in policy analysis and public communication. The number of CIs in existence around the world is growing year after year (for a recent review see e.g. Bandura, 2006). CIs can be better to describe than to examine several independent indicators separately. On the other hand, can send misleading messages to policy makers if they are poorly constructed or interpreted as evidenced by Nardo et al. (2005). Composite indicators are much like mathematical or computational models. As such, their construction owes to universally accepted scientific rules for encoding. European Commission adopts definition type of composite indicator developed in this paper, i.e. composite indicator bases on sub-indicators that have no common meaningful unit of measurement and there is no obvious way of weighting these sub-indicators (Saisana, Tarantola, 2002, p. 5). The paper contribution to regional disparities measurement presents construction of Composite Weighted Aggregate Index of Disparities (CWAID) (see Fig. 1). Procedure of CWAID is based on combination of selected multivariate mathematical and statistical methods that lead to unique of three-layer model includes three sub-indices of economic, social and territorial disparities that can summarise complex and multi-dimensional view of regional disparities and are easier to interpret than a battery of many separate indicators. These synthetic sub-indices of disparities reduce the visible size of a selected set of regional disparity indicators without dropping the underlying information base.

In the first layer of the model, method of standardized variable (Z-score transformation) and method of distance from the imaginary point, presented as square Euclidean distance from median, is used. *In the second layer*, exploratory factor analysis for partial calculation of factor loadings (saturation) is used. Factor loadings present the correlation coefficients between the original variable and extracted factor from Principal component analysis and show how much of the variability of the factor explains. Factor loadings therefore represent a full explanation of the role of each character (variable) in the definition of the factor. Factor loadings obtained from the factor analysis play the key role in the second layer of construction of composite sub-indices. They are used as normalized weights of standardized individual indicators of economic, social and territorial disparities. Normalized factor loadings for each indicator and dimension of disparities are therefore included in the calculation of Index of economic disparities (IED), Index of social disparities (ISD) and Index of territorial disparities (ITD). This procedure is recommended e.g. by Nardo, et al. (2005) or OECD (2008). Synthetic indices of economic, social and territorial disparities are from a statistical point of view designed as modified weighted squared Euclidean distance, defined by formula (1):

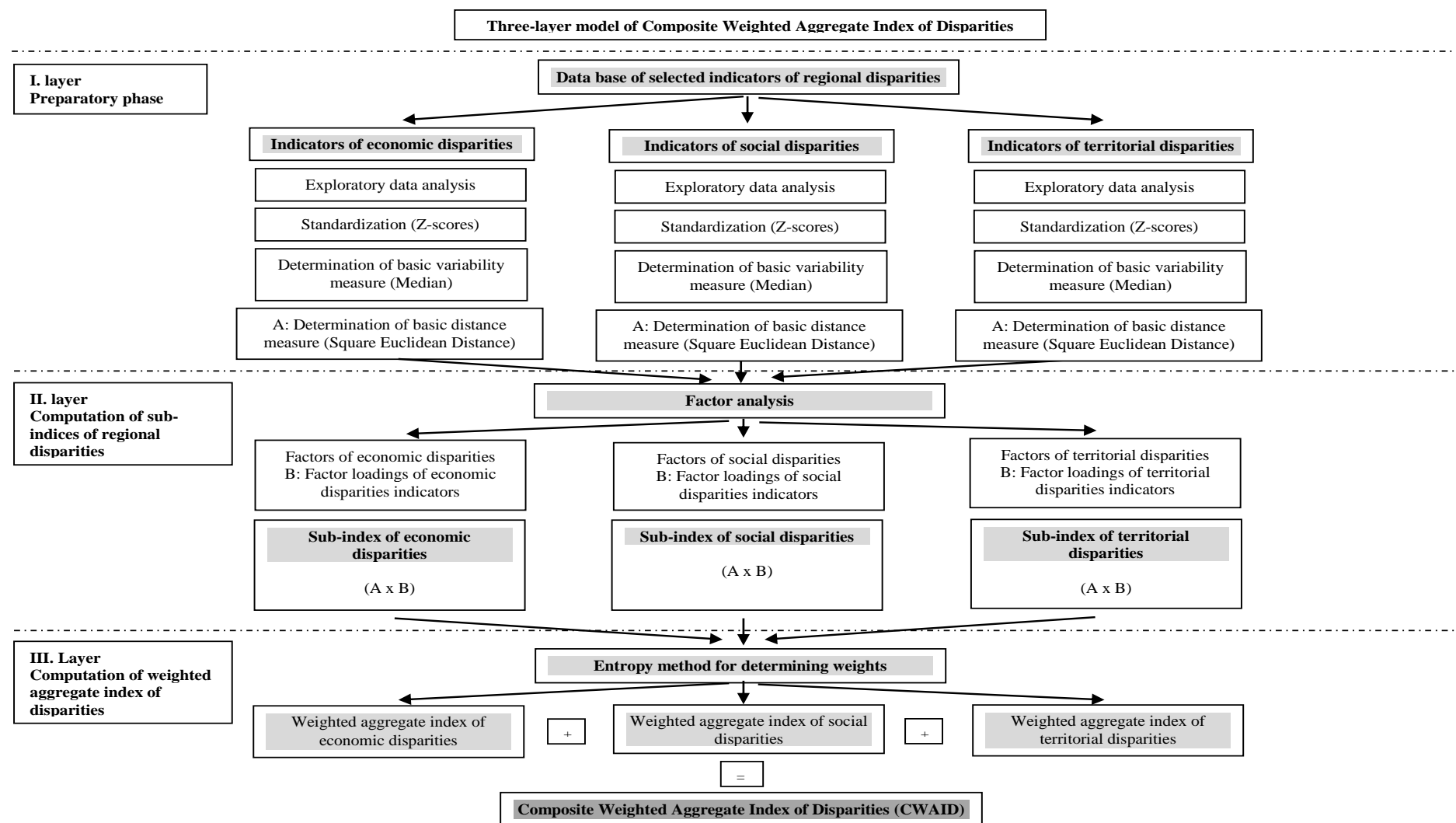
$$ID_{r,t} = \sum_{d=1}^j \sum_{i=1}^k zW_i D_{ES}^* (zx_{i,r,t}, \tilde{z}x_{i,r}), \quad (1)$$

where:

- $ID_{r,t}$ index of disparities for d -th dimension and r -th region in time t ; index = {IED, ISD, ITD};
- zW_i normalized weights based on factor loadings for d -th dimension and i -th indicator (sum of weights in each dimension for all indicators is equal to one);
- $D_{ES}^* (zx_{i,r,t}, \tilde{z}x_{i,r})$ modified square Euclidean distance of i -th indicator for r -th region in time t ;
- $zx_{i,r,t}$ standardized value of i -th indicator for r -th region in time t ;

- $z\tilde{x}_{i,r}$ median of i -th indicator for r -th region in whole time period;
- r region; $r = \{1 = \text{CZ01}, \dots, 8 = \text{CZ08}, 9 = \text{HU10}, \dots, 15 = \text{HU33}, \dots, 16 = \text{PL11}, \dots, 31 = \text{PL63}, 32 = \text{SK01}, \dots, 35 = \text{SK04}\}$;
- d dimension of disparities; $d = \{1 = \text{economic}, 2 = \text{social}, 3 = \text{territorial}\}$;
- i indicator of disparities; $i = \{1 = \text{GDPpc}, \dots, 24 = \text{IMR}\}$;
- t time; $t = \{2000, \dots, 2012\}$.

Fig. 1: Construction of Composite Weighted Aggregate Index of Disparities (CWAID)

Source: Authors' proposal and elaboration, 2016

Weighting and aggregation systems have a crucial effect on outcome of each composite index. There is not only one proper method. That is why this part of constructing composite index is the most discussed and criticized by opponent of composite indices. Although various functional forms for the underlying aggregation rules of a composite indicator have been developed in the literature, in the standard practice, composite indicator and CWAID as well, can be considered as a weighted linear aggregation rule applied to a set of variables as shown in Fig. 1. Evaluation of the criteria weights may be subjective, objective and integrated. List of the most common weighting methods is summarized, for instance, in OECD (2008). In the concept of CWAID we used the objective approach based on entropy method to determine the entropy weight (ew_i) for all three sub-indices of regional disparities. Finally, calculation of CWAID in *the third layer* is based on weighted linear aggregation defined by formula (2):

$$CWAID_{r,t} = IED_{r,t}ew_{i_E} + ISD_{r,t}ew_{i_S} + ITD_{r,t}ew_{i_T} \quad (2)$$

where:

$CWAID_{r,t}$	composite weighted aggregate index of disparities for and r -th region in time t ;
$IED_{r,t}$	index of economic disparities for r -th region in time t ;
$ISD_{r,t}$	index of social disparities for r -th region in time t ;
$ITD_{r,t}$	index of territorial disparities for r -th region in time t ;
ew_{i_E}	normalized entropy weight for economic dimension of disparities;
ew_{i_S}	normalized entropy weight for social dimension of disparities;
ew_{i_T}	normalized entropy weight for territorial dimension of disparities;
r	region; $r = \{1 = CZ01, \dots, 8 = CZ08, 9 = HU10, \dots, 15 = HU33, \dots, 16 = PL11, \dots, 31 = PL63, 32 = SK01, \dots, 35 = SK04\}$;
t	time; $t = \{2000 \dots, 2012\}$.

3. Database of regional disparities indicator

Case study of regional disparities measurement and evaluation is based on 24 selected indicators. Each dimension of disparities is presented by 8 selected indicators. The selection of adequate indicators of economic, social and territorial disparities observed at level of NUTS 2 regions has been identified within the *Reports on Economic, Social and Territorial Cohesion* that evaluate the trends of disparities and cohesion in EU Member States and their NUTS 2 regions (see European Commission, 2007, 2010). The reference period 2000-2012 is determined by selection of all indicators and their data availability for 35 NUTS 2 regions of V4 countries. Used selected indicators are as follows: *economic disparities* (GDP per capita, Disposable income of households, Labour productivity per person employed, Total intramural R&D expenditure, Gross fixed capital formation, Human Resources in Science and Technology, Patent applications to the European Patent Office, Employment in technology and knowledge-intensive sectors), *social disparities* (Employment rate, Employment rate of woman, Employment rate of older workers, Unemployment rate, Unemployment rate of youth, Long-term unemployment, Population aged 25-34 with tertiary education attainment, Annual average population change), *territorial disparities* (Volume of municipal waste, Density of railway, Density of motorway, Hospital beds, Number of tourist accommodation establishments, Arrivals at tourist accommodation establishments, Victims in road accidents, Infant mortality rate).

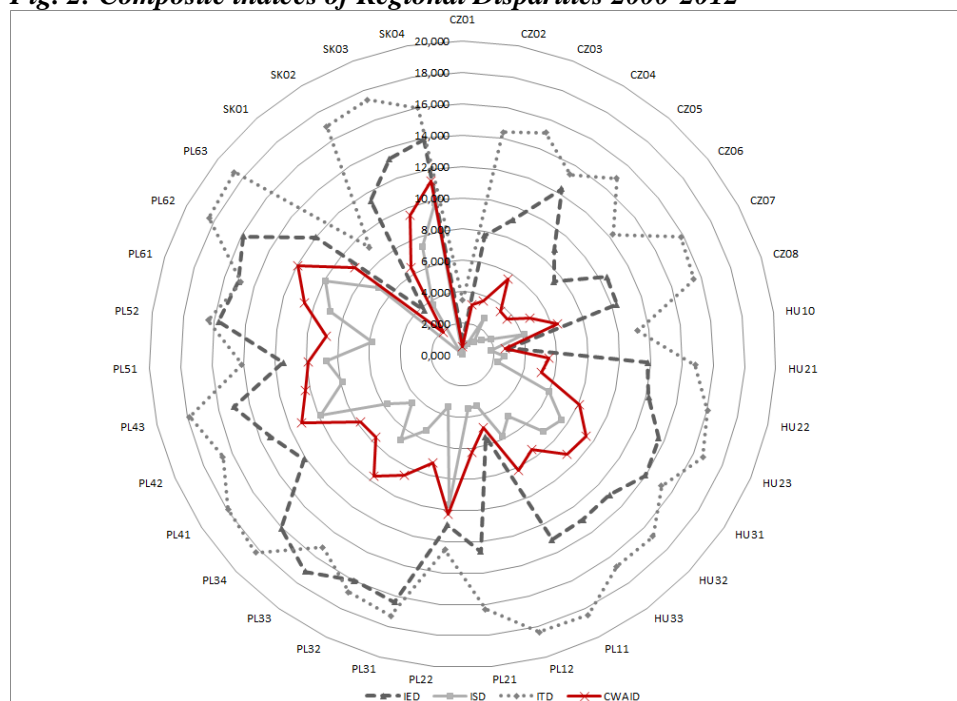
4. Empirical results and discussion

Most of individual results obtained from computed synthetic indices based on dataset of 24 selected disparities indicators revealed that development in 35 NUTS 2 Visegrad Four regions indicate positive trend of economic, social and territorial disparities recorded in reference period 2000-2012. Results in all dimensions of disparities indicate that most of computed standardized values of synthetic indices

converge to optimal value (i.e. to 0) more at the end of reference period (2012) than at the beginning of reference period (2000).

Fig. 2 shows graphical results of computed median values of sub-indices of economic (IED), social (ISD) and territorial (ITD) disparities as well as weighted aggregate index of overall disparities (CWAID) within 35 V4 NUTS 2 regions for whole reference period. Average values of computed indices define the area of four polygons. The optimal form of illustrated polygons will be such a one point that would corresponds with zero modified squares Euclidean distances in each dimension. *Smaller area of polygon marks the lower rate of disparities and therefore the higher level of cohesion and derived socioeconomic development in selected V4 NUTS 2 region. Bigger area of polygon marks the higher rate of disparities in each dimension and therefore the smaller level of cohesion and derived socioeconomic development in selected V4 NUTS 2 regions.* Average values of composite indices for whole period, as well as individual values for each year of the period, sign out that the rate of regional disparities in NUTS 2 regions with agglomeration of capital cities (CZ01, HU10, PL12 and SK01) is rather smaller than in rest of V4 NUTS 2 regions.

Fig. 2: Composite indices of Regional Disparities 2000-2012

Source: Own calculation and elaboration, 2016

Calculated values of IED, ISD and ITD can be analysed through selected descriptive characteristics of central tendency and variability that provides Tab. 1 with record of the maximum, minimum, mean and median value of each synthetic index for whole reference period. The *biggest range* of values is presented in economic disparities where indices scores differ from minimum 0.259 in region CZ01 (Praha) to maximum 19.422 in region PL33 (Świętokrzyskie). The *smallest range* of synthetic indices values is presented in social disparities where indices scores differ from minimum 0.005 in region CZ01 (Praha) to maximum 16.403 in region PL62 (Warmińsko-Mazurskie). In the middle of these ranges there are values of synthetic indices of territorial disparities where scores differ from minimum 2.492 in region CZ01 (Praha) to maximum 20.225 in region PL12 (Mazowieckie). Other selected descriptive characteristics of absolute and relative variability of all synthetic indices present Tab. 1.

Tab. 1: Descriptive Statistics of Synthetic Indices of Disparities

	Range	Min	Max	Mean	Median	Std. Deviation	Variance	Variation Coefficient	Skewness	Kurtosis
IED	19.163	0.259	19.422	11.737	12.483	4.101	16.818	0.349	-0.766	0.200
ISD	16.397	0.005	16.403	4.859	4.225	3.523	12.411	0.725	0.817	0.119
ITD	17.733	2.492	20.225	15.614	16.310	3.052	9.313	0.195	-1.847	4.780

Source: Own calculation and elaboration, 2016

Conclusion

The measurement and evaluation of regional disparities in economic, social and territorial dimension within this paper has been performed through construction of weighted synthetic indices as examples of composite indicators calculated from standardized values of disparities by modified square Euclidean distance and Exploratory Factor analysis. The main advantage of used approach consists namely in ability to summarize the different units of measure under the one synthetic characteristic (index), which is the dimensionless figure. The analysis showed that, for the most part, there was a consensus in the trends of V4 NUTS 2 regions in terms of attainment level of disparities and development potential, depending on the level of existing disparities. Construction of synthetic indices and calculation of disparities showed that since the year 2000 positive economic, social and territorial development has been monitored in NUTS 2 regions of Visegrad Four and thus level of cohesion recorded increasing trend thanks to mostly decreasing volume of regional disparities. In spite of narrowing rate of economic, social and territorial disparities and convergence process in level of cohesion, the significant regional disparities between V4 countries remain. In relative terms index of social disparities in V4 countries achieved the highest rate of relative variability and index of territorial disparities achieved the smallest rate of relative variability presented by coefficient of variation.

Literature

- [1] BANDURA, R., (2006). *A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance* [online]. [2016-03-19]. Available at: http://www.thenewpublicfinance.org/background/Measuring%20country%20performance_nov2006%20update.pdf.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2007). *Growing Regions, Growing Europe. Forth Report on Economic and Social Cohesion*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-79-05704-5.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 978-92-79-17796-5.
- [4] HAIR, J. F., BLACK, W. C., ANDERSON, R. E., (2009). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall. ISBN 978-0138132637.
- [5] KUTSCHERAUER, A. et al., (2010). *Regional Disparities. Disparities in the Regional Development, their Concept, Identification and Assessment*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava. ISBN 978-80-248-2335-5.
- [6] MINARČÍKOVÁ, E., (2015). Assessment of regional development in the selected EU countries in the context of Europe 2020 Strategy. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 25-33. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-2.
- [7] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN 978-0415438124.
- [8] NARDO, M., SAISANA, M., SALTELLI, A., TARANTOLA, S. (2005). *Tools for Composite Indicator Building* [online]. [2016-03-16]. Available at: <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/111111111/936/1/EUR%2021682%20EN.pdf>.
- [9] OECD, (2008). *Handbook on Construction Composite Indicators. Methodology and User Guide*. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-04345-9.
- [10] SAISANA, M., TARANTOLA, S. (2002). State-of-the-Art Report on Current Methodologies and Practices for Composite Indicator Development. *Working paper EUR 20408 EN*. Ispra: Joint Research Centre of the European Commission.

- [11] STANIČKOVÁ, M., (2013). Measuring of Efficiency of EU27 Countries by Malmquist Index. In Vojáčková, H. (ed.) *Proceedings of 31st International Conference Mathematical Methods in Economics 2013*. Part II. Jihlava: College of Polytechnics, pp. 844-849. ISBN 978-80-87035-76-4.
- [12] SVOBODA, O., (2014). Ekonomická výkonnost a výzkumná aktivita jako významný faktor ekonomické odolnosti regionů. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 179–185. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-21.
- [13] ZIVADINOVIC, K., DUMICIC, N. K., CASNI, C. A., (2009). Cluster and Factor Analysis of Structural Economic Indicators for Selected European Countries. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 6, no. 7, pp. 331-341. ISSN 1109-9526.

The paper is supported by the SGS project (SP2015/106) of Faculty of Economics, VŠB-TUO and the Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

OLOMOUCKÝ KRAJ Z POHLEDU VYBRANÝCH SOCIOEKONOMICKÝCH UKAZATELŮ

OLOMOUC REGION IN TERMS OF SELECTED SOCIO-ECONOMIC INDICATORS

PETRA PALÁTOVÁ

Katedra lesnické a dřevařské ekonomiky *Department of Forestry and Wood Economics*
Fakulta lesnická a dřevařská *Faculty of Forestry and Wood Sciences*
Česká zemědělská univerzita v Praze *Czech University of Life Sciences Prague*
✉ *Kamýcká 1176, 165 21 Praha, Czech Republic*
E-mail: palatovap@fld.czu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je analýza vybraných socioekonomických ukazatelů Olomouckého kraje. Pozornost je věnována zejména nezaměstnanosti, ale také kvalifikační struktuře na trhu práce. Vzhledem k vyššímu počtu osob zaměstnaných v primárním sektoru se vybrané charakteristiky zaměřují také na propojení oblasti zemědělství a lesnictví s trhem práce. V rámci příspěvku byly využity dostupné statistiky Českého statistického úřadu, Ministerstva práce a sociálních věcí a další zdroje uvedené v seznamu literatury. Na jejich základě je pak vyhodnocena situace Olomouckého kraje a nižších územních celků nacházejících se na jeho území včetně určení existujících disparit. Průměrná mzda a výše HDP na obyvatele v kraji vykazuje vůči ostatním krajům nízkých hodnot. Program rozvoje územního obvodu Olomouckého kraje na období 2015-2020 hodnotí osm regionů (na úrovni obcí s rozšířenou působností) jako hospodářsky slabé, což potvrzují i další vybrané ukazatele.

Klíčová slova

Olomoucký kraj, socioekonomické ukazatele, nezaměstnanost

Annotation

The aim of the paper is to assess the Olomouc region in terms of selected socio-economic indicators. The main focus is devoted to unemployment, but also to the qualification structure on the labour market. Some of these characteristics are focusing on the connection between agriculture, forestry and the labour market due to higher number of workers in the primary sector. The paper uses mostly the statistics from the Czech statistical Office and Ministry of Labour and social affairs. According to these statistics the situation and disparities in Olomouc region (and lower territorial units in the region) are evaluated. The average wage and GDP per capita is significantly low. 8 regions are considered low in their economic performance according to the Olomouc region development programme (2015-2020). This is confirmed by other selected indicators.

Key words

Olomouc region, socio-economic indicators, unemployment

JEL classification: R10, R23

Úvod

Území České republiky (NUTS 0= stát a NUTS 1= území) se dělí na nižší územní celky: osm regionů soudržnosti (NUTS 2) a čtrnáct krajů (NUTS 3). Dřívější kategorie NUTS 4 a 5 jsou nahrazeny jednotkami LAU 1 a 2 odpovídajícím úrovni okresů a obcí (Portál územního plánování, 2016).

I přes nevelkou rozlohu se na českém území nacházejí oblasti se značnými disparitami, jejichž vznik byl determinován rozdílnými historickými a ekonomickými podmínkami (Svatošová, 2007). Rozdíly

se projevují v životní úrovni, nezaměstnanosti, stavu a množství silnic, vzdělanostní struktuře, životním prostředí a diference nalezneme mezi urbánními a rurálními oblastmi (Postránecký, 2010). Regionálními disparitami jsou myšleny rozdíly v úrovni environmentálního, sociálního a hospodářského rozvoje regionů v míře, která je celospolečensky uznána za nežádoucí (Jánský, 2012). Identifikace disparit a jejich výzkum je základnou pro nástroje regionální politiky (Jindrová, 2015). Řešení regionálních disparit patří v oblasti regionálního rozvoje k jednomu z nejdůležitějších témat (Jánský, 2012). Často zmiňovaným pojmem je také konkurenceschopnost, která, stejně jako indikátory hodnocení regionů, využívá nejčastěji složených indikátorů, jako například hrubý domácí produkt. Složené indikátory kromě hodnocení více oblastí najednou umožňují dobrou interpretaci a lze jejich prostřednictvím srovnat sledované jevy z hlediska pořadí či času (Žítek, Klímová, 2015). Výhodiskem pro regionální politiku je tedy analýza dat vybraných územních celků, v případě tohoto článku krajů. Jako vhodné se jeví využití socioekonomických ukazatelů. Úroveň agregace údajů je klíčová pro posouzení stavu problému a následné přijímání hospodářsko-politických opatření. V úvahu je třeba brát také časová zpoždění při vykazování některých komplexních statistik, či jejich periodicitu.

Regionální politika je cílevědomým působením státní správy a samosprávy na dynamiku a strukturu rozvoje regionů a na změny v podmínkách a struktuře prostorového uspořádání národního hospodářství (Kliková, Kotlán, 2006). Je zároveň komplexem dílčích odvětvových politik ve vazbě na celkovou hospodářskou politiku státu. Regionální rozvoj, ke kterému směřují vybrané politiky, nachází klíčové faktory také v kvalitě lidského kapitálu (Wokoun, 2009). Regiony s vyšší vzdělaností obyvatel dosáhly rychlejšího ekonomického růstu, vyšší úrovně sociálního kapitálu (Kostecký, Patočková, Vobecká, 2007).

Ačkoliv ekonomická teorie předpokládá neustálé vyrovnávání nabídky a poptávky po práci na trhu, výrazné rozdíly v nezaměstnanosti ukazují na omezení této teorie. Mezi lety 2008-2011 vykázaly všechny české kraje nárůst v míře nezaměstnanosti, ale samotná dynamika nárůstu nezaměstnanosti byla mezi kraji rozdílná- nejvyšší nárůst byl zaznamenán v Olomouckém kraji (Loster, Langhamrová, 2012). Na regionální nezaměstnanost má vliv nabídka práce (včetně migrace a dojíždění za prací), poptávka po práci a výše mezd (Elhorst, 2003). Nezaměstnané osoby, zejména z hlediska dlouhodobé nezaměstnanosti, čelí negativním důsledkům plynoucím ze ztráty práce: ztráta pracovních návyků, závislost na systému sociálních dávek, ztráta znalostí, změny v chování, změny ve zdravotním stavu aj.

Přestože zemědělství a lesnictví vykazuje multidisciplinární charakter, neboť je spojeno s ekonomickými, sociálními i environmentálními funkcemi (Grzelak, 2015), je jeho role v posledních letech opomíjena. Dlouhodobý trend poklesu osob zaměstnaných v tomto sektoru vede k přehlížení jeho důležitosti ve venkovských oblastech, kde přispívá k zajištění kvality života a tvorbě pracovních příležitostí (Konečný, 2014).

1. Cíl a metodika

Cílem příspěvku je analýza a identifikace disparit v Olomouckém kraji. K tomuto účelu byly vybrány ukazatele jako průměrná mzda, nezaměstnanost, počet uchazečů na 1 volné pracovní místo, celkový přírůstek obyvatel, kvalifikační struktura absolventů, volná pracovní místa dle stupně dosaženého vzdělání. Vyhodnocení situace jednotlivých územních celků bylo provedeno také na základě výsledků studie Technické univerzity v Liberci a Programu rozvoje územního obvodu Olomouckého kraje. Na základě zjištěných skutečností se snažím analyzovat socioekonomickou situaci v Olomouckém kraji.

2. Charakteristika kraje

Olomoucký kraj zaujímá rozlohu 5 267 km². Je obklopen krajem Jihomoravským, Zlínským, Moravskoslezským, Pardubickým a na severní straně hraničí s Polskou republikou. Žije zde 636 356 obyvatel v celkem 399 obcích, z nichž 30 má status města. Nižšími územními celky jsou okresy

Jeseník, Olomouc, Prostějov, Přerov a Šumperk (Olomoucký kraj, 2014). Ačkoliv mezi lety 2010 až 2013 dosahoval kraj relativně dobré hodnoty ve výši průměrné mzdy, v letech 2005, 2007, 2008 byly peněžní příjmy nejnižší ze všech českých krajů. V letech 2002, 2006 a 2009 byl kraj druhý nejhorší (MPSV, 2015b). Průměrná mzda v kraji je 22 901 Kč, čímž se nyní řadí mezi tři kraje s nejhoršími výsledky (ČSÚ, 2014a). Olomoucký kraj přispívá 4,7% k tvorbě HDP České republiky, ale ve finančním vyjádření HDP na obyvatele (314 478 Kč) je druhý nejhorší (RIS, 2016). Průměrná nezaměstnanost je 5,4% (ČSÚ, 2015).

Metodologické přístupy k hodnocení regionálních disparit v roce 2010 vyhodnotily Olomoucký kraj následovně- kraj dosáhl špatného hodnocení v oblasti HDP, nezaměstnanosti a životní úrovně (11. místo), ale i v demografické situaci (10. místo) a sociální situaci (8. místo). Hodnocení zahrnovalo celkem 13 krajů-mimo Hlavního města Prahy (Svatošová, Boháčková, 2012).

3. Nezaměstnanost

Následující tabulka srovnává míru nezaměstnanosti pro jednotlivé okresy Olomouckého kraje v časové řadě od roku 2005 do roku 2014. Zvýrazněny jsou vždy nejvyšší hodnoty v daném roce.

Tab. 1: Nezaměstnanost v okresech Olomouckého kraje v letech 2005-2014 (v %)

Město	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Průměr	Variační rozpětí
Jeseník	11,3	10,2	8,4	6,9	8,7	10,5	10,5	10,3	11,2	10,9	9,89	4,4
Olomouc	6,9	6,1	4,6	3,8	7,0	7,8	7,4	7,4	8,7	8,8	6,85	5
Prostějov	6,3	5,0	3,5	2,8	5,3	7,2	7,2	7,1	7,8	7,3	5,95	5
Přerov	8,6	8,1	6,7	5,3	7,6	8,9	8,9	8,8	9,8	10,2	8,29	4,9
Šumperk	8,4	7,5	5,9	5	8,9	9,3	9,3	8,8	9,7	9,3	8,21	4,7

Zdroj: MPSV, 2015a

Dlouhodobě nejhorší výsledky byly v Jeseníku. Otázka nezaměstnanosti se však netýká pouze počtu nezaměstnaných osob, může na ni být nahlíženo například z hlediska kvalifikační struktury, délky nezaměstnanosti, nezaměstnanosti dle odvětví. Trh práce se musí srovnat také s aktuálními požadavky zaměstnavatelů, tedy s poptávkou v konkrétních oblastech ekonomických činností.

Tabulka níže uvádí počet volných pracovních míst přiřazených danému stupni vzdělání (VPM) a také kvalifikační strukturu absolventů (KSA) v roce 2015. Kategorie A až V definují dosažený stupeň vzdělání (od A= bez vzdělání po V= vysokoškolské doktorské vzdělání). Zvýraznění v tabulce znázorňuje převis nabídky práce před aktuálním počtem volných pracovních míst pro daný stupeň dosaženého vzdělání. (Tabulka nebere v úvahu počet nezaměstnaných dané kvalifikace, kteří nejsou čerstvými absolventy na trhu práce). Nejvíce nezaměstnaných je v oblasti vyššího odborného a vysokoškolského stupně vzdělání.

Tab. 2: Vzdělanostní struktura v okresech (absolventi)

Dosažené vzdělání ¹	Jeseník		Olomouc		Prostějov		Přerov		Šumperk	
	VPM	KSA	VPM	KSA	VPM	KSA	VPM	KSA	VPM	KSA
A=Bez vzdělání	0		301		1		11		2	
B=Neúplné základní vzdělání	0		0		0		9		0	
C=Základní vzdělání	49		473		327		804		369	
D= Nižší střední vzdělání.	2		3		2		9		4	
E = Nižší střed.obdob.vzděl.	0	11	24	27	11	10	57	29	66	14
H= Stř.odb.vzd.s výuč.listem	122	34	800	145	631	44	346	94	396	84
J= Stř./stř.odb.bez Mat.a VL	0	0	8	0	0	0	26	0	1	0
K= Úplné stř.všeob.vzdělání	1		81		7		52		13	
L= Úpl.stř.odb.vzd.s VL i Ma	9	8	64	66	21	21	43	39	118	25
M= Úpl.stř.odb.vz.s M bez VL	21	35	235	135	89	66	55	143	4	90
N=Vyšší odborné vzdělání	3	5	4	45	3	17	3	12	0	24
P=Vyšší odborné vzd. konzervatoř	0		0		0		0		1	
R= VŠ bakalářské vzdělání	6	9	28	55	0	17	6	35	22	33
T= Vysokoškolské mag.vzděl.	11	9	38	107	11	41	52	86	0	41
V= Vysokoškolské dokt.vzděl.	0	1	0	2	0	1	1	1	0	1
Celkem	224		2059		1103		1147		1052	

Zdroj: vlastní zpracování dle MPSV, 2016a, 2016b

V Olomouckém kraji se nachází jedna veřejná vysoká škola -Univerzita Palackého (Olomouc) a dvě soukromé vysoké školy – Moravská vysoká škola Olomouc o.p.s., Vysoká škola logistiky o.p.s. (Přerov) s pobočkou v Jeseníku (MŠMT, 2016a), (Jesenické noviny, 2016).

4. Zaměstnanost- zemědělství a lesnictví

Zaměstnanost v primárním sektoru je v Olomouckém kraji v porovnání s ostatními kraji vyšší- činí 4,5%, což jinak vyjádřeno odpovídá 12,4 tisíci osob (ČSÚ, 2014b). Úloha zemědělství je sice vyzdvihována zejména ve venkovských oblastech, kde vytváří pracovní příležitosti a přispívá k rozvoji regionu (Čechura, Kroupová, Hockmann, 2014), ale není možné opomenout historický význam odvětví, stejně jako jeho důležitost při vytváření vstupů pro ostatní sektory ekonomiky.

Tabulka 3 uvádí pouze počty absolventů u dvou vybraných oborů, a to E33- Zpracování dřeva a výroba hudebních nástrojů a E41- Zemědělství a lesnictví.

¹ Kategorie dosaženého vzdělání viz: <http://stistko.uiv.cz/katalog/cslnk.asp?idc=BADV&ciselnik=Kategorie+dosa%9Een%9Eho+vzd%ECI%E1n%E1D+podle+KKOV&aap=on>

Tab. 3: Počet absolventů v oborech E33 a E41 dle stupně dosaženého vzdělání

Stupeň vzdělání	Jeseník		Olomouc		Prostějov		Přerov		Šumperk		Celkem
	E33	E41	E33	E41	E33	E41	E33	E41	E33	E41	
E	1	0	4	4	0	1	3	6	0	2	21
H	0	10	7	14	1	0	8	12	10	13	75
J	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
L	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	3
M	0	1	1	7	0	1	1	11	3	2	27
N	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
R	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
T	0	0	1	2	1	1	0	3	0	2	10
V	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	1	11	14	27	3	3	13	33	13	19	137

Zdroj: MPSV, 2016a

Celkový počet absolventů pro tyto obory je 137, nejčastěji se středoškolským vzděláním s výučním listem (75 osob). V Olomouckém kraji se nachází několik středních škol s vazbou na zemědělství a lesnictví:

Tab. 4: Střední školy Olomouckého kraje (zaměření zemědělství a lesnictví)

	Název školy	Nabízené obory (M)=maturitní (V)=výuční (N)=nástavbové	Příklad oboru
Hranice	SŠ lesnická	Maturitní	Lesnictví
Hranice	Střední průmyslová škola	Maturitní/výuční/nástavbové	Nábytkářská a dřevařská výroba (M),(N)
Jeseník	SŠ gastronomie a farmářství	Maturitní/výuční/nástavbové	Zemělec-farmář (V), Lesní mechanizátor (V), Opravář zemědělských strojů (V)
Mohelnice	SŠ technická a zemědělská	Maturitní/výuční/nástavbové	Opravář zemědělských strojů (V), Zemělec-farmář (V)
Olomouc	SŠ zemědělská a zahradnická	Maturitní/výuční/nástavbové	Agropodnikání (M), Opravář zemědělských strojů (V)
Přerov	SŠ zemědělská	Maturitní/výuční/nástavbové	Agropodnikání (se zaměřením) (M), Opravář zemědělských strojů (V), Zemělec-farmář (V), Mechanizace zemědělství a lesního hospodářství (N)
Šternberk	Střední odborná škola lesnická a strojírenská	Výuční/nástavbové	Lesní mechanizátor (V), Opravář lesnických strojů (V)
Šumperk	SOS	Maturitní	Agropodnikání (M)
Uničov	SPŠ a SOU	Maturitní/výuční	Opravář zemědělských strojů (V)
Zábřeh	SŠ sociální péče a služeb	Maturitní/výuční/nástavbové	Zemělec-farmář (V)

Zdroj: vlastní zpracování dle MŠMT, 2016b

V evidenci Úřadu práce České republiky bylo k datu 30.9.2015 44 nezaměstnaných absolventů vybraných oborů²: Opravář lesnických a zemědělských strojů (25), v oboru Lesnictví a dřevařství (3), v Nábytku a dřevařské výrobě (8), Mechanizátorů lesní výroby (7) a 1 absolvent oboru Stavby na bázi dřeva (MPSV, 2016c).

Primární sektor čelí dlouhodobě výraznému poklesu počtu zaměstnaných osob. „V odvětví Zemědělství, lesnictví a rybolov se do roku 2025 očekává snížení počtu pracovních míst. Jejich počet by měl mezi roky 2014-2025 klesnout zhruba o 15 tisíc.“ Pokles počtu pracovních míst bude ale vyvažovaný osobami odcházejícími z trhu práce do důchodu, a tak bude do roku 2025 potřeba obsadit nově cca 16 tisíc pracovních míst. (Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce, 2015).

5. Disparity uvnitř regionu

Projekt *Vymezení subregionů pro rozlišení a řešení sociálních a ekonomických disparit* vedl k vytvoření databáze, kde je možné zhodnotit vybrané socioekonomické ukazatele a také posoudit postavení daného územního celku v subregionu.

Subregion je zde definovaný jako „funkční územní celek, který se skládá z centra a jeho nejbližšího spádového území. Centrem subregionu je obec s počtem obyvatel min. 1 000 a se základní občanskou vybaveností (základní škola, pošta, ordinace praktického lékaře). Spádové území je vymezeno na základě dojížděky za zaměstnáním a do škol z okolních obcí do centra (Žižka, 2013)“.

Soustava ukazatelů pak rozlišuje nepříznivé (červeně vyznačené) a příznivé (zeleně vyznačené) hodnoty faktorů zaměstnanosti (F1), věkové struktury (F2), aktivity nevýrobní povahy (F3), obyvatelstva (F4) a ekonomické atraktivity subregionu (F5). Pro faktor F3 se pozitivně započítává počet subjektů působících v zemědělství a průmyslu oproti subjektům působícím ve službách (EF TUL, 2013).

Tab. 5: Hodnocení socioekonomických ukazatelů dle výzkumu Technické univerzity v Liberci

Faktor	Jeseník	Olomouc	Prostějov	Přerov	Šumperk	Hranice	Šternberk	Uničov	Zábřeh
F1	0,329	0,295	0,624	0,937	0,615	-0,125	0,659	0,802	0,392
F2	0,781	-0,031	0,516	1,375	0,9	-0,46	0,138	-0,112	0,291
F3	-0,379	1,006	1,063	1,576	0,823	0,322	0,774	0,341	0,758
F4	0,052	1,585	0,146	-0,198	-0,074	-0,242	-0,296	-0,201	-0,349
F5	-1,421	0,153	0,396	-0,153	-0,58	-0,025	0,656	0,509	-0,027

Zdroj: Projekt Vymezení subregionů pro rozlišení a řešení sociálních a ekonomických disparit, 2013

Ve vazbě na Strategii regionálního rozvoje ČR pro období od roku 2014 do roku 2020 došlo k vymezení hospodářsky problémových regionů na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Těchto je v Olomouckém kraji třináct, a hned osm z nich je hodnoceno jako hospodářsky slabé: Jeseník, Konice, Lipník nad Bečvou, Přerov, Šternberk, Šumperk, Uničov a Zábřeh. Kriteriai tohoto hodnocení jsou vážené ukazatele za pět oblastí: HDP, míra nezaměstnanosti, zadluženost na obyvatele, dávky v hmotné nouzi a saldo migrace vztážené k 1000 obyvatelům (KÚ Olomouckého kraje, 2015).

² V okresech Jeseník, Olomouc, Prostějov, Přerov a Šumperk

Vzhledem k výše vymezeným hospodářsky slabým regionům obsahuje následující tabulka vybrané údaje i za města Jeseník, Šternberk, Šumperk, Uničov a Zábřeh.

Tab. 6: Některé socioekonomické charakteristiky vybraných měst Olomouckého kraje

Město	Počet osob	Celkový přírůstek	PU/1VPM (2015)	PU/1 VPM (6/2014)	Počet zemědělských podniků
Jeseník	5 972	-55	8,8	17,6	67
Olomouc	98 809	320	4,4	14,4	274
Prostějov	44 094	-140	3,3	8,5	102
Přerov	44 278	-260	5,5	19	94
Šumperk	26 697	-109	5,4	16,7	89
Hranice	18 494	-157	3,1	12,5	61
Šternberk	13 545	38	10,5	40,4	57
Uničov	11 581	-47	8,6	20,4	33
Zábřeh	13 836	38	5,5	16,4	54

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2016 a MPSV, 2016d

Počet uchazečů na jedno volné pracovní místo dosáhl dle údajů Krajského úřadu Olomouckého kraje výrazné disparity. Nejhorší situace byla v roce 2014 ve Šternberku. Dle údajů MPSV byly v roce 2015 hodnoty výrazně nižší, rozdíly mezi městy už nebyly natolik výrazné. Nejhorší situace byla opět ve Šternberku. Průměrná hodnota za rok 2015 byla 4,4 osoby na 1 volné pracovní místo (ČSÚ, 2016).

Závěr

Socioekonomické ukazatele jsou cenným zdrojem informací. Jsou podkladem pro vyhodnocení situace na regionální a subregionální úrovni a umožňují srovnat situaci napříč jednotlivými územními celky.

Olomoucký kraj patří v rámci ČR k hospodářsky slabým územím. Průměrná nezaměstnanost v kraji je 5,4%, ale tato hodnota dosahuje významných rozdílů v rámci kraje (dlouhodobě je nejhorší situace v Jeseníku, v roce 2014 nezaměstnanost dosahovala 10,9 %). Disparity je možné sledovat jak ve výši průměrné mzdy, tak u ukazatele HDP na obyvatele. Průměrná mzda činí pouze 22 901 Kč a HDP vztažené na 1 obyvatele je druhé nejhorší v celé ČR (314 478 Kč). Zaměstnanost v primárním sektoru je naopak vyšší než je běžné u ostatních krajů, a to 4,5%. Ačkoliv je trendem pokles osob zaměstnaných v primárním sektoru, do roku 2025 odejde do důchodu zhruba 31 tisíc obyvatel a tak bude potřeba nově obsadit asi 16 tisíc pracovních míst (vztaženo k území celé ČR). To může být šancí pro absolventy oborů spojených se zemědělstvím a lesnictvím. Vzdělání v těchto směrech nabízí řada středních škol v Hranicích, Jeseníku, Mohelnici, Olomouci, Přerově, Šternberku, Šumperku, Uničově a Zábřehu.

Disparity na trhu práce ukazují, že počet absolventů v jednotlivých kategoriích přesahuje nabídku práce. Nejvíce nezaměstnaných je v kategorii vyššího odborného a vysokoškolského vzdělání. Problémem Olomouckého kraje může být také nedostatečně rozvinutá infrastruktura komplikující dojížděku za prací, stejně jako fakt, že je kraj obklopen dalšími, nepříliš hospodářsky výkonnými kraji (Moravskoslezský, Zlínský).

V kraji dlouhodobě nedochází k výkyvům v počtu obyvatel. Velké rozdíly byly vysledovány v ukazateli počtu osob na 1 volné pracovní místo, a to zejména v polovině roku 2014. Ve Šternberku bylo na 1 volné místo evidováno 40,4 uchazeče a vysokých hodnot dosahovala i města Uničov, Jeseník, Šumperk a Zábřeh. V roce 2015 došlo k výraznému snížení hodnot tohoto ukazatele.

Strategie rozvoje Olomouckého kraje, platná do roku 2020, vymezila ze 13 celkem 8 regionů, které hodnotí jako hospodářsky slabé.

Literatura

- [1] ČECHURA, L., KROUPOVÁ, Z., HOCKMANN, H., (2014). Regional competitiveness of Czech agriculture: What are the sources of neo-endogenous rural development in Czech regions? *Agrarian perspectives XXIII*. Praha: Czech University of Life Sciences, pp. 37-46. ISBN 978-80-213-2545-6. ISSN 2464-4781. DOI 10.1046/j.1467-6419.2003.00211.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014a). *Nejnovější údaje o kraji*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xm>.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Počet uchazečů na 1 volné pracovní místo 2002-2015*. [online]. [cit. 2016-03-14]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/2-uchaz_na_misto.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014b). *Trh práce v ČR - časové řady - 1993 až 2013*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/trh-prace-v-cr-casove-rady-1993-az-2013-cvby29ymgm>.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Veřejná databáze*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=profil-uzemi&uzemiprofil=31588&u=__VUZEMI__43__500496#.
- [6] EKONOMICKÁ FAKULTA TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI, (2013). *Vymezení subregionů pro rozlišení a řešení sociálních a ekonomických disparit* [online]. [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://vyzkum.ef.tul.cz/td/>.
- [7] ELHORST, J. P., (2003). The mystery of regional unemployment differentials: Theoretical and empiric explanations. *Journal of economic surveys*, vol. 17, no. 5, pp. 709-748. ISSN 0950-0804. DOI 10.1046/j.1467-6419.2003.00211.x.
- [8] GRZELAK, A., (2015). The problem of complexity in economics on the example of the agricultural sector. *Agricultural Economics (AGRICECON)*, vol. 61, no. 12, pp. 577-586. ISSN 1805-9295 (On-line).
- [9] INFORMAČNÍ SYSTÉM O UPLATNĚNÍ ABSOLVENTŮ NA TRHU PRÁCE, (2015). *Zemědělství, lesnictví a rybolov*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekAbsolventi/8-8-61>.
- [10] INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV, (2016a). *Kvalifikační struktura absolventů*. [online]. [cit. 2016-02-07]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/stat/abs/ksa>.
- [11] INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV, (2016b). *Nabídka a poptávka na trhu práce*. [online]. [cit. 2016-02-07]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/stat/trh>.
- [12] INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV, (2016c). *Pololetní statistiky absolventů škol a mladistvých v evidenci ÚP*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/stat/abs/polo>.
- [13] INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV, (2016d). *Statistiky - Olomoucký kraj*. [online]. [cit. 2016-03-12]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/olk/statistiky>.
- [14] JÁNSKY, J. a kol., (2012). *Možnosti řešení disparit v mikroregionech České republiky*. Brno: MSD. ISBN 978-80-7375-476-1.
- [15] JESENICKÉ NOVINY ONLINE, (2016). *Vysoká škola logistiky o.p.s. zřizuje pobočku v Jeseníku*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.jesenickenoviny.cz/?p=8419>.
- [16] JINDROVÁ, A., (2015). Application of Multivariate Statistical Methods in the Analysis of Czech Population Life Quality with Attention to Regional Differentiation. *Acta Universitas Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 63, no. 5, pp. 1671-1678. ISSN 1211-8516.
- [17] KLIKOVÁ, CH., KOTLÁN, I., (2006). *Hospodářská politika: teorie a praxe*. 2nd. ed. Ostrava: Sokrates. ISBN 80-86572-37-4.
- [18] KONEČNÝ, O., (2014). Rural Development, Multifunctionality and Agriculture: The Perspective of Czech Farmers. *Agrarian perspectives XXIII*. Praha: Czech University of Life Sciences, pp. 304-311. ISBN 978-80-213-2545-6. ISSN 2464-4781.
- [19] KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J., (2007). Regions in the Czech Republic - Are there connections between economic development, social capital, and government performance? *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, vol. 43, no. 5, pp. 911-943. ISSN 2336-128X (Online).
- [20] LOSTER, T., LANGHAMROVÁ, J., (2012). Disparities between regions of the Czech republic for non-business aspects of labour market. *Conference: 6th International Days of Statistics and Economics*. Prague: University of Economics, pp. 689-702. ISBN978-80-86175-86-7.
- [21] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2015a). *Statistická ročenka trhu práce v České republice*. Praha. ISBN 9788074210938.
- [22] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ (2015b). *Vývoj vybraných ukazatelů životní úrovně obyvatelstva České republiky v roce 2014*. Praha. ISBN 978-80-7421-109-6.

- [23] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2016a). *Přehled vysokých škol v ČR*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/prehled-vysokych-skol-v-cr-3>.
- [24] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2016b). *Rejstřík škol a školských zařízení*. [online]. [cit. 2016-03-21]. Dostupné z: <http://rejskol.msmt.cz/>.
- [25] OLOMOUCKÝ KRAJ, (2014). *Kraj vydal výroční zprávu za rok 2013*. [online]. [cit. 2016-02-14]. Dostupné z: <https://www.kr-olomoucky.cz/kraj-vydal-vyrocní-zpravu-za-rok-2013-aktuality-3617.html>
- [26] OLOMOUCKÝ KRAJ, (2015). *Program rozvoje územního obvodu Olomouckého kraje*. [online]. [cit. 2016-02-17]. Dostupné z: <https://www.kr-olomoucky.cz/program-rozvoje-uzemniho-obvodu-olomouckeho-kraje-cl-537.html>.
- [27] PORTÁL ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ, (2016). *NUTS*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://portal.uur.cz/spravni-usporadani-cr-organy-uzemniho-planovani/nuts.asp>.
- [28] POSTRÁNECKÝ, J., (2010). Regionální politika a regionální rozvoj v České republice. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 13, no. 5, pp- 10-16. ISSN 1212-0855.
- [29] REGIONÁLNÍ INFORMAČNÍ SERVIS, (2016). *Srovnání makroekonomických ukazatelů* [online]. [cit. 2016-03-16]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/olomoucky-kraj/kraj/hospodarske-prostredi/makroeconomicke-ukazatele/>.
- [30] SVATOŠOVÁ, L., (2007). Identifikace faktorů ovlivňujících regionální disparitu z hlediska lidských zdrojů. *Hradecké ekonomické dny 2007*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, pp. 299-304. ISBN 978-80-7041-824-6.
- [31] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I., (2012). Metodologické přístupy k hodnocení regionálních disparit. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 11-18. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [32] WOKOUN, R., (2009). Regional competitiveness and regional development factors in the Czech republic. *3rd Central European Conference in Regional Sciences- CERS, 2009*. Kosice: Technical university of Kosice, pp. 893-900. ISBN 978-80-553-0363-5.
- [33] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015). The Competitiveness Index of Czech Regions. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 63, no. 2, pp. 693-701. ISSN 1211-8516.
- [34] ŽIŽKA, M., (2013). *Hospodářský rozvoj regionů: vymezení funkčních regionů, významné socioekonomické faktory, regionální odolnost a inovační intenzita*. Praha: Kamil Mařík - Professional Publishing. ISBN 978-80-7431-131-4.

UTILIZING THE MULTICRITERIA APPROACH FOR ALTERNATIVE REGIONAL CLASSIFICATION IN THE EU COHESION POLICY CONTEXT

VYUŽITÍ MULTIKRITERIÁLNÍHO PŘÍSTUPU PRO ALTERNATIVNÍ KLASIFIKACI REGIONŮ V KONTEXTU POLITIKY SOUDRŽNOSTI EU

eva minarciková

Katedra evropské integrace Department of European Integration
Ekonomická fakulta Faculty of Economics
VŠB – Technická univerzita Ostrava VŠB – Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: eva.minarcikova@vsb.cz

Annotation

The level of gross domestic product per capita (GDP per capita in PPS of the EU-27 average) is considered as the main criteria for the classification of NUTS 2 regions and its level of development in the programming period 2014–2020 of the EU Cohesion policy. The categorization of the NUTS 2 regions is also one of the aspects determining the level of support from European Structural and Investment Funds. However, evaluation of the level of regional development according to only one indicator GDP per capita does not always have to reflect the real level of regional development. The aim of the paper is to propose an alternative classification of the NUTS 2 regions in the context of the EU Cohesion policy with using the multicriteria approach. The alternative classification is carried out on case study of the NUTS 2 regions in the Visegrad Four countries (V4). Based on TOPSIS method and cluster analysis, three categories of regions according their level of development are determined. The membership of regions in these categories differs in comparison with classification of the European Commission (EC). One of the results shows that region with capital city Mazowieckie achieves the lower level of development and is classified as transition region compared to the EC categorization as more developed region. Applied alternative multicriteria approach to the regional classification can indicate that the explanatory ability of the GDP per capita as only indicator of the level of regional development is limited.

Key words

cluster analysis, regional classification, TOPSIS method, Visegrad Four

Anotace

V rámci politiky soudržnosti EU 2014–2020 je úroveň hrubého domácího produktu na obyvatele (HDP na obyvatele v PPS průměru EU-27) hlavním kritériem pro klasifikaci regionů NUTS 2 a jejich rozvinutosti. Klasifikace regionů NUTS 2 dle jejich ekonomické výkonnosti je také jedním z aspektů určující výši přidělené podpory z Evropských strukturálních a investičních fondů. Hodnocení úrovně regionálního rozvoje pomocí samotného ukazatele HDP na obyvatele však vždy nemusí odrážet skutečnou úroveň regionálního rozvoje. Cílem tohoto příspěvku je s využitím multikriteriálního přístupu navrhnout alternativní klasifikaci regionů NUTS 2, jež lze využít pro účely politiky soudržnosti EU. Alternativní klasifikace je navržena na příkladě regionů NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky (V4). Pomocí metody TOPSIS a shluková analýzy jsou sestaveny tři nové kategorie regionů. Zařazení regionů do jednotlivých kategorií se však s porovnáním s klasifikací Evropské komise (EK) liší. Výsledky ukazují, že region hlavního města Mazowieckie dosahuje nižší úrovně a je zařazen do kategorie přechodových regionů na rozdíl od klasifikace EK, která jej řadí mezi více rozvinuté. Představený alternativní multikriteriální přístup ke klasifikaci regionů tak může naznačovat limity ukazatele HDP na obyvatele jako jediného ukazatele regionálního rozvoje.

Klíčová slova

shluková analýza, klasifikace regionů, metoda TOPSIS, Visegrádská čtyřka

JEL classification: C02, C38, R11, Y10

Introduction

In the European Union (EU) the support of regional development and elimination of the economic, social and territorial disparities among countries and regions are considered as the primary objectives of the EU development activities. Through the Cohesion Policy, the EU aims to reduce the regional inequalities and support lagging states and their regions to catch up with the rest of the EU members. In practice, the EU Cohesion policy is implemented by multi-annual programmes cofinanced by various types of the financial instruments, notably the European Structural and Investment Funds (ESIF) in the period 2014–2020. An implementation level of the EU Cohesion policy represents NUTS 2 regions¹.

For the period 2014–2020 it was decided that all regions would have a common policy goal – *Investment for growth and jobs* and the *European Territorial Cooperation*. In pursuing this goal, all regions can take advantage of the same scope of intervention but to different levels of intensity, as defined by the rules on thematic concentration (European Commission, 2015). The level of support depends on each region's position in relation to the average GDP per capita of the EU-27. European Commission distinguishes between three categories of regions instead of the previous two (Convergence and Regional Competitiveness & Employment in the period 2007–2013). These three categories are: *less developed regions* (GDP per capita is less than 75% of the average GDP of the EU-27); *transition regions* (GDP per capita is between 75% and 90% of the average GDP of the EU-27, this category replaced the phasing-in and phasing-out mechanisms applied in the period 2007–2013); *more developed regions* (GDP per capita is above 90% of the average GDP of the EU-27) (European Commission, 2015, p. 29). The classification of regions under one of the three categories of regions is determined on the basis of the GDP per capita of each region, measured in purchasing power parities (PPS) and calculated on the basis of Union figures for the period 2007–2009, relates to the average GDP of the EU-27 for the same reference period (Regulation EU No 1303/2013, 2013). Around half of all resources of ESIF have been allocated to less developed regions (approximately 179.3 billion Eur).

In fact, regional development is wider and more complex concept. For this reason, the evaluation of region's development is a complicated problem to be addressed by complex approaches (Ginevičius, Podvezko, Mikelis, 2004). The usage of a single indicator GDP per capita to measure such a complex concept and to determine the categories of regions poses some limitations, see e.g. Soares, Margues and Monteiro (2001); Kožiak et al. (2014); Cuadrado-Roura, Garrido-Yser, Calvo (2004). For this reason, the approach to regional classification taking account the various regional indicators can help to reflect the real the state of economic, social and territorial development of the regions and the related needs of the regions. The aim of the paper is to propose an alternative classification of the NUTS 2 regions in the context of the EU Cohesion policy with using the multicriteria approach.

1. Methodology

Proposed multicriteria approach to creation of the alternative regional classification consists in combining the selected decision-making method TOPSIS and multivariate method represented by

¹ The NUTS classification (Nomenclature of territorial units for statistics) is a hierarchical system for dividing up the EU territory. It serves as a reference for the collection, development and harmonization of EU regional statistics, socioeconomic analyses of the regions and the framing of the EU Cohesion policy. The EU is currently divided into 276 NUTS 2 regions.

cluster analysis. The TOPSIS method is employed to rank the regions according their level of economic, social and territorial development. Cluster analysis categorizes the regions to the clusters according the similarity of their development.

1.1 TOPSIS method

The multicriteria decision making is a discipline aimed at supporting decision makers who are faced with numerous and conflicting criteria to make an optimal decision. Multicriteria decision-making methods (MCDM) help decision maker to organize the problems to be solved, and carry out analysis, comparisons and rankings of the alternatives. One of the most popular multicriteria techniques are e.g. Analytic Hierarchy Process (AHP), Simple Additive Weighting (SAW), Technique for Order Preferences by Similarity to an Ideal Solution (TOPSIS) or VlseKriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje (VIKOR), see e.g. Tzeng, Huang (2011), Franek, Kresta (2011), Kashi (2013), Minarčíková (2015).

TOPSIS method is based on the determination of the best alternative that comes from the concept of the compromise solution. The compromise solution can be regarded as choosing the best alternative nearest to the ideal solution (with the shortest Euclidean distance) and farthest from the negative ideal solution. The alternatives are ranked based on the *index of the relative closeness to the ideal solution* c_i . The best alternative is the best solution with the maximum of c_i . The relative closeness of the i -th alternative A_i is expressed as:

$$c_i = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+} \quad (1)$$

where formula includes the separation from the ideal d_i^+ and the negative ideal solutions d_i^- between alternatives, see e.g. Tzeng, Huang (2011).

1.2 Cluster analysis

Cluster analysis represents one of the multivariate statistical methods for classifying objects into homogeneous clusters. The objects in each cluster are similar to each other in some characteristics and dissimilar to those in other clusters. There are several clustering procedures for forming the clusters. The most popular procedures represent the *hierarchical methods* that use dissimilarities such as *distances* between objects when forming the clusters (e.g. the Euclidean distances, the squared Euclidean distance the Manhattan metric, etc.) After the computation of the distance measure, the clustering algorithm has to be selected. There are several agglomerative procedures and they can be distinguished by the way in which they define the distance from a newly formed cluster to a certain object or to other clusters in the solution. The most popular agglomerative *clustering procedures* include: methods of single linkage, complete linkage, average linkage, centroid, Ward's. Next step of cluster analysis is the graphical representation of the distance at which clusters are combined (dendrogram) and the determination of the cluster solution (optimal number of clusters). In this paper, the agglomerative clustering process is based on Ward's method, applying the squared Euclidean distance as the distance measure. Ward's method is selected because it is generally a very efficient method and uses an analysis of variance approach to evaluate the distances between clusters. The results obtained by different hierarchical clustering methods are often very different, due to the interaction space between the objects. In this case, Ward's method appears to be appropriate, since it extends the space between cases by the formation of compact clusters with a large number of cases. (Hair, Black et al., 2009; Poledníková, 2014; Poledníková, Lelková, 2012).

1.3 Data description

In the context of the MCDM methods, the alternatives represent 35 NUTS 2 regions in V4 (8 regions in the Czech Republic, 7 regions in Hungary, 16 regions in Poland and 4 regions in Slovakia). These alternatives are evaluated by 16 criteria – indicators of the regional development within economic, social and territorial dimension, see Table 1. These indicators are the most frequently used indicators

of the regional disparities monitored within Cohesion Reports published by the European Commission (EC) see European Commission (2007), European Commission (2010) and available in the Eurostat database. In case of this paper, weights of regional indicators (criteria) are equal (weight=1).

Tab. 1: Selected indicators (criteria) for disparities evaluation in V4 regions

Type of disparity	Indicator
Economic disparity	Gross domestic product per inhabitant (PPS/inhabitant)
	Gross fixed capital formation (mil. EUR)
	Total intramural R&D expenditure (% GDP)
	Patent applications to the European Patent Office (number/mil. inhabitant)
	Employment in technology and knowledge-intensive sectors (%)
Social disparity	Employment rate from 15 to 64 years (%)
	Employment rate of older workers from 55 to 64 years (%)
	Unemployment rate from 15 and more (%)
	Persons aged 30-34 with tertiary education attainment (%)
Territorial disparity	Early leavers from education and training, persons aged 18–24 (%)
	Density of railway (km/1000 km ²)
	Density of motorway (km/1000 km ²)
	Life expectancy at age less than 1 year (mean number of years)
	Infant mortality rate (%)
	Hospital beds (number/100000 inhabitant)
Victims in road accidents (number/mil. inhabitant)	

Source: European Commission, 2007; European Commission, 2010; Eurostat, 2015; Minarčíková, 2015

2. Applying the multicriteria approach for regional classification on case of Visegrad Four

The TOPSIS method was performed in the years 2007, 2008 and 2009. After that the *average* index of the relative closeness to the ideal solution c_i for the period 2007–2009 was calculated. The *average* index c_i and its corresponding rank of regions are shown in table 2. As it can be derived from the table 2 ranking of NUTS 2 regions in V4 based on average GDP per capita and average index of the relative closeness to the ideal solution calculated for the period 2007–2009 is absolutely different with exception of region Praha and Łódzkie. It implies a limitation of the indicator GDP per capita and its impact on the classification of regions.

Tab. 2: Comparison of regions' ranking based on average GDP per capita in PPS (EU27=100) and TOPSIS method

Code	NUTS 2 region	2007–2009			
		average GDP per capita	Rank	average c_i	Rank
CZ01	Praha	176	1	0.7524	1
CZ02	Střední Čechy	75	5	0.4029	6
CZ03	Jihozápad	71	7	0.3337	9
CZ04	Severozápad	65	11-12	0.2575	19
CZ05	Severovýchod	67	10	0.3598	7
CZ06	Jihovýchod	74	6	0.4187	4
CZ07	Střední Morava	65	11-12	0.3366	8
CZ08	Moravskoslezsko	69	8	0.3067	13
HU10	Közép-Magyarország	105	3	0.5710	2
HU21	Közép-Dunántúl	57	17-18	0.3076	12
HU22	Nyugat-Dunántúl	61	15	0.2895	14
HU23	Dél-Dunántúl	44	28	0.2257	25
HU31	Észak-Magyarország	40	33	0.2339	23
HU32	Észak-Alföld	41	32	0.2227	28
HU33	Dél-Alföld	42	29-31	0.2509	21
PL11	Łódzkie	53	20	0.2515	20
PL12	Mazowieckie	91	4	0.4044	5
PL21	Małopolskie	49	22-25	0.3128	11
PL22	Śląskie	62	13-14	0.3262	10
PL31	Lubelskie	39	34-35	0.2203	29
PL32	Podkarpackie	39	34-35	0.2417	22
PL33	Świętokrzyskie	45	27	0.2251	26
PL34	Podlaskie	42	29-31	0.2280	24
PL41	Wielkopolskie	60	16	0.2607	18
PL42	Zachodniopomorskie	51	21	0.1990	31
PL43	Lubuskie	49	22-25	0.1925	33
PL51	Dolnośląskie	62	13-14	0.2644	16
PL52	Opolskie	48	26	0.2254	27
PL61	Kujawsko-Pomorskie	49	22-25	0.1850	34
PL62	Warmińsko-Mazurskie	42	29-31	0.1843	35
PL63	Pomorskie	56	19	0.2618	17
SK01	Bratislavský kraj	168	2	0.5568	3
SK02	Západné Slovensko	68	9	0.2893	15
SK03	Stredné Slovensko	57	17-18	0.2015	30
SK04	Východné Slovensko	49	22-25	0.1968	32

Source: Eurostat, 2015; author's calculation and processing, 2016

Subsequently, cluster analysis is applied to the average value of the index of the relative closeness to the ideal solution. Results of cluster analysis newly determined three clusters. These three clusters can be compared with three categories of NUTS 2 regions used by the EC in the programming period 2014–2020 of the EU Cohesion policy.

Tab. 3: Comparison of the regional classification

Category of regions	European Commission classification 2014–2020	Cluster	Classification based on multicriteria approach
<i>More developed</i>	Praha, Mazowieckie, Közép-Magyarország, Bratislavský kraj	<i>Cluster 1</i>	Praha, Bratislavský kraj, Közép-Magyarország
<i>Transition</i>		<i>Cluster 2</i>	Severovýchod, Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko, Mazowieckie, Střední Čechy, Jihozápad, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Małopolskie, Śląskie, Západné Slovensko
<i>Less developed</i>	Střední Čechy, Jihozápad, Severozápad, Severovýchod, Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, Łódzkie, Małopolskie, Śląskie, Lubelskie, Podkarpackie, Świętokrzyskie, Podlaskie, Zachodniopomorskie, Wielkopolskie, Lubuskie, Dolnośląskie, Opolskie, Kujawsko-Pomorskie, Warmińsko-Mazurskie, Pomorskie, Pomorskie, Západné Slovensko, Stredné Slovensko, Východné Slovensko.	<i>Cluster 3</i>	Severozápad, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, Łódzkie, Lubelskie, Podkarpackie, Świętokrzyskie, Podlaskie, Wielkopolskie, Zachodniopomorskie, Lubuskie, Dolnośląskie, Opolskie, Kujawsko-Pomorskie, Warmińsko-Mazurskie, Pomorskie, Stredné Slovensko, Východné Slovensko.

Source: European Commission, 2015; author's calculation and processing, 2016

As it can be seen from the table 3 Cluster 1 corresponds to the category of more developed regions, Cluster 2 is comparable with the category of transition regions and Cluster 3 corresponds to the category of less developed regions. As table 3 indicates, the results of cluster analysis differ in the level of development of regions and subsequently in the classification of regions to the category (cluster) compared to the EC classification. Based on the multicriteria approach the six Czech regions Střední Čechy, Jihozápad, Severozápad, Severovýchod, Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko, two Hungarian regions Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl and one Slovak region Západné Slovensko achieved the higher socio-economic level and were included in the category of transition regions compared to the EC classification that categorizes these regions among the less developed. On the contrary, region with capital city Mazowieckie shows the lower level of development and is classified as transition region compared to the EC categorization as more developed region. It can indicate that the explanatory ability of the GDP per capita as only indicator of the level of regional development is limited.

Conclusion

Multicriteria approach consists in the combination of the multicriteria decision making method (TOPSIS method) and multivariate method (cluster analysis) brings the possibility to create the alternative classification of regions and determine the optimal number of the categories taking account various regional indicators. Based on multicriteria approach three categories of NUTS 2 regions in Visegrad Four countries are determined. The membership of regions in these categories differs in comparison with classification of the EC. It shows that multicriteria approach can better reflects the different socioeconomic level of regions than one dimensional method. It is confirmed by the result of region with capital city Mazowieckie that achieves the lower level of development compared to the EC categorization based on one regional indicator. It can caused that needs of the region are not well identified and the adopted strategic measures are not effective. Applied alternative multicriteria approach to the regional classification can thus indicate that the explanatory ability of the GDP per capita as only indicator of the level of regional development is limited. The classification based on the proposed methods can be applied to the all regions in the EU Member States that achieved different

socioeconomic level. The alternative classification can also help to define the eligibility of regions for the grant funding from the European or state funds. I can also provide background information for the creation and adoption of the strategic measures to encourage the regional development.

References

- [1] CUADRADO-ROURA, J. R., GARRIDO-YSERTE, R., CALVO, M.A.M., (2004). Economic and Social Cohesion in the EU: a critical approach. In *44th EUROPEAN CONGRESS OF THE REGIONAL SCIENCE ASSOCIATION*, University of Porto [online]. [cit. 2016-03-15]. Available: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa04/PDF/657.pdf>.
- [2] EUROSTAT, (2015). *Regional Statistics*. [online]. [cit. 2015-12-09]. Available: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2015). *European Structural and Investment Funds 2014-2020: Official texts and commentaries*. Luxembourg: Publications Office of the European Union ISBN 978-92-79-39456-0.
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Investing in Europe's future*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-17800-9.
- [5] EUROPEAN COMMISSION, (2007). *Fourth Report on Economic and Social Cohesion. Growing Regions, Growing Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 978-2-79-05704-5222.
- [6] FRANEK, J., KRESTA, A., (2011). Competitive Strategy Decision Making Based on the Five Forces Analysis with AHP/ANP Approach. In *Proceedings of the 11th International Conference on Liberec Economic Forum 2013*. Sychrov: Technická Univerzita Liberec. Pp. 135-145. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [7] GINEVIČIUS, R., PODVEZKO, V., MIKELIS, D., (2004). Quantitative evaluation of economic and social development of Lithuanian regions. *EKONOMIKA*, vol. 65, pp. 1-15.
- [8] HAIR, J. F., BLACK, W.C. et al., (2009). *Multivariate Data Analysis*. NJ: Prentice Hall. ISBN 13 978-0138132637.
- [9] KASHI, K., (2013). Analytic Hierarchy Process Method in Personnel Management. In *Financial Management of Firms and Financial Institutions 9th International Scientific Conference Proceedings*, Ostrava: VSB TUO. pp. 325–331. ISBN 978-80-248-3172-5.
- [10] KOŽIAK, R., SUCHÝ, M., KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G., (2014). Využití zhlukovej analýzy při skúmaní medziregionálnych rozdielov. *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 37–44. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-3.
- [11] MELECKÝ, L., STANIČKOVÁ, M., (2014). NUTS 2 Regions Classification: Comparison of Cluster Analysis and DEA Method. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45–53. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-4.
- [12] MELECKÝ, L., (2013). Comparing of EU15 and EU12 Countries Efficiency by Application of DEA Approach. In VOJÁČKOVÁ, Hana (ed.). *Proceedings of 31st International Conference Mathematical Methods in Economics 2013*. Part II. Jihlava: The College of Polytechnics Jihlava, pp. 618–623. ISBN 978-80-87035-76-4.
- [13] MINARČÍKOVÁ, E., (2015). Evaluation of Regional Development in Visegrad Four in the Context of the EU Cohesion. In *Proceedings of the 25th International Business Information Management Association Conference, Innovation Vision 2020: from Regional Development Sustainability to Global Economic Growth*, Amsterdam: IBIMA, pp. 924–934. ISBN 978-0-9860419-4-5.
- [14] POLEDNÍKOVÁ, E., LELKOVÁ, P., (2012). Evaluation of Regional Disparities in Visegrad Four Countries, Germany and Austria using the Cluster Analysis. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 36–47. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [15] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Regional Classification: The Case of Visegrad Four. *Central European Review of Economic Issues*, vol. 14, no. 17, pp. 25–37. ISSN 1212-3951.
- [16] REGULATION (EU) No 1303/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 December 2013 laying down common provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the Cohesion Fund, the European Agricultural Fund for Rural Development and the European Maritime and Fisheries Fund and laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the Cohesion Fund and the European Maritime and Fisheries Fund and repealing Council Regulation (EC) No 1083/2006 [online]. [cit. 2016-3-15]. Available: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1303&from=EN>.

- [17] SOARES, O.J., MARGUES, M.M.L., MONTEIRO, C.M.F., (2001). A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decision. *European Journal of Operational Research*, 145, pp. 121-135.
- [18] TZENG, G. H., HUANG, J.J., (2011). *Multiple attribute decision making: methods and applications*. Boca Raton: CRC Press. ISBN 978-1-4398-6158-5.

This paper is supported by the Student Grant Competition of the Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava, project registration n. SP2016/123 and by the Operational Programme Education for Competitiveness, project registration n. CZ.1.07/2.3.00/20.0296. All support is greatly acknowledged and appreciated

HODNOCENÍ ÚSPĚŠNOSTI PROVÁDĚNÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY EU

EVALUATION OF THE SUCCESS MADE BY THE EU REGIONAL POLICY

PETRA APPLOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administrations
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 84, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: petra.applova@upce.cz

Anotace

Článek si klade za cíl určit, zda lze napříč zeměmi EU 28 a jejich regiony soudržnosti identifikovat naplňování cíle kohezní politiky, a to prostřednictvím eliminace nežádoucích disparit. Problematika disparit napříč výzkumem vymezeným souborem byla hodnocena prostřednictvím relativního ukazatele tvorby bohatství, tj. HDP na obyvatele v PPS, a to za země jako celky a rovněž i za regiony soudržnosti, kdy jako relevantní evaluační metoda geografické analýzy koncentrace byl vybrán Theilův index. Analýza prokázala, že ačkoliv se mezi zeměmi a jejich regiony soudržnosti vyskytují disparity ve zvoleném ukazateli, lze je vzhledem k dosahovaným hodnotám indexu označit jako relativně nízké. Co se týká samotného vývoje disparit, Theilův index identifikuje jejich značný nárůst především po krizovém roce 2009, kdy se na jeho rostoucí úrovni významnou měrou podílí nárůst socioekonomických nerovnoměrností v jednotlivých zemích EU.

Klíčová slova

regionální disparity, Theilův index, koncentrace produkce, země EU, regiony soudržnosti

Annotation

The aim of this paper is to determine, whether it is possible, across the EU 28 countries and their cohesion regions, to identify the fulfilling of cohesion policy by elimination of undesirable disparities. The issue of disparities across set (regions), defined by research, was evaluated through a relative indicator of wealth creation, ie. GDP per capita in PPS, for the country as a whole and also for the cohesion regions, such as the relevant evaluation method of geographical analysis of concentration has been selected Theil index. The analysis showed that although there are disparities between countries and cohesion regions in the selected indicators they can be marked as relatively low, considering achieved values of the index. Regarding the actual development disparities, Theil index identifies the significant increase, especially after the crisis in 2009, when on his growing level significantly contributes increase of socioeconomic inequality in individual EU countries.

Key words

regional disparities, Theil's index, concentration of production, EU countries, cohesion regions

JEL classification: O57, R11

Úvod

Komparace vyspělosti, úrovně ekonomické výkonnosti a stability či socioekonomické úrovně zemí bývají častým tématem ekonomických studií, jež svou pozornost zaměřují především na evaluaci vývoje ekonomik v mezinárodním srovnání ve vymezeném časovém horizontu. A právě vývoj mezinárodních, resp. meziregionálních ukazatelů a s ním úzce spjatá eliminace těchto nerovnoměrností je v hledáčku pozornosti mj. i EU, přičemž tato eliminace je přímo primárním cílem její kohezní politiky, jehož důležitost získává stále na významu.

S ohledem na právě končící programové období 2007-2013 roste opodstatněnost provádění evaluace regionální politiky EU, mj. z důvodu stanovení její úspěšnosti v eliminaci vymezených regionálních socioekonomických rozdílů, dále rovněž např. ve vztahu k identifikovatelným rizikovým faktorům, jež významně ovlivnily plynulost, resp. úspěšnost nejen čerpání finančních prostředků z evropských fondů, ale především snížily či dostatečně nemultiplikovaly svůj dopad do podporovaných oblastí dle stanovených předpokladů. Z uvedeného vyplývá důležitost zapracovat zjištěné poznatky prováděných evaluací do nastavení příhodnějších podmínek pro období nová, a to obzvláště v souladu s principem 3E (účelnost – effectiveness; účinnost – efficiency; hospodárnost – economy), resp. 5U (3E doplněné o udržitelnost – sustainability; užitečnost – utility) tak, aby došlo k maximalizaci účinků poskytnutých intervencí. Zmíněnou evaluaci se zabývá řada empirických studií, ve kterých je výzkum často zaměřen na identifikaci tendencí regionálního rozvoje ve smyslu konvergence, resp. divergence států a regionů EU (např. (Cuaresma, Oberhofer, Smits, Vincelette, 2012); (Monfort, 2008); (Zdražil, 2014)).

1. Cíl a metody

S ohledem na zmíněnou důležitost provádění evaluace regionální politiky EU je cílem předkládaného článku určit, zda lze napříč 28 zeměmi EU a rovněž mezi jejich 273 regiony soudržnosti identifikovat eliminaci, resp. snížení nerovnoměrností měřených pomocí vhodné metody geografické analýzy disparit. Jako počátek referenčního období je zvolen rok 2000, tj. období před programovým obdobím 2007-2013 a před prozatím největším rozšířením EU, kterým došlo ke značnému prohloubení disparit napříč evropskými regiony (dle dosahované ekonomické výkonnosti HDP na obyvatele se jednalo o nejméně rozvinuté regiony v rámci celé EU (Applová, 2014); (Eurostat, 2016)), přičemž konečným rokem analýzy je, na základě dostupnosti dat, rok 2014.

Aby bylo možné dosáhnout hlavní cíle, byla nejprve provedena rešerše odborné literatury, na základě které byla zvolena příhodná evaluační metoda regionálních disparit, přičemž za stěžejní podmínku selekce byla považována ekonomická rozdílnost regionů, předpoklad mezinárodního srovnání a dále rovněž rozložitelnost celkové míry identifikované nerovnoměrnosti na její dílčí části. Na základě těchto podmínek se pozornost výzkumu zaměřila na metody vycházející z prostorové (geografické) koncentrace založené na komparaci relativních hodnot, konkrétně na přístupy generalizované entropie, jež umožňují rozklad dané nerovnoměrnosti na meziskupinovou a vnitroskupinovou složku měřené variability (Shorrocks, 1980); (Spinakis, Anastasiou, 2011).

V rámci přístupů generalizované entropie se mezi nejčastěji používané metody k určení regionálních disparit řadí tzv. základní míra entropie (the formula for general entropy), která je definována vztahem (1), resp. v populačně vážené podobě závislosti tak, aby bylo možno zachytit v definovaných oblastech dopad socioekonomické nerovnoměrnosti na obyvatele (2) (Cowell, 2005); (Litchfield, 1999); (World Bank Institute, 2005):

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right)^\alpha - 1 \right] \quad (1)$$

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\sum_{i=1}^k \frac{n_i}{n} \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right)^\alpha - 1 \right] \quad (2)$$

kde n zastupuje celkový počet obyvatel, n_i počet obyvatel regionu i , y_i individuální hodnotu veličiny a \bar{y} její průměrnou hodnotu.

Index $GE(\alpha)$ dosahuje hodnoty z intervalu $<0; \infty$) a platí pro něj, že čím se index blíží více 0, tím je sledovaná socioekonomická veličina v souboru rovnoměrněji rozptýlena, tj. disparity napříč oblastmi jsou eliminovány, naopak vyšší hodnoty dávají signály o větší heterogenitě skupiny. Pro nižší hodnoty α je na změnu citlivější spodní část rozdělení sledované veličiny a naopak pro vyšší hodnoty α je citlivější její horní část. (Litchfield, 1999).

Dosadíme-li do vztahu (1), resp. (2) za parametr α hodnotu 1, získáme tzv. Theilovu míru nerovnoměrnosti (Theil's measures of inequality) (Theil, 1979) v nevážené (3) i v populačně vážené podobě (4) (Firebaugh, 2003); (Litchfield, 1999):

$$GE(1) = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \frac{y_i}{\bar{y}} \ln \frac{y_i}{\bar{y}} \quad (3)$$

$$GE(1) = \sum_{i=1}^k \frac{n_i y_i}{n \bar{y}} \ln \frac{y_i}{\bar{y}} \quad (4)$$

kde jsou symboly ve významu dle (1), resp. (2).

Theilův index nabývá hodnot z uzavřeného intervalu $\langle 0; \ln(n) \rangle$, přičemž i pro něj platí, že čím je dosahovaná hodnota blíže 0, tím jsou oblasti více homogenní. Nespornou výhodou tohoto evaluačního přístupu, oproti jiným metodám, lze spatřovat především v bezzbytkovém rozkladu celkové míry nerovnoměrnosti, tj. při definování skupin na základě příslušnosti do regionů na meziregionální (between-country inequality) (první sčítanec - T_B) a vnitroregionální složku (within-country inequality) (druhý sčítanec - T_w), dle vztahu (Bellú, Liberati, 2006):

$$GE(1) = T = \left(\sum_{i=1}^k \frac{n_i y_i}{n \bar{y}} \ln \frac{y_i}{\bar{y}} \right) + \left(\sum_{i=1}^k \frac{1}{n \bar{y}} \sum_{j=1}^{n_i} \frac{\bar{y}_{ji}}{y_i} \ln \frac{\bar{y}_{ji}}{y_i} \right) = T_B + T_w \quad (5)$$

kde \bar{y}_{ji} značí průměrnou hodnotu sledovaného jevu v j-té jednotce ve skupině i, ostatní symboly ve významu dle (1), resp. (2).

Oproti častěji používaným metodám k měření disparit napříč regiony, jako je např. směrodatná odchylka, variační koeficient či Giniho koeficient, lze prostřednictvím rozkladu Theilova indexu, resp. jeho meziregionální a vnitroregionální složky nerovnoměrnosti rovněž vyjádřit relativní podíl jednotlivých regionálních úrovní na celkové míře nerovnoměrnosti (Novotný, Nosek, 2011).

Mezi omezení Theilova indexu však např. patří obtížnější interpretace výsledků či skutečnost, že hodnoty tohoto rozkladu mohou být ovlivněny stochastickou a kontextuální složkou nerovnoměrnosti (podrobněji např. (Litchfield, 1999)), kdy za kontextuální složku nerovnoměrnosti je považována ta část nerovnoměrnosti, jež převyšuje nerovnoměrnost stochastickou, tj. nerovnoměrnost, kterou lze statisticky určit a kterou by bylo možno očekávat v případě náhodně územně rozložených dat (např. na základě centrální limitní věty podrobněji např. (Kubanová, 1999); (Novotný, Nosek, 2011)). Při očištění výsledků celkové nerovnoměrnosti o stochastickou složku dochází k tzv. geografické standardizaci, čímž jsou výsledky výzkumu očištěny od vlivu regionálního uspořádání území (Netrdová, Nosek, 2012).

2. Výsledky

Ve stěžejní části výzkumu byl pomocí Theilova indexu sledován vývoj regionálních disparit ve všech regionech soudržnosti členských ekonomik EU, tj. konkrétně základní regionální ukazatel tvorby bohatství - regionální HDP v PPS na obyvatele. Z uvedeného vyplývá, že v rámci této části výzkumu byla zkoumána relativní hodnota nerovnoměrnosti v dosahované úrovni tvorby bohatství, a to dle rozkladu na její dílčí složky dle vztahu (5).

Na základě výsledků výzkumu zachycených v Tab. 1, které jsou pro větší přehlednost doplněny rovněž grafickou interpretací (Obr. 1), lze konstatovat, že mezi ekonomikami EU 28 se vyskytuje velice nízká relativní míra disparit ve tvorbě bohatství, neboť hodnota zvoleného indexu se v celém období nachází v 1/56 pro něj vymezeného intervalu $\langle 0; \ln(273) \rangle$.

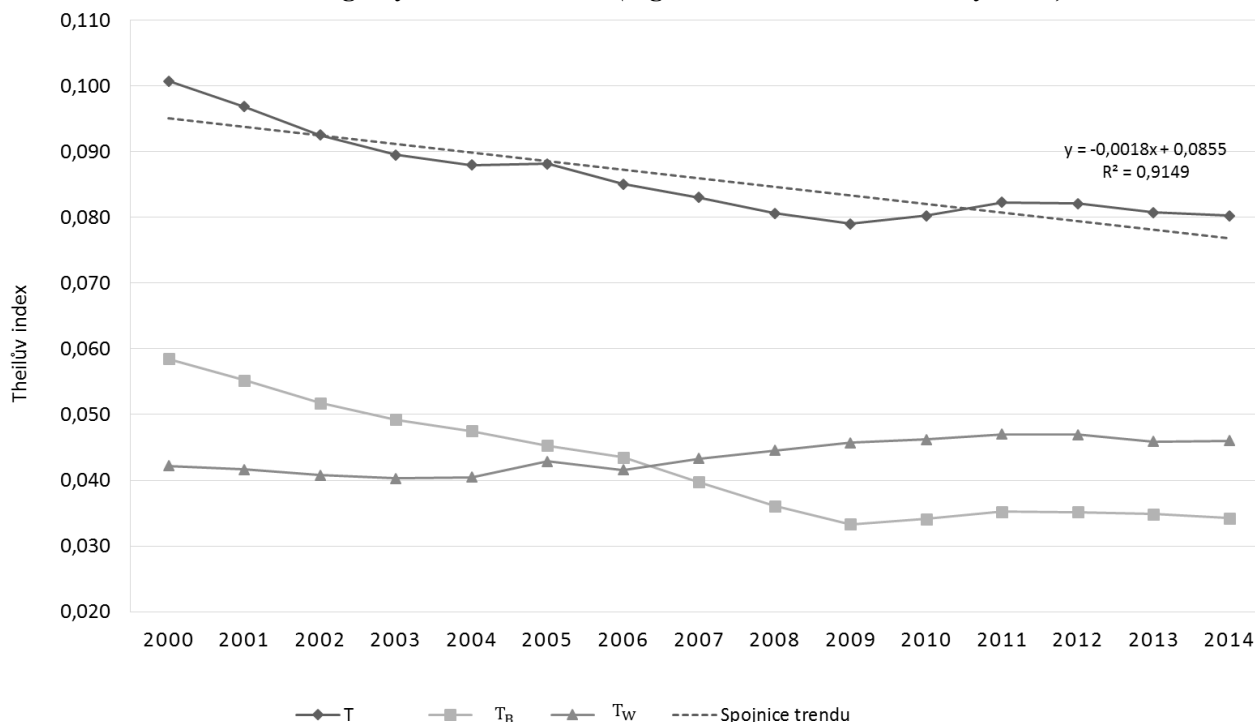
Tab. 1: Theilův index za regiony NUTS II EU 28 (regionální HDP v PPS na obyvatele)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
T	0,10071	0,09682	0,09252	0,08951	0,08799	0,08813	0,08951	0,08799	0,08813
T _B	0,05849	0,05520	0,05174	0,04925	0,04753	0,04526	0,04925	0,04753	0,04526
T _B (v %)	58,075	57,013	55,924	55,020	54,011	51,363	55,020	54,011	51,363
T _w	0,04222	0,04162	0,04078	0,04026	0,04047	0,04286	0,04026	0,04047	0,04286
T _w (v %)	41,925	42,987	44,076	44,980	45,989	48,637	44,980	45,989	48,637
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Změna 2000-2009	Změna 2009-2014	
T	0,07900	0,08027	0,08227	0,08209	0,08073	0,08026	-0,02171	0,00126	
T _B	0,03331	0,03409	0,03524	0,03516	0,03486	0,03424	-0,02518	0,00093	
T _B (v %)	42,164	42,467	42,832	42,837	43,183	42,658	-15,912	0,494	
T _w	0,04569	0,04618	0,04703	0,04692	0,04587	0,04602	0,00347	0,00033	
T _w (v %)	57,836	57,533	57,168	57,163	56,817	57,342	15,912	-0,494	

Zdroj: vlastní zpracování dle Eutostat, (2016); (Novotný, Nosek, Jelínek, 2014).

Maximální hodnoty dosahoval zvolený Theilův index na počátku referenčního období, tj. v roce 2000 (hodnota 0,10071), přičemž naopak nejnižší vykazovaly regiony soudržnosti EU 28 v roce 2009 (hodnota 0,07900). Zlomovým rokem provedené evaluace je poté bez pochyby právě rok 2009, kdy byl převažující trend snižování disparit napříč regiony soudržnosti EU 28 vlivem finanční krize vystřídán růstem disparit zvoleného indikátoru, přičemž uvedený fakt je možné připisovat poklesu ekonomické výkonnosti bezmála všech ekonomik na světě (např. (Gros, 2010)). V období před tímto významným nárůstem disparit lze rovněž v roce 2005 identifikovat zvýšení hodnoty indexu, i když nepatrné, jež je způsobeno nárůstem disparit v rámci jednotlivých ekonomik. Tuto skutečnost lze na základě dosahovaných hodnot HDP jednotlivých regionů připsat vyšší úrovni tvorby bohatství metropolitních oblastí (platí rovněž i při eliminaci zemí, jež mají pouze jeden region soudržnosti) (Eutostat, 2016).

Při akcentaci na jednotlivé dílčí složky zkoumané socioekonomické nerovnoměrnosti je z bezezbytkového rozkladu indexu zřejmé, že tyto disparity byly do roku 2006 tvořeny především rozdíly v dosahované úrovni relativního ukazatele HDP na obyvatele mezi regiony (between-country inequality), přičemž následně až do krizového roku 2009 celkem výrazně snižovaly svůj podíl na celkové hodnotě indexu (minimální výše 42,16 %). Zvyšování nerovnoměrnosti v rámci jednotlivých ekonomik (within-country inequality) lze bezesporu připisovat nejen již zmíněné vyšší ekonomické úrovni metropolitních regionů soudržnosti, ale rovněž i dynamice jejich růstu (Eutostat, 2016). O převážně obdobném vývoji obou složek definované nerovnoměrnosti Theilova indexu lze hovořit od roku 2009.

Obr. 1: Theilův index za regiony NUTS II EU 28 (regionální HDP v PPS na obyvatele)

Zdroj: vlastní zpracování dle Eutostat, (2016); (Novotný, Nosek, Jelínek, 2014).

Přestože se v současné době napříč členskými zeměmi EU disparity zjevně vyskytují, dotvrzují výsledky výzkumu v referenčním období eliminaci, resp. snížení zvolených regionálních socioekonomických disparit (trend potvrzuje rovněž i rovnice lineární regresní funkce s vysokou spolehlivostí), přičemž tento trend je s ohledem na předpokládaný vývoj HDP jednotlivých ekonomik, resp. regionů soudržnosti možné předpokládat i v letech následujících (European Commission, 2015).

Závěr

Pro určení účinnosti kohezní politiky měřené vývojem disparit napříč zeměmi EU 28 a jejich regiony soudržnosti byla v rámci výzkumu zvolena metoda náležící mezi přístupy geografické koncentrace, tzv. Theilův index.

Výzkumem zvolený přístup prokázal, že ačkoliv se mezi zeměmi a jejich regiony soudržnosti vyskytují disparity v relativním ukazateli tvorby bohatství, resp. v jejich ekonomické úrovni (měřené HDP na obyvatele v PPS), lze vzhledem k dosahovaným hodnotám metody označit tyto nerovnoměrnosti jako relativně nízké. Zvolený přístup generalizované entropie identifikoval dva významné momenty ve vztahu k vývoji disparit napříč EU: 1) do roku 2006 měly na celkovou úroveň disparit největší vliv meziregionální nerovnoměrnosti (between-country inequality); 2) poté významnou měrou ovšem vzrostly účinky nerovnoměrností vnitroregionálních (within-country inequality). Uvedenou skutečnost je možné přisuzovat dynamičtějšímu ekonomickému růstu metropolitních regionů soudržnosti, jakožto centrům koncentrace klíčových služeb, trhů, odvětví, zahraničních investorů, vzdělanosti či kvalifikovaných pracovních sil, což mělo za následek rozevirání nůžek socioekonomické nerovnoměrnosti uvnitř jednotlivých ekonomik.

Je nutné zdůraznit, že pouhá eliminace socioekonomických disparit, tj. konvergence regionů, není v rámci kohezní politiky dostačující, neboť ji nelze samostatně oddělit od ekonomického růstu, je tedy nezbytné, aby konvergence regionů EU byla doprovázena ekonomickým růstem všech regionů evropské integrace. Z uvedených tezí vyplývá, že by EU měla usilovat o tzv. konvergenci prorůstovou a podporovat všechny aktivity, které k ní budou přispívat. K řešení nerovnoměrností napříč zeměmi EU a jejich regiony soudržnosti by mělo v programovém období 2014-2020 napomoci rovněž naplňování

cílů strategie Evropa 2000 všemi společnými politikami EU, tj. včetně politiky hospodářské, sociální a územní soudržnosti.

Literatura

- [1] APPLOVÁ, P., (2014). Vliv rozšiřování Evropské unie na stupeň dosahované konvergence. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 62-68. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-6.
- [2] BELLÚ, L. G., LIBERATI, P., (2006). *Policy Impacts on Inequality. Food and Agriculture Organization of the United Nations*, Dostupné z: http://www.fao.org/docs/up/easypol/444/dcmpsng-inqulty_sbgrp_052en.pdf.
- [3] COWELL, F., (2005). Theil, Inequality Indices and Decomposition. In *Society for the Study of Economic Inequality*. pp. 1-16.
- [4] CUARESMA, J., OBERHOFER, H., SMITS, K., VINCELETTE, G., (2012). Drivers of Convergence in Eleven Eastern European Countries. *Policy Research Working Paper*, no. 6185.
- [5] EUROPEAN COMMISSION, (2015). European Economic Forecast [online]. [cit. 2015-10-29]. 181 pp. ISBN 978-92-79-44736-5.
- [6] EUTOSTAT, (2016). *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions* [online]. [cit. 2016-03-16]. Dostupné z: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10r_2gdp&lang=en.
- [7] FIREBAUGH, G., (2003). *The new geography of global income inequality*. 1st Harvard University Press pbk ed. London: Harvard University Press, 257 p. ISBN 0-674-01987-3.
- [8] GROS, D., ALCIDI, S., (2010). The impact of the financial crisis on the real economy. *Intereconomics*. vol. 45, no. 1, pp. 4-20. DOI 10.1007/s10272-010-0320-0.
- [9] KUBANOVÁ, J., (1999). *Teorie pravděpodobnosti*. Univerzita Pardubice. ISBN 80-7194-193-X.
- [10] LITCHFIELD, J. A., (1999). Inequality: Method and Tools. *Text for World's Bank Web Site on Inequality, poverty, and Socio-economic Performace*. [cit. 2015-10-10]. Dostupné z: siteresources.worldbank.org/.../Inequality/litchfie.pdf.
- [11] MONFORT, P., (2008). Convergence od EU regions: Measures and evolution. In *Working papers*. 20 pp. Dostupné z: <https://infoeuropa.euroid.pt/files/database/000047001-000048000/000047547.pdf>.
- [12] NETRDOVÁ, P., NOSEK, V., (2012). *Prostorové aspekty sociální diferenciaci: metodické přístupy* [online]. [cit. 2015-10-10]. Dostupné z: https://www.natur.cuni.cz/geografie/socialni-geografie-a-regionalni-rozvoj/spurna/poster_verze4.pdf.
- [13] NOVOTNÝ, J., NOSEK, V., (2011). Comparison of regional inequality in unemployment among four Central European countries: an inferential approach. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, vol. 5, no. 2, pp. 95-101. DOI 10.1007/s12076-011-0071-y.
- [14] NOVOTNÝ, J., NOSEK, V., JELÍNEK, K., (2014). *EasyStat*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha. [cit. 2015-09-30]. Dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/~pepino/EasyStat.zip>.
- [15] SHORROCKS, A. F., (1980). The Class of Additively Decomposable. *Econometrica*, vol. 48, no. 3, pp. 613-625. DOI 10.2307/1913126.
- [16] SPINAKIS, A., ANASTASIOU, G., (2011). *Expert review and proposals for measurement of health inequalities in the European Union: summary report*. Luxembourg: European Commission. ISBN 9789279185298.
- [17] THEIL, H., (1979). World income inequality and its components. *Economics Letters*, pp. 99–102.
- [18] WORLD BANK INSTITUTE, (2005). *Introduction to Poverty Analysis*. [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/PovertyManual.pdf>.
- [19] ZDRAŽIL, P., (2014). Význam subintegračního seskupení OECS v kontextu vývoje HDP jeho členů. *Acta Oeconomica Pragensia*, vol. 22, no. 3, s. 17-28. ISSN 0572-3043.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGS_2016_023 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

SPATIAL ALLOCATION OF EU COHESION POLICY FUNDING IN SLOVAKIA FOR 2007-2013

PRIESTOROVÁ ALOKÁCIA ČERPANIA FONDŮ POLITIKY SÚDRŽNOSTI EÚ NA SLOVENSKU ZA OBDOBIE 2007 - 2013

EVA VÝROSTOVÁ

Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy *Dep. of Economics and Manag. of Public Admin.*
Fakulta verejnej správy *Faculty of Public Administration*
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach *Pavol Jozef Safarik university in Kosice*
✉ *Popradská 66, 041 32 Košice, Slovakia*
E-mail: eva.vyrostova@upjs.sk

Annotation

The aim of the paper is to analyse the distribution of EU cohesion policy funding for 2007-2013 across Slovak NUTS 3 level regions. The objective is also to analyse, whether the distribution of funds for regional projects is proportional to the economic and social level of NUTS 3 regions in Slovakia. The paper analyses the volume of submitted projects, their success rate on a regional level, the amounts obtained from EU funds, including co-financing from the Slovak state budget, as well as the structure of the funds by operational programmes. Based on the results of regression and correlation analysis we conclude that the distribution of obtained EU cohesion policy funds and co-financing from state budget for regional projects does not follow the socio-economic situation of Slovakia's regions. Even though the least developed regions in Slovakia showed the most activity in submitting project proposals, the volume of both contracted amount and funding spent is greater in regions with better economic situation. Also, a higher use of EU funding does not guarantee the region's position to get better. In the case of Slovakia, despite of cohesion policy funding, regional disparities have increased.

Key words

cohesion policy funds, operational programmes, NUTS 3 regions in Slovakia, level of economic and social development

Anotácia

Cieľom článku je analyzovať rozdelenie fondov EÚ určených pre politiku súdržnosti 2007-2013 medzi regióny NUTS 3 Slovenskej republiky. Chceme tiež zistiť, či rozdelenie prostriedkov štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu pre regionálne projekty zodpovedá ekonomicko-sociálnej úrovni krajov SR. V článku analyzujeme počet podaných projektov, úspešnosť v podávaní projektov podľa krajov, výšku čerpania fondov EÚ vrátane ich spolufinancovania zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky, ako aj štruktúru čerpania prostriedkov podľa operačných programov. Na základe výsledkov regresnej analýzy a korelačného koeficientu možno povedať, že rozdelenie čerpaných prostriedkov fondov EÚ vrátane spolufinancovanie zo štátneho rozpočtu SR pre regionálne projekty nezodpovedá ekonomicko-sociálnej situácii krajov v SR. Najmenej rozvinuté kraje v SR síce vykázali najväčšiu aktivitu pri podávaní projektov, avšak objem zazmluvnených i čerpaných prostriedkov je vyšší v krajoch s lepšou ekonomickou situáciou. Zároveň však vyššie čerpanie fondov EÚ nezaručuje zlepšenie pozície kraja. V prípade Slovenska napriek čerpaniu fondov EÚ došlo k zvýšeniu regionálnych disparít.

Kľúčové slová

fondy EÚ určené pre politiku súdržnosti EÚ, operačné programy, regióny NUTS 3 na Slovensku, úroveň ekonomického a sociálneho rozvoja

JEL classification: O18, R12, R58

Introduction

The EU cohesion policy has as its objective the strengthening of the economic, social and territorial cohesion, achieved by diminishing the differences between EU regions and countries. Even though the policy is supposed to have only supplementary role to the national policy, within Slovakia, the EU funds present and important factor of regional development. The Government Office of the Slovak Republic (2015a) states that between 2011 – 2013 the share of investments from the structural funds and Cohesion fund and their respective national co-financing were at 85% of the overall public investments.

The aim of the paper is to analyse the distribution of EU cohesion policy funding for 2007-2013 across Slovak NUTS 3 level regions. The objective is also to analyse, whether the distribution of funds for regional projects is proportional to the economic and social level of NUTS 3 regions in Slovakia. The presented analysis is based on the data on the absorption of structural funds and Cohesion fund (EU funds henceforth) within the period of 2007 – 2015, as the $n + 2$ rule allows for the funds of the previous programming period to be drawn until December 31st, 2015.

1. Literature review

The spatial dimension of EU cohesion policy funding has been analysed by Dall'erba (2005). In this study, exploratory spatial data analysis was used to find a positive relationship between the spatial distribution of regional income and regional development funds among European regions over the period 1989-1999. Bouvet a Dall'erba (2010) examined the relationship between the structural funds allocation for each cohesion objective over 1989–99 and economic and political independent variables with a Tobit model. Their results indicate that economic criteria are not the only determinants of funds allocation. They found that political situation within a country and region, as well as the relations between various layers of governance influence the allocation process. The authors emphasise also another factor that influences the allocation process, namely co-financing. Dall'erba (2005) showed that particularly the less developed regions have the greatest trouble with securing co-financing to the EU funds. Camaioni et al. (2013) analysed the allocation of EU rural development policy expenditures in NUTS 3 regions and have shown, that allocation at local levels depends not only on the top-down decisions taken at some national or local political level, but also on the bottom-up capacity to attract and use the funds. Bodenstern and Kemmerling (2012) investigate the distribution of structural funds across EU regions. They found that the official allocation criteria are not sufficient determinants for explaining the final distribution of structural funds in 2000-2006. According to their results, political factors influenced the distribution as well. Hájek et al. (2012) evaluates the spatial pattern of the allocation of financial instruments of EU cohesion policy with respect to regional disparities in the Czech Republic. The author states, that the relationship is complex due to the multi-level nature of regional policy, as well as the differences between localization of the applicants and the place where the projects are realized. Allocation of structural funds in V4 countries has been studied by Čepelová and Fričová (2014), the specific case of Slovakia has been studied by Tvrdoň and Kmecová (2006). Matlovič and Matlovičová (2011) analysed two selected financial instruments of regional policy, namely the absorption of structural funds by regions and regional state support in Slovakia. The authors have shown that the regional policy in Slovakia has strengthened the polarization between the developed west/northwest and the lagging east/southeast Slovakia. Evaluation of the contribution of implementing structural funds and Cohesion fund to reduce regional disparities in Slovakia is conducted in the final report of Government Office of the Slovak Republic (2015a), which points out, that the lowering of the disparities is most successful in the area of environmental infrastructure and environmental protection. A minor reduction has also been seen in transport infrastructure. There were no significant changes in regional disparities in knowledge-based economy, and the disparities got worse in the area of human resources at the NUTS 3 level.

2. Data and methodology

The paper presents introductory findings of the analysis of EU funds related to cohesion policy within Slovakia, and thus primarily focuses on the simple measures and their spatial comparison. The data is primarily obtained from the web pages of the Ministry of Finance of the Slovak Republic as the certifying authority, the Government office of the Slovak Republic as a central coordination body, Eurostat and the Statistical office of the Slovak Republic. The analysis only includes the funds allocated within the National strategic reference framework of the Slovak Republic, specifically, funds for regional projects within policy objectives 1 “Convergence” and 2 “Regional competitiveness and employment”. The spatial analysis of EU funds expenditures is conducted at the NUTS 3 level, which is represented by the area of 8 self-governing regions in Slovakia.

By using basic econometric tools we also address the question of the existence of a relationship between absorption of cohesion policy funds including the co-financing from state budget on regional projects and the economic and social level of Slovak NUTS 3 regions. The economic and social level of regions may be measured by different indicators and methods, see e.g. Hučka and Kutscherauer (2008), Sloboda (2006), Kožiak (2008), Výrostová (2010), Víturka (2010), Gecíková and Papcúnová (2011), Matlovič and Matlovičová (2011), Hrabovská (2012), Švecová and Rajčáková (2014), Bucher (2014) and others. In this paper, the economic level of regions is defined as the regional GDP per capita in PPS at the beginning of the programming period (year 2007). The reason for this choice stems from the fact, that this indicator is used within the EU for the distribution of structural funds at the NUTS 2 level, despite its known deficiencies (in our case, most notably the upward bias for the Bratislava region due to commuting). For a more complex evaluation of socio-economic level of regions we use the results of scoring evaluation by the Government Office of the Slovak Republic (2015a).

3. Analysis of absorption of EU cohesion policy funds by NUTS 3 regions in Slovakia for the period 2007 – 2013

The overall EU commitment for the Slovak Republic within the cohesion policy in the period 2007 – 2013 was 11.48 billion EUR, excluding the funding for objective 3 “European territorial cooperation”. These funds were dedicated to the financing of 11 operational programmes (OP) within the context of the National strategic reference framework and should have been co-financed by the Slovakia’s state budget in the extent of 1.96 billion EUR. According to the Ministry of Finance of the Slovak Republic (2016), Slovakia was able to absorb only 90.57% of the EU funds allocated to objectives 1 and 2, as of 31.12.2016¹. **71% of the expenditures have been spent on regional projects** analysed below. Most of these projects have been part of the largest operational programmes (OP Transport, OP Environment and Regional operational programme). In the case of OP Bratislava region and OP Health, all projects were regional projects. On the other hand, only a small share of regional projects constituted OP Informatisation of society (16%) and OP Employment and social inclusion (13%). The Government office of the Slovak Republic does not consider any projects within OP Technical assistance to be regional, however, most of them are realised in the Bratislava region. Even though the national projects do have regional impact, it is not easily attributable. As there is no public information allowing for assessment of the regional impact of such projects, we exclude these projects from the analysis. The topic of regional allocation of national projects is considered in the report of the Government office of the Slovak Republic (2015a), however, using only the data up to 31.12.2014.

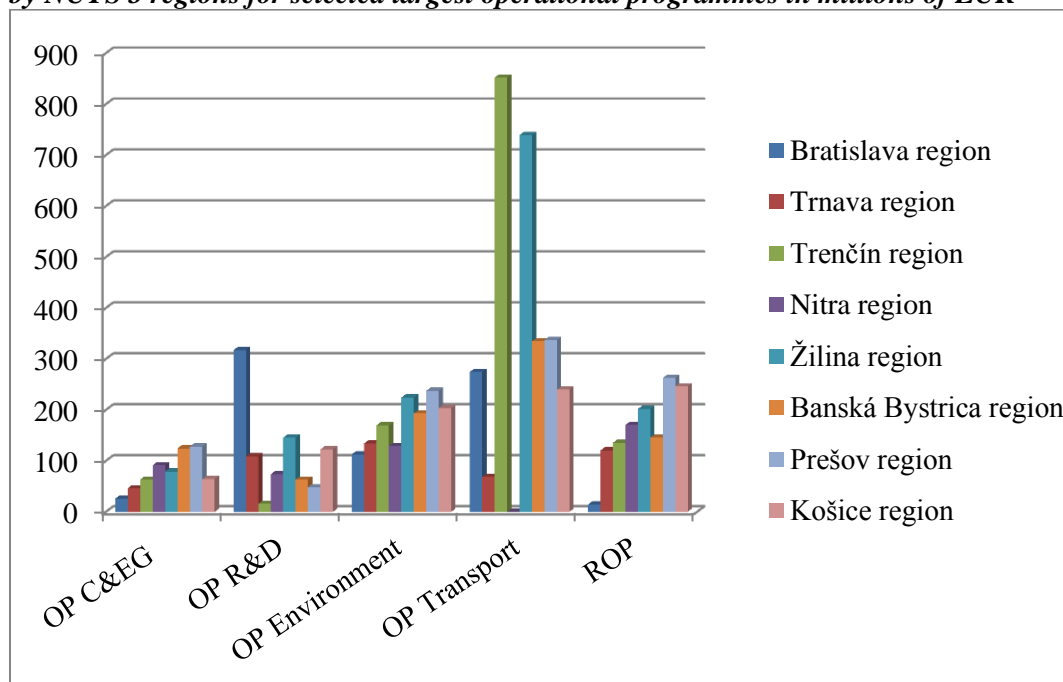
The expenditures in individual operational programmes on regional projects differ among regions, which is in part due to the setting of the cohesion policy implementation in Slovakia, political factors, different needs of individual regions, different absorption capacity etc. As the report of the

¹ This however is still not a final level of funding, even though the period for expenditures ended on 31.12.2015. The cumulative drawing of EU funds at the level of beneficiaries is at the time of writing this paper at 93.88%, with beneficiaries still eligible to submit applications for payment of expenditures conducted prior to 31.12.2015 to respective managing authorities (Ministry of finance of the Slovak Republic, 2016).

Government Office of the Slovak Republic (2015a) states, the National strategic reference framework itself did not contain any explicit objectives focusing on the reduction of regional disparities, nor mechanisms taking into account different level of regional development. Most operational programmes allow the submission of projects from all 7 regions – thus, the distribution of funds does not have to reflect the socio-economic state of development, but rather the quality of submissions, activity in submitting project proposals, geographical concentration of structural funds primarily to innovative and cohesion growth poles, political and other factors. Only in the case of the Regional operational programme (ROP) there was monitoring of the planned indicative regional allocations at the NUTS 3 level. Individual self-governing regions, representing the NUTS 3 level regions, performed the tasks of intermediary bodies under the managing authority for the ROP in three thematic areas: support of tourism infrastructure, regeneration of settlements, and regional roads.

Within OP Transport, regional projects were mostly realized in Trenčín and Žilina region. Overall regional allocations for these regions were significantly affected by large national projects aimed at the modernization of the railway and road infrastructure in multi-modal corridor V connecting Bratislava with Žilina and Košice. Hence, these projects have large spatial effects and benefit the whole Slovakia, and also have international significance (such as TEN-T network connection). On the other hand, Nitra region has not received any funding within OP Transport, followed by very low funding in Trnava region. However, OP Transport was not one of the demand-driven programmes – in this case, there were no calls for the submission of project proposals and thus the regions had little chance to actively influence the amount of funds received. There was the project pipeline, which reflected the priorities of the sector.

Fig. 1: Funding from structural funds and the Cohesion fund in Slovakia spent on regional projects by NUTS 3 regions for selected largest operational programmes in millions of EUR

Note: OP C&EG – Operational programme Competitiveness and economic growth, OP R&D - Operational programme Research and development, ROP - Regional operational programme.

Source: own calculation based on the data from the Government Office of the Slovak Republic (2016)

R&D funding was mostly spent in the Bratislava region, which has a high concentration of research institutions, as well as universities and their faculties (Lauko et al., 2011). This funding corresponds to the spatially strong concentration of R&D personnel (over 50%) in the Bratislava region (Government Office of the Slovak Republic, 2015a). Substantially lower funding was allocated to Žilina and Košice regions. Within the Regional operational programme, most funds were allocated to the Prešov and Košice regions, which is good in terms of the cohesion policy goals. Less positive news were related

to the Banská Bystrica region, which belongs to three least developed regions, but had lower funding than Žilina and Nitra regions, where the socio-economic situation is better. This fact was however also caused by setting of the planned indicative allocations in Slovakia by the government. The Bratislava region was not eligible for funding within Regional operational programme (only projects within technical assistance have been realized). It however received funding in the separate “OP Bratislava region”. Regional projects within OP Informatisation of society (OPIS) were also mostly realized in the Bratislava region, mainly due to projects focusing on the development of eGovernment systems at the central level of state administration. As the Bratislava region is not eligible for funding within OPIS, a proportion of the allocation pertaining to the population of the Bratislava region has been financed as ineligible expenditure from national public resources (pro rata principle). Within OP Employment and social inclusion, as well as OP Health, the largest amount of EU funds has been drawn by the three least developed regions (Prešov, Banská Bystrica, Košice). The regions of Prešov and Banská Bystrica also have highest funding within the OP Competitiveness and economic growth programme, even though Košice lags behind in this case.

From the point of view of the *activity in the submission of project proposals*, the most proposals have been submitted in Prešov region, which reached only 37% of the EU average in GDP per capita in PPS in 2007. It is followed by Banská Bystrica, Košice and Žilina with more than 3000 submitted project proposals (see Table 1). As these regions have lower socio-economic development, this may be regarded positively. The applicants in these regions clearly see the opportunity of receiving funding from these sources and actively pursue them. Thanks to this high activity, these regions also show the largest number of contracts. In per capita terms, the Bratislava region is also among the most successful regions – however, this is affected by projects of technical assistance, realized within all operational programs. Excluding these projects would leave the Bratislava regions with only 1.31 contracted projects per 1000 inhabitants.

Tab. 1: Number of submitted proposals and contracted regional projects per regions

NUTS 3 regions	Regions codes	Number of submitted projects (A)	Rank	Number of contracted projects (B)	Rank	Success rate in project acceptance in % (B/A)	Number of contracted projects per 1 000 inhabitants
Bratislava region	BSK	1 958	8	1154	5	58.9%	1.85
Trnava region	TTSK	2 011	7	738	8	36.7%	1.32
Trenčín region	TSK	2 026	6	759	7	37.5%	1.28
Nitra region	NSK	2 525	5	997	6	39.5%	1.46
Žilina region	ZSK	3 033	4	1201	4	39.6%	1.74
Banská Bystrica r.	BBSK	3 405	2	1357	2	39.9%	2.07
Prešov region	PSK	4 563	1	1916	1	42.0%	2.92
Košice region	KSK	3 146	3	1276	3	40.6%	1.60
Slovak Republic	SR	22 667	-	9 398	-	41.5%	1.79

Note: This table and the following figures do not include projects within OP Technical assistance, national projects and projects realized within “European territorial cooperation”.

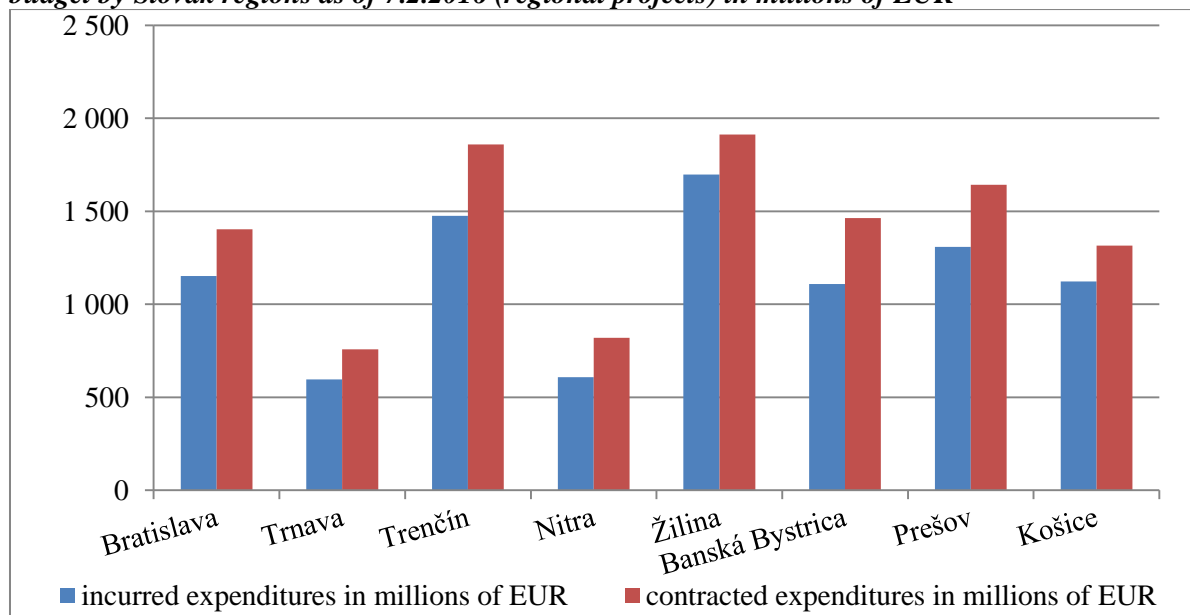
Source: own calculation based on the data from the Government Office of the Slovak Republic (2015b) and Statistical office of the Slovak Republic (2016)

The highest success rate in project acceptance can be seen in the Bratislava region, even after subtracting the projects of technical assistance (50.7%). This may be caused by lower competition in project submission, because Bratislava region has a separate Operational programme Bratislava region, and separate priority axes in operational programmes common to objective 1 and 2 of EU cohesion policy for 2007-2013. Some other factors might include lower project submission activity in Bratislava region maybe because of less opportunities of drawing EU funds and hence lower competition, or even higher quality of submitted projects, that might be due e.g. to the closeness to the managing authorities and better options to consult the submissions, etc. An interesting comparison

results from analysing the situation in Trenčín and Trnava regions, which despite submitting and contracting almost similar number of projects differ greatly in the volume of obtained resources from EU funds and state budget (Figure 2), with Trenčín region obtaining about 2.34 times as much per inhabitant as Trnava region. Thus, the projects in Trenčín region were contracted at much higher amounts in average than in Trnava region.

If we consider *the distribution of EU funds, including the co-financing from the state budget in Slovakia among the NUTS 3 regions* (Figure 2), it can be seen that as of 7.2.2016, no region has spent all the contracted amounts on regional projects. The highest drawing of the EU funds and state budget (88%) was in the Žilina region, followed by Košice (85%) and Bratislava (82%) regions. The lowest drawing of the contracted funds was in the Nitra and Banská Bystrica regions, both at about 75%. In terms of regional allocation, the largest amount of all funds spent in Slovakia on regional projects was in Žilina region (19%) and Trenčín region (16%), which may be mainly attributed to the implementation of large projects within OP Transport. While it is true, that these regions are among the less developed regions from the EU perspective (their GDP per capita in PPS is less than 75% of the EU average), there are regions in Slovakia that are even worse off, such as Prešov and Banská Bystrica. The spending in these two least developed regions reaches comparable levels as in the economically most developed Bratislava region, even though the structure of expenditures was different. The most funds in the Bratislava region have been allocated on research and development, mainly building university infrastructure and knowledge transfer of scientific results and technologies into practice, followed by projects financed by the Cohesion fund within OP Transport and OP Environment. The spending within this region has also been influenced by projects of over 130 million EUR within OP Informatisation of society, which is in accordance to the pro rata principle financed from the state budget of Slovakia. Figure 3 also shows, that regions that had, and still have a comparable economic situation measured by GDP per capita, namely the Nitra and Žilina regions, differ substantially with respect to the amounts of EU funds obtained per capita. The difference between a region with the highest funding per capita (Trenčín region) and a region with the lowest funding (Nitra region) is 2.8 times in magnitude.

Fig. 2: Allocation of structural funds and Cohesion fund including co-financing from the state budget by Slovak regions as of 7.2.2016 (regional projects) in millions of EUR

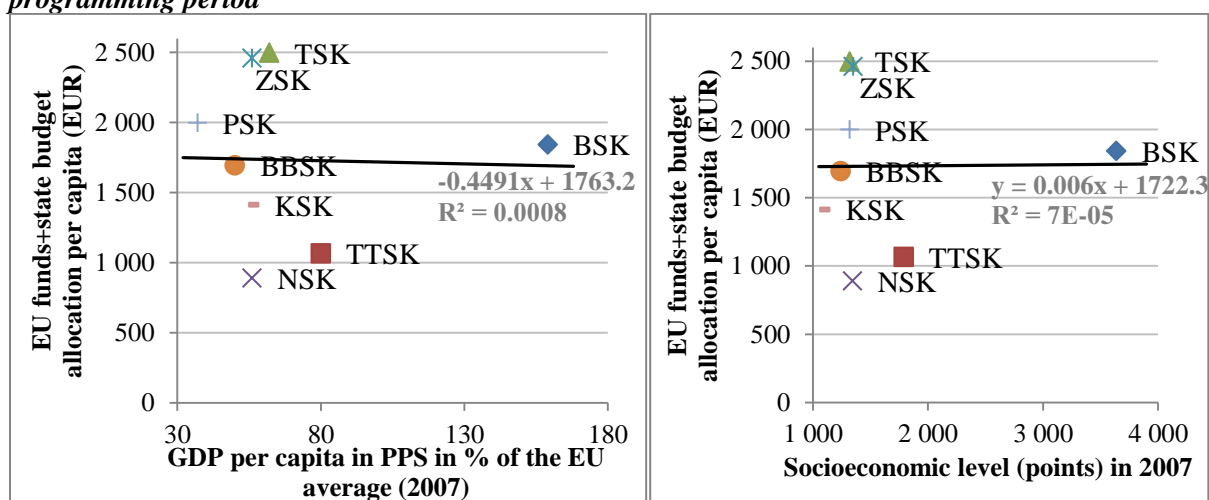

Source: author, based on the data from the Government Office of the Slovak Republic (2016)

Figure 3 shows the *expenditures from EU funds and Slovak state budget on regional projects per capita with respect to regional GDP per capita* in PPS in relation to the EU average from the start of the programming period, i.e. year 2007. We do not report more detailed results of regression analysis, as the coefficient of determination is low and the regression coefficients are insignificant. By using the

levels of GDP per capita at the start of the programming period, it is only possible to explain 0.08% of variability of expenditures per capita. The correlation coefficient is close to zero (-0.02894), which indicates lack of a relationship. The measurement of economic and social level of regions is more appropriately conducted using a larger set of indicators, which is why in the following text we use the results of the analysis of socio-economic level obtained by scoring from published results of the Government office of the Slovak Republic (2015a). Based on the results of a regression analysis, we show there is no relationship between spending per capita and score describing the socio-economic level of regions. Also in this case, the coefficient of determination is low, and the coefficients are insignificant. The correlation coefficient is even positive (0.008427), even though quite low. The results make it clear, that *the distribution of funding from EU funds and the co-financing from the Slovakia state budget does not follow the socio-economic level of NUTS 3 regions*, and thus from this point of view it does not show potential for diminishing of regional disparities.

Fig. 3: Correlation between expenditures per capita (EU funds and co-financing from Slovakia state budget on regional projects) and social-economic level of NUTS 3 regions at the beginning of programming period

Note: Socioeconomic level in point is taken over from the report of the Government Office of the Slovak Republic (2015a). Codes for the regions are explained in table 1.

Source: own calculation based on the data from the Government Office of the Slovak Republic (2015a), (2016), Statistical office of the Slovak Republic (2016) and Eurostat (2015)

After considering a rather wide set of criteria² in the analysis of the Government office of the Slovak Republic, the regions with the lowest socio-economic level are the Košice and the Banská Bystrica region. Despite this fact, the Košice region has the third and Banská Bystrica the fourth least financing from EU funds and state budget per capita. Higher spending may be noted also in the Bratislava region, which is the most developed region in Slovakia. In 2007 there were four regions with a similar level of socio-economic development, characterized as “slightly developing” according to the report of the Government Office of the Slovak Republic (2015a). However, the allocations for the regions are markedly different. As an interesting fact, only Žilina region has retained this ranking, as the situation in the three remaining regions has worsened. A decrease was noted for Prešov and Trenčín regions, despite the fact that these regions were among those with the highest spending from the EU funds and the state budget on regional projects per capita. Higher EU fund spending thus does not guarantee an improvement in the situation in a region. Level of the socioeconomic development also fallen in Nitra region, which has the lowest allocation of EU funds per capita.

² The final report of the Government Office of the Slovak Republic (2015a) monitored regional disparities using criteria from four areas: demographic profile, economic performance, labour market and available infrastructure.

Conclusion

The analysis of spatial allocation of structural funds and the Cohesion fund on regional projects in Slovakia shows, that the distribution of funding from EU funds and the co-financing from the state budget does not follow the socio-economic level of Slovakia's regions. The spatial allocation of the EU funds in Slovakia is therefore driven by other factors that should be analysed. These results are in line with the results of other authors, who raise the importance of political factors. Despite the using of EU funds we can see the deepening of regional disparities in Slovakia, which is due to the faster growth of the Bratislava region. According to KPMG (2014), which assessed cohesion policy impacts on the development of Slovakia using econometric model HERMIN, there was no regional convergence during the programming period and inter-regional differences even slightly increased. The report also states, that without the use of cohesion policy resources, the regional disparities would be even more significant. To conclude, one should also note that besides the total volume of the funds spent, the efficiency of the spending and the success in achieving the stated objectives are equally important.

Literature

- [1] BODENSTEIN, T., KEMMERLING, A., (2012). Ripples in a Rising Tide: Why Some EU Regions Receive More Structural Funds than Others. *European Integration online Papers (EIoP)*, vol. 16. ISSN 1027-5193. Available at: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2012-001a.htm>. DOI 10.1695/2011007.
- [2] BOUVET, F., DALL'ERBA, S., (2010). European regional structural funds: How large is the influence of politics on the allocation process? *JCMS: Journal of Common Market Studies*, vol. 48, no. 3, pp. 501-528. ISSN 1468-5965.
- [3] BUCHER, S., (2014). Regionálne disparity na Slovensku vo svetle socioekonomických ukazovateľov. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 95 – 105. ISBN 978–80–210–6840–7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-10.
- [4] CAMAIONI, B. et al., (2013). How rural is the EU RDP? An analysis through spatial fund allocation. *Bio-based and Applied Economics*, vol. 2, no.3, pp. 277-300. ISSN 2280-6172.
- [5] ČEPELOVÁ, A., FRÍČOVÁ, D., (2014). Alokácia finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov v krajinách V4. *Verejná správa a spoločnosť*, vol. 15, no. 1, pp. 83-92. ISSN 1335-7182.
- [6] DALL'ERBA, S., (2005). Distribution of regional income and regional funds in Europe 1989–1999: an exploratory spatial data analysis. *The Annals of Regional Science*, vol. 39, no. 1, pp. 121-148. ISSN 1432-0592.
- [7] EUROSTAT, (2016). Gross domestic product by NUTS 3 regions in Purchasing Power Standards per inhabitant in percentage of the EU average. [online]. Last update: 26-02-2016 [cit. 2016-03-01]. Available at: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
- [8] GEČÍKOVÁ, I., PAPČUNOVÁ, V., (2011). *Metódy a techniky regionálnej analýzy*. Bratislava: Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy. 148 p. ISBN 978-80-89393-39-8.
- [9] HÁJEK, O. et al., (2012). Regionální disparity a financování regionální politiky – některé poznatky z České republiky. *Politická ekonomie*, vol. 60, no. 3, pp. 330-349. ISSN 0032-3233.
- [10] HRABOVSKÁ, Z., (2012). Komparácia samosprávnych krajov Slovenskej republiky na základe vybraných ukazovateľov regionálnej diferenciacie. *Ekonomické aspekty v územnej samospráve II*. Košice: UPJŠ, pp. 30-38. ISBN 9788070979327.
- [11] HUČKA, M., KUTSCHERAUER, A., (2008). Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit. In *XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 8-14. ISBN 978–80–210–4625–2.
- [12] KOŽIAK, R., (2008). Zmierňovanie regionálnych disparit prostredníctvom regionálnej politiky. *Studia oeconomica 34*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. 138 p. ISBN 978-80-8083-573-6.
- [13] KPMG, (2014). *Evaluation of Selected Structural Funds and Cohesion Fund Interventions Using Counterfactual Impact Evaluation Methods*. Evaluation Report for Government Office of the Slovak Republic. [online]. June 2014. [cit. 2016-03-01]. Available at: <http://www.nsrr.sk/download.php?FNAME=1444742096.upl&ANAME=Evaluation+of+Selected+Structural+Funds+and+Cohesion+Fund+Interventions+Using+Counterfactual+Impact+Evaluation+Methods+-+Final+report.pdf>.
- [14] LAUKO, V. et al., (2011). *Školstvo na Slovensku v kontexte regionálnych disparit*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 200 p. ISBN 978-80-765-856-6.

- [15] MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., (2011). Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis. Folia Geographica*, vol. 53, no.18, s. 8-87. ISSN 1336-6157.
- [16] MINISTRY OF FINANCE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2016). *Čerpanie štrukturálnych fondov, Kohézneho fondu a Európskeho fondu pre rybné hospodárstvo k 31.01.2016*. [online]. 18.2.2016. [cit. 2016-03-01]. Available at: <https://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatId=84&NewsID=917>.
- [17] SLOBODA, D., (2006). *Slovensko a regionálne rozdiely. Teórie, regióny, indikátory, metódy*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. [online]. [cit. 2016-03-01]. Available at: http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf.
- [18] STATISTICAL OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2016). Stav trvale bývajúceho obyvateľstva na konci obdobia (osoba) podľa krajov za rok 2014. *Databáza STATdat*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Available at: <https://slovak.statistics.sk>.
- [19] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., (2014). Regionálne disparity v sociálno - ekonomickej úrovni regiónov Slovenska v rokoch 2001-2013. In: LAUKO, V. a kol. *Regionálne dimenzie Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-3725-0.
- [20] THE GOVERNMENT OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2015a). Evaluation of Contribution of Implementing Structural Funds and Cohesion Fund to Reduce Regional Disparities in Slovakia – Final report [online]. September 2015. [cit. 2016-03-01] 231 p. Available at: <http://www.nsrr.sk/sk/hodnotenie/programove-obdobie-2007---2013/>.
- [21] THE GOVERNMENT OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2015b). *Aktuálny stav implementácie za PO 2007-2013 podľa VÚC (iba regionálne projekty) – stav k 30. 09. 2015*. [online]. Source: ITMS. [cit. 2016-03-01]. Available at: <http://www.nsrr.sk/cerpanie/>.
- [22] THE GOVERNMENT OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2016). *Zoznam prijímateľov k 31.01.2016 a prehľad pomoci podľa VÚC k 07.02.2016 za PO 2007-2013*. [online]. Source: ITMS. [cit. 1.3.2016]. Available at: <http://www.nsrr.sk/cerpanie/>.
- [23] TVRDOŇ, J., KMECOVÁ, Z., (2006). Implikácia - regionálne disparity vs. absorpčná schopnosť. *Národná a regionálna ekonomika VI*. Košice: Ekonomická fakulta Technickej univerzity, pp. 429-433. ISBN 80-8073-721-5.
- [24] VITURKA, M., (2010). Regionální disparity a jejich hodnocení v kontextu regionální politiky. *Geografie*, vol. 115, no. 2, pp. 131-143. ISSN 1212-0014.
- [25] VÝROSTOVÁ, E., (2010). *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava: Iura Edition, 2010. 352 p. ISBN 978-80-8078-361-7.

This work was supported by the project VEGA no. 1/0652/15 „Functional City Region as an innovative approach for the integrated territory development in the Slovak Republic”.

EX-POST HODNOCENÍ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ

EX-POST EVALUATION OF THE REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS

PETR HALÁMEK

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: halamek@econ.muni.cz

Anotace

Cílem příspěvku je poukázat na problematiku hodnocení projektů financovaných z veřejných výdajových programů pouze na základě ex-ante dat. Příspěvek zejména upozorňuje na rizika spojená s absencí ex-post vykazování parametrů nebo socio-ekonomických dopadů uváděných v analýze nákladů a výnosů nebo studii proveditelnosti. Problém je zkoumán s využitím metody komparace srovnávající výsledky získané na základě ex-ante odhadů vstupních hodnot a výsledků získaných na základě skutečně naměřených hodnot (ex-post výsledky hodnocení). Problematika je ilustrována na příkladu 10 projektů zaměřených na výstavbu cyklostezek podpořených z prostředků ROP Jihovýchod, které vykazují nadhodnocené hodnoty u 7 projektů z desíti s průměrnou odchylkou u nadhodnocených projektů o 65 %.

Klíčová slova

hodnocení projektů; analýza nákladů a výnosů; ex-post evaluace

Annotation

The goal of the paper is to highlight the issue of evaluation process of projects financed from public programs based only on the ex-ante data. The paper describes the risks connected with the absence of important parameters or socio-economic impacts related to the cost-benefit analysis or feasibility study in the ex-post project monitoring documents. The issue is analysed using the comparative method, comparing results obtained on the basis of ex-ante estimates of input values and the results gained from the actually measured values (results of the ex-post evaluation). Case study is prepared on the example of 10 projects concerning the investment to the cycle paths granted from the ROP Southeast, where 7 out of the 10 projects were overvalued with the average deviation by 65%.

Key words

project evaluation; cost-benefit analysis; ex-post evaluation

JEL classification: H72

Úvod

Hodnocení (evaluace) soukromých nebo veřejných intervencí (tedy například rozvojových projektů) se skládá z posouzení jejich hodnoty ve vztahu k určeným kritériím a je prováděna na základě analýzy získaných informací. Hodnocení může být definováno jako proces systematického zjišťování přínosu rozvojové intervence (projektu). Cílem hodnocení projektu je určit, zda byly splněny definované cíle, resp. v případě ex-ante hodnocení zda lze v průběhu životního cyklu projektu předpokládat jejich naplnění, zda byly cíle relevantní, jaký byl její celkový dopad, zda byla rozvojová intervence realizována efektivně a zda jsou její přínosy dlouhodobě udržitelné. Účelem evaluace je zkontrolovat smysl existence soukromých nebo veřejných intervencí a zjistit, které z nich byly úspěšné (a ty pak

opakovat třeba i na jiném území) a které byly neúspěšné (těm se později vyhnout). Zatímco organizace v soukromé sféře jsou hodnoceny přímo trhem, ve veřejném sektoru je stanovení jednoznačného hodnotícího kritéria velmi obtížné. Úkolem veřejného sektoru je napravovat tržní selhání a zajistit vyvážený a trvale udržitelný rozvoj v řešeném území. Při hodnocení zásahů veřejného sektoru je třeba zohlednit všechny její přímé i nepřímé a pozitivní i negativní dopady. V této souvislosti byl definován i cíl tohoto příspěvku, kterým je srovnat vypovídací schopnost ex-ante hodnocení se skutečností (tj. ex-post hodnocení).

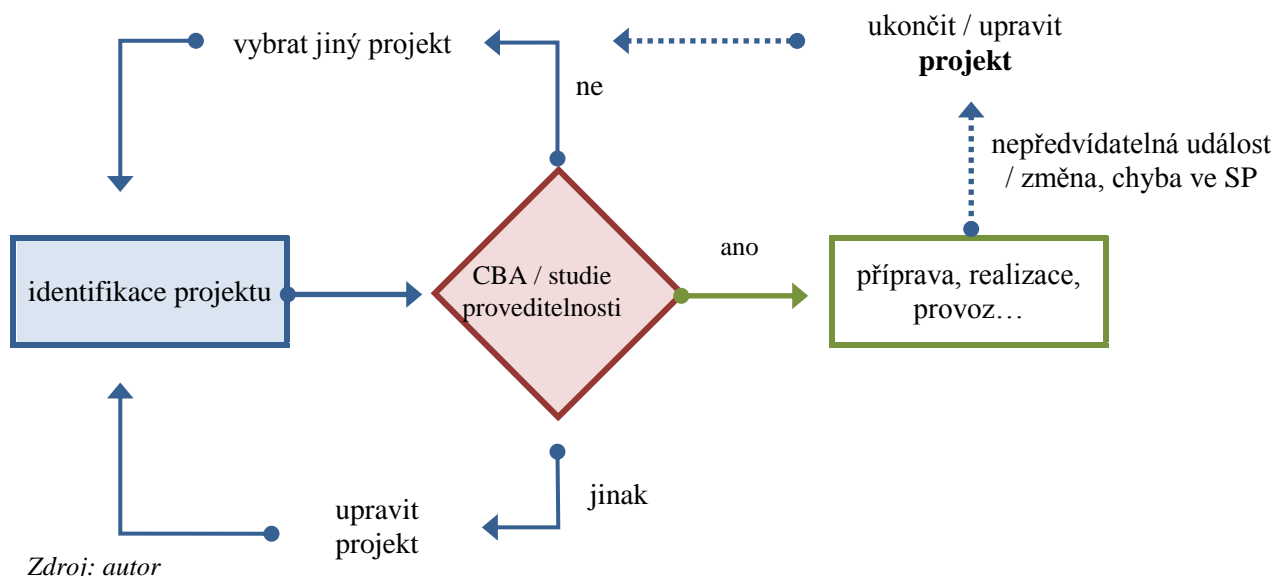
1. Metodologická východiska

V dostupných zdrojích lze nalézt pojem hodnocení rozvojových projektů jako součást řízení projektu, např. Rosenau (2000, s. 13) uvádí jako samostatný bod procesu řízení projektu pojem: „Ukončení - ověření, že hotový úkol odpovídá aktuální definici toho, co se mělo udělat...“, ale také jako zcela samostatné téma, které má blíže k výběru alternativních projektů při implementaci rozvojových programů, než k vlastnímu řízení projektů (např. Ochrana, F., Frechtling, J., metodické příručky Evropské komise, apod.).

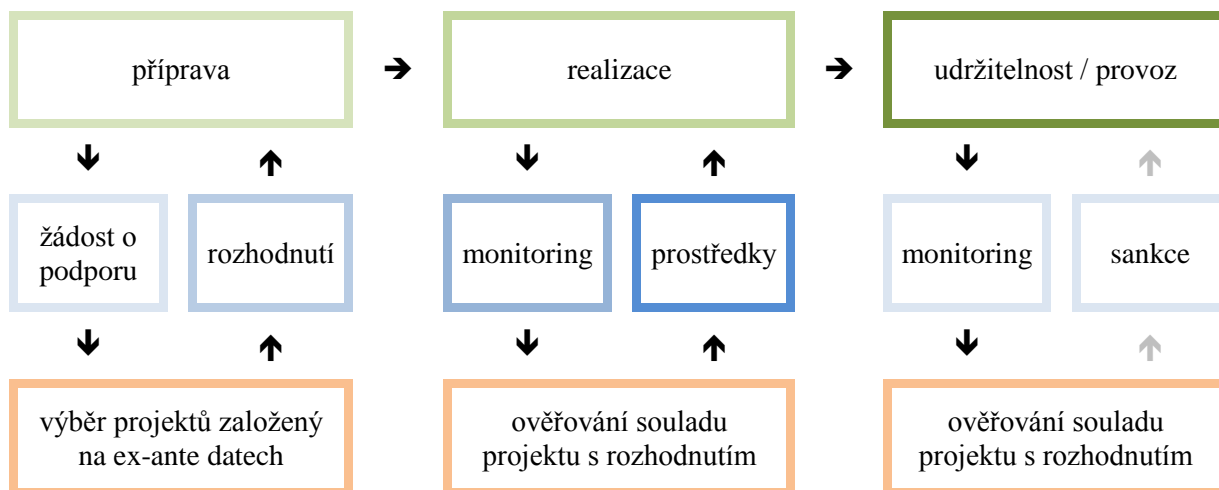
Řízení projektů využívá hodnocení jako podklad pro rozhodování, neboť cílem hodnocení je poskytovat informace vedoucí ke zlepšení projektu (Frechtling, J., 2002, s. 3) a naopak hodnocení používá vybrané nástroje řízení jako zdroj dat. Obdobně hodnocení slouží jako podklad pro výběr projektů (za předpokladu, že lze považovat hodnocení projektů a jejich výběr za dva samostatné celky) a následně výběr projektů ovlivňuje jejich řízení (zejména v případě, že výběr projektů je prováděn třetí stranou, např. při implementaci dotačního rozvojového programu).

Nezbytným předpokladem dosažení sledovaných cílů projektu (ať již v podobě zisku nebo socio-ekonomických dopadů) je dobře a důkladně zpracovaná dokumentace v přípravné fázi projektu. Standardizovaně (viz např. metodiky UNIDO) je tento krok prováděn s využitím tzv. studie proveditelnosti (feasibility study), jejímž cílem je posouzení technické, finanční a socio-ekonomické proveditelnosti celého záměru. Do dalších fází přípravy projektu (zpracování technické projektové dokumentace, získání správních rozhodnutí, apod.) by měl poustoupit pouze vybraný projekt nebo varianta. Rozhodnutí o ukončení projektu v dalších fázích přípravy již bude realizováno pouze za cenu vysokých ztrát finančních prostředků a mělo by být učiněno pouze za předpokladu vzniku neočekávaných okolností nebo v případě zjištění chybných podkladů nebo výstupů ve studii proveditelnosti. Navazující kroky přípravy projektu jsou již obvykle technického charakteru a zahrnují přípravu a zpracování technické projektové dokumentace a příslušných stavebních povolení. Prvním krokem je obvykle posouzení vlivů na životní prostředí, v ČR dle zákona č. 100/2001 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí v platném znění.

Do obecného schéma přípravy projektu je ještě třeba doplnit krok zahrnující výběr projektu ze strany příslušného implementačního orgánu. Hodnocení projektu je obvykle (viz studie eCBA s.r.o. 2010) je založeno na datech ze studie proveditelnosti (resp. CBA) a současně je nezbytné prokázat další stupně přípravy projektu (u investičních projektů obvykle územní rozhodnutí, technickou projektovou dokumentaci do úrovně ke stavebnímu povolení a položkový rozpočet).

Obr.: Obecná struktura rozhodovacího procesu o projektu

Většina autorů (Adler, Posner, 1999 nebo Sobotková, 2014) se při definici omezení vypovídací schopnosti CBA soustřeďuje na problematiku kvantifikace (ocenění) jednotlivých dopadů. Navržený postup má za cíl doplnit tato omezení o další úhel pohledu, konkrétně problematiku přesnosti vstupních dat (hodnoty dopadů) bez ohledu na jejich finanční kvantifikaci. Jediným možným způsobem je použití metody komparace umožňující srovnat výsledky ex-post hodnocení odvozené na základě pozorování skutečnosti (první roky provozu projektu) s ex-ante hodnocením, tedy hodnocením zpracovaným na základě modelovaných dat.

Obr.: Ná vaznost jednotlivých kroků přípravy projektu při žádosti o podporu z veřejných zdrojů

Vlastní výběr projektů tak probíhá obvykle (s výjimkou např. „retrospektivních projektů“) na základě ex-ante dat. V dalších fázích projektu (realizace, provoz) již ze strany implementační agentury probíhá pouze kontrola, zda jsou naplňovány definované ukazatele. Rozhodujícím kritériem je tak obsah rozhodnutí o poskytnutí dotace (resp. smlouvy o poskytnutí dotace). Požadavky na hodnocení projektů jsou poměrně rozsáhle definovány např. Metodickým pokynem pro řízení výzev, hodnocení a výběr projektů v programovém období 2014-2020 (MMR, 2014), včetně definice nutnosti zpracovávat CBA a hodnotit účelnost, efektivnost a hospodárnost projektu. Problematika hodnocení nebo měření účinnosti a účelnosti projektů financovaných z veřejných zdrojů je diskutována např. v Halámek,

Veselý (2014). Ze strany žadatelů je tak o s ohledem na hodnotící kritéria patrná snaha maximalizovat (alespoň formálně) plnění 3E ve fázi přípravy projektu, po vydání rozhodnutí je ale trend přesně opačný. Požadavky na rozhodnutí jsou již výrazně volnější a rozhodnutí o začlenění kritérií 3E nechávají na řídicím orgánu (přehled požadavků viz Metodický pokyn finančních toků programů spolufinancovaných z Evropských strukturálních fondů, Fondu soudržnosti a Evropského námořního a rybářského fondu na programové období 2014 – 2020, MFČR, 2015, s. 34). Absence explicitního vyjádření např. dopadů nutných pro zpracování CBA ve smlouvě má za následek ztížené vymáhání jejich plnění ve fázi udržitelnosti.

2. Případová studie na souboru projektů financovaných z ROP JV

Celá situace může být poměrně dobře ilustrována na příkladu vybraných projektů financovaných z ROP Jihovýchod. Všechny projekty podpořené z ROP JV mají zpracované finanční a ekonomické hodnocení založené na objemu rozpočtu projektu (investice), odhadu provozního cash-flow projektu a odhadu socio-ekonomických dopadů pro celou dobu hodnocení. Klíčovým vstupem pro výsledky CBA jsou hodnoty dopadů, které jsou vybírány z dostupné databáze. Zatímco plnění rozpočtu projektu je snadno ověřitelné na základě monitorovacích zpráv, údaje k plnění finančního plánu projektu a hodnot dopadů není v monitorovacích zprávách dostupná (jejich plnění není přímo podmíněno smlouvou o poskytnutí dotace). Výrazně se tak stěžuje možnost ověření plnění definovaných přínosů projektu. Pilotní ověření dopadů bylo provedeno v roce 2012 na příkladu 10 projektů cyklostezek v rámci oblasti podpory 1.4, kdy byl pro každou cyklostezku ověřen skutečný počet cyklistů (kontrolní měření v délce 2 měsíců prostřednictvím automatických sčítačů, viz Nadace partnerství, 2012). Dostupná studie ale končí u výsledků měření za 2 měsíce (prvních 5 lokalit červen-červenec, ostatní lokality srpen-září), srovnání s daty z projektů přináší až následující tabulka.

S ohledem absenci dat pro referenční lokality (viz doporučený postup např. v Monitoring návštěvnosti s.r.o., 2014) byl dopočet na roční hodnoty proveden s využitím zjednodušujících předpokladů sezónnosti cyklistiky (V.-IX = 100 %, IV. a X = 50 %, XI-III = 10 %), data z projektů byla použita za 5. rok od zahájení provozu (referenční hodnota). Odchylka byla kalkulována na základě dat z projektu (data z projektu = 100 %).

Tab. 1: Přehled počtu cyklistů (a osob na in-line bruslích) na jednotlivých stezkách

cyklostezka	dle měření (2 měsíce)	φ den (dopočet)	z projektu (ex- ante φ den)	odchyl ka
Brno, II. etapa, r.č. 1021	16 891	150	1 750	-91%
Hamry nad Sázavou, r.č. 858	13 960	124	600	-79%
Brno-Vídeň (Ivaň), r.č. 1042	16 367	146	158	-8%
Jihlava - Raabs (Luka), r.č. 441	38 653	344	300	15%
Nový Dvůr (Milotice), r.č. 79	17 611	157	250	-37%
Němčičky, r.č. 513	1 238	11	24	-54%
Přibyslav - Sázava, r.č. 1016	32 593	290	90	222%
Jihlava - Raabs (Přímělkov), r.č. 1045	2 696	24	200	-88%
Veselí nad Moravou - M. Písek, r.č. 861	20 388	182	75	142%
Vyškov, Brněnská - Hřbitovní, r.č. 1036	4 142	37	650	-94%

Zdroj: Nadace partnerství, 2012, denní průměry za rok vlastní výpočty, data z projektů viz interní materiály ÚRR RS JV (systém pro eCBA 1.0 pro finanční a ekonomické hodnocení projektů)

Získané výsledky poměrně jasně demonstrují vysokou nepřesnost hodnot použitých pro zpracování ekonomických analýz, které byly použity jako podklad pro hodnocení. Průměrná hodnota odchylky u „nahodnocených“ projektů přesahuje 65 % (pro srovnání metodika UNIDO připouští odchylku dat v SP ve výši 10 %).

Pro jednotlivé projekty byla provedena aktualizace finanční a ekonomické analýzy v systému eCBA 1.0. Jako východisko pro aktualizaci dat byla použita hodnotící verze CBA (tj. po korekci vstupů zadaných žadatelem ze strany hodnotitele), aktualizována byla pouze hodnota dopadu „počet cyklistů p.a.“. Výsledky hodnocení a možný dopad na výběr projektů zachycuje následující tabulka.

Tab.2: Výsledky ekonomického hodnocení projektů

cyklostezka	ENPV/I (ex-ante hodnocení)	ENPV/I (ex-post hodnoc.)	dopad na bodování projektu
Brno, II. etapa, r.č. 1021	68,5%	-69,2%	negativní, velmi významný
Hamry nad Sázavou, r.č. 858	721,0%	670,8%	neutrální
Brno-Videň (Ivaň), r.č. 1042	-34,3%	-37,2%	neutrální
Jihlava - Raabs (Luka), r.č. 441	68,5%	80,3%	pozitivní, slabý
Nový Dvůr (Milotice), r.č. 79	105,9%	87,2%	negativní, slabý
Němčičky, r.č. 513	58,2%	55,6%	negativní, slabý
Přibyslav - Sázava, r.č. 1016	5,3%	33,8%	pozitivní, slabý
Jihlava - Raabs (Přímělkov), r.č. 1045	4,1%	-21,6%	negativní, slabý
Veselí nad Moravou - M. Písek, r.č. 861	-63,7%	-58,8%	neutrální
Vyškov, Brněnská - Hřbitovní, r.č. 1036	97,1%	10,7%	negativní, velmi významný

Zdroj: data z projektů viz interní materiály ÚRR RS JV (systém pro eCBA 1.0 pro finanční a ekonomické hodnocení projektů, ex-post hodnocení vlastní výpočty)

Hodnota ukazatele ENPV/I má přímý dopad na výsledky bodového hodnocení projektu. Hodnota výsledků CBA měla váhu 22 % (viz ÚRR JV, 2012), relevantní byly hodnoty ENPV/I v intervalu $<0;100\%$, lineární rozložení bodového zisku s možností omezené individuální korekce dle uvážení hodnotitele. Velmi významný negativní dopad ex-post hodnocení na bodový zisk byl zaznamenán u dvou projektů, slabý negativní dopad u 3 projektů. Vlastní dopad na výběr projektů by musel být ověřen na základě přehledu bodových zisků jednotlivých projektů v relevantních výzvách. S ohledem na velmi malé bodové rozestupy mezi podpořenými a nepodpořenými projekty ale lze očekávat vliv naměřených hodnot u řešeného kritéria (počet cyklistů) na pořadí projektů, resp. možnost jejich podpory z prostředků ROP JV.

Závěr

Analýzy nákladů a výnosů předkládané ex-ante jako součásti žádostí o podporu obsahují často velmi hrubé odhady dat. Kontrolní vzorek deseti projektů obsahoval 7 nadhodnocených projektů s průměrnou odchylkou -65 %. Tato skutečnost může mít za následek významné odchylky výsledků získané v rámci ex-post hodnocení, jakkoli vliv korekce dopadů může být částečně eliminován nastavením hodnotících kritérií. Hlavní příčinou výrazných odchylek vstupních dat je pravděpodobně nevymahatelnost (nebo neochota vymáhat) plnění zadaných hodnot díky absenci jejich zakotvení ve smlouvách o poskytnutí podpory. S ohledem na respektování principu 3E v průběhu implementace veřejných prostředků se ale sledování ex-post hodnocení projektů jeví jako velmi přínosné.

Literatura

- [1] ADLER, M.D., POSNER, E.A., (1999). Rethinking cost-benefit analysis. *Yale Law Journal*, vol. 109, no. 2, pp. 165-246. ISSN 0044-0094. DOI 10.2307/797489.
- [2] eCBA s.r.o., (2010). *Analýza použití CBA při implementaci OP v ČR*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: [http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Narodni-organ-pro-koordinaci/Evaluace/Knihovna-evaluaci/Analýza-nakladu-a-vynosu-\(CBA\)-%E2%80%93-Analýza-pouziti-C](http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Narodni-organ-pro-koordinaci/Evaluace/Knihovna-evaluaci/Analýza-nakladu-a-vynosu-(CBA)-%E2%80%93-Analýza-pouziti-C).

- [3] FRECHTLING, J., (2002). *User Friendly Handbook for Project Evaluation*. National Science Foundation, Arlington. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.nsf.gov/pubs/2002/nsf02057/nsf02057.pdf>.
- [4] HALÁMEK, P., VESELÝ, R., (2014). Závislost mezi účinností a účelností projektů - případ ROP JV. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 402-408. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-50.
- [5] MINISTERSTVO FINANČÍ, (2015). *Metodický pokyn finančních toků programů spolufinancovaných z Evropských strukturálních fondů, Fondu soudržnosti a Evropského námořního a rybářského fondu na programové období 2014 - 2020*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/legislativa/metodiky/2015/metodicky-pokyn-financnich-toku-programu-22791>.
- [6] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2014). *Metodický pokyn pro řízení výzev, hodnocení a výběr projektů v programovém období 2014-2020*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/2014-2020/Metodicke-pokyny/Metodika-rizeni-programu/Metodika-rizeni-vyzev,-hodnoceni-a-vyberu-projektu>.
- [7] MONITORING NÁVŠTĚVNOSTI, s.r.o., (2014). *Ekonomický přínos cykloturistiky na Jižní Moravě a ve Weinviertelu*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.cyklo-jizni-morava.cz/ekonomicky-prinos-cykloturistiky-na-jizni-morave-a-ve-weinviertelu>.
- [8] NADACE PARTNERSTVÍ, (2012). *Monitoring návštěvnosti vybraných cyklostezek v regionu NUTS2 Jihovýchod*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.jihovychod.cz/vysledky-rop/evaluace>.
- [9] REGIONÁLNÍ RADA REGIONU SOUDRŽNOSTI JIHOVÝCHOD, (2012). *Hodnotící tabulky ROP JV oblast podpory 1.4 Rozvoj infrastruktury pro bezmotorovou dopravu*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.jihovychod.cz/pro-zadatele/aktualni-vyzvy/dokumentace-k-vyzve-1-4/1-4-vyzva-k-12-9-2012>.
- [10] ROSENAU, M., D., (2000). *Řízení projektů*. Praha: Computer Press. ISBN 80-7226-218-1.
- [11] SOBOTKOVÁ, L., (2014). Limits of usage of cost-benefit analysis by evaluation of public projects. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D: Faculty of Economics and Administration*, vol. 21, no. 31, pp. 34-46. ISSN 1211-555X.
- [12] UNITED NATIONS, (2003). *Investment Project Preparation and Appraisal (ippa): Teaching Materials*. Wien: United Nations. ISBN 978-9211064261.

HODNOCENÍ PŘESHHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE ČR – SLOVENSKO 2007-2013

EVALUATION THE CROSS-BORDER COOPERATION CZECH REPUBLIC - SLOVAKIA 2007-2013

LUKÁŠ NEVĚDĚL

EVA KUDLÁČKOVÁ

Ústav demografie a aplikované statistiky Department of Demography and Applied Statistics
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně Mendel University in Brno
✉ Třída Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: lukas.nevedel@mendelu.cz, 36909@node.mendelu.cz

Anotace

Česká republika a Slovensko si prošly dlouhodobým společným historickým vývojem, přičemž je kromě tohoto aspektu spojuje také jazyková a kulturní blízkost. Česká republika se od vstupu do EU v roce 2004 stala přeshraničním partnerem Slovenské republiky. Oba státy tak mohly od roku 2004 těžit ze vzájemné přeshraniční spolupráce nejdříve skrze Iniciativu Interreg IIIA, později se začátkem nového programového období (2007-2013) pod záštitou operačního programu přeshraniční spolupráce. Předmětem příspěvku a cílem je hodnocení jejich spolupráce v období 2007-2013 patřící do evropské územní spolupráce. Hodnocení je provedeno na základě analýzy získaných dat a na základě výsledků dotazníkového šetření zjišťující subjektivní názor úspěšných realizátorů projektů na uvedenou přeshraniční spolupráci. Kvalita přeshraničního partnerství má prostřednictvím realizovaných projektů jednoznačně rostoucí tendenci, jako i schopnost udržení pozitivních vzájemných vztahů.

Klíčová slova

regionální politika, přeshraniční spolupráce, projekt, příhraniční regiony

Annotation

Czech Republic has become a new cross border partner of Slovakia since its access to European Union in 2004. The both states could profit from their mutual cross border cooperation from 2004. The cross border cooperation was first taken patronage by the Initiative Interreg, later after the start of a new programming period (2007-2013) by the Operational Programme Cross-Border Cooperation. The main aim and task of thesis is evaluation of their cooperation during the mentioned period 2007-2013 (programme under the European Territorial Cooperation objective). The evaluation is made on the basis of analysis of obtained data and on the basis of results of questionnaire survey. Cross-border partnership is clearly growing. Completed projects help to maintain good relations.

Key words

regional policy, cross-border cooperation, project, border regions

JEL classification: R58

Úvod

Podél státních hranic, které se vytvářely v důsledku poměrně komplikovaného vývoje evropských států po velmi dlouhou dobu, se začaly postupně formovat regiony, které se výrazně hospodářsky a sociálně odlišovaly od regionů ve vnitrozemí.

Přeshraniční spolupráce přispívá k tomu, aby byly tyto vzniklé meziregionální nerovnosti odstraňovány, aby byly zmírňovány nevýhody hranic a zlepšovány životní podmínky místních obyvatel v sousedících regionech za spoluúčasti národních států a evropských institucí. Evropská unie podporuje přeshraniční spolupráci svých členských zemí již od roku 1990. Tehdy byla vyhlášena Iniciativa Společenství Interreg. Na niž od roku 1994 navazovala iniciativa Interreg IIA a později Interreg IIIA. V programovém období 2007-2013 nabyla důležitost přeshraniční spolupráce takových rozměrů, že se operační programy přeshraniční spolupráce staly součástí jednoho z hlavních cílů regionální politiky EU. Jedním z těchto operačních programů je také operační program přeshraniční spolupráce ČR - Slovensko.

Cíl a metody

Předmětem této práce je hodnocení přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Slovenskem v oblasti čerpání evropských dotací v období 2007-2013 (Program cezhraničnej spolupráce SR – ČR, 2014, 2015a, 2015b). Hodnocení je provedeno na základě analýzy získaných dat a na základě výsledků dotazníkového šetření. Cílem je ověření velmi dobrých vztahů mezi ČR a SR i na programové bázi.

Halás (2005) hovoří o hranici jako důležitém geografickém fenoménu, který nám určuje rozdělení a prostorové uspořádání geografického prostředí, čímž zároveň nepřímo působí na jeho celkový socioekonomický vývoj. Uvedený autor se blíže věnoval přeshraniční spolupráci ze slovenského pohledu.

Regionální politika EU je v odborné literatuře definována mnoha způsoby. Podle Wokouna (2008) je regionální politika „soubor cílů, opatření a nástrojů vedoucích ke snižování příliš velkých rozdílů v socioekonomické úrovni jednotlivých regionů“. Cílem regionální politiky je pomocí finančních a dalších nástrojů tyto rozdíly minimalizovat a tím podporovat harmonický vývoj regionů v Evropské unii (EU). Politika se snaží docílit vyváženého a udržitelného rozvoje ekonomických činností, vysoké úrovně zaměstnanosti, rodové rovnosti, bezpečnosti a kvality životního prostředí v jednotlivých regionech. V současné době je česká regionální politika chápána jako koncepční činnost státu, regionálních a místních orgánů, jejímž cílem je přispívat k vyváženému a harmonickému rozvoji jednotlivých regionů v ČR. Řešení hraničních problémů bylo po dlouhou dobu v kompetenci jednotlivých států. Později se vznikem regionální politiky se objevila myšlenka přistupovat k daným problémům komplexně a integrovaně, a i to v prostorech přeshraniční spolupráce (Jeřábek, 2004 a 2007). Od 90. let 20. stol. tak EU začala poskytovat hraničním regionům specifickou podporu v podobě nové Iniciativy Společenství Interreg (Wilam, 2004). Je tak zřejmé, že přeshraniční spolupráce rozvíjená v rámci Evropské unie má za úkol vyrovnávat rozdíly mezi příhraničními regiony, podporovat jejich rozvoj a v neposlední řadě také jejich vzájemnou spolupráci (Nevěděl, Mynaříková, 2015). Úroveň a intenzita přeshraniční spolupráce (Zich, 2008) je ovlivňována jak historickými vazbami, tak případnými jazykovými bariérami, podobností hospodářské struktury s analogickými problémy a v neposlední řadě i přístupem veřejné správy. Tato forma podpory umožňovala hraničním regionům navazovat vztahy s regiony ležícími za hranicemi a spolu rozvíjet svá území za pomoci evropských dotací.

Chovančík a Dočkal (2005) uvádějí, že euroregion je vnímám jako prostředek umožňující erozi tradičního konceptu národních států a státních hranic. Euroregion tedy nevystupuje jako nějaká konkrétní přeshraniční struktura, ale jako pojmový znak nové integrační teorie (Chovančík a Dočkal, 2005, s. 19). Euroregiony tak můžeme samozřejmě dle této definice chápat i jako prostředek sjednocení, který má díky vzájemné spolupráci zainteresovaných regionů napomáhat k „mazání hranic“ a vést k cestě celkové integrace. Autoři jsou kritičtější k obecnému fungování přeshraniční spolupráce.

Operační program (OP) přeshraniční spolupráce ČR – Slovensko v období 2007–2013 je zaměřen na zlepšení dopravní dostupnosti přeshraničního regionu, ochranu životního prostředí, podporu rozvoje přeshraniční infrastruktury i služeb cestovního ruchu, podporu zlepšování vzdělávacích a sociálních služeb, podporu spolupráce hospodářských subjektů a transferu technologií, podporu přeshraniční spolupráce územních samospráv na obou stranách hranice (Sovinský, 2005). OP ČR - Slovensko

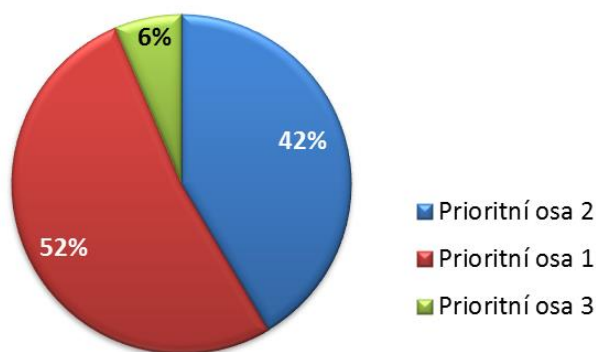
spadá mezi regionální operační programy v cíli Evropská územní spolupráce a je pro něj z Evropského fondu pro regionální rozvoj vyčleněno 92,74 mil. €, které mají být z českých a slovenských národních veřejných zdrojů doplněny o 16,37 mil. €. Pro českou stranu je z fondů EU plánováno 56,55 mil. €, což činí přibližně 0,21 % veškerých prostředků určených z fondů EU pro Českou republiku.

Výsledky

V letech 2007–2013 bylo nejvíce finančních prostředků vyčerpáno v rámci prioritní osy 1 (podpora sociokulturního a hospodářského rozvoje příhraničního regionu a spolupráce), celkem 67,4 % (33 751 985 € z celkového závazku 50 079 676 €). V rámci prioritní osy 2 (rozvoj dostupnosti příhraničního území a životního prostředí) bylo využito 60,77 % (22 543 518 € z celkového závazku 37 096 057 €). Přitom v roce 2013 lze již vidět pozitivní trend v tom smyslu, že v rámci prioritní osy 2 bylo čerpáno procentuálně i číselně větší množství finančních prostředků v porovnání s uživateli preferovanější prioritní osou 1. V oblasti první prioritní osy bylo v letech 2007 - 2013 nejvíce prostředků čerpáno pro opatření 1.5 Rozvoj přeshraniční turistiky, zatímco v oblasti druhé prioritní osy bylo nejvíce prostředků čerpáno pro opatření 2.1 Rozvoj dopravní infrastruktury a dostupnosti pohraničí.

Celková suma oprávněných výdajů z fondu ERDF k 3. únoru 2015 činila 91 669 180 €, tedy zhruba o milion € méně, než je celková alokace pro dobíhající období 2007 – 2013. Neznamená to, že celá tato částka bude čerpána, s čímž se samozřejmě při dalším uzavírání smluv počítalo. Rozložení oprávněných výdajů podle prioritních os znázorňuje následující obrázek. Původní plánovaná alokace pro celé programové období v rámci prioritní osy 1 činí 54 % výdajů ERDF, dosavadní smluvené výdaje u prioritní osy 1 činí 52 % (47 849 392 €) z celkové smluvené částky. U prioritní osy 2 činí původní plánovaná alokace 40 %, přičemž dosavadní smluvené výdaje sahají k 42 % (38 000 379 €). Plánovaná alokace v rámci poslední prioritní osy 3 (technická pomoc) v období 2007 – 2013 dosahuje 6 % celkové částky poskytované z ERDF, stejně tak 6 % dosahují i dosavadní smluvené výdaje. Částka v obou případech přesahuje 5,5 milionů €.

Obr. 1: Rozložení oprávněných výdajů podle prioritních os k 3. 2. 2015

Zdroj: vlastní šetření

V další fázi, v rámci analýzy uzavřených Smluv o poskytnutí finančního příspěvku k 3. únoru 2015 byly hledány odpovědi na otázky, kdo jsou nejčastější příjemci těchto příspěvků a kdo jsou jejich hlavní přeshraniční partneři, a také jaká je četnost těchto uzavřených smluv. Bylo zjištěno, že příjemci (vedoucí partneři) většiny smluv o poskytnutí finančních prostředků z ERDF (u 81 % smluv) se angažovali v OP Přeshraniční spolupráce pouze 1x, maximálně 2x. Další 19 % smluv bylo uzavřeno mezi příjemci, kteří se angažovali v oblasti OP Přeshraniční spolupráce častěji, a uzavřeli smlouvu 3x a vícekrát. Mezi nejčastější příjemci finančních prostředků poskytnutých z fondu ERDF patří Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě s celkem deseti uzavřenými smlouvami, následuje město Skalica se sedmi žádostmi, Žilinská univerzita v Žilině a Regionální rozvojová agentura v Senici s pěti uznanými žádostmi a další příjemci, kterým se podařilo uzavřít 3 až 4 smlouvy.

Z finančního hlediska bylo přislíbeno mezi nejčastějšími úspěšnými žadateli o finanční prostředky nejvíce těchto prostředků z fondu ERDF Žilinskému samosprávnému kraji, celkem 3 762 288 €. Druhá největší částka byla přislíbena městu Skalici, téměř 2,5 mil. €. Přes 2 miliony € byly schváleny i pro potřeby města Uhrovec.

Z hlediska zainteresovanosti hlavních přeshraničních partnerů na Operačním programu lze konstatovat, že oproti příjemcům se uzavírání smluv účastnilo více subjektů, které se zapojily 3x a vícekrát. Celkově 75 % smluv bylo uzavřeno hlavními přeshraničními partnery, kteří úspěšně zažádali o finanční pomoc 1x až 2x. Dalších 25 % smluv bylo uzavřeno subjekty, které uspěly se svými žádostmi o poskytnutí finančních prostředků 3x a vícekrát.

Největší množství smluv se podařilo uzavřít Žilinské univerzitě v Žilině, přičemž ve valné většině případů byla jejím partnerem (vedoucím projektu) Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě. Častým přeshraničním partnerem je také zmíněná Vysoká škola báňská, kdy je naopak jejím partnerem (vedoucím projektu) většinou Žilinská univerzita v Žilině. Z tohoto lze vyvodit, že právě mezi těmito univerzitami jsou v rámci Operačního programu rozvíjeny nejintenzivnější vztahy a spolupráce. Z pohledu poskytnutých financí z fondu ERDF je možno uvést jako neúspěšnějšího hlavního přeshraničního partnera Trenčianský samosprávný kraj, Moravskoslezský kraj, obec Modrou, či uvedenou Žilinskou univerzitu v Žilině. Celkové oprávněné výdaje z ERDF v hodnotě přes 1,5 milionu € byly dále přislíbeny i Trnavskému samosprávnému kraji či Městu Brumov-Bylnice.

V další fázi analýzy smluv byly vyhledávány finančně nejnáročnější projekty, tedy projekty, na které bylo uvolněno největší množství finančních prostředků z fondu ERDF. Nejvyšší finanční částka, přes 5 milionů €, byla určena pro Region Bílé Karpaty, spolu s Trenčianským samosprávným krajem. Projekt se nazývá „Fond mikroprojektů“, tyto prostředky tak byly dále redistribuovány dalším žadatelům.

Další významný projekt, jehož realizace byla ukončena 30. 11. 2012, byl realizován Správou a údržbou silnic Jihomoravského kraje, přičemž jejím hlavním přeshraničním partnerem byl opět Trenčianský samosprávný kraj. Projekty, na něž byla fondem ERFD poskytnuta částka vyšší než 2 miliony €, vedl dále Moravskoslezský kraj, Ministerstvo výstavby a regionálního rozvoje Slovenskej republiky a Žilinský samosprávný kraj. U všech těchto finančně náročných projektů byla realizace ukončena mezi léty 2010–2015. Jde o vysoké náklady především na rekonstrukci cest či na dobudování potřebné dopravní infrastruktury.

V mnoha případech se stává, že během procesu formální kontroly a kontroly oprávněnosti Smluv o poskytnutí finančního příspěvku dojde ke zjištění nedostatků, a v těchto Smlouvách je potřeba upravit některé údaje, aby mohly být realizovány. V rámci analýzy smluv bylo zjištěno, že nejčastěji dochází ke změnám rozpočtu (většinou ke změně v rozložení nákladů u jednotlivých položek, ne v jejich celkové výši), ke změně měřitelných ukazatelů, změně harmonogramu realizace projektu, změně harmonogramu monitorování a předkládání výdajů a ke změně časového rámce realizace.

Ke zkoumaným smlouvám uzavřeným do 3. 2. 2015, tedy k 306 Smlouvám, bylo připojeno celkem 181 dodatků. Tento počet ovšem nemusí být konečný, protože Dodatky jsou zveřejňovány později než samotné Smlouvy. Na druhou stranu také zmíněný počet dodatků neznamená, že bylo třeba doplnit 181 smluv. K jedné smlouvě může být připojeno více dodatků. Bylo tedy zjištěno, že zatím k 127 smlouvám z 306 byly připojeny dodatky signalizující určité změny ve smlouvě. Počet těchto dodatků je u zkoumaného souboru smluv většinou jeden až dva, maximálně však 4. Pouze v jednom případě bylo ke Smlouvě připojeno pět dodatků. Jedná se o projekt s názvem „Přeshraniční spolupráce v regionu Frýdlantsko - Horné Kysuce“ realizovaný městem Frýdlant nad Ostravicí (vedoucí partner) a městem Turzovkou (hlavní přeshraniční partner) s finančním příspěvkem z ERDF ve výši 364 391 €. Poslední informace pro zajímavost je, že pomocí dodatků byla prodloužena doba realizace aktivit u 51 smluv z 306 celkově o 391 měsíců (35 let). Stanovený časový harmonogram projektů se tak často nedodržel.

Podstatou další části, kvalitativního výzkumu, je vyhodnocení výsledků provedeného dotazníkového šetření mezi realizátory Operačního programu přeshraniční spolupráce ČR – Slovensko. Dotazníkové šetření bylo započato doručením 215 elektronických žádostí o vyplnění dotazníku kontaktním osobám uvedeným ve Smlouvách o poskytnutí finančního příspěvku. Výsledky dotazníkového šetření, v rámci kterého vyplnilo dotazník 91 oslovených osob, jsou uvedeny v odstavcích níže.

V rámci první otázky bylo zjišťováno, odkud hlavní přeshraniční partneři, kteří se zúčastnili výzkumu, pocházejí. Nejvíce, 23 %, jich uvedlo, že jejich domovským krajem je kraj Žilinský. Dalšími, nejčastěji zvolenými kraji, byly kraj Zlínský, Jihomoravský a Trnavský. S 16 % následuje, jako domovský kraj, také kraj Trenčinský a s 8 % kraj Moravskoslezský. Lze říci, že větší část těchto hlavních přeshraničních partnerů, celkem 55 % (51 dotazovaných), pochází ze Slovenska. Zbýlých 45 % (40 dotazovaných) pochází z České republiky.

Účelem druhé otázky bylo zjistit, na jakou činnost se nejčastěji realizátoři přeshraniční spolupráce, kteří se účastnili šetření, zaměřují. Více než polovina jich uvedla, že jejich instituce spadá pod oblast veřejné správy. S 20 % následují instituce zaměřené na vzdělávání a s 15 % instituce zaměřené na jiné než v dotazníku uvedené aktivity. Menší zastoupení zde mají instituce orientované na životní prostředí, sport a jiné volnočasové aktivity, cestovní ruch a sociální/zdravotní služby.

Třetí otázka je zaměřena na hodnocení spolupráce s přeshraničními partnery. Celkem 58 respondentů (64 %) bylo se svým přeshraničním partnerem a s jejich vzájemnou spoluprací spokojeno, a vyhodnotilo ji jako bezproblémovou. Menší část, 32 respondentů (35 %) tvrdí, že spolupráce s jejich přeshraničním partnerem probíhala s občasnými problémy a pouze 1 respondent označil tuto spolupráci jako komplikovanou a problematickou.

Další otázka byla zaměřena na budoucnost, konkrétně na možnost pokračování ve spolupráci se současnými zahraničními partnery i v budoucnu. V tomto případě jsou výsledky velice pozitivní, neboť převážná většina realizátorů přeshraniční spolupráce, celých 91 % (83 subjektů), odpověděla, že se svými současnými přeshraničními partnery plánují rozvíjet spolupráci v rámci dalších projektů i v budoucnu. Dalších 5 % dotazovaných navázalo kontakty, jež hodlá prohlubovat, avšak ne v rámci tohoto operačního programu. Pouze 2 % dotazovaných uvedly, že ve spolupráci nehodlají v budoucnu pokračovat. Otázka č. 5 směřovala taktéž k budoucí spolupráci, avšak tentokrát k úvahám o navázání kontaktů s novými přeshraničními partnery. I v tomto případě uvedla většina respondentů, 62 % (56 účastníků výzkumu), že plánuje tyto nové kontakty navázat. Následujících 34 % tázaných tvrdí, že o této možnosti zatím neuvažovalo. Celkem 4 účastníci výzkumu (4 %) nemají vůbec v plánu v budoucnu nové kontakty navazovat.

V rámci další otázky byla hodnocena náročnost realizace projektů po administrativní stránce. Většina realizátorů projektů, celkem 61 % (55 respondentů), ji vyhodnocuje jako středně náročnou. Následujících 36 % (33 respondentů) udává, že realizace projektů pro ně byla po administrativní stránce náročná. Pouze 3 % realizátorů projektů považují tuto oblast přeshraniční spolupráce za nenáročnou.

Závěr

Co se týče počátku čerpání alokovaných zdrojů, bylo započato v roce 2008, tedy 14. 4. 2008, kdy byla vyhlášena první výzva. Nejvíce finančních prostředků (54 %) z předurčené částky 92,74 milionů € bylo poskytnuto na realizaci aktivit spadajících pod prioritní osu 1, zaměřenou na Podporu socio-kulturního a hospodářského rozvoje přeshraničního regionu a spolupráce. Dalších 40 % zmíněných prostředků bylo přiděleno na aktivity prioritní osy 2, zaměřené na Rozvoj dostupnosti přeshraničního území a životního prostředí. Zbýlých 6 % bylo alokováno pro potřeby podpůrné prioritní osy 3, zaměřené na Technickou pomoc. Tato struktura výdajů byla s drobnými odchylkami dodržena.

Při zhodnocení zjištěných dat a při shrnutí hlavních dosažených pokroků realizací OP Přeshraniční spolupráce ČR – SR, je možno konstatovat, že Program je v rámci možností úspěšný a plní svou

funkci, tedy napomáhá k rozvoji a prohlubování vzájemných vztahů zainteresovaných států a k jejich spolupráci. Většího úspěchu bylo při plnění cílů prozatím dosaženo při realizaci prioritní osy 1, konečné výsledky ovšem budou k dispozici až po evaluaci ukončení programového období 2007–2013 v průběhu roku 2016. V současné době je předpoklad, že díky vyšší alokaci finančních prostředků pro potřeby prioritní osy 2, by se subjekty přijímající finanční pomoc mohly zaměřit právě tímto směrem, neboť prostředky poskytované pro potřeby prioritní osy 1 jsou díky svému dřívějšímu čerpání znatelně nižší.

Za pravdu tomuto tvrzení dává Společný technický sekretariát a údaje obsažené ve Výroční zprávě o implementaci za roky 2013 a dále. Je zde uvedeno, že ***dosavadní slovensko-česká přeshraniční spolupráce a implementace programového období 2007-2013 (resp. do konce roku 2015) prokázala, že realizované projekty rozšířily či obnovily dosavadní spolupráci přeshraničních partnerů a program plní základní kritérium přeshraničních projektů, tedy vytvoření, obnovení anebo aktivní spolupráce přeshraničních struktur.*** Cíle programu tak byly zcela naplněny.

Literatura

- [1] HALÁS, M., (2005): *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca: na príklade slovensko-českého pohraničia s dôrazom na jeho slovenskú časť*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-2054-4.
- [2] CHOVANČÍK, M., DOČKAL, V., (2005): *Přeshraniční spolupráce na východních hranicích České republiky: růžový obláček a hrana reality*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. ISBN 80-210-3751-2.
- [3] JEŘÁBEK, M. a kol., (2004). *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia. ISBN 80-200-1051-3.
- [4] JEŘÁBEK, M., (2007). Development of Cross-border Cooperation and Creation of Euroregions in the Slovak Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 15, no. 1, pp. 21-31. ISSN 1210-8812.
- [5] NEVĚDĚL, L., MYNÁŘÍKOVÁ, A., (2015). Hodnocení přeshraniční spolupráce ČR – Rakousko 2007-2013. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 306-313. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-41.
- [6] PROGRAM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE SR – ČR, (2014). *Program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2014 – 2020* [online]. [cit. 2014-08-13]. Dostupné z http://www.sk-cz.eu/sk/uvodna-stranka/2014_2020/.
- [7] PROGRAM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE SR – ČR, (2015a). *Operační program přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013* [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z <http://www.sk-cz.eu/sk/uvodna-stranka/programova-dokumentacia/>.
- [8] PROGRAM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE SR – ČR, (2015b). *Výroční zprávy o implementaci za roky 2007–2013* [online]. [cit. 2015-03-04]. Dostupné z <http://www.sk-cz.eu/sk/uvodna-stranka/materialy-a-dokumenty-materialy-a-dokumenty/vyrocne-spravy/>.
- [9] SOVINSKÝ, J., (2005). *Státní hranice Československa a České republiky*. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-85305-42-9.
- [10] WILAM, P., (2004). *Podpora přeshraniční spolupráce v Evropské unii a v asociovaných zemích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-909-7.
- [11] WOKOUN, R., (2008). *Regionální rozvoj: (východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-699-0.
- [12] ZICH, F., (2008). *Přeshraniční vlivy působící v českém pohraničí*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-092-1.

HODNOTENIE ABSORPČNEJ KAPACITY MIKROREGIÓNU TERMÁL

EVALUATION OF THE ABSORPTION CAPACITY OF THE TERMÁL MICROREGION

HILDA KRAMÁREKOVÁ

DAŠA OREMUSOVÁ

MICHAELA ŽONCOVÁ

ALENA DUBCOVÁ

Katedra geografie a regionálneho rozvoja *Department of Geography and Regional Development*

Fakulta prírodných vied *Faculty of Natural Sciences*

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre *Constantine the Philosopher University in Nitra*

✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia

E-mail: hkramarekova@ukf.sk, doremusova@ukf.sk, michaela.zoncova@ukf.sk, adubcova@ukf.sk

Anotácia

Podľa zákona č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja obciam vyplýva aj povinnosť vypracovávať program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja. Cieľom príspevku je zhodnotiť množstvo získaných finančných prostriedkov v mikroregióne Termál v programovom období 2007 – 2013 i očakávaných finančných prostriedkov pre ďalšie programové obdobie 2014 – 2020. Hodnotenie absorpčnej kapacity mikroregiónu sme realizovali na základe komparatívnej analýzy rôznych informačných zdrojov, štatistických a kartografických metód. Výsledky poskytujú informácie o diverzifikácii získaných i očakávaných finančných prostriedkov na úrovni jednotlivých obcí i celého územia v členení: fondy Európskej únie, štátny rozpočet, rozpočet samosprávneho kraja, rozpočet obce, súkromné zdroje. V oboch programových obdobiach sa pozornosť sústredila a aj sústreďuje najmä na budovanie sociálnej a technickej infraštruktúry.

Kľúčová slova

mikroregión Termál, program hospodárskeho a sociálneho rozvoja, CLLD prístup, projekty, ex-post hodnotenie, ex-ante hodnotenie

Annotation

According to the Act No. 539/2008 Coll. on support of regional development of municipalities, there is also a duty to elaborate the program of economic development and social development. The aim of this paper is to evaluate amount of the gained funds in the Termál Microregion in the programming period 2007 – 2013 and the expected amount of funds for the next programming period 2014 – 2020. Evaluation of absorption capacity of the microregion was realized on the basis of comparative analysis of various information sources using statistical and cartographic methods. The results provide information on diversification of gained and expected funds at the level of municipalities and the whole area as follows: EU funds, state budget, self-governing region budget, municipality budget, private funds. In both programming periods the focus was and also is mainly on building social and technical infrastructure.

Key words

Termál Microregion, program of economic and social development, CLLD approach, projects, ex-post evaluation, ex-ante evaluation

JEL classification: R58

Úvod

Vidiecke územie je priestor, v ktorom existujú veľmi úzke väzby. Vhodným využitím a zapojením miestneho potenciálu možno dosiahnuť nielen naštartovanie ale aj samotný rozvoj územia, podmienkou je však spracovaná koncepcia rozvoja akceptujúca potreby a záujmy miestnych obyvateľov, firiem a podnikateľov, vypracovaná v zmysle zásad trvalo udržateľného rozvoja. Podľa zákona č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja majú obce povinnosť vykonávať stratégie regionálneho rozvoja, vypracovávať programy hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja (PHSR) a koordinovať spoluprácu právnických osôb pri vypracúvaní týchto programov. Zmyslom týchto strednodobých dokumentov má byť zabezpečenie vyváženého hospodárskeho a sociálneho rozvoja v priestore, zabránenie vzniku nových oblastí s nízkou ekonomickou výkonnosťou a životnou úrovňou obyvateľstva a vytvorenie na tento účel zodpovedajúcich účinných nástrojov pomoci (Jarábková, Belajová, 2004, Hasprová, 2007).

Cieľom príspevku je hodnotenie finančných častí PHSR mikroregiónu Termál z aspektu zrealizovaných projektov v predchádzajúcom programovom období 2007 – 2013 (ex-post hodnotenie) ako aj pripravenosti územia pre čerpanie finančných zdrojov v programovom období 2014 – 2020 (ex-ante hodnotenie).

1. Teoreticko-metodická východiská

V oblasti regionálneho rozvoja obcí sa podstatným stáva aktivizácia samotných obcí prostredníctvom jej predstaviteľov, občanov a ďalších subjektov. Regionálny rozvoj obce by mal byť teda organizovaný predovšetkým zvnútra - endogénne a územie by malo byť riešené samostatne ako celok a to integrovane a systémovo. Práve endogénna regionálna politika môže citlivejším nastavením nástrojov a opatrení podpory lepšie odrážať špecifiká regionálnych štruktúr a výraznejšie aktivizovať vnútorné faktory a zdroje regiónu (Matlovič, Matlovičová, 2005).

Administratívna náročnosť, vyššia finančná spoluúčasť nad možnosťami obcí, nevhodné nastavenie grantových schém, veľkostné kritériá projektov a iné vyžadované formality sú pre malé obce často náročnou prekážkou (Bínek, 2005). Preto sa efektívnym a účelným stáva spojenie viacerých obcí do jedného celku v podobe združenia či mikroregiónu. Dôvody, ktoré podmieňujú vznik jednotlivých mikroregiónov, sú rôzne. V minulosti vznikali predovšetkým monotematicky zamerané mikroregióny, ktoré väčšinou po splnení účelu, pre ktorý bol mikroregión vytvorený, nepokračovali v ďalšej spolupráci. Naopak niektoré mikroregióny na základoch spolupráce založenej na jednorazovej úlohe postavili ďalšiu spoluprácu a komplexný rozvoj mikroregiónu (Labounková, 2004). Mikroregióny predstavujú geografické jednotky so spoločnou ekonomickou, sociálno-kultúrnou a v neposlednom rade aj environmentálnou problematikou. Tvoria ich spoločenstvá obcí, ktoré prostredníctvom mikroregiónu vytvárajú základný sociálno-hospodársky a správny celok preberajúci niektoré kompetencie obcí na základe rozhodnutia obecných zastupiteľstiev (Spišiak a kol., 2005). Prostredníctvom spoločne vypracovávaných programov podporujú mikroregióny svoj rozvoj na základe mobilizovania endogénnych a následne i exogénnych faktorov, pričom posilňovanie kvalifikácie a inovačných možností takýchto malých regiónov vychádza z rozvoja ich kultúry, tradícií a identity. Európska komisia ponúka pre programové obdobie 2014 – 2020 nástroje, ktoré umožnia plánovať a rozdeľovať časť finančných prostriedkov „zdola“, na miestnej úrovni. V Programe rozvoja vidieka je to prístup LEADER, pre štrukturálne fondy (Európsky sociálny fond a Európsky fond regionálneho rozvoja) je určený nový nástroj nazvaný „Community-led local development“ (CLLD) – „Komunitou vedený miestny rozvoj“. Oba nástroje dávajú časť finančných prostriedkov do rúk tzv. miestnych akčných skupín (MAS), ktoré ich rozdeľujú na základe miestnej stratégie. Miestni aktéri tak preberajú úlohu riadiaceho orgánu (Grambličková a kol., 2013).

Financovanie regionálneho rozvoja, resp. fiškálnej politiky na rôznych priestorových úrovniach začína byť čoraz viac v centre záujmu. Martin (1999) uvádza, že pre pochopenie regionálneho rozvoja je analýza finančných tokov oblasťou výskumu zásadného významu. Už ale v roku 1998 Christodoulakis, Kalyvitis analyzovali čerpanie finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov v Grécku. Ferry, McMaster (2006) sa zaoberali komparáciou vplyvu štrukturálnych fondov na regionálne správne orgány v Poľsku a Českej republike a poukazovali na to, že táto téma je nedostatočne preskúmaná. Skúsenosti s čerpaním štrukturálnych fondov v Českej republike na príklade vidieckych mikroregiónov uvádzajú Ježek a Ježková (2007). Finančnými zdrojmi ako šancou pre riešenie regionálnych rozdielov na Slovensku ako aj trvalo udržateľný rozvoj sa zaoberala Kľuvánková-Oravská (2004). Na nedostatočnosť čerpania štrukturálnych fondov vo vidieckych oblastiach upozorňuje Buchta (2005). Príkladovou štúdiou regionálnej analýzy verejných kapitálových výdavkov na úrovni krajov a okresov Česka môže byť práca Blažeka a Maceškovej (2010). Problematike priestorových aspektov čerpania štrukturálnych fondov v Nitrianskom samosprávnom kraji sa na úrovni obcí venovala Kramáreková (2010). Charvát (2012) poukazoval na dôležitosť existencie mikroregiónu pri čerpaní financií zo štrukturálnych fondov. Dabrowski (2013) analyzoval úlohu partnerstva v implementácii štrukturálnych fondov v Poľsku. Michálek (2014) analyzoval prerozdelenie finančných zdrojov s dôrazom na marginálne regióny. V súčasnosti sa témou regionálneho rozvoja a jeho možného ovplyvnenia pomocou investičných stimulov a dotácií z Európskej únie (EÚ) zaoberajú napr. Brzáková, Přidalová (2015), resp. Dall'erba, Fang (2015) venujú pozornosť vplyvom štrukturálnych fondov EÚ na rast prijímajúcich regiónov.

Pojem **absorpčná kapacita** vo všeobecnosti označuje schopnosť krajiny alebo organizácie prijímať pomoc a efektívne ju využívať (Europskaunia, 2016), ktorá sa hodnotí dvoma základnými metódami. Ex-post hodnotenie projektov predchádzajúceho programového obdobia 2007 – 2013 podáva informácie už o zrealizovaných projektoch a investíciách v obciach, ex-ante hodnotenie poukazuje na stav projektovej pripravenosti investícií k termínu vypracovania PHSR pre programové obdobie 2014 – 2020 (Metodika vypracovania PHSR, 2016). Zaujímavé informácie poskytuje aj množstvo finančných prostriedkov na obyvateľa, ktoré sme vypočítali ku chronologickému priemeru obyvateľov za roky 2007 – 2013 (Lyócsa, Baumohl, Výrost, 2013).

2. Stručná geografická charakteristika mikroregiónu Termál

Mikroregión Termál je záujmovým združením 13 obcí okresu Nové Zámky - Podhájska, Trávnica, Čechy, Kolta, Bardoňovo, Pozba, Veľké Lovce, Dolný Ohaj, Maňa, Dedinka, Hul, Radava a Vilkas. Rozkladá sa v severovýchodnej časti okresu v okolí obce Podhájska. Na rozlohe 213,09 km² sústreďuje 13 604 obyvateľov (k 31.12.2014).

Územie mikroregiónu leží na Podunajskej pahorkatine, v rámci ktorej zaberajú jeho severozápadnú časť Žitavská a Nitrianska niva a východnú časť Hronská pahorkatina. Špecifickom územia je výskyt geotermálnych vôd s najvýznamnejšou lokalitou v Podhájskej. Silne mineralizované vody (19,6 g.l⁻¹) natriovo-chloridového typu s vysokou tepelnou kapacitou (80 °C) sú tak najteplejšími vodami v okrese Nové Zámky. Chemické a fyzikálne zloženie vody má priaznivé účinky pri liečení pohybového ústrojenstva, dýchacích ciest a kožných ekzémov. Počtom obyvateľov sústreďuje mikroregión necelých 10 % obyvateľstva okresu Nové Zámky. Priemerná hustota obyvateľstva (64 obyv./km²) je v porovnaní s okresnou hodnotou (106 obyv./km²) výrazne nižšia. Z hľadiska štruktúry obyvateľstva podľa produktivity má v mikroregióne najväčšie zastúpenie produktívna veková skupina (69,19 %). Predproduktívna skupina je zastúpená len 11,95 % a poproduktívna skupina 18,87 %, čo poukazuje na regresívny typ populácie regiónu. V dynamike obyvateľstva (k 31. 12. 2014) sledujeme v mikroregióne dlhodobý (Czaková, 2006) celkový úbytok obyvateľstva (-103 obyvateľov, tzn. -7,90 ‰). V zamestnanosti ekonomicky aktívneho obyvateľstva dominuje terciárny sektor. Druhoradé postavenie, napriek vhodným prírodným podmienkam, má poľnohospodárstvo. Mikroregión Termál má v cestovnom ruchu Nitrianskeho kraja špecifické postavenie, ktoré analyzoval tiež Krogmann (2005). Geografickými aspektmi regionálneho rozvoja územia sa zaoberala Oremusová (2009).

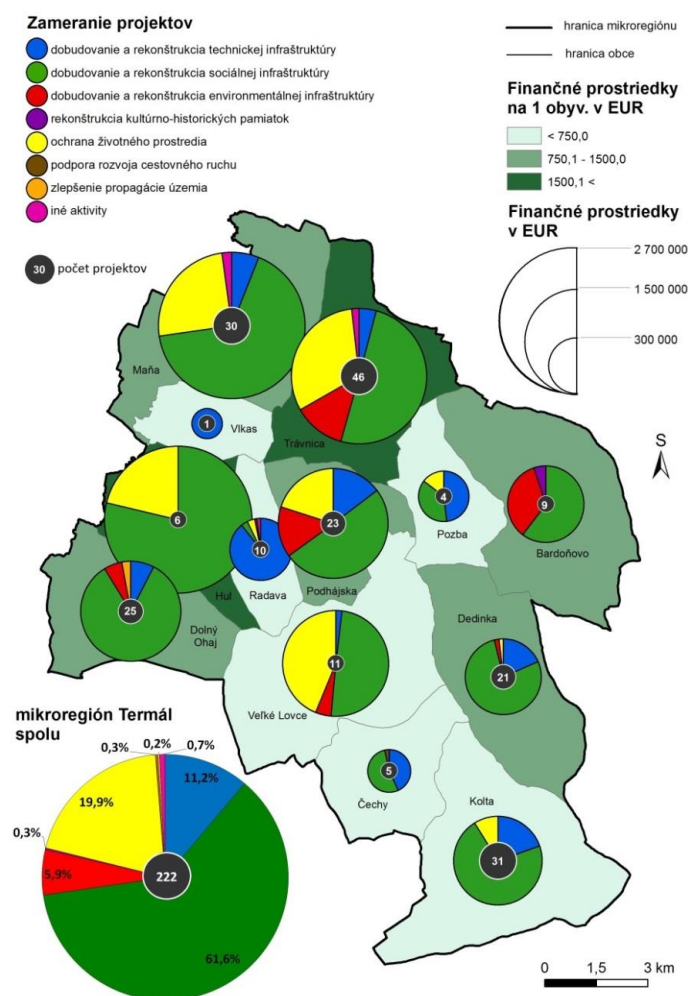
3. Ex-post hodnotenie projektov obcí mikroregiónu Termál v programovom období 2007 – 2013

V programovom období 2007 – 2013 bolo hlavnou víziou mikroregiónu Termál vytvoriť atraktívne, príťažlivé, prívetivé a sociálne zdravé územie, miesto pokojného bývania s požadovaným materiálnym komfortom, možnosťami pre kultúrne vyžitie, s primeranou sociálnou a zdravotníckou starostlivosťou, miesto vytvárajúce dostatok pracovných príležitostí ako aj miesto oddychu a rekreácie zaujímavé nielen pre svojich obyvateľov ale aj pre jeho návštevníkov.

Počas rokov 2007 – 2013 bolo v obciach mikroregiónu Termál zrealizovaných 222 projektov (mapa 1), pričom najviac projektov bolo zaznamenaných v najväčších v obciach ako napr. Dolný Ohaj (46 projektov), Kolta (31) a Maňa (30). Najmenej projektov bolo riešených v najmenších obciach mikroregiónu, v obci Vlkaš (1 projekt), Pozba (4) a Čechy (5).

Z hľadiska zamerania dominovali projekty zamerané na dobudovanie a rekonštrukciu sociálnej infraštruktúry zahŕňajúce napr. rekonštrukciu kultúrnych domov a domov smútku, školských zariadení, výstavbu detských ihrísk a nájomných bytov a pod. Tieto projekty predstavovali 41,9 % zo všetkých projektov (93 projektov) a na ich realizáciu bolo použitých 9 395 663,4 EUR (61,6 % z celkového množstva finančných prostriedkov).

Obr. 1: Čerpanie finančných prostriedkov v mikroregióne Termál v programovom období 2007 – 2013 podľa zamerania projektov

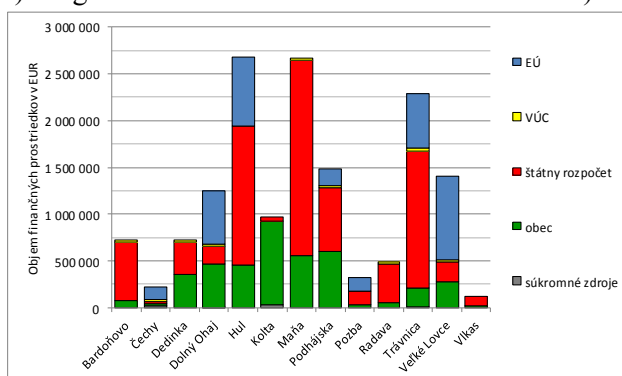
Zdroj: Obecné úrady mikroregiónu Termál (2015), spracované autormi

Druhou najpočetnější skupinou boli projekty zamerané na dobudovanie a rekonštrukciu technickej infraštruktúry, ktoré počtom 68 projektov predstavovali 30,6 % zo všetkých projektov. Reprezentovali ich projekty, ktoré sa sústreďovali na rekonštrukciu a skvalitnenie miestnych komunikácií, rekonštrukciu verejného osvetlenia, vybudovanie kamerových systémov, rekonštrukciu miestnych rozhlasov, dobudovanie autobusových zastávok a pod. Na tieto projekty bolo v mikroregióne vynaložených 1 702 408,2 EUR, tzn. 11,2 % z celkového objemu finančných prostriedkov. Podstatné zastúpenie mali v obciach mikroregiónu aj projekty zamerané na ochranu životného prostredia, ktoré počtom 23 projektov tvorili 10,4 % podiel zo všetkých projektov. Boli zamerané na revitalizáciu centrálnych častí obcí, vybudovanie protipovodňových opatrení či vytvorenie nových parkových priestorov v obciach. Na ich realizáciu bolo použitých 3 030 833 EUR (tzn. 19,9 % z celkového množstva finančných prostriedkov). Na projekty environmentálnej infraštruktúry bolo vynaložených 901 216,5 EUR (5,9 % z celkových finančných prostriedkov) a uskutočnených bolo 10 projektov, ktoré sa sústreďovali prioritne na výstavbu kanalizácií, prípadne na vybudovanie či rekonštrukciu zberných dvorov. Do oblasti podpory rozvoja cestovného ruchu zaraďujeme 14 projektov (6,3 % zo všetkých projektov), ktoré predstavovali finančnú čiastku 48 030,7 EUR (0,3 % zo všetkých využitých finančných prostriedkov). Na rekonštrukciu kultúrno-historických pamiatok bolo investovaných 39 751,1 EUR, čo predstavuje rovnako 0,3 % z celkového objemu finančných prostriedkov. V rámci tejto skupiny projektov boli zrealizované 4 projekty. Menšie finančné objemy predstavovali projekty zamerané na propagáciu územia, na ktoré bolo vynaložených 35 000 EUR (0,2 % z celkových finančných prostriedkov). Poslednou skupinou sú iné aktivity, v rámci ktorých bolo uskutočnených 9 projektov v celkovej sume 111 840 EUR (tzn. 0,7 % z celkových finančných prostriedkov). Množstvo finančných prostriedkov získaných jednotlivými obcami ako aj ich prepočet na 1 obyvateľa vyjadruje mapa 1.

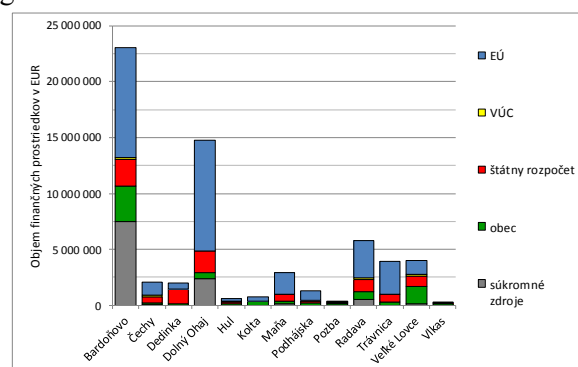
Množstvo finančných prostriedkov získaných obcami z jednotlivých finančných zdrojov dokumentuje graf 1a. Prioritné postavenie mal štátny rozpočet, z ktorého pochádzalo 51,2 % všetkých finančných prostriedkov (7 820 845,9 EUR). Druhým najvýznamnejším zdrojom finančných prostriedkov boli zdroje samotných obcí, ktoré predstavovali 26,5 % zo všetkých finančných prostriedkov (4 043 497,2 EUR). Z európskych fondov pochádzalo 21,7 % finančných prostriedkov (3 308 049,2 EUR). Menšie množstvá finančných prostriedkov (0,3 %) smerovali do obcí z vyššieho územného celku (46 565,6 EUR) najmä prostredníctvom programu LEADER. Rovnako menšie množstvo finančných prostriedkov bolo použité na realizáciu projektov zo súkromných zdrojov v sume 43 071 EUR (0,3 % z celkového množstva financií).

Graf 1: Zdroje finančných prostriedkov na realizáciu projektov v mikroregióne Termál

a) Programové obdobie 2007 – 2013

b) Programové obdobie 2014 – 2020

Zdroj: Obecné úrady mikroregiónu Termál (2015)

4. Ex-ante hodnotenie projektov obcí mikroregiónu Termál v programovom období 2014 – 2020

V programovom období 2014 – 2020 je hlavnou víziou mikroregiónu Termál vytvoriť územie s komplexne vybudovanou infraštruktúrou a kvalitným životným prostredím umožňujúcim rozvoj cestovného ruchu a miestneho podnikania v zmysle zásad udržateľného rozvoja, územie s celoročnou ponukou služieb turistom, podporou tradičného poľnohospodárstva, potravinárstva a inovácií, ktoré v rámci nich zabezpečia dostatok pracovných príležitostí pre miestne obyvateľstvo a vhodné podmienky pre rozvoj malého a stredného podnikania, ktoré v kombinácii s vyváženým sociálnym, kultúrnym a spoločenským rozvojom prispejú k vysokej kvalite života ľudí v mikroregióne.

Pre nasledujúce obdobie je v mikroregióne Termál naplánovaných 147 projektov. Najviac projektov (52) je plánovaných pre oblasť rekonštrukcie a dobudovania technickej infraštruktúry a v rovnakom počte aj pre oblasť dobudovania a rekonštrukcie sociálnej infraštruktúry. Celkový finančný objem pre oblasť technickej infraštruktúry predstavuje 23 736 748 EUR, so zameraním na skvalitnenie miestnych komunikácií, rekonštrukciu verejného osvetlenia, inštalácie kamerových systémov a pod. Pre oblasť sociálnej infraštruktúry je plánovaná celková suma 16 764 496 EUR, z ktorých sa očakáva výstavba nájomných bytov, rekonštrukcia školských a kultúrnych zariadení, dobudovanie športových areálov, a pod. V oblasti ochrany životného prostredia je plánovaných 19 projektov v hodnote 3 933 039 EUR, pričom záujmom sú investície do revitalizácie území, výstavby odvodňovacích kanálov, úpravy verejnej zelene. V obciach mikroregiónu je naplánovaných 13 projektov environmentálnej infraštruktúry vo výške 8 795 680 EUR so zameraním na vybudovanie kanalizácií a zberných dvorov. Do projektov cestovného ruchu je plánovaná investícia 577 000 EUR prostredníctvom 5 projektov v obciach Bardoňovo, Čechy, Pozba a Radava. Obsahovo sa projekty sústreďujú na rekonštrukciu vínnych pivníc, dobudovanie lyžiarskeho vleku, výstavbu vínného domčeka, vybudovanie turistického odpočívadla a dobudovanie cykloturistických chodníkov. Do oblasti rozvoja a rekonštrukcie kultúrno-historických pamiatok je plánovaná investícia 753 836 EUR prostredníctvom 3 projektov v podobe rekonštrukcie kaštieľa, obnovy historického parku a rekonštrukcie kultúrno-technickej pamiatky. Na propagáciu územia je plánovaný 1 projekt v hodnote 3 000 EUR a súvisí s výstavbou obecného múzea. Poslednú skupinu predstavujú iné projekty s celkovými finančnými prostriedkami 36 000 EUR.

Množstvo finančných prostriedkov, ktoré by chceli obce investovať do realizácie projektov v programovom období 2014 – 2020 podľa finančných zdrojov, je vyjadrené v grafe 1b. Pri sledovaní zdroja finančných prostriedkov dominujú v mikroregióne európske fondy, z ktorých by malo pochádzať až 53,7 % všetkých finančných prostriedkov (32 372 851 EUR), na rozdiel od predchádzajúceho programového obdobia, v ktorom dominoval ako zdroj štátny rozpočet. Druhým plánovaným najvýznamnejším zdrojom finančných prostriedkov sú súkromné zdroje, ktoré by mali byť v objeme 10 642 200 EUR (17,6 % zo všetkých plánovaných finančných prostriedkov). Zo štátneho rozpočtu sú očakávané zdroje vo výške 9 811 439 EUR (16,3 %), vlastné zdroje obcí by mali predstavovať 12,1 % (7 296 261 EUR). Z vyššieho územného celku mikroregión Termál očakáva len 204 248 EUR (0,3 %).

Záver

Predpokladom úspešnosti rozvoja vidieka je v súčasnosti využívanie všetkých možných zdrojov financovania vlastných aktivít – interných aj externých. V rokoch 2007 – 2013 najviac finančných prostriedkov bolo preinvestovaných v obciach Hul, Maňa a Trávnica, pre roky 2014 – 2020 majú najvyššie ambície obce Bardoňovo, Dolný Ohaj a Radava. V oboch programových obdobiach sa pozornosť sústredila a aj sústreďuje najmä na budovanie sociálnej a technickej infraštruktúry. Za takmer dvadsať rokov svojej existencie jednotlivé samosprávy v mikroregióne Termál a ich spolupráca s partnermi vytvorili v jeho vidieckom území modernú progresívnu destináciu cestovného ruchu založenú na geotermálnych vodných zdrojoch, ktorá je aj medzinárodne známa.

Literatúra

- [1] BINEK, J., (2005). Problémy venkovských obcí - realita a vnímání. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 23-29. ISBN 80-210-3888-8.
- [2] BLAŽEK, J., MACEŠKOVÁ, M., (2010). Regional Analysis of Public Capital Expenditure: To Which Regions Is Public Capital Expenditure Channelled – to „Rich“ or to „Poor“ Ones? *Regional Studies*, vol. 44, no. 6, pp. 679-696. ISBN 3-631-52211-8.
- [3] BRZÁKOVÁ, K., PŘIDALOVÁ, K., (2015). Investment incentives and European structural funds in the context of northeast regional development. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 122-128. ISBN 978-80-210-7861-1. 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-15.
- [4] BUCHTA, S., (2005). Investments into human resources in rural areas are underestimated (Information about programmed distribution of facilities from EU funds). *Ekonomický časopis*, vol. 53, no. 7, pp. 753-761. ISSN 00133035.
- [5] CZAKOVÁ, G., (2006). Analýza migračného pohybu obyvateľstva Nitrianskeho kraja v rokoch 1996-2005. *Geografická revue*, vol. 2, no. 2, pp. 273-280. ISSN 1336-7072.
- [6] DALL'ERBA, S., FANG, F., (2015). Meta-Analysis of the Impact of European Union Structural Funds on Regional Growth. *Regional studies*. p. 1-12. DOI 10.1080/00343404.2015.1100c285.
- [7] DABROWSKI, M., (2013). Europeanizing Sub-national Governance: Partnership in the Implementation of European Union Structural Funds in Poland. *Regional studies*, vol. 47, no. 8, pp. 1363-1374. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2011.628931.
- [8] EUROPSKA UNIA, (2016). *Absorpčná kapacita* [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: http://www.europskaunia.sk/absorpcna_kapacita.
- [9] FERRY, M., McMASTER, I., (2005). Implementing structural funds in Polish and Czech regions: convergence, variation, empowerment? *Regional & Federal Studies*, vol. 15, no. 1, pp. 19-39. ISSN 1359-7566. DOI 10.1080/13597560500084046.
- [10] GRAMBLIČKOVÁ, M., MELICHÁR, J., MOJŽIŠ, M., PAULINIOVÁ, Z., TÍŽIKOVÁ NEMCOVÁ, R., ZAMKOVSKÝ, J., (2013). *Prístup CLLD a LEADER v programovom období 2014 – 2020*. Bratislava: Priatelia Zeme-CEPA, občianske združenie.
- [11] HASPROVÁ, M., (2007). Rozvojový potenciál mikroregiónov Horného Požitavia. In *Rozvoj vidieka v kontexte integrácie SR do EÚ*. Nitra: SPU v Nitre. pp. 59-65. ISBN 80-8069-808-2.
- [12] CHARVÁT, T., (2012). Vybrané aspekty formovania mikroregionálnych združení (MRZ) na Slovensku. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 606-614. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [13] CHRISTODOULAKIS, M. N., KALYVITIS, C. S., (1998). Achieving convergence within the European Union: The role of structural funds in the case of Greece. *European Planning Studies*, vol. 6, no. 6. pp. 695-707. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654319808720491.
- [14] JARÁBKOVÁ, J., BELAJOVÁ, A., (2004). Metodické prístupy k tvorbe rozvojových programov obcí. In *VII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 43-53. ISBN 80-210-3549-8.
- [15] JEŽEK, J., JEŽKOVÁ, R., (2007). Zkušenosti s čerpáním strukturálních fondů v České republice na příkladu venkovských mikroregionů. In Taliga, F. (eds.) *Podnikanie na poľnohospodárskej pôde vo väzbe na rozvoj vidieka*. Nitra: SPU v Nitre, pp. 96-100. ISBN 978-80-8069-872-0.
- [16] KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T., (2004). Structural funds the challenge for sustainable development and regional disparity in the Slovak Republic. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, vol. 17, no. 1, pp. 61-73. ISSN 1351-1610.
- [17] KRAMÁREKOVÁ, H., (2010). Drawing of structural funds in the Nitra self-governing region during 2004 - 2006: Spatial aspects. *Geografický časopis*, vol. 62, no. 44, pp. 347-373. ISSN 00167193.
- [18] KROGMANN, A., (2005). *Aktuálne možnosti využitia potenciálu územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra: UKF v Nitre. ISBN 80-8050-888-7.
- [19] LABOUNKOVÁ, V., (2004). Monitoring mikroregionů a rozvojových dokumentů mikroregionů. In *VII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 113-118. ISBN 80-210-3549-8.
- [20] LYÓCSA, Š., BAUMOHL, E., VÝROST, T., (2013). *Kvantitatívne metódy v ekonómii I*. Košice: ELFA. ISBN 978-80-8086-209-1.
- [21] MARTIN, R., (1999). *The Regional Dimension in European Public Policy: Convergence or Divergence?* New York: Palgrave Publishers. ISBN 978-0333746714.
- [22] MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., (2005). Vývoj regionálnych disparít na Slovensku a problém regionálneho rozvoja Prešovského kraja. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Presoviensis, Folia geographica*. vol. 43, no. 8, pp. 66-88. ISBN 1336-6149.

- [23] MICHÁLEK, A., (2014). Disparities in allocation and drawing of funds with the stress on marginal regions of Slovakia. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 3, pp. 269-286. ISSN 00167193.
- [24] Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, (2016). *Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=93059>.
- [25] Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, (2016). *Metodika na vypracovanie programu hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce/obcí/VÚC*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=163665>.
- [26] OREMUSOVÁ, D., (2009). *Geografické aspekty regionálneho rozvoja mikroregiónu Termál*. Nitra: UKF v Nitre. ISBN 978-80-8094-559-6.
- [27] SPIŠIAK, P., KUSEDOVÁ, D., PAVLIČKOVÁ, K., HALÁS, M., KOLÉNY, M., ZUBRICZKÝ, G., ŠVOŇAVEC, M., HURBÁNEK, P., PALÚCH, T., LABUDA, M., (2005). *Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989*. Bratislava: Geografika. ISBN 80-969338-4-1.

THE FINANCIAL ENGINEERING INSTRUMENTS ANALYSIS AS SUPPORT OF COHESION AND INNOVATION POLICY OF THE EUROPEAN UNION

ANALÝZA NÁSTROJŮ FINANČNÍHO INŽENÝRSTVÍ NA PODPORU KOHEZNÍ A INOVAČNÍ POLITIKY EVROPSKÉ UNIE

JAROSLAV JÁNSKÝ

PETR JIŘÍČEK

*Katedra ekonomických studií Department of economic studies
Vysoká škola polytechnická Jihlava College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Czech Republic
E-mail: jansky@vspj.czz, jiricek@vspj.czz*

Annotation

The paper focuses on the analysis of so called financial engineering instruments created to support the implementation of the European Union Cohesion Policy goals in the 2007 – 13 programming period and the Lisbon Strategy goals to support innovation and competitiveness policy. These initiatives created by the European Commission in cooperation with European financial institutions participated in financing urban agglomeration development and in support of small and medium sized entrepreneurs and microenterprises in cohesion regions. The objective of the presented paper will be the analysis of financial engineering instruments which in the 2007-2013 period supplemented the standard instruments of the European Union Cohesion Policy in order to increase its efficiency. Individual initiatives will be methodologically analysed in the order as they formed historically and under several factors, which include institutional and legal basis of the initiative, orientation and subjects of support, the form of help and financial products used, and their organisational provision. The analysis aims at individual financial initiatives including a brief evaluation of the amount of support provided from these initiatives within the European Union Cohesion Policy.

Key words

cohesion policy, financial engineering instruments, urban development projects

Anotace

Príspevek sa zameruje na analýzu tzv. nástrojů finančního inženýrství, vytvořených na podporu realizace cílů kohezní politiky Evropské unie v programovacím období 2007-13 a cílů Lisabonské strategie na podporu politiky inovací a konkurenceschopnosti. Tyto iniciativy, vytvořené Evropskou komisí ve spolupráci s evropskými finančními institucemi, se podílely na financování rozvoje městských aglomerací a podpoře malých a středních podnikatelů a mikropodniků v regionech soudržnosti. Cílem předkládaného příspěvku bude analýza nástrojů finančního inženýrství, jež v období 2007-2013 doplňovaly standardní nástroje kohezní politiky Evropské unie za účelem zvýšení její efektivity. Metodologicky budou analyzovány jednotlivé iniciativy tak, jak historicky vznikaly a to na základě několika hledisek, jimiž jsou institucionálně-právní základ iniciativy, orientace a subjekty podpory, forma pomoci, používané finanční produkty a jejich organizační zabezpečení. Analýza se zaměřuje na jednotlivé finanční iniciativy včetně stručného zhodnocení výše pomoci, poskytnutých z těchto iniciativ v rámci kohezní politiky Evropské unie.

Klíčová slova

kohezní politika, nástroje finančního inženýrství, urbánní rozvojové projekty

JEL classification: F36

Introduction

At its summit in Lisbon in March 2000, the European Union set a strategic objective for entering the following millennium – by 2010, to become the most dynamic and the most competitive world economy based on knowledge economy and innovation support, able to achieve sustainable economic growth while providing higher employment for its citizens. This objective reflected especially into the European Union policies (including Cohesion Policy) in the period of 2000-2006 and namely in the following EU programming period of 2007-2013. In that period, besides financing Cohesion Policy from traditional instruments – structural funds and Cohesion Fund – specific financial instruments were set. These so called financial engineering instruments were supposed to help make using the above mentioned traditional instruments of Cohesion Policy more efficient and orientate them by means of financial products that had not been used in public sector before towards meeting the objectives of the Lisbon Strategy. After a partial failure of the Lisbon Strategy, the subsequently adopted Europe 2020 Strategy presented a wide range of integrated reforms that were to implement especially in reaction to the financial and economic crisis in 2008/2009 in the follow-up period by 2020 (European Commission, 2010). Hence the European Union supported several key initiatives that, by using the sources of both public and private capital, would increase the efficiency of Cohesion Policy, based on investment, growth, jobs in member countries and their regions in the 2007-13 programming period, and the synergy with the effect of the EU innovation policy, based on the SME segment and microenterprise support. A better project implementation was necessary, especially at regional level. Especially those regions are successful that are able to submit meaningful projects and have experience with administration related to European funds (Svatošová, Boháčková, 2012). Among initiatives of the European Commission, there were the newly created financial Engineering instruments designed in cooperation of the European Commission, the European Investment Bank, the European Bank for Reconstruction, and other international financial institutions for the area of financial innovations. These instruments had already been used within the European Union innovation and science and technology policy supporting competitiveness and innovation in the SME sector within the Multi-Annual Programme (2001-2005) and were to be used on a wider scale now to support the Cohesion Policy objectives (Granieri, Renda, 2012). Within the EU Cohesion Policy the cooperation of public and commercial subjects was expected to have multiplication effects because of:

- a wider selection of expert financial consultancy provided by specialized institutions of the European Investment Bank, the European Investment Fund, and other international financial institutions for structural support applicants,
- ensuring new credit sources for entrepreneurial subjects (especially for the SME segment and newly also for microenterprises) while developing regions in the EU,
- better implementation of project objectives of structural support applicants through combined sources of public grants and commercial loans (leverage effect) including sources of revolving character.

1. Objectives and methods

The objective of the presented paper will be the analysis of financial engineering instruments which in the 2007-2013 period supplemented the standard instruments of the European Union Cohesion Policy in order to increase its efficiency. These were the initiatives JASPERS (Joint Assistance in Supporting Projects in European Regions), JEREMIE (Joint European Resources for Micro-to-Medium Enterprises), JESSICA (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas) and since 2009 the JASMINE initiative (Joint Action to Support Micro-finance Institutions in Europe). Individual initiatives will be methodologically analysed in the order as they formed historically. Besides the basic historical view, for each initiative the paper will analyse:

- institutional and legal basis of the initiative
- orientation and subjects of support
- the form of help and financial instruments (products) used
- organisational provision.

Part of the analysis will also be created by aggregate data on provided forms of financial support for the entire segment of financial engineering instruments in relation to the European Union Cohesion Policy (deposits into basic capital, granted loans, guarantees) stated in the last available statistics of the EU on 31 December 2014.

2. Results

2.1 The JASPERS financial engineering instrument in the EU Cohesion Policy programming period of 2007-13

The JASPERS initiative represents a partnership between the European Commission (Directorate General for Regional Policy), the European Investment Bank (EIB), the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and Kreditanstalt für Wiederaufbau (*European Commission*, 2014). The rise of the JASPERS initiative is linked to the objective to present the EU member countries that entered after 2004 with technical support in drawing structural help. Following with the EU Cohesion Policy rules, structural help in these countries was aimed at underdeveloped regions with GDP under 75% of the EU-25 average measured by the GDP per inhabitant indicator. The help was directed to regional and local authorities and institutions preparing projects with the aim to increase the selection of suitable projects, to improve their quality and the pace of processing. That was expected to lead towards improving the absorption ability of member states and regions and contribute to increasing convergence level. The technical support was funded from the financial sources of the Commission and provided from the pre-investment stage of project cycle up to the final decision on structural help provision, eventually up to the initiation of construction phase. The assistance financed directly by the JASPERS instrument in the form of subsidy was carried out by experts in the field of technical, economic and financial analysis, especially from the human resources sources of partners of the European Commission – namely the EIB. The assistance had the following forms

- project preparation including cost-benefit analysis, environmental evaluation and planning project cycle procedures
- judging project documentation including the feasibility study and drawing an application for financial support
- consultancy as for the compliance with the EU laws, namely in the area of environment, and public procurement.

The key fields for the JASPERS initiative was expert help in the areas of Trans-European Transport Networks (TENs), in other areas of the transport sector such as railway, boat, and sea transport, development of combined transport systems, management of road, air and ecological public transport. In the area of environmental projects the JASPERS initiative was aimed at projects in the field of energetic efficiency and in the field of investments into renewable sources of energy. The assistance was used for large projects supported by the EU funds in the amount larger than €50 million for transport and energy infrastructure and larger than €25 million in care of environmental projects. Specific steps were taken in smaller member countries of the EU (e.g. Malta). Organizationally the JASPERS initiative was managed from the EIB seat in Luxemburg and three so called regional centres were created for assistance – Warsaw, Vienna, and Bucharest.

2.2 The JESSICA financial engineering instrument in the EU Cohesion Policy programming period of EU 2007-13

The JESSICA initiative represents the partnership of the European Commission, the European Investment Bank (EIB) and the Council of Europe Development Bank (CEB). Its aim was to support a sustainable rate of investment, growth and employment of places in urban areas of the EU (*European Commission*, 2014). The development of urban agglomerations as so called poles of development and tools of convergence was based, besides the Lisbon Strategy conclusions, on the report of the European parliament from August 2005 called “Urban dimension in the context of expansion”, which

called the European Commission to strengthen the activities related to urban agglomerations and areas (Baldwin, Wyplosz, 2012). At the November 2015 conference with the participation of the European Union authorities, representatives of regions and financial institutions on the topic of “Financing the Growth and Cohesion in the Extended EU”, a method of partnership of those institutions with commercial subjects was proposed and foundations of the JESSICA initiatives were laid. The JESSICA initiative provided the managing authorities of programmes financed from the EU Cohesion Policy for the purposes of urban development support with the possibility to use expert consultancy and to enable better accessibility to commercial credits. The aim is to support the realization of urban development projects which are eligible under a given Operational Programme, bring socio-economic benefits and, owing to their revenue-generating character, cannot or are not desirable to be funded through grants. The initiative supported urban agglomeration sustainable development in the areas of (European Commission, 2014):

- urban infrastructure – including transport, water/ wastewater, energy
- cultural heritage and sights – for the purposes of tourism and further sustainable usage
- new usage of former industrial premises – including redevelopment and decontamination
- creating new commercial floor areas for MSP, IT branch and/or research and development
- university premises – medical, biotechnological and further specialized facilities
- improving energy efficiency

The basic strategic principle of using financial sources of the JESSICA initiative was that eligible EU member countries invest part of finance allocated to them by the EU structural funds so that they could help repeated use of funds and thus speed up investment into the urban areas of Europe. The sum of the JESSICA loan and of a possible grant to the same project should, preferably, not exceed 75% of the eligible investment costs. The help had two forms:

- from the European Regional Development Fund (ERDF) subsidies were allocated to Urban Development Funds (UDF), which invest them into the partnership of public and private sectors (PPP projects) or other projects included in the integrated plan of sustainable urban development. This investment can have the form of deposits into equity, credits, or commercial credits guarantees;
- managing authorities were entitled to decide to allocate finance from the Urban Development Funds (UDF) by using specific holding funds which were founded for the purpose of investing into several urban development funds.

Sustainability element was presented both in the quality of development projects and in their funding method (resources provided for investment into a project are subsequently repaid back into the fund). As for the orientation and financing the supported projects in the context of the NUTS 2 South-East Region (Czech Republic), e.g. Haláček states that the projects must meet the following criteria (Haláček, 2010):

1. The project must be part of the Integrated Urban Development Plans of Brno;
2. The character of project holder must comply with ROP South-East requirements;
3. The project must ensure financial return;
4. The project must have a socio-economic benefit;
5. The project must not start before loan application is filled.

In case of resources from ROP NUTS 2 South-East they would be allocated for development of urbanization centres (cities with more than 50 thousand inhabitants). The existence of further contributors to the fund is not limited in any way – these can be state administration entities, banks and also other legal entities or natural persons. Alongside the Regional Council South-East, the Urban Development Funds must be contributed to by another public entity which will provide a minimum of 7.5% of the total resources released to the fund from the ROP. The study of Haláček elaborates two implementation options and foresees capital participation of the Statutory City of Brno or another entity which disposes of public resources in the South Moravia Regions part of NUTS 2 South-East. The remaining 92.5% of resources released from ROP for the UDF come from the ERDF (85%) and the state budget (7.5%) through Regional Council South-East.

2.3 The JEREMIE financial engineering instrument in the EU Cohesion Policy programming period of 2007-13

The JEREMIE Initiative represented an activity of the European Commission coordinated together with the EIB and the European Investment Fund (EIF). The Lisbon Strategy stated the effort to raise the accessibility of capital for new entrepreneurial activity development as a significant source of increasing competitiveness and employment in the EU countries. The sense of the newly created initiative was therefore to promote the access to finance for the development of microenterprises and the SME segment in the EU regions. The JEREMIE Initiative was officially launched by the European Commission, EIB and EIF in Brussels in October 2005 (*European Commission, 2014*). The first stage of the JEREMIE initiative activity consisted in analysing the supply of commercial financial products in the EU member countries and in determining the needs of the target segment of the future support. That activity was carried out from 2006 to 2007 within an agreement between the European Commission and the EIF, coordinated with national authorities and financial institutions. The second stage of activity consisted in direct support of activities within the EU Cohesion Policy in the period of 2007 – 2013. The financial aid from the JEREMIE initiative had two forms. Firstly, from the European Regional Development Fund (ERDF) contributions were directly allocated to investment providers into companies – to credit funds, guarantee funds and venture capital funds. These investments had the form of extension of company equity, loans or guarantees for provided commercial loans. Revenues from investments were reinvested in capital of supported providers. Public finance was repeatedly reused and sustainability of public finance usage was strengthened by this revolving way. The second form of the support was allocation from the sources of the JEREMIE initiative into a special holding fund created on the national level. The role of the holding fund was organising calls to all interested commercial and public financial intermediaries, which included development capital funds, seed funds, funds for start-up and spin-off companies, guarantee funds, funds oriented at transfer of technologies, and microloan providers. Based on its expertise, the holding fund in close cooperation with managing authorities of operational programmes programming structure evaluated the projects under the supervision of the EIF and selected a suitable commercial intermediary of financial capital and subsequently allocated the grant. Financial support from the grant consisted similarly to the first form of support in providing investments in the equity of the supported companies, microloans or guarantees for commercial loans including technical aid. Selected financial intermediaries were responsible for providing obtained finance for microenterprises and SME segment under acceptable competitive conditions. The rules of providing the support were agreed on in contracts between the managing authorities of the relevant operational programme and the holding fund. The supported subjects could also obtain an additional loan from the EIB credit line under certain conditions. The subject of the support of the JEREMIE initiative was, in accordance with the Lisbon Strategy objectives, to:

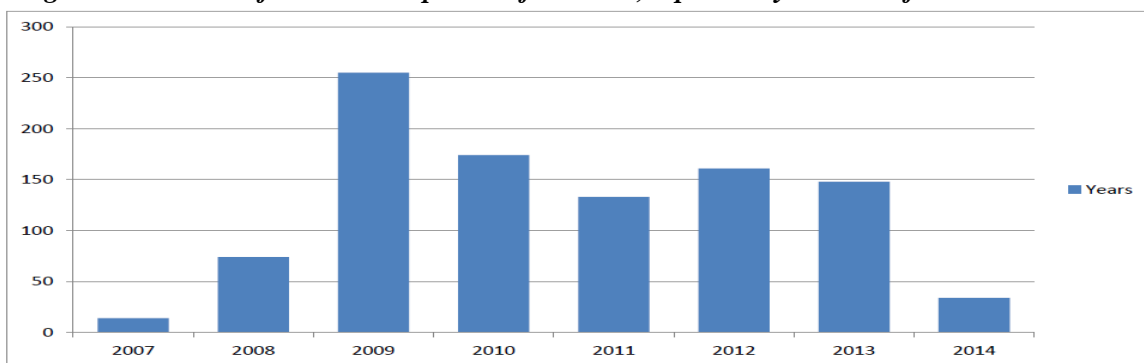
- build new enterprises or expand existing enterprises;
- provide companies (especially SME) with access to investment capital in order to modernize and diversify their activities, to create new products, and provide market access extension;
- provide trade oriented research and development, transfer of technologies, innovation and enterprise;
- provide technological modernization of production structures in order to contribute to achieving the objectives of low-carbon economy;
- provide productive investments creating and protecting sustainable jobs.

The so called JEREMIE Networking Platform was created by the DG Regio, European Commission to provide organisational arrangements for implementing the JEREMIE initiative. It was launched on 12 March 2009 during a meeting with Managing Authorities of the Operational Programmes of the Structural Fund, financial institutions and other stakeholders (*European Commission, 2014*).

2.4 The JASMINE financial engineering instrument in the EU Cohesion Policy programming period of 2007-13

The JASMINE Initiative is a partnership of the European Commission, the European Investment Bank and the European Investment Fund. This action in the field of microcredit was developed within JEREMIE based on "A European initiative for the development of micro-credit in support of growth and employment" on 17 November 2007 (European Commission, 2014). The reason for establishing the initiative was strengthening the capacity and sustainability of financial intermediaries – microcredit providers for small and medium enterprises and microenterprises. The first stage of the initiative consisted in provision of technical aid for fifteen selected nonbank microcredit providers which were chosen through the call of the European Investment Fund in 2009 and whose number was later extended. While carrying out the JASMINE initiative the key role was played by the European Investment Fund (EIF) which provided nonbank financial intermediaries with technical aid. That was co-financed from the sources of the European Commission. The source of microloans was the European Investment Bank and within the JASMINE initiative it was also possible to provide microloan providers with direct capital participation.

Figure 1: Number of FEIs in the period of 2007-13, reported by the end of 2014

Source: our own adaptation from European Commission, 2015

Table 1: Amounts (in mil. €) from Cohesion Policy (programming period 2007-13) paid to the FEIs and invested in final recipients at the end of 2014 in EU countries

N°	MS	OP contributions paid to FEIs		OP contributions paid to final recipients	
		amount	% of commitment	amount	% of payment
1	AT	26.79	100%	13.25	49%
2	BE	395.66	100%	287.80	73%
3	BG	388.37	100%	228.21	59%
4	CY	20.00	100%	12.65	63%
5	CZ	278.47	100%	222.59	80%
6	DE	1,554.12	95%	1,265.38	81%
7	DK	50.55	68%	40.26	80%
8	EE	200.00	100%	190.91	95%
9	EL	1,589.00	89%	695.09	44%
10	ES	1,233.75	100%	329.94	27%
11	FI	75.26	100%	51.07	68%
12	FR	418.68	91%	309.93	74%
13	HU	896.59	98%	750.62	84%
14	IT	4,460.39	98%	1,427.00	32%
15	LT	443.74	87%	331.03	75%
16	LV	215.80	100%	144.83	67%
17	MT	12.00	100%	9.71	81%
18	NL	67.18	90%	31.55	47%
19	PL	1,190.38	100%	1,103.85	93%
20	PT	476.68	56%	385.50	81%

N°	MS	OP contributions paid to FEIs		OP contributions paid to final recipients	
		amount	% of commitment	amount	% of payment
21	RO	150.00	100%	117.63	78%
22	SE	156.80	97%	121.33	77%
23	SI	123.50	100%	111.74	90%
24	SK	111.53	100%	23.01	21%
25	UK	1,483.14	91%	983.05	66%
Total		16,018.38	94%	9,189.63	57%

Source: our own adaptation from European Commission, 2015

Conclusion

The objectives set in the Lisbon Strategy from 2000 implied the rise of new financial instruments. In the context of the attitude of the European Union authorities after the financial and economic crisis in 2008/2009 towards using new financial engineering instruments it was determined that national sources and guarantees for the provided products would not be part of these initiatives. The reason was in accordance with the new Cohesion Policy concept in relation to public finance recovery (see Fiscal Compact) not to burden the public finance system and not to deepen public debt. New financial instruments were used, known from the commercial – deposits into company equity, revolving type microloans, guarantees or holding funds. The JASPERS financial instrument was originally intended as a form of technical help for the new member countries of the EU that entered in 2004 in order to help them in drawing from structural funds. As shown in the table above, this initiative started to be used by old member countries as well. The JESSICA financial instrument was founded within the logic of economic geography and on the basis of theoretical principles of regional economic development that agglomeration forces promote the spatial concentration of economic activity for the whole region. The JEREMIE financial instrument represented a source of capital for commercial financial intermediaries, in the area of microloans for the SME segment it was strengthened by the JASMINE financial instrument. As the EU statistics on 31 December 2014 prove, in the period of 2007-13 the total of 952 projects in the amount of €16.018 mil. were supported from FEIs in the EU regions covered by the cohesion aid.

Literature

- [1] BALDWIN, R., WYPLOSZ, CH., (2012). *The Economics of European Integration*. Maidenhead: McGraw Hill Education. ISBN 13 9780077131722.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *JESSICA: Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jessica/](http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jessica/).
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *JASPERS: Joint Assistance to Support Projects in European Regions*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jaspers/](http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jaspers/).
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *JEREMIE: Joint European Resources for Micro to medium Enterprises*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jeremie/](http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jeremie/).
- [5] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *JASMINE: Joint Action to Support Micro-finance Institutions in Europe*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jessica/](http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/special-support-instruments/jessica/).
- [6] EUROPEAN COMMISSION, (2015). *Summary of data on the progress made in financing and implementing financial engineering instruments reported by the managing authorities in accordance with Article 67(2)(j) of Council Regulation (EC) No 1083/2006*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/summary_data_fei_2014.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/summary_data_fei_2014.pdf).
- [7] GRANIERI, M., RENDA, A., (2012). *Innovation Law and Policy in the European Union*. Milano: Springer Verlag Italia. ISBN 978-88-470-1916-4.

- [8] HALÁMEK, P., (2010). Implementing JESSICA in the South-East. Cohesion Region, Czech Republic. Evaluation Study. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z www: http://www.jihovychod.cz/download/viktor/JESSICA_Evaluation_study_cz.pdf.
- [9] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ I., (2012). Metodologické přístupy k hodnocení regionálních disparit. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 11-18. ISBN 978–80–210–5875–0.

This research was supported by the College of Polytechnics, Jihlava, Czech Republic, under Grant No. 1200/04/168”Mapování inovačního potenciálu regionu”.

IMPLEMENTACE KONCEPTU REGIONÁLNÍHO MANAGEMENTU VE SVOBODNÉM STÁTĚ BAVORSKO

IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF REGIONAL MANAGEMENT IN THE FREE STATE OF BAVARIA

LUKÁŠ KAŇKA

Katedra geografie *Department of Geography*
Fakulta ekonomická *Faculty of Economics*
Západočeská univerzita v Plzni *University of West Bohemia in Pilsen*
✉ *Tylova 18, 306 14 Plzeň, Czech Republic*
E-mail: kankal@kge.zcu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá konceptem regionálního managementu jakožto rozvojového konceptu, který je chápán jako nástroj pro zefektivnění strategického regionálního plánování a spolupráce regionálních aktérů. Tento koncept se zrodil v německy hovořících zemích v 90. letech 20. století a cílem tohoto příspěvku je představit implementaci tohoto konceptu ve Svobodném státě Bavorsko. Poznatky vychází nejen ze studia české a zejména zahraniční literatury, ale rovněž i z expertních rozhovorů se zástupci regionálních aktérů ve Svobodném státě Bavorsko. Autor tohoto příspěvku se domnívá, že poznatky o tomto konceptu a praktické zkušenosti s jeho implementací lze vhodně využít i v regionálním plánování a regionální politice v podmínkách České republiky. Na základě provedené analýzy implementace tohoto konceptu lze konstatovat, že neexistuje všeobecně platný model regionálního managementu, který by normativně stanovil jeho cíle, stěžejní oblasti rozvoje, prostorovou působnost, způsob financování či organizační uspořádání. Regionální manažeři ve Svobodném státě Bavorsko často zaujímají postoj, že naopak každý region by si měl vytvořit vlastní model regionálního managementu tak, aby co nejlépe vyhovoval potřebám daného regionu.

Klíčová slova

regionální management, regionální iniciativy, Svobodný stát Bavorsko

Annotation

The paper deals with the concept of regional management as a development concept, which is seen as an instrument for streamlining the strategic regional planning and cooperation of regional actors. This concept was born in the German-speaking countries in the 90s of the 20th century and the aim of this paper is to present the implementation of this concept in the Free State of Bavaria. The findings are not only based on the study of Czech and particularly of foreign literature, but also on interviews with representatives of regional actors in the Free State of Bavaria. The author of this article believes that the findings about this concept and the practical experience with its implementation can be suitably used also in regional planning and regional policy in the Czech Republic. Based on the analysis of the implementation of this concept can be stated that there is no universally valid model of regional management, which would normatively set its objectives, key fields of development, spatial scope, ways of funding or organizational structure. Regional managers in the Free State of Bavaria often take the position that each region should make his own model of regional management, which should mostly correspond with the needs of the region.

Key words

regional management, regional initiatives, Free State of Bavaria

JEL classification: R58

Úvod do konceptu regionálního managementu

Stát a jeho příslušná ministerstva byly v minulosti tradičními regionálně politickými aktéry, jež udávaly směr v rámci rozvoje svých regionů. S ohledem na aplikování manažerských přístupů do veřejné správy a její decentralizaci převzaly od počátku 90. let 20. století samotné regiony nejen v České republice, ale i v Evropě, některé kompetence v oblasti regionálního plánování i regionální politiky (Ježek, Kaňka, 2015). V současné době vzniká velké množství strategických dokumentů, které obsahují velké množství stanovených cílů, které jsou jen těžko splnitelné. Strategické dokumenty jsou připravovány v mnohých případech velmi účelově, aby pokryly co největší spektrum aktivit, na něž by bylo možné čerpat prostředky různých fondů (Slach, Ježek, 2015). Tím však mohou být potlačeny aktuální potřeby obce, města či regionu, neboť jsou realizována opatření, na která jsou získány prostředky, ale ne ta opatření, která by jednotlivé obce nebo města nutně potřebovaly.

V současné době probíhá celosvětová diskuse o strategickém plánování v kontextu rozvoje obcí, měst a regionů. Tento pojem je rozdílně interpretován a hodnocen v rámci zemí Evropské unie, proto k němu existuje velké množství přístupů a modelů (Ježek, 2013). Obecně lze však říci, že v rámci EU jsou regiony považovány za adekvátní rovinu, na které by mělo docházet k řešení regionálních problémů. I na základě výše nastíněných okolností byl především v německy hovořících zemích vyvinut tzv. koncept regionálního managementu, který představuje poměrně nový nástroj regionální politiky a regionálního plánování, který není zcela jednoznačně teoreticky definován. Vzhledem k rozmanitosti a komplexitě regionálního managementu nebyla doposud nalezena obecně platná definice. Existuje poměrně velké množství jednotlivých definic (např. Troeger-Weiß (1998), Maier a Obermaier (2000), Sedlacek (2003), Ježek (2006) a další), ze kterých lze odvodit následující charakteristiky konceptu regionálního managementu (Schlangen, 2010):

- regionální management je regionálně-politický neformální a flexibilní nástroj pro samostatné řízení a organizaci regionálních rozvojových procesů,
- regionální management je realizován formou regionální instituce, která je vybavena managementem a organizačními strukturami,
- regionální management slouží k nastartování, motivaci, propojování a koordinaci endogenních potenciálů zejména relevantních regionálních aktérů,
- regionální management je aktivní, projektově založený, rozvojový koncept zaměřující se na realizaci a prosazování,
- regionální management napomáhá udržitelnému rozvoji regionu.

1. Cíl a metodika práce

Cílem tohoto příspěvku je představit praktickou implementaci konceptu regionálního managementu v podmínkách Svobodného státu Bavorsko, neboť autor tohoto příspěvku se domnívá, že poznatky o tomto konceptu a praktické zkušenosti s jeho implementací lze vhodně využít i v regionálním plánování a regionální politice v podmínkách České republiky. Je nutné vzít v úvahu, že tento koncept, který se zrodil právě v německy hovořících zemích v 90. letech 20. století, byl vyvinut v různých rámcových podmínkách jednotlivých států a není jej možné automaticky převzít do rámcových podmínek České republiky. Avšak v souvislosti se stávajícími diskusemi o vhodných formách územní spolupráce a jejich činnosti mohou být tyto praktické zahraniční zkušenosti inspirací při hledání řešení.

Příspěvek vychází nejen ze studia české a zejména zahraniční literatury, ale rovněž i z expertních rozhovorů se zástupci regionálních aktérů ve Svobodném státě Bavorsko (např. Regierung von Oberfranken, Metropolregion Nürnberg, Europaregion Donau-Moldau a další), které byly provedeny v roce 2015. Na základě dostupných informací ze zdrojů jednotlivých bavorských ministerstev, regionálních vlád a jednotlivých iniciativ regionálního managementu byla provedena analýza 51 iniciativ regionálního managementu.

2. Regionální management a jeho implementace ve Svobodném státě Bavorsko

Regionální management v podmínkách Svobodného státu Bavorsko upřednostňuje mezioborový a odborně přesahující přístup, přičemž systematicky pracuje na myšlence propojování a zaměřuje se na interakci mezi hospodářstvím a vědou a dalšími možnými aktéry v regionu. Zejména mají být zapojeni příslušní zainteresovaní aktéři z hospodářské, politické a veřejné sféry. Regionální management, který vychází z regionálních rozvojových koncepcí a je realizován tzv. regionálními manažery přímo v regionech, je tvořen realizací projektů a vytvářením sítí. Prostřednictvím těchto sítí a díky propojení regionálních aktérů dochází k růstu místní ekonomiky a ke zvyšování sebevědomí jednotlivých dílčích regionů. Mezi úkoly regionálního managementu ve Svobodném státě Bavorsko patří zejména (Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat, 2015):

- vypracování a realizace definovaných regionálních projektů,
- budování, péče a vedení kontaktní sítě ke stávajícím místním iniciativám a mezi podniky, vysokými školami, komorami, svazy, poskytovateli služeb a investory apod.,
- podpora aktivního transferu know-how, znalostí a myšlenek,
- evidence aktuálně realizovaných aktivit v regionu – především odsouhlasení s regionální dotační politikou,
- předkládání regionálních projektů do dotačních programů na evropské, národní a krajské úrovni,
- realizace a participace na akcích ke stěžejním tématům v regionu,
- zapojení do výměny informací mezi 19 bavorskými klastry.

Regionální management je založen na principu dobrovolnosti, což znamená, že iniciativa musí vzejít vždy z daného regionu (princip "bottom-up"). Tímto si tak každý region určuje své stěžejní oblasti rozvoje a témata, se kterými je nutné se intenzivně zabývat (např. inovace, zaměstnanost, demografický vývoj, vzdělávání, cestovní ruch, energie a další). Právě regionální aktéři se podílejí na vytváření regionálních koncepcí rozvoje a na jejich následném prosazování a realizaci. Aby však byl koncept regionálního managementu úspěšný a jeho opatření byla akceptována, je nezbytnou podmínkou, aby regionální aktéři byli od samotného počátku zapojeni do společných diskusí o cílech a úkolech daného regionálního managementu. Ze stávajících zkušeností lze usoudit, že regionální management je účinný a je úspěšně realizován především tehdy, pokud je upřednostňován a dlouhodobě podporován zemským radou (Landrat) nebo jiným významným politickým zástupcem v daném regionu.

3. Regionální manažer

Regionální manažer představuje koordinační místo v regionu, jehož posláním je propojovat regionální aktéry a zapojovat všechny partnery pro vytváření sítí v rámci rozvojového procesu regionálního managementu, aniž by omezoval samostatnost a kompetence jednotlivých aktérů. Regionální manažer by měla být zpravidla osoba s všeobecným přehledem napříč více obory. Na základě rozhovorů s bavorskými experty lze konstatovat, že pro úspěšnou realizaci regionálního managementu je nutné, aby byl regionální manažer komunikativní, pragmatický, motivovaný a musí být stále dobře informovaný. Zapotřebí je, aby vytvářel roli moderátora při doprovázení regionálních procesů a aby odsouhlasoval tyto činnosti s regionálními politickými zástupci jakožto nositeli rozhodování.

Mimo vytváření sítí, koordinace regionálních aktérů a doprovázení projektů (od přípravné fáze projektu, přes předložení projektu až po jeho realizaci) se k nejdůležitějším rolím regionálního managementu, resp. regionálního manažera počítá organizace a vedení různých pracovních skupin. Velký důraz je kladen rovněž na dlouhotrvající a účinnou práci s veřejností. Požadavky a stěžejní témata regionálního managementu jsou různorodé a zaměřují se prioritně na specifické potřeby a změny daného regionu. Role regionálního manažera pak spočívá zejména v tom, aby dokázal tyto potřeby identifikovat a adekvátně jim za pomoci regionálních aktérů čelit.

4. Základní informace o regionálním managementu

V únoru 2015 fungovalo ve Svobodném státě Bavorsko celkem 51 regionálních managementů. Z toho 34 regionálních managementů bylo podporováno z dotačních prostředků Bavorského státního ministerstva financí, zemského rozvoje a vlasti, celkem 17 regionálním managementům již podpora ze strany ministerstva vypršela¹. V tabulce 1 jsou uvedeny počty regionálních managementů v jednotlivých vládních krajích Svobodného státu Bavorsko. Z hlediska územní působnosti pak lze konstatovat, že působení bavorských regionálních managementů je relativně vyvážené.

Tab. 1: Počty regionální managementů (RM) ve Svobodném státě Bavorsko v roce 2015 (n = 51)

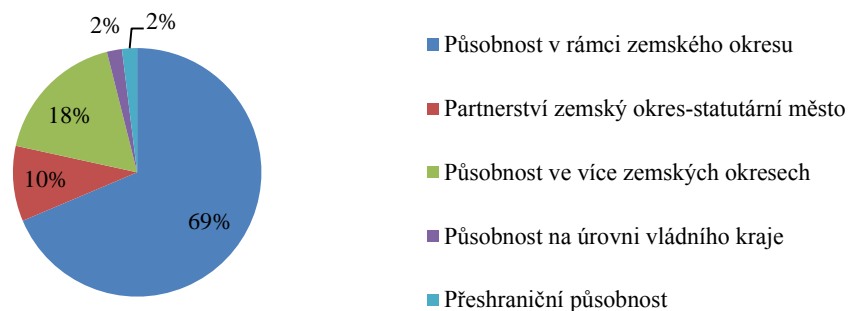
	RM (realizační fáze)	RM (podpora vypršela)	RM celkem
Horní Franky	2	7	9
Dolní Franky	4	2	6
Střední Franky	6	2	8
Horní Falc	5	1	6
Švábsko	3	0	3
Dolní Bavorsko	8	2	10
Horní Bavorsko	6	3	9
Celkem	34	17	51

Zdroj: vlastní zpracování podle Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat (2015)

Působnost jednotlivých regionálních managementů nezohledňuje vždy administrativně-správní členění zkoumané spolkové země. Celkem 16 regionálních managementů působí mimo hranice zemských okresů, ve kterých mají své sídlo (viz obr. 1). Přibližně jedna pětina (18 %) regionálních managementů se zasazuje o podporu regionálního rozvoje mezi dvěma a více zemskými okresy a pět regionálních managementů realizuje své aktivity v rámci partnerství zemského okresu se statutárním městem. Působnost převážné většiny těchto iniciativ (69 %) se shoduje s administrativním členěním Svobodného státu Bavorsko, v tomto případě jsou myšleny zemské okresy (NUTS 3²). Obecně je tato oblast působnosti regionálního managementu považována za velmi výhodnou, neboť v tomto případě jsou regionální manažeři zpravidla zaměstnanci příslušného zemského úřadu (Landratsamt) a jsou tak blízko k informacím a k politickým zástupcům, kteří hrají významnou roli při rozhodování o směřování daného regionu a podporovaných nástrojích regionálního rozvoje.

¹ Pro účely tohoto příspěvku byly předmětem zkoumání regionální managementy jak v realizační fázi, tak i ty, jimž vypršela podpora z dotačních prostředků Svobodného státu Bavorsko.

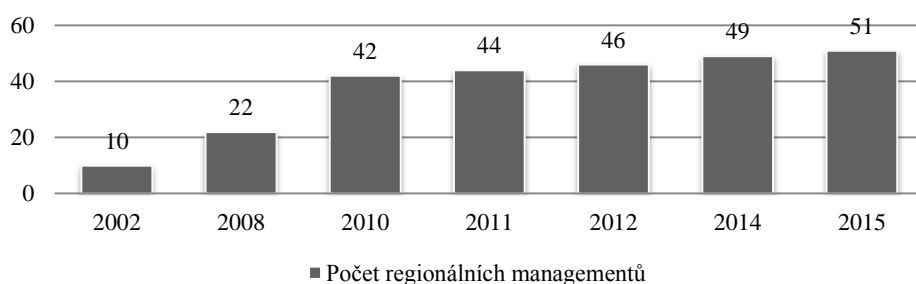
² Zemské okresy (Landkreise) ve Svobodném státě Bavorsko jsou podle Nomenklatury územních statistických jednotek považovány za regiony NUTS 3.

Obr. 1: Územní působnost regionálních managementů ve Svobodném státě Bavorsko (n = 51)

Zdroj: vlastní zpracování podle Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie (2010) a Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat (2014, 2015)

Podle názorů regionálních manažerů není stěžejním faktorem úspěšnosti velikost zájmového území či počet zasažených obyvatel, nýbrž správné definování problému / výzvy / potenciálu a angažovanost všech zainteresovaných aktérů při jeho řešení.

Při pohledu na vývoj počtu regionálních managementů v čase (viz obr. 2) lze zpozorovat, že po zkušenostech s pilotními projekty regionálního managementu, které byly realizovány od 90. let 20. století, došlo k výraznému nárůstu počtu regionálních managementů již v prvním programovém období 2006–2008 (mezi lety 2002–2008 bylo založeno 12 regionálních managementů).

Obr. 2: Vývoj počtu regionálních managementů ve Svobodném státě Bavorsko v období 2002–2015

Zdroj: vlastní zpracování podle Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie (2010) a Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat (2014, 2015)

V roce 2015 fungovalo ve Svobodném státě Bavorsku již 51 regionálních managementů, což představuje přibližně pětinašobný nárůst oproti roku 2002. Od roku 2010 lze hovořit o poměrně mírném nárůstu počtu regionálních managementů, což může být zapříčiněno tím, že iniciativy regionálních managementů již pokrývají 78 % rozlohy Svobodného státu Bavorsko a 85 % těchto iniciativ pokrývá svými aktivitami venkovský prostor.

5. Regionální koncepce rozvoje

Základem pro zřízení regionálního managementu je vypracování regionální koncepce rozvoje příslušným regionem. V tzv. koncepční fázi má být vyhotovena strategie rozvoje pro daný region. Ve smyslu principu "bottom-up" jsou prostřednictvím participace občanů, zástupců hospodářství, vědy a dalších síťových organizací vyvíjeny a diskutovány myšlenky pro projekty, aktivity a opatření v různých oblastech. Pro většinu regionálních managementů představuje tato koncepce zároveň centrální pracovní podklad. Základní prvky koncepce rozvoje jsou následující:

- stručná analýza výchozí situace (analýza SWOT),
- stanovení rámcového cíle a stěžejních oblastí rozvoje,
- jmenování vhodných organizačních a personálních struktur regionálního managementu,

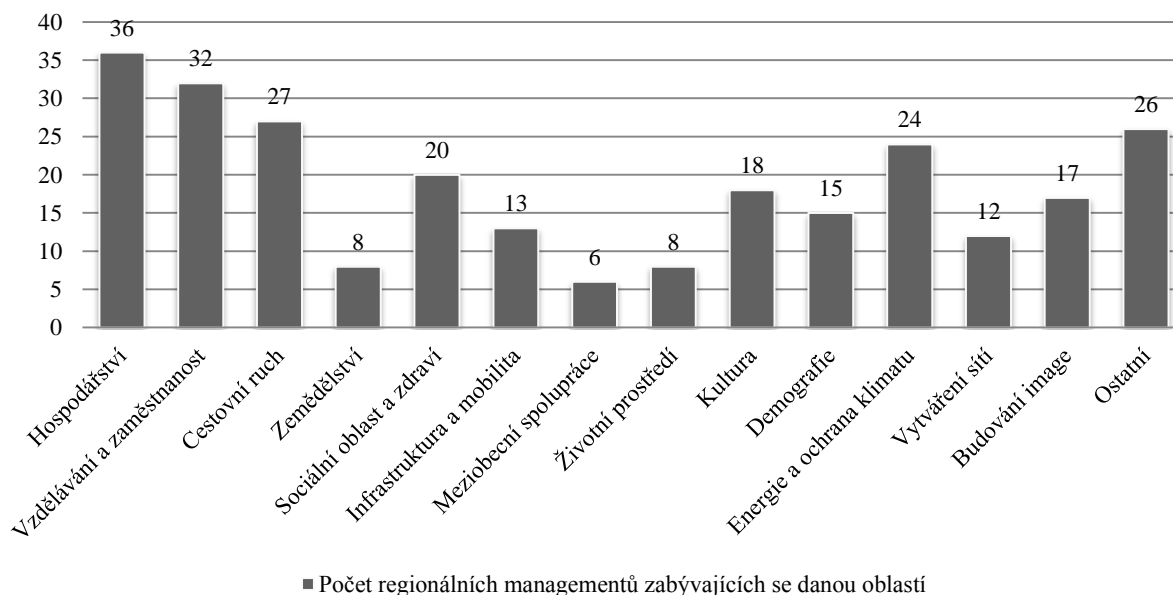
- detailní návrhy projektů (včetně rozpočtu a finančního plánu),
- jmenování partnerů pro propojování, resp. vytváření sítí, např. průmysl, podnikání, řemesla, správní orgány, vyšší odborné školy, vysoké školy, svazy, místní iniciativy, společenství LEADER nebo AGENDA, zájmové svazy či komory.

Regionální koncepce rozvoje je základem pro to, aby mohla následně pokračovat realizační fáze regionálního managementu, ve které jsou realizovány definované projekty a opatření. U projektů, které mají být realizovány, jsou zpravidla stanoveny indikátory pro hodnocení úspěšnosti jejich realizace. Regionální koncepce rozvoje slouží jako zároveň jako argumentační podklad u potenciálních nositelů projektů a rozhodovacích struktur.

6. Stěžejní oblasti rozvoje

Při pohledu na obrázek 3 je zřejmé, že regionální managementy se při své práci zaměřují zejména na témata týkající se hospodářství daného regionu (tímto tématem se zabývá 36 regionálních managementů), pracovního trhu, vzdělávání a zaměstnanosti (32). K dalším stěžejním rozvojovým oblastem lze dále zařadit cestovní ruch, energii a ochranu klimatu, sociální oblast a zdraví a kulturu. Tyto oblasti rozvoje (včetně prvních dvou jmenovaných) si zvolilo celkem 60 % všech regionálních managementů, avšak prioritní řešení jednotlivých oblastí je regionálně rozdílné. To znamená, že každý regionální management si stanovuje prioritní témata, kterými se hodlá intenzivně zabývat. Při plnění definovaných opatření stanovených v plánu realizace v dané regionální rozvojové koncepci může však docházet k odchýlkám při realizaci skutečných projektů oproti plánu, a to např. z důvodu, že nejsou k dispozici finanční prostředky na realizaci nebo neexistuje v dané době vhodný partner pro realizaci projektu. V poslední době se mnoho regionálních managementů zaměřuje také na budování image, síťování (které by mělo být primárním úkolem těchto organizací) a v neposlední řadě na eliminaci nepříznivého demografického vývoje. V menší míře jsou pak v realizační fázi řešena témata meziobecní spolupráce, životního prostředí a zemědělství.

Obr. 3: Stěžejní oblasti rozvoje regionálních managementů ve Svobodném státě Bavorsko (n = 51)

Zdroj: vlastní zpracování podle Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie (2010) a Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat (2014, 2015)

Analýza regionálních koncepcí rozvoje jednotlivých regionálních managementů a výročních zpráv Bavorského státního ministerstva hospodářství a médií, energie a technologie zcela jasně dokazuje, že prostřednictvím zapojení mnoha partnerů z hospodářské a sociální sféry existuje široká škála

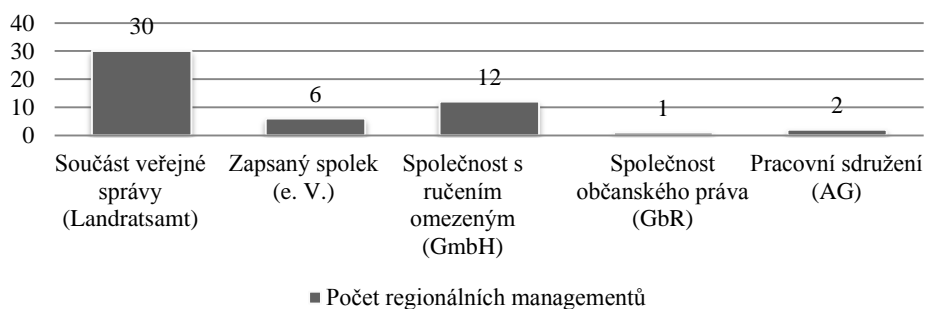
zpracovávaných oblastí rozvoje. V jednotlivých konceptech se rovněž objevuje mnoho různých konkrétních projektových návrhů, které mají být v rámci definovaných oblastí realizovány. U některých konceptů se však stává, že projektové návrhy nezohledňují finanční možnosti a dobu realizace, a proto se pak stávají pouze jakýmsi zásobníkem projektových návrhů do budoucna. Následná realizace projektů s nižší prioritou namísto projektů s vysokou důležitostí pak může docházet k obavám u zapojených partnerů a ztrátě jejich nadšení pro vzájemnou spolupráci.

7. Organizační struktura a finanční podpora

Regionální management je organizován jednak jako součást stávajících struktur, např. umístění na zemském úřadě (Landratsamt), nebo rovněž i jako soukromoprávní forma, např. spolek nebo společnost s ručením omezeným. Regionální management je v jednotlivých regionech pokryt prostřednictvím komunálních aliancí, iniciativ na úrovni zemských okresů nebo větších dílčích celků na úrovni vládních krajů. Za účelem rozhodování o strategickém zaměření daného regionálního managementu je zřízena řídicí skupina. Dále jsou etablována pracovní grémia, která se zasazují o realizaci definovaných projektů. I přes to, že si jednotlivé regiony mohou zvolit jakoukoliv organizační formu při zřizování regionálního managementu, nejčastěji (59 % případů) se rozhodují pro implementaci do organizační struktury příslušného zemského úřadu (Landratsamt). Druhou nejvíce využívanou formou organizace (24 %) je společnost s ručením omezeným (GmbH) a přibližně jedna desetina (12 %) regionálních managementů je organizována jako zapsaný spolek (e. V.). Další formy jako je např. společnost občanského práva (GbR) či pracovní sdružení (AG) tvoří spíše výjimku (viz obr. 4).

Z expertních rozhovorů provedených ve Svobodném státě Bavorsko jasně vyplynulo, že umístění regionálního managementu na zemském úřadě se v průběhu let osvědčilo jako nejlepší možná varianta. Realizace aktivit regionálního managementu je pak snazší i z pohledu získávání informací, partnerů a vytváření sítí, protože regionální manažer se může zúčastňovat různých pracovních skupin a grémií koordinovaných zemským úřadem. Tímto způsobem tak může regionální manažer působit na stěžejní aktéry z regionu, kteří přenášejí myšlenky a návrhy regionálního managementu do svých dílčích regionů resp. organizací. V těchto grémiích zasedají zejména zástupci obcí a měst, hospodářských a řemeslných komor, podniků, vzdělávacích institucí, organizací cestovního ruchu a další.

Obr. 4: Organizační formy regionálních managementů ve Svobodném státě Bavorsko (n = 51)

Zdroj: vlastní zpracování podle Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie (2010) a Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat (2014, 2015)

V současné době probíhá od 01.01.2015 do 31.12.2018 další fáze podpory, jejímž gestorem je Bavorské státní ministerstvo financí, zemského rozvoje a vlasti (Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat). Podle Směrnice na podporu regionálního managementu (Az.: 52 - L 9198 - 1/3) z 09.12.2014 činí maximální doba pro podporu jednoho regionálního managementu tři roky, přičemž celková dotace nesmí činit více než 100.000 eur ročně, tzn., že během tříletého období mohou regionální managementy vyčerpat maximální podporu ve výši 300.000 eur. Podle bavorského státního ministra Södera (Bayerische Staatsregierung, 2014) bude v rámci tohoto období poskytnuto z rozpočtu Svobodného státu Bavorsko na financování regionálních

managementů až 7 milionů eur ročně (za předpokladu, že všechny iniciativy zcela vyčerpají poskytnuté prostředky). Toto rapidní navýšení z původních 1,5 milionů eur na podporu regionálních managementů za rok tak jednoznačně dokazuje, že iniciativy regionálního managementu si ve Svobodném státě Bavorsko zcela jistě našly své místo na poli regionálního rozvoje. Pro srovnání lze poznamenat, že od roku 2007, kdy začala soustavná podpora iniciativ regionálního managementu, bylo poskytnuto celkem 18,5 milionů eur.

Závěr

Na základě výše uvedené analýzy implementace konceptu regionálního managementu v podmínkách Svobodného státu Bavorsko lze konstatovat, že neexistuje všeobecně platný model regionálního managementu, který by normativně stanovil jeho cíle, stěžejní oblasti rozvoje, prostorovou působnost, způsob financování či organizační uspořádání. Regionální manažeři ve Svobodném státě Bavorsko často zaujímají postoj, že naopak každý region by si měl vytvořit vlastní model regionálního managementu tak, aby co nejvíce vyhovoval potřebám daného regionu. Při implementaci regionálního managementu je však nejdůležitější zapojení širokého spektra regionálních aktérů, kteří jsou již od počátku zapojeni do diskuse o cílech a úkolech regionálního managementu a aktivně se podílí na prosazování regionální koncepce rozvoje (např. realizováním společně stanovených projektových záměrů). Koncept regionálního managementu je založen na principu "bottom-up", což znamená, že iniciativa musí vzejít vždy ze samotného regionu. Tento princip je založen na tom, že jsou to právě regionální aktéři, kteří by měli rozhodovat o dalším směřování jejich regionu.

Literatura

- [1] BAYERISCHES STAATSMINISTERIUM DER FINANZEN, FÜR LANDESENTWICKLUNG UND HEIMAT, (2014). *Chancen erkennen – Heimat gestalten – Regionalmanagement in Bayern*. [online]. [cit. 2015-12-22]. Dostupné z: https://www.regierung.unterfranken.bayern.de/assets/3/6/brosch%3%BCre_chancen_erkenen_-_heimat_gestalten_2014.pdf.
- [2] BAYERISCHES STAATSMINISTERIUM DER FINANZEN, FÜR LANDESENTWICKLUNG UND HEIMAT, (2015). *Landesentwicklung Bayern – Regionalmanagement*. [online]. [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://www.landesentwicklung-bayern.de/instrumente/regionalmanagement/>.
- [3] BAYERISCHES STAATSMINISTERIUM FÜR WIRTSCHAFT, INFRASTRUKTUR, VERKEHR UND TECHNOLOGIE, (2010). *Regionalmanagement Bayern – Im Netzwerk zum Erfolg*. [online]. [cit. 2015-12-22]. Dostupné z: https://www.regierung.unterfranken.bayern.de/assets/3/6/regionalmanagement_-_im_netzwerk_zum_erfolg.pdf.
- [4] BAYERISCHE STAATSREGIERUNG, (2014). Söder: mehr Geld für Regionalmanagement - Höhere Fördersätze bis zu 90 %. [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z: <http://www.bayern.de/soeder-mehr-geld-fuer-regionalmanagement-hoehere-foerdersaetze-bis-zu-90-servicestelle-bayern-regional/>.
- [5] BAYERN.RECHT, (2014). Bayerisches Programm zur Umsetzung von Projekten durch Regionalmanagement in Zukunftsthemen der Landesentwicklung (Förderrichtlinie Regionalmanagement – FÖRReg). [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z: <https://www.verkuendung-bayern.de/fmbl/jahrgang:2015/heftnummer:1/seite:37>.
- [6] JEŽEK, J., (2006). *Budoucnost regionálních rozvojových agentur v České republice*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. ISBN 80-7043-518-6.
- [7] JEŽEK, J., (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372–376. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [8] JEŽEK, J., (2015). Meziobecní spolupráce v Německu, Rakousku a Švýcarsku – organizační pohled. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 463–469. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-62.
- [9] JEŽEK, J., KAŇKA, L., (2015). Regionální rozvoj: od regionálního plánování k regionálnímu managementu. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, vol. 2015, no. 4, pp. 89-103. ISSN 1805-3246.
- [10] MAIER, J., OBERMAIER, F., (2000). *Regionalmanagement in der Praxis: Erfahrungen aus Deutschland und Europa – Chancen für Bayern*. München: Bayerisches Staatministerium für Landesentwicklung und Umweltfragen.

- [11] SCHLANGEN, K., (2010). *Regionalmanagement – Ein Governance-Konzept zur Steuerung regionaler Akteure*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. ISBN 978-3-8300-481-2.
- [12] SEDLACEK, P., (2003). Regionalmanagement – ein Konzept zwischen Region und Organisation. In Schenkstoff, H. (ed.) *Regionalmanagement in der Praxis: Beispiele aus Sachsen, Sachsen-Anhalt und Thüringen*. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, s. 1–10. ISBN 3-88838-698-5.
- [13] SLACH, O., JEŽEK, J., (2015). The State of the Art of Planning in Europe - Czechia. *disP – The Planning Review*, vol. 51, no. 1, pp. 28–29. ISSN 0251-3625. DOI 10.1080/02513625.2015.1038050.
- [14] TROEGER-WEISS, G., (1998). *Regionalmanagement: Ein neues Instrument der Landes- und Regionalplanung*. Schriften zur Raumordnung und Landesplanung – svazek 2. Augsburg: Universität Augsburg. ISBN 3-9806388-0-4.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu TA ČR č. TD020323 "Strategické plánování obcí, měst a regionů: výzvy, problémy, možnosti řešení".

IMPLEMENTÁCIA ROZVOJOVÝCH STRATÉGIÍ TRNAVSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA – PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA

THE IMPLEMENTATION OF DEVELOPMENT STRATEGIES IN TRNAVA SELF-GOVERNING REGION - CASE STUDY

EVA BALÁŽOVÁ

MAROŠ VALACH

Katedra verejnej správy *Department of Public Administration*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja *Faculty of European Studies and Regional*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre *Slovak university of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia*
E-mail: eva.balazova@uniag.sk, maros.valach@uniag.sk

Anotácia

Strategické dokumenty sú jedným z nástrojov rozvoja regiónov, sú považované za nástroj umožňujúci plánovanie. Úrad Trnavského samosprávneho kraja od svojho vzniku pripravoval množstvo strategických dokumentov s cieľom dosiahnuť rozvoj Trnavského kraja v rôznych oblastiach. Cieľom príspevku, ktorý má formu prípadovej štúdie, je zhodnotiť procesy implementácie prijatých rozvojových stratégií Trnavským samosprávnym krajom a ich napĺňanie (účinnosť), posúdiť ich relevantnosť, odhadnúť naplnenie očakávaných dopadov a ich udržateľnosť. Kvalitatívne hodnotenie implementácie vybraných stratégií bolo založené na štúdiu dokumentov, rozhovoroch s kľúčovými respondentmi a expertnom posúdení. Hodnotenie sa opieralo o dostupné dokumenty Trnavského samosprávneho kraja. Pri implementácii stratégií považujeme za najväčšiu bariéru nedostatočnú previazanosť strategických dokumentov s programovými rozpočtami, ktoré sú príliš všeobecné a nedajú sa v nich identifikovať konkrétne aktivity zo stratégií.

Kľúčové slová

rozvoj, stratégia, implementácia

Annotation

Strategic documents are important instruments of regional development, they are considered as a tool enabling planning. Since its establishment the Office of Trnava self-governing region prepared a number of strategic documents in order to achieve the development of Trnava region in various areas. The aim of the paper, which has the form of a case study, is to evaluate the implementation processes and fulfillment of adopted development strategies in Trnava self-governing region, as well as to assess their relevance and estimate their expected impacts and sustainability. Qualitative assessment of the strategy implementation was based on the study of documents, interviews with key respondents and expert judgment. The evaluation was based on available documents from Trnava self-governing region. In the strategy implementation we consider, as the biggest barrier, the lack of links between the strategic documents and the program budgets, which are too general and do not allow identification of specific activities within the strategy.

Key words

development, strategy, implementation

JEL classification: *O21, O22, R58*

Úvod

Podľa Gecíkovej a Rusňákovej (2015) jednou z príčin narastajúceho záujmu o problematiku regionálneho rozvoja a jeho dôsledky je možné zaradiť aktívny a neustále sa zvyšujúci záujem samotných obcí o určenie stratégie rozvoja a nastavenie svojich rozvojových dokumentov ako jednej z podmienok čerpania prostriedkov z rozvojových fondov.

Existuje mnoho definícií a chápaní pojmu stratégia. Jedna z prvých definícií pochádza od A. Chandlera z roku 1962, ktorý hovorí, že stratégia znamená stanoviť si základné dlhodobé ciele, ktoré chce podnik svojou činnosťou dosiahnuť, určiť si spôsoby dosiahnutia týchto vytýčených cieľov a správne rozmiestniť všetky dostupné zdroje potrebné na dosiahnutie týchto cieľov (Nickols, 2016).

Stratégia predstavuje vytvorenie jedinečnej a cennej pozície, ktorá zahŕňa rôzne druhy aktivít (Kalkan - Bozkurt, 2013). Donnelly, Gibson a Ivancevich (1997) uvádzajú, že stratégia je spôsob, ako dosiahnuť stanovené ciele a formulované poslanie organizácie. Podľa Ježeka (2013) strategické plánovanie v kontexte rozvoja miest a obcí je dnes celosvetovo široko diskutovanou témou. Samotný pojem je pritom mnohoznačne interpretovaný a rozporuplne hodnotený.

Strategické plánovanie je dnes súčasťou všetkých súkromných a verejných činností, ako na úrovni neziskových organizácií, komerčných podnikov, národných a nadnárodných korporácií, tak aj na úrovni miest a obcí. Strategické plánovanie je systémom na sebe nadväzujúcich krokov a jednotlivé plány sa vždy prispôbujú vnútornému i vonkajšiemu prostrediu daného objektu (Šilhánková – Schrom, 2015). Strategickým plánovaním v oblasti verejného riadenia sa rozumie zámerná systémovo orientovaná projekčná činnosť. Táto projekčná činnosť vychádza z analýzy existujúceho stavu, vymedzenia dlhodobých cieľov (ako budúceho očakávaného stavu), definovania disponibilných zdrojov a z vymedzenia všetkých relevantných rámcových podmienok potrebných k úspešnej realizácii stanovených cieľov (Ochrana, 2010).

Sakál a Podskľan (2004) uvádzajú, že charakteristickými prvkami v strategickom plánovaní samospráv sú:

- primárna orientácia na občanov podporená tvorbou stratégií, vyhľadávaním nových príležitostí a odhaľovaním hrozieb,
- monitorovanie a posudzovanie konkurencie spolu s hodnotením vlastných silných a slabých stránok,
- prognóza vývoja hrozieb a príležitostí vonkajšieho prostredia,
- prednosť strategických cieľov v hierarchii organizačných cieľov.

Podľa Papulu a Papulovej (2012) zmyslom implementácie je priviesť stratégiu do vnútra celého podniku ako celku, nielen k manažérom jednotlivých oblastí a úrovní, ale aj k dôležitým strategickým partnerom a zamestnancom. Implementácia by mala zaistiť, že všetci zamestnanci na každej úrovni riadenia budú vedieť a chápať, čo od nich stratégia požaduje. Na základe toho potom môžu stratégiu na svojich pozíciách podporiť a realizovať ju účinnými metódami a technikami.

Tvorba stratégie je dôležitou súčasťou strategického manažmentu, ale nie hlavnou. Mať dobrú stratégiu ešte neznamená, že ju dokážeme správne uviesť do života, zrealizovať ju a pomocou nej dosiahnuť ciele (Sirén, Kohtamäki, 2016).

Hlavným predpokladom úspešného zrealizovania stratégie je efektívna komunikácia medzi vrcholovým vedením a ostatnými riadiacimi stupňami. Dôkladné oboznámenie všetkých zamestnancov organizácie so stratégiou a jej pochopenie je zárukou úspechu a konania zamestnancov v súlade so smerovaním a víziou. Ak je zamestnancom predložený návrh na správanie a rozhodovanie, budú svoje pracovné úsilie viesť správnym smerom a nebudú sa rozptyľovať a plytvať svojou pracovnou kapacitou (Antošová, 2007).

1. Cieľ a metodika

Cieľom príspevku, ktorý má formu prípadovej štúdie, je zhodnotiť procesy implementácie prijatých rozvojových stratégií Trnavským samosprávnym krajom a ich napĺňanie (účinnosť), posúdiť ich relevantnosť, odhadnúť naplnenie očakávaných dopadov a ich udržateľnosť.

Metodika hodnotenia:

Hodnotenie predstavuje tzv. priebežné kvalitatívne hodnotenie založené na štúdiu dokumentov, rozhovoroch s kľúčovými respondentmi a expertnom posúdení. Hodnotenie zohľadňuje štyri štandardné hodnotiace kritériá vychádzajúce zo štandardov Výboru OECD pre rozvojovú evalvaciu (OECD DAC) – relevantnosť, účinnosť, dopady a udržateľnosť. Základným predpokladom korektného hodnotenia podľa stanovených pravidiel bolo spracovanie a vyhodnotenie tzv. evalvačnej matice.

Hodnotenie sa opieralo o dostupné dokumenty Trnavského samosprávneho kraja. Pološtrukturované rozhovory boli realizované s pracovníkmi relevantných odborov Úradu Trnavského samosprávneho kraja.

V dôsledku širšieho záberu a rozpracovanosti jednotlivých stratégií sme sa rozhodli v rámci výskumu zamerať na hodnotenie procesov implementácie nasledujúcich troch rozvojových stratégií:

- Regionálna inovačná stratégia Trnavského samosprávneho kraja (RIS Trnava),
- Stratégia rozvoja cestovného ruchu na území TTSK 2008 – 2013,
- Stratégia rozvoja vidieka na území TTSK.

2. Výsledky

Trnavský samosprávny kraj (TTSK) je jedným z najmenších krajov Slovenskej republiky a leží takmer v geografickom strede Európy. Ako jediný z krajov má spoločnú hranicu s tromi štátmi, a to s Českou republikou, Maďarskou republikou a Rakúskou republikou, čo vytvára priaznivé podmienky pre rozvoj cezhraničnej spolupráce.

Samosprávny kraj je riadený systémom výkonných, volených a kontrolných orgánov regionálnej samosprávy. Výkonným orgánom Trnavského samosprávneho kraja je Úrad Trnavského samosprávneho kraja (ďalej len „úrad“), ktorý má na starosti administratívne a organizačné veci zastupiteľstva, predsedu a ostatných orgánov, ktoré zastupiteľstvo v rámci svojej pôsobnosti zriadilo. Úrad v súčasnosti zamestnáva 230 zamestnancov. Prácu úradu riadi a organizuje riaditeľ Úradu TTSK, ktorý za svoju činnosť zodpovedá predsedovi úradu. Ten zároveň určuje jeho pôsobnosť a kompetencie.

Strategickými dokumentmi sa zaoberá viacero organizačných jednotiek Úradu TTSK. Pri tvorbe a implementácii všetkých stratégií spolupracuje so súkromnými podnikateľskými subjektmi sekcia regionálneho rozvoja a jej jednotlivé odbory: odbor stratégie a programovania, odbor podpory podnikania a cestovného ruchu a agentúra regionálneho rozvoja TTSK. Na tvorbe a implementácii tiež participuje sekcia hospodárskej stratégie so svojimi odbormi. Avšak do tvorby a implementácie stratégií sa zapájajú aj iné odbory, pri stratégii rozvoja cestovného ruchu spolupracoval na jej vzniku aj odbor podpory podnikania a cestovného ruchu. Stratégiu rozvoja infraštruktúry kultúry, kultúrnych inštitúcií a kultúrnych aktivít pomáhali vypracovať pracovníci odboru kultúry. Stratégia rozvoja školstva a vzdelávania vznikla v spolupráci s odborom školstva a telesnej kultúry, stratégia rozvoja sociálnych služieb bola vyprodukovaná v spolupráci s odborom sociálnej pomoci a stratégia rozvoja priemyslu je aj dielom odboru územného plánovania a životného prostredia.

Strategické dokumenty sú jedným z nástrojov rozvoja regiónov, sú považované za nástroj umožňujúci plánovanie. Úrad Trnavského samosprávneho kraja od svojho vzniku pripravoval množstvo strategických dokumentov s cieľom dosiahnuť rozvoj Trnavského kraja v rôznych oblastiach.

2.1 Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja Trnavského samosprávneho kraja (PHSR TTSK) 2008 – 2015

PHSR TTSK 2008 – 2015 ako jeden zo základných dokumentov je v súlade s cieľmi a potrebami ustanovenými v Národnej stratégii regionálneho rozvoja Slovenskej republiky a Národnom strategickom referenčnom rámci SR (NSRR SR) ako základného dokumentu pre čerpanie finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu EÚ. Priority programu vecne a územne súvisia aj s ďalšími dokumentmi na regionálnej úrovni a s územnoplánovacou dokumentáciou regiónu. PHSR TTSK je tiež vypracovaný v nadväznosti na postlisabonskú stratégiu rastu a zamestnanosti – Európa 2020.

V PHSR bolo zadefinované vypracovanie stratégií TTSK podľa jednotlivých oblastí:

- Regionálna inovačná stratégia Trnavského samosprávneho kraja,
- Stratégia rozvoja cestovného ruchu na území Trnavského samosprávneho kraja,
- Stratégia rozvoja vidieka na území TTSK,
- Stratégia rozvoja infraštruktúry kultúry, kultúrnych inštitúcií a kultúrnych aktivít na území Trnavského samosprávneho kraja,
- Stratégia rozvoja školstva a vzdelávania na území TTSK,
- Stratégia rozvoja sociálnych služieb vo väzbe na územie TTSK,
- Stratégia rozvoja priemyslu na území Trnavského samosprávneho kraja.

O stave vyššie uvedených strategických dokumentov boli dňa 19. - 20.01.2009 poslanci a členovia Komisie pre regionálny rozvoj, cestovný ruch a cezhraničnú spoluprácu, Komisie pre pozemné komunikácie a dopravu, Komisie pre sociálnu oblasť, Komisie pre školstvo, telesnú kultúru a kultúru a Komisie pre životné prostredie a rozvoj vidieka informovaní. Zároveň im bola podaná informácia o príprave akčných plánov k stratégiám. Napriek tomu, že stratégie a akčné plány boli vypracované a prešli procesom pripomienkovania neboli predložené na schválenie Zastupiteľstva TTSK. Akčné plány vychádzajú z priorít, opatrení a aktivít zadefinovaných v stratégiách a predstavujú pre nich akési vykonávacie nástroje. Napriek tomu, že akčné plány a ich stratégie neboli schválené, ich priority, opatrenia a aktivity sú v súlade so schváleným PHSR TTSK 2008 - 2015. Z dôvodu širšieho záberu a rozpracovanosti jednotlivých stratégií podľa oblastí sme sa rozhodli naše hodnotenie zamerať na nasledujúce stratégie a nie na PHSR.

2.2 Regionálna inovačná stratégia (RIS) TTSK

Zo všetkých aktivít, definovaných v RIS Trnava, sme podľa nášho názoru vybrali tie najdôležitejšie a tie, ku ktorým bolo možné získať relevantné údaje. V rámci opatrenia Rozvoj inovačnej infraštruktúry malo byť zriadené Regionálne inovačné centrum Trnava, ktoré malo byť združením právnických osôb, zapísaných v registri Ministerstva vnútra SR. Zriadenie a pôsobenie centra bolo schválené Uznesením č. 259/2007/15 na 15. riadnom zasadnutí Zastupiteľstva TTSK, ktoré sa konalo dňa 31.10.2007. Zakladateľmi RIC Trnava centrum excelencie so zameraním na automobilový, elektrotechnický a energetický priemysel boli Trnavský samosprávny kraj s podielom 66 %, Mesto Trnava s podielom 23 % a STU MTF Trnava s podielom 11 %. Dňa 21.06.2010 Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ako riadiaci orgán pre OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia, schválilo Žiadosť o NFP k projektu „Regionálne inovačné centrum Trnava“ vo výške 916 141,73 €. Napriek tomu finančné prostriedky neboli poukázané na účet samosprávneho kraja z dôvodu organizačných zmien v rámci ministerstva. Vzhľadom na túto skutočnosť aktivita RIS nebola naplnená. Na základe opatrenia Podpora vzniku klastrov Trnavský samosprávny kraj podporuje vznik a činnosť klastrov a túto činnosť považuje za jeden z nástrojov na prepojenie podnikateľskej sféry, či už domácej alebo zahraničnej, pôsobiacej so vzdelávacími inštitúciami, miestnou a regionálnou samosprávou a neziskovými organizáciami. TTSK prostredníctvom podpory, činnosti a propagácie klastrov napomáha prepojeniu výsledkov praxe, vedy, techniky a vzdelania. Trnavský kraj je v rámci RIS Trnava spoluzakladateľom štyroch nasledujúcich klastrov:

Ako prvý vznikol na území TTSK v roku 2007 **Automobilový klaster** – západné Slovensko (AKS). Jeho činnosť je zameraná na súčinnosť a kooperáciu medzi malými a strednými podnikmi automobilového priemyslu a univerzitami, strednými školami a inými vzdelávacími inštitúciami v

tejto oblasti. AKS zabezpečuje poradenstvo, vzdelávanie a stretnutia na báze výmeny skúseností. Na Zastupiteľstve TTSK, ktoré sa konalo dňa 06.02.2008, zobrali poslanci TTSK na vedomie Uznesením číslo 322/2008/17 zaregistrovanie združenia Automobilový klaster – západné Slovensko. Zároveň boli navrhnutí a schválení členovia správnej a dozornej rady a finančný vklad na zabezpečenie činnosti združenia na základe schváleného plánu na rok 2008 vo výške 250 000,- Sk (8 298,48 €).

Elektrotechnický klaster - západné Slovensko (EKS) bol založený ako záujmové združenie právnických osôb v roku 2008. Úlohou klastra je poskytovanie služieb v oblasti inovácií a rozvoja sieťovania, výskumu a vývoja, vzdelávania a projektového riadenia v oblasti elektrotechnického priemyslu. EKS je zameraný na tvorbu partnerstiev a prepojenie miestnych a regionálnych samospráv, vzdelávacích a výskumných inštitúcií a podnikov v sektore elektrotechnického priemyslu. Zastupiteľstvo TTSK na svojom 18. riadnom zasadnutí, konanom dňa 06.04.2008, Uznesením č. 353/2008/18 vyjadrilo súhlas so založením záujmového združenia spolu s Mestom Galanta. TTSK schválil členský príspevok pre EKS, ktorý bol založený v súlade s Občianskym zákonníkom §20f - §20j, za účelom podpory rozvoja technologických inovácií v oblasti elektrotechnického priemyslu. V ďalšom bode schválilo vstupný členský príspevok vo výške 20 000,- Sk (663,88 €) a každoročný členský príspevok vo výške 10 000,- Sk (331,94 €) od roku 2008.

Energetický klaster – západné Slovensko (EnKS) vznikol ako záujmové združenie právnických osôb v decembri 2009 z dôvodu potreby naplnenia absentujúcich činností v oblasti energetiky v súvislosti s podporou firiem a organizácií, pôsobiacich v tejto oblasti. Poskytovanie poradenskej činnosti a podpora vzdelávacích aktivít bola jednou zo základných priorít EnKS. Poslanci Zastupiteľstva TTSK na 28. riadnom zasadnutí Uznesením č. 661/2009/28 zobrali na vedomie podpísanie Memoranda medzi TTSK, mestom Trnava, ZMO regiónu JE Jaslovské Bohunice, ZMO Žitného ostrova, ZMO Galantsko-šalianskeho regiónu a Združením miest a obcí záhorskej oblasti o spolupráci pri budovaní klastra so zameraním na energetický priemysel. Poslanci tiež navrhli založenie tohto združenia s partnermi Memoranda. Súčasne schválili členstvo v združení právnických osôb v súlade s §20f - §20j Občianskeho zákonníka s podmienkou schválenia výšky majetkovej účasti TTSK.

Energetický klaster Centrope (EnCC) - TTSK a TOB (Technologieoffensive Burgenland GmbH) v Eisenstadte v súlade s Programom cezhraničnej spolupráce Slovenská republika - Rakúsko 2007 – 2013 od októbra 2009 realizujú projekt Inteligentná energia – „ITE“. Jedným s výstupov projektu bolo založenie cezhraničného energetického klastra a zriadenie siete partnerských subjektov a inštitúcií v regiónoch oboch partnerov. Cieľom medzinárodného energetického klastera je výmena skúseností a transfer technológií. Uznesením č. 96/2010/06 na 6. riadnom zasadnutí Zastupiteľstva TTSK Zastupiteľstvo TTSK zobralo na vedomie návrh založenia záujmového združenia právnických osôb s názvom „Energetický klaster Centrope“ schválilo členstvo TTSK v združení. Následne boli schválení členovia správnej a dozornej rady a vstupný členský príspevok vo výške 500,- EUR a ročný členský príspevok v rovnakej výške.

Podľa aktivity Monitoring a vyhodnocovanie inováčnej výkonnosti regiónu bola RIS Trnava zapracovaná do PHSR TTSK 2008-2015. V rámci hodnotenia a monitoringu na základe vývoja regiónu sa žiadne aktivity neudiali, neboli vypracované žiadne nástroje monitoringu a hodnotenia a teda ani samotná stratégia nemala byť na základe čoho aktualizovaná.

2.3 Stratégia rozvoja cestovného ruchu na území TTSK 2008 – 2013

V rámci opatrenia Zvýšenie efektívnosti prezentácie regiónu Úrad TTSK priebežne aktualizuje informácie z oblasti cestovného ruchu na portáli www.slovakia.travel (NUTIS) a www.tourcentrope.eu/sk. Taktiež sa vydáva množstvo propagačných a prezentačných materiálov o regióne, kníh – za všetky spomenieme Rodný môj kraj a mesačník župný spravodajca s rovnomenným názvom Rodný môj kraj. Každoročne Úrad TTSK sa zúčastňoval výstav cestovného ruchu. K najvýznamnejším výstavám cestovného ruchu regiónov strednej Európy patrí ITF SLOVAKIATOUR, ktorá sa každoročne koná v januári v bratislavskej Inchebe. Zastrešuje nielen priamo oblasť cestovného ruchu, ale aj príbuzné oblasti, týkajúce sa cestovného ruchu, napr. gastronómia,

poľovníctvo, wellness a fitness. Ďalej je to výstava GOREGIONTOUR Brno, ktorá je najväčším veľtrhom cestovného ruchu, turistiky a voľnočasových aktivít. Ďalšou výstavou, na ktorej TTSK propaguje svoj región je HOLIDAY WORLD Praha a výstava EXPO CENTER Trenčín. O účasti na výstavách veľtrhoch sú každoročne predkladané informatívne správy, ktoré sú zobrať na vedomie v Komisii pre RR, CR a CS a posunuté k ďalšiemu procedurálnemu postupu do Rady TTSK a následne do Zastupiteľstva TTSK. V rámci opatrenia Podpora realizácie rozvojových projektov v cestovnom ruchu TTSK bol partnerom vo viacerých projektoch:

Rozvoj a sieťovanie rodinných pasov Dolné Rakúsko - Burgenland –Trnavský samosprávny kraj „Family net“. Projekt ktorý bol podaný v rámci Operačného programu cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Rakúsko 2007 - 2013. Začiatok realizácie projektu bol 01.03.2012 a realizoval sa 30 mesiacov. Vedúcim partnerom projektu bola Spolková krajina Dolné Rakúsko a partnermi TTSK a Spolková krajina Burgenland. Cieľom projektu bolo vytvorenie prepojenia a spolupráce medzi Dolným Rakúskom, Burgenlandom a TTSK, zlepšenie kvality života rodín v regiónoch, zvýšenie hospodárskeho výnosu regiónov, zvýšenie pridanej hodnoty priemyslu v regiónoch, posilnenie integrácie a podpora rodín prihraničných oblastí.

Trnavský kraj - Región pre všetkých. Projekt vychádza z opatrenia 3.2 Podpora a rozvoj infraštruktúry cestovného ruchu, partnermi projektu sú TTSK a Klaster cestovného ruchu – západné Slovensko. Začiatok realizácie bol v januári 2011 s dobou realizácie 42 mesiacov. Projekt bol zameraný na cestovný ruch, podporu jeho rozvoja, kooperáciu verejného a súkromného sektora v tejto oblasti a komplexnú propagáciu kraja.

Zlepšenie cezhraničnej dostupnosti v oblasti Hrušovskej zdrže Vodného diela Gabčíkovo, projekt bol vypracovaný na základe výzvy z programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika 2007-2013. Vedúcim partnerom projektu bol Trnavský samosprávny kraj a hlavným cezhraničným partnerom bola Župa Győr – Moson –Sopron (G-M-S). Projekt v trvaní 12 mesiacov bol spustený 01.07.2010 a jeho cieľom bolo zvýšiť hospodársku a sociálnu integráciu cezhraničnej oblasti a spojenie pobrežných obcí v minulosti rozdelených Dunajom a v súčasnosti zdržou vodného diela.

RegioInfoPoint SKAT. Projekt vypracovaný z Operačného programu Program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Rakúsko 2007 – 2013. Vedúcim partnerom projektu bol Burgenland Tourismus, ďalšími partnermi boli TTSK a Neusiedler See Tourismus GmbH. Projekt v trvaní 18 mesiacov bol implementovaný od 01.07.2013. Hlavným cieľom projektu bolo vytvorenie turistického regiónu Trnava, vybudovanie turisticko-informačného a poradenského centra v Designer Outlet Parndorf a zriadenie informačného bodu v Trnave, vzájomná cezhraničná spolupráca, výmena informácií a propagácia regiónu Trnava na území Spolkovej krajiny Burgenland.

V súlade s aktivitou Vytváranie klastrov na realizáciu komplexných projektov v cestovnom ruchu bol vytvorený Klaster cestovného ruchu – západné Slovensko vo forme záujmového združenia právnických osôb. Vytvorenie klastra bolo ustanovené v Uznesení č. 553/2009/25 na 25. riadnom zasadnutí Zastupiteľstva TTSK. K zakladajúcim členom klastra patrí Trnavský samosprávny kraj a Mesto Galanta. Počas činnosti klastra sa k zakladajúcim členom pridalo 5 pridružených členov – Mesto Sereď a obce Dolná Streda, Šoporňa, Smolenice a Klaster Smolenice. Klaster je partnerskou inštitúciou v rozvoji cestovného ruchu západného Slovenska, aktivizuje rozvoj cestovného ruchu v regióne, vytvára podmienky na poli propagácie územia na regionálnej a národnej úrovni.

Odbor stratégie a programovania každoročne spracováva monitoring hospodárskej a sociálnej situácie, ktorý zahŕňa aj monitorovanie cestovného ruchu vrátane porovnania s predchádzajúcimi rokmi. Materiál je vydávaný len pre vnútorné potreby Úradu TTSK a na jeho prípravu zamestnanci odboru stratégie a programovania spolupracujú s odborom cestovného ruchu a propagácie a ŠÚSR pracovisko Trnava.

2.4 Stratégia rozvoja vidieka na území TTSK

TTSK spolupracuje s MAS, s Národnou sieťou rozvoja vidieka, s Národnou sieťou rozvoja MAS, s Regionálnymi rozvojovými agentúrami a inými sociálnoekonomickými partnermi v rámci rozvoja vidieka. V súlade s viacerými opatreniami stratégie v roku 2007 odbor stratégie a programovania pripravil výzvu na žiadosť o poskytnutie nenávratného finančného príspevku (NFP) pre prístup Leader. Na základe Uznesenia č. 195/2007/12 z 12. riadneho zasadnutia Zastupiteľstva TTSK, konaného dňa 30.05.2007 a Uznesenia č. 222/2007/13 z 13. riadneho zasadnutia Zastupiteľstva TTSK, konaného dňa 04.07.2007 bola schválená výzva na predkladanie žiadostí o zaradenie do aktivít prístupu Leader: „Príprava nových mikroregiónov Trnavského samosprávneho kraja na integrovaný rozvoj vidieka – prístup Leader“. Cieľom výzvy bolo získanie nenávratnej finančnej pomoci pre spracovanie rozvojových stratégií mikroregiónov (opatrenie 1.3.1 Rozvoj a využitie miestneho rozvojového potenciálu) a prípravu miestnych odborných kapacít pre prístup Leader. Zámerom bolo zvýšiť miestnu odbornú kapacitu v mikroregiónoch a pomôcť inovatívnym, interaktívnym a trvalo udržateľným spôsobom vypracovať integrované stratégie rozvoja vidieka, ktoré budú podporované v rámci „Národného strategického plánu rozvoja vidieka na programovacie obdobie 2007 – 2013“, osi 4 – Leader. Oprávnenými žiadateľmi boli vidiecke mikroregióny, na území kraja, ktoré sú zaregistrované ako občianske združenia, alebo záujmové združenie právnických osôb. Doba trvania realizácie bola od septembra 2007 do februára 2008. TTSK zriadil výberovú komisiu, ktorá posudzovala doručené žiadosti. Do výzvy sa zapojilo 11 žiadateľov o NFP, z ktorých jeden nevyhovelo – Občianske združenie (OZ) Podhoran, Plavecký Peter, pretože územie OZ bolo rozložené do dvoch samosprávnych krajov (BSK a TTSK). Do ďalšieho posudzovacieho procesu prešlo 10 žiadateľov: Občianske združenie TNC Bohdanovce n/Trnavou; Mikroregión Horný Žitný ostrov Čenkovec; Združenie pre rozvoj mikroregiónu Vážska vodná cesta; Mikroregión Medzičilizie, Čiližská Radvaň; Mikroregión Dudváh, Veľká Mača; Mikroregión Dunajská Magistála, Lehnice; Mikroregión Warkun, Vrakúň; Partnerstvo pre Horné Záhorie o.z., Kopčany; Podmalokarpatské partnerstvo, o.z., Vrbové; Regionálna rozvojová agentúra Senica.

Výberová komisia pre hodnotenie žiadostí k výzve na predkladanie žiadostí o zaradenie mikroregiónov do aktivít prístupu Leader hľadala kľúč k prerozdeleniu finančných prostriedkov, na základe viacerých rokovaní bol nakoniec komisiou schválený postup, podľa ktorého bol jednotlivým žiadateľom pridelený nenávratný finančný príspevok. Celková finančná čiastka, schválená Zastupiteľstvom TTSK, bola 5 000 000,-Sk (165 969,59 €). Na každú schválenú žiadosť boli pridelené finančné prostriedky vo výške 4 000 000,- Sk (132 775,68 €). Zvyšný milión korún bol vydelený počtom obcí vo všetkých schválených žiadostiach, ktorých bolo celkovo 190. Na jednu obec tak pripadlo 5 263,- Sk. Pri ďalšom posudzovaní sa u jedného žiadateľa (Mikroregión Medzičilizie, Čiližská Radvaň) vyskytol vecný nedostatok a pridelené finančné prostriedky mikroregiónu neboli poskytnuté. TTSK z týchto dôvodov poskytlo prostriedky len vo výške 4 542 000,- Sk (150 766,78 €). V nadväznosti na prioritu 1.1 Podpora ďalšieho vzdelávania vo vidieckych sídlach bol v roku 2008 zorganizovaný kurz pod odbornou gesciou Ministerstva pôdohospodárstva SR s názvom „Tréningy s aktívnou účasťou pre potenciálne miestne akčné skupiny“. Kurz bol zrealizovaný pre pracovníkov, ktorí sa zaoberajú problematikou prístupu Leader, zástupcov mikroregiónov, regionálnych rozvojových agentúr a pracovníkov, ktorí prichádzajú do styku s prístupom Leader. Cieľom školenia bola príprava potenciálnych pracovníkov a manažérov budúcich MAS, ktorých úlohou bola tvorba projektov v oblasti prístupu Leader, vytváranie sociálno-ekonomických partnerstiev v regióne, aktívna účasť pri implementácii a realizácii jednotlivých aktivít týkajúcich sa rozvoja vidieka. Účastníkom kurzu boli odovzdané certifikáty. Podobne ako predchádzajúca aktivita aj táto nadväzovala na prioritu 1.1. Na Úrade TTSK sa konala 29.01.2009 regionálna konferencia o partnerstve a podpore vidieka. Jej cieľom bolo zvyšovanie povedomia o význame partnerstva a podpory rozvoja vidieka v kraji, pre posilnenie konkurencieschopnosti subregiónov v kontexte regiónov Európy. Konferencie sa zúčastnili zástupcovia miestnej samosprávy, mimovládnych organizácií a podnikatelia pôsobiaci na vidieku. V rámci programu boli prezentované možnosti podpory obcí z PRV SR 2007 – 2013, informácie o realizácii prístupu Leader v SR a bola zhodnotená príprava TTSK na prístup Leader. V ďalšej časti boli prezentované príklady z procesu prípravy Integrovannej stratégie rozvoja územia mikroregiónov Horný Žitný ostrov a Dudváh spolu s úlohami a cieľmi vidieckeho parlamentu na Slovensku.

Predsedaovia samosprávnych krajov Slovenska (NSK, BSK, BBSK, KSK a TTSK) a predsedovia maďarských žúp (Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron a Pes), podpísali v júli 2013 Memorandum o podpore komplexného rozvoja verejných komunikácií prechádzajúcich cez spoločnú hranicu v novom plánovacom období. Z memoranda je jasná pripravenosť k napĺňaniu záverov dohody medzi uvedenými vládami, na základe ktorej budú riešené dopravné prepojenia ciest, cez ktoré prechádza štátna hranica ako aj vyhlásenia o zámere rozvíjať verejné komunikácie. Dohodu v roku 2012 podpísali predsedovia vlád Viktor Orbán a Róbert Fico. Dohoda vo veľkej miere ovplyvní rozvoj vidieka a podporí cezhraničnú spoluprácu.

V nadväznosti na opatrenie 2.2.1 Podpora a rozvoj agroturistiky Stratégie rozvoja vidieka na území TTSK a v súlade s Operačným programom Cezhraničná spolupráca SR - ČR 2007 – 2013, oblasti podpory 1.5 Rozvoj cezhraničného turizmu bol podaný projekt „Rozvoj spolupráce Juhomoravského kraja a Trnavského samosprávneho kraja v oblasti cyklistiky“. Partnermi projektu bol Juhomoravský kraj (JMK) ako vedúci partner TTSK, ako hlavný cezhraničný partner. Trvanie projektu bolo od začiatku januára 2009 do konca septembra 2012. JMK a TTSK majú schválené rozvojové programy, na základe ktorých je možné vytvoriť prepojené formy spolupráce. V rámci programu Iniciatíva INTERREG III A. Vedúci partner pracoval na rozvojovom programe cyklistických komunikácií a hlavný cezhraničný partner riešil vytvorenie koncepcie cykloturistiky v TTSK, založenej na spolupráci, výmene skúseností a spoločnom prepojení cyklotrás, čo prispelo k rozvoju vidieka, infraštruktúry, zvýšenia konkurencieschopnosti, turistiky, cestovného ruchu a cezhraničnej spolupráce. Významným spôsobom sa na rozvoji vidieka podieľajú MAS, spomenieme niekoľko projektov:

V súlade s opatrením Rozvoj podmienok pre spoločenský život obce zadefinovanom v tejto stratégii si viaceré obce podali projekt v rámci podpory MAS na výstavbu multifunkčného ihriska napr. obce Dolná Streda, Gáň, Čierna Voda a Čierny Brod. V rámci tohto opatrenia boli podávané projekty na rekonštrukciu obecných úradov a obecných stavieb v obciach Košúty, Čierna Voda, Čierny Brod, Veľká Mača a Matuškovce s vybudovaním internetovej miestnosti a knižnice. V obci Váhovce sa uskutočnila modernizácia a prestavba obecnej stavby na spoločenské zariadenie. Viaceré obce podávali projekt a riešili problematiku rekonštrukcie domu smútku, napr. Malá Mača, Veľká Mača, Topoľnica, Dolná Streda alebo Čierna Voda, ktorá si podala projekt aj na rekonštrukciu chodníkov a verejného osvetlenia. Obce Mostová, Čierny Brod, Košúty, Váhovce, Kajal a Veľká Mača si podali projekty na rekonštrukciu centrálnej zóny obce na základe opatrenia 3.3.1 Obnova a rozvoj obecných priestranstiev a oddychových zón.

Záver

V rámci realizovaného výskumu sme identifikovali viacero bariér, súvisiacich so strategickými dokumentmi, ktoré možno rozdeliť do štyroch oblastí. V oblasti tvorby a schvaľovania sa vyskytlo najväčšie množstvo problémov, najzávažnejším je nedostatočná komunikácia medzi externými spracovateľmi a vecne príslušnými odborníkmi Úradu TTSK, čo sa odzrkadlilo aj na kvalite strategických dokumentov, ich slabo rozpracovanej analytickej časti a definovanie aktivít s ťažko hodnotiteľnými indikátormi výstupu. Nejednotná štruktúra strategických dokumentov je problémom najmä kvôli zlej prehľadnosti stratégií a identifikácií najdôležitejších častí (priority, opatrenia a aktivity) v nej. V jednotlivých stratégiách takisto absentujú vízie a ciele do budúcnosti za účelom zabezpečenia udržateľného rozvoja. V rámci oblasti realizácie stratégií je najväčším problémom uskutočňovanie jednotlivých aktivít, definovaných v stratégií, prostredníctvom projektov, ktorých realizácia je viazaná na objem finančných prostriedkov z fondov EÚ a na vlastné prostriedky žiadateľa. Pri rozvoji regiónu Trnavský samosprávny kraj spolupracuje s podnikateľskými subjektmi vo veľmi malej miere, napriek tomu, že tieto subjekty majú veľký vplyv na rozvoj územia kraja. V oblasti implementácie považujeme sa najväčšiu bariéru nedostatočnú previazanosť strategických dokumentov s programovými rozpočtami, ktoré sú príliš všeobecné a nedajú sa v nich identifikovať konkrétne aktivity zo stratégií. Veľmi dôležitou oblasťou v strategickom riadení je aj následné hodnotenie a monitorovanie strategických dokumentov v nadväznosti na ich zrealizované priority a opatrenia a práve tento prvok chýba pri nami hodnotených stratégiách. To má vplyv aj na následnú neaktualizáciu týchto dokumentov.

Literatura

- [1] ANTOŠOVÁ, M., (2007). *Strategický manažment*. [online]. [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: www.bergke.netkosice.sk/BERG/skripta_sm.pdf.
- [2] DONNELLY, J., GIBSON, J., IVANCEVICH, J., (1997). *Management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-422-3.
- [3] GECÍKOVÁ, I., RUSŇÁKOVÁ, D., (2015). Štruktúrovanie programovej časti strategických rozvojových plánov na úrovni obcí v Slovenskej republike. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 478-485. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-64.
- [4] JEŽEK, J., (2013). Strategické plánování obcí a měst: Nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-377. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [5] KALKAN, A., BOZKURT, Ö.C., (2013). The choice and use of strategic planning tools and techniques in Turkish SMEs according to attitudes of executives. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 99, no. 6, pp. 1016-1025. ISSN. 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2013.10.575.
- [6] NICKOLS, F., (2016). *Strategy, strategic management, strategic planning and strategic thinking*. [online]. [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: www.nickols.us/strategy_etc.pdf.
- [7] OCHRANA, F., (2010). *Strategické řízení ve veřejné správě a přístupy k tvorbě politiky*. 1. vydanie. Praha: MATFYZPRESS. ISBN 978-80-7378-130-9.
- [8] PAPULA, J., PAPULOVÁ, Z., (2012). *Stratégia a strategický manažment ako nástroje, ktoré umožňujú súperenie i spolužitie Dávida s goliášom*. 1. vydanie. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-533-8.
- [9] SAKÁL, P., PODSKLAN, A., (2004). *Strategický manažment*. [online]. [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: http://www.scss.sk/eommlspj/_data/VEGA%202002004/RIESITELIA/PODSKLAN%20ADRIAN/2004/BCI/BCI%20Sakal%20Podsklan%20STRATEGICKY%20MANAZMENT.pdf.
- [10] SIRÉN, CH., KOHTAMÄKI, M., (2016). Stretching strategic learning to the limit: The interaction between strategic planning and learning. *Journal of Business Research*, vol. 69, no. 2, pp. 653-663. ISSN 0148-2963. DOI 10.1016/j.jbusres.2015.08.035.
- [11] ŠILHÁNKOVÁ, V., SCHROM, R., (2015). Zhodnocení realizace strategického plánu malého města na příkladu města Mnichovo Hradiště. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 486-491. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-65.

METROPOLITNÍ DOHODA JAKO VÝCHODISKO PRO KOORDINACI ROZVOJE BRNĚNSKÉ METROPOLITNÍ OBLASTI

METROPOLITAN AGREEMENT AS A BASE FOR COORDINATING OF THE DEVELOPMENT OF BRNO METROPOLITAN AREA

PETR ŠAŠINKA

Katedra regionální ekonomie a správy *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 206708@mail.muni.cz

Anotace

Cílem předkládaného příspěvku je na pozadí problematiky rozvoje metropolitních oblastí (jako kvalitativně nejvýznamnějších funkčních městských areálů) v postsocialistických zemích, v diskusi s relevantní odbornou literaturou, v kontextu finanční podpory metropolitních oblastí v současném programovém období EU a při zohlednění vlastních empirických zkušeností z modelového území nastínit systémové východisko pro nastavení koordinace budoucího rozvoje metropolitní spolupráce v českém socioekonomickém systému. Na základě zmíněných metod přichází příspěvek s východiskem v podobě tzv. „metropolitní dohody“, tedy jakési dobrovolné, veřejným sektorem iniciované komunikační platformy všech zainteresovaných subjektů, která vytvoří bázi pro zavedení odpovídajících organizačních a institucionálních struktur pro koordinovaný metropolitní rozvoj. Uvedené souvislosti jsou představeny a rozvedeny na modelovém území Brněnské metropolitní oblasti, která je v České republice v této problematice lídrem.

Klíčová slova

metropolitní spolupráce, městský rozvoj, Brněnská metropolitní oblast, metropolitní dohoda

Annotation

The aim of this paper is on the background of development of metropolitan areas (as qualitatively the most important functional urban areas) in post-socialist countries, in discussion with the relevant literature, in the context of financial support of metropolitan areas in the current EU programming period and taking into account author's empirical experience of the model area, to outline a base point for setting up the coordination of the future development of metropolitan cooperation in the Czech socio-economic system. Based on methods mentioned, the article designs a background defined as "Metropolitan Agreement", a sort of voluntary public sector initiated communication platform of all stakeholders, which would form the basis for adjusting the appropriate organizational and institutional structures for the coordinated metropolitan development. The above context is presented and elaborated through the model area of Brno metropolitan area which is the leader in this field in the Czech Republic.

Key words

metropolitan cooperation, urban development, Brno metropolitan area, metropolitan agreement

JEL classification: R58

Úvod do problematiky

Postsocialistické země se stejně jako celá Evropa v současnosti potýkají s řadou výzev, mezi něž patří hospodářská konkurenceschopnost a regenerace, sociální koheze, demografické změny, environmentální udržitelnost či bezpečnost. V popředí těchto výzev stojí největší města. Jsou to místa, kde žije a pracuje velká většina obyvatelstva a rovněž hlavní místa, kde vznikají a projevují se nové hospodářské a sociální procesy, odkud se šíří inovace a změny životního stylu.

Města jsou ekonomickými a organizačními jádry sídelních celků nazývaných funkční městské regiony, spádová území, metropolitní oblasti či denní městské systémy. Už samotná existence více zaužívaných názvů naznačuje, že se zpravidla jedná o značně komplikovaná území, ať už z hlediska prostorového vymezení, ekonomické a sociální struktury, či z hlediska vývoje v čase.

Termín metropolitní oblast (*metropolitan area*) se v odborné literatuře používá pro město a jeho zázemí, přičemž jednotně uznávaná definice tohoto pojmu neexistuje. Poměrně strohá definice OECD hovoří o metropolitní oblasti (*functional urban area, FUA*) jako o „*funkční ekonomické jednotce sestávající z hustě zalidněného jádra a z dalších municipalit s vysokou mírou ekonomické integrace k jádru, která je měřitelná proudy pracovní dojížděky.*“ (OECD, 2013). Je to tedy proměnlivé území, které je formováno každodenními vztahy, pohyby a vazbami v prostoru. V souladu s Hamplem lze považovat vznik metropolitních oblastí za vývojově vyšší fázi urbanizace spojenou s rozvojem postindustriálních procesů, kdy se zvyšuje význam metropolí a je posilována jejich řídicí působnost. Kromě prostorového aspektu se tato území vyznačují řadou kvalitativních charakteristik – metropolitní oblasti představují nejen největší územní koncentrace ekonomiky a obyvatelstva, ale zejména kvalitativně nejvýznamnější koncentrace, tedy koncentrace nejprogressivnějších aktivit komplexního charakteru, zvláště tzv. *kvartérního sektoru* (Hampl, 2005).

Efektivně koordinovat metropolitní oblasti (tedy vymezit, rozvíjet, řídit a spravovat) je v dnešním světě stále složitější. Interakce v metropolitním prostoru jsou provázanější, hranice mezi městskými, předměstskými, periferními a venkovskými oblastmi se v rámci celé Evropy postupně stírají, zatímco politické hranice zůstaly často po desetiletí nezměněny. Pro řešení velkých výzev současnosti je efektivnější organizace a řízení na úrovni metropolitních oblastí nezbytností. Účinné řízení metropolitních oblastí však vyžaduje systémovou intervenci veřejného sektoru. Odtud pramení i současná snaha o rozvoj organizace a řízení metropolitních oblastí v rámci všech zemí Evropské unie, podporovaná Evropskou komisí. V řadě evropských městských oblastí již proto byly tyto nové formy spolupráce mezi místními úřady i dalšími partnery nastaveny (srovnej Wilks-Heeg a kol., 2002).

1. Rozvoj metropolitních oblastí v postsocialistických zemích

V socioekonomickém rozvoji evropských postsocialistických zemí hrají v současnosti metropolitní oblasti podstatně větší roli, než tomu bylo v minulosti – města jsou stále více provázána se svým zázemím a závisejí na něm – pól růstu se dekoncentruje od měst samotných k metropolitním oblastem a aglomerační výhody se dostávají čím dál více do popředí. To vše za působení specifík z období socialismu (srovnej Tosics, 2005); v případě České republiky šlo o prohloubení geografické nerovnoměrnosti osídlení a střediskové hierarchie, koncentraci obyvatelstva do oblastí těžkého průmyslu, či zpomalování rozvoje největších center v republice a následný úbytek obyvatelstva v zázemí větších měst. Tato specifika upozadila procesy utváření přirozených funkčních městských regionů (Čermák a kol., 2009). Ty se začaly utvářet až v období transformace sice se zpožděním oproti západním zemím, ale o to bouřlivěji (Musil, 2003). Po roce 1989 pak dochází k postupnému návratu do přirozené vývojové trajektorie, která probíhala v západní části Evropy. Devadesátá léta tak lze charakterizovat postupným nástupem dekoncentrace obyvatelstva do zázemí větších měst (jako jeden z průvodních jevů suburbanizačních tendencí), což mělo za následek zvětšování metropolitních oblastí. V budoucnu budou navíc paralelně nabývat na intenzitě i reurbanizační tendence (Ouředníček a kol., 2015).

Tato poměrně nově vzniklá situace vyžaduje mj. značné nároky efektivní koordinaci rozvoje metropolitních oblastí, což umožní vhodnější zacílení regionální/metropolitní politiky z úrovně veřejné správy. Toto je však ve středoevropském/českém prostoru dosud ojedinělým jevem (Šašinka a kol., 2014). Určitá složitost zjevně pramení z toho, že uvedený přístup nemůže dlouhodobě fungovat bez participace politických představitelů a systémové práce úřednického aparátu dotčených municipalit.

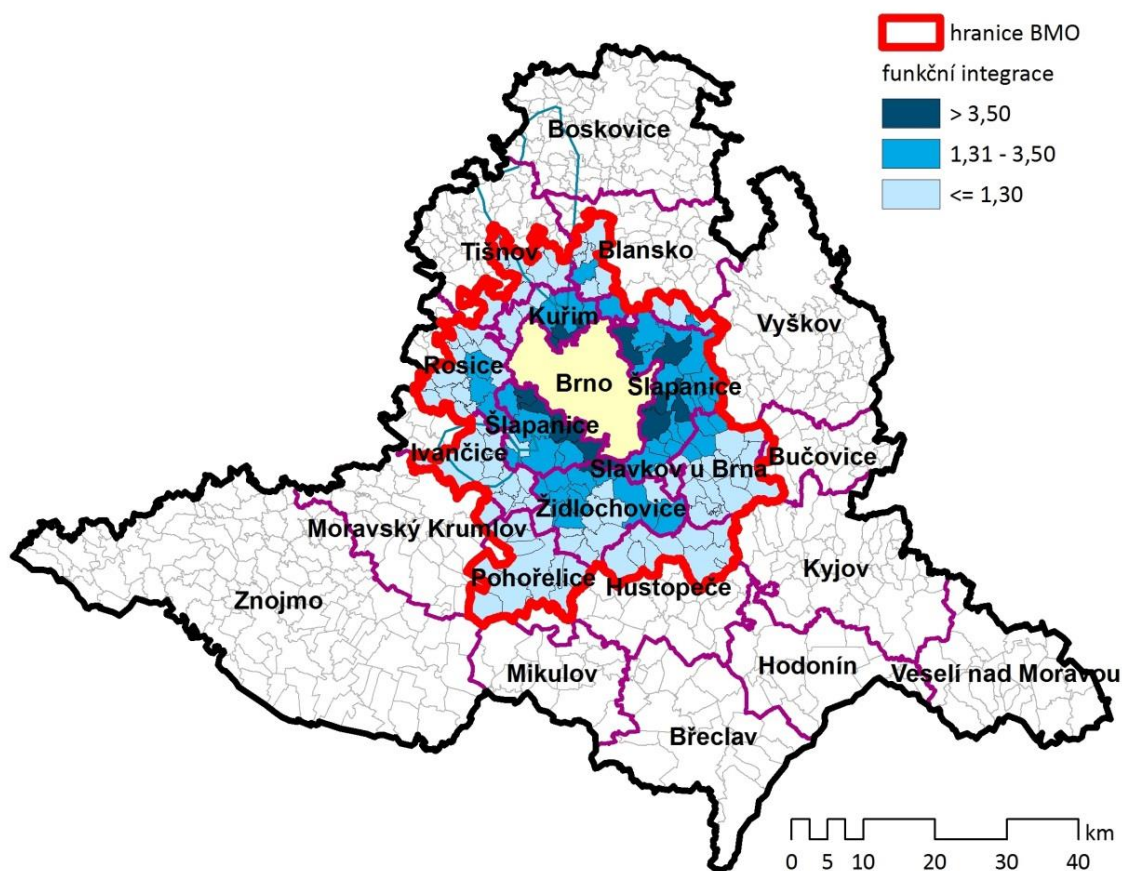
V novém programovém období EU 2014-2020 existuje významný tlak na podporu měst a městských oblastí jako center růstu, kde se koncentrují ekonomické aktivity, ale i celá řada sociálních a environmentálních problémů. EU tak dala nepřímo prostřednictvím nového nástroje integrovaných územních investic (*integrated territorial investments, ITI*) impuls k hlubším prostorovým analýzám a jistým způsobem započala proces postupné institucionalizace metropolitních oblastí nejen v České republice, ale i celém postsocialistickém prostoru (srovnej Šašinka a kol., 2015).

2. Situace v Brněnské metropolitní oblasti – empirické poznatky z praxe

Současná praxe ukazuje, že strategické plánování nelze omezovat administrativními hranicemi města. Existuje spousta problémů a příležitostí, které se dají smysluplně a efektivně řešit jedině ve spolupráci města s okolními obcemi v jeho zázemí. Výše popsané poznatky jsou nyní rozvedeny na příkladu území Brněnské metropolitní oblasti. Prostorový vývoj v okolí Brna nebyl prozatím klasickými nástroji strategického ani územního plánování dostatečně reflektován. První systematické kroky ke koordinovanému a integrovanému rozvoji Brněnské metropolitní oblasti však již byly učiněny.

Jak již bylo výše zmíněno, Evropská unie umožňuje velkým metropolitním oblastem využít v programovém období 2014 až 2020 nové přístupy ke strategickému plánování a financování jejich rozvoje právě s ohledem na metropolitní oblasti jako celek. Za účelem využití nástroje ITI bylo zpracováno vymezení území Brněnské metropolitní oblasti (BMO). Ta zahrnuje 167 obcí, v nichž žije více než 600 000 obyvatel (viz obrázek 1). S ohledem na populační velikost může být brněnský městský region dle zmiňované klasifikace OECD řazen do kategorie metropolitních oblastí.

Obr. 1: Vymezení území Brněnské metropolitní oblasti pro potřeby nástroje ITI

Zdroj: Mulíček a kol. (2013)

V prosinci 2015 pak byla schválena intervenční Integrovaná strategie rozvoje Brněnské metropolitní oblasti, která umožní mj. lepší zacílení podpory z evropských strukturálních investičních fondů v rámci celé BMO¹. Téměř dvouletá intenzivní práce na této strategii probíhala participativním způsobem – tj. se zapojením řady partnerů ze strany obcí a dalších významných subjektů. Díky této kooperaci a propracovanosti s ní spojených struktur (účast na tvorbě strategie, pracovní skupiny, řídicí výbor, podepsané memorandum o spolupráci atd.) došlo k nastartování zájmu subjektů o další spolupráci v rámci Brněnské metropolitní oblasti, která se v budoucnu již nebude muset tematicky omezovat jen na průnik témat mezi potřebami území a možnostmi jednotlivých operačních programů a nebude limitována ani časovým horizontem pro čerpání evropských dotací do konce roku 2023.

3. Diskuse poznatků aneb jak nastavit odpovídající formu spolupráce do budoucna?

Pro další rozvoj Brněnské metropolitní oblasti jako jednoho provázaného funkčního celku je do budoucna vhodná určitá institucionalizace. Charakter rozvojových témat a zaměření společné činnosti bude mít vliv na potřebu formalizace vzájemné spolupráce, tj. zda je možné řešit aktivity na základě dvoustranné či vícestranné – neformální – dohody (např. na podkladu stávajícího Memoranda o spolupráci s Jihomoravským krajem a okolními obcemi ORP v zázemí města Brna), či je potřebná jiná / vyšší forma institucionalizace (srovnej Binek a kol., 2015). Při nastavení odpovídajícího způsobu zapojení jednotlivých obcí je nutné reflektovat velikost jádra BMO (monocentrické postavení Brna²) a

¹ Více informací o strategii lze nalézt na webu www.brno.cz/iti.

² I když je v souvislosti s budoucím rozvojem metropolitních oblastí odbornou literaturou stále více akcentován koncept polycentricity – viz např. Mulíček, Sýkora, 2010.

zároveň poskytnut odpovídající prostor obcím v zázemí³. Z důvodu velkého počtu obcí v BMO není reálné a ani účelné přímé zapojení všech obcí, obzvláště když smyslem nástroje ITI je podpora primárně velkých strategických projektů s dopady do celé metropolitní oblasti. Je rovněž zřejmé, že nelze předpokládat, že by se všechny obce chtěly aktivně zapojit. Zájem představitelů obcí o rozvoj širšího území se různí, stejně jako vnímání přínosů a nákladů takové spolupráce či vnímání důležitosti jednotlivých témat pro konkrétní obce se v rámci metropolitní oblasti různí. (Stoker, 2000). Spolupráce přitom musí být nastavena tak, aby byla přínosná optimální měrou pro všechny strany (primárně se jedná o ekonomický přínos).

Výchozím stupněm může být dle autora volná komunikační platforma s pracovním názvem „Metropolitní dohoda“, na níž budou postupně krystalizovat témata a skupiny obcí pro spolupráci. Platforma by byla založena na dobrovolném principu a vytvářela by jakýsi rámec pro rozvoj budoucí metropolitní spolupráce. „Metropolitní dohoda“ by měla v budoucnu naplňovat tři základní principy / podmínky nutné pro její dlouhodobé fungování a udržitelnost:

- **dohoda na tématech** – v rámci „metropolitní dohody“ by byla vygenerována relevantní témata, přičemž každé téma by mělo jiný okruh zainteresovaných subjektů s různou periodicitou setkávání a s různými formami členství (aktivní přispěvatel, pozorovatel);
- **dohoda na území** – je nesmírně důležité, aby řešená témata měla územní průmět – opět by byly vytvořeny různé hranice metropolitní oblasti pro různá témata;
- **dohoda na ekonomických souvislostech** – v pokročilejší fázi je nezbytnou složkou i ekonomická stránka spolupráce, kde by byly vzaty v potaz pozitivní i negativní metropolitní externality – zde by se mohlo jednat o dohodu na distribuci aktivit v území metropolitní oblasti (např. koordinace sítě služeb v metropolitní oblasti).

Autorem navrhovaná „metropolitní dohoda“ by nemusela být nutně ukotvena v legislativě, v první fázi by postačovalo legislativně uložit povinnost vybraným metropolitním oblastem (např. prostřednictvím zákona o podpoře regionálního rozvoje č. 248/2000 Sb., který metropolitní oblasti již reflektuje) mít ustanovenou „metropolitní dohodu“.

Výše uvedeným se pokoušíme nastavit spolupráci na prostorové úrovni, která zatím není v ČR běžnou praxí a dosud k ní neexistuje ani odpovídající legislativní rámec, na jehož základě by bylo možné metropolitní spolupráci institucionalizovat. Určitou výhodou je, že z hlediska strategického rozvoje si mohou obce dle vlastního uvážení nastavit, jakého území se má např. rozvojový dokument týkat. Na úrovni územního plánování je však situace složitější, zde není možné vytvořit územní plán mimo úroveň obce / kraje. Spolupráce obcí v rámci Brněnské metropolitní oblasti tak bude sehrávat důležitou roli při aktualizaci základních strategických rozvojových dokumentů jednotlivých obcí, jejich svazků a v budoucnu potenciálně také kraje. Velký význam může mít společný a koordinovaný postup aktérů BMO vůči nadřazeným orgánům na národní úrovni (státní instituce, Ředitelství silnic a dálnic ČR apod.).

Závěr

Účinná, dlouhodobá a systémová koordinace rozvoje metropolitních oblastí významně přispívá k socioekonomickému rozvoji celého regionu, neboť předchází nesouladu v činnosti zainteresovaných aktérů a umožňuje internalizovat negativní metropolitní externality.

V českém socioekonomickém systému dosud nejsou metropolitní oblasti nijak institucionalizovány, a to ani formálně (legislativně), ani neformálně, což je v době, kdy je význam metropolitní spolupráce zdůrazňován v mnoha vyspělých zemích a rovněž evropská strukturální politika v aktuálním programovém období metropolitní oblasti významně finančně podporuje, přinejmenším pozoruhodné. Navíc nad touto problematikou prakticky téměř neexistuje plnohodnotná odborná interdisciplinární debata, která by poskytla validní analýzy a závěry pro potřeby plánovací praxe.

³ Druhou největší obcí BMO je město Kuřim, ve kterém žilo v roce 2015 téměř 11 000 obyvatel.

Toto bílé místo se pokouší odstranit dobrovolná komunikační platforma s pracovním názvem „Metropolitní dohoda“, která by reflektovala tematické, územní a ekonomické metropolitní souvislosti a mohla by se stát prvním krokem k nastavení odpovídajících organizačních a institucionálních struktur pro koordinovaný rozvoj Brněnské metropolitní oblasti. Došlo by tak k odstranění nejviditelnějšího vakua v chybějící podpoře strategického a územního plánování na metropolitní úrovni založeného na participaci a politické shodě místních samospráv.

Literatura

- [1] BINEK, J., CHMELAŘ, R., ŠILHAN, Z., SVOBODOVÁ, H., SYNKOVÁ, K., ŠERÝ, O., GALVASOVÁ, I., BARTA, D. (2015). *Integrované nástroje rozvoje území: vývoj, současnost, nové impulzy*. Brno: GaREP, spol. s r.o. ISBN 978-80-905139-7-6.
- [2] ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009). Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie. Sborník ČGS*, vol. 114, no. 1, pp. 37–51. ISSN 1210-115X.
- [3] HAMPL, M. (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-86746-02-X.
- [4] MULÍČEK, O. a kol. (2013). *Vymezení funkčního území Brněnské metropolitní oblasti*. [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://1url.cz/HYgk>.
- [5] MULÍČEK, O., SÝKORA, L. (2010). Post-socialist Metropolis: From Compact Mono-centric Cities to Sprawling Poly-centric City Regions. In *Association of American Geographers Annual Meeting*, Washington.
- [6] MUSIL, J. (2003). *Proměny urbánní sociologie ve Spojených Státech a v Evropě 1950 – 2000*. Sociologický časopis, vol. 39, no. 2, pp. 137-167. ISSN 0038-0288.
- [7] OECD, (2013) *Definition of functional urban areas for the OECD metropolitan database*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/Definition-of-Functional-Urban-Areas-for-the-OECD-metropolitan-database.pdf>.
- [8] OUŘEDNÍČEK, M., ŠIMON, M., KOPEČNÁ, M. (2015). The reurbanisation concept and its utility for contemporary research on post-socialist cities: The case of the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4, pp. 26–35. ISSN 1210-8812.
- [9] STOKER, G. (2000), Urban Political Science and the Challenge of Urban Governance. In J. Pierre (ed.), *Debating Governance: Authority, Steering and Democracy*, pp. 91-109. Oxford: Oxford University Press.
- [10] ŠAŠINKA, P., DVOŘÁK, Z., TONEV, P. (2015). Programové období EU 2014-2020 jako katalyzátor prostorových analýz metropolitních oblastí (na příkladu Brněnské metropolitní oblasti). In Kulla, M., Novotný, L. (eds.). *Zborník abstraktov zo 7. medzinárodného geografického kolokvia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. s. 35-36, 2 s. ISBN 978-80-8152-319-9.
- [11] ŠAŠINKA, P. (2014). Několik úvodních poznámek k problematice institucionalizace metropolitních oblastí v kontextu vývoje urbanizace v České republice. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 677-682. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-87.
- [12] TOSICS, I. (2005). City development in Central and Eastern Europe since 1990: The impacts of internal forces. *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization*. New York: United Nations University Press, p. 44 – 78. ISBN 92-808-1105-3.
- [13] WILKS-HEEG, S., B. PERRY & HARDING, (2002), Metropolitan Regions in the Face of the European Dimension: Regimes, Re-scaling or Repositioning? In: W. Salet, A. Thornley & A. Kreukels, eds., *Metropolitan Governance and Spatial Planning: Comparative Case Studies of European City-regions*, pp. 20-38. London: Spon Press.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu „Nákupní centra a nákupní zvyklosti teenagerů: modelový příklad Brna“ (MUNI/A/0943/2015).

DIFERENCIACE LOKALIZAČNÍCH FAKTORŮ BANKOVNÍCH POBOČEK V ČESKÉ REPUBLICE

DIFFERENTIATION OF LOCATION FACTORS OF BANKING AFFILIATES IN THE CZECH REPUBLIC

JAN SUCHÁČEK

Katedra regionální a environmentální ekonomiky *Dep. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
VŠB-Technická univerzita Ostrava *VŠB-Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: jan.suchacek@vsb.cz

Anotace

Prostorová dimenze bankovního sektoru není v České republice navzdory svému zřejmému významu stále ještě dostatečně prozkoumána. Zatímco dosavadní výzkumy akcentovaly především roli ústředí jednotlivých bank, pozornost věnovaná pobočkám je doposud neadekvátní jejich významu. Náš článek je zaměřen na analýzu a interpretaci lokalizačních faktorů určujících rozmístění bankovních poboček v České republice. Stat' se opírá o vlastní výzkum založený na dotazníkovém šetření. Výzkum byl zaměřen především na kvalitativní aspekty zkoumaného problému. Jak se ukázalo, faktory lokalizace jako infrastruktura, geografická poloha, přítomnost klientely, image, kvalita a kvantita lidských zdrojů či kvalita podnikatelského prostředí hrají při zakládání bankovních poboček relevantní roli. Pobočky pak byly zakládány především na bázi přesných kalkulací. Přes poměrně malou rozlohu země se ukazují podmínky pro provoz poboček v jednotlivých regionech a místech jako relativně diferencované.

Klíčová slova

lokalizační faktory, bankovní pobočky, regiony

Annotation

Spatial dimension of banking sector in the Czech Republic was insufficiently explored so far. While existing researches accentuated mainly the role of banking headquarters, attention devoted to their affiliates is not adequate yet. Our paper deals with analysis and interpretation of location factors determining the collocation of banking affiliates in the Czech Republic. The article leans on research based on questionnaire. Our investigation concentrated mainly upon qualitative aspects of examined problem. As it turned out, location factors, such as infrastructure, geographical position, presence of clientele, image, quality and quantity of human resources or quality of entrepreneurial milieu play relevant role when establishing banking affiliates. Individual branches were set up mainly on the basis of exact calculations. In spite of relatively small size of the country, the conditions for banking affiliates functioning in individual regions and places are quite differentiated.

Key words

location factors, banking affiliates, regions

JEL classification: *G20, R10, R12*

Úvod

Není nutno připomínat těsné sepětí mezi bankovním sektorem a parametry teritoriálních ekonomik různých velikostí a typů. Banky přitom bývají zpravidla zkoumány jako jeden celek a jejich organizačním strukturám – především pak geografii ústředí a poboček – bývá věnována pozornost spíše okrajová. Prostorové aspekty bankovního sektoru jsou v každém případě důležitými

determinantami kvality výkonu a provozu těchto subjektů. Navíc banky svými aktivitami, které spočívají především v shromažďování vkladů a poskytování úvěrů významně spoluformují sociálně-ekonomické struktury a vztahy (Myrdal, 1971 anebo Vanhove a Klaasen, 1987).

Vědomí důležitosti prostorových konotací bankovního sektoru se v rámci vyspělých západních zemí odrazilo ve vzniku tzv. geografie financí. Autoři jako Corbridge, Martin a Thrift et al (1994), Dow (1999), Martin a Minns (1995), Pike a Pollard (2010) anebo Bassens a van Meeteren (2015) analyzují různé aspekty geografie financí. Leyshon, Thrift a Toomey (1989) zase zdůrazňují roli informačních technologií a rozvoje finančních služeb, které významným způsobem transformují a dynamizují finanční mapy. Bankovní sektor je přitom z prostorového hlediska koncentrovanější, nežli ostatní hospodářská odvětví (Gál, 2004).

Analýzy ukazují, že finanční a produkční služby fungují jako vzájemné magnety, což má za následek silnou prostorovou koncentraci bank a jiných finančních služeb v první řadě do velkých měst. Semple (1985) v této souvislosti zdůrazňuje silnou provázanost bank a dalších produkčních služeb. Porteous (1995) zase podtrhává význam osobních kontaktů tak typických pro aktéry žijících v metropolitních oblastech a následně snížených transakčních nákladů. Naopak, aktéři, kteří nejsou lokalizováni v centrálních regionech, jsou často znevýhodněni geograficky, socio-kulturně a také ve sféře transakčních nákladů. Existují silné kumulativní mechanismy, které podporují prostorovou koncentraci bankovních ústředí.

Ačkoliv je v České republice coby poměrně malé ekonomice post-transformačního typu význam prostorových aspektů bankovního sektoru naprosto zřejmý, až na výjimky (viz Sucháček, 2012) nebyla dosud tématu věnována odpovídající pozornost. Přitom se v tomto kontextu hovoří více o bankovních ústředích, nežli o pobočkách, které jsou náplní právě tohoto článku.

Na základě realizovaného výzkumu, který byl dosti rozsáhlý, jsme identifikovali nejen relevantní lokalizační faktory stojící za zakládáním bankovních poboček v zemi, ale byli jsme schopni pojmenovat také některé principy formující prostorovou distribuci bankovních poboček na území České republiky. Vnitrobankovní organizační uspořádání a hierarchie s jejich územními implikacemi jsou kategoriemi natolik významnými, že by měly daleko více než doposud zajímat jak teoretickou, tak také praktickou sféru.

1. Cíl a metody

Cílem předloženého článku je analýza a interpretace lokalizačních faktorů určujících zakládání poboček bank v České republice. Pozornost je v tomto kontextu zaměřena na banky komerční, které mají sídlo na území České republiky.

Výzkum, o jehož zjištění se tento článek opírá, se zaměřil na faktory, které ovlivňují lokalizaci poboček komerčních bank v naší zemi. Celý výzkum byl uskutečněn prostřednictvím dotazníkového šetření, které obsahovalo dohromady dvacet otázek. Výzkum byl přitom z větší části zaměřen kvalitativně.

Základní soubor obsahoval celkem 24 komerčních bank, které mají ústředí v naší zemi. Sběr dat v rámci tohoto výzkumu probíhal prostřednictvím elektronického a telefonického dotazování. Respondenty byli členové vrcholového nebo středního managementu bank. Kontaktovány a osloveny byly všechny banky a to nejprve e-mailem. Pokud nereagovaly, byli příslušní manažeři kontaktováni pomocí telefonu s žádostí o spolupráci na vyplnění dotazníku, který jim byl v případě jejich souhlasu po dohodě zaslán na jejich e-mail. Do výzkumu se nakonec zapojilo 21 bank, návratnost tedy dosáhla 87,5 %.

Pro účely výzkumu se jako užitečné ukázaly strukturované dotazníky. Využita přitom byla Likertova škála pokrývající rozmezí od -3 do +3. Čím vyšší byla hodnota na škále, tím více narůstala intenzita

sledovaného jevu. Některé z otázek pak byly formulovány jako otevřené, což zase vedlo k získání celé řady zajímavých a specifických informací.

2. Výsledky

Hierarchie lokalizačních faktorů určující lokalizaci bankovních poboček v naší zemi ukázala zřetelnou orientaci bankovních domů na zisk a zákazníka. Lokalizační faktor pojmenovaný „množství firemní klientely“ dokonce dosáhnul stejně vysokého hodnocení, jako v lokalizačních studiích často akcentovaná geografická poloha. I když nejsou kategorie jako množství a bonita drobných střadatelů zatlačeny nijak do pozadí, vyšší orientace na movitější firemní klientelu je u bankovních poboček zřejmá.

Dalším výrazným prvkem při sledování lokalizačních preferencí v případě poboček bank pak je kvantita, kvalita a dostupnost pracovních sil. Lidské zdroje se těší dlouhodobé pozornosti bankovních politik.

Tab. 1: Lokalizační faktory pro bankovní pobočky v České republice

Lokalizační faktory	Průměr	Směrodatná odchylka
Infrastruktura	2,24	0,81
Množství firemní klientely	2,00	1,02
Geografická poloha	2,00	1,11
Dostupnost/kvantita pracovních sil	1,57	1,09
Prestiž/pověst místa	1,50	1,43
Kvalita pracovních sil	1,43	1,87
Kvalita podnikatelského prostředí	1,38	1,21
Atraktivita/bonita firemní klientely	1,38	1,76
Množství drobných střadatelů	0,95	1,96
Atraktivita/bonita drobných střadatelů	0,95	2,15
Blízkost konkurence	0,57	1,62
Blízkost decizních orgánů	0,57	0,66
Cena pozemků	0,33	1,83
Nízké mzdové požadavky	0,29	1,61
Systém veřejné správy	-0,10	1,57
Celostátní politiky	-0,19	1,47
Blízkost příbuzných oborů	-0,24	1,72
Aglomerační výhody	-0,24	1,06
Kvalita životního prostředí	-0,71	1,42
Ochota manažerů stěhovat se	-0,86	1,78
Možnosti sportovního využití	-1,52	1,74
Možnosti kulturního využití	-1,57	1,68

Zdroj: vlastní zpracování, n=21

Za povšimnutí též stojí velmi silné postavení položky „prestiž/pověst místa“ v celkové hierarchii faktorů lokalizace. Pokud jde o tzv. měkké faktory lokalizace, umístil se výše zmíněný činitel v jejich hierarchii nejvýše.

Oproti tomu se velmi konkrétní a hmatatelný faktor nazvaný „cena pozemků“, který obvykle vstupuje do přímých kalkulací hospodářských subjektů, neumístil v našem hodnocení nijak vysoko. Ukazuje to na finanční soběstačnost bankovních domů, pro něž se kupodivu neukázaly jako nijak zvlášť významné ani aglomerační výhody.

Podobně jako v předchozích studiích hodnotících lokalizační preference ekonomických subjektů (viz Sucháček a Baránek, 2011 či Sucháček, Sed'a a Friedrich, 2015) se na posledních místech umístily

položky jako kvalita životního prostředí, možnost sportovního a kulturního vyžití stejně jako ochota manažerů ke stěhování. Tyto měkké faktory lokalizace pochopitelně bývají v reálném životě vnímány dosti intenzivně, avšak manažeři, kteří byli respondenty našeho výzkumu se s ohledem na věrnost vůči svým zaměstnavatelům zaměřili spíše na faktory bankovní hospodaření přímo ovlivňující. Tímto způsobem manažeři nepřímo deklarovali svou loajalitu vůči vlastním bankám.

Výzkum dále prokázal, že se proces lokalizace bankovních poboček vyznačuje vysokým zastoupením přesných kalkulací a banky vycházejí z celé řady konkrétních informací. Role intuice je v rámci tohoto poměrně dosti standardizovaného procesu zřetelně potlačena. Není nezajímavé, že přes určitou opakovatelnost postupů při zakládání bankovních poboček byly podmínky pro jejich aktivity na území nevelké České republiky hodnoceny jako relativně diferencované.

Členové vrcholového a středního managementu, kteří odpovídali na dotazník, také vyjádřili vysokou míru spokojenosti s provozem bankovních poboček a to ve vazbě na jejich efektivnost. Kromě toho se původní představy při zakládání bankovních poboček příliš nelišily od jejich skutečného následného chodu.

Na rozdíl od výzkumů, které byly zaměřeny na podnikovou sféru a ve kterých manažeři poměrně otevřeně přiznávali vyšší sounáležitost s územími, kde mají umístěna ústředí a to na úkor míst a regionů, kde se nacházejí pobočky těchto podniků (viz Sucháček, 2015a, 2015b), se respondenti z bankovního prostředí vyznačují vyšší mírou diplomacie. Sounáležitost s teritorií, v nichž operují pobočky bank je podle jejich vyjádření vyšší, nežli sounáležitost s těmi územími, kde jsou lokalizována bankovní ústředí.

Minulé výzkumy (Sucháček, 2012) ukázaly, že bankovní ústředí jsou v rámci naší země v současné době koncentrována výhradně do hlavního města. Na otázku, kterými výhodami se odlišuje Praha od ostatních území z hlediska umístění ústředí bank, zazněly nejčastěji odpovědi jako blízkost klientely, blízkost centrálních institucí a prestiž hlavního města. Jako jiná představitelná města pro umístění ústředí bank bylo v sedmi případech uvedeno Brno, ve čtyřech případech Ostrava a v jednom případě Plzeň. Jako hlavní motiv byla opakovaně uváděna relativně levná a kvalitní pracovní síla. Žádná další města v zemi, v nichž by potenciálně mohla být umístěna ústředí bankovních ústavů v rámci České republiky, zmíněna nebyla.

Závěr

Oproti podnikovým subjektům se lokalizační proces u bankovních poboček vyznačuje některými specifiky. Pozornost bankovního sektoru je zaměřena kromě tradiční infrastruktury a geografické polohy zejména na přítomnost firemní klientely, image, resp. pověst daného území a stejně tak na kvalitu, kvantitu a dostupnost pracovních sil. Množství a bonita drobných střadatelů jsou již nepatrně méně významné. Na samém konci hierarchie lokalizačních faktorů bankovních poboček se pak umístily kvalita životního prostředí, ochota manažerů stěhovat se a možnosti kulturního a sportovního vyžití, což je v souladu s předchozími studiemi a reflektuje loajalitu manažerů vůči svým zaměstnavatelům. Navzdory nevelké velikosti země jsou navíc hodnoceny podmínky pro lokalizaci bankovních poboček jako relativně diferencované. Podle respondentů našeho výzkumu je proces lokalizace bankovních poboček převážně exaktního charakteru a stejně tak byla vyjádřena spokojenost s efektivitou chodu poboček. Na rozdíl od podniků, které přiznávaly větší sounáležitost s územími, kde je umístěno ústředí, byl v případě bank deklarován postoj zcela opačný, tj. vyšší sounáležitost s územími, kde se nacházejí pobočky. Oproti hlavnímu městu chybí potenciálním místům, kde by se bankovní ústředí byla ochotna lokalizovat, především blízkost klientely, centrálních institucí a prestiž. Souhrnně lze konstatovat, že lokalizace bankovních poboček v zemi představuje živé a potřebné téma, které se navíc dynamicky vyvíjí.

Literatura

- [1] BASSENS, D., VAN MEETEREN, M., (2015) *World cities under conditions of financialized globalization. Towards an augmented world city hypothesis*. Progress in Human Geography, Vol. 39, No. 6, pp. 752-775. ISSN 0309-1325. DOI 10.1177/0309132514558441.
- [2] CORBRIDGE, S., MARTIN, R., THRIFT, N. (Eds.), (1994). *Money, Power and Space*. Oxford: Blackwell. ISBN 0-631-19201-8.
- [3] DOW, S., (1999). Stages of Banking Development and the Spatial Evolution of Financial Systems. In: Martin, R. (ed.) *Money and the Space Economy*. Chichester: John Wiley and Sons, pp. 31-48. ISBN 978-0-471-98346-0.
- [4] GÁL, Z., (2004). *Spatial Development and the Expanding European Integration of the Hungarian Banking System*. Pécs: Centre for Regional Studies Discussion Papers. ISBN 0238–2008.
- [5] LEYSHON, A., THRIFT, N., TOOMEY, C., (1989). *The rise of the British financial provincial centre*. Progress in Planning, vol. 31, no. 3, pp. 153-229. ISSN 0305-9006. DOI 10.1016/0305-9006(89)90004-4.
- [6] MARTIN, R., MINNS, R., (1995). *Undermining the Financial Basis of Regions: The Spatial Structure and Implications of the UK Pension Fund System*. Regional Studies, Vol. 29, No. 2, pp. 125-144. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343409512331348853.
- [7] MYRDAL, G., (1971). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Frederick: Harper Torchbooks. ISBN 978-0-061315-640.
- [8] PIKE, A., POLLARD, J., (2010). *Economic Geographies of Financialization*. Economic Geography, vol. 86, no. 1, pp. 29-51. ISSN 1944-8287. DOI 10.1111/j.1944-8287.2009.01057.x
- [9] PORTEOUS, D.J., (1995). *The Geography of Finance*. Avebury: Aldershot. ISBN 1-85972-046-3.
- [10] SEMPLE, K., (1985). *Toward a Quarternary Place Theory*. Urban Geography, vol. 6, no. 4, pp. 285-296. ISSN 0272-3638. DOI 10.2747/0272-3638.6.4.285.
- [11] SUCHACEK, J., BARANEK, P., (2011). Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice 2011*. Zlín, pp. 469-478. ISBN 978-80-7454-020-2.
- [12] SUCHACEK, J., (2012). *The Changing Geography of Czech Banking*. European Journal of Social Sciences, vol. 28, no.1, pp. 79-91. ISSN 1450-2267.
- [13] SUCHACEK, J., (2015a). Large Enterprise Branches: The Case of the Czech Republic. *Economics & Sociology*, vol. 8, no. 4, pp. 82-93. ISSN 2071-789X. DOI 10.14254/2071-789X.2015/8-4/6.
- [14] SUCHACEK, J., (2015b). Lokalizace poboček největších podniků v České republice z kvalitativního pohledu. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 103-107. ISBN 978–80–210–7861–1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-12.
- [15] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., (2015). Location Preferences of Largest Enterprises in the Czech Republic and their Differentiation. In *Liberec Economic Forum*, pp. 175-183. ISBN 978-80-7494-225-9.
- [16] VANHOVE, R., KLAASEN, L. H., (1987). *Regional Policy: A European Approach*. Avebury: Aldershot. ISBN 978-0-566054-136.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP 2016/56 „Vybrané hmotné a nehmotné aspekty vývoje regionů“ na Ekonomické fakultě VŠB-TU v Ostravě

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-24

VELKÉ PODNIKY A JEJICH ÚSTŘEDÍ A POBOČKY V ČESKÉ REPUBLICE

LARGE ENTERPRISES AND THEIR HEADQUARTERS AND BRANCHES IN THE CZECH REPUBLIC

PETRA DANÍŠEK MATUŠKOVÁ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky *Department of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
VŠB – Technická univerzita Ostrava *VŠB-Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská třída 33, 701 201 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: petra.matuskova@vsb.cz

Anotace

Rozhodování o umístění ústředí firmy a poboček představuje pro velkou společnost, ať českou či zahraniční, zásadní úkol. Rozhodování je v tomto případě ovlivněno množstvím lokalizačních faktorů jak kvalitativního, tak kvantitativního charakteru. Přestože tradiční lokalizační faktory, jako geografická poloha či infrastruktura, stojí při rozhodování o lokalizaci ústředí i poboček v popředí, je zřejmé, že významnost dalších lokalizačních faktorů se značně odlišuje. Cílem příspěvku je analýza a zhodnocení rozdílů v preferenci lokalizačních faktorů při rozhodování o umístění ústředí a poboček velkých podniků. Data použitá v tomto příspěvku byla získána v rámci dotazníkového šetření a jsou převážně kvalitativního charakteru. Je zřejmé, že společnosti se zahraničním vlastníkem při lokalizaci svého ústředí intenzivněji vnímají tzv. měkké faktory, zatímco čistě tuzemské firmy stále ovlivňují klasické faktory především ekonomického charakteru. Při rozhodování o lokalizaci poboček se tyto rozdíly stírají. Umístění ústředí a poboček pak ovlivňují jednotlivé faktory zcela odlišně.

Klíčová slova

lokalizace, ústředí, pobočky, Česká republika

Annotation

Decision about location of headquarters or branches is essential task for large enterprises. In this case the decision-making is influenced by large amount of location factors which are of both quantitative and qualitative character. Although traditional location factors, such as geographic location or infrastructure are of priority of interest in decision-making on the location of head office and branches, it is obvious that the significance of other location factors is considerably different. The aim of paper is to analyse and evaluate the differences in the preferences of location factors within the process of the collocation of the headquarters and branch offices. The data used in this paper were obtained in the questionnaire survey and are mainly of qualitative character. It is apparent, that head offices of enterprises with foreign owners more intensively perceive soft location factors. On the contrary, purely domestic firms consider mainly classical factors of economic nature. When dealing with decision-making on the location of enterprises branches, these differences disappear. The effect of individual factors on the location of headquarters and branches is rather different.

Key words

location, headquarters, branches, Czech Republic

JEL classification: R10, R12, R39, L20

Úvod

První pojetí problematiky lokalizace a vytvoření tzv. lokalizačních teorií vychází z předpokladů dokonalé konkurence. Na tyto první pokusy o ucelené závěry týkající se lokalizačních problémů navázala další řada pozdějších lokalizačních teorií. Zpochybnění předpokladů platících pro dokonalou konkurenci ovšem vedlo k různým modifikacím těchto teoretických přístupů. Behavioristická koncepce zkoumá otázku, jak se daný podnik chová v reálných podmínkách, čímž zpochybňuje některé klasické předpoklady racionálně uvažujícího subjektu. Strukturální koncepce naopak vychází z regulační teorie a do popředí lokalizace staví rámcové podmínky hospodářství a podmínky, které jsou vytvořeny ve společensko-výrobním procesu (Maier, Tödtling, 1997). Hledání lokalizačních faktorů představuje základ všech lokalizačních teorií. Lokalizační faktory lze definovat jako jisté specifické vlastnosti daných území, které ovlivňují umístění socioekonomických aktivit. Problematika je v současnosti vysoce aktuální i v podmínkách České republiky (Damborský, Wokoun, 2010).

Lokalizační rozhodování podniků má jednoznačný vliv na současnou i budoucí prostorovou strukturu. Podobu území ovlivňují podniky nejen svým lokalizačním rozhodnutím, ale zároveň vytváří podmínky pro rozmístění jiných podniků či aktérů trhu. V různých lokalitách existují pro podnik rozličné podmínky, které musí podnik zohlednit při svém lokalizačním rozhodování. Podnik na trhu nefunguje jako samostatná jednotka, ale je propojen rozmanitými vztahy s okolím, přičemž ty nejdůležitější vznikají na zásobovacím trhu (půda, práce, kapitál, technologie), odbytovém trhu (domácnosti, podniky, veřejný sektor) nebo jejich kombinací (Maier, Tödtling, 1997). I když jednotlivé faktory působí na podnik dlouhodobě, je pro ně charakteristická velká nejistota, která pramení ze změn ekonomických struktur a změn technologických. Je proto zřejmé, že i významnost těchto faktorů pro rozhodování podniku se bude v čase vyvíjet a měnit. Z logiky věci vyplývá, že důležitost faktorů bude rozličná při rozhodování o umístění ústředí podniku či jeho poboček. Rozličnosti jsou dány zejména organizační strukturou daného podniku a typem produktu či služby, kterou nabízí.

Stejně jako v obecných teoriích, tak i v prostorovém kontextu můžeme konstatovat, že konkrétní umístění ústředí podniku či poboček, je dáno interakcí mezi poptávkovou a nabídkovou stranou. Na straně poptávky stojí investoři a podniky s jejich pobočkami, kteří hledají určité vlastnosti a kvality daného území. Územní nabídka je dána lokalizačními faktory jednotlivých míst a regionů (Sucháček, 2015a).

Podnikovým hierarchiím a jejich územním implikacím je ve vyspělých zemích věnována značná pozornost ze strany ekonomů i geografů, například van Dijk a Pellenbarg, (1999) zaměřující se na demografii firem, Massey (1995) a její prostorové dělby práce či Dunning a Lundan (2008), kteří se věnují lokalizaci z mezinárodního hlediska. Také prostorové dopady velkých podniků či lokalizace ústředí ekonomických subjektů se dostávají do popředí v mnoha studiích, například Lyons (1994) či Sucháček, Baránek (2011), avšak problematice lokalizace a chodu poboček je doposud věnována pouze malá pozornost například Sucháček (2015b) nebo Fothergill, Guy (1990).

1. Cíl článku a použité metody

Cílem příspěvku je analýza a zhodnocení vlivu lokalizačních faktorů na rozhodování velkých podniků o umístění svého ústředí a poboček v České republice. Velikost podniků je měřena jejich obratem, a je zaměřena na české i zahraniční společnosti sídlící na území České republiky.

Datová základna byla získána na základě dotazníkového šetření zaměřeného na faktory, ovlivňující lokalizaci ústředí a poboček největších firem sídlících v České republice. Základní soubor obsahoval 190 podniků sídlících v Česku, přičemž míra návratnosti dotazníkového šetření dosáhla 28 %. Ze zkoumaných firem bylo 76 % vlastněno zahraničními investory a zbývající část měla české vlastníky. Sběr dat probíhal na základě elektronického a telefonického dotazování osob ve významném postavení, tedy osob působících ve středním a vrcholovém managementu. Pro dotazníky byly využity strukturované otázky a částečně také otázky otevřené. Byla zvolena Likertova škála v rozmezí od -3

(nedůležitý) do +3 (nejvíce důležitý faktor), která se v tomto případě jeví jako dostatečná. Aby byla umožněna komparace, byly výsledky převedeny na procentuální hodnoty, (Sucháček, 2015b).

2. Vliv lokalizačních faktorů na rozhodování velkých podniků

Dotazníkový výzkum provedený ve firmách přinesl řadu zajímavých informací týkajících se preferencí jednotlivých podniků při rozhodování o jejich lokalizaci. Je zřejmé, že zahraniční vlastníci vnímají rozhodující lokalizační faktory ovlivňující umístění ústředí podobně jako tuzemští vlastníci (pořadí faktorů je přibližně stejné, liší se zejména intenzita vlivu), avšak vnímání stejných faktorů při lokalizaci poboček se již značně odlišuje. Průměrné procentuální hodnocení lokalizačních faktorů zobrazuje níže uvedená Tab. 1.

Tab. 1: Vliv lokalizačních faktorů na rozhodování velkých podniků

Lokalizační faktor	Pořadí / průměrné procentuální hodnocení důležitosti lokalizačního faktoru ovlivňující lokalizaci:							
	ústředí tuzemských firem		poboček tuzemských firem		ústředí zahraničních firem		poboček zahraničních firem	
Infrastruktura	1.	88,8	1.	88,3	1.	88,2	2.	86,8
Geografická poloha	2.	83,3	2.	86,6	2.	86,3	1.	87,3
Aglomerační výhoda	3.	77,8	4.	76,0	3.	80,6	5.	79,0
Blízkost zákazníků	4.	76,8	6.	73,3	5.	78,0	3.	80,3
Blízkost dodavatelů	5.	76,3	3.	76,6	4.	79,6	6.	78,5
Kvalita podnikatelského prostředí	5.	76,3	5.	75,0	6.	76,8	7.	77,5
Dostupnost a množství pracovní síly	6.	73,6	7.	71,6	7.	74,8	8.	76,5
Dostupnost nerostných surovin	7.	69,5	7.	71,6	8.	73,6	10.	75,5
Kvalita místní pracovní síly	7.	69,5	8.	70,0	8.	73,6	4.	79,8
Nízké mzdové požadavky	8.	68,0	7.	71,6	9.	72,8	9.	76,0
Blízkost a koncentrace příbuzných oborů	9.	66,6	9.	68,3	9.	72,8	11.	71,5
Cena pozemků	9.	66,6	9.	68,3	10.	72,0	14.	69,2
Celostátní politiky	10.	65,3	12.	61,2	11.	71,5	15.	68,2
Prestiž a pověst území	11.	63,8	10.	66,6	11.	71,5	13.	69,6
Blízkost konkurence	11.	63,8	9.	68,3	12.	70,2	11.	71,5
Ochota manažerů ke stěhování	11.	63,8	11.	61,6	13.	67,5	12.	71,0
Kvalita životního prostředí	12.	59,6	15.	55,0	13.	67,5	17.	55,0
Blízkost decizních orgánů	13.	58,3	13.	60,0	14.	66,6	14.	69,2
Systém veřejné správy	13.	58,3	14.	56,6	15.	57,8	14.	69,2
Dáno historicky	14.	52,8	16.	46,6	16.	57,0	16.	60,3
Možnosti sportovního vyžití	15.	41,6	18.	38,3	17.	47,3	19.	44,2
Možnosti kulturního vyžití	15.	41,6	17.	43,3	18.	44,2	18.	45,2

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat (Sucháček, Baránek, 2011, Sucháček, 2015b)

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že tradiční lokalizační faktory, jako je infrastruktura a geografická poloha, mají rozhodující význam pro firmy tuzemské i zahraniční, a to v případě rozhodování o umístění ústředí i poboček.

Pokud se zaměříme na lokalizační faktory ovlivňující umístění ústředí společností, lze konstatovat, že výrazných rozdílů mezi vnímáním důležitosti tuzemských a zahraničních vlastníků je dosaženo od 9. místa (přibližně střed tabulky), kdy se dosažené průměrné hodnoty začínají od sebe více vzdalovat. Jedná se především o tzv. měkké faktory (např. možnosti sportovního a kulturního vyžití) a lze pozorovat, že právě těmto faktorům je ze strany zahraničních vlastníků věnována podstatně větší pozornost. Pro zahraniční vlastníky je také důležitá kvalita životního prostředí, systém veřejné správy či blízkost decizních orgánů. Lze tedy pozorovat, že zahraniční investoři začínají akcentovat nové

faktory konkurenceschopnosti jednotlivých území. Důvodem takového jednání může být narůstající dostupnost klasických tvrdých lokalizačních faktorů, působení v „nových“ oborech či zaměstnávání vysoce kvalifikované pracovní síly (Slach, Rumpel, Koutský, 2008). Z výše uvedeného porovnání vyplývá, že čistě tuzemské firmy stále intenzivně vnímají zejména tradiční faktory ekonomického charakteru, které umožňují firmám snižovat náklady a tím dosahovat vyššího zisku. Z různých důvodů doposud nepřisuzují měkkým lokalizačním faktorům takový význam, jako firmy se zahraniční účastí. Příčinu tohoto rozdílného vývoje lze hledat již v historii hospodářství a společnosti v naší zemi. Česká republika, která je jednou z postkomunistických zemí, prošla transformací hospodářství a společnosti, a následný hospodářsko-spoolečenský vývoj včetně jeho regionálních projekcí vykazuje kvalitativní zpoždění za vyspělými státy.

Důležitost lokalizačních faktorů, které ovlivňují rozhodnutí o umístění pobočky, se značně odlišuje z pohledu tuzemských a zahraničních firem. Přesto, že i v tomto případě lze pozorovat, že měkkým lokalizačním faktorům přiřkládají větší důležitost firmy se zahraničním vlastníkem, v některých případech jsou tyto rozdíly podstatně menší než v případě lokalizace ústředí, např. kvalita životního prostředí či možnosti kulturního vyžití. Je však zřejmé, že při lokalizaci poboček vnímají tuzemští a zahraniční vlastníci rozdílně i klasické tvrdé lokalizační faktory. Podstatné rozdíly lze spatřit u faktorů jako je blízkost dodavatelů, která je preferována českými podniky či blízkost zákazníků, jež preferují podniky zahraniční. Důvod takového vývoje lze hledat v rozdílné motivaci pro umístění poboček zkoumaných společností (Sucháček, 2015b). Markantního rozdílu je dosaženo u lokalizačního faktoru kvalita místní pracovní síly, který je pro zahraniční podniky velmi důležitý, přičemž pro tuzemské podniky se jedná spíše o průměrně působící faktor. U českých firem stojí na dosti vysokém místě také tradiční lokalizační faktor dostupnost nerostných surovin. Nutno podotknout, že se zahraniční podniky obecně pohybují v progresivnějších odvětvích, nežli jejich české protějšky.

Na základě výše uvedené tabulky lze také porovnat rozdílnou významnost lokalizačních faktorů mezi umístěním ústředí a poboček. Nejvíce důležitými faktory jsou v obou případech infrastruktura a geografická poloha. Při rozhodování o umístění poboček jsou pro české i zahraniční vlastníky intenzivnější faktory nízké mzdové požadavky, blízkost konkurence, blízkost decizních orgánů, dostupnost nerostných surovin či kvalita pracovních sil. České podniky pak dávají do popředí také faktor prestiž a pověst území nebo celostátní politiku. Zahraniční společnosti upřednostňují lokalizační faktor systém veřejné správy a ochotu manažerů ke stěhování. Při rozhodování o umístění ústředí jsou tuzemskými i zahraničními vlastníky intenzivněji vnímány lokalizační faktory jako kvalita životního prostředí či celostátní politiky. Tuzemské firmy vnímají jako důležitější faktor při umístění ústředí také blízkost zákazníků, dáno historicky či kvalitu životního prostředí. Na umístění ústředí zahraničních podniků mají větší vliv lokalizační faktory, jako je cena pozemků nebo možnosti sportovního vyžití.

Závěr

Lokalizační rozhodování představuje pro podnik jednu z jeho nejdůležitějších aktivit. Individuální lokalizační rozhodování ovlivňují prostorovou strukturu a rozložení socioekonomických aktivit. Podnik není uzavřený systém, ale jednotka propojená různými vztahy s okolními systémy, které musí při svém lokalizačním rozhodnutí brát v úvahu, stejně jako další územní charakteristiky a podmínky. Základem lokalizačních koncepcí je identifikovat jednotlivé lokalizační faktory, které ovlivňují podnik při rozhodnutí o umístění ústředí či poboček. Lokalizační faktory tak představují nabídkovou stranu a podniky či investoři se svými požadavky na dané území pak tvoří stranu poptávky. Na bázi jejich interakce dochází ke konkrétnímu umístění podniku.

Cílem příspěvku byla analýza a zhodnocení vlivu lokalizačních faktorů na rozhodování velkých podniků o umístění svého ústředí a poboček v České republice. Vstupní data byla získána pomocí dotazníkového šetření u 190 největších firem sídlících v České republice, přičemž byly rozlišovány firmy s tuzemskými a zahraničními vlastníky.

Na základě dotazníkového šetření, jehož míra návratnosti dosáhla 28 %, bylo zjištěno, že při lokalizaci ústředí i poboček hrají významnou roli tradiční lokalizační faktory, jako je infrastruktura a geografická poloha. Kvantitativní rozdíly pak lze spatřovat u dalších lokalizačních faktorů, přičemž velkých rozdílů bylo dosaženo ve vnímání důležitosti tzv. měkkých lokalizačních faktorů, kterým přisuzují vyšší význam podniky se zahraničními vlastníky. Viditelnějších rozdílů bylo dosaženo při sledování lokalizačních faktorů, které ovlivňují umístění poboček tuzemských a zahraničních firem na území České republiky. Rozdíly při rozhodování byly viditelné i u klasických tvrdých lokalizačních faktorů. Zatímco české podniky intenzivněji vnímaly blízkost dodavatelů, pro rozhodnutí o umístění pobočky zahraniční společnosti byl důležitější faktor blízkost zákazníků či kvalita pracovní síly. Lokalizační faktory měly také různou intenzitu z pohledu umístění ústředí a umístění pobočky.

Zatímco na rozhodnutí o umístění pobočky působily intenzivněji faktory nízké mzdové požadavky, blízkost konkurence, blízkost decizních orgánů, dostupnost nerostných surovin či kvalita pracovních sil, na rozhodnutí o umístění ústředí společnosti měly větší význam lokalizační faktory, jako kvalita životního prostředí či celostátní politiky. Rozdíly ve vnímání intenzity jednotlivých lokalizačních faktorů mezi podniky s českými a zahraničními vlastníky mohou být dány nejrozličnějšími důvody, přičemž jeden z nich lze hledat již v historickém společensko-hospodářském vývoji České republiky.

Literatura

- [1] DAMBORSKÝ, M., WOKOUN, R., (2010). Lokalizační faktory malého a středního podnikání v podmínkách ekonomiky ČR. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 13, no. 2, pp. 32-43. ISSN 2336-5604.
- [2] DUNNING, J. H., LUNDAN S. M., (2008). *Multinational enterprises and the global economy*. 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 978-1-84376-525-7.
- [3] FOTHERGILL, S., GUY, N., (1990). *Retreat from the regions: corporate change and the closure of factories*. London: Jessica Kingsley Publishers. ISBN 1-85302-100-8.
- [4] LYONS, D. I., (1994). Changing patterns of corporate headquarter influence 1974-89. *Environment and Planning A*, vol. 26, pp. 733-747. ISSN 0308-518X. DOI 10.1068/a260733.
- [5] MAIER, G., TÖDTLING, F., (1997). *Regionálna a urbanistická ekonomika: teória lokalizácie a priestorová štruktúra*. Bratislava: Elita. ISBN 80-8044-044-1.
- [6] MASSEY, D., (1995) *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan. ISBN 0-333-59493-2.
- [7] SLACH, O., RUMPEL, P., KOUTSKÝ J., (2008). Mění se význam měkkých a tvrdých faktorů rozvoje. In *XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 15-23. ISBN 978-80-210-4625-2.
- [8] SUCHÁČEK, J., (2015a). Large Enterprise Branches: The case of the Czech Republic. *Economics & Sociology*, vol. 8, no. 4, pp. 851-857. ISBN 978-80-248-3172-5. DOI 10.14254/2071-789X.2015/8-4/6.
- [9] SUCHÁČEK, J., (2015b). Lokalizace poboček největších podniků v České republice z kvalitativního pohledu. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 103-107. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-12.
- [10] SUCHÁČEK, J., BARÁNEK, P., (2011). Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In Jircikova, E., Pastuszkova, E., Svoboda, J. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice*. Zlín: Tomas Bata University, pp. 469-478. ISBN 978-80-7454-020-2.
- [11] VAN DIJK, J., PELLENBARG, P., (1999) The demography of firms: progress and problems in empirical research. In: van Dijk, J. and Pellenbarg, P. (eds.) *Demography of firms. Spatial dynamics of firm behaviour*. Groningen: Rijksuniversiteit, pp. 325-337. ISBN 90-6809-285-5.

VLIV LOKALIZACE VÝZNAMNÉHO INVESTORA NA MÍSTNÍ EKONOMICKÝ ROZVOJ

IMPACT OF LOCALIZATION OF SIGNIFICANT INVESTOR ON LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

MILAN DAMBORSKÝ¹

JOZEF TVRDOŇ²

¹Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně
✉ Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: milan.damborsky@gmail.com

¹Dep. of Reg. Development and Public Administration
Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendel University in Brno

² Dep. of Pub. Administration and Reg. Development
Faculty of National Economy
University of Economics in Bratislava
✉ Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovakia
E-mail: jozef.tvrdon@euba.sk

²Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje
Národohospodářská fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislavě

Anotace

Cílem článku je poskytnout ucelený pohled na vývoj pojetí prostoru a jeho vazeb na ekonomický rozvoj a na konkrétním případě dokreslit komplexnost dopadů konkrétní aktivity na ekonomický rozvoj v přihlídnutím k prostorové dimenzi. Autoři metodologicky kombinují „desk-research“ zaměřující se zejména na systematizaci vývoje chápání prostoru v teorii regionálního rozvoje a jeho vztahu k ekonomickému rozvoji a místnímu ekonomickému rozvoji. Článek se zaměřuje komplexní pohled na rozdíly v postavení a roli prostoru, od tradičního pojetí prostoru jako ekonomické bariéry proti ekonomickým činnostem v něm lokalizovaným, které vniklo v 50. a 60. letech, až po současné teorie pracující s prostorem, kde je možno využít informace za účelem identifikace a řešení problémů. Navazující část článku zaměřující se na případovou studii konkrétní připravované investice s vysokým dopadem na ekonomický a místní ekonomický rozvoj vychází z širšího šetření, které bylo realizováno za účelem zhodnocení socioekonomických aktivit společnosti Škoda Auto, a.s. v České republice pro potřeby optimalizace systému investiční podpory ze strany České republiky. Teoretická východiska stejně jako případová studie společně dokládají význam komplexního řešení problematiky místního ekonomického rozvoje.

Klíčová slova

region, ekonomika, místní rozvoj, investor

Annotation

The aim of the paper is to provide a comprehensive overview of the development of the concept of space and its links to economic development. The specific case illustrates the complexity of the impact of specific activities on economic development with regard to the spatial dimension of impacts. The authors made use of "desk research" methodology, focusing mainly on the development of the systematization meaning and understanding of space in the theory of regional development and its relationship to economic development and local economic development. The paper is focused on comprehensive view on the differences in the position and role of space, from the traditional concept of space as an economic barrier to economic activities localized in it, which penetrated the 50s and 60s contemporary theories of working space, which is able to use the information for the purpose of identifying and solving problems. The paper is also focused on a case study of the concrete investment with high impact on the economy and local economic development based on a broader survey that was

carried out to assess of the socioeconomic activities of the company Skoda Auto in the Czech Republic for the purpose of optimizing the system of investment support by the Czech Republic. Theoretical background as well as a case study together illustrate the importance of a comprehensive solution to the issue of local economic development.

Key words

region, economy, local development, investor

JEL classification: R11

Úvod

Jedním z dnes už tradičních témat regionálních věd je problematika vztahu prostoru a místního ekonomického rozvoje, kdy lze prostor vnímat z různých hledisek, což ovlivňuje také vnímání jeho vazeb na místní ekonomický rozvoj. Tomuto tématu se věnuje také tento článek, nejprve v teoretické rovině a následně seznamuje s konkrétní dopadovou studií plánované investice společnosti Škoda Auto, a.s.

1. Cíl a metodologie

Cílem článku je poskytnout ucelený pohled na vývoj pojetí prostoru a jeho vazeb na ekonomický rozvoj a na konkrétním případě dokreslit komplexnost dopadů konkrétní aktivity na ekonomický rozvoj v přihlídnutím k prostorové dimenzi těchto dopadů.

Článek metodologicky kombinuje „desk-research“ zaměřující se zejména na systematizaci vývoje chápání prostoru v teorii regionálního rozvoje a jeho vztahu k ekonomickému rozvoji a místnímu ekonomickému rozvoji. Teoretická část článku vychází z provedených rešerší odborné literatury zaměřující na tuto problematiku. Tyto rešerše jsou systematizovány a výsledkem je ucelená komplexní charakteristika vývoje vnímání role prostoru a jeho vztahu k místnímu ekonomickému rozvoji dle různých konceptů v regionální vědě, resp. ekonomické teorii. Čtenáři je tímto poskytnut komplexní pohled na rozdíly v postavení a roli prostoru, od tradičního pojetí prostoru jako ekonomické bariéry proti ekonomickým činnostem v něm lokalizovaným, které vnikly v 50. a 60. letech až po současné teorie pracující s prostorem, kde jsou využity informace za účelem identifikace a řešení problémů.

Navazující část článku zaměřující se na případovou studii konkrétní připravované investice s vysokým dopadem na ekonomický a místní ekonomický rozvoje vychází z širšího šetření, které bylo realizováno za účelem zhodnocení socioekonomických aktivit společnosti Škoda Auto, a.s. v České republice pro potřeby optimalizace systému investiční podpory ze strany České republiky. Při zpracování analýzy byla využita primární data zahrnující zejména statistická data o hospodaření společnosti, jejich sociálních a environmentálních aktivitách (v detailu řešena v jednotlivých výročních zprávách společnosti), statistická data vztahující se k regionům, kde tato společnost působí a také data celostátní. Základní informační zdroje tvořily výroční zprávy Škoda Auto z období 2010 až 2013 (Škoda Auto 2011, 2012, 2013, 2014). Zjištění byla konfrontována z hodnocením působení společnosti ze strany zástupců regionální a místní správy.

V závěru práce jsou poznatky shrnuty tak, aby čtenář měl ucelený pohled o vývoji pojetí prostoru a jeho vazeb na ekonomický rozvoj a dopadech konkrétní investice na ekonomický rozvoj v přihlídnutím k prostorové dimenzi dopadů.

2. Koncept místního ekonomického rozvoje: od teorie lokalizace k endogennímu ekonomickému rozvoji

Když zkoumáme vývoj myšlení ve všeobecné ekonomické teorii, můžeme pozorovat rozdílný pohled na postavení a roli prostoru v místním ekonomickém rozvoji. V původních teoretických úvahách

prostor vystupuje v podobě fyzické bariéry proti ekonomickým činnostem v něm lokalizovaným. Bere v úvahu fyzické vzdálenosti mezi vstupními a výstupními trhy v podobě dopravních nákladů. Teorie, které vznikly v padesátých a šedesátých letech minulého století používaly **prostor jako abstraktní jednotku**, která byla rozčleněna do územních celků, které zpravidla odpovídaly správním jednotkám a které byly vnitřně jednotné z hlediska jejich sociálně - ekonomických charakteristik. Výhodou tohoto pojetí prostoru je, že umožňuje využití makroekonomických modelů na vysvětlení fenoménu růstu těchto jednotek. V tomto případě nehrál prostor žádnou roli v určování cesty vývoje lokální ekonomiky.

Radikální změna v pohledu na roli prostoru proběhla v sedmdesátých letech minulého století. Prostor byl koncipován jako ekonomický zdroj a stal se generátorem statických a dynamických výhod pro firmy a klíčovým faktorem konkurenceschopnosti místního výrobního systému. Podle teorií byl prostor zdrojem rostoucích výnosů a pozitivních externalit, které představují společné aglomerace a v něm lokalizované faktory rozvoje. Vyšší tempo růstu bylo dosaženo v místních výrobních systémech, kde rostoucí výnosy fungují podle místní produktivity, snižují výrobní a transakční náklady, což vede ke zvýšení efektivity výrobních faktorů a ke zvýšení inovační kapacity.

Rozvoj na lokální úrovni pak závisí na účinnosti koncentrované územní organizace produkce, nikoli na dostupnosti hospodářských zdrojů nebo na jejich účinnějším prostorovém uspořádání. Prostor se změnil na **diverzifikovano-vztahový prostor**. Vývoj přichází selektivně v těch částech prostoru, kde koncentrovaná organizace výroby uplatňuje svůj pozitivní vliv na parametry statické a dynamické efektivity. Ve stejnou dobu, prostor je vztahový, v tom, že hospodářské a sociální vztahy vznikají v oblasti provádění klíčových funkcí, které prostor poskytuje. Zajišťují plynulejší realizaci základních principů tržního mechanismu, vzniká a mezi jednotlivými aktéry se šíří více efektivity a méně výrobních nákladových procesů, akumulují se znalosti místního trhu a zrychluje se tempo inovací - a to jsou všechno faktory, které podporují místní ekonomický rozvoj.

Za účelem posílení úlohy prostoru v inovačních aktivitách, teorie růstu změnila svůj pohled na prostor jako čistý generátor statických výhod a soustředily svou pozornost na roli prostoru při vytváření znalostí a z toho pramenící dynamiku aglomeračních efektů.

V současných teoriích růstu prostor se chápe jako prostor, který je schopen využít informace za účelem identifikace a řešení problémů. Právě v ekonomické oblasti má prostor schopnost přeměnit informace a poznatky do inovací a růstu produktivity. V tomto chápání má význam i kooperace mezi místními aktéry. Prostor snižuje nejistotu, informační asymetrie (a tedy i vzájemné podezřívání mezi partnery) a pravděpodobnost oportunistického chování pod hrozbou sociálních sankcí (Camagni, 1991 a 2004). V důsledku kognitivní blízkosti prostor obsahuje mnoho prvků, které jsou potvrzeny mnoha ekonomickými školami (Belllet, L'Harmet, 1998; Cappellini, 2003): přijaté kodexy chování, společná kultura, vzájemná důvěra a smysl pro vysvětlování procesu vytváření znalostí a procesů kolektivního učení se. V kontextu vyznačující se rozmanitostí zprostředkovatelů (jako například v průmyslových oblastech a výrobních klastrech) šíření znalostí "není výsledkem individuálních snah v oblasti výzkumu a vývoje v rámci jednotlivých firem, ale spíše kombinace doplňkových kapacit a rozsáhlých interaktivních vzdělávacích procesů, které zahrnují mnoho "zákazníků" a "dodavatelů" po přesně vymezených dceřiných společnostech nebo dodavatelského řetězce" (Cappellini, 2003).

Pojem prostor se stává v těchto přístupech **reálným prostorem**, kde funkční a hierarchické, ekonomické a sociální procesy probíhají a jsou vloženy do geografického prostoru, ve kterém dochází k růstu spolupráce, procesů učení, které jsou lokálně vyvinuté, živené prostorovou blízkostí ("atmosféra", efekty), síťových vztahů, interakcí, tvořivostí a schopností vytvářet nové kombinace vztahů (Camagni a Capello, 2006).

V poslední době má významné místo v místním rozvoji koncepce, zaměřená na podporu komplexních procesů, nazývaných jako "rozvoj zdola", "endogenní rozvoj" nebo "bottom up". Přitom je to do určité míry protiklad koncepcí rozvoje, zaměřených na jeho usměrňování a iniciování shora. I když je třeba uvést, že v reálných rozvojových procesech jde o jejich vzájemnou kombinaci.

Mnohé studie se opírají o zkušenosti místních institucí, zdůrazňují úkoly místních účastníků pro formování a udržování rozvoje. **Zdůrazňuje se zejména přístup k místnímu rozvoji:**

- jako k **dlouhodobému procesu** a to s jistou mírou zanícení, kterou je možné udržet deset i více let jediné tak, že účastníci tohoto procesu jsou na něm přímo zainteresováni,
- vychází z vlastního **vnitřního pochopení** lokálních komparativních výhod,
- jeho strategie se neustále **adaptují a přizpůsobují** v souladu se změnami potřeb a možností v rámci místní ekonomiky".¹

Tato strategie se zaměřuje na to, aby řešila problémy prostřednictvím využití stávajícího potenciálu na místní úrovni při respektování jejich specifík. Posílením řízení "zdola" se spojuje očekávání zvýšit hospodářskou, kulturní a politickou samostatnost. Tato strategie rozvoje byla zformulována na konci sedmdesátých a začátkem osmdesátých let jako protiklad **strategie orientované na mobilitu**. S ohledem na toto vymezení strategie místního rozvoje tyto nepředstavují ani tak vlastní soudržnou koncepci, ale jde spíše o sestavení principů lokální politiky, které byly zformulovány, aby zabránily chybám strategie orientované na mobilitu. Nejdůležitější principy jsou:

- **Rozvoj v prostoru** se nevnímá jen jako hospodářský rozvoj, ale i jako kvalitativní zlepšení struktury hospodářství a životních podmínek. Měl by zlepšit především postavení problémových skupin a měl by být přizpůsoben sociálně-ekonomickým, přírodním a kulturním charakteristickým znakům obce nebo regionu.
- **Aktéři ovlivňující rozvoj** v prostoru by měli být schopni orientovat a kontrolovat proces rozvoje ve vztahu k vlastním cílům. Zahrnuje to schopnost úspěšně se přizpůsobit změněným rámcovým podmínkám vlastními silami. Důležitými prvky jsou inovační schopnost v širším smyslu a kolektivní proces učení se. Navíc se za podstatnou bude považovat široká účast místních a regionálních zájmových skupin a přechod úkolů a rozhodovacích pravomocí na lokální a regionální úroveň.
- **Politika ovlivňující rozvoj** by měla navázat na existující potenciál. Tento by se měl efektivně využívat a dále rozvíjet. Potenciální faktory jsou přírodní zdroje (životní prostředí, nerostné suroviny, energie), půdu, kapitál, infrastrukturu, pracovní síly, kvalifikaci a znalosti, podnikatelské schopnosti, rozhodovací funkce, sociálně-kulturní faktory a tržní potenciál.
- Tyto faktory a zdroje by měly být přitom trvalejší charakter, to znamená, že by měli ve velkém rozsahu zohledňovat **ekologické aspekty a aspekty životního prostředí**.
- **Místní potenciál** by se měl využívat nadrezortně, to znamená, že by se do rozvojových koncepcí mohla více zapojit i v tradiční politice opomíjené odvětví, jako je zemědělství, energetika, drobné živnosti a služby, a podporovat jejich propojení. Cílem tohoto nadrezortního přístupu je využívat lokální a regionální komplementaritu.
- Roste význam **rozvoje malých a středních podniků**. Tyto podniky by měly být posílit své inovační a konkurenční schopnosti, mimo jiné i prostřednictvím vytváření kooperací a sítí v lokálním prostředí.
- **Místní a regionální aktéři** se považují za hybnou sílu rozvoje. Vedle podniků to jsou ještě pracovní síly, odbory, nositelé politických rozhodnutí atd.

Jednotlivé prvky a varianty **endogenních rozvojových strategií** byly v osmdesátých letech minulého století zavedeny v mnoha zemích, přitom se obsahově opíraly o model "industrial districts".

Nyní ještě nelze obecně zhodnotit strategie endogenního rozvoje, protože nejsou obsáhleji zpracovány. Obecné zhodnocení ani nebude jednoduché, protože tak předpoklady, jakož i konkrétní projevy strategie se podle definic odlišují. Zkušenosti dosud získané z různých příkladů ukazují, že endogenní strategie a projekty ve srovnání s tradičními strategiemi lépe přihlížejí k potřebám a podmínkám daného regionu a lokality. Prostřednictvím rozvoje projektů se zpravidla snadněji zdola a s vysokou místní angažovaností osloví hospodářské, podnikatelské a sociální cílové skupiny. V konečném

¹ Řízení ekonomického rozvoje regionů krok za krokem, Příručka pro středoevropské manažery, Economic Innovation International, 1992 (slovenské vydání, Projekt USAID), str.8

důsledku jsou i kvalitativní účinky zaměřeného na endogenní rozvoj (kvalita pracovních míst, inovační schopnost podniků) lepší než při strategiích orientovaných na mobilitu.

Na druhou stranu nesmíme přehlédnout různé problémy i při tomto přístupu. Nejprve musíme zmínit slabiny teoretických základů. Hlavní principy tohoto přístupu se rozvinuly většinou jako reakci na negativní obraz **strategie orientované na mobilitu** faktorů, případně indukčně na příkladu "industrial districts", proto je třeba říci, že mu chybí teoretická uzavřenost a konzistence.

Navíc praktické problémy vznikají i v regionálně-politických aplikacích, především v zaostávajících územích. V protikladu k "industrial districts", které sloužily zároveň jako model místního ekonomického rozvoje, je v mnoha periferních územích endogenní potenciál podniků, kvalifikací pracovních sil a institucí příliš malý, aby vyvolal hospodářský rozvoj, který by stál za zmínku. Kvantitativní účinky (růst výroby, zaměstnanosti a důchodů) zůstávají v těchto územích většinou skromné, a proto se nedá očekávat výraznější zmenšování rozdílů v úrovni důchodů a nezaměstnanosti.

Blakely (Blakely, Leigh, 2010) v otázce nového směřování místního ekonomického rozvoje poukazuje na potřebu jeho udržitelnosti. Vzhledem k této skutečnosti uvádí, že "místní ekonomický rozvoj je možné dosáhnout, pokud se zachová nebo zvyšuje určitá životní úroveň (standard) a to pomocí procesu lidského a fyzického rozvoje, založeného na principech rovnosti a udržitelnosti."²

Z hlediska cílů rozvoje lokální komunity **místní ekonomický rozvoj** by měl být zaměřen na: (Temali, 2002)

- **zlepšení ekonomické situace místních obyvatel** (disponibilní příjem a aktiva) a místních firem (ziskovost a růst),
- **zvýšení kvality života komunity jako celku** (vzhled, bezpečnost, sítě, místa na shromažďování).

Přínosem tohoto přístupu je nazírání komplexně na problematiku místního ekonomického rozvoje ze dvou pohledů, první pohled se soustřeďuje na konkrétních aktérů, kteří tvoří komunitu a na jejich ekonomickou situaci a druhý pohled sleduje růst komunity jako celku.

1. Případová studie: společnost Škoda Auto a rozšíření aktivit v závodě Kvasiny

Uvedená teoretická východiska, zaměřující se na místní ekonomický rozvoj, jsou v další části ilustrována na vlivu firmy Škoda Auto a dopadu její rozhodnutí o rozšíření svých aktivit realizovaných v rámci závodu Kvasiny.

Firma Škoda Auto v roce 2013 oznámila zásadní rozšíření svých aktivit v závodě Kvasiny. Záměr rozšíření průmyslové zóny je lokalizován do katastrálního území obcí Solnice, Kvasiny a z části Rychnov nad Kněžnou. Společnost předpokládá vytvoření 1300 nových pracovních míst u sebe a svých dodavatelů (agenturní zaměstnanci) v rámci své investice a svého areálu, a dalších 400 míst u dodavatelů, kteří se ve stejné době budou lokalizovat v souvislosti s touto investicí v již existujících zónách v bezprostředním okolí. Minimální výše investice Škoda Auto je stanovena na 7,2 mld. Kč (informace o záměru byla předána managementem společnosti prostřednictvím přímé mailové komunikace).

V návaznosti na tento byla provedena analýza dopadů projektu v ekonomické a sociální dimenzi pro potřeby optimalizace systému investiční podpory ze strany České republiky, tj. ex-ante cost-benefit analýza. Se závěry charakterizujícími dopady projektu na ekonomický a místní ekonomický rozvoj

² V praxi to znamená například, že lokality, které své bohatství získávají na základě jejich přírodního bohatství, si musí dávat pozor na "bezhlavé" tažení, které může přivést jejich ekonomiku do slepé uličky, za situace vyčerpání celého bohatství. Na druhé straně je sledování ekonomického růstu nebezpečné z pohledu přerozdělení bohatství. Na úkor ekonomického růstu může dojít v komunitě k velké sociální nerovnosti, která může následně vyústit do sociálních nepokojů.

čtenáře seznamuje následující část článku. V analýze byly řešeny zejména dopady investice na technologický rozvoj a zrychlení inovačního procesu, vč. difuze inovačních procesů prostřednictvím dodavatelsko-odběratelské sítě, dopady na trh práce s důrazem na kvalifikovanou a nekvalifikovanou pracovní sílu, ovlivnění platební bilance prostřednictvím exportu, poptávkovou stimulaci malého a středního podnikání, vč. otázka podpory uplatnění SME v globálních dodavatelsko-odběratelských řetězcích, hodnocení podpory neziskových aktivit, ekonomické polarizace a zejména dopadů na veřejné rozpočty. Se sestaveným systémem hodnocení seznamuje Tabulka 1.

Tab. 1: Socioekonomické dopady projektu Škoda Auto rozšíření aktivit v závodě Kvasiny

Základní charakteristika		Projevy v ekonomice			Efekt pro státní rozpočet	Možnost kvantifikace efektů		
Orientace na technologický rozvoj	→	Vyšší efektivnost využití výrobních faktorů	→	Vyšší objem produkce	→	Pozitivní - růst daňových příjmů ze zisku a nepřímých daní	Dobrá	Expertní odhad vyplývající z porovnání ziskovosti firmy s reprezentativním vzorkem
Proexportní orientace	→	Dodatečná zahraniční poptávka	→	Vyšší objem produkce	→	Pozitivní - růst daňových příjmů z nepřímých daní	Dobrá	Expertní odhad vyplývající z porovnání ziskovosti firmy s reprezentativním vzorkem
Orientace na kvalifikovanou pracovní sílu	→	Maximální uplatnění vzdělání	→	Vyšší příjmy obyvatelstva	→	Pozitivní - růst daňových příjmů z mezd	Dobrá	Expertní odhad vyplývající z porovnání mezd firmy a reprezentativního vzorku
Pozitivní vliv na regionální trhy práce	→	Dodatečné vyšší využití výrobních faktorů práce			→	Pozitivní - růst daňových příjmů z mezd	Obtížná	Modelový odhad v alternativách
					→	Pozitivní - snížení sociálních transferů		
Poptávkové stimuly pro malé a střední podnikání	→	Vytváření "podnikatelského podhoubí"		→	Projevuje se pozitivně v řadě oblastí	Mini mální	--	
Pozitivní vliv na image ČR jako investičně atraktivního regionu a vytvoření dodavatelsko-odběratelských řetězců	→	Dodatečné investice (produkční kapacity)	→	Vyšší objem produkce	→	Pozitivní - růst daňových příjmů jak ze zisku, tak z nepřímých daní	Mini mální	--

Zdroj: autoři

Vedle pozitivní přínosů sebou investice nese také hrozby. Zásadní hrozbu představuje nerovnováha na trhu práce. V tomto ohledu se pro zajištění dostatku disponibilní pracovní síly jeví jako vhodné (a) rozšíření spádovostního území prostřednictvím posílení systému veřejné dopravy, které umožní dojížděku z větší vzdálenosti a (b) změnu migračního trendu, tj. obrácení negativního migračního salda na pozitivní. Pro změnu negativního salda na pozitivní je při zajištěné poptávce po pracovní síle klíčový trh bydlení, kde může stát ve spolupráci s obcemi a krajem úspěšně intervenovat ve prospěch zvýšení nabídky bydlení. V případě, že bude tato intervence realizována v blízkosti místa výkonu

práce, lze očekávat nižší fluktuaci zaměstnanců než v případě, že časová vzdálenost bydliště a pracoviště dosahuje 50 či více minut.

Zásadní předpoklad pro realizaci investice představují výdaje na dopravní infrastrukturu. Požadavky na investice byly stanoveny Královéhradeckým krajem ve spolupráci s nejméně dotčenými obcemi Solnice a Kvasiny (Vláda ČR, 2014). Vedle nezbytných investic (zahrnující například výkup pozemků, přeložky apod.) obsahuje seznam také investice podpůrné (jedná se například o položku nemocnice Rychnov nad Kněžnou a nemocnice v Náchodě). Pro zajištění bezproblémové realizace investice je třeba zajistit zejména posílení silniční infrastruktury a posílení železničního napojení, které může efektivně nahradit část kamionové dopravy. Ačkoliv je požadavek na investice do těchto komunikací vznesen v souvislosti s rozšířením výroby, je třeba objektivně připomenout, že silná potřeba těchto investic existuje už nyní bez ohledu na budoucí rozšíření výroby. Obdobně lze hodnotit také investici do navrhovaných terénních úprav, které by měly vytvořit ochranné dělicí pásmo mezi obytnou a výrobní zónou a zcela zásadním způsobem trvale opticky i zvukově oddělit výrobní zónu od obce. S narůstajícím počtem pracovníků, lze očekávat nárůst přistěhovalých a s tím související potřeby řešení bytové problematiky a investic do občanské vybavenosti. Zde je nezbytná spolupráce státu, kraje a obcí (zejména Solnice a Kvasiny), které hrají v rozvoji bydlení a další občanské infrastruktury klíčovou roli. V případě občanské vybavenosti je třeba vedle samotné investice vnímat také budoucí provozní náklady.³

V otázce financování veřejné infrastruktury hraje významnou roli systém rozpočtového určení daní, který je realizován v České republice. V porovnání s většinou zemí EU je tento systém fakticky nezásluhový⁴. V případě municipalit se zásluhovost omezuje na příjmy z daně z nemovitosti a ve velmi malé míře na dani z příjmu fyzických osob ze závislé činnosti a v případě krajské samosprávy zásluhovost fakticky neexistuje. Fakticky to znamená, že ani municipalita ani kraj nejsou z hlediska rozpočtového určení daní motivovány k podpoře investic a podnikatelských aktivit, protože dodatečné podnikatelské aktivity pro ně obvykle neznamenají dodatečné daňové příjmy. V případě krajů je tato skutečnost daná fixním stanovením podílu na celostním výnosu různých daní. V případě municipalit je motivace obvykle malá, neboť uvedené dodatečné daňové příjmy (zejména dodatečná daň z nemovitosti) s sebou nesou také dodatečné výdaje vztahující např. k údržbě místních komunikací. Zatímco požadavek na státní podporu investice do občanské vybavenosti či infrastruktury vlastněné obcí či krajem by byl v případě silně zásluhového systému rozpočtového určení daní považován za nelegitimní, v případě municipalit a krajů jej lze akceptovat, pokud to rozpočtová omezení dovolují (více např. Halásková, 2015).⁵

Závěr

Role prostoru prošla ve všeobecné teorii a místním ekonomickém rozvoji značným vývojem. V původních teoretických konceptech byl prostor vnímán jako fyzická bariéra proti ekonomickým činnostem. V 50. a 60. letech byl prostor vnímán jako abstraktní jednotka odpovídající stejnorodým regionům z hlediska sociálně-ekonomického. Teprve v 70. letech se prostor začal vnímat jako ekonomický zdroj, faktor konkurenceschopnosti místního výrobního systému a zdroj externalit. Předmětem ekonomického výzkumu se stala účinnost koncentrované územní organizace produkce. Prostor začal být vnímán jako diverzifikovano-vztahový, včetně realizace inovací podporujících místní ekonomický rozvoj. V současnosti se prostor vnímá v kontextu využití informace za účelem identifikace a řešení problémů. Prostor hraje zádní roli pro místní aktéry. Pojem prostor se stává „reálným prostorem“, kde funkční a hierarchické, ekonomické a sociální procesy probíhají, kde dochází ke kooperaci, procesům učení apod.

³ K tomuto účelu je možné využít předpokládané navýšení daně z nemovitosti, která je stoprocentním příjmem obce, které dosáhne v případě měst Solnice a Kvasiny až 9 mil. Kč.

⁴ Zásluhovostí se zde myslí, závislost daňových příjmů obce na rozvoji podnikatelských aktivit.

⁵ V rámci Evropské charty místní samosprávy si ČR stanovila výjimku pro zavedení místní daně, která je poměrně častá v řadě států EU.

V poslední době je prostor stále více integrován do řešení koncepce místního rozvoje. Ten je dlouhodobým tématem ekonomického a regionálního výzkumu. Jeho koncepce často vychází ze zkušeností lokálních institucí a je zdůrazňována role místních účastníků. Takovýto přístup lze označit za „bottom up“ zdůrazňující důležitost řízení „zdola“ s očekáváním zvýšit hospodářskou, kulturní a politickou samostatnost. Tím je zřejmá vazba na lokální politiku. Hlavní proud řešení místního rozvoje je typický endogenním přístupem. Do praxe je tento přístup implementován významně už od 80. let („industrial districts“). Aktuálně jsou předmětem řady diskuzí. Místní ekonomický rozvoj je posuzován zejména z hlediska (a) zlepšení ekonomické situace místních obyvatel a (b) zvýšení kvality života komunity jak celku (Temali, 2002).

Případová studie „investice Škoda Auto v závodě Kvasiny“, na kterou se autoři zaměřili, ukazuje komplexnost a intenzitu vazeb v místním ekonomickém rozvoji i vyšších ekonomických systémech. Vedle pozitivních efektů přináší nové ekonomické aktivity také hrozby v rozvoji na lokální i regionální úrovni. Mezi pozitivní dopady lze zařadit dopady investice na technologický rozvoj a zrychlení inovačního procesu, vč. difuze inovačních procesů prostřednictvím dodavatelsko-odběratelské sítě, tvorbu nových pracovních míst pro kvalifikovanou a nekvalifikovanou pracovní sílu, pozitivní vliv platební bilance prostřednictvím exportu, poptávkovou stimulaci malého a středního podnikání, podpory neziskových aktivit, dodatečné zdroje pro veřejné rozpočty. Hrozby plynou zejména z ekonomické polarizace, která vytváří značný tlak na nerovnováhu na trhu práce, která se následně projeví restrukturalizačními procesy v místní a regionální ekonomice. To nelze řešit odděleně, ale jako účinné je pouze řešení vycházející z komplexního pojení místního ekonomického rozvoje zahrnující nejen přímé řešení problému (v daném případě zajištění dostatečné kapacity pracovních sil na trhu práce), ale také řešení nepřímých důsledků, které generují potřebu financování dodatečných investic do infrastruktury zahrnující multifundové financování značně heterogenního souboru dodatečných investic při značných disporcích „zásluha-újma-kompensace“ v systému rozpočtového určení daní.

Literatura

- [1] BLAKELY, E., LEIGH, N. G., (2010). *Planning local economic development Theory and Practice*. Sage Publications. ISBN 978-1-4129-6093-9.
- [2] BELLET, M., L'HARMET, C., (1998). *Industry, space and competition – Introduction*. In Bellet, M., L'Harme, C. (eds.) *Industry, space and competition: the contribution of economicist of the past*. Edward Elgar Publishing. Ltd. 1998. pp. 9 – 22. ISBN1-85898-856-X.
- [3] CAMAGNI, R., (1991). Local milieu, uncertainty and innovation networks: towards a dynamic theory of economic space. In R. Camagni (ed.), *Innovation networks: spatial perspectives*. London: Belhaven-Pinter, pp. 121-144.
- [4] CAMAGNI, R., (2004). Uncertainty, social capital and community governance: the city as a Milieu. In R. Capello, P. Nijkamp (eds.), *Urban dynamics and growth: advances in urban economics*. Amsterdam: Elsevier, pp. 121-152.
- [5] CAMAGNI, R., CAPELLO, R., (2006). An Ex-ante Evaluation of An Urban Project Through Property Value Increases: A Hedonic Price Approach, in Reggiani A. and Nijkamp P. (eds.), *Spatial Dynamics and Modelling*, Edward Elgar, pp. 445-486.
- [6] CAPPELLINI, R. (2003), Territorial Knowledge Management: Towards a Metrics of the Cognitive Dimension of Agglomeration Economies, *International Journal of Technology Management*, vol. 26, no. 2-4, pp. 303-325.
- [7] CAPELLO, R. (2007). *Regional Economics*. Londýn: Routledge, 2007. 1. Vyd. 319 s. ISBN 978-0-415-39520-5.
- [8] HALÁSKOVÁ, M. (2015). Zabezpečování veřejných služeb a role územních samospráv. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 367-374. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-49.
- [9] ŠKODA AUTO (2014). *Výroční zpráva 2013*. Dostupné z: <http://www.skoda-auto.com/SiteCollectionDocuments/company/investors/annual-reports/cs/skoda-annual-report-2013.pdf>.
- [10] ŠKODA AUTO (2013). *Výroční zpráva 2012*. Dostupné z: <http://www.skoda-auto.com/SiteCollectionDocuments/company/investors/annual-reports/cs/skoda-auto-annual-report-2012.pdf>.

- [11] ŠKODA AUTO (2012). *Výroční zpráva 2011*. Dostupné z: <http://www.skoda-auto.com/SiteCollectionDocuments/company/investors/annual-reports/cs/skoda-auto-annual-report-2011.pdf>.
- [12] ŠKODA AUTO (2011). *Výroční zpráva 2010*. Dostupné z: <http://www.skoda-auto.com/SiteCollectionDocuments/company/investors/annual-reports/cs/skoda-auto-annual-report-2010.pdf>.
- [13] TEMALI, M. (2002). *Community Economic Development Handbook: Strategies and Tools to Revitalize Your Neighborhood*. Fieldstone Alliance. ISBN 09-4006-936-9.
- [14] VLÁDA ČR (2014). *Memorandum o spolupráci mezi ČR, společností Škoda Auto a Královéhradeckým krajem*. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-podpisem-memoranda-stvrdila-investici-skody-auto-ve-vysi-7-2-miliardy-127947/>.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu IGA Mendelovy univerzity v Brně „Možnosti využití kvantitativních metod pro hodnocení relevantnosti faktorů investiční atraktivnosti regionu“.

REGIONAL BRAND BENEFITS FOR COMPANIES – COMPARISON OF 2013 AND 2015/6

BENEFITY REGIONÁLNÍCH ZNAČEK PRO FIRMY – POROVNÁNÍ 2013 A 2015/6

MICHAL STOKLASA

HALINA STARZYCZNA

Katedra podnikové ekonomiky a managementu *Department of Business Economics and Management*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: stoklasa@opf.slu.cz, starzyczna@opf.slu.cz

Annotation

This article aims to compare the expected and actually received benefits of regional brands for companies in the Czech Republic in 2013 and 2015/6. The data were obtained by questionnaire survey and analysed by IBM SPSS. Representative sample of 204 resp. 234 companies was created, based on the region of company origin. The research analysis disclosed the expected benefits that the regional brand should bring to companies. But the actual benefits are perceived as much worse. This is true for both researches. The statistical testing of hypotheses revealed that the benefits depend on the region of origin, which surprised both us and the regional coordinators.

Key words

brand, regional brands, product protective branding programs, brand benefits

Anotace

Cílem tohoto článku je porovnat očekávané a skutečně obdržené benefity regionálních značek pro firmy v České republice v roce 2013 a 2015/6. Data byla získána pomocí dotazníkového šetření a analyzována pomocí IBM SPSS. Reprezentativní vzorek 204 resp. 234 podniků byl vytvořen na základě regionu původu. V článku jsou popsány očekávané benefity, které by regionální značka měla firmám přinést. Skutečně realizované benefity jsou však vnímány mnohem hůř. Toto je platné pro oba výzkumy. Ze statistického testování hypotéz vyplynulo, že benefity závisí na regionu původu, což překvapilo nás i regionální koordinátory.

Klíčová slova

značka, regionální značka, ochranné značení produktů, benefity značky

JEL classification: M15, M31, R00, R50

Introduction

Czech customers are enjoying still relatively new trend – the regionally branded products. In the last three years the booming area of regional brands has received yet another impulse to grow with the expansion to not only tangible products, but also tourism, accommodation, and adventures. When purchasing such products, customers get the assurance of quality, place of origin, product uniqueness and other benefits. But what benefits get companies if they decide to apply for the regional brand certificate? And how satisfied are they with the benefits acquired? This is an under-researched issue that we want to explore.

This article aims to compare the expected and actually received benefits of regional brands for companies in the Czech Republic in 2013 and 2015/6. The method used for gathering data was questionnaire survey. Analysis was done in IBM SPSS. Hypotheses were tested using ANOVA.

1. Theoretical background of regional brand benefits

A brand is a product or service and its features differentiate it in some ways from other products or services that are intended to satisfy the same needs (Kotler, Keller, 2007). As an opposite effect to globalization, we can see a trend of increase of regional brands that serve as an assurance of quality and place of origin (Vysekalová, Mikeš, 2010). Sometimes we might even perceive the global and local trends not as opposites but as natural market forces that lead to the same outcome – effort to be successful on the market (Darulová, 2015). Regional brand is a brand that is being used only in the region of origin and guarantees certain characteristics. These brands are created by local brand managers that in essence help to create markets and places, e.g. in Asia these brands are based on cultural history and aim to be modern, urban, and multicultural (Cayla, Eckhardt, 2008).

Brands offer a range of benefits to all three groups: customers, traders, and producers. Brands can make purchasing decisions easier by reducing the time needed for decisions and reducing the purchasing risk (Pelsmacker, Geuens, Bergh, 2003). For customers, brands are significant reduction in the cost of search for a product (Keller, 2007). For traders, brands are significant because a strong brand attracts customers and increases the traders' image (Keller, 2007). Other benefits for traders are greater customer confidence, but also reduced purchasing risk and stocking products from well-known brands, thus creating good distribution relationships (Horner, Swarbrooke, 2003). Strong benefit for traders can also be all marketing communication that producer offers (POP/POS materials). For producers, brands are again significant in terms of risk reduction, because consumers purchase a known product more often. Producers can utilize increased power when negotiating with traders if they have a known brand, protection against competition in the form of options to set a higher price for a well-known brand and reduction of costs of maintaining a stable customer base thanks to a known brand (Horner, Swarbrooke, 2003). Other benefit is the possibility to create a barrier to market entry for other companies with a strong brand, which is a significant competitive advantage (Keller, 2007).

Regional brands support local companies (especially small farmers, craftsmen, micro companies) due to promotion, diversification of economic activities in the country, and reviving local economies. For the local population it increases regional solidarity and initiates various forms of cooperation in the region between entrepreneurs, public authorities, the voluntary sector and nature protection. From an environmental point of view it supports local production and consumption in terms of reducing traffic load, support of friendly production and expansion of opportunities for sustainable tourism. (Stoklasa, Starzyczná, Matušinská, 2014)

Regional brands in contrast with company brands have one important difference, the involvement of a wide variety of policy targets and practitioners, which means it is more difficult to control regional brands and it leads to their decreased effectiveness (Ikuta, Yukawa, Hamasaki, 2007). With recent development of regional brands outside of only tangible products into the areas of tourism and culinary tourism, the need to have significantly more effective interconnecting body is increasing (Spilková, Fialová, 2012).

2. Methods and sample

This is our follow up research that is continuing our first effort from 2013 in 2015/6. We are focusing on companies from the biggest and most successful regional branding system – Association of Regional Brands (hereinafter as ARB). In 2013 it consisted of 640 companies in total, in 2015 it was 1028. This growth was mainly due to expansion into new categories of branded products (originally only crafts, food and agricultural products, currently also tourism, accommodation and food services,

and adventures), and there are also 5 new regions. Our research was based on years (2010-2012) of studying secondary data where we set our premises and expectations, created comprehensive overview of all types of product branding used in the Czech Republic, and created our initial plan of research. After that we have done 2 pilot studies in 2012 that helped us correct our research plan. In 2013 we have conducted our first research and in 2015/6 the second one.

The research sample consisted in 2013 of 204 companies, in 2015/6 it was 234. Due to the high share on the overall sample (in 2013 we had nearly 32 % of all branded companies, in 2015 it was almost 23 %) and the aim to have representative sample based on the criteria of number of companies in individual regions, we faced many difficulties collecting the data. In 2013 we contacted all the 640 companies with success rate of 12.5 %, then we approached all the companies the second time with success rate of 25.5 % and for the third time we targeted the remaining regions that were needed for the representability of the sample. Overall it took almost 4 months and tens of thousands of CZK to contact (and convince) all companies and gather the data. In 2015/6 we utilized our knowledge from 2013, new partnerships with regional coordinators and individual companies, and also our students that work each year for some of the regions and participate on our joint research activities. Due to this extensive network of personal relationships with the target sample we could gather the data with less difficulties. The Tab. 1 shows our research sample, columns 3-6 are for the 2013 and columns 7-10 are for the 2015/6. Target absolute means how many companies with regional brand are in the region, target relative is how many percent it is of the whole sample, actual absolute is how many companies have filled our questionnaire in the region, and actual relative is how many percent it is of the sample. Our aim was to have the actual relatives as close to the target relatives as possible to have the highest representability. We have omitted in 2013 region Toulava, and in 2015/6 regions Ceske Stredohori, Poohri, and Znojensko due to their size (5-9 companies) and uncooperativeness.

Tab. 1: Sample characteristics according to region

Reg. No.	Region name	Tgt. Abs.	Tgt. Rel. (%)	Act. Rel. (%)	Act. Abs.	Tgt. Abs.	Tgt. Rel. (%)	Act. Rel. (%)	Act. Abs.
1	Beskydy	19	2.97	3.43	7	21	2.04	2.14	5
2	Broumovsko	19	2.97	2.94	6	19	1.85	1.71	4
3	CeskeStredohori	0	0.00	0.00	0	9	0.88	0.00	0
4	CeskosaskeSvycarsko	18	2.81	1.96	4	42	4.09	3.85	9
5	GorolskoSwoboda	27	4.22	3.92	8	27	2.63	2.56	6
6	HANA	55	8.59	8.82	18	76	7.39	7.26	17
7	Jeseniky	65	10.16	11.27	23	115	11.19	11.5	27
8	KrajBlanickýchRytiru	21	3.28	3.43	7	17	1.65	1.71	4
9	KrajPernstejnu	0	0.00	0.00	0	34	3.31	3.42	8
10	Krkonose	25	3.91	4.90	10	32	3.11	2.99	7
11	Krusnohori	13	2.03	1.96	4	40	3.89	4.27	10
12	MoravskaBrana	19	2.97	2.45	5	18	1.75	1.71	4
13	MoravskeKravarsko	19	2.97	2.94	6	23	2.24	2.56	6
14	MoravskyKras	18	2.81	2.45	5	39	3.79	3.42	8
15	OpavskeSlezsko	0	0.00	0.00	0	46	4.47	4.70	11
16	OrlickeHory	16	2.50	2.45	5	35	3.40	3.42	8
17	Podkrkonosi	22	3.44	3.43	7	31	3.02	2.99	7
18	Polabi	45	7.03	6.86	14	67	6.52	6.41	15
19	Poohri	0	0.00	0.00	0	6	0.58	0.00	0
20	Prachensko	69	10.78	12.25	25	52	5.06	5.56	13
21	Sumava	92	14.38	13.24	27	104	10.12	9.83	23
22	Toulava	5	0.78	0.00	0	26	2.53	2.56	6
23	Vysocina	33	5.16	5.39	11	55	5.35	5.56	13
24	Zaprazi	18	2.81	2.45	5	32	3.11	2.99	7
25	Znojensko		0.00	0.00		7	0.68	0.00	0

Reg. No.	Region name	Tgt. Abs.	Tgt. Rel. (%)	Act. Rel. (%)	Act. Abs.	Tgt. Abs.	Tgt. Rel. (%)	Act. Rel. (%)	Act. Abs.
26	Zelezňehory	22	3.44	3.43	7	55	5.35	6.84	16
Total		640	100	100	204	1028	100	100	234

Source: own formation based on data from ARB

The data were checked in terms of validity and reliability, and transferred to MS Excel spreadsheet with coding for IBM SPSS, which has been utilized for all the necessary statistical analyses. Our sample clearly shows which regions have grown over the period of 3 years. Majority of these newly certified companies are dealing with tourism, accommodation, and adventures (experiences). The first push was done through Sumava region (which is like a crown jewel in the whole ARB system, with very active coordinators trying to constantly innovate), where it was tremendously successful, paving the way for regions such as Jeseníky, Ceskosaske Svycarsko (more than doubled the number of certified companies) Kraj Pernstejnu, Krusnohori, and newly formed Opavske Slezsko.

Other characteristics important for our sample were: how long does the company own the regional brand certificate, the size of the company, and the type of the product offered, see Tab. 2, again structured with column 3 and 4 for 2013, column 5 and 6 for 2015/6. Our current sample has the majority of companies with less than 2 years in the ARB system, although we now see more companies that are utilizing the certificate longer. Company size has also made a slight change from the majority of tradesmen who produce regional products themselves to micro and small companies that focus on tourism. The criterion of product type has made the biggest change in our two samples with companies originally focusing on crafts, food and agricultural products, but nowadays the sample consists of only 50 % crafts/food, and 44 % tourism, accommodation, and adventures.

Tab. 2: Other sample characteristics

Criterion	Characteristic	Actual relative (%)	Actual absolute	Actual relative (%)	Actual absolute
How long	< 2 years	52.45	107	44.87	105
	3-4 years	24.51	50	26.07	61
	5-6 years	12.75	26	14.10	33
	6+ years	10.29	21	14.96	35
Company size	1 (alone)	55.39	113	46.15	108
	< 10 employees	27.45	56	26.07	61
	>10 employees	16.67	34	27.78	65
Product type	Crafts	51.47	105	27.35	64
	Food and agri.	38.73	79	23.50	55
	Tourism	0.00	0	20.51	48
	Accomm.	0.00	0	20.09	47
	Adventures	0.00	0	3.85	9
	Other	9.80	20	4.70	11

Source: own formation

Based on the benefits that ARB declares to the companies, this questionnaire was structured in a following way: expected benefits of ARB regional brand, actual benefits manifested when using the certificate, financial benefits, promotion, and distribution. This article cannot cover all the areas and is only focused on selected issues.

3. Results and discussion

The first part of our research focused on the benefits that ARB is promising companies and how it then unfolds in real life situations. The question was divided into three groups: expected benefits before acquiring the certificate, actual benefits that the companies perceive as received after some period of utilizing the certificate, and benefits expected in the future (the last category is left out of this article due to space constraints). Each one of these questions consisted of a battery of sub questions that had to be evaluated on the 5 point Likert scale, where 1 is the most desired and 5 is the least desired. Respondents could assign 0 if they did not want to answer but this has been utilized only in substantial amounts of cases.

3.1 Research results

The premises from secondary data research and pilot studies were that the highest company expectations would be in categories of promotion, confirming the product quality, and financial effects (demand). Expected benefits according to individual questions are shown in Tab. 3, with columns 2-6 for 2013, and columns 7-11 for 2015/6. Almost all of these premises were true because companies evaluated better product prestige (quality reassurance) as the most expected with an average of 1.77 in 2013 and 1.81 in 2015/6, promotion as the second most expected with the average of 1.81 resp. 1.91, increase in demand with 2.04 resp. 2.14, getting new contacts with other companies 2.05 resp. 2.2, personal recognition (pride) with an average of 2.14 resp. 2.24. The least expected benefits were: the cooperation with other manufacturers with an average of 2.68 resp. 2.77, competitive advantage 2.48 resp. 2.49, the establishment of joint cooperation (joint promotion, events) 2.24 resp. 2.33. As we can see, companies had in all cases lesser expectations in 2015/6 then in 2013.

Tab. 3: The shares of answers for expected brand benefits (in %)

Benefit	Most desired	Desired	Neutral	Undesired	Most undesired	Most desired	Desired	Neutral	Undesired	Most undesired
Demand	45.1	22.6	14.2	13.7	2.5	41.4	23.5	14.5	14.1	4.3
Promotion	52.5	21.3	16.2	6.9	1.3	48.7	22.2	16.2	8.1	2.6
Distribution	45.1	15.2	21.1	15.2	1.5	43.5	18.4	14.1	14.1	1.7
Prestige	49.5	27.5	16.0	3.4	1.6	47.8	27.8	16.7	3.9	1.7
Advantage	34.3	22.6	15.7	10.3	15.2	31.2	25.6	15.4	12.4	13.3
Pride	47.6	21.0	9.8	7.0	12.8	43.1	22.6	9.0	10.7	12.4
Contacts	40.2	27.5	21.0	3.5	5.9	36.3	27.8	18.8	6.8	8.1
Cooperation	27.6	20.6	24.5	7.0	18.6	25.2	19.2	25.7	8.1	19.7
Joint actions	32.4	29.9	21.6	7.8	6.4	29.9	28.2	23.5	8.1	7.7

Source: own formation

However, the actual benefits that companies perceive they got with the brand are far less optimistic, we wouldn't even hesitate to say disappointing, see Tab. 4, structured as Tab. 3. The worst evaluated benefits are: increase in demand with an average of 3.16 in 2013 and 2.8 in 2015/6, collaboration with other companies with an average of 3.15 resp. 3.23, and gaining an advantage over the competition with an average of 3.13 resp. 3.25. Top rated actual effects are: personal recognition (pride) with an average of 2.31 resp. 2.33, increase of prestige with an average of 2.39 resp. 2.45, and promotion with an average of 2.84 resp. 2.81.

Tab. 4: The shares of answers for actual brand benefits (in %)

Benefit	Most desired	Desired	Neutral	Undesired	Most undesired	Most desired	Desired	Neutral	Undesired	Most undesired
Demand	14.2	18.2	25.5	21.6	20.6	23.5	21.4	20.1	16.7	16.2
Promotion	14.2	28.9	25.0	18.1	11.8	12.4	29.9	29.5	15.8	10.3
Distribution	11.8	27.5	24.5	24.5	9.8	11.5	27.4	24.8	24.8	9.4
Prestige	27.9	30.4	25.5	6.5	9.7	25.6	29.5	23.5	10.7	8.5
Advantage	16.7	16.2	32.4	6.8	27.9	14.5	14.1	28.2	13.7	27.4
Pride	31.9	42.2	4.9	5.4	15.7	32.1	37.6	6.8	6.4	15.0
Contacts	27.4	22.7	12.8	18.6	18.6	26.1	20.5	13.7	18.8	18.8
Cooperation	20.2	14.3	27.5	6.8	31.4	19.7	14.5	21.4	8.1	34.2
Joint actions	25.4	20.0	28.5	5.9	20.2	22.2	24.4	24.8	5.1	21.4

Source: own formation

The low averages are the signs of frustrated companies that expected a lot more from the certification, although in some categories we are seeing an increase in satisfaction in our latter research compared to the first one.

3.2 Discussion

Our presented research was focused on the expected and actual benefits of regional brands for companies. Our premise was that companies would expect promotion, product quality confirmation, and increase in demand. We were right for all three items. If we take a look at the numbers in Tab. 3 and 4, we can see that ARB has managed to dial down the expectations between 2013 and 2015/6, and make them more reasonable (we can see a lot more companies choosing undesired and most undesired, columns 10 and 11 in Tab. 3), although the trend is manifesting only in single digits of percent. However if we take a look at the actual benefits, the numbers are still worse than expected, with demand being the worst perceived actual benefit! After extensive talks with the companies, we can clearly state that companies have exaggerated expectations for still relatively small branding system, and ARB is not communicating clearly. We would say that the only out of this situation is for ARB to change the way how they promote the brand and state what benefits companies could get with examples of how much it will manifest (put it into context). ARB is in no way overstating the benefits, the companies actually have the declared ones, the only difference is how much is expected compared to what is realistic on the market. If we filter out the tangible products and focus on the newly added tourism, accommodation, and adventures, we can clearly see these companies being the ones most unsatisfied and demanding. These are also the ones that have the certificate for the shortest time and are the biggest in our sample (> 10 employees). That only confirms our belief that ARB needs to explain better what is to be expected (5 000 CZK certificate will not increase turnover in millions).

The second suggestion we have for ARB would be to take into account which of the benefits are perceived as the worst and try to improve them ASAP. The worst categories are practically the same as in 2013, which were published and made available to regional coordinators (Moravia-Silesian county officials have also requested our results and are utilizing them in their planning). The increase in demand could be made possible if ARB creates process sheets for new companies with how can they start utilizing the certificate, e.g. how to participate on market/fair, how to utilize specialized e/shops. These how to guides could be based on best practices of the companies that report positive benefits. Other problematic item was collaboration with other companies. We would suggest ARB to utilize the internet and social networks to bring the companies close together and give them a chance to cooperate (both, in region, and between different regions).

3.3 Hypotheses verification

With 26 regions we see mixed opinions on functioning of the ARB regional brand system. We have set our hypotheses to determine the dependence of expected and actual benefits of regional brand on the region of company origin, thus we have formulated these hypotheses:

- H01: The region of company origin has no statistically significant influence on the expected benefits of regional brand.
- H11: The region of company origin has statistically significant influence on the expected benefits of regional brand.
- H02: The region of company origin has no statistically significant influence on the actual benefits of regional brand.
- H12: The region of company origin has statistically significant influence on the actual benefits of regional brand.

To evaluate the hypotheses, we have used the analysis of variance (ANOVA), which allows verification that the value of a random variable of a certain individual has a statistically significant effect on the value of any observed phenotype. The test is performed at the significance level $\alpha = 0.05$, i.e. 5 %.

The results of ANOVA to determine the influence of the region on the expected benefits are: F 16.044 and Sig. 0,000 (less than a specified value $\alpha = 0.05$), so at the level of significance of 5 % the null hypothesis (H01) is rejected and we accept the alternative hypotheses (H11) that says that the impact of the region on the expected benefits is statistically significant.

The results of ANOVA to determine the influence of the region on the actual benefits are: F 17.451 and Sig. 0,000 (less than a specified value $\alpha = 0.05$), so at the level of significance of 5 % the null hypothesis (H02) is rejected and we accept the alternative hypotheses (H12) that says that the impact of the region on the actual benefits is statistically significant.

Conclusion

Our research focused on the expected and actual benefits of the regional brands for companies. We can see a substantial difference between what companies expect before acquiring the certificate and what benefits they perceive manifested during utilization of the certificate. We can also see some differences in our results if we compare research from 2013 with our latest one from 2015/6. The most anticipated benefits were confirming the quality of the product, promotion, and financial effect through demand, in 2015/6 with slightly lower numbers. The actual benefits were however perceived as much worse (compare the average of promotion 1.81 expected with 2.81 perceived on Likert 5 scale, or demand 2.14 expected and 2.8 perceived). We have formulated some suggestions, mainly we think it would be beneficial if ARB would put communicated benefits into context so companies know better what to expect and what they will get, other suggestions were to create how to guides based on best practices, and online network for better company cooperation. The worst results in our sample have companies that are new to the system and the biggest in terms of size, these are mainly the companies using regional brand for tourism, accommodation, and adventures. Our statistical hypotheses testing has proved that the influence of region is statistically significant on the expected and actual benefits, meaning that each region has due to the nature of ARB branding different way of operation and that can manifest in different benefits for the companies.

Literature

- [1] CAYLA, J., ECKHARDT, G. M., (2008). Asiatic Brands and the Shaping of a Transnational Imagined Community. *Journal of Consumer Research*, vol. 35, no. 5, pp. 216-230. ISSN 0093-5301. DOI 10.1086/587629.
- [2] DARULOVÁ, J. (2015). Tradiční kultura v cestovním ruchu s využitím jej nejvýznamnějších hodnot. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 737-742. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-98.
- [3] HORNER, S., SWARBROOKE, J., (2003). *Cestovní ruch, ubytování a stravování, využití volného času. Aplikovaný marketing služeb*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0202-9.

- [4] IKUTA, T., YUKAWA, K., HAMASAKI, H., (2007). Regional branding measures in Japan – Efforts in 12 major prefectural and city governments. *Place Branding and Public Diplomacy*, vol. 3, no. 1, pp. 131-143. ISSN 1751-8040. DOI 10.1057/palgrave.pb.6000056.
- [5] KELLER, K. L., (2007). *Strategické řízení značek*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1481-3.
- [6] KOTLER, P., KELLER, K. L., (2007). *Marketing management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1359-5.
- [7] PELSMACKER, P. D., GEUENS, M., BERGH, J. V., (2003). *Marketingová komunikace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0254-1.
- [8] SPILKOVÁ, J., FIALOVÁ, D., (2012). Culinary Tourism Packages and Regional Brands in Czechia. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, vol. 15, no. 2, pp. 177-197. ISSN 1461-6688. DOI 10.1080/14616688.2012.726268.
- [9] STOKLASA, M., STARZYCZNA H., MATUŠÍNSKÁ, K., (2014). Knowledge of Regional Brands in MS Region. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 880-886. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-114.
- [10] VYSEKALOVÁ, J., MIKEŠ, J., (2010). *Reklama: jak dělat reklamu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3492-7.

This paper was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports Czech Republic within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2016“.

The research was realized within EU project CZ.1.07/2.3.00/20.0016 “Through the targeted research in the area of small and middle-sized companies to reaching competitive knowledge economy”.

**REGIONÁLNÍ PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ A JEHO
ZHODNOCENÍ: PŘÍKLAD MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE****REGIONAL BUSINESS ENVIRONMENT EVALUATION: CASE OF
MORAVIAN-SILESIAN REGION****JARMILA ŠEBESTOVÁ****ŠÁRKA ČEMERKOVÁ****ZUZANA PALOVÁ**

Katedra podnikové ekonomiky a managementu *Department of Business Economics and Management*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné *School of Business Administration in Karvina*
Slezská Univerzita v Opavě *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: *sebestova@opf.slu.cz, cemerкова@opf.slu.cz, zuzana.palova@centrum.cz*

Anotace

Cílem článku je představit návrh soustavy indikátorů vitality, který by byl užitečný pro hodnocení efektivnosti regionální politiky v oblasti podpory podnikání. Nosnou částí je rozbor výsledků výzkumného šetření, které proběhlo mezi 215 podnikateli v Moravskoslezském kraji v roce 2015. Dle těchto zjištění, nositelem kvality podnikatelského prostředí jsou především obce, kdy s místní správou je podnikatel v každodenním kontaktu. V oblasti identifikace základních bariér při začátku podnikání výzkum přinesl zjištění, že nejčastěji zmiňovanou bariérou byl nedostatek financí, následovanou nedostatkem informací či kvalifikovaných zaměstnanců. Podnikatelské prostředí bylo ve všech okresech hodnoceno spíše pozitivně s tím, že nejlépe bylo hodnoceno prostředí v okrese Bruntál, nejhůře v okrese Nový Jičín. V oblasti hodnocení spokojenosti se službami obce, ve které podniky působí, bylo dosaženo obdobných výsledků jako v případě hodnocení podnikatelského prostředí.

Klíčová slova

podnikatelské prostředí, indikátory, Moravskoslezský kraj

Annotation

The main goal of the article is to present the proposal for a system of indicators of the business environment vitality that would be useful for the evaluation of the effectiveness of regional policies in the area of business support. These results are based on field survey study between 215 entrepreneurs in the Moravian-Silesian region in 2015. According to these findings, the quality of the business environment is directly connected with the local government, when an entrepreneur is in daily contact with them. In the area of fundamental barriers at the start of business we found out that the most frequently mentioned barrier was the lack of finance, followed by lack of information or qualified staff in the beginning. The business environment in all districts in the region was rated rather positively, leaded by district of Bruntál and Nový Jičín as a last. In area of satisfaction with the services of the municipality we achieved similar results as in the case of the evaluation of the business environment.

Key words

business environment, indicators, Moravian-Silesian Region

JEL classification: L26, O12, R11

Úvod

Jedním z cílů vzniku integrovaného evropského prostoru bylo zvýšení konkurenceschopnosti tohoto vzniklého prostoru v celosvětovém měřítku. Každý systém je tak silný, jak silný je jeho nejslabší článek. Tohoto faktu je si vědoma i EU a ve své regionální politice podniká celou řadu kroků v rámci regionální politiky s cílem odstranit regionální disparity. Tento rozvoj vyvolává jak na světové a evropské úrovni, tak v podmínkách ČR zájem o analýzy dopadu rozvoje nejen podnikatelských aktivit na konkurenceschopnost ekonomiky, tedy na ekonomický růst, zaměstnanost, produktivitu práce, souhrnnou produktivitu faktorů a další klíčové ukazatele (Fisher et.al, 2013). Hodnocení kvality podnikatelského prostředí a jeho vlivu na podniky se proto realizuje na mezinárodní a národní úrovni. Často se zapomíná na to, že právě regionální vliv může mít vyšší důležitost při rozhodování o počátku podnikatelské činnosti či o jeho dalším rozvoji. Na hodnocení zjištěných vlivů neexistuje jednotný návod hodnocení. Na mezinárodní úrovni existují souhrnné indexy, které jednotně zkoumají sadu vlivů, které mohou mít vazbu na rozvoj podnikatelské činnosti. Nicméně regionální disparity a místní specifika nám mohou zůstat skryta. Proto si klademe otázku, co je možné udělat pro udržitelnost podnikání? Jsou to vždy jen inovace nebo i vliv prostředí, kde se podniky nacházejí? Cílem tohoto článku je na základě výsledků primárního šetření identifikovat faktory, ovlivňující kvalitu podnikatelského prostředí. Na základě předchozí rešerše literatury pak navrhnout možný způsob vyhodnocování jeho kvality pomocí indikátorů vstupu, výstupu, výsledku a dopadu.

1. Faktory podnikatelského prostředí a jejich hodnocení

V programovém období 2014-2020 je malým a středním podnikům určen program COSME (Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises) a je připraven na to, aby pomohl zlepšit konkurenceschopnost a udržitelnost podnikání, přístup k financím malých a středních podniků (MSP), podporující rozvoj nejen začínajících podniků, ale také již založených. Jsou ale podnikatelé připraveni využít projektů s podporou evropských fondů v současném podnikatelském prostředí? Samotné podnikání lze volně definovat jako „*individuální sociální interakci, díky níž zvládá podnikatel každodenní situace*“ (Low a MacMillan, 1988, Yamada, 2004, Steyaert, 2007). Z toho pohledu je možno dojít k závěru, že podnikání je pojato jako dynamický proces, kdy každé rozhodnutí je *výsledkem dialogu mezi podnikatelem a podnikatelským prostředím*, díky níž je dynamická strategie pouze výrazovým prostředkem, jak podnikatel rozumí faktorům, které ovlivňují jeho podnikání a jak dalece vnímá a reaguje na často neviditelné impulsy, které vedou k jeho úspěchu či neúspěchu (Kast a Rosenzweig, 1985). Pro hodnocení podnikatelského prostředí lze využít hned několik přístupů. Jelikož podniky typu MSP prokazují ve svém chování pre-cykličnost a nelineární vztah mezi jejich vývojem a ekonomickým cyklem regionu, což má v konečném důsledku vliv na efektivitu opatření, která kraj navrhne pro podporu rozvoje podniků. Pro prokázání vlivu výše zmínění autoři použili jako proměnné: hrubý domácí produkt (HDP), nezaměstnanost, počet samostatně výdělečně činných (živnostníků). Dospěli tak k výsledkům, že předbíhá-li vývoj HDP regionu světový vývoj, podnikatelská aktivita klesá. Pokud je tomu naopak, pak díky pomalejšímu růstu HDP v regionu roste počet živnostníků, protože na trhu práce je nedostatek odpovídajících pracovních míst a podnikat sám se zdá být výhodnější. Rovněž prokázali, že existuje pozitivní efekt redukce nezaměstnanosti a počtu živnostníků, který se ukáže až v dlouhodobém horizontu osmi let. To jednoznačně znamená spjatost podnikání s regionem, kde je podnikatelská činnost vykonávána (Scholman, van Stel a Thurik, 2014). Využijeme-li práci Fritsche a Kubliny (2015), kteří zkoumali udržitelnost podnikání v 71 regionech v Německu, pak dospějeme k závěru, že faktor jako je odvětvová struktura regionu, je velice důležitý pro určení vitality regionu pro další podnikatelskou činnost a udržitelnost, poněvadž bylo zjištěno, že zakladatelé podniků kopírují odvětvovou strukturu regionu, protože v tom vidí potenciál rozvoje. Většina z nich má ve zvoleném odvětví vlastní zkušenost a s tou pokračuje i v samostatném podnikání. Za důležité faktory regionálního rozvoje podnikání označili právě lokální podmínky pro podnikání, včetně dostatku pracovní síly a finančních zdrojů (jak bylo identifikováno i ve výzkumu). Za důležitý faktor vývoje považují sledování velikosti podniku při založení, podíl živnostníků na celkové podnikatelské populaci, znalostní základnu měřenou vzděláním a podílem pracovníků vědy a výzkumu v sektoru MSP. Důležitým závěrem je, že

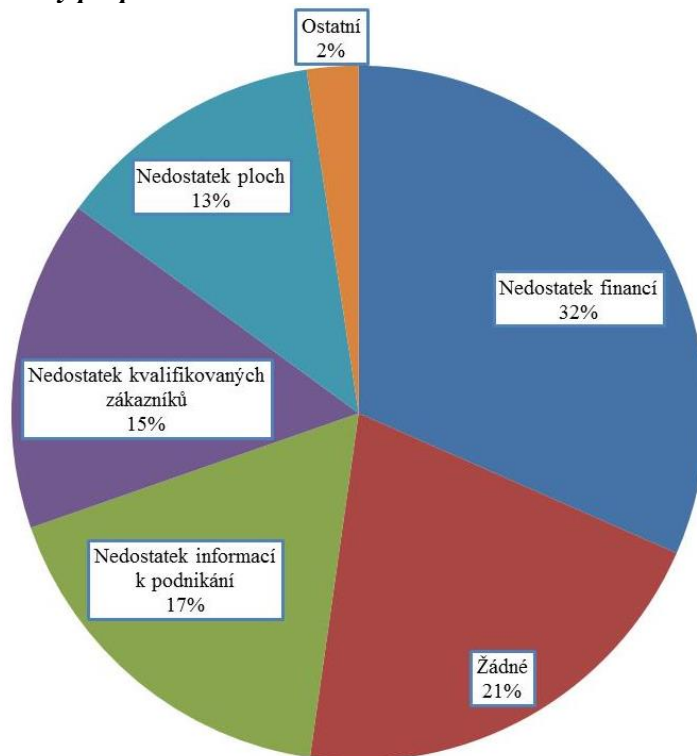
rozvoj regionu nemusí nutně záviset na růstu počtu nových ekonomických subjektů, neboť v regionech, kde se vyskytuje více prosperujících velkých podniků, je velice těžké prosazovat podnikavost v malém a středním sektoru. Neméně přínosná je studie Delfmana a Koster (2012), která byla provedena v Nizozemí, na úrovni municipalit (418 municipalit) v regionech NUTS III s úbytkem obyvatel. Zde bylo potvrzeno, že není zcela jasně potvrzen ekonomický dopad nově začínajících podniků na region. Důležitým poznatkem je diverzita městských a venkovských částí regionu a důležitost obecní politiky pro podporu podnikání. Rovněž podniky v těchto vylidňujících se regionech přinášejí nepřímý efekt v podobě růstu produktivity práce a inovací teprve kolem věku 8-10 let. Z výše uvedeného rozboru vyplývá nutnost analyzovat místní podmínky pro podnikání v rámci regionů. Příkladem takové iniciativy je index Světové banky „Doing Business 2015“, který některé členské státy EU vyhodnotily i na regionální úrovni, aby byly schopny lépe zacílit svou regionální politiku a její účinnost. Vyhodnocením zemí V4 (ČR, SR, Maďarsko a Polsko) měl vývoj podnikatelského prostředí protichůdné tendence – zlepšení nastalo v ČR (zlepšení o 31 míst, nyní 44. místo) a Polsku (nyní 32.místo), zhoršení naopak nastalo v Maďarsku (propad na 54.místo). Alternativou této iniciativy je index Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI) a jeho analogický sub-index REDI (regionální verze). REDI zohledňuje regionální specifika a disparity (Szerb, Acs, et al., 2013) jako je regionální míra inovací, hodnocení korupce, hodnocení samosprávy regionu. Další možností je využití indexu kvality podnikatelského prostředí podle slovenské podnikatelské aliance, který je prováděn mezi majiteli podniků. Zahrnuje tři pilíře – makroekonomické ukazatele, vliv legislativy a vliv podniku (Šúbertová, Kinčáková, 2014). Tato východiska byla primárně využita pro další empirickou analýzu.

2. Analýza získaných dat z primárního šetření

Ekonomická stabilita a konkurenceschopnost efektivně komunikujících organizací se zvyšuje, což se v makroekonomickém úhlu pohledu projeví v růstu životní úrovně obyvatelstva. Růst životní úrovně obyvatelstva daného regionu, zde na úrovni NUTS III se projeví ve snížení disparity tohoto regionu. Region NUTS III Moravskoslezský dlouhodobě vykazuje ve srovnání s ostatními regiony nižší hodnoty v řadě makroekonomických ukazatelů. Pro efektivní směřování podpory na regionální rozvoj byl v roce 2015 realizován projekt Udržitelné podnikání a jeho podpora v kontextu očekávaného socioekonomického vývoje Moravskoslezského (MS) kraje. Projekt byl zaměřen na sadu faktorů ovlivňujících podnikání MSP v tomto regionu. Zaměření na MSP reflektuje fakt, že MSP tvoří cca 99% všech podniků v EU. Tyto podniky mají klíčový význam, neboť tvoří přibližně 2/3 všech pracovních míst. (Juříček, 2010).

K výzkumnému šetření bylo využito techniky dotazníku. Bylo osloveno více než 400 respondentů v rámci kraje, které byly založeny nejpozději v roce 2011. Celkem bylo obdrženo 285 dotazníků, z nichž 70 bylo z několika důvodů vyřazeno, jako například neúplnost údajů, nesmyslné odpovědi, protichůdné odpovědi, podnik nespĺňoval požadavek na dobu existence aj. Vzorek respondentů tedy tvoří zbytek, tj. 215 dotazníků. Podniky splňovaly kritéria velikosti a obratu dle požadavků EU pro klasifikaci malých a středních podniků (MSP), kde převládají podniky do 9 zaměstnanců a obratu mezi 10 – 100 mil. Kč. Nejčastěji jsou zastoupeny s.r.o. (45,6 %) a OSVČ (39,5 %). Výzkum byl realizován ve všech okresech Moravskoslezského kraje (NUTS III), přičemž procentuální zastoupení respondentů v jednotlivých okresech odpovídá procentnímu zastoupení ekonomicky aktivních subjektů v kraji v roce 2015.

Nejprve byly popsány bariéry, které mohou brzdit rozvoj podnikání ve startovací fázi. V oblasti identifikace základních bariér při začátku podnikání výzkum přinesl zjištění, že nejčastěji zmiňovanou bariérou byl nedostatek financí, následovanou nedostatkem informací či kvalifikovaných zaměstnanců. Nutno podotknout, že přibližně jedna pětina respondentů uvedla, že se s žádnými překážkami nesetkali.

Obr. 1: Nejčastější bariéry při podnikání

Zdroj: vlastní výzkum

Zajímavým zjištěním bylo, že platební morálka zákazníků jakožto bariéra při startu podnikání obsadila až jednu z posledních příček (0,4 %). Bariérou nebyl ani strach o to, zda bude dostatek zákazníků (0,4%, v obrázku 1 v kategorii jiné). V rámci analýzy regionu NUTS III je možno vidět i meziokresní (LAU 1) rozdíly. V okrese Bruntál převažuje bariéra nedostatek informací (42,86 %), naopak v sousedním okrese Opava obsadila tato bariéra až 5. místo. Ve všech ostatních okresech (mimo Bruntál) je za nejčastější bariéru označen nedostatek financí.

První dimenzí bylo hodnocení současného podnikatelského prostředí. Při hodnocení spokojenosti s podnikatelským prostředím v regionu používaly podnikatelské subjekty následující škálu 1-5, kde 1 - výborně, 5 - velmi špatně, což znamená, že čím nižší průměrná známka, tím je podnikatel spokojenější. Celková spokojenost dosahovala hodnoty 2,27, větší optimismus byl zaznamenán v okresech Opava a Frýdek-Místek.

Tab. 1: Faktory, které nejvíce ovlivňují podnikání v okolí podniků

	Průměr	Směrodatná odchylka
Nedostatek alternativních zdrojů financování	2,14	1,15
Tradice podnikání	2,16	1,30
Vstřícnost veřejné správy, byrokracie	2,25	1,34
Legislativa, obecně závazné vyhlášky	2,43	1,47
Pozůstatky předchozí průmyslové činnosti v kraji	2,59	1,31
Platební morálka zákazníků	2,97	1,33
Kvalita pracovní síly	3,00	1,23
Dopravní dostupnost	3,01	1,18
Státní/regionální politika dotací	3,04	1,39
Lokalizace regionu	3,08	1,24

Zdroj: vlastní zpracování

Podrobnější analýza odhalila tři statisticky významné faktory (koeficient $\Phi(\varphi)$, $\alpha = 0,05$, resp. 0,1), které závisí na lokalitě v Moravskoslezském kraji: (i) Lokalizace v regionu ($\varphi = 0,422$; Sig. 0,042), kdy nejvíce pociťují nevýhodu umístění v okresech Bruntál a Karviná, nejméně v okrese Frýdek – Místek, (ii) Pozůstatky předchozí průmyslové činnosti v kraji ($\varphi = 0,426$; Sig. =0,026), kdy nejvíce citliví jsou na ni podnikatelé z okresu Ostrava – město, Opava a Karviná, (iii) Státní/regionální politika dotací ($\varphi = 0,413$; Sig. 0,062), kdy na tuto nabídku nejvíce reagují podnikatelé v Bruntále, Frýdku-Místku a Opavě.

Druhou zkoumanou dimenzí byly faktory, které by podpořily úspěšné podnikání v regionu. Byla využita stejná hodnotící škála jako v první dimenzi (viz tab. 2).

Tab. 2: Faktory, které by podpořily úspěšné podnikání v regionu

	Průměr	Směrodatná odchylka
Dostupné bydlení pro zaměstnance	1,93	1,24
Podpora exportu	2,29	1,49
Spolupráce s klastry, centry a inkubátory	2,33	1,26
Šířka nabídky výběrových řízení	2,40	1,35
Dostatek dodavatelů	2,42	1,40
Dostatek prostorů pro podnikání	2,52	1,30
Dostatek pracovních sil	2,54	1,48
Dostatek odběratelů/zákazníků	3,74	1,54

Zdroj: vlastní zpracování

I když v základních faktorech pro začátek podnikání byl dostatek zákazníků zmiňován okrajově (obrázek 1), přesto ve faktorech hodnocení podnikatelského prostředí a jeho rozvoje je považován za problematický. V této části byly zjištěny čtyři statisticky významné faktory: (i) Šířka nabídky výběrových řízení ($\varphi = 0,42$; Sig. 0,048), kdy jejich nabídku by nejvíce ocenili v okrese Bruntál a Nový Jičín, (ii) Dostatek prostorů pro podnikání ($\varphi = 0,475$; Sig. 0,003), kdy tento faktor označili jako významný okresy Bruntál, Ostrava-město a Karviná. (iii) Dostupné bydlení pro zaměstnance ($\varphi = 0,402$; Sig. 0,093), tento faktor podporují podnikatelé z okresů Bruntál, Nový Jičín a Ostrava-město. (iv) Spolupráci s klastry ($\varphi = 0,411$; Sig. 0,067), kdy tento faktor považují za významný hlavně podnikatelé z okresů Nový Jičín, Bruntál a Karviná.

Poslední dimenzí je vliv lokality, zejména na úrovni obce (LAU 2). V následující tabulce je zachyceno průměrné hodnocení jednotlivých faktorů, kdy podnikatelské subjekty používaly škálu minimální spokojenost 1 až maximální spokojenost 5, tj. čím vyšší průměrná známka, tím lepší hodnocení.

Tab. 3: Spokojenost se službami obce

	Průměr	Směrodatná odchylka
Podpora podnikání	2,43	1,24
Odkup nemovitostí do vlastnictví podniku	2,26	1,40
Připravené podnikatelské zóny	2,38	1,32
Ochota úředníků	2,52	1,31

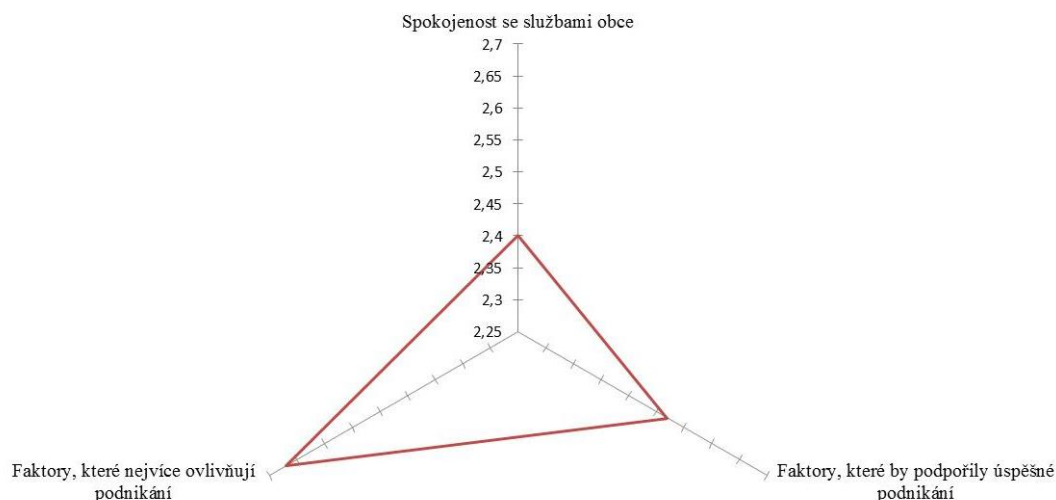
Zdroj: vlastní zpracování

Průměrné známky se pohybují v rozmezí 1,5 (Bruntál, připravené podnikatelské zóny) až po 2,97 (Frýdek-Místek, ochota úředníků). Tyto výsledky nelze označit za příznivé. Jak je vidět obecná spokojenost v rámci okresu nekoresponduje se spokojeností v rámci spádové obce podnikatele, což můžeme označit za významné zjištění v tom smyslu, že strategické cíle rozvoje podnikatelského potenciálu v regionu mohou být nastaveny dobře, nicméně implementace v různých místech Moravskoslezského kraje pokulhává.

3. Diskuse výsledků a návrh modelu indikátorů

Podnikatelské prostředí bylo ve všech okresech hodnoceno spíše pozitivně s tím, že nejlépe bylo hodnoceno prostředí v okrese Bruntál, nejhůře v okrese Nový Jičín. Ze všech relevantních faktorů byly tři statisticky významné: (i) lokalizace v regionu; (ii) pozůstatky předchozí průmyslové činnosti v kraji; a (iii) státní/regionální politika dotací. V oblasti podpory podnikání byly nejčastěji uváděny opatření jako šířka nabídky výběrových řízení, dostatek prostorů pro podnikání, dostupné bydlení pro zaměstnance nebo spolupráce s klastry. V oblasti hodnocení spokojenosti se službami obce, ve které podniky působí, bylo dosaženo obdobných výsledků jako v případě hodnocení podnikatelského prostředí. Tyto výsledky můžeme shrnout dle zkoumaných dimenzí (obrázek 2).

Obr. 2: Souhrnné vyhodnocení dimenzí podnikatelského prostředí

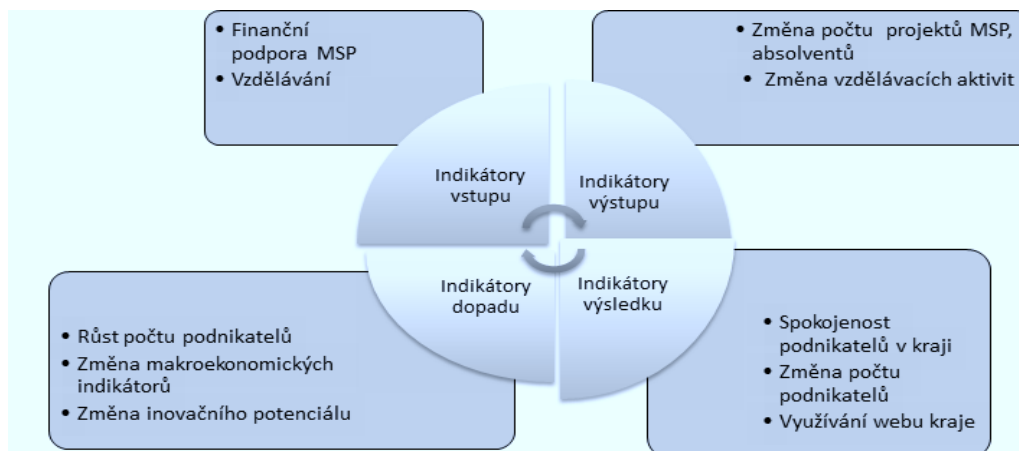

Zdroj: vlastní výzkum

Jak je patrné, nejvíce citlivý je podnikatel na obecní podporu podnikání (čím nižší, tím závažnější skóre) a u vnějších faktorů je citlivý na současnou situaci v regionu (2,67). Z tohoto důvodu jsme využili nejen výše zmíněných ukazatelů, ale také práce Lundström, Almerud a Stevenson (2007) a strukturu soustavy indikátorů Evropské komise (2012), k vytvoření návrhu vlastní soustavy indikátorů pro hodnocení vitality podnikatelského prostředí regionu, které vyplývá jak z dotazníkového šetření,

tak z relevantní literatury uvedené v kapitole 1. Celá soustava, aby byla vyhodnotitelná a měřitelná, vychází z predikce spolupráce mezi krajem, podnikateli a školami v regionu. Navrhovaný model vitality je znázorněn na obrázku 3.

Obr. 3: Návrh indikátorů vitality podnikatelského prostředí

Zdroj: vlastní výzkum

První skupinou indikátorů jsou indikátory vstupu, které tvoří základní zdroj pro následné hodnocení výstupu. Jsou především tvořeny finančními ukazateli, které představují přímou či nepřímou podporu rozvoje podnikatelského prostředí nejen prostřednictvím vzdělávání podnikatelů či podpoře MSP při zvládání bariér (dostupnost a otevřenost vzdělávání, motivace k podnikání, dotační politika). Na ně navazují indikátory výstupu, které hodnotí efektivnost přijatých opatření na úrovni kraje či okresu. Cílem je zvýšit kooperaci a počet podávaných projektů v Moravskoslezském kraji (problémové oblasti z dotazníkového šetření, zvýšení efektivity vzdělávacích aktivit, podpora inovací). S výstupy souvisí indikátory výsledkové, které přinášejí informaci o přidané hodnotě provedených opatření. Ty jsou především zaměřeny na udržitelnost podnikání v kraji pomocí mentorování, sledování spokojenosti a zvýšení využívání webu kraje. Celkový výstup je měřen indikátory dopadu, které mohou pomoci k rozvoji kraje (okresu) a větší růst konkurenceschopnosti malých a středních podniků a tím i růstu vitality celého zkoumaného regionu NUTS III pomocí makroekonomických indikátorů. Tato soustava ukazatelů může být doplněna dalšími položkami. Filozofií je podle nás pravidelné sledování, nejméně 1x ročně, aby bylo možné srovnávání v čase, současně tato soustava může přispět k vyhodnocení efektivnosti alokace prostředků z fondů EU.

Závěr

Provedené hodnocení regionálního podnikatelského prostředí potvrdilo závažnost lokální politiky podpory podnikatelů a vytváření místních vazeb, které mohou znásobit efekt regionální politiky. Vyhodnocením jednotlivých dimenzí (start-up, obce a současný stav) vytvořen návrh skupin indikátorů vitality podnikatelského prostředí, kdy jsme se inspirovali předchozími zahraničními výzkumy. Základem této soustavy jsou čtyři skupiny indikátorů, které jsou převzaty z metodiky Evropské komise (2012). Dílčí indikátory jsou sestaveny syntézou jednotlivých poznatků ve vyhodnocení dotazníkového šetření, rešerše literatury. Omezení studie je dáno jejím dosahem – tedy jedním regionem a hlavní indikátory nemusí být směrodatné pro další regiony NUTS III, proto předpokládáme další rozšíření počtu respondentů a porovnání výsledků.

Literatura

- [1] DELFMANN, H., SIERDJAN K., (2012). *New business creation and its effect on employment growth in regions facing population decline*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa14/e140826aFinal01133.pdf>.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2012). *Entrepreneurship determinants: culture and capabilities*. Luxembourg: Publications Office. ISBN 978-92-79-25308-9.

- [3] FISHER, J., VLTAVSKÁ, K., DOUCEK, P., HANČLOVÁ, J., (2013). Vliv informačních a komunikačních technologií na produktivitu práce a souhrnnou produktivitu faktorů v České republice. *Politická ekonomie*, vol. 61, no.5, pp. 653-674. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/j.polek.922. DOI 10.18267/j.polek.922.
- [4] FRITSCH, M., KUBLINA, S. (2015). Entrepreneurship, growth, regional growth regimes. [online]. Jena Economic Research Papers, No. 2015-002. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10419/108548>. ISSN 1864-7057.
- [5] JURÍČEK, P., (2010). Podpora a rozvoje malého a středního podnikání v Evropské unii. In: *Sborník příspěvků VIII. Mezinárodní vědecké konference Hospodářská politika členských zemí Evropské unie*. Karviná: SU OPF. pp. 157-165. ISBN 978-80-7248-601-4.
- [6] KAST, F. E., ROSENZWEIG, J. E., (1985). *Organization and management: a systems and contingency approach*. 4th ed. New York: McGraw-Hill. ISBN 00-703-3443-9. DOI 10.1177/014920638801400202.
- [7] LOW, M. B., MACMILLAN I. C., (1988). Entrepreneurship : Past Research and Future Challenges. *Journal of Management*, vol.14, no.2, pp. 139-161. ISSN 0149-2063. DOI 10.1177/014920638801400202.
- [8] LUNDSTRÖM, A., ALMERUD M., STEVENSON, L. (2008). *Entrepreneurship and Innovation Policies - Analysing measures in European Countries*. Orebro: FSF Sweden . ISBN 91-89301-24-2.
- [9] SCHOLMAN, G., van STEL, A., THURIK, R. (2014). The relationship among entrepreneurial activity, business cycles and economic openness. *International Entrepreneurship and Management Journal* ,vol. 11, no.2, pp.307-319. ISSN 1554-7191. DOI 10.1007/s11365-014-0340-5.
- [10] STEYAERT, C., (2007). Entrepreneurship as a Conceptual Attractor? A Review of Process Theories in 20 Years Of Entrepreneurship Studies. *Entrepreneurship & Regional Development*, vol.19, no.11, pp.453-477. ISSN 0898-5626. DOI 10.1080/08985620701671759.
- [11] SZERB, L., ACS, Z., AUTIO, E., et. al., (2013). *REDI, the regional entrepreneurship and development index*. Luxembourg : Publications Office. ISBN 978-92-79-37334-3.
- [12] ŠÚBERTOVÁ, E., KINČÁKOVÁ, M. (2014.) *Podpora podnikania pre malé a stredné podniky*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-3967-8.
- [13] YAMADA, J. I., (2004). A multi-dimensional view of entrepreneurship-toward a research agenda on organization emergence. *Journal of Management Development*, vol. 23, no. 4, pp. 289-320. ISSN 0262-1711. DOI 10.1108/02621710410529776.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGS SU 16/2015.

ANALÝZA VÝVOJE POČTU PODNIKATELSKÝCH JEDNOTEK V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2008 - 2014

ANALYSIS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC FROM 2008 TO 2014

EVA HAMPLOVÁ

JAROSLAV KOVÁRNÍK

Katedra ekonomie Department of Economics
Fakulta informatiky a managementu Faculty of Informatics and Management
Univerzita Hradec Králové University of Hradec Kralove
✉ Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic
E-mail eva.hamplova@uhk.cz, jaroslav.kovarnik@uhk.cz

Anotace

Příspěvek reaguje na závěry studie Evropské komise Flash Eurobarometer (2012), ve které je Česká republika hodnocena jako země s rostoucími preferencemi v oblasti sebezaměstnávání. Podnikatelská činnost je spojena se založením podniku, s jeho udržením a aktivní podnikatelská činnost je významným nositelem zaměstnanosti a rozvoje regionů. Cílem tohoto článku je potvrdit závěry výše uvedené studie o růstu podnikatelských jednotek v ČR, zhodnotit trend vývoje počtu aktivních podnikatelských jednotek v letech 2008 – 2014 a následně posoudit rozdíly počtu vzniklých a zaniklých podnikatelských jednotek v regionálním měřítku. K analýze vývoje počtu aktivních podnikatelských jednotek byly využity interní zdroje Českého statistického úřadu, které nejsou běžně veřejně dostupné a mohou významnou měrou přispět k objasnění trendu rozvoje podnikání v České republice v posledních sedmi letech. S použitím metod komparativní analýzy a analýzy trendů byly sledovány jednotlivé regiony České republiky na úrovni CZ-NUTS 2, CZ-NUTS 3 event. okresů z pohledu počtu vzniklých a zaniklých podnikatelských jednotek a prostřednictvím čistého salda a průměrného ročního tempa růstu vyhodnocovány regiony s vysokou podnikatelskou aktivitou. Z hlavních závěrů vyplývá, že během období 2008 – 2014 se v ČR průměrně ročně zvyšuje počet podnikatelských jednotek o 20 %, region Hlavní město Praha je zcela odlišný od ostatních regionů, neboť se zde průměrně ročně zvyšuje počet o 28,5 % podnikatelských jednotek. Během sledovaného období byly i okresy, ve kterých došlo k poklesu podnikatelských jednotek. Smyslem je poukázat na tyto diskrepance a vyslovit doporučení k zastavení tohoto trendu.

Klíčová slova

podnikání, podnikatelské prostředí, národní hospodářství

Annotation

Entrepreneurial activities are related to establishing a new company and its survival. Entrepreneurial activity generates employment and regional development. The aim of this contribution is to confirm or disprove the results of the above mentioned study about the increase in the number of entrepreneurial units in the Czech Republic, then to evaluate the development of active entrepreneurial units between 2008 and 2014, and to compare the number of established and closed businesses at the regional level. An analysis of the number of active entrepreneurial units was done by means of internal sources of Czech Statistical Office, which are not available to the public and can shed light on the recent trend in Czech business. Comparative analysis and trend analysis were used to monitor individual regions at the CZ-NUTS 2, CZ-NUTS 3 levels, or at the district level as for the number of established and closed businesses and by means of net balance and the average annual rate of growth regions with the highest business activity were determined. The main conclusions suggest that the number of entrepreneurial units in the Czech Republic grows annually on average by 20 per cent. The region the Capital City of Prague differs from the other regions as the average annual growth rate is 28.5 per

cent. During the monitored period the number of entrepreneurial units in several districts even decreased. It is important to highlight these discrepancies and to recommend how to prevent these decreases from happening.

Key words

business, business environment, national economy

JEL classification: L25, L26, O10.

Úvod

Zatímco je nová podnikatelská aktivita podstatná pro dynamiku hospodářství, zavedená podnikatelská aktivita a již déle podnikající jedinci zajišťují stabilitu v soukromém sektoru (Lukeš et al., 2013).

Politické systémy i občané jednotlivých států se dostaly do závislého vztahu na podnikatelských výkonech i pracovních místech. Vývoj počtu statistických jednotek typu podnik a jejich dynamika výrazným způsobem deklaruje vývoj podnikatelského sektoru, stav národního hospodářství dané ekonomiky a v neposlední řadě i regionální rozdíly v podnikání na úrovni územních jednotek (Carree, 2015). Regionálně vyvážené podnikatelské klima je nejen otázkou velmi významnou, ale dalo by se říci, že dokonce prvořadou, a to zejména v moderním tržním prostředí, protože má významný dopad na zaměstnanost (Thurik et al., 2008), kde se podnikatelský sektor stal klíčovým faktorem, inovace, státní rozpočet či v neposlední v řadě i vnější ekonomickou rovnováhu (Stloukalová, Jurčík, Srdošová, 2015).

Podnikatelské jednotky patří k nejdůležitějším aktérům moderních dějin. Jsou zdrojem nejzákladnějších národohospodářských hodnot, určují tempo hospodářského a technického rozvoje a jsou zároveň jeho objektem, jsou zaměstnavatelé velké části obyvatelstva, hrají důležitou úlohu v sociálních systémech společnosti, mají vliv na charakter regionů, vývoj společnosti, politiku, kulturu a řadu dalších sfér (Geršlová, 2012).

1. Metodologie a data

Při zpracování dat použitých v tomto článku byla využita interní databáze Českého statistického úřadu získaná z Registru ekonomických subjektů. Základním rozdílem mezi daty veřejně dostupnými a daty použitými v tomto příspěvku je v pojetí tzv. podniků vykazujících ekonomickou aktivitu. Dle Českého statistického úřadu je podnik vykazující ekonomickou aktivitu charakteristický tím, že v roce sledování byla identifikována jeho aktivita prostřednictvím Finanční správy, Správy sociálního zabezpečení event. jiných administrativních zdrojů.

Záznamy o počtu vzniklých a zaniklých podniků v letech 2008 – 2014 byly získány prostřednictvím Odboru informačních služeb Českého statistického úřadu a Odboru koordinace podnikových statistik a konjunkturálních průzkumů Českého statistického úřadu. Za rok 2015 nejsou data, ke dni přípravy tohoto článku, ještě známa. Data jsou uspořádána dle jednotlivých krajů České republiky, kterých je 14 a následně i okresů, kterých je 77 a dokumentují konkrétní počet vzniklých a zaniklých podniků v jednotlivých letech. Analyzované trendy jsou vysvětlovány na počtu podniků vykazujících ekonomickou aktivitu dle své velikostní skupiny. Do analýzy jsou zahrnovány i počty podniků, které svou velikost oficiálně v databázi registru ekonomických subjektů ČSÚ nedeclarují a jsou značeny "neuveдено". Lze předpokládat, že se jedná o podniky, které komunikují se Statistickým úřadem nepravidelně, a to je typické pro malé podniky (do 50 zaměstnanců) či dokonce mikropodniky (do 10 zaměstnanců), proto je s nimi v analýzách takto uvažováno.

Z tab. 1 je zřejmé, že čtyři regiony v České republice (Praha, Středočeský, Jihomoravský, Moravskoslezský) se podílí více jak 50 % na celkovém počtu aktivních podnikatelských subjektů v ČR. V celkovém počtu aktivních podnikatelských jednotek představují podniky s počtem zaměstnanců do 249 zaměstnanců 99,84 %. Jak vyplývá z tab. 1 zastoupení aktivních podnikatelských jednotek má drtivou většinu ve formě malých a středních podniků.

Tab. 1: Organizační struktura národního hospodářství za statistické jednotky typu podniku podle územního členění CZ-NUTS 3 a velikosti subjektů k 31. 12. 2014

Region	Celkem 2014	Velikost podniků podle počtu zaměstnanců							
		Neuved.	0*	1 - 9	10 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 249	250 a více
Česká republika	1 446 293	309 980	852 937	227 940	24 895	17 501	6 958	3 887	2 195
Praha	312 195	89 778	147 650	61 996	5 852	3 794	1 535	942	648
Středočeský	175 024	31 792	115 485	22 366	2 463	1 731	665	336	186
Jihočeský	84 784	16 927	52 879	11 956	1 267	1 035	405	205	110
Plzeňský	72 481	15 069	44 766	9 960	1 164	847	341	215	119
Karlovarský	35 511	7 712	21 250	5 231	600	412	173	96	37
Ústecký	83 107	17 043	50 173	12 754	1 399	943	427	240	128
Liberecký	55 462	11 229	34 836	7 468	878	603	259	120	69
Královéhradecký	72 692	13 038	47 128	9 936	1 129	882	332	175	72
Pardubický	61 768	10 805	39 770	8 683	1 097	798	336	186	93
Vysočina	61 051	11 102	39 522	8 136	943	743	344	180	81
Jihomoravský	161 931	33 895	95 012	26 437	3 073	2 121	758	415	220
Olomoucký	70 866	13 096	43 599	11 184	1 340	957	379	222	89
Zlínský	73 096	13 045	46 163	10 796	1 403	972	391	213	113
Moravskoslezský	126 325	25 449	74 704	21 037	2 287	1 663	613	342	230

* bez zaměstnanců

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (2014)

Z pohledu jednotlivých okresů má své jednoznačné místo Hlavní město Praha, téměř 22 % z počtu aktivních podnikatelských jednotek. Druhý největší okres České republiky je Brno-město, téměř 5 % a třetí největší okres je Ostrava, který nemá více než 3 % aktivních podnikatelských jednotek mezi 77 okresy v České republice. Ostatních 74 okresů nemá více jak 2 % podíl na celkovém počtu aktivních podnikatelských jednotek.

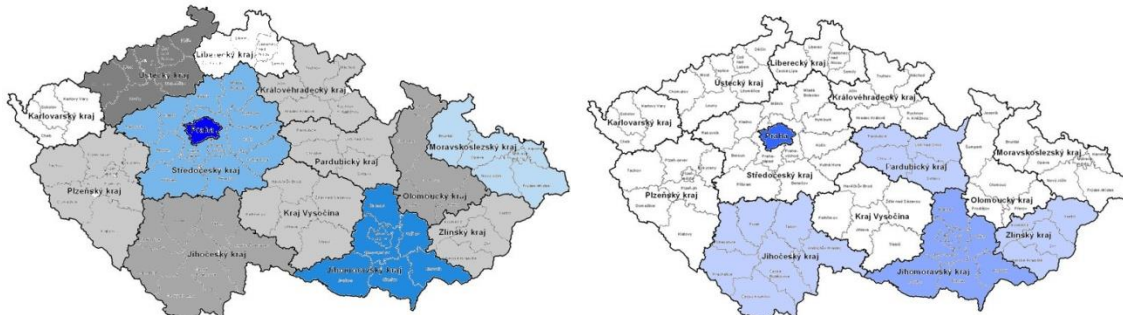
2. Analýza nově vzniklých podnikatelských jednotek v letech 2008 – 2014 v České republice

Je výzkumně prokázáno, že nové firmy rostou rychleji než firmy zavedené (Davidsson et al., 2002) přispívají tak výrazným způsobem k tvorbě pracovních míst a nahrazují pokles míst ve firmách velkých. Proto je z pohledu hospodářské politiky potřebné vědět, jak se nová podnikatelská aktivita v té které zemi vyvíjí, jací lidé se do ní pouštějí a v jakých oblastech začínají podnikat. Tyto informace mohou přispět k lepšímu zacílení hospodářské politiky zaměřené na podporu podnikání (Lukeš et al., 2013).

Míra celkové nové podnikatelské aktivity v ČR (zahrnuje obyvatele, kteří dělají kroky k zahájení podnikání a ty, kteří vedou svoji firmu mladší 42 měsíců) dosáhla v roce 2013 hodnoty 7,33 % (Lukeš et al., 2013). Jinými slovy, z tisíce dospělých v produktivním věku se do nové podnikatelské aktivity pouští v ČR v průměru 73 lidí. V porovnání s rokem 2011, kdy byla nová podnikatelská aktivita na úrovni 7,64 %, došlo k jejímu malému poklesu o 0,31 %. Při porovnání let 2013 a 2006, kdy byl výzkum GEM v ČR poprvé realizován, je již pokles znatelnější, a to o 0,52 %. Z této, byť omezené časové řady se zdá, že se počet dospělých obyvatel ČR zapojených do nové podnikatelské aktivity spíše snižuje. Tento stav může být připisován situaci na trhu a celkovému problematickému výkonu ekonomiky v posledních pěti letech. Na stranu druhou je možné konstatovat, že podnikatelské aktivity se nestaly významnější substituací zaniklých pracovních míst, jak by bylo možné doufat. Z 67 zemí účastnicích se v roce 2013 projektu GEM se Česká republika umístila na 50. místě. V evropském srovnání se Česká republika nachází na 16. místě z celkem 28 evropských zemí. Jsou před ní například

Irsko, Nizozemí a většina zemí střední a východní Evropy. Naopak nižší je nová podnikatelská aktivita ve Slovinsku a většině zemí západní Evropy (MPO, 2014.)

Obr. 2: Podíl jednotlivých krajů na tvorbě nových podnikatelských jednotek v roce 2014 a přehled 5 nejvýznamnějších krajů z pohledu tvorby nových podnikatelských jednotek v letech 2008 – 2014

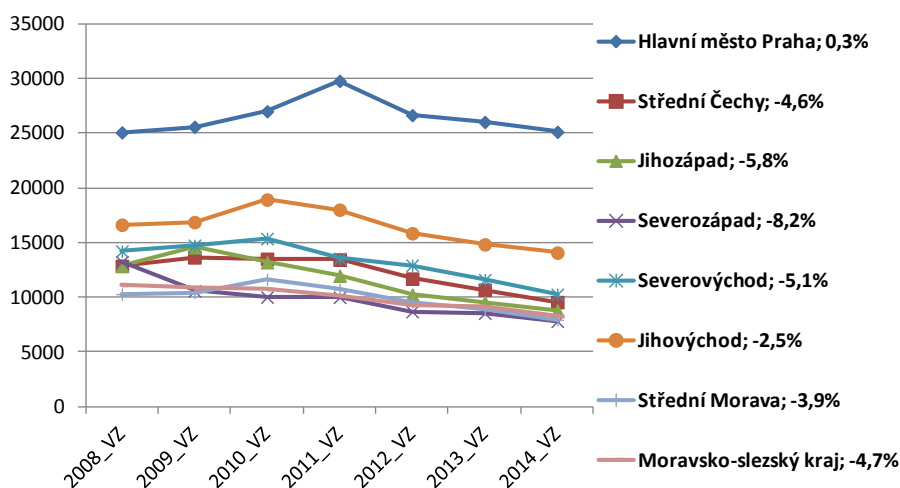

Praha: 27 %; Jihomoravský kraj: 12 %; Středočeský kraj: 11 %; Moravsko-slezský kraj: 9 %; Ústecký kraj: 6 %; Olomoucký kraj: 5 %; Jihočeský kraj: 5 %; Zlínský kraj, Plzeňský kraj, Pardubický kraj, Královéhradecký kraj a kraj Vysočina 4 %; Liberecký kraj 3 %; Karlovarský kraj 2 %

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (2014)

Z Obr. 2 vyplývá, že zcela jednoznačně $\frac{1}{4}$ nově vzniklých podnikatelských jednotek se umístila v územní jednotce Hlavní město Praha, což lze z hlediska zastoupení podnikatelských jednotek předpokládat. Podobná tendence je zřejmá i v kraji Středočeském, Jihomoravském a Moravskoslezském. V ČR jsou významné i jiné územní jednotky, kde se projevila aktivita v počtu nově vzniklých podniků. Pro větší názornost bylo pro analýzu trendu nově vzniklých podnikatelských jednotek použito regionální uskupení CZ-NUTS 2.

Obr. 3: Trend nově vzniklých podnikatelských jednotek v letech 2008-2014 v rámci CZ-NUTS 2 a jeho průměrná meziroční dynamika růstu

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (2014)

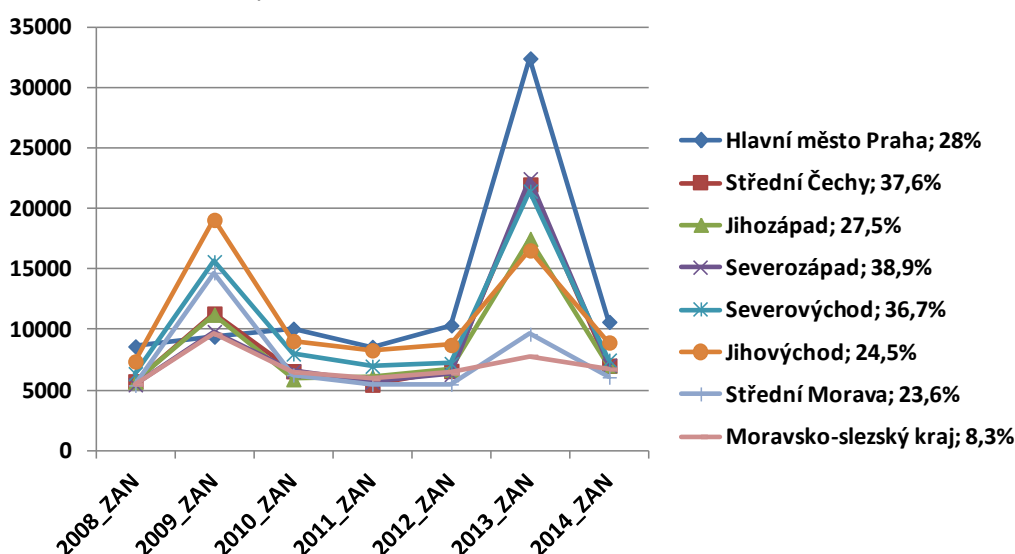
Je zřejmé z obr. 3, že všechny územní celky vykazují od roku 2010 meziroční pokles nově vzniklých podnikatelských jednotek, kromě Hlavního města Prahy. V Praze nastává pokles od roku 2011. Při zhodnocení průměrných ročních temp růstu v letech 2008 – 2014 je region Severozápad nejméně aktivní. Všechny regiony kromě Hlavního města Prahy jsou charakteristické záporným průměrným ročním tempem růstu, což znamená, že i když nové podnikatelské jednotky v jednotlivých letech

vznikají, v průměru každým rokem jich přibývá méně. Při větším detailu, z pohledu regionálního uskupení CZ-NUTS 3, zjistíme, že nejslabší region je Karlovarský kraj, kde průměrné roční tempo růstu nových podnikatelských jednotek představuje – 11,2 %, Plzeňský – 7,6 %, Liberecký – 7 % a Ústecký – 6,8 %. Nejsilnější aktivita nově zakládaných podnikatelských jednotek, kromě Prahy (+ 0,3), je v kraji Jihomoravském – 1,6 %, Pardubickém – 3,5 %, Zlínském – 3,7 % a Jihočeském – 3,9 % (obr. 2). Ostatní kraje se pohybují mezi – 4,1 % až – 4,8 % průměrného tempa růstu v letech 2008 – 2014. Na úrovni jednotlivých okresů je Brno – město s průměrným ročním tempem růstu nových podnikatelských jednotek ve výši + 1,2 % nejlépe se vyvíjející okres, Most + 0,4 % překonává Prahu a ostatní okresy jsou s průměrným tempem v záporných číslech. Nejhůře se rozvíjejícím okresem z pohledu nově vzniklých podnikatelských jednotek můžeme identifikovat okres Tachov – 14,2 %.

3. Analýza zaniklých podnikatelských jednotek v letech 2008 – 2014 v České republice

Druhým velmi důležitým aspektem při hodnocení počtu podnikatelských jednotek je jejich zánik. Tento příspěvek se zaměřuje na regionální rozdíly v počtu zaniklých podnikatelských jednotek. Jak lze vidět na obr. č. 4 kritickým rokem, rokem největších ročních zániků podnikatelských jednotek se jeví rok 2009 a rok 2013. Při přepočtu jednotlivých ročních temp růstu zaniklých subjektů na průměrnou meziroční hodnotu lze konstatovat, že i když počet zaniklých podniků v regionu Hlavní město Praha v roce 2013 byl zcela výjimečný ve sledovaném období, jsou regiony, jejichž průměrný meziroční zánik podniků je ještě více signifikantní. Regiony Severozápad 38,9 %, Střední Čechy 37,6 %, Severovýchod 36,7 %, Hlavní město Praha 28 %, Jihozápad 27,5 %, Jihovýchod 24,5 %, Střední Morava 23,6 % a Moravsko-slezský kraj s 8,3 % ročním tempem růstu zaniklých podniků. Z výše uvedeného lze konstatovat, že proces zániku podnikatelských jednotek má v letech 2008 – 2014 velmi zásadní průběh směřující k poklesu podnikatelských jednotek v ČR. Při analýze zaniklých podnikatelských jednotek na úrovni CZ-NUTS 3 lze konstatovat, že největší meziroční průměrné tempo zaznamenal okres Karlovarský 56,5 % a Liberecký 52,6 %. Nejnižší meziroční průměrné tempo zaniklých podnikatelských jednotek zaznamenal kraj Olomoucký 17,6 % a již zmiňovaný Moravsko-slezský 8,3 %. Z pohledu úrovně jednotlivých okresů je nejvyšší průměrné roční tempo zániku podniku dosaženo v okrese Cheb 101,9 %, Liberec 87,9 %, Benešov 85,8 % a nejnižší v okresech Olomouc 12,9 %, České Budějovice 12,3 %, Jindřichův Hradec 11 %, Opava 9,7 %, Karviná 6,3 % a Ostrava-město 5,4 %.

Obr. 4: Trend zaniklých podnikatelských jednotek v letech 2008-2014 v rámci CZ-NUTS 2 a jeho průměrná meziroční dynamika růstu

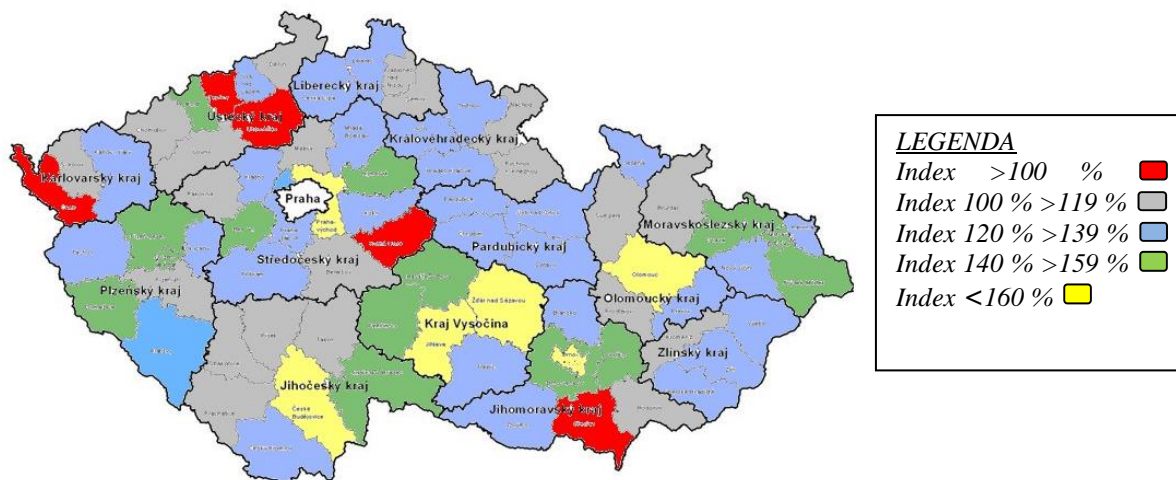

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (2014)

4. Analýza čistého salda podnikatelských jednotek v letech 2008 – 2014 v České republice

Pokud tak výrazný pokles zaniklých podnikatelských jednotek, jak naznačuje předchozí kapitola, není doprovázen vznikem nových podnikatelských jednotek v regionech, krajích a okresech, pak automaticky dochází k poklesu celkového počtu podnikatelských jednotek. Jednoznačné postavení v počtu tvorby nových podnikatelských jednotek i z počtu zániku se jeví Hlavní město Praha. Své ojedinělé postavení má i při hodnocení čistého salda, kdy index podílu nově vzniklých jednotek k zaniklým představuje hodnotu 206 %. Jednoduše řečeno, na každou jednu zaniklou jednotku vznikly ve sledovaném období dvě nové podnikatelské jednotky v tomto regionu. Regiony Jihovýchod nese index 148 %, Moravsko-slezský kraj 143 %, Jihozápad 135 %, Střední Čechy 132 %, Střední Morava 131 %, Severovýchod 127 %, Severozápad 109 %. Z pohledu regionálního skupení CZ-NUTS 3 po kraji Hlavní město Praha je nejsilnějším krajem v tvorbě nových podnikatelských jednotek Vysočina a Jihomoravský kraj s indexem 148 %, Moravsko-slezský kraj 143 % a nejslabším Karlovarský a Ústecký kraj s indexem 109 %. Z pohledu CZ-NUTS 2 i CZ-NUTS 3 není ani jeden index pod 100 %. Znamená to, že počet podniků, které v daných regionech zanikly v letech 2008-2014 nebyl větší než počet podniků, které vznikly. Stejný závěr nelze vytvořit při analýze čistého salda podnikatelských jednotek z pohledu jednotlivých okresů. Jak je zřejmé, z obr. č. 5, okresy Cheb, Litoměřice, Břeclav, Teplice a Kutná Hora vykazuje záporné saldo tvorby podnikatelských jednotek v letech 2008 – 2014. V šedé zóně jsou uvedeny okresy s nízkou mírou čistého salda tvorby podnikatelských jednotek, středně vysoký index čistého salda představují okresy označené modře, okresy s vysokým indexem jsou označeny zeleně a s velmi vysokým indexem jsou značeny okresy žlutě.

Obr. 5: Přehled jednotlivých okresů v ČR z pohledu indexu tvorby podnikatelských jednotek v letech 2008-2014

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (2014)

Závěr

Přehled o vývoji nově vzniklých podnikatelských jednotek je zásadním ukazatelem zdraví a úrovně podnikatelského prostředí v národohospodářském měřítku. Pokud každým rokem roste počet podnikatelských subjektů, lze předpokládat, že klima pro podnikání je příznivé a napomáhá rozvoji podnikatelského sektoru, zaměstnanosti a růstu ekonomiky. V České republice ve sledovaném období nedochází k výraznému a dynamickému meziročnímu nárůstu nových podnikatelských jednotek a to zejména v období od roku 2011. Nové podnikatelské jednotky jsou sice zakládány, ale stále menším tempem.

Přehled o vývoji zaniklých podnikatelských jednotek je také ukazatelem zdraví a úrovně podnikatelského prostředí v zemi. V ČR v celém sledovaném období 2008 – 2014 můžeme konstatovat, že počet zaniklých podnikatelských subjektů každoročně roste a nejvíce se tento trend

projevil v roce 2009, kdy zanikl dvojnásobný počet podniků ve srovnání s rokem 2008 a v roce 2013 dokonce trojnásobný počet podniků ve srovnání s rokem 2008. Tato skutečnost by měla být podrobena analýze zejména ve dvou krajích Karlovarském a Libereckém.

Pro absolutní růst či pokles podnikatelských jednotek v jednotlivých okresech je zásadní výsledek rozdílů mezi vznikem a zánikem podnikatelských subjektů. Počet podnikatelských jednotek se zvyšuje regionálně nerovnoměrně. V České republice jsou i okresy, kde došlo během sledovaného období 2008 – 2014 k celkovému poklesu podnikatelských jednotek, a to je stav více než alarmující.

Literatura

- [1] CARREE, M., CONGREGADO, E., GOLPE, A., VAN STEL, A., (2015). Self-employment and job generation in metropolitan areas, 1969-2009. *Entrepreneurship and Regional Development*, vol. 27, no. 3-4, pp. 181-201. ISSN 0898-5626. DOI 10.1080/08985626.2015.1025860.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014). *Vzniklé a zaniklé statistické jednotky typu podnik. Registr ekonomických subjektů*. Interní dokument, neveřejný.
- [3] DAVIDSSON, P., KIRCHHOFF, B., HATEMI, J.,A., GUSTAVSSON, H., (2002). Empirical analysis of growth factors using Swedish data. *Journal of Small Business Management*, vol. 40, no. 4, pp. 332–349. ISSN 0047-2778. DOI 10.1111/1540-627X.00061.
- [4] GERŠLOVÁ, J., (2012). *Dějiny moderního podnikání*. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-7431-080-5.
- [5] GLOBAL ENTREPRENEURSHIP RESEARCH. *Global Entrepreneurship Monitor 2013, (2013)* [online]. [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: <http://www.gemconsortium.org/country-profile/55>>.
- [6] EUROPEAN COMMISSION, (2012). *Eurobarometer Survey on Entrepreneurship*. [online]. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer/index_en.htm>.
- [7] LUKEŠ, M., ZOUHAR, J., JAKL, M., OČKO, P., (2013). Factors Influencing Entrepreneurial Entry: Early-Stage Entrepreneurs in the Czech Republic. *Politická ekonomie*, vol. 61, no. 2, pp. 229–247. ISSN 0032-3233.
- [8] MINISTERSTVO PRŮMYSLU A OBCHODU, (2014). *Global Entrepreneurship Monitor 2013. Podnikatelská aktivita v České republice*. [online]. [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: <http://www.mpo.cz/dokument149362.html>.
- [9] STLOUKALOVÁ, T., JURČÍK, R., SRDOŠOVÁ, K., (2015). Malé a střední podniky ve veřejných zakázkách krajů v České republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 143-147. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-18.
- [10] THURIK, A.R., CARREE, M.A, van STEL, A., AUDRETSCH, D.B., (2008). Does self-employment reduce unemployment? *Journal of business venturing*, vol. 23, no. 6, pp. 673-686. ISSN 0883-9026. DOI 10.1016/j.jbusvent.2008.01.007.

Příspěvek byl zpracován s finanční podporou Specifického výzkumu Univerzity Hradec Králové, Fakulty informatiky a managementu s názvem „Řešení produkčních, přepravních a alokačních problémů v agentově-orientovaných modelech”.

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE SOUTH BOHEMIAN REGION

PŘÍMÉ ZAHRANIČNÍ INVESTICE V JIHOČESKÉM KRAJI

PAVLA BRŮŽKOVÁ

Katedra cestovního ruchu *Department of Tourism*
Fakulta mezinárodních vztahů *Faculty of International Relations*
Vysoká škola ekonomická v Praze *University of Economics in Prague*
W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic
E-mail: xbrup05@vse.cz

Annotation

This contribution focuses on foreign direct investment (FDI) in the South Bohemian Region of the Czech Republic. The aim is to analyze and evaluate FDI inflows into the South Bohemian region in the years 2000 – 2015 in terms of inter-regional comparisons; another aim is to formulate general assumptions regarding the potential of future involvement of this region in the international movement of capital. Data regarding regional FDI movements as well as more detailed information about the projects under the investment incentives scheme were evaluated using various comparative criteria; to support the interpretation, practical examples and various qualitative criteria are also examined in brief. The results show that the activity of foreign investors in the South Bohemian region is lower than average, the causes identified being serious issues in the field of infrastructure, missing industrial traditions and features of the region that rather support further development of tourism and other service sectors. Possibilities of future development of FDI flows are outlined in the conclusion.

Key words

foreign direct investment, South Bohemian Region, investment incentives

Anotace

Tento příspěvek je zaměřen na problematiku přímých zahraničních investic (PZI) v Jihočeském kraji. Jeho cílem je analyzovat a vyhodnotit příliv PZI do Jihočeského kraje v letech 2000 – 2015 v kontextu všech regionů ČR; druhým, návazným cílem je formulovat obecné předpoklady týkající se potenciálu budoucího zapojení tohoto regionu do mezinárodního pohybu kapitálu. Analýzy vychází z dat České národní banky ohledně pohybů PZI v regionálním členění a z podrobnějších informací o projektech podpořených investičními pobídkami. Tato data byla hodnocena podle několika srovnávacích kritérií. Jako podpůrné nástroje analýzy byly využity příklady z praxe a stručná kvalitativní analýza lokalizačních faktorů PZI v regionu. Výsledky ukazují, že aktivita zahraničních investorů v Jihočeském kraji není příliš výrazná ve srovnání s ostatními regiony. Za hlavní příčiny autorka považuje nedostatky v dopravní infrastruktuře a nabídce vhodných komerčních nemovitostí; nelze však ani opomenout další faktory, jako je chybějící průmyslová tradice regionu nebo jeho předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. V závěru příspěvku jsou uvedeny perspektivy budoucího vývoje toků PZI v regionu.

Klíčová slova

přímé zahraniční investice, Jihočeský kraj, investiční pobídky

JEL classification: F21, R11

Introduction

Within the period of transformation of the Czech Republic in a market economy, the overall sharp increase in demand for goods and services was not accompanied by a corresponding growth in the capitalization of domestic enterprises. In this situation, the inflow of foreign direct investment (FDI) has been a significant source of potential long-term economic growth. Both newly established businesses under foreign control („greenfield“) and mergers and acquisitions of existing („brownfield“), often state-owned enterprises were subjects of the FDI entry in this period. In a small open economy such as the Czech Republic, the FDI plays an important role even in these days while many enterprises under foreign control expand further in order to diversify their production or to enter new areas of business.

The most frequently mentioned benefit of the FDI inflow for the host economy is the creation of new jobs. However, the net effect on the labour market may be ambiguous as regards some existing companies where the entrance of FDI and the subsequent restructuring lead to job losses. On the contrary, successful co-operation with domestic supply companies often implies positive effects on employment (Zamrazilová, 2007). In 2000, government investment incentives were introduced to support the creation of new jobs and to encourage the transfers of technology, but also to keep up with similar initiatives in Poland, Slovakia or Hungary.

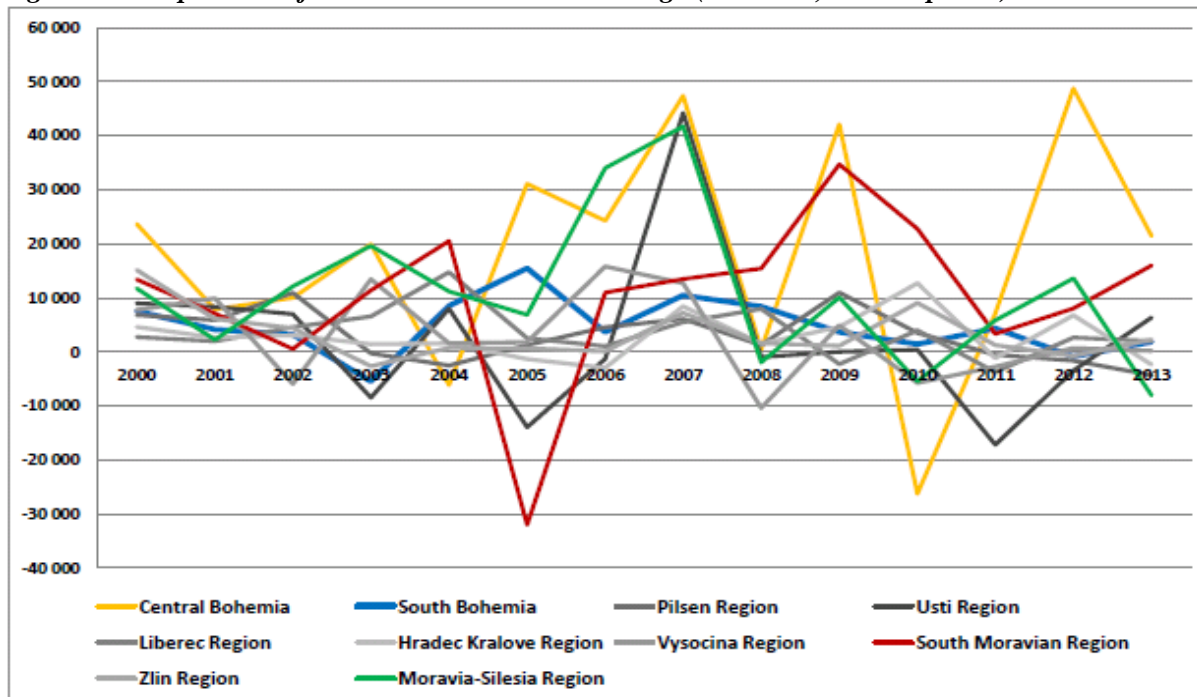
The Czech Republic has been often regarded as one of the most successful countries in terms of attracting FDI among the transition economies of Central and Eastern Europe. The total volume of incoming FDI to the Czech Republic since 1993 amounted to EUR 89 bn., of which EUR 14.5 bn. represents the inflow in 2014 (CzechInvest, 2015). Yet in every region, foreign companies have different motives to place their investments (Zamrazilová, 2007); the comparative advantage and the potential of the regions results from its economic, sociological, historical and geographic characteristics.

This contribution focuses on FDI volume and movements in the South Bohemian region of the Czech Republic. Its aim is twofold: (a) to evaluate FDI inflows into the South Bohemian region in the years 2000 – 2015 in terms of inter-regional comparisons within the Czech Republic; (b) to formulate general assumptions regarding the potential of future involvement of this region in the international movement of capital.

Two main data sets were used in the research: data regarding the FDI movements presented by the Czech National Bank as part of its regular reports on the balance of payments (Česká národní banka, 2016) and the data presented by the CzechInvest Business and Development Agency regarding the projects supported by the government investment incentives (CzechInvest, 2016). To support the interpretation of the results, national and regional development strategies and other programming documents and selected theoretical works and papers were used as secondary materials. Methods of multi-criteria comparative analysis were mostly used to interpret the gathered data. The regions were evaluated in relation to the volume of FDI received (in financial terms), to the type of projects supported and to more detailed localization of individual projects. The author also attempts to demonstrate relevant characteristics also via examples of concrete investment projects.

1. Foreign Direct Investments in the South Bohemian Region

The position of the region in an inter-regional comparison is demonstrated on the annual changes of FDI volume from 2000 as shown on the Figure 1. For the graphic comparison to become sufficiently illustrative, the Prague region has been left out since the the volumes of FDI are very high and its structure not well comparable to the rest of the country.

Figure 1: Comparison of FDI volumes – annual change (mil. CZK, current prices)

Source: Czech National Bank (2016), own elaboration

Within the time series, several „peaks“ can be identified in most regions since 2007 (namely in 2007, 2009 or 2012). Significant annual changes in the FDI volume reflect not only the impacts of the global economic recession and subsequent recovery; the structure and trends in the FDI inflow have also changed. While many investments already well settled, the flows show further expansions of the already existing works. At the same time, several large strategic investment projects have newly settled in some regions of the Czech Republic, bringing along a significant deviation of the trend. The impact of these projects alone, recruited mostly from automotive or other manufacturing industries – and in some cases also as hi-tech capital-intensive technology centers – is further multiplied by the induced demand from new or existing subcontractors.

The highest degree of variability of FDI flows and significant changes in the past few years can be observed in the Central Bohemian region (standard deviation $\sigma = 20,314$) South Moravia ($\sigma = 14,346$) Usti nad Labem ($\sigma = 13,959$) and the Moravian-Silesian region ($\sigma = 13,295$). However, in the South Bohemian region no significant fluctuations have been recorded ($\sigma = 4934$, one of the lowest in the group). At the same time, no strategic investment projects have entered the region since 2007.

To analyse selected individual projects in the South Bohemian region, a more detailed data set presented by the CzechInvest agency (CzechInvest, 2016) shows the projects supported within the government investment incentives programme. The agency has provided aid to certain projects especially from the manufacturing industry. The breakdown into individual sectors corresponds to the methodology of the EU NACE Rev. 2 classification. The sectoral structure of the selected FDI projects in the South Bohemian region compared to the rest of the country is presented in Tab. 1.

Tab. 1: Sectoral structure of projects supported by investment incentives

Sector	The Czech Republic			The South Bohemian Region		
	Amount (mil. CZK)	Share (%)	Projects (No.)	Amount (mil. CZK)	Share (%)	Projects (No.)
Automotive and transport	324,623	42.76	310	11,700	43.27	12
Electrical equipment	88,713	11.68	78	2,555	9.45	5
Machinery	61,700	8.13	131	7,086	26.20	9
Other	60,143	7.92	108	2,140	7.90	6
Chemicals, pharmaceuticals	53,500	7.05	72	1,589	5.88	3
Rubber and products	42,836	5.64	83	483	1.79	2
Food and beverages	28,808	3.79	56	975	3.61	2
Wood and wood products	25,061	3.30	29	-	-	-
Metal products	23,233	3.06	58	187	0.69	1
Coke and petroleum products	16,041	2.11	3	-	-	-
Paper and paper products	13,159	1.73	14	327	1.21	1
Textiles, wearing, leather	12,326	1.62	21	-	-	-
Glass products	6,641	0.87	7	-	-	-
Biotechnology	2,393	0.32	6	-	-	-
ICT and software	29	0.00	5	-	-	-
Total	759,208	100	981	27,042	100	41

Source: CzechInvest (2016), own elaboration

Tab. 2 shows the distribution of investment projects as regards the investment volume and the number of projects per one investor. Here, eventual expansions of already existing projects may be captured and further analysed. Again, only projects supported within the government investment incentives have been classified.

Tab. 2: Localization of projects supported by investment incentives in South Bohemian

District	Amount of investment (mil. CZK)	Projects (No.)	Investors (No.)
Strakonice	6,992	9	5
Písek	6,414	6	3
České Budějovice	3,320	8	7
Český Krumlov	3,266	7	3
Tábor	3,128	3	2
Prachatice	2,594	5	3
Jindřichův Hradec	1,328	3	2
Total	27,042	41	25

Source: CzechInvest (2016), own elaboration

We can conclude that the sectoral distribution of investments supported by the investment incentives in the South Bohemian region corresponds with minor deviations to the sectoral distribution in other regions of the country, clear dominance of the „automotive and transport“ industry being its most significant feature in both cases. While no large capacity strategic industrial zones can be found in the region and the importance of the industrial zones already set up does not transcend its borders, another obvious finding regarding the localization of FDI is the presence of „mini-clusters“, i.e. spatial concentration of companies of the same holding, sector and/or country of origin. For example, the industrial zone Český Krumlov – Budějovická has been occupied by companies of the Schwan group; a number of Asian investors from the automotive industry have gathered in the industrial zone of Písek - Čížová.

Another conclusion from the data set is the number of investors smaller than the number of implemented projects in all the districts of the region. The already mentioned trend to gradually expand the volume of production or to diversify the scope of business relate to many investors in the

region. While the Investment Incentives Act defines a period of time during which the project receiving state aid must not be suspended or moved to other country / region, it is clear that the intentions of the investors already present in the South Bohemian region include much longer-term activity. The FDI and the investment incentives should not currently be considered as a short-term or long-term destabilizing factor; on the contrary, a presumption can be made that over time, many of the companies settle down and create stronger ties to local environment.

While an average size of an investment project in the automotive sector amounted to approx. 1 047 mil. CZK throughout the country, the same average in the South Bohemian region amounted to approx. 975 mil. CZK. The same results can be obtained in all relevant sectors. The underlying cause may be found in the missing transport and commercial infrastructure which is discussed more in detail in the following section.

The largest limitation of the presented data set is its very little overlap to the services sectors. However, the services sector is mostly concentrated in the Prague region which results not only from its undisputed attractiveness but also from the methodology used that records the seat of the company while often omitting the location of the actual economic activity (Wokoun, Tvrdoň et al., 2010). Although tourism plays an important role in the overall economic activity of the South Bohemian region, this sector is not expected to be particularly penetrated by foreign capital mainly due to the traditional focus on individual rather than mass accommodation and catering facilities.

2. Factors affecting the inflow of FDI to the region

Apart from quantitative evaluation, a number of „soft“ criteria that should be taken into account while examining the causes of the FDI flows. Qualitative assessment is based on the general framework of the evaluation of regional competitiveness and the application of relevant localization theories presented by Fallon and Cook (2010), Huggins (2003), Grabow et al. (1995) and other authors; Viturka (2007), Zamrazilová (2007) and Wokoun (2010) should be named among the Czech authors. The aspect of subjectivity which is naturally connected to any use of qualitative methods has to be born in mind in this case; the system of qualitative criteria may then serve as an additional explanatory instrument. Six groups of criteria have been used to evaluate the potential of the region for further FDI inflow:

1. Geographic characteristics;
2. Socio-economic characteristics including basic macroeconomic indicators, social and social policy issues and environmental issues;
3. Production factor markets covering all aspects of the labour market, availability of capital, primary sources and science, research and innovation activities;
4. The quality of institutions and the business environment in the region;
5. Real estate and infrastructure issues including mainly transport infrastructure and the commercial real estate market;
6. Image of cities and regions.

The region is located by the German and Austrian border which may imply good potential for development of cross-border economic relations including the movement of capital. Relatively high importance of the primary sector in the region (particularly forestry and fisheries) also indicates some specific opportunities for foreign investors; some of them have actually set up businesses in the wood and paper industry and related fields. However, the lowest population density of all the regions of the country characterize the area rather as a periphery which may be more suitable for the development of tourism rather than industry (Czech Statistical Office, 2016).

One major development axis can be defined in the north-south direction by the centres Dresden - Prague - České Budějovice - Linz and further; another secondary development axis can be defined in the east-west direction, namely by the centres Wien (or Bratislava or Budapest) - Brno - České Budějovice - Plzeň - München and further. The key issue here is the lack of transport capacity in both

directions and on the regional, national and international level; this has direct negative impacts on the availability of the relevant markets of both final production and the production factors.

Macroeconomic indicators represented by the GDP per capita and the level of industrial production rank slightly below average (CSO, 2014). No excluded localities are present which would affect the localization of new FDI projects; crime rate and the security situation is not significantly different from that in other regions. The rate of unemployment reached 5.2% in 2013, compared to an average unemployment rate of 7.0%. However, we can observe below-average gross monthly earnings in the region: 21 714 CZK per month compared to 24 245 CZK representing the national average (Czech Statistical Office, 2016). Price and availability of labour force often play a key role in investors' decisions on the location of the project. Sectoral composition of the available labour force may be even more important than its general availability, particularly for specialized investment projects.

The focus of internationally significant research or innovative activities results from the regional traditions of fisheries, forestry or other natural sciences. High-tech investments with innovative potential can be identified in isolated cases and in various fields (machinery, electronics, automotive); these projects represent an extension to already localized and larger manufacturing projects; this is consistent with nationwide trends of the last 10 years.

Transport infrastructure and the commercial real estate are the main weaknesses of the region, the most obvious problem being the lack of highways along both of the already mentioned development axes. On an available sample of companies in the region, we have already presented that the synergistic effects of concentration of firms or their participation in wider cluster initiatives can be significant. Inadequate transport infrastructure also hinders the development of congress tourism in the region that is in fact absent despite its undeniable comparative advantages for this type of activities (Jihočeský kraj, 2009).

Conclusion

The analyzes performed indicate that the volume of FDI in the South Bohemian region does not show significant fluctuations in the course of time. This result may be interpreted as a positive one, i. e. that the current investors in the region are well established; on the other hand, the region does not experience any larger amounts of FDI in recent years, while many other regions do. Shortage of detailed data regarding the inflow of FDI in the tertiary sector is, however, a drawback of the analyzes presented.

Deficiencies in transport infrastructure and the commercial real estate market represent long-term strongly unfavorable conditions for the development of the capital-intensive FDI, especially if we consider the assumption that a large part of foreign investors pick the Czech Republic primarily for its geographical position representing a bridge between the developed European economies and the emerging markets more to the east. Due to the nature of the South Bohemian region - not much of a tradition in manufacturing industry, numerous features of a peripheral area, the importance of agriculture and tourism - we do not expect that the region yet proceeds to the phase of intensive growth of physical capital for industrial production. An essential part of regional and national policies to encourage the inflow of FDI is the permanent "after-care" of existing investors and support of their further expansion, which in many cases are directed to activities with higher value added.

For for the newly coming FDI projects, the services sector is the area to focus on. Support of tertiary sector, mainly its human-capital-intensive activities, is coherent with the trends set in the currently outlined national economic policy and at the same time, it contributes to the diversification and economic activity in the region. At a time when a number of activities from the services sector can be performed regardless the location, the dependence of this economic activity on the capacity and quality of infrastructure and real estates is weaker compared to most industry sectors. Finally, this approach does not jeopardize the significant comparative advantages in the region in the tourism sector, which is a major asset supporting its sustainable socio-economic development.

Literature

- [1] CZECHINVEST, (2015). *CzechInvest Factsheets*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Available at: <http://www.czechinvest.org/ke-stazeni>.
- [2] CZECHINVEST, (2016). *Udělené investiční pobídky*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Available at: <http://www.czechinvest.org/ke-stazeni>.
- [3] ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA, (2016). *Přímé zahraniční investice*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Available at: http://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat.html.
- [4] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2016). *Charakteristika Jihočeského kraje*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/xc>.
- [5] FALLON, G., COOK, M., (2010). Exploring the Regional Distribution of Inbound Foreign Direct Investment in the UK in Theory and Practice: Evidence from a Five-Region Study. *Regional Studies*, vol. 44, no. 3, pp. 337-353. ISSN 1360-0591.
- [6] GRABOW, B., HENCKEL, D., HOLLBACH-GROMIG, B., (1995). *Weiche Standortfaktoren*. Stuttgart: Deutscher Gemeindeverlag. ISBN 3170137344.
- [7] HUGGINS, R., (2003). Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. *Regional Studies*, vol. 37, pp. 89-96.
- [8] JIHOČESKÝ KRAJ, (2009). *Strategie rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji na roky 2009–2013*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Available at: <http://www.kraj-jihocesky.cz/>.
- [9] VITURKA, M., (2007). Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. *Politická ekonomie*, vol. 2007, no. 5, pp. 637-658. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.614.
- [10] WOKOUN, R., (2010). Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti. *Regionální studia*, vol. 2010, no. 2-7.
- [11] WOKOUN, R., TVRDOŇ, J., et al. (2010). *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj*. Praha: Oeconomica. ISBN 9788024517360.
- [12] ZAMRAZILOVÁ, E., (2007). Přímé zahraniční investice v české ekonomice: rizika duality a role trhu práce. *Politická ekonomie*, vol. 2007, no. 5, pp. 579-602. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.614.

The paper was elaborated within the project IGA „Hodnocení efektivnosti podpory cestovního ruchu a regionálního rozvoje“, F2/12/2015.

THE ANALYSIS OF FOREIGN TRADE DEVELOPMENT IN THE COUNTRIES OF VISEGRAD FOUR

ANALÝZA VÝVOJE ZAHRANIČNÍHO OBCHODU V ZEMÍCH VISEGRÁDSKÉ ČTYŘKY

JAROSLAV KOVÁRNÍK

EVA HAMPLOVÁ

Katedra ekonomie *Department of Economics*
Fakulta informatiky a managementu *Faculty of Informatics and Management*
Univerzita Hradec Králové *University of Hradec Králové*
✉ *Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic*
E-mail: jaroslav.kovarnik@uhk.cz, eva.hamplova@uhk.cz,

Annotation

Countries of Visegrad Four, namely the Czech Republic, Slovakia, Hungary, and Poland, share not only geographical position in the Central Europe, but also similar history, similar geo-political ideas, and, moreover, similar economic development. It is relatively well-known fact that even these countries have been developing in terms of Gross Domestic Product, there are some differences. This article deals with the analysis of foreign trade development since 2000, because export and import of goods and services are crucial for sustainable development for almost all countries around the world, and it is also part of GDP formula in every open economy. The aim is to analyse the development of foreign trade in Visegrad Four countries and verify whether this development is similar or not. In all analysed countries, significant increase in the terms of export of goods and services has been observed. However, the analysis of export of services shows relatively unexpected development, where the share of this export on total export have been decreasing in all analysed countries. Moreover, one of the basic indicators for evaluation of foreign trade is the export / import ratio, where this indicator describes the ability of the country to cover its import needs by its own export. The analysis shows that even all analysed countries have this share currently over 100%, the development is far from steady. This irregularity of development can be understood as a proof that the export has only autonomous part in GDP formula, while import has autonomous and indigenous parts.

Key words

export, foreign trade, import, Visegrad Four

Anotace

Země Visegrádské čtyřky, jmenovitě Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Polsko, sdílí nejen geografickou pozici ve Střední Evropě, ale také podobnou historii, podobné geo-politické názory, a v neposlední řadě podobný ekonomický rozvoj. Je relativně známou skutečností, že i přesto, že se tyto země v otázce Hrubého domácího produktu v posledních letech vyvíjely, existují mezi nimi určité rozdíly. Tento příspěvek se zabývá analýzou vývoje zahraničního obchodu od roku 2000, protože export a import zboží a služeb jsou klíčové pro udržitelný rozvoj téměř všech zemí na celém světě a také jsou součástí rovnice HDP v každé otevřené ekonomice. Cílem je provést analýzu vývoje zahraničního obchodu zemí Visegrádské čtyřky a ověřit, zda je i tento vývoj podobný či nikoliv. U všech států byl zaznamenán výrazný nárůst v oblasti vývozu zboží a služeb. Nicméně analýza vývozu služeb ukazuje poměrně neočekávaný vývoj, kde podíl tohoto vývozu na celkových vývozech klesal u všech analyzovaných zemí. Jedním ze základních indikátorů pro hodnocení zahraničního obchodu je poměr vývozu a dovozu, kde tento ukazatel hodnotí schopnost země pokrýt své dovozní potřeby svým vlastním vývozem. Analýza ukazuje, že i přesto, že všechny analyzované země mají tento podíl v současné době přes 100 %, vývoj zdaleka není rovnoměrný. Tato nerovnoměrnost ve vývoji může být

považována za důkaz, že export má v rovnici HDP pouze autonomní složku, zatímco import má složku jak autonomní, tak indukovanou.

Klíčová slova

export, import, Visegrádská čtyřka, zahraniční obchod

JEL classification: F43, O11

Introduction

Macroeconomic theory shows that Gross Domestic Product (GDP) is one of the most important indicator showing and evaluating development in particular country. This indicator can be calculated in three different ways, as described in Andrews, Bernake, and Croushore (2011), Hájek (2009), Mankiw (2010), Samuelson and Nordhaus (2010), or Soukup (2007).

First approach is based on the definition of GDP, where it measures value of the goods and services in specific year in all industrial sectors in particular country. Second approach of GDP calculation is based on income earned by all the factors of production in economy, which presents wages paid to labor, rent earned by land, and the return on capital in the form either of interest, or entrepreneur's profit. In this approach, some adjustments have to be made, such as increasing for indirect taxes, increasing for depreciation, and finally correction for net foreign income. Last approach for GDP calculating is based on spending of different groups that participate in the economy. (Hájek, 2009, Samuelson and Nordhaus, 2010, or Soukup, 2007). According to this method, GDP is a measure of consumer spending (C), business investment (I), government spending (G) and net exports, which is exports minus imports (X-M), which means

$$\text{GDP} = C + I + G + (X - M). \quad (1)$$

From above mentioned description is quite obvious that foreign trade is important for every state because it can either improve the GDP level (in case that export is higher than import) or worsen it (in the opposite case). Nevertheless, foreign trade is important for every country because of other reasons as well.

Foreign trade solves the proportionality problem in almost all countries worldwide, where only few countries have all necessary resources, such as labor force or raw materials, in quantities required for economic development. In other words, for most countries is necessary to ensure some products in the foreign countries for successful development. Foreign trade also has demonstrative effect, where the export program is kind of indicator of the level of economic development and it also helps create an image of developed country. Developed country can build the image as country exporting environment-friendly products, high-tech products, fashion clothes, etc. Foreign trade has also other benefits, such as support of peaceful cooperation among partners, reducing of the risk of conflict, growth of education and others.

From above mentioned text is clear that foreign trade is very important for every country. Therefore it is possible to use some basic indicators for evaluation of foreign trade development. It is possible to use a lot of different indicators, but one of the basic is export / import ratio, where this indicator evaluates the ability of particular country to cover its import needs thanks to its own exports. The importance of foreign trade has been evaluated in other articles by other authors, for example Baier, Bergstrand, and Feng (2014), Do, Levchenko, and Raddatz (2016), Fracasso, and Marzetti (2015), or Vannoorenberghe (2014).

Countries of Visegrad Group of Visegrad Four, namely the Czech Republic, Slovakia, Hungary, and Poland, can be found in the Central Europe. These countries share similar history, where all of them were on the east side of the Iron Curtain, which means under the influence of the Soviet Union. All countries went through transformation in the nineties of last century, and all countries also joined the European Union together in 2004. Nowadays, these countries share some similar opinions, for

example in the terms of migration crisis. Because of the common history, these countries established the Visegrad Group in 1991 and had been cooperating even before they joined the EU. After their entrance they still have been cooperating, with greater or lesser success, not only in general ways, but also in the field of EU. Situation in Visegrad Four countries has been also analysed by other authors, for example by Zdražil, Kraftová (2012).

The aim of this article is to analyse the foreign trade of member states from Visegrad Group. More precisely, this article analyse the development of GDP, export and import of goods and services, export and import of services only, and export and import ratio in the period 2000 – 2014. The aim is to verify the hypothesis whether the development of both GDP and foreign trade of these countries is similar or not. Additionally, this article also analyse changes in GDP, in export of goods and services, and in export of services in analysed period. The data, which have been used for the analysis and comparison, for the calculations of changes and of export / import ratio, were obtained in general available database Eurostat and calculated by authors. (Eurostat a, 2016, Eurostat b, 2016)

1. The Analysis of GDP Development

Based on the fact that the Czech Republic has currently around 10.5 billion of inhabitants, Hungary around 9.8 billion, Slovakia around 5.4 billion, and Poland more than 38.4 billion, it is quite obvious that the level of GDP in billions of euro is the highest in Poland, while the Czech Republic is on the second position, Hungary is third, and Slovakia fourth.

However, it is better to use the level of GDP per capita for comparison. According to this, the highest level has the Czech Republic, Slovakia is on the second place, Poland is the third, and Hungary the last. With respect to this information is good to add one interesting fact. Even if the development in the number of inhabitants in each country have not been steady, this number grew in the Czech Republic, Poland, and Slovakia (comparison of the number of inhabitants in the years 2000 and 2014), while in Hungary dropped. In this development can be seen the reason why the position of Hungary in the terms of GDP per capita was the second highest in 2000, where it is the last one in 2014.

Deep analysis of GDP development shows that in all analysed countries was significant decrease in this indicator in the year 2009 (both in absolute value and in per capita) as a result of global economic crisis. In pre-crisis year 2008, Hungary was still on the third place, where Poland was the last country in the terms of GDP per capita. However, even if all analysed countries have started to grow again in 2010, only Slovakia managed to recover really quickly and had the GDP per capita higher than in pre-crisis year 2008. Moreover, in the year 2012 had two analysed countries another drop in the level of GDP per capita, namely the Czech Republic and Hungary, while Poland and Slovakia have been growing since 2009. This second drop is the result while Hungary is currently on the last position in the terms of GDP per capita. Additionally, only the Czech Republic has been dropping since 2012 (both in absolute value and in per capita level), while Hungary started to grow again in 2013.

Following Tab. 1 shows the growth rate in GDP per capita, where this calculation has been made firstly from compared year 2000 to the year 2014, while the second growth rate describes only after-crisis development, which means that this second calculation compares the years 2009 and 2014.

Tab. 1: Growth rate in GDP per capita

Country	2000/2014 growth rate	2009/2014 growth rate
Czech Republic	132.17%	4.30%
Hungary	103.65%	11.28%
Poland	120.44%	30.56%
Slovakia	238.13%	18.40%

Source: own calculations based on Eurostat (2016a), Eurostat (2016b)

This Tab. 1 describes well-known fact that even if the Czech Republic still has the highest level of GDP per capita from Visegrad Four countries, it has the lowest after-crisis development (see the after-

crisis growth rate). Additionally, especially thanks to after-crisis development, Slovakia has really huge increase in total growth rate, where the increase from 4,137.8 euro per capita in 2000 to 13,944.8 euro per capita in 2014 presents increase for more than 238%. However, the highest after-crisis growth rate has Poland, but this development is influenced by the lowest level of GDP per capita in Poland not only before crisis, but also in the year 2009. Therefore, the growth rate in Poland is the highest one after crisis.

2. The Analysis of Foreign Trade Development

The analysis of foreign trade development of Visegrad Four countries shows relatively different results than the GDP development analysis. First interesting fact is that in the first analysed year (2000) all countries of Visegrad Four had negative trade balance in terms of goods and services, which means they had higher imports than exports. Even if current trade balance (in 2014) is positive in all analysed countries, the development has been quite irregular.

The Czech Republic had second highest trade balance in 2000 and has been growing in almost all analysed years, except 2002 and 2010. Moreover, this increase has been usually relatively quick, which means that currently has the Czech Republic the highest trade balance with relatively huge lead.

Hungary was on the third position in terms of trade balance of goods and services in the year 2000, where now it is on the second position. However, the development was irregular before 2008 with several increases and decreases, while the trade balance of goods and services in Hungary has been growing significantly since 2008.

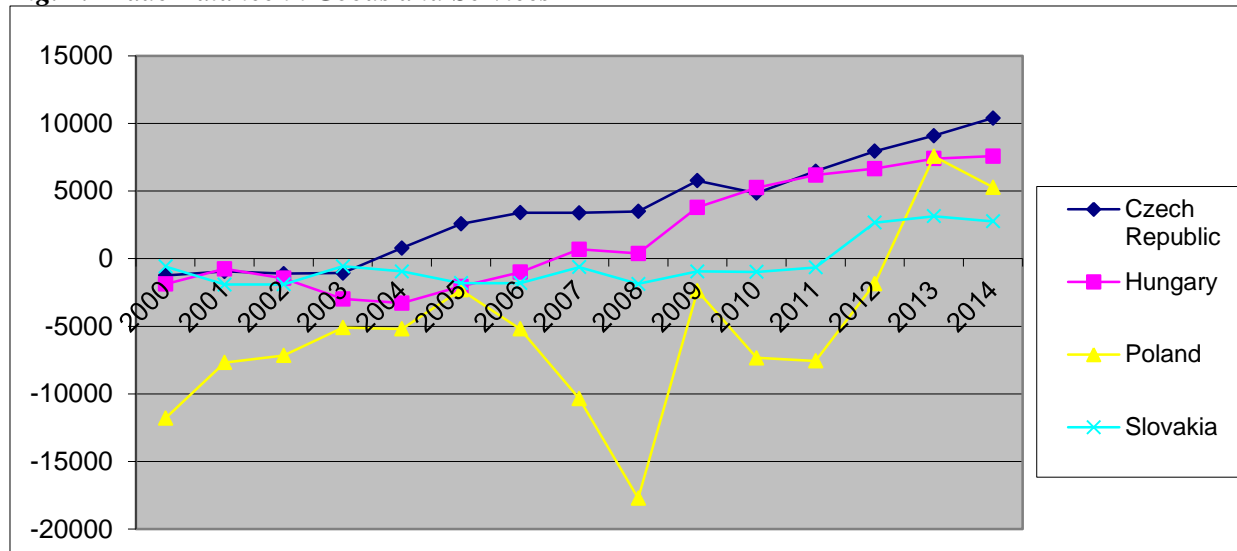
In terms of trade balance of goods and services, Poland was on the last position in 2000, where its deficit was really huge compared to the other members of Visegrad Four. Moreover, the development has been again very irregular during whole analysed period. The highest deficit had Poland in 2008, more than 17,700 billion euro. Nevertheless, the balance changed rapidly between 2011 and 2013 (from negative balance into positive one, with deficit more 7,500 billion in 2011 and surplus more than 7,500 in 2013) and currently has Poland third highest trade balance.

The situation in Slovakia also has been changing dramatically. Slovakia had the best trade balance in 2000 (the lowest deficit from all analysed countries), while in the year 2014 has this country the lowest surplus, which means the worst position from all analysed countries. This development is described in following Tab. 2 and also in Fig. 1.

Tab. 2: Trade Balance in Goods and Services (billions of euro)

Year	Czech Republic	Hungary	Poland	Slovakia
2000	-1,235.6	-1,882.4	-11,802.8	-573.8
2001	-945.5	-752.3	-7,679.6	-1,915.9
2002	-1,112.2	-1,456.1	-7,161.8	-1,902.3
2003	-1,059.5	-2,977.7	-5,104.3	-570.4
2004	780.3	-3,290.4	-5,195.1	-949.8
2005	2,574.8	-2,058.8	-2,305.8	-1,805.4
2006	3,396.2	-1,007.7	-5,195	-1,811.1
2007	3,381.6	687.7	-10,359.1	-629.5
2008	3,490.6	379.6	-17,722.1	-1,868.1
2009	5,762.7	3,792.6	-2,374.8	-949.5
2010	4,845.7	5,243.9	-7,335.5	-981.6
2011	6,459.9	6,182.4	-7,555.9	-645.4
2012	7,944.4	6,651.7	-1,842.7	2,665.6
2013	9,091.8	7,394.9	7,560.5	3,140
2014	10,397.2	7,574.7	5,278.8	2,757.2

Source: own calculations based on Eurostat (2016a), Eurostat (2016b)

Fig. 1: Trade Balance in Goods and Services

Source: own calculations based on Eurostat a (2016), Eurostat b (2016)

Moreover, during the analysis of the growth rate in trade balance is quite obvious that in all analysed countries have been net exports (trade balance as a result between exports and imports) growing significantly faster than the GDP (see Tab. 1). It can be explained in such way that even if the net exports have been growing, there were other aspects of GDP formula which have been decreasing, where the total GDP has been growing slowly than net exports. The growth rate of trade balance of goods and services (again between the years 2000 and 2014 and after-crisis development, which means between the years 2009 and 2014) is described in following Tab. 3.

Tab. 3: Growth rate in Trade Balance in Goods and Services

Country	2000/2014 growth rate	2009/2014 growth rate
Czech Republic	941.47%	80.42%
Hungary	502.40%	99.72%
Poland	144.72%	322.28%
Slovakia	580.52%	390.38%

Source: own calculations based on Eurostat (2016a), Eurostat (2016b)

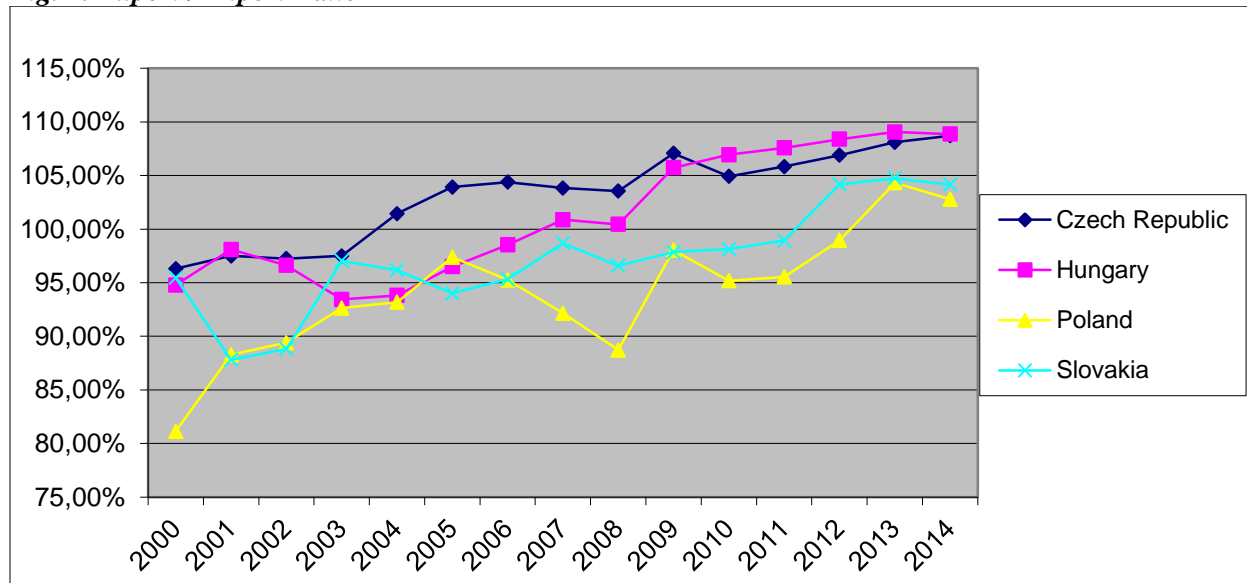
However, the analysis of trade balance in services shows completely different development. The balances were in surplus in all analysed countries in 2000, which means, that the deficit of total balance was caused by a huge deficit in trade with goods. In case of the Czech Republic, there was the highest surplus in 2000, while the balance has been mostly decreasing and currently is the Czech Republic on the third position. In Hungary was the development quite irregular before crisis, with several ups and downs, but the balance has been growing significantly since 2009. Hungary was and still is on the second position. Poland was on the third position, but its trade balance has been growing in last year and currently is Poland on the first position with relatively huge lead. However, situation in Slovakia has been the worst in terms of trade balance in services in almost whole analysed period, with only few exceptions. Moreover, Slovakia is the only country with deficit in this balance.

3. The Analysis of Export and Import Ratio

As mentioned above, one of the indicator of foreign trade development is export / import ratio, where this amount evaluate the possibility of the country to cover its import needs only by the export, without the necessity to use other sources. As was already explained, majority of the countries around

the world has to import some products or services from other countries for maintaining the economic development. In case that export / import ratio exceeds 100%, the country is able to cover all its imports by the revenues from the exports (in macroeconomic point of view), while in the other case is necessary to use other sources as well (for example tax revenues). Following Fig. 2 shows the development of export / import ratio in analysed Visegrad Four countries.

Fig. 2: Export / Import Ratio

Source: own calculations based on Eurostat (2016a), Eurostat (2016b)

As can be seen in Fig. 2, the development of export / import ratio is again very irregular. The Czech Republic exceeded the 100% in 2004, but even in this country has been this ratio growing and decreasing repeatedly during analysed period. Despite the fact that Hungary was on the third position in 2000 and the ratio exceeds 100% in 2007, Hungary is currently on the first position with the highest ratio (108.86%). This ratio has been the worst in almost all analysed years in Poland. This country managed to exceed 100% in 2013, while this ratio decreased again in 2014.

The possible explanation of this irregular development can be seen in theoretical background of export and import. Export has only autonomous part, therefore its development should be similar to the general GDP development, where the GDP development in the rest of the world plays its role as well. This theoretical assumption is more or less confirmed in Visegrad Four countries, where the export development has been similar to GDP development. On the other hand, import has both autonomous and induced components. Therefore its development is influenced more strongly by the GDP development. It is also more or less confirmed in presented data, where the development has been again similar to GDP development, but the fluctuations have been higher. Therefore the export / import ratio has been changing so frequently in all analysed Visegrad Four countries. Nevertheless, all countries have currently ratio over 100%, which means that all analysed countries are able to cover their import needs by their own export.

Conclusion

The aim of this article was to analyse the foreign trade development in Visegrad Four countries, with special focus on export / import ratio. After world economic crisis have been some countries developing really quickly, while other countries have been slower. This article analysed, whether the development in foreign trade with goods and services and with services only is similar. The analysis shows that all countries have been growing in terms of GDP per capita, however, after the world economic crisis (since 2009) has been the Czech Republic dealing with the lowest growth rate, while

Poland and Slovakia have been growing really fast. However, the Czech Republic still has some lead from previous years, but this lead is weaker every year because of the slow growth rate.

In terms of goods and services, all analysed countries have been growing significantly faster than in GDP. In the year 2000, all countries had deficit in trade balance, while in the year 2014 all countries had relatively strong surplus. Additionally, the growth rate of trade balance is considerably higher than GDP growth rate in all analysed countries. However, the situation in trade with services is relatively different. All countries had surplus in 2000 and only Slovakia had deficit in few years, while the other countries have had surplus in all analysed years. Nevertheless, the balance decreased in the Czech Republic and in Slovakia compared with the year 2000, while in the Hungary and Poland the surplus grew. Though, the share of trade in services on total trade in goods and services has been decreasing in all analysed countries, which means that the trade with goods has become more important.

Despite the fact that the development of export and import ratio has been very irregular in all analysed countries, all of them had this indicator over 100% in 2014, which means that all of them were able to cover their import needs by own exports. The irregularity of the development proves the fact that export has only autonomous component, while import has both autonomous and induced component, therefore the development of import is more fluctuating.

Literature

- [1] ANDREWS, A.B., BERNAKE, B., CROUSHORE, D.D., (2011). *Macroeconomics*. Boston: Addison-Wesley. ISBN 978-0-13-611452-9.
- [2] BAIER, S.L., BERGSTRAND, J.H., FENG, M., (2014). Economic integration agreements and the margins of international trade. *Journal of International Economics*, vol. 93, no. 2, pp. 339-350. ISSN 0022-1996. DOI 10.1016/j.jinteco.2014.03.005.
- [3] DO, Q.-T., LEVCHENKO, A.A., RADDATZ, C., (2016). Comparative advantage, international trade, and fertility. *Journal of Development Economics*, vol. 119, no. 1, pp. 148-166. ISSN 0304-3878. DOI 10.1016/j.jdeveco.2015.10.006.
- [4] EUROSTAT, (2016a). *International Trade of EU, the Euro Area and the Member States by SITC Product Group*. [online] [cit. 2016-02-25] Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade/data/database>.
- [5] EUROSTAT, (2016b). *GDP and Main Components*. [online] [cit. 2016-02-25] Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/data/database>.
- [6] FRACASSO, A., MARZETTI, G.V., (2015). International trade and R&D spillovers. *Journal of International Economics*, vol. 96, no. 1, pp. 138-149. ISSN 0022-1996. DOI 10.1016/j.jinteco.2015.01.010.
- [7] HÁJEK, L., (2009). *Ekonomie a ekonomika*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-013-9.
- [8] MANKIW, G.N., (2010). *Macroeconomics*. New York: Worth Publishers. ISBN 978-1-4292-1887-0.
- [9] SAMUELSON, P.A., NORDHAUS, W.D., (2010). *Macroeconomics*. Boston: McGraw-Hill/Irwin. ISBN 978-0-07-334422-5.
- [10] SOUKUP, J., (2007). *Makroekonomie*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-174-4.
- [11] VANNOORENBERGHE, G. (2014). International trade, risk taking and welfare. *Journal of International Economics*, vol. 92, no. 2, pp. 363-374. ISSN 0022-1996. DOI 10.1016/j.jinteco.2013.12.003.
- [12] ZDRAŽIL, P., KRAFTOVÁ, I., (2012). Konvergují regiony zemí V4? In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 48-58. ISBN 978-80-210-5875-0.

This article has been prepared with financial support from Specific university research of University of Hradec Králové, Faculty of Informatics and Management, called "Řešení produkčních, přepravních a alokačních problémů v agentově-orientovaných modelech".

HUTNICKÝ A KOVOZPRACUJÍCÍ PRŮMYSL V ČESKÉ REPUBLICE - DATA, EKONOMICKÁ VÝKONNOST, REGIONÁLNÍ ZAMĚSTNANOST

METALLURGICAL AND METAL WORKING INDUSTRY IN THE CZECH REPUBLIC - DATA, ECONOMIC PERFORMANCE, REGIONAL EMPLOYMENT

VÁCLAV NOVÁK

VERONIKA JEŽÍKOVÁ

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy *Dep. of Reg. Development and Public Administration*
Fakulta sociálně ekonomická *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem *J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem*
✉ *Pasteurova 1, 400 01 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: vaclav.novak@ujep.cz, jezikova.v@email.cz

Anotace

Příspěvek si klade za cíl posoudit, zda je možné využít údaje podnikového účetnictví pro regionální analýzu odvětví zpracovatelského průmyslu. V letech 2009 - 2013 byl porovnán vývoj agregovaných hodnot výkonů a účetní přidané hodnoty hutnického a kovo zpracujícího průmyslu zjištěný díky údajům z účetních závěrek velkých a středně velkých firem s oficiálními hodnotami publikovanými Českým statistickým úřadem, jenž používá dotazníkové šetření doplněné metodami statistických dopočetů. Pro regionální analýzu byly údaje podnikového účetnictví přepočítány poměrně s ohledem na počet zaměstnanců ve výrobních závodech firem. Použita byla i metoda kartodiagramu pro identifikaci regionů s vyšší koncentrací sledovaných odvětví. Srovnáním metod bylo prokázáno možné použití výsledků podnikového účetnictví pro analýzu hutnického průmyslu. V případě kovo zpracujícího průmyslu by bylo vhodné doplnit údaje i o nižší velikostní kategorie firem. Analýzou bylo zjištěno, že vyrovnanějšími výsledky se v krizovém období prezentoval kovo zpracující průmysl. Hutnický průmysl vykazoval po roce 2011 poklesy výkonů. Ekonomická výkonnost obou odvětví je ve všech krajích solidní a poměrně vyrovnaná. Hutnický a kovo zpracující průmysl se vyznačuje vyšší koncentrací v moravských krajích, z nichž vyniká Moravskoslezský kraj a také Zlínský kraj.

Klíčová slova

průmysl, ekonomická výkonnost, region

Annotation

The contribution aims to assess whether it is possible to use corporate accounting data for regional analysis of manufacturing branches. For the period of years 2009 - 2013 the authors compared the development of aggregate data of performances and value added of metallurgical and metalworking industry identified through information from financial statements of large and medium-sized companies with official values published by the Czech Statistical Office, which uses a questionnaire completed by methods of statistical imputation. For regional analysis the data were pro-rated with respect to the number of employees in manufacturing plants of companies. Map diagrams was also used for identification of regions with higher concentrations of analyzed industry. Comparing methods has been demonstrated that the potential use of corporate accounting is possible for the metallurgical industry analysis. In the case of the metalworking industry it would be appropriate to add data for smaller companies. Analysis showed that more balanced results presented metalworking industry during the crisis period. The metallurgical industry showed declines of performances after 2011. Economic performance of both branches in all regions is solid and relatively stable. Metallurgical and

metalworking industry have a higher concentration in Moravian regions from which excels the Moravian-Silesian region and the Zlín region.

Key words

industry, economic performance, region

JEL classification: R12

Úvod

Příspěvek volně navazuje na odvětvovou analýzu Nováka a Drdové (2013), která se vztahovala k automobilovému průmyslu ČR a jeho výkonnosti v období hospodářské krize. I zde se autoři zabývají ekonomickým hodnocením dílčího odvětví zpracovatelského průmyslu na regionální úrovni, což článek řadí minimálně z části ke geografickým výstupům. Základní teoretickou bází ovšem tvoří díla ekonomů, zejména těch, kteří se zabývají ekonomickou výkonností firem. Např. Kislingerová (2001) uvádí jako jeden z poměrových ukazatelů, kterým lze hodnotit výkonnost podniku, účetní přidanou hodnotu na zaměstnance.

Hlavním cílem příspěvku je zhodnocení metody využití dat podnikového účetnictví pro regionální analýzu zpracovatelského průmyslu na příkladu dvou příbuzných odvětví. Dále si článek klade za cíl zjistit, jak si hutnický a kovo zpracující průmysl vedl v období po roce 2009, ve kterém byl v důsledku propuknutí hospodářské krize zaznamenán dramatický meziroční pokles agregované produkce zpracovatelského průmyslu ČR. Článek rovněž nabízí hodnocení ekonomické výkonnosti a prostorového rozmístění analyzovaných odvětví na regionální úrovni v ČR.

Z geografických prací většího rozsahu, které se mj. zabývají hodnocením ekonomické výkonnosti odvětví, je třeba na prvním místě uvést disertační práci Šerého (2014), jenž v ucelené formě představuje základní veřejně dostupné statistické zdroje, ze kterých lze čerpat pro odvětvovou analýzu. Také Šerého předmětem zájmu bylo období hospodářské krize. Z prostorového hlediska hodnotil specializaci regionů střední Evropy na dílčí odvětví průmyslu. Konkrétně zmínil zaměření některých slovenských regionů na hutnický a kovo zpracující průmysl.

Geografická pracoviště se ale začala zabývat tématem finančních analýz již před vznikem práce Šerého. Regionální analýzu založenou na údajích podnikového účetnictví publikovali pod hlavičkou Centra pro regionální rozvoj Masarykovy univerzity v Brně v roce 2003 Kunc, Novák a Řeřicha. O analýzy hodnotící detailně výkonnost průmyslových odvětví na regionální úrovni začaly projevovat zájem také orgány regionální samosprávy. A tak byla zpracována časově souvislá řada analýz pro Kraj Vysočina (např. Konečný, Osman 2008).

Tento článek vychází ze systematicky tvořené databáze průmyslových firem ČR a navazuje na již publikované výstupy zaměřené na regiony specializované na průmysl a na prostorové změny rozmístění průmyslové výroby vlivem alokace zahraničních investic (Hlaváček 2009).

1. Data, metodika

V příspěvku bylo použito několika datových zdrojů. S ohledem na cíle článku bylo nutné zdroje kombinovat a rovněž bylo třeba učinit kompromisy v práci s daty, což se týkalo především jejich časového určení.

Výchozí databázi firem hutnického a kovo zpracujícího průmyslu představoval registr ekonomických subjektů ČR k 31. 12. 2014. Z této databáze spravované ČSU byly vybrány všechny subjekty náležející dle odvětvové klasifikace CZ-NACE do odvětví 24 (výroba základních kovů, hutní zpracování kovů; slévárství) a 25 (výroba kovových konstrukcí a kovodělných výrobků, kromě strojů a zařízení) ve velikostní kategorii 50 zaměstnanců a více. Subjekty s méně než 50 zaměstnanci

nebyly do dalšího zpracování zařazeny z důvodu náročnosti zpracování a předpokládaného zanedbatelného vlivu na ekonomické výsledky celých odvětví.

Údaje podnikového účetnictví jsou veřejně přístupné v elektronické formě na portálu Ministerstva spravedlnosti ČR (www.justice.cz). Autoři článku měli ovšem k dispozici výstup z databáze Albertina obsahující mj. potřebná data podnikového účetnictví firem. Databázově zpracované informace činí práci s daty komfortnější, avšak v databázi Albertina chybí údaje o průměrném počtu zaměstnanců firem.

1.1 Komparace údajů vlastního šetření s daty ČSÚ

Pro komparaci základních ukazatelů podnikového účetnictví v agregované podobě za celou ČR posloužila data z šetření ČSÚ zveřejňovaná s roční periodicitou. Účelem komparace je zjištění použitelnosti dat vlastního šetření pro další analýzu.

ČSÚ pracuje s tzv. základním souborem všech aktivních podniků. Právnícké osoby jsou obesílány dotazníkem P 5-01, přičemž z navrácených dat (návrátost není stoprocentní) jsou výsledky systémem dopočtů prezentovány za celý základní soubor aktivních podniků. Fyzické osoby nejsou předmětem statistického šetření a výsledky za tyto subjekty jsou ČSÚ modelovány. Je tedy zřejmé, že díky dopočtům a modelování dat mohou data ČSÚ vykazovat statistickou chybu.

Z databáze Albertina se podařilo vygenerovat za roky 2009 - 2013 výsledky podnikového účetnictví 95 subjektů hutnického průmyslu a 395 subjektů kovozpracujícího průmyslu. To je nepatrný podíl ze základního souboru všech aktivních podniků v evidenci ČSÚ, který např. v roce 2013 obsahoval 860 subjektů hutnického a 42 717 subjektů kovozpracujícího průmyslu. Soubor subjektů, jejichž výsledky byly pořízeny z databáze Albertina, v sobě ale zahrnoval největší společnosti z odvětví. A tak agregované výkony firem hutnického průmyslu vygenerované z databáze Albertiny např. v roce 2013 představovaly 81,4 % výkonů publikovaných ČSÚ. V případě agregované účetní přidané hodnoty to bylo dokonce 84,4 %. Podstatně nižší podíly byly zaznamenány u souhrnných hodnot subjektů kovozpracujícího průmyslu v roce 2013 (51,2 % podíl na výkonech, 52,7 % podíl na přidané hodnotě). Lze tedy předpokládat, že výsledky z databáze Albertina budou ve větší shodě s údaji ČSÚ v případě hutnického průmyslu. V rámci kovozpracujícího průmyslu působí vysoký podíl malých a drobných subjektů, které nebyly do šetření zahrnuty, a proto je očekáván výraznější nesoulad s oficiální statistikou.

1.2 Regionální data, regionální výkonnost a zaměstnanost

Jedním z výsledků průzkumu ekonomické výkonnosti hutnického a kovozpracujícího průmyslu je i regionální srovnání. Regionální disparity agregovaných ekonomických výsledků firem nenabízí oficiální statistické zdroje. Lze vycházet z databáze Albertina, ovšem závažný problém představuje možnost existence dvou nebo více provozoven jednoho podnikatelského subjektu ve dvou nebo více krajích. Řešení regionální dělby ekonomických výsledků firem s více provozovnami v různých regionech lze provést poměrově podle počtů zaměstnanců v regionech. Indikátor, který byl pro porovnání ekonomické výkonnosti použit, je účetní přidaná hodnota na jednoho zaměstnance (rok 2013). Obdobně postupoval Novák, Koutský a Oršulák (2012) a Novák (2013).

Do hodnocení ekonomické výkonnosti bylo zahrnuto celkem 753 výrobních provozoven 646 firem hutnického a kovozpracujícího průmyslu (ne všechny společnosti s 50 a více zaměstnanci prezentovaly v roce 2013 účetní závěrku ve Sbírcce listin).

Kovozpracující průmysl je poměrně širokospektrální odvětví. Dle údajů ČSÚ v něm v roce 2013 pracovalo 178 tis. osob, což bylo nejvíce ze všech odvětví zpracovatelského průmyslu. Proto bylo toto odvětví v tabulkách rozděleno na tři samostatné obory:

- kovové konstrukce (kovové konstrukce, kovové dveře a okna, radiátory, kotle, nádrže, zásobníky);

- úprava kovů (kování, lisování, ražení, válcování, protlačování kovů; prášková metalurgie, povrchová úprava kovů; obrábění);
- kovové výrobky (zbraně, střelivo, nožířské výrobky, zámky, kování, nástroje, nářadí, řetězy, spojovací materiál a jiné kovodělné výrobky).

Článek v závěru nabízí regionální pohled na zaměstnanost v krajích ČR. Jedná se o jedinečné porovnání, které nelze čerpat z dat oficiální statistiky. Databáze, ze které bylo čerpáno, v sobě zahrnuje údaje z různých časových období (za roky 2013 - 2015). Většinou z důvodu časové náročnosti pořizování. Problém nepředstavuje jen vysoký počet šetřených firem, ale i to, že počty zaměstnanců v dílčích výrobních provozech bylo nutné zjišťovat individuálně z různých zdrojů (denní tisk, dotaz e-mailem, terénní šetření aj.). Celkově byly zjištěny údaje o 867 výrobních provozovnách hutnického a kovo zpracujícího průmyslu ČR.

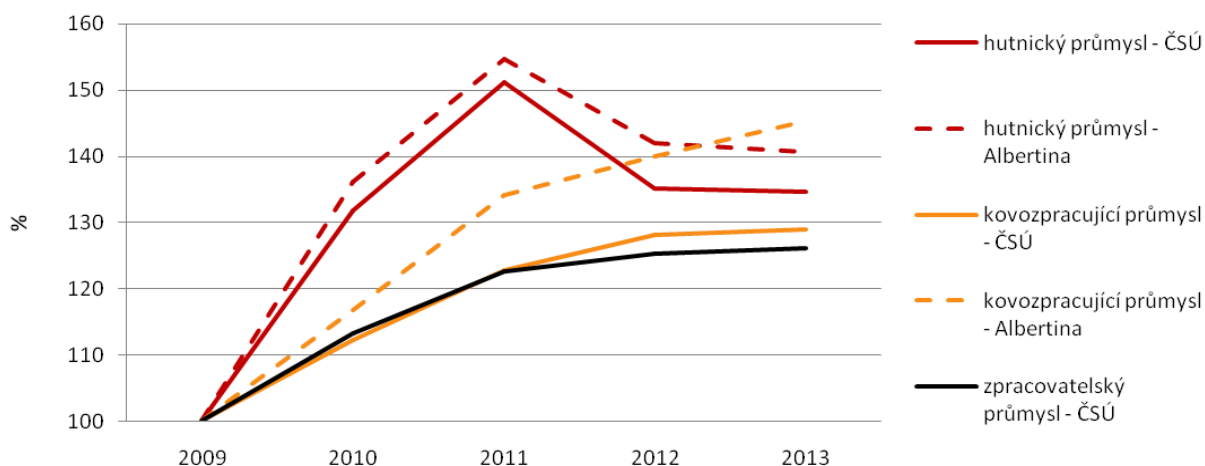
Data byla navíc očištěna o řadu chyb v zařazení dle klasifikace CZ-NACE. V registru ekonomických subjektů totiž existují nepřesnosti v odvětvovém zařazení. Všechny šetřené subjekty byly podrobeny pečlivé kontrole, přičemž bylo v desítkách případů rozhodnuto o vyřazení subjektů z odvětví 24 a 25 klasifikace CZ-NACE a zároveň došlo k zařazení firem z jiných odvětví (dle RES) do hutnického a kovo zpracujícího průmyslu.

Rozmístění kapacit hutnického a kovo zpracujícího průmyslu v obcích ČR podle počtu zaměstnanců bylo zpracováno kartograficky.

2. Výkony, účetní přidaná hodnota

Obrázky 1 a 2 prezentují v případě hutnického a kovo zpracujícího průmyslu totéž, ovšem prostřednictvím dvou různých metod. Data za celý zpracovatelský průmysl publikovaná ČSÚ jsou uváděna pro srovnání vývoje ukazatelů výkonnosti. Je zcela evidentní, že obě metody vykazují velmi podobný vývoj v případě hutnictví, zejména co se agregovaných výkonů týče. Nižší podíl firem kovo zpracujícího průmyslu, z nichž byly vytěženy údaje podnikového účetnictví, na celkové zaměstnanosti v odvětví se projevil ve vyšší vývojové disharmonii obou metod, a to v souhrnu jak u výkonů, tak i přidané hodnoty. Výsledky z databáze Albertina se vždy vyznačují vyššími hodnotami než hodnoty zveřejňované ČSÚ. To znamená, že větší firmy byly schopny reagovat na negativní projevy hospodářské krize lépe než menší subjekty.

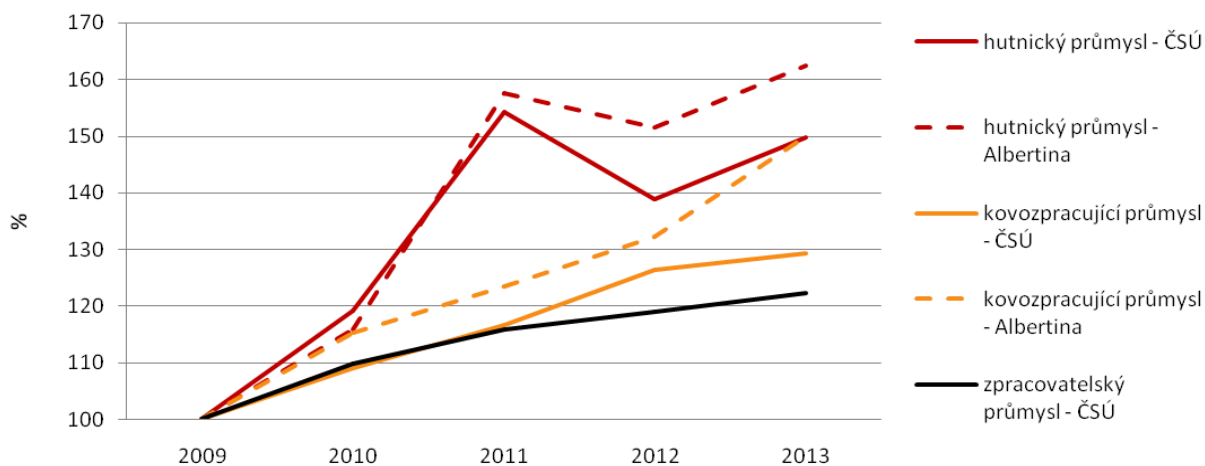
Obr. 1: Vývoj agregovaných výkonů a obchodní marže (součet) firem hutnického a kovo zpracujícího průmyslu v ČR v letech 2009 - 2013 (bazický index - rok 2009 = 100 %)

Zdroj: Ekonomické výsledky průmyslu ČR - 2013. ČSÚ, 2015; Databáze Albertina. Bisnode Česká republika, a.s., 2015 - vlastní zpracování

Hutnický a kovo zpracující průmysl jsou tradičními obory, které se významně podílí na zaměstnanosti i ekonomické výkonnosti celého zpracovatelského průmyslu. Nejedná se sice v současnosti o takové tahouny ekonomiky státu s vysokým podílem exportu jako automobilový průmysl, nicméně to neubírá na jejich důležitosti pro zpracovatelský průmysl i celé národní hospodářství. V obou odvětvích je obsaženo know-how budované po několik generací a vysoce kvalifikovaná pracovní síla. Proto nepřekvapuje nadprůměrný růst výkonů a účetní přidané hodnoty v období hospodářské krize po roce 2008. Bohužel však v důsledku vysokých exportů oceli do Evropy především z Číny se po roce 2011 propadly výkony subjektů hutnického průmyslu. Nicméně agregovaná účetní přidaná hodnota celého odvětví se v roce 2013 vrátila meziročně k růstové trajektorii.

Obr. 2: Vývoj agregované účetní přidané hodnoty firem hutnického a kovo zpracujícího průmyslu v ČR v letech 2009 - 2013 (bazický index - rok 2009 = 100 %)

Zdroj: Ekonomické výsledky průmyslu ČR - 2013. ČSÚ, 2015; Databáze Albertina. Bisnode Česká republika, a.s., 2015

3. Regionální výsledky výkonnosti, prostorové rozmístění

Ekonomickou výkonnost firem lze posuzovat prostřednictvím řady poměrových ukazatelů. Účetní přidaná hodnota vztažená na počet zaměstnanců je velmi jednoduchý ukazatel, který má ale vysokou vypovídací hodnotu. Z tabulky 1 vyplývá, že všechny kraje se v roce 2013 prezentovaly průměrnou

přidanou hodnotou na zaměstnance přesahující půl milionu Kč za rok, což lze hodnotit jako poměrně uspokojivý výsledek. 12 krajů ze 14 vykázalo průměrnou přidanou hodnotu na zaměstnance do 0,75 mil. Kč za rok. Rozpětí krajských hodnot není tedy příliš vysoké (s výjimkou Ústeckého kraje). V roce 2013 byla vyšší ekonomická výkonnost souhrnně evidována v hutnickém průmyslu než v kovozapracujícím průmyslu. Rozdíly v rámci dílčích oborů kovozapracujícího průmyslu byly vykázány zanedbatelné.

Tab. 1: Průměrná účetní přidaná hodnota na zaměstnance v hutnickém a kovozapracujícím průmyslu v krajích ČR v roce 2013

Kraj	Hutnictví	Kovové konstrukce	Úprava kovů	Kovové výrobky	Celkem
Hlavní město Praha	651	857	981	220	510
Středočeský kraj	702	554	572	995	745
Jihočeský kraj	549	639	706	516	620
Plzeňský kraj	185	658	703	700	585
Karlovarský kraj	855	479	507	567	576
Ústecký kraj	1 776	674	465	565	933
Liberecký kraj	829	483	605	891	773
Královéhradecký kraj	962	468	389	604	617
Pardubický kraj	585	663	586	674	632
Vysočina	506	570	598	653	586
Jihomoravský kraj	467	518	694	543	557
Olomoucký kraj	598	581	446	837	640
Zlínský kraj	575	620	654	643	634
Moravskoslezský kraj	793	579	598	553	706
ČR celkem	758	603	610	651	667

Zdroj dat: Databáze Albertina. Bisnode Česká republika, a.s., 2015; Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem, 2015

Téměř čtvrtina zaměstnanců hutnického a kovozapracujícího průmyslu je koncentrována v Moravskoslezském kraji, což je dáno vysokou koncentrací právě hutnictví v regionu v návaznosti na těžbu koksovatelného černého uhlí. To ale není příliš překvapivé zjištění. Ve srovnání s postavením Zlínského kraje, který vykazuje druhý nejvyšší podíl na zaměstnanosti ve sledovaných odvětvích, přičemž populačně se jedná o průměrný kraj. Bohužel kvůli chybějící datové základně zatím nelze vyjádřit míru koncentrace odvětví prostřednictvím indexu specializace, ale z tabulky 2 i obrázku 3 je evidentní, že hutnický a kovozapracující průmysl má nadprůměrné zastoupení v moravských krajích včetně Kraje Vysočina.

Tab. 2: Počet zaměstnaných osob v hutnickém a kovo zpracujícím průmyslu (data za rok 2013 - 2015)

Kraj	Hutnictví	Kovové konstrukce	Úprava kovů	Kovové výrobky	Kovoizr. průmysl	Celkem
Hlavní město Praha	594	622	242	1 289	2 153	2 747
Středočeský kraj	4 079	2 118	1 760	3 059	6 937	11 016
Jihočeský kraj	760	1 327	2 867	2 184	6 378	7 138
Plzeňský kraj	1 658	3 199	1 566	2 398	7 163	8 821
Karlovarský kraj	608	434	806	579	1 819	2 427
Ústecký kraj	2 571	2 096	1 608	2 599	6 303	8 874
Liberecký kraj	1 532	570	681	1 433	2 684	4 216
Královéhradecký kraj	1 047	819	1 090	1 878	3 787	4 834
Pardubický kraj	996	1 998	1 369	1 477	4 844	5 840
Vysočina	3 004	1 289	2 161	3 660	7 110	10 114
Jihomoravský kraj	2 573	1 476	2 748	3 712	7 936	10 509
Olomoucký kraj	2 031	3 368	1 479	2 068	6 915	8 946
Zlínský kraj	1 392	2 552	3 743	4 810	11 105	12 497
Moravskoslezský kraj	18 701	5 528	3 390	3 756	12 674	31 375
ČR celkem	41 546	27 396	25 510	34 902	87 808	129 354

Zdroj dat: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem, 2015

Obr. 3: Střediska hutnického a kovo zpracujícího průmyslu v ČR (data za rok 2013 - 2015)

HUTNICKÝ A KOVOZPRACUJÍCÍ PRŮMYSL

Zdroj dat: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem, 2015

Závěr

Pro regionální ekonomickou analýzu odvětví zpracovatelského průmyslu v ČR neexistují žádné dostupné datové zdroje. Pakliže jsou veřejná data k dispozici, tak pouze jenom za celorepublikovou úroveň. To je důvodem pro to, aby byly hledány doplňující údaje, jakkoli je jejich zpracování náročné.

Možným východiskem je analýza dat podnikového účetnictví, jejichž zdroj dnes nepředstavují jen náročně zpracovatelné účetní závěrky firem. Existuje i databázová forma údajů podnikového účetnictví českých subjektů. Autoři příspěvku došli na základě komparace těchto dat s veřejně dostupnými údaji ČSÚ k názoru, že jejich využití je relevantní. Vývojový nesoulad v modelovém období neměl vliv na shodnou identifikaci trendů prostřednictvím obou užitých metod. I když v případě kovo zpracujícího průmyslu s vysokým podílem malých a drobných subjektů by bylo záhodno reprezentativní vzorek rozšířit o firmy s méně než 50 zaměstnanci.

Hutnický a kovo zpracující průmysl patří v ČR k tradičním odvětvím, která vykazují poměrně dobrou výkonnostní kondici, i když v případě hutnictví byly identifikovány po roce 2011 problémy, které zřejmě souvisí s nižší poptávkou zapříčiněnou patrně dovozem dotované oceli z Číny. To by mohlo vyvolat problémy na trhu práce v Moravskoslezském kraji, kde je zastoupení hutnického průmyslu.

Poměrně překvapující informací je velmi nadprůměrné zastoupení kovo zpracujícího průmyslu ve Zlínském kraji. Naopak nižší míru koncentrace hutnického a kovo zpracujícího průmyslu vykázaly venkovské oblasti v Čechách. Jedná se zejména o jižní Čechy vč. okresu Pelhřimov v Kraji Vysočina a východní Čechy. Velmi slabě jsou obě analyzovaná odvětví zastoupena v Karlovarském kraji.

Literatura

- [1] HLAVÁČEK, P., (2009). The Foreign Direct Investments in the Ústí Region: Theory, Actors and Space Differentiation. *E+M Ekonomie a Management*, vol.12, no. 4, pp. 27-39. ISSN 1212-3609.
- [2] KISLINGEROVÁ, E., (2001). *Oceňování podniku*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-529-1.
- [3] KONEČNÝ, O., OSMAN, R. (2008): *Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v kraji Vysočina v roce 2006*. Jihlava: Kraj Vysočina.
- [4] KUNC, J., NOVÁK, V., ŘEŘIČHA, R. (2003): Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v Brně v roce 2001. In *Geografické aspekty středoevropského prostoru*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. ISBN 80-210-3208-1.
- [5] NOVÁK, V., KOUTSKÝ, J., ORŠULÁK, T., (2012). *Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v kraji Vysočina v roce 2009 a 2010*. Jihlava: Kraj Vysočina. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [6] NOVÁK, V., DRDOVÁ, E., (2013). Revitalizace ekonomické výkonnosti automobilového průmyslu v ČR v průběhu hospodářské krize se zaměřením na Ústecký kraj. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 168-173. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-20.
- [7] ŠERÝ, O., (2014). *Hodnocení dopadů ekonomické krize na průmysl středoevropského prostoru (s důrazem na český průmysl)*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.

Příspěvek byl zpracován na základě podpory studentského grantového projektu v rámci specifického vysokoškolského výzkumu na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

PROHLUBUJÍCÍ SE INTERNACIONALIZACE V TĚŽEBNÍM PRŮMYSLU ČR: REGIONÁLNÍ ANALÝZA NA PŘÍKLADU VYBRANÝCH SUROVIN

THE DEEPENING INTERNATIONALIZATION IN THE MINING INDUSTRY OF THE CZECH REPUBLIC: REGIONAL ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF SELECTED RAW MATERIALS

MILADA DUŠKOVÁ

IRENA SMOLOVÁ

ZDENĚK SZCZYRBA

DAVID FIEDOR

Katedra geografie Department of Geography
Přírodovědecká fakulta Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci Palacký university in Olomouc
✉ tř. 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic

E-mail: milada.duskova@upol.cz, irena.smolova@upol.cz, zdenek.szczyrba@upol.cz, david.fiedor@upol.cz

Anotace

Transformace těžebního průmyslu v České republice po roce 1989 s sebou přinesla řadu zásadních změn a jednou z nich byl i vstup nadnárodních společností do segmentu těžby stavebních surovin, kaolinu a vápenců. Restrukturalizační proces znamenal v první fázi ukončení těžební činnosti v nerentabilních lokalitách, následně vstup zahraničních společností a v posledních deseti letech provozní koncentraci odvětví. Cílem příspěvku je dokumentovat změny ve vlastnické struktuře společností, které se v ČR podílí na těžbě vybraných nerudných surovin. Pro analýzu byly zvoleny cihlářské suroviny, jejichž těžba má na území ČR dlouhou tradici. Internacionalizace jejich těžby dobře dokumentuje transformaci těžebního průmyslu ČR po roce 1989, ve kterém dnes dominují nadnárodní těžební společnosti. Hlavními metodami využitými při zpracování příspěvku byla analýza legislativních nástrojů, vlastní šetření, analýzy posudků EIA (informace o nově schválených dobývacích prostorech, ve kterých jsou zveřejňovány i jinak obtížně získatelné informace o objemech těžby a záměrech společnosti, včetně způsobů následné rekultivace těžbou dotčených ploch) a analýzy dat České geologické služby a Státní báňské správy České republiky.

Klíčová slova

těžba surovin, nerudní suroviny, stavební suroviny, cihlářské suroviny, internacionalizace, Česká republika

Annotation

After 1989 the transformation of the mining industry brought a number of fundamental changes with it and the entry of multinational companies into the segment of construction materials mining, kaolin and limestone was one of them. In the first phase, the restructuring process meant the cessation of mining activities in unprofitable locations, followed by the entry of foreign companies and operational concentration of the industry in the past decade. The aim of this paper is to document the changes in the ownership structure of companies in the Czech Republic involved in the mining of selected industrial minerals. For this purpose clay raw materials were chosen, whose mining in the Czech Republic has a long tradition. The transformation of the mining industry is very well documented by the process of internationalization after 1989 and the mining industry is dominated by multinational

companies nowadays. The main methods used in the processing of paper were the analysis of legislative instruments, own research and analysis of EIA reports (information on newly approved mining areas, which are published otherwise difficult to obtain information on volumes of mining and intentions of the company in, including ways of subsequent reclamation of mining affected areas), and data analysis of the Czech Geological Survey and the State Mining Administration of the Czech Republic.

Key words

mining, industrial minerals, construction minerals, clay raw materials, internationalization, Czech Republic

JEL classification: R11, R14, R51

Úvod

Transformace těžebního průmyslu v České republice po roce 1989 s sebou přinesla řadu zásadních změn a odráží se v ní mnohá specifika transformace českého průmyslu. Rozhodně jde o odvětví, které se vyznačuje zvýšenou mírou internacionalizace ekonomických aktivit, kterou dlouhodobě charakterizuje přítomnost nadnárodních těžebních společností. Ty se nejvíce projevují v segmentu těžby stavebních surovin, kaolinu a vápenců. Oproti tomu menší aktivitou nadnárodních společností se vyznačuje těžba energetických surovin. Zahraniční kapitál tak v českém těžebním průmyslu působí selektivně a zvláště tam, kde má i domácí zpracovatelské kapacity. Jinými slovy řečeno, probíhá-li v ČR těžba vápenců nebo cihlářských surovin, pak zde jsou dostatečné zpracovatelské kapacity v cementárnách nebo cihelnách, které mají stejného vlastníka jako v případě těžby. Pochopitelně v éře globalizace platí daleko složitější dodavatelsko-odběratelské vztahy a výroba je organizována v rámci globálních komoditních a hodnotových řetězců a výrobních sítí (Blažek a Uhlíř, 2011; Selwyn, 2013; Timmer a kol., 2013 aj.).

1. Cíle a metody

Cílem příspěvku je dokumentovat změny ve vlastnické struktuře společností, které se podílí v ČR na těžbě vybraných nerudných surovin. Pro analýzu byly zvoleny cihlářské suroviny jako zástupce stavebních surovin, jejichž těžba má na území ČR dlouhodobou tradici. Zároveň vhodně dokumentují proces transformace těžebního průmyslu po roce 1989. Jsou příkladem těžebních surovin, kde proces transformace dospěl do fáze, kdy výrazně dominují nadnárodní těžební společnosti.

Těžba nerostných surovin je prostorově silně disperzní ekonomickou aktivitou, že zpracovat jakoukoliv geografickou analýzu vyžaduje dostatek kvalitních dat a informací, což ukazují v mezinárodním měřítku i řady odborných studií (např. Hassink, Shin, 2005; Brennar, Garvey, 2009). Od toho se také odvíjejí použité metody v příspěvku: analýza odborné literatury a její rešerše, analýza dat a informací a jejich kontinuální obsahová a prostorová verifikace, tvorba vlastní databáze, ekonomicko-geografická analýza statistických dat a informací umístěných ve vlastní databázi a tvorba mapových výstupů. Příspěvek vychází z dat, která tvoří zejména statistická data primárně publikovaná různými institucemi, jak rovněž odvozená z vlastní databáze, která je na pracovišti systematicky vytvářena od roku 1995 a je základem pro realizované analýzy. S ohledem na situaci ve statistickém výkaznictví po roce 1989, kdy řada organizací údaje o těžbě neposkytuje, bylo poměrně složité vytvořit takový soubor dat informací, které by umožňovaly provést analýzu do nižší úrovně než je území státu. Ukázalo se, že v současné době žádná z institucí, které by mohly pro potřeby výzkumu data poskytnout (Česká geologická služby, Státní báňská správa, Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, Ministerstvo životního prostředí ČR či Český statistický úřad), data v požadované struktuře nemají nebo je nemohou z důvodu ochrany osobních dat poskytnout. Proto začala být počínaje rokem 2000 vytvářena vlastní databáze dobývacích prostorů a těžebních lokalit, ve které byly doplňovány verifikované informace umožňující provádět analýzy vývoje těžebního průmyslu v ČR za období let 1990 – 2015.

Pro vytvářenou databázi a pro analýzy transformačního procesu těžebního průmyslu a vývoje těžby byla prioritně využívána data Státní báňské správy (dříve Český báňský úřad). Hlavním důvodem byla skutečnost, že sumární data o objemech těžby uváděná Státní báňskou správou a publikovaná v Hornické ročence (Makarius a kol., 1993 – 2015) většinou odpovídají datům zveřejňovaným ve výročních zprávách jednotlivých těžebních společností, což umožňuje provedení komparativních analýz za celé sledované období a postižení procesu transformace na regionální úrovni. Data z České geologické služby (dříve Geofondu) jsou sice srovnatelná se zahraničím, ale problém je v tom, že je nelze získat do jiné úrovně než celkový objem za jednotlivé suroviny, tj. nelze například získat data o objemech těžby na jednotlivých lokalitách ani za jednotlivé těžební společnosti. Vytvořená vlastní databáze vychází z dat poskytnutých těžebními společnostmi ve výročních zprávách (částečně dostupných na obchodním rejstříku), dále z dat zveřejněných na webových stránkách těžebních společností aby byla posléze doplněna o informace poskytnuté jednotlivými těžebními společnostmi. S ohledem na počty těžebních společností se jednalo o časově náročný proces; bez něho by ale nebylo možné hodnotit prostorové změny či proces transformace těžebních společností spojený se vstupem nadnárodních společností na český trh atd.

Významným zdrojem dat pro vlastní databázi jsou také periodika, vydávaná jednotlivými těžebními společnostmi, jejich výroční zprávy a zejména pak data z Obchodního rejstříku, dostupná na portálu justice.cz. Pro přesnou lokalizaci dobývacích prostorů a chráněných ložiskových území byla využívána databáze SURIS České geologické služby. Na regionální úrovni byl jedním ze zdrojů informací koncepční materiál Regionální surovinová politika zpracovaná Českou geologickou službou. Ne ve všech krajích je však závazným schváleným dokumentem. Součástí Regionální surovinové politiky jsou přehledy dobývacích prostorů a ložisek (stav k 31. 12. 2001), sumarizační tabulky o podílu těžby jednotlivých nerostných surovin na celkové těžbě v ČR a prognózy vývoje v horizontu roku 2010, což poskytovalo možnost doplnění vlastní vytvořené databáze. Nové regionální surovinové politiky po roce 2001 již nebyly zpracovány. Proto hlavními metodami využitými při zpracování příspěvku je vlastní databáze a vlastní šetření, analýzy posudků EIA (informace o nově schválených dobývacích prostorech, ve kterých jsou zveřejňovány i jinak obtížně získatelné informace o objemech těžby a záměrech společnosti, včetně způsobů následné rekultivace těžbou dotčených ploch) a analýzy dat České geologické služby a Státní báňské správy České republiky.

2. Potenciál stavebních surovin v ČR

Po energetických surovinách představují nerudní suroviny druhou nejvýznamnější skupinu surovin. Nejvíce jsou na území České republiky těžena ložiska stavebních surovin, vápenců, kaolinu, jílu, živcových surovin a bentonitů. Jejich povrchová těžba vede k rozsáhlým antropogenním transformacím reliéfu se všemi negativními důsledky a klade vysoké nároky na dopravu surovin. Díky velkému objemu těžených surovin vznikají v krajině velkolomy, okolí je narušováno hlukem a prachem, dochází k narušení přirozeného režimu podzemních vod, dopravou jsou zatěžovány komunikace a narušovány významné krajinné prvky. Nejvíce střetů zájmů je pak v případě těžby karbonátů a šterkopísků. Pro těžbu nerudních surovin je v současné době v České republice schváleno celkem 961 dobývacích prostorů (98,5 % z celkového počtu dobývacích prostorů v ČR). S výjimkou vápenců pro všechny platí, že jejich zásoby jsou v ČR minimálně na dalších 60 let a ložiska jsou rozmístěna na území všech krajů ČR. U vápenců je specifíkem jejich velmi omezený rozsah a s ohledem na unikátnost krasových lokalit i významný podíl ložisek ve zvláště chráněných lokalitách, což s sebou přináší omezení pro těžbu.

Proces transformace těžby nerudních surovin byl zahájen na počátku 90. let 20. století výrazným poklesem celkového objemu jejich těžby. Nejvíce se na celkovém poklesu podílela těžba stavebního kamene, který se objemově na těžbě ostatních nerud (s výjimkou energetických surovin) podílel nejvíce (60,0 % objemu těžených stavebních surovin, vápenců, kaolinu, jílu a bentonitů v roce 1990, v roce 2014 již pouze 51,6 %). Zároveň se také u některých surovin (zejména vápenců a cihlářských surovin) snížil počet i rozloha dobývacích prostorů, což byl jednak důsledek vyčerpání ložisek stanovených dobývacích prostorů, ale také důsledek zrušení některých dobývacích prostorů ve zvláště

chráněných územích. U většiny nerudných surovin nastalo od poloviny 90. let 20. století období stagnace a tento trend z první poloviny 90. let 20. století je v posledních třech letech překonán a naopak dochází k dynamickému nárůstu celkového objemu těžby nerudných surovin (s výjimkou sádrovce).

I přes trend výrazného celkového poklesu objemu těžených nerostných surovin v ČR, mají odlišnou dynamiku vývoje těžby ropa, bentonity a **stavební suroviny** (štěrkopísky, stavební kámen, cihlářské suroviny), kaolin, jíly a bentonity. Termín stavební suroviny (construction minerals) je používán pro všechny nerosty, které se používají ve stavebním průmyslu, například pro stavby silnic, železnic, budov, výrobu betonu, malt a cihel. Suroviny pro výrobu stavebních hmot, především karbonáty, jsou v ČR řazeny mezi nerudní suroviny (industrial minerals). Ověřené zásoby stavebních surovin v ČR jsou kolem 20 mld. t a ročně se jich vytěží 55 a 60 mil. t, což je téměř 45 % všech surovin. Stavební suroviny zahrnují: stavební kámen, písky a štěrkopísky, cihlářské suroviny a kámen pro hrubou a ušlechtilou kamenickou výrobu (dekorativní kámen).

Vývoj těžby stavebních surovin velmi úzce kopíruje vývoj investiční výstavby a ekonomickou situaci. Rostoucí trend těžby stavebních surovin je z velké míry ovlivněn rostoucí investiční aktivitou v ČR, zvýšenou bytovou výstavbou a rostoucím exportem surovin prostřednictvím nadnárodních společností, které z velké části ovládají těžbu nerudných surovin (viz tab. 1). Rostoucí požadavky trhu kladou zvýšené nároky na otvírku nových dobývacích prostorů a zahájení těžby i na mnoha nevýhradních ložiscích surovin. S ohledem na ekonomický efekt blízkosti lokalit těžby a spotřeby těžených surovin dochází čteně i přes legislativní omezení (plynoucí např. ze schvalovacího a posuzovacího procesu EIA) k problematickému schvalování nových dobývacích prostorů v inundačních územích, v blízkosti rozvojových ploch či na okrajích nebo dokonce přímo ve zvláště chráněných územích.

3. Proměny vlastnické struktury těžby vybraných surovin

Pestrost surovinové základny dala v minulosti vzniknout řadě průmyslových odvětví, v případě některých těžených komodit se ČR stala dokonce samostatnou. Na HDP se v roce 1990 dobývání nerostných surovin podílelo necelými 3 %, v roce 2006 to bylo 1,4 % a odvětví zaměstnávalo necelých 50 tisíc pracovníků, v roce 2014 to již byl jen podíl 0,75 % na HDP (v běžných cenách) a počet zaměstnanců menší než 40 tisíc, což je ve srovnání s rokem 1990 pokles na téměř pětinaový stav.

Do roku 1989 byla těžba nerostných surovin založena na podpoře extenzivního využívání nerostného bohatství, které zásadním způsobem poznamenalo charakter některých regionů. Po roce 1990 došlo k výraznému omezení (útlumu) většiny surovin, objemově nejvíce energetických surovin (hnědého a černého uhlí). Na druhé straně v posledních letech narůstala těžba ropy, stavebních surovin (stavebního kamene, štěrkopísků i cihlářských surovin), živců i bentonitů, a to i v územích, která mají ze zákona stanoven ochranný režim. Jde o dva základní směry transformace a restrukturalizace odvětví, které ukazují na skutečnost, že zatímco v počáteční etapě ekonomické transformace odvětví byla iniciativa změn na straně státu, které vlastnilo subjekty a vytvářelo podmínky jejich privatizace, v současné době jsou to výhradně tržní podmínky, které určují výkonnost subodvětví těžby nerostných surovin v ČR a stát vytváří „pouze“ legislativní prostředí jejich existence. Ať už je to formou státní surovinové politiky nebo sekundárně přes regionální surovinové politiky, které však nejsou u většiny krajů na úrovni schváleného dokumentu. Samotný proces transformace těžebního průmyslu měl podobně jako celá česká ekonomika svá úskalí, od tzv. podařených privatizací až pod ty nepodařené privatizační kauzy (viz např. OKD).

Podstatou privatizace těžebního průmyslu po roce 1989 bylo uplatnění všech tří privatizačních metod: tzv. malá privatizace, velká privatizace a restituce. Zatímco menší provozovny byly privatizovány metodou malé privatizace (přímé prodeje, dražby) nebo formou restitucí (navrácení majetku původním majitelům podle restitučního zákona), u velkých těžebních společností o zaměstnanosti stovek až tisíců pracovníků byla zvolena metoda tzv. kupónové privatizace (velká privatizace). Ta byla hlavní metodou transformace českého průmyslu po roce 1989 (Toušek a Vančura, 1996).

Kupónová privatizace probíhala v letech 1992-1994 a byla rozdělena do dvou etap (1. a 2. vlna). Metoda představovala hlavní mechanismus privatizace odvětví těžby nerostných surovin v ČR, i když ne u všech těžebních společností měla tato metoda rozhodující vliv na jejich privatizaci, tj. odstátnění a změnu vlastnických poměrů. Hned v počátcích transformačního procesu byly u některých společností vyjmuty relativně velké akciové podíly s cílem prodat je přímo některému z kapitálově silných zájemců o privatizaci, včetně zahraničního kapitálu, případně akcie byly ponechány pozdější privatizaci (některé cihlářské a keramické podniky nebo cementárny: Cihelny-Dolní Jirčany, Cihelny Šlapanice, CEVA Dvůr Králové, CEAVA Prachovice, CVM Mokrý, Cement Hranice ad.) Určitá část akcií byla dále bezúplatně převedena na obce, a to s ohledem na aktivity těžařských firem na jejich území (Smolová, 2008).

Druhá vlna kupónové privatizace se od první odlišovala především tím, že v rámci ní byly privatizovány největší těžební společnosti v zemi – uhelné společnosti (Sokolovská uhelná, Severočeské doly, Mostecká uhelná společnost, Západočeské uhelné doly, Českomoravské doly a OKD). U nich stát zvolil jiný model privatizace založený na prodeji méně než 50 % akciového podílu. Ostatní podíly byly rozděleny mezi stát a obce. Hlavním důvodem pro toto řešení bylo ponechat si i po privatizaci majoritu hlasovacích práv, díky čemuž mohl stát rozhodovat o budoucnosti těžby nejvýznamnější energetické suroviny v zemi (to vše v souladu s tzv. útlumovým programem), a tím také ovlivňovat chod palivoenergetického komplexu jako celku. Jiným neméně důležitým důvodem privatizovat jen část uhelných společností bylo udržet v počátečním období transformace české ekonomiky sociální smír v zemi, neboť případné rychlé a nadměrné propouštění tisíců horníků v kamenouhelných a hnědouhelných revírech představovalo reálnou hrozbu destabilizace ekonomiky a trhu práce nadregionálního dopadu. Pro samotný průběh procesu transformace české ekonomiky bylo proto nezbytné odložit „na neurčito“ privatizaci majoritních akciových podílů klíčových těžebních společností v zemi.

Významným faktorem procesu transformace v případě stavebních surovin byl vstup nadnárodních společností, které se postupně staly majoritními vlastníky většiny těžebních společností. V posledních 5 letech je tento proces doprovázen vzájemnými fúzemi a koncentrací majetku do několika klíčových společností, které dnes ovládají většinu těžby stavebních surovin na území ČR. Příkladem jsou mateřské společnosti Heidelberg Group, Lasselsberger, Wienerberger CP nebo CEMEX (viz tab. 1).

Příkladem koncentrace těžebních lokalit do nadnárodních kooperací je příklad společnosti CEMEX (společnost založená v Mexiku v roce 1906 byla původně malou lokální společností), která se v posledních letech stává významným hráčem na poli těžby stavebních surovin v ČR. Na území ČR společnost zahájila svou působnost v roce 2005, kdy koupila britskou společnost RMC Group včetně jejích českých dceřiných společností. V první etapě provozoval na území ČR štěrkopískovny a podílela se na těžbě štěrkopísků, v roce 2015 (od 1. 3. 2015) získala akcie společnosti Holcim, která na území ČR provozovala těžbu vápenců (v lokalitě Prachovice na Pardubicku). V současné době CEMEX provozuje 11 štěrkopískoven, 7 lomů, cementárny a betonárny (celkem 74 betonáren). Na těžbě štěrkopísků v ČR se společnost podílí necelou desetinou (8,4 %) a do roku 2014 byla čtvrtou největší těžební společností (v těžbě štěrkopísků v ČR). Po převzetí Holcimu je již (od roku 2015) největší těžební společností těžící štěrkopísky na území ČR s téměř pětinným podílem na trhu (17,8 %). Na těžbě vápenců se dnes CEMEX podílí necelými 8 % (7,7 %) a je 7. největší společností (v těžbě vápenců v ČR).

Tab. 1: Podíl zahraničních společností na celkové těžbě vybraných surovin v ČR – srovnání rok 2005 a 2014

Těžená surovina	Podíl těžební společnosti* na celkové těžbě dané suroviny v ČR (v %)							
	Lasselsberger		Holcim**		Heidelberg Group		Wienerberger CP	
	2005	2014	2005	2014	2005	2014	2005	2014
kaolin	79,7	85,4	0	0	0	0	0	0
šterkopísky a písky	6,0	5,8	4,3	9,4	9,1	9,8	0	0
vápence	6,3	9,8	9,8	7,7	11,4	23,9	0	0
cihlářské suroviny	0,2	0,6	0	0	0	0	43,4	43,3
jíly a bentonity	46,1	41,4	0	0	0	0	0	0

Poznámka: 0 = na těžbě dané suroviny se těžební společnost nepodílí; *název mateřské společnosti-zjednodušený**od roku 2015 CEMEX

Pramen: databáze Českého báňského úřadu, Makarius, R. ed. (2006), Makarius, R. ed. (2015), vlastní databáze, vlastní výpočty

3.1 Lokality a společnosti těžící v ČR cihlářské suroviny

Ložiska cihlářských surovin, u kterých jako základní složka převládají kvartérní hlíny různé geneze, patří v ČR mezi ekonomicky významná. Ložiska kvartérních surovin (spraší a sprašových hlín, hlín, písků a písčito-jílovitých reziduí hornin) jsou rozšířena téměř po celém území ČR (deficitní je pouze Liberecký kraj a Kraj Vysočina). Nejvýznamnější ložiska jsou vázána na eolické a deluvio-eolické, případně glaciální sedimenty. Na jihovýchodní a východní Moravě jsou jako cihlářské suroviny využívány paleogenní jílovce, které vznikly zvětráním části flyšových vrstev příkrovů vnějších Západních Karpat.

Pro těžbu cihlářských surovin je v současné době schváleno 74 dobývacích prostorů o celkové rozloze 17,5 km². Ve srovnání se stavem před 10 lety došlo ke zrušení více než 30 dobývacích prostorů (pokles plochy o 7 km²), což bylo způsobeno koncentrací těžby do několika lokalit s intenzivnějším využíváním surovin, což je trend již od počátku 90. let 20. století. Největší dobývací prostory mají plochu větší než 0,5 km², regionálně je nejvíce dobývacích prostorů na Plzeňsku, Českobudějovicku, Znojemsku a Hodonínsku. Řada dalších lokalit je evidována jako nevýhradní ložiska, celkem je v databázi Českého báňského úřadu 126 nevýhradních ložisek cihlářských surovin, včetně ložiska v Jezernici u Lipníka nad Bečvou, kde byla v roce 2005 otevřena nová cihelna společnosti Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.

Tab. 2: Největší dobývací prostory cihlářských surovin v ČR (stav k 31. 12. 2015)

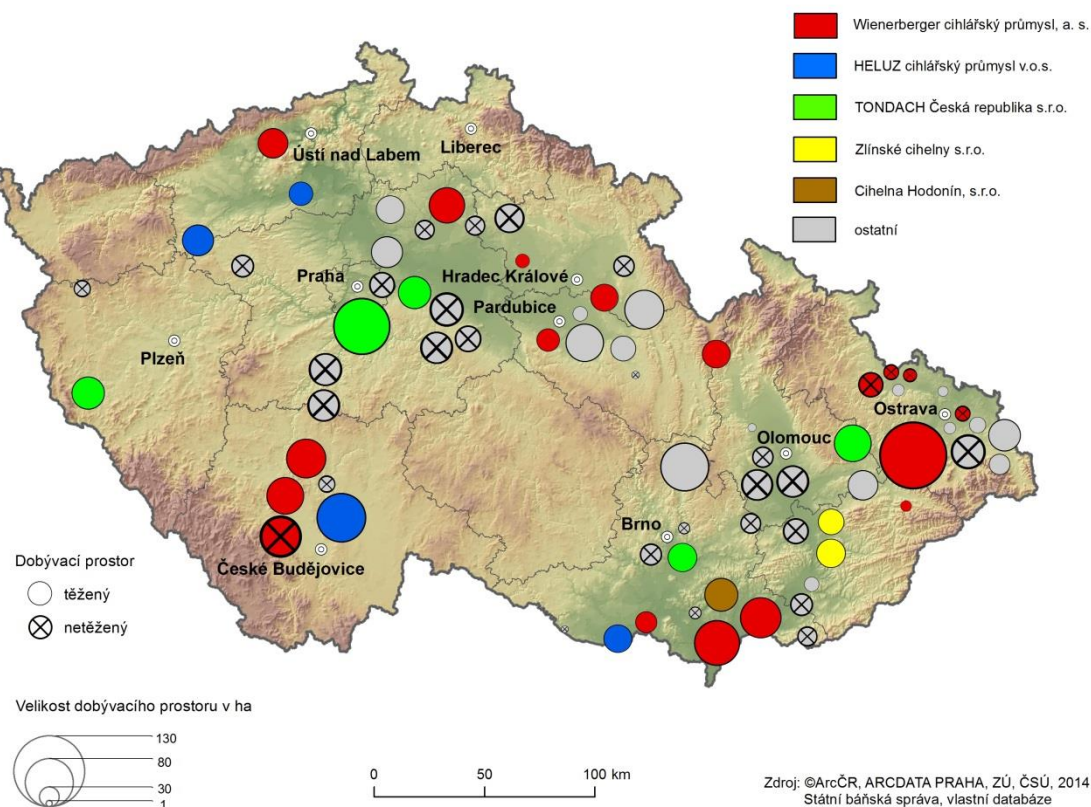
Dobývací prostor	Těžební společnost	Plocha (v km ²)	Rok schválení	Okres
Kunín	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	1,25	1966	Nový Jičín
Dolní Jirčany	TONDACH Česká republika s.r.o.	0,90	1969	Praha - západ
Dolní Bukovsko	HELUZ cihlářský průmysl v.o.s.	0,69	1970	České Budějovice
Boskovice II	Očenášek - Mikulka, spol. s r.o.	0,66	1996	Blansko
Hodonín IV	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,57	1967	Hodonín
Záblatí	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,49	1983	České Budějovice
Hodonín V	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,47	1967	Hodonín
Bohunice I	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,44	1997	České Budějovice
Kostelec nad Orlicí	Cihelna Kinský, spol. s r. o.	0,44	1969	Rychnov n. K.
Rosice u Chrastí	Nika Logistic a.s.	0,41	1970	Chrudim
Hranice na Moravě I	TONDACH Česká republika s.r.o.	0,40	1966	Přerov
Záblatí II	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,39	1991	České Budějovice

Zdroj dat: Státní báňská správa; vlastní databáze; vlastní výpočty

Těžba cihlářských surovin je významná z hlediska produkce pro tuzemský trh. Vývoj těžby ve srovnání se stavem v roce 1990 poklesl do současné doby na polovinu, ale nejednalo se o stabilní pokles. V první etapě (v letech 1990 až 1993) restrukturalizací a transformací těžebních společností

těžících cihlářské suroviny poklesla těžba cihlářských surovin v ČR z 3,1 mil tun na 1,3 mil tun. Základní charakteristikou první etapy bylo zahájení transformace státních podniků a vstup zahraničního kapitálu jako v jednom z prvních odvětví české ekonomiky. Samostatné akciové společnosti vznikly transformací státních podniků kopírujících většinou regionální strukturu, tj. v severních Čechách to byly Severočeské cihelny (akciová společnost vznikla v květnu 1992), v jižních Čechách Jihočeské cihelny. Významným mezníkem byl vstup rakouské společnosti Wienerberger na český trh (v roce 1992). Na základě smlouvy (Smlouva mezi Cihelnou Novosedly, a.s. se sídlem v Novosedlech na Moravě a společností Wienerberger Baustoffindustrie AG se sídlem ve Vídni, podepsaná v roce 1992) získala rakouská společnost Wienerberger Baustoffindustrie AG, která v té době patřila mezi největší producenty zdících materiálů v Evropě s více než 50 výrobními závody, majoritní podíl v Cihelně Novosedly, a.s. (Novosedelská cihelna vznikla v roce 1975 a do roku 1990 byla součástí státního podniku CGK Brno, v letech 1990 až 1991 samostatným státním podnikem a od roku 1991 samostatnou akciovou společností). Cihelna Novosedly ročním objemem těžby vyšším než 100 tis. tun patřila tehdy k největším cihelnám v ČR. V následujících letech společnost Wienerberger rozšiřovala své aktivity na našem území a v současné době se podílí téměř než polovinou na celkovém objemu těžby cihlářských surovin v ČR.

Obr. 1: Dobývací prostory pro těžbu cihlářských surovin v ČR - podle těžebních společností a velikosti dobývacích prostorů (stav k 31. 12. 2015)

Zdroj: Státní báňská správa; vlastní databáze

Druhá etapa transformace těžby cihlářských surovin v ČR probíhala v letech 1994 – 1997 a znamenala jednak opětovný nárůst objemů těžby cihlářských surovin (až na úroveň 2,5 mil. tun) a jednak koncentraci těžby do několika společností. Ke koncentraci došlo fúzí společností, zánikem menších společností i odkoupením podílů či celých společností. Mezi nejvýznamnější patřilo v roce 1995 spojení společností Jihočeské cihelny (Jihočeské cihelny, a.s.), Cihelna Novosedly (Wienerberger Moravský cihlářský průmysl Novosedly, a.s.) a Cihelna Hostomice (Wienerberger Cihelna Hostomice, a.s.) do jediného společného podniku Wienerberger, Cihlářský průmysl, a. s. se sídlem v Českých Budějovicích (v současné době se sídlem mateřské společnosti Wienerberger v Nizozemském

království). V roce 1997 pak následoval majoritní vstup společnosti Wienerberger, CP, a. s. do Cihelny Řepov a Cihelny Kinský.

Tab. 3: Podíl společností na celkové těžbě cihlářských surovin v ČR v letech 2007 - 2014

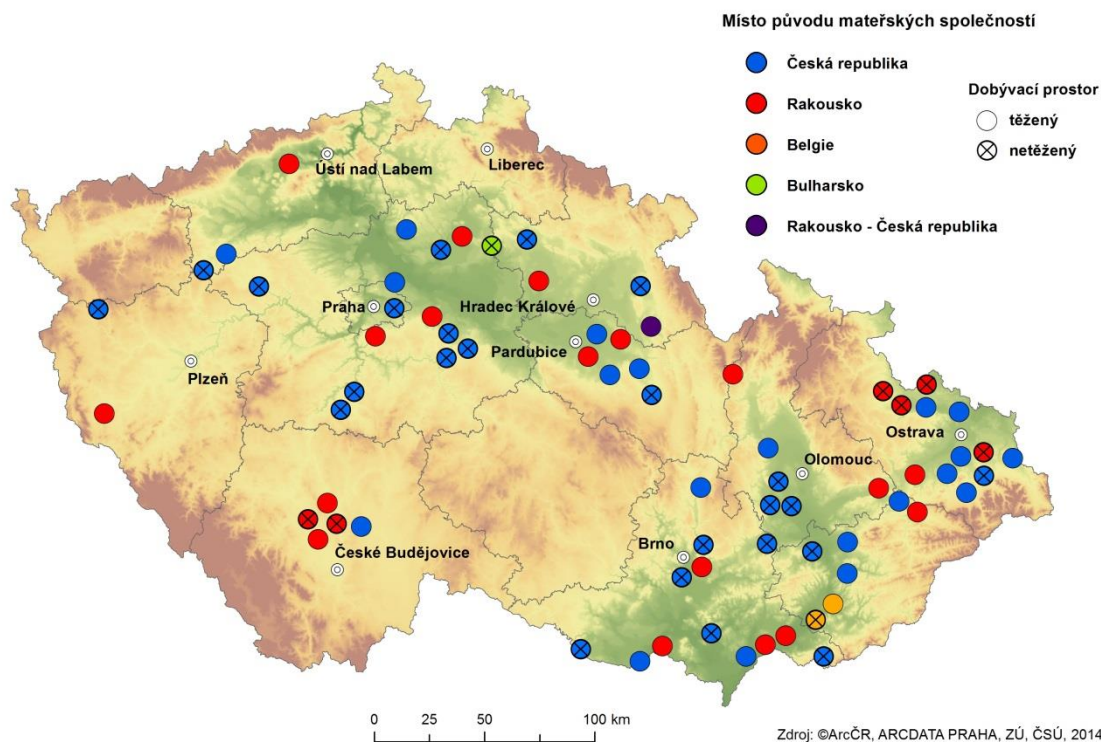
Těžební společnost	mateřská země	2007	2010	2014
Wienerberger cihlářský průmysl, a.s.	Rakousko*	49,4	31,8	43,3
Heluz cihlářský průmysl v o.s.	ČR	14,6	36,2	27,1
Tondach Česká republika, s.r.o.	Rakousko	19,8	22,0	22,3
Cihelna Hodonín, s.r.o.	ČR	4,2	2,2	3,5
Zlínské cihelny, s.r.o.	ČR	0,6	3,9	1,7
Cihlena Vysoké Mýto, s.r.o.	ČR	1,0	1,1	1,3
LB Minerals, s.r.o.	Rakousko	0	0,3	0,6
Cihelny Kryry, a.s. **	ČR	4,4	0	0
ostatní	-	6,0	2,5	0,2
celkem	-	100,0	100,0	100,0

Poznámka: *sídlo mateřské společnosti je v současné době v Nizozemském království;

**od roku 2011 Heluz cihlářský průmysl, v o.s.

Zdroj dat: Státní báňská správa, Hornická ročenka 2007, 2010 a 2014; vlastní databáze; vlastní výpočty

Obr. 2: Dobývací prostory pro těžbu cihlářských surovin v ČR – podle země původu mateřských těžebních společností (stav k 31. 12. 2015)

Počínaje rokem 1998 dochází k pozvolnému poklesu ročních objemů těžby, s výjimkou let 2003 – 2005, kdy došlo k mírnému vzestupu, což úzce souviselo s nárůstem investiční výstavby na našem území. Významné je také to, že v posledních pěti letech má rostoucí trend těžba na nevýhradních ložiscích. Zatímco v roce 2002 dosahovala 120 tis. t, v roce 2004 to již byl téměř pětinasobek (590 tis. t), v současné době se pohybuje na úrovni 300 – 350 tis. t (data MPO ČR).

V současné době je těžba cihlářských surovin na našem území rozdělena majoritně mezi tři společnosti: Wienerberger cihlářský průmysl, a. s., Heluz cihlářský průmysl, v.o.s. a Tondach Česká republika, s.r.o., které se podíleli v roce 2006 na celkové roční těžbě více než 80 %, v současnosti (rok 2014) je to již více než 90 % (92,7 %).

Závěr

Příspěvek dokumentuje změny ve vlastnické struktuře společností, které se podílí v ČR na těžbě vybraných nerudných surovin. Významným faktorem procesu transformace v případě stavebních surovin byl vstup nadnárodních společností, které se postupně staly majoritními vlastníky většiny těžebních společností. V posledních 5 letech je tento proces doprovázen vzájemnými fúzí a koncentrací majetku do několika klíčových společností, které dnes ovládají většinu těžby stavebních surovin na území ČR. Příkladem jsou mateřské společnosti Heidelberg Group, Lasselsberger, Wienerberger CP nebo CEMEX.

Pro dílčí analýzu byly zvoleny cihlářské suroviny jako zástupce stavebních surovin, jejichž těžba má na území ČR dlouhodobou tradici. Zároveň vhodně dokumentují proces transformace těžebního průmyslu po roce 1989. Cihlářské suroviny jsou příkladem těžebních surovin, kde proces transformace dospěl do fáze, kdy výrazně dominují nadnárodní těžební společnosti. Při celkovém hodnocení vývoje těžby cihlářských surovin lze konstatovat, že pokles těžby po roce 1990 postihl cihlářské suroviny nejméně ze všech stavebních surovin (v současné době dosahuje roční bojem těžby 800 - 1000 tis. t/rok). Jedná se však o jedinou stavební surovinu, jejíž produkce se v posledních letech nestabilizovala, ale naopak dochází k jejímu dalšímu pozvolnému poklesu. Z dokumentového vývoje je patrné, že těžba směřuje k výraznější koncentraci výroby do omezeného počtu dobývacích prostorů s velkoobjemovou těžbou, na kterou navazuje zpracování ve velkokapacitních cihelnách, což s sebou přináší nezbytnost výrazného zvýšení dopravní zátěže území. Na těžbě se v současnosti podílí již jen 8 těžebních společností a v celkovém objemu těžby dominují rakouské společnosti, které realizují 2/3 (66,2 %) celkového objemu těžby cihlářských surovin v ČR.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [2] BRENNAR, L., GARVEY, D., (2009). The role of knowledge in internationalization. *Research in International Business and Finance*, vol. 23, pp. 120–133. ISSN 0275-5319.
- [3] HASSINK, R., SHIN, D., (2005). The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia. *Environment and Planning A*, vol. 37, pp. 571-580. ISSN 1472-3409.
- [4] MAKARIUS, R. ed., (1994). *Hornická ročenka 1993*. Ostrava: Český báňský úřad a zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, Společenstvo těžařů ČR, Ostrava: Montanex, s. r. o., 1994. ISBN 978-80-7225-346-3.
- [5] MAKARIUS, R. ed., (2014). *Hornická ročenka 2013*. Ostrava: Český báňský úřad a zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, Společenstvo těžařů ČR, Montanex, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-7225-346-3.
- [6] SELWYN, B., (2013). *Social Upgrading and Labour in Global Production Networks: A Critique and an Alternative Conception*. Competition and Change, vol. 17 no. 1, pp. 75–90.
- [7] SMOLOVÁ, I., (2008). Těžba nerostných surovin na území ČR a její geografické aspekty. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2125-4.
- [8] TIMMER, P; ERUMBAN, A; LOS, B; STEHRER, R., DE VRIES, G., (2014). Slicing Up Global Value Chains. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 28, no. 2, pp. 99-118. ISSN 0895-3309.
- [9] TOUŠEK, V., VANČURA, M., (1996). *Aktuální problémy ČR – 1. díl, Průmysl – 1. část*. Ostrava: Scholaforum. ISBN 80-86058-30-1.
- [10] Zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění zákona č. 541/1991 Sb., zákona ČNR č.10/1993 Sb., 132/2000 Sb., 286/2000 Sb., 366/2000 Sb., 315/2001 Sb., 61/2002 Sb., 320/2002 Sb., 150/2003 Sb. a 3/2005 Sb.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GAČR No. 16-04483S „Výzkum sociálně-prostorové difúze projektů obnovitelné energie v České republice: poučení pro adaptivní governanci energetického přechodu“

VÝVOJ REGIONÁLNÍ ICT SPECIALIZACE A KONCENTRACE V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY

DEVELOPMENT OF REGIONAL ICT SPECIALIZATION AND CONCENTRATION IN NUTS3 OF THE CZECH REPUBLIC

KAMILA TUREČKOVÁ

*Katedra ekonomie a veřejné správy Department of Economics and Public Administration
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: tureckova@opf.slu.cz*

Anotace

Předkládaný příspěvek si klade za cíl charakterizovat vývoj odvětvové specializace a regionální koncentrace odvětví Informačních a komunikačních technologií ve 14 krajích České republiky v letech 1995 – 2013. Zvolený sektor informačních a komunikačních technologií je pro statistické účely definován standardizovanou evropskou klasifikací ekonomických aktivit NACE Rev.2, sekci J, zde prostřednictvím odvětvově-regionální charakteristiky Hrubé přidané hodnoty získaného z Českého statistického úřadu. Odvětvová specializace a teritoriální koncentrace je určena na základě obecných ekonomicko-geografických metod jakými jsou Herfindahlův index pro koncentraci, Herfindahlův index pro specializaci, Index specializace a Lokalizační index. Na základě provedené analýzy bylo zjištěno, že nejvíce je odvětví ICT soustředěno v Hlavním městě Praze. Pozitivní vývoj odvětvové specializace v ICT činnostech se prosazuje v Jihomoravském kraji a kraji Moravskoslezském.

Klíčová slova

odvětví ICT, specializace, koncentrace, region

Annotation

This article focuses on economic specialization of the regions of Czech Republic defined on regional level by NUTS3, and on spatial concentration of the selected economic activity, which is Information and communication technology characterized by NACE, Rev. 2 through section J. The presented research tries to define the position of Information and communication technology sector and its development in 14 Czech regions in the period 1995 – 2013 using Gross Value Added data as a based indicator. Standard economic-geographical methods and statistical measures of specialization and concentration are applied and combined. Specialization and concentration is calculated using Herfindahl index for concentration and for specialization, Specialization index and Localisation index. It was discovered that most of the ICT sector is concentrated in Prague. The positive development of ICT sectoral specialization is being implemented in The South Moravian Region and The Moravian-Silesian Region.

Key words

ICT sector, specialization, concentration, region

JEL classification: L86, P25, P52, R12

Úvod

Odvětvová specializace regionů a geografická koncentrace odvětví jsou jako „dvě strany jedné mince“ (Aiginger a Rossi-Hansberg, 2006). Odvětvovou specializací regionu je myšlen podíl sledovaného odvětví realizující se v daném regionu vůči celkové odvětvové struktuře nadregionálnímu územnímu celku (státu). Naproti tomu termín geografická koncentrace (lokalizace) reflektuje samotnou

redistribuci odvětví mezi jednotlivé regiony. Jinak řečeno, odvětvovou specializací rozumíme podíl relevantního odvětví v regionu vzhledem ke všem odvětvím v regionu či celé ekonomice, zatímco geografická koncentrace vyjadřuje podíl konkrétního odvětví dílčího regionu na tomto odvětví (všech odvětvích) v celé ekonomice.

Cílem předkládaného příspěvku je charakterizovat vývoj sektoru Informačních a komunikačních technologií (ICT), definovaného na základě standardní klasifikace ekonomických činností používaných v Evropském prostoru NACE Rev. 2. sekci J, v krajích České republiky a v letech 1995–2013 prostřednictvím zvolených ekonomicko-geografických metod a stanovit regiony, jež jsou z pohledu dalšího rozvoje ICT činností v blízké budoucnosti perspektivnější vzhledem k ostatním regionům na našem území a jež skýtají potenciál dalšího rozvoje. Stanovení odvětvové specializace a geografické koncentrace odvětví ICT v regionech ČR je zejména postaveno na analýze velikosti a vývoje hrubé přidané hodnoty. Zdrojem dat je Český statistický úřad.

Předkládaný příspěvek je strukturován následovně: na Úvod navazuje kapitola první, Teoretická rozprava k problematice odvětvové specializace a koncentrace stručně shrnuje teoretické přístupy k vymezení problematice s ohledem na definování pozitivních skutečností vyplývajících pro region z odvětvové specializace a geografické koncentrace odvětví obecně. Kapitola 2, Metody a data, blíže charakterizuje vymezení předmětu následné analýzy včetně konkrétních metod, jež jsou použity pro stanovení ICT specializace a koncentrace v regionech ČR v letech 1995–2013. Samotná analýza vývoje ICT sektoru v tuzemských krajích je obsahem další kapitoly, Empirická analýza vývoje ICT sektoru v krajích České republiky. Dílčí výsledky analýzy jsou prezentovány také v Apendixu. A nakonec Závěr shrnuje nejpodstatnější závěry vyplývající z provedené analýzy a příspěvku obecně.

1. Teoretická rozprava k problematice odvětvové specializace a koncentrace

Níže uvedené přístupy k odvětvové specializaci a územní koncentraci odvětví představují stručný přehled teorií, jež svou podstatou mohou vysvětlit divergentní tendence vývoje ICT odvětví nejen v regionech ČR, a jež definují relevantní příčiny meziregionálních rozdílů právě s hledem na zvolené odvětví ekonomických činností a současný stav poznání.

Polarizaci regionů postavenou na odvětvové specializaci prostřednictvím snižujících se explicitních a implicitních nákladů (komparativní výhodě) vysvětlují tradiční i nové teorie obchodu opírající se na pozadí neoklasických předpokladů dokonalé konkurence a konstantních výnosů z rozsahu o rozdílnost v produktivitě výrobních faktorů (Ricardo, 1817) a rozdílné vybavenosti regionů požadovanými výrobními faktory (Heckscher, 1919, Ohlin 1933). Například vyšší míra kvality výrobních faktorů či více vhodnější struktura zdrojů je právě tím, co přináší skrze regionální specializaci celé dané ekonomice další prospěch (Fujita, Krugman a Venables 1999, Armstrong a Taylor, 2000).

Odstoupíme-li od přístupů specializace a koncentrace stojící jednoznačně na základě „zdrojů“, pak existují teorie věnující prostor odvětvové specializaci regionů na základě aglomeračních (síťových) výhod. Ty přirozeně vznikají při vzniku a fungování odvětvových industriálních aglomerací, jež tvoří firmy výrazně koncentrované na určitém, pomyslně ohraničeném území, podnikající převážně ve stejném odvětví provázané mezi sebou sítí vzájemných, signifikantních a nenáhodných vztahů a vazeb, jež doplňují další participující soukromé a veřejnoprávní instituce, jež jsou s danými firmami či odvětvím v přímém či nepřímém spojení a existují na stejném území. Důvodem evolučního utváření a existence industriálních aglomerací jsou výhody (přínosy) plynoucí z účasti na této aglomeraci, zvláště v podobě prohlubující se specializace, úspor z rozsahu a tzv. „aglomeračních (soft) externalit“. Podobnost můžeme najít u Kitsona, Martina a Tylera (2004) s odkazem na Alfreda Marshalla, kdy jsou tyto přínosy charakterizovány triádou externalit ve smyslu průmyslové, resp. odvětvové, lokalizace, jež je tvořena kvalifikovanou pracovní silou, podporujícími a přidruženými odvětvími a přeléváním znalostí, zkušeností a informací. Tím se v tomto prostoru vytváří „specifická atmosféra“ podpořená existencí veřejných statků (znalostí, dovedností, společné informace), která vytváří předpoklady pro vznik převážně chtěných – pozitivních externalit snižující firmám náklady. Toto flexibilní šíření informací, znalostí, technologických procesů a postupů a inovací zvyšují efektivnost,

úspěšnost, růstovou dynamiku a konkurenceschopnost samotného systému - aglomerace (vymezeného sektorálně) a jejich prvků, která se dále pozitivně promítá do kvalitativní i kvantitativní roviny celé ekonomiky. (Turečková, 2015c, upraveno).

Ezcurra et al. (2006) nebo Fujita a Thisse (2002) zdůrazňují souvislost mezi odvětvovou specializací a velikostí zkoumaných regionů, kdy dle Ezcurra et al. větší regiony dosahují menší míry specializace (existuje zde diverzní vztah), protože disponují více heterogenní a variabilní fyzickou pracovní silou, zatímco dle Fujita a Thisse jsou to právě aglomerační procesy probíhající ve velkých regionech, jež jim dovolují prohlubovat svou odvětvovou specializaci.

Mezi standardní teorie vysvětlující divergentní procesy mezi regiony v kontextu vývoje probíhající v odvětvové struktuře ekonomiky patří teorie „jádro-periferie“, kde mezi nejvýznamnější myšlenky patří teorie kumulativních příčin (Myrdal, 1957), kdy změna jednoho faktoru způsobí také změnu orientace dalších faktorů, jež posilují změnu prvotní, tj. vzniklý rozdíl mezi regiony se bude dále prohlubovat. Perroux (1950) ve své teorii pólů růstu zdůrazňuje význam meziodvětvových vazeb, regionální multiplikátor a existenci aglomeračních úspor, jež způsobují růst některých odvětví na úkor jiných. Na tyto teorie navázala v 90. letech 20. stol. Nová ekonomická geografie (David, 1985, Arthur, 1988, Romer, 1986, Krugman, 1991, a jiní) rozšiřující výše zmíněnou teorii o aspekty síťových efektů, transfer znalostí a technologického pokroku, akumulaci a šíření znalostí či význam pozitivních očekávání. Za geografickou koncentrací odvětví mohou také stát faktory či mechanismy definované v teorii výrobního okrsku (Brusco, 1982) nebo teorii učících se regionů (Lundvall, 1992, Feldman a Florida, 1994, Saxenia, 1991), kdy je úspěch regionu v daném odvětví navázán na vhodnou kvalitní sociální, kulturní a institucionální strukturu a schopnost subjektů se dále učit a sdílet své zkušenosti, znalosti a dostupné informace.

2. Metody a data

Ekonomický sektor Informačních a komunikačních technologií je definován klasifikací NACE Rev. 2 (Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communautés Européennes), jež tvoří ucelený systém klasifikací ekonomických činností a produkce, který používá Evropská unie a který vytváří rámec pro statistická data o ekonomických oblastech dále používaných pro statistiky vytvářené v rámci celé Evropské unie. Odvětví ICT je v rámci klasifikace NACE Rev. 2 definována sekci J – Informační a komunikační činnosti (služby); (Information and communication). Jedná se o nově vzniklou sekci zahrnující činnosti produkce informací, kulturních děl, dat, informačních technologií a poskytování jejich zpracování přenosu a distribuce a ostatní služby s tím spojené (ČSÚ, 2015a). V návaznosti na tuto klasifikaci člení Český statistický úřad činnosti ICT sektoru do čtyř hlavních kategorií: výroba ICT (ICT zpracovatelský průmysl), Obchod s ICT, Telekomunikační činnosti (telekomunikace) a Služby v oblasti informačních technologií (IT služby).

Odvětvová specializace a koncentrace ICT odvětví bude stanovena na základě Hrubé přidané hodnoty, jejíž hodnoty jsou získány z databáze regionálních statistik Českého statistického úřadu pro roky 1995-2013 (ČSÚ, 2016) a pro administrativní celky na úrovni NUTS3, krajů. V České republice máme 14 těchto územních jednotek, konkrétně se jedná o Hlavní město Praha, Středočeský kraj, Ústecký kraj, Jihočeský kraj, Plzeňský kraj, Karlovarský kraj, Liberecký kraj, Královehradecký kraj, Pardubický kraj, Kraj Vysočina, Jihomoravský kraj, Olomoucký kraj, Zlínský kraj a Moravskoslezský kraj. Pro výpočet lokalizačního indexu byly také využita data o počtu obyvatelstva v jednotlivých krajích.

Mezi zvolené metody měření koncentrace a specializace ICT odvětví byly vybrány: Herfindahlovy indexy pro koncentraci a specializaci, Index specializace a Lokalizační index. Trend vývoje ICT sektoru v jednotlivých krajích ČR byl stanoven polynomem 3 stupně na základě Indexu specializace, který svým způsobem kombinuje oba Herfindahlovy indexy, a z toho pohledu se jeví jako nejvhodnější. K provedené analýze byl použit MS Excel 2010. Použité indexy jsou definovány takto:

Herfindalův index pro koncentraci a Herfindalův index pro specializaci

Herfindalovy indexy koncentrace (H_j^C) a specializace (H_i^S) patří mezi jedny z nejnámějších ukazatelů sektorové regionální specializace a geografické koncentrace ekonomických odvětví nepřímo vypovídající o rozložení a úspěšnosti firem v regionu. Oba indexy spočítáme prostřednictvím těchto rovnic¹:

$$H_j^C = \sum_{i=1}^n (g_{ij}^C) \quad \text{a} \quad H_i^S = \sum_{j=1}^m (g_{ij}^S) \quad (1) \text{ a } (2)$$

kde

$$g_{ij}^C = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} = \frac{X_{ij}}{X_j} \quad \text{a} \quad g_{ij}^S = \frac{X_{ij}}{\sum_{j=1}^m X_{ij}} = \frac{X_{ij}}{X_i} \quad (3) \text{ a } (4)$$

a kde: i – region; j - sektor (ekonomické odvětví); X – celková národní hrubá přidaná hodnota; X_{ij} – hrubá přidaná hodnota vytvořená odvětvím j v regionu i ; X_j – celková hrubá přidaná hodnota vytvořená odvětvím j ; X_i – celková hrubá přidaná hodnota regionu i ; g_{ij}^C – podíl regionu i na celkové odvětvové hrubé přidané hodnotě vytvořené odvětvím j ; g_{ij}^S – podíl odvětví j na celkovém výstupu regionu i .

Index specializace

Index specializace je základním ukazatelem charakterizujícím specializaci sledovaného odvětví ve zvolené územní jednotce. Jedná se o regionálně dílčí podíl odvětvové charakteristiky (obvykle odvětvové zaměstnanosti či hodnoty odvětvové produkce) na celkové odvětvové charakteristice celého analyzovaného regionu (např. státu). Při výpočtu obecných indexu specializace (IS_{ij}) vycházíme částečně z výpočtů Herfindalových indexů, kdy index specializace vypočítáme na pozadí této rovnice:

$$IS_{ij} = g_{ij}^C \times g_{ij}^S \div 100 \quad (5)$$

Index specializace² informuje o orientaci území z hlediska odvětvové struktury ekonomiky. Dává představu o stupni významnosti odvětví v dané územní jednotce v porovnání s postavením odvětví v hierarchicky vyšší prostorové jednotce (Toušek et al. 2008, s. 189, upraveno).

Lokalizační index (Index lokalizace)

Pomocí lokalizačního indexu (IL_{ij}) zkoumáme úroveň koncentrace odvětví ve zvolené teritoriální jednotce s úrovní koncentrace odvětví v hierarchicky vyšším regionu a to v kontextu počtu obyvatel. Index lokalizace vypočítáme prostřednictvím následující rovnice:

$$IL_{ij} = \frac{g_{ij}^C \times 100}{S_i / S} \quad (6)$$

a kde: S_i - počet obyvatel v regionu i ; S - celkový počet obyvatel

Hodnoty indexu lokalizace IL_{ij} nabývají hodnot kolem čísla 1. Je-li hodnota indexu rovna přímo jedné ($IL_{ij}=1$) je zastoupení odvětví j v daném regionu i proporcionální. Výsledek indexu menší než jedna ($IL_{ij}<1$) znamená podproporciální zastoupení odvětví v regionu a opačně, hodnota indexu větší než

¹ Hodnota obou indexů je tím vyšší, čím je vyšší stupeň sledované koncentrace či specializace. Je-li hodnota indexu rovna 1, je sektor j zcela koncentrován v jednom regionu i , což znamená, že region i se plně specializuje toliko na jednu ekonomickou činnost definovanou jedním sektorem j . Dolní hranice hodnot indexů je definována $1/n$ pro koncentraci a $1/m$ pro specializace, kdy takováto hodnota indexu značí rovnoměrné zastoupení odvětví mezi regiony a opačně (Campos (2012), Goschin et al. (2009) nebo Rhoades (1993), upraveno).

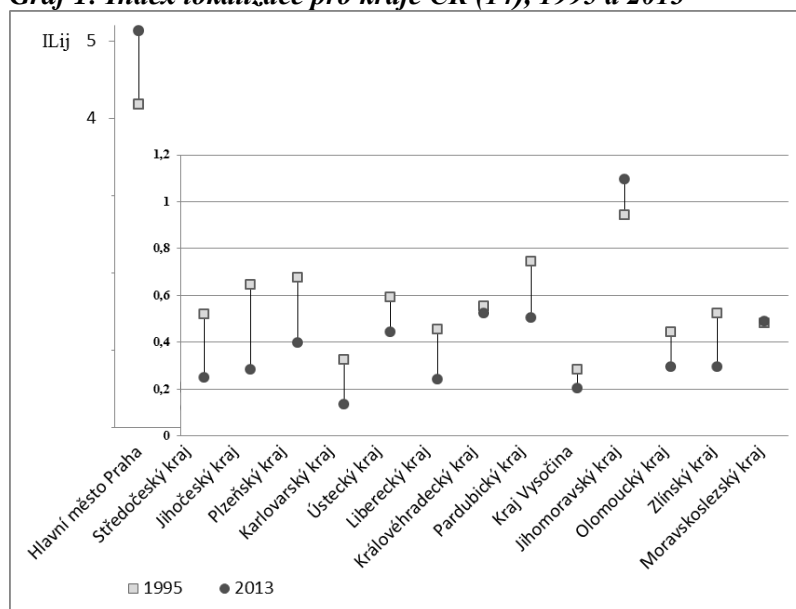
² Hodnoty indexu specializace nabývají hodnot mezi 0 a 100, tj. $IS_{ij} \in (0 | 100)$. Pokud hodnota indexu specializace činí 0, pak se sledované odvětví v dané teritoriální jednotce nenachází. Naproti tomu, dosahuje-li index hodnoty 100, je dané odvětví v této teritoriální jednotce zcela koncentrováno a je tak jediným odvětvím na tomto území působícím.

jedna ($IL_{ij} > 1$) značí nadproporcionální zastoupení analyzovaného odvětví v regionu. (Turečková a Martinát, 2016)

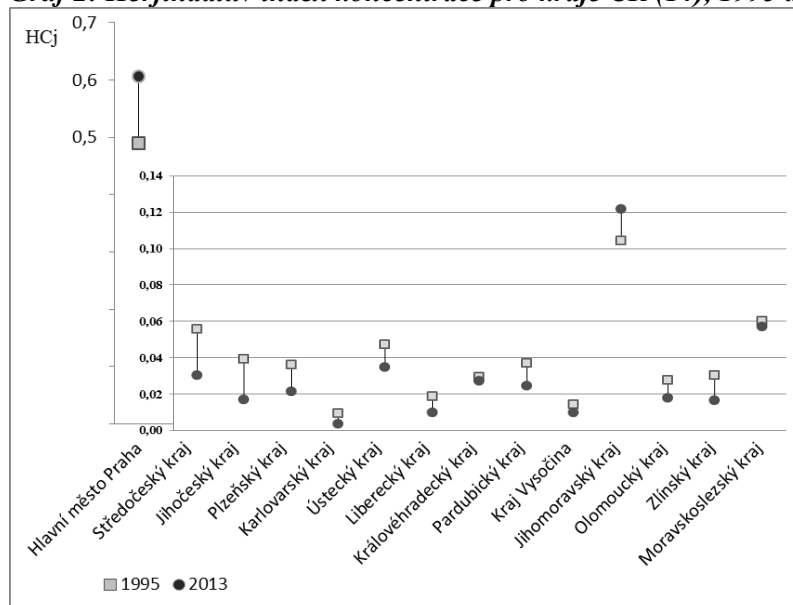
3. Empirická analýza vývoje ICT sektoru v krajích České republiky

Charakteristika vývoje a postavení odvětví ICT v krajích ČR v období let 1995-2013 je založena na definovaných ukazatelích zmíněných v kapitole výše. Prvním výsledkem provedené analýzy jsou závěry o postavení ICT odvětví v českých regionech dle Indexu lokalizace v letech 1995 a 2013 (viz Graf 1). Nejvíce ekonomických činností přímo souvisejících s ICT sektorem je soustředěno v Hlavním městě Praze, a to v obou obdobích, přičemž během 18 let se zde koncentrace ICT činností ještě prohloubila. Koncentrace ICT odvětví se dále zvýšila v kraji Jihomoravském a Moravskoslezském, ve všech ostatních regionech poklesla. Vzhledem k vypovídací schopnosti indexu lze ještě dodat, že v Hlavním městě Praze (a také v kraji Jihomoravském v roce 2013) byl vůči ostatním regionům zastoupen sektor ICT nadproporcionálně, zatímco u zbylých krajů bylo ICT odvětví zastoupeno podproporcionálně. V Grafu 1 je také vidět, že mimo Hlavní město Prahu a Jihomoravský kraj měl ICT sektor relativně dobré postavení v roce 2013 ($IL_{ij} > 0,5$) v Královéhradeckém kraji a Pardubickém kraji, těsně následované kraji Ústeckým a Moravskoslezským.

Graf 1: Index lokalizace pro kraje ČR (14), 1995 a 2013

Zdroj: Český statistický úřad (2016), výpočty vlastní

Graf 2: Herfindalův index koncentrace pro kraje ČR (14), 1995 a 2013

Zdroj: Český statistický úřad (2016), výpočty vlastní

Výsledky analýzy postavené na Lokalizačním indexu jsou obdobné, jako výsledky vyplývající z koncentrace odvětví vypočítané prostřednictvím Herfindalova indexu (viz Graf 2). Rozdíl oproti výše uvedeným závěrům je v tom, že Moravskoslezský kraj v ICT odvětví nepatrně během sledovaného období ztratil. Přesto je Moravskoslezský kraj třetí v rámci krajů ČR (2013), co se týká koncentrace ICT činností na svém území. Nejhůře si v pomyslném žebříčku stojí kraj Karlovarský, kraj Vysočina a Liberecký kraj.

Vývoj hodnot Indexu lokalizace i Herfindalova indexu koncentrace doplněného také o Herfindalův index specializace a Index specializace, je ve všech sledovaných letech a regionech zobrazen v Apendixu. Zde je také prostřednictvím vložené polynomické trendové linie 3 stupně založené na hodnotách Indexu specializace odhadnut vývoj ICT odvětví ve všech analyzovaných regionech. Z tohoto provedeného výzkumu vyplývá, že se činnosti související s ICT mají tendenci rozvíjet ve 4 regionech ČR, a to v Hlavním městě Praze, Královéhradeckém kraji, kraji Jihomoravském a kraji Moravskoslezském, přičemž toliko v kraji Jihomoravském můžeme hovořit o dynamickém vývoji směrem k prohlubování odvětvové koncentrace. Z předchozích výzkumů vyplynulo, že jsou to právě tyto regiony, v nichž je dostatek kvalifikované pracovní síly doplněné požadovaným procesem akumulace znalostí, dobrá technická infrastruktura a spolupráce podpořená fungujícími sektorovými uskupeními (clustery, BIC, technologické parky a platformy aj.) (Turečková, 2015c).

Závěr

Účelem tohoto příspěvku bylo zjistit postavení ICT odvětví a popsat jeho vývoj ve 14 krajích České republiky v letech 1995-2013 za pomoci 4 zvolených ekonomicko-geografických metod. Z provedené analýzy jednoznačně vyplynulo, že v rámci území České republiky se ICT činnost soustřeďuje a stále více koncentruje ve dvou regionech, Hlavním městě Praze a Jihomoravském kraji. V kontextu meziregionálního srovnávání územní koncentrace ICT odvětví je toto odvětví dobře zakotveno v Moravskoslezském kraji, a snad ještě v kraji Královéhradeckém. Odvětvová specializace ICT činností regionů je naproti tomu zcela zanedbatelná v kraji Karlovarském, Libereckém a kraji Vysočina. Pro ostatní kraje je charakteristický pokles činností spojených s ICT. Faktory, jež stojí za diverzifikačními procesy koncentrace odvětví do několika málo regionů ČR, jsou pravděpodobně existence a dosahování aglomeračních výhod, vhodná infrastruktura a dostupná kvalifikovaná pracovní síla.

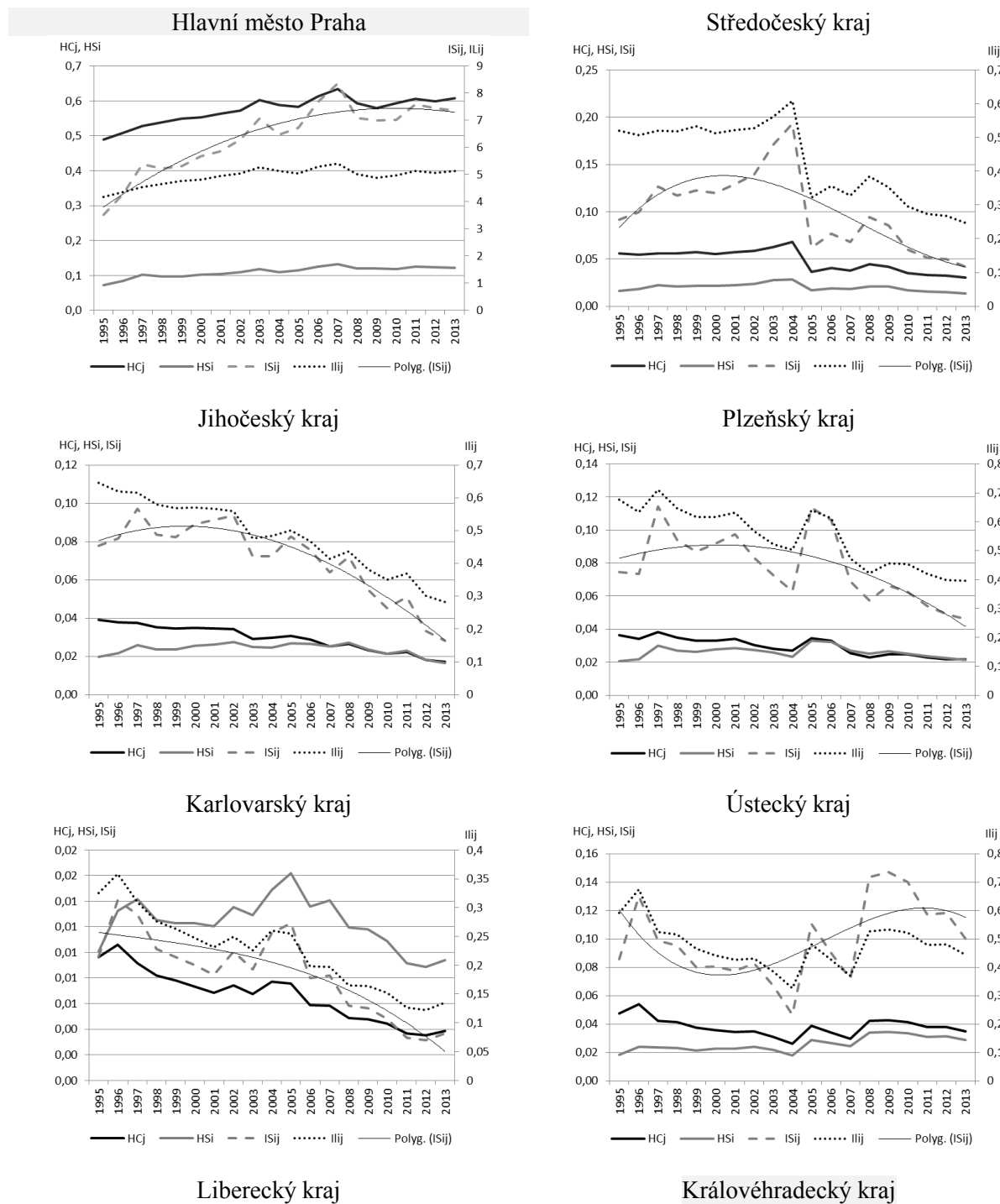
Literatura

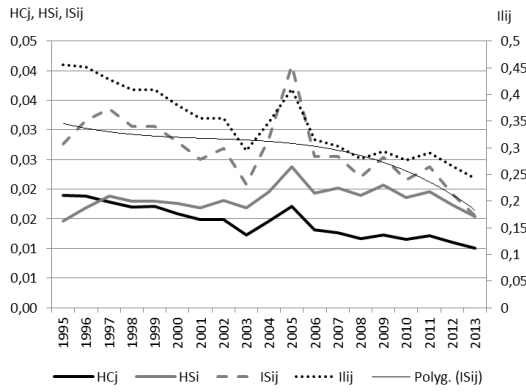
- [1] AINGINGER, K., ROSSI-HANSBERG, E., (2006). Specialisation and concentration: a note on theory and evidence. *Empirica*, vol. 33, pp. 255-266. ISSN 0340-8744. DOI 10.1007/s10663-006-9023-y.
- [2] AMSTRONG, H., TAYLOR, J., (2000). *Regional economics and policy*. Blackwell.
- [3] ARTHUR, W. B., (1988). Urban systems and historical path dependence. In Ausubel, J., Herman, R (eds): *Cities and Their Vital Systems*. Washington, D.C.: National Academy Press. pp. 85-97.
- [4] BRUSCO, S., (1982). The Emilian model: productive decentralization and social integration. *Cambridge Journal of Economics*, vol. 6, no. 2., pp. 167-184. ISSN 1464-3545.
- [5] CAMPOS, C., (2012). *The Geographical Concentration of Industries*. Office for National Statistics. [online]. [cit. 2016-02-02]. Dostupné z: http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_272232.pdf.
- [6] ČSÚ, (2015a). *Klasifikace ekonomických činností CZ-NACE*. [online]. [cit. 2015-05-06]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/specifikace_regionu.
- [7] ČSÚ, (2016). *Databáze regionálních účtů*. [online]. [cit.2015-05-16]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/rocnka/rocnkavyber.volba?titul=Vybran%E9%20ukazatele%20v%20odv%E9m%20E8len%ECn%ED&mypriznak=RD&typ=1&proc=rocnka.presB&mylang=CZ&jak=4>.
- [8] DAVID, P. A., (1985). Clio and the economics of QWERTY. *American Economic Review*. vol. 75, no. 2, pp. 332-337. ISSN 0002-8282.
- [9] EZCURRA, R., PASCUAL, P., RAPUN, M., (2006). Regional specialisation in the European Union, *Regional Studies*. vol. 40, no. 60, pp. 601-616.
- [10] FELDMAN, M .P., FLORIDA, R., (1994). The geographical sources of innovation: technological infrastructure and product innovation in the USA. *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 84, no. 2., pp. 210-229. ISSN 0004-5608.
- [11] FUJITA, M., KRUGMAN, P., VENABLES, A., (1999). *The spatial economy*. Cambridge: MIT Press.
- [12] FUJITA, M., THISSE, J. F., (2002). *Economies of agglomeration. Cities, industrial location and regional growth*. Cambridge: MIT Press.
- [13] GOSCHIN, Z., CONSTANTIN, D. L., ROMAN, M., ILEANU, B. V., (2009). Specialization and concentration patterns in the Romanian economy. *Journal of applied quantitative methods*, vol.4, no.1, pp. 95-111. ISSN 1842-4562.
- [14] HECKSCHER, E., (1919). The effect of foreign trade on distribution of income. *Economisk Tidskrift*, vol. 21, pp. 1-32. ISSN 0345-2646.
- [15] KITSON, M., MARTIN, R., TYLER P., (2004). *Regional competitiveness: an elusive yet key concept?* [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://michaelkitson.files.wordpress.com/2013/02/kitson-marrin-tyler-rs-2004.pdf>.
- [16] KRUGMAN, P., (1991). *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.
- [17] LUNDEVALL, B. A., (ed) (1992). *National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning*. London: Pinter.
- [18] MYRDAL, G., (1957). *Economic theory and under-developed regions*. London: Gerald Duckwords.
- [19] OHLIN, B., (1933) *Interregional and international trade*. Cambridge: Harvard University Press.
- [20] PERROUX, F., (1950). Economic space: theory and applications. *The Quarterly Journal of Economics*. vol. 64, no. 2, pp. 89-104. ISSN 1531-4650.
- [21] RHOADES, S. A., (1993). *The Herfindahl-Hirschman Index*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: https://fraser.stlouisfed.org/docs/publications/FRB/pages/1990-1994/33101_1990-1994.pdf
- [22] RICARDO, D., (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. Harmondsworth: Penguin.
- [23] ROMER, P. M., (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*. vol. 94, no. 5, pp. 1002-1037. ISSN 0176-2680.
- [24] SAXENIAN, A., (1991). The origins and dynamics of production networks in Silicon Valley. *Research Policy*, vol. 20, no. 3, pp. 423-437. ISSN 0048-7333.
- [25] TOUŠEK, V., KUNC J., VYSTOUPIL J., (2008). *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- [26] TUREČKOVÁ, K., (2015). *Sectoral industrial agglomeration and network externalities: concept of ICT sector* . In: Proceedings of 5th International Conference on Applied Social Science. USA: IERI. ISBN 978-1-61275-072-9.
- [27] TUREČKOVÁ, K., (2015c). Industrial coalitions and education in context of information and communication technology sector in Czech Republic. In: *Proceedings of 12th International Scientific Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: SU OPF, pp. 837-845.
- [28] TUREČKOVÁ, K., MARTINÁT S., (2016). *Selected methods of economical-geographic analysis of national economical sectors*. Working Paper in Interdisciplinary Economics and Business Research no. 26.

Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná. Dostupné z: http://www.iivopf.cz/images/Working_papers/WPIEBRS2016/WPIEBRS_26_Tureckova_Martinat.pdf.

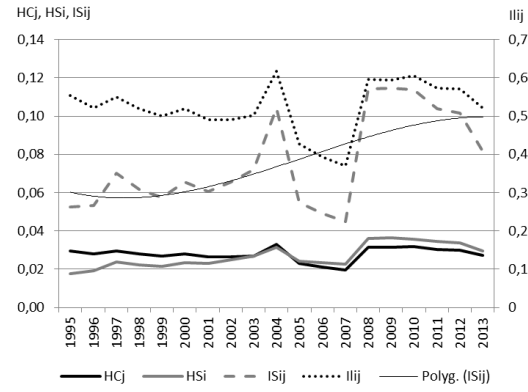
Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.

Appendix – ICT Pentagons for particular Czech regions for 2008 and 2012

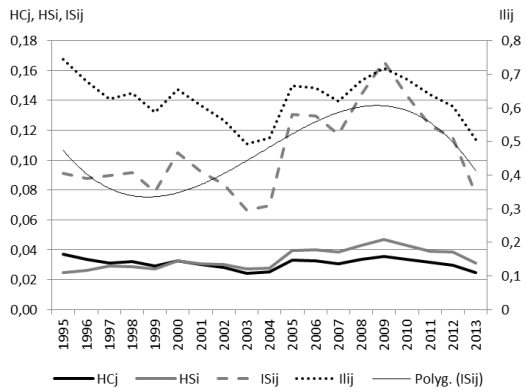

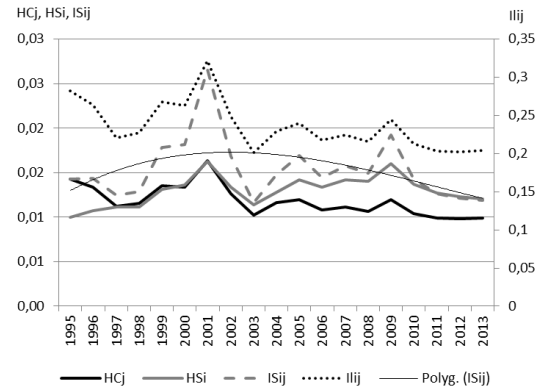
Pardubický kraj

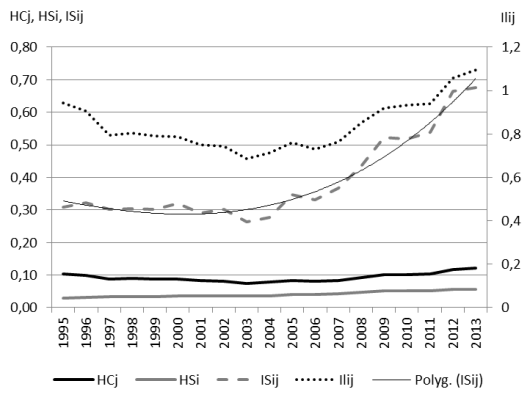
Kraj Vysočina

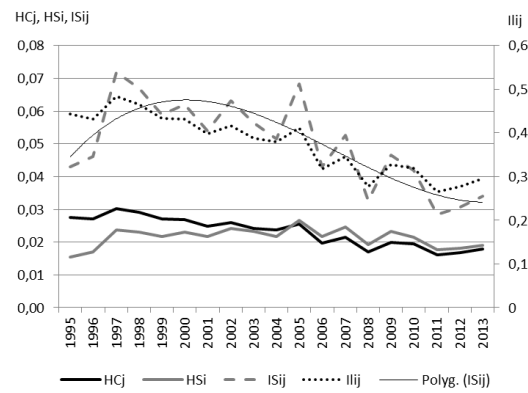
Jihomoravský kraj

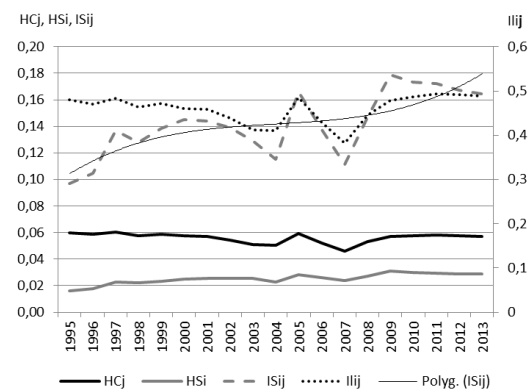
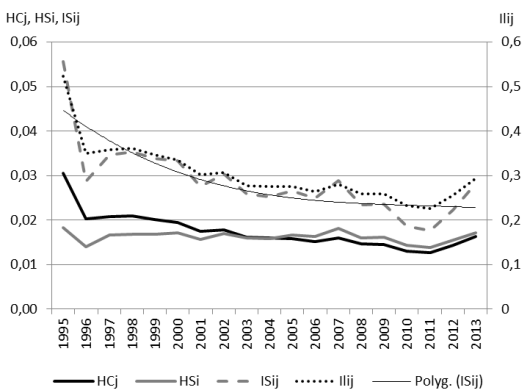
Olomoucký kraj

Zlínský kraj

Moravskoslezský kraj

Zdroj: Český statistický úřad (2016), výpočty vlastní

REGIONÁLNÍ ROZLOŽENÍ PROINNOVAČNÍCH ZDROJŮ V ČESKÉ REPUBLICCE A JEJICH VAZBA NA VÝKONNOST

REGIONAL DISTRIBUTION OF PRO-INNOVATIVE SOURCES IN THE CZECH REPUBLIC AND THEIR LINKAGE TO PERFORMANCE

IVANA KRAFTOVÁ¹

JIŘÍ KRAFT²

¹ Ústav regionálních a bezpečnostních věd ¹ Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: ivana.kraftova@upce.cz

² Katedra ekonomie ² Department of Economics
Ekonomická fakulta Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci Technical University in Liberec
✉ Studentská 2, 461 17 Liberec, Czech Republic
E-mail: jiri.kraft@tul.cz

Anotace

Cílem příspěvku je posoudit regionální rozložení proinovačních zdrojů v českých regionech na úrovni NUTS III a porovnat je s regionální ekonomickou výkonností. Proinovační zdroje zastupují výdaje na výzkum a vývoj, výzkumná a vývojová pracoviště a lidské zdroje ve vědě a technologiích; ekonomická výkonnost je měřena regionálním hrubým domácím produktem. Komparační metoda využívá indikátory popisné statistiky; korelační vztah je posuzován pomocí Spearmanova koeficientu spolu s Dixonovým testem extrémních odchylek; je aplikováno ordinální srovnání pozic regionů ČR v hodnocených indikátorech. Relativně rovnoměrného regionálního rozložení proinovačních zdrojů v ČR není dosaženo v žádném ze zvolených parametrů. Statisticky významná korelace mezi regionální výkonností a saturací regionu proinovačními lidskými zdroji podtrhuje význam tohoto faktoru při cílení nástrojů regionální politiky. Přitom je ale zapotřebí věnovat i patřičnou pozornost efektivnosti – účelnosti a účinnosti – využívání těchto zdrojů v jednotlivých regionech, která je rovněž diferencovaná.

Klíčová slova

výdaje na výzkum a vývoj, pracoviště vědy a výzkumu, lidské zdroje ve vědě a výzkumu, ekonomická výkonnost, regiony ČR

Annotation

The aim of this paper is to assess the regional distribution pro-innovative sources in the Czech regions at NUTS III level and to compare it with their regional economic performance. Pro-innovation resources represent spending on research and development, science and research facilities and human resources in science and technology; economic performance is measured by the regional gross domestic product. Comparative method uses indicators of descriptive statistics; correlation relationship is assessed using Spearman coefficient along with Dixon test of extreme deviations; ordinal comparison in the evaluated indicators of the Czech regions is applied. Relatively even regional distribution of pro-innovative sources in the Czech Republic is not achieved in any of the chosen parameters. Statistical significance of the correlation between regional performance and regional saturation with pro-innovation human resources underlines the importance of this factor in targeting regional policy instruments. It is however necessary to pay attention to efficiency and effectiveness of these resources use in the regions, which is also different.

Key words

expenditure on research and development, science and research facilities, human resources in science and technology, economic performance, Czech regions

JEL classification: O15, R11, R12

Úvod

„Svět vědy, technologií a inovací je stále více globalizovaný a vzájemně propojený, a tak se národní politiky stále zřetelněji orientují na co možná nejlepší využití globálních hodnotových řetězců pro domácí zájmy a snaží se vytvořit atraktivní podmínky pro segmenty, které s inovacemi souvisejí...“, uvádí se v ročence STI (OECD, 2014).

Schumpeterovsky chápané inovace jsou imperativem podnikatelů, a to v původním pojetí zejména velkých podniků. Dnešní realita globálních sítí ukazuje na konkurenční výhodu tam, kde kvalifikovaní a talentovaní lidé odhalují nové problémy a nacházejí jejich řešení. Robert B. Reich hovoří o zrodu třídy tzv. symbolických analytiků, kteří doplňují dosavadní skupinu výzkumníků a konstruktérů a inovativně přistupují k managementu myšlenek (Reich, 1991).

Výrok „inovativnost přináší konkurenceschopnost“ lze označit za axiomatický, a to při vši komplikovanosti a nejednoznačnosti pojmu konkurenceschopnost, jak se k němu vyjadřují M. Nečadová a J. Soukup (Nečadová, Soukup, 2013). Konkurenceschopnost podniků je sice nezbytnou podmínkou konkurenceschopnosti celého státu, nicméně na nebezpečí narušování tržního prostředí přímou podporu podnikového výzkumu a inovací se strany státu upozorňuje např. N. Bočková (2014).

Stát musí v rámci implementace svých hospodářských politik brát v úvahu i diverzitu svých regionů, která neumožňuje vytvořit univerzální politiku, aplikovatelnou na každý region. Na tomto místě je vhodné připomenout, že český zákon 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje vymezuje její cíl jako: „...zajistit dynamický a vyvážený rozvoj území České republiky se zřetelem na kvalitu života a životního prostředí, přispět ke snižování regionálních rozdílů a zároveň umožnit využití místního potenciálu pro zvýšení hospodářské a sociální úrovně jednotlivých regionů.“ (§ 3 odst. 1) Hospodářská, sociální a územní soudržnost zůstává jádrem strategie Evropa 2020 s podtitulkem strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění (Evropská komise, 2010). Rovněž ve vztahu k inovační politice se hovoří o její regionalizaci (Žitek, Klímová, 2015), která nachází svůj odraz v rozvoji inovačního prostředí, inovačního potenciálu i inovační struktury, pro jejichž hodnocení jsou navrhovány různé ukazatele (Viturka, 2009); (Kováčková, 2015), ba dokonce indexy, jejichž výsledky jsou využitelné pro hodnocení disparit a dynamiky změn (Zdražil, Matěja, 2013). Z rozdílnosti regionů odvozují S. Kološta a F. Flaška existenci menšího počtu inovativních regionů v zemi a většího počtu regionů, které inovace přebírají (Kološta, Flaška, 2015). Evropskou komisí je současně zdůrazňován akcent na podporu rozvoje inovací za účelem zvýšení investic do výzkumu a vývoje tak, aby bylo dosaženo lepšího transferu výzkumu do zdokonalení zboží, služeb a tržních procesů (European Commission, 2016). V této souvislosti se nabízí posoudit situaci mezi proinovačními zdroji a jejich dopadem na ekonomický růst v České republice (ceteris paribus) právě z regionálního pohledu.

1. Cíle a metody

Jako proinovační zdroje jsou v tomto příspěvku chápány jednak výdaje na výzkum a vývoj (dále jen VaV), jednak pracoviště VaV a lidské zdroje ve vědě a technologiích (indikátor HRST) spolu s jeho subindikátory, jejichž vzájemný vztah odráží vzorec (1).

$$\text{HRST} = \text{HRSTO} + \text{HRSTE} - \text{HRSTC} \quad (1)$$

Legenda: podle Canberra Manual (OECD, 1995) a (ČSÚ-b, 2016)

HRSTO = osoby, které pracují ve vědeckých či technických povoláních dle klasifikace CZ-ISCO (hlavní třída 2 a 3) bez ohledu na dosažené vzdělání.

HRSTE = osoby, které úspěšně ukončily terciární vzdělání dle klasifikace ISCED bez ohledu na vykonávané zaměstnání.

HRSTC = jádro HRST, tj. osoby, které pracují ve vědeckých či technických povoláních a současně úspěšně ukončily terciární vzdělání.

Výkonnost je chápána ve smyslu ekonomické výkonnosti měřené absolutní hodnotou hrubého domácího produktu (dále jen „HDP“), resp. regionálního HDP, ale zejména pro potřeby regionální komparace regionálním HDP na obyvatele (dále jen „rHDP-PC“)

Cílem příspěvku je posoudit regionální rozložení proinovačních zdrojů v českých regionech na úrovni NUTS III (tj. krajích) a porovnat je s krajskou ekonomickou výkonností. Jsou položeny tyto výzkumné otázky:

- Které z regionů přesahují svým podílem výdajů na VaV z regionálního HDP hodnotu tohoto podílu České republiky jako celku?
- Lze předpokládat nerovnoměrnost rozložení pracovišť VaV; otázkou ale je, kolik (a které) z krajů ČR přesahují a které naopak nedosahují 1/14 z celkového počtu pracovišť VaV? Jde stále pouze o extrémní hodnotu Prahy?
- Lze rozřídít regiony ČR z hlediska HTRS a jeho subindikátorů do přibližně stejných skupin?
- Existuje statisticky významná korelace mezi HTRS a rHDP-PC?
- Jsou relace mezi pozicí kraje z hlediska HTRS a z hlediska rHDP-PC regionů ČR podobné?

Odpovědi na tyto otázky mohou sloužit k hodnocení regionální politiky ČR, k její implementaci značnou měrou přispělo i naplňování cílů programovacího období 2007-2013 s využitím finančních zdrojů čerpaných z fondů EU.

Snahou autorů bylo posoudit desetileté období let 2005 až 2014, v některých případech (z důvodu nedisponibility dat) se období zkrátilo na 2006-2014 (výdaje VaV), resp. na 2005-2013 (indikátor HRST a subindikátor HRTSC).

Pro zodpovězení otázek a) - c), byly využity jednoduché metody popisné statistiky na základě dat ČSÚ. Při řešení otázky d) byla data ČSÚ podrobena nejdříve Dixonovu Q-testu pro vylučování extrémních hodnot, v němž při hladině významnosti $\alpha=0,05$ a $n=14$ představuje kritickou hodnotu úroveň $Q_{krit}=0,349$. Tím byl jako region s extrémními hodnotami vyloučen kraj Hlavní město Praha. Následoval výpočet Spearmanova korelačního koeficientu mezi rHDP-PC na jedné straně a postupně HRSTO, HRSTE, HRSTC na straně druhé pro zbylých 13 krajů s kritickou hodnotou pro hladinu významnosti $\alpha=0,05$ na úrovni $r_{sp}=0,5549$. Nakonec byla pro porovnání výsledků zvolena jednoduchá ilustrativní metoda porovnání průměrného pořadí, které kraje dosahovaly ve sledovaných indikátorech (rHDP-PC versus HRSTO, HRSTE a HRSTC) v letech 2005-2014 (resp. u subindikátoru HRSTC v letech 2005-2013), aby tak byly prezentovány odlišnosti v postavení jednotlivých krajů z hlediska vztahu lidských zdrojů ve vědě a technologiích a ekonomické výkonnosti, potažmo inovativnosti a konkurenceschopnosti.

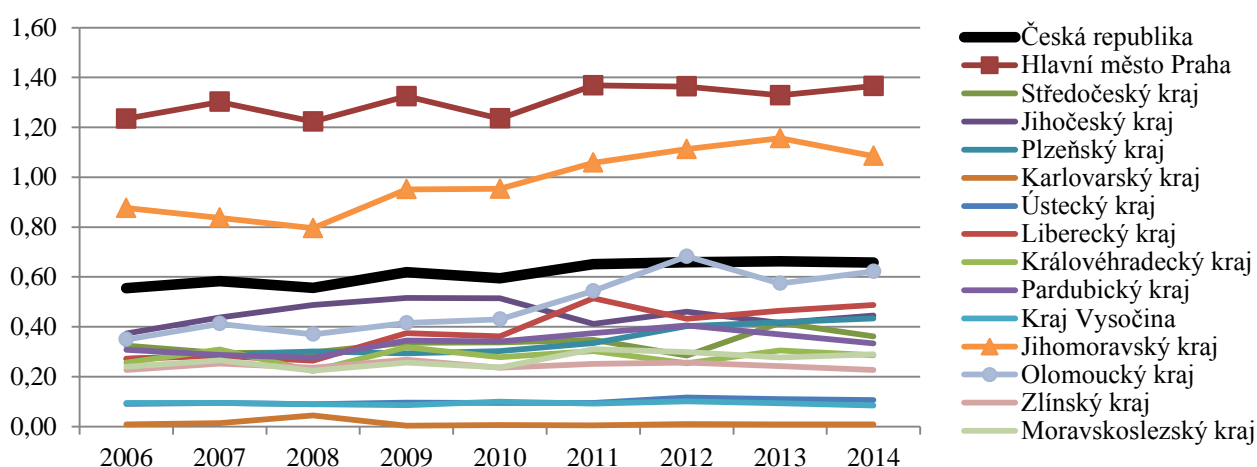
2. Výdaje na VaV v ČR – kdo získává, kdo ztrácí?

Je bezpochyby potěšitelné, že veřejné výdaje na výzkum a vývoj v České republice celkově rostou, třebaže je patrná jejich podmíněnost hospodářským cyklem. Jistě zejména i proto, že zhruba 50 % těchto výdajů plyne z podnikatelských zdrojů. Při sledování vývoje celkových výdajů na VaV v období 2006-2014 je patrný mírný nárůst mezi roky 2006 a 2007 (1,16 %), který vystřídalo období relativní stagnace v letech 2007 až 2010, představované indexem růstu mezi zmíněnými lety na úrovni 1,06 %. Až následující období pěti sledovaných let (2010-2014) vykazuje vyšší nárůst (index 2014/2010 na úrovni 1,61 %). V tomto období lze zaznamenat výraznou změnu struktury ve veřejných výdajích na VaV - z původního poměru 45 : 4 (národní veřejné zdroje vůči zahraničním veřejným zdrojům v roce 2010) na 33 : 16 v roce 2014, což je možné vnímat jako úspěšné čerpání prostředků

z fondů EU do oblasti VaV. (Přitom 16 % zahraničních zdrojů v celkových výdajích na VaV představuje cca desetinásobek tohoto podílu v roce 2006.)

Takto pozitivně však nelze hodnotit naplňování cíle České republiky v rámci strategie Evropa 2020, v níž se zavázala k výdajům na VaV (a to pouze z veřejných zdrojů) ve výši 1 % z HDP (Evropská komise, 2011). Realita je zatím pod touto úrovní, třebaže lze hovořit o rostoucím trendu. V průměru za období 2006-2014 činí veřejné výdaje na VaV v rámci celé České republiky cca 0,62 % HDP. K tomu je ale nutno dodat, že tyto výdaje na VaV nejsou ve vztahu k úrovni regionálních HDP územně rovnoměrně rozloženy. Je pravdou, že český cíl Evropa 2020 po celé sledované období překračuje Hlavní město Praha, počínaje rokem 2011 i Jihomoravský kraj. Ostatní kraje se nacházejí pod úrovní reality celé ČR (s výjimkou Olomouckého kraje v roce 2012, jehož podíl veřejných výdajů na VaV na regionálním HDP mírně překročil celorepublikovou úroveň) – viz obr. 1.

Obr. 1: Vývoj podílu veřejných výdajů na VaV z HDP, resp. regionálních HDP v letech 2006-2014 (v %)

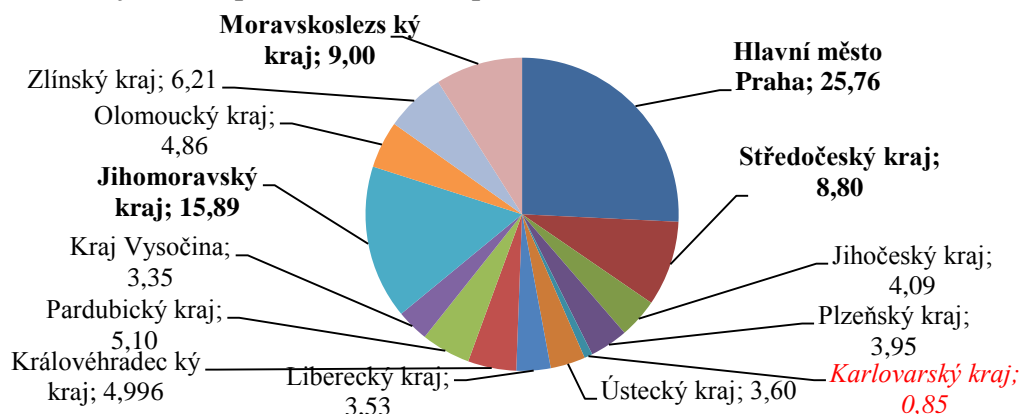
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2016a); ČSÚ (2016e)

Naopak alarmující nízké úrovně dosahuje Karlovarský kraj (více méně stagnující na úrovni 0,01 % z HDP), pod extrémně nízkou průměrnou úrovní 0,1 % veřejných výdajů na VaV z regionálního HDP za sledované období se ocitají ještě Kraj Vysočina a Ústecký kraj.

3. Regionální rozložení VaV pracovišť v ČR

V roce 2014 dosáhl počet pracovišť klasifikovaných jako pracoviště VaV hodnoty 2 840, což představuje proti roku 2006 nárůst o jednu třetinu (33 %). Pro eliminaci okamžikového výkyvu je porovnáváno regionální rozložení těchto pracovišť v České republice pomocí průměrného počtu za období 2006-2014, jak prezentuje obr. 2. Více než čtvrtinový podíl Hlavního města Prahy na celkovém počtu VaV pracovišť zdaleka nedosahuje druhý „nejsilnější“ Jihomoravský kraj. Hodnotu 1/14, která by znamenala rovnoměrné rozložení VaV pracovišť na území České republiky (tj. 7,14 %) pak přesahují pouze kraje Moravskoslezský a Středočeský. Opět zcela výjimečné (negativně chápáno) postavení má v tomto směru Karlovarský kraj, jehož průměrný podíl nedosahuje ani 1 %.

Obr. 2: Podíl krajů ČR na pracovištích VaV – průměr v letech 2006-2014 (v %)

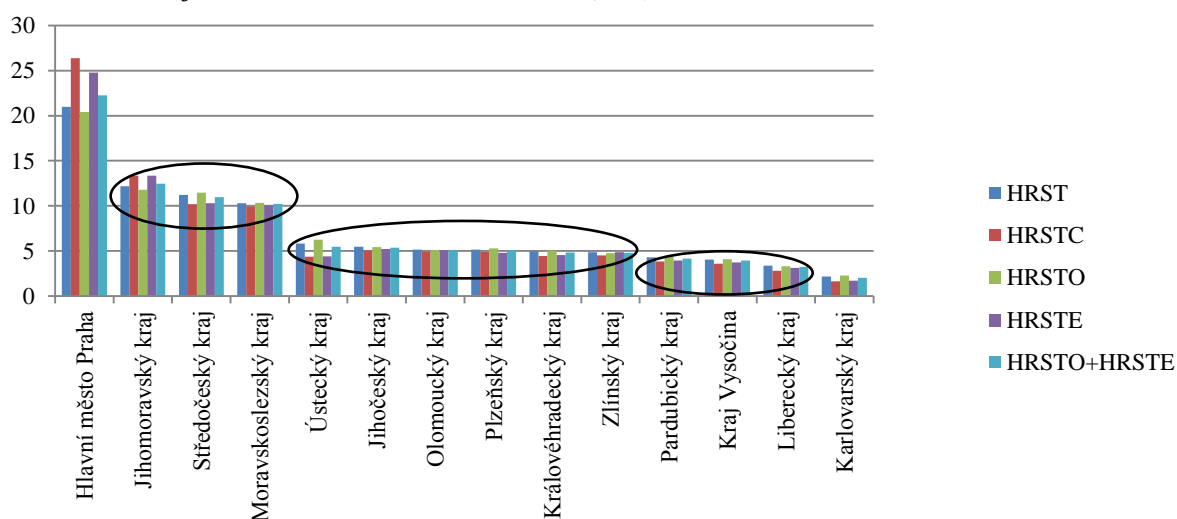
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2016c)

Nezanedbatelná je ale rovněž dynamika vývoje počtu VaV pracovišť v krajích. Většina z nich přesahuje dynamiku růstu České republiky jako celku, čtyři z nich se pohybují kolem 50% růstu (kraje Olomoucký, Liberecký, Jihomoravský a Moravskoslezský). Kraj Vysočina vykazuje stejnou dynamiku růstu tohoto indikátoru jako celá republika, čtyři kraje (Jihočeský, Karlovarský, Hlavní město Praha a Pardubický) vykazují nižší dynamiku než celá republika. (Přitom Hlavní město Praha a Pardubický kraj dosahují stejné úrovně růstu počtu VaV pracovišť mezi roky 2006 a 2014, ovšem absolutní základna Pardubického kraje je zhruba pětina. Může se v tom odrážet i fakt, že Univerzita Pardubice je stále v pozici jediného zástupce vysokých škol v kraji.)

4. Relativní saturace krajů lidskými zdroji ve vědě a technologiích

Z hlediska saturace regionů proinovačními lidskými zdroji hodnoceno jejich podílem na celku (odvozeno z průměrných hodnot za roky 2006-2014) představuje podle očekávání odlehlou hodnotu Hlavní město Praha, které všechny ostatní kraje výrazně převyšuje (a to nejvíce jádrem – HRSTC), naopak značně poddimenzovaný je z tohoto hlediska Karlovarský kraj. Zbývajících 12 regionů vytváří tři skupiny s vnitřně podobnou úrovní HRST, jak ukazuje obr. 2: vyšší úrovní se vyznačuje Jihomoravský, Středočeský a Moravskoslezský kraj, naopak nižší úrovní kraj Pardubický, Vysočina a Liberecký. U zbývajících šesti krajů lze konstatovat střední úroveň HRST.

Obr. 2: Podíl krajů ČR na subindikátorech HRST (v %)

Pozn.1: Řazeno sestupně podle hodnoty HRSTO+HRSTE

Pozn.2: Význam zkratk stejný jako u vzorce (1)

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2016b)

Bez zajímavosti ale není ani vnitřní struktura indikátoru HRST, která je velmi podobná u Hlavního města Prahy a Jihomoravského kraje, u nichž převažuje HRSTC a HRSTE (jádro a lidé s terciárním vzděláním). Na druhé straně úroveň HRST „táhne“ podíl na HRSTO (lidech zaměstnaných ve vědeckých a technických profesích bez ohledu na vzdělání) ve Středočeském a Ústeckém kraji, ale také v kraji Pardubickém a Vysočině.

5. Vztah mezi vybranými proinovačními zdroji k regionální ekonomické výkonnosti

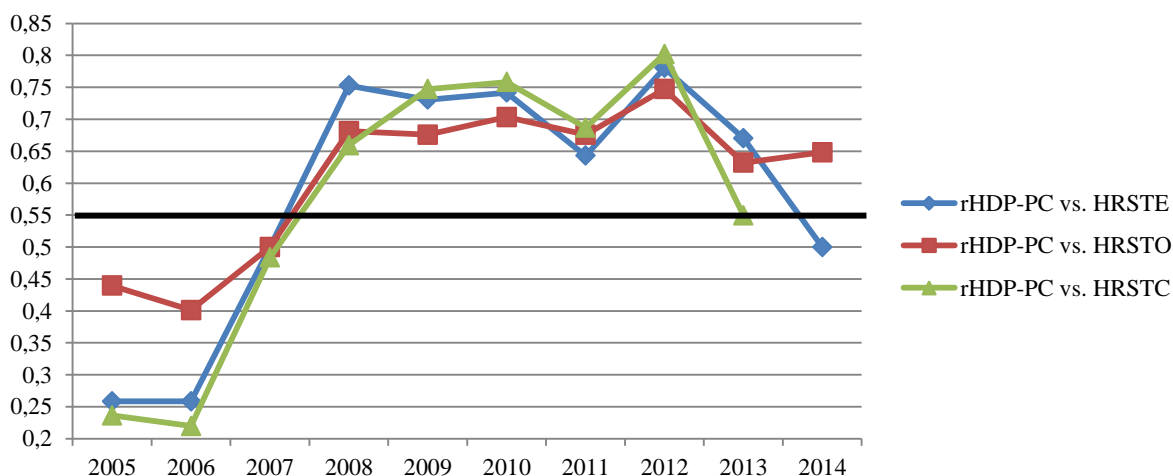
Před vlastním hledáním odpovědi na otázky d) a e) byla provedena sonda míry korelace mezi rHDP-PC na jedné straně a počtem obyvatel s terciárním vzděláním (bakalářským a magisterským), počtem obyvatel bez vzdělání a počtem VaV pracovišť pro rok 2011, a to pomocí Spearmanova korelačního koeficientu při hladině $\alpha=0,05$, kdy kritickou hodnotou pro $n=14$ je $r_{Sp}=0,5341$. Pozitivní statisticky významný korelační vztah existuje mezi rHDP-PC a počtem obyvatel s terciárním vzděláním ($r_{Sp}=0,7495$) a mezi rHDP-PC a počtem VaV pracovišť – ještě vyšší ($r_{Sp}=0,8286$). Naopak negativní korelační vztah, rovněž statisticky významný, platí mezi rHDP-PC a počtem obyvatel bez vzdělání ($r_{Sp}= -0,7099$). Sonda potvrzuje, že kvalifikační struktura lidského kapitálu není z hlediska ekonomického výkonu regionu bezvýznamná.

5.1 Vývoj vztahu mezi regionální výkonností a lidskými proinovačními zdroji

Aplikací Dixonova testu extrémních odchylek na období 2005 až 2014 bylo vždy vyloučeno Hlavní město Praha z hlediska rHDP-PC a z hlediska HRSTC. Za zmínku stojí, že z hlediska HRSTE již tento region v letech 2013 a 2014 extrémní odchylku nepředstavuje, což lze přičíst na vrub vysokému nárůstu těchto osob v Jihomoravském kraji. Z hlediska HRSTO se staví Hlavní město Praha do pozice extrémní hodnoty pouze v polovině sledovaných let, na čemž má největší „zásluhu“ Jihomoravský kraj (v roce 2005 a 2009) a Středočeský kraj (roky 2012 až 2014) svými vysokými hodnotami tohoto ukazatele.

Pozitivní korelační vztah statisticky významný byl prokázán mezi rHDP-PC na jedné straně a subindikátory HRSTE, HRSTO a HRSTC Spearmanovým korelačním koeficientem na hladině významnosti $\alpha=0,05$ pro $n=13$ s kritickou hodnotou $r_{Sp}=0,5549$ v letech 2008 až 2012 pro všechny subindikátory HRST, jak je parné z obr. 3.

Obr. 3: Vývoj hodnot Spearmanova korelačního koeficientu 13 krajů ČR v letech 2005-2014

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2016a), ČSÚ (2016b)

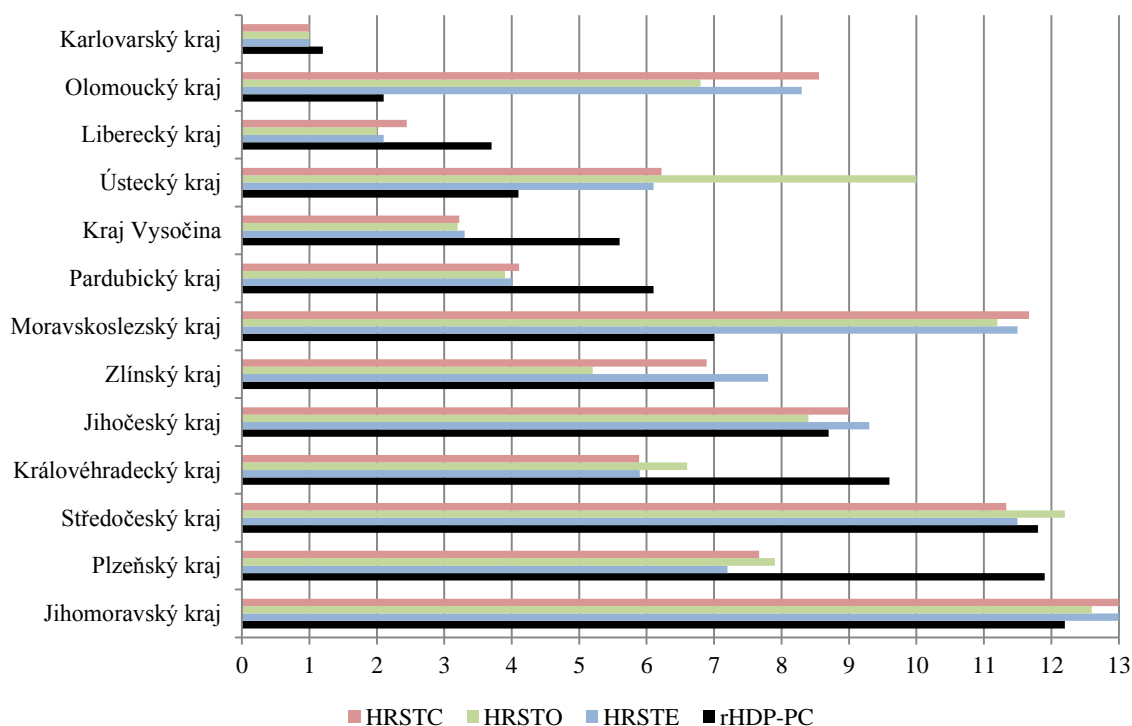
Pozn.: Význam zkratk stejný jako u vzorce (1)

Při detailnějším pohledu na zkoumaná data lze konstatovat, že příčinou statistické nevýznamnosti výsledků v letech 2005-2007 může být vysoká úroveň rHDP-PC Plzeňského kraje (nejvyšší pořadí v roce 2005 a 2006, v roce 2007 ho předstihl Středočeský kraj) při relativně nízké úrovni subindikátorů HRST. Ztráta statistické významnosti korelace mezi rHDP-PC a HRSTC v roce 2013 (pro rok 2014 nejsou k dispozici data) může být ve značné míře připisována Moravskoslezskému a Ústeckému kraji, které dosahují relativně vysokého pořadí HRSTC (11., resp. 9.) oproti relativně nízkému pořadí rHDP-PC (6., resp. 4.). Ústecký kraj opět – dokonce ještě významněji - ovlivňuje ztrátu statistické významnosti vztahu mezi rHDP-PC a HRSTE v roce 2014 (pořadí rHDP-PC 2.; pořadí HRSTE 10.), přidává se k němu ale tentokrát Plzeňský kraj, který se z hlediska pořadí rHDP-PC „vrací na výsluní“ (12.), zatímco v pořadí meziročně klesá z 9. na 6. místo.

5.2 Ordinální srovnání pozic regionů ČR z hlediska výkonnosti a proinovačních lidských zdrojů

Předcházející výsledky ukazují na odlišnou situaci v jednotlivých krajích z hlediska vztahu jejich ekonomické výkonnosti a lidských zdrojů ve vědě a technologiích. V zájmu eliminace případných odchylek v čase je ordinální srovnání založeno na průměrném pořadí, které hodnocených 13 krajů ČR dosahovalo v jednotlivých indikátorech ve sledovaném období. Situaci zachycuje obr. 4, na němž jsou kraje řazeny vzestupně podle průměrného pořadí dosahovaného v ukazateli rHPD-PC.

Obr. 4: Ordinální porovnání HRSTC, HRSTO, HRSTE a rHDP-PC třinácti krajů ČR

Pozn.: Význam zkratk stejný jako u vzorce (1)

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2016a), ČSÚ (2016b)

Z obr. 4 lze vysledovat tři různé skupiny krajů ČR z hlediska nastolené otázky. Při toleranci jisté nepřesnosti je možné označit pět ze třinácti krajů za relativně vyrovnané z hlediska výkonnosti a množství proinovačních lidských zdrojů, přestože na různých úrovních pořadí – od nejméně úspěšného Jihomoravského přes Středočeský, Jihočeský, Zlínský až po nejméně úspěšný Karlovarský kraj. U dalších pěti lze konstatovat převís výkonnosti nad jejich pozicí z hlediska proinovačních lidských zdrojů, a to u kraje Plzeňského, Královéhradeckého, Pardubického, Vysočiny a Libereckého. (Kromě Plzeňského kraje jde o jakýsi zajímavý severo-jihní středový pruh na mapě ČR). Tři kraje se vyznačují nesouladem z hlediska jejich pozice ve výkonnostním ukazateli, který zdaleka neodráží jejich

výhodnou pozici ve sledovaných subindikátorech HRST; jde o kraje Moravskoslezský, Ústecký a Olomoucký. Jako by v nich nepůsobily proinovační lidské zdroje dostatečně účelně a účinně ve smyslu zvyšování ekonomické výkonnosti.

Závěr

Při akceptování teze o pozitivním vlivu inovací na konkurenceschopnost je v zájmu homogenity národní ekonomiky, aby byly regiony na přibližně stejné úrovni konkurenceschopnosti, a tedy i inovačních schopností. Proto lze považovat za žádoucí, aby proinovační zdroje byly mezi regiony rozloženy relativně rovnoměrně.

Taková situace ale - alespoň prozatím - není realitou České republiky, Z hlediska podílu veřejných výdajů na VaV z regionálních HDP naplňují stanovený 1% cíl pro celou ČR pouze dva kraje, které mají rovněž převahu nad ostatními z hlediska pracovišť VaV. Z hlediska průměrných hodnot na podílu proinovačních lidských zdrojů českých krajů je situace rovněž heterogenní. Prokázání statistické významnosti korelace mezi regionální výkonností a saturací regionu proinovačními lidskými zdroji podtrhuje význam tohoto faktoru při cílení nástrojů regionální politiky. Přitom je ale zapotřebí věnovat i patřičnou pozornost efektivnosti – účelnosti a účinnosti – využívání těchto zdrojů v jednotlivých regionech.

Literatura

- [1] BOČKOVÁ, N., (2014) Nepřímá podpora VaV u českého podniku. *Scientific Papers, Series D*, vol. XXI, no. 30 (1/2014), pp. 5-16. ISSN 1804-8048.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016a). Hrubý domácí produkt v regionech soudržnosti a krajích. Veřejná databáze. [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz>.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016b). Lidské zdroje ve vědě a technologiích. Veřejná databáze. [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016c). Výzkum a vývoj v ČR - územní srovnání. Pracoviště VaV. Veřejná databáze. [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz>.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016d). Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle vzdělání a podle velikostních skupin obcí a krajů. Veřejná databáze. [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz>.
- [6] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016e). Výzkum a vývoj v ČR - územní srovnání. Výdaje na VaV. Veřejná databáze. [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz>.
- [7] EVROPSKÁ KOMISE, (2010). *Sdělení komise Evropa 2020. Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*. KOM (2010) 2020 v konečném znění. Brusel, 3.3.2010. [online]. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Zalezitosti_EU/Evropa_2020.pdf.
- [8] EVROPSKÁ KOMISE, (2011). *Cíle strategie Evropa 2020. Cíle, jež si členské státy stanovily v dubnu 2011 ve svých národních programech reform*. [online]. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/targets_cs.pdf.
- [9] EUROPEAN COMMISSION, (2016). *Growth, Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*. [online]. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/index_en.htm.
- [10] KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., (2015). Regionální inovační systém v koncepte učiacích sa regiónov jako alternativa pre regionálnu politiku. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148-154. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-19.
- [11] KOVÁČSOVÁ, L., (2015). Inovační prostředí jako součást výzkumného potenciálu krajů ČR. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 188-194. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-25.
- [12] OECD, (1995). *Measurement of Scientific and Technological Activities. (Canberra Manual)*. Paříž: OECD. ISBN 9789264065581.
- [13] OECD, (2014). *OECD Science, technology and Industry Outlook 2014*, OECD Publishing. [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/sti_outlook-2014-en.
- [14] NEČADOVÁ, M., SOUKUP, J., (2013). Kontroverzní pojem národní konkurenceschopnost a výsledky zemí V-4 v mezinárodních žebříčcích konkurenceschopnosti 2007-2012. *Politická ekonomie*, vol. 61, no. 5, pp. 583-604. ISSN 0032-3233.

- [15] REICH, R. B., (2002). *Dílo národů. Příprava na kapitalismus 21. století*. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-064-8.
- [16] VITURKA, M., (2009). Hodnocení regionální kvality podnikatelského prostředí z pohledu inovačního potenciálu. In *3th Central European Conference in Regional Science (CERS). Sborník příspěvků*. Košice, Technická univerzita v Košiciach, Slovensko, s. 458-469. ISBN 978-80-553-0329-1.
- [17] ZDRAŽIL, P., MATĚJA, Z., (2013). Index vědecko-výzkumného potenciálu a dynamika jeho vývoje v českých a slovenských regionech. In *Sborník recenzovaných příspěvků z mezinárodní konference Hradecké ekonomické dny 2013, Díl II*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, s. 353-359. ISBN 978-80-7435-250-8.
- [18] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015) Regionální inovační strategie jako cesta k implementaci inovační politiky. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 155-160. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.

REGIONÁLNÍ PRODUKTIVITA PRÁCE V KONTEXTU S INOVAČNÍMI AKTIVITAMI PODNIKŮ VE ZPRACOVATELSKÉM PRŮMYSLU

REGIONAL LABOUR PRODUCTIVITY IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN MANUFACTURING

TOMÁŠ VOLEK

MARTINA NOVOTNÁ

JAN KRÁTOŠKA

Katedra ekonomiky *Department of Economics*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích *University of South Bohemia in České Budějovice*
✉ *Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic*
E-mail: volek@ef.jcu.cz, novotna@ef.jcu.cz

Anotace

Základním ukazatelem efektivnosti využívání lidského kapitálu ve zpracovatelském průmyslu je produktivita práce, která je ovlivňována mnoha faktory. Mezi tyto faktory může patřit inovační aktivita a transfer technologií. Příspěvek je zaměřen na posouzení vývoje regionální produktivity práce včetně zjištění přínosů jednotlivých územních celků na změnu celkové produktivity práce v ČR a ve zpracovatelském průmyslu. Byl posouzen vliv inovační aktivity na růst produktivity práce. Regionální analýza byla provedena na úrovni NUTS 2. Z provedené analýzy vyplývá, že vývoj produktivity práce je ovlivněn hospodářským cyklem, kdy většina regionů na krizi reagovala propadem produktivity práce. Naopak u některých regionů vliv hospodářského cyklu nebyl tak významný (Střední Morava). Nejvíce inovujících podniků je v regionu Praha, dále Střední Čechy a Střední Morava a tyto regiony (kromě Prahy) se v tomto období také výrazně podílely na růstu produktivity práce.

Klíčová slova

produktivita práce, region, zpracovatelský průmysl

Annotation

The basic indicator of efficiency of human capital utilization in manufacturing is labour productivity, which is influenced by many factors. These factors include innovative activity and technology transfer. The paper focuses on development of a regional labour productivity in manufacturing, including finding contribution of individual territorial units to change the total labour productivity in the Czech Republic. Regional analysis was performed at level NUTS 2. Regional labour productivity growth was examined in the context of innovation activity of enterprises in the regions. It was found that labour productivity is affected by the economic cycle. Most regions have responded to the crisis by the fall in labour productivity. Conversely, in some regions impact of the economic cycle is not so important (Central Moravia). The most innovative enterprises were in the region Prague, Central Bohemia and Central Moravia, and these regions (except Prague) in this period contributed significantly to the growth of labour productivity.

Key words

labour productivity, region, manufacturing

JEL classification: D24, E01, E23

Úvod

Zpracovatelský průmysl je v současné době hnacím motorem ekonomického růstu v České republice. Význam zpracovatelského průmyslu je v jednotlivých regionech odlišný v závislosti na odvětvovém zaměření konkrétních oblastí. Základním ukazatelem efektivnosti v zpracovatelském průmyslu je produktivita práce, která je ovlivňována mnoha faktory. Mezi tyto faktory může na jedné straně patřit hospodářský cyklus ovlivňující především produkční výkonnost, kdy reakce zpracovatelského průmyslu v různých regionech na jednotlivé fáze hospodářského cyklu nemusí být identická. Mezi další významný faktor ovlivňující produktivitu práce jsou inovační aktivity mající vliv nejen na růstu výkonnosti odvětví ale i na efektivnější využití lidského kapitálu v podnicích. Inovační aktivity podniků nezvyšují pouze produktivitu práce, ale současně zvyšují jejich konkurenceschopnost na současném globalizovaném trhu.

Při posuzování ekonomické efektivnosti využívaných výrobních faktorů jsou základním ukazatelem ukazatele produktivity. Produktivita je definován jako poměr mezi výstupem a vstupem. Z tohoto důvodu zvyšování produktivity znamená větší efektivitu v produkci výstupu (výrobků a služeb) vyprodukovaných z výrobních faktorů jako jsou práce, materiál a další nezbytné vstupy. Zvýšení výstupu lze dosáhnout buď zvýšením množství využívaných vstupů nebo změnou produktivity využívaných vstupů, tedy vyprodukováním stejného objemu výrobků při využití méně vstupů. Změny ve výstupu lze dosáhnout přidáním více vstupů, nebo změnou vztahů mezi vstupy (Office for National Statistics, 2007). Mezi významné faktory ovlivňující ekonomickou efektivnost podniku lze zařadit také formulovanou podnikovou strategii (Švárová, Vrchota, 2014). Produktivitu lze rozdělit na celkovou produktivitu výrobních faktorů (TFP) a parciální produktivity faktorů (produktivitu práce, produktivitu kapitálu). Produktivita práce zobrazuje množství výstupu na jednotku práce tj. na pracovníka či odpracovanou hodinu (Mizobuchi, 2014). Produktivita kapitálu měří efektivitu využití akumulovaného kapitálu. Souhrnný ukazatel produktivity je ukazatel celkové produktivity výrobních faktorů (TFP), který měří změny v technologiích (technologický pokrok) prostřednictvím tzv Solowa rezidua. Solowa metoda měření technologického pokroku se stala známou jako "růstové účetnictví" (Harada, 2004).

Inovace, jejich koncept a teorie vychází z díla Schupetera, který definoval inovaci nejen jako vývoj nových produkčních metod, ale také jako vývoj nových organizačních a dalších metod. Definováním inovací se zabývalo mnoho autorů z pohledu odvětvového či funkčního. Jasně vymezení inovace poskytuje metodická příručka OECD, která definuje, že inovace představuje zavedení nového nebo podstatně zlepšeného produktu (zboží nebo služby) nebo procesu nebo nové marketingové metody nebo nové organizační metody do podnikatelských praktik, organizace pracoviště nebo externích vztahů. Inovace jsou zde děleny na technologické a netechnologické (někdy bývá taktéž uváděno technické a netechnické). Toto základní členění lze dále třídit v případě technologických na produktové a procesní, a v případě netechnologických na marketingové a organizační inovace (Český statistický úřad, 2014).

Inovace je úspěšné využívání nových myšlenek. Nové nápady mohou mít podobu nových technologií, nových produktů nebo nových firemních struktur a způsobů práce. Takové inovace mohou zvýšit produktivitu, například lepší zařízení pracuje rychleji a efektivněji, nebo lepší organizace zvyšuje motivaci při práci. Inovace jsou důležitým faktorem pro zvyšování produktivity práce, kdy existuje zpětná vazba mezi inovací a růstem produktivity práce (Serdar, Ünzüle, 2015). Tato myšlenka byla prokázána i ve zpracovatelském průmyslu. Apergis, Economidou a Filippidis (2008) statisticky prokázali na empirické studii vliv inovací a transferů technologií na produktivitu práce. Lze tedy říci, že existuje dlouhodobý vztah mezi produktivitu práce, inovacemi a šířením technologií do výroby. Inovace jsou také nezbytné pro zvýšení flexibility zaměstnanců a tím i pracovního trhu (Pavelka, Loster 2014).

Předpokladem a podmínkou pro dlouhodobě udržitelný růst a konkurenceschopnost v zpracovatelském průmyslu je komplexní inovační systém, tedy nejen samotný výzkum a vývoj, ale také vytváření znalostí v souvislosti s jejich praktickým uplatněním a realizací (Nečadová, Breňová 2008).

1. Metodika

Hlavním cílem příspěvku je vymezit, které regiony nejvíce přispívají k růstu produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu v ČR v kontextu inovačních aktivit podniků. Příspěvek je zaměřen na posouzení vývoje regionální produktivity práce včetně zjištění přínosů jednotlivých územních celků NUTS 2 na změnu celkové produktivity práce v ČR a zpracovatelském průmyslu při zohlednění inovační aktivity podniků ve sledovaných regionech. Práce byla zaměřena na zpracovatelský průmysl (sekce C – Zpracovatelský průmysl NACE-CZ). Hlavním zdrojem dat byly informace z databáze Českého statistického úřadu z Národních účtů a analýzy inovačních aktivit podniků v ČR. Pro analýzu bylo zvoleno období 2008-2014 tj. interval 14 let, kdy významná pozornost je věnována postkrizovému období po roku 2009. Regionální analýza byla provedena na úrovni NUTS 2. Hlavní analyzovaný ukazatel byl ukazatel produktivity práce definovaný jako poměr hrubé přidané hodnoty a náhrad zaměstnancům.

Při zjišťování velikosti přínosu či úbytku ke změně produktivity práce způsobenými jednotlivými regiony je vhodné vyjít z indexu proměnlivého složení a to jako porovnání dvou aritmetických průměrů, tj.

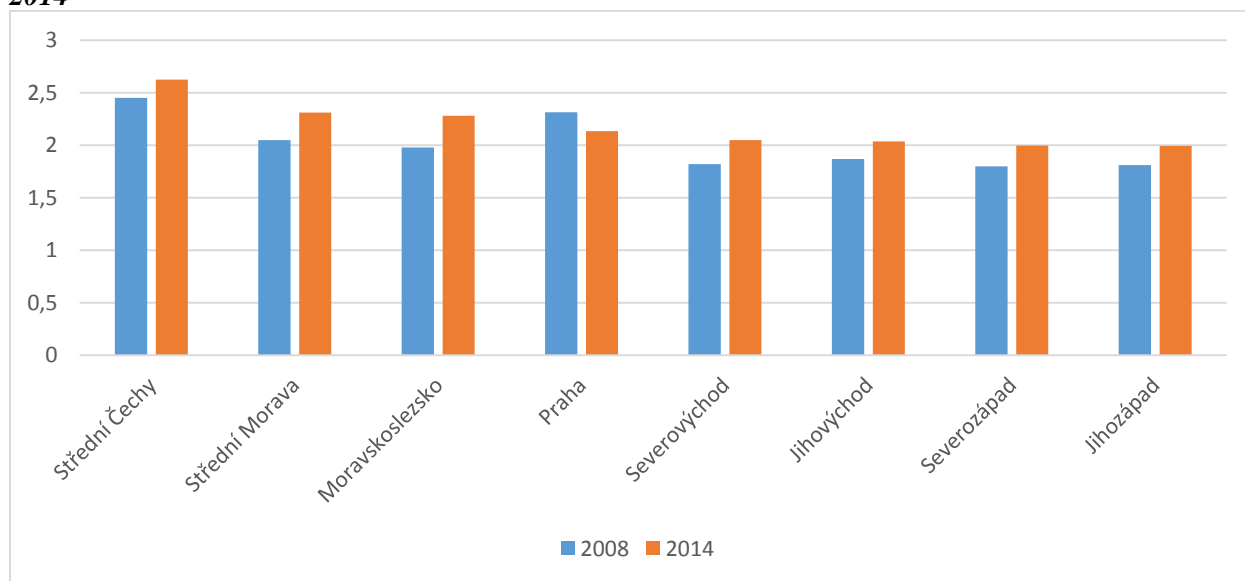
$$\frac{\bar{\gamma}}{\gamma} = \frac{\sum_i \gamma_1^i L_1^i}{\sum_i L_1^i} : \frac{\sum_i \gamma_0^i L_0^i}{\sum_i L_0^i}$$

pak z běžného období dosadit do prvního průměru (zlomku) pouze regiony, jejichž vliv je propočítáván, za ostatní regiony (kategorie, agregace kategorií) dosadit údaje ze základního období (Jílek, Vojta 2000).

2. Produktivita práce ve zpracovatelském průmyslu

Produktivita práce je jak z regionálního tak z odvětvového pohledu základním ukazatelem zobrazujícím efektivnost využití lidských zdrojů. V první části je posuzována úroveň regionální produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu záměrně v roce 2008, tj. v roce, ve kterém došlo k největšímu poklesu (obr. 2), a dále je zvolen nejaktuálnější rok 2014, na základě kterého jsou jednotlivé úrovně produktivity práce seřazeny sestupně.

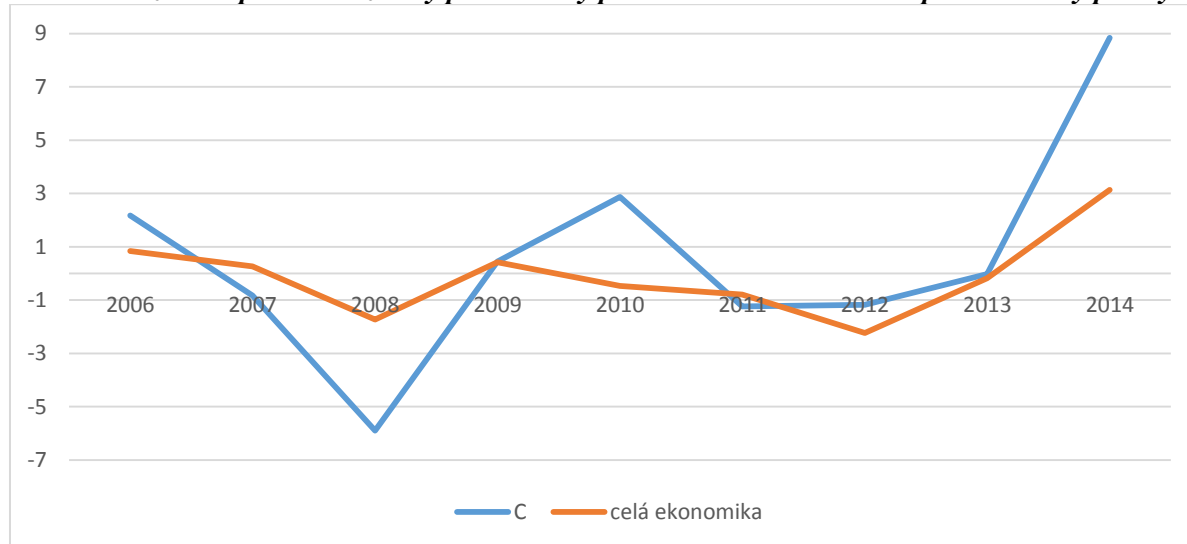
Obr. 1: Úroveň produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu v regionech NUTS 2 v roce 2008 a 2014

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Na první pohled je zřejmé, že úroveň hrubé přidané hodnoty (HPH) na 1 Kč náhrad zaměstnancům je nejvyšší ve Středních Čechách, následuje Střední Morava a Moravskoslezsko. Praha jako jediný z regionů dosahovala vyšší úrovně produktivity práce v roce 2008 ve srovnání s rokem 2014. Meziroční výkyvy produktivity práce se projevují intenzivněji ve Zpracovatelském průmyslu než v celé ekonomice (obr. 2). Tyto výraznější výkyvy nejsou překvapivé, protože reálný hospodářský cyklus tento sektor více ovlivňuje. Výrazný propad produktivity práce je zřejmý v roce 2008, kdy již klesala hrubá přidaná hodnota, ale náhrady zaměstnancům (mzdy) reagovaly až se zpožděním. Výrazný nárůst produktivity práce nastává až v roce 2014 (v ČR celkem nárůst 3,13%), ve zpracovatelském průmyslu dokonce až 8,84%tní nárůst.

Obr. 2: Meziroční procentní změny produktivity práce v ČR a v odvětví C-Zpracovatelský průmysl

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Co se týká přínosů jednotlivých regionů NUTS2 k meziroční změně produktivity práce v ČR celkem je patrné, že v období růstu produktivity práce (2005-2007 a 2013-2014) nejvíce přispívá k této změně Praha a Střední Čechy (tabulka 1). Naopak v období ekonomické recese (r. 2009), způsobené finanční krizí ve světě, produktivita práce v ČR pouze nepatrně roste důsledkem změny produktivity práce v regionu Jihozápad.

Tab. 1: Přínosy NUTS2 ke změně produktivity práce v ČR v %

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Česká republika	0,84	0,26	-1,73	0,42	-0,46	-0,79	-2,23	-0,18	3,13
Praha	0,33	0,63	-0,07	0,05	0,05	-1,02	-0,71	-0,12	0,46
Střední Čechy	0,46	0,12	-0,08	-0,19	-0,14	0,24	-0,10	-0,06	0,66
Jihozápad	0,14	-0,41	-0,60	0,39	-0,04	-0,13	-0,28	0,21	0,38
Severozápad	-0,07	-0,14	-0,22	0,27	-0,32	-0,21	-0,25	-0,12	0,09
Severovýchod	0,01	-0,09	-0,43	0,05	0,06	-0,05	-0,44	0,00	0,49
Jihovýchod	0,12	0,17	-0,17	0,13	-0,10	0,15	-0,02	0,33	0,25
Střední Morava	0,05	-0,05	-0,03	0,05	-0,07	0,06	-0,23	-0,03	0,52
Moravskoslezsko	-0,19	0,03	-0,13	-0,33	0,10	0,17	-0,22	-0,39	0,27

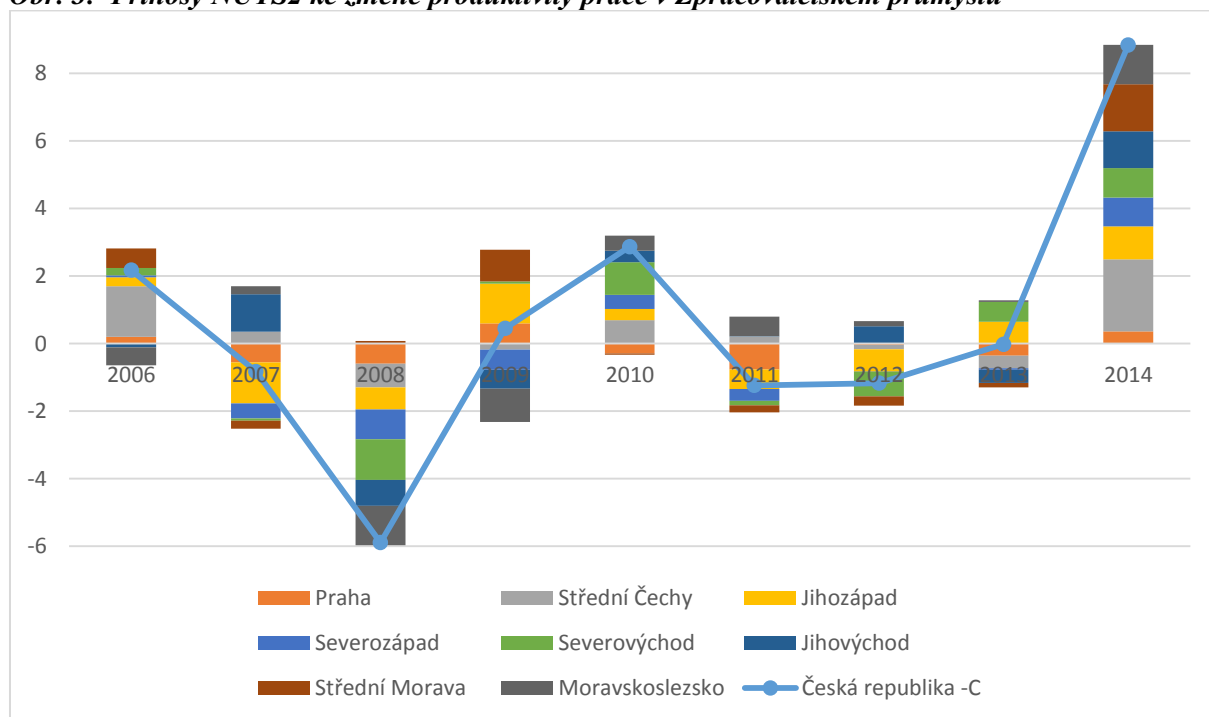
Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Ve zpracovatelském průmyslu se projevují změny produktivity práce razantněji. Obrázek 3 ilustruje jednak celkovou meziroční změnu produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu a jednak procentní přínosy jednotlivých regionů k této změně. V období největších přírůstků produktivity práce ve (2006 – nárůst o 2,17%, 2010- nárůst o 2,87% a 2014- nárůst o 8,84%) se nejvíce podílí na této změně

Střední Čechy (v roce 2014 přispívá k celkové změně 2,13%, tzn., že cca čtvrtinu celkového růstu produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu vytvořil region Střední Čechy). V posledním zmiňovaném období (rok 2014) má výrazný vliv i Střední Morava (nárůst o 1,39%) a Moravskoslezsko (nárůst o 1,17%). Tyto regiony zaznamenaly největší procentní nárůst a současně mají i nejvyšší absolutní úroveň tohoto ukazatele (obr. 1).

V roce 2008 (největší pokles produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu- pokles o 5,89%) je tato negativní změna ovlivněna poklesem produktivity práce ve všech regionech, přičemž nejvíce regionem Severovýchod a Severozápad.

Obr. 3: Přínosy NUTS2 ke změně produktivity práce v Zpracovatelském průmyslu

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

3. Produktivita práce a inovace v ČR

Na produktivitu práce v ČR i ve zpracovatelském průmyslu má do značné míry vliv počet subjektů, u kterých probíhá nějaké inovační aktivita. Dalo by se předpokládat: čím více podniků inovuje, tím jsou konkurenceschopnější a tím lépe uspějí na trhu výrobků a služeb. Tedy tyto podniky zvyšují svoji přidanou hodnotu, a tím i hrubá přidaná hodnota (HPH) odvětví, ve kterém působí a následně i HPH celé ekonomiky. Inovační aktivitu podniků lze považovat za jeden z faktorů, který působí na změnu produktivity práce. Český statistický úřad zjišťuje počty inovujících subjektů podle různých typů inovací každé dva roky. Je evidentní, že ve sledovaných intervalech spíše klesá počet inovujících podniků v celé ČR, a to z 56% na 43,9% (tab. 2)

Tab. 2: Procentní podíly inovujících podniků v ČR podle typu inovace

Ukazatel	období		
	2006–2008	2008–2010	2010–2012
Celkem	56,0	51,7	43,9
podle typu inovace:			
technická inovace	39,3	34,8	35,6
produktová inovace	24,5	24,1	25,3
procesní inovace	30,8	22,9	24,0
netechnická inovace	47,0	42,4	31,6
marketingová inovace	35,6	29,6	22,4
organizační inovace	34,0	30,9	20,5

Zdroj: Český statistický úřad

ČSÚ zveřejnil dále informace o počtu inovujících podniků ve zpracovatelském průmyslu dle regionů. Tyto informace lze zjistit pouze za období 2010-2012 a lze předpokládat, že efekt z inovačních aktivit přesahuje rámec tohoto intervalu. Ve zpracovatelském průmyslu v letech 2010-2012 nejvíce inovují podniky v Praze, ve Středních Čechách, na Střední Moravě, přičemž se inovující podniky v těchto třech regionech zaměřily na technické i netechnické inovace.

Tab. 2: Procentní podíly inovujících podniků ve zpracovatelském průmyslu v jednotlivých regionech NUT2 v letech 2010-2012.

	Podniky s inovačními aktivitami	Podniky pouze s technickými inovacemi	Podniky pouze s netechnickými inovacemi	Podniky s technickými a netechnickými inovacemi
ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL CELKEM (NACE C)	48,3%	14,6%	7,9%	25,8%
podle regionů NUTS 2				
Praha	56,1%	16,4%	9,3%	30,4%
Střední Čechy	50,4%	14,6%	9,0%	26,7%
Jihozápad	46,2%	16,5%	5,0%	24,7%
Severozápad	41,3%	12,7%	8,7%	19,9%
Severovýchod	44,8%	11,9%	8,9%	24,0%
Jihovýchod	48,7%	15,7%	6,6%	26,4%
Střední Morava	50,6%	14,4%	8,2%	28,0%
Moravskoslezsko	47,5%	14,6%	8,4%	24,6%

Zdroj: Český statistický úřad - Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2010–2012

Závěr

Článek je zaměřen na analýzu regionální produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu se zohledněním inovační aktivity v regionech. Z provedené analýzy vyplývá, že vývoj produktivity práce je v ČR a ještě více ve zpracovatelském průmyslu ovlivněn reálným hospodářským cyklem, kdy některé regiony na krizi reagovaly prudkým propadem produktivity práce jako Severovýchod, Severozápad a Moravskoslezský region. Naopak u některých regionů nebyl vliv hospodářského cyklu tak významný - Střední Morava. Ve zpracovatelském průmyslu byl zaznamenán nejvyšší nárůst produktivity práce v roce 2014 a z analýzy vyplynulo, že největší podíl na tomto růstu měly regiony Střední Čechy, Střední Morava a Moravskoslezsko, ve kterých je zároveň i nejvyšší úroveň sledovaného ukazatele. Na růst resp. úroveň produktivity práce může mít vliv inovační aktivita podniků. Z dat, které byly k dispozici, lze usuzovat, že inovace uskutečňuje cca polovina podniků ve zpracovatelském průmyslu. Nejvíce inovujících podniků je v regionu Praha, dále Střední Čechy a Střední Morava. Regiony Střední Čechy a Střední Morava se v období růstu produktivity práce na něm také výrazně podílely. Pro určení statisticky významného vlivu inovujících podniků na změnu produktivity práce by bylo zapotřebí zkoumání této souvislosti přímo na vzorku podniků, s čímž autoři do budoucna počítají.

Literatura

- [1] APERGIS, N., ECONOMIDOU, C., FILIPPIDIS, I., (2008). Innovation, Technology Transfer and Labor Productivity Linkages: Evidence from a Panel of Manufacturing Industries. *Review of World Economics*, vol. 144, no. 3, pp 491-508. ISSN 1610-2878. DOI 10.1007/s10290-008-0157-9.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2012). *Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2010–2012*. [online]. [cit. 2016-02-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/inovacni-aktivity-podniku-v-cr-2010-az-2012-up1r9kkmj3>.
- [3] HARADA, N., (2004). Productivity and entrepreneurial characteristics in new Japanese firms. *Small Business Economics*, vol. 23, no. 4, pp 299-310. ISSN 0921-898X. DOI 10.1023/b:sbej.0000032038.32318.62.
- [4] JÍLEK, J., VOJTA, M., (200). Vypovídací vlastnosti změn jednotkových pracovních nákladů a souvisejících ukazatelů. *Statistika*, vol. 2000, no. 4, pp. 178–189. ISSN 0322-788X.
- [5] MIZOBUCHI, H., (2014). Returns to scale effect in labour productivity growth. *Journal of Productivity Analysis*, vol. 42, no. 3, pp 293-304. ISSN 0895-562X. DOI 10.1007/s11123-014-0408-9.
- [6] NEČADOVÁ, M., BREŇOVÁ, L., (2009). Inovační aktivity a konkurenceschopnost firem zpracovatelského průmyslu - výsledky primárního výzkumu. *Ekonomika a management*, vol. 2009, no. č. 2, pp. 1--16. ISSN 1802-8470.
- [7] PAVELKA, T., LOSTER, T. (2013). Flexibility of the czech labour market from a perspective of the employment protection index. In: Loster, T., Pavelka, T. *7th, International Days of Statistics and Economics*, Praha: MELANDRIUM, pp 1090-1099. ISBN 978-80-86175-87-4.
- [8] OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS, GREAT BRITAIN., (2007). *The ONS Productivity Handbook: A Statistical Overview and Guide*. [online]. [cit. 2016-02-03]. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/method-quality/specific/economy/productivity-measures/productivity-handbook/index.html>.
- [9] OECD, (2005). *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd Edition, The Measurement of Scientific and Technological Activities, [online]. [cit. 2016-02-03]. http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual_9789264013100-en.
- [10] SERDAR, K., ÜNZÜLE, K., (2015). Innovation and Labour Productivity in BRICS Countries: Panel Causality and Co-integration. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 195, pp. 1295-1302. ISSN 1877-0428. DOI <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.296>.
- [11] SVAROVA, M., VRCHOTA, J. (2014). Influence of competitive advantage on formulation business strategy. In *17th International Conference Enterprise and Competitive Environment 2014*. Amsterdam: Elsevier Science Bv, Vol. 12, pp. 687-694. ISBN 2212-5671. DOI 10.1016/s2212-5671(14)00394-3.

Príspevek byl zpracován v rámci grantu GAJU 053/2016/S.

ZMĚNY ZAMĚSTNANOSTI VE VÝZKUMU A VÝVOJI V ČESKÝCH KRAJÍCH

CHANGES OF EMPLOYMENT IN RESEARCH AND DEVELOPMENT IN THE CZECH REGIONS

VLADIMÍR ŽÍTEK

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: zitek@econ.muni.cz

Anotace

Výzkum a vývoj jsou jedním z významných odvětví ekonomiky regionu. Jeho instituce jsou důležitou součástí subsystému tvorby a šíření znalostí. Ukazatele charakterizující výzkum a vývoj jsou používány pro hodnocení znalostního a inovačního potenciálu regionů. V daném segmentu pracují vysoce kvalifikovaní lidé. Zaměstnanost v tomto odvětví je jedním z klíčových faktorů hodnocení. Cílem příspěvku je na základě dat z let 2005 a 2014 porovnat změny v zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji v českých krajích. Pro měření velikosti odvětví je používán lokalizační kvocient. Porovnáním hodnot lokalizačních kvocientů a zaměstnanosti jsou vypočteny index lokalizačních kvocientů a index zaměstnanosti. Výsledky dokládají elitní pozici Prahy, posilující úroveň Jihomoravského kraje, ale také pozitivní změny zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji v dalších krajích. Ve všech regionech se zvyšuje její podíl, největší kvalitativní změnu vykazují kraje se sídlem výzkumných univerzit.

Klíčová slova

výzkum a vývoj, region, lokalizační kvocient, zaměstnanost

Annotation

Research and development is one of the most important fields of regional economy. Its institutions are significant part of knowledge generation and diffusion subsystem. Indicators characterizing research and development are used for evaluation of knowledge and innovation potential. Highly qualified people are employed in this segment. Employment in this sector is one of the key factors of evaluations. The aim of this paper is to compare changes in employment in research and development in the Czech regions on the basis of data from 2005 and 2014. Localization quotient is used for measuring the size of sector. By comparing values of localization quotients and employment the localization quotients index and index of employment are calculated. Results proved elite position of Prague, strengthening level of the South Moravian Region and positive changes of employment in research and development in other regions. In all regions the share is increasing, the biggest qualitative change is observed in regions with residence of a research university.

Key words

research and development, region, localization quotient, employment

JEL classification: *R11, R12, J21*

Úvod

Výzkum a vývoj, resp. jejich instituce jsou jednou z hlavních součástí subsystému tvorby a šíření znalostí (Autio, 1998). Tento subsystém je základem regionálních inovačních systémů, v něm vytvářené znalosti mohou být následně aplikovány a využívány při vzniku inovací. Výzkum a vývoj vytváří obvykle vysoce kodifikovatelné znalosti, tedy takové, které je možné zapsat či jiným

způsobem zpřístupnit jiným lidem (Jensen, Johnson a kol., 2007). Mezi instituce zabývající se výzkumem patří specializované výzkumné ústavy, univerzity a podniky. Značný význam má také znalostní infrastruktura, kterou tvoří vědecké parky, podnikatelské inkubátory, ale také klastry (Klímová, Maděryčová, 2015).

Diskuze a hodnocení výzkumných aktivit, role výzkumných institucí, ale též návrhy doporučení pro modifikaci výzkumných politik se staly součástí řady vědeckých článků, konceptů a teorií (např. Doloreux, 2002; Weber, Rohracher, 2012). Veškeré vyspělé státy vynakládají značné prostředky na podporu výzkumu a vývoje. Tento segment je také jednou z klíčových priorit kohezní politiky Evropské unie (Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1303/2013). Ukazatele charakterizující věd výzkum a vývoj nechybí ve většině národních či regionálních analýz, jejichž cílem je zhodnotit znalostní, či inovační potenciál (Poledníková, Kashi, 2014; Capello, Lenzi, 2013 a další).

1. Cíl a metody

Přestože je oblast výzkumu cílem podpory, často se zdá, že jde spíše o podporu stávajících institucí a rozvoj existujících výzkumných týmů. Tím dochází k určitému zabetonování pozic vyspělých regionů s kvalitní výzkumnou základnou, ale též pozic regionů se slabým výzkumným potenciálem a výsledky. Cílem příspěvku je na základě dat z let 2005 a 2014 potvrdit uvedený předpoklad, či jej vyvrátit jako neopodstatněné klišé. Jedná se o příspěvek do široké diskuze zajímavých regionálních jevů, kdy jsou často pomocí tradičních a relativně jednoduchých analýz (Kraftová, Kraft, 2015) či případových studií (Klímová, 2014) potvrzována či objevována dosud ne zcela známá fakta.

Jako klíčová charakteristika výzkumu a vývoje v českých krajích je zvolena zaměstnanost ve VaV, a to jako průměrný evidenční počet zaměstnanců přepočtený na plný pracovní úvazek věnovaný výzkumným a vývojovým činnostem (dále jen FTE – full time equivalent). Jen pro úplnost lze uvést, že náklady na pracovní sílu (mzdy) tvoří v oblasti VaV převážnou část běžných nákladů.

K hodnocení je využito lokalizačního kvocientu, který bývá často využíván k měření velikosti odvětví (Martin, 2012; Billings, Johnson, 2012; Žítek, 2014). Lokalizační kvocient lze zapsat tímto vzorcem:

$$LQ_t = \frac{\frac{X_{VaV}}{\sum_{i=1}^n X_i}}{\frac{Y_{VaV}}{\sum_{i=1}^n Y_i}},$$

kde čítec vyjadřuje podíl zaměstnaných ve VaV v regionu na celkové zaměstnanosti v regionu a jmenovatel podíl zaměstnaných ve VaV v ČR na celkové zaměstnanosti v ČR. Nabývá-li hodnoty < 1, výzkum a vývoj je v regionu zastoupen podproporcionálně. Je-li hodnota $LQ > 1$, je výzkum a vývoj zastoupen v regionu nadproporcionálně.

Pro porovnání změny zaměstnanosti ve VaV mezi roky 2005 a 2014 lze pak užít dvojici indexů:

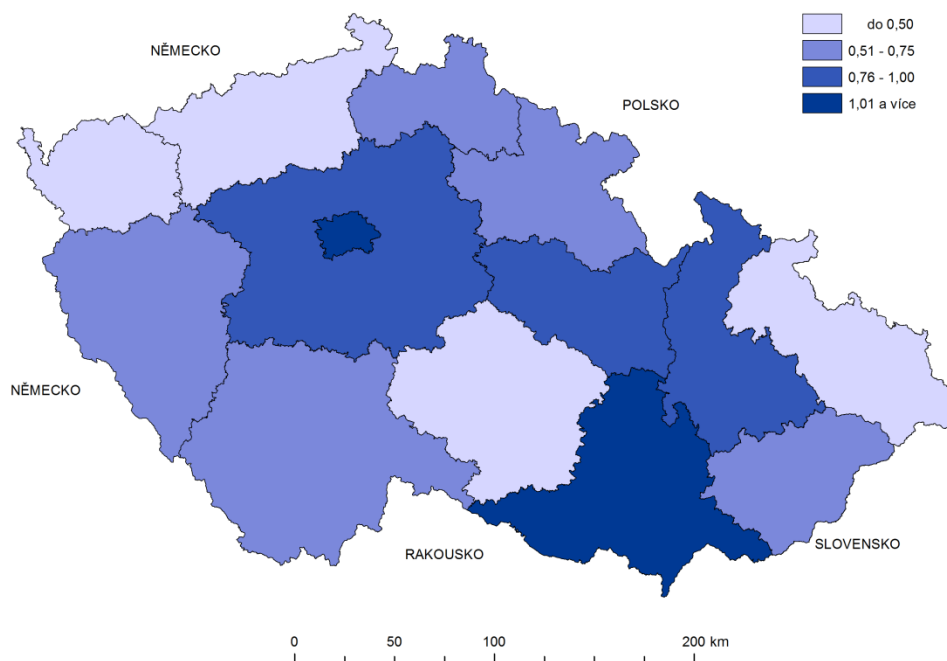
$$I_{LQ} = \frac{LQ_{2014}}{LQ_{2005}} \times 100 \quad \text{a} \quad I_{VaV} = \frac{X_{VaV2014}}{X_{VaV2005}} \times 100,$$

kde I_{LQ} je indexem lokalizačních kvocientů a ukazuje, jak se meziročně změnil podíl zaměstnanosti ve VaV v kraji na celkové zaměstnanosti v kraji v poměru ke změně zaměstnanosti ve VaV v ČR na celkové zaměstnanosti v ČR. I_{VaV} je pak klasickým indexem zaměstnanosti, porovnávajícím meziroční změnu zaměstnanosti ve VaV v jednotlivých krajích.

2. Výsledky a diskuze

Prostorové rozložení hodnot lokalizačních kvocientů odvětví VaV v českých krajích zachycuje obrázek 1 (rok 2005) a obrázek 2 (rok 2014). Při letmém pohledu by se mohlo zdát, že se celková situace příliš nemění. Z bližšího zkoumání je však zcela jasné, že tomu tak není, resp. že odvětví prošlo změnami, které jsou hodné pozornosti. A to přesto, že k přesunu mezi vymezenými skupinami (intervaly) došlo „jen“ ve čtyřech případech.

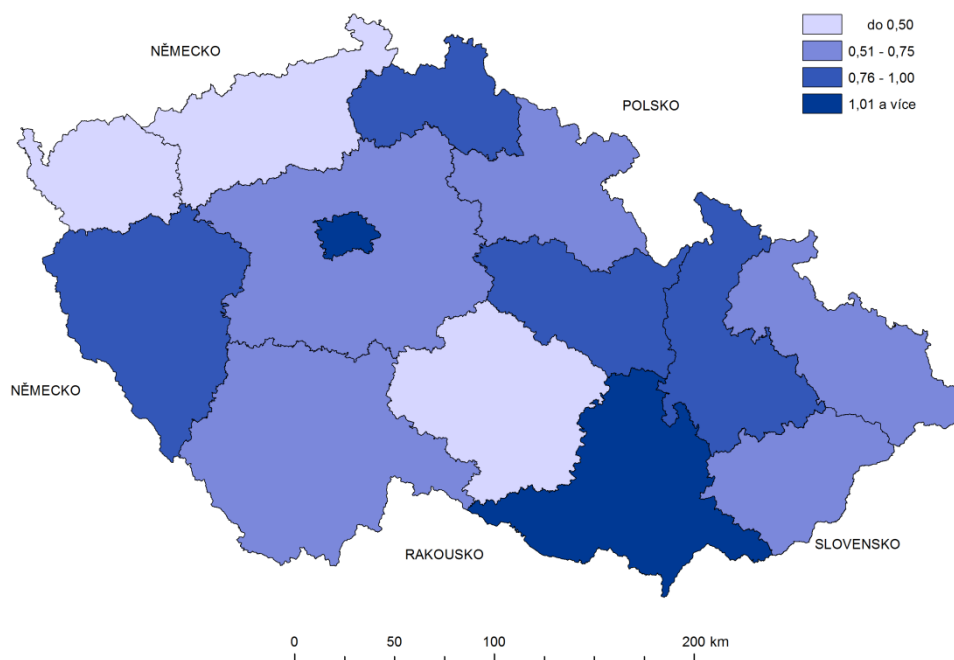
Obr. 1: Lokalizační kvocient odvětví VaV českých krajů v roce 2005

Zdroj: ČSÚ (2006), ČSÚ (2016), vlastní výpočet a zpracování

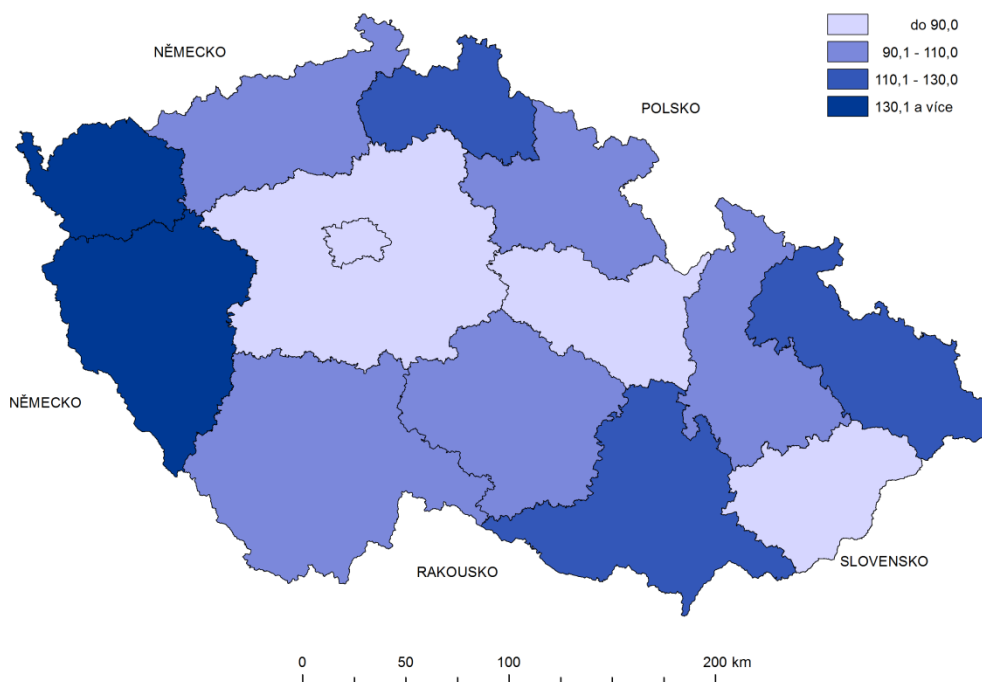
V roce 2005 dosahuje nejvyšší hodnoty lokalizační kvocient v Hlavním městě Praha, a to 3,14. Tato hodnota je výrazně vyšší, než je tomu v případě nejvyšších hodnot lokalizačních kvocientů vypočtených za jednotlivá odvětví (sekce) CZ-NACE (Žitek, 2014). Druhým a posledním regionem, který dosahuje hodnoty $LQ > 1$ je Jihomoravský kraj (1,29). Ve všech ostatních krajích je tedy odvětví VaV zastoupeno na celkové zaměstnanosti podproporcionálně. Hodnotě 1,00 se nejvíce blíží kraje Středočeský a Pardubický (v případě obou je $LQ = 0,90$). Nejnižších hodnot dosahuje LQ v Moravskoslezském kraji (0,49), Kraji Vysočina (0,32), Ústeckém (0,21) a Karlovarském (0,05) kraji.

Také v roce 2012 dosahuje nejvyšší hodnoty LQ v Hlavním městě Praha, tentokrát již „jen“ 2,78, a to při současném téměř třetinovém zvýšení počtu zaměstnanců. Pro Jihomoravský kraj pak byl spočten LQ na úrovni 1,67. Z dalších krajů se pak „magické“ hodnotě 1,00 nejvíce blíží Plzeňský (0,88) a Olomoucký (0,85). Na opačném pólu pak zůstávají Kraj Vysočina (0,32), Ústecký (0,24) a Karlovarský (0,09) kraj.

Obr. 2: Lokalizační kvocient odvětví VaV českých krajů v roce 2014

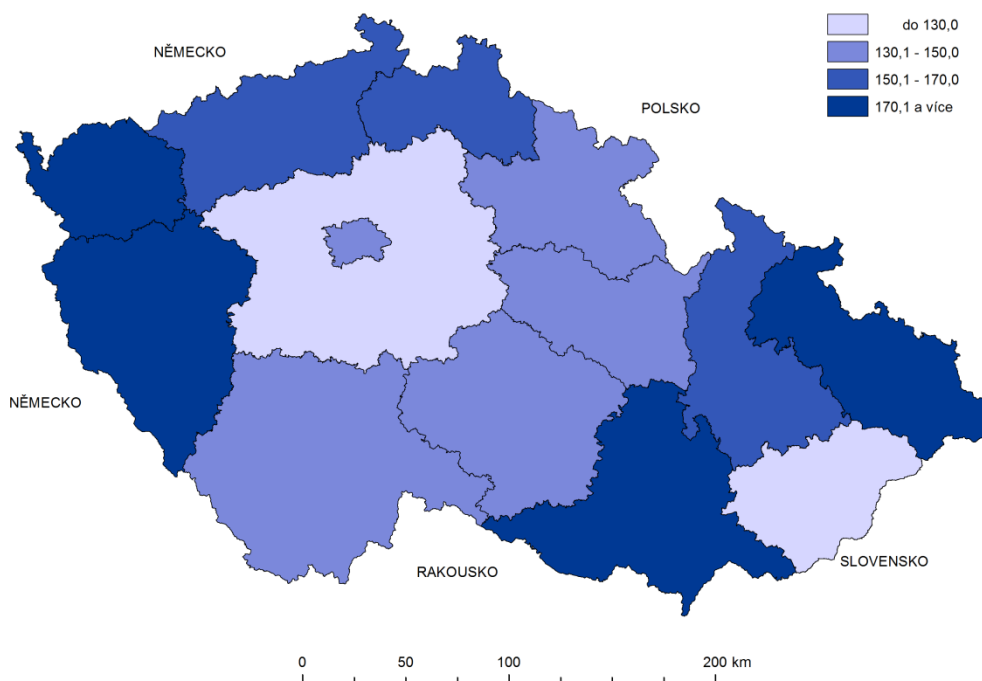
Zdroj: ČSÚ (2015), ČSÚ (2016), vlastní výpočet a zpracování

Pro hodnocení změny zaměstnanosti v odvětví VaV je nejprve použit index lokalizačních kvocientů, který porovnává hodnoty LQ v roce 2014 s hodnotami v roce 2005. Výsledky této komparace jsou znázorněny na obrázku 3. K jejich interpretaci je třeba přistoupit obezřetně. Jistě je třeba pozitivně hodnotit Karlovarský kraj, který dosáhl nejvyšší hodnoty uvedeného indexu (162,5), jedním dechem je však třeba doplnit, že LQ se zvýšil z 0,05 na 0,09 a zaměstnanost ve VaV v kraji dosahuje tedy i nadále velmi nízké úrovně. Naopak druhý z krajů patřící do intervalu hodnot nad 130 již lze v českém kontextu hodnotit pozitivně bez rozpaků. Plzeňský kraj (150,9) zásadním způsobem posílil svoji výzkumnou základnu. Obdobně je na tom však také kraj Jihomoravský (129,2), značný progres zaznamenal kraj Moravskoslezský (123,5). Zdá se, že k nejvýraznějším změnám dochází v regionech, kde sídlí veřejné univerzity, které mohly v období 2007-13 čerpat (s výjimkou Prahy) značné prostředky na posílení výzkumných kapacit z operačních programů.

Obr. 3: Index lokalizačních kvocientů odvětví VaV českých krajů 2014/2005

Zdroj: ČSÚ (2006), ČSÚ (2015), ČSÚ (2016), vlastní výpočet a zpracování

Druhý z použitých indexů, tedy index zaměstnanosti, obecně přináší obdobné závěry jako index lokalizačních kvocientů. Je dobré však připomenout, že hodnoty indexu zaměstnanosti v odvětví VaV dosahují hodnot od 116,0 do 226,0 (viz obrázek 4), zatímco hodnoty indexů celkové zaměstnanosti se pohybují v intervalu od 97,7 do 115,1. Je tedy patrné, že ve všech regionech dochází ke kvalitativní změně spočívající ve zvýšení zaměstnanosti ve VaV.

Obr. 4: Index zaměstnanosti v odvětví VaV českých krajů 2014/2005

Zdroj: ČSÚ (2006), ČSÚ (2015), ČSÚ (2016), vlastní výpočet a zpracování

Celkově lze konstatovat, že k největšímu nárůstu počtu osob zaměstnaných ve VaV (FTE) došlo v Jihomoravském kraji (6,0 tis.) a Hlavním městě Praha (5,8 tis.). Ve čtyřech dalších krajích se pak zaměstnanost zvýšila o více než tisíc zaměstnanců, a to v Moravskoslezském (1,9 tis.), Plzeňském (1,8 tis.), Středočeském (1,1 tis.) a Olomouckém (1,1 tis.).

Závěr

Odvětví výzkumu a vývoje patří k těm oblastem, které se těší v současnosti značné společenské podpoře. To je pochopitelně spojeno jednak s vyšší mírou veřejné podpory, ale také obecně poptávkou po službách tohoto odvětví. S tím koresponduje také zvyšující se počet zaměstnanců ve VaV. Mezi lety 2005 a 2014 se zaměstnanost zvýšila ve všech regionech, v některých velmi výrazně. Z výpočtu lokalizačních kvocientů je patrné, že nadproporcionální úroveň si udržují Hlavní město Praha a Jihomoravský kraj. Vysoký progres však zaznamenaly i další regiony, zejména Plzeňský, Moravskoslezský a Liberecký kraj. Jedná se tedy zejména o kraje, kde sídlí výzkumně orientované veřejné vysoké školy. S ohledem na stanovený cíl je možné konstatovat, že zaměstnanost ve VaV se v čase mění a v případě některých krajů velmi výrazně pozitivním směrem. Obecně pak platí, že změny v zaměstnanosti ve VaV znamenají současně kvalitativní posun i v celkové zaměstnanosti v regionech.

Literatura

- [1] AUTIO, E., (1998). Evaluation of RTD in regional systems of innovation. *European Planning Studies*, vol. 6, no. 2, pp. 131-140. ISSN 1469-5944. DOI 10.1080/09654319808720451
- [2] BILLINGS, S. B., JOHNSON, E. B., (2012). The location quotient as an estimator of industrial concentration. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 42, no. 4, pp. 642–647. ISSN 0166-0462. DOI 10.1016/j.regsciurbeco.2012.03.003.
- [3] CAPELLO, R., LENZI, C., (2013). Territorial patterns of innovation: a taxonomy of innovative regions in Europe. *The Annals of Regional Science*, vol. 51, no. 1, pp. 119-154. ISSN 1432-0592. DOI10.1007/s00168-012-0539-8.

- [4] ČSÚ, (2006). Statistické ročenky krajů 2006. [online]. [cit. 2016-01-23]. Dostupné z: www.czso.cz.
- [5] ČSÚ, (2015). Statistické ročenky krajů 2015. [online]. [cit. 2016-01-23]. Dostupné z: www.czso.cz.
- [6] ČSÚ, (2016). Ukazatele výzkumu a vývoje podle krajů České republiky 2005-2014. [online]. [cit. 2016-01-23]. Dostupné z: www.czso.cz.
- [7] DOLOREUX, D., (2002). What we should know about regional systems of innovation. *Technology in Society*, vol. 24, no. 3, pp. 243-263. ISSN 0160-791X. DOI 10.1016/S0160-791X(02)00007-6.
- [8] JENSEN, M. B., JOHNSON, B., LORENZ, E., LUNDEVALL, B. Å., (2007). Forms of knowledge and modes of innovation. *Research policy*, vol. 36, no. 5, pp. 680-693. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2007.01.006.
- [9] KLÍMOVÁ, V., MADĚRYČOVÁ, L., (2015) Aktivita klastrů v České republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 210-216. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-28.
- [10] KLÍMOVÁ, V., (2014). Regionální inovační systémy a faktory jejich úspěchu. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 201-208. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-24.
- [11] KRAFTOVÁ, I., KRAFT, J., (2015). Vzájemná vazba mezi RCI, mírou urbanizace a trhem práce. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 245-251. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-33.
- [12] MARTIN, R., (2012). Measuring Knowledge Bases in Swedish Regions. *European Planning Studies*, vol. 20, no. 9, pp. 1569-1582. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654313.2012.708022.
- [13] POLEDNÍKOVÁ, E., KASHI, K. (2014). Using MCDM Methods: Evaluation of Regional Innovation Performance in the Czech Republic. In *Proceedings of the European Conference on Management, Leadership*, pp. 487-496. ISBN 978-1-910309-75-9.
- [14] Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1303/2013 ze dne 17. prosince 2013.
- [15] WEBER, K. M., ROHRACHER, H., (2012). Legitimizing research, technology and innovation policies for transformative change. *Research Policy*, vol. 41, no. 6, pp. 1037-1047. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2011.10.015.
- [16] ŽÍTEK, V., (2014). Specializace, prostorová koncentrace a diverzifikace v českých a slovenských krajích. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 326-331. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-40.

VZTAH MEZI PODPOROU VÝZKUMU A VÝVOJE A EKONOMICKÝM RŮSTEM

RELATIONSHIP BETWEEN RESEARCH AND DEVELOPMENT SUPPORT AND ECONOMIC GROWTH

LUCIE WINKLEROVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: winklerova@mail.muni.cz

Anotace

Cílem tohoto článku je prostřednictvím korelační analýzy zjistit vzájemnou závislost mezi růstem výdajů na výzkum a vývoj a ekonomickým růstem, měřeným prostřednictvím regionálního HDP, u jednotlivých regionů České republiky, a to za období 2002 - 2014 při použití dat z Českého statistického úřadu. Zejména pak, zda má podpora výzkumu a vývoje v podobě výdajů na něj nějaký vliv na ekonomický růst regionu. Tato skutečnost však potvrzena nebyla a vzájemná korelace ukázala, že tyto dva ukazatele na sobě spíše nezávisí a ani nelze říci, že by jeden z nich byl předstihovým indikátorem toho druhého. Výdaje na výzkum a vývoj navíc vykazují značný rozptyl v jejich vývoji.

Klíčová slova

znalostní ekonomika, výzkum a vývoj, regionální HDP, korelace

Annotation

The aim of this paper is determine, via correlation analysis the interdependence between the growth of spending on research and development and economic growth, measured by regional GDP, in individual regions of the Czech Republic. Data for the period 2002 - 2014 from the Czech Statistical Office was used. In particular, whether the support of research and development in the form of spending on it has any influence on the economic growth of the region. However, this fact has not been confirmed. And mutual correlations showed that these two indicators rather do not depend on each other and we cannot even say that one of them was a leading indicator of the latter. In addition expenditure on research and development show a considerable variation in their development.

Key words

knowledge economy, research and development, regional GDP, correlation

JEL classification: *R11, R12*

1. Úvod

Zvyšování výdajů na vědu, výzkum, vývoj a inovace bylo jednou z hlavních priorit Lisabonské strategie (European Commission, 2010) a nyní je tato priorita obsažena i v Evropské strategii růstu - Evropa 2020 (Evropská komise, 2014). Z pohledu podílu výdajů na VaV na HDP však Česká republika nevyhází dlouhodobě příliš dobře. Uvnitř země pak existují značné meziregionální rozdíly (Žitěk a kol., 2012).

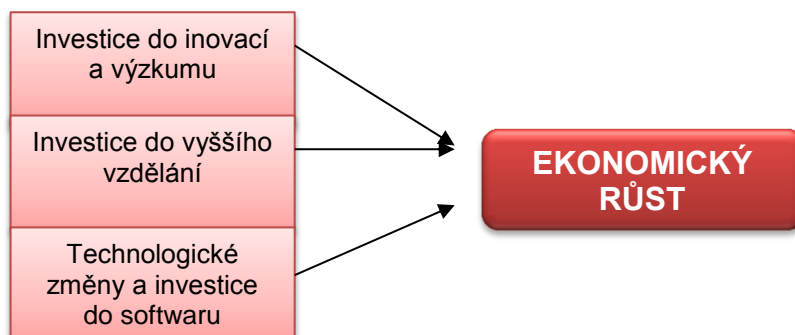
Pro rozvoj regionu je stále více důležitým faktorem výzkum a vývoj jakožto jeden z hlavních zdrojů pro tvorbu inovací. Možnost implementace inovací pak záleží na inovačním potenciálu země. V mnoha odvětvích průmyslu je důležitou součástí inovačního systému veřejně podporovaný univerzitní výzkum a laboratoře financované z veřejných prostředků. Univerzity a další vzdělávací

instituce hrají v inovačním systému dvě různé role: jsou místem, kde vědci a inženýři získávají své prvotní vzdělání a ve většině zemí (ne však ve všech) jsou těžištěm pro značné množství výzkumných aktivit v oborech spojených s konkrétní technologií. Spolupráce mezi univerzitami a firmami je základem pro inovační potenciál regionu (Nelson, 1996).

Dnešní ekonomika tedy získává více a více znaky inovačního hospodářství, což je spojeno s vývojem, zaváděním a využíváním inovací. V podmínkách zintenzivňování hospodářské soutěže se inovace proměnily v rozhodující faktor stabilního rozvoje země, neboť zajišťují, aby se podniky přizpůsobovali na rychle se měnící podmínky na trhu a na životním prostředí. Zavádění inovací je jednou z důležitých součástí pokroku v ekonomice každé země (Kudinska, 2011). Neoklasická teorie endogenního růstu R. M. Solowa (1956) prohlašuje, že pouze technologický pokrok a technologické inovace pomáhají překonat ustálený stav, jemuž čelí každá ekonomika, dle teorie konvergence. Inovace zdůrazňuje i J. A. Schumpeter (1983), když tvrdí, že pouze podnikatelé a jejich podnikatelské nápady mohou přinést inovace vedoucí k technologickému pokroku. Dodává také, že inovace jsou koncentrovány ve větších městech, v nichž jsou nejhodnější podmínky pro inovační aktivity.

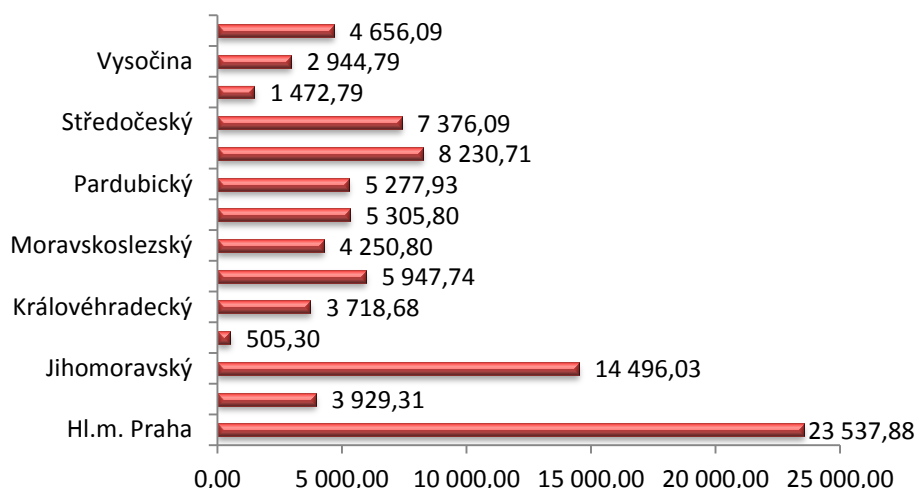
Za základ kvalitního života a podmínku ekonomické prosperity a zaměstnanosti je čím dál víc považováno vzdělávání (Šelešovský, 2002). Jedním ze způsobů, jak zachovat konkurenceschopnost ekonomiky je modernizace směrem k tzv. znalostní ekonomice (Horký a Kouba, 2013). Konkurenceschopnost ekonomiky závisí tedy čím dál víc na její kapacitě k produkování a využívání znalostí, přičemž znalosti, vzdělání, informace a inovace jsou hlavními indikátory ekonomického růstu (Paličková, 2014), jak zobrazuje i schéma na obrázku 1. Otázkou je, zda i výdaje na výzkum a vývoj mohou být také jedním z indikátorů ekonomického růstu.

Obr. 1: Faktory znalostní ekonomiky determinující ekonomický růst

Zdroj: Paličková (2014)

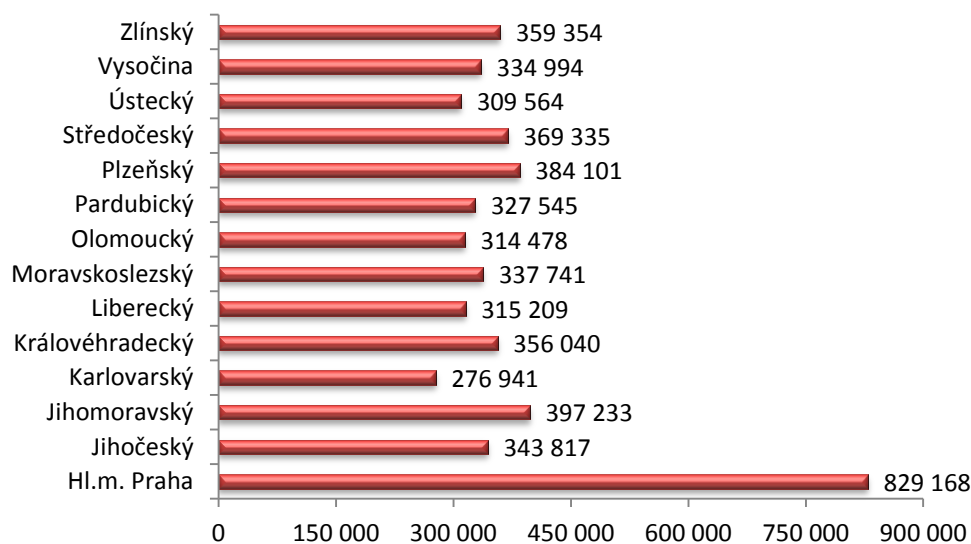
Tento článek je zaměřen na první uvedený faktor, a to investice do inovací a výzkumu, přičemž zde budou zohledněny pouze výdaje na výzkum a vývoj. Ekonomický růst je zde chápán jako růst regionálního HDP. Nejdříve se podíváme na výdaje na výzkum a vývoj v jednotlivých krajích ČR.

Graf 1: Výdaje na výzkum a vývoj v roce 2014 (Kč na 1 obyv. kraje)

Zdroj: Český statistický úřad (2016)

Je vidět, že absolutně nejlépe je na tom region hlavního města Prahy, kde jsou jako v jediném výdaje na výzkum a vývoj (VaV) na jednoho obyvatele vyšší než 20 000,- Kč. Velmi dobře si však vede také Jihomoravský kraj, kde tyto výdaje dosahují téměř 15 000,- Kč na jednoho obyvatele. V případě krajů Středočeského a Plzeňského jsou celkové výdaje na VaV sice vyšší u Středočeského, a to více než dvojnásobně, ale při přepočtu na jednoho obyvatele kraje se do popředí dostal kraj Plzeňský. Karlovarskému kraji, jakožto nejmenšímu kraji ČR, nepomohl ani přepočet na jednoho obyvatele a co se týká výdajů na VaV, tak je na tom jednoznačně nejhůře, když tyto výdaje zde činí pouhých 505,30 Kč na jednoho obyvatele.

Další graf znázorňuje, jak jsou na tom v témže roce jednotlivé kraje ČR z pohledu jejich HDP.

Graf 2: Regionální HDP v roce 2014 (Kč na 1 obyv. kraje)

Zdroj: Český statistický úřad (2016)

Když opomeneme Prahu, která opět jasně dominuje, tak tentokrát jsou zjištěné hodnoty blíže k sobě, a to v intervalu 300 – 400 tis. Kč. Pouze Karlovarský kraj potvrdil svou ekonomicky slabší pozici a jeho HDP na 1 obyvatele je necelých 277 tis. Kč.

2. Cíl a metody

Cílem tohoto článku je prostřednictvím korelační analýzy zjistit vzájemnou závislost mezi růstem výdajů na výzkum a vývoj a ekonomickým růstem, měřeným prostřednictvím regionálního HDP, u jednotlivých regionů České republiky. Zejména pak, zda má podpora výzkumu a vývoje v podobě výdajů na něj nějaký vliv na ekonomický růst regionu.

Hlavní metodou využitou v tomto článku je metoda korelační analýzy, pomocí níž je zjišťováno, zda na sobě závisí regionální HDP a výdaje na výzkum a vývoj jednotlivých regionů. Korelační analýzu pro ukazatele regionálního HDP a výdajů na VaV využívá ve svém výzkumu i Klímová a Žitek (2015). Tato závislost samozřejmě neimplikuje závěr, že by jedna z veličin byla příčinou a druhá následkem. Z těchto výpočtů nelze usoudit, zda vyšší HDP regionu znamená, že tento region má větší možnosti na vynakládání prostředků na výzkum a vývoj. Nebo naopak, že vyšší výdaje na výzkum a vývoj znamenají, že region je schopný vytvořit vyšší HDP. Tento vzájemný vztah je zkoumán za pomoci korelace obou ukazatelů. Tato korelace je provedena pro procentní růst výdajů na VaV a procentní růst HDP v období 2002 - 2014. Zároveň je zde snahou i zjistit, zda jeden z těchto dvou ukazatelů není předstihovým indikátorem toho druhého, tzn. např., že vyšší výdaje na VaV v jednom roce implikují vyšší růst HDP v dalším roce, případně až za dva roky. Tato korelace je tedy počítána posunem zjišťovaných hodnot, tedy např. v případě ukazatele "VaV 1" je korelován růst výdajů na VaV za období 2002-2013 s růstem HDP v období 2003-2014. Sběr potřebných dat byl proveden na regionálních stránkách Českého statistického úřadu a zjištěné výsledky jsou vzájemně porovnávány prostřednictvím metody komparace.

3. Výsledky

Pro zjištění vzájemné závislosti výdajů na VaV a HDP je potřeba mít datovou řadu za více let. Z dostupných zdrojů je tedy sestavena následující tabulka zachycující růst obou těchto ukazatelů od roku 2002 do roku 2014.

Tab. 1: Růst výdajů na VaV a HDP v letech 2002-2014 (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
PHA	0,54	15,97	11,73	17,95	20,50	17,07	3,57	8,18	0,21	11,77	8,86	3,06	12,39
	6,24	7,26	9,08	7,58	7,48	10,55	3,82	3,93	0,76	0,41	0,61	0,49	2,69
JHČ	4,97	21,02	11,58	40,08	6,01	3,75	9,56	7,70	0,50	2,90	18,43	0,84	1,84
	4,37	2,54	8,21	7,59	6,01	4,33	0,82	0,29	0,76	0,81	2,02	1,66	3,72
JHM	2,94	10,41	14,06	17,39	8,45	12,43	5,00	33,86	3,24	31,47	30,93	11,50	3,68
	4,42	5,58	7,89	4,87	7,61	10,10	6,89	2,78	0,78	2,23	2,62	4,07	3,01
KVK	13,67	18,77	5,01	20,87	7,45	9,04	25,61	5,79	14,96	18,97	64,90	43,37	32,29
	5,82	3,51	4,75	3,39	3,26	8,25	0,21	0,62	1,85	1,35	0,69	0,01	2,22
HKK	3,26	18,68	50,19	0,88	15,94	28,15	4,74	36,14	5,10	6,96	4,36	17,58	9,37
	2,10	3,34	9,06	4,50	4,68	9,57	3,46	0,86	1,26	0,87	0,48	0,54	6,71
LBK	5,21	6,52	6,27	27,44	33,10	12,15	14,68	12,72	8,83	28,81	53,15	17,03	10,30
	2,83	3,46	7,08	10,93	5,53	3,22	1,15	4,05	2,19	2,25	1,72	0,66	4,85
MSK	19,74	71,70	8,23	1,19	9,30	16,03	3,78	14,10	3,11	60,31	7,04	4,02	9,50
	3,88	4,36	14,93	10,61	4,92	9,39	5,14	5,84	2,72	5,38	0,90	2,48	4,53
OLK	18,55	3,76	16,15	30,22	3,35	13,49	5,23	13,09	1,29	33,64	67,60	13,90	10,43
	3,53	5,56	9,82	1,62	5,27	8,65	4,70	2,24	2,30	3,67	1,09	0,06	5,00
PAK	2,68	24,47	7,96	18,13	17,69	1,85	2,76	2,78	13,02	17,07	12,60	3,29	1,34
	4,55	5,14	7,32	4,21	9,64	9,43	1,05	3,72	1,76	3,71	4,73	2,33	4,92
PLK	27,17	14,20	17,44	34,67	17,44	3,28	24,90	9,85	43,44	36,49	20,52	9,22	14,20
	4,04	5,73	12,26	3,10	9,52	3,97	2,15	1,32	2,36	2,05	2,31	4,66	6,26
STČ	5,08	9,16	3,24	38,22	10,41	22,40	13,36	1,06	3,98	3,50	3,27	57,85	0,87
	5,25	1,27	9,24	1,89	9,94	8,29	3,30	6,20	1,48	3,57	0,78	0,32	6,38

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ULK	8,54	31,88	15,74	15,38	0,18	16,52	16,11	19,32	6,70	13,79	42,72	3,45	12,82
	5,14	6,94	7,61	5,88	6,80	6,50	3,65	0,12	2,61	0,92	0,10	0,25	2,87
VYS	33,31	0,92	23,73	33,36	26,95	3,53	29,36	7,36	15,19	5,49	19,29	24,95	29,63
	3,43	3,90	6,30	8,12	7,28	9,44	0,58	0,96	0,56	5,08	2,16	1,11	2,70
ZLK	80,63	26,60	12,88	99,77	4,81	4,37	5,18	3,00	14,43	16,80	9,93	13,19	36,29
	3,51	4,45	5,52	8,49	9,46	7,88	7,54	2,24	0,91	3,35	0,11	1,88	9,11

Pozn.: U každého kraje je na prvním řádku růst výdajů na VaV a na druhém řádku růst HDP.

Záporné hodnoty jsou označeny červeně.

Zdroj: Český statistický úřad (2016), vlastní výpočty

Již v této tabulce je možné vysledovat, že vývoj výdajů na VaV téměř nijak zvláště nekopíruje vývoj HDP. Toto tvrzení bude dále potvrzeno níže. Naopak je znatelný mnohem větší rozptyl hodnot u výdajů na VaV oproti růstu HDP, kdy u HDP se hodnoty pohybují od -6,20 (Středočeský kraj v roce 2009) do 14,93 (Moravskoslezský kraj v roce 2004) a u VaV dosahují hodnoty od -43,37 (Karlovarský kraj v roce 2013) až po 99,77 (Zlínský kraj v roce 2005). Celkově je možné vidět vliv světové hospodářské krize, kdy zejména v roce 2009, někde až o rok později, došlo k ekonomickému poklesu. U výdajů na VaV jsou znatelné větší výkyvy a tyto výdaje nejsou ani tolik závislé na ekonomické situaci. Zde se promítá například vstup ČR do Evropské unie a s tím související změna priorit v souvislosti se závazkem navyšovat výdaje na VaV. Znatelné se promítají i jednorázové akce ve formě různých dotačních příležitostí. Za povšimnutí stojí skutečnost, že Jihomoravský kraj vykazuje jako jediný po celé sledované období růst výdajů na VaV, což může svědčit o jeho významné pozici v oblasti výzkumu, vývoje a inovací.

Následně je provedena korelace HDP a výdajů na VaV, a to i pro varianty, že je jeden z ukazatelů tzv. předstihový o jeden rok a také o dva roky. Zjištěné korelační koeficienty jsou obsaženy v následující tabulce.

Tab. 2: Korelační koeficient

	HDP/VaV	HDP 1	HDP 2	VaV 1	VaV 2
Hl.m. Praha	0,65	0,30	-0,09	0,65	0,29
Jihočeský	0,44	0,53	-0,03	0,50	0,36
Jihomoravský	-0,46	-0,03	-0,30	-0,16	-0,10
Karlovarský	-0,14	0,07	-0,51	-0,29	-0,33
Královéhradecký	0,34	-0,11	-0,02	0,05	-0,25
Liberecký	0,37	0,29	-0,35	-0,11	0,13
Moravskoslezský	-0,07	-0,14	-0,42	0,36	-0,21
Olomoucký	-0,13	0,23	-0,40	-0,34	0,24
Pardubický	0,24	0,08	-0,28	0,40	0,11
Plzeňský	-0,18	0,21	-0,13	-0,27	0,06
Středočeský	0,06	-0,31	0,02	0,04	-0,40
Ústecký	-0,02	-0,12	-0,50	-0,02	-0,16
Vysočina	-0,18	0,00	-0,32	-0,14	0,40
Zlínský	0,24	-0,03	-0,19	0,18	0,12

Pozn.: HDP 1(2) = HDP jako jednoletý (dvouletý) předstihový indikátor.

VaV 1(2) = VaV jako jednoletý (dvouletý) předstihový indikátor.

Zdroj: Vlastní výpočty

Z dosažených výsledků je vidět, že zvolené dva ukazatele na sobě téměř nezávisí - většina korelačních koeficientů se více či méně přibližuje k hodnotě 0. Pouze v jednom případě, a to u Prahy, má korelační koeficient hodnotu 0,65, takže by se dalo uvažovat o mírné závislosti, čemuž částečně napovídají i data v tabulce 2, kde je vidět, že nejprve dochází k poklesu výdajů na VaV a pak až k poklesu růstu HDP. Nicméně z celkového pohledu by nebylo správné tuto závislost považovat za relevantní. Nepotvrdila se ani předstihovost jednoho z ukazatelů.

4. Závěr

Podpora výzkumu a vývoje je v rámci celé Evropské unie velmi diskutovaným tématem s vysokou prioritou. V tomto článku byla brána v potaz jedna ze součástí této podpory, a to výdaje na výzkum a vývoj. Cílem bylo zjistit, zda mají tyto výdaje nějak vliv na ekonomický růst regionu, a to prostřednictvím korelace obou ukazatelů. Ukázalo se však, že tomu takto není a oba tyto ukazatele jsou na sobě spíše nezávislé. Určitý vliv může mít i to, že v poměru s HDP jsou v ČR výdaje na VaV relativně nízké (2 %) a tedy i každé účelové navýšení těchto výdajů se na jejich růstu projeví o to intenzivněji. Neprokázalo se ani to, že by jeden z ukazatelů byl předstihovým indikátorem toho druhého, tedy že navýšení výdajů na VaV v jednom roce by vedlo k růstu HDP v roce příštím nebo následujícím, ani že by růst HDP implikovat navýšení výdajů na VaV v následujících 2 letech. Z těchto závěrů však není možné vyvodit to, že by podpora VaV neměla pozitivní vliv na ekonomický růst regionu. K tomuto je zapotřebí zohlednit více ukazatelů, což bude předmětem dalšího výzkumu.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Regionální statistiky*. [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/regiony_mesta_obce_souhrn.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Lisbon strategy*. [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/objectives/index_en.htm.
- [3] EVROPSKÁ KOMISE, (2014). *Evropa 2020 – Evropská strategie růstu*. [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/index_cs.htm.
- [4] HORKÝ, Š., KOUBA, L., (2013). Financování výzkumu a vývoje v nových členských státech EU a jeho efektivnost. *Acta Academica Karviniensi*, vol. 2013, no. 4, pp. 79-91. ISSN 1212-415X.
- [5] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V. (2015). Inovační paradox v Česku: ekonomická teorie a politická realita. *Politická ekonomie*, vol. 2015, no. 2, pp. 147-166. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.994.
- [6] KUDINSKA, M., (2011). Latvia's Innovation Potential as a Factor of the Development of its Economy. In *New socio-economic challenges of development in Europe 2010*, pp. 179-185. ISBN 978-9984-45-363-7.
- [7] NELSON, R. R., (1996). *The sources of economic growth*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. ISBN 0674001729.
- [8] PALIČKOVÁ, I., (2014). Influence of the knowledge economy on the economic growth and economic level of the countries. *Acta Academica Karviniensia*, vol., 2014, no. 3, pp. 139-147. ISSN 1212-415X.
- [9] SCHUMPETER, J. A., (1983). *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. New ed. New Brunswick: Transaction Publishers. 255 s. ISBN 978-0-87855-698-4.
- [10] SOLOW, R. M. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, no. 1, pp. 65-94. ISSN 1531-4650. DOI 10.2307/1884513.
- [11] ŠELEŠOVSKÝ, J., (2002). *Role veřejného sektoru v procesu identifikace faktorů efektivnosti rozvoje Jihomoravského kraje v kontextu s reformou veřejné správy*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 8021027754.
- [12] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., KOVÁČSOVÁ, L., FEIXOVÁ, B., (2012). Podpora výzkumu a transfer technologií v Jihomoravském kraji. *Auspicia*, vol. VIII, no. 1, pp. 146-151. ISSN 1214-4967.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0999/2015.

IMPLEMENTACE RIS 3 STRATEGIE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI**IMPLEMENTATION OF RIS 3 STRATEGY IN THE CENTRAL BOHEMIAN REGION****PETER SVOBODA ¹****IVO ŘÍHA ²**

¹Katedra sociální geografie a reg. rozvoje ¹Dep. of Social Geography and Reg. Development
Přírodovědecká fakulta Faculty of Science
Univerzita Karlova v Praze Charles University in Prague
✉ Albertov 6, 128 43 Praha, Czech Republic
E-mail: peter.svoboda@natur.cuni.cz

²Středočeské inovační centrum, spolek ²Central Bohemia Innovation Centre
✉ Pražská 636, 252 41 Dolní Břežany, Czech Republic
E-mail: riha@s-ic.cz

Anotace

Cílem předloženého textu je hodnocení dosavadních kroků vedoucích k implementaci RIS3 strategie ve Středočeském kraji, ke které došlo v posledním období prostřednictvím činnosti Středočeského inovačního centra, spolku. Relativně krátká existence Středočeského inovačního centra pak představuje příležitost pro zmapování prvotních aktivit vedoucích k naplňování RIS3 strategie již v samotných počátcích, čímž přispívá k pozdější možné ex-post evaluaci změn regionálního inovačního systému v kraji. Metodicky se článek opírá o triangulaci (i) druhotných statistických dat (ii) terénním šetřením ve formě polostrukturovaných rozhovorů s aktéry na základě konkrétní znalosti prostředí a potřeb regionálních aktérů prostřednictvím tzv. entrepreneurial discovery procesu a (iii) doplňkovým přístupem (workshop, kulatý stůl), který sloužil k ověření závěrů a verifikaci potřeb aktérů regionálního inovačního systému v jednotlivých segmentech. Nadstavbově jsou pak využita data z evaluačních částí přihlášek k jednotlivým aktivitám a strategickým intervencím. Mezi hlavní výsledky textu lze zařadit hodnocení jednotlivých aktivit, které se povedlo ve Středočeském kraji za relativně krátkou dobu implementovat, což je především podpora start-upů, propojování znalostní základny se znalosti-aplikujícím podnikatelským sektorem a v neposlední řadě taktéž tvorba vzájemné provázanosti aktérů RIS ve Středočeském kraji.

Klíčová slova

RIS3 strategie, Středočeské inovační centrum, regionální inovační systém, Středočeský kraj

Annotation

The aim of this article is to evaluate last year actions of Central Bohemian Innovation Center regarding the implementation of RIS3 strategy in Central Bohemian Region. The relative short existence of Central Bohemian Innovation Centre represents an opportunity for mapping the initial activities leading to the implementation of RIS3 strategies at an early stage; thereby it contributes to possible future ex-post evaluation of changes in the regional innovation system. Methodically the text relies on triangulation of (i) secondary statistical data (ii) field research in the form of partially structured interviews with key actors about specific local environmental knowledge and their needs, the so-called Entrepreneurial discovery process, and (iii) complementary approach (workshop, round table), with the purpose to validate conclusions and to verify the needs of the actors in the regional innovation system in individual segments. In addition, data was used from the evaluation part of the application forms from individual activities and strategic interventions. The main result of this article includes the evaluations of the individual activities, which were successfully implemented during a

relative short period of time in Central Bohemian Region, such as supporting start-ups, linking knowledge base with knowledge-application business sector and creating interconnections among RIS3 actors in the Central Bohemian Region.

Key words

RIS3 strategy, Central Bohemia Innovation Centre, regional innovation system, Central Bohemian Region

JEL classification: O38, R58

Úvod

Koncept regionálních inovačních systémů (RIS), coby analytického rámce a zároveň nástroje na systematickou podporu konkurenceschopnosti regionů prostřednictvím podpory a implementace inovací, je v hledáčku akademiků i aktérů regionálního rozvoje již od 90. let (Cooke, 1992). Klíčovým argumentem významného rozšíření a pozdější aplikace tohoto konceptu prostřednictvím zapracování některých jeho zásad do kohezní politiky Evropské unie (EU) je přesvědčení, že zásadními faktory působícími na tvorbu, akumulaci a šíření inovací ve znalostní ekonomice je zejména institucionální a prostorová hustota aktérů v regionu (Asheim, Coenen, 2004; Todtling, Triple 2005; Blažek, Uhlíř, 2011 aj.). Kromě jiných faktorů to byl právě předpoklad institucionální a prostorové blízkosti v šíření vztahů, znalostí a interakcí jako katalyzátoru inovací, který se promítl ve zpracování zásad „place-based approach“ do politik regionálního rozvoje EU v programovém období 2014–2020 (Barca, 2009). Tento autor přitom již na přelomu první dekády upozorňoval na potřebu rekonceptualizovat rozvojové strategie na národní, regionální i lokální úrovni, přičemž akcentoval, že za klíčové faktory rozvoje je potřeba považovat i) lidský kapitál a inovace (teorie endogenního růstu), ii) aglomerační výhody a vzdálenost (nová ekonomická geografie), a zejména pak iii) roli institucí (institucionální ekonomie) jako zásadních aktérů regionálního rozvoje (Barca et al., 2012). V rámci tohoto pojetí inovací jako průřezového procesu schopného aktivovat potenciál regionů pro vyvážený a udržitelný rozvoj došla Evropská komise k potřebě vytvořit rámcovou strategii pro implementaci inovací jakožto zdroje růstu na národní i regionální úrovni a v programovém období 2014–2020 podmínila čerpání prostředků z vybraných operačních programů ex-ante kondicionalitou – zpracováním regionální inovační strategie pro inteligentní specializaci (Bevilacqua, 2015). Tento vnější impuls Evropské komise společně s dlouhodobou vnitřní potřebou Středočeského kraje (SČK) podnítil v roce 2015 vznik Středočeského inovačního centra (SIC) jakožto aktéra regionálního rozvoje, jehož cílem je:

- řízení a naplňování Strategie inteligentní specializace (RIS3 SČK 2014) / Regionální inovační strategie Středočeského kraje (RIS SČK 2015)
- analýza aktuálních informací a dat o VaVaI v území a jejich interpretace
- systémová podpora inovačního podnikání a spolupráce s výzkumnými organizacemi, firmami, veřejným sektorem
- iniciace spolupráce mezi znalostními institucemi, průmyslovou sférou a veřejným sektorem v SČK
- participace na podpoře vzdělávání v oblasti VaVaI
- práce s talentovanými žáky a studenty a podpora polytechnického a přírodovědného vzdělávání
- šíření informací o nových přístupech a aktuálních poznatcích ve výzkumu a vývoji
- asistence při žádostech o financování z nadnárodních projektů (např. z H2020)

Ačkoli zřízení Středočeského inovačního centra (v druhé polovině roku 2015) bylo v celorepublikovém srovnání s jinými regionálními agenturami poněkud pozdější, lze říci, že o co byl proces zpožděn, o to intenzivnější byl nástup jednotlivých aktivit implementace RIS3 strategie, které SIC zabezpečuje. Jejich implementací, strukturou, návazností na dřívější analýzy a dokumenty, jakož i vyhodnocením aktivit, které již byly v relativně krátkém čase provedeny, se zabývá následující text. Po úvodním vstupu do problematiky a uvedení cílů, použitých dat a metodiky překládaného textu se dále věnujeme vyhodnocení a diskuzi jednotlivých zjištění a formulacím závěrů.

Cíle a metodika

Cílem článku je zmapování implementace jednotlivých dílčích aktivit, které ve Středočeském kraji vedou k naplnění RIS3 strategie prostřednictvím činnosti Středočeského inovačního centra. Relativně krátká existence inovačního centra pak reflektuje příležitost pro zmapování prvotních aktivit vedoucích k naplňování regionální strategie pro chytrou specializaci již v samotných počátcích, čímž přispívá k pozdější ex-post evaluaci změn regionálního inovačního systému.

Metodicky se článek opírá o triangulaci (i) druhotných statistických dat (ii) terénním šetřením ve formě polostrukturovaných rozhovorů s aktéry v terénu na základě konkrétní znalosti prostředí a potřeb regionálních aktérů prostřednictvím tzv. entrepreneurial discovery procesu a (iii) doplňkovým přístupem (workshop, kulatý stůl), který sloužil k ověření závěrů a verifikaci potřeb aktérů regionálního inovačního systému v jednotlivých segmentech. Všechny tři části předcházeli vzniku Strategie inteligentní specializace (RIS3 SČK, 2014) a Regionální inovační strategie Středočeského kraje (RIS SČK, 2015), proto na ně v textu průběžně odkazujeme. Nadstavbově jsou pak využita data z evaluačních částí přihlášek k jednotlivým aktivitám a strategickým intervencím. Tato data jsou svojí povahou unikátní a s ohledem na etický kodex publikování proto uvádíme pouze jejich relativní počty. Stěžejní metodický přístup k identifikaci potřeb jednotlivých intervencí však představuje proces podnikatelského objevování nových příležitostí a potřeb aktérů v regionu prostřednictvím tzv. „entrepreneurial discovery procesu“, a to zejména proto, že: „...spíše než přístup řízení shora („top-down“), který zahrnuje především veřejné orgány a úřady, vyžaduje nové pojetí investic do inovací přístup odspodu („bottom-up“), utvářený ve společném procesu „podnikatelského objevování“ („entrepreneurial discovery“), který zahrnuje soukromý sektor a akademickou komunitu, staví na vnitřních silných stránkách každého regionu, na jeho podnikavosti a konkurenčních výhodách. Pomocí tohoto procesu mohou strategie inteligentní specializace uvolnit ekonomickou transformaci pomocí modernizace, diverzifikace nebo radikální inovace ve všech regionech Evropské unie“ (MŠMT, 2014).

Výsledky šetření a jejich diskuze

Teoretické a konceptuální ukotvení Regionálních inovačních systémů můžeme datovat již do první poloviny 90. let (Cooke, 1992). Ačkoli k praktickému uplatnění těchto konceptů prostřednictvím rozpracování některých zásad RIS došlo v Politice hospodářské a sociální soudržnosti Evropské unie již koncem 90. let, většina regionů nově přistupujících států EU 13 nabyla ve zpracování dokumentů i následné implementaci RIS 3 strategie značné zpoždění. Výjimkou nebyl v tomto ohledu ani Středočeský kraj, který finalizoval první generaci RIS3 strategie v roce 2014 a k institucionalizaci rozvojové agentury (Středočeské inovační centrum, spolek) zodpovědné za implementaci strategických intervencí v souladu s touto strategií došlo až v druhé polovině roku 2015. S jistou dávkou nadhledu však lze říci, že o co byl tento proces zpožděn, o to intenzivnější rozvoj aktivit a strategických intervencí se v současnosti v Středočeském kraji odehrává. Ačkoli je obtížné vyjmenovat všechny faktory, které měly na tuto akceleraci vliv, alespoň okrajově lze zmínit především i) dlouholetou endogenní potřebu aktérů tripple / quadruple helix lokalizovaných v SČK, nemalou úlohu sehrála taktéž ii) zkušenost ostatních regionů v krajinách CEE i v Česku (především Jihomoravský kraj zpracoval první generaci RIS v roce 2001) a v neposlední řadě zapůsobil taktéž iii) exogenní impuls Evropské komise při etablování RIS3 strategie coby ax-ante kondicionality pro čerpání finančních prostředků z Evropských strukturálních a investičních fondů, (ESIF) v oblasti podpory výzkumu, vývoje a inovací.

Z hlediska akumulace endogenních potřeb kraje, které vyústily v institucionalizaci Středočeského inovačního centra, je nutno zmínit především situaci, kterou indikuje středně až dlouhodobý vývoj nosných ukazatelů inovativního a vědeckého prostředí v kraji. Ačkoli je situace v SČK z pohledu základních makroekonomických údajů (míra nezaměstnanosti, HDP na obyv., atd.) ve srovnání s ostatními kraji Česka poměrně příznivá, alarmující je naopak situace v oblasti podpory vědy, výzkumu a inovací (VaVaI). Právě tato vedla představitele kraje a regionální aktéry k potřebě aktivovat a rozšířit politiku podpory VaVaI a institucionalizaci rozvojové agentury, která by

systematickou podporu VaVaI implikovala. V letech 2008 až 2013 se i přes (nad)národní podporu výzkumu, vývoje a inovací (např. OP VaVpI aj.) ve Středočeském kraji konstantě snižoval počet zaměstnanců ve výzkumu v podnikovém sektoru (viz tab. 1). S ohledem na komparaci s vývojem v ostatních krajích SČK ztratil 4 % ze svého podílu v ČR. Lze tedy říci, že dřívější absence systematické podpory VaVaI v SČK vedla k dlouhodobé stagnaci a v meziregionálním srovnání ke ztrátě pozice středočeského podnikového výzkumu v národním systému, alespoň co se počtu osob (Head Count) týče. V případě flexibilních pracovních pozic a jejich statistického podchycení ekvivalentu plné pracovní pozice (Full Time Equivalent) je numerická situace již zdánlivě příznivější, ovšem je nutné vnímat specifické postavení SČK vůči Praze jako centru znalostí. Úplnému vysvětlení flexibility a lokalizace práce v pražském metropolitním regionu a podchycení flexibility práce části vědecké komunity se však autoři věnovali již v dřívějších pracích. S ohledem na omezený prostor a zaměření tohoto textu na ně proto pouze stručně odkážeme (viz Svoboda, Ouředníček, 2015; Svoboda, 2015).

Tab. 1: Počet výzkumníků v podnikovém sektoru

	Rok 2008		Rok 2013		Změna 2008–2013			
	HC	FTE	HC	FTE	HC	FTE	HC (%)	FTE (%)
Praha	5 187	4 321	5 619	4 357	432	36	9,8	0,8
Středočeský	2 605	2 385	2 554	2 443	-51	58	-1,2	2,4
Jihočeský	230	194	283	247	53	53	1,2	27,3
Plzeňský	482	435	874	806	393	371	8,9	85,3
Karlovarský	106	104	76	71	-30	-33	-0,7	-31,7
Ústecký	274	235	321	240	47	5	1,1	2,1
Liberecký	446	422	808	685	362	263	8,2	62,3
Královéhradecký	515	445	659	570	144	125	3,3	28,1
Pardubický	997	926	1 102	953	105	27	2,4	2,9
Vysočina	428	374	499	443	71	69	1,6	18,4
Jihomoravský	2 020	1 615	4 008	3 403	1 988	1 788	45,1	110,7
Olomoucký	645	500	872	737	226	237	5,1	47,4
Zlínský	780	673	1 009	804	229	131	5,2	19,5
Moravskoslezský	755	626	1 197	1 006	442	380	10,0	60,7
ČR celkem	15 471	13 253	19 882	16 766	4 412	3 513	28,5	26,5
Podíl SČK/ČR	16,8	17,9	12,8	14,6	—	—	-4,0	-3,3

Poznámka: HC – Head Count; FTE – Full Time Equivalent

Zdroj: Český statistický úřad, 2016.

Obdobný negativní vývoj lze pozorovat i v případě segmentu start-upů. Ačkoli se počet malých firem s alespoň 5 výzkumnými pracovníky (statisticky nejbližší definice start-upů) za poslední desetiletí zvýšil o nepatrných 10 firem, svoji pozici v národním systému SČK ztrácí (viz tab. 2), a to zejména v komparaci s moravskými regiony. Především pak s Jihomoravským krajem, který má v rámci ČR dlouhodobě a systematicky rozvíjenou infrastrukturu podpory start-upů prostřednictvím činnosti implementační agentury Jihomoravského inovačního centra (JIC). Tato argumentace pozvolné degradace inovačního prostředí v SČK se stala jedním z primárních argumentů aktérů RIS v SČK i jeho politické reprezentace, která vyústila v založení a institucionalizaci Středočeského inovačního centra a podpory jeho aktivit vedoucích k systematické podpoře inovačního prostředí ve Středočeském kraji.

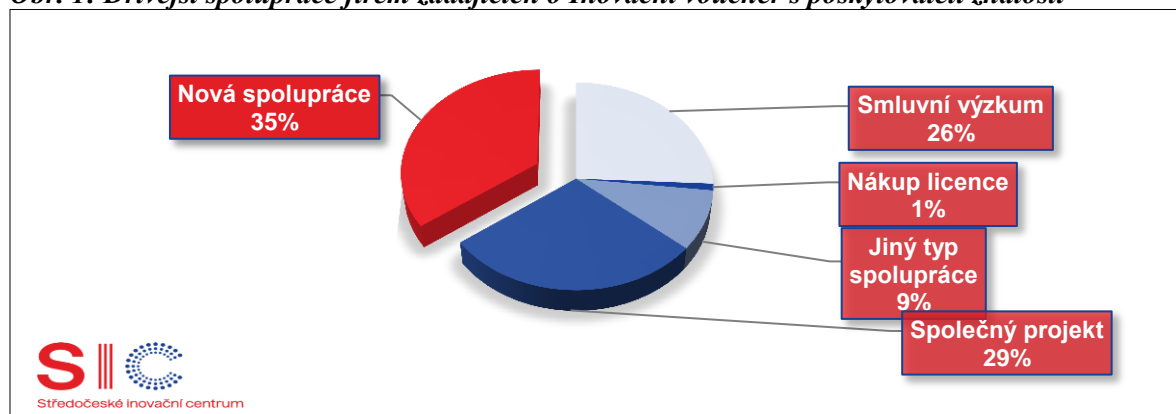
Tab. 2: Počet malých firem (0-49 zaměstnanců) s 5 a více výzkumnými pracovníky

	Rok 2005		Rok 2014		Změna 2005–2014	
	Počet firem	Podíl na ČR	Počet firem	Podíl na ČR	Počet firem	Podíl na ČR
Praha	45	38,5	60	24,2	15	-14,3
Středočeský	11	9,4	21	8,5	10	-0,9
Jihočeský	4	3,4	4	1,6	0	-1,8
Plzeňský	6	5,1	8	3,2	2	-1,9
Karlovarský	0	0,0	2	0,8	2	0,8
Ústecký	0	0,0	5	2,0	5	2,0
Liberecký	1	0,9	12	4,8	11	3,9
Královéhradecký	2	1,7	13	5,2	11	3,5
Pardubický	4	3,4	9	3,6	5	0,2
Vysočina	1	0,9	5	2,0	4	1,1
Jihomoravský	23	19,7	64	25,8	41	6,1
Olomoucký	11	9,4	14	5,6	3	-3,8
Zlínský	1	0,9	10	4,0	9	3,1
Moravskoslezský	8	6,8	21	8,5	13	1,7
ČR celkem	117	100,0	248	100,0	131	0

Zdroj: Český statistický úřad, 2016.

Středočeské inovační centrum ve spolupráci se Středočeským krajem a dalšími partnery v relativně krátkém časovém období své existence (de jure došlo ke zřízení v červnu 2015, de facto došlo k otevření centra v Dolních Břežanech v prosinci 2015) realizovalo s ohledem na kvantitativní i kvalitativní průzkum aktérů inovačního systému v SČK několik strategických intervencí podílejících se na rozvoji inovačního prostředí na území kraje. První významnou intervencí, kterou spustil SIC na základě zmapování inovačního prostředí prostřednictvím metody entrepreneurial discovery s cílem posílit prohlubování existující, a zejména navazování nové spolupráce inovačních firem s výzkumnými týmy působícími na akademických a vědeckých institucích, jsou Středočeské inovační vouchery. I přesto, že se jednalo o první aktivitu tohoto druhu na území SČK, s níž mnozí aktéři doposud neměli přímou zkušenost, došlo nejen k naplnění možných finančních kapacit (alokováno bylo 5 mil. korun), ale k jejímu téměř až trojnásobnému přesahu. Nejzásadnější pro rozvoj inovačního prostředí je přitom podíl aktérů (partnerství firem a poskytovatelů znalostí), kteří díky této intervenci započali zcela novou spolupráci. Tento podíl přesáhl 35 % všech žádostí o Inovační voucher (viz obr. 1), což indikuje nejen neobvyklou ochotu firem a poskytovatelů znalostí o rozvoj již existující vzájemné spolupráce, ale zejména zájem o rozvoj spolupráce nové, což je bezpochyby principiálním cílem tohoto druhu intervencí.

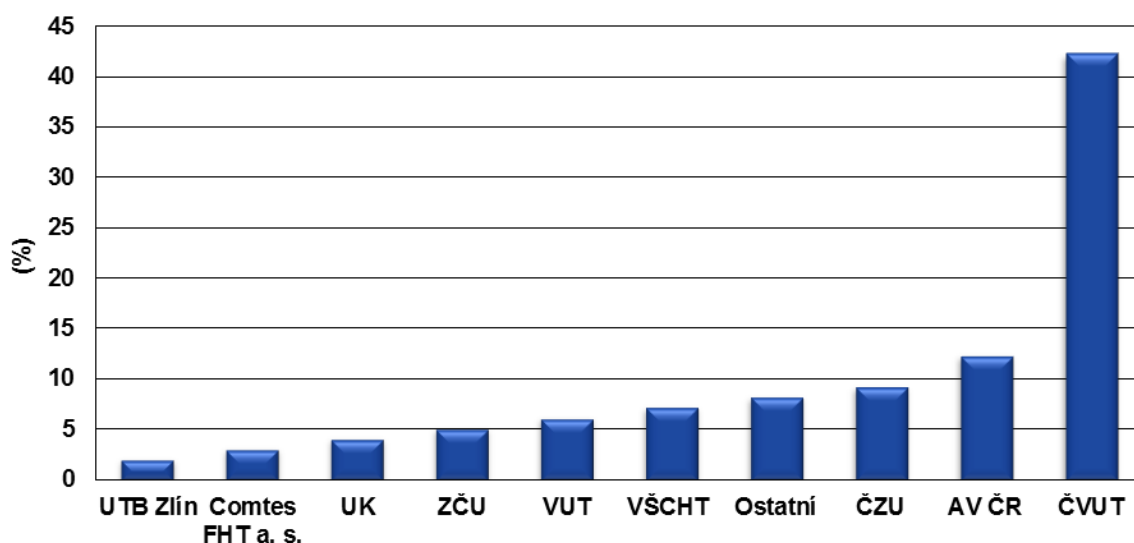
Obr. 1: Dřívější spolupráce firem žádajících o Inovační voucher s poskytovateli znalostí

Zdroj: Vlastní šetření autorů provedené za základě evaluace žádostí o Středočeské inovační vouchery

V neposlední řadě je potřeba akcentovat samotnou strukturu poskytovatelů znalostí, kteří měli zájem o spolupráci s firmami sídlícími v SČK. S ohledem na výraznou absenci vysokých škol a některých druhů výzkumných center v SČK, které jsou přirozeně lokalizovány v Praze jako národním centru znalostí, není překvapivé, že jsou to právě pražské vysokoškolské a vědecké instituce, které jsou ve spolupráci se středočeskými firmami nejčastěji zastoupené (viz obr. 2). S ohledem na kvantitu technicky zaměřených odvětví - strojího průmyslu a výroby dopravních prostředků, která je v případě středočeské ekonomiky výrazně dominantním segmentem (který se podílí 70 % na celkových tržbách ve zpracovatelském průmyslu a 50 % na zaměstnanosti kraje (RIS3 SČK, 2014, s. 43)), bylo možné předpokládat, že poskytovatelé znalostí budou odpovídat tomuto sektorově diferencovanému rozložení. Tento sice nový, leč do jisté míry předvídatelný předpoklad, potvrzují údaje z evaluační části přihlášek zájemců o Středočeský inovační voucher (viz obr. 2), kdy jednoznačnou dominanci zastoupení prezentují zejména fakulty pražské, technicky zaměřené ČVUT, a to ve 42 % všech obdržných žádostí.

Obr. 2: Poskytovatelé znalostí pro firmy žádajících o Inovační voucher

Zdroj: Vlastní šetření autorů provedené za základě evaluace žádostí o Středočeské inovační vouchery

Dalším ze zdárných kroků v podpoře inovačního prostředí, které se podařilo v posledních měsících učinit, bylo založení a rozšíření Rady pro konkurenceschopnost Středočeského kraje (RkSk) jako poradního orgánu Krajské rady v oblasti systematické podpory inovačního prostředí. S ohledem na funkci RkSk je jedním z nejpodstatnějších indikátorů její věcné složení a vnitřní struktura zastoupených aktérů, které by měly co nejvíce odpovídat jak složení středočeské ekonomiky, tak i věcnému zastoupení aktérů „triple helix“ (blíže viz např. Etzkowitz, Leydesdorff, 2000). Podíl členů Rady pro konkurenceschopnost Středočeského kraje (RkSk) dle záznamů s posledního zasedání (konaného dne 15. 3. 2016) značně indukuje věcně zdárné zastoupení jednotlivých aktérů inovačního prostředí: 32 % znalostní základna, 40 % soukromý sektor, 28 % veřejný sektor včetně zástupců neziskové sféry.

V neposlední řadě je potřeba vyzdvihnout networkingové a matchmakingové aktivity implementační agentury, které se v podobě seminářů, workshopů a přednášek šířících osvětu v oblasti inovačního podnikání etablovaly pod příhodným názvem „Úterky na SICu“.

Další ze započatých aktivit Středočeského inovačního centra je pak ve vyspělých regionech ověřený nástroj na podporu start-upů v podobě vstupního osvětového programu „SIClab“, kde si účastníci mohou ověřit možnou komercializaci svého podnikatelského nápadu, a zároveň přilákat investory rizikového kapitálu pro svůj podnikatelský záměr. Vzhledem k tomu, že tento nástroj je v současnosti ještě v realizační fázi, byla by jeho evaluace prozatím předčasná.

Závěr

Pro potřeby komplexního zhodnocení počátku implementace nástrojů k rozvoji inovačního prostředí na krajské úrovni lze z vývojového hlediska abstrahovat především dva časové aspekty: i) počátek samotné implementace včetně institucionalizace implementační agentury a ii) intenzitu a schopnost akcelerace při implementaci jednotlivých aktivit, nástrojů, či strategických intervencí. Zatímco Středočeský kraj nezachytil první z vyjmenovaných v dostatečném předstihu a v mezikrajském srovnání lze spíše poukázat na jisté zpoždění „bodu nula“, o to intenzivněji se však implementační agentura Středočeské inovační centrum, spolek zapojila do tvorby, plánování, realizace i evaluace jednotlivých dílčích opatření vedoucích k podpoře inovačního prostředí v kraji. V průběhu několikaměsíční existence centra se pak povedlo zdárně realizovat nebo zahájit realizaci přinejmenším čtyř nástrojů podpory inovačního prostředí. Vzhledem k intenzitě jejich realizace lze očekávat, že toto dynamické tempo nebude polevovat ani v nejbližších letech.

Literatura

- [1] ASHEIM, B., COENEN, L., (2004). *The role of regional innovation systems in a globalizing economy: comparing knowledge bases and institutional frameworks of Nordic clusters*. Paper presented at the DRUID conference Industrial Dynamics, Innovation and Development, Elsinore, Denmark.
- [2] BARCA, F., (2009). An agenda for a reformed cohesion policy: a place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy. Brussels: European Commission.
- [3] BARCA, F., et al., (2012). The Case for Regional Development Intervention: Place-Based versus Place-Neutral approaches. *Journal of Regional Science*, vol. 52, no. 1, pp. 134–152. ISSN 1467-9787. DOI 10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x.
- [4] BEVILACQUA, C., PROVENZANO, V., PIZZIMENTI, P., MAIONE, C., CAPPELLANO, F., SPISTO, A., (2015). *Smart Specialization Strategy: The Territorial Dimension of Research and Innovation Regional Policies*. Paper presented at the XXXVI Conferenza Italiana di Scienze Regionali.
- [5] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: Nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [6] COOKE, P., (1992). Regional innovation systems: competitive regulation in the new Europe. *Geoforum*, vol. 23, no. 3 pp. 365–382. ISSN 0016-7185. DOI 10.1016/0016-7185(92)90048-9.
- [7] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Věda, výzkum a inovace*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/veda_a_vyzkum_veda
- [8] ETZKOWITZ, H., LEYDESDORFF, L., (2000). The Dynamics of Innovation: From National Systems and „Mode 2“ to a Tripple Helix of University-Industry-Government Relations. *Research Policy*, vol. 29, no. 2, pp. 109–123. ISSN 0048-7333.
- [9] MŠMT, (2014). *Národní výzkumná a inovační strategie pro inteligentní specializaci České republiky (Národní RIS3 strategie)*. Zpracovaná ke dni 26. 11. 2014 se zpracovanými připomínkami doručenými ke dni 19. 11. 2014. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
- [10] RIS 3 SČK, (2014). *Krajská příloha k národní RIS 3: Středočeský kraj*. Verze číslo 7 ke dni 15. 9. 2014 Projednaná, schválená zastupitelstvem Středočeského kraje.
- [11] RIS SČK, (2015). *Regionální inovační strategie Středočeského kraje*. Pracovní verze dokumentu z 18. prosince 2015.
- [12] SVOBODA, P. (2015). Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů. *Informace ČGS*, vol. 34, no. 2, pp. 17–37. ISSN 1213-1075.
- [13] SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M., (2015). Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, vol. 63, no. 5, pp. 465–485. ISSN 0013-3035.
- [14] TÖDTLING, F., TRIPPL, M., (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1203–1219. ISSN 0048-7333.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu UK v Praze PřF: SVV č. 260309 " Pluralita předmětové orientace sociogeografického a demografického výzkumu: problém metodologických přístupů a kombinace hodnocení kvantitativní a kvalitativní povahy" a projektu Smart Akcelerátor podpořeného z Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ AGENTURY V KRAJÍCH ČR**REGIONAL INNOVATION AGENCIES IN THE CZECH REGIONS****VIKTORIE KLÍMOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *klimova@econ.muni.cz*

Anotace

Regiony jsou důležitým prvkem pro přechod ke znalostní ekonomice založené na inovacích. Všeobecně je uznávána důležitost místa pro rozvoj inovací, a proto je v posledních letech realizace inovační politiky přesouvána na regionální úroveň. Článek se zabývá přítomností a činností regionálních inovačních agentur v českých krajích. Cílem článku je přispět k diskusi o významu a roli inovačních agentur v rozvoji regionálních inovačních systémů a komparovat české kraje z hlediska zapojování těchto subjektů do implementace regionální inovační politiky. Na základě několika kritérií byly identifikovány české regionální inovační agentury a následně byla analyzována jejich role. Z analýzy vyplynulo, že české kraje lze rozdělit do tří skupin. První skupina (šest regionů) má specializovanou inovační agenturu. Druhá skupina (tři kraje) specializovanou agenturu nemá, ale tato činnost byla svěřena organizaci, která plní i jiné úkoly. Třetí skupina (5 krajů) nemá žádnou organizaci, kterou by bylo možné označit jako inovační agentury. Jednotlivé inovační agentury se signifikantně liší rozsahem vykonávaných činností.

Klíčová slova

inovace, inovační politika, intermediární organizace, regionální inovační agentura, regionální inovační systém

Annotation

Regions represent an important element for transformation towards the knowledge economy based on innovation. It is generally accepted that space plays important role for innovation development and therefore the implementation of innovation policy has been delegated on the regional level in recent years. The paper deals with presence and activities of regional innovation agencies in the Czech regions. The aim of the article is to contribute to the discussion about the role of innovation agencies in development of regional innovation systems and to compare the Czech regions with respect to involvement of these subjects in the implementation of regional innovation policy. Based on several criteria the Czech regional innovation agencies were identified and their roles were analysed consequently. The analysis shows that the Czech regions can be divided into three groups. The first group (six regions) has some specialized innovation agency. The second group (three regions) has no specialized innovation agency, but innovation tasks were delegated to some organization with wider function. The third group (five regions) has no organization that plays the role of innovation agency. The individual innovation agencies differ significantly in scope of their performed activities.

Key words

innovation, innovation policy, intermediary, regional innovation agency, regional innovation system

JEL classification: *R11, H76, O38*

Úvod

Všeobecně je akceptován význam inovací jako důležitého předpokladu pro ekonomickou výkonnost a její dlouhodobou udržitelnost. V moderních tržních ekonomikách představují inovace hlavní zdroj ekonomického rozvoje (Rodríguez-Pose, Crescenzi, 2008). Tvorba a šíření inovací jsou považovány za významný faktor budoucí konkurenceschopnosti regionů (Viturka, 2014).

V teoretické rovině se významem inovací a předpoklady pro inovace na národní a regionální úrovni zabývá především koncept inovačních systémů. Tento koncept slouží zároveň jako analytický rámec, který vytváří empirický základ pro tvorbu inovační politiky (Doloreux, Parto, 2005). Koncept inovačních systémů byl nejdříve teoreticky rozpracován pro národní úroveň, během krátké doby byla pozornost zaměřena i na regionální úroveň a byl tak vytvořen koncept regionálních inovačních systémů. (Tödtling, Kaufmann, 1999) Jeho protagonisté doporučují, aby inovační politika byla implementována na regionální úrovni. Důvodů k tomu je několik. Jedním z hlavních argumentů je, že pro vznik a difúzi inovací je důležitá prostorová blízkost, která často souvisí i se sociální nebo institucionální blízkostí (Marrocu a kol., 2013; Viturka a kol., 2013). Prostorová blízkost prostřednictvím formálních a neformálních vztahů umožňuje rovněž šíření tacitních znalostí, které pro region představují jedinečnou a nepřenositelnou konkurenční výhodu (Jensen a kol., 2007; Kološta, Flaška, 2015). Dalším významným argumentem je to, že každý region má své jedinečné podmínky a historický vývoj a inovační politika by proto měla být diferencována a navržena s ohledem na specifičnost a problémy každého regionu (Tödtling, Trippl, 2005).

V rámci regionálního inovačního systému můžeme vymezit tři hlavní skupiny aktérů, které se podílejí na vzniku a šíření inovací (Autio, 1998; Tödtling, Trippl, 2005). První z nich je subsystém tvorby a šíření znalostí, kam patří zejména univerzity a výzkumné organizace. Druhou je subsystém využívání znalostí, jehož součástí jsou především inovační podniky. Mezi těmito dvěma subsystémy existují určité bariéry, které se snaží eliminovat třetí skupina. Tou jsou intermediární, nebo-li zprostředkující, organizace, které usilují o propojení aktérů z obou subsystémů. Mezi takové intermediární organizace patří například centra pro transfer technologií, hospodářské komory, rozvojové agentury, inovační centra nebo samostatně působící podnikatelské inkubátory a vědeckotechnické parky.

1. Intermediární organizace a regionální inovační agentury

Intermediární organizace slouží pro vytvoření nebo usnadnění spolupráce mezi různými aktéry s komplementárními dovednostmi nebo zájmy za účelem podpory tvorby a šíření inovací (Edler, Yeow, 2016). Howells definuje intermediární organizace jako subjekty, které jednají jako agenti nebo zprostředkovatelé ve všech částech inovačního procesu mezi dvěma nebo více stranami. Jejich aktivity zahrnují poskytování informací o potenciálních spolupracovnících, zprostředkování transakcí mezi dvěma a více stranami, zprostředkování jednání a pomoc při hledání finančních zdrojů a další podpory pro inovace, které z takové spolupráce vznikají. (Howells, 2006) Potřeba formálních a neformálních vztahů mezi inovačními aktéry je stavebním prvkem ve všech variantách inovačních systémů, které jsou v literatuře diskutovány (Edler, Yeow, 2016). Intermediární organizace díky své schopnosti propojovat jednotlivé aktéry hrají důležitou roli v inovačním procesu a pomáhají firmám kompenzovat jejich nedostatky (McEvily, Zaheer, 1999). Aktivity těchto organizací posilují inovační spolupráci, kterou koncept inovačních systémů považuje za důležitý předpoklad pro inovace. Vzájemná spolupráce v rámci inovačního procesu umožňuje dosáhnout cílů, kterých by jednotlivé subjekty samostatně nedosáhly (Powell, Grodal, 2005).

Howells (2006) zdůrazňuje především funkci intermediárních organizací jako těch, které na jedné straně získávají a uchovávají informace a na druhé straně tyto informace komunikují a předávají dále. Podobně vnímají funkci intermediárních organizací i Watkins a kol. (2015). Parker a Hine (2014) upozorňují i na další roli intermediárních organizací. Vycházejí z myšlenky, že inovace záleží také na

schopnosti firem učit se. Jejich výzkum ukazuje, že intermediární organizace jsou schopné ovlivnit schopnosti podniků učit se a absorbovat znalosti ze svého okolí.

Regionální inovační agentury představují jeden z typů intermediárních organizací. Intermediární organizace jsou širším pojmem a regionální inovační agentury reprezentují jejich určitou podmnožinu. OECD (2011) je definuje jako agentury, které provádí inovační politiku na subnárodní úrovni. Pro jejich vymezení používá čtyři kritéria, kterými jsou veřejná mise, geograficky ohraničená subnárodní úroveň působnosti, stálost (ne dočasný projekt) a podpora inovací v širším smyslu.

Založení inovační agentury představuje odrazový můstek pro zapojení regionálních autorit do inovačních politik. Agentury jsou klíčovou regionální intervencí v oblasti inovací. (Nauwelaers, 2011) Watkins a kol. (2015) považují intermediární organizace (a tedy i inovační agentury) za něco, co nazývají „politickým subsystémem“. Edler, Yeow (2016) zase vnímají tyto organizace jako nástroj na podporu systémových funkcí v inovačním systému. Výstižné je ale zejména tvrzení OECD (2011), že inovační agentury jsou agentem změn v regionálních inovačních systémech.

Z výše uvedeného vyplývá, že regionální inovační agentury působí ve veřejném zájmu a jejich činnost by bylo obtížné zajistit na komerční bázi. V prostředí evropských zemí plní důležitou funkci při realizaci regionální inovační politiky. V těchto podmínkách také plní významnou roli při implementaci regionální inovační strategie. Z inovační strategie pro ně plyne řada úkolů a často se podílí i na samotné přípravě strategie. Přítomnost regionální inovační agentury rovněž umožňuje lépe přizpůsobit inovační politiku potřebám daného regionu. S ohledem na výše diskutovanou informační funkci intermediárních organizací je třeba poznamenat, že inovační agentury zajišťují také tok informací směrem k regionálním a národním vládám. Inovační agentury tak informují o nedostacích v inovačním systému a mohou tím přispět ke zlepšení inovačního prostředí. Tak jako neexistuje jediný ideální model regionální inovační politiky, neexistuje ani jediný ideální model fungování inovační agentury. Dle studie OECD (2011) existují v Evropě tři základní modely inovačních agentur, kterými jsou centralizovaný, decentralizovaný a smíšený model. Centralizovaný model představuje přístup, kdy agentury jsou zakládány z národní úrovně, ale svoji činnost zaměřují na regiony. V případě decentralizovaného modelu je inovační agentura založena přímo regionem. Decentralizovaný přístup je aplikován také v České republice, jejíž regiony jsou předmětem zájmu tohoto článku. Inovační agentury se dále liší způsobem financování a rozsahem poskytovaných služeb.

2. Cíl a metodika

Cílem článku je přispět k diskusi o významu a roli inovačních agentur v rozvoji regionálních inovačních systémů a komparovat české kraje z hlediska zapojení těchto subjektů do implementace regionální inovační politiky. Informace o regionálních inovačních agenturách byly získány prostřednictvím analýzy strategických dokumentů (zejm. krajských příloh Strategie inteligentní specializace RIS3 a regionálních inovačních strategií), a analýz výročních zpráv a webových stránek jednotlivých inovačních agentur. Na základě těchto dat byla provedena komparace všech krajů České republiky. Analýza je zaměřena především na přítomnost organizace tohoto typu v kraji, na její velikost (vyjádřenou pomocí rozpočtu a počtu zaměstnanců) a vykonávanou činnost.

Jako kritéria pro identifikaci inovační agentury byla zvolena následující:

- má vlastní právní subjektivitu (není tedy součástí jiného subjektu, např. územního samosprávného celku nebo univerzity),
- působí ve veřejné sféře,
- byla založena regionálními aktéry, má tedy i regionální působnost,
- vykonává činnost ve veřejném zájmu a tato činnost je zaměřena na rozvoj inovací (zejména podporu inovačního podnikání) a
- plní úkoly vyplývající z regionální inovační strategie či krajské přílohy Národní strategie inteligentní specializace RIS3.

3. Přítomnost a aktivity českých regionálních inovačních agentur

Priority kraje v oblasti regionální inovační politiky jsou obvykle vyjádřeny v regionální inovační strategii. Strategie postupně přijaly všechny české kraje s výjimkou Středočeského. Kvalita dokumentu a míra jeho implementace se mezi kraji výrazně liší. Některé kraje přijaly strategii jen formálně, jiné se usilovně snaží o její skutečnou realizaci. K lídrům v této oblasti patří zejména kraje Jihomoravský a Moravskoslezský, které své první verze strategie přijaly již v letech 2002 a 2003. (Žitek, Klímová, 2015) Všech 14 krajů České republiky ale přijalo (resp. muselo přijmout) krajskou přílohu Národní strategie inteligentní specializace RIS3, jejíž existence je nezbytná pro čerpání prostředků ze strukturálních fondů na výzkum, vývoj a inovace. V některých krajích strategie RIS3 nahradila již neaktuální regionální inovační strategii, jiné kraje mají oba dva dokumenty současně. Z obou těchto dokumentů vyplývají klíčové úkoly pro regionální inovační agentury. Tyto agentury se na přípravě dokumentů mohou podílet jako řadoví členové (spolu s ostatními významnými subjekty regionálního inovačního systému) nebo jsou koordinátorem či řídicím subjektem celého týmu. Platnost strategie je dána schválením zastupitelstvem příslušného kraje. Obecně lze říci, že pokud je v kraji přítomná regionální inovační agentura, kraj má lepší předpoklady pro naplňování cílů strategií i pro zvyšování inovační kapacity. To empiricky potvrzují i zkušenosti z českých krajů.

Tab. 1: Inovační agentury v českých krajích

Kraj	Inovační agentura	Právní forma	Rok vzniku	Zřizovatel	Počet zaměstnanců	Rozpočet (tis. Kč)
JČK	Jihočeská agentura pro podporu inovačního podnikání JAIP	obecně prospěšná spol.	2005	HK	4	13 265
JMK	Jihomoravské inovační centrum JIC	zájmové sdruž. práv. osob	2003	K, M, 4xU	38	54 242
KHK	Centrum investic, rozvoje a inovací CIRI	příspěvková organizace	2013 (2004)	K	40	34 782
KVK	Karlovarská agentura rozvoje podnikání KARP	příspěvková organizace	2010	K	6	5 455
MSK	Agentura pro regionální rozvoj ARR	akciová společnost	1993	K	22	27 634
OLK	OK4Inovace	zájmové sdruž. práv. osob	2011	K, M, 2xU, 2xO	5	3 528
PLK	BIC Plzeň – Podnikatelské a inovační centrum	společnost s ručením omezeným	1992	M	14	18 552
SČK	Středočeské inovační centrum SIC	spolek	2015	K, 3xV	13	13 000
ZLK	Technologické inovační centrum TIC	společnost s ručením omezeným	2005	K, U	9	7 953

Zkratky: K = Kraj, M = město/municipalita, U = univerzita/vysoká škola, V = výzkumný ústav, HK = Hospodářská komora (resp. Krajská hospodářská komora), O = ostatní (klastr, nadační ústav)

Pozn. 1: Informace o rozpočtu byly čerpány z poslední dostupné výroční zprávy (2014). Středočeské inovační centrum zatím výroční zprávu nemá, informace o plánovaném rozpočtu (na cca 1,5 roku) byly proto čerpány z internetových stránek.

Pozn. 2: Inovační agenturu nemají tyto kraje: Liberecký, Pardubický, Praha, Ústecký, Vysočina.

Zdroj: vlastní zpracování dle veřejného rejstříku, internetových stránek a výročních zpráv inovačních agentur

Pomocí metodiky uvedené výše byla zjišťována přítomnost regionálních inovačních agentur v českých krajích. Jejich výčet a základní údaje jsou uvedeny v tabulce 1. Na základě provedené analýzy je možné kraje rozdělit do tří skupin:

- kraje, které mají inovační agenturu založenou přímo za účelem podpory rozvoje inovací (lze hovořit o specializované inovační agentuře): Jihočeský (JČK), Jihomoravský (JMK), Olomoucký (OLK), Plzeňský (PLK), Středočeský (SČK), Zlínský (ZLK);

- kraje, které mají inovační agenturu, jejíž zaměření je širší (rozvoj inovací je pouze jedním z úkolů agentury): Královéhradecký (KHK), Karlovarský (KVK), Moravskoslezský (MSK);
- kraje, které žádnou inovační agenturu nemají (její činnost může být částečně, ne však plnohodnotně, suplována jiným subjektem, typicky některým z odborů krajského úřadu): Liberecký, Pardubický, Praha, Ústecký, Vysočina.

Z tabulky 1 je patrné, že mezi inovačními agenturami svým rozpočtem i počtem zaměstnanců vyčnívá Jihomoravské inovační centrum. Podobný počet zaměstnanců má i královéhradecká agentura CIRI, ta se však zaměřuje na širší spektrum aktivit a působí spíše jako rozvojová agentura. Rozpočet inovačních agentur zahrnuje jak prostředky získané vlastní činností (příjmy z pronájmů a poskytování služeb, projektová podpora), tak dotace od zřizovatele. Na straně výdajů je nutné přihlídnout k faktu, že rozpočet nepokrývá pouze vlastní činnost agentury, ale zahrnuje v sobě i prostředky, kterými agentura podporuje inovační firmy (např. v současné době často využívané inovační vouchery). Historicky nejstarší inovační agenturou je BIC Plzeň. Zde však musíme vzít v úvahu, že v roce 1993, kdy byla založena, byla situace v české ekonomice i společnosti odlišná a inovace nebyly prioritním zájmem hospodářské politiky. BIC Plzeň v té době působilo spíše jako provozovatel podnikatelského inkubátoru pro začínající firmy a i dnes poskytuje menší rozsah služeb než většina zavedených agentur. Za první agenturu v moderním pojetí tak lze považovat spíše JIC. Limitem BIC Plzeň může být nepřítomnost kraje jakožto zakladatele, což vede k logickému zaměření spíše na podporu inovací v rámci území města. Taková inovační agentura tedy nemůže mít oprávnění provádět krajskou inovační politiku.

Inovační agentury plní rozmanité spektrum úkolů. V obecné rovině mezi ně nejčastěji patří:

- realizace (někdy také příprava) inovační strategie a vybraných opatření z akčního plánu,
- hodnocení inovačního potenciálu a inovační výkonnosti regionu,
- příprava projektů na podporu inovací (např. projektů vhodných pro financování ze strukturálních fondů),
- vyhledávání příležitostí pro zvyšování inovační kapacity regionu,
- vyhledávání a využívání nových inovačních nástrojů,
- poradenství podnikům (zejm. zaměřené na zavádění inovací a strategický rozvoj firem),
- provozování inovační infrastruktury (podnikatelských inkubátorů a vědeckotechnických parků),
- zprostředkování spolupráce (mezi podniky navzájem i mezi podniky a znalostní sférou),
- zprostředkování a vyhledávání finančních zdrojů pro projekty inovačních podniků (např. fondy mikropůjček nebo patentové a licenční fondy),
- marketing a popularizace inovačních aktivit,
- lobbying (předávání informací regionální i národní vládě a s tím související možnost ovlivnit inovační prostředí).

Informace o základních činnostech jednotlivých inovačních agentur shrnuje tabulka 2. V první řadě bylo předmětem výzkumu to, zda daná agentura má rozvoj inovací jako svou jedinou činnost nebo se zaměřuje na rozmanitější spektrum aktivit a rozvoj inovací je pouze jednou z nich. Druhá varianta je typická pro regionální rozvojové agentury, které se zabývají širším hospodářským a sociálním rozvojem krajů. Tyto agentury se tak navíc zaměřují například na lákání zahraničních investic, regeneraci brownfields nebo regionální politiku obecně. Pokud se agentura specializuje pouze na inovační aktivity lze předpokládat, že bude dosahovat lepších výsledků v oblasti inovací, neboť inovace jsou hlavním bodem pozornosti všech zaměstnanců i managementu agentury. Na druhou stranu, i ve druhé skupině lze nalézt agentury, které se rozvoji inovací věnují velmi intenzivně. Jako příklad zde může sloužit moravskoslezská Agentura pro regionální rozvoj. Druhou zkoumanou skutečností bylo to, jakou roli inovační agentura hraje v krajské RIS3. Jinými slovy, zda agentura je koordinátorem krajské RIS3, případně zda alespoň zaměstnanec této inovační agentury vykonává funkci Krajského S3 manažera. Třetím hodnoceným jevem bylo, jestli inovační agentura provozuje podnikatelský inkubátor nebo vědeckotechnický park.

Tab. 2: Zaměření činnosti inovačních agentur v českých krajích

Kraj	Inovační agentura	Výhradně inovace	Koordinátor krajské RIS3 (Krajský S3 manažer)	Provoz podnik. inkubátoru nebo VTP
JČK	Jihočeská agentura pro podporu inovačního podnikání JAIP	ano	ano	ano
JMK	Jihomoravské inovační centrum JIC	ano	ano	ano
KHK	Centrum investic, rozvoje a inovací CIRI	ne	ano	ne
KVK	Karlovarská agentura rozvoje podnikání KARP	ne	ano	ne
MSK	Agentura pro regionální rozvoj ARR	ne	ano	ne
OLK	OK4Inovace	ano	ne	ne
PLK	BIC Plzeň – Podnikatelské a inovační centrum	ano	ne	ano
SČK	Středočeské inovační centrum SIC	ano	ano	ne
ZLK	Technologické inovační centrum TIC	ano	ano	ano

Zdroj: vlastní zpracování dle internetových stránek a krajských příloh Národní strat.intelig. specializace RIS3

3.1 Regiony se specializovanou inovační agenturou

Za lídra v oblasti aktivit inovačních agentur je v podmínkách České republiky považován Jihomoravský kraj. V roce 2003 zde vzniklo Jihomoravské inovační centrum, které poskytuje široké spektrum služeb pro inovační firmy. Z hmotné infrastruktury je možné jmenovat podnikatelské inkubátory a vědeckotechnické parky na třech různých místech v Brně. JIC lze ale považovat také za průkopníka ve využívání nových inovačních nástrojů, které do té doby v ČR nebyly aplikovány. Nejznámějším příkladem mohou být inovační vouchery, které se později rozšířily do téměř všech regionů (Fránková, 2014) a aktuálně začínají být financovány i na národní úrovni z OP Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost. Brzy po svém vzniku se JIC začalo zajímat rovněž o takové nástroje, jako jsou patentový a licenční fond, mikropůjčky nebo veřejný fond rizikového kapitálu. K realizaci svých aktivit si JIC založilo také dvě dceřiné společnosti. Intemac Solutions je výzkumné centrum zaměřující se na aplikovaný výzkum v oblasti obráběcích strojů. Druhá společnost, JIC Ventures, poskytuje rizikový kapitál firmám, které již dříve prošly rozvojovými programy JIC. Vedle JIC v kraji působí také Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu, které má podobné zřizovatele a zaměřuje se především na podporu špičkových vědců a talentovaných studentů. JCMM ale není považováno za inovační agenturu, neboť jejím primárním cílem není zavádění inovací do praxe. Jihomoravský kraj tak má bezpochyby výhodu v tom, že rozvoj inovací má velmi silnou politickou podporu napříč politickým spektrem (Blažek a kol., 2012).

Příkladem další inovační agentury je Technologické inovační centrum, které působí ve Zlínském kraji. V rámci jeho činnosti lze za ojedinělou aktivitu považovat projekt Podnikatelské inovační centrum Zlín. Projekt zahrnoval rekonstrukci jedné z budov bývalého průmyslového areálu Svit ve Zlíně a vybudování centra nabízejícího komplexní podporu inovačního podnikání na jednom místě. V jedné budově je tak možné najít podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park provozované TIC, ale zejména další organizace jako CzechInvest, Krajskou a okresní hospodářskou komoru, Eurocentrum, Regionální podpůrný zdroj. TIC se podílelo také na založení organizace Inovační infrastruktura, s.r.o., která sdružuje subjekty provozující inovační infrastrukturu ve Zlínském kraji.

Nejmladší inovační agenturu má Středočeský kraj, jeho Středočeské inovační centrum SIC vzniklo v roce 2015. Prozatím je tedy brzy na posuzování jeho činnosti, která ale bude významně ovlivněna specifickým postavením tohoto kraje. Středočeský kraj obklopuje Prahu a je s ní hospodářsky velmi

úze provázán. V kraji nesídlí žádná veřejná vysoká škola, není to ale ani potřebné s ohledem na geografickou proximitu Prahy. Blízkost Prahy ale vedla řadu výzkumných ústavů k tomu, aby ve Středočeském kraji měly své sídlo nebo alespoň výzkumné centrum. Příkladem může být výzkumné centrum ELI Beamlines založené Fyzikálním ústavem AV ČR (rovněž jedním ze zřizovatelů SIC). Od SIC lze proto očekávat velmi úzkou spolupráci s výzkumnými organizacemi. Opomenout nelze ani fakt, že v kraji sídlí firma Škoda Auto, která významně investuje do výzkumu a vývoje.

3.2 Regiony s méně specializovanou inovační agenturou

V rámci této skupiny regionů je relevantní zmínit zejména Moravskoslezský kraj a jeho Agenturu pro regionální rozvoj ARR. Moravskoslezský kraj lze definovat jako starý průmyslový region, který ale velmi intenzivně a úspěšně usiluje o přeměnu své ekonomické struktury (Blažek a kol., 2012; Tödtling a kol., 2013; Adámek a kol., 2015). ARR byla založena v roce 1993 jako regionální rozvojová agentura a její pozice je podobná královéhradecké agentuře CIRI (založené v roce 2004 jako Centrum evropského projektování). V oblasti inovací ARR zpracovává regionální inovační strategii, organizuje různé odborné akce a podílí se na rozvoji klastrů. Právě v oblasti zakládání a rozvíjení klastrů se Moravskoslezský kraj silně angažuje. Kraj je také atypický svou sídelní strukturou, která může mít na rozvoj inovací silný vliv. V kraji se nachází několik velkých měst, a tak jsou inovační aktivity rozloženy do více míst (zajímavý je kotnrasť s Jihomoravským krajem, kde jsou inovační aktivity koncentrovány do města Brna). To by mohlo být silným důvodem pro zřízení specializované agentury, která by rozvoj inovací v celém kraji koordinovala. Přestože kraj má pro inovace dobré předpoklady, jeho výsledky (a s tím související ekonomická výkonnost) zatím nejsou příliš dobré.

3.3 Regiony bez inovační agentury

Třetí skupina je zajímavá svou rozmanitostí, neboť zahrnuje regiony s nízkou i vysokou inovační výkonností. Najdeme zde hl. m. Praha, pro které je vysoká ekonomická i inovační výkonnost typická. Prahu lze vymezit jako metropolitní regionální inovační systém (Klímová, Žítek, 2016), pro který je charakteristická roztržitost a fragmentace. Za přípravu krajské přílohy RIS3 zodpovídá Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, který je příspěvkovou organizací města a jeho hlavním úkolem je zpracovávat strategické, urbanistické a územně rozvojové dokumenty. Specializovaná inovační agentura by Praze pomohla lépe propojit jednotlivé inovační aktéry a napojit je na nadnárodní subjekty, s jejichž kooperací by v regionu mohlo vznikat více radikálních inovací, pro které má Praha jistě dobré předpoklady. S opačnými problémy se potýká Kraj Vysočina. Jeho regionální inovační systém je označován jako periferní a zastoupení inovačních aktérů (firem a zejména znalostních organizací) je slabé. Specializovaná inovační agentura by kraji pomohla mobilizovat vnitřní zdroje a posílit spolupráci s významnými aktéry (např. univerzitami) mimo region. Jiné úkoly by inovační agentura mohla plnit v Ústeckém kraji. Ten lze považovat za starý průmyslový region podobně jako Moravskoslezský kraj. Na rozdíl od Moravskoslezského kraje zde ale přeměna ekonomiky neprobíhá tak progresivně. V rámci České republiky mohou být Liberecký a Pardubický kraj označeny jako regiony se střední inovační výkonností. Specifikem Libereckého kraje je jeho ekonomická struktura, kdy důležitou roli hraje moderní textilní průmysl a kreativní průmysly (sklo, bižuterie). V případě Pardubického kraje by určitou bariérou pro spolupráci aktérů v oblasti regionální inovační politiky mohla být neúspěšnost v minulosti společně realizovaných opatření (podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park).

Závěr

Regionální inovační agentury plní významnou roli v rámci realizace regionální inovační politiky. Unikátní zaměření aktivit regionálních inovačních agentur může reflektovat fakt, že každý region má své specifické podmínky a jeho inovační politika by tomu měla být přizpůsobena. Každá inovační agentura tak může orientovat svou činnost do oblastí, kterou region nejvíce potřebuje. Důležitou rolí inovačních agentur je to, že propojují nabídkovou a poptávkovou stranu inovačního systému. Jinými slovy, spojují znalostní organizace (univerzity, výzkumné ústavy) s podniky, které aplikují jejich

poznatky v praxi. Inovační agentury také šíří informace o inovacích, čímž nejen propagují inovační podniky, ale zejména vytváří proinovační atmosféru a nepřímo tak působí na rozvoj dalších inovací.

Na základě analýzy lze české regiony rozdělit do tří skupin dle jejich přístupu k zakládání regionálních inovačních agentur. První skupinu tvoří kraje, které mají vlastní regionální inovační agenturu založenou přímo za účelem podpory rozvoje inovací. Na příkladu Jihomoravského kraje se ukazuje, že může být velmi prospěšné, pokud je založena agentura specializující se výhradně na inovace. Na inovace tak ve svých činnostech a strategických úvahách a plánech může koncentrovat celou svoji pozornost. Do druhé skupiny patří kraje, které nemají specializovanou inovační agenturu, ale rozvoj inovací svěřují organizaci, která plní i další úkoly, typicky regionální rozvojové agentuře. Poslední skupinu tvoří kraje bez inovační agentury. Mezi jednotlivými inovačními agenturami se vyskytují velké rozdíly v jejich významu pro regionální inovační politiku a v rozsahu poskytovaných služeb.

Literatura

- [1] ADÁMEK, P., ČEMERKOVÁ, Š., KLEPEK, M. ŠEBESTOVÁ, J., ŠPERKA, R., (2015). Regional innovation approach: A case of the Moravian-Silesian region. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 161-167. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-21.
- [2] AUTIO, E., (1998). Evaluation of RTD in regional systems of innovation. *European Planning Studies*, vol. 6, no. 2, pp. 131-140. ISSN 1469-5944.
- [3] BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K., CHLÁDEK, P., (2012). Emerging regional innovation strategies in Central Europe: institutions and regional leadership in generating strategic outcomes. *European Urban and Regional Studies*, vol. 20, no. 2, pp. 275-294. ISSN 1461-7145. DOI 10.1177/0969776411428651.
- [4] EDLER, J., YEOW, J., (2016). Connecting demand and supply: The role of intermediation in public procurement of innovation. *Research Policy*, vol. 45, no. 2, pp. 414-426. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2015.10.010.
- [5] FRÁNKOVÁ, Š., (2014). Inovační vouchery v regionech České republiky. In Maroš, M., Papcunová V. (eds.) *Ekonomika a manažment 2014 – zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Nitra: Univerzita Konštantína filozófa v Nitre, pp. 30 – 37. ISBN 978-80-558-0729-4.
- [6] HOWELLS, J., (2006). Intermediation and the role of intermediaries in innovation. *Research policy*, vol. 35, no. 5, pp. 715-728. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2006.03.005.
- [7] JENSEN, M. B., JOHNSON, B., LORENZ, E., LUNDEVALL, B. A., (2007). Forms of knowledge and modes of innovation. *Research Policy*, vol. 36, no. 5, pp. 680–693. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2007.01.006.
- [8] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2016). Identification of Czech Metropolitan Regions: How to improve targeting of innovation policy. *Naše gospodarstvo/Our economy*, vol. 62, no. 1, pp. 46-55. ISSN 2385-8052. DOI 10.1515/ngoe-2016-0005.
- [9] KOLOŠTA, S., FLÁŠKA, F., (2015). Regionálny inovačný systém v koncepte učiacich sa regiónov ako alternatíva pre regionálnu politiku. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148-154. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-19.
- [10] MARROCU, E., PACI, R., USAI, S., (2013). Proximity, Networking and Knowledge Production in Europe: what lessons for innovation policy? *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 80, no. 8, pp. 1484-1498. ISSN 0040-1625. DOI 10.1016/j.techfore.2013.03.004.
- [11] McEVILY, B., ZAHEER, A., (1999). Bridging ties: A source of firm heterogeneity in competitive capabilities. *Strategic management journal*, vol. 20, no. 12, pp. 1133-1156. ISSN 1097-0266.
- [12] NAUWELAERS, C., (2011). Intermediaries in regional innovation systems: role and challenges for policy. In *Handbook of regional innovation and growth*. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 467-481. ISBN 978-0-85793-151-1.
- [13] OECD, (2011). Maximising the impact of regional innovation agencies. In *Regions and Innovation Policy*, pp. 163-185. Paris: OECD Publishing. DOI 10.1787/9789264097803-9-en.
- [14] PARKER, R., HINE, D., (2014). The role of knowledge intermediaries in developing firm learning capabilities. *European Planning Studies*, vol. 22, no. 5, pp. 1048-1061. ISSN 1469-5944. DOI 10.1080/09654313.2012.758688.
- [15] POWELL, W. W., GRODAL, S., (2005). Networks of innovators. In *The Oxford handbook of innovation*, pp. 56–85. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-928-680-5.

- [16] RODRÍGUEZ-POSE, A., CRESCENZI, R., (2008). Research and development, spillovers, innovation systems, and the genesis of regional growth in Europe. *Regional studies*, vol. 42, no. 1, pp. 51-67. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343400701654186.
- [17] TÖDTLING, F., KAUFMANN, A., (1999). Innovation systems in regions of Europe - A comparative perspective. *European Planning Studies*, vol. 7, no. 6, pp. 699-717. ISSN 1469-5944. DOI 10.1080/09654319908720549.
- [18] TÖDTLING, F., SKOKAN, K., HÖGLINGER, C., RUMPEL, P., GRILLITSCH, M., (2013). Innovation and knowledge sourcing of modern sectors in old industrial regions: comparing software firms in Moravia-Silesia and Upper Austria. *European Urban and Regional Studies*, vol. 20, no. 2, pp. 188-205. ISSN 1461-7145. DOI 10.1177/0969776411428498.
- [19] TÖDTLING, F., TRIPPL, M., (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2005.01.018.
- [20] VITURKA, M., (2014). Integrative model for evaluation of development potentials of regions and its application on an example of the Czech Republic. *E & M Ekonomie a management*, vol. 17, no. 4, pp. 4-19. ISSN 2336-5604 . DOI 10.15240/tul/001/2014-4-001.
- [21] VITURKA, M., WOKOUN, R., TONEV, P., ŽÍTEK, V., KREJČOVÁ, D., (2013). The Regional Relationship between Quality of Business and Social Environment: Harmony or Disharmony. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 16, no. 2, pp. 22-40. ISSN 1212-3609.
- [22] WATKINS, A., PAPAIOANNOU, T., MUGWAGWA, J., KALE, D., (2015). National innovation systems and the intermediary role of industry associations in building institutional capacities for innovation in developing countries: A critical review of the literature. *Research Policy*, vol. 44, no. 8, pp. 1407-1418. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2015.05.004.
- [23] ŽÍTEK V., KLÍMOVÁ, V., (2015). Regionální inovační strategie jako cesta k implementaci inovační politiky. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 155-160. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.

POLITICKÝ MIX PRO PODPORU INOVACÍ A KLASIFIKACE UŽÍVANÝCH NÁSTROJŮ

POLICY MIX FOR INNOVATION SUPPORT AND CLASSIFICATION OF USED INSTRUMENTS

ŠÁRKA FRÁNKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: frankova.sarka@mail.muni.cz

Anotace

Výzkum, vývoj a inovace jsou v dnešní době považovány za hlavní pohon ekonomického růstu. Inovační politika se proto stává jednou z nejvýznamnějších politik veřejného sektoru a na její efektivní realizaci je kladen velký důraz jak na národní, tak na evropské úrovni. Mnozí odborníci se v implementaci inovační politiky přiklánějí ke konceptu regionálních inovačních systémů, který klade důraz na propojenost aktérů a vzájemné učení. V rámci tohoto konceptu jsou vytvářeny mixy politických nástrojů reagujících na specifické aktuální potřeby jednotlivých regionů. Výběr nástrojů pro vytvoření politického mixu je obtížným procesem vyžadujícím pečlivé zhodnocení regionu a jeho silných a slabých stránek a také velmi dobrou orientaci v existujících inovačních nástrojích a jejich vlastnostech. Cílem článku je klasifikovat inovační nástroje z několika různých hledisek a nastínit směr, jakým by mělo být postupováno při tvorbě politického mixu. Nástroje jsou rozčleněny dle příjemce podpory, dle formy a účelu podpory, dle fáze inovačního procesu, kterou podporují, a dle územního a časově-investičního hlediska. Pro ilustraci je dále uveden příklad politického mixu zaměřeného na podporu adopce inovací s popisem jednotlivých nástrojů a s jejich zařazením do skupin podle uvedených způsobů členění.

Klíčová slova

regionální rozvoj, inovace, inovační nástroje, politický mix

Annotation

In the present time research, development and innovation are considered to be the main driver of economic growth. Innovation policy therefore becomes one of the most important public policies and a great emphasis is paid on its effective implementation, both on the national and the European level. One of the most discussed approaches to implementation of innovation policy is the concept of regional innovation systems. This concept lays stress on connections between actors and mutual learning. In the concept of regional innovation systems innovation policy is implemented through policy mixes which react to specific regional needs. The choice of instruments is a complicated process requiring careful analysis of regional strength and weaknesses and also a very good knowledge of existing innovation instruments and their characteristics. The aim of the paper is to classify innovation instruments from several viewpoints and to outline steps which should be followed while creating policy mix. The classification based on the support recipient, support form and support aim, the phase of the innovation process and on the regional and investment point of view. For the better illustration an example of policy mix aimed to adoption of innovation is presented. Instruments used in the mix are described and classified.

Key words

regional development, innovation, innovation instruments, policy mix

JEL classification: R12, R58, O32

Úvod

Inovace se v poslední době těší velké pozornosti v odborné literatuře a rozvojových teoriích. Ekonomika založená na znalostech a znalostní ekonomika jsou pojmy, které slycháváme často ve spojitosti s moderními teoriemi rozvoje, rozvojovými strategiemi vyspělých států a s cíli, ke kterým by měly všechny vyspělé země směřovat. V době, kdy jsou veškeré suroviny dobře dostupné, snadno a rychle přepravitelné, v době zvyšující se globalizace společnosti, jsou znalosti považovány za hlavní zdroj konkurenční výhody firem. Taktéž Evropská unie klade na podporu výzkumu, vývoje a inovací velký důraz a považuje ji za nejlepší cestu ke společnému hospodářskému růstu. Rozvoj založený na inovacích umožňuje využití vnitřního potenciálu regionů, což napomáhá k postupné konvergenci států a regionů Evropy.

Při hledání neefektivnějších způsobů realizace inovační politiky byl vytvořen koncept regionálních inovačních systémů (Cooke a kol., 1997, Asheim a Isaksen, 2002, Metcalfe, Ramlogan, 2008) který klade důraz na propojení jednotlivých aktérů působících v inovačním procesu a jejich vzájemnou spolupráci a učení (Lundvall a kol., 2002, Doloreux, 2002). V rámci tohoto konceptu spočívá role veřejné politiky v nastavení takových podmínek, ve kterých jsou aktéři motivováni k vzájemné spolupráci a ke sdílení znalostí. Významnou roli zde hraje faktor blízkosti, kterému se věnuje v tomto kontextu mnoho odborníků (Boschma, 2005, Rallet a Torre, 2005, Doloreux, 2002, Lundvall a kol., 2002), kteří jsou přesvědčeni, že vzájemná prostorová, kulturní a sociální blízkost významně zvyšuje důvěru mezi aktéry a tím i pravděpodobnost jejich spolupráce.

Pro ideální implementaci inovační politiky je stále více vyzdvihován význam regionální úrovně. Mnozí autoři jsou přesvědčeni, že region je ideální prostorovou jednotkou pro zavádění nástrojů podpory inovací. Tödtling a Trippel (2005) říkají, že ačkoli nepopírají nezbytnost národních a mezinárodních faktorů, jsou přesvědčeni, že regionální dimenze je zde zcela klíčová, a své přesvědčení dokládají následujícími tvrzeními: Za prvé, regiony se od sebe odlišují průmyslovou specializací a inovačním výkonem. Za druhé, bylo prokázáno, že efekt přelévání (zmiňovaný výše), který hraje v inovačním procesu zásadní roli, je prostorově ohraničen. Za třetí, tacitní znalosti, které jako výsledek inovačního procesu tvoří firmám významné konkurenční výhody, je možné přenášet pouze pomocí osobního kontaktu založeného na vzájemné důvěře. Tuto důvěru povzbuzuje vzájemná blízkost, kterou je možno zajistit pouze na omezeném území. Howells (2005) přidává další důvod, proč by regiony při realizaci inovační politiky neměly být opomíjeny. Jedním z rysů inovační politiky je, že lze jen stěží předpovídat její přesné dopady. Je však také zcela jisté, že se tyto dopady budou lišit napříč jednotlivými územími, protože každé z území má svá specifika. Proto by nástroj, který například vyspělým průmyslovým oblastem výrazně napomůže k rozvoji, mohl zároveň slabším periferním oblastem vytvořit další rozvojové bariéry.

S tímto problémem se pojí autory často zastávaný názor, že pro politiku podpory výzkumu, vývoje a inovací neexistuje žádný „one-size-fits-all“ model (Howells, 2005, Tödtling a Trippel, 2005, Flanagan a kol., 2011, McCann a Ortega-Argilés, 2013). Jakkoli je v mnohých případech nejlepším řešením poučit se z „best practice“ přístupů, v případě podpory inovací je to značně obtížné. Pokud chce tedy tvůrce politik zajistit rozvoj při respektování požadavku vzájemné koheze (Klímová, Žitek, 2015), tedy pokud se nerozhodne obětovat slabší oblasti pro rychlejší růst státu jako celku, musí zaujmout zcela jiný přístup. Takový přístup, kdy státní autorita stanoví základní politické rámce, avšak hlavní iniciativa bude ponechána regionálním autoritám schopným zajistit taková politická rozhodnutí, která budou vyhovovat specifickým požadavkům dané oblasti.

V souvislosti s inovační politikou a regionálním inovačním systémem je často uváděn pojem politický mix (Flanagan a kol., 2011, Uyarra, 2010, Smits, Kuhlmann, 2004). Tento pojem představuje souhrn nástrojů podpory výzkumu, vývoje a inovací speciálně sestavený „na míru“ danému území. Nástroje, které jsou do mixu zahrnuty, by měly mít smysluplná teoretická odůvodnění, zároveň by však měly reagovat na aktuální potřeby regionu (Flanagan a kol., 2011). Tvorbě mixu je třeba věnovat velkou pozornost a neuspěchat celý proces, jelikož účinky některých nástrojů se projeví až po značném časovém prodloužení. Proto by špatně zvolené politické nástroje mohly mít dlouhodobě negativní dopad

na region. Pečlivé zhodnocení aktuálního stavu regionu, definování klíčových oblastí podpory a pojmenování hlavních problémů zde má svůj nepochybný význam (Borrás, Edquist, 2013, Žitek, Klímová, 2015). Flagan a kol. (2011) dále zdůrazňují, že do procesu tvorby politického mixu by měli být zahrnuti všichni aktéři inovačního procesu v regionu a že je zcela nemožné, aby kvalitní politický mix vznikl direktivně pouze z nejvyšší politické úrovně.

Možných nástrojů užívaných pro podporu inovací je velké množství a stále vznikají další. Jelikož je často velmi obtížné se mezi inovačními nástroji zorientovat, jsou vytvářeny pokusy o jejich sumarizaci a klasifikaci. Vždy přitom záleží na úhlu pohledu, z jakého je na inovační nástroje pohlíženo. Takto například Borrás a Edquist (2013) člení nástroje na regulační, ekonomické a soft nástroje. Mezi regulační patří zákony, závazná pravidla či právní nařízení a jejich účelem je určování „pravidel hry“. Mezi ekonomické nástroje jsou zařazeny takové nástroje, které vytváří ekonomické podněty a stimuly pro inovační chování firem. Jsou to tedy veškeré druhy finanční a materiální podpory, daňová zvýhodnění a další. Soft nástroje jsou charakteristické tím, že jsou založeny na principu dobrovolnosti a mají spíše charakter přesvědčování aktérů o tom, že je vzájemná spolupráce oboustranně prospěšná.

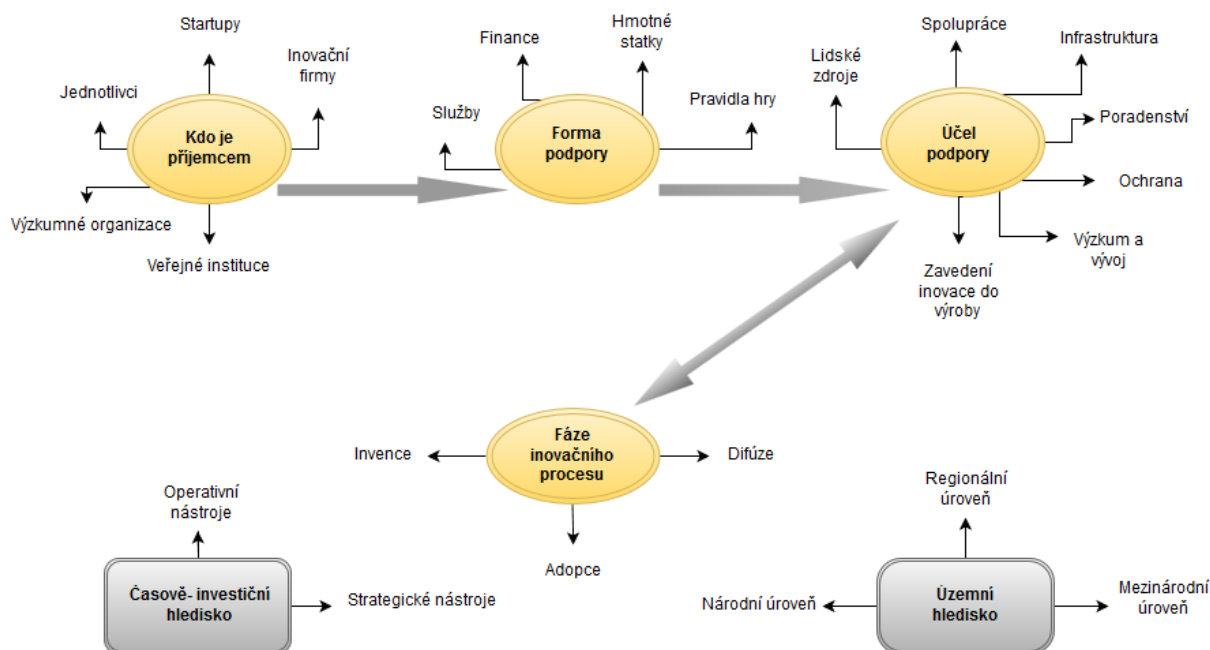
1. Cíl a metody

Jelikož jsou možnosti podpory inovací rozmanité, existuje také velké množství nástrojů, pomocí kterých může být tato podpora realizována. Nástroje se od sebe svým zaměřením odlišují, mají však také určité společné vlastnosti, podle kterých je možné je systematicky členit. Cílem článku je usnadnit přípravu politického mixu a rozhodování o výběru inovačních nástrojů pomocí jejich klasifikace dle několika hledisek. Každé z hledisek umožňuje sledovat určité oblasti inovačního systému a v případě potřeby se zaměřit na jejich podporu. Pro lepší znázornění rozčleněných skupin nástrojů a jejich návaznosti je využita metoda grafického diagramu. Členění bylo provedeno na základě poznatků získaných předchozím studiem vlastností jednotlivých inovačních nástrojů.

2. Výsledky

Vytvořené členění nástrojů sleduje několik hledisek. Obrázek 1 tato hlediska zobrazuje a znázorňuje také návaznost, která by ideálně měla být sledována při tvorbě politického mixu.

Obr. 1: Členění nástrojů podpory inovací

Zdroj: vlastní zpracování

Prvním ze sledovaných hledisek je identifikace příjemce podpory. Identifikace příjemce podpory stojí na počátku rozhodovacího procesu tvůrců nástrojových mixů. Analýzou inovačního prostředí regionu lze zjistit, které skupiny potřebují v inovačním procesu nejvýraznější podporu. V některých regionech existuje například kvalitní výzkumná základna v podobě univerzity či výzkumných organizací, avšak chybí motivace k inovacím v soukromých firmách. V jiném regionu může naopak výzkum a vývoj probíhat převážně ve firmách, kterým často chybí potřebná infrastruktura či vzdělání jednotlivci. Proto je rozhodování o příjemcích podpory prvním krokem k vytvoření kvalitního politického mixu.

Druhým sledovaným hlediskem je forma podpory, která nástroje rozděluje dle způsobu, jakým je podpora předána příjemcům. Jakmile je rozhodnuto o tom, které skupiny aktérů inovačního procesu budou podpořeny, je třeba zvolit takovou formu podpory, která vybraným subjektům pomůže nejvíce. Může se jednat o podporu formou finančních prostředků, hmotných statků, služeb či o nepřímou podporu prostřednictvím vytváření vhodných pravidel hry a podmínek pro inovativní podnikání.

Významným hlediskem pro rozčlenění nástrojů je účel podpory. Toto hledisko rozděluje nástroje podle oblastí inovačního prostředí, které mají být jejich realizací zlepšeny. Právě tato část rozhodovacího procesu tvůrců politických mixů je stěžejní pro úspěch inovační politiky. Důkladnou analýzou regionálního inovačního systému je třeba zjistit, v jakých oblastech systém selhává a podporu následně zaměřit právě na tyto oblasti. Může se jednat o nedostatečnou motivaci aktérů k vzájemné spolupráci, o problém se zaváděním inovovaných produktů do praxe, o nedostatek kvalifikovaných výzkumných pracovníků či o problém se získáváním patentů pro ochranu vytvořených inovací. S největší pravděpodobností se však bude jednat o kombinaci problémových oblastí, na něž by měl zvolený nástrojový mix reagovat.

Vedle uvedené linie „příjemce – forma – účel podpory“ lze také inovační nástroje členit dle fáze inovačního procesu, kterou naplňují. Jedná se o fázi invence, tedy prvotního objevu či vynálezu, fázi adopce, tedy první komerční využití inovace, a fázi difúze, tedy rozšíření inovace mezi další subjekty. Toto členění částečně koresponduje s účelem podpory, jelikož jednotlivé cíle nástrojů taktéž sledují určitou fázi inovačního procesu. Členění je jednoduché a smysluplné pro tvůrce politických mixů, kteří tak mohou cílit nástroje na fázi, která je v inovačním procesu regionu problémová.

Poslední dva způsoby členění stojí stranou, jelikož pohlíží na inovační nástroje čistě z pohledu poskytovatele podpory na rozdíl od předchozích členění, které sledovaly spíše stranu příjemce podpory. Nástroje lze dělit územně podle toho, na jaké úrovni jsou realizovány a jaký mají dosah. Dále je lze dělit podle toho, v jakém časovém horizontu se budou jejich výsledky projevovat a jak velké investice jejich realizace vyžaduje. Strategické nástroje mají dlouhodobý charakter, mezi realizací a dosažením žádoucího efektu je třeba počítat s časovou prodlevou, poté však mohou mít zásadní dopad na inovační výkonnost regionu. Realizaci strategických nástrojů musí předcházet pečlivá analýza potřeb regionu, jelikož je lze jen obtížně měnit a často jsou finančně velmi nákladné. Operativní nástroje jsou nástroje krátkodobého charakteru s menšími nároky na investice, které jsou administrativně nenáročné, lze je průběžně měnit a upravovat potřebám inovačního prostředí.

Pro ilustraci lze na tomto místě uvést příklad nástrojového mixu. Předpokládejme, že se jeho tvůrci zaměřili na členění dle fáze inovačního procesu a na základě analýzy inovačního prostředí regionu zjistili, že existuje problém s adopcí inovací. Tabulka 1 demonstruje nástrojový mix zaměřený na podporu adopce inovací.

Tab. 1: Politický mix pro podporu adopce inovací

Podnikatelské inkubátory					
Příjemce	Forma	Účel	Fáze in. procesu	Časově inv. hledisko	Územní hledisko
startupy	hmotné statky, finance, služby	infrastruktura, zavedení do výroby, poradenství	adopce	strategický	regionální
<p>Podnikatelské inkubátory jsou prostory (jedna či více budov), které umožňují začínajícím firmám s inovativním podnikatelským záměrem rozvinout svoje podnikání. Začínající firma si při splnění určitých podmínek může pronajmout prostory za zvýhodněnou cenu a předem stanovenou omezenou dobu (zpravidla 3 roky) tyto prostory využívat. Vedle zvýhodněného pronájmu nabízí podnikatelské inkubátory firmám také mnoho užitečných služeb, a to technické a administrativní služby (úklid, údržba, internetové připojení, recepce, ...), poradenské služby (účetní a právní poradenství, zpracování a aktualizace podnikatelského záměru, ochrana duševního vlastnictví, ...), nebo možnost účasti na školeních a workshopech. V neposlední řadě podnikatelský inkubátor sdružuje začínající inovátory na jednom místě a napomáhá tak k navázání kontaktů a rozvoji spolupráce (Start podnikání, 2016).</p>					
Fondy mikropůjček					
Příjemce	Forma	Účel	Fáze in. procesu	Časově inv. hledisko	Územní hledisko
startupy	finance	zavedení do praxe, ochrana	adopce	operativní	regionální
<p>Fond mikropůjček umožňuje začínajícím inovativním firmám, které splní stanovené podmínky, čerpat zvýhodněný krátkodobý úvěr na financování rozvoje podnikání. Toto zvýhodněné dluhové financování umožňuje odklad splátek a velmi výhodné úročení. Inovační firma může prostředky využít dle svého uvážení, nenavýší se její základní kapitál a firma tak zůstává stále v rukou původních majitelů (Jihomoravské inovační centrum, 2011).</p>					
Fondy rizikového financování					
Příjemce	Forma	Účel	Fáze in. procesu	Časově inv. hledisko	Územní hledisko
startupy	Finance, služby	zavedení do praxe	adopce	operativní	regionální
<p>Rizikový (venture) kapitál je alternativním zdrojem financování pro inovativní firmy, kterým chybí prostředky pro realizaci podnikatelského záměru. Mohou však být vedle počátečního rozvoje firmy využity i pro realizaci významného inovativního projektu již fungujících firem. Venture kapitál spočívá v navýšení základního kapitálu podniku a vstupu investora, který tím získá menšinový podíl ve firmě. Kapitálový fond v roli investora navíc může firmě poskytovat poradenství vedoucí ke zlepšení fungování firmy. Investor při vstupu do firmy zpravidla stanoví také předpokládaný výstup z ní, který může znamenat prodej podílu jinému investorovi či zpět původním majitelům firmy. Rizikovým je tento druh investičních fondů nazýván proto, že bývá realizován v raném stadiu rozvoje firmy, kdy není jisté, že podnikatelský záměr přinese očekávané výsledky. Úspěšný rozvoj inovativního záměru však může přinést velmi významné zisky. Venture kapitálové fondy jsou operativním nástrojem, který je možné využít v okamžitě ve chvíli, kdy se objeví začínající podnikatel se slibným záměrem. V České republice působí řada zahraničních i českých soukromých investorů sdružených pod Českou venture kapitálovou asociací (Czechinvest, 2016).</p>					
Patentové a licenční fondy					
Příjemce	Forma	Účel	Fáze in. procesu	Časově inv. hledisko	Územní hledisko
startupy	finance, služby	Ochrana, poradenství	adopce	operativní	regionální

Patentové a licenční fondy jsou další formou dluhového financování, kdy získá podnikatel s inovativním nápadem prostředky na zřízení ochrany duševního vlastnictví. Fondy jsou hrazeny z veřejných prostředků. Jedná se o zvýhodněný úvěr a pro jeho získání musí žadatel splnit stanovené podmínky. Spolu s finančními prostředky má příjemce možnost využívat poradenských služeb. Zřízení a financování patentové ochrany je poměrně složitý a nákladný proces, při kterém nezkušený začínající podnikatel může často tápat. Patentové a licenční fondy mají za cíl usnadnit tento proces a motivovat tak k uvádění inovativních nápadů na trh (Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje, 2008).

Inovační vouchery

Příjemce	Forma	Účel	Fáze in. procesu	Časově inv. hledisko	Územní hledisko
inovační firmy, starupy, výzkumné organizace	finance	spolupráce	adopce	operativní	regionální

Inovační vouchery mají za cíl podpořit spolupráci výzkumných organizací a inovativních firem a tím dosáhnout vyšší míry komercializace výsledků výzkumu a vývoje. Inovační voucher je finanční obnos vyplacený na konkrétní projekt, který společně realizuje firma a výzkumná organizace. Jedná se v podstatě o podporu kontrahovaného výzkumu a vývoje, kdy si firma bez vlastních výzkumných kapacit objedná provedení výzkumu na dané výzkumné organizaci a náklad na realizovaný výzkum proplatí pomocí inovačního vouchery. Inovační vouchery jsou velmi operativním nástrojem s nízkou administrativní zátěží pro poskytovatele i příjemce podpory. Podmínky získání inovačního vouchery lze jednoduše měnit a upravovat dle požadavků inovačního systému v regionu. Je tak možné zaměřit se na podporu jak strany nabídky inovací v regionu (regionální výzkumné instituce), tak na stranu poptávky po znalostech v regionu (regionální inovační firmy). Důležitým cílem inovačních voucherů je navázání dlouhodobé spolupráce, kterou realizace prvního společného projektu iniciuje. Inovační vouchery jsou cíleně směřovány především malým a středním firmám, které z jejich výhod mohou těžit nejvíce. Právě tyto firmy mají často slibné inovativní nápady, avšak chybí jim infrastruktura pro realizaci potřebného souvislého výzkumu a vývoje.

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Politika podpory inovací je v dnešní době považována za jednu z nejvýznamnějších veřejných politik zaměřených na dosažení ekonomického růstu regionů. Tato politika, jejíž realizace je z velké části ponechávána na regionální úrovni, využívá rozmanitých podpůrných nástrojů, které se zaměřují na různé oblasti inovačního prostředí. Inovační politika by měla být realizována pomocí mixu takových politických nástrojů, které reagují na specifické potřeby regionu. Proto by tvorbě tohoto mixu měla předcházet pečlivá analýza inovačního prostředí, která potřeby a problémy regionu odhalí. Jelikož je inovačních nástrojů velké množství a vedle rozmanitých cílů, které sledují, se liší také způsobem implementace, je vhodné rozčlenit je podle potřeb tvůrců politických mixů za účelem usnadnění rozhodovacího procesu.

Předkládaný příspěvek představuje několik možností klasifikace nástrojů podpory výzkumu, vývoje a inovací. Každé uvedené hledisko členění nástrojů je zároveň jednou z oblastí, o které by mělo být rozhodováno při tvorbě politického mixu. Pomocí grafického diagramu je znázorněna návaznost, kterou je možné sledovat pro v průběhu tvorby politického mixu. Článek dále nabízí příklad politického mixu zaměřeného na podporu adopce inovací. Nástroje jsou v něm popsány a vždy je uvedeno jejich zařazení dle použitých hledisek.

Literatura

- [1] ASHEIM, B. T., ISAKSEN A., (2002). Regional innovation systems: the integration of local 'sticky' and global 'ubiquitous' knowledge. *The Journal of Technology Transfer*, vol. 27, no. 1, pp. 77-86. ISSN 1573-7047.
- [2] BORRÁS, S., EDQUIST, C., (2013). The choice of innovation policy instruments. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 80, no. 8, pp. 1513-1522. ISSN 00401625.
- [3] BOSCHMA, R., (2005). Proximity and innovation: a critical assessment. *Regional studies*, vol. 39, no. 1, pp. 61-74. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/0034340052000320887.
- [4] COOKE, P., GOMEZ URANGA M., ETXEBARRIA, G., (1997). Regional innovation systems: Institutional and organisational dimensions. *Research policy*, vol. 26, no. 4, pp. 475-491. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/S0048-7333(97)00025-5.
- [5] CZECHINVEST, (2016). Venture kapitál. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.czechinvest.org/venture-kapital>
- [6] DÓLOREUX, D., (2002). What we should know about regional systems of innovation. *Technology in society*, vol. 24, no. 3, pp. 243-263. ISSN 0160-791X.
- [7] FLANAGAN, K., UYARRA, E., LARANJA, M., (2011). Reconceptualising the 'policy mix' for innovation. *Research Policy*, vol. 40, no. 5, pp. 702-713. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2011.02.005.
- [8] HOWELLS, J., (2005). Innovation and regional economic development: A matter of perspective?. *Research policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1220-1234. ISSN 0048-7333.
- [9] JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM, (2011). *První Seed fond v ČR potěší začínající podnikatele*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.inovace.cz/novinky/77-prvni-seed-fond-v-cr-potesi-zacinajici-podnikatele>
- [10] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V. (2015). Inovační paradox v Česku: ekonomická teorie a politická realita. *Politická ekonomie*, vol. 2015, no. 2, pp. 147-166. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.994.
- [11] LUNDVALL, B. Å., JOHNSON, B., ANDERSEN, E. S., DALUM, B., (2002). National systems of production, innovation and competence building. *Research policy*, vol. 31, no. 2, pp. 213-231. ISSN 0048-7333.
- [12] MCCANN, P., ORTEHA-ARGILÉS, R., (2013). Modern regional innovation policy. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 6, no. 2, pp. 187-216. ISSN 1752-1386. DOI 10.1093/cjres/rst007.
- [13] METCALFE, S., RAMLOGAN, R., (2008). Innovation systems and the competitive process in developing economies. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, vol. 48, no. 2, pp. 433-446. ISSN 1062-9769. DOI 10.1016/j.qref.2006.12.021.
- [14] RALLET, A., TORRE, A., (1999). Is geographical proximity necessary in the innovation networks in the era of global economy?. *GeoJournal*, vol. 49, no. 4, pp. 373-380. ISSN 1572-9893. DOI 10.1023/A:1007140329027.
- [15] REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JIHOMORAVSKÉHO KRAJE, (2008). Patentový a licenční fond. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://risjmk.webnode.cz/patentovy-a-licencni-fond/>
- [16] SMITS, R., KUHLMANN, S., (2004). The rise of systemic instruments in innovation policy. *International Journal of Foresight and Innovation Policy*, vol. 1, no. 1-2, pp. 4-32. ISSN 1740-2824.
- [17] START PODNIKÁNÍ, (2016). *Podnikatelský inkubátor*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: http://startpodnikani.cz/index.php?open=podnikatelske_inkubatory
- [18] TODTLING, F., TRIPPL, M., (2005). One size fits all?: Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333.
- [19] UYARRA, E., (2010). What is evolutionary about 'regional systems of innovation'? Implications for regional policy. *Journal of evolutionary economics*, vol. 20, no. 1, pp. 115-137. ISSN 1432-1386. DOI 10.1007/s00191-009-0135-y.
- [20] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015) Regionální inovační strategie jako cesta k implementaci inovační politiky. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 155 - 160. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 0.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Inovační výkonnost a její reflexe v inovační politice (INOPO) MUNI/A/0999/2015.

TWO FACES OF REGIONAL INNOVATIVENESS – THE EVIDENCE FROM VISEGRAD GROUP STATES

GRAŻYNA KOZUŃ-CIEŚLAK

Katedra Ekonomii Department of Economics
Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych Faculty of Economics
Uniwersytetu Technologiczno - Humanistycznego University of Technology and Humanities in Radom
✉ Chrobrego 31, 26-600 Radom, Poland
E-mail: g.kozun@uthrad.pl

Annotation

This paper aims to evaluating the innovativeness of 35 regions of Visegrad Group states by applying two quantitative approaches. On the basis of three measures, namely R&D expenditure, R&D employment and patent applications, two regional innovation indicators have been calculated. The first methodological approach involves computation the composite indicator while the second approach corresponds to the concept of technical efficiency calculated by Data Envelopment Analysis. The point is that these two approaches pose V4 regions in a completely different light, both surprising and disappointing. These findings cause a question which ranking shows a truer picture of the innovativeness in examined regions. Both methodological approaches have their cons and pros. Composite indicator is a kind of diagnosis of innovative potential based on sub-measures which are essential preconditions for innovativeness, but at the same time this method is weak in assessing the productivity of resources employed in pro-innovative activity. Such an approach usually favours highly developed regions where economic wealth is strongly influenced by factors rooted in beneficial historical circumstances, geographical advantages, political significance, etc. On the contrary, the approach which focuses on examining the relationship between innovative inputs and outputs disregards these specific regional conditions which make up their competitiveness and ability to development. This approach also is unsatisfying because the innovation potential of any territory is embedded in the conditions of that territory. Thus, the two approaches used in this study to evaluate the regional innovativeness should not be considered as the substitutes but rather as complementary methods.

Key words

regions, innovations, Visegrad Group, NUTS 2

JEL classification: O30, R11, R15

Introduction

There are several theories to explain why some regions achieve significantly higher growth rates than others: theories emphasizing the role of initial conditions, theories focusing on the composition of economic activity up to those stressing the potential for innovation and knowledge spillovers (Porter, 1990; Glaeser et al., 1992; Fujita et al., 1999; Barro, Sala-i-Martin, 2004; Delgado et al., 2011). It is broadly accepted that the innovativeness of regions is an important, if not the key, factor for regional development (Acs, Varga, 2002; Tang, 2006). Additionally, as Gossling and Rutten (2007) have shown, the relationship between innovation and economic welfare is interdependent – innovation creates wealth and wealth is a precondition for innovation. In turn, Fritsch and Slavtchev (2011) indicate that regions differ with regard to the ‘quality’ or the ‘efficiency’ of regional innovation systems, leading to different levels of innovative output even if the inputs are identical in quantitative as well as in qualitative terms. All this encourages comparing regions due to their innovativeness. Although the research on innovation has been very popular in the literature there is no the fixed set of metrics that could reflect the level of regional innovation. According to Schumpeter (1934; 1942)

research and development (R&D) activities, likewise patents, could be considered as new ideas and pieces of knowledge that may turn into innovation when commercially exploited. Thus, innovation may be seen as the ability to use such knowledge to generate, develop and improve new products, processes and services that finally lead to an increase in welfare. The most common indicators widely used as a proxy of innovative potential or performance are patent applications and R&D activity expressed by R&D expenditures and R&D employment (Bilbao-Osorio, Rodríguez-Pose, 2004; Bottazzi, Peri, 2003; Buesa et al., 2010; Crosby, 2000; Hasan, Tucci, 2010; Hauser et al., 2007; Moreno et al., 2005, 2006; Siller et al., 2014; Sterlacchini, 2008; Sternberg, Arndt, 2001; Thornhill, 2006). Patents reflect an inventive activity. Measures based on patents' statistics show the capacity to exploit knowledge and translate it into potential economic gains. However, there are some shortcomings in the usage of patents as an indicator of innovation. Makkonen (2011) emphasizes that patents' indicators measure the result of invention rather than innovation, not all firms make the effort to claim patents, certain sectors are poorly suitable for patent application, the range of patentable innovations constitutes only a sub-set of all research outcomes, not every registered patent is applied for and used, and the quality of individual patents varies widely – some inventions are extremely valuable, whereas others are of almost no commercial value. In turn, R&D expenditures as well as human resources engaged in R&D activity are in fact input factors, which show an innovative effort, and not necessarily reflect the success in innovative results. Moreover these measures only imperfectly reflect innovation inputs because branches with less formal innovation processes such as service sectors may have little connection with R&D, at least directly. Nevertheless, R&D effort is an important input into innovation processes in general (Freeman, Soete, 1997) and certainly important for industries with ample patenting. There are studies that attempt to establish a more comprehensive set of indicators describing the state of innovation (Siller et al., 2014), but these indicators are difficult to complete particular at cross-country regional level. Despite of critical remarks, patents and R&D outlays are broadly used to measure regional innovative, because these are the only data that are easily available for long-run as well as for sub-national territories and they represent newly developed knowledge and innovative effort that can be assigned to the place of origin of their creators.

The regional innovation measurement comes down to two most common approaches. The first method comprises creating the composite indicators consisting of a number of sub-measures. The second way involves approaches based on technical efficiency (productivity) as a relationship between inputs and outputs. The point is that these two approaches often pose analyzed regions in a completely different light. By following both evaluation concepts this study aims to present two different faces of regional innovativeness on the case of Visegrad Group NUTS 2.

1. Aim and methodology

This paper is focusing on the assessment of the innovativeness of 35 NUTS-2 of Visegrad Group states (V4). In order to evaluate V4 regions twofold approach will be applied. On the one hand the composite indicator will be calculated which, to a certain degree, will follow the methodology used by the European Commission in periodically published reports *Regional Innovation Scoreboard* (Hollanders et al., 2014). The second approach will correspond to the concept of technical efficiency introduced by Farrell (1957) which could be brought down to the statement that the region is technically efficient if it is able to produce the possible maximum of innovative outputs from a given amount of innovative inputs. Both quantitative approaches will base on three indicators mentioned in the previous section as commonly used in the literature. These variables are as follows (for details see Tab. A1):

<u>Indicator</u>	<u>Notation</u>	<u>Data scope and source</u>
Total, all sectors R&D expenditure (PPS per inhabitant at constant 2005 prices)	RDexp	average of 2008 – 2012 Eurostat
Total, all sectors R&D personnel and researchers (% of total employment - numerator in full-time equivalent)	RDemp	average of 2008 – 2012 Eurostat
Patent applications to the European Patent Office (per million inhabitants)	EPO	average of 2008 – 2012 Eurostat

The composite Regional Innovation Index (RII) will be calculated as the unweighted average of the normalised scores of three mentioned above indicators. Because all indicators have skewed data distributions they will be transformed using a square root transformation with power N (see Tab. A1) if the degree of skewness of the raw data exceeds 1 such that the skewness of the transformed data is below 1. Then data are normalized using the min-max procedure (the transformed score is first subtracted with the minimum score observed for all regions and then divided by the difference between the maximum and minimum scores observed for all regions). The maximum normalised score is equal to 1 and the minimum normalised score is equal to 0. The composite RII will allow ranking V4 regions and distinguishing four groups due to quartiles ($Q \pm 1$ observation). Innovation Leaders will be represented by regions which will obtain $RII \geq Q3$. The group of Innovation Followers will be formed by regions with $Q2 \leq RII \leq Q3$. Moderate Innovators will belong to $Q1 \leq RII \leq Q2$ and the group of Modest Innovators will be formed by regions with $RII \leq Q1$.

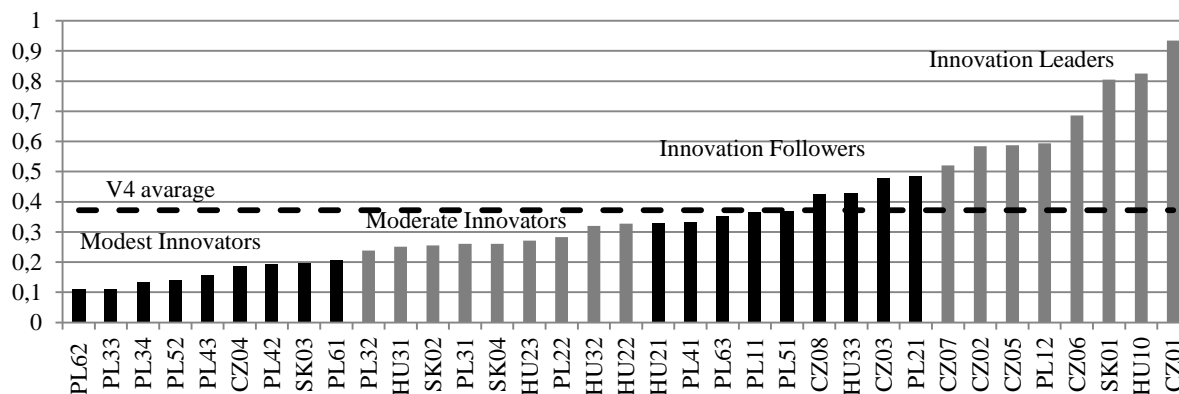
The Regional Innovation Efficiency indicators (RIE) will be calculated by applying Data Envelopment Analysis (DEA). DEA was introduced by Charnes, Cooper and Rhodes in 1978 (Charnes et al., 1978), who on the work of Farrell (1957) proposed a basic DEA model – the radial CCR model (with assumption of constant returns to scale, CRS). The CCR model was extended to account for technologies that show variable returns to scale (VRS) by Banker, Charnes and Cooper in 1984 (Banker et al., 1984). DEA benchmarks analysed units only against the best ones which form the frontier of efficiency (productivity frontier). An object is recognized as 100% efficient (DEA score = 1) when comparisons with other units in a sample do not provide evidence of inefficiency in the use of any input or output. If any object is not at the frontier that means it is inefficient - its distance from the frontier determines the level of inefficiency and DEA score < 1 . Over the years, the simple DEA models have been enriched by a number of modifications which enable users for a better fit of the appropriate DEA variant to research specific needs. In this study the super-efficiency and non-oriented slacks-based DEA model under the assumption of variable returns to scale (DEA SE-NO-SBM-V) will be applied (for mathematical foundations of the DEA see: Cooper et al., 2007) The super-efficiency DEA variant allows ranking efficient units (then SE-DEA score ≥ 1). The DEA SE-NO-SBM-V model will allow evaluating multiple systems, namely 35 regions, at consuming multiple inputs i.e. R&D expenditures and R&D employment in order to produce an output expressed by patent applications.

2. Results

Figure 1 shows the ranking of 35 V4 regions due to the composite innovation indicator (RII) described in the previous section. RII scores range from 0.11 up to 0.93 what means a high diversity (coefficient of variation equals 56%). The average value equals 0.37 and it is slightly higher than the median (0.33). 66% of analysed regions show RII score below the average value.

Regions that received RII score higher than the upper quartile are classified as Innovation Leaders. Their RII ranges from 0.520 up to 0.934. The Leaders' group is dominated by five Czech regions with Prague (CZ01) at the head of the rank as the unquestioned "super star". In Leaders' group there are also capital city regions of the other three V4 states (HU10, SK01, and PL12). Two regions namely Közép-Magyarország (HU10) and Bratislavský kraj (SK01) emerge as "the super star catchers" despite the fact that both of them are not limited to the metropolitan area as Prague is. For the same reason the region of Jihovýchod (CZ06) deserves special appreciation.

The next group - Innovation Followers - ranges RII scores from 0.320 up to 0.485 and includes: five Polish regions, four Hungarian regions and two Czech ones. There are no Slovakian regions classified as Innovation Followers. Two regions from this group (PL21-Malopolskie and CZ03-Jihozápad) are very close to upgrade and join Innovation Leaders. On the other hand five bottom Followers do not reach the average V4 level.

Fig. 1: Ranking of 35 V4 regions due to the composite innovation indicator (RII)

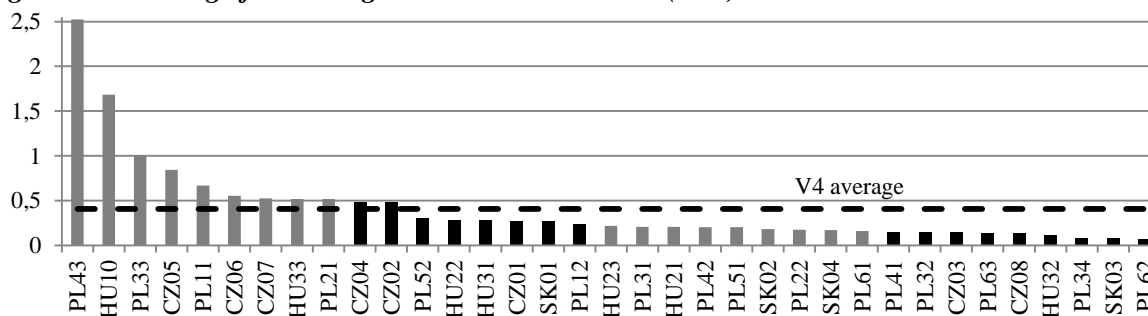
Source: Own work on the basis of Tab. A1.

The lower quartile of RII scores allowed dividing the remaining regions into two groups: Moderate Innovators and Modest Innovators. Moderate Innovators show RII score in narrow range from 0.239 to 0.282. This group includes three Polish regions (PL22, PL31, and PL32), two Hungarian (HU23, HU31) and two Slovakian ones (SK04, SK02).

The Modest Innovators group covers seven Polish regions, one Czech and one Slovakian region. Five Polish voivodeships, namely: Warmińsko-Mazurskie (PL62), Świętokrzyskie (PL33), Podlaskie (PL34), Opolskie (PL52) and Lubuskie (PL43) form the inglorious tail of the presented here regional innovation ranking.

The next step in this research aims to evaluate success of V4 regions in transforming innovative inputs expressed by R&D expenditure and R&D employment into innovative output embodied in patent applications. This approach delivers quite a new look at analyzed regions.

Figure 2 shows the ranking of 35 V4 regions due to DEA scores. In the language of DEA interpretations, DEA scores show the relative technical efficiency of each region in the sample. Results are rather surprising. The highest DEA score has been obtained by Polish voivodeship Lubuskie (PL43), which in the previous ranking belonged to the weakest regions of Modest Innovators. There are only four regions which obtained the same position in both rankings. These are: Hungarian Közép-Magyarország (HU10) which has got rank 2 and three Polish regions, namely – Malopolskie (PL21) with rank 9, Podlaskie (PL34) with rank 33 and Warmińsko-Mazurskie (PL62) placed at 35 position. Further six regions changed their position only by 1 or 2 places (CZ05 – Severovýchod, CZ06 – Jihovýchod, CZ07 - Strední Morava, PL32 – Podkarpackie, PL61 - Kujawsko-Pomorskie, SK02 - Západné Slovensko). It is also worth to look at Świętokrzyskie voivodeship (PL33) which advanced by 31 places and gained status of the DEA efficient region. Severozápad (CZ04) and Opolskie (PL52) are the further regions which noted a massive advance by 20 places in this evaluation approach.

Fig. 2: The ranking of 35 V4 regions due to DEA scores (RIE)

Source: Own work on the basis of Tab. A1.

The biggest and unexpected disappointment has been brought by Prague (CZ01) which dropped from the first place onto the fifteenth position and Bratislavský kraj (SK01) which dropped from the third place to sixteenth one. The similar situation has been noted in Mazowieckie (PL12) with a fall of 12 places or Jihozápad (CZ03) and Moravskoslezsko (CZ08) – both lost 19 places.

Conclusions

The above investigations can be summarized as follows:

- Both methodological approaches show the high innovation diversity in 35 examined regions of the Visegrad Group states wherein the coefficient of variation for the regional innovation efficiency (RIE) scores is two times higher than for the composite regional innovation indicator (RII).
- Unfortunately there is no the coincidence between RII and RIE scores and barely 7 of 35 regions kept their position (+/- 1) in both rankings while almost 40% of regions changed rank by 10 places or more.
- The winners of this research are regions which maintain their position in the upper quartile (Innovation Leaders) in both rankings. This is first of all the Hungarian region - Közép-Magyarország and three Czech regions: Jihovýchod, Severovýchod, Střední Morava.
- The biggest disappointment comes from Prague which gained the top position due to the composite regional innovation indicator (RII) but scarcely the fifteenth place due to the regional innovation efficiency (RIE) score. The similar situation occurs in the case of Bratislavský kraj.
- The biggest surprise concerns the advancement of two Polish regions - Lubuskie and Świętokrzyskie - which moved from the end of the ranking based on composite indicator RII onto the top of the ranking based on efficiency indicator RIE.
- The biggest losers of this research are regions which form the lower quartile in both rankings. These are two Polish voivodeships - Warmińsko-Mazurskie and Podlaskie as well as Slovakian region - Stredné Slovensko.

The presented findings cause a question which ranking shows a truer picture of the innovativeness in examined regions. Both methodological approaches have their advantages and disadvantages. The evaluation based on the composite indicator is a kind of diagnosis of innovative potential based on sub-measures which are essential preconditions for innovativeness but at the same time this method is rather weak in assessing the productivity of resources employed in pro-innovative activity. This approach usually favours highly developed regions where economic wealth is strongly influenced by factors rooted in beneficial historical circumstances, geographical advantages, political significance, etc. On the contrary, the approach which focuses on examining the relationship between pro-innovative inputs and innovative outputs disregards these specific regional conditions which make up their competitiveness and ability to development. Such an approach is not satisfying too because the innovation potential of any territory is embedded in the conditions of that territory. Thus, the two approaches used in this study to evaluate the regional innovativeness should not be considered as the substitutes but rather as complementary methods.

Literature

- [1] ACS, Z., VARGA, A., (2002). Geography, endogenous growth and innovation. *International Regional Science Review*, vol. 25, pp. 132–148. ISSN 0160-0176. DOI 10.1177/0160017027 62039484.
- [2] BANKER, D.R., CHARNES, A., COOPER, W.W., (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, vol. 30, no. 9, pp. 1078 - 1092. ISSN 0025-1909. DOI 10.1287/mnsc.30.9.1078.
- [3] BARRO, R., SALA-I-MARTIN, X., (2004). *Economic growth*. Massachusetts Institute of Technology. ISBN 0-262-02553-1.
- [4] BILBAO-OSORIO, B., RODRÍGUEZ-POSE, A., (2004). From R&D to innovation and economic growth in the EU. *Growth and Change*, vol. 35, no. 4, pp. 434–455. ISSN 1468-2257. DOI 10.1111/j.1468–2257.2004.00256.x.
- [5] BOTTAZZI, L., PERI, G., (2003). Innovation and spillovers in regions: Evidence from European patent data. *European Economic Review*, vol. 47, no. 4, pp. 687–710. ISSN 0014-2921. DOI 10.1016/S0014-2921(02)00307-0.
- [6] BUESA, M., HEIJS, J., BAUMERT, T., (2010). The determinants of regional innovation in Europe: A combined factorial and regression knowledge production function approach. *Research Policy*, vol. 39, no. 6, pp. 722–735. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2010.02.016.
- [7] CHARNES, A., COOPER, W.W., RHODES, E., (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, vol. 2, no. 6, pp. 429 - 444. ISSN 0377-2217. DOI 10.1016/0377-2217(78)90138-8.
- [8] COOPER, W.W., SEIFORD, L.M., TONE, K., (2007). *Data Envelopment Analysis. A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA Solver Software*. Springer. ISBN 978-0-387-45283-8.
- [9] CROSBY, M., (2000). Patents, innovation and growth. *The Economic Record*, vol. 76, no. 234. pp. 255–262. ISSN 1475-4932. DOI 10.1111/j.1475–4932.2000.tb00021.x.
- [10] DELGADO, M., PORTER, M.E., STERN, S., (2014). Clusters, convergence, and economic performance. *Research Policy*, vol. 43, no. 10, pp. 1785–1799. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2014.05.007.
- [11] FARRELL, M.J., (1957). The measurement of productive efficiency. *Journal of the Royal Statistic Society*, vol. 120, no. 3, pp. 253–282. ISSN 1467-985X. DOI 10.2307/2343100.
- [12] FREEMAN, C., SOETE, L., (1997). *The Economics of Industrial Innovation*. MIT Press. ISBN 0262561131.
- [13] FRITSCH, M., SLAVTCHEV, V., (2011). Determinants of the efficiency of regional innovation systems. *Regional Studies*, vol. 45, no. 7, pp. 905–918. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400802251494.
- [14] FUJITA, M., KRUGMAN, P., VENABLES, A.J., (2001). *The spatial economy: cities, regions, and international trade*. MIT Press. ISBN 9780262561471.
- [15] GLAESER, E.L., KALLAL, H.D., SCHEINKMAN, J.A., SHLEIFER, A., (1992). Growth in cities. *Journal of Political Economy*, vol. 100, no. 6, pp. 1126–1152. ISSN 0022-3808. DOI 10.3386/w3787.
- [16] GÖSSLING, T., RUTTEN, R., (2007). Innovation in regions. *European Planning Studies*, vol. 15, no. 2, pp. 253–270. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654310601078788.
- [17] HASAN, I., TUCCI, C., (2010). The innovation-economic growth nexus: global evidence. *Research Policy*, vol. 39, no. 10, pp. 1264–1276. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2010.07.005.
- [18] HAUSER, C., TAPPEINER, G., WALDE, J., (2007). The learning region: the impact of social capital and weak ties on innovation. *Regional Studies*, vol. 41, no. 1, pp. 75–88. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400600928368.
- [19] HOLLANDERS, H., ES-SADKI, N., BULIGESCU, B., LEON, L. R., GRINIECE, E., ROMAN, L., (2014). *Regional Innovation Scoreboard*. European Commission. Belgium.
- [20] MAKKONEN, T., (2011). Innovation and regional socio-economic development – evidence from the Finnish local administrative units (1). *Bulletin of Geography. Socio - Economic Series*, vol. 15, pp. 27 – 42. ISSN 1732-4254.
- [21] MORENO, R., PACI, R., USAI, S., (2005). Spatial spillovers and innovation activity in European regions. *Environment and Planning A*, vol. 37, no. 10, pp. 1793–1812. ISSN 1472-3409, 0308-518X. DOI 10.1068/a37341.
- [22] MORENO, R., PACI, R., USAI, S., (2006). Innovation clusters in the European regions. *European Planning Studies*, vol. 14, no. 9, pp. 1235–1263. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654310600933330.
- [23] PORTER, M.E., (1990). *The competitive advantage of the nations*. New York: The Free Press. ISBN 0029253616.
- [24] RODRÍGUEZ-POSE, A., CRESCENZI, R., (2008). *Research and development, spillovers, innovation systems, and the genesis of regional growth in Europe*. *Regional Studies*, vol. 42, no. 1, pp. 51–67. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400701654186.

- [25] SCHUMPETER, J.A., (1934). *The Theory of Economic Development*. London: Oxford University Press. ISBN 9780674879904.
- [26] SCHUMPETER, J.A., (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper and Row. ISBN 0-415-10762-8.
- [27] SILLER, M., HAUSER, C., WALDE, J., TAPPEINER, G., (2014). The multiple facets of regional innovation, *Working Papers in Economics and Statistics 2014-19*, University of Innsbruck. ISSN 1993-6885.
- [28] STERLACCHINI, A., (2008). R&D, higher education and regional growth: uneven linkages among European regions. *Research Policy*, vol. 37, no. 6-7, pp. 1096–1107. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2008.04.009.
- [29] STERNBERG, R., ARNDT, O., (2001). The firm or the region: what determines the innovation behaviour of European firms. *Economic Geography*, vol. 77, no. 4, pp. 364–382. ISSN 1944-8287. DOI 10.1111/j.1944-8287.2001.tb00170.x.
- [30] TANG, J., (2006). Competition and innovation behaviour. *Research Policy*, vol. 35, no. 1, pp. 68–82. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2005.08.004.
- [31] THORNHILL, S., (2006). Knowledge, innovation and firm performance in high- and low-technology regimes. *Journal of Business Venturing*, vol. 21, no. 5, pp. 687–703. ISSN 08839026. DOI 10.1016/j.jbusvent.2005.06.001.

Appendix

Tab. A1: Innovation potential indicators in 35 NUTS 2 of Visegrad Group states

NUTS 2 Regions	Raw data			Normalized data			Composite RII		DEA RIE	
	RDexp	RDemp	EPO	RDexp	RDemp	EPO	score	rank	score	rank
	Average: 2008-2012			N=0.125	N=0.025	N=0.5				
CZ01 - Praha	1000.18	3.21	27.65	1.00	1.00	0.80	0.93	1	0.27	15
CZ02 - Střední Čechy	257.26	0.87	17.60	0.61	0.55	0.59	0.58	7	0.48	11
CZ03 - Jihozápad	211.52	0.72	9.97	0.56	0.49	0.39	0.48	10	0.15	29
CZ04 - Severozápad	44.78	0.19	8.20	0.19	0.05	0.33	0.19	30	0.49	10
CZ05 - Severovýchod	200.40	0.80	22.07	0.54	0.53	0.69	0.59	6	0.84	4
CZ06 - Jihovýchod	337.82	1.23	22.78	0.68	0.67	0.71	0.69	4	0.56	6
CZ07 - Střední Morava	174.22	0.73	16.27	0.51	0.49	0.56	0.52	8	0.53	7
CZ08 - Moravskoslezsko	160.42	0.67	8.34	0.49	0.46	0.33	0.43	12	0.14	31
HU10 - Közép-Magyarország	368.00	1.64	39.11	0.70	0.77	1.00	0.82	2	1.68	2
HU21 - Közép-Dunántúl	91.38	0.44	7.82	0.35	0.33	0.31	0.33	17	0.21	20
HU22 - Nyugat-Dunántúl	85.32	0.38	9.56	0.33	0.27	0.37	0.33	18	0.29	13
HU23 - Dél-Dunántúl	54.46	0.42	6.60	0.23	0.31	0.27	0.27	21	0.22	18
HU31 - Észak-Magyarország	49.92	0.34	7.41	0.21	0.24	0.30	0.25	25	0.29	14
HU32 - Észak-Alföld	100.80	0.51	5.13	0.37	0.38	0.21	0.32	19	0.12	32
HU33 - Dél-Alföld	95.40	0.60	13.92	0.36	0.43	0.50	0.43	11	0.52	8
PL11 - Łódzkie	84.94	0.37	13.64	0.33	0.27	0.49	0.37	14	0.67	5
PL12 - Mazowieckie	302.94	1.07	14.21	0.65	0.62	0.51	0.59	5	0.24	17
PL21 - Małopolskie	133.92	0.70	15.21	0.44	0.48	0.53	0.48	9	0.52	9
PL22 - Śląskie	78.82	0.40	5.86	0.32	0.29	0.24	0.28	20	0.17	24
PL31 - Lubelskie	68.10	0.35	6.09	0.28	0.25	0.25	0.26	23	0.21	19
PL32 - Podkarpackie	74.64	0.33	4.42	0.30	0.24	0.18	0.24	26	0.15	28
PL33 - Świętokrzyskie	40.64	0.16	4.10	0.17	0.00	0.16	0.11	34	1.00	3
PL34 - Podlaskie	33.88	0.34	1.77	0.13	0.24	0.02	0.13	33	0.08	33
PL41 - Wielkopolskie	100.90	0.49	6.50	0.37	0.36	0.26	0.33	16	0.15	27
PL42 - Zachodniopomorskie	37.78	0.34	4.70	0.16	0.24	0.19	0.19	29	0.21	21
PL43 - Lubuskie	17.24	0.18	11.42	0.00	0.04	0.43	0.16	31	2.52	1
PL51 - Dolnośląskie	89.38	0.57	8.99	0.35	0.41	0.35	0.37	13	0.20	22
PL52 - Opolskie	22.90	0.27	4.92	0.05	0.17	0.20	0.14	32	0.31	12
PL61 - Kujawsko-Pomorskie	43.42	0.37	4.17	0.19	0.27	0.16	0.21	27	0.16	26
PL62 - Warmińsko-Mazurskie	41.80	0.26	1.48	0.18	0.15	0.00	0.11	35	0.07	35
PL63 - Pomorskie	99.40	0.57	6.62	0.37	0.41	0.27	0.35	15	0.14	30
SK01 - Bratislavský kraj	495.58	2.78	21.35	0.79	0.95	0.68	0.81	3	0.27	16
SK02 - Západné Slovensko	61.58	0.38	5.52	0.26	0.28	0.22	0.26	24	0.18	23
SK03 - Stredné Slovensko	57.48	0.39	2.30	0.25	0.29	0.06	0.20	28	0.08	34
SK04 - Východné Slovensko	53.70	0.45	5.36	0.23	0.33	0.22	0.26	22	0.17	25

NUTS 2 Regions	Raw data			Normalized data			Composite RII		DEA RIE	
	RDexp	RDemp	EPO	RDexp	RDemp	EPO	score	rank	score	rank
	Average: 2008-2012			N=0.125	N=0.025	N=0.5				
MIN	17.24	0.16	1.48	0.00	0.00	0.00	0.11		0.07	
MAX	1000.18	3.21	39.11	1.00	1.00	1.00	0.93		2.52	
AV	147.74	0.67	10.60	0.37	0.38	0.37	0.37		0.41	
SD	182.14	0.65	8.04	0.21	0.22	0.22	0.21		0.48	
CV	1.23	0.97	0.76	0.58	0.59	0.61	0.56		1.18	
SK	3.29	2.84	1.69	0.89	0.98	0.83	1.05		3.12	
Q1	51.81	0.343	5.25	0.22	0.24	0.21	0.22		0.16	
Q2	85.32	0.44	7.82	0.33	0.33	0.31	0.33		0.22	
Q3	167.32	0.711	14.07	0.50	0.49	0.50	0.48		0.50	

Notation: MIN-minimum; MAX-maximum; AV-average; SD-standard deviation; CV-coefficient of variation; SK-skewness; Q1, Q2, Q3-quartils 1, 2, 3.

Source: Eurostat on-line data: [rd_e_gerdreg]. [rd_p_persreg]. [pat_ep_rtot] and own computations.

HNACÍ SÍLY A BARIÉRY ÚSPĚCHU INOVAČNÍCH TECHNOLOGIÍ V ČR

INNOVATION TECHNOLOGIES SUCCESS DRIVERS AND BARRIERS IN THE CZECH REPUBLIC

MIRKA WILDMANNOVÁ¹

MILAN VENCLÍK²

¹Katedra veřejné ekonomie ¹Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: mirkaw@econ.muni.cz

²Katedra ekonomie a veřejné správy ²Department of Economics and Public Administration
Soukromá vysoká škola ekonomická Private College of Economic Studies
✉ Loucká 21, 669 02 Znojmo, Czech Republic
E-mail: venclik.milan@seznam.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá inovační infrastrukturou, která byla nastartována ve všech krajích České republiky. Lídrem na krajské úrovni se stal Jihomoravský kraj se svoji unikátní inovační infrastrukturou a svými inovačními procesy. Jihomoravský kraj vytvořil pro roky 2014 – 2020 svoji čtvrtou Regionální inovační strategii, která je základním strategickým dokumentem regionu pro poskytnutí dotací v oblasti vědy, výzkumu a vývoje. Cílem příspěvku je zhodnocení České republiky z pohledu inovační politiky a vybraného kraje (Jihomoravský kraj) jako jednoho z lídrů inovační infrastruktury. Vyhodnotit, jak si stojí Česká republika v inovační kapacitě (na základě indikátoru exportní politiky a znalostní intenzity) v rámci Evropy. Vyhodnotit, co je hnací silou v inovačních kapacitách a identifikovat bariéry ve zvyšování těchto kapacit v ČR. Příspěvek vychází z analýzy ověřovacích procesů inovačních kapacit, znalostí inovačních institucí na úrovni Jihomoravského kraje a vlastní zkušeností autorů z realizace zavádění těchto procesů a spolupráci na Regionální inovační strategii Jihomoravského kraje.

Klíčová slova

inovační politika, regionální inovační strategie, inovační kapacita, veřejná správa

Annotation

This paper concerns innovation infrastructure which has started up across all regions of the Czech Republic. The leader at the regional level is the South Moravian Region with its unique innovation infrastructure and its innovation processes. For the period of 2014 – 2020, the South Moravian Region has developed its fourth Regional Innovation Strategy which forms the fundamental strategic document for the region with respect to subsidies in the fields of science, research and development. The objective of the paper is to assess the Czech Republic from the prospective of innovation policy and the selected region (South Moravian Region) as one of the innovation infrastructure leaders. We intend to assess where the Czech Republic stands in terms of innovation capacity (based on the export policy and knowledge intensity indicators) in Europe. We wish to detect the drivers in innovation capacities and identify barriers in enhancing these capacities in the CR. The paper draws upon innovation capacity validation processes analysis, knowledge of the innovation institutions at the level of the South Moravian Region and the author's own experience with implementing these processes and cooperation on the Regional Innovation Strategy of the South Moravian Region.

Key words*innovation policy, regional innovation strategy, innovation capacity, public administration***JEL classification:** R58, R11, O25**Úvod**

Klíčovým prvkem každého inovačního systému jsou firmy a lidský potenciál. Jelikož strategické inovace jsou nedílnou součástí firemních strategií, představují firemní vize a strategie jejich naplnění základní stavební kámen pro hodnocení inovační kapacity ekonomiky. Propojení globální a místní perspektivy je velmi důležité z řady různých důvodů: příkladem může být postupný posun těžiště globálního ekonomického růstu z rozvinutých do rozvíjejících se ekonomik. Zrychlující se tempo změn ve světové ekonomice tažené zejména novými technologiemi a zkracováním inovačních cyklů se tak zvyšují nároky na zajištění dostatečné strategické inteligence pro tvorbu účinné hospodářské politiky. Ve 20. století se stala věda a výzkum (dále VaV) hlavními aktéry inovací. Učíci se regiony byly propagovány jako budoucí koncepce úspěšného hospodářského rozvoje (OECD, 2001, Asheim, 2012, Boekama a kol., 2007). Jednotlivci a organizace jsou úspěšně zapojeni do procesu učení se a inovace jsou považovány za zásadní součást hospodářského výkonu.

Kapitál společně s atraktivitou regionu můžeme považovat za základní předpoklady, na nichž je vybudován tradiční koncept regionální konkurenceschopnosti (Capello, Fratesi, et. al, 2011). Regionální konkurenceschopnost je možné obecně pojímat jako schopnost nabídnout atraktivní a udržitelné prostředí pro firmy a obyvatelstvo (Annoni, Dijskra, 2013).

Mnoho lidí vnímá pojmy inovace a invence jako synonyma. Invence představuje vynález či nové technické řešení. Je hmatatelným výstupem výzkumu a vývoje. Pouze některé invence nakonec vedou k inovacím. Základním znakem inovací je řešení konkrétních potřeb způsobem, který je ekonomicky životaschopný – to znamená, že uživatelé inovací jsou schopni a ochotni za inovace zaplatit. O hospodářském přínosu vynálezů rozhoduje mnoho faktorů. Inovace vyžaduje v první řadě propojení tržní a technické kompetence. K tomuto propojení dochází mnohem častěji ve firmách. Aby inovace mohly být účinné, je na straně veřejné správy, aby připravila odbornou půdu a zázemí pro vědecko-technické inovace – tím vytváří v maximální míře podmínky pro výchovu kvalitního lidského potenciálu (Csank, Jovanovič, Vozáb, 2016).

Inovační politika je tím pádem vnímána jako systematická podpora inovací, která eliminuje důsledky negativního vývoje či selhání trhu. V tomto smyslu napomáhá klíčovými aktéry (firmám, výzkumným institucím, univerzitám a dalším) překonat omezení a bariéry prostředí a tím přispívá k šíření znalostí a inovací (Žítek, Klímová, 2015). Za inovační podnikání označujeme podnikání nebo firmy, které zakládají rozvoj a udržení vlastní konkurenční výhody na kontinuálním zavádění inovací. Obvykle se tyto firmy vyznačují intenzivní tvorbou nových (vlastních) znalostí, které využívají pro vlastní inovace (Csank, Jovanovič, Vozáb, 2016).

1. Cíl a metodologie

Cílem příspěvku je přispět k diskusi k hodnocení České republiky z pohledu inovační politiky a vybraného kraje (Jihomoravský kraj) jako jednoho z lídrů inovační infrastruktury. Vyhodnotit, jak si stojí Česká republika v inovační kapacitě (na základě indikátoru exportní politiky) v rámci Evropy. Vyhodnotit, co je hnací silou v inovačních kapacitách a identifikovat bariéry ve zvyšování těchto kapacit v ČR.

Autoři vychází z analýzy ověřovacích procesů inovačních kapacit, znalostí inovačních institucí na úrovni Jihomoravského kraje a vlastní zkušeností autorů z realizace zavádění těchto procesů a spolupráci na Regionální inovační strategii Jihomoravského kraje.

Tyto poznatky mohou být inspirativní pro realizaci cílů regionální politiky ve všech krajích České republiky a pro regiony, které nejsou na špici inovačních infrastruktur v Evropě.

2. Česká republika v porovnání s Německem a Rakouskem

Dlouhodobá hospodářská výkonnost ekonomiky závisí v první řadě na vývoji produktivity. Význam inovací pro konkurenceschopnost a hospodářský růst země spočívá právě v tom, jak inovace ovlivňují produktivitu. V roce 2014 dosáhl poměr exportu ČR vůči HDP 85%. Ekonomická globalizace neustále zvyšuje část exportu, kterou tvoří přidaná hodnota dovezená ze zahraničí jako subdodávky exportovaného zboží. Tradiční ukazatele exportní výkonnosti tak ztrácí na vypovídací hodnotě. V případě ČR tvořila importovaná hodnota 45% celkové hodnoty exportu. To je podstatně více než v zemích, které jsou inovačními lídry (Německo, Rakousko). Z toho plyne, že v zahraničním obchodě jsme mezinárodně konkurenceschopní zejména díky partnerství s přímými zahraničními investory. Exportní výkonnost české ekonomiky je dána zejména **kombinací kvalifikované pracovní síly a její lokalizací ve středu evropského trhu, na hranici velkého cenového zlomu** (měřeno: cena hodiny kvalifikované práce v Německu a dále na západ vs. cena hodiny kvalifikované práce v ČR a dále na východ). Tuto strategickou výhodu jsme poskytli jako vstup do partnerství se zahraničními firmami, které poskytly kapitál, technologie, ale hlavně přístup na trhy a vybudované vztahy se zákazníky. Mnoho firem, které jsou součástí mezinárodních koncernů, realizuje na území ČR pouze část aktivit tvořících hodnotový řetězec. Často právě tyto firmy realizují aktivity s nižší přidanou hodnotou v rámci produkčních řetězců, zejména montáž, výrobu a distribuci. Marketingové, vývojové a další aktivity s vyšší přidanou hodnotou jsou přitom klíčovou složkou firemních inovačních procesů (Csank, Jovanovič, Vozáb, 2016).

Exportní výkonnost ČR je tažena zejména čtyřmi průmyslovými odvětvími:

- Automobilovým průmyslem
- Elektronickým průmyslem
- Strojírenským průmyslem
- Elektrotechnickým průmyslem.

Jejich souhrnný podíl na exportu ČR v roce 2014 činil 62%. Podíl na zaměstnancích podnikového sektoru vědy a výzkumu činil v tomtéž roce 30%.

Tabulka č. 1: Podíl hodnoty exportu vytvořené v zahraničí a znalostní intenzita – v %

	Podíl hodnoty exportu vytvořené v zahraničí (importované)		
	Rakousko	Německo	ČR
Výroba motorových vozidel (NACE 29)	48	31	53
Strojírenství (NACE 28)	33	27	46
Výroba elektrotechniky (NACE 27)	35	26	53
Výroba elektroniky (NACE 26)	25	25	67
	Znalostní intenzita – výdaje na VaV/hrubá přidaná hodnota (v %)		
Výroba motorových vozidel (NACE 29)	13,7	21,1	2,5
Strojírenství (NACE 28)	10,8	6,2	3,7
Výroba elektrotechniky (NACE 27)	19,1	3,8	2,5
Výroba elektroniky (NACE 26)	26,7	25,1	5,0

Zdroj: vlastní zpracování dle Csank, Jovanovič, Vozáb (2016)

Ze srovnání uvedených hodnot z tabulky 1 vyplývá, že v ČR tvoří importovaná přidaná hodnota podstatně vyšší část exportu než v Německu či velikostně srovnatelném Rakousku. V případě elektronického průmyslu je rozdíl výraznější. Dvě třetiny (67%) hodnoty exportu je tvořeno importovanou přidanou hodnotou. Znalostní intenzita uvedených hnacích odvětví je výrazně nižší než v případě sledovaných zemí. Přes rozdíl cenových hladin tento rozdíl ukazuje relativně nižší intenzitu

investic do vyšších řádů technických inovací. Takto podrobně strukturovaná agregovaná data však neposkytují vždy adekvátní informace. Například průmysl výroby elektroniky a optiky (NACE 26) vypadá v mezinárodním srovnání dle agregovaných dat v tabulce 1 jako obor s relativně nízkou znalostní intenzitou. Do stejného odvětví však patří také výroba elektronových mikroskopů, mimořádně vyspělý obor, v němž ČR patří mezi globální lídry s více než pětina podílem na světovém trhu (Csank, Jovanovič, Vozáb, 2016).

3. Hnací síly a bariéry inovačních kapacit

Mezi hlavní hnací síly inovační kapacity v ČR řadíme:

1. růst počtu globálně úspěšných autonomních firem, které investují do uskutečnění ambiciózních inovačních projektů – příklad lídra na trhu inovací Jihomoravský kraj
2. rozšiřování VaV aktivit nadnárodních společností, které jsou globálními technologickými lídry
3. rostoucí počet podnikatelů zažívajících osobní zkušenost se selháním strategií prioritně na nákladové optimalizaci.

Všechny tyto procesy jsou vzájemně provázané, jejich efekt se multiplikuje přes dodavatelsko-odběratelské vazby na celou ekonomiku. Pokud chceme, aby se v ČR rozvíjel vlastní inovační systém, měl by se umožnit přirozený průběh těmto výše popsaným procesům a co nejvíce eliminovat působení bariér inovací, mezi které řadíme:

- nedostatek vysoce motivovaných lidí s potřebnými technickými, obchodními a dalšími zkušenostmi,
- vzdělávací systém nedostatečně reagující na dlouhodobé společensko-technologické změny a tím na nové potřeby firem,
- tržní kompetence většiny firem nejsou tak rozvinuté jako kompetence technické,
- minimum firem s kritickou velikostí schopných být na světové špičce ve vývoji nových generických technologií,
- minimum firem, které před deseti lety neexistovaly a dnes patří k předním světovým hráčům na trhu,
- stabilní, předvídatelné a motivující prostředí.

Nadnárodní firmy optimalizují rozložení svých aktivit na základě podmínek a zdrojů, které nabízejí jednotlivé země a regiony. Pro ČR je v tomto ohledu mimořádně významný trend lokalizace VaV aktivit při strategických výrobních závodech. Potřeba užší komunikace a provázání mezi vývojem a výrobou stále zesiluje, zvláště v nových technicky náročných oblastech. ČR může v rámci partnerství s nadnárodními firmami nabídnout atraktivní kombinaci podmínek:

- **Poloha v centru Evropy** – v rámci jednodenní cesty kamionem lze obsloužit přes 200 mil. zákazníků
- **Kvalitní lidský kapitál** – dostupní lidé s technickým či přírodovědným vzděláním při relativně nižších mzdových nákladech
- **Průmyslová tradice** – v kombinaci s řadou strategických výrobních závodů zahraničních firem, jejichž místní management usiluje o získání VaV projektů (Csank, Jovanovič, Vozáb, 2016).

K využití těchto příležitostí je nutná kooperace se sektorem veřejné správy – právě veřejná správa musí sehrát zásadní roli. Zásadní se jeví reforma systému vzdělávání – především změna od kvantity ke kvalitě, systematická péče o kreativitu, technické kompetence a dovednosti pro 21. století v kombinaci s důrazem na rozvoj praxí. Firmy také požadují vytvoření flexibilních podmínek pro zaměstnávání expertů a manažerů ze zahraničí. Další prioritou jsou požadavky na zefektivnění systému řízení výzkumné a inovační politiky, včetně jasně stanovení konkrétních priorit výzkumu.

4. Jihomoravský kraj a město Brno – inspirace pro ostatní regiony

V regionu Jihomoravského kraje jsou dlouhodobě nejaktivnější v podpoře inovačních kapacit ve výzkumu dvě samosprávné instituce: Jihomoravský kraj a Statutární město Brno. V roce 2013 podniklo první aktivity na podporu inovačního podnikání město Znojmo (Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje 2014-2020).

Jihomoravský kraj podporuje výzkum a inovace od roku 2003, kdy byla projednána první generace regionální inovační strategie (dále RIS). Druhá generace RIS byla projednána v roce 2005, třetí v roce 2009, kdy byla zároveň schválena jako strategický dokument statutárního města Brna a JMK. Smyslem RIS JMK je vytvářet podmínky pro konkurenceschopné znalostně intenzivní podnikání, a to zejména investicemi do zvýšení kvality vzdělávání, výzkumu, do zlepšení image JMK a přímou podporou podnikatelských aktivit tam, kde dochází k selhání trhu (např. podpora začínajících firem). Za účelem zdárného řízení RIS JMK je ustaven Řídící výbor složený z představitelů vysokých škol, Akademie věd, zástupců klíčových hospodářských domén a samosprávy (Wildmannová, Venclík, 2015).

Obrázek č. 1: Postavení města Brna mezi dalšími evropskými městy

Zdroj: vlastní zpracování na základě prezentace Pavla Bělobrádka, CEITEC Brno k RIS JMK, červen 2015

Jihomoravský kraj dosáhl v roce 2013 v ukazateli počtu malých firem (s méně než 50 zaměstnanci) s výdaji na VaV 10+mil. Kč s celkovým počtem 47 firem 23% podílu v rámci ČR. Před Jihomoravským krajem se umístila jen Praha s počtem firem 61 a podílem v ČR 29,9% (viz. tabulka č. 2). V porovnání s rokem 2005, kdy se jednalo o podíl 16% v ČR, je to za 8 let více jak dvojnásobný počet firem a zvýšením podílu v rámci ČR o 43%.

Tabulka č. 2: Počet malých firem (s méně než 50 zaměstnanci) s výdaji na VaV 10+ mil. Kč v daném roce

Kraj	2005		2013	
	Počet firem	Podíl na ČR (v %)	Počet firem	Podíl na ČR (v %)
Praha	50	38,2	61	29,9
Středočeský	12	9,2	24	11,8
Jihočeský	6	4,6	3	1,5
Plzeňský	4	3,1	6	2,9
Karlovarský	1	0,8	0	0,0
Ústecký	1	0,8	5	2,5
Liberecký	2	1,5	7	3,4
Královehradecký	2	1,5	8	3,9
Pardubický	3	2,3	6	2,9
Vysočina	1	0,8	1	0,5
Jihomoravský	21	16,0	47	23,0
Olomoucký	8	6,1	8	3,9
Zlínský	8	6,1	10	4,9
Moravskoslezský	12	9,2	18	8,8
Celkem ČR	131	100,0	204	100,0

Zdroj: vlastní zpracování na základě prezentace Pavla Bělobrádka, CEITEC Brno k RIS JMK, červen 2015

Vybrané dosavadní výsledky RIS JMK:

- 17 tisíc vysoce kvalifikovaných pracovních míst díky zahraničním investorům
- Silné investice regionu do výzkumu a vývoje (přes 3,6% HDP)
- 17 mld. Kč do VaV center OP VaVpl (Operační program Vývoj a výzkum pro inovace)
- 700 high-tech pracovních míst ve více než 120 technologických start up firmách
- 54 špičkových vědců díky programu SoMoPro
- Na území regionu je 1/5 celostátní kapacity veřejného výzkumu
- 130 milionů korun investováno do start up firem z fondů rizikového kapitálu
- Více než 320 výzkumných spoluprací mezi univerzitami a firmami formou inovačních voucherů
- Nejrozvinutější systém výchovy a rozvoje mladých talentů od středoškoláků po doktorandy.

5. Vize 2020: rozvinutí inovačního potenciálu JMK na úroveň nejinnovativnějších regionů EU

Krajská Regionální inovační strategie obsahuje návrhovou část, jejímž posláním je zvýšení mezinárodní konkurenceschopnosti a tím zajištění dlouhodobého rozvoje a prosperity JMK (indikátory naplnění: míra zaměstnanosti a výše mezd).

Hlavní vizí RIS je rozvinout inovační potenciál Jihomoravského kraje na úroveň nejinnovativnějších regionů Evropy (indikátorem naplnění je intenzita soukromých investic do VaV, počet European Research Council grantů a podíl zahraničních VŠ studentů).

Jako klíčové oblasti pro rozvinutí inovačního potenciálu bylo v rámci RIS stanoveno:

Proinovační správa a řízení (governance)

- zkvalitnit právní rámec a zlepšit administrativní procesy ve veřejné správě v oblasti VaV,
- zkvalitnit právní rámec pro inovační podnikání,
- zajistit kvalitní řízení realizace RIS.

Excelence ve výzkumu

- zvýšit kvalitu a problémovou orientaci veřejného výzkumu v JMK,
- maximalizovat ekonomické přínosy veřejných investic do VaV pro region.

Konkurenceschopné inovativní firmy

- vytvořit vhodné podmínky pro inovacemi tažený růst „zralých“ znalostně intenzivních firem v JMK,
- zvýšit počet nových firem s aspirací a potenciálem dominantního postavení na trhu,
- zvýšit počet lidí poprvé zahajující vlastní podnikání.

Evropsky špičkové školství

- zlepšit organizační a materiální podmínky pro zvyšování kvality základního a středního vzdělávání v JMK,
- zvýšit kvalitu a relevanci vzdělávání při současném zohlednění potřeb firem z klíčových oborů JMK,
- formulace nové vzdělávací politiky JMK jako součásti péče o dlouhodobou prosperitu regionu,
- zvýšení kvality a relevance vysokoškolského vzdělávání v kraji,
- Zvýšení kvality a atraktivity přípravy k učitelskému povolání v kraji,
- zvýšení internacionalizace, otevřenosti a dostupnosti vysokých škol v kraji.

Atraktivní region (komunikace)

- vytvoření nové image regionu JMK/Brno jako prostoru pokročilé znalostní ekonomiky, kde žijí talentovaní, kreativní a aktivní lidé, fungují špičkové vědecké týmy, globálně konkurenceschopné znalostní firmy s unikátními výrobky a službami a to vše za podpory moderní veřejné správy,
- budování nové image regionu JMK/Brno jako prostoru pokročilé znalostní ekonomiky: centrum inovativního podnikání, centrum výzkumu a vývoje, centrum kvalitního vzdělávání (JIC, 2014).

Závěr

Článek vyhodnotil Českou republiku z hlediska inovační politiky a zhodnotil postavení Jihomoravského kraje (Brna) jako jednoho z lídrů inovační infrastruktury. Na základě indikátoru exportní politiky byla Česká republika v porovnání s vyspělými sousedními zeměmi – Německo, Rakousko – vyhodnocena v podílu hodnoty exportu jako výkonnější, naopak u indikátoru znalostní intenzity zaostáváme za oběma zeměmi.

Mezi hnací síly inovační kapacity můžeme zařadit především růst počtu firem, které investují do inovačních procesů a rozšiřování vědecko-výzkumných aktivit nadnárodních společností do České republiky. ČR může nabídnout v rámci partnerství s nadnárodními firmami atraktivní podmínky, jako je např. poloha v centru Evropy, kvalitní lidský potenciál a průmyslová tradice ČR. Naopak existují i bariéry, na které je nutno reagovat (např. legislativní prostředí).

Do budoucna bude nutné vyhodnocovat všechny zmíněné trendy a překonat bariéry tak, aby se Česká republika stala konkurenceschopnou společností a jedním z možných lídrů v Evropě. Aby se tak stalo, je nutné, aby především veřejná správa efektivně koordinovala všechny procesy a dokázala překonat bariéry, které byly identifikovány. Veřejná správa musí analyzovat průběžně všechny problémy a nastavit rozvojovou strategii, která bude respektovat nové sociálně-ekonomické děje.

Literatura

- [1] ANNONI, p., DIJSKRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index RCI 2013*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] ASHEIM, B., (2012). The changing role of learning regions in the globalising knowledge economy. *Regional Studies*, vol. 46, no. 8, pp. 993-1004. ISSN 1360-0591.
- [3] BĚLOBRÁDEK, P., (2015). *Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje*, prezentace. Brno: CEITEC, Masarykova univerzita.
- [4] BOEKAMA, F., (2001). *Knowledge, innovation and economic growth: the theory and practice of learning regions*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 978-1840642155.
- [5] CAPELLO, R., FRATESI, U. et. al. (2011). *Globalization and Regional Growth in Europe: Past Trends and Future Scenarios*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-642-19250-0.

- [6] CSANK, P., JOVANOVIĆ, P., VOZÁB, J., (2016). *Inovační kapacita ČR: hlavní závěry ověřovacích analýz*. Praha. Technologická agentura. ISBN 978-80-906369-0-3.
- [7] JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM, (2014). *Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje 2014 – 2020*. JIC Brno.
- [8] OECD, (2001). *Cities and Regions in the New Learning Economy*. Paris: OECD. ISBN 92-64-18621-2.
- [9] WILDMANNOVÁ, M., VENCLÍK, M., (2015). Unikátní inovační infrastruktura = realizace úspěšného procesu nastartování inovačních technologií v Jihomoravském kraji. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 195-202. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-26.
- [10] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015). Regionální inovační strategie jako cesta k implementaci inovační politiky. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 155-160. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.

**TRANSFER VÝSLEDKOV VÝSKUMU A VÝVOJA DO PRAXE
– PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA****TRANSFER OF RESEARCH AND DEVELOPMENT RESULTS INTO
PRACTICE – A CASE STUDY****KATARÍNA MELICHOVÁ****ING. MARCELA CHRENEKOVÁ**

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka Department of Regional and Rural Development
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja Fac. of European Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre Slovak Agricultural University in Nitra
✉ *Trieda Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia*
E-mail: *katarina.melichova@is.uniag.sk, marcela.chrenekova@is.uniag.sk*

Anotácia

Veda, výskum, inovácie a ich diseminácia je jeden z kľúčových faktorov determinujúcich rozvojový potenciál regiónu, resp. krajiny. Príspevok sa zaoberá práve jednotlivými možnými kanálmi transferu poznatkov a výstupov vedecko-výskumných aktivít realizovaných v univerzitnom prostredí do praxe. Cieľom príspevku je okrem identifikácie špecifických foriem spolupráce výskumnej sféry s praxou aj identifikácia kľúčových aktérov – partnerov z praxe, prínosov, ktoré spolupráca s praxou prináša pre akademickú sféru ale najmä identifikácia bariér tohto procesu. Výsledky prezentované v článku sa opierajú o poznatky zistené prostredníctvom realizácie riadeného rozhovoru s vedúcimi vybraných pracovísk v rámci prípadovej štúdie Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Dominantnými kanálmi transferu inovácií do praxe sú najmä poradenstvo, vzdelávanie, účasť na vedecko-výskumných projektoch a študentské praxe a mobilita. Možnosť komercializácie výstupov vedecko-výskumnej činnosti prípadne zakladania akademických spin-off firiem je v podmienkach Slovenskej republiky veľmi nízka. Najvýznamnejšími bariérami limitujúcimi uvedené sú finančné poddimenzovanie výskumu a vývoja, ale najmä prekážky inštitucionálneho charakteru.

Kľúčové slová

inovácie, prelievanie poznatkov, výskum a vývoj

Annotation

Science, research, innovation and dissemination are one of the key factors determining the development potential of the region, country. The paper deals with the individual channels of knowledge transfer and output of scientific research activities conducted in the university into practice. The paper, in addition to identifying specific forms of cooperation with practice and research sector, identifies the key stakeholders - partners from practice, the benefits that cooperation with the practice generates for the academic sphere and especially the identification of barriers to this process. The results presented in the article are based on findings identified through the administration of a interviews with the heads of selected departments in the case study of Slovak University of Agriculture in Nitra. The dominant channels of transfer of innovation into practice are in particular the consulting and educational activities, participation in scientific research projects and student practice and mobility. The possibility of commercialization of outputs of research activities and the creation of academic spin-off companies in the Slovak Republic is very low. The most significant barriers limiting listed processes are underfinancing of research and development, but in particular problems of an institutional nature.

Key words

innovation, knowledge spill-overs, research and development

JEL classification: O31, I23, I25

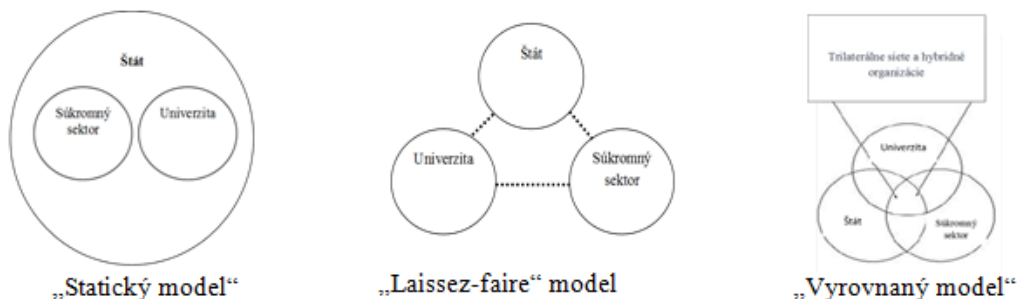
Úvod

Technologický pokrok ako determinant rozvoja prešiel mnohými koncepčnými zmenami, od exogénneho faktora rozvoja ako vystupuje v neoklasickej teórii rastu, kde je v podstate funkciou času, k endogénemu v neolibérálnych rozvojových teóriách (Leigh, Blakely, 2013). Nová endogénna rastová teória, ktorá je aj v súčasnosti základom pre formuláciu a implementáciu nielen regionálnej politiky ale aj ďalších makroekonomických politik, ktoré majú aj priestorový, resp. regionálny priemet, vyzdvihuje technológie, inovácie a vedu a výskum ako vnútorné faktory, ktoré determinujú rozvojový potenciál v regióne a sú v podstate jedným z kľúčových faktorov vzniku regionálnych disparít (Maier, Tödtling, 1998). Ďalším pokrokom oproti neoklasickému chápaniu rastu a rozvoja, z ktorého v podstate vychádza, je prechod z pohľadu na pracovnú silu ako na výrobný faktor, na pohľad na pracovnú silu ako na ľudský kapitál, ktorý disponuje určitým vzdelaním, zručnosťami a ďalšími menej kvantifikovateľnými vlastnosťami. Vybavenosť regiónov práve ľudským kapitálom je príčinou medziregionálnych rozdielov, keďže práve ľudský kapitál je determinantom úrovne generovania technológií a inovácií (Blažek, Uhlíř, 2002).

Avšak podrobnejšie sa zaoberať procesom transferu a šírenia technológií a inovácií začali teoretici inštitucionálneho prístupu k regionálnemu rozvoju, ktorý sa začal rozvíjať najmä v 80. rokoch 20. storočia. V rámci inštitucionálnych teórií regionálneho rozvoja je najrelevantnejšou k problematike, ktorou sa zaoberáme v tomto príspevku teória učiacich sa regiónov, ale aj ďalšie inovačné teórie. Teória učiacich sa regiónov podľa Lundvalla a Johnsona (1994) vyzdvihuje význam vytvárania sietí rôznych subjektov v regióne, šírenia inovácií a učenia sa, pričom práve schopnosť regiónu a regionálnych a miestnych aktérov akumulovať znalosti a vytvárať podmienky pre generovanie nových znalostí, inovácií je základom konkurenčnej výhody regiónu. V rámci týchto teoretických konceptov je hlavným zdrojom inovácií veda a výskum, pričom predmetom záujmu je práve inštitucionálne prostredie, v ktorom dochádza k tvorbe inovácií: hlavnými producentmi znalostí sú výskumné ústavy a univerzity a podnikové výskumné centrá, pričom inovačný potenciál regiónu nie je determinovaný len tvorbou nových znalostí v rámci týchto subjektov ale najmä od transferu do podnikateľskej praxe (Ručínská et al, 2009).

Transfer znalostí a inovácií a význam vytvárania sietí zdôrazňuje najmä tzv. Triple Helix Model, ktorého základnou tézou je, že potenciál pre inovačnú aktivitu a ekonomický rast v znalostnej spoločnosti si vyžaduje prominentnejšiu úlohu univerzít v inštitucionálnom systéme a hybridizáciu prvkov univerzitného prostredia, súkromného sektora a štátnej správy za účelom vytvorenia nových inštitucionálnych a sociálnych foriem organizácie tvorby, prenosu a využitia poznatkov (Ranga, Etzkowitz, 2010). Význam Triple Helix modelu zdôrazňujú aj Farinha, Ferreira a Gouveia (2016) nielen pre rozvoj výskumu, vývoja a inovačnej aktivity ale aj ich komercializácie.

Obr. 1: Konfigurácie Triple Helix modelu

Zdroj: prevzaté z Ranga, Etzkowitz (2010)

Ako však vyzdvihujú Galán-Muros a Plewa (2016), existuje imperatív skúmať najmä faktory, ktoré poháňajú a na druhej strane inhibujú tieto procesy. Za kľúčové pritom považujú najmä komplexnejšie

skúmanie bariér transferu poznatkov z univerzitného prostredia do praxe, nakoľko o týchto tvrdia, že ich pôsobenie je omnoho diverzifikovanejšie a ovplyvňujú jednotlivé formy kooperácie univerzity s praxou rozdielnou intenzitou a rozdielnym spôsobom. Miller et al. (2016) identifikovali 5 kľúčových faktorov determinujúcich efektivitu transferových kanálov: ľudské faktory, organizačné faktory, samotný charakter poznatkov, rozdelenie právomocí a charakteristiky existujúcich sietí. V súčasnosti sa tak odborná literatúra ako aj relevantné podporné politiky zaoberajú predovšetkým inštitucionálnymi faktormi ovplyvňujúcimi spill-over poznatkov so zameraním napríklad na patentovú aktivitu a akademické spin-off firmy (Walter et. al., 2016, Fukugawa, 2016), avšak na druhej strane stále častejšie sa objavujú empiricky podložené tvrdenia, že okrem uvedených by sa ako v skúmaní tak aj v podporných mechanizmoch mali kanály transferu poznatkov z univerzitného prostredia do praxe rozšíriť aj o aktivity neformálneho a nekomerčného charakteru (Abreu, Grinevich, 2013).

1. Ciele a metodika

Cieľom príspevku je identifikovať formy spolupráce medzi výskumnými inštitúciami zastúpenými najmä vedecko-výskumnými pracoviskami vybranej univerzity v podmienkach Slovenskej republiky so zameraním najmä na proces diseminácie výsledkov výskumu a kanály ich transferu z akademickej sféry do praxe. Pri skúmaní špecifických kanálov transferu výsledkov vedecko-výskumnej činnosti do praxe sa príspevok zameriava aj na identifikáciu kľúčových aktérov – partnerov z praxe, prínosov ktoré spolupráca s praxou prináša pre akademickú sféru ale najmä identifikáciu bariér tohto procesu za účelom následnej formulácie odporúčaní, ktoré by mohli prispieť k facilitácii procesu transferu a aplikácie nových poznatkov, inovácií a ďalších výsledkov vedecko-výskumnej činnosti. Za účelom naplnenia uvedených cieľov bola realizovaná prípadová štúdia Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Uskutočnený bol semi-štruktúrovaný riadený rozhovor s vybranými vedecko-výskumnými pracoviskami fakúlt uvedenej univerzity. Respondentmi boli vedúci katedier a tieto boli vybrané s dôrazom na dosiahnutie reprezentatívosti z pohľadu výskumného zamerania univerzity a jej fakúlt. Vzorka respondovaných pracovísk tvorí 10 katedier jej veľkosť bola stanovená na základe dosiahnutia saturácie získaných informácií. 7 dopytovaných pracovísk sú orientované na prírodné a technické vedné odbory a 3 na spoločenské vedné odbory. Respondenti hodnotili význam jednotlivých kanálov spill-over procesov pre ich pracovisko v rámci škály 1 až 5, kde hodnotenie 5 predstavovalo najvyšší význam.

2. Výsledky

Keď ide o spoluprácu v rámci vedecko-výskumnej činnosti, respondované pracoviská univerzity majú najfrekvencovanejšie vzťahy najmä s ostatnými vedecko-výskumnými inštitúciami (v priemere partneri univerzity z vedeckovýskumnej sféry tvoria približne 50%). V tomto prípade ide najmä o ďalšie univerzity lokalizované v Slovenskej republike a v zahraničí a rôzne útvary Slovenskej akadémie vied, ako aj ďalšie špecializované pracoviská, z ktorých je väčšina v zriaďovateľskej príslušnosti štátnych orgánov. Úzka spolupráca existuje aj medzi dopytovanými pracoviskami a ústrednými orgánmi štátnej správy, najmä ministerstvami príslušných rezortov. S miestnou a regionálnou samosprávou spolupracujú najmä katedry spoločenskovedného zamerania, pričom so súkromným sektorom v rámci vedeckovýskumnej činnosti spolupracujú len dopytované pracoviská prírodno-vedného zamerania (v tomto prípade dominuje spolupráca s malými a strednými podnikmi, zatiaľ čo veľké podniky ako partneri univerzity vystupujú len ojedinele).

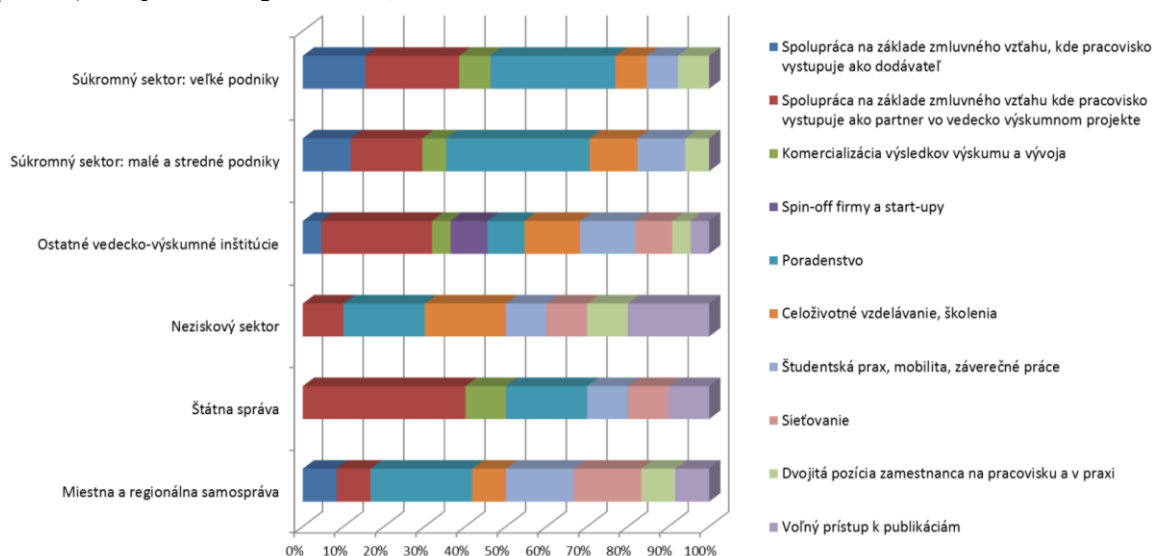
Tab. 1: Význam jednotlivých kanálů transferu výsledků vědecko-výzkumnej činnosti vybraných kateder SPU v Nitre do praxe

Forma spolupráce, resp. spôsob transferu výsledkov VVČ do praxe	Priemerný význam	Smerodajná odchýlka
Spolupráca na základe zmluvného vzťahu, kde pracovisko vystupuje ako dodávateľ	3,9	1,221
Spolupráca na základe zmluvného vzťahu kde pracovisko vystupuje ako partner vo vedecko-výskumnom projekte	4,3	0,781
Komerčializácia výsledkov výskumu a vývoja	2,8	1,536
Spin-off firmy a start-upy	2,8	1,536
Poradenstvo	4,6	0,800
Celoživotné vzdelávanie, školenia	4	0,894
Študentská prax, mobilita, záverečné práce	4,2	0,872
Sieťovanie	4,1	0,943
Dvojitá pozícia zamestnanca na pracovisku a v praxi	2,5	1,285
Voľný prístup k publikáciám	4,2	0,980

Pozn.: hodnotenie bolo priradované v rámci škály 1 - 5, kde 5 znamená najvyšší význam

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Najfrekvencovanejšie kanály transferu výsledkov vedeckovo-výskumnej činnosti respondovaných pracovísk sú poradenstvo, školenia, spolupráca na základe zmluvného vzťahu v rámci riešiteľských kolektívov jednotlivých výskumných projektov, ako aj študentská prax, či už prostredníctvom mobility alebo záverečných prác prepojených priamo s praxou. Vzhľadom na relatívne nízky rozptyl odpovedí respondentov, tieto spôsoby prelievania poznatkov z akademickej sféry do praxe dominujú tak v spoločenských ako aj v prírodných a technických vedných odboroch. Okrem toho je dôležité aj sieťovanie, či už na úrovni pracoviska alebo jednotlivcov pôsobiacich vo výskumnej sfére (napr. členstvo v združeniach, asociáciách alebo pracovných skupinách). Za relatívne málo využívané formy diseminácie výsledkov vedeckovo-výskumnej činnosti respondenti považujú dvojitú pozíciu zamestnanca na pracovisku a v praxi, generovanie akademických spin-off firiem a start-upov a komerčializáciu výsledkov napr. prostredníctvom licencovania, patentovania alebo úžitkových vzorov.

Obr. 2: Charakter spolupráce vybraných kateder SPU v Nitre s jednotlivými skupinami partnerov z praxe (% odpovedí respondentov)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Dodávateľské vzťahy majú respondované pracoviská najmä so súkromným sektorom, pričom v tomto prípade ide o prírodovedne a technicky zamerané katedry, zatiaľ čo výstupy majú charakter najmä rôznych expertíz, nových procesných postupov ale aj nové technológie. Významným odberateľom výstupov univerzitných pracovísk je aj miestna a regionálna samospráva (v tomto prípade ide o spoločenskovedne zamerané katedry) a výstupom sú rôzne koncepčné dokumenty (napr. PHSR), analýzy a pod. Najdominantnejšie postavenie v rámci transferu poznatkov z akademickej pôdy do praxe v prípade takmer všetkých skupín aktérov, ktoré by výsledky vedecko-výskumnej činnosti mali aplikovať patrí spolupráci na spoločných projektoch a poradenským aktivitám. V rámci študentskej praxe a mobilite existuje spolupráca medzi všetkými typmi aktérov z praxe. Môže to byť spôsobené veľmi nízkou náročnosťou organizačného, administratívneho a finančného zabezpečenia takejto formy spolupráce, čo nasvedčuje aj jej efektívnosti v daných podmienkach. Respondované vedecko-výskumné pracoviská sa sieťujú najmä s inštitúciami verejnej správy a neziskového sektora, pričom tieto majú z ich pohľadu aj ľahší prístup k novým poznatkom prostredníctvom prístupu k publikačným výstupom.

Z vyjadrení respondentov vyplýva, že význam, resp. využitie jednotlivých kanálov transferu výsledkov VVČ do praxe a spolupráca s ňou nezávisí v takej miere od efektívnosti príslušných foriem spolupráce ako od stupňa náročnosti zabezpečenia a manažmentu tohto procesu z pohľadu finančného, organizačno-administratívneho a legislatívneho.

Tab. 2: Prínosy spolupráce s praxou a transferu výsledkov vedecko-výskumnej činnosti pre vybrané katedry SPU v Nitre

Kategórie pozitívnych efektov spolupráce s praxou pre VV pracovisko	Priemerný význam	Smerodajná odchýlka
Sprístupnenie zručností, techník a prístrojov komplementujúcich stav na pracovisku	4,1	0,943
Dostupnosť dát, ktoré by inak bolo obtiažne získať	4,1	1,044
Lepšie pochopenie potrieb trhu a problémov praxe	3,8	0,872
Identifikácia potenciálnych klientov/partnerov pre ďalší výskum	3,6	1,020
Zabezpečenie doplnkových finančných zdrojov na krytie nákladov výskumu	3,5	1,360
Účasť lektorov z praxe v procese výučby	4,1	1,300
Obohatenie obsahu výučby praktickými príkladmi	4,9	0,300
Lepšie uplatnenie absolventov pracoviska v praxi	4,1	0,943
Učenie sa aplikovať vedomosti a zručnosti pri riešení reálnych problémov	4,7	0,458
Budovanie dlhodobých strategických partnerstiev	4,5	0,500
Budovanie dobrého mena, prestíže	4,5	0,500
Facilitácia výmeny pracovníkov medzi výskumným pracoviskom a praxou	3,5	1,025
Komercializácia výstupov vedecko-výskumnej činnosti	2,8	0,748

Pozn.: hodnotenie bolo priradované v rámci škály 1 - 5, kde 5 znamená najvyšší význam

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Vo všeobecnosti respondované pracoviská vidia najväčší prínos spolupráce s praxou v oblasti skvalitnenia pedagogického procesu. Takmer všetci respondovaní vedúci katedier sa zhodli, že obohatenie výučbového procesu praktickými príkladmi, aplikáciou poznatkov v reálnej situácii v praxi, ktorú spolupráca s súkromnou a verejnou sférou umožňuje má veľmi významný pozitívny efekt a priamo vyúsťuje aj do zlepšenia uplatniteľnosti absolventov. Väčšina respondentov sa zhodla aj na tom, že spoluúčasť aktérov zo súkromného a verejného sektora na projektoch a užšia a frekventovanejšia spolupráca s nimi prináša veľmi významné úžitky aj vo forme budovania a zlepšenia pozície pracoviska v už konkurenčnom prostredí vedeckovýskumnej sféry a je aj vhodnou platformou pre budovanie dlhodobějších strategických partnerstiev (ktoré významne redukujú

organizačné a finančné náklady na nadväzovanie spolupráce pri ďalších výskumných a iných aktivitách pracoviska). Okrem toho je podľa názorov respondentov je spolupráca s praxou veľmi významná aj pre skvalitnenie a zefektívnenie samotnej vedecko-výskumnej činnosti a to napríklad získaním prístupu k technológiám, dátam a materiálu, ktoré komplementujú vybavenie univerzity. Napríklad pre prírodovedne zamerané katedry je prístup najmä k biologickému materiálu vysoko dôležitým faktorom vzhľadom na finančne náročný systém obstarávania takýchto vstupov. Väčšina respondovaných pracovísk sa zhoduje, že priamy finančný aspekt, teda komercializácia výstupov vedecko-výskumnej činnosti je najmenej dôležitým efektom plynúcim zo spolupráce s praxou.

Tab. 3: Bariéry transferu výsledkov vedecko-výskumnej činnosti vybraných katedier SPU v Nitre do praxe

P.č.	Bariéry spolupráce a transferu VVČ do praxe	Priemerný význam	Smerodajná odchýlka
1.	Nedostatočné personálne vybavenie	3,6	1,356
2.	Nedostatočné technické vybavenie	3,5	1,025
3.	Časová náročnosť	3,6	1,114
4.	Nedostatok informácií o potrebách praxe	3,1	0,943
5.	Averzia k riziku	2,5	0,922
6.	Špecifickosť požiadaviek trhu	2,9	1,300
7.	Neadekvátne hodnotenie projektov spolupráce s praxou v rámci hodnotenia výstupov VVČ	4,3	0,900
8.	Potenciálne obmedzenia v publikovaní výstupov	3,1	1,221
9.	Obmedzenia kladené predpismi univerzity/fakulty	3,5	1,285
10.	Neadekvátne organizačné zabezpečenie procesu transferu výsledkov VVČ	3,2	1,166
11.	Nezáujem o najnovšie poznatky zo strany praxe	3	1,183
12.	Nedostatok spoločenských výziev	3,2	0,872
13.	Nedostatok kvalifikovaného personálu u subjektov z praxe	3,1	1,136
14.	Neochota spolupodieľať sa na financovaní nákladov výskumu zo strany subjektov praxe	3,5	1,360
15.	Averzia k riziku	2,4	1,020
16.	Nedostatočné financovanie aplikovaného výskumu	4	1,549
17.	Obmedzenia kladené poskytovateľmi vedecko-výskumných grantov	3,9	1,221
18.	Problémy v oblasti ochrany duševného vlastníctva	2,4	1,200

Pozn.: hodnotenie bolo priradované v rámci škály 1 - 5, kde 5 znamená najvyšší význam

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

V súčasnosti v podmienkach Slovenskej republiky existuje množstvo bariér, ktoré obmedzujú proces transferu výsledkov vedecko-výskumnej činnosti a nových poznatkov do praxe a sú teda limitujúcim faktorom inovačnej výkonnosti ekonomiky a regiónov. Bariéry 1-6 pôsobia prevažne na úrovni jednotlivých výskumných pracovísk, faktory 7-10 vychádzajú zo súčasnej organizácie systému verejného vysokého školstva a faktory 11-18 majú celospoločenské pôsobenie. Za najvýznamnejšie bariéry, s ktorými sa stretávajú na úrovni pracovísk respondenti označili najmä nedostatočné personálne a technické vybavenie a vyššiu časovú náročnosť, pričom z hľadiska nedostatočného personálneho vybavenia sa názory vedúcich pracovísk rôznia najmä keď berieme do úvahy počet technických – nepedagogických pracovníkov príslušných katedier. Čo bariér na úrovni verejných vysokých škôl v Slovenskej republike, väčšina respondentov sa zhodla na tom, že významným obmedzujúcim faktorom je predovšetkým neadekvátne hodnotenie výstupov, ktoré vznikajú v rámci spolupráce s praxou, alebo sú určené pre priamu aplikáciu v praxi v porovnaní s inými výstupmi z vedecko-výskumnej činnosti (napríklad hodnotenie patentov verzus hodnotenie publikačných výstupov, či už v rámci hodnotenia vedecko-výskumnej činnosti na fakulte, resp. univerzite alebo v rámci

akreditačních kritérií). Důležité sú aj obmedzenia kladené predpismi fakúlt, resp. univerzity, či už sú organizačno-administratívneho, finančného alebo legislatívneho charakteru. V rámci riadených rozhovorov uskutočnených s vedúcimi pracovisk sme zistili aj polarizované názory efektívnosť organizačného zabezpečenia procesov transferu výstupov a poznatkov do praxe, pričom negatívnejšie názory v tomto smere zastávali najmä pracoviská s nižším počtom zamestnancov, ktoré si tieto procesy organizačne samy zabezpečiť nevedia. Na druhej strane pracoviská s dostatočným personálnym vybavením nepovažovali túto bariéru za významnú a zastávajú názor, že tieto procesy je efektívnejšie organizovať na úrovni samotného pracoviska – katedry. Z hľadiska celospoločenských problémov hatiacich proces transferu inovácií a akademickej sféry do praxe ako najvýznamnejší z pohľadu respondentov bola identifikovaná nedostatočná alokácia finančných prostriedkov na aplikovaný výskum (v tomto prípade, sú názory tiež polarizované a to z toho pohľadu, či sa príslušné pracovisko orientuje vo väčšej miere na aplikovaný alebo primárny výskum). Významnými nedostatkami sú aj v súčasnosti platné obmedzenia kladené poskytovateľmi finančných prostriedkov na vedecko-výskumné aktivity, ktoré určitých prípadoch môžu sťažovať zapojenie súkromnej sféry do procesu a takmer žiadna miera spolupodieľania sa praxe na financovaní výskumu. Okrem toho, respondenti ako významnú bariéru vyzdvihujú aj absorpčnú schopnosť subjektov praxe zavádzať a aplikovať inovácie, resp. nové poznatky generované na akademickej pôde (uvedená sa prejavuje napríklad nízkou kvalifikovanosťou personálu týchto subjektov).

Záver

Realizáciou prípadovej štúdie sme identifikovali niekoľko najčastejších foriem spolupráce vedecko-výskumných inštitúcií s praxou. Ako kanály transferu poznatkov a výsledkov vedecko-výskumnej činnosti dominujú najmä poradenstvo, vzdelávanie, účasť na vedecko-výskumných projektoch a študentské praxe a mobilita. Možnosť komercializácie výstupov vedecko-výskumnej činnosti prostredníctvom patentovania, resp. licencovanie, prípadne zakladania akademickej spin-off firiem je v podmienkach Slovenskej republiky veľmi nízka. Univerzita navonok v rámci vedecko-výskumnej činnosti spolupracuje najmä s ostatnými univerzitami a ďalšími špecializovanými výskumnými pracoviskami, pričom v prípade súkromného sektora ako partneri vystupujú najmä malé a stredné podniky. Okrem toho, že spolupráca s praxou a diseminácia výsledkov výskumu má pozitívne efekty pre súkromný sektor a ďalších adresátov poznatkov a inovácií generovaných na akademickej pôde, tento proces má významné pozitívne dopady aj na samotné vedecko-výskumné pracoviská, či už ide o prínosy ku skvalitneniu a zefektívneniu vedecko-výskumnej činnosti alebo pedagogického procesu. Čo sa týka bariér týchto procesov, za najvýznamnejšie označujeme okrem finančného poddimenzovania výskumu a vývoja v Slovenskej republike aj mnoho ďalších nedostatkov, ktoré sú prevažne inštitucionálneho charakteru. Aj keď niektorí respondenti uvádzajú nedostatok transferových centier a všeobecne inštitucionálneho prostredia, ktoré by malo facilitovať prenos inovácií a výsledkov výskumu do praxe ako obmedzujúci faktor, ďalší sa vyjadrili, že inštitucionálnu podporu nepotrebujú, pretože uskutočňovanie tohto transferu prostredníctvom inštitucionálneho systému či už v rámci univerzity alebo mimo nej znižuje efektívnosť spolupráce najmä zvyšovaním transakčných nákladov (finančných a časových). Otázne je preto, ktorá forma Triple Helix modelu je v súčasných podmienkach týchto pracovísk efektívnejšia. Vyvážený model založený na budovaní formalizovaných a inštitucionalizovaných sietí a hybridizácia činnosti v rámci jednotlivých subjektov síce uľahčí tento proces pre vedecko-výskumné pracoviská, ktoré nedisponujú dostatočným personálnym vybavením, prípadne majú problémy s vyhľadávaním partnerov z praxe, ale na druhej strane v závislosti od charakteru výstupu je jeho transfer zabezpečený efektívne v rámci „laissez-faire“ modelu, teda funguje na neformálnej báze, čím sa eliminujú transakčné náklady. Podporné nástroje zamerané na facilitáciu transferu výsledkov vedecko-výskumnej činnosti do praxe a prelievanie poznatkov z akademickej sféry za účelom zvyšovania inovačného potenciálu regiónov, resp. krajiny by preto mali brať ohľad na tieto skutočnosti.

Literatúra

- [1] ABREU, M., GRINEVICH, V., (2013). The nature of academic entrepreneurship in the UK: widening the focus on entrepreneurial activities. *Research Policy*, vol. 42, no. 2, pp. 408-422. ISSN 00487333. DOI 10.1016/j.respol.2012.10.005.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2002). *Teórie regionálneho rozvoje – nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0384-5.
- [3] FARINHA, L., FERREIRA, J., GOUVEIA, B., (2016). Networks of innovation and competitiveness: a triple helix case study. *Journal of the Knowledge Economy*, vol. 7, no. 1, pp. 259-275. ISSN 18687873. DOI 10.1007/s13132-014-0218-3.
- [4] FUKUGAWA, N., (2016). Knowledge spillover from university research before the national innovation system reform in japan: localisation, mechanisms, and intermediaries. *Asian Journal of Technology Innovation*, vol. 24, no. 3, pp. 1-23. ISSN 19761597. DOI 10.1080/19761597.2016.1141058.
- [5] GALÁN-MUROS, V., PLEWA, C., (2016). What drives and inhibits university-business cooperation in Europe? A comprehensive assessment. *R and D Management*, vol. 46, no. 2, pp. 369-382. ISSN 00336807. DOI 10.1111/radm.12180.
- [6] LEIGH, N.G., BLAKELY, E.J., (2013). *Planning local economic development*. London: Sage Publications, Inc. ISBN 978-1-4522-4259-0.
- [7] LUNDVALL, B., JOHNSON, B., (1994). The Learning Economy. *Journal of Industry Studies*, vol. 1, no. 2, pp. 23-42. ISSN 1320-6095. DOI 10.1080/13662719400000002.
- [8] MAIER, G., TÖDTLING, F., (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2: Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Elita. ISBN 80-8044-049-2.
- [9] MILLER, K., MCADAM, R., MOFFETT, S., ALEXANDER, A., PUTHUSSERRY, P., (2016). Knowledge transfer in university quadruple helix ecosystems: an absorptive capacity perspective. *R and D Management*, vol. 46, no. 2, pp. 383-399. ISSN 00336807. DOI 10.1111/radm.12182.
- [10] RANGA, M., ETZKOWITZ, H., (2010). *Creative reconstruction: a triple helix-based innovation strategy in central and eastern europe countries. Theory and practice of triple helix model in developing countries. Issues and challenges*, London: Routledge. ISBN 978-0415475167.
- [11] RUČINSKÁ, S., KNEŽOVÁ, J., VÝROSTOVÁ, E., (2009). Triple Helix Model ako predpoklad rozvoja regiónu. In *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenskej republiky*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, pp. 118-130. ISBN 978-80-89143-87-0.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu UNIREG (Univerzity a ekonomický rozvoj regiónov) č. APVV-14-0512.

**PODPORA AKADEMICKÝCH SPIN-OFF PROCESOV
V EURÓPE****SUPPORT TO ACADEMIC SPIN-OFF PROCESSES IN EUROPE****MARCELA CHRENEKOVÁ¹****KATARÍNA MELICHOVÁ¹****DAGMAR KOZELOVÁ²**

¹ Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka ¹ Department of Regional and Rural studies
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja Fac. of European Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia
E-mail: marcela.chrenekova@uniag.sk, cattarinam@gmail.com

² Katedra hygieny a bezpečnosti potravín ² Department of Food Hygiene and Safety
Fakulta biotechnológie a potravinárstva Faculty of Biotechnology and Food Sciences
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia
E-mail: dagmar.kozelova@uniag.sk

Anotácia

Príspevok je zameraný na relatívne novú problematiku akademického podnikania. Jeho cieľom zmapovanie finančných a nefinančných nástrojov určených na podporu prenosu výsledkov univerzitného výskumu do praxe prostredníctvom spin-off firiem v Európe. Akademické spin-off alebo spin-out procesy a firmy, ktoré sú výsledkom týchto procesov, sú definované ako aktivity univerzitných alebo iných akademických pracovísk, ktoré využitím intelektuálneho vlastníctva vzniknutého pri výskumných aktivitách vytvárajú komerčné efekty. Charakter týchto aktivít predpokladá podporu z vnútorného i vonkajšieho prostredia. Podpora môže mať charakter finančných alebo nefinančných opatrení. Môže prichádzať z lokálnej, regionálnej, národnej alebo nadnárodnej úrovne. V Európe existujú príklady systematickej podpory na rôznych úrovniach. Výsledkom štúdií sú modely vzniku spin-off firiem a modely podpory. Výsledkom obsahovej analýzy oficiálnych dokumentov EÚ a OECD a vedeckých štúdií je prehľad podpory akademických spin-off procesov v Európe. V európskych akademických organizáciách existujú v princípe 4 typy podporných programov. Komercializácia výsledkov akademického výskumu nie je však zmapovaná.

Kľúčové slová

univerzita, výskum, podnikanie, spin-off, ochrana intelektuálneho vlastníctva, podpora, Európska únia

Annotation

The paper is focused on relatively new issue of academic entrepreneurship. Its objective is to map financial and non-financial instruments to support the transfer of university research results into practice by means of spin-off companies in Europe. Academic spin-off or spin out processes and companies resulting from these processes are defined as activities of university or other academic departments that use intellectual property arising from research activities to create commercial effects. The nature of these activities suppose a support of internal and external environment. Support may take the nature of financial or non-financial measures. It can come from local, regional, national or transnational level. In Europe, there are examples of systematic support at different levels. Scientific studies result in models of spin-off companies and support models. The result of content analysis of official EU and OECD documents and scientific studies is a review of support of academic spin-off processes in Europe. In European academic organizations there are in principle four types of

support programs. Commercialization of the results of academic research, however, is not sufficiently known.

Key words

university, research, business, spin-off, protection of intellectual property rights, support, European union

JEL classification: O3, L 24, L26

Úvod

Univerzity majú v zmysle účasti v procesoch výskumu a využitia jeho výsledkov v praxi jedinečné postavenie. Cez tieto procesy môžu významne prispievať k regionálnemu a miestnemu rozvoju. Európske univerzity čelia z tohto dôvodu potrebe adaptovať a prispôbiť sa celému radu zásadných zmien. Univerzity potrebujú okrem iného zvýšenie udržateľného príjmu, zvýšenie autonómie, posilnenie excelentnosti a zlepšenie previazania na lokálne a regionálne potreby. Jedným z východísk je spolupráca medzi univerzitami a firmami. Túto spoluprácu treba posilniť na vnútroštátnej a regionálnej úrovni. Univerzity, ale aj hospodárstvo krajiny a regiónu sa musí účinnejšie zamerať na inovácie, prenos a šírenie vedomostí, zakladanie nových firiem (Európska komisia, 2003). Z hľadiska konkurencieschopnosti je dôležité, aby boli posilnené toky poznatkov z univerzít do praxe. Znalosti a skúsenosti, ktoré sú vlastníctvom univerzít, sa môžu dostávať priamo do praxe prostredníctvom licencií univerzitného intelektuálneho vlastníctva a prostredníctvom zakladania spin-off a start-up firiem. Komerčializácia výsledkov univerzitného výskumu v európskych krajinách nie je zmapovaná. Podľa prieskumu venovanému inováciám v EÚ (Community innovation survey) podniky pri svojich inovačných aktivitách málo využívajú informácie pochádzajúce z vedecko-výskumnej činnosti univerzít.

1. Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je zmapovanie finančných a nefinančných nástrojov určených na podporu prenosu výsledkov univerzitného výskumu do praxe prostredníctvom spin-off firiem v Európe. Akademické spin-off alebo spin-out procesy a firmy, ktoré sú výsledkom týchto procesov, sú definované ako aktivity univerzitných alebo iných akademických pracovísk, ktoré využitím intelektuálneho vlastníctva vzniknutého pri výskumných aktivitách vytvárajú komerčné aktivity. Aktérmi týchto procesov sú študenti, absolventi a vedecí, technickí a pedagogickí pracovníci univerzít a vysokých škôl. Charakter týchto aktivít predpokladá podporu z vnútorného i vonkajšieho prostredia. Podpora môže mať charakter finančných alebo nefinančných opatrení. Môže prichádzať z lokálnej, regionálnej, národnej alebo nadnárodnej úrovne.

Zdrojom informácie pre spracovanie príspevku boli oficiálne materiály Európskych inštitúcií a OECD a vedecké štúdie.

2. Koncept akademického podnikania

V 80. rokoch sa vo svete objavili aktivity univerzít, ktoré smerovali k hľadaniu nových zdrojov prostredníctvom partnerstva so súkromným sektorom (Etzkowitz, 1983; Subotzky, 1999). Začiatky akademického podnikania v Spojených štátoch súvisia s prijatím zákona o podnikateľských a iných ekonomických rozvojových aktivitách univerzít pred viac ako troma desaťročiami (Urbano a Guerrero, 2013). Neskôr aj iné krajiny prijali legislatívne predpisy tohto charakteru. Podnikateľské aktivity akademických pracovísk viedli neskôr k vytváraniu nových podnikov pedagógmi, výskumnými a technickým personálom alebo študentmi univerzít (Chrisman, Hynes a Fraser, 1995), ktorí sú hlavnými aktérmi v procese prenosu výsledkov výskumu do praxe a vzniku takýchto firiem. Takáto nová firma je založená na využívanie intelektuálneho vlastníctva vytvoreného študentmi a pracovníkmi akademickej organizácie. Predpokladom vzniku spin-off firmy je ochrana intelektuálneho vlastníctva patentmi, licenciami, autorskými právami, ochrannými známkami

a podobne (Shane, 2004). Intelektuálne vlastníctvo môže mať aj formu know-how alebo obchodného tajomstva. Spin-off firmy sa kvalifikujú ako primárne a sekundárne (Európska komisia, 2002). Primárne sú tie, kde základom pre vznik novej firmy je intelektuálne vlastníctvo vytvorené v samotnej výskumnej organizácii. Sekundárne využívajú intelektuálne vlastníctvo iných organizácií.

Aktéri spin-off procesov by mali byť schopní inovovať, vyhľadávať a vytvárať príležitosti, pracovať v tíme, pružne reagovať na problémy a ochotní niesť riziká (Kirby, 2002) spojené s týmto druhom podnikania.

Predpokladom úspešnosti transferu poznatkov týmto spôsobom sa ukázali aj formálne aktivity na úrovni univerzity v podobe vytvárania organizačných štruktúr univerzít s explicitnou zodpovednosťou za prenos technológií (Dill, 1995; Clark, 1998; OECD, 2003) a iných podporných štruktúr zameraných na vznik nových firiem. Univerzita by sa tak mala stať prirodzeným podnikateľským inkubátorom (Etzkowitz, 2003). Niektoré krajiny (Dánsko, Nemecko, Južná Kórea, Veľká Británia) experimentujú so zavádzaním regionálnych alebo sektorovo zameraných kancelárií určených na podporu prenosu technológií (OECD, 2003). Väčšina novších definícií spin-off kladie dôraz na komercializáciu a komoditizáciu výsledkov univerzitného výskumu (Jacob, Lundqvist a Hellsmark, 2003).

Je zrejmé, že niektoré vysoké školy sú viac ako iné schopné posilniť podnikateľské aktivity a prijať politiky, ktorých cieľom je podporiť vznik spin-off firmy (Landry et al., 2006).

Novšia literatúra sa zaoberá objasnením procesov vedúcich k vzniku univerzitných spin-off firiem, faktormi úspechu a príčinami neúspechu. Niekoľkí autori sa venujú typológiám, fázam a modelom charakteristickým pre tieto procesy (Wright et al. 2007; Grimaldi et al. 2011). V Európe tieto procesy však nie sú komplexne zmapované.

3. Úloha a vplyv akademických spin-off aktivít

Vplyv spin-off procesov môže byť chápaný z viacerých pohľadov a úrovní. Treba odlíšiť hľadisko vzdelávacích aktivít, výskumných aktivít a podnikateľských aktivít akademického pracoviska. Spin-off procesy majú ale dosah aj na podnikateľské prostredie a na ekonomický a sociálny rozvoj regiónu a krajiny.

Pre vzdelávací proces prinášajú spin-off aktivity skvalitnenie vzdelávacieho procesu a jeho posun k praxi. Univerzity, ktoré sú zamerané na transfer poznatkov a podnikanie sú produktívnejšie a viac kreatívne v previazaní vzdelávania a výskumu (Kirby, 2006). Výsledkom intenzívnych spin-off procesov je aktivizácia, motivácia a mobilita študentov a pracovníkov a zvýšenie atraktivity univerzity pre zahraničných a domácich študentov (Urbano a Guerrero, 2013), učiteľov a výskumných pracovníkov. Pre študentov je vízia vlastných podnikateľských aktivít počas alebo po skončení štúdia, na základe výskumných aktivít v rámci štúdia (napríklad v rámci záverečnej práce), atraktívna. Vplyvom takejto aktivity sa zlepšuje uplatniteľnosť absolventov na trhu práce. Logickým výsledkom pre výskumných pracovníkov a pedagógov je okrem zapojenia sa do podnikania aj zvýšenie publikačnej činnosti a citovanosti.

Úlohou univerzít, a najmä univerzít zameraných na podnikanie, je neustála identifikácia potrieb praxe (Porter, 2007). Ak sú výskumné úlohy akademických výskumných pracovísk zamerané na problematiku, ktorú prináša prax (najmä aplikovaný výskum), úlohou univerzity je diseminácia výsledkov výskumu a ich transfer do praxe. Univerzity sú vnímané ako katalyzátory sociálneho a ekonomického rozvoja regiónov, pretože v rámci ich aktivít vznikajú myšlienky, inovácie a technológie, čím napomáhajú vzniku nových podnikateľských nápadov (Kirby, 2002; Rehák, 2005; Urbano a Guerrero, 2013) a v konečnom dôsledku aj vzniku nových firiem. Vznik spin-off firiem je jedným zo spôsobov efektívneho prenosu, prelievania a priesaku poznatkov a informácií do praxe. Efektivitu tohto prenosu zaručuje konkurencieschopnosť spin-off firmy. Pôsobenie univerzít v regionálnych klastroch je z tohto pohľadu opodstatnené.

Aj keď sú vyjadrenia niektorých autorov o evidentnosti vplyvu podnikateľských aktivít univerzít pesimistické, v niektorých krajinách je pozitívny vplyv na ekonomiku regiónu a krajiny preukázaný.

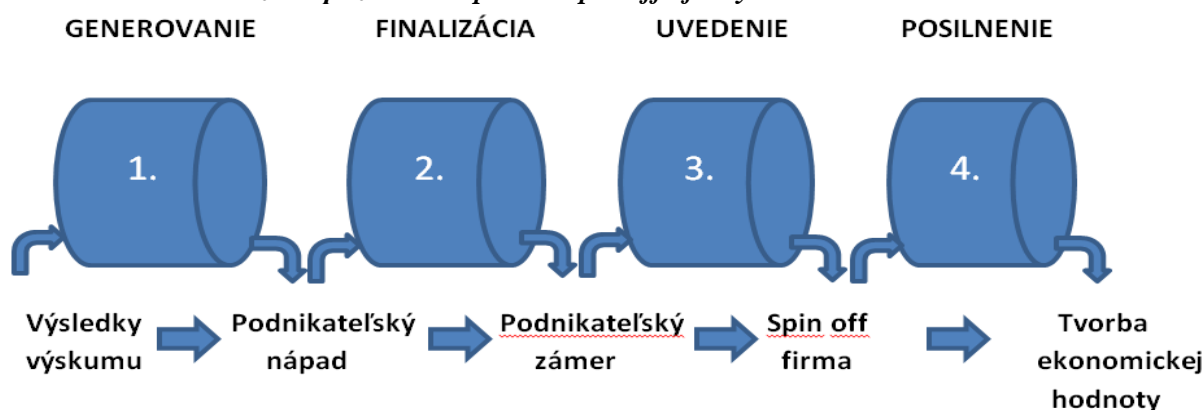
V Spojených štátech amerických, například, mají akademické aktivity prostřednictvím spin-off firem cez generované příjmy priamy vplyv na ekonomiku a tvorbu pracovných miest a nepriamy vplyv na výber dane a výšku regionálneho HDP (Pressman, 1999). Privátne firmy USA sú v niektorých oblastiach (napríklad biotechnológie) od výsledkov výskumu verejných organizácií závislé. Univerzity sú v takýchto prípadoch kľúčovým článkom hodnototvorných reťazcov.

4. Modely a príklady vzniku spin-off firem

Ako už bolo povedané, viaceré práce sa venujú modelom vzniku spin-off firem. Tieto modely zohľadňujú najčastejšie štádiá, procesy a vplyvy, s ktorými sa aktéri vzniku spin-off firem v praxi stretávajú. Na ilustráciu uvádzame niektoré z modelov.

Ndonzuau, Pirnay a Surlemont (2002) vytvorili štvorfázový model na základe hodnotenia spin-off procesov v 15 univerzitách pôsobiach v Európe, Spojených štátoch amerických a Kanade (obr. 1).

Obr. 1: Proces valorizácie poznatkov v podobe spin-off firmy

Zdroj: Ndonzuau, Pirnay a Surlemont (2002)

Každá zo štyroch fáz modelu má špecifickú funkciu v spin-off procese. V prvej fáze sú generované myšlienky a nápady a tieto sú vyhodnocované s ohľadom na možnú komercializáciu. Druhá etapa je venovaná spracovaniu týchto nápadov a transformácii najslubnejších z nich do skutočných podnikateľských zámerov. V tretej etape sa na základe najlepších zámerov vytvárajú nové spin-off firmy. Posledná etapa konsoliduje a posilňuje ekonomickú hodnotu vytvorenú týmito novými firmami (Ndonzuau, Pirnay a Surlemont, 2002). Štyri fázy modelu nie sú úplne navzájom nezávislé. V konečnom dôsledku účinnosť tohto viacstupňového procesu závisí od jeho najslabšieho článku. V praxi nie všetky výsledky výskumu generujú podnikateľské nápady a nie všetky zábery možno realizovať v podobe nových firem (Timmons, 1994). Nie všetky nové spin-off firmy sú konkurencieschopné.

Rasmussen (2006) zostavil jednoduchý model vzniku spin-off firmy. Za základ modelu a základné vstupy považuje podnikateľskú príležitosť, aktérov a prostredie výskumného pracoviska. Jeho model ilustruje ako proces, kde myšlienka, ktorá vznikla ako výsledok výskumu, osoba alebo skupina osôb (alebo podnikateľov), ktoré pracujú v kontexte a podmienkach akademického výskumného pracoviska, tvoria nevyhnutné podmienky pre vytvorenie novej organizačnej jednotky alebo štruktúry. Výstupom tohto procesu je nová firma založená na novom podnikateľskom zámere.

Obr. 2: Model vzniku spin-off firmy

Zdroj: Rasmussen (2006)

V ďalšom modeli Elpida et al. (2010) oproti vyššie uvedeným modelom zohľadňuje aj širší kontext vzniku spin-off firmy. Detailnejšie opisuje prostredie univerzity a podporné štruktúry (obr. 3).

Obr. 3: Spin-off reťazec

Zdroj: Elpida et al. (2010)

Podľa tohto modelu, je často ešte neštruktúrovaná myšlienka považovaná za začiatok spin-off procesu. Uskutočiteľnosť zámeru musí byť posúdená z hľadiska technických, vedeckých, trhových a výrobných kapacít a z hľadiska ochrany pred konkurenciou. Dôležité je získanie finančných zdrojov. Môžu nimi byť vlastné zdroje podnikateľa, univerzity, verejné financovanie alebo zahraničné investície (Oakley, 1995). Financovanie môže byť jediným faktorom úspešnosti zámeru (Rasmussen a Borch, 2010). Celé úsilie môže končiť úspechom alebo môže byť zmarené na základe kvality prostredia a podnikateľskej kultúry.

Politika, legislatívny rámec, predpisy, ktoré ovplyvňujú vznik spin-off môžu pôsobiť na miestnej, regionálnej, národnej či dokonca nadnárodnej úrovni. Komplementarita medzi týmito úrovňami je nevyhnutná. Za premostujúce inštitúcie autori modelu považujú technologické parky, inkubátory, inovačné centrá a pod.. Tieto pôsobia ako sprostredkovatelia medzi firmou a aktérmi výskumu. Sú vytvorené s cieľom rozvíjať a podporovať proces rozširovania a prenosu poznatkov a technológií.

V Európe existuje množstvo príkladov akademických pracovísk, kde spin-off procesy úspešne fungujú. Jedným z takýchto príkladov je Oxfordská univerzita, ktorá je vlastníkom firmy Isis Innovation Ltd., zameranej na transfer technológií. Výsledkom ich práce je fakt, že v priemere každé dva mesiace vzniká spin-off firma. Podobne je úspešná Univerzita v Glasgow. Úspešnosť katalánskych verejných univerzít (Španielsko) je založená na spolupráci so sieťou vedecko-technologických parkov v Katalánsku. V roku 2006, päť z týchto univerzít vytvorilo prvú

mediuniverzitní síť „business angels“ v Evropě a v roce 2011, osem univerzít vytvořilo Síť podnikatelských univerzít v Katalánsku s cílem koordinovat podporu podnikání. Příklady dobré praxe jsou některé škandinávské univerzity: Univerzita v Turku a Helsinská technologická univerzita (Finsko), Univerzita v Linkopingu (Švédsko).

5. Podpora transferu výsledků univerzitního výzkumu a spin-off procesů

V procesu vzniku univerzitních spin-off firem aktéři často čelí počátečnímu nedostatku zdrojů a při vstupu na trh nebo formování hodnototvorného řetězce musí překonávat překážky (Glader, 2004). Okrem toho, často chýba marketing, obchodné alebo manažérske zručnosti (van Geenhuizen a Soetanto, 2009). Univerzity aj pri podnikaní zvyčajne pracujú na základe pravidiel verejného sektora, ktoré sú často rigidné a vyžadujú zapojenie aktérov, ktorí majú iné priority ako komercializáciu vedomostí (Mustar et al., 2006; Elpidia et al. 2010). Preto pri vymedzení podporných nástrojov, rovnako ako pri úlohách, spin-off aktivít treba brať do úvahy rôzne hľadiská a úrovne. Podpora môže byť priama alebo nepriama.

Na lokálnej alebo regionálnej úrovni okrem priamej finančnej alebo nefinančnej podpory zo strany verejného alebo súkromného sektora je najdôležitejšia podporná univerzitná a mimouniverzitná infraštruktúra. Premosťujúce inštitúcie ako technologické parky, inkubátory, inovačné centrá môžu poskytovať finančnú a nefinančnú podporu. Silnejšie univerzity vytvárajú projektové zázemie. Regionálna štátna a verejná správa môže iniciovať vznik technologických parkov alebo vytvárať podporné schémy na báze projektov.

Európske univerzity sa orientujú na dva typy spin-off procesov a ich podporu. V prípade prvého typu (tzv. rastový typ) ide o to aby spin-off firma získala pozíciu na svetovom technologickom trhu. V takom prípade je výsledkom budovanie dlhodobého potenciálu pre transfer technológií. Druhý typ je zameraný na vznik firmy, ktorej cieľom je profit zakladateľov alebo vytvorenie pracovných miest na lokálnom alebo regionálnom trhu práce (Európska komisia, 2002).

V európskych akademických organizáciách existujú v princípe 4 typy podporných programov:

- „top-down“ programy založené na vládnej podpore prostredníctvom verejných agentúr. Tento typ podpory je úspešný pri formulovaní podporných programov v národnom meradle (príkladom je Spinno/Teke vo Fínsku).
- „network“ programy založené na existencii univerzitného inkubátora financovaného zo súkromných zdrojov a jeho spolupráci s agentúrou na podporu podnikania a finančnými inštitúciami (napríklad v Univerzita v Chalmers vo Švédsku). Tento spôsob podpory je vhodný pre oblasti so silne rozvinutou lokálnou ekonomikou.
- „incremental“ programy založené na postupnom budovaní komponentov (inkubátory, fondy atď.) nevyhnutných pre spin-off aktivity (Univerzita v Lausanne vo Švajčiarsku). Tento typ programu je tiež vhodný pre dynamické regióny.
- „technopole“ programy sú založené na komplexnom preorientovaní na budovanie podnikateľskej kultúry vo všetkých aspektoch fungovania univerzity (príkladom je INNOVA program Technickej univerzity v Katalánsku). Tento model funguje v prostredí univerzít so silnou podnikateľskou kultúrou (Európska komisia, 2002).

Jednou z foriem podpory je národná politika v oblasti ochrany intelektuálneho vlastníctva. Základom je legislatívny rámec (prípade členských krajín EÚ dôsledná transpozícia legislatívy EÚ). Niektoré krajiny (ako napríklad Nemecko, Japonsko, Dánsko) podľa OECD (2003) na národnej úrovni poskytujú priamu a nepriamu časovo obmedzenú podporu univerzitám pri financovaní ochrany intelektuálneho vlastníctva a komercializácie vynálezov. Nepriama podpora môže mať formu zníženia poplatkov za patentovú žiadosť alebo informačných a reklamných aktivít.

Už v roku 1991 OECD poukázalo na potrebu podpory malých a stredných podnikov zo strany štátu, ktorá spočíva v podpore ich zakladania, pomoci v začiatkových fázach podnikania, odstraňovaní prekážok najmä finančnej a administratívnej povahy a priaznivého technického a ekonomického prostredia. V Európskej únii je základom systematickej podpory legislatívny rámec ochrany intelektuálneho vlastníctva a legislatívy týkajúcej sa podporných mechanizmov. Lisabonská stratégia

hovorí konkurenčnej schopnosti Európy a jej závislosti od jednotného, otvoreného a konkurenčného finančného trhu, ktorý zahŕňa aj rizikový kapitál na podnikanie. Nariadenie Európskej komisie 70/2001 upravuje podmienky štátnej pomoci malým a stredným podnikom. V roku 2004 bola schválená Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/48/ES o vymožitelnosti práv duševného vlastníctva. Jedným z dôležitých počínov na úrovni EÚ je Iniciatíva Small business act, ktorá vznikla v roku 2008. V roku 2009 bolo prijaté Nariadenie Rady 207/2009 o ochrannej známke Spoločenstva. V roku 2014 bol schválený akčný plán Európskej komisie s názvom Cesta k obnovenému konsenzu o vymožitelnosti práv duševného vlastníctva.

OECD v roku 2003 vydala publikáciu *Turning science into business*, ktorá sa venuje ochrane intelektuálneho vlastníctva vo verejných výskumných organizáciách. Európska komisia v spolupráci s OECD vydala v roku 2012 príručku venovanú meraniu efektu podnikateľských aktivít univerzít.

V rámci politiky súdržnosti EÚ existuje od roku 2000 systematická podpora malých a stredných podnikov (MSP) a prenosu výsledkov výskumu do praxe. Pre Slovensko bola už v programovom období 2000-2006 dostupná predvstupová pomoc (pre podniky z programu Phare). V období 2007-2013 to bol v rámci Národného strategického referenčného rámca SR najmä operačné programy Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, Bratislavský kraj a Veda a výskum. V programovom období 2014-2020 je to operačný program Výskum a inovácie.

Niektoré komunitárne programy EÚ boli a sú takisto zamerané na podporu podnikov a prenosu výsledkov výskumu do praxe. Rámcový program CIP (Program pre podnikanie a inováciu) 2007-2013 bol okrem iného určený na prístup k financiám na začatie činnosti a rast MSP a na investície do inovačných aktivít a vytváranie priaznivého prostredia na spoluprácu MSP. Z tohto programu bolo podporené vytvorenie Európskej podnikateľskej siete (Enterprise Europe Network). Rámcové programy (5., 6. a 7.) mohli využívať do roku 2013 výskumné inštitúcie. Ciele spomenutých rámcových programov a programu CIP boli od roku 2014 zahrnuté do programu Horizont 2020. Podpora MSP je koncentrovaná v programe COSME 2014-2020. Špecifickým nástrojom pre začínajúcich podnikateľov je Erasmus pre mladých podnikateľov, kde sú oprávnenými žiadateľmi aj študenti počas štúdia.

Záver

Príspevok je zameraný na relatívne novú problematiku akademického podnikania. Jeho cieľom je zmapovanie nástrojov určených na podporu prenosu výsledkov univerzitného výskumu do praxe prostredníctvom spin-off firiem v Európe. Výsledkom štúdií sú modely vzniku spin-off firiem a modely podpory. Komerencializácia výsledkov akademického výskumu nie je však zmapovaná. Charakter týchto aktivít predpokladá podporu z vnútorného i vonkajšieho prostredia. Podpora má charakter finančných alebo nefinančných opatrení na lokálnej, regionálnej, národnej alebo nadnárodnej úrovni. V Európe existujú príklady systematickej podpory na rôznych úrovniach. Príkladom sú krajiny ako Nemecko, Fínsko, Španielsko, Dánsko.

V európskych akademických organizáciách existujú 4 typy podporných programov: „top-down“ programy založené na vládnej podpore prostredníctvom verejných agentúr, „network“ programy založené na existencii univerzitného inkubátora, „incremental“ programy založené na postupnom budovaní kapacít a „technopole“ programy sú založené na komplexnom preorientovaní na budovanie podnikateľskej kultúry vo všetkých aspektoch fungovania univerzity. Väčšina európskych univerzít je zameraná na druhý a tretí model.

V Európskej únii je základom podpory legislatívny rámec ochrany intelektuálneho vlastníctva a legislatívy týkajúcej sa podporných mechanizmov. Táto legislatíva však nie je dôsledne transponovaná na národných úrovniach. Podpora v rámci politiky súdržnosti a komunitárnych programov je v tejto oblasti najvýraznejšia. Nie je však efektívna ak na národnej úrovni neexistuje silná podnikateľská kultúra. Komunitárne podporné programy niektoré krajiny takmer vôbec nevyužívajú.

Literatúra

- [1] DILL, D., (1995). University-industry entrepreneurship: The organization and management of American university technology transfer units. *Higher Education*, vol. 29, no. 4, 369-384.
- [2] ELPIDA, S., GALANAKIS, K., BAKOUROS, I., PLATIAS, S., (2010.) The Spin-off Chain. *Journal of Technology Management & Innovation*, vol.5, no.3, pp. 51-68. ISSN 0718-2724. DOI 10.4067/S0718-27242010000300004 J.
- [3] ETZKOWITZ, H., (1983). Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science. *Minerva*, vol. 21, no. 2-3, pp. 1573-1871.
- [4] ETZKOWITZ, H. (2003). Research groups as quasi-firms: the invention of the entrepreneurial university. *Research policy*, vol. 32, no. 1, pp. 109–121.
- [5] ETZKOWITZ, H., C. ZHOU., (2007). Regional innovation initiator: the entrepreneurial university in various triple helix models. In *Singapore Triple Helix VI Conference Theme Paper*, p. 1–25.
- [6] EURÓPSKA KOMISIA, (2002). University spin outs in Europe: Overview and good practice. *Innovation papers*, no 21. Luxemburg.
- [7] EURÓPSKA KOMISIA, (2003). *Úloha univerzít v Európe vedomostí. Správa Európskej komisie. COM(2003) 58 final* Brusel.
- [8] EURÓPSKA KOMISIA. (2012) *A Guiding Framework for Entrepreneurial Universities. Final version.*
- [9] JACOB, M., LUNDQVIST, M., HELLSMARK, H., (2003). Entrepreneurial transformations in the Swedish university system: The case of Chalmers University of Technology. *Research Policy*, vol. 32, no. 9, pp. 1555-1569.
- [10] GLADER, M., (2004). *Innovation markets and competition analysis - EU competition law and US antitrust law.* pp 2-4.
- [11] GRIMALDI, R., KENNEY, M., SIEGEL, D., WRIGHT, M., (2011)., 30 years after Bayh-Dole: Reassessing academic entrepreneurship. *Research Policy*, vol. 40, no. 8, pp. 1045-1057.
- [12] CHRISMAN, J., HYNES, T., FRASER, S., (1995). Faculty entrepreneurship and economic development: The case of the University of Calgary. *Journal of Business Venturing*, vol. 10, no. 4, pp. 267-281.
- [13] KIRBY, D., A. (2002). *Entrepreneurship. Maidenhead.* England: McGraw-Hill.
- [14] KIRBY, D. A., (2006). Creating entrepreneurial universities in the UK: Applying entrepreneurship theory to practice. *Journal of Technology Transfer*, vol. 31, no. 5, pp. 599-603.
- [15] MUSTAR, P., RENAULT, COLOMBO, M., PIVA, M.G., FONTES, E., LOCKETT, M., WRIGHT, A., CLARYSSE, M., AND MORAY, N., (2006). Conceptualizing the heterogeneity of research-based spin-offs: a multi dimensional taxonomy. *Research Policy*, vol. 35, no. 2, pp. 289-308.
- [16] NDONZUAU, F. N., PIRNAY, F., SURLEMONT, B., (2002). A stage model of academic spin-off creation. *Technovation*, vol. 22, no. 5, pp. 281-289.
- [17] OAKLEY, R., (1995). *High-technology new firms: Variable barriers to growth.* Paul Chapman, London.
- [18] OECD, (2003). *Turning science into business: patenting and licensing at public research organizations.* Paris: OECD.
- [19] RASMUSSEN, E., BORCH, O.J., (2010). University capabilities in facilitating entrepreneurship: A longitudinal study of spin-off ventures at mid-range universities. *Research Policy*, vol. 39, no. 5, pp. 602-612.
- [20] PORTER, M., (2007). *Colleges and universities and regional economic development: A strategic perspective.* *Forum Futures*. Retrieved from <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ff0710s.pdf>.
- [21] PRESSMAN, L., (1999). *AUTM licensing survey.* Northbrook, IL: Association of University Technology Managers.
- [22] REHÁK, Š., (2005). Univerzita ako katalyzátor poznatkov v regiónoch. In *Conference Proceedings. Central European conference in regional science (CERS)*. Košice: Technical University of Košice.
- [23] SHANE, S., (2004). *Academic entrepreneurship: University spinoffs and wealth creation.* Cheltenham, England: Edward Elgar.
- [24] SUBOTZKY, G., (1999). Alternatives to the Entrepreneurial University: New Modes of Knowledge Production in Community Service Programs. *Higher Education*, vol. 38, no. 4, pp. 401-440.
- [25] TIMMONS J. A., (1994). *New venture creation.* Burr Ridge: Irwin.
- [26] URBANO, D., GUERRERO, M., (2013). *Academic spin-offs at different ages : a case study in search of key obstacles to growth.*
- [27] VAN GEENHUIZEN, M. S., SOETANTO, DANNY P. (2009). *Technovation*, vol. 29, no. 10, pp. 671-681.
- [28] WRIGHT, M., CLARYSSE, B., MUSTAR, P., LOCKETT, A. (2007). *Academic entrepreneurship in Europe.* Cheltenham, England: Edward Elgar.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu UNIREG (Univerzity a ekonomický rozvoj regiónov) č. APVV-14-0512.

**POPULARIZACE VÝZKUMU A VÝVOJE V ČESKÝCH
MÉDIÍCH****POPULARIZATION OF RESEARCH AND DEVELOPMENT IN CZECH
MEDIA****DANA FRÁŇOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: dana.franova@gmail.com

Anotace

Výzkum a vývoj představuje klíčový hybný prvek udržování konkurenceschopnosti a zvyšování životní úrovně. Pro zajištění kontinuálního rozvoje výzkumu a vývoje je zásadní, aby bylo dosaženo všeobecného konsensu o důležitosti jeho podpory, překlenutí propasti mezi vědci a běžnými lidmi a růstu zájmu mladých o studium vědecko-technických vysokoškolských oborů. K tomu je využívána popularizace, při níž jsou vědecká fakta distribuována tak, aby zaujala laickou část populace a zažehla v ní zájem o další poznávání. Cílem článku je zhodnotit popularizační opatření v českých médiích a následně stanovit doporučení, která by pozici a efektivnost popularizace posílila. Článek obsahuje stručný přehled existujících popularizačních opatření cílených na děti, mládež a širokou veřejnost, který byl získán prostřednictvím analýzy dostupných informačních zdrojů popularizačních subjektů, emailových konverzací a polostrukturovaných rozhovorů s předními českými popularizátory. Dané metody potvrdily, že ačkoliv je v českých médiích věnován popularizačním iniciativám větší prostor než v minulosti, stále zde existují značné mezery. Ty mohou být minimalizovány tvorbou tuzemských popularizačních televizních pořadů, poskytováním většího prostoru v programech komerčních televizních a rozhlasových stanic, vydáváním kvalitních popularizačních časopisů, zvýšením kvality obsahu a přístupnosti webových stránek, aktivním využíváním nejnovějších trendů online marketingu a prostoru na sociálních sítích.

Klíčová slova

popularizace, věda, výzkum a vývoj, média

Annotation

Research and development is a key element of keeping the competitiveness and increasing standards of living. For ensuring the growth of research and development it is crucial to reach social agreement on importance of its support, to bridge the gap between the scientists and citizens and to get young people interested in studying science and technical fields. To succeed the tool of popularization is used. Popularization is a process during which the scientific facts are distributed among people in an interesting way that motivates them to seek more information. The aim of this paper is to evaluate the Czech popularization activities distributed through media and to deliver recommendations which would improve the level of popularization in domestic market. The article contains overview of popularization activities targeting the audience of children, youth and general public. The analysis of diverse informational resources, e-mail communications and interviews with front science promoters were used. These methods confirmed that even though there is a wider media space dedicated to science, there are still many gaps that should be filled. Gaps can be minimalized by making more domestic educational television programs, devoting more space to science topics in commercial television and radio channels, publishing new scientific magazines, increasing the level of content and user experience of internet pages, seeking new online marketing trends and using the opportunities of social media platforms.

Key words

popularization, science, research and development, media

JEL classification: O39**Úvod**

Výzkum a vývoj je hlavním generátorem nových znalostí, které mají po začlenění do praxe klíčový podíl na udržení konkurenceschopnosti státu i regionů, zabezpečení ekonomického růstu a zvyšování kvality života po stránkách společenských, ekonomických, kulturních a spotřebitelských. Je označován za nejvýznamnější vstup inovačních aktivit, klíčový předpoklad rozvoje společnosti a posouvání hranic technologických možností (Klusáček, Kučera, Pazour, 2008). Česká republika v současné době disponuje kvalitním vědeckým zázemím i špičkovými odborníky, které respektuje odborná veřejnost z celého světa (Úřad vlády, 2014). Aby se to v budoucnu nezměnilo, aby bylo dosaženo všeobecného konsensu o důležitosti podpory vědy, překlenutí destruktivní propasti mezi vědci a běžnými lidmi, růstu zájmu mladých o studium vědecko-technických vysokoškolských oborů a posílení pozice vědců ve společnosti je zapotřebí popularizace. To je proces, při němž jsou složité vědecké myšlenky simplifikovány a předávány tak, že všichni bez ohledu na vzdělání pochopí jejich základní koncepty a vytvoří si konkrétnější představu o tom, co je jejich podstatou a přínosem (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2012). Aby popularizace přinesla kýžený užitek, formát přenosu informací musí být srozumitelný, snadno pochopitelný, zajímavý a pokud možno i zábavný a unikátní. Funkce popularizátorů, tedy jedinců, kteří překládají odborná fakta a myšlenky do jazyka srozumitelného a blízkého laikům, se mohou ujmout nadšení a aktivní vědci, kteří chtějí propagovat předmět svého výzkumu či vědu obecně, nebo jiní vyškolení dobrovolníci bez ohledu na vzdělání (Vitková, 2016). Kromě toho, že jsou pro popularizační účely vytvářeny speciální instituce (např. hvězdárny, planetária a science centra), organizovány akce, při nichž se vědecké a popularizační instituce prezentují (např. Týden vědy a techniky AV ČR, Noc vědců, Veletřh vědy) a pořádány soutěže (např. Česká hlava, Česká hlavička, Science Slam), jsou využívána média (Fráňová, 2016). Ty je třeba aktivně využívat, neb disponují velkou silou při formování názorů veřejnosti na nejrůznější problematiky, výzkum a vývoj nevyjímaje. Popularizátoři mají na výběr z několika mediálních kanálů - pro svoje účely mohou využít televizních a rozhlasových stanic, tiskovin a internetu. Všechny jim umožňují získat přístup k velkému množství jedinců. Správná volba média nejvhodnějšího pro konkrétní popularizační účely je naprosto stěžejní a může determinovat (ne)úspěch popularizace (Carrada, 2006).

Cílem článku je zhodnotit vybrané tuzemské popularizační aktivity zprostředkované médii a stanovit doporučení pro jejich další rozvoj, zvýšení efektivity a zkvalitnění. Pro tyto účely jsou aktivity rozčleněny do kategorie děti a mládež či široká veřejnost dle toho, na které primárně působí. Opatření v cílových skupinách jsou dále členěna do subkategorie televize, rozlas, tištěná média a internet a jsou analyzována prostřednictvím veřejně dostupných informací na webových portálech, interních zdrojů získaných na základě e-mailové komunikace a polostrukturovaných rozhovorů s předními českými popularizátory. Podrobný přehled popularizačních aktivit je součástí diplomové práce Popularizace výzkumu a vývoje, z níž tento článek vychází.

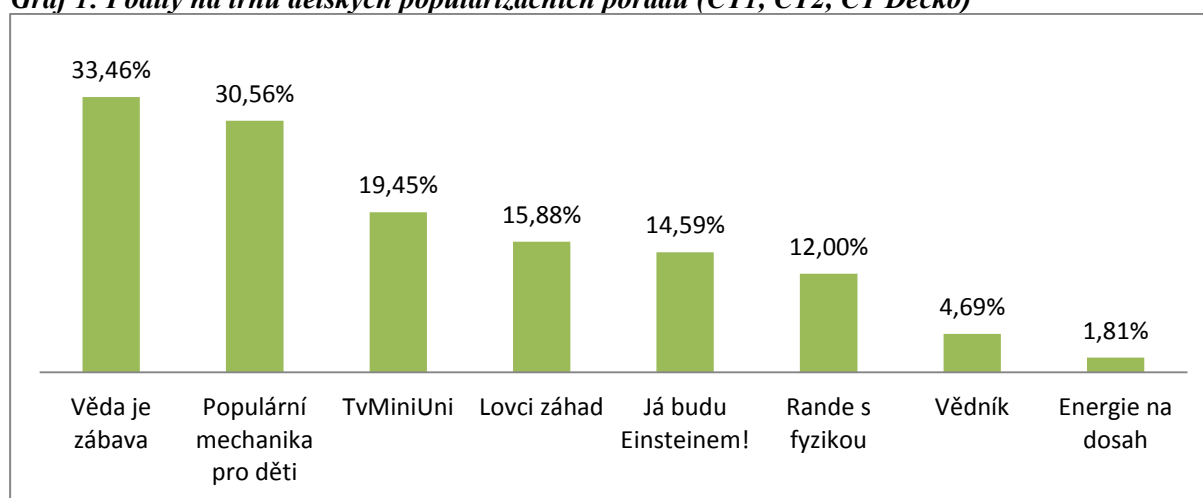
1 Mediální popularizační aktivity pro děti a mládež**1.1 Televize**

V České republice se na televizním popularizačním poli nejvíce angažuje veřejnoprávní **Česká televize**. Před rokem 2012 šířila povědomí o zajímavých přírodovědných skutečnostech skrze dětské pořady na ČT1 a ČT2 (např. **Populární mechanika pro děti, Rande s fyzikou, Vědník a Energie na dosah aneb Kolumbovo vejce**) (Fráňová, 2016). V roce 2012 vznikla **ČT :D (Děčko)** cílící na děti od 4 do 12 let, na niž se většina dětských popularizačních pořadů ČT přesunula. Děčko je nejsledovanější dětskou televizí v Česku a jedinou veřejnoprávní dětskou televizí v Evropě. Jednou

z filozofií stanice je vysílat pořady, které zábavnou formou vzdělávají a inspirují k mladé diváky k vlastním aktivitám. Vzdělávací pořady se zaměřují na různé oblasti, včetně vědy, a snaží se u dětí vyvinout pozitivní vztah ke světu vědeckého a výzkumného bádání (Česká televize, 2016a). Do programu bylo za krátkou dobu existence kanálu zařazeno hned několik vědecko-populárních pořadů (*TvMiniUni*, *Já budu Einsteinem! Aneb Fyzika je vzrušující hra* atd.), které se setkaly s pozitivními reakcemi ze strany dětských diváků (Fráňová, 2016).

V grafu 1 jsou seskupeny všechny popularizační pořady ČT, u nichž je znázorněn podíl na trhu, tedy podíl živé sledovanosti daného pořadu na celkové sledovanosti v daném časovém úseku. Dvou nejvyšších hodnot dosahují pořady, které se věnují všem vědecko-výzkumným oblastem a které dětem demonstrují návody na jednoduché vědecké experimenty proveditelné v domácím prostředí. Naopak nejmenší popularitu v řadách cílové skupiny sklidily pořady zaměřující se jen na jednu vědeckou problematiku (zde energetickou či fyzikální). Tato zjištění mohou figurovat jako zajímavý podklad pro tvorbu dalších popularizačních pořadů tuzemské produkce.

Graf 1: Podíly na trhu dětských popularizačních pořadů (ČT1, ČT2, ČT Děčko)

Zdroj: vlastní zpracování na základě statistických údajů z ATO – Nielsen Admosphere, 2016

Mimoto ČT Děčko zprostředkovává zajímavé vědecké novinky, události a experimenty prostřednictvím *Zpráviček*, což jsou zpravodajské relace pro nejmenší.

Výsledky analýzy demonstrují, že je popularizačním pořadům věnován prostor primárně na obrazovkách ČT a že v programech komerčních televizních stanic příliš nefiguruje. Pokud má dojít ke stimulaci zájmu o výzkum a vývoj u nejmenších, doporučuji, aby i ostatní televizní kanály v ČR do svých programů popularizační pořady zařadily. Mimoto by mělo v budoucnu dojít ke vzniku dalších seriálových cyklů české produkce, v nichž by byly tuzemskými popularizátory realizovány experimenty, které si děti mohou vyzkoušet doma. Jak totiž vyplynulo z analýzy, právě tyto pořady se těší největší divácké oblibě.

1.2 Tištěná média

Tištěná média zažívají úpadek způsobený prudkým rozvojem elektronických zobrazovačů, přechodem velké části populace k elektronickým médiím, čerpáním informací z nich a snížením zájmu inzerentů o využívání prostor na stránkách tiskovin (Drozda, 2013). I přes tuto skutečnost může hrát trh tištěných informačních zdrojů velkou roli při popularizaci výzkumu a vývoje mezi dětskými čtenáři.

Na českém trhu je dlouhodobě nejoblíbenějším populárně-naučným časopisem *ABC*, který vznikl v roce 1956. Časopis přináší informace ze světa vědy, techniky, zeměpisu a historie. Náklad časopisu se každý měsíc do jisté míry mění - v lednu 2016 byl 41 506, o měsíc později klesnul na 40 375 (Czech News Centre, 2016). Dalším magazínem, který se v online prostoru prezentuje jako nositel popularizačních myšlenek, je měsíčník *21. století Junior*, jež dětem od roku 2006 přibližuje svět vědy,

přírody, techniky (Magazíny.cz, 2016). Z e-mailové komunikace s šéfredaktorem Janem Šedivým vyplývá, že zábavně-vzdělávací tematika ustupuje do pozadí. V každém čísle je edukaci čtenářů věnován stále menší a menší prostor. Časopisu se vydává řádově 10 000 kusů (Šedivý, 2016).

Za nejinspirativnější formát zpracování popularizačních záměrů do podoby magazínu je považován časopis **Přírodovědci.cz** Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Magazín si za kvalitní zpracování, originalitu a popularizační přínos vysloužil cenu SCIAP 2013, SCIAP 2014 i SCIAP 2015 v kategorii Periodikum (SCIAP, 2015) a sklízí úspěch u laické i odborné veřejnosti. Magazín je čtvrtletníkem, který čtenáře seznamuje se všemi úspěchy výzkumníků na fakultě, plánovanými popularizačními aktivitami, reportážemi ze zákulisí vědeckých činností apod. Autory příspěvků jsou výhradně vědci a pracovníci PřF UK. Náklad časopisu je 7 000 kusů (Přírodovědci.cz, 2015). Přírodovědci.cz jsou skvělým příkladem toho, že když se do role popularizátorů postaví aktivní jedinci, kteří v popularizaci vidí smysl, může vzniknout unikátní a úspěšný projekt.

Analýza ukázala, že v oblasti tuzemských tištěných médií existují mezery, jež by mohly zaplnit české vědecké a popularizační subjekty v případě, že by začaly vydávat vlastní popularizační časopisy inspirované formátem Přírodovědci.cz. Tyto časopisy by mohly být distribuovány do vzdělávacích a zájmových institucí, čímž by stimulovaly zájem dětí o vědu a budovaly povědomí o své vlastní činnosti. Vydávat podobný časopis bych doporučila primárně Akademii věd ČR a dalším přírodovědným fakultám českých univerzit.

1.3 Internet

Při analýze webových prezentací popularizačních aktivit zmíněných v tomto článku i v diplomové práci, z níž vychází, byla zjištěna celá řada jejich nedostatků. Mnoho webů nedisponovalo dostatečně zajímavým obsahem, moderním grafickým zpracováním, potřebnou uživatelskou přístupností a přehledností. Příkladem dobrého popularizačního webu, z něhož by mohly ostatní subjekty čerpat inspiraci, je **Přírodovědci.cz**, který svým návštěvníkům nabízí články o zajímavostech z PřF UK, kalendář akcí, interaktivní vzdělávací animace, rozsáhlé galerie fotografií PřF UK a rubriku **Zeptejte se přírodovědce**, jež zájemcům umožňuje pokládat libovolné dotazy týkající se přírodovědné tematiky, na které jim posléze odpoví vědci z PřF UK. Na webu tím vzniká prostor pro dialog mezi vědci a návštěvníky, který přináší obsah pro web, podněty na články a přehled o vědeckých problematikách, jež děti zajímají (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2012).

Pro další rozvoj popularizačních webových portálů bych doporučila kontinuálně následovat trendy v oblasti online marketingu, poskytovat uživatelům webu kvalitní, přehledný i srozumitelný obsah a přidanou hodnotu v podobě her, kvízů a dalších interaktivních podnětů, iniciovat online dialog mezi uživateli a popularizátory, který podníká další zájem ze strany dětí a mládeže.

2 Mediální popularizační aktivity pro širokou veřejnost

2.1 Televize

Stejně jako u předchozí cílové skupiny, i zde dominují popularizační aktivity České televize. Nejvýraznějším z portfolia vědecko-popularizačních pořadů je **Hyde Park Civilizace**. V pořadu vysílaném od roku 2012 na ČT24 moderátor srozumitelně a jasně rozebírá s fyziky, astronomy, profesory a dalšími odborníky vědecko-výzkumné otázky (Česká televize, 2016b). Průměrný podíl na trhu 1,89 % (ATO – Nielsen Admosphere, 2016). ČT mimoto zařazuje nejdůležitější informace o klíčových vědeckých událostech, osobnostech či výročích do **pravidelných zpravodajských relací**. Podle Ondřeje Vymazala (2016) ČT popularizuje dobře, zatímco ostatní české televizní stanice nevěnují vědě pozornost téměř vůbec. V programech českých komerčních televizí je ve většině případů problematika výzkumu a vývoje upozaděna.

Pro další rozvoj české popularizace v televizních médiích je třeba rozšířit řady popularizačních pořadů a vědeckým informacím poskytnout větší prostor ve zpravodajských relacích komerčních televizních stanic. Díky tomu dojde k zacílení širšího diváckého spektra, zvýšení všeobecného vědeckého přehledu u větší části laické veřejnosti a zdůraznění role výzkumu a vývoje v životě každého. Mimoto doporučuji, aby byl iniciován vznik nových vědecko-populárních zábavných pořadů, v nichž by vystupovali vědci i české celebrity. Na tomto základu stavěl např. pořad *Maxi Clever*, jenž byl na TV Nova vysílán v roce 2006 a 2007 (ČSFD, 2007). V současnosti v televizní nabídce podobný formát bohužel zcela chybí.

2.2 Rozhlas

V oblasti rozhlasových popularizačních iniciativ je neaktivnější stanicí **Český Rozhlas**, jenž zaštiťuje celkem 6 speciálních popularizačních pořadů (*Leonardo Plus*, *Leonardo Magazin*, *Laboratoř*, *Studio*, *Týden ve vědě a Meteor*). Každý z vysílaných pořadů využívá jiného formátu. V některých z nich mají prostor vědci, kteří jsou špičkami ve svých oborech, v jiných celebrity, jež mají oblast vědy zlidštit, či moderátoři odpovídající na dotazy posluchačů (Český rozhlas, 2016).

Pro komerční rozhlasová vysílání je, stejně jako u televizních stanic, typická minimální aktivita v oblasti popularizace. Na jednu stranu je pochopitelné, že se zájmy komerčních subjektů (rádií i televizních stanic) liší od zájmů popularizátorů, na druhou stranu je potřeba to řešit a intenzivněji využívat prostoru těchto kanálů. Proto doporučuji, aby byly komerční rozhlasové (i televizní) stanice motivovány k zařazování častějších zmínek o výzkumu a vývoji do svých zpravodajských relací. K tomu může posloužit např. poskytování kvalitních tiskových zpráv a dalších informačních podkladů, jenž by zaujaly natolik, že by byly zařazeny do zpravodajských relací. Mimoto by měli vědci a popularizátoři kontinuálně usilovat o získání prostoru v pořadech, v nichž jsou běžně vedeny rozhovory s populárními celebritami (např. v pořadu *Těžkej Pokondr na Frekvenci 1*), díky čemuž by se zvyšovalo všeobecné povědomí o výzkumu a vývoji a zároveň by se bořila případná dogmata o fádnosti a serióznosti vědců.

2.3 Tištěná média

Časopisy *Vesmír* a *Živa* patří k nejvýznamnějším literárním popularizačním počínům v ČR. Měsíčník *Vesmír* seznamuje širokou veřejnost s nejnovějšími vědeckými poznatky z antropologie, fyziky, biologie, medicíny, technologií a vychází v nákladu cca 10 000 kusů (Vesmír s.r.o, 2016). Magazin *Živa* vydávaný Akademií věd ČR se specializuje na biologické obory (Časopis *Živa*, 2016).

Vědecká témata prostupuje i nejvýznamnějšími celostátními deníky (*Mladá fronta Dnes*, *Lidové noviny* a *Hospodářské noviny*), přičemž je většinou součástí speciálních vědeckých příloh. Celostátní deníky svým čtenářům předkládají především informace o výstupech z vědeckých laboratoří. Vědě v kontextu vlastního institucionálního fungování (organizace vědeckého bádání, financování vědy, ověřování vědeckých výsledků apod.) neposkytují příliš prostoru. Ze zmíněných deníků se výzkumu a vývoji nejvíce věnují *Lidové noviny*, které ji do svého zpravodajství zařazují denně. Zmínky o popularizované oblasti je možné dohledat i v časopisu *Respekt* v rubrice *Civilizace* (Čada, 2006).

Podle průzkumů plní příspěvky o vědě ve většině tištěných médií spíše oddechovou, zábavnou funkci a nezaujímají na stránkách novin zvláště prestižní postavení. To by se dle mého názoru mělo změnit. Je třeba, aby popularizátoři, PR a marketingoví manažeři vědeckých a akademických pracovišť budovali pevné vztahy s žurnalisty a dodávali jim aktuální a zajímavá témata, která by redaktory motivovala k jejich dalšímu zpracování a otisknutí na předních stránkách novin (Čada, 2006).

2.4 Internet

Informace o vědě se objevují na speciálních popularizačních webech, jako je např. *Vědaproživot.cz* a *Osel.cz*, i na zpravodajských portálech ve vyčleněných vědecko-technologických sekcích. Webový prostor otevírá popularizaci mnoho možností. Aby jich bylo využito, musejí popularizační stránky

poskytovat komplexní a aktuální informace, být přehledné, uživatelsky přístupné. Pro další rozvoj popularity popularizačních portálů na ně doporučuji umístit, stejně jako v případě webů pro děti, nejruznější kvízy, hry, interaktivní prvky a další podněty s cílem pobavit a motivovat k další virtuální návštěvě.

Mimoto je pro budoucnost popularizace klíčové efektivní využití sociálních sítí - **Facebook**, **Instagram** a **YouTube** zažívají velký boom a poskytují prostor, který může být využit pro budování povědomí o výzkumu a vývoji a stimulaci zájmu o něj. Opatření zmíněná v tomto článku na sociálních sítích operují. Využívají je ke sdílení informací o nových vědecko-výzkumných objevech, připravovaných akcích i všeobecných zajímavostech. Prostor pro další rozvoj vidím ve využití nového marketingového trendu, jímž je tzn. **influencer marketing**. Ten spočívá v navazování spolupráce s populárními tvůrci YouTube videí. Influenceri, kteří disponují velkým vlivem na formování názorů a spotřebitelských preferencí sledovatelů, by navozením spolupráce s popularizátory a následným sdílením informací o konkrétní popularizační instituci či vědecké problematice značně stimulovali zájem o danou oblast v řadách široké veřejnosti i dětí a mládeže (Fráňová, 2016).

Závěr

Při zkoumání popularizačních opatření zprostředkovaných médii bylo prokázáno zlepšení situace, jenž je výsledkem rozvoje popularizace a posílení její pozice ve společnosti, a zároveň byly zjištěny mezery, které by měly být ve snaze o další rozvoj české popularizační scény odstraněny. Pakliže má dojít k zintenzivnění popularizace skrze televizní vysílání, doporučuji, aby byly vytvořeny nové popularizační pořady české produkce. V tuzemských podmínkách existují talentovaní popularizátoři, kteří by si prostor na televizních obrazovkách zasloužili, a kteří by prostřednictvím televizního média mohli sdílet svoji vášeň a nadšení pro vědu. Na základě analýzy byla ověřena popularita pořadů, jenž demonstrují praktické vědecké pokusy a motivují děti k jejich vlastnímu vyzkoušení. Pokud by vznikl kvalitní tuzemský popularizační pořad fungující na podobném principu, mohl by se setkat s diváckým úspěchem a mohl by přinést pozitivní popularizační efekt.

Mimoto doporučuji, aby bylo popularizátory usilováno o častější zařazování zmínek o výzkumu a vývoji do zpravodajských relací komerčních televizí, díky čemuž by bylo docíleno zvýšení povědomí o diskutované oblasti v řadách laické veřejnosti. Popularizačně přínosný by mohl být i vznik vědecko-populárního zábavního pořadu, který by prostřednictvím kontaktu mezi vědci a českými celebritami upozorňoval na vědecké objevy a novinky ze světa výzkumu a vývoje.

V oblasti rozhlasového vysílání si titul nejaktivnějšího popularizátora udržuje Český rozhlas. V programech jiných komerčních rozhlasových stanic popularizační aktivity zcela chybí. Proto je třeba, aby se popularizátoři snažili proniknout do programů a zpravodajských relací dalších rozhlasových stanic, jež disponují odlišnou základnou posluchačů než Český rozhlas.

Pro český popularizační trh by bylo rovněž obohacující, kdyby zde vznikalo více popularizačních magazínů koncepčně připomínajících časopis Přírodovědci.cz. Tyto magazíny by mohly být distribuovány mezi děti v mateřských a základních školách, což by podpořilo formování zájmu o oblast výzkumu a vývoje u dětí v útlém věku. Pro zefektivnění popularizačních iniciativ cílených na starší čtenáře je zapotřebí, aby popularizátoři systematicky budovali vztahy s žurnalisty a poskytovali jim informační podklady, které budou pro žurnalisty zajímavé, srozumitelné a aktuální a které budou stát za zpracování a zveřejnění na stránkách národních deníků.

Při podrobnější analýze popularizačních webových stránek byly zjištěny mnohé nedostatky týkající se především nízké intuitivnosti stránek, absence aktuálního a zajímavého obsahu, nedostatečné grafické atraktivnosti a špatné uživatelské přístupnosti. Budou-li tyto nedokonalosti odstraněny a budou-li weby obohaceny o kvízy, hry a další zábavní interaktivní prvky, dojde k výraznému zvýšení kvality popularizačních opatření v online prostoru.

Pro zajištění kontinuálního rozvoje popularizace musí být neustále využíváno prostředí sociálních sítí, které nabízí možnost snadno, rychle a nenákladně sdílet popularizační myšlenky mezi široké spektrum

odběratelů. Popularizátoři by proto měli kontinuálně sledovat trendy v oblasti online marketingu, které by mohli využít ve svůj prospěch. Popularizátoři by rovněž měli zužitkovat influencer marketingu, který spočívá v navození spolupráce s tvůrci YouTube videí. Jejich dosah je z marketingového hlediska nevídaný a jejich využití by mohlo mít velice pozitivní vliv na zájem veřejnosti o oblast výzkumu a vývoje a popularizační aktivity.

Z výše uvedeného vyplývá, že popularizační trh není na české mediální scéně v žádném případě zcela nasycen. Ačkoliv se situace zlepšuje, stále je zde velký prostor pro zlepšení a rozšíření popularizační nabídky. Zmíněná doporučení mohou stimulovat další rozvoj popularizační scény a zajistit budování všeobecného vědeckého přehledu, zvýšení zájmu dětí a mládeže o následování vědecké kariéry, posílení pozice výzkumníků ve společnosti a stimulaci kapitálové podpory výzkumu a vývoje.

Literatura

- [1] ATO – NIELSEN ADMOSPHERE, (2016). *Data o vědeckých pořadech*. Dokument vypracován a následně zprostředkovan Petrou Pospíšilovou, zaměstnankyní České televize.
- [2] CARRADA, G., (2006). *Communicating science: "a scientist survival kit"*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-790-1947-3.
- [3] CZECH NEWS CENTER, (2016). *ABC*. [online]. [cit. 2016-04-13] Dostupné z: www.cncenter.cz/clanek/1290/abc.
- [4] ČADA, K., (2006). *Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-099-0.
- [5] ČASOPIS ŽIVA, (2016). *Co je Živa?* [online]. 2016. [cit. 2016-04-25] Dostupné z: <http://ziva.avcr.cz/co-je-ziva.html>.
- [6] ČESKÁ TELEVIZE, (2016a). *Filozofie Děčka*. [online]. [cit. 2016-04-03] Dostupné z: www.ceskatelevize.cz/decko-pro-rodice/filozofie-a-zasady/filozofie-decka/.
- [7] ČESKÁ TELEVIZE, (2016b). *Hyde Park Civilizace: O pořadu*. [online]. [cit. 2016-04-03] Dostupné z: www.ceskatelevize.cz/speciaily/hydepark-civilizace/o-poradu/.
- [8] ČESKÝ ROZHLAS, (2016). *Pořady*. [online]. [cit. 2016-04-08] Dostupné z: www.rozhlas.cz/plus/porady.
- [9] ČSFD.cz, (2007). *Maxi Clever*. [online]. [cit. 2016-04-10] Dostupné z: www.csfd.cz/film/252379-maxi-clever/prehled/.
- [10] DROZBA, M., (2013). *Problematika vydávání novin a časopisů na našem území, vývoj trhu a srovnání*. [Diplomová práce]. Praha: Vysoká škola hotelová v Praze.
- [11] FRÁŇOVÁ, D., (2016). *Popularizace výzkumu a vývoje*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [12] KLUSÁČEK, K., KUČERA, Z. a PAZOUR, (2008). M. *Bílá kniha výzkumu, vývoje a inovací v ČR*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-99-1.
- [13] MAGAZÍNY.cz, (2016). *21. století JUNIOR*. [online]. [cit. 2016-04-02] Dostupné z: <http://21-stoleti-junior.magaziny.cz/>.
- [14] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHODY, (2012). *Komunikace vědy*. [cit. 2016-04-09] Dostupné z: www.generacey.cz/uploads/ke_stazeni/Methodika_komunikace_vedy.pdf.
- [15] PŘÍRODOVĚDCI.cz, (2015). *O magazínu*. [online]. [cit. 2016-04-02] Dostupné z: www.prirodovedci.cz/magazin/o-magazinu.
- [16] SCIAP, (2015). *Známe výsledky SCIAP 2014*. [online]. [cit. 2016-04-28] Dostupné z: http://sciap.ssc.avcr.cz/aktualne/news/150403_vysledky_sciap_2014.html.
- [17] ŠEDIVÝ, J., (2016). Šéfredaktor časopisu 21. století JUNIOR, e-mailová komunikace.
- [18] ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY: RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, (2015). *Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2014*. [online]. [cit. 2016-03-28] Dostupné z: www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx.
- [19] VESMÍR, s.r.o., (2016). *Inzerce: Základní údaje*. [online]. 2016. [cit. 2016-04-25] Dostupné z: <http://casopis.vesmir.cz/inzerce/zakladni-udaje>.
- [20] VITKOVÁ, Z., (2016). PR manažerka ÚEB PŘF MU a popularizátorka, polostrukturovaný rozhovor.
- [21] VYMAZAL, O., (2016). Vědec a zaměstnanec popularizačního centra Bioskop, polostrukturovaný rozhovor.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Inovační výkonnost a její reflexe v inovační politice (INOPO) MUNIA/0999/2015.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-46

QUANTIFICATION OF THE DIRECT IMPACT OF THE CREATION OF JOBS CREATED BY FDI IN SELECTED REGIONS

KVANTIFIKACE DOPADU TVORBY PRACOVNÍCH MÍST V PŘÍMÝCH ZAHRAŇIČNÍCH INVESTICÍCH VE VYBRANÝCH REGIONECH

SYLVIE KOTÍKOVÁ

Katedra ekonomie *Department of Economics*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Technická univerzita v Liberci *Technical University of Liberec*
✉ *Studentská 2, 416 17 Liberec, Czech Republic*
E-mail: sylvie.kotikova@tul.cz

Annotation

This contribution evaluates the impact of the creation of primary jobs in foreign direct investment in localized areas of the region NUTS 2 Northwest, specifically in Carlsbad and Ústí Region. The basic research question is, how foreign direct investment realized in the analyzed regions, contribute to solving macroeconomic problem of high unemployment in this area. Based on comparative analysis of information from the annual reports of companies and Czech Statistical Office data and CzechInvest is quantified impact of the direct effect of creating jobs in foreign direct investment, which acquired investment incentives to unemployment in these regions. The contribution of these investments to solution the problem of high unemployment rates is illustrated in a hypothetical rate of unemployment, or more precisely what would be the status of the regional labor markets in case of an absence of these investments. Based on a comparative analysis of data from the years 2002 - 2013 analyzed FDI could reduce the regional unemployment rate by about 5.29 p. p. annually in the Usti and about 2,43 p. p. annually in Carlsbad region. This quantified impact caused the creation of an average of 19.000 jobs in the Usti and 2.100 jobs created in the Carlsbad region.

Key words

foreign direct investment, labor mobility, multinational corporations, unemployment, regional development

Anotace

Tento příspěvek má za cíl zhodnotit dopad tvorby primárních pracovních míst v přímých zahraničních investicích lokalizovaných do oblastí regionu Soudržnosti NUTS 2 Severozápad, resp. do Karlovarského a Ústeckého kraje. Základní výzkumnou otázkou je, jakým způsobem se přímé zahraniční investice, realizované v analyzované oblasti, podílejí na řešení makroekonomického problému vysoké míry nezaměstnanosti v dané lokalitě. Na základě komparativní analýzy informací z výročních zpráv firem a údajů ČSÚ a CzechInvestu je kvantifikován dopad přímého efektu tvorby pracovních míst v přímých zahraničních investicích, které získaly investiční pobídky na nezaměstnanost v krajích. Přínos těchto investic k řešení problému vysoké míry nezaměstnanosti je ilustrován na hypotetické míře nezaměstnanosti, resp. jaký by byl stav na regionálních trzích práce v případě neexistence těchto investic. Na základě komparativní analýzy údajů z let 2002 – 2013 analyzované přímé zahraniční investice dokázaly snížit regionální míru nezaměstnanosti o cca 5,29 p. b. ročně v Ústeckém a o 2,43 p. b. ročně v Karlovarském kraji. Tento kvantifikovaný dopad zapříčinila tvorba v průměru 19 tisíc pracovních míst v Ústeckém a 2,1 tisíce vytvořených míst v Karlovarském kraji.

Klíčová slova

přímé zahraniční investice, nezaměstnanost, nadnárodní společnosti, mobilita práce, regionální rozvoj

JEL classification: F21, F23, J61, J64, R32

Introduction

Foreign direct investment (FDI) is a term that is mentioned worldwide. Due to the forces of globalization, through which the world becomes more integrated in recent decades more than ever, and general trends of deregulation, FDI is currently an integral part of Czech and other world economies. With the growth of positions of international companies all over the world there is also more attention paid to the impacts on the host region, bringing FDI through their localization.

FDI has its supporters and opponents. The first see them as a powerful engine of economic development, the holders of know-how, new technologies and strategic employers. The influx of foreign capital also quickly helps to solve the economic problems of the local economy (Šímanová, Kocourek, 2013). The others, despite all the positives pointed at the coming of a great competition for domestic companies or to the disadvantage of investment incentives that cause market distortion (Klaus, 2008).

FDI has many critics but all states and regions are competing between each other to attract potential investors. They offer a wide range of industrial zones, which in many cases remain abandoned for many years, due to the current trend of excess supply of potentially suitable locations for international investment.

According to the survey of attractiveness of European countries for foreign investors which regularly performed by Ernst & Young shown the Czech Republic belongs to the top twenty most attractive countries for a long time. According to the latest data for the year 2013 was ranked on 14th position in terms of FDI. FDI as well as domestic investment may apply for some investment incentives. According to the data of CzechInvest 80% FDI investment incentives eventually gains (CzechInvest, 2016).

1. Aim and Methods

The aim of this paper is the evaluation of the direct effect of creating new jobs in FDI, located in the Usti and Carlsbad region. The subject of the research is MNC's that localized their examined branches in the regions and received investment incentives.

The primary source of data is the statistics issued decisions on granting investment incentives published by CzechInvest (CzechInvest, 2016). Secondary sources are financial statements and annual reports of foreign companies fulfilling the condition of the investment conditions and localization into the analyzed region NUTS 2 Northwest (Ministry of Justice, 2016).

The main method, which was used, is comparative analysis. Data on the regional labor market reported by the Czech Statistical Office (Czech Statistical Office, 2016) are compared with information from annual reports researched FDI. The impact of analyzed FDI on regional labor markets is quantified by differences between the actual rate of unemployment (u):

$$u = \frac{U}{L} * 100 \quad (1)$$

and so called the hypothetical unemployment rate (u_h):

$$u_h = \frac{U + E_{FDI}}{L} * 100 \quad (2)$$

where U represents the current number of unemployed persons according to the Czech Statistical Office, L labor and E_{FDI} the figure of the number of employees in the analyzed FDI in each year - see formula (3) (Kotíková, 2014):

$$E_{FDI} = \sum_{i=1}^n E_{FDI_i} \quad (3)$$

The chosen methodology used represents the situation on the labour market in the analysed Czech regions assuming the absence of FDI. In the absence of this FDI, alternatively at their location in another region, the number of unemployed persons would increase by the number of newly created jobs E_{FDI} .

This methodology also shows the extent of investment incentives benefits, because of specified the statements above, it is the FDI that received investment incentives.

The difficulty of this methodology consists in the fact that companies often employ workers from other regions and foreigners. Unfortunately, this information is difficult to determine. To determine the true impact of FDI on regional unemployment rate, it is necessary to decrease hypothetical calculations unemployment rate (u) by the influence of foreigners ($u_h - F$).

For the quantification of the impact of job creation at home supply of labor will be hypothesized in finding dependencies between the migrant inflow and FDI and if there exists the dependence between FDI inflow and foreigners. This dependence will be determined by correlation analysis. The test of variables will be performed at the 5% significance level.

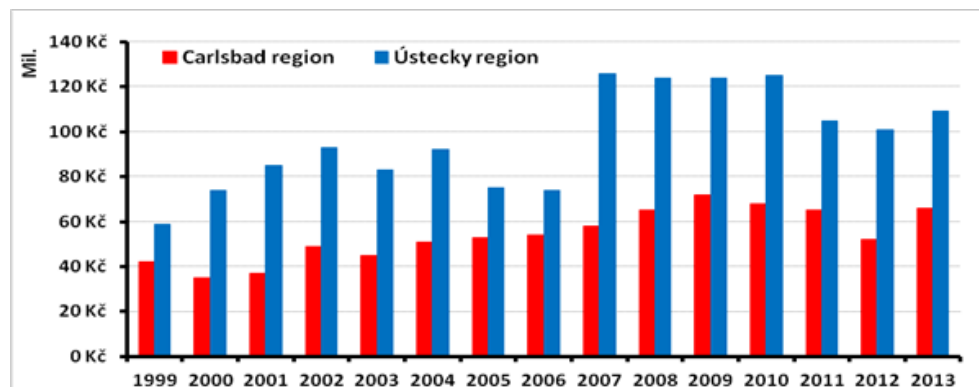
From the percentage of foreigners in total employment in individual regions, this share will be applied to calculations based on the formula (3) for individual years. This will give the structure of occupancy of these places, alternatively how many of these new jobs are filled foreigners, and how many local inhabitants.

To display the real impact of FDI on regional labor market will the hypothetical unemployment rate (u) will decrease by the impact of migration into the region.

From performed calculations can be quantified the real impact of FDI which is benefited from investment incentives on regional labor markets. Using the chosen methodology was possible quantifying the primary impact of the creation of new jobs of FDI at different levels – e.g. the impact of localization of FDI from specific industrial zone on the labor market one of the districts and counties, perform a comparison of the effect of various industrial zones at various regional levels or compare the impact of FDI on reducing regional unemployment rates between regions.

2. Foreign direct investment in regions NUTS 2 Northwest

In terms of development of an inflow of FDI, expressed by state of FDI per 1.000 inhabitants, there are two different regions. Usti nad Labem region can be considered as a region with relatively high inflow unlike Carlsbad. The development of indicators illustrated in fig. 1.

Figure 5: Development of inflow of FDI at the analysed regions in mil. Kč

Source: own processing based on the data from Czech National Bank (2015)

From the point of view comparison between regions within the Czech Republic is Carlsbad region in the last position and it is the area with very low FDI inflows. The possibility of obtaining investment incentives is trying to reverse this fact. On the contrary Usti region is the fourth highest FDI flow in the Czech Republic, higher ones are only the Central Bohemian, Moravian and Moravian-Silesian region (Czech National Bank, 2015).

Foreign direct investment can absorb apart from the local workforce as well as foreign workers. This fact is dependent on many factors, including for example investor's country of origin, the distance between the origin and the host country, the type of production, qualifications, expertise and price of local workforce and other many factors (Čuhlová, 2015). For more precise quantification of the impact of the primary jobs in the FDI and achievement the objective of this contribution it is necessary to determine whether in these regions analyzed relationship between inflow of FDI and foreigners. Table 1 shows the results of measurement of the dependency through correlation analysis.

Table 2: The results of the analysis of dependence between FDI and the number of employed foreigners

Analysed region	Value of correlation coefficient
Carlsbad	0.7552
Ústecký	0.7013

Source: own processing based on calculations from data of the Czech National Bank (2015) and the Czech Statistical Office (2015)

At the 5% significance level was proved the dependence between examined variables. Linear dependence between FDI and the number of foreign employees in both regions is direct and rather higher, stronger link has been identified in Carlsbad region.

2.1. The primary impact of FDI on the labor market of Usti Region

Usti region has the highest long-term unemployment in the Czech Republic. This high unemployment rate is due to limitations of unilateral focus region for mining, heavy and chemical industries. The unemployed are mainly people who had in the region previously moved for work that was offered to them here. The work was mostly for low-skilled workers. The result is an unbalanced educational and social structure of the region's population. Also, orientation and vocational secondary education ideally not cover the needs of the labor market, and therefore there are so often the schools based graduates but useless graduates. As a result of the situation, to the Usti region governs targeted investment incentives. In some cases, investors have to respect the population structure and built here so called plants factories, which have not bound themselves on the quality of human potential. Remaining an investor in the region was motivated primarily by the price of labor and by the needing of reducing costs, finally the investor closed down and moved further east (Ministry of Labor and Social Affairs, 2015).

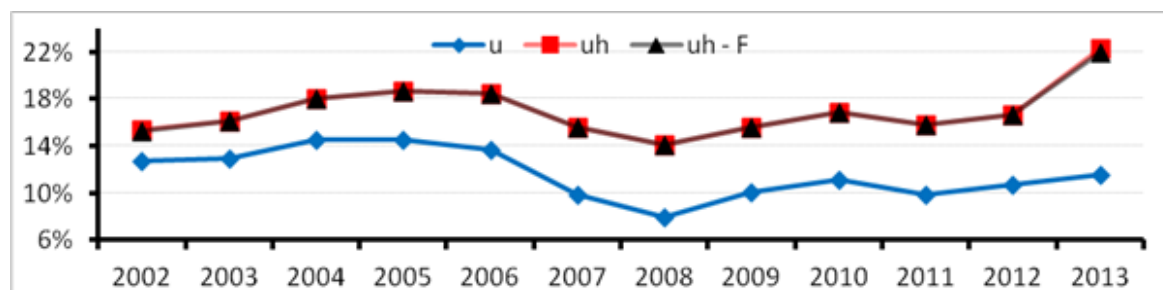
From the annual reports of companies fulfilling the criteria of FDI benefiting investment incentives have been identified data on the number of jobs created for individual years in the period 2002 - 2013, because at the time of this contribution has not published complete data on the number of foreigners per year 2014 yet due to complete comparability data is the year 2013 last year which was analyzed. The first analyzed year is the year 2002 due to the availability and comparability of data on foreigners.

Based on the chosen methodology of calculation was in the Usti region quantified the impact of FDI to solve the high unemployment rate in the size of about 5.29 p. p. annually. This corresponds to the area between the blue and the black curve in figure 2. FDI in the region have created of over 19,000 jobs on average. From the results, which were quantified, is possible to say that analyzed multinational companies have an important impact on the regional labor market.

All calculations which were performed in the framework of the research were decreased by the share of foreigners in total employment in the region. As confirmed by correlation analysis, development of migration to the region is dependent on the development of localization of FDI. Based on these decreased calculations was possible to determine more accurately, what portion of the total number of jobs created in FDI are occupied by natives. Based on the quantification of the proportion of foreigners in total employment in the region, it can be stated that the primary jobs created within the analyzed companies are 97 % occupied by local inhabitants.

Furthermore, it was found out that employment developments in FDI follows the trend in unemployment in the region and their impact on reducing the unemployment rate has remained relatively stable. The development of the unemployment rate (u) and the results of hypothetical unemployment rate (u_h), the hypothetical unemployment rate adjusted for the impact of foreign nationals ($u_h - F$) illustrates the fig. 2.

Figure 6: Comparison of real and hypothetical unemployment rate adjusted for the impact of migration in the Usti region

Source: own processing based on calculations from data of the Czech Statistical Office (2016) and Ministry of Justice (2016)

One of the main reasons for the locations of these FDI just into this region there were numerous investment incentives - especially the support of job creation, which have been associated with this region. Because of the above evaluation impact of FDI on the labor market, it can be argued that the granting of investment incentives these particular analyzed companies can be considered correct and effective, because if the region was not associated with high investment incentives, one can only speculate whether to locate investment the region had occurred.

2.2. The primary impact of FDI on the labour market Carlsbad region

Carlsbad region together with Ústecký region creates the area NUTS 2 Northwest. Carlsbad region has the smallest population in the Czech Republic. In terms of economic structure belongs to the regions with varied economic structure, influenced by tourism and traditional industrial sectors such as glass industry and the production of porcelain. The economy of the region has great variety. On one side

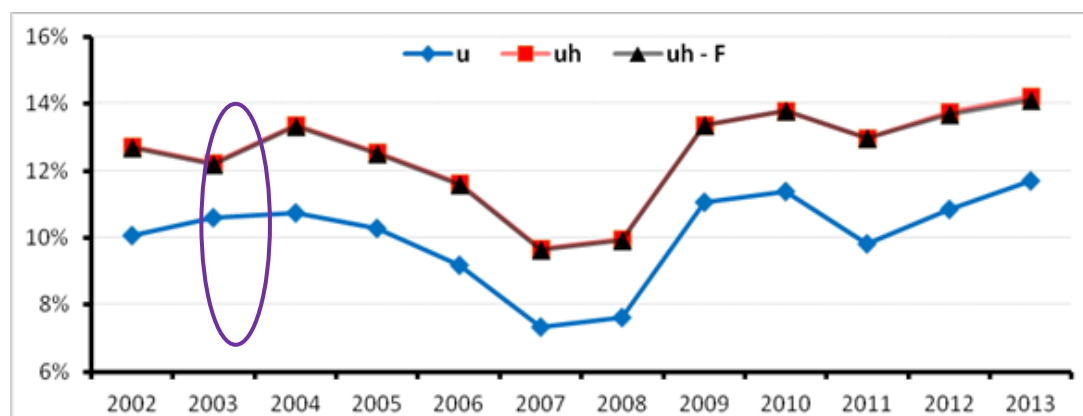
there is a development of the traditional fields of light industry, on the other hand, an important position belongs to the engineering.

Carlsbad region as a region of low concentration of FDI has the potential for future investors due to its economic diversity. This is an area for future investors with the possibility of establishing appropriate trade links with the existing businesses. Simultaneously, region has an advantageous geographic location of the border region and the comparative advantage of cheap labor in comparison with neighboring Germany.

The main disadvantage of the region is limited transport connection that complicates immobile citizens commuting to work. This weakness of the region is enhanced by the low mobility of the workforce and the unwillingness to commute to work. Long-term unemployment which is higher than the national average is determined by a high proportion of the unemployed with basic or incomplete basic education. This group represents almost half (42%) of all job applicants. Another key factor determining the unfavorable situation on the labor market is long-term unemployment (Ministry of Labor and Social Affairs, 2015).

The influence of FDI benefiting investment incentives in the Carlsbad region on the unemployment rate in comparison with the Ústi region is relatively low - 2.43 p.p. The development of the hypothetical unemployment rate follows the development of a real one, is illustrated in fig. 3, there has not been demonstrated the growing trend.

Figure 7: Comparison of real and hypothetical unemployment rate adjusted for the impact of migration in the Carlsbad region

Source: own processing based on calculations from data of the Czech Statistical Office (2016) and Ministry of Justice (2016)

The number of new created job positions is also relatively low, around 2.100. It is due to the low FDI inflow to the region - see fig. 1. On the other hand, newly created jobs are again mostly occupied by local inhabitants (97 %). It is worth mentioning drop lines hypothetical rates in r. 2003 illustrating an outflow of investors from the region.

Conclusion

In the analysed regions were shown initiatives in the sphere of employment in the form of investment incentives as the right and effective step it taken the conditions of granting the investment incentives is creating a certain number of new jobs position and retaining them for some time, at present at least 5 years (CzechInvest, 2016). To targeted investment aid also includes a contribution to retraining courses, which may result in a reduction in unemployment even in difficult-to-place job applicants.

Given the above evaluating impact of these FDI in the sphere of macroeconomic problem of high unemployment rates can be argued that the granting of investment incentives in this case can be

considered right and effective, because if the analysed region was not associated with high investment incentive, we can only speculate about whether would be to locate investment in the regions had occurred. Investment incentives is proved to be the right motivation for investors here, that together have created thousands of new jobs.

If we take into consideration the number of FDI in selected regions, then in the Ústí region had a total of 90 companies the proportion in the quantified impact in the Carlsbad region 7 FDI. To conclude, in the Ústí region, there is the impact on the regional unemployment rate higher, due to the increased average FDI with 211 employees. The concentration of FDI in the Carlsbad region in comparison with the Ústí region is low. However, 7 existing FDI represent the big regional employers that numbers of their employees are on average around 300 employees.

In both regions, there are still unused spaces in industrial zones that are still waiting for future investors. To stabilize the labour market would be significantly contributed the harmonization the requirements investors and offers academic and vocational courses. The schools in the region should respond flexibly offering courses for both current and expected demand on the labour market, so as not to increase the number of graduates without job.

Literature

- [1] CZECHINVEST, (2016). *Investiční pobídky* [online]. [cit. 2016-01-10]. Available from: <http://www.czechinvest.org/investicni-pobidky-nove>.
- [2] CZECH NATIONAL BANK, (2015). *Přímé zahraniční investice za rok 2013* [online]. [cit. 2016-02-02]. Available from: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/statistika/platbni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/PZI_2013_CZ.pdf.
- [3] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2015). *Cizinci v České republice* [online]. [cit. 2016-01-10]. Available from: https://www.czso.cz/documents/10180/20556729/CIZINCI_2015.pdf/c1801bea-485e-4300-abad-8fcf09b93b27?version=1.0.
- [4] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2016). *Statistické ročenky* [online]. [cit. 2016-01-30]. Available from: <https://www.czso.cz/csu/czso/katalog-produktu>.
- [5] ČUHLOVÁ, R., (2015) The Effectiveness of Migration Policies For Skilled Foreigners: A Case of the Czech Republic and Germany. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 353-359. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-47.
- [6] KLAUS, V., (2008). *Zahraněční investice: cíl hospodářské politiky?* In: Loužek, M. (ed.) *Zahraněční investice: cíl hospodářské politiky?* Praha: CEP Centrum pro ekonomiku a politiku, pp. 7-8. ISBN 978-80-86547-90-9.
- [7] KOTÍKOVÁ, S., (2014). Foreign Direct Investment from the Industry Zone Alpka and Its Impact on the Region Labour Market. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 164 – 170. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-19.
- [8] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2015). *Analýza stavu a vývoje trhu práce v Ústeckém kraji za rok 2014*. [online]. [cit. 2016-02-19]. Available from: https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/ulk/informace/atp_up.
- [9] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2015). *Analýza trhu práce za rok 2014 Karlovarský kraj*. [online]. [cit. 2016-02-15]. Available from: https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/kvk/statistiky/analyza_trhu_prace_v_karlovarskem_kraji_za_rok_2014.pdf.
- [10] MINISTERSTVO SPRÁVY A JUSTICE, (2016). *Veřejný rejstřík a sbírka listin* [online]. [cit. 2016-02-19]. Available from: <http://www.justice.cz>.
- [11] ŠIMANOVÁ, J., KOCOUREK, A., (2013). Regional Benchmark of Stability of the FDI with Investment Incentives in the Czech Republic. In Jedlička, P. (ed.) *International Scientific Conference on Hradec Economic Days 2013 - Economic Development and Management*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, pp. 276 – 287. ISBN 978-80-7435-250-8.

The paper was processed under the SGS grant - Foreign Direct Investment and the Impact on Regional Labour Markets in the Czech Republic.

VZTAH BROWNFIELDS A LOKÁLNÍHO PRACOVNÍHO TRHU: PŘÍPADOVÁ STUDIE JIHMORAVSKÉHO KRAJE

RELATIONSHIP BETWEEN BROWNFIELDS AND LOCAL LABOUR MARKET: CASE STUDY OF THE SOUTH MORAVIAN REGION

JAKUB ČERNÍK

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: cernik@mail.muni.cz

Anotace

Brownfields představují jev promítající se do řady oblastí společnosti. Jedna z oblastí, která bývá s výskytem zdevastovaného území spojována, je i pracovní trh. Ten se do problematiky brownfields dostává v podobě popisných charakteristik území identifikující přidanou hodnotu, kterou vyvolá investice do regenerace těchto ploch. Při participaci veřejné správy na regeneračních pracích formou dotačních titulů bývá jedním z ukazatelů počet nově vytvořených pracovních míst. Předkládaný příspěvek se zabývá právě vztahem veřejných investic do brownfields a změnami na pracovním trhu v oblasti Jihomoravského kraje. Z výzkumu vyplývá, že nelze konstatovat jednoznačný vztah objemu investovaných veřejných prostředků, neboť zregenerovaná území často nemají vliv na pokles nezaměstnanosti, ale především na relokační pracovních míst do již zastavěného území, čímž zintenzivňují tlak na jeho efektivnější využití.

Klíčová slova

brownfields, pracovní síla, operační program, dotace, Jihomoravský kraj

Annotation

Presence of brownfield sites projects into many other scientific fields. Labor market represents one fields which are connected with devastated land. Labor market characteristics serves as a description metric to describe an additional value of regenerated site to its surroundings. Public administration uses the number of newly created jobs as an evaluation tool in public funded projects targeted to brownfield regeneration. The submitted contribution aims to describe the relationship between public funding of brownfield projects and changes in labor market in the South Moravian Region. It results an unclear relation between amount of public invested money and job creation, because the main effect of brownfield regeneration is a relocation of jobs deeper in urbanised land, which intensifies effective using of such area.

Key words

brownfields, labor force, operational program, subsidy, South Moravian region

JEL classification: *J22, H71, O18*

Úvod

Zdevastovaná území v urbánním prostoru jsou často důsledkem dynamického vývoje ekonomického prostředí a s ním spojeného posunu v prostorových a sociálně-demografických návyků společnosti. Tématika brownfields je z tohoto důvodu obecně popisována jako multidisciplinární problém, kdy jednotlivé lokality zatěžují své okolí řadou negativních externalit a naopak tato území představují ojedinělý rozvojový potenciál pro růst obcí. Toto vnímání brownfields jako příležitosti dostává

obzvláště na akcentu v situaci, kdy v domácím prostředí probíhá diskuze nad ochranou nezastavěného území.

V akademickém prostředí se českým brownfields dostává významnější pozornosti počátkem 21. století, kdy Jiřina Bergatt-Jackson a její spolupracovníci začali publikovat lehce populárně naučné texty, jejichž cílem bylo v první řadě přiblížit problematiku představitelům veřejné správy (Jackson Bergatt et al., 2005). V publikacích byl kladen důraz na zmapování lokalit brownfields a jejich následnou kategorizaci na základě polohy v morfologické zóně obce. Pozdější publikace zpravidla rozpracovávají úlohu veřejného sektoru v procesu regenerace brownfields, nutnost podchyování lokalit v rozvojových dokumentech a možnosti čerpání veřejných financí prostřednictvím Strukturálních fondů EU (např. Šilhánková et al., 2006).

Jevem deprimujících území se zabývá řada autorů i z jiného hlediska, než pouze jejich implementace do rozvojových plánů a strategií. Na brownfields je nahlíženo také jako např. na součást trhu nemovitostí (Kadeřábková et al., 2009), podmínky úspěšné regenerace jsou zde chápány v souvislosti s lokalizačním rozhodováním a preferencí investorů. Obdobný přístup volí někteří autoři při popisu úlohy trhu a ekonomických cyklů na vznik či regeneraci brownfields (Kraft, 2005; Čiháková Aguilar, 2009), případně chápou brownfields coby součást komplexního problému způsobujícího hospodářskou zaostalost regionů (Rydvalová et al., 2007).

1. Brownfields a pracovní síla

Jako jedna z možností, jak dosáhnout celostní analýzy důsledků a příčin vzniku brownfields zohledňující co nejkomplexněji všechny vzájemné interakce lokalit a okolního prostředí, se nabízí využití faktorové a prostorové analýzy. Tento metodický přístup spojuje analýzu faktorů mapujících ekonomické, socio-demografické, environmentální, morfologické a (při dostupnosti dat) tržní prostředí, v němž se zdevastované území nachází. Účelem práce je pak identifikace vztahu mezi lokálním prostředím a potenciálem k regeneraci brownfields.

V řadě prací je prostorová dimenze pojata z hlediska polohy brownfields v morfogenetické zóně města nebo urbanizované oblasti (Kunc et al., 2011) nebo naopak coby součást periferních a venkovských regionů (Klusáček et al., 2011). Tyto práce se zpravidla zabývají analýzou brownfields prostřednictvím četných atributů, vytyčení jejich společných znaků a následné navržení klasifikace brownfields. Oproti tomu se někteří autoři snaží identifikovat rozvojový potenciál brownfields. Doetsh et al. (1998), a v mírně poupravené verzi i Rydvalová et al. (2006), navrhují řídit se při prioritizaci brownfields již dříve vymezenými hospodářsky zaostalými regiony. S tímto přístupem však nelze i přes jeho logická východiska plně souhlasit, neboť není patrná jasná souvislost výskytu brownfields s vymezenými hospodářsky slabými regiony.

Nedávné výzkumy (Chrysochoou et al., 2012) spojují tyto dva trendy a komplexně hodnotí potenciál regenerování brownfields z hlediska ekonomické aktivity v blízkosti lokality a polohy v rámci metropolitních celků, resp. rozsáhlých zanedbaných území. Aktuální trend ve výzkumu brownfields se tak ve východiscích začíná přibližovat jiné disciplíně regionální vědy – výzkumu regionálního podnikatelského prostředí a konkurenceschopnosti, který je již hluboce zakořeněn v samotných základech regionální vědy (více např. Víturka, 2010). Vzhledem ke komplexnímu přístupu, jenž hodnotí morfogenetické vlastnosti brownfields a hospodářské prostředí v místě jejich výskytu, jsou prostorová analýza společně s faktorovou analýzou účinně využívanými nástroji, jejichž prostřednictvím lze dospět k určení potenciální atraktivit jednotlivých zdevastovaných lokalit. Uvedené nástroje lze rozšířit i o specifická data, jako jsou náklady na regeneraci a podrobné údaje o ekologické kontaminaci (Schädler et al., 2012).

2. Veřejná správa a komplexní řešení brownfields

Komplexní přístup k vyhodnocování vztahu brownfields a prostředí jejich výskytu je užitečným východiskem pro hlubší pochopení společenských souvislostí vzniku těchto ploch a následně i pro adekvátní nastavení rozvojových politik a strategií ze strany veřejného sektoru, který v procesech regenerace brownfields sehrává zásadní roli jak při tvorbě prostředí, tak i bývají jednotlivé instituce zainteresovanými stranami v konkrétních projektech. Jeden z nejúčinnějších nástrojů aplikovaný veřejnou správou v problematice brownfields je alokování finančních prostředků do adekvátních programů, jejichž prostřednictvím je podporováno nacházení nového využívání těchto lokalit. Vládní programy v rámci zachování přístupu 3E (ekonomičnost, efektivnost, efektivita) k řízení státu sledují předem definované ukazatele, které jsou prostřednictvím regenerace brownfields naplňovány. Nastavení jednotlivých sledovaných ukazatelů vychází z formulace jednotlivých politik a může se lišit napříč jednotlivými státy i programy. Nejčastěji je sledováno územní hledisko brownfields ve smyslu regenerované plochy nebo dekontaminovaných oblastí. Jiný ukazatel, kterým je možno sledovat úspěšnost a efektivitu vynakládaných veřejných prostředků na znovuvyužití deprimujících území, představuje počet vytvořených pracovních míst v souvislosti s regenerací brownfieldu. Jako příklad takového vládního programu lze uvést Brownfields Development Initiative Program, který podporoval vytváření pracovních míst na dříve kontaminovaném území ve Spojených státech (Howland 2007). Důvodem užití tohoto ukazatele je skutečnost, že brownfields se zpravidla nacházejí v deprimovaném prostředí a veřejná správa vytvořením pracovních příležitostí přispěje ke společenskému povznesení celé lokality.

Výzkum provázanosti pracovního trhu a výskytu deprimujících zón je v zahraničí často diskutovaným tématem, neboť vzájemné ovlivňování těchto jevů probíhá často nepřímo a prostřednictvím mnoha dalších prvků. Existují tedy předpoklady, že znovu využití brownfields mají pozitivní vliv na lokální pracovní trh i v případě, že samotný projekt nevytváří pracovní místa (může se jednat například o poskytování možností trávení volného času nebo zušlechťování veřejného prostoru) (Chrysochoou a kol., 2012). Na tuto ideu navazují práce věnující se celostnímu hodnocení regeneračního potenciálu brownfields, které pracují s mírou nezaměstnanosti jako jedním z faktorů určujících charakter území, v němž se lokality nachází (Osman, 2015).

V programovacím období 2007 – 2013 spravovala Česká republika několik dotačních titulů spolufinancovaných z Evropské Unie. Pro podporu regenerací nebyl určen žádný specifický program, čerpání dotací na projekty BF bylo možné v rámci programů Operační program Životní prostředí (OPŽP), Operační program Podnikání a Inovace (OPPI), Program rozvoje venkova (PRV) a Regionální operační programy (ROP). V rámci těchto programů byly pouze 2 oblasti podpory v ROP určeny výhradně pro projekty regenerací BF, oblast podpory 4.2. Odstraňování starých ekologických zátěží v OPŽP byla zaměřena na specifický problém části brownfields. V PRV byla pro regenerace BF využita zejména podoblast I.1.1.1. Modernizace zemědělských podniků a 3.2. Kvalita života ve venkovských oblastech. V OPPI to byla oblast 5.3. realizována programem Nemovitosti. V těchto oblastech podpory byla pro projekty BF vyčerpána nadpoloviční část alokace.

Tab. 3: Podpora z EU fondů na projekty brownfields

Program	Počet projektů	Počet BF projektů	Dotace BF (mil. Kč)
OP životní prostředí	156	33	3 137
OP podnikání a inovace	975	531	7 310
Program rozvoje venkova	3 330	---	7 534
7 Regionálních operačních programů	---	211	6 052
Celkem	---	---	27 610

Zdroj: Analýza podmínek regenerací brownfieldů (Příloha NSRB 2020), vlastní zpracování

Tabulka 1 zachycuje sumární informace zjištěné rešerší podpořených projektů financovaných z relevantních dotačních titulů za účelem identifikace projektů realizovaných na brownfields. Zjištění,

kolik projektů regenerací brownfieldů bylo v jednotlivých programech podpořeno a jaká byla výše dotace je z důvodu dostupných dat možné provést jen s výraznou rezervou, neboť většina programů nesledovala, zda je projekt realizován na zdevastovaném území. Z většiny programů tak bylo možné získat data o projektech, které představovaly rekonstrukce stávajících objektů. V mnoha případech byly do nákladů zahrnuty i nepřímé výdaje nebo technologická vybavení. Pouze v OPPI byl z projektů rekonstrukce učiněn výběr deprimujících lokalit odpovídajících definici obecně uznávané veřejnou správou¹.

3. Metodologie výzkumu

Předkládaný příspěvek si klade za cíl popis vzájemného vztahu regenerovaných brownfields a místního pracovního trhu. Vlivem absence podrobnějších dat z jednotlivých projektů, která by umožnila identifikovat aktivity týkající se deprimujících území, byla pro analýzu použita pouze data získaná za Operační program Podnikání a Inovace, u nichž proběhlo v rámci výzkumu hloubkové hodnocení z hlediska problematiky brownfields. Program cílil na podporu podnikatelských aktivit, z čehož plyne i zúžení škály podporovaných aktivit. Jako programy, které mají největší potenciál pro akumulaci projektů realizovaných na zdevastovaném území, byly vyhodnoceny programy Eko-energie (zefektivňování zacházení s energiemi v žadatelově provozovně), Prosperita (vznik a rozvoj subjektů pro průmyslový výzkum), Školící střediska (vybudování infrastruktury pro školení pracovníků spojené se stavebními pracemi) a Nemovitosti (získání nových prostor pro expanzi podnikání). Získané údaje jsou konzistentní z hlediska časového i místního. Použité údaje pokrývají celé programovací období 2007 – 2013 a veškeré analýzy byly provedeny na údajích za Jihomoravský kraj.

Tab. 2: Dotace plynoucí na regeneraci brownfields v Jihomoravském kraji

Okres	Počet žádostí	Schválené projekty	Schválené projekty na BF	Schválená dotace na BF (mil. Kč)	Šance schválení ne BF projektu	Šance schválení BF projektu
Blansko	63	30	9	119	36%	37%
Brno-město	277	105	15	548	68%	21%
Brno-venkov	132	50	19	294	42%	36%
Břeclav	84	41	12	192	71%	69%
Hodonín	94	33	7	92	70%	30%
Vyškov	54	22	4	74	67%	56%
Znojmo	40	20	4	29	65%	56%
Celkový součet	744	301	70	1 348	60%	44%

Zdroj: Analýza podmínek regenerací brownfieldů (Příloha NSRB 2020)(Czechinvest, 2015), vlastní zpracování

Získaná data za jednotlivé projekty obsahovala mimo místa realizace projektu, jež umožnila umístit data do prostoru, také údaje o celkové výši přiznané dotace a informace o ekonomických oborech, které jsou hlavním předmětem činnosti žadatele. U projektů z programu nemovitosti jsou známy i údaje o změně o obestavěném prostoru a podlahové ploše. Údaje o struktuře pracovního trhu byly získány z čtvrtletních statistik shromažďovaných Úřadem práce na úrovni jednotlivých okresů. Data obsahují údaje o vzdělanostní a profesní struktuře jak mezi uchazeči o pracovní místo, tak u nabízených pozic.

¹ „Brownfield definujeme jako nemovitost (pozemek, objekt, areál), která je nedostatečně využívána, zanedbána a případně i kontaminována, nelze ji efektivně využívat, aniž by proběhl proces její regenerace. Vzniká jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské či jiné aktivity“ (Czechinvest, 2008)

4. Výsledky

Vzhledem ke skutečnosti, že v rámci hodnocených projektů nepatřil růst zaměstnanosti k deklarovaným programovým cílům, nepromítlo se sledování vlivu dotací na pracovní trh ani do struktury sledovaných ukazatelů. Z tohoto důvodu lze vliv regenerovaných ploch z veřejných prostředků posuzovat pouze na makroekonomických datech, nikoli z údajů získaných ze samotného monitorování jednotlivých projektů. Do podoby a struktury trhu pracovních sil se výrazně promítá jak vývoj hospodářského prostředí, tak i demografického vývoje společnosti, což z něj činí agregující hospodářský ukazatel. Tato komplexní konstrukce pracovního trhu však zároveň znesnadňuje identifikování jednoznačného vztahu mezi počtem regenerovaných brownfields a vývojem pracovní síly.

Do struktury a vývoje pracovního trhu se tak ve sledovaném období nejvíce promítla hospodářská krize, jejímž vlivem vzrostl skokově v letech 2009 – 2011 počet uchazečů o zaměstnání na úroveň o 30 – 50% vyšší než v roce 2007 napříč zkoumanými okresy. Následné oživení ekonomiky se začalo do tohoto ukazatele promítat až pozvolna a především až v letech následujících po roce 2013, kdy opět došlo k mírnému meziročnímu zbrzdění hospodářství.

Tabulka 3 znázorňuje procentuální změnu u jednotlivých ukazatelů během období let 2007-2013. Ve sledovaném období je patrný absolutní růst počtu uchazečů o zaměstnání, stejně jako absolutní pokles ekonomicky aktivního obyvatelstva, což se částečně podílelo na růstu nezaměstnanosti, která ve sledovaném období vzrostla napříč okresy o 20% (Znojensko) až 80% (Brno-venkov). Nejmarkantnější je úbytek pracovní síly v okresech Brno-město, Hodonín a Znojmo, kde ve sledovaném období poklesla o více jak 3%. Pokles počtu neobsazených pracovních pozic nastal ve všech vzdělanostních skupinách, přičemž nejvíce ubylo pracovních pozic vhodných pro uchazeče s nižším vzděláním. Oproti tomu struktura uchazečů o práci nastiňuje největší nárůst nezaměstnaných s vysokoškolským vzděláním napříč celým zkoumaným územím.

Tab. 3: Změna v ukazatelích nezaměstnanosti mezi lety 2007-2013

Okres	Počet uchazečů		Počet EAO		Pohyb počtu volných pozic dle vzdělání (%)				Pohyb počtu uchazečů dle vzdělání (%)			
	Abs.	%	Abs.	%	základní	vyučení	maturita	VŠ	základní	vyučení	maturita	VŠ
Blansko	1 998	60	-2 189	- 2,9	-75	-88	-39	- 68	21	66	90	127
Brno-město	7 256	50	-8 789	- 3,4	-92	-77	-84	- 77	37	47	76	81
Brno-venkov	4 143	78	-3 276	- 2,3	-75	-92	-90	- 78	59	75	101	194
Břeclav	1 602	32	-2 352	- 2,9	-67	-65	143	4	9	40	47	60
Hodonín	2 805	31	-4 943	- 4,4	-82	-72	-54	- 75	12	41	39	78
Vyškov	1 661	62	-852	- 1,4	-69	-69	-32	- 63	33	72	79	97
Znojmo	1 310	20	-2 840	- 3,5	-58	-72	-52	- 83	1	26	23	97

Zdroj: Měsíční statistiky nezaměstnanosti (MPSV), vlastní zpracování

Ze získaných dat je patrné, že na stav pracovního trhu má dominantní vliv právě makroekonomické prostředí, které trh práce ovlivňuje prostřednictvím změn v podnikatelském prostředí a jeho požadavcích na pracovní sílu. Tuto skutečnost podtrhuje i absence výraznějších obecných souvislostí mezi vývojem pracovního trhu a množstvím investovaných veřejných prostředků v jednotlivých okresech.

Ze získaných dat je patrný pouze jistý pozitivní vývoj ve struktuře pracovního trhu na Břeclavsku, který lze interpretovat v souvislosti s nárůstem znovuvyužitých brownfields. Právě Břeclavsko a Hodonínsko představují po rozvojové stránce specifické území, neboť tyto oblasti jsou díky své výhodné poloze na rozmezí třech států atraktivní z hlediska umístování logistických a spedičních aktivit. Této domněnce odpovídají i data zobrazená v tabulce 4, z nichž je patrné, že ačkoli v těchto okresech došlo díky dotacím v programu Nemovitosti k největším stavebním úpravám, jednalo se o kapitálově nejméně náročné úpravy v celém zkoumaném území. Lze se tudíž domnívat, že budovy, jež byly v rámci těchto projektů rekonstruovány, nevyžadovaly specifické stavebně technické nároky spojené se specializovaným využitím.

Tab. 4: Stavební práce v programu Nemovitosti prováděné na brownfields

Okres	Rozdíl podlahové plochy (m ²)	Rozdíl obestavěného prostoru (m ³)	Dotace na m ² (v Kč)	Dotace na m ³ (v Kč)	Počet úspěšných BF projektů
Blansko	1 273	4 650	75 487	20 666	5
Brno-město	4 669	1 955	31 489	75 204	7
Brno-venkov	1 058	2 156	209 836	102 971	14
Břeclav	8 977	58 245	19 064	2 938	7
Hodonín	6 303	47 000	11 401	1 529	5
Vyškov	911	4 510	81 158	16 394	4
Znojmo	1 527	6 628	8 765	2 019	2
Celkem/Průměr	24 718	125 144	62 457	31 674	44

Závěr

V předkládaném příspěvku bylo sledováno, zda jsou obecně uznávané teze o souvislosti výskytu brownfields a pracovního trhu pozorovatelné na makroekonomických datech za vybraný region. Vzhledem k povaze shromážděných údajů o pracovní síle Jihomoravského kraje nebylo možné určit kauzální vztah mezi počtem regenerovaných brownfields a pracovním trhem. K tomuto výsledku vedlo několik skutečností souvisejících s použitými datovými soubory. V prvé řadě nebylo možné identifikovat počet vytvořených pracovních míst prostřednictvím projektů realizovaných na zdevastovaném území, neboť metodika hodnocených dotačních titulů sledovala především rozlohu regenerovaného území a nikoli dopady na místní trh práce. Jako nedostatečná se též projevila struktura sledovaných ukazatelů trhu práce, neboť sledované statistiky odpovídají spíše makroekonomickým datům sledovaným na úrovni jednotlivých okresů, což zapříčinilo nemožnost sledovat změny vyvolané v bezprostředním okolí regenerovaného brownfields.

V nedávných výzkumech byla míra nezaměstnanosti vnímána jako jeden z ukazatelů deprimovanosti socio-ekonomického prostředí v souvislosti s výskytem brownfields. (Chrysochoou, 2012; Sun, 2013) Východiskem byla domněnka, že umístěním aktivit na již zastavěné území dojde k vytvoření pracovních míst a v důsledku tedy snížení nezaměstnanosti (De Sousa, 2005). Tento přístup se projevil i při nastavení sledovaných parametrů úspěšnosti veřejných programů zaměřených na regeneraci brownfields, kdy byl sledován počet vytvořených pracovních míst (Krysztofík, 2013).

Jak však uvádí Howland (2007), veřejné pobídkové programy zaměřené na brownfields nezpůsobí pokles nezaměstnanosti i přes vytvoření nových pracovních míst, neboť ve většině případů dojde k zaměstnání již někde pracujících lidí a nikoli dlouhodobě nezaměstnaných. Lze tak tvrdit, že největší roli ve změnách pracovního trhu sehrává rekonverze brownfields při alokaci pracovních příležitostí do již zastavěného území, čemuž napomáhá dotování těchto činností ze strany veřejné správy (Howland, 1990).

Literatura

- [1] BERGATT JACKSON, J., STAŇKOVÁ, E., ZLÁMALOVÁ, B., RYDCZA, E., DĚRDOVÁ, J., TYLČER, J., PEJPEK, A., SÍTEK, R., (2005). Brownfields snadno a lehce, Praha: IURS – Institut pro udržitelný rozvoj sídel, o. s. [online]. [cit. 14.3.2016]. Dostupné na www.euken.org/dsresource?objectid=266522.
- [2] ČIHÁKOVÁ AGUILAR, S., (2009). Decision making and brownfields management. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 12, no. 3, pp. 19-32. ISSN 2336-5604.
- [3] CZECHINVEST, (2008). Národní strategie regenerace brownfieldů. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu. [online]. [cit. 14.3.2016]. Dostupné na: www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf.
- [4] CZECHINVEST, (2015). *Analýza podmínek regenerací brownfieldů (Příloha NSRB 2020)*. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu [online]. [cit. 14.3.2016]. Dostupné na: www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-2605.pdf.
- [5] DE SOUSA, CH., (2005) Policy Performance and Brownfield Redevelopment in Milwaukee, Wisconsin. *The Professional Geographer*, 57(2), pp. 312-327. DOI 10.1111/j.0033-0124.2005.00480.x.
- [6] DOETSCH, P., RÜPKE, A., (1998). *Revitalisierung von Altstandorten versus Onanspruchnahme von Naturflächen*. Berlin: Umweltbundesamt.
- [7] HOWLAND, M., (1990). Measuring the cost a accomplishments of capital subsidies: The case of rural UDAG grants. *Journal of the American Planning Association*, vol. 56, no. 1, pp. 52-63. DOI 10.1080/01944369008975743.
- [8] HOWLAND, M., (2007) Employment Effects of Brownfields Redevelopment: What Do We Know from the Literature? *Journal of Planning Literature*, vol. 22, no. 2, pp. 91-107. DOI 10.1177/0885412207306616.
- [9] CHRYSOCHOOU, M., BROWN, K., DAHAL, G., GRANDA-CARVAJAL, C., SEGERSON, K., GARRICK, N., BAGTZOGLU, A., (2012). A GIS and indexing scheme to green brownfields for area-wide redevelopment planning. *Landscape and Urban Planning*, vol. 105, no. 3, 187-198. DOI 10.1016/j.landurbplan.2011.12.010.
- [10] KADERÁBKOVÁ, B., PIECHA, M. (2009). *Brownfields. Jak vznikají a co s nimi*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-123-9.
- [11] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E., (2011). The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian geographical reports*, vol. 19, no. 4, pp. 18-28. ISSN 1210-8812.
- [12] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B., (2013). Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic –Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, no. 2, pp. 549–561. ISSN 1211-8516. DOI 10.11118/actaun201361020549.
- [13] KRZYSTOFIK, R., KANTOR-PIETRAGA, I., SPÓRNA, T., (2013). A Dynamic Approach to the Typology of Functional Derelict Areas (Sosnowiec, Poland), *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, 20-33. ISSN 1210-8812.
- [14] KUNC, J., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., (2011). Percepce a lokalizace urbánních brownfields: podobnosti a rozdíly na příkladu Brna a Ostravy. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 14, no. 1, pp. 13-17. ISSN 1212-0855.
- [15] KRAFT, J. (2005). Úloha trhu při systematické revitalizaci brownfields. *E+M Ekonomika a Management*, vol. 8, no. 4, pp. 28-33. ISSN 2336-5604.
- [16] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. (2014) Čtvrtletní statistika nezaměstnanosti 2007-2013 [online]. [cit. 14.3.2016]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>.
- [17] OSMAN, O., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., KUNC, J., MARTINÁT, S. (2015) Factors affecting brownfield regeneration in post-socialist space: The case of the Czech Republic. *Land Use Policy*, vol. 48, pp. 309-316. DOI 10.1016/j.landusepol.2015.06.003.
- [18] SCHÄDLER, S., MORIO, M., BARTKE, S., FINKEL, M. (2012). Integrated planning and spatial evaluation of megasite remediation and reuse options. *Journal of Contaminant Hydrology*, vol. 127, pp. 88-100. DOI 10.1016/j.jconhyd.2011.03.003.
- [19] SUN, W., JONES, B. Using Multi-scale Spatial and Statistical Analysis to Assess the Effects of Brownfield Redevelopment of Surrounding Residential Property Values in Milwaukee County, USA. *Moravia Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 56-64. ISSN 1210-8812.
- [20] RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M. (2006) Návrh systému hodnocení projektů z hlediska dopadu výsledku jejich realizace na hospodářky slabé oblasti. *E+M Ekonomika a Management*, vol. 10, no. 1, pp. 33-46. ISSN 2336-5604.

- [21] ŠILHÁNKOVÁ, V., a kol. (2006). *Rekonverze vojenských brownfields*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 80-7194-836-5.
- [22] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V. (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3638-9 .

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu SV MUNI/A/0896/2015 „Analýza možností podpory rozvojových os jako nástroje zvyšování regionální konkurenceschopnosti – demonstrační studie Jihomoravského kraje“.

VÝVOJ DISPARIT ČESKÝCH REGIONŮ Z HLEDISKA RŮZNÝCH ÚROVNÍ MZDOVÉ DIFERENCIACE

THE DEVELOPMENT OF REGIONAL DISPARITIES IN THE CZECH REPUBLIC IN TERMS OF VARIOUS LEVELS OF WAGE DIFFERENTIATION

PAVEL ZDRAŽIL

Ústav regionálních a bezpečnostních věd Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Pavel.Zdrazil@upce.cz

Anotace

Za překážky rozvoje lze považovat nejen regionální disparity v kontextu ekonomické výkonnosti, ale i regionální disparity v příjmech, které mohou ústit v četné socio-ekonomické dopady. Cílem příspěvku je zhodnotit vývoj disparit mezi českými regiony v kontextu různých úrovní mzdové diferenciaci a v této souvislosti identifikovat společné vzorce, ale i odchylky, respektive regiony, které se z obecných tendencí spíše vymykají. Disparity jsou hodnoceny přístupem konkordance, přičemž jsou šetřeny párově – na základě relací mezi jednotlivými dvojicemi regionů. Výsledky analýzy ukazují, že na nižších úrovních mzdové diferenciaci převládá konvergence, avšak se vzrůstající úrovní diferenciaci jsou konvergenční vazby substituovány vazbami divergenčními, a to se vzrůstající intenzitou. Dále bylo zjištěno, že u některých regionů identifikovat společné vývojové vzorce vskutku lze, nicméně kraje Pardubický, Jihočeský, Karlovarský a Vysočina se z obecných pravidel vymykají.

Klíčová slova

mzdová diferenciaci, regionální disparity, regiony ČR, konvergence, konkordance

Annotation

Regional disparities in economic performance are not the only barriers to development, since the regional disparities in income may result in many socio-economic impacts as well. The aim of this paper is to evaluate the development of disparities between the Czech regions in terms of various levels of wage differentiation; and to identify common patterns as well as variations – regions that are out of line with general trends. The analysis of disparities is established on the concordance approach with regions being examined in pairs. The analysis results show that the convergence process prevails at lower levels of wage differentiation, but the convergence linkages are substituted by the divergence linkages with increasing level of wage differentiation, while intensity of substitution is increasing. It was also found that common development patterns can be found in some Czech regions; however, the regions of Pardubice, South Bohemia, Karlovy Vary and Vysočina are out of line with general trends.

Key words

wage differentiation, regional disparities, Czech regions, convergence, concordance

JEL classification: R11, O15

Úvod

Prohlubování regionálních disparit lze, v kontextu snah o dosahování rozvoje, považovat za problém vzrůstajícího významu, který je soustavným předmětem zájmu politických i vědecko-výzkumných okruhů. Nevyvážená struktura zatížená vysokou měrou disparit totiž negativně působí na růst i rozvoj

každé ekonomiky (Alesina, Rodrik, 1994), což se projevuje jak v kontextu ekonomické výkonnosti, tak úrovně životního standardu obyvatelstva. Barro a Sala-i-Martin (2004) uvádějí, že důvodem prohlubování regionálních disparit je kumulace vcelku nepatrných rozdílů, které se však v delším období vždy projeví, a zpravidla pak mají velmi závažné důsledky. Pozornost výzkumu regionálních disparit se zaměřuje zejména na monitoring ukazatelů výkonnosti a inovativnosti ekonomiky, nezaměstnanosti a vzdělanosti obyvatelstva (Klímová, Žítek, 2015). Zvláště výzkum disparit v oblasti ekonomické výkonnosti je v poslední době silně protežován, neboť je vysoce relevantní pro evaluaci intervencí regionální politiky EU (Applová, 2015). Neméně významnou roli pro hodnocení rozvoje však znamenají i disparity příjmové, na něž ekonomická teorie rovněž nahlíží jako na problematiku, která je stále aktuální, neboť příjmové disparity mívají závažné sociální a ekonomické dopady (Kraftová, Kraft, 2014). Studie Perottiho (1993) či Murphyho, Shleifera a Vishnyho (1989) dokládají, že charakter distribuce příjmů vskutku determinuje úroveň poptávky a dosahování tržní rovnováhy, což jsou entity, které lze nepochybně označit za relevantní indikátory kvality života obyvatelstva a které logicky obecně působí na růstový a rozvojový potenciál hospodářství. Právě na disparity lze tedy nazírat jako na významné příčiny tenzí napříč národy, regiony, respektive napříč společnostmi.

Pozornost tohoto příspěvku se upíná k příjmovým disparitám mezi českými regiony. Lze považovat za poměrně překvapivé, že i přes výše zmiňovanou relevantnost výzkumu problematiky příjmových disparit není k dispozici mnoho aktuálních studií, které by se studiu tohoto tématu mezi českými regiony podrobněji věnovaly. Z dostupných pramenů lze jmenovat například obecnější studie příjmových disparit z prostředí České republiky od Bílkové (2012) nebo Večerníka (2009), vyložené regionální tematice se v nedávné době věnovala například studie Löstera a Langhamrové (2012); od uvedených studií se však pojetí tohoto příspěvku liší. Cílem příspěvku je zhodnotit vývoj disparit mezi českými regiony v kontextu různých úrovní mzdové diferenciaci a v této souvislosti identifikovat společné vzorce, ale i odchylky, respektive regiony, které se z obecných tendencí spíše vymykají.

1. Metodika

K naplnění vymezeného cíle byly využity níže uvedené metody a předpoklady. Za region je pro potřebu analýzy považováno území samosprávného kraje, dohromady tedy analýza postihuje 14 krajů ČR. Analyzováno je období let 2001-2014, přičemž vstupní data jsou čerpána z Regionální statistiky ceny práce – RSCP - (MPSV, 2016). Počínaje rokem 2011 došlo ke změně metodiky sběru dat pro potřeby vykazování RSCP, aby bylo možné provést analýzu celého období, byla vykazovaná data pro období 2011-2014 očištěna o vlivy spojené s touto změnou. Data byla upravena o meziroční regionální indexy hrubé měsíční mzdy 2011/2010, přičemž je uvažováno, že i v následujících letech je efekt změny metodiky proporčně konstantní. V rámci analýzy jsou za mzdy považovány hrubé měsíční výdělky v daných letech, sledovány jsou tyto úrovně mzdové diferenciaci: 1. decil (D1), medián (M), 9. decil (D9) a aritmetický průměr (P). Aritmetický průměr (dále jen průměr) je charakteristika, která poněkud vybočuje ze zbytku analýzy, neboť se nejedná o ukazatel, jehož poloha by byla ve vztahu k distribuční funkci neměnně ukotvena. Jako široce používaný ukazatel, jehož poloha je v kontextu mzdové problematiky zpravidla mezi mediánem a 9. decilem, však poslouží jako vhodné doplnění, zvláště pak, je-li z orientační analýzy mzdové diferenciaci (viz. Tab. 1) zřejmé, že na vyšších úrovních jsou disparity mezi regiony ČR zpravidla rozsáhlejší než na úrovních nižších.

Tab. 1: *Variační koeficienty vyjadřující regionální disparity ČR na úrovních příjmové diferenciaci*

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
mzdová	D1	,073	,059	,057	,052	,054	,053	,051	,058	,060	,055	,044	,037	,036	,035
	M	,105	,104	,099	,093	,094	,100	,096	,096	,109	,102	,100	,094	,091	,091
	P	,124	,127	,146	,133	,135	,138	,139	,143	,151	,144	,143	,140	,133	,128
	D9	,156	,163	,196	,176	,182	,191	,192	,192	,197	,190	,193	,190	,182	,175
platová	D1	-	-	-	,106	,097	,094	,076	,078	,080	,075	,074	,079	,088	,088
	M	-	-	-	,059	,069	,065	,044	,048	,052	,052	,052	,048	,050	,052
	P	-	-	-	,065	,072	,078	,057	,062	,066	,065	,070	,070	,073	,073
	D9	-	-	-	,065	,079	,096	,068	,073	,077	,075	,086	,087	,090	,088

Zdroj: vlastní zpracování, na základě dat MPSV (2016)

Šetření je podrobena pouze mzdová, respektive podnikatelská sféra, do které spadají ekonomické subjekty odměňující mzdou v souladu s §109, odstavcem 2, zákoníku práce (262/2006 Sb.); nikoliv tedy sféra platová (nepodnikatelská). Důvodem tohoto omezení je relativní homogenita platové sféry napříč českými regiony, jež je důsledkem určité centralizace a harmonizace odměňování zaměstnanců veřejného sektoru, řídicí se nařízením vlády o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě (564/2006 Sb.). Důkazem tohoto tvrzení je Tab. 1, která dokládá (vyjádřeno přístupem sigma-konvergence – na základě ukazatele variační koeficient), že s výjimkou úrovně 1. decilu je míra regionálních disparit na všech sledovaných úrovních příjmové diferenciaci v daném období výrazně nižší, a současně, že při porovnání disparit obou sfér, je platová sféra méně diverzifikovaná.

K problematice posuzování regionálních disparit je přistoupeno v souladu s poměrně novým přístupem Webbera a Whitea (2003; 2009), vybudovaným na úvaze o konkordanci (posuzování souladu a nesouladu) sledovaných entit. Výhodou přístupu je snadná interpretovatelnost, ale také princip párového porovnávání entit, jež umožňuje identifikaci konvergenčních a divergenčních vazeb mezi všemi dvojicemi regionů, včetně zachycení případných změn pozic, respektive pokračování nastoleného trendu, jímž se po „překročení“ hladiny meziregionálního vyrovnání změni konvergenční tendence v divergenční. Zmiňovaný přístup spočívá jednak v posuzování relace mezi poměry sledovaných entit (1), jednak v posuzování vývoje jejich diferencí (2), které jsou vyčísleny pomocí normovací transformace (3), jíž se redukuje případné vychýlení způsobené existencí trendu.

$$\left(\frac{S_{i,t}}{S_{j,t}}\right)^{X_{i,j}} = \left(\frac{S_{i,t+k}}{S_{j,t+k}}\right) \quad (1) \quad Y_{i,j} = \frac{r_{i,t+k} - r_{j,t+k}}{r_{i,t} - r_{j,t}} \quad (2) \quad r_{i,t} = \frac{S_{i,t} - \bar{S}_t}{\bar{S}_t} \quad (3)$$

kde $(X_{i,j})$ představuje řešení pro relaci mezi poměry; $(Y_{i,j})$ řešení vývoje diferencí; (s) hodnoty sledované entity - regionu s vyšší hodnotou (i) a regionu s nižší hodnotou (j) , v daný okamžik (t) , v délce sledovaného období (k) ; (r) transformované hodnoty a (\bar{S}_t) normovací hodnotu vzorku, za ni je pro potřeby této analýzy považována hodnota entity vykazovaná za celou ČR. Závěry o konvergenci či divergenci lze pak přijímat na základě následujících podmínek (Webber, White, 2009), pokud:

$1 < X_{i,j}$ pak regiony (i) a (j) z hlediska poměru divergovaly, bez překročení hladiny vyrovnání;
 $0 < X_{i,j} < 1$ pak regiony (i) a (j) z hlediska poměru konvergovaly, bez překročení hladiny vyrovnání;
 $X_{i,j} = 0$ pak regiony (i) a (j) z hlediska poměru nekonvergovaly ani nedivergovaly;
 $-1 < X_{i,j} < 0$ pak regiony (i) a (j) z hlediska poměru konvergovaly, s překročením hladiny vyrovnání;
 $X_{i,j} < -1$ pak regiony (i) a (j) z hlediska poměru divergovaly, s překročením hladiny vyrovnání;

$1 < Y_{i,j}$ pak regiony (i) a (j) z hlediska diferencí divergovaly, bez překročení hladiny vyrovnání;
 $0 < Y_{i,j} < 1$ pak regiony (i) a (j) z hlediska diferencí konvergovaly, bez překročení hladiny vyrovnání;
 $-1 < Y_{i,j} < 0$ pak regiony (i) a (j) z hlediska diferencí konvergovaly, s překročením hladiny vyrovnání;
 $Y_{i,j} < -1$ pak regiony (i) a (j) z hlediska diferencí divergovaly, s překročením hladiny vyrovnání.

Pokud pro dvojici regionů (i) a (j) indikují obě řešení konvergenci, respektive divergenci (bez ohledu na případné překročení hladiny vyrovnání), pak lze dle Webbera a Whitea (2009) vazbu mezi regiony označit za „silně konvergenční“, respektive „silně divergenční“ (dále jen konvergenční a divergenční).

2. Výsledky analýzy

Na základě výsledků za období 2001-2014 zachycených v Tab. 2 lze vyvozovat, že na úrovni 1. decilu (sekce pod diagonálou) převažovala mezi českými regiony mzdová konvergence, protože z celkového počtu 182 vazeb, které lze mezi 14 regiony identifikovat, je 68 % vazeb konvergenčních, zatímco divergenční proces byl identifikován v 31 % případů (u zbylých, tj. 1 % vazeb nelze jednoznačně rozhodnout). Při zaostření na vývojové tendence mezi dvojicemi regionů v kontextu „protnutí“ hranice mezi oběma procesy, respektive překročení hladiny vyrovnání, jejímž přímým důsledkem je přechod konvergenčního procesu v divergenční, nelze považovat za nezajímavé, že počty vazeb, kterých se

tato změna týká, jsou v rámci obou procesů zcela vyrovnané (rovnost je pouze náhodná). Dvojic, mezi kterými lze označit vývoj procesu za „čistě“ konvergenční (K) – z hlediska celého procesu konvergovaly a nedošlo mezi nimi k žádným změnám pozic, jež by byly spojeny s iniciací procesu divergence - je tedy stejný jako dvojic, mezi kterými ke konvergenci sice došlo, nicméně se jejich výchozí pozice obrátily (K.z) – region s původně nižší vykazovanou hodnotou na úrovni sledované mzdové diference předčil region s původně vyšší hodnotou, a sekundárně tedy inicioval proces divergence; díky převládajícím konvergenčním tendencím z hlediska celého období lze však tvrdit, že tyto dvojice ve sledovaném období primárně konvergovaly. U divergenčních procesů je situace obdobná, tedy dvojic, u nichž lze vývoj celého procesu označit za „čistě“ divergenční (D) – disparity na konci sledovaného období byly vyšší než na jeho počátku a tedy z hlediska celého procesu regiony divergovaly - je roven počtu divergujících dvojic, u nichž došlo k „protnutí“ hladiny vyrovnání (D.z) – počáteční konvergence byla následována divergencí, která byla způsobena otočením výchozích pozic regionů v dané dvojici, přičemž disparity na konci sledovaného období jsou vyšší než na jeho počátku, divergenční tendence tak v rámci tohoto procesu převážily tendence konvergenční. Při analýze těchto vazeb z hlediska konkrétních regionů lze konstatovat, že poměr mezi počtem konvergenčních a divergenčních vazeb na ostatní české regiony u většiny regionů přibližně reflektoval poměr souhrnný – tedy přibližně dvě třetiny vazeb byly konvergenční a třetina divergenční. Výrazněji se odchyloval region PHA, jehož vazby se všemi ostatními regiony byly výlučně konvergenční a region JHM, u něhož byla jedna ze zjištěných vazeb divergenční, dále pak regiony JHČ a VYS, u nichž byl poměr vazeb mezi oběma procesy přibližně vyrovnaný, a region KVK - jediný region, který měl na úrovni 1. decilu na své okolí více divergenčních vazeb (8) než vazeb konvergenčních (5).

Tab. 2: Vývoj mzdových disparit českých regionů na úrovni 1. decilu a mediánu, v letech 2001-2014
Medián (M) →

D1 \ M	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK	M		
															K / D	%	
PHA		D	D	D	D	D		D	K	K	K	K	K	D	PHA	5/7	38/54
STČ	K.z		K	D	D	D	K	D	K	K	K	K	K	D	STČ	7/6	54/46
JHČ	K.z	K		K	D.z	K.z	D	K.z	K.z	K.z	K.z	K.z	K	K	JHČ	10/3	77/23
PLK	K.z	D.z	K.z		D	D.z	K	D	K	K	K	K	K	K.z	PLK	8/5	62/38
KVK	K	D	D.z	K			D	D	D.z	D.z	D.z	D.z	D.z	D	KVK	0/12	0/92
ULK	K	D	D.z	D	K.z		K.z	K.z	K.z	K.z	K.z	K.z	K.z	D	ULK	8/4	62/31
LBK	K	K	D.z	K	D	K.z		D.z	K	K.z	K.z	K	K	K.z	LBK	9/3	69/23
HKK	K.z	K	K.z	K.z	D	D.z	K		K.z	K.z	K.z	K.z	K	K	HKK	8/5	62/38
PAK	K	K	D	K	D.z	K.z	K	K		D	D	K	K.z	K	PAK	10/3	77/23
VYS	K.z	K	K.z	K.z	D.z		D.z	K.z	D		K	K.z		K.z	VYS	10/2	77/15
JHM	K	K	K	K	K.z	K.z	K.z	K	K.z	D		D.z	D.z	K.z	JHM	9/4	69/31
OLK	K.z	K	D.z	K	D	K.z	D.z	K	K	D.z	K		D.z	K.z	OLK	10/3	77/23
ZLK	K.z	K	D	K	D.z	K.z	K.z	K	D.z	D	K	K		K	ZLK	9/3	69/23
MSK	K	D	K.z	D	K.z	D	K.z	D.z	K.z	K.z	K.z	K.z	K.z		MSK	9/4	69/31
															Σ		62/35

D1	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK	Σ
K / D	13/0	9/4	7/6	10/3	5/8	7/5	9/4	10/3	9/4	6/6	12/1	9/4	9/4	9/4	
%	100/0	69/31	54/46	77/23	38/62	54/38	69/31	77/23	69/31	46/46	92/8	69/31	69/31	69/31	68/31

Zdroj: vlastní zpracování, na základě dat MPSV (2016)

V kontextu vývoje mzdových disparit na úrovni mediánu je z Tab. 2 (sekce nad diagonálou) patrné, že i v této úrovni mzdové diference převažují konvergenční procesy (62 %) nad divergenčními (35 %), avšak tato převaha je ve srovnání s procesy na úrovni 1. decilu o několik procentních bodů (p. b.) nižší. Při hlubší analýze těchto poměrů je zřejmé, že počet „čistě“ konvergenčních procesů mezi dvojicemi regionů (K) - 33 % (z celkového počtu) - byl v lehké převaze nad počtem konvergenčních procesů mezi páry, u nichž došlo k otočení výchozích pozic (K.z) - 29 %. Mezi procesy divergenčními však výrazněji dominují procesy „čistě divergenční“ (D) - 23 % - nad procesy, u nichž divergence dominovala, nicméně následovala až po počátečním vyrovnání disparit (D.z) - 12 %. Ve srovnání

se situací na úrovni 1. decilu mzdové diferenciaci tedy nejen že na úrovni mediánu došlo k celkovému zvýšení počtu divergujících párů (ač pouze o 4 p. b.), ale došlo i ke změně struktury divergujících dvojic, kdy počet „čistě“ divergujících páru poměrně jasně dominuje. Z hlediska konkrétních regionů je souhrnný poměr konvergenčních a divergenčních vazeb (62/35) alespoň přibližně reflektován spíše ojediněle – regiony PLK, ULK, HKK. U regionů OLK, ZLK, MSK lze konstatovat přibližně srovnatelné počty vazeb jako na úrovni 1. decilu. Pro regiony JHČ, PAK, VYS, OLK lze konstatovat dominanci konvergenčních vazeb, přičemž u regionů JHČ a VYS došlo oproti vyrovnanému počtu vazeb na úrovni 1. decilu k vychýlení poměru ve prospěch vazeb konvergenčních. Další výraznější změny byly naměřeny u regionu PHA, kde se z výlučně konvergenčních vazeb na všechny regiony na úrovni 1. decilu změnil poměr mezi konvergenčními a divergenčními vazbami v lehkou dominanci vazeb divergenčních, změna podobného charakteru byla zachycena i u regionu KVK, a to přítomnost výlučně divergenčních vazeb. Ve vyšší míře bylo zvýšení počtu divergenčních vazeb na úkor konvergenčních zaznamenáno i u regionu JHM, částečně i u STČ, kde došlo téměř k jejich vyrovnání.

Na další úrovni mzdové diferenciaci – průměru - bylo analýzou, jejíž výsledky jsou souhrnně zobrazeny v Tab. 3 (sekce nad diagonálou) zjištěno, že na této úrovni byl počet dvojic regionů, které v období 2001-2014 konvergovaly (52 %) jen o málo vyšší než počet dvojic, které divergovaly (46 %). „Čistě“ konvergujících dvojic (K) bylo 30 % a dvojic, kde došlo k otočení pozic a následné divergenci (K.z) 22 %. V rámci dekompozice divergenčních procesů pak bylo identifikováno 31 % procesů jako „čistě“ divergenčních (D) a 15 % procesů divergenčních, u nichž došlo k otočení výchozích pozic (D.z). Ve srovnání s předchozí analyzovanou úrovní mzdové diferenciaci – mediánem - opět došlo ke snížení počtu konvergujících dvojic ve prospěch dvojic divergujících (o 10 p. b.). Nutno podotknout, že z hlediska distribuční funkce je polohová vzdálenost mezi průměrem a mediánem výrazně nižší než vzdálenost dvou předchozích entit (1. decilu a mediánu). Dále je vhodné potvrdit, že na úrovni průměrné mzdy již převyšuje počet „čistě“ divergujících dvojic počet dvojic „čistě“ konvergujících. Z hlediska změn ve strukturách vazeb pak došlo zejména k poklesu konvergenčních procesů se změnou výchozích pozic (K.z), u divergenčních procesů byla struktura srovnatelná jako na úrovni mediánu – tedy cca dvojnásobná převaha vazeb „čistě“ divergenčních. Po bližším pohledu na procesy vývoje disparit, které byly identifikovány v rámci interakce jednotlivých regionů s regiony ostatními, lze regiony klasifikovat do 3 početně srovnatelných tříd – u 3 regionů byla identifikována poměrně jednoznačná dominance konvergenčních vazeb nad vazbami divergenčními (PAK, VYS, OLK), u 3 regionů byla tato dominance méně výrazná (ULK, LBK, MSK), u 4 regionů byly počty vazeb přibližně vyrovnané (JHČ, PLK, HKK, ZLK), což přibližně reflektuje souhrnný poměr (52/46), a u 3 regionů převažoval počet divergenčních procesů nad konvergenčními (PHA, STČ, JHM). Jedinou výraznější odchylkou je v tomto smyslu region KVK, u něhož byly všechny identifikované vazby na ostatní regiony výlučně divergenční. V návaznosti na předchozí analýzu – úrovní 1. decilu a mediánu - lze tvrdit, že u většiny regionů došlo ke snížení počtu konvergenčních vazeb ve prospěch divergenčních. Za regiony, u nichž byl tento trend méně výrazný a je možné hovořit spíše o stabilitě struktury vazeb, lze v tento moment zřejmě označit ULK, MSK, PAK a OLK.

Tab. 3: Vývoj mzdových disparit českých regionů na úrovni průměru a 9. decilu, v letech 2001-2014
Průměr (P) →

D9 \ P	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK	P	
															K / D	%
PHA		K	D	D	D	D	D	D	K	K	K	K	D	D	5/8	38/62
STČ	D		D	D	D	D	D	D	K	K	K	K	D	D	5/8	38/62
JHČ	D	D		D	D	K.z	K.z	D	K	K.z	D.z	K	K	K.z	7/6	54/46
PLK	D	D	D		D	D.z	K	D	K	K	K.z	K	K	D.z	6/7	46/54
KVK	D	D	D	D			D	D	D.z	D.z	D.z	D.z	D.z	D	0/12	0/92
ULK	D	D	K.z	D.z			K.z	K	K.z	K.z	K.z	K.z	K	D	8/4	62/31
LBK	D	D	K.z	D	D	K.z		D.z	K	K.z	D.z	K	K	K.z	8/5	62/68
HKK	D	D	K	D	D	K	D		K.z	K.z	D.z	K.z	K	K	6/7	46/54
PAK	K	K	K	K	D.z	K	K	K.z			D	K	K.z	K	10/2	77/15
VYS	D	D	K	K	D	K.z	K	D.z	K		D	K.z	D.z	K.z	9/3	69/23
JHM	K	K	D.z	D.z	D	D.z	D.z	D.z	D	D		D	D.z	K.z	5/8	38/62
OLK		K	K	K	D.z	K	K	K.z	K	K	D		D.z	K.z	10/3	77/23
ZLK	D	D	K	D	D	K	D	K.z	K.z	D	D	K.z		K	7/6	54/46
MSK	D	D	K.z	D.z	K	K	K.z	K	K	K	D.z	K	K		8/5	62/38
															Σ	52/46

D9	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK	Σ
K / D	2/10	3/10	8/5	3/10	1/11	8/4	6/7	6/7	11/2	7/6	2/11	10/2	6/7	9/4	
%	15/77	23/77	62/38	23/77	8/85	62/31	46/54	46/54	85/15	54/46	15/85	77/15	46/54	69/31	45/53

Zdroj: vlastní zpracování, na základě dat MPSV (2016)

Analýza na úrovni 9. decilu, tedy nejvyšší sledované úrovni mzdové diferenciace, jejíž výsledky jsou shrnuty v Tab. 3 (sekce pod diagonálou) ukazuje, že počet dvojic konvergujících regionů byl nižší než dvojic divergujících, a to v poměru 45 % ku 53 % – tedy změna o 7 p. b. ve srovnání s úrovní průměru, což přibližně reflektuje rozsah změny mezi 1. decilem a mediánem (je tedy logické, že při započtení celých polohových vzdáleností mezi mediánem a 1. decilem, resp. 9. decilem, rozsah změn na vyšších úrovních mzdové diferenciace jednoznačně převažuje). Z toho pro 33 % dvojic byl identifikován „čistě“ konvergenční proces (K) a pro 12 % dvojic konvergenční proces s otočením výchozích pozic (K.z). Z hlediska divergence pak bylo identifikováno 41 % „čistě“ divergenčních procesů a 12 % procesů, u nichž se výchozí pozice otočily a v rámci sledovaného období převažující divergenci předcházela proces konvergence (D.z). V návaznosti na předchozí zjištění tak došlo i na této úrovni mzdové diferenciace ke zvýšení počtu divergenčních vazeb na úkor vazeb konvergenčních, přičemž z hlediska struktury vazeb poměrně jasně dominují vazby „čistě“ – konvergenční i divergenční. V kontextu jednotlivých regionů pak byla jednoznačná dominance divergenčních vazeb nad konvergenčními identifikována u 5 regionů (PHA, STČ, PLK, KVK, JHM), u 4 regionů (LBK, HKK, VYS, ZLK) lze ve vazbách na ostatní regiony hovořit o přibližně vyrovnaném počtu konvergenčních i divergenčních procesů, u 3 regionů počet konvergenčních vazeb převyšuje počet divergenčních (JHČ, ULK, MSK) a u 2 regionů počet konvergenčních vazeb dominuje poměrně jednoznačně (PAK, OLK). V návaznosti na předchozí části analýzy došlo k zřetelnému posunu ve směru zvýšení počtu divergenčních vazeb na úkor konvergenčních zejména u regionů PHA, STČ, PLK a VYS. U některých regionů však byly naměřeny i tendence opačné, ač se jednalo „pouze“ o jednotkové zvýšení počtu konvergenčních vazeb (JHČ, KVK, PAK, MSK).

Diskuse výsledků a závěrečné poznámky

Regionální disparity byly hodnoceny na čtyřech úrovních mzdové diferenciace – 1. decil, medián, aritmetický průměr a 9. decil. Na základě výše uvedených zjištění je možné konstatovat, že z hlediska rozsahu regionálních disparit v ČR, měřených prostřednictvím variačního koeficientu (přístup sigma-konvergence), byly v období 2001-2014 nerovnosti mezi regiony poměrně nízké a současně málo dynamické. Z hlediska sektorů, respektive podnikatelské a nepodnikatelské sféry, lze konstatovat, že v rámci mzdové sféry (podnikatelské) byly regiony ve srovnání se sférou platovou

(nepodnikatelskou) více diverzifikované. Následná analýza regionálních disparit pak byla zaměřena pouze právě na sféru mzdovou. Pro hodnocení disparit byl využit párový přístup vycházející z myšlenky konkordance, jež hodnotí proces vývoje disparit z hlediska poměru mezi sledovanými entitami a současně z hlediska diference mezi těmito entitami.

V návaznosti na definovaný cíl – zhodnotit vývoj mzdových disparit mezi českými regiony na různých úrovních mzdové diference a identifikovat společné vzorce, ale i odchylky, respektive regiony, které se z obecných tendencí spíše vymykají - lze prostřednictvím výsledků detailní analýzy disparit založené na bázi identifikace konkrétních procesů, jež probíhaly mezi všemi dvojicemi českých regionů, konstatovat, že zjištění vcelku logicky rámcově korespondují se závěry orientační analýzy založené na principu sigma-konvergence. Dokládají, že na nižších úrovních mzdové diference převažovaly konvergenční procesy nad divergenčními – na nejnižší úrovni (1. decil) v poměru přibližně dvě třetiny ku jedné. Se vzrůstající úrovní diference byly konvergenční procesy substituovány procesy divergenčními, což lze doložit vývojem struktury vazeb na úrovni mediánu, kde počet divergenčních vazeb vzrostl na úkor vazeb konvergenčních jen mírně; průměru, kde již byl poměr mezi konvergenčními a divergenčními procesy téměř vyrovnaný (s lehkou převahou vazeb konvergenčních); a na nejvyšší sledované úrovni mzdové diference (9. decil) byl již identifikován vyšší počet divergenčních vazeb než vazeb konvergenčních. Nicméně, při odhlédnutí od částečně smíšených procesů byla převaha „čistě“ divergenčních vazeb nad vazbami „čistě“ konvergenčními zaznamenána již na úrovni průměru. Se vzrůstající úrovní mzdové diference tak byla substituce konvergenčních vazeb vazbami divergenčními obecně intenzivnější, což lze doložit rozdílností vývoje při komparaci rozsahu změn ve struktuře procesů na úsecích 1. decil – medián a medián – 9. decil.

Z hlediska charakteru a struktury vazeb jednotlivých regionů na ostatní české regiony lze obecně konstatovat, že zatímco na úrovni 1. decilu mzdové diference nebyly mezi většinou regionů, až na výjimky, zásadní rozdíly, na dalších úrovních byla skladba vazeb u jednotlivých regionů poměrně pestrá. U 4 regionů – PHA, STČ, PLK a JHM - lze se vzrůstající hladinou mzdové diference identifikovat intenzivnější substituci konvergenčních vazeb vazbami divergenčními, což lze doložit jednoznačnou dominancí konvergenčních vazeb na úrovni 1. decilu mzdové diference a jednoznačnou dominancí divergenčních vazeb na úrovni 9. decilu. Nižší intenzitu této substituce lze identifikovat v případě 3 regionů – LBK, HKK a ZLK - kde oproti dominanci konvergenčních vazeb na úrovni 1. decilu byla na úrovni 9. decilu zaznamenána velmi lehká dominance vazeb divergenčních.

U regionu PAK lze usuzovat o opačném trendu, tedy se vzrůstající úrovní mzdové diference se zvyšuje i počet konvergenčních vazeb na úkor divergenčních. Pro region KVK na všech úrovních dominovaly divergenční procesy nad konvergenčními. U regionů ULK, MSK byla zjištěna stabilní struktura vazeb na všech úrovních mzdové diference, u těchto regionů tedy sledovaná úroveň rolí nehrála a regiony se zbytkem ČR na všech úrovních převážně konvergovaly. Pro region VYS byla zachycena dominance konvergenčních vazeb na úrovni mediánu a průměru, na úrovni 1. a 9. decilu však vykazoval vyrovnaný poměr mezi oběma procesy. Pro region JHČ není možné na základě provedené analýzy hovořit o žádné systematizaci vývoje, podle které by se počet vazeb vyvíjel.

Závěrem je možné konstatovat, že analýzou konkrétních procesů mezi dvojicemi regionů na různých úrovních mzdové diference byly zjištěny poměrně zajímavé souvislosti, na jejichž základě by zřejmě bylo možné hovořit o existenci některých „konvergenčních klubů“ v prostředí českých regionů. Bezpochyby by bylo velmi přínosné rozšířit dosavadní analýzu o další relevantní indikátory socio-ekonomického rozvoje a pokusit se tak odhalit příčiny výše identifikovaných procesů. Za jednu z nejvýznamnějších příčin disparit v příjmech v ČR bývá označována vzdělanost Večerník (2009) – právě to je zřejmě směr, kterým by se měl výzkum navazující na tuto úvodní analýzu disparit vyvíjet.

Literatura

- [1] ALESINA, A., RODRIK, D., (1994). Distributive Politics and Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 109, no. 2, pp. 465-490. ISSN 0033-5533. DOI 10.2307/2118470.
- [2] APPLOVÁ, P., (2015). Porovnání míry koncentrace produkce České a Slovenské republiky po vstupu do Evropské unie. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 81-88. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-9.
- [3] BARRO, R., SALA-I-MARTIN, X., (2004). *Economic Growth*. London: The MIT Press. ISBN 978-0-262-02553-9.
- [4] BÍLKOVÁ, D., (2012). Recent Development of the Wage and Income Distribution in the Czech Republic. *Prague Economic Papers*, vol. 21, no. 2, pp. 233-250. ISSN 1210-0455. DOI 10.18267/j.pep.421.
- [5] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2015). Inovační paradox v Česku: ekonomická teorie a politická realita. *Politická ekonomie*, vol. 63, no. 2, pp. 147-166. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/j.polek.994.
- [6] KRAFTOVÁ, I., KRAFT, J., (2014). Jsou regiony ČR z hlediska mezd a platů homogenní? In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 69-75. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-7.
- [7] LÖSTER, T., LANGHAMROVÁ, J., (2012). Disparities between Regions of the Czech Republic for Non-business Aspects of Labour Market. In *The 6th International Days of Statistics and Economics*, Slaný: Melandrium, pp 689-702. ISBN 978-80-86175-86-7.
- [8] MPSV (Ministerstvo práce a sociálních věcí), (2016). *Regionální statistika a ceny práce*. [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/vydelky>.
- [9] MURPHY, K., SHLEIFER, A., VISHNY, R., (1989). Income Distribution, Market Size, and Industrialization. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 104, no. 3, pp. 537-64. ISSN 0033-5533.
- [10] PEROTTI, R., (1993). Political Equilibrium Income Distribution and Growth. *Review of Economic Studies*, vol. 60, no. 4, pp. 755-76. ISSN 0034-6527. DOI 10.2307/2298098.
- [11] VEČERNÍK, J., (2009). *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-economic Policies and Structures*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1750-5.
- [12] WEBBER, D., WHITE, P., (2009) An alternative test to check the validity of convergence results. *Applied Economics Letters*, vol. 16, no. 18, pp. 1805-1808. ISSN 1350-4851.
- [13] WEBBER, D., WHITE, P., (2003) Regional Factor Price Convergence across Four Major European Countries. *Regional Studies*, vol. 37, no. 8, pp. 773-782. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/13504850701719579.

DEVELOPMENT OF WAGE DISPARITIES IN SLOVAKIA AND THE USE OF QUANTITATIVE METHODS FOR THEIR ANALYSIS

VÝVOJ MZDOVÝCH NEROVNOSTÍ NA SLOVENSKU A POUŽITIE KVANTITATÍVNYCH METÓD NA ICH ANALÝZU

MILAN MAROŠ¹

ĽUBOMÍR RYBANSKÝ²

¹Ústav ekonomiky a manažmentu ¹Institute of Economics and Management
²Katedra matematiky ²Department of Mathematics
Fakulta prírodných vied Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia
E-mail: mmaros@ukf.sk, lrybansky@ukf.sk

Annotation

The issue of social and wage disparities was the subject of discussions and research in the past and it is actual even nowadays. In recent years the professional and lay public has been interested in the issues related to the development of wage disparities in the past and the expected development in the following years. Since 1989 the Slovak Economy has undergone the transformation process from centrally planned economy to market-oriented economy. The centrally planned economy was typical by lower wage disparities. A logical consequence of the transition process was the gradual escalation of the disparities after 1989. The aim of this article was analysis of wage disparities, mainly in the period between 2002-2014 with using quantitative methods. We noticed more significant changes in the development only in 2009. There can be more influencing factors, but the most probable one is the currency changeover from the Slovak crown to Euro.

Key words

wage areas, wage disparities, Gini index, quantitative methods

Anotácia

Téma sociálnych a mzdových nerovností bola častým predmetom diskusií a výskumu nielen v minulosti, ale je stále aktuálna aj v súčasnej dobe. V posledných rokoch sa do popredia záujmov odbornej aj laickej verejnosti dostávajú otázky, akým vývojom prešli mzdové nerovnosti v minulosti a čo môžeme očakávať v ďalších rokoch. Ekonomika SR prešla od roku 1989 transformačným procesom od centrálne plánovaného hospodárstva až ku trhom riadenému hospodárstvu. Pre centrálne plánované hospodárstvo boli charakteristické nižšie mzdové rozdiely. Logickým dôsledkom transformačného procesu bolo postupné narastanie rozdielov po roku 1989. Cieľom príspevku bola analýza mzdových nerovností predovšetkým v období rokov 2002 až 2014 s využitím kvantitatívnych metód. Výraznejšie zmeny vo vývoji sme zaznamenali iba v roku 2009. Ovplyňujúcich faktorov môže byť viac, ale za najpravdepodobnejšie považujeme prechod od národnej meny slovenskej koruny na euro.

Kľúčové slová

mzdové pásma, mzdové nerovnosti, Giniho index, kvantitatívne metódy

JEL classification: C02, D31, I32

Introduction

The issues of wage disparities and the relevance of their research is one of the serious questions and problems of the Central and Easter European countries. In many countries of the region the increase in wage disparities as well as very low wages lead to the rejection and failure to use the economically active population, the increase of unemployment or the fact that people move abroad in order to find a job. The demotivation caused by wages is a disincentive for the social-economical development. An optimal combination of the level of wages and the rate of wage disparity are important factors that influence the satisfaction of population with the sphere of consumption. The optimal combination of these two rates could be different in each country (the rate of level and wage disparity). Anyway, a very low rate of wages and a high wage disparity is unwanted and it is not socially acceptable in the long term. The level of wages is mainly determined by the economic performance, while the wage disparities are conditioned by a wide range of various factors with a differentiated content (Michálek 2007). The income distribution shows the distribution of total incomes among the population. The income distribution can be used as the base for the illustration of the disparities development. It can be measured in several ways. The most complicated one is the Gini index, another one is the share of upper and lower quartile (75/25), quintile (80/20), or decile (90/100) (Kišš, Šiškovič, et al., 2006). The Gini index takes in consideration the incomes of the whole society. The Gini index can theoretically reach the values from 0 to 1, respectively from 0 to 100%. If there was the absolute equality within incomes in the society, the Gini index would gain the value of 0%. On the other hand, if all incomes belonged to one person only, the Gini index would have the value of 100%. The higher the Gini index, the bigger wage disparity in the society (Vlačuha, Škápik, 2012). Exploitation possibilities of Gini index for research various economic problems are very miscellaneous. For example Mitrut's (Mitrut et al., 2015) macroeconomic framework analysed proves to be a generator of wealth, as a consequence of the identification of a strong correlation between the wellbeing and the GDP rate of increase, but also it was established that there is a low level of welfare allocation in the economy, determined by inverse correlation between wellbeing and the GINI coefficient.

Slovakia (as a part of Czechoslovakia) together with other post-communistic countries went through the specific experience of economic and social transformation in 1990's. Many radical changes in the regulation of the individual areas of life of society have happened during the transformation. The changes in the area of labour market, regulation of employment, release of wage development, these are the things that have the impact on the character of wage disparities, too (Gerbery 2010). Equality is typical for the socialist society. It was also confirmed by the distribution of wages and other incomes in 1988. Since 1989 the disparities have been steadily growing. The change of the regime significantly contributed to it as well as the implementation of market economy based on the competitiveness, where the income levels significantly depend on the quality and the amount of work performed. At the end of 1950's the Gini index value was 27.2%, so it was higher than in several years of the 21st century. It was gradually decreasing until 1989 and the opposite development started in 1990's. While the Gini index reached 19% in 1988, it was 26.4% in 2004 (Kišš, Šiškovič, et al., 2006). Incomplete historical data and probably also the different methodology of the calculation make the comparison over time complicated. For example according to the data of World Bank, the Gini index level in the Slovak Republic was already 25.8% in 1998 and 29.1% in 2004. Under the World bank in the year 2010 was in Republic of South Africa value of Gini index 63,1 %, what is highest number in the world (Válka 2014).

1. Previous Research

In analysis of spatial differentiation and valuation regional disparities is much used Gini index (Rajčáková, Švecová, 2012). In Slovakia, authors have been dealing with the wage disparities especially at the level of regions NUTS 3. The authors Vlačuha and Škápik examined the inequality of wage distribution S80/S20 as the ratio of upper and lower quintile within the distribution according to the regions of NUTS 3. Based on the data from 2011 they concluded in their publication that the wage differences in Slovakia are not basically too big (Vlačuha, Škápik, 2012). They stated the similar

conclusion for the method of the calculation by the means of Gini index, too. Other authors who made the research about the issue of the determination of wage disparities by the means of Gini index at the level of regions NUTS 3 came to the similar conclusions. Between 2005 and 2010 Gini index reached the highest values in Bratislava and it was not significantly changing during that time (Kahanec et al. 2012). The Bratislava region with a high level of wages, a very low share of employees with average wage as well as a significantly increasing trend is considerably different from the other Slovak regions (Michálek 2007).

2. Methodology

We used the data of Statistical Office of the Slovak Republic related to the gross monthly wages of the population during the period from 2002 to 2014 to examine the wage disparities. We used the Gini index (G) for the assessment of the wage disparity of a given period. We calculated it according to the relation

$$G = 1 - \sum_i (q_i + q_{i-1})(p_i - p_{i-1}); \quad q_0 = p_0 = 0 \text{ a } q_n = p_n = 1,$$

where q_i is a cumulative proportion of wage of population, whose wage is smaller or identical to i , p_i is a cumulative proportion of population, whose wage is smaller or identical to i . That relationship can be found in the publication called Inequality Analysis: The Gini Index (Bellu, Liberaty, 2006).

3. Results

The Gini Index value of gross monthly wage for the period of 2002-2014 was particularly calculated for men and women. We also distinguished whether the wage relates to full time or part-time. We calculated the Gini index for men and women in both cases. The Gini index values of gross monthly wage for individual categories are given in the table 1.

Tab. 1: Gini index of gross monthly wage in the Slovak Republic from 2002-2014

	The Slovak Republic	thereof		in it					
				full-time			part-time		
	total	men	women	total	men	women	total	men	women
2002	0.298	0.297	0.272	0.288	0.291	0.259	0.355	0.365	0.326
2003	0.297	0.295	0.275	0.287	0.289	0.262	0.333	0.379	0.312
2004	0.306	0.304	0.285	0.292	0.294	0.268	0.343	0.361	0.335
2005	0.298	0.296	0.277	0.285	0.288	0.261	0.352	0.390	0.328
2006	0.305	0.306	0.284	0.291	0.297	0.265	0.370	0.416	0.343
2007	0.300	0.300	0.282	0.286	0.290	0.264	0.367	0.422	0.336
2008	0.299	0.299	0.283	0.284	0.289	0.265	0.376	0.422	0.352
2009	0.324	0.312	0.321	0.307	0.300	0.301	0.432	0.475	0.409
2010	0.305	0.308	0.287	0.288	0.296	0.265	0.386	0.441	0.352
2011	0.300	0.303	0.284	0.285	0.291	0.264	0.378	0.437	0.343
2012	0.292	0.293	0.276	0.279	0.285	0.261	0.348	0.411	0.310
2013	0.294	0.298	0.277	0.281	0.289	0.262	0.363	0.430	0.327
2014	0.293	0.295	0.277	0.280	0.286	0.262	0.358	0.416	0.327

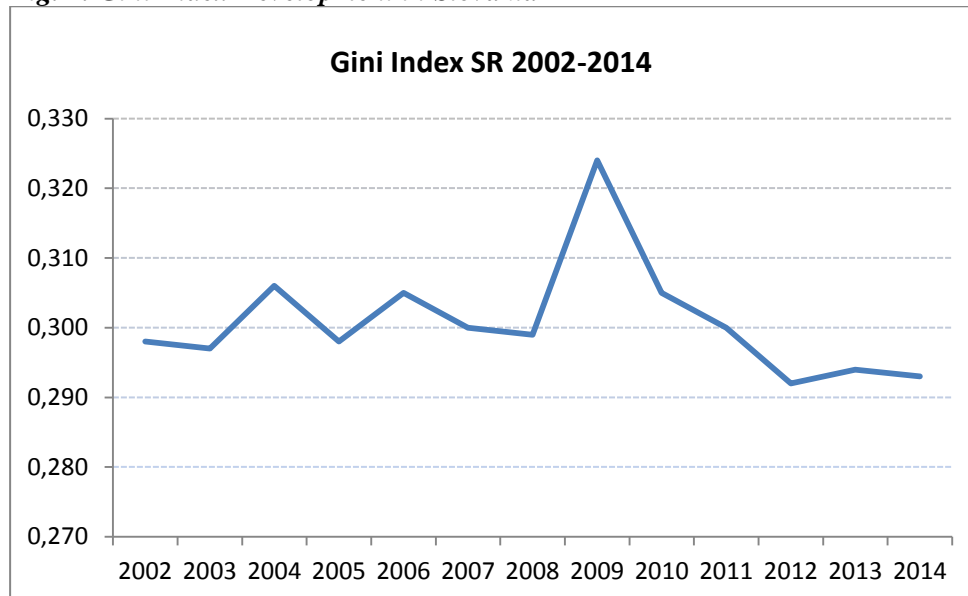
Source: Own data processing based on data from Statistical Office of the Slovak Republic (2015)

First column contains data of Gini index in the Slovak Republic from 2002-2014. Second and third column contains data for men and women. Differences among numbers in rows are very low, but in

some years are both coefficients (men and women) lower as total index. This is interesting findings. Next columns contains data of full-time and part-time employees.

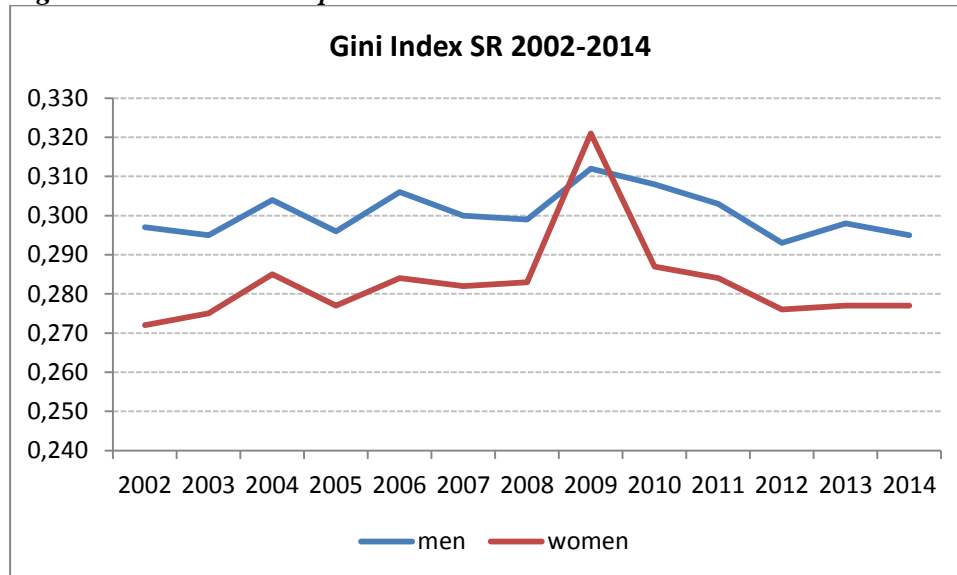
Figure 1 shows Gini index development in Slovak Republic (2002-2014). The biggest change we can see in 2009. But this change is observable mostly by women (Figure 2). This is also the only year, when women coefficient is higher as by man.

Fig. 1: Gini Index Development in Slovakia

Source: Own data processing based on data from Statistical Office of the Slovak Republic (2015)

Fig. 2: Gini Index Development in Slovakia man and women

Source: Own data processing based on data from Statistical Office of the Slovak Republic (2015)

Situation by full-time employees is very similar as by total coefficients. The biggest change we can see in 2009. But this change is observable mostly by women. This is again the only year, when women coefficient is higher as by man. Profoundly different is situation in Gini index development in Slovak Republic for part-time employees. Coefficients for women are lower for all years (2002-2014) and changes in 2009 we can see not only for women, but also for men.

As shown in the table no.1 as well as figures 1 and 2, the Gini index for the gross monthly wage did not significantly change during 2002-2014. There happened one interesting change in 2009, when the Gini value increased from 0.299 to 0.324. There can be more influencing factors, but the most probable one is the currency changeover from the Slovak crown to Euro. Women are "responsible" for this change (see the figure no. 2). By the transfer to Euro the inequality of gross monthly wage distribution has increased more significantly for women than men. The Gini index for men and women went down in the following period.

A comparison of the Gini index for men and women is quite interesting. Men showed higher value of the Gini index than women in every year of the period from 2002 to 2014 with the exception of 2009. The average difference in the period under review was 0.017. It is less surprising that the Gini index of gross monthly wage reaches higher values in case of part time work. The average disparity of the Gini index for part time and full time is 0.079.

In case of full time the average disparity of the Gini index of gross monthly wage between men and women is 0.025, but in case of part time this average disparity is even 0.073.

Conclusion

In this paper, we especially focused on the research of wage disparities in Slovakia in the period from 2002-2014 by the means of Gini index. We also specified the data from other sources from the previous years in order to approximately illustrate the development. However, these findings were built on various methodological principles and bases, the indicators were calculated by various methods following from the various conditions and work with databases. It might be quite problematic to make strong conclusions about any disparities.

Literature

- [1] BELLU, L. G., LIBERATY, P., (2006). *Inequality Analysis: The Gini Index*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAO, EASYPol, p. 9. [online]. [cit. 2016-03-21]. Available from: http://www.fao.org/docs/up/easypol/329/gini_index_040en.pdf.
- [2] GERBERY, D., (2010). *Príjmová nerovnosť v SR*. Inštitút pre výskum práce a rodiny. [online]. [cit. 2016-03-21]. Available from: <http://goo.gl/KUpPpO>.
- [3] KAHANEC, M. et al., (2012). *Growing inequalities and their impacts in the Czech Republic and Slovakia*. GINI Country Report. [online]. [cit. 2016-03-21]. Available from: <http://lnk.sk/muq>.
- [4] KIŠŠ, Š., ŠIŠKOVIČ, M., et al., (2006). *Porovnanie životnej úrovne na Slovensku v rokoch 1989 – 2005*. Inštitút finančnej politiky. [online]. [cit. 2016-03-21]. Available from: <https://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5524>.
- [5] MICHÁLEK, A., (2007). *Regionálne mzdové nerovnosti na Slovensku (Regional disparities in wages in Slovakia)*. Geografický časopis, vol. 59, no 2, pp. 181-209. ISSN 1335-1257.
- [6] MITRUT, C., BALACEANU, C., GRUIESCU, M., ȘERBAN, D., (2015). *The Macroeconomic Framework of Support Analysis for Sustainable Businesses Development*. Amfiteatru Economic, vol. 17, no 40, pp. 1068-1078. ISSN 1582-9146.
- [7] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2012). Porovnaní regionálnych disparit v regiónoch Českej republiky. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 59-68. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [8] STATISTICAL OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2015). *Mzdové pásma priemernej hrubej mesačnej mzdy*. [online]. [cit. 2016-03-21]. Available from: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=4266&m_sso=2&m_so=15&ic=40.
- [9] VÁLKA, I., (2014). The change of regional disparities in South Africa after implementation of new constitution. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 925–929. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-121.
- [10] VLAČUHA, R., ŠKÁPIK, P., (2012). *Poverty indicators and social exclusion*. Statistical Office of the Slovak Republic. ISBN 978-80-8121-135-5. [online]. [cit. 2016-03-21]. Available from: ftp://193.87.31.84/0206324/EU_SILC_2011_Indikatory_chudoby_a_socialneho_vylucenia.pdf.

METODICKÉ ZMĚNY VE VÝPOČTU UKAZATELŮ NEZAMĚSTNANOSTI (NA PŘÍKLADU ÚSTECKÉHO KRAJE)

METHODOLOGICAL CHANGES OF UNEMPLOYMENT INDICATORS (ON THE EXAMPLE OF THE ÚSTÍ REGION)

ŠÁRKA PALCROVÁ

VÁCLAV NOVÁK

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy *Dep. of Reg. Development and Public Administration*
Fakulta sociálně ekonomická *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem *J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem*
✉ *Pasteurova 1, 400 01 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: palcrovas@seznam.cz, vaclav.novak@ujep.cz

Anotace

Cílem článku je shrnutí vývoje změn ve výpočtu ukazatelů registrované nezaměstnanosti, zjištění dopadů těchto změn na hodnocení nezaměstnanosti v Ústeckém kraji a jeho okresech v komparaci s celou ČR ve vybraných letech a konstatování využitelnosti současného ukazatele registrované nezaměstnanosti pro posuzování regionálních rozdílů na trhu práce v okresech ČR. Podkladová data pro analýzu byla získána především ze statistik Správy služeb zaměstnanosti Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Základní metodou je komparace výsledků různých metod výpočtu míry nezaměstnanosti a měření variability za pomoci běžných statistických ukazatelů (variační rozpětí, variační koeficient). Analýza potvrdila, že se s novým ukazatelem registrované nezaměstnanosti zavedeným od roku 2013 snižují rozdíly mezi okresy i menšími územními celky. Využití ukazatele „podíl nezaměstnaných osob“ již tedy není tak vhodné pro hodnocení socioekonomické úrovně regionů či situace na trhu práce jako tomu bylo v případě míry registrované nezaměstnanosti.

Klíčová slova

nezaměstnanost, míra registrované nezaměstnanosti, variační koeficient, regionální rozdíly, Ústecký kraj

Annotation

The aim of this article is a recapitulation of changes in the calculation of registered unemployment indicators. We have also tried to determine the impact of these changes on the assessment of unemployment in the Usti Region and its districts in comparison with the whole country in selected years. We also wanted to assess a usability of current registered unemployment indicators for the evaluation of regional labor market differences in the districts of the CR. Underlying data for analysis were obtained mainly from the Employment Services Administration of the Ministry of Labour and Social Affairs statistics. The basic method is to compare the results of different methods for calculating the unemployment rate and to measure the variability using standard statistical indicators (variation range, coefficient of variation). The analysis confirmed that the new registered unemployment indicator (introduced since 2013) caused the reduction of the disparities between districts and smaller territorial units. Using the new indicator (Share of unemployed) is therefore not as suitable indicator for assessing the socio-economic level of regions and the situation on regional labor markets as was the former indicator (Registered unemployment rate).

Key words

unemployment, registered unemployment rate, coefficient of variation, regional differences, Ústí Region

JEL classification: R12

Úvod

Nezaměstnanost je jedním z nejdůležitějších ukazatelů ekonomické úrovně regionů. I když se k její kvantifikaci nejčastěji používá termín „míra nezaměstnanosti“, nejedná se vždy o stejně definovaný ukazatel. Obecně je míra nezaměstnanosti chápána jako podíl nezaměstnaných osob z celkového počtu práceschopného obyvatelstva (zaměstnaní a nezaměstnaní). Rozdíly jsou však v jejím výpočtu a zjištělosti do různých územních úrovní. Hodnoty v čitateli i jmenovateli mohou pocházet z různých zdrojů. Jinými slovy není míra nezaměstnanosti jako míra nezaměstnanosti. Cílem článku je definovat dvě základní míry nezaměstnanosti zjišťované českou statistikou, všimnout si rozdílů mezi nimi, jejich využitelnosti v regionálních analýzách, ale především na základě komentovaných metodických změn sledovat vývoj míry registrované nezaměstnanosti na příkladě okresů Ústeckého kraje.

Míra nezaměstnanosti je v řadě odborných publikací a článků využívána k hodnocení regionálních disparit, avšak často bývá opomenuta přesná definice či zdroj dat, na základě nichž je vypočtena. Např. Blažek, Csank (2007) hodnotí míru nezaměstnanosti jako indikátor reflektující nejen charakter ekonomické situace v regionu, ale současně i jako indikátor sociální kvality obyvatelstva. Autoři zde pro analýzu využívají míru registrované nezaměstnanosti (v článku chybně používán termín registrovaná míra nezaměstnanosti). Míra nezaměstnanosti je sledována také v souvislosti s jinými geografickými charakteristikami území, přičemž se vyhodnocuje jejich vzájemná propojenost, např. výše míry registrované nezaměstnanosti v důsledku dopravní polohy území (Toušek et al., 2005), politické, resp. volební chování obyvatel v závislosti na míře registrované nezaměstnanosti (Daněk, 2005) a další. Často však hraje míra nezaměstnanosti hlavní roli a sledují se její změny v prostoru a čase v případových studiích menších územních celků (Palcrová, 2007; Blažková, 2016) či přeshraničních regionů, kde je nutné využívat pouze obecnou míru nezaměstnanosti (Novák et al., 2013). Na míře registrované nezaměstnanosti jsou postaveny i sofistikovanější články reagující na aktuální problémy, jako je např. dopad ekonomické krize na regionální trhy práce (Toušek, Novák, 2008, 2012; Lauko et al., 2009) či měření úrovně chudoby v regionech (Labudová et al., 2010).

Míra nezaměstnanosti bývá rovněž využívána pro vymezení problémových regionů v různých strategických dokumentech krajského i celorepublikového významu, jako jsou např. strategie či programy rozvoje krajů nebo Strategie regionálního rozvoje ČR pro období 2014-2020 (schválena 2013). Ta klasifikuje regiony v ČR do tří kategorií (rozvojová, stabilizovaná a periferní území) mj. na základě míry registrované nezaměstnanosti (k 31. 12. 2010) a změny míry registrované nezaměstnanosti v období 2001-2010. Míra nezaměstnanosti posloužila ve strategii také k vymezení státem podporovaných regionů, kterými jsou správní obvody ORP, tedy již nikoliv okresy, a označují se jako hospodářsky problémové regiony (spojují strukturálně postižené a hospodářsky slabé regiony do jedné kategorie) a ostatní regiony. V první skupině regionů šlo o výpočet průměrné míry nezaměstnanosti za roky 2009-2011 za SO ORP na základě dat z MPSV ČR a dopočtů MMR ČR. Ve druhé skupině regionů se jednalo o průměrnou míru dlouhodobé nezaměstnanosti za roky 2008-2010, přičemž zdrojem bylo opět MPSV ČR. Oběma ukazatelům byla dána nejvyšší váha z celkového počtu pěti, resp. čtyř ukazatelů souhrnného hodnocení regionů se soustředěnou podporou státu. Míra nezaměstnanosti pro účely vymezení „problémových“ SO ORP byla však definována jako ukazatel počtu nezaměstnaných osob podle metodiky Mezinárodní organizace práce (ILO), jimiž však MPSV ČR nedisponuje, už vůbec ne do úrovně SO ORP. Vzorec pro výpočet průměrné míry dlouhodobé nezaměstnanosti pro stanovení tzv. „ostatních“ SO ORP byl sestaven jako podíl počtu nezaměstnaných jeden rok a déle na celkové pracovní síle (v procentech), kde ve jmenovateli je celkový počet osob s jediným nebo hlavním zaměstnáním plus celkový počet nezaměstnaných. Ani míru dlouhodobé nezaměstnanosti takto nelze za SO ORP definovat, neboť tento ukazatel lze za pomoci dostupných statistik vypočítat pouze pomocí údajů o ekonomicky aktivním obyvatelstvu, které jsou zjištělné jen ze sčítání lidu (pro roky 2008-2010 by to tedy muselo být k 1. 3. 2001, což už hraničí s relevantností). Podklady pro multikriteriální analýzu sociálně ekonomických podmínek

rozvoje území v úrovni SO ORP bohužel nejsou v rámci Strategie zveřejněny, tudíž nelze hodnotit, jaká data byla nakonec pro výpočet měr nezaměstnanosti použita.

Právě z důvodu důležitosti ukazatelů nezaměstnanosti mj. i pro regionální politiku a územní rozvoj, tedy i pro stanovení finanční podpory regionům, je velmi důležité jednoznačně definovat používané indikátory a nutná je také jejich stabilita z časového hlediska, tedy časová i prostorová srovnatelnost. Míra registrované nezaměstnanosti mohla být donedávna právě jako jeden z mála ukazatelů využívána i pro tyto potřeby, ať už pro svoji 8 let trvající metodickou neměnnost výpočtu, měsíční frekvenci zveřejňování, rychlost zveřejňování i územní úroveň, do níž byla poskytována (do úrovně obcí).

1. Ukazatele nezaměstnanosti

Nejnižší územní jednotky, za které lze v podmínkách české statistiky hodnotit ekonomickou úroveň regionů dle hrubého domácího produktu z dlouhodobého hlediska, jsou kraje. Pro ekonomické hodnocení nižších územních celků je proto potřeba najít jiné vhodné ukazatele, z nichž velmi využívanou je právě míra nezaměstnanosti. V české statistice bylo od počátku devadesátých let minulého století do konce roku 2012 možné získat do úrovně krajů dva údaje o míře nezaměstnanosti, a to obecnou míru nezaměstnanosti a míru registrované nezaměstnanosti, z nichž každá vychází z údajů zjišťovaných odlišným způsobem.

Obecnou míru nezaměstnanosti (OMN) sleduje Český statistický úřad (ČSÚ) a měří ji na základě výsledků výběrového šetření pracovních sil (VŠPS). Předmětem šetření ve VŠPS jsou domácnosti bydlící v náhodně vybraných bytech. Výběrový soubor zahrnuje pravidelně více než 24 tis. bytů na území celé České republiky (necelých 0,6 % všech trvale obydlených bytů), v nichž žije téměř 54 tis. respondentů všech věkových skupin. Z nich je víc jak 46 tis. respondentů ve věku 15 a více let. Tento rozsah souboru umožňuje získat odhady charakteristik trhu práce na úrovni republiky i odhady hodnot na úrovni NUTS 2 a NUTS 3 s přesností požadovanou Eurostatem. Ve výběrovém souboru v Ústeckém kraji je zahrnuto více než 1,5 tis. domácností (6,3 % z celého souboru) a přes 2,7 tis. obyvatel starších 15 let (6,0 % ze všech šetřených obyvatel starších 15 let). Obyvatelstvo kraje se však na celkovém počtu obyvatel ČR podílí zhruba 8 %.

Obecná míra nezaměstnanosti je definována jako podíl nezaměstnaných z VŠPS a pracovní síly, kterou tvoří zaměstnaní a nezaměstnaní z VŠPS. V publikaci Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS, která vychází za každé kalendářní čtvrtletí, jsou podrobně definováni zaměstnaní a nezaměstnaní, a to podle klasifikace postavení v zaměstnání ICSE-93 (zaměstnaní jsou tvořeni zaměstnanými placenými a zaměstnanými ve vlastním podniku). Důležité je, že pro účely zjišťování je pojem práce interpretován jako práce alespoň po dobu jedné hodiny v referenčním týdnu.

Za **zaměstnané** jsou považováni i učni, kteří dostávají mzdu, plat nebo odměnu podle stejného principu jako jiné osoby. Obdobně osoby připravující se ve školách na své budoucí zaměstnání, osoby v domácnosti a další osoby zabývající se především mimoekonomickými aktivitami, které však v referenčním období byly navíc v zaměstnání, jsou také považovány za zaměstnané. Do skupiny zaměstnaných naopak nejsou automaticky zahrnovány osoby na rodičovské dovolené, jejichž postavení má podle metodiky ILO odlišný charakter.

Nezaměstnaní jsou všechny osoby 15leté a starší, které nepatří mezi zaměstnané, aktivně hledaly práci a byly připraveny nastoupit do zaměstnání do 14 dnů. Dělí se na registrované (na úřadech práce) a neregistrované nezaměstnané. Velkou výhodou OMN je její srovnatelnost s ostatními zeměmi EU, čtvrtletní zveřejňování, dlouhá a srovnatelná časová řada a platnost pro aktuálně vymezená území českých krajů až do počátku sledování (od roku 1993 dosud v rámci publikace Trh práce v ČR). OMN je vždy nižší než míra registrované nezaměstnanosti, a to především z důvodu nižšího počtu nezaměstnaných. Na druhé straně je počet zaměstnaných nadhodnocen, neboť některé skupiny ztrátou zaměstnání nepřejdou do skupiny nezaměstnaných, ale ekonomicky neaktivních (např. učni a studenti, kteří v referenčním týdnu zrovna pracovali, ale jinak spadají mezi ekonomicky neaktivní).

Zde je možné poznamenat, že o obecné míře nezaměstnanosti se hovoří také v případě míry nezaměstnanosti zjišťované na základě výsledků sčítání lidu, domů a bytů. Výhodou je její dostupnost až do úrovně obcí, nevýhodou je frekvence jejího zjišťování (jednou zhruba za deset let) a rovněž ne zcela srovnatelná metodika stanovení jmenovatele mezi posledním československým sčítáním lidu v roce 1991 a následnými dvěma sčítáními v roce 2001 a 2011 (v roce 1991 byly mezi zaměstnané zahrnuty i ženy na tzv. další mateřské dovolené, kterých bylo v celé ČR přes 250 tis.). Při posledním sčítání lidu se stal problémem také vysoký podíl osob, které neuvedly svoji příslušnost mezi ekonomicky aktivní či neaktivní obyvatele, případně mezi zaměstnané a nezaměstnané.

Míra registrované nezaměstnanosti (MRN) je sledována Správou služeb zaměstnanosti MPSV ČR na základě dat pocházejících z Úřadu práce ČR, která se sbírají na jeho jednotlivých kontaktních pracovištích. MRN se sleduje od roku 1990 a jde o podíl uchazečů o zaměstnání registrovaných na úřadech práce ze skupiny obyvatel, jejichž definice se během vývoje často měnila (viz níže), ale obecně šlo o práceschopné obyvatelstvo. Výhodou je, že lze ukazatel získat již 6. den po ukončení předchozího měsíce a od srpna 2001 až do úrovně obcí. Malou komplikací pro regionální analýzy je to, že neexistují dlouhodobé časové řady, které by zohledňovaly územní změny, jinými slovy zpětně nedocházelo k přepočtům na nově vymezené kraje ani okresy. Hlavní problém je však s definováním jmenovatele a jeho časté změny.

Údaje potřebné k výpočtu všech výše definovaných měr nezaměstnanosti zachycuje následující tabulka č. 1, a to za ČR a za Ústecký kraj, který je spolu s Moravskoslezským krajem považován za nejproblémovější z hlediska trhu práce, resp. nezaměstnanosti. Je zřejmé, že i v případě časové blízkosti zjišťování jednotlivých měr nezaměstnanosti mezi nimi existují velké rozdíly. Je však rovněž evidentní, že se situace s rostoucí nezaměstnaností obrátila. Zatímco v roce 1991 bylo při sčítání lidu zjištěno mnohem více nezaměstnaných, než jich bylo na konci února 1991 hlášeno na úřadech práce (o více než 3/4 na úrovni kraje, o téměř 2/3 na úrovni celé ČR) a míra nezaměstnanosti ke dni sčítání tak byla podstatně vyšší (zhruba dvojnásobná), již v roce 2001 to bylo naopak. Počet nezaměstnaných byl ke dni sčítání 2001 v kraji o něco nižší než počet registrovaných na úřadech práce na konci února 2001, nicméně přes 10 tis. osob při sčítání neudalo, zda jsou ekonomicky aktivní či neaktivní, takže nezaměstnaných mohlo být zhruba stejně. Na úrovni celé ČR bylo sečteno více nezaměstnaných, než bylo registrováno na úřadech práce, a to o 4,5 %.

Tab. 1: Porovnání měr nezaměstnanosti ve vybraných časových horizontech

Kategorie ISCED/ISCO	Ústecký kraj				ČR			
	čítatel	jmenovatel	podíl	neuvedlo	čítatel	jmenovatel	podíl	neuvedlo
sčítání 3. 3. 1991*	11 051	443 086	2,5	-	122 814	5 421 069	2,3	-
MRN 28. 2. 1991	6 260	489 509	1,3	-	74 753	6 061 129	1,2	-
MRN 31. 3. 1993	16 287	419 095	3,9	-	151 570	5 266 655	2,9	-
OMN 1993 (I. čtvrtletí 1993)	20 107	417 783	4,8	-	229 073	5 054 476	4,5	-
sčítání 1. 3. 2001	66 167	426 599	15,5	10 074	486 937	5 740 337	8,5	82 234
MRN 28. 2. 2001	67 789	414 450	16,4	-	466 120	5 202 065	9,0	-
OMN I. čtvrtletí 2001	56 402	413 994	13,4	-	436 689	5 157 670	10,4	-
sčítání 26. 3. 2011	52 603	386 595	13,6	65 993	506 504	5 173 037	9,8	670 611
MRN 31. 3. 2011	58 672	434 660	13,5	-	525 500	5 707 364	9,2	-
OMN I. čtvrtletí 2011	44 814	407 463	11,0	-	376 175	5 240 549	7,2	-

Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů – Pramenné dílo – 2011, ČSÚ, Praha, 2013; Sčítání lidu, domů a bytů – Ústecký kraj – 2011, ČSÚ, Praha, 2013; Trh práce v ČR - časové řady - 1993 až 2013, ČSÚ, Praha, 2014; Statistiky nezaměstnanosti – měsíční statistiky nezaměstnanosti, MPSV ČR, 2016, vlastní zpracování

* jmenovatel zahrnuje i ženy na další mateřské dovolené

Rozhodující pro výpočet míry nezaměstnanosti jsou však rozdíly ve jmenovateli. Sčítání v roce 2001 vykazovalo mnohem vyšší hodnotu jmenovatele než ostatní dva zdroje, a to v případě Ústeckého kraje o tři procenta, avšak na úrovni celé ČR o 10 %. Nejvyšší byla v Ústeckém kraji v roce 2001 tedy míra registrované nezaměstnanosti a nejnižší obecná míra nezaměstnanosti, na úrovni celé ČR byla naopak OMN nejvyšší a míra nezaměstnanosti ke dni sčítání nejnižší. Rozdíl v případě Ústeckého kraje činil 3

procentní body, v ČR pak 1,9 procentního bodu (p.b.). V roce 2011 nebyly rozdíly mezi mírou nezaměstnanosti ke dni sčítání a mírou registrované nezaměstnanosti již tak výrazné – v Ústeckém kraji činil 0,1 p.b. a v ČR 0,6 p.b. Obecná míra nezaměstnanosti byla jak v kraji, tak v ČR podstatně nižší. Ve srovnání s mírou nezaměstnanosti ke dni sčítání byla OMN o 2,6 p.b. nižší v Ústeckém kraji i v ČR. Je možné poznamenat, že výsledky VŠPS byly za rok 2011 v publikaci Trh práce v ČR upraveny v souvislosti s výsledky sčítání lidu, takže se snížila hodnota jmenovatele i čitatele, ale OMN zůstala stejná.

2. Vývoj metodiky výpočtu míry registrované nezaměstnanosti

Do nižší územní úrovně, než jsou kraje, je možné využívat pouze míru registrované nezaměstnanosti (s výjimkou OMN získané ze sčítání lidu). Avšak metodika výpočtu tohoto ukazatele se v čase měnila. Před rokem 1989 nezaměstnanost v podstatě neexistovala a jednotlivci bez práce museli být evidováni na okresních národních výborech, ale již od roku 1990 začaly fungovat úřady práce (první v Kladně), nicméně pracovat podle platného zákona o zaměstnanosti začaly až v roce 1992.

Správa služeb zaměstnanosti (SSZ) MPSV ČR pořizuje již od roku 1990 každý měsíc statistiky o počtu evidovaných uchazečů o zaměstnání a volných pracovních místech, a to až do úrovně okresů (od srpna 2001 za SO ORP, správní obvody pověřených obecních úřadů a za obce). Do konce února 1991 byla míra nezaměstnanosti počítána jako podíl registrovaných uchazečů o práci z obyvatelstva v produktivním věku. V té době šlo o muže ve věku 15 až 59 let a ženy ve věku 15 až 54 let. Vykazovaná míra nezaměstnanosti za ČR, kraje či okresy byla o něco nižší než ve skutečnosti, protože produktivní obyvatelstvo zahrnovalo i obyvatelstvo nepracující v produktivním věku (zejména studenty a invalidní důchodce; naopak do výpočtu nebyli zahrnuti pracující důchodci). Počet obyvatel v produktivním věku v ČR překračoval nepatrně hranici 6 milionů, což bylo až o 12 % více než osob v té době ekonomicky aktivních (viz tab. č. 1). Díky této nerovnosti ve jmenovateli je lépe hovořit o úrovni než o míře nezaměstnanosti. Mezi návrhy na úpravu výpočtu míry nezaměstnanosti patřil podíl nezaměstnaných a ekonomicky aktivních (EA), od nichž by byl odečten počet pracujících důchodců a žen na mateřské a další mateřské dovolené (Pitner, Toušek, 1993). Údaje o EA odmítalo ministerstvo práce např. z toho důvodu, že přesně jsou zjišťovány pouze při sčítání lidu jednou za deset let.

V březnu 1991 přistoupila Správa služeb zaměstnanosti k radikální změně a ve jmenovateli vzorce pro výpočet míry nezaměstnanosti nahradila produktivní obyvatelstvo obyvatelstvem zaměstnaným v národním hospodářství. Údaje opírala o bilanci pracovních sil publikovanou k 31. 12. 1989. Přes některé nesrovnalosti ve vymezení tohoto pojmu vykazovala v ČR bilance 5,369 mil. obyvatel (413,7 tis. v Ústeckém kraji) a velmi se blížila později zjištěnému údaji o počtu zaměstnaných osob při sčítání lidu k 3. 3. 1991 (necelých 5,298 mil., v Ústeckém kraji 432,0). Míra nezaměstnanosti se výše uvedenou úpravou sice za celou republiku přiblížila skutečné hodnotě, ale došlo k závažnému zkreslení vypočtených měř nezaměstnanosti za okresy ČR ležící ve velkoměstských aglomeracích. Skutečná míra nezaměstnanosti v městských okresech (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň) byla vyšší než vykazovaná, protože bilance pracovních sil brala v potaz i dojížděku za prací (člověk zaměstnaný přispíval k pracovnímu potenciálu okresu, v němž pracoval, přitom nezaměstnaný se musel registrovat v místě bydliště a ne posledního pracoviště). Na druhé straně míra nezaměstnanosti v tzv. venkovských okresech aglomerací (Prah-východ, Plzeň-jih, Brno-venkov, Vyškov atd.) byla podstatně nižší, než uváděla SSZ (Pitner, Toušek, 1993).

Výše uvedené disproporce ve velkoměstských aglomeracích nebyly odstraněny ani v únoru 1992, kdy byl zaveden termín disponibilní pracovní síla (DPS), který vyjadřoval součet zaměstnaných v národním hospodářství a registrovaných uchazečů o práci, ale o více než rok dříve. Míra nezaměstnanosti byla počítána jako podíl uchazečů o práci z disponibilní pracovní síly, která byla každý rok v únoru aktualizována. Nicméně v roce 1992 byla používaná disponibilní pracovní síla k 31. 12. 1990, od února 1993 pak k 31. 12. 1991.

Až od dubna 1994 začala SSZ MPSV ČR spolupracovat s Českým statistickým úřadem (ČSÚ). Za pomoci dat o ekonomicky aktivním obyvatelstvu zjištěném při posledním sčítání lidu a zejména dat

pořizovaných výběrovým šetřením pracovních sil začalo ČSÚ čtvrtletně poskytovat Správě služeb zaměstnanosti potřebné údaje pro výpočet míry nezaměstnanosti až do úrovně okresů. Nejprve (do konce roku 1996) šlo o tzv. zaměstnané z VŠPS (klouzavý průměr za poslední 4 čtvrtletí, údaj se aktualizoval každého čtvrt roku), přičemž míra nezaměstnanosti se počítala jako podíl aktuálního stavu evidovaných uchazečů o zaměstnání v daném okrese ze součtu „zaměstnaných z VŠPS“ a stejného počtu uchazečů jako v čitateli. Ani toto řešení však nebylo ideální, neboť VŠPS definuje osobu zaměstnanou jinak, než by bylo vhodné pro výpočet míry registrované nezaměstnanosti (dle metodiky ILO – viz výše).

Od ledna 1997 došlo k další úpravě, neboť do osob zaměstnaných z VŠPS již nebyly započítávány osoby pobírající rodičovský příspěvek (ty sice měly formální vazbu k zaměstnavateli, ale na úrovni zaměstnanosti se fakticky nepodílely). Jmenovatel při výpočtu míry nezaměstnanosti byl v rámci této změny tvořen tzv. pracovní silou, kdy ke klouzavému průměru zaměstnaných z VŠPS byl přičten klouzavý roční průměr všech registrovaných uchazečů o zaměstnání. Zásadní nedostatek tohoto výpočtu míry nezaměstnanosti uvedený výše však zůstal zachován. Poté se již na dlouhou dobu s výpočtem míry registrované nezaměstnanosti žádné změny neudály. Nakolik změny jmenovatele ovlivnily výši MRN nelze říci, neboť nebyly zveřejňovány údaje dle původní a nové metodiky zároveň (Palcrová, 2007).

Další podstatná změna ve výpočtu míry registrované nezaměstnanosti nastala až v červenci 2004 a dotkla se čitatele i jmenovatele vstupujícího do výpočtu. Úprava výpočtu byla dle ministerstva práce uskutečněna za účelem přiblížení MRN mezinárodně srovnatelné obecné míře nezaměstnanosti. MRN tak byla od července roku 2004 počítána jako podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání evidovaných na úřadech práce ke konci sledovaného měsíce z pracovní síly daného území. Dosažitelní uchazeči o zaměstnání jsou ti, kteří mohou bezprostředně nastoupit do zaměstnání, tedy nikoli ti, kteří jsou: ve vazbě či ve výkonu trestu, v pracovní neschopnosti, na rekvalifikačních kurzech, vykonávají krátkodobé zaměstnání, pobírají peněžitou pomoc v mateřství nebo hmotné zabezpečení po dobu mateřské dovolené, protože ti všichni si podle metodiky ILO nemohou aktivně hledat práci a nejsou považováni za nezaměstnané. V červenci 2004 takovýchto osob v ČR bylo 495 444, zatímco všech registrovaných uchazečů o zaměstnání na úřadech práce bylo 532 128 (rozdíl 7,4 %, v Ústeckém kraji 6,4 %). Hodnota čitatele se tedy snížila.

Došlo také ke změně ve vymezení pracovní síly započítáním pracujících cizinců. Pracovní sílu tak od července 2004 tvoří čtyři složky, a to: dosažitelní uchazeči o zaměstnání (klouzavý průměr posledních dvanácti měsíců), počet zaměstnaných v národním hospodářství s jediným nebo hlavním zaměstnáním podle výsledků VŠPS (klouzavý průměr posledních čtyř čtvrtletí), počet pracujících cizinců s platným povolením k zaměstnání, zaměstnaných občanů Evropské unie (EU) registrovaných úřady práce (klouzavý průměr posledních dvanácti měsíců) a počet cizinců s platným živnostenským oprávněním (klouzavý průměr posledních dvou pololetí). Pracovní síla se tak zvýšila a v červenci 2004 v ČR ji tvořilo 5 385 795 tis. osob, tedy zhruba o 2,7 % více než tomu bylo dle původní metodiky (v Ústeckém kraji o 2,5 %).

Tento výpočet MRN se neměnil až do konce roku 2012, tedy více než osm let. Nicméně již za říjen 2012 lze získat hodnotu nového ukazatele, kterým je tzv. podíl nezaměstnaných osob (PNO). Důvody pro změnu ukazatele registrované nezaměstnanosti vidělo MPSV ČR (po 18 letech) v nesouladu zdrojů poskytujících údaje o čitateli a jmenovateli i v nedostatečné reprezentativnosti údajů o zaměstnanosti z VŠPS na úrovni okresů (VŠPS by mělo být navíc dle vyjádření MPSV ČR ve srovnání se současným stavem omezeno pouze na zabezpečení požadavků vyplývajících z mezinárodních dohod). Také po téměř dvaceti letech začala být problémem záměna míry registrované nezaměstnanosti a obecné míry nezaměstnanosti a jejich nesprávná interpretace.

PNO vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15-64 let ze všech obyvatel ve stejném věku. Od ledna roku 2013 jsou zveřejňovány údaje pouze podle nového výpočtu: v čitateli je uveden počet tzv. dosažitelných neumístěných uchazečů o zaměstnání ve věku 15-64 let, jmenovatel tvoří počet všech obyvatel ve věku 15-64 let. Zatímco u čitatele došlo opět k poklesu, i když

zanedbatelnému (v celé ČR byl počet dosažitelných uchazečů mimo věkovou kategorii 15-64 let zhruba 300), jmenovatel se výrazně zvýšil. SSZ MPSV ČR se tak v podstatě vrátila ke stavu z roku 1990 až března 1991, kdy byl taktéž ve jmenovateli používán počet osob v produktivním věku (jmenovatel je nyní ještě vyšší, neboť do něho byly počítány i ženy ve věku 55-64 let a muži ve věku 60-64 let, kdežto na počátku devadesátých let pouze ženy do 54 let a muži do 59 let). Kromě toho nelze říci, k jakému datu je jmenovatel vázán. V žádném případě nemůže jít o údaj ke konci stejného měsíce, jako je počítán PNO (ČSÚ nemá data tak rychle k dispozici). Analýzou dat za ČR, kraje či okresy bylo zjištěno, že údaj neodpovídá žádnému počtu obyvatel ve věku 15-64 let zveřejňovanému ČSÚ. V letech 2013, 2014 a až do konce dubna 2015 se hodnota jmenovatele do úrovně okresů měnila měsíčně a byla zveřejňována v rámci statistik nezaměstnanosti. Ty tak paradoxně byly jedinými, kde šlo získat údaj o počtu obyvatel ve věku 15-64 let měsíčně a ještě k tomu až do úrovně okresů. Žádná jiná statistika ČSÚ podobné možnosti nenabízí. V menších územních jednotkách se hodnota jmenovatele měnila jednou za rok, a to v květnu (pravděpodobně vázáno na počet obyvatel v obcích k 1. 1. daného roku, který zveřejňuje ČSÚ v dubnu). Od května 2015 se ve statistikách SSZ MPSV ČR již počet obyvatel ve věku 15-64 let nezveřejňuje, což znamená, že není k dispozici údaj o jmenovateli, který by bylo možné používat např. pro výpočet úrovně dlouhodobé nezaměstnanosti (údaj je k dispozici pouze pracovníků Úřadu práce ČR).

S pomocí dat ze SSZ MPSV ČR lze charakterizovat z hlediska nezaměstnanosti také menší územní celky než okresy. Pro výpočet míry registrované nezaměstnanosti za obce, za správní obvody obcí s pověřeným obecním úřadem (POÚ) či za správní obvody ORP nebyla však nikdy k dispozici tzv. „pracovní síla“, ale výpočet probíhá od počátku (srpen 2001) pomocí obyvatel ekonomicky aktivních, kteří jsou zjišťováni při sčítání lidu, a po celé mezicenzální období se tedy jmenovatel nemění. Čítatel byl jako u okresů, krajů a ČR tvořen nejprve všemi (do konce roku 2004), poté dosažitelnými uchazeči o zaměstnání ke konci příslušného měsíce za danou územní jednotku, a to do 31. 12. 2011. Poté došlo vlivem neúspěšného pokusu o přechod k jinému než stávajícímu monitorovacímu systému na Úřadě práce ČR k výpadku ve zjišťování těchto dat v období od 1. 1. 2012 do 28. 2. 2014, tedy právě v době, kdy nezaměstnanost během ekonomické krize dosahovala nejvyšších hodnot. Od 31. 3. 2014 jsou údaje za menší územní celky než okresy znovu k dispozici, ale již podle nových pravidel (PNO).

3. Dopady změn metodiky výpočtu míry registrované nezaměstnanosti na hodnocení regionálních rozdílů

Výše uvedené metodické změny měly v praxi v konečném důsledku odraz ve snížení míry registrované nezaměstnanosti. V případě změn v roce 2004 šlo zhruba o jeden procentní bod na úrovni České republiky. V některých okresech (Ostrava-město, Karviná) však činil pokles míry registrované nezaměstnanosti v červenci 2004 až 1,7 p.b. a naopak např. v okrese Domažlice, Česká Lípa a Vyškov o méně než 0,4 p.b. (Palcrová, 2007). V Ústeckém kraji šlo o rozdíl 1,2 p.b., přičemž z okresů nejvíce MRN klesla touto úpravou v okrese Děčín, Chomutov a Teplice (o 1,3 p.b.) a nejméně v Litoměřicích (1,0 p.b.).

Níže uvedená tabulka zachycuje index změny čitatele, jmenovatele i míry registrované nezaměstnanosti (v %). Pokles počtu uchazečů o zaměstnání byl mnohem výraznější než nárůst hodnoty jmenovatele a za poklesem MRN stál tedy především čítatel. Variační rozpětí, tedy rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou, v případě okresů Ústeckého kraje činilo u původní metodiky 11,6 p.b., mezi okresy celé ČR pak 21,5 p.b. V případné nové MRN šlo v Ústeckém kraji o 11,5 p.b. a u ČR o 20,9 p.b. Měřeno variačním koeficientem, původní míra registrované nezaměstnanosti vykazala hodnotu na úrovni okresů ČR 0,40 a na úrovni krajů 0,35, avšak v případě nové metodiky výpočtu šlo o hodnoty 0,42 u okresů a 0,36 u krajů. Variabilita ukazatele nezaměstnanosti na úrovni okresů i krajů se zavedením nové metodiky výpočtu tedy mírně vzrostla, což tedy přispělo k lepší identifikaci regionálních rozdílů na základě tohoto ukazatele.

Tab. 2: Porovnání míry registrované nezaměstnanosti k 31. 7. 2004 v okresech Ústeckého kraje a v ČR

Území	Původní metodika			Nová metodika			Index změny v %		
	čítatel	jmenovatel	MRN	čítatel	jmenovatel	MRN	čítatel	jmenovatel	MRN
Děčín	10 924	71 693	15,2	10 125	72 743	13,9	0,93	1,01	0,91
Chomutov	12 412	68 911	18,0	11 677	69 932	16,7	0,94	1,01	0,93
Litoměřice	7 215	55 199	13,1	6 744	55 623	12,1	0,93	1,01	0,92
Louny	7 155	46 433	15,4	6 699	46 508	14,4	0,94	1,00	0,94
Most	15 180	61 348	24,7	14 555	61 772	23,6	0,96	1,01	0,96
Teplice	11 657	63 653	18,3	10 992	64 538	17,0	0,94	1,01	0,93
Ústí nad Labem	9 234	65 584	14,1	8 545	66 168	12,9	0,93	1,01	0,91
Ústecký kraj	73 777	432 821	17,0	69 337	437 284	15,9	0,94	1,01	0,94
ČR	532 128	5 242 770	10,1	495 444	532 128	9,2	0,93	1,03	0,91

Zdroj: *Statistiky nezaměstnanosti – měsíční statistiky nezaměstnanosti, MPSV ČR, 2016, vlastní zpracování*

V případě přechodu míry registrované nezaměstnanosti na podíl nezaměstnaných osob byl výsledek opačný. Hodnota jmenovatele vstupující do výpočtu PNO se výrazně zvýšila - o 1,5 mil. za ČR, tj. o 27 %, v Ústeckém kraji dokonce o 34 %, v okresech Děčín, Chomutov a Litoměřice o téměř dvě pětiny. Vzhledem k tomu, že se čítatel téměř nezměnil (údaje o počtu dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15-64 let nejsou zveřejňovány) a hodnota jmenovatele výrazně vzrostla, klesl odpovídajícím způsobem také ukazatel nezaměstnanosti. Z níže uvedené tabulky plyne, že např. v okrese Ústí nad Labem se nezaměstnanost snížila o 2,8 p.b., tj. o pětinu, kdežto na úrovni celého Ústeckého kraje o 3,5 p.b., tj. o čtvrtinu obdobně jako v okrese Teplice. Největší změna však nastala u okresu Chomutov, kde nezaměstnanost klesla o 4,3 p.b., tj. o 28 %. Variační rozpětí činilo v okresech Ústeckého kraje k 31.12.2012 u míry registrované nezaměstnanosti 4,5 p.b. (mezi všemi okresy v ČR 14,4 p.b.), u podílu nezaměstnaných osob pak 4 p.b. (v ČR pouze 10 p.b.). Oproti průměru ČR měl nejlepší okres Ústeckého kraje (Litoměřice) horší MRN o 2,1 p.b., kdežto u PNO pouze o 0,9 p.b., v případě nejhoršího okresu (Most) šlo o rozdíl 6,6 p.b. u MRN a o 4,9 p.b. v případě PNO.

Tab. 3: Porovnání míry registrované nezaměstnanosti a podílu nezaměstnaných osob k 31. 12. 2012 v okresech Ústeckého kraje a v ČR

Území	Míra registrované nezaměstnanosti			Podíl nezaměstnaných osob			Index změny v %	
	čítatel	jmenovatel	MRN	čítatel	jmenovatel	PNO	jmenovatel	MRN
Děčín	9 664	65 450	14,8	9 664	90 719	10,7	1,39	0,72
Chomutov	9 650	63 934	15,1	9 650	89 098	10,8	1,39	0,72
Litoměřice	6 794	58 828	11,5	6 794	81 590	8,3	1,39	0,72
Louny	6 004	45 180	13,3	6 004	60 067	10,0	1,33	0,75
Most	9 861	61 543	16,0	9 861	80 038	12,3	1,30	0,77
Teplice	8 614	66 397	13,0	8 614	88 327	9,8	1,33	0,75
Ústí nad L.	9 266	65 589	14,1	9 266	82 289	11,3	1,25	0,80
Ústecký kraj	59 853	426 921	14,0	59 853	572 132	10,5	1,34	0,75
ČR	530 994	5 674 213	9,4	530 994	7 208 205	7,4	1,27	0,79

Zdroj: *Statistiky nezaměstnanosti – měsíční statistiky nezaměstnanosti, MPSV ČR, 2016, vlastní zpracování*

Variabilita ukazatele nezaměstnanosti na úrovni okresů se zavedením podílu nezaměstnaných osob výrazně snížila. Měřeno variačním koeficientem, u míry registrované nezaměstnanosti k 31. 12. 2012 byla vykázána hodnota na úrovni 77 okresů ČR 0,31 a na úrovni 14 krajů 0,24, avšak v případě PNO šlo o hodnoty 0,27 u okresů a 0,21 u krajů. Určitý dopad na snížení míry variability mohla mít ekonomická krize, která se v případě okresů i krajů podepsala v ČR na snižování regionálních rozdílů (Toušek, Novák, 2012). Lze však dokázat, že mnohem větší dopad na snížení regionální rozdílů měřených úrovní nezaměstnanosti neměla reálná situace na trhu práce, ale především použitý ukazatel.

Nejhorší situace z hlediska počtu uchazečů o zaměstnání byla v ČR v lednu 2014 (celkem 629 tis. uchazečů, PNO 8,6 %). Variační koeficient PNO činil v případě okresů 0,27, což bylo stejné jako na konci roku 2012, kdy bylo téměř o sto tisíc uchazečů méně, a 0,19 v případě krajů (pouze o 0,2 bodu nižší hodnota než v roce 2012). Se zlepšením ekonomické situace během roku 2014 a především v roce 2015 došlo k poklesu počtu uchazečů o zaměstnání v ČR na 453 tis. a PNO na 6,2 % k 31. 12. 2015. Variační koeficient tehdy činil u okresů 0,32 a u krajů 0,22. Obdobný počet uchazečů (448,5 tis.) byl na úrovni celé ČR také v prosinci roku 2006 (ještě bližší počet uchazečů o zaměstnání byl v dubnu 2009, nicméně je potřeba použít pro komparaci údaje ze stejných měsíců z důvodů sezónního vývoje situace na trhu práce v podmínkách ČR). Variační koeficient u okresní MRN tehdy dosahoval hodnoty 0,45 a u krajů 0,36. Z daného tedy vyplývá, že zavedením nové metodiky výpočtu ukazatele nezaměstnanosti se smazávají regionální rozdíly mezi okresy a ještě více mezi kraji.

Další důkaz podává prosté setřídění okresů podle PNO; k 31. 12. 2015 bylo 22 okresů, kde PNO vykazoval hodnotu 2,6-5,0 %. V této skupině kromě tradičně nejlepší Prahy a okolních okresů byl i dlouhodobě problémový okres Prostějov, který např. k 31. 12. 2012 byl dle MRN 24. nejhorší, podle PNO si polepšil o 7 příček. Dalších 50 okresů vykazovalo PNO mezi 5,1 a 10,0 % a pouze 5 okresů mělo vyšší PNO než je 10 % (dva z toho v Ústeckém kraji – okres Most a Ústí nad Labem).

Variační koeficient se zavedením PNO snížil také v případě menších regionů, než jsou okresy. V případě SO ORP šlo při porovnání stejných časových horizontů jako u okresů a krajů (k 31. 12. 2006 a 2015) o hodnotu 0,42 v případě roku 2006 a 0,33 v roce 2015, u SO POÚ pak rovněž o 0,42 v roce 2006 a 0,37 u PNO v roce 2015. Ukazatel registrované nezaměstnanosti přestal být tedy po dvaceti letech „univerzálním“ prostředkem pro hodnocení ekonomické úrovně regionů a rozdílů mezi nimi.

Závěr

Nejenom že od roku 2013 neexistuje pro žádnou územní jednotku v ČR vhodná metoda výpočtu míry registrované nezaměstnanosti, ale současný ukazatel – podíl nezaměstnaných osob – výrazně snižuje možnosti využití pro regionální analýzy trhu práce. Za čtvrt století sledování nezaměstnanosti nebyl tedy nalezen vhodný ukazatele hodnocení v menších územních celcích než v krajích, kde lze v časové řadě od roku 1993 využívat obecnou míru nezaměstnanosti. Z výše uvedené analýzy by mělo být evidentní, že problém v případě výpočtu ukazatelů registrované nezaměstnanosti není v čitateli, který se v podstatě za celou dobu změnil pouze nepatrně a neměl negativní vliv na sledování regionálních rozdílů, ale ve jmenovateli, tedy především ve vyjádření počtu zaměstnaných. Zůstává a pravděpodobně do budoucna i zůstane otázkou, proč nejsou pro účely zjištění zaměstnanosti využity informace, které shromažďuje další státní instituce, a to Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ). Tato státní instituce sama sebe prezentuje jako největší finančně správní instituci, která spravuje agendu zhruba 8,5 milionů klientů (z toho 2,9 mil. důchodců, tzn. 5,6 mil. aktuálně pracujících či nepracujících osob) a pravidelně (měsíčně) vybírá pojistné na sociální zabezpečení. Součástí její struktury jsou i okresní pracoviště. Navíc jde o samostatnou rozpočtovou organizaci podřízenou Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR obdobně jako Úřad práce ČR, jehož MPSV ČR řídí a je jeho nadřízeným správním úřadem. Je třeba poznamenat, že v letech 2014 a 2015 se ČSSZ spolu s Vysokou školou ekonomickou v Praze účastnila projektu na tvorbě tzv. otevřených dat, nicméně ta se týkají pouze důchodů. Nepřekonatelným problémem je v současnosti pravděpodobně legislativa, neboť ČSSZ nebyla zřízena k tomu, aby poskytovala údaje pro výpočet míry registrované nezaměstnanosti. Druhým problémem je to, že zaměstnanost by bez statistických úprav mohla být pořizována pouze tzv. podnikovou metodou, neboť zaměstnavatelé komunikují s orgánem ČSSZ dle lokalizace svého sídla. Nicméně vzhledem k současné úrovni informačních technologií a třeba i s pomocí ČSÚ, který shromažďuje informace o pracovištích řady podniků, by mohla být získána relativně aktuální data o zaměstnanosti v okresech i menších územních jednotkách a tím i objektivní míra registrované nezaměstnanosti.

Literatura

- [1] BLAŽKOVÁ, D., (2016). *Analýza nezaměstnanosti v Ústeckém kraji s důrazem na okres Chomutov*. [Bakalářská práce]. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.
- [2] DANĚK, P., (2005). Vývoj regionálních rozdílů a jejich odraz v politických preferencích obyvatel. *VIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Sborník příspěvků Brno: Masarykova univerzita, pp. 31-40. ISBN 80-210-3888-8.
- [3] LABUDOVÁ, V., VOJTKOVÁ, M., LINDA, B., (2010). Aplikácia viacrozmerných metód pri meraní chudoby. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 13, no. 1, pp. 6-22. ISSN 1212-3609.
- [4] LAUKO, V., KRIŽAN, F., GURŇÁK, D., (2009). Časovo-prostorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In *XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Sborník příspěvků Brno: Masarykova univerzita, pp. 58-65. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [5] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR*. [online]. [cit. 2014-03-03]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf?ext=.pdf>.
- [6] NOVÁK, V., PALCROVÁ, Š., KOUTSKÝ, J., (2013). *The labor market in the Saxon-Bohemian space*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-640-4.
- [7] PALCROVÁ, Š., (2007). *Trh práce v Jihomoravském kraji*. [Rigorózní práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [8] PITNER, J., TOUŠEK, V., (1993). K výpočtu míry nezaměstnanosti v České republice. *Statistika: ekonomicko-statistický časopis*, vol. 73, no. 11, pp. 439-447. ISSN 0322-788x.
- [9] TOUŠEK, V., NOVÁK, V., (2008). Labour market in the Czech Republic during the present economic crisis. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, vol. 41, no. 2, pp. 65–80. ISSN 0231-9365.
- [10] TOUŠEK, V., NOVÁK, V., (2012). Ekonomická krize a trh práce v České republice. *Regionální studia*, vol. 6, no. 1, pp. 38–52. ISSN 1803-1471.
- [11] TOUŠEK, V., TONEV, P., KREJČÍ, T., HUBL, R., (2005). Polohová diferenciacie obcí v regionu NUTS II Jihovýchod. In *VIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 31-40. ISBN 80-210-3888-8.

Příspěvek byl zpracován na základě podpory studentského grantového projektu v rámci specifického vysokoškolského výzkumu na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

**SOCIAL CAPITAL IN TERRITORIAL DEVELOPMENT
PLANNING****SOCIÁLNY KAPITÁL V PLÁNOVANÍ ROZVOJA ÚZEMIA****DANA ŠVIHLOVÁ****ĽUBOSLAVA KUBIŠOVÁ**

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: *dana.svihlova@umb.sk, luba.kubisova@umb.sk*

Annotation

In endogenous theories of local and regional development, social capital is considered a significant asset that complements human capital of the territory. Indeed, its positive outcomes on social and economic development have been mostly documented on a local level. In Slovakia, the concept of social capital in local and regional development is rather new both in academic and public administration context. Whereas the academia should define the concept and operationalise it, it is up to public administration planners to apply it to the strategic programmes on national and regional levels in order to promote its deployment on a local level. The aim of this article is, first, to review the literature on social capital and planning in order to provide rationale for incorporating goals and indicators connected with social capital into development programme documents. In the literature, two ways of promoting social capital through planning on a local level are proposed. Apart from including the goals and measures directly connected with the social capital into plans, involving citizens in preparing the plans themselves is seen as crucial. Secondly, we evaluate the results of the survey conducted in municipalities regarding their use of development strategic plans in supporting and utilising social capital in local development. The results show that in the Slovak municipalities of the given size, the social capital is supported via planning and included in strategic plans only in limited ways.

Key words

social capital, planning documents, strategic programmes, local development

Anotácia

V endogénnych teóriách miestneho a regionálneho rozvoja je sociálny kapitál považovaný za významné aktívum, ktoré dopĺňa ľudský kapitál územia. Pozitívne dôsledky sociálneho kapitálu na sociálny a ekonomický rozvoj boli v podstate najviac zdokumentované na miestnej úrovni. Na Slovensku je pojem sociálny kapitál v miestnom a regionálnom rozvoji pomerne nový tak v akademickom kontexte, ako aj v praxi verejnej správy. Zatiaľ čo na akademickej úrovni by malo dôjsť k definovaniu tohto pojmu a jeho operacionalizácii v kontexte miestneho a regionálneho rozvoja, tvorcovia plánov a strategických programov vo verejnej správe by ho mali aplikovať do plánovacích dokumentov na národnej a regionálnej úrovni, aby tak podporili jeho zahrnutie do dokumentov aj na miestnej úrovni. Cieľom článku je, po prvé, preskúmať relevantnú vedeckú literatúru v oblasti sociálneho kapitálu a plánovania a poskytnúť tak zdôvodnenie na zahrnutie cieľov a indikátorov týkajúcich sa sociálneho kapitálu do rozvojových programových dokumentov. V literatúre sú uvádzané dva základné spôsoby podpory sociálneho kapitálu prostredníctvom plánovania na miestnej úrovni. Okrem zahrnutia cieľov a opatrení priamo spojených so sociálnym kapitálom do plánovacích dokumentov sa javí pre podporu sociálneho kapitálu ako kľúčové aj zapojenie samotných občanov do ich tvorby. Po druhé, v článku uvádzame výsledky prieskumu v obciach vybranej veľkostnej kategórie o využívaní rozvojových strategických plánov pri podpore a využívaní sociálneho kapitálu v miestnom

rozvoji. Výsledky naznačují, že v slovenských obcích dané velikosti je sociální kapitál podporovaný prostřednictvím plánování len v obmedzenej miere.

Kľúčové slová

sociálny kapitál, plánovacie programové dokumenty, strategické plány, miestny rozvoj

JEL classification: Z130, R58

Introduction

Social capital has been recognized in endogenous theories of regional and local development (Šikula, 2007, Sýkora, Matoušek, 2008, Blažek, Uhlíř, 2011) as well as in the theories focusing on sustainable development (Schermer, Kirchengast et al., 2010) as one of the capitals determining the economic and sustainable growth. In the endogenous theories of regional development, social capital is represented by social relations in the form of networks of individuals and groups characterised by high level of trust that enable transfer of information and sharing common values and norms. As such, social capital is considered as one of the soft, non-economic factors that make a difference in an uneven development of regions and localities. The networks of regional actors from private, public and non-profit sectors help to diffuse relevant information and promote cooperation, effective civic participation and a sense of local identity and pride (Stachová, Bernard, Čermák, 2009). The effects of social capital on economic development have been studied on different spatial levels – from global to local. Whereas on a large scale the studies use statistical data from surveys on trust, on regional and local levels the social capital is studied in its multifaceted nature as bonding, bridging and linking types of social capital (Woolcock, 1998). The different types of social capital differ in both their determinants and outcomes in local development, which poses a difficult task for local governments – to attempt to achieve the desirable mix of these types that would work in favour of the whole community and the territory in question. In other words, the local governments need to recognise the different types of social capital and develop tools to manage it so that it can be used to foster cooperation, collective action and effective use of other capitals at their disposal.

This paper is organised as follows. The first section considers the nature of social capital in local development and different types of social capital that need to be balanced in order to bring positive outcomes for the community. The second section evaluates the views of social capital in the literature on planning. The third section provides the results of the survey conducted among the representatives of local governments of the Slovak municipalities about the types of planning they employ and contents of their development plans regarding the social capital. The results show that in terms of planning, there is a lot of room for improvement in managing the local social capital.

1. Social capital in economic development

Economic theory has adopted the concept of social capital in the context of broadening the range of resources/capitals used in economic development from the two original forms of capital (financial and physical) by gradually adding three other capitals - human, cultural and social capital. Social relations became viewed as a capital, a valuable resource, as the participants in transactions can rely on each other's complying with social norms and mutual help (Light, 2004). This trust enables participants to take advantage of mutual solidarity and preserve the resource that is based on it, mutual trust. This premise lies in the heart of defining social capital as an individual and collective good as well as a capital in economic meaning of the word.

Woodhouse (2006) categorises the arguments showing the social capital importance for economic development into 4 groups. The first group comprise the arguments connected with the Putnam theory (2000) that the strong civil society leads to effective operation of public administration. It is assumed that when public officials themselves belong to informal or formal groups with other community members, they are more involved in local issues and try to resolve them to the satisfaction of the local

community. The pressure to do so may come from the shared norms and sanctions in the given community.

The second set of arguments is connected with economic theory of „tragedy of commons“, when the scarce resources are used by individuals up to their depletion if they act only in their own, individual interest regardless the interests of the community. Social capital in this context should ensure that individuals become aware of the adverse effects of their behaviour and the social capital provides for norms of cooperation that exert social pressure and sanctions towards those that trespass them. This results in better allocation of resources via cooperation.

Third group views social capital in connection with accepting and diffusion of changes and innovations that require broad social support. A society with a bigger stock of social capital demonstrated by the effective cooperation of individuals and groups is more open and willing to adopt more risky economic activities and innovative procedures and participate in their implementation. Social capital operates here as an informal insurance against potential adverse economic and social effects resulting from the change.

The fourth group of arguments applies to the economics of information and is based on the assumption that social capital can support effective use of other forms of capital through increasing productivity of individuals and groups (Putnam, 2000). In any simple economic transaction there is a possibility of information asymmetry. This information asymmetry is caused by limited rationality, i.e. there is a limit to knowledge of every participant as to the expected behaviour of the other party in the transaction. The risk of taking advantage of the party with limited information is normally prevented by a variety of tools, such as contracts, warranties, legal advice etc. Social capital reduces the transactions costs and enhances business environment by promoting trust among the participants on the market and effective social sanctions in case of wrongdoing (Torsvik, 2000).

2. Types of social capital on a local level

When studying social capital, it is necessary to establish its spatial dimension, types and forms and the ways of its measurement. The results of empirical studies show that territories/communities with higher stock of social capital can face economic challenges better than those with lower stocks of social capital (Woolcock, 2001, Putnam 2000, Dale, Newman 2008, Reimer, 2002 and other). Many authors attribute the positive outcomes of social capital on a local level to the balanced interplay of the three types of social capital characterised by a different nature of the underlying social relations.

Bonding social capital is based on strong relations within a family, friends and neighbours that feature a high level of loyalty, homogeneity and trust. Such primary networks are based on good mutual knowledge of participants and the economic concept of rational choice can be applied here (Svendsen and Svendsen, (2010). The relations are based on the norms of reciprocity and shared values and norms. Putnam (2000) characterizes such networks as defensive social capital that the individuals can draw upon when they find themselves under strain. Portes (1998) showed both the positive and negative effects of this type of capital on the example of closed immigrant communities in the US. While the strong “bonds” can provide an initial support in a new environment, they can also hinder the integration into the larger society and use of external resources.

Bridging social capital, on the other hand, is formed by looser contacts, or weak ties (Granovetter, 1973 In Woolcock, 2001) between acquaintances, colleagues or business partners. This type of social capital is more likely to connect people across diverse social, ethnic or professional backgrounds and is referred to by Putnam (2000) as “offensive” social capital due to its potential to acquire and transfer useful information and other resources. In Putnam’s words, whereas bonding social capital is important to get by, bridging social capital enables people to get ahead by getting access to new opportunities. This is the reason why this type of social capital needs to be supported on a local level to promote social and economic development of local communities. For many authors, the biggest source of the bridging social capital on a local level is voluntary associations with open membership

(Svendsen and Svendsen, 2010, Putnam, 2000 and other). Rich social life of a local community is emphasised also by Granovetter (1973) and other authors as a precondition of forming “loose ties”.

Linking social capital, unlike the other two types described above, has a vertical dimension represented by links between the groups in a hierarchical social structure that enable them access to power, social status and wealth on a larger scale (Cote and Healey, 2001 In Harper, 2001, Woolcock, 2001). As such it allows a local community to tap into resources of public institutions and other stakeholders on a higher than a local level. Although this type of social capital might be the most significant from the public policy perspective, it has not been dealt with in the empirical research as much as the other two types of social capital. However, it has been observed that public institutions and institutional set ups promoted by public policies play an important role in establishing the links among the actors of development on different levels (Čermák and Vobecká, 2011, EU Observatory, 2006).

In order to achieve a synergy effect in cooperation of public institutions and communities, it is important that public institutions support networking that leads to establishing trust and respect for common values, norms and goals. At the same time, active citizens become a source of information for public institutions and lower the costs of public administration through their discipline and involvement in implementation of development activities (Evans, 1997, p. 3). It is thus very natural to assume that social capital needs to be included in strategic planning documents of the territories to be managed and used effectively.

3. Social capital and planning

Regional and urban sciences have adopted new approaches in planning, such as sustainable cities, participatory planning, viewing a territory as a non-renewable resource and sustainable mobility. These share the assumption that one of the strategic factors in bringing about the desired change in a territory is a renewal of social capital in the given area. It has been theoretically established that a territory needs to be defined not only in its physical and administrative dimensions but also in the functional ones. In planning for changes in favour of sustainability in terms of energy consumption, mobility or waste management, the social and anthropogenic subsystems are considered vital as it is necessary to achieve change in the behaviour of individuals, groups, consumers as well as territory managers so that the negative tendencies of individualism are transformed into processes that can stimulate, restore and improve social capital in a city (Fistolaa, 2011). In an urban system, social capital, representing relations among individuals, sense of belonging to the local organisations, solidarity and goodwill, personal involvement etc., is considered to be a generator of positive factors for an urban anthropogenic subsystem. New approaches in urban planning (e.g. New Urbanism) are based on the assumption that some elements of the planned projects may help solve social problems as the physical environment affects the behaviour of city dwellers and interactions between different parts of the city (Mason, 2010). One of such elements is infrastructure for walking, when people get into direct contact and form relations and a sense of community. Thus, if including such elements into planning documents strengthens community, then a planning document has a potential to help solve inequality problems.

There are two perspectives in examining the role of social capital in planning. The first one concentrates on the use of social capital in the process of planning (e.g. through public participation) and the second one deals with the effects that the form and contents of planning documents may have on the formation and character of social capital of the respective territory.

In their work, planners need to reflect the continuous technological and social changes and the growing pressure of networks of individual and group interests in the process of planning. The concept of social capital may help planners understand the nature of private and professional networks that span over all three sectors of the economy – private, public and non-governmental, as well as a community in its internal structure and dealings. The information about the social capital of a territory can be used by planners when searching for financial resources, political support and other essential

elements necessary for creation a good quality plan and its implementation (Souza Briggs, 2004). Public participation has been part of planning process for some time now and the concept of social capital may enhance the process by including the concepts of trust and collective action into it.

Planning documents can affect the local social capital in two ways. Firstly, it may create conditions for building trust, which strengthens the sense of community and social cohesion (Bridger and Alter, 2006). Secondly, planning documents are strategic documents with medium and long term goals. If they incorporate mechanisms to overcome negative tendencies in the areas such as real estate decline and negative stereotypes in the formation of a territory, then they potentially prevent segregation of excluded groups. Based on her own empirical research, Gress (2004) identified three areas related to social capital important for planners. They are: creating space for effective communication, integrating bonding and bridging social capital and respecting local conditions. As for effective communication, the author suggests changing the traditional ways of communication of the local government when providing services to local citizens. Direct communication and cooperation not only lower the risk of misunderstandings but also enable strengthening the links between the participants of the process and building bridging social capital among citizens and service providers. Planning local institutional infrastructure should be based on understanding of how bonding social capital may affect creation of bridging social capital. The local institutional infrastructure connects the external conditions (on a macro level) that affect the community with a community that responds to these conditions. The way the local institutional infrastructure works allows local people to interact with each other (building bridging social capital) and at the same time provides access to the resources allocated outside of community (linking social capital). Last but not least, planners working with social capital need to understand and take into account the local context (social, historic, cultural and political) that has a major influence on the characteristics of the community and its social capital.

Social capital is a part of the territory potential available to both individuals and groups. It also becomes a conceptual framework for understanding the processes in a community when setting effective goals, especially in a socially diverse environment. Planning documents should include measures to build trust. Actions included in the planning documents and the procedures of public administration can support formation of social capital by modelling behaviour that promotes cooperation, reliability and honesty in motivations to enforce common interests (Vidal, 2004). Planners have the capacity to influence the social processes in a way that their participants are able to meet their obligations and show their strengths.

Sufficient stock of social capital in a territory facilitates transfer of information among the developmental actors, higher participation and involvement of citizens in planning and decision-making processes, higher rates of volunteering and cooperation etc., which may lead to better social inclusion of disadvantaged groups, more effective ways of securing public services and better access to external resources via cooperation with external partners. As noted by Souza Briggs (2004), in less authoritative and decentralized forms of governance and with a sharp increase of “partnerships” in providing public goods, social capital brings added value through maintaining personal and professional networks that reach across all sectors and other social divides – ethnic, social, gender etc. These networks can provide planners with better information, legitimacy, access to financial resources, political influence and other important resources for reaching the goals of planning.

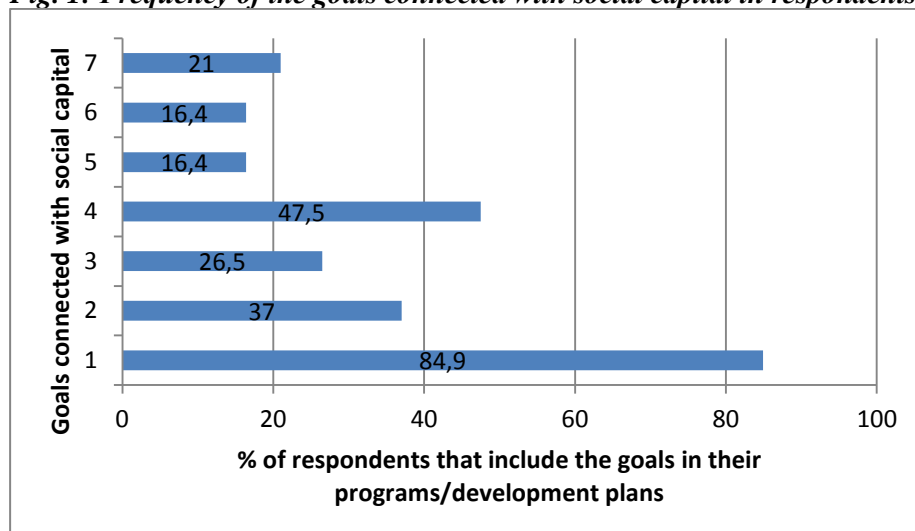
4. Social capital in local plans of Slovak municipalities

In Slovakia, both major planning systems, that is land use planning and development planning, are legally bound by the principles of sustainable development. In both systems, planning documents have a significant impact on territory development from national through regional to local levels. It is mainly regional and local planning documents that are prepared with respect to the potential of the territory in question. Prevailing current planning practice in Slovakia includes public at the stages of preparation and public hearing as public participation is built-in into the legal and methodical procedures of the plans' preparation phase. However, the concept of social capital has not been explicitly applied either to the process of preparation or contents of these documents.

In a survey conducted in the Slovak municipalities with population of 1,000 – 1,999 (42% response rate, 2015) we asked representatives of local governments about their ways to increase engagement of their citizens and their interest in the local affairs. In this respect, we specifically asked about their use of planning procedures, such as community planning, participatory budgeting and strategic cooperative planning. 88% of the villages that responded have the development strategy plan – Program of economic and social development. To prepare such a plan according to the recommended standards, the local government should employ strategic planning. However, only 30% of respondents used the strategic/cooperative planning. Following the binomial statistical test we can state that in the villages of the given population category, most villages do not use any of the following: strategic/cooperative planning, community planning or participatory budgeting.

Next, we also asked the local officials about the contents of their plans/programs by including those that we regard as supporting the formation and use of the local social capital. These are: improving social life in a village - creating opportunities for interaction and networking of locals (1), supporting volunteering (2), building local capacity (3), supporting engagement of locals by their inclusion in development planning (4), integration of newcomers into the local community (5), supporting minorities' inclusion (6) and supporting marginalised groups' inclusion into social and public life of the village (7).

Fig. 1: Frequency of the goals connected with social capital in respondents' planning documents

Source: own data.

As one can see in the chart above (Fig. 1), the most common goal connected with social capital in our sample of respondents is improving the social life of the community. The other goals are much less frequent and are present only at a fewer than half of the respondents' plans. After applying the binomial test we can state that the same applies for all the villages in the given population category. These results show that as far as development plans/programs are concerned, social capital is not considered very thoroughly and it is clearly not a priority agenda for local governments in smaller villages. We can assume the situation is similar also in larger villages and small towns, as the process of strategic planning follows the same guidelines and the notion of social capital is not very much promoted by development documents on regional or national levels either.

Conclusion

Social capital is an important part of a territory's potential and as such should be managed in the same way as other available resources. Local governments should be aware of the social capital potential and the ways of its generation and enhancement to serve the local development goals. Strategic planning provides opportunities for supporting social capital of a territory through both the process of planning and inclusion of objectives and measurable indicators of social capital into the plans

themselves. In Slovakia, the concept of social capital has been promoted by planning guidelines and practice only marginally and the importance of social capital as a resource needs to be acknowledged by the representatives of local governments also by being included in their strategic plans.

Literature

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje : nástin, kritika, implikace*. Praha : Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [2] BRIDGER, J. C., ALTER, T. R., (2006). Place, community development and social capital. *Community Development: Journal of the Community Development Society*, vol. 37, pp. 5–18. ISSN 1944-7485.
- [3] ČERMÁK, D., VOBECKÁ, J. a kol., (2011). *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON) a Sociologický ústav AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7419-067-4.
- [4] DALE, A., NEWMAN, L., (2010). Social capital: a necessary and sufficient condition for sustainable community development? In *Community Development Journal* : Oxford University Press, vol. 45, No. 1, January 2010. pp. 5 – 21. ISSN 1468-2656.
- [5] EUROPEAN OBSERVATORY ON THE SOCIAL SITUATION - SOCIAL CAPITAL NETWORK, (2007). *Social Cohesion, Trust and Participation: Social Capital, Social Policy and Social Cohesion in the European Union and Candidate* Monitoring Report, European Commission, 2007. [online]. [cit. 2015-11-25]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/2006_mon_rep_soc_cap.pdf.
- [6] FISTOLAA, R., (2011). The unsustainable city. Urban entropy and social capital: the need of a new urban planning. *International Conference on Green Buildings and Sustainable Cities Procedia Engineering*, 21, 2011, pp. 976-984.
- [7] GRESS, J., (2004). Sowing the Seeds of Social Capital. *Journal of the American Planning Association*, Spring 2004, vol. 70, No. 2, pp. 176-183. ISSN 0194-4363.
- [8] HARPER, R. 2001. *Social capital. A review of the literature*. Social analysis and reporting division, Office for National Statistics, UK [online]. [cit. 2014-10-25]. Dostupné na: <http://www.statistics.gov.uk/StatBase/Product.asp?vlnk=8392&Pos=1&ColRank=1&Rank=96>
- [9] LIGHT, I., (2004). Social Capital's Unique Accessibility. In Putnam et al. *Using Social Capital to Help Integrate Planning Theory, Research, and Practice: Preface*. *Journal of the American Planning Association*, vol. 70, no. 2, pp. 142–192. ISSN 0194-4363. DOI 10.1080/01944360408976369.
- [10] MASON, S. G., (2010). Can community design build trust? A comparative study of design factors in Boise, Idaho neighborhoods. *Cities*, vol. 2, pp. 456–465.
- [11] MURDOCH, J., (2000). Networks — a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies* vo.16, no.4, pp. 407–419. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/S0743-0167(00)00022-X.
- [12] PORTES, A., (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual review of sociology*, vol. 24, no. 1. ISSN 0360-0572.
- [13] PUTNAM, R., (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- [14] REIMER, B., (2002). Understanding Social Capital: its Nature and Manifestations in Rural Canada. *Paper prepared for Presentation at the CSAA Annual Conference – 2002*, Toronto, ON.
- [15] SABATINI, F., (2006). The Empirics of Social Capital and Economic Development: A Critical Perspective. *SSRN Working Paper Series*. DOI 10.2139/ssrn.879712.
- [16] SCHERMER, KIRCHENGAST et al., (2010). Mobilizing and Managing Social Capital: On Roles and Responsibilities of Local Facilitators in Territorial Development. *Journal of Agricultural Education and Extension*, vol. 16, no. 3, pp. 321-334. ISSN 1750-8622.
- [17] SOUZA BRIGGS, X., (2004). Social Capital: Easy Beauty or Meaningful Resource? In Putnam et al. *Using Social Capital to Help Integrate Planning Theory, Research, and Practice: Preface*. *Journal of the American Planning Association*, vol. 70, no. 2, pp. 142–192. ISSN 0194-4363. DOI 10.1080/01944360408976369.
- [18] STACHOVÁ, J., BERNARD, J., ČERMÁK, D., (2009). Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání. *Sociologické studie*, vol. 09, no. 05. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha.
- [19] SVENDSEN, G. T., SVENDSEN, G. L. H., (2010). *Handbook of social capital: The troika of sociology, political science, and economics*. Elgar original reference. Cheltenham, Glos, UK, Northampton, MA: Edward Elgar.
- [20] SÝKORA, L., MATOUŠEK, R., (2008). *Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí*. Geodny–Geodays, 50-56.

- [21] ŠIKULA, M., (2007). Regióny a lokality v procese globalizácie. In Z., Danglová, Z., Beňušková. O. (eds.) *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, CEP a Katedra etnológie a etnomuzikológie Nitra, 2007.
- [22] TORSVIK, G., (2000). Social capital and economic development: a plea for the mechanisms. *Rationality and Society*, vol. 12, no. 4, pp. 451–476.
- [23] VIDAL, A.C., (2004). Building Social Capital to Promote Community Equity. *Journal of the American Planning Association*, Spring 2004, Vol. 70, No. 2, 164-168. ISSN 1939-0130.
- [24] WOODHOUSE, A., (2006). Social capital and economic development in regional Australia: A case study. *Journal of Rural Studies*, vol. 22, no. 1, pp. 83–94. ISSN 07430167. DOI 10.1016/j.jrurstud.2005.07.003.
- [25] WOOLCOCK, M., (1998). Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, vol. 27, no. 2, pp. 151–208. ISSN 1573-7853.
- [26] WOOLCOCK, M., (2001). The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. In: *Isuma. Canadian Journal of Policy Research*, no. 2, pp. 65-88. ISSN 1492-0611.

This paper was supported by project SK06-IV-02-001 - Issues in local development policy in Norway and Slovakia. This project is co-funded by the EEA Grants and the state budget of the Slovak Republic from the EEA Scholarship Program Slovakia.

INTERCULTURAL AND SOCIAL DETERMINANTS OF THE INTERNATIONAL SKILLED LABOUR MOBILITY

INTERKULTURNÍ A SOCIÁLNÍ ČINITELE MEZINÁRODNÍ PRACOVNÍ MOBILITY ODBORNÍKŮ

RENATA ČUHLOVÁ

Katedra marketingu a obchodu *Department of Marketing and Business*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Technická univerzita v Liberci *Technical University in Liberec*
✉ *Studentská 2, 416 17 Liberec, Czech Republic*
E-mail: renata.cuhlova@tul.cz

Annotation

Migration of the skilled professionals from employment reasons is a current trend influenced by many determinants and resulting in various effects on the labour market and environment in which happens. Firstly, the paper presents the importance of the context and especially social factors that lead to creation of migration networks. Shaping and mobility of the social capital is also affected by cultural specifics and differences between home and host culture. Multinational corporations that are motivated for international assignments by ambitions to compete aim the highest work performance of their expatriates. As the paper illustrates on the newest findings, organisations often lack selective tools for international assignments' candidates. This fact together with not providing intercultural trainings then influence successful adjustment on foreign culture and it might lead to extra financial costs for the company. Appropriate selection methods and preparation of the skilled individual represents a gap that should be considered in order to minimize a potential failure in the foreign environment.

Key words

intercultural training, international assignment, migration, multinational corporation

Anotace

Migrace kvalifikovaných odborníků za účelem zaměstnání je současným trendem ovlivněný mnoha činiteli a zároveň také vyplývající v různé dopady na trh práce a prostředí, ve kterém funguje. Příspěvek nejprve uvádí důležitost kontextu a zvláště pak sociálních faktorů, které ústí ve vytváření sítí migrantů. Formování a mobilita sociálního kapitálu je ovlivňována také kulturními specifiky a rozdílností domácí a hostitelské kultury. Právě nadnárodní korporace, které jsou k vysílání svých odborníků motivovány ambicemi o konkurenceschopnost, se snaží o co největší výkonnost svých expatriantů. Jak příspěvek dokládá na výsledcích nejnovějších průzkumů, firmám často chybí selektivní nástroje na výběr vhodných kandidátů na expatriaci. Tato skutečnost spolu s neposkytováním interkulturních tréninků pak ovlivňuje úspěšnou adaptaci na cizí kulturu a může se pojit s velkými finančními náklady pro firmu. Ve vhodném výběru a přípravě odborníka vyjíždějícího do zahraničí lze nalézt prostor k minimalizaci potenciálního selhání v cizím prostředí.

Klíčová slova

interkulturní trénink, mezinárodní vyslání, migrace, nadnárodní korporace

JEL classification: J61, F23

Introduction

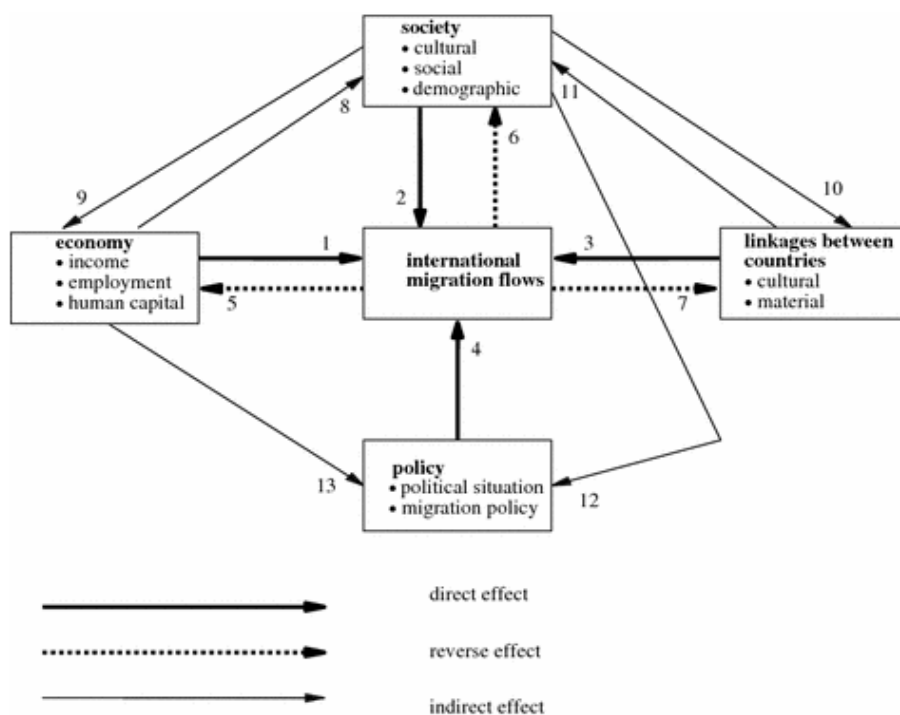
The globalization and increasing interconnection of economies have specific implications for international labour mobility. Human capital is a crucial element of innovation which is nowadays a

driver of national as well as regional modern economies. At the same time, the innovation calls for the application of tacit and codified knowledge and highly skilled professional labour migrants have become significant actors in this process (Williams and Baláž, 2008, Amin, 2002). It must be point out that the worldwide intra-firm mobility of highly skilled professionals differs from individual economic migrants. The mobility of qualified workers has increased as the operations of multinational corporations have created more opportunities to work abroad. According to a survey, 50 % of companies expect mobility volume to increase overall for the upcoming two years (Cartus, 2014). This trend will also be supported by the strong desire for working abroad of the millennial generation, which will become the majority of the workforce by 2020. 71% of the millennials expect an international assignment during their career (Pwc, 2012). Governments have introduced explicit policies to simplify restrictions on the entry of skilled migrants. Both companies as well as national economies aim to achieve a global economic success and competitiveness and trained skilled human capital is an important source of it.

1. The role of networks in the international mobility

Migration is a dynamic process that affects long-standing human evolution in a significant way. The exchange of capital, processes and people between countries happens under certain conditions and within a particular economic, social, demographic and political context. The decision to migrate cannot be explained only at the individual level of workers but other social entities have to be taken into account (Stark and Bloom, 1985). This approach is the main idea of the International Migration Systems Approach considering all existing knowledge of the migration theories. Jennissen (2007) developed a framework including fundamental factors influencing migration processes. Figure 1 illustrates the framework with four categories of determinants: economy, society, policy and linkages between countries. Moreover, the systems approach presents also the causalities that can be direct, reverse or indirect depicted by numbered arrows. Within the cultural linkages between countries, Jennissen (2007) mentions the colonial past of the countries or sharing the same language as they also influence lifestyles within countries. Material linkages then determine the mobility costs between countries and the distance between them. The ultimate direction of influence is given by the relative strength of the components.

Fig. 1: International Migration Systems Approach

Source: Jennissen (2007)

The social determinants include a social capital created by every migration flow and it is described in the theory of **network migration**. Continuously, with an increasing number of migrants into the same destination, informal migration networks are made. There are personal ties (family, friends or community) between migrants, former immigrants and those who stayed in the home country. Connections between family members are of course the most significant and common form. Development of social and informative networks leads to cost optimization and risk decline for other migrating individuals from the country of origin to the same destination. Besides social and economic information or financial help, these relations are also a source of psychological support and they can be named as the social capital. Cost and risk reduction increases an expected profit from migration and escalates probability of migration movement and its expansion. The network of migrants supports their settlement in a given region and creates a community (Bauer and Zimmermann, 1999).

Clustering of the immigrants in ethnic and regional communities might result in some negative network externalities limiting the immigrants' benefits. The tendency to create clusters may lower incentives and motivation to learn the local language, which may cause even economic difficulties (Epstein and Gang, 2009). Migration networks based on personal ties can lead the migrant into a limiting ethnic niche occupation. As previous research showed, migration networks that are based on organizational ties (schools, professional associations, agencies) serve better to match skill levels and jobs (Poros, 2001).

Similarities can be found in a term **chain migration**. It refers to the immigrants bringing potential migrants from their families, friends or other people of their social relationships based in the home country into the same host country. The prospective migrants are provided by social network with circulating goods and services, initial contacts or arranged accommodation and employment. Especially nowadays, with cheap and more efficient communication modes, migrants easily maintain their relationships and interests from their country of origin.

Concepts mentioned above are related to a quite recent research attitude called **circular migration** or **repeat migration**. Population mobility has an established pattern in which individuals are temporary and repetitively coming back to a country of origin. This movement might be spontaneous or managed flow. The circular migration includes seasonal migration but also the mobility of highly skilled professionals so called brain circulation or migration of multinational entrepreneurs. Agreements of free movement for workers are important factor supporting circulation migration between countries and refer to the managed migration (Constant and Zimmermann, 2011). These agreements can be found in the European Union context as well as between Australia and New Zealand. According to the neoclassic economic theory, migrants are rationally thinking individuals with complete information and maximizing their utility under certain income limitations and following their own interest. It is natural that the economic migrants move more times to exploit the benefits of single countries. Migrants optimize their income, savings and investment strategy based on job opportunities in their country of origin just as abroad and they improve the economic, social and personal situation of themselves in every migration movement (Epstein and Gang, 2009, Constant and Zimmermann, 2011).

Wang et al (2014) argue that cultural diversity emphasizes regional attractiveness but contrary large cultural distance within areas, and therefore significant cultural diversities between natives and immigrants negatively affects regional and urban attractiveness. This applies especially in case of the European migrants, who migrate from one the European Union member state to another. The migrants consequently tend to move to regions that are as geographically close to their parent countries as culturally similar to their own backgrounds. As Wang et al (2014) continue, the migrants value cultural proximity almost three times as much as geographical proximity in their destination choice.

Another concept looks into benefits of cultural diversity for innovation activities. The effects of cultural diversity on innovation might be either positive or negative since we have to consider transaction costs associated with diversity. According to the findings, the differences in knowledge, talent and skills of employees from various cultural backgrounds might enhance performance in

regional research and development sectors. Niebuhr (2010) claims that positive effects of diversity on innovation usually outweigh negative effects.

2. Role of multinational corporations in the international labour market

Multinational corporations bring with their localization of subsidiaries in form of foreign direct investment a wide range of effects into the region and regional labour markets (Kotíková, 2015). They also play a strong role as a mechanism by which to transfer organizational knowledge across borders. It could be stated that a multinational corporation sequences domestic and international organization in terms of company organizational development towards globalization.

Mobility of workers is one of the manifestations of business environment internationalization. Although foreign immigrants might not be seen only in a positive way on the host labour market, the highly skilled foreigners are usually considered as complementary in relation to native human resources. They complete local labour sources with their capabilities and skills or they do not have such competences to work in a certain job position (for example because of the lack of local language) on the other hand (Ottaviano and Peri, 2006).

Multinational enterprises value the acquisition of international experience that provokes into new ideas, perspectives and practices in professional workers and managers. Consequently, international assignments and skilled migration generally are becoming essential element for individuals with a high potential to obtain an international assignment and developing a cosmopolitan worker (McCall, 1997). Thanks to mobility, the migrants gain various experiences that mean new qualities from the human capital view. They are more productive and their value for employers grows. The new human capital that is created by this cognition process decreases the costs and risk of future migration flows. As Drbohlav (2001) continues, potential profits increase on the other hand. Longer time period abroad therefore accumulates human capital of individuals. In practice, firms mainly emphasize the professional qualification, technical skills, professional experience and domestic performance but they do forget about social skills and competences (McNerney, 1996).

There are several impulses to use international assignments from the company point of view:

- development and strengthening a position of a company on the market;
- sharing the international experiences, intra-firm know-how transfer;
- support of global mobility, management and professional development;
- business networking and developing relations within international company.

Motivational factors of individuals to the international mobility are following:

- professional and personal development;
- professional motivation: life-time opportunity, challenge;
- accumulation of intellectual and social capital;
- contribution to career development;
- intercultural experience and knowledge;
- networking and developing relations within international company.

3. Issues of international assignment and its preparation

Cross-cultural specifics and differences between migrant origin and destination countries represent a potential costs and therefore they can also influence migrant stocks (White and Yamasaki, 2014). Greater cultural distance between the countries can hold back international migration flow. As findings show, pre-existing stocks of migrants have larger as well as more positive effects on the level of migrant stocks, if the stock is from a more culturally distant country, by reducing the role of these barriers. This occurs with a different intensity based on skill groups. Generally, high-skilled professionals are less affected by the cultural distance between the countries than low and medium skilled migrants.

Current trends in a topic of expatriation and international assignments are presented in the Global Mobility Trends Survey Report (Brookfield Global Relocation Services, 2015) where 143 companies from different industries, of various sizes and with different mobility programs participated. Most of the respondents were managers of international relocation programs or senior human resource professionals. Table 1 illustrates selected findings.

Tab. 1: Selected findings 2015 Global Mobility Trends Survey Report

Selected findings	Value
Firm is expecting an increasing number of international assignees in the future	43 %
Firm does not have a formal career management process for international assignees	82 %
Firm does not use any candidate assessment tool for international assignees	78 %
Firm is considering a candidate assessment tool for the future	34 %
Firm offers formal intercultural preparation for all international assignments	38 %
Expatriate goes on assignment with spouse/partner	80 %
Early return of expatriate from international assignment ¹	6 %
▪ Family concerns	23 %
▪ Organization restructure	19 %
▪ Transfer to a new position within the company	18 %
▪ Cultural adjustment challenges	5 %
Expatriate goes on assignment with children	52 %
Firm does not measure return on investment (ROI) of its international assignments	95 %

Source: Brookfield Global Relocation Services (2015)

As these findings demonstrate, only 34 % of companies offer an intercultural preparation of some type to all assigned employees. However, the intercultural training programs are compulsory only in one fourth part of the firms. As a consequence of this situation, many expatriates do not actually attend any training before departure abroad. The second and very important finding is a fact that 78 % of organizations do not use any assessment tools for selection appropriate candidates for expatriation. This also proves a study of the GLOBE in which 80 % from 127 responding managers working abroad said that their firms do not use any tools for international assignees (Dorfman et al, 2012). In this gap we can see potential for increasing expatriation process effectiveness. Moreover, insufficient expatriate preparation in terms of the intercultural trainings is one of the most often criticism on the department of human resources in international companies. According to the Global Mobility Policy Practices Survey (Cartus, 2014), the top areas for improvement from organizational point of view are: upfront assignment planning (55 %), cost containment (46 %), and candidate assessment and selection (44 %). Reasons for unsuccessful assignments are family or personal circumstances (76 %) and family being unable to adapt to the host location (61%). These results show that the effective adaptation to the foreign environment is crucial. As the majority of respondents (79 %) expressed, the assignee as well as their family member should participate in a cross-cultural training because 72 % of them consider this kind of intercultural preparation as the key to assignment success.

Many organizations still haven't established processes for international assignees selection. Although a candidate might perform very well in his home environment and he has all the technical skills to do

¹ Only the most frequent answers are displayed.

the job, it does not automatically mean that he also has the competences in order to successfully adapt abroad (McNerney, 1996). To choose the right people for the international assignment and minimized factors to failure, firm should develop more complex selection process considering all the aspects.

Conclusion

Migration represents an important and effective way for knowledge transfer as a driver of economic growth across international boundaries. The process happens in certain context and under various circumstances. There are many obstacles that have to be taken into account; institutional differences, various norms, practices and cultures. Besides these barriers, migration is also a source of diversity, innovation, synergic potential and expanding business opportunities.

As the paper points out, cultural differences play an important role in migration process, yet it is of lower importance for some participating companies. In general, individuals prefer to migrate to regions with a cultural background similar to themselves, especially in the case of the European Union migrants. Connections and social networks are important for the migrant decision and moreover, for the adaptation process in a host country. The adjustment of an expatriate and work performance is partly given by assignee's pre-departure training, including preparation on foreign culture. According to the current studies, the majority of companies do not offer intercultural training to all international assignees. As theory and study shows, since the adjustment in a foreign environment is shaped by cultural similarities/differences, intercultural training for expatriate becomes crucial when an international assignment takes place in very different culture. Apart from that, organizations also do not use any candidate assessment tool for international assignees which increases a potential threat of unsuccessful adjustment and poor performance. The complex pre-departure preparation of expatriate still remains a challenge for many companies.

Literature

- [1] AMIN, A., (2002). Spatialities of globalization. *Environment and Planning A*, vol. 34, no. 3, pp.385-99. ISSN 1472-3409. DOI 10.1068/a3439.
- [2] BAUER, T. K., ZIMMERMANN, K. F., (1999). *Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe*. Bonn: IZA Research Report (vol. 3).
- [3] BROOKFIELD, (2015). *2015 Global Mobility Trends Survey Report: Mindful Mobility*. Brookfield Global Relocation Services. [online]. [cit. 2016-02-23]. Available at: <http://globalmobilitytrends.brookfieldgrs.com/#?q=5>.
- [4] CARTUS, (2014). Global mobility policy and practices. 2014 Survey executive summary report.
- [5] CONSTANT, A. F., ZIMMERMANN, K. F., (2011). Circular and Repeat Migration: Counts of Exist and Years Away from the Host Country. *Population Research and Policy Review*, vol. 40, no. 4, pp. 495-515.
- [6] ČUHLOVÁ, R., (2014). Employing Highly Skilled Professionals in Multinational Corporations. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 247-253. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-30.
- [7] DORFMAN et al., (2012). GLOBE: A twenty year journey into the intriguing world of culture and leadership. *Journal of World Business*, vol. 47, no. 4, pp. 504-518. ISSN 1090-9516.
- [8] DRBOHLAV, D., (2001). Mezinárodní migrace obyvatelstva–pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů). In *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Ed. Tatjana Šišková. Praha: Portál, pp. 17–30.
- [9] EPSTEIN, G. S., GANG, I. N., (2009). Ethnicity, Assimilation and Harassment in the Labor Market. *Research in Labor Economics*, vol. 79, pp. 67-90. ISSN 0147-9121.
- [10] JENNISEN, R., (2007). Causality Chains in the International Migration Systems Approach. *Population Research and Policy Review*, vol. 26, no. 4, pp. 411-436. DOI 10.1007/s11113-007-9039-4.
- [11] KOTÍKOVÁ, S., (2015). The Impact of Foreign Direct Investment in the Industrial Zones on Regional Labor Market. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 115-121. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-14.
- [12] McCALL, M., (1997). *High fliers*. Boston: Harvard Business School Press. ISBN 0875843360.

- [13] McNERNEY, D. J., (1996). Global staffing: Some common problems – and solutions. *HR Focus*, vol. 73, no. 6, pp. 1-6. ISSN 1059-6038.
- [14] NIEBUHR, A., (2010). Migration and innovation: Does cultural diversity matter for regional R&D activity? *Papers in Regional Science*, vol. 89, no. 3, pp. 563–585. ISSN 1435-5957. DOI 10.1111/j.1435-5957.2009.00271.x.
- [15] OTTAVIANO, G. I. P., PERI, G., (2006). The economic value of cultural diversity: Evidence from US cities. *Journal of Economic Geography*, vol. 6, pp. 9-44. DOI 10.1111/j.1435-5957.2009.00271.x.
- [16] POROS, M., (2001). The role of migrant networks in linking local labor markets: The case of Asian Indian migration to New York and London. *Global Networks*, vol. 1, no. 3, pp. 243-59. ISSN 1471-0374.
- [17] PWC, (2012). *Talent mobility 2020 and beyond*. [online]. [cit. 2016-02-12]. Available at: <http://www.pwc.com/gx/en/issues/talent/future-of-work/global-mobility-map.html>.
- [18] STARK, O., BLOOM, D., (1985). The new economics of labor migration. *American Economic Review*, vol. 75, pp. 173-178. ISSN 0002-8282.
- [19] WANG, Z., GRAAFF, T., NIJKAMP, P., (2014). Cultural Diversity and Cultural Distance as Choice Determinants of Migration Destination. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, TI 2014-066/VIII.
- [20] WHITE, R., YAMASAKI, N., (2014). Source-Destination Cultural Differences, Immigrants Skill Levels, and Immigrant Stocks: Evidence from Six OECD Member Countries. *National Institute Economic Review*, National Institute of Economic and Social Research, vol. 229, no. 1, pp. 53-67.
- [21] WILLIAMS, A. M., BALÁŽ, V., (2008). *International Migration and Knowledge*. London: Routledge Studies in Human Geography, Routledge. ISBN 0-415-43492-0.

The paper was processed under the SGS grant - Foreign Direct Investment and the Impact on Regional Labour Markets in the Czech Republic

THE TERM „HIGHLY-SKILLED“ PROFESSIONAL AND PRACTICAL CONTEXT**TERMÍN „VYSOCE KVALIFIKOVANÝ“ PRACOVNÍK A PRAKTICKÉ SOUVISLOSTI****KRISTÍNA BABÍKOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 321126@mail.muni.cz

Annotation

With direct foreign investment and the development in the fields with high added value, there is a close correlation with the presence of highly educated and qualified foreign workers. The conditions and services (as aspects of the quality of life), which can be offered to this segment of the work force by the region or the city, are often one of the factors co-deciding the realization or transfer of an investment. For this reason the cities/regions/states are trying to build and intensively develop strategies and policy systems to care for this group of people. One of the basic premises of effective functioning of such a system is the suitable and exact categorization of the group of people it will target. The aim of this article is the analysis and evaluation of the chosen approaches used abroad such as OECD, EUROSTAT, countries of the European Union and other comparative approaches, which for now are used in Czech Republic, or even more rarely, in Brno. The aim also consists of the evaluation of the differences and of a list of indicators, which are available for the categorization of this group, which could be used in our conditions and would contribute to the expansion, concretization and overall improvement of strategies regarding highly qualified foreigners.

Key words

expat, immigration, highly-skilled professional, migration policy

Anotace

S přímými zahraničními investicemi a rozvojem v oborech s vysokou přidanou hodnotou úzce souvisí přítomnost vysoce vzdělaných a kvalifikovaných pracovníků ze zahraničí. Podmínky a služby (jako součást kvality života), které může město nebo region tomuto segmentu pracovní síly nabídnout, jsou často jedním z faktorů, který spolurozhoduje o realizaci nebo přesunu investice. Z tohoto důvodu se města/regiony/státy snaží vybudovat a intenzivně rozvíjet strategie a systém politik péče o tuto skupinu osob. Jedním ze základních předpokladů efektivního fungování takového systému, je vhodné a přesné vymezení skupiny osob, na kterou bude zaměřena. Cílem článku je analýza a zhodnocení vybraných přístupů vyměni používaných v zahraničí jako OECD, EUROSTAT, státy Evropské unie a další v komparaci s přístupy, které se prozatím používají v České republice, potažmo Brnu. Cíl také zahrnuje zhodnocení rozdílů a seznam indikátorů, které jsou k dispozici pro stanovení vymezení této skupiny, které by byly využitelné v našich podmínkách a přispěli tak k rozšíření, zpřesnění a celkovému vylepšení strategií týkajících se zaměstnávání vysoce kvalifikovaných cizinců.

Klíčová slova

expatriot, imigrace, vysoce kvalifikovaný pracovníci, migrační politika

JEL classification: F22, J61, O15

Introduction

The most noticeable characteristic of recent decades is the speed at which the world has been developing. The strength of the tertiary sector is rising and quaternary sector is evolving rapidly. Transformation of economies tends to the knowledge economy and is characterized by a high degree of labour division. Shift to activities which have higher added value changes the structure on the demand of the labour market, whilst the supply is adapting slowly. It has begun to be the growing labour market shortages for some highly skilled and qualified professionals. (Mahroum, 2000) We can find a number of factors that influences this lack of labour force in many countries in European Union. It is demographic changes such as population ageing followed by shrinking of population (Austria, Germany, Estonia, Italy, Netherlands), outflow of an own labour force (Latvia), miss-match in the skills needed in the country (Belgium, Sweden, United Kingdom) and increasing global competition for this forces, which are among these factors. (European Migration Network 2007)

In the Czech Republic we can speak about a combination of these factors. The big miss-match of skills and education needed starts to be visible especially in the last quarter. Despite the fact, that the unemployment rate has been increasing since October 2015, the number of vacancies came up to the maximum during the January 2016 since 2008. And there are predictions that this trend will be evolving. Possibility to attract highly qualified specialists from abroad in time to fill these vacancies is an integral part of global business models and Czech Republic should adopt this model. In case the state, regions and other municipalities will not be able to attract sufficient amount of qualified professionals, investments will shift to the countries with ability to provide labour force at the desired level.

1. Global definition vs. ISCO classification

There is no doubt, countries that want to remain competitive need to conceptualise their highly-skilled migration. The first step to this concept is to specify the groups the state wants to focus on. It means to determine “highly-skilled” in their legislation or at least in strategic papers for policies and focus on building a good living environment for them. The biggest need for attracting these forces is to lower the bureaucracy needed to pass before or immediately after arrival to the country.

There exists few definition of this term. The global term is designed by OECD and focuses on a condition of education. The highly-skilled professional is defined as follows:

- Completed tertiary education in the field of science or technology or
- Non-completed tertiary education in the field of science or technology, but they are hired on a position where it is normally required

This definition is not used widely in Europe, because EUROSTAT follows International Labour Organisation ISCO-08¹ classification. This tool is, however, not the best way for a building highly-skilled migration policies, because it was created primarily for the purpose of reporting and comparison of statistical data all over the world. Despite that fact, this determination of workers is used by countries (Austria, Greece, Ireland, Italy, Sweden and The Netherlands) that have not developed their own fully built classification. (European Migration Network, 2007) But various strategies even from the listed countries have their own definitions of this term, based on the particular situations. European Migration Synthesis report also provides a table including Member States and followed by their practices.

As the name refers, it defines the level of workers by their occupation as well as education level. For the purposes of ISCO-08 classification, occupations are organized into groups by two dimensions of skills: skill level and skill specialization. Czech Statistical Office is using a special classification called CZ-ISCO based on methodology of ICSO-08. It is based on two main principles, which are types of occupation and education level. *Jobs that require execution of the same actions should be classified in the same place even if the required formal training or qualifications of its employees may*

¹ International Standard Classification of Occupations, ISCO-08 is the newest version dating from 2008, it builds on previous version ISCO-88 dating from 1988

vary among individual countries or individuals as such. (Metodická příručka 2016) This occupations are arranged into major groups. The practice of Eurostat is that first 3 major groups are considered as “highly-skilled”. Namely:

- Major group 1: Managers
- Major group 2: Professionals
- Major group 3: Technicians and Associate Professionals

Almost each of the occupation classified in one of these three groups requires the skill level 3 and 4, which means the highest. (Structure, group definitions and correspondence tables, 2012)

The most famous examples of accommodating immigration policy are Canada, USA and Australia. These economical approaches to migration - as a part of competitiveness of the country - are, despite weaknesses, worthy to be followed. European Union is trying to build a common immigration policy for the whole union. First steps were incorporated into law. First direction was passed in 2007, it is so-called Blue Card² and second, passed in the same year, is Single Permit Directive.

2. The Czech Republic

Czech Republic misses a complex policy concerning about highly-skilled professionals. As well as in other states of EU, there doesn't exist a determination of this group of migrants. Despite that deep deficit, there appear to be few pillars, from which the country could bounce. The first one is a maintenance of collecting data for ISCO, the second one could be previously realized project called “Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“, then wide base of non-profit organisations acting within the country with a direct experience and the fourth one should be global and european examples how to approach this issue.

Of course, Czech Republic obeys the direction of European Commission about Blue Cards³ and allows simplified procedure for internal redeployment called “fast track”⁴. It is necessary to remark, that when we talk about this possibilities, that we can classify as intended for “highly-skilled”, it is still attached to professionals from third countries. The main reason is, that Blue Card and fast track is focused just on solving the problems with movement permission. Nationalities from EU, EEA and Switzerland have it for free. (Comparative Immigration study 2013-2014, 2013) There is also the difference between this two groups concerning about applying for a job. Candidates from the third countries, in principle, may apply just for a vacancies unfilled by the second group within 30 days. Although this two ways of coming to the Czech labour market are officially working, there are two main problems. It is focused on a really small amount of people and it solves only bureaucratic processes before coming to the state and nothing else. There are much more problems, but its connected with the fact, that these are just single steps and are not part of the strategic policy. Last but not least, there is an integration process in response to immigration process and perception of them as parts of one process possibly called as migration policy. Not just to attract “highly-skilled” foreigners to come, but after they do so, help them feel local.

3. The city of Brno

The city of Brno is in Czech Republic perceived as a multicultural city. The main reasons are that it became the center of research and development, residence for significant amount of foreign companies and simultaneously is referred as a university city. Despite a potential created by a huge amount of money entered into many R&D projects, investment incentives, building infrastructure etc. companies and research and university institutes are calling for the lack of highly-skilled professionals. Just for example, total spending on R&D in Brno grew from 7.3 billion CZK in 2010 to 15.6 billion CZK in 2014 (Metropolí vědy se stává Brno, 2015)

² The conditions of entry and residence of highly qualified professionals from third countries

³ Working contract of „highly-skilled“ employee have to take more than one year and the salary have to be more than 1,5 multiple of average wage in Czech Republic

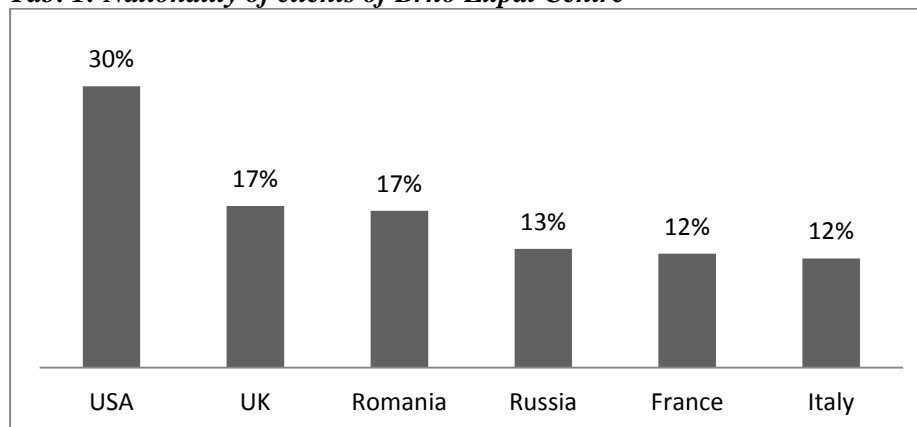
⁴ Criteria are focused on the size and turnover of the employing company

The City of Brno and its districts realise this fact, despite the immigration issue is still not between the main priorities.

As a part of interest in this topic, the City of Brno, mainly its Strategic Office, supported the creation of the Brno Expat Center, the initiative of a small non-profit organisation, Brnopolis. This center *provides skilled foreign professionals and their families who live and work in Brno or plan to do so with free consultation and assistance.* (What is BEC, 2016)

According to information from the Czech Statistical office, Brno-city and Brno-countryside records 28 250 foreigners in the area. The five highest citizenships being Ukrainian, Slovak, Vietnamese, Russian and Polish amounting to 15 640 inhabitants, which means around 55% of the total amount. (Odbor statistiky trhu práce a rovných příležitostí ČSÚ, 2015) Jan Kopkáš, project manager of BEC, said that their estimation of “highly-skilled” professionals here in Brno is around 5 000 people which is almost a fifth of the total amount of foreigners living in Brno. He describes his estimation as their target audience, and for him it means foreign people working non-manually, speaking fluently at least two languages, mainly working in international companies, research and development institutions or being freelancers in many fields. Their statistics of clients doesn't fit the 5 most common citizenships calculated by ČSÚ for 2015. This statistic doesn't tell us the 100% truth about nationality composition of “highly-skilled” workers in Brno, but can give us approximately view into the issue.

Tab. 1: Nationality of clients of Brno Expat Centre

Zdroj: vlastní zpracování

4. Methodology for determining the term „highly-skilled“ professional and its usage

Both global and ISCO definitions have proved themselves, in the field of immigration, as an important part of the process. It means for evaluation and comparison between countries.

But for the operational part of the process should be the best way to have a space for modifying the definition in order to follow the targets of the companies, cities, regions, states, unions and federations. It means that the common strategy should determine the limitations (European Union), but should be so open that teams (states) and than individual players (cities) could choose the specific solutions for specific conditions and specific times. With full cooperation and mutual support. Immigration and integration policy could go even further to become „perfect“. Potentially, we can incorporate non-profit organisations, trade unions, employers, state institutions, universities, immigration clubs, sport clubs, religion organisations etc. (Rákoczyová, 2008) The scope of influence that municipalities have to attract highly-skilled migrants depends on the position municipalities possess in the political and institutional system and on the type of highly-skilled migrants they aim to attract. (Föbker, 2014)

Based on the research of approaches of migration systems from all around the world, many strategies used by countries in Europe and experience from this field, we can find few indicators, which appear and repeat in following practices by countries for determining “highly-skilled” workers:

- Educational attainment/official qualification
- Key skills
- Experience
- Minimum salary
- Professions/Special Occupations
- Language skills
- Personal criterions: age, evaluation of family members, etc.

The determination of the target audience is followed by the creation of a strategy and policy to attract this group of migrants. The space we can refer to as a destination for the “highly-skilled” professionals, is determined by many factors. The potential of these spots is based on economic activities and labor requirements of the city, region, state, etc. (Ewers, 2007)

Conclusion

Miss-match between demand and supply on the labour market in developed countries is given by many factors, the most by demographical, geographical and economical factors. Countries begin to be aware of the importance of dealing with this situation by attracting the labour forces from abroad. States such as Canada, USA and Australia have already pretty functional migration systems and policies, now it is Europe’s turn. The most needed labour force is highly skilled, because the system of economics is transforming into the ones, where sectors with the highest added are beginning to be the most important. It means, the workers with tertiary education and wide experience are needed. Labour force competition is created not only between countries, but as well as between the cities inside the state. Brno, as the second biggest city in the Czech Republic has a big potential to “win”. The strongest power is based on cooperation of organisations, institutions, companies etc. and determining the target labour force needed as well as possible. Experience from other countries with the functional “highly-skilled” migration policies and strategies can contribute to decision-making process. Examining the needs is the building stone to start the run of the city in the field of attracting important labour forces to contribute to competitiveness of the region.

Literature

- [1] BRNO EXPAT CENTRE, (2016). *What is BEC* [online]. [cit. 2016-03-13]. Available from: <http://www.brnoexpatcentre.eu/about/>.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD., (2015). Metropolí vědy se stává Brno. *Měsíčník českého statistického úřadu*, vol. 10, no. 5, pp. 22-24. ISSN 1804-7149.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD., (2016). *Metodická příručka*. [online]. Praha: ČSÚ [cit. 2016-03-06]. Available from: https://www.czso.cz/documents/10180/23172001/metodicka_prirucka_1.pdf/1607eef6-476b-47b6-af64-a426699ac52a?version=1.0.
- [4] DELOITTE., (2013). *Comparative Immigration study 2013-2014*. [online]. [cit. 2016-03-12]. Available from: http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/be/Documents/about-deloitte/report_comparative_immigration_study_2013-2014.pdf.
- [5] EUROPEAN MIGRATION NETWORK., (2007). *Conditions of Entry and Residence of Third Country Highly-Skilled Workers in the EU*. Brussels: Directorate-General Justice, Freedom and Security, European Commission. ISBN 9789279077982.
- [6] EWERS, M., C., (2007). Migrants, markets and multinationals: competition among world cities for the highly skilled. *GeoJournal*, vol. 68, no. 2-3, pp. 119-130. ISSN 0343-2521. DOI 10.1007/s10708-007-9077-9.
- [7] FÖBKER, S., TEMME, D., WIEGANDT, C., (2014). A warm welcome to highly-skilled migrants: how can municipal administrations play their part? In: *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, vol. 105, issue 5, pp. 542-557. ISSN 1467-9663. DOI 10.1111/tesg.12112. ISBN 0040-747X.
- [8] INTERNATIONAL LABOUR OFFICE., (2012). *Structure, group definitions and correspondence tables*. Geneva: International Labour Office. ISBN 978-92-2-125952-7.

- [9] MAHROUM, S., (2000). Highly skilled globetrotters: mapping the international migration of human capital. *R&D Management*, vol. 30, no. 1, pp. 23-32. ISSN 0033-6807. DOI 10.1111/1467-9310.00154.
- [10] ODBOR STATISTIKY TRHU PRÁCE A ROVNÝCH PŘÍLEŽITOSTÍ ČSÚ., (2015). *Foreigners in the Czech republic*. Praha: ČSÚ. ISBN 978-80-250-2670-0.
- [11] RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R., (2008). *Lokální strategie integrace cizinců v ČR I*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. ISBN 978-80-7416-006-6.

POLITIKA ZAMESTNANOSTI V TRENČIANSKOM KRAJI A JEJ ANALÝZA

EMPLOYMENT POLICY IN TRENČÍN'S REGION AND ITS ANALYSIS

OLGA PONIŠČIAKOVÁ

MARTINA GOGOLOVÁ

IVETA SEDLÁKOVÁ

*Katedra ekonomiky Department of economics
Fakulta prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov Fac. of Op. and Econ. of Transport and Comm.
Žilinská univerzita v Žiline Žilinská univerzita v Žiline
Univerzitná 1, 010 026 Žilina, Slovakia
E-mail: olga.ponisciakova@fpedas.uniza.sk, martina.gogolova@fpedas.uniza.sk,
iveta.sedlakova@fpedas.uniza.sk*

Annotation

An issue of unemployment represents one of the highly discussed topics in our society. Unemployment addresses every one of us, because it is not only an economic but also a social threat. It is not only one of the most serious problems of market economy but also focus of this contribution. The main aim of the contribution is to highlight the characteristics of the basic aspects of employment policy. Another aim is to familiarize the reader with an analysis of employment policy in conditions of Trenčín region between years 2010 and 2014. The end of the contribution consists of suggestions and recommendations of which compliance can bring higher employment rate in the monitored region. Methods of analysis, comparison and statistics analysis were used.

Key words

employment, unemployment, employment policy, labor market, economically active population, labor, employment policy measures

Anotácia

Problematika nezamestnanosti je aktuálnou témou v našej spoločnosti. Možno konštatovať, že sa dotýka každého jedného z nás. Predstavuje nielen ekonomickú, ale aj sociálnu hrozbu. Keďže predstavuje momentálne jeden z najzávažnejších problémov trhovej ekonomiky, s ktorým sa musí naša spoločnosť vyrovnávať, je témou aj predkladaného príspevku. Ten si za cieľ kladie na základe charakteristiky základných atribútov politiky zamestnanosti čitateľa oboznámiť s analýzou politiky zamestnanosti v konkrétnych podmienkach a to v Trenčianskom kraji od roku 2010 do roku 2014. Záver príspevku tvoria návrhy a odporúčania, pri ktorých splnení sa môže dosiahnuť menšia nezamestnanosť v sledovanom kraji. Pri spracovaní boli využité metódy analýzy a metódy porovnania a štatistické metódy.

Kľúčové slová

zamestnanosť, nezamestnanosť, politika zamestnanosti, trh práce, ekonomicky aktívne obyvateľstvo, práca, opatrenia politiky zamestnanosti

JEL classification: J48

1. Úvod

Nezamestnanost' je stav, ktorý negativne ovplyvňuje každú trhovú ekonomiku. Je pojmom, ktorý označuje jeden z najväčších problémov trhových ekonomík. Nezamestnanosť sa spája s viacerými faktormi, ktorými sú napríklad mobilita pracovnej sily, technologický pokrok atď. V momentálnej situácii na Slovensku nie je vždy jednoduché nájsť si uplatnenie na trhu práce. Podľa Ústredia práce, ktoré zastrešuje pracovné úrady na Slovensku počet registrovaných nezamestnaných, ktorí mohli nastúpiť do práce, sa vo februári 2016 znížil na 274 202 osôb zo zhruba 282 000 v januári. Medziročne ubudlo viac ako 58 000 nezamestnaných. Vo februári sa nezamestnanosť na Slovensku znížila piaty mesiac po sebe. Napriek zlepšovaniu situácie na slovenskom trhu práce je nezamestnanosť v krajine vyššia ako priemer v celej EÚ, v ktorej miera nezamestnanosti ešte v januári predstavovala 8,9 %. Vysoká nezamestnanosť bola po vypuknutí globálnej ekonomickej krízy jedným z najväčších hospodárskych problémov Slovenska. Od roku 2009 počet nezamestnaných v krajine rástol a ešte na začiatku roka 2013 miera nezamestnanosti dosahovala takmer 15 %.

Situácia na Slovensku sa podľa odborníkov v neskoršom období zlepšila vďaka zrýchľovaniu tempa ekonomického rastu, štátnym dotačným programom na podporu zamestnávania vybraných skupín obyvateľstva a tiež po zmene metodiky vykazovania nezamestnanosti. Napriek tomuto pozitívnemu trendu treba problematike zamestnanosti a znižovanie miery nezamestnanosti venovať stále pozornosť.

1.1. Politika zamestnanosti

Zamestnanosť a aktívna produktívna práca podľa Rievajovej (2009) patria medzi rozhodujúce aspekty ekonomického a sociálneho rozvoja. Predstavujú množinu faktorov, ktoré zaraďujeme do ľudskej identity. Každá krajina sa musí čo najlepšie a čo najefektívnejšie vysporiadať s aktuálnymi spoločenskými problémami a javmi, ku ktorým v neposlednom rade patrí nezamestnanosť. Cieľom každej krajiny (trhovej ekonomiky), je dosiahnutie plnej zamestnanosti prostredníctvom minimalizovania nezamestnanosti. Všeobecne sa dá politika zamestnanosti podľa Rievajovej (2009) definovať ako: „*súbor opatrení, ktorými sú spoluutvárané podmienky pre dynamickú rovnovahu na trhu práce a pre efektívne využitie pracovných síl. Táto politika je spravidla výsledkom úsilia štátu, zamestnávateľov, zamestnancov a odborov*“. Zmyslom politiky zamestnanosti na Slovensku je zaistiť právo na zamestnanie každému rezidentovi nachádzajúcemu sa na území Slovenskej republiky, tj. občanom, ktorí na území Slovenskej republiky majú trvalý pobyt. Politika zamestnanosti ako taká nemá žiadne kompetencie, ktorými by mohla zasahovať do trhu práce na mikroúrovni. Síce sa usiluje o priame ovplyvňovanie ponuky a dopytu a ich vzájomných vzťahov, ale len prostredníctvom podpory. Druhým zmyslom politiky zamestnanosti, ako aj jej poslaním, je podľa Uramovej (2005) spraviť z Európskej únie hospodárstvo sveta, ktoré bude mať najkonkurenčnejšie a najdynamickejšie prvky, čím si bude schopné udržať trvalý rozvoj a vytvárať neustále nové a lepšie pracovné pozície. Kľúčové aktivity, ktorým sa politika zamestnanosti podľa Rievajovej (2009) venuje, sú:

- rozvoj infraštruktúry,
- vytváranie nových pracovných miest a pozícií prostredníctvom finančnej podpory zamestnávateľom,
- verejnoprospešné práce,
- rekvalifikačné programy pre dlhodobo nezamestnaných,
- zabezpečovanie lepších životných podmienok prostredníctvom dávok a podpôr v nezamestnanosti ľuďom, ktorí sú dočasne nezamestnaní,
- pomoc hľadania práce mladým ľuďom po ukončení štúdia alebo ľuďom so zdravotnými problémami.

Nástroje politiky zamestnanosti predstavujú súbor opatrení, ktorých hlavným dôvodom je získať alebo udržať zamestnanie. Priamymi nástrojmi podľa Rievajovej (2009) sú opatrenia, ktoré sa uskutočňujú na trhu práce pomocou činností služieb zamestnanosti (výcvik, vzdelávanie a rôzne opatrenia trhu práce na podporu osobitných skupín – do týchto skupín zaraďujeme mladistvých, ženy, zdravotne postihnutých a pod. Taktiež sem patria činnosti, ktorých hlavným cieľom je získanie, respektíve udržanie si pracovného miesta, prípadne urýchlenie návratu do zamestnania. Nepriame nástroje

(makroekonomické zásahy) podľa Rievajovej (2009) a podľa Gregovej a Dengovej (2014) sú výlučne určené iným segmentom trhu. Patria sem rôzne typy zákonných alebo organizačných opatrení, či už v mzdovej, daňovej, fiškálnej alebo inej politike, ktoré podmieňujú rast dopytu po práci, respektíve podmieňujú pokles ponuky. Podľa Kostýnkovej a Němca (2003) štát ovplyvňuje vývoj vzťahov na trhu práce prostredníctvom aktívnej a pasívnej politiky zamestnanosti. Hetteš (2013) vysvetľuje aktívnu politiku trhu práce nasledovne: „*aktívna politika trhu práce je historicky mladšou formou politiky trhu práce. V Európe sa začala rozvíjať po druhej svetovej vojne a výraznejšie až v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, kedy prestali stačiť opatrenia pasívnej politiky. Podpory demotivovali postoje ľudí k práci a rapidne rástli výdaje na ich vyplácanie, preto sa ťažisko politiky začalo presúvať k jej aktívnym zložkám.*“ Podľa Zachara (2004) cieľom aktívnej politiky zamestnanosti je poskytnutie pomoci ľuďom, ktorým hrozí nezamestnanosť a zároveň pomáhať už nezamestnaným občanom aby sa zamestnali skôr, než im začne hroziť dlhodobá nezamestnanosť. Aktívna politika pomáha k lepšiemu rastu zamestnanosti a to pomocou sprostredkovania vhodného zamestnania prostredníctvom ponuky práce zamestnancom či hľadaním budúcich zamestnancov pre zamestnávateľa.

1.2. Nezamestnanosť

S témou príspevku sa relevantne spája aj pojem nezamestnanosť. V literatúre je možné konfrontovať názory rôznych autorov na nezamestnanosť. Ako uvádza Rievajová (2009): „*nezamestnanosť je sociálno-ekonomický jav spojený s existenciou trhu, konkrétne trhu práce. Predstavuje dôsledok a súčasne prejav nerovnováhy na trhu práce medzi ponukou a dopytom po práci*“. Nezamestnanosť je prirodzený jav každej ekonomiky. Ak sa nebude pohybovať vo vysokých číslach, nepovažuje sa za významný sociálny alebo ekonomický problém. V tomto prípade ide o prirodzenú mieru nezamestnanosti. Druh tejto nezamestnanosti je charakteristický takým množstvom nezamestnaných ľudí, ktoré je menšie ako počet voľných pracovných miest. Nezamestnanosť možno tiež interpretovať ako stratenú, resp. nevyužitú potenciálnu hodnotu ekonomiky. Je spojená s problémami či už mentálneho alebo fyzického zdravia obyvateľov. Nevyužitý však ostáva aj potenciál mnohých podnikov, ktoré prehliadajú možnosť angažovať sa v projektoch spadajúcich do oblasti spoločenskej zodpovednosti, čím by mohli napomôcť nielen sebe, ale aj regiónu, v ktorom pôsobia (Vartiak, 2014). V súčasnosti je situácia na Slovensku taká, že nezamestnanosť je podľa Mišánkovej a Chlebkovej (2013) častokrát spájaná s technologickým pokrokom či modernou technikou. Záujem o tradičné remeselné zamestnania sa pomaly vytrácajú a zanikajú. Druhým vážnym problémom je skutočnosť, že mladí ľudia sa zameriavajú na oblasti, ktoré sú pre nich perspektívne a ktoré im prinesú sľubnú budúcnosť, do čoho nepatria spomínané zamestnania v remeselnej oblasti. To je následkom nesúladu na trhu práce, kedy ponuka nezodpovedá určitému dopytu po danej práci. Medzi príčiny nezamestnanosti podľa Rievajovej (2009) patrí:

- chýbajúci dopyt po tovaroch a službách,
- prechod z jedného automatického systému na druhý (zmena počtu zamestnancov),
- politika vlády, rôzne úľavy, dane (v tomto prípade ich pokles) a neefektívny sociálny systém,
- ochota cestovať za prácou do zahraničia.

Ako uvádza Krebs (1997), definujeme aj pojem nedobrovoľná nezamestnanosť – vyjadruje stav ekonomiky, keď počet voľných pracovných síl je absolútne väčší než počet voľných pracovných miest. V tomto prípade je miera nezamestnanosti vyššia, ako je prirodzená miera nezamestnanosti. Každá vláda sa snaží regulovať nezamestnanosť tak, aby bola na úrovni prirodzenej miery nezamestnanosti. K tomuto cieľu smerujú i mnohé vládne opatrenia. Podľa Rievajovej (2009) sú dôsledkami nezamestnanosti: strata kvalifikácie pracovníka, zníženie efektívnej výroby, degradácia kvality výroby, vyššia kriminalita, nespravodlivá odmena a zlá produktivita práce. Hlavným cieľom všetkých aktívnych opatrení trhu práce je vzbudiť motiváciu u občana bez práce, prípadne motivovať zamestnávateľa udržať ohrozené pracovné pozície. Tieto motivácie sú hlavné pri sledovaní dvoch základných ukazovateľov, konkrétne zamestnateľnosť a schopnosť udržať osoby, ktoré sa nachádzajú na trhu práce. Existuje však aj možnosť, kedy tieto opatrenia neprispievajú k udržaniu a vytváraniu nových pracovných miest alebo k zamestnávaniu znevýhodnených osôb. V tom prípade nepôjde o príspevky poskytnuté na dosiahnutie cieľov národnej stratégie či stratégie Európa 2020.

2. Ciel' a metódy

Ciel'om príspevku v tomto kontexte je na základe východiskových poznatkov relevantných k téme posúdenie stavu politiky zamestnanosti v Trenčianskom kraji a na základe výsledkov jednotlivých analýz navrhnutie opatrení na jej zlepšenie. Pre naplnenie cieľa boli uplatnené viaceré metódy, predovšetkým metóda analýzy. Okrem tejto metódy sú v práci použité aj metódy porovnania a štatistické metódy.

3. Výsledky a diskusia

Trenčiansky kraj sa nachádza na severozápade Slovenskej republiky. Vznikol na základe zákona NR SR 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky. Tento zákon nadobudol platnosť od 24. 07. 1996. Prostredníctvom tohto zákona bolo vytvorených osem krajov. Trenčiansky kraj s rozlohou 4 502 km² patrí medzi menšie kraje Slovenska. Centrom celého regiónu je mesto Trenčín.

3.1. Miera nezamestnanosti v Trenčianskom kraji v porovnaní so Slovenskom

Najnižšia miera nezamestnanosti podľa Štatistického úradu SR (2008-2014) v Trenčianskom kraji bola v roku 2008 (4,7 %) a priemerná miera nezamestnanosti na Slovensku bola 9,6 %. Po roku 2008 miera nezamestnanosti v Trenčianskom kraji výrazne stúpala. Príčinou tohto nárastu bola celosvetová finančná kríza, ktorej výsledkom bola vo februári 2010 miera nezamestnanosti v Trenčianskom kraji až 10,2 %, čo predstavovalo nárast o 5,5 % v priebehu necelých dvoch rokov. V ročnom porovnaní rokov 2000 a 2014 miera nezamestnanosti na Slovensku, ako aj miera nezamestnanosti v Trenčianskom kraji vykazuje pozitívny trend. To znamená, že v medziročnom porovnaní miera nezamestnanosti na Slovensku v konečnom dôsledku klesla z hodnoty 18,6 % na hodnotu 13,2 %. Podobne to bolo aj v prípade miery nezamestnanosti v Trenčianskom kraji, kde hodnota v roku 2000 bola 15,0 % a v roku 2014 klesala na 9,4 %.

3.2. Miera nezamestnanosti jednotlivých okresov v Trenčianskom kraji

Čo sa týka miery nezamestnanosti v Trenčianskom kraji za rok 2014, podľa Štatistického úradu SR (2008-2014) najhoršie (viac ako 11,0 %) výsledky vykazovali okresné mestá Prievidza a Partizánske. V meste Trenčín miera nezamestnanosti dosahovala 8,2 %. Najnižšiu mieru nezamestnanosti (menej ako 8,0 %) zaznamenali v meste Púchov, v Novom Meste nad Váhom a v meste Myjava.

3.3. Analýza súčasného stavu politiky zamestnanosti v Trenčianskom kraji

Na základe podkladov a informácií z Trenčianskeho samosprávneho kraja (2010-2014) sa zrealizovali v rámci politiky zamestnanosti nasledujúce opatrenia:

Vzdelávanie a príprava pre trh práce

Toto opatrenie bolo financované z projektov NP III-2/A „Vzdelávanie a príprava pre trh práce“ a NP III-2/B „Zvyšovanie zamestnanosti a zamestnateľnosti znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie“. Prostredníctvom tohto príspevku sa v roku 2010 zamestnalo 25 ľudí. V ďalšom roku sa eviduje nárast tejto hodnoty, a to konkrétne na 36 ľudí. V roku 2012 sa množstvo poskytnutých príspevkov zvýšilo na 42, avšak o rok neskôr bol príspevok poskytnutý už len 32 žiadateľom, čo predstavovalo zníženie o 10 ľudí. Za rok 2014 sa eviduje 33 poskytnutých príspevkov.

Príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť

Na tento nástroj aktívnej politiky sa každoročne vynaložilo približne 5 000 000 Eur. Efektívnosť uvedeného nástroja v Trenčianskom kraji do roku 2010 bola v priemere 47,7 %. V roku 2011 sa eviduje nárast tejto hodnoty na 58,0 %, čo predstavovalo maximálnu hodnotu tohto príspevku, pretože

v dalším období je sledovaný pokles efektivity příspěvku na samostatnou zárobkovú činnosť a v roku 2013 predstavovala hodnota efektivity tohto príspevku v priemere 48,3 %. V roku 2014 nesledujeme výraznú zmenu tohto ukazovateľa a nachádza sa v približne rovnakom priemere ako za minulý rok.

Príspevok na podporu zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie

Príspevok je poskytovaný na zamestnávanie znevýhodneným uchádzačom. Do roku 2011 sa tento príspevok realizoval z národných projektov a od roku 2014 bol financovaný prostredníctvom štátneho rozpočtu, na základe čoho mal aj Trenčiansky kraj obmedzenejšie množstvo financií. Okrem toho tento príspevok neoslovil zamestnávateľov z dôvodu, že dĺžka jeho poberania ako aj jeho výška neboli pre zamestnávateľa dostatočne zaujímavé. V roku 2011 bolo so zamestnávateľmi uzatvorených iba 18 dohôd na vytvorenie 21 pracovných miest. Do septembra 2013 bol poskytnutý spomínaný príspevok 20 osobám. Mesačná výška príspevku závisí podľa miery evidovanej nezamestnanosti v danom kraji či okrese. V okresoch, kde je priemerná miera evidovanej nezamestnanosti nižšia alebo rovnaká ako evidovaná miera nezamestnanosti v rámci celého Slovenska, sa poskytuje príspevok vo výške 40 % z ceny práce, ktorú dostáva zamestnanec. Výška tohto príspevku sa pohybuje najviac do 453,2 €.

Príspevok na vykonanie absolventskej praxe

Absolventská prax predstavuje nadobudnutie odborných zručností a tiež aj praktických skúseností u zamestnávateľa, ktoré závisia od dosiahnutého stupňa vzdelania absolventa školy. Efektívnosť spomínaného nástroja, ktorá spočívala v obsadení absolventov na pracovných pozíciách po ukončení absolventskej praxe bola pozitívna, a tak ako na celom Slovensku aj v rámci Trenčianskeho samosprávneho kraja predstavoval tento príspevok rastúcu tendenciu. V roku 2010 bola efektívnosť na 39,2 % a o rok neskôr vzrástla na hodnotu 44,1 %. Avšak v ďalšom období efektívnosť tohto príspevku klesla a v roku 2013 predstavovala 40,5 %. Za rok 2014 sa eviduje efektívnosť vo výške približne 40,0 %. Na základe informácií z úradov práce je možné tvrdiť, že najčastejšie sú absolventi tejto praxe zamestnaní vo verejnom sektore, napríklad na sociálnych poisťovniach či daňových úradoch.

Príspevok na dochádzku za prácou

Žiadosti, ktoré boli schválené na tento príspevok boli financované prostredníctvom finančných prostriedkov NP I-2 spolu s NP I-2/B a NP I-2/D a tiež zo štátneho rozpočtu. Pri použití financovania z národných projektov predstavuje pomer tohto financovania: 15,0 % zo štátneho rozpočtu a 85,0 % zo zdrojov ESF (Európsky sociálny fond). Do roku 2008 sa sledovala u žiadateľov na tento príspevok aj štruktúra žiadateľa. Od roku 2008 dostáva príspevok každý občan bez ohľadu na jeho štruktúru, avšak musí spĺňať zákonom stanovené podmienky.

Príspevok na zriadenie chránenej dielne alebo chráneného pracoviska v Trenčianskom kraji Tento príspevok predstavuje efektívny nástroj aktívnej politiky. Má rastúcu tendenciu, keďže v roku 2010 dosiahla efektívnosť tohto príspevku 35,2 % a o rok neskôr dokonca až 70,2 %. Aj v ďalších rokoch sa eviduje efektívnosť tohto príspevku vysoko nad priemerom. V roku 2014 bolo prostredníctvom CHD a CHP vytvorených 75 pracovných miest pre ľudí so zdravotným postihnutím.

Príspevok poskytnutý na úhradu prevádzkových nákladov a na úhradu dopravy zamestnancov

Náklady na tento príspevok mali na území Trenčianskeho kraja stúpajúci trend. Celková výška príspevkov v sledovanom kraji v roku 2013 dosiahla 250 466,98 Eur.

Plánované opatrenia a projekty v oblasti politiky zamestnanosti v Trenčianskom kraji

Nezamestnanosť sa neodvíja len od počtu nezamestnaných ľudí, ale aj od ponuky a schopnosti obsadiť pracovné miesto ľuďmi, ktorí sú na úradoch práce, pretože nemajú potrebnú kvalifikáciu. Z toho dôvodu sa aj Trenčiansky kraj snaží prostredníctvom rôznych projektov obsadiť tieto voľné pracovné miesta ľuďmi, ktorí sú momentálne nezamestnaní. Do budúcnosti sa plánujú nasledujúce projekty: Hrdina remesla, Duálne vzdelávanie a Rekvalifikačné kurzy.

Hrdina remesla

Trenčiansky kraj sa stal prvým krajom v Slovenskej republike, ktorý viedol projekt zameraný na prilákanie žiakov základných škôl pre vzdelávanie a vyučovanie na stredných odborných školách

s remeselnými odborními. Určený je pre žiakov siedmich a ôsmich tried základných škôl a názov tohto projektu je Hrdina remesla. Prvým krokom tohto projektu sa stala optimalizácia siete stredných škôl. Prostredníctvom nej išlo o snahu podporiť zdravé, perspektívne školy odborného zamerania, a to predovšetkým podpisom memoránd. Memorándá o spolupráci medzi strednými odbornými školami a Trenčianskym krajom, ktoré sa stali zároveň aj dohodami o spolupráci medzi zamestnávateľmi a školami. Dohody boli uzavreté medzi ôsmymi školami odborného zamerania s viac ako so sto zamestnávateľmi Trenčianskeho kraja. Začínajúci projekt spája žiakov základných škôl a stredné školy spolu so zamestnávateľmi a podnikateľmi. Hlavným cieľom projektu je vzbudiť u žiakov záujem o štúdium technických odborov. Projekt zapája do komunikácie žiakov základných škôl a snaží sa im pomôcť uplatniť sa na trhu práce. Časovo je neobmedzený a v budúcnosti bude postupne rásť. Prostredníctvom tohto projektu začína vznikať databáza, v ktorej budú zhrnuté záujmy.

4. Návrhy a odporúčania

Aj keď Trenčiansky kraj patrí medzi kraje s najnižšou mierou nezamestnanosti (3. miesto), je uvedených podľa Bystrickej (2015) niekoľko nasledujúcich opatrení a návrhov, ktoré by mohli ešte viac zlepšiť politiku zamestnanosti v Trenčianskom kraji. Medzi návrhy a odporúčania patrí:

Prilákanie investorov do Trenčianskeho kraja

Trenčiansky kraj poskytuje dobré podmienky pre pokojný a plnohodnotný život. Má krásne a príjemne prostredie, či už pre domácich, návštevníkov ale hlavne pre investorov. Využíva ľudský potenciál, priaznivú polohu, prírodné a kultúrne bohatstvo. Jeho cieľom je stať sa krajom, ktorý bude úspešne spolupracovať s ostatnými kraji, chce sa stať dobrým partnerom pre ďalšie susedné kraje, okresy, mestá a tiež obce. Trenčiansky kraj síce má investorov, s ktorým spolupracuje, avšak väčšina z nich je zameraná na elektrotechnický a strojársky priemysel. Sledovaný kraj má viaceré príležitosti, ktorými je napríklad vybudovanie rýchlostnej cesty R2, ktorá by urýchlila presun medzi Trenčínom a Prievidzou. Momentálne je tento projekt už vo fáze realizácie, avšak návrhom by bolo urýchlenie tohto projektu, čím sa vytvoria nové pracovné miesta na výstavbe a taktiež sa urýchlí presun z Trenčína do okolitých okresných miest Trenčianskeho kraja.

Lepšie reagovanie na požiadavky trhu práce

Región by mal neustále podporovať zvyšovanie zamestnanosti, a to prostredníctvom flexibilného reagovania požiadaviek na trhu práce. Taktiež by mal rozšíriť záujmy verejných služieb, ktoré sú hlavným predpokladom pre kvalitnejší život obyvateľstva v kraji.

Vytvorenie pracovných príležitostí pre ekonomicky aktívne obyvateľstvo

Aj keď sa Trenčiansky kraj nachádza na 3. mieste s najnižšou mierou nezamestnanosti v rámci celého Slovenska a počet nezamestnaných sa oproti minulým rokom znížil, stále je bez práce približne 25 000 obyvateľov. Vytvorenie nových 47 pracovných miest a pozícií by pomohlo k poklesu miery nezamestnanosti a aj celkového počtu nezamestnaných ľudí. Tento návrh by výrazne pomohol ľuďom v okrese Prievidza, konkrétne ľuďom, ktorí pracujú v Hornonitrianskych baniach. V blízkej budúcnosti je možné, že sa výrazne zvýši nezamestnanosť a to z toho dôvodu, že je plánovaný pokles ťažby uhlia, následne čoho príde veľa baníkov o svoje zamestnanie. Má sa tak uskutočniť po rekonštrukcii a inovácii Elektrárne Nováky, ktorá odstaví prevádzku dvoch blokov a po roku 2015 znížiť svoj výkon. Okres by mal vytvoriť nové náhradné pracovné miesta pre baníkov, ktorí prídu o svoje zamestnanie alebo rekvalifikovať ich, prostredníctvom čoho sa môžu zamestnať v inej sfére.

Prísun zahraničných investícií z európskych fondov

Investície poskytnuté slovenskými investormi, ale hlavne tými zahraničnými, plynú na Slovensku nerovnomerne. Dôvodom je predovšetkým hospodárska kríza. Podpora investícií do zaostalých regiónov Slovenska by sa mala tiež stať jednou z priorít. Slovensko v rámci podporovania týchto investícií by sa malo snažiť o vyrovnávanie regionálnych rozdielov, ktoré nepôsobia priaznivo ako pre kraj, tak pre celé Slovensko. Vláda Slovenskej republiky by mala konkretizovať a ujasniť pravidlá poskytovania investičnej pomoci takým spôsobom, aby sa vytvárali voľné pracovné pozície v oblastiach, kde sa eviduje vysoká miera nezamestnanosti.

Podpora celoživotného vzdelávania

Dôležitým cieľom, resp. návrhom, je podporiť rozvoj celoživotného vzdelávania v Trenčianskom kraji. Malo by ísť predovšetkým o jazykové a počítačové znalosti a vedomosti a to z dôvodu, že starší občania v Trenčianskom kraji, ako aj v každom inom kraji v tomto smere značne zaostávajú a stávajú sa najviac ohrozenou skupinou. Z tohto dôvodu sa zhoršuje ich atraktivita a záujem na trhu práce.

Zavedenie duálneho vzdelávania

Tento projekt je už vo fáze realizácie, avšak len pre okres Nové Mesto nad Váhom. Efektívnym návrhom by bolo zaviesť tento projekt aj do ostatných okresov a miest v Trenčianskom kraji, čím by sa zvýšila kvalita vzdelávania a taktiež aj následné lepšie uplatnenie na trhu práce, keďže študenti sa budú vzdelávať a súčasne aj vykonávať prax.

5. Záver

Nezamestnanosť je prirodzený jav každej ekonomiky. Ak sa nebude pohybovať vo vysokých číslach, nepovažuje sa za významný sociálny alebo ekonomický jav. V súčasnosti je situácia na Slovensku taká, že nezamestnanosť je často krát spájaná s technologickým pokrokom či modernou technológiou. Záujem o tradičné remeselné zamestnania sa pomaly vytráca a pomaly zaniká. Ľudia, ktorí práve z tohto dôvodu prišli o svoje pracovné miesto, majú oveľa väčší problém nájsť si novú prácu, keďže doteraz boli orientovaní prevažne na jednu konkrétnu oblasť. Do tejto kategórie patria najmä osoby v pred dôchodkovom veku. Zamestnávateľia sú k týmto osobám skeptickí a nedôverčiví, pretože sú si viac-menej istí, že prispôsobenie sa a súčasne aj práca s novými modernými technológiami bude pre nich náročná. Druhým vážnym problémom je skutočnosť, že mladí ľudia sa zameriavajú na oblasti, ktoré sú pre nich perspektívne a ktoré im prinesú sľubnú budúcnosť, do čoho nepatria spomínané zamestnania v remeselnej oblasti. To je následkom nesúladu na trhu práce, kedy ponuka nezodpovedá určitému dopytu po danej práci. Veľmi dôležitým javom dlhodobej nezamestnanosti je, že ľudia strácajú svoju kvalifikáciu a tým aj opätovnú možnosť nájsť si zamestnanie. Tento problém môžeme vidieť najmä pri vysoko kvalifikovaných nezamestnaných (osobitne sa to objavuje hlavne pri štrukturálnej nezamestnanosti). Uvedený faktory sú dostatočným dôvodom na nachádzanie nových realizovateľných spôsobov eliminácie tohto negatívneho javu života spoločnosti, aj v takých intenciách, aké uvádzame v príspevku.

Literatúra

- [1] BYSTRICKÁ, M., (2015). *Analýza politiky zamestnanosti v Trenčianskom kraji*. Bakalárska práca. F PEDAS, Katedra ekonomiky, Žilinská univerzita v Žilina.
- [2] GREGOVÁ, E., DENGOVA, E., (2014). *Program Budgeting at the Level of Municipality Government in Slovakia*. In: 2nd International Conference on Economics and Social Science (ICESS), Advances in Education Research, vol. 61, pp. 45-51. Shenzhen, China. ISSN 2160-1070.
- [3] HETTEŠ, M., (2013). *Zamestnanosť a sociálna práca*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv Alžbety. ISBN 978-80-8132-089-7.
- [4] KREBS, V. et al. (1997). *Sociální politika*. Praha : Codex Bohémia. ISBN 80-85963-33-7.
- [5] KOSTÝNKOVÁ, M., NĚMEC, O., (2003). *Lidské zdroje na trhu práce*. Praha: Professional Publishing. ISBN 80-86419-48-7.
- [6] MIŠÁNKOVÁ, M., CHLEBÍKOVÁ, D., (2013). *Possibilities for financing innovation activities in Slovak Republic*. In: 9th International Scientific Conference on Financial Management of Firms and Financial Institutions, Financial Management of Firms and Financial Institutions-Ostrava, Czech republic, pp. 562-570. ISSN 2336-162X.
- [7] RIEVAJOVÁ, E., (2009). *Teória a politika zamestnanosti*. Bratislava: Ekonóm. 80-225-2878-8.
- [8] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2008-2014). *Miera nezamestnanosti na Slovensku a v Trenčianskom kraji*. [online]. [s.a.]. [15.2.2015]. Dostupné na: www.statistics.sk.
- [9] TRENČIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ (2010-2014). *Interné materiály politiky zamestnanosti v Trenčianskom kraji*.

- [10] URAMOVÁ, M., (2005). *Sociálno – ekonomické súvislosti nezamestnanosti*. Banská Bystrica: EF UMB. ISBN 80-8033-057-6.
- [11] VARTIAK, L., (2014). Activities of socially responsible companies operating in the Euroregion Beskydy. In *Rozvoj Euroregiónu Beskydy VIII : spoločensko-ekonomické podmienky v regiónoch 10 rokov po vstupe do EÚ*. Žilina: Žilinská univerzita, s. 235-246. ISBN 978-80-554-0966-5.
- [12] ZACHAR, D., (2006). *Politika zamestnanosti*. In: *Reformy na Slovensku*. Bratislava: INEKO. ISBN 80-89026-19-2.
- [13] *Zamestnanosť a sociálna situácia*. [on line]. [s. a.]. [vid'. 2015.01.07]. Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-744_sk.htm.

Uvedený príspevok je čiastkovým výstupom projektu VEGA 1/0244/16 Personálny marketing ako nový prístup zabezpečenia a udržiavania kvalifikovanej pracovnej sily v podnikoch na Slovensku.

**SOCIAL INNOVATIONS IN WORK ORGANIZING:
TELEWORK IN SLOVAKIA****SOCIÁLNE INOVÁCIE V ORGANIZÁCIÍ PRÁCE: TELEWORK NA
SLOVENSKU****MÁRIA MURRAY SVIDROŇOVÁ¹****BEÁTA MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ¹****JAN STEJSKAL²**

¹Katedra verejnej ekonomiky a reg. rozvoja ¹Dep. of Public Economics and Reg. Development
Ekonomická fakulta Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Matej Bel University in Banska Bystrica
✉ Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia
E-mail: maria.murraysvidronova@umb.sk, beata.mikusovamerickova@umb.sk

²Ústav ekonomických vied ²Institute of Economic Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration,
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: jan.stejskal@upce.cz

Annotation

The current knowledge economy is being further developed; main driving force is so-called information society. This society is characterized by the penetration of new information and communication technologies at all levels of the economy and social life. This allows introducing innovative forms of organizing work that enhance the performance and flexibility of both, employees and employers. Such forms include also telework which has the potential to be a tool for employment growth and ensuring the employability and adaptability of workers. Flexibility of telework is not only in eliminating commuting to the workplace but also in the possibility of integrating into the labour market risk groups such as the mentally challenged, mothers on and/or after maternity leave, residents of peripheral parts of cities or rural areas with high rates of unemployment etc. In this paper we analyse the use of telework in public sector in Slovakia. Methods are based on the methodology of international project Learning from Innovation in Public Sector Environments (LIPSE), we use mainly historical-logic and content-causal methods, the questionnaire and the basics of descriptive statistics. The main findings concern the rate of use of telework in municipalities in Slovakia is not very widespread, the main barriers are legislation, bureaucratic culture of public sector and individual scepticism and resistance shown by employees towards telework.

Key words

social innovation, telework, public sector, social inclusion

Anotace

V súčasnosti je ekonomika založená na poznatkoch, ktoré sú hybnou silou jej ďalšieho rozvoja. Pre tzv. informačnú spoločnosť je typické prenikanie nových informačných a komunikačných technológií do všetkých úrovní ekonomiky a spoločenského života. To umožňuje zavádzať inovatívne formy organizácie práce, ktoré zvyšujú výkonnosť a flexibilitu zamestnancov ako aj zamestnávateľov. Medzi takéto formy patrí aj telepráca, ktorý má potenciál byť nástrojom pre rast zamestnanosti a zabezpečenie práceschopnosti a adaptability pracovníkov. Flexibilita telepráce okrem toho, že odpadá dochádzanie na pracovisko, spočíva aj v možnosti začleniť do pracovného procesu rizikové skupiny na

trhu práce ako napríklad zdravotne znevýhodnených, matky na/po materskej dovolenke, obyvateľov okrajových častí miest, resp. obyvateľov vidieka s vysokou mierou nezamestnanosti a pod. V príspevku analyzujeme využitie telepráce vo verejnom sektore v podmienkach Slovenska. Metódy vychádzajú z metodiky medzinárodného projektu Learning from Innovation in Public Sector Environments (LIPSE), využívame najmä historicko-logickú a obsahovo-kauzálnu metódu, dotazník a základy deskriptívnej štatistiky. Hlavným zistením je, že miera využívania telepráce v mestách a obciach Slovenskej republiky nie je veľmi rozšírená, za najvýraznejšie prekážky možno považovať legislatívu, byrokratické nastavenie verejného sektora a skepticizmus zamestnancov voči telepráci.

Klíčová slova

sociálna inovácia, telepráca, verejný sektor, sociálna inklúzia

JEL classification: H11, H83, J45

Introduction

Since the raise of the New Public Management (NPM) paradigm, growing attention has been paid to public sector innovation, both as a political priority and as a fully-fledged field of study. A vast and well-established literature exists with respect to the determinants and the adoption of social innovation in the public sector (Nemec, J, Spacek, D., Suwaj, P., 2012, Nemec & Svidroňová, 2015). Public sector innovation is defined by Osborne and Brown (2005) as the introduction of new elements into a public service – in the form of new knowledge, a new organization, and/or new management or processual skills, which represent discontinuity with the past. Yet, little attention is paid to the ICT-driven social innovations within the public sector, i.e. those innovations characterized by a social content and that are simultaneously driven by ICT, and in particular those ones that assist human executed process and thus have an organizational impact. ICT-driven innovation in the public sector is defined by the European Union as the use of Information and Communication Technologies (ICT) for the creation and implementation of new processes, products, services and methods of delivery which result in significant improvements in the efficiency, effectiveness and quality of public services as well as the wider operations of the public sector. It also refers to the ability of the public sector, as appropriate to its mandate and resources, to become more innovative in the way it operates and to itself support innovation in society. One such a type of ICT social innovations refers to new media technologies that are focused on the creation of new ways of working (so-called telework), which provide civil servants with instruments to work at home, while making use of the ICT and data infrastructure of their organization. Especially the penetration of new social media offers new possibilities to public employees to co-create a working environment that is compatible with their work/life balance. This is also important for the attractiveness of public sector as an employer.

1. Telework and influential factors of its adoption and upscaling

Telework can be described as a form of organizing and/or performing work, using information technology, in the context of an employment contract/relationship, where work, which could also be performed at the employer's premises, is carried out away from those premises on a regular basis (EFAT, 2002). Telework seeks to increase benefits for the employers - higher productivity, lower staff turnover, growth of employees' work ethics and responsibility for their job performance, greater flexibility of the employer as an organization in response to consumer demands and to changes in the market situation or in the industry, computerisation of the organization (Sullivan & Lewis, 1998, Lonti & Verma 2003). As for the employees telework can be seen as an opportunity to help disadvantaged groups such as disabled citizens or those who take care of other household members (e.g. parents on maternity leave); or residents of regions with a high unemployment rate (rural areas, suburbs) in order to gainfully find a work on the labour market (Hamilton, 2002). However, these opportunities are more commonly used in third sector as in public sector (Nemec, 2008, Kozuň – Cieślak, 2013, Vaceková & Škarabelová, 2013).

In Slovakia, the telework was implemented by an amendment of the Labour Code (Act no. 348/2007 of Statutes valid since 1st September 2007). This amendment was done in the effort to harmonise the Slovak labour legislation with the EU legislation, which brought some new elements into the new version of the Labour Code including home work and telework. The use of telework is supported in several documents and strategies, e.g. The National Employment Strategy of the Slovak Republic or the National Reform Programme of the Slovak Republic (especially the fields of Employment and social inclusion). At the local level, there are also initiatives of various NGOs who try to promote telework and increase its popularity among the employers and employees. Still, the method of telework is used in Slovakia by 3.7% of workers (Inštitút zamestnanosti, 2013), i.e. less than 2% of the EU average. Telework in Slovakia is governed in the Labour Code (§ 52) as follows: the employment relationship of an employee who performs work for an employer at home or at another agreed place, pursuant to conditions agreed in the employment contract, using information technology (hereinafter referred to as "telework") within the working time arranged by himself/herself, shall be governed by this Act, with the following deviations:

- a. provisions on the arrangement of determined weekly working time, continuous daily rest, continuous weekly rest and on stoppage shall not apply to such employee,
- b. in cases of substantive personal obstacles to work, the employee shall not be entitled to wage compensation from the employer, except in case of death of a family member,
- c. such employee shall not be entitled to wage for overtime work, to wage surcharge for a period of work on a public holiday, to wage surcharge for the period of night work and to wage compensation for work in constrained working environments, unless the employee agrees otherwise with the employer.

The Labour Code also deals with the measures on providing hardware and software necessary for the performance of telework by employer, protection for data processed and used in telework or prevention from isolation of teleworkers from other employees.

The main factors influencing the telework use can be divided into 2 groups: factors of outer and factors of inner context. In the analysis of the outer context IT data security emerge (Hamilton, 2002). Connected to this, the study of Ungurean (2007) pinpoints that technological factors like telephone net capacity, connection and transfer speed, telecom liberalization and the ease of use may be conducive to telework innovations. Another determinant has been identified in the perceived external pressure exerted by the public opinion towards higher levels of quality and quantity of services which, in turn, may result in more flexible forms of work (Lonti and Verma 2003). From the society point of view, on the long run it will see reduced traffic congestion and emissions, emergency preparedness (i.e. pandemic response) and reduced infrastructure impact in urban areas. With regard to the inner context, the Georgetown University Law Center (2009) distinguishes among three actors: the company, the employees and the society. For the company, telework is a tool for recruiting and retaining talented employees and to increase productivity. Through this innovation, the business can ensure continuity of business operations during an emergency and decreasing costs for office rent. The employees see benefit from a better work/life balance, improved morale, and reduced commuting and transportation costs. Additional benefit is for example the autonomy and flexibility over work schedule (Hamilton, 2002). Yet, the barriers to the successful upscaling and adoption of this ICT innovation are numerous, e.g. Hamilton (2002) reveals technological barriers such system performance and teleworkers' access to equipment, services and technical support. In addition, teleworkers receive little or no training for telework. Since telework imply a significant reshaping of organizational settings, the lack of formal job definition and the importance of the group are mentioned as barriers to its adoption (Mokhtarian & Sato 1994). There are also economic barriers as funding issues and the fact that successful program requires regular and frequent telework in order to consolidate office space and reduce costs. If an agency uses telework only sporadically, the agency cannot reduce its office expenses reliably (Georgetown University Law Center, 2009). Also, human capital can play a relevant role. Ungurean (2007) as possible obstacles related to the company identifies the company culture. In the upscaling of this innovation there can be difficulties in foster team synergy, difficulty in employee performance monitoring and possible negative effects on workplace social network (Hamilton, 2002). The literature review revealed several factors with respect to the types of adopters (i.e. pioneers, followers, late adopters, laggards). Mulgan & Albury (2003) identify that with respect to earlier adopters, the specific (positive) determinants emerged are: (1) city size; (2) economic development capacity; (3) the

manager-council form of government; (4) involvement with business partners; (5) professionalism of public officials; (6) use of computer IT. With respect to late adopters, the main influential factors are: (1) the mayor-council form of government; (2) isomorphism. Definitions of each type of adopter provides Rogers (2003):

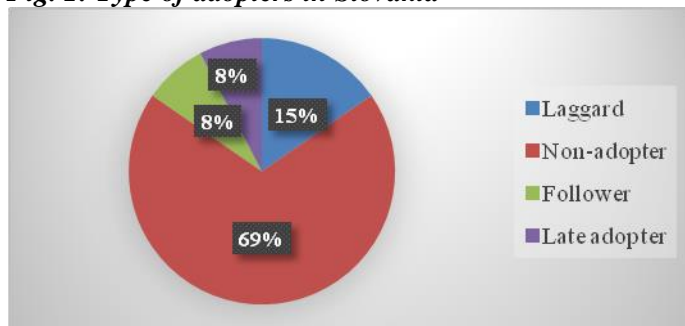
- Pioneers are characterized by the willingness to take risks, the abundance of financial liquidity and their close contacts with similar organizations. A high risk-tolerance is the basis for accepting the possible failure, whose impacts would be absorbed by the high amounts of resources. The pioneer has the critical role of introducing new ideas into the social system.
- Followers have a remarkable degree of opinion leadership among adopters: they are change-agents with relevant financial liquidity and contacts, and they are perceived as role models. However, they adopt innovation after a varying degree of time in comparison with pioneers, because of their greater caution. Sometimes they adopt innovation for economic necessity and/or network pressures.
- Late adopters adopt an innovation after the majority of their peers. They perceive innovation with great caution and even scepticism. They have scarce financial resources, few contacts with similar organizations and poor opinion leadership.
- Laggards are the last to adopt innovation: they typically have an aversion to risk, to change-agents and to change in general. They are focused on traditions and the past, and they lack of both financial resources and opinion leadership. They have virtually no contacts with their peers.

2. Goal and methodology

The goal of this paper is to analyse the use of telework in municipalities with a population over 40,000 in Slovakia altogether with drivers and barriers that account for the telework adoption in these public sector organizations. The methodology of study is fully consistent to the project methodology of the research supported by the 7th Framework Programme of the European Union under the contract No 320090 LIPSE. We admit the fact, that the research methodology can affect the research impacts (Nemec, Merickova & Fantova Sumpikova, 2011). We used historical-logic and content-causal methods for literature review and identification of the factors influencing telework adoption and use as an ICT-driven innovation. To analyse the use of telework and drivers and barriers that account for its adoption in Slovak municipalities we used a quantitative method of questionnaire and basic descriptive statistics. The sample consisted of 13 municipalities with a population over 40.000 inhabitants, out of which 8 municipalities were head of region (regional level was chosen based on work of Petříková, Vaňová & Borseková, 2012)

3. Results

After we clustered the municipalities according to geographical area we can state that the North has one follower (1 municipality, 50%). One municipality in the West is a late adopter (17%), one is a laggard (17%) and 4 municipalities are non-adopters (66%). In the East there are three municipalities, two are non-adopters (67%) and one is a laggard (33%). The south with one region is a non-adopter (100%). Most of the municipalities are non-adopters, there is no pioneer in telework adoption in Slovakia. Percentage values are in Figure 1. In average the use of telework at the local level is at 30.8%. Out of 13 local HR managers 4 are favourable to adoption of telework, two HR managers chose "No", i.e. they are not favourable to adoption of telework and seven HR managers did not respond.

Fig. 1: Type of adopters in Slovakia

Source: authors

We tried to find out any connections between these findings with the specific context of Slovakia. Bratislava as the wealthiest region with lowest unemployment rate is a non-adopter of telework, i.e. the need for innovative and flexible way for work organization is not necessary. The West region which contains three Higher Territorial Units (Trenčiansky, Trnavský and Nitriansky) and in total 5 municipalities as respondents also has higher GDP per capita than the other NUTS2 region, but it has only 40% adoption rate of telework (1 laggard and 1 late adopter, other three municipalities are non-adopters). The Middle region with two Higher Territorial Units (Žilinský and Banskobystrický) and 4 respondents, is the largest region from the geographical point of view and has 25% rate of telework adoption (1 follower, other three municipalities are non-adopters). The East region with two Higher Territorial Units (Košický and Prešovský) has one late adopter (municipality of Prešov), the other two municipalities are non-adopters. Municipalities who adopted telework are of size between 56,000 and 91,000 inhabitants. None of the municipalities is a pioneer, but the follower has population of 56,526 and the late adopter has 78,351 inhabitants which might mean that municipalities of this size are optimal for telework adoption and creating job opportunities for risk groups.

3.1 Descriptive statistics on determinants and barriers of the outer context

Based on the average rating (tab. 1), the strongest driver is the citizens' familiarity with ICTs (3.46 out of 5 points). Some level of agreement is also with factors of territorial ICT infrastructures (3.15), the improvements of environmental conditions that telework can ensure, the citizens' need of achieving a better balance between their personal and professional life and the degree of autonomy in governing organizational processes (all with the average rating of 3.08). For the barriers, there was only one factor to be rated and that is legislation (Law frustrates the adoption of telework in public sector organizations because of its regulatory restrictions). It was the only one factor rated but on the other hand it had the highest average agreement from the respondents (3.69). Generally, the level of agreement with the determinants of outer context is rather low, only 2.93 in average. One might say this means that the respondents disagree with the statements on determinants, i.e. they do not perceive there are much drivers for telework adoption in Slovakia and the barrier seen in the legislation is more important.

Tab. 1: Average rating of determinants and barriers of the outer context

The imitation of other telework experiences drives its adoption by public sector organizations.	2.92
Law frustrates the adoption of telework in public sector organizations because of its regulatory restrictions (e.g. limits established by the privacy law in sharing personal data).	3.69
The degree of autonomy in governing organizational processes facilitates the adoption of telework in public sector organizations.	3.08
Political vision for telework facilitates its adoption in public sector organizations.	2.31
The consensual relationship between public sector organizations and their external stakeholders, such as trade unions, facilitates the adoption of telework.	2.54
The citizens' need of achieving a better balance between their personal and professional life drives public sector organizations to adopt telework.	3.08

The improvements of environmental conditions that telework can ensure (e.g. lower CO2 emissions) drive its adoption in public sector organizations.	3.08
Local geo-morphological contexts (e.g. relevant distances between urban and rural areas) are a driver of telework adoption in public sector organizations.	2.77
Territorial ICT infrastructures, such as the broadband connection, facilitate the adoption of telework in public sector organizations.	3.15
Citizens' familiarity with ICTs facilitates the adoption of telework in public sector organizations.	3.46

Source: authors

3.2 Descriptive statistics on determinants and barriers of the inner context

The highest average rating from determinants of the inner context that facilitates the adoption of telework has the factor of possibility of managing in-house the ICT facilities that support telework (average score of 3.46). It is closely followed with the items “The cost savings that telework can ensure drive its adoption in public sector organizations” and “The possibility of experimenting the use of telework through a pilot project”, which both scored 3.38 points out of 5. Some level of agreement (3.23) is also with factors of top managers' support for telework and coaching, mentoring and other training activities. Slightly less agreement has determinant of employees' technological skills (3.15). There were two barriers for telework adoption explored and respondents agree that bureaucratic culture of public sector organizations is a barrier to the adoption of telework (in average 3.46). The second barrier, individual scepticism and resistance shown by employees towards telework, scored 2.69 in average, which indicated that respondents rather disagree with this item (tab. 2).

Tab. 2: Average rating of determinants and barriers of the inner context

The increased economic efficiency that telework can ensure drives its adoption in public sector organizations.	3.08
The cost savings that telework can ensure drive its adoption in public sector organizations.	3.38
Employees' bottom-up initiatives for telework drive its adoption in public sector organizations.	2.69
The top managers' support for telework facilitates its adoption in public sector organizations.	3.23
Coaching, mentoring and other training activities facilitate the adoption of telework in public sector organizations.	3.23
The possibility of experimenting the use of telework through a pilot project facilitates its adoption in public sector organizations.	3.38
The bureaucratic culture of public sector organizations is a barrier to the adoption of telework (e.g. focus on processes, culture of physical presence).	3.46
The employees' autonomy in achieving the expected results facilitates the adoption of telework in public sector organizations.	2.77
Employees' technological skills facilitate the adoption of telework in public sector organizations.	3.15
The employees' perception of relative advantage and benefit in using telework is a driver of its adoption in public sector organizations.	3.08
Individual scepticism and resistance shown by employees towards telework are a barrier to its adoption in public sector organizations.	2.69
Personal characteristics of employees (e.g. their age and educational qualifications) facilitate the adoption of telework in public sector organizations.	3.08
The possibility of managing in-house the ICT facilities that support telework (e.g. software for group chat and video conferences) facilitate its adoption in public sector organization.	3.46

Source: authors

Conclusion

Slovakia legalised telework as a possible work contract in the Labour Code (§ 52) in 2007. Since then it has spread in several fields like the IT (programmers, technicians), as well as marketing consultants, purchasing agents, brokers, journalists, financial analysts, accountants, but that is mostly in private sector. In public sector telework at local level in Slovakia is not very widespread. As our research has shown, among 13 biggest municipalities, only 4 of them implemented telework, which is less than 1/3 of the sample. Nevertheless, the Labour Code give the possibility to employ teleworkers also in municipalities and therefore we would recommend to the municipalities as employers to develop internal guidelines on conditions and rules for teleworking employees, especially concerning the issues relating to working hours, overtimes and other allowance for work during holidays and nights to ensure the teleworkers will have the same conditions as regular employees and thus telework might become more motivational for employees and they might start demanding more teleworking positions, i.e. they might start employees' bottom-up initiatives for telework in the public sector organisations at the local level. Based on these results, we would recommend general steps such as increase citizens' education in ICT use in order to increase the familiarity of citizens with ICT. Another step would be to strengthen territorial ICT infrastructure, to secure broadband connection. Telework is probably little known and therefore an information campaign could promote its benefits, e.g. that telework can improve environmental conditions (lower CO₂ emission due to less traffic) or that it can help to achieve better work/life balance. We believe that the autonomy in governing organizational processes at the local level is sufficient and should remain like this, as this factor was quite influential in telework adoption.

Literature

- [1] ALBURY, D., MULGAN, G., (2003). *Innovation in the public sector*. HM Government Paper, Prime Minister's Strategy Unit, London.
- [2] EFAT (European Framework Agreement on Telework), (2002). [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: http://www.ueapme.com/docs/joint_position/Telework%20agreement.pdf
- [3] GEORGETOWN UNIVERSITY LAW CENTER, (2009). *Telework in the Federal Government: The Overview Memo*. [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://scholarship.law.georgetown.edu/legal/16>
- [4] HAMILTON, E., (2002). *Bringing work home: Advantages and challenges of telecommuting*. Center for Work & Family.
- [5] INŠTITÚT ZAMESTNANOSTI. (2013). *Telepráca* [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://www.iz.sk/sk/projekty/telework>
- [6] KOZUŇ – CIEŠLAK, G., (2013) Ocena efektywności inwestycji publicznych w kapitał ludzki. *Ekonomista*, vol. 3, pp. 319-344.
- [7] LONTI, Z., VERMA, A., (2003). The determinants of flexibility and innovation in the government workplace: recent evidence from Canada. *Journal of Public Administration Research and Theory*, vol. 13, no. 3, pp. 283-309. ISSN 1477-9803. DOI 10.1093/jopart/mug025.
- [8] MOKHTARIAN, P.L., SATO, K., (1994). A comparison of the policy, social, and cultural contexts for telecommuting in Japan and the United States. *Social Science Computer Review*, vol. 12, no.4, pp. 641-658. ISSN 0894-4393. DOI 10.1177/089443939401200412.
- [9] NEMEC, J., SPACEK, D., SUWAJ, P. Et.al., (2012). Public management as a university discipline in new European Union states. The Central Europe Case. *Public Management Review*, vol. 14, no. 8, pp. 1087-1108. ISSN 1471-9037.
- [10] NEMEC, J., MERIČKOVÁ, B., FANTOVÁ ŠUMPÍKOVÁ, M., (2011). Is the Estonian Municipal Benchmarking Really Better? The impacts of research methodology on research results. *Public Management Review*, vol. 13, no. 4, pp. 539-549. ISSN 1471-9037. DOI 10.1080/14719037.2010.525036.
- [11] NEMEC, J., (2008). *The third sector and the provision of public services in Slovakia*. In Osborne, S. (ed.) *Third sector in Europe prospects and challenges*. Book Series Routledge Studies in the Management of Voluntary. Vol. 8, pp. 118-133.
- [12] NEMEC, J., SVIDROŇOVÁ, M., (2015). Co-creation in housing services: Kojatice case in Slovakia. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 413 - 420. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-55.
- [13] OSBORNE, S. P., BROWN, K., (2005). *Managing Change and Innovation in Public Service Organizations*, Routledge.

- [14] PETŘÍKOVÁ, K., VAŇOVÁ, A., BORSEKOVÁ, K., (2012). The methodology of use and building competitive advantage on the regional level. *Journal of Security and Sustainability Issues*, vol. 2, no. 1, pp. 41 – 50. ISSN 2029-7017. DOI 10.9770/jssi/2012.2.1(4).
- [15] ROGERS, E.M., (2003). Elements of diffusion. *Diffusion of innovations*, no. 5, pp. 1-38.
- [16] SULLIVAN, C., & LEWIS, S., (1998). Homebased telework and family: Space, territory and the work family boundary. Paper presented to the British Psychology Society. London Conference, 15/16 December 1998.
- [17] THE LABOUR CODE (Act no. 348/2007 of Statutes valid since 1st September 2007).
- [18] UNGUREAN M., (2007). Economic, Social and Psychological Barriers in Application of Teleworking in Romania. *Journal of Applied Computer Science & Mathematics* 01/2007.
- [19] VACEKOVÁ, G., ŠKARABELOVÁ, S., (2013). The role of third sector organizations in rural development. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 549 – 556. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-69.

This paper is a part of research supported by the LIPSE project. LIPSE, or ‘Learning from Innovation in Public Sector Environments’, is a research project studying the drivers and barriers to successful social innovations in the public sector. The research is co-financed at the local level by the APVV project DO7RP-0010-12.

METODY SYSTÉMOVÉHO INŽENÝRSTVÍ V PRAXI PŘÍKLADU INDIKOVÁNÍ KVALITY ŽIVOTA V RÁMCI ANALÝZY DAT ZE SOCIÁLNÍ POLITIKY

METHODS OF SYSTEM ENGINEERING IN PRACTICE EXAMPLE OF INDICATING QUALITY OF LIFE IN THE DATA ANALYSIS FROM SOCIAL POLICY

MARTIN ŠANDA ¹

JAN MANDYS ²

¹Ústav systémového inženýrství a informatiky ¹Institute of System Engineering and Informatics
²Ústav správních a sociálních věd ²Institute of Administrative and Social Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: martin.sanda@student.upce.cz, jan.mandys@upce.cz

Anotace

Veřejná správa stojí před každodenním úkolem zajišťovat spokojený život obyvatel na území, které spravuje. K tomu využívá nejrůznějších cest. Jednou z nich může být pravidelný monitoring spokojenosti občanů s životem v obci, podobně jak ho definují například Společné evropské indikátory – ECI či různorodé koncepty měření kvality života. Metody systémového inženýrství mohou přinést efektivní predikce zjištěné reality. To následně vyvolává pozitivní efekt při úvahách veřejného managementu, jak naplňovat svou klíčovou roli v otázkách spokojených občanů. Příspěvek ukazuje možnosti, jak implementovat metody systémového inženýrství do praxe veřejné správy na příkladu problematiky kvality života. Systémové inženýrství lze definovat jako techniku pro uplatnění poznatků z ostatních vědních oborů, jejímž důležitým aspektem je aplikace či implementace na vývoji nových možností, metodik či technologií s konkrétním cílem jejich uvedení, jak to ekonomické, technické a další aspekty dovolí.

Klíčová slova

systémové inženýrství, kvalita života, veřejná správa, rozvoj

Annotation

Public administration faces a daily task to secure happy life of inhabitants of the territory its manage. It uses a variety of ways for this attain. One of the way may be regular monitoring of inhabitants' satisfaction with life in the town, such as it defined European Common Indicators – ECI or various concepts of measuring quality of life. Methods of system engineering can deliver effective prediction of identified reality. This question in turn produces a positive effect on considerations of public management to fulfill its key role in issues of satisfied inhabitants. The paper shows possibilities of how to implement experience from the methods of systems engineering in public administration for example the issue of quality of life. Systems engineering can be defined as it is a technique for applying knowledge from other disciplines of science which important considerations is its application to the development of new technological possibilities with the specific objective of putting them to use as rapidly as economic and technical considerations permit.

Key words

systems engineering, quality of life, public administration, development

JEL classification: H83, C15, D89, R58, O21

Úvod

Současný multidisciplinární přístup v poznávání reality umožňuje implementaci nových postupů jak v samotném výzkumu, tak do praxe. Využití nových metod do vědecko-výzkumné praxe zvyšuje výpovědní hodnotu interpretovaných dat a tím i jejich využitelnost v reálných podmínkách života. Veřejná správa je jedním ze subjektů, který je nucen neustále monitorovat dění v regionu, jenž spravuje. Zároveň musí vyhodnocovat vstupní data v nejrůznější podobě. Současná postmoderní společnost je zahlcena informacemi a tento fakt se týká i veřejné správy. Snadná orientace v realitě může napomáhat k efektivnímu rozhodování, jež respektuje potřeby občanů.

Systemové inženýrství (dále SYI) lze podle (Wilson, 1969) a (Bode a Holstein, 2015) definovat jako techniku pro uplatnění poznatků z ostatních vědních oborů, je to činnost plánování, projektování, tvorby komplexních systémů, jako může být např. průmyslový závod nebo zavádění technologických inovací do etap plánování a rozvoje systému. Stejně tak tomu může být i u systému sociálního.

Spokojenost s životem v místě kde člověk žije (jinými slovy usilování o kvalitní život) je primárním smyslem lidské existence. Místní samospráva je pak jedním z klíčových aktérů determinující toto směřování. Kvalita života představuje mnohvrstevnatý problém, který má své objektivní a subjektivní stránky. Příspěvek však není primárně zaměřen na konstrukt kvality života. Využívá ho pouze na příkladu měření jako využitelný materiál pro další analytické zpracování prostřednictvím metod SYI. Zároveň ukazujeme, že lze tyto metody užít i realitě společenskovedního výzkumu, který nevychází ze základu informačních technologií, ale opírá se o čistě humanitní ideály. V rámci naší interpretace zjištěné reality diskutujeme možnosti a určité meze použitých metod na příkladu dvou analýz, které částečně zjišťovali názory respondentů na kvalitu života. Primárním cílem je však ukázat, že lze i ve společenskovedním výzkumu použít inforatické metody a toto spojení může přinést užitečné výsledky.

1. Formulace problematiky

SYI znamená studium komplexních systémů v jejich úplnosti, aby se zajistilo dosažení celkových cílů co nejefektivněji. Z tohoto důvodu se jedná o činnost související s plánováním, projektováním, tvorbou a provozováním složitých systémů. Protože obsahuje mnoho subsystémů, je třeba, aby celý systém fungoval správně. SYI je v tomto ohledu věda o sestavování těchto subsystémů a definování jejich provozních podmínek (Wilson, 1969).

Podle (Chesnut, 1965 a 1967) zahrnuje SYI integrovaný celek, který může obsahovat řadu pomocných částí nebo funkcí a stanovuje systematickou identifikaci celkových požadavků na základě celkového přehledu. SYI poskytuje prostředky pro vývoj hardwaru, zařízení, personální a procesní informace o podpoře na souběžné a integrovaném základě, minimalizuje přehlédnutí v designu, designu optimalizace, spolehlivost a minimalizaci nákladů. Pod SYI lze pak zahrnout systémového inženýra (široce orientovaný), vývoj systémů (technologicky), návrh systémů (programově) a hodnocení systémů (hodnocení návrhů). Důležitým aspektem je aplikace či implementace na vývoji nových možností, metodik či technologií s konkrétním cílem jejich uvedení, jak to ekonomické, technické a další aspekty dovolí. SYI pak řeší problémy matematického modelování a optimalizace, operačního výzkumu, počítačů a komunikačních technologií a řadu dalších. Jako metody lze pak uvést počítačovou simulaci a analýzy, metody prognózování, modelování ekonomických procesů, expertní systémy a jiné. Po sestavení a testování modelu lze využít řady matematických metod (včetně přímých výpočtů) a zjistit, co vypovídá o skutečném chování systému. Tyto výpočty mají často také pravděpodobnostní nebo statistický charakter (Bode a Holstein, 2015).

Vyjádření občanů k různým stránkám jejich života, která jsou zachycena v sebraných datech například z anketních či dotazníkových šetření, je možné využít pro tvorbu modelů charakterizujících různé oblasti života. Ty mohou sloužit pro zkvalitnění rozhodovacích procesů v cílových oblastech. Pro tvorbu takovýchto modelů je možné použít různé metody, např. rozhodovací stromy a umělé

neuronové sítě (Křupka, Kašparová, Jirava; 2010) pro hodnocení kvality života, případové usuzování (Křupka, Kašparová, Jirava; 2009) pro hodnocení bezpečnosti, fuzzy logiku, rough množiny, faktorovou analýzu atd.

Definice **kvality života** přináší celou řadu věcných dilemat. Výstižně vystihuje odborné diskuze (Royuela, Moreno, Vayá; 2010), kteří reflektují kvalitu života, jako hodnocení do jaké míry je člověk se životem spokojen či nespokojen v kontextu externích determinant, jako například životní prostředí. Zároveň se neustále střetává pohled subjektivní (subjektivní hodnocení života, well-being) a objektivní (konkrétní determinanty života, než pouze reakce člověka na tyto determinanty) pohled na kvalitu života. Kvalita života je multidimenzionální veličina, která v sobě propojuje celou řadu sledovaných proměnných (ukazatelů regionálního rozvoje), a která obsahuje zejména údaje o psychosociálním stavu individua, jež ovlivňují faktory jako např.: věk, pohlaví, vzdělání, společenský status, ekonomická situace, hodnotová orientace jedince. Rapley (2003) tvrdí, že kvalita života se týká lidské existence a pochopení smyslu života. Konkrétní definice pojmu závisí na oboru, ve kterém má být tento fenomén studován. Kvalita života zahrnuje individuální způsob života (životní styl), ale zahrnuje také životní podmínky širších skupin společnosti jako celku. Za kvalitu života můžeme považovat dostupnost možností, ze kterých jednotlivec může vybrat, aby naplnil svůj životní cíl a jak člověk svou životní situaci subjektivně hodnotí (Phillips, 2006; Royuela, Moreno, Vaya, 2010).

Velmi komplexní přístup při využití nejrůznějších metod v syntéze nejrůznějších indexů, které v sobě obsahují údaje o kvalitě života, přináší Mederly, Topercer, Nováček (2004). Výsledek jejich práce s daty představuje následující tabulka, která v sobě zahrnuje, jak tvrdá (statistické cenzy), tak měkká data (výzkumy veřejného mínění).

Tab. 1 Hlavní teoretické koncepce kvality života

Index kvality a udržitelnosti života (Index KUŽ)	1 - Společensko-politická oblast	A - Mezinárodní postavení ČR
		B - Vnitřní bezpečnostní a politicko-společenská situace
	2 - Sociální oblast	C - Demografický vývoj
		D - Životní úroveň obyvatel
		E - Zdravotní stav obyvatel a zdravotní péče
		F - Vzdělání, věda a výzkum
		G - Přístup k informacím, informatizace
	3 - Ekonomická oblast	H - Výkonnost ekonomiky a ekonomický rozvoj
		I - Zadluženost a saldo ekonomiky
		J - Vybrané ekonomické indikátory
	4 - Environmentální oblast	K - Spotřeba přírodních zdrojů, eko-efektivita
		L - Kvalita životního prostředí

Zdroj: Mederly, Topercer, Nováček, 2004; s 32.

3. Cíl, metody a výsledky

Cílem příspěvku je použití metody systémového inženýrství v praxi příkladu indikování kvality života na obecní úrovni, porovnání získaných dat z let 2012 a 2015. Data získaná z dotazníkových šetření z uvedených let obsahují 337 a 222 získaných záznamů. Výzkum se zabýval komplexním šetřením situace ve městě Pardubice v oblasti sociálních politiky s celkem 19 otázkami pro veřejnost, jejichž výsledky v příspěvku interpretujeme (Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová, Duplinský; 2012). Celý výzkum však zahrnuje více než 800 respondentů, ale zde se zajímáme pouze o vybranou část vzorku. Následný výzkum se pak také rozvinul i na zjištění stavu spokojenosti se sociálními službami (dále soc. sl.) ve městě Pardubice (Mojžíšová; 2016). Před samotným výzkumem byla sekundárně analyzována data z roku 2012, i data 2015 s rozšířením na celkem 22 otázek, přičemž byly zopakovány stejné otázky na kvalitu života.

Mezi metody SYI pak dále patří například MBSE, systémová textová analýza, funkční modelování, heuristika, Ganttův diagram, PERT, optimalizace systému, Ishikawa diagram, benchmarking, analýza

rizik (JAHANGIR E., 2015). Jednou z oblastí systémového inženýrství jsou i metody analýzy dat, které budou využity pro řešení tohoto problému v programovém prostředí IBM SPSS Modeler (dále Modeler). Tento software (IBM, 2011) je vhodný pro mnoho analýz, pro naši analýzu bude použita analýza anomálií, odlehlých hodnot a následně shluková analýza (dále SA). Modeler je softwarový nástroj podporující klíčové aktivity, mezi které patří například tvorba zákaznických profilů a určení jejich hodnoty, detekce a predikce podvodů, detekce a predikce vazeb v datech z webu, predikce budoucích prodejních a růstových trendů, odhad účinnosti marketingových akcí, kreditní riziko, odhad rizik v monitorování procesů, predikce odcházejících klientů, klasifikace, segmentace zákazníků, analýza velmi rozsáhlých dat, objevování skrytých vazeb a struktur (Petr, 2012).

Jak bylo uvedeno, data byla získaná z dotazníkových šetření z let 2012 a 2015 z dvou dotazníkových šetření mezi obyvateli města Pardubice. Data musela být před samotným analyzováním v prostředí Modeleru upravena, aby odpovídala požadavkům vstupních dat tohoto programu a musel být vytvořen datový slovník. SA umožňuje roztřídění množiny objektů obsahujících informace vícerozměrných pozorování do několika co možná nejvíce stejnorodých tříd a tím je možné odhalit strukturu množiny sledovaných objektů. Dále je pak žádoucí charakteristika shluků. Třidu nebo shluk objektů chápeme jako množinu objektů se společnými nebo alespoň podobnými proměnnými, znaky. Blízkost či podobnost objektů posuzujeme na základě míry vzdálenosti objektů v m-rozměrném prostoru proměnných (Kubanová, 2008) a (Meloun, Militký 2006).

V prostředí Modeleru jsou výkonné seskupovací algoritmy pro řešení problémů (IBM, 2011):

- Algoritmus TwoStep je založený na hierarchických metodách, které se používají k získání nejlepšího počtu klastrů pro daný problém.
- Kohonenova mapa je seskupovací neuronová síť nazývaná také "self-organization map" určená k odhalení vztahů, které mohou být skryté v mnohorozměrných datech.
- K-means může být použit ke skupině datové sady do odlišných skupin, K-means modely nepoužívají cílové pole. Tento typ učení, bez cílové oblasti, se nazývá učení bez učitele. Místo toho se snaží předpovídat výsledek, K-means snaží odhalit vzory v sadě vstupních polí. Záznamy jsou seskupeny tak, že záznamy v rámci skupiny nebo skupiny mají tendenci být vzájemně podobné, ale záznamy v různých skupinách jsou odlišné.
- Detekce anomálií - odhalení a vysvětlení neobvyklých vztahů pomocí algoritmu založeného na seskupování.

3.1 Výsledky

Následující podkapitola přináší shrnutí nejdůležitějších výsledků naší analýzy problému a budeme demonstrovat, jaké závěry přináší pohled SYI. Na obr. 1 je pak softwarové prostředí Modeleru.

Kontrola dat

Jak bylo uvedeno, datová matice byla upravena podle požadavku Modeleru pro vstupní data. Úpravy byly provedeny zejména u otázek, kde bylo možno vybrat více možností a u případů, kde byly některé otázky nevyplněné. Po nahrání dat (pomocí uzlu Varfile) byly určeny cílové proměnné - otázky, které byly předmětem našeho výzkumu. Jednalo se o otázky týkající se kvality života, soc. sl. a demografické otázky. Následně musí být data ještě zkontrolována (uzel Data Audit), jestli vstupní datová matice neobsahuje prázdné hodnoty apod. Tímto způsobem bude postupováno při analýze dat z let 2012 i 2015.

Odlehlé hodnoty

První dílčí analýzou je zjištění, jestli získaná datová matice neobsahuje odlehlé, extrémní hodnoty. Pomocí uzlu Anomaly, čili detekce anomálií, bylo zjištěno v roce 2015 šest případů, v roce 2012 tři případy, které program vyhodnotil jako neobvyklé. U dat z roku 2015 tak program odhalil odpovědi, které se vzájemně vylučují (respondenti nevědí a nepotřebují vědět, co je soc. sl. a zároveň ji využívají nebo ji využívají a nedokáží odpovědět, jestli jí budou potřebovat). Ve výsledcích 2012 se pak jednalo o nevyplněné otázky a o případy, kdy se jednalo o odpovědi jako je „nedokážu posoudit“. Pro další postup byly tyto případy smazány.

Shluková analýza

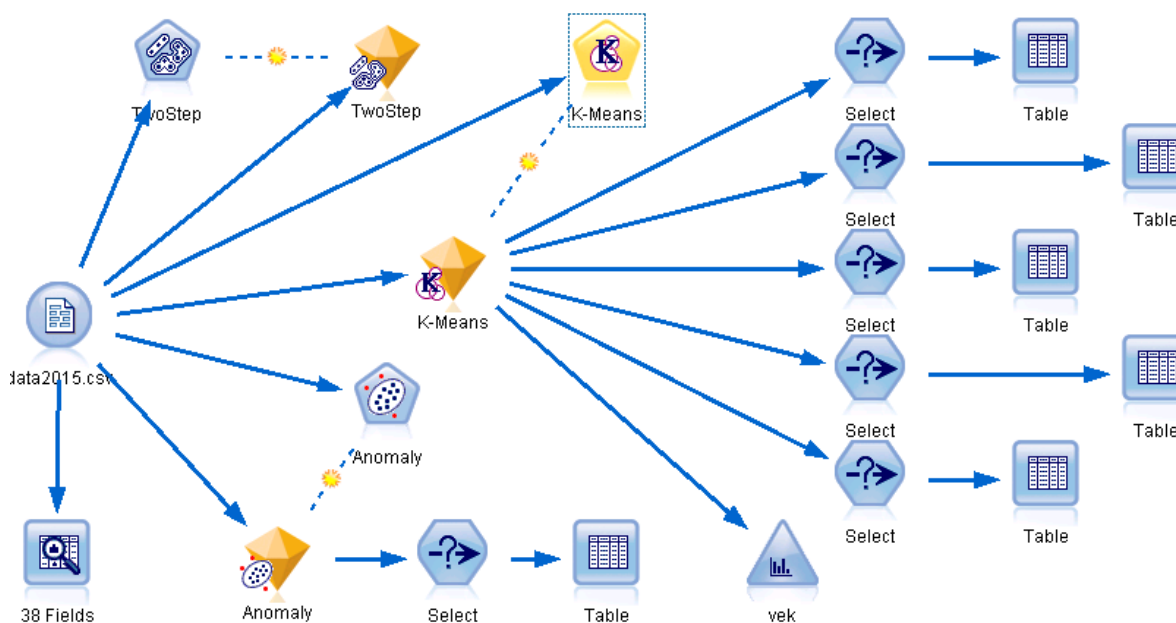
Další je samotná SA. V našem konkrétním případě je cílem odhalit, v jakých případech respondenti odpovídali podobně, jaké skupiny budou tvořit shluky, jak velké shluky budou vytvořeny a jaká proměnná bude pro rozřazování významnou. Důležitým prvním krokem je určení optimálního počtu shluků, za pomoci uzlu Two Step, který reprezentuje stejnojmenný algoritmus založený na hierarchických metodách, které se používají k získání nejlepšího počtu shluků pro daný problém (IBM, 2011). SA je pak realizována pomocí algoritmu K-means. Výsledkem je pak doporučení optimálního počtu shluků, v našem případě algoritmus doporučuje pro data 2012 šest, pro 2015 pět.

2012: výsledkem je 6 shluků, jako důležité proměnné pro shlukování jsou opět informace o soc. sl., ekonomická aktivita a věk. Charakteristika shluků:

- Shluk 1 (67 případů): žena nad 66 let pobírající starobní důchod, informace o soc. sl. by získávala od rodiny, případně od přátel či známých.
- Shluk 2 (103): muži i ženy 18-35 let, studenti či zaměstnaní, informace o soc. sl. by získávali na internetu a kvalitu života hodnotí dobře a cítí se středně bezpečně.
- Shluk 3 (35): spíše muži, nad 36 let, zaměstnaný či OSVČ, informace o soc. sl. by získával od přátel, známých či z internetu.
- Shluk 4 (78): žena 27-50 let, zaměstnaná, informace o soc. sl. by získávala z různých zdrojů.
- Shluk 5 (38): informace o soc. sl. od rodiny, starší 36 let, zaměstnaný či v důchodu.
- Shluk 6 (12): muž 51-80 let, cítí se středně až částečně bezpečně, informace o soc. sl. získává z letáků nebo z magistrátu, nemá zájem se zapojit do komunitního plánování a nevyužívá soc. sl., protože je nepotřebuje.

2015: výsledkem je 5 shluků, jako důležité atributy pro shlukování se ukázaly proměnné informace o sociálních službách, ekonomická aktivita a věk. Charakteristika shluků:

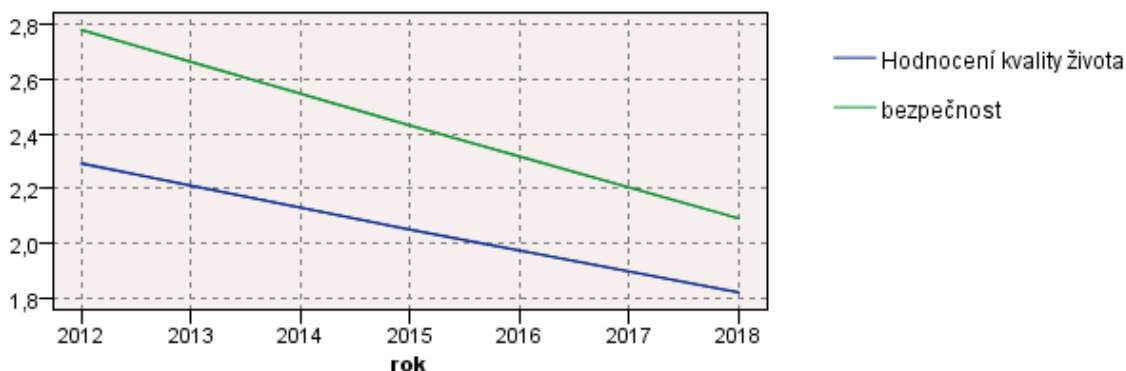
- Shluk 1 (30 případů): svobodný muž do 26 let, student, informace o soc. sl. by získával na internetu, svůj život hodnotí jako velmi dobrý až dobrý a cítí se hodně až středně bezpečně.
- Shluk 2 (24): žena nad 66 let, pobírající starobní důchod, informace o soc. sl. by získávala zejména od lékaře, kvalita života hodnotí spíše jako dobrou a cítí se středně bezpečně.
- Shluk 3 (54): ženy i muži starší 27 let, zaměstnaní, informace o soc. sl. by získávali od přátel, známých, kvalitu života hodnotí jako dobrou až neutrální a cítí se středně bezpečně.
- Shluk 4 (90) ženy i muži do 65 let, zaměstnaní, informace o soc. sl. by získávali na internetu a kvalitu života vnímají jako dobrou, cítí se hodně bezpečně.
- Shluk 5 (18): zejména ženy 18-26 let, studentky či zaměstnané, informace o soc. sl. by získávaly od rodiny příp. z internetu, kvalitu života hodnotí jako dobrou.

Obr. 8: Prostředí IBM SPSS Modeler

Zdroj: vlastní zpracování (2016)

Celkové výsledky

Ze získaných dat lze také vyčíst, jak je na obr. 2, že respondenti hodnotili v roce 2015 kvalitu života lépe, cítí se bezpečněji (jsou také lépe informováni a základní pojmy jako je komunitní plánování, soc. politika a služby znají více). Do budoucna lze odhadovat další zlepšení. Hodnoty v graf. znázornění: 1 - velmi dobrá kvalita života / maximálně bezpečně, 2 - dobrá / hodně, 3 - neutrální / středně.

Obr. 2: Meziroční trendy průměrných hodnot dotazníkových šetření

Zdroj: vlastní zpracování (2016)

3.2. Doporučené úpravy pro budoucí šetření

U řady otázek se jako málo četná ukazovala odpověď „jiné“, mnohdy nebyla vůbec zastoupena. Týkalo se to otázek o komunitním plánování, sociální politice a sociálních službách a prvním doporučením tedy je zvážit, jestli tyto možnosti nevypustit a zároveň neupravit možnosti. Oba výzkumy shodně ve svých výsledcích ukazují, že se jedná o oblasti života v obci, kterým veřejnost velkou pozornost nevěnuje.

Konkrétnější doporučení se týká otázky č. 5 a č. 6. na komunitní plánování. Při negativní odpovědi na otázku pět (zda-li respondent má nějaké informace o komunitním plánování) se šestá (kde se o něm

dozvěděl) vynechává. Bylo by do budoucna vhodné místo negativní odpovědi dát možnost „slyším to poprvé“ nebo „znám pouze z tohoto dotazníku“, tím by následující, šestá otázka, nebyla prázdná (opět by bylo nutné přidat možnost „znám pouze z tohoto dotazníku“), čímž by se zlepšilo samotné vyhodnocování a následné pracování a úpravy se vstupní datovou maticí a zároveň by se zvýšila návaznost otázek a také možnost odhalení „nepravdivého“ vyplňování dotazníku.

Otázka č. 7 o zapojení do komunitního plánování má většinu 86% negativních možností, bylo by lepší pojmout otázku edukativně a vysvětlit, co by účast v pracovních skupinách pro respondenty znamenalo. U otázek č. 13, 15 a 16 týkající se sociálních služeb vynechat možnost, že respondent „nedokáže posoudit“ – u těchto otázek je tato možnost dominantně využívána a získaná data se tak stávají méně vypovídající. To jen potvrzuje fakt, že pokud je v dotazování použita škála, kde existuje jakási neutrální možnost či možnost nevyjadřovat se, volí ji respondenti často, neboť si tak zjednodušují rozhodování. U otázky č. 14, kde by respondent získával data o sociálních službách, lze doporučit lepší formulaci – i přesto, že není uvedena možnost zaškrtnout více variant, v nemalé řadě případů tomu tak je. A také u této otázky sloučit možnosti „od magistrátu“ a „od úřadu práce“ např. možností „od úřadů veřejné správy“ – odpovědi na tyto možnosti bylo málo oproti jiným možnostem.

4. Závěr

Analýza prostřednictvím metody SYI matematického modelování a optimalizace, pomocí statistických charakteristik, shlukové analýzy a charakteristik jednotlivých shluků, poukázala na možné slabiny provedených výzkumů a upozornila na možnosti zlepšení, pokud se budou v budoucnu podobné výzkumy opakovat. I v tom můžeme spatřovat jejich oprávněné využití. Zároveň však musíme upozornit, že i software na špičkové úrovni potřebuje být ovládán s rozmyslem a s ohledem na stanovený cíl. Příspěvek názorně ukazuje, že má smysl propojovat různé vědní obory. Zvyšuje se efektivita využití dat a zároveň jejich výpovědní hodnota pro konkrétního zadavatele či cíl výzkumu. Dochází k eliminaci chyb a lze objevovat nové cesty v bádání.

Možnosti zjišťování kvality života na uvedených příkladech narážejí na konkrétní limity. A to ne jen s ohledem na jejich zpracování prostřednictvím uvedených metod. Uvědomujeme si, že kvalita života není zkoumána do hloubky a jedná se pouze o dílčí aspekty celého fenoménu, který byl, zkoumán v rámci jinak zaměřeného výzkumu, jako celku. Otázky na kvalitu života jsou tedy spíše obecného charakteru. Citované výzkumy však vycházejí ze zakázky Statutárního města Pardubice a respektují představy zadavatele o tom, co potřebuje vědět pro svá strategická rozhodování.

Literatura

- [1] BODE, H. a W. HOLSTEIN, (2015). *System engineering*. In *Britanica Academic*. Dostupné z: <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/579234/systems-engineering>
- [2] CHESNUT, H., (1965). *System engineering tools*. První vydání. United States of America: John Wiley & Sons, Inc. ISBN 65-19484.
- [3] CHESNUT, H., (1967). *Systems engineering methods*. První. United States of America: John Wiley & Sons, Inc.. ISBN 67-17336.
- [4] IBM SPSS MODELER, (2011). 14.2 Modeling Nodes. *Manual*. IBM Corporation. Dostupné z: <ftp://ftp.software.ibm.com/software/analytics/spss/documentation/modeler/14.2/en/>
- [5] JAHANGIR E., (2015). *Systems Engineering Tools and Methods*. *Industrial Engineering & Operations Research*. Dostupné z: <http://ieor.columbia.edu/systems-engineering-tools-and-methods>
- [6] KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P., (2009). Case-Based Reasoning Model in Process of Emergency Management. In. Cyran, K. A. et al. (eds.) *Man.Machine Interaction. Advances in Intelligent and Soft Computing* 59. Berlin: Springer-Verlag, p. 77 – 84. ISBN 978-3-642-00562-6. ISSN 1876-5662.
- [7] KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P., (2010). Modelování kvality života pomocí rozhodovacích stromů. *Ekonomie a management*, vol. 13, no. 3, pp. 130 – 146 . ISSN 1212-3609.
- [8] KUBANOVÁ, J., (2008). *Statistické metody pro ekonomickou a technickou praxi*. Vyd. 3., dopl. Bratislava: Statis. ISBN 978-80-85659-47-4.

- [9] MANDYS, J., JIRAVA P., KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., DUPLINSKÝ, J., (2012). *Situace v sociálních službách na území města Pardubice*. Závěrečná výzkumná zpráva. Pardubice: Univerzita Pardubice. 191 s.
- [10] MEDERLY, P., TOPERCER, J., NOVÁČEK, P., (2004). *Indikátory kvality života a udržitelného rozvoje: kvantitativní, vícerozměrný a variantní přístup*. Praha : UK FSV CESES. 117 s. ISBN 80-239-4389-8.
- [11] MELOUN M., MILITKÝ J. (2013). *Kompedium statistického zpracování dat, metody a řešení úlohy*. Praha: Karolinum Praha. ISBN 978-80-246-2196-8.
- [12] MOJŽIŠOVÁ, M., (2016). *Analýza spokojenosti se sociální politikou ve městě Pardubice*. [Diplomová práce]. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [13] PETR, P. *Stručný návod k ovládání IBM SPSS Statistics a IBM SPSS Modeller*. První vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. ISBN 978-80-7395-477-2.
- [14] PHILLIPS, D., (2006). *Quality of Life: Concept, Policy and Practice*. London: Routledge. 276 s. ISBN 978-0-415-32355-0.
- [15] RAPLEY, M., (2003). *Quality of Life Research: A Critical Introduction*. London: SAGE. 286 s. ISBN 978-0-7619-5456-9.
- [16] ROYUELA, V., MORENO, R., VAYÁ, E., (2010) Influence of Quality of Life on Urban Growth: A Case Study of Barcelona. *Regional Studies*, vol. 44, no. 5, pp. 551–567. ISSN 0034-3404.
- [17] WILSON, B., (1969). Systems engineering. *Electronics and Power*. S. 424-426. DOI 10.1049/ep.1969.0429. ISSN 00135127. Dostupné z: <http://digital-library.theiet.org/content/journals/10.1049/ep.1969.0429>.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGS_2016_023 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

MĚŘENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT V SOCIÁLNÍ OBLASTI**MEASURING OF REGIONAL DISPARITIES IN SOCIAL SPHERE****ZUZANA PALOVÁ¹****JARMILA ŠEBESTOVÁ²**¹Katedra ekonomie a veřejné správy¹Dep. of Economics and Public Administration²Katedra podnikové ekonomiky a managementu²Department of Business Economics and Management

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

School of Business Administration in Karvina

Slezská univerzita v Opavě

Silesian University in Opava

✉ Univerzitní nám. 3, 733 40 Karviná, Česká republika

E-mail: zuzana.palova@centrum.cz, sebestova@opf.slu.cz

Anotace

Jedním z cílů Evropské unie je snižovat disparity mezi jejími regiony. I přes tuto snahu stále existují významné rozdíly nejen mezi jednotlivými regiony celé Evropské unie, ale také mezi regiony jednotlivých zemí. Tento příspěvek je věnován právě výše zmíněným regionálním disparitám. Protože většina výzkumů je zaměřena především na regionální disparity v ekonomické nebo socioekonomické sféře, tak tento článek je věnován pouze sféře sociální. Pro měření regionálních disparit byla využita bodová metoda a pět integrovaných indikátorů – životní podmínky, zdravotní stav, sociální vybavenost, sociální patologie a nezaměstnanost. Hodnocení proběhlo mezi čtyřmi kraji České republiky, a to v Královéhradeckém a Plzeňském kraji, zástupci dobře prosperujících krajů, a v Ústeckém a Moravskoslezském kraji, zástupci strukturálně postižených krajů. Měření regionálních disparit v sociální oblasti potvrdilo jednotlivé statusy vybraných krajů.

Klíčová slova

bodová metoda, regionální disparity, sociální sféra

Annotation

The European Union under the objective Cohesion emphasizes balanced development that reduces disparities between the regions. Despite of the European Union efforts to reduce disparities continuously between regions, there are still significant differences between them not only between regions from all European Union but also between regions from individual countries. This paper is devoted to the issue of above mentioned regional disparities. Most of the researches are devoted to the economic or socio-economic sphere. This it is the reason why this paper is devoted only into the social sphere. For the measuring there were used point method and five integrated indicators - living standards, health condition, social facilities, social pathology and unemployment. The measuring was done in four regions in the Czech Republic – the Hradec Kralove and the Plzen Region (representatives of prosperous regions), and the Usti and the Moravian-Silesian Region (representatives of structurally affected regions). The measuring of regional disparities in social sphere confirmed individual status of chosen regions.

Key words

point method, regional disparities, social sphere

JEL classification: I14, O1, P2, R11**Úvod**

Problematika regionálních disparit patří mezi významná témata, která se vztahují k rozvoji regionů, a to jak z výzkumného, tak z politického hlediska. Z výzkumného hlediska je rostoucí zájem

o problematiku regionálních disparit předurčen formulací celé řady nových teoretických konceptů, které se tímto tématem zabývají (Capello, 2008). Politické hledisko vnímání disparit pojímá především hrozby zachování územní integrity a sociální koheze v případě existence příliš velkých prostorových rozdílů s dopady ve formulaci finančních nástrojů regionální politiky, které usilují o redukci regionálních disparit (Ezcurra, 2009). V tomto směru je nepostradatelné řešení otázky regionálních disparit v projektu evropské integrace, a to v rámci cíle Konvergence (např. Østbye a Westerlund, 2011). Evropská unie je založena na konceptu sociálně tržního hospodářství (Politiky Evropské unie, 2014). Mezi prioritní cíle uvedené ve smlouvě o Evropské unii patří plná zaměstnanost, sociální pokrok, sociální začleňování, sociální ochrana, solidarita a sociální soudržnost. Ve Smlouvě je uvedeno, že vysoká úroveň zaměstnanosti, odpovídající sociální ochrana a boj proti sociálnímu vyloučení by měly být zohledňovány při provádění všech politik Evropské unie (Politiky Evropské unie, 2014). Právě na základě výše zmíněného teoretického úvodu se objevuje výzkumná otázka o relacích regionálních disparit a prostorové alokaci finančních nástrojů regionální politiky.

Regionální disparity budou hodnoceny na území čtyř krajů České republiky, a to v Moravskoslezském, Královéhradeckém, Ústeckém a Plzeňském kraji. Moravskoslezský a Ústecký kraj reprezentují strukturálně postižené regiony s vysokou mírou nezaměstnanosti. Naopak Královéhradecký a Plzeňský kraj se řadí mezi dobře prosperující regiony.

1. Hodnocení regionálních disparit

Regionální disparity v sociální oblasti budou měřeny pomocí integrovaných indikátorů, které navrhli Fachinelli a Tománek (2011). Autoři zpracovali integrované indikátory pro tři sféry (sociální, ekonomickou a územní). Pro tuto práci budou využity integrované indikátory ze sociální oblasti a jeden integrovaný indikátor z oblasti ekonomické, jedná se o integrovaný indikátor nezaměstnanost. Nezaměstnanost někteří autoři, jako Wilshade, Youill (1997) nebo Molle (2007) řadí při klasifikaci regionálních disparit rovněž do sociální sféry. Z původní tabulky byl navíc vyřazen integrovaný indikátor bydlení a to především z důvodu dostupnosti dat. Tabulka č. 3 uvádí přehled a charakteristiku jednotlivých indikátorů, které budou složité k měření regionálních disparit v sociální oblasti. Disparity budou měřeny průměrnými hodnotami za rok 2007-2013, pokud to bude možné.

Tab. 1: Integrované indikátory zahrnuté do sociální sféry

Integrovaný indikátor	Indikátor	Zdroj dat
Životní úroveň	Čistý disponibilní důchod na obyvatele Vybavenost bytových domácností automobilem Vybavenost bytových domácností počítačem Podíl osob s vysokoškolským vzděláním	Český statistický úřad
Zdravotní stav	Naděje dožití při narození (muži) Naděje dožití při narození (ženy) Průměrné procento pracovní neschopnosti Incidence novotvarů celkem na 100 tis. obyvatel	Český statistický úřad Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR
Sociální vybavenost	Počet lékařů na 10 tis. obyvatel Počet lůžek v nemocnicích na 10 tis. obyvatel Počet míst v zařízeních sociální péče na 10 tis. obyvatel Počet studentů studujících na vysokých školách na 1 tis. obyvatel	Český statistický úřad
Sociální patologie	Podíl domácností s čistými měsíčními příjmy pod hranici životního minima Počet zjištěných trestných činů na 1 000 obyvatel Počet dopravních nehod na km silnic	Český statistický úřad
Nezaměstnanost	Míra registrované nezaměstnanosti Míra dlouhodobé nezaměstnanosti Počet uchazečů na 1 volné pracovní místo	Český statistický úřad

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro hodnocení regionálních disparit v této práci bude využito integrovaných indikátorů uvedených v tab. č. 3 a bodové metody. Postup pro měření regionálních disparit prostřednictvím bodové metody zpracoval Tuleja (2009). Se stejnou metodou pak pracoval ve svém výzkumu také Melecký a Staníčková (2011), kteří ji používali pro měření konkurenceschopnosti regionů NUTS2. Kutscherauer a kol. (2010) uvádí, že východiskem bodové metody, jejímž autorem je americký matematik M. K. Bennet, je nalezení regionu, jenž v případě analyzovaného indikátoru dosahuje buďto maximální, nebo naopak minimální hodnoty. Minimální hodnota je brána v potaz v okamžiku, kdy pokles příslušného indikátoru je považován za progresivní, maximální hodnota je pak používána v opačném případě, tj. v situaci, kdy je růst hodnot příslušného indikátoru považován za progresi. Region, jenž dosáhne u příslušného ukazatele maximální výše (nebo minimální v závislosti na progresi) je následně oceněn 1 000 bodů, přičemž ostatní regiony jsou hodnoceny body v intervalu od 0 do 1 000, a to v závislosti na výši promile, kterou činí hodnota jejich vlastního indikátoru z dříve stanovené kritériální hodnoty. Pokud je za kritérium považována hodnota minimální, pak se ve výpočtu využívá převrácená hodnota tohoto poměru. Specifickou podobou pro využití bodové metody je stanovení hodnoty ekonomického indexu regionálních disparit pomocí váženého aritmetického průměru bodů, které jednotlivé regiony získají za příslušné indikátory. Ekonomický index regionální disparit (EI_{RD}) zobrazuje vzorec 1.

$$EI_{RD} = \frac{1}{p} \sum_{i=1}^p \frac{x_{ij}}{x_{imax}}, \text{ resp. } \frac{x_{imin}}{x_{ij}} \quad (1)$$

kde: x_{ij} – hodnota i-tého ukazatele pro j-tou zemi, x_{imax} – maximální hodnota i-tého ukazatele, x_{imin} – minimální hodnota i-tého ukazatele

2. Empirická analýza

Regionální disparity byly měřeny ve čtyřech krajích České republiky. Důvodem této volby, bylo vybrání dvou dobře prosperujících krajů (Královéhradecký a Plzeňský kraj) a oproti tomu dvou strukturálně postižených regionů s vysokou mírou nezaměstnanosti (Moravskoslezský a Ústecký kraj) bez společných hranic. Výběr krajů byl podpořen výsledky předchozích studií (Hučka, Kutcherauer, Tománek, 2008; Martinčík, 2008; Martinčík a Šlehoferová, 2014; Palová, 2015; Viturka a kol., 2010; Wokoun, 2007).

2.1 Vstupní data pro měření regionálních disparit

Následující tabulky zobrazují průměrné hodnoty jednotlivých indikátorů za období 2007-2013.

Tab. č. 2 zobrazuje ukazatele, které jsou zařazeny do integrovaného indikátoru životní úroveň. Královéhradecký kraj zde dosahuje nejlepších hodnot u dvou ukazatelů. Oproti tomu nejhůřší hodnocení patří kraji Ústeckému. Za velmi významný rozdíl je možné považovat podíl vysokoškolsky vzdělaných osob v kraji na celkovém počtu vysokoškolsky vzdělaných osob, kdy nejvyšších hodnot dosahoval kraj Moravskoslezský (11,4 %) a oproti tomu nejnižších hodnot dosahoval kraj Ústecký (7,5 %).

Tab. 2: Životní úroveň

	MSK	HKK	UK	PK
Průměrný roční čistý peněžní příjem na osobu (Kč)	121 918	132 768	124 594	140 525
Vybavenost domácností automobilem v %*	58,1	72,7	59,9	70,4
Vybavenost domácností PC v %*	63,4	67,7	59,2	65,3
Podíl vysokoškolsky vzdělaných osob v kraji na celkovém počtu vysokoškolsky vzdělaných osob v %*	11,4	10,4	7,5	10,5

*Hodnoty těchto indikátorů jsou pouze z roku 2011. Četnější data nebyla k dispozici.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

Tabulka č. 3 reprezentuje průměrné hodnoty jednotlivých ukazatelů integrovaného indikátoru zdravotní stav. Nejlepších průměrných hodnot v tomto integrovaném indikátoru dosahoval opět Královéhradecký a překvapivě také Ústecký kraj. Nejhorších hodnot dosahoval kraj Moravskoslezský.

Tab. 3: Zdravotní stav

	MSR	HKR	UR	PR
Naděje na dožití (muži)	72,8	75,3	72,3	74,8
Naděje na dožití (ženy)	79,6	80,9	78,6	80,3
Průměrná pracovní neschopnost v %	4,9	3,6	3,6	3,8
Incidence novotvarů celkem na 100 tis. obyvatel	547,4	600,1	578,2	735,9

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka č. 4 zobrazuje hodnoty jednotlivých deskriptorů integrovaného indikátoru sociální vybavenost. Žádný z krajů nebyl nejlepší alespoň ve dvou ukazatelích. Podle hodnocení bodové metody se ale na prvním místě opět umístil Královéhradecký kraj. Nejhorší hodnoty dosahoval tentokrát kraj Ústecký.

Tab. 4: Sociální vybavenost

	MSR	HKR	UR	PR
Počet lékařů na 10 tis. Obyvatel	38,95	45,13	34,74	45,35
Počet nemocničních lůžek na 10 tis. obyvatel	52,53	63,31	61,94	60,67
Počet míst v zařízeních sociální péče na 10 tis.	80,83	71,24	61,94	98,97
Počet studentů studujících na vysokých školách na 1 tis. obyvatel	34,90	31,51	25,45	27,81

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka č. 5 zobrazuje průměrné hodnoty deskriptorů integrovaného indikátoru sociální patologie. U tohoto indikátoru opět žádný kraj nezískal prvenství ve více než jednom ukazateli. Nejhorší hodnoty ale byly sledovány v Ústeckém a Moravskoslezském kraji, kde ukazatele počet spáchaných trestných činů a domácnosti s příjmem pod hranici životního minima dosahovaly významně horších hodnot než v Královéhradeckém a Plzeňském kraji.

Tab. 5: Sociální patologie

	MSK	HKK	UK	PK
Počet spáchaných trestných činů na 1000 obyvatel	33,2	21,0	36,9	24,9
Počet dopravních nehod na 1000 obyvatel	8,75	9,23	11,01	8,76
Domácnosti s příjmem pod hranici životního minima v %	5,10	2,76	6,16	1,37

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

Poslední tabulka č. 6 zobrazuje jednotlivé ukazatele integrovaného indikátoru nezaměstnanost. Zde je na první pohled patrný rozdíl mezi strukturálně postiženými kraji (Ústecký a Moravskoslezský) a dobře prosperujícími kraji (Královéhradecký a Plzeňský kraj) a to ve všech ukazatelích. Ústecký kraj u všech třech deskriptorů nezaměstnanosti nabýval nejvyšších hodnot. Nejlepší situace naopak pak byla v Královéhradeckém kraji.

Tab. 6: Nezaměstnanost

	MSK	HKK	UK	PK
Obecná míra nezaměstnanosti v %	9,20	6,44	9,88	4,95
Dlouhodobá míra nezaměstnanosti v %	40,6	24,5	41,4	29,1
Počet uchazečů na 1 volné pracovní místo	21,4	14,2	24,6	8,2

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

2.2 Bodová metoda

Pro měření regionálních disparit byla použita bodová metoda. Data z tabulek č. 2-6 byla použita jako vstupní hodnoty pro výpočty jednotlivých indexů regionálních disparit. Na základě rozdělení hodnot podle maximalizačního a minimalizačního kritéria byly vypočteny jednotlivé indexy regionálních disparit podle integrovaných indikátorů (tab. č. 7 – 11). Kraj, který v daném indikátoru dosahoval maximálních nebo minimálních (podle charakteru indikátoru) hodnot získal 1000 bodů, další kraje byly hodnoceny v závislosti na výši promile, kterou činí hodnota jejich vlastního indikátoru z dříve stanovené kritériální hodnoty.

Tab. 7: Index regionálních disparit – životní podmínky

	MSK	HKK	UK	PK
Průměrný roční čistý peněžní příjem na osobu (Kč)	868	945	887	1000
Vybavenost domácností automobilem v %	799	1000	823	968
Vybavenost domácností PC v %	937	1000	874	964
Podíl vysokoškolsky vzdělaných osob v regionu na celkovém počtu vysokoškolsky vzdělaných osob	1000	913	658	918

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

Tab. 8: Index regionálních disparit – zdravotní stav

	MSK	HKK	UK	PK
Naděje na dožití (muži)	967	1000	960	993
Naděje na dožití (ženy)	984	1000	972	993
Průměrná pracovní neschopnost v %	732	994	1000	945
Incidence novotvarů celkem na 100 tis. obyvatel	1000	912	947	744

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tab. 9: Index regionálních disparit – sociální vybavenost

	MSK	HKK	UK	PK
Počet lékařů na 10 tis. Obyvatel	859	995	766	1000
Počet nemocničních lůžek na 10 tis. obyvatel	830	1000	978	958
Počet míst v zařízeních sociální péče na 10 tis.	817	720	626	1000
Počet studentů studujících na vysokých školách na 1 tis. obyvatel	1000	903	729	797

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tab. 10: Index regionálních disparit – sociální patologie

	MSK	HKK	UK	PK
Počet spáchaných trestných činů na 1000 obyvatel	749	1000	569	844
Počet dopravních nehod na 1000 obyvatel	1000	948	795	1000
Domácnosti s příjmem pod hranicí životního minima v %	269	498	223	1000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

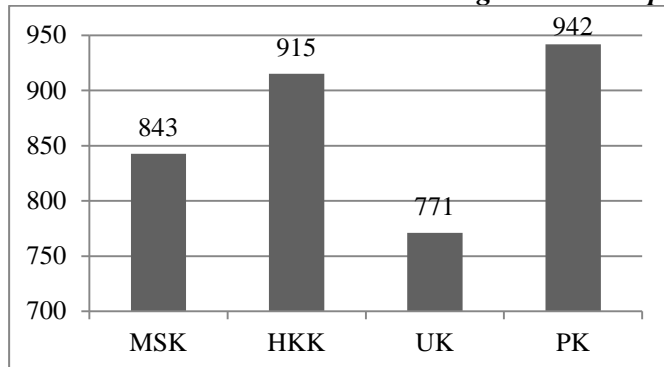
Tab. 11: Index regionálních disparit - nezaměstnanost

	MSK	HKK	UK	PK
Obecná míra nezaměstnanosti v %	538	769	501	1000
Dlouhodobá míra nezaměstnanosti v %	604	1000	592	845
Počet uchazečů na 1 volné pracovní místo	384	578	334	1000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Obrázek č. 1 zobrazuje průměrné hodnoty všech indexů regionálních disparit jednotlivých integrovaných indikátorů. Na základě průměrných hodnot bylo možné sestavit pořadí jednotlivých krajů. Z grafu je patrné, že nejmenší problémy v sociální oblasti byly změřeny v Plzeňském kraji, jehož průměrné hodnoty indexu zkoumaných integrovaných indikátorů dosahovaly 942 bodů. Na druhém místě se umístil kraj Královéhradecký s 915 body. Třetí místo obsadil kraj Moravskoslezský, který již ztrácí 101 bodů na Plzeňský kraj. Nejhorší situace pak byla změřena v Ústeckém kraji, který získal pouze 771 průměrných bodů.

Obr. 1: Průměrné hodnocení indexu regionálních disparit

Zdroj: Vlastní zpracování

Závěr

Evropská unie si klade dlouhodobě za cíl snižovat rozdíly mezi jednotlivými regiony. Stále ovšem zůstávají významné rozdíly. Tento příspěvek se zabýval měřením regionálních disparit v sociální sféře ve vybraných krajích České republiky. Pro měření regionálních disparit byla využita bodová metoda a pět integrovaných indikátorů – životní podmínky, zdravotní stav, sociální vybavenost, sociální patologie a nezaměstnanost. Hodnocení proběhlo mezi čtyřmi kraji České republiky, a to v Královéhradeckém a Plzeňském kraji, zástupci dobře prosperujících krajů, a v Ústeckém a Moravskoslezském kraji, zástupci strukturálně postižených regionů.

Na základě průměrných hodnot bylo možné sestavit pořadí jednotlivých krajů. Kraj Plzeňský se umístil na prvním místě v celkovém pořadí, kdy jeho průměrné hodnoty indexu regionálních disparit dosahovaly hodnoty 942. Na druhém místě se umístil kraj Královéhradecký s 915 body. Třetí místo obsadil kraj Moravskoslezský, který již ztrácí 101 bodů na Plzeňský kraj. Nejhorší situace pak byla změřena v Ústeckém kraji, který získal pouze 771 bodů. Výsledné hodnoty měření regionálních disparit v sociální oblasti pak potvrdily jednotlivé statusy vybraných krajů.

Literatura

- [1] CAPELLO, R., (2008). Space and theoretical approaches to regional growth. In CAPELLO, R.; CAMAGNI, R. P.; CHIZZOLINI, B.; FRATESI, U. (eds.). *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*. Berlin: Springer, pp. 13–31. ISBN 978-3-540-74736-9.
- [2] EVROPSKÁ UNIE, (2014). *Politiky Evropské unie: Zaměstnanost a sociální věci*. [online]. [cit. 2015-11-15]. Dostupné z: http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/cs/employment_cs.pdf. ISBN 978-92-79-42140-2.
- [3] EZCURRA, R., (2009). Does income polarization affect economic growth? The case of the European regions. *Regional Studies*, vol. 43, no. 2, pp. 267–285.
- [4] FACHINELLI, H., TOMÁNEK, P., (2011). Hodnocení regionálních disparit prostřednictvím integrovaných indikátorů. *Regionální disparity*. Elektronický časopis. 2011, s. 31-44. ISSN 1802-9450.
- [5] HUČKA M., KUTSCHERAUER, A., TOMÁNEK, P., (2008). Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit. In *Regionální disparity*. Working papers, vol. 1, no. 2, pp. 5-32. ISSN 1802-9450.
- [6] KUTSCHERAUER, A., FACHINELLI, H., SUCHÁČEK, K., SKOKAN, M., HUČKA, P., TULEJA a P. TOMÁNEK, (2010). *Regionální disparity. Disparity v regionálním rozvoji země, jejich pojetí, identifikace a hodnocení*. 1. vyd. Ostrava: VŠB-TU. ISBN 978-80-248-2335-5.

- [7] MARTINČÍK, D., (2008). Ekonomicko-sociální úroveň krajů – komplexní srovnávací analýza. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 11, no. 1, pp. 14-25. ISSN 1212-3609.
- [8] MARTINČÍK, D., ŠLEHOFEROVÁ, M., (2014). Competitiveness and convergence of Czech regions: persistence of discrepancies. *E + M Ekonomie a Management*, vol.17, no.2, pp.14-33. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2014-2-002.
- [9] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN 0-203-94527-1.
- [10] ØSTBYE, STEIN, WESTERLUND, OLLE., (2011). Industrial structure, regional productivity and convergence: The case of Norway and Sweden. *European Urban and Regional Studies*, vol. 18 (1), pp. 47-61. ISSN 0969-7764. DOI 10.1177/0969776410365785.
- [11] PALOVÁ, Z., (2015). Measuring of social disparities in selected regions in the Czech Republic.. In: *Liberec Economic Forum - LEF 2015*. Liberec: University of Liberec, pp.424-430. ISBN 978-80-7494-225-9.
- [12] TULEJA, P., (2009). Možnosti měření regionálních disparit – nový pohled. *Regionální disparity: Working Papers No. 5*. ISSN 1802-9450.
- [13] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V. (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3638-9.
- [14] WISHLADE, F., YOUILL, D., (1997). Measuring Disparities for Area Designation Purposes: Issues for the European Unio. *Regional and Industrial Policy Research Paper 24*. [online]. [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: http://www.eprc.strath.ac.uk/eprc/Documents/PDF_files/R24MeasDispforAreaDesigPurposes.pdf.
- [15] WOKOUN, R., (2007). Regionální a strukturální politika (politika soudržnosti) Evropské unie v programovém období 2007-2013. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 10, no.1, pp. 3-7.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu - SGS 16/2015 „Podpora sociálních inovací z fondů EU“.

**POSSIBILITIES OF QUALITY OF LIFE MEASUREMENT
FOR THE NEEDS OF PUBLIC ADMINISTRATION****MOŽNOSTI MĚŘENÍ KVALITY ŽIVOTA PRO POTŘEBY VEŘEJNÉ
SPRÁVY****TETIANA KOROVCHENKO ¹****JAN MANDYS ²**

¹Ústav regionálních a bezpečnostních věd ¹Institute of Regional and Security Sciences
²Ústav správních a sociálních věd ²Institute of Administrative and Social Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: tetiana.korovchenko@upce.cz, jan.mandys@upce.cz

Annotation

Despite its questionable points, the concept of quality of life presents an opportunity for the public administration to canvass views of citizens beyond common operational agenda. Well-being of citizens should be a priority objective of a regional management. Concept of quality of life thus offers the possibility to ask the citizens questions about various aspects of life in municipality and share their views. The paper aims to outline the possibilities for measuring quality of life with regard to the practical use of this construct for the needs of public administration at the regional level. Initial ideas are based on surveys that were in the area of social policy implemented in a particular area with the help of an extensive survey among the local community. These researches have involved the area of quality of life. Secondary data analysis presented in this paper provides additional insights to interpret the reality that shows what quality of life can be systematically collect with regard to their limits given uncertainties orders from public administration, which is not always able to clearly define their expectations and brings potential ideas on how with the theme of quality of life for the needs of public administration further.

Key words

quality of life, public administration, decision-making processes

Anotace

Přes svoji diskutabilnost přináší koncept kvality života jednu z možností, kdy má veřejná správa možnost, zjišťovat názory občanů nad rámec běžné operativní agendy. Spokojený život občanů by měl být prioritním cílem regionálního managementu. Koncept kvality života tak skýtá příležitost dotazovat se občanů na různé aspekty života v obci a sdělovat své postoje. Příspěvek si klade za cíl nastínit možnosti měření kvality života s ohledem na praktické využití tohoto konstruktů pro potřeby veřejné správy na regionální úrovni. Výchozí myšlenky vycházejí z výzkumů, které byly v oblasti sociální politiky realizovány v konkrétní lokalitě za pomoci rozsáhlého dotazníkového šetření mezi místní veřejností. Tyto výzkumy v sobě zahrnovaly oblast kvality života. Sekundární analýza dat představená v příspěvku přináší další pohledy na interpretovanou realitu s tím, že ukazuje, jaké oblasti kvality života lze systematicky sbírat s ohledem na jejich limity dané nejasností zakázky od veřejné správy, která nedokáže vždy jasně definovat svá očekávání a přináší možné náměty, jak s tématem kvality života pro potřeby veřejné správy dále pracovat.

Klíčová slova

kvalita života, veřejná správa, rozhodovací procesy

JEL classification: H83, I31, R58, O21

Introduction

Public administration is not used to carrying out research studies which would explore views of citizens. At least not on a local level and in a systematic way. Surveys are carried out primarily in cases where public administration has to deal with some issue majority of the society is concerned about, e.g. creation of an incineration plant, etc. It deprives itself of valuable source of information which could be help to improve decision making processes. Coherent database containing data of the last couple of years would then allow to create more interesting conclusions. On the other hand, it is necessary to note that carrying out similar surveys costs considerable financial resources and subsequent data management thus poses personal challenges for its existence. In no case do we claim that public administration does not rely on respectable source of information or that within its strategic decisions it does not use reliable data sources. Attention should only be drawn to the lack of system which would collect regularly information on selected phenomena which the public administration considers crucial within its area of work.

Concept of quality of life introduces one specific field suitable for measurement in order to know the life in the region. Given its ambiguity, the primary task is to identify variables which define the quality of life for our specific tasks. Thus the whole discussion about right or wrong usage of this construct in practice becomes simplified, see below. We consider the very questions related to the citizens views on selected aspects of life in the region to be significantly determining in subjective perception of well-being of the population of a given region. Citizens generally do not like accepting responsibility, however, they appreciate the opportunity to present their views. This paper does not focus on theoretical debates on the subject of what is quality of life. It gives a short overview of quality of life measurement and namely discusses practical findings taking the city of Pardubice as an example where several aspects of quality of life were surveyed in the years of 2012 and 2015. Based on the findings, we will make recommendations for possible adoption of indicators of quality of life into political perception as a meaningful instrument for surveys of well-being within a municipality. The concept of well-being is in this context understood as a synonym of the term quality of life, even though we are aware that despite objective quality of life, from a psychological point of view, an individual does not have to be satisfied with his/her life. Emphasis is put on subjective perception of quality (although a brief overview of objective approaches is provided) rather than attempting to objectify the quality by using various indicators. We consider more important to discuss the role of public administration within the process of caring for the region and its actual implementation. As it is further shown, there are countless possibilities to measure quality of life. Public administration thus needs a simple and efficient instrument if the usage of the concept of quality of life should even be considered.

1. Problem formulation

If the very concept of quality of life while being defined introduces a wide range of dilemmas, it must be stated that neither the concept of public administration with regard to multidisciplinary views is completely clear. Hendrych at all (2014) draws attention to the understanding of the current public administration in the sense of service or governance. This means that public administration is understood as having the meaning of governing or governance for active participation of citizens and acts on their behalf. Public administration is similarly defined by Hrozinková and Novotný (2013) who point out that matters of public interest have given objectives which define performing public tasks. Public administration is carried out by public bodies and their authorities, or by natural persons and legal persons if they carry out public administration by applying public law. Currently we are also talking about New Public Management (practical example e.g. Fuka, Lešáková). In theory, public administration is considered in two meanings (Hendrych at all.; 2014):

- **Material:** type of activity (governance). It is the type of activity which is decisive. These can be performed by various entities entitled to carry out the governance in order to perform public tasks.

- **Formal:** institutions, organizations (authority, entity). It is the character of the organization and the tasks which the organization performs which is decisive. It is a system of legal bodies and other authorities. This concept primarily focuses on activities carried out by them.

If we attempt to simplify the quality of life definition, we can say that quality of life is namely the way an individual perceives his or her place within society (Vařurová, a Mühlpachr; 2005), as well as the availability of options he/she can choose from while during the course of his/her life (Philips; 2006, Mulligan G. F., Carruthers J. I.). Quality of life has also material and nonmaterial aspects of human life (Rapley, 2003). In the context of such reasoning it can be said that quality of life has its subjective (psycho-philosophical, difficult to measure) and objective aspect (measurable). As no individual can stand alone and is part of countless social interactions, functioning of public administration has a significant impact on individual's need for well-being. Public administration represented by legislation and institutional procedures determines to a large extent human life, in both positive and negative sense. The question then could be raised - which instrument for quality of life measurement to offer to public administration in order to deliver expected results in the form of regional knowledge map administered/governed by public administration. At the same time, it is necessary to ask whether public administration knows how to formulate in practice commissioning for data which it needs to know.

With regard to public service aspects of the whole issue, we could take into consideration the quality of life assessment described by Isakin (Isakin; 2007). First approach is characterized by necessity to carry out interstate and interregional assessment for the purpose of monitoring the dynamics of indices and comparative variables for these indicators. The second approach focuses on adopting state administrative decisions. Therefore, correct interpretation of data is a major issue which assesses quality of life within a region. As already stated, quality of life has many definitions. Following table presents an outline of key concepts.

Tab. 1: Main theoretical concepts of quality of life

Theoretical concepts	Description
Theory of economic welfare	Approach to quality of life measurement proceeds from the premise that the basis is high level of social life and level of material welfare.
Utilitarian concept	Approach is characterized by special attention to subjective quality of life assessment. The core of the concept are three aspects: individual perception of quality of life, positive emotions and lack of negative emotions.
Capability concept	Approach is based on the premise that improvement of quality of life is a process of developing individual freedom and human cultural development.

Source: own processing based on Isakin; 2007

Quality of life thus represents universal category determining welfare of citizens of certain region. This category relies on:

1. **Subjective aspect:** Subjective aspect of quality of life derives from individual well-being. Regarding the issue of wellbeing authors state (Dvořáková, Dušková, Svobodová, at all.; 2006) that well-being represents long-term emotion state of satisfaction of an individual with his/her life. This emotional state is relatively constant over time. Life satisfaction, morality or happiness can be considered as components of well-being.
Other examples: Quality of life index from World Health Organisation, Consumer Confidence Indexes – CCI, Eurobarometer (Ayvazyan; 2016, Database web of science; 2016).
2. **Objective factors:** Objective factors of quality of life are considered the following:
 - Gross domestic product: (Czech statistical office; 2016, Kubátová; 2010).
 - Living standards of a single individual or a household: income levels and consumption, wealth and poverty (Kubátová; 2010). Direct quantification of amount of consumed goods and services, or financial incomes and property, leisure, means spent on public services from the budget. Also amount of harmful substances discharged into water or air, average life expectancy, infant mortality, level of insecurity/insecurity index (Červenka; 2010).

- The human development index: contains these three components: wealth, health and level of education. Within these items minimal and maximal fixed values have been established (Kotýnková, Kubelková; 2011)
- Other examples: Economic welfare index, Index of Social Health – ISH (Ayvazyan; 2016).

All of the above and other indices should be treated with caution within informative capability. In fact, subjective perception of quality of life should never be forgotten. It is where the individual personality is reflected. On the other hand, these internationally valid indicators which can be compared. They represent indicative (practical) information monitorable despite cultural specificities of individual nations (Možný, 2002). Based on what was mentioned above, the question is which indicators of quality of life the public administration should decide about in its strategic decisions. To what extent and on which issues should the administration perform research from citizens. We have to ask at the same time for a good formulation of commissioning so that the data collected on quality of life brings real answers which will help to improve life within a municipality.

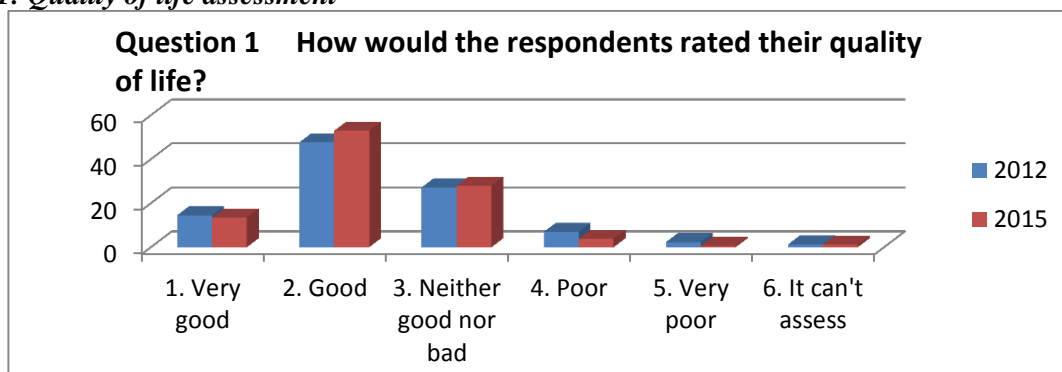
3. Objectives and methods

The aim of our paper is to demonstrate, using the example of Statutory city of Pardubice, our reflections on surveying the quality of life of citizens, where there are limits of existing research and try to outline possible options for further development of the course of empirical research of quality of life of a reference area. We will briefly outline results and limits brought about by the two surveys (Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová, Duplinský; 2012, Mojžíšová; 2016) which analysed public perception in relation to social issues in the city of Pardubice in the years of 2012 and 2015. Under the terms of this analysis, there was a first and subsequently a second survey on views of citizens on quality of life in this region. In both cases, the responses were carried out by means of a questionnaire with the help of trained questioners. In both cases, the same methodology of data collection was used including intentional selection based on age category and residence in one of the 8 Pardubice districts.

The first survey focused on the situation in social services within the city of Pardubice (Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová, Duplinský; 2012). This was a complex analysis of the situation. Enquiries directed to the public were merely a partial component. Altogether 384 respondents took part in the analysis in the given region. Respondents answered nineteen questions. The second survey focuses on mapping satisfaction with social services in the city of Pardubice (Mojžíšová; 2016). Data collection and analysis was carried out in the year of 2015. Under the terms of pre-research, the questionnaire from the 2012 analysis was tested in the second place. Subsequently slight modifications have been made which resulted in a 22-item questionnaire. Questions related to quality of life have not been modified. 387 respondents took part in the survey in 2012 and 337 in 2015. Both survey equally asked following questions: How does the respondent assess his quality of life? How secure does the respondent feel in everyday life? Does the respondent have access to information which is necessary for his/her life?

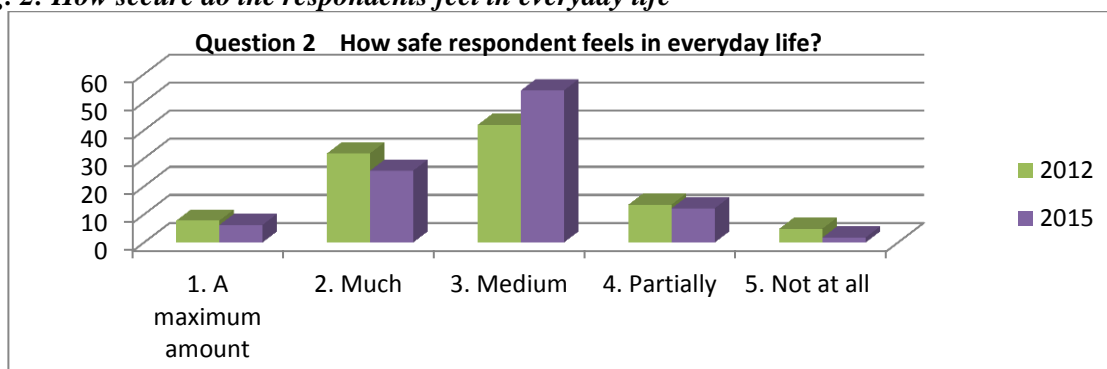
4. Results

Here we make comparisons of results from both analyses. In view of the fact that in both cases it was a very similar sample without principal difference in terms of number of respondents, their education structure and economic activity, it can be stated that it is a real view of reality. The fact that Pardubice has ranked highly over a long period of time in various opinion polls and charts has a major impact on the questions. There are a lot of working opportunities, the city has a favourable geographical location including transport facilities.

Fig. 1: Quality of life assessment

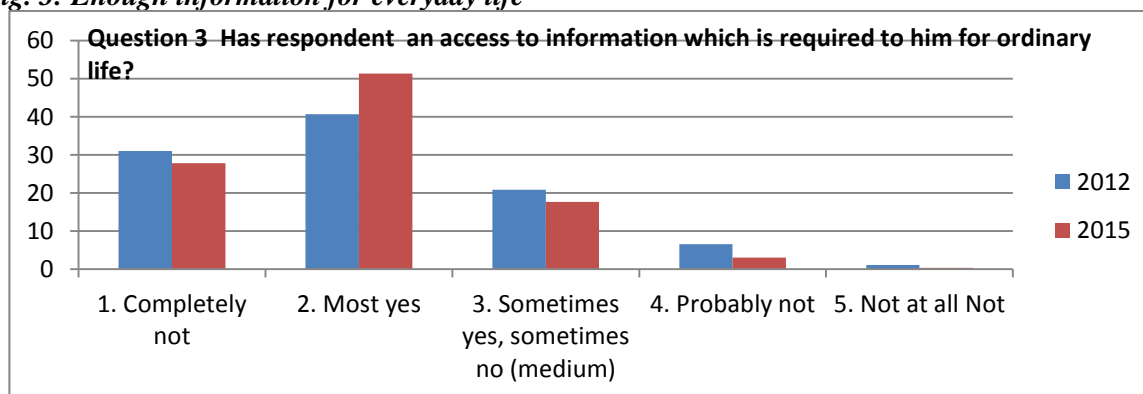
Source: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

From the answers to the first question it becomes clear that most of the respondents think that the city of Pardubice is a good place to live. Neutral answer within similar classification is usually caused by the fact that the respondent profits from the possibility of escape and avoids definite answer. Only a small part of the respondents do not think that life in Pardubice in a positive way. This appears to be a weak point of the research. In order to identify the reasons, we would have to analyse other aspects of life, or look for individual differences within each individual who responded this way.

Fig. 2: How secure do the respondents feel in everyday life

Source: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

Security is among the key attributes of quality of life. We see again that there are generally no major changes in the results. Slight increase in neutral assessment can be seen in the year 2015. Yet most of the respondents perceive security in the city in a neutral or rather positive way. It can also be influenced by the fact that people are more trying to solve their problems with the help of Pardubice city police (The statutory town of Pardubice; 2016).

Fig. 3: Enough information for everyday life

Source: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

Awareness within the city of Pardubice can also be considered as good. We consider adequate information to be a principal attribute of quality of life and namely with respect to current information overload in society. In this point in particular we recommend concrete definition of typology of information which the public administration considers to be essential for life in a municipality (region).

We know that it is merely a schematic procedure while analysing quality of life. We are also aware of considerable generality of questions. Concept of quality of life is a cluster of a wide range of indicators and here they were carried out in their most general categories. In both cases, this was primarily a test about how the respondents will react to these questions, what results they will bring and whether these results will be interesting for local administration management. Interpreted results do not bring complex view on given problems on a selected region. We consider a partial success the fact that questions on quality of life have been successfully integrated into sub segments of analytical work for the needs of the city of Pardubice.

5. Conclusion

Our experience with analytical work for public administration in the city of Pardubice and partially for Regional authority for Pardubice region (in addition to quoted surveys) show that to carry out surveys for the needs of public administration is highly problematic. There's lack of continuous data collection over selected areas of public interest. Political representation focuses solely on knowledge of specific issues they are currently dealing with. Analysis does not always bring expected results. Use of the concept of quality of life has undeniable advantage in its multidimensionality. This concept is thus predetermined to be used in majority of areas public administration deals with. It is necessary to involve political representation in creation of serious information system for this is the main visionary of all processes in the region. At the same time, we have to insist on the fact that political representation should be able to take responsibility for its decisions. In the current political system it is, however, often an empty idea from a citizen's point of view.

We consider important to identify a range of interests which should monitor long-term objectives, not only assessing some current issue. Ranges of interests could then be used for other entities which try to analyse from their point of view selected issues in the municipality (region). Local administration alone has both political (deciding) and financial (provisioning) capital. It is thus entitled to take responsibility for well-being of citizens. To analyse anything is not possible without a real interest of political representation and authorized executive officers. Political representation is responsible for the form of measures directed at well-being of citizens, have to be able to identify its visions and direct financial means from its budget accordingly. For this it needs appropriate knowledge base so that the adopted decisions live up to public expectations and respect public interest. We must also state that in majority of cases there have been identified neither objective nor subjective indicators which could help in deciding on the basis of serious inputs. And finally, it is important for the public administration to know whether it needs research for its decision or not and which specific data it expects and demands. At the same time, it concerns background material not an exact identification of the best journey. In order for the survey to bring expected results, it is clearly necessary to search answers for pre-asked questions. These should reflect the direction of local policy, should be instrumental in its outcomes in making more accurate estimations where the planned measures should be directed. Nowadays it is not sufficient to monitor only certain socio-demographic indicators, we have to choose effective composite indicators on social reality.

Possibilities of quality of life measurement often offer overcrowded amount of indicators. We only outlined the existing approaches for its measurement and at the same time established that only general enquires are not sufficient. Their relevance does not bring major changes during further research. On the other hand, public administration should know that thanks to research on well-being (quality of life) gains advantage of public involvement, interest groups, professionals/experts etc. to local decision making. Involving other entities increases their responsibility for quality of life within their area, increases sense of belonging of people to the region and also saves capacity of their

officers. At the same time, we have to respect public choice and be understanding towards the fact that public by itself does not have to have the need to discuss social issues.

Literature

- [1] AYVAZYAN, S. A., (2016). *Quality of Life and Living Standards Analysis. An Econometric Approach*. Berlin: de Gruyter. ISBN 978-3-11-031625-4.
- [2] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2016). *Gross domestic product (HDP)*. [on-line] [cite 2016-03-02]. Available from: https://www.czso.cz/csu/czso/hruby_domaci_produkci_hdp.
- [3] ČERVENKA, J., (2016). *How to measure the standard of living??* [on-line]. Socioweb [cite 2016-03-02]. Available from: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=114&lst=103>.
- [4] DATABASE WEB OF SCIENCE, (2016). *A Human Well-Being Perspective to the Measurement of Quality of Life: Findings From the City of Delhi*. [on-line] [cite 2016-03-02]. Available from: https://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=UA&search_mode=GeneralSearch&qid=2&SID=Z2rYreJhaQVzcLSKah1&page=10&doc=94&cacheurlFromRightClick=no.
- [5] DVOŘÁKOVÁ, Z., DUŠKOVÁ, L., SVOBODOVÁ, L. at all., (2006). *The world of work and quality of life. Effect of changes in the world of work of quality of life*. Prague: Occupational safety research institute. ISBN 80-86973-08-5.
- [6] FUKA, J., LEŠÁKOVÁ, P., (2016). Sustainable Value as a Tool for Corporate Performance Management within New Public Management Framework. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, vol. 12, no. 6, pp. 46-56. ISSN 1790-5079 / 2224-3496.
- [7] HENDRYCH, D. at all., (2014). *Administrative science – Theory of Public Administration*. Prague: Wolters Kluwer, a. s. ISBN 978-80-7478-561-0.
- [8] HROZINKOVÁ, E., NOVOTNÝ, V., (2013). *Fundamentals of organization of public administration in CZ*. Pisner: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-263-9.
- [9] ISAKIN, M., A., (2007) *Identification of priorities of socio-economic development of the region: mathematics and methodological support and its experimental testing*. [Dissertation thesis]. Moscow: Higher School of Economics.
- [10] KOTÝNKOVÁ, M., KUBELKOVÁ, K., (2011). Indicators of human development, focusing of the poverty in the Czech Republic. *Reproduction of human capital - mutual linkages and connections III*. Prague: Oeconomica, p. 5. ISBN 978-80-245-1697-4.
- [11] KUBÁTOVÁ, H., (2010). *Sociology of lifestyle*. Prague: Grada Publishing a.s. 272 s. ISBN 978-80-247-2456-0.
- [12] MANDYS, J., JIRAVA P., KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., DUPLINSKÝ, J., (2012). *The situation in social services in the city of Pardubice*. Final research report. Pardubice: Univerzita Pardubice. 191p.
- [13] MOJŽÍŠOVÁ, M., (2016). *Satisfaction analyses of social policy in Pardubice*. [Dissertation]. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [14] MOŽNÝ, I., (2002). *Czech society*. Prag: Portal. 208 p. ISBN 80-7178-624-1.
- [15] MULLIGAN G. F., CARRUTHERS J. I., (2011) Amenities, Quality of Life, and Regional Development. *Investigating Quality of Urban Life*. Netherlands: Springer, pp 107 – 133. ISBN 978-94-007-1741-1.
- [16] PHILLIPS, D., (2006). *Quality of Life: Concept, Policy and Practice*. London: Routledge. ISBN 978-0-415-32355-0.
- [17] RAPLEY, M., (2003). *Quality of Life Research: A Critical Introduction*. London: SAGE. 286 p. ISBN 978-0-7619-5456-9.
- [18] THE STATUTORY TOWN OF PARDUBICE, (2016). What is spoken about work Pardubice Municipal Police with its director Rostislav Hübl. *City Hall reporter*, vol. 10, no. 3, p 2. MK CR E 11512.
- [19] VAĐUROVÁ, H., MŮHLPACHR, P., (2005). *Quality of life: theoretical and methodological basis*. Brno: Masaryk University. 145 p.

The paper was supported by the University of Pardubice, Faculty of Economics and Administration, Project SGS_2016_023 „Economic and social development in private and public sector“.

OHROŽENÍ CHUDOBOU ČI SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM V MÉNĚ ROZVINUTÝCH REGIONECH EU

THREAT OF POVERTY OR SOCIAL EXCLUSION IN THE LESS DEVELOPED REGIONS OF THE EU

RENÁTA HLOUŠKOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice University of Pardubice
Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: renata.hlouskova@student.upce.cz

Anotace

Ohrožení evropské populace chudobou či sociálním vyloučením je jedním z hlavních témat řešených v rámci Evropské unie a tvoří nedílnou součást její kohezní politiky. Cílem příspěvku je ukázat na rozdíly v oblasti ohrožení chudobou a sociálním vyloučením mezi méně rozvinutými regiony ve vybraných zemích EU a jejich změny v čase a ověřit hypotézu o jejich konvergenci. Hypotéza je ověřována ve vybraných zemích EU na úrovni regionů NUTS 2 na základě posouzení čtyř indikátorů – osoby ohrožené chudobou nebo sociálním vyloučením, lidé žijící v domácnostech s velmi nízkou intenzitou práce, míra lidí ohrožených chudobou, míra těžkého materiálního ohrožení - statistickou i grafickou metodou s kvantitativním porovnáním. Výzkumem bylo zjištěno, že v rámci regionů nedochází ke konvergenci a vývoj jednotlivých indikátorů je velmi kolísající.

Klíčová slova

regionální disparity, NUTS 2, ohrožení chudobou, sociální vyloučení

Annotation

Threats to the European population of poverty or social exclusion is one of the main themes addressed in the European Union and form an integral part of the cohesion policy. The aim of this paper is to show the differences in the risk of poverty and social exclusion among the less developed regions in selected EU countries and their changes over time and to verify the hypothesis about their convergence. The hypothesis is tested in selected EU countries at the level of NUTS 2 regions based on the assessment of four indicators - persons at risk of poverty or social exclusion, people living in households with very low work intensity, the rate of people at risk of poverty rate of severe physical threat - a statistical and graphical method with quantitative comparison. Research has found that there isn't a convergence in the regions and development of individual indicators is highly fluctuating.

Key words

regional disparities, NUTS 2, risk of poverty, social exclusion

JEL classification: O18, R29

Úvod

Chudoba je obecně chápána jako stav, kdy nedostatek peněz neumožňuje zabezpečovat základní životní potřeby na přiměřené úrovni (Tomeš, 1996). Eurostat stanovuje chudobu na základě prahu chudoby, který je ve výši 60 % mediánu příjmu dané společnosti. Důsledky chudoby a sociálního vyloučení jako špatná ekonomická situace, vyšší kriminalita či migrace obyvatel (Balabán, 2009), ale i řada dalších negativních aspektů určují důležitost pro řešení těchto problémů jak na národní úrovni, tak na mezinárodní, což deklaruje i pátý cíl Strategie Evropa 2020, který má za cíl snížit počet osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením o 20 milionů. Vedle základních cílů Strategie Evropa

2020 je pro regionální politiku v Evropě už dlouhodobě podstatný i cíl snižování rozdílů mezi regiony. Úroveň rozdílů mezi regiony EU je sice relativně nízká (Blížkovský, 2012), ale rozšíření EU v roce 2004 disparity výrazně zvýšila. Disparity regionů jsou v posledních letech řešeny nejen z pohledu základních indikátorů jako HDP či nezaměstnanost, ale právě i ukazateli v oblasti sociální (Tuleja, 2010; Otoiu, 2015). Bez řešení těchto témat nelze nadále předpokládat udržitelný rozvoj zemí EU, ani jejich jednotlivých regionů. Řada studií řešící snižování regionálních disparit dochází k závěrům, že mezi státy EU dochází k postupné konvergenci, nicméně uvnitř jednotlivých států dochází spíše k divergenci (Horká, 2012; Zdražil, 2012; Otoiu, 2015). Většina studií řeší problematiku konvergence napříč regiony bez ohledu na ekonomickou úroveň. Analyzuje tedy konvergenci mezi méně rozvinutými, přechodnými i vyspělými regiony (Minarčíková, 2015). Po rozšíření EU v roce 2004 došlo k nárůstu disparit v přístupujících státech z důvodu výrazného růstu HDP v regionech hlavních měst (Tvrdon, 2012). Tento článek se zaměřuje pouze na vybrané méně rozvinuté regiony EU, aby zhodnotil vývoj disparit bez vlivu metropolitních oblastí.

1. Cíl a metody

Hlavním cílem příspěvku je prezentovat výsledky výzkumu, zaměřeného na změny rozdílů v oblasti ohrožení chudobou v rámci zvolené skupiny regionů EU a potvrdit hypotézu, že mezi regiony dochází v tomto ohledu k postupné konvergenci, ale zároveň ke snižování chudoby a sociálního vyloučení v jednotlivých regionech. Pro účely této analýzy je základní soubor dat tvořen regiony na úrovni NUTS 2 se statutem méně rozvinuté (European Commission, 2014) v zemích přístupujících k EU v roce 2004. Cílem příspěvku je tedy i zhodnotit vývoj indikátorů před zahájením implementace strategie Evropa 2020.

Hypotéza je ověřována na dostupných statistických datech Eurostatu za období 2005 až 2014. Z důvodu nedostupnosti některých statistických dat pro státy Polsko a Maďarsko jsou v těchto případech použity údaje pro regiony NUTS 1, a to za předpokladu, že celé území NUTS 1 je tvořeno pouze regiony méně rozvinutými. Analýza je mírně ovlivněna také nedostupností dat pro polské regiony za roky 2005 až 2011 a pro slovinský region v roce 2005 až 2007. V souhrnu je do analýzy zahrnuto 21 regionů (kódy Eurostatu: CZ02; CZ03; CZ04; CZ05; CZ06; CZ07; CZ08; EE; LV; LT; HU2; HU3; PL2; PL3; PL4; PL5; PL6; SI01; SK02; SK03; SK04).

Jako ukazatele pro hodnocení regionálních „sociálních“ disparit jsou zvoleny základní údaje zjišťované pro pátý cíl Evropa 2020, který je měřen souhrnným ukazatelem míry osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením (People at risk of poverty or social exclusion). Tento ukazatel je složen z dílčích ukazatelů, jak naznačuje Tab. 1.

Tab. 1: Indikátory ohrožení chudobou a sociálním vyloučením

Indikátor	Kód Eurostatu	Zkratka
Procento osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením (People at risk of poverty or social exclusion)	tgs00107	AROPE
Míra lidí ohrožených chudobou (At-risk-of-poverty rate)	tgs00103	AROP
Míra těžké materiální deprivace (Severe material deprivation rate regions)	tgs00104	SMD
Procento osob žijící v domácnostech s velmi nízkou intenzitou práce (People living in households with very low work intensity - population aged 0 to 59 years)	tgs00108	HLWI
Míra intenzity ohrožení chudobou a sociálním vyloučením	-	MRP

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z Eurostatu

Pro analýzu byl vytvořen ještě další ukazatel (viz Tab. 1) – míra intenzity ohrožení chudobou a sociálním vyloučením - , jenž znamená procento osob ohrožených více jak jedním ze tří ukazatelů, vypočítaný dle vzorce (1):

$$MRP = AROPE - (AROP + SMD + HLWI), \quad (1)$$

jednotlivé indikátory jsou popsány v Tab. 1

V rámci AROPE jsou osoby započítány pouze jednou, i když jsou přítomny v několika dílčích ukazatelích. AROPE je tedy složen z osob s vyrovnaným disponibilním příjmem pod hranicí rizika chudoby prahové hodnoty, která je stanovena na 60 % národního mediánového disponibilního příjmu (po sociálních transferech); dále z osob, které mají životní podmínky značně omezeny nedostatkem finančních prostředků a které trpí alespoň čtyřmi z devíti deprivčních položek (např. si nemohou dovést automobil, telefon, pračku či platit nájem) Poslední složku představují osoby ve věku 0-59 let žijící v domácnostech, kde dospělí (ve věku 18-59) pracují méně než 20 % svého pracovního potenciálu v průběhu minulého roku.

Zjištění vývoje disparit je řešeno posouzením hodnot variability pro daný ukazatel v jednotlivých letech, a to pomocí výpočtu variačního koeficientu dle vzorce (2):

$$V_{i,j} = \frac{S}{\bar{X}}, \quad (2)$$

kde S je směrodatná odchylka a \bar{X} aritmetický průměr, i-ukazatel, j-rok

Variační koeficient stanoví základní pohled na změnu rozdílů v letech 2005 až 2014 v jednotlivých regionech. Výsledné hodnoty variačního koeficientu za jednotlivé roky jsou základem grafického znázornění pomocí čtyřúhelníku (paprskový graf). Jednotlivé čtyři ukazatele tvoří osy čtyřúhelníků, na něž jsou nanášeny hodnoty variačního koeficientu pro daný ukazatel příslušného roku. Porovnáním obsahu ploch čtyřúhelníků lze hodnotit vývoj disparit v regionech ohrožených chudobou a sociálním vyloučením a převažující tendence u jednotlivých ukazatelů. Obsah jednotlivých ploch je vypočítán jako součet obsahů dílčích pravoúhlých trojúhelníků. Metoda čtyřúhelníku je zde využita pouze pro porovnání ploch a zhodnocení vývoje disparit, ale lze ji využít i ke grafickému znázornění přibližování se ke stanovenému cíli napříč regiony.

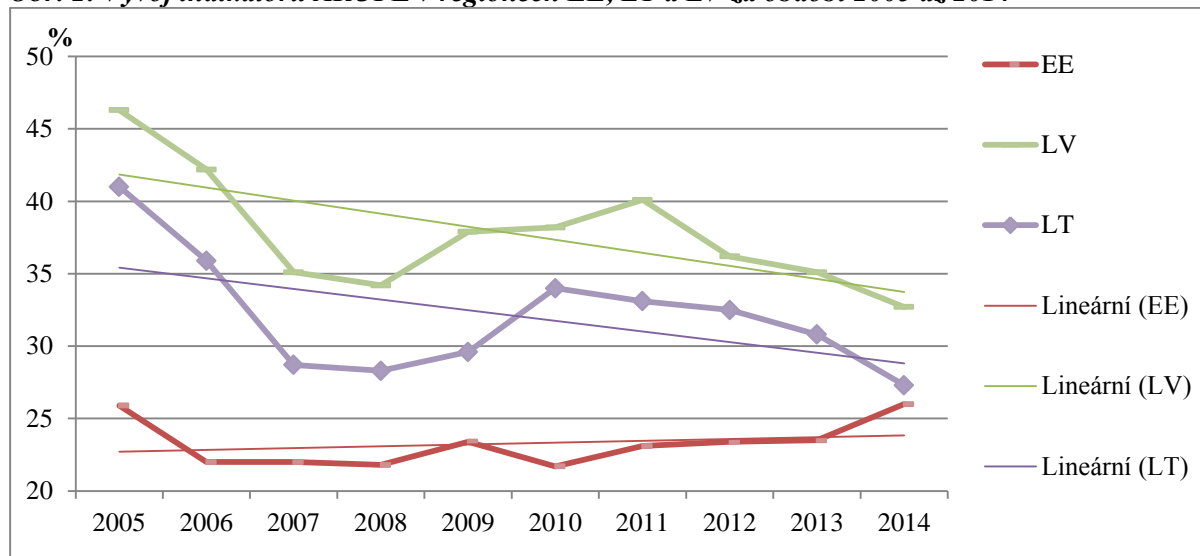
Cílem příspěvku je ověřit dvě hypotézy:

- 1) V méně rozvinutých regionech dochází k postupnému snižování chudoby a sociálnímu vyloučení.
- 2) Mezi vybranými méně rozvinutými regiony dochází ke konvergenci.

První hypotéza je verifikována, pokud spojnice trendu jednotlivých indikátorů je klesající (převažující trend napříč regiony, za který je považováno více než 50 % napříč regiony a indikátory). Druhá hypotéza je potvrzena, pokud dochází ke snižování plochy čtyřúhelníku.

2. Vývojový trend indikátorů v oblasti ohrožení chudobou a sociálním vyloučením

Hodnoty jednotlivých indikátorů mají většinou klesající tendenci, a tedy potvrzují první hypotézu, že dochází v regionech k postupnému snižování jednotlivých hodnot indikátorů - 65 % lineárních trendů za období 2005-2014 je klesající. Jako příklad je v Obr. 1 zobrazen trend indikátoru AROPE v regionech Litva, Lotyšsko a Estonsko.

Obr. 1: Vývoj indikátoru AROPE v regionech EE, LT a LV za období 2005 až 2014

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu

Většinou je tedy trend klesající, ale jsou regiony, kde z pěti indikátorů jsou čtyři s rostoucí tendencí (HU2, PL6, SI0) a naopak regiony, které dosahují klesající tendence napříč všemi indikátory (CZ02, CZ05, CZ07, CZ08, PL2).

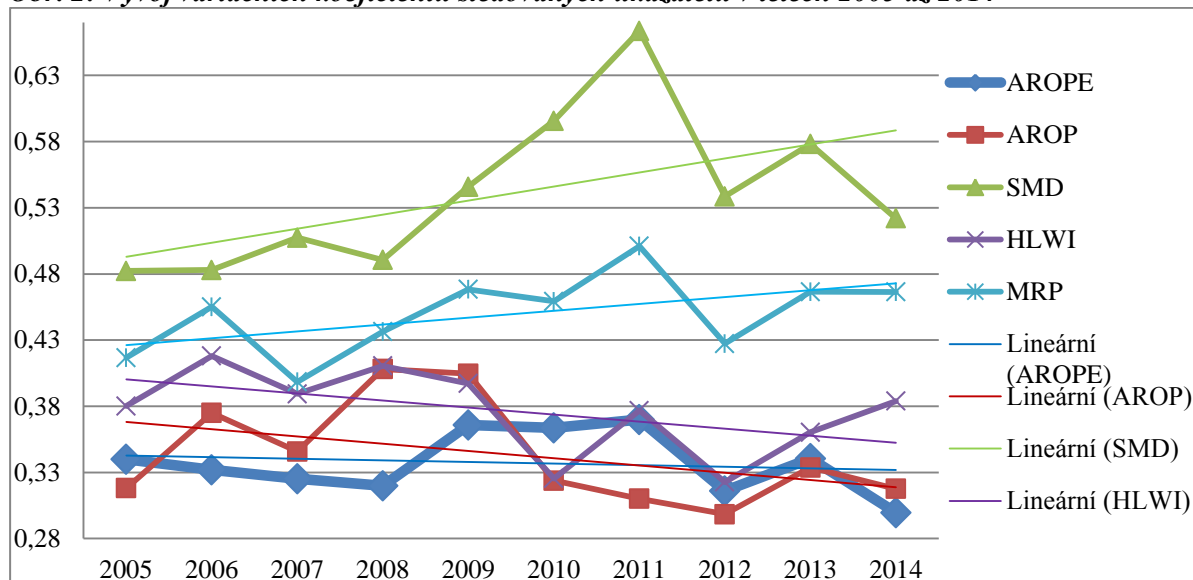
Jiný pohled na vývoj hodnot indikátorů poskytuje vyhodnocení trendu zvlášť pro období 2005 až 2009 a 2010 až 2014 pro jednotlivé regiony. Rozdělení analýzy do dvou pětiletých období přináší zajímavé (až alarmující) zjištění závěru, že tendence regionů se zhoršují, neboť v období 2005 až 2009 je regionů s rostoucí tendencí pouhých 9 %, zatímco pro období 2010-2014 je jich 46 % s rostoucí tendencí.

Hodnoty AROPE se pohybují za sledované období v intervalu $\langle 9,6;46,3 \rangle$, hodnoty AROP v intervalu $\langle 4,8;26,4 \rangle$, hodnoty SMD v intervalu $\langle 2,9;39,3 \rangle$, hodnoty HLWI v intervalu $\langle 3,2;18,4 \rangle$ a hodnoty vytvořeného indikátoru MRP v intervalu $\langle 3,1;28,2 \rangle$. Zajímavější než samotné rozpětí hodnot, je fakt, že minimální hodnoty indikátorů se vyskytují vždy u regionů ČR a dokonce i většina regionů ČR je vždy ve spodním poli mezi všemi sledovanými regiony. Oproti tomu maximálních hodnot dosahuje u tří z pěti indikátorů region Litva a u zbylých dvou maďarský HU3. Regiony Polska a Slovinska, u kterých jsou známe údaje až od určitého roku, dosahují převážně středních hodnot intervalu jednotlivých indikátorů.

Na základě výsledků lze tedy konstatovat, že převažující tendence regionů je sice za celé sledované období klesající (poklesu dosahuje 65 % regionů za období 2005 – 2014), ale napříč regiony jsou velké rozdíly hodnot. Rozdělení období na dva časové intervaly vede ke zjištění celkového zhoršení hodnot indikátorů v posledních pěti letech.

3. Vývoj disparit vybraných regionů v oblasti ohrožení chudobou a sociálním vyloučením

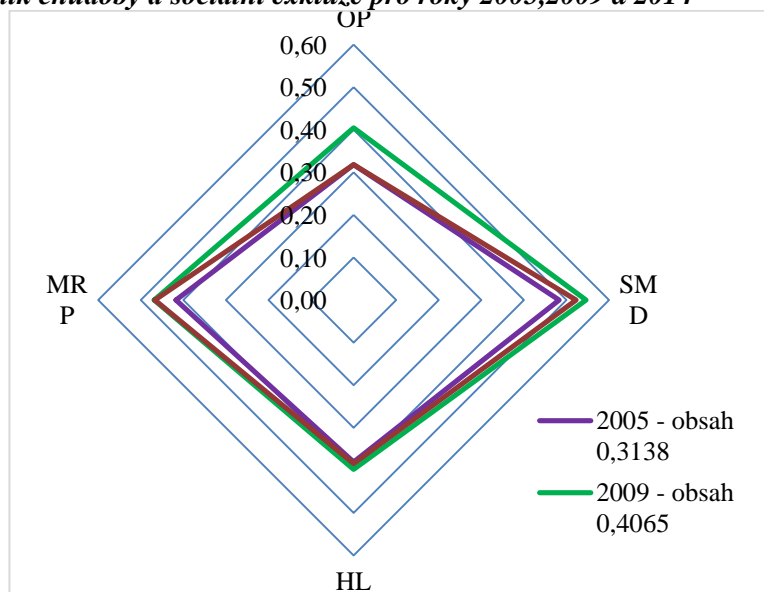
Pro zjištění závěrů druhé hypotézy, bylo nutné vypočítat hodnotu variability pro jednotlivé indikátory za každý rok. Při grafickém znázornění v Obr. 2 je vidět, že hodnoty variability pro SMD dosahují řádově vyšších hodnot, než u ostatních ukazatelů, neboť minimální hodnota variačního koeficientu SMD (0,48), je téměř stejná jako maximální hodnota variačního koeficientu pro ostatní ukazatele (0,5 pro MRP). Vývoj hodnot variačního koeficientu jednotlivých ukazatelů i jejich převažující trend za období 2005 – 2014 je znázorněn na Obr. 1. V jednotlivých letech dochází ke stejnému pohybu hodnot variačního koeficientu u všech indikátorů. Pouze v roce 2012 došlo u všech indikátorů jednotně k poklesu a naopak v roce 2013 k růstu hodnot variability regionů.

Obr. 2: Vývoj variačních koeficientů sledovaných ukazatelů v letech 2005 až 2014

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu

Pro posouzení disparit v oblasti ohrožení chudobou a sociálním vyloučením souhrnně je využito znázornění jednotlivých dílčích indikátorů do čtyřúhelníku. Tato metoda ukazuje, že mezi regiony nedochází k postupné konvergenci, spíše lze konstatovat kolísající vývoj disparit napříč celým analyzovaným obdobím.

Tento fakt naznačuje i Obr. 3. Pro ilustraci jsou zachyceny v grafu pouze tři roky - krajní 2005 a 2014 a střední 2009. Z počáteční pozice roku 2005 došlo ke zvyšování disparit mezi regiony. Při následném porovnání obrazce za rok 2009 a 2014 je již vidět snížení rozdílů mezi regiony. Vývoj hodnot obsahu čtyřúhelníku je znázorněn v Tab. 2., který potvrzuje kolísání hodnot disparit. Nicméně lineární trend obsahů za období 2005 až 2014 je mírně rostoucí. Avšak při sledování lineárního trendu zvláště pro období 2005 až 2009 a 2010 až 2014 je trend disparit prudce rostoucí pro počáteční období analýzy, ale pro období 2010 až 2014 již dochází ke klesajícímu trendu.

Obr. 3: Čtyřúhelník chudoby a sociální exkluze pro roky 2005, 2009 a 2014

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu

Tab. 2: Vývoj hodnot obsahu jednotlivých čtyřúhelníků v letech 2005 až 2014

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Obsah čtyřúhelníku	0,3138	0,3719	0,3330	0,3795	0,4065	0,3424	0,4000	0,3000	0,3625	0,3467

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu

V případě druhé hypotézy je nutné konstatovat její nepotvrzení, neboť lineární trend obsahu čtyřúhelníku je rostoucí. Podstatným výsledkem pro hodnocení regionální politiky je zjištění, že přes prudký růst regionálních disparit v letech 2005 až 2009 dochází v posledních letech (2010 - 2014) k jejich klesající tendenci

Závěr

Jednotlivé analýzy dat potvrzují zlepšení podmínek v oblasti chudoby a sociálního vyloučení ve většině méně rozvinutých regionech. Hypotézu o postupném snižování ohrožení chudobou a sociálním vyloučením lze potvrdit, neboť 65 % regionů vykazuje klesající trend vývoje indikátorů.

Avšak hypotézu, že mezi vybranými méně rozvinutými regiony EU dochází k postupné konvergenci ve snižování ohrožení chudobou a sociálním vyloučením nelze potvrdit, z důvodu rostoucího trendu vývoje obsahu čtyřúhelníku chudoby a sociální exkluze. Lze tedy konstatovat, že výsledky naznačují, že v programovém období 2007 – 2013 politika EU nevedla ke snižování rozdílů mezi vybranými regiony v dané oblasti. Výsledky analýzy tedy „podporují“ zařazení této oblasti mezi hlavní cíle strategie Evropa 2020, což může vést k menší rozkolísanosti výsledků a zejména jednoznačnému zlepšení v jednotlivých regionech. Naplnění cíle snížení chudoby dle Strategie 2020 je také úzce spojeno s politikou zaměstnanosti v jednotlivých regionech (HALLERÖD, EKBRAND, BENGTTSSON, 2015).

Nad rámec vyslovených hypotéz byla učiněna i analýza trendů vývoje zvláště pro období 2005 až 2009 a 2010 až 2014. V období 2005 až 2009 se vyskytuje klesající trend u 91 % analyzovaných dat. Dosavadní vývoj hodnot v oblasti ohrožení chudobou a sociálním vyloučením za období let 2010 až 2014 sice ukazuje na zlepšování stavu, neboť převažující trend analyzovaných dat je klesající z hlediska obou hypotéz. Analýza za toto kratší období je výstrahou, protože klesající trend se vyskytuje už jen u 54 % vybraných méně rozvinutých regionů.

Výsledky naznačují, že chudoba a s ní související sociální vyloučení by měla být nadále jedním z hlavních témat regionální politiky národní i mezinárodní z důvodu udržitelného sociálního rozvoje.

Literatura

- [1] BALABÁN, M., (2009). *Globální nerovnost jako globální hrozba*. In: Česká republika - trendy, ohrožení, příležitosti. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, pp. 51-58. ISBN 978-80-246-1655-1.
- [2] BLÍŽKOVSKÝ, P., (2012). Regional disparities and convergences in the European Union. *Acta universitatis agriculturae et silviculturae Mendelianae brunensis*, vol. LX, no. 4, pp. 59-70. ISSN 1211-8516.
- [3] EUR-LEX ACCESS TO EUROPEAN UNION LAW, (2014). *Prováděcí rozhodnutí komise 2014/99/eu ze dne 18. února 2014*. [online]. [cit. 2016-18-02]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014D0099>.
- [4] EUROPEAN COMMISSION. (2010). *EVROPA 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění* [online]. [cit. 2016-18-02]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%2020007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
- [5] EUROSTAT, (2015). *Your key to European statistics*. [online]. [cit. 2016-18-02]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

- [6] HALLERÖD, B., EKBRAND, H., BENGTTSSON, M., (2015). In-work poverty and labour market trajectories: Poverty risks among the working population in 22 European countries. *Journal of European Social Policy*, vol. 25, no. 5, pp. 473-488. ISSN 0958-9287. DOI 10.1177/0958928715608794.
- [7] HORKA, L., (2012). Regionální disparity a konvergence v kontextu politiky soudržnosti EU. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 28-35. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [8] MINARČÍKOVÁ, E. (2015). Assessment of regional development in the selected EU countries in the context of Europe 2020 Strategy. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 25-32. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-2.
- [9] OTOIU, A., TITAN., E., (2015) Socio-economic Convergence in the EU at National and Regional Level. *Procedia Economics and Finance*, vol. 23, pp. 1090-1095. ISSN 22125671. DOI 10.1016/S2212-5671(15)00333-0.
- [10] TOMEŠ, I. (1996) *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. Vyd. 1. Praha: Sociopress. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-902260-0-0.
- [11] TULEJA, P., (2010) Praktická aplikace vybraných metod měření regionálních disparit. *Regionální disparity*, vol. 7 no. 7, pp. 5-23. ISSN n1802-9450.
- [12] TVRDON, M., (2012). Cohesion policy, convergence and regional disparities: The case of the European Union. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 9, no. 2, pp. 89-99. ISSN 1109-9526.
- [13] ZDRAŽIL, P., KRAFTOVÁ, I. (2012) Konvergují regiony zemí V4? In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 48-58. ISBN 978-80-210-5875-0.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGS_2016_023 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

TRENČÍN REGION: A SOCIAL ANALYSIS**TRENČIANSKY REGIÓN: SOCIÁLNA ANALÝZA****DARINA KUBÍČKOVÁ**

Katedra sociálnych služieb a poradenstva *Department of Social Services and Counselling*
Fakulta sociálnych vied *Faculty of Social Sciences*
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave *University of Ss. Cyril and Method in Trnava*
✉ *Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovakia*
E-mail: darina.kubickova@ucm.sk

Annotation

Each region in conditions of the Slovak republic is different and distinct from the other regions. The difference is a typicality. In the research paper “Trenčín region: a social analysis” we focus on the identification of the social characteristics for the selected territory: the Trenčín region. In order to do so, we plan to use a questionnaire method. The knowledge of social characteristics helps to determine whether a given area is for potential investors attractive or not.

Key words

region, Trenčín, social analysis

Anotácia

Každý región v podmienkach Slovenskej republiky je iný a odlišný od ostatných regiónov. Odlišuje sa určitou rázovitosťou. V predmetnom príspevku s názvom “Trenčiansky región: sociálna analýza” sa zameriame na identifikáciu sociálnych charakteristík na vybranom území, ktoré predstavuje trenčiansky región. Pri tom plánujeme použiť dotazníkovú metódu. Poznanie sociálnych charakteristík pomáha zistiť, či dané územie je pre potenciálnych investorov atraktívne alebo nie je.

Kľúčové slová

región, Trenčín, sociálna analýza

JEL classification: *I31*

Introduction

Each region is different and specific, this is given by its determined geographical location as well as its historical development. It has its impact on the inhabitants who live on a given territory and their mentality. The knowing of the region and the spirit of the territory (genius loci) can be the right tools for the potential investors in terms of attractiveness of a given territory and its living population. The labour market of a given territory is also linked whether a potential investor finds suitable employees for his business in terms of education structure. It is also related to demographic processes such as fertility, marriages, mortality, life expectancy, etc., those that create the spirit of the place. A different mentality has a region prevailed by older people, another mentality has a region where young people live. Therefore, the potential investor analyses the region from different perspectives, whether it is worth investing, in other words whether his will gain from his investments. The knowledge of the culture, the organization or the territorial unit plays a crucial role, because if a new element comes into a foreign environment of other cultural terms, than he is used to, such a new element in a given cultural environment cannot prosper, or does not even survive. Therefore, social analysis of the region has a fundamental importance and is one of the factors which indicate whether a given region is perspective for the investor or not.

1. Aim and methods

The aim of the research is to identify the social characteristics of Trenčín region. By this we mean the former region of Trenčín, i.e. the city of Trenčín with the adjacent villages, and in comparison with the research from 1996, published in the publication *Slovakia and its regions: socio-cultural context of electoral behaviour* by the authors V. Crooked, V. Feglová and D. Balko. In our research we have set the following tasks:

1. To find out the attitude of the respondents towards the faith,
2. To find out the attitude of the respondents towards the activity, or more precisely towards the passivity,
3. To find out how respondents perceive the social uncertainty or certainty,
4. To find out the attitude of respondents towards populism, i.e. towards the fast and cheap solutions,
5. To find out the attitude of respondents towards the elitism,
6. To find out the attitudes of respondents towards the patriarchy,
7. To find out the attitudes of respondents towards (in) tolerance.

In terms of method, we used the questionnaire method. We managed to get usable 1320 questionnaire sheets. Afterwards, those sheets were analysed and evaluated. We compared the results with the research from 1996, published in the publication *Slovakia and its regions: socio-cultural context of electoral behaviour* by the authors V. Crooked, V. Feglová and D. Balko. As it stems from the sample of respondents, there are no there are fundamental differences between the genders. From the educational point of view the secondary education is dominated, followed by university and then primary. Regarding to the residence types, there is a little over top of the city over the countryside. In terms of age, the first three age categories are approximately equally represented (18 –30, 31 –45 and 46 –62). The remaining two categories (63 –75 76 and over) are slightly less represented.

Tab. 1: The structure of respondents according to genders

Gender	n	%
women	681	51.59
men	639	48.41
total	1320	100

Source: own processing

Tab. 2: The structure of respondents according to education

education	n	%
primary	206	15.61
secondary	756	57.27
university	358	27.12
total	1320	100

Source: own processing

Tab. 3: The structure of respondents according to residence type

residence type	n	%
city	703	53.26
countryside	617	46.74
total	1320	100

Source: own processing

Tab. 4: The structure of respondents according to age

age	n	%
18 - 30	296	22.42
31 - 45	287	21.74
46 - 62	295	22.35
63 - 75	234	17.72
76 and more	208	15.76
total	1320	100

Source: own processing

2. Results

Recently, the significant attention is paid to regional development and regional disparities, mainly in connection with perceptions of the European Union as the association of the regions. (Gontkovičová, Ručinský, 2014) The last 25 years, but especially after the V4 countries joined the EU, there has been a significant change also in the regional context, and regional development became subsequently one of the basic priorities of the government policy. (Wokoun, 2014) Despite its small area, Slovakia is a country with considerable regional differences. (Angelovič, Benč, 2014) Based on the available research published in the publication Slovakia and its regions: socio-cultural context of electoral behaviour by the authors Vladimír Krivý, Viera Feglová and Daniel Balko the following characteristics were presented in relation with Trenčín region: (Krivý, Feglová, Balko, 1996)

- strong religious,
- patriarchal models,
- passivity,
- social uncertainty,
- intolerance,
- populism,
- elitism.

The above mentioned characteristics for the period of recent years went through a certain evolution under the influence of political, social, economic and other changes. These changes also have caused that they were different negative phenomena, such as extremism, which has become an everyday part of the life of the society. (Mihálik, 2015) Other negative phenomena that have occurred under the influence of the socio-economic changes, such as poverty, is the source of the success of some left - right parties, because they focus mainly on the lower layers. (Bočáková, 2015) It has a link with the change of property relations, which were mainly of restitution and privatisation. (Čemez, 2013) Each region has certain characteristics. These characteristics create its image. The image of a place or region is crucial for its attractiveness, e.g. in terms of tourism; or for potential investors. Tourists and investors would certainly be more welcomed, if there would be more friendly people than impolite people.

From this perspective, a social analysis of a region has a crucial importance from two aspects:

1. **For the external environment**—the analysis can become one of the supporting documents when making a decision about investing in the territory,
2. **For the internal environment**—the analysis shows strengths and weaknesses, and this allows to enhance, cover, or conceal the weaknesses and empowers the strengths.

A marketing plan is a document that describes the options which exist or will exist for the region/city – plan builder and an implementer. It defines the target group, and also specifies the products. It controls the steps that will be carried out within the marketing, defined by their time horizon and also resources for their implementation. (Buček, et al. 2011) A marketing plan requires a quality manager, who manages, plans, and effectively fulfils the objectives. (Mura, Horváth, 2015) Because of this, the

environment of urban marketing places great emphasis on soft skills, e.g. leadership skills. (Dudžáková, Slovák, 2015)

If we look at table 5, we can come to a conclusion, that among our respondents the believers (55.23 %) prevail over the unbelievers (32.95 %).

Tab. 5: Attitudes of respondents towards the faith in %

attitude	n	%
believers	729	55.23
non-believers	435	32.95
did not indicate	156	11.82
total	1320	100

Source: own processing

Table 6 indicates that the passivity and the activity of our respondents is roughly balanced.

Tab. 6: Attitudes of respondents towards the activity, or passivity

attitude	n	%
passivity	562	42.58
activity	569	43.11
did not indicate	189	14.32
total	1320	100

Source: own processing

As shown in table 7, the social uncertainty exceeds the social security very significantly, so it can be said that in this region the uncertainty significantly dominates.

Tab. 7: Respondents' social certainty, or uncertainty

attitude	n	%
social certainty	896	67.88
uncertainty	221	16.74
did not indicate	203	15.38
total	1320	100

Source: own processing

The below table 8 deals with the populism, or in other words quick and cheap solutions. Differences between respondents who agree with those that do not agree is relatively balanced, thus, this region cannot be included from the point of view of attitude towards the populism.

Tab. 8: Attitudes of respondents towards quick and cheap solutions

attitude	n	%
yes	554	41.97
no	569	43.11
did not indicate	197	14.92
total	1320	100

Source: own processing

In table 9 we tried to find out the attitude towards elitism. Based on the obtained data we found out that approximately 36.52 % of the respondents accept the elitism and 46.36 % not. It means that the opponents of elitism are more about approximately 10 %, which, however, is not such a big difference.

Tab. 9: Attitudes of respondents towards the elitism

attitude	n	%
yes	482	36.52
no	612	46.36
did not indicate	226	17.12
total	1320	100

Source: own processing

If we look at the relations to patriarchy (table 10), so only about 23.41 % of the respondents agrees with it. On the contrary, 62.8 % is against. This is a quite significant difference, so in this region the negative attitude toward patriarchy prevails.

Tab. 10: Attitudes of respondents towards patriarchy

attitude	n	%
yes	309	23.41
no	829	62.8
did not indicate	182	13.79
total	1320	100

Source: own processing

Table 11 shows that there is a tolerance (49.09 %) prevailing intolerance (37.65 %).

Tab. 11: Attitudes of respondents towards intolerance

attitude	n	%
tolerance	648	49.09
intolerance	497	37.65
did not indicate	175	13.26
total	1320	100

Source: own processing

From our research there are the following conclusions:

1. Among our respondents the believers are dominant over the unbelievers on 22.28 %,
2. Passivity and activity among our respondents is well-balanced, the difference between them is only 0.53 %,
3. Social certainty is a highly dominated by social uncertainty (51.14 %),
4. The difference between those who accept populism and those who do not, is small (1.14 %),
5. Those respondents who do not accept the elitism are in our sample in greater representation, than those who approve. The difference between them is 9.84 %,
6. Between the followers and opponents of the patriarchy is relatively high difference, which makes up 39.39 % in favour of the defendants,
7. Among our respondents the tolerance prevails intolerance, and it is about 11.44 %.

If we do the meta-analysis, i.e. analysis of the analysis, the measured data can be divided into the following categories:

1. Balanced rank:

- a. Passivity and activity – the difference only 0.53 %,
- b. Populism and anti-populism– the difference only 1.14 %,

2. Slight inequality:

- a. Elitism and stratification – the difference only 9.84 %,

- b. Tolerance vs. intolerance – the difference only 11.44 %,
- 3. Moderate inequality:**
 - a. Faith and atheism – the difference 22.28 %
- 4. Strong inequality:**
 - a. Patriarchy – the difference up to 39.39 %,
 - b. Social uncertainty and certainty – the difference up to 51. 14 %.

The table 12 below shows that there are certain changes, or shifts in the social analysis of the population in Trenčín region (within the meaning of the district of Trenčín):

- 1. Category A (differences):**
 - a. Patriarchal models – there was a change in the sense that patriarchal models are weakened,
 - b. Passivity – passivity, which was reflected in the previous research, the present research approximately compensates the activity,
 - c. Intolerance – prevailed in the previous research, the present research shows tolerance,
 - d. Populism – is approximately balanced with the anti-populism,
 - e. Eligitarism – is declining,
- 2. Category B (similarities):**
 - a. Social uncertainty,
 - b. Fairly strong religious.

Tab. 12: Comparison of research from 1996 and 2016

1996	2016
strong religious	religious over 50 %
patriarchal models	patriarchy prevailing in minority
passivity	passivity and activity approximately balanced
social uncertainty	social uncertainty remains
intolerance	tolerance prevails
populism	populism and anti-populism is almost balanced
eligitarism	eligitarism in minority

Source: own processing

As is stems from the above enumeration, on the basis of the table we have divided the measured factors in terms of how they changed in time and we found two categories. Category A includes factors that have changed in comparison between the two researches with the gap of 20 years. Category B relates to those factors that were unchanged, or were little changed. Adding to the category A it is possible to express the opinion that the change is caused by the change of climate in the whole of society, globalisation, and incoming liberal values. On the other hand, category B says that the social uncertainty is here a permanent and ever-present phenomenon, as well as the religious.

Conclusion

In conclusion it can be stated that in our research we have come to several results. The findings include that the believers prevail over unbelievers, passivity and activity are approximately balanced, social uncertainty over certainty, populism and anti-populism are approximately balanced, eligitarism is in a minority, patriarchate is in decline, tolerance prevails over the intolerance.

If we compare the observations with previous research, we can find some differences as well as similarities. The differences include the retreat of patriarchal models, passivity, intolerance, populism and elitism. On the contrary, a rather strong religious and social uncertainties persist.

Literature

- [1] ANGELOVIČ, M., BENČ, V., (2014). Regi3n v3ychodn3ho Slovenska – socioekonomick3 postavenie Slovenskej republiky a region3lny rozvoj. In *XVII. mezin3rodní kolokvium o region3ln3ch v3d3ch. Sborn3k p3r3sp3vk3. Brno: Masarykova univerzita, 2014. pp. 85 – 94. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-9.*
- [2] BOČ3KOV3, O., (2015). Social policy in the second Fico’s cabinet. In *International multidisciplinary scientific conferecen on social sciences and arts SGEM 2015. Albena: STEF92 Technology Ltd., pp. 323 – 330. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21.*
- [3] BUČEK, M. a kol., (2011). *Region3lny rozvoj: novšie teoretick3 koncepce.* Bratislava: NHF EU, 373 p. ISBN 9788022531757.
- [4] ČEMEŽ, A., (2013). Kapitalizmus s ľudskou tv3rou a lidersk3 demokracia. In KOZOŇ, A. a kol. *Etick3 ot3zky socializ3cie soci3lnej p3r3ce a p3r3buzn3ch vedn3ch discipl3n.* Trenč3n: SpoSoIntE, pp. 441 – 456. ISBN 978-80-89533-10-7.
- [5] DUDŽ3KOV3, A., SLOV3K, V., (2015). Importance of the concept of education in the first aid in helping profession. In *International multidisciplinary scientific conferecen on social sciences and arts SGEM 2015. Albena: STEF92 Technology Ltd., pp. 493 – 500. ISBN 978-619-7105-45-2. DOI 10.5593/sgemsocial2015B12.*
- [6] GONTKOVIČOV3, B., RUČ3NSK3, R., (2014). Konkurencieschopnosť regi3nov a priame zahraničn3 invest3cie. In KL3MOV3, V., Ž3TEK, V. (eds.) *XVII. mezin3rodní kolokvium o region3ln3ch v3d3ch. Sborn3k p3r3sp3vk3. Brno: Masarykova univerzita, 2014. pp.143 – 149. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-16.*
- [7] KRIV3, V., FEGLOV3, V., BALKO, D., (1996). *Slovensko a jeho regi3ny: sociokult3rne s3vislosti volebn3ho spr3vania.* Bratislava: Nad3cia Medi3, 414 p. ISBN 80-967525-1-0.
- [8] MIH3LIK, J., (2015). The support for radicalism an extremism among young people in Slovakia. In *International multidisciplinary scientific conferecen on social sciences and arts SGEM 2015. Albena: STEF92 Technology Ltd., pp. 435 – 442. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21.*
- [9] MURA, L., HORV3TH, P., (2015). Some aspects of human resource management. In *International multidisciplinary scientific conferecen on social sciences and arts SGEM 2015. Albena: STEF92 Technology Ltd., pp. 863 – 870. ISBN 978-619-7105-44-5. DOI 10.5593/sgemsocial2015B11.*
- [10] WOKOUN, R., (2014). Region3lny rozvoj ČR ve vztahu k EU. In KL3MOV3, V., Ž3TEK, V. (eds.) *XVII. mezin3rodní kolokvium o region3ln3ch v3d3ch. Sborn3k p3r3sp3vk3. Brno: Masarykova univerzita, 2014. pp. 371 – 377. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-46.*

TRNAVA SELF-GOVERNING REGION IN THE DIMENSIONS OF SOCIAL DEVELOPMENT FOR THE PERIOD 2016-2020**TRNAVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ V DIMENZIÁCH SOCIÁLNEHO ROZVOJA 2016 – 2020****OLGA BOČÁKOVÁ**

Katedra sociálnych služieb a poradenstva Department of Social Services and Counselling
Fakulta sociálnych vied Faculty of Social Sciences
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave University of Ss. Cyril and Method in Trnava
✉ Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovakia
E-mail: olga.bocakova@ucm.sk

Annotation

As it results from the research paper title itself, we will deal with the issue of regionalism with a focus on the Trnava self-governing region. This is a quite wide topic, therefore we will focus on the issue of social development. The aim of our research paper is to analyse the document "Program of economic and social development of Trnava self-governing region for the period 2016 –2020". Besides we have also implemented an empirical research in order to help us to determine what are the concerns of self-governing region inhabitants. We confront the subsequent results with the abovementioned document in terms of how it reflects the problems perceived by the inhabitants. The results include the fact that we have identified 9 key challenges in the area of social policy. To conclude, it can be observed that a majority of positive attitudes towards them prevails.

Key words

region, social development, Trnava self-governing region

Anotácia

Ako vyplýva zo samotného názvu príspevku, budeme sa zaoberať problematikou regionalizmu so zameraním na Trnavský samosprávny kraj. Jedná sa o pomerne širokú tému, preto sa budeme orientovať na otázku sociálneho rozvoja. Cieľom nášho príspevku je analyzovať dokument "Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trnavského samosprávneho kraja na roky 2016 – 2020". Popri tom uskutočníme empirický výskum, v ktorom budeme zisťovať, čo najviac trápi obyvateľov samosprávneho kraja a následné výsledky konfrontujeme s uvedeným dokumentom z hľadiska toho, ako odráža problémy vnímané občanmi. Medzi výsledky je možné zaradiť tú skutočnosť, že sme identifikovali 9 kľúčových problémov v oblasti sociálnej politiky. Záverom je možné uviesť, že väčšinou prevažujú pozitívne postoje k nim.

Kľúčové slová

región, sociálny rozvoj, Trnavský kraj

JEL classification: I31

Introduction

Trnava self-governing region is one of the eight self-governing regions in Slovakia. These regions gained their autonomous character in 2001. They are facing new challenges in different areas. In our research paper, we focus on the issues of social development in Trnava self-governing region.

Our research paper, apart from the introduction and conclusion is also divided into the objective, the methods and the results. In the objective and method part we present the main objective and derived research tasks, as well as the methods that we used –analysis of text and questionnaire method. In the results part we mention how we met the set objectives.

1. Objective and methods

In our research paper, we set the objective to analyse "*Program of economic and social development of Trnava self-governing region for 2016 –2020*" linked with empirical research, determining the main concerns of the Trnava self-governing region inhabitants. We confront the subsequent results with the abovementioned document in terms of how it reflects the problems perceived by the inhabitants. Continuously, we set the following tasks:

1. To find out what problems are discussed in document in the area of social policy,
2. Find out the attitudes of the respondents towards the problems in the area of social development with a focus on social policy,
3. To divide the selected problems according to the attitudes of respondents into categories.

In terms of methods we use the document analysis, questionnaire method for the selected respondents by quota selection on the basis of marital status, age and gender. We used a questionnaire in Trnava self-governing region. We have set the required number of questionnaire sheets - 1260. The questions are set out based on dichotomic selection (yes –no) with the possibility of a third choice –I do not know.

2. Results

At the beginning of the 90s of the last century, when the USSR collapsed (Mihálik, 2011) there was the process of democratisation in the countries of the former soviet bloc. A logical consequence was the decentralisation of public administration. In 2001, the self-governing regions came into existence that responded a further level of territorial self-government in addition to cities and villages. One of these self-governing units is the Trnava self-governing region. Individual regions form the state and the role of the state is to balance the pressures inside (Horváth, 2013), also the pressures among the regions.

In this context it should be noted that Slovakia is strongly regionally differentiated, and it is determined by the historical, cultural, political and geographical factors, also economic and demographic development, ethnic composition, religion, location of historical, cultural and administrative centres, the rate of industrialization and urbanization. Slovakia is also differentiated in terms of natural-geographic conditions. (Nižňanský et al., 2014)

The region as a concept can be understood at different levels (Čemez, 2013) and regions can be considered as the building blocks of the national economy. (Kováčsová, 2013) This region has an industrial-agricultural character with a high proportion of employment in the tertiary sector, mainly in urban centres. (Mazúrek, 2003) In terms of transport, a region is the least compact. It can be stated that the differences among regions are widening and there is a fairly strong economic core in western Slovakia, i.e. in the vicinity of Bratislava letting behind also Trnava self-governing region. (Angelovič, Benč, 2014)

The biggest differences in economic conditions can be seen between the working regions, which mostly correspond to the level of the districts. On the other hand, the characteristics of the population according to the material security, education or lifestyle is much more different inside the working regions. (Melicherová, Chreneková, Fáziková, 2015)

Region or self-governing region has its scope in the area of social policy. Its aim is to contribute to the quality of life. The quality of life represents the life situation of man in different situations. (Kubičková, 2013)

Geographic conditions and economic structure in each region differ and form a base that determines its development and the conditions for the standard of living of its inhabitants. It may be also associated with the problems in social field. Institutions and organizations that are active in the region have an objective to coordinate the security of social assistance along with the program of economic and social development. The forming capacity depending on the demand for services of social facilities requires an integrated approach and cooperation of municipalities, higher territorial units, governments, and service providers regardless of the founder. (Habánik, Koišová, 2011)

Based on the document "Program of economic and social development of Trnava self-governing region for the period 2016 – 2020" we have identified these problems that we have divided (because of the greater clarity) into certain categories: (Program of the economic development and social development of Trnava self-governing region for the period 2016 – 2020, 2015)

1. General problems:

- a. **Multi capacity facilities** (more than 100) – these are characterized by the lack of diversification of the social services in the past, for example. In some health care facilities, clients with intellectual disabilities, people with mental disorder. In such an environment it is not possible to provide special services for all groups,
- b. **Technical condition of social services facilities** – require reconstruction while without non-refundable financial support these plans are unrealistic.
- c. **Poverty**—groups of inhabitants affected by poverty:
 - individuals with disabilities receiving invalidity benefits, or whole families of these inhabitants,
 - seniors,
 - families with young children,
 - inhabitants working for minimum wage/citizens with incomes below the minimum wage.

2. Problems related to seniors:

- a. **The trend of population aging**— year-round facilities that are designed for seniors, the region has a total capacity of 1714, representing the coverage at the level of 23.78 %
- b. **Health care service provided by an outpatient or outdoor socialform** – the number of recipients of social services is very low - about 150 ,
- c. **Placing the homeless in institutions for the elderly**, whereas not every facility is ready

3. Problems related to children:

- a. **Number of places in children's homes** while the decreasing number of vacancies was registered in Dunajská Streda and Galanta. There was an increasing number in districts of Piešťany, Hlohovec and Trnava where a new children home was opened in 2011,
- b. **Children with disability** – the process of looking for foster families meets with great difficulties. A good solution is to build specialized facilities at the national level and there is an interest in building the capacity of professional foster families dedicated to children education with multiple disabilities or centres with professional support services for families at the community basis,
- c. **Temporary facilities** – taking into account the number of young people, terminating their yearly stay in different forms of alternative family care. We consider this social service being underdimensioned.

3. Evaluation and analysis of research results

As stems from the following tables, the attitude of the inhabitants of Trnava self-governing region to mentioned problems is different (ambivalent). In our questionnaire we asked whether the identified

issues are considered by respondents to be so serious problems that Trnava self-governing region should pay a specific attention, while a "yes" answer means that the problem is considered to be serious and answer "no" means that it is not. The answer "I do not know" expresses an indefinite answer.

Table 1 deals with the issue of multi capacity facilities. This question is from the perspective of the respondents quite irrelevant, as the figures suggest, since only 27.78 % of respondents consider the issue as a problem. It is also interesting that relatively high proportion of respondents who could not answer that question - more than a quarter.

Tab. 1: Respondents' attitudes toward the problem of multi capacity facilities in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	295	27.78
no	499	46.99
I do not know	268	25.24
total	1062	100

Source: own processing

The issue of the technical condition of social services facilities is relevant to more than half of respondents - 56.59 %.

Tab. 2: Respondents' attitudes toward the problem of technical condition of social services facilities in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	601	56.59
no	303	28.53
I do not know	158	14.88
total	1062	100

Source: own processing

As seen in Table 3, a very high proportion of respondents according to Table 3 expressed that the trend of population aging is for them relevant: more than three quarters (77.50 %) in comparison with 14.22% that responded negatively.

Tab. 3: Respondents' attitudes toward the problem of aging population trend in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	823	77.50
no	151	14.22
I do not know	88	8.29
total	1062	100

Source: own processing

Table 4 seems to be not very regular, as the number of respondents who could not answer the above question is 36,82 % , which is more than those respondents who answered yes (34.18 %) or negative (29.00 %).

Tab. 4: Respondents' attitudes toward the problem of health care services provided by outpatient or outdoor social services in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	363	34.18
no	308	29.00
I do not know	391	36.82
total	1062	100

Source: own processing

Homelessness shown in Table 5 is considered by the figures as the standard negative social phenomenon experienced by inhabitants of Trnava self-governing region.

Tab. 5: Respondents' attitudes toward the problem of homelessness in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	676	63.65
no	265	24.95
I do not know	121	11.39
total	1062	100

Source: own processing

Table 6 indicates that the number of children in children homes is for more than a half of the respondents (57.25 %) considered as a relevant issue in Trnava self-governing region.

Tab. 6: Respondents' attitudes toward the problem of the number of children in children homes in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	608	57.25
no	356	33.52
I do not know	98	9.23
total	1062	100

Source: own processing

Similarly, the issue of children with disabilities is a serious problem for more than a half of the respondents (53.58 %).

Tab. 7: Respondents' attitudes toward the problem of children with disabilities in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
yes	569	53.58
no	357	33.62
I do not know	136	12.81
total	1062	100

Source: own processing

The issue of temporary facilities in terms of respondents' answers achieves similar values as the problem of care services provided by outpatient or outdoor social services. All three answers reach approximately one third of respondents.

Tab. 8: Respondents' attitudes toward the problem of temporary facilities in Trnava self-governing region in %

attitude	n	%
Yes	356	33.52
No	349	32.86
I do not know	357	33.62
total	1062	100

Source: own processing

Table 9 related to poverty, the positive response rate was quite high (70.72%).

Tab. 9: Respondents' attitudes toward the problem of poverty in Trnava self-governing region in %

poverty	n	%
yes	751	70.72
no	205	19.3
I do not know	106	9.98
total	1062	100

Source: own processing

Based on our research, based on an analytical division of problems into three groups we came to the following conclusions:

1. **More negative responses than positive ones** –multi capacity facilities,
2. **Approximately the same number of responses (yes, no, I do not know)**–health care services provided by outpatients or outdoor social service, temporary facilities,
3. More positive responses than negative ones–poverty, children with disabilities, the number of children in children homes, homelessness, aging population trend, the technical condition of social services.

We begin an interpretation of the above mentioned analysis with the third category. The explanation lies in the fact that it is a relatively well-known negative social phenomena we usually meet in the media. Respondents have a certain opinion about them and in addition, they are broad terms that can include different meanings. Category 2 is noticeable in a way that about one third of the respondents was unable to answer the questions, which can be explained by the fact that these are very closely specific problems the respondents do not understand. Furthermore, the category 1, probably by a coincidence got into the special category, where they were more negative responses than the positive ones.

It follows that 6 issues out of 9, discussed in the document, *The Program of economic and social development of Trnava self-governing region for the period 2016 to 2020*, represent for the respondents serious problems that Trnava self-governing region should pay a specific attention to.

Conclusion

It can be concluded that in the mentioned document we have identified certain problem areas in the field of the social development. These are the multi capacity facilities, care services provided by the outpatient or outdoor social service, temporary facilities, the poverty, children with disabilities, number of children in children homes, homelessness, the aging trend of the population, technical conditions of social services facilities. These problem areas have been divided into the following categories according to the attitudes of the respondents: more negative responses than positive, approximately the same number of responses (yes, no, I do not know) and more positive responses than the negative ones.

From the nine issues set in the document, only six of them represent serious problems that the Trnava self-governing region should pay particular attention to.

Literature

- [1] ANGELOVIČ, M., BENČ, V., (2014). Regi3n v3ychodn3ho Slovenska –socio ekonomick3e postavenie v Slovenskej republiky a region3lny rozvoj. In Kl3imov3, V., Ź3itek, V. (eds.) *XVII. Medzin3rodn3 kolokvium o region3ln3ch v3d3ch*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 85 – 94. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-9.
- [2] ČEMEZ, A., (2013). Trenč3n: region3lna anal3za. In Mikšovsk3, J. (ed.) *Scientia Iuventa 2013*. Bansk3 Bystrica: EF UMB. ISBN 978-80-557-0535-4.
- [3] HAB3NIK, J., KOIŠOV3, E., (2011). *Region3lna ekonomika a politika*. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-55-8.
- [4] HORV3TH, P., (2013). Soci3lny št3t. In Boč3kov3, O., Špačkov3, A. (eds.) *Akt3vne a zdrav3e starnutie–d3stojn3y Źivot seniorov v 21. storoč3*. Trnava: FSV UCM. ISBN 978-80-8105-455-6.
- [5] KOV3CSOV3, L., (2013). Teoretick3e v3ychodiska ovlivn3v3n3 bari3r region3ln3ho rozvoje. In *XVI. mezin3rodn3 kolokvium o region3ln3ch v3d3ch. Sborn3k pr3sp3vk3*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 312 – 320. ISBN 978–80–210–6257–3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-38.
- [6] KUB3ČKOV3, D., (2013). Soci3lna politika ako s3učasť kvalityŹivotas eniorov. In Boč3kov3, O. (ed.) *Aktu3ln3 ot3zky politiky II*. Trenč3n: TnUAD, 2013. pp. 82 – 87. ISBN 978-80-8075-582-9.
- [7] *Program hospod3rsk3ho rozvoja a soci3ln3ho rozvoja Trnavsk3hos amospr3vn3ho kraja na roky 2016 – 2020*. (2015). Trnava.
- [8] MAZ3UREK, J., (2003). *Regi3ny Slovenska – vybran3 kapitoly*. Bansk3 Bystrica: FPV UMB. ISBN 80-8055-839-6.
- [9] MELICHEROV3, K., CHRENEKOV3, M., F3ZIKOV3, M., (2015). Dynamika socioekonomick3ch disparit v okresoch Trnavsk3ho kraja. In Kl3imov3, V., Ź3itek, V. (eds.) *XVIII. Medzin3rodn3 kolokvium o region3ln3ch v3d3ch*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 64 – 71. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-7.
- [10] MIH3LIK, J., (2011). R3znorod3e postavenie menš3n v člensk3ch krajin3ch E3 – pr3pad pobaltsk3ch krajin3. In Bocora, J., Luk3č, M., Pajtinka, V. (eds.) *Ekonomick3, politick3e a pr3vne ot3zky medzin3rodn3ch vzťahov 2011*. Bratislava: Ekon3m, pp. 380 – 388. ISBN 978-80-225-3271-6.
- [11] ŃIŹŃANSK3, V. a kol. (2014). *Tret3a etapa decentraliz3cie verejnej spr3vy na Slovensku*. Bratislava: VŠEMVS. ISBN 978-80-8168-138-7.

HODNOCENÍ SOCIÁLNÍ POLITIKY JAKO JEDNÉ Z KLÍČOVÝCH OBLASTÍ ŽIVOTA V OBCI

ASSESSMENT OF SOCIAL POLICIES AS ONE OF THE KEY AREAS OF LIFE IN THE MUNICIPALITY

JAN MANDYS¹

MONIKA MOJŽÍŠOVÁ²

TETIANA KOROVCHENKO³

¹Ústav správních a sociálních věd ¹Institute of Administrative and Social Sciences

²Ústav ekonomických věd ²Institute of Economic Sciences

³Ústav regionálních a bezpečnostních věd ³Institute of Regional and Security Sciences

Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Administration

Univerzita Pardubice University of Pardubice

✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic

E-mail: jan.mandys@upce.cz, monika.mojzisova@student.upce.cz, tetiana.korovchenko@upce.cz

Anotace

Sociální politika hraje nezastupitelnou úlohu v životě každého člověka ať již přímo, nebo nepřímo. Často však vzhledem k různým zájmům není její role v porovnání s dalšími oblastmi života v obci, tolik významná. Upřednostňovány bývají například oblast zdravotnictví, sportu, dopravy apod. Veřejnost často netuší, k čemu může být konkrétně užitečná a nemá představu, jak je realizována, pokud se člověk nedostane do situace, kdy by sociální politiku sám potřeboval. Příspěvek diskutuje postavení a vnímání sociální politiky běžným občanem a vychází z praktického příkladu konkrétní obce. Primárně budeme vycházet i z povědomí občanů o sociální problematice a ukážeme, jaký význam ji přičítá politická reprezentace s cílem ukázat důležitou úlohu sociální politiky v životě obce či regionu. Příspěvek vychází ze dvou empirických šetření realizovaných na území města Pardubice.

Klíčová slova

sociální politika, veřejná správa, veřejnost

Annotation

Social policy plays a irreplaceable role in everyone's life, whether directly or indirectly. But often, regarding to different interests, the role is not that significant in comparison with other areas of life in the municipality. Preferred are for example in healthcare, sports, transport, etc. The public is often unaware of what may be a particularly useful and has no idea how it is implemented, if a person does not get into a situation where he needed social policies. The paper discusses the status and perception of social policy and an ordinary citizen with a practical example of a specific community. We will build primarily on awareness of social issues and show the importance which political representation to show the important role of social policy in the life of the community or region. The paper comes from two empirical surveys undertaken in the city of Pardubice.

Key words

social policy, public administration, the public

JEL classification: H83, I31, R58, O21

Úvod

Sociální politika slouží k narovnání životních podmínek osob, které se z nejrůznějších podmínek ocitli na pokraji sociální exkluze či již sociálně vyloučení jsou. Jedná se primárně o typ politiky, která řeší nepříznivé situace bez rozdílu jejich vzniku. To s sebou přináší společenské komplikace a celou řadu předsudků. Ve většinové společnosti převládá názor, že každý člověk si je primárně zodpovědný za svou životní situaci sám a veřejnost citlivě reaguje na podporu různorodých problémových osob, u nichž se domnívá, že si za své problémy mohou sami. Velký vliv na vnímání místní sociální politiky má politická reprezentace. Jedná se zejména o jasné a srozumitelné určení politických priorit, tedy jinými slovy srozumitelný program vládnutí. Ten by měl vycházet ze znalostí aktuálních potřeb obce či regionu. Veřejná politika obecně řeší celou řadu problémů nejenom v závislosti na politických zájmech, ale problémy jsou ovlivněny například infrastrukturou, vybaveností obce, její polohou apod. Výrazně se pak na prioritách podílejí většinové preference občanů s ohledem na obecné žebříčky hodnotových preferencí daných spokojností s místem, kde člověk žije. Mezi výrazné konkurenty sociální politiky považujeme tyto oblasti života v obci (jedná se fakticky o politické ekvivalenty k sociální oblasti): Zdravotnictví. Kultura. Doprava. Životní prostředí. Sport. Zaměstnanost. Bezpečnost.

Klíčovým pojem je pak veřejný zájem. Veřejným zájmem v nejobecnějším významu je pak spokojený občan, který má optimální podmínky naplňovat své životní cíle. Politika je pak pouze prostředkem pomoci k tomuto naplnění. Veškeré oblasti života v obci by měli být v symbióze. Finanční a další materiální prostředky na jejich realizaci by pak měly být vyvážené, efektivně a účelně vynakládány dle definované nutnosti. Ta vychází, jak již bylo řečeno z volebních priorit a skutečně definovaných potřeb. Pokud si vezmeme za příklad opravu místní klíčové komunikace, fungující zdravotnické zařízení, vybudovanou kanalizaci nebo čističku vod, případně finanční podporu místního sportovního klubu apod., jedná se projekty, které jsou pro většinovou veřejnost jasně identifikovatelné, rozumí jim, chápe jejich význam a obvykle s nimi souhlasí. Sociální politika ze své podstaty produkuje minimum hmotných statků, které slouží všem. Naopak má nálepku politického segmentu, který pouze spotřebovává významnou část daní. Výsledky sociální politiky nejsou tak snadno čitelné. Většinová společnost často nerozumí tomu, proč jsou podporovány skupiny sob bezdomovců, drogově závislých, národnostních a etnických menšin a vnímá spíše negativa této politiky.

Zároveň si musíme uvědomit, že o sociální pomoc se lidé zajímají primárně až v případě, že ji sami nebo někdo z jejich blízkého okolí potřebuje. I přesto společnost velmi významně podporuje různé dobročinné nadace či aktivity. Prioritizovanou oblastí jsou děti nebo zdravotně postižení lidé. Úkolem sociální politiky je (vedle cílů, které jsou popsány dále) srozumitelně vysvětlovat své počínání tak, aby byla adekvátně respektována její úloha v společnosti. Příspěvek si klade za cíl zhodnotit na základě dvou realizovaných analýz vnímání a informovanost o sociální politice ve městě Pardubice. Na základě zjištěných dat a sekundární analýzy proběhách výzkumů diskutujeme dilemata spojená se sociální politikou.

1. Formulce problematiky

Ve společenských vědách je častým jevem to, že existuje názorová různorodost nejenom na jednotlivé pojmy, ale přímo celé fenomény. Průnikem v debatách o sociální politice (Krebs, 2010; Tomeš, 2010; Baldock, Manning, Vickerstaff, Mitton, 2011; Greve, 2013; Spicker, 2014) je soustavnost a cílevědomost při zlepšování životních podmínek lidí pro život, udržení a fungování tohoto systému. Jedná se o aktivity, které směřují ke zlepšení kvality života občanů a slouží ve veřejném zájmu. Sociální politika koreluje s ekonomickou situací země či regionu a primárně z ní vyháží. Cílem politiky (Mullard, Spicker, 1998; Spicker, 2014; Dudková, Duka, Kohoutová, 2013; Knausová, 2005, Krebs, 2010; Tomeš, 2010) je zejména zajištění příznivých životních podmínek jedinců nebo případně celých sociálních skupin, které jsou z nějakého důvodu v sociálně-ekonomickém ohrožení. Za klíčovou snahu považujeme vytvoření důstojných podmínek života a vytváření rovných příležitostí (např. ke vzdělávání, k pracovním příležitostem, ke zdravotní péči, bydlení zajištění minimálního

příjmu apod.). Tyto snahy vedou k zvýšení seberealizace a narovnání životních podmínek ohrožených skupin osob i jednotlivců.

Hodnocení jevů, událostí, faktů obvykle vychází z hodnotového žebříčku, který se vytváří na základě hodnotové orientace a z hierarchie individuálních potřeb. Tyto hodnoty a potřeby pak predikují chování a prožívání člověka v každodenních situacích. Na základě individuálních hodnot utváříme svůj svět a výrazně jimi ovlivňujeme náš způsob života. „Hodnoty představují systém získaných dispozic člověka jednat nebo směřovat k cíli v souladu s žádoucností, kterou určují podmínky existence“ (Cakirpaloglu, 2004, s. 385). Hodnoty tvoří základnu pro vznik postojů a co je důležité, vykazují tendenci ke svému naplnění. Můžeme je považovat za standardy, ideály, které určují nebo usměrňují chování směrem k realizaci svého naplnění (Řehan, Cakirpaloglu, 2000). Jedna z definic potřeb říká, že potřeby představují potenciál (připravenost organismu) reagovat určitým způsobem na danou situaci. Potřeba je v jeho pojetí hybná síla mozku, která nás nutí chovat se určitým způsobem s tím, aby bylo dosaženo cíle. Toto chování může být vzhledem k užitečnosti či příjemnosti orientováno cíleně (Murray, 1938, Nekonečný, 1997). Chování je potřebami řízeno a odráží naší osobnost. Některé potřeby jsou dočasné a mění se, jiné vykazují časovou stálost a jsou hlouběji zvnitřněny v osobnosti člověka (Cherry, 2011).

Chování člověka a vnímání konkrétního problému, je tedy odvozeno od motivace, potřeb a hodnot. Jak si stojí sociální politika v očích politické reprezentace, ukazuje následující příklad (Mandys a kol., 2012):

1. Sport, doprava a zdravotnictví
2. Životní prostředí
3. Kultura
4. Školství,
5. Bezpečí v obci, pracovní příležitosti
6. Sociální věci
7. Sousedské vztahy

Zastupitelé měli ve výzkumu reflektovat znalost svých voličů. Výzkum se záměrně neptal na osobní názor zastupitele, ale na představy, které má zastupitel o svých voličích. Představené pořadí ukazuje prioritní oblasti života v obci tak, jak si zastupitelé myslí, že je hodnotí občané. Je zřejmé, že v pořadí se primárně odráží i názor zastupitelů. Analýza se týkala města Pardubice. Výsledné odpovědi korelují s životními podmínkami ve městě a reflektují oblasti, jak jsou mediálně podávána v tisku a řešena v zastupitelstvu. Je zřejmé, že sociální oblast není pro toto město nijak prioritní.

2. Cíle a metody

Cílem naší analýzy ukázat, jak občané ve městě hodnotí situaci v sociálních službách. Výsledky však významně ovlivňuje neznalost dané problematiky a částečně také i nezájem o sociální problematiku. Vyjádření k životu v obci bez ohledu o jakou situaci se jedná, považujeme za klíčový atribut politického dění v obci.

Text se dále zaměří na analýzu dalších dat z města Pardubice, která navazují na již řečené výše. Pro naše úvahy poslouží již jednou citovaný výzkum z roku 2012. Daný výzkum podrobně mapoval sociální oblast z pohledu veřejnosti, zastupitelů obce a z pohledu uživatelů. Celkem se výzkumu zúčastnilo 827 respondentů z toho: Zastupitelstvo města Pardubice: 18 respondentů. Veřejnost: 384 respondentů. Uživatelé sociálních služeb: 353 a 72 odpovědí od registrovaných sociálních služeb včetně několika neregistrovaných subjektů.

Pro srovnání využijeme částečně srovnávacího výzkumu z roku 2015, který je sice součástí diplomové práce, ale ta měla za jeden z úkolů, inovovat dosavadní postupy zjišťování a vytvořit základní porovnatelnou datovou základnu alespoň u veřejnosti, kde se podařilo zajistit celkem 334

respondentů. Zde tak budeme vycházet z porovnání klíčových otázek, které jsou oběma analýzám společné, a představíme odpověď na jednu novou otázku.

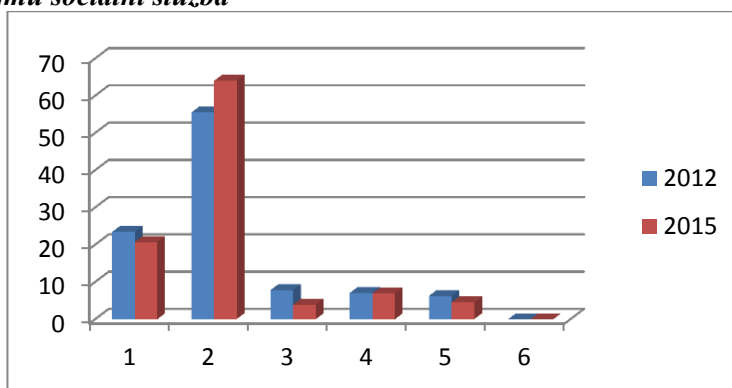
Dotazníkové šetření má své limity, které do určité míry nastavují také samotní tazatelé, díky nimž byla data sesbírána. Na straně druhé první výzkum byl určen pro potřeby magistrátu a byl dostatečně lokálně mediálně prezentován. Stejně tak následný výzkum. Tazatelé tak byli částečně pod veřejnou kontrolou. Data byla také vedle interpretace společenskovedními postupy analyzována prostřednictvím sofistikovaných výpočetních metod umělé inteligence z oboru systémového inženýrství. Díky tomuto propojení dochází k zpřesňování výsledků a optimalizace celé metodologie sběru dat.

3. Výsledky

Výsledky jsou porovnatelné, neboť se jednalo o velmi podobný vzorek respondentů. Nebyl zásadní rozdíl (vzhledem ke kvótnímu výběru u tvrdých dat) co do celkového počtu respondentů, ani jejich vzdělanosti, věku či ekonomické aktivity.

Přestože výsledky ukazují, že většinou respondenti nějakou rámcovou představu o pojmu sociální služba mají, nelze fakticky hovořit jinak, než v obecné rovině. Většina z nich neumí tento termín konkrétně definovat. V rámci interpretace můžeme říci, že k tomu lidé nemají často žádný důvod, pokud se neocitnou v nějaké složité situaci.

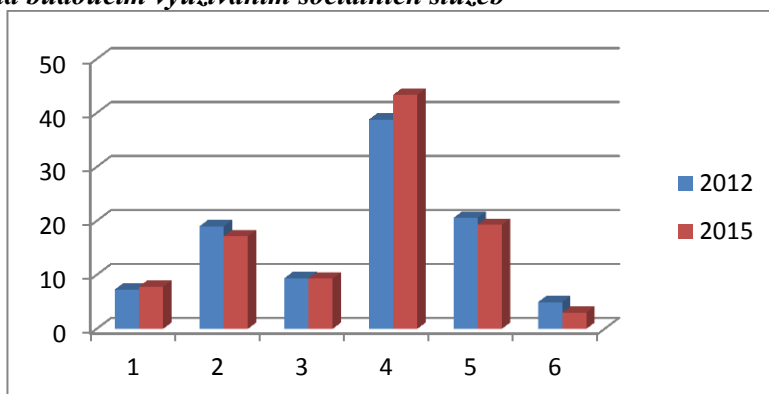
Obr. 1: Znalost pojmu sociální služba

1 = Ano, zcela (dokáže některé konkrétně jmenovat); 2 = Ano, přibližně (jedná se o pomoc lidem apod.); 3 = Ne, ale má zájem se dozvědět, co to znamená; 4 = Ne, vědět nepotřebuje; 5 = Ne, vědět nemá zájem; 6 = Jiná odpověď

Zdroj: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

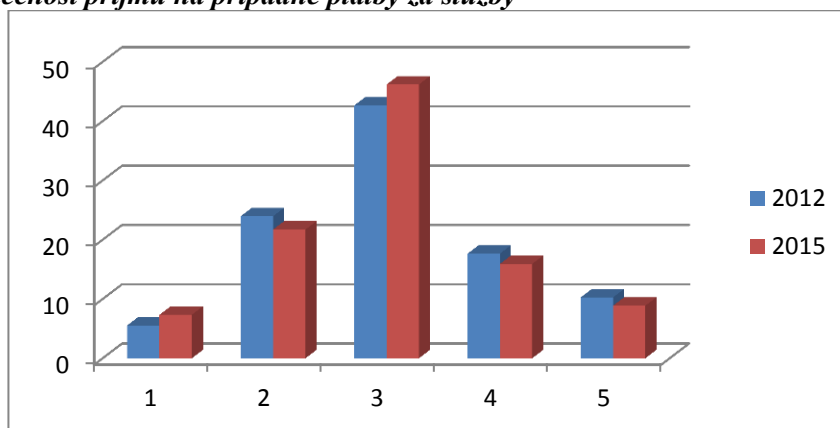
Úvahy z předchozí otázky rozšiřuje následující otázka. Přestože se lidé v sociální problematice neorientují, dokáží poté, co si uvědomit, co termín přibližně znamená, zda budou tyto služby někdy potřebovat. V rámci reflexe se pak přiklánějí k tomu, že v budoucnu budou. Možná obava z budoucnosti (byť v dnešní době se nejedná o obvyklý fakt, neboť v soudobé společnosti převládá touha po hédonismu) může přinutit veřejnost ke zvýšenému zájmu o sociální problematiku.

Obr. 2: Úvaha nad budoucím využíváním sociálních služeb

1 = Ne, neočekává, že by podobná situace mohla někdy nastat; 2 = Nad podobnou otázkou nikdy nepřemýšlel; 3 = Respondent nedokáže odpovědět; 4 = Ano, všichni lidé jsou potenciální klienti; 5 = Ano, až zestárne; 6 = Ano, v případě, že ...

Zdroj: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

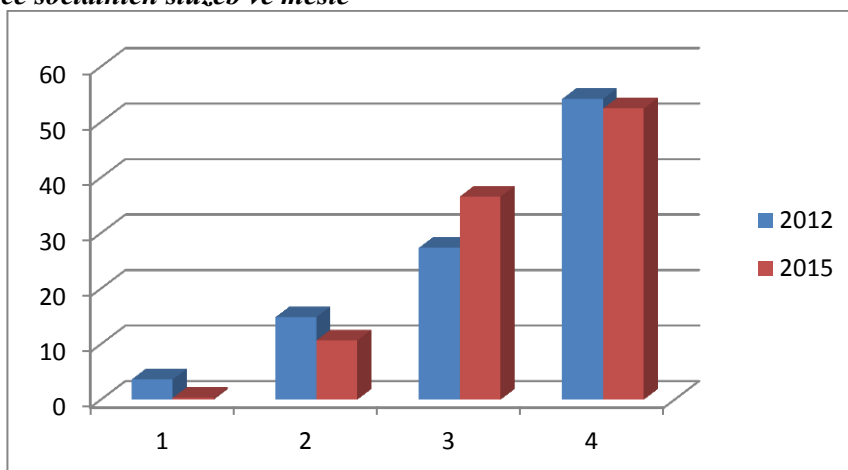
Pakliže člověk uvažuje, že bude muset někdy v budoucnu nějaké služby využívat, nastává otázka hodnocení toho, zda si je respondent může nebo nemůže dovolit s ohledem na své finanční zázemí. Otázka byla do značné míry kontrolní, neboť jen potvrzovala fakt, že se respondent umí vyjádřit i k tématu, o kterém nic neví, k čemuž při porovnání některých typů odpovědí docházelo. Neznalost problematiky je pak také důvodem, proč většina odpovědí skončila opět v pásmu, nedokáže posoudit. V rámci případné informační kampaně je pak třeba upozorňovat na nákladnost některých typů služeb, zejména pobytových. S těmito náklady by každý jedinec, který se aktivně připravuje například na stáří, měl počítat a zohledňovat ve svých úvahách a možnostech. Výsledek následně také ovlivnil fakt, že v dané situaci většina lidí nepřemýšlí, co bude například za 20 – 30 let, jinak nad danou otázkou uvažují lidé, kteří mají již zkušenost, či se blíží věku, kdy u nich nějaké problémy mohou nastat.

Obr. 3: Dostatečnost příjmu na případné platby za služby

1 = Rozhodně ano; 2 = Spíše ano; 3 = Nedokáže posoudit; 4 = Spíše ne; 5 = Rozhodně ne

Zdroj: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

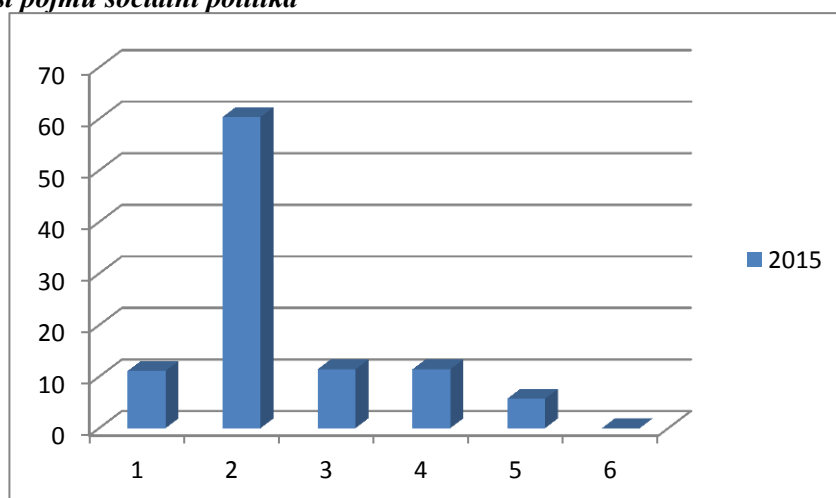
Následující obrázek přináší jednoznačné výsledky. Většina respondentů nedokáže sdělit, zda nějaké sociální služby ve městě chybějí či nikoliv případně pak tvrdí, že sociální služby jsou dostatečně zastoupeny. Když porovnáme tuto odpověď s tím, že celá řada respondentů žádné sociální služby nezná, anebo nezná ani tento pojem, můžeme usuzovat, že vyjádření k tomuto problému není objektivní a lidé ve snaze zamaskovat svou neznalost, či dotazování rychle ukončit, volí jednu z uvedených variant.

Obr. 4: Absence sociálních služeb ve městě

1 = Ano, uveďte prosím jaká ...; 2 = Ano, (jedná se o osobní názor) respondent nedokáže říci, jaké služby ve městě konkrétně chybí.; 3 = Ne, sociální služby jsou ve městě zastoupeny dostatečně; 4 = Nedokáže posoudit

Zdroj: Mandys, Jirava, Křupka, Kašparová (2012), Mojžíšová (2016)

V rámci inovace analýzy v roce 2015 byla přidána otázka na znalost obecného významu pojmu sociální politika. Z výsledků je zřejmé, že sice většina respondentů obecné povědomí má, ale vyjma toho, že se jedná o pomoc lidem ve složité situaci, žádnou širší definici respondenti nevyužívali. Tento výsledek vychází z toho, že lidé se o sociální problematice dozvídají zejména z medií, která přináší vybrané kauzy, jejichž smysluplnost a objektivita může být do značné míry diskutabilní. Nezaangažovaná veřejnost se tak setkává pouze s vybranými jevy, nikoliv s běžnými sociálními situacemi.

Obr. 5: Znalost pojmu sociální politika

1 = Ano, zcela (dokáže některé konkrétně jmenovat); 2 = Ano, přibližně (jedná se o pomoc lidem apod.); 3 = Ne, ale má zájem se dozvědět, co to znamená; 4 = Ne, vědět nepotřebuje; 5 = Ne, vědět nemá zájem; 6 = Jiné (prosím uveďte) ...

Zdroj: Mojžíšová (2016)

4. Závěr

Fakt, že občany zajímá sociální problematika až ve chvíli, kdy se jich osobně nějaký sociální problém týká, asi nikoho nepřekvapuje. I z tohoto důvodu jsme neměli potřebu stanovovat v tomto ohledu jakoukoliv hypotézu. Zásadnější pro reálný život je reakce regionálního managementu (zastupitelů a kompetentních úředníků), reakce na tento stav. Na sledovaném případě je vidět počáteční vůli investovat do masivní kampaně na propagaci místní sociální politiky. V rámci diskuzí v rámci příslušné komise a komunitního plánování sociálních a souvisejících služeb však pozvolna dochází ke změnám úvah. Myšlenka velké reklamní kampaně byla záhy opuštěna a v současnosti probíhá

pravidelná osvětová kampaň prostřednictvím Radničního zpravodaje. Toto periodikum dostává každá domácnost, a jak oba výzkumy ukázaly, jedná se informační zdroj, který má ve městě největší autoritu, co do sdělování informací veřejnosti. Naopak, pokud člověk sám informace hledá, obrací se v první řadě na rodinu, přátele, lékaře a internet. V rámci sekundárních analýz obou výzkumů, pak zjišťujeme, že i širší dotazování může přinést jakousi minimální sovětu, alespoň mezi respondenty. Metodika výzkumu je nastavena a v budoucnu bude dále rozpracovávána i jako vysvětlující, klíčové pojmy sociální politiky. Primárním úkolem pro to, by bylo možné sociální politiku a její význam adekvátně hodnotit, je však objektivně reflektovat její obsah oproti jiným politickým tématům v regionu či obci.

Zároveň je nezbytné, aby zadavatel (úřad) dokázal jasně definovat své vize, kam se má sociální politika ubírat, aby dokázala efektivně a účelně řešit problémy těch, kterým je určena. K tomu je třeba umět nastavovat sociální záchrannou síť a evidovat klíčová data. Ty následně vyhodnocovat a až poté rozdělovat finanční prostředky na podporu sociální politiky. Zpětná vazba získána ze znalosti subjektivní spokojenosti občanů, jsou pak jedním z nástrojů ověření fungování celého systému a zjištění, že opatření přinášejí, to co skutečně přinést mají.

Uvedené výsledky ukazují, že je velmi obtížně objektivně zhodnotit problematiku, o které respondent prakticky nic neví. Přesto se ukazuje, že pokud respondent dostane správné a srozumitelné informace je schopen jednoduchých úvah a reflexe vlastních možností. Veřejná správa minimálně na obecní úrovni nesmí rezignovat na zapojení občanů do hodnocení existujících procesů. Získává neocenitelnou zpětnou vazbu své činnosti a buduje pocit odpovědnosti u osob, kterým de facto slouží.

Literatura

- [1] BALDOCK, J., MANNING, N., VICKERSTAFF, S. MITTON, L., (2011). *Social Policy*. USA, Oxford University Press. ISBN 978-0199570843.
- [2] CAKIRPALOGLU, P., (2004). *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia s.r.o. ISBN 80–7220-195–6.
- [3] DUDKOVÁ, I., M. DUKA a I. KOHOUTOVÁ., (2013). *Sociální politika. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-8 0-247-3880-2.
- [4] GREVE, B. (ed.), (2013). *The Routledge Handbook of the Welfare State*. USA: Routledge. ISBN 978-415-68292-3.
- [5] CHERRY, K. *Murray's Theory of Psychogenic Needs*. (2016) [on-line] [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://psychology.about.com/od/theoriesofpersonality/a/psychogenic.htm>
- [6] KNAUSOVÁ, I., (2005) *Vybrané kapitoly ze sociální politiky*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-1021-4.
- [7] KREBS, V. a kol., (2010). *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-585-4.
- [8] MANDYS, J., JIRAVA P., KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., DUPLINSKÝ, J., (2012). *Situace v sociálních službách na území města Pardubice*. Závěrečná výzkumná zpráva. Pardubice: Univerzita Pardubice. 191 p.
- [9] MOJŽIŠOVÁ, M., (2016). *Analýza spokojenosti se sociální politikou ve městě Pardubice*. [Diplomová práce]. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [10] MULLARD, M., SPICKER, P., (1998). *Social Policy in a Chaining Society*. USA: Routledge. ISBN 0-415-16540-7.
- [11] MURRAY, H. A., (1938). *Explorations in Personality. A clinical and experimental study of fifty men of collage age*. New York: Oxford University Press. 761 p.
- [12] NAKONEČNÝ, M., (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1680-5.
- [13] ŘEHAN, V.; CAKIRPALOGLU, P., (2000). Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. *Československá psychologie*, vol. XLIV, no. 3, pp. 202 – 215. ISSN 0009-062x.
- [14] SPICKER, P. (2014). *Social Policy: Theory and Practice*. Bristol, Policy Press. ISBN 9781447316107.
- [15] TOMEŠ, I., (2010). *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-680-3.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGS_2016_023 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

ANALÝZA STAVU MATERSKÝCH ŠKÔL NA ÚROVNI SAMOSPRÁVY A PROGNÓZA BUDÚCEHO VÝVOJA S DOPADOM NA FINANCOVANIE

ANALYSIS OF THE STATE KINDERGARTENS AT LOCAL GOVERNMENT LEVEL AND FORECAST FUTURE DEVELOPMENTS WITH IMPACT TO FUND

JARMILA HUDÁKOVÁ

Ústav ekonomiky a manažmentu Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 1, 949 01 Nitra, Slovakia
E-mail: jhudakova@ukf.sk

Anotácia

Posilňovanie samosprávneho riadenia spoločnosti ako cieľový aspekt demokratizačného a decentralizačného procesu prináša so sebou pre miestne samosprávy (obce) aj určité problémy. Miestne samosprávy ako zriaďovatelia materských škôl v súčasnosti bojujú s ich nedostatkom. Cieľom článku je analýza súčasného stavu a prognóza vývoja referenčnej skupiny 3-5 ročných detí a jej dôsledky na financovanie. Východiskom prognózy je aktualizovaná demografická prognóza vypracovaná Inštitútom informatiky a štatistiky v Bratislave, analýza trendov školských ukazovateľov, štruktúra ich vzťahov a konzekvencie z platnej legislatívy. Vývoj trajektórie školských populačných skupín od roku 2003 naznačuje výraznejšie kvantitatívne zmeny v štruktúre sústavy škôl a školských zariadení regionálneho školstva. Počet detí v rastovej fáze, ktorá by mala trvať do roku 2016 sa zvýši približne na 180,6 tisíc. Nastáva zvýšený populačný tlak v materských školách, neskôr aj v základných školách, čo vyvolá tlak na financovanie zo strany samospráv ale aj rozpočtu ministerstva školstva.

Kľúčové slová

samospráva, materská škola, demografický vývoj, financovanie

Annotation

Strengthening of society municipal management, as the target aspect of the democratization and decentralization process brings for local governments (municipalities) some problems. Local authorities, as founders of kindergartens, currently, struggle with their shortcomings. The aim of the article is analysis of current situation and forecast for the reference group of 3-5 years old children and its implications for the funding. The starting point for the forecast is updated demographic forecast from the Institute of Informatics and Statistics Bratislava, analysis of trends in educational indicators, the structure of their relationships and the consequences of the legislation. Development trajectory school population groups since 2003, it is indicating greater quantitative changes in the structure of the systems of schools and school facilities of regional education. The number of children in the growth phase, which should last until 2016 will increase at about 180,600. Increased population pressure occurs in kindergarten and later in primary schools, which put pressure on funding from local self-government but also the budget of the Ministry of Education.

Key words

local self-government, kindergarten, demographic trend, funding

JEL classification: J11, J18, H72

Úvod

Materské školy predstavujú jeden z najdôležitejších prvkov výchovy a vzdelávania. Podľa ekonomických výskumov je efektívnosť vynaložených verejných financií do školstva najvyššia práve v útlom veku v materských školách, lebo vtedy sa tvoria základy pre budúce prosperovanie detí v systéme vzdelávania a na trhu práce, a zároveň sa predchádza neželanému správaniu sa a vyplývajúcim spoločenským nákladom. Vláda Slovenskej republiky podľa „Analýzy situácie v materských školách (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2016a) považuje rozvoj materských škôl za jednu zo svojich hlavných priorít v súlade s cieľom stanoveným v strategickom dokumente Európa 2020 – zvýšenie zaškolenosti detí vo veku 4 až 6 rokov v materských školách na 95 % v roku 2020. Slovenská republika sa tešila vynikajúcej úrovni zaškolenosti detí v materských školách naposledy v roku 2004, keď dosahovala 93 %. Odvtedy sa však situácia radikálne zmenila, jednak kvôli nárastu počtu novorodencov (v roku 2000 sa narodilo 54 741 detí, v roku 2002 len 50 519, ale už v roku 2009 sa narodilo 60 981 detí¹) a jednak kvôli poklesu počtu materských škôl z 3 046 v roku 2004 na 2 870 v roku 2013. V materských školách chýba približne 24 500 miest potrebných pre dosiahnutie 95 % zaškolenosti detí vo veku 3 až 5 rokov. Toto číslo je omnoho vyššie, ako počet zamietnutých žiadostí (tých je necelých desať tisíc) a je výsledkom jednoduchej analýzy – očistenie celkového počtu detí navštevujúcich materské školy o deti mladšie ako 3 roky a staršie, ako 5 rokov, a porovnanie výsledného počtu 3 až 5 ročných detí navštevujúcich materské školy s 95 % celkového počtu 3 až 5 ročných detí. Skutočnosť je zmierňovaná existenciou rôznych detských alebo materských centier a inak nazvaných zariadení poskytujúcich starostlivosť najmä o deti do 3 rokov ich veku.

V rámci originálnych kompetencií, obce zriaďujú materské školy, pričom sa riadia zákonom č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Materské školy boli na základe zákona č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní preradené od 1.9. 2008 zo školských zariadení do sústavy škôl. Do materskej školy sa prijíma dieťa spravidla od troch do šiestich rokov ich veku; výnimočne sa prijímajú aj deti od dvoch rokov veku. Prednostne sa prijíma dieťa, ktoré dovŕši piaty rok veku, dieťa s odloženým začiatkom plnenia povinnej školskej dochádzky a dieťa s dodatočne odloženým začiatkom plnenia povinnej školskej dochádzky. Materské školy sú určené pre všetky deti predškolského veku bez ohľadu na to, či sú ich rodičia zamestnaní alebo nie. O prijatí dieťaťa rozhoduje riaditeľ materskej školy, pričom nie je viazané trvalým bydliskom dieťaťa, pretože vo vzťahu k materským školám nie sú vytvorené školské obvody. Dieťa môže byť prijaté aj v priebehu školského roka. Materské školy poskytujú predprimárne vzdelávanie prostredníctvom školského vzdelávacieho programu, a to v rámci celodennej alebo poldennej výchovy a vzdelávania. Právne postavenie materskej školy určuje jej zriaďovateľ. Materská škola bez právnej subjektivity je spravidla súčasťou obecného úradu alebo inej školy. Materské školy sa môžu zriaďovať ako samostatné alebo ako súčasť základnej školy s materskou školou, prípadne ako organizačná zložka spojenej školy.

V súčasnom období zaznamenávajú obce ako zriaďovatelia materských škôl zvýšený tlak na umiestňovanie detí do takýchto zariadení. V deväťdesiatych rokoch, keďže sa rodilo málo detí, prišlo k zrušeniu mnohých materských škôl v obciach. Budovy bývalých materských škôl buď obce predali, alebo ich začali využívať na iné účely (napr. pre stretávanie sa záujmových združení v obci a pod.), v niektorých prípadoch sa z týchto nevyužívaných budov stal dubiózny majetok. Finančné zabezpečenie prevádzky regionálnych škôl, najmä materských škôl a základných škôl v malých obciach je vybranými politickými predstaviteľmi ale i niektorými odborníkmi, považovaný za neadekvátny a neudržateľný vzhľadom k súčasnému demografickému vývoju a k vybraným problémom ekonomického a personálneho zabezpečenia ich prevádzky (Starý, Khendriche Trhlínová, 2013).

Materské školy v zriaďovateľskej pôsobnosti obcí, vyšších územných celkov (od roku 2005) ale aj cirkevných a súkromných zriaďovateľov (od roku 2007) sú financované z podielových daní obcí

¹ Vekové zloženie obyvateľstva, vek 0 k 31. 12., ŠÚ SR.

a VÚC. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR môže materským školám poskytnúť v zmysle §6b zákona č. 597/2003 Z.z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení príspevok na výchovu a vzdelávanie detí v materskej škole. Finančné prostriedky sú účelovo určené na financovanie aktivít súvisiacich s výchovou a vzdelávaním detí, ktoré majú v danej materskej škole jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky. Finančné prostriedky je možné použiť na:

- a) na osobný príplatok alebo odmenu zamestnancov MŠ, ktorí sa podieľajú na výchove a vzdelávaní detí,
- b) na vybavenie miestnosti určenej na výchovu a vzdelávanie detí didaktickou technikou, učebnými pomôckami a kompenzačnými pomôckami,
- c) na úhradu nákladov súvisiacich s pobytom detí na aktivitách – napr. pobyty detí v škole v prírode, výlety, exkurzie, saunovanie, športový výcvik a pod.,
- d) na úhradu nákladov za spotrebný materiál použitý pri výchove a vzdelávaní detí.

MŠ môže požadovať čiastočnú úhradu za predprimárne vzdelávanie od rodičov, okrem materských škôl pri zdravotníckych zariadeniach. Výška príspevku rodičov/zákonných zástupcov na čiastočnú úhradu výdavkov mesačne na jedno dieťa materskej školy zriadenej okresným úradom v sídle kraja je stanovená najviac sumou neprevyšujúcou 7,5 % sumy životného minima pre jedno nezaopatrené dieťa. Výšku tohto príspevku v materskej škole zriadenej obcou určuje zriaďovateľ všeobecne záväzným nariadením. Na základe poznatkov z praxe je potrebné poznamenať, že niektorí zriaďovatelia výšku tohto príspevku stanovili veľmi neprimerane reálnym možnostiam mnohých rodín (viac ako 20 eur). Súčasná tendencia rastu počtu detí bude mať dopad na rastúci počet tried v MŠ, počet učiteľov a výdavkov na každé jedno dieťa, čo je nevyhnuté, aby zriaďovatelia zohľadnili vo svojich budúcich rozpočtoch.

Domnievame sa, že miestne samosprávy v regiónoch budú môcť získať viac finančných prostriedkov v podobe vlastných príjmov, pokiaľ na ich území budú prosperovať a rozvíjať sa podnikateľské subjekty, pretože to pomôže znížiť nezamestnanosť a umožní aj miestnym samosprávam získať vyššie daňové príjmy (umožní zvýšiť sadzby miestnych daní), ako aj nedaňové príjmy (napríklad príjmy z prenájmu majetku) a pod. (Kološta, Bolcárová, Flaška, 2013).

Veľmi dobré príklady fungovania systému materských škôl sú v Slovinsku alebo Nórsku. Zaškolenie detí v predškolskom veku má pozitívny dopad na demografický vývoj, najmä na plánovanie rodiny, umožňuje rodičom vyššiu účasť na trhu práce, ako aj pozitívny dopad na deti samotné. Deti zapojené do predškolského vzdelávania v materskej škole majú lepšie akademické zručnosti, obzvlášť tie, u ktorých je riziko vzdelávacích problémov (Thompson, Sonnenschein, 2015). Tiež matematické zručnosti boli na vyššej úrovni u detí, ktoré navštevujú materskú školu dlhšie ako u detí, ktoré ju navštevujú iba posledný rok pred začatím povinnej školskej dochádzky alebo ju nenavštevujú vôbec (Toll, Viersen, 2015)

1. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je poukázať na úlohu štátu pri financovaní materských škôl na úrovni miestnej samosprávy. Napriek tomu, že materské školy patria do originálnych kompetencií obcí, získavajú od štátu finančné prostriedky vo forme normatívu na predškolákov.

Suma príspevku na výchovu a vzdelávanie sa každému zriaďovateľovi určuje ako súčin počtu detí MŠ, ktoré majú jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky k 15.9.predchádzajúceho roka (podľa Eduzberu a výkazu Škol (MŠVVaŠ SR) 40-01 spracovaného CVTI SR) a 15% sumy životného minima pre jedno nezaopatrené dieťa na obdobie január až december daného roku. Výška príspevku na výchovu a vzdelávanie na daný rok je zriaďovateľom upravená podľa skutočného počtu detí v novom školskom roku nahláseného zriaďovateľom k 15.9.daného roka a sumy životného minima pre jedno nezaopatrené dieťa platnej k 1. septembru daného roka. Odbor školstva okresného úradu v sídle kraja poskytuje materským školám príspevok na výchovu a vzdelávanie prostredníctvom ich zriaďovateľov. Východiskom prognózy je aktualizovaná demografická prognóza vypracovaná

Inštitútom informatiky a štatistiky v Bratislave, analýza trendov školských ukazovateľov, štruktúra ich vzťahov a konzekvencie z platnej legislatívy.

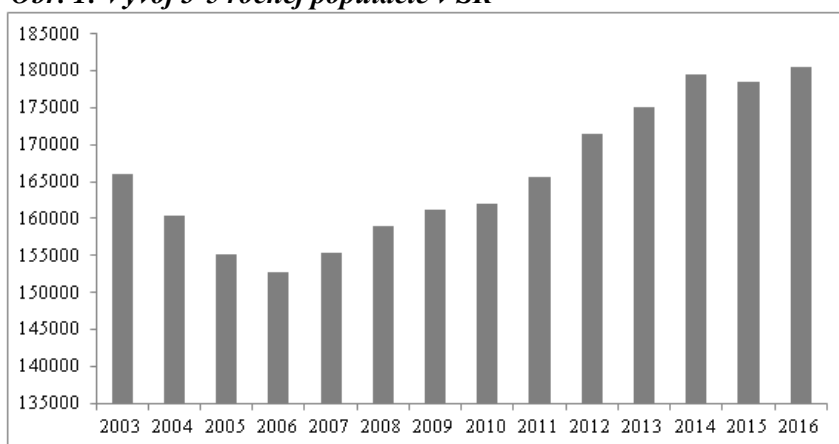
Výsledky

Vývoj trajektórie školských populačných skupín od roku 2003 naznačuje výraznejšie kvantitatívne zmeny v štruktúre sústavy škôl a školských zariadení regionálneho školstva. Počet detí v rastovej fáze, ktorá by mala trvať do roku 2016 sa zvýši približne na 180,6 tisíc. Nastáva zvýšený populačný tlak v materských školách ale aj základných školách.

Medziročný index (MI) za jednotlivé roky (t) bol vypočítaný nasledovne:

$$MI = \frac{y(t)}{y(t-1)}$$

Obr. 1: Vývoj 3-5 ročnej populácie v SR

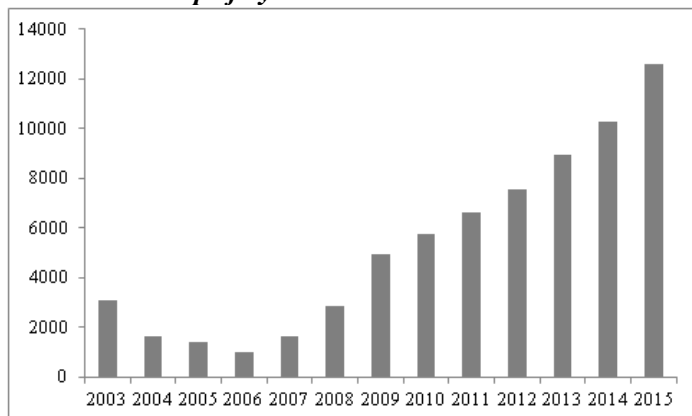
Zdroj: Centrum vedecko-technických informácií SR, vlastné spracovanie (2016)

Tab.1: Medziročný index (MI) populácie 3-5 ročných detí v jednotlivých krajoch SR

KRAJE V SR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bratislavský kraj	1,01	1,02	1,04	1,06	1,09	1,05	1,06	1,02	1,07	1,07	1,07
Trnavský kraj	0,96	0,96	0,98	1,03	1,03	1,03	1,00	1,01	1,03	1,03	1,02
Trenčiansky kraj	0,96	0,95	0,96	1,01	1,02	1,02	1,01	1,02	1,04	1,02	1,03
Nitriansky kraj	0,96	0,96	0,98	1,01	1,02	1,01	1,01	1,00	1,03	1,02	1,01
Žilinský kraj	0,96	0,97	0,97	1,01	1,00	1,00	0,99	1,00	1,03	1,02	1,02
Banskobystrický kraj	0,96	0,96	0,98	1,02	1,02	1,00	1,00	1,03	1,02	1,01	1,01
Prešovský kraj	0,97	0,97	0,97	1,00	1,01	1,01	0,99	1,04	1,04	1,02	1,02
Košický kraj	0,97	0,98	0,99	1,02	1,02	1,01	1,00	1,03	1,03	1,00	1,02
Spolu SR	0,97	0,97	0,98	1,02	1,02	1,01	1,01	1,02	1,04	1,02	1,03

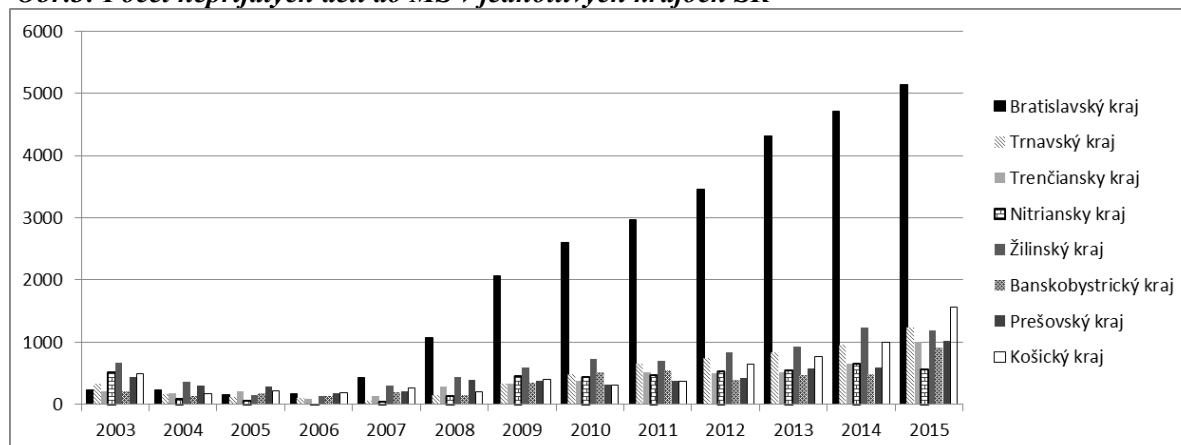
Zdroj: Centrum vedecko-technických informácií SR, vlastné spracovanie (2016)

Ako vidíme z tabuľky 1 od roku 2006 dochádza k postupnému nárastu referenčnej populácie vo všetkých krajoch. Najvyšší medziročný rast dosiahol Bratislavský kraj, kde je aj najväčší nedostatok miest v materských školách. Samosprávy neboli na tento populačný rast pripravené a následne na to, narastal aj počet detí neprijatých do materských škôl.

Obr.2: Počet neprijatých detí do MŠ v SR

Zdroj: Centrum vedecko-technických informácií SR, vlastné spracovanie (2016)

Ako vidíme na obrázku 2, počet neprijatých detí do MŠ v Slovenskej republike výrazne narastá od roku 2007, čo súvisí s vývojom 3-5 ročnej populácie v krajine. Začiatkom deväťdesiatych rokov zriaďovatelia začali s rozpredajom priestorov materský škôl, ako nepotrebného majetku a teraz bojujú so získaním uvedených priestorov späť alebo musia riešiť prostredníctvom rôznych fondov či grantov dostavbu priestorov existujúcich škôl.

Obr.3: Počet neprijatých detí do MŠ v jednotlivých krajoch SR

Zdroj: Centrum vedecko-technických informácií SR, vlastné spracovanie (2016)

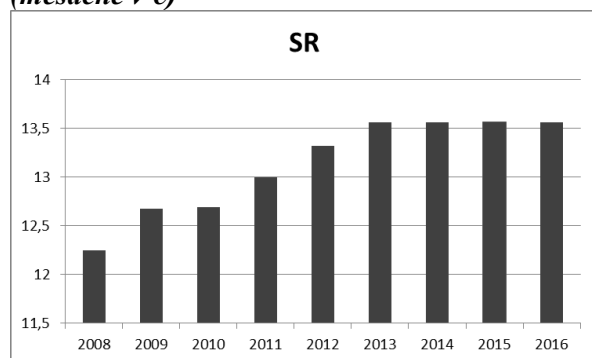
Najvyšší počet neprijatých detí do MŠ bol v Bratislavskom kraji a k 15.9. 2015 dosiahol až 5139 detí. Tento stav súvisí s migráciou rodičov za prácou a zakladaním rodín práve v krajoch kde je väčšia možnosť pracovných príležitostí. Vysoké počty neprijatých detí boli aj v Košickom kraji 1556, v Trnavskom kraji 1228, v Žilinskom kraji 1192, v Prešovskom kraji 1119, Trenčianskom kraji 1008. Nižší počet neprijatých detí bol v Banskobystrickom kraji – 909 a najnižší počet neprijatých detí bol v Nitrianskom kraji, 556 detí. Ide o deti, ktorých rodičia mali záujem umiestniť ich do materskej školy. Za celú SR zostalo mimo materskej školy v roku 2015 12 607 detí. Ide približne o 504 chýbajúcich tried. Zriaďovatelia majú v súčasnej dobe možnosť rozširovať kapacitu materských škôl v rámci rôznych grantov a fondov EÚ. Peniaze sú určené na rozširovanie súčasných kapacít, výstavbu nových objektov alebo stavebno-technický úpravy areálov materských škôl. So zvyšujúcim sa počtom detí v materských školách súvisí aj vyšší podiel z daní, ktoré musia zriaďovatelia poskytovať týmto školám. Zároveň sa zvyšujú aj nároky na rozpočet ministerstva školstva, ktoré prispieva na každé dieťa, ktoré má 1 rok pred plnením povinnej školskej dochádzky, príspevkom na výchovu a vzdelávanie. S súlade s tendenciami uvedenými vyššie aj počet detí, ktoré majú 1 rok pred plnením povinnej školskej dochádzky má rastúce tempo.

Tab. 2: Vývoj počtu detí k 15.9 daného roka, ktoré majú 1 rok pred plnením povinnej školskej dochádzky v jednotlivých krajoch SR

Kraje v SR	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bratislavský kraj	5238	5704	6018	6212	6496	6884	7440	7743	7785
Trnavský kraj	4984	5121	5166	5285	5280	5432	5615	5679	5679
Trenčiansky kraj	4972	5197	5339	5268	5267	5519	5681	5731	5723
Nitriansky kraj	5839	5762	5939	5938	5796	6163	6280	6155	6173
Žilinský kraj	7130	7092	7267	6987	7420	7292	7445	7510	7505
Banskobystrický kraj	5643	5798	5820	5702	5810	5884	5968	5937	5943
Prešovský kraj	8151	7889	8060	8008	7796	7998	8423	8536	8557
Košický kraj	6966	7276	7035	6828	6822	6639	7113	7235	7234
Spolu SR	48923	49839	50644	50228	50687	51811	53965	54526	54599

Zdroj: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, vlastné spracovanie (2016b)

Podľa krajov najvyšší počet predškolských detí je v Prešovskom kraji, Bratislavskom, Žilinský a ďalej nasleduje kraj Košický, Nitriansky, Banskobystrický, Trenčiansky a Trnavský. Keďže tento príspevok vypláca ministerstvo školstva, nezaťažuje rozpočty jednotlivých samospráv.

Obr.4: Vývoj výšky príspevku na 1 predškolača pre MŠ zo ŠR v období rokov 2008-2016 (mesačne v €)

Zdroj: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, vlastné spracovanie (2016b)

Príspevok na výchovu a vzdelávanie je určený vo výške 15% sumy životného minima pre jedno dieťa, ktoré má 1 rok pred plnením povinnej školskej dochádzky na obdobie január až december daného roka. Výška príspevku rástla spolu so životným minimom. V rokoch 2014, 2015 a 2016 sa životné minimum nezvyšovalo, tak aj príspevok zostal na rovnakej úrovni.

Tab. 3: Vývoj celkového objemu finančných prostriedkov určených na predškolačkov v jednotlivých krajoch SR

Kraje v SR	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bratislavský kraj	769895	809767	885449	933989	991891	1065833	1150685	1227356	1267056
Trnavský kraj	732562	739296	778811	799997	831102	857470	891698	917359	924309
Trenčiansky kraj	730798	750765	798144	816475	827668	860759	907373	927340	931446
Nitriansky kraj	858232	865959	886117	914170	925834	952121	1009489	1015336	1004710
Žilinský kraj	1047986	1061270	1088930	1102514	1122320	1186456	1195453	1215260	1221503
Banskobystrický k.	829423	844072	883525	888187	903255	938486	960002	969655	967276
Prešovský kraj	1198055	1198808	1211243	1234841	1239657	1264848	1323998	1377044	1392736
Košický kraj	1023881	1049444	1096683	1070398	1073020	1087301	1105612	1164333	1177407
Spolu SR	7190832	7319381	7628902	7760571	7914747	8213274	8544310	8813683	8886443

Zdroj: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, vlastné spracovanie (2016b)

Príspevok na výchovu a vzdelávanie, v jednotlivých krajoch, sa zvyšoval priamo úmerne zvyšujúcemu sa počtu detí, ktoré majú 1 rok pred plnením povinnej školskej dochádzky. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR poskytlo materským škôlkam v roku 2016 príspevok vo výške 8.886.443,€. V porovnaní s rokom 2008 je to nárast o 23,58%, čo predstavuje zvýšenie o 1.695.611,-€. Podľa prognózy, Tab.4, referenčnej populácie 3-5 ročných detí bude tento nárast pokračovať ešte niekoľko rokov.

Tab. 4: Prognóza referenčnej populácie 3-5 ročných detí podľa krajov

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Bratislavský kraj	23201	22915	22923	22779	22621	22391	21976	21605	21217	20819
Trnavský kraj	16756	16548	16554	16451	16337	16172	15871	15604	15323	15037
Trenčiansky kraj	17162	16950	16956	16850	16733	16563	16255	15982	15694	15401
Nitriansky kraj	19608	19366	19371	19250	19117	18924	18571	18259	17931	17596
Žilinský kraj	22673	22395	22400	22260	22106	21883	21474	21113	20734	20346
Banskobystrický kraj	20195	19945	19951	19827	19690	19493	19129	18807	18469	18124
Prešovský kraj	31671	31282	31288	31093	30879	30567	29996	29492	28962	28421
Košický kraj	29328	28970	28974	28793	28594	28306	27776	27310	26818	26318
Spolu SR	180594	178371	178418	177302	176078	174298	171938	169049	166010	162908

Zdroj: Výskumné demografické centrum, vlastné spracovanie (2016)

Prognóza referenčnej populácie 3-5 ročných detí poukazuje na to, že rastová fáza sa skončí v roku 2017 a postupne bude opäť klesať počet detí približne na úroveň okolo roku 2012. Nárast detí v referenčnej skupine 3-5 ročných detí medzi rokmi 2006 až 2016 je v SR z 152.699 na 180.594. Najvyšší nárast je v Bratislavskom kraji, kde prišlo k zvýšeniu zo 14.456 na 23.201 detí, čo je nárast o 60,5%. Tento veľký rozdiel je spôsobený migráciou obyvateľstva za prácou, ktorej je v Bratislavskom kraji viac ako iných krajoch. Dôsledkom toho je, že práve v Bratislavskom kraji je najviac detí, ktoré sa do materskej školy neumiestnia.

Záver

Nedostatok miest v materských škôlkach je dôsledok demografického vývoja populácie v deväťdesiatych rokoch, kedy došlo k likvidácii mnohých zariadení. Samosprávy dnes bojujú s ich nedostatkom, nakoľko sa zvýšila pôrodnosť. Demografický vývoj referenčnej skupiny 3-5 ročných detí je v súčasnosti v rastovej fáze. Táto fáza kladie zvýšené nároky na počet materských škôl ako aj zvýšené nároky na finančné zdroje. Najväčšie problémy zaznamenal Bratislavský kraj, čoho príčinou je migrácia obyvateľstva za voľnými pracovnými miestami. Prognóza predpokladá, že rastová fáza skončí v roku 2017 a populácia tejto skupiny detí začne klesať. Pokles však nebude taký výrazný ako v deväťdesiatych rokoch, očakáva sa približne na úrovni roku 2012.

Literatúra

- [1] CENTRUM VEDECKO-TECHNICKÝCH INFORMÁCIÍ SR, (2016). *Vývojové tendencie ukazovateľov materských, základných a stredných škôl*. [online]. [cit. 09.03.2016]. Dostupné z: http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/JH/vyvoj_ukazovatelov_m__z__a_s_12v2.pdf.
- [2] HENRICH, J., (2012). *Prognóza vývoja ukazovateľov materských a základných škôl do roku 2025*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva.
- [3] KOLOŠTA, S., BOLCÁROVÁ, P., FLAŠKA, F., (2013). Stanovenie vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov NUTS III V Slovenskej republike. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 60-64. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-6.
- [4] MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUJMU A ŠPORTU, (2016b). *Regionálne školstvo, financovanie*. [online]. [cit. 07.03.2016]. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/financovanie/>.
- [5] MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR, (2016a). *Analýza situácie v materských školách – kapacitná nedostatočnosť, 2014*. [online]. [cit. 05.04.2016]. Dostupné z: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-169409>.

- [6] STARÝ, M., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z., (2013). Zajišťování základního školství obcemi a městy: vybrané postřehy. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 459-465. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-57.
- [7] THOMPSON, J., SONNENSCHNEIN, S., (2015). Full-day kindergarten and children's later reading: The role of early word reading. *Journal of applied development psychology*. vol. 42, pp. 58-70. ISSN 0193-3973. DOI 10.1016/j.appdev.2015.11.005.
- [8] TOLL, S., VAN VIERSEN, S., (2015). The development of (non-)symbolic comparison skills throughout kindergarten and their relations with basic mathematical skills. *Learning and Individual Differences*, vol. 38, pp. 10-17. ISSN 1041-6080. DOI 10.1016/j.lindif.2014.12.006.
- [9] VAŇO, B., BLEHA, B., *Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025*, Inštitút informatiky a štatistiky (2008). [online]. [cit. 01.03.2016]. Dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/prognoza07.pdf>.
- [10] VÝSKUMNÉ DEMOGRAFICKÉ CENTRUM, (2012). *Prognóza obyvateľov SR 2012-2060 stredný variant*. INFOSTAT, [online]. [cit. 01.03.2016]. Dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognoza2060.pdf>.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0699/14 „Princípy fiškálnej ekvivalencie vo vzťahu k preneseným kompetenciám zo štátu na obce.“ 2014 – 2016

ZHODNOCENÍ VYBRANÝCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB PRO SENIORY V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY

EVALUATION OF SELECTED SOCIAL SERVICES FOR THE ELDERLY IN REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC

RENÁTA HALÁSKOVÁ¹

MARTINA HALÁSKOVÁ²

¹Katedra, ekonomických, práv. a společen. disciplín ¹Department of Economic, Legal and Social Sciences
Vysoká škola logistiky o.p.s. College of Logistics
✉ Palackého 1381/25, 750 02 Přerov, Czech Republic
E-mail: renata.halaskova@vslg.cz

²Katedra veřejné ekonomiky ²Department of Public Economics
Ekonomická fakulta Faculty of Economics
VŠB-Technická univerzita Ostrava VSB-Technical university of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martina.halaskova@vsb.cz

Anotace

Příspěvek si klade za cíl, v souvislosti s trendy a rozvojem sociálních služeb z kvantitativního hlediska, provést zhodnocení služeb sociální péče pro seniory na úrovni krajů dle vybraných ukazatelů. Zhodnocení a porovnání krajů ČR dle vybraných ukazatelů služeb sociální péče pro seniory pobytového, ambulantního a terénního charakteru ve vztahu k demografickému stárnutí bylo provedeno v letech 2007 a 2014 s využitím metody mnohorozměrného škálování. Z výsledků vyplynulo, že v souvislosti s trendy v sektoru sociálních služeb v průběhu let 2007 a 2014, došlo k nejvýraznějšímu omezení počtu zařízení i kapacity míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb na počet osob starších 65let v Hlavním městě Praze, v Ústeckém a Libereckém kraji. S rozvojem sociálních služeb pro seniory komunitního typu se projevil největší nárůst uživatelů těchto služeb na počet osob starších 65 let zejména v kraji Jihočeském, Pardubickém, Královéhradeckém a Libereckém. Z porovnání podobnosti krajů v letech 2007 a 2014, dle hodnocených ukazatelů služeb sociální péče pro seniory, dále vyplynulo, že mezi nejméně podobné kraje v roce 2007 patřily Hlavní město Praha, kraj Jihočeský, Ústecký, Plzeňský a Jihomoravský. V roce 2014 nejmenší podobnost dle hodnocených ukazatelů služeb sociální péče, v porovnání s ostatními kraji, vykazovaly Hlavní město Praha, Liberecký, Plzeňský a Ústecký kraj.

Klíčová slova

sociální služby, senioři, kraje ČR

Annotation

The paper aims to provide an evaluation of social-care services for the elderly at the level of regions by means of selected indicators in connection with the trends and development of social services from a quantitative viewpoint. The evaluation and comparison of regions of the Czech Republic using the selected indicators of social-care services for the elderly of a residential type or other types without accommodation in relation to the demographic aging were carried out in 2007 and 2014 by use of the method of multidimensional scaling. The results showed that in connection to the trends in the social-service sector in years 2007 and 2014, the amount and the capacity of selected social-care facilities were most significantly reduced in relation to the number of population aged 65+ in the Prague, Ústí, and Liberec region. The development of community-based social services for the elderly brought about the highest rise in users of these services per person aged 65+ mainly in South Bohemia, Pardubice, Hradec Králové, and Liberec region. The comparison of similarities of regions in years

2007 and 2014 using the indicators of social-care services for the elderly also showed that among the least similar regions were the Prague, South Bohemia, Ústí, Plzeň, and South Moravia region in 2007. In 2014, the least similar regions, according to the indicators of social-care services in comparison to other regions, were the Prague, Liberec, Plzeň, and Ústí region.

Key words

social service, elderly, regions of the Czech Republic

JEL classification: H49, J14

Úvod

Sociální služby jsou definovány jako významná část aktivit státu, samosprávy a nestátních subjektů, které jsou poskytovány jednotlivcům, rodinám i skupinám obyvatel a přispívají k řešení sociálních problémů. Cílem sociálních služeb je podporovat rozvoj nebo zachování stávající soběstačnosti uživatele, návrat do přirozeného prostředí, obnovení nebo zachování původního životního stylu a snížení sociálních a zdravotních rizik související se způsobem života uživatelů (Víšek, Průša, 2012, Čtvrtník, Lejsal, 2013, Halásková, 2014, MPSV, 2014b). V souvislosti s demografickým vývojem a stárnutím populace (Káčerová, Mládek, 2012) je věnována pozornost potřebám seniorů a zabezpečení odpovídající péče. Pro efektivní fungování celého systému péče o seniory je v jednotlivých oblastech sociálních služeb nezbytná návaznost, tj. zastoupení jednotlivých typů služeb představující určité fáze či stupně péče podle rozsahu rozvíjejících se potřeb (Jensen, Lolle, 2013, Lewis, West, 2014, Kašparová, Křupka, Jirava, 2016, Kubalčíková, Havlíková, 2016, Szüdi, Kováčová, Konečný, 2016). S procesem transformace je kladen důraz na větší návaznost mezi systémem sociálních služeb a zdravotní péčí, tak aby byl zajištěn komplexní přístup formou dlouhodobé sociálně zdravotní péče seniorům (Víšek, Průša, 2012, Barták, Gavurová, 2015).

V systému sociálních služeb v České republice postupně dochází i ke změnám v odpovědnosti za sociální služby z pozice státu na kraje, obce i jednotlivce. Stát i nadále určuje podmínky pro poskytování sociálních služeb, není však jejich poskytovatelem, kromě 5 specializovaných ústavů sociální péče. Úloha státu v oblasti sociálních služeb spočívá v podpoře regionálních a místních samospráv, aby byly schopny hodnotit potřeby svých obyvatel a v souvislosti s plánováním rozvoje sociálních služeb vytvářely územně dostupné síť sociálních služeb (MPSV, 2014b, Lauerman a kol., 2015).

1. Cíl a metody

Příspěvek si klade za cíl, v souvislosti s trendy a rozvojem sociálních služeb z kvantitativního hlediska, provést zhodnocení služeb sociální péče pro seniory na úrovni krajů dle vybraných ukazatelů. Předmětem našeho zkoumání jsou vybrané kvantitativní ukazatele služeb sociální péče pro seniory pobytového, ambulantního a terénního charakteru ve vztahu k demografickému stárnutí v krajích ČR ve dvou letech 2007 a 2014. Objekt kvantitativní analýzy, výběrový soubor 14 krajů ČR, představuje PHA – Hlavní město Praha, STC – Středočeský kraj, JHC – Jihočeský kraj, PLK – Plzeňský kraj, KVK – Karlovarský kraj, ULK – Ústecký kraj, LBK – Liberecký kraj, HKK – Královéhradecký kraj, PAK – Pardubický kraj, VYS – Kraj Vysočina, JHM – Jihomoravský kraj, OLK – Olomoucký kraj, ZLK – Zlínský kraj, MSK – Moravskoslezský kraj. Pro analýzu v krajích ČR v letech 2007 a 2014 byly zvoleny ukazatele: počet uživatelů a výše výdajů vybraných ambulantních a terénních služeb sociální péče pro seniory (pečovatelská služba, osobní asistence, tísňová péče, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní stacionáře), počty vybraných zařízení sociálních služeb a kapacita (počet míst) ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory (domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, denní a týdenní stacionáře). Zvolené ukazatele byly přepočteny na počet osob starších 65 let a vzhledem k počtu uživatelů vybraných sociálních služeb v jednotlivých krajích ČR.

Jako výchozí byla použita data Českého statistického úřadu – Statistické ročenky jednotlivých krajů a srovnání krajů v České republice – pro počet uživatelů vybraných služeb sociální péče, výši výdajů vybraných služeb sociální péče (v tis. Kč), počty vybraných zařízení sociálních služeb a kapacitu (místa) ve vybraných zařízení sociálních služeb v krajích ČR (v letech 2007 a 2014). Dále byla použita data z Demografické ročenky krajů 2005–2014 pro počty osob starších 65 let v krajích ČR (v letech 2007 a 2014). Vzhledem ke statistickému vykazování vybraných sociálních služeb pro seniory a v souvislosti s účinností zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách byl zvolen rok 2007. A rok 2014, kdy byla k dispozici poslední dostupná data pro vybrané služby sociální péče v ČR a krajích z ČSÚ. Z důvodu rozdílných jednotek zvolených ukazatelů sociálních služeb byly použity hodnoty Z-score (bezrozměrné hodnoty). Standardizované skóre je označení pro čísla, vzniklá lineární transformací z původně naměřených či jinak zjištěných hodnot (označovaných jako hrubé skóre) tak, aby výsledné rozložení mělo předem dané vlastnosti. Nejčastějším příkladem standardizovaného skóre je z-skóre s průměrem 0 a směrodatnou odchylkou 1. Použité hodnoty z-skóre uvádí tab. 1.

Tab. 1: Standardizovaná data vybraných ukazatelů sociálních služeb v krajích v letech 2007 a 2014

Kraj	Uživatelé vyb. služeb sociální péče na počet osob 65+	Výdaje na vyb. služby sociální péče na uživatele	Kapacita (místa) na počet vyb. zařízení soc. služeb	Kapacita (místa) ve vyb. zařízeních sociálních služeb/ na osoby 65+	Kraj	Uživatelé vyb. služeb sociální péče na počet osob 65+	Výdaje na vyb. sociální služby na uživatele	Kapacita (místa) na počet vyb. zařízení soc. služeb	Kapacita (místa) ve vyb. zařízeních sociálních služeb/ na osoby 65+
PHA07	-0,2670	0,1761	3,5563	-1,6799	PHA14	0,5826	1,5440	-1,0182	-2,5934
STC 07	0,9468	-1,3399	0,7057	0,4517	STC 14	0,4613	-0,1125	-0,8935	0,4517
JHC 07	-2,5126	1,7548	0,7608	0,9085	JHC 14	0,2792	-0,0602	-0,3968	0,4517
PLK 07	1,7965	-1,4574	-0,1209	-1,2231	PLK 14	1,2502	-0,2441	-0,1338	-0,7664
KVK07	-0,7526	-1,7576	-0,7204	-0,7664	KVK14	-0,0850	0,0739	-0,6198	-0,4619
ULK07	-1,6629	-0,7690	1,7773	2,4310	ULK14	-0,8740	0,8595	-0,1349	1,6698
LBK07	-1,3595	-0,5774	-0,2535	-0,7664	LBK14	0,1578	1,6475	-1,3829	-1,5276
HKK07	-0,5098	-0,6043	0,0719	-0,0051	HKK14	0,9468	0,6193	-0,7643	-0,1573
PAK07	-1,5416	0,1084	0,9479	-0,0051	PAK14	-0,0243	0,9450	0,2433	0,6040
VYS07	-0,2670	-0,3463	1,0086	0,4517	VYS14	0,3399	1,2579	-0,7081	0,1472
JHM07	2,2820	-1,5022	0,7479	-0,3096	JHM14	0,0971	0,2987	-0,5131	-0,1573
OLK07	-0,1457	-0,8073	0,5310	0,4517	OLK14	-0,3277	1,3193	-0,6609	-0,3096
ZLK07	0,4613	-1,3834	-0,1731	1,2130	ZLK14	-0,4491	0,5184	-1,0402	0,7562
MSK07	0,8861	-0,5659	0,1281	0,6040	MSK14	-0,0243	0,59762	-0,8401	0,1472
ČR07	0,0971	-0,8265	0,5596	0,1472	ČR14	0,2185	0,6334	-0,6637	-0,1573

Zdroj: vlastní výpočty dle Českého statistického úřadu (2015, 2016)

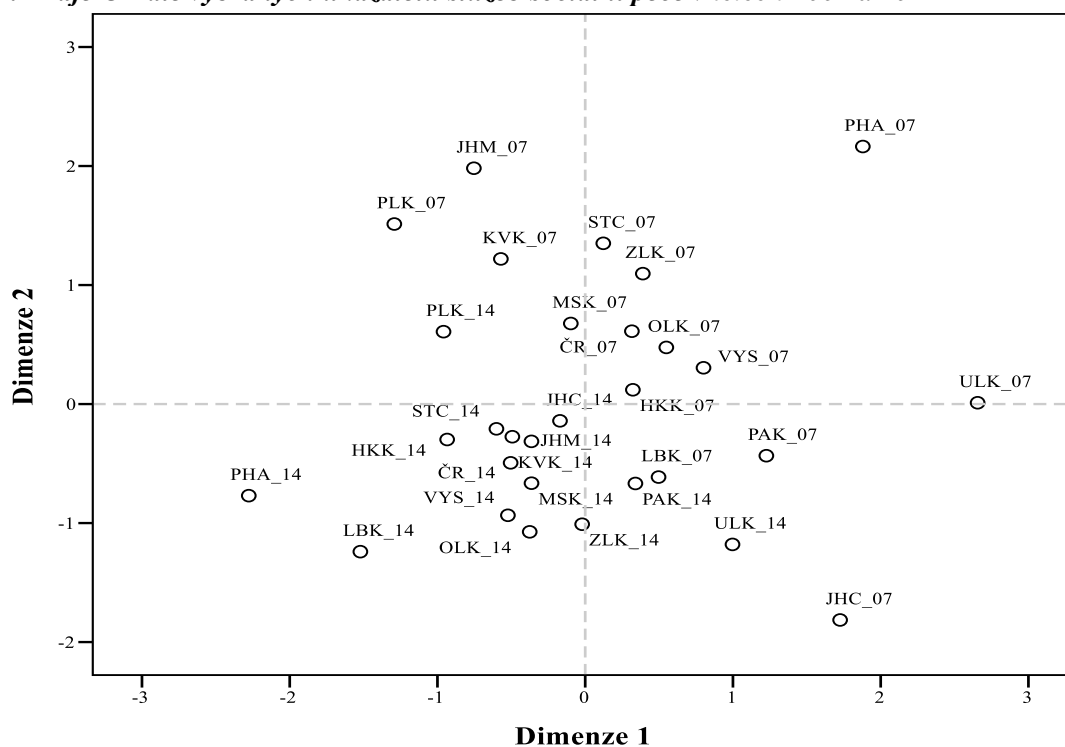
Pro zhodnocení krajů dle vybraných ukazatelů služeb sociální péče pro seniory v letech 2007 a 2014 byla použita metoda vícerozměrné analýzy – mnohorozměrné škálování. Mnohorozměrné škálování zakresluje objekty charakterizované mnohorozměrnými profily do plochy (nebo do vícerozměrného prostoru) a umožňuje jejich názornou komparaci. Zobrazuje do obrázku i vztahy mezi proměnnými a má roli neparametrické faktorové analýzy v případech, kdy vztahy mezi proměnnými nejsou charakterizovány korelacemi, ale libovolnými jinými koeficienty nebo mírami. Metodu je vhodné používat především k porovnání objektů (v tomto případě krajů ČR), kdy není znám podklad rozměrů srovnání. Cílem mnohorozměrného škálování je určit počet dimenzí i polohu objektu (souřadnice objektu). Čím je větší podobnost mezi dvěma objekty (krají ČR), tím by měly být blíže body, které je v modelu zobrazují. Výstup mnohorozměrného škálování má podobu bodového grafu ("percepční mapy"), ve kterém osy představují základní rozměry (dimenze) a body představují objekty pro srovnání. Číselné výstupy metody slouží jako základ pro konstrukci obrázku, ale mají i své vlastní interpretační zázemí. Slouží nejen k věcným závěrům, ale také k redukci informace, ke kvantifikacím a skórování. Rozhodující pro posouzení validity výsledků mnohorozměrného škálování jsou dva

ukazatele: 1) míra dobré shody (S-stress) rozdílu mezi vzdálenostmi objektů vypočtených pomocí mnohorozměrného škálování a skutečnými vzdálenostmi objektů před jejím provedením. Čím nižší nabývá hodnoty (minimum 0, maximum 1), tím lepší je shoda. 2) čtverec korelačního koeficientu (RSQ) vstupních vzdáleností objektů a vzdáleností, které jsou vypočteny a určeny ze souřadnicových hodnot jednotlivých objektů v percepční mapě. RSQ může nabývat hodnot v intervalu $<0; 1>$, kdy hodnoty $\geq 0,60$ jsou považovány za přijatelné pro validitu výsledků (Mazzocchi, 2008). Pro zpracování dat byl využit software IBM SPSS Statistics 21.

2. Výsledky a diskuse

S využitím mnohorozměrného škálování jsme provedli v letech 2007 a 2014 porovnání podobnosti krajů ČR službami sociální péče dle zvolených ukazatelů. Rozhodující pro posouzení validity výsledků mnohorozměrného škálování je S-stress = 0,17112 tj. míra dobré shody rozdílu mezi vzdálenostmi krajů a ukazatel RSQ tj. čtverec korelačního koeficientu vstupních vzdáleností objektů, který dosáhl hodnoty 0,88643, čímž byla prokázána kvalita modelu při použití dvou os. Strukturu podobností krajů ČR v letech 2007 a 2014 dle zvolených ukazatelů služeb sociální péče pro seniory zachycenou na dvou dimenzích dokumentuje obr. 1.

Obr. 1: Kraje ČR dle vybraných ukazatelů služeb sociální péče v letech 2007 a 2014

Zdroj: vlastní zpracování v programu SPSS

Mezi kraji ČR jsou větší rozdíly, což dokazují vzdálenosti, na dimenzi 1 (kapacita míst na počet vybraných zařízení sociálních služeb pro seniory, kapacita míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory na počet osob 65+), kde se hodnoty pohybují v rozmezí od -3 do 3 . Na dimenzi 2 (uživatelé vybraných služeb sociální péče pro seniory na počet osob 65+ a výdaje na vybrané služby sociální péče pro seniory na uživatele) hodnoty vykazují rozptýlenost v rozmezí od -2 do 3 . Z obr. 1 vyplývají následující vztahy:

- Pro dimenzi 1 platí, že čím se kraje ČR posouvají více doleva, tím nižší je kapacita (počet míst) ve vybraných zařízeních sociálních služeb na počet osob 65+ a kapacita (počet míst) na počet vybraných zařízení sociálních služeb pro seniory. Naopak pokud se kraje posouvají doprava, kapacita (počet míst) v zařízeních sociálních služeb na počet osob 65+ a kapacita (počet míst) na počet vybraných zařízení sociálních služeb pro seniory se zvyšuje.

- Pro dimenzi 2 platí, že čím více se kraje ČR posouvají nahoru, tím jsou vyšší hodnoty počtu uživatelů vybraných terénních a ambulantních služeb sociální péče na počet osob 65+ a nižší hodnoty výdajů na vybrané služby sociální péče pro seniory v přepočtu na uživatele. Naopak čím více se kraje posouvají dolů, tím nižší je počet uživatelů vybraných terénních a ambulantních služeb sociální péče na počet osob 65+ a zároveň vyšší výdaje na vybrané služby sociální péče pro seniory v přepočtu na uživatele. Hodnoty vybraných ukazatelů služeb sociální péče kolem 0 představují střední hodnoty.

V hlavním městě Praze v roce 2007 dominovaly počty míst na počet vybraných pobytových zařízení sociálních služeb pro seniory, ale v přepočtu na počet osob starších 65 let byla kapacita (počet míst) ve vybraných zařízeních sociálních služeb nejnižší. Druhou největší kapacitu (počet míst) na počet vybraných zařízení sociálních služeb pro seniory i nejvyšší počet míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory na počet osob starších 65let dosahoval v porovnání s ostatními kraji Ústecký kraj. Naopak v roce 2007 mezi kraje s nejnižším počtem míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory na počet osob starších 65let i nejnižší kapacitou (počet míst) na počet zařízení sociálních služeb pro seniory patřil Karlovarský kraj. S procesem deinstitucionalizace služeb sociální péče dochází k transformaci a rozvoji komunitních služeb sociální péče, což se promítá ve zvýšeném počtu uživatelů těchto služeb. V roce 2007 patřily mezi kraje s nejvyšším počtem uživatelů ambulantních a terénních služeb sociální péče na počet osob starších 65 let a zároveň s nejnižšími výdaji na tyto služby v přepočtu na počet uživatelů zejména Jihomoravský a Plzeňský kraj. Naopak Jihočeský kraj se v roce 2007 vyznačoval nejnižším počtem uživatelů ambulantních a terénních služeb sociální péče na počet osob 65+ a nejvyššími výdaji na tyto služby v přepočtu na uživatele. Plzeňský kraj se i v roce 2014 vyznačoval nejvyšším počtem uživatelů ambulantních a terénních služeb sociální péče na počet osob 65+ (zejména pečovatelská služba) a zároveň nejnižšími výdaji na služby sociální péče na uživatele (osobní asistence a tísňová péče). Mezi kraje s nejvyššími výdaji na služby sociální péče na uživatele v roce 2014 patřily i Hlavní město Praha (pečovatelská služba, odlehčovací služby, centra denních služeb), kraj Liberecký (pečovatelská služba, centra denních služeb), kraj Olomoucký a Vysočina (pečovatelská služba). Blíže dokumentuje obr. 1.

Ve všech krajích ČR můžeme sledovat v průběhu let 2007 a 2014 trendy spojené s transformací a deinstitucionalizací služeb sociální péče. Dochází k transformaci institucionální (ústavní) péče v péči komunitní, k řízenému rušení ústavů nebo omezování kapacity lůžek, včetně odpovídajícího omezení státní finanční podpory v pobytových zařízeních sociálních služeb a rozvoji komunitních sociálních služeb (Čtvrtník, Lejsal, 2013, Halásková, 2016, Kubalčíková, Havlíková, 2016, Szüdi, Kováčová, Konečný, 2016). V průběhu let 2007 a 2014 se nejvýrazněji omezení kapacity míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory na počet osob 65+ projevilo v Hlavním městě Praze, kde zároveň došlo i k největšímu omezení kapacity míst na počet vybraných zařízení sociálních služeb pro seniory. Z dalších krajů ČR v letech 2007 a 2014 výraznější omezení kapacity míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb na počet osob 65+ a omezení kapacity míst na počet zařízení sociálních služeb projevilo zejména u domovů pro seniory v Ústeckém a Libereckém kraji (obr. 1). V průběhu let 2007 a 2014 se v souvislosti s rozvojem sociálních služeb pro seniory komunitního typu projevilo největší nárůst uživatelů služeb sociální péče v přepočtu na počet osob starších 65 let především v kraji Jihočeském (pečovatelská služba, odlehčovací služby) a dále i v kraji Pardubickém (pečovatelská služba), Královéhradeckém kraji (pečovatelská služba, odlehčovací služby) a Libereckém kraji (pečovatelská služba, osobní asistence). V souvislosti s měnící se věkovou strukturou obyvatelstva by měla být více zohledněna regionální demografická specifika v koncepcích regionálního rozvoje a zejména v krajích s vyšším indexem stáří je nutné v dalších letech počítat i s vyššími náklady na zabezpečení sociální a zdravotní péče pro seniory (Halásková, 2014).

Na základě porovnání krajů dle vybraných kvantitativních ukazatelů služeb sociální péče jsou uvedeny v tab. 2 nejvíce a nejméně podobné kraje. Při hodnocení rozsahu poskytovaných sociálních služeb v jednotlivých krajích nelze uplatňovat stejná hlediska na celém území ČR. Dle Víška, Průši, (2012) určité rozdíly v rozsahu poskytovaných sociálních služeb souvisí i s mírou urbanizace, profesní, sociální a věkovou strukturou obyvatelstva na daném území, strukturou osídlení jednotlivých územních celků, s velikostí obcí a s hustotou obyvatelstva.

Tab. 2: Porovnání krajů ČR dle vybraných ukazatelů služeb sociální péče v letech 2007 a 2014

	2007		2014	
	nejvíce podobné kraje	nejméně podobné kraje	nejvíce podobné kraje	nejméně podobné kraje
a	PHA07 a VYS07,	JHC 07 a JHM 07	PAK 14 a MSK 14	ULK 14 a PLK 14
b	STC 07 a ZLK 07	KVK07 a JHC 07 JHC 07 a JHM 07	PHA 14 a LBK 14, VYS 14 a OLK14	PLK 14 a LBK 14
c	VYS07 a OLK07, PAK07 a HKK07	PLK 07 a ULK 07 PHA07 a ULK 07	HKK14 a JHM14, STC14 a JHC14	PHA 14 a ULK14
d	JHM 07 a JHC07	PHA07 a KVK 07	VYS14 a OLK14	LBK14 a PAK14

Legenda: a) počet uživatelů vybraných služeb sociální péče pro seniory na počet osob 65+, b) výše výdajů na vybrané služby sociální péče pro seniory na uživatele, c) kapacita (počet míst) ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory/ na počet osob 65+ d) kapacita míst na počet vybraných zařízení sociálních služeb pro seniory

Zdroj: Autoři

K rozvoji sociálních služeb může přispět systémové propojení oblastí plánování, registrace a financování sociálních služeb, a to nejen v oblasti služeb sociální péče pro seniory (Čtvrtník, Lejsal, 2013, Víšek, Průša, 2012). V kompetenci krajů od roku 2015 je rozhodovat o dotacích pro poskytovatele sociálních služeb a stanovena výše procentního podílu každého kraje na celkovém ročním objemu finančních prostředků vyčleněných ze státního rozpočtu. Kraje mají povinnost určovat síť sociálních služeb v souladu s potřebami obyvatel a dostupnými finančními prostředky. To umožňuje i větší provázanost financování sociálních služeb na střednědobý plán rozvoje sociálních služeb kraje (MPSV, 2014a, MPSV, 2014b, Lauerman a kol., 2015, Halásková, 2016). S ohledem na potřebu rozvoje sociálních služeb se ukazuje, že další opatření je žádoucí realizovat i mimo oblast sociálních služeb (Víšek, Průša, 2012, VÚPSV, 2012, Halásková, 2014, Halásková, 2015, Žárska, Ferčíková, 2014). Jedná se především o kvalitu bydlení seniorů, dostupnost nezbytných veřejných služeb, dopravní obslužnost jednotlivých regionů prostředky veřejné dopravy, střet zájmu při výkonu státní správy a samosprávy na úrovni krajů a obcí s rozšířenou působností.

Závěr

V souvislosti s trendy a rozvojem sociálních služeb z kvantitativního hlediska bylo provedeno na úrovni krajů ČR v letech 2007 a 2014 zhodnocení služeb sociální péče pro seniory dle vybraných ukazatelů. Z výsledků vyplynulo, že v souvislosti s trendy v sektoru sociálních služeb v průběhu let 2007 a 2014, došlo k nejvýraznějšímu omezení počtu zařízení i kapacity míst ve vybraných zařízeních sociálních služeb pro seniory na počet osob starších 65 let v Hlavním městě Praze, dále i v Ústeckém a Libereckém kraji. S rozvojem sociálních služeb pro seniory komunitního typu se projevil největší nárůst uživatelů těchto služeb v přepočtu na počet osob starších 65 let zejména v kraji Jihočeském, Pardubickém Královéhradeckém a Libereckém. Z porovnání podobností krajů dle hodnocených ukazatelů se potvrdily určité rozdíly v rozsahu i struktuře služeb sociální péče pro seniory. Mezi nejméně podobné kraje v roce 2007 patřily Hlavní město Praha, Jihočeský, Ústecký, Plzeňský a Jihomoravský kraj. V roce 2014 nejmenší podobnost dle hodnocených ukazatelů služeb sociální péče, v porovnání s ostatními kraji, vykazovaly Hlavní město Praha, Liberecký, Plzeňský a Ústecký kraj. V dalších letech k rozvoji sociálních služeb na úrovni krajů by mělo přispět transparentnější financování sociálních služeb a stanovení minimálních kritérií kvality pro plánování rozvoje sociálních služeb.

Literatura

- [1] BARTÁK, M., GAVUROVÁ, B., (2015). Economics and Social Aspects of Long-term Care in the Context in the Czech Republic and the Slovak Republic EU Membership. In Tvrdouň, M., Majerová, I. (eds.) *12th International Scientific Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: Silesian University, pp. 35-44. ISBN 978-80-7510-114-3.

- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Demografická ročenka krajů 2005–2014*. [online]. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-kraju-2005-az-2014>
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Srovnání krajů v České republice*. [online]. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/czso/22-socialni-zabezpeceni-kk5dd58ciz>
- [4] ČTVRTNÍK, J., LEJSAL, M., (2013). *Sociální služby a způsob financování – podklad k odborné diskusi*. [online]. Praha: MPSV. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://podporaprocesu.cz/wp-content/uploads/2013/01/Varianty-financov%C3%A1n%C3%AD.pdf>
- [5] HALÁSKOVÁ, M., (2015). Zabezpečování veřejných služeb a role územních samospráv. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 367-374. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-49.
- [6] HALÁSKOVÁ, R., (2016). Development of Social Services in the Czech Republic and their Regional Analysis. In Jedlička, P. (ed.). *Proceedings of the International Scientific Conference Hradec Economic Days 2016*. Hradec Králové: University of Hradec Králové, 2016, pp. 232-240. ISSN 2464-6059. ISBN 978-80-7435-636-0.
- [7] HALÁSKOVÁ, R., (2014). Sociální rozvoj krajů České republiky – vybrané problémy. In *Region v rozvoji společnosti 2014*. Brno: Mendelova univerzita, s. 249-260. ISBN 978-80-7509-139-0.
- [8] JENSEN, P. H., LOLLE, H., (2013). The Fragmented Welfare State: Explaining Local Variations in Services for Older People. *Journal of Social Policy*, vol. 42, no. 02, pp. 349-370. ISSN 0047-2794. DOI 10.1017/S0047279412001006.
- [9] KÁČEROVÁ, M., MLÁDEK, J., (2012). Population Ageing as Generation Substitutions: Economic and Social Aspects. *Journal of Economics*, vol. 60, no. 3, pp. 259-276. ISSN 0013-3035.
- [10] KAŠPAROVÁ, M., KRŮPKA, J., JIRAVA, P., (2016). Region to Region Comparison of Selected Social Services for Senior Citizens. In Špalková, D., Matějová, L. (eds.) *20th International Conference Current Trends in Public Sector Research 2016*. Brno: Masaryk University, 2016. pp 275-283. ISSN 2336-1239. ISBN 978-80-210-8082-9.
- [11] KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J., (2016). Current Developments in Social Care Services for Older Adults in the Czech Republic: Trends Towards Deinstitutionalization and Marketization. *Journal of Social Service Research*, vol. 42, no. 2. pp. 180-198. ISSN 0148-8376. DOI 10.1080/01488376.2015.1129014.
- [12] LAUERMAN, J. A KOL., (2015). Minimální kritéria kvality plánování rozvoje sociálních služeb na krajské úrovni. Praha: MPSV. ISBN 978-80-7421-118-8.
- [13] LEWIS, J., WEST, A., (2014). Re-Shaping Social Care Services for Older People in England: Policy Development and the Problem of Achieving „Good Care“. *Journal of Social Policy*, vol. 43, no. 01, pp. 1-18. ISSN 0047-2794. DOI 10.1017/S0047279413000561.
- [14] MAZZOCCHI, M., (2008). *Statistics for Marketing and Consumer Research*. London: Sage Publications. ISBN 978-1-4129-1122-1. DOI 10.4135/9780857024657.
- [15] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2014a). *Financování sociálních služeb bude transparentnější*. [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/18407/TZ_financovani_soc_sluzeb.pdf.
- [16] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2014b). *Národní strategie rozvoje sociálních služeb na rok 2015*. [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/20258/III.pdf>.
- [17] SZŮDI, G., KOVÁČOVÁ, J., KONEČNÝ, S., (2016). Transformation of Social Care Services for the Elderly in Slovakia. *Journal of Social Service Research*, vol. 42, no. 2. pp. 199-217. ISSN 0148-8376. DOI 10.1080/01488376.2015.1129016.
- [18] VÍŠEK, P., PRŮŠA, L., (2012). *Optimalizace sociálních služeb*. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-099-8.
- [19] VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2012). *Model minimální kapacity sítě sociálních služeb na daném modelovém území*. [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://podporaprocesu.cz/wp-content/uploads/2013/02/model.pdf>.
- [20] ŽÁRSKA, E., FERČÍKOVÁ, V., (2014). Bonita obce jako determinant rozvoje. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 477-484. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-61.

Príspevek byl zpracován v rámci grantu Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost (Projekt č. CZ.1.07/2.3.00/20.0296).

ANALÝZA ZDRAVOTNÍCH PLÁNŮ KRAJŮ JAKO AKTU ZDRAVOTNÍ POLITIKY NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI

ANALYSIS OF REGIONAL HEALTH PLANS AS AN ACT OF HEALTH POLICY AT REGIONAL LEVEL

JANA ROZMARINOVÁ

Katedra veřejné ekonomie *Department of Public Economics*
Ekonomicko správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 450924@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá strategickými dokumenty, které jsou na regionální úrovni vytvářeny v kontextu jejich významnosti k implementaci národní zdravotní politiky. Cílem tohoto příspěvku je zmapovat a vyhodnotit aktivity krajů z pohledu koncepční činnosti ve vztahu k nastavení cílů regionální zdravotní politiky a to pro období 2010-2015. V souvislosti s koncepčními aktivitami krajů je také zkoumána implementace národní zdravotní politiky tj. programu „Zdraví 21“ a Zdraví „2020“ do strategií krajů. Zároveň s koncepčními aktivitami krajů byla dále zkoumána participace krajů v Síti zdravotnických regionů (Regions for Health Network – RHN), organizaci, která věnuje pozornost zdravotní politice na úrovni regionů. Z dosažených výsledků plyne, že aktivity krajů v oblasti koncepční činnosti vztahované ke zdravotnictví jsou značně rozdílné, zatímco některé kraje věnují problematice zdravotnictví několik stran v programu rozvoje, jiné vytvářejí ucelené koncepte zdravotnictví

Klíčová slova

kraje, Česká republika, zdravotní politika, zdravotní plány krajů

Annotation

The paper deals with strategic documents created at regional level in the context of their relevance to the implementation of the national health policy. The aim of this contribution is to map and evaluate the activity of regions from the perspective of conceptual activities in relation to the set objectives of regional policy for the period 2010-2015. The implementation of the national health policy (the program „Health 21 and Health 2020“) is examined in context of the conceptual activities of the regions. With the conceptual activities the participation of regions in Regions for Health Network (RHN) was further examined. RHN is an organization that pays attention to health policy at the regional level. Obtained results show that the activities of regions in the area of conceptual activities related to health care are significantly different. While some counties pay to issue of health care only a few pages in their programs for the development; other counties create a comprehensive concept of the health care.

Key words

region, Czech Republic, health policy, health plans

JEL classification: *O12, X12*

Úvod

Kraje České republiky jsou od roku 2002 vykonavateli státní správy a to jak v přenesené tak v samostatné působnosti. V oblasti zdravotní politiky to znamená také to, že od roku 2003 byly na

kraje převedeny nemocnice, které do té doby byly ve vlastnictví státu. Tímto právním aktem začala odpovědnost krajů za regionální zdravotní politiku

V zahraničních zdrojích nacházíme v návaznosti na zdravotní politiku srovnání regionů dle zdravotních ukazatelů obyvatelstva (Baumach, 2014). V rámci regionů jsou mapovány také například výrazné rozdíly v přístupu k primární péči (Gusmano, Weisz, Rodwin, 2014), ze studií jsou následně vyvozována východiska pro regionální zdravotní politiku. V České literatuře jsou zdroje k tomu tématu sporé. Zdravotní politika byla zkoumána na národní úrovni z pohledu potřeby reformy zdravotního pojištění (Kotherová, 2014) nebo také v souvislosti se zdravotní reformou, kdy byl nesoulad zdravotní politiky krajů s národní zdravotní politikou jedním z faktorů selhání reformy zdravotnictví (Nemec, Pavlík, Krutilová, Kotherová 2015). Zdravotní politika z pohledu regionů je v souvislostech zkoumána také v tomto příspěvku, který může napomoci k zaplnění mezery v publikované české literatuře.

Zdravotní politika dosud nemá univerzálně přijímanou definici, nicméně ji lze chápat jako zájem státu na zdravotním stavu obyvatelstva (Durdisová, 2005). Na národní úrovni je zdravotní politika vytvářena strategickými dokumenty, které jsou východisky pro zdravotní politiku jednotlivých regionů. Aktivita a participace krajů ve zdravotní politice regionů je zcela přirozená zejména díky významnosti dostupnosti zdravotní péče a díky své přirozené spádovosti je svázána s konkrétním územím (Pavlík, 2010). Výkon státní správy v oblasti poskytování zdravotní péče přešel na kraje v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů Zákonem č. 320/2002 Sb, kdy od roku 2002 jsou kraje vykonavateli státní správy v oblasti zdravotnictví jak v přenesené tak v samostatné působnosti (Zákon č 320/2002 Sb.). Významné rozšíření kompetence krajů v oblasti zdravotní politiky se pojí také s datem 1. ledna 2003, kdy byly zákonem č. 290/2002 Sb. na kraje převedeny do té doby státní nemocnice (jednalo se o 81 nemocnic). Těmito dvěma výše zmíněnými právními akty začíná zásadní zodpovědnost krajů za zdravotní politiku a její implementaci. Problémem pro zdravotní politiku je jednak její skutečná implementace (BERGEN, A., 2005), jednak časové zpoždění, které působí, že zdravotní parametry v krátkodobém a střednědobém horizontu nebývají zjevné (Exworthy, 2003).

Hlavní výzkumnou otázkou tohoto příspěvku je, zda je zdravotní politika krajů ČR v souladu s národní zdravotní politikou. Cílem tohoto příspěvku je pak zmapování koncepční činnosti krajů a rozsahu koncepčních aktivit krajů v oblasti zdravotní politiky, přičemž dílčím cílem výzkumu je evaluace strategických dokumentů z hlediska implementace národní zdravotní politiky.

1. Metodika a data

Metodika výzkumu je založena na analýze a zhodnocení strategických dokumentů krajů v oblasti zdravotní politiky ve vztahu ke koncepční činnosti krajů. Prvním krokem metodiky byla analýza a následné posouzení, zda strategické dokumenty krajů reagují na národní zdravotní dokumenty a jsou tedy v souladu se zdravotní politikou na národní úrovni. Na národní úrovni v současnosti existují dva zásadní programy, které implementují nadnárodní cíle programu zdravotní politiky Světové zdravotnické organizace (World Health Organization - WHO). Programy vycházejí z evropského politického rámce pro zdravotní politiku a jsou východisky pro tvorbu národních projektů a ty dále pro tvorbu projektů na úrovni regionů. Prvním programem vlády České republiky na národní úrovni je program „**Zdraví pro všechny v 21. století**“ (dále jen „**Zdraví 21**“) týkající se dlouhodobého programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva¹. Důsledkem tohoto programu pro regionální úroveň je doporučení hejtmanům, aby tento program využili při přípravě a realizaci projektů zdravotní politiky na úrovni krajů. Na program Zdraví 21 navazuje program „**Zdraví 2020**“ – národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí. Jedná se o rámcový souhrn opatření pro rozvoj veřejného zdraví v České republice². Program Zdraví 2020 je rámcovým zdravotním programem evropské zdravotní politiky, který si klade za cíl výrazně zlepšit zdraví obyvatelstva, snížit nerovnosti v dostupnosti zdravotní péče a zajistit takové zdravotní systémy, které budou poskytovat univerzální,

¹ Tento program byl schválen usnesením č. 1046 ze dne 30.10.2002

² Tento strategický dokument na období 2015 – 2020 byl schválen usnesením vlády č. 23 v lednu 2014.

rovnou a udržitelnou zdravotní péči vysoké kvality. Vláda České republiky doporučila krajům, aby implementovali programy Zdraví 21 a Zdraví 2020 při přípravě obdobných dokumentů v rámci zdravotní politiky krajů. Jednotlivé strategické dokumenty krajů byly vyhodnocovány ve vztahu k výše zmíněným dvěma koncepčním strategickým dokumentům.

Následně byly kraje rozděleny do tří kategorií podle míry koncepční činnosti.

Kraje, které vytvářejí koncepce zdravotní politiky sporadicky a strategické sekci zdravotní politiky se věnuje pouze dílčí část rozvojového strategického dokumentu (zdravotní politice je věnováno 1 až 7 stran)

Kraje, které aktivně implementují národní zdravotní politiku, tedy implementovaly do své zdravotní politiky strategické programy Zdraví 21 nebo Zdraví 2020.

Kraje, které zdravotní politiku aktivně vytvářejí a mají ucelenou koncepci zdravotnictví, která ale nesouvisí s implementací národního strategického dokumentu. Kraj do svého strategického programu nepromítl ani jeden z národních programů (Zdraví 21, Zdraví 2020)

Kromě národních strategií dopomáhá k aktivitám ve zdravotní politice regionů členství v organizaci Síť zdravotnických regionů (Regions for Health Network – RHN). Členové sítě věnují pozornost zdravotní problematice na úrovni regionů, dochází k výměně nápadů, vědomostí a zkušeností. RHN má napomáhat k urychlení realizace inovací a zlepšení regionu v klíčových oblastech zdravotnictví. Členství v RHN pro kraj znamená závazek zastupitelstva naplňovat cíle projektu Zdraví 21. Kraje byly zkoumány vzhledem ke členství v RHN v souvislosti s koncepční aktivitou.

Posledním krokem pak byla analýza a vyhodnocení plánů vybraných krajů, které byly vyhodnoceny jako kraje v kategorii B a C, tedy kraje které mají pro oblast zdravotnictví vytvořenou samostatnou koncepci (ať už aktivně implementují národní zdravotní politiku anebo vytvářejí vlastní zcela nezávislou zdravotní politiku.)

Důvodem pro zvolení kraje jako základní regionální jednotky byl fakt, že okresní úřady byly zrušeny v roce 2003 při reformě státní správy a základními územně samosprávnými celky se staly kraje. V tomto příspěvku je toto členění respektováno. Z celkového počtu 14 krajů bylo do hodnocení zahrnuto 13 z nich. Vyjmuta byla Praha z důvodu specifik tohoto regionu. Relevantním obdobím pro výzkum je období let 2010-2015. Předchozí období do roku 2010 nebylo bráno v úvahu, protože přehled strategických dokumentů do roku 2010 již analyzovali Malý, Pavlík a Krutilová (2012). Při analýze zdravotní politiky krajů byly použity strategické dokumenty, které byly vyhledány na oficiálních portálech krajů.

2. Koncepční činnost krajů v oblasti zdravotní politiky

Koncepční činnosti krajů v oblasti zdravotní politiky shrnuje následující tabulka.

Tab. 1: Koncepční činnost krajů, 2010-201

Kraj	Dokument	Poč. stran	Rok	NSZ M	Vztah k nár. strategii	Kategorie
Středočeský	Výňatek z Programu rozvoje územního obvodu středočeského kraje 2014-2020	1	2014	NE	NE	A
Jihočeský	Koncepce zdravotnictví Jihočeského kraje 2015-2020	92	2015	NE	Zdraví 2020	B
Plzeňský	Výňatek z Programu rozvoje plzeňského kraje 2014+	1	2010	NE	NE	A
Karlovarský	Výňatek z Programu rozvoje Karlovarského kraje pro období 2014-2020	7	2013	NE	NE	A
Ústecký	Strategie podpory zdraví a rozvoje zdravotních služeb v Ústeckém kraji na období 2015-2020	33	2014	ANO	Zdraví 2020	B
Liberecký	Zdravotní politika Libereckého kraje 2010 (2011,2012,2013,2014)	683	2010	ANO	Zdraví 21	B
Královéhradecký	Koncepce zdravotnictví Královéhradeckého kraje 2011-2015	67	2011	NE	NE	C
Pardubický	Střednědobá koncepce zdravotnictví Pardubického kraje	100	2010	NE	NE	C
Kraj Vysočina	Program Zdraví 21 pro kraj Vysočina 2008-2015	56	2008	ANO	Zdraví 21	B
Jihomoravský	Výňatek z Programu Jihomoravského kraje 2014-17	5	2014	ANO	NE	A
Olomoucký	Výňatek z Programu rozvoje územního obvodu Olomouckého kraje na období 2015-2020	2	2015	NE	NE	A
Zlínský	Integrovaná strategická koncepce pro řízení zdravotnictví	132	2013	NE	NE	C
Moravskoslezský	Výňatek z Programového prohlášení Rady Moravskoslezského kraje pro období 2013–2016	2	2013	ANO	NE	A

Zdroj: vlastní zpracování, informace ze stránek krajů

Z tabulky č. 1 je zřejmé, že situace na poli koncepční činnosti krajů v letech 2010-2015 je značně diverzifikovaná. Zatímco některé kraje (například kraj Středočeský) vytvářejí koncepce zdravotní politiky jen okrajově v rámci svých rozvojových strategických dokumentů, jiné kraje (například kraj Jihočeský a Královéhradecký) disponují ucelenými koncepcemi zdravotnictví a to buď s ohledem na národní strategie anebo s ohledem na konkrétní potřeby regionu bez návaznosti na národní strategie. Z tohoto hlediska můžeme rozdělit koncepční činnost krajů do následujících tří kategorií, viz metodika výše.

- A. Do této kategorie můžeme začlenit kraje: Středočeský, Plzeňský, Karlovarský, Jihomoravský, Olomoucký a Moravskoslezský.
- B. Jako kraje v této kategorii byly vyhodnoceny následující kraje: Jihočeský, Ústecký, Liberecký a Kraj Vysočina, přičemž nejaktuálnější strategický dokument České republiky Zdraví 2020 zabudovaly do své koncepční činnosti zatím dva kraje a to kraj Jihočeský a kraj Ústecký.
- C. Do této kategorie patří kraje: Královéhradecký, Pardubický, Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský.

Co se týče celkové kvantity koncepční činnosti pro oblast zdravotnictví (ve vztahu k dokumentům) bez ohledu na kvalitu dokumentů, můžeme konstatovat, že nejvíce koncepční činnosti v letech 2010-2015 vykazují kraje v pořadí uvedeném v tabulce 2, do souvislosti uvádíme členství v Síti zdravotnických regionů (RHN).

Tab. 2: Kvantita koncepční činnosti v letech 2010-2015

Pořadí	Kraj	Počet stran koncepčního dokumentu pro oblast zdravotnictví	RHN
1.	Liberecký	683	ANO
2	Zlínský	132	NE
3	Pardubický	100	NE
4	Jihočeský	92	NE
5	Královéhradecký	67	NE
6	Ústecký	58	ANO
7	Kraj Vysočina	56	ANO
8	Karlovarský	7	NE
9	Jihomoravský	5	ANO
10	Olomoucký	2	NE
10	Moravskoslezský	2	ANO
11	Středočeský	1	NE
11	Plzeňský	1	NE

Zdroj: vlastní zpracování, informace ze stránek krajů

Při srovnání kvantity koncepční činnosti dle krajů můžeme jako nejaktivnější kraj označit kraj Liberecký, jehož koncepce zdravotnictví je podrobena revizi každý rok a každý rok je vydán nový aktuální strategický dokument. Následují kraje, které mají pro relevantní období vypracovanou strategii zdravotnictví, jejich zdravotní plány čítají od 56 do 132 stran. Dále jsou uvedeny kraje, které nemají pro oblast zdravotnictví zvláštní koncepci a věnují této problematice pouze několik stran v programu rozvoje.

Při posouzení vlivu členství v Národní síti RHN na kvantitu koncepcí můžeme konstatovat, že se nepotvrdilo, že by členství v RHN mělo vliv na míru aktivity koncepční činnosti krajů z kvantitativního hlediska (viz tabulka č. 2).

Při následném (byť subjektivním) hodnocení dokumentů byla sledována významná rozdílnost, co se kvality dokumentů týče. Zatímco v některých dokumentech jsou obsaženy často pouze obecné formulace a deklarativní cíle bez dalších specifik otázek financování a odpovědnosti za stanovené cíle, jiné strategie jsou „ušité na míru“ konkrétnímu kraji, a cíle i odpovědnosti jsou přesně definované, včetně financování. Z kritických studií strategických dokumentů, (např. Allmendinger, 2001; Borch et al, 2011), často vyplývá, že se z obsahového hlediska zabývají mnohem více analýzou, než koncepcí budoucího rozvoje. (Ježek, 2011). Při subjektivním hodnocení dokumentů se zdá, že zdravotní plány krajů v tomto ohledu nejsou výjimkou. Zevrubné hodnocení kvality koncepčních dokumentů by vyžadovalo náročnější analýzu, která přesahuje možnosti tohoto příspěvku.

3. Analýza a vyhodnocení jednotlivých strategických dokumentů krajů

V následujícím textu budou stručně charakterizovány strategické dokumenty vybraných 7 krajů. Tyto kraje vykazovaly v letech 2010-2015 koncepční aktivitu v kategorii B nebo C (viz tab. 1). U ostatních krajů nebyl strategický dokument pro relevantní období dostupný (nebo kraje věnovaly zdravotnictví pouze několik stran v programu rozvoje).

Zdravotní politika Jihočeského kraje

Klíčovým dokumentem, který popisuje aktivity v oblasti zdravotní politiky, je „Koncepce zdravotnictví Jihočeského kraje 2015-2020“. Dokument má 93 stran, z toho 86 stran obsahuje velmi podrobnou analýzu stávající situace regionu v oblasti zdravotní péče, v dokumentu jsou popsány jednotlivá zařízení zdravotní péče. Strategické části Zdravotní koncepce Jihočeského kraje se věnuje kapitola 27 tohoto dokumentu, která obsahuje obecné priority Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí, dílčí cíle nejsou podrobněji definovány, není zmiňována pracovní skupina. Kritická poznámka k tomuto dokumentu se vztahuje ke skutečnosti, že strategická část zaujímá

v dokumentu celkem dvě strany kapitoly 27. Implementace národního programu Zdraví 2020 je zapracována do jednotlivých priorit strategie.

Zdravotní politika Ústeckého kraje

O přípravě koncepce bylo rozhodnuto usnesením zastupitelstva z prosince roku 2012, byla zároveň ustanovena pracovní skupina pro přípravu koncepce zdravotních služeb v Ústeckém kraji. Zároveň bylo rozhodnuto o vypracování předchozího analytického podkladu. Všechny tyto aktivity vyústily v jednotný koncept, který byl realizován v roce 2015. Strategie Ústeckého kraje nese název „Strategie podpory zdraví a rozvoje zdravotních služeb v Ústeckém kraje na období 2015-2020“, dokument přímo reaguje na Národní strategii Zdraví 2020, která je tímto programem implementována (zároveň je tímto programem implementován evropský program). V dokumentu je charakterizován národní program Zdraví 2020. Cíle jsou v tomto strategickém dokumentu definovány pouze obecně, není ustanovena pracovní skupina, odpovědnost, termíny ani financování. SWOT analýza v dokumentu obsažena není.

Zdravotní politika Libereckého kraje

Zdravotní politika Libereckého kraje je úzce spjata s dokumentem národního charakteru. Strategický dokument vypracovala koordinační skupina, která byla v kontaktu se zpracovateli celostátního strategického dokumentu programu Zdraví 21. Kraj Liberecký vydává každý rok strategický dokument s názvem Zdravotní politika Libereckého kraje 2010 (resp. 2011, 2012, 2013, 2014). V analytické části jsou sledovány ukazatele o zdraví v regionu jako celková úmrtnost, úmrtnost na úrazy, statistiky zdravotního stavu jsou zkoumány a následně hodnoceny ve vztahu k průměrným hodnotám za Českou republiku. Strategický dokument vybírá celkem 12 cílů z celkových 21 cílů národního programu Zdraví 21, každý z těchto cílů obsahuje řadu dílčích úkolů k plnění. Dokument obsahuje analytickou i strategickou část. Koordinační skupina k přípravě a vypracování tezí zdravotní politiky čítá celkem 16 odborníků z oblasti zdravotnictví (významnou část tvoří lékaři). Pro každý z cílů jsou uvedeny termíny a odpovědná osoba.

Zdravotní politika Královéhradeckého kraje

Aktem zdravotní politiky Královéhradeckého kraje je dokument s názvem „Koncepce zdravotnictví Královéhradeckého kraje 2011-2015“, který byl vytvořen v roce 2009. Dokument obsahuje SWOT analýzu, jsou identifikovány východiska a trendy, strategické oblasti a koncepce zdravotnictví, jsou vytyčeny strategické cíle a to jak krátkodobé tak dlouhodobé. Zdravotní politika Královéhradeckého kraje je tvořena ve vztahu ke specifikám regionu a vytyčuje konkrétní cíle pro jednotlivá zdravotnická zařízení.

Zdravotní politika Pardubického kraje

Strategickým dokumentem v oblasti zdravotní politiky je Střednědobá koncepce Pardubického kraje z března 2010. Tato koncepce reaguje na národní strategický dokument „Zdraví 21“ v podmínkách Pardubického kraje. Do koncepce bylo vybráno 7 dílčích úkolů dokumentu „Zdraví 21“. V dokumentu jsou definovány konkrétní cíle návrhu Střednědobé koncepce zdravotnictví Pardubického kraje, je dán harmonogram plnění cílů a jsou určeny instituce a osoby zodpovědné za plnění cílů.

Zdravotní politika kraje Vysočina

Kraj Vysočina ve své strategii implementuje mezinárodní a národní program Zdraví 21, k programu se kraj přihlásil v roce 2004. Současně je kraj členem Národní sítě zdravotních měst a regionů. Koncepčním dokumentem v oblasti zdravotní politiky je dokument „Program zdraví 21 pro kraj Vysočina, pro období 2008-2015“. Pro zpracování programu byla ustanovena pracovní skupina sestávající se z odborníků z Krajské hygienické stanice, pracovní skupina čítá 11 osob, státního zdravotního ústavu a dalších zástupců odborných partnerů. SWOT analýza v dokumentu obsažena není.

Zdravotní politika Zlínského kraje

Dokument „Integrovaná strategická koncepce pro řízení zdravotnictví a rozvoj zdravotnických služeb ve Zlínském kraji.“ vznikl pod záštitou Ústavu regionálního rozvoje, veřejné správy a práva Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, zpracovatelský tým čítá 15 osob. Dokument obsahuje analytickou

a návrhovou část. Dokument nenavazuje na národní strategie. Dokument obsahuje vize rozvoje zdravotnictví Zlínského kraje v dlouhodobém časovém horizontu až do roku 2020, obsahem je také akční plán, který stanovuje aktivity, odpovědnost za jejich realizaci, časový horizont aktivit, územní rozsah, cílové skupiny a zdroje financování.

Závěr

V příspěvku byly zkoumány aktivity krajů v oblasti zdravotní politiky se zaměřením na koncepční činnost krajů od roku 2010. Koncepční aktivity byly zkoumány jednak z kvantitativního hlediska, jednak z pohledu vztahu regionální zdravotní politiky k národní zdravotní politice. Po shromáždění koncepčních materiálů a vyhodnocení jejich vztahu k národním strategickým dokumentům bylo zjištěno následující.

Koncepční činnost Krajů byla od roku 2010 značně rozdílná, zatímco některé kraje se aktivitám oblasti zdravotnictví věnují ve svých koncepčních materiálech pouze sporadicky a věnují zdravotnictví pouze několik stran v programu rozvoje, jiné kraje vypracovávají ucelené strategie zdravotnictví, na kterých se podílí celé pracovní týmy odborníků.

Z pohledu vztahu regionální zdravotní politiky ke zdravotní politice národní a nadnárodní, můžeme konstatovat, že z celkových 13 krajů, jejichž zdravotní politika je v tomto příspěvku zkoumána, celkem 4 kraje reagovaly ve svých strategických dokumentech na národní zdravotní politiku. Při dalším zkoumání koncepcí zdravotnictví bylo zjištěno, že kraje se ve svých koncepčních materiálech zaměřují zejména na demografický vývoj regionu, zdravotní stav obyvatel kraje a přehled sítě zdravotnických zařízení.

Co se týče srovnání koncepční činnosti dle krajů, co do kvantity koncepční činnosti, můžeme jako neaktivnější kraj označit kraj Liberecký, jehož koncepce zdravotnictví je podrobena revizi každý rok a každý rok je vydán nový aktuální strategický dokument. Jak již bylo zmíněno v úvodu, je třeba znovu připomenout, že ani rozsáhlá koncepční činnost nemusí znamenat úspěšnou implementaci zdravotní politiky. V tomto příspěvku je abstrahováno od hodnocení, zda je odlišná zdravotní politika od národní politiky pozitivním či negativním jevem. Důvodem odlišnosti může být odlišná situace kraje v oblasti zdravotnictví, která vyžaduje specifické řešení, nebo nesouhlas s národní zdravotní politikou (Malý, Pavlík, Krůtilová, 2012). Příkladem výrazného problému nesouladu zdravotní politiky regionů a národní zdravotní politiky byl „boj o zavedení poplatků“. Snaha o zavedení poplatků u lékaře v rámci zdravotní reformy v roce 2008, kdy vláda nedokázala obhájit prospěšnost zavedení poplatků, narazila na negativní postoj veřejnosti a opozice, která následně získala většinu mandátů v krajských volbách. Výsledkem byly aktivity regionálních zastupitelstev, které vedly ke kompenzaci (proplácení) regulačních poplatků. Výsledkem byly roztržité a matoucí informační toky směrem k veřejnosti. V následujících letech politické debaty vyústily ve zrušení poplatků s jedinou výjimkou, kterou je návštěva pohotovostní služby, která zůstala zpoplatněna. Jedním z důvodů selhání zdravotní reformy byl právě nesoulad zdravotní politiky krajů s národní zdravotní politikou (Nemec, Pavlík, Krůtilová, Kotherová 2015).

Z hlediska implementace ve smyslu realizace zdravotní politiky nebyly kraje hodnoceny. Dle názoru autorky by pro další výzkum bylo prověření úspěšné implementace zdravotních plánů krajů zajímavé, ale z hlediska metodologického velmi náročné. I proto zůstává zkoumání koncepční činnosti krajů v oblasti zdravotnictví nadále stěžejní oblastí při hodnocení zdravotní politiky na regionální úrovni. Při mapování koncepcí krajů je navíc třeba upozornit na fakt, že množství ani kvalita strategických dokumentů ještě nemusí znamenat úspěšnou implementaci a pozitivní dopad na zdravotní stav obyvatelstva (Pavlík, 2011). Přesto je koncepční činnost důležitou součástí zdravotní politiky a zůstává minimálně předpokladem pro její úspěšnou implementaci.

Literatura

- [1] BAUMBACH, A., GULIS, G. (2014). Impact of financial crisis on selected health outcomes in Europe. *The European Journal of Public Health*, vol 24, no. 3, pp. 399-403. DOI 10.1093/eurpub/cku042.
- [2] BERGEN, A., WHILE, A. (2005). Implementation Deficit and street-street level bureaucracy: policy, practice and change in the development of community nursing issues. *Health and Social Care in the Community* vol. 34, no. 8, pp. 1203-1219. DOI 10.1016/j.respol.2005.01.018.
- [3] DURDISOVÁ J., (2002). *Ekonomika Zdraví*. Vysoká škola ekonomická v Praze. ISBN 80-245-0998-9
- [4] EXWORTHY M., BLANE, D., MARMOT, M. (2003). Policy Implications. Tackling Health Inequalities in the United Kingdom: The progress and Pitfalls of Policy. *Health Services Research*. vol. 38, no. 6, pp. 1905-1921. DOI 10.1111/j.1475-6773.2003.00208.x.
- [5] GUSMANO, M. K., WEISY, D., RODWIN, V. G., LANG, J., QIAN, M., BOCQUIER, A., VERGER, P. (2014). Disparities in access to health care in three French regions. *Health Policy*, vol. 114, no. 1, pp 31-40. DOI 10.1016/j.healthpol.2013.07.011.
- [6] JEŽEK, J., (2011). Problémy strategického plánování rozvoje měst v České republice. Kritická analýza. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 161 – 168. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [7] JIHMORAVSKÝ KRAJ, (2013). *Program rozvoje Jihomoravského kraje 2014-2017*, [online]. [cit. 2016-02-2010]. Dostupné z: <http://www.krjihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=212277&TypeID=2>.
- [8] KARLOVARSKÝ KRAJ, (2013). *Program rozvoje Karlovarského kraje pro období 2014 – 2020*, [online]. [cit. 2016-03-08]. Dostupné z http://www.karlovarsky.cz/region/Documents/SEA_PR_KV_2014_2020.pdf.
- [9] KOTHEROVÁ, Z. (2014). Two Sided Platforms in the Health Care Markets: The Case of Czech Republic Healthcare Reform. In Špalková, D., Matějová, L. (eds.) *18th International Conference on Current Trends in Public Sector Research*. Brno: Masaryk University, pp 222-231. ISBN 978-80-210-6611-3.
- [10] KRÁLOVÉHRADECKÝ KRAJ. (2010). *Koncepce zdravotnictví Královéhradeckého kraje 2011-2015*, [online]. [cit 2016-03-03]. Dostupné z <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/rozvoj-kraje/rozvojovedokumenty/schvalene-koncepce/Koncepce-zdravotnictvi-KHKx.pdf>.
- [11] KRAJ VYSOČINA, (2013) *Program zdraví 21 pro kraj Vysočina*, [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <http://www.dobrapraxe.cz/cz/kraj-vysocina-program-zdravi-21-pro-kraj-vysocina>.
- [12] LIBERECKÝ KRAJ, (2010) *Zdravotní politika LK 2010, Zdravotní politika LK 2011, Zdravotní politika LK 2012, Zdravotní politika LK 2013, Zdravotní politika LK 2014, 2015*, [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://zdravotnictvi.kraj-lbc.cz/zdravi-prevence-zdravotni-politika-libereckeho-kraje/zdravotni-politika-lk>.
- [13] MALÝ, I., PAVLÍK, M., KRŮTILOVÁ, V., (2012) Aktuální problémy tvorby a implementace zdravotní politiky z pohledu regionů In: MALÝ, I., CIBÁKOVÁ, V., (2012). *Dopady vybraných veřejných politik na regionální rozvoj v České a Slovenské republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2012, pp. 177–188. ISBN 978-80-210-5805-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-5805-2012-177.
- [14] MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY, (2001) *Zdraví pro všechny v 21. století* [online]. [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/zdravi-pro-vsechny-v-stoleti_2461_1101_5.html.
- [15] MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY, (2009). *Zdraví 2020 – Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí* [online]. [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/verejne/dokumenty/zdravi-2020-narodni-strategie-ochrany-a-podpory-zdravi-a-prevence-nemoci_8690_3016_5.html.
- [16] MORAOSKOSLEZSKÝ KRAJ, (2012). *Programové prohlášení Rady Moravskoslezského kraje pro období 2013–2016* [online] [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.msk.cz/>.
- [17] NEMEC, J., PAVLÍK, M., MALÝ, I., KOTHEROVÁ, Z. (2015) Health Policy in the Czech Republic: General character and selected interesting aspects. *Central European Journal of Public Policy*, vol. 9, no. 1, pp 98-121. ISSN 1802-4866.
- [18] OFICIÁLNÍ INTERNETOVÝ PORTÁL JIHOČESKÉHO KRAJE, (2014), *Koncepce zdravotnictví Jihočeského kraje na období 2015 – 2020*, [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: http://www.krajjihocesky.cz/2093/koncepce_zdravotnictvi_jihoceskeho_kraje_na_obdobi_2015_8211_2020.htm.
- [19] OLOMOUCKÝ KRAJ, (2014). *Program rozvoje územního obvodu olomouckého kraje na období 2015 - 2020* [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <https://www.kr-olomoucky.cz/>.
- [20] PARDUBICKÝ KRAJ, (2010). *Koncepce zdravotnictví Pardubického kraje* [online]. [cit. 2016-03-12]. Dostupné z: <https://www.pardubickykraj.cz/koncepce-oz/60892/strednedoba-koncepce-zdravotnictvi-pardubickeho-kraje>.
- [21] PAVLÍK, M., (2010) *Zdravotní politika z pohledu vlády*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5408-0.

- [22] PLZEŇSKÝ KRAJ, (2013). *Program rozvoje Plzeňského kraje 2014+* [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: <http://www.plzensky-kraj.cz/cs/clanek/program-rozvoje-plzenskeho-kraje-2014-schvalen> .
- [23] STŘEDOČESKÝ KRAJ, (2013). *Programu rozvoje územního obvodu středočeského kraje 2014-2020*. [online]. [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <https://www.kr-stredocesky.cz/web/regionalni-rozvoj/dokumenty/program-rozvoje-kraje> .
- [24] ÚSTECKÝ KRAJ, (2014). *Strategie podpory zdraví a rozvoje zdravotních služeb v Ústeckém kraji na období 2015-2020*, [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: http://www.kr-ustecky.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1684879 .
- [25] ZLÍNSKÝ KRAJ, (2012). *Integrovaná koncepce zdravotnictví*. [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <https://www.kr-zlinsky.cz/integrovana-koncepce-zdravotnictvi-cl-2723.html>.

VÝZNAM SLEDOVÁNÍ ZDRAVOTNÍHO STAVU POPULACE PRO ROZVOJ REGIONU – VYBRANÉ DETERMINANTY ZDRAVÍ STUDENTŮ VŠ

THE IMPORTANCE OF MONITORING HEALTH STATUS OF THE POPULATION FOR THE DEVELOPMENT OF THE REGION - SELECTED DETERMINANTS OF UNIVERSITY STUDENTS' HEALTH

KRISTINA SOMERLÍKOVÁ

DANA HÜBELOVÁ

Katedra demografie a aplikované statistiky *Department of Applied Statistics and Demography*
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií *Faculty of Regional Development and Internat Studies*
Mendelova univerzita v Brně *Mendel University in Brno*
✉ *Trida generala Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: somerlik@mendelu.cz, hubelova@mendelu.cz

Anotace

Zdraví a zdravotní stav obyvatelstva jsou složitě podmíněny kladným i záporným působením nejrůznějších faktorů sociálního, ekonomického, životního a pracovního prostředí. Zdravotní stav obyvatelstva má zásadní význam pro reprodukční proces a rozvoj pracovního potenciálu a tím i pro celkový ekonomický růst země. Zkoumání zdravotního stavu obyvatelstva se svým významem a důsledky vztahuje k celé řadě regionálních věd ekonomických (např. náklady snížení prevalence některých onemocnění), sociologických (např. vliv sociálního statusu na zdravotní stav, komunitní zdraví), společenských (např. vnímání a vztah společnosti ke zdraví), geografických (např. prostorové aspekty úrovně zdravotního stavu populací) nebo demografických disciplín (např. vliv věkového složení a pohlaví na výskyt nemocí). Cílem příspěvku je: 1) specifikovat význam sledování zdravotního stavu populace pro regionální rozvoj, 2) identifikovat vliv demografických a regionálních faktorů pro stravovací návyky vysokoškoláků. Z výsledků vyplývá, že ¾ studentů vykazují normální tělesnou váhu. Podvaha se týká zejména žen, nadváha naopak mužů. Studenti s podváhou jsou největší konzumenti ovoce, zeleniny a mléčných výrobků, studenti se střední obezitou nejčastěji konzumují uzeniny. Studenti pocházející z nejmenších obcí, s počtem obyvatel do 499, vedou v četnosti konzumace smažených pokrmů a slazených nápojů. Studenti z obcí s 10–20 tis. obyvatel preferují celozrnné pečivo a drůbež. Nevhodné stravovací návyky vedou k růstu prevalence onemocnění civilizačními chorobami, což přináší mimo jiné zvyšování nákladů na zdravotní péči, které se mohou stát pro společnost dlouhodobě neudržitelné a mohou oslabit konkurenceschopnost regionů.

Klíčová slova

zdravotní stav, socio-ekonomické determinanty zdraví, stravovací návyky, vysokoškoláci

Annotation

Health and state of health of population are intricately conditioned by both positive and negative effects of various factors of social, economic, working environment and environment. State of health of population is essential for the reproductive process and the development of employment potential and thus for overall economic growth of the country. Population health research, with its significance and consequences related to a many regional sciences – economic (e.g. the cost reduction in the prevalence of some diseases), sociological (e.g. the impact of social status on health, community health), social (e.g. the perception and the relationship of society to health), geographic (e.g. spatial aspects of the standard of health of populations) or demographic (e.g. the influence of the age structure of gender on incidence of diseases) disciplines. This paper aims: 1) to specify the importance of monitoring health status of the population for regional development, 2) to identify the

impact of demographic and regional factors for the eating habits of university students. The results show that $\frac{3}{4}$ of students have normal body weight. Underweight applies particularly to women, on the contrary, overweight to men. Students with underweight are the biggest consumers of fruit, vegetable and dairy products; students with moderate obesity eat smoked meats most often. Students from the smallest villages (to the max 499 inhabitants) lead in the frequency of consumption of fried food and sugary drinks. Students from municipalities with 10–20 thousand inhabitants prefer whole grain breads and poultry. Improper eating habits lead to growth of prevalence of non-communicable diseases; beside other things it brings increasing health care costs, which may become unsustainable for the society and may weaken the competitiveness of regions.

Key words

state of health, socio-economic determinants of health, eating habits, university students

JEL classification: I12

Úvod

Zájem o zdraví a zdravotní stav se dnes zintenzivňuje, a to hlavně v souvislosti se společenskými, politickými i ekonomickými změnami a se zvyšujícím se znečištěním přírodního prostředí. Obecně se kvalita zdraví obyvatelstva považuje na jeden z nejdůležitějších indikátorů složitých vazeb mezi demografickými, sociálně-ekonomickými, ekologickými i politickými procesy (Dzúrová, 2000). Determinanty zdraví představují ukazatele, které ovlivňují přítomnost a rozvoj rizikových faktorů onemocnění (Vilínová, 2012). K významným faktorům zdraví patří socio-ekonomické determinanty, přičemž jejich podstatnou součástí je například dosažená úroveň vzdělání. Osoby s vyšším vzděláním vykazují vyšší mzdy, které umožňují lepší možnosti nákupu kvalitních potravin nebo aktivní trávení volného času, což se projevuje ve vyšší kvalitě života a zdraví (Pavlík et al., 2015). Obecně je důležité si uvědomit, že současný zdravotní stav populace je východiskem zdravotního stavu pro budoucí generace a další udržitelný rozvoj regionů (Trhlínová, 2015). Zdravotní stav má současně základní význam pro reprodukční proces a rozvoj pracovního potenciálu a tím i pro celkový ekonomický růst a konkurenceschopnost regionů i celé země.

Politika soudržnosti EU si klade za cíl snižovat ekonomické a sociální nerovnosti. Proto investuje mimo jiné do zdraví, které je klíčovým faktorem regionálního rozvoje a konkurenceschopnosti. Pokud se obyvatelstvo daného regionu dožívá vyššího věku a vyazuje vyšší kvalitu zdravotního kapitálu, přispívá také aktivněji k životu místní komunity, méně zatěžuje zdravotnictví, a navíc může výrazně přispět k hospodářskému, a především udržitelnému růstu regionu. Podpora zdraví je realizována v rámci několika z jedenácti priorit politiky soudržnosti na období 2014–2020, včetně tematických cílů pod číslem 2 - informační a komunikační technologie, 3 - posilování konkurenceschopnosti malých a středních podniků, 8 - podpora kvalitní zaměstnanosti a mobility, 9 - sociální začleňování a 11 - zvyšování efektivity veřejné správy (EC, 2014a). Problematiku zdravotního stavu v její komplexnosti se pokouší řešit zásadní dokumenty WHO (2000), EU (EC, 2014a) i Ministerstva zdravotnictví ČR (MZ ČR, 2014a). V České republice vychází tato koncepce především z Dlouhodobého programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR „Zdraví pro všechny v 21. století“ (MZ ČR, 2014a).

1. Zdraví a zdravotní stav obyvatelstva a jeho význam pro rozvoj regionu

Běžně se uvádí, že zdraví je jedním z důležitých předpokladů skutečně kvalitního lidského života. WHO (2000) vymezuje pojem zdraví jako „celkový stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody, neznamena jen absenci choroby nebo oslabení“. Definice WHO je často považována za idealistický model, který nevystihuje realitu skutečného života. Zdraví nelze chápat jako trvalý, neměnitelný stav, ale jako životní proces. Existuje proto novější a dynamické koncepty, které chápou zdraví v širších souvislostech. Vycházejí z toho, že zdraví je neustále ovlivňováno soustavou životních a pracovních

podmínek, ale také reflektují děje a situace v minulosti, jež mohou být ovlivněny ekonomickými, demografickými nebo psychosociálními faktory (Křivohlavý, 2003).

Zdravotní stav je výslednicí množství různých biologických a sociálních vlivů a jeho současná úroveň je produktem dlouholetého historického vývoje způsobu života, organizace společnosti, rozvoje vědy a techniky (Müller et al., 1989). Je zřejmé, že vyvíjené aktivity různých subjektů na podporu zdraví, zdravého stravování nebo přiměřené fyzické aktivity nevykazují očekávané výsledky. Ukazuje se, že zapotřebí jsou opatření ve všech oblastech vládní politiky a na všech úrovních veřejné správy pomocí řady nástrojů včetně legislativních. Na podpoře zdraví by se měl účastnit také soukromý sektor (např. potravinářský průmysl) a občanské společnosti, rodiny i jednotlivci (Kalman et al., 2011). Zdraví a zdravotní stav obyvatelstva má totiž základní význam pro reprodukční proces a rozvoj pracovního potenciálu a tím i pro celkový ekonomický růst země a konkurenceschopnost regionu, a je tak odrazem úrovně rozvoje společnosti (Vagner, 1996).

2. Vybrané studie zabývající se zdravím a zdravotním stavem studentů VŠ

Weiss et al. (2005) poukázal na to, že nižší úroveň vzdělání je spojena s nižší úrovní znalostí o zdraví a horším zdravotním stavem, vyšší potřebou zdravotní péče a narůstajícími náklady na péči. Weidner et al. (1996) sledovali vliv akademického stresu na chování související se zdravím studentů VŠ. V období zvýšeného stresu docházelo ke zhoršování kvality výživy, omezení tělesné aktivity a péče o sebe, k poklesu dobré nálady a nárůstu negativních emocí spolu se zvýšeným užíváním návykových látek. Skálová et al. (2006) zjistili v průzkumu studující populace řadu alarmujících rizikových faktorů v oblasti životního stylu. Studenti VŠ si sice uvědomovali negativní vliv kouření z hlediska mortality, přesto téměř třetina uváděla, že kouří denně nebo občas a mnozí si nepřipouštěli starosti z následků kouření na zdraví. Menší váhu připisovali studenti VŠ vlivu ostatních faktorů životního stylu (konzumaci alkoholu, nedostatku pohybu, nevhodné výživě aj.). Vysoké procento studentů uvádělo, že preferuje uzeniny na úkor bílého masa a ryb a konzumuje nárazově vysoké dávky alkoholu. Studie zaměřená na zdraví studentů lékařské fakulty ukázala, že zdraví studentů se během studia zhoršovalo a že existuje souvislost rodinného prostředí, studijních výsledků a životního stylu (Provazníková et al., 1997).

3. Socio-ekonomické determinanty a vliv vzdělání na zdraví a zdravotní stav

Zdraví a zdravotní stav obyvatelstva jsou složitě podmíněny kladným i záporným působením faktorů sociálního, ekonomického, životního a pracovního prostředí. Výsledkem působení daných faktorů je vznik možného onemocnění. Determinanty zdraví jsou tedy vlastnostmi a ukazateli, které ovlivňují přítomnost a rozvoj rizikových faktorů onemocnění (Vilínová, 2012). Velmi silný vliv sociálně-ekonomických determinantů na zdraví je v současné době považován za objektivně prokázaný (Marmot, Bell, 2012), kdy podstatnou roli hraje dosažená úroveň vzdělání. Lépe vzdělané osoby dokáží zpracovat více informací vztahujících se k jejich zdraví. Z výsledků výběrového šetření EHIS 2008 (*European Health Interview Survey*) vyplývá, že osoby s maturitou a vyšším vzděláním hodnotily své zdraví až 2x častěji jako dobré než osoby bez maturity. Osoby bez maturity naopak vykazovaly zhruba 1,4x častěji dlouhodobou nemoc a 1,5x častěji omezení běžných aktivit ze zdravotních důvodů (ÚZIS ČR, 2011). Obdobné výsledky jsou publikovány z dat výběrového šetření Studie HELEN (SZÚ, 2015). Významnou korelaci dosahuje úroveň vzdělání a vztah respondentů ke kouření a stravovací zvyklosti. Nejvyšší pravděpodobnost kouření (6x vyšší) a špatných stravovacích zvyklostí (3,3x vyšší) měli respondenti pouze se základním vzděláním v porovnání s vysokoškoly. Nižší než středoškolské vzdělání s maturitou a horší finanční situace zvyšovali riziko obezity (SZÚ, 2015).

4. Důsledky nezdravého životního stylu ovlivňující vznik civilizačních chorob

Při hodnocení struktury příčin úmrtí ve vyspělých zemích se ukazuje, že dominují neinfekční onemocnění tzv. civilizační choroby. Civilizačními chorobami označujeme skupinu onemocnění, která

jsou ve značné míře ovlivněna způsobem života (kouření, snížení pohybové aktivity, nevhodný stravovací systém aj.) a zásadními změnami životního prostředí (exhaláty, smog, odpady aj.). Mnohým civilizačním chorobám by bylo možné předcházet, anebo alespoň zmírnit riziko jejich vzniku. Způsob života se na celkovém zdravotním stavu podílí 50 % (CPHR, 2003), některé zdroje uvádějí i vyšší hodnoty. Chování, stravovací návyky, tělesná aktivita, kouření nebo konzumace alkoholu společně s rozšířeným výskytem rizikových faktorů (vysoký krevní tlak, vysoký obsah cholesterolu a nadváha), ovlivňují předčasná úmrtí způsobná srdečními, cévními a onkologickými onemocněními. Značná část české populace však neberu v úvahu životní styl jako hlavní faktor vlastního zdraví, neboť výskyt nových případů nemocí způsobených civilizačními chorobami se zvyšujícím se věkem roste (Klesla, 2013).

Základním problémem výživy ve vyspělých zemích není nedostatek potravin, ale nevhodná a nerovnoměrná skladba stravy, nadměrný energetický příjem, nedostatek ovoce a zeleniny nebo nevhodné způsoby přípravy jídel. Růst počtu osob s nadváhou a obezitou ukazuje na zhoršující se trend úrovně stravování (skladba, množství konzumovaných potravin, ale také jejich rozložení během dne), nerovnováhu příjmu a výdeje energie v souvislosti s nízkou pohybovou aktivitou. To přispívá k rozvoji řady civilizačních chorob (kardiovaskulární onemocnění, cukrovka 2. typu, cévní mozkové příhody, některá nádorová onemocnění, i určité psychické nemoci). Nadváha zvyšuje riziko hypertenze 3x a cukrovky 2x, při obezitě je riziko onemocnění hypertenze 6x a cukrovky 7x vyšší než při normální hmotnosti (VZP, 2010). Z dlouhodobého hlediska povede nárůst počtu osob s nadváhou k nepříznivému dopadu na očekávanou délku života a ke snížení kvality života. Přitom více než polovina dospělé populace (57 %) v ČR vykazuje vyšší než normální tělesnou hmotnost, a to zejména muži a obecně osoby ve vyšším věku (MZ ČR, 2014b). Přibližně 17 % dospělé populace v ČR trpí obezitou (ÚZIS ČR, 2011). Index tělesné hmotnosti (BMI; *Body Mass Index*) se používá z důvodu srovnatelnosti k určení nadváhy a obezity (poměru tělesné výšky a hmotnosti).

5. Cíle výzkumu, výzkumné otázky a použité metody

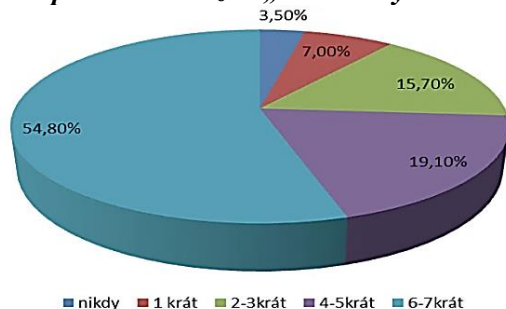
Hlavní cíle příspěvku spočívají ve dvou rovinách: 1) v teoretické rovině stručně specifikovat význam sledování zdravotního stavu populace pro regionální rozvoj a 2) v praktické rovině identifikovat význam demografických (pohlaví) a regionálních (velikostní kategorie obce, ze které student pochází) faktorů pro stravovací návyky vysokoškoláků. Cíle je možné upřesnit pomocí výzkumných otázek:

- Existuje statisticky významná závislost mezi pohlavím a indexem BMI?
- Existuje statisticky významná závislost mezi pohlavím a zastoupením konzumovaných potravin a nápojů v souvislosti s velikostní kategorií obce, ze které student pochází?
- Vyskytují se rozdíly v četnosti konzumace potravin a nápojů podle velikosti obcí?

Data získaná z dotazníkového šetření byla nejdříve roztříděna do základních tabulek rozdělení četností, z nichž byly vytvořeny grafy. U vybraných kombinací otázek byla zjišťování závislost kvalitativních znaků. U škály otázek zaměřených na konzumaci jednotlivých druhů potravin byla vypočítána průměrná konzumace a výsledné hodnoty znázorněny pomocí spojnicového grafu. Následně byla na tutéž škálu použita faktorová analýza, a to konkrétně metoda hlavních os, kde jako nejvhodnější se jevílo, po provedené rotaci varimax, rozdělení potravin podle četnosti konzumace do tří faktorů. Ke zpracování dat bylo využito převážně statistického programu Unistat 5.6.

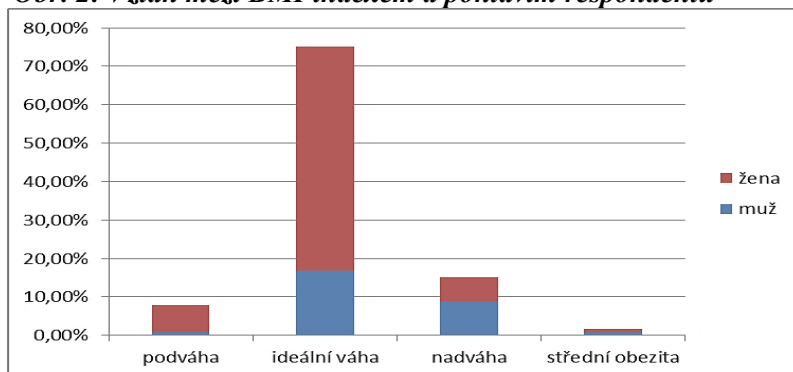
6. Výsledky výzkumu

V pilotní studii bylo osloveno 115 studentů Mendelovy univerzity v Brně, 79 studentů bakalářského stupně studia a 36 studentů stupně magisterského. Z oslovených respondentů bylo 73 % žen, což přibližně odpovídá procentu zastoupení žen na univerzitě. 53,9 % studentů hodnotilo svůj zdravotní stav jako velmi dobrý, 31,3 % jako dobrý a 14,8 % jako přijatelný. Za špatný, či dokonce velmi špatný, jej nepovažoval ani jeden respondent. Částečně omezující zdravotní problém vykazovalo 20,9 % studentů. Příspěvek dále prezentuje vybrané odpovědi týkající se stravovacích návyků, konkrétně četnosti snídaně, která je považována za klíčovou složku denního rozložení potravin (obr. 1).

Obr. 1: Odpovědi na otázku „Kolikrát týdně snídáš?“

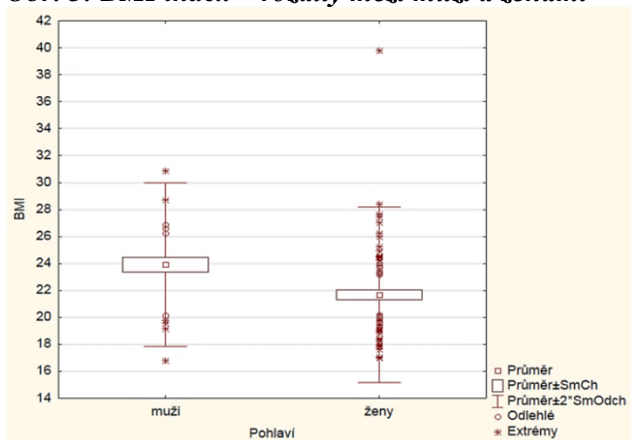
Zdroj: Vlastní zpracování (dotaznikové šetření 2016)

V rámci výzkumu byla zjišťována také váha a výška studentů, ze které byl vypočítán BMI index. Následně byla zjišťována závislost mezi BMI a vybranými faktory. Statisticky vysoce průkazná závislost ($C = 0,32$) byla odhalena mezi BMI a pohlavím, kdy podváha se týká většinou pouze žen, naopak nadváha převážně studujících mužů (obr 2.).

Obr. 2: Vztah mezi BMI indexem a pohlavím respondentů

Zdroj: Vlastní zpracování (dotaznikové šetření 2016)

Krabicový graf ukazuje nižší průměrnou hodnotu BMI u žen (i přes extrémně vysokou hodnotu ovlivňující hodnotu aritmetického průměru) než u mužů (obr. 3). Statisticky vysoce průkazná závislost byla prokázána mezi BMI indexem a zdravotním stavem studentů ($C = 0,29$), kdy varianta přijatelný zdravotní stav se vyskytla u studentů s normálním BMI, naopak jako velmi dobrý a dobrý hodnotili svůj zdravotní stav všichni respondenti s podváhou a nadváhou.

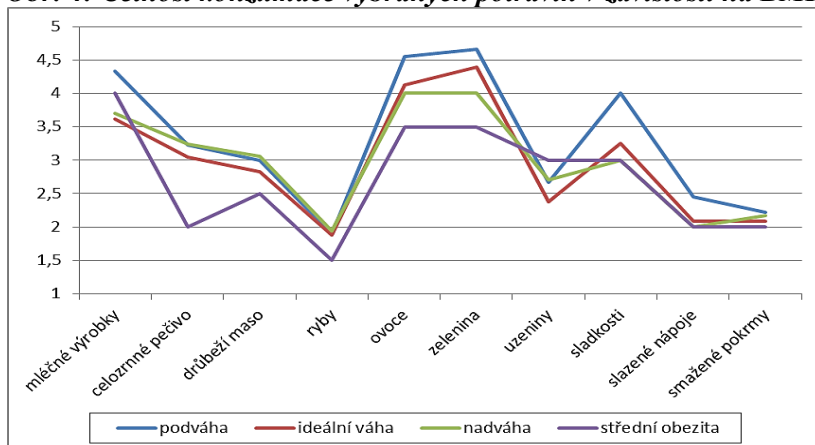
Obr. 3: BMI index – rozdíly mezi muži a ženami

Zdroj: Vlastní zpracování v programu Statistica 10

Konzumace různých druhů potravin a nápojů byla porovnána s BMI indexem a následně i s velikostí obce, ze které student pochází. Studenti s podváhou jsou největší konzumenti ovoce, zeleniny

a mléčných výrobků, ale také sladkostí, slazených nápojů a smažených pokrmů. V souvislosti s tímto zjištěním se nabízí doplnění dotazníku o další otázky, a to četnost a množství zkonsumovaného jídla. Studenti se střední obezitou nejčastěji konzumují uzeniny, nejméně často pak celozrnné pečivo, ovoce a zeleninu (obr. 4).

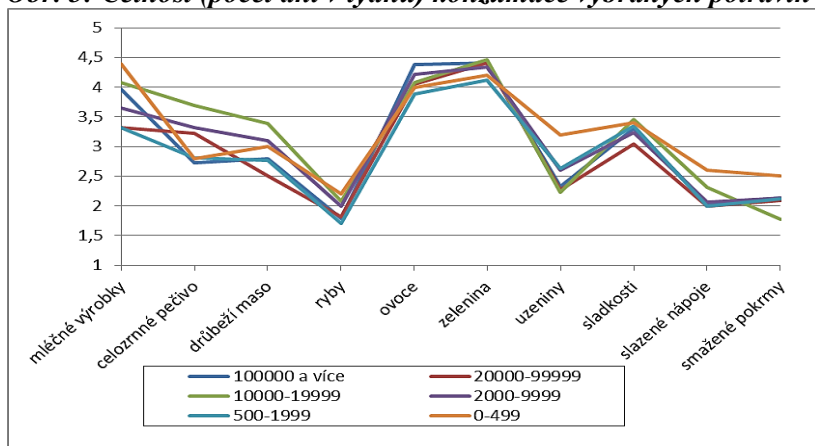
Obr. 4: Četnost konzumace vybraných potravin v závislosti na BMI

Zdroj: Vlastní zpracování (dotazníkové šetření 2016)

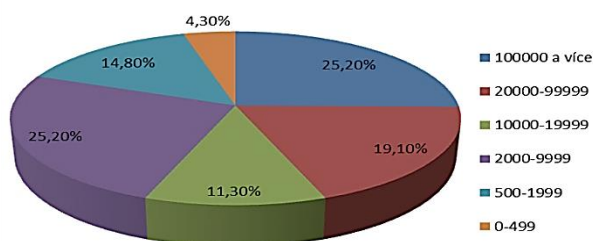
Rozdělení četností konzumace různých potravin a nápojů podle velikosti obce je poměrně rovnoměrné. Nejviditelnější jsou rozdíly u konzumace uzenin, která je nejvyšší v nejmenších obcích s počtem obyvatel do 499, kde zároveň také vede četnost konzumace smažených pokrmů a slazených nápojů. Celozrnné pečivo a drůbež jsou naopak nejoblíbenější v obcích od 10 tis. do 20 tis. obyvatel (obr. 5).

Obr. 5: Četnost (počet dní v týdnu) konzumace vybraných potravin v závislosti na velikosti obce

Zdroj: Vlastní zpracování (dotazníkové šetření 2016)

Zastoupení studentů v jednotlivých velikostních kategoriích obcí je poměrně rovnoměrné, nejméně studentů bydlí v obcích do 500 obyvatel (obr. 6).

Obr. 6: Podíl respondenti v jednotlivých velikostních kategoriích obcí

Zdroj: Vlastní zpracování (dotazníkové šetření 2016)

Četnost konzumace vybraných potravin byla prozkoumána také za pomoci faktorové analýzy, kdy po rotaci varimax se jeví jako nejvhodnější použití tří faktorů (tab. 1). Snahou bylo vybrané potraviny a nápoje rozdělit podle „míry zdravotnosti“. První faktor zahrnuje četnost konzumace „Ovoce a zeleniny“, druhý faktor pak četnost konzumace uzenářských výrobků, sladkostí a cukrovinek, slazených a energetických nápojů, smažených a fritovaných pokrmů („Nezdravé potraviny a nápoje“) a konečně třetí faktor představují mléčné výrobky, celozrnné pečivo, drůbeží maso a ryby („Zdraví prospěšné potraviny“). Průměrná týdenní konzumace vychází nejlépe u prvního faktoru „Ovoce a zelenina“ (cca 5–6 dnů v týdnu), následuje třetí faktor „Zdraví prospěšné potraviny“ (cca 2–4 dny v týdnu) a nejmenší četnost konzumace vychází u faktoru druhého „Nezdravé pokrmy a nápoje“ (cca 1–2 dny v týdnu).

Tab. 1: Rotovaná matice faktorů

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
OT 16.1	-0,0307	-0,0183	0,3143
OT 16.2	0,3279	-0,2222	0,3660
OT 16.3	-0,0720	0,1188	0,6225
OT 16.4	0,2005	0,0808	0,3929
OT 16.5	0,9092	-0,0751	0,0222
OT 16.6	0,8407	-0,0041	0,0108
OT 16.7	-0,1915	0,5950	0,1359
OT 16.8	0,1689	0,5942	-0,0207
OT 16.9	-0,0161	0,5970	0,1042
OT 16.10	-0,1228	0,6573	-0,1005

Zdroj: Vlastní zpracování v programu Unistat 5.6

Závěr

Převážná většina oslovených studentů hodnotí svůj zdravotní stav jako velmi dobrý či dobrý. Statisticky vysoce průkazná závislost byla odhalena mezi BMI indexem a pohlavím, kdy podváha se týká většinou žen, naopak nadváha převážně oslovených mužů. Taktéž průměrná hodnota indexu BMI byla nižší u žen než u mužů. Studenti s podváhou jsou největšími konzumenty ovoce, zeleniny a mléčných výrobků, ale také sladkostí, slazených nápojů a smažených pokrmů. Studenti se střední obezitou pak nejčastěji konzumují uzeniny, nejméně často pak celozrnné pečivo, ovoce a zeleninu.

Rozdělení četností konzumace různých potravin a nápojů podle velikosti obce je poměrně rovnoměrné, nejvýznamnější jsou rozdíly u konzumace uzenin, která je nejvyšší v nejmenších obcích (do 499 obyvatel). Průměrná týdenní konzumace vychází nejlépe u faktoru „Ovoce a zelenina“, následuje faktor „Zdraví prospěšné potraviny“ a nejmenší četnost konzumace vychází u faktoru „Nezdravé pokrmy a nápoje“.

Zkoumání zdravotního stavu obyvatelstva spadá svým významem a důsledky k širšímu pojetí regionálních věd, neboť je součástí společenských prostorových jevů, procesů a vztahů v jejich vzájemné souvztažnosti a provázanosti (Wokoun et al., 2008). Výsledky pilotní studie a plánovaná

realizace plošného rozšíření daného výzkumu se tak mohou stát jedním z podkladů pro cílené směřování principů udržitelného rozvoje měst, obcí a regionů např. v rámci Národní sítě Zdravých měst ČR, neboť součástí jsou mimo jiné rezultáty na úrovni velikostí kategorie obcí. Současný nárůst prevalence výskytu civilizačních chorob je přímým důsledkem faktorů nezdravého životního stylu, v němž stravovací návyky hrají významnou roli, a stává se globálním problémem obyvatelstva vyspělých regionů. Nepřímou konsekvencí rostoucího výskytu civilizačních chorob jsou psychosociální problémy, snížení pracovní výkonnosti a mobility pracovních sil, nárůst délky pracovní neschopnosti a ve svém důsledku zvýšení zátěže zdravotního systému, což představuje omezující faktory růstu hospodářství, udržitelného rozvoje a konkurenceschopnosti regionů (EC, 2014). Zdraví a úroveň zdravotního stavu jsou nenahraditelným vlastnictvím každého jedince, ale současně by jejich kvalita měla být zájmem celé společnosti z důvodů udržitelného rozvoje (Pavlík et al., 2015). Společnost i jednotlivci nesou zodpovědnost za své zdraví, a to i z ekonomických aspektů, neboť nevyužití potenciálu efektivní prevence nemocí a podpory zdraví může vést ke zvyšování nákladů na zdravotní péči, což je pro společnost dlouhodobě neudržitelné (MZ ČR, 2014a). Žádná ekonomika si nemůže dovolit dlouhodobě financovat náklady spojené s nezdravým životním stylem. Nejdůležitější je, aby si lidé uvědomili, že své zdraví nejvíce ovlivní lepší životosprávou a zdravějším způsobem života. Pokud by se díky tomu podařilo snížit výskyt civilizačních chorob o 5 %, zdravotnictví ČR by to uspořilo na 10 mld. korun ročně a přínos pro HDP by byl dalších 10 mld. (MZ ČR, 2014c). Není pochyb, že otázky zdraví mají na konkurenceschopnost regionů a jejich hospodářský růst velký vliv (EC, 2014b).

Literatura

- [1] CPHR, (2003). *Centre for Public Health Research, Annual Report 2003*. [online]. Wellington: Massey University Wellington Campus. [cit. 2016-01-05]. Dostupné z: <http://publichealth.massey.ac.nz/assets/Uploads/annual03.pdf>
- [2] DZÚROVÁ, D., (2000). Mortality differentials in the Czech Republic during the post-1989 socio-political transformation. *Health & Place*, vol. 5, no. 6, pp. 351-362. ISSN 1353-8292.
- [3] EC. (2014a). *Priority na rok 2014–2020*. [online]. Brussels: EC. [cit. 2016-04-06]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/cs/policy/how/priorities
- [4] EC. (2014b). *Health*. [online]. Brussels: EC. [cit. 2016-04-06]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/cs/policy/themes/health/
- [5] KALMAN, M., SIGMUND, E., SIGMUNDOVÁ, D., HAMŘÍK, Z., BENEŠ, L., BENEŠOVÁ, D., CSÉMY, L., (2011). *HBSC - Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků 2010*. Olomouc: Universita Palackého. ISBN 9788024429861.
- [6] KLESLA, A., (2013). Health promotion as a factor of human capital. In Valenčík, R. (ed.) *Proceedings of The 16th International Scientific Conference - Human Capital and Investment in Education*. Praha: VŠFP, pp. 179-186. ISBN 9788074080845.
- [7] KŘIVOHLAVÝ, J., (2003). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál. ISBN 8071787744.
- [8] MARMOT, M., BELL, R., (2012). Fair society, healthy lives. *Publ Health*, vol. 126, no. 1, pp. 4-10. ISSN 2198-1833. DOI 10.1016/j.puhe.2012.05.014.
- [9] MÜLLER, Č., (1989). *Vademecum sociálního lékařství*. Praha: Avicenum. ISBN 8090226019.
- [10] MZ ČR, (2014a). *ZDRAVÍ 2020 národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví České republiky ve spolupráci se Státním zdravotním ústavem. ISBN 9788085047479.
- [11] MZ ČR, (2014b). *Zpráva o zdraví obyvatel České republiky*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR. ISBN 9788085047493.
- [12] MZ ČR, (2014c). *Češi žijí déle, trápí je ale civilizační nemoci*. [online]. Praha: MZ ČR. [cit. 2016-01-12]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/cesi-ziji-deletrapi-je-ale-civilizacni-nemocizmenit-to-muze-narodni-strategi_9418_1.html.
- [13] PAVLÍK, I., HÜBELOVÁ, D., HORÁK, M., SOMERLÍKOVÁ, K., (2015). *Význam onemocnění lidí a zvířat při rozvoji regionu*. Brno: Mendelova univerzita. ISBN 9788075093721.
- [14] PROVAZNÍKOVÁ, H., ŠTULLER, J., ŠTULLEROVÁ, N., BERKOVÍČOVÁ, V., (1997). Životní styl, zdraví a prospěch studentů lékařské fakulty. *Československá psychologie*, vol. 41, no. 3, pp. 216-224. ISSN 0009-062X.
- [15] SKÁLOVÁ, L., KOMÁREK, L., PROCHÁZKA, B., ŘÍHOVÁ, M., (2006). *CINDI Health Monitor u studující populace*. [online]. Praha: SZÚ. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: http://www.szu.cz/uploads/documents/czpzp/CINDI/CINDI_HM_u_studujicich_text.pdf.

- [16] SZÚ, (2015). *Hodnocení zdravotního stavu Studie HELEN*. [online]. Praha: SZÚ. [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: http://www.szu.cz/uploads/documents/chzp/odborne_zpravy/OZ_14/Odborna_zdrav_2014.pdf
- [17] TRHLÍNOVÁ, K., Z., MICHLOVÁ, R., VOCHOZKOVÁ, J., (2015). Přístupy k implementaci udržitelného rozvoje v české republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 579–586. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-78.
- [18] ÚZIS ČR, (2011). *Evropského výběrového šetření o zdraví v České republice EHIS 2008*. Praha: ÚZIS ČR. ISBN 9788072809165.
- [19] VAGNER, A., (1996). *Preventívne lekárstvo*. Košice: Ikar. ISBN 8969451234.
- [20] VILINOVÁ, K., (2012). *Zdravotný stav obyvateľstva Slovenska*. Nitra: UKF, FPV. ISBN 9788055800585.
- [21] VZP, (2010). *Obesity News – noviny pro prevenci a léčbu obezity*. [online]. Praha: VZP. [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: http://www.obesity-news.cz/archiv/obesity_news_2010_10.pdf.
- [22] WEIDNER, G., KOHLMANN, C., W., DOTZAUER, E., BURNS, L., R., (1996). The effects of academic stress on health behaviours in young adults. *Anxiety, Stress, and Coping*, vol. 9, no. 2, pp. 123-134. ISSN 1061-5806.
- [23] WEISS, B. D., MAYS, M. Z., MARTZ, W. (2005). Quick assessment of literacy in primary care the newest vital sign. *Ann Fam Med*, vol. 3, no. 6, pp. 514–522. ISSN 1662-4246. DOI 10.1370/afm.415.
- [24] WHO, (2000). *The World health report 2000: health systems: improving performance*. [online]. Geneva: WHO. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: http://www.who.int/whr/2000/en/whr00_en.pdf.
- [25] WOKOUN R., MALINOVSKÝ J., DAMBORSKÝ, M., BLAŽEK, J. a kol., (2008): *Regionální rozvoj*. Praha: Linde. ISBN 9788072016990.

Příspěvek vznikl v rámci projektu Demografické a prostorové aspekty zdraví a zdravotního stavu studentů VŠ s registračním číslem 2016/008 podpořeného Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelo

ROZMÍSTĚNÍ SLUŽEB V ČESKU PODLE TYPU ZNALOSTNÍ ZÁKLADNY**KNOWLEDGE-BASES AND LOCATION OF SERVICES IN CZECHIA****JAN ŽENKA****ONDŘEJ SLACH****VENDULA REICHOVÁ***Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje* Dep. of Human Geography and Reg. Development*Přírodovědecká fakulta* Faculty of Natural Sciences*Ostravská univerzita v Ostravě* University of Ostrava in Ostrava

✉ Chittussiho 10, 710 00 Ostrava, Czech Republic

E-mail: jan.zenka@osu.cz, ondrej.slach@osu.cz, p14153@student.osu.cz

Anotace

Cílem článku je charakterizovat a vysvětlit současné regionální rozmístění služeb v Česku na základě typu znalostní základny. Testujeme předpoklad, že služby se symbolickou znalostní základnou jsou vzhledem k nezbytnosti osobního kontaktu se zákazníky a dodavateli výrazněji soustředěny do velkých měst než odvětví se syntetickou resp. analytickou znalostní základnou. Studujeme míru územní koncentrace zaměstnanosti v jednotlivých odvětvích služeb na úrovni SO ORP s využitím Herfindahl-Hirschmannova indexu a jejich zastoupení v metropolitních a nemetropolitních regionech. Metropolitní regiony jsou rozčleněny na jádra a dojížděková zázemí. Služby se symbolickou znalostní základnou vykázaly podle očekávání výrazně vyšší míru územní koncentrace do metropolitních regionů v čele s Prahou, zatímco služby se syntetickou znalostní základnou byly rozptýleny rovnoměrněji a výrazněji zastoupeny též v nemetropolitních oblastech. Typ znalostní základny má tedy významný vliv na prostorovou organizaci a regionální rozmístění služeb v Česku.

Klíčová slova

služby, rozmístění, znalostní základny, nemetropolitní regiony, metropolitní regiony

Annotation

Drawing on the concept of knowledge-bases we aim to describe and explain current regional distribution of services in Czechia. We test the assumption that spatial concentration of services with symbolic knowledge-base into the largest metropolitan region is higher than in case of services with analytical and synthetic knowledge-base. Combination of high transaction costs and necessity of face-to-face communication with suppliers and clients is the primary reason for over-representation of services with symbolic knowledge-base in metropolitan regions. Spatial concentration of service employment is measured by the Herfindahl-Hirschmann index and also by the share of (non)-metropolitan regions in total employment in Czechia. Metropolitan regions are further divided into urban cores and commuting hinterlands in order to evaluate indirectly the effects of commercial suburbanization. Not surprisingly, services with symbolic knowledge-base exhibited the highest level of spatial concentration into the metropolitan regions with an exclusive position of the capital city Prague. On the other hand, services with synthetic knowledge-base showed more dispersed localisation pattern and significantly higher share of employment located in non-metropolitan regions. Therefore, knowledge-bases really matter for the spatial distribution of services in Czechia.

Key words

services, localisation, knowledge-bases, non-metropolitan regions, metropolitan regions

JEL classification: L80, R30

Úvod

Se zvyšujícím se významem znalostí a inovací jako klíčového zdroje regionální konkurenceschopnosti ve vyspělých zemích se do regionálních politik stále více promítá důraz na podporu rozvoje znalostně náročných služeb a kreativních odvětví. Od těchto ekonomických činností se očekává stimul pro vytváření inovací a jejich šíření do dalších odvětví, zvýšení podnikatelské aktivity v regionu, diverzifikace hospodářské základny, vysoká přidaná hodnota a především tvorba kvalifikovaných a dobře placených pracovních míst. Pro realistické nastavení regionálních politik je však nezbytné pochopit principy rozmístění a prostorové organizace produkčních a inovačních aktivit jednotlivých odvětví služeb. Cílem článku je zjistit, zda a do jaké míry lze regionální rozmístění služeb v Česku vysvětlit pomocí konceptu znalostních základen (Asheim a kol., 2007). Hodnotíme dvě dimenze rozmístění služeb – i. míru územní koncentrace zaměstnanosti jednotlivých odvětví služeb na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností a ii. rozmístění těchto odvětví v metropolitních a nemetropolitních regionech Česka.

Koncept znalostních základen rozlišuje odvětví průmyslu a služeb do třech skupin podle charakteru inovační činnosti – na odvětví s tzv. analytickou, syntetickou a symbolickou znalostní základnou (Asheim, Coenen, 2005). Organizace produkce a inovační činnosti v odvětvích s analytickou znalostní základnou vychází především z využití kodifikovaných znalostí, proto je význam osobní komunikace a geografické blízkosti zdrojů informací či inovačních partnerů (univerzit, výzkumných laboratoří, zákazníků, dodavatelů aj.) omezený a mohou převažovat vazby na aktéry v jiných metropolitních regionech či státech (Blažek a kol. 2011). Pro odvětví se syntetickou znalostní základnou má zásadní význam osobní komunikace uvnitř produkčního řetězce, která může, ale nemusí mít lokální charakter. Nelze identifikovat jednoznačné prostorové preference - tento typ služeb může být soustředěn v metropolitních regionech i rozptýlen v nemetropolitních oblastech v blízkosti průmyslových firem. Naopak pro organizaci produkce a inovací v symbolicky orientovaných odvětvích má osobní komunikace a lokální přítomnost inovačních partnerů a zákazníků značný význam, proto se tato odvětví soustřeďují především do velkých měst a jejich center.

1. Materiál a metody

Hodnocení rozmístění služeb podle typu znalostní základny je založeno na datech z tzv. Ročního výkazu ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví Českého statistického úřadu (ČSÚ 2013). Údaje se vztahují k roku 2013 a trojmístné klasifikaci ekonomických činností (NACE rev. 2.0). Poskytují celkový počet pracovních míst přepočtený na osmihodinovou pracovní dobu a jsou dostupné za úroveň SO ORP. Databáze pokrývá většinu odvětví terciárního sektoru s výjimkou velkoobchodu, maloobchodu a veřejných služeb. Studovali jsme rozmístění skupin služeb se symbolickou a syntetickou znalostní základnou (Tab. 1) a pro doplnění též rozmístění třech odvětví služeb, z nichž každé zastupuje jeden typ znalostní základny – informační technologie (NACE 62, 63) se syntetickou, výzkum a vývoj (NACE 72) s analytickou a reklama a průzkum trhu (NACE 73) se symbolickou znalostní základnou.

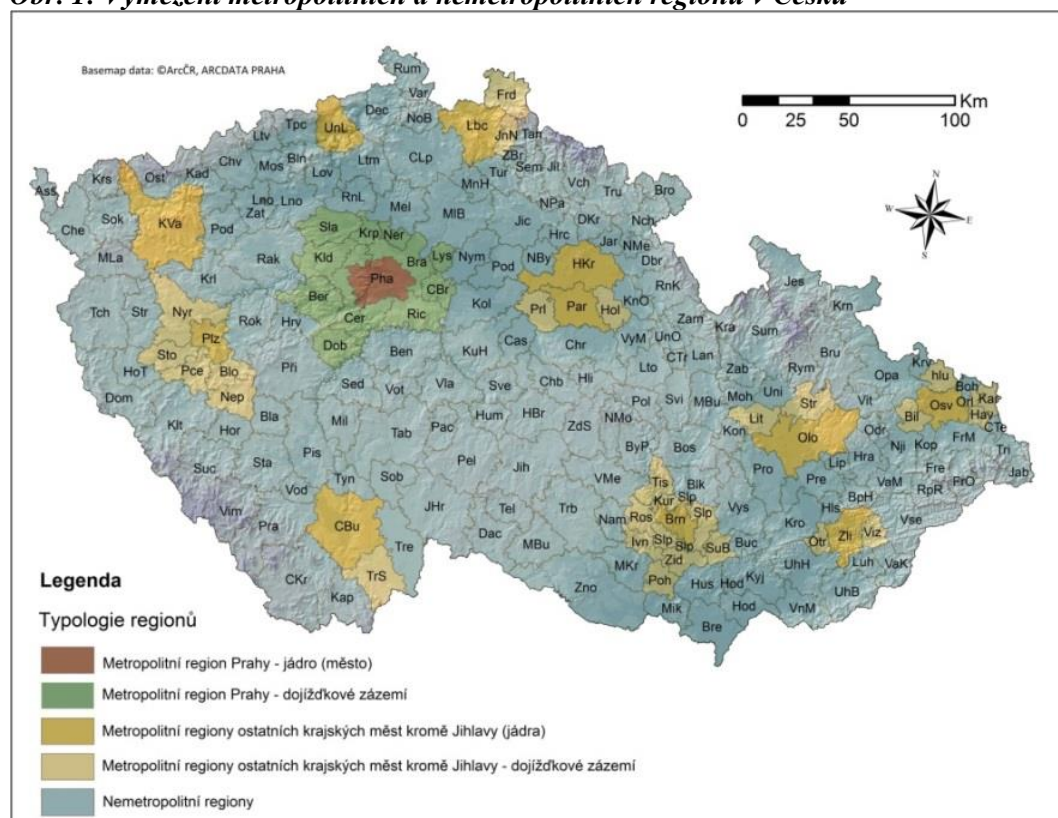
Tab. 2: Studované služby podle typu znalostní základny

Služby se syntetickou znalostní základnou	Služby s analytickou znalostní základnou	Služby se symbolickou znalostní základnou
Doprava a skladování (49;50;51;52)	Výzkum a vývoj (72)	Vydavatelské činnosti (58)
Poštovní a kurýrní činnosti (53)		Filmy (59)
Ubytování (55), Stravování (56)		Rozhlasové a TV vysílání (60)
Informační činnosti (62;63)		Reklama a průzkum trhu (73)
Finanční činnosti (64;66)		
Realitní činnosti (68)		
Právní a účetní činnosti (69)		
Vedení podniků (70)		
Architekt., technické činnosti (71)		
Ostatní poradenské činnosti (74)		
Ostatní služby (75;77;78;79;80;81;82)		

Pozn.: V závorce uvedeny kódy odvětví dle klasifikace NACE rev. 2.0

Zdroj: Asheim, Coenen 2005; Strambach 2008; Pina, Tether 2015

Rozmístění služeb bylo hodnoceno na dvou úrovních: 1. správních obvodů obcí s rozšířenou působností a 2. regionální typologie rozlišující pět hlavních kategorií regionů – metropolitní region Prahy – jádro; metropolitní region Prahy – zázemí; metropolitní regiony ostatních krajských měst – jádra; metropolitní regiony ostatních krajských měst – zázemí a nemetropolitní regiony, pokrývající zbyvající území Česka (Obr. 1). Rozlišení jader a dojížděkových zázemí metropolitních regionů umožní nepřímo posoudit intenzitu procesu komerční suburbanizace.

Obr. 1: Vymezení metropolitních a nemetropolitních regionů v Česku

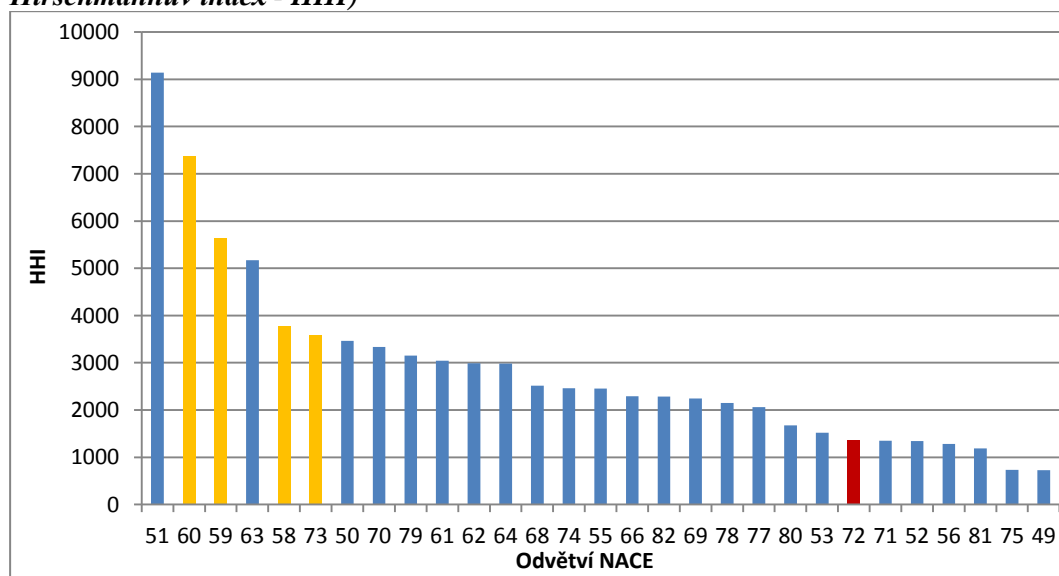
Zdroj: OECD 2008; Kraft a kol. 2014; vlastní zpracování

Míra územní koncentrace služeb na úrovni SO ORP byla vypočtena s využitím Herfindahl-Hirschmannova indexu, který je sumou procentuálních podílů jednotlivých SO ORP na celkové zaměstnanosti v daném odvětví v Česku. Hodnota 10 000 značí maximální územní koncentraci (veškerá zaměstnanost v 1 SO ORP), hodnota 1/206 v tomto případě označuje územně dokonale rovnoměrné rozmístění. Pro účely této studie jsme sloučili skupiny metropolitních a větších městských regionů (vymezených dle OECD, 2008), které se kryjí se skupinou krajských měst kromě Jihlavy. Zbývající SO ORP byly klasifikovány jako nemetropolitní, přičemž přesné vymezení metropolitních regionů podle administrativních hranic SO ORP bylo provedeno dle Kraft a kol. (2014).

2. Rozmístění služeb v Česku na mikroregionální úrovni

Zjištěné výsledky potvrzují silnou územní koncentraci odvětví se symbolickou znalostní základnou a vysokou intenzitou transakčních nákladů, zejména tvorby filmů, rozhlasového, televizního vysílání a reklamy (Obr. 2). Naopak u jediného odvětví řazeného do analytické znalostní základny (výzkum a vývoj) se plně potvrdil předpoklad nižší míry prostorové koncentrace. Skupina služeb se syntetickou znalostní základnou v souladu s teoretickými předpoklady velmi heterogenní z hlediska regionálního rozmístění. Nejvyšší míra územní koncentrace byla identifikována u letecké dopravy. Pro toto odvětví má relevanci aplikace klasických transportních nákladů ve vazbě na vertikální polohu v podobě funkce „gateway“ Prahy pro celé Česko, případně střední Evropu. Naproti tomu některé znalostně méně náročné produkční služby jako silniční doprava či skladování a zároveň některé znalostně náročné obchodní služby jako architektonické a inženýrské činnosti patří mezi služby s nejvyšší mírou územní disperze. Důvodem je vazba na místní trh, který kromě domácností představují i průmyslové firmy, významně soustředěné do nemetropolitních menších a středních měst (Ženka a kol. 2016).

Obr. 2: Územní koncentrace služeb v Česku na úrovni SO ORP v roce 2013 (Herfindahl-Hirschmannův index - HHI)

Pozn.: Pro kódy odvětví služeb viz Tab. 1. Modrá barva – syntetická, oranžová barva – symbolická, červená – analytická znalostní základna.

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Druhá dimenze, čili analýza rozmístění znalostně náročných služeb mezi metropolitními regiony a nemetropolitními regiony, přinesla následující výsledky (Obr. 3, Obr. 4). Hlavním centrem služeb se symbolickou znalostní základnou je jednoznačně Praha, která soustřeďuje téměř dvě třetiny celkové zaměstnanosti ve službách se symbolickou znalostní základnou na území Česka. Podíl jader ostatních metropolitních regionů je pětinnový, v nemetropolitních regionech se v roce 2013 nacházelo pouze 13 % pracovních míst. Taktéž se ukazuje, že dekoncentrační procesy v těchto odvětvích služeb jsou

velmi slabé. V zázemí metropolitních center včetně Prahy bylo lokalizováno pouze 1630 pracovních míst, tedy 5,3 % z celkové zaměstnanosti v těchto službách na území Česka.

U služeb syntetické a analytické znalostní báze nevidujeme tak výrazné rozdíly mezi Prahou a ostatními metropolitními areály. Na intra-metropolitní úrovni pražského metropolitního regionu lze však nejvyšší míru územní dekoncentrace najít u služeb s analytickou znalostní základnou, což odpovídá prostorovým vzorcům nastíněným ve studii Asheima a kol. (2007). Při porovnání změn v distribuci obyvatelstva v pražském metropolitním regionu a lokalizace vybraných analyzovaných služeb je patrný přetrvávající prostorový nesoulad rozmístění obyvatelstva a ekonomických aktivit (Sýkora, Ouředníček, 2007). Zatímco obyvatelstvo má tendenci se intenzivně přesouvat do pražského zázemí vlivem rezidenční suburbanizace, ekonomické aktivity včetně služeb zůstávají výrazněji soustředěny v metropolitním centru. Tyto výsledky potvrzují zjištění Ženky a kol. (2016) o velmi omezené intenzitě procesu komerční suburbanizace obchodních služeb v Česku. Pozoruhodné je významné soustředění služeb se syntetickou znalostní základnou v Mladé Boleslavi v návaznosti na poptávku místního automobilového průmyslu, přičemž se jedná převážně o činnosti související se zaměstnáním a služby v oblasti silniční dopravy.

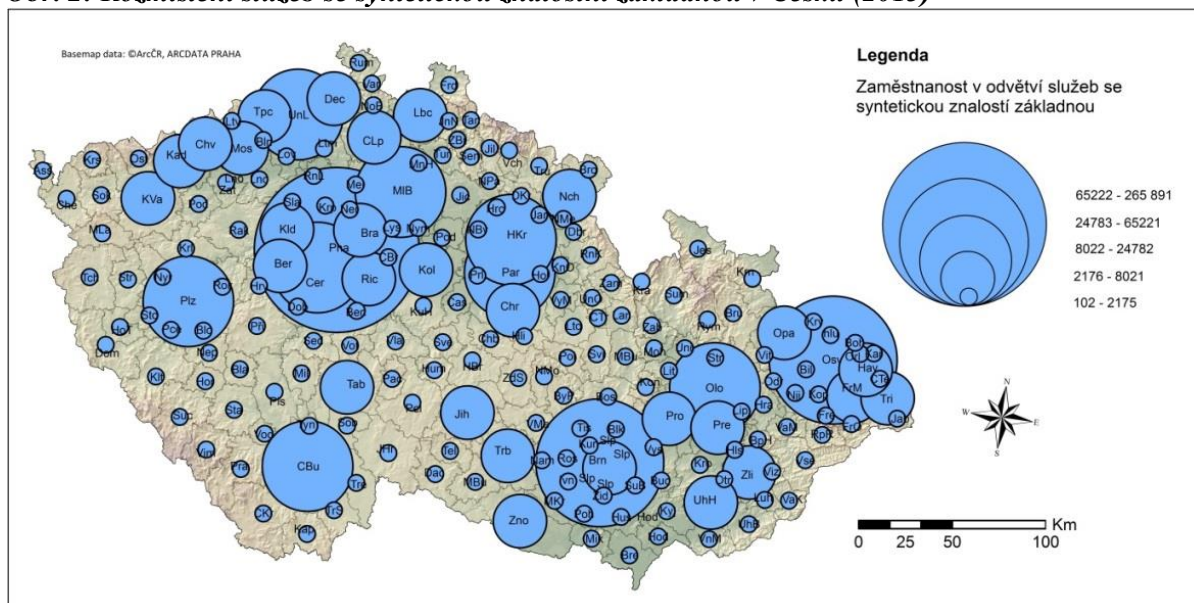
Tab. 3: Rozmístění služeb v Česku v roce 2013 – metropolitní a nemetropolitní regiony

	Metropolitní regiony				Nemetr. regiony	Česko
	Praha-jádro	Praha-zázemí	Ostatní-jádra	Ostatní-zázemí		
Počet obyvatel	11,8	6,1	18,4	8,2	55,6	10512419
Zaměstnanost ve službách se syntetickou znalostní základnou	36,7	4,0	30,6	3,1	25,6	723904
Zaměstnanost ve službách se symbolickou znalostní základnou	61,0	3,9	20,6	1,4	13,0	30718
Zaměstnanost ve výzkumu a vývoji (NACE 72)	30,5	13,2	30,5	3,2	22,6	6788
Zaměst. v informačních technolog. (NACE 62, 63)	53,0	1,0	1,7	2,0	42,3	60425
Zaměstnanost v odvětví reklamy (NACE 73)	58,4	1,6	4,9	3,1	32,0	15805
Zaměstnanost ve vybraných službách celkem	37,7	4,1	30,2	3,0	25,1	761410

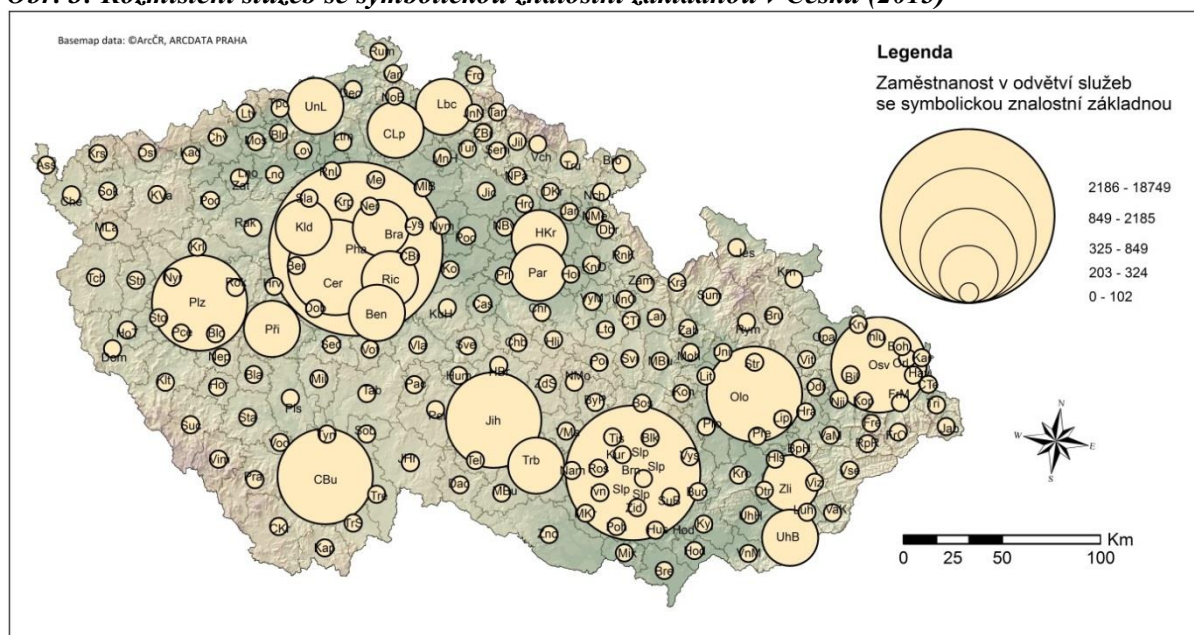
Pozn.: Sloupec za Česko v absolutních hodnotách (osobách); jinak % podíly na hodnotě Česka.

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Pokud zaměříme pozornost na srovnání rozmístění vybraných odvětví reprezentujících symbolickou (reklama) a syntetickou (informační technologie – NACE 62,63) znalostní základnu (Tab. 3), vidíme jistý nesoulad mezi teoretickými předpoklady a empirickými výsledky. Dominance Prahy (jádra) z hlediska koncentrace zaměstnanosti v odvětví reklamy je sice dle očekávání silnější než z hlediska podílu na celostátní zaměstnanosti v informačních technologiích, avšak zastoupení odvětví reklamy v zázemí Prahy a v nemetropolitních regionech je vyšší než u informačních technologií a významnější, než by odpovídalo důležitosti urbánního milieu pro konkurenceschopnost tohoto odvětví. Uvedený nesoulad implikuje pravděpodobně nižší znalostní úroveň odvětví reklamy v post-socialistickém kontextu.

Obr. 2: Rozmístění služeb se syntetickou znalostní základnou v Česku (2013)

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Obr. 3: Rozmístění služeb se symbolickou znalostní základnou v Česku (2013)

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Závěr

Předložený příspěvek si kládł za cíl charakterizovat a vysvětlit rozmístění vybraných služeb v Česku s využitím konceptu znalostníchází. Zjištěné výsledky z velké části potvrdily předpokládaný vliv znalostní základny na míru územní koncentrace služeb. Podle očekávání vykázaly služby se symbolickou znalostní základnou nejvyšší míru koncentrace do metropolitních regionů s výsadním postavením hlavního města Prahy. Míra územní koncentrace služeb se symbolickou znalostní základnou (částečně se kryjí se skupinou kulturních a kreativních odvětví) do metropolitního regionu hlavního města je v Česku výrazně vyšší než koncentrace kreativních odvětví do hlavních měst starých členských zemích Evropské unie – Velké Británie, Francie, Španělska a Itálie (Lazzeretti a kol., 2008; Boix a kol., 2010) nebo Německa (Mossig, 2011). Kombinace malých geografických vzdáleností v Česku, poměrně dobré dopravní dostupnosti a superdominantní pozice

Prahy jakožto vstupní brány pro zahraniční obchodní kontakty a investice se tedy promítá nejen do vysoké míry územní koncentrace znalostně náročných obchodních služeb (Ženka a kol. 2016), ale též služeb se symbolickou a v menší míře i se syntetickou znalostní základnou.

Podíl metropolitních zázemí na celkové zaměstnanosti ve vybraných službách byl překvapivě nízký, což indikuje velmi slabě probíhající proces komerční suburbanizace. Toto tvrzení je v souladu se zjištěním Ženky a kol. (2016), kteří identifikovali prostorový nesoulad mezi disperzním rozmístěním průmyslu s významnou přítomností v nemetropolitních regionech a vysokou mírou územní koncentrace znalostně náročných obchodních služeb do metropolitních center, nikoli však do metropolitních zázemí. Větší míra územní disperze byla zjištěna pro znalostně méně náročné obchodní služby, které jsou významně závislé na lokálním trhu (silniční doprava, skladování) a pravděpodobně ze stejného důvodu též pro architektonické a inženýrské činnosti.

Literatura

- [1] ASHEIM, B., COENEN, L., (2005). Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1173-1190. ISSN 0048-7333.
- [2] ASHEIM, B., COENEN, L., VANG, J. (2007). Face-to-face, buzz, and knowledge bases: sociospatial implications for learning, innovation, and innovation policy. *Environment and Planning C*, vol. 25, no. 5, pp. 655-670.
- [3] BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K. (2011). Where does the knowledge for knowledge intensive industries does from? The case of Biotech in Prague and ICT in Ostrava. *European Planning Studies*, vol. 19, no. 7, pp. 1277-1304. DOI 10.1080/09654313.2011.573136.
- [4] BOIX, R., LAZZERETTI, L., CAPONE, F., DE PROPRIIS, L., SANCHEZ, D. (2010). The geography of creative industries in Europe: Comparing France, Great Britain, Italy and Spain. 50th Anniversary European Congress of the Regional Science Association International, Jönköping, Sweden.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2013). Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví. Praha. [Interní materiály ČSÚ].
- [6] KRAFT, S., HALÁS, M., VANČURA, M., (2014). The delimitation of urban hinterlands based on transport flows: a case study of regional capitals in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 22, no. 1, pp. 24-32. ISSN 2199-6202. DOI 10.2478/mgr-2014-0003.
- [7] LAZZERETTI, L., BOIX, R., CAPONE, F. 2008. Do Creative Industries Cluster? Mapping Creative Local Production Systems in Italy and Spain. *Industry and Innovation*, vol. 15, no. 5, pp. 549-567.
- [8] MOSSIG, I. (2011). Regional Employment Growth in the Cultural and Creative Industries in Germany 2003-2008. *European Planning Studies*, vol. 19, no. 6, pp. 967-990. DOI 10.1080/09654313.2011.568807.
- [9] OECD, (2008). *Redefining Urban: a new way to measure metropolitan regions*. [online]. [cit. 2016-02-17]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/regional/redefiningurbananewwaytomeasuremetropolitanareas.htm>
- [10] PINA, K., TETHER, B.S., (2016). Towards understanding variety in knowledge-intensive business services. *Research Policy*, vol. 45, no. 2, pp. 401-413. ISSN 0048-7333.
- [11] STRAMBACH, S., (2008). Knowledge-Intensive Business Services (KIBS) as drivers of multilevel knowledge dynamics. *Int. J. Services, Technology and Management*, vol. 10, no. 2/3/4, pp. 152-174. ISSN 1460-672. DOI 10.1504/IJSTM.2008.022117.
- [12] SÝKORA, L., OUŘEDNÍČEK, M., (2007). Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds.): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. Dordrecht, Springer. pp 209-233. ISBN 978-1-4020-5761-8.
- [13] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I., (2016). Spatial distribution of knowledge-intensive business services in a small post-communist economy. *Journal of the Knowledge Economy* [v tisku].

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGS09/PřF/2006 Adaptabilita průmyslových měst a regionů. Bc. Adamu Pavlíkovi děkujeme za zpracování tematických map.

PRIESTOROVÉ ROZMIESTNENIE OBJEKTOV KOMERČNEJ SUBURBANIZÁCIE VO VYBRANÝCH LOKALITÁCH MESTA NITRA

SPATIAL DISTRIBUTION OF OBJECTS OF COMMERCIAL SUBURBANIZATION IN SELECTED LOCALITIES OF THE NITRA TOWN

GABRIELA REPASKÁ

KATARÍNA VILINOVÁ

MATEJ VOJTEK

Katedra geografie a regionálneho rozvoja *Department of Geography and Regional Development*
Fakulta prírodných vied *Faculty of Natural Science*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia*
E-mail: grepaska@ukf.sk, kvilinoval@ukf.sk, mvojtek@ukf.sk

Anotácia

Príspevok je zameraný na hodnotenie komerčnej suburbanizácie vo vybraných častiach mesta Nitra, ktorá výrazne ovplyvňuje využitie verejného priestoru. Cieľom príspevku je poukázať na postupný rozvoj a dynamický rast komerčnej suburbanizácie s dôrazom na oblasť maloobchodu a výrobných areálov na vybraných hlavných dopravných ťahoch mesta Nitra – Bratislavskej a Zlatomoraveckej ceste, ktorých rozvoj zasiahol rozhodujúcu časť sídelnej štruktúry. K naplneniu cieľa boli použité štandardné geografické metódy – metóda analýzy, syntézy, historicko-geografická metóda, kartografická metóda, ktoré sú doplnené metódou terénneho výskumu. Použité boli tiež dáta z databázy Corine Land Cover a letecké snímky z rôznych časových horizontov. Výsledkom analýzy je poukázať na postupný rozvoj komerčných objektov vo vybraných lokalitách mesta Nitra z aspektu komerčnej suburbanizácie.

Kľúčové slová

komerčná suburbanizácia, mesto Nitra, komerčné objekty

Annotation

The paper is focused on the assessment of commercial suburbanization in selected localities of the Nitra town, which significantly affects the use of public space. The aim of this paper is to highlight the gradual development and dynamic growth of commercial suburbanization with an emphasis on retail and manufacturing areas on selected major transport routes of the Nitra town - Bratislavská road and Zlatomoravecká road, which development affected the decisive part of residential structure. In order to fulfill the aim, standard geographic methods were used - analysis, synthesis, historical-geographic method, cartographic methods which were complemented by field research. Data on Corine Land Cover and aerial photographs from various time horizons were also used. The result of the analysis is to point to the gradual development of commercial objects in selected localities of the Nitra town from the aspect of commercial suburbanization.

Key words

commercial suburbanization, Nitra town, commercial objects

JEL classification: O18

Úvod

Komerčná suburbanizácia, podobne ako aj rezidenčná suburbanizácia, predstavuje v súčasnosti významnú zložku premeny suburbánneho prostredia jednotlivých sídiel. Rozrastanie komerčných objektov (obchodných centier, maloobchodných a veľkoobchodných predajní, priemyselných parkov, logistických areálov a pod.), zmena krajinej pokrývky, nárast dochádzky do zamestnania a s tým súvisiaci nárast automobilovej dopravy sú dôležité a viditeľné znaky, ktorými sa v súčasnej dobe spoločnosť bežne stretáva.

Cieľom príspevku je poukázať na postupný rozvoj a dynamický rast komerčnej suburbanizácie na vybraných hlavných dopravných ťahoch mesta Nitra – Bratislavskej a Zlatomoraveckej ceste. Dôraz bude kladený na oblasť maloobchodu a výrobných areálov, ktorých rozvoj zasiahol rozhodujúcu časť sídelnej štruktúry.

1. Teoretické východiská problematiky

Počiatky komerčnej suburbanizácie siahajú do USA, kedy v 40. rokoch 20. storočia dochádza k suburbanizácii maloobchodu pre obyvateľstvo. Dôvodom vzniku bola neúnosná časová dostupnosť medzi miestom bývania a miestom práce. V 80. rokoch došlo k diferenciacii a k špecializácii medzi jednotlivými centrami a k ďalšiemu zvyšovaniu pracovných príležitostí. Tento proces viedol k premene kompaktného mesta na mesto rozptýlené. Dôsledkom bol vznik polycentrickej štruktúry, ktorá spôsobila výraznú zmenu v dopravnej situácii. Tá sa smerom do centier miest oslabila a zároveň v novovytvorených suburbánnych zónach posilnila (Ptáček, Szczyrba, Šimánek, 2002). Medzi hlavné dôvody vzniku komerčnej suburbanizácie možno považovať rezidenčnú suburbanizáciu, masívnu investíciu do diaľničnej dopravnej infraštruktúry, dostupnosť a nižšiu cenu pozemkov na okrajoch miest. V západnej Európe sa komerčná suburbanizácia začala prejavovať o niečo neskôr ako v USA, bola menšieho rozsahu a tým menej sa prejavil aj jej negatívny vplyv na deštrukciu centrálnych častí miest. Do rozvoja európskych miest zasiahli účinné plánovacie nástroje a opatrenia, ktoré zabránili jej rozmachu do takého rozsahu ako v amerických mestách (Maier, 2002).

V postsocialistických krajinách postupne sledujeme vstup nových prvkov do poľnohospodárskej krajiny. V druhej polovici 19. storočia došlo najprv k suburbanizácii maloobchodu, potom skladových a priemyselných zón. Na Slovensku možno najväčší rozmach komerčnej suburbanizácie sledovať v zázemí mesta Bratislava, proces sa však začína prejavovať aj v ostatných krajských mestách Slovenska. Do pôvodne poľnohospodárskej krajiny mimo centrálnej časti mesta vďaka lacnejším cenám pozemkov začínajú vstupovať nové komerčné aktivity podporované zahraničnými investíciami. Ide prevažne o maloobchodné a výrobné objekty, logistické areály, priemyselné parky, ktoré si vyžadujú dostatok priestoru s dobrým dopravným napojením na hlavné komunikácie, diaľnice, rýchlostné cesty. Dôležitým stimulačným faktorom rozvoja komerčnej suburbanizácie sú nižšie ceny pozemkov a z pohľadu developerov menej náročný spôsob schvaľovania rozvojových projektov v orgánoch miestnej samosprávy. Vo vývojových štádiách podľa Sýkoru (2002) je komerčná suburbanizácia nasledovaním suburbanizácie rezidenčnej. Príchod hypermarketov, veľkoplošných predajní áut, logistických centier a iných komerčných areálov sa stal najvýznamnejším symbolom súčasnej komerčnej suburbanizácie a práve vznik týchto areálov sa najviac podieľa na transformácii prímestskej zóny. Obmedzené priestorové kapacity mesta a tiež aj vysoké ceny pozemkov vytlačajú priestorovo náročné prevádzky mimo mesta, kde nachádzajú nielen dostatok priestoru, ale aj výhodnejšie dopravné napojenie na cestnú infraštruktúru než je tomu v dopravne prehustenom meste. Aktérmi komerčnej suburbanizácie sú však aj malé obchodné prevádzky, pri ktorých nie je výhodná poloha v centre mesta rozhodujúcim kritériom. Sú to napríklad rôzne špecializované predajne a služby, ktoré využívajú nižšie náklady na prevádzku mimo mesta a zároveň sú relatívne ľahko dostupné pre rozsiahly mestský trh (Dieleman a Wegener, 2004).

2. Vybrané metody hodnotenia komerčnej suburbanizácie

Podobne ako rezidenčná, tak aj komerčná suburbanizácia má charakter etapovitého procesu a zasahuje mestá rôznou intenzitou. V 90. rokoch nastal v Nitre len rozvoj maloobchodu. Ten bol na začiatku 21. storočia nasledovaný suburbánnym rozvojom skladových a priemyselných zón, ktoré boli ovplyvňované prílivom priamych zahraničných investícií. Práve 21. storočie je obdobie, kedy možno hovoriť o výraznom rozvoji komerčnej suburbanizácie v meste Nitra.

Na rozdiel od metodiky hodnotenia rezidenčnej suburbanizácie, je metodika hodnotenia komerčnej suburbanizácie zložitejšia. Neexistujú zdroje, na základe ktorých by bolo možné čerpať komplexné údaje o jednotlivých komerčných objektoch. Kým rezidenčnú suburbanizáciu možno sledovať prostredníctvom štatistických dát o migrácii obyvateľov, či štatistických dát o vývoji bytových jednotiek, v prípade komerčnej suburbanizácie chýba štatistické zhodnotenie údajov. Štatistický úrad Slovenskej republiky eviduje zmeny v počte a v zameraní podnikateľských subjektov prostredníctvom Registra ekonomických subjektov, čo vo svojom príspevku využili Šveda, Križan, 2012. Na podobnom princípe eviduje podnikateľské subjekty aj obchodný a živnostenský register SR. Nevýhoda v použití týchto registrov je v tom, že evidencia podnikateľského subjektu sa nemusí zhodovať s jeho priestorovou lokalizáciou, teda nie je možné zachytiť dcérske prevádzky v rámci jedného reťazca. Preto je metodika hodnotenia komerčnej suburbanizácie prostredníctvom uvedených registrov nepostačujúca a neúplná. Komerčná suburbanizácia sa môže čiastkovo hodnotiť aj prostredníctvom dochádzky obyvateľstva za prácou do suburbánnych zón miest. Nevýhoda v hodnotení je predovšetkým v získavaní štatistických databáz, nakoľko sa uvedená dochádzka obyvateľstva za prácou sleduje len v cenoch jednotlivých sčítaní.

Jednou z aktívne využívaných databáz na hodnotenie suburbánnych procesov je databáza Corine Land Cover (CLC). Podľa tejto databázy hodnotili suburbánne procesy v Českej republike napr. Chuman, Rompolt, 2011. Databáza vznikla klasifikovaním družicových snímok, pričom dáta boli vydané v 4 prierezových obdobiach (1990, 2000, 2006, 2012). Klasifikácia pokrýva celé územie Európy a je delená na 5 hlavných tried, ktoré sa delia na ďalšie úrovne. Z aspektu komerčnej suburbanizácie je v rámci mesta Nitra zaujímavá trieda 1.2 Priemyselné, obchodné a dopravné oblasti a v rámci nej úroveň 1.2.1 Priemyselné a obchodné areály. Dáta z databázy CLC, ktoré boli vo vektorovom formáte, sme použili na lokalizáciu a výpočet veľkosti komerčných areálov v meste Nitra. Pre porovnanie sme zvolili roky 1990, 2000 a 2012. Nápomocným zdrojom informácií pri štúdiu zmien v morfológii sídiel sú letecké a družicové snímky. V príspevku boli pre detailnejšiu lokalizáciu a vizualizáciu jednotlivých komerčných objektov použité letecké snímky z roku 2000 a 2012. Tie boli doplnené o aktuálne informácie získané terénnym výskumom z roku 2016.

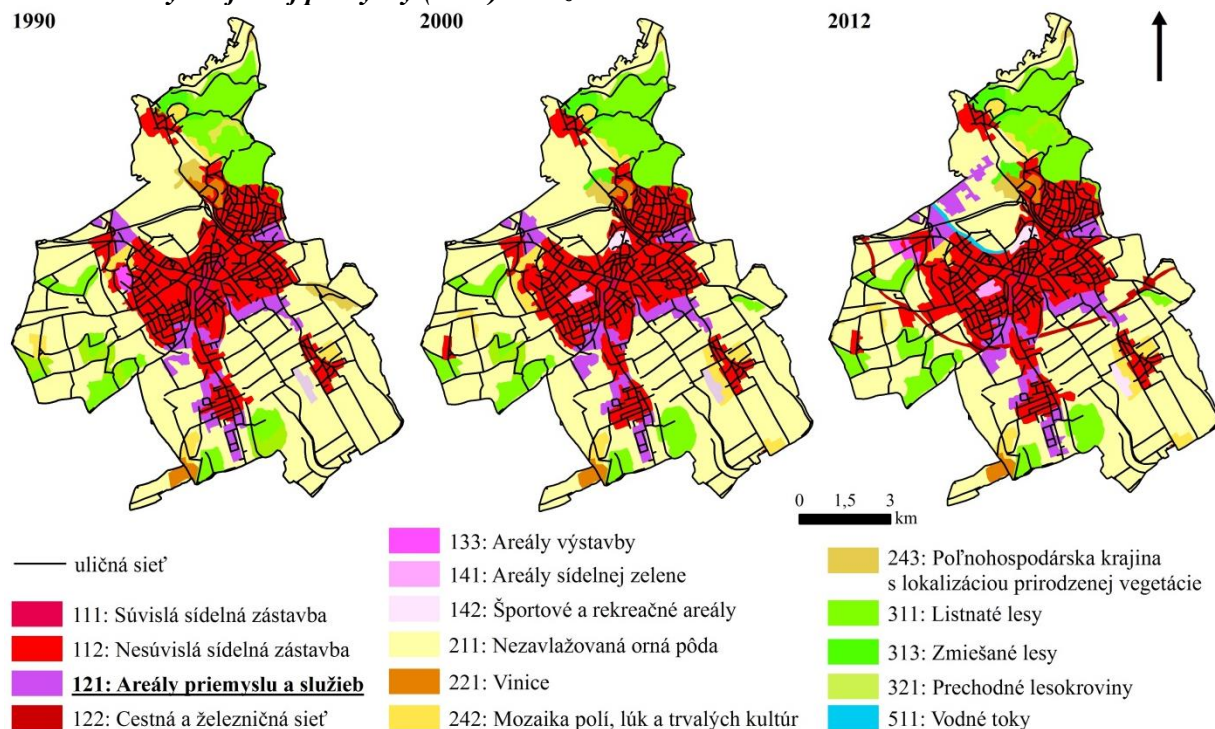
3. Lokalizácia komerčných objektov vo vybraných lokalitách mesta Nitra – výsledky výskumu

V socialistickom období pred rokom 1989 s centrálnym riadeným hospodárstvom bol v Nitre maloobchod sústredený predovšetkým v centre mesta a na sídliskách, kde bol ľahko dostupný pre obyvateľov. Dostupnosť týchto zariadení bola pre obyvateľov veľmi dobrá na pešo alebo prostredníctvom verejnej dopravy. Priemysel sa sústreďoval v blízkosti obytných častí a skladové areály neboli rozvinuté vo veľkej miere. Po nástupe trhového hospodárstva po roku 1989 a zmenou spoločensko-ekonomickej situácie došlo k zmene vlastníckych vzťahov, k rozvoju podnikania, reštitúcii a k privatizácii. Práve pod týmto vplyvom sa začínala na území mesta Nitra prejavovať komercionalizácia, ktorá spočiatku zasiahla vnútorné časti mesta prostredníctvom vznikajúcich menších maloobchodných predajní. Neskôr začali vznikať polyfunkčné objekty s väčším počtom maloobchodných predajní a služieb, ako aj supermarkety (predovšetkým s potravinárskym sortimentom), ktoré boli lokalizované v oblasti sídlisk. Rok 2006 bol typickým príchodom nadnárodných obchodných reťazcov. Do mesta Nitra vstupujú obchodné centrá s vlastnou koncepciou marketingu. V okolí už vybudovaných a existujúcich komerčných objektov bola posilnená aj rezidenčná výstavba, prostredníctvom ktorej sa posilnila aj rezidenčná suburbanizácia. K výstavbe

komerčných objektov najčastejšie dochádzalo „na zelenej lúke“, teda na plochách, ktoré boli využívané najmä pre poľnohospodárske účely (greenfields). Jedná sa o plošne významný záber hlavne poľnohospodárskej pôdy, čo vedie k jej trvalej degradácii a prakticky nemožnej obnoviteľnosti. Týmto spôsobom dochádzalo k výraznej zmene vo využívaní zeme na úkor jej poľnohospodárskej funkcie. Tento jav so sebou prináša množstvo negatívnych environmentálnych dopadov. O komerčnej suburbanizácii možno hovoriť aj v súvislosti s revitalizáciou existujúcich opustených a nevyužívaných priemyselných, poľnohospodárskych alebo obchodných nehnuteľností – brownfields (Kunc, Tonev, 2015).

Jedna z možností, ktorá dokáže poukázať na rozvoj komerčných areálov v meste Nitra z aspektu komerčnej suburbanizácie je databáza Corine Land Cover. Nevýhodou využitia tejto databázy je jej generalizácia, databáza zachytáva len rozsiahlejšie zmeny krajinej pokrývky (napr. výstavbu priemyselného parku) a menšie zmeny (napr. výstavbu konkrétneho menšieho komerčného objektu/domu) už nie. Možno ju však použiť pre vizualizáciu zmien veľkosti komerčných areálov. V prípade mesta Nitra sme porovnávali databázy CLC90, CLC00 a CLC12. Tieto databázy sa vzťahujú k rokom 1990, 2000 a 2012. Analýza zmien poukázala na diferencovaný rozsah a zvýšenie záberu komerčných objektov v meste Nitra, ktoré sú lokalizované v blízkosti významných dopravných komunikácií, čo je jedným z aspektov komerčnej suburbanizácie (obr. 1). Zároveň došlo k dobudovaniu rýchlostnej cesty R1, ktorá dopomohla k funkčnej diferenciacii mesta. V sledovanom období došlo prevažne k zmenám v rámci poľnohospodárskej pôdy, sídelnej zástavby a v areáloch priemyslu a služieb. Kým od roku 1990 do roku 2000 došlo k poklesu poľnohospodárskej pôdy o 0,5 %, do roku 2012 bol zaznamenaný pokles už o 10,8 % (porovnanie rokov 1990 a 2012). Tento pokles vznikol vo výraznej miere v dôsledku rozširovania sídelnej zástavby, ktorá v porovnávaných rokoch zaznamenávala nárast o 4,2 % a v dôsledku rozširovania komerčných areálov z 538,16 ha (rok 1990) na 678,85 ha (rok 2012), čo je nárast o 26 %. Komerčné plochy boli do roku 2012 vybudované na severozápade mesta na Hlohoveckej a Bratislavskej ceste, čo sú hlavné dopravné ťahy na Bratislavu a Hlohovec, následne došlo aj k rozrastaniu viacerých komerčných aktivít na Novozámockej ulici (hlavný dopravný ťah do mesta Nové Zámky), Zlatomoraveckej ceste (hlavný dopravný ťah do mesta Zlaté Moravce) a popri novovybudovanej rýchlostnej komunikácii R1 (obr. 1).

Obr. 1: Zmeny krajinej pokrývky (CLC) na území mesta Nitra

Zdroj: <http://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>, 2015

Na základě interpretácie zmien krajinnej pokrývky mesta Nitra možno z aspektu komerčnej suburbanizácie definovať niekoľko postupne utvárajúcich sa komerčných zón. Cestné komunikácie tvoria hlavné dopravné ťahy mesta, čím sú vysoko frekventované a tvoria koncentračnú os pre lokalizáciu komerčných objektov. Ako príklad uvádzame Bratislavskú cestu a Zlatomoraveckú cestu. Obidva dopravné ťahy sme zobrali do úvahy aj spolu s ďalšími napojenými ulicami, na ktorých lokalizáciu komerčnej zástavby ovplyvnili práve spomínané hlavné koncentračné línie. Bratislavská ulica sa napája na rýchlostnú komunikáciu R1, ktorá tvorí hlavný dopravný ťah do Trnavy a do Bratislavy. Zlatomoravecká cesta prepája mesto Nitra s mestom Zlaté Moravce. Vybrané ulice sú frekventovanými dopravnými ťahmi, ktoré vo výraznej miere spĺňajú aj komerčnú funkciu.

Kým databáza CLC všeobecne klasifikuje areály priemyslu a služieb podľa kódovníka platného v rámci celej Európy a informácie interpretuje so značnou generalizáciou, pre detailnejšiu lokalizáciu jednotlivých komerčných objektov na zvolených uliciach sme využili letecké snímky. Lokalizácia je doplnená aktuálnymi údajmi z terénneho výskumu realizovaného v roku 2016.

Pozdĺž *Zlatomoraveckej cesty* je v súčasnosti lokalizovaných 10 komerčných objektov, ktoré podliehajú procesu komerčnej suburbanizácie, nakoľko sú lokalizované na plochách bývalých viníc a skládok odpadu (obr. 2). Najbližšie k mestu sa nachádzajú firmy *Alplast design, s r. o.*, ktorá sa zaoberá predajom a výrobou plastových výrobkov, stavebná firma *Levap, s. r. o.* a firma *FOX Nitra, s r. o.*, ktorá predáva/prenajíma lešenie a stavebné pomôcky. Najstaršou firmou na tomto dopravnom ťahu je *International Transport ČS Nitra*, ktorá vznikla v roku 2000. Jej súčasťou je autoumyváreň, pneuservis a čerpacia stanica. Vedľa tohto komplexu sa nachádzajú ešte komerčné objekty *Inter cars – automobilové diely* z roku 2006 a *K-tec, s. r. o* z roku 2011 – predaj a servis automobilov. Medzi ďalšie komerčné objekty lokalizované na Zlatomoraveckej ceste sú *Armat Slovakia, s r. o.* (r. 2004) zaoberajúci sa priemyselnými armatúrami, *TOP Garden, s. r. o.* - predaj záhradného nábytku a záhradných doplnkov, *Drevona NR, s.r.o.* (r. 2011) zaoberajúca sa predajom stavebného a stolárskeho reziva a komerčný objekt *Strechy Brath, s. r. o* (r. 2010), ktorý sa venuje komplexnému riešeniu strešných systémov.

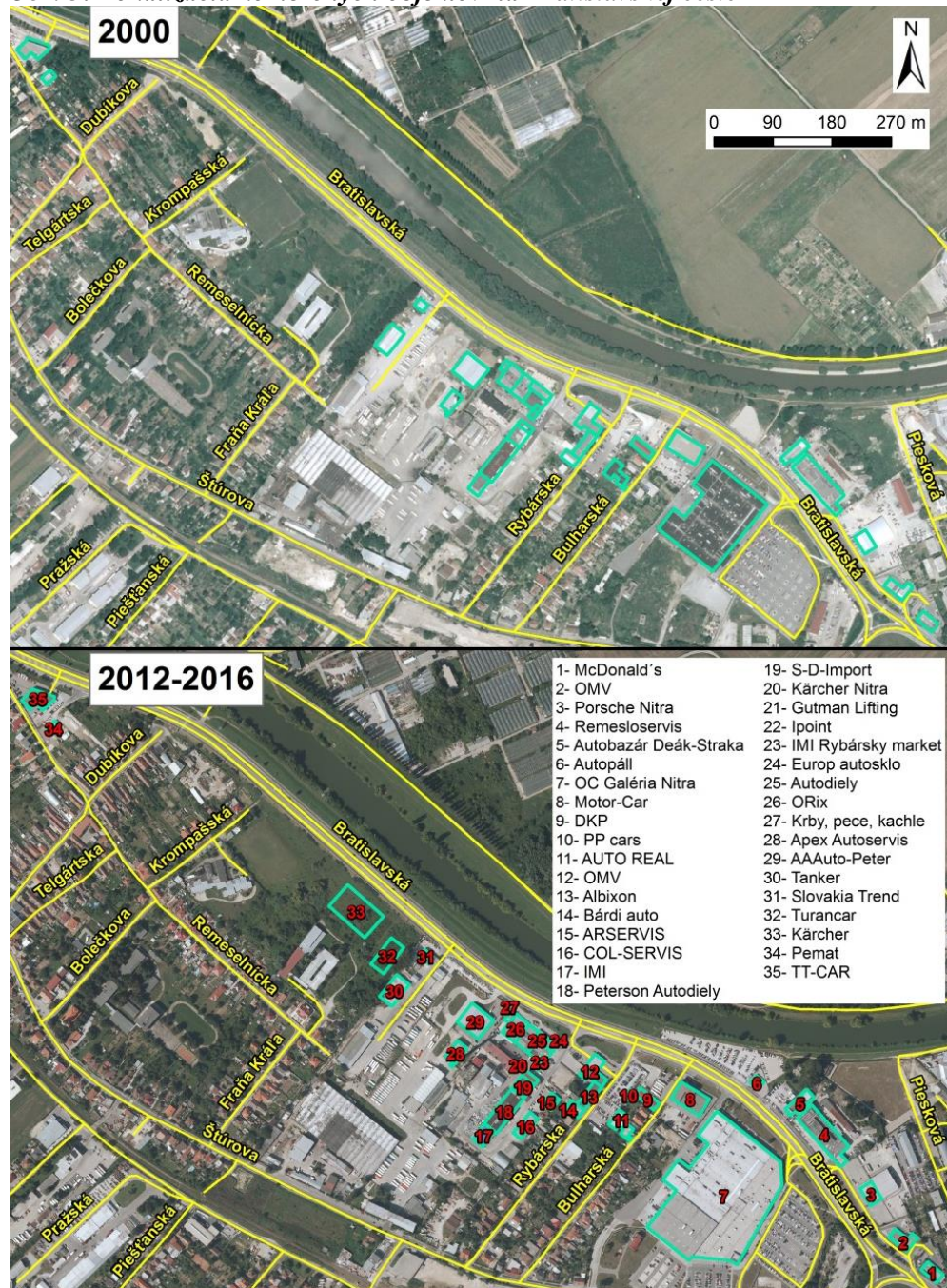
Obr. 2: Lokalizácia komerčných objektov na Zlatomoraveckej ceste

Na *Bratislavskej ceste* boli zmapované komerčné objekty, ktoré vznikli buď na zelenej lúke, na nevyužitých plochách alebo v nevyžívaných halách a budovách (obr. 3). Rozlohou najväčšie územie zaberá *OC Galéria Nitra*, ktorú pôvodne tvoril *Hypermarket Tesco* (1. hypermarket na Slovensku otvorený v roku 1999), ku ktorému bola v roku 2006 dostavaná predajňa firmy *Asko* (1. na slovenskom trhu) s predajom nábytku a v roku 2007 galéria, ktorá zahŕňa rôzne obchody s oblečením, fastfoody a kaviarne. Všetky predajne vznikli na pozemkoch bývalého cukrovaru. Objekty zdieľajú spoločné parkovisko a ich výborná dopravná dostupnosť a návštevnosť podnietila vznik ďalším komerčným objektom. Ide o autorizované predajne zaoberajúce sa predajom a servisom automobilov, ako *Porsche Inter Auto Slovakia, s r. o.*, ktoré vzniklo v roku 2005, *Remesloservis (Chevrolet)*, *TT-CAR, s r. o.* (Renault), autobazáry (*Autopall, s r. o.*, *PP-CARS, s r. o.* *Deák – Straka, s r. o.* a pod). Najnovšie podniky lokalizované na tomto významnom dopravnom ťahu sa lokalizovali na voľných nevyužitých plochách. Ide napr. o sídlo firmy *Viliama Turana – Turancar, s r. o.* (r. 2013) zaoberajúce sa autobusovou prepravou ľudí, kamiónovou prepravou či servisom autobusov a nákladných vozidiel. V susedstve administratívnej budovy firmy *Turancar, s r. o.* bol vybudovaný dvojpodlažný objekt firmy *Kärcher* (r. 2015), ktorý sa zaoberá predajom, servisom, požičovňou čistiacej techniky tejto značky. Medzi ďalšie drobné podniky vybudované na zelenej lúke patria napr. *Europ autosklo* vybudovaný v roku 2005 (predaj, servis automobilov a ich súčiastok), *IMI Rybársky market, s r. o.* z roku 2003 (široký sortiment rybárskych potrieb). Niekoľko firiem využíva na podnikanie staré nevyužitú haly. Jednou z nich je aj *COL-servis, s r. o.* (r. 2001), zaoberajúci sa službami colnej deklarácie, *S-D-Import, s r. o.* (r. 2007), ktorý rieši predaj, servis automobilov a ich súčiastok, kúpeľňové štúdio *Ipoint* (r. 2009), firma *Gutman lifting, s r. o.* z r. 2005 (stavebný podnik). Okrem

uvedených podnikov sú na Bratislavskej ceste lokalizované čerpace stanice, McDonald's a niekoľko drobných podnikov.

Obr. 3: Lokalizácia komerčných objektov na Bratislavskej ceste

Záver

Predložené informácie o rozvoji komerčných objektov na vybraných uliciach mesta Nitra, ako aj rozvoj priemyslu a služieb pri porovnaní databáz CLC 1990, 2000 a 2012 poukazujú na postupný rozvoj komerčnej suburbanizácie mesta. Ide o proces, ktorý sa šíri popri hlavných dopravných ťahoch, pričom objekty sú lokalizované na periférii mesta. Dochádza tým postupnej dekoncentracii a decentralizácii mestských funkcií, ktorá je vyvolaná ľahkou dopravnou dostupnosťou rozsiahlych pozemkov za relatívne nízke ceny. V meste Nitra sa komerčné objekty lokalizujú na plochách greenfield aj brownfield, pričom sa značne rozrastajú a prejavujú sa predovšetkým v maloobchode nárastom podnikateľských subjektov.

Literatúra

- [1] DIELEMAN, F., WEGENER, M., (2004). Compact City and Urban Sprawl. *Built Environment*, vol. 30, no. 4, pp. 308-323. ISSN 0263-7960.
- [2] CHUMAN, T., ROMPOLT, D., (2011). Komeční suburbanizace. In Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.) *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, pp. 123-127. ISBN 978-80-246-1889-0.
- [3] KUNC, J., TONEV, P., (2015). Průmyslová brownfields v České republice: vznik, vývoj, odvětvové a regionální rozdíly. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 540-545. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-72.
- [4] MAIER, K. (2002). Právní nástroje a reální možnosti ovlivnit suburbanizaci. In Sýkora, L. (ed.) *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, pp. 183-191. ISBN 80-86561-94-1.
- [5] PTÁČEK, P., SZCZYRBA, Z. ŠIMÁČEK, P., (2002). Nerezidenční suburbanizace v České republice: vývoj, příčiny, důsledky. In Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. (eds.) *Sub Urbs Krajina, sídla, lidé*. Praha: Academia, pp. 81-101. ISBN 978-80-200-226-4.
- [6] ŠVEDA, M., KRÍŽAN, F., (2012). Prejavy komerčnej suburbanizácie vo vybraných odvetviach hospodárstva v zázemí Bratislavy. *Ekonomický časopis*, vol. 60, no., 5, pp. 460-481. ISSN 0013-3035.

Príspevok bol vypracovaný vďaka finančnej podpore UGA VII/24/2014 Suburbánne procesy v mestských častiach mesta Nitra a projektu VEGA 1/0391/15 Mestské aglomerácie v Slovenskej republike.

ATRAKTIVITA MALOOBCHODNEJ VYBAVENOSTI PODĽA OBYVATEĽOV VYBRANÝCH MESTSKÝCH ČASTÍ V MESTE NITRA

ATTRACTIVENESS OF RETAIL SERVICES ACCORDING TO RESIDENTS OF SELECTED URBAN PARTS OF THE NITRA TOWN

MIROSLAVA TREMBOŠOVÁ

ALENA DUBCOVÁ

Katedra geografie a regionálneho rozvoja *Department of Geography and Regional Development*
Fakulta prírodných vied *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia*
E-mail: mtrembosova@ukf.sk, adubcova@ukf.sk

Anotace

Príspevok je zameraný na problematiku maloobchodnej vybavenosti dvoch najväčších sídliskových mestských častí Nitry, ktoré koncentrujú 46 % obyvateľov mesta Nitra. Mestské časti Klokočina a Chrenová sú rozdielne v genéze, charaktere výstavby ako i vekovej štruktúre populácie. Na základe anketového prieskumu v týchto mestských častiach (2015) bola zisťovaná miera atraktivity nákupných zariadení miestnymi obyvateľmi a faktory ovplyvňujúce nákupy v predaniach. Overili sme či existuje štatisticky významná závislosť medzi vybranými pozorovanými znakmi - vekovými kategóriami respondentov a miestom výberu nákupu potravín tovaru. Na určenie závislosti uvedených dvoch kvalitatívnych znakov sme využili χ^2 test pre tvorbu kontingenčnej tabuľky. Intenzitu štatistickej závislosti sme posudzovali pomocou Pearsonovho koeficientu kontingencie, ktorý nám umožnil zistiť stupeň závislosti medzi vybranými pozorovanými znakmi – miestom výberu nákupu potravín s vekovými skupinami. Závislosť bola potvrdená v mestskej časti Chrenová.

Klíčová slova

atraktivita, maloobchodná vybavenosť, priestorová štruktúra, výber predajne

Annotation

The paper is focused on the issue of retail services in two largest urban parts of the Nitra town which concentrate 46% of its population. The urban parts of Klokočina and Chrenová are different in genesis, character of construction as well as age structure of population. On the basis of a questionnaire survey in these urban areas (2015), the attractiveness rate of shopping facilities was assessed by the local residents as well as factors affecting purchases in shops. We verified if there is a statistically significant relation between the selected observed variables - age groups of respondents and the choice of shopping place of food goods. To determine dependence of these two quality variables, we used chi-square test for the contingency table. The intensity of statistical dependency was assessed using the Pearson's contingency coefficient which allowed us to determine the degree of dependence between the selected observed variables - choice of shopping place of food goods with age groups. The dependence was confirmed in the urban part of Chrenová.

Key words

attractiveness, retail services, spatial structure, store selection

JEL classification: D12

Úvod

V mestských sídelných útvaroch tvorí maloobchodná vybavenosť základnú a neoddeliteľnú súčasť priestorovej štruktúry siete zariadení občianskej vybavenosti. Veľkým problémom nitrianskych sídlisk bola hlavne sortimentová ponuka. Najväčšie sídliská Chrenová a Klokočina, v ktorých býva viac ako polovica obyvateľov mesta Nitra, disponovali niekoľkými, prevažne len potravinovými predajňami, ktorých kapacita a sortiment bol nedostačujúci. Prechod maloobchodu z centrálného direktívneho riadenia k tržnému hospodárstvu otvoril dvere vstupu zahraničného kapitálu spolu s globalizačnými trendmi, ktoré meniacimi sa faktormi ponuky, dopytu, dopravnou dostupnosťou a solventnosťou, menili maloobchodné zariadenia na priestor pre trávenie voľného času, oddychu, stretávania sa s priateľmi a blízkymi. Tieto tendencie viedli k ďalšej výstavbe obchodných centier, ktoré menili nielen obraz našich mestských sídlisk, ale i naše nákupné zvyklosti, spôsoby trávenia voľného času, výrazne ovplyvnili náš život a jeho kvalitu. Práve spojenia nakupovania s možnosťou využívania voľného času je pre návštevníkov nákupných zariadení veľmi atraktívne – príťažlivé, lákavé, zaujímavé, pútavé. Dôležitú úlohu tu zohráva osobný prístup spotrebiteľa, ktorý kladie dôraz na individuálne potreby jednotlivca, dostupnosť, polohu, štruktúru sortimentu ale i množstvo pozitívnych resp. negatívnych vnemov v nákupnom zariadení. Nakupovanie je dnes spojené so súčasťou životného štýlu alebo zhromažďovaním hmotných i nehmotných statkov, ktoré prispievajú k duševnej pohode spotrebiteľov, ktoré významne pôsobia na kvalitu života jedinca a následne spoločnosti.

Cieľom príspevku pilotného anketového prieskumu z r. 2015, je charakterizovať atraktivitu maloobchodnej vybavenosti v mestských častiach Chrenová a Klokočina, na základe výberu miesta nákupu miestnym obyvateľstvom (respondentom) podľa vekových skupín, overiť či existuje štatistická významná závislosť medzi vybranými znakmi - vekovými skupinami respondentov a miestom výberu nákupu potravín a vyzdvihnúť prioritný faktor ovplyvňujúci výber predajne respondentmi.

1. Prehľad literatúry

I keď nakupovanie patrí k najbežnejším aktivitám človeka predstavuje zložitý a interdisciplinárny jav, ktorý je predmetom záujmu viacerých vedných odborov napr. sociológie, geografie, ekonómie. Z množstva tém záujmu do popredia sa dostáva nákupné správanie spotrebiteľov ako i výber lokality nákupu a jej dostupnosť, ktoré často krát vychádzajú z mäkkých dát získaných behaviorálnymi prieskumami. Nakupovaniu ako prejavu konzumného spôsobu života sa venujú práce napr. Knox a Pinch (2000), Wilk (2003, 2005) i Lux a Sunega (2014). Niekoľké práce sa venujú i rozdielom medzi nákupným správaním muža a ženy, pričom do popredia záujmu sa dostávajú ženy (Otnes, McGrath, 2001, Dennis, Newman, Marsland, 2005). Analýzou spotrebiteľského správania vo vzťahu k veku respondentov sa zaoberá Jasiulewicz (2012). Podľa nej zákazníci si nakupovanie v kamenných predajniach vyberajú na základe dojmu. V geografických prácach významné miesto má priestor - výber lokality nákupu a jej dostupnosť. K prácam tohto typu patria napr. Križan (2007), Lauko et al. (2008), Križan a Danielová (2008), Mitříková (2008), Trembošová (2009a, 2010, 2012), Michniak (2013), Križan et al. (2015), Bilková et al. (2015). Huffov model pravdepodobnosti výberu predajne aplikovali v meste Košice Fertaľová a Varga (2008), v meste Prešov Mitříková et al. (2015) a v meste Nitra Trembošová (2009b).

2. Dáta a metodika

Základným nástrojom získania dát o spotrebiteľoch v maloobchodných subjektoch je behaviorálny prieskum. Realizovaný bol náhodným anketovaním 280 respondentov starších ako 18 rokov s trvalým pobytom v mestskej časti Chrenová (140 respondentov) a Klokočina (140 respondentov). Súbor tzv. mäkkých dát bol zameraný na zistenie atraktivity jednotlivých typov maloobchodných predajní ich obyvateľmi. Vybrané mestské časti majú rôzne typy maloobchodných zariadení ako i štruktúru

tovarov, a preto sme sa sústredili na miesta nákupu (maloobchodné centrá) potravín obyvateľov týchto mestských častí.

Respondentov sídliska Chrenová tvorili prevažne ženy (59%). Prevládali respondenti s ukončeným stredoškolským vzdelaním (61%), 23% malo ukončenú vysokú školu a len 16% uviedlo základné vzdelanie. Podľa veku najpočetnejšou skupinou boli 20-29 roční (31%), nasledovali 60 a viac roční (18%), 40-49 roční (16%), 30-39 roční (15%) a najmenej opýtaných bolo do 20 rokov len 9%. Podľa kategórie činnosti najpočetnejšou skupinou boli zamestnanci (32%), po ktorých nasledovali študenti (27%). Dost' častými a vďačnými respondentmi boli dôchodcovia (20%), živnostníci (12%), nezamestnaní tvorili 7% a 2% tvorili matky na materskej dovolenke. Reprezentatívnym respondentom MČ Chrenová bola zamestnaná žena, 20-29 ročná so stredoškolským vzdelaním.

Aj medzi respondentov sídliska Klokočina prevažovali ženy (56%). Podľa vzdelania prevládali stredoškolsky vzdelaní respondenti (57%), po ktorých nasledovali respondenti s vysokoškolským vzdelaním (40%) a len 3% z opýtaných malo ukončené základné vzdelanie. Podľa veku najviac respondentov bolo zo skupiny 20-29 ročných (23%), nasledovali 50-59 roční (18%), 60 a viac roční (17%), a do 20 rokov bolo v ankete oslovených 16% osôb. Najmenej bolo 30-39 ročných respondentov (11%). Najviac - 33% bolo zamestnancov, 23% študentov, 15% dôchodcov, 13% živnostníkov, 10% na materskej dovolenke a 6% nezamestnaných. Reprezentatívnym respondentom MČ Klokočina bola tiež zamestnaná žena vo veku 20-29 rokov s ukončeným stredoškolským vzdelaním.

Atraktivita je veľmi široký pojem. Pod pojmom atraktivita rozumieme - prít'azlivé, lákavé, zaujímavé, pútavé miesto. Pre naše účely sme využili otázky typu: „Uved'te predajňu na území Nitry, kde najčastejšie nakupujete potraviny“. Na základe prevládajúcich zhodných odpovedí respondentov (najčastejší výber miesta nákupu potravín) sme vytvorili model smerovania nákupov do jednotlivých centier. Existenciu štatistickej závislosti medzi vybranými pozorovanými znakmi - vekovými kategóriami respondentov a miestom výberu nákupu potravín sme zisťovali Chi-kvadrát testom, na základe ktorého bola vytvorená kontingenčná tabuľka. Intenzitu štatistickej závislosti sme posudzovali pomocou Pearsonovho koeficientu kontingencie, ktorý umožňuje zistiť stupeň závislosti medzi vybranými pozorovanými znakmi, dosahuje hodnoty v rozpätí 0,5-1. Miera atraktivity je ovplyvňovaná osobným prístupom respondenta k miestu nákupu, a preto sme atraktivitu nákupného miesta doplnili o subjektívne dôvody nakupovania pomocou otázky: „Na čo kladiete pri nákupe v predajniach dôraz? (kvalita, prehľad, ceny, rýchlosť obsluhy, ochota, veľkosť, akcie, šírka sortimentu – vyber len 2 prioritné dôvody).“

3. Priestorová štruktúra maloobchodnej siete v MČ Chrenová a Klokočina

Mestská časť Chrenová vznikla pričlenením rovnomennej obce k Nitre v roku 1960, ktorá začala meniť svoj charakter v roku 1965, kedy začala výstavba sídliskovej zástavby (Chrenová I., II., III. a IV.). Mladším sídliskom je Klokočina (I., II. a III.) v mestskej časti Klokočina v juhovýchodnej časti mesta. Panelová architektúra bola budovaná v druhej polovici 70-tych až 90-tych rokoch 20. storočia. Obe sídliska v čase výstavby boli považované za „výkladnú skriňu socialistického stavebníctva“, v súčasnosti najmä sídlisko Klokočina je mnohými považované za „škrvnu mestského urbanizmu a architektúry“. V sídliskách Chrenová (počet obyv. - 16 803, t. z. 20,65%) a Klokočina (20 562, t. z. 25,27% r. 2010) žije takmer 46% obyvateľov mesta Nitra.

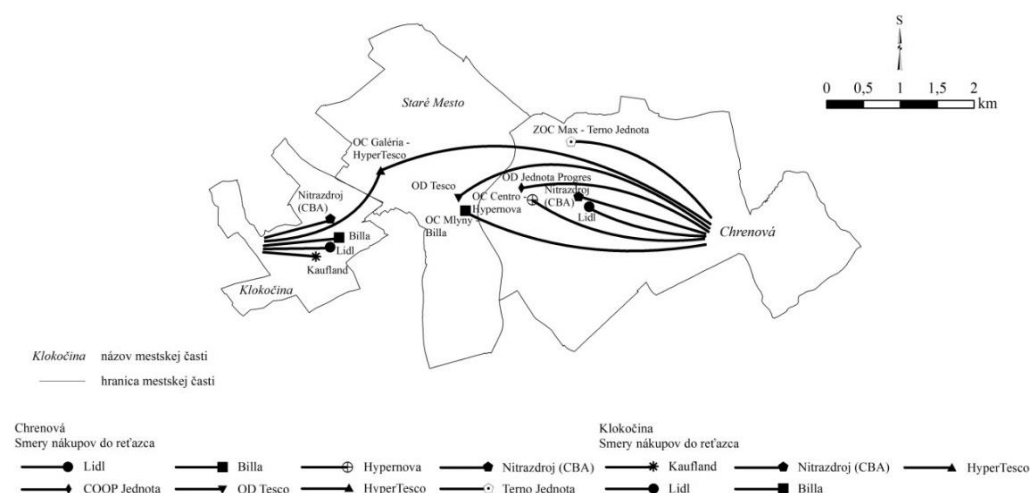
Vstupom zahraničných reťazcov do maloobchodu mesta Nitry v roku 2004 sa začalo vytvárať vysoko konkurenčné prostredie, pričom sa do popredia dostáva proces koncentrácie (Trembošová, Dubcová, 2013). Tento vývoj sa navonok odrazil hlavne v umiestňovaní veľkoplošných maloobchodných jednotiek v dopravne dobre dostupných územiach, ktoré disponujú dostatočne veľkými pozemkami na tzv. zelených lúkach, sledujúc tiež miesta s potenciálne vysokou kúpnu silou mesta Nitra, ku ktorým patria hlavne dané sídliská, čo viedlo k postupnému zániku menších predajní najmä potravinárskeho a drogistického charakteru v nich.

Prvá veľkoplošná predajňa - OD Jednota bola vybudovaná na sídlisku Chrenová ešte v ére socializmu v roku 1975. Po dvadsaťročnej stagnácii až v období transformácie bola iniciovaná druhá výstavba takéhoto formátu - predajňa hobbymarketu Baumax, ktorá v roku 2015 bola transformovaná na predajňu OBI. Položila základ obchodnej zóny na severnom okraji Chrenovej medzi dvomi komunikáciami R1 a cesty I/64. Táto lokalita sa stala miestom podnikania ďalších obchodných spoločností - NAY Elektrodom a Mountfield, ZOC Max a Sunob. Najvýraznejšia maloobchodná zmena v Chrenovej nastala v roku 2006 výstavbou OC Centro Nitra v blízkosti OD Jednota, i výstavbou zahraničného reťazca Lidl II. v susedstve bývalého obchodného strediska Lipa, v ktorom sú dnes lokalizované malé maloobchodné prevádzky najmä potravinárskeho, textilného a drogistického zamerania. Výstavba veľkoplošných zariadení zaradila Chrenovú k najlepšie vybudovaným mestským častiam a sídliskám mesta Nitra o čom svedčí vysoký plošný štandard 3915 m² na 1000 obyvateľov (r. 2010), čo je nadpriemerná hodnota voči mestskému priemeru 2223 m²/1000 obyv. (r. 2010). OC Max, ZOC Max fungujú ako polyfunkčné zariadenia. Sú v nich vybudované zóny pre trávenie voľného času t.z. zábavné parky s bohatým programom, viacerými kinosálami, reštaurácie, občerstvenia typu „fast-food“ na celkovej predajnej ploche 65 785 m². Maloobchodná vybavenosť sídliska Chrenová je rozptýlená v priestore.

Klokočina oproti Chrenovej má nedostatočne vybudovanú maloobchodnú vybavenosť. Pozostatkom socializmu je nákupné stredisko „Sandokan“ v ktorom je maloobchod reprezentovaný predajňou potravín Nítrazdroj, zastúpenie tu majú aj predajne s drogistickým tovarom, predajňa s hračkami a dodnes tu pretrvávajú tržnicový predaj. Centrom ďalšieho rozvoja v maloobchodnej vybavenosti sa stala blízka hlavná dopravná os Klokočiny (Hviezdoslavova trieda) a zdravotnícka vybavenosť MČ. Lokalizované sú tu štyri nákupné predajne typu supermarket, hypermarket a špecializované predajne tvoriace Family Centrum, kde sa okrem predajní s odevmi a obuvou nachádza predajňa elektro - OKAY. Prvá veľkoplošná predajňa zahraničného reťazca Billa začala s maloobchodným predajom v roku 2003. Nevyužitá predajná plocha bola využitá lokalizáciou čínskeho supermarketu čo poukazuje na šírenie tzv. „aziatizácie“ v maloobchode z centra mesta. K ďalším zahraničným reťazcom patrí Lidl (r. 2005) a Kaufland (r. 2006). Prezentovaná predajná sieť vytvorila takmer kompaktnú nákupnú zónu (prerušenú cestnými komunikáciami) s celkovou predajnou plochou 8900 m². I keď sa zvýšila ponuka maloobchodnej vybavenosti pre obyvateľov sídliska Klokočina je nedostačujúca. Dosiahnutý plošný štandard 548 m²/1000 obyv. je pod celomestským priemerom z roku 2010 (2223 m²/1000 obyv.). Na rozdiel od Chrenovej, typickým priestorovým znakom maloobchodnej vybavenosti Klokočiny je koncentrovanosť do jedného areálu, kde je sústredená všetka maloobchodná vybavenosť a nadväzuje na vybavenosť zdravotníckej starostlivosti.

4. Miesta nákupu

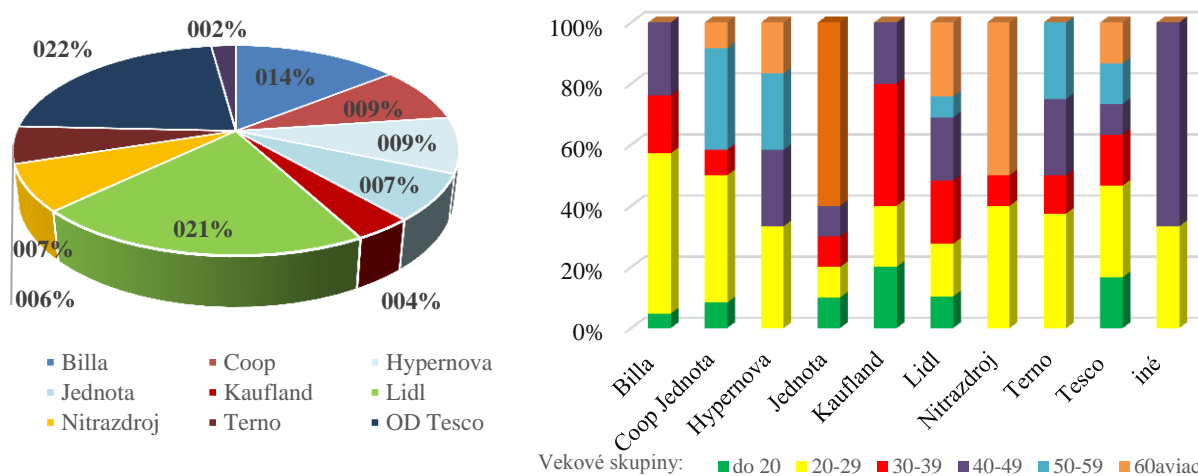
Výber miesta nákupu je najčastejšie analyzovanou doménou v oblasti mobility spotrebiteľov za službami v priestore v kontexte nákupného spádu Frantál et al. (2012), Kunc et al. (2012a, 2012b), Maryáš (2013), Maryáš et al. (2014), i Szczyrba a Fiedor (2014). Podľa zhodných odpovedí respondentov sme na území mesta vyčlenili centrá nákupov potravín (obrázok 1).

Obr. 1: Smery nákupov potravín v mestských častiach Chrenová a Klokočina

Zdroj: Terénny výskum 2015, spracované v programe GIS

V skupine nákupov potravín sme v MČ Chrenová identifikovali 8 nákupných prúdov respondentov, pričom 5 cieľových stredísk bolo v miestnej Chrenovej a 3 centrá v MČ Staré Mesto (OD Tesco, Hyper Tesco v OC Galéria a Billa v OC Mlyny).

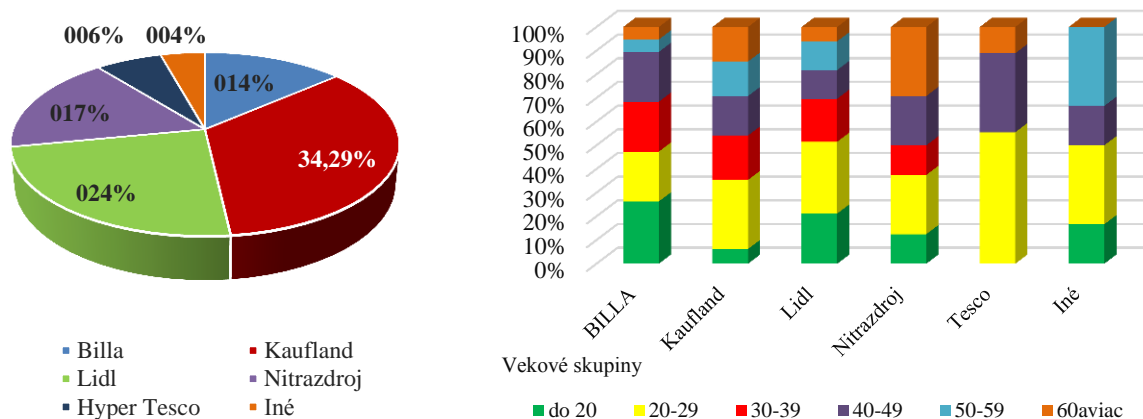
Najpreferovanejším strediskom nákupov potravín je Lidl (20,71%) kde nakupujú prevažne respondenti z vyšších vekových kategórií 40 rokov a starší a Tesco, kde výrazný podiel majú vekové skupiny do 40 rokov. OD Jednota je charakteristický nákupom starších vekových skupín, najmä 60 a viac roční. Toto nákupné stredisko preferovalo 7,14% respondentov. Až 14,29% označilo za najobľúbenejšiu predajňu potravín supermarket Billu v OC Mlyny Staré Mesto, výrazné postavenie tu majú najmä 20-29 roční (53%) a 40-49 roční (24%). Coop Jednota a Hypernova OC majú vyrovnaní podiel (7,14 %) v atraktivite respondentov. V Hypernove OC Centro v nakupovaní prevažujú staršie vekové kategórie (obrázok 2) 40-49 roční, kým Coop Jednota naopak mladšie vekové kategórie do 40 rokov. Nitrázdroj v nákupnom stredisku Lipa je charakteristické prevahou vekovej skupiny 60 a viac ročných (50%) ale i 20-29 roční (40%). Pre Terno Jednota (ZOC Max Chrenová) bola zistená úspešnosť vo výbere u 5,71% respondentov najmä z kategórie 20-29 ročných (38%).

Obr. 2: Atraktivita stredísk nákupu potravín a vekové skupiny ich nakupujúcich respondentov v mestskej časti Chrenová

Zdroj: Terénny výskum, 2015, spracovali autori

Obyvatelia MČ Klokočina na základe prieskumu potvrdili 5 stredísk nákupov potravín, z nich 1 mimo Klokočiny (OC Galeria Hyper Tesco, obrázok 1). Z celkového počtu respondentov viac ako jedna tretina (34,29%) prioritne nakupuje potraviny v hypermarkete Kaufland. Podľa najviac nakupujúcich je z vekovej kategórie 20-29 ročných, ostatné vekové skupiny sú pomerne vyrovnané (obrázok 3).

Obr. 3: Atraktivita stredísk nákupu potravín a vekové skupiny ich nakupujúcich respondentov v mestskej časti Klokočina

Zdroj: Terénny výskum, 2015, spracovali autori

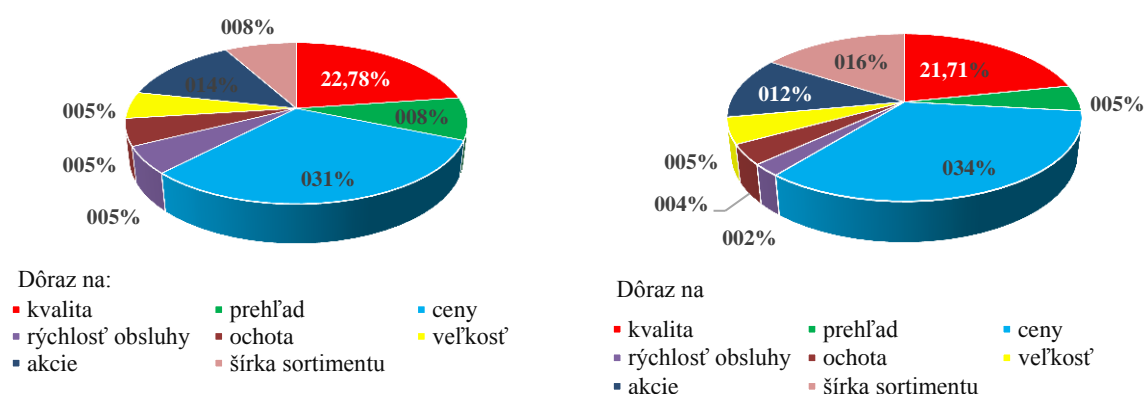
Na druhom mieste v obľúbenosti je Lidl s 23,57%, kde nakupujú hlavne mladšie vekové kategórie. Predajňa Nitrazdroj (skupiny CBA) uprednostnilo 17,14% respondentov, významné miesto medzi nimi majú staršie vekové kategórie 40 a viac ročných. V supermarkete Billa nakupujú hlavne mladšie vekové kategórie -13,57%.

Priama závislosť medzi vekom a smermi nákupov bola zistená len u obyvateľov Chrenovej v kategórii nákupov potravín. Hodnota testovacieho kritéria Qchi-kvadrát bola 61,34 a koeficient kontingencie 0,55. Závislosť medzi vekom a smermi nákupov nebola zistená koeficientom kontingencie pre nákupy potravín obyvateľmi sídliska Klokočina (hodnota testovacieho kritéria Qchi-kvadrát bola 23,63, a koeficient kontingencie 0,38).

5. Faktory ovplyvňujúce výber predajne

Atraktivitu maloobchodnej vybavenosti najvhodnejšie vystihujú faktory (dôvody) ovplyvňujúce výber predajne. V oboch sídliskových útvaroch boli za najčastejšie dôvody výberu konkrétnej predajne označené „ceny tovarov“ (Chrenová 30,88%, Klokočina 34,11%) a potom ich „kvalita“ (Chrenová 22,78%, Klokočina 21,71%). Odpovede sa však líšia podľa vekových kategórií. V sídlisku Chrenová si cenu tovaru za najdôležitejší rozhodovací faktor výberu predajne vybrali respondenti zo všetkých vekových kategórií okrem skupiny do 20 rokov, ktorí za najčastejší faktor uviedli kvalitu tovarov. V sídlisku Klokočina bola cena tovaru najčastejšie uvádzaným faktorom u všetkých vekových skupín s výnimkou 40-49 ročných, ktorí najčastejšie uviedli tiež kvalitu tovaru.

Ostatné odpovede v jednotlivých mestských časti sú zastúpené nižším podielom, ktorý dosahuje rozpätie od 13,51% (faktor akcie) do 5,41% (faktory rýchlosť obsluhy, ochota a veľkosť) v mestskej časti Chrenová a od 12,02 (faktor akcie) do 2,33% (rýchlosť obsluhy) v mestskej časti Klokočina. Pokým v MČ Klokočina uprednostňujú respondenti na treťom mieste „šírku sortimentu“, respondenti v MČ Chrenová faktor „akcie“. Predpokladáme, že tento rozdiel spôsobuje demografická štruktúra Chrenovej, kde žije obyvateľstvo vyšších vekových skupín, ktoré má užší vzťah k sledovaniu ponúkaných akcií obchodných spoločností formou distribuovaných letákov. Ostatné dôvody, ktoré pôsobia na výber nákupu v predajni potravín obyvateľmi mestských častí Chrenová a Klokočina zobrazuje (obrázok 4).

Obr. 4: Faktory ovplyvňujúce výber miesta nákupu respondentov v MČ Chrenová a Klokočina

Zdroj: Terénny výskum, 2015, spracovali autori

Záver

Atraktivitu maloobchodnej vybavenosti najvhodnejšie vystihuje výber lokality nákupu, ktorý odráža aj osobné faktory (dôvody) ku ktorým patrí napr. priestorová dostupnosť predajní, kultúra predaja, ponuka predajných konceptov, marketingové aktivity predajcov ale i reálne príjmy domácností a ich životný štýl. Na základe získania mäkkých dát pomocou dotazníkového prieskumu bol vytvorený model smerovania nákupov do jednotlivých centier v mestských častiach Chrenová a Klokočina. Profil respondenta v oboch mestských častiach tvorila zamestnaná žena 20-29 ročná so stredoškolským vzdelaním.

Celkovo bolo vyčlenených 13 nákupných stredísk, 8 v MČ Chrenová a 5 Klokočina, pričom z ostatných mestských častí z oboch sídlisk bolo jednotne vyznačené len 1 stredisko v MČ Staré Mesto- Hypermarket Tesco. Obchodné domy so širším sortimentom predajní, viac pozitívne ako negatívne vplyvajú na nakupovanie i v predajniach potravín. Každodenný nákup potravín je realizovaný v najbližšej časovej a priestorovo dostupnej predajni. Trávenie voľného času v obchodných strediskách, často krát vedie k druhotnému nákupu v predajniach potravín. Takéto obchodné strediská sa stávajú rôzne atraktívnymi pre nákup rôznych vekových kategórií, nevynímajúc ani nákup potravín. Závislosť medzi vekovými kategóriami a výberom miesta sa prejavil v MČ Chrenová, ktorá je charakteristická väčším množstvom a priestorovo rozptýlenejších nákupných stredísk a komplexnejší stupňom ponuky tovaru, so širokým využitím zábavných centier, kým v MČ Klokočina sa neprejavila štatistická závislosť medzi výberom miesta nákupu a vekovou kategóriou, čo môže byť spôsobené práve jej charakterom. V MČ Klokočina sú nákupné centrá charakteru Billa, Lidl, Kaufland, Nitrazdroj a nákupné centrum Family, ktoré sú koncentrované v jednej zóne a zamerané najmä na denné nákupy čerstvých potravín. Tieto obchodné centrá neposkytujú iné aktivity trávenia voľného času okrem nákupu, čo je menej atraktívne najmä pre mladú generáciu, ktorá za nimi odchádza do centra mesta alebo MČ Chrenová.

Na výber lokality pôsobia i osobné postoje, ktoré ovplyvňujú atraktivitu nákupného strediska. Z množstva faktorov výber predajne potravín dominuje cena a kvalita tovarov. Ponuka na letákoch a ich distribúcia teda zásadne neovplyvňuje výber lokality a jej atraktivitu, hoci ovplyvňujú subjektívne rozhodnutie respondentov.

Literatura

- [1] BILKOVÁ, K., KRIŽAN, F., BARLÍK, P., (2015). Consumers preferences of shopping centers in Bratislava (Slovakia). *Human Geographies - Journal of Studies and Research in Human Geography* vol. 10 no. 1, pp. 7-21. ISSN 1843-6587. DOI 10.5719/hgeo.2015.101.2.
- [2] DENNIS, CH., NEWMAN, A., MARSLAND, D., (2005). *Objects of Desire: Consumer Behaviour in Shopping Centres Choices*. New York, NY: Palgrave Macmillan. ISBN 1-4039-0170-8. DOI 10.1057/9780230509481.
- [3] FERTAĽOVÁ, J., VARGA, P., (2008). The Huff's probability model and its Application on selected large-area retail units in Košice. *Folia geographica* vol. 12, pp. 77-81. ISSN 1336-6149.
- [4] FRANTÁL, B., KLAPKA, P., SIWEK, T., (2012): Lidské chování v prostoru a čase: teoreticko-metodologická východiska. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, vol. 48, no. 5, pp. 833-857. ISSN 0038-0288.
- [5] JASIULEWICZ, A., (2012). Economic Crisis Influence on the Polish Consumer Behavior. *Overcoming the Crisis*, pp. 77-88. ISBN 978-961-6832-32-8. Dostupné z: <http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6832-32-8/contents.pdf>.
- [6] KNOX, P., PINCH, S., (2000). *Urban Social Geography (an Introduction, 4th ed)*. Harlow: Pearson Education Limited. ISBN 978-0-273-71763-8.
- [7] KRIŽAN, F., (2007). Regionálna typológia územia Bratislavy na základe dostupnosti supermarketov a hypermarketov. *Geografický časopis*, vol. 59, no. 4, pp. 373-384. ISSN 0016-7193.
- [8] KRIŽAN, F., DANIELOVÁ, K., (2008). „Potravínové púšte“ definované na základe merania dostupnosti – prípadová štúdia mesta Bratislava. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 11, no. 3, pp. 1-6. ISSN 0231-715X.
- [9] KRIŽAN, F., BILKOVÁ, K., KITA, P., KUNC, J., BARLÍK, P., (2015). Nákupné centrá v Bratislave a atribúty ovplyvňujúce preferencie spotrebiteľov. *Geografický časopis*, vol. 67 no. 4, pp. 341-357. ISSN 1335-1257.
- [10] KUNC, J., SZCZYRBA, Z., FRANTÁL, B., TONEV, P., (2012a). Nákupní spád, nákupní chování a nákupní centra: na příklade brněnské aglomerace (příspěvek ke studiu denních urbánních systémů). *Sociologický časopis*, vol. 48 no. 5, pp. 879-910. ISSN 0038-0288.
- [11] KUNC, J., TONEC, P., GREPLOVÁ, Z., SZCZYRBA, Z., (2012b). Fenomén nákupních center v České republice. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 264-271. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [12] LAUKO, V., KRIŽAN, F., TOLMÁČI, L., (2008). Potravinársky maloobchod na Slovensku: rurálne prostredie, čas a miesto nákupu. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, vol. 51, pp. 41-55. ISSN 0231-715X.
- [13] LUX, M., SUNEGA, P., (2014). The impact of housing tenure in supporting ageing in place: exploring the links between housing systems and housing options for the elderly. *International Journal of Housing Policy*, vol. 14, no. 1, pp. 30-55. ISSN 1461-6718. DOI 10.1080/14616718.2014.884880.
- [14] MARYÁŠ, J., (2013). Vývojové tendence ve spádovosti za službami na příklade zázemí Brna. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 223-228. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-27.
- [15] MARYÁŠ, J., KUNC, J., TONEV, P., SZCZYRBA, Z., (2014). Shopping and service Related Travel in the Hinterland of Brno: Changes From the Socialist Period to the Present. *Moravian Geographical Reports*, vol. 22, pp. 18-28. ISSN 12010-8812. DOI 10.2478/mgr-2014-0015.
- [16] MICHNIAK, D., (2013). Niektoré možnosti analýzy dostupnosti v geografii maloobchodu. In *Geographia Cassoviensis* vol. VII, no. 1, pp. 94-99. ISSN 1337-6748.
- [17] MITRÍKOVÁ, J., (2008). *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania sa na Slovensku (prípadové štúdie miest prešov a Košice)*. Prešov: PU Prešov. ISSN 1854-665X.
- [18] MITRÍKOVÁ, J., ŠENKOVÁ, A., ANTOLÍKOVÁ, S. (2015). Application of the Huff model of shopping probability in the selected storeas in Prešov (Prešov the Slovak republik). *Geographica Pannonica* vol. 19 no. 3, pp. 110-121. ISSN 1820-7138.
- [19] OTNES, C., MCGRATH, M.A., (2001). Perceptions and realities of male shopping behaviour. *Journal of retailing* vol. 77, no. 1. pp. 111-137. ISSN 0022-4359. DOI 10.1016/S0022-4359(00)00047-6.
- [20] SZCZYRBA, Z., FIEDOR, D., (2014). Vývoj veľkoplošného maloobchodu Olomouce a výzkum nákupního chování. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 740-748. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-96.
- [21] TREMBOŠOVÁ, M., (2009a). Intraurbánne spádové oblasti maloobchodnej vybavenosti mesta Nitra. *Geografické štúdie* vol. 13 no. 2, pp. 93-109. ISSN 1337-9445. DOI 10.17846/GS.2009.13.2.93-103.
- [22] TREMBOŠOVÁ, M., (2009b). Huffov model pravdepodobnosti výberu aplikovaný v obchodných centrách mesta Nitra. *Geografická revue*, vol. 4, no 2, pp. 448-459. ISSN 1336-7072.

- [23] TREMBOŠOVÁ, M., (2010). Vybrané aspekty transformácie maloobchodu v meste Nitra v rokoch 1992-2008. *Geografický časopis* vol. 62 no. 1, pp. 49-73. ISSN 0016-7193. Dostupné na <http://www.sav.sk/journals/uploads/>.
- [24] TREMBOŠOVÁ, M., (2012). Priestorové jednotky intraurbánnej regionalizácie maloobchodnej vybavenosti mesta Nitra. *Geografické štúdie* vol. 6, no. 1, pp. 38-62. ISSN 1337-9445. DOI 193.87.31.84/0191526/GS_1_2012_cely.pdf.
- [25] TREMBOŠOVÁ, M., DUBCOVÁ, A., (2013). Vývoj maloobchodu v Nitre v nových trhových podmienkach. *Acta Geographica Universitatis Comenianae* vol. 57 no. 2, pp. 213-230. ISBN 1338-6034. Dostupné na <http://www.actageographica.sk/>.
- [26] WILK, W., (2003). Accesibility of services in Poland on the Example of the Retail Banks. In A. Kowalczyk (Ed.), *Geographical Space at the Turn of the Century* pp. 159-166. Warsaw, PL : Faculty of Geography and Regional Studies. ISBN 978-8-389-50200-1.
- [27] WILK, W., (2005). Spatial Differentiation of Study and Demand for Consumer Services in Poland – In Search of Potential markets. *Acta Univesitatis Carolinae. Geographica* vol.38 no. 1, pp. 495-508. ISSN 03005402.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0799/14 „Geografické aspekty maloobchodnej siete veľkých miest SR v nových trhových podmienkach“ a projektu VEGA č. 1/0874/14 „Využitie neuromarketingu vo vizuálnom merchandisingu potravín“.

DOSTUPNOST ZÁKLADNÍHO ZBOŽÍ A SLUŽEB V MĚSTECH A OBCÍCH JIHOČESKÉHO KRAJE

AVAILABILITY OF BASIC GOODS AND SERVICES IN TOWNS AND MUNICIPALITIES OF THE SOUTH BOHEMIAN REGION

JIŘÍ DUŠEK

Katedra managementu a marketingu služeb Management and Marketing Services Department
Vysoká škola evropských a regionálních studií College of European and Regional Studies
✉ Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: jiridusek@centrum.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá problematikou dostupnosti základního zboží a služeb v municipalitách Jihočeského kraje, které čelí stejně jako jiné regiony ambivalentnímu efektu rostoucí saturace maloobchodní sítě při poklesu počtu malých prodejen s plochou do 400 m², čímž dochází ke zhoršování občanské vybavenosti zejména u malých obcí, velké municipality se zase potýkají s „vyliďňováním“ center měst. Zejména pro malé obce je dostupnost základního zboží a služeb klíčová pro stabilizaci počtu obyvatel, proto se obce cíleně snaží udržení a rozvoj těchto služeb podporovat. Cílem příspěvku bylo proto analyzovat názory zástupců cca 140 jihočeských obcí na problematiku dostupnosti základního zboží, jež reflektovala výsledky dotazníkového šetření realizovaného autorem v letech 2004 a 2014. Desetiletý odstup realizace obou výzkumů umožňuje zhodnotit trendy v této oblasti, které potvrzují stanovené předpoklady významného zlepšení dostupnosti základního zboží a služeb v obcích II. a III. typu, zatímco u obcí I. typu dochází v průběhu času ke zhoršování občanské vybavenosti.

Klíčová slova

Jihočeský kraj, maloobchod, občanská vybavenost, obec, služby, zboží

Annotation

The contribution deals with the topic of availability of basic goods and services in municipalities of the South Bohemian Region which, as well as other regions, are facing the ambivalent effect of growing saturation of retail trade on the one hand and a parallel decline in the number of small shops of up to 400 sqm on the other hand which leads to worse public infrastructure, especially in small municipalities; big municipalities, on the other hand, are facing "depopulation" of city centres. Especially for small municipalities, availability of basic goods and services is crucial for the stabilization of the number of inhabitants. That is why municipalities are trying to support the availability of these services. The aim of the contribution thus was to analyse the opinions of representatives of about 140 South Bohemian municipalities regarding the topic of availability of basic goods and services. This analysis reflected the results of a questionnaire survey carried out by the author in the years 2004 and 2014. The 10-year gap between the two surveys enabled to assess trends in this area, which confirm assumptions of a substantial improvement in availability of basic goods and services in type II and type III municipalities, while in case of type I municipalities we are rather witnessing a decline in public infrastructure.

Key words

South Bohemian Region, retail trade, public infrastructure, municipality, services, goods

JEL classification: H42, F10

Úvod

ČR patří v evropském kontextu mezi země s vysokým počtem 6 253 obcí, což značí při své rozloze 78 866 km² velmi roztržitěnou sídelní strukturu, která je příčinou celé řady problémů při zabezpečení základní občanské a technické vybavenosti či jiných úkolů zejména u venkovských obcí. Sídelní struktura (průměrná vzdálenost mezi sídly je menší než 2 km) a je tvořena dle Galvasové, 2007, et al, s. 20, vysokým počtem velikostně silně diferencovaných obcí. Více než čtvrtina sídel má méně než 200 obyvatel (v kraji Vysočina dokonce téměř 50 %), v těchto sídlech však žije pouze 1,9 % obyvatel. Počet obyvatel do 1 000 vykazuje téměř 80 % obcí, v nichž žije cca 17 % obyvatel. Nejmenší podíl malých obcí je zastoupen v městských okresech a dále v relativně silně urbanizovaném prostředí Ústeckého a Karlovarského kraje. Populačně malé obce jsou naopak v nejvyšší míře zastoupeny v území Čech, respektive hlavně v jejich jižní polovině (nižší stupeň urbanizace) a v kraji Vysočina.

Venkov tak je dle Binka, et al, 2007, s. 11, specifickým prostředím, které ovlivňuje charakter celé České republiky. Žije zde méně než třetina obyvatel země, jeho význam je však výrazně vyšší. Přestože pro oživení venkovského prostoru je nezbytné zabývat se v souvislostech všemi jeho aspekty jak ze sféry sociální, ekonomické, environmentální i kulturně historické, není tento přístup zcela běžný. Charakteristické rysy venkova se utváří dlouhodobě a vlivem mnoha faktorů a přístup k řešení poznaných problémů by tedy měl být komplexní, respektující širší územní i socioekonomické vztahy, podporující trendy jeho trvalé udržitelnosti. Život v nich má své výhody – klidnější prostředí, lepší vzájemné vztahy, lepší životní prostředí a blízkost přírody. Na druhé straně se tyto obce často potýkají s omezeným množstvím pracovních příležitostí, omezenou nabídkou občanské vybavenosti, nedostatečnou dopravní obslužností (blíže viz např. Hálová, Alina, 2014) a dalšími problémy. Roste složitost všech společenských procesů a stejně tak i jejich řešení (Binek, et al, 2010, s. 7). Roztržitěností obcí a problémům, které přináší, lze čelit jejich konsolidací, která může mít dvě podoby. Strukturální integrace spočívá ve slučování malých obcí a vytváření obcí větší velikosti, zatímco integrace funkční ponechává stávající strukturu nedotčenou, přenáší však některé funkce (působnosti) malých obcí na obce velké, které je pak obstarávají i na území malých obcí ve svém zázemí. Přednost této méně radikální formy spočívá v tom, že neohrožuje samosprávnou identitu malých obcí a je proto politicky lépe průchodná, její nevýhodou pak je skutečnost, že de facto zavádí další úroveň územní veřejné správy, jejíž strukturu tak komplikuje. Integrace pak může být buď obligatorní, kdy k ní dochází ze zákona, nebo dobrovolná, byť třeba podpořená různými, např. finančními stimuly. V České republice se po roce 1990 integrace veřejné správy může realizovat jak v poloze strukturální, tak v poloze funkční. Např. v zákoně o obcích (zákon č. 128/2000 Sb.) poskytla legislativa možnost dobrovolné strukturální integrace obcí jejich sloučením. Obligatorní slučování obcí, které by bylo zřejmě protiústavní, se v České republice v současné době neaplikuje (Vajdová, Čermák, Illner, 2006, s. 24-25), jen došlo ke ztížení podmínek pro vznik nových obcí či osamostatňujících se obcí.

Některé z výše uvedených problémů jsou trvalé (vyplývají kupříkladu z nepříznivé lokalizace sídla), další vyplývají z přirozeně nastávajících změn obce a jejich součástí (stárnutí a změna počtu obyvatel, zastarávání kapacit technické infrastruktury, funkční změny sídla, atp.), jiné souvisejí se ztrátou ekonomické základny obce a obtížemi transformovat je na odlišné zaměření, ostatní pak pramení z nároků na regeneraci obcí (inovace systémů, potřeba zvýšení standardu, materiálního komfortu, bezpečnosti atp.). Z hlediska správy patrně nejvýznamnější kategorií problémů jsou pak ty, kde je příčinou nedostatek prostředků a nevyhovujícího management. Tyto problémy, které samy o sobě často vedou ke vzniku problémů nových, souvisejících např. s využitím prostředků EU (DHV, 2007). S velkou různorodostí obcí bývají spojeny úvahy o přednostech a nevýhodách jejich různé populační velikosti, a to jak z hlediska samotných obyvatel, tak společnosti jako celku. V České republice se stala v posledních letech předmětem diskusí a podnětem pro realizovaná nebo dosud jen uvažovaná opatření zejména roztržitěná struktura obcí, tj. velký počet obcí malých a velmi malých, která bývá kritizována jako problematická např. z hlediska sociálního a ekonomického rozvoje venkova, stability volených orgánů malých obcí, jejich finančního hospodaření, kvality jejich správních úkonů, dodržování zákonnosti apod. Otázka vztahu mezi velikostí obcí a různými aspekty jejich fungování, zejména možností jejich sociálního a ekonomického rozvoje, uplatněním místní demokracie a efektivitou jejich správy je tématem, kterému se ve správní a politické vědě, v sociologii, geografii a

ekonomii nejen u nás, ale zejména v zahraničí, věnovala v posledních zhruba třiceti letech poměrně značná pozornost (Vajdová, Čermák, Illner, 2006, s. 12).

1. Rozvojový kontext a funkce obcí

Rozvoj obce jako dlouhodobý proces vyváženého a udržitelného zlepšování situace sídla a jeho okolí je podmíněn koncepčním a promyšleným přístupem k socioekonomickým jevům zde probíhajícím.

Základními prvky působícími na možnosti rozvoje obce, ve smyslu aktivní snahy o uvedené zlepšování, jsou její „vstupní“ dispozice, protože každé místo má své neopakovatelné kombinace určitých vlastností, které vytvářejí potenciály jeho přírodního, kulturního a ekonomického rozvoje. Využitelnost těchto potenciálů je závislá na smysluplné aktivitě obyvatel, poloze místa a na velikosti kapitálu, který je k dispozici. Kombinace těchto vstupů do jisté míry předurčuje i optimální strategii chování obcí i celého regionu ve využívání svého bohatství. Při určitém zjednodušení můžeme rozlišit tři základní oblasti rozvojových aktivit obce (Holeček, et al, 2009, s. 16, 21):

- zajištění podmínek pro život obyvatel a podnikání (přímý vliv investiční aktivity – převážně infrastruktura),
- vytváření prostředí pro rozvoj občanských aktivit (nepřímý vliv),
- vytváření prostředí pro rozvoj ekonomických aktivit (nepřímý vliv).

Důležitou součástí činnosti obce je zajišťování a naplňování základních funkcí obce, mezi které patří zejména (Máca, 2015):

- funkce obytná – Obce (sídla) jsou především jednotkami (útvary) zajišťujícími bydlení; rozsah a charakter (struktura, kvalita atp.) staveb určených k bydlení jsou obecně hlavním faktorem sociálně ekonomického profilu obce (sídla); jsou určující pro objem a strukturu obyvatelstva (demografického potenciálu); ta část obyvatelstva, která vykazuje znaky trvalého bydlení, resp. její dospělá složka, je pak vlastním subjektem samosprávného řízení obce (souborem voličů, v užším výběru funkcionářů obce); část bytového fondu, především ve větších obcích, bývá přímo ve vlastnictví obce. Vytváření podmínek (např. územním plánem) pro rozvoj bydlení (ve všech jeho formách) je tedy jedním z nejzákladnějších úkolů obecních samospráv.
- funkce pracovní – Obce (sídla) jsou zároveň místy, kde občané pracují pro svou obživu (ať už v intravilánu, t.j. zastavěném území obce, nebo v extravilánu – v zemědělství a lesnictví, v dopravě a dalších činnostech). Rozsah pracovní funkce obce by měl být v zásadě adekvátní počtu práceschopného obyvatelstva; bohužel nadměrná koncentrace pracovních příležitostí a rozmach dojíždění za prací rovnováhu mezi obytnou a pracovní funkcí u většiny obcí vážně narušily. Většina obcí má nedostatek pracovních příležitostí (jsou obytné, vyjížďkové, zdrojové – z hlediska pracovních sil), menšina (vesměs průmyslových center) má míst „přebytek“ a pokrývá ho dojížděnkou za prací (pracovní, výrobní, spádové, střediskové obce). V souvislosti se změnami dopravní politiky státu (omezování dotací do osobní dopravy) se pracovní soběstačnost stává rozhodující podmínkou komplexního rozvoje obcí, doslova otázkou jejich přežití, i když si to řada občanů i funkcionářů obcí ještě dostatečně neuvědomuje.
- funkce obslužná – V této sféře je situace složitější. Jednotlivá sídla, zejména ta menší, nikdy nebyla z hlediska služeb soběstačná, především s ohledem na specializaci služeb, vyžadující větší demografický potenciál. Moderní doba s výrazným rozvojem služeb tento stav ještě prohloubila. Přesto každá obec – úměrně svému demografickému potenciálu – zajišťuje (resp. měla by zajišťovat) alespoň minimální spektrum služeb, střediskové obce pak služby i úměrně velikosti svého zázemí (spádového území). Samozřejmě služby jsou z jedné strany také pracovními příležitostmi (a obvykle s velikostí obce podíl služeb v jejich ekonomické základně roste).
- funkce ochrany a tvorby prostředí – Nejde jen o přírodní prostředí a hygienickou stránku života v obcích (i když ty jsou nejdůležitější), ale také o sociální stránky prostředí (bezpečnost, estetika, funkčnost atd.). Činnosti k ochraně a tvorbě prostředí tak jednak nabývají charakteru institucionalizovaných odvětvových aktivit (odvoz odpadků, čištění veřejných komunikací a prostranství, péče o veřejnou zeleň, veřejné osvětlení, kanalizace atp.), jednak charakter průřezových činností koordinačního charakteru (plány, programy

činnosti), výkonu státní správy (stavební řád, dopravní řád, vodohospodářský řád atp.). Samozřejmě v praxi fungování obcí se činnosti orientované do jednotlivých sfér překrývají a často splývají. Např. výstavba domů vytváří pracovní příležitosti, rozšiřuje demografický potenciál obce, v tom i potenciál konzumentů služeb, působí na vzhled obce atd.

2. Problematika občanské a technické vybavenosti obcí

Mezi hlavní problémy, které nyní trápí obce, patří dle Mátla a Srnové, 2012, příloha 3 - s. 7-8, nedostatek pracovních příležitostí, nevyhovující čištění odpadních vod a související kanalizační sítě a špatný stav pozemních komunikací. Naopak jako relativně bezproblémové je vnímáno základní školství a otázky související s územním rozvojem (církevní restituce, existence ghett, živelná suburbanizace apod.). Pokud se podíváme na nejčastější problémy z pohledu velikostních skupin obcí, hlavní problémy se opakují. Menší obce mají poměrně logicky větší problémy s možnostmi nakupování, tématem je také dostupnost a kapacita mateřských škol. Naopak větší obce nad 2 000 obyvatel mají problémy s parkováním a nezaznamenávají problémy s čištěním odpadních vod a kanalizací. To odpovídá závazku státu v oblasti čištění městských odpadních vod, který Česká republika podepsala při vstupu do Evropské unie a podle kterého by obce s ekvivalentním počtem 2 000 obyvatel měly mít tuto oblast již vyřešenu.

Tab. 1: Hlavní problémy obcí dle velikostní kategorie

Velikostní kategorie	1. místo	2. místo	3. místo	4. místo	5. místo
<250	pracovní příležitosti	čištění odpadních vod	kanalizace	stav pozemních komunikací	možnost nakupování
251-500	pracovní příležitosti	čištění odpadních vod	kanalizace	stav pozemních komunikací	kapacita mateřských škol
501-1000	pracovní příležitosti	čištění odpadních vod	stav pozemních komunikací	kanalizace	nabídka kvalitního bydlení
1001-2000	pracovní příležitosti	stav pozemních komunikací	čištění odpadních vod	kanalizace	infrastruktura cestovního ruchu
2001<	pracovní příležitosti	stav pozemních komunikací	dostupnost parkování	infrastruktura cestovního ruchu	ohrožení povodněmi

Zdroj: Mátl, Srnová, 2012, příloha 3 - s. 8

Vybavenost obcí zařízeními sociální a technické infrastruktury je významným faktorem kvality a rovnocennosti životních podmínek obyvatel ČR. Úzce souvisí s ekonomickým potenciálem (nabídka pracovních příležitostí), přispívá ke stabilitě sídel a udržení generační kontinuity v území. Zařízení, která jsou zařazena mezi občanskou vybavenost (školy, pošty, policejní stanice a zdravotnická zařízení), jsou na území ČR rozložena relativně rovnoměrně. Nedostatečná je ale vodohospodářská infrastruktura, která hraje důležitou roli v rozvoji venkova. Vzhledem k nízké občanské vybavenosti zejména v malých obcích a nedostatečné nabídce pracovních příležitostí na lokální úrovni je nezbytným prvořadým činitelem zlepšení životních podmínek na venkově dostupnost technické infrastruktury (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2012).

Jednotlivé obce je dle existence občanské a technické vybavenosti obcí možné dle Maříkové, 2004, s. 4-5, klasifikovat následujícím způsobem:

- technická vybavenost:
 - všude vše – tzn. obce mají vodu, kanalizaci i plyn ve všech částech obce,
 - většinou vše – mají alespoň dva typy infrastruktury v obci nebo ve více než polovině místních částí,
 - něco v části – mají jen jeden nebo dva typy v menší části obce,
 - téměř nic – nemají žádnou vybavenost,
- občanská vybavenost:
 - bohatá – obec má školu základní i mateřskou, lékaře, obchody, knihovnu a další vybavenost,
 - základní – obec má základní školu, lékaře a alespoň jeden obchod,
 - malá – obec má pouze obchod a školu s prvním stupněm nebo lékaře, který dojíždí pouze některé dny v týdnu,

– žádná – obec nemá žádný ze základních prvků vybavenosti (škola, lékař, obchod).

V době prohlubující se evropské integrace jsou občanská a technická vybavenost a další veřejné služby vhodným nástrojem pro uplatňování politiky místního rozvoje, protože napomáhají utvářet a zvyšovat přitažlivost jednotlivých oblastí. Pro místní a regionální samosprávy je proto důležité mít fungující veřejné služby a infrastrukturu (viz Holeček, 2009, s. 23, nebo Novotná, Volek, Alina, 2014, s. 757-763).

3. Cíl, materiál a metodika zkoumání

Příspěvek se zabývá problematikou dostupnosti základního zboží a služeb v municipalitách Jihočeského kraje, které čelí stejně jako jiné regiony ambivalentnímu efektu rostoucí saturace maloobchodní sítě při poklesu počtu malých prodejen s plochou do 400 m², čímž dochází ke zhoršování občanské vybavenosti zejména u malých obcí, velké municipality se zase potýkají s „vyliďňováním“ center měst. Zejména pro malé obce je dostupnost základního zboží a služeb klíčová pro stabilizaci počtu obyvatel, proto se obce cíleně snaží udržení a rozvoj těchto služeb podporovat. Cílem příspěvku bylo proto analyzovat názory zástupců cca 140 jihočeských obcí na problematiku dostupnosti základního zboží, jež reflektovala výsledky dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje, které bylo realizováno nejprve v roce 2004 a následně s desetiletým odstupem v roce 2014 opakováno s cílem komparovat a zmapovat změny postojů jihočeských municipalit. Zjištěné výsledky jsou v závěru interpretovány nejen z hlediska vlastního vývoje názorů jednotlivých obcí na jednotlivé problémové okruhy, ale i v kontextu proběhlých změn v oblasti dostupnosti základního zboží a služeb v uplynulých letech.

Výzkum v roce 2004 byl realizován ve spolupráci s následujícími subjekty: Krajský úřad Jihočeského kraje, ČSAD Jihotrans a.s., České dráhy a.s., Jednota - spotřební družstvo České Budějovice, Úřad práce Písek, Svaz měst a obcí Jihočeského kraje, RERA a.s, Západočeská univerzita v Plzni a Česká zemědělská univerzita v Praze s cílem získat relevantní data k následujícím vybraným tématům:

- a) dopravní obslužnost,
- b) dostupnost základního zboží a služeb,
- c) řízení obcí a měst,
- d) regionální informační systém (RIS),
- e) dotace,
- f) podpora přílivu investic,
- g) vztah k národnostním menšinám,
- h) legislativa a efektivita veřejné správy,
- i) možnost vzdělání pracovníků veřejné správy.

V roce 2004 byl sběr dat zajištěn osobně studenty VŠERS, v roce 2014 byl výzkum z důvodu vyšší efektivity realizován elektronickou formou pouze ve spolupráci se Svazem měst a obcí Jihočeského kraje. Při prvním realizovaném výzkumu bylo cíleně osloveno 200 jihočeských municipalit (návratnost 140 dotazníků, tj. 22,47 % všech obcí v kraji), při druhém výzkumu v roce 2014 byl získán obdobný počet dotazníků – 141 (tj. 22,63 % všech obcí v kraji), v tomto případě však byly osloveny elektronickou formou všechny municipality v kraji. Jednotlivá období byla zvolena v kontextu posouzení prvního a posledního programovacího období EU.

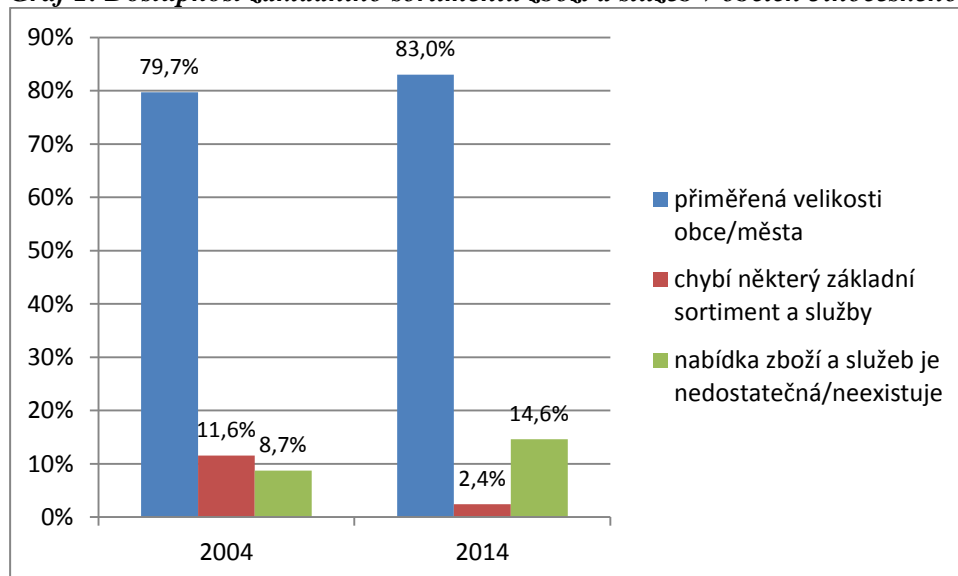
4. Výsledky a diskuse

V České republice došlo po roce 1989 k evropsky unikátnímu fenoménu, kdy počet obcí během několika málo let stoupl o více než 50 %. Jestliže v roce 1990 bylo v České republice 4 100 obcí, o rok později 5 768 obcí, tak v roce 1992 byla překonána hranice 6 tis. obcí, kdy počet dosáhl 6 097. V dalších 25 letech se počet ustálil na cca 6 250 obcích. Fragmentovaná sídelní struktura klade zvýšené nároky na zajištění základních funkcí obcí a dostupnost základního zboží a služeb, jejichž kvalitativní a kvantitativní úroveň se v čase pomalu zhoršuje zejména v menších municipalitách vlivem celé řady základních a dlouhodobě působících trendů (Triada, 2004), mezi něž patří:

- postupné stárnutí obyvatelstva, rychlejší než u celkové populace,
- úbytek schopností poskytovat služby obecně i služby na určité úrovni,

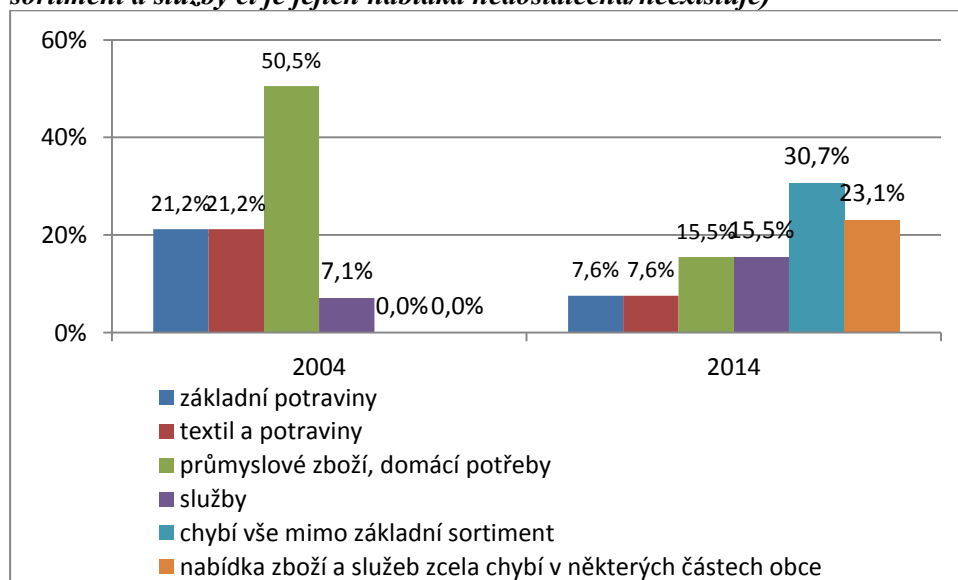
- rostoucí převaha obytné a rekreační funkce nad funkcemi ekonomickými a obslužnými,
- rychlý úbytek pracovních míst a následné zvyšování vyjížděky obyvatel za prací, rostoucí závislost na mikroregionálních a regionálních střediscích,
- malá diverzifikace pracovních míst, nízké příjmy a vyšší míra dlouhodobé nezaměstnanosti,
- omezená dostupnost a kvalita služeb podporujících podnikání,
- snižování úrovně dopravní obslužnosti veřejnou dopravou,
- obecný nedostatek finančních prostředků k zajištění základních funkcí a rozvojových záměrů,
- ztížené podmínky pro výkon státní správy a samosprávy,
- omezená soběstačnost v plnění potřebného rozsahu uložených funkcí.

Tyto trendy v oblasti maloobchodu a služeb potvrzuje i celá řada dalších výzkumů – např. společnosti Nielsen (ČTK, 2015), která uvádí, že např. v roce 2014 v Česku ubylo 264 malých obchodů s potravinami s prodejní plochou do 400 metrů čtverečních. Jejich celkový počet se tak snížil meziročně o dvě procenta. Zavírají se převážně malé obchody do 50 metrů čtverečních, v roce 2014 jich ubylo 287. Celkem je v ČR 6 969 těchto malých prodejen, z toho každý třetí je vlastněn obchodníky vietnamského původu. Podíl obratu malých prodejen na celkovém maloobchodním obratu se několik posledních let drží na 19 procentech, počet menších obchodů se ale dlouhodobě snižuje – v roce 2000 bylo v ČR 19 929 menších obchodů s potravinami a smíšeným zbožím, v roce 2014 již jen 15 580, naopak počet supermarketů ve středně velkých a velkých municipalitách se za posledních 15 let zvýšil z 900 na 1 349, hypermarketů přibýlo z 68 na 314. Tato zásadní strukturální změna logicky vyvolává otázku, jak respondenti jihočeských municipalit subjektivně vnímají tyto změny v průběhu let 2004–2014. Výsledky výzkumu reprezentované grafem 1 naznačují určitou „smířenost“ se stávajícím vývojem, kdy zhruba 80 % respondentů jak v roce 2004, tak i v roce 2014, konstatuje fakt, že dostupnost základního sortimentu zboží a služeb je přiměřená velikosti obce/města. Jako negativní trend je možné hodnotit posun dalších názorů respondentů – od chybějícího některého základního sortimentu a služeb ke zcela nedostatečné/neexistující nabídce zboží a služeb, kterou uvádí v roce 2014 již 14,6 % respondentů. V případě, že bychom analyzovali názory jednotlivých obcí separátně dle obcí I., II. a III. typu, tak není jistě překvapující závěr, že obce II. a III. typu zastávají názor, že dostupnost základního sortimentu zboží a služeb je přiměřená velikosti obce/města v 100 %, zatímco u obcí I. jen v 79,5 %, respektive 78,1 % v roce 2014. A dokonce 18,8 % obcí I. typu sídlí názor, že nabídka zboží a služeb je nedostatečná či v dané lokalitě neexistuje. Jednoznačně se tak potvrzují již zmiňované závěry studie Mátl a Srnové, 2012 (blíže viz tabulka 1), že mezi hlavní problémy obcí do 250 obyvatel patří chybějící možnosti nakupování. Rozsah zjištěných změn sice není příliš velký, je ale nutné jim věnovat pozornost. Obce totiž nemají příliš možností, jak mohou těmto trendům čelit. Jedním z mála možných řešení, realizovatelných však opět spíše v početně a ekonomicky silnějších obcích, je např. provozování vlastní prodejny či finanční nebo materiální podpora stávajících stacionárních či mobilních maloobchodních jednotek, což však může být nesystémové a krátkodobé řešení. Například pilotní projekt mobilních poboček České spořitelny testovaný v Jihočeském kraji se nedočkal zatím dalšího rozšíření. Můžeme tak definovat bludný kruh dostupnosti základního sortimentu zboží a služeb v obci: *malá populační velikost obsluhovaných sídel podmiňuje malou ekonomickou efektivitu maloobchodních jednotek a jednotek služeb → nutnost podpory z veřejných prostředků → snaha o zvýšení rentability a efektivitu poskytování základního sortimentu a služeb → kvalitativní a kvantitativní redukce služeb → dojde ke snížení nabídky a kvality služeb → část uživatelů se proto přesune na do větších sídel → snížení počtu kupujících však dále sníží rentabilitu poskytování základního sortimentu zboží a služeb v obci.*

Graf 1: Dostupnost základního sortimentu zboží a služeb v obcích Jihočeského kraje

Zdroj: vlastní výzkum (2004, 2014)

V souvislosti s otázkou dostupnosti základního sortimentu zboží a služeb v obci respondenti uváděli i konkrétní chybějící zboží a služby v obci. Zatímco v roce 2004 nejvíce respondenti postrádali průmyslové zboží, domácí potřeby, základní potraviny a textil, o 10 let později chybí v celé řadě lokalit jakákoliv nabídka zboží a služeb (v oblasti služeb se konkrétně jedná o problematickou dostupnost lékařské péče).

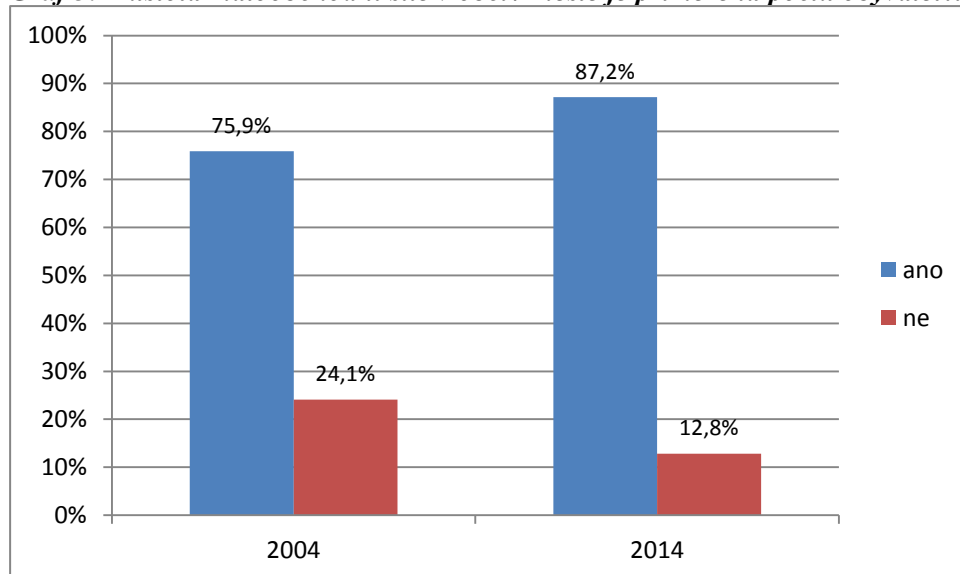
Graf 2: Chybějící zboží a služby v obcích Jihočeského kraje (v oblastech, kde chybí základní sortiment a služby či je jejich nabídka nedostatečná/neexistuje)

Zdroj: vlastní výzkum (2004, 2014)

Zaměříme-li se samostatně na problematiku hustoty maloobchodní sítě a její přiměřenosti počtu obyvatel, tak výsledky odpovídají zjištěním u otázky B1 týkající se dostupnosti základního sortimentu zboží a služeb v obci, tzn. je zde rostoucí názorová shoda respondentů, že hustota maloobchodní v obci / městě je přiměřená počtu obyvatel. Tento výsledek je možné interpretovat v souladu s výsledky tohoto i dalších výzkumů jako trend postupného rozrůžňování úrovně poskytování maloobchodních a dalších služeb v jednotlivých obcích v závislosti na velikostní kategorii obce. Neopominutelným trendem současnosti je i rostoucí podíl elektronického obchodování se zbožím a službami (objevují se

např. eshopy zaměřené na potraviny), které by mohlo částečně snižovat deficit lokální nabídky v obcích.

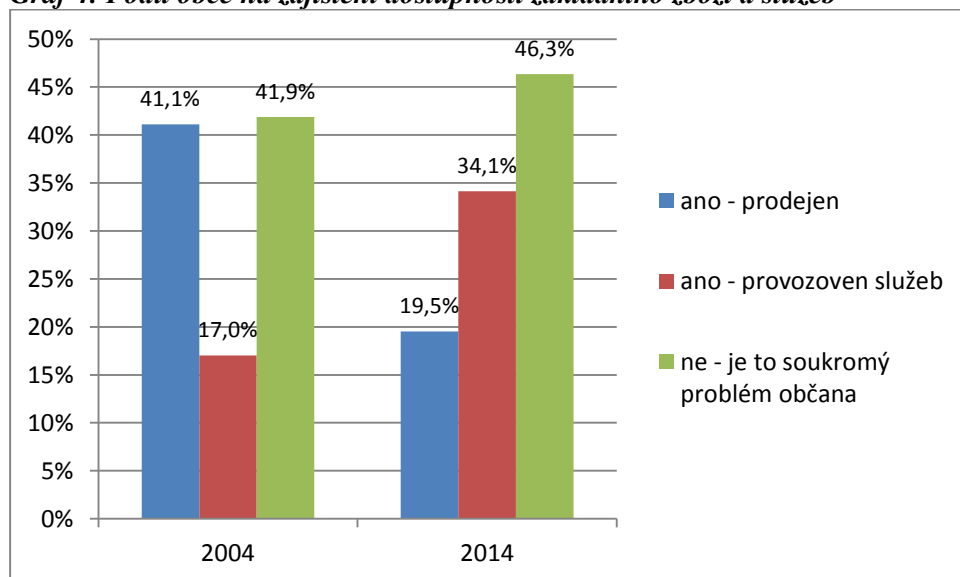
Graf 3: Hustota maloobchodní sítě v obci / městě je přiměřená počtu obyvatel...

Zdroj: vlastní výzkum (2004, 2014)

Dostupnost základního zboží a služeb v municipalitách, jak bylo zmíněno, může mít velmi různorodou podobu od přímého zajišťování služeb po jejich finanční či materiální podporu. Na zajištění dostupnosti základního zboží a služeb se dle výsledků výzkumu podílelo v roce 2004 58,13 % municipalit, o 10 let později počet těchto obcí klesl na 53,65 %, díky čemuž se zvýšil o 4,4 % počet respondentů (obcí), kteří považují dostupnost základního zboží a služeb za soukromý problém občana. Forma podpory občanské vybavenosti se dále postupně přesouvá od podpory maloobchodních prodejen k provozovněm jiných služeb. Analogicky se i zde diametrálně liší pohled obcí I., II. a III. typu, kdy cca 2/3 respondentů z řad obcí II. a III. typu považuje problematiku zajištění dostupnosti zboží a služeb za soukromý problém občana, na rozdíl od menších municipalit I. typu, u kterých se tato úroveň pohybuje jen okolo hodnoty 41 %, protože úbytek základních služeb (obchod, hospoda, pošta apod.) je totiž jen předzvěstí postupného exodu obyvatel obce a ztráty její funkce v území.

Graf 4: Podíl obce na zajištění dostupnosti základního zboží a služeb

Zdroj: vlastní výzkum (2004, 2014)

Závěr

Občanská a technická vybavenost, včetně dostupnosti základního zboží a služeb, patří v současné době mezi jednu ze základních funkcí obcí (vedle funkce obytné, pracovní, ochrany a tvorby prostředí, případně rekreační atd.), které zásadním způsobem determinují budoucí směřování a rozvoj obcí. V její dostupnosti jsou však obce velmi heterogenní, neboť jejich rozvoj historicky ovlivňovala geografická poloha obce, ekonomické, demografické a sociální dispozice, dominující funkce obce a celá řada dalších faktorů. Po roce 1989 došlo k velmi vysokému nárůstu obcí, od nichž dnes jejich obyvatelé očekávají určitý standard veřejných i komerčních služeb (např. v SRN se dnes mezi jeden z aspektů demografického rozvoje malých obcí řadí dostupnost vysokorychlostního internetu), který však obce nemohou ve všech případech 100 % garantovat, což potvrdil i realizovaný výzkum, který prokázal ve shodě s dalšími obdobnými výzkumy snížení úrovně občanské vybavenosti v podobě zhoršení dostupnosti základního zboží a služeb. Zatímco v roce 2004 11,6 % respondentů uvádělo, že chybí jen některý základní sortiment a služby, v roce 2014 se tato hodnota snížila na úroveň 2,4 %. Statisticky prokazatelný růst však zaznamenal názor konstatující, že nabídka zboží a služeb je nedostatečná/neexistuje (z 8,7 % na 14,6 %), což naznačuje jednoznačně, byť subjektivně, růst meziobecních disparit v podobě narůstající diference nabídky zboží a služeb v jednotlivých regionech. Jestliže v roce 2004 ve významné části zkoumaných lokalit chyběla nabídka jen určitého zboží či služeb, o 10 let později existuje celá řada regionů s absolutními nedostatky v oblasti občanské vybavenosti, která tak stále víc odpovídá obcím dle velikostních kategorií. Zhoršující se finanční situace obcí, spolu s možnou změnou priorit, vede představitele municipalit k postupnému omezování zajištění dostupnosti základního zboží a služeb v podobě snižování podpory prodejnám i jednotkám služeb (z 58,13 % na 53,65 %), což lze do budoucna vnímat jako velmi zásadní problém zejména u malých municipalit, které nebudou schopny nabídnout svým obyvatelům požadovaný životní standard a kvalitu života, to povede k rozvoji suburbanizovaného území a naopak k odlivu obyvatel z periferního venkova, pro který bude kvalita, dostupnost a vyváženost sítě služeb a dalšího občanského vybavení zásadním faktorem budoucího trvale udržitelného rozvoje území a sociálních a ekonomických změn, což by měly obce reflektovat ve svých rozvojových dokumentech a pokud to bude možné, i v připravovaných a realizovaných projektech financovaných z prostředků EU. V opačném případě se po roce 2020, v souvislosti se zásadním snížením objemu finančních prostředků EU a jinými vlivy, ocitnou obce před zásadní debatou týkající se jejich vlastní samostatnosti a efektivity při zajišťování veřejných služeb, jež může vyústit v postupnou defragmentarizaci sídelní struktury, která v uplynulých letech proběhla například v Řecku, Litvě, Lotyšsku a dalších zemích.

Literatura

- [1] BINEK, J., et al, (2007). *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno : Georgetown ISBN 80-251-19-5.
- [2] BINEK, J., et al, (2010). *Synergie ve venkovském prostoru – přístupy k řešení problémů rozvoje venkovských obcí*. Brno : Georgetown. ISBN 80-251-19-5.
- [3] ČTK, (2015). *Nielsen: Loni v Česku ubylo 264 malých obchodů s potravinami* [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <<http://www.financninoviny.cz/zpravy/nielsen-loni-v-cesku-ubylo-264-malych-obchodu-s-potravinami/1198771>>.
- [4] DHV, (2007). *Zhodnocení regionální politiky na úrovni krajů v ČR a návrh jejího zefektivnění* [online]. [cit. 2014-03-09]. Dostupné z: <<http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/zaverecna-zprava-projektu-2769.aspx>>.
- [5] GALVASOVÁ, I., et al., (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. ISBN 80-251-20-9.
- [6] HÁLOVÁ, P., ALINA, J., (2014). Analysis of investment in infrastructure and other selected determinants influence to unemployment in CR regions. In LOSTER, T., PAVELKA, T. (eds.). *8th International Days of Statistics and Economics Location*. Prague : University of Economics, pp. 445-455. ISBN 978-80-87990-02-5. WOS:000350226700044.
- [7] HOLEČEK, J., et al., (2009). *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*. Brno : GaREP Publishing. ISBN 978-80-904308-2-2.
- [8] MÁCA, H. (2015). *Obecní samospráva v ČR* [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <<http://h.maca.sweb.cz/strankaobecnisamospravavcr.htm>>.
- [9] MAŘÍKOVÁ, P., (2004). *Malé obce – sociologický pohled*. Praha: ČZU v Praze.

- [10] MÁTL, O., SRNOVÁ, E., (2012). *Budoucnost venkova v České republice: Analýza potřeb obcí po roce 2013 z hlediska budoucí kohezní politiky a společné zemědělské politiky*. Praha: Svaz měst a obcí České republiky.
- [11] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2012). *Občanská a technická infrastruktura venkova* [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <<http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Programy-2004-2006/Operacni-programy/OP-ROZVOJ-VENKOVA-A-MULTIFUNKCNI-ZEMEDELSTVI/Dokumenty/Programovy-dokument-OP-Rozvoj-venkova-a-multifunkc/2-Analyza-ekonomicke-a-socialni-situace/2-5-Socialne-demograficka-situace-v-CR/2-5-3-Obcanska-a-technicka-infrastruktura-venkova>>.
- [12] NOVOTNÁ, M., VOLEK, T., ALINA, J., (2014). Regional Disparities in Productivity of Small and Medium-Sized Enterprises in the Food Industry. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 757-763. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-98.
- [13] PÁNA, L., (2015). Analýza legislativy a efektivity veřejné správy obcemi Jihočeského kraje (komparace let 2004 a 2014). In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 470-477. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-63.
- [14] TRIADA, (2004). *Problematika malých obcí* [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=5783262>>.
- [15] VAJDOVÁ, Z., ČERMÁK, D., ILLNER, M., (2006). *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 108 s. Edice Sociologické studie/Sociological Studies 06/02. ISBN 80-7330-086-9.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu IGA VŠERS 1/2016.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-71

**ATRAKTIVITA BRNĚNSKÝCH NÁKUPNÍCH CENTER PRO
TEENAGERY: VAŇKOVKA NEBO OLYMPIA?****ATTRACTIVENESS OF BRNO SHOPPING CENTRES FOR TEENAGERS:
VAŇKOVKA OR OLYMPIA?****JOSEF KUNC****ZDENĚK DVOŘÁK**

Katedra regionální ekonomie a správy *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *kunc@econ.muni.cz, dvorak.zdenek@mail.muni.cz*

Anotace

Cílem příspěvku je představit vybrané aspekty nákupního chování a nákupních preferencí teenagerů bydlících či studujících v Brně. Pro komparaci byla využita dvě nejoblíbenější a nejvíce navštěvovaná nákupní centra v Brně – Galerie Vaňkovka nacházející se v blízkosti centra a periferní Olympia disponující výrazně širší nabídkou zábavy a trávení volného času. Metodikou výzkumu bylo dotazníkové šetření mezi teenagery (15-19 let) navštěvujícími brněnské střední školy. Přestože nákupní centrum Olympia nabízí návštěvníkům oproti Vaňkovce např. multikino, bowling, lezeckou stěnu, sezónní kluziště, ale i více světových značek módy a obuvi, atraktivitu Vaňkovky mezi mladými lidmi nepřekonává. Olympia je označována za „rozmanitější a víkendovou“ s delším zde stráveným časem, Vaňkovka za „dostupnější a všednodenní“. Atraktivitu Vaňkovky podporuje také výborná dostupnost pěšky či MHD v souvislosti s její polohou mezi hlavním vlakovým a autobusovým nádražím a bezprostřední návazností na historické centrum města.

Klíčová slova

atraktivita nákupních center, Vaňkovka, Olympia, teenageři, Brno

Annotation

The aim of this paper is to present the selected aspects of the shopping behavior and preferences of the teenagers living or studying in Brno. Two most popular and most visited shopping centers in Brno were selected for the comparison. – the Vaňkovka Gallery, located near the center and peripheral the Olympia, offering the significantly wider range of entertainment and leisure. The research methodology was the questionnaire survey among teenagers (15-19 years), attending high school in Brno. Although the shopping center Olympia offers the visitors for example: a multiplex cinema, bowling, climbing wall, seasonal ice skating rink, as well as more international brands of fashion and shoes, it does not overcome the attractiveness of the Vaňkovka among young people. Olympia is known as "diverse and weekend" shopping center, with longer spent time here, the Vaňkovka is more "affordable and everyday" shopping center. The attractiveness of the Vaňkovka also supports excellent accessibility by foot or by public transport, in relation to its location between the main railway and bus stations, and with a direct link to the historic city center.

Key words

shopping centres attractiveness, Vaňkovka, Olympia, teenagers, Brno

JEL classification: *D12, J13, R21, Z13*

Úvod

Moderní velkoplošná nákupní centra se začala etablovat již v polovině 50. let v USA a velmi rychle se stala fenoménem, který se šířil do dalších ekonomicky vyspělých zemí (zejména v Evropě) a proměnil nákupní zvyklosti prakticky všech generací (Scott, 1973). Na jedné straně se otevřela možnost pohodlného nákupu širokého sortimentu pod jednou střechou, na straně druhé začaly koncepty typu *maga mall*, stavěné většinou na zelené louce v suburbiiích na okrajích městských aglomerací, stahovat zákazníky z městských center a staly se určitou turistickou atrakcí, resp. součástí nákupního cestovního ruchu (Butler, 1991; Timothy, 2005). Především v Evropě se postupně s vyspělejším územním plánováním a řadou regulativů navrátila výstavba nákupních center i do intravilánů měst (Guy, 1998; Crosby et al., 2005). Nákupní centra, zvláště jsou-li lokalizována do center měst, zvyšují svůj rekreační potenciál a determinují nový rozměr městského turismu (Clark et al., 2003; Kowalczyk, 2005; Spilková, 2012a), často i velmi specifického (Cudny, 2014, Tafel-Viia, 2015).

V České republice i dalších postsocialistických zemích se nákupní centra etablovala až ve 2. polovině 90. let a jejich skutečný rozmach nastal až v minulém desetiletí, tedy s více než čtyřicetiletým odstupem za ekonomicky vyspělou Evropou (Spilková, 2003; Szczyrba, 2005; Križan, 2009; Kunc et al. 2012a,c). Dynamika vstupu a šíření tohoto nového prodejního konceptu však byla o poznání rychlejší než v USA nebo západní Evropě (důvodem byla především tehdejší výrazná podvybavenost prodejními plochami, ale i počáteční vstřícnost zejména vůči zahraničním investorům), a to se všemi doprovodnými neduhy spojenými např. s nedokonalým územním plánováním a průzkumem trhu či s negativním dopadem na sociokulturní i fyzické prostředí a výraznými změnami v nákupním chování obyvatel (Kok, 2007; Szczyrba, 2010; Kunc et al. 2013).

Nákupní chování spotřebitelů je ovlivňované mnoha faktory, které jsou v čase a prostoru proměnlivé a je možné ho považovat za poměrně složitý společenský jev s prostorovými aspekty (Denis et al., 2002; Kotulič, Marchevská, 2013; Križan et al. 2014, 2015). Spotřebitelské chování nelze tedy zjednodušit a shrnout do obecného modelu. Je průběžně utvářeno vlivem nástupu konkrétních změn v odvětví maloobchodu a v maloobchodní síti. Spilková (2003), Maryáš et al. (2014) či Bilková et al. (2016) popisují proces formování nákupního chování v transformujících se ekonomikách jako přechod mezi jednotlivými fázemi organizace společnosti a ekonomiky, tj. přechod od socialismu přes přechodnou ekonomiku po fázi tržně se vyvíjející ekonomiky. Nákupní chování spotřebitelů a proces jeho formování je možné provázat jednak s životním cyklem maloobchodu, ale i s životním cyklem spotřebitele a jeho preferencemi. Atraktivita daného místa poté ovlivňuje preferované místo nákupu (Teller, Reutterer, 2008; Spilková, 2012a).

Obecně lze říci, že poznání vzorců chování spotřebitelů je v současném pojetí maloobchodu klíčovou otázkou podnikání, a to jak při lokaci, tak rovněž při organizaci a fungování retailových provozoven na všech jejich velikostních a provozních stupních. Prostředí nákupních promenád či nákupních galerií umožňuje lidem nejen uspokojit jejich nákupní potřeby, ale dává prostor pro naplnění potřeb estetických (vizuálních) a společenských – být tzv. v centru dění, střetávat se s druhými, prezentovat svůj sociální status či jen tak „zevlovat“ a sledovat ruch kolem sebe (Bauman, 1996; Underhill, 2004; Spilková, 2012b).

Právě atraktivita některých nákupních center podložená dobrým marketingovým mixem obchodů a značek, nabídkou různých forem zábavy a volnočasových aktivit je magnetem pro mládež (teenagery), která, přestože je často finančně závislá a nemobilní (auto) a nemůže tedy o svém volném čase rozhodovat zcela svobodně, představuje v dnešní konzumní společnosti velmi významnou kupní sílu. U některých jedinců či skupin mladých lidí se vyvinula i určitá forma závislosti na nákupech či pouze pravidelném výskytu (být viděn, tedy být „in“) v „trendy“ nákupních centrech. Odborná literatura (Underhill, 2004; Spilková, 2012b; Kunc et al., 2013) hovoří o tzv. *mall junkies*. V českém a slovenském geografickém prostředí se nákupnímu chování mládeže v nákupních centrech systematicky věnuje pouze Spilková (2003, 2011 s Radovou, 2012b) na příkladech pražských nákupních center, dílčím způsobem Kunc et al. v brněnské aglomeraci (2011, 2012b, 2013) a Mítríková v Košicích a Prešově (2008; et al., 2015). Cílem příspěvku je navázat na předchozí studie a

příspěť do diskuse k nákupnímu chování a nákupním preferencím teenagerů v prostředí nákupních center, v tomto případě konkrétně srovnáním atraktivity dvou brněnských vlajkových lodí – Galerie Vaňkovky a Olympie.

1. Metody, data a výsledky

Základním metodickým postupem bylo dotazníkové šetření mezi teenagery, kteří v Brně bydlí, resp. studují. Konkrétně se jednalo o kombinaci stratifikovaného náhodného výběru (mladí lidé ve věku 15 – 19 let) a kvótního výběru vzhledem k populační velikosti města Brna. Zde byla snaha dosáhnout vzorku v rozsahu 1-2 %, což se podařilo. Otázky byly ve většině případů uzavřené s nabízenými možnostmi odpovědí. Šetření proběhlo v období listopad 2015 - leden 2016 na šesti brněnských středních školách. Celkem bylo sebráno 713 dotazníků, z nichž po vyřazení špatně či nedostatečně vyplněných zůstalo k analýze 502.

Tab. 1: Základní demografické charakteristiky respondentů

Pohlaví (počet, %)	Věk (počet, %)	Bydliště (počet, %)
Muž: 211 (42,0)	15 let: 62 (12,4)	V Brně: 313 (62,4)
	16 let: 97 (19,3)	
Žena: 291 (58,0)	17 let: 84 (16,7)	Mimo Brno: 189 (37,6)
	18 let: 73 (14,5)	
	19 let: 186 (37,1)	

Zdroj: vlastní šetření

První otázka směřovala k vlastní návštěvnosti nákupních center. Záporných odpovědí bylo pouze 29 (6 %) a nejčastějšími důvody mezi mladými lidmi byly negativní vztah k nakupování nebo k nákupním centrům. Tento velmi malý počet respondentů, který dále v dotazování nepokračoval, jasně dokládá pozitivní vztah teenagerů k aktivitám spojených s nákupy, trávením volného času a nákupními centry. Nejoblíbenějšími nákupními centry se stala podle očekávání Galerie Vaňkovka (181 preferencí, tj. 38 %) a Olympia (156 preferencí, 33 %), což potvrdilo předpoklad a oprávněnost výběru obou center ke komparaci. Jen pro ilustraci – na třetí místo se dostala odpověď „nemám oblíbené nákupní centrum“ (59 odpovědí, 12 %) a teprve za touto nerozhodností následovalo třetí brněnské nákupní centrum – NC Královo Pole s 15 preferencemi (3 %).

Ještě jedna otázka byla obecnějšího charakteru, a to: co všeobecně ovlivňuje návštěvu nákupního centra. Respondenti mohli vybírat z nabízených možností, přičemž mohli označit i více než jednu odpověď. Odpovědi lze podle četnosti shrnout v následujících bodech:

- potřeba nákupu určitého zboží (371 odpovědí, 74 %),
- dostatek finanční hotovosti (92 odpovědí, 18 %),
- dostatek volného času (89 odpovědí, 18 %)
- počasí (36 odpovědí, 7 %)
- je to nejlepší místo na trávení volného času (8 odpovědí, 2 %).

Poměrně překvapivě se zde jeví dominantní odpověď, která výrazně vyzdvihuje potřebu nakoupit určité zboží nad trávení volného času v nákupních centrech. Vysvětlení je možné hledat primárně v nejednoznačném pochopení nabízených možností odpovědí mladými respondenty a samotným konceptu nákupních center, kde sice hypermarket či supermarket s potravinami a zbožím denní potřeby bývá tzv. magnetem, ale nikoliv pro teenagery. Šíře sortimentu, kvalita značek módy, módních doplňků, oděvů, obuvi, sportu a volného času a cena jsou těmi rozhodujícími důvody k návštěvě nákupního centra, která často ani nákupem skončit nemusí, jak prokázaly další výsledky. „Potřeba nákupu určitého zboží“ se tak pro mladé lidi stává spíše chtěnou aktivitou a příjemným využitím volného času.

Dále byl již dotazník konkrétně zaměřený na Galerii Vaňkovka a Olympii, sada otázek vážících se k oběma nákupním centrům byla totožná. Pokud respondent jedno z center nenavštěvoval, odpovídal na otázky týkající se centra druhého a naopak, což opět velmi jednoduše naznačilo specifika v jejich

atraktivitě. Vaňkovku skutečně navštěvuje více než 9/10 respondentů, což je podle očekávání více než necelé ¾ dotázaných v případě Olympie. Nejvýznamnější důvody, proč mladí lidé nenavštěvují zkoumaná nákupní centra, jsou uvedeny v tabulce č. 2, přičemž tím zásadním je špatná dostupnost z místa bydliště v případě Olympie. „Trávení volného času“ jako hlavní účel návštěvy se, v souladu s výše naznačeným obecným postojem k nákupním centrům, neprojevil ani u Vaňkovky, ani u Olympie, přičemž převaha spíše nerozhodných a méně negativních odpovědí je zřejmá u polohou hůře dostupné, ale zábavními atraktivitami více exponované Olympie.

Tab. 2: Vlastní návštěvnost nákupních center a vazba k trávení volného času

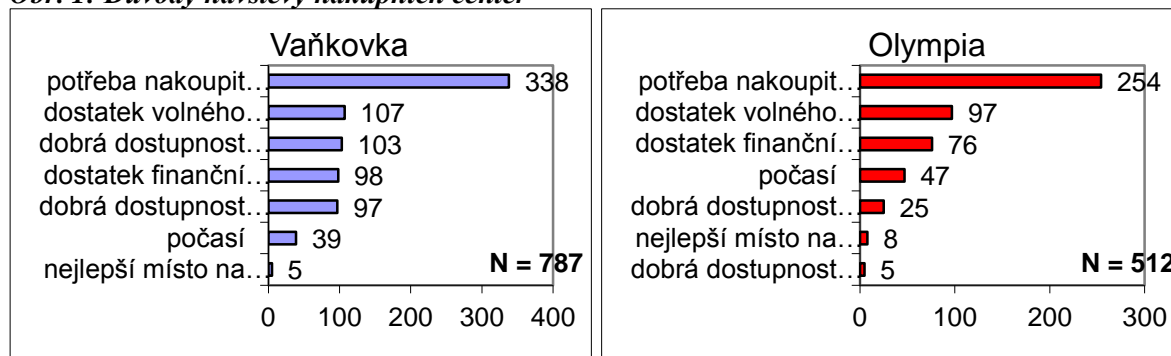
Navštěvujete Galerii Vaňkovka?			Navštěvujete Olympii?		
ANO	NE	Nevyjádřilo se	ANO	NE	Nevyjádřilo se
455 odpovědí (90,6 %)	18 odpovědí (3,6 %)	29 odpovědí (5,8 %)	362 odpovědí (72,1 %)	111 odpovědí (22,1 %)	29 odpovědí (5,8 %)
Pokud NE, co je důvodem: - špatná dostupnost z místa bydliště (7 odpovědí) - nedostatek volného času (5 odpovědí)			Pokud NE, co je důvodem: - špatná dostupnost z místa bydliště (78 odpovědí) - nedostatek finančních prostředků (10 odpovědí)		
Je hlavním účelem návštěvy „trávení volného času“?			Je hlavním účelem návštěvy „trávení volného času“?		
ANO	NE	Nevyjádřilo se	ANO	NE	Nevyjádřilo se
61 odpovědí (12,2 %)	394 odpovědí (78,4 %)	47 odpovědí (9,4 %)	85 odpovědí (16,9 %)	277 odpovědí (55,2 %)	140 odpovědí (27,9 %)

Zdroj: vlastní šetření

Další výsledky v primárně grafické a doprovodně textové podobě již budou vztaženy pouze k respondentům, kteří odpověděli, že Vaňkovku či Olympii skutečně navštěvují, tedy u Vaňkovky se jedná o vzorek N = 455 a u Olympie o N = 362. V případě, že bylo možno volit více než jednu možnost, je počet odpovědí (N) specifikován, což se stalo pouze u obrázku č. 1.

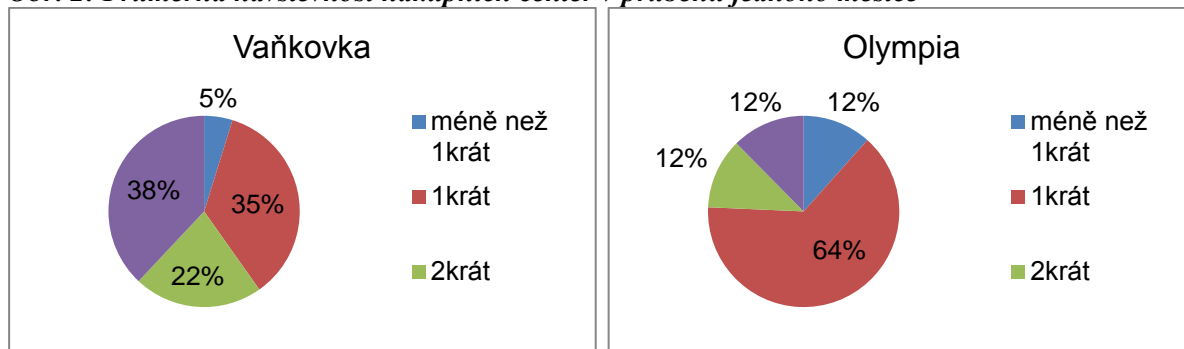
Následujících deset srovnávacích grafů přehledně představuje základní preference teenagerů s ohledem na návštěvy Vaňkovky nebo Olympie. Vybrané výsledky (odpovědi) se vztahují k převažujícím důvodům návštěvy a trávení času, frekvenci a četnosti návštěv, způsobu dopravy do centra, útratě a finančním možnostem, či vlastní preferenci konkrétního centra před jinými. Vzhledem k omezenému rozsahu příspěvku budou nejvýznamnější zjištěné skutečnosti a rozdíly shrnuty v závěru.

Obr. 1: Důvody návštěvy nákupních center

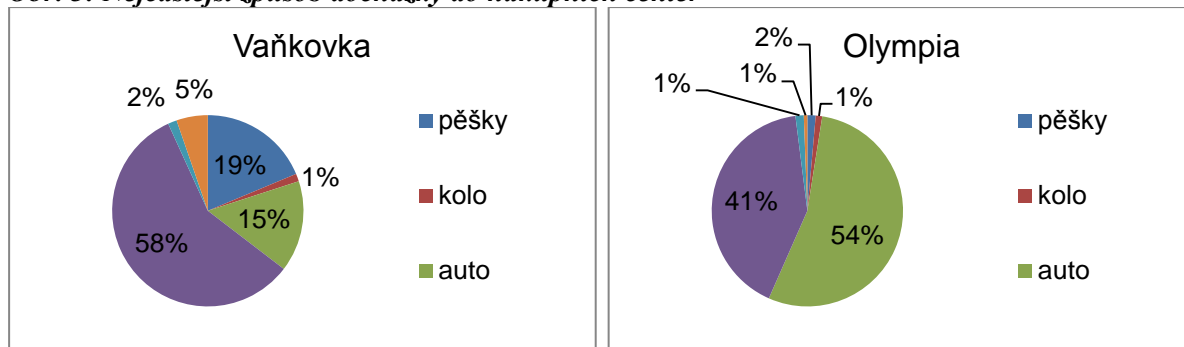

Pozn.: Bylo možno uvést více odpovědí.

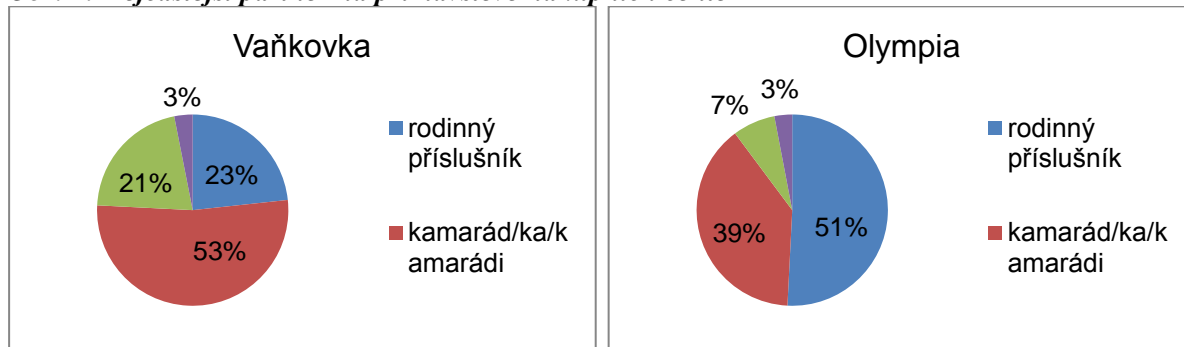
Zdroj: vlastní šetření

Obr. 2: Průměrná návštěvnost nákupních center v průběhu jednoho měsíce

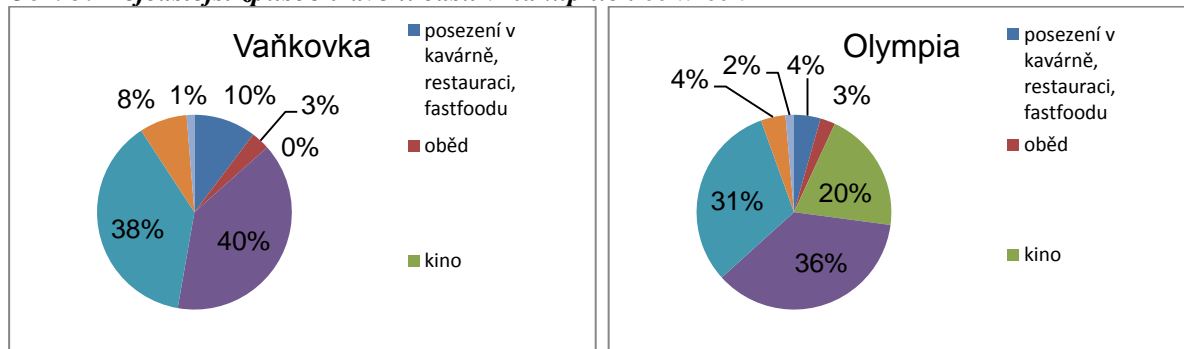
Zdroj: vlastní šetření

Obr. 3: Nejčastější způsob docházky do nákupních center

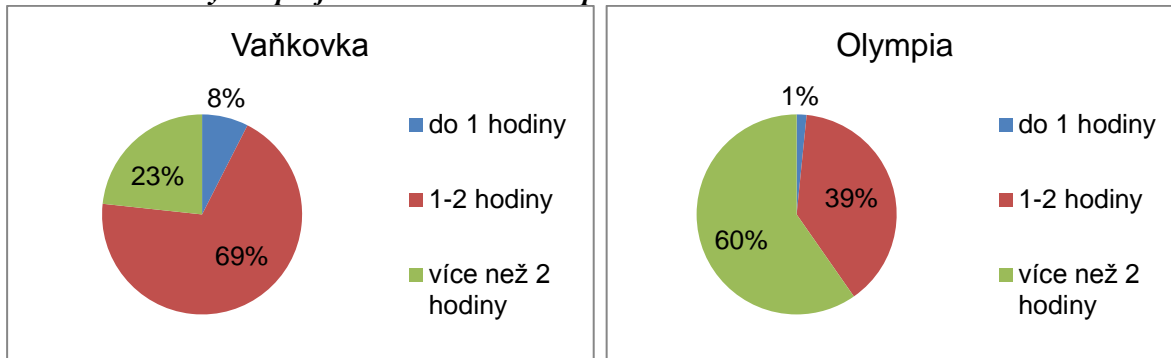
Zdroj: vlastní šetření

Obr. 4: Nejčastější partner na při návštěvě nákupních center

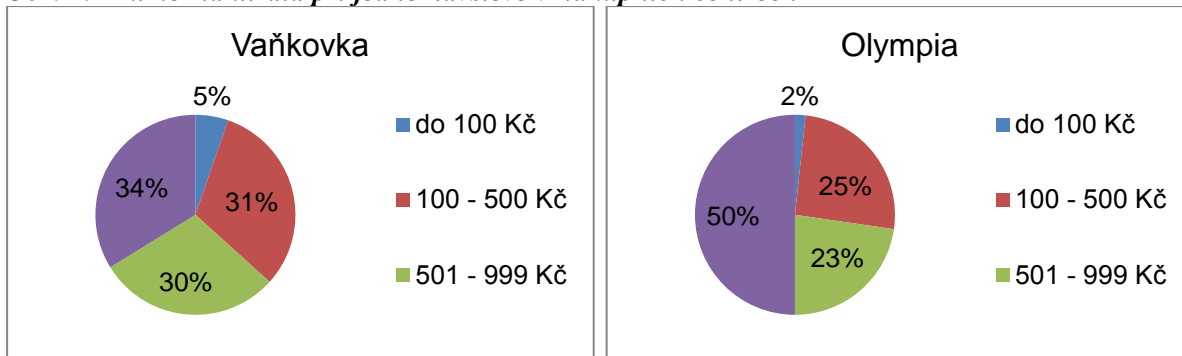
Zdroj: vlastní šetření

Obr. 5: Nejčastější způsob trávení času v nákupních centrech

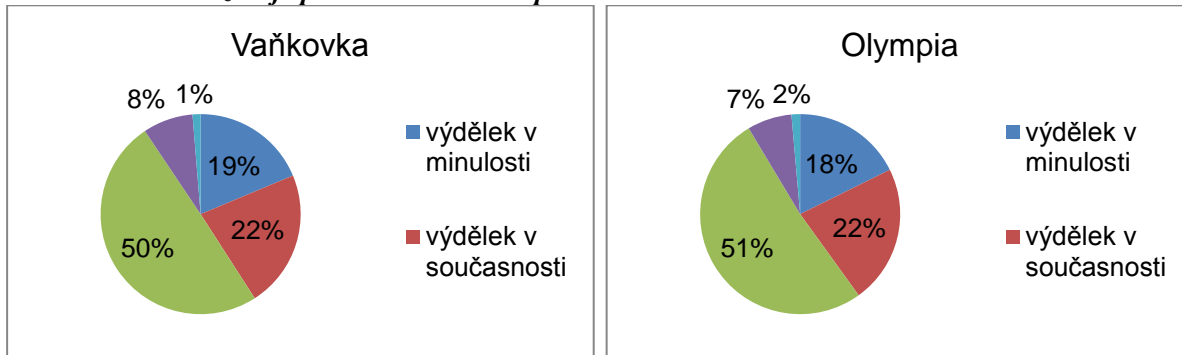
Zdroj: vlastní šetření

Obr. 6: Průměrný čas při jedné návštěvě v nákupních centrech

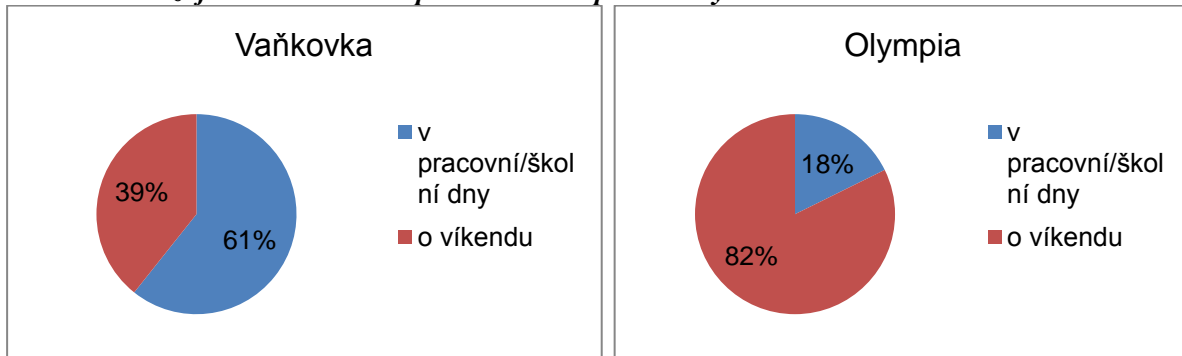
Zdroj: vlastní šetření

Obr. 7: Průměrná útrata při jedné návštěvě v nákupních centrech

Zdroj: vlastní šetření

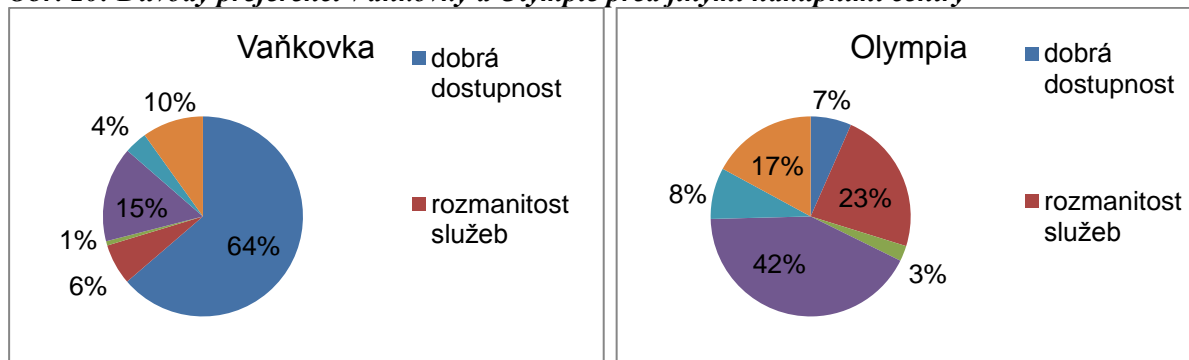
Obr. 8: Finanční zdroje při útratách v nákupních centrech

Zdroj: vlastní šetření

Obr. 9: Převažující návštěva nákupních center v průběhu týdne

Zdroj: vlastní šetření

Obr. 10: Důvody preferencí Vaňkovky a Olympie před jinými nákupními centry

Zdroj: vlastní šetření

Závěr

Co se týče důvodu návštěvy Vaňkovky či Olympie se v souladu s obecným vyjádřením k důvodům návštěv nákupních center výrazně prosadila odpověď vážící se k „potřebě nákupu určitého zboží“, což však skutečně nelze jednoznačně vnímat jako povinnost či nutnost, ale spíše možnost a ochotu. Ve prospěch Vaňkovky hovoří také dobrá dostupnost ze školy i místa bydliště. Frekvence návštěv je podle očekávání častější u centrálně položené Vaňkovky, stejně jako výrazná převaha víkendových návštěv Olympie nad pracovními (školními) dny u Vaňkovky.

Do Vaňkovky jezdí mladí lidé městskou hromadnou dopravou, pěšky či autem, u Olympie jasně dominuje auto (většinou prostřednictvím rodičů) a MHD. Rodinné vazby a vztahy se projevují také u nejčastějšího partnera při návštěvě obou center, u vzdálené Olympie je to běžně rodinný příslušník a až poté kamarád/ka či kamarádi, u Vaňkovky právě opačně. V obou centrech tráví mládež čas především nákupy oblečení a oděvů a nákupy všeobecně, v případě Olympie vstupuje do „hry“ také atraktivní multikino. Posezení v kavárně, restauraci či fastfoodu nehraje u žádného z center výraznější roli, u Vaňkovky ovšem určitý význam má. Delší čas stráví respondenti v Olympii (nejčastěji více než dvě hodiny), což je dáno jednak vzdálenější polohou, ale i např. již zmíněným kinem a dalšími možnostmi zábavy a trávení volného času.

Porovnání průměrných útrat naznačuje, že ve Vaňkovce není nutné při každé návštěvě něco nakoupit, mladým lidem stačí často menší finanční obnos, nebo pouze setkání s přáteli bez samotného nákupu. Olympia je v tomto ohledu skutečným místem nákupu, převažující utracená částka při jedné návštěvě je 1000 a více Kč. Tzv. kapesné od rodičů je rozhodujícím zdrojem možností utrácení peněz v obou centrech, významně se však již projevuje i snaha mladých lidí vydělat si na potřebnou útratu vlastními silami. Vaňkovka je před ostatními nákupními centry v Brně preferována zejména kvůli své výborné dostupnosti, pro Olympii hovoří větší rozmanitost obchodů a služeb.

Pokud bychom se na úplný závěr pokusili shrnout typické „vlastnosti“ obou center, tak:

- **Vaňkovka je dostupnější, všednodenní a ne zcela závislá na vlastním nákupu,**
- **Olympia je značkově a obslužně rozmanitější, víkendová a spojená s nákupy s rodinou.**

Literatura

- [1] BAUMAN, Z., (1996). From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. In Hall, S., du Gay, P. (eds.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, pp. 18-36. ISBN 978-0803978836.
- [2] BILKOVÁ, K., KRIŽAN, F., BARLÍK, P., (2016). Consumers preferences of shopping centers in Bratislava (Slovakia). *Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography*, vol. 10, no. 1, pp. 23-37. ISSN-online 2067–2284. DOI 10.5719/hgeo.2015.101.2.
- [3] BUTLER, R. W., (1991). West Edmonton Mall as a Tourist Attraction. *The Canadian Geographer*, vol. 35, no 3, pp. 287–295. ISSN-online 1541-0064. DOI 10.1111/j.1541-0064.1991.tb01103.x.

- [4] CLARK, G. L., FELDMAN, M. P., GERTLER, M. S., WILLIAMS, K., (2003). *The Oxford Handbook of Economic Geography*. New York: Oxford University Press. ISSN 978-0199250837.
- [5] CROSBY, N., HUGHES, C., LIZIERI, C., OUGHTON, M., (2005). A Message from the Oracle: The Land Use Impact of a Major In-town Shopping Centre on Local Retailing. *Journal of Property Research*, vol. 22, no. 2-3, pp. 245–265. ISSN-online 1466-4453. DOI 10.1080/09599910500453848.
- [6] CUDNY, W., (2014). The influence of the „Komisarz Alex“ TV series on the development of Łódź (Poland) in the eyes of the city inhabitants. *Moravian Geographical Reports*, vol.22, no. 1, pp. 33-43. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2014-0004.
- [7] DENNIS, C., MURPHY, J., MARSLAND, D., COCKETT, T., PATEL, T., (2002). Measuring image: shopping centre case studies. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, vol. 12, pp. 355-373. ISSN 0959-3969.
- [8] GUY, C. M., (1998). Controlling new retail spaces: The Impress of Planning Policies in Western Europe. *Urban Studies*, vol. 35, no. 5-6, pp. 953–979. ISSN 0042-0980. DOI 10.1080/0042098984637.
- [9] KOK, H. J., (2007). Restructuring Retail Property Markets in Central Europe: Impacts on urban space. *Journal of Housing and the Built Environment*, vol. 22, no. 1, pp. 107-126. ISSN 1566-4910. DOI 10.1007/s10901-006-9068-z.
- [10] KOTULIČ, R., MARCHEVSKÁ, M., (2013). Concentration of the retail network in relation to the consumer shopping behavior in regions of the Slovak Republic. *Polish Journal of Management Studies*, vol. 8, pp. 141-156. ISSN 2081-7452.
- [11] KOWALCZYK, A., (2005). Nowe formy turystyki miejskiej. *Prace i Studia Geograficzne*, vol. 35, pp. 155-197. ISSN 0208-4589.
- [12] KRIŽAN, F., (2009). Globalizácia maloobchodu: definícia základných procesov a ich analýza v slovenskej geografii maloobchodu. *Geografický časopis*, vol. 61, no. 1, pp. 49-68. ISSN 0016-7193.
- [13] KRIŽAN, F., BILKOVÁ, K., KITA, P., (2014). Urban retail market in Bratislava (Slovakia): Consumers perception and classification of shopping centres. *Management & Marketing*, vol. 9, no. 4, pp. 483-500. ISSN 2069-8887.
- [14] KRIŽAN, F., BILKOVÁ, K., KITA, P., KUNC, J., BARLÍK, P., (2015). Nákupné centrá v Bratislave a atribúty ovplyvňujúce preferencie spotrebiteľov", *Geografický časopis*, vol.67, no.4, pp. 341-357. ISSN 0016-7193.
- [15] KUNC, J. a kolektiv, (2013). *Časoprostorové modely nákupního chování české populace*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6020-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-6020-2013.
- [16] KUNC, J., TONEV, P., SZCZYRBA, Z., GREPLOVÁ, Z., (2012a). Perspektivy nákupních center v České republice s důrazem na lokalizaci v urbánním prostředí. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 15, no. 2, pp. 11-17. ISSN 1212-0855.
- [17] KUNC, J., TONEV, P., FRANTÁL, B., SZCZYRBA, Z., (2012b). Nákupní spád, nákupní chování a nákupní centra: příklad brněnské aglomerace (příspěvek ke studiu denních urbánních systémů). *Sociologický časopis*, vol. 48, no. 5, pp. 879-910. ISSN 0038-0288.
- [18] KUNC, J., TONEV, P., GREPLOVÁ, Z., SZCZYRBA, Z., (2012c): Fenomén nákupních center v České republice. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 264-271. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [19] KUNC, J., FRANTÁL, B., TONEV, P., (2011). Nákupní spád a vybrané nákupní zvyklosti návštěvníků Galerie Vaňkovka. In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 47-55. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [20] MARYÁŠ, J., (2014). Změny ve spádovosti do zdravotnických zařízení v brněnské aglomeraci. *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 735-739. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-95.
- [21] MARYÁŠ, J., KUNC, J., TONEV, P., SZCZYRBA, Z., (2014). Shopping and services related travel in the hinterland of Brno: Changes from the socialist period to the present. *Moravian Geographical Reports*, vol.22, no.3, pp.18-28. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2014-0015.
- [22] MITRÍKOVÁ, J., (2008). *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania sa na Slovensku (prípadové štúdie z miest Prešov a Košice)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-8068-922-3.
- [23] MITRÍKOVÁ, J., ŠENKOVÁ, A., ANTOLIKOVÁ, S., (2015): Application of the Huff Model of Shopping Probability in the Selected Stores in Prešov (Prešov, the Slovak Republic). *Geographica Pannonica*, vol. 19, no. 3, pp. 110-121. ISSN 1820-7138.
- [24] SCOTT, P., (1973/2008). *Geography and Retailing*. London: Hutchinson. ISBN 978-0-202-30946-0.
- [25] SPILKOVÁ, J., (2003). Nový fenomén: nákupní centrum a utváření nákupního chování spotřebitelů v transformačním období. *Geografie*, vol. 108, no. 4, pp. 277-288. ISSN 1212-0014.
- [26] SPILKOVÁ, J., (2012a). *Geografie maloobchodu a spotřeby*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1951-4.

- [27] SPILKOVÁ, J., (2012b). The Birth of the Czech Mall Enthusiast: The Transition of Shopping Habbits from Utilitarian to Leisure Shopping. *Geografie*, vol. 117, no. 1, pp. 21-32. ISSN 1212-0014.
- [28] SPILKOVÁ, J., RADOVÁ, L., (2011). The formation of identity in teenage mall microculture: A case study of teenagers in Czech malls, *Czech Sociological Review*, vol.47, no. 3, pp. 565-586. ISSN 0038-0288.
- [29] SZCZYRBA, Z., (2005): *Maloobchod v ČR po roce 1989 – vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-1274-8.
- [30] SZCZYRBA, Z., (2010). Development of the Geographical Structure of Retail Business in Czech Republic – Part of the Study of Changes in the Urban Environment. *Geographica*, vol. 41, no. 2, pp. 5–20. ISSN 1212-2157.
- [31] TAFEL-VIIA, K., TERK, E., LASSUR, S., VIIA, A., (2015). Creative industries in the capital cities of the Baltic States: Are there innovations in urban policy? *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4. ISSN 1210-8812. DOI10.1515/mgr-2015-0024.
- [32] TELLER, C., REUTTERER, T., (2008). The evolving concept of retail attractiveness: what makes retail agglomerations attractive when customers shop at them? *Journal of Retailing and Consumer Services*, vol. 15, pp. 127-143. ISSN 0969-6989. DOI 10.1016/j.jretconser.2007.03.003
- [33] TIMOTHY, D. J., (2005). *Shopping Tourism, Retailing, and Leisure*. New York: Channel View Publications. ISBN 978-1-873150-60-3.
- [34] UNDERHILL, P., (2004). *Call of the Mall. The Geography of Shopping by the Author and Why We Buy*. New York: Simon & Schuster. ISBN 978-0-743235-92-1.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu „Nákupní centra a nákupní zvyklosti teenagerů: modelový příklad Brna“ (MUNI/A/0943/2015).

**EFFICIENCY OF DELINEATION OF ADMINISTRATIVE
REGIONS: A FUNCTIONAL REGION APPROACH****EFEKTIVITA VYMEZENÍ ADMINISTRATIVNÍCH REGIONŮ: FUNKČNĚ
REGIONÁLNÍ PŘÍSTUP****MARIÁN HALÁS****MARTIN ERLEBACH****PAVEL KLAPKA****MARTIN TOMÁŠ***Katedra geografie Department of Geography**Přírodovědecká fakulta Faculty of Science**Univerzita Palackého v Olomouci Palacký University Olomouc**✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic**E-mail: marian.halas@upol.cz, Martin.Erlebach@seznam.cz, pavel.klapka@upol.cz, m.tom@atlas.cz***Annotation**

The paper deals with the issue of administrative regions from the point of view of their spatial efficiency. This approach takes the concept of a functional region as the basis for the assessment of spatial efficiency, particularly the self-containment of a functional region. In this respect the paper analyses three systems of administrative regions of the Czech Republic at lower hierarchical level and compares them to three systems of natural functional regions and two systems of approximated functional regions. The paper uses daily travel-to-work flows for the analysis. Spatial distribution of self-containment for administrative regions is commented and the suitability of functional region approach for administration of a territory is supported.

Key words

administrative regions, functional regions, regional hierarchy, spatial efficiency, self-containment of regions, Czech Republic

Anotace

Článek se zabývá problematikou administrativních regionů z hlediska jejich prostorové efektivity. Jako základ pro hodnocení prostorové efektivity je použit koncept funkčního regionu, zejména jeho uzavřenost vzhledem k denním tokům obyvatelstva. Analyzovány jsou tři systémy administrativních regionů České republiky na nižší hierarchické úrovni a jsou srovnávány se třemi systémy přirozených funkčních regionů, resp. se dvěma systémy aproximovaných funkčních regionů. Článek využívá pro analýzu data o denní dojížděce obyvatelstva do zaměstnání. Součástí je hodnocení prostorového rozložení uzavřenosti administrativních regionů a posouzení jejich vhodnosti z hlediska přístupu funkční regionální taxonomie.

Klíčová slova

administrativní regiony, funkční regiony, regionální hierarchie, prostorová efektivity, uzavřenost region, Česká republika

JEL classification: J01, J40, R10, R12

Introduction

An efficient functioning of public administration requires a correct definition of administrative units, administrative regions. These regions usually serve also the statistical purpose, the allocation of financial means, the identification and analysis of regional disparities, and planning purpose. Basic rules and characteristics for the definition of administrative regions can vary depending on their hierarchical level, but it can be generally claimed that the administrative regions should maximally follow the natural differentiation of space, particularly relevant spatial flows and interaction. The objective of this paper is to assess the spatial efficiency of administrative regions of the Czech Republic at lower hierarchical levels (administrative districts of municipalities with authorised local authority – *správní obvody pověřených obecních úřadů* in Czech, administrative districts of municipalities with extended powers – *správní obvody obcí s rozšířenou působností* in Czech, districts – *okresy* in Czech) in relation to basic rules of functional regional taxonomy. The self-containment of administrative regions with regard to daily population movements will be assessed primarily and the comparison to optimised functional regions will be carried out.

1. Theoretical background

The definition of administrative regions should take into account three basic principles: the principle of spatial efficiency, the principle of spatial equity, and the principle of spatial stability (Bezák, 1997; Michniak, 2003). The first two principles stress a space, the third stresses a time (spatial stability requires the stability of regional borders in a time, i.e. they should not be changed very often). From the point of view of a communication network the spatial efficiency is centred around a high-quality and rapid connection of central urban regions with high population density, while the spatial equity urges the fact, that even the most peripheral areas should have at least a minimal connection to communication systems (Monzón et al., 2013). If the problem of the definition of functional regions is raised, the principle of spatial equity is quite clear; its basic postulate is that for all administrative regions of the same level their most peripheral areas should have similar distance or accessibility to their respective centres. However the definition of spatial efficiency is somewhat more difficult. Goodall (1987) claims, that spatial efficiency expresses the relationship between spatial location, spatial organisation, and economic efficiency. For the purpose of this paper it can have two possible explanations:

a) The principle of spatial efficiency should in strictly econometric terms find such administrative delineation, when for a given number of regions the sum (weighted by population). However this is an extremely nomothetic view, which does not necessarily need to conform to the existing distribution of spatial movements and interaction in reality. The quantification of “min-sum” (Hansen et al., 1985) is too simplifying and because of heterogeneity of a space the regional science does not use it very often.

b) More suitable view of the principle of spatial efficiency takes into account the comparability of administrative division to actual distribution of spatial flows and interaction, at lower hierarchical levels flows and interaction with a daily periodicity. The reason for this is the fact that people traveling to work, school, services, etc. should have also the possibility to run their errands in offices, authorities, etc.; even though this requirement can be weakened in future because of e-government).

The relevance of the latter explanation is greater for regional science, but in this case the principle of spatial efficiency can be in conflict with the principle of spatial equity. Larger regional centres with stronger economic base have larger tributary areas as compared to smaller centres, and the distance of the most peripheral municipalities to an administrative centre could be considerably different in both types of regions. Therefore it is necessary to find a compromise between both principles – spatial efficiency and spatial equity.

2. Method

The methodical approach comes from the assessment of the self-containment of an administrative region, which is the basic parameter for the definition of a functional region (for greater detail see e.g. Klapka et al., 2013, Halás et al., 2015). This parameter is closely related to spatial efficiency, because higher values of self-containment mean lower values of cross-border flows, i.e. more correct affiliation of municipalities to a region. Traditionally the functional regionalisation tasks have used the lower value out of two unidirectional self-containments (Coombes, Openshaw 1982; Coombes et al. 1986); Casado-Díaz, 2000; Papps, Newell, 2002; Newell, Perry, 2005). This can be noted as:

$$SC' = \frac{T_{jj}}{\max\left(\sum_k T_{jk}, \sum_k T_{kj}\right)},$$

where T_{jj} are intra-regional flows, $\sum_k T_{jk}$ are outgoing flows, and $\sum_k T_{kj}$ are ingoing flows; $T_{jj} \leq \sum_k T_{jk}$; $T_{jj} \leq \sum_k T_{kj} \Rightarrow 0 \leq SC \leq 1$. However it is more suitable to take into account bidirectional self-containment (Klapka et al., 2014; Halás et al., 2015):

$$SC = \frac{T_{jj}}{\sum_k T_{jk} + \sum_k T_{kj} - T_{jj}},$$

where intra-regional flows are rated against all flows incident to a region (intra-regional, outgoing, ingoing flows). Simultaneously both types of unidirectional self-containment can be also used (supply-side self-containment, demand-side self-containment), which are noted as follows:

$$SC_{SS} = \frac{T_{jj}}{\sum_k T_{jk}}; \quad SC_{DS} = \frac{T_{jj}}{\sum_k T_{kj}}.$$

The above-mentioned parameters of self-containment can be expressed for each region individually, but it is possible to calculate the total self-containment of a system according to:

$$TSC = \frac{\sum_j T_{jj}}{\sum_j \sum_k T_{jk}}.$$

The total self-containment of a system determines the portion of intra-regional flows in all flows for the whole Czech Republic.

The analysis of the self-containment of administrative regions of the Czech Republic was based on the daily travel-to-work data from the 2011 census, which is the most frequent and representative statistical information on the daily movements of population.

3. Results

An outline of attributes and their values for all variants of regional systems and for all types of self-containment is given in tables 1 and 2. This paper is particularly interested in the pairs of regional systems, when the pair is made by an administrative regional systems and respective approximated functional regional system. The approximation is based on the number of regions in both regional systems, that is comparable for both cases. With decreasing hierarchical level of a spatial unit these are districts and administrative districts of municipalities with extended authorities. The level of administrative districts of authorised local authorities is assessed separately because it has not counterpart in approximated functional regions.

Tab. 1: Attributes for bidirectional self-containment of regional systems of the Czech Republic

Attribute for regional system	Functional regions					Administrative regions		
	FRD 1	FRD 2	FRD 3	AFRD 1	AFRD 2	districts	DMEP	DALA
Number of regions	142	125	95	201	80	77	206	394
Area (km ² , mean)	555.4	630.9	830.2	392.4	985.8	1024.2	382.8	200.2
Area (km ² , var. coeff.)	0.585	0.579	0.568	0.600	0.471	0.373	0.619	0.674
Self-containment (mean)	0.802	0.820	0.841	0.776	0.860	0.841	0.757	0.689
Self-containment (median)	0.809	0.824	0.857	0.778	0.866	0.867	0.769	0.698
Self-containment (max)	0.981	0.981	0.981	0.981	0.981	0.981	0.981	0.913
Self-containment (min)	0.612	0.645	0.694	0.601	0.726	0.514	0.435	0.406
Self-containment (var. coeff.)	0.097	0.079	0.076	0.073	0.061	0.101	0.123	0.156
Self-containment of reg. system	0.908	0.916	0.926	0.896	0.930	0.905	0.872	0.850

Note: FRD 1, 2, 3 are three variants of regional system consisting of functional regions according to daily travel-to-work flows; AFRD 1, 2 are approximated variants of regional system, when the approximation regards the number of administrative districts of municipalities with extended authority and the number of districts; DMEP (SO ORP in Czech) is an administrative district of municipality with extended authority; DALA (SO POÚ in Czech) is an administrative districts of authorised local authority.

The table does not include a zero value reached by the administrative district of authorised local authority that is constituted by the Březina military area with only one individual person going out.

Source: Klapka, Halás (2016); own calculation

Tab. 2: Attributes for two types of unidirectional self-containment of regional systems of the Czech Republic

Attribute for regional system	Functional regions					Administrative regions		
	FRD 1	FRD 2	FRD 3	AFRD 1	AFRD 2	districts	DMEP	DALA
Supply-side self-cont. (mean)	0.867	0.881	0.897	0.848	0.910	0.893	0.831	0.774
Supply-side self-cont. (median)	0.878	0.892	0.910	0.847	0.920	0.914	0.846	0.784
Supply-side self-cont. (max)	0.989	0.989	0.989	0.989	0.989	0.989	0.989	0.973
Supply-side self-cont. (min)	0.704	0.710	0.752	0.642	0.784	0.585	0.541	0.464
Supply-side self-cont. (var. coeff.)	0.079	0.067	0.061	0.081	0.051	0.087	0.108	0.14
Demand-side self-cont. (mean)	0.912	0.922	0.930	0.900	0.939	0.933	0.892	0.860
Demand-side self-cont. (median)	0.913	0.923	0.938	0.906	0.941	0.949	0.901	0.877
Demand-side self-cont. (max)	0.992	0.992	0.992	0.992	0.992	0.992	0.992	0.976
Demand-side self-cont. (min)	0.728	0.825	0.825	0.728	0.871	0.767	0.669	0.538
Demand-side self-cont. (var. coeff.)	0.044	0.032	0.034	0.042	0.026	0.050	0.058	0.095

Note: FRD 1, 2, 3 are three variants of regional system consisting of functional regions according to daily travel-to-work flows; AFRD 1, 2 are approximated variants of regional system, when the approximation regards the number of administrative districts of municipalities with extended authority and the number of districts; DMEP (SO ORP in Czech) is an administrative district of municipality with extended authority; DALA (SO POÚ in Czech) is an administrative districts of authorised local authority.

The table does not include a zero value reached by the administrative district of authorised local authority that is constituted by the Březina military area with only one individual person going out.

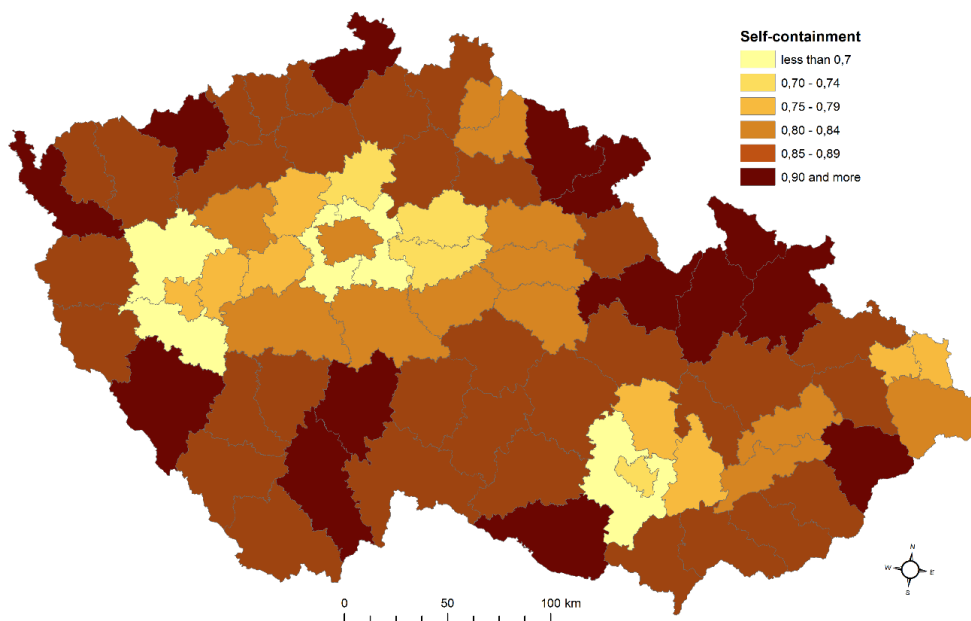
Source: Klapka, Halás (2016); own calculation

It can be generally concluded for the above-mentioned pairs of regional systems that better spatial efficiency can be seen in both variants of approximated functional regions, though the difference is sometimes minute. Both approximated variants of functional regions shows higher average values for both bidirectional and unidirectional self-containment. Therefore these variants show also higher level of spatial efficiency. A range of values of the self-containment for the set of regions is lower for both approximated variants, similarly as the values of variability measure (variation coefficient). Approximated functional regional systems consists of regions, which show lower values for the

deviation from average for the whole regional system and the regional system is more suitable from the point of view of spatial efficiency and the total self-containment. All variants of regional systems (except from DALA) have the same maximum of self-containment – it is the Jeseník region, which is a promontory surrounded significantly by the state border. The lowest values for the self-containment were recorded for DALA (see fig. 1 and further comments).

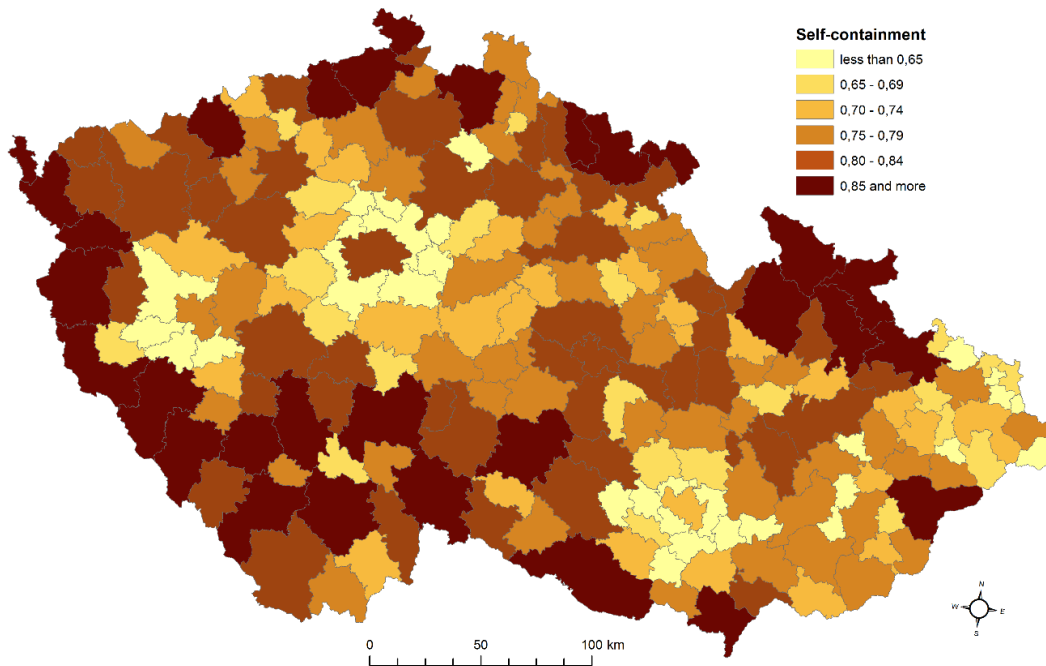
Spatial distribution of the values for self-containment for the administrative regions of the Czech Republic is presented in figures 1, 2, and 3. From the point of view of spatial efficiency the areas with lower degree of this efficiency can be identified in the hinterlands of the largest centres (Prague, Brno, Ostrava, Plzeň) in all three variants with a different detail, which is caused by the spatial design of respective administrative systems and also by the number of regions. High values of self-containment are characteristic of border regions, which is quite logical because of limiting effects of state border, and is some peripheral areas (the Českomoravská vysočina highland, northern part of the South Bohemia region).

Fig. 1: Bidirectional self-containment of the districts of the Czech Republic

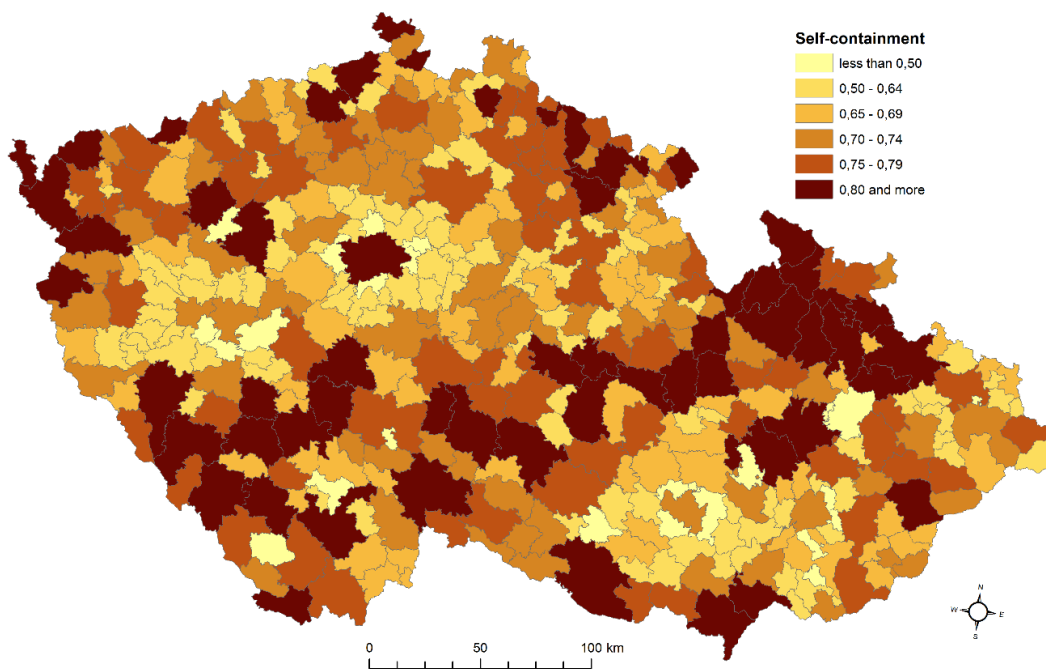
Source: own calculation

Fig. 2: Bidirectional self-containment for the administrative districts of the municipalities with extended authority of the Czech Republic

Source: own calculation

Fig. 3: Bidirectional self-containment for the administrative districts of authorized local authorities of the Czech Republic

Source: own calculation

4. Conclusion

The paper has assessed spatial efficiency of the administrative region of the Czech Republic at lower hierarchical levels in comparison to the functional regions. The hypothesis that functional regions represent a suitable basis for the definition of administrative regions has been corroborated by the comparison of the values of self-containment of regions in each analysed regional system, and by the comparison of the values of total self-containment for each regional system. Both these characteristics proved to be suitable for the assessment of spatial efficiency of different regional systems. Two pairs of regional systems (approximated functional and administrative) have shown higher values of two above mentioned characteristics for approximated functional regions and it can be concluded that they are spatially more efficient than administrative regions.

Spatial distribution of self-containment of region is influenced by several factors. Firstly, a hierarchical level of regions, i.e. their size, matters, which is in fact a part of modifiable areal unit problem. Secondly, a hierarchical level of settlement system centres plays its role at each level, and this hierarchy has a somewhat fractal nature as the hierarchical level descends. Thirdly, geographical context, particularly effects of state border, intensity of contacts (i.e. interactions) and different economic level of different areas influence the values of self-containment. At the level of districts the lowest values of self-containment are recorded in the hinterlands of the largest centres, and then in some important agglomerations and conurbations. At the lower hierarchical levels (DMEP, DALA) this rule is also valid, but the hierarchical position of centres, whose hinterlands have lower values of self-containment, can be also lower. Thus the spatial pattern is more complex with the increasing detail, even though hinterlands of the largest centres are distinct at each hierarchical level. Higher values of self-containment are recorded either for economically successful regions or for regions, which lack contacts with their neighbours. The latter occur rather in peripheral and less economically successful areas.

Literature

- [1] BEZÁK, A., (1997). Priestorová organizácia spoločnosti a územno-správne členenie štátu. *Acta Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie*, no. 3, pp. 6-13.
- [2] CASADO-DÍAZ, J. M., (2000). Local labour market areas in Spain: a case study. *Regional Studies*, vol. 34, no. 9, pp. 843-856. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400020002976.
- [3] COOMBES, M. G., GREEN, A. E., OPENSHAW, S. (1986). An efficient algorithm to generate official statistical reporting areas: the case of the 1984 travel-to-work areas revision in Britain. *The Journal of the Operational Research Society*, vol. 37, no. 10, pp. 943-953. ISSN 0160-5682. DOI 10.1057/jors.1986.163.
- [4] COOMBES, M. G., OPENSHAW, S., (1982). The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some comments. *Regional Studies*, vol. 16, no. 2, pp. 141-149. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/09595238200185161.
- [5] GOODALL, B. (1987). *The Penguin dictionary of human geography*. Harmondsworth: Penguin.
- [6] HALÁS, M., KLAPKA, P., TONEV, P., BEDNÁŘ, M., (2015). An alternative definition and use for the constraint function for rule-based methods of functional regionalisation. *Environment and Planning A*, vol. 47, no. 5, pp. 1175-1191. ISSN 1472-3409. DOI 10.1177/0308518X15592306.
- [7] HANSEN, P., PEETERS, D., RICHARD, D., THISSE, J.-F., (1985). The minisum and minimax location problems revisited. *Operation Research*, vol. 33, no. 6, 1251-1265. ISSN 0030-364X. DOI 10.1287/opre.33.6.1251.
- [8] KLAPKA, P., HALÁS, M., NETRDOVÁ, P., NOSEK, V., (2016). Efficiency of areal units in spatial analysis: assessing the suitability of functional and administrative regions. *Moravian Geographical Reports*, vol. 24 (ahead of print). ISSN 1210-8812.
- [9] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2013). Functional regions: concept and types. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 94-101. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [10] KLAPKA, P., HALÁS, M., ERLEBACH, M., TONEV, P., BEDNÁŘ, M., (2014). A multistage agglomerative approach for defining functional regions of the Czech Republic: the use of 2001 commuting data. *Moravian Geographical Reports*, vol. 22, no. 4, pp. 2-13. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2014-0019.

- [11] MICHNIAK, D. (2003). Dostupnosť okresných miest na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 55, no. 1, pp. 21-39. ISSN 1335-1257.
- [12] MONZÓN, A., ORTEGA, E., LÓPEZ, E. (2013). Efficiency and spatial equity impacts of high-speed rail extensions in urban areas. *Cities*, vol. 30, no. 1, pp. 18-30. ISSN 0264-2751. DOI 10.1016/j.cities.2011.11.002.
- [13] NEWELL, J. O., PERRY, M. (2005). Explaining continuity in New Zealand's local labour market areas 1991 to 2001. *Australasian Journal of Regional Studies*, vol. 11, no. 2, pp. 155-174. ISSN 1324-0935.
- [14] PAPPS, K. L., NEWELL, J. O. (2002). *Identifying functional labour market areas in New Zealand: A reconnaissance study using travel-to-work data*. IZA Discussion Paper No. 443. Bonn: Institute for the Study of Labor.

This work was supported by the Czech Science Foundation under Grant “Spatial uncertainty and fuzzy regional systems: identification, analysis and implications of pulsating functional regions” [number 16-13502S].

**INNER STRUCTURE OF FUNCTIONAL REGIONS:
RELATIONSHIPS BETWEEN PROTO-CENTRES****VNITŘNÍ STRUKTURA FUNKČNÍCH REGIONŮ: VZTAHY MEZI
PROTOJÁDRY****MARTIN TOMÁŠ****PAVEL KLAPKA****MARIÁN HALÁS****MARTIN ERLEBACH***Katedra geografie Department of Geography**Přírodovědecká fakulta Faculty of Science**Univerzita Palackého v Olomouci Palacký University Olomouc**✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic**E-mail: m.tom@atlas.cz, pavel.klapka@upol.cz, marian.halas@upol.cz, Martin.Erlebach@seznam.cz***Annotation**

The paper deals with the issue of inner structure of functional regions in the Czech Republic and it is based on the analysis of spatial distribution of daily travel-to-work flows between so called proto-centres. 160 functional regions based on the CURDS measure and 667 proto-centres provided by the first step of the regionalisation algorithm have been used. The result shows spatial distribution of flow intensities between proto-centres and their typology. Out of four basic relationships between proto-centres of a functional region (indifference, cooperation, complementarity, competition) the first three have been identified, while for cooperation and complementarity the hierarchical level of proto-centres is also taken into account.

Key words

functional region, regional hierarchy, centre, proto-centre, travel-to-work flows, cooperation, complementarity, Czech Republic

Anotace

Článek se zabývá problematikou vnitřní struktury funkčních regionů České republiky z hlediska prostorového rozložení denních toků do zaměstnání mezi protojádry. Jako základ pro hodnocení je použito vymezení 160 funkčních regionů dle míry CURDS a 667 protojader z prvního kroku algoritmu tohoto vymezení. Výsledkem je zachycení prostorového rozložení intenzity toků mezi protojádry a jejich typologie. Ze čtyř základních vztahů mezi protojádry funkčních regionů na základě intenzity toků (indiference, kooperace, komplementarita, konkurence), byly v příspěvku identifikovány první tři, přičemž při kooperaci a komplementaritě je ve výsledné typologii srovnávána i hierarchická úroveň protojader.

Klíčová slova

funkční region, regionální hierarchie, jádro, protojádro, dojíždka do zaměstnání, kooperace, komplementarita, Česká republika

JEL classification: J01, J40, R10, R12

Introduction

Functional regions are based on the analysis of spatial flows and interactions. The basic rule for their definition is that majority of incident flows should occur within a region and only minority should cross its border (Smart, 1974; Fischer, 1980; Karlsson, Olsson, 2006; Farmer, Fotheringham, 2011; Klapka et al., 2013). Correctly defined functional regions can serve better as a geographical tool for a normative use. They can also be used for an assessment of regional disparities, labour market policies, distribution of subsidies, public transport planning, etc. The inner structure of functional regions can be very varied. The main objective of this paper is to assess the inner structure of functional regions in the Czech Republic defined by daily travel-to-work flows and to analyse their distribution between centres and proto-centres. Their hierarchy according to the number of jobs will be also taken into account. A complementarity and cooperation between the proto-cores are studied in detail.

1. Theoretical basis

A study of inner structure of regions has a long tradition in geography and spatial science dating back to the first localisation theories of von Thünen (1875; original publication is from 1826) and to the following grand localisation theories of Christaller (1933), Lösch (1940) and Isard (1956). All these authors conceptualised a simple inner structure of a functional region, which consists of a centre, its hinterland and a periphery. These parts are identified on the basis of different intra-regional interaction intensities, which basically follow the distance from a centre (Halás et al., 2014, 2015). A more complex approach to the development of the inner structure of a functional region is presented by Hagget (1965, 2001), who besides the interaction intensity sees a crucial role of direction, orientation and pattern of these flows with a region and an existence of several centres at different hierarchical levels. Based on these characteristics various types of functional regions can be identified (Klapka, et al., 2013). They are for instance functional urban regions (e.g. Berry, 1973; Halás et al., 2015), daily urban systems (e.g. Berry, 1973; Coombes, et al., 1979), travel-to-work areas (e.g. Ball, 1980; Coombes, Openshaw, 1982), and local labour market areas (e.g. Casado-Díaz, 2000; Casado-Díaz, Coombes, 2011). These regional types are based particularly on qualitative character of interactions, their regularities and orientation.

The centre of a functional region is one of the most significant traits in its structure, it influences spatial distribution of flows within the region. Theoretically, the functional region does not necessarily need to have a core (distribution of flows is random), however very often the functional region has one or several cores in practice. If there are several cores, four types of relationships based on incident interaction can be defined: indifference, cooperation, complementarity, and competition. The identification of relationships between cores is not unambiguous in every case (see for details Erlebach, et al., 2014).

2. Method

The paper uses 160 functional regions based on daily travel-to-work flows to identify inner structures (version FRD 1 in Klapka, et al., 2014). These regions were defined by the CURDS measure. The same source has provided also so called proto-centres, which result from the first step of the multi-stage regionalisation algorithm. In order to qualify as a proto-centre, a municipality has to fulfil two limiting conditions. The first is the labour function of a proto-centre, which is a share of all in-commuting flows into a municipality in all out-commuting flows from a municipality:

$$\frac{\sum_j T_{ji}}{\sum_j T_{ij}} > 0.8.$$

The second condition is a residence-based self-containment of a municipality, which is a share of employed residents in all out-commuting flows from a municipality:

$$\frac{T_{ii}}{\sum_j T_{ij}} > 0.5.$$

Both conditions are very modest, therefore the municipalities that fulfil them cannot be denoted as centres but rather as proto-centres. The analysis comprises all municipalities fulfilling these conditions for two reasons: this set has been tested in the first step the regionalisation algorithm, larger number of proto-centres enables us to capture better the inner structure of a region according to distribution and intensity of commuting flows. 667 proto-centres have fulfilled both conditions.

Hierarchy of proto-centres has been determined by the number of jobs, i.e. as $\sum_k T_{ki}$, which is the sum of all in-commuting flows into municipality i plus employed residents in i . Four hierarchical levels have been identified (tab. 1, fig. 1).

In order to assess relationships between proto-centres of functional regions, the CURDS measure (for notation see below) has been calculated for all pairs within each functional region. In the next step maximum and minimum values for the CURDS measure have identified the strongest and the weakest flow. In the next step a filter has been used to rule out flows not meeting the relevance criterion. This criterion has been set after statistical evaluation of the set of the CURDS measure values and the critical threshold has been set to 0.1, which reduced 1,942 flows to 1,132 flows that were graphically depicted. In order to compare individual intensities, the flows have been relativised according to the strongest flows recorded in the Czech Republic (this was considered as 100%) – see fig. 2.

Final identification of the relationship type between proto-centres has been based on the values of the CURDS measure between a pair of proto-centres and their hierarchical level. The CURDS measure has been decomposed into two parts, one for direction ij , and one for the opposite direction ji :

$$\left[\frac{T_{ij}}{\sum_k T_{ik}} + \frac{T_{ij}}{\sum_k T_{kj}} + \frac{T_{ji}}{\sum_k T_{jk}} + \frac{T_{ji}}{\sum_k T_{ki}} \right]; \text{ let } X = \frac{T_{ij}}{\sum_k T_{ik}} + \frac{T_{ij}}{\sum_k T_{kj}}, Y = \frac{T_{ji}}{\sum_k T_{jk}} + \frac{T_{ji}}{\sum_k T_{ki}}.$$

Variables X and Y provide relativised data for both directions of interactions between two proto-centres and are used to sort the relationships into types. If both values are lower than 0.1 it means that the relationship between two proto-centres is indifferent. The value 0.1 has been estimated empirically for the regional system of the Czech Republic. Identification of cooperative relationship has been more difficult, particularly because both sets of values (X and Y) have different minima and maxima. The cooperation is determined on symmetric relationship between proto-centres. In order to identify this relationship values X and Y have to be numerically close. As an absolute comparison is not possible, the numerical distance between proto-centres has been expressed by an average proportional deviation from mean values of X and Y :

$$P = \frac{\left| X - \frac{(X+Y)}{2} \right|}{\frac{(X+Y)}{2}}$$

where P is the average deviation of X value from mean values for X and Y . The cooperative relationship is determined by the level of 0.25, i.e. all lower values indicate the cooperative relationship. In the next step the hierarchical relationship between two proto-centres has been assessed and cooperative relationships between proto-centres of the same and different levels identified. The same has been done for complementary relationships. All types are presented in the fig. 3.

3. Results

The regionalisation algorithm ensures that each region has at least one core (23 regions). Two proto-centres are recorded for 19 regions, and three and more proto-centres for remaining 118 regions (fig. 1). In the hierarchical structure of proto-centres first three categories can be conceived as true centres, the fourth category includes both centres and proto-centres. The first category is made up by Prague, Brno and Ostrava, the second category approximately corresponds to the level of regional capitals (tab. 1, fig. 1).

Tab. 1: Hierarchy of centres and proto-centres of functional regions in the Czech Republic according to the number of jobs

Hierarchical level	No. of jobs	No. of (proto-)centres
1	100,000 and more	3
2	30,000 – 99,999	12
3	10,000 – 29,999	52
4	Less than 10,000	600

Source: own processing

The strongest relativised interaction between proto-centres was recorded for the pair Ústí nad Labem and Trmice, on the contrary the weakest interaction was recorded for the pair Dobříš and Říčany. The distribution of commuting flows reflects relatively well the settlement and regional system of the Czech Republic (fig. 2). Limiting values, as have been discussed above, have produced out of 1,942 pairs 1,018 cases of indifference, 220 cases of cooperation and 704 cases of complementarity (fig. 3.). Out of 220 cooperative relationships 172 (78%) occurred at the same hierarchical level and 48 (22%) at different hierarchical levels. The cooperation is more frequent if the hierarchical level of proto-centres is the same. Out of 704 complementary relationship 356 (51%) occurred at the same hierarchical level and 348 (49%) at different hierarchical levels. The former case regarded particularly the relationships between proto-centres at lower hierarchical levels.

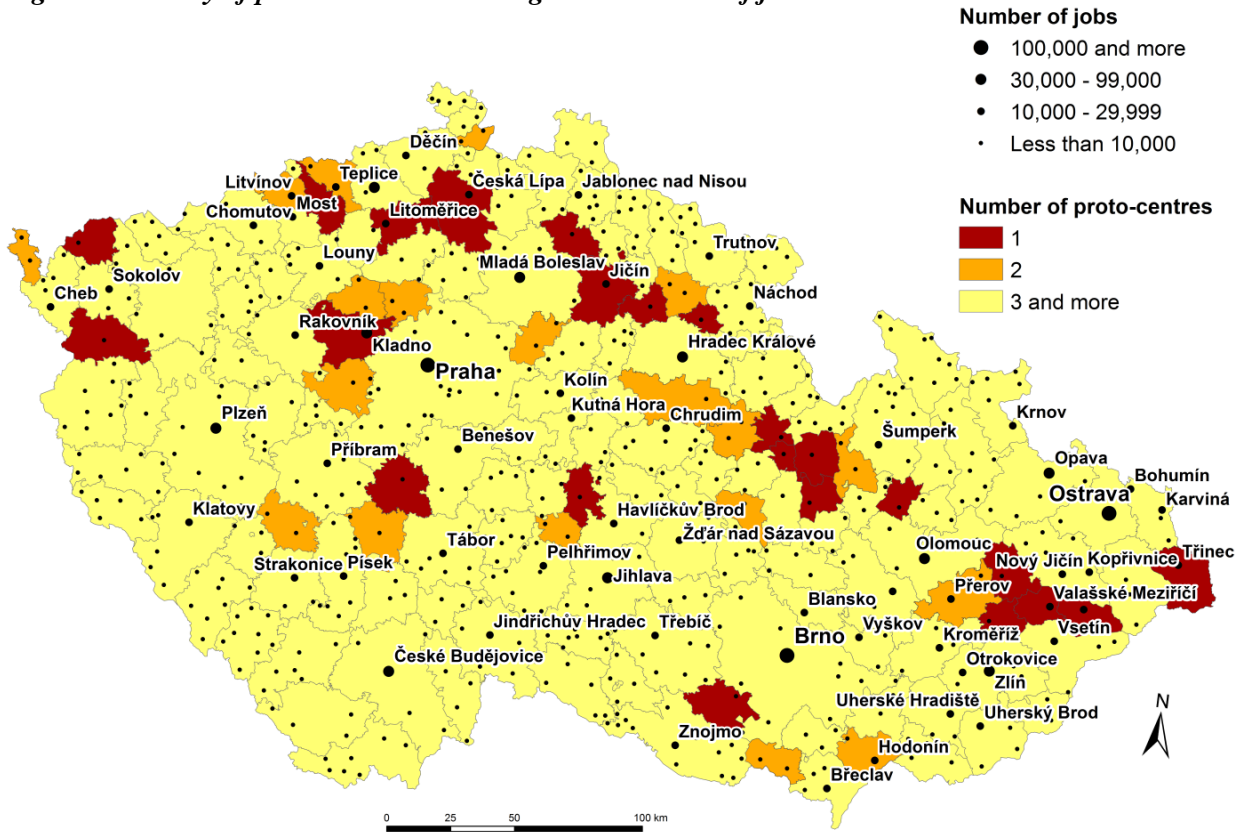
4. Conclusion

Municipalities have been qualified as proto-centres on the basis of their labour function and self-containment. For 160 functional regions 667 proto-centres have been identified. The use of proto-centres for the identification of inner structure of functional regions based on spatial distribution of inner flows proved to be relevant. Quantitative results and particularly graphical presentation are significantly more transparent than if all the municipalities were taken into account. On the contrary the setting of modest values for the identification of proto-centres enhances the value of the results than if only flows between true centres of functional regions were analysed. The estimates for the number of true centres vary between 150 and 250 according to given criteria.

Out of four basic types of relationships between proto-centres of functional regions based on the intensity of flows given by the interaction measure (indifference, cooperation, complementarity, competition), the first three types have been identified. The cooperation and complementarity is assessed also by the hierarchical position of proto-centres. Identification of competing relationships remains out of the scope of this paper, because its quantification has to be based not only on the analysis of flows between proto-centres, but also on the detailed analysis of flows between all municipalities and proto-centres. In this case the inclusion of only true centres would appear to be more suitable.

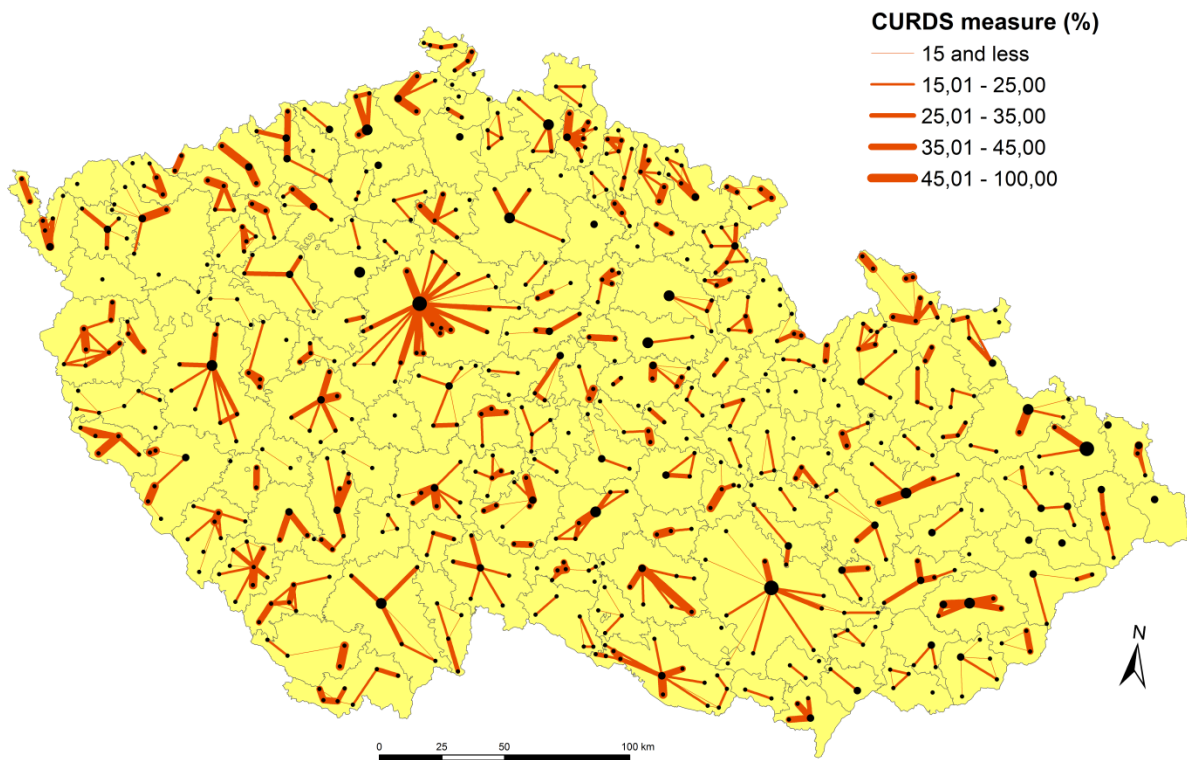
Finally it should be noted that the resulting number of relationships is determined by preset coefficients and can be adjusted for further research purpose. It is understandable that each relationship type between the pair of proto-centres does not need to reflect the real situation in a comprehensive detail. These results can be considered as a basic foundation for further research based on sophisticated quantitative methods.

Fig. 1: Hierarchy of proto-centres according to the number of jobs

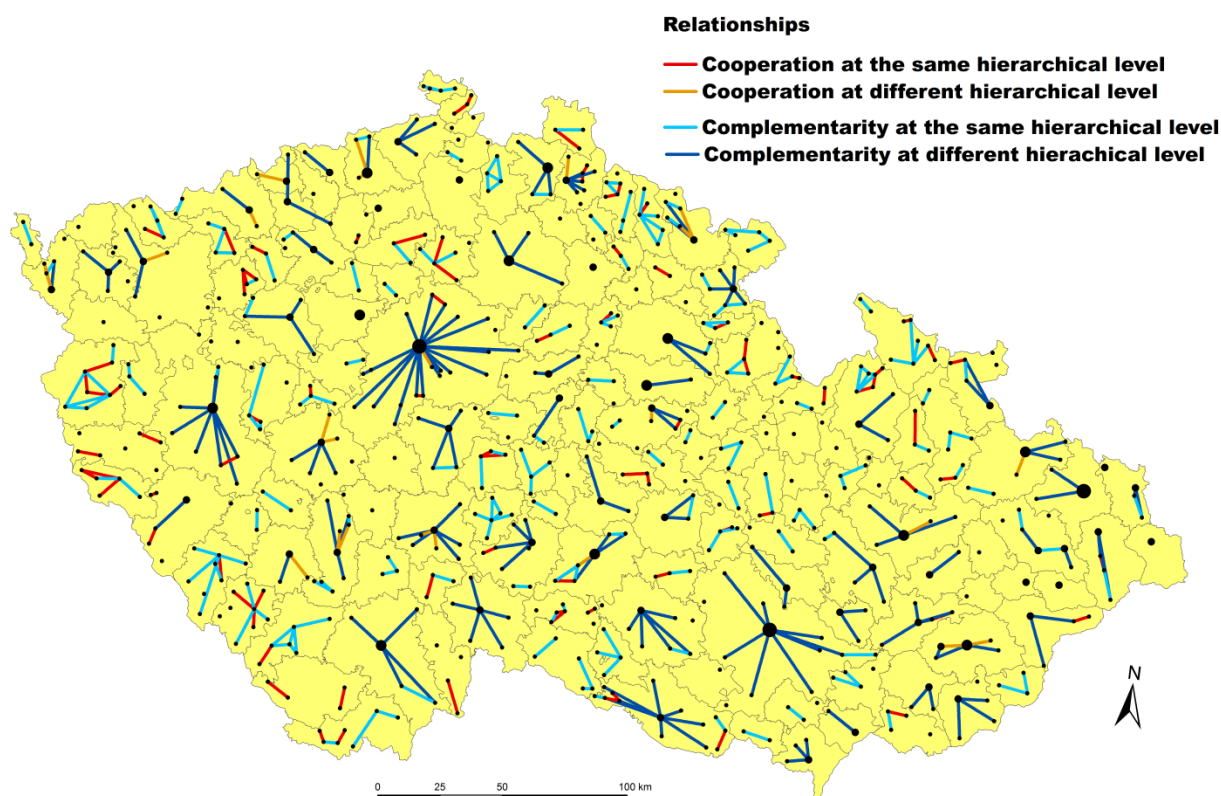

Source: own calculation

Fig. 2: Flow intensities between proto-centres in functional regions

Source: own calculation

Fig. 3: Typology of relationships between proto-centres in functional regions

Source: own calculation

Literature

- [1] BALL, R. M., (1980). The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some problems. *Regional Studies*, vol. 14, no. 2, pp. 125-139. DOI 10.1080/09595238000185121.
- [2] BERRY, B. J. L., (1973). *Growth Centers in the American Urban System: Community development and regional growth in the sixties and seventies*. Cambridge (Mass.): Balinger Publishing Company.
- [3] CASADO-DÍAZ, J. M., (2000). Local labour market areas in Spain: a case study. *Regional Studies*, vol. 34, no. 9, pp. 843-856. DOI 10.1080/00343400020002976.
- [4] CASADO-DÍAZ, J. M., COOMBES, M. G., (2011). The delineation of 21st century local labour markets areas: a critical review and a research agenda. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, vol. 57, pp. 7-32.
- [5] COOMBES, M. G., DIXON, J. S., GODDARD, J. B., OPENSHAW, S., TAYLOR, P. J., (1979). Daily urban systems in Britain: from theory to practice. *Environment and Planning A*, vol. 11, no. 5, pp. 565-574. DOI 10.1068/a110565.
- [6] COOMBES, M. G., OPENSHAW, S., (1982). The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some comments. *Regional Studies*, vol. 16, no. 2, pp. 141-149. DOI 10.1080/09595238200185161.
- [7] ERLEBACH, M., KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2014). Inner structure of functional region: theoretical aspects. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 722-727. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-93.
- [8] FARMER, C. J. Q., FOTHERINGHAM, A. S., (2011). Network-based functional regions. *Environment and Planning A*, vol. 43, no. 11, pp. 2723-2741. DOI 10.1068/a44136.
- [9] FISCHER, M. M., (1980). Regional taxonomy: a comparison of some hierarchic and non-hierarchic strategies. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 10, no. 4, pp. 503-537. DOI 10.1016/0166-0462(80)90015-0.
- [10] HAGGETT, P., (1965). *Locational Analysis in Human Geography*. London: Arnold.
- [11] HAGGETT, P., (2001). *Geography: A Global Synthesis*. Harlow: Prentice Hall.
- [12] HALÁS, M., KLAPKA, P., (2015). Spatial influence of regional centres of Slovakia: analysis based on the distance-decay function. *Rendiconti Lincei, Scienze Fisiche e Naturali*, vol. 26, no. 2, 169-185. DOI 10.1007/s12210-015-0387-4.

- [13] HALÁS, M., KLAPKA, P., KLADIVO, P., (2014). Distance-decay functions for daily travel-to-work flows. *Journal of Transport Geography*, vol. 35, 107-119. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2014.02.001.
- [14] HALÁS, M., KLAPKA, P., TONEV, P., BEDNÁŘ, M., (2015). An alternative definition and use for the constraint function for rule-based methods of functional regionalisation. *Environment and Planning A*, vol. 47, no. 5, pp. 1175-1191. DOI 10.1177/0308518X15592306.
- [15] CHRISTALLER, W., (1933). *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
- [16] ISARD, W. (1956). *Location and space economy: A general theory relating industrial location, market areas, land use, trade and urban structure*. New York: John Wiley.
- [17] KARLSSON, C., OLSSON, M., (2006). The identification of functional regions: theory, methods, and applications. *The Annals of Regional Science*, vol. 40, no. 1, pp. 1-18. DOI 10.1007/s00168-005-0019-5.
- [18] KLAPKA, P., HALÁS, M., ERLEBACH, M., TONEV, P., BEDNÁŘ, M., (2014). A multistage agglomerative approach for defining functional regions of the Czech Republic: The use of 2001 commuting data. *Moravian Geographical Reports*, vol. 22, no. 4, pp. 2-13. DOI 10.1515/mgr-2014-0019.
- [19] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2013). Functional regions: concept and types. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 94-101. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [20] LÖSCH, A., (1940). *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft: eine Untersuchung über Standort, Wirtschaftsgebiete und internationalen Handel*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
- [21] SMART, M. W., (1974). Labour market areas: uses and definition. *Progress in Planning*, vol. 2, no. 4, pp. 239-353. DOI 10.1016/0305-9006(74)90008-7.
- [22] VON THÜNEN, J. H., (1875). *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*. Berlin: Verlag von Wiegandt, Hempel & Parey.

This work was supported by the Czech Science Foundation under Grant “Spatial uncertainty and fuzzy regional systems: identification, analysis and implications of pulsating functional regions” [number 16-13502S].

VYMEDZOVANIE FUNKČNÝCH MESTSKÝCH REGIÓNOV – METÓDY A APLIKÁCIA NA PODMIENKY MESTSKÉHO REGIÓNU KOŠICE

IDENTIFICATION OF FUNCTIONAL URBAN REGIONS – METHODS AND APPLICATION ON KOŠICE URBAN REGION

SILVIA RUČINSKÁ ¹

EVA VÝROSTOVÁ ²

¹Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy ¹ Dep. of Public Policy and Theory of Public Admin.

²Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy ² Dep. of Economics and Management of Pub. Admin.

Fakulta verejnej správy Faculty of Public Administration

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach Pavol Jozef Safarik university in Kosice

✉ Popradská 66, 041 32 Košice, Slovakia

E-mail: silvia.rucinska@upjs.sk, eva.vyrostova@upjs.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je sumarizácia a komparácia postupov vymedzovania funkčných mestských regiónov (FMR) so zameraním na ich vnútornú štruktúru a využitie vybraného postupupre určenie funkčného mestského regiónu Košice. V príspevku sa zaoberáme vymedzením jadra funkčného mestského regiónu Košice, najmä s ohľadom na zaradenie mestských častí Košíc, ktoré boli v minulosti pričlenené k mestu Košice. Vymedzenie obvodu FMR je založené na metóde výpočtu integrovanej miery interakcie CURDS. Výsledkom aplikácie tejto metódy je identifikácia 26 obcí, ktoré majú signifikantné väzby s mestom Košice. Keďže takéto územie nie je geograficky celistvé, územie FMR Košíc bolo upravené tak, že zahŕňa 29 obcí.

Kľúčové slová

funkčný mestský región, regionalizácia, dochádzka a odchádzka za prácou, Košice, jadro FMR

Annotation

This paper summarizes and compares the alternative ways to define functional urban regions, focusing on their inner structure, and using a chosen methodology for delineation of the functional urban region of Košice. We focus on defining the core of the functional urban region of Košice, with emphasis on the inclusion of the boroughs that have in the past been assigned to the city of Košice. The definition of the boundaries of functional urban region is based on the calculation of CURDS integrated measure of interaction. The results identify 26 municipalities with significant ties to the city of Košice. As the resulting area would not be contiguous, it has been extended to 29 municipalities.

Key words

functional urban region, regionalization, daily commuting flows, Košice, core of the urban region

JEL classification: J61 R12, R23

Úvod

Funkčné mestské regióny predstavujú špeciálny typ funkčných regiónov. Funkčné regióny sa vyznačujú vysokou frekvenciou intraregionálnych ekonomických interakcií, ako sú vnútroregionálny obchod s tovarmi a službami, dochádzka za prácou, školská dochádzka, dochádzka za nákupmi, službami a pod. (Karlsson, Olsson, 2006). Pre funkčné regióny sú charakteristické horizontálne vzťahy v priestore vo forme priestorových tokov alebo interakcií rôzneho druhu (Klapka, Halás

a Tonev, 2013). Vo všeobecnosti je základom funkčných regiónov maximalizácia funkčných vzťahov vo vnútri regiónu a minimalizácia týchto vzťahov s inými regiónmi. V rámci tohto príspevku sa budeme venovať len jednému typu funkčných regiónov, a to funkčným mestským regiónom, v rámci ktorých sú toky orientované smerom k mestu. **Funkčné mestské regióny (FMR)** sú teda vymedzené na základe priestorových interakcií medzi mestom a jeho okolím. Bezák (2014a) uvádza, že funkčný mestský región sa vyznačuje priestorovými interakciami medzi jadrom (môže byť tvorené jedným, ale aj viacerými mestami) a obvodom, spojeným s jadrom sieťou väzieb rôzneho druhu, intenzita ktorých klesá s rastúcou vzdialenosťou od jadra. Bezák zároveň uvádza, že ide o priestorovo súvislé územia, vnútorne koherentné a navonok (relatívne) uzavreté vzhľadom na denný pohyb za prácou, vzdelaním, službami, rekreáciou a sociálnymi kontaktmi. Podobným konceptom je denný urbánny systém, ktorý sa podľa Klapku, Halása a Toneva (2013) odlišuje tým, že tieto toky a interakcie musia byť založené na dennej báze. Preto je tento región priestorovo viac limitovaný ako funkčný mestský región. Podľa Bezáka (2014b) tvorí koncepcia denných urbánnych systémov teoretickú bázu pre identifikáciu funkčných mestských regiónov. Pre vymedzenie funkčných mestských regiónov sa totiž najčastejšie využívajú údaje o dennej dochádzke do zamestnania. Funkčný mestský región je potrebné odlišiť od lokálnych trhov práce (LLMA, angl. local labour market area), ktoré sú tiež väčšinou vymedzované na základe dennej dochádzky za prácou, avšak vzťahy v rámci tohto typu regiónu nemusia byť orientované k jadru.

Cieľom príspevku je sumarizácia a komparácia postupov vymedzovania funkčných mestských regiónov so zameraním na ich vnútornú štruktúru a využitie vybraného postupu pre určenie funkčného mestského regiónu Košice. Identifikácia funkčných mestských regiónov má mnohé praktické využitia. V našom prípade je cieľom vymedziť funkčný mestský región Košice, ktorý bude slúžiť pre naše ďalšie analýzy zamerané na optimalizáciu správy územia pre zvýšenie kvality služieb prostredníctvom spoločných aktivít obcí a zabezpečenie jeho rozvoja. Ide nám o vymedzenie takého územia, kde vzťahy medzi jadrom a jeho okolím sú veľmi intenzívne a malo by význam riešiť vybrané aspekty ich rozvoja koordinovane a vo vzájomnej spolupráci, kde by jednotliví aktéri (obecné samosprávy) boli rovnocennými partnermi. Nami vymedzené územie teda bude zahŕňať menšie územie ako napr. Bezák (2000), Bezák (2014a) a Halás et al. (2014), keďže nebude obsahovať vonkajší obvod FMR so slabými väzbami s jadrom. V skutočnosti nám teda ide o určenie vnútornej štruktúry už vymedzeného FMR Košíc. Pre úplnosť je potrebné uviesť, že pre podporu udržateľného mestského rozvoja (UMR) z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v programovom období 2014-2020 bolo v SR vymedzených 8 mestských funkčných oblastí (FMO). Partnerská dohoda SR (2014) definuje 8 krajských miest vrátane ich jadrového pásma ťažiska osídlenia vymedzeného v KURS 2001¹ v znení KURS 2011 ako mestské funkčné oblasti. FMO Košíc je tvorená 31 obcami.

1. Metódy identifikácie funkčných mestských regiónov

Najčastejšie používaným regionalizačným kritériom pre vymedzenie funkčných mestských regiónov sú denné dochádzky do práce. Charakter denných interakcií na trhu práce je považovaný mnohými autormi za dobré „proxy“ pre vymedzovanie funkčných regiónov. Napr. Bezák (2014a) uvádza, že denný pohyb za prácou slúži ako syntetický indikátor, ktorý zastupuje celé spektrum vnútroregionálnych väzieb vyplývajúcich z denného cyklu života obyvateľov regiónu. Na základe tohto kritéria možno FMR vymedziť s použitím viacerých metód. Významné postavenie medzi metódami má metóda CURDS (vyvinutá centrom v New castle upon Tyne, Centre for Urban and Regional Development Studies), ktorá bola s modifikáciami využitá aj v podmienkach Slovenskej republiky Bezákom (2000, 2014a). Podrobný popis jej krokov uvádza napr. Coombes, Green a Openshaw (1986). Metóda CURDS patrí k metódam založeným na pravidlách (angl. rule-based methods). Pôvodný variant CURDS bol určený na identifikáciu FMR s centrom v mestách, v ďalších verziách sa oslabil princíp centrality, išlo skôr o delimitáciu lokálnych trhov práce (LLMA). Metóda aplikovaná v podmienkach Slovenska Bezákom (2000, 2014 a) je zložená zo siedmych krokov v rámci ktorých sa identifikujú zo súboru najmenších územnosprávnych jednotiek (zón) centrá a následne jadrá regiónov. Potom sa priradujú voľné zóny identifikovaným regionálnym jadrám na

¹KURS – Koncepcia územného rozvoja Slovenska.

základe maximalizácie zvolenej miery interakcie s jadrom. Ďalšie kroky majú zabezpečiť uzavretosť regiónu, optimalizáciu jeho hraníc a priradenie zón, ktoré z nejakého dôvodu boli eliminované z regionalizačného procesu. Na základe dát zo sčítania z r. 2001 Bezák (2014a) identifikoval tri systémy funkčných mestských regiónov na Slovensku. Regionalizáciu na najnižšej úrovni predstavuje systém FMR 01-C, ktorými rozdelil Slovensko na 65 mestských funkčných regiónov. Ďalšie dva systémy uplatňujú navyše požiadavku minimálnej veľkosti regiónov s cieľom zabezpečiť ich porovnateľnosť. Bezák zároveň porovnal vymedzenie FMR so svojimi predošlými vymedzeniami na základe dát z rokov 1980 (66 regiónov) a 1991 (63 regiónov). V prípade FMR Košíc, ktorý je po Bratislave druhý najväčší funkčný mestský región v SR, uvádza 96% podiel počtu zón, ktoré sú začlenené do daného regiónu súčasne pri oboch regionalizáciách (1991a 2001) a počtu zón začlenených do toho istého regiónu aspoň pri jednej regionalizácii. Z toho vyplýva značná zhoda vymedzenia regiónu v rámci oboch regionalizácií. Vymedzením funkčných regiónov na Slovensku na základe denných tokov do zamestnania sa zaoberá aj Halás et al. (2014). Na základe údajov zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov z r. 2001 s použitím modifikovanej metodológie (zahŕňajúcej „trade-off“ medzi veľkosťou regiónu a jeho uzavretosťou a zahrnutia vnútorných dochádzkových tokov v rámci jednej obce a mesta) vypracovali tri vymedzenia funkčných regiónov. Systém FRD-1, ktorý označujú ako územia lokálnych trhov práce, zahŕňa 65 regiónov. Košický funkčný región v tomto prípade je tvorený 116 obcami. V oboch prípadoch, ktoré sme uviedli – Bezák (2015) aj Halás et al. (2014) ide o vymedzenie FMR v pravom zmysle slova, t.j. rozdelenie celého územia krajiny na funkčné mestské regióny.

1.1 Metódy identifikácie jadra FMR

Jadro určitého regiónu môže predstavovať jedno alebo viac centier. Centrum môže byť zvolené na základe kvantitatívnych podmienok, či na základe subjektívneho zváženia autorov (príkladom je špecifikum sídelnej štruktúry Maďarska). Spôsob identifikácie závisí aj od dostupnosti a náročnosti spracovania dát (Tóth, 2014). Bezák (2000) určuje v podmienkach SR centrá tak, že sú tvorené mestskými sídlami, sídlami prechodného typu a vidieckymi obcami zastávajúcimi určité mestské funkcie. Táto množina bola ohraničená kritériom lokalizačného koeficientu zamestnanosti alebo zamestnanosti v službách s kritickou hodnotou 0,7 (Tóth, 2014). Centrum možno identifikovať na základe rôznych kritérií, najčastejšie využívanými sú počet obyvateľov, počet obyvateľov na km², počet pracovných miest a počet pracovných miest na km². Kritické hodnoty môžu byť definované rôzne. Napr. Korcelli (1975) a Sherrill (1976) požadujú min. 50 000 obyv. centra, Kawashima et al. (1993) v prípade Japonska 100 000 obyv. Maier et al. (2007) požaduje pre centrá min. 1000 pracovných miest, Sherrill (1976) a Boix a Veneri (2009) počet 20 000 pracovných miest a 7 pracovných miest na hektár. Hall et al. (1973) používajú kritérium 20 000 zamestnaných a 3 200 pracovných miest na štvorcovú míľu. Nižňanský a Ručinská (2015) v podmienkach SR používajú hustotu obyvateľov na km² územia väčšiu ako 100. EU-OECD definícia mestského centra (angl. urban centre) je založená na hustote obyvateľov na km² vyššej ako 1500 za bunky (po 1 km²). Zhlukovanie takýchto buniek, vrátane vyplnených medzier musia mať minimálne 50 000 obyv. (Eurostat, 2014). Medzi ďalšie kritériá pre vymedzovanie centra patria pozitívne dochádzkové saldo, populácia v centre vyššia počas dňa ako v počas noci (napr. Maier et al., 2007; Sherrill, 1976; Kawashima et al., 1993) a napr. dominantný dochádzkový tok za prácou aspoň z niektorej obce (Maier et al., 2007). Karlsson a Olsson (2006) identifikujú obce, ktoré sú silno sebestačné. Sebestačnosť je definovaná ako podiel zamestnaných ľudí, ktorí pracujú v obci, kde žijú. Podľa Karlssona a Olssona (2006) vo viacerých švédskych štúdiách sú za jadro považované tie obce, v prípade ktorých menej ako 20% ekonomicky aktívnych zamestnaných ľudí odchádza z obce za prácou a nie viac ako 7,5% ekonomicky aktívnych dochádza do nejakej konkrétnej obce. Iným spôsobom definované kritérium sebestačnosti využíva aj Klapka et al. (2013).

Ako jadro býva často identifikované centrum v jeho administratívnych hraniciach. Posová a Sýkora (2011) ukazujú, že medzi administratívnym vymedzením a skutočným rozsahom mesta môže byť nesúlad. Príklady, ktoré uvádzajú sú Viedeň, ktorého jadro je väčšie ako jeho administratívne hranice a Praha, v prípade ktorej vymedzili jadro menšie ako administratívne hranice mesta. Za jadro považujú kompaktné mesto v zmysle súvislo urbanizovaného územia mesta, ktorého súčasťou môžu

byť i rozsiahle nezastavané plochy, napr. parky. (Posová, Sýkora, 2011) Keďže jadrom môže byť aj viacero centier, jadro možno identifikovať na základe rôznych kvantitatívnych kritérií, napr. kritická hodnota dochádzky za prácou do centra (Nižňanský, Ručinská, 2015), susedstvo, resp. vzdialenosť centier (Korcelli, 1975 a Kawashima et al., 1993). Na závere je potrebné uviesť, že v prípade absolútnych kritérií je potrebná citlivostná analýza pre voľbu kritických hodnôt.

1.2 Metódy identifikácie obvodu (vnútorného obvodu FMR)

V našom prípade chceme identifikovať FMR, ktorý zahŕňa územie s intenzívnymi väzbami na jadro regiónu, preto sa budeme venovať metódam pre identifikáciu vnútorného obvodu FMR, ktorý v ďalšom texte pre zjednodušenie nazývame obvod. Pre jeho identifikáciu sa najčastejšie využívajú údaje o dennej dochádzke za prácou, prípadne aj o školskej dochádzke (napr. Hampl, 2005), keďže tieto dáta sú dostupné z populačných cenzov, ktoré sú realizované s 10 ročnou periodicitou. Vzáťah medzi mestom a zázemím sa najčastejšie vyjadruje na základe dochádzky do zamestnania, ktorú využívajú aj prvé štúdiá v tejto oblasti (napr. Berry, 1973 a Hall et al., 1973). Klapka et al. (2013) uvádza, že určenie obvodu môže byť založené na jednoduchých metódach, tzv. „primary-flow link age method“. Základné priestorové jednotky (obce) sú priradené identifikovaným jadrám na základe primárneho toku. Najčastejšie ide o denné toky za prácou a priradenie sa uskutočňuje na základe najvyššieho počtu odchádzajúcich z každej základnej priestorovej jednotky, aj keď v niektorých štúdiách sú využívané aj okresy (v tomto prípade však nejde o skutočné FMR). Pre identifikáciu obvodu sa najčastejšie používa podiel odchádzajúcich ekonomicky aktívnych osôb do zamestnania v jadre. Hodnota tohto kritéria sa v rôznych štúdiách líši, od 5% (Kawashima et al., 1993), cez 15% (Hallet et al., 1973), 20% (Korcelli, 1975), až po 45% Nižňanský a Ručinská (2015). Viacerí autori poukazujú, že vhodnejšie je kritérium zadefinovať ako podiel odchádzajúcich ekonomicky aktívnych zamestnaných osôb do zamestnania v jadre, vzhľadom k tomu, že nezamestnaní sa na odchádzke nepodieľajú a nie je správne ich teda do podielu zahŕňať. Napr. Maier et al. (2007) uvádza hranicu min. 25%, Boix a Veneri (2009) 10%, EU-OECD (Eurostat, 2014) 15% a Posová, Sýkora (2011) 30%. Ako uvádza Bezák (2014b) mnohí autori voľbu kritického hodnoty nezdôvodňujú ani z teoretického ani z empirického hľadiska.

Zložitejšie metódy využívajú komplexnejšie miery, ktoré berú do úvahy aj reverzný tok a zároveň relativizujú toky medzi základnými priestorovými jednotkami cez celkový tok dochádzky alebo odchádzky (Klapka et al., 2013). K týmto metódam patria napr. miery podľa Smart (1974) a Coombes (2010). Hampl (2005) odporúča ukazovateľ „územná intenzita/hustota vzájomných kontaktov obcí“. Ide o objem vzájomnej dochádzky medzi obcami vzťahnutý k ich vzdialenosti (vzdušná vzdialenosť v km).

2. Dáta a metodológia

Funkčný mestský región (presnejšie jeho vnútorný obvod) budeme vymedzovať na základe využitia údajov o dochádzke a odchádzke do zamestnania zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 (Štatistický úrad SR, 2015). V rámci analýzy využívame aj ďalšie údaje zo Štatistického úradu SR (2016) o počte obyvateľov, počte ekonomicky aktívnych osôb, hustote obyvateľstva. Ako východisko pre naše analýzy využijeme vymedzenie FMR Košíc podľa Bezáka (2000). Takto vymedzený región, na rozdiel od mnohých iných v podmienkach SR, vykazuje značnú podobnosť s administratívnymi jednotkami, keďže v sebe integruje všetky košické mestské okresy (Košice I-IV) a okres Košice-okolie. Okrem toho k nemu patria aj tri obce z okresu Prešov (Bretejovce, Janovík, Seniakovce) a dve obce z okresu Trebišov (Kuzmice, Slivník). Územie FMR Košíc teda tvorí celkovo 120 obcí (vrátane 3 obcí so štatútom mesta - Košice, Moldava nad Bodvou a Medzev). V rámci analýzy najskôr posúdime či za jadro regiónu považovať mesto Košice so všetkými 22 mestskými časťami. Pozornosť bude sústredená na tie mestské časti, ktorých územie alebo jeho časť v minulosti nebolo súčasťou mesta Košice. Po identifikácii jadra regiónu vymedzíme jeho obvod (vnútorný obvod FMR Košíc), t.j. územie, kde vzťahy medzi mesto Košice a jeho okolím sú veľmi intenzívne. Použijeme mieru CURDS, ktorú navrhol Coombes (2010) v zmysle úprav, ktoré navrhol (Bezák, 2014), t.j. vynechanie

vnútorných tokov v zónach *i* a *j*. Interzonálnu interakciu meria prostredníctvom štyroch parciálnych mier A až D definovaných nasledovne:

A – tok zo zóny *i* do zóny *j* ako podiel zo všetkých tokov zo zóny *i*,

B – tok zo zóny *i* do zóny *j* ako podiel zo všetkých tokov do zóny *j*,

C – tok zo zóny *j* do zóny *i* ako podiel zo všetkých tokov zo zóny *j*,

D – tok zo zóny *j* do zóny *i* ako podiel zo všetkých tokov do zóny *i*

kde toky medzi zónami predstavujú počet osôb dochádzajúcich za prácou.

Identifikácia signifikantných väzieb je založená na hodnote integrovanej miery interakcie rovnej 1. Integrovaná miera interakcie je súčtom parciálnych mier A až D, teda každá zložka má rovnaký význam. (Bezák, 2014). Ako uvádza Bezák (2014) hodnoty integrovanej miery väčšie ako 1 „signalizujú, že dvojicu externá zóna – regionálne jadro spája aspoň jeden mimoriadne silný tok, participujúci viac ako polovicou na celkovom toku, ktorý buď z externej zóny vychádza, alebo do externej zóny prichádza“ a teda takúto väzbu s regionálnym jadrom možno podľa neho označiť ako signifikantnú. Uvedenú metódu sme zvolili preto, že berie do úvahy nielen jednosmerné toky, ale zohľadňuje aj reverzný tok, ktorý môže byť tiež dôležitý pre vymedzenie vzťahu medzi obcami navzájom. Metóda teda sleduje význam dochádzok aj odchádzok pre obe obce. Takto vymedzené územie následne analyzujeme a upravíme.

3. Výsledky

3.1 Vymedzenie jadra funkčného mestského regiónu Košice

Mesto Košice je s počtom obyvateľov 239 464 k 31.12.2014 druhým najväčším mestom v Slovenskej republike (Štatistický úrad SR, 2016). Košice sú správnym, hospodárskym, politickým, kultúrnym centrom i centrom služieb Košického kraja. Spĺňajú kvantitatívne kritériá pre to, aby boli klasifikované ako jadro regiónu. Sú centrom zamestnanosti i služieb, majú pozitívne dochádzkové saldo (24 643 osôb) a teda vyššiu populáciu počas dňa ako počas noci. Košice sú silno sebestačné, keďže len 9,4% zamestnaných ľudí odchádza z mesta za prácou a len 2,35% zamestnaných odchádza za prácou do FMR Košíc vymedzeného podľa Bezáka (2000). Vyše 90% zamestnaných obyvateľov Košíc teda zostáva pracovať v Košiciach. Mesto Košice sa vyznačuje vysokou koncentráciou obyvateľstva. Hustota obyvateľstva je 983 obyv. na 1 km², čo je vysoko nad priemerom SR (111 obyv. na km²). Z uvedeného vyplýva, že spĺňa kvantitatívne kritériá pre identifikáciu jadra regiónu.

Mesto Košice a Bratislava sú jedinými mestami v SR, ktoré sú členené na mestské časti. V prípade Košíc ide o pomerne vysoký počet mestských častí vzhľadom k počtu obyvateľov mesta. Aj keď podobný ako napr. Brno (29 mestských častí a 377,4 tisíc obyvateľov) (Český štatistický úrad, 31.12.2014). Košice majú 22 mestských častí, pričom Bratislava s 1,75 násobne vyšším počtom obyvateľov ich má len 17. Keďže súčasný model samosprávy je považovaný za dlhodobu neudržateľný, už od r. 2004 sa diskutuje o zmene (potrebná je zmena Zákona o meste Košice) a pripravuje sa referendum. Relevantnou otázkou preto môže byť, či je možné za jadro regiónu považovať mesto so všetkými 22 mestskými časťami. Napr. Novotný (2013) identifikuje jadro len na úrovni 16 mestských častí. Mestské časti, ktoré sa vyznačujú vidieckym charakterom a od urbánneho jadra sú priestorovo oddelené zaraďuje do obvodu FMR Košice. Nasledujúcu analýzu zameriame na tie mestské časti, ktorých územie alebo jeho časť v minulosti nebolo súčasťou mesta Košice (ide o obce, ktoré boli pričlenené k mestu Košice v r. 1968 a 1976). Z tabuľky je zrejmé, že mestské časti, ktorých územie tvorí s ostatnými mestskými časťami jadra priestorovo kompaktný celok je možné považovať za súčasť jadra, aj keď majú vidiecky charakter. Z hľadiska dochádzky má len 5 mestských častí z tabuľky č. 1 pozitívne dochádzkové saldo. Na druhej strane je potrebné uviesť, že negatívne dochádzkové saldo majú aj veľké mestské časti – sídliská Ťahanovce, KVP, Dargovských hrdinov a Nad jazerom, ktoré plnia hlavne obytnú funkciu. Významným centrom zamestnanosti je mestská časť Šaca, ktorej saldo je ovplyvnené lokalizáciou U.S.Steel², Nemocnice Košice-Šaca a.s., a ďalších

²Obec Sokolany vedie od r. 1997 spor s mestom Košice o vrátenie pozemkov (cca 700 ha) na ktorých stojí časť U.S. Steel podľa reštitučného zákona. V r. 1981 boli ku Košiciam Krajským národným výborom pričlenené časti území 14 obcí pre vybudovanie Východoslovenských železiarní a širokorozchodnej trate.

podnikov, škôl a pod.Šacu budeme považovať za súčasť jadra preto, že je cieľom 48% všetkých dochádzok z iných obcí do Košíc. Zvyšné priestorovo oddelené mestské časti plnia prevažne obytnú funkciu, prejavujú sa v nich suburbanizačné procesy a teda dochádzkové saldo majú väčšinou záporné. Vzhľadom k počtu obyvateľov predstavujú najmenšie mestské časti Košíc a preto ich priradenie k jadrú s ktorým majú intenzívne dochádzkové vzťahy považujeme za vhodné.

Tab. 1: Charakteristika mestských častí Košíc, ktoré boli v minulosti pričlenené k mestu Košice

Mestská časť	Priestorové umiestnenie vzhľadom k urbánnemu jadrú	Počet obyv. (rok 2012) *	Charakter mestských častí*	Dochádzkové saldo za prácou (počet obyv.)
Šaca	priestorovo oddelené	5 407	zmiešaný urbánno-rurálny	15 292
Krásna	priestorovo prepojené	4 083	rurálny	-444
Barca	priestorovo prepojené	3 367	rurálny	2 449
Košická Nová Ves	priestorovo prepojené	2 647	rurálny	-490
Ťahanovce	priestorovo prepojené	2 137	rurálny	1 135
Myslava	priestorovo prepojené	2 037	rurálny	-375
Vyšné Opátske	priestorovo prepojené	1 634	rurálny	265
Pereš	priestorovo oddelené	1 511	rurálny	181
Poľov	priestorovo oddelené	1 511	rurálny	-315
Kavečany	priestorovo oddelené	1 168	rurálny	-260
Šebastovce	priestorovo oddelené	645	rurálny	-131
Lorinčík	priestorovo oddelené	411	rurálny	-110

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Csachová a Višňovský (2013) – údaje označené* a vlastné výpočty dochádzkového salda podľa údajov Štatistického úradu SR (2015)

Jadro nami vymedzeného FMR Košíc bude tvorené mestom Košice so všetkými jeho 22 mestskými časťami (vyznačené fialovou farbou na obr. 1). Takéto vymedzenie je vhodné aj vzhľadom k tomu, že toto územie je reprezentované samosprávnymi orgánmi mesta Košice (primátor a mestské zastupiteľstvo), ktoré bude vystupovať ako jeden z partnerov vzájomnej spolupráce pri zabezpečení rozvoja funkčného mestského regiónu.

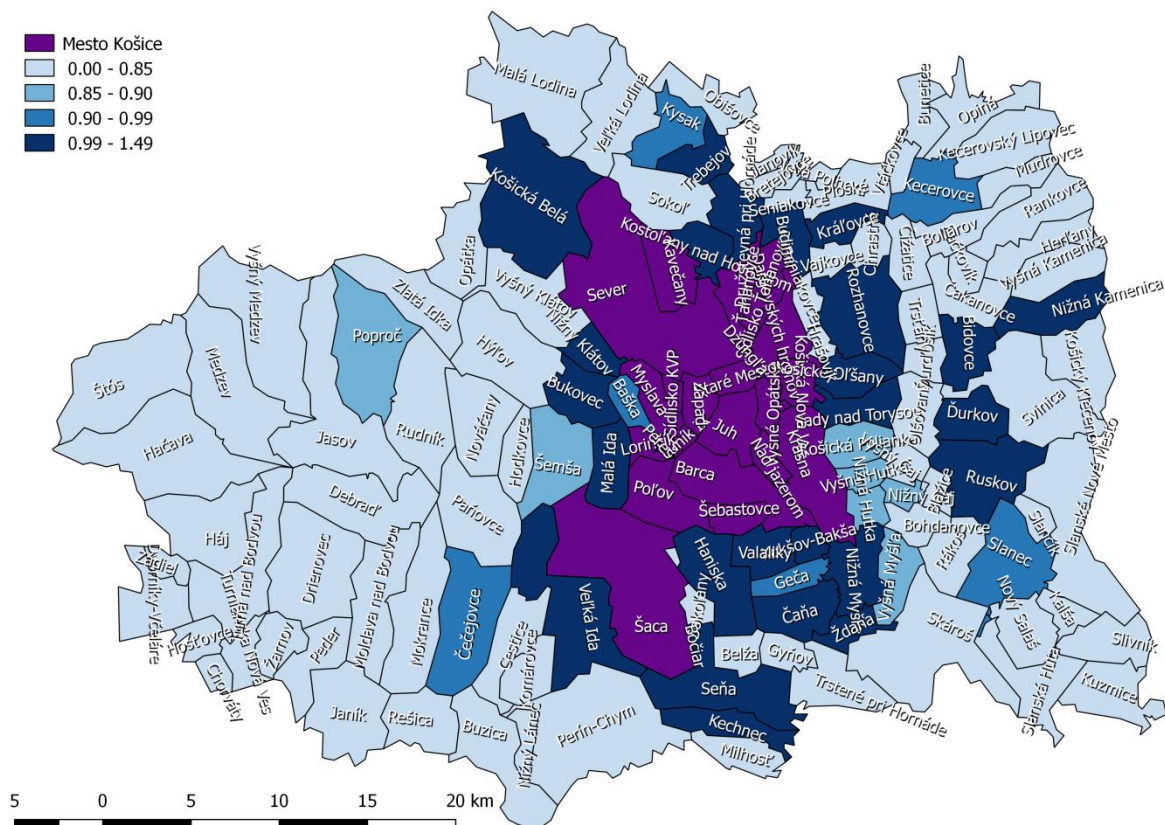
3.2 Vymedzenie obvodu funkčného mestského regiónu Košice

Na základe aplikácie metódy Coombes (2010) v zmysle úprav, ktoré navrhol (Bezák, 2014) sme vypočítali integrovanú mieru interakcie. Identifikáciu významných väzieb uskutočňujeme na základe hodnoty integrovanej miery interakcie väčšej ako 0,99. Túto hodnotu sme mierne upravili oproti Bezákovi (2014), ktorý navrhuje kritériálnu hodnotu 1. Dôvodom je to, že v prípade dvoch obcí, Čaňa a Seňa, by tieto obce boli vylúčené z funkčného mestského regiónu len kvôli nedelejstotine. **Identifikovali sme významné väzby medzi mestom Košice a ďalšími 26 obcami** (Obr. 1).

Toto územie však nie je súrodé a jednoliate. Obce, ktoré nepatria do geograficky celistvého územia:

- Geča - obec triesťi južnú časť vymedzeného obvodu FMR;
- Sokolany, Belža, prípadne Gyňov, Trstené pri Hornáde – obce narúšajú celistvosť FMR na juhu územia smerom k hranici s Maďarskom;
- Milhosť - obec je hraničným územím s Maďarskom, je hraničným prechodom;
- Baška, prípadne aj Šemša – obce prerušujú jednoliatosť územia na západe FMR;
- Beniakovce, Hrašovík, Vajkovce, prípadne aj Chrastné - obce triesťia FMR na severovýchode;
- Sokol – obec narúša FMR na severe územia;
- Košická Polianka, Vyšná Hutka, Nižná Hutka, Vyšný Čaj, Nižný Čaj, Bohdanovce, Blažice, Rákoš, Trstany, Ďurďošik, Olšovany, Vyšná Myšľa, – obce lámu územie na východe FMR, obce ležiace východnejšie od nich vykazujú väčšiu väzbu na definované jadro.

Obr. 1: Integrovaná miera interakcie CURDS podľa Coombes (2010) s modifikáciou podľa Bezáka (2014) vypočítaná za Košický FMR

Zdroj: Vlastné spracovanie. Mapový podklad © Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky

Z uvedeného je zrejmé, že pre získanie jednotného územia FMR je potrebné do nami vymedzeného FMR zaradiť aj obce Hrašovík, Beniakovce na východe územia obce Geča, Sokoľany a Belža na juhu územia a na západe obec Baška. Vzhľadom k tomu, že štyri obce (Nižná Kamenica, Bidovce, Ďurkov a Ruskov) sú úplne priestorovo oddelené od zvyšného územia FMR a sú pomerne vzdialené od mesta Košice, je možné nepovažovať ich za súčasť vymedzeného FMR. Takto **vymedzený FMR Košice tvorený 29 obcami**.

Záver

Aj keď sú dochádzky a odchádzky do zamestnania považované za vhodné „proxy“ pre vymedzovanie funkčných regiónov, v našom prípade, keďže ide o rozvoj daného územia, je vhodné do úvahy zobrať aj ďalšie vzťahy, ako sú napr. vnútroregionálny obchod s tovarmi a službami, školská dochádzka, dochádzka za nákupmi, službami, existujúce mikroregionálne združenia, ktoré môžu byť základom pre rozvoj spolupráce a pod. V prípade ostatných obcí, ktoré by prípadne ešte mohli byť súčasťou FMR Košice je potrebná analýza ďalších kvalitatívnych a kvantitatívnych kritérií. Použiť možno analýzu dochádzky vzhľadom k ekonomicky aktívnemu zamestnanému obyvateľstvu, ukazovatele miery využívania služieb, ktoré poskytuje jadro regiónu obyvateľom okolitých obcí, pričom tieto služby môžu byť také, ktoré obyvatelia obcí nemôžu získať inde, ako v samotnom jadre (napr. služby verejnej správy, zdravotnícke zariadenia, špecializované predajne) alebo služby, ktoré obyvatelia obcí spotrebúvajú v jadre regiónu s cieľom zvýšiť svoju kvalitu života (nákupné zóny, športové a kultúrne zariadenia). Čupeľová a Tóth (2011) vychádzajúc z Lovackej (2007) vysvetľujú dochádzkovosť za službami do jadra ich klasifikáciou na služby každodennej potreby, za ktorými sú obyvatelia obcí ochotní cestovať na malú vzdialenosť a na služby menej časté a príležitostné, pre ktoré je typická aj väčšia dochádzková vzdialenosť. Práve prítomnosť služieb verejnej správy v meste Košice by mohol byť jedným z dôvodov, prečo obce prerušujúce celistvosť územia by sme mohli priradiť k FMR. V meste Košice sídli spoločný obecný úrad tvorený 44 obcami okresu Košice – okolie. Medzi obce,

ktoré sa podieľajú na spoločnom obecnom úrade patria aj: Beniakovce, Hrašovík, Vajkovce, Chrastné, Baška, Sokol, Košická Polianka, Vyšný Čaj, Nižný Čaj, Bohdanovce, Rákoš, Olšovany. Pre tieto obce platí ich väzba na mesto ako jadro, keďže spoločný obecný úrad má sídlo v centre mesta. Ďalším dôležitým faktorom, ktorý je možné zohľadniť pri určení FMR je dopravná dostupnosť stanovená nielen prítomnosťou cestnej siete, mestskej resp. prímestskej dopravy, ale aj počet potrebných prestupov, prirodzené prekážky na ceste, dopravné zápchy, kde každý z determinantov pôsobí buď v prospech alebo v neprospech posilnenia vzťahu s jadrom. Významne na silu interakcií medzi jadrom a obvodom môže pôsobiť aj charakter a intenzita dodávateľsko-odberateľských vzťahov medzi subjektmi v jadre a v obvode. Napr. obec Hrašovík sústreďuje výrobu pekárenských výrobkov, ktoré sú distribuované do jadra, tieto interakcie nie sú zohľadnené v dochádzkach a odchádzkach za prácou, ale sú dôležité pre popísanie väzieb jadra a obvodu. Pre vytvorenie ucelenejšieho obrazu vymedzovania FMR v závislosti od metodiky je zaujímavé porovnanie nášho prístupu založeného na sledovaní odchádzok a dochádzok súvisiacich s denným pohybom obyvateľov s analýzou Novotného (2013) postavenou na sledovaní čistej migrácie prostredníctvom ukazovateľov priemerná ročná miera čistej migrácie a čistá migrácia v osobách. Autor podľa týchto ukazovateľov zaraďuje obce s nižšou hodnotou integrovanej miery interakcie ako 0,99 Beniakovce, Hrašovík a Chrastné v nim skúmanom období 1996 – 2000 a tie isté obce aj vrátane obce Vajkovce v období 2006 – 2010 medzi obce s najvyššou hodnotou priemernej ročnej miery čistej migrácie. V sledovaných periódach došlo k presunu obyvateľstva z jadra do (nielen) spomínaných obcí, pričom väzba na služby, ktoré jadro poskytuje mohla zotrvať len u niektorých z nich.

Literatúra

- [1] BERRY, B. J. L., (1973). *Growth centres in American urban system*. Cambridge (Ballinger). Prameň: TÓTH, V., (2014). Teoretické prístupy k identifikácii vnútornej štruktúry funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 363-381. ISSN 1335-1257.
- [2] BEZÁK, A., (2014b). Niekoľko predbežných úvah o vnútornej štruktúre funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Acta geographica universitatis comenianae*, vol. 58, no. 2, pp. 123-130. ISSN 1338-6034. DOI 10.1057/jors.1986.163.
- [3] BEZÁK, A., (2000): Funkčné mestské regióny na Slovensku. *Geographia Slovaca* 15, Geografický ústav SAV, Bratislava, 89 pp.
- [4] BEZÁK, A., (2014a). Funkčné mestské regióny na Slovensku v r. 2001. In *Regionálne dimenzie Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, pp. 169-198. ISBN 978-80-223-3725-0.
- [5] BEZÁK, A., (2014b). Niekoľko predbežných úvah o vnútornej štruktúre funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol. 58, no. 2, pp. 123-130. ISSN 1338-6034.
- [6] BOIX, R., VENERI, P., (2009). Metropolitan areas in Spain and Italy. *IERMB Working Paper in Economics*, n° 09.01 [online], March 2009. [cit. 2016-03-01]. Dostupné na: <http://www.uv.es/raboixdo/references/2009/09001.pdf>.
- [7] COOMBES, M. G., (2010). Defining labour markets areas by analysing commuting data: innovative methods in the 2007 review of Travel-To-Work Areas. In Stillwell, J., Duke-Williams, O., Dennett, A., (eds.) *Technologies for migration and commuting analysis: spatial interaction data applications*. Hershey (IGI Global), pp. 227-241.
- [8] COOMBES, M. G., GREEN, A. E., OPENSHAW, S. (1986). An efficient algorithm to generate official statistical reporting areas: the case of the 1984 travel-to-work areas as a revision in Britain. *The Journal of the Operational Research Society*, vol. 37, pp. 943-953. ISSN 0160-5682.
- [9] CSACHOVÁ, S., VIŠŇOVSKÝ, M., (2013). Typizácia mestských častí mesta Košice pre potreby reformy administratívneho členenia – zhodnotenie stavu a diskusii. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol. 57, no. 2, pp. 165-193. ISSN 1338-6034.
- [10] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014). Bilance počtu obyvateľ v obciach Jihomoravského kraje v roce 2014. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné na: https://www.czso.cz/csu/xb/bilance_poctu_obyvatele_v_obcich_jihomoravskeho_kraje.
- [11] ČUPELOVÁ, K., TÓTH, V., (2011). Potenciál obcí funkčného mestského regiónu Košice z hľadiska ich infraštruktúrnej vybavenosti a dostupnosti do centra regiónu. *Geographia Cassoviensis*, vol. 5, pp. 22-30. ISSN 1337-6748.
- [12] EUROSTAT, 2014. Europeancities – the EU-OECD functional urban area definition. [online]. [cit. 2015.05.29]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/European_cities_%E2%80%93_the_EU-OECD_functional_urban_area_definition.

- [13] HALÁS, M. et al., (2010). Delimitation of micro-regions in the Czech Republic by nodal relations. *Moravian Geographical Reports*, vol.18, no. 2, pp. 16-22. ISSN 1210-8812.
- [14] HALÁS, M. et al., (2014). Funkčné regióny na Slovensku podľa denných tokov do zamestnania. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 2, pp. 89-114. ISSN 1335-1257.
- [15] HALL, P. et al., (1973). *The containment of urban England*. London (George Allen and Unwin). Prameň: BEZÁK, A., (2014b). Niekoľko predbežných úvah o vnútornej štruktúre funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Acta geographica universitatis comenianae*, vol. 58, no. 2, pp. 123-130. ISSN 1338-6034.
- [16] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: PřF UK, DemoArt. 147 s. ISBN 80–86746–02–X.
- [17] KARLSSON, Ch., OLSSON, M., (2006). The identification of functional regions: theory, methods, and applications. *The Annals of Regional Science*, vol. 40, no. 1, pp. 1-18. ISSN 1432-0592. DOI 10.1007/s00168-005-0019-5.
- [18] KAWASHIMA et al.(1993). Metropolitan analyses: boundary delineations and future population changes of functional urban regions. *Gakushuin Economic Papers*, 29(4), 41-59. Prameň: TÓTH, V., (2014). Teoretické prístupy k identifikácii vnútornej štruktúry funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 363-381. ISSN 1335-1257.
- [19] KLAPKA et al., (2013). Functional regions of the Czech Republic: comparison of simpler and more advanced methods of regional taxonomy. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis–Geographica*, vol. 44, no. 1, pp. 45-57. ISSN 1212-2157. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [20] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2013). Functional regions: concept and types. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 94-101. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [21] KORCELLI, P., (1975). A preliminary attempt at defining functional urban regions for Poland and related questions. *Working Paper WP-75-156*. Laxenburg (IIASA). Prameň: TÓTH, V., (2014). Teoretické prístupy k identifikácii vnútornej štruktúry funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 363-381. ISSN 1335-1257.
- [22] LOVACKÁ, S., (2007). Centrá vybraných zdravotníckych zariadení funkčného mestského regiónu Prešov a ich spádové obvody v mozaike Thiessenových polygónov. *Geographia Cassoviensis*, 1, č.1. Ústav geografie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Košice, 117-121. ISSN 1337-6748.
- [23] MAIER, K. et al., (2007). Dopravní dostupnosť funkčných mestských regiónů a urbanizovaných zón v České republice. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 10, no. 3, 75-80. ISSN 1212-0855.
- [24] NIŽŇANSKÝ, V., RUČINSKÁ, S., (2015). *Spolupráca obcí v mestskom regióne*. Únia miest Slovenska. [online] ISBN 978-80-972006-2-6. [cit. 2016-03-01]. Dostupné na: http://www.uniamiest.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=600175&id_dokumenty=3810.
- [25] NOVOTNÝ, L., (2013). Urbánny vývoj vo funkčnom mestskom regióne Košice v období 1996–2010 v kontexte migračných trendov. *Suburbanizace*. [online]. [cit. 2016-03-01]. ISSN 1803-8239. Dostupné na: <http://web.science.upjs.sk/novotny/publikacie/suburbanizaceCZ2013.pdf>.
- [26] *Partnerská dohoda SR na roky 2014-2020*, (2014). [online] [cit. 2016-03-01]. Dostupné na: <http://www.partnerskadohoda.gov.sk/zakladne-dokumenty/>.
- [27] POSOVÁ, D., SÝKORA, L., (2011). Urbanizace a suburbanizace v městských regionech Prahy a Vídně: strukturální rozdíly v podmínkách odlišných politicko-ekonomických režimů. *Geografie*, vol. 116, no. 3, pp. 276-299. ISSN 1212-0014.
- [28] SHERRILL, K., (1976). Functional urban regions in Austria. *Collaborative Papers*, RM-76-71. Laxenburg (IIASA). Prameň: TÓTH, V., (2014). Teoretické prístupy k identifikácii vnútornej štruktúry funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 363-381. ISSN 1335-1257.
- [29] SMART, M. W., (1974). Labour market are as: uses and definition. *Progress in planning*, 2, 239-353. ISSN 0305-9006. DOI 10.1016/0305-9006(74)90008-7.
- [30] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2015). *Dochádzka a odchádzka do zamestnania a školy podľa výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011*.
- [31] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2016). *STATdat database*. [online] [cit. 2016-03-01]. Dostupné na: <http://statdat.statistics.sk/EN>.
- [32] TÓTH, V., (2014). Teoretické prístupy k identifikácii vnútornej štruktúry funkčných mestských regiónov na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 363-381. ISSN 1335-1257.
- [33] ÚRAD GEODÉZIE, KARTOGRAFIE A KATASTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2016). *Mapový podklad. Územné a správne usporiadanie*. [online]. [cit. 2016-03-22]. Dostupné na: https://www.geoportal.sk/sk/zbgis_smd/na-stiahnutie/.

Príspevok je súčasťou riešenia grantu VEGA č. 1/0652/15 „Funkčný mestský región ako inovatívny prístup k integrovanému rozvoju územia v podmienkach Slovenskej republiky“.

PROBLEMATIKA VYMEZOVÁNÍ METROPOLITNÍCH OBLASTÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY S DŮRAZEM NA BRNO A OSTRAVU

THE ISSUE OF DEFINING METROPOLITAN AREAS IN THE CZECH REPUBLIC WITH EMPHASIS ON THE BRNO AND OSTRAVA

ZDENĚK DVOŘÁK

PETR TONEV

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economic and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: dvorak.zdenek@mail.muni.cz, tonev@econ.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá vymezením metropolitních oblastí v České republice, analyzuje existující metody vymezení metropolitních oblastí Brna a Ostravy pro účely Integrovaných územních investic, které lze chápat jako určitý stimul, jenž ve tvorbě metod pro účely vymezení metropolitních oblastí hrál významnou motivační roli. Dále článek představuje jinou možnost, jak lze na vymezení metropolitních oblastí nahlížet. Použití jednotné metody na rozdílné metropolitní oblasti může být z hlediska komplexního postihnutí území jakožto organického celku téměř nemožné, zejména jedná-li se o polycentrické regiony. Na základě vytvoření vlastní metody byla tato skutečnost potvrzena. Klíčovým faktorem, který tento předpoklad potvrdil, je sídelní struktura daného regionu a dominance jádrového města, pro které je metropolitní oblast vymežována.

Klíčová slova

metropolitní oblast, Brno, Ostrava, integrované územní investice, dojíždka, migrace

Annotation

The article deals with the process of defining the metropolitan areas in the Czech Republic. It analyses the existing methodologies to define the metropolitan areas of Brno and Ostrava for purposes of the Integrated Territorial Investment (ITI), which played an important motivational role in the creation of the methodologies to define metropolitan areas. Furthermore, the article presents other methodological approaches, how to define metropolitan areas. In the terms of a complex determination of a territory as an organic whole, using a unified methodology to define different metropolitan areas may be almost impossible, especially in polycentric regions. On the basis of our own methodology, this fact was confirmed. The key factor, confirming this assumption, was the settlement structure of the region and the dominance of the city core, for which the metropolitan area is defined.

Key words

metropolitan area, Brno, Ostrava, integrated territorial investment, commuting, migration

JEL classification: J610, R12

Úvod

Vymezení metropolitních oblastí v podmínkách České republiky není, resp. nebylo příliš obvyklým jevem. V druhé polovině 20. století se tato problematika příliš neřešila, a pokud ano, tak spíše jen

okrajově. Mezi první pokusy se tak dají zařadit např. usnesení vlády č. 4/1976 o návrhu urbanizace a dlouhodobého vývoje osídlení ČSR (třináct regionálních aglomerací) či usnesení vlády č. 26/1983 ke zprávě o krajských koncepcích urbanizace a vývoje osídlení v ČSR (jedenáct sídelních regionálních aglomerací, dvacet tři městských regionů; Pileček a kol., 2011). V posledních letech se však situace mění, vymezování a zkoumání metropolitních oblastí se dostává do popředí zájmů. Příkladem mohou být studie Kosteleckého a Čermáka, D. (2004), Hampla (2005), Čermáka, Z. a kol. (2009), Fixela a kol. (2009), Garcíi-Palomarese (2010), Kunce a Synkové (2010), OECD (2012), Hrušky-Tvrdeho (2012), Mulíčka a kol. (2013), či Kladivo a kol. (2015 in ITI Ostravské aglomerace). Důležitou roli přitom v současné době zastává Evropská unie, která prostřednictvím nástroje integrovaných územních investic (Integrated Territorial Investments = ITI), motivuje své členské státy, aby na svém území definovali metropolitní oblasti. Současné programové období tak posiluje územní dimenzi (např. Ouředníček a kol., 2015), pod čímž si lze představit právě uplatňování integrovaných nástrojů, které slouží k rozvoji městských a venkovských regionů (Binek a kol., 2015). Jak je uvedeno v Metodickém pokynu pro využití integrovaných nástrojů v programovém období 2014-2020, metropolitní oblasti (s koncentrací obyvatelstva nad 300 tis.) jsou čtyři (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň), přičemž k nim byly s ohledem na míru koncentrace a charakter problémů přidány oblasti Ústecko – Chomutovské, Olomoucké a Hradecko – Pardubické aglomerace. Jejich následné vymezení, tedy i volbu metody, si zajistily jednotlivé oblasti samostatně.

1. Cíl a metody

Cílem článku je představit vybrané metody, které byly vytvořeny pro účely nástroje ITI, k vymezení metropolitních oblastí Brna a Ostravy a porovnat je s výsledky vlastní metoda, která byla na tato města aplikována. Na základě jejich komparace dojde k syntéze poznatků a jejich následnému zobecnění. Mezi použité metody pak patří rešerše odborných zdrojů a literatury, sběr a třídění dat (zejména ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 a data o migraci obyvatelstva v letech 2010-2012), statistická a komparativní analýza, interpretace informací a dat, abstrakce, syntéza. Konkrétní postup při vymezení metropolitních oblastí lze nalézt v textu níže.

2. Vymezení metropolitních oblastí Brna a Ostravy

Jak bylo zmíněno v úvodní kapitole, pro účely využívání nástroje ITI musí členské státy, resp. jimi zvolené metropolitní oblasti, splnit určité podmínky, mezi které patří např. samotné vymezení metropolitní oblasti na základě adekvátní metody a vypracování Integrované strategie rozvoje metropolitní oblasti. Účelem tohoto odborného textu není zabývat se jednotlivými integrovanými strategiemi, ale právě metody vymezení Brněnské a Ostravské metropolitní oblasti (dále jen BMO a OMO), jejímiž autory v případě BMO byl Mulíček a kol. (2013), v případě OMO Kladivo a kol. (2015).

2.1 Brněnská metropolitní oblast

Mulíček a kol. (2013) pro vymezení metropolitní oblasti Brna zvolili následující ukazatele:

- dojížděku za prací (TTWA regiony, analýza významných proudů, podíl EA s vyjížděkou do Brna),
 - dojížděku do škol (podíl dětí 6-14 let dojíždějících z obcí do Brna, směru a objem významného proudu dojížděky do mimobrněnských škol),
 - migrační proudy (prostorové shlukování obcí na základě největšího migračního vztahu – Intramax, identifikace významných imigračních i emigračních proudů),
 - dostupnost veřejnou dopravou (IDOS, vlastní extrakce a zpracování dat),
 - dostupnost individuální automobilovou dopravou (GIS model).
- Ukazatele lze rozdělit do dvou typů. První tři zobrazují reálné interakce probíhající mezi jádrovou oblastí a okolními obcemi, dostupnost veřejnou dopravou a individuální automobilovou dopravou pak lze považovat za ukazatele vypovídající o potenciálu území k interakci. Kroky, které následně vedly k samotnému vymezení lze popsat v následujících krocích:
- zúžení oblasti na základě analýzy ukazatele dojížděky za prací,

- výpočet syntetického ukazatele funkční integrace
- a finální výběr souboru obcí metropolitní oblasti na základě celkové hodnoty funkční integrace a pravidla celistvosti území, přičemž migrace v tomto procesu vystupovala spíše jako kontrolní ukazatel.

2.2 Ostravská metropolitní oblast

Při vymezení OMO bylo použito zcela odlišného postupu. Kladivo a kol. (2015) využili pro vymezení kombinaci kvantitativních a kvalitativních ukazatelů. Proces se dá rozdělit do dvou kroků. Prvním je definování center metropolitní oblasti. V případě kvantitativních ukazatelů si postupně určili šest center (Ostrava, Havířov, Karviná, Opava, Frýdek-Místek a Třinec), kde jako pomocný ukazatel využili dojížděku za prací. Vzniklo tak poměrně široké území. Z hlediska kvalitativních ukazatelů brali v úvahu vzdělanostní strukturu obyvatelstva, zaměstnanost v high-tech sektoru a vybrané strategické dokumenty týkající se rozvoje daného území. Jako další centra této metropolitní oblasti tak patří Kopřivnice, Nový Jičín a Příbor. Druhým krokem pak bylo přiřazení zázemí jednotlivých center a to na základě ukazatele:

- dojížděky za prací,
- eliminace periferních a rurálních prostor a
- regionalizačních principů převést takto vzniklé území na spojitě.

Takto zvolená metoda je, jak autoři sami přiznávají, příkladem subjektivně vymezené metropolitní oblasti.

3. Odlišný pohled na vymezení metropolitních oblastí

Metody, které pro účely ITI v České republice vznikly, jsou čistě účelové a lze tak konstatovat, že pasovaly vždy na konkrétní oblast, což dokládá např. Dvořák (2015), který aplikoval na zcela odlišné metropolitní oblasti jednotnou metodu. Pro vymezení metropolitních oblastí Brna a Ostravy byla data analyzována na základě metody nejsilnějšího vyjížděkového proudu, což v již v prvním kroku vyřídilo obce, které neměly ve vztahu k vybraným jádrovým městům nejsilnější dojížděkové, resp. vyjížděkové vazby v rámci následujících ukazatelů:

- denní dojížděka za prací do jádrové oblasti,
- celková dojížděka do středních škol v jádrové oblasti a
- migrace obyvatelstva z obcí do jádrové oblasti, resp. z jádrové oblasti do okolních obcí.

V případě migrace do analýzy vstupovala vždy hodnota pouze emigrace nebo imigrace, podle toho, který ze vztahů obec-jádro/středisko vykazoval vyšší intenzitu. S imigrací a emigrací se pak pracovalo separovaně v případě analýzy významných středisek a nižších regionálních center.

Každý ukazatele se skládal ze dvou subukazatelů, kterými jsou podíl vyjíždějících/resp. dojíždějících obyvatel do/z jádrové oblasti (hranice 10 %) a analýzy pěti významných proudů, kterou v případě vymezení BMO použil Mulíček a kol. (2013). Poté proběhla standardizace dílčích subukazatelů a skrze jejich součet byla pro každou obec stanovena hodnota celkové funkční integrace, přičemž hraniční hodnota, kdy obce spadala do metropolitní oblasti, byla stanovena na číslo tři. Aby bylo území metropolitní oblasti ucelené, byla také provedena analýza významných středisek a nižších regionálních center, jejichž zázemí (pokud střediska, resp. centra splňovala hodnotu celkové funkční integrace) se stalo součástí metropolitní oblasti. Takto vzniklé metropolitní oblasti Brna a Ostravy byly ještě upraveny na základě pravidla celistvosti území (Dvořák, 2015).

Tab. 1: Metropolitní oblasti Brna a Ostravy a výsledky jednotlivých metod

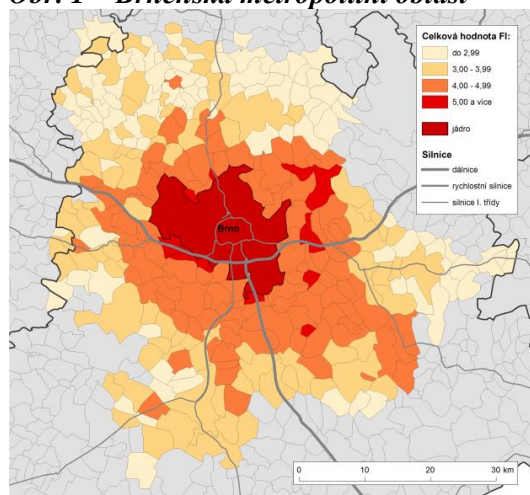
Vymezení	vztaženo k roku	BMO		OMO	
		počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel
Dvořák	2011	305	719 271	49	436 076
Mulíček a kol.	2011	167	609 114	-	-
Fixel a kol.	2009	96	507 088	-	-

Vymezení	vztaženo k roku	BMO		OMO	
		počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel
Hampl	2004	292	589 637	251	891 759
Hruška-Tvrdý	2010	-	-	-	1 013 912
OECD	2010	245	639 026	67	564 380
Čermák a Kostecký	2001	133	514 869	54	671 947
Kladivo a kol.	2011	-	-	119	965 338

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z SLDB (2011), Dvořák (2015), Muliček a kol. (2013), Fixel a kol. (2009), Malý lexikon obcí (2004), Hruška-Tvrdý (2012), OECD (2010), Čermák a Kostecký (2004), Kladivo a kol. (2015).

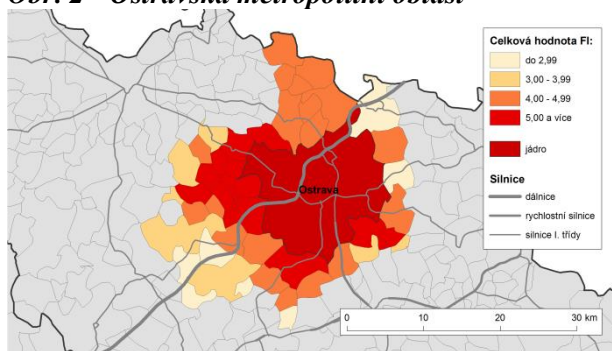
Jak je vidět v tabulce č. 1, jednotlivé metody přinášejí alespoň co do počtu obcí a obyvatel odlišné výsledky. Nastavení jednotné metody, která by se dala univerzálně použít, aniž by nebylo nutné uvažovat, zda-li je analyzované území polycentrickou či monocentrickou strukturou, lze považovat z hlediska vymezení metropolitní oblasti jako komplexního organismu za velmi obtížné.

Obr. 1 – Brněnská metropolitní oblast

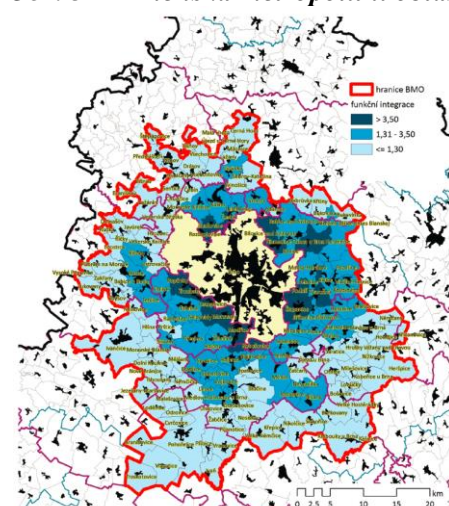
Zdroj: vlastní zpracování

Obr. 2 - Ostravská metropolitní oblast

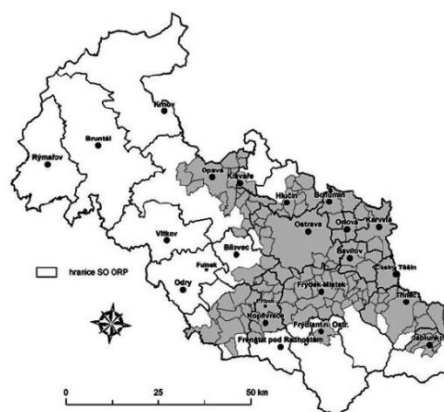
Zdroj: vlastní zpracování

Obr. 3 – Brněnská metropolitní oblast

Zdroj: Muliček a kol. (2013)

Obr. 4 – Ostravská metropolitní oblast

Zdroj: Kladivo a kol. (2015 in ITI Ostravské aglomerace)

Závěr

Jak uvádí Šašinka (2014), v České republice chybí jednotné vymezení metropolitních oblastí. V případě současného programového období 2014–2020 se při vymezení metropolitních oblastí přistupovalo ke každé oblasti odděleně. Rozsah vymezených metropolitních oblastí je tak pro účely ITI značně proměnlivý, což nelze považovat např. z hlediska komparace vymezených území za ideální postup/stav. Použití jednotné metody lze však považovat za problematické, jelikož ve vymezení zcela odlišných metropolitních oblastí hraje důležitou úlohu prostorové uspořádání, sídelní struktura a funkční vztahy mezi obcemi (resp. jejich intenzita). Zatímco Brno, jakožto jádrová obec BMO, je ve svém regionu dominantním hráčem, postavení města Ostravy je v rámci Moravskoslezského kraje oslabeno blízkostí dalších důležitých center. Je tedy zcela zřejmé, že metoda Dvořáka (2015) je vhodná v případě, kdy jsou předpokládány monocentrické metropolitní oblasti nebo je-li žádoucí vymezení zázemí měst, která se nacházejí v polycentrické struktuře. Nevýhodou metody tedy je její využití na polycentrické struktury (kde by bylo nutné postup dále upravit). Metoda však poskytuje mnoho výhod, které nelze opomenout. Mezi silné stránky metody patří skutečnost, že ve vymezené metropolitní oblasti jsou znázorněny pouze silné regionální vazby, čehož bylo docíleno díky zvolené datové základně vyříděné na základě metody nejsilnějšího vyjížděkového proudu. Dalším rozdílem této metody oproti např. Mulíček a kol. (2013) je rozdílný přístup v případě analýzy dojížděky žáků do středních škol. Tím, že je ukazatel vztažen k této skupině obyvatelstva, nedochází tak ke zkreslení ukazatele celkové funkční integrace, jakož by tomu bylo v případě dojížděky žáků do jádrové obce z jejího bezprostředního zázemí. Určitým nedostatkem je však absence údajů o počtu studentů středních škol žijících v jednotlivých obcích, jelikož ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 bylo zatím možné získat pouze údaje o počtu obyvatel dané věkové kategorie.

Literatura

- [1] BINEK, J. a kol., (2015). *Integrované nástroje rozvoje území: vývoj, současnost, nové impulzy*. Brno: GaREP, spol. s r.o. ISBN 978-80-905139-7-6.
- [2] ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J., (2009). Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie. Sborník ČGS. 2009*, vol. 114, no.1, pp. 37–51. ISSN 1210-115X.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2004). *Malý lexikon obcí - 2004*. [online]. [cit. 2016-03-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-cr-2004-ggpshw1ojm>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2011). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Počet obyvatel celkem – sestavení vlastní tabulky*. [online]. [cit. 2015-05-11]. Dostupné z <https://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podletematu&tu=0&th=&vseuzemi=null&v=1&vo=null&void=>.
- [5] DVOŘÁK, Z. (2015). *Metropolitní oblasti v České republice: formování, vymezení, konkurence a výhody*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [6] FIXEL, J. a kol., (2008). *Územní studie aglomeračních vazeb města Brna a jeho okolí. Atelirer ERA*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: http://up.krjihomoravsky.cz/download/US/2231/US_BA_soubory/US_BA_text.htm.
- [7] GARCÍA-PALOMARES, J. C.. (2010) Urban sprawl and travel to work: the case of the metropolitan area of Madrid. *Journal of Transport Geography*, vol. 18, no. 2, pp. 197-213. ISSN 0966-6923. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2009.05.012.
- [8] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova. 147 s. ISBN 80-86746-02- X.
- [9] HRUŠKA-TVRDÝ, L., (2012). *Změny ve struktuře osídlení a jejich dopad na rozvoj měst a regionů: pohled prostorové sociologie s využitím multikriteriálních analýz*. Vyd. 1. Ostrava: Accendo - Centrum pro vědu a výzkum, 2012, 318 s. ISBN 978-80-904810-4-6.
- [10] KLADIVO P. a kol. (2015). *Užší vymezení ostravské aglomerace*. IN ITI Ostravské aglomerace [online]. [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: <https://www.ostrava.cz/cs/podnikatel-investor/strategie-mesta/strategie-mesta/ITI2020.pdf>.
- [11] KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D. (2004). *Metropolitan areas in the Czech republic - Definitions, basic characteristics, patterns of suburbanisation and their impact on political behaviour*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. p. 57. ISBN 8073300648.

- [12] KUNC, J., SYNKOVÁ, L. (2010). *Brněnská příměstská oblast: příklad jejího vymezení*. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 284-290. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [13] MULÍČEK, O. a kol., (2013) *Vymezení funkčního území Brněnské metropolitní oblasti a Jihlavské sídelní aglomerace*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/Strategie_pro_Brno/doplnujici_studie/BMO_JSA_vymezeni_2013_web.pdf.
- [14] OECD, (2012). *Regional Statistics and Indicators: Definition of functional urban areas for the OECD metropolitan database*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/Definition-of-Functional-Urban-Areas-for-theOECD-metropolitan-database.pdf>.
- [15] OUŘEDNÍČEK, M., ŠIMON, M., KOPEČNÁ, M. (2015). The reurbanisation concept and its utility for contemporary research on post-socialist cities: The case of the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4, pp. 26–35. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2015-0022.
- [16] PILEČEK, J., (2011). *Regionální politika, územní disparity a dopady hospodářské krize v České republice*. Praha: ÚRS Praha, 169, [44] s. ISBN 978-80-7369-383-1.
- [17] ŠAŠINKA, P., (2014). Několik úvodních poznámek k problematice institucionalizace metropolitních oblastí v kontextu vývoje urbanizace v České republice. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 677-682. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-87.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu řešeného na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity (MUNI/A/0943/2015: Nákupní centra a nákupní zvyklosti teenagerů: modelový příklad města Brna).

Autoři děkují za podporu grantu GA16-13502S Prostorová neurčitost a fuzzy regionální systémy: identifikace, analýza a implikace pulsujících funkčních regionů.

**VÝZNAMY „HRANICE“ PRO MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCI
V POLYCENTRICKÉM SÍDELNÍM SYSTÉMU****THE MEANINGS OF 'BORDER' FOR INTER-MUNICIPAL COOPERATION
IN POLYCENTRIC SETTLEMENT SYSTEM****ROBERT OSMAN****ONDŘEJ ŠERÝ****TOMÁŠ ČERNÁK**

Geografický ústav Department of Geography
Přírodovědecká fakulta Faculty of Science
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic

E-mail: osman@mail.muni.cz, ondrej.sery@mail.muni.cz, tomas.cernak@mail.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá tématem meziobecní spolupráce měst v polycentrickém sídelním systému. Konkrétně se zaměřuje na jedenáct srovnatelně významných měst na pomezí Čech a Moravy ve východní části Pardubického kraje. Jedná se o města Svitavy, Česká Třebová, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Moravská Třebová, Lanškroun, Litomyšl, Choceň, Letohrad, Žamberk a Jablonné nad Orlicí s celkovým počtem přes 115 000 obyvatel, přičemž všechna kromě Svitav a Moravské Třebové přináležejí historicky k České zemi a všechna vyjma Svitav, Moravské Třebové a Lanškrouna leží mimo Sudety. Hlavním cílem příspěvku tak je zmapovat míru a témata meziobecní spolupráce mezi těmito městy a ověřit, zda a jakým způsobem se tato spolupráce odehrává či neodehrává přes současné nebo historické hranice. Výzkumná otázka je formulována do podoby, v jakých významech se ve výpovědích představitelů měst o meziobecní spolupráci objevuje téma „hranice“. Příspěvek vychází ze série semistrukturovaných rozhovorů provedených s představiteli vybraných měst v lednu roku 2011, z nichž vyšlo najevo, že hranice v každém případě deklarované spolupráce hrají jiný význam. Někde byly tematizovány více hranice obecní, jinde krajské či zemské. Potvrdil se však předpoklad, že spolupráce je deklarována mezi městy, která jsou a byla oddělena menším počtem těchto hranic.

Klíčová slova

spolupráce, meziobecní, hranice, polycentricita, Pardubický kraj

Annotation

The paper deals with the issue of inter-municipal cooperation between cities in a polycentric settlement system. Specifically, it focuses on eleven comparably meaningful cities on the border of Bohemia and Moravia in the eastern part of the Pardubice Region. These are the cities Svitavy, Česká Třebová, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Moravská Třebová, Lanškroun, Litomyšl, Choceň, Letohrad, Žamberk and Jablonné nad Orlicí with a total population of over 115 000 inhabitants. All of the above cities except Svitavy and Moravská Třebová belong historically to Bohemia and all except Svitavy, Moravská Třebová and Lanškroun lies outside the Sudetenland. The main aim of the paper is to map the level and themes of inter-municipal cooperation between these cities and to verify whether and how this cooperation is taking place or not taking place through current or historical borders. The research question is defined in the form 'In what meanings the theme of 'border' is appeared in the statements of municipal representatives about inter-municipal cooperation?' The article is based on a series of semi-structured interviews were realized with representatives of selected cities in January 2011, from which concluded that the borders play in any case declared cooperation different meaning. Somewhere municipal borders were more central themes, regional or land elsewhere. It

confirms the assumption that cooperation is declared between municipalities that were and are separated a smaller number of these borders.

Key words

cooperation, inter-municipal, border, polycentricity, Pardubice Region

JEL classification: R58, Z13

1. Úvod

Příspěvek se zabývá meziobecní spoluprací, respektive konkrétněji významem hranic pro meziobecní spolupráci. Pro tento účel jsme si vybrali specifické území východní části Pardubického kraje, přesněji specifický sídelní systém jedenácti srovnatelně významných měst, která jsou koncentrována na poměrně malém území. Tento sídelní systém splňuje určité základní morfologické i vztahové podmínky pro to, aby mohl být označen za polycentrický sídelní systém, respektive za polycentrický region. U měst utvářejících polycentrické sídelní systémy, se srovnatelnou populační velikostí, v těsné blízkosti a s intenzivními dojíždčkovými proudy se obecně předpokládá vyšší intenzita spolupráce. Naším hlavním zájmem tak je ověřit, zda a v jaké míře mezi sebou tato města spolupracují, respektive zda a jakým způsobem je tato spolupráce deklarována ve výpovědích představitelů těchto měst. Zároveň se soustředíme na historický vývoj celého regionu, který dokládáme v podobě vývoje administrativních hranic. Naším předpokladem tak je, že současnou míru meziobecní spolupráce neovlivňuje pouze současná morfologie sídelního systému ani aktuální dojíždčkové vztahy mezi městy, ale že je zakotvena v minulosti, v historických vztazích těchto měst. Konkrétním cílem tohoto příspěvku tak je popsat v jakých významech se ve výpovědích představitelů měst o meziobecní spolupráci objevuje téma „hranice“. Obecnějším cílem pak je přispět k diskusi o reálné meziobecní spolupráci měst v rámci tzv. polycentrických sídelních systémů.

2. Meziobecní spolupráce a vliv hranic

Správní hranici, ať už od sebe odděluje státy či nižší územní jednotky, lze charakterizovat jako určitý druh mocensko-ekonomické konvence (Macková, 2008). Geografie jakožto prostorová věda se problematikou hranic zabývá dlouhodobě (Havlíček, 2004). Řada autorů se věnuje přeshraniční spolupráci jednotlivých regionů či municipalit ležících na území různých států (např. Knippschild, 2011; Pardellas de Blas, Padin Fabeiro, 2012; Málíková et al., 2015). Hranice však oddělují také nižší prostorové jednotky, než jsou státy, a i tyto hranice mohou být pro problémově orientovaný výzkum využity jako bariéry meziobecní spolupráce, jak poznamenávají Burda et al. (2014).

Wollmann (2010) porovnává dvě základní logiky meziobecní spolupráce. První typ představuje obecně ustavená spolupráce mezi obcemi a městy, kterou řídí lokální vlády (hierarchicky nadřazené municipalitám), zatímco druhý typ spolupráce vzniká zespodu mezi obcemi na základě konkrétních problémů, které je třeba řešit. V případě prvního zmíněného typu omezují meziobecní spolupráci hranice působnosti lokálních vlád, ve druhém případě pak hranice výskytu určitého problému (jevu). Druhé zmiňované pojetí spolupráce se tak překrývá s funkčním regionem. Nelles (2013) poznamenává, že i když by konečným cílem mělo být sladit hranice nižších (samo)správných celků s hranicemi funkčního regionu, ne vždy tomu tak je. Zejména funkční region je třeba vnímat k okamžiku, k němuž je vymezován, protože jeho hranice se v čase proměňují (rozhodně s větší frekvencí než hranice správních celků).

Právě nesouladem, resp. relativně malým překryvem funkčně vymezených regionů a rozdrobených politických a správních struktur vysvětlují Haveri a Airaksinen (2007) potřebu spolupráce mezi municipalitami. Meziobecní spolupráci považují za důležitou i z toho důvodu, že umožňuje vyhnout se nástrahám neomezené konkurence jednotlivých municipalit. Jako vizi do budoucna označují snížení počtu municipalit o jednu třetinu. Kromě snížení počtu municipalit označují za případnou cestu plně soběstačné obce (tj. nepotřebují spolupracovat), sdílené služby mezi obcemi (tj. více obcí sdílí určitou

službu) či služby vybudované přímo komunitou na základě silné místní identity. Hulst a van Montfort (2007) k tomu pak dodávají, že tlak na vyšší úroveň spolupráce místních vlád a zástupců municipalit zvyšují také evropská integrace a globalizace.

Co se týká konkrétních tematických oblastí vhodných pro spolupráci, tak Mäeltseemes et al. (2013) uvádějí jako vhodný příklad veřejnou dopravu, která ze své podstaty překračuje hranice municipalit i celých regionů. Nieto Garrido (2007) se zase věnuje sdíleným veřejným službám ve Španělsku, kde v určitých regionech fungují municipalitami společně organizované veřejně prospěšné práce či služby společného tajemníka pro několik obcí. Jetmar (2015) doplňuje, že v českém prostředí se nejčastěji jedná o meziobecní spolupráci v případech základního školství, odpadového hospodářství, sociálních služeb a služeb umožňujících vlastní chod obcí a měst. Ježek (2015) poznamenává, že z hlediska praktické aplikovatelnosti jsou pro úspěšnou meziobecní spolupráci klíčové především tyto faktory: způsob iniciování, prostorová působnost, role státu a způsob financování.

Spolupráci mezi obcemi a městy (či regiony) však neovlivňují jen současné hranice, ale také hranice historické. Význam tohoto faktoru v podmínkách střední Evropy zvyšuje skutečnost, že správní hranice, které vytyčují hierarchicky nižší území, než činí stát, jsou ve středoevropském prostoru ve srovnání se státními hranicemi vždy mladší a navíc poměrně často docházelo k jejich změnám (Macková, 2008). Regiony, mikroregiony a územní celky různé velikosti se postupně vyvíjely vlivem aktivit jednotlivých skupin obyvatelstva, které často spojovaly společné politické, národnostní, mocenské, hospodářské či kulturní zájmy (Semotánová, 2013). Takovéto hranice jsou označovány jako historickogeografické a mnohé z nich až do současnosti vymezují i přirozené spádové mikroregiony. V českém kontextu lze v této souvislosti uvést hranici historických zemí či etnickou česko-německou hranici, resp. hranici pomnichovské okupace pohraničí (Chromý, 2000).

3. Vývoj územně-správního členění zájmového území

Již od doby vrcholného středověku byly kraje a v podobě vyšších celků země základním stavebním prvkem správy. V rámci zájmového území prochází hranice mezi Čechami a Moravou, která tak od sebe odděluje moravská města Svitavy a Moravská Třebová od ostatních měst, která leží v Čechách. Zásadní změna nastala v letech 1848 až 1850, kdy se především vlivem revolučních událostí uskutečnila změna správní soustavy v celé monarchii z vrchnostenské na státní. Byly zřízeny okresy jakožto základní článek správy a zavedena samospráva svobodných obcí. Nejníže v hierarchii státní správy stál soudní okres se sídlem okresního soudu (soudní správa) a ten byl skladebný do okresu politického v čele s okresním hejtmanem (politická správa). Vznikl tak pětistupňový systém obec – okres (soudní a politický) – kraj – země – stát. Ve druhé polovině 19. století probíhaly reformy především na okresní a krajské úrovni, a to pod vlivem neoabsolutismu, kdy nejvýraznější změnou bylo zrušení krajů na Moravě v roce 1860, v Čechách v roce 1862 (Burda, 2012).

Nová Československá republika pak systém veřejné správy v roce 1918 víceméně převzala. Nejníže jednotku tvořily obce, dalším stupněm byly soudní a politické okresy, následovaly země a stát. Při sčítání lidu v roce 1921 se české země členily na 328 soudních a 152 polických okresů, při sčítání lidu v roce 1930 pak na 330 soudních a 151 politických okresů. V zájmovém území mělo statut sídla soudního okresu sedm měst, a to Lanškroun, Litomyšl, Moravská Třebová, Svitavy, Ústí nad Orlicí (pod něj spadala Česká Třebová), Vysoké Mýto (pod něj spadala Choceň) a Žamberk (pod něj spadaly Jablonné nad Orlicí a Letohrad). Všechna výše zmíněná města byla také sídlem politického okresu s výjimkou Svitav, které spadaly pod Moravskou Třebovou, a Ústí nad Orlicí, které spadalo pod Lanškroun (Růžková et al., 2006).

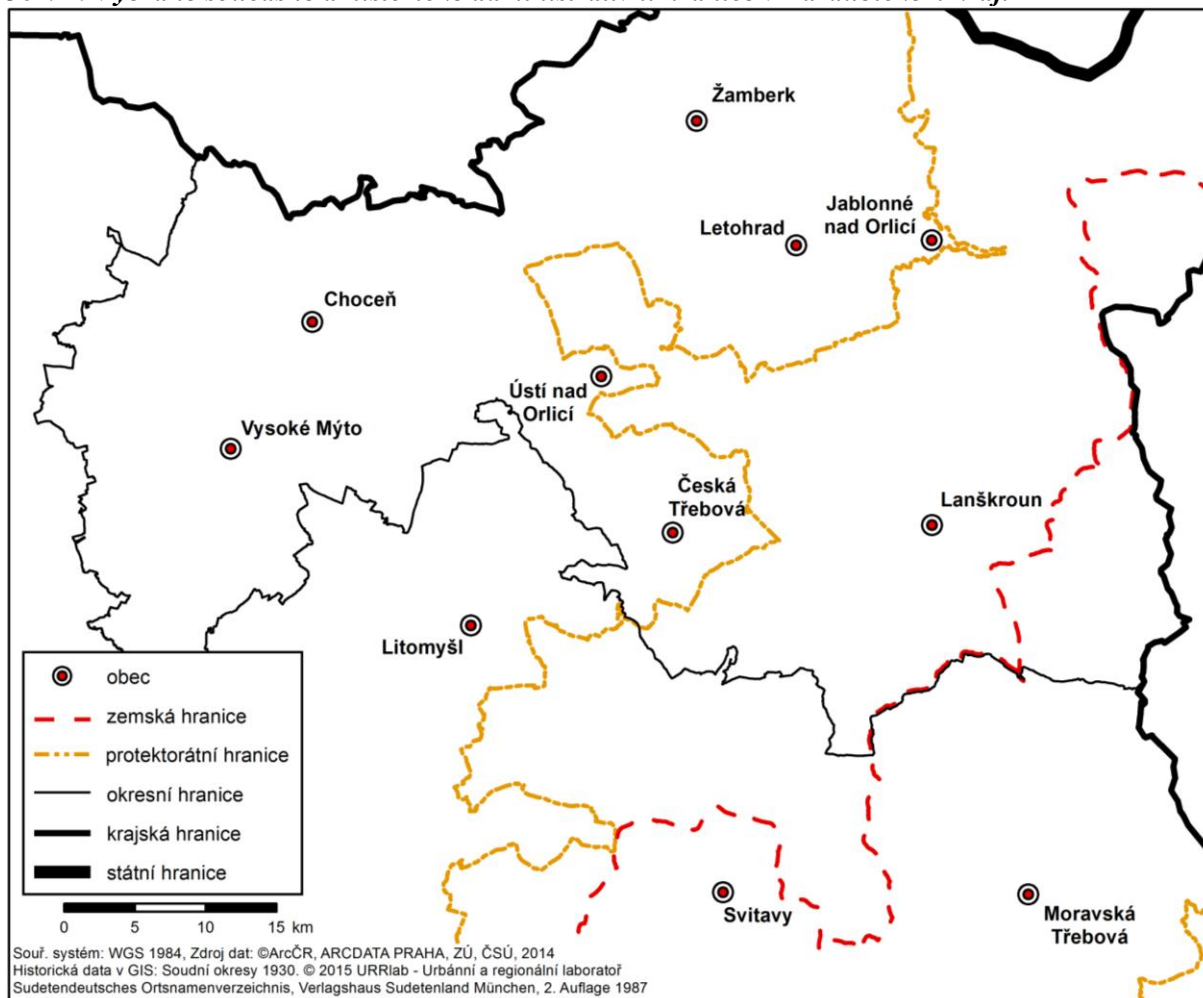
Na konci září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda, jejímž důsledkem bylo odstoupení Sudet (tj. českého pohraničí s převahou obyvatelstva hlásícího se k německé národnosti) k Německé říši. Celé území Sudet bylo rozděleno na 53 venkovských okresů (Landkreise) a 5 městských okresů (Stadtkreise). Sídly venkovských okresů se stala také města Lanškroun, Moravská Třebová a Svitavy, která byla začleněna do vládního obvodu (Regierungsbezirk) Opava v rámci župy Sudety (Sudetenland). Pomnichovské Československo se pak v březnu 1939 přeměnilo na Protektorát Čechy

a Morava. Po konci druhé světové války se správní situace vrátila ke stavu před zářím 1938 a německé obyvatelstvo bylo ve druhé polovině roku 1946 odsunuto (Čechák, 2004).

Další reforma začala platit v roce 1949, kdy byla zrušena zemská správa a ta byla nahrazena soustavou okresů a krajů, resp. okresních a krajských národních výborů. Poprvé nebyla respektována zemská hranice a nemusel být brán zřetel na česko-německé vztahy (Burda 2012). Vznikl Hradecký kraj, do něhož náležel okres Žamberk (i s městy Jablonné nad Orlicí a Letohrad), a Pardubický kraj, mezi jehož okresy byly také Lanškroun, Litomyšl, Ústí nad Orlicí (i s městem Česká Třebová) a Vysoké Mýto (i s městem Choceň). Na moravské straně vznikl Brněnský kraj, který tvořily mimo jiné i okresy Moravská Třebová a Svitavy.

Snaha o centralizaci správy, jež byla typická pro země tzv. východního bloku ve střední a východní Evropě, vyústila v reformu platnou od července 1960. Na území dnešní ČR vzniklo často sloučením bývalých jednotek 8 krajů včetně Prahy a v nich 75 okresů mimo Prahu. Celé zájmové území se tak ocitlo ve Východočeském kraji se sídlem v Hradci Králové, do něhož náležely i okresy Svitavy a Ústí nad Orlicí (viz obrázek 1). Listopadové události roku 1989 znamenaly počátek politických a ekonomických změn, administrativní uspořádání se však příliš neměnilo. V roce 1990 byly sice zrušeny krajské národní výbory, ale kraje zůstaly v řadě oblastí správy zachovány. Okresní národní výbory byly přeměněny na okresní úřady v čele s přednostou (Burda et al., 2014).

Obr. 1: Vybrané současné a historické administrativní hranice v Pardubickém kraji

Zatím poslední výrazná reforma proběhla na počátku 21. století, kdy k 1. lednu 2000 nabyl účinnosti zákon vymezující 14 vyšších územních samosprávných celků (Praha a 13 krajů). Všechna města zájmového území se tak ocitla v Pardubickém kraji (viz obrázek 1). Přesně o tři roky později pak

vzniklo mimo Prahu 205 obcí s rozšířenou působností (tzv. „malé okresy“). Právě mezi ně a kraje byly převedeny pravomoci zrušených okresních úřadů. Statut obce s rozšířenou působností získala všechna města začleněná do výzkumu s výjimkou Chocně spadající pod Vysoké Mýto a Letohradu a Jablonného nad Orlicí, které spadají pod Žamberk (Wokoun et al., 2011).

4. Metodika

V průběhu měsíce ledna 2011 byly ve městech zájmového území Pardubického kraje provedeny semistrukturované rozhovory s jejich představiteli. Základním cílem výzkumu bylo zjistit reálnou spolupráci mezi městy zájmového území, respektive zjistit mezi kterými městy a v jakých oblastech představitelé městských samospráv deklarují meziobecní spolupráci. Bylo tak osloveno všech 11 městských úřadů zájmového území (viz obrázek 1), přičemž bylo postupováno následně: pokud na městském úřadě existoval odbor rozvoje města, regionálního rozvoje či územního plánování, byl osloven vždy vedoucí takového odboru, v jiném případě byl kontaktován místostarosta s obdobnou agendou, popřípadě byl osloven přímo starosta města. V konečné podobě tak bylo realizováno osm rozhovorů s představiteli osmi z jedenácti měst. Z oslovených městských úřadů se nepodařilo pořídit rozhovor pouze s představiteli Lanškrouna, Letohradu a Moravské Třebové. Délka rozhovoru se dle ochoty komunikačních partnerů pohybovala nejčastěji v rozmezí mezi 30 a 60 minutami. Rozhovor vždy začínal obecně formulovanou otázkou po zhodnocení spolupráce mezi okolními městy a následně sledoval především tyto tematické okruhy: které projekty byly realizovány ve spolupráci s jinými městy; která témata by bylo vhodné koordinovat s okolními městy; jakou roli ve vzájemné spolupráci hraje kraj, sdružení obcí, místní akční skupiny; existuje diskusní platforma pro setkávání zástupců jednotlivých měst; jaké jsou největší bariéry meziobecní spolupráce atp. Hlavní výsledky šetření jsou uvedeny níže.

5. Hranice ve výpovědích o meziobecní spolupráci

Z rozhovorů vyplynulo, že mezi některými městy je spolupráce velice intenzivní, kdežto mezi jinými nelze o spolupráci vůbec hovořit. Cílem této kapitoly tak je popsat, která města a na kterých tématech vzájemně spolupracují a jak je ve zdůvodňování případné (ne)spolupráce využíváno fenoménu hranice. V zájmovém území tak byly zjištěny deklarace čtyř meziobecních vazeb. Ve třech případech se jednalo o dvojice měst (Česká Třebová – Ústí nad Orlicí, Choceň – Vysoké Mýto, Svitavy – Moravská Třebová) a jednu trojici měst (Žamberk – Letohrad – Jablonné nad Orlicí).

Trojice měst **Žamberk – Letohrad – Jablonné nad Orlicí** leží v těsné blízkosti, kdy nejdelší vzdálenost mezi Jablonným a Žamberkem nepřesahuje 14 km. Města jsou integrována železnicí (Žamberk – Letohrad a Letohrad – Jablonné), silniční komunikací první třídy I/11 (Žamberk – Jablonné) a řekou Tichou Orlicí (Jablonné – Letohrad). Nikdy mezi nimi neprocházela žádná historická hranice, vždy byly administrativně integrovány a i dnes jsou součástí jednoho správního obvodu ORP se sídlem v Žamberku a tedy jediné hranice, které se mezi nimi nacházejí, jsou hranice obecní. Tato konstelace pak vstupuje i do míry meziobecní spolupráce. Témat, ve kterých je zde spolupráce deklarována, je celá řada a jsou značně různorodá. Tematizována byla dodávka pitné vody, výstavba a údržba cyklostezek, nákup zimní rolby a údržba běžkařských okruhů, provozování cyklobusů a skibusů, odpadový management (Jablonné provozuje třídírnu odpadu, Letohrad kompostárnu), výpomoc a zápůjčky strojů technických služeb měst atp. Nerealizovaným, nicméně zamýšleným projektem je i zřízení společného kamerového systému všech tří měst.

Představitelé těchto měst tak netematizovali hranice mezi sebou, naopak se zaměřovali na vnější hranice kolem nich. Představitel Jablonného nad Orlicí zdůrazňoval přírodní hranici v podobě horstva a odlišné geologie vůči severním a východním partnerům Králíky, Štítý a polská města. Přestože Jablonné nad Orlicí se nachází v těsném kontaktu s původní hranicí Protektorátu Čech a Moravy nebyla zmíněna ani jedním z představitelů této trojice měst. Namísto ní byly tematizovány právě hranice přírodní, tedy geologické a geomorfologické. Představitel Žamberka se věnoval „nové“

krajské hranici. Ve všech zmíněných případech tak byly tematizovány pouze hranice vnější, které posilovaly význam vzájemné spolupráce těchto tří měst a které posilovaly jejich integraci.

„Trošku možná Vamberk a Rokytnice ... i když bych si třeba v rámci cestovního ruchu s nimi představil několik zajímavých projektů, ale ta krajská hranice je strašně velkou překážkou. I třeba ve spolupráci krajů, jako naše dva kraje Pardubický a Královohradecký, ať co se týká cestovního ruchu, ať co se týká zdravotnictví, záchranky a tak dále, tak je to strašně velká překážka. A ta spolupráce se dělá špatně.“
(MěÚ Žamberk)

Druhou velmi silnou vazbu ve svých výpovědích deklarovali představitelé **České Třebové a Ústí nad Orlicí**. Obě leží v úzkém údolí říčky Třebůvky, ve vzdálenosti 10 km od sebe. Mezi nimi se nachází obec Dlouhá Třebová, skrze kterou jsou dnes již obě města srostlá v jedno souvislé zastavěné území s více než 31 000 obyvateli (k 31. 12. 2014). Obě města jsou propojena I. tranzitním železničním koridorem, na němž jsou již dnes čtyři železniční zastávky (2 v ÚO, 1 ČT, 1 DT), přičemž Česká Třebová usiluje o zřízení páté (Česká Třebová – Parník). Spojena jsou rovněž silnicí první třídy I/14 a říčkou Třebůvkou. Obě města opět nikdy nedělila žádná významná hranice, společně se nacházela v České zemi, obě těsně nepřipadla do Sudet, obě přináležela k Východočeskému a následně k Pardubickému kraji. Jelikož dnes mají obě města status obcí s rozšířenou působností, dělí je vedle hranice obecní i hranice ORP. I přes deklaraci určité rivality se vedení obou měst čtyřikrát do roka pravidelně schází a koordinují celou řadu společných projektů. Tematizována byla především společná (kyvadlová) doprava, která by využívala komplementární nabídky služeb obou měst a spojovala tak přímo bazény, hřiště, lyžařský areál, nákupní zóny atp. Dále se jednalo o liniové projekty cyklotras, běžkařských tras a singltreků, společné nakládání s odpady a společnou kanalizaci. Velký důraz pak byl věnován také prostému sdílení zkušeností a to z nejrůznějších oblastí.

Téma hranic se v rozhovorech s představiteli obou měst objevovalo především ve významu zemské a obecní hranice. Jak představitelé Ústí nad Orlicí, tak i České Třebové reflektovali, že Svitavy a Moravská Třebová už patří do „jiného kulturního okruhu“, „spádují na druhou stranu“, „mají to blíž do Brna“ či přímo „už jsou na Moravě“. Zemská hranice jim tak sloužila jako důvod, proč se více neorientují na spolupráci se svými jihovýchodními sousedy. Oproti tomu byl význam obecní hranice spojen se zdůvodňováním, proč nemůže být vzájemná spolupráce České Třebové a Ústí nad Orlicí ještě hlubší a intenzivnější. Opakovaně byla zdůrazňována politická neprůchodnost toho, že by určité služby určené pro obě města byly lokalizované pouze v jednom z nich, zatímco jiné zase v druhém z nich. Představitelé měst argumentovali neefektivností, nutností dotovat řadu služeb a zvyšováním mandatorních výdajů obecních rozpočtů, nicméně současně dodávali, že především v případě bodových projektů je velký tlak veřejnosti na to, aby každé město mělo tyto služby své. Jinými slovy „když oni, tak my taky“. Současně se obecní hranice ukazovala jako bariéra při žádostech o dotace na společné projekty.

„Třebová a Ústí začínalo kdysi jeden projekt společně s tím, že to bude nějaký projekt za čistou Třebůvku a vlastně to mělo řešit čistírny v Ústí a v České Třebové, kanalizační síť, napojení sítě a podobně. Tento projekt ale nenašel odezvu, musel se rozdělit a muselo si to Ústí nad Orlicí řešit sólo a Česká Třebová sólo. Jsou z toho dneska dva samostatné projekty, které byly oba schválené, oba podpořené a oba začínají stavební část v letošním roce. No, ten projekt jako celek takhle neměl šanci ... v rámci těch parametrů.“
(MěÚ Ústí nad Orlicí)

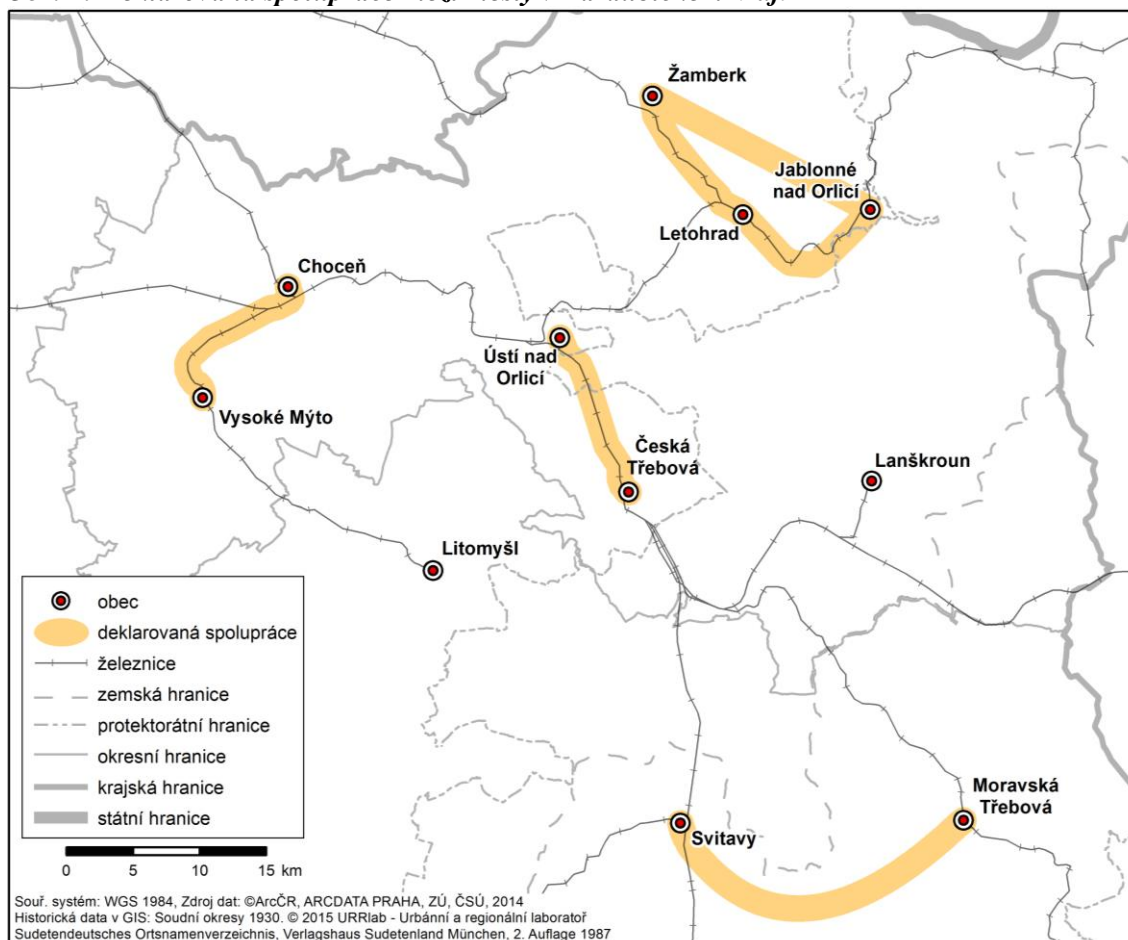
V obdobné situaci souměstí se v zájmovém území nachází ještě dvojice měst **Choceň – Vysoké Mýto**. Jedná se o srovnatelně velká města (CH 8 794; VM 12 419), v nichž v součtu žije přes 20 000 obyvatel. Vzdálené jsou pouhých 9 kilometrů a spojeny jsou jak železnicí, silnicí, tak i cyklostezkou, přičemž se mezi nimi nenalézá žádná další obec a města spolu tak přímo územně sousedí. Opět mezi nimi nikdy neprobíhala žádná významnější hranice. A dokonce dnes obě patří do jednoho ORP se sídlem ve Vysokém Mýtě. Zatímco Vysoké Mýto je obcí třetího řádu, tedy obcí s rozšířenou působností, Choceň obcí druhého řádu, tedy pověřeným obecním úřadem. Jejich podmínky ke spolupráci jsou tak z celého zájmového území nejprůhodnější, což se potvrdilo i ve výpovědích jejich představitelů. Bylo konstatováno, že pravidelně zasedá společná rada obou měst. Z obou měst zněla

adjektiva jako „intenzivní“, „fungující“, „pravidelná“, „dlouhodobá“. Vzpomínáno bylo, že velká část lidí bydlících v jednom z těchto měst pravidelně využívá i to druhé, tedy že města jsou propojena v každodenních aktivitách svých obyvatel a je tedy nesmyslné je oddělovat politicky či administrativně. Dokonce byla pronesena úvaha o možné písemné kodifikaci této spolupráce až do podoby, že by stanovisko jednoho města bylo závazné pro druhé a naopak. Nejčastější témata spolupráce se v mnohém překrývala s předchozími městy. Jednalo se o plánování společné (kyvadlové) dopravy, budování a údržbu cyklostezek, společné nakládání s odpady, kompostování, ale i koordinaci kapacit v mateřských a základních školách.

Téma hranic se v rozhovorech s představiteli Chocně a Vysoké Mýta vůbec neobjevilo. Oproti jiným zde již byla tematizována blízkost krajského centra a kvalita jeho dostupnosti. Zatímco Vysoké Mýto s Pardubicemi spojují komunikace první třídy I/35 a I/36, z Chocně jsou Pardubice dosažitelné do 20 minut vlakem. Přestože tak zde nebyly tematizovány žádné hranice, z rozhovorů vyplývala větší orientace na krajské město na západě než na srovnatelně velká města na východě. Zajímavým zjištěním byla absence tematizace i samotné obecní hranice mezi oběma městy. To, co bylo tematizováno v případech spolupráce jiných měst, zde tematizováno nebylo. Ani bodové projekty na území druhého města zde nepředstavovaly neřešitelný problém. Přestože takové projekty byly již ve spolupráci obou měst realizovány, pozornost, která jim v rozhovorech byla věnována, naznačuje, že ani zde nepředstavují zcela samozřejmou praxi.

„Chocně a Vysoké Mýto by se měly domluvit, že teda kvalitní zimák bude v Chocni a kvalitní bazén ve Vysokém Mýtě, a tak to je taky nastavené.“
(MěÚ Vysoké Mýto)

Obr. 2: Deklarovaná spolupráce mezi městy v Pardubickém kraji

Posledním identifikovaným vztahem spolupráce mezi městy studovaného území je dvojice měst **Svitavy – Moravská Třebová**. Přestože jde o sídla, která jsou ze všech měst deklarujících vzájemnou

spolupráci nejvzdálenější (16 km) a která vykazují největší rozdíl v počtu obyvatel (Svitavy 17 112, Moravská Třebová 10 351), jejich vývoj je historicky spojen po velmi dlouhou dobu. Za první republiky byla obě města sídly soudních okresů a Moravská Třebová i sídlem politického okresu, do něhož náležely i Svitavy. Za druhé světové války byla obě města centry tzv. venkovských okresů Sudet. Po druhé světové válce zůstaly zachovány dva samostatné okresy, a to až do roku 1960, kdy vznikl velký okres Svitavy, do kterého připadla i Moravská Třebová. Dnes však už zase tvoří dvě samostatné sousední obce s rozšířenou působností. Jsou propojeny komunikací první třídy I/35 s obousměrně velmi intenzivním dojížděčkovým proudem. Spolupráce je deklarována opět především v oblasti dopravy, turistického ruchu a odpadového hospodářství. Co však tato města váže k sobě ještě silněji, je jakási společná historicky podmíněná identita měst na pomezí. Jedná se o moravská města, o kterých představitelé Ústí nad Orlicí a České Třebové říkají, že jsou „prvními městy na Moravě“ a o kterých představitel Svitav prohlásil, že jsou naopak „posledním městem na Moravě“. Zkušenost hraničních měst na kraji Moravy na hranicích s Čechy je pak ještě podtržena zkušeností sudetských měst tzv. Hřebečska, německých měst a tedy i vysídlených měst. Téma hranic, a to i historických, zde tak hraje o mnoho významnější roli. Zatímco na východ od Moravské Třebové už je Haná, kdy Mohelnice a Loštice už mají silnou vazbu na Olomouc a probíhá tam hranice svitavského okresu a Pardubického kraje, na západ od Svitav už jsou Čechy. Svitavy s Moravskou Třebovou tak jsou ze zkoumaných měst jedinými moravskými městy v převážně českém Pardubickém kraji. V tomto kontextu se tak objevovalo téma, že obě města „na sebe zbyla“, „že si navzájem rozumí“, „že mají stejnou zkušenost“. Nicméně význam jednotlivých hranic byl uplatňován pro různá města různě. Zatímco mezi Svitavami a Českou Třebovou/Ústím nad Orlicí byla tematizována hranice zemská, mezi Svitavami a Litomyšlí byla tematizována hranice protektorátní.

„Je možné i to, že ty Svitavy jako takové nejsou úplně, když to řeknu tak atraktivní z pohledu jako třeba Litomyšle z hlediska nějaké kulturní, jakoby historie a toho kulturního dědictví. Svitavy jako takové jsou Sudety. Máme tady akorát pár nějakých památek a tak dále, ale že by tady bylo něco jakoby úplně top na to, aby nějaké město po nás hladovělo, jako abychom s nimi spolupracovali, tak to zatím ne.“
(MěÚ Svitavy)

Zajímavým fenoménem se ukázala být města **Lanškroun a Litomyšl**, která se v rámci zájmového území chovají poněkud odlišně a žádnou užší spolupráci nedeklarují. Při srovnání lze mezi oběma městy nalézt určité podobnosti. Jedná se o města s velmi dlouhou historií, srovnatelné velikosti (Lanškroun 10 083; Litomyšl 10 077), mimo hlavní železniční tahy, vyvíjející se samostatně bez silného spojení s některým z dalších měst. Hlavním rozdílem tak je, že zatímco Litomyšl vždycky byla městem českým, Lanškroun patřil taktéž do území německého Hřebečska a jeho obyvatelstvo tak bylo do velké míry odsunuto a znovu dosídleno. Dalším velkým rozdílem pak je, že Litomyšl je zapsána do seznamu světového dědictví UNESCO. Zatímco Litomyšl tak ve své novodobé historii vsadila na rozvoj kultury a kulturního cestovního ruchu, Lanškroun vsadil na rozvoj průmyslu. Obě města ve svém zaměření dosáhla výjimečného postavení. O Lanškrounu je třeba zmínit, že zde funguje elektrotechnický klastr, lokalizovala se zde jedna z největších zahraničních investic česko-polského pohraničí – firma AVX Czech Republic, je zde dlouhodobě nízká nezaměstnanost a pracovníci jsou sem svázeni, jak z města Ústí nad Orlicí, tak i ze Svitav. Ostatní města se o nich vyjadřují jako o „odlehklých“, „odříznutých“, „separovaných“, „samostatných“, „solitérních“, „sebevědomých“ a „silných“. V případě Litomyšle o ní takto uvažuje i sám její představitel. Ve smyslu, že spojenců není třeba, že si vystačí sami, respektive, že jejich situace umožňuje spolupráci na zcela jiné úrovni.

„... přece jenom, když člověk potkává relativně často nějaké Američany, kteří sem jezdí. A teď má přijet zase nějaká čínská delegace a Čechy a takové ty Evropany ani nepočítám. Nechci říct, že nám to stoupne do hlavy, ale já nevím, tak si jako děláme to své ... moc nehledíme nalevo, napravo. Nechci, aby to znělo nabubřele, ale máme pocit, že si vystačíme relativně sami ...“
(MěÚ Litomyšl)

6. Závěr

Příspěvek se zaměřil na spolupráci srovnatelně významných měst ve východní části Pardubického kraje. Konkrétně se pak soustředil na způsoby, jakými jsou ve výpovědích představitelů měst o meziobecní spolupráci tematizovány „hranice“. Zájmové území protíná celá řada historických a současných hranic: státní, zemská, protektorátní, krajská, okresní, obecní atp. Potvrdil se předpoklad, že spolupráce je deklarována mezi městy, která nejsou a nebyla rozdělena těmito hranicemi. V každém případě deklarované spolupráce hrály hranice jiný význam. Někde byly tematizovány více hranice obecní, jinde krajské a jinde zemské. Zajímavou skutečností se ukázalo, že nejvíce opomíjenou hranicí byla hranice protektorátní. Přestože komplikovaně probíhá celým územím a rozděluje jej na dvě části, tematizována byla pouze představitelem Svitav, a to ještě poměrně okrajově. Nicméně i přes absenci explicitní tematizace této historické hranice ve výpovědích představitelů se ukázalo, že původně německá města zájmového území (Lanškroun, Svitavy, Moravská Třebová) jsou oddělena od ostatních a žádná výraznější spolupráce přes tuto hranici deklarována nebyla. Zajímavým fenoménem se ukázala vazba mezi Českou Třebovou a Svitavami. Přestože se jedná o sousední města s výborným železničním propojením, odděluje je hned několik hranic, a to zemská, protektorátní a okresní. Opakovaně se ve výpovědích ukazovalo, že Svitavy a Česká Třebová tak jsou od sebe dále, než činí doba cesty vlakem, či vzdálenost v kilometrech. Největší potenciál pro určitou širší integraci tak představuje trojměstí Žamberk – Letohrad – Jablonné nad Orlicí, dvojměstí Česká Třebová – Ústí nad Orlicí a dvojměstí Choceň – Vysoké Mýto, mezi kterými se nachází nejméně hranic a které vzájemně integruje jak železnice, tak především řeka Tichá Orlice. Morfologicky i vztahově předpokládaná polycentricita regionu se ukázala jako nedostatečná podmínka pro meziobecní spolupráci. Zatímco mezi některými městy v zájmovém území byla meziobecní spolupráce pěstována dlouhodobě a dosahovala značných výsledků, mezi jinými neprobíhala téměř vůbec. Samotná morfologie sídelního systému a pracovní dojíždka se tak ukázala být jako jeden z možných předpokladů spolupráce, nikoliv však jako ten rozhodující a už vůbec ne ten jediný.

Literatura

- [1] BURDA, T., (2012). Proměny hranic v krajině horního toku Divoké Orlice od roku 1742 až po Schengen. In Halda, J. J., Slavíková, V. (eds.): *Orlické hory a Podorlicko: sborník vlastivědných prací: přírodou, dějinami, současností*. Rychnov nad Kněžnou: Muzeum a galerie Orlických hor, pp. 29-38. ISBN 978-80-86076-52-1.
- [2] BURDA, T., JANOUŠEK, Z., CHROMÝ, P., (2014). Historické hranice v prostředí GIS: správní regiony v Česku 1920-2012. *Historická geografie*, vol. 40, no. 1, pp. 41-72. ISSN 0323-0988.
- [3] ČECHÁK, V., (2004). *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945–2004)*. Praha: Vysoká škola finanční a správní. 262 pp. ISBN 80-86754-22-7.
- [4] HAVERI, A., AIRAKSINEN, J., (2007). Inter-Municipal Cooperation in Finland: Old Traditions and New Promises. In Hulst, R., van Montfort, A. (eds.): *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer, pp. 39-65. ISBN 978-1-4020-5378-8.
- [5] HAVLÍČEK, T., (2004). Teoretická východiska. In Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. et al.: *České pohraničí: bariéra nebo prostor zprostředkování?*. Praha: Academia, pp. 45-91. ISBN 80-200-1051-3.
- [6] HULST, R., VAN MONTFORT, A., (2007). The Netherlands: Cooperation as the only Viable Strategy. In Hulst, R., van Montfort, A. (eds.): *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer, pp. 139-168. ISBN 978-1-4020-5378-8.
- [7] CHROMÝ, P., (2000). Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí jako součást geografické analýzy. *Geografie – Sborník ČGS*, vol. 105, no. 1, pp. 63-76. ISSN 1212-0014.
- [8] JETMAR, M., (2015). Preference obcí a měst při zajištění vybraných veřejných služeb formou meziobecní spolupráce. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp.456-462. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-61.
- [9] JEŽEK, J., (2015). Meziobecní spolupráce v Německu, Rakousku a Švýcarsku – organizační pohled. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp.463-469. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-62.
- [10] KNIPPSCHILD, R., (2011). Cross-Border Spatial Planning: Understanding, Designing and Managing Cooperation Processes in the German-Polish-Czech Borderland. *European Planning Studies*, vol. 19, no. 4, pp. 629-645. ISSN 0965-4313.

- [11] MACKOVÁ, M., (2008). Správní hranice a proměny jejího významu pro region (na příkladu Hřebečska). In Šimůnek, R. (ed.): *Regiony - časoprostorové průsečíky?*. Praha: Historický ústav AV ČR, pp. 152-157. ISBN 978-80-7286-129-3.
- [12] MÁLIKOVÁ, L., KLOBUČNÍK, M., BAČÍK, V., SPIŠIAK, P., (2015). Socio-economic changes in the borderlands of the Visegrad Group (V4) countries. *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 2, pp. 26-37. ISSN 1210-8812.
- [13] MÄELTSEMEEES, S., LÕHMUS, M., RATAS, J., (2013). Inter-Municipal Cooperation: Possibility for Advancing Local Democracy and Subsidiarity in Estonia. *Halduskultuur – Administrative Culture*, vol. 14, no. 1, pp. 73-97. ISSN 1736-6089.
- [14] NELLES, J., (2013). Cooperation and Capacity? Exploring the Sources and Limits of City-Region Governance Partnerships. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 37, no. 4, pp. 1349-1367. ISSN 1468-2427. DOI 10.1111/j.1468-2427.2012.01112.x.
- [15] NIETO GARRIDO, E., (2007). Inter-Municipal Cooperation in Spain: Dealing with Microscopic Local Government. In Hulst, R., van Montfort, A. (eds.): *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer, pp. 169-193. ISBN 978-1-4020-5378-8.
- [16] PARDELLAS DE BLAS, X., PADIN FABEIRO, C., (2012). Local cooperation in border destinations: Galicia and north of Portugal. *Revista de Economía Mundial*, no. 32, pp. 27-49. ISSN 1576-0162.
- [17] RŮŽKOVÁ, J., ŠKRABAL, J., et al., (2006). *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. II. díl*. Praha: Český statistický úřad. 623 pp. ISBN 80-250-1311-1.
- [18] SEMOTÁNOVÁ, E., (2013). Historické regiony Česka – součást regionální identity v evropském prostoru. *Geografické rozhledy*, vol. 22, no. 5, pp. 24-27. ISSN 1210-3004.
- [19] SUDETENDEUTSCHES ARCHIV, (1987). *Sudetendeutsches Ortsnamenverzeichnis*. 2. Auflage. München: Verlagshaus Sudetenland. 374 pp.
- [20] WOKOUN, R., MATES, P., KADERÁBKOVÁ, J., et al., (2011). *Základy regionálních věd a veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk. 474 pp. ISBN 978-80-7380-304-9.
- [21] WOLLMANN, H., (2010). Comparing Two Logics of Interlocal Cooperation: The Cases of France and Germany. *Urban Affairs Review*, vol. 46, no. 2, pp. 263-292. ISSN 1552-8332. DOI 10.1177/1078087410377608.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Masarykovy univerzity MUNI/A/1315/2015 Integrovaný výzkum environmentálních změn v krajinné sféře Země.

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN SHAPING URBAN SPACE IN POLAND

KRZYSZTOF ROGATKA

JUSTYNA CHODKOWSKA-MISZCZUK

JADWIGA BIEGAŃSKA

STEFANIA ŚRODA-MURAWSKA

ELŻBIETA GRZELAK-KOSTULSKA

Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego *Dept. of Urban Studies and Regional Development*
Wydział Nauk o Ziemi *Faculty of Earth Sciences*
Uniwersytet Mikołaja Kopernika *Nicolaus Copernicus University in Toruń*
✉ *Lwowska 1, 87-100 Toruń, Poland*
E-mail: krogatka@umk.pl, jchodkow@umk.pl, jadwigab@umk.pl, steffi@umk.pl, grzelak@umk.pl

Annotation

The article uses the example of Toruń in order to determine the role of public administration in shaping urban space in Poland. A dual study has been conducted in which the results of interviews with urban planners employed in local public administration have been compared with responses of the inhabitants – the recipients of the effects of the urban planners' work and the main stakeholders of the planning process. The results of the study indicate that public administration, equipped with adequate planning tools, plays a key role in shaping urban space. At the same time, the users of space – in this case the inhabitants of the city – are an indispensable element of the planning process. As the analyses show, urban planners appreciate the comments and observations made by the users of space since they are an important source of information, highlighting the local issues important for the community. It should be stressed that a good point of departure for cooperation between public administration and the community is the fact that both the planners and the inhabitants, despite different perspectives, experience and knowledge, hold similar opinions on urban space, its condition, and management.

Key words

Poland, city, urban space, public administration, spatial planning, social participation, EU funds

JEL classification: *H70, O20, R50*

Introduction

A consistent and rational spatial policy assures proper shaping of urban space: on the one hand, it prevents urban sprawl and, on the other, facilitates the development of city in accordance with the guidelines of smart growth and compact city (Jim, 2013). The main tool of spatial policy is spatial planning, whose primary objective is achieving a balanced spatial order (Chojnicki, 1992; Parysek, 2001; 2005; Rogatka, Tomczykowska, 2015).

In Poland, spatial planning is the domain of government and local public administration. Due to the administrative division of the country, it consists of four levels: (1) the Council of Ministers manages and shapes the country's spatial policy by creating a plan of national spatial development; (2) voivodship government (voivodship – administrative region of the 1st order NUTS 2) manages and

shapes the spatial policy in the voivodship by preparing plans of spatial development in the voivodship; (3) powiat government (powiat – administrative region of the 2nd order NUTS 4) analyses and studies spatial development; (4) gmina (gmina – administrative region of the 3rd order NUTS 5) prepares an obligatory study of the conditions and directions of spatial development and optional local zoning plans (mpzp) (Spatial Planning and Land Management Act of 27th March 2003, Journal of Laws No. 80 item 717 with amendments).

The most effective, most important and the best tool enabling and facilitating the shaping of space at a micro-scale is the local zoning plan (mpzp), which is also an act of local law in the gmina (municipal, municipal-rural or rural) (Act of 27th March 2003; Domański, 2002; Chudak, 2009; Ziobrowski, 2012). Gmina commissions the preparation of the local zoning plan to the urban planners employed in the gmina or to external planning companies. The document is a kind of code for the investor since it includes all instructions regarding the future buildings, planning and architectural construction elements. It is worth mentioning that several types of local plans are distinguished. The most frequently encountered are investment local zoning plans, whose main role is to make economic development more dynamic. Another type are protection local zoning plans whose function is to preserve and protect landscape and cultural values. Since they are not, strictly speaking, investment plans, and since they do not guarantee a recoup of the procedural-financial costs, they are practically not issued. A third type are ordering plans which, taking into account the state of Polish space (including urban sprawl processes, chaotic planning, lack of spatial balance, and devastation of the environment), will soon become a major challenge for urban planners.

Since the local zoning plan (mpzp) plays a key role in spatial planning and is prepared and issued by local government authorities (at the level of gmina, the lowest level of administrative division), the independence and autonomy of local public administration with regard to shaping space, including urban space, should be stressed. Moreover, together with other local laws and strategic documents (for example, the gmina development strategy, a study of conditions and directions for land planning in the gmina area, a long-term investment program, and local revitalisation programs), the local zoning plan (mpzp) shapes the socio-economic relations in the gmina.

It should be remembered that spatial planning decisions have an impact on the entire local community, as well as on its individual members. The space of the city and its elements which form larger systems belong to the most important factors influencing the perception of the city as a good place to live, work, and also to invest. That is why proper planning of various spaces in a city – spaces serving different but complementary functions – requires social participation (Siemiński, 2007; Chu, 2016; 2016; Mehmood, 2016). The involvement of inhabitants, users of space, may take various forms such as their legally sanctioned participation in creating and issuing planning documents, including local zoning plans. In addition to public consultations accompanying planning, residents also have the right to planning initiatives (cf. Act of 27th March 2003): depending on their needs and expectations, they may submit proposals for changes to public administration organs. Finally, residents can influence the shape of urban space by participating in decisions related to spending public funds and creating participatory budgets.

1. Aim and methods

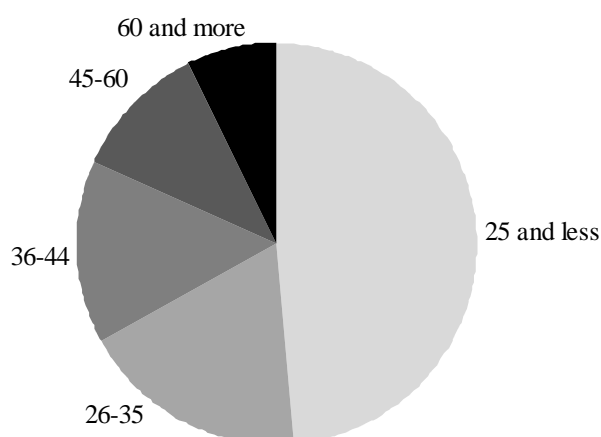
The aim of the article is to determine the role of public administration in shaping urban space in Poland and compare it to the opinions of the users of space. The example discussed in the article is Toruń, which was chosen because of its size and character. Toruń is one of the oldest and biggest cities in Poland, with population of 203,447 (as of 2013). Population density is 1.765 person/km², and the city area is 116 km². Administratively, Toruń has three levels of spatial planning: it is a seat of the government of the Kujawsko-Pomorskie voivodship and a municipal gmina with the status of a powiat.

In order to examine the role of public administration in shaping urban space in Poland, a dual study has been made. The study includes two perspectives: that of the urban planners from the local

government (Miejska Pracownia Urbanistyczna, MPU) who prepare local zoning plans for the city, and that of the inhabitants of Toruń, the users of urban space. The study is based on data from semi-structured interviews conducted in May 2014 with 11 most experienced urban planners out of 19 working in MPU. MPU has been functioning for almost 20 years and it is responsible for the spatial policy of Toruń. Thus, it fulfills the (municipal) gmina's objective to shape spatial order (cf. Act of 27th March 2003). 7 women and 4 men with higher education (architecture and urban planning) were interviewed; their average age was 48; and they had on average 19 years of professional experience. Generally, they were asked about the shape of the urban space in Toruń and about the social participation in the planning process.

The results of the semi-structured interviews have been compared with the results of a questionnaire conducted among 397 users of the urban space in Toruń in June 2014. Young people dominated in the survey (nearly half of them were under 25) and well-educated (52,8% of the respondents had tertiary education, 28,9% secondary education, 13% vocational training, and 5,3% primary education). Men and women participated in the study in equal measures, with men constituting 49% and women 51% of the respondents. In order to gather the opinions of the users of space in various parts of the city, sampling was determined by the actual number of the residents of one of the 20 urban units into which the city is divided. The respondents were asked about their interest in issues connected with shaping urban space, their potential participation in urban planning and social consultations, and about their general evaluation of the management of urban space.

Fig. 1: Age structure of the respondents (users of urban space in Toruń)

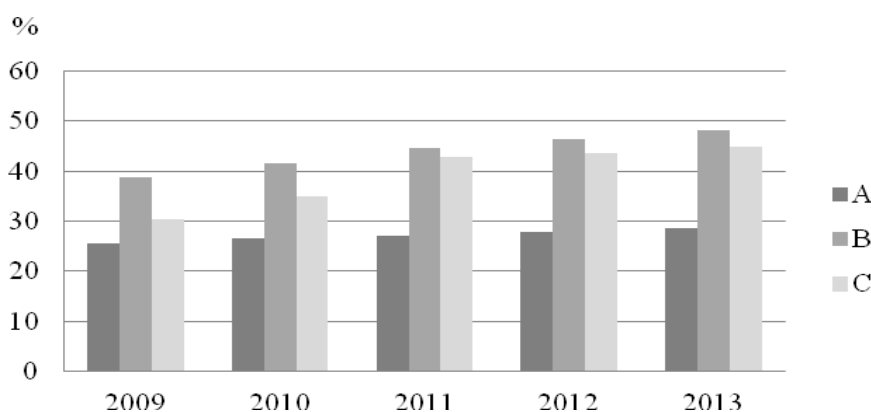

Source: authors' analysis on the basis of the results of the questionnaire (N= 397)

2. results

In order to achieve the objective of the article, that is, is to determine the role of public administration in shaping urban space, interviews with urban planners have been conducted and their results have been compared with the residents' opinions on the management of space in Toruń. Local communities are both the main recipients of the effects of the urban planners' work and the key stakeholders of the planning process.

Evaluating the management of space in Toruń it should be noted that the local authorities, aware of the problems connected with appropriation of space through urban sprawl and looking for opportunities for balanced urban development consistent with the ideas of compact city or smart growth, execute a consistent spatial policy (cf. Jenks, Burgess, 2000; Szymańska, Lewandowska, Rogatka, 2015). This is visible in the systematically growing share of the city area covered by the local zoning plan. In 2013, plans covered 45% of the city area, which was one and a half more than the average share of area covered by local zoning plans for Poland (28%) and was close to the average of the indicator for other city in Poland (Fig. 2).

Fig. 2: Share of land covered by obligatory local zoning plans in total area in 2009-2013.

Explanation: A – Poland, B – rural gminas, C – Toruń

Source: authors' study on the basis of BDL GUS

At the initial stage of diagnosing the state of space management in Toruń, urban planners were asked to evaluate it. They unanimously claimed that the urban space in Toruń is diversified: some elements of space management are well-developed, but others need special attention. Best results were awarded to infrastructure, cultural space (cinemas, theaters, and galleries), and trade and service space: these areas received respectively 29 and 28 points out of 36. The worst results were recorded for productive space (16 points), transport space (21 points), and housing space (22 points).

The residents of Toruń have a similar opinion. Every third respondent positively assesses the management of cultural space and of trade and service space in the city; on average every third respondent points to the need for social consultations with regard to the location of cultural amenities (35,7%) and of facilities connected with trade and service space (36,5%). The residents also confirm the urban planners' negative assessment of housing and transport space – the most frequently used elements of urban space that determine, among others, the quality of life. In this context, urban planners emphasize that the biggest quarrels and interest are raised by (i) the location of big roads and parking areas, extension of transport infrastructure, and generally everything connected with generating car noise, as well as (ii) the location of new or the increasing density of old residential housing (as elements increasing unwanted traffic). This is confirmed by the residents: 41,4% see the need for social consultations in matters connected to traffic and transport, while 42% additionally point to issues related to housing development. It should be added that working residents, especially those self-employed, are particularly interested in transport space. Since performing one's professional duties frequently involves commuting to work, while running one's own business makes it necessary to monitor transport links for potential clients, respondents who work see the need for consulting them with respect to decisions connected to traffic (Tab. 1). In order to point to other regularities, it should be noted that housing space attracts most interest from married or widowed respondents, frequently having children, while the management of sports/recreation space receives most interest from unmarried respondents, who have quite a lot of free time (Tab. 2).

Tab. 1: Source of income of respondents whose answer to the question about the need for consultations on elements of urban space was “Yes”

Source of income	Elements of urban space				
	Housing developments	Traffic and transport	Green areas	Sports and recreation facilities	Cultural amenities
Self-employment (own business activity)	58.8%	44.1%	67.6%	55.9%	41.2%
Employment	43.4%	42.1%	50%	46.7%	36.8%
Pension/ill-health pension	61%	29.3%	43.9%	29.3%	26.8%
Casual employment	32.1%	41.3%	71.6%	64.2%	38.5%
Various forms of social assistance	10%	30%	209%	0%	0%
Other	41.7%	45.8%	62.5%	62.5%	54.2%

Explanation: Every category considered separately

Source: authors' study based on the results of the questionnaire (N= 397)

Referring to the assessment of other elements of urban space, urban planners emphasize that the residents' participation in planning concerns above all the management of green areas – their state and arrangement and the location of sports and recreation facilities. This is reflected in the results of the questionnaire. Users of space point to elements related to active leisure as those requiring social consultations: green areas – their state and arrangement (56,3%), and sports and recreation facilities (50%). It is worth mentioning that 40% of the respondents positively assess the present management of these spaces. Over 67% of those pointing to these areas are single and/or in registered partnerships, and are professionally active (Tab. 1, Tab. 2).

Tab. 2: Marital status of respondents whose answer to the question about the need for consultations on elements of urban space was “Yes”

Marital status	Elements of urban space				
	Housing developments	Traffic and transport	Green areas	Sports and recreation facilities	Cultural amenities
Single	37.8%	40.5%	67.6%	61.1%	43.8%
Married	51.4%	37.9%	46.4%	41.4%	27.9%
Widowed	57.9%	36.8%	57.9%	31.6%	42.1%
Divorced	37.5%	50%	50%	25%	50%
Registered partnership	18.9%	59.5%	37.8%	40.5%	18.9%

Explanation: Every category considered separately

Source: authors' study based on the results of the questionnaire (N= 397)

Considering the present state of the development of specific elements of urban space in Toruń, it should be underlined that urban planners assess the development of educational space as good (26 points) and of infrastructural space (technical infrastructure) as very good (29 points). This assessment is not confirmed by the opinions of the users of urban space: the present state of the development of educational and infrastructural spaces was judged as average by 57% and 68,5% of the respondents respectively. What influences the residents' opinion is the fact that they perceive educational space through the prism of creating optimal conditions for the development and education of children and teenagers. Consequently, the residents – the users of this space – who are frequently parents usually notice deficiencies and the need for modernization and additional investment. Additionally, since a large part of the infrastructure (water and sewage, gas, and electricity networks) is underground, and

therefore invisible, it can be perceived by the users as less important. Surprisingly, despite the negative assessment of educational facilities and infrastructure installations, the majority of respondents (80%) are against social consultations regarding their location. Moreover, gminas, as units of local government, are responsible for these dimensions of urban space; in accordance with the Act of 8 March 1990 on gmina self-government (Journal of Laws No. 16 item 95 with amendments), providing the residents with access to these dimensions is a statutory obligation of the gmina.

Considering the role of public administration in shaping urban space and social participation it is worth referring to the urban planners' opinion on the participation of residents/users of space in the process of planning. 8 out of 11 employees of MPU claimed that city authorities, together with units specializing in planning (e.g. MPU), and society should be responsible for the shape of urban space. Although the residents of Toruń indicate average interest in spatial planning (understood as actual participation in the process of planning), urban planners confirm their participation. According to the planners, those who participate in spatial planning are first of all young and educated people, but also frequently politicians, businessmen and developers – people with significant decision-making power. Their suggestions and proposals are very helpful, since they draw the planners' attention to issues that are important for local communities, the most important stakeholders of the solutions included in local zoning plans (mpzp). This is particularly significant in relation to the alarming and chaotic development of peripheral districts, which is incompatible with the ideas of balanced development and compact city (according to the planners).

The interviews with planners show that on average 60-65% of the comments of the urban space users are taken into account. A similar picture emerges from the questionnaire. Less than 20% of the respondents are interested in questions related to shaping urban space. Young people (under 25) are most interested in such issues; they constitute 68,2 % of the respondents. They have tertiary education (74,2%) and are professionally active (89,2%) (Tab. 3). 48,9% of the respondents see no need to participate in spatial planning. This lack of interest may be caused by lack of relevant information about the possibilities to influence the shape of urban space: as the results of studies show, 86,4% of the respondents do not know whether and how urban space can be shaped. Almost half of this group of respondents are very young people, less than 25 years old. It should be mentioned that a very small group possessing such knowledge is formed by people with tertiary education (73,6%). Over 53% are employed. Unfortunately, lack of relevant knowledge leads to the conviction shared by 58,6% of the respondents that residents have no actual influence on shaping urban space. Moreover, half of them claim that there is no effective method to change the situation and help inhabitants gain influence on the process. This, in turn, leads to non-participation in the planning process: 98,5% of the respondents admit that they do not participate in planning. This is surprising since 55,3% of the respondents are convinced that the shaping of urban space is a responsibility of both local authorities and residents. This conviction is held by younger people, under 25 (55,3%), and by people economically active (38,7%). In light of the above observations, the lack of interest in participating in the planning process expressed by the youngest group of respondents (under 25) is particularly alarming. This age bracket concerns most frequently high school and university students. Accordingly, the need for civic rights education should be emphasized: if the young are not interested in planning the space in which they live and function, their participation will decrease with time, while insufficient knowledge and lack of influence on the planning process will increase their demands and reinforce their dissatisfaction with the spatial developments in the city.

Tab. 3: Structure of age, education, and source of income of the respondents interested in shaping urban space

Age		Education		Source of income	
25 and less	68.2%	elementary	0%	Self-employment (own business activity)	6.2%
26-35	10.6%	basic vocational	4.5%	Self-employment (own business activity)	36.9%
36-44	10.6%	secondary	21.2%	Pension/ill-health pension	1.5%
45-60	9.1%	tertiary	74.2%	Casual employment	52.3%
60 and more	1.5%			Various forms of social assistance	0%
				Other	3.1%

Source: authors' study based on the results of the questionnaire (N= 397)

Conclusions

This article has demonstrated the crucial role of public administration, in particular of local authorities, in shaping urban space. Local authorities have adequate planning tools, above all local zoning plans (mpzp), which make it possible to properly shape and manage this space. As the studies show, local authorities, including those in Toruń, take every possible action to increase the share of urban areas covered by local zoning plans. This is particularly important since, as noted by the planners employed in local government structures whose task is to prepare planning documents, not all elements of urban space are well-shaped or well-planned. Practitioners, like residents, assess the management of infrastructure, cultural space, and trade and service space as very good. Housing space and transport are given the worst assessments.

Urban planners also notice the major problems of the urban space in Toruń: chaotic housing, the fact that the size of objects is frequently not adapted to the local conditions, and the excessive development of infrastructure, particularly of transport. The observations and comments of the users of space play a fundamental role in solving such problems: they are useful because they make the representatives of local authorities focus on those issues that are important for local communities, the major stakeholders of the solutions included in local zoning plans. Residents are interested in issues related to the management of green areas: their state, arrangement, and the location of sports and recreation facilities.

The studies conducted by the authors have shown that urban planners, despite their official powers, value the observations, comments, and proposals of the community and treat them as a valuable source of information. Making spatial plans, the planners do not take arbitrary decisions but endeavor to include the opinions of the users of the space they shape. The cooperation between urban planners representing local authorities and the society should focus first of all on contentious issues (e.g., the location of roads), so that the management and development of the city might both fulfill the goals of spatial planning (as well as those of compact city and sustainable development) and be society-friendly. Educating the society on active participation in building local spatial structures – and hence social, economic, and environmental structures – remains a crucial issue. An educated society knows how to influence the shaping of space and what to demand from public administration responsible for this. In turn, public administration, that is, urban planners, perform their duties better and manage the space more effectively, confronting the effects of their work with the expectations of the residents at every stage of the process.

Literature

- [1] CHOJNICKI, Z., (1992). Współczesne problemy gospodarki przestrzennej. In Chojnicki Z., Czyż T. (eds.). *Współczesne problemy geografii społeczno-ekonomicznej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. pp. 9-19.
- [2] CHU, E., (2016). The political economy of urban climate adaptation and development planning in Surat, India. *Environment and Planning C: Government and Policy*. vol. 34, pp. 281-298. ISSN 1472-3425. DOI <http://dx10.1177/0263774X15614174>.
- [3] CHUDAK, M., (2009). *Lokalizacja przedsiębiorstw a miejscowe planowanie przestrzenne. Studium przypadku miasta Leszna*. Leszno: Art&Print. p. 158. ISBN 978-83-928439-4-8.
- [4] DOMAŃSKI, R., (2002). *Gospodarka przestrzenna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-09831-7.
- [5] JENKS, M., BURGESS, R., (2000). *Compact cities: Sustainable urban forms for developing countries*. London, New York: Spon Press. ISBN 0-419-25130-8
- [6] JIM, C. Y., (2013). Sustainable urban greening strategies for compact cities in developing and developed economies. *Urban Ecosystem*, no. 16, pp. 741-761. DOI <http://dx10.1007/s11252-012-0268-x>.
- [7] MEHMOOD, A., (2016). Of resilient places: planning for urban resilience. *European Planning Studies*, vol. 24, no. 2, pp. 407-419. ISSN 1469-5944. DOI <http://dx.doi.org/10.1080/09654313.2015.1082980>.
- [8] PARYSEK, J. J., (2001). *Podstawy gospodarki lokalnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN. p. 240. ISBN 83-232-0796-8.
- [9] PARYSEK, J. J., (2005). *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe. p. 247. ISBN 83-60247-08-0
- [10] ROGATKA, K., TOMCZYKOWSKA P., (2015). The influence of Polish spatial regulations on development of commercial spaces in cities. *Urbanism. Architecture. Constructions*, vol. 6, no. 2. ISSN 2069-6469. pp. 25–36.
- [11] SIEMIŃSKI, W., (2007). Cele i zasady partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym – przegląd literatury. *Człowiek i Środowisko*. Warszawa. 31. (1-2). pp. 37-59. ISSN 0137-3617.
- [12] SZYMAŃSKA, D., LEWANDOWSKA, A., ROGATKA, K., (2015). Temporal trend of green areas in Poland between 2004 and 2012. *Urban Forestry & Urban Greening*. vol. 14, pp. 1009-1016. ISSN 1618-8667. DOI <http://dx10.1016/j.ufug.2015.09.008>.
- [13] ZIOBROWSKI, Z., 2012. *Urbanistyczne wymiary miast*. Kraków: Instytut Rozwoju Miasta. p. 206. ISBN 978-83-89440-42-6.

VÝVOJ KRAJINY NA ÚZEMÍ MESTA NOVÁ BAŇA**LANDSCAPE DEVELOPMENT OF THE NOVÁ BAŇA TOWN****LUCIA ŠOLCOVÁ****ZUZANA RAMPAŠEKOVÁ****TOMÁŠ VOJTEK**

Katedra geografie a regionálneho rozvoja *Department of Geography and Regional Development*
Fakulta prírodných vied *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre *The Constantine Philosopher University*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia*
E-mail: lsolcova@ukf.sk, zrampasekova@ukf.sk

Anotácia

Procesy prebiehajúce v krajine s ohľadom na jej zmeny využívania majú priamy dopad na jej štruktúru. Jej znalosť si vyžaduje multidisciplinárny výskum s historickým kontextom. Cieľom práce je komplexná analýza skúmanej oblasti s ohľadom na fyzickogeografické a humánogeografické podmienky, hodnotenie vývoja krajiny s dôrazom na špecifickú formu rozptýleného osídlenia. Rozptýlené osídlenie sa v porovnaní s iným územím Slovenska vyvíjalo rozdielne, bolo úzko späté s využívaním pôdy. Zmeny štruktúry krajiny boli hodnotené za 169 rokov, v časovom horizonte 1844-1956-2013. Na hodnotenie zmien v krajine sme použili historické mapy (2. vojenského mapovania, katastrálne mapy) a ortofotomapy pričom krajinné prvky boli overené terénnym prieskumom. Všetky výsledky výskumu boli spracované v prostredí ArcView GIS 9.3 na základe ktorého možno územie mesta považovať za stabilnú krajinu.

Kľúčové slová

zmeny krajiny, GIS, DPZ, životné prostredie, vývoj krajiny, predikcia vývoja prostredia, regionálny rozvoj

Annotation

The processes taking place in the country with regard to its use changes have a direct impact on its structure. The knowledge requires multidisciplinary research with historical context. The aim of this paper is a comprehensive analysis of the area, with respect to the physical and socio-economic geographical conditions, evaluation of the country development in the study area with regard to the specific form of settlement – dispersed. Dispersed settlements compared to other territories of Slovakia evolved differently, were closely linked to land use. The landscape structure changes observed throughout 169 years, we have taken into account three periods (1844-1956-2013). To evaluate of landscape changes in the country, we used historical maps (2nd Military Mapping, cadastral maps) and orthophotomaps and various landscape elements were verified by field research. All research results are processed in ArcView GIS 9.3 by which we define the observed area for a sustainable landscape.

Key words

landscape changes, GIS, remote sensing, landscape development, environmental forecasting, regional development

JEL classification: Q5, P28

Úvod

Súčasná krajina a jej štruktúra je výsledkom postupných zmien pôvodnej prírodnej krajiny pod vplyvom človeka (Feranec, Oľahel, 2001). Aby sme mohli pochopiť súčasnú štruktúru krajiny ako aj jej najnovšie transformačné trendy, je potrebné zaoberať sa jej vývojom. Každú transformáciu je potrebné vnímať v kontexte spoločensko-ekonomických udalostí, ktoré sa udiali za určité časové obdobie v minulosti (Žigrai, 2001). Štúdium vývoja a zmien krajinných prvkov, vrstiev a vývoja foriem a spôsobov využitia zeme je jedným z prístupov, ktorý umožňuje spojenie časových a priestorových aspektov vo vzťahu k transformácii krajiny.

V dôsledku rozličných fyzickogeografických a socioekonomických procesov krajina podlieha rôzne intenzívnym zmenám na lokálnej aj globálnej úrovni. Vo väčšine prípadov sa tieto zmeny stávajú vnímateľné najmä prostredníctvom zmien krajinej pokrývky. Mapy využitia krajiny a krajinej pokrývky zachytávajú aktuálny stav prírodných, ale aj človekom vytvorených objektov krajiny s rôznymi funkciami, intenzitou a spôsobmi využitia. Využitím zeme na území obce Nové Sady sa zaoberali aj Chrastina, Boltižiar (2006), Boltižiar, Chrastina (2006), na území mesta Nitra Pucherová (2004) a v oblasti Novej Bane Šolcová (2008), Vojteková (2013).

1. Metodika

Rekognoscácia – vlastný terénny prieskum územia je dôležitý najmä pri určovaní krajinných prvkov, ktoré sú ťažko identifikovateľné z mapových podkladov a slúži na overenie súčasného rozmiestnenia a využitia jednotlivých krajinných prvkov. Súčasťou terénneho prieskumu bola tvorba fotodokumentácie aj návšteva vybraných inštitúcií: Mestský úrad v Novej Bani, Mestská knižnica v Novej Bani, Pohronské múzeum v Novej Bani ako aj informačné centrum v Novej Bani.

Tvorba máp a výstupných údajov prebiehala v prostredí GIS (ArcMap 9.3). Na hodnotenie krajinej štruktúry boli použité mapy z II. vojenského mapovania Rakúsko – Uhorska (tzv. Františkovo mapovanie 1836 – 1852). Konkrétna mapa bola z roku 1844. Pri tvorbe historickej krajinej štruktúry (rok 1956), bola podkladom vojenská mapa v mierke 1:25 000. Digitalizácia súčasnej krajinej štruktúry bola realizovaná v mierke 1:4 000, boli použité letecké snímky (2007), identifikácia krajinných prvkov prebiehala taktiež v teréne (2013).

Všetky mapové podklady boli digitalizované a výsledky vykreslené ako plochy, línie a body v súradnicovom systéme JTSK. Na základe mapových podkladov a terénneho výskumu sme vyhodnotili zmeny krajinej štruktúry za časové obdobie 169 rokov. Vytvoreniu máp predchádzalo vytvorenie legendy krajinných prvkov. Legenda vznikla kombináciou interpretačného kľúča tried krajinej pokrývky CORINE Land Cover (Feranec, Oľahel, Pravda, 1996, Ružička, 2000), ktorý zohľadňoval aj humánogeografické zložky krajiny (Dubcová, Kramáreková, 1993, 1999). Štúdiu zmien krajiny mesta Nová Baňa a okolia sa venovali Petrovič (2005) a Šolcová (2012).

2. Vymedzenie územia

Územie mesta Nová Baňa sa podľa administratívneho členenia Slovenskej republiky nachádza v regióne stredné Slovensko, v Banskobystrickom samosprávnom kraji, konkrétne v juhozápadnej časti okresu Žarnovica. Územie mesta susedí zo západu s obcou Veľká Lehota, zo severozápadu s obcou Malá Lehota, z východu je to obec Rudno nad Hronom a mesto Žarnovica, zo severu s obcami Horné Hámre a Píla a z juhu sú to obce Tekovské Nemce, Orovnica, Tekovská Breznica a Brehy (mapa č. 1). Mesto patrí do Novobanskej štálovej oblasti. Špecifikom tejto oblasti sú štále, rozptýlené osídlenie v okolí mesta. Mesto Nová Baňa má nasledovné mestské časti: Štále, Chotár, Bukovina a Stará Huta. Rozloha územia mesta je 61,0 km², čo predstavuje 19,4 % z celkovej rozlohy Novobanskej štálovej oblasti. Nová Baňa leží v nadmorskej výške 252 m n. m. v Slovenskom stredohorí. Mestom preteká rieka Hron, Novobanský potok, Starohutský, Kyzový, Zajačí, Sklený a Suchý potok. Mesto sa nachádza na území Novobanskej kotliny, ktorá je obklopená Štiavnickými vrchmi, Pohronským Inovcom a Vtáčnikom. Mesto malo 7548 obyvateľov (2014) s hustotou

zaľudnenia 123 obyvateľov na km² (www.statistics.sk). Mesto má veľmi dobrú dopravnú polohu, pretože územím prechádza cesta II. triedy II/65, napájajúca sa na rýchlostnú cestu R1, spájajúcu Trnavu s Banskou Bystricou. Územím mesta prechádza železničná trať číslo 150 Zvolen – Nové Zámky, taktiež mestom prechádzajú pravidelné diaľkové a prímestské autobusové spoje. Prvá písomná zmienka o meste Nová Baňa pochádza z roku 1337 (Zrebený a kol., 1981).

3. Využitie krajiny mesta Nová Baňa

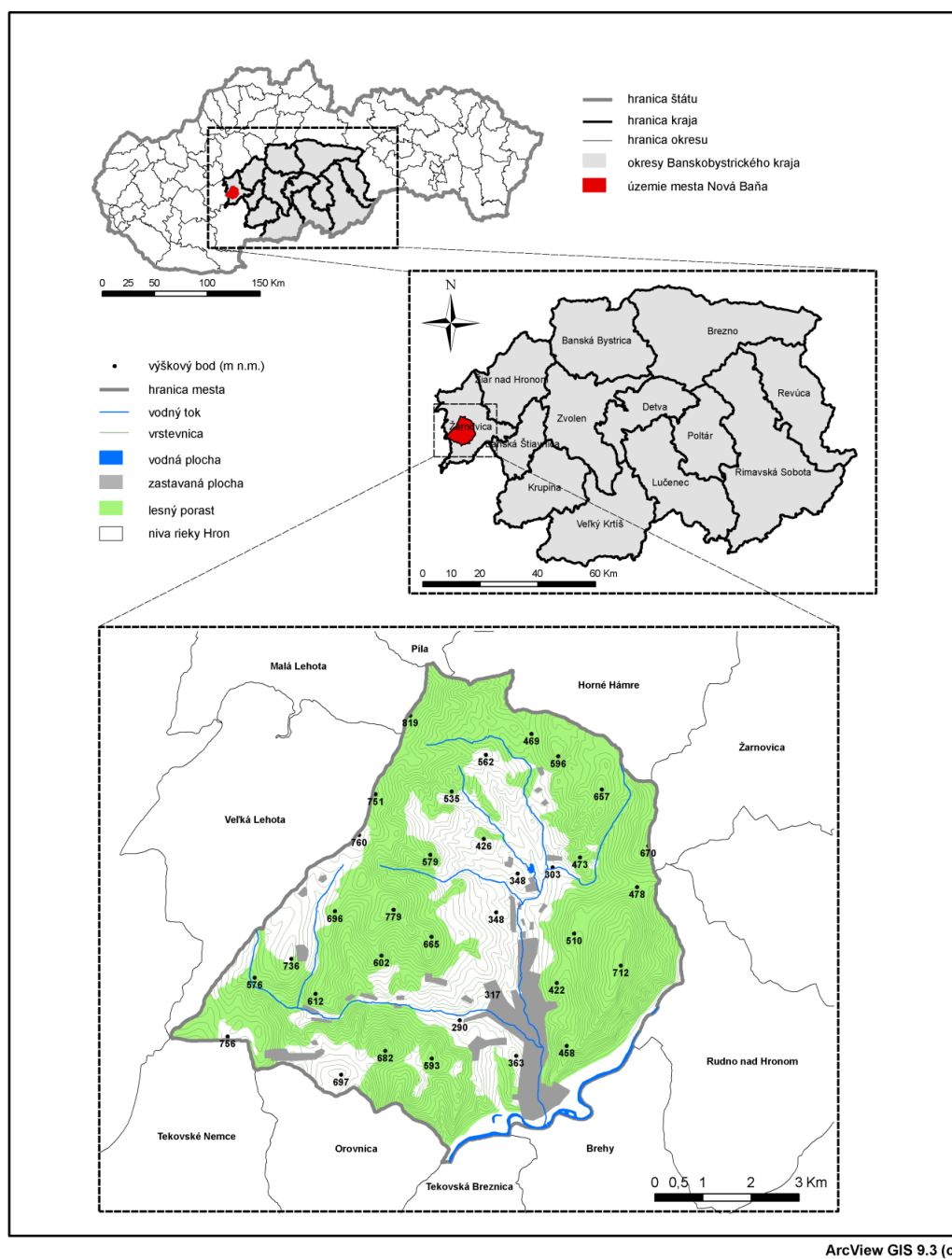
3.1 Využitie krajiny mesta v roku 1844

Na sledovanie zmien krajiny štruktúry boli využité podklady z II. vojenského mapovania v roku 1844. Tento historický podklad bol mapovaný v mierke 1: 28 800.

Najväčšie plochy na území mesta v roku 1844 zaberala skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie (graf 1), lesy sa rozprestierali na ploche 3990 ha (65,4 %) z celkovej rozlohy územia mesta. Skupina prvkov trvalých trávnych porastov bola druhou plošne najrozsiahlejšou skupinou, zaberala plochu 1546 ha (25,3 %). Veľmi významnou skupinou plôch bola v roku 1844, skupina poľnohospodárskych kultúr, rozprestierala sa na ploche 495,2 ha, čo predstavuje 8,1 % z celkovej rozlohy územia. V tomto období dosahovali poľnohospodárske kultúry najväčšie plochy. Boli lokalizované najmä v blízkosti sídiel, resp. štálov, kde boli veľmi intenzívne využívané.

V skupine sídelných prvkov bola osobitne vyčlenená súvislá zástavba rodinných domov (13,5 ha – 0,2%) a rozptýlená zástavba (12,3 ha – 0,2 %). Plochy prídomových záhrad zaberali plochu 27,3 ha (0,5 %).

Obr. 1: Vymedzenie územia

3.2 Využitie krajiny mesta v roku 1956 a porovnanie zmien s rokom 1844

Detailnejšie podklady ako aj väčšia mierka, nám umožnili vyčleniť väčšie množstvo prvkov využitia zeme v sledovanom roku 1956. V roku 1844 sme rozlíšili 11 krajinných prvkov spolu s vodnými tokmi a komunikáciami, v roku 1956 sa nám podarilo identifikovať 37 krajinných prvkov.

Skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie zaberala plochu 3447 ha (56,5 %). Z toho najväčšiu plochu zaberali listnaté lesy (1669 ha), za nimi nasledovali zmiešané (829 ha), o 13 ha menej zaberali ihličnaté lesy (816 ha). Prieisky a rúbaniská zaberali 1 % plochy územia (63,6 ha). V porovnaní s rokom 1844 táto skupina prvkov mierne poklesla, a to o 8,6 % (graf 2).

Plochy skupiny prvkov trvalých trávnych porastov sa rozprestierali na ploche 2191 ha (35,8 %). Pasienky zaberajú rozlohu 419 ha (6,9 %), pasienky s drevinami 685 ha (11,2 %), skupina bola taktiež reprezentovaná lúčnymi porastmi s podielom 7,4 % (450 %) a lúčnymi porastmi s drevinami (10,3 % - 636 ha). V tomto období dosahovali trvalé trávne porasty najväčšie plochy, oproti roku 1844 vzrástli o 644,5 ha (10,5 %).

Plochy poľnohospodárskych kultúr oproti roku 1844 poklesli o 339,9 ha, čo predstavuje 5,5 % plochy územia. Najväčšiu plochu z tejto skupiny zaberajú ovocné sady a to 79,2 ha (1,3 %), v minulosti celú oblasť štálov tvorili prevažne ovocné sady.

Prirodzené skalné útvary a kameňolomy sa v roku 1956 rozprestierali na ploche 6,5 ha, čo predstavuje 0,2 % plochy územia.

Skupina sídelných prvkov zaberá plochu 206 ha (3,3 %), oproti roku 1844, kedy táto skupina zaberá iba 53,1 ha (0,9 %). V tomto období zo sídelných útvarov predstavovali najväčšiu plochu sídelné objekty mimo intravilánu, t. z. štále (11,8 ha) a samoty (28,7 ha), v porovnaní s rokom 1844 sme zaznamenali nárast o 14,7 ha. Plocha zástavby rodinných domov vzrástla z 13,5 ha (0,2 %) z roku 1844 na 33 ha (0,5 %) v roku 1956. V skupine sídelných prvkov sme taktiež vyčlenili prvok prídumové záhrady, ktorý sa v roku 1956 rozprestieral na ploche 121 ha (2 %), oproti roku 1844 plocha prídumových záhrad vzrástla o 93,7 ha, čo predstavuje nárast o 1,5 % plochy územia, ďalej historické objekty t. z. kostoly zaberajú 0,5 ha, kaplnky 1,2 ha a cintoríny 2,2 ha.

Vyčlenili sme taktiež skupinu technických prvkov, ktorú reprezentovali farmy a hospodárske dvory s plochou 1,5 ha a priemyselné a výrobné areály (skláreň) ktoré zaberajú plochu 1,4 ha v J časti mesta.

3.3 Využitie krajiny mesta v roku 2013 a porovnanie zmien s rokom 1956

V roku 2013 sme vyčlenili 48 krajinných prvkov. Na analýzu boli využité ortofoto mapy z roku 2007, na základe ktorých sa dali veľmi presne rozlíšiť aj tie najmenšie plochy krajinných prvkov, ktoré boli detailne identifikované a overené rekognoskáciou terénu (graf 3).

Skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie zaberá v roku 2013 rozlohu 3994 ha (64,5 %) je to iba o 56 ha (1 %) menej ako to bolo v roku 1956. Najväčšiu rozlohu zaberajú listnaté lesy 1716,4 ha (28,1 %), za nimi nasledovali zmiešané lesy s podielom 24,3 % (1488,7 ha) a ihličnaté lesy s podielom 9,1 % (552,9 ha). Vyčlenené boli taktiež maloplošné porasty drevín a krovín, ktoré sa rozprestierajú na ploche 16,1 ha (0,3 %), plochu 55,5 ha (0,9 %) zaberajú brehové porasty drevín vodných tokov a plôch, nachádzajú sa prevažne v tesnej blízkosti vodných tokov a plôch. Prieisky, rúbaniská a polomy zaberajú plochu o rozlohe 94,6 ha (1,6 %).

Skupina prvkov trvalých trávnych porastov zaberá 1619 ha (26,3 %), v porovnaní s rokom 1844, tieto plochy vzrástli o 343,3 ha (o 1 %). Táto skupina bola reprezentovaná prevažne pasienkami s drevinami s podielom 13,6 % (840,1 ha), pasienkami s rozlohou 416,4 ha (6,8 %), lúčne porasty s drevinami tvorili 5,7 % (348,4 ha) a lúčne porasty s podielom 0,2 % (14,4 ha) nachádzajúce sa prevažne v S časti územia (tab. 3, graf 1).

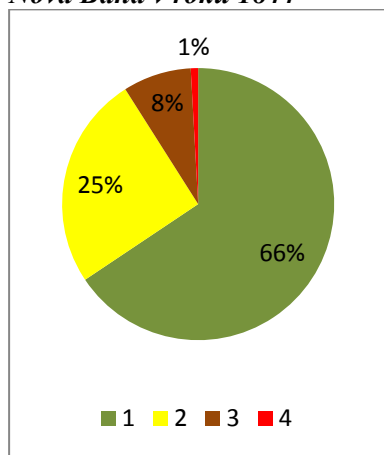
Skupinu prvkov poľnohospodárskych kultúr na rozlohe 152 ha (2,6 %) tvorili prevažne ovocné sady s podielom 0,9 % (54,2 ha) a veľkoblukové polia s podielom 0,7 % (40,7 ha) nachádzajúce sa v J časti územia. Maloplošné a úzkopásové polia zaberajú plochu 2,4 ha a nachádzajú sa v bezprostrednej blízkosti sídiel. Z mozaikových štruktúr najväčšie plochy zaberajú mozaikové štruktúry 2 (orná pôda úzkopásová, trvalé trávne porasty a dreviny), ktoré sa rozprestierajú na ploche 41,6 ha (0,7 %), ich najväčšie zastúpenie je v okolí štálov a samôt.

Skupinu prvkov podložja substrátu zaberajúca 0,2 % (10,6 ha) rozlohy územia tvorili odkryté podložja s podielom 0,1 % (7,7 ha) a prirodzené skalné útvary rozprestierajúce sa na ploche 2,9 ha (0,1%). Skupina sídelných prvkov a rekreačných útvarov zaberá v roku 2013 plochu 250 ha (4,2 %).

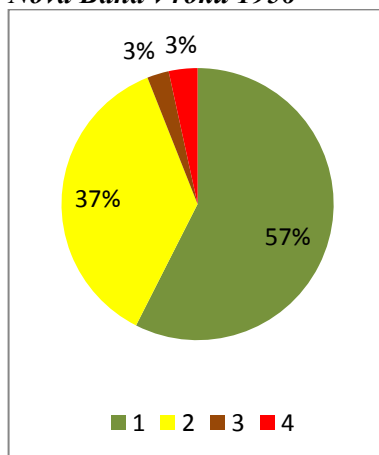
Najväčšie plochy tejto skupiny zabrali prídomevé záhrady (89,3 ha) a súvislá zástavba rodinných domov (83,1 ha). Pre porovnanie v roku 1956 zaberali prídomevé záhrady plochu 27,3 ha (0,5 %) a súvislá zástavba rodinných domov plochu o rozlohe 13,5 ha, čo predstavuje 0,2 % z celkovej plochy územia. Sídlné objekty mimo intravilánu (štále a samoty) sa nachádzali na ploche 22,9 ha (0,4 %). Hromadná bytová zástavba sa rozprestierala na ploche 4,9 ha (0,1 %). Administratívne budovy a ostatná občianska vybavenosť zaberala plochu 12,6 ha (0,2 %) najmä v centrálnej časti mesta. Na území boli vyčlenené taktiež chaty a rekreačné priestory, ktoré zaberali plochu 6,3 ha (0,1 %), boli lokalizované najmä v blízkosti vodnej nádrže Tajch. Historické objekty (kostoly a cintoríny) zaberali plochu 3 ha (0,1 %), v meste sa nachádzajú 3 kostoly sú to farský kostol Narodenia Panny Márie, kostol svätej Alžbety, nazývaný tiež dolný alebo špitálsky a kalvársky kostol svätého Kríža. Ďalej boli vyčlenené parkoviská a iné odstavné plochy (4,8 ha), parky a sídlné porasty drevín a krovín (18 ha), športové ihriská a športové haly (3 ha) a predškolské a školské zariadenia (2,3 ha).

Skupina technických prvkov zaberala 40,6 ha (0,6 %) z celkovej plochy územia, vyčlenené boli farmy a hospodárske dvory (6,2 ha), poľnohospodárske sklady (2,2 ha), ČOV (0,6 ha) a jednotlivé stavebné a technické prvky vo voľnej krajine (1,4 %). Najväčšiu plochu z celkovej rozlohy skupiny technických prvkov zaberali priemyselné a výrobné areály a prevádzky (30,2 ha) nachádzajúce sa v prevažnej miere v južnej časti územia. Sídli tu najväčší zamestnávateľ v meste ako napr. Knauf Insulation s.r.o., Cortizo Slovakia, a.s. a Trelleborg Automotive Slovakia s.r.o.

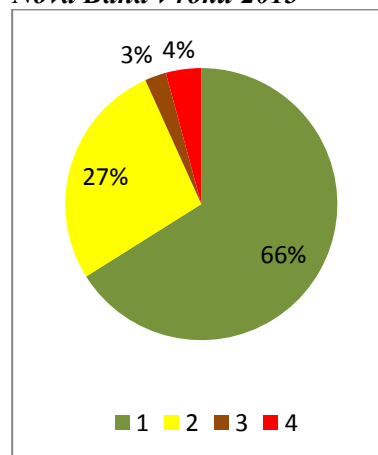
Graf 1: Využitie krajiny mesta Nová Baňa v roku 1844

Graf 2: Využitie krajiny mesta Nová Baňa v roku 1956

Graf 3: Využitie krajiny mesta Nová Baňa v roku 2013

1 – skupina prvkov lesnej a nelesnej vegetácie, 2 – skupina prvkov trvalých trávnych porastov, 3 – skupina prvkov poľnohospodárskych kultúr, 4 – skupina sídlných prvkov a rekreačných útvarov

Zdroj: vlastné spracovanie

3.4 Využitie krajiny mesta v horizonte rokov 1844 – 1956 – 2013 – syntéza poznatkov

Hoci sledovaný časový horizont rokov 1844 – 1954 – 2013 predstavuje 169 rokov, možno konštatovať, že územie mesta radíme k stabilnej krajine, čo potvrdzuje fakt, že 87,7 % (5351,5 ha) plochy územia zostalo nezmenených (tab. 1, tab. 2).

Medzi najstabilnejšie skupiny krajinných prvkov patrí skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie, ktorá zostala nezmenená na ploche 3934 ha (64,5 %). Na ploche 1546 ha (25,3%) zostala nezmenená skupina trvalých trávnych porastov, tie sa nachádzajú prevažne v centrálnej časti územia, ale taktiež tvoria mestské časti Stará Huta, Bukovina a Štále. Na ploche 151,8 ha (2,6 %) zostala nezmenená skupina prvkov poľnohospodárskych kultúr. Najväčšie zmeny nastali v skupine ovocných sádov (oproti roku 1956, pokles o 25 ha) a taktiež pri maloplošných a úzkopásových poliach (oproti roku 1956, pokles o 19,3 ha), môže to súvisieť najmä s tým, že mnohé zo štálov zanikli, resp. zmenili svoju funkciu a tieto prvky sa pretransformovali napr. na trvalé trávne porasty. Skupina sídlných prvkov zostala nezmenená na ploche 53,1 ha (0,9 %), najstabilnejšou časťou osídlenia je samotné jadro mesta, nestabilnejšie boli sídlné objekty mimo intravilánu (štále, samoty), ktoré sú pre túto

oblast' typické, musíme konštatovať, že plocha týchto sídiel rapídne klesá. V roku 1956 zaberali stále a samoty 40,5 ha, no v roku 2013 to bolo už o 43,4 % menej (22,9 ha).

Tab. 1: Využitie územia mesta v časových horizontoch rokov 1844 – 1956 - 2013

Skupina krajinných prvkov	1844		1956		2013	
	ha	%	ha	%	ha	%
Skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie	3990	65,4	3446,5	56,5	3934	64,5
Skupina prvkov trvalých trávnych porastov	1546	25,3	2190,5	35,8	1619,3	26,3
Skupina prvkov poľnohospodárskych kultúr	495,2	8,14	155,3	2,6	151,8	2,6
Skupina prvkov podlažia a substrátu			6,5	0,2	10,6	0,2
Skupina prvkov vodných tokov a plôch	4,5	0,1	2,8	0,1	4,1	0,1
Skupina sídelných prvkov a rekreačných útvarov	53,1	0,9	205,8	3,3	250,2	4,2
Skupina technických prvkov			2,9	0	40,6	0,6
Skupina prvkov dopravy	11,6	0,2	89,9	1,5	90,1	1,5

Zdroj: vlastné spracovanie

Tab. 2: Plošné vyjadrenie zmien využívania krajiny mesta v časových horizontoch 1844 – 1956 – 2013

Časové obdobie	zmenené		nezmenené	
	ha	%	ha	%
1844 - 1856	1760,6	28,9	4339,6	71,1
1956 - 2013	1149,9	18,9	4950,3	81,1
1844 - 2013	748,7	12,3	5351,5	87,7

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

K poznaniu krajiny je potrebné študovať jej štruktúru, funkciu a dynamiku, to znamená zmeny v čase. Výskum krajiny je prostriedok, na základe ktorého možno komplexne a detailne analyzovať a syntetizovať a predkladať jeho výsledky pre potreby spoločnosti, ako aj postúpiť prognostické poznatky o krajinnom systéme za účelom racionálnejšieho využitia krajiny.

Na základe hodnotenia súčasného plošného a priestorového zastúpenia jednotlivých skupín prvkov vo vzťahu k pôvodnému stavu možno hodnotiť rôzny stav intenzity premeny súčasnej krajinnej štruktúry ako podklad pre hodnotenie jej hodnoty a ekologickej stability.

Analýzou a porovnávaním historickej a súčasnej krajinnej štruktúry vo zvolenom časovom horizonte sme charakterizovali zmeny krajiny, ktoré počas sledovaného obdobia nastali medzi interpretovanými krajinnými prvkami na území mesta Nová Baňa. Výsledky sú porovnateľné s okolitými obcami Novobanskej štálovej oblasti (napr. Veľké Pole, Píla, Radobica, Jedľové Kostofany), ktoré hodnotili Petrovič (2005) a Šolcová (2012). Potvrdil sa nám európsky trend súvisiaci so zmenami využívania krajiny od roku 1780 v nástupe rastúcej skupiny prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie, ako aj skupiny prvkov sídelných a rekreačných priestorov (tendencia „zarastania“ štálov). V súčasnej dobe mnohé zo štálov prechádzajú transformáciou a začínajú plniť práve rekreačnú funkciu. Kopanice v extrémnych vzdialenostiach zanikli a postupne zanikajú. Vonkajšia tvárnosť týchto kopaničiarskych sídiel sa mení hlavne výstavbou nekopaničiarskeho charakteru. V dôsledku socialistickej výstavby sa otázka kopaničiarskeho osídlenia stala u nás v posledných 10-15 rokoch predmetom verejného politického a štátneho záujmu.

Podnet k vzniku kopanic dávali počas historického obdobia aj diaľkové komunikácie a obchodné cesty. Nové plochy ornej pôdy v záujmovom území sa získavali podľa možnosti rúbaním lesov a

klčováním v bezprostřední blízkosti hospodářiacej usadlosti, resp. existujícíeho sídla. Rozvoj kopaničiarskeho osídlenia kulminoval v minulom storočí. V súčasnosti predstavujú kopaničiarske sídla sídelný typ najmarkantnejšie postihnutý depopuláciou.

Literatúra

- [1] BOLTÍŽIAR, M., CHRASTINA, P., (2006). Zmeny využitia zeme nížinnej poľnohospodárskej krajiny na príklade obce Nové Sady. (1782-2002). *Geoinformation*, vol. 4, no. 1, pp. 16-35. ISSN 1336-7234.
- [2] DUBCOVÁ, A., Kramáreková, H., (1993). Zmeny v krajinej štruktúre Zoborskej skupiny Tríbeča v r. 1890 - 1990 In *Geografia - aktivity človeka v krajine*. Prešov : UPJŠ, 1993. ISBN 80-8052-264-5, pp. 40-47.
- [3] DUBCOVÁ, A., Kramáreková, H., (1999). Mapa využitia zeme ako jedna z metód terénneho výskumu. *Geografické informácie*, no. 6, pp. 72-81. ISBN 80-8050-290-0.
- [4] FERANEC, J., OŤAHEĽ, J., (2001). *Krajinná pokrývka Slovenska*. Bratislava: SAV. ISBN 80-224-0663-5
- [5] CHRASTINA, P., BOLTÍŽIAR, M., (2006). Nové sady: Historický land use rurálneho sídla v nížinnej poľnohospodárskej krajine západného Slovenska. In Wiedermann, E. (eds.) *Studia historica Nitriensia 13*. Nitra: UKF, pp. 187-202. ISBN 80-8094-068-1.
- [6] PETROVIČ, F., (2005). *Vývoj krajiny v oblasti štáloveho osídlenia Pohronskeho Inovca a Tribeča*. Bratislava: ÚKE, SAV. ISBN 80-969272-3-X.
- [7] PUCHEROVÁ, Z., (2004). *Vývoj krajiny na rozhraní Zobora a Žitavskej pahorkatiny (na príklade vybraných obcí)*. Nitra: UKF FPV. ISBN 80-8050-735-X.
- [8] SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD, (2016). *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2014*. [online]. [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [9] ŠOLCOVÁ, L., (2008). Historical development of settlement villages Veľké Pole, Píla and Radobica in the Novobanská Štálová area. In Svatoňová, H. (eds.) *Geography in Czechia and Slovakia: Theory and Practice at the Onset of 21st Century*, Brno: Masaryk University, pp.62-67. ISBN 978-80-210-4600-9.
- [10] ŠOLCOVÁ, L., (2012). *Vývoj krajiny s disperzným typom osídlenia v Novobanskej štálovej oblasti*. Nitra: UKF FPV. ISBN 978-80-558-0208-4.
- [11] VOJTEKOVÁ, J., (2013). *Trendy vývoja banskej krajiny na hornom Ponitří*. Nitra: UKF FPV. ISBN 978-80-558-0426-2.
- [12] ZREBENÝ, A., kol., (1986). *Dejiny Novej Bane*. Martin: Osveta.
- [13] ŽIGRAJ, F., (2001). Interpretácia historických máp pre štúdium využitia zeme a krajinnoeekologický výskum. In Kováčová, M., Hájek, M. (eds.) *Historické mapy*. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR, pp. 35-40. ISBN 978-80-89060-22-1

VÝZNAM HODNOTY LOKALITY JAKO NEDÍLNÝ INDIKÁTOR KVALITY ŽIVOTA SPECIFICKÉHO REGIONU

IMPORTANCE OF LOCALITY VALUE AS AN INTEGRAL INDICATOR OF THE QUALITY OF LIFE IN A SPECIFIC REGION

JITKA KOMINÁČKÁ ¹

LADISLAV KOMINÁČKÝ ²

¹B.I.B.S., a. s. – soukromá vysoká škola ¹B.I.B.S., a. s. - private university
✉ Lidická 8, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: kominacka@bibs.cz

²Odbor životního prostředí a územního plánování ²Dep. of Environment and Landscape planning
Městský úřad Kyjov Municipal Authority of Kyjov
✉ Masarykovo náměstí 1, 697 01 Kyjov, Czech Republic
E-mail: l.kominacky@mukyjov.cz

Anotace

Součástí územního kapitálu specifického regionu jsou specifické hodnoty. Význam hodnot se v průběhu času mění. Změny hodnot jsou důsledky aktivního rozhodování obyvatel a promítají se do různých rozvojových dokumentů. Rychlost změn specifických hodnot je odvislá od míry shody expertního a místního chápání významu hodnot. Realita významu je ovlivněna úrovní vychýlení ve prospěch jedné nebo druhé názorové (interpretační) skupiny. Metodou indukce obsahu a vlivu historických rozvojových dokumentů a zúčastněným pozorováním dospějeme k faktu, že ke změně významu specifické hodnoty dochází za určitých okolností. Znalost okolností je důležitá pro vyjádření předpokladů nezbytných pro harmonické naplnění potřeb člověka ve specifickém místě a pro dosažení co nejvyšší míry objektivizace nejpříznivějších podmínek života v území. Pochopené okolnosti jsou pojmenovány a demonstrovány na pozadí Heideggerova termínu součtveří. Přiblížení se k vyjádření a pochopení okolností, které způsobují proměnu specifických hodnot ve specifické lokalitě a mají vliv na kvalitu života specifického regionu, je cílem tohoto příspěvku.

Klíčová slova

uspokojení, specifické území, hodnota, územní kapitál, kvalita života

Annotation

Specific values are the part of a territorial capital of specific region. The importance of values varies with time. The changes of values are the consequences of the active inhabitants' decision and they are reflected in various development documents. The speed of changes of specific values depends on the degree of consensus of expert and local understanding of importance of values. The reality of meaning is affected by the deflection of the favor of one or other of opinion (interpretative) group. By using the methods of induction of content and influence of historical development documents and participant observation we will grow up to the fact that a change in the meaning of specific values occurs under certain circumstances. Knowledge of the circumstances is important for expression that are necessary for the harmonious fulfillment of human needs in a specific location and for achieving highest possible degree of objectification the most favorable conditions of life in the territory. Understanding the circumstances are named and demonstrated against the background of Heidegger's term fourfold. The aim of this article is getting closer to expression and understanding of the circumstances that cause the transformation of the specific values in the specific territory and have an influence on quality of life in a specific region.

Key words

satisfaction, specific territory, value, territorial capital, quality of life

JEL classification: R58, R52

Úvod

Andrew Lass (2014) poukazuje na jeden zajímavý fakt. A sice, že „*zkušenosti neformální komunity z očí do očí budou i nadále klíčové pro smysl naší identity a pro šíření vědomostí o ní*“. A to i navzdory veškerému současnému tlaku na člověka ze strany masmédií a ICT (informačních a komunikačních technologií) vůbec. Promítněme toto přesvědčení do konkrétního praktického každodenního života specifického území. Upozorníme přitom, že článek si neklade za cíl formulovat zjištěný závěr ve své komplexnosti, ale usiluje o doplnění „*konceptuálního rámce problematiky konkurenceschopnosti regionů*“ (Wokoun, 2010) o sice nezvyklý, ale bezesporu zamyšlení-hodný pohled.

Začneme neformální dialog v místní neformální komunitě změnou pozorovacího stanoviska. Převyprávěním (zjednodušením) ustanovení §18 současně platného stavebního zákona ze zákonné nivó do úrovně člověka jako jedince generujeme základní východisko pro dále uváděné skutečnosti. Cílem územního plánování je vytvořit takový předpoklad pro život člověka, aby člověk byl:

- uspokojen,
- uspokojen tak, aby i jeho potomci byli v budoucnu uspokojeni,
- byl uspokojen celý svůj život, v každém okamžiku, ve shodě se všemi a vším kolem něj.

K ideálnímu uspokojování člověka dochází v prostředí s viditelnými i neviditelnými faktory, které „*je výsledkem kombinace institucí, pravidel, postupů, výrobců, výzkumníků a tvůrců politik, díky čemuž je možná jistá kreativita a inovace*“ (MMR, 2011). V tomto prostředí se všechny kvantifikovatelné schopnosti území (které uspokojují konkrétní jedince) shromažďují a ovlivňují se. Pokud někdy jedinec ve víře ve vlastní uspokojení zakolísá, je prostředí vybaveno nástroji, které uvedou (mají uvést) rozkolísanou duši opět do stavu uspokojenosti.

Popisovaná ideální soustavná a komplexní lidská činnost vymezená dnes platným zákonným rámcem, není u člověka nic nového. S důsledky stejné lidské činnosti se můžeme prakticky setkat už zhruba před 25 000 lety. Mapový náčrt okolní krajiny lovců mamutů u Pavlova (Drápela, Stachoň, Tajovská, 2005) vyrytý na hrotu mamutího klu, je dobovým otiskem prostředí. Pravěký člověk byl, stejně jako člověk dnes, určitě přesvědčen o tom, co je pro něj v jeho okolí (prostředí) dobré a co špatné. O dobrá místa na Zemi (vyhovující jeho naturelu) kreativně bojoval, špatná (nevyhovující) inovativně opouštěl (v tom lepším případě). Některá místa, která člověku přirostla k srdci, a prožíval v nich silné vnitřní uspokojení, přenášel s sebou v čase v podobě fyzické, slova či symbolu. Ale otázkou „Proč tomu tak je?“ je člověk uváděn do rozpaků neustále. Reakcí je hledání odpovědi. Ke smysluplnému závěru objasňujícímu lidskou identitu a specifika osobního životního prostoru většinou člověk dospěje až postupem času, zmoudřením, nadhledem, odpuštěním. Ubíhající čas periodicky ukazuje, že se tak děje příliš pozdě pro člověka samotného, ale zároveň příliš brzy pro formování představ jeho potomků. K vyhledání příčiny uspokojenosti člověka v území je odsouzena každá generace nakonec sama.

Vinařský region, ve kterém se odehrává toto kolokvium, lze s přihlédnutím k jeho potenciálu a povaze sociálně-hospodářských jevů označit za region komplexní a specifický. Vzhledem k příhodným podmínkám (půda, podnebí, kontinuálně zvyšovaná místní znalost, založená na časovém vrstvení různých jevů s konkrétními důsledky v území) je zde obecně člověk uspokojen, jak o tom ostatně vypovídá i motto kraje, jehož je region součástí: „*Kraj, kde je radost žít*“ (Jihomoravský kraj, 2012). Lze proto předpokládat, že území je již saturováno veřejnou zjišťovací diskusí nad významem hodnot, je si vědomo svých specifík a je odhodláno – ve svém vlastním zájmu – „své“ hodnoty (svou vzájemně sdílenou identitu) chránit a případně rozvíjet. Nedílnou součástí vinařského regionu jsou vinařské obce se svými speciálními (specifickými) lokalitami, kterými se navzájem odlišují. Je-li

znám význam vzájemných odlišností, je pro všechny v místě a následně v přilehlém regionu snazší vymyslet i strategii, jak konkurovat jiným regionům. Ne naopak. Jak popisuje R. Wokoun (2010): „*regionální konkurenceschopnost je významným faktorem rozvoje regionů*“ a její pozitivní naplnění má „*zásadní vliv na prosperitu, blahobyt a životní úroveň regionů a obcí*“. Jak tedy zacházet se specifickým územním kapitálem, z čeho při manipulaci s ním vycházet a kam strategicky kráčet tak, aby člověk kýženého blahobytu dosáhnul? Jak přetavit všechny specifické územní odlišnosti, které člověka mohou někdy zatěžovat a jindy zase zvýhodňovat, v harmonické bytí a „*nedegradovat rozvojové schopnosti regionu*“ (Viturka, Tothová, 2014)? Jak a proč pochopit význam hodnot vedoucích k pocitu kvalitního života-bytí, ale zejména – jak a proč získané znalosti dále uplatňovat? Svou povahou vyslovené otázky směřují (dle našeho názoru) do disciplíny zvané územní plánování. A očekávají od této disciplíny odpověď. Na podporu tvrzení uvádíme fakt, že územní plánování má jednu mimořádnou přednost. Má společenský mandát zjišťovat, posuzovat, stanovovat, prověřovat, určovat, vytvářet, regulovat a uplatňovat uspokojenost člověka v území.

1. Cíl a metody – územně-plánovací teoretikum

Stavební zákon v ustanovení §18 pojmenovává cíle územního plánování. Při cestě za cíly pracuje územní plánování raději s měřítkem potřeb společenství, než s potřebami lidského jedince. Územní plán (ÚP), jako výsledek dohodovacího procesu (všech aktérů), stanovuje koncepci rozvoje obce. Srozumitelnost cílů se pro člověka (jako koncového uživatele ÚP) v měřítku koncepce obvykle rozměňuje. Zejména proto, že koncepce rozvoje obce (jako sídliště lidí) musí vnímat a ctít i koncepci regionu, kraje či státu (ve vzájemné interakci). Překonat tuto „*instrumentální racionalitu*“ (Rannila, P., Loivaranta, T., 2015) plánovacího procesu můžeme dočasným přešlápnutím do paralelní stopy a soustředěním se právě a jen na člověka (jednotlivce). Záměnou měřítka vstupujeme do zóny identifikace jmenovitých podmínek kvality konkrétního života člověka ve specifickém místě, lokalitě. Návratem do původní koncepční stopy s nově nabytou znalostí dosáhneme zpětně vyššího stupně věrohodnosti při vyvažování obecnějších podmínek v širším území – regionu, kraji, státu. Cílem tohoto konání je co nejvíce objektivizovat „*územní optimum*“ (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2011) území na základě vyjádření a pochopení okolností, které způsobují proměnu hodnot v území. Vzhledem k uvedenému cíli byla zvolena metoda indukce, která (pro zvýšení její přesnosti) v kombinaci se zúčastněným pozorováním (konkrétní místní životní zkušenosti) směřuje ke kvalitativní interpretaci sedmera možných doporučení pro založení rovnoprávného vztahu mezi člověkem a koncepcí (a naopak).

2. Výsledky – územně-plánovací praktikum

„*Aby bylo možné hodnoty území chránit a rozvíjet, musíme je nejprve identifikovat*“ (Maier, K. a kol., 2012). Lokalita Zlatý kopec je fenomén, který napomáhá v rozlišení konkrétního sídla v regionu. Spoluvytváří image obce a zároveň ji odlišuje od obcí okolních. Jedná se o „*domkářskou zástavbu v pestré struktuře obytných domků s dvorky, malovýrobními vinnými sklepy a drobným hospodářským zázemím (stodolami, doplňkovými stavbami, souvisejícími s bydlením). Prostor je protkán hustým systémem úzkých a křivolakých cest a pěšin s vysokou mírou prostupnosti zvláště pro pěší...*“ (Kabeláč, 2001). Druhé vojenské mapování v první polovině 19. století nabízí, v porovnání se současným stavem, téměř identickou sídelní strukturu Zlatého kopce. Dvousetletá stabilizace vycizelovala specifickou formu života v tomto území do nebyvalého detailu, který byl místními dobrovolně jako hodnota sdílen. Posledních 50 let ale nasměrovalo dlouhodobě sdílenou hodnotu nečekaným směrem.

Tab. 1: rok 1970, komisionální šetření stavební komise (MNV, 1970) – dále viz obr. 1

Řešení pro území	„Zastavěná část obce zvaná Zlatý kopeček je v dezolátním stavu a stavební komise navrhuje její existenci na dožití bez povolování jakýchkoliv oprav a nových staveb. Ve stávajících domcích bydlí přestárlí lidé, po jejichž úmrtí případnou stavební místa ve prospěch místního národního výboru“ (MNV, 1970). Ve třech etapách se na úkor nevyhovující zástavby vybuduje skanzen vinných sklepů a dvě lokality pro bytové domy.
Komentář	Lokalita v této době žije svým každodenním životem. Válečné ročníky se snaží zajistit důstojný život svým potomkům, vzájemný respekt několika generací ve stísněném prostoru je přirozenou součástí života. Tlak na změnu lokality ale nepolevuje. Během sedmdesátých let vzniká konkrétní podoba asanačního pásma. K aktivní přeměně nikdy nedošlo.

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 2: rok 1987, územní plán sídelního útvaru (ÚPN SÚ) – dále viz obr. 2

Řešení pro území	Předmětná lokalita vymezena jako „urbanisticky hodnotná půdorysná skladba ploch obytné struktury v lokalitě Zlatý kopeček“ (Stuchlý, Brezníková, 1987). „Zhodnotit procesem revitalizace“ (Stuchlý, Brezníková, 1987).
Komentář	Evidentní ústup od monumentálních představ. Způsob revitalizace v ÚPN SÚ zpodrobněn nebyl. Území se nadechuje a žije po svém.

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 3: rok 1994, urbanistická studie (ÚS)

Řešení pro území	„Jedná se o významný, urbanisticky i stavebně rázovitý soubor staveb, který reprezentuje obec“ (Kabeláč, 1994). Důležité postřehy, mající vliv na konečnou koncepci ÚS: „Dosud zpracované podklady nerespektovaly jeden z nejosobitějších urbanistických celků obce. Hlavní problémy obce v současné době tvoří ... neujasněnost koncepce rozvoje obce ... vzájemně neprovázané názory ... nízký stav uvědomělosti obyvatel obce z hlediska ochrany a tvorby venkovského prostoru, estetických a krajinářských hodnot obrazu obce“ (Kabeláč, 1994).
Komentář	Pokus o objektivizaci v souvislostech ze strany projektanta. Projednávání studie skončilo patem, vedení obce nikdy studii nedokončilo. Naopak. Započala živelná civilizační dostavba území v podobě importu dosud chybějící technické a dopravní infrastruktury.

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 4: rok 2001, územní plán obce (ÚPO) – dále viz obr. 3

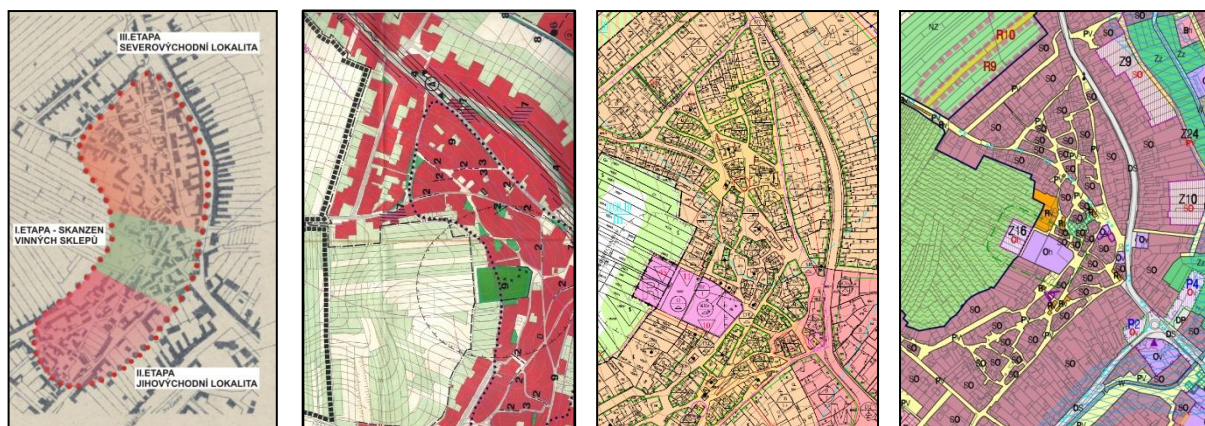
Řešení pro území	ÚPO založen na kodifikované vizi, uvedenou v ÚPO obecní preambulí. Dohodnuté regulační nástroje jsou založeny na vymezených hodnotových pásmech ve vzájemných souvislostech. Lokalita Zlatý kopec je navržena jako chráněná zóna, s důrazem na ochranu lidského měřítka zástavby, provozních souvislostí místního společenství a spolupůsobení s centrální obytnou zónou i krajinou. Jako srdce funkčního organismu obce je v ÚPO – ve vzájemné dohodě obyvatel, politické reprezentace obce a odborné veřejnosti – vymezeno „jádrové území chráněné zóny“ (Kabeláč, 2001), které potvrzuje jedinečnost komplexu zástavby...
Komentář	Během následujících deseti let 21. století se rozplynula podstata ochrany této vysoce specifické hodnoty. Nejprve se vymýtila cenná architektonická stopa zástavby v centrální části obce, důležitá naváděcí linka do jedinečného prostoru. Těsně poté se stejný princip plíživě uplatňuje při nekontrolované devastaci přímo předmětu územní ochrany – Zlatého kopce.

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 5: rok 2014, územní plán (ÚP) – dále viz obr. 4

Rešení pro území	V ÚP je vymezena koncepce ochrany a rozvoje hodnot území: „respektovat vymezené hodnoty území, veškeré děje, činnosti a zařízení musí zachovat kvalitu urbanistického, architektonického a přírodního prostředí, nesmí zde být umístěny stavby, které by znehodnotily svým architektonickým ztvárněním, objemovými parametry, vzhledem, účinky provozu a použitými materiály hodnoty území, jejich prostředí a estetické působení v prostoru sídel a krajiny“ (Ciznerová, 2014).
Komentář	O Zlatém kopci jako hodnotě se ÚP 2014 nezmiňuje. Jako hodnota byl vedením obce odmítnut.

Zdroj: vlastní zpracování

Obr. 1-4: Dobové otisky územní specifické hodnoty

Zdroj: ONV (1976)

Stuchlý, Brezníková (1987)

Kabeláč (2001)

Ciznerová (2014)

Ve jménu současného hledání, pojmenovávání, ochrany a rozvíjení územních (prostorových) hodnot – historických, přírodních, civilizačních a dalších, se objevují argumenty, kterými interpreti posilují identitu či význam konkrétního místa nebo jevu. Děje se tak obvykle v reakci na konkrétní společenský tlak (například téma alternativní zdroje energie či dotační pobídky versus územní plán). V honbě za hledáním a parametry hodnot jsou v mapě nad územím vytvářena zobrazitelná schémata, která nazýváme byromentálními mapami. Jedná se o podklady (představy) využívané správou území pro rozhodování o (v) území (například územní plány pro obec, nebo územně analytické podklady pro region). Projekcí pod tlakem ovšem dochází k diferencí mezi expertním a „domorodým“ viděním území. To způsobuje zkreslení územního optima a vzápětí i chybnou interpretaci (aplikaci) rozvojových dokumentů. Což přispívá v konečném důsledku k prohlubování disparity jednotlivých regionů. Příčina tohoto stavu vzniká za „určitých okolností“ při tvorbě byromentálních map. Podstatu (rozlišení) „určitých okolností“ lze vysledovat právě krátkodobou změnou pozorovacího stanoviska. V našem případě tedy záměnou koncepčního vidění (prostředí regionu) za vidění jednotlivce (prostředí člověka).

Abychom na nové pozorovací platformě zjistili „souvislost mezi člověkem a světem“ a dokázali se v prostoru orientovat ve *vzájemné jednotě* (Novotný, 2008), použijme a zároveň modifikujme Heideggerovo *čtveré vztahování se člověka ... do čtyř významových směrů, které jsou zastoupeny čtyřmi tituly – totiž země, nebe, božští a smrtelní* (Novotný, 2008). Vyjádření a chápání okolností ve prospěch hledaného koncepčního smyslu lze pro územní plánování uchopit následovně: Limit využívání území jakožto hodnota skrze svou (zdánlivou) prázdnotu a díky ní přijímajíc uchovává význam, který takto teprve činí významem pro specifickou mundánní souvislost, událost či situaci, protože význam rozšiřuje a uspokojuje jím. V tomto uspokojovaném obdarovávání se významem zračí náraz koncentrace přítomnosti země a nebe, smrtelných lidí a nesmrtelných božských, jímž je význam darován, šířen, obětován, zaslíben. Limit využívání území jakožto hodnota přijímající a rozšiřující díky „své“ prázdnotě dar významu jednoduchým způsobem shromažďuje

naráz čtyři mundánní dimenze. A toto jednoduché shromažďování mundánních dimenzí je smyslem a bytím limitu využití území jakožto hodnoty.

Vyjádřené a pochopené okolnosti nedřívě aplikujme na konkrétní specifické lokality Zlatý kopec: spolupůsobení čtyř mundánních dimenzí v současnosti neprobíhá. Potřebná koncentrace lidí v místě, s vyváženými vzájemnými vztahy a sdílenou představou o podobě života-bytí v přítomnosti chybí. Území se vzdaluje od podstaty své hodnoty. Přírozená (smrt) i vyvolaná (tržní hodnota nemovitosti) výměna obyvatel způsobuje, že se v místě oslabuje specifický znalostní potenciál – dar významu. Hodnota ztrácí na svém smyslu.

Z hlediska rozvojového dokumentu obce (ÚP) vyplývá následující úsudek: nepochopením a nezařazením výše uvedeného životního (sociálního) průmětu sledované specifické lokality do platného rozvojového dokumentu je založen silný předpoklad, že specifická hodnota bude ztrácet na smyslu i v dalších letech. Horší je, že je tak automaticky snižován i „stabilizační efekt“ (Kominácká, 2011) celého rozvojového dokumentu. Podklad pro smysluplné rozhodování o (v) území se stal – po padesáti letech zkušeností – podkladem byromentálním (správní představa (celku) nereflexuje životní realitu (jedince)).

Ve vztahu k regionu zjištěné okolnosti přirozeně a bez povšimnutí správy území deformují navazující podklad v měřítku regionu – územně analytické podklady. Tento nástroj územního plánování nezaznamenává (a ani jednoduše z hlediska absence příslušné informace v ÚP zaznamenat nemůže) dystopickou trajektorii specifické hodnoty a neurčuje tuto situaci jako problém k řešení v územně plánovací dokumentaci (ÚP).

Nově výše získanou znalost promítněme do podoby sedmera koncepčních doporučení pro budoucí založení rovnoprávného vyrovnaného vztahu mezi člověkem a koncepcí (a naopak):

1. připouštět fakt, že věci a jevy mohou být založeny a fungovat i v jiných souvislostech, než jsou interpretovány,
2. nezpochybňovat a nezaměňovat „otisky doby“ v jednotlivých časových vrstvách (zdánlivou prostotu),
3. nezlehčovat vyslovené alternativy a vize (zdánlivou prázdnotu) v „otiscích doby“,
4. hledat význam hodnot v prostoru jediné ve smyslu spolupůsobení součtveří (ve smyslu „územního přístupu“ (MMR, 2011)),
5. rozšiřovat příklady „dobré praxe“,
6. podporovat zde definovaný přístup ke způsobu myšlení ve výuce, zejména v předškolním vzdělávání a v základním školství,
7. učit se hledat „vhodný časový okamžik, kdy bude možné využít kumulovaný kapitál pro vhodnou aktivitu, v jejíž prospěch lze racionálně kumulované zdroje aktivovat“ (Beran, Dlask, 2005).

Závěr

Ne hodnota sama, ale snaha o pochopení jejího významu (v souvislostech) je to, čím bychom se měli – za přísně vzájemného působení „součtveří“ a důsledně u každého z nás – pokoušet posunovat kvalitu současného života. Zvyšujeme tím vlastní šanci na přežití.

Význam jedinečné hodnoty nikdy nebyl, zdaleka není a ani jednoduše být nemůže roven (v současnosti velmi často prezentovaným) byromentálním informacím o „jedinečných“ hodnotách. Teprve naplňováním sedmera doporučení (ne pouhou agregací dostupných dat) se výrazně přiblížíme k nezbytným a realitě se blížícím předpokladům pro harmonické uspokojování potřeb člověka ve specifickém místě či následně v regionu. Přiblížíme se tak i k vytyčenému cíli: zpřesnění územního optima vyjádřením a pochopením okolností, které způsobují proměnu specifických hodnot ve specifickém území.

Záleží pouze na člověku samém v konkrétním místě, zda dokáže doporučení naplňovat a posílí význam hodnot. Území samo – natožpak v byromentální podobě – možnost volby (na rozdíl od

člověka) nemá. Umět hledat podstatu významu ukazatele kvality života ve sledovaném specifickém regionu je dovednost, která (zároveň!) vychází ze stability mozaiky konkrétních specifík jednotlivých daných lokalit, založené na pokorné znalosti místních a respektu přespolních. Jedná se o nenápadnou jednotlivou dovednost „aktérů rozvoje území“ (Papcunová, Gecíková, 2012), vedoucí k pochopení důležité hodnoty celku (regionu). Popisovaná dovednost byla a doposud ještě je součástí místního specifického územního kapitálu sledované specifické lokality, specifické obce i specifického regionu a člověk si ji dodnes s sebou přenáší v čase v podobě fyzické, slova či symbolu. Nejsme si ale jisti, na základě zobecněných a odpozorovaných skutečností a průmětu přes součtveří, zda součástí místního specifického územního kapitálu zůstane i v budoucnu.

Pro podporu významu výše řečeného citujeme v závěru Edmunda Husserla, Heideggerova učitele: „prostá zkušenost, v níž je dán předvědecký přirozený svět našeho života, je nejdůležitější základnou veškerého objektivního poznání“ (1972).

Literatura

- [1] BERAN, V., DLASK, O., (2005). *Management udržitelného rozvoje*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky. ISBN 80-200-1201-X.
- [2] CIZNEROVÁ, V., (2014). *Územní plán Čejkovice*. Brno: Urbanistické středisko Brno, spol. s r. o.
- [3] DRÁPELA, M., STACHOŇ, Z., TAJOVSKÁ, K., (2005). Prehistorie kartografie. In *Dějiny kartografie. Multimediální učebnice*. Brno: Masarykova univerzita, Geografický ústav PŘF. [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=39>.
- [4] HUSSERL, E., (1972). *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd České republiky.
- [5] JIHOMORAVSKÝ KRAJ, (2012). *Strategie rozvoje Jihomoravského kraje 2020*. [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=175435&TypeID=2>.
- [6] KABELÁČ, I., (1994). *Urbanistická studie Čejkovice*. Brno: LANDSTUDIO.
- [7] KABELÁČ, I., (2001). *Územní plán obce Čejkovice*. Brno: LANDSTUDIO.
- [8] KOMINÁČKA, J., (2011). *Moderní informační technologie pro podporu vyhodnocení prostorových indikátorů kvality života*. Brno: Konvoj, spol. s r. o. ISBN 978-80-7302-162-7.
- [9] LASS, A., (2014). *Místo času*. Břeclav: Malovaný kraj, o. s. ISBN 978-80-87954-00-3.
- [10] MAIER, K. A KOL., (2012). *Udržitelný rozvoj území*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 978-80-247-4198-7.
- [11] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2011). *Stav a perspektivy území Evropské unie*. [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: [http://www.mmr.cz/getmedia/b37b396b-293b-428d-88dd-291dc36fd04d/Stav-a-perspektivy-uzemi-EU-\(ceska-verze\)](http://www.mmr.cz/getmedia/b37b396b-293b-428d-88dd-291dc36fd04d/Stav-a-perspektivy-uzemi-EU-(ceska-verze)).
- [12] MNV (1970) *Zápis z komisionálního šetření stavební komise*. Čejkovice: Místní národní výbor v Čejkovicích.
- [13] NOVOTNÝ, J., (2008). *Člověk mezi rozprostraněností a krajinou – Studie k rozmanitosti chápání prostoru*. Praha: TOGGA, spol. s r. o. ISBN 978-80-87258-04-0.
- [14] ONV (1976). *Asanační pásmo Zlatý kopec Čejkovice*. Hodonín: Okresní národní výbor Hodonín.
- [15] PAPCUNOVÁ, V., GECÍKOVÁ, I., (2012). Obyvatelstvo jako aktér rozvoje. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 538-544. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [16] RANNILA, P., LOIVARANTA, T., (2015). Planning as Dramaturgy: Agonistic Approaches to Spatial Enactment. *International Journal of Urban and Regional research*. vol. 39, no. 4, pp. 788-806. ISSN 1468-2427. DOI 10.1111/1468-2427.12214.
- [17] STUHLÝ, M., BREZNÍKOVÁ, S., (1987). *Územní plán sídelního útvaru Čejkovice*. Bratislava: Urbion.
- [18] VITURKA, M., TÓTHOVÁ, D. (2014). Několik poznámek k chápání pojmů růst a rozvoj z pohledu ekonomických věd. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 29–36. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-2.
- [19] WOKOUN, R. (2010). *Regionální konkurenceschopnost: teorie a přístupy* [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/14318877/Wokoun.pdf>.
- [20] Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu. Sbirka zákonů ČR, částka 63/2006, ze dne 14. 3. 2006.

**REGIONÁLNÍ PRODUKTIVITA PRÁCE V ČESKÉM
ZEMĚDĚLSTVÍ****REGIONAL LABOUR PRODUCTIVITY IN CZECH AGRICULTURE****JAN ŽENKA****PETR ŽUFAN****ONDŘEJ SLACH****LUDĚK KRTIČKA****ADAM PAVLÍK**

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje *Dep. of Human Geography and Reg. Development*
Přírodovědecká fakulta *Faculty of Natural Sciences*
Ostravská univerzita v Ostravě *University of Ostrava in Ostrava*
✉ Chittussiho 10, 710 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: jan.zenka@osu.cz, petr.zufan@osu.cz, ondrej.slach@osu.cz, ludek.krticka@osu.cz,
adam.pavlik@osu.cz

Anotace

Hlavním cílem článku je vysvětlit regionální rozdíly v produktivitě práce v zemědělství na území Česka. Analyzovali jsme vztah mezi regionální produktivitou práce v zemědělství a přírodními podmínkami, fragmentací zemědělské půdy, urbanizačními úsporami a velikostní strukturou farem jako ukazatelem vnitřních úspor z rozsahu. Lze rozlišit dvě základní dimenze fragmentace zemědělské půdy – fragmentaci využití půdy a fragmentaci vlastnictví. Fragmentace vlastnictví nemusí vždy negativně ovlivňovat produktivitu práce v zemědělství, neboť zemědělskou půdu je možné na základě pronájmu zcelit do větších parcel. Farmáři hospodařící na pronajaté půdě však v průměru dosahují nižší produktivity práce než farmáři obdělávající půdu ve svém vlastnictví. Zjišťujeme, zda se vyšší průměrná velikost a pravidelnější tvar parcel pojí s vyšší mikroregionální produktivitou práce v zemědělství navzdory negativnímu efektu pronájmu zemědělské půdy. Potvrdili jsme pozitivní statistický vztah mezi velikostí parcel a produktivitou zemědělství, přičemž efekty urbanizačních úspor a velikostní struktury farem se ukázaly jako nesignifikantní.

Klíčová slova

produktivita zemědělství, fragmentace zemědělské půdy, nemetropolitní regiony, Česko

Annotation

The main aim of this paper is to explain regional differences in agricultural labour productivity in Czechia. We asked if there is a relationship between regional agricultural labour productivity and natural conditions, farmland fragmentation, urbanization economies related to urban scale and farm size structure as a proxy for internal scale economies. Two basic dimensions of farmland fragmentation were distinguished - land-use fragmentation and ownership fragmentation. Ownership fragmentation does not necessarily lower agricultural productivity, because farmland land can be consolidated through lease agreements into larger plots. Farmers operating on rented land tend to be, however, less productive than farmers operating on their own land. We ask if larger size and more regular shape of plots is related to higher agricultural labour productivity at micro-regional level despite the negative effects of land tenure. Positive effects of plot size and natural conditions on microregional agricultural labour productivity were found, while the effects of urban scale and farm size structure were found statistically non-significant.

Key words*agricultural productivity, farmland fragmentation, non-metropolitan regions, Czechia***JEL classification:** *Q15, R12, R14***Úvod**

Cílem článku je vysvětlit rozdíly v produktivitě práce zemědělství v Česku na mikro-regionální úrovni – správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP). Testujeme vlivy čtyř geografických proměnných – přírodních podmínek, fragmentace zemědělské půdy, urbanizačních úspor plynoucích z blízkosti velkých měst a velikostní struktury farem, která kromě vnitřních úspor z rozsahu může odrážet též případné lokalizační úspory v regionech s vysokou koncentrací malých farem (Henderson, 2003). Omezená datová základna nám umožnila analyzovat regionální rozdíly v produktivitě práce zemědělství pouze pro rok 2009. K dispozici byla data pokrývající zaměstnanost a produkci obchodních společností a družstev, zatímco údaje za soukromě hospodařící rolníky nebyly dostupné. Předchozí výzkum (Ženka a kol., 2015) potvrdil přetrvávající význam přírodních podmínek (měřených nominální cenou zemědělské půdy) pro produktivitu práce zemědělské výroby, avšak efekty vnitřních, lokalizačních a urbanizačních úspor byly slabé. V této studii se snažíme ověřit platnost výsledků a rozšířit analýzu o testování vlivu fragmentace zemědělské půdy.

Fragmentace zemědělské půdy může významně negativně ovlivnit produktivitu práce v zemědělství (Bentley, 1987). Lze ji definovat jako situaci, kdy jedna farma hospodaří na větším počtu fyzicky oddělených parcel (Kawasaki, 2010). Nižší produktivita zemědělské výroby může být výsledkem např. menší velikosti parcel, které neumožňují dosažení úspor z rozsahu (King, Burton, 1982), dopravních nákladů a nákladů na další zemědělské vybavení spojených s přejížděním mezi parcelami (Latruffe, Piet, 2014), nepravidelného tvaru parcel, který znemožňuje využití mechanizace (del Corral a kol., 2011) nebo špatné dopravní dostupnosti odlehlých parcel (Sklenicka a kol., 2014).

Lze rozlišit dva typy fragmentace – fragmentaci využití půdy a vlastnickou fragmentaci. První typ lze definovat jako fyzické rozdělení zemědělské půdy parcel, které jsou odděleny např. komunikacemi, zdmi nebo ploty (Sklenicka, Salek, 2008). Druhý typ se vztahuje k situaci, kdy je zemědělská půda rozdělena mezi velký počet vlastníků, kteří mohou, ale nemusejí na půdě hospodařit. Tyto dva typy fragmentace se nemusí vyskytovat zároveň. Česko je příkladem země s extrémně vysokou mírou vlastnické fragmentace zemědělské půdy, avšak nízkou mírou fragmentace využití půdy – tedy velkou průměrnou rozlohou parcel. Vlastnický roztržitostné pozemky jsou totiž spojeny na základě pronájmu do větších půdních bloků (Sklenicka a kol., 2014). Produktivita práce zemědělství je v tomto případě ovlivněna dvěma protichůdnými faktory. Na jedné straně by farmy hospodařící na velkých půdních blocích měly dosahovat úspor z rozsahu a být tak produktivnější. Na druhou stranu dosahují farmy na pronajaté půdě v průměru nižších produktivity než na půdě vlastní v důsledku nižších investic (Van Dijk, 2003). Pro posouzení vlivu těchto faktorů stanovujeme pracovní hypotézu:

H1: Fragmentace zemědělské půdy snižuje produktivitu práce zemědělství na úrovni SO ORP.

Fragmentace využití půdy by měla být vyšší v zázemí metropolitních regionů, kde je krajina roztržitější v důsledku existence husté sídelní sítě, průmyslových zón nebo silniční sítě. V metropolitních regionech však působí i další mechanismy, které mohou ovlivňovat produktivitu práce zemědělství. Asi nejdůležitějším mechanismem je tlak na vyšší produktivitu nebo výrobu produktů s vyšší přidanou hodnotou v důsledku vysokých rent v blízkosti velkých měst (Sokolow, 2003). Farmy mají též možnost využít urbanizačních úspor v podobě blízkosti velkého a diverzifikovaného trhu a možnosti prodávat přímo koncovým zákazníkům (např. restauracím) a tím se vyhnout transakčním nákladům (Homiliích, Barnard 1992). Vyšší míra konkurence na trhu práce může vést také k vyšší produktivitě farem, které musí nabídnout dostačující mzdy, aby mohly konkurovat sektoru průmyslu a služeb. Předpokládáme tedy, že:

H2: Urbanizační úspory zvyšují produktivitu práce zemědělství v SO ORP.

Kromě již zmíněných přírodních podmínek testujeme efekt velikostní struktury farem, která může produktivitu práce v zemědělství ovlivňovat různými způsoby. Mechanismus vnitřních úspor z rozsahu (Karagiannis, Sarris, 2005) by měl zajistit vyšší produktivitu práce u regionů s převahou velkých farem. Na druhou stranu mohou regiony s hustou sítí malých farem těžit z případných lokalizačních úspor v podobě sdílení kvalifikované pracovní síly, sítě dodavatelů a šíření znalostí (Henderson, 2003). V naší předchozí studii (Ženka a kol., 2015) jsme však nenašli empirický základ pro tvrzení, že lokalizační úspory statisticky významně ovlivňují produktivitu práce zemědělství českých mikroregionů. Naši třetí hypotézou je tedy tvrzení, že:

H3: SO ORP s převahou velkých farem dosahují v průměru vyšší produktivity práce než SO ORP s fragmentovanou velikostní strukturou a převahou malých a středních farem.

1. Materiál a metody

Z metodologického hlediska lze článek označit za interpretativní případovou studii (Hoch a Rudincová, 2014; Kofroň 2012), která aplikuje teorie či koncepty za účelem vysvětlení konkrétního případu bez snahy o zobecnění. Vzhledem k dostupnosti dat pouze k roku 2009 jsme použili produktivitu práce místo celkové produktivity faktorů, která je vhodnější pro měření dlouhodobého vývoje produktivity (Ezcurra a kol., 2011). Výpočty byly založeny na databázi Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2009b), která obsahuje ukazatele zaměstnanosti a finanční ukazatele (výkony, přidanou hodnotu aj.), agregované z firemních mikrodat na úroveň správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP). Produktivita práce v zemědělství byla definována a vypočtena jako výkony na zaměstnance v roce 2009. Data byla dostupná pouze pro zemědělská družstva a obchodní společnosti, nikoli pro soukromě hospodařící rolníky.

Pro analýzu fragmentace zemědělské půdy v jednotlivých SO ORP jsme využili data z portálu LPIS za rok 2012. Měření bylo založeno na dvou metrikách – „median patch size“ a „mean shape index (Tomášek, 2003). Velikostní struktura farem byla vyjádřena pomocí Herfindahl-Hirschmannova indexu (HHI):

$$HHI = \sum_a e_a^2$$

kde e_a je podíl farem v mikroregionu a na celkové zaměstnanosti a vysoké hodnoty HHI označují koncentrovanou velikostní strukturu s převahou velkých farem. Urbanizační úspory byly měřeny pomocí tzv. potenciálu zaměstnanosti, který kromě samotné populační velikosti mikroregionu zohledňuje též populační velikost ostatních mikroregionů v Česku a modeluje intenzitu dojížděkových toků mezi nimi (pro detailní popis metody viz Ženka a kol., 2016).

Tab. 1 Proměnné použité ve statistické analýze – popisná statistika (N=102 SO ORP)

Proměnná	Ukazatel, rok	Zkratka	Průměr	Smodch	Zdroj dat
Produktivita práce v zemědělství	Výkony na zaměstnance tis. Kč (2009)	PROD	958	265	CSO 2009b
Potenciál zaměstnanosti	Potenciál zaměstnanosti (2009)	POTZAM	146.6	291.785	CSO 2009a
Velikostní struktura farem	Velikostní struktura farem dle zaměstnanosti (2009)	VELFARM	10.36	6.612	CSO 2009c
Cena půdy	Nominální cena zemědělské půdy v Kč na m ² (2014)	CENA	7.43	3.321	VUMOP 2014
Fragmentace zemědělské půdy	‘Median patch size’	MPS	20814	10301	LPIS 2012
	‘Mean shape index’	MSI	11065	4434	LPIS 2012

Pozn.: Smodch – směrodatná odchylka

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Vliv přírodních podmínek byl zohledněn díky použití ukazatele nominální ceny zemědělské půdy dle bonitovaných půdně ekologických jednotek (VUMOP, 2009). Nominální průměrná cena odráží kvalitu/úrodnost půdy, její využitelnost pro intenzivní zemědělství (Ženka

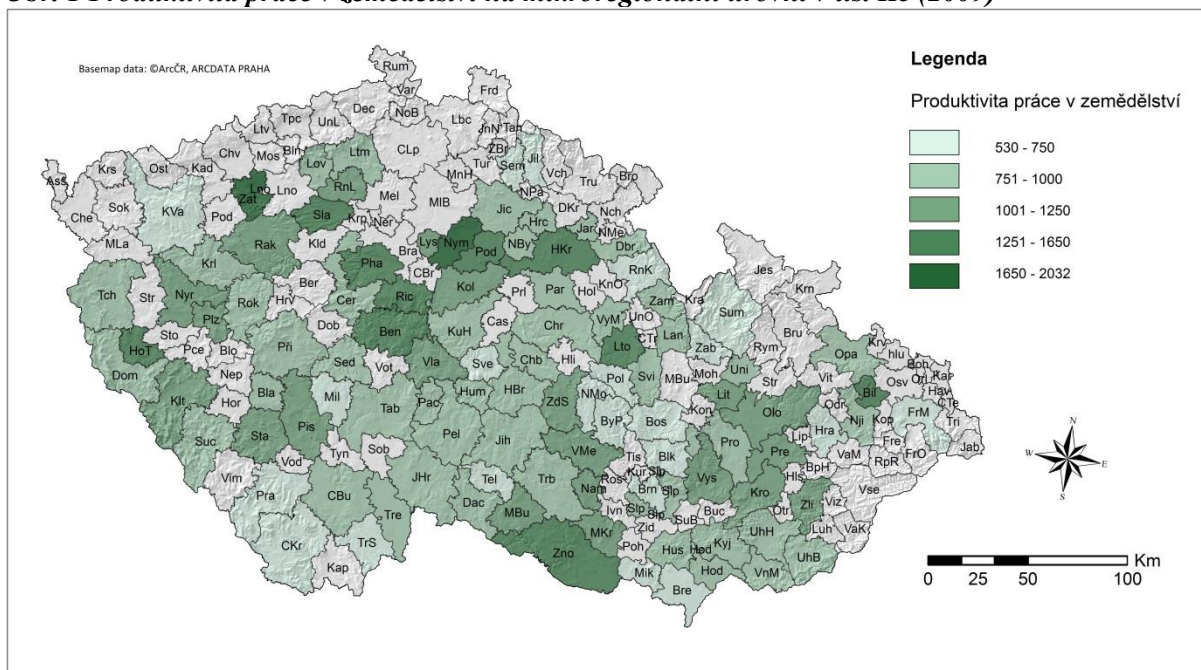
a kol., 2015; podrobněji Novotný a kol., 2013) a nepřímo též převažující charakter zemědělské činnosti – intenzivní rostlinná výroba v nížinných oblastech s vysokou nominální cenou a úrodností půd versus extenzivní živočišná výroba v (pod)horských oblastech s nízkou úrodností půd.

Pro analýzu vlivu fragmentace krajiny a dalších faktorů na mikroregionální produktivitu zemědělství (závisle proměnná) jsme vytvořili dva regresní modely. První testoval vliv dvou zvolených metrik fragmentace krajiny – „median patch size“ a „mean shape index“ a velikostní struktury farem. Druhý model testoval vliv fragmentace zemědělské půdy, urbanizačních úspor a nominální ceny zemědělské půdy.

2. Výsledky

Podle očekávání byla nejvyšší produktivita práce nalezena v mikroregionech s nejvyšší nominální cenou zemědělské půdy – tedy v SO ORP lokalizovaných v úrodných nížinných oblastech se zaměřením na intenzivní zemědělskou výrobu (Obr. 1). Tyto mikroregiony jsou zároveň charakteristické nejnižší mírou fragmentace zemědělské půdy a nejpravidelnějšími tvary parcel. Regresní modely (Tab. 2) ukázaly nejednoznačné výsledky. První model vysvětlil 26.6 % variability závisle proměnné. Prokázal statisticky signifikantní (pozitivní) efekt mediánové velikosti parcel, zatímco negativní efekty indexu průměrného tvaru parcel (mean shape index) a velikostní struktury farem nebyly statistické významné. Model 2 testoval efekty fragmentace zemědělské půdy, urbanizačních úspor a přírodních podmínek, přičemž zahrnutí posledních dvou faktorů zvýšilo podíl vysvětlené variability závisle proměnné na 34 %.

Obr. 1 Produktivita práce v zemědělství na mikroregionální úrovni v tis. Kč (2009)

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Nominální cena zemědělské půdy vykazovala signifikantní pozitivní vliv na zemědělskou produktivitu, zatímco efekt urbanizačních úspor byl slabý a nesignifikantní. Obtížně vysvětlitelný je negativní vliv fragmentace zemědělské půdy, který je patrně důsledkem zahrnutí kontrolní proměnné nominální ceny zemědělské půdy.

Tab. 2 Výsledky regresních modelů

	OLS MODEL 1		OLS MODEL 2	
	B	Std. Error	B	Std. Error
Log_POTZAM			0,015	0,029
Log_CENA			0,181***	0,055
MSI	-4,02e-6	2,58e-6	3,168e-6	2,550e-6
MPS	4,48e-6***	1,10e-6	-1,801e-6***	1,121e-6
Log_VELFARM	-0,04	0,04		
R ²	0,266		0,340	
Multicollinearity condition number	13,682		24,689	
Akaike	-178		-187	

Pozn.: Smodch – směrodatná odchylka

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní zpracování

Závěr

Silný a pozitivní statistický vztah mezi nominální cenou zemědělské půdy a produktivitou zemědělství potvrdil zásadní význam přírodních podmínek. K podobnému závěru došli i Adamišin a kol. (2015), kteří dokumentovali silný vliv klimatických podmínek na regionální diferenciaci (okresy) zemědělské produktivity na Slovensku. V našem předchozím výzkumu (Ženka a kol., 2015) jsme pomocí nominální ceny zemědělské půdy vysvětlili 28.1% variability mikroregionální produktivity práce v zemědělství v Česku a tento ukazatel přírodních podmínek byl významnější než ostatní testované proměnné (hustota zalidnění, velikostní struktura farem, vlastnický status, typ zemědělské výroby a lokalizační úspory). Byl nalezen také silný pozitivní vztah mezi nominální cenou a fragmentací zemědělské půdy, potvrzující předpoklad, že velké farmy převažují v úrodných oblastech s vysokou kvalitou zemědělské půdy (specificky pro ornou půdu toto zjistili i Sklenicka a Salek (2008). Obecně platí, že vyšší míra fragmentace zemědělské půdy je typická pro mikroregiony s méně příznivými přírodními podmínkami pro intenzivní zemědělskou výrobu.

Nalezli jsme pouze slabé a nesignifikantní efekty urbanizačních úspor. Slabý vztah může být vysvětlen zjištěním Sklenicky a kol. (2013), kteří zjistili, že cena zemědělské půdy v Česku je významně ovlivněna geografickou blízkostí Prahy, ale nikoli geografickou blízkostí ostatních krajských měst. Dalším vysvětlením může být poměrně nevyužitý potenciál zemědělské půdy v zázemích českých metropolitních regionů (Bičík, Jančák, 2005). Nebyl potvrzen ani vliv interních úspor z rozsahu, měřených velikostí strukturou farem. To neznamená, že by úspory z rozsahu nehrály roli, ale mikroregiony s velkými firmami nejsou v průměru produktivnější než mikroregiony s hustou sítí malých farem.

Literatura

- [1] BENTLEY, J.W., (1987). Economic and ecological approaches to land fragmentation: in defense of a much-maligned phenomenon. *Annual Review*, vol. 16, pp. 31–67. ISSN 00846570.
- [2] BIČÍK, I., JANČÁK, V., (2005): *Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990*. Praha, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 80-86561-19-4.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2009 a). *Obyvatelstvo. Veřejná databáze*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2009 b). *Registr ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví*. Interní materiály ČSÚ.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2009c). *Organizační statistika. Veřejná databáze*. [online]. [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#>
- [6] ČUZK, (2011). *Souhrnné přehledy o půdním fondu z údajů Katastru nemovitostí České republiky*. Praha. Český úřad zeměměřičský a katastrální.

- [7] DEL CORRAL, PEREZ, J.A., ROIBAS, D., (2011). The impact of land fragmentation on milk production. *Journal of Dairy Science*, vol. 94, no. 1, pp. 517-525. ISSN 0022-0302. DOI 10.3168/jds.2010-3377.
- [8] EZCURRA, R., IRÁIZOZ, B., PASCUAL, P., RAPÚN, M., (2011). Agricultural productivity in the European regions: Trends and explanatory factors. *European Urban and Regional Studies*, vol. 18, no. 2, pp. 113-135. ISSN 0969-7764. DOI 10.1177/0969776410381037.
- [9] HEIMLICH, R., BARNARD, C., (1992). Agricultural Adaptation to Urbanization: Farm Types in Northeast Metropolitan Areas. *Northeastern Journal of Agricultural and Resource Economics*, vol. 21, no. 1, pp. 50-60. ISSN 1068-2805.
- [10] HENDERSON, J.V., (2003). Marshall's scale economies. *Journal of Urban Economics*, vol. 53, no. 1, pp. 1-28. ISSN 0094-1190. DOI 10.1016/S0094-1190(02)00505-3.
- [11] HOCH, T., RUDINCOVÁ, K., (2015). Legitimization of Statehood in De Facto States: A Case Study of Somaliland. *Geografie*, vol. 50, č. 1, pp. 37-49.
- [12] KARAGIANNIS, G., SARRIS, A., (2005). Measuring and explaining scale efficiency with the parametric approach: the case of Greek tobacco growers. *Agricultural Economics*, vol. 33, pp. 441-451. ISSN 0139-570X. DOI 10.1111/j.1574-0864.2005.00084.
- [13] KAWASAKI, K., (2010). The costs and benefits of land fragmentation of rice farms in Japan. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, vol. 54, pp. 509-526. ISSN 1467-8489. DOI 10.1111/j.1467-8489.2010.00509.x.
- [14] KING, R., BURTON, S., (1982). Land fragmentation: notes on a fundamental rural spatial problem. *Progress in Human Geography*, vol. 6, no. 1, pp. 475-494. ISSN 1477-0288. DOI 10.1177/030913258200600401.
- [15] KOFROŇ, J., (2012). Kvalitativní metody jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit? *Geografie*, vol. 117, no. 3, pp. 308-328.
- [16] LATRUFFE, L., PIET, L., (2014). Does land fragmentation affect farm performance? A case study from Brittany, France. *Agricultural Systems*, vol. 129, pp. 88-80. ISSN 0308-521X. DOI 10.1016/j.agsy.2014.05.005.
- [17] LPIS, (2014). *Veřejný registr půdy*. [online]. [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/app/lpisext/lpis/verejny/>
- [18] NOVOTNÝ, I., VOPRAVIL, J., KOHOUTOVÁ, L. PORUBA, M., PAPAJ, V. KHEL, T., ŽIGMUND, I., VAŠKŮ, Z., TOMIŠKA, Z. KOUTNÁ, R., PACOLA, M., NOVOTNÝ, J., HAVELKOVÁ, L., BROUČEK, J. ŽÍŽALA, D., (2013). *Metodika mapování a aktualizace bonitovaných půdně ekologických jednotek*. 4., přepr. a dopl. vyd. Praha: Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy. ISBN 978-80-87361-21-4.
- [19] REGISTR EKONOMICKÝCH SUBJEKTŮ, (2009). *Registr ekonomických subjektů*. Praha: Český statistický úřad.
- [20] SKLENICKA, P., SALEK, M., (2008). Ownership and soil quality as sources of agricultural land fragmentation in highly fragmented ownership patterns. *Landscape Ecology*, vol. 23, no. 3, pp. 299-311. ISSN 1572-9761. DOI 10.1007/s10980-007-9185-4.
- [21] SKLENICKA, P., JANOVSKA, V., SALEK, M., VLASAK, J., MOLNAROVA, K., (2014). The Farmland Rental Paradox: Extreme land ownership fragmentation as a new form of land degradation. *Land Use Policy*, vol. 38, no. 5, pp. 587-593. ISSN 0264-8377. DOI 10.1016/j.landusepol.2014.01.006.
- [22] SOKOLOW, A.D., (2003). "California's edge problem: Urban impacts on agriculture." In California Agriculture Dimensions and Issues. (eds). *Siebert: University of California Giannini Foundation of Agricultural Economics*, Division of Agriculture and Natural Resources.
- [23] TOMÁŠEK, P., (2003). Využití krajinných indexů pro hodnocení suburbanizované krajiny. *Literra Scripta*, vol. 6, no., pp. 183-197. ISSN 1805-9112.
- [24] VAN DIJK, T., (2003). Scenarios of Central European land fragmentation. *Land Use Policy*, vol. 20, no. 2, pp. 149-158. DOI 10.1016/S0264-8377(02)00082-0.
- [25] VÝZKUMNÝ ÚSTAV MELIORACÍ A OCHRANY PŮDY, (2014). *Databáze bonitovaných půdně ekologických jednotek*. Brno, VUMOP.
- [26] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I., (2016). Spatial Distribution of Knowledge-Intensive Business Services in a Small Post-Communist Economy. *Journal of the Knowledge Economy* [at print].
- [27] ŽENKA, J., ŽUFAN, P., KRTIČKA, L., SLACH, O., (2015). Geography of Agricultural Labour Productivity in the Czechia. *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4, pp. 14-25. ISSN 1210-8812.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGS09/PřF/2006 Adaptabilita průmyslových měst a regionů.

EKOLOGICKÁ STOPA A EKONOMICKÝ RŮST: PLATÍ ENVIRONMENTÁLNÍ KUZNETSOVA KŘIVKA?

THE ECOLOGICAL FOOTPRINT AND ECONOMIC GROWTH: IS VALID THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE?

DOMINIKA TÓTHOVÁ¹

JAN TURČÍNEK²

¹Katedra regionální ekonomie a správy ¹Dep. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: d.tothova@mail.muni.cz

²Ústav informatiky ²Department of Informatics
Provozně ekonomická fakulta Faculty of Business and Economics
Mendelova univerzita v Brně Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: jan.turcinek@mendelu.cz

Anotace

Tématem tohoto článku je vztah mezi ekonomickým růstem a zátěží životního prostředí, který je zkoumán prostřednictvím environmentální Kuznetsovy křivky (EKC). Cílem je zjistit platnost EKC, jejíž průběh tvoří obrácená U-křivka pomocí vztahu dvou indikátorů: HDP na osobu a ekologická stopa. Metoda je založena na analýze empirických dat 147 států světa organizace Global Footprint Network za rok 2011 prostřednictvím regresního modelu nejmenších čtverců (OLS) pro lineární a kvadratické proložení. Prostřednictvím této tzv. cross-country analýzy nebyla platnost environmentální Kuznetsovy křivky prokázána, jelikož průběh kvadratické funkce byl po celou dobu monotónně rostoucí. Výsledky jsou komparovány s obdobnou studií analyzující data z roku 2001, která přinesla podobné závěry.

Klíčová slova

ekologická stopa, ekonomický růst, environmentální Kuznetsova křivka

Annotation

The topic of this article is the relationship between economic growth and environmental pressure that is examined through the environmental Kuznets curve (EKC). The aim is therefore to determine the validity of EKC, as U-inverted relationship between two indicators: per capita GDP and ecological footprint. The method is based on analysis of empirical data of Global Footprint Network of 147 countries worldwide in 2011. We perform Ordinary Least Square regression analysis (OLS) on linear and quadratic function. Our Cross-country analysis does not show evidence of environmental Kuznets curve, because the quadratic function was at all GDP levels monotonically increasing. The results are compared with a similar study analysing data from 2001 that brought similar conclusions.

Key words

ecological footprint, economic growth, environmental Kuznets curve

JEL classification: Q56

Úvod

Vztahem mezi ekonomickým růstem a jeho environmentálními dopady se ekonomové zabývají převážně od 90. let 20. století. Mnoho autorů zjistilo, že v některých zemích tvoří jejich vzájemný vztah tzv. obrácenou U-křivku, tedy že v počátečních fázích ekonomického růstu dochází k rostoucí zátěži životního prostředí, v pozdějších fázích rozvoje lze naopak sledovat její pokles.

Křivka byla pojmenována podle amerického ekonoma S. Kuznetse (1955), který ve své práci zkoumal změny v nerovnosti příjmů v závislosti na fázi ekonomického rozvoje. Kuznetsove křivce pak byl přidán přívlastek „environmentální“ pro její zaměření na životní prostředí či udržitelný rozvoj (EKC). Mezi hlavní příčiny, které mohou vysvětlovat průběh EKC patří např. hospodářský vývoj z „čisté“ zemědělské ekonomiky k znečištěné „průmyslové“ ekonomice a následně opět k „čisté“ ekonomice založené na službách (Arrow et al., 1995). Jedním z dalších důvodů může být tendence obyvatel s vyššími příjmy k preferenci kvalitního životního prostředí (např. Selden a Song, 1995).

Cílem tohoto článku je zjistit platnost environmentální Kuznetsovy křivky na základě vztahu mezi HDP/os. a ekologickou stopou jednotlivých zemí světa. K tomu je využita tzv. cross-country analýza, která je založena na vzorku dat sesbíraných pouze v 1 roce, v našem případě za rok 2011. K zjištění vztahu mezi proměnnými je využita statistická regresní metoda nejmenších čtverců (OLS model) pro lineární a kvadratické rozložení.

Vztahem mezi ekonomickým růstem a různými environmentálními indikátory se zabývali např. Gossman a Krueger (1995). Na základě ukazatelů znečištění ovzduší, stavu kyslíku v povodích, fekálnímu znečištění povodí a kontaminace povodí těžkými kovy zjistili, že ve většině případů se kvalita životního prostředí s ekonomickým růstem nezhoršuje, naopak po počáteční fázi zhoršení dochází ke stadiu zlepšení. K obdobnému výsledku potvrzující tvar EKC pak ve své studii dospěli např. i Selden a Song (1994), kteří zkoumali 4 znečišťující látky v ovzduší (suspendované prachové částice, oxid siřičitý, oxidy dusíku a oxid uhelnatý). Teorie EKC byla potvrzena i dalšími výzkumy, např. Shafík a Bandyopadhyay (1992), Panayotou (1993) nebo Cropper a Griffiths (1994). EKC hypotéza ale naopak nebyla prokázána např. ve studii zkoumající vztah na základě emisí CO₂ (Azomahou et al., 2006), nebo ve studii využívající data o znečišťujících částicích vody (Paudel et al., 2005) a dalších. Celý koncept EKC byl kriticky zkoumán mnoha autory, kteří upozornili na jeho podstatné teoretické a metodické problémy (např. Stern et al., 1996; Perman, Stern, 2003; Bradford et al., 2005; Geleotti et al., 2009).

K hodnocení platnosti EKC lze užít tzv. produkční přístup, pomocí kterého jsou posuzovány environmentální dopady produkované pouze zdroji v dané zemi. Často se ale můžeme setkat i s tzv. spotřebním přístupem, do jehož hodnocení vstupují environmentální dopady z vyrobených statků a služeb kdekoli na světě, které jsou ale spotřebovávány obyvateli daného státu. Jedná se tedy o stejná environmentální data, jako u produkčního přístupu, vstupující do analýz na základě spotřebitelské odpovědnosti (Bagliani et al., 2008). Pro oba přístupy lze identifikovat 3 hlavní determinanty vztahu mezi ekonomickým růstem a kvalitou životního prostředí (poprvé Grossman a Krueger, 1991), a to rozsah ekonomických aktivit, strukturální změny v ekonomice a technologické změny, které mohou mít rozhodující vliv na tvar křivky.

Jako environmentální indikátor, dle jehož vývoje je hodnocena platnost EKC, je zvolena ekologická stopa. K celkovému dotvoření stručnému úvodu do dané problematiky si představíme její koncept. Dle asociace Global Footprint Network (2015) je ekologická stopa měřítkem toho, kolik plochy bioproduktivní půdy a vody jednotlivec, populace nebo činnost potřebuje ke spotřebě zdrojů a k absorpci odpadů, s využitím dostupných technologických postupů. Je třeba zdůraznit, že v ekologické stopě státu se odráží všechny statky a služby, které jsou nejen vyrobeny na území daného státu, ale i ty, které jsou dováženy a na území „pouze“ spotřebovávány. Velikost ekologické stopy tedy není vázaná na výrobu, ale na spotřebu. Dle výše uvedené definice je tedy více než jasné, že se jedná o indikátor založený na tzv. spotřebním přístupu, jelikož do jeho celkové hodnoty vstupují údaje o

spotřebě obyvatel žijících na daném území, tedy environmentální dopady ze spotřeby statků, které mohou být produkovány i v jiné zemi.

1. Metodika výzkumu a data

Tento článek metodicky vychází ze studie „A consumption-based approach to environmental Kuznets curves using an ecological footprint indicator“ (Bagliani et al., 2008). V této tzv. cross-country analýze, do které vstupují data za všechny země pouze za 1 rok, byla zjišťována platnost Kuznetsovy křivky na základě vztahu mezi ekonomickým růstem a hodnotou ekologické stopy. Vztah byl analyzován na základě údajů za rok 2001, přičemž ke zjištění závislosti byla použita metoda nejmenších čtverců (OLS regresní model) a vážených nejmenších čtverců (WLS regresní model) u obou ve standardní i logaritmické specifikaci. Data pak byla proložena lineární, kvadratickou a kubickou křivkou. V další části studie byla vytvořena i neparametrická regresní křivka a v posledním modelu byla jako nezávisle proměnná přidán indikátor biokapacita. S žádným z uvedených modelů ale nebyla prokázána platnost EKC, tedy její průběh v podobě obrácené U-křivky.

Náš článek tedy z této studie metodicky vychází, nevyužívá ale všechny výše uvedené modely. Ve studii vycházíme z cross-country přístupu - analyzujeme data za rok 2011, tedy přesně o 10 let později. Ke zkoumání platnosti EKC je stejně využít environmentální indikátor ekologickou stopa jako závisle (vysvětlovaná) proměnná a údaje o HDP (GDP) na osobu jako nezávisle (vysvětlující) proměnná. Uvažovaný model je pak založen pouze na regresní metodě nejmenších čtverců (OLS model) ve standardní specifikaci využívající lineární a kvadratické proložení (Tab. 1).

Modely lineárního a kvadratického proložení byly vybrány zcela záměrně, jelikož sledují základní trendy možného vývoje. Pokud model kopíruje tvar lineární funkce, lze usoudit, že vztah mezi ekonomickým růstem a environmentálním dopadem je proporcionální. Kvadratická funkce se záporným kvadratickým členem a vrcholem na úrovni příjmu popisuje právě environmentální Kuznetsovu křivku, pro kterou platí, že negativní environmentální dopad se zvyšuje s počáteční fází ekonomického růstu, v jeho pozdější fázi ale dochází k jeho poklesu. (Bagliani et al., 2008)

Tab. 1: Regresní model

Lineární model	$EF = b_0 + b_1GDP + \varepsilon$ pro $b_1 > 0$
Kvadratický model	$EF = b_0 + b_1GDP + b_2GDP^2 + \varepsilon$ pro $b_2 < 0$

Zdroj: vlastní zpracování na základě Bagliani et al, 2008

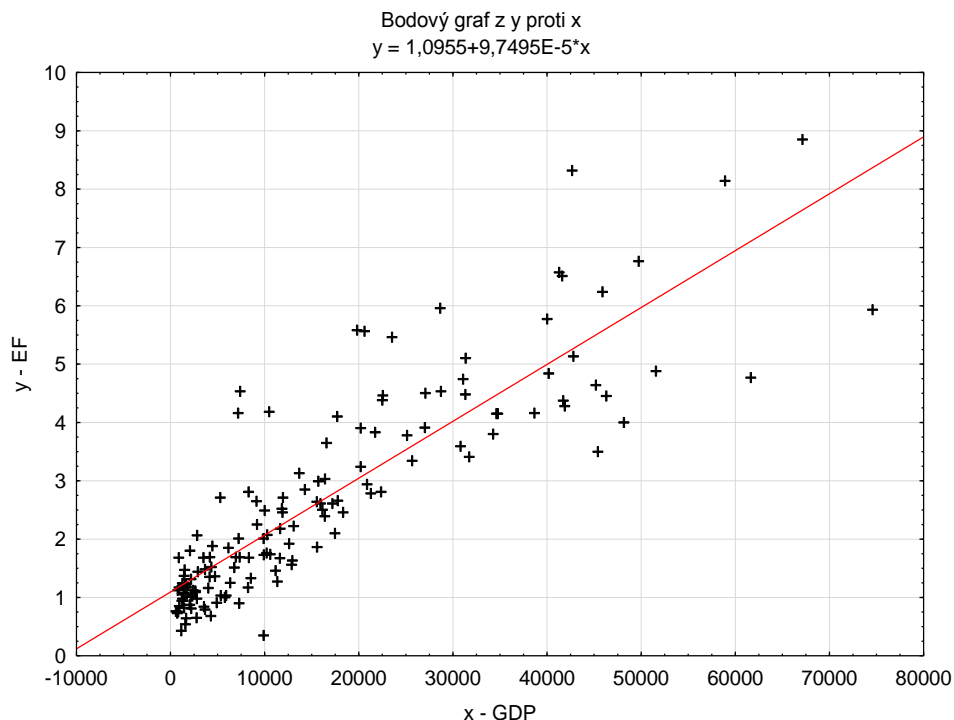
Základní zdroje dat pro analýzu byly získány od organizace Global Footprint Network (National Footprint Accounts, 2015), která každoročně kalkuluje a shromažďuje výsledky především o ekologické stopě, biokapacitě a jejich složkách (k dispozici jsou např. i údaje o HDP na osobu jednotlivých států světa). Nejnovější výsledky, které jsou využity v naší studii, jsou aktuálně prezentovány za rok 2011 pro 181 zemí, přičemž z analýzy byly vyjmuty státy, pro které nebyla dostupná všechna potřebná data a státy s počtem obyvatel nižším než 1 milion. Před samotnou OLS regresí byla pro posílení vypovídací schopnosti modelu provedena analýza odlehlých hodnot. Na jejím základě byla z celkové analýzy vyloučena 1 země, a to Katar, která byla statistikou charakterizována jako extrémní hodnota. Jedná se o zemi s nízkou rozlohou a počtem obyvatel, ale jednou z nejvyšších ekologických stop (7,0) a vůbec nejvyšším HDP na osobu (\$149 642). Celkový soubor dat byl tedy nakonec tvořen vzorkem 147 zemí.

2. Výsledky

Model OLS regrese byl vytvořen v softwaru Statistica pro lineární a kvadratické rozložení. Jak je již na první pohled patrné z rozložení dat (Obr. 1 a Obr. 2), je vztah mezi proměnnými spíše přímo úměrně rostoucí bez jakéhokoliv náznaku vykazovat klesající trend u zemí s vysokým HDP na osobu. Pokud se podíváme na konkrétní výsledky (Tab. 2 a Tab. 4), zjistíme, že hodnota korelačního koeficientů je u lineárního (0,87) i u kvadratického (0,88) modelu statisticky významná a můžeme říci,

že na hladině významnosti 0,05 je model na základě zvolených proměnných dobře vysvětlen. U lineárního proložení je variabilita vysvětlované proměnné (ekologická stopa) ze 75,6 % vysvětlena modelem s HDP na osobu, u kvadratického proložení dokonce 77,6 %. I když tedy kvadratický model lépe vystihuje průběh dat, jedná se pouze o monotónní funkci, která je v každém jejím bodě rostoucí. Z výše uvedeného můžeme tedy učinit závěr, že ze vztahu mezi HDP na osobu a hodnotou ekologické stopy nepozorujeme vztah, který by charakterizoval průběh environmentální Kuznetsovy křivky.

Obr. 1: Ekologická stopa/os. vs. HDP/os. Lineární OLS regresní křivka, 2011.

Zdroj: vlastní zpracování na základě 2015 Global Footprint Network. National Footprint Accounts, 2015 Edition

Tab. 2: Statistické shrnutí regresního modelu s lineárním proložení

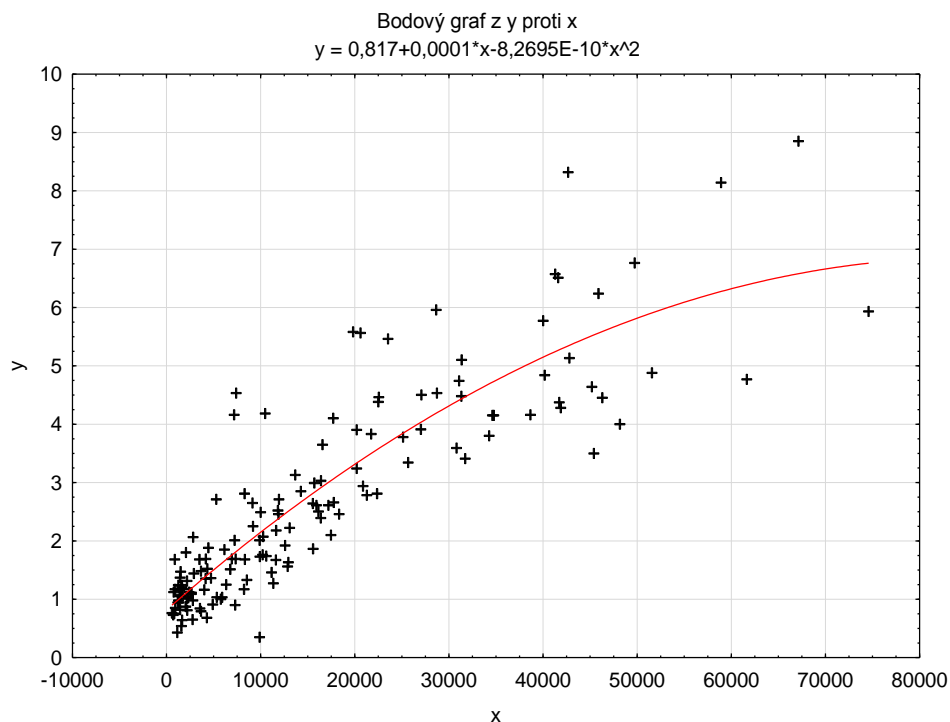
Statistika	Hodnota
Vícenásobné R	0,86984739
Vícenásobné R ²	0,756634483
Upravené R ²	0,7549561
F(1,145)	450,811607
P	0
Sm. chyba odhadu	0,885824946

Zdroj: vlastní zpracování na základě 2015 Global Footprint Network. National Footprint Accounts, 2015 Edition

Tab. 3: Výsledky regresního modelu s lineárním proložení

	b*	Sm.chyba z b*	b	Sm.chyba z b	t(145)	p-hodn.
Abs.čle			1.095458	0.103167	10.61834	0.000000
x	0.869847	0.040968	0.000097	0.000005	21.23232	0.000000

Zdroj: vlastní zpracování na základě 2015 Global Footprint Network. National Footprint Accounts, 2015 Edition

Obr. 2: Ekologická stopa/os. vs. HDP/os. Kvadratická OLS regresní křivka, 2011.

Zdroj: vlastní zpracování na základě 2015 Global Footprint Network. National Footprint Accounts, 2015 Edition

Tab. 4: Statistické shrnutí regresního modelu s kvadratickým proložením

Statistika	Hodnota
Vícenásobné R	0,881466969
Vícenásobné R ²	0,776984017
Upravené R ²	0,773886572
F(2,144)	250,846815
p	0
Sm. chyba odhadu	0,85092079

Zdroj: vlastní zpracování na základě 2015 Global Footprint Network. National Footprint Accounts, 2015 Edition

Tab. 5: Výsledky regresního modelu s kvadratickým proložením

	b*	Sm.chyba z b*	b	Sm.chyba z b	t(145)	p-hodn.
Abs.čle			0.817019	0.125385	6.51608	0.000000
x*x	-0.416580	0.114923	-0.000000	0.000000	-3.62485	0.000400
x	1.261241	0.114923	0.000141	0.000013	10.9746	0.000000

Zdroj: vlastní zpracování na základě 2015 Global Footprint Network. National Footprint Accounts, 2015 Edition

Pokud tyto výsledky porovnáme se stejným modelem výchozí studie (Bagliani et al., 2008), dojdeme k obdobným závěrům, co se týče rozložení dat, i když se zde ukázala lepší schopnost kvadratického proložení, jehož funkce dosáhla maximum na úrovni 26 279,64 HDP na osobu a poté krátce klesala. Z pohledu autorů to způsobila především energetická složka ekologické stopy. Statistická schopnost vysvětlit daný model se ukázala významnější u kvadratického proložení, kdy variabilita vysvětlované proměnné byla vysvětlena modelem ze 75,2 %, u lineárního modelu pak 66,6 %. Dle závěru autorů ale celkově nebyla platnost EKC na základě ekologické stopy a ekonomického růstu prokázána.

Závěr

Z analýzy provedené v tomto článku plyne, že na základě vztahu mezi ekonomickým růstem jako nezávisle proměnnou a ekologickou stopou jako závisle proměnnou měřené daty z roku 2011 nelze učinit závěr o platnosti environmentální Kuznetsovy křivky, tedy křivky o průběhu obráceného U. Naopak z uvedené analýzy vyplývá, že vztah mezi těmito proměnnými je po celou dobu monotónně rostoucí. Podobné závěry pak vyplynuly z výchozí studie (Bagliani et al., 2008) analyzující data z roku 2001.

Otázkou tedy zůstává, z jakého důvodu nebyla prokázána platnost EKC křivky využitím ekologické stopy, i když u jiných indikátorů prokázána byla. Jedním z důvodů může být právě výběr environmentálního ukazatele. To potvrzuje např. Rothman (1998), který tvrdí, že EKC může platit, pokud je vztah mezi ekonomickým růstem a environmentálním dopadem zkoumán na základě produkčního přístupu, především u environmentálních dopadů, které jsou lokálního původu a u kterých není nákladné tyto dopady snížit či změnit spotřební vzorce chování. Problém v platnosti EKC pak nastává u tzv. spotřebního přístupu, pro který je relativně snadné externalizovat dopady, což je případ právě indikátoru ekologická stopa použitým v této studii.

Důvodem k nemožnosti pozorovat EKC může být i skutečnost, že se země nacházejí stále v počáteční fázi růstu, tzn. klesající trend bude pozorován až za několik let. Srovnání se studií Baglianiho et al. (2008) před deseti lety však zatím žádný posun nepotvrdilo. Jak ale pozoroval např. Panayotou (1997), tak ani změny v sektorovém složení HDP, ani technologické změny nemusí v konečném důsledku mít rozhodující vliv na ovlivnění zátěže životního prostředí.

Literatura

- [1] GLOBAL FOOTPRINT NETWORK. National Footprint Accounts, 2015 Edition.
- [2] ARROW, K., BOLIN, B., COSTANZA, R., DASGUPTA, P., (1995). Economic growth, carrying capacity, and the environment. *Science*, vol. 268, no. 5210, pp. 520. ISSN 1095-9203. DOI 10.1126/science.268.5210.520.
- [3] AZOMAHOU, T., LAISNEY, F., VAN, P. N., (2006). Economic development and CO2 emissions: a nonparametric panel approach. *Journal of Public Economics*, vol. 90, no. 6, pp. 1347-1363. ISSN 0047-2727. DOI 10.1016/j.jpubeco.2005.09.005.
- [4] BAGLIANI, M., BRAVO, G., DALMAZZONE, S., (2008). A consumption-based approach to environmental Kuznets curves using the ecological footprint indicator. *Ecological Economics*, vol. 65, no. 3, pp. 650-661. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.ecolecon.2008.01.010.
- [5] BRADFORD, D.F., FENDER, R.A., SHORE, S.H., WAGNER, M., (2005). The environmental Kuznets curve: exploring a fresh specification. *B.E. Journals in Economic Analysis & Policy*, vol. 4, no. 1, pp. 1–28. ISSN 1935-1682. DOI 10.2202/1538-0645.1073.
- [6] CROPPER, M., GRIFFITHS, C., (1994). The interaction of population growth and environmental quality. *The American Economic Review*, vol. 84, no. 2, pp. 250-254. ISSN 0002-8282.
- [7] GALEOTTI, M., MANERA, M., & LANZA, A., (2009). On the robustness of robustness checks of the environmental Kuznets curve hypothesis. *Environmental and Resource Economics*, vol. 42, no. 4, pp. 551-574. ISSN 0924-6460. DOI 10.1007/s10640-008-9224-x.
- [8] GLOBAL FOOTPRINT NETWORK, (2015). Glossary [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/glossary/#Ecologicalfootprint>.
- [9] GROSSMAN, G. M., KRUEGER, A. B., (1991). *Environmental impacts of a North American free trade agreement*. National Bureau of Economic Research, no. w3914.
- [10] GROSSMAN, G. M., KRUEGER, A. B., (1995). Economic Growth and the Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 110, no. 2, pp. 353-377. ISSN 1531-4650. DOI 10.2307/2118443.
- [11] KUZNETS, S., (1955). Economic growth and income inequality. *The American economic review*, vol. 45, no. 1, pp. 1-28. ISSN 0002-8282.
- [12] PANAYOTOU, T., (1993). *Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development*. International Labour Organization, no. 292778.
- [13] PANAYOTOU, T., (1997). Demystifying the environmental Kuznets curve: turning a black box into a policy tool. *Environment and development economics*, vol. 2, no. 04, pp. 465-484. ISSN 1355-770X. DOI 10.1017/S0031182000058236.

- [14] PAUDEL, K. P., ZAPATA, H., SUSANTO, D., (2005). An empirical test of environmental Kuznets curve for water pollution. *Environmental and Resource Economics*, vol. 31, no. 3, pp. 325-348. ISSN 0924-6460. DOI 10.1007/s10640-005-1544-5.
- [15] PERMAN, R., STERN, D., (2003). Evidence from panel unit root and cointegration tests that the environmental Kuznets curve does not exist. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, vol. 47, no. 3, pp. 325–347. ISSN 1467-8489. DOI 10.1111/1467-8489.00216.
- [16] ROTHMAN, D. S., (1998). Environmental Kuznets curves—real progress or passing the buck?: A case for consumption-based approaches. *Ecological economics*, vol. 25, no. 2, pp. 177-194. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/S0921-8009(97)00179-1.
- [17] SELDEN, T. M., SONG, D., (1994). Environmental quality and development: is there a Kuznets curve for air pollution emissions? *Journal of Environmental Economics and management*, vol. 27, no. 2, pp. 147-162. ISSN 0095-0696. DOI 10.1006/jeem.1994.1031.
- [18] SELDEN, T. M., SONG, D., (1995). Neoclassical growth, the J curve for abatement, and the inverted U curve for pollution. *Journal of Environmental Economics and management*, vol. 29, no. 2, pp. 162-168. ISSN 0095-0696. DOI 10.1006/jeem.1995.1038.
- [19] SHAFIK, N., BANDYOPADHYAY, S., (1992). *Economic growth and environmental quality: time-series and cross-country evidence*. World Bank Publications, vol. 904.
- [20] STERN, D. I., COMMON, M. S., BARBIER, E. B., (1996). Economic growth and environmental degradation: the environmental Kuznets curve and sustainable development. *World development*, vol. 24, no. 7, pp. 1151-1160. ISSN 0305-750X. DOI 10.1016/0305-750X(96)00032-0.

OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ JAKO „TÉMA“ ROZVOJOVÝCH STRATEGIÍ NAŠICH MĚST A OBCÍ

ENVIRONMENT PROTECTION AS A TOPIC OF OUR MUNICIPALITIES' STRATEGIC DEVELOPMENT PLANS

VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ

MICHAEL PONDĚLÍČEK

Katedra regionálního rozvoje Department of Regional Development
Vysoká škola regionálního rozvoje College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: vladimira.silhankova@vsrr.cz, mpondelicek@gmail.com

Anotace

Otázky tvorby strategických rozvojových dokumentů jsou v České republice stále v centru diskusí odborníků – teoretiků i představitelů veřejné správy, od státní až po místní úroveň. Práce si pokládá dvě výzkumné otázky, a to (1) zda existuje vazba mezi cíli stanovenými na národní úrovni a cíli lokálními a (2) zda místně stanovené cíle odpovídají skutečné místní situaci, které sleduje na otázkách spojených s ochranou životního prostředí. Metodickým přístupem práce je analýza náhodně vybraného souboru strategických rozvojových dokumentů měst a obcí v České republice a komparace jejich výsledků s dokumenty na národní úrovni, a za druhé porovnání s relativně objektivním ukazatelem stavu životního prostředí v obcích, jímž je koeficient ekologické stability (KES). Zjištění pak ukazují na fakt, že téměř jedna třetina strategických plánů na místní úrovni se otázkám jedné z hlavních strategických priorit státu – ochraně životního prostředí, nevěnuje vůbec. Na položenou výzkumnou otázku „zda existuje vazba mezi cíli stanovenými na národní úrovni a cíli lokálními“, je tedy možno odpovědět pouze nejednoznačně, neboť tato vazba zjevně existuje, nicméně její „síla“ je značně menší, než by se předpokládalo a dále, že zjevně ani neexistuje korelace mezi reálnou kvalitou životního prostředí v sídle a množstvím cílů, které se ve strategii obce této problematice věnují.

Klíčová slova

strategické plánování, obec, město, životní prostředí

Annotation

Issues of the creation of strategic development documents remain in the Czech Republic at the centre of discussions by experts – theoreticians as well as representatives of public administration ranging from the national to local level. The thesis focuses on two research questions, specifically (1) if there is a link between targets set on the national level and the local targets and (2) whether the locally set targets correspond to the actual local situation, monitored on the issues connected with environmental protection. Methodologically, the thesis has made use of an analysis of a randomly selected set of strategic development documents of towns and municipalities in the Czech Republic and a comparison of their results with the national level documents, and secondly it was an observation with a relatively objective indicator of the environmental situation in the municipalities, which is the ecological stability coefficient (ESC). The findings indicate the fact that almost one third of strategic plans on the local level pay no attention whatsoever to one of the major strategic priorities of the country – environmental protection. Therefore, in response to the research question “if there is a link between targets set on the national level and the local targets”, one can give only an ambiguous answer, because clearly there is some link, but its strength is considerably smaller than expected and furthermore quite evidently there is no correlation between the real quality of the environment in a municipality and the quantity of targets focusing on these issues in the municipal strategy.

Key words*strategic planning, town, city, environment protection***JEL classification:** R58**Úvod**

Otázky tvorby strategických rozvojových dokumentů jsou v České republice stále v centru diskusí odborníků – teoretiků i představitelů veřejné správy, od státní až po místní úroveň. Např. v lednu 2016 se v Praze konalo setkání ministrů zemí Visegrádské skupiny (České republiky, Maďarska, Polska, Slovenska) v rozšířeném složení o delegace Bulharska, Chorvatska, Rumunska a Slovinska (V4+4) zaměřené na problematiku strategického plánování, které mj. definovalo šest základních problémů, kterými naše strategické plánování trpí. Jsou jimi:

- nestabilní politické prostředí,
- absence silného politického mandátu a podpory strategického plánování,
- absence centrální kapacity a orgánu odpovědného za strategické plánování,
- nedostatek zdrojů pro přípravu kvalitních strategií,
- nedostatečná závaznost a odpovědnost za naplňování strategických cílů a
- rychle se měnící (globální i lokální) prostředí. (MMR, 2016)

K uvedenému výčtu by se jistě dala připsat celá řada dalších, od slabé vazby mezi cíli na národní úrovni s cíli na úrovni lokální až po otázky, na základě čeho jsou jednotlivé strategické cíle vybírány a jako jsou vzájemně provázány. Jak upozorňuje Ježek (Ježek, 2013) „z hlediska pojetí strategického plánování u nás tradičně převažuje racionalistický přístup, resp. lineární model tvorby rozvojových strategií. Po analýze, která většinou vyústí ve SWOT analýzu, se stanovují vize a strategické cíle. Z nich jsou následně odvozena opatření.“ Analýza a SWOT analýza jsou pak v praxi obvykle výsledkem práce týmu expertů, jsou tedy chápány jako „exaktní zjištění“, o kterých se nediskutuje. To samozřejmě vytváří specifické prostředí pro tvorbu rozvojových strategií i výběr témat, jimž se tyto strategie věnují.

1. Výzkumné otázky a metodický přístup práce

Výzkumné otázky, které si pokládá naše práce, jsou: (1) zda existuje vazba mezi cíli stanovenými na národní úrovni a cíli lokálními a (2) zda místně stanovené cíle odpovídají skutečné místní **situaci**. Protože takto formulovaný cíl by ale značně přesáhl možnosti tohoto článku, bude problematika detailněji sledována jen na jednom okruhu cílů, a to na otázkách spojených s ochranou životního prostředí.

Metodickým přístupem práce je analýza náhodně vybraného (ale poměrně rozsáhlého) souboru strategických rozvojových dokumentů měst a obcí v České republice a komparace jejích výsledků jednak s dokumenty na národní úrovni, a za druhé porovnání s relativně objektivním ukazatelem stavu životního prostředí v obcích, jímž je koeficient ekologické stability (KES).¹ Článek navazuje a podstatně rozšiřuje starší práci (Šilhánková, Pondělíček, 2014) zaměřenou na problematiku promítnutí aktuálních otázek dopadů změny klimatu do rozvojových strategií obcí.

2. Strategické priority na úrovni České republiky

Strategické priority resp. strategické rozvojové cíle na úrovni České republiky jsou vyjádřeny v dokumentu Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020 (MMR, 2013). Jsou rozděleny do čtyř základních prioritních oblastí, jimiž jsou: (1) Regionální konkurenceschopnost, (2) Územní soudržnost, (3) Environmentální udržitelnost a (4) Veřejná správa a spolupráce. Prioritní oblast Environmentální udržitelnost se dále člení na priority 3.1 Ochrana a udržitelné využívání zdrojů v

¹ KES udává podíl ekologicky příznivých ploch a ploch, které zatěžují životní prostředí.

regionech a 3.2 Ochrana přírody a krajiny, kvalitní a bezpečné prostředí pro život s opatřeními 3.2.1 Zlepšení kvality prostředí v sídlech, ochrana a rozvoj krajinných hodnot, 3.2.2 Posílení preventivních opatření proti vzniku živelních pohrom a 3.2.3 Obnova území po vzniku živelních pohrom. Z pohledu finanční alokace je pro roky 2014-2020 na otázky spojené s kvalitou životního prostředí v ČR připraveno k čerpání 2,6 mld. EUR v rámci Operačního programu Životní prostředí. (MMR, 2012) Protože problematika životního prostředí byla strategickou rozvojovou prioritou i předchozích programovacích období, je toto téma vhodné pro srovnání se strategickými rozvojovými dokumenty na místní úrovni vzniklými i v předchozích programovacích období.

3. Strategické plánování měst a obcí v České republice

Strategické plánování by mělo být základním nástrojem rozvoje obcí a měst. Jeho podstatou by mělo být s pomocí analýz a postupných konkrétních kroků dosáhnout v dlouhodobém časovém horizontu (zpravidla 20 - 30 let) jasných změn k lepšímu. Jde tedy o plánování dlouhodobé, které umožňuje obcím, městům a regionům nejen stanovit koncepci strategie jejich rozvoje, ale také optimálně naplánovat lidské a finanční zdroje, pomocí kterých budou jednotlivé dílčí cíle realizovány. Cílem ovšem nemusí být jen rozvoj, ale naopak i utlumení či odstranění aktivity, která se ve městě či obci vyskytuje, ale je pro něj nežádoucí nebo neperspektivní. Podstatné je, aby naplánované a následně zrealizované změny vedly k prokazatelnému zlepšení situace. V České republice žádný právní předpis dosud nepředepisuje, jakým způsobem postupovat při zpracování strategických plánů, či jakou metodu k jejich tvorbě použít, pouze že taková koncepce by měla ve vybraných případech projít procesem strategického posouzení vlivů na životní prostředí, tedy SEA. (Zákon č. 100/2001 Sb.)

Přístup představitelů veřejné správy ke strategickému plánování zkoumal Ježek (Ježek, 2015) a zjistil, „že hlavní účel strategického plánování spatřují představitelé českých obcí a města v tom, že potřebují vědět, kam jdou, aby se mohli připravit na nejistou budoucnost, aby si zároveň ujasnili, kam se chtějí dostat. Takto se vyjádřilo 80,6% respondentů Ježkova výzkumu. Dalšími důvody jsou příprava a realizace klíčových rozvojových projektů (66,4% respondentů) a zvýšení šancí pro získání finančních prostředků, nejčastěji ze strukturálních fondů (61,1% respondentů)“. Ježek dále konstatuje, že „*oproti starším zjištěním jde o posun k lepšímu, neboť podstatně ubylo odpovědí typu, že strategie je pouze nástrojem pro získání dotace ze státních či evropských zdrojů*“.

Již na přelomu tisíciletí se ukázalo, že v procesu strategického plánování měst, obcí a regionů nelze opomíjet otázky životního prostředí, se kterými úzce souvisí udržitelný rozvoj a jeho cíle. Strategické plánování založené na přístupu udržitelného rozvoje pak samozřejmě musí základní principy udržitelnosti respektovat. Dlouhodobé cíle takovéto udržitelné strategie a cesty k jejich dosažení by měly vycházet z možností daného území a z reálných potřeb a možností místních obyvatel. (Reitschmiedová 1998, nověji např. Malekpour et al. 2015)

Přesto ale zkoumání stanovených strategických rozvojových cílů v dokumentech na místní úrovni zůstalo poněkud stranou zkoumání vč. vazeb mezi strategickými cíli na národní a lokální úrovni. Obecně se předpokládá, že se strategické cíle národní do místních strategií promítají, nicméně žádný právní předpis obcím a městům neukládá ve svých strategiích národní priority respektovat nebo alespoň zohledňovat. Jedinou (byť silnou) motivací pro obce a města proč tak skutečně činit pak zůstává možnost čerpání finančních prostředků ze státních resp. evropských zdrojů pro tu kterou rozvojovou oblast. Provedená a níže představená analýza má tedy za cíl zhodnotit, zda se problematika ochrany životního prostředí, tolik akcentovaná na národní úrovni, skutečně odráží i v místních strategických plánech.

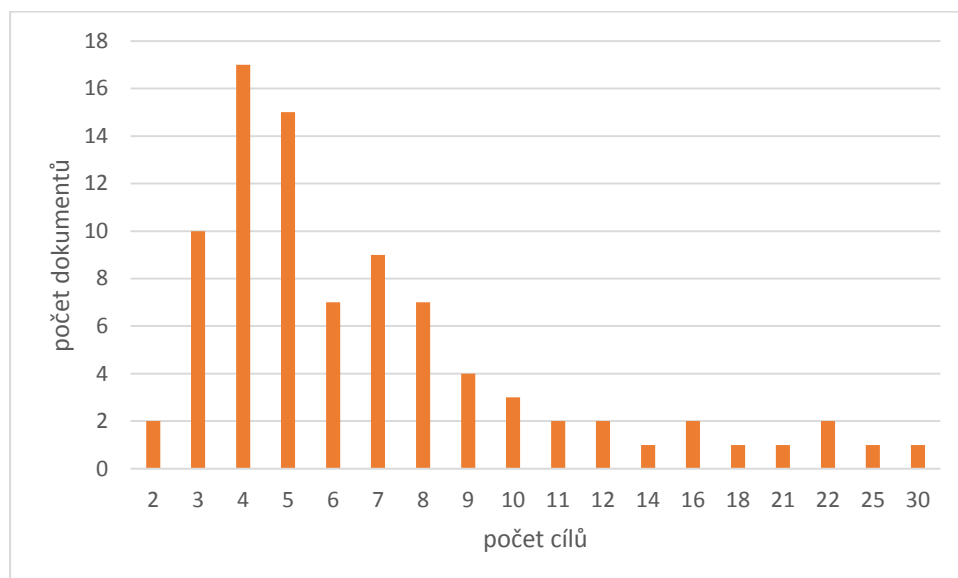
4. Analýza strategických plánů našich měst a obcí

Pro analýzu strategických dokumentů bylo náhodně vybráno 100 strategických rozvojových dokumentů – strategických plánů spíše menších měst a obcí, případně městských částí Prahy (Vysoká škola regionálního rozvoje, 2013-2015). U jednotlivých strategických plánů pak byly zkoumány,

v nich stanovené strategické cíle. Ze zkoumaných dokumentů jen 86 obsahovalo dohledatelné strategické cíle, které bylo možno použít pro další analýzu. Již tento první krok tedy ukázal, že čtvrtina konkrétních a „reálných“ strategických plánů obcí a měst vůbec nemá ani základní náležitosti „dobrého“ nebo alespoň použitelného strategického plánu s výběrem dosažitelných cílů rozvoje (blíže ke kritériím „dobrého strategického plánu např. in Půček, Koppitz, 2012, Šilhánková, 2007, Wokoun, 2008 ze zahraničních např. Abis a Garau, 2016). Otázkou je, k čemu obce strategie bez stanovených cílů používají či jakou politiku podle nich vlastně prosazují?

Z dále zkoumaných 86 dokumentů byl analyzován dokument pro nejmenší obec Kyjov v kraji Vysočina se 123 obyvateli a v souboru byl největším městem Hradec Králové. Z hlediska doby zpracování se jednalo o strategické plány vzniklé mezi lety 2001 (Písek) a 2015 (18 strategických plánů). V rámci analýzy jsme se zaměřili na typy a počet strategických cílů, které analyzované strategické plány obsahují. Z hlediska počtu cílů obsahovaly analyzované strategické plány od 2 do 30 cílů. Nejméně obsahovaly strategické dokumenty 2 cíle strategické plány obcí Plesná z roku 2007 v Karlovarském kraji (se 2 tis. obyvateli) a Rudná u Prahy z roku 2015 (s necelými 5 tis. obyvateli). V Plesně se jednalo následující cíle: (1) Kvalitní zázemí pro rozvoj občanské společnosti a zajištění péče o občany a (2) Hodnotný společenský a kulturní život a v Rudné o cíle (1) Poskytování kvalitních služeb v úrovni, která je odpovídající významu a velikosti Rudné a (2) Zajištění standardu bydlení a osobní realizace. Nejvíce strategických cílů měl dokument Turnova, a to 30. Více než 20 cílů dále obsahovaly dokumenty Strakonice (25 cílů), Mladé Boleslavi (22 cílů), Prahy-Chodova a Neratovic (po 21 cílech). Průměrně měly analyzované dokumenty mezi 6 a 7 cíli, nejčastěji se ale vyskytovaly strategické dokumenty se 4 cíli (celkem 17 dokumentů) a 5 cíli (15 dokumentů). Z hlediska počtu cílů je ale třeba konstatovat, že dokumenty se 4 až 8 cíli se obvykle dále členili na poměrně značný počet dílčích cílů (např. Strategický plán Hradce Králové na 39 tzv. opatření s celkem 123 specifickými cíli). Dokumenty, které mají větší počet cílů, pak již obvykle strukturované členěny nejsou.

Graf. 1: Počty cílů v analyzovaných strategických plánech

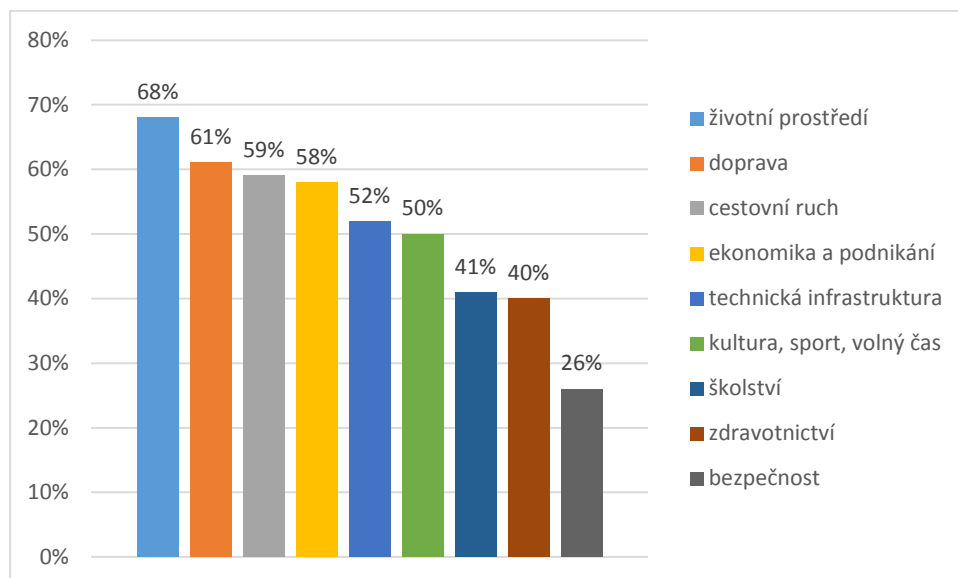

Zdroj: vlastní konstrukce

V dalším kroku byla zjišťována četnost jednotlivých témat ve strategických plánech. Je třeba konstatovat, že žádné téma se nevyskytlo ve všech dokumentech. Nejčastěji se objevovala témata spojená se životním prostředím (v 62 dokumentech), dopravou (v 54 dokumentech), cestovním ruchem (v 52 dokumentech) a místní ekonomikou a podporou podnikání (v 51 dokumentech). Z dalších četnějších témat lze dále zmínit problematiku technické infrastruktury (46 dokumentů), kulturu, sport a volný čas (44 dokumentů) vzdělávání a školství (36 dokumentů), zdravotnictví a

sociální péče (35 dokumentů) a s odstupem ještě bezpečnost (23 dokumentů). Procentuálně je četnost výskytu jednotlivých témat zobrazena v grafu 2.

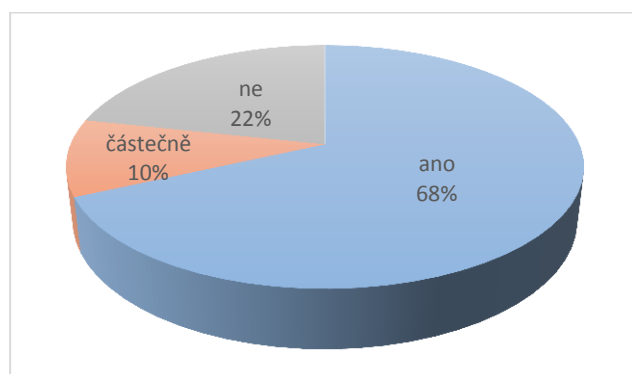
Graf 2: Četnost základních témat ve strategických plánech

Zdroj: vlastní konstrukce

Lze konstatovat, že většina dokumentů se problematikou kvality životního prostředí zabývala, při bližším zkoumání ale bylo zjištěno, že se jí velmi často dotkla jen povšechně a v obecné rovině. 28 dokumentů se vůbec problematiky kvality životního prostředí na úrovni strategických cílů ani nedotkla. U těchto dokumentů proto následovala podrobnější analýza na úrovni dílčích cílů, která ukázala, že na této úrovni se téma životního prostředí (alespoň částečně) objevuje dále v devíti dokumentech. Nadále tak zůstává skupina 19 strategických dokumentů, které se problematice kvality životního prostředí nevěnují vůbec. Mezi městy, jejichž strategický dokument se problematice životního prostředí nevěnuje vůbec, můžeme zmínit např. Beroun, a to přestože leží v zázemí města CHKO Český kras nebo Jeseník, který leží v CHKO Jeseníky. Asi nejzajímavější absence tohoto tématu je u města Milovice, jehož zázemí města bylo několik desetiletí devastováno Sovětskou armádou.

Graf 3: Podíly strategických dokumentů s ohledem na zahrnutí cílů zaměřených na kvalitu životního prostředí v analyzovaných dokumentech

Zdroj: vlastní konstrukce

Další analýza se tedy u všech 86 dokumentů zaměřila na četnost cílů věnovaných otázce kvality životního prostředí. Procentuální podíl strategických cílů zaměřených na problematiku životního prostředí v analyzovaných dokumentech vůči všem strategickým cílům zobrazuje následující graf.

Graf 4: Podíl cílů zaměřených na životní prostředí na všech cílech analyzovaných strategických plánů

Zdroj: vlastní konstrukce

5. Výsledky a zjištění

Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že z celkového počtu analyzovaných strategických dokumentů obsahovalo na úrovni strategických cílů problematiku životního prostředí jen 62%, na dílčí úrovni pak dalších 9%. Toto zjištění ukazuje na fakt, že téměř jedna třetina strategických plánů na místní úrovni se otázkám jedné z hlavních strategických priorit státu nevěnuje vůbec. Odečteme-li ze souboru 24 strategických plánů, které cíle vůbec neměly a nebylo je proto možno detailněji analyzovat, dostáváme se k 22% obcí a měst, které zcela a záměrně tuto strategickou rozvojovou prioritu státu nereflktují. Na položenou výzkumnou otázku „zda existuje vazba mezi cíli stanovenými na národní úrovni a cíli lokálními“, je tedy možno odpovědět pouze nejednoznačně, neboť tato vazba zjevně existuje, nicméně její „síla“ je značně menší, než by se bývalo bylo předpokládalo.

Zajímavé je, že zjevně ani neexistuje korelace mezi reálnou kvalitou životního prostředí v sídle (vyjádřeného koeficientem ekologické stability - KES) a množstvím cílů, které se ve strategii obce této problematice věnují. Strakonice, které se problematice kvality životního prostředí věnují ve 20 % cílů, mají KES² 0,66 (nízký) a Beroun bez jakéhokoli strategického cíle má ve stejném období KES 1,21, podobně jako Černošice 1,38 (oboje cca průměrný KES) a naopak Mnichovo Hradiště má KES 0,36 (velmi nízký). (Český statistický úřad, 2014) Lze tedy konstatovat, že místně stanovené strategické cíle skutečné místní situaci neodpovídají.

Závěr

Jak lze usoudit na základě uvedené analýzy strategických plánů, politické reprezentace jednotlivých obcí a měst vytyčují cíle spíše mlhavé a příliš myšlenkově ani realizačně nezátěžující. V obecné rovině lze konstatovat, že je nutno, aby v kolonce „splněno“ mohlo být napsáno pouhé „ano“ a aby to u strategie rozvoje obcí a měst bylo postačující k jejich „naplnění“. To ovšem není ambiciózní cíl komunální politiky, protože vzhledem k faktu že životní prostředí v České republice se po řadu let zlepšuje plošně, tak tato kolonka půjde kladně proškrtnout prakticky všude. Mizí tím možnost skutečné nápravy konkrétních a doposud zanedbaných věcí v souvislosti s udržitelností či životním prostředím a nově i možnost reagovat na hrozby spojené s dopady změn klimatu na naše města a obce.

Obecně lze konstatovat, že města a obce v České republice mají v pořizování strategických plánů již relativně dlouhou tradici a i když se jednotlivé dokumenty liší po formální stránce a často i v používané terminologii, jejich obsahová část v úrovni strategických cílů je značně stabilní, až by se dalo říct formalizovaná. Nové vlivy, příležitosti a hrozby pronikají do strategií pomalu a máločetně.

² Čím nižší číselná hodnota KES, tím lepší stav.

Mají-li strategické dokumenty v budoucnu plnit skutečnou roli hybatelů rozvoje, měla by se věnovat větší pozornost aktuálnosti a významu příležitostí a hrozeb, která na města a obce působí.

Literatura

- [1] ABIS, E. GARAU, Ch. (2016) *An Assessment of the Effectiveness of Strategic Spatial Planning: A Study of Sardinian Municipalities* in European Planning Studies, vol. 24, no. 1, pp. 139-162. DOI 10.1080/09654313.2015.1031091.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD., (2014). *Územně analytické podklady v obcích vybraného SO ORP*. [online]. [cit. 2014-10-10] Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?vo=tabulka&cislotab=UAP6020PU_OB1.188&voa=tabulka&go_zo_braz=1&verze=0.
- [3] JEŽEK, J., (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-377. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [4] JEŽEK, J., (2015). Postoje představitelů českých obcí a měst ke strategickému plánování in *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, vol. 2015, no. 4, pp. 113-127. ISSN 1805-3246. [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <http://www.regionalnirozvoj.eu/vydani/201504>.
- [5] MALEKPOUR, S., BROWN R., HAAN, F., (2015) *Strategic planning of urban infrastructure for environmental sustainability: Understanding the past to intervene for the future in Citie*, vol. 46, no. 08, pp. 67-75.
- [6] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2012) [online] *Programy pro programové období 2014-2020* [cit. 2016-03-04] Dostupné na: <http://www.dotaceu.cz/cs/Fondy-EU/2014-2020/Operacni-programy>.
- [7] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2013) [online] *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020* [cit. 2016-03-04] Dostupné na: <http://databaze-strategie.cz/cz/mmr/strategie/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2014-2020>.
- [8] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2016) [online] *Strategické plánování a budoucnost kohezní politiky po roce 2020* [cit. 2016-03-04] Dostupné na: <http://www.mmr.cz/cs/Microsites/PORTAL-STRATEGICKE-PRACE-V-CESKE-REPUBLICE/Aktuality/Druhe-jednani-Expertni-skupiny-pro-strategickou-praci-%281%29>.
- [9] PERLÍN, R. BIČÍK, I., (2006) *Strategický plán mikroregionu. Metodická příručka pro zájemce o strategické plánování ve venkovských mikroregionech a obcích*. Praha, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- [10] PŮČEK, M. a KOPPITZ, D., (2012) *Strategické plánování a řízení pro města, obce a regiony*. Praha: Národní síť Zdravých měst ČR. ISBN 978-80-260-2788-1.
- [11] REITSCHMIEDOVÁ, A. (1998). *Práce s veřejností a místní Agenda 21*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR. Ekologická výchova a práce s veřejností v obci. ISBN 80-7212-047-6.
- [12] ŠILHÁNKOVÁ, V. (2007) *Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-019-4.
- [13] ŠILHÁNKOVÁ, V., PONDĚLÍČEK, M. (2014). Strategické plány měst ve stínu klimatické změny. *Trendy v podnikání*, vol. 2014, no. 4, pp. 76-82. ISSN 1805-0603.
- [14] VYSOKÁ ŠKOLA REGIONÁLNÍHO ROZVOJE, (2013-2015). *Rozbor strategického rozvojového dokumentu*. [Seminární práce studentů 1. ročníku bakalářského studijního oboru Management rozvoje měst a regionů, ak. roky 2013-14 a 2014-2015]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje.
- [15] WOKOUN, R. et al., (2008) *Regionální rozvoj: (východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-699-0.
- [16] Zákon č. 100/2001 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o posuzování vlivů na životní prostředí).

Tento příspěvek vznikl díky finanční podpoře projektu TAČR č. TD020323 - Strategické plánování obcí, měst a regionů: výzvy, problémy, možnosti řešení.

VYBRANÉ LOKALITY ENVIRONMENTÁLNÝCH ZÁTĚŽÍ ZÁPADNÉHO SLOVENSKA AKO LIMITUJÚCE FAKTORY REGIONÁLNEHO ROZVOJA

SELECTED LOCALITIES OF ENVIRONMENTAL LOADS OF WESTERN SLOVAKIA AS LIMITING FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT

MARTIN BOLTÍŽIAR ¹

EVA MICHAELI ²

VLADIMÍR SOLÁR ²

MONIKA IVANOVÁ ²

¹Katedra geografie a regionálneho rozvoja ¹Dept. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda A. Hlinku 1, 949 75 Nitra, Slovakia
E-mail: mboltiziar@ukf.sk

²Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky ²Dept. of Geography and Applied Geoinformatics
Fakulta humanitných a prírodných vied Faculty of Humanities and Natural Sciences
Prešovská univerzita v Prešove Prešov University in Prešov
✉ Ul. 17. novembra, 081 16 Prešov, Slovakia
E-mail: eva.michaeli@unipo.sk, vladimir.solar@unipo.sk, monika.ivanova@unipo.sk

Anotácia

Regionálny rozvoj je vnímaný v ekonomickej literatúre ako ekonomický rast prezentovaný v pozitívnom slova zmysle. Zvyčajne to predstavuje zvýšenie ekonomických ukazovateľov a životnej úrovne obyvateľstva. Hospodársky rast však nemusí nutne byť spojený s rozvojom regiónov, aj keď tento nie je možné si predstaviť bez neho. Regionálny rozvoj každého regiónu musí byť založený aj na kvalite životného prostredia, ktoré okrem iného má vplyv aj na kvalitu života obyvateľov. Jedným z negatívnych aspektov, sú aj environmentálne záťaž. Cieľom príspevku je podrobnejšia charakteristika vybraných lokalít environmentálnych záťaž Západného Slovenska, ktoré predstavujú významné limitujúce faktory regionálneho rozvoja. Analytické údaje o vybraných záťažach sme získali na základe terénneho výskumu, analýzou leteckých snímok, ako aj z literárnych a iných prameňov a neposlednom rade aj z interview. Uvedenie podrobnejších výsledkov je obmedzené rozsahom príspevku. Riešenie problematiky environmentálnych záťaž v Slovenskej republike spomaľuje absencia zákona, nedostatok finančných prostriedkov, jednoznačne neurčená zodpovednosť za environmentálne záťaž, a vysoký počet lokalít. Environmentálne záťaž nebude možné riešiť bez krytia výdavkov z európskych fondov prostredníctvom OP ŽP a zo štátneho rozpočtu. Riešenie celej problematiky bude však dlhodobou záležitosťou a predpokladá sa, že bude trvať do roku 2030. Rok 2027 by mal byť cieľovým rokom sanácie najrizikovejších environmentálnych záťaž, čo vyplýva z aplikácie povolených výnimiek, napr. Rámcovej smernice EÚ o vode, podľa ktorej musia členské štáty dosiahnuť dobrý stav kvality povrchových a podzemných vôd.

Kľúčové slová

environmentálne záťaž, životné prostredie, regionálny rozvoj, rekultivácia, Západné Slovensko

Annotation

Regional development is perceived in economic literature as the economic growth presented in a positive sense. Economic growth does not necessarily have to be associated with the development of regions, although it is hard to imagine the latter without the former. Regional development of any region must be based on the quality of the environment which influences, among other areas, the quality of the life of inhabitants. The negative aspects of the regional development include also environmental loads. The aim of this paper is to provide detailed characteristics of the environmental loads in the Western Slovakia, which present limiting factors of regional development. The analytic data about the selected environmental loads have been obtained from field research, analysis of aerial photographs, as well as bibliography and other resources, and last but not least from interviews. The level of detail of the presented results is, however, limited by the extent of the paper. Management of the issue of environmental loads in the Slovak Republic is being slowed down due to the absence of legislation, lack of financial resources, failure to clearly assign responsibilities for environmental loads, and high number of localities. Solving the issue of environmental loads in the territory of Slovakia will not be possible without financial support of European funds by means of Operational Programme for Environment and from the state budget. However, the solution to the whole issue will be a long-term matter and it is assumed to last until 2030. The year 2027 is the target year for sanitation of the most risky environmental loads resulting from the application of allowed exceptions, e. g. EU general directive on water according to which the member states must reach good quality of surface and underground waters.

Key words

environmental loads, environment, regional development, recultivation, Western Slovakia

JEL classification: Q53

Úvod

Regionálny rozvoj je vnímaný v ekonomickej literatúre ako ekonomický rast prezentovaný v pozitívnom slova zmysle. Zvyčajne predstavuje zvýšenie ekonomických ukazovateľov a životnej úrovne obyvateľstva. Hospodársky rast však nemusí nutne byť spojený s rozvojom regiónov, aj keď tento nie je možné si predstaviť bez neho. Regionálny rozvoj každého regiónu musí byť založený aj na kvalite životného prostredia, ktoré okrem iného má vplyv aj na kvalitu života obyvateľov. Práve environmentálne záťaž v Slovenskej republike predstavujú vysoko negatívne, bariérne, rizikové elementy, ktoré vo veľkej miere ovplyvňujú funkčno-priestorovú štruktúru krajiny a limitujú regionálny rozvoj. Tento problém je dlhodobo vypuklý i v zahraničí (Syeda et al. 2014, Voutsas et al. 1996, a iní). Odhadovaný počet pravdepodobných environmentálnych záťaží na území Slovenska je 30 000, z ktorých zhruba 5 % (1500 lokalít) patrí medzi vysoko rizikové a väčšina z nich nemá vlastníka alebo zodpovedný subjekt, čo je najväčším problémom týchto záťaží. Záťaž predstavujú pozostatky po priemyselnej a poľnohospodárskej výrobe, sú to skládky odpadu z priemyselnej výroby (prevažne hutníckej a chemickej), staré banské diela, najmä haldy, odkaliská a iné objekty po úprave ťažených surovín, škody zdedené po pôsobení Sovietskej armády, opustené areály po likvidácii výrobných podnikov, skládky biologického a chemického odpadu v bývalých poľnohospodárskych areáloch (hnojiská, sklady chemických a použitých ropných látok ap.), ktoré znečisťujú povrchové a podzemné vody, ovzdušie, pôdu, horninové prostredie a v mnohých prípadoch výrazne vplývajú na fyziognómiu jednotlivých typov krajiny. Zakomponovanie týchto elementov do súčasnej krajiny nie je možné bez predchádzajúcej pasportizácie a nasledujúcej eliminácie vplyvu rizikových látok na životné prostredie, ktoré pretrváva doposiaľ. Lokality environmentálnych záťaží pochádzajú jednoznačne z obdobia nekoncepčnej socialistickej industrializácie Slovenska v nadväznosti na deľbu práce v bývalom hospodárskom zoskupení socialistických krajín v RVHP, kedy sa životnému prostrediu venovala malá, resp. žiadna pozornosť. Patria k nim rizikové a vysokorizikové lokality, ktoré nemajú v súčasnosti jednoznačne identifikovaného pôvodcu (pôvodné firmy prešli konkurzom alebo likvidáciou a tak došlo k zmene vlastníckych pomerov)

1. Cieľ príspevku a použité metódy

Cieľom príspevku je podrobnejšia charakteristika vybraných lokalít environmentálnych záťaží Západného Slovenska, ktoré predstavujú významné limitujúce faktory regionálneho rozvoja. Analytické údaje o vybraných záťažiach sme získali na jednaní na základe terénneho výskumu, ako aj analýzou leteckých ortofotosnímkov, štúdiom literárnych a iných prameňov a neposlednom rade aj z interview. Terénny výskum sme vykonali v rokoch 2008 – 2010 na vtedy dostupných lokalitách. Výskum bol orientovaný na primárnu a sekundárnu geoekologickú štruktúru vybraných lokalít. Uvedenie podrobnejších výsledkov je obmedzené rozsahom príspevku. Pre identifikáciu lokalít pri terénnom výskume sme využili aj topografické mapy a farebné letecké ortofotosnímky, ktoré tvoria prílohu štúdie.

2. Environmentálne záťaže

Environmentálne záťaže a nimi kontaminované lokality zaberajú 10 % plochy štátu a sú rozptýlené po celom území Slovenska. O tejto problematike sa diskutuje vyše 20 rokov. Jediným riešením problému environmentálnych záťaží je zákon, ktorý však doposiaľ chýba. S jeho prípravou sa začalo už v roku 2003, ale zatiaľ nebol skompletizovaný a predložený do Legislatívnej rady vlády SR. Prijatie zákona je blokované rôznymi profesijnými a zamestnávateľskými zväzmi. Najväčším problémom zákona je princíp – „znečisťovateľ platí“, s čím súvisí identifikácia aktéra znečistenia.

MŽP SR pristúpilo k systematickej identifikácii environmentálnych záťaží v Slovenskej republike v roku 2006. Úloha (2006 – 2008) bola koordinovaná SAŽP a participovali na nej viaceré pracoviská SAŽP a spoločnosť ENVIGEO, a.s. Banská Bystrica prostredníctvom subdodávok zo šiestich spolupracujúcich organizácií (Paluchová, 2009). Informácie o viac ako 1 800 lokalitách boli inkorporované do Informačného systému environmentálnych záťaží, ktorý je podkladom pre Štátny program sanácie environmentálnych záťaží Slovenskej republiky na roky 2010 – 2015. Výsledkom tejto úlohy, okrem iných prác (Paluchová, 2009) bolo vytvorenie **Registra environmentálnych záťaží v Slovenskej republike**, ktorý je členený z aspektu charakteru environmentálnych záťaží na REZ – časť A (pravdepodobné environmentálne záťaže), REZ – časť B (environmentálne záťaže), REZ – časť C (sanované a rekultivované lokality).

Podľa Registra environmentálnych záťaží (Klinda, Bohuš, 2008). je na Slovensku **identifikovaných 878 pravdepodobných environmentálnych záťaží**, ktoré majú vysoký potenciál stať sa environmentálnymi záťažami, najmä v prípade priemyselných areálov. Z nich 125 lokalít je vysoko rizikových (finančná suma na prieskum pravdepodobných environmentálnych záťaží bola stanovená na 6,5-8,5 mil. €, bez nákladov na rekultiváciu, resp. sanáciu, Paluchová, 2009). **Environmentálnych záťaží** bolo na Slovensku registrovaných 257, z čoho 95 lokalít je vysokorizikových. Najvyšší počet týchto sa nachádza v okresoch Bratislava I – V, Zvolen, Kysucké nové mesto, Liptovský Mikuláš, Michalovce, Nové Zámky. Cena za prieskumy, sanácie a monitoring bola odhadnutá na 480 – 715 mil. € (Paluchová, 2009). **Sanovaných** lokalít je v registri 365, **rekultivovaných** 318. Pod sanáciou sa v registri chápe odstránenie zdroja kontaminácie a pod rekultiváciou uvedenie záťaže do primeraného stavu, teda zasypanie zeminou a ozelenenie. Z 318 rekultivovaných lokalít 85 bolo zahrnutých zeminou bez prechádzajúcej analýzy vplyvu na životné prostredie. Takáto rekultivácia je neadekvátna, preto 58 lokalít z tohto počtu bolo zahrnutých medzi pravdepodobné environmentálne záťaže (Paluchová, 2009).

Celková suma za prieskum a vypracovanie rizikových analýz vyššie uvedených pravdepodobných environmentálnych záťaží a na sanáciu environmentálnych záťaží je podľa SAŽP (Paluchová, 2009), ak berieme do úvahy nižšie čiastky je 486,5 mil. €, pri vyšších je to 723,5 mil. €. Štátny program sanácie environmentálnych záťaží počítal na roky 2010 – 2015 so sumou 137 mil. €, z čoho 116,4 mil. € z fondov EÚ OPŽP, 18,5 mil. € zo štátneho rozpočtu a 2,1 mil. € predstavovalo financovanie zo strany žiadateľov. Finančné zdroje na riešenie tejto problematiky podľa Štátneho plánu sanácie

environmentálních zářaží (smerná část, pre obdobie 2016 – 2027) predstavujú čiastku 350 mil. €, bez zdrojov EÚ.

3. Environmentálna regionalizácia

Environmentálna regionalizácia Slovenskej republiky (Klinda, Bohuš, 2008). spracovaná základe vybraných environmentálnych charakteristík hodnotí životné prostredie a vplyvy jednotlivých rizikových faktorov na jeho kvalitu. Finálnym výstupom je mapa kvality životného prostredia s hodnotením v piatich stupňoch a vytypovanie zaťažovaných oblastí na území Slovenska. Z ôsmich zaťažovaných oblastí sa šesť nachádza v nížinách a kotlinách, iba dve z nich sú v horských regiónoch s bývalou ťažbou a spracovaním nerastných surovín. V zaťažovaných regiónoch je kvalita životného prostredia hodnotená prevažne v dvoch stupňoch ako narušená, až silne narušená (stupeň 4 a 5). Rozloha týchto stupňov kvality životného prostredia je na území Slovenska 7 738 km², čo predstavuje 15,8 % plochy štátu. Celková plocha zaťažovaných regiónov na území Slovenskej republiky je 4980 km². Z rozlohy štátu je to viac ako 10 % a žije tu 1,8 mil. obyvateľov. Podľa pomeru rozlohy samosprávnych krajov k rozlohe plochy zaťažovaných oblastí na základe environmentálnej regionalizácie Slovenskej republiky ((Klinda, Bohuš, 2008) najmenej zaťaženým krajom je Žilinský samosprávny kraj, do ktorého nezasahuje nijaká zaťažená oblasť, ale lokality environmentálnych zářaží sa tu vyskytujú. Do druhej skupiny krajov, kde je vzhľadom k rozlohe kraja percento podielu plochy zaťažovaných oblastí malé, patrí Banskobystrický samosprávny kraj, za ním nasledujú Prešovský a Trenčiansky samosprávny kraj. Trnavský samosprávny kraj má podiel plochy zaťažovaných oblastí nad 11 %, Nitriansky nad 16 %. Bratislavský nad 20 %. Najviac plôch zaťažovaných oblastí v pomere k rozlohe kraja je v Košickom samosprávnom kraji, nad 30 % (tabuľka č. 1). Z aspektu výskytu lokalít environmentálnych zářaží podľa krajov podáva situáciu tabuľka 1. Spolu je v Slovenskej republike 28 zářaží s nízkym rizikom, 134 so stredným rizikom a 95 s vysokým rizikom. Z aspektu výskytu lokalít environmentálnych zářaží podľa krajov podáva situáciu tabuľka 1. Podľa environmentálnej regionalizácie územia Slovenska (Klinda, Bohuš, 2008) k zaťaženým oblastiam patria: 1. Bratislavská, 2. Dolnopovažská, 3. Ponitrianska, 4. Pohronská, 5. Jelšavsko-lubenická, 6. Rudniansko-gelnická, 7. Prešovsko-košická a 8. Zemplínska.

Tab. 1: Podiel plochy zaťažovaných oblastí z rozlohy jednotlivých krajov a počet výskytu lokalít

kraj	podiel plôch zaťažovaných oblastí z rozlohy kraja v %	počet lokalít z hľadiska rizikovosti		
		nízko	stredne	vysoko
Žilinský	0	4	9	18
Banskobystrický	3,5	3	22	19
Prešovský	4,3	0	16	16
Trenčiansky	4,8	3	7	10
Trnavský	11,1	12	17	4
Nitriansky	16,7	4	23	12
Bratislavský	22,1	0	27	10
Košický	30,3	2	13	6

Zdroj: Ministerstvo životného prostredia (2008), Slovenská agentúra životného prostredia (2008)

4. Charakteristika vybraných lokalít environmentálnych zářaží Západného Slovenska

V príspevku sa budeme ďalej bližšie zaoberať vybranými lokalitami environmentálnych zářaží Západného Slovenska, ktoré svojimi vlastnosťami znižujú kvalitu života miest a obcí a výrazne limitujú ich regionálny rozvoj.

1. Bratislavská zaťažovaná oblasť má rozlohu 488 km². Je to rozlohou štvrtá najväčšia oblasť, ale počtom obyvateľov 432 000 patrí na prvé miesto. Z rozlohy oblasti 453,8 km – 93 % sa nachádza v Bratislavskom a iba 7 % - 34,16 km v Trnavskom samosprávnom kraji. Najčastejšie kontaminanty predstavujú F, Pb, Cd, As, CS₂, NO_x, SO₂ (Škultéty, 2008).

V Bratislavskej zaťaženej oblasti bola celková ročná produkcia odpadu v roku 2007 2,4 mil. t ročne, z čoho nebezpečný odpad predstavoval 99,5 tisíc t, čo je oproti roku 1996 (cca 200 000 t) o 100,5 tisíc t menej. Nebezpečný odpad sa zneškodňuje v súčasnosti približne 18 % z ročnej produkcie skládkovaním, 17 % spaľovaním a 35 % zhodnocovaním (SAŽP, ŠÚ SR, 2007). Závažným problémom tejto ohrozenej oblasti sú environmentálne záťaže starých neriadených skládok odpadov v rôznych mestských častiach. Ich počet sa síce znižuje (pôvodný počet bol 120), napriek tomu je stále vysoký (cca 100).

K environmentálnym záťažiam patrí skládka gudrónov v kameňolome Srdce v Devínskej Novej Vsi, ako aj skládka chemických odpadov bývalých CHZJD (Istrochem) v prírodnom koryte Mlynského ramena Malého Dunaja v katastrálnom území Vrakune. Lokalita skládky gudrónov vo vápencovom kameňolome Srdce sa nachádza v CHKO Malé Karpaty. Hladina podzemnej vody je tu v hĺbke 80 – 90 m pod terénom, na úrovni rieky Moravy. Podrobný výskum lokality bol vykonaný v roku 2001 – 2005 a podľa záverečnej správy je potrebné zabrániť vsakovaniu zrážok do skládky (Klinda, Lieskovská, 2005). Názory odborníkov na spôsob sanácie tejto skládky sa líšia. Na podnet mestskej časti Bratislava - Devínska Nová Ves sa problémom skládky gudrónov začal zaoberať Slovaft, a.s. Zabezpečil geologický prieskum a rizikovú analýzu lokality a navrhol možnosti eliminácie vplyvu na životné prostredie. Spracovatelia správy i väčšina oponentov podporili návrh na zakonzervovanie gudrónov na skládke. Mestská časť Devínska Nová Ves však trvá na definitívnom riešení problému – odstránení gudrónov z tejto lokality. Skládka sa nachádza vo vápencovom podloží (jurské vápence), ktoré sa vyznačuje systémom puklín a zlomov čo indikuje na únik gudrónov do podzemia, ale zároveň dochádza k prelievaniu do okolia, čo je spôsobené ponáraním sa krycej vrstvy ílov do gudrónov a zrážkami (Maheľ, 1976).

2. Dolnopovažská zaťažená oblasť je zo všetkých zaťažených oblastí najväčšia, jej rozloha je 1261 km². V Trnavskom samosprávnom kraji sa nachádza 428,7 km² - 34 % v Nitrianskom je to 832,2 km² - 66 %. Žije v nej 247 000 obyvateľov. Kontaminanty reprezentujú Ni, Cr, prach, popolček, NO_x, SO₂ (Škultéty, 2008). Podľa environmentálnej regionalizácie (Klinda, Bohuš, 2008) patrí k nestabilným regiónom s nízkou kvalitou životného prostredia. Najvýznamnejším producentom odpadov v tejto zaťaženej oblasti je Duslo, a.s. Šaľa (odkaliska Amerika I, Amerika II, nádrž zaplavená odpadovými vodami Amerika III a RSTO pri Trnenci nad Váhom) s produkciou nebezpečných odpadov, ktoré spaľuje v spaľovni odpadov nespĺňajúcej ekologickej požiadavky. Ročná produkcia nebezpečných odpadov bola v roku 2005 15,5 tisíc t (Klinda, Lieskovská, 2005) a do roku 2006 stúpila na viac ako dvojnásobok, ale v roku 2007 poklesla na jednu šestinú ročnej produkcie z roku 2006. Zhruba 44 % ročnej produkcie nebezpečného odpadu sa zneškodňuje skládkovaním, 7 % spaľovaním a 22 % sa zhodnocuje (Klinda, Bohuš, 2008).

Halda lúženca (8,5 mil. t, rozloha haldového telesa bez okolitých zdevastovaných plôch je 27 ha, z čoho približne 8 ha je rekultivovaných, spolu so znehodnotenými plochami v blízkosti haldy je to 37 ha). Pri bývalej Nikovej hute š. p. Sereď predstavuje environmentálnu záťaž (REZ – časť B a C, teda medzi lokality, na ktorých nebola jednoznačne určená zodpovednosť, odporúčané na realizáciu sanácie. Celková hodnota klasifikácie environmentálnej záťaže je K = 90 a hodnota klasifikácie priority záťaže pre podzemné vody v kvartérnych útvaroch v zlom chemickom stave H = 5, okrem toho je halda lúženca podľa systematickej identifikácie environmentálnych záťaží začlenená aj do REZ – časť C, v prípade areálu podniku Nikovej huty (44 ha) je to REZ – časť B, K = 84, H = 6. Počas 30 ročnej prevádzky v Nikovej hute dosiahla skládka lúženca výšku viac ako 35 m (ročný prísun lúženca na haldu bol 300 000 t po dobu takmer 30 rokov). Je to granulometricky veľmi jemný materiál. Veterné prúdenie pri sile vetra 5 - 6° B podmieňuje na lokalite prachové búrky, dochádza k deflácii lúženca. Materiál lúženca vniká aj do uzavretých priestorov, znehodnocuje bytové zariadenie, potraviny, ničí poľnohospodárske kultúry a vplýva na zdravie obyvateľstva. Vlečka lúženca počas prachových búrok dosahuje dĺžku viac ako 50 km a jej vplyv možno pozorovať až v okolí Nových Zámkov. Halda je významným zdrojom sekundárnej prašnosti. Príkladom môže byť prachová búrka dňa 30.3.2010.

Polymetalickým prachom sú najviac postihnuté sídla Sered', Veľká Mača, Váhovce a Dolná Streda. Deflácia prebieha na halde najmä z plôch ťažby lúženca a z plôch nepokrytých vegetáciou, ktoré predstavujú spolu viac ako 50 % plochy haldového telesa (obr. č. 1). Do ovzdušia emituje ročne približne 600 ton polymetalického prachu (množstvo emitovaného lúženca do ovzdušia je takmer zhodné s množstvom, ktoré sa ťaží). V prípade ponechania skládky lúženca na mieste až do doby jej likvidácie potrvá stála vysoká kontaminácia životného prostredia ďalšie desiatky (stovky) rokov. V scenérií nížinnej poľnohospodárskej krajiny pôsobí halda fyziognomicky svojim tvarom ako výrazný cudzorodý, bariérny prvok - konvexná forma georeliéfu (Michaeli, Boltížiar, Ivanová, 2009). Z hľadiska jej začlenenia do krajiny, napriek čiastočnej rekultivácii, no najmä pomalej likvidácii ťažbou, považujeme tento element v časovom horizonte meranom dĺžkou ľudského života za ireverzibilný (odstránenie by mohlo trvať pri dnešnom tempe možno až 600 rokov).

Počas výrobného procesu Niklovej huty od roku 1963 nebola v nej vybudovaná čistiareň odpadových vôd a podnik nebol napojený na vlastnú kanalizačnú sieť. Konštatuje sa, že na znečistení podzemnej vody sa podieľalo predovšetkým transportné médium lúženca. Uvádza sa, že najvýznamnejší podiel na znečistení podzemných vôd predstavujú amónne a sulfátové ióny. V kvalite podzemných vôd v areáli podniku v prípade Ni bola hraničná hodnota prekročená 26-násobne. Závbery potvrdili výrazné znečistenie podzemných vôd síranmi, dusičnanmi, dusitanmi a amoniakom až do vzdialenosti 5 km od podniku (Klaučo, Filová, Kovařík, 1998). Sledované boli aj vplyvy vypúšťania odpadových vôd z výroby a splaškových vôd cez kanál priamo do Váhu. Tieto vody obsahovali pevnú fázu zloženú z kysličníkov, hydroxidov a solí Ni, Cr, Co, ropné látky a NH_4 . Dno a boky kanála neboli izolované. Odpadové vody znečisťovali podzemné a povrchové vody, závlahové vody, nívne sedimenty Váhu a kontaminovali pôdu.

Podľa expertíznej štúdie (Klaučo, 1994) po odstavení prevádzky hutníckeho závodu znečistenie podzemných vôd pokleslo, ale prúdením podzemných vôd došlo akoby k odtrhnutiu znečisteného vodného mraku od zdrojovej oblasti a k jeho postupnému smerovaniu na Z a JZ do vzdialenosti viac ako 1000 m, až do inundačného územia potoka Derňa. Halda bola vytvorená na nívnych sedimentoch bez izolácie oproti podložiu, preto aj naďalej pretrváva pod jej dnom a na okrajoch migrácia rizikových prvkov do vôd, pôd a geologického podložia, napriek predpokladanej kolmatácii (Klaučo, 1994). Návrh vybudovania tesniacej podzemnej steny, resp. hydraulickéj clony, ktoré by zabránili prieniku kontaminovaných vôd spod skládky a iných zdrojov znečistenia, je nereálny pre vysoké investičné náklady a tiež vzhľadom na dlhoročný rozptyl kontaminantov do širokého okolia.

Obr. 1: Halda lúženca pri Seredi

Pri výrobe Ni a Co dochádzalo v rokoch 1963 až 1993 k úniku ťažkých kovov a amoniaku do pôd. Obsah niektorých ťažkých kovov v zeminách niekoľkonásobne prekračuje referenčné kritériá pre znečistenie pôdy a horninového prostredia. Nesúvislá plocha kontaminovaných zemín iba v bývalom areáli Niklovej huty je približne 90 000 m² (celková plocha kontaminovaných poľnohospodárskych pôd sa v oblasti odhaduje na 1500 ha). Kontaminácia pôd je dvojakého pôvodu. Priama kontaminácia výrobou v Niklovej hute a sekundárna kontaminácia šírením sa znečistenia zo zdrojov na kontaminovaných bodoch a plochách. Najvyššia kontaminácia pôd bola zistená v areáli Niklovej huty. Je tu nadlimitný obsah V, Ni, Cr, Co, sulfidickej S, zvýšená koncentrácia PCB a EOCL látok (Škultéty, 2008).

Obsahy Ni, Co a NH₄ sú nadlimitné v areáli podniku, v okolí skládky lúženca. Najrozsiahlšie plošné znečistenie je v prípade NH₄. Pôdy v okolí skládky lúženca a Niklovej huty je potrebné vyňať z poľnohospodárskeho pôdneho fondu. Tento fakt bohužiaľ nebol a nie je rešpektovaný. Ukončením výroby niklu a kobaltu v NHS š. p. Sereď zanikol síce hlavný zdroj kontaminácie, ale znečistenie určite nezanikne samo, pretrváva. Začlenenie priemyselnej haldy lúženca podľa identifikácie environmentálnych záťaží do REZ - časť B, ale aj do REZ- časť C je prinajmenšom paradoxné.

3. Ponitrianska zaťažená oblasť má rozlohu 450 km². Počet obyvateľov je tu 272 000. Z jej rozlohy patrí do Nitrianskeho samosprávneho kraja 229,5 km² – 51 %, do Trenčianskeho 220,5 km² - 49 %. Kontaminanty reprezentujú Pb, Cu, Cd, NO_x, popolček s obsahom As (Škultéty, 2008). V Ponitrianskej zaťaženej oblasti najväčšími producentmi odpadu sú Slovenské elektrárne a.s., Zemianske Kostolany, Vojenský opravárenský podnik, Hornonitrianske bane Prievidza, Nováky, Handlová, ktoré 99 % hlušinového odpadu ukladajú na skládky a tiež Novácke chemické závody, a.s. (v súčasnosti v konkurze), ktoré produkovali širokú škálu odpadov (Bohuš, 1996). V oblasti odpadov došlo k výraznému zlepšeniu. Priemyselné skládky sú prevádzkované na základe osobitných podmienok. V roku 2004 bola ročná produkcia nebezpečných odpadov v predmetnom území 22,8 tisíc t, v roku 2005 stúpla na 35,1 tisíc t, v roku 2006 klesla na polovicu oproti roku 2004 a v roku 2007 sa znížila o ďalších 2000 t. Oproti pôvodnému stavu v roku 1996 a pred ním, pozorujeme v tejto oblasti zlepšenie (Klinda, Bohuš, 2008). V roku 2004 prevažovalo zhodnocovanie nebezpečných odpadov s 59 % účinnosťou, ale v ďalšom období pokleslo na 19 % a v nasledujúcom roku takmer 50 % podiel nebezpečných odpadov bol likvidovaný spaľovaním. V rokoch 2006 – 2007 skládkovaniu podliehalo iba 8 % nebezpečných odpadov (Klinda, Lieskovská, 2007).

Územie Ponitrianskej zaťaženej oblasti je ovplyvnené najmä ťažbou hnedého uhlia a lignitu. Jej dôsledky sa prejavujú výrazne negatívne, najmä v scenérii krajiny. Vznikol tu celý rad konkrétnych a konvexných antropogénnych foriem georeliéfu (haldy, odkaliská, navážky, pingy, závaly ap.), Nezanedbateľným fenoménom z tohto aspektu je aj záber poľnohospodárskej pôdy, odlesňovanie územia, emisie tuhých znečisťujúcich látok, emisie SO₂, NO_x do ovzdušia. V najbližšom okolí Handlovej je okolo 55 ha skládok banskej hlušiny a v samotnom meste haldy a ťažobné podniky zaberajú plochu viac ako 10 ha.

Rozloha ENO a Nováckych chemických závodov je 2,43 km². Plocha odkaliska vo vnútri priemyselného komplexu je 3,8 ha. Nerekultivovaná plocha skládok popolčeka a odkalísk mimo priemyselného komplexu predstavuje skládka popolčeka v Bystričanoch, rozloha takmer 20 ha a Chalmovej 37 ha, kde rekultivovaná plocha predstavuje 10,8 ha. V Novákoch a Zemianskych Kostolanoch je celková plocha nerekultivovaných odkalísk 45 ha, rekultivovaných 68 ha. Nerekultivované plochy skládok v Chalmovej a Bystričanoch (REZ – časť B, dočasné odkalisko) podliehajú defláci. Z tejto oblasti k pravdepodobným environmentálnym záťažiam patrí Vojenský opravárenský podnik v Novákoch (REZ – časť A, lokalita, na ktorej nebola jednoznačne určená zodpovednosť, odporúčaná na realizáciu prieskumu a vypracovanie rizikovej analýzy s celkovou klasifikáciou K = 85). Areál NCHZ, a.s. a ďalších tam sídliačich spoločností patrí k environmentálnym záťažiam s vysokou prioritou, na ktorých nebola jednoznačne určená zodpovednosť, odporúčaných na sanáciu (REZ – časť B, K = 80).

Záver

Riešenie problematiky environmentálnych záťaží v Slovenskej republike spomaľuje absencia zákona, nedostatok finančných prostriedkov, jednoznačne neurčená zodpovednosť za environmentálne záťaž, vysoký počet lokalít (z doteraz evidovaných environmentálnych záťaží – 1800, pripadá na 27,2 km² jedna), pričom systematická identifikácia environmentálnych záťaží nie je zatiaľ ukončená. Mnohé lokality zaradené medzi sanované, resp. rekultivované REZ – časť C nespĺňajú tieto kritéria a na mnohých, napr. skládkach KO, niektorých priemyselných skládkach bol iba odstránený zdroj kontaminácie, teda oficiálne ukončené skládkovanie, prípadne ukončená výroba (navážanie odpadu však pretrváva načierno) a projekty na ich sanáciu a rekultiváciu sa iba pripravujú. Z 318 tzv. rekultivovaných skládok bolo 58 identifikovaných ako pravdepodobne environmentálne záťaž na základe nesprávnej rekultivácie, nedôveryhodných informácií, resp. zatiaľ iba príprava rekultivácie. Tieto lokality boli zaradené duálne (REZ – časť A, resp. B, prípadne REZ – časť A a C), napr. halda lúženca pri Seredi.

Environmentálne záťaž nebude možné riešiť bez krytia výdavkov z európskych fondov prostredníctvom OP ŽP a zo štátneho rozpočtu. Prvou etapou riešenia tejto problematiky bol Štátny plán sanácie environmentálnych záťaží na roky 2010 – 2015 (137 mil. €). Riešenie celej problematiky bude však dlhodobou záležitosťou a predpokladá sa, že bude trvať do roku 2030 (na roky 2016 – 2027 je plánovaných 350 mil. €). Rok 2027 by mal byť cieľovým rokom sanácie najrizikovejších environmentálnych záťaž, čo vyplýva z aplikácie povolených výnimiek, napr. Rámcovej smernice EÚ o vode, podľa ktorej musia členské štáty dosiahnuť dobrý stav kvality povrchových a podzemných vôd.

Literatúra

- [1] KLAUČO, S., (1994). *Súčasný stav a prognóza kvality podzemných vôd v širšom okolí skládky lúženca a popolčeka Niklovej huty š. p. v Seredi*. Expetízna štúdia SkOV – Bratislava.
- [2] KLAUČO, S., FILOVÁ, J., KOVAŘÍK, K., (1998). Niklová huta v Seredi: Historické znečistenie z výroby niklu. *Podzemná voda*, vol. 4, no. 2, pp. 12-15. ISSN 1335 – 1052.
- [3] KLINDA, J., BOHUŠ, P., (2008). *Environmentálna regionalizácia Slovenskej republiky*. Bratislava: MŽP SR, SAŽP Košice. ISBN 978 -80-88833-53-6.
- [4] KLINDA, J., LIESKOVSKÁ, Z., (2005). *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2004*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR. ISBN 80-88833-29-9.
- [5] KLINDA, J., LIESKOVSKÁ, Z., (2007). *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2007*. Bratislava: MŽP SR, SAŽP. ISBN 978-80-88833-50-5.
- [6] BOHUŠ, P., (1996). *Ohrozené oblasti životného prostredia v Slovenskej republike*, Košice: Dom techniky – C PRESS s.r.o., Košice pre SAŽP. ISBN 80-232-0173-5.
- [7] MAHEĽ, M., (1986). *Geologická stavba československých Karpát, 1. Palealpínske jednotky*. Bratislava: Veda SAV.
- [8] MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA, (2008). *Environmentálne záťaž*. [online]. [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: <http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/geologia/environmentalne-zataze.html>
- [9] MICHAELI, E., BOLTÍŽIAR, M., IVANOVÁ, M., (2009). Geocological structure of the dump of technological waste at Sered'. *Folia Geographica*, vol. XLIX, no. 14, pp. 180 – 197. ISSN 1336-6149.
- [10] ŠKULTĚTY, P., (2008). Vplyv environmentálnych záťaž na charakter krajiny. Influence of environmental loads on landscape character. In *Zborník vedeckých prác Katedry ekonómie a ekonomiky FM*, Prešov: Prešovská univerzita, pp. 278-285. ISBN 978808068-798-4.
- [11] PALUCHOVÁ, K., (2009). Systematická identifikácia environmentálnych záťaž na Slovensku – čo priniesla. *Enviromagazín*, no. 2, pp. 8-9. ISSN 1335-18-77.
- [12] SEIGNEZ, N., GAUTHIER, A. BULTELL, D., DAMIDOT, D., POTDEVIN, J. L., (2008). Leaching of Lead metallurgical Slags and pollutant mobility far from equilibrium conditions. *Applied Geochemistry*, vol. 23, pp. 3699-3711. ISSN 0883-2927.
- [13] SLOVENSKÁ AGENTÚRA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA (2008). *Environmentálne záťaž na Slovensku*. [online]. [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: http://www.sazp.sk/public/index/open_file.php%3Ffile%3DCEI/Osveta/
- [14] SYEDA MARIA A., AROMA P., BEENISH A., NAIMA H., AZRA Y., (2014). Open dumping of municipal solid waste and its hazardous impacts on soil and vegetation diversity at waste dumping sites of

Islamabad city. *Journal of King Saud University – Science*, vol. 26, no. 1, p pp. 59–65. ISSN 1018-3647. DOI 10.1016/j.jksus.2013.08.003.

- [15] VOUTSA, D., GRIMANIS, A., SAMARA, C., (1996). Trace elements in vegetables grown in an industrial area in relation to soil and air particulate matter. *Environmental Pollution*, vol. 94, pp. 325-335. ISSN 0269-7491.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0159/15 Zmeny v krajinnej pokrývke a štruktúre krajiny podmienené ťažbou a spracovaním surovín v severnej časti stredného Spiša v časovom horizonte 1821-2011.

BIOMASS USAGE AND ITS IMPACTS ON RURAL DEVELOPMENT

DOPADY VYUŽÍVANIA BIOMASY NA ROZVOJ VIDIEKA

STANISLAV KOLOŠTA

FILIP FLAŠKA

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banska Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, filip.flaska@umb.sk

Annotation

Biomass local production systems could be seen as an appropriate alternative that can contribute to solve socio-economic problems especially of rural regions. The operational framework for biomass local production systems in Slovak rural areas is missing. The main aim of this paper is to make general proposal of biomass local production system and write about its impacts on rural development. From methodological point of view we used deductive approach. Official statistical data from Eurostat and Statistical office of Slovak republic were used and we realized personal interviews with managers and employees of entities with biomass heating systems in rural areas of Banská Bystrica region. The article includes remarks about impacts and effects of biomass usage. The article brings practical experiences of rural biomass local production system in Banská Bystrica region.

Key words

biomass, rural areas, development, local production systems

Anotace

Lokálne produkčné systémy (LPS) zamerané na využívanie biomasy môžu predstavovať vhodnú alternatívu, ktorá môže byť nápomocná pri riešení sociálno-ekonomických problémov najmä vidieckych oblastí. Rámcová osnova lokálneho produkčného systému zameraného na biomasu na Slovensku chýba. Cieľom článku je navrhnúť všeobecný rámec takéhoto LPS a popísať jeho vplyv spolu s dopadmi využívania biomasy na vidiecky rozvoj. Využíva najmä metódu dedukcie a čerpá z oficiálnych štatistických údajov Eurostatu a Štatistického úradu SR. Výsledky príspevku vychádzajú tiež z osobných rozhovorov uskutočnených s manažérmi a pracovníkmi vykurovacích systémov na biomasu vo vidieckych oblastiach Banskobystrického regiónu. Článok tiež prináša praktickú schému vidieckeho LPS zameraného na biomasu v regióne Banská Bystrica.

Klíčová slova

biomasa, vidiecke oblasti, rozvoj, lokálny produkčný systém

JEL classification: O13, O18

Introduction

Renewable energy technologies such as wind or solar energy are unlikely to provide a large number of permanent jobs when deployed, but new jobs will be created around them. Significant number of construction jobs will be offered in the construction phase of renewable energy installations but they will disappear when the construction is over. Biomass projects may lead to higher long-term levels of job creation in rural areas. Biomass projects are likely to impact the landscape and wildlife. Also, they may impact the tourist sector in areas where it has become an increasingly important part of the

local economy. These technologies and processes still face numerous social, economic and structural challenges and require not only further technological development but also deeper understanding to enjoy their widespread dissemination (Terrapon-Pfaff et al. 2014). Therefore, it is important to identify public preferences when it comes to the expansion of renewable energy technologies in rural areas, and to understand public awareness of potential harms and benefits of the expansion (Bergman, Colombo, Hanley 2008). We can better understand how to expand renewable energy in rural areas as a way of reducing carbon emission and improving rural living conditions when we study attitudes of rural residents towards renewable energy (Liu, Wang, Mol 2013).

Decisions taken in the energy sector of national economies in the coming years (Bolcárová, Kološta 2015) will have long-term consequences for investment, the society and global climate. In Slovakia there are projects of biomass heating plants financed from applicants' own resources, the European Union structural funds (ERDF) and from the State budget. Functioning of a biomass heating plant implies activities of other entities in the surroundings, therefore it is possible to talk about the development of a biomass local production system (biomass LPS) in the area.

1. Aim and methodology

The main motivation for us to deal with this topic was the missing operational framework of a biomass LPS and the lack of information about issues connected with the managing of biomass LPS in Slovak rural areas. It was confirmed during personal interviews with the representatives of biomass heating systems in villages situated in Banská Bystrica region.

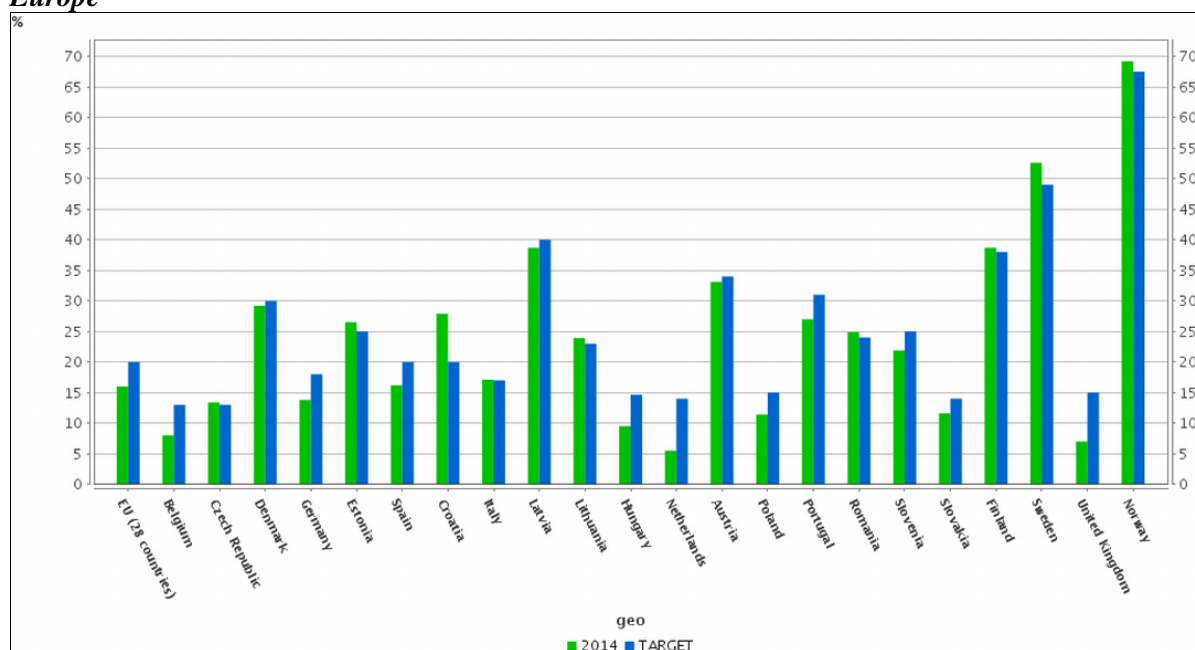
The main aim was to make general proposal of biomass local production system and write about its impacts on rural development. From methodological point of view we used deductive approach following line: renewables in EU – renewables in Slovakia (potential of biomass and its contribution and impacts for rural development) – biomass local production systems. Official statistical data from Eurostat and National statistical office of Slovak republic were used and we realized personal interviews with managers and employees of entities with biomass heating systems in rural areas of Banská Bystrica region.

2. Renewable energy and biomass in the EU and Slovakia

The importance of renewable energy sources (RES) in the EU is still a hot topic. According to the directive on renewables, their share in energy consumption in the EU in 2020 will reach 20%.

According to Resch, the use of biomass for energy generation in Slovakia will significantly increase by 2020 in both scenarios, NAT (National target fulfilment) and ACT (Proactive support) (Resch et al. 2010). Calculations show that the use of biomass in Slovakia as the primary energy will vary between 2.0 and 2.5 Mtoe in 2020. To achieve these goals, it is necessary to develop appropriate legislative and administrative framework for the production of energy crops because Slovakia has got big potential in forest and agricultural biomass. According to the NAT scenario, each EU Member State tries to achieve its renewable energy targets. Exceptions apply to cases when a Member State does not have enough resources or renewable energy would incur costs much higher than the EU average. Countries that are able to achieve its 2020 targets at relatively low costs exceeded its goal and will export energy surpluses to the average level of RES according to the objectives of Europe 2020. ACT scenario portrays an optimistic vision of the RES. Based on the assumption that all EU Member States will actively promote renewable energy (e.g. by introducing a harmonized, but the technology specific feed-in tariffs for electricity from RES support). Moreover, in all cases, it counts in the future with gradual removal of existing non-economic barriers (e.g., administrative bottlenecks, network access, etc.). If the process takes place immediately, it will accelerate spreading renewable energy technologies (Resch et al. 2010).

Fig. 1: Share of renewable energy in gross final energy consumption in selected countries in Europe

Source: Eurostat (2016)

Among all countries in Europe, the largest share of renewable energy in the total energy consumption is reported for Norway (over 65%) and Sweden (over 50%), as demonstrated by the Figure 1. Slovakia aims to achieve (in 2020) a 14% share of energy from renewable energy sources in total energy consumption, which, considering the 20% share adopted for the EU, can be regarded as a modest goal. In Slovakia, biomass represents the largest proportion of technically usable potential of all renewable energy sources (44%). According to the purpose, biomass can be used as a heat source, as an energy source for vehicles, as a source of energy for power generation or as a feedstock for the industry, which seems unrelated to energy, but can reduce the amount of energy.

In the context of pursuing and monitoring the objectives of the Directive no. 2009/28/EC, national authorities should have “national plan” concerning the development, updating and monitoring biomass use. Finland is a good example in this area (Kautto, Peck 2012).

3. Impact of biomass use upon socio-economic rural development of Slovakia

Rural economies can no longer rely on the agricultural sector as a source of employment and wealth growth. Diversification of the rural economy is thus essential to maintain the viability of rural populations (Bergman, Colombo, Hanley 2008).

Biomass, as a form of renewable energy is seen as a source with the greatest potential especially in rural areas. Biomass can be considered as an important resource, which could increase product competitiveness in agricultural sector and which contributes synergistically to solve crucial problems in the economy, such as reducing unemployment, rural revitalization, sustainable development and improving the quality of the environment.

Slovakia's landscape is covered in more than 40% by forests. In Slovakia, new technologies in the field of biomass energy create opportunities to use uncultivated or idle land for the cultivation of high-yield crops. It also creates conditions to increase the yield on permanent grassland and little-used mountain meadows and use increased revenues to produce biomass energy. Another possibility is to use brownfields for biomass production. Especially in rural areas, bioenergy can support development, because it exploits biomass, both agricultural and forest. Placing bioenergy plants in appropriately selected locations will help create jobs in different areas connected with the industry like planting,

management, research and other services. With the advancement of economic growth in a rural region we may expect an inflow of other industrial and service sectors, which previously did not exist or were little present. In this way, bioenergy can become an engine of local economy. Figure 2 summarizes the effects of socio-economic aspects of bioenergy systems for local development.

Fig. 2: Socio-economic aspects of bioenergy systems for local development

Source: Domac, Richards, Risovic (2005)

Social aspects include factors affecting the living standards, social cohesion and stability. Improving of environment is very positive for its protection and conservation, which is an important factor for increasing the quality of people's lives and improve their health. Stable energy base could be also important (e.g. in case of energy crisis). Jobs directly linked to the production and use of biomass can increase employment in other sectors and areas of the economy (direct and indirect employment resulting from bioenergy projects). Energy exports can stimulate further economic activity in the region. Benefits can be reflected in the improvement of infrastructure but also in reversed migration into areas, from which previously people emigrated (as a result of new job opportunities and better environment than in urban areas). These activities may contribute to the diversification of rural areas and increase the resilience of the rural system. These effects are sustainable if the processes are well organized, which happens in biomass LPS.

4. Proposal of a biomass local production system in rural areas of Slovakia

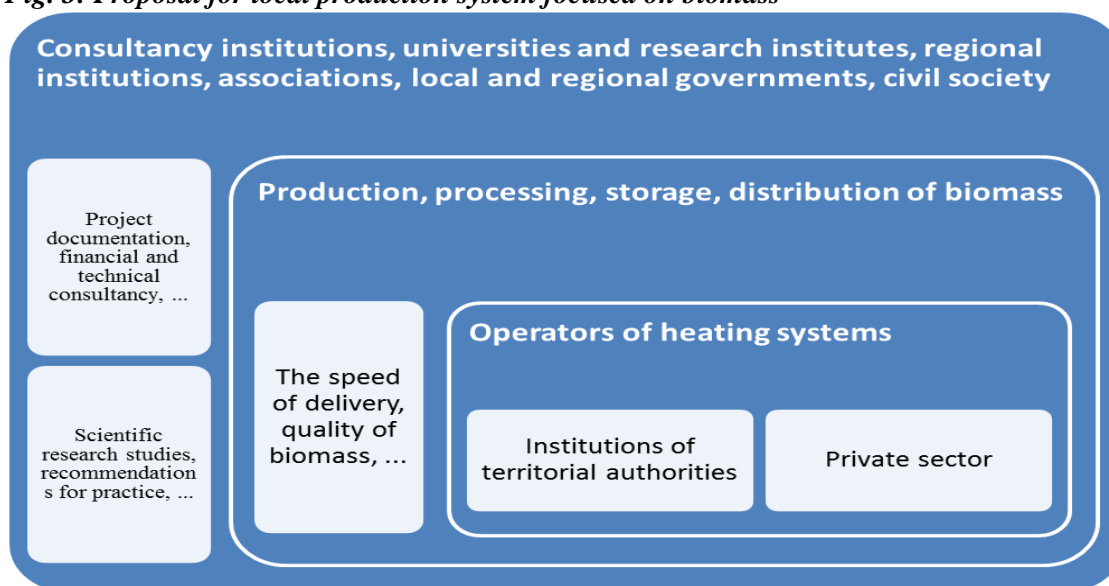
Local production systems (LPS) are good alternative that can help to solve socio-economic problems especially in rural regions. According to the works of (Grotz, Braun 1993; Lindkvist 1999), LPS can be seen as a group of companies located within one geographic region and interactions between them and the environment in which they operate (in terms of economic, social, political, cultural, institutional aspects and infrastructure). Knowledge flows between the entities are important, because the above mentioned physical assets in combination with intellectual abilities produce specific regional characteristics of the LPS. LPS can be also based on the production, processing, transport, and the use of biomass as a renewable energy component (besides the traditional industrial LPS).

Banská Bystrica and Žilina regions have the greatest potential for the use of biomass in Slovakia. As an example, we present self-governing region of Banská Bystrica, where there are several entities that have recently received funding from the EU funds for the implementation of new energy solutions using biomass. These include projects in Hrušov, Ľubietová, Detva, Banská Bystrica, Žarnovica and Zvolen. After consultations with the management directly involved in the implementation of these projects, we found out that these organizations are facing many problems related to the lack of information and knowledge about new technologies since the beginning of the investment until putting the installation into operation. Lack of experience in implementing similar projects is also a significant barrier to socio-economic development.

These problems could be mitigated if in the perspective localities there are actors engaged in an operating biomass LPS. Biomass LPS could be also part of regional innovation system aspiring to become a learning region. The most important thing in learning region is intelligent human potential (Kološta, Flaška, 2015) This would mean that entities directly engaged in production, processing, storage and distribution of biomass – for example heating equipment operators – could be associated within the network of LPS (thus focused either separately or as part of a pre-existing LPS) with:

- consulting institutions (project documentation, financial and technical advice),
- universities and research institutes (e.g. undertaking studies on biomass productivity in specific areas focused on producing of biomass due to altitude and slope of land – as it happened in the Meili mountain in China),
- regional institutions, associations, local and regional authorities, civil society, as illustrated in Figure 3.

Fig. 3: Proposal for local production system focused on biomass

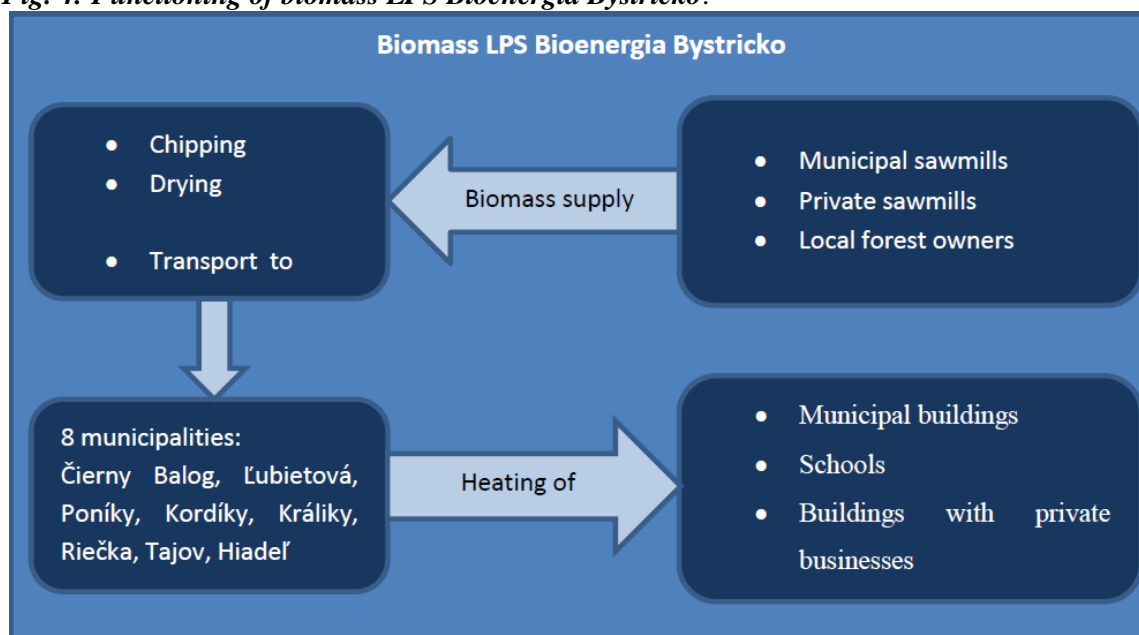
Source: own processing

According to our predictions, practical benefits of such biomass LPS consist in better and faster transfer of information between involved actors, effective consulting, exchange of experiences, networking, more effective solutions to unforeseen operational problems, streamlining operational processes and in saving transaction costs.

Good example of biomass LPS functioning conformable with our proposal in Slovak rural areas is association of mountain villages that manage biomass LPS Bioenergia Bystricko. The main idea of the association was self-sufficient villages in energy production and usage of local forests sources and wood waste for heating of municipal objects. Instead of buying electric and heating power from private suppliers outside the micro region they are purchasing these energies from village association owned by LPS Bioenergia Bystricko, quasi they pay themselves. Therefore it is a closed circle composed of private businesses, municipal enterprises and municipalities in the administrative area of

Banská Bystrica region. These reasons allow calling this a biomass local production system with illustration on Figure 4.

Fig. 4: Functioning of biomass LPS Bioenergia Bystricko.

Source: own processing

The heating plants are using waste from local sawmills and municipal forest enterprises, thus there is no sizeable increase in forest harvest. Thus, municipal or private sawmill in villages and forest owners sell and supply waste wood for village association Bioenergia Bystricko which grind this raw wood material in their machines and stores wood chips in four warehouses where checking the quality of wood chips. Wood chips in storage are redried usually 3-4 months and then are distributed according to the requirements and needs of each heating plant to the stores that are part of the reconstructed heating plants or in their vicinity. Municipalities must pay monthly advance payments which are accounted at the end of the heating season according real consumption of each municipality. Overpayments are returning back, stubs are back paid. All operating expenses which cover the purchase of wood waste, chipping and subsequent distribution, storage and costs on personnel employed by the biomass LPS Bioenergia Bystricko are summarized after heating season. These costs are then divided among municipalities according to the real consumption of wood chips of each municipality. None of the 8 aforementioned municipalities was gas supplied. Before reconstruction all municipal heating plants provided heat mainly from coal. Heating plants were in disrepair, so the organization Friends of the Earth-CEPA gave municipalities free information service and assistance in preparing the project proposal dealing with reconstruction of all heating plants. Biomass LPS Bioenergia Bystricko has rented from the villages heating plants and each was individually reconstructed. In this way 15 heating plants have been reconstructed for biomass usage. The representatives from Bioenergia Bystricko visited the *Model Region of Güssing – an Example of the Austrian Grassroots Strategy for Energy Independence* and communicated and discussed there some technical and operational issues. If the heating plants are now heating more objects, internal and external heat distribution has been developed and the regulation of heating systems from additional sources was arranged. Four independent warehouses for wood chip and fire-wood were built, technology and equipment such as mobile chipper and transport truck with a trailer, 2 loaders, containers and tractor that delivers material to the heating plants were purchased. Project managers are representatives (mayors) of 8 villages who are in the role of managers in biomass LPS Bioenergia Bystricko. Interviews with these and other managers of running biomass projects provided us many useful knowledge which can be useful for management of starting biomass LPS. We wrote about those aspects more precisely in another article.

Conclusion

Biomass represents an important potential for the development of rural economy and provides an opportunity to revive agricultural activities in specific rural areas. However, large centralized power projects based on biomass can mean risk for rural areas, especially in terms of environmental degradation (e.g. by increasing the senseless logging in forests or “cleaning” of forest wood waste after harvest). Therefore it is necessary to select suitable locations for biomass production. This means, that biomass energy does not take priority over production of quality domestic food.

Without a systematic approach to biomass and renewable energy in general, it will be difficult to avoid a scenario where the financial injections from EU funds into technology investments related to biomass will end in some cases as „appropriate use of the situation to produce quick profits“. Therefore, the processes of preparation and managing of LPS focused on biomass should be well reconsidered. Local and regional authorities may initiate the establishment of these types of biomass LPS especially if governments understand the issue of climate change as a local problem and incorporates its solution into its strategic priorities (Švihlová, 2009). Our proposal of biomass LPS we do not consider as a universal model. On the other hand, in rural areas operating entities could draw many positives from this form of cooperation and coordination of their activities.

Literature

- [1] BERGMAN, A., COLOMBO, S., HANLEY, N., (2008), Rural versus urban preferences for renewable energy developments, *Ecological Economics*, vol. 65, pp. 616-625. ISSN 0921-8009.
- [2] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., (2015). Assessment of sustainable development in the EU 27 using aggregated SD index. In: *Ecological Indicators*, Elsevier, pp. 699-705. ISSN 1470-160X. DOI 10.1016/j.ecolind.2014.09.00.
- [3] DOMAC, J. RICHARDS, K. RISOVIC, S., (2005), Socio-economic drivers in implementing bioenergy projects, *Biomass & Bioenergy*, Elsevier vol. 28, no. 2, pp. 97-106. ISSN 0961-9534. DOI 10.1016/j.biombioe.2004.08.002.
- [4] GROTZ, R., BRAUN, B., (1993). Networks, milieux and industrial firm strategies: empirical evidence of an innovative SME environment, *Geografická Annaler*, vol. 75, no. 3, pp. 149-162. DOI 10.2307/490932
- [5] KAUTTO, N. PECK, P., (2012), Regional biomass planning – Helping to realise national renewable energy goals?, *Renewable Energy*, Elsevier, vol. 46, pp. 23-30. ISSN 0960-1481. DOI 10.1016/j.renene.2012.03.024.
- [6] KOLOŠTA, S., FLÁŠKA, F., (2015). Regionálny inovačný systém v koncepte učiacich sa regiónov jako alternativa pre regionálnu politiku. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148-154. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-19.
- [7] LINDKVIST, K. B., (1999), Governance, territoriality and local production systems in Norwegian fisheries, Workshop on “*Management institutions and governance systems in European Fisheries*”, Vigo, Spain, 16 p.
- [8] LIU, W., WANG, C., MOL, A. P.J., (2013), Rural public acceptance of renewable energy deployment: The case of Shandong in China, *Applied Energy*, Elsevier, vol. 102, pp. 1187-1196. ISSN 0306-2619. DOI 10.1016/j.apenergy.2012.06.057.
- [9] TERRAPON-PFAFF, J. et al., (2014). A cross-sectional review: Impacts and sustainability of small-scale renewable energy projects in developing countries, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 40, pp. 1-10. ISSN 1364-0321.
- [10] RESCH, G., PANZER, C., BUSCH, S., (2010). Výhľadová analýza využívania obnoviteľných zdrojov energie na Slovensku. Viedeň. [online]. [cit. 2016-02-17]. Dostupné z: <http://www.atpjournal.sk/buxus/docs/idb%20journal%20202012%20str%2042-44.pdf>.
- [11] ŠVIHLOVÁ, D., (2009). Klimatické zmeny ako miestny problém: lokalizácia a implementácia na príklade Kanady, *Ekonomický časopis*, vol. 57, no. 9, pp. 918-932. ISSN 0013-3035.

This paper was supported by project SK06-IV-02-001 - Issues in local development policy in Norway and Slovakia. “This project is co-funded by the EEA Grants and the state budget of the Slovak Republic from the EEA Scholarship Program Slovakia.”

WATER MANAGEMENT PROJECTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN LEGISLATION

VODOHOSPODÁŘSKÉ PROJEKTY V KONTEXTU EVROPSKÉ LEGISLATIVY

VERONIKA ŠRANKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 253657@mail.muni.cz

Annotation

One of the main causes of water pollution is wastewater discharged from point sources. Quality of water is related to the protection of waters in accordance with the Council Directive 91/271/EEC concerning urban wastewater treatment until the year 2010. Despite the efforts to support water projects from the Structural Funds, the requirements, resulting from the Czech legislation and European legislation, were still not met. The article analyzes the agglomerations, which do not meet the requirements of the European legislation, and the applicants for the structural assistance. The objective is to determine to what extent the projects financed from the Structural Funds satisfied the conditions of European legislation in regions of the Czech Republic. The comparative analysis uses the primary data from the information system of the operational programs in the programming period 2007 – 2013 and the secondary data from Ministry of Environment of the Czech Republic. The results indicate that some agglomeration still unsolved their urban wastewater treatment, some of them in size over 10 000 PE (population equivalent).

Key words

waste water treatment, European legislation, European Funds, environment, NUTS 3 regions

Anotace

Jednou z hlavních příčin znečištění vod je vypouštění odpadních vod z bodových zdrojů. S kvalitou vody souvisí i naplnění ochrany vod v souladu se směrnicí Rady 91/271/EHS o čištění městských odpadních vod do roku 2010. Navzdory úsilí o podporu vodohospodářských projektů ze strukturálních fondů, podmínky vyplývající z české a evropské legislativy stále nejsou splněny. Článek analyzuje aglomerace, které nesplňují podmínky evropské legislativy a uchazeče o strukturální pomoc. Cílem je určit, do jaké míry naplňují projekty financované ze Strukturálních fondů podmínky evropské legislativy v regionech České republiky. Komparativní analýza využívá primární data z informačního systému operačních programů v programovacím období 2007 - 2013 a sekundární data z Ministerstva životního prostředí ČR. Výsledky ukazují, že některé aglomerace mají stále nevyřešené čištění městských odpadních vod, přičemž některé z nich jsou o velikosti nad 10 000 ekvivalentních obyvatel.

Klíčová slova

čištění odpadních vod, evropská legislativa, Evropské fondy, životní prostředí, kraje ČR

JEL classification: Q53, R58

Introduction

In the Czech Republic, quality of the surface waters is mainly affected by point sources of pollution, such as municipalities and towns, industrial enterprises and objects oriented to agricultural and

livestock production. Pollution which originates from wastewaters is a significant part of pollution of the surface waters. Municipal wastewater (especially detergent) and agriculture are the major source of pollution by organic matter and nutrients such as nitrogen, phosphorus, and their compounds. Some point sources of pollution, with no third degree of the purification of the sewage waters, also contribute to this contamination. (Pivokonský et al., 2001, Volaufová, 2008). On the other hand, the continued decrease in pollution from the point sources is notable due to the intensive construction of new sewage networks and the intensification of the wastewater treatment plants. These projects are usually technically and financially demanding.

A possibility to support the projects aimed at reducing pollution from the wastewaters is the allocation from the Structural Funds. In the previous programming period, the Operational Program Environment (OPE), especially Area of intervention 1.1 Reduction of water pollution was a possibility to finance such projects. More than 40% of all financial resources of the OPE was concentrated to the Priority axis 1 (almost 2 000 mil. EUR). The specific objective of this area of intervention is to significantly reduce the amounts of pollution discharged into the surface waters and groundwater. The objective is achieved through the construction, modernization and intensification of wastewater treatment plants (WWTP), through the relating construction and reconstruction of sewage systems. (MoE, 2014) The importance of this area of intervention is given by meeting the terms of Czech legislation and implemented EC legislation (Council Directive 91/271/EEC concerning urban wastewater treatment plants) which attaches extraordinary importance to the quality of waters. (91/271/EEC, 1991)

The aim is to meet the transitional period, negotiated for the subarea Quality of waters in the Treaty of Accession to the European Union, which is associated with meeting the conditions of water protection, in accordance with Council Directive 91/271/EEC concerning urban waste water treatment until the year 2010. (91/271/EEC, 1991) In accordance with this Directive, the Czech Republic has declared all its territory as a sensitive area, with the obligation of the third degree of purification in all the municipalities over 2 000 population equivalent (PE)¹. (Water act, 2001, Regulation 229/2007) Therefore, the great emphasis is placed on the disposal of the wastewaters, directly linked with high financial demands. The transitional period should be provided by the construction of the sewer systems, and the secondary degree of purification of the wastewaters in the municipal wastewater treatment plants in agglomerations of 2 000 - 10 000 PE and by the stricter treatment requirements (removal of total nitrogen and phosphorus, which is the third degree of purification) in all wastewater treatment plants over 10 000 PE. Therefore, the Czech Republic is forced to build large quantities of the sewage systems and wastewater treatment plants in a relatively short period of time. In agglomerations over 10 000 PE, some wastewater treatment plants do not satisfy the requirements of the Directive, and therefore their reconstruction is required. For example, it represents the changes in the technology or the further equipment of a plant. These reconstructions require high financial costs, while the most expensive is meeting the indicators of total nitrogen, where costs are 1/4 to 1/3 of the total investment cost of the construction of a new wastewater treatment plant. (MoE, 2014).

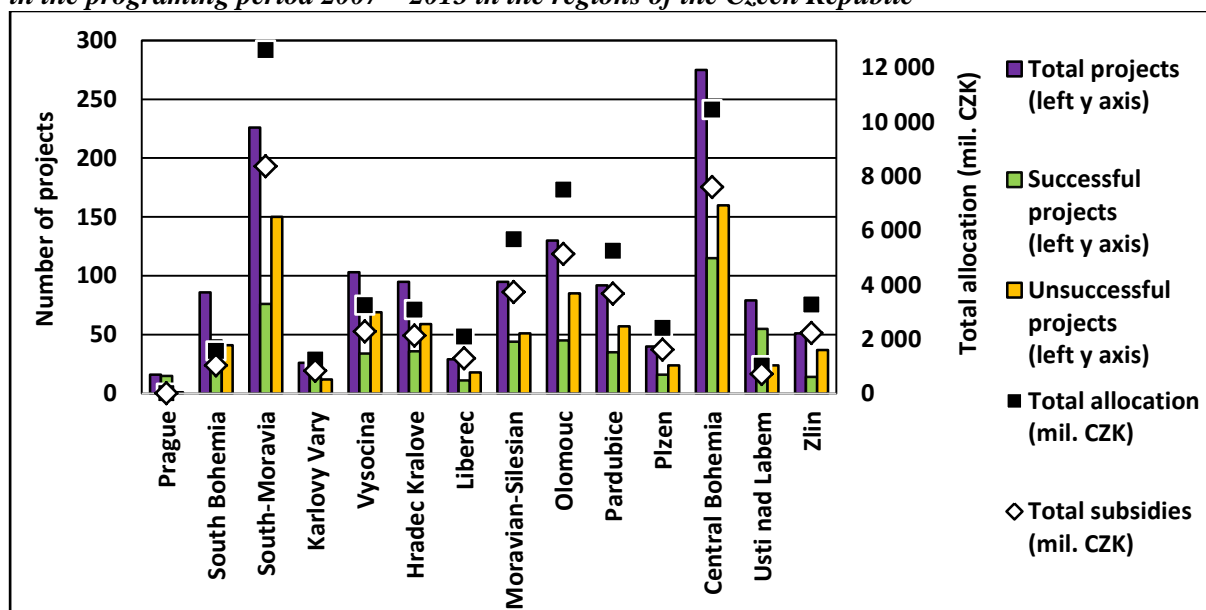
According to the Update of the strategy of funding the requirements for the purification of urban sewage wastewaters, the complete implementation of all the actions is not real until the end of the year 2010. These conditions have not yet been met. Within the requirements for purification of urban sewage wastewaters, it is required to solve total of 192 agglomerations, 46 of them being agglomerations over 10 000 PE and 146 agglomerations with 2 000 - 10 000 PE. (MoE, 2010) Wastewaters are also one of the main sources of pollution of the surface and groundwater and their purification is associated with satisfying one of the main requirements of the Framework Directive for Water Policy (2000/60/EEC, 2000), which requires the achievement of good water status by the end of the year 2015.

¹ Population equivalent is the hypothetical number of inhabitants, expressing the ratio of the sum of the pollution load produced during 24 hours by industrial facilities and services to the individual pollution load in household sewage produced by one person in the same time. The indicator of biological oxygen produced by one resident per day (60 g/capita. per day) is mostly used as a reference indicator.

1. Success and issues of the last programing period

Until October 2015, 118 wastewater treatment plants and approximately 3 900 kilometers of sewer networks were built, and more than 230 000 inhabitants were newly connected to suitable wastewater treatment plants. (MoE, 2015a) The figure 1 represents the number of the successful and unsuccessful projects and the total allocation in regions NUTS 3 in the Czech Republic in programming period 2007 – 2013. The most of the projects were implemented in the Central-Bohemian and the South-Moravian region, which are usually the most successful regions in almost all fields of the support from the Structural Fund. These regions with high GDP per person have more administrative and financial capacities to submit the projects and succeed with them. The regions Karlovy Vary and Liberec were the least successful in the number of projects, and that correlates with their GDP per person, which is the lowest in the last few years. The highest share of the successful projects on the total projects is in the Karlovy vary region (70%). In terms of the criteria of economy, the lowest costs per project were in the South-Bohemian and the Karlovy Vary region. The region Prague has implemented just 15 projects. Here, the situation is more complicated, because the individual city districts do not want to apply for a subsidy or they are not able to apply. This is mainly due to the great financial demand or the other administrative burdens. First, a particular investment must be added to the Prague budget, which is approved by the Prague Assembly. When the city districts want to deal with completion of the sewage system alone, it would have to finance the whole investments themselves. According their current revenues, the city districts need to apply for funding from the capital city, but they are not always successful.

Fig. 1: Number of projects and total costs of water projects funded from OPE in the programing period 2007 – 2013 in the regions of the Czech Republic

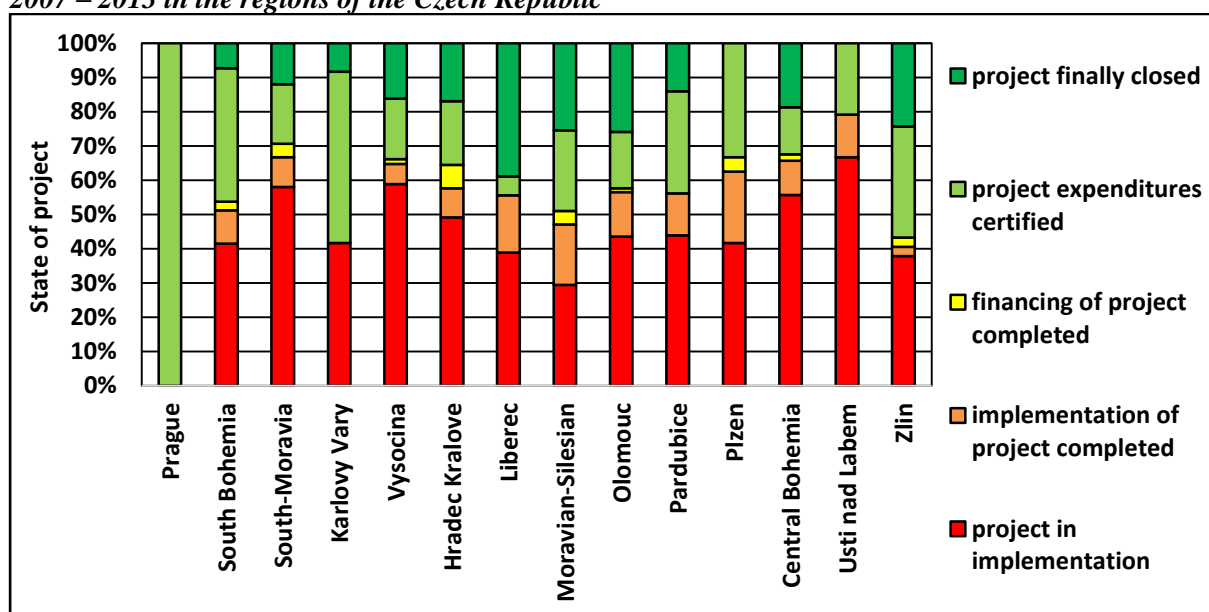
Source: MSC2007, 2015, own design and calculation

Programs funded by the Structural Funds face a risk of decommitment of funds, if the latter have not been used within three years from the date of commitment by the program (n+3 rule). The OPE is included in the group of the operational programs with high level of risk. These operational programs have problems with drawing EU funds and decommitment is very probable. Given the strategic nature of the investments that flow through this program to the Czech Republic, the Czech government must take this as a priority. The loss of EU funds will burden the state budget, so it is necessary to maximize efforts to rescue these funds. On the other hand, the European Commission allows project phasing. In practice, it means that if a project with a budget at least 5 mil. EUR risks not to be implemented by the end of the year 2015, it can be divided into two logically separate functional units and implemented separately. The first part of the project will be supported for the period 2007-2013 and the second one within the 2014-2020 period.

The biggest problem of the area of intervention 1.1 is currently the deadline for the eligibility of the expenditure, which was established at the end of the year 2015. A number of the applicants have not started the implementation of projects yet or their projects are unfinished. There is high probability that they drop the implementation of the projects and stop the approved projects. They would be forced to pay out expenses from their own resources, which is very problematic. In the case of water projects, it may be billions of CZK. (MoE, SEF, 2015)

Figure 2 shows how many of the water projects implemented in the OPE are at risk in the regions of the Czech Republic. The projects in implementation are the most risky. It also includes the projects phasing. The most threatened regions are the Usti nad Labem, Vysocina, South-Moravian and Central-Bohemian regions with more than 50% of the projects in the implementation. More than 50% of the projects with completed implementation is in the Zlin and the Karlovy Vary region.

Fig. 2: State of water projects funded from OPE in the programming period 2007 – 2013 in the regions of the Czech Republic

Source: MSC2007, 2015, own design and calculation

In the current programming period 2014-2020, the OPE focuses mainly on those issues, which the Czech Republic has failed to meet within the set deadlines. These are the obligations arising from the European legislation or where the risk of the future defaults is identified.

In the year 2010, the transitional period for the fulfillment of the requirements of the Council Directive 91/271/EEC, concerning urban wastewater treatment, expired. In recent years, the EU funds and the national resources carried out the construction and the reconstruction of the sewage systems and the wastewater treatment plants in the most agglomerations. All agglomerations over 10 000 PE have provided tertiary treatment, but not all of them meet the quality requirements for wastewater discharging. The most problems remain in the central wastewater treatment plant in Prague. In the end of the year 2013, there were inadequate wastewater treatment plants in 11 agglomerations between 2 000 and 10 000 PE. The costs are estimated at 0.5 billion. CZK. (MoE, 2015b) But the problem with wastewater treatment remains in many other agglomerations, which still do not meet the requirements of the Council Directive 91/271/EEC.

In the current context of the Cohesion policy, there appears a need to concentrate more on the performance side of the funded interventions, which basically means to draw attention to the results and impacts. The fact that the success of the Cohesion policy is evaluated as the absorption capacity of the regions (which basically means to measure the ability to use funds provided from European Funds)

in the most Member States also contributes to this assumption. (Gaffey 2013, Barca 2009) Nevertheless, the main attention should be focused on the intended effects of the interventions of the policy, by appropriately selected indicators with an available data and the possibility to establish a baseline at the beginning of the program period. (McCann, Barca, 2011, Mouqué, 2011a) The indicator system of the operational program in the first place must be used to monitor the physical progress by measuring the achieved values with the allocated resources and thus monitor the efficiency of the spending. Moreover, the national statistics are used as a source of data for the indicators and there is no tool to monitor how the projects contribute to the satisfaction of the requirements of the European legislation.

2. Objective and Methods

The article analyzed the Area of intervention 1.1 Reduction of water pollution in the programming period 2007 – 2013 and the data from the Ministry of Environment on the agglomeration with problematic urban wastewater treatment. The comparative analysis is aimed at the satisfaction of the requirements of the Council Directive 91/271/EEC in regions NUTS 3 in the Czech Republic. Therefore, the objective of this article is to determine to what extent the projects financed from the Structural Funds meet the conditions of European legislation in regions of the Czech Republic and to show the regional disparities in regions NUTS 3. The primary data were obtained from MSC2007 and the secondary data was obtained from the Update of the strategy of funding of requirements for the purification of urban sewage wastewater, elaborated by the Ministry of Environment.

According to the Update of the strategy of funding the requirements for the purification of urban sewage wastewaters, there were 633 agglomerations over 2 000 PE in the Czech Republic in the year 2010. This number has not changed much during the last few years. The agglomerations specified as “solved” means that the agglomeration has more than 2 000 PE with suitable WWTP and share of population connected to sewage system is more than 85%. In the year 2010, almost 40% of these agglomerations (total 253) are the unsatisfactory agglomerations.² In the year 2010, 61 agglomerations implemented necessary actions to improve this situation and 192 agglomerations stayed without the implementation of the necessary actions. 76% of these agglomerations were supposed to implement the projects in the year 2010. The unsatisfactory agglomerations were evaluated and compared with the physical and financial progress of the OPE in programming period 2007- 2013.

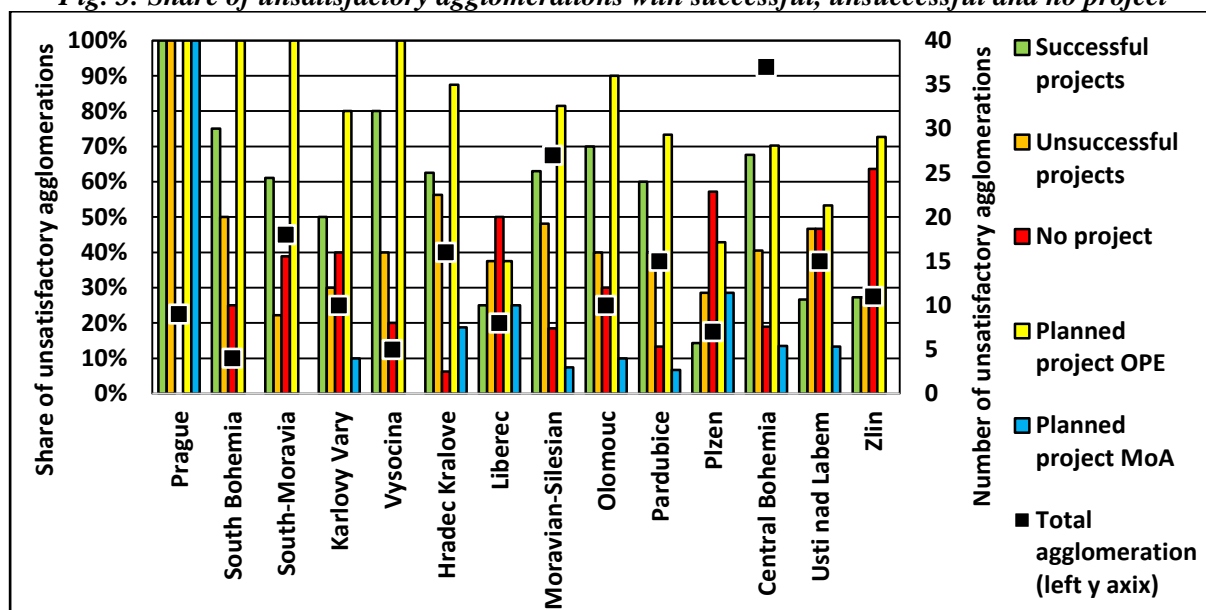
3. Results

Figure 3 shows how many of the unsatisfactory agglomerations implemented at least one project from the OPE. The total number of 110 agglomerations (57% of all unsatisfactory agglomerations) have implemented at least one project funded from the Structural Funds, which represents 75% of the agglomerations that planned to take action in the year 2010. The total number of 82 agglomerations (43% of all agglomerations and 56% of agglomerations with an intention to implement the actions in the year 2010) had an unsuccessful project, but they apply for a projects from the OPE. In the end, the total number of 53 agglomerations (28% of all agglomeration and 36% of agglomerations with an intention to implement the actions in the year 2010) have not implemented any project from the OPE. On the other hand, there is the state program, implemented by Ministry of Agriculture (MoA), which support the municipalities in building the sewage systems and the wastewater treatment plants. At the moment, the program funded from the state budget is focused on the smaller municipalities, which cannot apply for a subsidy from the Structural Funds. Some of these agglomerations implemented the necessary actions and obtain a support from the state. According the Ministry of Environment, there is a number of agglomerations that provide some actions, but still do not meet the requirement of the European legislation. (MoE, 2015b)

² Borders of the agglomeration does not depend on the administrative territory of the municipality. If the wastewater is cost-efficiently accumulated in more than 1 municipality, they are considered as one agglomeration.

The largest number of the unsatisfactory agglomerations is in the Central-Bohemian, the Moravian-Silesian and the South-Moravian regions, which correlates with the number of the implemented projects from the OPE. In no region NUTS 3, the share of planned projects achieved the actual value (except Prague with the total number of 16 and 9 unsatisfactory agglomerations, all the agglomerations in the Prague region implemented at least one project). There is still a relatively large number of the agglomerations with an unsuccessful project from the OPE, especially in the Hradec Kralove region. On the other hand, this region has the smallest number of the agglomerations with no project. Problematic issue is the number of agglomerations with no project, which reaches more than 50% in the Zlin, the Plzen and the Liberec region.

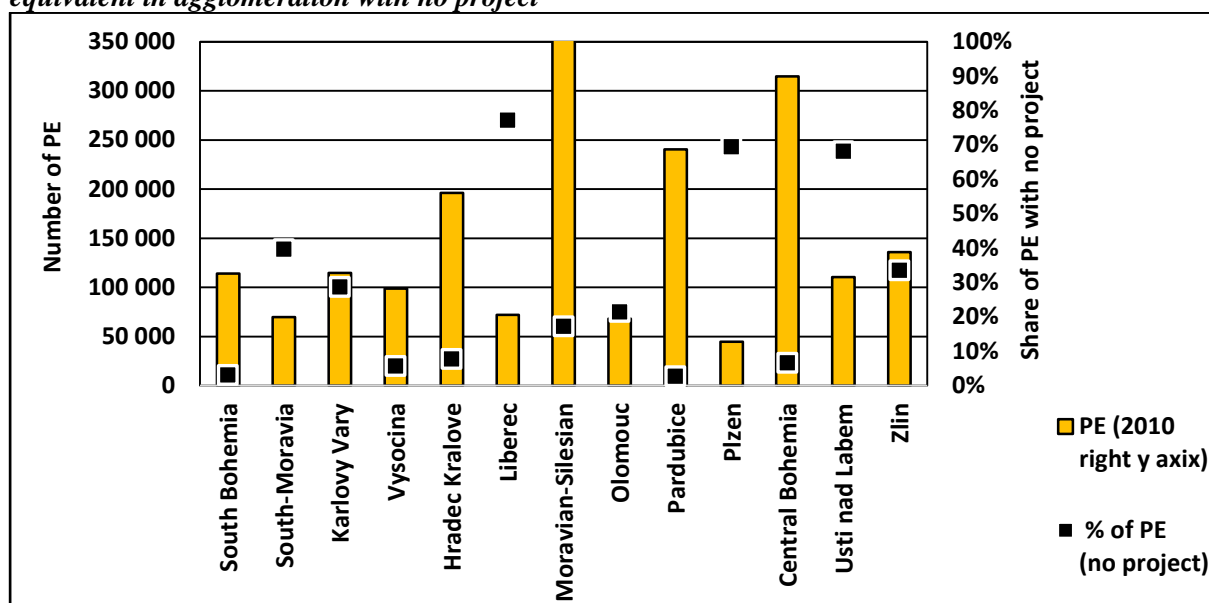
Fig. 3: Share of unsatisfactory agglomerations with successful, unsuccessful and no project

Source: MSC2007, 2015, MoE, 2010, own design and calculation

Interesting results are presented in the figure 4, where the largest number of the population equivalent in the unsatisfactory agglomeration is in the Moravian-Silesian and the Central Bohemian region. The total number of the population equivalent in the unsatisfactory agglomeration is almost 2 mil. PE. The agglomerations with no project comprise 20% of it. The share of the population equivalent in the agglomerations with no project is the highest in the Liberec, Plzen and Usti nad Labem regions, which is around 70%. These regions also belong to regions with the smallest amount of the subsidy from the OPE.

Fig. 4: Number of population equivalent in unsatisfactory agglomeration and share of population equivalent in agglomeration with no project

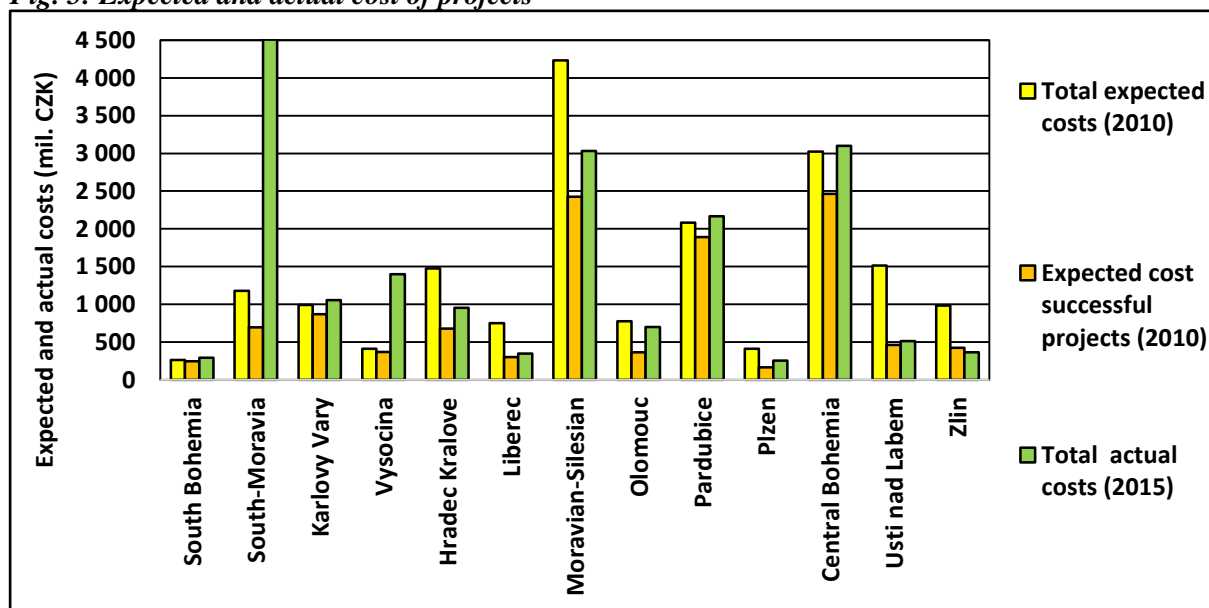
Source: MSC2007, 2015, MoE, 2010, own design and calculation

Note: Prague is not included.

Population equivalent was approximately 1,4 mil. PE in the Prague region (2010).

Figure 5 shows the expected costs of all intended projects, the expected cost of the successful projects estimated in the year 2010 and the actual costs of the implemented projects from the OPE in the unsatisfactory agglomerations. The total expected costs and the total actual cost are relatively even (approximately 18 billion CZK are the expected projects and 18,5 billion CZK are the actual costs). On the other hand, the expected costs of the successful projects are more than 1,5 times lower than the actual costs. While a lot of intended projects has not been implemented, the expected cost in total are higher in almost all the regions NUTS 3. Although, it is not obvious from the figure 5 (Prague is not included), the expected costs are more than 1/3 higher than the actual cost of the projects. (almost 30 billion CZK are expected projects and 19 billion CZK are the actual costs) It is mainly influenced by very high expectations in the Prague region. Although the expected costs are relatively low in the South-Moravian region, the total actual costs are several times higher. A lot of projects were implemented in the South-Moravian region, but in the terms of economy, these projects were most expensive than in any other region. According the expectations in the Vysocina region, the actual costs were 3 times higher than the expected costs.

Fig. 5: Expected and actual cost of projects

Source: MSC2007, 2015, MoE, 2010, own design and calculation

Note: Prague is not included.

The expected costs are approximately 114 billion CZK and the actual costs are 83 mil. CZK in the Prague r.

Conclusions

Despite the efforts to support water projects from the Structural Funds, the requirements, resulting from the Czech legislation and the European legislation, were still not met. According the Supreme Audit Office, nearly a fifth of the Czech population does not have the access to the adequate sewage systems. (SAO, 2015) Therefore, the Czech Republic are threatened by the EU sanctions. In the evaluation of the acceptance of a project, there is only one indicator (10 points) monitoring, if a project satisfies the requirement of the European legislation. While this situation is still unsolved in most of the regions (especially Prague), there is a possibility to focus on these problematic agglomerations in the current programming period and to announce more calls with more specification of the applicants and the region a project is implemented in (especially the poorer regions which need the structural assistance to a greater extent).

Literature

- [1] BARCA, F., (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy - A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations* [online]. [cit. 2016-03-20]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf>.
- [2] COUNCIL DIRECTIVE 91/271/EEC of 21 May 1991 concerning urban waste-water treatment .
- [3] DIRECTIVE 2000/60/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy.
- [4] GAFFEY, V. (2013). A fresh look at the intervention logic of Structural Funds. *Evaluation*, vol. 19, no. 2, pp. 195-203. DOI 10.1177/1356389013485196.
- [5] McCANN, P., & BARCA, F., (2011). *Outcome indicators and targets. Towards a new system of monitoring and evaluation in EU cohesion policy*. [online]. [cit. 2015-03-20]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/doc/performance/outcome_indicators_en.pdf>.
- [6] MINISTRY OF ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC. (2010). *Aktualizace strategie financování požadavků na čištění městských odpadních vod*. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/file/18729/Aktualizace_strategie_1_.pdf>.
- [7] MINISTRY OF ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC. (2015a) *Data source from monitoring system MSC2007 on 10th October 2015*.

- [8] MINISTRY OF ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC. (2013). *Operational Program Environment – Program document 2007-2013*. URL: <<http://www.opzp.cz/ke-stazeni/392/15458/detail/programovy-dokument/>>
- [9] MINISTRY OF ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC. (2015b). *Operational Program Environment – Program document 2014-2020*. URL: <<http://www.opzp.cz/dokumenty/50-programovy-dokument-opzp-2014-2020?verze=1>>
- [10] MINISTRY OF ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC, & STATE ENVIRONMENTAL FUND OF THE CZECH REPUBLIC. (2014). *Operační program Životní prostředí: Výroční zpráva za rok 2015*. URL: <http://www.opzp2007-2013.cz/soubor-ke-stazeni/54/16490-vyrocní-zprava-opzp-za-rok-2014_vcetne_priloh.pdf>
- [11] MOUQUÉ, D. (2011a). *The best of both worlds: Presentation at workshop: How to capture the effects of EU funding? Bringing together qualitative and quantitative methods*, Open Days 2011. [online]. [cit. 2015-03-20]. URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/od2011/presentation_frame.cfm?nmenu=333>
- [12] PIVOKONSKÝ, M., BENEŠOVÁ, L., JÁNSKÝ, B. (2001). Evaluation of water quality in the river Cidlina. *Journal of Hydrology and Hydromechanics*, vol. 49, no. 5, pp. 376-406. ISSN 0042-790X
- [13] REGULATION 229/2007 (Nařízení vlády, kterým se mění nařízení vlády č. 61/2003 Sb., o ukazatelích a hodnotách přípustného znečištění povrchových vod a odpadních vod, náležitostech povolení k vypouštění odpadních vod do vod povrchových a do kanalizací a o citlivých oblastech)
- [14] SAO. (2015). *Audit conclusion. The funds allocated to water management projects*. [online]. [cit. 2015-03-20]. URL:< <http://www.nku.cz/assets/kon-zavery/k15001.pdf>>
- [15] VOLAUFOVÁ, L., (2008). Kvalita povrchových vod v České republice., *Vesmír*, vol. 87, pp. 769-770. ISSN 0042-4544.
- [16] THE WATER ACT., (2001). Act dated June 28, 2001 on Water and Amendments to Some Acts

This paper was created as a part of the specific research project no. MUNI/A/0896/2015 at Masaryk University

**SEVEROČESKÝ HNĚDOUHELNÝ REVÍR A JEHO
EKONOMICKÁ, SOCIÁLNÍ A EKOLOGICKÁ NESTABILITA****NORTH BOHEMIAN BROWN COAL DISTRICT AND ITS ECONOMIC,
SOCIAL AND ENVIRONMENTAL VOLATILITY****BOHUMIL KURKA****JOSEF KUNC**

Katedra regionální ekonomie a správy Dep. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: kurka@mail.muni.cz, kunc@econ.muni.cz

Anotace

Cílem příspěvku je analyzovat a zhodnotit socioekonomická a environmentální rizika současného stavu a budoucího možného vývoje největší těžební oblasti v České republice, Severočeského hnědouhelného revíru (SHR), a to ve vazbě na zásadní a aktuální problém prolomení či neprolomení územně ekologických limitů těžby. Metodicky je příspěvek založen na socioekonomické, komparativní a statistické analýze dostupné odborné literatury, zdrojů, pramenů a dat, interpretaci informací, syntéze a zobecnění poznatků. Je zřejmé, že těžba v SHR má svůj vrchol již za sebou, je v útlumu, což však neznamená, že její význam je či v brzké době bude zanedbatelný. Těžební průmysl zde má hluboko zapuštěné kořeny a je s celým krajem úzce svázaný. A bude to opět člověk, který rozhodne o podobě rozvolnění tohoto těsného vztahu. Nyní diskutované územní limity a jejich eventuální prolomení určí, jak pozvolný bude útlum těžby a silné budou další ekonomické, sociální a environmentální dopady, které je možné pozorovat již od 90. let minulého století. Je téměř jisté, že těžební aktivita v regionu se bude počítat na desetiletí, je však i možné, že se v revíru bude těžit ještě za sto let. Ať už tomu bude jakkoli, bude se jednat o poslední kapitolu této významné etapy historie regionu. Na jejím konci započne etapa nová, pravděpodobně zcela odlišná a snad i lepší pro místní obyvatele i celý region.

Klíčová slova

Severočeský hnědouhelný revír, ekonomická, sociální a ekologická nestabilita, územní limity těžby, dopady na region

Annotation

The aim of this paper is to analyze and evaluate the socio-economic and environmental risks of the current situation and the possible future development of the largest mining areas in the Czech Republic, especially the North Bohemian brown coal district, in the relation to the crucial and actual issue of the breaking of the territorially based, environmental limits of mining. The contribution is methodically based on the socio-economic, comparative and statistical analysis of the available literature, references, sources of data, interpretation of information, synthesis and generalization of knowledge. It is clear that the peak of the mining in SHR is behind us and it is in decline. But it does not mean that its meaning will be negligible in the near future. In this district, the mining industry has the deep roots and it is closely related to the entire region. And it will be again the man who will decide to break this tight relationship. Presently discussed territorial limits and their eventual breaking determine how slow will be the decline of mining and how strong will be the further economic, social and environmental impacts, which can be seen from the 90s of the last century. It is almost certain that the mining activity in the region will count with decades, but it is also possible that the mining in the district will benefit even in a hundred years. Whatever it is though, it will be the last

chapter in this important period of the history of the region. A new phase begins at the end of this period, probably quite different and perhaps better for the local residents and the entire region.

Key words

North Bohemian brown coal district, economic, social and environmental volatility, territorial mining limits, impacts on region

JEL classification: J21, L71, Q41, Q56

Úvod

Uhlí je rozhodujícím zdrojem energie 19. století, který k životu přivedl průmyslovou revoluci a do té doby nevídaný hospodářský rozvoj ve světě i v severozápadních Čechách (Mareš, 1988). Století páry již dávno minulo, století elektřiny taktéž, technologie používané lidmi se za dvě století posunuly mílovými kroky kupředu a přestože byl energetický význam uhlí již dříve nehrazen ropou a relativně nedávno v řadě částí světa i zemním plynem, jedná se stále o nezastupitelnou energetickou surovinu (Valášek, 1998; Freese, 2003; Bruland, Smith, 2013).

V českých podmínkách je možné o něm mluvit dokonce jako o suverénní energetické mixu, ač jeho pozice již není tak dominantní jako v minulém století (Zahálka et al., 2008). Důvod je nasnadě, černé a zejména hnědé uhlí jsou vzhledem ke svému rozsahu nejvýznamnějšími fosilními palivy na našem území. Nezastupitelný podíl na této pozici a českých disponibilních zásobách má severočeský hnědouhelný revír (Střída, Koreň, 1983; Valášek, Chytka, 2009).

Těžební oblasti v České republice, ale v dalších postsocialistických zemích, prošly po roce 1989 těžkým obdobím strukturálních a transformačních změn, které se podepsaly na změně socio-ekonomického, kulturního i přírodního prostředí (Myant, Drahouš, 2010; Víturka, 2013; Frantál, Nováková, 2014, Tafel-Viia, 2015; Vlčková a kol., 2015). Časově tak navazovaly na změny, kterým ekonomicky vyspělé země Evropy prošly o 20-30 let dříve (Kirkwood, 2001; De Sousa, 2014). Oba tuzemské těžební prostory, tedy oblast těžby černého uhlí na Karvinsku a Frýdecko-Místecku a zejména hnědouhelné revíry v severozápadních Čechách, budou muset kromě stávajícího zaměření hledat také možnosti nového využití, ať již např. v regeneracích lokalit brownfields (Kunc, Tonev, 2015; Martinát a kol., 2016), v cestovním ruchu (Frantál, Urbánková, 2014) a dalších aktivitách.

Cílem příspěvku je analyzovat a zhodnotit socioekonomická a environmentální rizika současného stavu a budoucího možného vývoje největší těžební oblasti v české republice, Severočeského hnědouhelného revíru. Aktualnost tématu umocňují stále neukončené diskuse odborníků i politiků ke zcela zásadní otázce, tedy k prolomení či neprolomení územně ekologických limitů těžby a otázky energetické bezpečnosti a soběstačnosti.

1. Ekonomické dopady

Relativně aktuální analýzu dopadů zpracoval Výzkumný ústav pro hnědé uhlí v březnu 2015. „*Studie dopadů ukončení těžby lomu ČSA*“ byla vypracována v návaznosti na dlouhodobé požadavky tripartity (zástupci zaměstnavatelů, odborů a vlády) a pravděpodobně v důsledku vývoje diskuzí, kdy na prolomení limitů na lomu Bílina panuje mezi vrcholnými představiteli relativní shoda a kdy nejvíce kontroverzní je situace na lomu ČSA, se studie věnuje především ekonomickým ztrátám v souvislosti s kompletním ukončením těžby na lomu ČSA. Její poznatky jsou však přenositelné i dále a užší zaměření studie zároveň přispívá k lepší uchopitelnosti tématu.

Studie je z hlediska ekonomického zaměřena na vyčíslování ztrát ve veřejných rozpočtech, k nimž by došlo celkovým ukončením těžby. Oblasti, ve kterých by k těmto ztrátám došlo, rozdělujeme následujícím způsobem:

- Ztráty na poplatcích odváděných těžebními společnostmi (za vydobytý nerost a za využití plochy dobývacích prostorů).
- Ztráty výběru daní a ostatních příjmů veřejných rozpočtů (daně z příjmů právnických osob a daně hrazené zaměstnanci, sociální pojištění, zdravotní pojištění, ztráta na daních souvisejících s činností společnosti – DPH, daň silniční, daň z nemovitosti a daň z pevného paliva).
- Přímé výdaje na nezaměstnaného (podpora v nezaměstnanosti, sociální dávky, zdravotní pojištění hrazené státem).
- Pokles podpory obcí dotčených těžbou hnědého uhlí, poskytované dobrovolně a dlouhodobě těžebními společnostmi mimo její zákonnou povinnost.

Studie po vyčíslení a sečtení všech těchto ztrát a výdajů veřejných rozpočtů dochází k závěru, „že ekonomické dopady ukončení těžby na lomu ČSA do státního a veřejných rozpočtů se budou pohybovat v částce 2,7 miliardy Kč.“ (str. 20)

Tab. 1: Výsledná bilance dopadů ukončení těžby na lomu ČSA (v mil. Kč)

	Severní energetická, a.s.	Podpora	Celkem
Ztráty z poplatků	-38	0	-38
Ztráty - daně + SZP	-1 014	-548	-1 562
Výdaje - nezaměstnaní	-469	-564	-1 033

Zdroj: Studie dopadů ukončení těžby lomu ČSA (2015), vlastní zpracování

K závěrům je možné namítat, že se studie zabývá jen jednou stránkou věci a že se zcela opomíjí ekonomické dopady v souvislosti s rozšířením těžby, jakými jsou kupř. ztráty vzniklé v souvislosti s bouráním Horního Jiřetína. Odpůrci prolomení těžebních limitů jsou dále zmiňovány např. již hůře vyčíslitelné další škody na zdraví místních obyvatel a škody na životním prostředí způsobené těžbou a následným spalováním uhlí. Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy došlo k závěru, že spálením 750 milionů tun hnědého uhlí by vznikly externí náklady (do kterých byly započteny škody na zdraví, lesích, zemědělství a klimatu) ve výši 1,2 bilionu Kč.

Jak je možné vyčíst z tabulky č. 1 výše, hlavní ekonomické ztráty spojené s ukončením provozu těžby plynou z propouštění a následné nezaměstnanosti horníků. Studie Výzkumného ústavu jim přisuzuje více než tři čtvrtiny z jí vyčíslených ztrát. Není snadné přesně vyčíslit, k jak velkému nárůstu nezaměstnanosti by v rámci jednotlivých variant mohlo dojít. Základními a jedinými jasně danými údaji jsou počty zaměstnanců těžebních společností, které jsou zobrazeny v následující tabulce č. 2.

Tab. 2: Počty zaměstnanců těžebních společností (2012-2014)

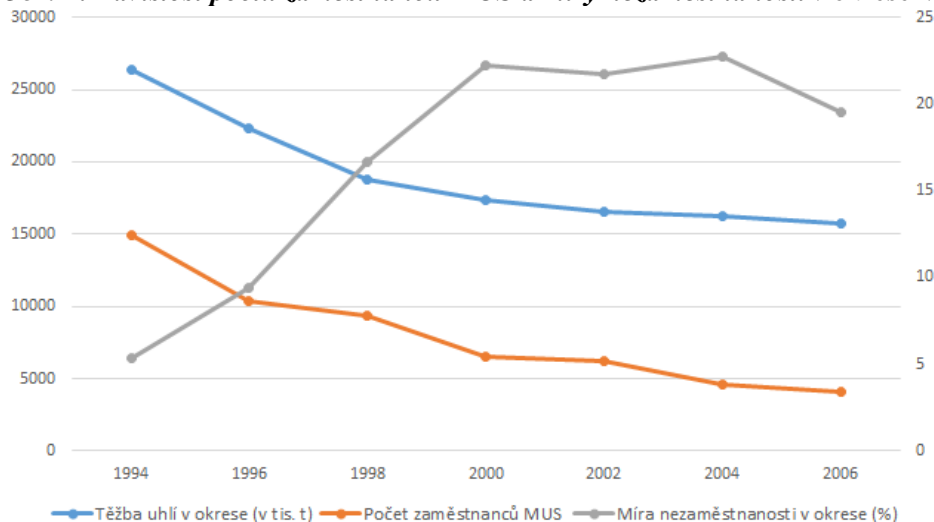
Společnost	2012	2013	2014
Severní energetická	850	928	946
Vršavská uhelná	595	587	668
KOHINOOR	321	293	318
Severočeské doly	3 454	3 257	2 899
Sokolovská uhelná	1 701	1 673	1 619
Celkový počet	6 921	6 738	6 450

Zdroj: Státní báňská správa ČR, Hornická ročenka 2014, vlastní zpracování

Počet zaměstnanců těžebních společností je však pouze výchozím údajem, jelikož na samotnou těžbu je navázána řada dalších činností prováděných dalšími společnostmi a jejich zaměstnanci. Propojenost regionu s těžebním průmyslem názorně ukazují historická data v obr. č. 1, kde je zřetelně vidět záporná korelace mezi počtem zaměstnanců MUS a mírou nezaměstnanosti v okrese Most. Výše zmíněná studie Výzkumného ústavu pro hnědé uhlí, který lze řadit spíše k přívržencům prolomení, zaměřená na lom ČSA, jehož možnost uzavření je nejaktuálnější a který je zároveň nejvíce diskutovaný z hlediska prolomení ÚEL (územně ekologické limity), dochází k závěru, že počet nezaměstnaných by uzavřením tohoto lomu vzrostl o 5 805. Argument ztráty pracovních míst je na druhé straně v podobném duchu používán i odpůrci prolomení limitů poukazováním na to, že v samotném Horním Jiřetíně, který by měl být zbourán, je více pracovních míst než ve společnosti

Severní energetická a.s. a že prolomením limitů by následně mohlo dojít i ke zbourání chemických závodů v Záluží, které zaměstnávají přes čtyři tisíce lidí. Společnost Greenpeace (2015) tak argumentuje číslem 4 964 pracovních míst „chráněných limity“ a dává je do kontrastu s „méně než 600 horníky“ pracujícími v samotném lomu. Ke všem těmto i dalším údajům je nutno přistupovat s vědomím toho, kdo je uvádí, ale i tak je situace poměrně komplikovaná.

Obr. 1: Závislost počtu zaměstnanců MUS a míry nezaměstnanosti v okrese Most

Zdroj: Valášek, Chytka (2009), vlastní zpracování

V zásadě je možné konstatovat, že v rámci útlumového programu byl do dneška počet zaměstnanců těžebních společností snížen již na zlomek stavu z počátku devadesátých let. Z původního počtu přesahujícího 44 tisíc poklesl na loňských 6 450 zaměstnanců. Podle Smolové (2008) byly počty zaměstnanců k 31. prosinci 1989 tyto: Severočeské hnědouhelné doly - 32 988, Hnědouhelné doly a briketárny, Sokolov - 11 884. Trend propadu zaměstnanosti dále pokračuje. Jak vyplývá z tabulky č. 2 výše, od roku 2012 celkový počet zaměstnanců těžebních společností v SHR klesal o přibližně 200 osob ročně. Nic zásadního na tom pravděpodobně nezmění ani případné prolomení limitů. To spíše přinese odložení dalšího poklesu, což však může být stále platným a významným argumentem.

2. Sociální dopady

Celá problematika má také významný sociální kontext, takže není možné jen plošně sečíst ekonomické klady a zápory jednotlivých variant a na základě toho jednoduše rozhodnout. Uhlí a jeho těžba totiž kraj a jeho společnost určitým způsobem v průběhu minulého století vyprofilovala a stále jej profiluje. Společnost se však v průběhu času mění, stejně jako se mění i severočeský uhelný revír. Význam těžkého a těžebního průmyslu zde klesá, prošel za posledních 25 let významným útlumem. Následuje tak cestu, kterou si prošly mnohé regiony na západ od České republiky již o desítky let dříve. Většina negativ spojených s transformací na kraj severozápadních Čech již dopadla v předchozích pětadvaceti letech a kraj se bohužel s těmito dopady stále potýká.

Vedle vysoké nezaměstnanosti je třeba zmínit i další negativní vlivy naakumulované v krajině v průběhu předcházejících desetiletí, jež stále srážejí potenciál tohoto regionu, který díky tomu dodnes zaujímá první místa v mnoha celorepublikových statistikách, kterými není možné se chlubit. V severozápadních Čechách je v celorepublikovém srovnání kupř. vysoce nadprůměrný výskyt sociálně-patologických jevů, zvýšený počet výskytu alergických onemocnění a je zde také nejvyšší úmrtnost mužů a žen na sto tisíc obyvatel celkově i podle jednotlivých příčin, jako jsou zhoubné novotvary či nemoci oběhové soustavy. (Hřebík a kol., 2005)

Přetrvávající problémy regionu vnímají i jeho obyvatelé, u mnoha z nich se to odráží v jejich životním pesimismu. Tato skutečnost vyplývá z řady průzkumů mezi širokou veřejností. Podobný výsledek

však vyplynul i z dotazníku mezi experty vybranými Krajským úřadem Ústeckého kraje, když dotázaní v 76 % uváděli, že nepovažují současný stav kraje za udržitelný (Hřebík a kol. 2005). Na „ose“ - přetrvávající problémy (např. vyšší úmrtnost) vs. stres a životní skepse - lze pak jen spekulovat, co je příčinou a co následkem. To vše se odráží ve špatném mediálním obrazu, který celý kruh uzavírá.

Pro přerušení tohoto začarovaného kruhu je proto třeba, aby stát, bez ohledu na to, jaká varianta řešení ÚEL bude nakonec zvolena, věnoval více pozornosti a prostředků na řešení přetrvávajících problémů tohoto kraje. Přislíbem pro to by mělo být ustanovení pozice „zmocněnce vlády pro řešení problémů spojených s revitalizací Moravskoslezského kraje a Ústeckého kraje“ (působnost by měla být v roce 2015 rozšířena i na dosud opomíjené Sokolovsko, viz i dříve přidělených 15 mld. Kč na řešení starých ekologických zátěží mimo Sokolovsko) kterým byl jmenován bývalý ministr průmyslu a obchodu vlády Jiřího Rusnoka Jiří Cieñciała. Ten však bývá kritizován odpůrci prolomení ÚEL pro jeho propojenost s uhelným průmyslem, a je proto zpochybňována také jeho kompetence jako nezávislého poradce vlády pro revitalizaci obou regionů.

Z hlediska zaměstnanosti (i nezaměstnanosti) je pozitivní, že se stát snaží do těchto regionů lákat významné zahraniční investory prostřednictvím investičních pobídek. A je dobře, že je v tom i úspěšný. V nedávné době se takto kupř. podařilo podepsat smlouvu s korejskou společností Nexen (výrobce pneumatik), jejíž investice by měla do Ústeckého kraje přinést více než tisíc pracovních míst (CzechInvest, 2014). Tvorby nových pracovních míst je nutno doplňovat i dalšími nástroji aktivní politiky zaměstnanosti. Jejich financování by mohl pomoci sociální fond nově navrhovaný premiérem Sobotkou, do kterého by měly plynout prostředky z plánovaného zvýšení poplatků za vydobytý nerost.

3. Ekologie a rekultivace

Snaha navracet územím postiženým těžbou jejich původní účel má v SHR dlouhou tradici. Její historie sahá až do dob Rakouska-Uherska, kde byl už na konci devatenáctého století navržen zákon o rekultivaci a do roku 1910 bylo na území revíru zrekontrolováno již téměř 450 hektarů (Štýs, 2003). Od té doby prošla rekultivace velkým vývojem. V průběhu více než sta let se její techniky přizpůsobovaly prudkému rozmachu těžby, měnícím se potřebám společnosti a prioritám veřejné správy.

Dnes jsou rozlišovány v zásadě tři hlavní způsoby rekultivace: zemědělská, lesnická a hydrologická. Nejstarším z nich je rekultivace zemědělská. Jelikož zemědělské využití nejčastěji bývalo původním účelem těžbou využívaných pozemků, bylo od 19. století hlavním cílem rekultivací získat opět zemědělsky využitelnou krajinu. Zpočátku převážně volené tvorby polí, luk a pastvin byly postupně doplňovány i speciálními formami rekultivace, jako např. zakládáním ovocných sadů či vinic. Tyto formy byly relativně populární v 70. a 80. letech minulého století, kdy kupř. na výsypkách lomů Merkur a Březno byly založeny ovocné sady s plochou přes 160 hektarů. Světovým úkazem jsou také vinice na Mostecku. Vinná réva je pěstována na více než 35 hektarech tamní Čepirožské výsypky a k překvapení mnohých se jí mimořádně daří. I díky této vinici je dnes „uhelný Most“ největším českým vinařským městem. (Štýs, 2013)

V meziválečném období se začaly ve velkém uplatňovat rekultivace lesnické. V poválečném období zcela převážily a dnes zaujímají největší plochu ze zmíněných způsobů rekultivace. Štýs (2014) uvádí, že mezi roky 1950 a 2010 bylo v Severočeském revíru spotřebováno přibližně sto milionů sazenic. Nejčastěji bývají z pochopitelných důvodů plochy osazovány nenáročnými dřevinami, listnatými (např. jasan nebo bříza) i jehličnatými (zejména borovice a modřín), ale také křovinami.

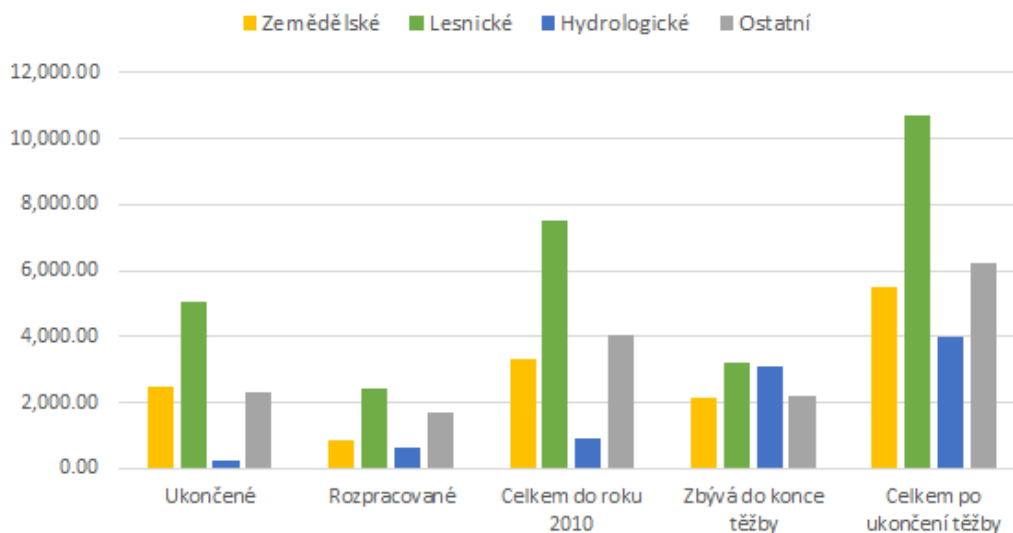
Produktem hydrologických rekultivací, třetí ze skupin, jsou lomová jezera. I u této skupiny je možno její počátky vysledovat do vzdálené minulosti, zpočátku jí však nebylo využíváno ve velkém rozsahu. V posledních desetiletích se ale podíl hydrologických rekultivací v SHR neustále zvětšuje a jejich význam do budoucna má ještě výrazně narůstat. Důvody k zaplavení vytěžených velkolomů jsou v zásadě dva. Zaprvé je zaplavení relativně vhodným ekonomickým a také technickým řešením (pro rozsáhlé zbytkové jámy často v místě již není dostatečné množství zeminy k zasypání). Zadruhé je

tento způsob rekultivace možností nápravy hydrologických poměrů území - pro účely velkoplošné povrchové těžby bývají totiž odkláněny vodní toky a dotčená krajina je v jejím důsledku celkově odvodňována a vysoušena. Přispívá tedy tak i k ekologické stabilitě území.

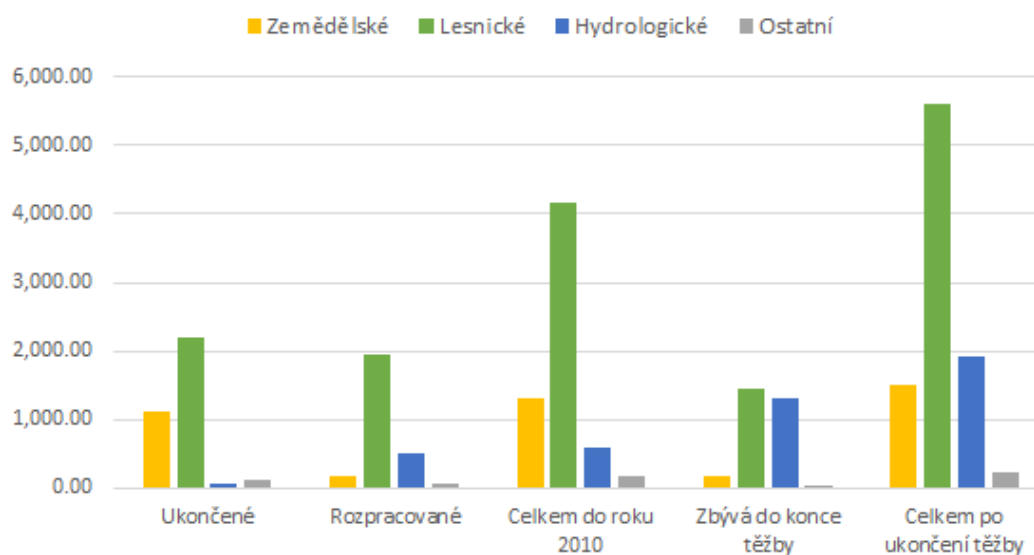
S příchodem 90. let začal být větší význam přikládán ekologické stránce věci u všech způsobů rekultivace bez rozdílu. Větší důraz začal být také kladen na rekreační aspekty nově vznikající krajiny. Toho bývá dosahováno vhodným mixem lesů, vodních ploch a rekreačních areálů. Za posledních více než třicet let byla na území bývalých lomů a výsypek v okolí Mostu vystavěna rozsáhlá volnočasová infrastruktura: mostecký autodrom, letiště místního aeroklubu, hipodrom či golfové hřiště. 194 Rekultivované území bývá dále využíváno i pro jiné účely: jako složiště odpadu, zdroj stavebního materiálu či přímo jako staveniště. V neposlední řadě bývá užívána i tzv. přirozená sukcese, kdy je území z převážné části přenecháno samovolné obnově. Všechny tyto zbývající způsoby rekultivací je možné pro přehlednost zařadit do skupiny ostatní.

Obrázky č. 2 a 3 názorně ukazují data k jednotlivým způsobům rekultivací k 31. 12. 2010. Je z nich možné vypočítat rozdíly mezi oběma pánvemi dané především jejich rozdílnými přírodními podmínkami, dále rozdílné preference ve způsobu rekultivace z hlediska časového období a je možné si z nich také udělat představu o směru, jakým se bude rekultivace v revíru v budoucnu ubírat. Zde je vhodné upozornit především na velké plány s rekultivacemi hydrologickými.

Obr. 2: Rekultivace – Mostecká pánev (ha)

Zdroj: Štýs (2014), vlastní zpracování

Obr. 3: Rekultivace – Sokolovská pánev (ha)

Zdroj: Štýs (2014), vlastní zpracování

V obou pánvích se v nadcházejících desetiletích s postupným ukončováním těžby počítá u většiny lomů s jejich následným zaplavením. Program hydrologických rekultivací počítá se zaplavením celkem osmi velkými lomů, viz následující tabulka. Do těžbou využívaných a vysoušených pánví se tak navrátí rozsáhlé vodní plochy, které především do mostecké pánve historicky patří.

Tab. 2: Plánovaná lomová jezera v Severočeském uhelném revíru

	Bílina	Chabařovice	Ležáky	ČSA	Vršany	Libouš	Medard	Jiří
Zahájení napouštění	po r. 2050	napuštěno	2008	2020	2050	2038	2010	2038
Plocha hladiny (ha)	1145	226	311	681	390	1083	486	1322
Objem vody (mil. m ³)	645	35	69	264	74	248	137	515

Zdroj: Štýs (2014), vlastní zpracování

Dle hodnot v tabulce č.2 se jedná se o velmi ambiciózní plán. V revíru by v tomto století měly vzniknout nové vodní plochy o rozloze cca 50 km² a celkový objem vody těchto jezer by měl dosahovat téměř dvou miliard m³. Především z pohledu očekávaných klimatických změn a potenciálního nedostatku vody by se jezera mohla stát zdrojem nového bohatství severozápadních Čech. Proto je klíčové, aby se tvorbě nových hydrologických poměrů věnoval dostatek času a plány rekultivací byly připravovány s dostatečnou pečlivostí.

Závěr

Severočeský hnědouhelný revír je nejrozsáhlejší a nejvýznamnějším zdrojem nerostného bohatství u nás. Těžba hnědého uhlí v severozápadních Čechách je proto s celým krajem nerozlučně spjata už po dlouhá staletí. Zpočátku, od pozdního středověku, bylo uhlí nejdříve jen jednou z mnoha zde dobývaných surovin, nikterak svým významem převyšující ostatní. S postupem času ale jeho význam rostl a od 19. století těžba uhlí počala udávat směr dalšího rozvoje celého kraje. Už ho jen neovlivňovala, ale začala ho přetvářet k obrazu svému.

S rozvojem techniky lidé intenzivněji dobývali bohatství nacházející se pod nimi. Rozšiřoval se počet dolů i počet lidí v nich pracujících. Vybrané oblasti revíru se postupně staly jedněmi s nejvyšší hustotou zalidnění u nás. S dalším rozvojem mechanizace těžby a především velkolomového dobývání proto nutně docházelo i k přesouvání obcí a bourání sídel.

Bez ohledu na volby člověka má však uhlí jako neobnovitelný zdroj své limity, jeho zásoby v revíru nejsou bezedné. Zdejší těžba má svůj vrchol již za sebou, je v útlumu, což však neznamená, že její význam je či v brzké době bude zanedbatelný. Těžební průmysl zde má hluboko zapuštěné kořeny a je s celým krajem úzce svázán. A bude to opět člověk, který rozhodne o podobě rozvolnění tohoto těsného vztahu. Nyní diskutované územní limity a jejich eventuální prolomení určí, jak pozvolný útlum těžby bude. Bude se určitě počítat na desetiletí, je však i možné, že se v revíru bude těžit ještě za sto let.

Těžba přinesla kraji mnoho kladného, rozsáhlé přírodní bohatství umožnilo svým dobyvatelům mnohé, měla ale i své náklady. Především její dopady na životní prostředí byly po dlouhou dobu přehlíženy, a s negativními vlivy naakumulovanými v krajině v průběhu tohoto období se kraj proto potýká dodnes. Mimo ekonomických asociálních dopadů (zaměstnanost a nezaměstnanost, sociálně-patologické jevy apod.) budou kruciólními problémy v regionu bezesporu environmentální aspekty a rekultivace. Změnu, kterou program rekultivací přinese, lze bezesporu přirovnat k tak zásadní změně, jakou byl pro kraj rozvoj těžby uhlí. Nezbyvá než věřit, že této příležitosti bude beze zbytku využito, že se v kraji takto podaří bez větších potíží nahradit zdejší těžební průmysl, že se tak dosáhne zvýšení kvality života místních občanů a že změny přinesou také celkové zlepšení reputace kraje.

Literatura

- [1] BRULAND, K., SMITH, K., (2013). Assessing the role of steam power in the first industrial revolution: The early work of Nick von Tunzelmann. *Research Policy*, vol. 42, no. 10, pp. 1716-1723. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2012.12.008
- [2] CZECHINVEST, (2014). *Česká republika podepsala smlouvu s korejským Nexenem o investici za 22,8 miliardy korun*. [online]. [cit. 2016-03-16]. Dostupné z: <http://www.czechinvest.org/ceska-republika-podepsala-smlouvu-s-korejskym-nexenem-o-investici-za-228-miliardy-korun>
- [3] DE SOUSA, C., (2014). The greening of urban post-industrial landscapes: past practices and emerging trends. *Local Environment*, vol. 19, no. 10, pp. 1049-1067. ISSN 1354-9839. DOI 10.1080/13549839.2014.886560.
- [4] FRANTÁL, B., NOVÁKOVÁ, E., (2014). A curse of coal? Exploring unintended regional consequences of coal energy in the Czech republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 22, no. 2, pp. 55–65. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2014-0012.
- [5] FREESE, B., (2003). *Coal: A Human History*. Cambridge: Basic Books. ISBN 0738204005
- [6] GREENPEACE: ČESKÁ REPUBLIKA, (2015). *Limity těžby chrání 4 964 pracovních míst: Zachování limitů těžby uhlí na Mostecku by mělo na zaměstnanost v regionu pozitivní, nikoliv negativní vliv*. [online]. [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/press/Limity-tezby-chrani-4-964-pracovnich-mist/>
- [7] HŘEBÍK, Š. a kolektiv, (2005). *Strategie udržitelného rozvoje Ústeckého kraje 2006 – 2020*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.
- [8] KIRKWOOD, N. G. (ed) (2001). *Manufactured Sites. Rethinking the Post-Industrial Landscape*. New York: Taylor & Francis. ISBN 0415510813.
- [9] KUNC, J., TONEV, P., (2015): Průmyslová brownfields v České republice: vznik, vývoj, odvětvové a regionální rozdíly. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 540-545. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-72.
- [10] MAREŠ, J., (1988). Industrializace Československa – její klady a zápory. *Sborník Československé geografické společnosti*, vol. 93, no. 3, pp. 183-198. ISSN 1212-0014.
- [11] MARTINÁT, S, DVORÁK, P., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., KUNC, J., NAVRÁTIL, J., OSMAN, J., TUREČKOVÁ, K., REED, M. (2016). Sustainable urban development in a city affected by heavy industry and mining? Case study of brownfields in Karvina, Czech Republic. *Journal of Cleaner Production*, vol. 118, pp. 78-87. ISSN 0959-6526. DOI 10.1016/j.jclepro.2016.01.029.
- [12] MYANT, M., DRAHOKOUPIL, J., (2010). *Transition Economies: Political Economy in Russia, Eastern Europe, and Central Asia*. New Jersey, Hoboken: Wiley-Blackwell. ISBN 0470596198.
- [13] SMOLOVÁ, I., (2008). *Těžba nerostných surovin na území ČR a její geografické aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2125-4.
- [14] STRÍDA, M., KOREŇ, P., (1983). Těžký průmysl v geografickém prostředí Československa. *Sborník Československé geografické společnosti*, vol. 88, no. 2, pp. 107-114. ISSN 1212-0014.

- [15] ŠTÝS, S., (2003). Rekultivační obnova krajiny Severočeské hnědouhelné pánve. *Geografické rozhledy*, vol. 34, no. 8, pp. 40-41. ISSN 1210-3004.
- [16] ŠTÝS, S., (2013). *Proměny Mostecka*. Most: Statutární město Most. ISBN 978-80-260-5411-5.
- [17] ŠTÝS, S., BÍZKOVÁ, R., RITSCHELOVÁ, I., (2014). *Proměny Severozápadu*. Praha: Český statistický úřad. ISBN 978-80-250-2556-7.
- [18] TAFEL-VIIA, K., TERK, E., LASSUR, S., VIIA, A., (2015). Creative industries in the capital cities of the Baltic States: Are there innovations in urban policy? *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2015-0024.
- [19] VALÁŠEK, V., (1998). Alternativní možnosti optimalizace těžby hnědého uhlí v České republice. *Acta Montanistica Slovaca*. 1998, vol. 3, no. 3, pp. 233-243. ISSN 1335-1788.
- [20] VALÁŠEK, V., CHYTKA, L., (2009). *Velká kronika o hnědém uhlí: minulost, současnost a budoucnost těžby hnědého uhlí v severozápadních Čechách*. Plzeň: G2 studio. ISBN 978-80-903893-4-2.
- [21] VITURKA, M., (2013). Regional evaluation of social environment quality – a case study of the Czech Republic. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [22] VLČKOVÁ, J., NOSEK, V., NOVOTNÝ, J., LUPÍŠEK, A., (2015). Carbon dioxide emissions embodied in international trade in Central Europe between 1995 and 2008. *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4, pp. 2-13. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2015-0020.
- [23] VÝZKUMNÝ ÚSTAV HNĚDÉHO UHLÍ, (2015). *Studie dopadů ukončení těžby lomu ČSA*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: http://www.hsr-uk.cz/hsr-m/files/studie_dopadu_ukonceni_tezby_lomu_CSA.pdf
- [24] ZAHÁLKA, J., FARSKÝ, M., MĚSÍČEK, L., (2008). Severočeská hnědouhelná pánev: determinace a disparity vývoje krajiny. *Studia Oecologica*, vol. 1, pp. 61-66. ISSN 1802-212X.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu GA ČR č. 16-04483S „Výzkum sociálně-prostorové difúze projektů obnovitelné energie v České republice: poučení pro adaptivní governanci energetického přechodu“.

PODPORA UDRŽITELNÉ DOPRAVY A CYKLODOPRAVY V PROGRAMOVÉM OBDOBÍ 2014–2020: PŘÍLEŽITOSTI A BARIÉRY

PROMOTING SUSTAINABLE AND BICYCLE TRANSPORTATION IN THE PROGRAMMING PERIOD 2014–2020: OPPORTUNITIES AND BARRIERS

TOMÁŠ MERTA

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje *Dep. of Human Geography and Reg. Development*
Přírodovědecká fakulta *Faculty of Science*
Ostravská univerzita v Ostravě *University of Ostrava in Ostrava*
✉ *Chittussiho 10, 710 00 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: merta@cirihk.cz

Anotace

Príspevek se zabývá v současnosti aktuálním tématem, kterým je programové období 2014–2020, v němž je nově pro Českou republiku na projekty přispívající k udržitelné dopravě alokováno více než 100 mld. Kč, z toho řádově několik desítek miliard na udržitelnou městskou mobilitu. Článek je rozdělen do několika dílčích částí, jejichž cílem je vysvětlit problematiku udržitelné dopravy a identifikovat dotačních příležitostí na podporu udržitelné dopravy v České republice. Součástí příspěvku je vyhodnocení mapování absorpční kapacity realizované jednotlivými sekretariáty Regionální stálé konference v listopadu a prosinci 2015, jež má demonstrovat zájem obcí o projekty spojené s udržitelnou dopravou – terminály a cyklo doprava, a které by, pokud budou realizovány, mohly výrazně přispět k udržitelné mobilitě v dotčených obcích. Príspevek se zároveň snaží identifikovat možné bariéry pro potenciální zájemce o dotace v právě probíhající (tj. jaro 2016) výzvě č. 18 Podpora bezpečnosti dopravy a cyklo dopravy. Z mapování absorpční kapacity byly zjištěny zajímavé skutečnosti a to takové, že v krajích jsou ve výzvách ve specifickém cíli 1.2: Zvýšení podílu udržitelných forem dopravy plánovány projekty za přibližně 17 mld. Kč, a že mezi jednotlivými kraji existují značné rozdíly, z čehož vyplývá i odlišná připravenost obcí a krajů na nové dotační období.

Klíčová slova

udržitelná doprava, udržitelná mobilita, Evropská unie, operační program, dotace, absorpční kapacita, cyklo doprava

Annotation

The paper deals with the present topic, which is the programming period 2014-2020. For the projects contributing to sustainable transportation and sustainable urban mobility is allocated approximately several tens of billions Czech crowns in the Czech Republic. The article is divided into few sections aiming to explain the issue of sustainable transportation and to identify grant opportunities to support sustainable transportation in the Czech Republic. One of the goals of this paper is to evaluate the mapping of absorption capacity realized by the individuals secretariats of so called "Regional permanent conferences" in November and December 2015. Results of survey demonstrate the interest of municipalities on projects related to sustainable transport – terminals and bicycle transportation, which could, if implemented, significantly contribute to sustainable mobility in the affected municipalities. The paper also seeks to identify possible barriers for potential applicants for subsidies in the current (ie. Spring 2016) call no. 18: Promoting traffic safety and bicycle transportation safety. The mapping of absorption capacity found some interesting facts, for example that in the regions are in the specific objective 1.2: "Increase in share of sustainable forms of transport" planned projects worth about 17 billion CZK, and that there are significant differences between individual regions, from which we can deduce the readiness of municipalities and regions in the new subsidy period.

Key words

sustainable transportation, sustainable mobility, European Union, operational program, subsidies, absorption capacity, bicycle transportation

JEL classification: R40

Úvod

Doprava je jedním z klíčových faktorů rozvoje. Doprava nás každodenně ovlivňuje přímo, tzn. během používání konkrétní formy dopravy cestou do práce, školy či za rekreací, a aniž bychom tomu mnohdy vlivem zvyků věnovali sebemenší pozornost, i nepřímo (hluk z pohybujících se dopravních prostředků a smog vznikající spalováním fosilních paliv). Bez fungující dopravy by se dnes naprosto zastavila mobilita obyvatel a došlo by k celospolečenskému chaosu a masivním ekonomickým ztrátám.

Co vše lze chápat pod pojmem udržitelná doprava a jak by měla vypadat? Dle Schiller, Bruun, Kenworthy (2010) je udržitelná doprava bezpečná, cenově dostupná, efektivně fungující, nabízí možnost vybrat si určitý druh dopravy a podporuje dynamiku hospodářství. Udržitelná doprava navíc omezuje emise a odpady v rámci absorpčních schopností planety, minimalizuje spotřebu neobnovitelných zdrojů na udržitelnou úroveň, minimalizuje zábor půdy a tvorbu hluku. Dominantní dopravní paradigma až doposud vyzdvihovalo jednodruhovou modalitu. Můžete hovořit o paradigmatu tzv. konvenčního dopravního plánování, jehož srovnání s udržitelnou dopravou zobrazuje následující tabulka.

Tab. 1: Srovnání konvenčního dopravního plánování s udržitelnou dopravou – hlavní principy

Konvenční dopravní plánování	Udržitelná doprava
Klade důraz na mobilitu a kvantitu (více a rychleji)	Klade důraz na dostupnost a kvalitu (blíží a lépe)
Zdůrazňuje jeden mód dopravy (unimodalita, automobilita)	Klade důraz na pluralitu (multimodalita)
Časté absence integrovaného propojení mezi jednotlivými módy dopravy, mnohdy izolované plánování	Klade důraz na vzájemné propojení (intermodalita)

Zdroj: Schiller, Bruun, Kenworthy (2010)

Dle Banister (2008) není záměrem udržitelných opatření zakázat užívání osobních vozidel, protože by toho bylo jednak obtížné dosáhnout a jednak by to odporovalo demokratickým principům svobody a možnosti volby. Záměrem je navrhnout a spravovat městský prostor v takové kvalitě a ve vhodných měřítcích, aby lidé automobil pro pohyb ve městě již nepotřebovali. Jedním z požadavků je i kvalitní infrastruktura, již je zapotřebí dostatečně zafinancovat, a které se detailněji věnuje tento příspěvek.

1. Cíl a metodika práce

Hlavním cílem příspěvku je identifikovat dotační příležitosti z operačních programů na podporu udržitelné dopravy a případně i dalších potenciálních zdrojů. Výzkumnými metodami byla rešerše zdrojů na dané téma a vyhodnocení dat zjištěných během mapování absorpční kapacity (absorpční kapacita vyjadřuje míru schopnosti státu, regionu, apod. využít prostředky poskytované z fondů EU, jedním z aspektů absorpční kapacity je zásobník projektů, tj. schopnost připravit s dostatečným předstihem kvalitní projekty, jež čekají na financování) vybraných aktivit ve specifickém cíli 1.2: Zvýšení podílu udržitelných forem dopravy v Integrovaném regionálním operačním programu (IROP), kterou pro Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR) během listopadu a prosince 2015 postupně zpracovávaly jednotlivé sekretariáty Regionální státní konference (RSK – je zřízena pro koordinaci a plánování integrovaných nástrojů a územní dimenze na krajské úrovni, představuje dobrovolný orgán na bázi partnerství v regionu, který je tvořen zástupci regionálních partnerů, RSK bude plnit hlavně plánovací, monitorovací a koordinační platformu v průběhu programového období EU 2014–2020)

těchto krajů. Jedním z nich byl i sekretariát RSK Královéhradeckého kraje – Centrum investic rozvoje a inovací (CIRI), ve kterém autor příspěvku působí. Údaje z mapování pomohou MMR identifikovat potřeby v jednotlivých krajích a umožní MMR lepší zacílení plánovaných výzev a jejich potřebnou alokaci. Testovaná hypotéza říká, že výsledná hodnota absorpční kapacity bude nejvyšší u největších a nejlidnatějších krajů ČR. Dílčím cílem je identifikovat bariéry pro žadatele u konkrétní aktivity – cyklodoprava.

2. Dotační programy na podporu udržitelné dopravy v ČR

Nejdůležitějším tematickým dokumentem v oblasti dopravní politiky EU je komplexní strategie Bílá kniha o dopravě, jejíž vizí je „konkurenceschopný a udržitelný dopravní systém“. Hlavním cílem strategie je „snížit používání konvenčně poháněných automobilů v městské dopravě do roku 2030 na polovinu, postupně je vyřadit z provozu ve městech do roku 2050 a do roku 2030 dosáhnout ve velkých městech zavedení městské logistiky v podstatě bez obsahu CO²“ (European Commission, 2011). V důsledku nové politiky EU v oblasti infrastruktury se v období 2014–2020 ztrojnásobí výdaje EU na dopravu až na 26 mld. EUR, z toho 11,305 mld. EUR bude vyhrazeno na investice do dopravních infrastruktur v členských státech, které jsou způsobilé pro financování z Fondu soudržnosti (FS), kam spadá i ČR. Členské státy způsobilé pro financování z Evropských strukturálních a investičních fondů (ESI) mohou na projekty související s udržitelnou dopravou čerpat až 85 % všech nákladů, tzn. 15% spolufinancování (Evropská komise, 2014). Objevují se však kritické ohlasy, že udržitelná dopravní politika a cíle, které si EU nastavila, nebude reálně splnit a to z několika následujících důvodů: dopravní strategie postrádají důvěryhodnost, vysoce mobilní cestovatelé nesníží dobrovolně svoji mobilitu, opatření ovlivní zejména méně majetné obyvatelstvo, lobbismus ovlivňuje a snižuje efektivitu dopravních politik, klíčové otázky udržitelných dopravních systémů zůstávají ignorovány, vzorce dopravního chování a návyky spotřeby obyvatel bude velmi obtížné změnit (Gössling, Cohen, 2014).

Zastřešující dokument pro čerpání finančních prostředků z ESI v programovém období 2014–2020, Dohoda o partnerství (MMR, 2014), vychází z těchto hlavních problémů současného stavu dopravní infrastruktury v ČR, kdy se městské aglomerace potýkají s nedostatečnou kapacitou železniční infrastruktury zejména na vstupu do měst tvořící páteř dopravního systému hustě osídlených území, nedostatečně rozvinutými integrovanými dopravními systémy včetně vozového parku a tarifní provázanosti celého systému, zaostávajícím rozvojem a provázaností inteligentních dopravních systémů (ITS) v silničním provozu ve městech a aglomeracích a využití alternativních energií v dopravě. Města mají značný potenciál nemotorové neboli cyklistické dopravy v rámci měst, který není dosud plně využit. Velké nedostatky jsou patrné i v systémech pro dopravu v klidu, jako jsou systémy P+R (Park & Ride), K+R (Kiss & Ride) a B+R (Bike & Ride). Pro ČR je v období 2014–2020 v 7. tematickém cíli: Modernizace dopravní infrastruktury alokováno téměř 170 mld. Kč z ESI fondů, konkrétně z Evropského fondu pro regionální rozvoj (EFRR) a FS, tedy přibližně 27 % celkové alokace ČR z ESI fondů.

Největší alokace finančních prostředků a možností pro financování aktivit směřujících k udržitelné dopravě v ČR se ukrývá ve čtyřech operačních programech: Operační program Doprava (OP D), Integrovaný regionální operační program (IROP), Operační program Praha – pól růstu ČR (OP PPR) a Operační program Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost (OP PIK). Dle MD (2014) klade OP D oproti minulému období větší důraz na podporu udržitelných forem dopravy, snižování negativních vlivů dopravy na ŽP a na využití integrovaných přístupů k řešení dopravních problémů ve městech. Podpory udržitelné dopravy se primárně týkají dvě prioritní oblasti (PO) a to PO 1: Infrastruktura pro železniční a další udržitelnou dopravu s celkovou alokací necelých 65 mld. Kč z FS a PO 2: Silniční infrastruktura na síti TEN-T a veřejná infrastruktura pro čistou mobilitu s celkovou alokací necelých 36 mld. Kč z FS. V PO 1 budou hlavními podporovanými aktivitami v oblasti udržitelné dopravy výstavba a modernizace infrastruktury systémů městské a příměstské dopravy na drážním principu (metro, tramvaje, tram-train neboli bimodální tramvaje, trolejbusy), v PO 2 podporovanými aktivitami bude vybavení veřejné dopravní infrastruktury napájecími a dobíjecími stanicemi pro alternativní pohony, mimo jiné v rámci existujících P+R a placených parkovacích míst a moderní informační a

komunikační v dopravě jako dopravní telematika nebo ITS. Ve všech zmíněných případech budou příjemci vlastníci/správci dotčené infrastruktury. Dalším důležitým operačním programem je OP PPR, který umožňuje (nejen) na projekty podporující udržitelnou dopravu, realizované na území hlavního města Prahy (HMP), čerpat z EFRR v PO 2: Udržitelná mobilita a energetické úspory na cíle v oblasti změny klimatu více než 1,2 mld. Kč. V PO 2 je v rámci podpory udržitelné dopravy plánována realizace záchytných parkovišť systému P+R u stanic a zastávek drážní dopravy, případně včetně doplňkových služeb úschovy jízdních kol B+R či parkovacích míst s možností dobíjení elektromobilů. Udržitelné dopravě je věnován i SC 3.4 v OP PIK (MPO, 2015), pro který je vyhrazena z EFRR více než 1 mld. Kč. Hlavní typovou aktivitou je zavádění inovativních technologií v oblasti nízkouhlíkové dopravy (elektromobilita vozidel).

Posledním a pro obce a kraje nejdůležitějším operačním programem je IROP, který je nástupcem Regionálních operačních programů (ROP). Pro obce a kraje zůstává IROP jedním z mála relevantních operačních programů a pro některé obce i mnohdy jediný možný program, ze kterého by mohly v budoucnosti získat finanční podporu na dopravní aktivity. Na aktivity udržitelné dopravy je v IROP alokováno téměř 12,8 mld. Kč (10,2 % z celkové alokace IROP) z EFRR. Specifickým cílem (SC) určeným na tyto aktivity je SC 1.2: Zvýšení podílu udržitelných forem dopravy. Dle MMR (2015a) vytváří udržitelná doprava funkční, bezpečné a ekonomické podmínky pro přemisťování osob a nákladů a není v rozporu s udržitelnou spotřebou přírodních zdrojů, snižuje zátěž životního prostředí a eliminuje negativní vlivy na lidské zdraví. V rámci Investiční priority 7: „Rozvoj a zlepšování dopravních systémů šetrných k životnímu prostředí, včetně systémů s nízkou hlučností a nízkouhlíkových dopravních systémů s cílem podporovat udržitelnou regionální a místní mobilitu“ budou z SC 1.2 podporovány terminály včetně souvisejících záchytných parkovišť a parkovacích domů, telematika včetně zavádění inteligentních dopravních systémů, bezpečnost pěší dopravy, nízkoemisní vozidla a související plnicí stanice a především cyklo doprava. Nutno podotknout, že z IROP již nepůjde financovat projekty související s tzv. cykloturistikou.

Tab. 2: Možnosti financování udržitelné dopravy z operačních programů

OP	Prioritní osa	Specifický cíl
IROP	PO 1: Konkurenceschopné, dostupné a bezpečné regiony	SC 1.2: Zvýšení podílu udržitelných forem dopravy
OP D	PO 1: Infrastruktura pro železniční a další udržitelnou dopravu	SC 1.4: Vytvoření podmínek pro zvýšení využívání veřejné hromadné dopravy ve městech v elektrické trakci
OP D	PO 2: Silniční infrastruktura na síti TEN-T a veřejná infrastruktura pro čistou mobilitu	SC 2.2: Vytvoření podmínek pro širší využití vozidel na alternativní pohon na silniční síti
OP D	PO 2: Silniční infrastruktura na síti TEN-T a veřejná infrastruktura pro čistou mobilitu	SC 2.3: Zlepšení řízení dopravního provozu a zvyšování bezpečnosti dopravního provozu
OP PPR	PO 2: Udržitelná mobilita a energetické úspory	SC 2.2: Zvyšování atraktivity užívání městské veřejné dopravy
OP PIK	PO 3: Účinné nakládání energií, rozvoj energetické infrastruktury a obnovitelných zdrojů energie, podpora zavádění nových technologií v oblasti nakládání energií a druhotných surovin	SC 3.4: Uplatnit inovativní nízkouhlíkové technologie v oblasti nakládání energií a při využívání druhotných surovin

Zdroj: Vlastní zpracování na základě informací dle MMR (2015a), MD (2014), HMP (2015) a MPO (2015)

Dle MMR (2015a) bude v programovém období 2014–2020 kladen důraz na projekty realizované v rámci integrovaných nástrojů, kterými jsou tzv. Integrované územní investice (ITI) a Integrované plány rozvoje území (IPRÚ), jejichž výčet je znázorněn v tabulce níže. Specifickým integrovaným nástrojem rozvoje venkovských regionů je Komunitně vedený místní rozvoj (CLLD) místních akčních skupin (MAS). Za pozitivní fakt můžeme uvést prioritizaci (udržitelné) dopravy ve většině jednotlivých ITI a IPRÚ jakožto první prioritní oblast, viz tabulka č. 3.

Okrajově lze na udržitelnou dopravu a mobilitu čerpat také z výzkumného a inovačního programu Horizon 2020, z programů nadnárodní a meziregionální spolupráce INTERREG a URBACT a komunitárního programu LIFE 2014–2020. Nejbližším programem pro kraje a obce však stále zůstává IROP.

Tab. 3: Prioritní oblasti pro financování udržitelné dopravy v ITI a IPRÚ

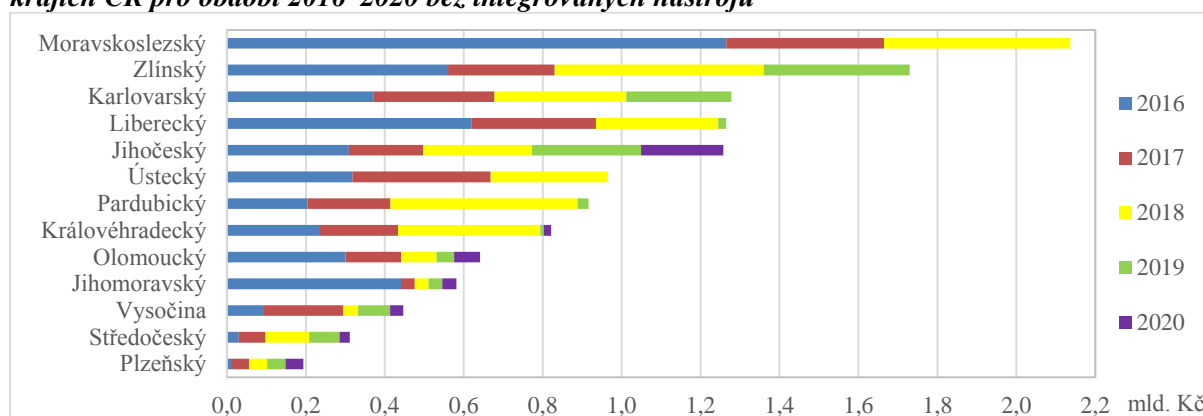
ITI	Prioritní oblast (místa uváděno jako osa nebo strategický cíl)	IPRÚ	Prioritní oblast (místa uváděno jako strategický cíl)
Pražská metropolitní oblast	PO 1: Inteligentní doprava	České Budějovice	PO 1: Rozvoj dopravy a správy území
Brněnská metropolitní oblast	PO 1: Doprava a mobilita	Jihlava	PO 2: Integrovaná a ekologická mobilita
Ostravská metropolitní oblast	PO 3: Prostředí	Karlovy Vary	PO 1: Udržitelná doprava
Plzeňská metropolitní oblast	PO 2: Mobilita	Zlín	PO 1: Udržitelná doprava
Hradecko-pardubická aglomerace	SC 1: Udržitelná aglomerace	Mladá Boleslav	PO 1: Doprava
Ústecko-chomutovská aglomerace	PO 1: Dopravní dostupnost a vnitřní propojenost regionu	Liberec – Jablonec nad Nisou	SC 1: Rozvinutá a komplexní infrastruktura
Olomoucká aglomerace	SC 3: Rozvoj infrastruktury a zlepšení kvality života		

Zdroj: Vlastní zpracování na základě informací ze strategií jednotlivých ITI a IPRÚ

3. Vyhodnocení mapování absorpční kapacity v IROP za oblast udržitelné dopravy

Z mapování absorpční kapacity čtyř SC, z nichž jeden byl SC 1.2: Zvýšení podílu udržitelných forem dopravy, konkrétně aktivity „Výstavba a modernizace přestupních terminálů“ a „Podpora bezpečnosti dopravy a cyklodopravy“ včetně výzev, a to jak vypsanych na rok 2016, tak i plánovaných výzev až do roku 2020, a integrovaných nástrojů, zjišťujeme, že požadované prostředky na projekty v SC 1.2 činí neuvěřitelných 17 mld. Kč z toho 7,1 mld. terminály a necelých 10 mld. cyklodoprava. Nutno však podotknout, že v SC 1.2 se kromě aktivit na podporu terminálů, bezpečnosti dopravy a cyklodopravy skrývají ještě nemapované aktivity typu telematika a nízkoemisní vozidla a související plnicí stanice. Alokace na SC 1.2, která činí 12,8 mld. Kč, je tak přesahována o více než 4 mld. Kč. Největší hodnoty absorpční kapacity bez integrovaných nástrojů vykazují dle grafu č. 1 kraj Moravskoslezský (2,1 mld. Kč) a méně lidnatější kraje jako jsou Zlínský (1,8 mld. Kč), Karlovarský, Liberecký a Jihočeský (všechny okolo 1,3 mld. Kč) kraj. Při započtení integrovaných nástrojů do celkové kapacity přibude k těmto krajům hned za vedoucím Moravskoslezským krajem s 2,9 mld. Kč i Středočeský kraj (2,1 mld. Kč). Z mapování zároveň vyplývá, že o největší objem financí z IROP hodlají subjekty žádat ve výzvách vyhlášených v letech 2016 a 2018.

Graf 1: Absorpční kapacita v SC 1.2 Zvýšení podílu udržitelných forem dopravy v jednotlivých krajích ČR pro období 2016–2020 bez integrovaných nástrojů

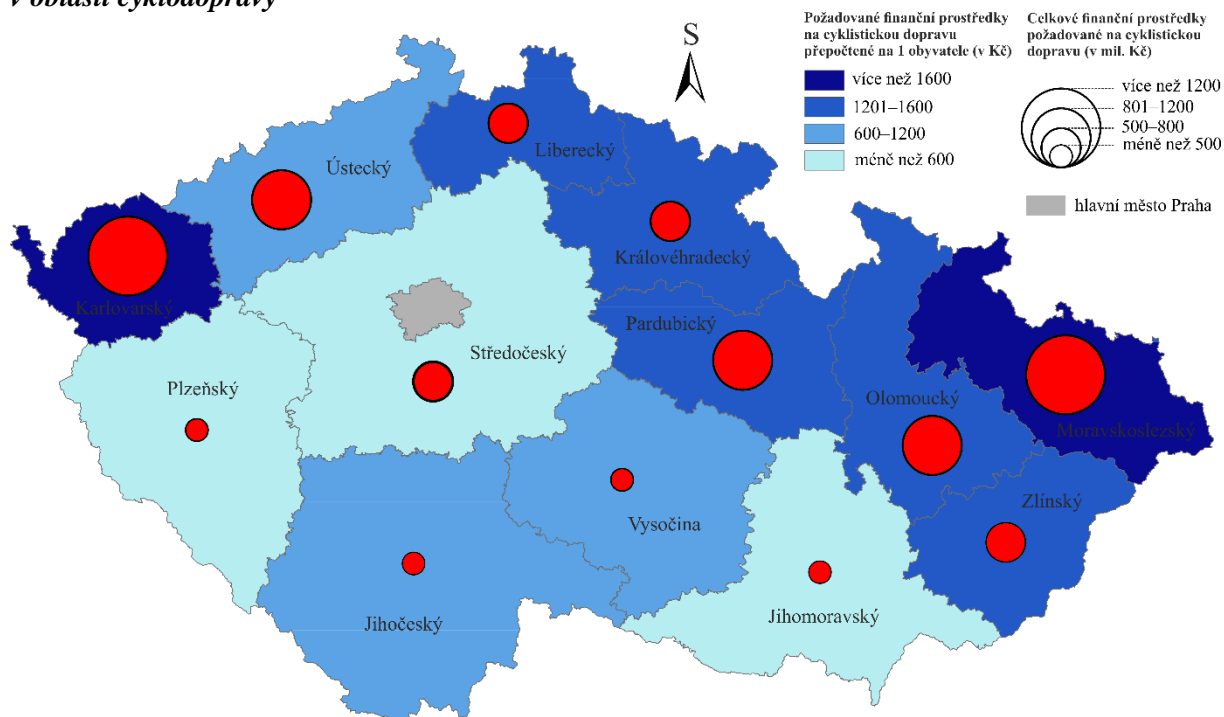

Zdroj: Vlastní zpracování

Celkové množství projektů na terminály, kterých by dle informací z RSK mělo být 123, IROP uvádí jako cílový indikátor 100 projektů, tzn. 100 nových nebo rekonstruovaných přestupních terminálů ve veřejné dopravě, je tak ve shodě s plánovaným koncovým stavem v SC 1.2. Nejvyšší hodnoty u terminálů včetně integrovaných nástrojů vykazují Středočeský (1,3 mld. Kč), Moravskoslezský (1,1 mld. Kč) a Zlínský kraj (1,1 mld. Kč). Naproti tomu cyklo doprava přesahuje cílový stav 225 km nových cyklostezek o více než 1000 km. Největší celkový objem požadovaných finančních prostředků na cyklo dopravní úpravy uvádí opět Moravskoslezský kraj (1,7 mld. Kč) a paradoxně jeden z nejmenších krajů v ČR a to Karlovarský kraj (1,2 mld. Kč). Relativně vysoké částky dále uvádí kraje s vyšší hustotou měst, tzn. Ústecký (0,9 mld. Kč) a Pardubický (0,9 mld. Kč) kraj, dále kraje Královéhradecký a Středočeský (oba shodně 0,7 mld. Kč), v nichž jsou optimální podmínky pro cyklo dopravní úpravy především ve městech podél řeky Labe. Nelze opomenout kraje Olomoucký (0,8 mld. Kč) a Zlínský (0,7 mld. Kč), v nichž jsou naopak optimální podmínky pro cyklo dopravní úpravy především ve městech podél řeky Moravy. Vizualní srovnání celkové absorpční kapacity v oblasti cyklo dopravy v krajích ČR nabízí kartodiagram obr. č. 1. Poměrně nízké hodnoty zjištěné u Jihomoravského a Plzeňského kraje mohou pravděpodobně vycházet z nedostatečné zpětné vazby z regionu, tedy od případných žadatelů.

Proč je o cyklo dopravní úpravy v programovém období 2014–2020 větší zájem, než se vůbec čekalo? Cyklistická doprava je dle Tumlin (2012) společně s pěší chůzí neudržitelnější formou dopravy vůbec. Cyklo dopravní úpravy je zároveň jeden z nejvíce prostorově nenáročných módů dopravy. V současné době, kdy je 30 % cest po městě vykonáváno na vzdálenosti do 3 km, se jízdní kolo může stát plnohodnotným dopravním prostředkem, který je plně v souladu s ekologickým, sociálním a ekonomickým pilířem udržitelnosti. Cyklo dopravní úpravy se navíc v řadě měst stává ožehavým tématem městského marketingu a je tak prezentována jako hlavní vzor a průkopník ekologicky šetrnějších způsobů dopravy (Langeland, 2015). Narůstající oblibu cyklistické dopravy demonstrují i zjištěné poznatky z mapování absorpční kapacity. Zvýšit podíl cyklistické dopravy v městském modal splitu by mohly zvýšit investice do bezpečné cyklistické infrastruktury, na niž se mohou zájemci pokusit čerpat dotace v právě probíhající výzvě č. 18.

Obr. 1: Celková absorpční kapacita v jednotlivých krajích ČR pro období 2016–2020 v SC 1.2 v oblasti cyklo dopravy

Zdroj: Vlastní zpracování

„Výzva č. 18 Podpora bezpečnosti dopravy a cyklo dopravy“ je dlouhodobě očekávanou výzvou a výsledky z mapování absorpční kapacity potvrdily obrovský zájem krajů, měst a obcí o podání projektů do této v současnosti (tj. jaro 2016) probíhající výzvy. Výzva č. 18 byla vyhlášena 11. 12. 2015, příjem žádostí bude ukončen 29. 4. 2016. Jedná se o kolovou výzvu s celkovou alokací 575 mil. Kč, z toho 488,75 mil. Kč z EFRR a 86,25 mil. Kč ze státního rozpočtu (MMR, 2015b). Z mapování absorpční kapacity vyplynulo, že do výzvy č. 18 jsou žadatelé ochotni podat projekty v celkovém objemu přes 2,7 mld. Kč, tzv. téměř pětinašobek celkové alokace výzvy. Konkrétní částky uvedlo 10 krajů. Největšími zájemci o alokované prostředky výzvy jsou Moravskoslezský (45% podíl a 1,2 mld. Kč), Jihomoravský (15% podíl a 0,4 mld. Kč) a Liberecký (12% podíl a 0,3 mld. Kč) kraj.

Žadatelům o finanční prostředky z řešené výzvy stojí v cestě několik nezanedbatelných bariér, které pravděpodobně sníží míru úspěšných žádostí na minimum. Nejvýznamnějšími z nich je samotná alokace finančních prostředků ve výzvě, kolová forma výzvy a jednokolový hodnotící systém, což v praxi znamená formu soutěže a z toho plynoucí obrovskou konkurenci mezi podanými projekty, z nichž bude nakonec, při průměrné ceně 15 mil. Kč za projekt, schváleno přibližně 40 projektů (minimální výše celkových způsobilých výdajů je 2 mil. Kč a maximální výše celkových způsobilých výdajů je 30 mil. Kč na jeden projekt). Výzva se navíc vztahuje jak na bezpečnost cyklo dopravy, tak i na rekonstrukci, modernizaci a výstavbu komunikací pro pěší. Jednotliví zástupci RSK zdůrazňují jako limitující faktor omezenou dobu trvání výzvy (4 měsíce), během které je nutné k žádosti předložit územní rozhodnutí nebo územní souhlas, žádost o stavební povolení, kompletní projektovou dokumentaci a různé studie proveditelnosti, tedy na přípravu časově náročných dokumentů, které je za přibližně 5 měsíců poměrně obtížné obstarat, specifické podmínky výzvy jsou totiž známy ani ne měsíc před vyhlášením výzvy. Finální hodnocení všech projektů bude probíhat po skončení příjmu žádostí o podporu. Projekty žadatelů, které mají šanci ve výzvě uspět, musí splňovat řadu kritérií. Hlavním kritériem u všech aktivit v SC 1.2 je soulad projektu s Dopravní politikou ČR 2014–2020, u cyklo dopravy navíc soulad s Národní strategií rozvoje cyklistické dopravy ČR pro léta 2013–2020, a především Karta souladu projektu s principy udržitelné mobility, dle níž bude Centrum pro regionální rozvoj (CRR) zjišťovat integritu projektu na obdobné projekty a jeho synergický potenciál a zdali je připravován v participativním duchu, tzn., byl projednán s veřejností, s užší cílovou skupinou, nebo byl zveřejněn v médiích. Kartu budou muset dokládat všechny obce pod 50 tisíc obyvatel a ve

výzvách od roku 2018 budou muset města nad 50 tisíc obyvatel potvrdit soulad projektu se Strategickým rámcem městské mobility nebo s Plánem udržitelné městské mobility (SUMP). Na města tak bude nepřímo vytvářen tlak, aby tento dokument co nejrychleji zpracovaly. Dle May (2015) se nevyplatí dokument podceňovat a zrychlit jeho tvorbu na úkor kvality. Oproti tradičním dopravním plánům by měl SUMP pracovat s dlouhodobou strategickou vizí v časovém horizontu 20–30 let, se zapojením stakeholderů a občanů, s integrací mezi různými úrovněmi správy, zaměřit se na dosažení měřitelných výsledků a cílů, apod. Podstatné kritérium, které z žádosti o výzvu vyřadí většinu menších obcí, je, že navržené cyklostezky či liniová opatření budou sloužit k zajištění obsluhy území jedné či více obcí s celkem min. 4000 obyvateli, nebo jsou navrženy s přímým napojením na stávající liniové opatření pro cyklisty nebo cyklostezku, se kterou dohromady zajišťují obsluhu území jedné či více obcí s celkem min. 6000 obyvateli, anebo jsou navrženy k zajištění obsluhy území jedné či více obcí s celkem min. 500 obsazenými pracovními místy.

Obce, které z jakýchkoliv příčin, např. nesplňují požadavky výzvy, nedokážou dosáhnout na dotaci z národních výzev v IROP, se mohou pokusit najít alternativní finanční zdroje, např. z výzev vyhlášených prostřednictvím integrovaných nástrojů či ze Státního fondu dopravní infrastruktury (SFDI), jenž poskytuje příspěvky na výstavbu a údržbu cyklostezek.

Závěr

Na projekty podporující udržitelnou dopravu, která bude hrát jednu z hlavních rolí při naplňování cílů strategie Bílá kniha o dopravě, je v novém programovém období 2014–2020 pro ČR z fondů EU připraveno více než 100 mld. Kč, z toho je řádově několik desítek miliard vyčleněno na udržitelnou městskou mobilitu ve všech jejích formách. Největší dotační příležitosti nabízí zájemcům o podporu OP Doprava a IROP. Z vyhodnocení mapování absorpční kapacity v IROP za oblast udržitelné dopravy v SC 1.2 vyplynulo, že největší absorpční kapacitu vykazují kraje Moravskoslezský, Středočeský a Zlínský, v nichž jsou plánovány projekty za téměř 7 mld. Kč. Naproti tomu Jihomoravský kraj, Ústecký a Plzeňský kraj vykazují nejnižší hodnoty absorpční kapacity. Vysoká absorpční kapacita může značit vyšší připravenost subjektů v krajích na nové programové období a naopak nižší kapacita může znamenat menší připravenost (chybějící zásobník projektů) nebo nedostatečnou zpětnou vazbu RSK za strany potenciálních žadatelů o dotace. Testovaná hypotéza se za absorpční kapacitu v krajích, pokud neuvažujeme integrované nástroje, nepotvrdila. Největší hodnotu sice uvedl Moravskoslezský kraj, ale další kraje s nejvyšší absorpční kapacitou (Zlínský, Karlovarský a Liberecký) už nelze zařadit mezi ty lidnatější.

U aktivity terminály se testovaná hypotéza potvrdila na 50 %, tzn. některé velké a lidnaté kraje vykazují nejvyšší hodnoty absorpční kapacity (Moravskoslezský a Středočeský kraj) a naopak některé (Jihomoravský, Ústecký a Plzeňský kraj) udávají relativně nízké až velmi malé hodnoty (méně než 200 mil. Kč). U aktivity „cyklodoprava“ byla testovaná hypotéza potvrzena i vyvrácena dle toho, s jakými hodnotami je počítáno. Pokud uvážíme absorpční kapacitu v jednotlivých krajích ČR pro období 2016–2020 bez integrovaných nástrojů a požadavků ve výzvě č. 18, tak zjišťujeme, že největší hodnoty udávají Karlovarský a Pardubický kraj, tedy nejméně lidnaté kraje ČR. Testovaná hypotéza je v tomto případě naprosto vyvrácena. V opačném případě, celkem za období 2016–2020 i s integrovanými nástroji je soulad s testovanou hypotézou méně než 50%, protože nejvyšší hodnoty vykazují nejméně lidnatý kraj v ČR – Karlovarský kraj, a třetí nejlidnatější kraj ČR – Moravskoslezský kraj. Dohromady se podílejí na téměř třetině celkové zjištěné absorpční kapacity u aktivity cyklodoprava. I přesto, že celková absorpční kapacita u cyklodopravy dosáhla neuvěřitelné hodnoty necelých 10 mld. Kč, je potřeba konstatovat, že pouze velmi malá část žadatelů bude ve výzvách na podporu cyklodopravy úspěšná. Místy drakonické podmínky ve vyhlášených výzvách nebudou moci menší obce splnit a budou tak muset hledat náhradní zdroje financování.

Literatura

- [1] BANISTER, D., (2008). The sustainable mobility paradigm. *Transport Policy*, vol. 15, no. 2, pp. 73-80. ISSN 0967-070X. DOI 10.1016/j.tranpol.2007.10.005.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2011). *White paper. Roadmap to a Single European Transport Area – Towards a competitive and resource efficient transport system*. Brussels: European Commission. ISBN 978-92-79-18270-9.
- [3] EVROPSKÁ KOMISE, (2014). *Nová politika EU pro dopravní infrastrukturu — souvislosti*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-525_cs.htm.
- [4] GÖSSLING, S., COHEN, S., (2014). Why sustainable transport policies will fail: EU climate policy in the light of transport taboos. *Journal of Transport Geography*, vol. 39, pp. 197-207. ISSN 0966-6923. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2014.07.010.
- [5] HLAVNÍ MĚSTO PRAHA (HMP), (2015). *Operační program Praha – pól růstu ČR*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, Odbor evropských fondů MHMP.
- [6] LANGELAND, A., (2015). Sustainable Transport in Cities: Learning from Best and Worst Practice?. In Brebbia, C. A., Miralles i Garcia, J. L. (eds.) *21st International Conference on Urban Transport and the Environment*. Southampton: WIT Press, pp. 93-104. ISBN 9781845648985. DOI 10.2495/UT150081.
- [7] MAY, D. A., (2015). Encouraging good practice in the development of Sustainable Urban Mobility Plans. *Case Studies on Transport Policy*, vol. 3, no. 1, pp. 3-11. DOI 10.1016/j.cstp.2014.09.001.
- [8] MINISTERSTVO DOPRAVY (MD), (2014). *Operační program Doprava*. Praha: Ministerstvo dopravy České republiky.
- [9] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ (MMR), (2014). *Dohoda o partnerství pro programové období 2014–2020. Česká republika*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky.
- [10] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ (MMR), (2015a). *Integrovaný regionální operační program*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky.
- [11] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ (MMR), (2015b). *Kolová výzva č. 18 Podpora bezpečnosti dopravy a cyklodopravy. Specifická pravidla pro žadatele a příjemce*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky.
- [12] MINISTERSTVO PRŮMYSLU A OBCHODU (MPO), (2015). *Operační program Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost*. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky.
- [13] SCHILLER, P. L., BRUUN, E. C., KENWORTHY J. R., (2010). *An introduction to sustainable transportation: policy, planning and implementation*. Abingdon: Earthscan from Routledge. ISBN 9781844076642.
- [14] TUMLIN, J., (2012). *Sustainable Transportation Planning: Tools for Creating Vibrant, Healthy, and Resilient Communities*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc. ISBN 9781118127605.

LONG RUN IMPACTS ASSESSMENT OF PLANNED KEY ROAD CONNECTION BETWEEN AUSTRIA AND THE CZECH REPUBLIC

HODNOCENÍ DLOUHODOBÝCH DOPADŮ PLÁNOVANÉHO KLÍČOVÉHO SILNIČNÍHO SPOJENÍ MEZI RAKOUSKEM A ČESKOU REPUBLIKOU

MILAN VITURKA

PETR HALÁMEK

VILÉM PAŘIL

Katedra regionální ekonomie a správy Dep. of Regional Economics and Administration

Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration

Masarykova univerzita Masaryk University

✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*

E-mail: milan.viturka@econ.muni.cz, petr.halamek@econ.muni.cz, vilem@mail.muni.cz

Annotation

Cílem tohoto článku je představit metodu hodnocení investičních projektů na případu dopravní infrastruktury jako komplementární nástroj k CBA, HDM4 nebo EIA. Tato metoda je založena na pěti kritériích, a to integrace, stimulace, relevance, užitečnost a udržitelnost. Metoda je aplikována na hodnocení silničního spojení mezi Vídní a Brnem jako jednoho z klíčových spojení ČR a Rakouska (plánované či ve výstavbě). Výsledky korespondují nejvýznamněji s kritériem integrace, dále pak relevance, užitečnosti a udržitelnosti. Naopak kritérium stimulace se jeví jako nevýznamné.

Key words

doprava, hodnocení projektů, socio-ekonomické dopady

Anotace

The goal of this paper is to present evaluation method of investment projects in case of transport that is complementary to currently used CBA methods, HDM4 or environmental impact assessment. This method is based on five criteria of integration, stimulation, relevance, usefulness and sustainability. This methodology is applied on the assessment of express road connection between Wien and Brno as one of two core transport connections between Austria and the Czech Republic (planned or under construction). The results correspond to importance of integration criterion and to the criteria of relevance, usefulness and sustainability. On the contrary the criterion of stimulation is not significant in this case.

Klíčová slova

transport, project assessment, socio-economic impacts

JEL classification: O18, R42

Introduction

Impacts assessment is undoubtedly an important tool to evaluate public projects. The goal of this paper is to introduce the new methodology for the assessment of the transport infrastructure on the controversial project example of the planned highways R52/A5 as the core road connection between Austria and the Czech Republic. The rational solution of the issue is even more complicated due to the fact that the necessary complex approaches have not been developed sufficiently. Therefore, the

practice still uses one-sided approaches whose main objective is to prove that the project is in the harmony with the public interest.

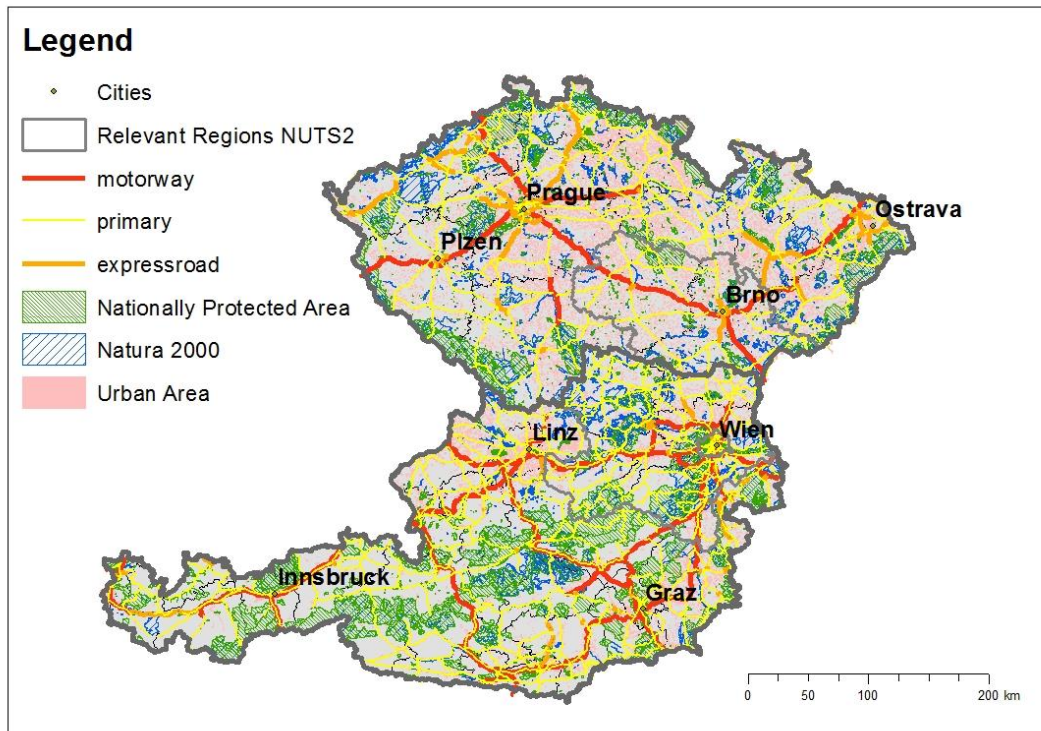
The most frequently used method to measure the macroeconomic efficiency of public projects for transport infrastructure constructions is the cost-benefit analysis, which models the mutual relations of direct and indirect costs and benefits (see e.g. Florio et al., 2008). Micro-economically oriented analyses of the efficiency of planned projects mainly reflect the specific conditions of the construction and their main outcome is the calculation of the return on the planned investment, which is closely connected with an optimization of the cost-benefit ratio. Moreover, the informative value of economy oriented analyses is significantly affected by the quality of future development prognoses of the corresponding demand and other factors that are by nature uncertain. The above mentioned facts lead to the conclusion that the currently available methods do not allow to gain complex information about potential benefits of the development of the transport infrastructure (see e.g. Atalik, Fischer, 2002). This also negatively influences the efficiency of the allocation of the public financial resources within the field.

The finishing of construction of the missing part of trans-European road network on the route Gdansk - Brno/Bratislava – Vienna on the R52 expressway in section Pohořelice - state border CR / Austria was chosen as a case study (this missing connection can be seen on Fig. 1 with completed core road network in Austria and the Czech Republic). The R52 is included in the Core Network (Core) TEN-T with realisation by the end of the year 2030 as a part of the Baltic – Adriatic corridors. The construction should be performed in the Czech Republic (South Moravian region) on the R52 expressway from Pohořelice via water basin Nové Mlýny and Mikulov up to the state border with Austria, where it joins the currently being built section of the Austrian highway A5. On the Czech side, the new section connects to the already built R52 expressway from Rajhrad to Pohořelice.

At the present time, the I/52 road section from Pohořelice up to the state border with Austria is built in two-lane layout in category S11,5 with maximal permitted speed of 90 km/h and there appear some level crossings. The road makes a part of the trans-European road network on the route Gdansk – Brno/Bratislava – Vienna. The requirements of the TEN-T network include inter alia interchanges (elevated crossings) and limited access to the road, which I/52 road does not fulfil at the moment. Even though, the road capacity is sufficient at the present time, it will reach the level intensity for the given category in approximately 13 years. The route I/52 does not meet the requirements put on trans-European network roads and it is characterised by medium-level degree of traffic accidents risks according to the risk map EuroRAP (European Road Assessment Programme).

Finishing of the road R52 in section Pohořelice - state border CR / Austria complies with conclusions of the Central Committee of the Ministry of Transport of the Czech Republic dated 15. 10. 2014 – it is designed as a new construction of a four-lane road of the category R 25,5 / 120 (100). The total costs on the Czech side are estimated to reach 8,00 mld. CZK (including a reserve item of 10 %, excl. VAT, price level of the year 2014). The realisation of the whole section Pohořelice - state border CR / Austria (including putting into full operation) will be in the end of the year 2030. The last realised section will be section 5205 Crossing of the Nové Mlýny water basin (VB Nové Mlýny).

Fig. 1: Core Road Network in Austria and the Czech Republic with Natura 2000 and Nationally Protected Areas

Source: European Environmental Agency, 2015; Geofabrik, 2015; author's own correction

1. Methodology and results

One of the essential tasks of the public sector is to establish appropriate investment priorities based on an assessment of costs and benefits that should include the “production” of positive and negative externalities. Compared to the private sector, this is a considerably more complicated process, while a number of externalities disable its direct monetary valuation in the non-market nature. In this context, analyses of the efficiency of the transport infrastructure projects should be elaborated by a multi-criteria analysis from the perspective of return on invested capital (especially studies of project feasibility). This analysis should be based on the degree of necessity of implementation for the public, including the related setting of ranking of individual projects within the selected criteria (Viturka, Pařil, 2015). Moreover, the created methodology of comparative assessment of the degree of necessity of large projects of road infrastructure development (motorways and expressways hereinafter M+E) allows combining technical, economic, political, territorial and environmental aspects. It includes five basic criteria: relevance (traffic intensity), purposefulness (time saved), integration (strategic significance), stimulation (development impacts of the projects) and sustainability (environmental impacts of the projects).

2. Relevance criterion

This criterion reflects the traffic intensity as a basic factor of determining the technical necessity of M+E construction. In Czech practise, the limit corresponds to the intensity of traffic flow of 20,000 vehicles/24 h, where the capacity of roads of lower classes is depleted (which is connected with a considerably rise in the rate of traffic congestion). In this respect, it is necessary to consider both the current and the prospective traffic flows that depend on the development of economic and social indicators and other important indicators (economy structure, GDP development, price effects, population development, age structure of inhabitants, transport labour division, geographic location,

etc.). However, most of these indicators are difficult to predict (Bartoš, 2010; Körner, 2010). As regards M+E, these prognoses are even more complicated due to the induced or additional demand – it is usually estimated that 10% increase in investments in M+E is accompanied by an average increase in this demand by about 3.5% (Commission of the European Communities, 1994).

Tab. 1: Traffic Intensity

Section	Traffic Intensity
Section in Brno	27,295
Section Motorway	19,009
Section 1st class to the border	8,058
CZ - average	15,087
AT - average	25,137

Source: ŘSD (Czech Directorate of Roads and Highways), Traffic Census 2010; author's own correction

3. Integration criterion

The integration criterion reflects the strategic, respectively political significance of planned M+E projects for the spatial integration. Freight transport is a natural part of the process of territorial division of labour, which can be considered as a primary factor of economic integration and it is closely linked to the social development of the determining passenger transport. In this context, it includes their potential benefits for an external integration (assessed from the perspective of providing a quality transport connection with neighbouring countries), as well as their potential benefits for internal integration (assessed from the perspective of providing quality transport connection of the most significant residential areas – regional capitals). In our case, we logically focused attention on the benefits of external integration. In this context, a crucial role plays the missing highway connection with Austria, which is considered as a major deficit of the Czech Republic (another factor is the low degree of urbanization on the route R52 / A5). In accordance, the highest priority is put on the planned R52 / A5 (together with the planned motorway D 3 connecting South Bohemia and Upper Austria). From a comprehensive perspective of the integration criteria, the importance of this investment priority is comparable to the effects of internal integration generated by highway connecting of the regional centres.¹

4. Criterion of purposefulness

The second criteria of purposefulness expresses the time saved in the personal transport and the haulage and its values are naturally related to the traffic intensity. The absolute values are the primary basis for the following calculations of direct and indirect costs and benefits of M+E construction projects within the cost-benefit analysis (the value of time spent by travelling is considered as a negative externality is estimated by a large range of 10% to 50% of the corresponding value of working time in these analyses). Due to the already mentioned insecurity concerning future traffic flows, it is useful to base the application of the criterion on the relative values of the potential time saved in the personal transport and the haulage (derived from design speeds established within particular M+E projects and respecting the general speed limits), reflecting the driving time related to the currently fastest road connection. From a general economic point of view, time saved has a positive effect on the limit of mobility of production sources because it contributes to the development of the territorial division of labour at different hierarchical levels.

¹ Comparative evaluation of the importance of highway interconnections with neighbouring countries can objectively establish on the intensity of their trade links (macroeconomic integration based on business interactions).

Tab. 2: Identification of Road Connection Brno - Wien

Type	Start Point	End Point	Length (km)	Travel time (min.)	Real Speed
Motorway	Brno	Pohořelice	25.10	15	100.40
1st class	Pohořelice	Schrick	55.00	57	57.89
Highway	Schrick	Wien	23.40	15	93.60
Total	-	-	103.50	87	-

Source: ŘSD, Traffic Census 2010; Pokorný, 2007; Tecl, 2007; author's own correction

Table 3: Potential Time Savings in Road Connection Brno - Wien

Version - type	Maximum Speed	Theoretical Speed	Theoretical Travel time (min.)	Real Travel time (min.)	Time Savings (min.)	Time Savings (%)
1st class	90	74	83.92	103.99	-16.99	-19.53%
Motorway	120	109	56.97	70.60	16.40	18.85%
Highway	130	119	52.18	64.66	22.34	25.67%
Current	-	-	70.21	87.00	0.00	0.00%

Source: ŘSD, Traffic Census 2010; Pokorný, 2007; Tecl, 2007; author's own correction

5. Stimulation criterion

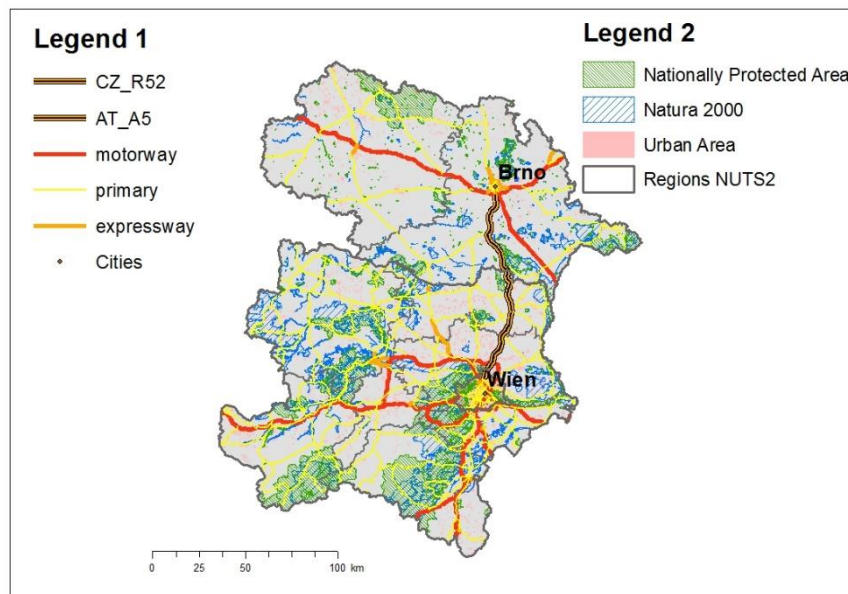
The stimulation criterion assesses the development impacts (positive externalities) and it is based on identification of territory-bound factors reflecting investment and development preferences of companies within the bearing fields of economy. These are 16 business, labour, infrastructure, local, price and environmental factors (Viturka, 2011). Besides these factors, the factor of the quality of roads and railways is significant for our purposes. Its relative significance (weight) was set to 6% based on conducted analyses (particular road categories were allotted with significance weights reflecting their technical and economic characteristics ranging from 1.0 for motorways and 0.9 for expressways to 0.1 for 2nd class roads; the corresponding proportions of road and railway transport in the transport labour division are then considered in the ratio of 4:1). The assessment method is based on the calculation of the contributions of the planned investment projects to the increase in the quality of the mentioned factor from the microregional perspective (in the Czech Republic, the microregional level consists of 205 administrative districts of municipalities with extended competence of 3rd degree – MEC). According the conducted analysis, the completion of the construction of R52 / A6 could positively affect three regions MEC on the Czech side: Židlochovice, Pohořelice and Mikulov. The induced increase of the unweighted values of the given factor ranges from 10% (Židlochovice) to 53% (Mikulov). The overall quality of the business environment, evolving from the calculated values of the factor-weighted by regional population, would be only about 3 points. In this case, the potential to stimulate regional development has the secondary importance. Adequate assessment for the corresponding Austrian regions cannot be performed due to the lack of the comparable data. It can be estimated that the potential stimulatory effect of the single town located on the route of the planned A5, for example Mistelbach, plays only the marginal role.

6. Sustainability criterion

The sustainability criterion reflects the environmental impacts of M+E construction projects (negative externalities) and it has obvious links to the long-term sustainability of social development. The regional assessment of environmental impacts considers road traffic effects (generated by noise and air pollution) on residential areas including the most significant leisure areas and effects on nature (mainly protected natural areas). This is naturally a vastly generalized assessment corresponding to the established research aims (a detailed assessment is contained within EIA studies). The intensity of potential environmental impacts of the M+E construction projects is based on territorial conflicts between road and protected zones. The road buffer zone corresponds to night limit of noise of 45 dB and 500 m far from edges of the road. The distance corresponds with the biggest band of the noise and air pollution (Tóthová, 2013, Tóthová, Pařil 2015). IUCN and Natura 2000 was used for the comparison with disruption of natural habitats system. These tables also noted the representation of

individual categories of protection throughout the national territory (including a comparison with the EU). Cartographic representation of the conflicts of the project of the express road link between Brno and Vienna shows Fig. 2 and numeric expression shows Tab. 4.

Fig. 2: Project R52-A5 expressway related to regions NUTS2

Source: European Environmental Agency, 2015; Geofabrik, 2015; author's own correction

Tab. 4: Impacts of R52-A5 on Nationally Protected Areas and Natura 2000

Cat.	Category description	Area (ha)				Weighted impact			
		AT	CZ	Total	Total (%)	AT	CZ	Total	Total (%)
IUCN IV	Habitat/Species Management Area	0.00	128.89	128.89	11.82%	0.00	127.81	127.81	12.99%
IUCN V	Protected Landscape/Seascape	0.45	366.49	366.94	33.66%	0.35	315.85	316.20	32.13%
SPA	Special Protection Area	0.00	489.83	489.83	44.94%	0.00	446.14	446.14	45.33%
SCII	Sites of Community Importance I	0.00	104.43	104.43	9.58%	0.00	94.03	94.03	9.55%
Total impact		0.45	1 089.64	1 090.09	100.00%	0.35	983.82	984.17	100.00%

European Environmental Agency, 2015; Geofabrik, 2015; author's own correction

Table no. 5 calculates the estimate of the population, which will be affected by implementation of the project. Table no. 5 shows the overall impact of the project R52-A5 on the important natural habitat in categories of Natura 2000 and IUCN. This shows the total area of disturbed areas (in the left side of the table). In the right side of the table, the impact is weighted according to the rarity of the category of protection within the country.

Tab. 5: Impacts of R52-A5 on Population

State	Area (km ²)	Density in Urban Area	Population
Austria	10.61	2,046.91	21,728
Czech Republic	5.63	2,156.66	12,137
Total	16.24	-	33,865

Source: European Environmental Agency, 2015; Geofabrik, 2015; author's own correction

Conclusion

In this paper there is identification of five key criteria to assess development project – in this case in the transport policy. According to these criteria, it is possible to compare chosen projects or assess one project example. The final assessment of planned R52/A5 expressway is based on aggregations of the partial results gained in the set of the above described criteria and on their comparison with results of previous assessment of eight planned project M+E in the Czech Republic (Viturka, Tonev, Pařil, 2012, Viturka, 2014). In this context, the effectiveness of the project R52 significantly depends on the results of evaluation criteria of integration (connection to the Austrian motorway network via the A 5) and on the criteria of relevance, usefulness and sustainability. The criterion of stimulation is not significant. The deadline for completion of the whole project is still unclear, because of the complicated development on the Czech side (Austrian A5 should be completed in 2018, according to the latest information of ASFINAG).

Literature

- [1] ASFINAG, (2015). *A 5 Nord/Weiviertel Autobahn Schrick-Poysbrunn-Staatsgrenze*. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: http://www.asfinag.at/unterwegs/bauprojekte/niederosterreich/-/asset_publisher/1_47138/content/a-5-nord-weinviertel-autobahn-schrick-poysbrunn-staatsgrenze-bei-drasenhofen.
- [2] ATALIK, G., FISCHER, M. M, (2002). *Regional Development Reconsidered*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-540-43610-2.
- [3] BARTOŠ, L. a kol. (2010). *Prognóza intenzit automobilové dopravy (technické podmínky)*. Liberec: EDIP s.r.o. ISBN 978-80-87394-07-6.
- [4] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, (1994). *Potential Benefits of Integration of Environmental and Economic Policies: An Incentive-based Approach to Policy Integration*. Luxembourg: European Communities. ISBN 978-1-85966-108-6.
- [5] EUROPEAN ENVIRONMENTAL AGENCY, (2015). *Natura 2000, Nationally Protected Areas and Corine Land Cover 2006 dataset*. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: <http://www.eea.europa.eu/cs>.
- [6] FLORIO, M. et al., (2008). *Guide to Cost-benefit Analysis of Investment Projects*. Brussels: European Commission. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/cost/guide2008_en.pdf.
- [7] GEOFABRIK, (2015). *OpenStreetMap Dataset*. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: <http://www.geofabrik.de/data/download.html>.
- [8] KÖRNER, M., (2010). Změny v dopravních vazbách a jejich vliv na dopravní infrastrukturu. *Urbanismus a územní rozvoj*, no. 5, pp. 46–57. ISSN 1212-0855.
- [9] POKORNÝ, P. (2007). Kategorie pozemních komunikací dle ČSN. In: *Observař bezpečnosti silničního provozu*. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: <http://www.czrso.cz/clanky/kategorie-pozemnich-komunikaci-dle-csn/>.
- [10] ŘSD [Czech Directorate of Roads and Highways], (2010). *Traffic Census 2010*, ed. 2011. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: <http://scitani2010.rsd.cz/pages/informations/default.aspx>.
- [11] ŘSD, (2014). *Technicko-ekonomická studie v úseku R52 Pohořelice - st. hranice ČR/Rakousko*. Brno: Dopravoprojekt Brno.
- [12] TECL, J., (2006). Mezinárodní zkušenosti v oblasti nepřiměřených rychlostí. In: *Observař bezpečnosti silničního provozu*. [online]. [cit. 15- 6-2015]. Available on: <http://www.czrso.cz/clanky/mezinarodni-zkusenosti-v-oblasti-nepriemeranych-rychlosti/>.
- [13] TÓTHOVÁ, D. (2013). Zdravotní důsledky znečištění ovzduší v Ostravě a jejich ekonomické konsekvence. In *Region v rozvoji společnosti 2013*. Brno: Mendel univerzity, pp. 362-369. ISBN 978-80-7375-884-4.
- [14] TÓTHOVÁ, D., PAŘIL, V., (2015). Assessment of Population Air Pollution Burden in the Surroundings of D 1 Motorway. In Špalková, D., Matějová, L. (eds.) *19th Current Trends in Public Sector Research*. Brno: Masaryk univerzity, 2015. ISBN 978-80-210-7532-0, pp. 332-340.
- [15] VITURKA, M., (2011). Integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje (představení a aplikace). *Politická ekonomie*, vol. 59, no. 6, pp. 794-809. ISSN 0032-3233.
- [16] VITURKA, M., (2014). Hodnocení účelnosti rozvojových projektů: teoretická a metodologická východiska a praktická aplikace. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 385-392. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-48.

- [17] VITURKA, M., PAŘIL, V., (2015). Regional assessment of the effectiveness of road infrastructure projects. *International journal of transport economics*, vol. 42, no. 4, pp. 507-528. ISSN 1724-2185.
- [18] VITURKA, M., TONEV, P, PAŘIL, V. (2012). Příspěvek k hodnocení společenských dopadů projektů výstavby expresních silnic. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 250-256. ISBN 978-80-210-5875-0.

STRATEGICKÉ PLÁNOVÁNÍ ČESKÝCH OBCÍ A MĚST**STRATEGIC PLANNING OF CZECH MUNICIPALITIES AND TOWNS****JIŘÍ JEŽEK**

Katedra geografie Department of Geography
Fakulta ekonomická Faculty of Economics
Západočeská univerzita v Plzni University of West Bohemia in Pilsen
✉ Tylova 18, 306 14 Plzeň, Czech Republic
E-mail: jezekji@kge.zcu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je analýza postojů představitelů českých obcí a měst ke strategickému plánování. Výkladový rámec příspěvku vytváří současná evropská diskuse o společenském postavení strategického plánování a o hledání cest, jak integrovat dva protichůdné plánovací modely: integrované rozvojové plánování („comprehensive planning“) a plánovací inkrementalismus („disjointed incrementalism“). Výzkum ukázal, že v České republice převažuje instrumentální chápání strategického plánování jako racionálního procesu, jehož cílem je nalezení optimálního souboru opatření, vedoucích k naplnění stanovených cílů. Pouze cca 20 % respondentů vnímá procesní a politický charakter strategické plánování a zastává názor, že dnes není možné plánovat tak, jako v období plánovací euforie a že je nutné hledat plánovací postupy, které zvýší akceschopnost a prosaditelnost strategických plánů. Vnímají především moderační, komunikační a informační úlohu strategického plánování. Obecně v České republice existuje skepse vůči plánovitým a strategickým přístupům, což se odráží v tom, že města a obce sice plánují, ale často pouze formálně.

Klíčová slova

strategické plánování, modely strategického plánování, vnímání, obce a města, Česká republika

Annotation

The aim of the paper is to analyze the attitudes of representatives of Czech municipalities and towns to strategic planning. The explanatory framework of the paper creates the current European debate about the social status of strategic planning and about finding ways how to integrate the two opposing planning models: "Comprehensive planning" and "disjointed incrementalism". Research has shown that in the Czech Republic there prevails instrumental understanding of strategic planning as a rational process which aim is to find the optimum set of measures leading to the fulfillment of the set objectives. Only 20 % of respondents perceives procedural and political nature of strategic planning and considers that today it is not possible to plan in such a way as during the planning euphoria and it is necessary to seek planning procedures to increase agility and enforceability of the strategic plans. They mainly perceive moderation, communication and information role of strategic planning. Generally, there is a skepticism in the Czech Republic towards planned and strategic approaches what is reflected in the fact that although cities and municipalities plan, but often only formally.

Key words

strategic planning, strategic planning models, perception, municipalities and towns, Czech Republic

JEL classification: R58

Úvod

Po roce 1989 ve společnosti převládaly názory, že plánovací přístupy jsou neslučitelné s tržní ekonomikou, anebo že v kapitalistické společnosti je plánování záležitostí pouze jednotlivců nebo podnikatelů. Města a obce v té době řešily zásadní transformační problémy (nové úkoly, nové

instituce), takže jim na úvahy o budoucnosti nezbývalo času nebo se jim zdály jako méně důležité. Přibližně v polovině 90. let 20. století se začíná situace měnit. Česká města „objevují“ strategické plánování. Významný vliv sehrála také příprava vstupu České republiky do Evropské unie. Města a obce začínají vytvářet nejrůznější strategické (programové) dokumenty. Jestliže v první polovině 90. let 20. století jsme se běžně setkávali s odporem vůči plánování, tak v současné době lze hovořit spíše o „přeplánování“. Na národní, ale i regionální úrovni existují desítky plánovacích dokumentů, přičemž mnohdy leží v šuplících, bez toho, aby se jimi někdo řídil, za jejich realizaci zodpovídal anebo dosažené výsledky monitoroval a evaluoval. Plány jsou všeobsažné, mají definované desítky cílů a desítky až stovky opatření. Jsou dlouhé, neúměrná pozornost je věnována situační analýze, využívají se pouze relativně snadno dostupné informace atd.

V této souvislosti se nabízí otázka: Jaký vlastně vztah k plánování mají ti, kteří plánují? Z jakých představ vycházejí? Jaká je v České republice plánovací kultura a jak se liší např. od německé či anglosaské? Anebo jak jsou naše postoje k plánování ovlivněny zkušenostmi s plánováním před rokem 1989? Hledat odpovědi na zmíněné otázky je v českých podmínkách velmi obtížné, neboť propast mezi plánovací teorií a praxí je u nás značná. Problém vidíme v převažující technické, resp. technokratickém chápání plánovacího procesu. Plánovací praxe se více než koncepčním anebo teoretickým otázkám věnuje metodikám anebo procesně správním aspektům. Znalost teoretických prací z oblasti prostorového plánování, resp. strategického plánování měst a regionů je až na výjimky prakticky mizivá. Ti co např. píšou o strategickém plánování měst a regionů často vycházejí z učebnic strategického plánování podniků, aniž by reflektovali zcela odlišný kontext měst a regionů. Nejnovější přístupy zůstávají téměř nereflektovány. Přitom „urban and regional planning“ je celosvětově chápáno jako specifický vědní obor, vedle např. ekonomie, sociologie, politologie apod. Stejně tak je tomu bohužel často i s evropskými dokumenty, což můžeme dokumentovat na relativně vlažném přijetí a slabém ohlasu, který v České republice v posledních letech vyvolalo například přijetí Lipské charty, Toledské deklarace nebo Územní agendy EU. Nejnovější zahraniční literatura je většinou neznámá a nereflektovaná nejenom ze strany praktiků (kde to lze pochopit), ale i akademiků. Příčinu vidíme mimo jiné v tom, že činnost vědeckých a vysokoškolských pracovišť je dnes hodnocena podle vědeckosti výstupů, a nikoliv podle praktické orientace, takže zabývat se plánovací činností není příliš atraktivní. Mimo to veřejný sektor ani od akademické sféry neočekává kritickou reflexi sociální reality.

1. Cíl a metodika

Cílem příspěvku je analyzovat postoje představitelů českých obcí a měst ke strategickému plánování v kontextu existujících plánovacích modelů.

Empirická data vycházejí z dotazníkového šetření, které probíhalo v měsících červenci a srpnu 2015, jehož se zúčastnilo 573 představitelů obcí a měst v České republice. Respondenty byli starostové nebo místostarostové obcí a měst (49,2 %), vedoucí pracovníci veřejné správy (34,4 % případů) anebo referenti (odborní pracovníci – 13,4 % případů). V průzkumu byly rovnoměrně zastoupeny obce a města všech velikostních kategorií ve všech krajích České republiky.

Dříve než přistoupíme k analýze postojů představitelů českých měst ke strategickému plánování, provedeme shrnutí poválečného vývoje plánování měst a regionů v západních zemích a představíme dva klíčové plánovací modely, které nám posloužily jako teoretické východisko pro interpretaci empirických dat a informací.

Mezi integrovaným rozvojovým plánováním a plánovacím inkrementalismem

V poválečném období se ve vyspělých západních zemích (zvláště pak v Německu a Francii) vykrytalizovaly dva zcela odlišné plánovací modely, a to model integrovaného rozvojového plánování a model inkrementalismu (projektově-orientovaného plánování). (Faludi 2004; Fürst a Scholles, 2008; Ježek, 2013).

Model integrovaného rozvojového plánování („comprehensive planning“) se zrodil v 60. letech 20. století, v období plánovací euforie. Všechny klíčové oblasti společenského života (ekonomika, sociální záležitosti, životní prostředí atd.) měly být prostřednictvím „velkých“ a „komplexních“ plánů na všech správních integrovány a prostřednictvím nich pak rozvoj měst a regionů řízen. Plánování bylo chápáno jako racionální proces (cíle – prostředky), jehož cílem je najít optimální řešení společenských problémů. Klíčovou roli při tvorbě plánů sehrávali experti/ plánovači. Plánování bylo orientováno na uskutečňování celospolečenských a dlouhodobých cílů.

Obr. 1: Perspektivistický inkrementalismus – hledání spojení mezi integrovaným rozvojovým plánováním a plánovacím inkrementalismem.

Zdroj: vlastní provedení podle Kühna a Fischera (2010)

Po ropných a ekonomických krizích v 70. letech 20. století, se začínají projevat značná omezení tohoto technokratického, racionalistického a „uzavřeného“ plánovacího modelu. S ohledem na mylné prognózy budoucnosti (nikdo nepředvídal ropnou/ ekonomickou krizi), výrazný pokles veřejných příjmů (který se zvláště citelně dotkl obecních/ městských rozpočtů) a především nefunkčnost plánů, neboť dlouhé seznamy opatření většinou nebyly realizovány a končily v šuplících, se prosadit skeptický pohled na tento plánovací model. Převážil také názor, že v podmínkách globalizace, liberalizace a deregulace ekonomiky se značně snižují řídicí schopnosti veřejného plánování, a začaly se objevovat nové paradigmatické přístupy k plánování (nové koncepce jak vůbec plánování měst a regionů chápat), jako „komunikační obrát“ (communicative turn), nebo „obrat k participaci a spolupráci“ (collaborative planning). To vše vyústilo v relativizaci plánovací svrchovanosti (nadřazenosti), jak jsme o tom hovořili výše (Hutter a Wiechmann, 2010; Löb, 2006 a jiní).

Dnešní pojetí plánování významně ovlivnil **model plánovacího inkrementalismu** („disjointed incrementalism“), který se často chápe jako protiklad k integrovanému rozvojovému plánování. Vyznačuje značnou „otevřeností“ a postupem po malých projektových krocích. Upřednostňuje řešení dílčích, prostorově-lokalizovaných a klíčových problémů. Klade důraz na schopnosti učit se, na flexibilitu a krátkodobé jednání. Plánování se vědomě vzdává víry v koordinované, integrované nebo celostní řízení rozvoje měst a regionů. Usiluje hlavně o zřehlednění řešení problémů. Jedná se o plánovací model, jehož východiskem jsou spíše nekoordinované a postupné kroky a také pluralistický přístup k organizování ve společnosti. Klíčovým nástrojem nejsou všeobsažné plány, ale klíčové (tzv. vlajkové) projekty (Ganser, 1993; Wiechmann, 2008).

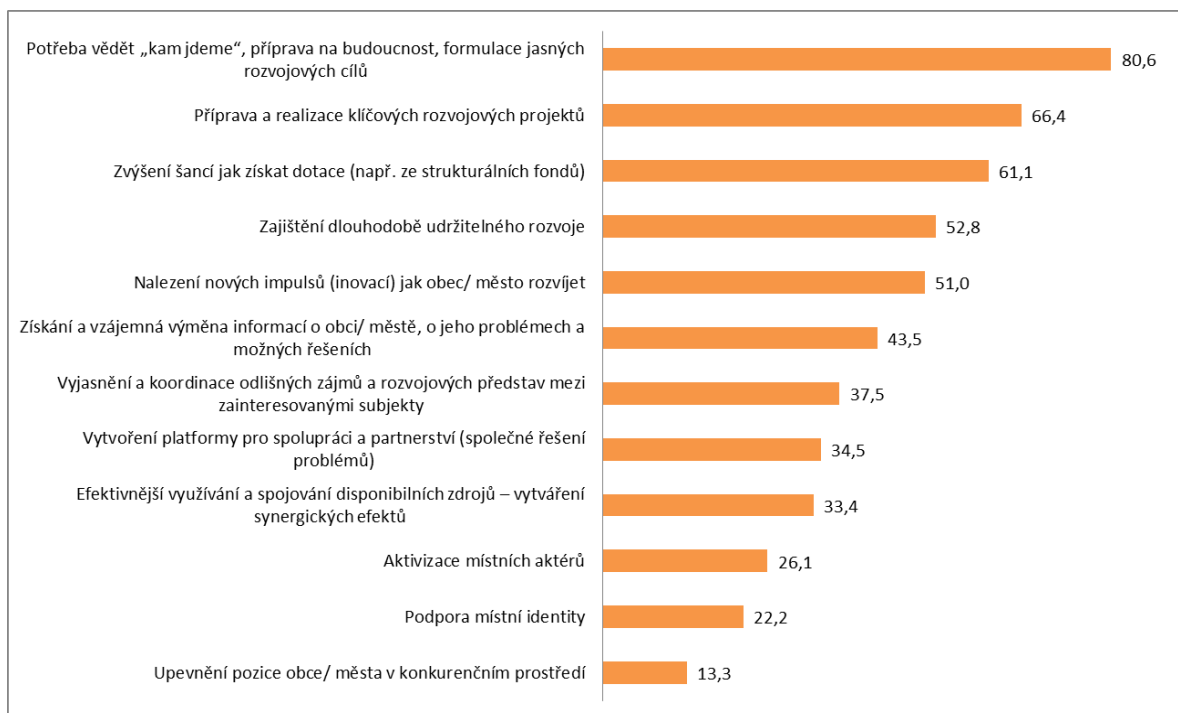
Kritika plánovacího inkrementalismu, resp. projektově-orientovaného plánování na sebe nenechalo dlouho čekat. Tomuto plánovacímu modelu je často vyčítáno, že rezignuje na komplexní řešení strukturálních problémů, nepředpokládá významnější institucionalizaci plánovacího procesu, vede k nebezpečnému osamostatňování projektů (a tím k budování tzv. „katedrál v poušti“) a v neposlední řadě upřednostňuje spíše krátkodobé skupinové zájmy, než dlouhodobé celospolečenské zájmy. Inkrementalismus začal být mnohými chápán jako přizpůsobování se stávajícímu stavu (Kühn a Fischer, 2010).

Jistou nadějí, jak překonat rozpory nebo slabiny obou zmíněných plánovacích modelů, je např. podle Gansera nebo Wiechmann model perspektivistického inkrementalismu. Mělo by se jednat o eklektické spojení obou zmíněných modelů. K hlavním principům perspektivistického inkrementalismu patří na jedné straně formulace vizí a strategických směrů rozvoje a na straně druhé identifikace klíčových rozvojových projektů. Model rezignuje na celoplošné a komplexní změny a preferuje integraci nástrojů, než integraci programů. Perspektivistický inkrementalismus má koncepčně blíže k modelu inkrementalismu, než k modelu integrovaného rozvojového plánování (Ganser, 1993; Ježek, 2013; Kühn a Fischer, 2010).

Postoje ke strategickému plánování očima představitelů českých obcí a měst

Účel strategického plánování. Hlavní účel strategického plánování spatřují představitelé českých obcí a města v tom, že potřebují vědět, kam jdou, aby se mohli připravit na nejistou budoucnost, aby si zároveň ujasnili, kam se chtějí dostat. Takto se vyjádřilo 80,6 % respondentů. Dalšími důvody jsou příprava a realizace klíčových rozvojových projektů (66,4 % respondentů) a zvýšení šancí pro získání finančních prostředků, nejčastěji ze strukturálních fondů (61,1 % respondentů).

Obr. 2: Jaký je podle vašeho názoru hlavní účel strategického plánování obcí a měst? Proč by obce a města měly strategicky plánovat? Podíl odpovědí v % (bylo možné uvést více odpovědí).

Zdroj: vlastní zjištění, 2015, N= 573

Je potěšující, že oproti našim dřívějším výzkumům, došlo k posunu chápání účelnosti strategického plánování. Není již tolik zdůrazňován pragmatismus typu „abychom mohli čerpat prostředky ze strukturálních fondů“ nebo „protože to chce EU“, to znamená vnější motivace, proč si české obce a města pořizují strategické plány.

Zhodnocení průběhu tvorby a schvalování strategického plánu. S průběhem tvorby a schvalování strategického plánu je spokojena přibližně 1/3 dotázaných obcí a měst. Viz obrázek 3. Na druhé straně pouze 15,5 % obcí a měst uvedlo, že jejich očekávání spojená s tvorbou strategického plánu se naplnila.

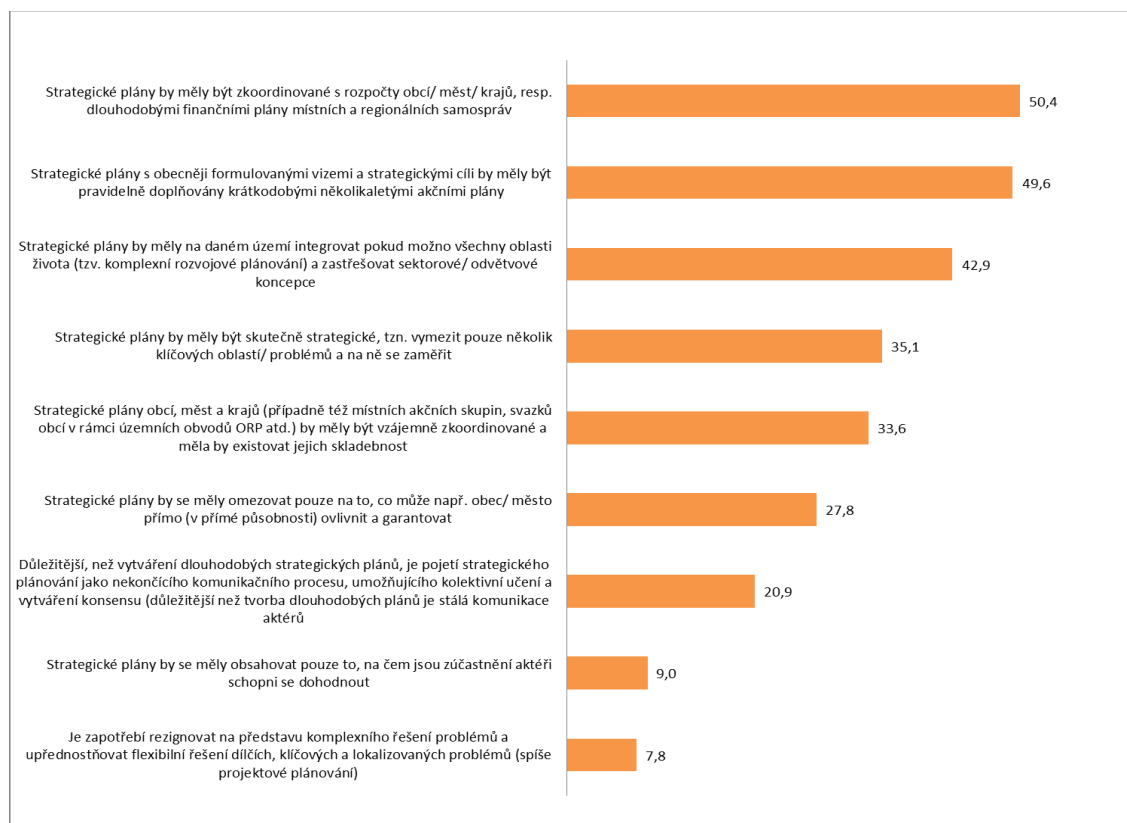
Obr. 3: Jak hodnotíte průběh tvorby a schvalování strategického plánu? Podíl odpovědí v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2015, N= 573

Pozitivum spatřují především v tom, že se jim podařilo zapojit relativně velký počet aktérů, že tvorby strategických plánů se zúčastnili také zástupci rozhodovatelů (členové obecních/ městských zastupitelstev), že se zúčastnění aktéři dokázali rychle shodnout na navrhovaných cílech a opatřeních, že proces tvorby probíhal podle předem stanoveného programu, dále že se podařilo strategický plán bez problémů odsouhlasit a dosáhnout vyváženého pohledu na rozvoj obce/ města. Na základě těchto odpovědí by se zdálo, že obce a města nemají s tvorbou a schvalováním strategických plánů žádné větší problémy. Opak je ale pravdou. Velmi málo obcí a měst např. uvedlo, že se jim podařilo vyřešit problematické a konfliktní otázky, že zúčastněné organizace promítly strategické plány do svých strategických dokumentů, nebo že se podařilo vytvořit informační a komunikační síť, která funguje i po dokončení strategického plánu, a provádí jeho pravidelný monitoring. Podobně pouze malé procento respondentů uvedlo, že dokázali motivovat občany a podnikatele, vytvořit vzájemnou důvěru, zvýšit transparentnost rozhodování o obci/ města a zkvalitnit proces tvorby strategického plánu.

Plánovací filozofie/ modely. K otázkám plánovací filozofie se vyjádřila pouze cca 1/2 respondentů. Ostatní na tuto otázku nemají vyhraněný názor. Získané odpovědi jednoznačně svědčí o tom, že v České republice převažuje představa komplexního strategického plánování, která ovšem významně kontrastuje s tím, jak se plánování v praxi realizuje. Strategické plány by měly být podle vyjádření respondentů zkoordinované s rozpočty obcí a měst (50,4 %), měly by také integrovat pokud možno všechny oblasti společenského života a zastřešovat i sektorové/ odvětvové koncepce (42,9 %).

Obr. 4: Pohledem do minulosti či do zahraničí zjišťujeme, že existují různé plánovací formy a postupy. Neexistuje žádný optimální způsob plánování ... Jaké jsou vaše názory na strategické plánování obcí, měst a regionů? S kterými níže uvedenými výroky souhlasíte? Podíl odpovědí v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2015, N= 573

Pouze 7,8 % respondentů se kriticky vyjádřilo, že bychom měli rezignovat na představu komplexního řešení problémů a upřednostňovat spíše flexibilní řešení dílčích, klíčových a prostorově-lokalizovaných problémů nebo že by strategické plány měly obsahovat pouze to, na čem jsou zúčastnění aktéři schopni se dohodnout (9,0 % respondentů). Pouze 1/5 obcí a měst (20,9 %) se hlásí k inkrementalistickému pojetí strategického plánování, které vychází z představy, že důležitější než vytváření dlouhodobých strategických plánů, je chápání strategického plánování jako nekončícího komunikačního procesu, umožňujícího kolektivní učení (předpokladem je stálá např. existence permanentních pracovních skupin, permanentní evaluace, opatření, strategií a cílů) a postup po malých projektových krocích. Potěšujícím zjištěním je, že asi 1/3 představitelů obcí a měst si uvědomuje, že strategické plány nemohou vyřešit všechno, a měly by definovat pouze malý počet problémů a na jejich řešení se soustředit. K této představě se přihlásilo 35,1 % respondentů.

Pozice strategického plánování a jeho výsledky. Tradiční představa plánování je velmi jednoduchá. Stačí vybrat správnou strategii a výsledek by měl být zajištěn. Ve skutečnosti prožíváme v Evropě dlouhodobou krizi prostorového plánování, které díky slábnoucí institucionální pozici, má pouze omezený vliv na regionální rozvoj. „Řídící potenciál“ plánování je tak omezený. Rozvojové strategie zjevně nevznikají prostřednictvím plánovacích postupů. Vznikají spíše intuitivně, jako důsledek

velkého množství rozhodnutí autonomních aktérů. Až vzájemné spolupůsobení plánovaných strategií (realizovaných i neuskutečněných) a spontánně se vynořujících strategií, vzniká jakýsi muštr, jímž řídí rozvoj měst a regionů.

Na základě výsledků našeho empirického výzkumu můžeme příčiny toho, že pozice strategického plánování v České republice není příliš silná a že nepřináší očekávané výsledky spatřovat hlavně v tom, že veřejnost si není příliš vědoma významu a přínosů strategického plánování a nevěří v možnost strategické změny. To je podle našeho názoru klíčové zjištění, v němž se odráží i negativní zkušenosti se společenským plánováním před rokem 1989. Na jedné straně strategicky plánujeme („dokážeme si to racionálně zdůvodnit“, „plánovat by se mělo“, „chce to EU“), na druhé straně strategickým plánům nevěříme. Protože kdybychom jim věřili, tak bychom podle nich postupovali, zabývali se otázkami jak případně zvýšit efektivitu plánování, snažili bychom se využívat příklady dobré praxe ze zahraničí atd. V této souvislosti je nutné uvést, že tvorba strategií patří k nejnáročnějším oblastem strategického managementu obcí a měst, a že cílem plánování není plánovat, ale dosahovat rozvoje. Plány dnes obecně ztrácejí normativní charakter a roste význam plánování jako procesu komunikace, jak jsme o tom hovořili na jiném místě. Strategické plány dnes nejsou ničím více, než souborem opatření, na nichž jsou aktéři schopni se v daný okamžik dohodnout.

Dalším argumentem, proč není společenské postavení strategického plánování příliš silné, jsou podle 38,0 % respondentů nedostatečné znalosti a zkušenosti s používáním nástrojů strategického plánování. Nabízí se otázka, co si respondenti pod nedostatečnými znalostmi a zkušenostmi představují, když mnohá města již strategicky plánují dvacet let (první strategie rozvoje měst začaly vznikat kolem roku 1995) a kdy snad není pracovníka veřejné správy, který by neabsolvoval nějaké školení v oblasti strategického plánování a projektového managementu.

Dalšími problematickými body jsou nepropojenost strategického a územního plánování (35,1 %) a jeho diskreditace formálním uplatňováním, které lze eufemisticky označit jako „plánování pro plánování“. Tak se vyjádřilo 28,7 % respondentů. Přibližně 1/4 respondentů si uvědomuje, že strategické plánování nepřináší okamžité výsledky a že chybí lidé (lídři, vizionáři, manažeři), kteří mají zájem a odvahu realizovat změny. Politici často hledají krátkodobá opatření, přičemž rozvoj obcí a měst je střednědobou až dlouhodobou záležitostí. Někteří respondenti také poukazují na nedostatečné personální kapacity plánujících úřadů a na nedostatečnou pomoc ze strany státu.

2. Shrnutí a závěr

V kontextu současných evropských diskusí o strategickém plánování, snažících se nalézt syntézu dvou protikladných plánovacích modelů (integrované rozvojové plánování versus plánovací inkrementalismus), lze při určité míře zjednodušení uvést, že představy představitelů českých obcí a měst, jak ukázal náš výzkum, odpovídají více modelu integrovaného rozvojového plánování, než modelu plánovacího inkrementalismu (Palermo a Ponzini, 2010).

Strategické plánování je u nás vnímáno především jako práce s informacemi anebo jako tvorba strategických plánů. Proto takový důraz na dostupnost dat a informací (viz např. snaha poskytnout i nejmenším obcím dostupné statistické údaje pro sestavování strategických plánů), důraz na metodický postup, jednotný obsah, případně snahy o uzákonění povinnosti jejich tvorby pro obce a města. Převažuje instrumentální chápání strategického plánování jako racionálního procesu, jehož cílem je nalezení optimálního souboru opatření (pokud možno komplexního), vedoucích k naplnění stanovených cílů.

Na základě našeho empirického výzkumu odhadujeme, že pouze cca 15 až 20 % respondentů vnímá procesní a politický charakter strategické plánování, přičemž si uvědomují, že dnes není možné plánovat tak, jako např. v 60. letech minulého století, v období plánovací euforie, a že je v praxi nutné hledat takové plánovací postupy, které přinášejí výsledky. Chápou strategické plánování jako politický proces, v rámci něhož jde o integraci rozdílných potřeb a zájmů jeho aktérů a o hledání takových opatření, na nichž se nakonec dokáží všichni zúčastnění shodnout. Vnímají především moderační,

komunikační a informační úlohu strategického plánování, kde primárně nejde o tvorbu plánů na 10 let dopředu, ale spíše o volbu dlouhodobých vizí a strategických cílů, které jsou pravidelně doplňovány krátkodobými akčními plány a přípravou klíčových rozvojových projektů.

Výzkum také ukázal, že v České republice existuje vůči plánovitým a strategickým přístupům většinou skepse, což se odráží v tom, že města a obce sice plánují (možná až příliš), ale většinou pouze formálně. I když naprostá většina respondentů uvedla, že hlavním účelem strategického plánování je formulace jasných rozvojových cílů anebo příprava na budoucnost (tzn. vnitřní motivy vycházející z jejich potřeb), tak praxe se od jejich očekávání značně odlišuje. Viz např. náš výzkum praktického uplatňování nástrojů strategického plánování. V praxi převažují spíše vnější motivy, mezi nimi hlavně podmínka, umožňující žádat o finanční prostředky ze strukturálních fondů. V rámci strategických rozhodovacích procesů hraje formální strategické plánování spíše druhořadou roli (Ježek, 2013).

Strategického plánování se v českých obcích a městech účastní stále více subjektů. Participace veřejnosti má však spíše pasivní charakter. V praxi se nejčastěji využívají tradiční formy organizace plánovacích procesů, bez větší snahy zapojovat aktéry z podnikatelského a občanského sektoru. Obecnou, pro někoho příliš teoretickou otázkou, jak v podmínkách demokratické a pluralitní společnosti koordinovat a integrovat rozdílné zájmy a potřeby veřejných a soukromých aktérů si téměř nikdo neklade. Také diskusi o tom, jak nejlépe organizovat tvorbu, realizaci a evaluaci strategických plánů či jak hodnotit efektivitu strategického plánování, není v podmínkách českých obcí a měst věnována téměř žádná pozornost.

Srovnáme-li výsledky našeho výzkumu s tím, jak je strategické plánování chápáno a koncipováno v zahraničí, tak musíme konstatovat, že i tam se hledají formy jak efektivně plánovat. Autoři, kteří se tuto problematikou zabývají, často zdůrazňují, že strategické plánování nepřináší okamžité výsledky, resp. že účinky strategických rozhodnutí se často projevují až s relativně větším časovým odstupem. Strategická rozhodnutí jsou většinou nevratná, nestandardní a neopakovatelná. Často se přijímají v podmínkách nejistoty, přičemž je stále obtížnější se k takovým rozhodnutím dopracovat (velké množství zainteresovaných aktérů, orientace politiků na krátkodobé strategie, chybějící odvaha a zájem něco měnit a riskovat). Strategické plánování v podmínkách obcí a měst také není možné aplikovat pomocí nějakých jednoduchých rutinních metod a postupů. Jeho zavedení není jednorázovým procesem, přičemž je zapotřebí neustále vytvářet předpoklady pro jeho neustálé uplatňování (Fürst a Scholles, 2008; Ganser, 1993; Ježek, 2014; Newmann, 2008 aj.).

Literatura

- [1] FALUDI, A., (2004). Spatial Planning Tradition in Europe: Their Role in the ESDP Process. *International Planning Studies*, vol. 9, no. 2-3, pp. 55-172. ISSN 1469-9265. DOI 10.1080/1356347042000311758.
- [2] FÜRST, D., SCHOLLES, F., (2008). *Handbuch Theorien und Methoden der aum- und Umweltplanung*. Dortmund: Rohn. ISBN 978-3-939486-23-7.
- [3] GANSER, K., et. al. (1993). Die Planungsstrategie der IBA Emscher Park. Eine Annäherung. *RaumPlanung*, vol. 1993, no. 61, pp. 112-118.
- [4] HUTTER, G., WIECHMANN, T., (ed.) (2010). *Strategische Planung. Zur Rolle der Planung in der Strategieentwicklung für Städte und Regionen*. Kassel: Planungsrundschau, Verlag Uwe Altröck. ISBN 978-3-937735-09-2.
- [5] JEŽEK, J., (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-376. ISBN 978-80-210-6257. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [6] JEŽEK, J., (2014). Strategické plánování rozvoje měst a regionů z evropské perspektivy: vývoj, koncepce, problémy. *Slovak Journal of Public Policy and Public Administration*, vol. 2014, no. 1, pp. 7-21. ISSN 1339-5637.
- [7] KÜHN, M., FISCHER, S., (2010). *Strategische Stadtplanung. Strategiebildung in schrumpfenden Städten aus planungs- und politikwissenschaftlicher Perspektive*. Detmold: Rohn. ISBN 978-3-939486-45-9.
- [8] LÖB, S., (2006). *Problembesogenes Regionalmanagement*. Dortmund: Verlag für Architektur, Bau- und Planungsliteratur. ISBN 3-929797-97-6.

- [9] NEWMANN, P., (2008). Strategic Spatial Planning: Collective Action and Moments of Opportunity. *European Planning Studies*, vol. 16, no. 10, pp. 1371-1383. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654310802420078.
- [10] PALERMO, P.,C., PONZINI, D., (2010). *Spatial Planning and Urban Development. Critical Perspectives*. Milano: Springer. ISBN 978-90-481-8869-7.
- [11] WIECHMANN, T., (2008). *Planung und Adaptation. Strategieentwicklung in Regionen, Organisationen und Netzwerken*. Dortmund: Rohn.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu TA ČR č. TD020323 „Strategické plánování obcí, měst a regionů: výzvy, problémy, možnosti řešení“.

ROZVOJOVÝ PLÁN MĚSTA POHOŘELICE: KRITICKÁ REFLEXE

POHOŘELICE CITY DEVELOPMENT PLAN: CRITICAL REFLECTION

JAKUB JAŇURA

Geografický ústav Department of Geography
Přírodovědecká fakulta Faculty of Science
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech republic
E-mail: janura@mail.muni.cz

Anotace

Strategické plánování rozvoje obcí a měst se stalo standardním postupem a často i nutným podkladem k prokázání koncepčnosti nejrůznějších aktivit, které se posléze stávají předmětem žádosti o dotační podporu. Cílem tohoto příspěvku je kritická reflexe tvorby a výsledků Programu rozvoje města Pohořelice, na jehož vzniku se autor spolupodílel. Metodickou oporu k tomu poskytuje stávající báze, z níž vychází produkce rozvojových dokumentů v našem prostředí a také teoretická základna sociálně-kritických geografii. Tato východiska slouží jako podklad pro diskuzi postupu a výstupů tvorby konkrétního dokumentu. Dále jsou rozebírány i některé ze zkušeností, které proces tvorby provázely a mohly by se zdát do jisté míry nestandardní. Analyzovaný program rozvoje města vychází ze současných postupů a metodicky reflektuje aktuální diskurz rozvoje, má tak potenciál stát se zásadním a zároveň jednotícím činitelem ve městě. Avšak i na základě hodnocení úrovně motivace zadavatele, participace a též informovanosti veřejnosti hrozí, že svůj potenciál nenaplní.

Klíčová slova

rozvoj, plánování, město, kritika

Annotation

Strategical development planning of municipalities and cities became a standard practice and often a compulsory base to verify the level of conceptual integration of various activities before applying for subsidies. Presented text reflects the process of creation and overall results of Development Programme of Pohořelice city on which the author has contributed. This paper is methodologically based on current informational grounds linked with the production of developmental documents in the Czech environment and also on the theoretical field of socio-critical geographies. Consequently, there follows the discussion of this particular document and its specific issues. Proposed city development programme meets the needs of current approaches and retains the potential to become an important and also unifying element of city development. However according to the evaluation of motivation, participation and also the level of knowledge of interested actors, there is a risk that the potential of document will not be realized.

Key words

development, planning, city, critic

JEL classification: R58, O18, O20, B54

Úvod

Ve druhé polovině roku 2015 byly realizovány aktivity související s vytvořením Programu rozvoje města Pohořelice pro roky 2015 – 2023. Tento dokument a související soubor prací provedla Místní akční skupina Podbrněnsko z. s., (dále MAS), přičemž koordinátorem tvorby dokumentu a spolutvůrcem jeho strategické části je autor tohoto příspěvku.

Důvodů, proč se tvorbou tohoto konkrétního programu zabývat, je možné nalézt celou řadu. Primárně to je osobní zkušenost autora. Ta by ale nedostačovala. Za významný aspekt totiž považují především to, jak různorodé spektrum reakcí jeho vznik a proces tvorby přinesl. Pokusím se proto najít odpovědi, proč se tomu tak stalo, popsat některé konkrétní situace a navrhnout potenciální řešení. Prostředkem k tomuto je snaha zasadit právě tuto zkušenost do současných kritických diskusí v sociální geografii.

1. Plánování rozvoje a jeho role v socioekonomickém prostoru

Diskutovaný program rozvoje obce (PRO) vyjadřuje materializaci nejaktuálnějších postupů v regionálním plánování a rozvoji v podání Ministerstva pro místní rozvoj ČR (MMR). Tento dokument vznikl na základě relativně pevně daného metodického postupu (MMR, 2016), který jeho řešitelé provede komplexním procesem od samotného počátku, až po jeho naplnění a evaluaci.

Zároveň se metodika tvorby PRO odvolává na další metodické dokumenty připravované MMR (např. MMR, 2013) či jinými institucemi, jako např. Ústavem územního rozvoje Brno (Labounková a kol., 2009), společností GaREP (Binek a kol., 2012) a dalšími, k nimž je možné dodat i díla zpracovávaná územně-samosprávnými celky (např. Středočeský kraj – Perlín, Bičík 2006). Ty všechny společně konstatují, že neexistuje jednotný přístup ke strategickému plánování. Jako odpověď na tento nedostatek vytváří společnost GaREP v rámci projektu Elektronická metodická podpora tvorby rozvojových dokumentů obcí (MMR, 2014) ucelenou řadu materiálů včetně elektronické aplikace, které usnadní obcím tvorbu vlastních rozvojových plánů. Z tohoto metodického prostředí vychází i zde diskutovaný rozvojový dokument.

Rozvoj území chápaný optikou použité metodologie znamená: „...zlepšování podmínek pro život jejich obyvatel či pro možnost podnikání nebo realizaci dalších aktivit. Je spojený jak se zajištěním zázemí pro fungování různých subjektů, tak s péčí o území z hlediska zachování jeho environmentální udržitelnosti.“ (MMR, 2012, str. 20) Metodika PRO s ohledem na význam tvorby takovýchto strategií konstatuje, že „Rozvojové dokumenty obcí potom v uvedeném pojetí rozvoje formulují vlastní subjektivní představu rozvoje a konfrontují tuto rozvojovou představu s objektivními rozvojovými možnostmi a limity (zejména z hlediska kompetencí a finančních prostředků)“ (MMR, 2012, str. 20)

Motivací k rozvoji je tedy dle této metodiky de facto „zlepšení situace“, realizované pokud možno aktéry přímo v místě a to na základě určitých „objektivních dat“. Tato motivace se nese především s ohledem na rozvoj venkovského prostoru (což odpovídá i myšlenkám v dalších pracích autorů spojených s tvorbou této metodiky – viz např. Svobodová a kol., 2011 či Binek, Chabičovská 2007), do něhož by dle těchto prací město Pohořelice mělo spadat.

Pokud se ohlédneme poněkud obecněji směrem ke zdůvodnění existence takového plánu, lze konstatovat, že základem pro realizaci rozvojových aktivit je Zákon o obcích, 128/2000 Sb. (§ 84), který doslova říká, že „Zastupitelstvu obce je vyhrazeno (...) schvalovat program rozvoje obce.“ Program rozvoje je tak chápán jako produkt plánování rozvoje obce.

Geografická literatura prodělala s ohledem na problematiku rozvoje celou řadu názorových obrátů. Komplexní obraz vývoje geografického myšlení podává ve stručnosti například Toušek a kol. (2008). Tento obraz pak, zejména s ohledem na teoretické spektrum rozvojové problematiky, rozvíjí a doplňuje Blažek s Uhlířem (2011). Spolu s dalšími autory (např. Wood a Robertsová, 2011) se shodují na tom, že základem pro tuto problematiku je samotná existence prostorových nerovností. Wood s Robertsovou shrnují historii bádání nad touto otázkou a spojují klíčové výstupy především s autory rozvíjejícími marxistické koncepty včetně vztahu rozvoje a problematiky moci (Harvey, Lefebvre, Massey, Soja, Foucault a další). Z těchto proudů pak vychází globální myšlenkový směr tzv. nerovnoměrného rozvoje. A právě zmíněné myšlenky a jejich diskuse tvoří jeden ze stěžejních proudů geografie zabývající se rozvojem regionů.

Z výše uvedeného vychází logicky i současná kritika rozvoje. Ta je sice napadána za velmi nízkou praktickou užitečnost – nepřináší totiž konkrétní nástroje „nápravy“. Její hlavní pointy se však odráží v řadě akcentů moderního rozvojového plánování. Hlavními body kritiky rozvoje jsou dle souhrnu Loperové (2011): hledání alternativy k rozvoji, zásadní odmítnutí klasického vnímání rozvoje (modernizačních modelů rozvoje, jako je např. Rostowův, apod.), zájem o místní kulturu a vědění, kritický pohled na stávající „expertní“ diskurzy a solidarita (či podpora) s nově vznikajícími pluralistickými hnutími. Sidaway (In: Desai a Potter, 2008, str. 16) v podobném duchu upozorňuje na to, že „...rozvoj může být vnímán jako určitá vize, která ale v žádném případě není inertní ani nestranná.“

S tím koresponduje i popis tzv. endogenního regionálního rozvoje („rozvoj zevnitř“), který přináší např. Tvrdoň (2014). Podle něj rozvoj přichází tzv. „zezdola“ s využitím místních iniciativ, potenciálů a specifík – to vše dohromady dle autora nejadresněji odpoví na lokální problémy. Zároveň však autor zdůrazňuje význam vyšších struktur v podpoře takového rozvoje. Parnwell (In: Desai a Potter, 2008) upozorňuje, že právě z vyšších úrovní může být lokální populace viděna jen jako pasivní a bezmocný příjemce pomoci, což je podle něj zásadní chyba.

Zajímavé myšlenky, které s tématem souvisí, přináší do geografie autoři vycházející z feministických myšlenek. Jedním z nich může být Gleeson (2001), který v návaznosti na práce sociologa U. Becka hovoří o ideálním městě a principech, jak by se mělo utvářet. Dochází k tomu, že aby bylo město otevřené všem, je třeba, aby se na jeho formování a rozhodování o něm podílely i skupiny mimo formální struktury. Hovoří o tzv. *sub-politics*, což se blíží právě termínu rozvoje zdola. Rozumí tím permanentní tlak „zdola“ vůči formálním strukturám, přičemž v jeho podání právě takový tlak vyústí ve spravedlivý a pestrý rozvoj města. Tím v kontextu feministických myšlenek dojde k prostorové i sociální emancipaci neformálních skupin a struktur obyvatelstva.

Tyto ideje se nakonec odráží i v rozvojovém plánování. Desaiová například (In: Desai a Potter, 2008, str. 115) hovoří o neoddelitelné součásti mnoha současných rozvojových programů, kterou je komunitní participace. Nejrůznější aktéři rozvoje se podle ní shodují na tom, že právě jí je třeba podporovat. Poukazuje ale také na to, že participace má i přes svou širokou popularitu řadu limitů (rozdělení moci v rámci participující skupiny, idealismus jejích propagátorů či různorodost komunity). Ovšem s vědomím a zohledněním těchto limitů může participace přinášet nesporný užitek. Participace v plánování může totiž být právě tím fenoménem, který bude mít pozitivní vliv a umožní zmiňovanou permanentní dialektiku s formálními strukturami.

V předchozích odstavcích se často promítala otázka moci. Ta je jedním ze stěžejních bodů rozvojových debat. Co se týče rozdělení moci, hovoří Radcliffeová (In: Cloke a kol., 2014) o tom, že přes všechn dosavadní vývoj zůstává stát tím, kdo je hlavním činitelem v rozvojových aktivitách. Decentralizace těchto aktivit sice posiluje civilní společnost, ta je ale podle ní namísto kýženého lokálního hybatele mnohdy jen „dodavatelem“ rozvoje, který navíc může (v případě nevládních organizací) prosazovat i zájmy vlastní.

Ve světle všeho dosud řečeného tak lze společně s Desaiovou a Potterem (2008, str. 1) shrnout aktuální přístup k rozvoji, jako „synonymní s posilováním lidských práv a blahobytu, a to tak aby se stalo sebevědomí, sebeúcta a naplňování oprávněných potřeb hlavním zájmem.“ Podobně jako oni i Víturka s Tóthovou (2014) zdůrazňují, že pouze růst HDP nezaručí růst kvality života a udržitelnost rozvoje.

Na závěr tohoto souhrnu myšlenek (nejen) geografické literatury se můžeme vrátit na úvod a popsat úlohu rozvojových strategií podle Pottera (In: Desai a Potter, 2008, str. 67). Ten je jednoduše definuje jako „praktické cesty vedoucí k rozvoji“. Tyto snahy může realizovat široké spektrum aktérů od nadnárodních společností až po jednotlivce, přičemž jejich náplní je změnit ekonomické, sociální a institucionální struktury tak, aby došlo k nalezení co nejtrvalejších řešení.

Docházíme tedy k tomu, že metodika rozvoje obcí, podle níž byl Program rozvoje města Pohořelice zpracováván, je v podstatě ve shodě s dosavadním geografickým diskursem. Níže se pokusím ukázat, jak mohou být některé praktické zkušenosti konfrontovány s teoretickými diskusemi.

2. Průběh tvorby PRO a výstupy

Program rozvoje města Pohořelice pro roky 2015 – 2023 byl vytvářen v druhém pololetí roku 2015. Jeho realizátorem byla na základě objednávky města Pohořelice MAS Podbrněnsko. Autoři tohoto programu vycházeli z již výše uvedené metodiky, z níž po konzultaci se zástupci města vydefinovali základní postup prací a požadovanou náplň dokumentu.

Mělo se jednat o aktualizaci dříve vypracovaného strategického plánu města. Ten však nebyl ani schválen zastupitelstvem, ani zveřejněn, fakticky tak byl vypracováván nový strategický dokument bez větších předešlých vazeb (pouze v oblasti návrhové došlo k převzetí některých dosud nezrealizovaných projektů).

Program rozvoje se, v souladu s metodikou, skládá ze dvou hlavních částí: analytické a návrhové. V první části došlo k syntéze informací o městě Pohořelice a jejich vyhodnocení, jejím završením je SWOT analýza. Ta slouží jako základ pro část druhou. V ní dochází k formulaci Vize rozvoje města, problémových oblastí, v nichž je třeba intervenovat, a nakonec i konkrétních projektů, jejichž prostřednictvím bude tato intervence probíhat.

Práce byly zahájeny v pololetí roku 2015. Prvním krokem byla syntéza a analýza dostupných dat. Během něj poskytoval součinnost Městský úřad, data zároveň poskytly i oslovené instituce (ČSÚ, Národní svaz místních akčních skupin a další). Dalším krokem bylo dotazníkové šetření, které bylo provedeno dle dohody s MěÚ Pohořelice v celém katastru města, prostřednictvím rozdání archů (v městském Zpravodaji) do všech poštovních schránek. Bylo vytvořeno 10 sběrných míst, z nichž byly po 14 dnech trvání šetření archy sebrány a dotazníky posléze vyhodnoceny. Na základě zjištěných informací byla uzavřena analytická část. Následně proběhlo první pracovní setkání se zastupiteli města, na němž byla prezentovaná analýza města, její závěry a také prvotní verze návrhové části. Na základě připomínek a návrhů zastupitelů byla vytvořena kompletní návrhová část, která prošla dalším kolem doplnění a připomínkování, po němž již vznikl finální rozvojový dokument. Ten byl po jeho dokončení prezentován na zastupitelstvu města Pohořelice, kde byl hotový dokument opětovně reflektován a následně již zastupiteli města definitivně schválen. Stručné výsledky tvorby PRO uvádí následující text.

Město Pohořelice je obcí s rozšířenou působností, do jejíhož správního obvodu náleží dalších 12 obcí. Dosahuje počtu (k 1. 1. 2015) 4755 obyvatel, což z něj činí jedno z nejmenších jader ORP. Leží v převážně rovinaté krajině, která byla osídlena již v prehistorických dobách. V modernějších dobách bylo město častým cílem drancování a nájezdů, posledním vrcholem násilností pak bylo vystěhování židovského a následně německého obyvatelstva. V současnosti jsou Pohořelice významným centrem zaměstnanosti (několik velkých firem, jako např. DHL) a to i pro širší okolí. Počet obyvatel města v posledních letech trvale narůstá. Region je díky klimaticko-geografickým podmínkám ideálním místem pro zemědělství (včetně rybníkářství), které ve využití krajiny skutečně převládá. To má sice nepříliš pozitivní vliv na životní prostředí (eroze půdy a znečištění vod), přesto je však oblast atraktivní i pro turisty (především cyklisty). Významný je pro rozvoj města i fakt, že leží na důležité dopravní křižovatce – dělení cest z Brna do Znojma/Vídně.

Dotazníkové šetření ve tvorbě PRO reprezentuje diskusi s veřejností (další variantou jsou např. veřejné debaty). Zúčastnilo se jej 153 osob, tedy pouze necelých 5 % z potenciálních respondentů. Výsledky se však ukázaly jako informačně velmi hodnotné. Respondenti účastníci se tohoto šetření mají standardní demografickou strukturu, s mírnou převahou žen v získaném vzorku.

Výsledky dotazníkového šetření ukazují na kladný vztah respondentů k městu Pohořelice. Zároveň však byli dotazovaní kritičtí k řadě aspektů života v něm. Typickým jevem (nejen v tomto PRO) je

důraz na kvalitu komunikací a chodníků, veřejnou dopravu a dostupnost služeb. Ukázalo se také, že jsou obyvatelé ve svém hodnocení větších infrastrukturních zásahů do města (např. nové autobusové nádraží, úpravy parku) značně rozpolceni, nicméně jeho celkové vyznění je spíše kladné. Obyvatelé by v rámci rozvojových plánů města upřednostnili především projekty spojené s volným časem (koupaliště, drobné prvky, cyklostezky, zeleň) a službami (zejména zdravotní a komerční). Návrhy občanů na využití vybraných (především chátrajících) prostor se relativně shodovaly s představami města Pohořelice.

Vize města vznikla po diskusi na široké platformě pracovní skupiny složené z úředníků městského úřadu, tvůrců programu a zastupitelů obce v následující podobě: „Pohořelice jsou městem, které respektuje své kořeny, nabízí svým občanům i návštěvníkům harmonické prostředí ke kultivovanému rozvoji všech společenských, kulturních i ekonomických aktivit a nezapomíná přitom na svou historii a podporu sounáležitosti mezi lidmi.“ (PRO Pohořelice, 2015) Z ní vychází i okruhy intervencí zaměřené na budování infrastruktury, vybavenost a atraktivitu města a život v něm. Konkrétní projekty pak byly do těchto okruhů rozřazeny, případně s ohledem na výsledky šetření mezi lidmi a diskuse pracovní skupiny doplňovány do podoby kompletního projektového záznamu.

3. „Kritická místa“ – reflexe zkušeností

Z předešlé kapitoly je možné usoudit, že průběh tvorby tohoto rozvojového dokumentu byl v podstatě standardní a bezproblémový. Z pohledu tvůrce však jeho tvorbu provázelo několik „kritických“ míst, která celkový výsledek v mnoha případech mohla i ohrozit. Pokusím se nyní vybrané momenty utřídit dle aktérů celého procesu a zařadit jejich zdůvodnění i do teoretických diskusí.

Prvním aktérem je bezesporu město Pohořelice jakožto objednatel i hlavní uživatel PRO. S městem samotným (popřípadě městským úřadem) je oněch momentů spojeno několik.

Nejvíce z nich bylo spojeno s dotazníkovým šetřením. Toho se, jak bylo zmíněno, zúčastnilo pouze necelých 5 % potenciálních respondentů. Město zařídilo distribuci dotazníků do všech domácností v katastru i sběr archů. Problémem se však ukázala neochota výrazněji šetření propagovat: v městském Zpravodaji vyšel vysvětlující článek, ten se objevil i na internetové prezentaci města, oproti slíbenému pravidelnému upozorňování občanů městským rozhlasem došlo po urgencích realizátora pouze k jednomu vysílání, v poslední den šetření. To může ukazovat na nedostatečný zájem města o šetření. Zároveň je sporná také motivace města k realizaci takového plánu. Jeden ze zastupitelů prohlásil při projednávání dokumentu: „A k čemu to vlastně potřebujeme? Já nevidím žádný smysl. Souhlasím jedině, pokud z toho budou evropské peníze.“ (Zastupitelstvo města Pohořelice, 24. 2. 2016) Kromě zmíněného tento citát vystihuje i představu o významu rozvojového plánu. I přes avizované zapojení zastupitelů a pracovníků úřadu do pracovních skupin byly jejich reakce na výzvy o připomínkování, potažmo vlastní návrhy a doplnění velmi malé. Zastupitelstvo města však i přes připomínky dokument jednohlasně schválilo. O možných očekáváních města promluvil jeden ze zastupitelů na závěr následovně: „Myslím, že musíme mít vizi rozvoje, že je to naše příležitost se sjednotit.“

Co se týče zastupitelů města, byl již výše zmíněn nedostatečný zájem o spoluvytváření PRO. Z tohoto hlediska je kontrastující ochota obyvatel města podílet se na jeho rozvoji, kterou dali v dotaznících najevo.

Obyvatelé měli možnost participovat na tvorbě PRO především prostřednictvím dotazníků. Učinili tak v nepříliš vysoké míře. To souvisí i s iniciativou města. Zajímavým aspektem se pak staly reakce některých obyvatel na síti Facebook, popřípadě přes emaily. Spojoval je pocit, že nedostali dostatečný prostor se vyslovit, a že město o jejich názory nemá zájem. Dalším momentem, který souvisí s výsledky šetření je polarizace názorů při hodnocení některých nejvíce viditelných investic ve městě (viz tzv. wordcloud vizualizující četnost výskytů daných jevů v hodnocení na Obr. 1). Ukazuje na to, že ve městě může chybět široký konsensus ohledně takovýchto aktivit.

Obr. 1: Porovnání pozitivně (vlevo) a negativně hodnocených aktivit města v posledních 10 letech

Zdroj: Program rozvoje města Pohořelice, vlastní šetření (2015)

Stěžejním pro kvalitní plnění rozvojového plánu je především dobré nastavení aktivit, kterými bude realizován. Ty jsou shromážděny v projektovém zásobníku. Projektový zásobník má však i po řadě diskusí velmi obecnou formu, bez konkrétního termínování aktivit a představy města o řešení cashflow. Zde je třeba citovat jednoho z úředníků města, který konstatoval: „raději tam dejte všechno, nikdy nevíte, kde se nám otevře nová dotace.“ Lze jej z tohoto pohledu označit i jako mírně nerealistický.

Pokud by bylo možné považovat předešlé odstavce jako kritiku okolností, je třeba objektivně zhodnotit i působení realizátora. Ten postupoval striktně podle metodických pokynů, i přesto se však mohl dopustit určitých opomenutí. Tím prvním totiž může být zdání nedostatečného vysvětlení důležitosti a smyslu PRO objednateli (městu a jeho zástupcům). Ačkoliv byl význam opakovaně zdůrazňován, reakce (viz citace výše) poukazující na jeho zbytečnost nebyly ojedinělé. S otázkou komunikace pak souvisí reakce občanů na webových prezentacích města, kde realizátor obhajoval striktně papírovou formu dotazníků (kvůli obavám ze znevěrohodnění výsledků šetření: pro jeho předejití byly dotazníky po vytištění parafovány na MěÚ). To mohlo v důsledku některé obyvatele v možnosti vyjádření omezit.

Zasadíme-li tyto zkušenosti do kontextu výše uvedených diskusí zabývajících se otázkami rozvoje, je možné dojít k následujícím závěrům:

Primární se na základě zkušeností z tvorby i zmíněných kritických momentů jeví motivace objednatele k pořízení rozvojového dokumentu. Ta se ukazuje jako značně nejistá. Teoreticky by mělo být zájmem objednatele „manipulovat“ prostor, a to právě prostřednictvím PRO, které je chápáno jako ideální nástroj pro uchopení rozvoje. Ve skutečnosti jsou však pohnutky velmi vágní, a jediná srozumitelná motivace v místě objednatele je snazší přístup k dotačním prostředkům, což jde ve značné míře proti ideálům endogenního rozvoje. Motivace tedy může souviset i se znalostí a pochopením problematiky.

Otázka distribuce moci je v případě tvorby PRO jednoduše dána. Objednatel, tedy i hlavním konstituentem, je obec. Tvůrcem metodických postupů je stát, který tak činí v rámci snahy o jednotnost výstupů. Veřejnost je zde spíše pasivním činitelem, reprezentovaným pouze svými zástupci ve vedení obce. Klíčovým prostředkem, jak decentralizovat rozvojové rozhodování či alespoň jeho části se tak ukazuje nastavení a případný výběr aktivit při tvorbě PRO. V tomto konkrétním případě, kde se řeší další rozvoj prostoru města je tak až překvapivé, že na tuto možnost jeho představitelé nereagovali mnohem aktivněji.

Z pohledu zapojení aktérů a možností participace co nejširších sfér veřejnosti se ukázalo, že zvolená varianta, dotazníkové šetření, nepřinesla očekávanou kvantitu zpětné vazby (Pozn. autora: překvapivé je, že v okolních obcích tomu bylo právě naopak). Město zde, i na základě vlastního přání, nepořádalo veřejné debaty, ani neumožnilo zpětnou vazbu na internetu. Přesto občané projevíli zájem se rozvojových aktivit účastnit a v některých případech i tvorbu dokumentu aktivně připomínkovat. Očekávaný „tlak zdola“ však byl realizován pouze ve velmi individuálních případech a situacích, což může souviset i s nízkým rozšířením informace mezi veřejnost.

Výstupem celého procesu je, jak bylo citováno na úvod, „praktická cesta k rozvoji“. Všechny aspekty, které si současná teorie rozvoje žádá, byly i přes zmíněné „momenty“ (díky podrobné metodice) relativně dostatečně naplněny. Tato cesta by tak měla být kompletní. Závěrečnou otázkou je, nakolik bude ve výsledku využito jejího potenciálu. O tomto problému hovoří například Šilhánková a Schromm (2015), když hodnotí jako v podstatě největší slabinu rozvojových dokumentů fakt, že vrchol jejich života nastává v době, kdy byly vytvořeny. Pak už jsou to jen „mrtvé papíry“, které slouží maximálně jako podklad k čerpání dotací. I s ohledem na dosavadní přístup zástupců objednatelů je možné hodnotit toto riziko jako reálné.

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo konfrontovat tvorbu programu rozvoje města Pohořelice se současnou rozvojovou teorií i praxí. Svým způsobem tedy šlo i o to ujistit se, jestli „se vše udělalo správně“ a to jak z hlediska metodického přístupu, tak i z hlediska konkrétních praktických kroků. Ukazuje se, že za pomoci dostatečně propracované metodiky, která aktuální trendy reflektuje, je možné vytvořit relevantní rozvojový dokument, jehož výstupy poskytují dostatečnou informační bázi jak pro realizaci konkrétních rozvojových opatření, tak i pro diskuse o dalším směřování města.

Z hlediska samotné tvorby rozvojového dokumentu je třeba opětovně vyzdvihnout roli jednotné metodiky. Ta samotná však nezajistí dostatečnou motivaci představitelů a zároveň ani participaci občanů. Tyto dva aspekty se v případě konkrétního dokumentu jeví jako stěžejní.

Hlavní otázkou se tak na základě reflexe vybraných „kritických“ momentů (zdánlivě nestandardních situací) stává to, jakým způsobem bude město k dokumentu dále přistupovat. Zdá se, že tento nástroj práce s prostorem byl v určitých momentech relativně značně podceňován. To může být pro zástupce města svým způsobem i újmou, neboť právě jeho prostřednictvím je možné navazovat dialog s obyvateli a následně se snažit i „hlasy zdola“ aplikovat v praxi.

I přesto, že motivace k pořízení rozvojového dokumentu je pravděpodobně velmi střízlivá, bude do budoucna zajímavé a vhodné sledovat, jakým způsobem bude jeho potenciál naplňován.

Literatura

- [1] BIČÍK, I., PERLÍN, R., (2006). *Strategický plán mikroregionu, metodická příručka pro zájemce o strategické plánování ve venkovských mikroregionech a obcích*. Praha: Přf UK.
- [2] BINEK, J. A KOL., (2007). *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown. ISBN 80-251-19-5.
- [3] BINEK, J., GALVASOVÁ, I., SVOBODOVÁ, H., a kol., (2012). *Přístupy k posílení spolupráce a synergie ve venkovských mikroregionech. Metodika s osvědčením č. 1/2012 o uznání uplatněné certifikované metodiky v souladu s podmínkami „Metodiky hodnocení výsledků výzkumu a vývoje“*. Brno: GaREP, spol. s r.o. ISBN 978-80-905139-4-5.
- [4] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [5] CLOKE, P. J., CRANG, P., GOODWIN, M., (2014). *Introducing human geographies*. 3rd ed. London: Routledge. ISBN 978-0-415-82663-1.
- [6] DESAI, V., POTTER, B. R., (2008). *The companion to development studies*. 2nd ed. London: Hodder Education. ISBN 978-0-340-88914-5.
- [7] GLEESON, B., (2001): *Disability and the Open City*. *Urban Studies*. vol. 38, no. 2, pp. 251–265. ISSN 0042-0980.
- [8] LABOUNKOVÁ, V., PŮČEK, M., ROHREROVÁ, L., a kol., (2009). *Metodická příručka pro zpracování strategických rozvojových dokumentů mikroregionů*. Brno: Ústav územního rozvoje. ISBN 978-80-87318-02-7.
- [9] LOPER, C., (2011). *Critique of the Critique: Post-Development and points of criticism*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/critique-of-the-critique-post-development-and-points-of-criticism>
- [10] MĚSTO POHOŘELICE, (2015). *Program rozvoje města Pohořelice pro roky 2015 – 2023*. Pohořelice.

- [11] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2012). Analýza současného stavu systému regionální podpory a plánování ve veřejné správě. [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/e144a829-c898-49c5-8c99-ada8bc073ac2/1-a1-ANALYZA-REGIONALNI-PODPORY.pdf>.
- [12] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2013). Metodika přípravy veřejných strategií. [online]. [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Microsites/PORTAL-STRATEGICKE-PRACE-V-CESKE-REPUBLICE/Vystupy-projektu>.
- [13] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2014). Elektronická metodická podpora rozvojových dokumentů obcí. [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Rozvoj-obci/Elektronicka-metodicka-podpora-rozvojovych-dokumen>.
- [14] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2016). Program rozvoje obcí. [online]. [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://www.obcepro.cz/>.
- [15] SVOBODOVÁ, H. a kol., (2011). *Synergie ve venkovském prostoru*. Brno: GaREP. spol. s r.o., Společnost pro regionální ekonomické poradenství. ISBN 978-80-904308-8-4.
- [16] ŠILHÁNKOVÁ, V., SCHROM, R., (2015). Zhodnocení realizace strategického plánu malého města na příkladu města mnichovo hradiště. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 486-491. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-20.
- [17] TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kol., (2008). *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o. ISBN 978-80-7380-114-4.
- [18] TVRDOŇ, J., (2014). Od koncepcí lokalizace k endogennemu regionálnímu rozvoji. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 21-28. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-1.
- [19] VITURKA, M., TÓTHOVÁ, D., (2014). Několik poznámek k chápání pojmů růst a rozvoj z pohledu ekonomických věd. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 29-36. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-2.
- [20] WOOD, A., ROBERTS, M. S., (2011). *Economic geography: places, networks and flows*. 1st ed. London: Routledge. ISBN 978-0-415-40182-1.
- [21] Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení).

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu MUNI/A/1315/2015 Integrovaný výzkum environmentálních změn v krajinné sféře Země.

PŘÍČINY A ŘEŠENÍ ZMENŠOVÁNÍ MĚST**CAUSES AND SOLVING OF SHRINKING CITIES****ZDENĚK ŠILHAN¹****HANA SVOBODOVÁ²****JAN BINEK³**

¹Katedra regionální ekonomie a správy ¹Dep. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: z.silhan@mail.muni.cz

²Katedra Geografie ²Department of Geography
Pedagogická fakulta Faculty of Education
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Poříčí 7, 603 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 67632@mail.muni.cz

³GaREP, spol. s r.o. ³GaREP, Ltd.
✉ Náměstí 28. října 3, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: garep@garep.cz

Anotace

Cílem příspěvku je stanovit nejvýznamnější socioekonomické příčiny, které vedou ke zmenšování měst a navrhnout nástroje, s jejichž pomocí města mohou předcházet nebo řešit zmenšování. Pro dosažení cíle je nejprve za pomoci kvantitativní analýzy dat identifikován soubor 111 měst, který je dále typologizován. Posléze je expertně, na základě souboru kvalitativních a kvantitativních informací vybráno osm měst, ve kterých jsou provedeny semistrukturované rozhovory s hlavními aktéry města z veřejné, ekonomické a sociálně-kulturní sféry. Výsledky jsou ověřeny prostřednictvím DELPHI panelu, kterého se zúčastnili vybraní zástupci z identifikovaných měst a odborníci z univerzit. Výsledkem je stanovení příčin zmenšování vybraných měst a návrhy k předcházení a řešení důsledků jejich zmenšování, což může pomoci řešit zmenšování nejen vybraných měst ale i měst s podobnými problémy.

Klíčová slova

město, zmenšování, aktér, opatření

Annotation

This paper aims to determine the most important socio-economic causes leading to the shrinking of cities and to propose the tools, which should help to prevent or to solve the shrinking of cities. To achieve the objective, a set of 111, further typologized, towns is identified by the quantitative data analysis. On the basis of the expert examination of the qualitative and quantitative information, the 8 cities are selected. The semi-structured interviews with the main players in the city from the public, economic and socio-cultural spheres were conducted in these cities. The results are verified through DELPHI panel, where the selected representatives of the identified cities and the experts from the universities were participated. The result determines the causes of the shrinking of the selected cities and the proposals to prevent and to solve the consequences of the shrinking. These conclusions may help to solve the shrinking in the selected cities and also in the cities with the similar problems.

Key words*city, shrinking, actor, measure***JEL classification:** O12, X12**Úvod**

Zmenšování (smršťování) měst není novým jevem. V posledních dvou stoletích to byl především průmysl, který městům přinášel populační a ekonomické změny, ať již pozitivní nebo negativní. Průmysl má svoji nezastupitelnou úlohu i v současnosti, viz např. Kunc a Tonev (2015). Na začátku 21. století se jev zmenšování či stagnace měst a velkoměst rozšiřuje, viz také Haase et al., (2016), na což má vliv nejen snižování objemu průmyslové výroby ve městech, ale i další celospolečenské změny jako např. suburbanizace, viz Kurek et al. (2015). Dokázat se vypořádat s následky demografického, ekonomického a fyzického zmenšování měst a naučit se plánovat menší, přesto však obyvatelná a funkční budoucí města je jedním z nejnáročnějších úkolů, které budou před urbanisty v následujících letech stát. (Schmeidler et al., 2011). Pro zdárné plánování je však třeba znát procesy, které vedou k negativním změnám, a nástroje s pomocí kterých lze těmto změnám čelit a správně tak zacílit případné zásahy.

Problematika zmenšování měst je v zahraničních i českých publikacích řešena zejména jako analýza stavu – tedy popis toho, jaký je vývojový trend města a co zmenšování města způsobuje či může způsobit. Minimum publikací, např. Rink et al. (2012) nebo Alves et al. (2016), se však zabývá řešením, jak zmenšování měst omezit. Tato řešení se objevují v obecné rovině v koncepčních dokumentech, ať už na národní, krajské či lokální úrovni, avšak efektivita těchto opatření není nijak hodnocena. Hodnocení opatření je třeba brát v úvahu již při jejich formulaci.

V obecné rovině lze vývoj města popsat pomocí „životního cyklu města“ např. Butler (1980) nebo Plog (1974), který znázorňuje fáze jeho vývoje jako a) vznik města, b) rozvoj města, c) konsolidace a d) stagnace, což je klíčový okamžik pro další směřování města. V případě zmenšujících se měst dále dochází k poklesu významu města nebo jeho úplnému úpadku (v ČR k této fázi dosud u žádného města nedošlo). U zmenšujících se měst je cílem dosáhnout minimálně stabilizace, v lepším případě i oživení města a získání nového významu (adaptace).

Problémem zmenšujících se měst je „začarovaný kruh“ zmenšování měst (Pirisi, Trócsanyi, 2014), kdy jedna negativní příčina zmenšování (např. nedostatek pracovních míst a vysoká nezaměstnanost) působí negativně na řadu dalších oblastí (např. nízká kupní síla způsobená vysokou nezaměstnaností způsobuje malou poptávku po službách, a tím pádem je nedostatek služeb, což způsobuje nespokojenost obyvatel).

Rumpel, Slach a Boruta (2012) uvádějí, že proces smršťování může mít mnoho variant výsledného stavu. Zejména může mít silný negativní dopad na struktury města (např. prostorovou a sociodemografickou) a jeho celkovou atraktivitu, ale může také vést ke zvýšení kvality života ve městě. Proces zmenšování města však může být zastaven v důsledku zásadního ekonomického oživení a zvýšení atraktivity. Aby však k ekonomickému oživení došlo, je třeba cílených zásahů, a to buď z lokální, nebo národní úrovně (ovlivnitelné faktory). Řada příčin způsobujících zmenšování měst je však těžko nebo vůbec ovlivnitelná (např. populační vývoj).

1. Cíl a metody

Cílem příspěvku je stanovit nejvýznamnější socioekonomické příčiny, které vedou ke zmenšování měst a navrhnout nástroje, s jejichž pomocí města mohou předcházet nebo mohou zmenšování řešit. Stanovení a návrh je docílen díky kvalitativním informacím získaným z vyhodnocení 40 semistrukturovaných rozhovorů ve vybraných zmenšujících se městech s vybranými zástupci působícími v těchto městech a z vyhodnocení DELPHI panelu provedeného se zástupci totožných měst a navíc s univezitními experty z oboru.

Postupy pro dosažení cíle lze rozdělit do čtyř základních kroků. Města jsou nejdříve identifikována na základě počtu obyvatel v posledních pěti, resp. deseti letech. Za zmenšující se města jsou považována města, ve kterých klesal mezi léty 2009–2014 počet obyvatel alespoň o 3 %, podrobně viz Svobodová et al. (2015) nebo Binek et al. (2015). Tuto podmínku splnilo 111 měst. Města jsou dále klasifikována (typologizována) na základě hodnocení průběhu vývoje počtu obyvatel ve městě a v okolním regionu a na základě expertního výběru území s koncentrací zmenšujících se měst. Ve vybraných městech jsou posléze na základě kvalitativních informací od komunikačních partnerů stanovené příčiny zmenšování. Na základě toho se pak expertně určí s pomocí kvalitativních informací od respondentů návrhy k předcházení a řešení důsledků zmenšování. Stanovené příčiny zmenšování a návrhy k předcházení a řešení důsledků zmenšování jsou doplněny o názory expertů z provedeného DELPHI panelu.

Obr. 1: Kroky pro dosažení cíle

Zdroj: Svobodová, Binek et. al. 2015

Identifikace a typologizace zmenšujících se měst

Zmenšující se města byla vybrána ze všech obcí České republiky, které k 1. 1. 2014 existovaly a které měly k 1. 1. 2014 více než 3 000 obyvatel a počet obyvatel vždy k 1. 1. daného roku dle publikace “Počet obyvatel v obcích”, kterou každoročně vydává Český statistický úřad (ČSÚ), klesal mezi léty 2009–2014 alespoň o 3 %. Tuto podmínku splnilo 111 měst.

Pro přesnější analýzu příčin a důsledků zmenšování a rovněž pro usnadnění předvýběru obcí pro případové studie byly identifikovány 4 typy měst.

Tab. 1: Typologizace zmenšujících se měst podle vývoje počtu obyvatel

	Shodný populační trend v zázemí (pokles zázemí v 2004–2014)	Rozdílný populační trend v zázemí (nárůst zázemí 2004–2014)
Dlouhodobý pokles počtu obyvatel , tj. v obdobích 2004–2009 i 2009–2014 (pokles o více než 3 % v období 2009–2014 a jakýkoliv pokles v období 2004–2009)	Typ 1 Dlouhodobé zmenšování města i zázemí	Typ 2 Dlouhodobé zmenšování pouze města
Krátkodobý pokles počtu obyvatel , tj. pouze v období 2009 až 2014 (pokles o více než 3 % v období 2009–2014 a nárůst v období 2004–2009)	Typ 3 Krátkodobé zmenšování města i zázemí	Typ 4 Krátkodobé zmenšování pouze města

Zdroj: Svobodová, Binek et al. 2015

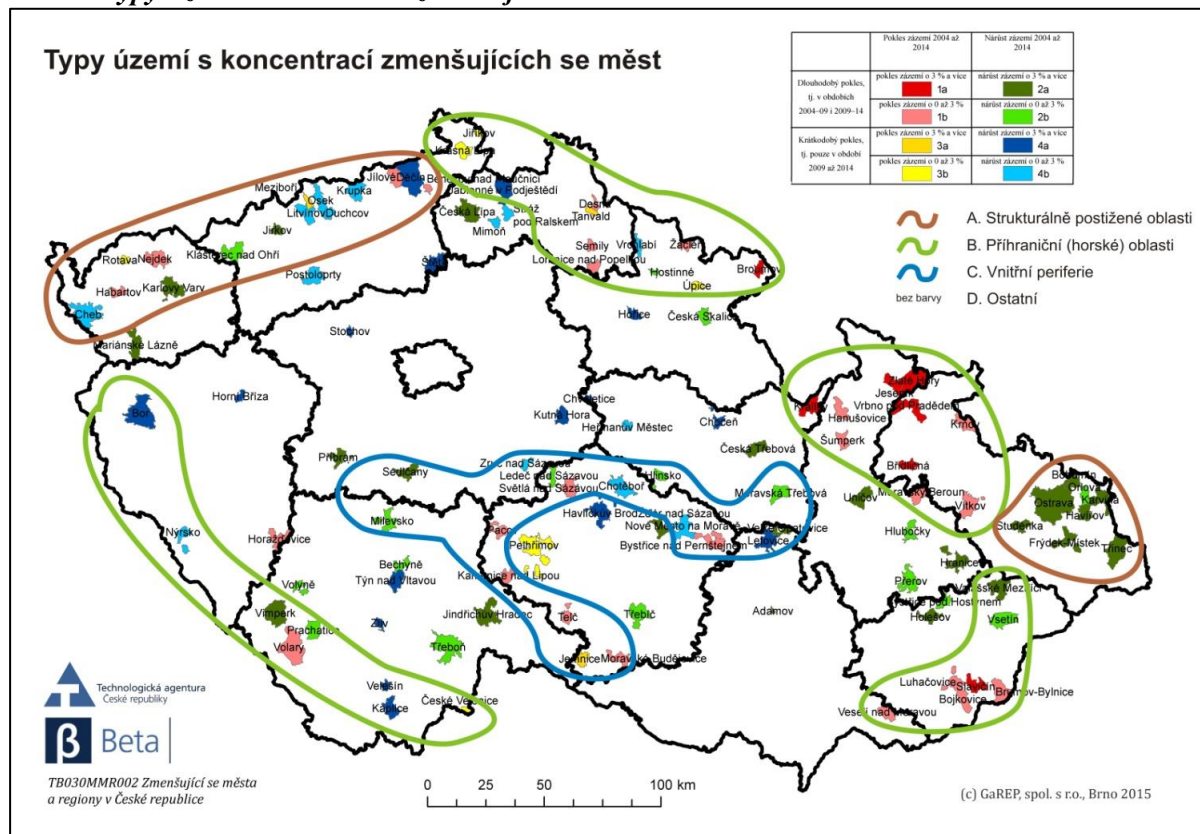
Dále byla expertně identifikována území s koncentrací zmenšujících se měst. Celkem byly rozlišeny 4 základní kategorie těchto území (viz obr. 2):

- Strukturálně postižené oblasti** – regiony s dlouhodobými a rozsáhlými těžebními aktivitami a těžkým průmyslem (části strojírenského, hutnického a chemického průmyslu).
- Příhraniční (horské) oblasti** – odlehlá území v blízkosti hranic a převážně s horským charakterem krajiny.
- Vnitřní periferie** – území na pomezích krajů (kolem krajských hranic). Jde zejména o města v severní, západní a jižní části Kraje Vysočina, dále města na hranici Středočeského a Jihočeského kraje. Navíc většina měst leží na Českomoravské vrchovině (např. Žďár nad Sázavou, Havlíčkův Brod, Pelhřimov či Kamenice nad Lipou), navíc část území náleží do Sudet

v minulosti osídlených německým obyvatelstvem (tzv. německý jazykový ostrov u Moravské Třebové, rakouské pohraničí).

- D. **Ostatní území** – města v prostoru mezi výše vymezenými územími, kde působí jiné kombinace územních faktorů, významnější koncentrace takovýchto měst lze nalézt ve střední části Jihočeského kraje, v severní polovině Pardubického kraje a v jihovýchodní části Olomouckého kraje (včetně severozápadní části Zlínského kraje), mezi faktory patří mimo jiné i krach (omezení výroby) dominantního zaměstnavatele či sektoru (např. Adamov, Třebíč či Přerov).

Obr. 2: Typy území s koncentrací zmenšujících se měst

Zdroj: GaREP, spol. s r.o. na základě dat Českého statistického úřadu

Z vymezených typů území bylo na základě kvalitativních i kvantitativních socioekonomických ukazatelů vybráno 8 měst pro realizaci semistrukturovaných rozhovorů tak, aby rovnoměrně zastupovaly všechny typy území, a aby byla zahrnuta města, která již se zmenšováním jakkoliv bojují i taková, která ho prozatím ani nevnímají. Dále jsou zohledněny různé velikostní kategorie měst a další faktory. Výsledných osm měst je následujících: Děčín, Frýdek-Místek, Hranice, Jemnice, Jeseník, Karviná, Moravská Třebová a Pacov. V těchto městech byly provedeny zmíněné rozhovory.

2. Metodologie semistrukturovaných rozhovorů

Komunikační partneři byli vybráni z klíčových aktérů v daném městě pro zajištění co největší názorové pestrosti z veřejné sféry (politik, úředník), ekonomické sféry (zástupce podnikatelů a úřadu práce) a sociálně-kulturní sféry (zástupce neziskového sektoru, církve, školství...). V každém vybraném městě byl proveden rozhovor s minimálně pěti osobami, přičemž z každé sféry byl osloven alespoň jeden zástupce.

Řízené semistrukturované rozhovory probíhaly od poloviny května do poloviny června 2015. Každý respondent byl předem kontaktován, byla domluvena osobní schůzka, vysvětleny cíle a přínosy rozhovorů a poté realizován samotný rozhovor. Dotazování neznali předem otázky. Rozhovory neprobíhaly standardizovaně, existoval seznam orientačních otázek přizpůsobených podle institucí, ze

kterých respondenti pocházeli, jenž byl upraven tazatelem dle vývoje daného rozhovoru. Délka rozhovorů se pohybovala od 20 minut do 2 hodin. Rozhovory byly při vyhodnocení anonymizovány, s čímž byli respondenti předem seznámeni.

Komunikační partneři nebyli bráni pouze jako zástupci daných institucí ale i jako občané, kteří v regionu žijí. Byli proto při rozhovoru vyzváni, aby odpovídali jak na základě profesních, tak mimopracovních, osobních a životních zkušeností. Orientační otázky se týkaly socioekonomického vývoje života ve městě, vnímání demografického vývoje, příčin vylidňování (pokud je komunikační partner vnímal), charakteristik a motivačních faktorů migrace, podmínek pro život ve městě, srovnání města se svým okolím, existujících a možných iniciativ proti vylidňování, možností institucionálních nástrojů proti vylidňování, podmínek pro bydlení, nabídek služeb, potřeb obyvatel, kvality dopravní obslužnosti a dostupnosti. Orientační otázky byly dále přizpůsobeny institucím, z kterých respondenti pocházeli. U zástupců veřejné správy se proto řešily i demografické otázky v koncepčních dokumentech města, nástroje, jak může veřejná správa z municipální, krajské a státní úrovně bránit vylidňování a finanční nástroje pro řešení problémů města. U podnikatelů se orientační okruh otázek týkal i podmínek pro podnikání, dostupnosti a kvality lidských zdrojů, možností spolupráce s městem, krajem nebo státem a podnikatelských plánů do budoucna. Univerzity a střední školy byly tázány na počty studentů, spolupráci školy s městem nebo podnikatelským sektorem, charakter, ambice a hodnoty absolventů. Se zástupci úřadů práce se pak řešil místní trh práce a možnosti spolupráce s městem, podnikateli a dalšími institucemi. Orientační otázky byly pouze vodítkem pro řízení rozhovoru, který byl v jeho průběhu upravován a doplňován.

Rozhovory se zástupci měst je možné hodnotit pouze kvalitativními metodami, přičemž jako hlavní metoda je zvolena analýza klíčových slov (výroků). Výroky, jež během jednotlivých rozhovorů zazněly, jsou uvedeny tabulkách č. 2, 3 a 4, které zachycují silné a slabé stránky měst a návrhy (příležitosti), jak problém zmenšování měst řešit. V tabulkách je zachycen počet výroků, které se za dané město nebo ve více městech opakovaly. Rozhovory nemohly postihnout všechny oblasti, jelikož rozhovor vždy probíhal individuálně a odvíjel se dle reakcí dotazovaného a na některé oblasti nemusela přijít řeč.

3. Problémy zmenšujících se měst z pohledu klíčových aktérů

Ze silných stránek vyplývá, že většina měst v posledních letech investovala do zlepšení vzhledu města a vybudování nezbytné technické infrastruktury. Tato silná stránka nebyla ani jednou zmíněna pouze v Jeseníku, kde jsou kvůli přítomnosti lázní veřejná prostranství upravená, a v Karviné. V těchto dvou městech také nezazněla druhá nejčastěji uváděná silná stránka – dobrá komunikace města.

Ze slabých stránek výrazně dominuje odchod mladých a vzdělaných obyvatel, obvykle mimo region (do velkých měst – Prahy, Brna). S touto slabou stránkou úzce souvisí její příčina, a tou jsou nízké platy (např. ve srovnání s Prahou) a také nemožnost najít pracovní místa pro kvalifikované lidi, ne však v technických a přírodovědných oborech – těch je naopak ve firmách velký nedostatek. Velkou bariérou pro rozvoj měst je také často uváděná nedobudovaná dopravní infrastruktura, (obchvaty, napojení na dálnici či rychlostní komunikaci, v případě Děčína vybudování jezů na Labi a další).

Tab. 2: Silné stránky zmenšujících se měst

	Dobré životní prostředí	Cestovní ruch	Plochy pro rozvoj	Lázně	Dopravní dostupnost	Hyundai + navázané firmy	Investice v posledních letech do infrastruktury a vzhledu města	Hezké okolí města	Komunikace města (s podnikateli, ÚP, ...), dobré vedení města	Přítomnost kvalitních škol (SŠ, U3V)	Dostatek služeb a kultury	Dobré využití APZ	Nízká nezaměstnanost
Jeseník	3x	2x	1x	1x									
Frýdek-Místek					1x	2x	2x	1x	1x				
Mor. Třebová		1x					2x		3x				
Děčín		2x					3x	1x	2x	1x	1x	1x	
Pacov	1x	1x	1x				3x		3x	1x	3x	1x	4x
Hranice			1x		2x		2x	1x	3x	1x	1x		
Jemnice			1x			1x	1x	1x	1x	1x	2x	1x	
Karviná				2x	1x	2x		1x		1x			
Počet výroků	4	6	4	3	4	5	13	5	13	5	7	3	4

Zdroj: rozhovory se zástupci zmenšujících se měst

Tab. 3: Slabé stránky zmenšujících se měst

	Polooha (perifernost či absence klíčových dopravních tahů)	Nezaměstnanost	Nedostatek práce pro mladé kvalifikované (či pro urč. profese)	Odchod mladých za studiem a pak se nevrátí	Nedostatek určitých kvalifikací pro průmysl	Nízké platy (Praha vs. periferie), nízká kupní síla obyvatel	Štědrý sociální systém → nezájem o práci	Nedostatek kultury	Město nekomunikuje s firmami, neziskovými a dalšími organizacemi	Špatné ovzduší	Málo ploch pro rozvoj (podnikání/bydlení)	Nedostatečná dopravní infrastruktura (obehvat, klíčová komunikace, železnice)	Není koncepce rozvoje	Málo kvalitního bydlení (nebo dostatek, ale cena neodpovídá kvalitě)	Nedostatek služeb (některé výhledové, např. sociální, lékařské), rušení služeb	Chybí školy (VŠ), případně špatná kvalita škol	Není zájem podnikat	Změna struktury obyvatel - přichází nepřizpůsobiví (segregace, bezpečnost)	
Jeseník	4x	2x	4x	4x		3x	2x	1x											
Frýdek-Místek			3x	3x				2x	3x	3x	2x	3x	2x	2x	1x	2x	1x		
Mor. Třebová	2x	2x	1x	4x	3x	1x	2x	1x				1x			1x				
Děčín	1x	2x		4x	3x	3x	1x				4x	2x			2x	1x			4x
Pacov	2x	1x		3x	3x	3x									2x				
Hranice				4x	1x	2x						3x		2x	2x				
Jemnice	1x			4x	2x	3x	1x		1x		1x	3x	1x		3x	1x			
Karviná			4x	4x	1x	2x	1x	2x	1x	2x	2x	2x	2x	2x			3x	4x	
Počet výroků	10	7	12	30	13	17	7	6	5	5	9	14	5	6	11	4	4	8	

Zdroj: rozhovory se zástupci zmenšujících se měst

Z opatření, po kterém města volají od centrální úrovně, se jedná zejména o pomoc periferiím od státu (například vyšší podíl příjmů z daní, zvýhodněné pobídky pro investory a jiné), jelikož tyto slabé regiony nemohou už z podstaty konkurovat silným městům s dobrou dopravní dostupností, kvalifikovanou pracovní silou a množstvím investic. Rovněž byla často navrhována úprava sociálních dávek, jelikož lidem ve slabých regionech se nevyplatí pracovat za minimální mzdu, kterou řada zaměstnavatelů vyplácí. Z rozhovorů také silně vyznívá volání po sladění nabídky a poptávky oborů, které produkují školy a které poptávají zaměstnavatelé. Zaměstnavatelé požadují především technicky zaměřené obory.

Tab. 4: Příležitosti k eliminaci zmenšování měst

	Rekonstrukce komunikací nebo vybudování klíčové komunikace (v Děčíně vodní cesta)	Pomoc pro periferie od síťu*	Příchod menších podniků (podpora města/stáru) - podpora podnikání	Úprava sociálních dávek**	Lepší koordinace cest. ruchu, provázanost, propagace	Využití (sport, kultura, ...) pro mladé i staré	Skladění nabídky školství s poptávkou, VS a ŠS nejen ve velkých městech	Lepší komunikace mezi subjekty (město – OHK – ÚP – školy – obyvatelé...)	Rozvoj přeshraniční spolupráce	Využití brownfields	Lepší využití nástrojů APZ	Výstavba průmyslové zóny	Rozvoj bytové výstavby
Jeseník	1x	3x	4x	2x	3x	1x	1x	1x	1x				
Frýdek-Místek		1x	4x		1x	1x	1x	3x		1x	1x		
Mor. Třebová	3x							1x			1x	2x	
Děčín	2x	3x		4x	1x		1x	1x		2x			
Pacov	2x	1x					1x						2x
Hranice			2x	1x	1x		2x			1x		1x	1x
Karviná		1x	3x	2x	1x	1x		2x	2x			1x	
Počet výroků	8	9	13	9	7	3	6	8	3	4	2	4	3

Zdroj: rozhovory se zástupci zmenšujících se měst

* vyšší RUD, pobídky, daňové úlevy, struktura škol...); ** např. strop dávek na bydlení, podmínit vyšší dávek počtem odpracovaných let...

Mezi další výroky zástupců měst patří zejména snaha o rozvoj cestovního ruchu včetně vytváření pozitivní image města, což by do měst mohlo přinést nové impulsy, vymezení a zasítování pozemků pro výstavbu, dobrá komunikace s partnery a řada dalších činností.

4. Problémy zmenšujících se měst pohledem expertů

Identifikované příčiny a důsledky, stejně jako nástroje řešení smršťování, byly ověřeny a doplněny formou DELPHI panelu, který obsahoval šest okruhů otázek a do kterého byli zapojeni odborníci na oblast regionálního rozvoje – po jedné osobě z modelových měst a osm osob z akademické sféry. Poznatky byly předloženy on-line ve třech cyklech a postupně upravovány dle principu DELPHI. (Dalkey, 1963)

První kolo dotazování v rámci DELPHI panelu přineslo níže uvedené výsledky; druhé kolo výsledky absolutně potvrdilo. Jak experti z univerzit, tak z měst se domnívají, že intenzitu zmenšování (vylidňování), která může negativně ohrozit fungování města, lze jen obtížně vyjádřit. Vždy záleží na lokálním kontextu. Je důležité, jací obyvatelé z města odchází. Pokud se jedná o mladé a vzdělané obyvatele, může to být pro město rizikem nejen v současnosti, ale zejména do budoucna (mladí mají děti jinde než ve městě, ze kterého pochází).

Vylidňování se podle názorů expertů týká všech oblastí života města, zejména trhu práce, kdy se projevuje nedostatek flexibilních a kvalifikovaných pracovníků. Dále je dotčena sociální a vzdělávací oblast, volnočasové využití – kultura, sport. Snižuje se intenzita výstavby a rozvoj infrastruktury. S nižší poptávkou/spotřebou logicky klesá nabídka veškerých služeb – zhoršuje se obslužná funkce měst. V případě vylidnění rezidenčních čtvrtí může mít zmenšování vliv i na životní prostředí města – vznik ghett a brownfieldů, klesá sociální soudržnost obyvatel a roste kriminalita. Celkově se díky zmenšování může zhoršit atraktivnost města jak pro bydlení, tak pro investice. Pokud se je jedná o přesun obyvatel z města do suburbí, pracovní funkce města výrazně neutrpí.

Z kompetencí měst, které mohou města využít pro zastavení/omezení procesu zmenšování, považují experti z měst za klíčovou možnost podporovat investice do přípravy infrastruktury pro výstavbu podnikatelů a rozvoje bydlení, zejména pro mladé rodiny. Na rozvoj podnikání a udržení zaměstnanosti musí být navázáno kvalitní školství, tzn., že města musí udržet své školy, v lepším

případě i usilovat o nové obory. Ve všech odpovědích se objevuje názor, že města musí vytvářet a udržovat kvalitní a hezké prostředí pro život obyvatel, podporovat volnočasové aktivity a dopravu. Důležitý je i otevřený a přátelský přístup všech orgánů státní správy a propagace města. Města se snaží všechna tato opatření využívat, avšak kompetence jsou v řadě oblastí omezené. Odpovědi akademiků týkající se možných kompetencí měst, které by mohly zabránit procesu zmenšování, jsou širší. Kromě výše zmíněných kompetencí bylo zmíněno, že města by se spíše měla soustředit na nově vzniklou situaci a snažit se na ni adaptovat. Dále je zmíněno, že by se města měla snažit o dialog s občany zaměřený na klíčové problémy a potřeby obyvatel. V oblasti plánování by měl být kladen důraz na územní plánování.

Podle výsledků obou kol dotazování by podle akademiků i expertů z měst stát zejména měl:

- V oblasti zaměstnanosti a podnikání: omezit byrokracii pro firmy. Využívat efektivně nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. Vytvářet dobré podmínky pro podnikání – investiční pobídky, podporovat chudší regiony, daňové úlevy. Podporovat dekoncentraci pracovních míst z jádrových regionů do periferních oblastí, např. u veřejných služeb přesouvání úřadů do perifernějších oblastí, resp. alespoň nerušení úřadů v periferních oblastech.
- V oblasti vzdělávání: investovat do vzdělávání a podporovat nabídku vyšších stupňů vzdělání i v jiných než „VIP“ regionech.
- V oblasti regionálního a územního rozvoje a životního prostředí: omezit nekoncepční výstavbu na zelených plochách. Velké nákupní a logistické parky vysávají život z center měst, tzn. upravit územně-plánovací proces. Územně zacílit regionální politiku – podporovat oblasti s definovanými strukturálními problémy. Zajistit funkční dotační politiku. Realizovat strategie zapojení měst do širšího regionálního systému. Odstranit bariéry rozvoje příhraničního prostoru – umožnit jednoduše zřizovat příhraniční dopravní linky, zjednodušit příhraniční obchod, odstranit překážky na trhu práce apod.
- V oblasti porodinné a bytové politiky: podporovat porodnost, cíleně směřovat migrační proudy. Vytvářet podmínky pro kvalitní bydlení.
- V oblasti dopravy: vybudovat kvalitní dopravní infrastrukturu, která je podmínkou jakéhokoliv rozvoje.
- Z dalších návrhů: bojovat s korupcí, snižovat byrokracii obcí.

5. Implementace předcházení a řešení důsledků zmenšování měst

K řešení zmenšování měst či předcházení zmenšování měst by mělo být přistupováno koncepčním způsobem, tzn., že by tato problematika měla být včleněna do strategického řízení rozvoje města. V ideálním případě by problematika zmenšování měla být zapracována a schválena v podobě programu rozvoje obce/města (viz Metodika tvorby Programu rozvoje obce, 2014) a územním plánu (vymezení rozvojových ploch).

Jednotlivé, na sebe navazující kroky při předcházení a řešení příčin a důsledků zmenšování měst by měly být následující:

1. **Identifikace procesu zmenšování a poté i příčiny zmenšování** (dle Metodiky identifikace příčin procesu zmenšování obcí a měst, Svobodová et al. 2015).
2. **Formulace opatření k předcházení/eliminaci problému** – ukázka viz tab 5.
3. **Implementace opatření:**
 - a. stanovení zodpovědnosti za realizaci opatření,
 - b. volba vhodného nástroje rozvoje (případně vazba na finanční zdroje),
 - c. stanovení časového harmonogramu realizace opatření,
 - d. stanovení indikátorů pro vyhodnocení úspěšnosti realizace opatření.
4. **Evaluace:**
 - a. vyhodnocení změny stanovených indikátorů (každoročně),
 - b. hodnocení plnění stanovených opatření (každoročně).

Tab. 5: Ukázka formulace konkrétních příčin a řešení zmenšujících se měst

Příčina	Řešení	
	Opatření a konkrétní nástroje	Realizátor
Odchod mladých / kvalifikovaných osob	Opataření: Zabránění odchodu nejprogresivnějších (mladých/vzdělaných/kvalifikovaných) obyvatel: Nástroj: Vytvoření (dobře placených) pracovních míst – přilákání investorů	Vláda – MPO, MŠMT – CzechInvest, univerzity a SŠ Město ÚP
Struktura pracovníků neodpovídá potřebám trhu práce	Opataření: Sladění nabídky a poptávky na trhu práce: Nástroje: Kvalitní školství (vede ke vzdělané pracovní síle a kvalitnímu vzdělání pro děti zaměstnanců – důležité pro příchod nových investorů) – tlak na sladění požadavků školství a zaměstnavatelů Spolupráce podniků se středními a vysokými školami Rekvalifikace	

Zdroj: Svobodová, Binek et al. 2015

Závěr

Příčiny zmenšování měst lze jen obtížně vyjádřit. Často se totiž jedná o soubor socioekonomických jevů v daném regionu, přičemž klíčovou roli hrají hodnoty ve společnosti a celková image daného místa. Ukazuje se, že klíčovým faktorem jsou zejména podmínky na místním trhu práce a preference nastupující mladé generace. Lokalizace významných zaměstnavatelů je pro města strategickým faktorem rozvoje. Pokud přijde nový investor, zvyšuje se kupní síla obyvatel, lidé zůstávají bydlet v místě nebo dokonce do města dojíždí a postupně se do něj i stěhují. Postupně se snižuje nezaměstnanost a město začne být atraktivní,lepší se jeho image. Možnost získat zaměstnání se tedy pro města jeví jako klíčový faktor nezmenšování se měst.

Pro zlepšení image místa a přilákání nových investorů do postižených regionů je základním předpokladem, ne však zárukou, kvalitní vybudovaná infrastruktura s ohledem na specifika regionu. Klíčové je také zasadit se o sladění poptávky a nabídky na trhu práce. Nezastupitelnou úlohu, často však podceňovanou hraje i marketing města. Aby bylo dané příčiny možné vůbec řešit, je nutné přesně specifikovat opatření včetně identifikace osoby, která bude mít realizaci opatření na starosti, a včetně stanovení finančních zdrojů. Hodnocení plnění opatření je nutné provádět pravidelně a vyvodit z něj příslušné závěry.

Literatura

- [1] ALVES, D., BARREIRA, A. P., GUIMARÃES, M. H., PANAGOPOULOS, T., (2016). Historical trajectories of currently shrinking portuguese cities: A typology of urban shrinkage. *Cities*, no. 52, pp. 20-29. ISSN 0264-2751.
- [2] BINEK, J., ŠERÝ, O., SVOBODOVÁ, H., SZCZYRBA, Z., (2015). Klasifikace zmenšujících se měst v České republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 231-237. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-31.
- [3] BUTLER, R. W., (1980). The Concept of a Tourism Area Cycle of Evolution: Implication for Management of Resources. *Canadian Geographer*, vol. 24, no. 1, pp. 5–12. ISSN 1541-0064.
- [4] DALKEY, N., HELMER, O., (1963). An experimental application of the Delphi method to the use of experts. *Management science*, vol. 9, no. 3. ISSN 458-467.
- [5] HAASE, A., BERNT, M., GROßMANN, K., MYKHENKO, V. & RINK, D., (2016). Varieties of shrinkage in European cities, *European Urban and Regional Studies*, vol. 23, no. 1, pp. 86-102. ISSN 09697764.
- [6] KUNC, J., TONEV, P., (2015). Průmyslová brownfields v České republice: vznik, vývoj, odvětvové a regionální rozdíly. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno:

- Masarykova univerzita, pp. 540-545. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-72.
- [7] KUREK, S., WÓJTOWICZ, M., GAŁKA, J., (2015): The changing role of migration and natural increase in suburban population growth: The case of a non-capital post-socialist city (the Krakow Metropolitan Area, Poland). *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4, pp. 59–70. DOI 10.1515/mgr-2015-0024.
- [8] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2014). *Metodika tvorby Programu rozvoje obce*. [online]. [cit. 2016-10-03]. Dostupné z http://www.mmr.cz/getmedia/45c58e5b-da4c-4210-a8da-6b29cb749989/Metodika_tvorby_PRO.pdf
- [9] PIRISI, G., TRÓCSANYI, A. (2014). Shrinking Small Towns in Hungary: The Factors behind the Urban Decline in „Small Scale“. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol. 58, no. 2, pp. 131–147. ISSN 1338-6034.
- [10] PLOG, S. C., (1974). Why Destinations Areas Rise and Fall in Popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, vol. 14, no. 4, pp. 55–58. ISSN 0010-8804
- [11] RINK, D., COUCH, C., RUMPEL, P., SLACH, O., CORTESE, C., VIOLANTE, A. (2012): *Governance of Shrinkage – Lessons Learnt from Analysis for Urban Planning and Policy (D13, D14 and D15)*. Leipzig: Helmholtz Centre for Environmental Research, 47 pp.
- [12] RUMPEL, P., SLACH, O., BORUTA, T., (2012): Governance smršťujících se měst v Evropském kontextu. In Koutský, J., Raška, P., Kopp, J. et al. (eds.): *Výzkum regionálního rozvoje – vybrané přístupy a témata. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*, s. 63–74. ISBN 978-80-7414-481-3.
- [13] SCHMEIDLER, K., JIŘÍČKOVÁ, H., ZÁMEČNÍK, P., (2011). Výzva shrinking cities u nás, v Evropě i ve světě. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 14, no. 6, pp. 21-27. ISSN 1212-0855.
- [14] SVOBODOVÁ, H., BINEK, J., ŠERÝ, O., CHMELAR, R., ŠILHAN, Z., BÁRTA, D., SZCZYRBA, Z., GALVASOVÁ, I., (2015): *Zmenšující se města a regiony v České republice. Zpráva k projektu*. Brno: GaREP, spol. s r.o.
- [15] SVOBODOVÁ, H., BINEK, J., ŠERÝ, O., CHMELAR, R., ŠILHAN, Z., BÁRTA, D., SZCZYRBA, Z., GALVASOVÁ, I., (2015). *Metodika předcházení a řešení důsledků zmenšování obcí a měst*. Brno: GaREP, spol. s r.o. ISBN 978-80-905139-6-9
- [16] SVOBODOVÁ, H., BINEK, J., ŠERÝ, O., CHMELAR, R., ŠILHAN, Z., BÁRTA, D., SZCZYRBA, Z., GALVASOVÁ, I., (2015). *Metodika identifikace příčin procesu zmenšování obcí a měst*. Brno: GaREP, spol. s r.o. ISBN 978-80-905139-5-2.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Katedry regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity pro rok 2016. (MU MUNI/A/0943/2015)

PŘÍNOSY BENCHMARKINGU PRO ÚŘADY MĚST V ČR**BENEFITS OF BENCHMARKING FOR TOWN AUTHORITIES IN THE CZECH REPUBLIC****SVATAVA NUNVÁŘOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech republic*
E-mail: nunvar@econ.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá benchmarkingem a jeho použitím pro zlepšování řízení veřejných organizací. Nejdříve je uveden obecný rámec změn prováděných ve veřejné správě s důrazem na aplikaci metod dříve známých ze soukromého sektoru. Zvyšování kvality veřejných služeb a úspory veřejných prostředků pak přináší i volbu nových metod. Benchmarking patří mezi jednu z metod zvyšování kvality veřejné správy, používaného v ČR zejména obcemi od roku 2000. Cílem článku je identifikovat jaké přínosy použití benchmarkingu vnímají zkoumané subjekty a jejich vývoj v čase. Výzkum byl prováděn v letech 2005 a 2013 u městských úřadů v ČR. Výzkum byl uskutečněn formou dotazníkových šetření a polostrukturovaných rozhovorů. Z výzkumu vyplývá, že nejčastějším přínosem použití benchmarkingu je samotná možnost srovnání a tedy zjištění vlastní pozice oproti pozici ostatních a z toho plynoucí možnost využití dobrých praxí a čerpání ze zkušeností, námětů a nápadů jiných subjektů a možná aplikace jimi vyzkoušených a osvědčených postupů. Benchmarking je oceňovanou možností vedoucí ke zlepšování řízení organizace, jejího výkonu i realizaci úspor.

Klíčová slova

benchmarking, veřejná správa, městské úřady, kvalita

Annotation

The article deals with the application of the benchmarking in the order to improve the management of the public organizations. First, the general framework of the implementation of the changes in the public administration is introduced, with an emphasis on the application of the methods, previously used in the private sector. The improvement of the quality of the public services and the savings of the public funds introduced new methods for the management of the public administration. The benchmarking is one of the methods to improve the quality of the public administration. In the Czech Republic, it has been mainly used in municipalities since 2000. The aim of this article is to identify the benefits of the use of benchmarking and their perception by the researched subjects (municipal authorities) and their development in time. The research was conducted in 2005 and 2013 in the municipal offices in the Czech Republic. The research is based on the questionnaires and interviews. The results show that the most common benefit of the use of benchmarking is the very possibility of comparison and thus a municipality is able to determine its own position compared to the others. This implicates the consequent possibility of using good practice and using experience, suggestions and ideas of others and the possible application of the verified procedures. The benchmarking is an opportunity leading to the improvement of the organization, its performance and savings implementation.

Key words

benchmarking, public administration, town authority, quality

JEL classification: H70, R50

Úvod

Veřejná správa je jedním z klíčových faktorů fungování moderních států. Je to fenomén, kterému se historicky i aktuálně věnují různé vědecké disciplíny. Veřejná správa bývá chápána ve více významech, jako činnost spočívající v poskytování veřejných služeb, řízení veřejných záležitostí a zajišťování záležitostí ve veřejném zájmu, které lze doprovodit správním rozhodováním. Veřejná správa je také charakterizována jako soustava institucí, které řídí a spravují veřejný sektor státu. Veřejná správa bývá také spojována s pojmem veřejná služba, kdy úředníci vykonávají službu pro stát (veřejný sektor). Ve všech demokratických zemích probíhají procesy změn veřejné správy, které reagují na měnící se podmínky a také na potřebu přizpůsobovat působení veřejné moci ve státě. Dle nutnosti, rozsahu, hloubky a zaměření se rozlišují změny např. reforma, regulace či modernizace.

Zatímco změny v organizacích soukromého sektoru se zaměřují zejména na mikroúroveň jejich řízení (mění se fungování jednotlivých organizací). U změn ve veřejném sektoru je třeba počítat s významnou potřebou vlivu úrovně národohospodářské, makroekonomické (mění se fungování celého či části systému organizací). To, co pak nemohou jednotlivé veřejné organizace přímo ovlivnit svou činností lze specifikovat jako podmínky vnější. Sedláčková (2000) sem zařazuje např. prostředí, ve kterém se organizace pohybují, legislativu, finanční podmínky, vládní systém a uspořádání veřejné správy, veřejné mínění a konkurenci. To, co přímo veřejné organizace ovlivnit mohou, lze označit za vnitřní podmínky fungování, které např. Armstrong (2007) vyjmenovává jako: strategie organizace, historie organizace, velikost a organizační struktura, lidské zdroje, charakter vykonávaných činností (směr a cíle organizace, způsob rozhodování v organizaci a způsob jejího řízení), kultura organizace a psychologické smlouvy mezi pracovníky organizace.

Od roku 1998 (a intenzivněji od roku 2007) jsou v české veřejné správě prováděny změny, které jsou typické pro reformy probíhající ve stylu New Public Managementu (více např. Dan, Pollitt (2014)). Tyto reformy jsou specifické tím, že principy fungující v tržním sektoru jsou zaváděny do fungování veřejného sektoru, příkladem jsou změny rozpočtování, definice a používání standardů služeb, prosazování povinného vzdělávání úředníků a posilování jejich odpovědnosti za výkon služby a také aplikace různých metod zvyšující kvalitu veřejných služeb i samotného fungování veřejných organizací.

Motivací pro aplikaci různých tržně orientovaných metod a nástrojů řízení veřejných organizací je změna pozornosti na výkon veřejného sektoru a snaha o zlepšení tohoto výkonu, což v některých zemích přineslo naprosto nové pojetí role veřejného sektoru a jeho přístup k občanům (Pollitt, Bouckaert, 2004)

Zvyšování kvality ve veřejné správě a veřejných službách se objevuje v posledních cca 20 letech a jeho význam postupně narůstá. Kvalita veřejných služeb se stává běžnou součástí změn prováděných ve veřejném sektoru. Již není překvapivý požadavek občanů/zákazníků na zvyšování výkonnosti a na poskytování hodnoty za zaplacené prostředky (poplatky, daně). Kvalita služeb bývá definována např. jako znaky nebo vlastnosti služby, které mohou nebo nemusí splňovat potřeby jednotlivce (Seedhouse, 1994 in Gaster, Squires, 2003, s. 5). Heskett (1993) kvalitu chápe jako rozdíl mezi skutečnou službou a očekávanou službou, čímž se dává také základ pro potřebu sledování spokojenosti zákazníků a dosažení jeho maximální úrovně. Tento pohled na kvalitu převládá v současnosti (Lukášová a kol., 2009, s. 9, Lukášová, Špaček, 2010, Špaček, Nunvářová, 2009) Kvalitu veřejných služeb lze měřit a zvyšovat několika metodami, např. prostřednictvím EFQM, CAF (Společný hodnotící rámec), norem ISO, chartami služeb, standardů služeb, benchmarkingem, benchlearningem.

Benchmarking je metodou, která dává informace o kvalitě činnosti na základě srovnání (indikátorů) správní jednotky s jinou (dle některého kritéria) jí odpovídající jinou jednotkou. Přičemž se hledá ta jednotka, která službu poskytuje nejlépe (podrobněji k metodě např. Jetmarová (2011)). Benchmarking byl původně používán výhradně organizacemi soukromého sektoru a až později se jeho používání rozšířilo i do sektoru veřejného. Důležitou součástí benchmarkingu je v první řadě nejen vhodná volba jednotky pro srovnání, ale zejména dobře definovaný soubor použitých srovnávacích

indikátorů a následná interpretace získaných výsledků a jejich dání do širších souvislostí existence jednotky. Protože to, že některá obec potřebuje na zajištění činnosti méně pracovníků (absolutně), může úzce souviset např. s velikostí správního obvodu, nebo charakterem spravovaného území či provozními specifiky organizace a mnoha dalšími klíčovými faktory. Benchmarking je tak metodou, která dává orientační výsledky o kvalitě poskytovaných služeb organizací, a dává příležitost zaměřit se na oblasti, důležité pro další rozvoj organizace či zvýšení jejího výkonu.

1. Cíl a metody

Článek se zaměřuje na zkušenosti s využíváním metody benchmarking u měst v ČR. Cílem článku je identifikovat jaké přínosy vnímají v souvislosti s použitím metody zkoumané subjekty. A zároveň odhalit, jestli lze sledovat ve vnímání i identifikaci přínosů subjekty nějaký vývoj (změny).

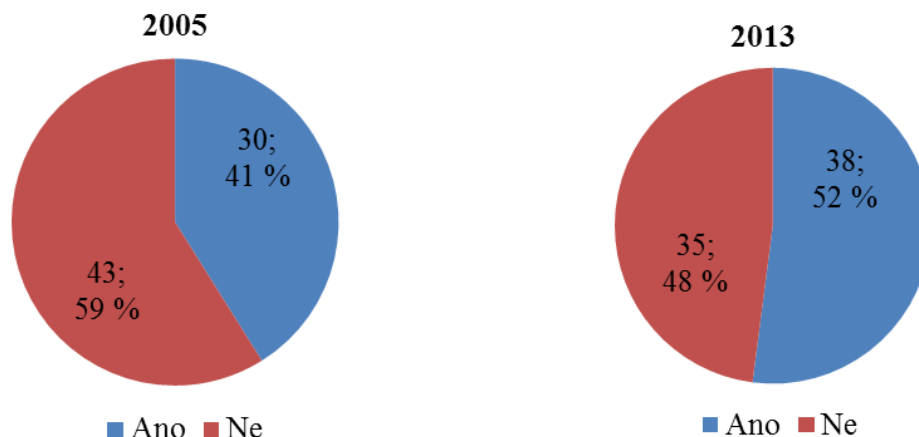
Pro pasáže normativního charakteru byly aplikovány zejména metody historická a deskriptivní. Pro další zjištění prezentovaná v článku je využita také metoda induktivně-deduktivní a analogická. Metoda empirická byla použita pro část spočívající ve zjišťování základních dat prostřednictvím dotazníkových šetření. Data jsou vyhodnocována také prostřednictvím komparativní analýzy, kdy dochází k porovnávání dvou časově oddělených a obsahově vzájemně provázaných dotazníkových šetření o praxi ve využívání moderních přístupů k řízení měst v ČR v letech 2005 a 2013.

Dotazníkové šetření v roce 2005 bylo prováděno tak, že dotazníky byly distribuovány mailem (a u menších měst i prostřednictvím klasické pošty) došlo k oslovení zástupců všech městských úřadů (tajemník, starosta či obecná podatelna) u všech měst v ČR, kterých bylo 524 (k 1. 1. 2005 dle údajů z Malého lexikonu obcí ČSU). Města, byla oslovena mailem opakovaně a následně i telefonicky s prosbou o vyplnění. Z toho se průzkumu zúčastnilo a vyplněný dotazník vrátilo celkem 107 měst, tj. návratnost 20,42 % (více viz Hrabalová a kol., 2009). Průzkum v roce 2013 se zaměřil už jen na města, která se účastnila průzkumu v roce 2005. Z oslovených 107 respondentů se podařilo zpět získat 73 odpovědí, tj. návratnost cca 68,2 %. Výsledky výzkumu se pak zaměřují na odpovědi jen od těchto výsledných 73 měst. Dotazníky v roce 2013 byly zestručněny (aby se snížila zátěž z jejich vyplňování a zvýšila pravděpodobnost jejich návratnosti), obsahovaly však vždy shodné znění otázek, jako dotazníky v roce 2005. Kvantitativní část výzkumu byla doplněna také o kvalitativní, která spočívala v provedení 10 polostrukturovaných rozhovorů s vybranými tajemníky úřadů obcí s rozšířenou působností a vedoucí útvaru řízení kvality krajského úřadu.

V článku prezentované výsledky jsou jen částí širěji zaměřeného výzkumu. Oblast benchmarkingu, byla jen jednou ze čtyř oblastí, na které se šetření zaměřovalo. Získaná data byla zpracována prostřednictvím několika počítačových programů a aplikovány na ně byly matematicko-statistické metody. Rozhovory byly nahrávány, doslovně přepsány a odpovědi kategorizovány.

Výsledky

Z průzkumu vyplynulo, že benchmarking je jednou z nejvíce známých a používaných moderních metod zlepšujících řízení organizace a veřejné služby, podobně je to u metody Společného hodnotícího rámce, podrobnosti viz Nunvářová (2015) nebo Nunvářová (2014). Potvrzují to i další průzkumy (např Vrabková, 2012, Šelešovský, Špalek, 2006). Zjištěnou změnu ve využívání metody benchmarkingu u sledovaných měst dokládá následující graf.

Obr. 1: Města využívající metodu benchmarking

Zdroj: vlastní šetření (2005, 2013)

U zástupců měst bylo zjišťováno, co na benchmarkingu shledávají přínosného. Dotaz byl vznesen jak ve skupině, která s benchmarkingem zkušenost měla (V čem vidíte hlavní přínosy benchmarkingu?), tak i u skupiny, která s metodou zkušenost neměla (I přesto, že benchmarking nepoužíváte, v čem podle Vás může být jeho používání přínosné?). Byl dán prostor k odpovědím bez možnosti výběru z předem navrhovaných variant. Z volných odpovědí vyplynuly tyto kategorie možností, které jsou seřazeny, podle jejich četnosti uvádění od nejvíce zmiňovaného jevu (v roce 2013) k jevům, které se objevily jen jedenkrát, viz tabulka č. 1. V některých slovních komentářích tak mohlo být uvedeno více jevů, počet četností se tedy nerovná počtu zúčastněných měst. Počet odpovědí na tuto otázku (neprázdný prostor) byl v roce 2005 celkem 29 (tj. 40 % z celkového počtu vyhodnocovaných dotazníků) a v roce 2013 odpovědělo na otázku celkem 59 zástupců (tj. 81 %). To lze vysvětlit rostoucí zkušeností měst s metodou a růstem obeznámenosti s metodou – podrobněji Nunvářová (2015). Přičemž znalost samotné metody benchmarkingu byla v roce 2005 deklarována u 78 % zástupců měst, kdežto v roce 2013 už to bylo 95 %, přičemž u zástupců měst nad 5 tisíc obyvatel je tato znalost 100 %.

Tab. 1: Přínosy benchmarkingu (řazeno od nejčastěji uváděných v roce 2013) a četnost jejich uvedení v jednotlivých letech

Přínos	2005	2013
Dobré praxe (čerpání zkušeností jiných, sdílení praxí, podnětů a využívání příkladů dobrých praxí)	9	23
Možnost porovnávání/srovnávání se:	2	20
▪ se stejnými subjekty,	9	-
▪ výkonu,	7	2
▪ kvality agendy úřadu či služby	3	-
Zvýšení výkonu nebo produktivity	1	7
Získání relevantních a srovnatelných dat pro řízení a rozhodování	6	6
Úspory provozních prostředků, nákladů na chod organizace	4	4
Možnost sledovat vývoj relevantních ukazatelů v čase	0	4
Zvýšení kvality	2	4
Informace pro argumentaci politickému vedení nebo veřejnosti (pro obhájení si své činnosti i pro návrhy změn a podporu rozvojových záměrů)	4	3
Možnost zlepšovat se	6	4
Nevím	0	3
Žádný, přínosy nevidím	0	3
Personální řízení – možnost optimalizovat organizaci práce zaměstnanců	1	3
Personální řízení – optimalizace počtu zaměstnanců na služby	6	3
Personální řízení – motivace a hodnocení zaměstnanců	2	2
Optimalizace nebo zlepšení výkonu, efektivity organizace	1	1
Vytváření vztahů (nové kontakty a přátelské vztahy, setkávání s kolegy)	1	1
Spokojenost zákazníků	1	0
<i>Celkem</i>	65	93

Zdroj: vlastní šetření (2005, 2013)

Závěr

Velká část zástupců měst se shodla, že významným přínosem používání metody benchmarking jim přináší možnost sdílet dobré praxe a čerpat zkušenosti z již použitých a osvědčených postupů. Oceňovaná je i samotná možnost srovnání se, tedy nalezení své vlastní pozice a pozice dalších subjektů a z toho plynoucí možnosti úspor finančních prostředků či případné optimalizace organizačního nastavení organizace a potřebného počtu zaměstnanců (někteří zástupci měst uvedli, že benchmarking používají jako „náhradu“ za personální audit). Data získaná z porovnávání jsou zástupci měst využívána pro argumentaci s dalšími osobami, např. při řešení stížností občanů, ale také při obhajování si nových rozvojových záměrů a změn. Někteří zástupci také oceňují možnost sledovat vývoj dat v čase. Jako okrajová záležitost, ne však méně cenná, se objevuje využití benchmarkingu pro spokojenost zákazníků a pro vytváření osobních kontaktů, vztahů a vazeb. Vytváření sociálních sítí pro zvyšování výkonnosti a zkvalitňování řízení a fungování organizací je doporučováno i v jiných oblastech, např. Holešinská, Novotná (2014), Holešinská, Bobková (2015).

V počtu různých variant a jejich četností mezi jednotlivými roky lze sledovat viditelný posun, kdy se projevuje to, že v roce 2013 velká část měst s metodou přímou zkušenost má, nebo ji z větší míry zná od kolegů (v rámci sociálních sítí např. Sdružení tajemníků městských a obecních úřadů ČR) a dokáže tedy jednoznačněji identifikovat přínosy, které z použití metody plynou.

Literatura

- [1] ARMSTRONG, M., (2007). *Řízení lidských zdrojů: nejnovější trendy a postupy*. 10. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1407-3.
- [2] DAN, S., POLLITT, Ch., (2014). NPM Can Work: An optimistic review of the impact of New Public Management reforms in central and eastern Europe. *Public Management Review*. vol. 17, no. 9, pp. 1305-1332. ISSN 1471-9037. DOI 10.1080/14719037.2014.908662.
- [3] GASTER, L., SQUIRES, A., (2003). *Providing quality in the public sector: a practical approach to improving public services*. 1. vyd. Philadelphia: Open University, xiv. ISBN 03-352-0955-6.
- [4] HESKETT, J., L., (1993). *Služby - cesta k úspěchu*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-856-0536-8.
- [5] HOLEŠINSKÁ, A., BOBKOVÁ, M., (2015). Destination networks as a tool for minimizing risk and improving the performance of a destination. *Czech Journal of Tourism*, vol. 4, no. 2, pp. 90-102. ISSN 1805-3580. DOI 10.1515/cjot-2015-0006.
- [6] HOLEŠINSKÁ, A., NOVOTNÁ, M., (2014). Tourism destination governance v kontextu teoretických poznatků. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 796-801. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-103.
- [7] HRABALOVÁ, S., NUNVÁŘOVÁ, S., OPLUŠTILOVÁ, I., (2009). *Řízení místních samospráv*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-4158-7.
- [8] JETMAROVÁ, B., (2011). Benchmarking – Methods of Raising Company Efficiency by Learning from the Best-in-Class. *E & M Ekonomie a management*. vol. 14, no. 1, pp. 83-96. ISSN 1212-3609. WOS:000296411900007.
- [9] LUKÁŠOVÁ, R. a kol., (2009). *Měření spokojenosti občanů s veřejnými službami jako součást řízení kvality v organizacích veřejného sektoru*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-802-1051-126.
- [10] LUKÁŠOVÁ, R., ŠPAČEK, D., (2010). Measurement of Citizens' Satisfaction: The Key Quality Attributes of Local Authority Services. *Review of Management and Economical Engineering*, vol. 9/2010, no. 5. ISSN 1583-624X.
- [11] NUNVÁŘOVÁ, S., (2014). *Moderní přístupy k řízení územní veřejné správy*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [12] NUNVÁŘOVÁ, S., (2015). Benchmarking – praktická metoda zlepšující řízení obce nebo drahá zbytečnost? In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 434-439. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-58.
- [13] POLLITT, Ch., BOUCKAERT, G., (2004). *Public management reform: a comparative analysis*. 2nd ed. New York: Oxford University Press. ISBN 01-992-6849-5.
- [14] SEDLÁČKOVÁ, H., (2000). *Strategická analýza*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-717-9422-8.
- [15] ŠELEŠOVSKÝ, J., ŠPALEK, J., (2006). Výsledky dotazníkového výzkumu Využívání nových nástrojů a metod řízení v územních samosprávných celcích v Jihomoravském kraji. In *Management územní samosprávy*. Brno: Masarykova Univerzita. pp. 195-204. ISBN 80-210-3957-4.
- [16] ŠPAČEK, D., NUNVÁŘOVÁ, S., (2009). Quality Management and Citizens' Satisfaction – Selected Practice of Czech Public Administration. In *State and Administration in a Changing World*. Bratislava: NISPAcee. ISBN 978-80-89013-44-9.
- [17] VRÁBKOVÁ, I., (2012). Benchmarking and its influence on the performance of authorities of municipalities with extended powers. *Ekonomická revue - Central European Review of Economic Issues*. vol. 15, no. 1, pp. 41-50. ISSN 12123951. DOI 10.7327/cerei.2012.03.04.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/0999/2015.

CRITICAL SUCCESS FACTORS OF MUNICIPALITIES**KRITICKÉ FAKTORY ÚSPĚCHU OBCÍ****PETR ŘEHOŘ**

Katedra řízení Department of Management
Ekonomická fakulta Faculty of Economics
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích University of South Bohemia in České Budějovice
✉ Studentská 15, 370 05 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: rehor@ef.jcu.cz

Annotation

Each organization including a municipality consists of a special group of sources and abilities. They also need to follow their own special factors of success. In terms of identifying the specific qualities of the organization as a source of competitive advantage, the key success factors are the most relevant. These are key factors in a municipality in which it is necessary to achieve the desired outcomes for achieving the objectives of a municipality and the fulfilment of its application. The problem of identifying key success factors and their further use will be discussed in this paper. The aim of the paper is to discuss the key success factors of municipalities. The methods of brainstorming group decision-making and 7-S were used.

Key words

success, factor, management, municipality, 7S

Anotace

Každá organizace i obec zahrnuje unikátní skupinu zdrojů a schopností, přičemž musí zároveň sledovat i své unikátní faktory úspěchu. Z hlediska identifikace specifických předností organizace jako zdroje konkurenční výhody mají největší význam tzv. klíčové faktory úspěchu. Jsou to klíčové faktory obce, ve kterých je nezbytně nutné dosáhnout žádoucích výsledků pro dosažení cílů dané obce a naplnění jejího uplatnění. Problémem identifikace klíčových faktorů úspěchu a jejich dalším využitím se bude zabývat článek. Cílem článku je zhodnotit kritické faktory úspěchu rozvoje obcí. Byla využita metoda 7S, při které byly charakterizovány faktory úspěchu pomocí studentského brainstormingu.

Klíčová slova

úspěch, faktor, management, obec, 7S

JEL classification: O18, R50

Introduction

A municipality needs to be profitable and competitive. No management of municipalities is likely to get such desirable situation by only a coincidence. It is necessary to prepare and choose an appropriate strategy. If such strategy is designed and implemented there is definitely a chance for a successful development of a municipality.

What would such a successful strategy include? What should be addressed? What circumstances should be omitted, or mentioned partly because of their irrelevance, or insignificance when trying to achieve the desired goal? The success factors are the answer to the above mentioned questions. These factors should be the most important element of a good strategy. A municipality should base its development on them. Before it is possible to implement the key factors into its strategy and to build its future development on them, it is necessary to identify these key factors.

By Grant (1998) a successful organization needs to fulfil two crucial conditions:

1. It should identify the needs of its customers and offer what the customers want;
2. It should study its competition in the sector and survive that competition.

Each municipality sets certain objectives that describe the reason of existence and further orientation and that would reflect individual values and the vision. To achieve this, it is important to fulfill the objectives and it is also important that the function in the key areas is correct. These areas represent the critical success factors (Caralli, 2004).

The critical success factors (CSF), also known as the key success factors, were defined for the first time in 1961 by D. Ronald Daniel. However, this approach was further promoted by J.F. Rockart in 1979. He notices that the CSFs are based on managers and on individual needs of updated information. He defines the critical success factor as a limited number of areas where the satisfactory results would ensure successful business competitiveness. He divided them into categories by different sectors, strategy, and environment; and into a temporary category (related to internal affairs of an organization). By promoting the CSFs century, this approach was spread in a lot of organization in the 80s of the 20th.

The concept of critical success factors is based on a recommendation that managers should focus on those elements that are essential and critical to the organization. If a manager deals with all critical factors both individually and mostly in their integral connection, the maximum efficiency is expected. The concept of 7S is the most important. The 7-S stands for strategy, structure, systems; shared values, skills, style and staff (Veber, 2011). The McKinsey 7- S framework is a popular model used in organizations to analyse the most important parts of its inner environment (Pošvář, 2008). To find answers to what are the factors of success, it is first necessary to analyze those aspects of management, which have many of the same features, based on system and other approaches (Koontz, Weihrich, 1993).

Success factors are the decisive elements affecting the competitiveness of the sector. Generally, it is possible to identify four elementary sources of the key success factors: sector characteristics, competitive position, the global environment and organizational development (Tichá, Hron, 2014). The key factors are not just a thing in the air. They are specific, clearly defined and measurable elements. They include culture and organizational structure, human resources, financial resources, effective marketing and supporting key factors. Key success factors are a good source for strategy design (Charvát, 2006).

From the above we conclude that while some research work has been done to understand the influence of CSFs, the output is fragmented and based on a variety of success and performance measures (Ram, et al., 2013). Grabski and Leech (2007) identified various CSFs that have two-way interactive relationships with implementation success. Other researchers have produced evidence of (a) positive associations between having business vision and external expertise (Ifinedo 2008), and (b) implementation quality and organisational readiness lead to post-implementation success (Zhu et al. 2010; Motwani et al. 2002).

By Sedláčková (2006) the key factor may be a specific preference arising from certain skills and / or ownership of indeterminate sources, or condition, which an organization needs to achieve to be successful. IBM in their 2011 study defined the key factors as creativity, speed, flexibility and global thinking. Based in Kotler's, Mintzberg's and Meffert's studies, is it possible to identify the following key factors for local and regional development:

1. strategy
2. organization,
3. processes,
4. information and communication,
5. people
6. leadership
7. culture,

8. knowledge,
9. innovation,
10. partnerships and networks (Ježek, 2014)

1. Aim and methodology

The aim of the paper is to discuss the key success factors of municipalities by the 7-S framework. The key factors were identified by students of the University of South Bohemia in České Budějovice. Within the classes of Management in Public and Social Administration, they were supposed to identify and describe the key success factors of municipalities. The methods of brainstorming group decision-making and 7-S were used.

2. Results and discussion

Structure

The organization structure is led by a mayor, a board and a council. The office is administered by council members on long-term leave, i.e. the mayor, vice-mayor and employees of the municipality assigned to the office: the secretary, heads of departments and employees of different departments and employees who perform independent activities. Mayors must properly choose the organizational structure of the municipal office, dividing the power between the individual members of the board, council or employees, acquire and allocate adequate resources to their colleagues. The mayor would also be able to clearly and appropriately delegate tasks to subordinates and take responsibility for all actions.

The office may be divided into departments that perform the tasks assigned by the council and the board or under the relevant legislation and other independent activities. Each department has one manager, who manages the department and is responsible for its operation. There is only one direct senior executive for every employee. Coordination between the unions determines and provides the secretary of the office. Within the process of the organization, all activities, which are necessary for the smooth functioning of the municipality and its further development, are defined, coordinated and funded.

Systems

The main systems of the municipal authority are established according to the Organizational Regulations, which regulates the principles of operation and management of the office as an authorized municipal authority or municipal authority with extended powers, the division of powers between its components, their relationships to the subsidiary organizations and other organizations whose founder or founder is community. The system is a control system for a municipality and for communication with citizens and communication of innovations.

Achieving long-term goals should be checked regularly and not just occasionally and accidentally. Only regular checks can give the necessary feedback to authorized personnel, and to the mayor himself. To control some specific tasks, it is certainly appropriate to involve local residents (to their performance as well). Checking should not be done by the dictatorial power. Although by definition, a critical evaluation of meeting deadlines, project implementation, compliance procedures, and analysis of operations and evaluation of their work is necessary. Between two important instruments of control include a strategic plan (the targets) and a budget (economic analysis).

Information technology:

- ensures the implementation of the information system and information technology in the office's activities;
- provides the methodical, technical and material implementation, development and maintenance of the information system of the office;
- information systems allow passing information to citizens.

The following is available for the residents in a municipality:

- an official notice-board, where they are informed about meetings of the municipal council; in addition to a variety of notification, legislation and public procurements are also reported;
- information about a municipality and its town hall - contacts, opening hours, mandatory disclosures, downloadable documents, the strategic development plan of the municipality, information about the community, institutions and services, photographs etc.;
- a cultural calendar - where the current events in the community are published.

The major changes affecting the development of the entire municipality can be discussed and commented by the residents on the Internet.

Style

Characteristics of the management of a municipality should be oriented into openness to the citizens of the municipality. The most successful mayors are the ones who can modify their managing style depending on different situations, groups of workers, the environment, etc. Bureaucratic management style is applied by the mayor in the delegated powers of the municipality in which the activity of the municipality and the municipal office workers must abide by legislation. Bureaucratic management style is also applied by the mayor in crisis situations. Democratic management style relies on independent competence of the municipality where the municipality decides its own affairs.

Mayor's management style – democratic management:

- a mayor generally defined tasks and processes for managing by the participation of the entire council;
- a mayor informally coordinates the course of work;
- a mayor consults achievements and their modifications with a group and the entire team;
- a mayor motivates both personally and by a possibility of active participation of employees in the task, its evaluation and remuneration;
- neither a mayor nor other elected representatives of a municipality should avoid discussions with the public. They must be able to accept criticism and their own shortcomings and learn from mistakes.

This leadership style is seen as the most favourable. It is used in cases where subordinates are interested in their work, thinking about it and trying to improve some of it such as the design with marketing activities, planning, etc.

Group

As each interest group has an impact on municipality development, and the implementation of the strategy, it is essential that the management knows and knows how to get interest groups of municipalities to cooperate in achieving the goals and success of a municipality.

The following are the most important interest groups in a municipality:

- residents, visitors, entrepreneurs, investors;
- employees, management, organizations with capital participation of municipalities;
- semi-budgetary organizations, associations, civic associations, sports clubs;
- region, state and cooperating municipalities.

Abilities

A mayor should follow certain principles that their work was effective, which means that they should set clear targets and know how to reach them as well. They should also pay attention to prevention – better avoid deficiencies than to solve problems that could have been avoided. It is also important to prioritize, plan appropriately time and process solutions to the tasks. The mayor's concern should not be directed only to a municipality and the vision of the municipality, but should also focus on special interest groups and their satisfaction.

Abilities of a mayor should be based on many years of experience in politics:

- leadership skills;
- an ability to motivate people in the team;
- an ability to identify and implement strategies that ensure the competitiveness of municipalities;
- an ability to make the organizational structure;
- an ability to manage the municipality as a whole in relation to the environment;
- an ability to attract attention and gain the trust of employees;
- an ability to communicate and share their ideas and goals of all stakeholders;
- an ability to manage entrusted financial resources;
- teamwork to solve complex problems and issues;
- desire for further training and experience;
- flexibility, adaptability, openness, conscientiousness;
- an ability to develop strategies communities and create projects;
- an ability to adapt to changes;
- an ability to create partnerships to implement projects.

Strategy

Strategy of a municipality should be designed in its Strategic plan. The Strategic plan is an important program document formulating municipalities' development objectives and ways to achieve them. It represents a set of interrelated content and time related projects that would be implemented on the territory of municipalities and leading to the development. It helps to highlight the municipality's poor areas and weaker aspects of the municipality and to deal with them. The purpose of the strategy should be to use the strengths of the municipality and suppress their weaknesses. It uses the SWOT analysis.

Shared values

Shared values are the values that help to create an overall impression of a municipality. These values influence the overall climate and corporate culture. It is possible to include communication of municipalities with citizens. Shared values provide channels of communication, especially in the form of newsletters and newspapers published by municipalities. These communication channels ensure the dissemination of information to the public on current events. It is an activity, which to some extent provides information on the future plans of municipalities and the general perception of citizens about the proper activities of their representatives. Communication with the public is an essential component of a successful municipality. The aim of these activities is the effort to build the trust between the strategic management of the municipality and the citizens. This confidence is achieved through the opportunity to discuss their opinion in order to improve the place where they live. The mayor should bet on the importance of openness to the public. Active communication with the residents can not only prevent some misunderstandings, but also improve the overall atmosphere in the municipality. This may involve and cooperation with citizens at various social events - carnival, pork feast, children's days, various balls, sporting events.

Conclusion

If a municipality wants to survive, but also thrive, they must analyze the key factors that greatly influence the success. There are many opinions on this issue. However, in terms of the key factors there is a very important relation between the resources and capabilities of an organization and industry characteristics. The CSF in the strategic management identifies factors or activities that must be met in order to fulfil the set of strategic goals. The key success factors are all moments, the fact, and the elements an organization can establish its successful development on. Usually, such factors would provide long-term competitive advantage in terms of particularity, uniqueness, usefulness, maintainability and positive impact for the organization.

If the basic managerial competence is creating a balance between internal and external environment, the management should keep monitoring and analyzing the internal environment, defining the key factors of success and potentials to respond to changes in the external environment.

Literature

- [1] CARALLI, R., (2004). *The Critical Success Factor Method: Establishing a Foundation for Enterprise Security Management*. Pittsburgh: Carnegie Mellon Software Engineering Institute. Dostupné z: http://www.ready.gov/sites/default/files/documents/files/critical_success_factor_method.pdf.
- [2] DANIEL, D.R., (1961) Management Information Crisis. *Harvard Business Review*, vol. 39, no. 5, p.111-121.
- [3] GRABSKI, S.V., LEECH, S.A., (2007). Complementary controls and ERP implementation success. *International Journal of Accounting Information Systems*, vol. 8, no. 1, p. 17-39.
- [4] GRANT, R. M., (1998). *Contemporary Strategy Analysis*. Oxford: Blackwell Publ. Inc. ISBN 0-631-20780-5.
- [5] CHARVÁT, J., (2006). *Firemní strategie pro praxi*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1389-6.
- [6] IFINEDO, P., (2008). Impacts of business vision, top management support, and external expertise on ERP success. *Business Process Management Journal*, vol. 14, no.4, p. 551-568. ISSN 1463-7154.
- [7] JEŽEK, J. a kol., (2014). *Regionální rozvoj*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. ISBN 978-80-261-0462-9.
- [8] KOONTZ, H., WEIHRICH, H., (1993). *Management*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-7219-014-8.
- [9] MOTWANI, J., MIRCHANDINI, D., MADAN, M., GUNASEKARAN, A., (2002). Successful implementation of ERP projects: Evidence from two case studies. *International Journal of Production Economics*, vol. 75, no.1-2, p. 83-96.
- [10] POŠVÁŘ, Z., ERBES, J., (2008). *Management I*. Brno: MZLU v Brně. ISBN 80-7157-633-6.
- [11] RAM, J., CORKINDALE, D., WU, M.L., (2013). ERP: Do they contribute to implementation success and post-implementation performance? *International Journal of Production Economics*, vol. 144, no. 1, p. 157-174.
- [12] ROCKART, J.F., (1979). Chief executives define their own data needs. *Harvard Business Review*, vol. 57, no.2, p. 81-93.
- [13] SEDLÁČKOVÁ, H., (2006). *Strategická analýza*. Praha: C.H.Beck. ISBN 80-7179-367-1.
- [14] STUDIE IBM, (2012). *Klíčové faktory úspěchu dnes jsou kreativita, rychlost, flexibilita a globální myšlení*. [online] [cit. 2015-08-12]. Dostupné z : <http://financnimanagement.ihned.cz/c1-55142440-studie-ibm-klicove-faktory-uspechu-dnes-jsou-kreativita-rychlost-flexibilita-a-globalni-mysleni>.
- [15] TICHÁ, I., HRON, J., (2014). *Strategické řízení*. Praha: ČZU v Praze. ISBN 978-80-213-0922-7.
- [16] VEBER, J. a kol., (2011). *Management*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-726-1200-0.
- [17] ZHU, Y., LI, Y., WANG, W., CHEN, J., (2010). What leads to post-implementation success of ERP? An empirical study of the Chinese retail industry. *International Journal of Information Management*, vol. 30, no. 3, pp. 265-276. ISSN 0268-4012.

This article has been presented with the financial support of the project: GAJU 039/2013/S

BONITA OBCE AKO ZRKADLO VZDELANIA (VZDELÁVANIA) JEJ PREDSTAVITEĽOV

MUNICIPAL CREDITWORTHINESS AS A MIRROR OF EDUCATION (TRAINING) OF ITS REPRESENTATIVES

ELENA ŽÁRSKA

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja *Dept. of Public Admin. and Region. Development*
Národohospodárska fakulta *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovakia*
E-mail: elena.zarska@euba.sk

Anotácia

Samospráva obcí musí reagovať na potreby nového prostredia, ktoré je determinované procesmi globalizácie, integrácie, informatizácie, demografického vývoja a potrebami udržateľnosti rozvoja. Zvládnuť pozíciu aktéra v týchto procesoch sa premieta do nárokov na kvalitu a efektívnosť výkonu miestnej samosprávy. Hodnotiť jej efektívnosť (výkonnosť) umožňuje bonita obce. Na dosiahnuté výsledky má vplyv legislatíva, model financovania, geografická a sídelná poloha obce ako externé faktory. K vnútorným faktorom patrí okrem iných aj kvalita (kvalifikovanosť a vzdelanie) volených a výkonných predstaviteľov obce. Príspevok sa zaoberá možnosťami a bariérami skúmania vzťahu medzi bonitou obce a dosiahnutým vzdelaním, resp. vzdelávaním predstaviteľov a zamestnancov samosprávy obce.

Kľúčové slová

bonita obce, miestna samospráva, vzdelanie, vzdelávanie

Annotation

Local governments must respond to the needs of the new environment, which is determined by the process of globalization, integration, informatization, demographic trends and the needs for sustainable development. Handling the position of the key player within these processes translates into demand for quality and efficiency of the performance of local government, while creditworthiness is a tool enabling evaluating the efficiency (performance). Results are influenced by legislation, funding models, geographical location of the settlement as external factors. Internal factors include, among others, the quality (qualifications and education) and elected executives of the municipality. The paper deals with the possibilities and barriers analyzing the relationship between the creditworthiness of the municipality and education or training of employees in local self government.

Key words

municipal creditworthiness, local government, education, training

JEL classification: *H72, I29, R58*

Úvod

Bonita hodnotí stav obce na základe kvalitatívnych a kvantitatívnych parametrov, ktoré vyjadrujú a merajú finančnú kondíciu obce (finančná bonita), kvalitu manažmentu aktív (majetková bonita) a hodnotia predpoklady rozvoja vo väzbe na vybavenosť obce a na aktivizáciu miestnych potenciálov (rozvojová bonita). Všetky tieto faktory podmieňujú zachovanie rozvoja a dosahovanie (zvyšovanie) konkurencieschopnosti obce. Bonita obce je podmienená viacerými determinantmi, ktoré sa premietajú do výsledných hodnôt. K nim patrí aj ľudský potenciál, ktorý pôsobí v orgánoch obcí, tak výkonných ako aj volených. Skúmanie závislosti vplyvu vzdelanostnej štruktúry a vzdelávania sa

predstaviteľov obce na hodnoty bonity je menej skúmanou oblasťou a doposiaľ nie sú známe relevantné výstupy. Z tohto pohľadu je príspevok motivovaný preniknúť do daných súvislostí a naznačiť prvé výstupy, ale aj predpoklady a obmedzenia takéhoto skúmania.

1. Cieľ a metódy

Cieľom skúmania je na základe zvoleného metodického postupu určiť bonitu obcí a zhodnotiť vplyv vzdelania na hodnotu bonity obce. Súčasne formulovať predpoklady a bariéry, ktoré tento vplyv podmieňujú a stanoviť rozhodujúce faktory signifikantné pre meranie závislosti. Pre skúmanie je stanovená hypotéza:

Hypotéza 1: existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity obce a vzdelanostnou štruktúrou zamestnancov obecných úradov.

Pre dosiahnutie stanoveného cieľa a overenie hypotézy sú použité viaceré vedecké metódy skúmania. Na základe štúdia zahraničných a domácich zdrojov metódou kolektívnu, historicko-logickú a abstrakcie bol stanovený metodický postup s výberom a výpočtom relevantných ukazovateľov, následne hodnotených bodovacou metódou, ktorou sa vypočítala celková bonita obce. Metódy analýzy a komparácie umožnili hodnotiť stanovenú závislosť a overiť hypotézu. Objektom skúmania je 33 obcí Trnavského kraja, ktoré predstavujú pilotný projekt výskumu. Vybrané obce preto nepredstavujú reprezentatívnu vzorku obcí.

2. Výsledky práce

Bonita obce svojím výpočtom predstavuje pomerne komplexné hodnotenie výkonu obce. Stanovuje sa na základe troch súčastí – finančnej, majetkovej a rozvojovej. Výpočet finančnej a majetkovej bonity je odvodený od súboru ukazovateľov, ktoré je možné vypočítať na základe údajov obecného rozpočtu. Prístup autorov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú je rozdielny iba v tom, aký je počet vybraných ukazovateľov a ktoré ukazovatele do metodiky autori vybrali (Halásek a kol., 2005; Žárska, Ferčíková, 2014). Je treba konštatovať, že ukazovatele sú založené na kategóriách: daňové, vlastné, bežné a kapitálové príjmy, bežné a kapitálové príjmy, celková hodnota majetku. Doterajšie práce napr. v slovenských podmienkach (Žárska, Ferčíková, 2014 a 2015) využívali ukazovatele pre výpočet bonity, ktoré boli zvolené tak, že už svojou konštrukciou hodnotili efektívnosť narábania s finančnými prostriedkami a vyjadrujú finančnú silu a kapacitu obce (Žárska a kol. 2007, Peková, 2011), a využívanie a zhodnocovanie majetku (Papcúnová, Balážová, 2006).

Tab. 1: Ukazovatele finančnej a majetkovej bonity

Ukazovateľ pre finančnú bonitu	Výpočet
Daňová sila	daňové príjmy/obyvateľ
Finančná sila	(daňové príjmy + bežné granty a transfery)/obyvateľ
Miera sebestačnosti (príjmov) 1	vlastné príjmy/celkové príjmy
Miera sebestačnosti (príjmov) 2	(vlastné príjmy + bežné granty a transfery)/celkové príjmy
Miera samofinancovania	vlastné príjmy/bežné výdavky
Dlhová kapacita	bežné príjmy/(bežné výdavky + splácanie úverov)
Ukazovateľ pre majetkovú bonitu	Výpočet
hrubá majetková sila obce	Celková hodnota majetku/obyvateľ
čistá majetková sila obce	(celková hodnota majetku - záväzky)/obyvateľ
hrubý príjmový efekt majetku	vlastné príjmy/ celková hodnota majetku
čistý príjmový efekt majetku	príjmy z majetku/ celková hodnota majetku
reprodukčná schopnosť obce	kapitálové príjmy/ celková hodnota majetku
reprodukčná sila obce	kapitálové výdavky/ celková hodnota majetku

Hodnoty finančnej a majetkovej bonity ovplyvňuje legislatíva pre výkon samosprávy obcí a model financovania, ktorý je tiež na určitej legislatíve vystavaný. Ak je model financovania nastavený tak, že počet obyvateľov a veľkosť obce je súčasťou kritérií rozdeľovania štátom vybraných daní do rozpočtov obcí – výsledkom je, že počtom obyvateľov menšie obce dostanú menší objem daní na obyvateľa ako väčšie. Veľkosti obce je kritériom aj pre určovanie sadzby dane (daň z nehnuteľností), resp. počet daní, ktoré obec reálne môže vybrať (malá obec nemusí mať ubytovaciu kapacitu, historické centrum apod.). Iná je však už vyberateľnosť daní, teda aký je skutočný objem daní, ktoré „dokáže“ od svojich platiteľov vybrať (väčšie obce, resp. mestá majú značné objemy nezaplatených daní a poplatkov za komunálny odpad od obyvateľov a podnikateľov na svojom území). Popri daniach aj dotačný systém môže byť komparatívnou nevýhodou malých obcí, lebo ak sa tam zariadenia poskytujúce verejné služby nenachádzajú a ide o služby financované zo štátneho rozpočtu grantmi a transfermi, tak to zníži celkové príjmy. Určité analógie sú aj s majetkom obce a od jeho veľkosti a štruktúry sa odvíja aj celková hodnota majetkovej bonity. Doterajšie štúdie (Žárska, Ferčíková, 2014 a 2015) však ukazujú, že hodnoty majetkovej bonity sú menej závislé na veľkosti obce a výraznejšie sa tu premieta vplyv efektívneho spravovania a využívania majetku.

Rozvojová bonita je závislá na vonkajšom a vnútornom prostredí, v ktorom samospráva pôsobí. Vonkajšie prostredie obce je determinované geografickou polohou (prírodný potenciál, morfológia územia, pôdne a vodné podmienky), sídelnou polohou (blízkosť iných sídiel a hustota sídiel, význam v sídelnej štruktúre – okresné mesto, stredisková obec, čo sa premieta do vybavenosti obce inštitúciami a zariadeniami), dopravná poloha (napojenie a vzdialenosť od dopravných rozvojových osí, hustota cestnej a železničnej siete), priestorovo-ekonomická poloha (lokalizácia v prosperujúcom alebo marginálnom území). Tieto faktory vie samospráva obce sama len ťažko ovplyvňovať a zmeny sa prejavujú v dlhodobom horizonte. Vnútorné prostredie však môže veľmi účinne ovplyvňovať, pretože jednotlivé charakteristiky (a od nich odvodené ukazovatele) sú závislé na schopnosti využiť svoju pozíciu aktéra v území a realizovať opatrenia a aktivity aj „nad rámec“ zákona. Tu sa prejavuje flexibilita a stratégia rozhodovania, využívania manažérskych metód, svojho integračného potenciálu s iných samosprávami a participačného potenciálu obyvateľov, podnikateľov a neziskového sektora pre rozvoj územia obce. Pre hodnotu rozvojovej bonity je dôležitý výber charakteristík, ktoré budú ukazovateľmi merané a stanoviť aj bodovú hodnotu pre daný ukazovateľ. Výpočet je vlastne bodovacou metódou. Jedna z metódik výpočtu rozvojovej bonity je ilustrovaná v tabuľke 2.

Tab. 2: Ukazovatele rozvojovej bonity

	Ukazovateľ	Zložky ukazovateľa	Bodová hodnota
Vnútorná rozvojová bonita	Územný plán	Existuje vôbec?	1 b.
		Je aktuálny? (nemá viac ako 5r alebo nie je potrebné ho meniť)	2 b.
	Strategické dokumenty	koľko?	1 ak PHSR max 5 ak aj iné b.
	Spolupráca s inými subjektmi na rozvoji	Existuje spolupráca s obcami (reálne dokumenty)?	1 b. za projekt, max. 5 b.
		Existuje spolupráca s podnikateľmi (reálne projekty, aktivity)?-klástre (vínne cesty, kúpeľný kláster, priemyselný park, podnikateľský inkubátor, MAsky,	1 b. za projekt, max. 5 b.
	Žiadosti o projekty	Úspešné žiadosti o dotácie (počas 3 rokov)	1 b. za projekt, max 5 b.
Významná značka (branding)	Napr. Osrblie – biatlon	1 b. max 3 body (podľa významnosti)	

Ukazovateľ	Zložky ukazovateľa	Bodová hodnota	
Vonkajšia rozvojová bonita	Vybavenosť technickou infraštruktúrou	Vodovod	1 b.
		Kanalizácia napojená na ČOV	3 b.
		Plynofikácia	2 b.
	Vybavenosť sociálnou infraštruktúrou	Materská škola	1 b.
		Základná škola (1. stupeň)	1 b.
		Základná škola (2. stupeň)	2 b.
		Zdravotné zariadenie ambulantly	1b. max 5b.
		zdravotné zariadenie pobytové - ročné	1b. max 5b.
		zdravotné zariadenie pobytové - týždenne	1b. max 5b.
		Zdravotné zariadenie terénne	1b. max 5b.
	Kultúrna vybavenosť	kultúrny dom, kino, divadlo	1 b. za každé zariadenie max 3b.
	Významné podniky	Podniky s viac ako 10 zamestnancami	1 bod za podnik, max. 5 b.
	Dopravná poloha	vzdialenosť od krajského mesta (v min.)	do 15 minút + 3 body
			do 30 minút + 2 body
	do 45 minút + 1 bod		
do 60 minút 0 bodov			
do 90minút - 3 body			
do 120 minút - 5 bodov			
	Bonus za železnicu (funkčnú trať)	1b.	

spracované podľa Halásek – Birner – Legátová 2005, s. 33 + doplnené autorkami

Zdroje pre výpočty: územné plány, PHSR, webové stránky miest a obcí, www.mapy.sk, www.vsportal.sk

Výsledná hodnota bonity obce je zrkadlom schopnosti využívania (manažovania) a získavania finančných prostriedkov a tiež kvalitného manažmentu aktív (majetku) a to nie je závislé len od toho, čo umožňuje zákon a čo nám „pridelí“ štát v zmysle zákona, ale ako efektívne si s tým poradí manažment obce reprezentovaný výkonnými a volenými predstaviteľmi. Na jednej strane je tu komparatívna výhoda väčších obcí (miest), že majú väčší objem disponibilných príjmov na správu obce a teda môžu (vzhľadom na počet obyvateľov aj musia) mať početnejší personál na úradoch a môže byť aj kvalifikovanejší, pretože si ho môžu dovoliť zaplatiť. Početnosť personálu súčasne so sebou prináša možnosť špecializácie na konkrétne činnosti, ktoré by mali byť následne vykonávané kvalitnejšie a efektívnejšie. Takýto výkon je podmienený aj kvalifikáciou a stupňom vzdelania. To sú výhody vzdelania, ktoré majú väčšie obce a čo by sa malo premietat do rozhodovacích procesov ústiacich do dosahovania lepších hodnôt svojej bonity. Na druhej strane to však v realite nemusí tak byť. Kvalifikovanejší personál nemusí produkovať vyššie efekty alebo väčšia obec zamestná viac a menej kvalifikovaných osôb a efekt sa tiež neprejaví. Menšie obce môžu svoju komparatívnu nevýhodu v počte a aj kvalifikovanosti zamestnancov, resp. predstaviteľov kompenzovať (eliminovať) vzdelávaním, učením sa od najlepších, integráciou s ďalšími obcami s efektom spoločného kvalitného a kvalifikovaného spravovania obce. Takto môžu dosahovať aj lepšie výsledky ako väčšie obce. Tento záver vychádza z doterajších výsledkov vyššie uvedených štúdií, kde veľkosť obce a počet zamestnancov úradov nebola jednoznačne priamo závislá s dosiahnutou hodnotou bonity obce.

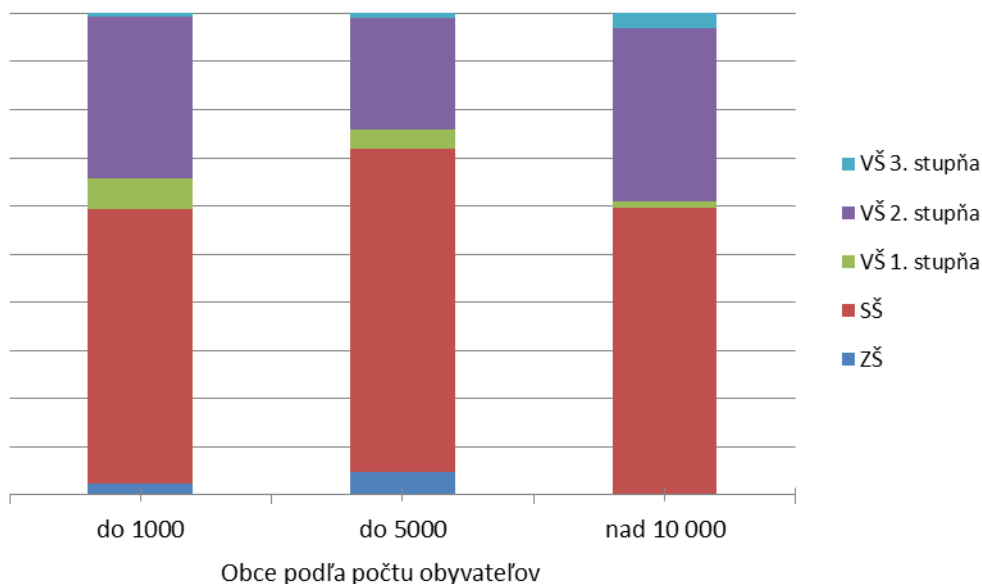
3. Hodnotenie vzťahu bonity a vzdelania a overenie hypotézy

Na hodnotenie uvedeného vzťahu boli ako objekt skúmania vybraný Trnavský samosprávny kraj, ktorý má 257 obcí z toho 17 so štatútom mesta. V kraji žije približne 10% obyvateľov Slovenska, z toho 47% obyvateľov v mestách. Pre stanovenie hodnôt bonity obce boli použité údaje rozpočtov obcí, informácie z webových stránok a pre rozvojovú bonitu ako aj údajov o vzdelaní a vzdelávaní bol formulovaný dotazník, ktorým boli elektronicky oslovené všetky obce kraja v priebehu mesiacov február a marec 2016. V stanovenom časovom priestore sa vrátilo iba 33 úplne vyplnených dotazníkov. Príspevok prezentuje výsledky dosiahnuté na základe tejto (pilotnej) vzorky obcí, ktorá v štruktúre veľkostných skupín a náhodnosti výberu obcí nemá charakteristiky reprezentatívnosti.

Ochota vyplniť dotazník sa stala bariérou rozsiahlejšej vzorky. Dosiahnuté výstupy však umožňujú formulovať čiastkové závery a sledovať niektoré tendencie.

Obce boli rozdelené do troch veľkostných skupín: do 1000 obyvateľov (19 obcí), od 1001 do 5000 obyvateľov (12 obcí) a nad 10000 obyvateľov (2 mestá) a vo veľkostnej kategórii od 5001 do 10000 nebola ani jedna obec.

Graf 1: Štruktúra predstaviteľov obcí podľa dosiahnutého vzdelania

Zdroj: spracované na základe dotazníkov

Graf 1 dokumentuje aj tú skutočnosť, že v obciach do 1000 obyvateľov zamestnávali 3 osoby so základným vzdelaním a v druhej kategórii 11 osôb. Priaznivejšia je aj štruktúra podľa dosiahnutého vzdelania z hľadiska 1. a 2. stupňa vysokoškolského vzdelania pre obce do 1000 obyvateľov voči kategórii do 5000 obyvateľov.

Ukazovatele finančnej bonity prezentujú väzbu na štátny rozpočet v prvých dvoch ukazovateľoch (daňová a finančná sila), čo čiastočne ovplyvnilo aj ukazovateľ miera sebastačnosti v tvorbe príjmov, kde u väčších obcí a miest je nižšia, čo znamená, že je tam vyšší objem transferov, resp. to môžu byť aj úvery, ktoré ako ukazuje dlhová kapacita menej ohrozuje väčšie obce a mestá ako najmenšie. Zaujímavé sú ukazovatele majetkovej bonity, kde kategória do 5000 obyvateľov má najvyššie hodnoty majetku na obyvateľa, no v jeho využívaní dosahuje v efektoch najnižšie hodnoty. Nízka je u všetkých troch kategórií reprodukčná schopnosť – kapitálové príjmy sú na nízkej úrovni (predaj majetku), no reprodukčná sila vykazuje vyššie hodnoty. To znamená, že sú tu zrejme príjmy z grantov, resp. úverov, ktorými sa kryjú investície (kapitálové výdavky). Na základe súboru skúmaných obcí je možné len veľmi opatrne formulovať hypotetický záver, že medzi dosiahnutými výsledkami a vzdelanostnou štruktúrou predstaviteľov obcí je priama závislosť – tento náznak je v kategórii do 5000 obyvateľov.

Tab. 3: Ukazovatele priemerných hodnôt finančnej a majetkovej bonity obce

Ukazovateľ pre finančnú bonitu	Do 1000 obyv.	Do 5000 obyv.	Nad 10000 obyv.
Daňová sila	334,914	371,931	396,895
Finančná sila	419,033	570,919	584,656
Miera sebastačnosti (príjmov) 1	0,755	0,585	0,586
Miera sebastačnosti (príjmov) 2	0,864	0,851	0,781
Miera samofinancovania	1,414	1,603	1,555

Dlhová kapacita	1,650	2,405	2,124
Ukazovateľ pre majetkovú bonitu			
hrubá majetková sila obce	2134,450	2925,430	2554,210
čistá majetková sila obce	1725,670	2251,480	1963,760
hrubý príjmový efekt majetku	0,297	0,215	0,236
čistý príjmový efekt majetku	0,021	0,010	0,008
reprodukčná schopnosť obce	0,002	0,001	0,018
reprodukčná sila obce	0,123	0,099	0,109

V rozvojovej bonite boli sledované charakteristiky dopravnej a technickej infraštruktúry, rozvojových dokumentov, podnikateľského prostredia, občianskej vybavenosti, strategického manažmentu, implementovanie znalostnej ekonomiky, spolupráce s občanmi, s inými obcami, vysokými a stredných školami. Vo všetkých týchto kategóriách dosahujú väčšie obce a mestá lepšie hodnoty ako najmenšia skupina do 1000 obyvateľov. Až na jednu - jedinú skupinu ukazovateľov viazaných na spoluprácu, kde obce do 1000 obyvateľov vykazujú vyššiu hodnotu ako obce do 5000 obyvateľov (7,8 voči 7,6). To by do určitej miery potvrdzoval predpoklad, že malé obce môžu kompenzovať svoju komparatívnu nevýhodu „malosti“ spolupracou – tieto výsledky to dokumentujú. Je možné hypoteticky predpokladať, že spolupracujú nielen pre inkasovanie úspor z rozsahu, nedostatku vlastných personálnych kapacít, ale že sa zároveň môžu aj učiť od lepších.

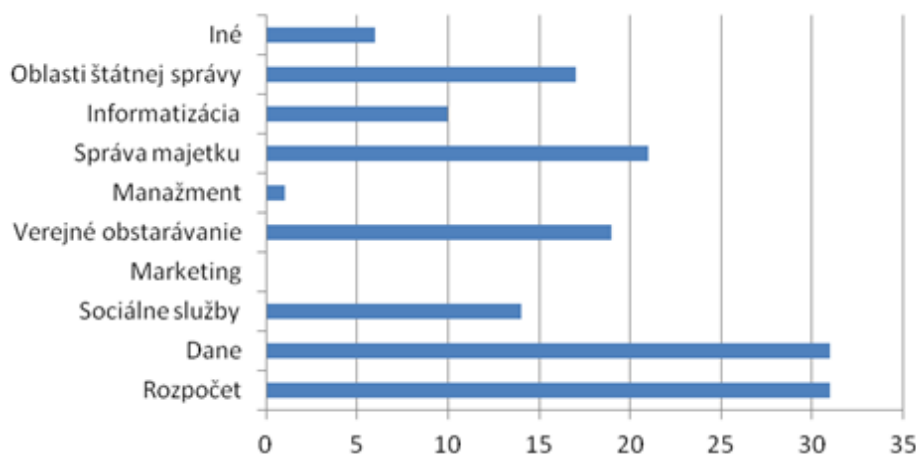
Učenie sa a vzdelávanie sa stalo súčasťou výskumu. Otázky boli zamerané na počet vzdelávaných pracovníkov, vrátane volených predstaviteľov, oblasti vzdelávania a výške prostriedkov určených na vzdelávanie.

Tab. 4: Vzdelávanie zamestnancov obecných úradov v roku 2015

Obce podľa počtu obyvateľov	Priemerný počet zamestnancov obecného úradu	Priemerný počet zamestnancov účastných na vzdelávaní
Do 1000	5,2	2,7
Do 5000	16,3	5,8
Do 10000	60,5	37,5

Zdroj: spracovanie na základe dotazníkov

Graf 2: Absolvované oblasti vzdelávania v roku 2015

Zdroj: spracovanie na základe dotazníkov

Výsledky prieskumu dokumentujú, že aktivita malých obcí vo vzdelávaní je intenzívna a z podkladov rezultuje, že vzdelávania sa zúčastnili aj starostovia obcí, čo môže evokovať dôvod, že ide o rok po voľbách a sú prvýkrát zvolení do svojich funkcií a pociťovali potrebu získať ďalšie vedomosti pre

výkon funkcie starostu. Z grafu 2 vidno, že rozhodujúcimi oblasťami vzdelávania sú finančné a majetkové otázky a tiež sociálna oblasť, ktorá významne v činnosti obcí narástla po roku 2010. S účasťou na vzdelávaní korešponduje aj priemerný objem vynaložených prostriedkov, viac ako v 55% prípadoch bolo vynaložených na vzdelávanie 300 a viac Eur.

4. Diskusia

Realizovaný prieskum na vzorke 33 obcí neumožňuje formulovať zovšeobecňujúce závery, čím nemožno ani vylúčiť a ani potvrdiť stanovenú hypotézu. Potvrdzujú sa však viaceré doterajšie závery o vzťahu veľkosti obce a dosahovanej bonite aj v závislosti na existujúcom legislatívnom prostredí a „historickej“ vybavenosti obcí. Preniknúť do závislosti medzi hodnotami bonity obce a vzdelanostnou štruktúrou nielen kvalitatívnymi analýzami ale kvantitatívnym meraním závislostí má svoje obmedzenia – nedostatku oficiálne dostupných štatistických informácií o vzdelanostnej štruktúre zamestnancov obecných úradov, početnosti zamestnancov podľa veľkostných kategórií, ochota poskytnúť údaje o počte vzdelávaných a objemoch prostriedkov na vzdelávanie. Je tu tiež skutočnosť, že vzdelávanie sa prejaví až v časovom oneskorení, a teda by bolo potrebné mať aj určité časové rady na sledovanie týchto závislostí. Pre kvantitatívnu analýzu by bolo potrebné stanoviť aj ďalšie signifikantné faktory, ktoré tieto vzťahy ovplyvňujú, napr. politická stabilita (znovuzvolenie toho istého starostu/prímátora), vekové zloženie zamestnancov úradu a zastupiteľstva, príp. ďalšie.

Záver

Bonita obce svojou konštrukciou výpočtov troch segmentov s vnútorných súborom ukazovateľov predstavuje relatívne komplexné hodnotenie pozície, stavu a dobrého (efektívneho) spravovania svojho územia. Toto ju predurčuje pre širšie uplatnenie v metodikách miestnych samospráv. Poskytuje priestor pre hodnotenie aj viacerých relevantných vzťahov a závislostí, ku ktorým patrí aj vzdelanosť a vzdelávanie jej predstaviteľov. Metodika výpočtov je však závislá na dostatku a kvalite údajov. Pokiaľ by bolo možné takéto údaje získať a aj realizovať objektivizované analýzy korelačných závislostí, bolo by to určite významnou poznatkovou hodnotou pre rozhodovanie predstaviteľov samospráv. Súčasne však nie je možné vylúčiť, že výsledky takýchto analýz by mohli zostať „nepovšimnuté“ pre spokojnosť predstaviteľov samospráv s existujúcim stavom. Šanca pre pokračovanie v uvedených štúdiách je daná tým, že rozhodujúca väčšina samospráv chce byť „in media res“.

Literatúra

- [1] HALÁSEK, D., PILNÝ, J., TOMÁNEK, P., (2002). *Určování bonity obcí*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita. ISBN 80-248-0159-0.
- [2] HALÁSEK, D., BINER, J., LEGÁTOVÁ, J., (2005). *Případová studie – Ekonomický potenciál obcí*. Písek – Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- [3] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2014). Impacts of Decentralization on the local government Expenditures and public Services in the EU Countries. *Lex Localis- Journal of Local Self – Government*, vol. 12, no. 3, pp. 623-642. ISSN 1581-5374.
- [4] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2015). Fiscal Decentralisation and Provision of Local Public Services in Selected EU Countries. *Lex localis- Journal of Local Self – Government*, vol. 13, no. 3., pp. 595-613. ISSN 1581-5374.
- [5] KARDELISOVÁ, M., (2016). *Vplyv vzdelávania na výkon miestnej samosprávy*. [Diplomová práca]. Bratislava: Ekonomická univerzita.
- [6] PAPCÚNOVÁ, V., BALÁŽOVÁ, E., (2006). *Majetok obcí*. Nitra: Slovenská akadémia poľnohospodárskych vied. ISBN 80- 89162-19-3.
- [7] PEKOVÁ, J., (2011). *Finance územní samosprávy*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-614-1.
- [8] SZITASIOVA, V., MARTIŠKOVÁ, M., ŠÍPIKAL, M., (2014). Substitution Effect of Public Support Programs at Local Level. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, vol. 2014, no. special issue 2014, pp. 167-182. ISSN 2247–8310.
- [9] ŽÁRSKA, E. a kol., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-2293-9.

- [10] ŽÁRSKA, E.; FERČÍKOVÁ, V., (2014). Bonita obce ako determinant rozvoja. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 477-484. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-61.
- [11] ŽÁRSKA, E.; FERČÍKOVÁ, V., (2015). Hodnotenie ekonomického potenciálu obcí. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 447-455. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-60.

Príspevok vznikol ako súčasť riešeného projektu VEGA č. 1/0965/15 „Manažment výkonnosti v miestnej samospráve a jeho aplikácia vo vybraných obciach na Slovensku“. Doba riešenia 2015-2017.

KONCEPT SMART CITIES V PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY

THE SMART CITIES CONCEPT IN THE ENVIRONMENT OF THE CZECH REPUBLIC

MARTIN MAŠTÁLKA

MICHAEL VÁVRA

Ústav regionálních a bezpečnostních věd Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní Faculty of Economics and Public Administration
Univerzita Pardubice University of Pardubice
✉ Studentská 94, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: martin.mastalka@upce.cz, miachel.vavra@student.upce.cz

Anotace

Koncept Smart Cities se začíná stále častěji objevovat i v prostředí českých měst. Z konceptu, který ještě před pár lety propagovaly především nadnárodní firmy, které se pokoušely tímto nástrojem uchytit na nově vznikajícím trhu technologií poskytovaných pro optimalizaci řešení správy technické infrastruktury, se tak snažily využít marketingové „Smart“ vlny, jež se prohnala téměř celým světem. „Chytrá řešení“, která byla nabízena domácnostem, se tak v podobě nabídky těchto firem dostala na mnohem vyšší úroveň co do rozsahu, ale především co do objemu potenciálních investic. Cílem tohoto příspěvku je uvedení vybraných konceptů Smart Cities ze zahraničí i z České republiky a zároveň prezentace základních teoretických poznatků v této oblasti. Za tímto účelem byla provedena rešerše odborné a vědecko-populární literatury a vybrány praktické příklady měst aplikujících principy Smart City. Výsledkem prezentovaného výzkumu je teoretické ukotvení konceptu Smart Cities, které v České republice není v současné době ještě zcela ustálené.

Klíčová slova

Smart City, chytré město, infrastruktura, správa města, efektivní správa města

Annotation

Smart Cities concept does appear more often not only on the European but also on the national level. The Czech Republic is no exception. The concept was few years ago promoted mainly by international companies that provided technical solutions for the management of the cities' infrastructure, The tried to use advantages of the marketing „Smart“ wave that came to the society. Smart solutions started to be offered not only to households but also to city authorities. The aim of this paper is to present concept of the Smart Cities in methodological way and to present world and Czech examples of cities being involved into the concept. Therefore the research of the specialized and popular science literature had been done and were chosen and presented examples of cities implementing principles of the concept. The output of the research is the theoretical anchoring of the Smart City concept in the environment of the Czech Republic where the definition of the Smart City concept is not completely settled yet.

Key words

Smart Cities, infrastructure, city management, efficient city management

JEL classification: I31

Úvod

Přestože máme ve svém životě pocit, že města kolem nás se neustále mění a rozrůstají, je doba přelomu století dobou relativně stabilní. Na konci devadesátých let byla totiž více než 150 let trvající doba intenzivní urbanizace v podmínkách České republiky završena a nahrazena fází suburbanizace. Fenomén suburbanizace má za následek nejen odliv obyvatel z měst do vesnic v zázemí a s tím související problémy (Šilhánková, 2007), ale také změnu regionálních vazeb (Maštálka, Pleskačová, 2015). V rámci těchto změn dochází k rozšíření působnosti měst, na což v našem prostředí není schopna dostatečně reagovat veřejná správa. Ta stále odděluje správu vlastních města a menších sídel v okolí, čímž dochází ke značné nekoordinovanosti v rozvoji území. Přitom většina předchůdců dnešních urbanistů neuvažovala o městě jako izolovaném ostrově, ale jako o centru celého regionu (Hrůza, 1967).

Centra regionu byla v jejich podání místem, kde docházelo k intenzivním vazbám mezi jednotlivými uživateli veřejných i soukromých prostorů a budov. Hustoty sítí a vazeb, ať již fyzických nebo sociálních a dalších, a zvýšení míry efektivity jejich fungování, se zabývá i koncept Smart Cities.

1. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je prezentace konceptu Smart Cities a uvedení příkladů zahraničních a českých měst, která tento princip aplikují do praxe. Za tímto účelem byla provedena rešerše odborné literatury, ale zároveň také rešerše ne odborných článků pracujících s tímto pojmem jako častého příkladu chybného užívání označení Smart City.

2. Inteligentní budovy

Definice Smart City ještě zdaleka není ustálená a postupně se vyvíjí. Jedná se o rozšíření původní myšlenky inteligentních budov, které měly díky využití senzorů a výpočetní techniky zvýšit efektivitu technické infrastruktury budovy a snížit tak náklady na její provoz. Od osmdesátých let pak také snížit dopady jejího provozu na životní prostředí. Ač je koncept inteligentních budov chápán stále jako moderní, jeho rozvoj lze vyzorovat již od 60. let 20. století, kdy byly do ovládacích prvků zařízení budov zakomponovány první elektronické komponenty (Wong, 1997). V případě „inteligentních budov“ není tak komplikované definovat jejich označení. Inteligentní budovy integrují čtyři základní systémy:

- systém automatizace budovy (building automation system),
- telekomunikační systém (telecommunications system),
- systém automatizace jednotlivých prostor (office automation system),
- počítačem řízený systém správy budovy (computer aided facility management system). (Wong, 1997)

V prostředí České republiky představil Výzkumný ústav inteligentních budov v roce 2010 definici mírně odlišnou: *Inteligentní budova je dynamická a citlivá architektura, strukturálně funkcionální metoda konstrukce a technologie stavby, jež poskytuje každému obyvatele produktivní, úsporné a ekologicky přijatelné podmínky pomocí soustavné interakce mezi svými čtyřmi základními prvky: budovou (materiál, struktura, prostor), zařízením (automatizace, kontrola, systémy), provozem (údržba, správa, provoz) a vzájemnými vztahy mezi nimi* (Garlík, 2014).

V analogii k budovám tak lze inteligentní město definovat následovně: *Inteligentní města (intelligent cities) jsou fyzickým prostředím, v němž byly do jednotlivých objektů a infrastruktury implementovány IT technologie jako například sensory monitorující v reálném čase dopravu vč. jejich dopadů na životní prostředí* (Sanchez, a další, 2011). Moderní IT technologie jsou zde implementovány především za účelem zvýšení efektivity vybraných systémů (například dopravy) (Setia, a další, 2013). Bohužel toto označení je často zaměňováno s označením Smart Cities. A to především komerčními subjekty, které se snaží využít tohoto označení k prodeji svých inteligentních systémů.

3. Smart Cities

Chytrá města (Smart Cities) jsou vyšším vývojovým stupněm (Hollands, 2008), v rámci něhož již definované inteligentní město využívá *IT nástrojů k maximální efektivitě využití zdrojů a optimalizaci městských procesů, aktivit a služeb propojením jednotlivých elementů a aktérů v jeden inteligentní organický systém* (Manville, a další, 2014). Využití IT nástrojů tak není pouze nástrojem ke zvýšení efektivity správy infrastruktury, ale především k respektování aspektů ochrany životního prostředí a lidského a společenského potenciálu (Allwinkle, a další, 2011).

Z pohledu managementu správy rozvoje města lze chápat koncept Smart Cities jako propojení již léta aplikovaného strategického plánování a rozšiřujících se možností IT technologií ve správě měst. Strategické plánování jako jeden z nástrojů prosazování principů udržitelného rozvoje (Gordon, 2005) je tak doplněno o další nástroj, který doplňuje celou řadu nástrojů, jako jsou místní Agenda 21, místní Akce 21 apod. Narozdíl od inteligentního města tu tak implementace IT do správy infrastruktury není cílem, ale nástrojem ke zvýšení kvality života měst.

Pravděpodobně poprvé byl pojem Smart City použit v roce 2007: *myšlenka inteligentního města spočívá ve vytvoření a propojení lidského kapitálu, společenského kapitálu a IT infrastruktury za účelem zajištění udržitelného ekonomického rozvoje a zvýšení kvality života obyvatel města* (Giffinger, a další, 2007). Další možnou definicí je: *Inteligentní města využívají informační a komunikační technologie, aby mohla inteligentněji a efektivněji využívat zdroje, což v důsledku vede k úspoře nákladů, energií, zlepšit služby a kvalitu života a snížit emise, to vše za podpory inovací a nízkouhlíkové ekonomiky* (Cohen, 2012).

Ač bylo uvedeno výše, že definice pojmu chytrého města není zcela jednotná, na uvedených příkladech je zřejmé, že společným cílem využití moderních IT technologií je v případě Smart Cities zajištění udržitelného rozvoje měst.

4. Chytrá světová města

Z výše uvedeného vyplývá, že díky novým nástrojům lze zajistit rychlejší a úspěšnější adaptaci relativně stabilních prostorových struktur měst na nové, rychle se měnící a mnohdy na první pohled protichůdné, požadavky jejich uživatelů. Vzhledem k tomu, že tato problematika je velmi akutní především ve velkých městech, jsou to právě tato, která k aplikaci nástrojů Smart Cities přistupují jako první. Geograficky i funkčně nejbližším takovým městem je Vídeň, kde jsou aktivity inteligentního města rozloženy do 6 okruhů:

- inteligentní ekonomika (Smart Economy),
- inteligentní doprava (Smart Mobility),
- inteligentní správa (Intelligent Governance),
- inteligentní život (Smart Living),
- inteligentní lidé (Smart People),
- inteligentní prostředí (Smart Environment) (Technische Universität Wien, 2014).

Ve Vídni je inteligentní město chápáno jako proces efektivně využívající dosavadních zdrojů a systémů, který je ale propojený s moderními technologiemi s příznivými dopady na životní prostředí. Do tohoto procesu jsou zároveň zapojováni představitelé města na všech úrovních a jeho obyvatelé (Horngacher, a další, 2012), čímž dochází k již zmiňovanému pozvednutí původních nástrojů strategického plánování na vyšší úroveň.

Podobný přístup jako Vídeň volí i další metropole jako Barcelona, Kodaň, Londýn, Amsterdam (Cohen, 2012) či americká města Washington, Atlanta, San Francisco apod. (Smart Cities Week, 2015). Přestože zde jsou zmíněny především metropole, je nesporné, že přenos zkušeností a technologií z těchto měst do menších sídel je jen otázkou času. I Evropská unie podporuje projekty

zabývající se aplikací těchto přístupů na úrovni středních a malých měst (European Commission, 2014), (European Smart Cities, 2014).

Naopak indická města, přestože používají označení SMART Cities, zůstávají koncepčně stále na úrovni měst inteligentních (The Hindu, 2016), neboť se soustředí především na IT technologie a infrastrukturu. Inteligentní infrastruktura je tak chápána jako jejich cíl a ne jen nástroj ke zvýšení kvality života ve městech.

5. Chytré město Brno

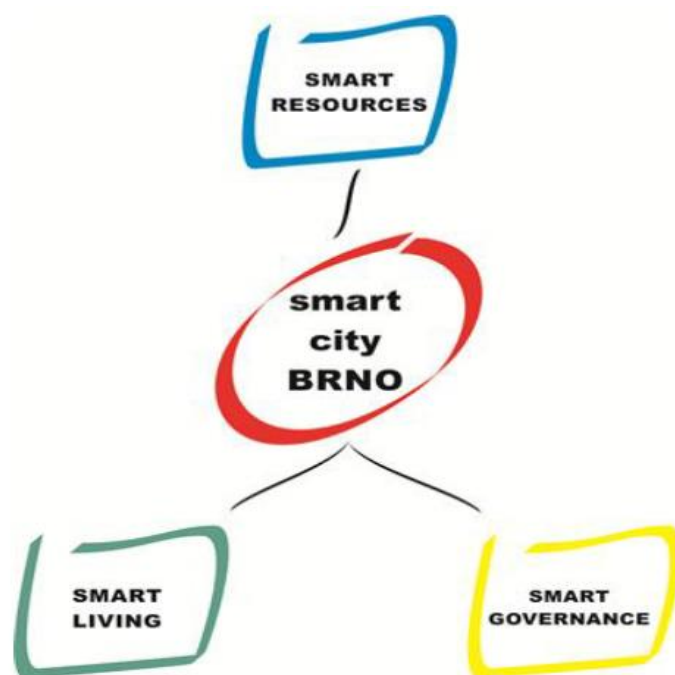
Jedním z prvních chytrých měst v České republice je Brno, které v roce 2015 Radou města Brna schválilo Koncept Smart City Brno, který představuje Brno jako *město, které chytře, smysluplně a šetrně využívá moderní technologie a přístupy, vedoucí ke zkvalitnění života v něm, k jeho efektivnějšímu řízení, k zachování přírodních zdrojů a energetické udržitelnosti* (Magistrát města Brna, 2015).

Město si v rámci konceptu stanovuje sedm principů:

- otevřenost,
- odpovědnost,
- modularita,
- ohleduplnost,
- efektivita,
- diverzita,
- chytrost

Zcela v souladu s přístupy v moderních metropolích se tak soustředí především na zvýšení kvality života obyvatel a zvýšení efektivity správy věcí veřejných, což je patrné i z okruhů, které vnímá jako důležité pro naplnění cíle programu:

- SMART Resources: Zdroje (městská mobilita, energie a udržitelnost, budovy a městský rozvoj)
- SMART Living: Kvalita života (životní prostředí a veřejná správa, zdravotní a sociální péče, volný čas a kvalita života)
- SMART Governance: Veřejná správa (efektivní řízení, inovativní plánování a nové technologie, transparentnost a otevřenost úřadu, bezpečnost, podpora podnikání, vzdělávání a komunikace s občany (Magistrát města Brna, 2015).

Obr. 1: Prezentace konceptu Smart City Brno

Zdroj: (Magistrát města Brna, 2015)

Vedle pozitivního případu města Brna však v České republice existuje celá řada měst, která se pohybují v rovině úvah o využití moderních technologií ke správě části infrastruktury, přičemž stejně jako v případě výše zmíněných indických měst jejich cílem je primárně zavést moderní technologie (v nejčastějším případě do řízení dopravy), avšak nemají žádnou celkovou koncepci, jak tyto technologie zvýší kvalitu života ve městě. Takovými příklady může být Tábor nebo Hradec Králové a Pardubice, které tento koncept chápou jenom jako nástroj pro získání dotací poskytovaných Evropskou unií. Přes jejich proklamace o chytrých městech však stále zůstávají (a to zatím navíc pouze v plánech) na úrovni Intelligent Cities.

Závěr

Přestože kořeny konceptu chytrých budov lze vysledovat hlouběji, než do 60. let, kdy se v široké míře začala k jejich správě využívat výpočetní technika, na úroveň měst byla myšlenka inteligentních sítí přenesena až o 3 desetiletí později. Spojením výhod inteligentní městské infrastruktury a moderních nástrojů strategického plánování vznikl koncept Smart Cities. I díky tomu, že se jedná o koncept relativně mladý, je v praxi často zaměňován za nižší vývojové stupně managementu měst. Tento příspěvek si kladl za cíl zpracovat alespoň základní přehled teoretických definic konceptu Smart Cities a přiblížit oblasti jeho implementace na úrovni světových metropolí, ale i stále častěji se objevující využití na úrovni měst střední velikosti. A to především proto, že nejen v odborných kruzích, ale i v praxi se s nejvyšší pravděpodobností budeme s tímto konceptem setkávat stále častěji.

Literatura

- [1] ALLWINKLE, S., CRUICKSHANK, P., (2011). Creating Smart-er Cities: An Overview. *Journal of Urban Technology*, vol. 18, no. 2., pp. 1-16. ISSN 1063-0732. DOI 10.1080/10630732.2011.601103.
- [2] COHEN, B., (2012). *The Top 10 Smart Cities On The Planet*, Fast Company Exist. [online]. [cit. 2016-09-03]. Dostupné z <http://www.fastcoexist.com/1679127/the-top-10-smart-cities-on-the-planet>.
- [3] European Commission, (2015). *Smart Cities: Digital Single Market - Digital Economy & Society* [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/smart-cities>.
- [4] European Smart Cities (2014). *Version 3.0 (2014)*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www.smart-cities.eu/?cid=01&ver=3>.

- [5] GARLÍK, B., (2014) Inteligentní budovy: Definice, koncepce a struktura. *Elektro: časopis pro elektrotechniku*. no. 3, pp. 6-8. ISSN 1210-0889.
- [6] GIFFINGER, R. et al., (2007). *Smart Cities - Ranking of European medium-sized cities*. Wien : Vienna University of Technology.
- [7] GORDON, G.L., (2005). *Strategic Planning for Local Government*. Washington, D.C: International City/County Management Association.
- [8] HOLLANDS, R. G., (2008). Will the real smart city please stand up? *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*. vol. 12, no. 3, pp. 303-312. ISSN 1360-4813. DOI 10.1080/13604810802479126.
- [9] HORNGACHER, M., HAVLIK, S., (2012). Smart Cities. *IBO magazin*. no. 1
- [10] HRŮZA, J., (1967). *Města utopistů*. Praha: Československý spisovatel.
- [11] SANCHEZ. L. et al., (2011). SmartSantander: The meeting point between Future Internet research and experimentation and the smart cities. In: *Future Network & Mobile Summit (FutureNetw)*. Warsaw : IEEE, pp 1-8. ISBN 978-1-4577-0928-9.
- [12] SETIA. P., PATEL, P. C., (2013). How information systems help create OM capabilities: Consequents and antecedents of operational absorptive capacity. *Journal of Operations Management*, vol. 31, no. 6, pp. 409-431. ISSN 0272-6963.
- [13] Smart Cities Week, (2015). *Shape your city's future*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: http://www.smartcitiesweek.com/uploads/Pages/site175_30239_en_file1.pdf.
- [14] Magistrát města Brna, (2015). *Koncept Smart City Brno*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/Smart_City/Koncept_Smart_City_Brno.pdf.
- [15] The Hindu (2016). *Smart Cities: What are they?* [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www.thehindu.com/specials/in-depth/smart-cities-what-are-they/article8162211.ece>.
- [16] Technische Universität Wien, (2014). *Europeansmartcities 3.0*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.smart-cities.eu/?cid=2&ver=3>.
- [17] MANVILLE, C. et al., (2014) *Mapping Smart Cities in the EU* [Referát]. Brussels : European Parliament
- [18] MAŠTÁLKA, M., PLESKAČOVÁ, Z., (2016). Changes of Regional Linkages in the Suburban Epoch In: *Sustainability of Rural Areas in Practice*, 2016, (dosud nepublikováno).
- [19] ŠILHÁNKOVÁ, V. et al. (2007). *Suburbanizace - hrozba fungování (malých) měst*. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 978-80-903813-3-9.
- [20] WONG, A.C.W., (1997) Building automation in the 21st Century In: *APSCOM-97. International Conference on Advances in Power System Control, Operation and Management*. Hong Kong: Inspec/IEE, vol. 2, pp. 519-524. ISBN 0-85296-912-0. DOI 10.1049/cp:19971940.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGS_2016_023.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-96

**MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE JAKO FAKTOR NÁKLADOVÉ
EFEKTIVNOSTI A ODPADOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ OBCÍ****INTERMUNICIPAL COOPERATION AS THE FACTOR OF COST-
EFFICIENCY AND MUNICIPAL WASTE MANAGEMENT****JANA SOUKOPOVÁ**

Katedra veřejné ekonomie *Department of Public Economics*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: soukopova@econ.muni.cz

Anotace

Mnoho veřejných služeb podléhá problémům spojených s nedostatečnou velikostí správního území a a spolupráce obcí představuje možnost, jak tyto problémy vyřešit. Meziobecní spolupráce především díky úsporám z rozsahu představuje jednu z možností obcí, jak ušetřit náklady a zvýšit efektivitu vynakládaných veřejných prostředků. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit, zda výdaje na odpadové hospodářství obcí ovlivňuje meziobecní spolupráce jako taková nebo větší vliv na nákladovou efektivnost mají jiné faktory s ní spojené jako: forma spolupráce, management svozové společnosti či počet obcí zapojených ve spolupráci a velikost svozového území. Jako vzorek pro hodnocení byl vybrán Jihomoravský kraj díky tomu, že v něm obce v odpadovém hospodářství nejvíce spolupracují ze všech krajů a také nejdéle a jako metoda OLS regrese. Analýza byla provedena pro 668 obcí a rok 2014. Výsledky výzkumu ukázaly, že meziobecní spolupráce je skutečně významným faktorem nákladové efektivnosti, ale také se jako významná ukázala institucionalizaci meziobecní spolupráce a neočekávaně faktor vlivu většího města na řízení svozové společnosti.

Klíčová slova

meziobecní spolupráce, efektivnost, výdaje obcí na odpadové hospodářství

Annotation

Many public services are subject to the problems associated with the lack of size of the administrative territory and the cooperation of the municipalities is the option of how to resolve these issues. Intermunicipal cooperation thanks to economies of scale is one of the municipal choices how to save costs and increase efficiency issued by public funds. The aim of this paper is to evaluate whether the intermunicipal cooperation affects the municipal waste management expenditure or greater impact on cost-effectiveness have other factors associated with it like: a form of cooperation, management of the waste collection company, number of municipalities involved in cooperation and the size of the waste collection territory. The South Moravia region was chosen as the sample for the evaluation due to the fact that the municipalities cooperate in waste management most of all regions and also the longest and as the method was chosen OLS regression. The analysis was performed for 668 municipalities in 2014. The results of the research have shown that the intermunicipal cooperation is actually very important factor of cost-effectiveness, but results have also shown that institutionalization of cooperation is important and unexpectedly of the influence of big city on waste collection company management has been noted as very important factor.

Key words

intermunicipal cooperation, efficiency, municipal waste management expenditure

JEL classification: H72, H76, Q53, R58

Úvod

Meziobecní spolupráce a její vliv na zvyšování efektivnosti výdajů obcí patří v poslední době k velmi skloňovaným tématům nejen ve světě ale i v ČR. Autoři, kteří se této problematice věnují, obvykle poukazují na to, že meziobecní spolupráce umožňuje snížení/úspory nákladů a zlepšení kvality a dostupnosti místních služeb (Mäeltseemes a kol., 2013, Warner, 2006, Plata-Díaz a kol., 2014; Bel a Warner, 2015). Jinými slovy, zdůrazňují, že spolupráce mezi obcemi zlepšuje jak nákladovou efektivnost, tak i účinnost místní správy (např. Dollery a kol., 2009).

Protože náklady obcí na služby odpadového hospodářství (OH) v posledních letech v České republice (ČR) kontinuálně rostou (Soukopová a kol., 2016), je zde rostoucí poptávka obcí po efektivních a účinných řešeních. Zvyšující se náklady na nakládání s odpady¹, na likvidaci odpadů² a zvýšení úrovně mezd, aj., vyžadují opatření, která umožní snížení celkových výdajů. Zde je pak prostor pro využití meziobecní spolupráce, která například pomocí pozitivních účinků úspor z rozsahu nebo úspor z hustoty umožní snížení výdajů. To navíc mohou obce samy ovlivnit, pokud budou spolu v dané oblasti spolupracovat.

A co vlastně znamená pojem meziobecní spolupráce? Jak uvádí Bel a Warner (2015) v Evropě má meziobecní spolupráce podobu vzájemné spolupráce obcí nebo správních organizací, kde se různé obce zapojují do sdíleného vlastnictví a společné produkce, jak je tomu např. v Norsku (Sørensen, 2007), Španělsku (Warner a Bel, 2008; Plata-Díaz a kol., 2014), Nizozemsku (Gradus a kol., 2014) a Itálii (Garrone a kol., 2013). V USA je meziobecní spolupráce po interním zabezpečování a kontrahování třetí nejčastější formou poskytování veřejných služeb (Warner, 2006) a má dlouhodobou tradici.

Většina zahraničních studií potvrdila vliv meziobecní spolupráce na nákladovou efektivnost ve vztahu k úspoře nákladů a to jak v zahraničí (např. Bel a Costas, 2006; Dijkgraaf a Gradus, 2013; Gradus a kol., 2014; Plata-Díaz a kol., 2014) tak v ČR (Soukopová a Klimovský, 2016). Je však meziobecní spolupráce a s ní spojené úspory z rozsahu skutečně tak významným faktorem nákladové efektivnosti? Nejsou v případě výdajů na odpadové hospodářství tyto více ovlivněny jinými faktory? Jakou roli hraje forma a režim meziobecní spolupráce? To jsou otázky, na které se v tomto příspěvku snažím odpovědět. Warner a Bel (2015) udávají několik klíčových rozdílů mezi hlavními charakteristikami jednotlivých typů režimů spoluprací, například co se týká míry institucionalizace, přičemž jednotlivé formy spolupráce sahají od neformálních až po formální institucionalizovanou úpravu. Ze zkušeností z výzkumu dobrých praxí a faktorů ovlivňujících meziobecní spolupráci v ČR (Soukopová a Klimovský, 2016) pak usuzují, že tyto faktory mohou výdaje ovlivňovat v různé míře.

Cílem příspěvku je zhodnotit, zda je meziobecní spolupráce skutečně klíčovým faktorem ovlivňujícím nákladovou efektivnost výdajů na odpadové hospodářství obcí ve vztahu k úspoře nákladů a to pomocí regresní analýzy na datech pro rok 2014 pro obce Jihomoravského kraje.

I když je meziobecní spolupráce častým tématem mezinárodních studií, v ČR je stále málo studií, které by tento fenomén studovaly a řešily. Tento výzkum navazuje na výzkum Mixe a kol. (2016) a Soukopové a Klimovského (2016) a rozšiřuje je. Danou problematiku přitom řeší komplexněji.

1. Meziobecní spolupráce jako faktor efektivnosti v oblasti OH

Problematikou meziobecní spolupráce a jejím vlivem na nákladovou efektivnost výdajů na odpadové hospodářství obcí se zabývají autoři různých zemí Evropy. Následující tabulka č. 1 zobrazuje výsledky vybraných kvantitativních studií řešících tuto problematiku v Evropě včetně hlavních závěrů analýz.

¹ Zvyšování nákladů na nakládání s odpady souvisí především s větším tříděním odpadů v obcích, kdy roste počet sběrných míst a je nutná vyšší frekvence svozu.

² Tyto náklady souvisí převážně s národními předpisy ve vztahu ke skládkování odpadů.

Jak je z tabulky zřejmé, kromě Sørensen (2007) a Garroneho a kol. (2013) všechny studie potvrzují vliv meziobecní spolupráce na nákladovou efektivnost a výdaje obcí na odpadové hospodářství ve vztahu k úspoře nákladů obcí.

Tab. 1: Název tabulky 1 Vybrané kvantitativní studie na meziobecní spolupráci

Zdroj	Vzorek (počet obcí)	Rok	Region (země)	Metoda zkoumání	Hlavní závěry
Bel a Costas (2006)	186	2000	Španělsko (Katalánsko)	Log-lineární regrese	Spolupráce šetří náklady
Sørensen (2007)	211/311	2005	Norsko	Lineární regrese	Spolupráce zvyšuje náklady
Bel a Mur (2009)	56	2003	Španělsko (Aragon)	Log-lineární regrese	Spolupráce šetří náklady
Dijkgraaf a Gradus (2013)	431/548	1998-2010	Nizozemsko	Log-lineární regrese	Spolupráce šetří náklady
Zafra-Gómez a kol. (2013)	923	2002/2008	Španělsko	OLS regrese a panelová data	Spolupráce šetří náklady
Garrone a kol. (2013)	27	1997-2006	Itálie	Translogaritmická funkce (GLS)	Spolupráce zvyšuje náklady
Bel a kol. (2014)	85	2000	Španělsko (Aragon)	Lineární regrese (2SLS)	Spolupráce šetří náklady
Gradus a kol. (2014)	686	1998-2010	Nizozemsko	Lineární regrese	Spolupráce šetří náklady
Plata-Díaz a kol. (2014)	685	2002-2010	Španělsko	Model diskrétní binární volby, korelační matice	Spolupráce (v soukromém i veřejném vlastnictví) šetří náklady
Soukopová a Klimovský (2016)	670	2013	ČR (Jihomoravský kraj)	Log-lineární regrese	Spolupráce šetří náklady

Zdroj: Bel a Warner (2015) doplněno autorkou

Z tabulky je zřejmé, že téměř všechny vybrané studie v tabulce jsou ekonometrické studie s více proměnnými. Tyto studie pracují s dummy³ proměnnou meziobecní spolupráce, kterou dále již detailněji nezkoumají, což může být jejich slabou stránkou. Pro srovnání s výsledky zahraničních studií bude v tomto příspěvku použita také regresní analýza, ale bude doplněná o to, zda výdaje ovlivňuje meziobecní spolupráce samotná, anebo záleží na formě spolupráce, managementu svozové společnosti či počtu obcí zapojených ve spolupráci.

2. Metodika a data

Analýza je provedena na obcích Jihomoravského kraje v roce 2014. Jihomoravský kraj byl vybrán díky tomu, že v něm obce v odpadovém hospodářství spolupracují nejvíce ze všech krajů ČR a také nejdéle. Analýza je provedena na 668 obcích Jihomoravského kraje, ke kterým byla zjištěna data a následně pouze na 259 obcích, které vzájemně spolupracují. Po očištění od extrémních hodnot měl zkoumaný soubor 662 obcí a 259 spolupracujících obcí.

³ Dummy proměnná v těchto studiích nabývá hodnoty jedna pro existenci meziobecní spolupráce a nula pro neexistenci meziobecní spolupráce.

Data o výši výdajů obcí do oblasti odpadového hospodářství byla získána z webového portálu státní pokladny Ministerstva financí České republiky (MF ČR) Monitor⁴, který je veřejně přístupný. Data o počtu obyvatel a rozloze obcí byla získána z Českého statistického úřadu⁵. Data o charakteru spolupráce a managementu svozových společností a byla zjištěna dotazníkovým šetřením, které bylo prováděno na obcích Jihomoravského kraje v období leden až říjen 2015.

Aby bylo možné porovnat výsledky výzkumu se zahraničními ekonometrickými studii (např. Bel a Costas, 2006; Sørensen, 2007; Bel a Mur, 2009; Dijkgraaf a Gradus, 2013; Zafra-Gómez a kol., 2013; Gradus a kol., 2014 aj.) byla v tomto příspěvku použita regresní analýza jako ve výše uvedených studiích. Základní funkce výdajů na OH obcí ve vztahu k meziobecní spolupráci a dalším faktorům má následující podobu:

$$TWME = f(Pop, Own, Coop, Inst, Man, Hyb, Imp, Mun) \quad (1)$$

Závislá proměnná, kterou budeme nazývat *TWME* jsou celkové výdaje, které obec zaplatila za nakládání s odpady. To zahrnuje sběr, přepravu, recyklaci a likvidaci a další služby v odpadovém hospodářství. Celkové náklady obce jsou určeny počtem obyvatel obce (*Pop*) [proxy pro množství produkovaného odpadu] a proměnných, které ovlivňují výdaje, kterými jsou:

- *Own* je proměnná vlastnictví svozové společnosti. Nabývá hodnoty 1 pro soukromé vlastnictví, 2 pro public-private partnership (PPP), které je zadáno v případě 50% veřejné vlastnictví a 50% soukromé vlastnictví a 3 pro veřejné vlastnictví svozové společnosti. U této proměnné je hypotéza nejednoznačná. Je to proto, že zahraniční výzkumy dochází v této věci k různým závěrům (Bel a Mur, 2009; Dijkgraaf a Gradus, 2013). Regresní analýza provedená na datech ČR Soukopovou a Klimovským (2016) ukázala sice pozitivní závislost, ale s nízkými hodnotami pravděpodobnosti.
- *Coop* je dummy proměnná, která nabývá hodnoty 1 v případě existence meziobecní spolupráce a 0 naopak. Hypotéza u této proměnné je negativní korelace, kterou potvrzuje i řada výše zmíněných výzkumů (např. Bel a Costas, 2006 nebo Gradus a kol., 2014).
- *Inst* je dummy proměnná označující institucionální podobu meziobecní spolupráce. Hodnoty 1 nabývá, když se jedná o dobrovolný svazek obcí, který kooperuje při nakládání s odpady a hodnoty 0 nabývá, pokud obce spolupracují bez institucionálního zázemí. Hypotéza u této proměnné je negativní závislost. Vycházíme z předpokladu Feiocka (2007), který potvrzuje ve svém výzkumu také Plata-Díaz a kol. (2014) nebo Bel a Warner (2015).
- *Hyb* je dummy proměnná, která nabývá hodnoty 1 v případě hybridní formy vlastnictví společnosti u meziobecní spolupráce (spoluvlastník je soukromý subjekt) a 0 naopak. U této proměnné je hypotéza pozitivní závislost. Ve všech případech hybridního vlastnictví je u posuzovaného vzorku spoluvlastníkem svozové společnosti soukromá (nadmárodní) společnost, u které je předpoklad tlaku na vyšší zisk svozové společnosti.
- *Man* je dummy proměnná, která nabývá hodnoty 1, pokud se zástupci obcí podílejí na řízení svozové společnosti a 0 naopak. Hypotéza pro tuto proměnnou je negativní závislost. U této hypotézy vycházím ze studie dobrých praxí obcí v oblasti odpadového hospodářství prováděnou pro Ministerstvo životního prostředí ČR (Soukopová a kol., 2015), kde se ukázal faktor zástupců obcí v managementu svozové společnosti jako jednoznačně pozitivní faktor ve vztahu k úspoře nákladů obcí.
- *Imp* je dummy proměnná, která nabývá hodnoty 1 v případě, že řízení společnosti výrazně ovlivňuje větší obec/město a 0 naopak. Hypotéza u této proměnné je nejednoznačná korelace. Na jednu stranu je možné očekávat negativní závislost v souvislosti s klasickým "Dahl - Tufte dilema" (Dahl a Tufte, 1973) na druhou stranu z dotazníkového šetření vyplynula pozitivní závislost. Obce upozorňovaly na to, že velká obec v rámci svozové společnosti působí negativně (ovlivňuje chod společnosti ve svůj prospěch).
- *Mun* je diskretní proměnná počtu obcí spolupracujících v rámci meziobecní spolupráce. Je zkoumána pouze u obcí, kde funguje meziobecní spolupráce. U ostatních obcí není zkoumána. Hypotéza pro tuto proměnnou je, že závislost bude negativní. Podle našich dlouhodobých

⁴ <http://monitor.statnipokladna.cz/2012/statni-rozpocet/>

⁵ <https://www.czso.cz/>

pozorování, u příliš velkých svozových území se ztrácí efekt úspor z rozsahu a díky zhoršení administrace a celkovému snížení důvěry.

Protože se jedná převážně o dummy proměnné nebo diskrétní proměnné, byly jako závislá proměnná zvoleny výdaje na nakládání s odpady na obyvatele. Pro výpočet byla použita OLS regrese a software Microsoft Excel 2011 a gretl (verze 2015d).

3. Výsledky a diskuse

Následující tabulka č. 2 obsahuje výsledky analýzy.

Tab. 2: Výsledky analýzy

Proměnná	Koeficient	Směr. chyba	t-podíl	p-hodnota	Hypotéza pro závislost	Skutečnost závislost
<i>Const</i>	731.2930	57.5945	12.6973	<0.00001		
<i>Own</i>	-43.197	20.6081	-2.0959	0.03649	nejednoznačná	negativní
<i>Coop</i>	-242.3420	113.3410	-2.1382	0.03289	negativní	potvrzeno
<i>Inst</i>	-170.4490	58.5142	-2.9130	0.00371	negativní	potvrzeno
<i>Hyb</i>	986.6220	217.1520	4.5435	<0.00001	pozitivní	potvrzeno
<i>Man</i>	6.1749	134.4760	0.0459	0.96339	negativní	nepotvrzeno
<i>Imp</i>	-618.6840	189.1270	-3.2713	0.00113	nejednoznačná	negativní
<i>Mun</i>	7.3359	2.4056	3.0495	0.00239	pozitivní	potvrzeno

Zdroj: Autorka

Z tabulky je zřejmé, že nákladovou efektivnost výdajů na odpadové hospodářství obcí ve vztahu k úsporám nákladů ovlivňuje podle síly vlivu jednak: vliv velkých obcí na řízení svozových společností vlastněných obcemi, meziobecní spolupráce, institucionalizace meziobecní spolupráce a vlastnictví svozové společnosti (konkrétně veřejné vlastnictví a PPP se ukazuje jako faktor, který má vliv na nižší výdaje obcí). Naopak hybridní vlastnictví veřejné společnosti, velký počet obcí u meziobecní spolupráce a vliv zástupců obcí na řízení svozových společností se ukazují jako faktory, který výdaje obcí na OH ovlivňují spíše ve vztahu k jejich růstu.

V případě vlivu meziobecní spolupráce byly zjištěné výsledky očekávané a korespondují s výsledky zahraničních i tuzemských studií (např. Bel a Costas, 2006; Bel a Mur, 2009; Zafra-Gómez a kol., 2013; Dijkgraaf a Gradus, 2014; Gradus a kol., 2015 nebo Soukopová a Klimovský, 2016).

Z pohledu hlavní výzkumné otázky, zda to nejsou v případě výdajů na odpadové hospodářství spíše jiné faktory spojené s meziobecní spoluprací, které ovlivňují výdaje více, dává výzkum velmi zajímavý a nečekaný výsledek u proměnné vlivu velké obce na řízení svozové společnosti. Zde výsledky potvrzují fungování "Dahl - Tufte dilema", které říká, že větší obce mají tendenci být efektivnější poskytovatelé různých místních služeb, zatímco menší obce mají na druhé straně tendenci být demokratičtější (Dahl a Tufte, 1973). Tento výsledek byl neočekávaný především díky dotazníkovému šetření na obcích, ze kterého vyplývala opačná závislost. Výsledky ukazují, že zde platí předpoklad Bela a Warner (2015) a Plata-Díaz a kol. (2014), kteří ve svém výzkumu upozorňují na to, že zatímco důvěra se snižuje se zvyšujícím se počtem aktérů, formální pravidla snižují transakční náklady a náklady celkem. Proto transakční náklady, sdílené hodnoty a normy, geografické charakteristiky a charakteristiky služeb představují důležité faktory, které zdůvodňují meziobecní spolupráci (Plata-Díaz a kol., 2014; Bel a Warner, 2015; Mix a kol., 2016).

I závěry ohledně proměnné institucionalizace meziobecní spolupráce jako faktoru nákladové efektivnosti jsou velmi zajímavé. Tyto výsledky potvrzují závěry Feiocka (2007), podle kterého je stabilita mezi lokálními dohodami ohrožena podmínkou heterogenity mezi partnery místní správy a pokud má meziobecní spolupráce řešit problematiku úspor z rozsahu je třeba rozvíjet formy správy, které pomohou překonat rozdíly mezi partnery. Feiockova teorie institucionální kolektivní akce staví na základech práce nositelky Nobelovy ceny Elinor Ostrom z roku 1990, která se zabývá politickými

institucemi a strukturou politických sítí (Feiock, 2007). Společné zájmy, potřeby a zdroje usnadňují spolupráci stejně tak, jako institucionální homogenita v rozpočtových pravidlech nebo v požadavcích na danou službu (Bel a Warner, 2015; Vaceková a Škarabelová, 2013). Bel a Warner (2015) udávají několik klíčových rozdílů mezi hlavními charakteristikami jednotlivých typů režimů spoluprací. Například co se týká míry institucionalizace, jednotlivé formy spolupráce sahají od neformálních až po formální institucionalizovanou úpravu a jejich vliv na efektivnost poskytování veřejných služeb a jejich náklady, což potvrzuje i Røseland (2011) a Svidroňová a Vaceková (2012).

Další zajímavým výsledkem byl negativní vliv hybridního vlastnictví na nákladovou efektivnost. Zde byl potvrzen předpoklad toho, že velké nadnárodní společnosti ovlivňují fungování společnosti na úkor obcí. Ukazuje to na fakt, že pro obce není výhodné jako partnera volit soukromou společnost a zcela to nabourává teorii efektivnosti PPP v poskytování veřejných služeb.

Také výsledek faktoru vlivu zástupců obcí na řízení svozové společnosti byl překvapivý ve vztahu k zjištění Soukopové a kol. (2015). Tento výsledek však je možné zdůvodnit tím, že Soukopová a kol. (2015) zkoumali pouze 20 nejlepších obcí ve vztahu k efektivnosti výdajů na OH (tzv. "dobré praxe"), zatímco v tomto výzkumu byly analyzovány všechny obce Jihomoravského kraje, které se podílí na meziobecní spolupráci v odpadovém hospodářství. Výzkum navíc potvrzuje řadu managerských teorií, i některé závěry New Public Managementu, které ukazují, že efektivnější pro řízení veřejných společností je nezávislý odborník (manager).

Závěr

Proč obce spolupracují? USA a mnohé evropské země, například Španělsko, Itálie, Francie ale i Česká republika, musí čelit roztržité struktuře místní správy charakteristické velkým počtem malých obcí. Meziobecní spolupráce tak může být důležitou a přínosnou změnou, jež může řešit problémy vyplývající z neoptimální velikosti jednotlivých obcí/správ (Bel a Warner, 2015).

Tento příspěvek se snažil odpovědět otázku, zda je to skutečně meziobecní spolupráce, která významně ovlivňuje nákladovou efektivnost výdajů na OH obcí. Zda je to, že meziobecní spolupráce je faktorem efektivnosti, realita či mýtus. Zda to nejsou jiné faktory, které s meziobecní spoluprací souvisí jako: vliv hustotních efektů a úspor z rozsahu nebo management či forma meziobecní spolupráce, přičítány právě meziobecní spolupráci.

Výsledky výzkumu ukazují, že meziobecní spolupráce je bezesporu významným faktorem nákladové efektivnosti i když ještě významnějším faktorem, je vliv velké obce na řízení svozové společnosti. Tento závěr byl neočekávaný ve vztahu ke stanovené hypotéze a bude předmětem následného detailního výzkumu, které bude zkoumat, zda "Dahl-Tufte dilema" je z pohledu nákladové efektivnosti skutečně dilematem. A to proto, že na straně jedné oslovené obce cítily vliv velké obce jako veskrze negativní, zatímco z pohledu nákladové efektivnosti se jeví jako pozitivní.

Literatura

- [1] BEL, G., COSTAS, A., (2006). Do public sector reforms get rusty? Local privatization in Spain. *Journal of Policy Reform*, vol. 9, no. 1, pp. 1 -24. ISSN 1748-7870. DOI 10.1080/13841280500513084.
- [2] BEL, G., MUR, M., (2009). Intermunicipal cooperation, privatization and waste management costs: Evidence from rural municipalities. *Waste Management*, vol. 29, no. 10, pp. 2772-2778. ISSN 0956-053X. DOI 10.1016/j.wasman.2009.06.002.
- [3] BEL, G., WARNER, M. E., (2015). Inter-municipal cooperation and costs: Expectations and evidence. *Public Administration*, vol. 93, no. 1, pp. 52-67. ISSN 1467-9299. DOI 10.1111/padm.12104.
- [4] DAHL, R. A., TUFTE, E. R. (1973). *Size and democracy* (Vol. 2). Stanford: Stanford University Press. ISBN 0-8047-0834-7.
- [5] DIJKGRAAF, E., GRADUS, R. H., (2013). Cost advantage cooperations larger than private waste collectors. *Applied Economics Letters*, vol. 20, no. 7, pp. 702-705. ISSN 1350-4851. DOI 10.1080/13504851.2012.732682.

- [6] DOLLERY, B. E., AKIMOV, A., BYRNES, J., (2009). Shared Services in Australian Local Government: Rationale, Alternative Models and Empirical Evidence, *Australian Journal of Public Administration*, vol. 65, pp. 208-219. ISSN 0313-6647. DOI 10.1111/j.1467-8500.2009.00635.x.
- [7] FEIOCK, R. C., (2007). Rational choice and regional governance. *Journal of Urban Affairs*, vol. 29, no. 1, pp. 47-63. ISSN 1467-9906. DOI 10.1111/j.1467-9906.2007.00322.x.
- [8] GARRONE, P., GRILLI, L., ROUSSEAU, X., (2013). Management discretion and political interference in municipal enterprises. Evidence from Italian utilities. *Local government studies*, vol. 39, no. 4, pp. 514-540. ISSN 0300-3930. DOI 10.1080/03003930.2012.726198.
- [9] GRADUS, R., DIJKGRAAF, E., WASSENAAR, M., (2014). Understanding Mixed Forms of Refuse Collection, Privatization, and Its Reverse in the Netherlands. *International Public Management Journal*, vol. 17, no. 3, pp. 328-343. ISSN 15593169. DOI 10.1080/10967494.2014.935237.
- [10] MÄELTSEMEESE, S., LÖHMUS, M., RATAS, J., (2013). Inter-Municipal Cooperation: Possibility for Advancing Local Democracy and Subsidiarity in Estonia. *Halduskultuur – Administrative Culture*, vol. 14, pp. 73-97. ISSN 1736-6089.
- [11] MIX, T., BAKOŠ, E., HRŮZA, F., (2016). Advancing Comparative Research on the Extent and Impacts of Intermunicipal Cooperation. In Dagmar Špalková, Lenka Matějová. *Current Trends in Public Sector Research. Proceedings of the 20th International Conference*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45-51. ISBN 978-80-210-8082-9.
- [12] PLATA-DÍAZ, A. M., ZAFRA-GÓMEZ, J. L., PÉREZ-LÓPEZ, G., LÓPEZ-HERNÁNDEZ, A. M., (2014). Alternative management structures for municipal waste collection services: The influence of economic and political factors. *Waste Management*, vol. 34, no. 11, pp. 1967-1976. ISSN 0956-053X. DOI 10.1016/j.wasman.2014.07.003.
- [13] RØISELAND, A., (2011). Understanding local governance: Institutional forms of collaboration. *Public Administration*, vol. 89, no. 3, pp. 879-893. ISSN 1467-9299. DOI 10.1111/j.1467-9299.2010.01887.x.
- [14] SØRENSEN, R. J., (2007). Does Dispersed Public Ownership Impair Efficiency? The Case of Refuse Collection in Norway. *Public Administration*, vol. 85, no. 4, pp. 1045-1058. ISSN 1467-9299. DOI 10.1111/j.1467-9299.2007.00681.x.
- [15] SOUKOPOVÁ, J., HŘEBÍČEK, J., STRUK, M., KALINA, J., PRÁŠEK, J. a VALTA, J., (2015) *Metodika hodnocení efektivnosti výdajů obcí na odpadové hospodářství*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/efektivnost_nakladu_odpadove_hospodarstvi.
- [16] SOUKOPOVÁ, J., KLIMOVSKÝ, D., (2016). Intermunicipal Cooperation and Local Cost Efficiency: The Case of Waste Management Services in the Czech Republic. In Dagmar Špalková, Lenka Matějová. *Current Trends in Public Sector Research. Proceedings of the 20th International Conference*. Brno: Masarykova univerzita, pp.398-405. ISBN 978-80-210-8082-9.
- [17] SOUKOPOVÁ, J., STRUK, M., HŘEBÍČEK, J., (2016). Population age structure and the cost of municipal waste collection. A case study from the Czech Republic. *Journal of Environmental Management*. In press. ISSN 0301-4797. DOI 10.1016/j.jenvman.2016.03.030.
- [18] SVIDROŇOVÁ, M., VACEKOVÁ, G., (2012). Current state of self-financing of private non-profit organizations in the conditions of the Slovak Republic. *Technological and Economic Development of Economy*, vol. 18, no. 3, pp. 438-451. ISSN 2029-4913. DOI 10.3846/20294913.2012.702695.
- [19] VACEKOVÁ, G., ŠKARABELOVÁ, S., (2013). The role of third sector organizations in rural development. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 549-556. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-69.
- [20] WARNER, M. E., (2006). Inter-municipal Cooperation in the US: A Regional Governance Solution? 1. *Urban Public Economics Review*, vol. 2006, no. 6, pp. 221-242. ISSN 1697-6223.
- [21] WARNER, M. E., BEL, G., (2008). Competition or monopoly? Comparing privatization of local public services in the US and Spain. *Public Administration*, vol. 86, no. 3, pp. 723-735. ISSN 0033-3298. DOI 10.1111/j.1467-9299.2008.00700.x.
- [22] ZAFRA-GÓMEZ, J. L., PRIOR, D., DÍAZ, A. M. P., LÓPEZ-HERNÁNDEZ, A. M., (2013). Reducing costs in times of crisis: Delivery forms in small and medium sized local governments' waste management services. *Public Administration*, vol. 91, no. 1, pp. 51-68. ISSN 1467-9299. DOI 10.1111/j.1467-9299.2011.02012.x.

Príspevek byl zpracován v rámci grantu reg. č. GA15-08032S Vliv nekalé konkurence a jiných ekonomických faktorů na efektivnost poskytování veřejných služeb.

PARTICIPATORY BUDGET OF WROCLAW AS AN ELEMENT OF SMART CITY 3.0 CONCEPT

DOROTA BEDNARSKA-OLEJNICZAK¹

JAROSŁAW OLEJNICZAK²

¹Katedra Zarządzania Marketingowego ¹Department of Marketing Management
²Katedra Finansów ²Department of Finance
Wydział Nauk Ekonomicznych Faculty of Economic Sciences
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu Wrocław University of Economics
✉ Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław, Poland
E-mail: dorota.olejniczak@ue.wroc.pl, jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl

Annotation

The hereby article is targeted at the analysis of participatory budget's evolution for the city of Wrocław (WBO) within the context of this process being incorporated in the concept of Smart City. The research encompassed the principles of social consultations realized by Wrocław in the years 2013-2016. Furthermore, the results of voting in the individual conditions of WBO in terms of the number of voters and the structure of the selected projects. The analysis also covered the information concerning WBO and the "Smart City Wrocław" project included on internet websites of the city and within the strategies and programming documents. Key changes observed in the principles of forming WBO concerned the scale of the financed projects, increases of the scope of preparatory works, increase of the role of project leaders, strive for more even distribution of the realized projects within the area of the city, increase of citizen participation in the creation of projects through implementing alternative planning methods (i.e.. Citizen Labs). The conducted analysis revealed that WBO is not just an element of actions in the scope of social participation. It is also a uniquely important area of actions contributing to the formation of Smart City 3.0. Its form is subject to constant improvement thanks to efficient communication of the authorities and the inhabitants by means of a number of information channels (including innovative ones) and the analysis of the obtained through this information. These are essential both at the stage of picking up the ideas and their subsequent selection as well as realization assessment. The budget evolution is directed also at increasing activeness of the inhabitants within the regions which were so far characterized by their relative passivity. The basic determinants of changes are on one hand the postulates of activation of individual groups of inhabitants, while on the other hand, the search for optimum model of selection of projects which considers sustainable growth of the entire city.

Key words

Smart City, participatory budgeting, local government

JEL classification: H11, H76, O38

Introduction

Engagement of the inhabitants in the development of their city is reflected in the concept of citizen participation. This idea, the origins of which date back to the 1970s, stands for the participation of the citizens in making and realizing decisions by the authorities and public administration. Fung (2015) underlines that "mechanisms of participation vary along three important dimensions: who participates, how participants communicate with one another and make decisions together, and how discussions are linked with policy or public action. These three dimensions constitute a space in which any particular mechanism of participation can be located". Shimanek (2015) points that basic forms of citizen participation include: a) exchange of information, knowledge and experiences, b) consultations, c)

participation in making decisions, d) participation in control of implementation of decisions made. The above noted forms may be realized by means of various types of mechanisms-starting from unilateral messages directed towards the inhabitants by public institutions, realized by means of internet websites, printed materials, letters, emails or information in media, through organizing meetings with the inhabitants, internet chats, discussions via social media portals (actions enabling the conduct of a dialogue and mutual exchange of information), ending up with enabling the inhabitants to suggest their own solutions or improvements of the existing ones and engaging them in realization of tasks, such as in the form of partner projects. Activation initiatives for the inhabitants, boosting their engagement and the formation of bottom-up initiatives contributing to the creation of innovations are incorporated within the concept of creating an intelligent city - a city which is gathering information from citizens and uses it to improve their life quality. Participatory budgeting, which is the subject of the hereby article, plays a significant role in this scope. This also leads us to the concept of Smart City (SC) which requires a city to make use of smart data technologies and information and communication technology infrastructure in interaction with citizens to achieve a goal of improving the quality of services provided within the city. The idea, dimensions and evolution of Smart City is relatively new (for the first time the term appears in 1998) - SC has different meanings for different scientists (see more Rodrigues-Bolivar, 2015). Neirotti (Neirotti et al., 2014) underlines that “basically, the various positions in the debate agree on the fact that an SC should be able to optimise the use and exploitation of both tangible (e.g. transport infrastructures, energy distribution networks, natural resources) and intangible assets (e.g. human capital, intellectual capital of companies, and organisational capital in public administration bodies)”. So it seems to be right to assume that participatory budget is a part of wide SC concept.

1. Method and target of research

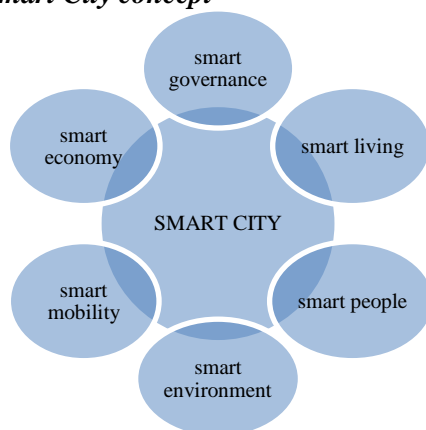
The hereby article is targeted at the analysis of participatory budget evolution in the city of Wrocław (The Wrocław Participatory Budget-WBO)- in the context of this process being incorporated within the concept of Smart City. The research encompassed the principles of social consultations realized by Wrocław in the years 2013-2016. Furthermore, the results of voting in the individual conditions of WBO in terms of the number of voters and the structure of the selected projects. The analysis covered also the information concerning WBO and the "Smart City Wrocław" project presented on internet websites of the city as well as in strategy and programming documents signed by the Wrocław City Council. Literature research was also conducted concerning the concept of participatory budget and the Smart City concept in order to define their basic areas and features. These research supported the main area of investigations. The effect of research ought to be the possibility of indicating the directions and conditions of changes in WBO, as well as the significance of WBO for the concept of Smart City implemented in Wrocław.

2. The place of participatory budget within the Smart City budget.

„Smarty city“ is a board concept for urban development strategies involving multiple policy areas, cross-sectional business fields, and collaboration between different agents (Deloitte, 2015). The development of this concept, defined as Smart City versions 1.0, 2.0 and 3.0, is also underlined (Cohen, 2015). They are most frequently identified as one of a tech-driven provider approach [Smart Cities 1.0], or a city driven, technology enabled model [Smart Cities 2.0]. In the past year, a new model started to appear - smart cities are beginning to embrace citizen co-creation models, creating the next generation of Smart Cities 3.0 (Cohen, 2015). According to the analyses conducted by E. Szczech-Pietkiewicz, within subject literature "the concept of the smart city departs beyond the narrow understanding of growth based solely on ICT technologies, reducing at the same time the pressure placed on technological advancement" (Szczech-Pietkiewicz, 2015). It indicates the earlier mentioned lack of a uniform generally accepted definition of the Smart City phenomenon and the existence of two main trends in defining this concept. The first of them defines Smart City as a city, where ICT shapes the infrastructure used in economic and social initiatives that objective of which is to support economic growth, creating social capital and higher efficiency of using city resources.

According to the second approach the key role within the smart city concept is played by human and social capital, education and natural environment. Regardless of the definition the general concept of Smart City is the co-existence of six dimensions comprising the concept of a smart city (Stawasz et al, 2012): -economy (smart economy)- cities ought to demonstrate high productivity, innovation climate and flexibility of labour market, - transport and communication (smart mobility)- thanks to ITC sector the city is a network of connections, connecting all city resources with large speed,- environment (smart environment)-smart city optimizes the use of energy, among others, through the use of renewable energy sources, conducts actions which decrease the emission of pollution to the environment and resource efficiency is based on the principle of sustainable growth-people (smart citizen)- initiators of changes in the cities ought to be their citizens who, with an adequate technical support, are able to prevent excessive use of energy, pollution of environment and who ought to strive for improvement of the quality of living-quality of living (smart living)- smart city ensures a friendly environment to its inhabitants, especially through making public services, technical and social infrastructure more accessible, as well as through providing high level of safety and thanks to the right cultural-entertainment offer and care for the state of environment and green areas,- smart management (smart governance)- growth in this aspect requires the creation of the right system of city management-establishing the procedures which require cooperation of local authorities and the remaining users of the city as well as using modern technologies in the functioning of the city.

Fig. 1: Dimensions of Smart City concept

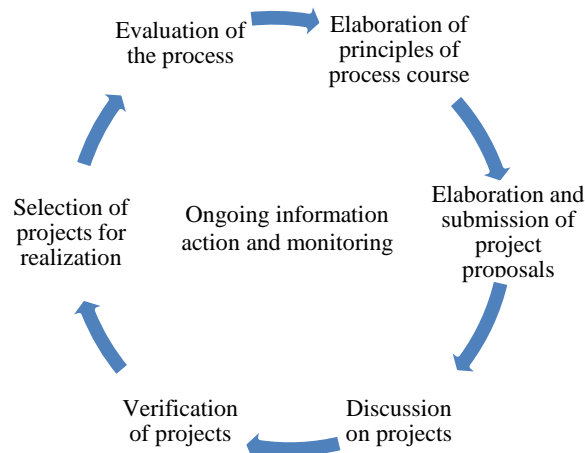

Source: own work based on (Deloitte, 2015)

Co-participation of the inhabitants in decision making processes regarding allocation of public funds may take place both indirectly-through electing their representatives to join legislative bodies and/or executive agents of territorial local government as well as directly-through the participation of non-elected citizens in the processes of allocation of limited financial resources (Poniatowicz, 2014). One of the forms of this type of co-participation is the participation of the citizens in shaping of the participatory budgets-that is- within the process of discussion over the distribution of specific public resources during which, thanks to the conducted negotiations, decisions are made which reflect the preferences of a given part of local society and which most often concern matters related to its ongoing functioning. Participation of the citizens in creating the participatory budget is incorporated into the concept of Smart City 3.0 even in the situation when social consultations are not based for the most part on the use of information technology. In case of Wrocław-as one of the model Smart Cities in Poland (Smart City, 2016) - the evolution of participatory budget related to the use of information gathered during consultation processes, concerning the spheres of quality of living of the citizens. It seems thus, that the participatory budget may be the component of the area of smart governance- as an improvement of city management and smart citizens as the element of stimulating citizen activities. Within the model approach describing the evolution of the participatory budget it is assumed that post initiating the process of implementation of the budget, cyclical repetition of the scheme takes place, encompassing: elaboration of the principles of the process course based on the assessment of previous processes, elaboration and submission of project proposals, discussion on the projects, verification of projects, selection of projects for realization and process evaluation. All these stages ought to function

concurrently with an ongoing information activity and the monitoring of effects of the previous projects.

Fig. 1: Cyclicity of the process of participatory based budget

Source: own elaboration based on (Stoczniak, 2015)

The above scheme was implemented in Wrocław in the years 2013-2016 which resulted in the successive changes in the construction of the participatory budget.

3. Evaluation of participatory budget of the city of Wrocław in the years 2013-2016

In 2013 in Wrocław a pilot project of social consultations in the scope of participatory budget was launched. Initial project assumptions covered the pool of PLN 2,000,000 and the choice by the inhabitants of 20 projects among those submitted by the inhabitants and approved by the municipality. The procedure assumed that the consultations might be participated by all adult inhabitants of Wrocław, while small projects (i.e.. urban greenery, playgrounds, recreation-sport areas, small architecture, aesthetics, pavements) may be financed from the means of WBO. The cost of each project could not exceed PLN 500,000. The proposal of a project for realization in the framework of WBO could be submitted by groups of inhabitants of Wrocław or by non-government organizations operating in the area of Wrocław. The submission of application forms continued for a month (20.03.13-20.04.13), after which projects were subject to formal and conceptual verification. The Assessment Team was supposed to establish the list of 20 projects which were to undergo consultations in the voting mode between 4 and 17 of June 2013. The possibility of voting in the organized consulting points within the area of the city on the forms designated for that purpose or via electronic means, through filling out of the online form available on the city website was accepted. Each adult inhabitant of Wrocław could vote only once for a maximum of 5 projects. Already during the submission stage changes in principles were made- expanding the available funding amount (ie. due to pressure on the side of the inhabitants) to PLN 3,000,000 and giving up the limit of 20 projects. The result of the above was the submission of 370 projects of which 129 were positively assessed. The main reasons behind rejections of projects at the verification stage were formal errors, groundwork (other use of the terrain, legal restrictions etc.) or different scope than one assumed in the resolution of the City Council. Among the allowed projects only 8 were selected by means of voting (the pool of means was the restriction), whilst the project of the highest number of votes obtained 3815 votes and the lowest number of votes necessary for classification amounts to 1834. In total in 2013 50,000 votes were given. Of this over 48,000 via internet.

In 2014 significant changes stemming from the pilot programme of 2013 were introduced. The sum of means designated for the realization of projects within the framework of WBO 2014 amounted to PLN

20 million. The cost threshold of one project was lifted to PLN 1,5 million. The subject scope of investment, renovation and maintenance projects concerning municipal property or located within the territory of the municipality was expanded. Also in the scope of submitting the projects their submission by a single person (project leader) was enabled. The time scope of submission of the projects was increased to reach 1,5 month (13.01.14 - 5.03.14). At the same time, a series of information meetings for the inhabitants concerning the rules governing WBO 2014 was set up during the period of project submission. Changes within the project in the framework of its verification were allowed for-here, the key role was played by project leader who coordinated the introduction of changes concerning elements questioned during the verification stage of projects which had prevented the realization of the project in its entirety or partially. The final effect was the handover of projects in July 2014 for opinionating to the Assessment Team announced by the President of Wrocław. The Assessment Team presented the final list of positively opinionated projects at the end of August 2014. In this case the number of projects for which one might vote was limited to 3. The methods of voting applied so far were maintained. Due to the assumed varied scale of projects those subjected to voting were divided into three groups, depending on their verified value, which were assigned a specific part of the reserved funds in advance. PLN 5 million was reserved for the projects of the value of PLN 100 thousand, PLN 8 million and the remaining PLN 7 million was reserved for the projects of the value of PLN 500 thousand 483 projects were submitted within the procedure of call for applications, of which 314 were allowed to enter the voting stage. In total, 87 projects were designated for realization. In the individual groups the following were selected: 61 projects up to PLN 100 thousand (all submitted), in the subsequent group 20 and within the group of project of the highest value-6. 153,366 persons participated in the voting of which 128,637 persons voted via electronic form and 24,729 voted via hard copy form. It is worth noting that the division into three groups resulted in the realization of projects in favour of which both several persons voted (11 inhabitants) and several thousand persons voted (15,925). The results of evolution of the process as well as of the consultations with the inhabitants are visible here.

In 2015 the procedure of creating the participatory budget was corrected. The maximum level of project value was increased to PLN 2 million. The possibility of voting for the maximum of three projects was maintained, however, each of the projects had to be located in different value groups. **Three cost thresholds were maintained**, whilst **the amounts** for small projects up to the value of **150 thousand were increased**. In addition, the principle according to which the amounts for individual groups of projects would be established only post establishing the list of projects which would be designated for voting was introduced. The proportionality of funds in relation to the number of projects in each cost threshold was assumed. In order to avoid a situation of selecting the project supported by a small group of inhabitants a minimum number of votes was set at the level of 100 votes, to be gathered by a given project. The date of voting was also moved to the turn of September and October, justifying this step as increasing the period of time devoted to promotion of the projects and activation of students returning to the city during that time (Bednarska-Olejniczak, Olejniczak, 2015). 817 projects were submitted within the procedure of call for applications, of which 563 were allowed to enter the voting stage. In total, 87 projects were designated for realization. Within individual groups the following were selected: 62 project with value up to PLN 150 thousand (from 220 submitted), in the subsequent group 15 from 197 and in the group of projects with the highest value 6 out of 128. 168,278 persons participated in the voting, of which 127,648 voted via online form and 40,630 persons voted via hard copy form. It should be pointed out that the proposed threshold of 100 votes did not find use in either of the three groups of projects- the lowest number of votes was obtained by the project realized in the group up to PLN 150 thousand-504 votes. The largest number of votes were gathered by the project with a value up to PLN 500 thousand- almost 15 thousand votes. Significant changes were implemented within the assumptions of the participatory budget for the year 2016. The pool of funds was increased up to PLN 25 million. Matters concerning coherence of projects with strategies realized by the city were regulated as well as restrictions stemming from the occurrence of additional (separate) procedures conditioning the realization of a given project (consultations, agreements etc.). The most significant change was the introduction of a division, postulated already in 2014, into all-city projects, regional-located and addressed to the inhabitants of a specific district or several residential estates, located in one of the 14 regions marked within the area

of the city. The division into regions was the result of an observed tendency of concentration of projects within the southern part of the city. This created a threat of these disproportions perpetuating at the level of development of individual city regions. The purpose of extracting the regions and conducting an equal division amongst them of 21 out of PLN 25 million was obtaining an even distribution of investments and an incentive for cooperation, establishing coalitions and creating local strategies and partnerships for the inhabitants. A division into regions results also in the changes in classification of project values. The projects within the regions are divided into two cost thresholds- small projects: up to PLN 250 thousand. and large projects: up to PLN 750 thousand. Whilst, for all-city projects the maximum value is PLN 1 million. The voting for projects will not be subject to geographical zoning. One may vote for the selected project (projects) from any given region. One may vote for the maximum of 4 projects: 1 regional and 2 all-city. The voter selects one regional project from two different cost thresholds (small and large) and two projects from the all-city pool. Projects which will be directed for realization will be the projects which gain the highest number of votes- until the pool of funds allocated for the given group is exhausted.

Tab. 1: Selected changes in the principles of creating the participatory budget in Wrocław in the years 2013-2016

	2013	2014	2015	2016
Pool of funds	PLN 3,000,000	20,000,000	20,000,000	25,000,000
Restriction on project value	PLN 500,000	Up to 100,000 Up to 500,000 Up to 1,500,000	Up to 150,000 Up to 500,000 Up to 1,500,000	Up to 250,000 Up to 750,000 Up to 1,500,000
Entities authorized for submission of applications	groups of inhabitants non-governmental organizations	leaders	leaders	leaders
Number of votes possible to be used per 1 inhabitant	5	3	3 (one for each cost threshold)	4 including one per project of lower thresholds
Territorial area of voting	Entire city	Entire city	Entire city	Regions and entire city
Minimum number of votes per project	none	none	100	100

Source: own elaboration on the basis of the principles of creating WBO for the years 2013-2016 (WBO, 2016)

Certain support in promoting the participatory budget (on account of the limited scope of the pilot project) was given by the programme "Citizen Lab" realized within 5 residential estates on the basis of the method by Margaret Wilkinson MBE-signifying deviating from the debate in favour of a creative spatial planning with participation of inhabitants (more info www.planninforreal.org.uk). In the subsequent years continuation of the programme is planned (Laboratoria, 2016).

Conclusion

Wrocław implements the idea of Smart City with consciousness and consequently. The strategy Wrocław 2030 is realized pursuant to its assumptions (Wrocław 2030, 2016). In case of Wrocław, the foundations of this idea are the actions realized in the scope of (Smart City, 2016): a) natural environment (Low Carbon Economy Plan, improvement of energy efficiency), b) transportation (integrated transport systems, inter-modal transport, iMPK application), c) infrastructure (city monitoring system, public telecommunication network, smart lighting, smart electricity networks-smart grids), d) smart governance (social participation, open data-including, among others, the possibility of submitting applications to the participatory budget and the selection of the best ideas on line, Online Documentation Management), e) people (social participation- including WBO, Social Labs, The Wrocław Blogs), f) education (eg. Integrated Management System of Wrocław Education),

g) lifestyle (application of new technologies for improving the quality and lifestyle of the inhabitants as well as the living conditions in Wrocław), h) economics (open data- inspiring and facilitating the entrepreneurship, platform of start ups data base-PLIP- Information-Payment Platform of Wrocław).

As it is visible within the conducted analysis, WBO is not just an element of actions in the scope of social participation, but it is also a uniquely important area of actions which contribute to the shaping of Smart City 3.0. Its form is subject to constant improvement thanks to efficient communication of the authorities and the inhabitants by means of a number of information channels (including innovative ones) and the analysis of the obtained through this information. These are essential both at the stage of picking up the ideas and their subsequent selection as well as realization assessment. The evolution of participatory budget stems both from the observation of intensity of actions by individual groups of inhabitants, evaluation surveys as well as collected opinions and postulates within the frameworks of the consulting processes by means of electronic media, individual meetings or traditional applications submitted to the Office on Social Participation or to the City Council by the inhabitants. The budget evolution is directed also at increasing activeness of the inhabitants within the regions which were so far characterized by their relative passivity. The basic determinants of changes are on one hand the postulates of activation of individual groups of inhabitants, while on the other hand, the search for optimum model of selection of projects which considers sustainable growth of the entire city.

Literature

- [1] BEDNARSKA-OLEJNICZAK, D., OLEJNICZAK, J., (2015). Participation of Non-Resident Students in the Creation of Participatory Budget in Wrocław. *Procedia Economics and Finance*, no. 25, pp.579–589. ISSN 2212-5671. DOI 10.1016/S2212-5671(15)00772-8.
- [2] COHEN, B. (2015). The 3 generations of smart cities. Inside the development of the technology driven city. [online] [cit. 2015-03-01]. Available at: www.fastcoexist.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities.
- [3] DELOITTE, (2016). *Recent smart city trends: empowered citizens on the rise. Tailored public services to increase resource efficiency.* [online] [cit. 2015-03-09]. Available at: http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lu/Documents/public-sector/lu_en_recent-smart-city-trends_122015.pdf.
- [4] LABORATORIA OBYWATELSKIE, (2016). [online] [cit. 2015-02-20]. Available at: *Laboratoria obywatelskie*. www.wroclaw.pl/labolatoria-obywatelskie-margaret-wilkinson-z-wizyta-we-wroclawiu.
- [5] NEIROTTI, P., DE MARCO, A., CAGLIANO, A.C., MANGANO, G., SCORRANO, F., (2014). Current trends in Smart City initiatives: some stylised facts. *Cities*, vol. 38, pp. 25-36. ISSN 0264-2751. DOI 10.1016/j.cities.2013.12.010.
- [6] PONIATOWICZ, M. (2014). Kontrowersje wokół idei budżetu partycypacyjnego jako instrumentu finansów lokalnych. *Studia Ekonomiczne*, 198, 177-188. ISSN 2083-8611.
- [7] RODRIGUEZ-BOLIVAR, M.P., (ed.), (2015). Transforming City Governments for Successful Smart Cities. *Public Administration and Information Technology*, vol. 8. ISBN 978331903167 DOI 10.1007/978-3-319-03167-5_2.
- [8] SCHIMANEK, T., (2015). *Partycypacja obywatelska w społeczności lokalnej*. [online] [cit. 2015-02-20]. Available at: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/1650609>.
- [9] SMART CITY WROCLAW, (2016). *Smart City Wrocław*. [online] [cit. 2015-03-12]. Available at: www.wroclaw.pl/smartcity.
- [10] STAWASZ, D., SIKORA-FERNANDEZ, D., TURAŁA, M., (2012) Koncepcja Smart City jako wyznacznik podejmowania decyzji związanych z funkcjonowaniem i rozwojem miasta. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia Informatica* no 721, 2013, pp 97-109 ISSN 0867-1753.
- [11] STOCZNIA, (2015). *Standardy procesów budżetu partycypacyjnego w Polsce*. [online] [cit. 2015-01-17]. Available at: <http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/06/broszura-budzety-partycypacyjne-wydanie2.pdf>.
- [12] SZCZECHE-PIETKIEWICZ, E., (2015). Smart city – próba definicji i pomiaru. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, no. 391, pp.71-92. DOI 10.15611/PN.2015.391.07.
- [13] WBO, (2016). *Wrocławski Budżet Obywatelski*. [online] [cit. 2015-02-20]. Available at: <http://www.wroclaw.pl/wroclawski-budzet-obywatelski>.
- [14] WROCLAW 2030, (2016). *Strategia Rozwoju Miasta Wrocławia do roku 2030: Twoje miasto – Twoja przyszłość*. [online] [cit. 2015-03-12]. Available at: www.wroclaw.pl.

THE AVAILABILITY OF DATA ON MUNICIPAL ECONOMY – CONSEQUENCE OF THE GOVERNMENTAL ACCOUNTING REFORM

DOSTUPNOST ÚDAJŮ O HOSPODAŘENÍ OBCE – DŮSLEDEK REFORMY ÚČETNICTVÍ STÁTU

IRIS ŠIMÍKOVÁ

Katedra financí a účetnictví Department of Finance and Accounting
Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: *simikova@opf.slu.cz*

Annotation

The availability of an information system's data is an important factor for its potential users. The phased governmental accounting reform introduced the philosophy of an accounting system to the government. Accounting is a cardinal axis of an economic information system. The aim of the contribution is to identify the availability of data on municipal economy. The necessary research of legislation and literature has been complemented by a questionnaire inquiry. The performed analyses enabled finding the crux of the matter. The only continuously accessible source of data on municipal economy since 2014 has been the Ministry of Finance information portal Monitor. Separated into governmental and territorial administration, it enables access to accounting and financial data in aggregate and segmented form. The data are periodically sent to Monitor by governmental organizations via the Central System of State Accounting Information. One of the positive outcomes of the governmental accounting reform is the creation of permanent access for all users. At the same time the worldwide accessibility of the portal Monitor presents transparency of governmental accounting in the Czech Republic.

Key words

governmental accounting reform, municipality, municipal council, municipal economy, final account

Anotace

Dostupnost údajů informačního systému je důležitým faktorem pro potenciální uživatele. Rozfázovaná reforma účetnictví státu zavedla do veřejného sektoru filosofii účetního systému. Účetnictví je kardinální osou ekonomického informačního systému. Cílem příspěvku je identifikovat dostupnost údajů o hospodaření obce. Nezbytná rešerše legislativy a literatury byla doplněna dotazníkovým šetřením. Provedené analýzy umožnily nalézt meritum věci. Jediný nepřetržitě dostupný zdroj údajů o hospodaření obce je od roku 2014 informační portál Ministerstva financí Monitor. V členění na státní a územní samosprávu umožňuje přístup k účetním a finančním údajům v agregované i segregované podobě. Údaje do Monitoru periodicky zasílají organizace veřejného sektoru přes Centrální systém účetních informací státu. Jedním z pozitivních výsledků reformy účetnictví státu je vytvoření permanentního přístupu pro všechny uživatele. Celosvětová dostupnost informačního portálu Monitor současně prezentuje transparentnost účetnictví veřejného sektoru České republiky.

Klíčová slova

reforma účetnictví státu, obec, zastupitelstvo obce, hospodaření obce, závěrečný účet

JEL classification: H83, M41, M48

Introduction

Public subjects are organizations involved in the public administration. Public administration is divided by legislation into governmental and municipal administration. The accounting of territorial autonomy units is a part of governmental accounting. Heald and Hodges (2015) see governmental accounting as a tool simplifying decision making at all levels of governmental and territorial administration. Municipality is the basic territorial administration unit; region is a higher territorial administration unit. A municipality is not subordinate to a region; each has its own separate powers. Municipalities are accounting entities obligated to keep accounting records. A municipality has its own property, manages its own budget, takes care of territorial development and citizens' needs. A municipality is independently governed by a municipal council. A council has significant powers and, by exercising them, it is possible to influence the development and economic activity of a municipality (Gecikova, 2014). Accounting is the only mandatory information system every accounting entity must keep from its formation until dissolution. During a year and after a year has ended, a municipality compiles mandatory summaries containing data on its economic activity. Bolivar, Galera and Munoz (2015) contemplate the structure and content of national governmental accounting. They appreciate the state's effort to keep the data contained in it transparent and accessible. Public sector economy is based on a budget, which is a financial plan of a particular accounting entity. Flynn (2012) emphasizes the role of the government. He brings to attention the obligation to provide services to citizens with all responsibility and accessibility.

The realized phased governmental accounting reform has been forming municipal accounting into a database of chronologically and systematically arranged data since 2010. Nekolova (2014) considers the cause of the governmental accounting reform to be the insufficient information ability of the previous law. In accordance with the accounting methods, accounting must provide real information on property and financial situation to its users. The range of information users has different knowledge potential. Prokupkova and Svoboda (2014) emphasize the utilization ratio of information contained in accounting. Municipal accounting rests on ownership relation to property and, at the same time, connection to the state budget. A municipality is obligated to report not only data from financial statements, but also data on adherence to budget.

1. Goal and Methods

The primary task of a municipality is not generating profit, but providing public benefit (Otrusinova and Kubickova, 2011). A municipality bears responsibility for property management. Citizens elect a municipal council and entrust it with administration. Citizens claim access to data on municipal property management and other elements influencing the financial situation according to their erudition, interests and needs. The aim of the contribution is to identify accessibility of data on municipal economy. The motive for forming the contribution was the presented aim of the governmental accounting reform – make relevant information available, better and accessible. A research question was modelled in the context of achieving the goal of the contribution. Did the governmental accounting reform enable accessibility of data on municipal economy? Knowledge material was obtained by research of legislation and literature. Municipal economy is regularly grouped into statements. The research focused on the following statements: financial statement, annual report, statement of adherence to budget, final account. These information sources were analysed from the aspect of accessibility. A questionnaire inquiry among the municipalities of the Moravian-Silesian Region clarified the issue of final account accessibility. The results of the analyses enabled performing a description and finding the crux of the matter in order to answer the research question. The merit of this contribution could be facilitation of orientation in municipal economy information sources.

2. Results

Accounting is correct if it is not contrary to the legislative regulations. This duty defined in such a broad manner depicts acts which must be performed by a municipality so that its accounting is accepted as correct. The duty of each accounting entity is to compile a financial statement at a specified moment. A financial statement of a municipality consists of a balance sheet, report of profit and loss, appendix, summary of cash flow and summary of changes in equity. Kovalcikova and Kordosova (2012) characterize the financial statement of a municipality as a structured presentation of facts creating a picture of an accounting entity. According to the regulation (Regulation No. 383/2009 Coll.), a municipality is obligated to send accounting and financial data to the Central System of State Accounting Information at regular intervals (Vodaková, 2012). The duty to publish a financial statement does not apply to municipalities, only to government agencies. The aggregate financial statement containing complex data on municipal economy cannot be accepted as an accessible information source.

Annual report and its essentials are mentioned as one of the duties of accounting entities subject to audit. It applies to companies, not the government. A municipality is among the subjects with the duty to provide information. From this aspect an annual report contains information on requests and complaints of citizens and methods of dealing with them. It is not possible to put an equal sign between these completely different annual reports and look for information on economy or accounting in the annual report of a municipality. The annual report of a municipality cannot be taken for a source of data on municipal economy.

In January 2015, the duty of municipalities to compile the financial statement for evaluation of adherence to budget for territorial administration units, voluntary associations of municipalities and regional councils FIN 2-12M was modified in relation to the governmental accounting reform. At month intervals, structured data on economy are presented to the Central System of State Accounting Information (Regulation No. 5/2014 Coll.). The data provide a summary of adherence to municipal budget, determination of incomes and expenses. It is another complex statement compiled by a municipality. It focuses on adhering to the approved municipal budget. The regulation does not contain the duty to publish it. This statement containing complex data on incomes and expenses cannot be considered an accessible information source either.

According to the Act on Budgetary Rules of Territorial Budgets (Act No. 250/2000 Coll.), a municipality is obliged to compile a final account after a calendar year has ended. A final account contains a summary of data on municipal economy. A final account must have such content and detailed structure that enables assessment of the financial economy of a municipality. Incomes and expenses are segmented by budget structure; it contains data on property management, accounting and financial information about contributory organizations and other things. A part of a final account is a report on the result of a review of the economic activity. A draft final account must be debated and approved by a municipal council. A draft final account must be published in a way that makes remote access possible. That is by posting on a public noticeboard and at the same time by posting on a municipality's website. It must be published at least 15 days before it is debated at a municipal council meeting. This document could be considered an accessible information source. The specific approaches of municipalities to making it public were the subject of the questionnaire inquiry.

In May 2013, the information portal Monitor was launched by the Ministry of Finance. This newly created specialized portal is one of the results of the governmental accounting reform. Its presented aim is to enable the public to freely access information on governmental budgets and accounting. Singerová (2015) emphasizes the great potential of the information and looks favourably on its easy accessibility. She indicates the reports provided by the information portal with use specification for individual interested persons. The general methodology of Monitor regards accounting as the main information source. In Monitor, accounting statements of municipalities are presented together with accounting indicators derived from them. Governmental organizations follow a budget (Act No. 218/2000 Coll.). In Monitor, budgets of municipalities are presented together with the financial

indicators derived from them. Based on the findings, Monitor can be considered a continuously accessible source of information on municipal economy. Salamon and Toepler (2015) ponder on cooperation of the public and non-profit sector. They mention a key factor, which, according to them, is providing a public benefit. Public and non-profit sectors manage property and financial means entrusted to them with the aim to satisfy the needs of citizens. Economy should therefore be transparent and its results available to the public.

The research of legislation and literature and a subsequent analysis focused on the duty of municipalities to publish data on their economy brought stimulating outcomes. A financial statement is a formalized output of the whole calendar year (Prokupkova and Svoboda, 2014). Accounting chronologically records significant facts, which are grouped into accounting statements, after a calendar year has ended. No legislative regulation sets the duty of a municipality to publish this important information in a given time. A municipality does not have to post a financial statement on its noticeboard or post it in the form of remote access on its website. As for governmental organizations, the duty to publish a financial statement is set for contributory organizations and government agencies. In the business sector, the duty to publish a financial statement is imposed on audited accounting entities by submitting it to the collection of documents of a public register, namely the Commercial Register. A financial statement of adherence to budget of territorial autonomy units must be compiled in shorter intervals than a financial statement. Effective since 2015, a new implementing regulation was issued, which sets the duty of a municipality to present structured outputs focused on adherence to budget monthly. A budget is a financial plan; a municipal council approves the municipal budget and controls adherence to it. A draft budget is published at least 15 days before a council meeting. A municipality does not have to make FIN 2-12M public. The situation is analogous for the final account. The duty to compile arises from legislation as does the duty to publish a draft 15 days before a council meeting. Just as for FIN 2-12M, the situation after this time has elapsed is not dealt with. A municipal budget is connected to the state budget. The final account of a municipality is connected to the state final account. This document informs of government budget management, it is composed by the Ministry of Finance, submitted for consideration to the Government of the Czech Republic and the Chamber of Deputies. Unlike the final account of a municipality, the state final account must be made public together with an opinion from the Chamber of Deputies in electronic form in a way allowing remote and continuous access. The information portal Monitor provides budgetary and accounting information from all levels of the public sector with quarterly updates. By accessing the state and territorial Monitor, needed information is easily obtainable for a particular user. The territorial Monitor contains lower division into 14 territories, which are further divided into individual municipalities. The data stated about a municipality include e.g. budget and year-on-year budget change, municipality attributes, data on contributory organizations, financial statement and other things. There is an analogous information structure for the government agencies in the Monitor. In the analytical part of the information portal Monitor, there is a list of analytical, financial and accounting reports for sophisticated use.

The questionnaire inquiry focused on the question of accessibility of a final account as a representative of the information potential of financial and accounting data on municipal economy. The research took place within the Moravian-Silesian Region. The Moravian-Silesian Region has an area of 5,427 km². The territorial administration is comprised of 300 municipalities with the number of inhabitants exceeding 1.2 million. The sample of examined municipalities is identified in Tab. 1. 264 municipalities actively participated in the questionnaire inquiry. The representation of municipalities under 3,000 inhabitants is noticeable. The councils of these municipalities can have 7 to 15 members, who have specified powers. Municipalities bear responsibility for the entrusted property and access to information on its management (Newberry, 2015). Therefore, a responsibility of the elected municipal representatives can be expected in regard to publishing a final account.

Tab. 1: Municipalities in the Research

Municipality size by number of inhabitants	Number of municipalities
below 500	54
over 500 below 3,000	156
over 3,000 below 10,000	38
over 10,000 below 50,000	12
over 50,000 below 150,000	3
over 150,000	1
Total number of municipalities in the research	264

Source: Moravian-Silesian Region [online][cit.2016-02-29].

In: http://www.msk.cz/verejna_sprava/obce.html; own elaboration

All observed municipalities keep accounting records in the full extent. From the aspect of the research focus, it was irrelevant to distinguish between a municipality and a voluntary association of municipalities. The membership in a voluntary association has no impact on the final account. Tab. 2 contains municipalities from the aspect of accessibility of the final account data.

Tab. 2: Publishing and Non-Publishing Municipalities

Total number of municipalities in the research	264	100%
Publish – it is a legislative duty	184	70
Publish by municipal council decision	39	15
Publish only 15 days before a council meeting	14	5
Do not publish – it is not a legislative duty	27	10

Source: own elaboration based on questionnaire

184 municipalities stated that they publish their final account and financial statement FIN 2-12M continuously on their websites. As a reason for public accessibility, they stated a legislative duty. 39 municipalities stated that it is not their duty to publish their final account, but they do so voluntarily by municipal council decision. 14 municipalities stated that they fulfil their duty to publish a draft final account 15 days before a council meeting and then they take it down from both the noticeboard and website. 27 municipalities stated that they do not make their final account public at all, only the draft final account. The behaviour of this group of municipalities presents the ambiguity of the law. The Act on Budgetary Rules of Territorial Budgets uses the terms final account and draft final account. For a draft final account, there is a definite duty to publish; there is no such duty for a final account. It is probably a different interpretation of the law; however, 10% of municipalities from the examined sample hold this opinion and do not publish the final account after a council meeting.

Conclusion

Correctly kept accounting records identify a municipality as a whole and complexly depicts its economic and financial situation. In compliance to current legislation, structured statements are created in month and year periods. A municipality does not have to publish a financial statement. A final account symbolically closes municipal economy and contains not only accounting and financial information, but also a spectrum of other data. Not publishing a final account is not considered an administrative offence. All citizens have the opportunity to acquaint themselves with a draft final account only 15 days before a council meeting. They can put questions or comments aiming to obtain information on municipal economy at a council meeting. Citizens can deduce the reasons why their council does not provide continuous access to data on economy. Providing continuous access to the final account is, thus, a matter of the municipal council. An information system can have a good structure and wealth of information; if these data are not accessible, it is not effective. An information system makes a number of individual and structured pieces of information accessible; if users are not informed about it, it is not effective. These two statements express the crux of the matter. Citizens are interested in municipal economy and look for information primarily on the website of a municipality. The research showed that they may not be able to obtain complex data from it. They can inquire at a council meeting or use the options provided by the right to free access to information. A municipality

is not obliged to inform about continuously accessible sources of data on municipal economy. Obtaining this information results from a citizen's erudition.

The governmental accounting reform brought accessibility of data on municipal economy. In accord with the presented goal, the information portal Monitor was created and is continuously accessible worldwide. The information portal contains accounting and financial data from 2010 divided into state and territorial administration. Users have been able to access it since 2013. Due to the phased reform, the range of provided data obtained from the state and territorial administration has gradually been increasing.

On the basis of the research, the author points out two negative indications and suggests possible solutions. Unlike the state final account, a final account is not continuously accessible. If the wording of the relevant law was amended with continuous access, citizens would obtain a complex of accounting, financial and other relevant information on a municipality's website. The presentation of Monitor, perhaps because of its short operation, does not correspond to the significance of the information it contains. A proposed way of improvement could be cooperation of webmasters with the tertiary education system. For economy-oriented subjects, lectures about the portal's potential would have an educational benefit and at the same time fulfil the goal to further present Monitor.

The governmental accounting reform, in progress since 2010, concerns all organizations which deal with public money. Continuous access to information and its transparency increase credibility of accounting records kept for the Czech Republic. The governmental accounting reform in the area of accessibility of data on municipal economy served its purpose and a quality information portal for all kinds of users has been created.

References

- [15] [MORAVIAN-SILESIAN REGION, (2016). *Municipalities in the Region*. [online]. [vid. 2016-02-29]. Available from: http://www.msk.cz/verejna_sprava/obce2.html.
- [16] Act No. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, ve znění pozdějších předpisů. In *Zákony pro lidi.cz* [online]. [vid. 2016-02-27]. Available from: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-218>.
- [17] Act No. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů. In *Zákony pro lidi.cz* [online]. [vid. 2016-02-21]. Available from: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-250>.
- [1] BOLIVAR, M. P., GALERA, A. N., MUNOZ, L. A., (2015). Governance, transparency and accountability: An international comparison. *Journal of Policy Modeling*, vol. 37, no. 1, pp. 136-174. ISSN 0161-8938. DOI 10.1016/j.jpolmod.2015.01.010.
- [2] FLYNN, N., (2012). *Public sector management*. London: SEGA. ISBN 978-80-87500-01-9.
- [3] GECIKOVA, I., (2014). Postavenie obecného zastupiteľstva v obciach Slovenska. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 462-467. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-59.
- [4] HEALD, D., HODGES, R., (2015). Will „austerity“ be a critical juncture in European public sector financial reporting? *Accounting Auditing & Accountability Journal*, vol. 8, no. 6, pp. 993-1015. ISSN 0951-3574. DOI 10.1108/AAAJ-04-2014-1661.
- [5] KOVALCIKOVA, A., KORDOSOVA, A., (2012). *Účtovníctvo obcí*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3421-5.
- [6] MINISTRY OF FINANCE OF THE CZECH REPUBLIC, (2016). *Integrated Information Portal of Ministry of Finance Monitor*. [online]. [vid. 2016-02-29]. Available from: <http://monitor.statnipokladna.cz/2015/>.
- [7] NEKOLOVA, J., (2014). The Accounting Reform of Public Finance in the Czech Republic. *Acta Academica Karviniensia*, vol. 14, no. 2, pp. 96-104. ISSN 1212-415X.
- [8] NEWBERRY, S., (2015). Public sector accounting: shifting concepts of accountability. *Public Money & Management*, vol. 35, no. 5, pp. 371-376. ISSN 0954-0962. DOI 10.1080/09540962.2015.1061180.
- [9] Notice No. 383/2009 Sb., o účetních záznamech v technické formě vybraných účetních jednotek a jejich předávání do centrálního systému účetních informací státu a o požadavcích na technické a smíšené formy

- účetních záznamů (technická vyhláška o účetních záznamech), ve znění pozdějších předpisů. In *Zákony pro lidi.cz* [online]. [vid. 2016-02-21]. Available from: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-383>.
- [10] Notice No. 5/2014 Sb., o způsobu, termínech a rozsahu údajů předkládaných pro hodnocení plnění státního rozpočtu, rozpočtů státních fondů, rozpočtů územních samosprávných celků, rozpočtů dobrovolných svazků obcí a rozpočtů Regionálních rad regionů soudržnosti. In *Zákony pro lidi.cz* [online]. [vid. 2016-02-19]. Available from: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2014-5#p1>.
- [11] OTRUSINOVA, M., KUBICKOVA, D., (2011). *Finanční hospodaření municipálních účetních jednotek po novele zákona o účetnictví*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-342-4.
- [12] PROKUPKOVA, D., SVOBODA, M., (2014). *Jak číst účetní výkazy vybraných účetních jednotek*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-522-1.
- [13] SALAMON, L. M., TOEPLER, S., (2015). Government-nonprofit Cooperation: Anomaly or necessity? *Voluntas*, vol. 26, no. 6, pp. 2155-2177. ISSN 0957-8765. DOI 10.1007/s11266-015-9651-6.
- [14] SINGEROVA, J., (2015). Potential utilization of Monitor systém for control of municipality economy. In *New Trends 2015 10th International Scientific Conference*. Znojmo: Private College of Economics Studies Znojmo, pp. 61-69. ISSN 2336-7431.
- [15] VODAKOVA, J., (2012). *Akruální účetnictví ve veřejném sektoru*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-890-9.

This paper was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports Czech Republic within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2016.

ŠTRUKTÚRA VÝDAVKOV MIESTNEJ SAMOSPRÁVY NA SLOVENSKU V ROKOCH 2012-2014

EXPENDITURE STRUCTURE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN SLOVAKIA 2012-2014

ANDREJ SOPKULIAK

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje *Dept. of Human Geogr. and Regional Development*
Přírodovědecká fakulta *Faculty of Science*
Ostravská univerzita v Ostravě *University of Ostrava in Ostrava*
✉ *Chittussiho 10, 710 00 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: andrej.sopkuliak@osu.cz

Anotácia

Cieľom príspevku je predstaviť štruktúru výdavkov miestnej samosprávy na Slovensku podľa funkčnej klasifikácie výdavkov verejnej správy COFOG v závislosti od veľkostných kategórií obcí a poukázať na nevyhovujúcu štruktúru výdavkov v súvislosti s výraznou fragmentáciou miestnej samosprávy. Výdavky miestnej samosprávy môžu výrazným spôsobom stimulovať miestny a regionálny rozvoj, ak sú využívané efektívne a dosahujú sa úspory z rozsahu. Využitie sú najaktuálnejšie dáta Ministerstva financií SR, ktoré boli získané v podrobnej štruktúre pre jednotlivé obce a mestá, ich rozpočtové a príspevkové organizácie. Výdavky sú sledované v období troch rokov 2012-2014, aby sa eliminovali dopady kapitálových výdavkov a finančných operácií, ktoré majú dočasný charakter, pričom sa využívajú metódy popisnej štatistiky. Podiel jednotlivých výdavkových kategórií na celkových výdavkoch sa v rôznych veľkostných kategóriách miest a obcí výrazne odlišuje. Podiel niektorých výdavkových kategórií s rastúcou veľkostnou kategóriou stúpa (ekonomická oblasť, verejný poriadok a bezpečnosť) alebo klesá (všeobecné verejné služby, bývanie a občianska vybavenosť), v niektorých prípadoch sa neprejavuje takáto závislosť (vzdelávanie). Ako nevyhovujúci sa javí predovšetkým veľmi vysoký podiel výdavkov na všeobecné verejné služby v najnižších veľkostných kategóriách obcí.

Kľúčové slová

miestna samospráva, výdavky podľa klasifikácie COFOG, veľkostná štruktúra obcí

Annotation

The paper shows the structure of local self-government expenditure in Slovakia according to the functional classification of government expenditure COFOG depending on the size categories of municipalities and highlights the unsatisfactory structure of the expenditure related to significant fragmentation of local self-government. Local government expenditures can significantly stimulate local and regional development, if they are used effectively and economies of scale are achieved. We used the most recent data from the Ministry of Finance, which were obtained in a detailed structure for individual towns and cities, their budgetary and contributory organizations. Expenditures are monitored at three-year period 2012-2014, in order to eliminate the effects of capital expenditures and financial operations, which are temporary in nature, with the use of descriptive statistics methods. Share of individual categories of expenditure to total expenditure in different size categories of towns and villages is very different. Share of some expenditure categories with the growing size category of municipalities increases (economic affairs, public order and safety) or decreases (general public services, housing and community amenities), in some cases, it does not show such dependence (education). Ineligible seems particularly high proportion of expenditure on general public services at the lowest size categories of municipalities.

Key words

local self-government, COFOG classification of expenditure, size structure of municipalities

JEL classification: H72

Úvod

Financovanie miestnej samosprávy si získalo s posilnením jej kompetencií v rámci procesu decentralizácie a reformy verejnej správy významnú pozornosť (Buček a kol., 2010). Predmetom záujmu býva predovšetkým miera fiškálnej autonómie na strane príjmov (Nižňanský, 2009). V súvislosti s veľmi veľkou variabilitou vo veľkosti samosprávy je potrebné venovať pozornosť aj výdavkovej strane hospodárenia miest a obcí, ktorá zatiaľ v literatúre nie je dostatočne rozvinutá. Autori sa venujú predovšetkým dopadom decentralizačných procesov na štruktúru výdavkov (Halásková a Halásková, 2014). Decentralizačné procesy na Slovensku prebiehali do roku 2002, pričom v roku 2008 sa stabilizovali aj mechanizmy financovania samosprávy (Buček a kol., 2010). Na Slovensku chýba analýza aktuálneho stavu vo výdavkoch obcí v súvislosti s ich veľkosťou podľa počtu obyvateľov.

Štruktúra výdavkov obcí z hľadiska funkčnej klasifikácie závisí na jednej strane od priorít, ktoré si jednotlivé obce definujú v rámci rozvojových stratégií, ale predovšetkým sa odvíja od celkového objemu finančných prostriedkov, ktorými obce disponujú. S rastúcou veľkosťou obce podľa počtu obyvateľov sa zvyšuje veľkosť rozpočtu a efekt dosahovania úspor z rozsahu, čo umožňuje poskytovanie pestrejšej skladby verejných služieb pre obyvateľov (Sacchi a Salotti, 2016). Závažný problém predstavujú predovšetkým veľmi malé vidiecke obce, v ktorých prevažnú časť rozpočtu pohltia výdavky na vlastný chod samosprávy, pričom nezostávajú prostriedky na iné rozvojové zámery. Na Slovensku je miestna samospráva vykonávaná v 2887 mestách a obciach s počtom obyvateľov od 8 do 417 000 (ŠÚ SR, 2016). V tejto súvislosti sa pomerne dlho diskutuje o otázkach efektívneho zlučovania obcí do väčších celkov s cieľom dosiahnuť úspory z rozsahu (Klimovský, 2009). V súčasnosti je tento proces ponechaný na dobrovoľnú aktivitu samospráv, ale reálne tieto procesy prebiehajú iba v obmedzenom rozsahu v rámci združovania pri poskytovaní niektorých špecifických verejných služieb a výkone prenesených kompetencií zo štátnej správy (Tichý, 2005). Na podporu zlučovania obcí by sa mohli vo väčšej miere využiť koeficienty pri určení výnosu podielových daní, ktoré zvyhodňujú väčšie obce (Nariadenie vlády č. 668/2004 Z. z.). Dosiahnutie optimálnej štruktúry miest a obcí si bude pravdepodobne vyžadovať zásah z centrálnej úrovne, ako to bolo v prípade iných európskych krajín (napr. v Dánsku). Analýza výdavkovej štruktúry obcí môže slúžiť ako argument hovoriaci v prospech takýchto procesov.

1. Cieľ, metódy a dáta

Cieľom príspevku je predstaviť štruktúru výdavkov miestnej samosprávy podľa funkčnej klasifikácie COFOG (Vyhláška ŠÚ SR č. 257/2014 Z. z.) v období rokov 2012-2014 vo veľkostných kategóriách obcí podľa počtu obyvateľov. Špeciálna pozornosť je venovaná výdavkom v kategórii všeobecné verejné služby. Veľkostné kategórie obcí boli zvolené v súlade s kategóriami, podľa ktorých sa určujú koeficienty pri prerozdeľovaní prostriedkov z podielových daní na strane príjmov.

V príspevku sú využité jednoduché metódy popisnej štatistiky s tabuľkovými výstupmi. Vychádza sa z najnovších dostupných dát Ministerstva financií SR, ktoré poskytujú jednotlivé obce v rámci systému výkazov zo svojich záverečných účtov. Databáza pokrýva jednotlivé kategórie ekonomickej klasifikácie príjmov a výdavkov a funkčnej klasifikácie výdavkov miestnej samosprávy. Údaje o počte obyvateľov pochádzajú zo Štatistického úradu SR, pričom sa získavajú v rámci sledovania bilancie obyvateľstva. Výdavky boli sledované v 3 rokoch, aby sa aspoň čiastočne eliminovali dopady kapitálových výdavkov, ktoré môžu v jednotlivých kategóriách krátkodobo predstavovať výrazné skreslenie. Zahnuté sú výdavky obcí a ich rozpočtových a príspevkových organizácií. V prípade Bratislavy a Košíc, ktoré majú dvojúrovňovú samosprávu, sú výdavky za magistráty a mestské časti kumulované. Nedostupné boli v celom období iba údaje za obec Ondavka, v niekoľkých ďalších prípadoch chýbali údaje za niektoré roky. Celkovo však v súhrne tieto chýbajúce údaje nemajú veľký vplyv na skreslenie výsledkov. Podiely jednotlivých kategórií výdavkov pre veľkostné kategórie obcí

boli počítané zo sumy výdavkov v období 2012-2014. Výdavky na obyvateľa boli prepočítané ako priemerné hodnoty v rokoch 2012-2014 k priemernému počtu obyvateľov v tomto období.

2. Výsledky

Celkové výdavky miestnej samosprávy sa v rokoch 2012-2014 pohybovali na úrovni 3,8 až 4 mld. eur (tab. 1). V priemere to v tomto období predstavuje ročne 718 eur na obyvateľa. Podiel výdavkov miestnej samosprávy na celkových výdavkoch verejnej správy sa znižoval zo 14 % v roku 2012 na 12 % v roku 2014 (MF SR, 2015). Výdavky miestnej samosprávy na Slovensku predstavujú v rokoch 2012-2014 stabilne asi 5,3 až 5,4 % HDP. Medziročný rast objemu výdavkov miestnej samosprávy bol 1,5 % medzi rokmi 2013 a 2012 a 4,6 % medzi rokmi 2014 a 2013, pričom sa odvíjal predovšetkým od výkonnosti ekonomiky, pretože veľmi významný podiel príjmov obcí reprezentujú podielové dane z príjmov fyzických osôb.

Tab. 1: Vývoj a štruktúra výdavkov miestnej samosprávy na Slovensku v rokoch 2012-2014

Výdavky	2012		2013		2014	
	mil. eur	%	mil. eur	%	mil. eur	%
1. Všeobecné verejné služby	883,7	23,3	842,1	21,9	945,0	23,5
2. Obrana	0,9	0,0	1,1	0,0	0,6	0,0
3. Verejný poriadok a bezpečnosť	59,0	1,6	59,2	1,5	61,1	1,5
4. Ekonomická oblasť	349,4	9,2	343,5	8,9	395,9	9,8
5. Ochrana životného prostredia	369,5	9,7	353,4	9,2	334,3	8,3
6. Bývanie a občianska vybavenosť	399,0	10,5	365,6	9,5	364,3	9,0
7. Zdravotníctvo	13,5	0,4	12,8	0,3	13,1	0,3
8. Rekreačia, kultúra a náboženstvo	266,6	7,0	284,4	7,4	271,2	6,7
9. Vzdelávanie	1289,9	34,0	1412,7	36,7	1466,9	36,4
10. Sociálne zabezpečenie	161,4	4,3	175,8	4,6	176,7	4,4
Spolu	3792,9	100,0	3850,7	100,0	4029,0	100,0

Zdroj: Ministerstvo financií SR, 2015

Štruktúra výdavkov miestnej samosprávy podľa funkčnej klasifikácie zostáva v čase relatívne stabilná (tab. 1). Posledné významné zmeny predstavoval prechod nových kompetencií na miestnu samosprávu v roku 2002 v rámci procesu reformy a decentralizácie verejnej správy (Zákon č. 416/2001 Z. z.).

Najvýznamnejší podiel na výdavkoch miestnej samosprávy predstavujú výdavky na vzdelávanie. Ide asi o jednu tretinu celkových výdavkov, pričom sú kryté predovšetkým grantmi a transfermi z centrálnej úrovne na základe počtu detí (Sládečková, 2015). Miestna samospráva v prenesenom výkone zabezpečuje predškolské a základné vzdelávanie vrátane základných umeleckých škôl a centier voľného času. Podiel výdavkov na vzdelávanie podľa veľkostných kategórií obcí dosahuje maximum 42 % v obciach s 1 až 2 tis. obyvateľmi (tab. 2). Vo veľkostných kategóriách od 1 do 100 tis. obyvateľov je však relatívne podobný. Nižšie podiely v prípade Bratislavy sú výsledkom väčších výdavkov na všeobecné verejné služby a v prípade Košíc na kultúru. V obciach v najnižšej veľkostnej kategórii do 250 obyvateľov dosahujú iba 5 %, pretože v takýchto malých obciach sa vyskytujú materské a základné školy iba ojedinele, najmä v regiónoch, kde prevažujú v sídelnej štruktúre obce s nízkym počtom obyvateľov. V rámci reformných procesov v oblasti základného školstva bola významným spôsobom redukovaná aj sieť základných škôl, ktoré ponúkali vzdelanie na úrovni prvého stupňa. V rokoch 2012-2014 bolo v priemere ročne na vzdelávanie v rámci miestnej samosprávy vynaložených 257 eur na obyvateľa. V rámci obcí s 1000 a viac obyvateľmi to bolo od 220 do 310 eur na obyvateľa, v nižších veľkostných kategóriách sa táto hodnota znižovala až na 22 eur v prípade obcí do 250 obyvateľov.

Takmer jedna štvrtina výdavkov smeruje na všeobecné verejné služby, ktoré pokrývajú náklady na výkon zákonodarnej a výkonnej moci v rámci miestnej samosprávy a administratívne zabezpečenie verejných služieb, vrátane výdavkov v súvislosti s verejnými dlhmi. Práve v tejto oblasti výdavkov by sa mohli dosiahnuť optimalizáciou výrazné úspory (Buček a kol., 2010). V súvislosti s prechodom niektorých pôsobností štátnej správy na miestnu samosprávu musia obce okrem zabezpečovania originálnych kompetencií predovšetkým viesť matriky a vykonávajú pôsobnosť stavebného úradu v oblasti územného plánovania a stavebného poriadku. Podiel výdavkov v tejto kategórii na celkových výdavkoch sa s klesajúcim počtom obyvateľov obcí výrazne zvyšuje (tab. 2). Mesto Košice a mestá od 10 do 100 tis. obyvateľov vynakladajú na všeobecné verejné služby iba 17 až 18 % výdavkov, zatiaľ čo obce do 250 obyvateľov sem smerujú až 66 % prostriedkov. Malé obce investujú do všeobecných verejných služieb vysoký podiel výdavkov, napriek tomu, že nezabezpečujú verejné služby v takom rozsahu, ako väčšie obce. Tento trend potvrdzuje aj výška výdavkov na obyvateľa. Vysoký podiel výdavkov na všeobecné verejné služby v prípade mesta Bratislava spôsobila výdavková finančná operácia v roku 2014 vo výške 72 mil. eur, ktorá smerovala na splácanie istiny, čo spôsobilo zvýšenie výdavkov v tejto kategórii na úroveň 159 mil. eur. Mesto si v tejto súvislosti vzalo úver vo výške 88,3 mil. eur, aby vyrovnalo svoje záväzky z minulých rokov a získalo lepšie úverové podmienky. Ak by sme zanedbali túto položku, tak by sa znížil podiel výdavkov na všeobecné verejné služby na celkových výdavkoch v Bratislave z 25 na 21 %.

Podobný podiel na výdavkoch miestnej samosprávy majú ekonomická oblasť a bývanie a občianska vybavenosť, pričom každá kategória predstavuje asi jednu desatinu výdavkov (tab. 1). Do ekonomickej oblasti spadajú predovšetkým výdavky na dopravu, a do kategórie bývanie a občianska vybavenosť predovšetkým výstavba bytov a zabezpečenie verejného osvetlenia a dodávok vody. Podiel výdavkov na ekonomickú oblasť sa klesajúcou veľkostnou kategóriou obcí znižuje z 21 % v prípade Bratislavy na 4 % v prípade obcí v najnižšej veľkostnej kategórii (tab. 2). V mestách nad 50 tis. obyvateľov predstavujú výdavky na miestne komunikácie a predovšetkým mestskú hromadnú dopravu významné položky, pričom presahujú 90 eur na obyvateľa. Naopak podiel výdavkov na bývanie a občiansku vybavenosť sa všeobecne so znižujúcou veľkosťou obcí zvyšuje zo 6 % v Bratislave na 12 % v obciach v nižších veľkostných kategóriách. V tomto prípade je potrebné uviesť, že v prípade väčších obcí a miest financie smerujú aj do výstavby bytov, kým v malých obciach dominujú výdavky na verejné osvetlenie a dodávku vody. Podrobnejšie rozlíšenie týchto kategórií v súhrnných výkazoch miestnej samosprávy absentuje.

Takmer desatinu výdavkov predstavuje oblasť ochrany životného prostredia, pričom v rokoch 2012 až 2014 dochádza k postupnému poklesu v tejto kategórii (tab. 1), čo súvisí pravdepodobne s ukončovaním investícií do infraštruktúry súvisiacej s nakladaním s odpadovými vodami. Funkčná klasifikácia výdavkov žiaľ neumožňuje odlišenie kategórií bežných a kapitálových výdavkov. Z hľadiska podielu výdavkov na ochranu životného prostredia na celkových výdavkoch miestnej samosprávy sa neprejavujú zjavné tendencie poklesu či nárastu v súvislosti s meniacou sa veľkostnou kategóriou, pričom sa pohybujú v rozpätí od 6 do 11 % (tab. 2).

Pomerne významnú položku predstavujú aj výdavky na rekreáciu, kultúru a náboženstvo. Na celkových výdavkoch miestnej samosprávy sa podieľajú 7 %. Zaujímavé sú podiely tejto výdavkovej položky podľa veľkostí obcí, kde môžeme pozorovať výraznú variabilitu (tab. 2). V obciach a mestách do 10 000 obyvateľov reprezentujú 4 až 6 % výdavkov, v prípade väčších miest ich podiel narastá. Tento trend dokumentuje aj úroveň výdavkov na obyvateľa. Špecifický prípad predstavuje mesto Košice. Vysoký podiel vo výške 14 % na celkových výdavkoch bol spôsobený získaním titulu Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013 a súvisiacimi nákladmi do kultúry (Balogová a kol., 2011). Výdavky v kategórii rekreácia, kultúra a náboženstvo sa zvýšili zo 17 mil. eur v roku 2012 až na 49 mil. eur v roku 2013, pričom v roku 2014 poklesli na 15 mil. eur.

Relatívne stabilné sú výdavky miestnej samosprávy na sociálne zabezpečenie. V rokoch 2012-2014 sa ich podiel na celkových výdavkoch pohyboval na úrovni asi 4,3 až 4,6 %. Ak zohľadníme veľkostnú štruktúru obcí, tak maximálny podiel vo výške 6,8 % smeroval v rokoch 2012-2014 na sociálne zabezpečenie v mestách s 50 až 100 tis. obyvateľmi. Oboma smermi po veľkostnej hierarchii majú

potom podiely klesajúcu tendenciu. Mestá príp. obce s väčšou veľkosťou majú dostatočné prostriedky na zriaďovanie špecializovaných inštitúcií zariadení sociálneho zabezpečenia, ktoré slúžia v rámci spádových regiónov aj pre okolité menšie obce.

Výdavky na verejný poriadok a bezpečnosť sú na úrovni 1,5 %, pričom sú vynakladané najmä v mestách a väčších obciach, ktoré zriaďujú mestskú resp. obecnú políciu. Podiel na celkových výdavkoch prekračuje 1,5 % v obciach a mestách nad 5 tis. obyvateľov.

Tab. 2: Štruktúra výdavkov miestnej samosprávy na Slovensku v rokoch 2012-2014 podľa funkčnej klasifikácie COFOG a veľkostných kategórií obcí

Výdavky podľa COFOG	1. Všeobecné verejné služby	2. Obrana	3. Verejný poriadok a bezpečnosť	4. Ekonomická oblasť	5. Ochrana životného prostredia	6. Bývanie a občianska vybavenosť	7. Zdravotníctvo	8. Rekreačia, kultúra a náboženstvo	9. Vzdelávanie	10. Sociálne zabezpečenie	Spolu
Veľk. kat. obcí	podiel v %										
Bratislava	25,07	0,02	1,65	20,85	10,74	6,36	0,15	9,64	20,71	4,81	100,00
Košice	17,17	0,11	2,41	13,77	11,49	6,97	0,00	14,15	30,37	3,57	100,00
50 001 - 100 000	17,64	0,02	2,58	13,08	9,21	6,93	0,16	6,37	37,24	6,77	100,00
20 001 - 50 000	17,12	0,02	2,25	8,52	8,61	9,87	0,16	8,88	39,21	5,37	100,00
10 001 - 20 000	18,04	0,02	2,16	7,91	9,55	8,75	1,65	7,98	38,14	5,79	100,00
5 001 - 10 000	19,57	0,02	1,72	6,87	11,48	10,93	0,32	5,74	38,86	4,50	100,00
2 001 - 5 000	21,70	0,01	0,92	7,35	9,05	10,96	0,37	5,21	40,73	3,70	100,00
1 001 - 2 000	26,45	0,01	0,49	4,92	6,26	12,18	0,25	4,45	42,12	2,86	100,00
501 - 1000	34,73	0,01	0,54	4,50	7,53	11,26	0,08	4,95	33,67	2,73	100,00
251 - 500	44,16	0,02	0,49	4,43	9,49	12,20	0,04	5,59	21,49	2,09	100,00
0 - 250	65,99	0,01	0,34	5,30	6,08	11,03	0,00	5,02	5,26	0,97	100,00
SR	22,88	0,02	1,54	9,33	9,06	9,67	0,34	7,04	35,72	4,40	100,00
eur na obyv.											
Bratislava	265,79	0,26	17,46	221,01	113,88	67,40	1,58	102,15	219,55	51,00	1060,09
Košice	137,17	0,91	19,25	110,00	91,80	55,66	0,04	113,04	242,68	28,53	799,07
50 001 - 100 000	124,85	0,12	18,28	92,57	65,16	49,08	1,16	45,07	263,58	47,90	707,77
20 001 - 50 000	123,65	0,17	16,22	61,53	62,20	71,31	1,12	64,13	283,24	38,76	722,34
10 001 - 20 000	142,53	0,13	17,08	62,53	75,48	69,14	13,06	63,08	301,34	45,77	790,14
5 001 - 10 000	156,27	0,16	13,76	54,87	91,67	87,26	2,53	45,85	310,35	35,97	798,69
2 001 - 5 000	151,42	0,07	6,42	51,31	63,12	76,50	2,56	36,38	284,17	25,79	697,74
1 001 - 2 000	174,40	0,09	3,26	32,43	41,29	80,28	1,68	29,34	277,67	18,85	659,29
501 - 1000	193,84	0,08	2,99	25,09	42,02	62,85	0,42	27,66	187,94	15,26	558,16
251 - 500	218,65	0,08	2,44	21,95	46,97	60,42	0,20	27,68	106,43	10,37	495,19
0 - 250	270,45	0,03	1,41	21,70	24,90	45,19	0,00	20,57	21,57	3,99	409,81
SR	164,37	0,16	11,03	67,01	65,07	69,48	2,43	50,60	256,61	31,63	718,39

Zdroj: Ministerstvo financií SR, 2015, ŠÚ SR 2016

V oblasti zdravotníctva sa miestna samospráva realizuje vo veľmi obmedzenom rozsahu. Podiel výdavkov na zdravotníctvo na celkových výdavkoch miestnej samosprávy mierne prekračuje 0,3 %, pričom má klesajúcu tendenciu. Vo väčšine prípadov zabezpečuje prevádzku budov, v ktorých sídlia

súkromné ambulancie, iba výnimočne zriaďuje polikliniky a nemocnice. Zdravotnícke zariadenia boli vo väčšine prípadov odpredané súkromným subjektom. Výnimku predstavuje napr. mesto Zlaté Moravce, ktoré zriaďuje mestskú nemocnicu ako príspevkovú organizáciu. Pri rozpočte asi 12 mil. eur predstavujú výdavky na zdravotníctvo v tomto meste takmer 30 % z celkových výdavkov, čo sa premieta aj do vyššieho podielu výdavkov na zdravotníctvo v kategórii miest s 10 až 20 tis. obyvateľmi, kam Zlaté Moravce patria (tab. 2).

Zanedbateľné výdavky smerujú do obrany v rámci zabezpečenia civilnej ochrany obyvateľstva.

Záver

Analýza štruktúry výdavkov podľa funkčnej klasifikácie potvrdila výrazné rozdiely medzi obcami a mestami v rôznych veľkostných kategóriách. Jednotlivé veľkostné kategórie miest a obcí sa navzájom odlišujú v absolútnom vyjadrení v objeme celkových výdavkov na obyvateľa aj v relatívnom zastúpení jednotlivých výdavkových položiek. Obce v najnižších veľkostných kategóriách vynakladajú veľmi vysoký podiel výdavkov na všeobecné verejné služby, ktoré súvisia s personálnym a technickým zabezpečením vlastného chodu samosprávy, pričom v porovnaní s obcami vo vyšších veľkostných kategóriách výrazne prevyšujú náklady na túto kategóriu v prepočte na jedného obyvateľa. Konsolidácia miestnej samosprávy by preto mohla priniesť pre tieto obce výraznejšie úspory a presmerovanie prostriedkov do iných rozvojových aktivít. Príspevok predstavuje východiskový bod pre hlbšiu analýzu výdavkov miestnej samosprávy, ktorá by mala byť založená na identifikácii určitých typov miest a obcí z hľadiska výdavkových preferencií. Takáto hlbšia analýza si však vyžaduje podrobné štúdium programových rozpočtov samosprávy, pretože súhrnné kategórie v rámci výkazov nie sú na takúto analýzu dostatočné. Ďalšou možnosťou na rozvinutie problematiky je medzinárodné porovnanie. V tejto súvislosti je však potrebné adekvátne zhodnotiť rozdiely v podmienkach financovania miestnej samosprávy medzi jednotlivými krajinami. Predovšetkým úroveň ich fiškálnej autonómie a skladbu kompetencií, ktoré miestne samosprávy v týchto krajinách zabezpečujú (Opluštilová a Halámek, 2013).

Literatúra

- [1] BALOGOVÁ, E., DERCO, J., MIXTAJ, L., (2011). Kosice – the European Capital of Culture in 2013 and implementation of destination management. *Acta Geoturistica*, vol. 2, no. 2, pp. 26-31. ISSN 1338-2292.
- [2] BUČEK, J. BORÁROSOVÁ, Z., SOPKULIAK, A., (2010). *Miestne financie a miestny ekonomický rozvoj*. Bratislava: Geografika. ISBN 978-80-89317-12-7.
- [3] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2014). Impacts of decentralization on the local government expenditures and public services in the EU countries. *Lex localis – Journal of Local Self-government*, vol. 12, no. 3, pp. 623-642. ISSN 1581-5374.
- [4] KLIMOVSKÝ, D., (2009). O možných riešeniach fragmentovanej lokálnej sídelnej štruktúry. *Acta Politologica*, vol. 1, no. 2, pp. 182-213. ISSN 1803-8220.
- [5] MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2015). Príjmy a výdavky miestnej samosprávy 2012-2014. [CD-ROM]. [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: údaje získané na základe požiadavky prostredníctvom Zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám.
- [6] *Nariadenie vlády č. 668/2004 Z. z. Slovenskej republiky o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samosprávy*.
- [7] NIŽŇANSKÝ, V., (2009). *Posilnenie finančnej autonómie miest a obcí*. Bratislava: M. E. S. A. 10. ISBN 978-80-89177-15-8.
- [8] OPLUŠTILOVÁ, I., HALÁMEK, P., (2013). Finanční kondice obcí Jihomoravského kraje. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 411-420. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-51.
- [9] SACCHI, A., SALOTTI, S., (2016). A comprehensive analysis of expenditure decentralization and of the composition of local public spending. *Regional Studies*, vol. 50, no. 1, pp. 93-109. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2014.893387.
- [10] SLÁDEČKOVÁ, J., (2015). Porovnanie príjmov a výdavkov obcí na zabezpečenie výkonu originálnych kompetencií. *Manažment školy v praxi*, vol. 10, no. 6, pp. 2-11. ISSN 1336-9849.
- [11] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2016). Bilancie obyvateľstva. [online]. [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.

- [12] TICHÝ, D., (2005). Združovanie obcí ako predpoklad rýchlejšieho rozvoja samospráv a regiónov. *Ekonomický časopis*, vol. 53, no. 4, pp. 364-382. ISSN 0013-3035.
- [13] *Vyhláška Štatistického úradu Slovenskej republiky č. 257/2014 Z. z. ktorou sa vydáva štatistická klasifikácia výdavkov verejnej správy (SK COFOG).*
- [14] *Zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky .*

ZADLUŽENOST KRAJSKÝCH SAMOSPRÁV**REGIONAL AUTHORITIES' DEBT****IRENA OPLUŠTILOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: oplustii@econ.muni.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit zadluženost krajských samospráv. Zahrnuto je 13 krajů; není hodnoceno zadlužení hl. m. Prahy. Finanční data pro provedené analýzy jsou čerpána z výkazů pro hodnocení plnění rozpočtu krajů a z rozvah krajů, které jsou publikovány v databázi MONITOR státní správy a samosprávy Ministerstva financí ČR. Hodnocení je provedeno za roky 2011-2014. Ukazatele, na jejichž základě je hodnocení provedeno, postihují celkovou výši dluhu ve vztahu ke schopnostem kraje jej uhradit, stejně jako roční náklady na zadlužení. Z provedených analýz vyplývá, že současné zadlužení krajů je na poměrně nízké úrovni a kraje nemají problémy s jejich splácením. Ani případné schválení zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti v navrhované podobě by nemělo při současné úrovni zadlužení představovat problém. Při hodnocení výsledků zvolených ukazatelů je však třeba bedlivě dbát na správnou interpretaci, která je ovlivněna způsobem konstrukce ukazatelů a specifickou strukturou krajských rozpočtů.

Klíčová slova

krajská samospráva, zadlužení, likvidita

Annotation

The aim of this paper is to evaluate the debt of regional authorities. The analysis includes 13 regions, Prague is not included. Financial data for the analysis are drawn from the database MONITOR of state and local government by Ministry of Finance. Evaluation is done for the fiscal years 2011-2014. Indicators used for this assessment affect the amount of debt in relation regions' ability to pay, as well as the annual cost of debt. The analysis suggests that the current regional indebtedness is at a relatively low level and regions do not have problems with their repayments. In the evaluation of selected indicators, it is necessary to closely observe the correct interpretation, which is influenced by the way the construction of indicators as well as specific structure of regional budgets.

Key words

regional authority, debt, liquidity

JEL classification: *H70, R50*

Úvod

Kraje vykonávají samosprávu i některé úkoly státní správy, což je z hlediska jejich způsobu financování velmi významná skutečnost (srov. Jílek 2008, p. 79). Přitom vhodná struktura rozpočtu je velmi důležitá pro schopnost územní samosprávy poskytovat vhodnou strukturu a rozsah veřejných služeb svým občanům (srov. Petr, Pařil, 2012). Nastavení adekvátního způsobu financování činnosti ÚSC je stále diskutovaným problémem, a to (v českém prostředí) zejména v oblasti určení výše podílů na výnosech vybraných daní pro rozpočty ÚSC. Na druhou stranu, dle některých autorů je právě autonomie místních samospráv determinantou kvality jimi poskytovaných místních samospráv (Černáková, 2013, p. 437).

Teoretickým základem pro pochopení financování krajů (a tedy i zhodnocení jejich finanční situace) je teorie fiskálního federalismu a konkrétní v praxi využívaný model fiskální decentralizace. Jeho podoba je dána strukturou úkolů krajské úrovně samosprávy a zvoleným způsobem financování těchto úkolů. V současné době je v České republice používán kombinovaný model fiskálního federalismu s určitými decentralizačními prvky. Kraje jsou velmi málo finančně soběstačné, jejich příjmy tvoří zejména transfery, blíže strukturu rozpočtu krajů za roky 2011 - 2014 prezentuje následující tabulka.

Tab. 1: Struktura rozpočtů krajů

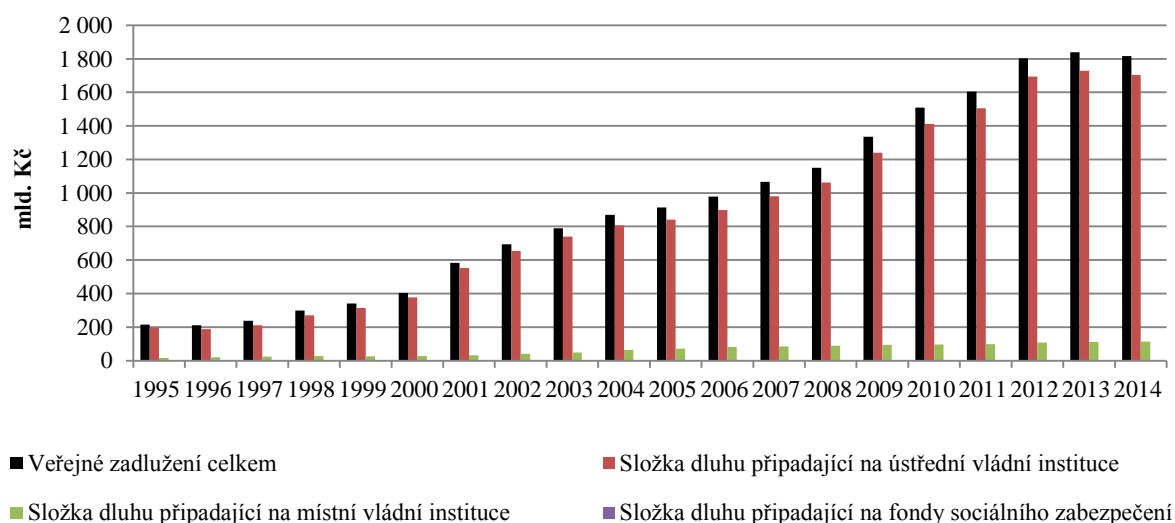
	2011	2012	2013	2014
Daňové příjmy	33%	33%	34%	34%
Nedaňové příjmy	4%	3%	3%	3%
Kapitálové příjmy	0%	0%	0%	0%
Přijaté transfery	63%	63%	63%	63%
<i>Příjmy celkem</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>
Běžné výdaje	87%	87%	89%	87%
Kapitálové výdaje	13%	13%	11%	13%
<i>Výdaje celkem</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>

Zdroj: Ministerstvo financí, Monitor státní správy a samosprávy (2015)

„Prostřednictvím přerozdělovacích procesů formou dotací, i když jejich výše a četnost se snižuje, může stát zmírňovat nerovný daňový výnos v jednotlivých regionech, obcích apod. a umožnit územní samosprávě na celém území státu zabezpečovat základní lokální a regionální veřejné statky ve srovnatelné kvalitě (jde o uplatnění principu solidarity). Zároveň může alespoň v minimální míře ovlivňovat rozhodování územní samosprávy, která je ve vyspělých demokratických zemích do značné míry nezávislá na státu“ (Peková, 2004, 173).

Kromě příjmů krajské samosprávy k financování svých výdajů využívají též půjčených prostředků. Veřejný dluh ČR dosahuje v porovnání s jinými zeměmi EU poměrně nízkých hodnot, avšak v konkrétním vyjádření podíl konsolidovaného veřejného dluhu na HDP činil v roce 2014 42,57 % HDP. Dluh místních vládních institucí má přitom pouze podíl 2,64 % na HDP (Česká národní banka, 2015). Tuto situaci dokumentuje následující obrázek.

Obr. 1: Veřejné zadlužení ČR

Zdroj: Česká národní banka (2015), vlastní zpracování

Dluh krajských samospráv se podílí na dluhu místních vládních institucí méně než z jedné čtvrtiny. Konkrétně byl dluh krajů v roce 2014 ve výši 27,6 mld. Kč (v porovnání s dluhem obcí, který činil 88,9 mld. Kč; dluh DSO byl 2,6 mld. Kč). Přesto nelze zadluženost krajů podceňovat, je třeba ji průběžně sledovat a vyhodnocovat tak, aby bylo možné případným problémům včas předejít. Je otázkou, jaké mechanismy, jaké konkrétní postupy pro tyto účely využít.

1. Cíl, metody

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit zadluženost krajských samospráv. Zahrnuty jsou všechny „standardní“ kraje, tedy 13 krajů; není hodnoceno zadlužení hl. m. Prahy. Příspěvek čerpá data z veřejně dostupných zdrojů - informace o počtu obyvatel jsou převzaty z Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2015), finanční data jsou čerpána z výkazů pro hodnocení plnění rozpočtu krajů a z rozvah krajů, které jsou publikovány v databázi MONITOR státní správy a samosprávy Ministerstva financí ČR. Hodnocení je provedeno za roky 2011-2014 (údaje za rok 2015 nebyly v době psaní tohoto příspěvku k dispozici).

Nejprve jsou provedeny výpočty výše dluhu krajů a jejich srovnání v přepočtu na obyvatele. Samotná analýza dluhu krajů je provedena s využitím několika ukazatelů hodnotících celkový dluh, náklady na splácení za daný kalendářní rok a likviditu subjektu:

- Ukazatel poměřující celkový dluh a saldo provozního rozpočtu. Vzhledem k tomu, že v saldu běžného rozpočtu se mohou vyskytnout výrazné meziroční rozdíly, je dluh poměřován k průměrnému provoznímu saldu za roky 2011-2014. Tento ukazatel vyjadřuje, za kolik let by byl ÚSC schopný splatit svůj dluh ze svého salda běžného rozpočtu, tedy z toho, co je ÚSC schopný ušetřit ve svém provozu. *Do údajů o zadluženosti jsou zahrnuty stavy na syntetických účtech 281, 282, 283, 289, 322, 326, 362, 451, 452, 453, 456, 457 a 459.*
- Podíl celkového dluhu a celkových příjmů (jejich průměru za poslední 4 roky) – tento ukazatel je navrhován v rámci připravovaného zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti.
- Ukazatel dluhové služby.
- Ukazatel podílu dluhové služby a dluhové kapacity.
- Pro srovnání jsou vypočítány též monitorující ukazatele Monitoringu hospodaření obcí, tedy běžná likvidita a podíl cizích zdrojů na celkových aktivech.

2. Výsledky

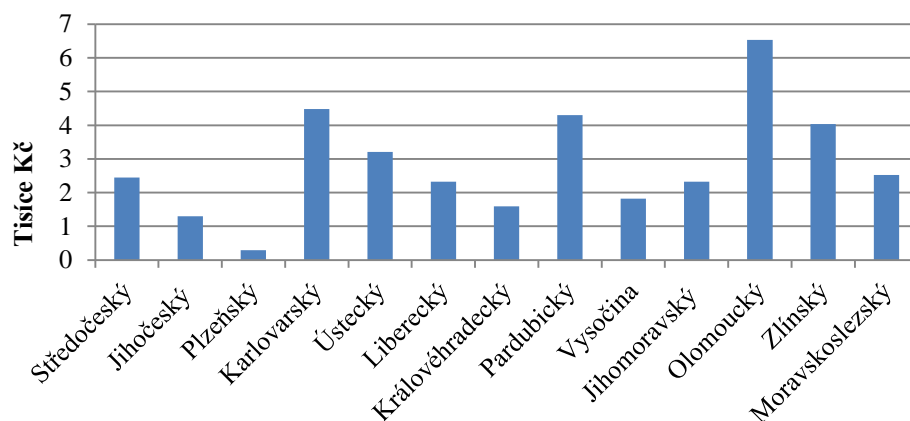
Informace o celkovém zadlužení krajů pravidelně prezentuje ministerstvo financí, viz následující tabulka. Jak bylo řečeno v úvodu tohoto příspěvku, souhrnná hodnota dluhu krajů nepředstavuje ve srovnání s ostatními složkami veřejného zadlužení významný podíl.

Tab. 2: Souhrnné údaje o zadluženosti krajů ČR v letech 2003–2014 (v mld. Kč)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Úvěry	0,2	0,4	1,8	6,5	9,4	11,9	17,4	16,6	19,6	22,2	23,5	24,4
Přijaté návratné finanční výpomoci a ostatní dluhy	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	2,7	3,5	2,5	2,7	2,3	3,3	3,2
Celkem	1,3	1,5	2,9	7,7	10,4	14,6	20,9	19,1	22,3	24,5	26,8	27,6

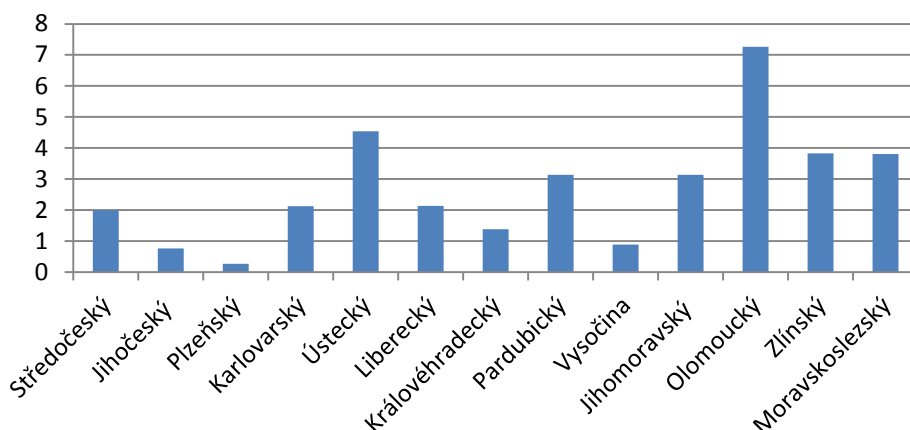
Zdroj: Ministerstvo financí (2015)

Zadluženost jednotlivých krajů představuje obrázek 2. Pro vhodné srovnání je celková výše dluhu přepočtena na obyvatele. Nejvyššího zadlužení na obyvatele dosáhly kraje Olomoucký, Karlovarský a Pardubický.

Obr. 2: Dluh krajů na obyvatele (2014)

Zdroj: Ministerstvo financí, Monitor státní správy a samosprávy (2015), Vlastní zpracování.

Samotná výše dluhu, byť přepočtená na obyvatele však nic nevypovídá o tom, jak zadlužení kraje dopadá na jeho finanční hospodaření. Výši dluhu ve vztahu ke schopnosti kraje ho splácet vhodně postihuje ukazatel podílu dluhu na saldu provozního rozpočtu (vzhledem k tomu, že provozní rozpočet může vykazovat významné meziroční výkyvy, je pro výpočet použit jeho průměr za 4 roky). Tento ukazatel udává, za kolik let by byl kraj schopný splatit svůj dluh z přebytků ve svém provozu. Jak je z obrázku 3 patrné, nejhoršího výsledku dosahuje kraj Olomoucký, ten by splatil dluhy do 8 let, všechny ostatní kraje do 5 let.

Obr. 3: Podíl dluhu kraje (2014) na průměru salda běžného rozpočtu (2011-2014)

Zdroj: Ministerstvo financí, Monitor státní správy a samosprávy (2015), Vlastní zpracování.

Oproti předchozímu ukazateli, ukazatel podílu dluhové služby a dluhové kapacity (DS/DK) a ukazatel dluhové služby (UDS) slouží k hodnocení ročních výdajů kraje souvisejících s jeho zadlužením¹. Ukazatel DS/DK vypovídá o tom, jaký podíl přebytku provozního rozpočtu je třeba na pokrytí ročních nákladů na zadlužení (a měla by ideálně být nižší než 100%), na rozdíl od UDS bere tedy v úvahu konkrétní výši běžných výdajů subjektu v daném roce. UDS poměruje DS s vybranou kategorií příjmů; jako hraniční lze přitom chápat hodnotu 30 % (takto byla definována a sledována ministerstvem financí za roky 2003-2007).

¹ Výpočet: Dluhová služba (DS) = splátky úvěrů a půjček + placené úroky. Do splátek jsou zahrnuty všechny dlouhodobé splátky, krátkodobé splátky pouze ty, které za daný rok převyšují krátkodobé půjčené prostředky; důvodem je snížení zkreslení výsledků ukazatele. Dluhová kapacita (DK) = rozdíl provozních příjmů a provozních výdajů (kromě placených úroků). Ukazatel dluhové služby (UDS) = DS / součet daňových příjmů, nedaňových příjmů a transferů v rámci souhrnného dotačního vztahu.

Tab. 3: Ukazatel podílu dluhové služby a dluhové kapacity a ukazatel dluhové služby krajů

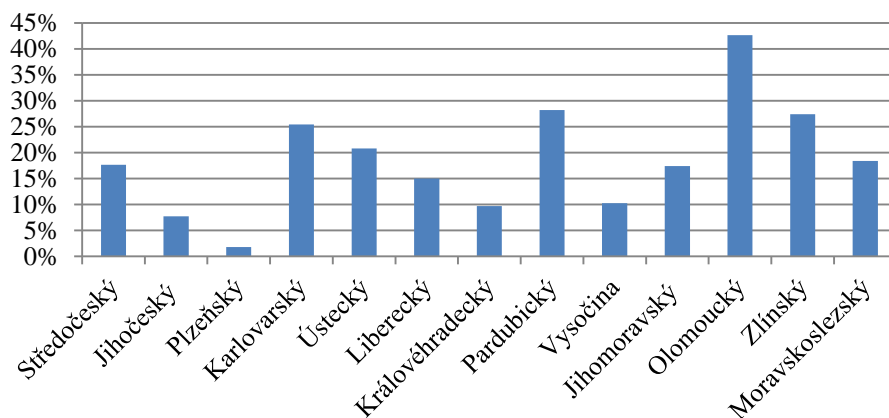
	2011		2012		2013		2014	
	DS/DK	UDS	DS/DK	UDS	DS/DK	UDS	DS/DK	UDS
Středočeský	11,5%	3,1%	18,5%	3,6%	14,9%	3,6%	15,5%	3,4%
Jihočeský	38,4%	9,6%	24,8%	4,9%	5,9%	1,3%	19,3%	5,7%
Plzeňský	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%
Karlovarský	28,8%	9,1%	25,7%	8,7%	100,2%	10,7%	43,4%	13,8%
Ústecký	67,2%	8,3%	121,8%	10,4%	229,8%	21,7%	76,2%	16,9%
Liberecký	16,4%	2,3%	18,5%	2,3%	11,9%	2,3%	14,4%	4,1%
Královéhradecký	27,2%	5,3%	37,0%	4,2%	23,7%	4,8%	20,5%	4,5%
Pardubický	30,5%	6,0%	53,5%	10,3%	26,3%	7,4%	22,6%	6,8%
Vysočina	2,9%	0,9%	29,8%	9,2%	5,5%	1,2%	29,1%	7,1%
Jihomoravský	15,5%	2,8%	20,8%	2,8%	16,8%	2,7%	11,8%	2,5%
Olomoucký	9,8%	2,0%	44,4%	3,8%	31,6%	4,4%	23,7%	5,3%
Zlínský	13,7%	3,9%	23,5%	4,4%	25,6%	4,8%	19,0%	3,6%
Moravskoslezský	43,1%	9,2%	105,6%	11,7%	92,4%	13,5%	71,3%	13,0%

Zdroj: Ministerstvo financí, Monitor státní správy a samosprávy (2015), Vlastní zpracování.

Problematických výsledků ukazatele DS/DK dosáhl v roce 2012 a zejména 2013 kraj Ústecký, hraniční hodnoty v roce 2013 kraj Karlovarský a Moravskoslezský (2012 a 2013). Tento ukazatel však nebere v úvahu konkrétní formu dluhu a z něj vyplývajících splátek, resp. toho, z jakých prostředků kraj splátky hradí. Důvodem horších výsledků totiž mohou být splátky prostředků půjčených na předfinancování projektů financovaných z dotací. Všechny ostatní kraje dosahují bezproblémových hodnot. Výsledky za poslední sledovaný rok jsou pak v pořádku ve všech 13 krajích.

Vzhledem k možnému nárůstu podílu veřejného dluhu (jehož jsou dluhy ÚSC součástí) na HDP, vláda na svém zasedání dne 23. 2. 2015 přijala usnesení, ve kterém schválila návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti a návrh zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti (blíže viz Vláda ČR, 2015). Tato právní úprava by měla řešit situaci, pokud by výše dluhu sektoru veřejných institucí překročila stanovené kritické hodnoty, když stanoví závazná pravidlo pro jednotlivé typy veřejných institucí. (Dopady této právní úpravy, pokud bude schválena ve stávající podobě, na obce i kraje lze nalézt ve článku Opluštilová, 2015.)

Všechny kraje v České republice splňují podmínku výše dluhu k jejich průměrným celkovým příjmům. Nejhorší výsledek vykázal kraj Olomoucký, jehož výše dluhu dosahuje více než 42 % průměrných celkových příjmů. Výsledky ostatních krajů prezentuje obrázek 4.

Obr. 4: Podíl dluhu krajů (2014) a jejich průměrných celkových příjmů

Zdroj: Ministerstvo financí, Monitor státní správy a samosprávy (2015), Vlastní zpracování.

Poslední dva zvolené ukazatele představují monitorující ukazatele Monitoringu hospodaření obcí (Ministerstvo financí, 2012) – ukazatel běžné likvidity (podíl oběžných aktiv a krátkodobých závazků) a ukazatel podílu cizích zdrojů a celkových aktiv brutto (CZ/A).

Tab. 4: Běžná likvidita a podíl cizích zdrojů na celkových aktivech krajů (2014)

	běžná likvidita	CZ / A
Středočeský	1,2	54,7%
Jihočeský	2,7	20,5%
Plzeňský	1,9	13,7%
Karlovarský	2,3	28,9%
Ústecký	1,9	34,8%
Liberecký	8,8	42,3%
Královéhradecký	5,2	21,5%
Pardubický	4,8	32,1%
Vysočina	6,5	16,9%
Jihomoravský	1,8	70,5%
Olomoucký	1,2	77,3%
Zlínský	1,1	34,4%
Moravskoslezský	2,9	48,5%

Zdroj: Ministerstvo financí, Monitor státní správy a samosprávy (2015), Vlastní zpracování.

V případě obcí by hodnota běžné likvidity měla být vyšší než 1 – tuto podmínku splňují i všechny kraje. Hodnota podílu CZ/A by neměla u obcí přesáhnout 25 %. Z tabulky 4 je zřejmé, že většina krajů tuto hodnotu překračuje. Není to však způsobeno tím, že by kraje měly příliš vysokou hodnotu svého majetku krytou cizími zdroji ve formě dluhu. Je to do velké míry dáno tím, že struktura rozpočtů krajů je do značné míry dána transfery (jak přijatými, tak poskytnutými) a způsobem vyúčtování těchto transferů (v jiném účetním období než jejich poskytnutí); můžeme říci, že tento fakt výrazně ovlivňuje výši cizích zdrojů. Obdobný problém se částečně promítá i do výsledků ukazatele běžné likvidity (výše krátkodobých závazků).

Závěr

Zadluženost krajů nepředstavuje v současné době závažný problém. Nejvyšších zadlužení dosahuje Olomoucký kraj, též ve vztahu k jeho schopnosti jej splatit z přebytku provozního rozpočtu dosáhl nejhoršího výsledku, svoje dluhy by dokázal splatit do 8 let. Tento výsledek lze u samosprávného celku, jehož cílem není zisk, považovat za dobrý. Navíc, přihlédneme-li k výsledkům ukazatelů DS/DK a UDS Olomouckého kraje, je zřejmé, že má splátky rozvržené tak, že je v rámci svého hospodaření bez problémů zvládá. Naopak nejhorších výsledků ukazatele DS/DK v některých ze sledovaných let, dosáhly kraje Ústecký, Karlovarský a Liberecký. Při hodnocení konkrétních výsledků je však třeba brát v úvahu, zda významná část splátek hrazených krajem je hrazena z vlastních uspořené prostředků nebo jestli se jedná o splátky prostředků půjčených na předfinancování projektů hrazených z (předpokládaných) transferů.

Literatura

- [1] ČERNÁKOVÁ, V., (2013). Finančná autonómia miestnych samospráv jako determinant kvality veřejných služeb. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 436-443. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-54.

- [2] Česká národní banka, (2015). *Vládní dluh – konsolidovaný S. 13 – ESA 95* [online]. cit. 2015-06-20. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/statistika/vladni_fin_stat/download/vlad_fin_stat_dluh_cs.xls.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2014*. [online]. cit. 2016-02-28. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112014-aco9yecp09>.
- [4] JÍLEK, M., (2008). *Fiskální decentralizace, teorie a empirie*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-355-3.
- [5] MINISTERSTVO FINANCÍ, (2012). Monitoring hospodaření obcí – soustava informativních a monitorujících ukazatelů. [online]. cit. 2016-03-21. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/uzemni-rozpocety/monitoring-hospodareni-obci>.
- [6] MINISTERSTVO FINANCÍ. MONITOR STÁTNÍ SPRÁVY A SAMOSPRÁVY, (2015). Zdrojová data – transakční data [online]. cit. 2015-07-03. Dostupné z: <http://monitor.statnipokladna.cz/2015/zdrojova-data/transakcni-data>.
- [7] MINISTERSTVO FINANCÍ, (2015). *Zadluženost územních rozpočtů v roce 2014*. [online]. cit. 2016-03-21. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/monitoring/zadluzenost-uzemnich-rozpocetu/2014/zadluzenost-uzemnich-rozpocetu-v-roce-201-21237>.
- [8] OPLUŠTILOVÁ, I., (2015). Dopady připravovaného zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti na územní samosprávné celky. In *Znalosti pro tržní praxi 2015. Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. s. 674-683, 10 s. ISBN 978-80-87533-12-3.
- [9] PEKOVÁ, J., (2004). *Hospodaření a finance územní samosprávy*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-086-4.
- [10] PETR, O., PAŘIL, V., (2012). Vybrané problémy ve struktuře rozpočtů obcí vzhledem k jejich relevantním potřebám. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 645-655. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [11] VLÁDA ČR, (2015). Usnesení vlády České republiky č. 114/2015. [online]. cit. 2015-05-28. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/djv-agenda?date=2015-02-23>.

FINANCOVANIE PRENESENÉHO VÝKONU ŠTÁTNEJ SPRÁVY NA ÚSEKU MATRIK NA ÚROVNI MIESTNEJ SAMOSPRÁVY V SR

FINANCING OF TRANSFERRED EXECUTION OF THE STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF REGISTRY OFFICES ON THE LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC

VIERA PAPCUNOVÁ

MARTA URBANÍKOVÁ

MARCELA KORENKOVÁ

Ústav ekonomiky a manažmentu Institute of economics and management
Fakulta prírodných vied Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia
E-mail: vpapcunova@ukf.sk, murbanikova@ukf.sk, mkorenkova@ukf.sk

Anotácia

Matrika je štátna evidencia o osobnom stave fyzických osôb, ktoré sa narodili, uzavreli manželstvo alebo zomreli na území Slovenskej republiky a štátnych občanov Slovenskej republiky, ktorí sa narodili, uzavreli manželstvo alebo zomreli v cudzine. Táto kompetencia patrila medzi prvé, ktoré štát v rámci decentralizácie kompetencií presunul na obce. Cieľom príspevku je zhodnotiť podmienky a rozsah účasti štátu na financovaní preneseného výkonu štátnej správy na úseku matrik. Financovanie tohto výkonu hodnotíme nielen v časových radoch, ale aj v rámci jednotlivých krajoch SR. Z analýzy vyplynulo, že na celkovom objeme dotácie poukazovanej na matričnú činnosť najväčší podiel tvoria mzdové náklady. Zároveň rozmiestnenie ako aj výkonnosť jednotlivých matričných úradov výrazne ovplyvňuje sídelná štruktúra, ale aj migrácia obyvateľstva v súvislosti so socio – ekonomickými podmienkami v danom území.

Kľúčové slová

prenesený výkon štátnej správy, financovanie, matriky, miestna samospráva

Annotation

Registry office is a state register of civil status of inhabitants who are born, married or died in the Slovak Republic and also about Slovak citizens who were born, married or died abroad. This competence was among the first, which transferred from state to municipalities in the process of decentralization of competences. The aim of this paper is to assess the conditions and the extent of state participation in financing the transferred execution of state administration in the civil register. The financing of this performance is evaluated not only in time series, but also within individual regions of Slovakia. The analysis showed, that the total volume of subsidies remitted to the registry office, the largest share consist of personal costs. Also, the deployment and performance of individual registry offices strongly influences with settlement structure, and also population migration in the context of socio - economic conditions in the territory.

Key words

transferred state administration, financing, registry offices, local self-government

JEL classification: H72, H76

Úvod

Reformy verejnej správy vyvolané potrebami prehlbujúcej sa decentralizácie, deregulácie, odbyrokratizovania a zefektívnenia výkonu sa podľa Žárskej (2013) premietajú do nového usporiadania modelu verejnej správy a jej nového funkčného poňatia. Tieto procesy významne posilnili samosprávnosť riadenia, čo je základom pre rastúcu pozíciu obcí v zodpovednosti a právomoci spravovania zvereného územia. Stávajú sa reálnym aktérom rozvoja tohto územia a ich úloha je definovaná požiadavkou byť efektívnym a kompetentným aktérom.

Potvrdzujú to aj autori Železník, Knežová, Hurná (2014) a Tej (2002), ktorí uvádzajú, že rozsiahla decentralizácia kompetencií v rámci verejnej správy priniesla výzvu pre miestne samosprávy, akým spôsobom poskytovať široké portfólio rôznych verejných statkov a služieb tak, aby vyhovel požiadavkám na vyššiu účinnosť, profesionalitu a kvalitu poskytovaných služieb pre obyvateľov. Pozitíva decentralizácie kompetencií sa podľa Rumbacha (2016) líšia v rámci jednotlivých krajín, ale niekoľko je ich spoločných. Napríklad zástancovia decentralizácie argumentujú tým, že bude zvyšovať schopnosť a účinnosť miestnej správy, tým, že občania sa budú snažiť viac zapájať do vecí verejných a dohliadať tak na zodpovednosť volených predstaviteľov. Niektorí vidia pozitíva vo zvýšení politickej stability a s tým súvisiacej korupcie lokálnych politikov pri zabezpečovaní prenesených kompetencií.

Potvrdzujú to aj Mihálik, Klimovský (2014) podľa ktorých štát dáva svoju pozíciu prenesením právomocí na všetkých úrovniach verejnej správy pri dodržaní zásady subsidiarity, čím sú zdôraznené demokratické hodnoty spoločnosti a občania sú aktívnejší a priamo volení zástupcovia sú bližšie k obyčajným voličom.

Ústava SR a nadväzne prijaté zákony (napr. o obecnom zriadení, o presune niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky, a pod.) stanovujú delenie pôsobnosti územnej samosprávy na samosprávnú pôsobnosť a na prenesený výkon pôsobnosti štátnej správy. V rámci prenesenej pôsobnosti štátnej správy je územná samospráva viazaná nielen ústavou a zákonmi, ale aj ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi a to aj v prípade, ak sa o nich domnieva, že sú v rozpore s ústavou a zákonmi. V zmysle čl. 71 ods. 2 Ústavy SR, prenesený výkon štátnej správy zákonom na obec alebo na vyšší územný celok riadi a kontroluje vláda. Zásady výkonu prenesenej pôsobnosti štátnej správy na územnú samosprávu sa odvíjajú od čl. 71 Ústavy SR. Definovanie, čo môže byť samosprávnou pôsobnosťou územnej samosprávy a čo preneseným výkonom pôsobnosti štátnej správy je ponechané na jednotlivé zákony. Územná samospráva však musí plniť prenesenú pôsobnosť štátnej správy iba v prípade súčasného naplnenia oboch podmienok uvedených v Ústave a to, že úloha štátnej správy bola na územnú samosprávu prenesená zákonom a že štát uhrádza náklady preneseného výkonu pôsobnosti štátnej správy (Nižňanský, 2012).

Jednou z kompetencií preneseného výkonu štátnej správy na miestnu úroveň je aj zabezpečovanie výkonu v oblasti všeobecnej vnútornej správy vedenia matrik. V praxi to znamená, že obce, v ktorých sídlia matričné úrady oznamujú ohlasovňiam príslušným podľa miesta trvalého pobytu narodenie dieťaťa, uzavretie manželstva, úmrtie občana a zmenu mena alebo priezviska občana. Okrem toho, že vedú knihu narodení, knihu manželstiev a knihu úmrtí, vykonávajú dodatočné záznamy do matrik na základe verejných listín vydaných súdmi a inými úradmi, plnia oznamovaciu povinnosť o matričných udalostiach príslušným orgánom podľa osobitných predpisov.

1. Cieľ a metódy

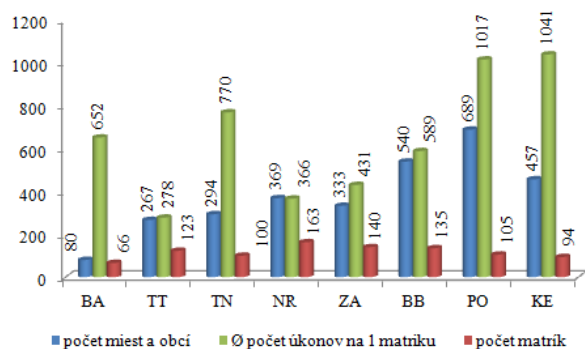
Cieľom príspevku je zhodnotiť podmienky a rozsah účasti štátu na financovaní preneseného výkonu štátnej správy na úseku matrik. Financovanie tohto výkonu hodnotíme nielen v časových radoch, ale aj v rámci jednotlivých krajoch SR.

Na základe zákona č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších noviel z celkového počtu 2890 obcí sa nachádza matričný úrad v 926 obciach, čo predstavuje 32,04% z celkového počtu obcí na

Slovensku. Rozloženie matričných úradov v jednotlivých krajoch je viac menej rovnomerné a odvíja sa od veľkosti a sídelnej štruktúry daného kraja. Napriek tomu, že najviac obcí sa nachádza v Prešovskom kraji, celkový počet matrik je iba 105, čo je dôsledkom roztrúsenej sídelnej štruktúry a existencie veľkého počtu malých obcí v území. Naopak v Nitrianskom kraji napriek tomu, že je v území o 1,8 - násobne menej obcí a miest v porovnaní s Prešovským krajom, má najvyšší počet matričných úradov v území - 163, čo predstavuje z celkového počtu matričných úradov 17,60% - ný podiel. Naopak najmenej matričných úradov je v Bratislavskom kraji – 66, čo predstavuje z celkového počtu 7,13% - ný podiel, avšak v prepočte na počet obcí má tento kraj najvyššie zastúpenie matričných úradov (na 80 miest a obcí pripadá 66 matričných úradov), čo je dôsledkom opäť veľkostnej štruktúry obcí nachádzajúcich sa v tomto kraji.

Z hľadiska priemerného počtu úkonov na 1 matriku vyplýva, že najviac ich vykonávajú matriky v Prešovskom kraji, čo je v podstate dôsledok spádovosti matričných úradov. V praxi to znamená, že existujúce matričné úrady fungujú pre pomerne veľký počet obyvateľov (matričné úrady fungujú iba v každej šiestej obci resp. meste v kraji). Naopak v priemere najmenej úkonov na 1 matriku vykonávajú matričné úrady v Trnavskom kraji, to je však spôsobené skutočnosťou, že v tomto kraji sa matričné úrady nachádzajú v každom druhom meste resp. obci v kraji.

Obr. 1: Počet miest a obcí a matričných úradov v krajoch SR v roku 2014

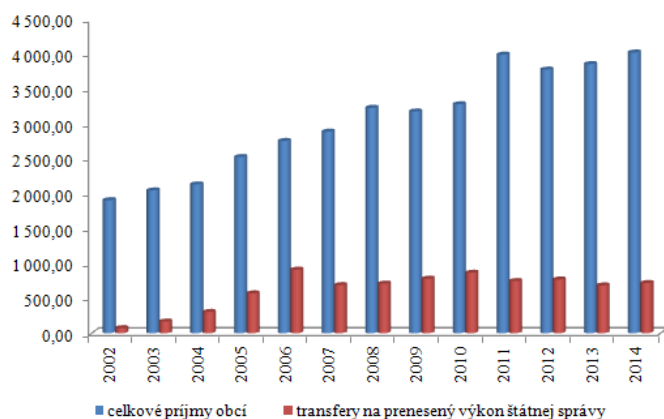

Zdroj: ŠÚ SR – Statdat, Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie (2014)

Výsledky

V rámci decentralizácie kompetencií získali obce na základe zákona č. 416/2002 Z.z. kompetencie v rôznych oblastiach, ktoré dovtedy vykonával štát. Na ich financovanie zasiela štát obciam transfer na prenesený výkon štátnej správy, ktorý je účelovo viazaný. Tak, ako boli postupne delimitované kompetencie zo štátu, adekvátne k tomu získavali obce majetok a finančné prostriedky na ich zabezpečenie. Štruktúra transferu závisí v plnej miere od typu kompetencie na ktorú je transfer určený, avšak vždy sú jeho súčasťou aj výdavky súvisiace so mzdami osôb, ktoré danú kompetenciu vykonávajú. Kým v roku 2002 celkový objem transferov na prenesený výkon štátnej správy predstavoval 72,50 mil. €, už v roku 2005, v čase kedy sa uskutočnila aj fiškálna decentralizácia už transfer predstavoval 571,18 mil. €. Najvyšší objem finančných prostriedkov obce získali na zabezpečenie preneseného výkonu štátnej správy v roku 2006, kedy celkový objem predstavoval 911,05 mil. €. V porovnaní rokov 2002 a 2014 sa celkový objem transferov poukazovaný obciam a mestám na prenesený výkon štátnej správy zvýšil o 647,18 mil. €, čo predstavuje viac ako 10 – násobný nárast. Treba však podotknúť, že každým rokom obce získavali ďalšie kompetencie a takisto dochádzalo aj k valorizácii miezd, čo sa prejavilo na celkovom objeme finančných prostriedkov poukazovaných na financovanie preneseného výkonu štátnej správy.

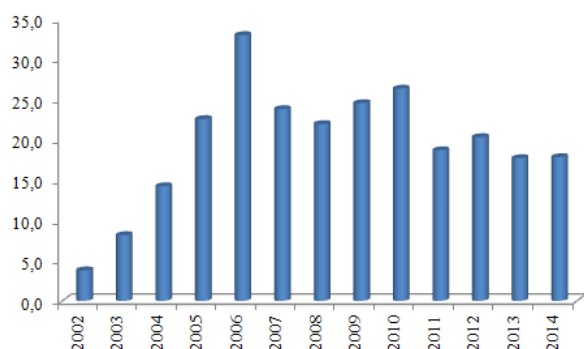
Obr. 2: Vývoj celkových příjmov obcí a transferov na prenesený výkon štátnej správy na úrovni obcí v SR (v mil. €) v období rokov 2002-2014

Zdroj: Ministerstvo financií SR, vlastné spracovanie, (2002-2014)

Z hľadiska podielu transferov na prenesený výkon štátnej správy sa pohybovali tieto príjmy počas obdobia rokov 2002-2014 v priemere od 3 – 33%. Kým v roku 2002 transferov na prenesený výkon štátnej správy predstavovali na celkových príjmoch 3,8% - ný podiel, v roku 2005 kedy sa uskutočnila fiškálna decentralizácia sa ich podiel zvýšil na 22,6%. V rámci fiškálnej decentralizácie došlo k systémovej zmene financovania miest a obcí zo strany štátu, ale zároveň došlo aj k zmenám v rámci vlastných príjmov obcí a to prijatím zákona č. 582/2004 Z.z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Táto situácia sa odrzkdila nielen na výške transferov na prenesený výkon štátnej správy, ale aj na celkových príjmoch obcí. Kým celkové príjmy obcí a miest v roku 2006 v porovnaní s rokom 2002 vzrástli o 44,58%, transferov na prenesený výkon vzrástli viac ako 8 – násobne. V tomto roku tvorili transferov na prenesený výkon štátnej správy 33% - ný podiel na celkových príjmoch obcí. V ďalších rokoch sa ich podiel na celkových príjmoch v priemere pohyboval na úrovni 20%.

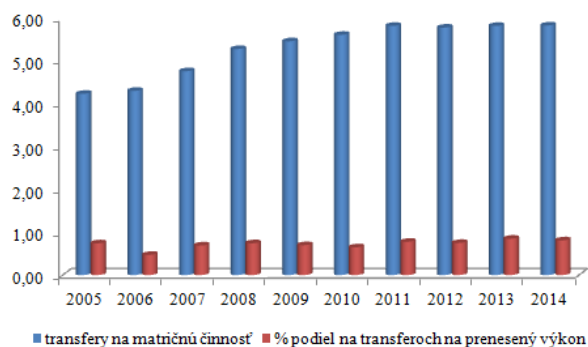
Obr. 3: Podiel transferov na prenesený výkon štátnej správy na celkových príjmoch obcí v SR (%) v období rokov 2002-2014

Zdroj: Ministerstvo financií SR, vlastné spracovanie, (2002-2014)

Z hľadiska celkového objemu dotácie na matričnú činnosť v období rokov 2005-2014 je možné sledovať, až na rok 2012, každoročný nárast, ktorý je dôsledkom predovšetkým valorizácie miezd ale aj miernym zvýšením nákladov spojených s tovarmi a službami. Pokles v roku 2012 v porovnaní s rokom predchádzajúcim predstavoval iba 0,69%. Na celkových transferoch, ktoré obce získavajú zo štátu na prenesený výkon štátnej správy tvoria dotácie na matričnú činnosť v priemere do 1%.

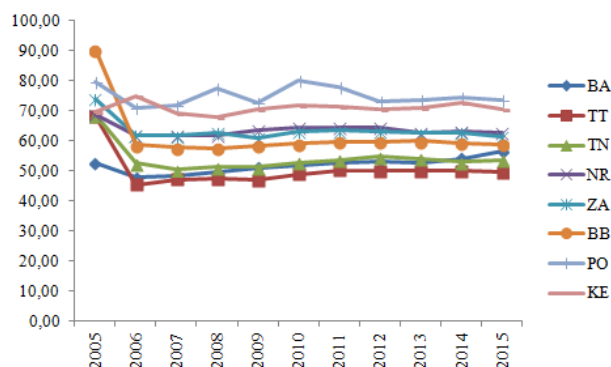
Obr. 4: Vývoj a podiel dotácie na úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy na úseku vedenia matriky na transferoch na prenesený výkon štátnej správy (v mil. €, v %) v období rokov 2005-2014

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie, (2005-2014)

Dotácia sa na základe výnosu Ministerstva vnútra SR prerozdeľuje obciam na pracovný úväzok, ktorým zabezpečujú činnosť matriky na základe počtu obyvateľov. V obciach do 2 000 obyvateľov je to 0,1 pracovného úväzku a v obciach od 12 001 do 20 000 obyvateľov je to 1 pracovný úväzok. V obciach, v ktorých sa počet obyvateľov v územnom obvode matričného úradu pohybuje nad 20 000, sa pracovný úväzok zvyšuje o 0,1 pracovného úväzku za každých 2 000 obyvateľov prevyšujúcich počet 20 000.

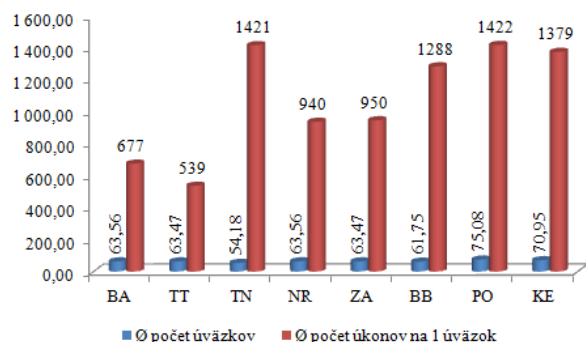
Obr. 5: Vývoj počtu úväzkov na matričných úradoch v krajoch SR v období rokov 2005-2015

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie, (2005-2015)

Pri posudzovaní počtu obyvateľov, je rozhodujúci počet obyvateľov s trvalým pobytom v územnom obvode matričného úradu, zistený z údajov ŠÚ SR k 1. januáru roka, v ktorom sa zostavuje rozpočet a na základe ktorého sa poskytuje dotácia. Táto filozofia prerozdeľovania finančných prostriedkov sa prejavila aj pri hodnotení úväzkov na matričných úradoch v jednotlivých krajoch SR. Kým v Bratislavskom kraji sa pohyboval úväzok v priemere na úrovni 63,56, v Prešovskom kraji to bolo v priemere na úrovni 75,08 a Košickom kraji 70,95 úväzku. Napriek tomu, v Prešovskom kraji je v priemere najvyšší počet úväzkov (na 1 úväzok pripadá 1 422 úkonov), avšak v Trenčianskom kraji je síce priemerný počet úväzkov na úrovni 54,18, no priemerný počet úkonov na 1 úväzok predstavuje hodnotu 1 421.

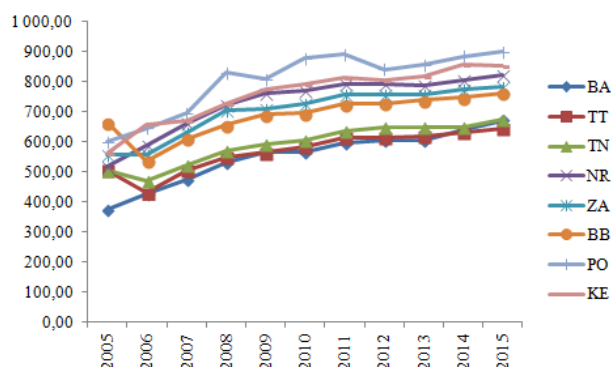
Obr. 6: Priemerný počet úväzkov a priemerný počet úkonov na 1 úväzok pracovníka matriky v krajoch SR v roku 2014

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie, (2014)

Dotácia sa na základe výnosu zvyšuje od 01.4. nasledujúceho rozpočtového roka o 0,2 pracovného úväzku za každých 100 údajov o narodení, uzavretí manželstva a úmrtí zapísaných k 31. decembru roka predchádzajúceho roku, v ktorom sa zostavuje štátny rozpočet, ak počet týchto údajov na jeden pracovný úväzok je vyšší ako 500. O 0,5 pracovného úväzku sa zvyšuje dotácia za každých 5000 údajov o narodení, uzavretí manželstva a úmrtí a údajov o iných skutočnostiach rozhodujúcich pre zistenie alebo overenie osobného stavu, najmä údajov o osvojení, určení rodičovstva a o rozvode manželstva zapísaných k 31. decembru roka predchádzajúceho roku, v ktorom sa zostavuje štátny rozpočet. Uvedená skutočnosť vplývala aj na celkový objem finančných prostriedkov určených na matričnú činnosť. Za sledované obdobie rokov 2005-2015 dochádzalo ku každoročnému miernemu nárastu celkového objemu finančných prostriedkov na matričnú činnosť s výnimkou Prešovského kraja, ktorý počas sledovaného obdobia vykazoval kolísavý trend.

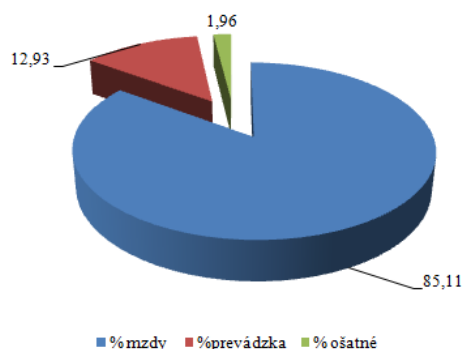
Obr. 7: Vývoj výšky dotácie na úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy na úseku vedenia matriky v jednotlivých krajoch SR v období rokov 2005-2015 (v tis. €)

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie, (2005-2015)

Úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy na úseku matrik zabezpečuje Ministerstvo vnútra SR na základe Výnosu č. 207-2005/04291. Táto dotácia sa poskytuje na príslušný rozpočtový rok z rozpočtovej kapitoly Ministerstva vnútra obciam, ktoré sú sídlom matričného úradu. Dotácia sa poskytuje na plat matrikára a poistné, na tovary a služby a na zvýšené náklady spojené s ošatením a úpravou zovňajšku matrikára. Z hľadiska takto nastavenej štruktúry najväčší podiel tvoria náklady na mzdu matrikára (85,11%), na tovary a služby ide z celkovej dotácie 12,93% a 1,96% tvorí dotácia na ošatné.

Obr. 8: Štruktúra dotácie na úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy na úseku vedenia matriky v roku 2015

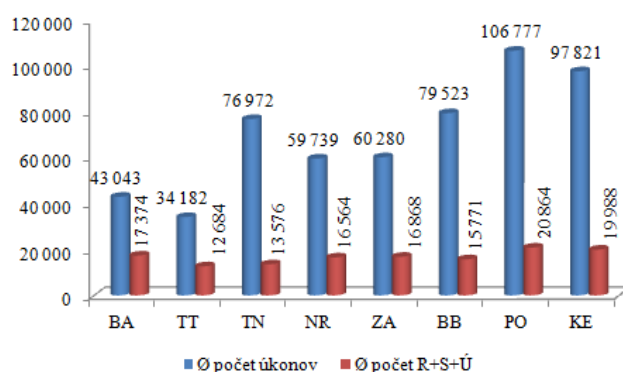

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie, (2015)

Matrika je štátna evidencia o osobnom stave fyzických osôb, ktoré sa narodili, uzavreli manželstvo alebo zomreli na území Slovenskej republiky a štátnych občanov Slovenskej republiky, ktorí sa narodili, uzavreli manželstvo alebo zomreli v cudzine. Do matriky sa zapisujú údaje o narodení, uzavretí manželstva a úmrtí a údaje o iných skutočnostiach rozhodujúcich pre zistenie alebo overenie osobného stavu, najmä údaje o osvojení, určení rodičovstva a o rozvoze. Predmetom zápisu do nej sú aj matričné udalosti, ktoré nastali na území Slovenskej republiky a v cudzine, v prípade, ak ide o štátneho občana Slovenskej republiky. Matriku tvorí kniha narodení, kniha manželstiev a kniha úmrtí. Kniha narodení a kniha úmrtí sa vedie osobitne pre každú obec; kniha manželstiev sa vedie ako jediná. Úkony spojené s narodením, uzavretím manželstva a úmrtím tvoria v priemere vo všetkých krajoch takmer 30% podiel všetkých úkonov matričných úradov.

Z analýzy vyplynulo, že najviac úkonov spojených s narodením, úmrtím resp. sobášom vykonávajú matriky v Prešovskom kraji (v priemere je to 20 864 úkonov ročne), naopak najmenej týchto úkonov vykonávajú v Trnavskom kraji. Počet úkonov súvisiacich s narodením resp. manželstvom odráža situáciu v spoločnosti, v ktorej súčasnom období síce narastá počet narodených detí, ale zároveň dochádza k poklesu počtu uzatváraných manželstiev (obrázok 9).

Obr. 9: Priemerný počet celkových úkonov a priemerný počet vybraných úkonov na matrikách v jednotlivých krajoch SR v roku 2015

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR, vlastné spracovanie, (2015)

Záver

V procese decentralizácie verejnej správy bol po vzájomnej dohode orgánov štátu a územnej samosprávy nastavený rozsah prenesených a originálnych pôsobnosti a úloh obci a tomu zodpovedajúce nástroje ich financovania vo forme transferov a dotácií (Balážová, Lazárová, 2013). Z analýzy vyplynulo, že transfery na zabezpečenie preneseného výkonu štátnej správy predstavujú v rozpočtoch v priemere 20%. Je však potrebné podotknúť, že príjmy prichádzajúce na obce vo forme

transferov na prenesený výkon pôsobnosti štátnej správy nepokrývajú v plnej miere náklady spojené so zabezpečením danej služby a tak obce pristupujú k tomu, že časť vlastných príjmov používajú na financovanie prenesených kompetencií. V takomto prípade v podstate obce dotujú úlohy štátu z vlastných finančných prostriedkov.

Literatúra

- [1] BALÁŽOVÁ, E., LAZÁROVÁ, E., (2013). Legislative and financial aspects of services of regional education provided by municipalities. In: *EU agrarian Law*, vol. 2, no. 2, pp. 61–65. ISSN 1338-6891. DOI 10.2478/eual-2013-0008.
- [2] MIHÁLIK, J., KLIMOVSKÝ, D. (2014). Decentralization of Educational System and its Impact on Local Self - Government in Slovakia. *Lex localis-journal of local self-government*, vol. 12, no.3, pp. 467 – 480. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/12.3.467-480(2014).
- [3] NIŽŇANSKÝ, V. (2012). *Prenesený výkon pôsobnosti štátnej správy*. [Stanovisko]. Piešťany: Komunálne a výskumné poradenské centrum, n.o.
- [4] RUMBACH, A. (2016). Decentralization and small cities: Towards more effective urban disaster governance? *Habitat International*, vol. 52, no. 3, pp. 35-42. ISSN 0197-3975. DOI 10.1016/j.habitatint.2015.08.026.
- [5] TEJ, J. (2002). *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 80-8068-136-8
- [6] ZÁKON č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov.
- [7] ŽÁRSKA, E., (2013). Determinanty pozície obce ako aktéra rozvojových procesov. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 352-357. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-43.
- [8] ŽELEZNÍK, O., KNEŽOVÁ, J., HURNÁ, S., (2014). Utilization of selected innovative management methods in local self government. In: *Proceedings of the scientific conference quality and leading innovation'2014 Košice – Hradec Králové*. pp. 152-167. ISBN 978-80-7435-483-0. DOI 10.12776/QALI.V1.#12.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0699/14 „Princípy fiskálnej ekvivalencie vo vzťahu k preneseným kompetenciám zo štátu na obce.“ 2014 – 2016

APPROACHES TO RURAL DEVELOPMENT APPLIED IN SLOVAKIA AND ARKANSAS**PRÍSTUPY K ROZVOJU VIDIEKA UPLATŇOVANÉ NA SLOVENSKU A V ARKANSASE****MONIKA BUMBALOVÁ¹****MARIÁN KOVÁČIK²****DENISA HANÁČKOVÁ¹**¹Katedra verejnej správy¹Department of Public Administration²Katedra európskych politík²Department of European PoliciesFakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
Slovenská poľnohospodárska univerzita v NitreFac. of European Studies and Regional Development
Slovak University of Agriculture in Nitra

✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia

E-mail: monika.bumbalova@uniag.sk, marian.kovacik@uniag.sk, denisa.hanackova@uniag.sk

Annotation

Implementation of strategic documents is a common way of practical application of rural development all around the world. The pattern of delivery mechanism of individual documents differs in different countries. Therefore, the main idea of the paper was to associate two models of approaches to rural development reflected in the strategic documents implemented on the state level in rural areas of Slovakia and Arkansas. The concrete documents were the Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 – 2013 and Arkansas's Five-Year Delta Development Plan launched by the Delta Regional Authority. The study revealed that in delivery mechanism the emphasis was put on actors from public sector in both cases. In Arkansas the main strength was the user friendliness of all published materials, while in Slovakia, it was the eligibility especially regarding wider portfolio of supported activities.

Key words

strategic document, rural development, delivery mechanism

Anotácia

Implementácia rozvojových dokumentov predstavuje bežný postup praktickej aplikácie programov rozvoja vidieka po celom svete. Avšak v prípade rôznych krajín sa používajú rôzne prístupy, preto hlavným cieľom predkladaného príspevku je porovnanie dvoch modelov uplatňovaných pri rozvoji vidieka, ktoré sú reflektované v strategických dokumentoch implementovaných na úrovni štátu vo vidieckych oblastiach Slovenska a Arkansasu. Predmetom porovnania boli dokumenty Program rozvoja vidieka SR 2007-2013 a Päťročný deltský rozvojový plan implementovaný Deltskou regionálnou autoritou. Štúdia preukázala, že pri implementácii dokumentov v oboch prípadoch bol dôraz kladený na aktérov z verejného sektora. V Arkansase bola ako hlavná výhoda identifikovaná užívateľská dostupnosť všetkých dokumentov, zatiaľ čo v podmienkach Slovenska, to bola oprávnenosť najmä vzhľadom na širšie portfolio oprávnených aktivít.

Kľúčové slová

strategické dokumenty, rozvoj vidieka, implementačný mechanizmus

JEL classification: R58

Introduction

Nowadays, significant disparities can be identified between the rural and urban areas and between regions. Apart from other factors, a diverse industrial structure and rich human capital are the main aspects affecting the regional disparities (Saito - Wu, 2016). Countries all around the world are adopting measures in order to cope with this situation. These tendencies can be seen both in the EU member states as well as in the USA. Within the EU framework, the issues are addressed by different EU policies and development programmes, which are incorporated mainly in the Common agricultural policy and Cohesion policy. Rural Development Programmes made substantial progress towards sectorial integration and thematic broadening of cooperation. They also signify continuity of well-established and important measures (Piorr - Viaggi, 2015). In case of European countries, the development policy operates in two directions, a government, which is a hierarchical top-down management and, secondly governance which represent bottom-up approach of local communities (Balážová - Papcunová, 2008). The local management often requires some incentive from outside in form of support programmes (Böcher, 2005). Although in Central Europe, the European funds are seen as the most desired source in general, the combination of different level of national public sources is still desirable part of the investment budget (Hudec – Suhányi - Urbančíková, 2014). The regional policy should try to stimulate self-help and cooperative self-steering processes in order to involve the local population in the processes (Benz et al., 1999, Knieling, 2004). Certain issues are restricted even from the local communities, usually by exogenous rules, which were set before establishment of these groups (Bosworth et al., 2015). In order to gain positive impact, it is necessary to involve the third sector in local development strategies (Furmankiewicz et al., 2016). Due to complex bureaucratic arrangements the real impact of EU policies on developing countries is hard to clarify (Carbone - Keijzer, 2016).

Within European context the main support for rural development is formed by the rural development policy, which was during the years 2007 – 2013 focused on improving the competition of agriculture and forestry, improving the environment and improving the quality of life in rural areas and support of diversification of rural economy (EC Regulation 1698/2005). The member states had to elaborate individual development documents in order to apply the policy (European Commission, 2008). In case of Slovakia, the official title of the document was the Rural Development Programme of the SR 2007-2013.

Delta Regional Authority (DRA) can be used as an example of approach for development of rural communities in the USA. It is an independent federal agency created by Congress in 2000 based on the Delta Regional Authority Act of 1999. The main objective of the agency is to foster local and regional partnerships that address economic and social challenges to ultimately strengthen the Delta economy and the quality of life for Delta residents (DRA, 2016). It works to improve regional economic opportunity by helping to create jobs, build communities, and improve the lives of the Delta residents mainly through making strategic investment into physical and human infrastructure. The purpose of the agency is currently fulfilled through 2 programs in particular States' Economic Development Assistance Program (SEDAP) and Rural Communities Advancement Program (RCAP) and 6 initiatives (Growing Small Businesses and Entrepreneurs, Reimagining the Delta Workforce, Promoting a Healthy Delta, Supporting Delta Leadership, Transporting a Mobile Region, Cultivating Innovative Partnerships). Pursuant to policies established by the Authority, each State member shall submit a development plan for the area of the State within the Delta region, which should reflect the goals, objectives, and priorities identified in the regional development plan of the Authority (DRA Act). In case of Arkansas, the document is titled Arkansas's Five-Year Delta Development Plan.

1. Objective and Methodology

The main objective of the paper was to compare two concepts of approaches to rural development reflected in the strategic documents implemented on the state level in rural areas of Slovakia and Arkansas.

The objects of comparison, Slovakia and Arkansas, were selected based on their similarities, as they both belong to supra-national structures, which are represented by the federal government of the USA and by the EU (in Arkansas and Slovakia respectively). Yet, the implemented approaches represent two different phenomenon and those were the instruments of the EU and the USA.

The subjects of comparison were Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 – 2013 implemented within the framework of the EU rural development policy and Arkansas's Five-Year Delta Development Plan launched by the Delta Regional Authority. Both of these documents represent a delivery mechanism of a concrete approach to rural development in the respective state.

The method of comparison was the main method used within this paper. It was based on analytical study of secondary data - the actual strategic documents as well as other related documents declaring steps of the delivery mechanism. The specific areas of comparison embrace the complete delivery mechanism of the documents and they were selected as follows: process of capacity building and creation of the document, eligibility, communication and implementation of the program, monitoring and evaluation. Each of these areas should possess certain features, which could be stated as benchmarks and to which the evaluators compared the observed situation.

2. Results

2.1 Slovakia and Arkansas – Facts and Figures

The Slovak Republic is located in the Central Europe. In the year 2004, Slovakia has entered the European Union and consequently adopted the adequate legal and administrative measures. Administratively, Slovakia is divided according to the NUTS classification based on the Regulation (EC) No. 1059/2003 amended by the Commission Regulation (EU) 2015/2381 into 4 NUTS 2 regions, 8 NUTS 3 regions, 71 LAU 1 regions and 2 878 LAU 2 regions.

Arkansas is a state of the United States of America (USA), which is located in the south of the USA. Part of the area of Arkansas belongs to the Mississippi Delta Region, which is historically one of the poorest parts of the rural America (DeNavas – Walt – Proctor, 2015). Geographically, the Delta region includes parts of 8 American states (Alabama, Arkansas, Illinois, Kentucky, Louisiana, Mississippi, Missouri, and Tennessee). The state of Arkansas is administratively divided into 75 counties and 502 municipalities. Basic data regarding these two states are stated in the Table 1.

Tab. 1: Basic Data about Slovakia and Arkansas

	Slovakia	Arkansas
Total Area (km ²)	49,036	137,740.7
Number of inhabitants (1 st January 2010)	5,431,024	2,915,918
Population density (inh./ km ²)	110.76	21.17
Employment (%)	59	59.7
Population endangered by poverty (%)	12.72	18.9
Average disposable income per year (€) ¹	7,213.66	20,693.29

Source: DATA- Cube (2015), De Navas – Walt, Proctor (2015)

The similarities of these two states can be mostly seen in their predominantly rural nature. According to Buchta (2012), 95,8% of area of Slovakia is covered by rural areas, what is home for 88,5% of inhabitants. The average number of people living in the predominantly rural areas in the EU- 27 in 2012 was 22,3% (Eurostat, 2013). In Arkansas, more than half of counties belong to rural areas² and 42% of inhabitants live there. This figure seems rather high when compared with nearly 15% in the country as a whole (UofA Division of Agriculture, 2015).

¹ The conversion was made based on the exchange rate of the Central Bank of the Slovak Republic as for February 2nd 2016.

² Methodology of the U.S. Census Bureau – counties with less than 20 000 persons are considered rural.

The rural areas in both states are facing similar difficulties. First of all, it is the fact that rural areas suffer higher unemployment rate as their capacity to create high-quality, sustainable jobs has fallen behind that of urban areas. The unemployment rate in Slovakia was around 13% in 2011 (Eurostat, 2013) and in Arkansas it was 9% (USDA, 2014). One of the causes could be the continuously decreasing role of agriculture as the former main employer in the rural areas. Its share on employment in Slovakia in 2014 was 3,28% (Green Report, 2015) and 7,3% in Arkansas (Bureau of Labour Statistics, 2015). Furthermore, the jobs in rural areas in general generate lower income and tend to be in a narrower range of economic activities.

Additionally, both states are experiencing negative demographic trends, which predominantly affect rural areas. The population growth in Slovakia in 2010/2011 per 1 000 inhabitants was 0,8 (Eurostat, 2013) and in Arkansas in 2012/2013 per 1 000 inhabitants 0,3 (UofA Division of Agriculture, 2015), which causes significant ageing of rural population. Another demographic issues are connected with race and ethnic diversity. In Slovakia, those are mainly issues with Roma minority forming 2% of the total population³ (Matlovič et al., 2012) and in the conditions of Arkansas, there are 7 counties with majority of Black population and 7% of the total population is formed by Hispanic population (UofA Division of Agriculture, 2015). These segments of population are often marginalized and also endangered by poverty.

The last issues, which need to be mention here, are those of environmental nature. In both areas there could be observed problems connected with land degradation and pollution of environment, which prevent sustainable development of the rural areas.

2.2 Arkansas's Five-Year Delta Development Plan vs. Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 -2013

The Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 -2013 (RDP SR) represents the approach adopted in Slovakia, while the method used in Arkansas is reflected in the Arkansas's Five-Year Delta Development Plan (ADP), which was implemented in the years 2009 - 2014. The comparison itself was performed within following areas: process of capacity building and creation of the document, eligibility, communication and implementation of the program, monitoring and evaluation.

Process of capacity building and creation of the document

In order to establish and maintain proper usage of the development tools, the aforementioned documents, it is necessary to ensure open, accessible and transparent process of capacity building. During the process, local stakeholders have to get familiar with the tool to that extent, that they are able to provide critical opinions during the document creation. Important part of the benchmark is also the diversity of stakeholders invited to working group creating the document.

In case of the ADP, the approach adopted during the creation of the document can be characterized as top-down. A governor of Arkansas together with his office staff represents the state in the Agency. These people are also the main forces behind the document creation. The sense of the top-down approach is presented throughout the whole document as some essential parts (such as goals) are written in the possessive form, in particular Governor Mike Beebe's goals. The top-down approach and the stress on the public sector during the document creation are also reflected in the composition of the working group. Several Offices of Congressman and Offices of Senators formed the working group together with different regional economic or planning development districts, representatives of university and DRA (ADP, 2009). For the upcoming programming period, however, the Agency hosted so called "Regional Listening Sessions" with local stakeholders, what seems to be a positive sign, that the local voice will be better heard in the future (DRA, 2016).

³ According to the author, this number is not exact as during the last census, some portion of Roma people stated their nationality as Slovak.

RDP in Slovakia was created following similar pattern as in Arkansas. The approach could be also characterized as top-down as the document itself was formed predominantly based on the desk research taking into account collected questionnaire from the local stakeholders. There were not organized meeting with local stakeholders, even though; the principle of subsidiarity is mentioned already in the EU Treaties. Prazan et al. (n.d.) stated that the process was carried out by the Ministry of Agriculture and supported by other ministries. Other partners were mainly research institutes based by Ministry and NGOs, which were invited for comments and suggestions. Not many suggestions, however, were accepted.

Also in Slovakia, there seems to be an improvement in development of the approach towards creation of strategic documents, as already the composition of the working group participating at creation of the RDP 2014- 2020 was more diverse (representing all three sectors) (Ministry of Agriculture SR, 2014).

Eligibility

The term eligibility in this context has three dimensions. First one refers to the eligibility of the territory. Benchmark in this case is the fact that no territory in need is excluded from receiving the assistance and that the thresholds are properly set. Second dimension describes, what activities are eligible for support. As the territories possess different features, preferably the diversity of the territories could be reflected in the diversity of the measures available. The last dimension of the word refers to the eligibility of the final beneficiaries. For rural development programmes it is necessary to be able to assist wide range of stakeholders coming from different sectors.

Alignment of assistance in Arkansas follows a rule set by federal law that at least 75% of DRA funds must be invested in economically distressed counties and parishes. To be deemed distressed, areas must meet one of the following criteria: an unemployment rate of 1% higher than the national average (7,3 %) for the most recent 24-month period, or have a per capita income of 80% or less of the national per capita income (DRA, 2016). In terms of selection of eligible measures, the ADP predominantly focuses on the economic issues, technical infrastructure and wellbeing of inhabitants, while the environmental aspect is missing. Within this sphere, however, it covers wide range of economic activities and it is not restricted e.g. to agriculture. When talking about the eligible final beneficiaries, the programme supports representatives of state, public and non- profit sector (Delta Regional Authority Act of 1999 as amended).

RDP SR 2007-2013 applies to the entire territory of Slovakia. But regions covered by the Convergence objective receive higher rate of financing from the EU. Those are regions classifiable as NUTS II with per capita Gross Domestic Product (GDP) as determined in reference to purchasing power parity and calculated in reference to EC data for the period 2000 to 2002 less than 75 % of average GDP for the EU 25 (RDP SR 2007 – 2013). When referring to the eligible activities, we could conclude that this document cover areas such as agriculture, forestry, environmental protection, improvement of services and quality of live in rural areas and LEADER approach. When compared to the situation in Arkansas, stronger emphasis is put on the environment, what can be seen as positive aspect. On the other hand, when focusing on the economic activities, agriculture plays a key role, while other business activities are rather omitted. This can be identified as one of the biggest weaknesses. Eligibility of final beneficiaries covers all three sectors. However, specific criteria are stated in case of each measure and these are not always supporting the ideas of openness and accessibility.

Communication and implementation of the programme

For mediating strategic documents to stakeholders, it is necessary to ensure awareness rising and promotion e.g. through user-friendly webpage, on-time publishing of documents of a comprehensive nature and participation at informative events. Furthermore, it speaks in favour of the programme when beside the managing authority, there are deputy agencies located in the territory. Implementation of a programme is considered successful if the activities are implemented in accordance with the time

schedule and budget, when all the stakeholders are involved and there are successfully implemented projects in the territory.

Situation in Arkansas from substantial part followed the stated benchmarks. The communication of the plan was delivered through direct mails (e.g. to mayors, judges, legislators, planning and economic developers, etc.), websites, distribution at public input forums and press release. Additionally, webpage together with all available documents are well designed, well-structured and user friendly. Similarly in the Slovak context, critical mass of affected stakeholders was aware of the delivery mechanism of the programme through different communication channels (conferences, workshops, agricultural exhibitions, etc.). Regarding the accessibility of the documents, even though majority of them are available, their usage is rather complicated due to intense structure of the text, complexity and unclear organization.

When talking about the deputy agencies/ offices spread throughout the affected area, in both countries, there are contact points in close proximity to local stakeholders enabling the smooth application of the programmes. These have either form of local agencies of the managing authority or other NGOs. In Arkansas, however, the extension service as such seems to operate better, as it has much longer tradition and local stakeholders are accustomed to trust these services. This is not the case in Slovakia; the reason behind is most probably connected with the historical context.

There are certainly some shortcomings, which could be pointed out regarding the implementation of both programmes. In case of Slovakia, it is for example the mismatch between the submission of request for payment and the actual receiving of eligible support. Though, it must be said that in both states, the mediators of the approach together with the final beneficiaries were able to cope with the negative aspects as within the frameworks of the programmes numerous successful projects were implemented.

Monitoring and evaluation

Monitoring and evaluation of developing programmes are essential preconditions securing the merit of the current and future processes. Generally, it is necessary to use comprehensive approach yet reflecting local specificities. The methods and results of both processes should be open, transparent and public, moreover, they should represent a baseline for future activities.

In case of both approaches, the emphasis is put on monitoring. Fulfilling of stated indicators is presented in sufficient amount. Within the EU operation, there exist given monitoring and evaluation framework. Additionally, both sides understood the importance of transparency and publishing of assessing documents. Monitoring reports were in both cases issued annually, therefore, readers could easily follow the progress of implementation. As stated above, also here it can be said, that monitoring and evaluation reports issued by DRA are less complex but more attractive and comprehensive for users.

Evaluation, on the other hand, is a different story. Although, the documents assessing the programmes are named as evaluation reports, their essence is rather formal and they do not include facts about the evaluation of programme impacts on the territory e.g. by using the counterfactual method.

In case of Slovakia, the need for evaluation was more significant in the past days as the new programming period had been planned and approved. Insufficient emphasis put on evaluation could have discouraging effects as the subjects of the delivery mechanism are not confronted with the impacts of their actions. This fact also prevents them from adopting effective corrective measures.

Conclusions

Performed content analysis of the appropriate documents lead to several conclusions regarding the approach adopted towards implementation of the rural development programmes in the chosen countries. The conclusions mirror the individual areas of assessments as they were described within the paper. The process of capacity building and creation of the document in both countries was based

on the top-down approach, additionally, with emphasis put on the public sector stakeholders. However, considering the development of the approach in the new programming period, positive signs of changes are apparent in both studied environments.

Within the aspect of eligibility, the stress in Arkansas was put on the economic activities, although the scope was much broader than just agriculture. In Slovak conditions, environmental issues played a substantial role beside the economic ones, but economic activities were predominantly oriented on agriculture. Regarding beneficiaries at least formally, all three sectors were covered in Slovakia, while private beneficiaries were omitted in Arkansas. The importance of communication and implementation of the programme was understood at both sides. Nevertheless, design-wise there is room for improvement in Slovakia. In Arkansas, the communication of the programme followed the stated benchmark; what is more, direct communication with local stakeholders in form of extension has much longer and well-established tradition there. Within the monitoring and evaluation it could be seen that the emphasis is put on monitoring part, which follows the rule of being transparent and public. Missing evaluation was identified as one of the main weaknesses in both territories.

Generally, it could be concluded, that although the approaches followed similar patterns of delivery mechanism, they both possess some strengths as well as weaknesses. Therefore, mutual comparison and exchange of good practice could have enriching effects on implementation of rural development programmes at both sides, in Slovakia and Arkansas.

Literature

- [1] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., (2008). *Manažment samospráv*. Nitra: Municipalia. ISBN 978-80-552-0045-3.
- [2] BENZ, A., FÜRST, D., KILPER, H., REHFELD, D., (1999). *Regionalisierung. Theorie - Praxis - Perspektiven*. Opladen: Springer Fachmedien Wiesbaden. ISBN 978-3-8100-2517-3.
- [3] BOSWORTH, G., ANNIBAL, I., CARROLL, T., PRICE, L., SELICK, J., SHEPHERD, J., (2015). Empowering Local Action through Neo-Endogenous Development; The Case of LEADER in England. *Sociologia Ruralis*. DOI 10.1111/soru.12089.
- [4] BÖCHER, M., (2005). The concept of Regional Governance in different national funding programmes. In: *International workshop "Regional Governance for Sustainable Development"*, Hagen: FernUniversität, Oktober. 2005. pp. 28-29.
- [5] BUCHTA, S., (2012). Development trends in rural and urban areas in Slovakia. *Economics of Agriculture*, vol. 12, no. 4, pp. 48-67.
- [6] BUREAU OF LABOUR STATISTICS, (2014). May 2014 State Occupational Employment and Wage Estimates – Arkansas. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: http://www.bls.gov/oes/current/oes_ar.htm.
- [7] CARBONE, M., KEIJZER, N., (2016). The European union and policy coherence for development: Reforms, results, resistance. *European Journal of Development Research*, vol. 28, no. 1, pp. 30-43. DOI 10.1057/ejdr.2015.72.
- [8] COMMISSION REGULATION (EU) 2015/2381 of 17 December 2015 implementing Regulation (EC) No 1059/2003.
- [9] COUNCIL REGULATION (EC) No. 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD).
- [10] DATA-Cube (2015). [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <http://datacube.statistics.sk/TM1Web/TM1WebLogin.aspx>.
- [11] DE NAVAS-WALT, C., D. PROCTOR, B., (2015). *Income and Poverty in the United States: 2014*. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <http://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2014/demo/p60-249.pdf>.
- [12] DRA, (2009). Arkansas's Five-Year Delta Development Plan for the Delta Regional Authority. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: http://dra.gov/images/uploads/content_files/ar-2009-dra-plan.pdf.
- [13] DRA, (2016). About DRA. [online]. [cit. 2016-02-19]. Available at: [http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/2007_en.pdf](http://dra.gov/about-dra/mission-and-vision/SAITO, H., WU, J., (2016). Agglomeration, congestion, and U.S. regional disparities in employment growth. Journal of Regional Science, vol. 56, no. 1, pp. 53-71. ISSN 1467-9787. DOI 10.1111/jors.12204.[14] EUROPEAN COMMISSION, (2008). <i>Fact Sheets – EU Rural Development Policy</i>. [online]. [cit. 2016-01-26]. Available at: <a href=).

- [15] EUROSTAT, (2013). Agriculture - rural development statistics. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agriculture_-_rural_development_statistics#Focus_on_the_population_in_predominantly_rural_regions.
- [16] EUROSTAT, (2013). Agriculture, Forestry and Fishery statistics 2013 edition. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5968754/KS-FK-13-001-EN.PDF/ef39caf7-60b9-4ab3-b9dc-3175b15feaa6>.
- [17] FURMANKIEWICZ, M., JANC, K., MACKEN-WALSH, Á., 2016. The impact of EU governance and rural development policy on the development of the third sector in rural Poland: A nation-wide analysis. *Journal of Rural Studies*, vol. 43, pp. 225-234. ISSN 0743-0167. DOI 0.1016/j.jrurstud.2015.12.011.
- [18] H.R.2911 - Delta Regional Authority Act of 1999, 106th Congress (1999-2000). [online]. [cit. 2016-02-19]. Available at: <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/house-bill/2911/text>.
- [19] HUDEC, O., SUHÁNYI, L., URBANČÍKOVÁ, N., (2014). Regional decision-making criteria: Strategic investment in the central Europe. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, vol. 9, no. 2, pp.104-117.
- [20] KNIELING, J., (2004). Good Governance in der Regionalentwicklung - vom Vollzug zur aktiven Gestaltung. *BMVEL (Hrsg.): Zukunft der ländlichen Entwicklung in Deutschland, Bonn*, pp. 108-117.
- [21] MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., MUŠINKA, A., ŽIDOVÁ, A., (2012). The Roma population in Slovakia. Basic characteristics of the Roma population with emphasis on the spatial aspects of its differentiation, in PENCZES, J., RADICS, Z. (Eds.), (2012). Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges. Debrecen 2012. ISBN 978-615-5212-07-9, pp. 77-104.
- [22] MINISTRY OF AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT SR, (2007). Rural Development Programme of the SR 2007-2013. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <http://www.mpsr.sk/en/index.php?navID=1&id=19>.
- [23] MINISTRY OF AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT SR, (2014). Pracovná skupina pre prípravu PRV SR 2014 – 2020. [online]. [cit. 2016-01-26]. Available at: <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=47&sID=43&navID2=936>.
- [24] MINISTRY OF AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT SR, (2015). Green Report 2015. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <http://www.mpsr.sk/en/index.php?navID=1&id=50>.
- [25] PIORR, A., VIAGGI, D., (2015). The Spatial Dimension of Public Payments for Rural Development: Evidence on Allocation Practices, Impact Mechanisms, CMEF indicators, and Scope for Improvement. *Ecological Indicators*, vol. 59, no. 1, pp 1-5. DOI 10.1016/j.ecolind.2015.05.060.
- [26] PRAZAN, J., WOLLMUTHOVA, P., BEDNARIKOVA, Z., MAUR P., (n.a.). National report on RD policy design - The Slovak Republic. [online]. [cit. 2016-01-26]. Available at: http://www.rudi-europe.net/uploads/media/Slovakia_WP2_Report_01.pdf.
- [27] REGULATION (EC) No 1059/2003 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS) .
- [28] UofA DIVISION OF AGRICULTURE, (2015). Rural Profile of Arkansas. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <https://www.uaex.edu/publications/pdf/MP-531.pdf>.
- [29] USDA, (2014). Rural America at a Glance 2014 Edition. [online]. [cit. 2016-02-27]. Available at: <http://www.ers.usda.gov/media/1697681/eb26.pdf>.

MEDIÁLNÍ REFLEXE HOSPODÁŘSKÉHO ŽIVOTA V KRAJSKÝCH MĚSTECH

MEDIA REFLECTION OF ECONOMIC LIFE IN REGIONAL CAPITALS

TEREZA BENÍŠKOVÁ

JAROSLAV URMINSKÝ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky *Dep. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava *VŠB-Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: tereza.beniskova@vsb.cz, jaroslav.urminsky@vsb.cz

Anotace

Krajská města zaujímají v systému osídlení České republiky významné postavení. Můžeme je vnímat jako rozvojové uzly, tvořící hospodářská, institucionální, kulturní a společenská centra jednotlivých regionů. Mezi relevantní faktory ovlivňující rozvoj těchto teritorií lze zařadit územní image. Při utváření image sehrávají podstatnou roli sdělovací prostředky, formující mediální obraz území skrze poskytované informace. Mediální příspěvky o hospodářském životě v krajských městech představují ústřední bod předkládaného článku. Cílem článku je kvantitativní analýza doplněná o kvalitativní pohled a následné zhodnocení mediálních příspěvků. Kvantitativní analýza se vztahuje k podílu příspěvků o jednotlivých krajských městech, následně porovnávaných s podílem obyvatelstva těchto měst. Kvalitativní analýza je zaměřena na tematickou strukturu mediálních příspěvků. Výsledky kvantitativní analýzy ukazují na nadměrný mediální zájem o hospodářský život krajských měst v západní části České republiky. Naopak v případě krajských měst ve východní části republiky lze konstatovat poddimenzovanou mediální reflexi hospodářského života. Kvalitativní analýza odhalila tematickou podobnost mediálních příspěvků o jednotlivých krajských městech.

Klíčová slova

krajská města, TV zpravodajství, mentální mapy

Annotation

Regional capitals occupy an important position in the settlement system of the Czech Republic. We perceive them as development nodes, which form economic, institutional, cultural and social centers of the regions. Spatial image belongs among relevant factors influencing the development of these territories. The media play an important role in forming an image of the territory through the information provided. Media contributions about economic life in regional capitals are the focal point of the present article. The objective of this article is quantitative analysis accompanied by qualitative view and subsequent evaluation of media contributions. Quantitative analysis refers to the proportion of contributions about individual regional capitals, then compared with the share of the population of these cities. Qualitative analysis is focused on the thematic structure of media posts. The results of quantitative analysis indicate excessive media interest in economic life of the regional capitals in the western part of the Czech Republic. Conversely, in case of regional capitals in the eastern part of the country we can contemplate undersized media reflection of economic life. Qualitative analysis revealed thematic similarity of media contributions in various regional capitals.

Key words

regional capitals, TV news reporting, mental maps

JEL classification: *R10, M30, B50*

Úvod

Hovoříme-li o image krajských měst České republiky, měli bychom brát v potaz, že je tvořena nejen hmotnými charakteristikami, které jsou vytvářeny lidskými aktivitami, ale také nehmotnými charakteristikami, které dotvářejí celkový obraz a povědomí obyvatel o daném krajském městě. V souvislosti se zmiňovanými nehmotnými, tedy nemateriálními strukturami hovoříme o utváření pověsti krajského města, jeho vnímání obyvatelstvem a o jeho postavení na mentální mapě (Sucháček, 2013, Sucháček, Sed'a, Friedrich, Koutský, 2014, Sucháček, Sed'a, Friedrich, 2013).

Mentální mapy mají nejen vypovídající schopnost z hlediska celkové image města, ale také můžeme říci, že je jim přikládána stále větší váha a význam. Mentální mapy mají schopnost utvářet názor a vnímání obyvatel o daném městě, v případě tohoto příspěvku tedy o krajském městě. Nárůst důležitosti mentálních map je v souladu se zvyšujícím se významem tzv. měkkých lokalizačních faktorů (Sucháček, Sed'a, 2011, Gould, White, 1986, Gregory, Johnston, Pratt, Watts, Whatmore, 2009). Mentální mapy mohou být chápány jako subjektivní představy člověka o určitých místech a jsou tedy prvkem ovlivňujícím současné i budoucí chování jednotlivců v prostoru (Lloyd, 1976).

Mentální mapy však nejsou ovlivňovány pouze subjektivními představami obyvatel, ale do značné míry jsou spoluutvářeny působením médií, tedy sdělovacími prostředky. Média jsou jedním z hlavních tvůrců utváření povědomí jednotlivců o městech, ale i regionech. V souvislosti s problematikou sdělovacích prostředků je důležité si uvědomit, že by média měla být nestranná a že by měla objektivně informovat. Ve většině případů je ovšem běžnou praxí selekce informací a ovlivňování jednotlivců, kteří si neuvědoměle, ale i uvědoměle nechávají vnucovat názory či zkreslené nebo nekomplexní informace o daném území. Chování obyvatelstva a jeho vnímání reality je tedy často usměrňováno prostřednictvím akcentace (agenda setting) nebo ignorace (agenda cutting) určitých témat (Galtung a Ruge, 1965, De Fleur a De Fleur, 2009, Franklin a Murphy, 1998, McCombs a Shaw, 1972). Média rovněž ovlivňují vnímání obyvatelstva způsobem interpretace jevů a událostí. Pokud budeme hovořit o časovém hledisku působení médií na obyvatelstvo, pak hovoříme spíše o krátkodobém působení, je však důležité si uvědomit, že opakující se informace nabývají spíše dlouhodobého charakteru a mají tedy značný vliv na utváření již zmiňované celkové image krajského města a tedy i jeho mentální mapy (Beníšková, 2014, McQuaill, 1994, Shoemaker, Eichholz, Kim, Wrigley, 2001, Sucháček, Friedrich, Sed'a, Beníšková, 2014, Sucháček, 2015, Sucháček, Sed'a, Friedrich, Koutský, 2015).

1. Cíl a metody

Autoři se v předkládaném příspěvku zabývají oblastí hospodářského života v krajských městech, respektive jeho mediální reflexí v televizním vysílání. Samotná analýza je provedena jak z kvantitativního tak kvalitativního pohledu a umožňuje alespoň základní vhled do zkoumané problematiky.

Zkoumané oblasti tedy v tomto případě zahrnují území krajských měst v České republice. Vstupní datová matice mediálních příspěvků byla poskytnuta společností Media Tenor, s.r.o., jenž se dlouhodobě zabývá analýzou mediálních zpráv. Pozornost je zaměřena na analýzu televizního zpravodajství, respektive na zpravodajské relace České televize a televize Nova vysílané v hlavním večerním vysílacím čase. Nečas (2009) přisuzuje televiznímu zpravodajství nejvyšší stupeň dopadu na publikum. Zároveň označuje televizní zpravodajství za dostatečně reprezentativní, argumentuje tím, že se tematická struktura mediálního obsahu napříč různými typy médií příliš neliší.

Cílem příspěvku je kvantitativní a kvalitativní analýza a zhodnocení mediálních příspěvků o hospodářském životě v krajských městech České republiky. Kvantitativní analýza je vztažena k počtu příspěvků o krajských městech a následnému porovnání s podílem obyvatelstva krajských měst. Kvalitativní analýza je zaměřena na samotnou tematickou strukturu mediálních příspěvků.

Mediální příspěvky jsou sledovány v časovém rozmezí 1. 4. 2004 – 31. 12. 2010. Celkový počet mediálních příspěvků o krajských městech činil ve sledovaném období 23 995 příspěvků, z toho podíl příspěvků o hospodářském životě na celkovém počtu příspěvků dosahoval přibližně 3,2 %.

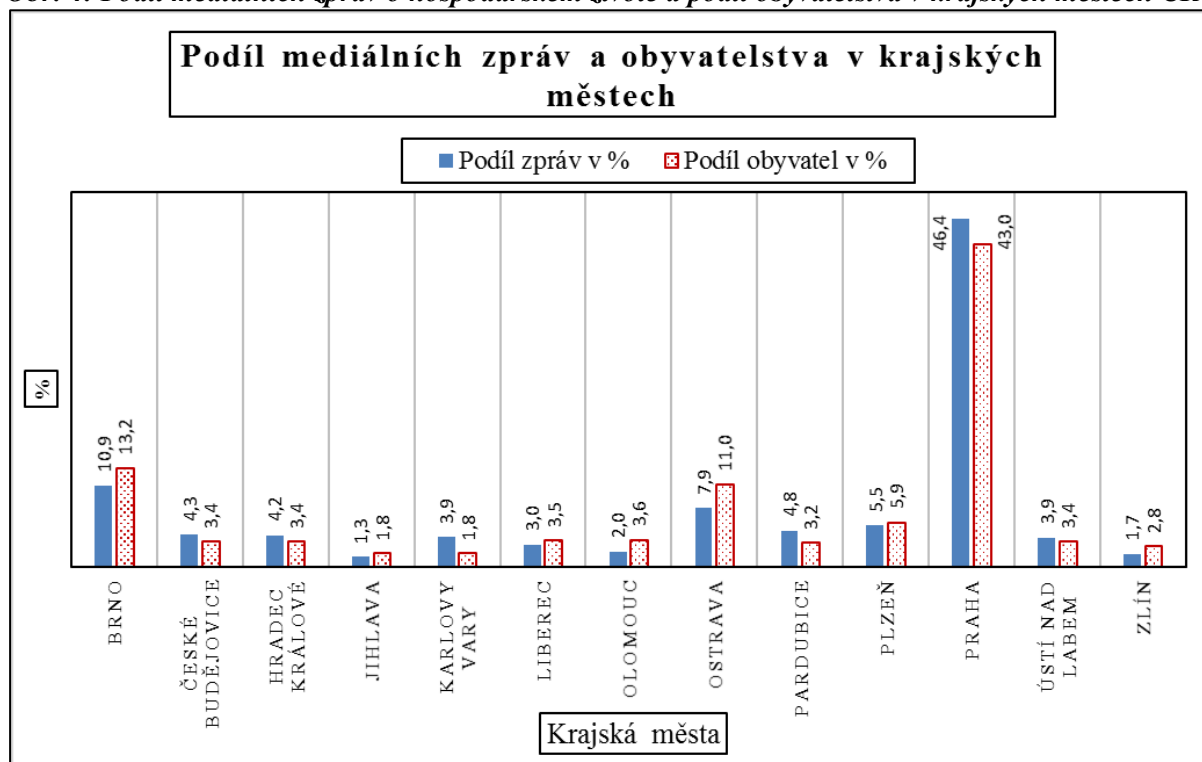
2. Výsledky

Analýza hospodářských témat vztažených k jednotlivým krajským městům České republiky je zachycena za roky 2004 - 2010 a hodnocena z pohledu kvantitativních a kvalitativních aspektů. Pro lepší vypovídací schopnost je v kvantitativní analýze zohledněn podíl mediálních příspěvků na jejich celkovém počtu a podíl obyvatelstva jednotlivých krajských měst vztažený k celkovému počtu obyvatel krajských měst.

2.1 Kvantitativní aspekty

První část empirické analýzy je zaměřena na kvantitativní aspekty zkoumané problematiky. Nejprve sledujeme počet, respektive podíl mediálních příspěvků o hospodářském životě v krajských městech. Následně porovnáváme výsledný podíl mediálních příspěvků s podílem obyvatelstva jednotlivých krajských měst, počítaných z celkového počtu obyvatel krajských měst. Zjištěné výsledky nám napomáhají vytvořit si prvotní obraz o zájmu médií o jednotlivá krajská města. Obrázek 1 znázorňuje procentuální podíl mediálních příspěvků o jednotlivých krajských městech vysílaných v rámci Událostí České televize a Televizních novin TV Nova za období 1. 4. 2004 – 31. 12. 2010.

Obr. 4: Podíl mediálních zpráv o hospodářském životě a podíl obyvatelstva v krajských městech ČR

Zdroj: Interní materiály Media Tenor a vlastní výpočty

Nadproporcionální podíl mediálních příspěvků oproti podílu obyvatelstva byl zjištěn u šesti krajských metropolí a sice Prahy, Českých Budějovic, Karlových Varů, Ústí nad Labem, Hradce Králové a Pardubic. Jedná se pouze o města v západní části České republiky. Zjištěné výsledky dále vypovídají o dominantní pozici hlavního města Prahy, která se profiluje jako ústřední bod zájmu sdělovacích prostředků. Téměř polovina příspěvků o hospodářském životě se ve sledovaném období týkala hlavního města, zároveň je zde patrný nejvýraznější rozdíl mezi podílem zpráv o hospodářském životě a podílem obyvatelstva. Nadměrný podíl mediálních příspěvků lze vidět také v případě Karlových

Varu a Pardubic. Daná města patří mezi krajské metropole s nejnižší populační váhou. Velmi mírné podproporcionální zastoupení hospodářské složky života v celostátním televizním vysílání pak můžeme registrovat v případě Plzně a Liberce. Celkově lze konstatovat, že nadměrnou mediální pozornost přitahují zejména hospodářské události v krajských městech v západní části České republiky. Ve východní části republiky je situace opačná a lze ji charakterizovat jako poddimenzovanou mediální reflexi hospodářského života krajských měst. I přesto, že se zde nachází druhé a třetí největší město v České republice, lze u veškerých moravských metropolí pozorovat relativně nižší podíl mediálních příspěvků oproti podílu obyvatelstva. V případě Brna i Ostravy, tedy dvou významných hospodářských center, zároveň vidíme nejvyšší podproporcionální rozdíly mezi podílem mediálních příspěvků a podílem obyvatelstva. Daná skutečnost je vcelku překvapující s ohledem na to, že zde sídlí studia České Televize. Negativní situaci registrujeme také v případě třetí významné moravské metropole Olomouci, ale také v případě Zlína a Jihlavy.

2.2 Kvalitativní aspekty

V předchozí části tohoto příspěvku je problematika mediální reflexe hospodářského života v krajských městech České republiky hodnocena z pohledu kvantitativních aspektů, je však potřeba tyto číselné hodnoty doplnit o jejich obsahovou náplň, která nám dotvoří ucelenou představu o dané problematice.

Tab. 1: Hospodářský život – mediálně nejfrekventovanější témata v krajských městech

Téma	Četnost výskytu	Téma	Četnost výskytu
informace o jednotlivých podnicích, podnikatelích	13	odborní, činnost odborových organizací	1
nezávadnost/bezpečnost produktů, služeb	9	bankovníctví, pojišťovnictví	1
maloobchod	7	restaurace, hotely, stravování	1
jiné téma hospodářského života	3	pivovary, výroba nápojů	1
realitní kanceláře	2	výstavy, veletrhy	1
potravinářský průmysl	2	nové produkty	1
pohřebnictví	2	příjmy z cestovního ruchu	1
zahraniční investice	1		

Zdroj: Interní materiály Media Tenor, Vlastní výpočty

Tabulka 1 zobrazuje jednotlivá témata televizních příspěvků nacházející se mezi 3 nejfrekventovanějšími tématy o jednotlivých krajských městech, řazených dle četnosti výskytu. Do oblasti hospodářského života bylo celkem zařazeno 30 tematicky odlišných druhů příspěvků, z toho se na prvních třech pozicích vystřídal 15 témat.

V úvodu je třeba uvést specifika u krajských měst Ostrava, Pardubice a Liberec. U daných měst nelze jednoznačně určit 3 nejfrekventovanější témata, a to z důvodu výskytu stejného počtu příspěvků u více témat. V případě Ostravy byla mezi 3 nejfrekventovanějšími tématy zařazena témata 4, kdy se v pořadí na třetí pozici vyskytovala se stejnou frekvencí témata jiné téma hospodářského života a zahraniční investice. V případě Pardubic bylo mezi 3 nejfrekventovanější tématy zařazeno témat 5, kdy se v pořadí na třetí pozici vyskytovaly se stejnou frekvencí témata maloobchod, nové produkty a potravinářský průmysl. Jádro mediálních příspěvků o krajské metropoli Liberec tvoří informace o jednotlivých podnicích a podnikatelích, avšak na dalších pozicích registrujeme se stejnou frekvencí 6 témat, a to bankovníctví a pojišťovnictví, maloobchod, odbory, respektive činnost odborových organizací, pivovary a výroba nápojů, pohřebnictví a také příjmy z cestovního ruchu. Nicméně lze uvést, že daných 6 témat tvoří marginální část mediální reflexe hospodářského života v Liberci s minimální četností výskytu.

Nejfrekventovanější téma, které je evidováno na prvních třech příčkách všech 13 krajských měst, je poskytování informací o jednotlivých podnicích či podnikatelích v daném území. Tuto problematiku můžeme tedy označit za stěžejní oblast hospodářského života v rámci jeho mediální projekce. Druhým nejčastěji televizně publikovaným tématem je nezávadnost, případně bezpečnost produktů a služeb nepotravinářského zboží. Tato problematika se nejčastěji vyskytuje u 9 krajských měst s výjimkou měst Karlovy Vary, Liberec, Olomouc a Ostrava. Posledním ze 3 nejfrekventovanějších témat v krajských městech je téma maloobchodu, které se vyskytuje v 7 krajských městech České republiky. Celkově lze konstatovat, že daná 3 témata tvoří tematické jádro televizních příspěvků o hospodářském životě v krajských městech.

Dalšími tématy vyskytujícími se u více než jednoho krajského města je kategorie jiné téma hospodářského života, realitní kanceláře, potravinářský průmysl a pohřebnictví. U dalších témat uvedených v tabulce, pozorujeme výskyt mezi 3 nejfrekventovanějšími tématy vždy pouze v jednom z krajských měst. Tato rozmanitost je dle našeho názoru dána především umístěním krajského města na území České republiky a postavením v systému osídlení, ale také dalšími jevy s tímto souvisejícími. Jako příklad můžeme uvést krajské město Brno, které má na prvních příčkách výskytu problematiku výstav a veletrhů. Dalším příkladem jsou Karlovy Vary, kdy do hospodářského dění jsou zahrnovány příspěvky zaměřující se na aktivity restaurací, hotelů a jiných stravovacích zařízení. Jedním z důvodů může být mimo jiné fakt, že se jedná o město lázeňské, tudíž jeho hospodářské aktivity se odvíjí od cestovního ruchu.

U většiny krajských měst se tematická skladba pohybovala mezi 6-9 tematicky odlišnými druhy mediálních příspěvků. Nejmenší tematickou rozmanitost registrujeme v případě Zlína, a to 4 témata, naopak největší v případě Brna 12 témat. Pokud se zaměříme na celkovou tematickou strukturu mediálních příspěvků o krajských městech, můžeme pozorovat specifickou pozici Prahy. Prahu lze vnímat jako hospodářské, společenské, kulturní a institucionální centrum, což se odráží mimo jiné v tematické rozmanitosti televizních příspěvků. Z celkového počtu 30 tematicky odlišných příspěvků o hospodářském životě v krajských městech, registrujeme v hlavním městě 24 témat. Zároveň se zde objevuje 6 témat, která se nenacházejí v žádném jiném krajském městě. Jedná se o témata podnikově zaměřená, jakou jsou výsledky hospodaření jednotlivých podniků či informace o vedení, respektive informace o strategii vedení podniků, ale také informace odvětvově orientované, a to na automobilový průmysl či informatiku. Své místo zde mají také informace spíše bulvárního charakteru, přesto však vysílané v hlavním večerním televizním zpravodajství, a to příspěvky o showbyznysu a reklamě.

I přesto, že lze pozorovat jistou tematickou rozmanitost mediálních referencí o hospodářském životě krajských měst, lze konstatovat, že jádro mediálních příspěvků se v zásadě vyznačuje tematickou monostrukturou. Jádro zde tvoří zejména informace o jednotlivých podnicích a podnikatelích, nezávadnost, respektive bezpečnost produktů a služeb nepotravinářského zboží a informace o maloobchodu.

Závěr

Významnou roli při utváření a zprostředkovávání informací obyvatelstvu hrají nejenom mentální mapy, které jsou utvářeny především subjektivními postoji obyvatelstva, ale i média, která jsou do značné míry schopna myšlení obyvatel ovlivnit, ať už pozitivně či negativně. Tato nehmotná složka území je v současné době považována za důležitou při vytváření celkové teritoriální image.

V příspěvku byla analyzována a vyhodnocena data hlavních večerních zpráv českých televizních stanic se zaměřením na hospodářská témata. Tato témata byla vyhodnocena za krajská města České republiky a byla analyzována z kvantitativního i kvalitativního hlediska.

Informace o hospodářském životě v krajských městech v západní části republiky lze označit za mediálně přitažlivější, nežli tomu je v případě části východní. Nadproporcionální podíl mediálních příspěvků oproti podílu obyvatelstva zde můžeme pozorovat u šesti krajských měst a to Prahy, Českých Budějovic, Karlových Varů, Ústí nad Labem, Hradce Králové a Pardubic. Téměř polovina

veškerých mediálních příspěvků o hospodářském životě se týkala Prahy. Zároveň se hlavní město vyznačuje nejvýraznějším nadproporcionálním rozdílem mezi podílem obyvatelstva a podílem mediálních příspěvků. Na druhé straně krajská města ve východní části republiky můžeme charakterizovat poddimenzovanou reflexí hospodářského života v médiích. Významná hospodářská centra Brno a Ostrava nejsou v médiích dostatečně akcentována vzhledem k jejich populační velikosti. Danou skutečnost potvrzují nejvýraznější podproporcionální rozdíly mezi podílem obyvatelstva a podílem mediálních příspěvků z veškerých krajských měst v České republice. Negativní situaci registrujeme také v případě Olomouce, Zlína a Jihlavy. I přes určitou prostorovou nevyváženost mediálních příspěvků o hospodářském životě krajských měst můžeme konstatovat, že podíl mediálních příspěvků alespoň přibližně odpovídá podílů obyvatelstva daných měst.

Z kvalitativního hlediska byla analyzována četnost výskytu daných témat z oblasti hospodářského života v krajských městech České republiky. Z celkových 30 různých témat byla tři nejčastěji se opakující témata následující: informace o jednotlivých podnicích, podnikatelích, nezávadnost či bezpečnost produktů a služeb nepotravinářského zboží a dále maloobchod. Hlavní město Praha se celkovou strukturou příspěvků o hospodářském životě lišilo od ostatních měst svou rozmanitostí. Navíc zde byly registrovány také příspěvky, které se nevyskytovaly v žádném jiném krajském městě, a to například zprávy ze showbyznysu, informatiky, reklamy a dalších. Regionálně specifická témata registrujeme mezi nejfrekventovanějšími příspěvky například v případě Brna, které má dle četnosti výskytu na prvních příčkách problematiku výstav a veletrhů. Dalším příkladem jsou Karlovy Vary, kdy do hospodářského dění jsou zahrnovány příspěvky zaměřující se na aktivity restaurací, hotelů a jiných stravovacích zařízení. V případě Ostravy lze mezi mediálně přitažlivé události zařadit zahraniční investice a v případě Pardubic téma nové produkty.

I přesto, že lze pozorovat jistou tematickou rozmanitost mediálních referencí o hospodářském životě krajských měst, lze konstatovat, že jádro mediálních příspěvků se v zásadě vyznačuje tematickou monostrukturou.

Literatura

- [1] BENISKOVA, T., (2014). Evropská témata v souvislosti s regionálním zpravodajstvím. In *Region v rozvoji společnosti 2014*. Brno: Mendelova Univerzita, pp. 48-53. ISBN 978-80-7509-139-0.
- [2] DE FLEUR, M. L., DE FLEUR, M., (2009). *Mass Communication Theories: Explaining Origins, Processes, and Effects*. London: Pearson. ISBN 0-205-33172-6.
- [3] FRANKLIN, B., MURPHY, D., (1998). *Making the Local News: Local Journalism in the Context*. London: Routledge. ISBN 978-04-151-6803-8.
- [4] GALTUNG, J., RUGE, M., (1965). The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research*, vol. 2, no. 1, pp. 64-91. ISSN 0022-3433. DOI 10.1177/002234336500200104.
- [5] GOULD, P., WHITE, R., (1986). *Mental maps*. London: Routledge. ISBN 0-41-508482-2.
- [6] GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G., WATTS, M., WHATMORE, S., (2009). *The Dictionary of Human Geography, 5th Edition*. London: Wiley-Blackwell. ISBN 978-1-4051-3288-6.
- [7] LLOYD, R., (1976). Cognition, preference and behavior in space. *Economic Geography*, vol. 52, no. 3, pp. 241-253. ISSN 1944-8287. DOI 10.2307/143271.
- [8] MCCOMBS, M.E., SHAW, D.L., (1972). The Agenda-Setting Functions of the Mass Media. *Public Opinion Quarterly*, vol. 36, no. 2, pp. 176-187. ISSN 0033-362X. DOI 10.1086/267990.
- [9] MCQUAIL, D., (1994). *Mass communication theory: An introduction*. London: Sage. ISBN 978-0803977853.
- [10] NEČAS, V., (2009). Mediální kontext české zahraniční politiky. In: Kořan, M. et al. *Česká zahraniční politika v roce 2008*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, pp. 41-48. ISBN 978-80-8650678-4.
- [11] SHOEMAKER, P., EICHHOLZ, M., KIM, E., WRIGLEY, B., (2001). Individual and routine forces in gatekeeping. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, vol. 78, no. 2, pp. 233-246. ISSN 1077-6990. DOI 10.1177/107769900107800202.
- [12] SUCHACEK, J., (2013). Krajská města v médiích: kvantitativní a kvalitativní aspekty. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 563-569. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-71.

- [13] SUCHACEK, J., (2015). TV Reporting and Self-governing Regions in the Czech Republic. In: *5th Central European Conference in Regional Science*. Košice: Technical University of Košice, pp. 979-986. ISBN 978-80-553-2015-1.
- [14] SUCHACEK, J., SEDA, P., (2011). Territorial Marketing in the Czech Republic: Between Path-Dependency and Learning. In: *Proceedings of the 10th International Conference Liberec Economic Forum 2011*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 439-447. ISBN 978-80-7372-755-0.
- [15] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., (2013). Media and Regional Capitals in the Czech Republic. In: *Proceedings of the 11th International Conference Liberec Economic Forum 2013*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 532-541. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [16] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., BENISKOVA, T., (2014). Jihomoravský a Moravskoslezský kraj v celostátním televizním zpravodajství: vybrané aspekty. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 429-435. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-54.
- [17] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2014). Media Portrayals of Regions in the Czech Republic: Selected Issues. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 17, no. 4, pp. 125-140. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2014-4-010.
- [18] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2015). Regional Dimension of Security and Accidents nad their TV Reflection in the Czech Republic. *Transformations in Business and Economics*, vol. 14, no. 3C, pp. 544-563. ISSN 1648-4460.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP2016/56 „Vybrané hmotné a nehmotné aspekty vývoje regionů“ v České republice na Ekonomické fakultě VŠB-TU v Ostravě.

HOSPODÁŘSKÝ ŽIVOT REGIONŮ V MÉDIÍCH: KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ POHLED

ECONOMIC LIFE OF REGIONS IN THE MEDIA: QUANTITATIVE AND QUALITATIVE VIEW

JAROSLAV URMINSKÝ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky *Dep. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava *VŠB-Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: jaroslav.urminsky@vsb.cz

Anotace

Lokální a regionální rozvoj je stále více ovlivňován méně tradičními měkkými faktory. Můžeme zde zařadit mentální mapy, na jejichž utváření mohou působit informace zprostředkované médii. Média, jakožto významný zdroj informací, působí na jedince, organizace stejně jako na územní celky. Cílem článku je kvantitativní a kvalitativní analýza a zhodnocení příspěvků o regionech v rámci celostátního televizního zpravodajství v oblasti hospodářského života. Zkoumané regiony jsou zde vymezeny jako NUTS III, tedy kraje v České republice. Pozornost a následné hodnocení je zaměřeno jednak na počet příspěvků o regionech a dále na obsahové složení příspěvků. Kvantitativní pohled naznačuje výraznou dominanci hlavního města Prahy v podílu mediálních příspěvků oproti podílu obyvatelstva. Kvalitativní analýza vykazuje nápadnou tematickou monostrukturu mediálních příspěvků v jednotlivých regionech.

Klíčová slova

NUTS III regiony, televizní zpravodajství, média

Annotation

Local and regional development is increasingly influenced by less traditional soft factors. We can include there mental maps, whose formation may be affected by the information conveyed by the media. The media as an important source of information have an impact on individuals, organizations as well as territorial units. The objective of this article consists in quantitative and qualitative analysis and assessment of contributions related to regions within the national television news in the sphere of economic life. Attention and follow-up evaluation is focused both on the number of contributions in regions and on the content composition of the contributions. Quantitative view indicates a strong dominance of the capital city of Prague in the proportion of media news compared to the proportion of the population. Qualitative analysis shows a striking thematic monostructure of media news in different regions.

Key words

NUTS III regions, TV news reporting, media

JEL classification: *R10, M30, B50*

Úvod

Faktory ovlivňující rozvoj jednotlivých regionů lze rozdělit na tradiční tvrdé faktory, odrážející hmotné struktury a v poslední době nabývající na významu faktory měkké, odrážející nemateriální charakteristiky území. Mezi významné měkké faktory můžeme zařadit image regionů. Image regionů působí zejména za hranicemi regionu samotného. Jedná se o vnímání konkrétního území jedinci, kteří zde nejsou přímo lokalizováni. Jelikož tito jedinci po většinu času nejsou v přímé interakci s daným

územím, často si utvářejí svůj obraz reality o daném území na základě zprostředkovaných informací. Prostřednictvím získaných informací a jejich následné selekci si jednotlivé subjekty konstruují tzv. mentální mapy, kterým je věnována stále větší pozornost (Sucháček, Sed'a, Friedrich, Koutský, 2015).

Mentální mapy vnímají Gould a White (1986) jako subjektivní představy člověka o určitých místech a regionech. V zásadě tyto mapy reflektují psychologické a sociální vnímání prostoru. Důležitým poznatkem je, že charakter reálného prostoru se může odlišovat od jeho reflexe ve vnímání jednotlivců. Právě tento subjektivní obraz vnímání území, i když může být od reality více či méně vzdálen, následně ovlivňuje chování jednotlivců. Tedy lze konstatovat, že subjektivní mentální mapy jsou prvkem ovlivňujícím budoucí chování jednotlivců v prostoru (viz Gregory, at al., 2009, Lloyd, 1976).

Na formování mentálních map významně působí média. Média na základě výběru a způsobu podání informací konstruují územní obraz, který zprostředkovně ovlivňuje utváření mentálních map. Mimo média působící na utváření mentálních map spíše krátkodobě, zde významnou úlohu sehrávají také vzdělávací instituce, rodina či okolní prostředí, jejichž působnost je obvykle dlouhodobější. Nicméně také média mohou ovlivňovat dlouhodobější chování populace, její postoje a sklony, a to prostřednictvím častého opakování určitých témat, viz Sucháček (2013).

Pozornost klademe v tomto příspěvku na roli médií při utváření image regionů. Média obecně, nezáleží na tom, zda se jedná o tištěná či elektronická, slouží mnohdy jako primární zdroj informací (De Fleur a De Fleur, 2009, Franklin a Murphy, 1998, Sucháček, Sed'a, Friedrich, Koutský, 2014). Posláním médií by mělo být poskytování informací objektivních, přesných, vyvážených a nestranných, což platí také pro úroveň jednotlivých teritorií. Základní otázkou je, do jaké míry média o realitě referují a do jaké míry ji utvářejí. Přitom platí, že image jednotlivých území by měla být v souladu s jejich specifickou nabídkou a charakteristikami. Nicméně skutečnost je mnohdy jiná, kdy image jednotlivých území se od reality dosti často vzdaluje. Svou roli zde sehrávají bezpochyby média, a sice tím, o jakých tématech referují. Jde tedy o selekci problémů a témat, kterými se zabývají a následně předkládají publiku. Právě prostřednictvím zdůrazňování určitých témat na straně jedné a ignorací určitých témat na straně druhé konstruují sdělovací prostředky mediální obraz území (Shoemaker, Eichholz, Kim, Wrigley, 2001, McCombs a Shaw, 1972, McQuaill, 1994, Sucháček, 2013, Sucháček, 2015). Jak již bylo uvedeno, tento obraz nemusí odpovídat reálnému stavu v území. Publikum ovlivňují také samotným způsobem interpretace jevů a událostí, zároveň rovněž jejich hodnocením. Média v konečném důsledku ovlivňují jednak to, o čem lidé přemýšlejí, ale také to jakým způsobem na danou problematiku nahlíží. Sucháček, Friedrich, Sed'a, Beníšková (2014) k tomu uvádějí že: „Mnozí lidé, ať už uvědoměle či neuvědoměle, dokonce přijímají médii vnucené názory či preference.“, navíc: „Je přitom důležité, že pouze málokdo bude mít čas a energii dobírat se pravdy a snažit se dostat až k základním zdrojům informací poskytovaných sdělovacími prostředky.“

Na základě prostorového působení sdělovacích prostředků můžeme pozorovat jistou řádovou diferenciaci, kdy lze rozlišit média celostátní, regionální a místní. Odlišují se územním pokrytím, o němž referují. Středobodem zájmu tohoto příspěvku jsou celostátní masmédia. Celostátní masmédia využívají mimo jiné informace z jednotlivých regionů, přičemž o nich referují na úrovni celostátní. Zároveň platí, že celostátní média mají bezpochyby intenzivnější vliv na publikum nežli tomu je v případě médií regionálních či místních. Informace o regionech bývají řazeny k informacím celostátního charakteru a informacím zahraničním. Přičemž jsou to právě zprávy o jednotlivých regionech poskytované celostátními médii, které významně spoluutvářejí územní image a následně ovlivňují psychologické vnímání prostoru, respektive mentální mapy jedinců a obyvatelstva (Sucháček, Sed'a, Friedrich, 2013).

1. Cíl a metody

Televizní zpravodajství je jedním z primárních zdrojů získávání informací, dle kterých si lidé utvářejí své postoje, stereotypy a způsoby chování. Předkládaný příspěvek je zaměřen právě na analýzu televizního vysílání, a to jak z kvantitativního tak kvalitativního pohledu.

Samotná empirická analýza byla provedena na základě dat zakoupených od společnosti Media Tenor, s.r.o., která se zabývá systematickou a kontinuální analýzou mediálních zpráv v České republice. Zkoumané území zahrnuje NUTS III regiony v České republice. Datovou základnu tvoří příspěvky televizního zpravodajství 3 největších televizních stanic v ČR. Jedná se o večerní zpravodajské relace Události a Události, komentáře vysílané Českou televizí, Zprávy FTV Prima a Televizní noviny TV Nova. Zpravodajské relace byly sledovány v letech 2005-2011. I přes nepříliš dlouhou časovou řadu můžeme poznávat základní vývojové tendence v oblasti mediálních referencí o jednotlivých regionech. Na základě získaných dat od společnosti Media Tenor, s.r.o. činil celkový počet mediálních příspěvků ve sledovaném období 52 255 příspěvků. Jednotlivé příspěvky byly pro větší přehlednost rozděleny do 30 tematických kategorií, viz tabulka 1. V předkládaném článku se autor zaměřuje na jednu tematickou oblast s názvem Hospodářský život. Příspěvky zařazené do této kategorie tvoří na celkovém počtu příspěvků z regionů přibližně 3 %.

Tab. 1: Tematické kategorie mediálních příspěvků

Bezpečnost	Historie	Menšiny, Lidská práva	Sociální politika	Umění, kultura
Církev	Hospodářská politika	Mezinárodní události	Společnost	Věda a výzkum
Doprava	Hospodářský život	Nehody	Sport	Zábava
Energetika	Informatika	Nestátní neziskové organizace	Státní správa	Zdravotnictví
EU všeobecně	Justice	Obrana + NATO	Stranická oblast	Zemědělství
Globalizace	Média	Regiony	Školství, věda	Životní prostředí

Zdroj: Interní materiály Media Tenor, Vlastní zpracování

Cílem článku je kvantitativní a kvalitativní analýza a zhodnocení příspěvků o hospodářském životě regionů v rámci celostátního televizního zpravodajství. Kvantitativní analýza je přitom zaměřena na množství příspěvků z regionů vztažené k počtu obyvatel v daném regionu. Kvalitativní analýza zase reflektuje obsahovou strukturu příspěvků celostátního televizního vysílání o jednotlivých regionech.

2. Výsledky

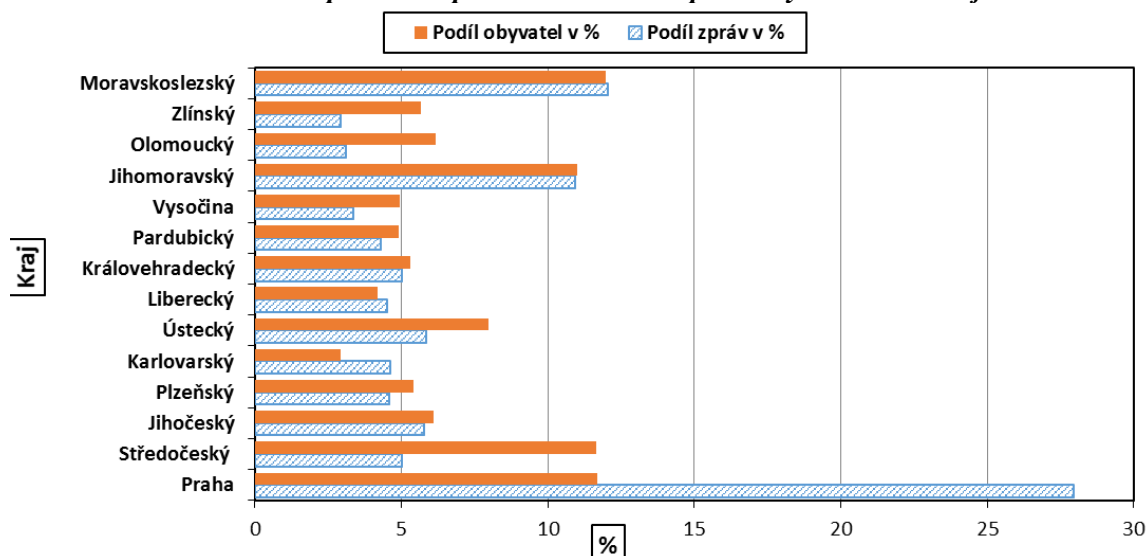
Obyvatelstvo patří bezpochyby mezi primární faktor ovlivňující prostorově sociálně-ekonomický vývoj. Bez přítomnosti obyvatelstva by nemohly existovat v daném území sociální, kulturní, institucionální, hospodářské a jiné subsystemy (Sucháček, 2013). Sídelní systém se v České republice vyznačuje relativně homogenní strukturou, viz Sucháček a Sed'a (2011).

V tomto příspěvku se zaměřujeme na hospodářský život v regionech, respektive na jeho mediální obraz. Samotný hospodářský život je výsledkem chování jedinců, jejich hodnot a preferencí. Je tedy pevně spjat s počtem obyvatel v daném území. Přitom platí, že by podíly mediálních referencí o hospodářském životě měly alespoň přibližně odrážet podíly obyvatelstva v daném území.

2.1 Kvantitativní aspekty

Kvantitativní část umožňuje prvotní náhled na problematiku mediálních příspěvků, respektive na jejich prostorové odlišení. V zásadě nám tato analýza ukazuje, jak často se o jednotlivých regionech ve sdělovacích prostředcích referuje. Niže uvedený obrázek 1 zobrazuje procentuální podíl zpráv celostátně vysílaných v rámci pořadů Události a Události, komentáře České televize, Televizní noviny TV Nova a Zprávy FTV Prima za období 2005-2011. Dané procentuální podíly jsou vztaženy k relativnímu podílu obyvatelstva v daných krajích. Jedná se o příspěvky zařazené do kategorie *Hospodářský život*.

Obr. 1: Podíl mediálních zpráv o hospodářském životě a podíl obyvatelstva v krajích ČR

Zdroj: Interní materiály Media Tenor a vlastní výpočty

Na první pohled můžeme spatřit jasnou dominanci hlavního města. Praha jakožto hospodářské, společenské, kulturní a institucionální centrum České republiky logicky přitahuje značnou mediální pozornost. Tuto pozici navíc utvrzuje prostorový vzorec lokalizace centrálních sdělovacích prostředků, který vykazuje tendence ke koncentraci právě v hlavním městě. Umístěny jsou zde všechny tři centrály námi sledovaných televizních stanic. Na druhém, respektive třetím místě lze vidět Moravskoslezský a Jihomoravský kraj, kdy jejich procentuální podíl zpráv je v relativní shodě s váhou obyvatelstva. V těchto krajích se nachází druhé a třetí největší město v České republice, které tvoří rovněž významná hospodářská centra. Nadproporcionální podíl zpráv oproti stavu obyvatelstva můžeme pozorovat pouze v kraji Karlovarském a velmi mírně také v kraji Libereckém. Naopak vcelku výrazný podproporcionální podíl zpráv oproti podílu obyvatelstva je patrný v kraji Ústeckém a krajích ve východní části republiky Vysočině, Olomouckém a Zlínském. Na druhém konci pomyslného žebříčku zájmu médií lze vidět Středočeský kraj, který zajisté doplácí na pozici a celkový význam hlavního města. V mnoha případech je daný kraj považován za širší hospodářské zázemí hlavního města, což se odráží v mediálním zájmu o hospodářský život v daném kraji. Vzhledem k této skutečnosti můžeme na hlavní město a Středočeský kraj nahlížet také jako na jeden územní celek Střední Čechy. Dané pojetí daleko více odpovídá reálnému stavu, respektive tzv. přirozenému regionu, jenž je charakteristický silnými vnitřními vazbami. Za těchto okolností můžeme Střední Čechy označit za region tvořící jádro mediálního zájmu, což potvrzuje třetinový podíl na veškerých mediálních příspěvcích o hospodářském životě. Současně lze vnímat výrazný nadproporcionální podíl mediálních příspěvků oproti podílu obyvatelstva, kdy rozdíl činil téměř deset procentních bodů.

2.2 Kvalitativní aspekty

Počet mediálních příspěvků o jednotlivých regionech nám sice umožňuje základní vhled do problematiky prostorové diferenciaci mediálních příspěvků, nicméně je žádoucí tento pohled doplnit o kvalitativní aspekty. Kvalitativní aspekty v daném případě osvětlují tematickou strukturu příspěvků o hospodářském životě v regionech, tedy to, v jakém duchu se o nich v médiích hovoří. Syntetický pohled na tematickou strukturu mediálních příspěvků nám poskytuje tabulka 2.

Tab. 2: Nejfrekventovanější témata v kategorii Hospodářský život

Téma	Četnost výskytu v krajích	Téma	Četnost výskytu v krajích
informace o jednotlivých podnicích, podnikatelích	14	zahraniční investice do sledované země	1
nezávadnost/bezpečnost produktů, služeb	13	výstavy, veletrhy	1
maloobchod	8	potravinářský průmysl	1
jiné téma	3	nové produkty	1

Zdroj: Interní materiály Media Tenor, Vlastní výpočty

Tabulka 2 zobrazuje témata nacházející se na prvních třech pozicích z pohledu četnosti mediálních příspěvků o jednotlivých regionech. Při počátečním pohledu můžeme pozorovat nápadnou obsahovou monostrukturu. Z celkových 51 druhů příspěvků zařazených pod oblast hospodářského života se na prvních 3 pozicích vystřídalo pouze 8 témat. Dominantní roli v mediální reflexi hospodářského života hrají příspěvky týkající se jednotlivých podniků, podnikatelů. Je třeba zmínit, že dané téma je pojato ze široka. Média v tomto případě reflektují události spjaté s konkrétními podniky či konkrétními osobami.

V tomto případě lze pozorovat prostorovou vyváženost, kdy informace o podnicích, podnikatelích patří mezi 3 nejfrekventovanější témata u všech krajů ČR a tvoří tedy ústřední bod mediálního zájmu. Podobně výraznou pozici zaujímají informace o nezávadnosti, respektive bezpečnosti produktů a služeb v případě nepotravinářského zboží. Rovněž zde spadá dané téma mezi 3 nejfrekventovanější mediální příspěvky téměř u všech krajů, vyjma kraje Moravskoslezského. V případě informací o maloobchodu z jednotlivých regionů lze již pozorovat prostorové odlišnosti, kdy se dané téma řadí mezi 3 nejfrekventovanější pouze u 8 krajů.

Mezi 3 nejfrekventovanější témata dále spadají zahraniční investice, výstavy a veletrhy, potravinářský průmysl a nové produkty. Dané oblasti jsou charakteristické výskytem pouze u jediného kraje. Z tohoto pohledu můžeme tato čtyři témata označit za specifická, v zásadě spjatá s nějakou konkrétní osobitou regionální událostí. Tato událost může mít buď jednorázový charakter, nebo charakter pravidelně se opakující a zároveň přitahující mediální pozornost. Jako příklad relativně jednorázové události lze uvést téma zahraniční investice v případě Moravskoslezského kraje, které je spjato s lokalizací významného zahraničního investora společnosti Hyundai v Nošovicích. Dané téma budilo výraznou mediální pozornost v letech 2005 a 2006. Jako typický příklad pravidelně se opakující události budící mediální zájem můžeme zmínit brněnské výstavy a veletrhy v Jihomoravském kraji, o kterých média referují v každém sledovaném roce.

Celkový pohled na skladbu mediálních příspěvků se vyznačuje tematickou homogenitou. Místy až zarážející se jeví tematická podobnost mediální reflexe hospodářského života v krajích českých. Praha, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Královohradecký a Pardubický, všechny tyto kraje mají mezi 3 nejfrekventovanějšími tématy informace o jednotlivých podnicích a podnikatelích, nezávadnost, respektive bezpečnost produktů a služeb a informace o maloobchodu. Zbývající kraje Jihočeský a Středočeský se sice v jednom případě tematicky odlišují, nicméně se jedná o odlišnosti spíše marginálního charakteru. Jádro příspěvků zde opět tvoří informace o jednotlivých podnicích a podnikatelích a nezávadnost, respektive bezpečnost produktů a služeb, které jsou dle četnosti výskytu na prvních dvou místech. V případě kraje Jihočeského se na třetím místě objevilo téma potravinářský průmysl a v případě Středočeského kraje téma nové produkty. Nejsou zde tedy zastoupeny informace o maloobchodu.

Tematickou podobnost mediální reflexe hospodářského života, nikoli však natolik výraznou jako v předchozím případě, lze vidět také v případě krajů moravských. Ústředním zájmem sdělovacích prostředků jsou zde opět informace o jednotlivých podnicích a podnikatelích, které se dle četnosti

nacházejí na prvním místě u kraje Vysočiny, Jihomoravského, Olomouckého, Zlínského i Moravskoslezského.

V pořadí na druhém místě se nacházejí mediální příspěvky o nezávadnosti, respektive bezpečnosti produktů či služeb v případě Vysočiny, Olomouckého a Zlínského kraje. Nicméně zde daleko silnější pozici zaujímají příspěvky umístěné na třetím místě mezi nejfrekventovanějšími tématy, zařazené pod oblast jiné téma hospodářského života. Jejich relativní váha je zde podstatně vyšší, nežli u témat na třetí pozici v případě Jihočeského a Středočeského kraje.

Moravskoslezskému a Jihomoravskému kraji jsme se částečně věnovali již v předchozím textu. Také zde hrají prim mediální příspěvky o jednotlivých podnicích a podnikatelích a dané kraje se rovněž odlišují pouze v jedné tematické oblasti oproti většině krajů českých. Na významu zde ovšem nabývají příspěvky spjaté s regionálně specifickými událostmi, v zásadě rozvojově orientované. Zahraniční investice v případě Moravskoslezského kraje a výstavy a veletrhy v případě kraje Jihomoravského se dle četnosti výskytu umístily na druhé pozici mezi 3 nejfrekventovanějšími tématy v daných krajích. Tedy i regionálně specifické události mohou být natolik významné, že se vyskytují v celostátních sdělovacích prostředcích, respektive jejich zpravodajských relacích vysílaných v hlavním vysílacím čase. Podstatné je, že se zde zároveň tyto specifické události vyskytují jako jedna z nejpodstatnějších informací o hospodářském životě jednotlivých regionů.

Celkově je nutno podotknout, že se mediální reflexe hospodářského života v jednotlivých krajích příliš neliší. Naproti tomu reálný hospodářský život v regionech je ve skutečnosti dosti rozdílný, daný rozmanitým hospodářským charakterem regionů, společenskými, institucionálními, kulturními odlišnostmi, ale také jejich historickým vývojem.

Závěr

Územní image můžeme označit za jeden z atributů ovlivňující rozvoj regionů, působící zejména za hranicemi regionů samotných. Významnou úlohu zde sehrávají sdělovací prostředky konstruující mediální obraz regionů. Výsledný mediální obraz přitom nemusí odpovídat reálnému stavu. Sdělovací prostředky ovlivňují publikum a spoluurčují psychologické vnímání prostoru jedinci a obyvatelstvem. Mediální zájem o regiony by měl alespoň přibližně odpovídat podílu obyvatelstva v regionech samotných. Nejinak to platí pro oblast hospodářského života.

Kvantitativní pohled na daný problém odhalil dominantní pozici hlavního města. Praha se zde profiluje jako středobod zájmu sdělovacích prostředků. Dominantní pozice hlavního města výrazně omezuje mediální zájem o hospodářský život na území Středočeského kraje, ve srovnání s váhou obyvatelstva. Druhá, respektive třetí pozice Moravskoslezského a Jihomoravského kraje není v tomto případě překvapivá. V zásadě odpovídá relativnímu podílu obyvatelstva daných krajů. Nadměrný podíl mediálních příspěvků oproti podílu obyvatelstva registrujeme zejména v kraji Karlovarském. Podproporcionální podíl mediálních příspěvků evidujeme v případě krajů ve východní části republiky Vysočině, Zlínském a Olomouckém kraji, a také v kraji Ústeckém. Celkově lze pozorovat relativně nevyvážený podíl mediálních příspěvků z regionů ve vztahu k podílu obyvatelstva.

Při pohledu na obsahovou strukturu mediálních příspěvků lze konstatovat patrné tendence k tematické monostruktuře v oblasti hospodářského života. Mezi třemi nejfrekventovanějšími tématy se v krajích vystřídalo celkově pouze 8 témat. Dominantní roli v mediální reflexi hospodářského života hrají příspěvky týkající se jednotlivých podniků a podnikatelů. Toto dílčí téma se zároveň vyznačuje prostorovou vyvážeností. Podobně výraznou pozici zaujímají informace o nezávadnosti, respektive bezpečnosti produktů a služeb v případě nepotravinářského zboží. Dané téma je mezi třemi nejfrekventovanějšími u všech krajů, vyjma kraje Moravskoslezského. Tyto příspěvky můžeme označit za jádro mediálních informací o hospodářském životě v jednotlivých regionech.

Dalším typem událostí budící mediální pozornost jsou témata regionálně specifická, mající jednorázový charakter, nebo charakter pravidelně se opakující události. Typický je pro ně výskyt

v jediném kraji a mediální atraktivita. Většinou se vyskytují na třetí pozici mezi třemi nejfrekventovanějšími tématy. Jejich váha je povětšinou relativně nízká. Nicméně lze konstatovat, že i regionálně specifické události mohou hrát významnou roli v tematické skladbě mediálních příspěvků, což je patrné na příkladu Moravskoslezského a Jihomoravského kraje. Právě tento typ příspěvků přitom může působit jako významný odlišovací znak regionů v myslích jedinců a obyvatelstva, působící jako prvek následně spoluurčující mentální mapy.

Literatura

- [1] DE FLEUR, M. L., DE FLEUR, M., (2009). *Mass Communication Theories: Explaining Origins, Processes, and Effects*. London: Pearson. ISBN 0-205-33172-6.
- [2] FRANKLIN, B., MURPHY, D., (1998). *Making the Local News: Local Journalism in the Context*. London: Routledge. ISBN 978-04-151-6803-8.
- [3] GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G., WATTS, M., WHATMORE, S., (2009). *The Dictionary of Human Geography, 5th Edition*. London: Wiley-Blackwell. ISBN 978-1-4051-3288-6.
- [4] GOULD, P., WHITE, R., (1965). *Mental maps*. London: Routledge. ISBN 0-41-508482-2.
- [5] LLOYD, R., (1976). Cognition, preference and behavior in space. *Economic Geography*, vol. 52, no. 3, pp. 241-253. ISSN 1944-8287. DOI 10.2307/143271.
- [6] MCCOMBS, M.E., SHAW, D.L., (1972). The Agenda-Setting Functions of the Mass Media. *Public Opinion Quarterly*, vol. 36, no. 2, pp. 176-187. ISSN 0033-362X. DOI 10.1086/267990.
- [7] MCQUAIL, D., (1994). *Mass communication theory: An introduction*. London: Sage. ISBN 978-0803977853.
- [8] SHOEMAKER, P., EICHHOLZ, M., KIM, E., WRIGLEY, B., (2001). Individual and routine forces in gatekeeping. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, vol. 78, no. 2, pp. 233-246. ISSN 1077-6990. DOI 10.1177/107769900107800202.
- [9] SUCHACEK, J., SEDA, P., (2011). Territorial Marketing in the Czech Republic: Between Path-Dependency and Learning. In: *Proceedings of the 10th International Conference Liberec Economic Forum 2011*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 439-447. ISBN 978-80-7372-755-0.
- [10] SUCHACEK, J., (2013). Krajská města v médiích: kvantitativní a kvalitativní aspekty. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 563-569. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-71.
- [11] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., (2013). Media and Regional Capitals in the Czech Republic. In *Proceedings of the 11th International Conference Liberec Economic Forum 2013*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 532-541. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [12] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., BENISKOVA, T., (2014). Jihomoravský a Moravskoslezský kraj v celostátním televizním zpravodajství: vybrané aspekty. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 429-435. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-54.
- [13] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2014). Media Portrayals of Regions in the Czech Republic: Selected Issues. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 17, no. 4, pp. 125-140. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2014-4-010.
- [14] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2015). Regional Dimension of Security and Accidents nad their TV Reflection in the Czech Republic. *Transformations in Business and Economics*, vol. 14, no. 3C, pp. 544-563. ISSN 1648-4460.
- [15] SUCHACEK, J., (2015). TV Reporting and Self-governing Regions in the Czech Republic. In: *5th Central European Conference in Regional Science*. Košice: Technical University of Košice, pp. 979-986. ISBN 978-80-553-2015-1.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP2016/56 „Vybrané hmotné a nehmotné aspekty vývoje regionů“ v České republice na Ekonomické fakultě VŠB-TU v Ostravě.

REGIONAL LEADER AS THE PUBLIC ACTOR IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMMUNICATION OF PUBLIC POLITICS IN THE TRENČÍN SELF-GOVERNMENT REGION

REGIONÁLNY LÍDER AKO VEREJNÝ AKTÉR V KONTEXTE POLITICKEJ KOMUNIKÁCIE VEREJNEJ POLITIKY V TRENČIANSKOM SAMOSPRAVNOM KRAJI

ALEXANDER ČEMEZ

Katedra verejnej politiky a verejnej správy *Dept. of Public Policy and Public Administration*
Fakulta sociálnych vied *Faculty of Social Sciences*
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave *University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava*
✉ *Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovakia*
E-mail: cemez1@gmail.com

Annotation

Regional politics became very attractive topic after processes of decentralization of public administration. This contribution has the title “Regional leader as the public actor in the context of political communication of public politics in the Trenčín self-government region”. This contribution is focused on analysis of media appearances of the chairman of self-government region on the regional website. This contribution represents the case study focused on current chairman of the Trenčín self-government region, Jaroslav Baška. Among methods used in this work belong statistical methods and text analysis. This contribution is divided into two parts. The first part has the methodological-theoretical character and deals with the political leadership and regional sciences, with the focus on typology of regions. The second part has the analytical character and with the use of introduced methods, it fulfills the determined objective. Among results can be included the fact that the most frequently occurring thematic fields are mainly education system, transportation, social politics and health system. In the end, it is possible to state that among problem areas in regards to the education system belong dual education, in regards to transportation it is bicycling, in regards to social politics it is facilities of social services, and in regards to the health system it is its general problems.

Key words

leader, communication, public politics

Anotácia

Regionálna politika sa stala po procesoch decentralizácie verejnej správy atraktívnou témou. Príspevok nesie názov „Regionálny líder ako verejný aktér v kontexte politickej komunikácie verejnej politiky v Trenčianskom samosprávnom kraji“. Príspevok je zameraný na analýzu mediálnych výstupov predsedu samosprávneho kraja na webovej stránke. Príspevok predstavuje prípadovú štúdiu zameranú na súčasného predsedu Trenčianskeho samosprávneho kraja Jaroslava Bašku. Medzi metódy použité v tomto príspevku patria štatistické metódy a analýza textu. Príspevok je rozdelený na dve časti. Prvá časť má teoreticko-metodologický charakter a zaoberá sa politickým líderstvom, regionalistikou so zameraním na typológiu regiónov. Druhá časť má analytický charakter a s použitím stanovených metód napĺňa stanovený cieľ. Medzi výsledky je možné zaradiť to, že najpočetnejšie sa vyskytujúce tematické oblasti patria školstvo, doprava, sociálna politika a zdravotníctvo. Záverom je možné konštatovať, že medzi problémové oblasti patria v rámci školstva duálne vzdelávanie, v rámci dopravy cyklistika, v rámci sociálnej politiky zariadenia sociálnych služieb a v rámci zdravotníctva jeho všeobecné problémy.

Klíčová slova

líder, komunikácia, verejná politika

JEL classification: R500, R590, Y800

Introduction

In the subjected contribution, we integrate the political leadership, regional sciences and public politics. Our objective is to identify, on the basis of media appearances, about which sectors and topics of public politics communicates the chairman of Trenčín self-government region, Jaroslav Baška. To methods used in this contribution, we can include the text analysis and statistical methods. The research sample is created from the website of Trenčín self-government region, and on it placed media appearances. This contribution is divided into two parts. In the first part, we deal with theoretical-methodological aspects of this issue. We include there regional sciences with the focus on regions, their typology, political leadership within the region, as well as the methodical part. The second part has the analytical character, and with the use of introduced methods, it fulfills the objective, which we have determined.

1. Theoretical-methodological part

1.1 Theoretical part

In the subjected work, we synthesize the issue of political leadership and regional sciences in the sense that we identify, with which topics or issues within the public politics in Trenčín region deals the chairman of Trenčín self-government region, Jaroslav Baška, on the website of this self-government region.

Each geographical area of Slovakia shows different economical results, employment rate, industry structure, salary rate and other indicators. (Gajdová, 2014) Less developed regions mostly suffer on higher unemployment rate. (Kinčáková, 2014) In this context, it is necessary to think about the market society and about the fact, what is really bad on market society. It is inequality. The more things it is possible to buy, the more important role plays the fact, who is rich and who is not. (Mikoláš, 2014)

In this context, it is necessary to state that the region can be understood in various ways. We distinguish natural and administrative regions. The difference between them is that the administrative region is the result of administrative division of the country and the natural region is characterized by its singularity, by which it distinguishes from other regions.

From the point of view of size, it is possible to divide regions on several levels: (Čemez, 2012)

1. *Intrastate region:*

- a. a city with neighboring smaller towns and villages – district level,
- b. an area of region level,
- c. a region uniting more regions within the state – e.g. West-Slovakian region, etc.

2. *Supranational region:*

- a. unifies parts of areas of more states – e.g. White Carpathians region,
- b. can unify several states – e.g. Central Europe region,
- c. global regions – e.g. Euro-Atlantic region.

In the context of this topic, we will deal with the region on the level of self-government region. Regional development within the public administration had to overcome serious development. The most significant breakpoint happened in 1989, when started the complete democratization of society in countries of former Eastern bloc. Events from the end of 1980s and beginning of 1990s significantly influenced the development in the area of international relationships. (Horemuž, 2013) However, this could be seen also on the level of national politics in various sectors, including the public administration. One of tasks of regional politics is the solution of interregional differences. (Adamkovičová, 2013)

Regional differences, and with them related social differences, lead to extremism. As a consequence of this, it is possible to see antidemocratic and intolerant tendencies. (Mihálik, 2015) Besides these problems, there are other issues, as for example changes of life quality level, which can be objectified only hardly (Polonský, 2015), migration, or moving of people from their homelands (Slovák, 2015), poverty, which can be absolute or relative, objective or subjective, direct or indirect (Bočáková, Dudžáková, 2015), social exclusion of Roma people (Habánik, 2013) or aging of population (Kubičková, 2015), while this dimension is often highlighted also on the level of EU. (Garaj, Machyniaková) On introduced problems, the current government of R. Fico reacts by various tools of social politics in the form of social packages. (Bočáková, 2015)

The number of regions in Slovakia extended to eight. These regions acquired the self-government character, and besides cities and villages, they form the second degree of areal self-government. In 2001, elections for self-government regions occurred for the first time. People elected chairmen of self-government regions, and also representatives of agencies of self-government regions.

In conditions of Trenčín self-government region, the first chairman became Štefan Štefanec (2001 – 2005), after him for two election periods Pavol Sedáček (2005 – 2013) and the current chairman of self-government region is Jaroslav Baška since 2013.

As the regional leader, it is possible to consider the chairman of higher territorial unit (HTU), which is directly elected in two rounds by votes of voters within the self-government region. (Čemez, 2012) Elections to HTU are modified in several legislative documents. (Šebík, Švikruha, Imrovič, 2015) These legal provisions determine the two-round election system. In the first round is required the absolute majority of valid submitted votes, and if none of candidates is elected, into second round will continue two candidates, who received most votes in the first round. Therefore, it is possible to state that the legitimacy of the chairman of self-government region is connected with absolute majority of votes received in the first or in the second round of elections. For communication, the regional leader can use wide spectrum of media. (Čemez, 2012) Leader should manage his/her employees in the way that they will work with joy. (Mura, Horváth, 2015) Politicians are aware of the fact, how important is the communication with public. Words are tools, with which politicians work. Words create the world. (Žúborová, 2015) This appears also in the communication of the chairman of self-government region, with which deals the part 2.

1.2 Methodological part

Among methods, which we apply in this works, belong the text analysis and statistical methods. As the research sample, we will use the website of Trenčín self-government region. By entering the surname of the chairman of self-government region, Jaroslav Baška, in the browser, we have received on this website together 498 titles of articles, in which appeared his name. Subsequently, on the basis of titles, we have created general categories and sub-categories, from the point of view of thematic focus. We have calculated the percentage proportion of particular categories to the total number of articles.

2. Analytical part

In this part, we will analyze results, which we have achieved. On the basis of available titles of articles on the website of Trenčín self-government region, we have created general categories, which were named as thematic fields: social events, others, education, agency meetings, transportation, social politics, health system, elections, media, visits, environment, culture, investments, travelling, charity.

In regards to the fact that we focus on public politics, some thematic fields will be irrelevant for us: social events, others, agency meetings, elections, media, visits, charity.

Tab. 1: Thematic fields on the website of Trenčín self-government region

thematic fields	n	%
social events	212	42.57
others	132	26.51
education	50	10.04
agency meetings	20	4.02
transportation	16	3.21
social politics	16	3.21
health system	13	2.61
elections	8	1.61
media	6	1.2
visits	6	1.2
environment	4	0.8
culture	4	0.8
investments	4	0.8
travelling	4	0.8
charity	3	0.6
total	498	100

Source: author's work

Above introduced table 1 shows that more than 40 % of reports on the website informs about the social events, on which participated the chairman of self-government region, Jaroslav Baška. Another relatively numerous category represents others (uncategorized) reports. If we will look on next categories, we can state that these are particular public politics. Particular thematic fields (see table 1) were further divided on problem areas and their frequency we have expressed in percents within thematic fields. Most frequently was represented education system (10.04 %).

Tab. 2: Problem areas within education system

problem areas	n	%
dual education	15	30
visits of schools	10	20
optimizing of schools' network	10	20
competitions and awards	7	14
others	5	10
modernization	3	6
total	50	100

Source: author's work

As it demonstrates the table 2 above, within the education system the chairman of self-government region focused his effort mainly on dual education, and also maintained personal contacts with schools and school facilities. He also dealt with optimizing of schools' network and school facilities. In the field of transportation, greatest focus was put on bicycling (see table 3).

Tab. 3: Problem areas within transportation

Problem areas	n	%
bicycling	5	33.33
preparation of road-workers for winter	2	13.33
building of roads	2	13.33
reconstructions	2	13.33
railroad transportation	2	13.33
calamity	1	6.67
others	1	6.67
total	15	100

Source: author's work

In the field of social politics, as it shows the table 4, the chairman of self-government region focused mainly on visits of facilities of social services.

Tab. 4: Problem areas within social politics

Problem areas	n	%
facilities of social services	7	43.75
employers	4	25
seniors	2	12.5
residential politics	2	12.5
employees	1	6.25
total	16	100

Source: author's work

From the table 5 arises that in the field of health system, web communication focuses mainly on general problems of this field.

Tab. 5: Problem areas within health system

Problem areas	n	%
health system in general	8	61,54
strike of nurses	5	38,46
total	13	100

Source: author's work

Other categories (environment, culture, investments, traveling) are on the level of 1,61 % and less (see table 1), and therefore, they are irrelevant for us.

Conclusion

In our contribution, we have dealt with the public politics in Trenčín self-government region on the basis of the fact, with which thematic and problem issues deals the chairman of self-government region, Jaroslav Baška, with the use of the website of the given region. As it arises from our contribution, among most frequently appearing thematic fields belong education system, transportation, social politics and health system. Among problem areas belong within the education system mainly dual education, within transportation it is bicycling, within social politics it is facilities of social services and within health system it is general problems.

Literature

- [1] ADAMKOVIČOVÁ, B., (2013). Regionálne analýza a plánovanie. Trenčín: TnUAD: TnUAD. ISBN 9788080755751.
- [2] BOČÁKOVÁ, O., (2015). Social policy in the second Fico's cabinet. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., s. 223 – 330. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21
- [3] BOČÁKOVÁ, O., DUDŽÁKOVÁ, A., (2015). Chudoba a bezdomovecť ako sociálny problém. In BOČÁKOVÁ, O., IGAZOVÁ, M. (eds.) *Supplement vybraných dimenzií sociálnej problematiky*. Brno: Tribun EU, s. 16 – 29. ISBN 978-80-263-0929-1.
- [4] ČEMEZ, A., (2012). Regionálny líder a regionálna vízia. In VITOVSKÁ, J. (ed.) *Význam ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji*. Podhájska: EEDA, pp. 29 – 40. ISBN 978-80-89608-06-5.
- [5] GAJDOVÁ, D., (2014). Klastre cestovného ruchu a rozvoj regiónov Slovenska. In MAJTÁN, Š a kol., *Aktuálne problémy podnikovej sféry 2014*. Bratislava: Ekonóm, pp. 100 – 106. ISBN 978-80-225-3867-1.
- [6] GARAJ, M., MACHYNIÁKOVÁ, L., (2015). Active ageing of senior citizens and national strategy of Slovakia. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., pp. 289 – 295. ISBN 978-619-7105-44-5. DOI 10.5593/sgemsocial2015B11.
- [7] HABÁNIK, T., (2013). Príčiny sociálnej exklúzie Rómov na Slovensku. In TOMÁŠIKOVÁ, A., KUBIŠOVÁ, Z. (eds.) *Dimenzie vývoja súčasnej spoločnosti*. Trenčín: TnUAD, s. 40 – 52. ISBN 978-80-8075-630-7.
- [8] HOREMUŽ, M., (2013). *Súčasná bezpečnostná politika Ruskej federácie a jej vybrané dimenzie*. Ružomberok: FF UK. ISBN 978-80-8084-947-4.
- [9] KINČÁKOVÁ, M., (2014). Regionálna a odvetvová analýza využitia príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť. In MAJTÁN, Š a kol., *Aktuálne problémy podnikovej sféry 2014*. Bratislava: Ekonóm, s. 184 – 190. ISBN 978-80-225-3867-1.
- [10] KUBÍČKOVÁ, D., (2015). The problems of the elderly people in Slovakia after 1989. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., s. 407 – 414. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21.
- [11] MIHÁLIK, J., (2015). The support for radicalism and extremism among young people in Slovakia. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd, pp. 435 – 442. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21.
- [12] MIKOLÁŠ, Z., (2014). Difúze podnikání a politické moci. In MAJTÁN, Š a kol., *Aktuálne problémy podnikovej sféry 2014*. Bratislava: Ekonóm, pp. 340 – 347. ISBN 978-80-225-3867-1.
- [13] MURA, L., HORVÁTH, P., (2015). Some aspects of human resource management. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., pp. 863 – 870. ISBN 978-619-7105-44-5. DOI 10.5593/sgemsocial2015B11.
- [14] POLONSKÝ, D., (2015). Quality of life – social (sociological) aspects. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., s. 753 – 760. ISBN 978-619-7105-44-5. DOI 10.5593/sgemsocial2015B11.
- [15] SLOVÁK, P., (2015). The current perception of the problems of massive migration to Europe or socio-psychological view on migrant. In BOČÁKOVÁ, O., DUDŽÁKOVÁ (eds.) *Migrácia v teoretickej a praktickej reflexii*. Brno: Tribun EU, s. 93 – 105. ISBN 978-80-263-0997-0.
- [16] ŠEBÍK, K., ŠVIKRUHA, M., IMROVIČ, M., (2015). Regional elections in Slovakia – the sole arena for participatory. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., pp. 271 – 278. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21.
- [17] ŽÚBOROVÁ, V., (2015). Buzzwords on local policy? Political communication and political discourses on national policy. In *International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2015*. Sofia: STEF92 Technology Ltd., s. 27 – 33. ISBN 978-619-7105-46-9. DOI 10.5593/sgemsocial2015B21.

POUŽÍVÁNÍ SOCIÁLNÍCH MÉDIÍ V MUNICIPALITÁCH ČESKÉ REPUBLIKY

UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA IN MUNICIPALITIES IN THE CZECH REPUBLIC

LIBUŠE SVOBODOVÁ

JAROSLAVA DITTRICHOVÁ

*Katedra ekonomie Department of Economics
Fakulta informatiky a managementu Faculty of Informatics and Management
Univerzita Hradec Králové University of Hradec Králové
✉ Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic
E-mail: libuse.svobodova@uhk.cz, jaroslava.dittrichova@uhk.cz*

Anotace

Využívání sociálních webových aplikací zažívá nejen v České republice významný rozmach. V článku je analyzováno používání sociálních aplikací a internetu v propojení se získáváním informací od veřejných autorit a dále budou prezentovány výsledky výzkumu, který byl uskutečněn v roce 2016 na Fakultě informatiky a managementu. Cílem článku je analyzovat používání sociálních webových aplikací vybranými municipalitami v České republice. Do šetření bylo zahrnuto 335 municipalit. Při analýze dat byly použity kontingenční tabulky, ze kterých byly následně vytvořeny přehledné grafy. Z analýz byla potvrzena očekávání autorek. Sociální aplikace jsou v daném vzorku respondentů více využívány v městech, než v malých obcích. Rozdíly byly zjištěny i mezi jednotlivými regiony. I přesto, že ne celá populace v České republice internet a sociální aplikace používá, lze doporučit používání nejen přehledných webových stránek, které jsou mimo tří municipalit v daném vzorku používány, ale i sociální webové aplikace.

Klíčová slova

internet, municipalita, sociální média

Annotation

The use of social web application experiences has not only in the Czech Republic a significant development. In the article there is analysed the use of social applications and the Internet in connection with obtaining information from public authorities. Further results will be based on research that was conducted in 2016 at the Faculty of Informatics and Management on University of Hradec Králové. This article aims to analyse the use of social web applications by selected municipalities in the Czech Republic. The survey included 335 municipalities. For analysis were used contingency tables with clear graphs. The analyses confirmed the expectations of the authors. Social applications are in the sample of respondents used more in the cities than in small municipalities. Differences were also found between regions. Even though not all the population in the Czech Republic uses the internet and social applications, we can recommend the use of clear and accessible websites and also social web applications.

Key words

Internet, municipality, social media

JEL classification: H00, O35, R10

Úvod

Podle zákona o obcích č. 128/2000 Sb., § 35 „Obec v samostatné působnosti ve svém územním obvodu dále pečuje v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Jde především o uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy a vzdělávání, celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku.“ Podle zákona č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím, § 2 má obec povinnost poskytovat informace vztahující se k jejich působnosti. Jedná se o informace, které na základě tohoto zákona jsou povinny zveřejnit a další určené ke zveřejnění, např. podle zákona o ochraně osobních údajů, stavebního zákona atd.

Zveřejnění umožňuje orientaci občana v oblastech týkajících se majetku obce, rozpočtu obce, strategickém plánu rozvoje, podpoře a financování veřejných statků, dění v municipalitě, firmách podnikajících v obci, dobrovolných sdruženích, akcích a v dalších oblastech. Zveřejnění a srozumitelné informování zlepšuje komunikaci a pochopení občanů, co obec a veřejná správa dělá. Pro občany obce jsou i důležité informace a návody řešení životních situací, odkazy na užitečné webové stránky, např. Portálu veřejné správy, Ministerstva pro místní rozvoj ČR či Ministerstva vnitra.

Globální změny v informační společnosti zasahují do všech oblastí komunikace, jejího zveřejňování, dodávání, zpřístupňování a vyhledávání. Právě sociální sítě jsou kontaktní místo pro občany, účinný marketingový nástroj pro propagaci, PR, direct marketing, otevřenost radnice a další. Informace vzbudí pozornost, emoce, podnítky debatu nebo přimějí uživatele, aby je sdíleli za pomoci textů i grafiky.

1. Metodologie a cíle

Při zpracování článku byly využity primární i sekundární zdroje. Primární zdroje byly získány v rámci dotazníkového šetření, které bylo provedeno studenty na Fakultě Informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové. Šetření proběhlo od 26. 2. do 12. 3. 2016. Vybraní studenti měli za úkol vyhledat sociální sítě stanovených obcí a v případě, že je municipality používají, vyplnit údaje o prezentovaných informacích. Zjištěním mohla být i informace, že municipalita sociální sítě k informování občanů nepoužívá. Studenti měli přiřazeny všechny krajské, statutární či okresní municipality. Celkem jich bylo 72. Dále byly náhodně vybrány města, městyse a malé obce v jednotlivých regionech tak, aby byl vzorek co nejvíce reprezentativní. U měst bylo vycházeno z §3 odst. 1 zákona 128/2000 Sb. o obcích, kde je uvedeno, že obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, je městem, pokud tak na návrh obce stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády. §4 odst. 1 zákona o obcích uvádí i 25 statutárních měst, ze kterých bylo v průzkumu vycházeno. Celkem bylo získáno 335 použitelných odpovědí z celkového počtu 6 258 obcí. Proto budou výsledky vztahovány k danému vzorku respondentů v jednotlivých krajích. Za sekundární zdroje lze uvést odbornou literaturu, nashromáždění informací z odborného tisku, www stránek, databází, diskusí či předchozích účastí na odborných seminářích či konferencích v rámci okruhu zvoleného tématu. Dále bylo nutné z množství publikovaných materiálů vybírat, třídit a aktualizovat dostupné relevantní informace, které by podaly základní přehled o dané problematice v zahraničí a následně použito v České republice.

Cílem článku je porovnat používání sociálních sítí a webových stránek municipalitami v jednotlivých regionech České republiky.

2. Internet a sociální sítě

Internet se stal základním kamenem pro vznik sociálních sítí, které nám umožňují komunikovat s přáteli, sdílet zážitky a poznávat svět z pohodlí domova, to vše a více v reálném čase. Proto internet můžeme definovat jako rozsáhlou globální otevřenou informační počítačovou metasíť. (Peterka, 2011) Rozsáhlejší definice internetu zní: Internet je veřejně dostupný celosvětový systém vzájemně

propojených počítačových sítí, které přenáší data pomocí přepínání paketů (zprávy nebo fragmenty zpráv) za použití standardizovaného Internet Protokolu (IP) a dalších protokolů. Skládá se z tisíce menších komerčních, akademických, vládních a vojenských sítí. Slouží jako přenosové médium pro různé informace a služby (např. elektronická pošta, chat, systém vzájemně propojených stránek a dokumentů www). (Škyřík, 2009) Internet užívají jedinci se schopností ovládat funkce internetu a se zařízením umožňující připojení k internetu.

Za autora první definice a samotného pojmu sociální síť je považován sociolog J. A. Barnes (1954). Je nutné se zabývat pojmem Sociální síť i ze sociologického hlediska, proto můžeme sociální síť popsat jako: „*mapu okolí blízkého a vzdáleného a definovat vztahy okolí vůči dané osobě. Definice sociální sítě v sociologii je, že se jedná o množinu sociálních subjektů propojených směnnými vztahy. Subjekty jsou uzlovými body sítě, vztahy jsou vyjádřeny spojnicemi bodů.*“ (Maříková, Petrušek a kol., 1996).

Sociální síť na internetu je považována za skupinu lidí, kteří spolu komunikují, sdílejí dokumenty a informace o uživatelích. Pojem Sociální síť popisuje a definuje Boyd a Ellison (2007): „*Sociální síť definujeme jako webovou službu, která umožňuje jednotlivcům vytvoření veřejného nebo částečně veřejného profilu v rámci ohraničeného systému, vytvoření seznamu uživatelů, s nimiž sdílejí připojení a procházejí seznam svých spojení a spojení, které vytvořili jiní uživatelé systému. Povaha a názvosloví těchto připojení se mohou lišit síť od sítě.*“

Sociální média pomáhají uživatelům vytvářet obsah na internetu a sdílet je s ostatními uživateli. Pomáhají stát se tvůrci vlastního obsahu, který je zajímavý pro ně samotné a jejich přátele. Sociální média jsou vnímána jako forma elektronické komunikace, jehož prostřednictvím mohou uživatelé vytvářet on-line komunity, sdílet informace, nápady, osobní zprávy a další obsah.

3. Rozdělení sociálních sítí

Samotný pojem sociální sítě nijak nedefinuje funkce a možnosti využití sociálních sítí. V knižních publikacích i na internetových zdrojích je možné vyhledat mnoha způsobů jak rozdělit a definovat využití sociálních sítí.

Jedno ze základních dělení sociálních sítí je dělení na síť profilově a obsahově orientované.

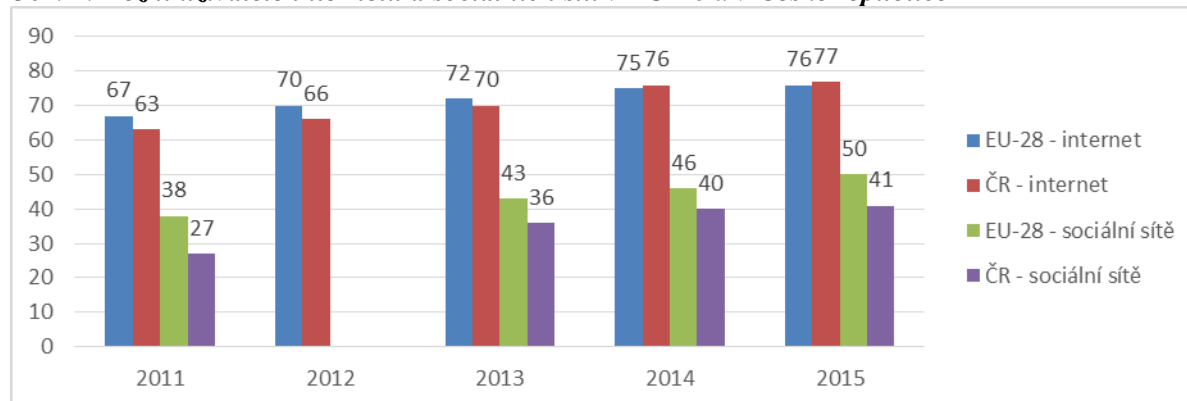
Profilově orientované sítě jsou například Facebook, Google+, Lidé.cz, Myspace, vk.com. Tyto aplikace jsou zaměřené především na člověka. Profilové sítě obvykle vyžadují vytvoření uživatelských profilů, díky nimž lze interagovat s lidmi, vytvářet skupiny, sdílet názory, sdílet data, posílat si odkazy, získávat a sdílet kontakty, vytvářet sociální vazby a podobně. Mezi **obsahově zaměřené** sociální sítě patří Youtube, Flickr, Last.FM či Souncloud.com, Spolužáci.cz, Slideshare.net. (Sociální síť podle účelu, 2014). Jak vypovídá samotný název tak jsou obsahově orientované sociální sítě zaměřeny na obsah, profil jde stranou, ale některé obsahově orientované sociální sítě požadují vytvoření profilu, aby uživatelům bylo poskytnuto více nástrojů. Profilové a obsahově zaměřené sociální sítě nejsou jediným druhem dělení sociálních sítí. Nejnovějším druhem sociálních sítí jsou tzv. virtuální sítě a nesmíme opomenout uvést i blogovací sítě.

Sociální sítě umožňují vytvářet skupiny, pomocí kterých můžeme definovat členění sociálních sítí. Existují **neformální skupiny**, ve kterých se lidé dobře znají, mají mezi sebou přátelské vztahy a vůdci dosahují svého postavení zpravidla díky oblíbenosti, uznání. Pravidla zde nejsou tolik přísná (klub chovatelů, zahrádkářů, sportovní klub, ...). Naopak **formální skupiny** jsou organizované, mají svůj pevný řád a dodržování pravidel se striktně vyžaduje. Každý člen má vymezeny pravomoci práva a odpovědnost. (Pavliček, 2010)

Pro obec se nabízí možnost budovat vlastní sociální skupiny nebo využívat skupiny vytvořené. Pokud sociální síť mají dostatečný počet uživatelů, je vhodné je využívat k poskytování informací o novinkách v obci, podpoře návštěvnosti akcí, rozvoji turistiky, reportážím z akcí, zveřejnění videa, diskuzi, dotazům a tak čerpat zpětnou vazbu k dění v obci. Sociální média využívá stále více lidí ve svém osobním životě a pronikají i do veřejné sféry. Některé obce jsou tomuto přístupu otevřeni a sítě

využívají. Sociální sítě pro obec nejsou nezbytně nutné, ale mohou být přínosem. Pomocí sociálních sítí lze oslovit cílovou skupinu, zajistit informace a povědomí o obci, zjistit chování, požadavky a zájmy občanů, zpřístupnit statistiky, hodnocení. Obrázek 1 zobrazuje běžné uživatele internetu (používají internet vícekrát v týdnu) a využívání sociálních sítí v České republice a v EU-28 (Eurostat, 2016).

Obr. 1: Běžní uživatelé internetu a sociálních sítí v EU-28 a v České republice

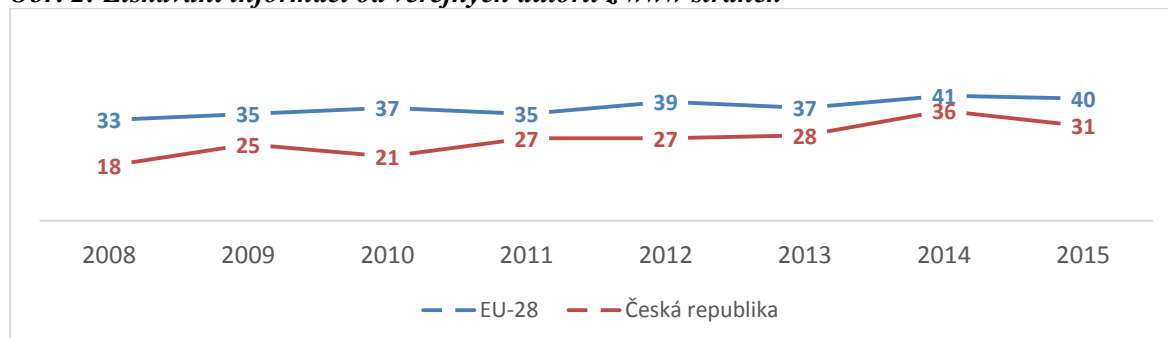
Zdroj: Eurostat (2016a, 2016c)

Z obrázku je patrné, že Česká republika byla v používání internetu v letech 2011-2013 procentuálně mírně za EU-28. V roce 2014 a 2015 jsme byli hodnoceni používáním o 1 % více. Co se týče sociálních sítí, data k roku 2012 nebyla k dispozici. I přesto, že hodnoty používání sociálních sítí v České republice rostou jako v EU-28, v České republice jsme stále pod průměrem EU-28. Při posledním hodnocení jsme používali sociální sítě o 9 % méně. Největších hodnot, které se váží k občanům využívajících internet k přístupu na sociální sítě v roce 2015 v EU-28, dosahují Norsko s 73 %, Belgie s 67 %, Velká Británie s 66 %, o jedno procento méně Dánsko, Švédsko s 62 % a Maďarsko s 61 %. Na stejné úrovni s Českou republikou je v hodnocení Polsko a Turecko. Hůře je na tom pouze Itálie s Francií (38 %) a Slovinsko s 37 %. (Eurostat, 2015)

Ze statistik dále vyplývá, že v České republice byla populace k 30.11.2015 10 538 275 obyvatel. Z toho bylo k 30.11.2015 8 400 059 internetových uživatelů, což je 79,7 % občanů. Na Facebooku mělo účet k 15.11.2015 4 500 000 občanů České republiky. (internetworldstats.com)

V případě, že se zaměříme na statistiky, které se váží k využívání internetu pro interakci s veřejnými autoritami, není tento prostředek v České republice využíván v takové míře, jako v průměru zemí EU-28 (viz. obr. 2). Co se týče stahování formulářů či odevzdávání materiálů je situace ještě horší. V roce 2015 stahovalo v České republice formuláře 15 % a odevzdávalo 10 % občanů. Průměr EU-28 činil 28 % a 26 %. (Eurostat, 2016)

Obr. 2: Získávání informací od veřejných autorit z www stránek

Zdroj: Eurostat (2016b)

Dle světové mapy sociálních sítí v České republice kraluje Facebook. Počet uživatelů vybraných sociálních sítí v České republice v posledním čtvrtletí v roce 2015 je uveden níže (jobspin.cz).

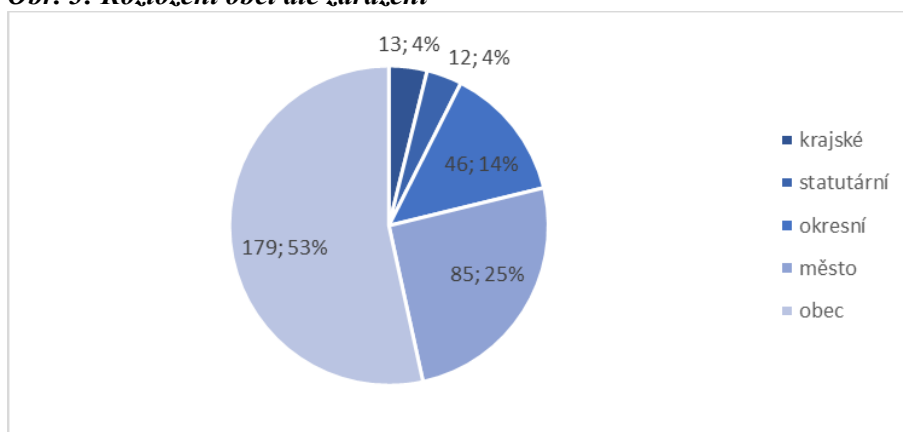
- Facebook – počet registrovaných uživatelů činil 3 805 480
- Google+ - je očekáváno cca 100 000 aktivních uživatelů a okolo 500 000 registrací
- LinkedIn – počet registrovaných uživatelů je 417 600
- Twitter – v České republice dosáhnul více než 300 000 uživatelů

Novým trendem v online marketingové komunikaci jako nástroje pro zvyšování atraktivnosti municipalit v Moravskoslezském kraji se zabýval Klepek (2014). Dopadem sociálních médií v místní samosprávě španělských obcí se věnoval Criado a kol. (2015). Problematikou sociálních médií ve Smart městech byla řešena v Mexických municipalitách (Sandoval-Almazan, a kol. 2015). Sociální média jako interaktivita municipalit s občany v hlavních amerických městech byla řešena Mossbergerem (2013). V Itálii se také zaměřili (Agostino, 2013) na využívání sociálních médií a jak zaujmout občany v oblasti municipalit.

4. Výsledky šetření

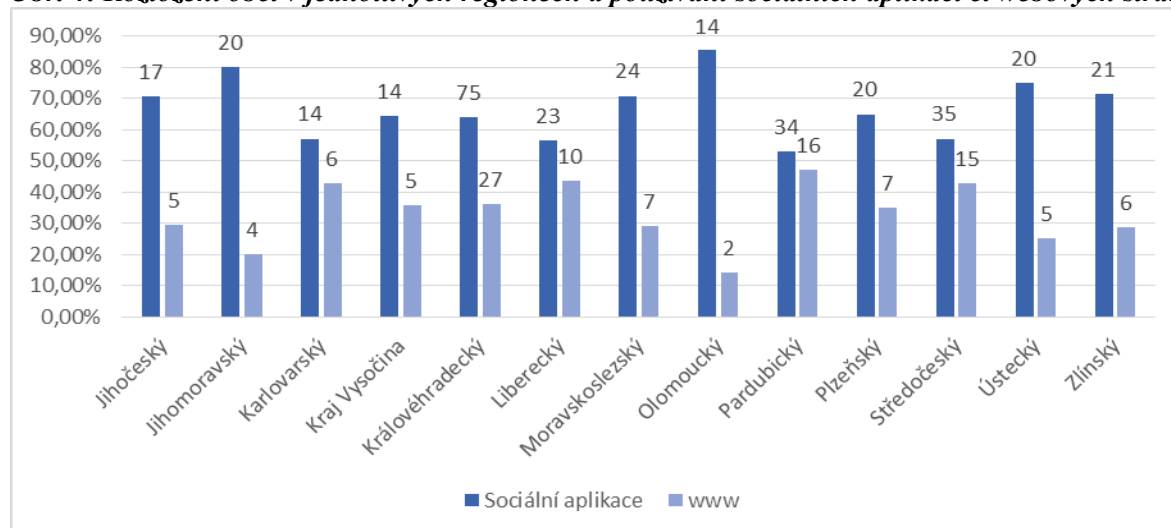
Získáno bylo celkem 335 použitelných odpovědí. Rozložení obcí je uvedeno v obr. 3. U klasifikace město jsou zařazena města nad 3 000 obyvatel. Krajská, statutární a okresní města byla zahrnuta všechna. V našem vzorku respondentů máme 156 municipalit, které lze označit za město. Pod označením „obec“ jsou uvedeny municipality s méně než 3 000 obyvateli. Z grafu je patrné, že těchto municipalit je v daném vzorku 53 %, 179 respondentů.

Obr. 3: Rozložení obcí dle zařazení

Zdroj: vlastní zpracování na základě šetření

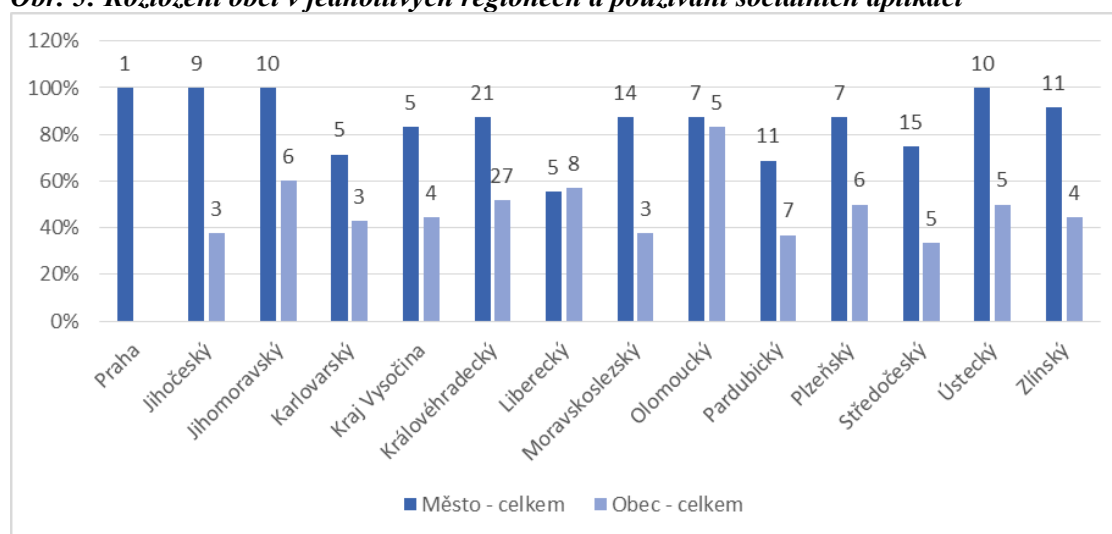
V následujícím grafu (obr. 4) je shrnuto rozložení obcí v jednotlivých regionech v propojení s používáním sociálních aplikací či webových stránek. V případě, že obec používala sociální aplikace i webové stránky k informování obyvatel, je použit sloupec „Sociální aplikace“. Obce, které nevyužívaly sociální sítě, ale webové stránky ano, jsou uvedeny pod „www“. Ve třech krajích (kraj Vysočina, Královéhradecký a Pardubický) byly nalezeny obce, které nevyužívají webové stránky. Na levé ose jsou uvedena procenta a v popisích počet respondentů.

Obr. 4: Rozložení obcí v jednotlivých regionech a používání sociálních aplikací či webových stránek

Zdroj: vlastní zpracování na základě šetření

Při hlubší analýze využívání sociálních sítí lze uvést, že v daném vzorku byly sociální sítě nejvíce využívány v Olomouckém kraji, 85 % zapojených municipalit. V tomto kraji bylo s Karlovarským krajem zařazeno nejméně respondentů, 14. Dále byly sociální sítě používány 80 % municipalit v Jihomoravském kraji, 75 % v Ústeckém kraji, 71 % ve Zlínském kraji a takřka 71 % v Jihočeském kraji. Nejméně byly v daném vzorku využívány sociální sítě 53 % v Pardubickém, okolo 57 % v Středočeském, Libereckém a Karlovarském kraji. Z hodnocení nyní bylo vyjmuta hlavní město Praha, kde jsou sociální sítě využívány.

V dalším grafu (obr. 5) jsou data věnována používání sociálních webových aplikací a dále jsou rozdělena na součet všech měst a následně malých obcí v regionech. Na levé ose je uvedeno procentuální zastoupení, v popiscích je uveden počet výskytů. V případě, že se zaměříme na města, v daném vzorku používají sociální aplikace všechna města z Jihočeského, Jihomoravského a Ústeckého kraje. 92 % jsou zastoupeny v Zlínském kraji. V Královéhradeckém, Moravskoslezském, Olomouckém a Plzeňském kraji je využívá 88 % zastoupených měst. 83 % bylo zaznamenáno v kraji Vysočina. Nejméně byly v daném vzorku měst využívány sociální webové aplikace v Libereckém kraji s 56 %, v Pardubickém kraji, kde počet klesnul na 69 %, dále v Karlovarském kraji s 71 % a ve Středočeském se 75 %. U malých obcí byly aplikace nejvíce využívány v Olomouckém kraji, 83 %. Ostatní jsou zastoupeny 60 % a méně. 60 % bylo zjištěno v Jihomoravském kraji, 57 % v kraji Libereckém, 52 % v Královéhradeckém a 50 % v Plzeňském a Ústeckém kraji. Nejméně bylo zastoupeno využívání sociálních aplikací ve vybraném vzorku v kraji Středočeském (33 %), 37 % bylo získáno v Pardubickém kraji, 38 % bylo zaznamenáno v Jihočeském a Moravskoslezském kraji. 43 % bylo zjištěno v Karlovarském kraji a 44 % v kraji Vysočina a ve Zlínském kraji. Při další analýze dat bylo zjištěno, že 84 % měst používá sociální webové aplikace. U obcí je jejich využívání takřka poloviční, 48 %.

Obr. 5: Rozložení obcí v jednotlivých regionech a používání sociálních aplikací

Zdroj: vlastní zpracování na základě šetření

Závěr

Z 335 analyzovaných municipalit bylo zjištěno, že pouze tři si nevytvořily vlastní webové stránky, na kterých občany informují o vývoji v obci. Při analýze dat věnujících se sociálním aplikacím bylo zjištěno, že 217 municipalit využívá sociální webové aplikace. Z toho Facebook využívá 206 municipalit a dalších 11 používá jinou sociální webovou aplikaci (Youtube, Twitter či Instagram). V daném vzorku respondentů jsou aplikace více využívány v městech, než v malých obcích. Procentuální data využívání činí 84 % v městech ku 48 % v obcích. Rozdíly byly zjištěny i mezi jednotlivými regiony. V případě, že vyloučíme hlavní město Praha, v městech jsou nejvíce využívány v Jihočeském, Jihomoravském a Ústeckém kraji. U malých obcí byly sociální aplikace nejvíce využívány v Olomouckém a Jihomoravském kraji. V případě, že se zaměříme na celkové používání v jednotlivých regionech, nejvíce jsou využívány sociální aplikace v Olomouckém, Jihomoravském, Ústeckém, Zlínském, v Jihočeském a v Moravskoslezském kraji. I přesto, že ne celá populace v České republice internet a sociální aplikace používá, lze doporučit používání nejen přehledných webových stránek, které jsou mimo tři municipalit v daném vzorku používány, ale i sociální webové aplikace.

Literatura

- [1] AGOSTINO, D., (2013). Using social media to engage citizens: A study of Italian municipalities. *Public relations review*, vol. 39, no. 3, pp. 232 – 234. ISSN 0363-8111. DOI 10.1016/j.pubrev.2013.02.009.
- [2] BOYD, D.M., ELLISON, N.B., (2007) *Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/\(ISSN\)1083-6101](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1083-6101).
- [3] CRIADO, Ji., FRANCISCO, M., (2015). The impact of social media in local government Myths and realities in the Spanish case. *IDP-internet law and politics*. Issue 20. ISSN 1699-8154. DOI 10.7238/idp.v0i20.2581.
- [4] EUROSTAT, (2016a). *Individuals regularly using the internet* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tin00091&language=en>.
- [5] EUROSTAT, (2016b). *Individuals using the internet for interaction with public authorities* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00013&plugin=1>.
- [6] EUROSTAT, (2016c). *Individuals using the internet for participating in social networks* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00127&plugin=1>.
- [7] INTERNET WORLD STATS, (2015). *Internet Usage in the European Union* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats9.htm#eu>.
- [8] JOBSPIN, (2015). *How many users of social networks is in the Czech Republic and worldwide?* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://www.jobspin.cz/czech-tips/stats-users-social-networks-czech-republic>.

- [9] KLEPEK, M., (2014). Nové trendy online marketingové komunikace jako prostředek pro zvyšování atraktivity měst a obcí v Moravskoslezském kraji. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 441 – 446. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNLP210-6840-2014-56.
- [10] MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
- [11] MOSSBERGER, K., WU, YH., CRAWFORD, J., (2013). Connecting citizens and local governments? Social media and interactivity in major US cities. *Information science & library science*, vol. 30, no. 4, pp. 351 – 358. ISSN 0740-624X. DOI 10.1016/j.giq.2013.05.016.
- [12] PAVLÍČEK, A., (2010). *Nová média a sociální síť*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Nakladatelství Oeconomica. ISBN 978-80-245-1742-1.
- [13] PETERKA, J., (2011) *Internet v kostce*. [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://www.earchiv.cz/a95/a504c507.php3>.
- [14] SANDOVAL-ALMAZAN, R., CRUZ, DV., (2015). Social Media in Smart Cities: an Exploratory Research in Mexican Municipalities. *48th Hawaii international conference on systems sciences (HICSS)*, IEEE: Computer SOC: USA, pp. 2366 – 2374. ISSN 1060-3425.
- [15] SOCIÁLNÍ SÍŤE PODLE ÚČELU, (2014). *Virtuální kolega*. [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: http://www.virtualnikolega.cz/det/socialni-site-podle-ucelu#prepis_.
- [16] ŠKYŘÍK, P., (2009). *Internet: definice, možnosti, vize*. EU: Tribun. ISBN 978-80-7399-784-7.
- [17] VINCOSBLOG, (2016). *World map of social networks January 2016* [online]. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <http://vincos.it/world-map-of-social-networks/>.
- [18] Zákon č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím.
- [19] Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení specifického výzkumu na Fakultě informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové.

**ZNAČKA ÚZEMIA AKO IMPULZ REGIONÁLNEHO
ROZVOJA NA SLOVENSKU****PLACE BRAND AS AN IMPULSE FOR REGIONAL DEVELOPMENT IN
SLOVAKIA****MAGDALÉNA NEMČÍKOVÁ****ALFRED KROGMANN****ALENA DUBCOVÁ**

Katedra geografie a regionálneho rozvoja *Department of Geography and Regional Development*
Fakulta prírodných vied *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia*
E-mail: mnemcikova@ukf.sk, akrogmann@ukf.sk, adubcova@ukf.sk

Anotácia

Problematika značiek je v súčasnosti veľmi populárna. V príspevku sa budeme zaoberať značkou územia, ktorá patrí ku „mäkkým“ lokalizačným faktorom rozvoja. Cieľom príspevku bude identifikácia vplyvu značky územia na regionálny rozvoj Slovenska na rôznych priestorových dimenziách. V záujme dosiahnutia uvedeného cieľa bude potrebné vytvoriť teoretický základ k pojmom značka územia, národná, regionálna a lokálna značka, regionálny produkt aplikáciou teoretických metodologických postupov (napr. abstrakcia, analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, komparácia a i.). Na konkrétnych príkladoch z praxe ukážeme, ako značky územia na rôznych hierarchických úrovniach zhodnocujú „kvalitu“ územia a či sa stávajú nástrojom rozvoja týchto území. V závere načrtneme perspektívy vývoja budovania značky územia v podmienkach Slovenska

Kľúčové slova

značka územia, branding Slovenska, regionálna a lokálna značka, regionálny produkt, regionálny rozvoj

Annotation

Currently, the issue of brands is very popular. In this paper we deal with the place brand which belongs to the 'soft' location factors of development. The aim of this paper is an identification of impact of the place brand on the regional development in Slovakia at various spatial dimensions. In order to achieve this aim, it is needed to create a theoretical basis for the concepts regarding the place brand, national, regional, and local brand, regional product by applying theoretical methodical approaches (e.g. abstraction, analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, etc.). Based on particular examples from practice, we show how the place brands at different hierarchical levels assess the "quality" of place and if they become a tool for development of these places. In the end, we outline the prospects for development of place brand in Slovakia.

Key words

place brand, branding of Slovakia, regional and local brand, regional product, regional development

JEL classification: L66, L83, M31, Q13, Z32

Úvod

Efektívne využívanie potenciálu určitého regiónu prostredníctvom optimálne rozmiestnených ekonomických a kultúrnych aktivít ako aj využívania prírodných zdrojov, patrí podľa Donauera a Rajčákovej (2014) ku hlavným cieľom regionálneho rozvoja. Predpokladaným dôsledkom tohto procesu je vyššia konkurencieschopnosť regionálnych výrobných subjektov, vyššia životná úroveň obyvateľstva a skvalitnenie životného prostredia (Wokoun, Malinovský, Damborský et al., 2008).

V rámci zvyšovania konkurencieschopnosti území rôznych mierkových úrovní sa do pozornosti odborníkov dostávajú z tzv. mäkkých lokalizačných faktorov rozvoja imidž územia a značka územia (Matlovičová, Kolesárová, 2012).

Podrobný teoretický základ o značke územia je spracovaný v knihe „Značka územia“ od Matlovičovej (2015). Autorka sa v nej venuje nielen historickým súvislostiam a dobovému kontextu, ale prostredníctvom poznatkov najmä zo zahraničnej literatúry analyzuje aj aktuálny význam a percepciu značky územia. Jedným z atribútov značky územia je jej geografická dimenzia (Ashworth, Voogd, 1990, Pasquinelli, 2010, Pike, 2011), ktorej sa venujeme aj v príspevku. Na konkrétnych príkladoch z praxe ukážeme, ako značky územia na rôznych hierarchických úrovniach na Slovensku (národná, regionálna, lokálna) zhodnocujú „kvalitu“ územia a či sa stávajú nástrojom rozvoja týchto území. V závere načrtujeme perspektívy vývoja budovania značky územia v podmienkach Slovenska.

1. Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je identifikovať vplyv značky územia na regionálny rozvoj Slovenska na rôznych priestorových dimenziách. V záujme dosiahnutia uvedeného cieľa je potrebné vytvoriť teoretický základ k pojmom značka územia, národná, regionálna a lokálna značka, regionálny produkt. Z teoretických metodologických postupov sme pri tvorbe teoretického základu príspevku využili najmä abstrakciu, analýzu, indukciu, dedukciu a komparáciu. Pri identifikácii vplyvu značky územia na rozvoj určitého regiónu sme využili z metód najmä konkretizáciu a syntézu.

2. Značka krajiny – branding Slovenska

Slovensko sa rozhodlo vytvoriť a uviesť do reprezentačnej praxe krajiny novú značku “Slovensko”. Pri identifikovaní najvýstižnejších atribútov špecifických pre Slovensko, boli využité skúsenosti z Nórska, Švédska a Fínska (Timoracký et al., 2013, Bátora, Gyelnik, 2012). Kvalitná značka krajiny by mala podľa Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky prilákať zahraničné investície, zvýšiť atraktivitu pre turistov ako aj podporiť export slovenských výrobkov na svetové trhy. Mala by vystihovať rôznorodosť, vitalitu, vynachádzavosť a autenticnosť, byť pravdivá a dôveryhodná pre zahraničnú aj domácu verejnosť. Slovensko by malo byť prezentované ako krajina s potenciálom.

Tieto snahy o vytvorenie jednotnej národnej značky majú svoje opodstatnenie aj vzhľadom na fakt, že hodnotenie imidžu značky Slovenska za rok 2011 nedopadlo príliš dobre (Matlovičová, 2015, Gyárfašová a i. 2012). Imidž značky Slovenska bol hodnotený prostredníctvom výskumu The Anholt - GfK Roper Nation Brands Index™. Krajina sa celkovo umiestnila na 38. mieste spomedzi 50 hodnotených krajín. Z odpovedí väčšiny respondentov vyplynulo, že nepoznajú žiaden charakteristický produkt, nenapadla im žiadna asociácia ani charakteristika, s ktorou by si Slovensko spojili. Viceprezident Asociácie českých cestovných kancelárií a agentúr Tomio Okamura odôvodňoval tento nelichotivý výsledok skutočnosťou, že Slovensku chýba lákadlo svetovej úrovne (napr. v prípade Českej republiky je to Praha, pivo, skladatelia Smetana, Dvořák, spisovateľ Kafka, maliar Mucha, sklo) (Gyárfašová et al., 2012).

Počas rokov 2012 až 2015 boli pri procese vytvárania podkladov ku tvorbe národnej značky rešpektované princípy inovatívneho branding. V zmysle prác Kotler et al. (1993), Kotler, Gertner

(2004), Anholt (2007) a Kavaratzis et al. (2015) sa veľký dôraz dával na symbolické hodnoty komponentov značky ako pocity, emócie a príbehy. V súčasnom období (február 2016) sa začína fáza implementácie „značky Slovensko“ do prezentačnej praxe relevantných subjektov, implementácia spoločnej vizuálnej identity ministerstiev Slovenskej republiky. Táto fáza by mala byť ukončená najneskôr k 1. januáru 2017. Ďalšou významnou fázou brandingu Slovenska je navrhnutie dlhodobého udržateľného systémového riešenia prezentácie Slovenska v zahraničí (Rokovanie vlády Slovenskej republiky, 17.2.2016).

3. Regionálna a lokálna značka

Pavezová (2013) definuje regionálnu značku ako označenie produktov subjektov podnikajúcich na území určitého regiónu, ktoré prešli komisionálnym hodnotením, za účelom získania asociácií spojených s využitím potenciálu daného regiónu. Vo svojej práci popisuje aj vlastnosti a ciele regionálnej značky. Podľa Messelyho et al. (2009) sa v procese tvorby regionálnej značky (regionalbranding) región ako celok stáva produktom alebo značkou a ponúka rôzne regionálne produkty a služby. Regionálny branding prispieva ku zvýšeniu konkurencieschopnosti konkrétneho regiónu, pretože sa zameriava na vytvorenie jeho imidžu, resp. reputácie (Maessen et al., 2008 In Messely et al., 2009).

V interakcii s regionálnou značkou je dôležité definovať aj pojem produkt. Hasprová (2007) uvádza, že produkt regiónu je množstvo aktivít, ktoré môže región ponúkať do pozornosti, na získanie, prenájom, používanie alebo spotrebu obyvateľom, návštevníkom, podnikateľom, potenciálnym investorom, čo môže slúžiť na uspokojovanie ich individuálnych i kolektívnych potrieb a požiadaviek. Krnáčová, Kirnová (2015) chápu regionálny produkt ako výsledok ľudskej činnosti, ktorý je jedinečný, spojený s regiónom, v ktorom sa vyrába, nadväzuje na zvyky a tradície daného regiónu a pri jeho výrobe sa využívajú miestne suroviny a ručná práca. Štensová (2013) uvádza, že regionálny produkt môže byť hmotný (výrobok), nehmotný (služba), resp. ich kombinácia.

Regionálne značky v užšom slova zmysle predstavujú systém značenia regionálnych, resp. lokálnych produktov, ktoré sa svojim charakterom viažu k určitému územiu. Značka regionálneho produktu zaručuje pôvod výrobku v danom regióne a jeho jedinečnosť vo vzťahu k regiónu. Je to súbor tradícií, miestnych surovín, výnimočnej kvality, ručnej práce, ale i ďalších špecifických atribútov. Každá značka regionálneho produktu má svoje charakteristické logo, ktoré vystihuje jej príslušnosť k danému regiónu a pomáha vytvárať emocionálne a osobné puto (Štensová, 2014). Pavezová (2013) okrem vyššie spomínaných benefitov regionálnych značiek, resp. značiek regionálnych produktov považuje za prínos aj podporu k ochrane životného prostredia a trvalodržateľnosti konkrétneho regiónu (prostredníctvom sociálnej a environmentálnej zodpovednosti malých a stredných podnikateľov a sprostredkovane aj celej spoločnosti). Krnáčová, Kirnová (2015) konštatujú, že regionálna značka môže byť výhodná pre výrobcov regionálnych produktov, resp. poskytovateľov služieb z dôvodu spoločnej marketingovej komunikácie a propagácie produktov, čo sú oblasti, na ktoré spravidla tradičný výrobca nemá dosah – nielen z dôvodu neznalosti trhu, samotných marketingových nástrojov, ale aj z časových dôvodov, keďže tradičná výroba vyžaduje vysoký podiel ľudských zdrojov, resp. ručnej práce.

Na Slovensku sa v ostatnom období zaviedlo niekoľko programov, resp. projektov, ktoré majú za úlohu zvýšiť povedomie a zlepšiť vnímanie domácich produktov. Národným projektom je „**Kvalita z našich regiónov**“, ktorý je založený na vzdelávaní spotrebiteľa. Od roku 2013 môže výrobca po splnení podmienok získať oprávnenie označovať výrobky ochrannou známkou „Kvalita z našich regiónov“ (obr. 1). Zavedením tejto ochrannej známky sa zlepšila schopnosť spotrebiteľov rozoznávať domáce a zahraničné výrobky (medziročný nárast o 12%) ako aj došlo ku zmene spotrebiteľského správania občanov Slovenska v prospech kúpy domácich výrobkov (v porovnaní r. 2012 a 2013 došlo k 5% zvýšeniu v prospech domácich výrobkov (KZNR, 2016).

Obr. 1: Ochranná známka „Kvalita z našich regiónov“

Zdroj: KZNR (2016)

Od roku 2004 existuje na slovenskom trhu „Značka kvality SK“ (obr. 2), ktorá sa zameriava na podporu spotreby domácej potravinovej produkcie a na jednoznačné odlíšenie slovenských potravinových výrobkov. Výrobky s nadštandardnými kvalitatívnymi parametrami môžu získať „Značku kvality SK GOLD“. Momentálne (január, 2016) je 139 držiteľov „Značky kvality SK“, z ktorých až 101 môže používať „Značku kvality SK GOLD“ (Značka kvality SK, 2016).

Obr. 2: Logo „Značka kvality SK“

Zdroj: Značka kvality SK (2016)

Slovensko v ostatnom období úspešne implementovalo aj „Politiku kvality EÚ“, ktorá sa zaoberá kvalitou, ochranou a podporou predaja poľnohospodárskych výrobkov a potravín. Existujú tri kategórie systémov označovania: Chránené označenie pôvodu, CHOP (Protected designation of origin, PDO), Chránené zemepisné označenie, CHZO (Protected geographical indication, PGI) a Zaručená tradičná špecialita, ZTS (Traditional speciality guaranteed, TSG). V rámci CHOP je zaevidovaný jediný výrobok „Žitavská paprika“ a „Stupavské zelé“ má podanú žiadosť. Najviac výrobkov (9) je zaregistrovaných v kategórii CHZO (Skalický trdelník, Slovenská parenica, Slovenská bryndza, Slovenský oštiepok, Oravský korbáčik, Tekovský salámový syr, Zázrivský korbáčik, Zázrivské vojky, Klenovecký syrec). Práve Skalický trdelník bol najskôr (v roku 2007) zaevidovaný Európskou komisiou zo slovenských výrobkov. „Levický slad“ čaká na zaevidovanie do tejto databázy. V rámci CHZO má Slovensko chránených aj 10 vybraných druhov liehovín (napr. Bošácka slivovica, Karpatské brandy špeciál, Spišská borovička a i.), vína, resp. vinohradnícke oblasti s konkrétnymi vinohradníckymi regiónmi (napr. Tokaj). V kategórii ZTS je v rámci Slovenska zaregistrovaných momentálne 7 výrobkov, pričom len „Bratislavský rožok“, „Ovčí hrudkový syr salašnícky“ a „Ovčí salašnícky údený syr“ sú špecifické pre našu krajinu (Úrad priemyselného vlastníctva SR, 2016).

Prínos miestnych (regionálnych, resp. lokálnych) značiek pre rozvoj daného územia je badateľný aj v podmienkach slovenského vidieka. Ako prvá cezhraničná regionálna značka v rámci strednej Európy bola na území SR zaregistrovaná v roku 2006 značka „Tradície Bielych Karpát“, resp. „Tradície Bielych Karpát“ (Štensová, 2013). V rámci implementácie Programu rozvoja vidieka Slovenskej republiky (2007-2013) vznikali iniciatívy, ktorých hlavným cieľom bola tvorba siete značiek regionálnych produktov. V roku 2010 bola zaregistrovaná individuálna regionálna značka Regio Danubiana (Matlovičová, 2015). V roku 2008 boli síce zaregistrované tri značky: „regionálny produkt Kysuce“, „regionálny produkt Malé Karpaty“ a „regionálny produkt Záhorie“, ale ich trvanie bolo dočasné, nakoľko bolo ukončené ich financovanie prostredníctvom projektov (Štensová, 2013).

V súčasnosti zastrešuje národnú úroveň koordinácie a propagácie regionálneho značenia Národná sieť slovenských miestnych akčných skupín (NSS MAS) a iniciátormi a lokálnymi koordinátormi sú miestne občianske združenia, resp. Miestne akčné skupiny. Značky regionálnych produktov sa udeľujú v štyroch kategóriách: „potravinové“ výrobky, remeselné výrobky, ubytovacie a stravovacie služby a zaujímavou je kategória zážitkov. Žiadateľ získava certifikát značky na obdobie dvoch rokov a následne ak má záujem, môže požiadať o predĺženie. V rámci tejto iniciatívy je v 8 regiónoch Slovenska zavedená regionálna značka: „regionálny produkt Podpoľanie“, „regionálny produkt Hont“, „regionálny produkt Ponitrie“, „regionálny produkt Gemer-Malohont“, „regionálny produkt Kopanice“, „regionálny produkt Záhorie“, „regionálny produkt Malodunajsko-Galantsko“, „regionálny produkt Karsticum“ (obr. 3) (NSS MAS, 2016).

Obr. 3: Logá značiek regionálnych produktov

Zdroj: NSS MAS (2016)

Spomínané regionálne značky majú síce jednotný dizajn logotypu značenia (obr. 3) ako aj zadefinovanie štyroch minimálnych zásad na certifikáciu regionálneho produktu alebo služby (tradícia, miestna surovina, ručná práca, jedinečnosť), ale systém značenia nie je zatiaľ celkom koherentný (napr. rozdielna webová prezentácia jednotlivých produktov, resp. regiónov). Ako možnú inšpiráciu je potrebné uviesť príklad z Českej republiky, kde regionálne produkty centrálnie zastrešuje Asociácia regionálnych značiek. Spotrebiteľ (či už návštevník alebo obyvateľ regiónu) sa vďaka jednotnému vizuálnemu štýlu ako aj jednotnej webovej prezentácii veľmi rýchlo a pútavo oboznámi s ponukou v ktoromkoľvek regióne (ARZ, 2016). Problémom sa javí aj heterogenita týchto regiónov z hľadiska veľkosti územia (napr. región Ponitrie tvorí 76 obcí a región Podpoľanie len 17 obcí), pestrosti ponuky produktov a služieb (väčšina regiónov ponúka najmä remeselné a potravinové výrobky). Problémom pri niektorých regiónoch je aj „iniciatíva zhora“, pričom práve endogénna regionálna politika (prostredníctvom citlivejšieho nastavenia nástrojov a opatrení) dokáže výraznejšie aktivizovať vnútorné faktory a zdroje regiónu (Oremusová, 2009). V súlade s Kaškovou (2014) môžeme zhodnotiť aj prínos regionálnych značiek: identifikácia a ochrana špecifik regiónov, získavanie nových trhov, podpora zamestnanosti, cestovného ruchu, rozvoj spolupráce a v neposlednom rade aj zlepšenie imidžu regiónov s „etablovanou“ regionálnou, resp. lokálnou značkou.

Záver

Slovensko je v budovaní značky územia (na ktorejkoľvek hierarchickej úrovni) ešte len na začiatku tohto dlhotrvajúceho procesu. Pri vytváraní národnej, resp. regionálnej značky sú ich iniciátori a koordinátori väčšinou len v prvej fáze budovania značky (existencia vizuálnych atribútov značky – logo, značka, propagačná brožúra, webová prezentácia a pod.). V ďalších krokoch bude dôležitá

synergia spolupráce mezi všemi účastníky tohoto procesu, keďže podľa Anholta (2009, In Matlovičová, Kolesárová, 2012) územie značku nemôže jednoducho vytvoriť, ale môže ju len nadobudnúť, pretože to čo v konečnom dôsledku znamená, je v značnej miere závislé na tom, ako ľudia spracujú a prímu územím vysielané informácie.

Literatúra

- [1] ANHOLT, S., (2007). *Competitive Identity: The new Brandmanagement formations, Cities and Regions*. London: Palgrave Macmillan. 160 p. ISBN 0230-500-285.
- [2] ARZ, (2016). *Asociace regionálních značek*. [online]. [cit. 2016-03-14]. Dostupné z: <http://www.regionalni-znacky.cz/>.
- [3] ASHWORTH, G., J., Voogd, H., (1990). *Selling the City: Marketing Approaches in Public sector Urban Planing*. London: Belhaven Press. ISBN 1-85293-008-X.
- [4] BÁTORA, J., GYELNIK, T., (2012). *Branding krajiny: skúsenosti Nórska, Švédska a Fínska*. [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <https://www.mzv.sk/documents/10182/12365/Branding+-+Norsko%2C+Svedsko%2C+Finsko+%281.pdf/3dcd6c59-dd5b-4345-b650-466d542aec62>.
- [5] DONAUER, E., RAJČÁKOVÁ, E., (2014). Endogénny a exogénny rozvoj na príklade Mikroregiónu pod Marhátom. In *Regionálne dimenzie Slovenska*, Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 339-362. ISBN 978-80-223-3725-0.
- [6] GYÁRFÁŠOVÁ, O., BÚTORA, M., BÚTOROVÁ, Z., (2012). *Imidž Slovenska z pohľadu zahraničia*. [online]. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: https://www.mzv.sk/documents/10182/12365/Studia_imidz_Gyarfasova_Butora_Butorova.pdf/a09de88a-d3f3-41da-a59e-aedbdff46bea.
- [7] HASPROVÁ, M., (2007). *Marketing regiónu*. Bratislava: PROGRESSUS SLOVAKIA, 121 p. ISBN 978-80-969642-5-3.
- [8] KAŠKOVÁ, M., (2014). *Značení regionálních produktů v Česku: očekávání a realita*. [online]. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: http://www.academia.edu/7017932/Zna%C4%8Den%C3%AD_region%C3%A1ln%C3%ADch_produkty%C5%AF_v_%C4%8Cesku_o%C4%8De%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD_a_realita.
- [9] KAVARATZIS, M., WARNABY, G., ASHWORTH, G., J., (2015). *Rethinking Place Branding*. Switzerland: Springer International Publishing. ISBN 978-3319-12424-7. DOI 10.1007/978-3-319-12424-7.
- [10] KRŇÁČOVÁ, P., KIRNOVÁ, L., (2015). Regionálne produkty z pohľadu spotrebiteľov. *Studia commercialia Bratislavensia*, vol. 8, no. 29, pp. 48-61. ISSN 1337-7493.
- [11] KOTLER, P., HAIDER, D. H., REIN, I., (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States and Nations*. New York: Free Press. ISBN 978-047-147-913.
- [12] KOTLER, P., GERTNER, D., (2004). Country as Brand, Product and beyond: a Place Marketing and Brand Management Perspective. In *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition*. Oxford: ELSEVIER. pp. 40-56. ISBN 0-7506-5969-6.
- [13] KZNR, (2016). *Kvalita z našich regiónov*. [online]. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: <http://www.kvalitaznasichregionov.sk/>.
- [14] MATLOVIČOVÁ, K., (2015). *Značka územia*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 320 p.. ISBN 978-80-555-1529-8.
- [15] MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J., (2012). Place Branding – Význam a možnosti využitia v rozvoji územia. *Folia Geographica*, vol. 54, no. 19, pp. 160-170. ISSN 1336-6157.
- [16] MESSELY, L., DESSEIN, J., LAUWERS, L., (2009). Branding regional Identity as a Driver for Rural Development. Paper. 113. EAAE Seminar – The role of knowledge, innovation and human capital in multifunctional agriculture and territorial rural development, *European Association of Agricultural Economists*, Belgrad, 9.-11. 12. 2009. [online]. [cit. 2016-02-22]. Dostupné z: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/57406/2/Lies%20Messely%20cover.pdf>.
- [17] NSS MAS, (2016). *O regionálnom značení*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: http://nssmas.eu/?page_id=41.
- [18] OREMUSOVÁ, D., (2009). *Geografické aspekty regionálneho rozvoja mikroregiónu Termál*. Nitra: UKF v Nitre. 146 pp. ISBN 978-80-8094-559-6.
- [19] PASQUINELLI, C., (2010). The Limits of Place Branding for Local Development: The Case of Tuscany and the Arnovalley Brand. *Local Economy*, vol. 25, no.7, pp. 558-572. ISSN 1470-9325. DOI 10.1080/02690942.2010.532358.
- [20] PAVEZOVÁ, I., (2013). *Model zavádění a šíření regionální značky*. [Dizertačná práca]. České Budějovice: Jihočeská Univerzita.

- [21] PIKE, A. ed., (2011). *Brands and Branding Geographies*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 341 p. ISBN 978-1-84980-159-1.
- [22] ROKOVANIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 17.2.2016, (2016). *Značka Slovensko: jednotná vizuálna identita štátnej správy, koherencia vládných politik a potreba systémového riešenia jednotnej prezentácie SR v budúcnosti*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=25322>.
- [23] ŠTENSOVÁ, A., (2013). Značky regionálnych produktov na Slovensku v kontexte rozvoja regiónu. *DEUROPE – The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, vol. 5, no. 2, pp. 37-59. ISSN 1821-2506.
- [24] ŠTENSOVÁ, A., (2014). *Význam značiek regionálnych produktov*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://mesacnikpodnikanie.sk/vyznam-znaciek-regionalnych-produktov/>.
- [25] TIMORACKÝ, M., GYÁRFÁŠOVÁ, O., BÁTORA, J., (2013). *Branding Slovenska*. [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: https://www.mzv.sk/documents/10182/12495/BRANDING_SLOVENSKA_studia_komunikacne_posolstva.pdf/675019fa-077d-45ea-9b38-3b01bb71d566.
- [26] ÚRAD PRIEMYSELNÉHO VLASTNÍCTVA SR, (2016). *Označenia pôvodu výrobkov a zemepisné označenia*. [online]. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: <http://www.upv.sk/?ochrana-oznacenia-povodu-a-zemepisneho-oznacenia>.
- [27] WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J., DAMBORSKÝ, M. et al., (2008). *Regionální rozvoj*. Východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování. Praha: Linde. 475 p. ISBN 80-7201-699-0.
- [28] ZNAČKA KVALITY SK, (2016). [online]. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: <http://www.znackakvality.sk/index.php?pl=17>.

**REGIONÁLNÍ ASPEKTY VOLEBNÍHO PRAHU KRAJSKÝCH
VOLEB V ČR****REGIONAL ASPECTS OF THE ELECTORAL THRESHOLD OF REGIONAL
ELECTIONS IN THE CZECH REPUBLIC****MICHAL PINK****JOSEF SMOLÍK**

Katedra politologie *Department of Political Science*
Fakulta sociálních studií *Faculty of Social Studies*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Joštova 10, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: mpink@email.cz, josef@mail.muni.cz

Anotace

Předložený text pojednává o regionálních aspektech volebního prahu v krajských volbách v České republice. Na konkrétních případech jsou srovnány reálné počty hlasů nutných pro získání mandátu ve voleném zastupitelstvu mezi lety 2000–2012 s cílem přiblížit regionální odlišnosti. Vzhledem ke shodnému vymezení volebních obvodů v krajských i sněmovních volbách jsou porovnány také počty hlasů v těchto typech voleb. Nechybí ani komparace možného posunu v rámci kandidátní listiny vycházející z možnosti udílení preferenčních hlasů v rámci listiny, opět mezi krajskými a sněmovními volbami. Hlavním cílem je představení volebního prahu v regionálním srovnání.

Klíčová slova

krajské volby, parlamentní volby, místní vládnutí, česká politika, decentralizace

Annotation

The paper explores regional aspects of the electoral threshold in regional elections in the Czech Republic. Absolute numbers of votes required to gain a seat in each regional assembly are analyzed and compared in the time period between 2000 – 2012. Since electoral districts for regional elections are the same as for the parliamentary (Chamber of Deputies) elections, results for these two types of elections are also compared. The last part of the analysis focuses on shifts of candidates within their candidate list in each region as a result of preferential voting, again for both types of election. The main aim of the text is description of electoral threshold in regional comparative perspective.

Key words

regional elections, parliamentary elections, regional government, Czech politics, decentralization

JEL classification: *H70*

Úvod

Následující příspěvek se zaměřuje na regionální rozdílnost volebního prahu v českých podmínkách s důrazem na krajské volby. Cílem bude přiblížit konkrétní hranici nutnou pro získání mandátu v jednotlivých krajích a nastínit „různou cenu mandátu“. Vstupní data vychází z veřejně dostupných volebních výsledků (www.volby.cz) a teoretické podklady vychází z hlavních prací, které uvedenou problematiku rozebírají na širší bázi. Text také uvede základní okolnosti spojené jak s aktivním, tak i pasivním volebním právem v českých podmínkách a zohlední podobu aktuální omezovací klauzule, která je stanovena shodně v obou typech voleb. Zatímco ve volbách sněmovních je to hranice celostátní, v krajských volbách se jedná o 5 % na úrovni jednotlivých krajů.

1. Kraje a krajské volby

Od roku 1989 se v tehdejším Československu zahájily rozsáhlé a politické změny, jejichž součástí byla i obnova územní samosprávy (viz Spáč, Voda, Zagraban 2015). Diskuse o nových politickosprávních jednotkách se týkaly i regionální politiky, regionálního rozvoje a obecně vymezení regionů (Blažek, Uhlíř 2002). Po roce 1989 se česká společnost musela vypořádat se vším, co k procesům politické tranzice, demokratizace a následné konsolidace politického režimu patří. Jedním z procesů bylo i nové členění do politickosprávních jednotek. Diskuse týkající se krajů tak lze zaznamenat již v období po roce 1990 (Illner 2015, Spáč, Voda, Zagraban 2015).

Kraje a s nimi související krajské volby tak navazovaly na diskuse v 90. letech 20. století, které se zabývaly problematikou tzv. vyšších územněsprávních celků (dále jen VÚSC), případně diskuzemi o jednotlivých regionech¹. Tyto VÚSC byly definovány zákonem č. 347/1997 Sb. S VÚSC počítala také Ústava ČR z roku 1992. Současné kraje ČR lze tedy definovat jako intrastátní regiony (srov. Krulík 2011: 214).

Samotnému krajskému zřízení předcházela dlouhotrvající diskuse, zda bude přijata krajská nebo zemská podoba vyšších samosprávních celků. Jednotliví političtí aktéři měli odlišné představy. Pro zřízení samosprávních krajů se primárně vyjadřoval tehdejší prezident Václav Havel a v té době menší koaliční vládní strany, Křesťanští demokraté a liberální Občanská demokratická aliance doprovázená zájmovou skupinou velkých měst. Celkem kladně se k procesu decentralizace a ustavení samosprávních regionů stavěla také sociální demokracie, která nijak konkrétně nespécifikovala počet regionů a postavení historických zemí. Nevyhraněný postoj zaujímal Komunistická strana Čech a Moravy, která podporovala vznik takových celků bez jejich konkrétní podoby. Jasným kritikem jakéhokoliv členění nově vzniklého unitárního státu s minimem decentralizovaných pravomocí byla dominantní vládní Občanská demokratická strana, která prostřednictvím premiéra Václava Klause prosazovala silný stát a nejdůležitější prvek samosprávy pro ni představovala samosprávná obec. K tomuto nejhlasitějšímu kritikovi se přidaly i odbory, zaměstnavatelské zájmové organizace a představitelé středních a menších měst a obcí, kteří v nově se utvářející regionální samosprávě spatřovali hrozbu a zasahování do jejich vlastního prostředí (Illner 2015).

Přes poměrně komplikované a do jisté míry zdlouhavé debaty vznikly kraje 1. 1. 2000, přičemž první krajské volby se odehrály 12. listopadu téhož roku. V roce 2001 vznikla i Asociace krajů ČR, která měla koordinovat společný postup krajů (srov. Baun, Marek 2006: 417-418). Od roku 2000 lze tedy hovořit o etablování krajů a s tím související krajské politiky, přičemž vývoj těchto VÚSC byl poměrně poklidný. K nejvýraznějším změnám patřily drobné úpravy jednotlivých krajů. Vznik krajů v roce 2000 bohužel nerespektoval celou řadu přirozených administrativně komunikačních cest a docházelo k necitlivému zacházení s celou řadou regionů. Současné kraje tak vznikly jako umělý ahistorický prvek, který nerespektuje sídelní/správní a prostorovou spádovost. Tuto skutečnost následně dokládá i snaha řady obcí o přesun k sousednímu kraji a přejmenování některých krajů (Vysočina, Jihočeský, Moravskoslezský, Jihomoravský).

Lze tak konstatovat, že od roku 2000 vznikl jakýsi mezičlánek mezi volbami komunálními (obecními) a celorepublikovými (do Poslanecké sněmovny a Senátu), který má svá specifika. Tato specifika lze spatřovat například v poměrně nízké volební účasti a také v obohacení volební soutěže o regionálně vymezené politické strany či jejich koalice. Z krajských voleb, které se od roku 2000 pravidelně opakují ve čtyřletém intervalu, čerpá legitimitu několik set zastupitelů, kteří ze svého středu následně volí hejtmana a vedení kraje (Eibl, Havlík, Kysloušek, Pink 2009: 9). Od vzniku samostatné ČR

¹ Sám pojem „region“ pochází z latiny, od výrazu regio (množné číslo regionis), „spravované území“, respektive od regere, řídit. V nejšířším smyslu slova lze region definovat jako vydělený, ohraničený (přičemž hranice může být velmi volná), určitým způsobem specifický, od svého okolí se odlišující výsek povrchu země. Tyto odlišnosti mohou být přírodního, sociálního, historického, klimatického, ekologického, ekonomického, administrativně-politického, náboženského či jiného charakteru (Krulík 2011: 210).

proběhly celkem čtyři volby do krajských zastupitelstev (v roce 2000, 2004, 2008 a 2012), přičemž jsou často tyto volby spojovány s volbami do Senátu (např. v roce 2012).

Samotné vybavení krajů jejich kompetencemi upravil další zákon. č. 129/2000. Důležité však bylo především převedení celé řady pravomocí od okresních úřadů, které zanikly k 31. 12. 2002. Jednalo se především o zdravotnictví, školství a postupně také dopravu. Základní orgán regionální samosprávy představuje v českém prostředí zastupitelstvo, v jehož čele stojí hejtman a exekutivní moc vykonává krajská rada. Zastupitelstvu je vyhrazeno především vydávat obecně závazné vyhlášky, schvalovat rozpočet kraje, volit a odvolávat hejtmana, jeho náměstkyni a další členy rady, zřizovat a rušit výbory, volit jejich předsedy a členy, rozhodovat o majetkoprávních úkonech kraje a také předkládat návrhy zákonů Poslanecké sněmovně. Této pravomoci však zatím nebylo využito a jedná se spíše o symbolický a v samotném legislativním procesu nepříliš efektivní nástroj. Exekutivní orgán, Rada, je odpovědná zastupitelstvu a na rozdíl od zasedání zastupitelstva jsou její zasedání, která svolává hejtman neveřejné. Radě je vyhrazeno především zabezpečovat hospodaření kraje podle schváleného rozpočtu, ukládat krajskému úřadu úkoly v oblasti samostatné působnosti a kontrolovat jejich plnění, zřizovat podle potřeby komise a jmenovat jejich předsedy. V čele kraje stojí hejtman, kterého volí zastupitelstvo a který podepisuje právní předpisy kraje, dále po předchozím souhlasu ministra vnitra jmenuje a odvolává ředitele krajského úřadu a odpovídá za informování občanů o činnosti kraje.

Vhodné je také konstatovat, že krajské volby jsou označovány jako tzv. volby druhořadé, kdy lze vysledovat, že voliči se často rozhodují na základě výsledků voleb prvořadých, tzn. voleb do Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu ČR (blíže k diskusi viz Eibl, Havlík, Kyloušek, Pink 2009, Pink a kol. 2012, Voda, Pink 2015). Určitým specifickým je také skutečnost, že krajských voleb se často zúčastňují marginální politické strany, či přímo politické subjekty regionálního charakteru (srov. Smolík 2013: 162-165, Eibl, Havlík, Kyloušek, Pink 2009: 105-106).

2. Volební systém a jeho základní vlastnosti

Volební systém lze definovat jako „souhrn volebních pravidel, který nemá smysl pouze sám o sobě, ale nabývá skutečného politického významu až v širších souvislostech soutěže politických sil“ (Klíma 1998: 195). Jednotlivé volební systémy se liší nejenom stát od státu, ale liší se i v rámci jednoho státu podle druhů voleb (celostátní, krajské, komunální či volby do Evropského parlamentu).

Základní normu upravující volební systém pro regionální volby představuje zákon č. 130/2000 Sb., který stanovil poměrné zastoupení kandidátních listin a pro přepočítání hlasů na mandáty stanovil tzv. upravený D'hondtův dělitel². Volební obvod, na jehož úrovni dochází k převodu hlasů na mandáty, je shodný s krajskými hranicemi a podle počtu obyvatel se volený sbor rozděluje do tří skupin: V kraji s méně než 600 tis. obyvateli se volí 45 krajských zastupitelů, v samosprávném regionu o počtu obyvatel mezi 600–900 tis. obyvateli je to 55 členů sboru a v případě většího množství obyvatel než 900 tisíc tak voliči rozhodují o složení 65členného zastupitelského sboru (zákon č. 130/2000 Sb). Volič tak reálně hlasuje výběrem jedné z mnoha kandidátních listin, v rámci které může ještě udělit čtyři „preferenční hlasy“. Tímto krokem by měla být zajištěna jistá „personalizace volby“ a v případě, že kandidát získá 5% podíl preferenčních hlasů z celkového zisku kandidátní listiny, postupuje na první místo. V případě, že kandidátů s počtem preferenčních hlasů přesahujících 5% hranici je více, rozhoduje o jejich pořadí absolutní počet hlasů. Kdo nasbírá vyšší počet, je na prvním místě.

3. Cíl a metody

Cílem následující pasáže je především diskutovat otázku možného vstupu regionálních politických stran do krajských zastupitelstev v závislosti na odlišné podobě volebního práhu v jednotlivých krajích. Na základě analýzy volebních zisků vybraných regionálních politických stran (dle dat

² Česká modifikovaná verze D'Hondtova dělitele užívá k dělení upravenou číselnou řadu 1,42 a následuje 2, 3, 4 atd.

z volebního serveru volby.cz) lze zjistit, jak se odlišuje volební práh pro vstup do této politické arény v závislosti na velikosti voleného zastupitelstva kraje.

4. Volební práh

Krajské volby mají velké množství tradičně zkoumaných témat, která se často liší od témat zkoumaných v případě jiných – především prvořadých – volebních soutěží (srov. Balík a kol. 2013). Jednou z tradičních oblastí je i charakteristika proporčního volebního systému a jeho specifika.

K základním charakteristikám proporčních volebních systémů patří proměnná *přirozený práh*. Pro její určení je důležitá velikost volebního obvodu a používaná volební formule. Tomáš Lebeda charakterizuje tuto základní proměnnou proporčních volebních systémů jako nejmenší možné procento hlasů, které strana ve volebním obvodu musí získat, aby obdržela alespoň jeden mandát (Lebeda 2001: 145). Tento pojem současně souvisí s další procentní hranicí, kterou je omezovací klauzule, představující nezbytné procento hlasů nutné pro účast na rozdělování mandátů. Omezovací nebo také uzavírací klauzule představuje primární administrativní proměnnou, která je závislá jen na vůli autora volebních pravidel.

Ve volebních systémech poměrného zastoupení se tak může hranice omezovací bariéry a přirozeného prahu od sebe výrazně lišit. Především ve volebních systémech s malými volebními obvody může být tato administrativní omezovací bariéra daleko nižší, než je přirozený práh (Lebeda 2001). Proto pro politickou stranu soutěžící ve volbách představuje překonání klauzule různě obtížnou cestu k zisku mandátu, případně k členství v krajské exekutivní koalici.

Tab. 1: Počet hlasů odpovídající 5% omezovací klauzuli v jednotlivých krajích

Kraj	2000	2004	2008	2012
Středočeský	14 213	13 873	19 844	17 490
Jihočeský	8 263	7 455	10 194	9 956
Plzeňský	7 644	6 926	8 944	8 727
Karlovarský	3 291	2 933	4 138	3 607
Ústecký	9 232	8 159	12 083	10 650
Liberecký	5 413	5 200	6 484	6 474
Královéhradecký	7 440	7 108	8 977	8 169
Pardubický	7 096	6 447	8 662	7 773
Vysočina	7 072	6 363	9 028	8 203
Jihomoravský	15 533	13 472	18 886	17 367
Olomoucký	8 382	7 237	9 748	8 844
Zlínský	8 237	7 231	9 667	9 346
Moravskoslezský	15 646	13 475	19 055	15 999

Zdroj: www.volby.cz / vlastní výpočty

Uvedená tabulka č. 1. Nám tak ukazuje, kolik hlasů musela získat kandidátní listina, která těsně dosáhla nad 5% omezovací klauzuli v jednotlivých krajích. Z uvedených počtů jsou jasně patrné rozdíly mezi trojicí početně největších krajů (Středočeský, Moravskoslezský a Jihomoravský), kde je potřeba k zisku mandátu oslovit nejvíce voličů. Maximálních hodnoty zde dosahují skoro k 20 tisícům hlasů v roce 2008, v ostatních letech jsou sice nižší, ale pořád nejvyšší. Opak představuje dvojice Libereckého a Karlovarského kraje, kde ke vstupu do skrutinia postačí ani ne 3 tisíce hlasů v roce 2004.

Tab. 2: Minimum preferenčních hlasů nutných ke změně pořadí na kandidátní listině

Kraj	2000	2004	2008	2012
Středočeský	711	694	993	875
Jihočeský	414	373	510	498
Plzeňský	383	347	448	437
Karlovarský	165	147	207	181
Ústecký	462	408	605	533
Liberecký	271	260	325	324
Královéhradecký	372	356	449	409
Pardubický	355	323	434	389
Vysočina	354	319	452	411
Jihomoravský	777	674	945	869
Olomoucký	420	362	488	443
Zlínský	412	362	484	468
Moravskoslezský	783	674	953	800

Zdroj: www.volby.cz / vlastní výpočty

Jak již bylo uvedeno v části pojednávající o volebním systému, v krajských volbách podobně jako ve volbách do Poslanecké sněmovny volič disponuje možností udělovat preferenční hlasy. Tedy pokud kandidát na listině získá více jak 5% podíl z celkového počtu udělených preferenčních hlasů v rámci listiny, posunuje se na listině na první místo a o jeho úspěchu tak rozhodují více voliči než vnitrostranický nominační proces. Tabulka č. 2 tak ukazuje, kolik hlasů bylo v jednotlivých volbách a krajích potřeba k tomuto posunu. Podobně jako v předchozím případě bylo nejvíce hlasů, při minimálním „účinném“ zisku, potřeba v Moravskoslezském, Jihomoravském a také Středočeském kraji. V Karlovarském kraji je tomu opět naopak a k posunu na kandidátní listině stačilo v roce 2004 méně jak 150 preferenčních hlasů.

Pro porovnání ještě uvádíme i tabulku přirozených prahů na stejné úrovni regionů, tedy v tomto případě obvodů ve volbách do Poslanecké sněmovny (viz tab. č. 3). V prostředních dvou sloupcích jsou uvedené hodnoty nutného počtu hlasů, kdy za podmínky zisku 5 % na celostátní úrovni získala politická strana v uvedeném kraji mandát. Podobně jako v případě regionálních voleb jsou i zde patrné rozdíly, které však nabývají menších intervalů. Na jednom konci pomyslné úsečky leží s nejnižší hodnotou prahu Karlovarský kraj a opak představuje kraj Moravskoslezský.

Tab. 3: Přirozený volební práh ve volbách do Poslanecké sněmovny 2010 a 2013

Kraj	Práh v počtu hlasů 2010	Práh v počtu hlasů 2013	Počet mandátů 2010/2013
Středočeský	21 495	19 293	24/25
Jihočeský	17 794	19 880	13/12
Plzeňský	17 539	14 848	11
Karlovarský	15 404	13 079	5
Ústecký	18 243	17 559	14
Liberecký	20 756	15 434	8
Královéhradecký	18 539	18 516	11
Pardubický	17 407	17 523	10
Vysočina	18 175	17 912	10/11
Jihomoravský	18 387	19 643	23
Olomoucký	18 715	18 407	12
Zlínský	16 056	18 030	12
Moravskoslezský	19 452	19 983	22

Zdroj: www.volby.cz

4. Proč nás to vůbec zajímá? Otázka regionálních politických stran

S postupným zaváděním krajské samosprávy se naskýtá otázka, jak moc se současně otevřel prostor pro působení regionálních politických stran a hnutí. Mimo celostátní volební arénu tak vzniká více než desítky odlišných celků, které se podle předchozího představení volební prahu od sebe dost výrazně liší.

Proto je zajímavé sledovat schopnost prosazení politických stran regionálního charakteru, které se z celostátního hlediska jeví jako marginální. Ale pojďme si nyní nejdříve definovat, co budeme chápat jako regionální politickou stranu. Regionální stranu lze definovat jako samostatnou stranicko-politickou formaci regionální proveniencí, jejíž ideově-programová i organizační identita, stejně jako používané zdroje politické legitimace a volební mobilizace mají regionální charakter (Strmiska 2005). Současně pro účely předloženého textu autoři stanoví podmínku, aby regionální strana uspěla ve volbách, tedy získala zastoupení v regionálním zastupitelském sboru, v ideálním případě opakovaně. Při aplikování pravidla opakovaného zisku mandátů v krajském zastupitelstvu se jako „typická regionální politická strana“ splňující uvedenou definici jeví Strana pro otevřenou společnost (SOS), která své působení opírá především o politické dění v Libereckém kraji. Svě zastupitele poprvé získala hned v prvních sledovaných volbách a od té doby se s různou mírou úspěšnosti dokáže prosadit v konkurenci ostatních stran. Strana oficiálně vznikla v dubnu 1998 a prvními členy se stali představitelé Občanského hnutí, jednoho z nástupců Občanského fóra. Od roku 2000 dokáže získat právě v krajských volbách nejen hlasy, ale také mandáty, přičemž maxima dosáhla v roce 2004, kdy více než 13 tisíc hlasů přeměnila na 7 mandátů. Mimo tuto volební arénu dokázala strana získat i mandát v horní komoře parlamentu.

Tab. 4: Volební zisky SOS v krajských volbách - Liberecký kraj

Krajské volby v r.	Počet hlasů	%	Počet mandátů
2000	10 000	9,23	5
2004	13 128	12,62	7
2008	7 937	6,12	3
2012	3 146	2,42	0

Zdroj: www.volby.cz

V roce 2006 získala potřebnou většinu hlasů kandidátka SOS Soňa Paukrťová a zahájila tak svůj šestiletý mandát. Dále se strana dokáže prosadit v komunálních volbách, především v krajském městě³ Liberci. V roce 2012 se při krajských volbách musela vypořádat s proměnou struktury kandidátních listin a své postavení již neobhájila.

Mimo to lze v krajských volbách 2008 a 2012 sledovat vstup dalších nestátních formací regionálního typu do krajské politiky. Zatím nejúspěšnější hnutí regionálního charakteru, s názvem Severočeši.cz, se dokázalo prosadit v Ústeckém kraji, a to jak v roce 2008, tak i 2012.

Mimo to se i v dalších regionech postupně prosazují kandidátní listiny s názvem kraje jako „*Jihočeši.cz*, *Východočeši.cz*“ apod. Za kraj s nejvyšším a také nejčastějším zastoupením úspěšných kandidátních listin lze považovat Karlovarský kraj. K tomuto tvrzení nás opravňuje přítomnost kandidátů zvolených na listině Doktoři (za uzdravení společnosti) a „Alternativa pro kraj“, která své postavení obhájila i v roce 2012. První jmenovanou listinu v roce 2012 nahradila v zastupitelském sboru skupina politiků vystupujících pod názvem Hnutí za harmonický rozvoj obcí a měst.

S určitou rezervou lze o dalších regionálních politických stranách hovořit i v jiných krajích, kde se pod názvem „Starostové pro ... kraj“ ucházejí úspěšně o hlasy voličů představitelé celostátní politické strany sestavené z komunálních politiků a různě významných osobností. I přes zdánlivě krajskou

³ V roce 2010 získala SOS v komunálních volbách v Liberci 21,51 % a 9 mandátů z 39, stala se tak druhou nejúspěšnější kandidátní listinou ve volbách.

identitu deklarovanou v názvu hnutí / kandidátní listiny se však z velké většiny jedná o derivát celostátní strany.

Tab. 5: Volební zisky „regionálních“ politických stran 2008 a 2012

Region	Strana	2008		2012	
		%/hlasy	Mandáty	%/hlasy	Mandáty
Karlovarský	Alternativa	9,94 / 8 228	4 (45)	6,70 / 4 837	4 (45)
	Doktoři	9,56 / 7 918	4 (45)	-	-
	Hn. Harm. rozvoj	-	-	9,09 / 6 558	5 (45)
Liberecký	SLK	13,72 / 17 878	7 (45)	22,21 / 28 768	13 (45)
	SOS	6,12 / 7 937	3 (45)	2,42 / 3 146	0
Ústecký	Severočeši.cz	13,20 / 31 910	8 (55)	12,02 / 25 617	9 (55)
Zlínský	STAN	10,08 / 19 505	5 (45)	10,09 / 18 863	5 (45)
Jihočeský	Jihočeši.cz	-	-	14,57 / 27 972	9 (55)
Královéhradecký	Východočeši.cz	-	-	7,69 / 12 577	4 (45)

Zdroj: www.volby.cz

Závěr

Náš příspěvek stručně představil vznik krajů v ČR a mechanismus voleb v těchto tzv. druhořadých volbách. Rovněž bylo konstatováno, že na úrovni krajských voleb je v jednotlivých krajích rozdílná podoba přirozeného volebního prahu, který odpovídá 5% hranici, které musí kandidátní listina politické strany překročit, aby se dostala do voleného zastupitelstva. S tím také souvisí i rozdílná výše preferenčních hlasů nutných ke změně pořadí na kandidátní listině. Při platnosti základních pravidel rovnosti volební soutěže se tak otevírá otázka, zda cena získaného mandátu např. v Libereckém a Karlovarském kraji odpovídá stejnému úsilí jako v případě kraje Středočeského, Moravskoslezského nebo Jihomoravského. Současné s tím se také otevírá možnost dalšího výzkumu, který by zohlednil návaznost na financování politických stran s důrazem právě na regionální politické strany. Mimo to lze za zajímavé považovat také samotné postavení regionálních stran v krajské politice, jejich koaliční, případně opoziční roli a od toho se odvíjející např. vliv při sestavování rozpočtu, rozhodování při dotačních projektech atd.

Literatura

- [1] EIBL, O., HAVLÍK, V., KYLOUŠEK, J., PINK, M., (2009). *Krajské volby 2008*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-187-1.
- [2] BALÍK, S. a kol., (2013). *Krajské volby 2012*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6641-0.
- [3] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2002). *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0384-5.
- [4] BAUN, M., MAREK, D., (2006). Regional Policy and Decentralization in the Czech Republic. *Regional and Federal Studies*, vol. 16, no. 4, pp. 409-428. ISSN 1356-7566.
- [5] ILLNER, M., (2015). Mínolost a současnost krajského zřizení v Čechách a na Moravě. In Ryšavý, D., Čermák, D. a kol. (eds.) *Na/O kraji*. Praha Sociologické nakladatelství, pp. 18–36. ISBN 978-80-7419-227-2.
- [6] KLÍMA, M., (1998). *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix. ISBN 80-86031-13-6.
- [7] KRULÍK, O., (2011). Politika a geografie: úvod do politické geografie. In Novák, M. a kol.: *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, pp. 203–253. ISBN 978-80-7419-052-0.
- [8] LEBEDA, T., (2001). Přirozený práh poměrných systému, teorie a realita. *Politologický časopis*. no. 2. pp. 134–149. ISSN 1211-3247.
- [9] PINK, M. a kol., (2012). *Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-287-8.
- [10] SMOLÍK, J., (2013). *Národní strana v kontextu krajní pravice: 2003-2012*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-307-3.
- [11] SPÁČ, P., VODA, P., ZAGRAPAN, J., (2016). Abeceda ako nástroj úspechu. Prípád regionálnych volieb na Slovensku. *Sociológia - Slovak Sociological Review*, vol. 48, no. 1, pp. 71-90. ISSN 0049-1225.

- [12] STRMISKA, M., (2005). *Regionální strany, stranické systémy a teritoriálně-politický pluralismus. Pojetí a typologie evropských regionálních stran a regionálních stranických soustav*. Brno: Anton Pášenka. ISBN 80-902652-5-1.
- [13] VODA, P., PINK, M., (2015). Explanation of spatial differentiation of electoral results in the Czech Republic and Slovak Republic. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 48, no. 4, pp. 301-316. ISSN 0967-067X.

**VNÍMANIE VOLIEB NA ÚROVNI MIESTNEJ SAMOSPRÁVY
Z POHĽADU OBYVATEĽOV OBCÍ OKRESU NOVÉ ZÁMKY****PERCEPTION OF ELECTIONS AT THE LOCAL GOVERNMENT LEVEL
BY RESIDENTS OF MUNICIPALITIES IN THE NOVÉ ZÁMKY DISTRICT****KATARÍNA VILINOVÁ****GABRIELA REPASKÁ****ANDREA LELKEŠOVÁ**

Katedra geografie a regionálneho rozvoja *Department of Geography and Reg. Development*
Fakulta prírodných vied *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre *University of Constantine the Philosopher in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia*
E-mail: *kvilinoval@ukf.sk, grepaska@ukf.sk, andrea.lelkesova@student.ukf.sk*

Anotácia

Oddelením štátnej správy a samosprávy sa ich postavenie posilnilo, čím sa vytvoril účinný a racionálny systém organizácie. Samospráva tak tvorí dôležitú súčasť verejnej správy, pretože je najbližšie k občanom. Postavenie verejnej správy s osobitným dôrazom na miestnu samosprávu sa za posledné roky stalo veľmi aktuálnou a diskutovanou témou. V súčasnej dobe sa komunálnej politike na úrovni miestnej samosprávy vyvenuje zvýšená pozornosť. Komunálne voľby sú dôležité, lebo ľudia prostredníctvom volieb majú možnosť priamo zasahovať do diania svojho okolia. Cieľom príspevku je zhodnotiť percepciu výsledkov komunálnych volieb obyvateľmi vybraných obcí okresu Nové Zámky. V príspevku aplikujeme dotazníkovú metódu. Okrem nej budú použité metódy analýzy, syntézy, ako aj grafické a kartografické metódy. Na základe parciálnych výsledkov dotazníkového prieskumu vyplynulo, že vnímanie volieb do samosprávy na vybranom území okresu Nové Zámky má svoj špecifický charakter.

Kľúčové slová

samospráva, komunálne voľby, okres Nové Zámky

Annotation

By separating state and local governments, their position has strengthened and the effective and rational system of organization was created. The local government is thus an important part of the public administration because it is closest to the citizens. The position of public administration with particular emphasis on local government has become very topical and discussed in recent years. Nowadays, the local politics at local government has an increased attention. Municipal elections are important because people through elections have the possibility to interfere in the affairs of their surroundings. The aim of this paper is to evaluate the perception of results of the municipal elections by residents of selected municipalities of the Nové Zámky District. In the paper, the questionnaire method was applied. In addition, we used the methods of analysis, synthesis, as well as graphic and cartographic methods. Based on the partial results of questionnaire, we can see that the perception of local elections for the selected area of the Nové Zámky District has its own specific character.

Key words

local governments, municipal elections, Nové Zámky District

JEL classification: *H70, H11*

Úvod

Reformy verejnej správy vyvolané potrebami prehlbujúcej sa decentralizácie, deregulácie a zefektívnenia výkonu sa premietajú do nového usporiadania modelu verejnej správy a jej nového funkčného poňatia (Žárska, 2013). S touto potrebou súvisí aj fakt kvalitného riadenia samosprávy. Preto majú voľby do orgánov samospráv veľký význam, pretože zástupcov, ktorých si zvolíme, ovplyvňujú každodenný život občanov ale aj jeho kvalitu. Rozhodujú o veciach, ktoré sa bezprostredne týkajú všetkých občanov. Napríklad rozhodujú o školách a školských zariadeniach v ich pôsobnosti, o rôznych poplatkoch, o cestách, o výstavbe napr. bytov ale aj iné.

1. Teoretické a metodické východiská problematiky

K základným princípom demokratickej štátnej správy patrí správa verejných vecí, čo zvyrazňuje dôležitosť verejnej správy v modernom štáte. Na Slovensku sa aplikuje duálny model verejnej správy, ktorý sa skladá zo štátnej správy a samosprávy. Samospráva má v rámci verejnej správy, miestnej samosprávy svoje špecifiká a je výsledkom systému riadenia na tejto úrovni. Je to prvok, ktorý má veľmi blízko k občanom, pretože to je súčasťou verejnej správy, ktorá sa všeobecne zaoberá problematikou miestneho alebo regionálneho významu (Imrovič, Švikruha, 2015).

Podľa Malíkovej (2000) bola reforma verejnej správy so zreteľom na miestnu samosprávu dôležitým prvkom pre jej ďalší rozvoj. Vzhľadom na veľmi rozdrobenú štruktúru obecnej samosprávy je podstatné klásť dôraz na spoluprácu horizontálnej a vertikálnej úrovne. K veľmi významným aspektom súvisiacim s rozhodovaním a fungovaním školských zariadení ako jednej z kompetencie miestnej samosprávy možno hodnotiť ich pozitívny alebo negatívny dopad na tejto úrovni verejnej správy (Mihálik, Klimovský, 2014).

Sledovať kvalitu v miestnej samospráve možno vykonať viacerými spôsobmi. Jedným zo spôsobov, je hodnotenie uplatňovanie štandardov kvality obecných úradov, ale tie sú na Slovensku využívané pomerne málo. Ďalším spôsobom zisťovania kvality je vyhodnocovanie prostredníctvom názorov obyvateľov. Obyvatelia sú príjemcami služieb, ktoré miestna samospráva poskytuje a ponúka, takže ich názor a vnímanie je dôležité (Gecíková, Papcunová, Belajová, 2014). S týmto faktom súvisí problematika vnímania etiky volených a výkonných predstaviteľov miestnej samosprávy, ktoré analyzuje Papcunová (2014).

Kosorín (1999) definuje samosprávu ako územnú samosprávu, ktorej úlohou je prenášanie kompetencií v rámci určitého územia (regiónu), teda štátu z centrálnej vlády na miestne orgány. Zároveň považuje za základ územnej samosprávy obce. Voľby do zastupiteľstiev obcí sú jedným z prvkov moderného demokratického procesu. Územná samospráva je ale zároveň realizáciou práva občanov na vlastnú samosprávu, právo na spravovanie určitého územia menšieho ako štát, na základe pôsobnosti stanovenej ústavou a príslušnými zákonmi pri tvorbe potrebných ekonomických podmienok (Belajová, Balážová, 2004).

Základom územnej samosprávy na Slovensku je obecné zriadenie (Zákon č. 369/1990 Zb. z o obecnom zriadení). Obec je samostatný samosprávny územný celok, ktorý združuje občanov, ktorí majú na jej území trvalý pobyt, predstavuje vlastne úroveň miestnej samosprávy. Základom miestnej samosprávy je obec ako samostatný subjekt verejnej správy, ktorý je právne nezávislý od štátu a svoje kompetencie vykonáva samostatne vo vlastnom mene. K nim patrí starostlivosť o územie obce, správa jej majetku, usmerňovanie rozvoja obce a starostlivosť obyvateľov obce. Obec je samosprávna korporácia, ktorá má územný a zároveň osobný základ (Papcunová, Gecíková, 2000). Z toho vyplýva, že nemôže existovať obec, ktorá nemá územný základ (bola by bez územia), alebo nemá osobný základ (bez obyvateľov obce). Miestna samospráva by nemala kde, pre koho a ako existovať. Preto aj vznik alebo zánik obce je vždy spojený s vymedzením územia a obyvateľov trvalo na ňom žijúcich. Podľa Konečného (2006) je miestna samospráva nástroj na realizáciu miestnych záujmov a prostriedok racionalizácie pre potreby a ciele občianskej spoločnosti.

Podľa Zákona č.346/1990 Zb.z. o voľbách do orgánov samosprávnych obcí majú právo voliť do orgánov samosprávy obcí obyvatelia Slovenskej republiky, ktorí majú v obci, v mestskej časti hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislave alebo v mestskej časti mesta Košice trvalý pobyt a najneskôr v deň volieb dovŕšia 18 rokov veku. Komunálne voľby sa na Slovensku konajú každé 4 roky. Posledné zrealizované voľby do orgánov samosprávy sa na Slovensku konali 15.11.2014.

Za poslanca obecného (mestského) zastupiteľstva, v hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave a v meste Košice miestneho zastupiteľstva môže byť zvolený volič, ktorý nevykonáva trest odňatia slobody, nie je pozbavený spôsobilosti na právne úkony alebo jeho spôsobilosť na právne úkony nie je obmedzená. Za starostu obce (primátora), v hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave a v meste Košice starostu mestskej časti môže byť zvolený volič, ktorý najneskôr v deň volieb dovŕši 25 rokov veku, má aspoň stredné vzdelanie, nevykonáva trest odňatia slobody, nie je pozbavený spôsobilosti na právne úkony alebo jeho spôsobilosť na právne úkony nie je obmedzená.

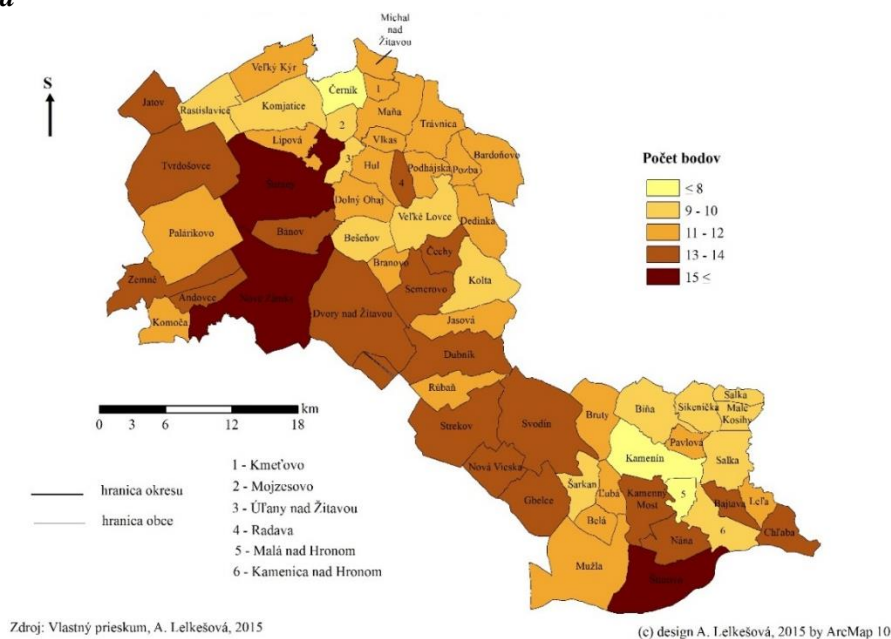
Na výber obcí z okresu Nové Zámky, kde sa konal dotazníkový prieskum sme použili metódu rozhodovania podľa Spišiaka (1997). Trojhodnotovým systémom rozhodovania sme ohodnotili ukazovatele samosprávy, medzi ktoré sme zaradili - volebné obdobie starostu, pomer pohľadív poslancov obecného zastupiteľstva, počet zasadnutí obecného zastupiteľstva v roku 2014, počet komisií, spôsob informovanosti v obciach a počet realizovaných projektov v obci v období 2010-2014. Najvyšší počet bodov vyjadruje najlepší výsledok z pohľadu hodnotenia kvality samosprávy obce (obr. 1).

V prípade starostu obce sme sledovali dĺžku funkčného obdobia. Ak starosta pôsobil 1 až 2 volebné obdobia tak dostal 1 bod, ak 2-3 volebné obdobia tak 2 body a keď pôsobil viac ako 3 volebné obdobia tak dostal 3 body.

Pri poslancoch obecného zastupiteľstva sme sa zamerali na pomer mužov a žien. Ak bol počet mužov aj žien v obecnom zastupiteľstve rovnaký tak sme prideliť 3 body, ak bol pomer mužov a žien približne vyrovnaný a hodnota sa líšila len o jedno, tak sme prideliť 2 body a v obciach, kde bola výrazná prevaha mužov alebo žien v obecnom zastupiteľstve sme prideliť 1 bod. Zasadnutia obecného zastupiteľstva majú byť raz za 3 mesiace, takže za rok by to malo byť 4 krát. Tie obce, ktoré mali zasadnutia obecného zastupiteľstva iba 4 krát za rok tie dostali len jeden bod. Obciam, v ktorých sa konalo 5 až 8 zasadnutí obecného zastupiteľstva za rok sa prideliť 2 body a kde sa konalo viac ako 8 zasadnutí obecného zastupiteľstva sa prideliť 3 body.

Ďalším ukazovateľom, ktorý sme pri hodnotení brali do úvahy, bol počet zriadených komisií. Niektoré obce nemali zriadené žiadne komisie, tie obce dostali len 1 bod. Obce, kde bolo zriadených 1 až 5 komisií dostali 2 body a tie, ktoré mali 6 a viac komisií dostali 3 body. Informovanosť občanov o samospráve sa realizuje viacerými spôsobmi. Ak mala obec zriadenú internetovú stránku s aktualizovanými informáciami, obecné noviny, obecný rozhlas, úradnú tabuľu prípadne iné metódy ako napríklad obecná televízia a bol záujem samosprávy o komunikáciu prostredníctvom emailu alebo telefonicky, tak sme obci prideliť 3 body. Obce, ktoré mali zriadenú internetovú stránku s aktualizovanými informáciami, komunikácia so samosprávou bola tiež možná, mali obecný rozhlas, úradnú tabuľu a ešte jeden iný zdroj informovania občanov o samospráve dostali 2 body. Najnižší počet bodov dostali obce, ktoré mali internetovú stránku s neaktuálnymi informáciami alebo internetová stránka nebola vôbec vytvorená, nemali záujem o komunikáciu prostredníctvom emailu alebo telefonicky a nemali žiadny iný zdroj informovania okrem obecného rozhlasu a úradnej tabuľi. Posledným hodnoteným ukazovateľom vstupujúcim do typizácie bolo počet realizovaných projektov v jednotlivých obciach okresu Nové Zámky. Obce, v ktorých sa nekonali v rokoch 2010-2014 žiadne projekty dostali len 1 bod. Tie, v ktorých sa realizovalo 1 až 5 projektov dostali 2 body a kde sa realizovalo 6 a viac projektov dostali 3 body. Z malých obcí sme na dotazníkový prieskum vybrali obec Malá nad Hronom, ktorá získala 7 bodov a najviac bodov získala obec Čechy s hodnotou 14. Zo stredne veľkých obcí sme vybrali obec Černík s najmenším počtom bodov 8 a obec Jatov s najväčším počtom bodov 14. Z kategórie veľkých obcí sme vybrali obec Komjatice s počtom bodov 10 a obec Tvrdošovce s počtom bodov 14 (obr. 1).

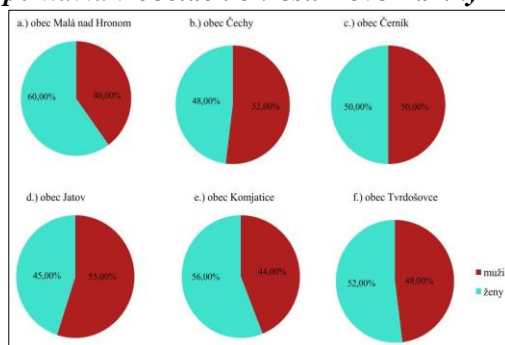
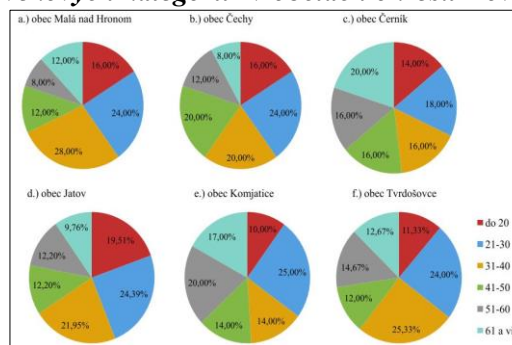
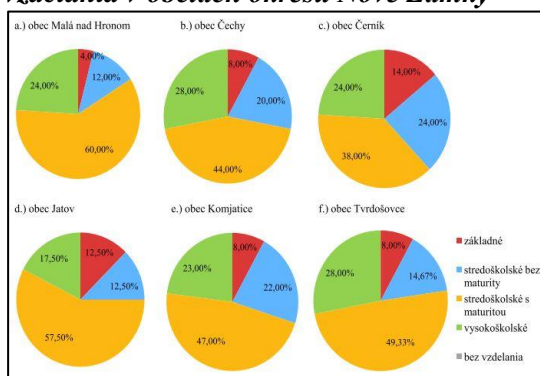
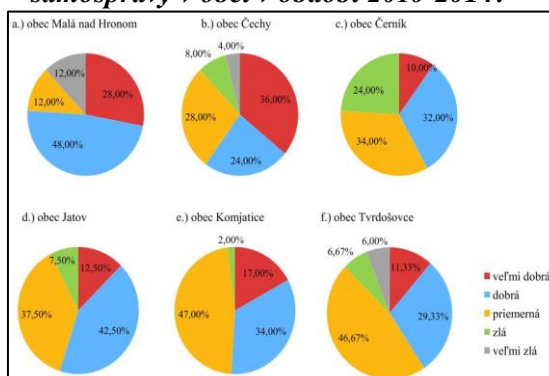
Obr. 1 Typizácia obcí okresu Nové Zámky z aspektu kvality samosprávy hodnotená metódou rozhodovania

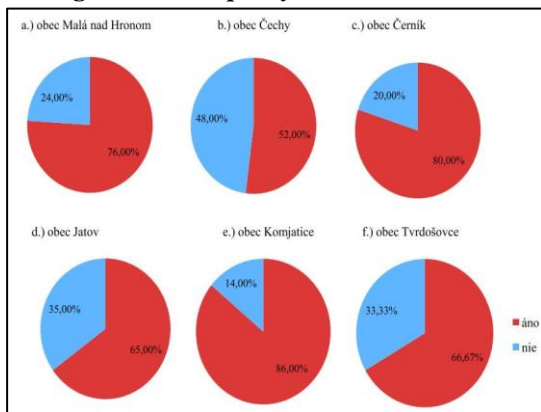
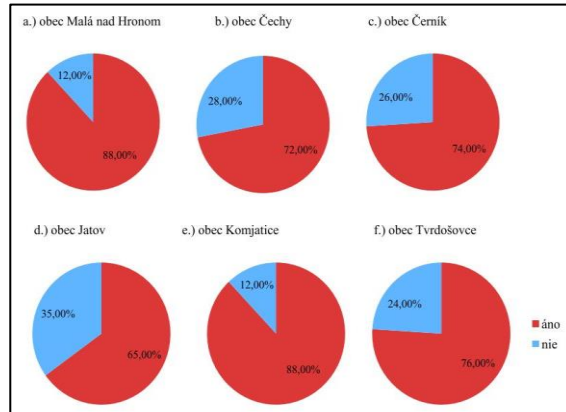
2. Vnímanie volieb na úrovni miestnej samosprávy vo vybraných obciach okresu nové Zámky

Komunálna politika a problematika volebného správania v komunálnych voľbách je v slovenskej spoločnosti na lokálnej úrovni zatiaľ pomerne málo prebádaná. Názory obyvateľov na túto problematiku sú z pohľadu reflexie dôležité najmä pre novozvolených zástupcov do orgánov samosprávy obcí. Jednou z metód využiteľných pri zisťovaní vnímania volieb na úrovni miestnej samosprávy je metóda vnímania (percepčia). Táto metóda je veľmi dôležitý nástroj, prostredníctvom ktorého možno poznať názory obyvateľov žijúcich v danom území.

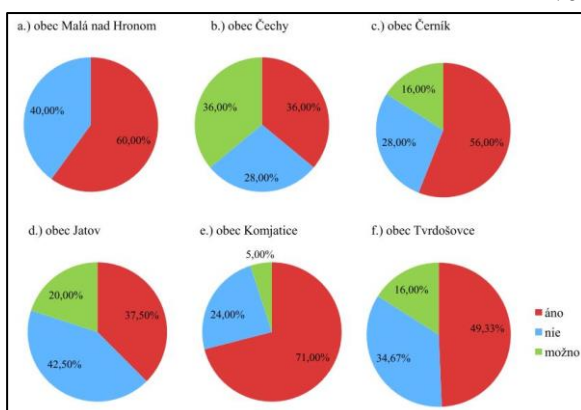
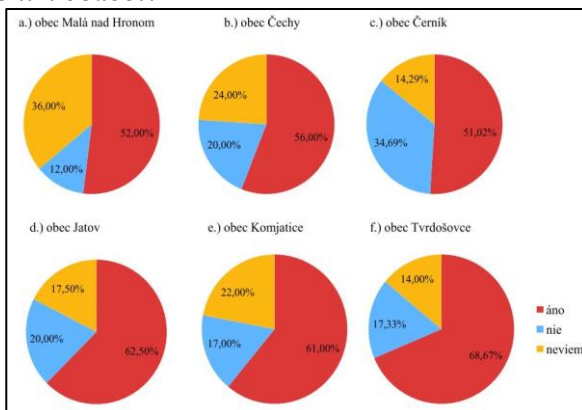
Dotazníkový prieskum sme realizovali v šiestich obciach okresu Nové Zámky - Malá nad Hronom, Čechy, Černík, Jatov, Komjatice, Tvrdošovce. Výber obcí bol stanovený metódou rozhodovania. Počet anketovaných respondentov v obciach bol nasledovný – Malá nad Hronom (90), Čechy (75), Černík (150), Jatov (96), Komjatice (190) a Tvrdošovce (210). V štruktúre respondentov podľa pohlavia v obci Malá nad Hronom, Komjatice a Tvrdošovce prevládali medzi respondentami skôr ženy (obr. 2). Vzorka respondentov z hľadiska vekových kategórií je dokumentovaná v obr. 3., kde je zastúpená každá veková kategória. Ďalším z ukazovateľov, ktoré sme pri dotazníku zisťovali bola štruktúra podľa vzdelania, v ktorej dominovali respondenti so stredoškolským vzdelaním s maturitou (obr. 4).

Obr.2: Štruktúra respondentov podľa pohlavia v obciach okresu Nové ZámkyZdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)***Obr.3: Štruktúra respondentov podľa vekových kategórií v obciach okresu Nové Zámky**Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)***Obr.4: Štruktúra respondentov podľa vzdelania v obciach okresu Nové Zámky**Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)***Obr. č.5: Aká bola podľa Vás kvalita samosprávy v obci v období 2010-2014?**Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)*

V druhej časti dotazníka bol náš výskum zameraný na otázky súvisiace s vnímaním volieb a kvalitou samosprávy v záujmovom území. Vychádzali sme z otázky Aká bola podľa Vás kvalita samosprávy v obci v období rokov 2010-2014? Vo všetkých sledovaných obciach prevládala názor, že kvalita samosprávy pre volebné obdobie rokov 2010-2014 je veľmi dobrá až dobrá (obr. 5). Najviac spokojných respondentov s kvalitou samosprávy za sledované obdobie bolo v obci Čechy (36 %). V obci Malá nad Hronom považovalo kvalitu samosprávy za veľmi zlú 12 % respondentov. V piatich obciach si výrazny podiel z možností hodnotenia vybrali respondenti ako priemerné hodnotenie kvality samosprávy. Tým sme predpokladali, že záujem o účasť na voľbách do orgánov samosprávy v roku 2014 bude vyššia. Tento fakt sa potvrdil, pretože záujem do volieb orgánov samosprávy bol značne vysoký. Posledné voľby do orgánov samosprávy obcí sa konali 15.11.2014. Vo všetkých sledovaných obciach prevažovala kladná odpoveď (obr. 6). Najväčší záujem o voľby do samosprávy bol v obci Komjatice (86 %) a obci Černík (80 %). Svoju pozornosť sme upriali aj na post starostu, kde sme sa respondentov pýtali či su spokojní so zvoleným starostom na obdobie rokov 2014-2018. Vo všetkých anketovaných obciach sa respondenti vyjadrili skôr kladne a boli spokojní s obsadením postu starostu (obr. 7).

Obr. č. 6: Zúčastnili ste sa 15.11.2014 volieb do orgánov samosprávy obcí?Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)***Obr. č. 7: Ste spokojný s obsadením postu starostu v obci za zvolené obdobie 2014-2018?**Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)*

Rozhodnutia, ktoré ovplyvňujú rozvoj obce, prijímajú orgány obecnej samosprávy. Jedným z týchto orgánov je aj obecné zastupiteľstvo, ktoré má zo zákona zverenú zodpovednosť za nakladanie s majetkom obce, za rozhodovanie o alokácii a použití finančných zdrojov či schvaľovanie (Gecíková, 2014). Systém slobodnej voľby samosprávneho manažmentu s rozhodujúcou právomocou ovplyvňuje jeho kvalitu aj v ďalších rokoch a funkčných obdobiach. Je takmer nutné, aby si obyvatelia ujasnili a utriedili vlastnosti a hodnoty preferované pri výbere a voľbe predstaviteľov miestnych samospráv (Gecíková, 2013). Preto sme v ďalšej otázke pristúpili k hodnoteniu toho, či sú respondenti spokojní so zložením obecného zastupiteľstva. Prevažne kladne na túto otázku reagovali obyvatelia obcí Malá nad Hronom, Černík, Komjatice, Tvrdošovce, pretože tým vyjadrili spokojnosť so zložením obecného zastupiteľstva vo svojej obci. Najviac takýchto spokojných respondentov bolo v obci Komjatice (71 %). Najmenej spokojných respondentov so zložením obecného zastupiteľstva sme zaznamenali v obci Jatov, nakoľko práve až 42,5 % respondentov vyjadrilo svoju nespokojnosť (obr. 8). Dôležitosť a prepojenosť samosprávy do riešenia obecných záležitostí bolo predmetom záujmu ďalšej otázky. Tú sme svoju pozornosť upriamili na angažovanosť samosprávy do riešenia obecných záležitostí. Vo všetkých obciach respondenti očakávajú pre volebné obdobie rokov 2014-2018 väčšiu angažovanosť do riešenia obecných záležitostí ako v minulom volebnom období. Najväčšie očakávania sú v obciach Tvrdošovce 68,7 % a obci Jatov 62,5 % (obr. 9). V obci Černík vyjadrilo svoj negatívny postoj v angažovanosti do riešenia obecných záležitostí až 34,69 % respondentov.

Obr.č 8 Ste spokojný so zložením obecného zastupiteľstva na volebné obdobie 2014-2018?Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)***Obr.č 9 Očakávate od samosprávy zvolenej na volebné obdobie 2014-2018 väčšiu angažovanosť do riešenia obecných záležitostí ako v minulom volebnom období?**Zdroj: *Lelkešová, terénny výskum (2015)*

Záver

Výsledky realizovaného výskumu poukázali, že vnímanie volieb na úrovni miestnej samosprávy vo vybraných obciach okresu Nové Zámky vykazujú spoločné črty. Tento fakt je ovplyvnený viacerými faktormi, ktoré vstupujú do hodnotenia. Z prieskumu vyplýva, že záujem o komunálne voľby je v anketovaných obciach - Malá nad Hronom, Čechy, Černík, Jatov, Komjatice, Tvrdošovce značne vysoký. Podobný názor zdieľajú občania aj pri poste starostu či zložením obecného zastupiteľstva. Nakoľko je spokojnosť respondentov so zložením obecného zastupiteľstva ako aj pozícia starostu vhodne zvolená tento výsledok predstavuje rozhodovanie sa voličov pri komunálnych voľbách. Veľkosť obce v našom anketovom prieskume nebola rozhodujúcim faktorom, pretože záujem o fungovanie samosprávy je v sledovaných obciach dosť značný.

Literatúra

- [1] BELAJOVÁ, A., BALÁŽOVÁ, E., (2004). *Ekonomika a manažment územnej samosprávy*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita. ISBN 80-8069-458-3.
- [2] GECÍKOVÁ, I., (2013). The quality of elected representatives on local level in the Slovak republic. In *Economic Annals - XXI*, vol. 21, no. 7-8, 1, pp. 38-41. ISSN 1728-6220.
- [3] GECÍKOVÁ, I., (2014). Postavenie obecného zastupiteľstva v obciach Slovenska. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 462-467. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-59.
- [4] GECÍKOVÁ, I., PAPCUNOVÁ, V., BELAJOVÁ, A. (2014). The quality measurement of management in local self-government in the Slovak Republic. In *Economic Annals-vol. XXI*, vol. 9-10, no.1, pp 38-41. ISSN 1728-6220.
- [5] IMROVIČ, M., ŠVIKRUHA, M., (2015). Source aspects in the reform of local self-government in Slovak Republic. In *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D: Faculty of Economics and Administration*. vol. 22, no. 33, pp. 34-45. ISSN 1211555X.
- [6] KOSORÍN, F., (1999). *Teória a prax verejnej správy*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 80-225-1114-5.
- [7] MALÍKOVÁ, I. (2000). Public administration reform in Slovakia with special reference to local government. In *Sociológia*, vol. 32, no. 3, pp. 273-288. ISSN 0049 – 1225.
- [8] MIHÁLIK, J., KLIMOVSKÝ, D., (2014). Decentralization of Educational System and its Impact on Local Self-Government in Slovakia. In *Lex Localis-Journal of Local Self-Government*, vol.12, no. 3, pp. 467-480 DOI 10.4335/12.3.467-480(2014).
- [9] PAPCUNOVÁ, V., (2014). Vnímanie etiky volených a výkonných predstaviteľov miestnej samosprávy z pohľadu obyvateľov . In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 468-476. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-60.
- [10] PAPCUNOVÁ, V., GECÍKOVÁ, I., (2011). *Základy verejnej správy*. Trenčín: Inštitút aplikovaného manažmentu. ISBN 978-80-970802-0-4.
- [11] SPIŠIAK, P., (1997). *Cvičenia z vybraných kvantitatívnych a prognostických metód v geografii*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-1149-9.
- [12] ŠKULTÉTY, P., (2008). *Verejná správa a správne právo*. 1. vyd. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1023-6.
- [13] ZÁKON Č. 346/1990 Z. Z. O VOĽBÁCH DO ORGÁNOV SAMOSPRÁVY OBCÍ. 2016. [online]. [cit. 2016 – 03 - 03]. Dostupné z: <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-volbach-do-samospravy-obci/>.
- [14] ZÁKON Č. 369/1990 Z. Z O OBECNOM ZRIADENÍ. 2016. [online]. [cit. 2016 – 03 - 03]. Dostupné z: <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-obecnom-zriadeni/>.
- [15] ŽÁRSKA, E., (2013). *Nové metódy vo výkone miestnej samosprávy*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-3611-0.

VÝVOJ A ZASTOUPENÍ ŽEN V OBEČNÍCH ZASTUPITELSTVECH OBCÍ OKRESU BRNO-VENKOV V LETECH 1994 – 2014

DEVELOPMENT AND REPRESENTATION OF WOMEN IN MUNICIPAL GOVERNMENTS IN THE BRNO-VENKOV DISTRICT IN 1994 – 2014

MICHAL NAVRÁTIL

Geografický ústav Department of Geography
Přírodovědecká fakulta Faculty of Science
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: 439880@mail.muni.cz

Anotace

Od roku 1990 s postupnými změnami ve společnosti dochází k zrovnoprávnění a emancipaci žen. Tato změna samozřejmě proniká i do politiky. Je ovšem její vývoj patrný i v komunální politice? Je genderová rovnoprávnost stejná na venkově jako v celé republice? Právě venkov je považován za velice konzervativní prostor, co se týká společenských změn. Na základě kvantitativních dat z Českého statistického úřadu byl vyhodnocen vývoj podílu žen v obecních zastupitelstvech. V analýzách bylo zjišťováno, jaké vlivy a ukazatele mohou ovlivnit počet žen v místní samosprávě. Za studované území byl zvolen okres Brno-venkov. Ukázalo se, že výsledky se příliš neliší od celorepublikového trendu.

Klíčová slova

komunální politika, obecní zastupitelstvo, gender, venkov

Annotation

Since 1990 there are gradual changes connected with the emancipation and equalization of women in our society. This change is penetrating even politics. However, can we see its development even in the municipal politics? Is this gender equality same in a countryside as it is across the whole republic? It is a countryside which is considered to be the really conservative area as for the social changes. Based on the quantitative data from The Czech Statistical Office the development of the ratio of women in local administrations was assessed. In those analysis there was discovered which influences and factors can affect the number of women in a local administration. The Brno-venkov District was selected as the studied area. It was discovered that the results are not so different from the nationwide trend.

Key words

municipal politics, municipal government, gender, countryside

JEL classification: J16

Úvod

Již v druhé polovině 19. století došlo ke vzniku ženských hnutí bojujících za práva žen a jejich zrovnoprávnění s muži. Větších úspěchů pak bylo dosaženo po skončení první světové války (Petř, Altinay, 2014) a vzniku nových států v Evropě (Burešová, 2001). Konkrétně v českých zemích bylo ženám uděleno volební právo v roce 1920 (Krejčí, 2006). Proces zrovnoprávnění obou pohlaví však nadále probíhal v průběhu celého 20. století a v řadě zemí probíhá dodnes (Burešová, 2001). Vliv na rychlost tohoto procesu má politické i společenské prostředí. Dále je rozhodující, v jaké společenské

„oblasti“ má ke změně dojít. Jestli je to v politice, na trhu práce či v běžném životě (Burešová, 2001; Adamusová, Hejzlarová, Jaklová, 2015).

Na téma postavení žen ve společnosti bylo napsáno množství článků i publikací. Nejčastěji v historii, sociologii, genderových studiích či geografii. Přímo postavením žen a genderovou spravedlností je formována feministická geografie a feministické teorie (Daněk, 2013). V novém tisíciletí je pozornost u nás zaměřena na postavení žen v běžných životních situacích ve městech (Dobiášová, Klimentová, Adamusová, 2015; Adamusová, Hejzlarová, Jaklová, 2015), ale i v politice (Šprincová, Adamusová, 2014; Šprincová, Mottlová, 2015). Zmínku o zastoupení žen na pozicích starostek a primátorek lze také nalézt v pracích S. Balíka (2008, 2012). Práce ženských kolektivů jsou publikační činností společnosti Fórum 50 %, o.p.s. Rovností žen v komunálních volbách se ve své práci zabýval také T. Čada (2009). Pro doplnění je nutno říci, že témata genderu na venkově a obecně ve společnosti jsou např. v britských humanitních vědách řešena již delší dobu (WGSG, 1984; Hanson, Pratt, 1995; Johnston, 2005, Francis, 2008) Účelem ovšem není vyčerpávající výčet literatury na téma genderové rovnosti ve společnosti a politice. Proto výše zmíněná díla pouze nastiňují řešení dané problematiky.

Navážeme-li na první odstavec této kapitoly, obecně jsou vedeny různé polemiky nad zastoupením žen v politice. Největší pozornost je věnována vrcholné politice. Jednak proto, že podle statistik je zde absence žen nejvyšší (Šprincová, Adamusová, 2014). A jednak také proto, že jsou to posty lukrativnější. Obecně je tendence taková, že čím vyšší politické posty, tím menší zastoupení žen. Nejvíce žen je tedy zastoupeno v komunální politice (Balík, 2008). Ovšem výjimku tvoří statutární města. Také podíl ve městech a v obcích je rozdílný. Vyšší zastoupení žen je spíše v menších sídlech (Balík, 2012). Proto už od konce 19. století je náplní ženských hnutí a spolků osvěta a pomoc dalším ženám, aby jejich postavení bylo vůči mužům vyrovnanější. Ze začátku se však setkávali s lhostejností. Větších úspěchů tak dosáhli až po velmi dlouhé době (Burešová, 2001). Dnes je na tyto aktivity opět úspěšně navázáno (Adamusová, Hejzlarová, Jaklová 2015).

1. Cíle a metodika

Práce si klade za cíl hlavně zmapovat vývoj podílu žen v zastupitelstvech obcí v okrese Brno-venkov v letech 1994 až 2014. Zkoumány budou také možné příčiny a skutečnosti, které mohou mít na zjištěné výsledky vliv. Lze si proto položit následující otázky. „*Má na podíl žen v zastupitelstvech vliv velikost obce? Nebo její vzdálenost od regionálního centra? Má na podíl žen v zastupitelstvech vliv počet volených zastupitelů? Případně může mít vliv atraktivita obce z hlediska cestovního ruchu a rekreace?*“ V případě velikosti obce je již z literatury (Balík, 2012) známa hypotéza, že čím menší je obec, tím více žen tvoří zastupitelský sbor. Méně předvídatelné výsledky mohou nastat v otázce, zda-li velikost zastupitelstva má také vliv na jeho genderové složení. Velikost zastupitelstva totiž nemusí nutně odrážet velikost obce, jelikož zákon pro obce stanovuje pouze minimální a maximální počty zastupitelů. Samotná volba je pak na zastupitelstvu (Balík, 2003). Vzdálenost obce od regionálního centra má reflektovat, zda-li „perifernost“ obce může mít vliv na počty žen v zastupitelstvech. Podobně v případě cestovního ruchu či rekreace je zkoumáno, zda atraktivita obce odráží zastoupení žen v komunální politice na venkově.

Okres Brno-venkov (ve svých současných hranicích) byl zvolen díky své poměrně heterogenitě osídlení. Jsou zde zastoupeny obce všech velikostních kategorií a to v relativně vyrovnaném počtu v každé kategorii. Přestože se jedná o okres, který neměl své okresní sídlo, význam Brna jakožto regionálního centra je nezpochybnitelný. V rámci okresu je vývoj a zastoupení žen zkoumán ve venkovských obcích. Kritérium pro vymezení venkovské obce bylo převzato z metodiky Českého statistického úřadu. Za venkovské obce byly zvoleny takové obce, které nemají status města (ČSÚ, 2008). Výhodou je rozmanitější škála obcí, co do své velikosti. Ale také toto kritérium více odpovídá praxi, jelikož i větší obce Jihomoravského kraje mají převážně venkovský charakter.

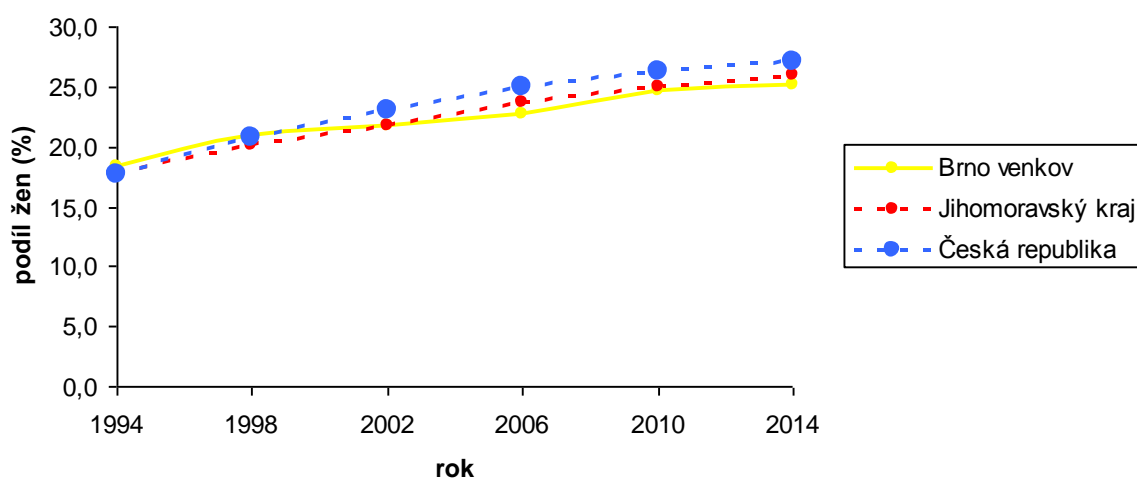
Data pro předkládaný článek byla čerpána z portálu Českého statistického úřadu (www.volby.cz). Odtud byly čerpány i informace o dosaženém vzdělání zastupitelek. Dojezdové vzdálenosti pak byly získány z portálu google.maps použitím plánovače tras. Jako typ dopravy, dle které se dojezdové

vzdálenosti určovaly, byla zvolena osobní automobilová doprava. Výstupem bude grafické zpracování získaných údajů o podílu žen v zastupitelstvech na základě předem zvolených kritérií. Bude také situace na Brně venkově srovnána s úrovní Jihomoravského kraje i České republiky. V závěrečné kapitole budou zjištěné skutečnosti srovnány se základními hypotézami a předpoklady.

2. Hodnocení stavu a vývoje žen v zastupitelstvech obcí

Podíl žen v zastupitelstvech obcí České republiky doznal v období let 1994 až 2014 značných změn. Na obr. č. 1 je tento vývoj zachycen pro studované území (okres Brno-venkov), pro Jihomoravský kraj i pro Českou republiku. U všech zmíněných územních jednotek je patrný nárůst počtu zastupitelek ve venkovských obcích. Největší procentuální nárůst vykazuje Česká republika, kde došlo ke zvýšení o 54 % v roce 2014 oproti roku 1994. V případě Jihomoravského kraje je nárůst o 45,3 % a nejnižší nárůst je zaznamenán v případě okresu Brno-venkov (37 %).

Obr. 1: Podíl žen v zastupitelstvech obcí v letech 1994 – 2014

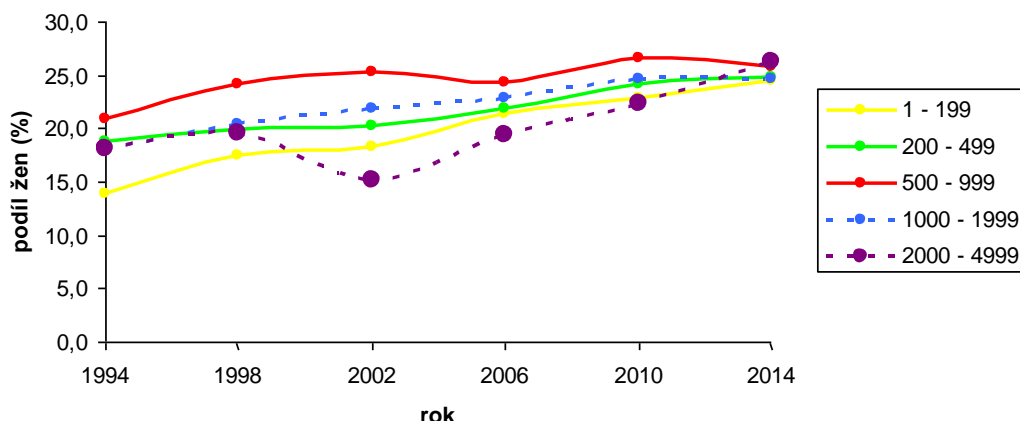

Zdroj: Český statistický úřad (2015)

Vezmeme-li obce okresu Brno-venkov podle velikosti, můžeme zjistit, že růst podílu žen v zastupitelstvech obce není u všech velikostních kategorií stejný. Dokonce u některých z nich došlo v některých volebních letech i k poklesu. Trvalý nárůst podílu zastupitelek vidíme z obr. č. 2 u obcí do 500 obyvatel (tedy dvě velikostně nejmenší kategorie) a také u obcí v rozmezí 1000 – 1999 obyvatel. Nejvíce se počet zastupitelek zvýšil v nejmenších obcích okresu (do 200 obyvatel) a to o 77,5 %. U dalších dvou zmíněných kategorií jsou přírůstky následující: kategorie 200 – 499 obyvatel (32,6 %) a kategorie 1000 – 1999 obyvatel (36,5 %).

V kategorii obcí s 500 – 999 obyvateli je nejvyšší podíl žen v zastupitelstvech již v roce 1994 a to plná pětina (20,9 %). Vývoj procentuálního podílu zastupitelek má v letech 1994 až 2002 rostoucí tendenci. Mezi lety 2002 a 2006 dochází k poklesu a následně k mírnému růstu. Celkový procentuální přírůstek v roce 2014 oproti roku 1994 činí 23,4 %, což je nejméně ze všech velikostních kategorií. U obcí nad 2000 obyvatel je vývoj asi nejzajímavější. Zde došlo v roce 2002 oproti předchozímu roku k poměrně výraznému poklesu podílu žen v zastupitelstvech. Vůči výchozímu roku 1994 se jednalo o procentuální pokles 16,6 % a vůči předchozímu roku 1998 o 23 %. Oproti předpokladu ale v roce 2014 vykazovaly ze všech velikostních kategorií obcí nejvyšší hodnoty.

Obr. 2: Podíl žen v zastupitelstvech obcí okresu Brno-venkov podle velikosti obce v letech 1994 – 2014

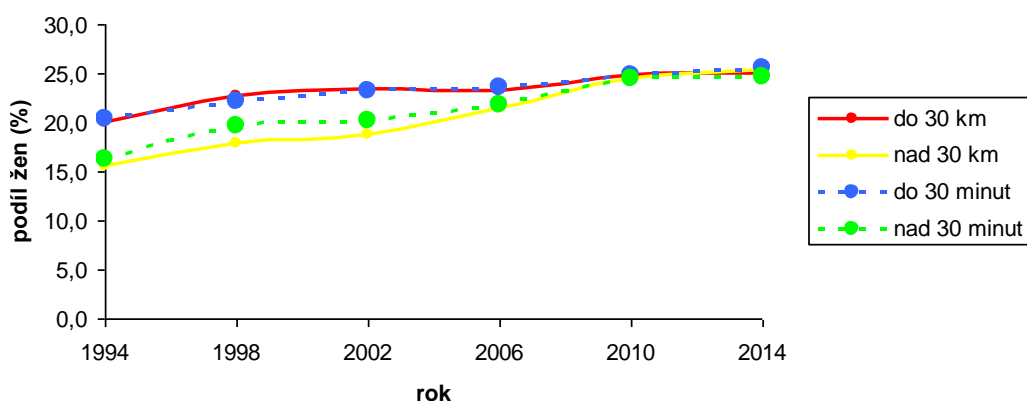

Zdroj: Český statistický úřad (2015)

Jako další z možných vlivů byla zvolena dojezdová vzdálenost do města Brna (v kilometrech i minutách). Obce tak byly v obou případech rozděleny na dvě skupiny. V případě délkového ukazatele (km) na obce vzdálené do 30 km od Brna a nad 30 km od Brna. V případě časového ukazatele na obce vzdálené do 30 minut od Brna a nad 30 minut od Brna.

Z grafu na obr. č. 3 je vidět, že dojezdová vzdálenost má významnější vliv na podíl žen v zastupitelstvech obcí v letech 1994 až 2002. V roce 2006 je rozdíl minimální a v letech 2010 a 2014 téměř žádný. U obcí vzdálených do 30 km, podobně jako u obcí do 30 minut, jsou velmi podobné indexy změn podílu zastupitelek. V první případě se jedná o 25% nárůst, ve druhém případě pak o 26,1% nárůst. Ve zbývajících dvou případech je změna o poznání výraznější. V případě obcí vzdálených více než 30 km od Brna došlo k nárůstu 63,9 % a v případě obcí vzdálených více než 30 minut od Brna byl nárůst 51,5%.

Obr. 3: Podíl žen v zastupitelstvech obcí okresu Brno-venkov podle dojezdové vzdálenosti od centra regionu v letech 1994 – 2014

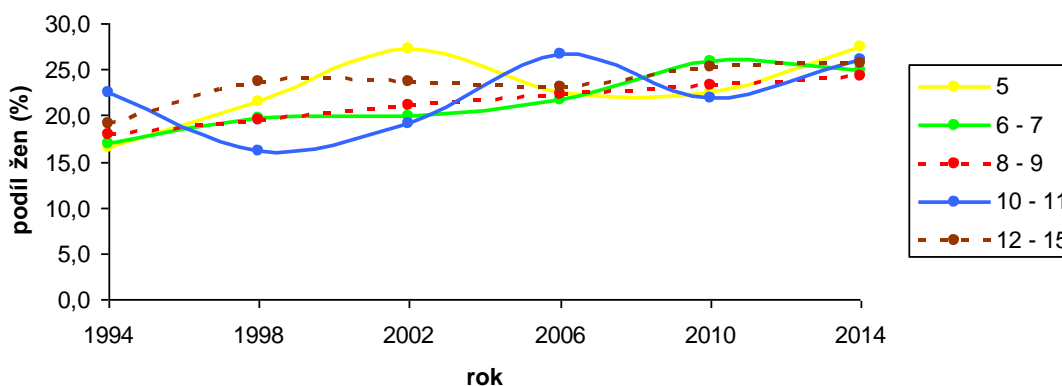

Zdroj: Český statistický úřad (2015), gogole.maps

Vzhledem k tomu, že počet zastupitelů obce nemusí korespondovat s počtem obyvatel, bylo zjišťováno, zda počet volených zastupitelů má nějaký vliv na procentuální zastoupení žen v těchto zastupitelstvech. Minimální a maximální počet zastupitelů je přímo uveden v zákoně. Kolik však bude mít obec zastupitelů, záleží na rozhodnutí obecního zastupitelstva (Balík, 2003). Zastupitelstva byla rozdělena do pěti skupin a pouze u jedné této skupiny byl zjištěn pravidelný nárůst v letech 1994 až 2014. Jedná se o zastupitelstva, jež mají 8 – 9 členů. Nárůst je o 36 %.

Ostatní velikostní skupiny zastupitelstev vykazují, mnohdy značné, výkyvy. Růst procentuálního počtu se střídá s poklesem. Nejvyšší přírůstek podílu zastupitelek je u zastupitelstev s 5 členy (67,7 %). Přesto zde v letech 2006 a 2010 docházelo oproti roku 2002 k výraznému poklesu. Ještě výraznější vývoj je evidentní, jak ukazuje obr. č. 4, u obcí s 10 – 11 zastupiteli. Pokles je mezi lety 1994 až 1998 a následně 2006 až 2010. Naopak mezi lety 1998 až 2006 a 2010 až 2014 došlo k nezanedbatelnému nárůstu. V případě posledních dvou velikostních skupin zastupitelstev (6 – 7 a 12 až 15 zastupitelů) nejsou výkyvy tak zřejmé a jedná se spíše o mírnější poklesy či nárůsty podílu zastupitelek.

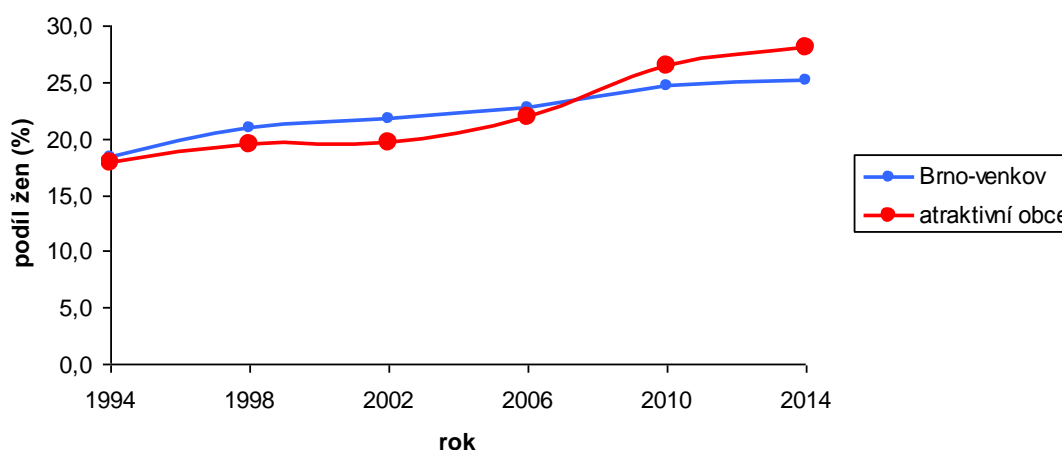
Obr. 4: Podíl žen v zastupitelstvech obcí okresu Brno-venkov podle počtu volených zastupitelů v letech 1994 – 2014

Zdroj: Český statistický úřad (2015).

Posledním faktorem, který byl hodnocen, je atraktivita obce. Zde se volba kritéria opírá o fakt, že značná část žen, jež vstupují do politiky, jsou ambicióznější než u tohoto pohlaví bývá běžné. S tím lze tedy spojovat i atraktivitu povolání a výběr místa práce. Jako kritéria pro výběr atraktivní obce byly zvoleny jednak historické památky (zámky, kláštery, památníky, rekonstrukce významných událostí), dále pak přírodní lokality turisticky hojněji navštěvované (krasové jevy, přírodní scenérie i jinak přírodně ceněné lokality). Opomenout nelze ani lidovou kulturu (muzea zřízená v tradičních lidových stavbách a objektech – v kovárnách, mlýnech, aj.) a rekreačně významné lokality (aquaparky, přírodní koupaliště, atd.).

Obr. 5: Podíl žen v zastupitelstvech obcí okresu Brno-venkov podle jejich atraktivity v letech 1994 – 2014

Zdroj: Český statistický úřad (2015).

Atraktivita obce určená z výše uvedených kritérií neměla v prvních volebních letech zásadní vliv na zastoupení žen v zastupitelstvech obcí (obr. č. 5). V roce 2006 dochází k velmi vyrovnaným hodnotám při srovnání s celým okresem Brno-venkov. V letech 2010 a 2014 již tento faktor zřejmě určitou roli

hraje. Můžeme to vysvětlit zvyšujícím se významem cestovního ruchu pro rozvoj venkova. I tak by se ale dalo očekávat, že k tomuto trendu bude docházet dříve než při komunálních volbách v roce 2010. Nárůst zastupitelek v „atraktivních“ obcích okresu Brno-venkov byl 57,3%.

Závěr

Z výsledných grafů i analýz můžeme konstatovat, že některé hypotézy skutečně v rámci studované oblasti platí. Lze souhlasit s faktem, že na komunální úrovni je zastoupení žen nejvyšší z celého politického spektra. Ovšem podíl žen v obecních zastupitelstvech okresu je mírně pod stavem v Jihomoravském kraji i České republice. Nejedná se o nijak výrazný rozdíl, tudíž není nezbytné nutně vyvozovat závěry, proč k takové situaci došlo. Hypotéza týkající se vlivu velikosti obce na podíl žen v zastupitelstvech se ovšem neprokázala. Dle tvrzení (Balík, 2012) by mělo platit, že čím větší obec, tím méně obyvatel. Tento fakt ovšem platí jen částečně. V případě největších obcí venkovského prostoru okresu Brno-venkov toto tvrzení platí od voleb v roce 2002. Ovšem v posledních volbách v roce 2014 to již neplatí.

Při posouzení „perifernosti“ polohy obcí pomocí dojezdové vzdálenosti v kilometrech i minutách se ukázalo, že blízkost centru regionu měla vliv na podíl žen v zastupitelstvech pouze v letech 1994 až 2002. Pak je již rozdíl minimální. Lze si tedy položit otázku, zda je blízkost jádra regionu nějak významná pro volbu ženy stát se zastupitelkou. Nebo jestli je blízkost městského prostředí nějak motivační pro ženy? Opět je tu hypotéza o nepřímé úměře velikosti sídla na počet zastupitelek (Balík, 2012). Zkoumání vlivu početní velikosti zastupitelstev na podíl žen v nich nepřinesl žádný obecný závěr. Ukázalo se, že počet zastupitelů obecně v praxi nevytváří žádné pravidlo, které by mělo nějakou vypovídací hodnotu. Zřejmě tento fakt bude ovlivněn tím, kolik je obcí s daným počtem zastupitelů. Kdy např. u kategorie 10 – 11 zastupitelů není tolik obcí s tímto počtem, což může výsledky mírně zkruslovat.

Posouzení atraktivity obcí venkovského prostoru okresu Brno-venkov ukázalo, že tento faktor v letech 1994 až 2006 nehrál významnější roli. V následujících letech již lze mluvit o jeho významu. Tento fakt je možné zdůvodnit vzrůstajícím vlivem cestovního ruchu jako faktoru rozvoje venkova. Zřejmě to však nebude jediný faktor, který stav zastupitelek ovlivňuje.

Po prozkoumání námi zvolených faktorů lze usoudit, že „perifernost“ (poloha), velikost obce, velikost zastupitelstva či atraktivita obce měly svůj vliv na počet zastupitelek, nikoliv však zásadní. Vůli žen se do komunální politiky zapojovat tak zřejmě ovlivňují ve větší míře spíše obecné společenské faktory. Značnou roli tak může hrát výchova (Adamusová, Hejzlarová, Jaklová 2015). Obzvláště ve venkovských oblastech bývá vedena v duchu tradičního genderového dělení. Dalšími faktory mohou být vzory (Dobiášová, Klimentová, Adamusová, 2015). Tedy to, jestli v dané oblasti mají ženy někoho, kdo už je reprezentoval a dosáhl nějakých úspěchů. Také svůj význam sehrává ochota pohybovat se v mužském kolektivu nebo ve spíše mužských prostředích. V neposlední řadě také tradiční rozdělení rolí. Žena jako osoba pečující o děti a domácnost bude zřejmě jen stěží pomýšlet na politickou kariéru na komunální úrovni (Adamusová, Hejzlarová, Jaklová 2015).

Ve vrcholné politice se uvažuje o zavedení kvót na zastoupení žen v politice. Některé politické strany tak již dokonce učinily (Šprincová, Mottlová, 2015). Ovšem takovou výraznější odezvu lze na venkově v zastupitelstvech asi těžko očekávat. Za celé sledované období let 1994 až 2014 došlo k jediným dvěma reakcím na tuto problematiku a to zaležením ryze ženských stran. Stalo se tak v roce 2006 v obci Přibice, kde vznikla strana „Ženy za rozvoj Přibic“. A následně v roce 2010 vznikla strana „Ženy pro Medlov“ v obci Medlov. Ani jedna z těchto stran však do dalších voleb již nekandidovala (ČSÚ, 2015).

Literatura

- [1] ADAMUSOVÁ, M., HEJZLAROVÁ, E., M., JAKLOVÁ, H., (2015). *Rovné příležitosti žen a mužů ve městech a obcích. Jak začít?* [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z:

- http://aa.ecn.cz/img_upload/666f72756d35302d6669313030313139/rovne-prilezitosti-ve-mestech-a-obcích_forum.pdf
- [2] BALÍK, S., (2003). *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. ISBN 80-210-3211-1.
- [3] BALÍK, S., (2008). *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností: koalice, voličské vzorce a politické strany na místní úrovni v letech 1994 – 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK). ISBN 978-80-7325-144-4.
- [4] BALÍK, S., (2012). *Studie ke komunálním volbám 2010*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5854-5.
- [5] BUREŠOVÁ, J. (2001). *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. Století*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0248-3.
- [6] ČADA, T., (2009). Volby obecních zastupitelstev Moravskoslezského kraje z hlediska rovnosti mezi muži a ženami. [Bakalářská práce]. Olomouc: Univerzita Palackého.
- [7] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2008). *Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000 až 2006*. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/varianty-vymezeni-venkova-a-jejich-zobrazeni-ve-statistickych-ukazatelich-v-letech-2000-az-2006-n-o08us2n3fa>.
- [8] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Výsledky voleb a referend Zastupitelstva obcí*. [online]. [cit. 2016-02-27]. Dostupné z: <http://www.volby.cz/>.
- [9] DANĚK, P., (2013). *Geografické myšlení: úvod do teoretických přístupů*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6694-6. DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-6694-2013.
- [10] DOBIÁŠOVÁ, P., KLIMENTOVÁ, M., ADAMUSOVÁ, M., (2014). *Ženy a muži ve městech a obcích – aneb co je to gender mainstreaming..* [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/666f72756d35302d6669313030313139/gender-mainstreaming-prakticka-prirucka.pdf.
- [11] FRANCIS, B. (2008). Engendering debate : how to formulate a political account of the divide between genetic bodies and discursive tendre?. *Journal of Gender Studies*, vol. 17, no. 3, pp. 211 – 223. ISSN 0958-9236. DOI 10.1080/09589230802204241.
- [12] HANSON, S., PRATT, G., (1995). *Gender, Work and Space*. London: Routledge. ISBN 0415099412.
- [13] JOHNSTON, L., (2005). Man : woman. In Cloke, P., Johnston, R. (eds.) *Space of Geographical Thought*. London: Thousand Oaks, New Delhi, pp. 119-141. ISBN 0761947310.
- [14] KREJČÍ, O., (2006). *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing. ISBN 80-86946-01-S0.
- [15] PETŐ, A., ALTINAY, A. G., (2014). Feminist questions at the centennial of the First World War. *European Journal of Women's Studies*, vol. 21, no. 3, pp. 293 – 312. ISSN 1350-5068. DOI 10.1177/1350506814529629.
- [16] ŠPRINCOVÁ, V., ADAMUSOVÁ, M., (2014). *Politická angažovanost žen v České republice*. [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: <http://padesatprocent.cz/cz/ke-stazeni/nase-publikace>.
- [17] ŠPRINCOVÁ, V., MOTTLOVÁ, M., (2015). *Kvóty a další opatření pro vyšší zastoupení žen v politice*. [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/666f72756d35302d6669313030313139/kvoty-a-dalsi-opatreni_forum.pdf.
- [18] WOMEN AND GEOGRAPHY STUDY GROUP OF THE INSTITUTE OF BRITISH GEOGRAPHERS, (1984). *Geography and gender: An introduction to Feminist Geography*. London: Hutchinson. ISBN 0-09-156671-1.

Příspěvek byl zpracován v rámci specifického výzkumu MUNI/A/1315/2015 – podpora tvůrčí činnosti studentů.

ASPEKTY DANĚ Z PŘÍJMŮ PRÁVNICKÝCH OSOB V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI

ASPECTS OF CORPORATE INCOME TAX IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION

BEÁTA BLECHOVÁ

ŠÁRKA SOBOTOVIČOVÁ

Katedra financí a účetnictví Department of Finance and Accounting
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné School of Business Administration in Karviná
Slezská Univerzita v Opavě Silesian University in Opava
Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: blechova@opf.slu.cz, sobotovicova@opf.slu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je posoudit, jakým způsobem se vyvíjela daň z příjmů právnických osob v Moravskoslezském kraji v letech 2005-2013 a to jak z pohledu vývoje předpisů a inkasa daně z příjmů právnických osob, tak v souvislosti s počtem subjektů registrovaných k dani. V úvodu jsou definovány vybrané základní makroekonomické ukazatele, na základě kterých je zjišťována pozice Moravskoslezského kraje vůči národnímu průměru. Následně je provedena analýza vývoje daně z příjmů právnických osob v Moravskoslezském kraji na základě dat dostupných na stránkách Moravskoslezského kraje, Českého statistického úřadu a Finanční správy. Tento vývoj je zjišťován na základě dynamiky časových řad inkasa a předpisů daně, přičemž dynamika časových řad je zkoumána pomocí koeficientu růstu a daňové výtěžnosti v jednotlivých letech.

Klíčová slova

daň z příjmů, inkaso daně, Moravskoslezský kraj, registrované subjekty, výnos daně z příjmů

Annotation

Aim of the paper is to assess the development of corporate income tax in the Moravian-Silesian Region in the years 2005-2013, both from perspective of the development of tax imposed and tax revenues, and in relation to the number of registered entities. Initially selected basic macroeconomic indicators were defined. On the bases of these dates the position of the Moravian-Silesian region was compared to the national average. Subsequently, the analysis of the development of corporate income tax in the Moravian-Silesian region, on the basis of the data available on the website of the Moravian-Silesian region, Czech Statistical Office and Financial Office, is performed. This development was calculated on the basis of the dynamics of time series, with the use of growth rate and tax yield rate in each year.

Key words

income taxes, tax revenues, Moravian-Silesian Region, registered entities, income tax revenue

JEL classification: H61, H71, R11

Úvod

Příspěvek je zaměřen na problematiku výnosů daně z příjmů právnických osob z pozice Moravskoslezského kraje. Daně jsou ve vyspělých zemích dominantním příjmem veřejných rozpočtů. Plní tedy funkci fiskální. Cílem této funkce je – společně s ostatními příjmy – zabezpečit dostatek

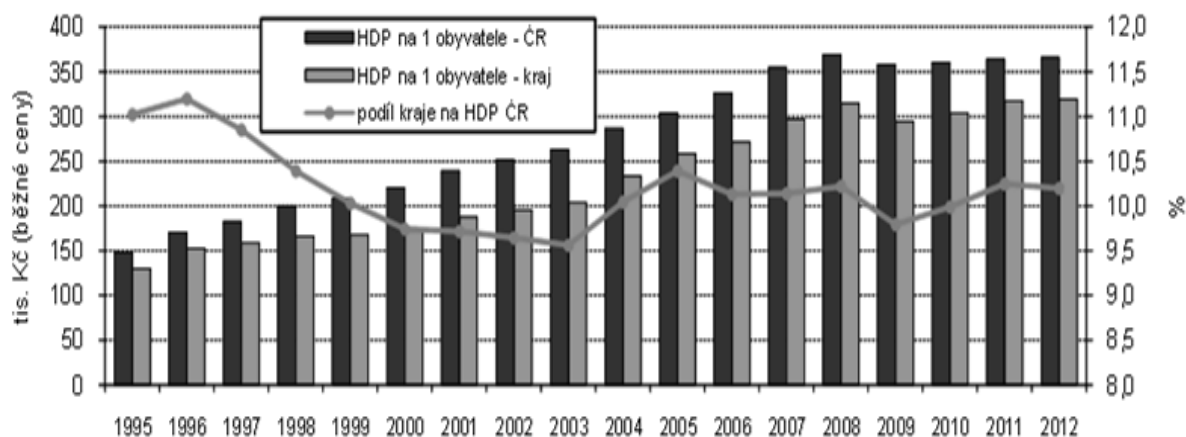
zdrojů k úhradě veřejných výdajů. Tím je tato funkce úzce propojena s alokační funkcí veřejného rozpočtu.

Přímé daně jsou zákonem určené povinné platby do státního rozpočtu. Od nepřímých daní se liší možností přesně definovat subjekty, které budou danou daň platit. V České republice, tak jako v dalších vyspělých zemích, je výnos daně z příjmů právnických osob závislý na mnoha faktorech. Mezi hlavní lze zařadit vývoj ekonomiky, počty daňových poplatníků a účetní a daňová pravidla. Celá řada autorů např. (Stejskal, 2008, Vítek, 2012) nebo (Margan, 2012, Ludema, Wooton, 2000, Jones, Manuelli 1997) ve svých publikacích a studiích nabízí široké spektrum názorů a důkazů o vlivu zdanění na pracovní trh, prosazování ekonomických a sociálních cílů.

Moravskoslezský kraj vznikl na základě přijetí ústavního zákona č. 347/997 Sb. ze dne 3. 2. 1997 o vytvoření vyšších územně samosprávných celků jako jeden ze čtrnácti krajů. Od 1. 1. 2000 tak oficiálně vznikl Ostravský kraj, který byl k 31. 5. 2001 přejmenován na Moravskoslezský kraj (MSK). Tento územně správní celek je součástí klasifikace zahrnuté do oblastí označovaných jako NUTS 2 – Moravskoslezsko a je počtem přes 1 218 tis. obyvatel třetím nejlidnatějším krajem v České republice, přičemž 60 % obyvatel sídlí ve městech nad 20 000 obyvatel, což je ve srovnání s ČR výjimečné. Svými 300 obcemi však patří k regionům s nejmenším počtem sídel. Svou rozlohou patří mezi středně velké regiony. V posledních letech se ve vývoji počtu obyvatel MSK odráží vliv ekonomického cyklu. Z dat zjištěných na stránkách Moravskoslezského kraje a Českého statistického úřadu vyplývá, že zatímco v letech 2007 a 2008, v období značného hospodářského růstu, počet obyvatel mírně narůstal, v posledních letech došlo k jejich výraznému poklesu, což může být výsledkem zhoršující se ekonomické situace. MSK patří mezi regiony, které se před hospodářskou krizí rozvíjely velmi dynamicky. Přesto jeho restrukturalizace nebyla stále dokončena a tak recesi pocítil mnohem více, než průmyslově méně orientované regiony ČR.

Ekonomická výkonnost a regionální konkurenceschopnost jsou důležitými faktory rozvoje regionů (Tvrdouň, 2015). Z pohledu podílu na výkonnosti České republiky, měřeno příspěvkem k celorepublikovému HDP, patří Moravskoslezský kraj ke čtyřem nejvýznamnějším regionům. HDP je klíčovým ukazatelem vývoje ekonomiky vyjadřující souhrnnou hodnotu nově vytvořených statků a služeb. V České republice v roce 2013 činil ukazatel HDP v běžných cenách 4 077,1 mld. Kč a z toho v Moravskoslezském kraji 395,4 mld. Kč, to znamená, že se kraj podílel na HDP ČR 9,7 %. Z obrázku 1 vyplývá, že význam Moravskoslezského kraje z hlediska podílu na HDP České republiky se v letech 2005-2013 výrazně neměnil a s průměrným podílem 9,9 % je v mezikrajském srovnání čtvrtý nejvyšší.

Obr. 1: Hrubý domácí produkt v moravskoslezském kraji (běžné ceny)

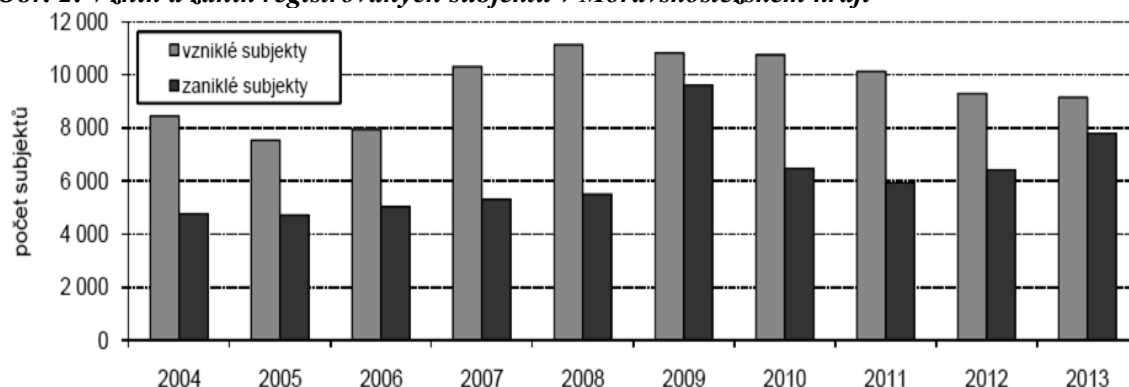

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Dalším ukazatelem, který je z hlediska ekonomického vývoje MSK významný, je počet registrovaných subjektů. Dle údajů Českého statistického úřadu bylo ke konci roku 2013 v kraji nově

zaregistrováno 9 151 ekonomických subjektů, tj. o 141 subjektů méně, než tomu bylo v předešlém roce. Počet nově registrovaných subjektů tak dlouhodobě trvale klesá. V posledních třech letech naopak stále roste počet zanikajících subjektů což je vidět v následujícím obrázku.

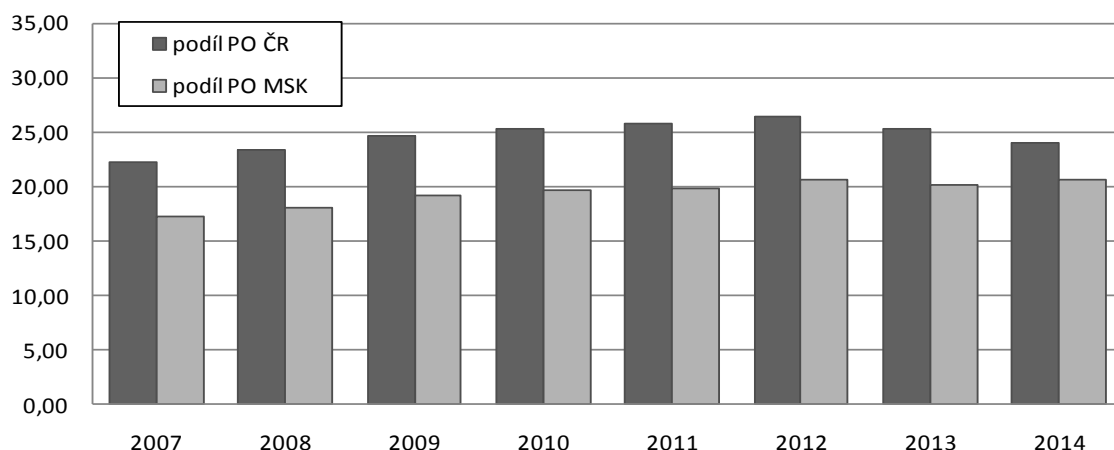
Obr. 2: Vznik a zánik registrovaných subjektů v Moravskoslezském kraji

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Následující obrázek zobrazuje vývoj podílu právnických osob na registrovaných subjektech a to podíl právnických osob v ČR a podíl právnických osob MSK, z kterého vyplývá, že podíl registrovaných právnických osob v MSK je po celé sledované období nižší než podíl registrovaných právnických osob v ČR.

Obr. 3: Vývoj podílu právnických osob na registrovaných subjektech

Zdroj: czso.cz a financnisprava.cz, vlastní zpracování

Počet podnikatelských subjektů má prioritní význam z hlediska výnosu daně z příjmů. Jelikož zásadním předmětem každého rozpočtu jsou jeho příjmy (Polok, 2015), tvoří daňové příjmy rozhodující část příjmů rozpočtů územních samosprávných celků i státního rozpočtu. Právní úprava pro rozdělení daňových příjmů je uvedena v zákoně č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům, podle kterého je základem pro výpočet nároku kraje 100 % celostátního hrubého výnosu jednotlivých typů daní s výjimkou daně z příjmů fyzických osob (mimo daň ze závislé činnosti a daně vybírané srážkou podle zvláštní sazby), kde je základem 60 % celostátního hrubého výnosu daně a daně z příjmů právnických osob, u které je základ snížen o daň z příjmů právnických osob (mimo daně vybírané srážkou podle zvláštní sazby), kdy je poplatníkem sama obec nebo kraj. To znamená, že krajům je přerozděleno 8,92 % z celostátního hrubého výnosu daní z příjmů. V České republice tvoří podíl daně z příjmů právnických osob na celkových daňových výnosech přibližně 11%, což je stejný procentuální podíl jako u daně z příjmů fyzických osob.

2. Cíl a metody

Vývoj daně z příjmů právnických osob je ověřován na základě časových řad inkasa a předpisů daně. Dynamika časových řad byla zkoumána pomocí koeficientu růstu.

Koeficient růstu v roce t byl vypočten podle vzorce 1:

$$k_t = \frac{y_t}{y_{t-1}}, t = 2, 3, \dots, n \quad (1)$$

kde: y_t je hodnota inkasa daně z příjmů právnických osob v roce t , y_{t-1} je hodnota inkasa daně z příjmů právnických osob v roce $t-1$.

Předpis daně představuje výši vyměřené daně podle údajů v daňových přiznáních a koeficient daňové výtěžnosti je vypočten podle vzorce 2:

$$Y = \frac{TR}{TI} \quad (2)$$

kde: TR je inkaso daně, TI je předpis daně.

3. Výsledky

V následující tabulce je uveden vývoj předpisů a inkasa daně z příjmů právnických osob v Moravskoslezském kraji. Dle výše uvedených vzorců jsou vypočteny koeficienty růstu i daňové výtěžnosti v jednotlivých letech. Jak předpisy, tak i inkaso v jednotlivých letech kolísají, jak je zřejmé jak z hodnot absolutních přírůstků, tak i koeficientu tempa růstu. Největší meziroční pokles byl zaznamenán v roce 2009, nejvyšší přírůstek v předpisu daně je pak v roce 2008.

Tab. 1: Vývoj DPPO v Moravskoslezském kraji

rok	předpis (v tis. Kč)	koeficient růstu	inkaso (v tis. Kč)	Koeficient růstu	koeficient výtěžnosti
2005	14 228 155		15 446 836		1,0857
2006	14 748 744	1,0366	13 650 390	0,8837	0,9255
2007	16 495 624	1,1184	16 691 352	1,2228	1,0119
2008	19 653 468	1,1914	19 503 311	1,1685	0,9924
2009	7 572 674	0,3853	7 849 126	0,4025	1,0365
2010	6 613 630	0,8734	6 610 413	0,8422	0,9995
2011	8 481 461	1,2824	8 368 678	1,2660	0,9867
2012	4 811 468	0,5673	4 766 232	0,5695	0,9906
2013	3 687 242	0,7663	3 612 882	0,7580	0,9798

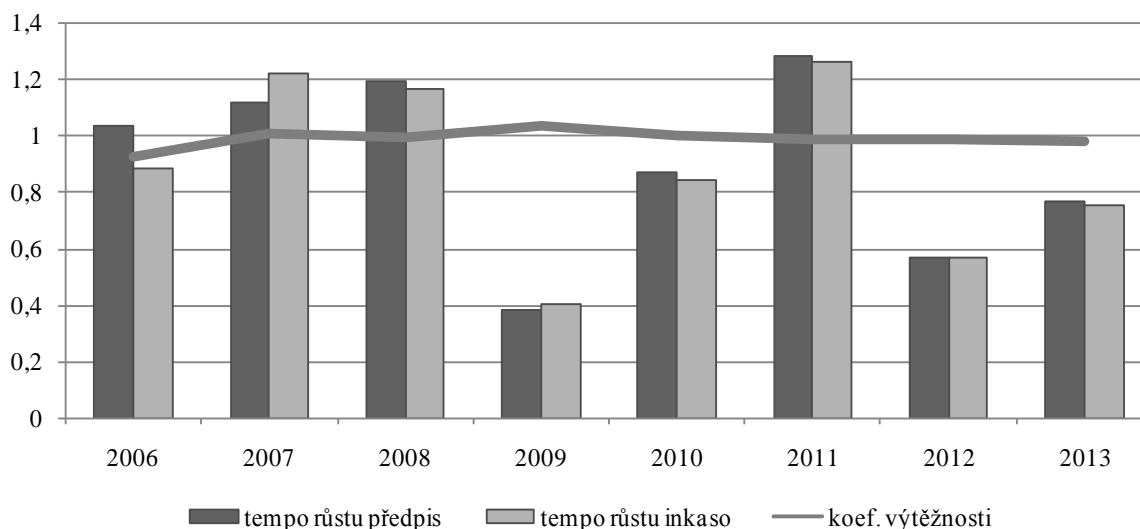
Zdroj: *financisprava.cz*, vlastní zpracování

Rozdíly v předpisech daně v jednotlivých letech jsou ovlivněny mimo jiné legislativními změnami, kdy docházelo k poklesu statutární sazby daně z příjmů právnických osob z 26% v roce 2005, postupně na 19% od roku 2009. V roce 2007 se na příznivém vývoji inkasa daně z příjmů právnických osob podílela rostoucí výkonnost české ekonomiky a z ní vyplývající příznivé výsledky hospodaření. V roce 2008 je inkaso daně pozitivně ovlivněno změnou v uplatňování položek odčitatelných od základu daně, a to zejména ztrát, ale zvýšil se také počet registrovaných právnických osob, jehož důsledkem je vyšší počet podaných daňových přiznání. Pokles inkasa v roce 2009 byl způsoben narůstajícími dopady celosvětové hospodářské krize na českou ekonomiku v kombinaci s legislativními změnami, a to zejména pokračujícím trendem poklesu sazby daně a zrušením zálohové povinnosti pro některé subjekty.

V roce 2010 se začala příznivě projevovat postupná realizace protikrizových opatření a zrušení záloh, v jehož důsledku se snížila hodnota přeplatků. Pokles předpisů a inkasa daně z příjmů právnických osob je od roku 2012 ovlivněn vznikem specializovaného finančního úřadu, na který přešla místní příslušnost vybraných subjektů, zejména bank, pojišťoven, investičních fondů a penzijních společností, ale také právnických osob, jejichž obrat dosáhl více než 2 000 mil. Kč.

V následujícím obrázku je provedeno porovnání koeficientů tempa růstu a koeficientu výtěžnosti na základě údajů zjištěných v tabulce 1. Ve sledovaném období koeficient výtěžnosti převyšoval 1,0 pouze v letech 2007 a 2009. Od roku 2007 došlo ke zvýšení koeficientu výtěžnosti, a to jednak v souvislosti se zlepšováním platební morálky daňových subjektů, ale také se zvyšováním účinnosti správy daně územními finančními orgány.

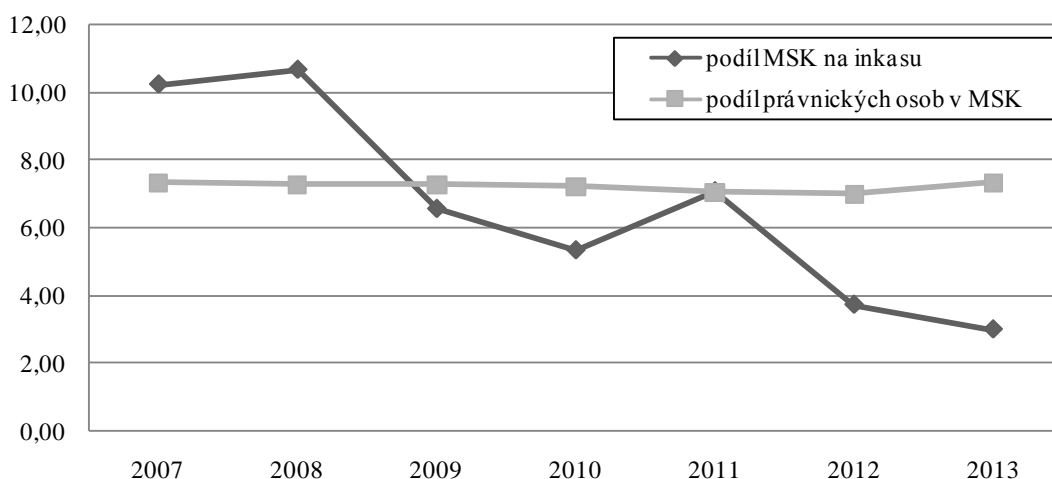
Obr. 4: Vývoj koeficientů tempa růstu a výtěžnosti

Zdroj: *financnisprava.cz*, vlastní zpracování

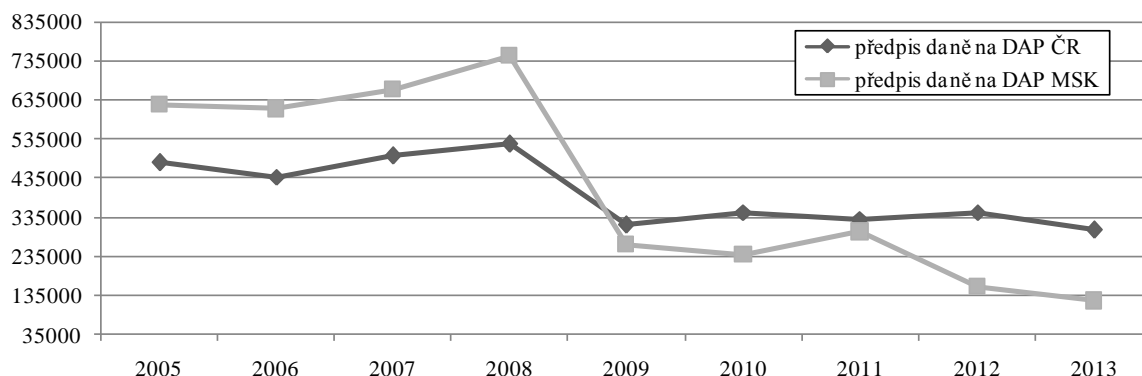
Z následujícího obrázku 5 je zřejmé, že se podíl právnických osob v MSK pohybuje kolem 7,5%, oproti tomu podíl na inkasu MSK daně z příjmů právnických osob se od roku 2009 výrazně snížil, což může být způsobeno vlivem finanční krize, která se v MSK projevila velmi razantně. Další pokles od roku 2012 byl způsoben změnou místní příslušnosti vybraných zákonem stanovených subjektů.

Obr. 5: Porovnání vývoje podílu PO a inkasa DPPO v MSK

Zdroj: *financnisprava.cz*, vlastní zpracování

Trend snižování podílu PO v MSK na celkovém předpisu daně je patrný také z následujícího obrázku, který znázorňuje předpis daně na jedno daňové přiznání.

Obr. 6: Předpis daně na jedno daňové přiznání v ČR a MSK

Zdroj: *financnisprava.cz*, vlastní zpracování

Počty daňových přiznání rostou jak v Moravskoslezském kraji (s výjimkou let 2010 a 2011) tak i v rámci celé republiky. Na druhou stranu, jak vyplývá z obrázku 6, od roku 2008 dochází k velkému poklesu předpisu daně na jedno daňové přiznání, což má souvislost se světovou finanční krizí. Pokles daně na jedno přiznání v MSK od roku 2012, může být opět způsoben změnou místní příslušnosti subjektů s velkým obrátem, ale současně to může být ovlivněno i útlumem těžkého průmyslu.

V absolutním vyjádření je rozdíl roku 2013 oproti roku 2008 markantní a to přes 627 tis. v průměru na jedno daňové přiznání. Současně lze pozorovat trend výraznějšího snížení daně na jedno daňové přiznání v Moravskoslezském kraji, kdy do roku 2008 předpis v MSK dosahoval od 130 % do 140 % celorepublikového průměru a od roku 2009 se postupně snižoval až na 40 % v roce 2013.

Závěr

Výnos daně z příjmů právnických osob v České republice, stejně jako i v ostatních zemích, je závislý na mnoha faktorech. Mezi hlavní lze zařadit vývoj ekonomiky, počty daňových poplatníků i účetní a daňová pravidla. Cílem příspěvku bylo posoudit, jakým způsobem se vyvíjela daň z příjmů právnických osob v Moravskoslezském kraji v letech 2005–2013 z pohledu vývoje předpisů a inkasa daně z příjmů právnických osob. Vývoj daně z příjmů právnických osob byl ověřen na základě časových řad inkasa a předpisů daně, přičemž dynamika časových řad byla zkoumána pomocí koeficientu výtěžnosti a koeficientu růstu.

Na základě zjištěných výsledků lze konstatovat, že koeficienty růstu i daňové výtěžnosti daně z příjmů právnických osob v jednotlivých letech 2005–2013 značně kolísají. Ve sledovaném období koeficient výtěžnosti převyšoval 1,0 pouze v letech 2007 a 2009, přičemž tempo růstu předpisů a inkasa je nejvyšší v roce 2011, kdy se začala příznivě projevoval postupná realizace protikrizových opatření. Následný pokles je způsoben narůstajícími dopady celosvětové hospodářské krize v kombinaci s legislativními změnami, a to zejména pokračujícím trendem poklesu sazby daně a zrušením zálohové povinnosti pro některé subjekty.

Podíl registrovaných právnických osob v Moravskoslezském kraji se zvýšil. Na druhou stranu se snižuje jak předpis daně na jedno daňové přiznání, tak i podíl kraje na celkovém inkasu daně z příjmů právnických osob, což je spojeno s útlumem těžkého průmyslu v daném regionu.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Regionální statistiky* [online]. [cit. 2016-2-2]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/regiony_mesta_obce_souhrn.
- [2] FINANČNÍ SPRÁVA, (2016). *Daně a pojistné* [online]. [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/>.

- [3] JONES, L. E., MANUELLI, R. E. et. al., (1997). On the optimal taxation of capital income. In *Journal of Economic Theory*, vol. 73, no 1, pp. 93-117. DOI 10.1006/jeth.1996.2238.
- [4] LUDEMA, R. D., WOOTON, I., (2000). Economic geography and the fiscal effects of regional integration, *Journal of International Economics*, vol. 52, no2, pp. 331-357. DOI 10.1016/S0022-1996(99)00050-1. ISSN 0022-1996.
- [5] MARGAN, F., (2012). Competitiveness in the EU on the Context of the Globalized Economy, *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*, Ostrava: VŠB -Technical University of Ostrava, pp. 188-199. ISBN 978-80-248-2685-1.
- [6] MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ, (2015). *Podnikání v Moravskoslezském kraji 2015* [online]. [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <http://www.msk.cz/cz/podnikani/podnikani-v-moravskoslezskem-kraji-44663/>.
- [7] POLOK, V., (2012). Makroekonomická predikce modelu úpravy rozpočtových výnosů daní pro obec. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 625-637. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [8] STEJSKAL, J., (2008). *Daňová teorie a politika*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-097-2.
- [9] TVRDOŇ, M., (2015). Moravskoslezský kraj z pohledu makroekonomických ukazatelů. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp.72-81. ISBN 978-80-210-5875-0. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-8.
- [10] VÍTEK, L., (2012). Changes in the Taxation of Personal and Corporate Income in Developed Countries. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendeleianae Brunensis*, vol. LX, no. 2, pp. 465-474. ISSN 1211-8516.

Tento příspěvek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2016“.

SHARES IN INCOME TAXES AS A BUDGET REVENUES OF URBAN-RURAL MUNICIPALITIES

JAROSŁAW OLEJNICZAK

Katedra Finansów *Department of Finance*
Wydział Nauk Ekonomicznych *Faculty of Economic Sciences*
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu *Wrocław University of Economics*
✉ *Komandorska 118/120,53-345 Wrocław, Poland*
E-mail: jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl

Annotation

The presented article is designated to analyse the meaning of shares in PIT and CIT taxes constituting budget revenues of municipalities (NUTS 5 level). The research covered budgets of all urban-rural municipalities of Lower Silesian Voivodeship in the years 1996-2014. The source of data on the revenues of municipalities were databases of the Central Statistical Office. The structure of municipalities revenues was analysed, considering among others the distribution of share in own revenues in total revenues, revenues from shares in PIT and CIT in total revenues and the dynamics of revenues. For the researched municipalities the shares in PIT ensure on average from 10% to 15% of revenues in general, constituting a significant addition to taxes and local fees. For the majority of municipalities shares in CIT constitute a marginal source of revenues which is caused by the functioning of a relatively small number of economic entities within their territory, which are covered by this tax. The key problem associated with gathering of these revenues is their instability stemming, above all, from business fluctuations impacting the tax base, secondly-stemming from changes in the structure of taxes themselves not compensated entirely by increasing additional financial resources.

Key words

local government, income tax sharing, redistribution

JEL classification: *H71, H72, H74*

Introduction

The main theoretical background of decentralization by Tiebout (1956), Oates (1972) and contribution of Buchanan and Brennan (1980) is well known. The main areas of decentralization are decentralization of revenues, e.g. when local governments have the power to raise taxes, and decentralization of expenditures when local governments takes the responsibility. Bird and Smart (2002) underline that there is a possibility to extend sources of revenues of decentralized government by including PIT and CIT revenues. In late 90's local surcharges on a central PIT have been proposed in several developing and transitional countries (Bird, Smart, 2002). In Poland and many transitional or developed economies (especially post-communist countries) local governments receive shares of PIT and CIT to avoid hypothetical "race-to-the-bottom" of tax competition between local authorities (caused by locally set surcharges) and to protect "freedom" of central government fiscal policy. Different aspects of tax competition are presented by Willson (1999). Also in such countries like Croatia (Primorac, 2015), Latvia (Pule, Leibus, 2014), Slovakia (Balazova, Papcunova, 2015), Slovenia (Oplotnik et al., 2012) shares in central income taxes are currently considered as one of important sources of revenues for local and/or regional government. The presented article is designated to analyse the meaning of shares in PIT and CIT taxes constituting budget revenues of municipalities in Poland. When analysing tax of local governments in Poland it is important to underline also that from above mentioned countries Poland, Latvia, Lithuania and Croatia belong, in fiscally decentralised system typology, to Unitary State cluster (Liu, 2011) which is characterised by low taxation powers but relatively high tax revenues (which come also from income tax sharing).

1. Aim and research method

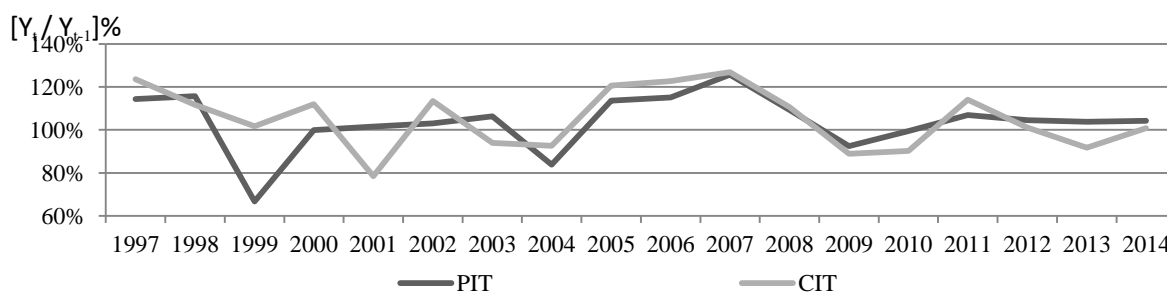
Results of research concerning the structure of budget revenues of urban-rural municipalities (U-RM) of the Lower Silesian Voivodeship in the years 1996-2014 on account of shares in personal income tax (PIT) and corporate income tax (CIT) will be presented within this article. The research covered 55 (all) U-RM existing within the territory of Lower Silesian Voivodeship in 2014 which, due to their specific nature of covering with its area both the cities and rural terrains, may be characterized by a revenue structure which is different from one in place in urban or rural municipalities. Due to the fact that within the area of the municipality one may usually encounter a rather small town (2,5-10 thousand inhabitants) they may have a significantly higher number of PIT taxpayers than rural municipalities, however, this number would be significantly smaller than in case of rural municipalities. At the same time, the rural area may attract CIT tax payers which makes it possible for the municipalities to obtain an additional source of income in the form of shares in CIT. This analysis is aimed at examining the significance of shares in PIT and CIT constituting the revenues in Polish U-RM in the years 1996-2014. Its purpose is to answer the question about the existence of discrepancies in the level and share of revenues of municipalities among the researched ones within the researched period of time as well as its variability and impact of these differences on the formation of revenues in general for the researched municipalities. The obtained results may constitute a basis for further elaborations on the correctness of the accepted approach on the division of revenues between the country and the municipalities (see also Olejniczak, 2015b). The article will present the functioning of system of shares in central taxes as one of the sources for funding the municipalities in Poland. Then a short analysis of the evolution of scale and form of funding the budgets of municipalities by shares in PIT and CIT, throughout the studied period, will be conducted. This analysis will be conducted based on the legal sources and literature research. The subsequent part of the article will be devoted to the analysis of data obtained from the Local Data Bank of the Central Statistical Office (BDL, 2016) concerning individual revenues of municipalities in the studied period. The structure of revenues of municipalities covered by the research (with a division into quartiles) will be analysed, considering the distribution of share in own revenues in revenues in general, revenues from shares in PIT and CIT in revenues in general, revenues in general and revenues from shares in PIT and CIT per capita, as well as the dynamics of revenues in general compared to the dynamics of shares. Measures of concentration and assimilation of revenue distribution will also be applied. As a result it should portray the changes taking place in significance of revenues from the mentioned sources and their resistance to changes of business cycle. The most significant disadvantage of research conducted in this way is the lack of possibility to consider the impact of changes within the structure of taxes in the scope of rates as well as tax credits in the tested period which, as it will be presented in the article, had a negative impact on the shaping of level of revenues, and were not always compensated by increasing or decreasing the level of share in PIT and CIT (or alternatively other supplementation of revenues) allocated to the municipalities.

2. Shares of municipalities in taxes constituting state budget revenues.

One of the methods to ensure that municipalities the level of funding adequate to the scale of tasks was to guarantee them shares in income taxes paid towards state budget by the tax payers from their area (Surówka, 2004; EKSL, 1994). In the early years, these shares represented from 15% in the period 1992-1996 to 17% in 1998 and 27,6% of tax revenues from PIT collected within the territory of given municipality and 5% of revenues from CIT. After 2003, the target share in PIT for municipalities was supposed to amount to 39,34%, however the reaching of this level was started from 35,72% in 2004 and currently amounts to 37,53% (Wojtowicz, 2013). The method of calculation of share in PIT in the given year (t) is based on the determination of the share of given municipality in total PIT incomes from t-2 year and the use of this rate to calculate the current amount attributable to the municipality. Whilst, in case of CIT the shares in incomes from corporate income tax are transferred onto the municipalities from the bank accounts of tax offices within the period not exceeding 14 days from the day in which the funds entered the account of tax office (Revenues, 2003). When a legal entity or another organizational unit obliged to pay the tax has organizationally separated facilities (branches), located within the area of the

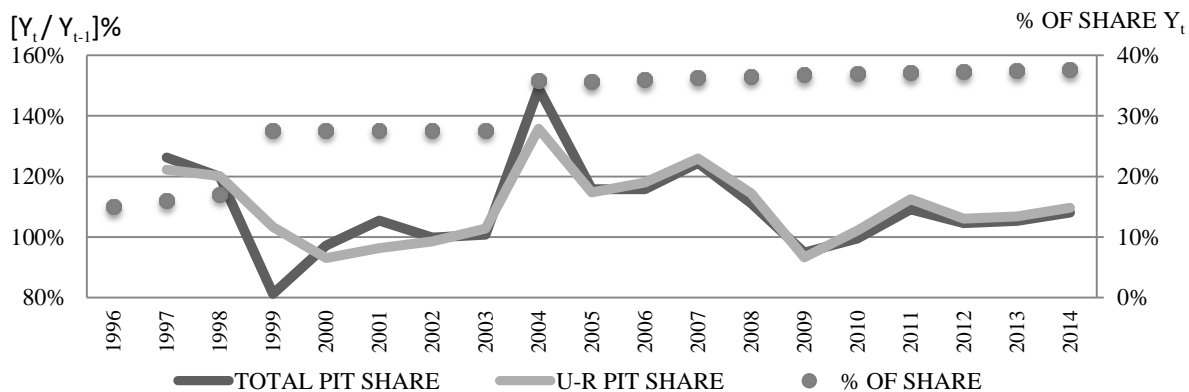
municipality other than one appropriate for the seat of a tax payer, then the taxes are transferred to the budgets of municipalities which are appropriate from the perspective of the location of facilities (branches) proportionally to the number of persons employed in them on the basis of an employment contract. One ought to pay attention to the fact that such a solution did not guarantee the municipalities a stable level of revenues for two reasons. First of all, tax incomes from PIT and CIT depend on the economic situation, and thus, their level may be subject to various fluctuations (eg. years 2003–05, or 2008–10 in case of PIT, fig. 1) (Olejniczak, 2015a). Second of all, changes in the tax system may but do not have to be compensated to the municipalities by means of increasing the scale of their shares in the above noted taxes. For example, in 1999 revenues on account of PIT fell in Poland on a nominal scale by over 30 pp. (due to the change in social security system as well as due to recognition of part of the means as insurance contributions and not as PIT), their revenues remained on the level as previously only due to increasing the share of municipalities in PIT up to 27,6%. On the other hand, after 2004 the introduced tax credits were not compensated with an increase of percentage share of municipalities in PIT.

Fig. 1 Dynamics of state budget revenues from PIT and CIT [Y_t / Y_{t-1}] (%) in the years 1996-2014

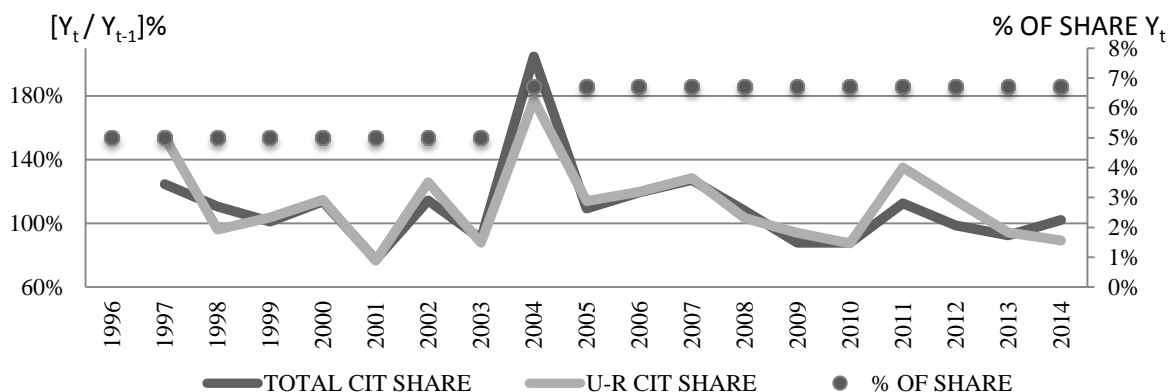
Source: author's calculations based on (Olejniczak, 2015a)

Fig. 2 Dynamics of revenues in general of municipalities and of U-RM on account of shares in PIT in the years 1996-2014 Y_t / Y_{t-1} (%) and the percentage of state allocated budget revenues.

Source: author's calculations(BDL, 2016)

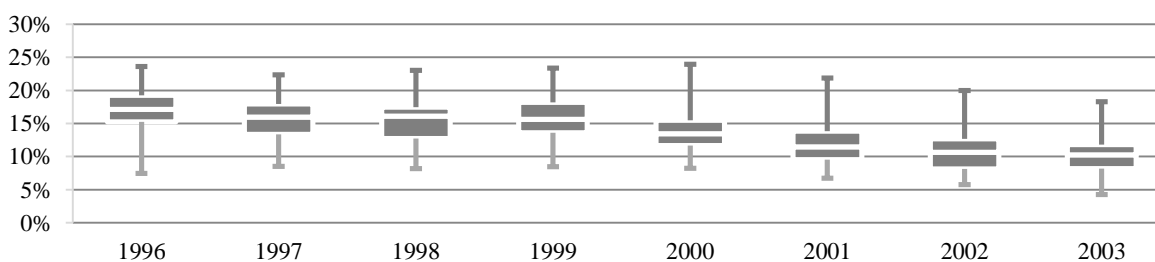
Fig. 3 Dynamics of revenues of entirety of municipalities and of U-RM on account of CIT shares in the years 1996-2014 Y_t / Y_{t-1} (%) and the percentage of state allocated budget income.

Source: author's calculations (BDL, 2016)

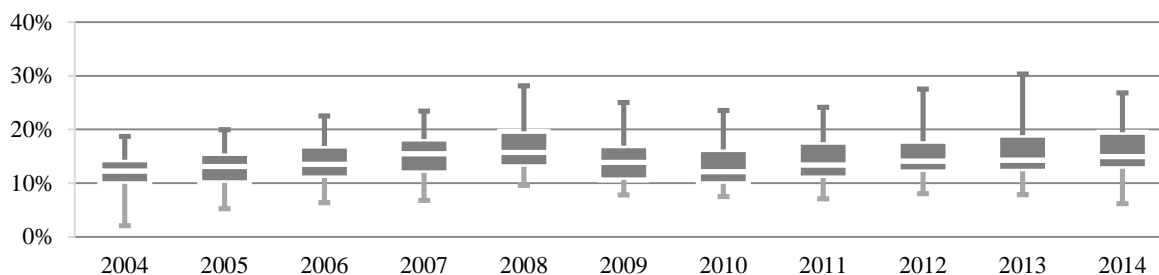
Analysis of the dynamics of share of all municipalities and of U-RM (U-R fig. 2) in PIT in the years 1996-2014 correlated to the changes of percentage share in PIT allocated to the municipalities indicates that U-RM within the researched period indicated a relatively stable level of revenues in this regard than the total of municipalities. It is visible in the years 1998-1999 that the mentioned lowering the size of PIT tax due to the pension reform did not cause such a significant lowering of revenues of U-RM as it did in case of all municipalities. It is also visible that U-RM were characterized in 2003 by relatively lower dynamics of revenues from PIT than the total of municipalities. Also, an increase in PIT share allocated to the municipalities in 2004 for U-RM resulted in a much smaller increase in revenues-by only approx. 30 pp, for these municipalities. Considering an average increase for the entirety of municipalities by 49 pp. It is clear that shares in PIT tax for U-RM could be considered as a more stable source of revenues than in case of the entirety of municipalities until 2004, however, after 2004 they have been characterized by slightly higher dynamics than the entirety of municipalities. In case of CIT we are dealing with a larger volatility of revenues of U-RM than in case of the entirety of municipalities. This means, that a change in economic conditions and the lowering of tax rates in the years 1996-2003 (and consequently-of the incomes from CIT) constituted a larger problem for U-RM than for the entirety of municipalities.

Fig. 4 Relation of revenues from PIT and CIT in the researched urban-rural communes towards revenues in general divided into quartiles in the years 1996-03

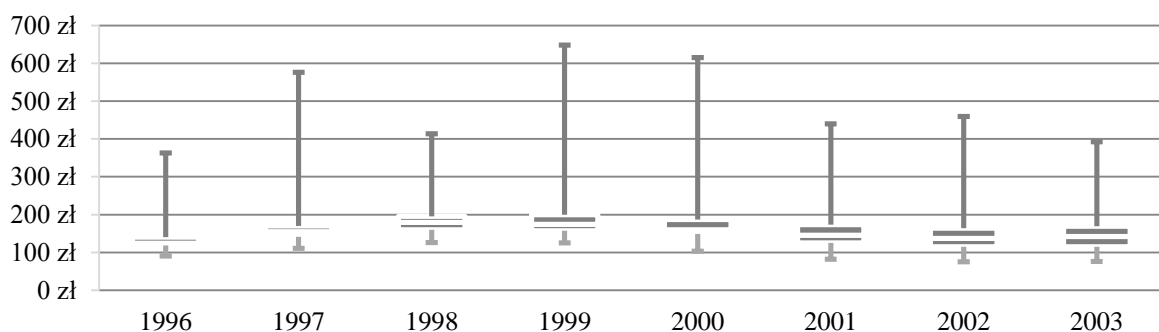
Source: author's calculations (BDL, 2016)

Fig. 5 Relation of revenues from PIT and CIT in the researched urban-rural communes towards revenues in general divided into quartiles in the years 2004-14

Source: author's calculations (BDL, 2016)

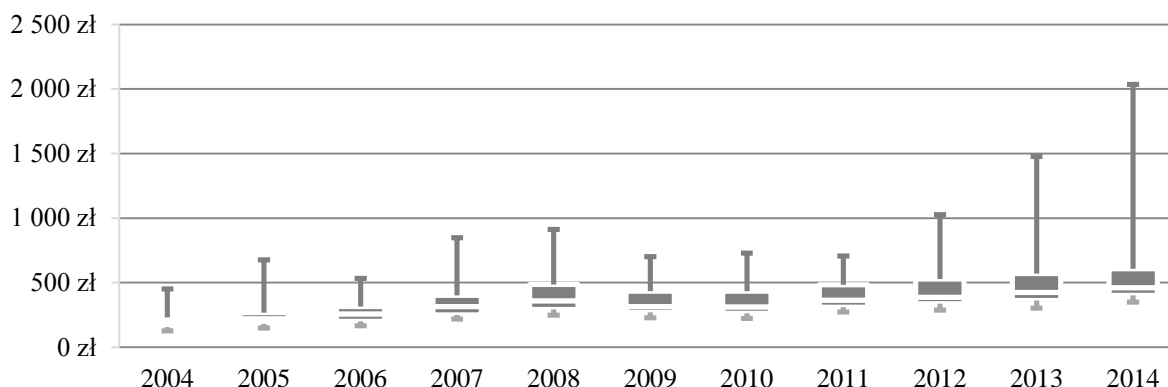
Fig. 6 Tax revenues per capita in the researched U-RM, divided into quartiles in the years 1996-03

Source: author's calculations(BDL, 2016)

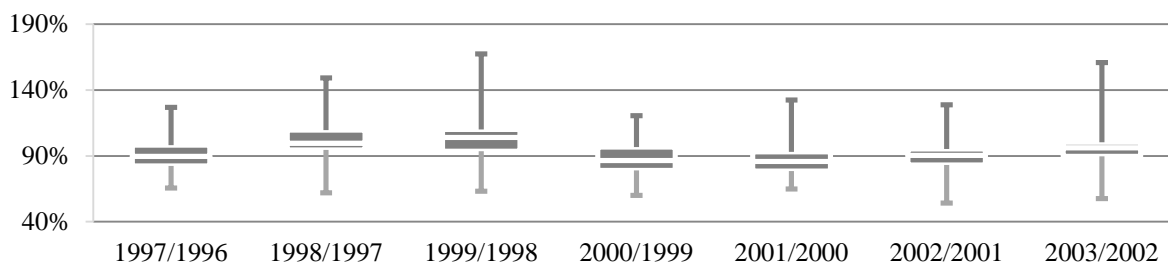
Analysis of distribution of share relations in PIT and CIT in revenues in general among the researched municipalities (fig. 4; fig. 5) indicates the occurrence of significantly smaller differences in the meaning of revenues from the analysed shares in case of the researched municipalities in the years 1996-2008 than in the subsequent period. In the years 1996-2008 the differences between the maximum and minimum value oscillated within the range of 15 pp. After 2008 a visible growth in differences by as many as 22 pp. has been noted. One might expect that such growth in differences between revenues of municipalities should have taken place already after 2004-and in fact that's what occurred-however, it is portrayed via a share distribution of these revenues according to the median-span between the third and the first quartile increased by approx. 4-5 pp. In the initial period up to over 8 pp. in the final years.

Fig. 7 Tax revenues per capita in the researched U-RM, divided into quartiles in the years 2004-14

Source: author's calculations(BDL, 2016)

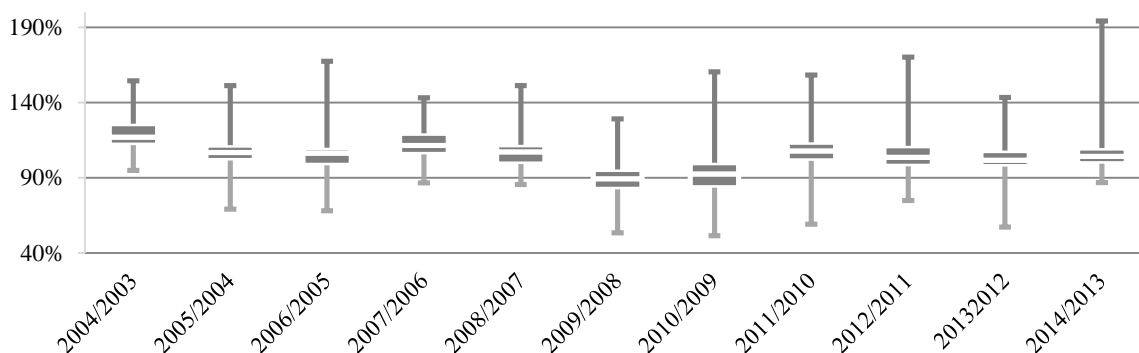
Fig.8: Relation of dynamics of revenues of the researched municipalities in PIT to the dynamics of revenues in general in the years 1996-2003 Y_t / Y_{t-1} (%) divided into quartiles.

Source: author's calculations(BDL, 2016)

While combining the total shares in taxes constituting state budget income per capita one may note that within the researched period there was a strong diversity in these revenues (fig. 6, fig.7). In these years usually approx. 30-35% of the researched municipalities obtained revenues from PIT and CIT per capita above the average which indicates a large asymmetry in their revenue potential. In the subsequent years a delamination of revenues of municipalities occurred, the manifestation of which was an increase of relations between the first and the third quartile-from 18 pp to over 60 pp. It confirms a deepening of differences between municipalities in terms of efficiency of this stream of revenues. On the other hand, when comparing revenues in general per capita and revenues from shares in PIT and CIT per capita a difference in their shaping trends within the researched period is visible. As it may be noticed, a stronger right side obliquity occurred in case of share distribution in general per capita for the years 2005 -2013, which signifies that revenues from shares in PIT and CIT of the researched municipalities within that period did not constitute the only element diversifying revenues of municipalities in general. The existing asymmetry stemming from tax base of PIT and CIT was also enlarged by the key differences in revenues from other sources. In the remaining years inequalities in shares in PIT and CIT per capita were remedied to a greater degree by revenues from other sources. A question thus arises about the meaning of shares in PIT and shares in CIT for the budgets of the researched municipalities. Summary of data on incomes of municipalities from shares in individual taxes, constituting state budget revenues, as well as comparison of their structure in individual cities indicates a dominant role of shares in PIT tax in the entirety of these revenues in case of the majority of the researched municipalities.

Fig. 9 Relation of dynamics of revenues of the researched municipalities in PIT to the dynamics of revenues in general in the years 2004-2014 Y_t / Y_{t-1} (%) divided into quartiles.

Source: author's calculations(BDL, 2016)

In order to verify the efficiency and stability of shares of municipalities in income taxes constituting state budget revenues, defining the dynamics of incomes obtained by municipalities against revenues in general seems critical. Due to small relevance in the majority of researched urban municipalities of revenues from shares in CIT these were omitted within the hereby analysis. For obtaining comparable data the dynamics of income from shares in PIT per capita was calculated as well as the dynamics of revenues in general per capita in the researched UR-M. The values of quotient of these two indicators

from individual periods indicate relative differences in the tempo of increase of revenues from shares in PIT as well as revenues in general. Values of such established relation above 100% indicate a faster increase of revenues from shares in PIT, whilst values below 100% indicate a slower tempo of their increase against the increase of revenues in general. Assuming the value per capita as the basis for calculations eliminates the differences stemming from the size of individual municipalities. The obtained results indicate the differences in shaping the tempo of increase of revenues from shares in PIT against revenues in general within the researched period. The analysis of median indicates that in the years 1996-2003 (excluding the relation for the year 1999/1998) the dynamics of revenues from shares in PIT was lower than the dynamics in general (per capita). At the same time it should be underlined that in the years 1999-2003 in case of over 75% of researched municipalities the dynamics of shares in PIT per capita was lower than the dynamics of revenues in general per capita. In the subsequent years (2004-2008) one could note a faster increase in shares than in revenues in general, which might have been caused by a percentage increase of share of municipalities in PIT. This increase concerned all the researched municipalities in the years 2004/2003 and at least 75% of municipalities in the years 2007/2006 and 2008/2007. Whilst in the subsequent two years the U-RM noted significant slow downs in the increase of revenues from shares in PIT- since at least 75% of them obtained a lower increase of these incomes than the increase of revenues in general per capita.

Conclusion

To conclude the obtained results of research it may be noted that the meaning of revenues from PIT and CIT in U-RM of the Lower Silesian Voivodeship varies. For the researched U-RM the shares in PIT constitute a significant source of financing from the point of view of own revenues. They ensure on average from 25% up to 35% of own revenues, that is from 10% to 15% of revenues in general, constituting a significant addition to taxes and local fees. For the majority of municipalities shares in CIT constitute a marginal source of revenues which is caused by the functioning of a relatively small number of economic entities within their territory, which are covered by this tax. The key problem related to gathering of these revenues is their instability stemming from first of all business fluctuations impacting the tax base- what was visible, among others, in the years 2008-2010, and secondly, stemming from the changes in the structure of taxes themselves (years 1999 or 2004-06) not compensated entirely by increasing percentage share or by additional funds designated for the U-RM.

Literature

- [1] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., (2015). Problémy financovania kompetencií v oblasti regionálneho školstva v podmienkach miestnej samosprávy SR. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 375-382. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-50.
- [2] BDL, (2016). *Bank Danych Lokalnych*. [online]. [cit. 2016-02-12]. Accessible: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.
- [3] BIRD, R., SMART, M., (2002). Intergovernmental Fiscal Transfers: International Lessons for Developing Countries. *World Development*, no. 30, vol. 6, pp. 899-912.
- [4] BRENNAN, D., BUCHANAN, J., (1980). *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*. Cambridge University Press, Cambridge.
- [5] EKSL, (1994). *Europejska Karta Samorządu Lokalnego*, Dz. U. 1994, nr 124, poz. 607.
- [6] LIU, L. Ch., (2011). The Typology of Fiscal Decentralisation System: A Cluster Analysis Approach. *Public Administration & Development*, no. 31, vol. 5, pp. 363-376. ISSN 1099-162X.
- [7] OATES, W. E., (1972). *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich ISBN 9780155274525.
- [8] OLEJNICZAK, J., (2015a). *Instrumenty podatkowe polityki fiskalnej*. In: PATRZAŁEK, L., (ed.), *Polityka fiskalna w warunkach globalizacji*. pp. 41-92. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. ISBN 9788376955148.
- [9] OLEJNICZAK, J., (2015b). Should we differentiate systems of own revenues in rural and urban local self-governments' budgets? Example from Lower Silesian voivodeship. In *Global Agribusiness and the Rural Economy. Proceedings of the 24th International Scientific Conference*. Prague: Czech University of Life Science pp. 324-331. ISBN 9788021325814.

- [10] OPLOTHNIK, Z. J., BREZOVNIK, B., VOJINOVIĆ, B., (2012). Local self-government financing and costs of municipality in Slovenia. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, no. 37, pp. 128-142. ISSN 1842-2845.
- [11] PRIMORAC, M., (2015). The effectiveness of fiscal equalisation in Croatia. *Economic Research*, no.28, vol.1, pp. 299-311. DOI 10.1080/1331677X.2015.1043780.
- [12] PULÉ, B., LEIBUS, I., (2014). Possibilities for Real Location of Corporate Income Tax to Local Government Budgets. *Economic Science for Rural Development*, no. 33, pp. 24-33. ISSN 1691-3078.
- [13] REVENUES, (2003). *Ustawa o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*, Dz.U. 2003 nr 203 poz. 1966 (The Law on Self Government Revenues).
- [14] SURÓWKA, K., (2004). Kierunki zmian systemu zasilania budżetów jednostek samorządu terytorialnego. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni*, no. 2, pp. 21-27. ISSN 1731-2310.
- [15] TIEBOUT, C., (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, No. 64, vol. 5, pp.416-424. ISSN 022-3808.
- [16] WILSON, J. D., (1999). Theories of Tax Competition. *National Tax Journal*, no. 52, vol. 2, 269–304. ISSN 0028-028.
- [17] WÓJTOWICZ, K ., (2013), Udziały samorządów w podatkach państwowych - własne czy obce źródło dochodów JST? *Dylematy teorii a praktyka budżetowa wybranych państw. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, no. 306, pp. 501-512. ISSN 1899-3192.

MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ A JEHO PODÍL NA VÝNOSECH DANĚ Z PŘIDANÉ HODNOTY

MORAVIAN- SILESIAN REGION SHARE ON REVENUES OF VALUE ADDED TAX

ŠÁRKA SOBOTOVIČOVÁ

BEÁTA BLECHOVÁ

Katedra financí a účetnictví Department of Finance and Accounting
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné School of Business Administration in Karviná
Slezská Univerzita v Opavě Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: sobotovicova@opf.slu.cz, blechova@opf.slu.cz,

Anotace

Výše výnosů daně z přidané hodnoty do veřejných rozpočtů je ovlivněna legislativou, která je v rámci Evropské unie harmonizována. Podíl jednotlivých krajů na inkasu daně navíc závisí mimo jiné na socioekonomických rozdílech v jednotlivých regionech. Cílem tohoto příspěvku je determinace postavení Moravskoslezského kraje z hlediska výběru daně z přidané hodnoty. Vývoj daně z přidané hodnoty je ověřován na základě časových řad inkasa a předpisů. Pro analýzu jsou využita sekundární statistická data z Finanční správy ČR a Českého statistického úřadu. V kraji dochází k celkovému úbytku obyvatel, ale počet registrovaných subjektů se zvyšuje a od roku 2013 rostou také předpisy daně z přidané hodnoty. Nicméně na základě vysokého a stále rostoucího podílu Prahy na inkasu daně z přidané hodnoty byl zjištěn snižující se podíl Moravskoslezského kraje na výnosech této daně.

Klíčová slova

daň z přidané hodnoty, inkaso daně, Moravskoslezský kraj, výtěžnost daně

Annotation

Value added tax revenues to public budgets are influenced by legislation that is harmonized within the European Union. Shares of individual regions on tax revenues also depend on the socio-economic differences between regions. Aim of this paper is to determine the position of Moravian-Silesian region in terms of value added tax revenues. The development of value added tax is based on time series of tax imposed and tax revenues. Secondary statistical data from the Financial Office and the Czech Statistical Office are used for the analysis. Although there is an overall population decline, the number of registered entities increases in this region, and the value added tax revenues are also growing since 2013. However, due to the large and growing share of Prague in VAT collection, decreasing share of the value added tax imposed in Moravian-Silesian region was found.

Key words

value added tax, tax revenues, Moravian-Silesian Region, tax yields

JEL classification: H61, H71, R11

Úvod

Význam daně z přidané hodnoty z hlediska zajištění výnosů do veřejných rozpočtů se neustále zvyšuje. V České republice je daň z přidané hodnoty druhým nejvýznamnějším celostátním příjmem (po příjmech z pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti). Výběr této daně zajišťují registrovaní plátcí, ale předpokládá se, že daň zahrnou do ceny výrobků a služeb a proto

břemeno daně nesou koneční spotřebitelé. Způsob uplatnění daně z přidané hodnoty je pro všechny subjekty v České republice jednotný, ale výnosy daně v každém kraji jsou kromě legislativy ovlivněny také specifiky daného regionu.

Vzhledem k tomu, že daňové výnosy jsou sledovány podle místní příslušnosti ke správci daně, jsou hodnoty ovlivněny počtem registrovaných subjektů. Do rozpočtu krajů jsou na základě stanoveného procenta převáděny výnosy sdílených daní, přičemž vyšší výnosu mohou kraje ovlivnit jen v malé míře, a to pouze vytvářením dobrých podmínek pro podnikání a motivací ke vzniku nových podnikatelských subjektů v regionu.

1. Teoretická východiska

Problematika zdanění je tématem často diskutovaným a také je součástí mnoha ekonomických studií. Otázkou rozdělení daňových výnosů mezi regiony se tradičně zabývají například autoři ve Velké Británii, a to například Mackay (2001), který hodnotí daňové výnosy v kontextu výdajů v jednotlivých regionech. Na základě výsledků této studie byly v sedmi regionech zjištěny vyšší výdaje než daňové výnosy. Analýzou dopadu veřejných investic a transferů na jednotlivé regiony v Itálii se zabývali autoři Auteri a Costantini (2004), kteří dospěli k závěru, že na rozdíl od transferů veřejné investice mají pozitivní vliv na ekonomický růst. Problematikou optimální redistribuce se ve Španělsku zabývá De la Fuente (2004) a předkládá empirickou metodiku hodnocení optimálního rozdělení veřejných investic.

V ČR se postavením obcí a regionů z hlediska daňových výnosů zabývají například Peková (2008), a to z hlediska rozpočtového určení daní. Zkoumání regionálních rozdílů se věnují například Macešková, Ouředníček a Temelová (2009) z hlediska sociálně prostorové diferenciaci, která může výrazně ovlivnit podíl daného regionu na daňových výnosech. Hodnocením ekonomických a sociálních disparit na Slovensku se zabývaly Melichová, Chrenková a Fáziková (2015), které zkoumaly vybrané ukazatele v okresech Trnavského kraje.

Význam regionů z hlediska příjmové stránky veřejných rozpočtů a jejich podíl na celkových daňových výnosech není dosud dostatečně zpracován. A to i přes to, že jak uvádí Blažek (2005) systém převodu poměrné části daňového výnosu představuje určitý motivační prvek, který má ovlivnit obce i kraje, aby vytvářely příznivé podmínky pro podnikání, aby následně získaly vyšší částku na daňovém výnosu. Hodnocením trendů v socio-ekonomickém vývoji Moravskoslezského kraje se zabýval Tvrdoň (2015), který identifikoval pozvolna se zhoršující postavení kraje, které je navíc podporováno horším stavem životního prostředí.

2. Postavení Moravskoslezského kraje

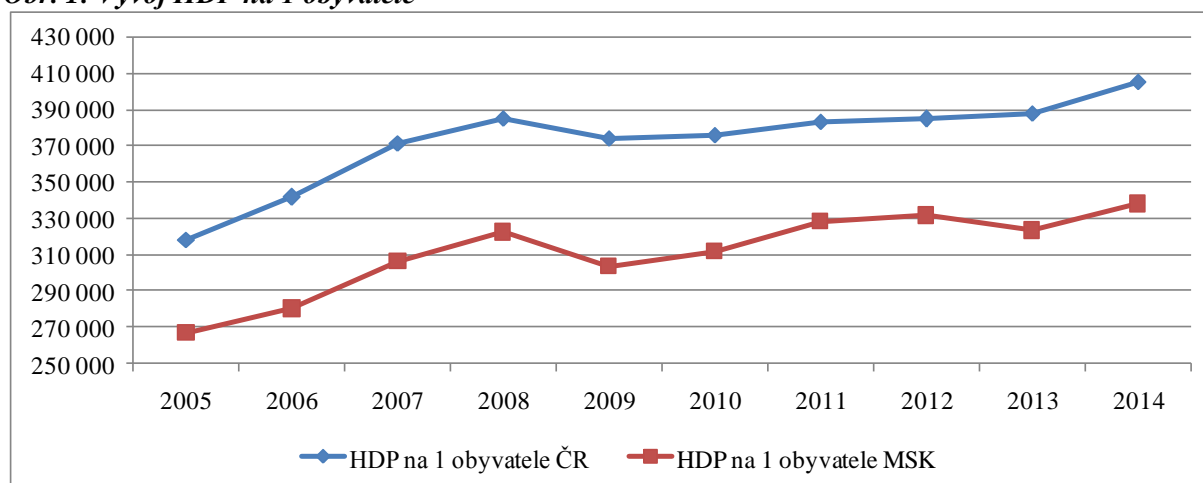
Moravskoslezský kraj (MSK) patří v rámci České republiky se svými 300 obcemi k regionům s nejmenším počtem sídel, na druhou stranu se však jedná o třetí nejlidnatější kraj s počtem obyvatel téměř 218 tis. Jedná se o kraj charakteristický těžkým průmyslem, zejména hutním a je zde soustředěna těžba téměř celé produkce černého uhlí ČR. Vedle těchto tradičních odvětví je v regionu také chemický a farmaceutický průmysl, či výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody i výroba dopravních prostředků. Vývoj počtu obyvatel a registrovaných subjektů je znázorněn v tabulce 1. Z údajů je zřejmé, že v celém sledovaném období je počet obyvatel Moravskoslezského kraje v rozmezí od 11,5 % do 12,2 % z celkového počtu obyvatel, naproti tomu podíl registrovaných subjektů je výrazně nižší, a to pouze v rozmezí o 9 % do 9,6 %.

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel a registrovaných subjektů

Rok	Počet obyvatel		Registrované subjekty	
	ČR	MSK	ČR	MSK
2005	10 251 079	1 250 769	2 388 490	229 242
2006	10 287 189	1 249 290	2 430 481	231 783
2007	10 381 130	1 249 897	2 481 863	235 648
2008	10 467 542	1 250 255	2 552 149	240 486
2009	10 506 813	1 247 373	2 570 611	241 103
2010	10 532 770	1 243 220	2 637 551	245 290
2011	10 505 445	1 230 613	2 703 444	248 824
2012	10 516 125	1 226 602	2 727 654	244 750
2013	10 512 419	1 221 832	2 694 737	248 500
2014	10 538 275	1 217 676	2 733 459	250 028

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Ačkoliv se jedná o kraj průmyslový, hrubý domácí produkt se pohybuje v rozmezí od 9,7 % do 10,3 %. A tomu odpovídá také hrubý domácí produkt na 1 obyvatele, jehož vývoj je znázorněn v obrázku č. 1. Po celé sledované období jsou hodnoty HDP na 1 obyvatele v Moravskoslezském kraji nižší než hodnoty pro Českou republiku a pohybují se v rozmezí od 81 % do 86 % z celkových hodnot.

Obr. 1: Vývoj HDP na 1 obyvatele

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

3. Cíle a metodika

Cílem tohoto článku je determinace postavení Moravskoslezského kraje z hlediska výběru daně z přidané hodnoty. Vývoj daně z přidané hodnoty je ověřován na základě časových řad inkasa a předpisů. Dynamika časových řad byla zkoumána pomocí základních rysů, a to absolutního přírůstku a koeficientu růstu. Absolutní přírůstek (diference prvního řádu) byl vypočten podle vzorce 1:

$$\Delta y_t = y_t - y_{t-1}, t = 2, 3, \dots, n \quad (1)$$

kde: y_t je hodnota inkasa daně z nemovitých věcí v roce t , y_{t-1} je hodnota inkasa daně z nemovitých věcí v roce $t-1$.

Koeficient růstu v roce t byl vypočten podle vzorce 2:

$$k_t = \frac{y_t}{y_{t-1}}, t = 2, 3, \dots, n \quad (2)$$

kde: y_t je hodnota inkasa daně z nemovitých věcí v roce t , y_{t-1} je hodnota inkasa daně z nemovitých věcí v roce $t-1$.

Předpis daně představuje výši vyměřené daně a daňová výtěžnost je vypočtena podle vzorce 3:

$$Y = \frac{TR}{TI} * 100, \quad (3)$$

kde: TR je inkaso daně, TI je předpis daně.

Pro analýzu jsou využita sekundární statistická data z Finanční správy ČR. K výpočtům byly použity také údaje Českého statistického úřadu o počtech obyvatel, registrovaných subjektů a hrubém domácím produktu. Jednotlivé ukazatele za Moravskoslezský kraj byly komparovány s celorepublikovými výsledky.

4. Výsledky

V následující tabulce je uveden vývoj předpisů a inkasa daně z přidané hodnoty v Moravskoslezském kraji včetně absolutních diferencí prvního řádu, koeficientů růstu i daňové výtěžnosti v jednotlivých letech. Jak předpisy, tak i inkaso v jednotlivých letech kolísají, což je zřejmé jak z hodnot absolutních přírůstků, tak i koeficientu tempa růstu. Největší meziroční pokles byl zaznamenán v roce 2012, nejvyšší přírůstek v předpisu daně je pak v roce 2013, kdy ale při porovnání s hodnotou roku 2011 se jedná o přírůstek mnohem nižší, a to pouze o 68 722 tis. Kč.

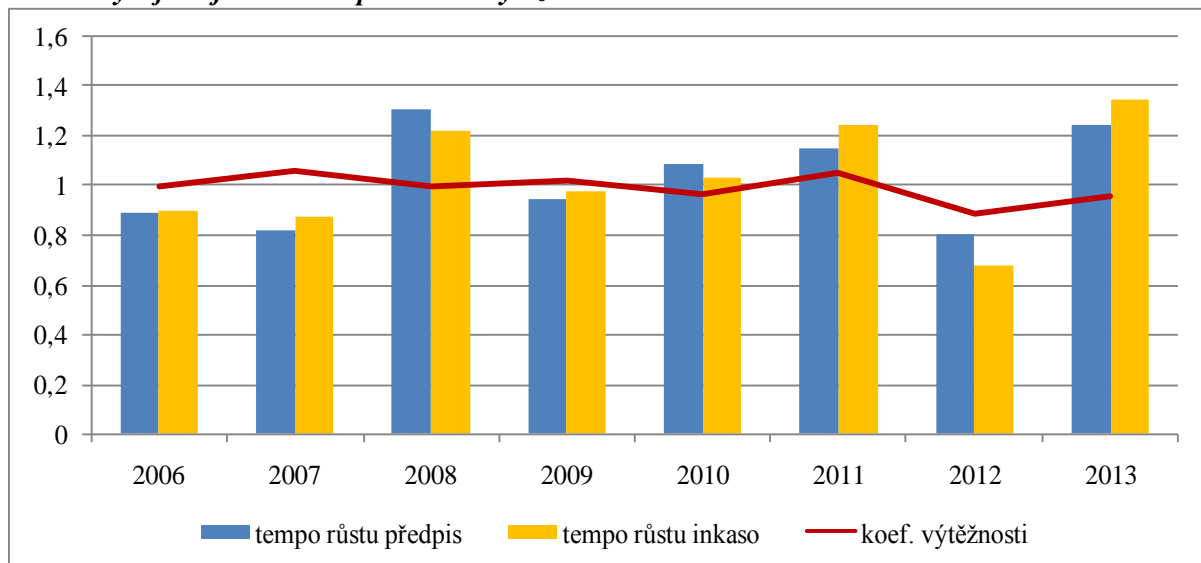
Tab. 2: Vývoj DPH v Moravskoslezském kraji

	předpis (v tis. Kč)	absolutní přírůstek	tempo růstu	inkaso (v tis. Kč)	absolutní přírůstek	tempo růstu	Výtěžnost (%)
2005	12 947 283			12 750 858			98,48
2006	11 535 955	-1 411 328	0,8910	11 452 528	-1 298 330	0,8982	99,28
2007	9 453 092	-2 082 864	0,8194	10 021 485	-1 431 043	0,8750	106,01
2008	12 344 232	2 891 140	1,3058	12 278 975	2 257 489	1,2253	99,47
2009	11 720 562	-623 669	0,9495	11 957 243	-321 731	0,9738	102,02
2010	12 724 510	1 003 948	1,0857	12 316 198	358 955	1,0300	96,79
2011	14 647 094	1 922 583	1,1511	15 376 950	3 060 752	1,2485	104,98
2012	11 784 993	-2 862 101	0,8046	10 430 927	-4 946 023	0,6783	88,51
2013	14 715 816	2 930 823	1,2487	14 065 717	3 634 790	1,3485	95,58

Zdroj: financnisprava.cz, vlastní zpracování

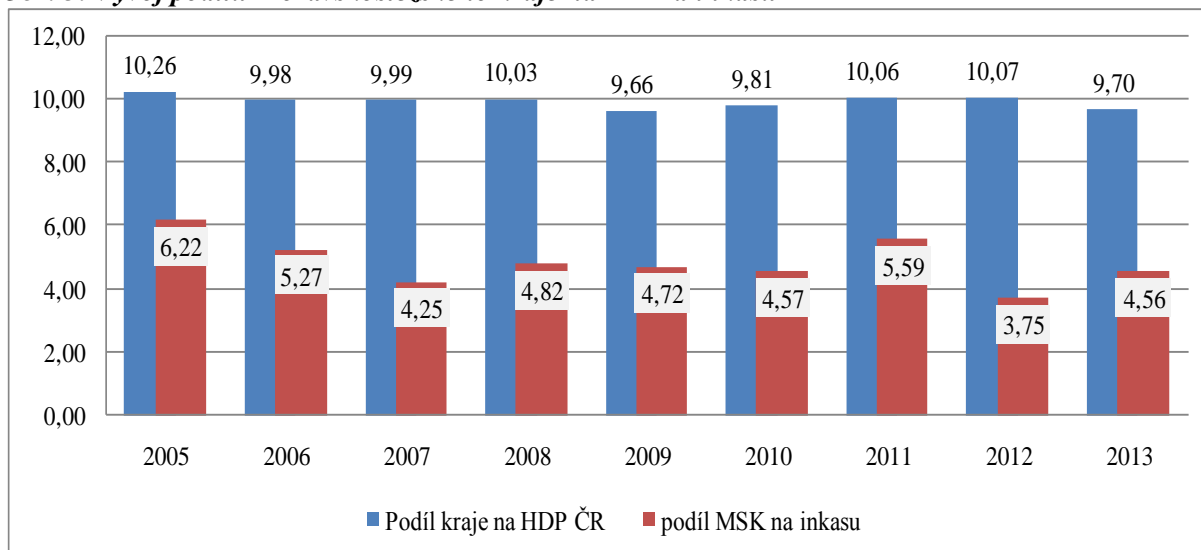
Rozdíly v předpisech daně v jednotlivých letech jsou ovlivněny zejména legislativními změnami, a to ve sledovaném období zejména zvýšením základních sazeb daně v letech 2010 a 2013. Kromě toho jsou předpisy daně mimo jiné ovlivněny i činností finanční správy, a to doměřením daně po kontrole, či odlišným vyměřením daně na základě postupu k odstranění pochybností (dříve vytýkácí řízení). Výtěžnost daně vyjadřuje jaká část předepsané daně je skutečně vybrána. Ve sledovaném období výtěžnost převyšovala 100 % pouze v letech 2007, 2009 a 2011.

V obrázku 2 je provedeno porovnání koeficientů tempa růstu a koeficientu výtěžnosti. Z uvedených hodnot je patrné, že v letech, kdy jsou tempa růstu vyšší než 1, je naopak nižší výtěžnost daně. Nejnižší přírůstky v předpisu daně jsou v letech 2007 a 2012. Tuto situaci je možno v roce 2007 vysvětlit přetrvávající zvýšenou orientací daňových subjektů na obchodování s členskými státy EU, jelikož u těchto transakcí je nárok na odpočet daně zachován, ale povinnost přiznat daň se přenesla do státu odběratele. Vývoj inkasa v roce 2012 je ovlivněn jednak poklesem spotřeby domácností a pro jednotlivé kraje také vznikem Specializovaného finančního úřadu a s tím souvisejícím stěhováním významných daňových subjektů od začátku roku 2012.

Obr. 2: Vývoj koeficientů tempa růstu a výtěžnosti

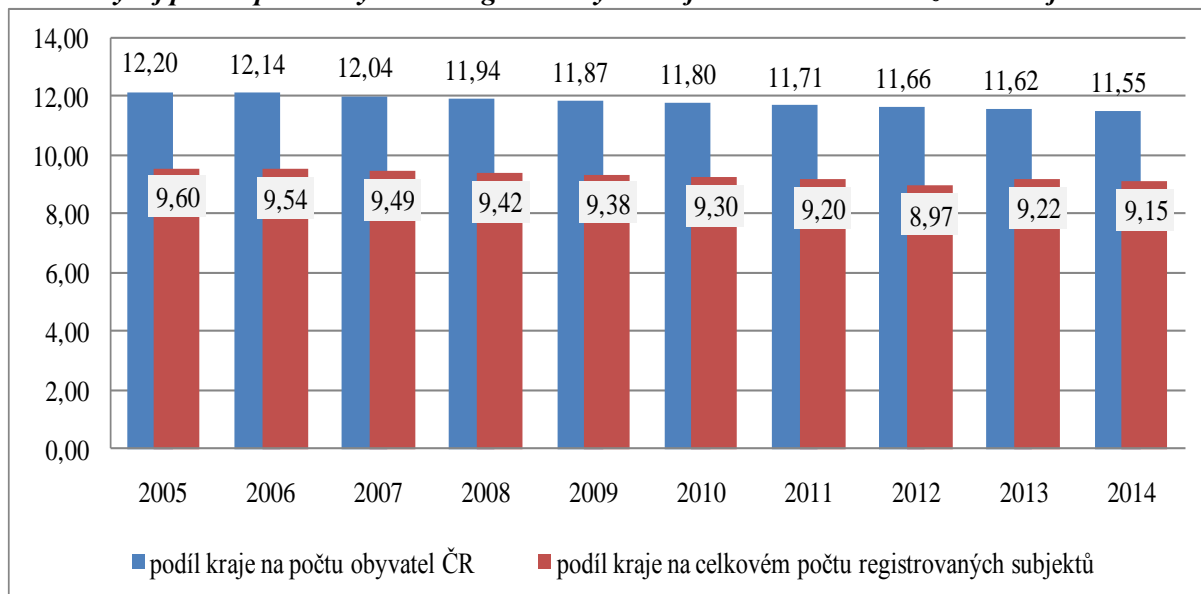
Zdroj: financnisprava.cz, vlastní zpracování

V obrázku 3 je provedeno srovnání podílu Moravskoslezského kraje na hrubém domácím produktu s jeho podílem na inkasu daně z přidané hodnoty. Ze zjištěných údajů je zřejmé, že podíl na inkasu DPH je výrazně nižší než na HDP. Například v roce 2012, kdy bylo dosaženo nejnižšího inkasa daně, je naopak procentní podíl na HDP nadprůměrný. Na druhou stranu jak vyplývá z obecného trendu, že hlavní město Praha zajišťuje více přibližně 54 % celostátního inkasa DPH (od roku 2012 dokonce přes 66 %), není tato situace překvapivá.

Obr. 3: Vývoj podílu Moravskoslezského kraje na HDP a inkasu DPH

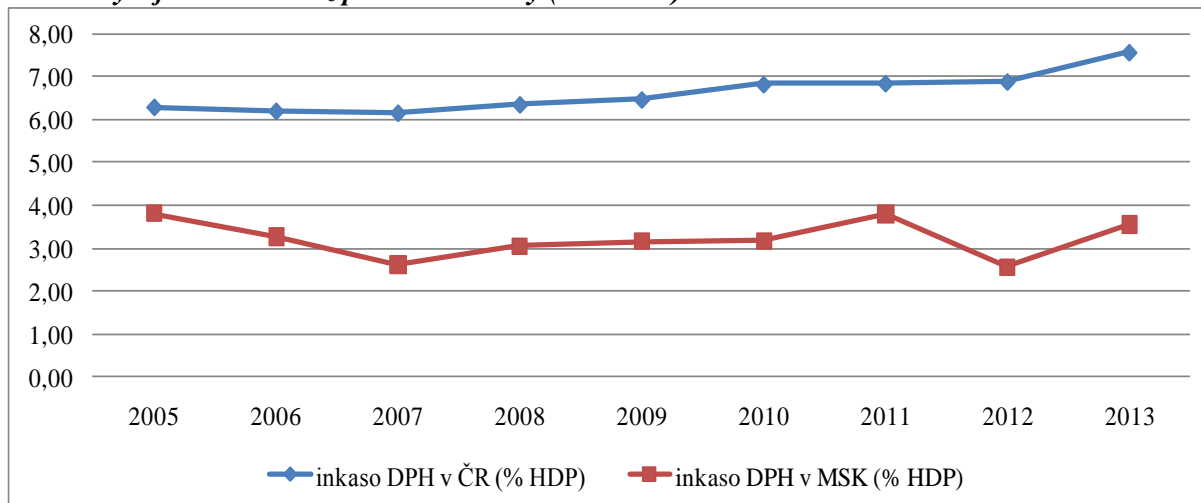
Zdroj: czso.cz a financnisprava.cz, vlastní zpracování

Co se týká podílu na celkovém počtu obyvatel, jedná se o kraj lidnatý a také podíl kraje na celkovém počtu registrovaných subjektů je po celé sledované období celkem vyrovnaný a s výjimkou roku 2012 se pohybuje nad 9 % (obrázek 4). Skutečnost, že podíl na výnosech neodpovídá podílu registrovaných subjektů je možno zdůvodnit tím, že v daném regionu je podíl právnických osob nižší, než je celostátní průměr a jsou zde tedy zastoupeny menší firmy.

Obr. 4: Vývoj podílu počtu obyvatel a registrovaných subjektů v Moravskoslezském kraji

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

V následujícím obrázku je inkaso DPH vyjádřeno jako procentní podíl na HDP. Při provedeném srovnání je zřejmé, že podíl inkasa na HDP za Českou republiku převyšuje více než dvojnásobně procento zjištěné v Moravskoslezském kraji. Tato situace je od roku 2012 navíc ovlivněna změnou místní příslušnosti vybraných zákonem stanovených subjektů v souvislosti se vznikem specializovaného finančního úřadu. Nicméně od roku 2013 roste počet registrovaných subjektů v Moravskoslezském kraji, což může mít pozitivní vliv na daňové výnosy v následujících letech.

Obr. 4: Vývoj inkasa daně z přidané hodnoty (v % HDP)

Zdroj: financnisprava.cz, vlastní zpracování

Závěr

Podíl jednotlivých krajů na zajištění daňových výnosů se liší v závislosti na socioekonomických rozdílech v regionech. V souvislosti s omezením těžby uhlí získává v Moravskoslezském kraji převahu lehký průmysl, což je doprovázeno snižováním velikosti průmyslových podniků. Ačkoliv v kraji dochází k celkovému úbytku obyvatel, počet registrovaných subjektů se zvyšuje (počet fyzických osob roste od roku 2013 a od roku 2014 také počet právnických osob). Zvyšující se počet podnikatelských subjektů se již v roce 2013 projevil ve zvýšení předpisu daně, který převýšil hodnotu z roku 2011 a obdobný trend se dá očekávat i v dalších letech.

Na základě provedených analýz byl zjištěn nižší podíl Moravskoslezského kraje na inkasu daně z přidané hodnoty ve srovnání s hrubým domácím produktem. K výraznému poklesu došlo zejména v roce 2012. Jedná se však pouze o přesun výnosů v rámci regionů v souvislosti se změnou místní příslušnosti vybraných subjektů, který nemá vliv na celkové inkaso daně. Tato skutečnost je dána zejména vysokým podílem Prahy z hlediska celostátního inkasa daně z přidané hodnoty. Při porovnání s ostatními kraji (mimo Prahy) měl Moravskoslezský kraj v roce 2013 druhé nejvyšší inkaso daně.

Literatura

- [1] AUTERI, M., COSTANTINI, M., (2004). Fiscal policy and economic growth: the case of the Italian regions, *Review of Regional Studies*, vol. 34, no. 1, pp. 72–94. ISSN 1553-0892.
- [2] BLAŽEK, J., (2005). Financing of local government in the Czech Republic: a never ending reform process? (Part III), in *New Modes of Governance. The Evolution of Regional Development Regimes in CEE – The Czech Republic*. [online]. [cit. 2016-01-19]. Dostupné z: http://www.eu-newgov.org/database/DELIV/D15D02c_Regional_Development_Regimes_CzechR.pdf.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Regionální statistiky* [online]. [cit. 2016-2-2]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/regiony_mesta_obce_souhrn.
- [4] DE LA FLUENTE, A., (2004). Second-best redistribution through public investment: a characterization, an empirical test and an application to the case of Spain. *Regional Science and Urban Economics* vol. 34, pp. 489–503. DOI 10.1016/j.regsciurbeco.2003.06.001.
- [5] FINANČNÍ SPRÁVA, (2016). [online]. [cit. 2016-02-05]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky/danova-statistika>.
- [6] MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., (2009). Sociálně prostorová diferenciacie v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. *Ekonomický časopis*, vol. 57, no. 7, pp. 700–715.
- [7] MACKAY, R. R., (2001). Regional Taxing and Spending: The Search for Balance, *Regional Studies*, vol. 35, no. 6, pp. 563–575. DOI 10.1080/00343400120065723.
- [8] MELICHOVÁ, K., CHRENEKOVÁ, M., FÁZIKOVÁ, M., (2015). Dynamika socioekonomických disparit v okresoch Trnavského kraja. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp.64-71. ISBN 978–80–210–5875–0. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-7
- [9] PEKOVÁ, J., (2008). *Veřejné finance, úvod do problematiky*. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7204-618-8.
- [10] TVRDOŇ, M., (2015). Moravskoslezský kraj z pohledu makroekonomických ukazatelů, In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, pp.72-81. ISBN 978–80–210–5875–0. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-8.

Tento příspěvek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.

VYUŽITÍ KOEFICIENTŮ KE ZVÝŠENÍ VÝNOSŮ DANĚ Z NEMOVITÝCH VĚCÍ V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI

UTILIZATION OF COEFFICIENTS TO INCREASE IMMOVABLE PROPERTY TAX REVENUES IN THE MORAVIAN-SILESIAN REGION

JANA JANOUŠKOVÁ

ŠÁRKA SOBOTOVIČOVÁ

Katedra financí a účetnictví Department of Finance and Accounting
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné School of Business Administration in Karviná
Slezská Univerzita v Opavě Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: *janouskova@opf.slu.cz, sobotovicova@opf.slu.cz*

Anotace

V rámci fiskální decentralizace mají obce v České republice možnost ovlivnit výnosy daně z nemovitých věcí. Cílem výzkumu je zjistit, jaký je přístup obcí Moravskoslezského kraje k možnosti zvýšení výnosů daně z nemovitých věcí prostřednictvím koeficientů a jak je tato možnost obcemi využívána. Metodicky se výzkum opírá o vyhodnocení interních sekundárních statistických dat z Finanční správy ČR, údaje Českého statistického úřadu o počtech a velikosti obcí v ČR a primární výzkum, který byl prováděn v letech 2014 – 2016. Z výzkumu je znatelná opatrnost obcí při zavádění koeficientů, a to zejména koeficientu místního, který je velmi málo využíván ke zvýšení obecních příjmů. Nicméně procento obcí v Moravskoslezském kraji se zavedeným místním koeficientem je vyšší než v celostátním měřítku.

Klíčová slova

fiskální decentralismus, daň z nemovitých věcí, koeficient, daňový výnos

Annotation

In the context of fiscal decentralization, municipalities in the Czech Republic have an opportunity to influence immovable property tax revenues. Aim of the research is to determine the approach of municipalities in the Moravian-Silesian region to the possibility of increasing immovable property tax revenues by using coefficients and how this option is used by municipalities. Methodically, the research relies on the evaluation of internal secondary statistical data from the General Financial Directorate of the Czech Republic. To make calculations, the data from the Czech Statistical Office and the results of primary research, which was conducted in the years 2014 – 2016, were also used. The research shows caution of municipalities in the introduction of coefficients, especially the local ones, which are sparsely used to increase municipal revenues. Nevertheless, percentage of municipalities in the Moravian-Silesian region with an established local coefficient is higher than at national level.

Key words

fiscal decentralization, immovable property tax, coefficient, tax revenue

JEL classification: H71

Úvod

Zdanění nemovitostí je často spojováno s teoretickým i praktickým pojetím fiskálního decentralismu, a to zejména v kontextu vybudování prostoru pro vlastní rozhodování obcí a vymezení soběstačnosti

při získávání příjmů. V podmínkách České republiky je jedním ze stabilních příjmů obcí daň z nemovitých věcí (dříve daň z nemovitostí), jejíž výnos je převáděn do obecního rozpočtu. Jedná se sice o okrajový zdroj příjmů, ale období nepříznivé hospodářské situace nutí vlády zamýšlet se i nad tímto zdrojem a jsou pak zvažovány případné změny vedoucí k posílení jejich výnosů. Dle Birda (2011) by obecní příjmy měly naplňovat potřeby obyvatel a politická reprezentace by měla nést odpovědnost za racionální rozhodnutí. Nicméně zastupitelstvo obce se zdráhá v souvislosti se ztrátou volebních hlasů obecní daně zvyšovat. V současnosti je více než patrná nejednotnost v postoji k majetkovým daním. Jedna část se v rovině teoretické i praktické přiklání k názoru, že majetkové daně svým nevýznamným přispěním do veřejných rozpočtů spíše celý daňový systém zatěžují. Argumentace se opírá i o efektivnost výběru, kdy jejich výtěžnost je vzhledem k ostatním daním nízká a o nespravedlnost, kdy v podstatě dochází u daného majetku k několikerému zdanění. Opačné názorové spektrum vyzvedává pozitiva majetkových daní, diskutuje horizontální a vertikální spravedlnost daňového systému, zdůrazňuje stabilitu výnosů (Birch, Sunderman, 2014, Bečica, 2014). Tyto daně nemají distorzní účinek na práci, nebrzdí ekonomickou aktivitu takovou měrou jako důchodové daně, které okamžitě krátí výnos z pracovní činnosti. Měly by vlastníky nemovitých věcí vést k racionálnějšímu a efektivnějšímu nakládání s majetkem. Předností daně z nemovitých věcí jsou její charakteristické vlastnosti, jako je imobilita nemovitostí a dobrá prokazatelnost jejich existence. Autoři Smith, Bryson a spol. (2011) v souvislosti s transformací české ekonomiky v 90. letech sondovali lokální vnímání pokroku směrem k fiskální decentralizaci. Rovněž i jiní autoři poukazují na daně z nemovitých věcí jako na účinný nástroj fiskální decentralizace (Sedmíhradská, 2013, Haider-Markel, 2014) a místní samosprávy je tak mohou využít k ovlivňování výnosů vlastních rozpočtů ve prospěch zkvalitnění života v místě výběru daní (Marková, 2007, Roubínek et. al., 2015).

V rámci teoretických přístupů i empirických studií je řešena otázka oceňování nemovitostí, kdy jejich hodnota je vstupem pro stanovení základu daně z nemovitostí (Horne, Felsenstein 2010, Presbitero, Sacchi, Zazzaro, 2014) a jaký přístup v souvislosti s potenciálním zvýšením příjmů pro obecní rozpočty přijmout (Coombs, Sarafoglou, Crosby, 2012). Zajímavé efekty lze vysledovat i ve zkoumání postojů a vztahů mezi fiskálním federalismem a velikostí místních samospráv (Liberati, Sacchi, 2013).

1. Možnosti ovlivnění výnosů daně z nemovitých věcí ze strany obce v České republice

Daňové příjmy včetně dotačních programů sehrávají rozhodující úlohu na příjmové straně obecních rozpočtů a mají značný vliv na jejich finanční stabilitu a autonomii. Z hlediska obce je tak významné zejména členění daní na daně svěřené a daně sdílené.

Významnější část daňových příjmů představují daně sdílené. Stát u tohoto typu daní určuje procento z výnosu, které náleží určitému článku rozpočtové soustavy (v případě ČR krajům a obcím). Mezi daně sdílené patří zejména DPH a daně z příjmů. Tento způsob financování ale nedává obcím možnost pružné reakce, protože výši těchto příjmů mohou svými zásahy ovlivňovat jen ve velmi malé míře. Rovněž i nezaručený přístup k dotacím přináší určitou nejistotu a ztěžuje možnost predikce příjmů na nejbližší období.

Daň z nemovitých věcí je daní svěřenou a výnos daně plyne do rozpočtu té obce, na jejímž území se nemovité věci nacházejí. Česká republika stále upřednostňuje v souvislosti se stanovením sazby daně jednotkový princip (tj. rozloha pozemků, velikost zastavěné plochy, počet podlaží). Tento způsob zdanění není v zemích EU preferován a téměř již není v členských zemích využíván. V České republice jsou sazby daně stanoveny zákonem a jejich výše je pro všechny obce stejná. Výnosy takto vypočtených daní jsou většinou nízké, a pokud nejsou tyto sazby valorizovány v návaznosti na inflaci, klesá výrazně i jejich podíl na příjmech obcí. Obec může ovlivňovat výši výnosu pouze prostřednictvím tří typů koeficientů, které stanoví obecně závaznou vyhláškou. Jedná se o koeficienty korekční, obecní a místní, které jsou stanoveny zákonem 338/1992 Sb., o dani z nemovitých věcí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZDzN).

Korekční koeficient se odvíjí od počtu obyvatel v dané obci. Obec má možnost výši koeficientu ovlivnit tím, že jej pro jednotlivé části obce může snížit o jednu až tři kategorie či zvýšit o jednu kategorii. Koeficient se uplatní na stavby obytných domů a jejich příslušenství a jednotky (§ 11 odst. 3 a) ZDzN) a na stavební pozemky (§ 6 odst. 4 ZDzN). **Obecní koeficient** (§ 11 odst. 3 b) ZDzN) může obec stanovit ve výši 1,5 a uplatní se na stavby užívané pro rodinnou rekreaci, garáže a stavby pro podnikání. Výhodou tohoto koeficientu je, že nezatíží objekty k trvalému bydlení a naopak nevýhodou je, že obec nemůže ovlivnit jeho výši. V souvislosti s posílením fiskální decentralizace získaly obce od roku 2009 rozsáhlejší nástroj k ovlivnění výše výnosů daně z nemovitých věcí a to prostřednictvím **místního koeficientu** (§ 12 ZDzN) ve výši dvě, tři, čtyři a pět. Tímto koeficientem se násobí celá vypočtená daňová povinnost, s výjimkou některých zemědělských pozemků (např. orné půdy, trvalých travních porostů). Koeficient se však vztahuje na území celé obce a není možno jej stanovit pouze pro určitou část obce. Místní koeficient lze považovat za zatím nejúčinnější nástroj, jímž obec jako příjemce daně může významně zvýšit výnos daně z nemovitých věcí na svém území. Může jej použít nejen k dlouhodobému nastavení výnosu daně, ale také dočasně na jedno či více zdaňovacích období v případech, kdy potřebuje jednorázové zdroje na financování potřebné investice v obci. Nicméně jak je patrné z tabulky 1 místní koeficient není obcemi ve větší míře využíván.

Tab. 1: Využití místního koeficientu obcemi v jednotlivých letech

koeficient	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
2	313	250	258	353	433	439	454
3	58	21	24	41	53	54	53
4	6	1	1	4	7	9	9
5	12	11	11	18	17	17	17
celkem	389	283	294	416	510	519	533
počet obcí	6249	6250	6251	6251	6253	6253	6253
využití koeficientu (%)	6,22	4,53	4,70	6,66	8,16	8,3	8,52

Zdroj: vlastní zpracování z údajů Finanční správy a Českého statistického úřadu (2016)

V roce 2010 se počet obcí, které uplatňují místní koeficient, snížil pouze na 283 obcí. Příčinou zrušení koeficientu bylo především zákonné dvojnásobné zvýšení daňových sazeb. Podíl výnosů daně z nemovitých věcí na daňových příjmech obcí byl v roce 2014 v průměru 5,9 % a podíl na celkových příjmech obce pouze 3,6 %, nicméně obce mohou prostřednictvím koeficientů své výnosy ovlivnit. Proto je stanovení koeficientů v každé obci významným nástrojem, který by měl být využíván efektivně na základě relevantní analýzy.

2. Cíl výzkumu a použité metody

Primárním cílem výzkumu je zjistit, jak obce využívají koeficienty ke zvýšení výnosů daně z nemovitých věcí v Moravskoslezském kraji. V rámci dosažení stanoveného cíle bylo nejprve zjišťováno, jaké je uplatnění jednotlivých druhů koeficientů a následně bylo ověřeno, zda obce využívají ke zvýšení příjmů současně stanovení či úpravu více koeficientů.

Pro zjištění, zda má velikost obce vliv na zavedení či úpravu koeficientů, byl použit chí-kvadrát test. Byla vytvořena kontingenční tabulka na základě pozorovaných četností a očekávaných četností, které byly dopočteny podle vzorce (1):

$$E_{ij} = (n_{i.}/n) * (n_{.j}/n) * n = (n_{i.} * n_{.j})/n \quad (1)$$

Testové kritérium bylo vypočteno podle vzorce (2):

$$T = \sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^s \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}} \quad (2)$$

kde s znamená počet kategorií sledovaného znaku, tj. počet sloupců kontingenční tabulky.

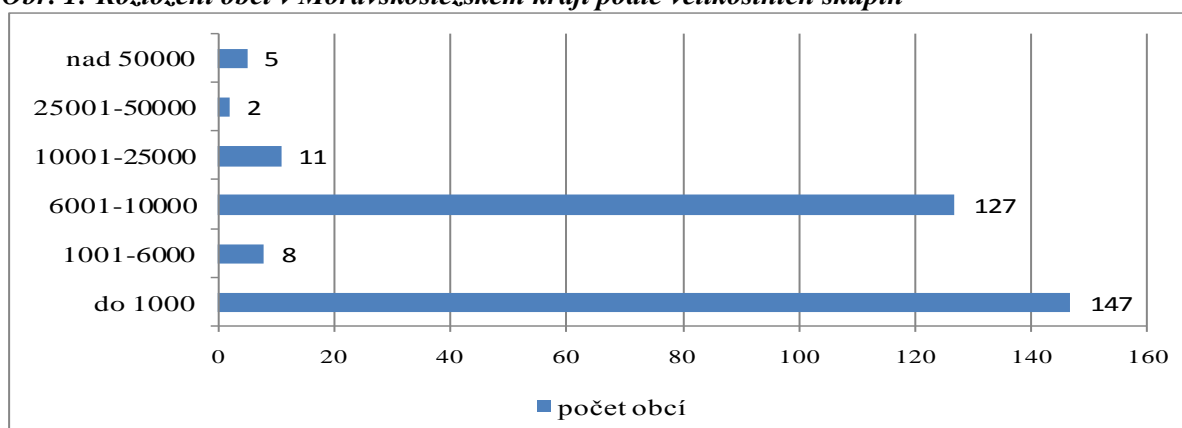
Kritická hodnota $K = \chi_{\alpha}(s-1)$ rozdělení Chi-kvadrát se stupněm volnosti $df = s-1$ a pro zadanou hladinu významnosti α 0,05 byla vypočtena pomocí Excelu použitím funkce CHIINV(α ;df). Pro ověření správnosti byla vypočtena signifikace (p-hodnota), která byla porovnána se zvolenou hladinou významnosti ($\alpha = 0,05$). Pro výpočet p-hodnoty byla využita funkce CHIDIST(T;df).

Metodicky se výzkum opírá o vyhodnocení interních sekundárních statistických dat z Finanční správy ČR, údaje Českého statistického úřadu o počtech a velikosti obcí v ČR a primární výzkum, který byl prováděn v letech 2014 – 2016.

3. Využití koeficientů ke zvýšení výnosů daně z nemovitých věcí v Moravskoslezském kraji

V následujícím grafu je uvedeno rozložení obcí v Moravskoslezském kraji podle počtu obyvatel. Velikostní skupiny jsou stanoveny podle počtu obyvatel pro uplatnění korekčního koeficientu pro účely výpočtu daně z nemovitých věcí.

Obr. 1: Rozložení obcí v Moravskoslezském kraji podle velikostních skupin

Zdroj: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112015>, vlastní zpracování

Korekční koeficient je stanoven zákonem podle velikosti obce. Obce mohou jeho výši ovlivnit směrem nahoru i dolů. Tyto koeficienty mohou mít tedy prostřednictvím úpravy rozdílnou hodnotu pro pozemky a pro stavby. Kromě toho mohou být korekční koeficienty upraveny odlišně pro celou obec, pro určité katastrální území či pro stanovený výčet nemovitých věcí. Pro účely výzkumu byly porovnávány pouze koeficienty, které se vztahují na celou obec. Na základě údajů v tabulce 2 je zřejmé, že úprava korekčních koeficientů není obcemi v Moravskoslezském kraji moc využívána, jelikož ji využívá pouze 7,7 % obcí. Také není přesvědčivá preference úpravy, jelikož zvýšení využívá 43,5 % a snížení 56,5 %. Co se týká tří stupňů snížení, zde je zřejmé, že je nejvíce využito snížení o jednu kategorii. Úpravu obou koeficientů současně využívá ještě méně obcí, a to pouze 6,7%.

Tab. 2: Úpravy korekčních koeficientů

	koeficient dle § 11/3a ZDzN	koeficient dle § 6/4 ZDzN	oba koeficienty
snížení o 1 kategorii	11	11	11
snížení o 2 kategorie	1	0	0
snížení o 3 kategorie	1	2	1
zvýšení	10	10	8
počet obcí celkem	23	23	20

Zdroj: vlastní zpracování

V následující tabulce je zaznamenáno využití *obecního koeficientu* jednotlivými obcemi v závislosti na velikostní skupině. Tento koeficient může obec vyhlásit pro vybrané druhy staveb. Údaj v tabulce je uveden, pokud obec koeficient stanovila bez rozlišení, zda jej stanovila pro všechny v zákoně

uvedené stavby, či jen pro některé z nich. Z údajů v tabulce je zřejmé, že obecní koeficient má stanoveno celkem 80 obcí, což představuje 26,7 % z celkového počtu.

Tab. 3: Uplatnění obecního koeficientu dle velikosti obcí

počet obyvatel	do 1000	1001-6000	6001-10000	10001-25000	25001-50000	nad 50000
stanoven	34	6	31	5	1	3
nestanoven	113	2	96	6	1	2
celkem	147	8	127	11	2	5

Zdroj: vlastní zpracování

Výše uvedený výsledek je z pohledu komunální politiky překvapivý, neboť pomocí tohoto koeficientu je možno zvýšit daň z nemovitostí aniž by to zatížilo stavby pro trvalé bydlení, tzn. občany dané obce.

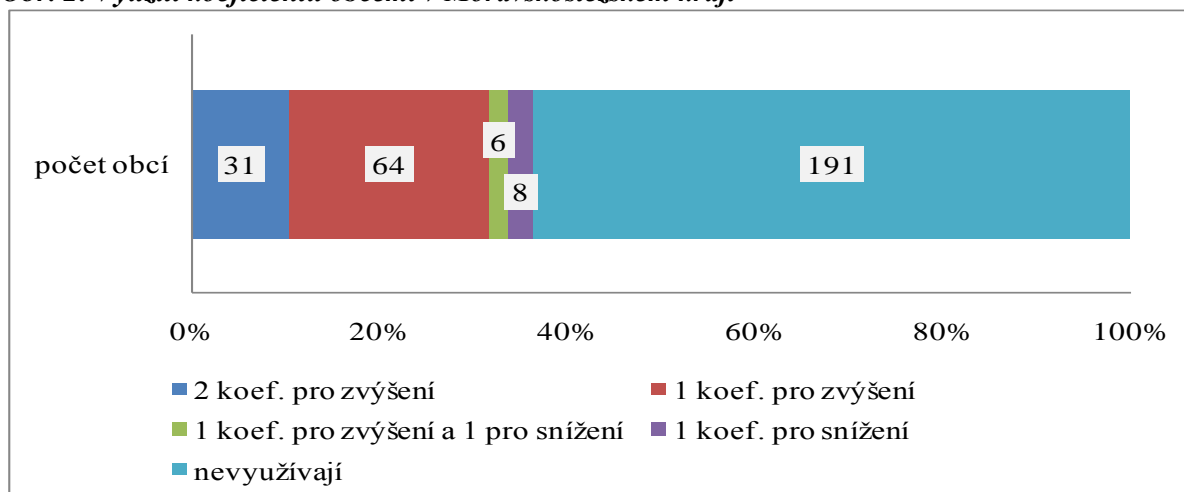
Posledním zkoumaným koeficientem, který však má nejvyšší dopad na výši daňových výnosů je *místní koeficient*. V následující tabulce je uvedeno porovnání Moravskoslezského kraje s hodnotami za celou Českou republiku. Z uvedených údajů je zřejmé, že využití místního koeficientu obcemi v Moravskoslezském kraji je vyšší, a to nejen v souhrnném procentu obcí, ale také v porovnání pro jednotlivé koeficienty (s výjimkou koeficientu ve výši 4, který není využit vůbec). Jak v ČR, tak i v Moravskoslezském kraji výrazně převažuje využití koeficientu ve výši 2.

Tab. 4: Využití místního koeficientu v roce 2015 porovnání ČR a MSK

Výše koeficientu	ČR	ČR(%)	MSK	MSK (%)
2	454	7,26	28	9,33
3	53	0,85	6	2
4	9	0,14	0	0
5	17	0,27	6	2
Počet obcí	533	8,52	40	13,33

Zdroj: vlastní zpracování

Bylo zjištěno, že z celkového počtu 300 obcí využívá k ovlivnění výnosů daně z nemovitých věcí stanovení nebo úpravu koeficientů pouze 109 obcí, což představuje 36,3 %. Nejvíce obcí (64) má stanoven pouze jeden koeficient (obr. 2). Naopak snížení korekčního koeficientu je využito pouze 8 obcemi (z toho se v 7 případech jedná o obce s počtem obyvatel v rozmezí od 1 001 do 6 000, které snižují korekční koeficient o jednu kategorii, na nejnižší hodnotu ve výši 1). Kombinací současného zavedení koeficientu obecního (na stavby pro podnikání, garáže a stavby pro rodinnou rekreaci) a současné snížení korekčních koeficientů bylo zjištěno v 5 případech. Tento přístup obcí je možno sledovat zejména v obcích, které chtějí zajistit požadované výnosy daně zejména od jiných subjektů než od vlastních občanů. V jedné obci bylo zjištěno zavedení místního koeficientu ve výši 2, které je doprovázeno snížením korekčního koeficientu o jednu kategorii na hodnotu 1. Zde je patrná snaha kompenzovat zvýšení daně, ke kterému došlo v důsledku zavedení místního koeficientu občanům dané obce.

Obr. 2: Využití koeficientů obcemi v Moravskoslezském kraji

Zdroj: vlastní zpracování

Pomocí chí-kvadrát testu bylo ověřováno, zda má velikost obce vliv na zavedení či úpravu koeficientů.

Byla stanovena nulová hypotéza $H1_0$: **Zavedení či úprava koeficientů nezávisí na velikosti obce.**

V následující kontingenční tabulce jsou uvedeny pozorované a očekávané četnosti, vzhledem k tomu, že v některých kategoriích obcí byly nízké četnosti, z důvodu splnění podmínky dobré aproximace, byl celkový počet kategorií snížen pouze na 3.

Tab. 5: Kontingenční tabulky využití koeficientů podle velikosti obce

Počet obyvatel	Pozorované četnosti			Očekávané četnosti		
	do 1 000	1 001-10 000	nad 10 000	do 1 000	1 001-10 000	nad 10 000
Využívají	42	57	10	53,41	49,05	6,54
Nevyužívají	105	78	8	93,59	85,95	11,46

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 6: Ověření hypotézy $H1_0$

CHI-SQUARE	8,727604592
alfa	0,05
df	2
CHINV	5,991464547
CHIDIST	0,012729893

Zdroj: vlastní zpracování

Dle hodnot ve výše uvedené tabulce je zřejmé, že nulovou hypotézu zamítáme. Skutečnost, zda obec upravuje nebo zavádí koeficienty či nikoliv, závisí na velikosti obce. Na základě analýzy údajů bylo zjištěno, že větší obce ve větší míře využívají jak zavedení, tak i úpravu koeficientů. Z celkového počtu obcí jsou koeficienty využívány 36,3 % obcí, naproti tomu v obcích do 1 000 obyvatel je to pouze necelých 29 % obcí.

Závěr

Cílem fiskální decentralizace je posílení alokační efektivnosti související s možným přizpůsobením se místním poměrům. Daň z nemovitých věcí je bezesporu významným aspektem fiskální decentralizace a měla by vést k posílení finanční nezávislosti municipalit. Česká republika uplatňuje kombinovaný model fiskálního federalismu s danými prvky decentralizace, kdy sdílené daňové příjmy včetně dotačních programů sehrávají stále rozhodující úlohu na příjmové straně obecních rozpočtů a mají značný vliv na jejich finanční stabilitu a autonomii. Jak již bylo zmíněno, tento způsob financování ale

nedává obcím možnost pružné reakce, protože výši těchto příjmů mohou svými zásahy ovlivňovat jen ve velmi malé míře. Nezaručený přístup k dotacím a změny daňových zákonů i zákona o rozpočtovém určení daní tak mají významný vliv na snížení či zvýšení příjmů obce. Tato skutečnost ale obcím přináší určitou nejistotu a ztěžuje možnost predikce příjmů na nejbližší období.

Koeficienty lze využít k alokační efektivnosti související s možným přizpůsobením se místním poměrům a dochází rovněž ke zvýšení politické odpovědnosti, díky blízkosti voličů. Jak vyplynulo z primárního výzkumu, vyšší daňové zatížení zejména v menších obcích není poplatníky vnímáno negativně, když je zajištěna transparentnost použití daných výnosů. Je tak naplňován princip subsidiarity, kdy se rozhodování a zodpovědnost ve veřejných záležitostech odehrává na nejnižším stupni veřejné správy, která je nejbližší občanům. Je tedy v zájmu obce vysvětlit poplatníkům jaké protiplnění získá, a to nejen formou veřejného osvětlení, vybavení infrastrukturou, ochranou majetku či zvýšením hodnoty nemovitostí, ale obce financují např. školy, školky, dotují hromadnou dopravu (Janoušková, Sobotovičová, 2016).

Jak bylo zjištěno na základě provedených analýz, možnost úpravy či zavedení koeficientů pro zvýšení příjmů není obcemi stále dostatečně využívána. Nejvíce obcí používá obecní koeficient, který umožňuje zvýšit daňové zatížení staveb pro podnikání a rekreaci a nedotkne se obyvatel dané obce. Naproti tomu místní koeficient, který byl zaveden jako poslední, není stále ještě dostatečně rozšířen, ačkoliv procento obcí v Moravskoslezském kraji se zavedeným místním koeficientem je vyšší než v celostátním měřítku.

Literatura

- [1] BEČICA, J., (2014). Obce a svěřené daně. *Trendy v podnikání*, no. 4, pp. 4 - 11. ISSN 1805-0603.
- [2] BIRD, R. M., (2011). Subnational taxation in developing countries: a review of the literature. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, vol. 2, no. 01, pp. 139-161. ISSN 1793-9933. DOI 10.1142/S1793993311000269.
- [3] BIRCH, J., SUNDERMAN, M., (2014). Regression Modelling for Vertical and Horizontal Property Tax Inequity. *Journal of Housing Research*, vol. 23, no. 1, pp. 89-104. ISSN 1052-7001.
- [4] COOMBS, CH. K., SARAFIOGLOU, N., CROSBY, W., (2012). Property taxation, capitalization, and the economic implications of raising property taxes. *International advances in economic research*, vol. 18 no. 2, pp. 151-161. ISSN 1083-0898. DOI 10.1007/s11294-012-9349-0.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Počet obyvatel v obcích - k 1.1.2015*. [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112015>
- [6] FINANČNÍ SPRÁVA ČR (2016). *Analýzy a statistiky*. [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky>
- [7] HAIDER-MARKEL, D. P., (2014). *Oxford Handbook of State and Local Government*. Oxford University Press. ISBN 9780199579679.
- [8] HORNE, R., FELSENSTEIN D., (2010). Is property assessment really essential for taxation? Evaluating the performance of an 'Alternative Assessment' method. *Land use policy*, vol. 27 no.4, pp. 1181-1189. ISSN 0264-8377
- [9] JANOUŠKOVÁ, J., SOBOTOVIČOVÁ, Š., (2016). Immovable property tax in the Czech Republic as an instrument of fiscal decentralization in selected municipalities. *E&M Ekonomie a Management*, (in print). ISSN 1212-3609.
- [10] LIBERATI, P., SACCHI, A., (2013). Tax decentralization and local government size. *Public Choice*, vol. 157, no. 1, pp. 183-205. ISSN 1083-0898. DOI 10.1007/s1127-012-9937-9
- [11] MARKOVÁ, H., (2007). Vlastní nebo sdílené daně obcím. In *Dny veřejného práva*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 1-9. ISBN 978-80-210-4430-2.
- [12] PRESBITERO, A. F., SACCHI, A., ZAZZARO, A., (2014). Property tax and fiscal discipline in OECD countries. *Economics Letters*, vol. 124 no.3, pp. 428-433. ISSN 0165-1765. DOI 10.1016/j.econlet.2014.06.027
- [13] ROUBÍNEK, P., KLADIVO, P., HALÁS, M., KOUTSKÝ, J., OPRAVIL, Z., (2015). Changes in the financing of municipalities and local governments of selected cities: possible effects on disintegration processes and municipal policy. *E&M Ekonomie a Management*, vol. 18 no. 1, pp. 134-150. ISSN 1212-3609. DOI dx.doi.org/10.15240/tul/001/2015-1-011
- [14] SEDMIHRADSKÁ, L., (2013). Daňová pravomoc obcí u daně z nemovitostí v České republice a na Slovensku. *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 1, s. 68-80. ISSN 0572-3043.

[15] SMITH, S. M., BRYSON P. J., CORNIA G. C., (2011). The view from city hall: Local perceptions of intergovernmental fiscal relations in the Czech Republic. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 44, no1, pp. 99-110. ISSN 0967-067X. DOI 1.1016/j.postcomstud.2011.01.009.

[16] Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitých věcí, ve znění pozdějších předpisů.

Tento příspěvek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.

DOPAD FIŠKÁLNEJ DECENTRALIZÁCIE NA VÝNOS Z DANE Z NEHNUTEĽNOSTÍ NA ÚROVNI MIESTNEJ SAMOSPRÁVY SR

THE IMPACT OF THE FISCAL DECENTRALIZATION ON THE TAX REVENUE OF REAL ESTATE TAX ON THE LOCAL SELF-GOVERNMENT OF THE SLOVAK REPUBLIC

EVĀ BALÁŽOVÁ¹

VIERA PAPCUNOVÁ²

JURAJ TEJ³

¹ Katedra verejnej správy ¹ Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja Fac. of European Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia
E-mail: eva.balazova@uniag.sk

² Ústav ekonomiky a manažmentu ² Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia
E-mail: vpapcunova@ukf.sk

³ Katedra manažmentu ³ Department of Management
Fakulta manažmentu Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove University of Presov
✉ Konštantínova 16, 080 01 Prešov, Slovakia
E-mail: juraj.tej@unipo.sk

Anotácia

Miestne dane sú stabilným daňovým príjmom obce, ktoré si obec vyberá sama na základe všeobecného záväzného zariadenia, schváleného obecným zastupiteľstvom trojpätinovou väčšinou prítomných poslancov. Znamenajú tiež pre obec ekonomický nástroj regulácie územia, respektíve sociálny nástroj pre vybrané skupiny obyvateľstva. Podľa zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady sú vlastnými daňovými príjmami obce, ktoré môže obec ukladať a určovať ich sadzbu. Viac ako 60 % celkového objemu finančných prostriedkov získaných z miestnych daní tvorí daň z nehnuteľností. Cieľom príspevku je zhodnotiť vývoj dane z nehnuteľností ako jedného z najdôležitejších vlastných príjmov obcí v kontexte legislatívnych zmien v rámci časových radov a veľkostných skupín obcí prostredníctvom vybraných explanačných metód. Analýza preukázala, že legislatívne zmeny dotýkajúce sa vstupu SR do EÚ ako aj fiškálna decentralizácia spôsobili výrazný nárast príjmov z dane z nehnuteľností do rozpočtov na úrovni miestnej samosprávy.

Kľúčové slová

daň z nehnuteľností, miestna samospráva, fiškálna decentralizácia

Annotation

Local taxes are stable tax revenues the municipality, which the municipality selects itself on the basis of binding equipment, approved by the three fifths of the present members of the municipal council. They also present an economic tool for regulation of the area, respectively social tool for select

groups of inhabitants. According to the Act no. 582/2004 Coll. on local taxes and local fees for municipal waste and minor construction waste, local taxes and fee are own tax revenue of the municipalities, that a municipality may impose and set of their tax rate. More than 60% of total funds raised from local taxes consist of the real estate tax. The aim of this paper is to evaluate the development of property tax as one of the most important own revenue of municipalities in the context of legislative changes within a time series and size groups of municipalities through selected explanatory methods. The analysis showed that the legislative changes concerning the accession to the EU as well as fiscal decentralization has resulted in an significant increase in revenue from the real estate tax to budgets on the level of local self - government in Slovak republic.

Key words

real estate tax, local self-government, fiscal decentralization

JEL classification: H30, H71, R30

Úvod

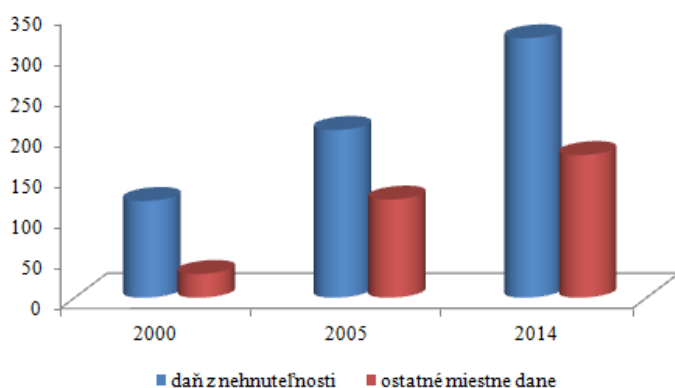
Fiškálna decentralizácia sa vo svete chápe ako posilnenie vlastných príjmov samospráv prostredníctvom ich právomoci určovať výšku daní (vo forme miestnych daní alebo daňových prirážok), pričom zároveň je nevyhnutné zabezpečenie územného princípu u týchto daní (t.j. príjemcom dane, resp. prirážky sa automaticky stáva samospráva, ktorej obyvatelia daň platia). (Sedláková, 2008). Prvotným cieľom fiškálnej decentralizácie bolo podľa Vojinovica, Prochniaka, Oplotníka (2015) vytvoriť efektívny systém financovania miestnej samosprávy prostredníctvom presunu kompetencií na fungujúce decentralizované jednotky s cieľom uspokojiť potreby miestnych obyvateľov. Predpokladalo sa totiž, že nižšie úrovne vlády môžu byť účinné iba vtedy, ak vykonávajú kompetencie, ktoré sú dostatočne finančne kryté a zároveň majú aj voľné finančné zdroje s ktorými môžu voľne nakladať. V konečnom dôsledku sa vytvorí prostredie, ktoré bude najlepšie vyhovovať individuálnym potrebám obyvateľov z hľadiska daní a ponuky verejných statkov. Fiškálna decentralizácia tak podľa Haláskovej a Haláskovej (2015) splňa efektívnosť, transparentnosť a zodpovednosť za obstarávanie verejných služieb hlavne kvôli tomu, že výdavky sú realizované v súlade s miestnymi prioritami a preferenciami, ktoré motivujú miestne samosprávy zlepšiť systém mobilizácie zdrojov, čo vedie k vyššej transparentnosti a zodpovednosti za pridelené výdavky.

Od 1.1. 2005 sa proces fiškálnej decentralizácie začal uskutočňovať aj na úrovni Slovenska, čím sa vytvoril priestor pre obce a vyššie územné celky lepšie regulovať tvorbu vlastných príjmov. Vlastné príjmy v podmienkach miestnej samosprávy predstavujú predovšetkým miestne dane. Právnym predpisom, ktorý upravuje správu miestnych daní a miestneho poplatku je zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Uvedený zákon bol niekoľkokrát novelizovaný, naposledy v roku 2014 s účinnosťou od 1.1.2015. Obce na základe uvedeného zákona môžu vyberať 8 druhov daní: daň z nehnuteľností (pozemkov, stavieb a bytov), daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné automaty, daň za nevyhľadné hracie prístroje, daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta a daň za jadrové zariadenie. Okrem týchto miestnych daní musí obec podľa uvedeného zákona obligatórne ukladať miestny poplatok za komunálny odpad a drobné stavebné odpady. Hlavnou črtou všetkých miestnych daní je ich fakultatívnosť. Táto ich charakteristická vlastnosť je konkrétnym prejavom zvýšenia daňových právomocí samospráv ako jedného z cieľov fiškálnej decentralizácie. Orgány obce môžu rozhodovať nielen o tom, aká bude výška sadzby príslušnej dane, ale i o tom, či bude daň, ktorú zákonodarca umožnil zaviesť, na území obce.

Najväčší objem finančných prostriedkov v rámci miestnych daní získavajú obce predovšetkým prostredníctvom dane z nehnuteľnosti. Dôležitosť príjmov z dane z nehnuteľnosti potvrdzuje aj obrázok 1, z ktorého vyplýva, že objem získaných finančných prostriedkov práve z dane z nehnuteľností v porovnaní s objemom finančných prostriedkov získaných z ďalších 7 daní je niekoľkonásobne vyšší. Napriek tomu, že v roku 2000 mali možnosť obce v rámci zákona č. 544/1990 Zb. o miestnych poplatkoch vyrubovať okrem dane z nehnuteľnosti ešte 12 ďalších

poplatkov, ich celkový objem bol v porovnaní s výnosom z dane z nehnuteľností až 4 – násobne nižší. Po vstupe do Európskej Únie boli niektoré z miestnych poplatkov zrušené v súlade so smernicami Európskej Únie (poplatok z predaja alkoholických nápojov a tabakových výrobkov poplatok zo vstupného a z reklamy) a v roku 2005 sa v dôsledku fiškálnej decentralizácie pretransformovali poplatky na miestne dane. Dopad zrušenia niektorých miestnych poplatkov a ich následná transformácia spôsobila, že v roku 2005 rozdiel medzi objemom finančných prostriedkov získaných z dane z nehnuteľnosti a ostatných miestnych daní predstavoval už len 1,7 – násobok a obdobne aj v roku 2014. Z uvedenej analýzy vyplýva, že daň z nehnuteľností je dôležitým príjmom pre miestnu samosprávu.

Obr. 1: Vývoj výnosu dane z nehnuteľností a ostatných miestnych daní na úrovni miestnej samosprávy v období rokov 2000-2014 (v mil. €)

Zdroj: MF SR, vlastné spracovanie (2000 - 2014)

1. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je zhodnotiť dopad legislatívnych zmien na daň z nehnuteľností ako významného zdroja financovania obcí v rámci vlastných príjmov obcí. Dopady hodnotíme nielen v rámci časových radov ale aj veľkostných skupín obcí.

Pri hodnotení časových radov je použitá metóda komparácie v rámci ktorej hodnotíme vývoj príjmov z dane z nehnuteľností za časové obdobie rokov 1993-2014. Štrukturalizáciu pri zachovaní tzv. holistického princípu sme použili pri analýze vzájomných väzieb príjmov z dane z nehnuteľností a jednotlivých veľkostných skupín obcí.

Daň z nehnuteľností bola určená už v roku 1993 zákonom č.317/1992 Zb. Celý jej výnos bol od počiatku príjmom obcí. Do roku 1997 boli zdaňované iba pozemky a stavby, od 11.12.1997 sú zdaňované aj byty (Nižňanský, 2009). Správu dane z nehnuteľností vykonáva obec, na ktorej území sa nehnuteľnosť nachádza. Daň z nehnuteľností zahŕňa daň z pozemkov, daň zo stavieb, daň z bytov. Predmetom dane z pozemkov je orná pôda, chmeľnice, vinice, ovocné sady, trvalé trávne porasty, záhrady, lesné pozemky, rybníky a ostatné využívané vodné plochy, zastavané plochy a nádvorcia, stavebné pozemky a ostatné plochy. Základom dane z pozemkov je druh pozemku, hodnota pozemku určená násobkom výmery pozemkov v m² a hodnoty pôdy za 1 m². Zákon stanovil ročnú sadzbu dane z pozemkov na 0,25% zo základu dane, pričom obec môže sadzbu dane všeobecným záväzným nariadením zvýšiť alebo znížiť.

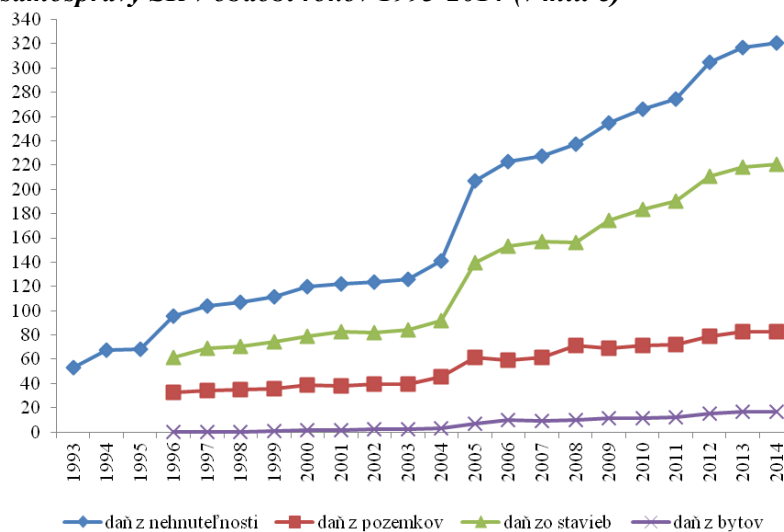
Predmetom dane zo stavieb sú stavby na bývanie a drobné stavby, ktoré majú doplnkovú funkciu pre hlavnú stavbu, stavby na pôdohospodársku produkciu, skleníky, stavby pre vodné hospodárstvo, stavby využívané na skladovanie vlastnej pôdohospodárskej produkcie vrátane stavieb na vlastnú administratívu, chaty a stavby na individuálnu rekreáciu, samostatne stojace garáže, stavby hromadných garáží, stavby hromadných garáží umiestnené pod zemou, priemyselné stavby, stavby

slúžiace energetike, stavby slúžiace stavebníctvu, stavby využívané na skladovanie vlastnej produkcie vrátane stavieb na vlastnú administratívu, stavby na ostatné podnikanie a na zárobkovú činnosť, skladovanie a administratívu súvisiacu s ostatným podnikaním a so zárobkovou činnosťou. Na daňovú povinnosť nemá vplyv skutočnosť, že sa stavba prestala používať. Základom dane zo stavieb je výmera zastavanej plochy v m². Daňovníkom dane z bytov a nebytových priestorov je vlastník alebo správca, či spoluvlastník bytu alebo nebytového priestoru vo vlastníctve štátu, alebo vo vlastníctve obce, alebo vo vlastníctve vyššieho územného celku. Predmetom dane z bytov v bytovom dome, v ktorom aspoň jeden byt alebo nebytový priestor nadobudli do vlastníctva fyzické osoby alebo právnické osoby, sú byty a nebytové priestory. Základom dane z bytov je výmera podlahovej plochy bytu alebo nebytového priestoru v m². Ročná sadzba dane z bytov je 0,033 eura za každý aj začatý m² podlahovej plochy bytu a nebytového priestoru. Správca dane vyrubuje daň z nehnuteľností daňovníkom, ktorí si daňovú povinnosť priznali v daňovom priznaní v predchádzajúcich zdaňovacích obdobiach. Vyrubená daň je splatná naraz do 15 dní odo dňa nadobudnutia právoplatnosti platobného výmeru.

2. Výsledky

Daň z nehnuteľností bola určená už v roku 1993 zákonom č.317/1992 Zb. Celý jej výnos bol od uvedeného obdobia príjmom obcí. Do roku 1997 boli zdaňované iba pozemky a stavby, od 11.12.1997 sú zdaňované aj byty.

Obr. 2: Vývoj výnosu dane z nehnuteľností a jej jednotlivých zložiek v podmienkach miestnej samosprávy SR v období rokov 1993-2014 (v mil. €)

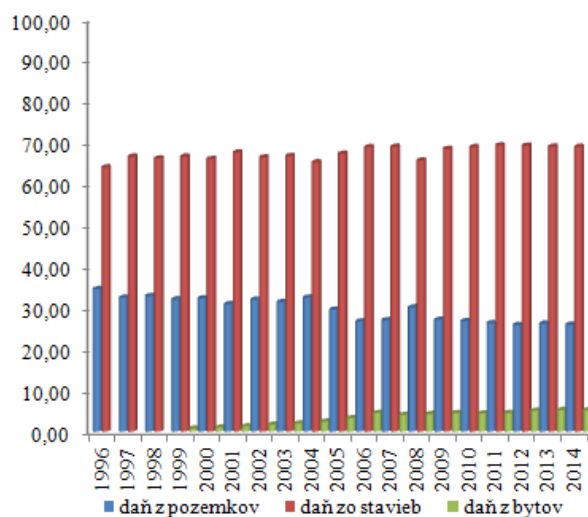
Zdroj: MF SR, vlastné spracovanie (1993 – 2014)

V rámci obdobia rokov 1993-2014 je možné sledovať každoročný nárast príjmov z dane z nehnuteľností. Kým do roku 2004 objem finančných prostriedkov z tejto dane narastal iba mierne, výrazný nárast je možné sledovať v roku 2005. Nárast príjmov z dane z nehnuteľností v roku 2005 v porovnaní s rokom 2004 predstavoval 47,03%. Tento enormný nárast príjmov z tejto dane je možné vnímať ako dopad legislatívnych zmien, či už zavedením nového zákon o miestnych daniach, alebo prispôbením sa legislatíve EÚ, ktorá znamenala pre obce zrušenie niektorých miestnych poplatkov. Aj keď od roku 2006 každoročne narastá objem finančných prostriedkov získaných z tejto dane, už sa to neprejavuje v takej enormnej zmene ako v roku 2005. Obdobný vývoj je možné sledovať aj v rámci jednotlivých zložiek dane z nehnuteľností s výnimkou dane z pozemkov. Pri dani z pozemkov v roku 2006 v porovnaní s rokom 2005 došlo k miernemu poklesu objemu výnosu z tejto dane (pokles predstavoval 2,77%) a aj v nasledujúcich rokoch je možné sledovať skôr kolísavý trend výnosu tejto dane.

Z hľadiska hodnotenia štruktúry dane z nehnuteľností najväčší podiel na celkovom objeme výnosu predstavuje daň zo stavieb, ktorá sa pohybuje na priemernej úrovni 65%, okolo 30% tvorí daň z pozemkov a zvyšných 5% tvorí výnos z dane z bytov. Aj keď pomer z výnosu z dane z pozemkov a z dane zo stavieb sa v období rokov 1993-2014 menil iba nepatrne, inú situáciu je možné sledovať v rámci výnosu dane z bytov. Od roku 1997, kedy sú zdaňované aj byty, výnos z tejto dane v roku 2014 v porovnaní s rokom 1997 vzrástol viac ako 20 – násobne ako dôsledok masívnej bytovej výstavby v podmienkach Slovenska.

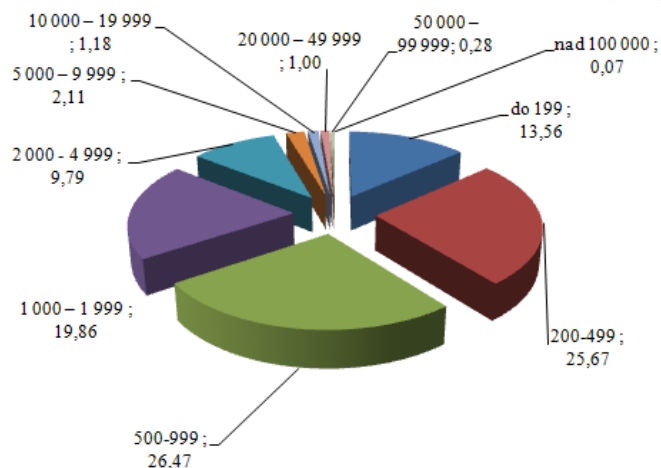
Zákon síce stanovuje ročnú sadzbu jednotlivých súčastí dane z nehnuteľností, ale keďže obce majú v svojej kompetencii danú sadzbu všeobecno – záväzným nariadením zvýšiť alebo znížiť, sledovali sme vývoj výnosu dane z nehnuteľností aj v rámci jednotlivých veľkostných kategórií obcí. Veľkostná štruktúra obcí na Slovensku je charakteristická svojou rozdrobenou štruktúrou a pomerne veľkým zastúpením malých obcí. Z celkového počtu 2 890 obcí v roku 2014 až 85,57% tvoria obce do 2 000 obyvateľov a žije v nich 1 656 367 obyvateľov, čo predstavuje 31% z celkového počtu obyvateľov Slovenska.

Obr. 3: Podiel jednotlivých zložiek dane z nehnuteľností v podmienkach miestnej samosprávy SR v období rokov 1996-2014 (v %)

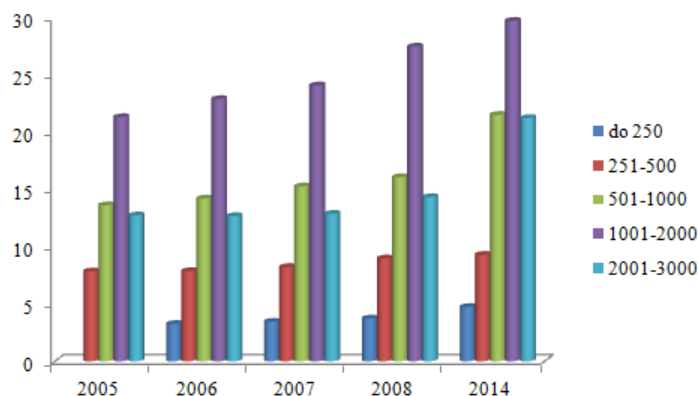
Zdroj: MF SR, vlastné spracovanie (1996-2014)

Výrazným zdrojom príjmov obcí je okrem vlastných príjmov v podobe predovšetkým miestnych daní a miestneho poplatku aj výnos z dane z príjmu FO, ktorá je prerozdelená z úrovne štátu. Základným atribútom prerozdelenia tejto dane je počet trvalo prihlásených obyvateľov obce. Ak obce získavajú v rámci príjmov menej finančných prostriedkov z podielovej dane, je predpoklad, že výpadok si budú kompenzovať práve prostredníctvom miestnych daní. V rámci kategórií malých a stredných obcí sa táto filozofia najvýraznejšie prejavila vo veľkostnej kategórii obcí s počtom 2 001-3 000 obyvateľov. Kým vo veľkostnej kategórii 251-500 obyvateľov v roku 2014 v porovnaní s rokom 2005 vzrástol výnos z dane z nehnuteľností o 18,45%, už vo veľkostnej kategórii 501-1 000 obyvateľov to už bolo o 57,96%. Výrazne miernejší nárast výnosu v porovnaní s predchádzajúcou veľkostnou kategóriou sme zaznamenali vo veľkostnej kategórii obcí 1 001-2 000 obyvateľov (nárast predstavoval 39,47%). Viac ako 66% - ný nárast výnosu dane z nehnuteľnosti sme zaznamenali vo veľkostnej skupine obcí 2 001-3 000 obyvateľov. Napriek tomu, že v rámci veľkostnej kategórii obcí 2 001-3 000 obyvateľov sa nachádza takmer o polovicu menej obcí ako vo veľkostnej skupine 501-1 000 obyvateľov v roku 2014 dosiahli takmer rovnaký výnos z dane z nehnuteľností.

Obr. 4: Veľkostná štruktúra obcí SR v roku 2014 (v %)

Zdroj: ŠÚ SR - Statdat, vlastné spracovanie (2014)

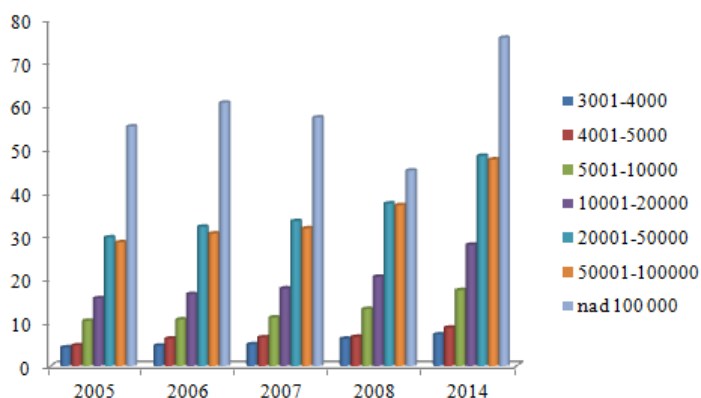
Pri hodnotení výnosu dane z nehnuteľností v rámci veľkých obcí sme zistili, že výnos z dane každoročne vo všetkých veľkostných skupinách mierne narastal. V roku 2014 vo veľkostnej kategórii obcí 20 001 – 50 000 obyvateľov dosiahol výnos dane z nehnuteľností takmer rovnaký objem ako vo veľkostnej kategórii 50 001 – 100 000 obyvateľov, a to aj napriek tomu, že vo veľkostnej kategórii 20 001 – 50 000 obyvateľov žije viac ako 840 tis. obyvateľov a vo veľkostnej kategórii 50 001 – 100 000 obyvateľov žije takmer o 280 tis. obyvateľov menej. Na výnos z dane z nehnuteľností vplyva aj lokalita územia, čo je evidentne vidieť v rámci výnosu z dane z nehnuteľností vo veľkostnej kategórii obcí nad 1 000 obyvateľov, v ktorej sa nachádzajú 2 mestá a žije v nich iba 12% obyvateľov Slovenska.

Obr. 5: Vývoj výnosu dane z nehnuteľností v malých a stredných obciach obcí SR v období rokov 2005-2014 (mil. €)

Zdroj: MF SR, vlastné spracovanie (2005-2014)

Napriek tomu, že v rámci hodnotenia jednotlivých veľkostných skupín sme sledovali každoročný nárast výnosu dane z nehnuteľností, ak hodnotíme výnos z dane v prepočte na jedného obyvateľa danej veľkostnej kategórie je situácia iná. Vo veľkostných skupinách obcí menej ako 250 obyvateľov až po 1000 obyvateľov a takisto aj v kategóriách od 2 001-3 000 obyvateľov, 4 001-5 000 obyvateľov a nad 10 000 obyvateľov výnos každoročne narastal.

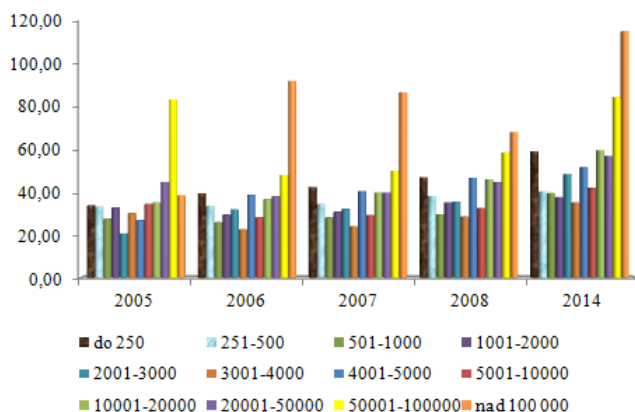
Obr. 6: Vývoj výnosu dane z nehnuteľností v vo veľkých obciach SR v období rokov 2005-2014 (mil. €)

Zdroj: MF SR, vlastné spracovanie (2005-2014)

V ostatných veľkostných kategóriách obcí výnos z dane z nehnuteľností v prepočte na 1 obyvateľa v roku 2006 v porovnaní s rokom predchádzajúcim poklesol, vo veľkostnej kategórii 1 001- 2 000 obyvateľov (pokles o 10%), v kategórii obcí 3 001- 4 000 obyvateľov (pokles o 25,59%), 5 001- 100 000 obyvateľov (pokles o 18,28%), 20 0000-50 0000 obyvateľov (pokles o 14,84%) a v kategórii 50 0000 – 100 0000 obyvateľov (pokles o 42,46%). V týchto veľkostných skupinách obcí od roku 2007 až po rok 2014 následne každoročne narastal výnos z dane z nehnuteľností.

Obr. 7: Vývoj výnosu dane z nehnuteľností v jednotlivých veľkostných kategóriách obcí SR v období rokov 2005-2014 v prepočte na 1 obyvateľa (€)

Zdroj: MF SR, vlastné spracovanie (2005-2014)

Záver

V súčasnosti je základom dane z nehnuteľností rozloha v m² a sadzba sa určuje v rôznych hodnotách, ale nikto nesleduje príčiny ani dôsledky z takéhoto nastavenia. Takéto fixné hodnoty de facto stanovené "na hlavu" dávajú všetky časti obcí na rovnakú úroveň z pohľadu fixných nákladov na daň z nehnuteľností. Naopak daň z nehnuteľností postavená na základe trhovej hodnoty zvyšuje náklady v centre obcí (kde sa na základe teórií o koncentracii subjektov v priestore sťahujú ekonomicky silnejšie aktivity, ktoré zvyšujú dopyt, cenu, resp. hodnotu lokality) a následne sa teda časť ekonomickej aktivity v obci presúva do periférnych oblastí (Tvrdň, Síbert, 2015).

V súčasnosti sa len pri dani z pozemkov zohľadňuje požiadavka na trhovej ceny pozemku. Pokiaľ by došlo k zdaňovaniu aj ostatných súčastí dane z nehnuteľností na základe trhovej ceny došlo by k výraznejšej diferenciacii vo výnose z tejto dane. Z analýzy a tiež aj z dlhodobého pozorovania

vývoja výnosu dane z nehnuteľností vyplýva, že k najvýraznejšiemu nárastu sadzieb dane sa samosprávy odhodlávajú zväčša až v závere roka, ktorý nasleduje po komunálnych voľbách.

V konečnom dôsledku by však výška dane z nehnuteľností mala reflektovať na ekonomický stav lokality a i ekonomickú situáciu jej obyvateľstva. Nižšia ekonomická výkonnosť by súčasne nižšou mierou zdanenia miestnymi daňami mohla vytvárať priaznivejšie podnikateľské prostredie pre rozvoj. Samosprávy tak majú k dispozícii účinný nástroj na formovanie ekonomického prostredia v rámci svojho regiónu, resp. vytvárať konkurenčné prostredie voči iným regiónom.

Literatúra

- [1] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R. (2015). Fiscal Decentralisation and Provision of Local Public Services in Selected EU Countries. *Lex localis-journal of local self-government*, vol. 13, no.3, pp. 595-613. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/13.3.595-613(2015).
- [2] NIŽŇANSKÝ, V. (2009). *Posilnenie finančnej autonómie miest a obcí*. Bratislava: MESA 10. ISBN 978-80-89177-15-8.
- [3] SEDLÁKOVÁ, S. (2008). Fiškálna decentralizácia - jej význam a dôsledky pre územnú samosprávu. In: Šoltés, V. (ed.) *National and Regional Economics VII*. Košice: Technická univerzita, s. 806-810. ISBN 978-80-553-0084-9.
- [4] TVRDOŇ, J., SÍBERT, A. (2015). Postavenie obce na lokálnom trhu nehnuteľností. In: Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. s. 223-230. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-30.
- [5] VOJINOVIC, B., PROCHNIAK, M., OPLOTHNIK, ZJ. (2015). International Aspects of Fiscal Convergences on Regional and Local Level. *Lex Localis-Journal Of Local Self-Government*, vol. 13, no.3, pp. 827 – 847. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/13.3.827-847(2015).
- [6] ZÁKON č. 582/2004 Z.z.o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0699/14 „Princípy fiskálnej ekvivalencie vo vzťahu k preneseným kompetenciám zo štátu na obce.“ 2014 – 2016.

UPLATNĚNÍ DAŇOVÉHO ODEČTU DARŮ U FYZICKÝCH OSOB V REGIONECH ČR

THE USE OF A TAX DEDUCTION TO DONATIONS OF INDIVIDUALS IN THE CZECH REGIONS

JANA JANOUŠKOVÁ

PAVLÍNA KIRSCHNEROVÁ

Katedra financí a účetnictví Department of Finance and Accounting
Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině School of business and administration in Karvina
Slezská Univerzita v Opavě Silesian University in Opava
Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: janouskova@opf.slu.cz, kirschnerova@opf.slu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je vyhodnotit postoj fyzických osob k dárcovství v jednotlivých regionech České republiky a zjistit, zda přístup fyzických osob k filantropii může být ovlivněn reálnou hospodářskou vyspělostí těchto regionů, prokázanou prostřednictvím ukazatele hrubého domácího produktu. Metodicky se výzkum opírá o vyhodnocení sekundárních statistických dat Finanční správy ČR a vychází z agregovaných údajů podaných daňových přiznání za období let 2000 - 2013. Data jsou statisticky zpracována a pomocí regresní analýzy je hledán vztah mezi celkovou hodnotou darů, uplatněnou v daňových přiznáních fyzických osob v jednotlivých regionech a hrubým domácím produktem, který byl danými regiony ve sledovaných letech vytvořen. Stávající daňové úlevy jsou pozitivním aspektem v daňovém právu, ale samy o sobě více finančních prostředků nestátním neziskovým organizacím nepřinesou. Jak vyplývá z propočtů, dary ve všech regionech (jako odčitatelná položka) jsou využívány relativně malým počtem daňových poplatníků.

Klíčová slova

dar, fyzická osoba, regionální dárcovství

Annotation

The aim of this paper is to evaluate the attitude of individuals to the act of donate in various regions of the Czech Republic and determine whether access of individuals to the philanthropy may be affected by real economic development of these regions demonstrated through indicators of gross domestic product. Methodically, the research relies on the evaluation of secondary statistical data of the Czech Republic Financial Management and is based on aggregated data from tax returns filed for the years 2000 - 2013. The data are statistically processed and by the use of regression analysis is to search a relationship between the total value of donations raised from the tax returns of individuals in different regions and gross domestic product, which was created by the region during these years. The existing tax credits are a positive aspect of tax law, but by they will not bring more funding for non-profit organizations. As follows from the calculations donations in all regions (as a deductible item) are used by a relatively small number of taxpayers.

Key words

donation, individual person, regional donation

JEL classification: H2, E62, D14

Úvod

Nezbytnost financování neziskového sektoru bezprostředně souvisí i s ochotou k dárcovství, která může být podporována v rámci daňových stimulů ze strany státu. Příspěvek je zaměřen na daňovou úlevu ve formě daru, která je učena na podporu realizace veřejně prospěšných cílů. Dle Příbyla (2006) poskytovaná forma daňových úlev závisí nejen na podobě této daňové úlevy, ale i na způsobu zdanění příjmu, resp. režimu osobní důchodové daně. Podstata daňového stimulu by pak měla spočívat ve skutečnosti, do jaké míry ponese dar poplatník a v jaké míře přeneseme tíhu daru na stát prostřednictvím využití daňové úspory. U poplatníka pak záleží zejména na jeho ochotě podpořit určitou neziskovou organizaci a podstoupit za tím účelem požadované kroky.

Od roku 2008 se upustilo od klouzavě progresivní sazby daně z příjmů fyzických osob. Tento krok, zrušení daňové progresie a zavedení jednotné sazby daně ve výši 15 %, snížil účinek daňové úlevy. V tomto ohledu se více do popředí dostává solidarita jednotlivců či firemní filantropie a významnější úlohu tak sehrává obecný postoj společnosti k neziskovému sektoru (Janoušková, 2015).

1. Podpora veřejných politik prostřednictvím daňových úlev

Účel většiny odčitatelných položek, obsažených v zákoně o daních z příjmů nelze odůvodnit platební schopností, či vertikální spravedlností. Cílem je zejména podpora veřejných politik, jako je podpora vědy a výzkumu, podpora zabezpečení ve stáří a rovněž podpora filantropie. Daně ve společnosti tak neplní pouze ekonomickou funkci fiskální, ale zohledňují řadu společenských cílů.

V rámci teoretických přístupů i empirických studií je porovnávána vazba mezi celkovými náklady státu v případě sociálních programů financovaných přímými výdaji s nepřímým financováním formou daňových úlev. Faricy a Ellis (2014) sledují u obou způsobů financování jejich vliv na veřejnou podporu těchto sociálních programů a zjišťují, že podpora je obecně vyšší, když jsou tyto programy poskytovány prostřednictvím daňových výdajů. Prasad (2011) ve srovnání daňových úlev se sociálními výdaji státu upozorňuje na zvýhodnění jednotlivců a nutnost nahrazení snížené finanční kapacity veřejných financí zvýšením jiných daní. Možnosti neefektivnosti daňových výdajů analyzoval Surrey (1973) a zabýval se i jejich vlivem na hospodářskou politiku. Vymezil kritéria pro identifikaci daňových úlev a popsal metodu ušlých příjmů pro jejich kvantifikaci. Otázkou existence, eliminací či úplným zrušením daňových úlev úzce souvisí i teorie rovné daně, kterou zpracovali koncem 80. let ekonomové Hall a Rabuszka (2007).

Nicméně pro Českou republiku je příznačná nízká základna individuálních donátorů na rozdíl od vyspělých ekonomik a je zapotřebí vybudování masivní základny individuálních dárců pro neziskové organizace, jež by se stala stabilním zdrojem jejich příjmů (Kalousová, 2013).

2. Cíl výzkumu a použité metody

Cílem příspěvku je vyhodnotit postoj fyzických osob k dárcovství v jednotlivých regionech České republiky (na úrovni NUTS-3) a zjistit, zda přístup fyzických osob k filantropii může být ovlivněn reálnou hospodářskou vyspělostí těchto regionů, prokázanou prostřednictvím ukazatele hrubého domácího produktu. Metodicky se výzkum opírá o vyhodnocení sekundárních statistických dat Finanční správy ČR a vychází z agregovaných údajů podaných daňových přiznání (dále jen DAP) za období let 2000 - 2013. Matematické propočty mají ale pouze omezenou vypovídací schopnost, a to z důvodu, že řada poplatníků, zejména zaměstnanců, nepodává daňové přiznání a odpočty si uplatňují v rámci ročního zúčtování záloh u svých zaměstnavatelů, popř. může být daňový subjekt ve ztrátě, či hodnota daru nevyhovuje zákonným limitům, a tudíž ji nelze uplatnit jako daňově odečitatelnou položku. Data budou dále statisticky zpracována a pomocí regresní analýzy bude hledán vztah mezi celkovou hodnotou darů, uplatněnou v daňových přiznáních fyzických osob v jednotlivých regionech a hrubým domácím produktem, který byl danými regiony ve sledovaných letech vytvořen.

3. Vývoj dárcovství fyzických osob v jednotlivých regionech ČR

Poskytnutí darů je jednou z příležitostí pro dárce, aby si na základě legislativně stanovených podmínek snížili svůj daňový základ o částku darů poskytnutých na veřejně prospěšné účely. Tabulka č. 1 udává, v jaké míře bylo ve sledovaných letech této možnosti využito v jednotlivých krajích, a to procentuálně z celkového počtu fyzických osob v ČR, které podaly daňové přiznání a uplatňují odčitatelnou položku na dary.

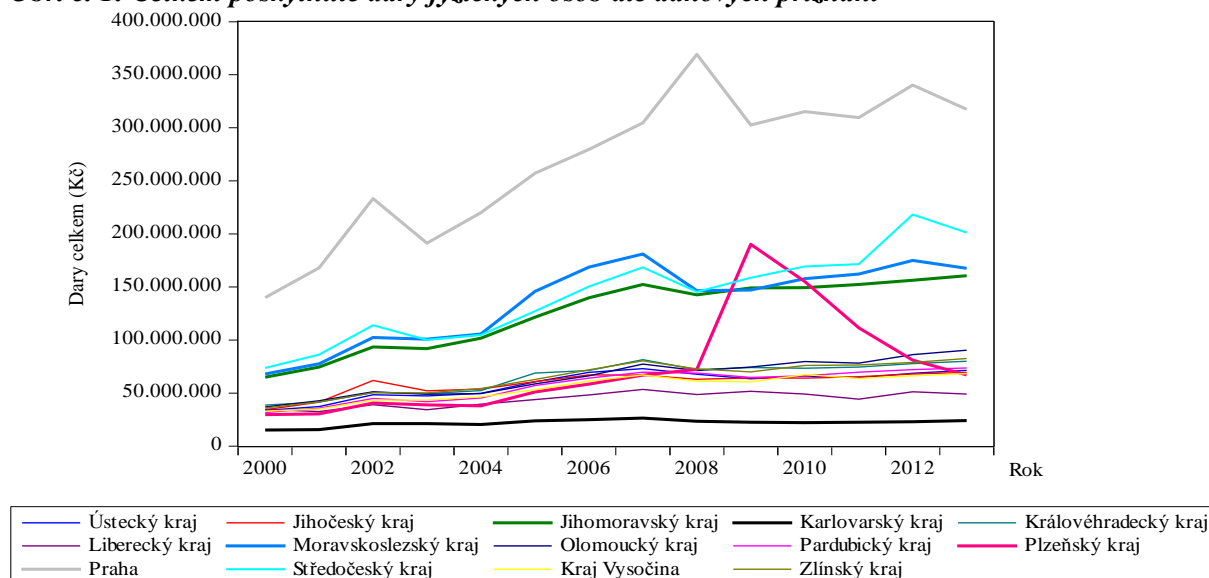
Největší procento dárců dle daňových přiznání ve všech letech připadá na Hlavní město Prahu a pohybuje se během sledovaných let v rozmezí 13,9 % – 17,3 %. Dále následují kraj Středočeský s rozmezím 10,4 – 12,9 % a Jihomoravský (9,7 – 10,9 %). V letech 2005 – 2007 tyto dva kraje v počtu dárců předčí Moravskoslezský kraj a zaujímá druhou pozici z celkového počtu dárců. Nejméně dárců se vyskytuje v Karlovarském kraji, kde uplatnilo odpočet na dar pouze 1,9 – 2,7 % dárců, o něco víc dárců pak bylo v Libereckém kraji (3,4 – 4,5 %).

Tab. č. 1: Využití možnosti odpočtů na dary fyzických osob v jednotlivých krajích (v %)

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Praha	14,5	14,2	17,0	14,9	16,1	15,1	14,3	13,9	16,0	16,3	16,7	16,6	17,0	17,3
Středočeský	10,7	10,4	11,5	10,8	10,6	10,6	10,9	11,2	10,9	11,6	11,8	12,0	12,1	12,9
Jihočeský	6,6	6,8	6,5	6,6	6,8	6,5	6,3	6,3	6,3	6,3	6,1	6,2	6,2	6,0
Plzeňský	5,2	4,9	4,9	4,9	4,5	4,7	4,7	4,7	4,7	4,8	4,7	4,8	4,5	4,8
Karlovarský	2,7	2,6	2,6	2,6	2,5	2,3	2,4	2,3	2,2	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9
Ústecký	5,9	5,7	5,5	5,6	5,4	5,7	5,8	5,7	5,5	5,4	5,5	5,3	5,4	5,5
Liberecký	4,5	4,3	4,3	4,1	4,1	3,8	3,7	3,7	3,7	3,6	3,6	3,4	3,4	3,4
Královéhradecký	6,4	6,5	6,2	6,2	6,1	6,0	5,9	5,9	5,9	5,9	5,8	5,8	5,7	5,7
Pardubický	6,4	6,4	6,0	6,0	5,9	6,0	5,9	5,8	6,0	5,9	5,8	5,7	5,7	5,4
Vysočina	6,3	6,8	6,0	6,7	6,7	6,3	6,5	6,5	6,6	6,2	6,1	6,1	6,0	5,9
Jihomoravský	9,8	10,1	9,7	10,3	10,3	10,1	10,3	10,4	10,7	10,7	10,7	10,9	10,9	10,8
Olomoucký	6,0	6,1	5,2	5,7	5,6	5,5	5,5	5,8	5,5	5,5	5,6	5,7	5,7	5,5
Moravskoslezský	9,1	9,2	8,9	9,5	9,3	11,4	11,7	11,8	10,1	9,8	9,8	9,7	9,6	9,5
Zlínský	5,9	6,1	5,7	6,1	6,3	6,0	6,0	6,1	5,9	5,8	5,8	5,8	5,8	5,7

Zdroj: webový portál Finanční správy ČR. [Online] [cit. 2016-01-14]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky/udaje-z-danovych-priznani>. Vlastní výpočty.

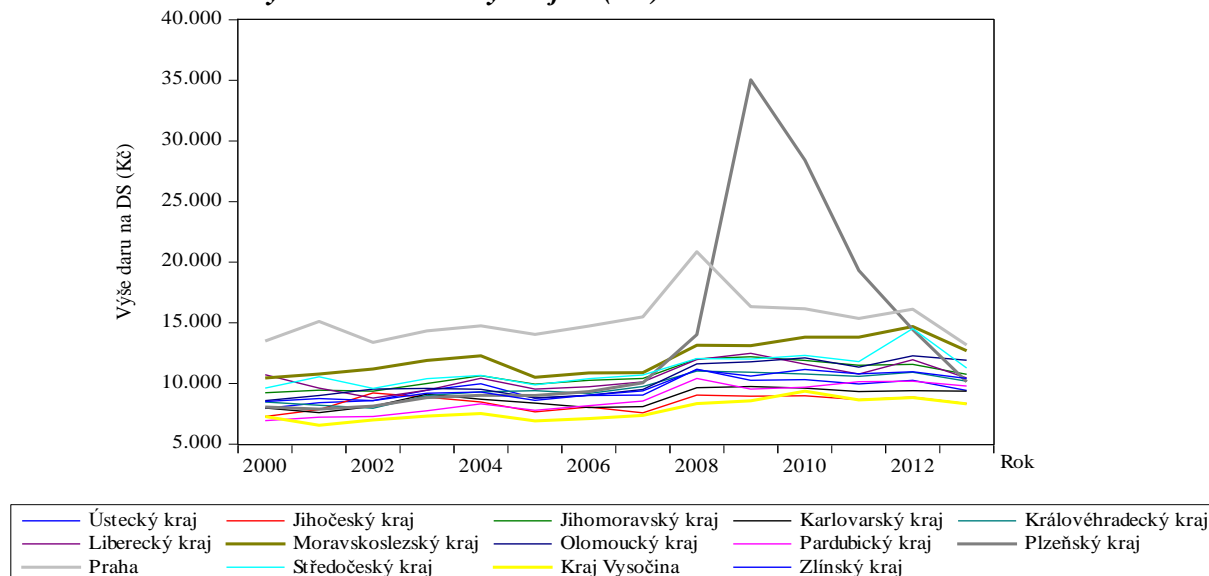
Sledování ukazatele celkové hodnoty poskytnutých darů fyzických osob dle daňových přiznání, jak je graficky zpracováno na Obrázku č. 1, ukazuje, že opět nejvyšší příčku zaujímá Hlavní město Praha, kde byly uplatněny dary až v hodnotě 369 237 tis. Kč a to v roce 2008. Patrný je také výrazný odskok od následujících krajů.

Obr. č. 1: Celkem poskytnuté dary fyzických osob dle daňových příznání

Zdroj: webový portál Finanční správy ČR. [Online] [cit. 2016-01-14]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky/udaje-z-danovych-priznani>. Vlastní zpracování

Druhou výraznou skupinu tvoří kraje Středočeský, Jihomoravský a Moravskoslezský. Oproti předcházejícím zjištěním, kdy se regionálně porovnávalo procentuální množství dárců využívajících daňové odpočty na dary, však tyto kraje co do celkové výše poskytnutých darů mění svou pozici. V letech 2000 – 2002 byla za Prahou nejvyšší hodnota darů poskytnuta ve Středočeském kraji, následně až do roku 2008 druhé místo zaujímá Moravskoslezský kraj. Od roku 2009 znovu s celkovou výší darů do popředí vstupuje Středočeský kraj. Kraj Jihomoravský zaujímá po celou sledovanou dobu čtvrté místo. Nejnižší celková částka na dary byla dle daňových příznání fyzických osob poskytnuta v Karlovarském kraji, kde maximálně činila 26 322 tis. Kč v roce 2007 a následuje jej jako v předcházejícím srovnání procentuálního množství dárců využívajících odpočty na dary Liberecký kraj. Ostatní kraje v grafickém znázornění tvoří téměř vyrovnanou skupinu. Zajímavé je, že u dvanácti krajů dochází v roce 2007 k jednorázovému nárůstu celkové hodnoty darů. V posledních čtyřech sledovaných letech lze říct, že ve většině krajů dochází k pozvolnému nárůstu odpočtů na dary u fyzických osob. Výraznou výjimku tvoří Plzeňský kraj. V roce 2009 zde byla na dary v daňových příznáních fyzických osob celkem uplatněna částka ve výši 190 120 tis. Kč. Oproti předcházejícímu roku 2008 s částkou 72 349 tis. Kč tak došlo k téměř trojnásobnému nárůstu. Následně dochází v tomto kraji k postupnému poklesu, kdy se celková hodnota darů v roce 2013 dostává až pod hodnotu z roku 2008.

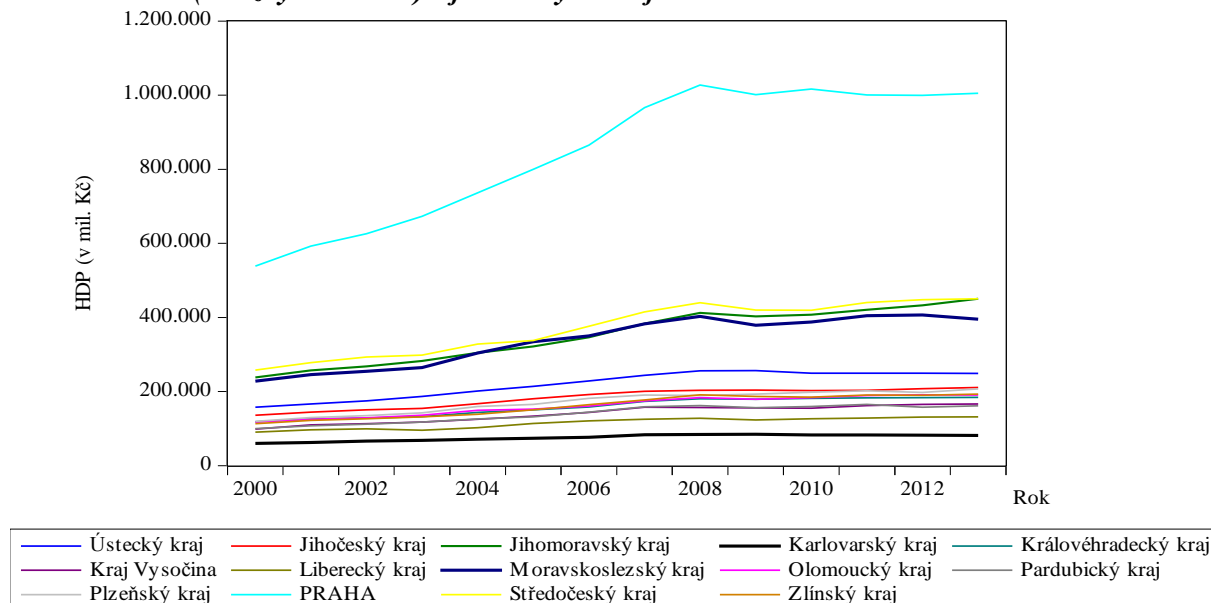
Jiná situace nastává v jednotlivých regionech, pokud se porovná průměrná výše připadající na jeden dar, zpracovaná na Obrázku č. 2. I zde se výrazně odlišuje Plzeňský kraj, kde je vysoká celková hodnota daru v roce 2009, při poměrně stabilním počtu daňových poplatníků, uplatňujících odpočty na dary, promítnuta do průměrné hodnoty daru na jednoho poplatníka, jejíž výše činí 35 045 Kč. V porovnání s nejnižší hodnotou v tomto roce, která byla v Kraji Vysočina ve výši 8 576 Kč, jde o více než čtyřnásobek. Kraj Vysočina se po celé sledované období v rámci výše daru na jeden daňový subjekt pohybuje na nejnižší příčce. Karlovarský kraj, který se v předcházejících zjištěních pohyboval na nejnižší úrovni, se v porovnání výše daru na daňový subjekt dostává nejen před Kraj Vysočinu, ale také Jihočeský kraj. Liberecký kraj, výše zmiňovaný jako kraj s druhým nejnižším využitím odpočtů a druhou nejnižší celkovou hodnotou darů, se ve srovnání průměrného daru na daňový subjekt pohybuje po sledované období na 5 a 6 příčce ze 14 krajů.

Obr. č 2: Průměrná výše daru na daňový subjekt (DS)

Zdroj: webový portál Finanční správy ČR. [Online] [cit. 2016-01-14]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky/udaje-z-danovych-priznani>. Vlastní zpracování

Hlavní město Praha opět zaujímá s průměrným darem na daňový subjekt přední pozici mezi kraji. Dále pak nejvyšší dary na daňový subjekt jsou dle daňových přiznání poskytovány v Moravskoslezském kraji. Ten se ve výši průměrného daru na daňový subjekt (12 696 Kč) v roce 2013 dostává téměř na úroveň darů poskytovaných fyzickými osobami v Hlavním městě Praze (13 178 Kč).

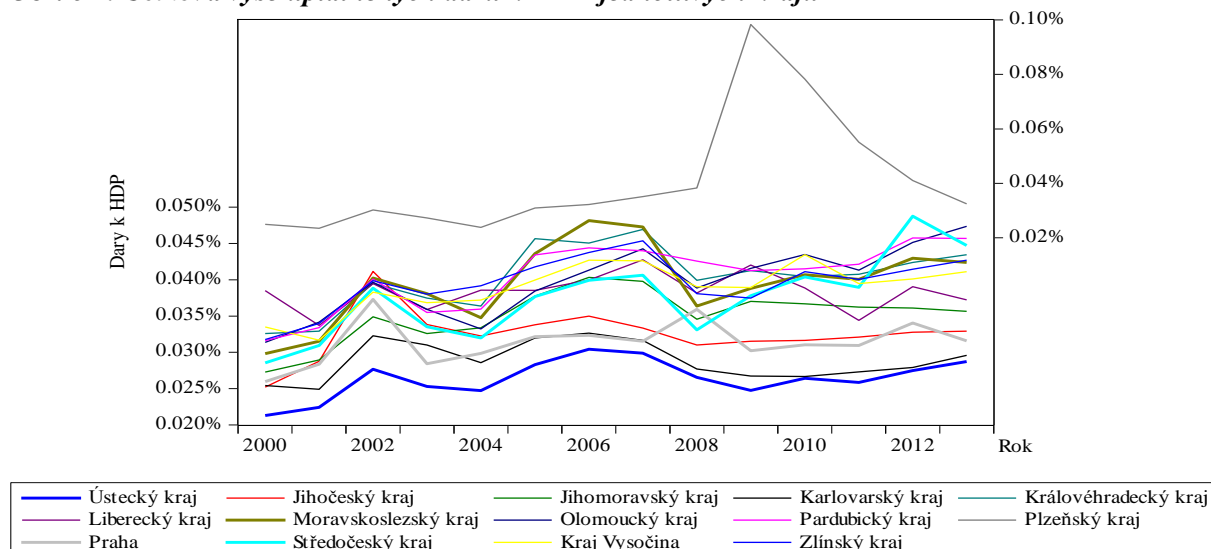
Vezme-li se v úvahu teoretický předpoklad, že ekonomická vyspělost země může být jedním z důležitých aspektů ve vztahu k filantropii, pak po srovnání průběhu následujícího grafu na Obrázku č. 3, který porovnává ekonomickou výkonnost jednotlivých krajů dle HDP, s průběhem grafického zpracování celkové hodnoty poskytnutých darů fyzických osob dle daňových přiznání (Obr. č. 1), lze říct, že se tento předpoklad potvrzuje. Až na výše uvedenou výjimku Plzeňského kraje, je grafický průběh hodnot obdobný a jednotlivé kraje, dle výši zjištěných hodnot, mají v obou grafech stejné řazení.

Obr. č 3: HDP (v běžných cenách) v jednotlivých krajích

Zdroj: Český statistický úřad. Databáze regionálních účtů. [Online] [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.presmsocas>. Vlastní zpracování

Ekonomicky nejvyspělejší a taktéž nejvyšší celkové dary vykazuje Hlavní město Praha, následují Středočeský kraj, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj a další. Naopak nízkou výkonnost a nízké celkové dary má Liberecký kraj, následovaný Karlovarským krajem s nejnižší výkonností.

Jestliže však jsou porovnány jednotlivé kraje na základě koeficientu, vyjadřujícího uplatněnou celkovou výši darů k HDP, vyjádřeného v procentech, vyjdou rozdílné výsledky a není zcela jasné, zda skutečně mezi ekonomickou úrovní kraje a výší donátorských příspěvků lze nalézt vztah. Procento uplatněných darů k HDP je graficky zpracováno na Obrázku č. 4.

Obr. č 4: Celková výše uplatněných darů k HDP jednotlivých krajů

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování

Zcela se vymyká Plzeňský kraj, který je pro lepší názornost vyjmut a znázorněn vzhledem k pravé ose. Pro tento kraj v roce 2004 vychází vůbec nejnižší procento uplatněných darů k HDP ze všech krajů (0,024 %). Naopak v roce 2009 je v Plzeňském kraji hodnota uplatnění darů k HDP ze všech krajů nejvyšší (0,098 %).

Nejnižší postavený je Ústecký kraj, následovaný Karlovarským krajem. Hlavní město Praha se ve srovnání výše odpočtů na dary k HDP propadá až na třetí pozici od konce. Taktéž ekonomicky silný Jihomoravský kraj je v tomto srovnání na spodních hranicích. Vyšší koeficienty vykazují kraje Olomoucký, Středočeský a Moravskoslezský.

Pro zjištění, zda skutečně existuje závislost mezi ekonomickou úrovní jednotlivých krajů a celkovou výší poskytnutých darů u fyzických osob, byla následně využita jednoduchá regresní analýza. Nezávislou proměnnou x je výše HDP daného kraje, celková výše poskytnutých darů, zjištěná na základě odpočtů uplatněných v daňových přiznáních fyzických osob pak představuje závislou proměnnou y . Pomocí regresní analýzy byl hledán optimální regresní model, a to pro každý kraj zvlášť.

Jak z průběhu bodových diagramů, tak z rozboru empirických údajů vyplynula existence lineární závislosti mezi výší HDP a výší darů fyzických osob. Tuto závislost vystihuje lineární regresní funkce ve tvaru $f(x) = \beta_1 x + \beta_0$. Determinační koeficienty, popisující z kolika procent celkové variability je vysvětlitelný navržený regresní model, jsou uspokojivé až vysoké a jsou uvedeny v následující Tabulce č. 2. Hodnota F významnosti jednotlivých modelů je vždy menší než 0,01, z čehož plyne statistická významnost navržených lineárních regresních modelů.

Tab. č. 2: Determinační koeficienty

Hlavní město Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Plzeňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj
0,91	0,87	0,76	0,45	0,64	0,87	0,84
Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj
0,89	0,95	0,95	0,93	0,93	0,91	0,86

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Většina zemí motivuje daňové subjekty k financování neziskového sektoru a využívá různých daňově zvýhodňujících přístupů ať už ve výši odepisované částky daru, ve výši požadovaného minima daru, či formy odečtu buď ze základu daně či slevy na dani, nebo zavádí možnost daňové asignace a snaží se o dlouhodobost a udržitelnost altruistického chování fyzických i právnických osob.

V České republice je přístup využití daňových nástrojů již mnoho let stabilní. Podpora je realizována prostřednictvím odečtu hodnoty daru ze základu daně. Pouze v roce 2014 byly učiněny kroky ke zvýšení podpory veřejně prospěšných aktivit a byly navýšeny maximální hranice výše darů odčitatelných od základu daně u právnických i fyzických osob.

Pro uplatnění odpočtů byl přelomový rok 2008, kdy celkové hodnoty darů na veřejně prospěšné účely u fyzických osob zaznamenaly téměř ve všech regionech pokles, a až v posledních letech lze sledovat mírný nárůst. Tento pokles mohl být způsoben nestálou ekonomickou situací, která nastala právě v tomto období, ekonomika stagnovala a poplatníci přešli na úsporný režim s nejistým výhledem do budoucna. Stejný průběh lze sledovat i na vývoji HDP, který měl ve všech krajích až do roku 2008 vzestupnou tendenci. Taktéž se zde odrazila ekonomická krize a došlo k výraznému poklesu, který až v posledních letech zaznamenává nárůst. Z výše provedeného výzkumu a analýz lze vyvodit, že přístup fyzických osob k filantropii je výrazně ovlivněn reálnou hospodářskou vyspělostí regionu.

Dalším důvodem poklesu individuálního dárcovství mohla být daňová reforma, která v roce 2008 proběhla, kdy mimo jiné byla zrušena progresivní sazba daně a zavedena jednotná sazba daně ve výši 15 %. Zároveň byl zrušen minimální základ daně, čímž se snížilo celkové daňové zatížení fyzických

osob. Pokud se poplatník do té doby snažil optimalizovat svou výši daňové povinnosti pomocí nezdanitelných částí daně, částečně pro toto důvod pominul. Dle primárního výzkumu (Kolibová, 2015) zaměřeného na firemní filantropii, který byl realizován v Moravskoslezském kraji v rámci projektu TAČR v srpnu 2014 dotazníkovým šetřením taktéž vyplynulo, že u fyzických osob v 86,7 % neexistuje firemní strategie, která by zahrnovala finanční dárcovství a pravidelnou podporu potřebným. Většina fyzických osob se tak rozhoduje k finančnímu příspěvku neziskovým organizacím dle výše dosaženého zisku.

Stávající daňové úlevy jsou pozitivním aspektem v daňovém právu, ale samy o sobě více finančních prostředků nestátních neziskovým organizacím nepřinesou. Donátorství fyzických osob v ČR je ovlivněno především výší jejich zisků, které jsou odrazem ekonomické síly daného regionu. Daňové benefity tak nemají silný vliv na motivaci k firemní a individuální angažovanosti, nicméně mohou mít vliv na objem darů, zejména u větších individuálních dárců. V České republice je spíše využívána forma jednorázového dárcovství a z tohoto vyplývá nezbytnost budovat pro neziskový sektor základnu individuálních dárců, která by se stala stabilním zdrojem příjmů.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Databáze regionálních účtů*. [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.presmsocas>.
- [2] FARICY, C., ELLIS, C., (2014). Public Attitudes Toward Social Spending in the United States: The Differences Between Direct Spending and Tax Expenditures. *Political Behaviour*, vol. 36, no. 1, pp. 53-76. ISSN 01909320. DOI 10.1007/S11109-013-9225-5.
- [3] FINANČNÍ SPRÁVA ČR, (2016). *Analýzy a statistiky*. [online]. [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky/udaje-z-danovych-priznani>
- [4] HALL, R. E., RABUSHKA, A., (2007). *The Flat Tax: Updated Revised Edition*. Stanford: Hoover Press. ISBN 978-0-8179-9311-5.
- [5] JANOUŠKOVÁ, J., (2015). Philanthropy in terms of tax policy in the Czech Republic. In *Finance and the performance of firms in science, education and practice*. Zlín: UTB Zlín, pp. 510-522. ISBN 978-80-7454-482-8.
- [6] KALOUSOVÁ, P., (2013). *Dílčí studie pro Koncepti politiky vlády vůči nestátním neziskovým organizacím do roku 2020*. [online]. [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_kalousova_darcovstvi_pro_web.pdf
- [7] KOLIBOVÁ, H., CHMELÁŘOVÁ, M., VÁCLAVÍKOVÁ, A., JUŘÍČKOVÁ, V., (2015). *Inkluzivní rozměr filantropických aktivit v regionálním kontextu*. Opava: Slezská univerzita v Opavě. ISBN 978-80-7510-142-6.
- [8] PRASAD, M., (2011). Tax “Expenditures” and Welfare States: A Critique. *Journal of Policy History*, vol. 23, no. 2, pp. 251-266. ISSN 08980306. DOI 10.1017/S0898030611000066.
- [9] PŘIBYL, J., (2006). Daňové asignace v České republice. In *Theoretical and practical aspects of public finance*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. Nakladatelství Oeconomica. ISBN 80-245-1032-4.
- [10] SURREY, S., (1973). *Pathways to tax reform: the concept of tax expenditures*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-0-674-43650-3.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci Studentské grantové soutěže Slezské univerzity v Opavě 2016 s názvem projektu Daňové úlevy fyzických osob jako součást podpory veřejných politik v podmínkách ČR.

SPOLUPRÁCE JIHOČESKÉHO KRAJE A PŘESHraniČNÍCH REGIONŮ SE ZAMĚŘENÍM NA OCHRANU OBYVATELSTVA

COOPERATION OF SOUTH BOHEMIA AND CROSS-BORDER REGIONS WITH A FOCUS ON CIVIL PROTECTION

ŠTĚPÁN KAVAN¹

LENKA BREHOVSKÁ²

¹Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje ¹Fire Rescue Service of South Bohemia
Oddělení krizového řízení Department of crises management
✉ Pražská 52b, 370 04 České Budějovice; Czech Republic
E - mail: stepan.kavan@email.cz

²Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích ²University of South Bohemia in Ceske Budejovice
Zdravotně sociální fakulta Fac. of Health and Social Studies
Ústav radiologie, toxikologie a ochrany obyvatelstva Inst. of Radiology, Toxicology and Civil Protection
✉ Emy Destinové 46, 370 05 České Budějovice; Czech Republic
E - mail: BrehovskaLenka@eznam.cz

Anotace

Příspěvek reflektuje problematiku přeshraniční spolupráce se zaměřením na ochranu obyvatelstva a krizové řízení. Mezinárodní spolupráce je řešena v pohraničních oblastech Jihočeského kraje z pohledu státní správy, samosprávy a nestátní neziskové organizace. Na přeshraniční spolupráci je nahlíženo jako na podpůrný a doplňkový nástroj národního systému ochrany obyvatelstva. Cílem je příspěvku je charakterizovat základní realizované směry přeshraniční spolupráce zaměřené na ochranu obyvatelstva a krizové řízení. Metodou analýzy a na základě případových studií ukazuje klady, záporny a možnosti spolupráce na příkladech v oblasti státní správy, samosprávy a nestátní neziskové organizace. Přeshraniční spolupráci lze charakterizovat na základě představených skutečností jako efektivní řešení zabezpečení záchranných prací a zlepšení koordinace nasazení sil a prostředků při mimořádných událostech a krizových situacích.

Klíčová slova

Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, ochrana obyvatelstva, přeshraniční spolupráce

Annotation

The contribution reflects the theme of cross-border cooperation which is focused to the civil protection and crisis management. The international cooperation is concerned border areas of South Bohemia from the point of state and regional administration and nongovernmental organization. The cross-border cooperation is perceived as supporting and additional instrument of national system of civil protection. The aim of the paper is to describe the basic directions implemented cross-border cooperation aimed at protecting the population and crisis management. Analysis method and based on case studies shows pros, cons and possibilities of cooperation on examples of state administration, local authorities and NGOs. Cross-border cooperation can be characterized on the basis of the facts presented as an effective security solution for rescue operations and to improve coordination of the deployment of forces and resources in emergency and crisis situations.

Key words

Fire Rescue Service of South Bohemia, civil protection, cross-border cooperation

JEL classification: I31

Úvod

Přeshraniční spolupráce se zaměřením na ochranu obyvatelstva a krizové řízení je jednou z možností podpory a doplnění národního bezpečnostního systému. Forma mezinárodní spolupráce přispívá k celkové ekonomické, sociální a územní soudržnosti konkrétního území. Cílem přeshraničních aktivit je doplňovat programy národní a Evropské Unie jako jsou např. programy venkovského rozvoje nebo programy investic pro růst a zaměstnanost. Zaměřují se na posílení struktur spolupráce v určených oblastech souvisejících s aktivitami v rámci vybraných priorit, jejich úsilí směřuje k vytvoření společné identity, integrovaného fyzického prostoru, vyváženého rozvoje a lepších a harmonizovaných politik a správy.

Ekonomickou a socio-demografickou strukturu v příhraničním regionu Jihočeského kraje lze charakterizovat jako výrazně disproporční. Rozdíly jsou patrné zejména mezi městy a venkovem a mezi Rakouskem a Německem na jedné straně a českými regiony na straně druhé. Lze zde identifikovat méně rozvinuté regiony, regiony se strukturálními problémy a vysoce dynamické regiony s inovativním ekonomickým prostředím.

1. Cíl a metody

Příspěvek na téma přeshraniční spolupráce v předmětné oblasti si klade za cíl charakterizovat základní realizované činnosti v oblasti ochrany obyvatelstva v jednotlivých příhraničních regionech Jihočeského kraje. Dílčím cílem je zpracování příkladů regionální přeshraniční spolupráce v oblastech státní správy, samosprávy a nestátních neziskových organizací.

K dosažení vytčených cílů byla využita analýza dostupných informací a případových studií. Případové studie detailně popisují nebo rozebírají jeden nebo několik případů z praxe. Jedná se o zkoumání předem zvoleného jevu, v rámci jeho reálného kontextu. Případová studie má primárně deskriptivní cíl: usiluje o zachycení složitosti případu, jeho komplexnosti, popisuje vztahy v jejich celistvosti. Může však být i explanační: odhalit skryté souvislosti a vysvětlit příčiny konkrétních jevů.

Podstatou případové studie je předpoklad, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lze lépe porozumět jiným podobným případům. V případové studii lze k vysvětlení jevů, na něž se zaměřuje, využívat různých vědeckých metod (interview, studium dokumentů, statistická data, apod.) a jejich výsledků; není to však její hlavní cíl. Případové studie použité v příspěvku jsou praktickým příspěvkem k danému tématu, jejich zpracování je založeno spíše na zkušenosti než na analýze či aplikaci nějaké teorie.

2. Výsledky a případové studie

Uvedené případové studie jsou prezentovány v základní podobě a nezbytných charakteristikách, které se zaměřují na významnost jevu, zejména na objevnost nebo novost s cílem přiblížení poznání obdobných případů – jedná se o přínos pro teorii. Další charakteristikou je úplnost, jedná se o vymezení a ohraničení případu; získání nezbytných informací v daném vymezení s cílem obsažení problematiky ochrany obyvatelstva.

2.1 Cvičení Taranis 2013 – zapojení HZS JčK v cvičení Mechanismu CO v EU

V roce 2011 Rakouský červený kříž - regionální organizace Salzburg společně s národními a mezinárodními partnery navrhli projekt na pořádání cvičení v rámci EU. Tato myšlenka byla utvrzena podpisem grantové smlouvy mezi Rakouským červeným křížem, regionální organizací Salzburg a Evropskou komisí v prosinci 2011. Cvičení se aktivně zúčastnil za Českou republiku v přípravné i realizační fázi Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje. Evropská unie má pro

zvládání následků závažných mimořádných událostí včetně teroristických útoků zaveden tzv. Mechanismus společenství pro civilní ochranu, který využívá společné síly a prostředky ochrany obyvatelstva členských států EU (Dušek, 2011). Cvičení EU Taranis 2013 se odehrávalo ve dvou základních částech - na národní úrovni Rakouska i na mezinárodní úrovni Evropské unie (Kavan, 2013).

I. „Command Post Exercise“ (dále jen „CPX“) - operační část cvičení, která se uskutečnila 17. - 18. června 2013. Tato část cvičení byla prováděna na základě připraveného scénáře za účelem vyžadování mezinárodní spolupráce. Probíhala standardizovaná procedura, kdy členský stát zasažený rozsáhlou mimořádnou událostí (v tomto případě Rakousko) požádá prostřednictvím „Emergency Response Centre“ (dále jen „ERC“) členské státy EU o poskytnutí pomoci.

II. „Field Exercise“ (dále jen „FEX“) - cvičení se zaměřením na taktickou a strategickou úroveň řízení se uskutečnilo 27. - 29. června 2013. Praktická část cvičení byla realizována v oblasti Flachgau a Tennengau (Federální země Salzbursko) a ve městě Salzburg.

HZS Jihočeského kraje vyslal na cvičení EU Taranis 2013 odřad pro vysokokapacitní čerpání vody a nouzové ubytování. Jednotka zajišťující vysokokapacitní čerpání vody operovala s mobilní čerpací stanicí SIGMA 400, která je určena především k odčerpávání velkých zatopených území. Druhá část odřadu zabezpečovala provoz kontejneru nouzového přežití. HZS Jihočeského kraje se aktivně zapojil rovněž do příprav a plánovacího procesu cvičení. (Kavan, 2013).

2.2 Spolupráce hasičských jednotek Český Krumlov a Freistadt

Spolupráce profesionálních hasičů z Českokrumlovska na jihu Čech s příhraniční oblastí rakouského regionu, především okresem Freistadt, vznikala naprosto spontánně a postupně se rozvíjela. Po politicko-společenských změnách, které proběhly v České republice po tzv. Sametové revoluci 17. listopadu 1989, se začaly vytvářet nové vazby s příhraničními partnery. Prvním impulsem pro vzájemnou spolupráci bylo předání Betlémského světla 23. prosince 1989 na celnici v Dolním Dvořišti. Z této akce se stala již tradiční rozsáhlá společenská adventní událost, kterou hasiči z Freidstadtu a českokrumlovští hasiči udržují do současnosti. Při výročích této akce se organizuje předávání Betlémského světla mezi hasiči přímo na státní hranici.

Vedle společenských akcí bylo pro obě strany zajímavé seznámit se systémem požární ochrany v jednotlivých regionech a vybavením jednotek požární ochrany. V počátcích vzájemné spolupráce převládala zájem českých hasičů prohlédnout si vybavení rakouských kolegů. Za uplynulých 25 let se situace ve výbavě jednotek požární ochrany v okrese Český Krumlov výrazně změnila a zájem je nyní i z rakouské strany. Je nezbytné si uvědomit, že systém rakouských hasičů je koncipován na základě dobrovolných jednotek (Čapková, 2012). Na straně české vytváří systém požární ochrany zejména jednotky hasičského záchranného sboru kraje a jednotky sboru dobrovolných hasičů obcí.

Představitelé dobrovolných hasičů z Freistadtu se účastní vybraných taktických cvičení jako pozorovatelé, např. cvičení na vodní elektrárně na Lipenské přehradě. Dále jsou organizována společná cvičení hasičských jednotek s cílem procvičení vyžadování přeshraniční pomoci, součinnosti, komunikace a velení při společném zásahu, např. taktické cvičení požár na Vítkově Kameni, požár lesa na státní hranici v lokalitě Heršlák u Horního Dvořiště, únik nebezpečné látky na železniční stanici Horní Dvořiště, požár a únik nebezpečné látky v areálu firmy Jihočeských papíren ve Větrní. Společné zásahy byly uskutečněny i při mimořádných událostech, kde byly využity předchozí znalosti systémů a velitelů, jednalo se např. o zásah na únik topného oleje z bývalé celnice Schöneben a ohrožení znečištění vodní nádrže Lipno, dopravní nehoda autobusu v podjezdu v obci Rybník, opatření na slintavku a kulhavku -SLAK 2001.

Vzájemná součinnost je dána geografickou blízkostí a totožnou činností. Výměna informací a zkušeností obohacuje obě strany a vede k důležitému průsečíku zájmu, kterým je provádění záchranných prací ve prospěch zasaženého obyvatelstva. Přestože podmínky a systém zajištění

záchranných složek jsou odlišné, vzájemným pojítkem je stejný cíl, kterým je ochrana a záchrana obyvatelstva.

2.3 Cvičení "Dopravní nehoda autobusu České Velenice"

V rámci přípravy na řešení mimořádných událostí bylo 24. listopadu 2010 uskutečněno taktické cvičení se zaměřením na zásah složek integrovaného záchranného systému při dopravní nehodě prostředku hromadné přepravy osob v příhraniční oblasti Jihočeského kraje. Jednalo se o cvičení se zaměřením na přeshraniční spolupráci při řešení mimořádné události s větším počtem osob.

Cíle cvičení byly formulovány takto:

- Ověření spolupráce operačních středisek složek IZS při vyžadování mezinárodní pomoci.
- Návčik spolupráce složek IZS při společném zásahu se záchrannými složkami Dolního Rakouska.
- Prohloubení schopností velitelů a vedoucích složek IZS při společném řízení, koordinaci sil a prostředků.
- Návčik činnosti jednotek požární ochrany a složek IZS při společném zásahu u dopravní nehody s větším počtem zraněných osob.

Cvičení probíhalo na české straně hospodářského parku, který je situován na okraji města České Velenice. Námětem cvičení byla situace, kdy přibližně v 15 hod. na křižovatce místních komunikací v areálu hospodářského parku České Velenice nedaleko česko-rakouské hranice došlo ke střetu osobního vozidla s autobusem. Řízení zásahu probíhalo standardním způsobem. S rakouskými záchranáři byla spolupráce omezena jazykovou bariérou a odlišnými organizačními principy. Rakouští záchranáři netřídí na běžné úrovni metodou START (Snadné Třídění A Rychlá Terapie). Systémové třídění provádí pouze lékař. Rakouští hasiči především pomáhali při vyprošťování zasažených. Rozdílná taktika zásahu české a rakouské strany vedla k duplicitě třídění u některých pacientů. Přínosné pro řešení situace bylo zbudování stanu rakouským červeným křížem pro ošetření zraněných, který chránil pacienty před nepřízní počasí. Taktické cvičení prokázalo, že spolupráce jihočeských a dolnorakouských záchranářů v pohraničí je možná a může být prospěšná pro včasné a účinné nasazení záchranných složek v příhraniční oblasti. Oblasti na obou stranách státní hranice jsou svou polohou časově hůře dostupné pro záchranné složky.

2.4 Konference „Víme o sobě“

Dne 29. listopadu 2012 se v Borovanech nedaleko Českých Budějovic pod záštitou hejtmana Jihočeského kraje konala konference „Víme o sobě - dobrovolnictví při mimořádných událostech“. Konferenci pořádal Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje ve spolupráci s Jihočeským krajem a Vysokou školou evropských a regionálních studií. Konference se zúčastnili zástupci sousedních regionů Jihočeského kraje z Horního Rakouska, Dolního Rakouska a Bavorska.

Konference „Víme o sobě?“ se v Jihočeském kraji konala již podruhé a to v návaznosti na tradici konferencí pořádaných v minulosti Hasičským záchranným sborem ČR. První regionální konference v roce 2010 byla zaměřená na vzájemné představení, poznávání a porovnání možností působení jednotlivých organizací v rámci mimořádných událostí. Druhá konference, s podtitulem „Dobrovolnictví při mimořádných událostech“, již byla pojata více monotematicky. Téma dobrovolnictví bylo zvoleno v souvislosti s rozvíjející se činností nestátních neziskových organizací v Jihočeském kraji a jejich spolupráce s Hasičským záchranným sborem JČK. Jedním z podnětů bylo také navázání na Evropský rok dobrovolnictví 2011, který práci dobrovolníků vyzdvihl a povzbudil k ní celou společnost.

Účastníci konference měli rovněž možnost vyslechnout informace a seznámit se s praktickými zkušenostmi s dobrovolnictvím při mimořádných událostech v rámci regionů - Jihočeský kraj, Horní Rakousko, Dolní Rakousko a Bavorsko. V návaznosti na uvedené aktivity byla 26. – 27. listopadu

2014 uskutečněna konference „Bezpečná společnost a voda“, kde se opět zúčastnili partneři z Dolního a Horního Rakouska a Bavorska. Konference byla zaměřena na otázky bezpečnosti ve vztahu k vodě.

2.5 Vodní záchranná služba ČČK – spolupráce s rakouským sdružením

Vodní záchranná služba ČČK (VZS ČČK) byla založena v roce 1968. Je největší a nejstarší celostátní organizací věnující se vodní záchrance, vzdělávání a záchrannému sportu. Vodní záchranná služba ČČK v Jihočeském kraji působí jako místní skupina České Budějovice, Český Krumlov a Soběslav (Kavan, Dostál, 2012).

V uplynulých letech byl postupně posilován význam VZS ČČK jak v regionu, tak i na mezinárodní úrovni, především v Rakousku. VZS ČČK přispívá k zabezpečení poskytování nezbytné odborné pomoci z hlediska bezpečnosti a prevence v místech své působnosti. Díky aktivitám, profesionalitě a spolehlivosti je VZS ČČK jednou z ostatních složek integrovaného systému, kde plní úkoly v oblasti prevence, záchrany a poskytování první pomoci (Hladká, Hyánek, 2015). Důležitá je činnost při výkonu společných služeb VZS ČČK na vodní nádrži Lipno v Dolní Vltavici a také v rakouském Feldkirchenu, kde již několik let úspěšně působí ve prospěch záchrany lidských životů. Soustavně se rozvíjí mezinárodní spolupráce s Vodní záchrannou službou Rakouska na všech úrovních (spolupráce mládeže, společné kurzy a výcviky apod.). Další rozvoj přeshraničních aktivit směřuje k navázání spolupráce s německou vodní záchrannou službou - Deutsche Lebens-Rettungs-Gesellschaft. (MS Vodní záchranná služba, 2016).

VZS ČČK, místní skupina Český Krumlov realizuje projekt „Společné aktivity VZS ČČK a Horního Rakouska“. V rámci tohoto projektu je uskutečňována celá řada aktivit jako soustředění mládeže, mezinárodní sportovní soutěže, semináře, výcvik atd. Cílem projektu je vytvořit podmínky pro výkon vodní záchranné služby na obou stranách hranice, tedy jak na straně české, tak na straně rakouské. Funkčnost vodní záchranné služby posiluje bezpečnost obyvatel regionu a turistického ruchu. Projekt přeshraniční spolupráce zvyšuje efektivitu a úroveň služeb obou organizací v případě nasazení při mimořádných událostech, napomáhá realizovat společná cvičení, školení a kurzy (MS Vodní záchranná služba, 2016). Činnost vodní záchranné služby v příhraničních oblastech má své opodstatnění vzhledem k nárůstu turistického ruchu v příhraničních oblastech ČR i Rakouska. V letním i zimním období se zvyšuje počet účastníků v aktivitách spojených s vodní nádrží či vodními toky. Jako příklad lze uvést rybaření na pramicích, jachting, windsurfing, kiteing, plavání, potápění, splouvání řek, cyklistika, bruslení, běžecké lyžování na zamrzlé vodní hladině, lední jachting, lední kiteing atd.

2.6 Jihočeský kraj a spolupráce s Krajem Vysočina, Jihomoravským krajem a Dolním Rakouskem

Jihočeský kraj v rámci „Dohody o spolupráci mezi Jihomoravským kraje, Krajem Vysočina, Jihočeským kraje a Dolním Rakouskem“ se zapojuje mimo jiné do části zaměřené na zmírnění dopadů mimořádných událostí na obyvatelstvo. Aktivity v rámci uvedené dohody jsou označovány jako „Ochrana před katastrofami“ a jsou zaměřeny především na pokračování v osvědčené spolupráci expertů v případě povodní či jiné katastrofy. Další činnosti, které jsou v rámci dohody řešeny, kladou důraz na posílení spolupráce v oblastech:

- výměny informací o přípravě a zvládnání konkrétních modelů katastrof (modelové situace),
- analýzy možných modelů katastrof v pohraničí, síly a prostředky k řešení,
- vzdělávání především v tematických okruzích krizového řízení a ochrany obyvatelstva,
- analýzy rizik katastrof v příhraničním pásmu či katastrofy s potenciální možností vzájemné pomoci na partnerském území,
- výměny informací a odborných podkladů v oblasti ochrany před katastrofami,
- vzájemné výměny informací o technických systémech týkajících se výstrahy, kontroly, předávání informací, prognózy, rozvoje, průběhu v souvislosti s řešením katastrof,
- výměny zkušeností o spolupráci a roli dobrovolných organizací v ochraně před katastrofami,

- spolupráce a vzájemné účasti na cvičení složek integrovaného záchranného systému pořádaných partnery,
- výcvikové činnosti skrze spolupráci nebo účast na společných cvičení k ochraně před katastrofami nebo při vzájemných pozorování během cvičení,
- geografické informační systémy jako podpora krizového řízení,
- využívání informačních systémů při přípravě a řešení katastrof – podpora rozhodovacího procesu.

V rámci společné spolupráce a mezikrajské dohody byly v rámci zaměření na ochranu před katastrofami realizovány tyto aktivity:

- Konference Ehrenamt - Dobrovolnictví, která se uskutečnila v konferenčním centru Školícího střediska pro hašení požárů, civilní obranu a katastrofy v Tullnu. Tematicky bylo setkání zaměřeno na dobrovolnictví, využívání sociálních sítí, vzdělávání dětí a mládeže k sebeochraně při mimořádných událostech. Jednotlivé oblasti byly podrobně řešeny v rámci workshopů zaměřených na jednotlivá témata a představení výstupů z těchto workshopů na závěr konference (22. – 23. 10. 2010).
- Seminář k tématu spolupráce složek při zásahu v příhraničních územích a účast nevládních neziskových organizací, vč. porovnání legislativy (29. 3. 2011).

2.7 Spolupráce HZS Jihočeského kraje a hasiči z Freyung- Grafenau

V dubnu roku 2015 se uskutečnilo pracovní setkání zástupců Územního odboru Prachatice HZS Jihočeského kraje a zástupců hasičů okresu Freyung- Grafenau. Cílem setkání byla výměna zkušeností se zabezpečením požární ochrany daných regionů na obou stranách státní hranice, prohloubení spolupráce, seznámení se s organizací a činností hasičů okresu Freyung-Grafenau a operačního střediska v Pasově.

V rámci pracovního jednání byla představena stanice a rozsah činnosti dobrovolné hasičské jednotky ve Freyungu. Součástí pracovního setkání byla návštěva integrovaného operačního střediska - Integrierte Leitstelle v Pasově, kde byly prezentovány povodně v Pasově v červnu 2013, představení systému povolávání hasičských jednotek a osádek záchranné služby daného území.

Závěr

Pojetí ochrany obyvatelstva a řízení krizí je řešeno v multiresortní šíři a komplexnosti. K zajištění bezpečí obyvatelstva, jeho života, zdraví, majetku a životního prostředí musí orgány krizového řízení využívat dostupných sil a prostředků. Připravenost systému čelit současným i předvídatelným bezpečnostním hrozbám a s nimi spojeným mimořádným událostem a krizovým situacím nelze provádět jen s nasazením sil a prostředků bezpečnostních složek státu. Je potřeba hledat nové cesty, nástroje a postupy spočívající zejména v efektivním zapojení všech subjektů, které jsou schopny tomuto systému napomoci (Kováčová, Vacková, 2015). Jedním z možných postupů při novém efektivním řešení zabezpečení záchranných prací a zlepšení koordinace nasazení sil a prostředků při mimořádných událostí a krizových situacích je bezpochyby přeshraniční spolupráce (Blistanova a kol., 2016).

Příspěvek v jednotlivých kazuistikách ukazuje odlišné možnosti přeshraniční a příhraniční spolupráce. Tyto činnosti se uskutečňují v oblasti státní správy (Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje), v rámci samosprávy (Jihočeský kraj) a také v oblasti neziskového sektoru (Vodní záchranná služba Českého červeného kříže). Příhraniční pomoc je realizována v oblastech praktických (společné výcviky a zásahy) i teoretických (semináře, konference). Důraz je možný vysledovat na společenské stránce spolupráce – především v oblasti spolupráce hasičských jednotek. Všechny popisované aktivity jsou založeny na spolupráci s kolegy z Dolního a Horního Rakouska. V rámci zpracování tématu byla zaznamenána pouze jedna aktivita v příhraniční oblasti s Německem. Vysvětlení lze hledat jednak v délce hranice, kdy Jihočeský kraj má podstatně kratší společnou hranici s Německem než s Rakouskem. Druhým faktorem může být hustota osídlení příhraničních oblastí a hornatý reliéf této oblasti. V příhraniční oblasti s Bavorskem se nachází rozsáhlý Šumavský masív, kde je v obou

státech vyhlášen národní park. Zde je spolupráce založena především z hlediska ochrany přírody, ale nově jsou řešeny i otázky mimořádných událostí.

Přínosy přeshraniční spolupráce lze vidět zejména vzhledem k zabezpečení plošného pokrytí - rozložení sil a prostředků v rámci daného území jednotlivými záchrannými jednotkami, které jsou v příhraničních oblastech řidší ve srovnání s vnitřními částmi republiky. Malé vzdálenosti, rychlé dojezdové časy, otevřená hranice jsou jasné faktory, které jednoznačně vybízí k využívání přeshraniční spolupráce při zabezpečování záchranných prací, jakými jsou např. hašení požárů, vyprošťování zraněných osob při dopravních nehodách, velké počty zraněných osob apod. Z druhé strany je potřeba vnímat ne zcela běžný systém povolávání přeshraničních jednotek, jazykovou bariéru a odlišný systém záchranných organizací a komunikace. V období před rokem 1989 bylo zejména české příhraničí poměrně řídké osídleno. V posledních dvou desetiletích se počet obyvatel v některých obcích mírně navýšil. Nevznikají zde však větší obce, které by mohly zřizovat záchranné složky, které by disponovali rozsáhlými silami a prostředky. Možnost součinnosti a společného nasazení záchranných složek obou států v případě mimořádné události v příhraničí znamená podstatné zlepšení bezpečnosti života a zdraví obyvatelstva i jejich majetku na obou stranách státní hranice bez zvýšení finančních prostředků.

Spolupráce záchranných složek České republiky a Rakouska v příhraničí je výhodná jak z hlediska časového (dojezdové časy), tak i z hlediska možnosti soustředění většího počtu záchrannářů při větší mimořádné události. Taktické postupy a organizace záchranných složek na české a rakouské straně jsou obdobné, nikoli však shodné. Pro snazší společnou činnost záchranných složek u zásahu bude vhodné zlepšit vzájemnou informovanost o postupech užívaných při zásahu druhou stranou. Záchranné složky by měly pokračovat v setkáních nad odbornými tématy činnosti u zásahu a to formou společných cvičení i seminářů (Kelemen, Blišťanová, 2014).

Příhraniční spolupráci často bývá v ústraní vzhledem k mnohem rozsáhlejšímu projektu v rámci Evropské unie a jejího Mechanismu Civilní ochrany. Spolupráce příhraničních regionů není vždy dostatečně propagována, přestože je velice důležitá pro rozvoj těchto oblastí (Kováčová, Vacková, 2014). Vedle profesní spolupráce se rovněž rozvíjí osobní kontakty a mnohá přátelství. Přestože záchranné systémy nejsou zcela totožné, na uvedených kazuistikách je doloženo, že spolupráce jak v preventivní přípravě fázi, tak při společných zásazích možná je. Vzájemně záchrannáře spojuje jejich cíl, kterým je především ochrana a záchrana lidského života a zdraví. Důležitým aspektem je tzv. „local safety“, tedy místní bezpečnost, kdy jsou využívány místní zdroje možné k řešení mimořádných událostí. Doporučením na základě uvedených skutečností je prohlubovat a rozšiřovat vzájemnou spolupráci, aby se rozvíjely a byly využívány silné stránky – síly a prostředky dostupné v rámci plošného pokrytí a jejich participace i ne přeshraničních aktivitách. Ze zkušeností je také patrné, že je nutné odstraňovat jazykovou bariéru jak v odborné terminologii, tak rovněž při běžné komunikaci a výměně názorů, aby byla umožněna bezprostřední komunikace bez tlumočení.

Úkolem přeshraniční spolupráce je odpovídajícím způsobem reagovat na potřeby regionů s přihlédnutím k rozdílným národním a regionálním strategiím, rozdílnou úrovní kvality rozvoje, rozdílným administrativním a politickým strukturám, rozdílným jazykům a právnímu systému. Přeshraniční spolupráce přispívá k spolupráci a integraci regionů pomocí posilováním institucionálních kapacit a sítí stejně jako snižováním bariér.

Literatura

- [1] BLISTANOVÁ, M., ZELENÁKOVÁ, M., BLISTAN, P., FERENCZ, V. (2016) Assessment of flood vulnerability in Bodva river basin, Slovakia. *Acta Montanistica Slovaca*, vol. 21, no. 1, pp. 19-28. ISSN 1335-1788.
- [2] ČAPKOVÁ, B. (2012). Způsoby získávání volných zdrojů a práce s dárci u NNO. *Littera Scripta*, vol. 5, no. 2, pp. 21–33. ISSN 1802-503X.
- [3] DUŠEK, J., (2011). Historie a organizace Evropské unie,. 2. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 284 s. ISBN 978- 80-86708-95-9.

- [4] HLADKÁ, M., HYÁNEK, V. (2015) Non-profit Sector and Charity Financing: Mapping the Field. *Littera Scripta* [online]. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, vol. 8, no. 2, pp. 37-45 [cit. 2015-12-17]. ISSN 1805-9112.
- [5] KAVAN, Š., (2013). Mezinárodní cvičení Taranis 2013. 112 *Odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva*, 10/2013. MV-generální ředitelství HZS ČR. Praha, vol. XII. ISSN 1213-7057.
- [6] KAVAN, Š., DOSTÁL, J. a kol., (2012). Dobrovolnictví a nestátní neziskové organizace při mimořádných událostech v podmínkách Jihočeského kraje. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. ISBN 978-80-87472-41-5.
- [7] KELEMEN, M., BLIŠŤANOVÁ, M. (2014): FLOODLOG as the project on the use of GIS in the security practice and flood crisis management education. *Edukacja Technika - Informatika*. Rocznik naukowy Nr 5/2014-2. Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów. ISSN 2080-9069, pp. 165-169.
- [8] KOVÁČOVÁ, L, VACKOVÁ, M. (2015). Applying Innovative Trends in the Process of Higher Education Security Personnel in Order to Increase Efficiency *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, pp.120-125. ISSN 1877-0428.
- [9] KOVÁČOVÁ, L, VACKOVÁ, M., (2014). Achieving of environmental safety through education of modern oriented society. *International multidisciplinary scientific geoconference SGEM 2014*. Sofia: STEF92 Technology, pp. 3-8. ISBN 978-619-7105-18-6. ISSN 1314-2704.
- [10] MS Vodní záchranná služba ČČK Český Krumlov, (2016). [online]. [cit. 2016-02-12]. Accessible: http://www.zachranari.com/e_download.php?file=data/editor/19cs_6.pdf&original=Vyrocni+zprava+2012.pdf.

ATRAKTIVITA ÚZEMÍ JAKO FAKTOR POHYBU OBYVATELSTVA

THE ATTRACTIVENESS OF THE AREA AS A FACTOR OF POPULATION MOVEMENTS

MILENA BOTLÍKOVÁ¹

PAVLÍNA PELLEŠOVÁ²

JOSEF BOTLÍK²

¹Osoba samostatně výdělečně činná, OSVČ ¹Self-employed
✉ F.S.Tůmy 1234, 73514 Orlová, Czech Republic
E-mail: botlikova.m@volny.cz

²Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné ²School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: pellesova@opf.slu.cz, botlik@opf.slu.cz

Anotace

Regionální analýzy využívají standardní metody komparace, které ne vždy umožňují zahrnout množinu faktorů pro vizualizaci. Příspěvek ukazuje možnosti nestandardní, vícekritériální, vizualizační metody pro analýzu pohybu obyvatelstva na úrovni okresů České republiky. Cílem práce bylo prokázání vlivu atraktivity regionu na pohyb obyvatelstva. Pro analýzu byly zvoleny metody vizualizace, zejména RGB metoda. V rámci výzkumu byly vyhodnocovány tři oblasti faktorů, které mohou mít vliv na atraktivitu regionu a tím indukovat pohyby obyvatelstva v regionu. Faktory byly účelově voleny z oblastí, na které jsou rezidenti poměrně citliví. Jedná se o oblast životního prostředí, oblast související se zaměstnaností a oblast bezpečnosti (kriminality). V první fázi výzkumu byly srovnány jednotlivé, účelově vybrané faktory, které byly vyhodnoceny samostatně a částečně pomocí multikritériální analýzy – metodou stanovení pořadí. Následně byla data transformována do intervalu 0 – 255 pro každou oblast a vizualizována pomocí RGB metody. Pro doplnění byla data komparována i pro kombinace dvojic oblastí. Výsledky jsou zobrazovány pomocí barevné škály, každá ze zvolených oblastí je představována příslušným odstínem červené, zelené a modré složky barevného spektra. Výsledné modely byly srovnány s pohybem (nárůstem, úbytkem) obyvatelstva v okresech. Závěrem lze konstatovat, že existují společné znaky a vazby mezi faktory pohybu obyvatelstva a atraktivitou regionu (oblast táhnoucí se od severovýchodu po jihozápad Čech). Závěry však nelze prozatím zobecnit.

Klíčová slova

RGB model, vícekritériální analýza, migrace, atraktivita území

Annotation

Regional analyzes use the standard method of comparison. Comparison sometimes do not include a set of factors for visualization. The paper shows the possibilities substandard multiple criteria, visualization methods for the analysis of population at the district level of the Czech Republic. The aim was to demonstrate the influence of the region's attractiveness to population movements. For the analysis were chosen visualization methods, in particular RGB method. Three areas of factors were evaluated in the context of research which may affect the attractiveness of the region and thereby induce population movements in the region. Factors were purposefully selected from areas that are relatively vulnerable residents. This is an area of environmental issues relating to employment and the

safety (crime). In the first phase of research purposely chosen different factors were compared, which were evaluated separately and partly through multi-criteria analysis - method of determining the order. Subsequently, the data were transformed into the interval from 0 to 255 for each region and visualized using the RGB method. To complement the data compares well with the combinations of pairs of areas. The results are displayed using a color scale, each of the selected area is represented by the appropriate shade of red, green and blue components of the color spectrum. The resulting models were compared with the movement (increase, decrease) of population in districts. It can conclude that there are common features and linkages between factors of population movement and the attractiveness of the region (the area stretching from the Northeast to the South-West Bohemia). The conclusions cannot be generalized for the time being.

Key words

RGB model, multicriteria analysis, migration, the attractiveness of the territory

JEL classification: R11

Úvod

Pojem atraktivita území, respektive atraktivita regionu bývá spojován s kvalitou života, s kvalitou služeb, se sociálními faktory. Na atraktivitu území lze pohlížet multidisciplinárně, lze rozlišit atraktivitu podnikatelskou, atraktivitu turistickou, atraktivitu sociálně ekonomickou apod.

Hlavním impulsem ke zkoumání atraktivity území a výzkumu kvality života, bylo značné materiální bohatství nejvyspělejších zemí západní Evropy a USA a následné indukování změn v hodnotových orientacích, souvisejících s konzumním způsobem života, vysledovatelné od druhé poloviny 60. let. Atraktivita území souvisí rovněž s přesunem zaměstnanosti do terciální a kvarterní sféry, s úrovní životních standardů, nárůstem volného času a s tím souvisejícími aktivitami. Tyto faktory (nejen tyto) vyvolaly změny v preferenci hodnot, včetně nárůstu preferencí individuálních potřeb. Změna názorů na pojem „atraktivita“ je dále podmíněna zvýšením mobility a většími možnostmi srovnávání lidských hodnot (časoprostorová distanciacce, (Giddens, 1984)). Z těchto poznatků plyne multidimenzionální charakter „atraktivity“. Pod pojem „atraktivita“ a „kvalita života“ je vnímáno jak „vlastnictví“ (materiální faktory), tak „subjektivní pocity“ (psychologické faktory - radost, moc, štěstí apod.), dále kulturně antropologické faktory (chápání kvality života v různých prostředích, změny hodnotového pojetí v čase), pojetí morální (vztah kvality života k morálním hodnotám a svědomí) anebo socioekonomické (diference podle sociálního postavení, pracovní a společenská úspěšnost apod.). Podle některých autorů (Heřmanová, 2012) lze identifikovat tři prioritní oblasti charakterizující pojem „atraktivita“ a „spokojenost“. První je vztah k životním hodnotám (spokojenost se životem), dále vztah k dílčím oblastem života (rodina, práce, bydlení, seberealizace, sociální vazby, společenské uznání) a následně oblast subjektivního pocitu kvalitního a smysluplného života. V návaznosti na tyto hodnoty a hodnotové pojmy lze v současnosti upřesnit preferované faktory do roviny „bezpečí“, „seberealizace“ (např. pracovní, rodinné) a „stability“ (například kvalitní, neměnné ekologické prostředí).

1. Východiska a současný stav

Oproti různým studiím, které preferují hodnocení kvality života na základě výše uvedených subjektivních pocitů (kvalitě zdraví atd.), vychází sociogeografické hodnocení kvality života z různých dimenzí, např. ekonomické, sociokulturní a environmentální charakteristiky regionů, sídel nebo jejich částí (Ouředníček, Špačková, Feřtová, 2011). Spojitost hodnocení kvality života z pohledu geoprostoru je dána vzájemnou interakcí člověka a prostředím a skutečností, že všechny činnosti člověka mají geografický rozměr. Co se týká atraktivity, tu Wokoun (2010) spojuje s konkurenceschopností, za konkurenceschopnou obec (region) považuje „*atraktivní obec (region), která má vysoce pozitivní a externí image, jehož občané jsou spokojeni s kvalitou života, s regionem se ztotožňují, je místem z kterého se exportuje a do kterého přicházejí investoři, kvalitní pracovní síly,*

turisté, ve kterém se dynamicky rozvíjí podnikatelská aktivita jeho občanů a je dostatek pracovních míst...“. Atraktivním prostředím se může stát region v případě, že nabídne takový soubor socio-ekonomických faktorů, které přilákají aktéry (podniky a obyvatelstvo) do regionu (blíže Pavelková (2010); Martin (2003), (převzato Pavelková (2010)), Wokoun (2010), Litavniece (2012) a další). Víturkovo (2013) pojetí atraktivity prostředí koresponduje s kvalitou sociálního prostředí. Pro hodnocení, podobně jako řada jiných autorů (Kunc, Synková, 2010), používá faktory exogenního charakteru, jako jsou:

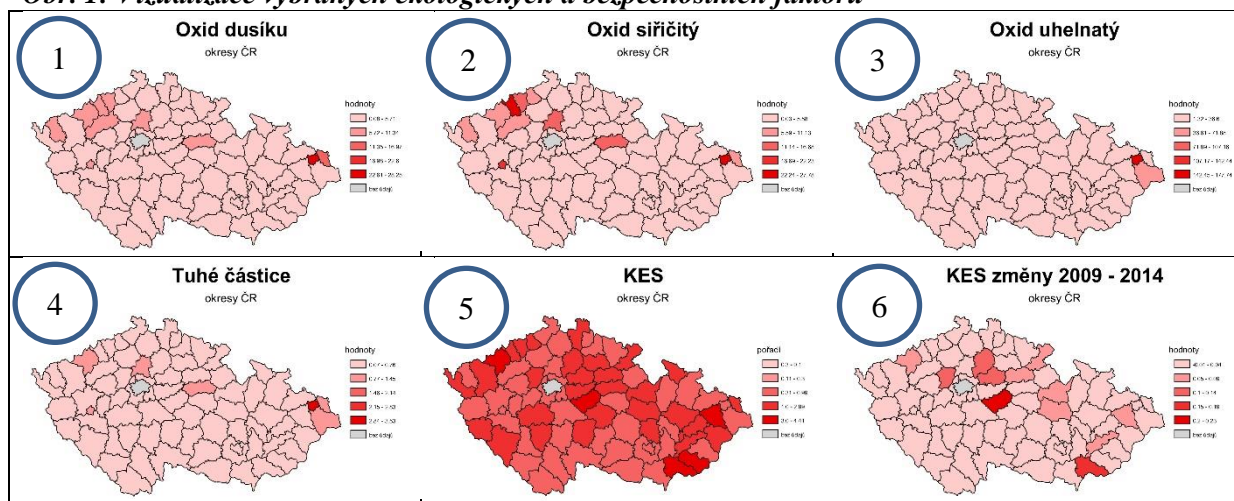
- demografické faktory – přirozený pohyb obyvatel, mechanický pohyb, věková struktura.,
- urbanistické faktory – urbanizace, urbanistický rozvoj, urbanistické prostředí,
- infrastrukturní faktory – zdravotnická infrastruktura, sociální infrastruktura,
- sociální faktory – naděje dožití, vzdělanost, nezaměstnanost, rozvodovost, kriminalita,
- environmentální faktory – krajinná struktura, kvalita ovzduší.

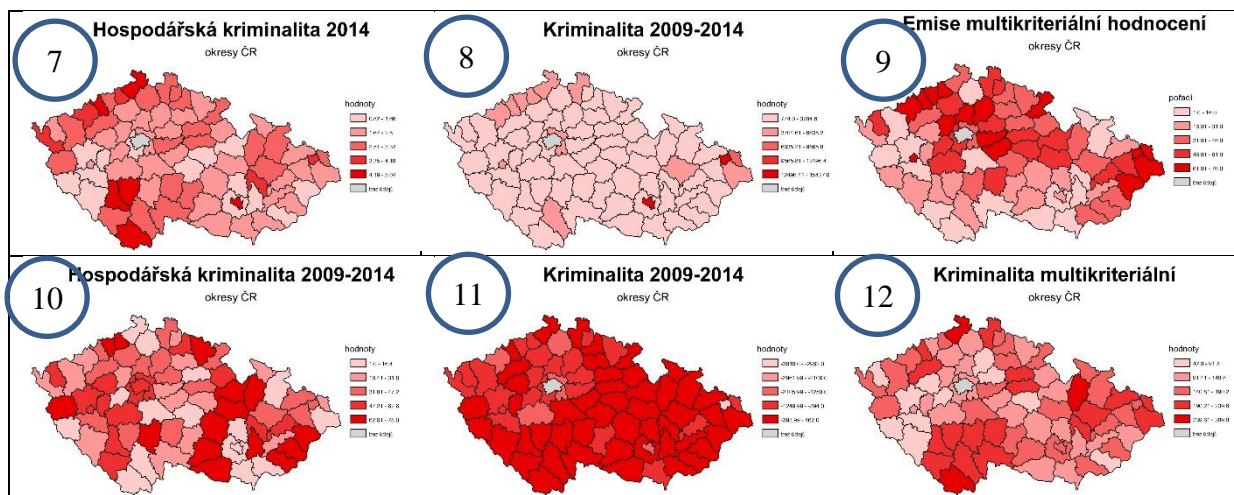
Značný důraz je současně kladený na vzdělanost obyvatelstva, což sebou přináší zvyšování nároků na kvalitu životního prostředí, bezpečnost a širokou paletu možností trávení volného času (Ježek, 2014). Existuje celá řada jiných náhledů a publikací zabývajících se kvalitou života, například z pohledu pacientů apod.

2. Cíl a metody

Cílem bylo prokázání vztahu mezi chováním vybraných faktorů a kvalitou prostředí, vyjádřeného subjektivní snahou člověka inklinovat do tohoto prostředí, která je charakterizovaná prostřednictvím migračních faktorů. Kvalita prostředí byla zúžena do tří dříve uváděných rovin – roviny sociálně ekonomických jistot, vyjádřená stabilitou zaměstnanosti (podíl nezaměstnanosti) a kvalitou podnikatelského prostředí (vyjádřeného počtem firem na 1000 obyvatel), dále do roviny bezpečí (vyjádřené kriminalitou a hospodářskou kriminalitou) a roviny ekologických jistot (znečištění, faktor ekologické stability). Zkoumané faktory tvoří poměrně zjednodušený vzorek, pro základní průzkum je však postačující. Jednotlivé faktory byly srovnávány k roku 2014, dále byla u některých faktorů zkoumána změna v pětiletém intervalu (2009 – 2014), jednotlivé faktory byly na základě výsledků utříděny a pořadí v jednotlivých faktorech bylo použito pro vícekritériální hodnocení. Barva na mapkách znázorňujících výsledky multikritériálního hodnocení zobrazuje pořadí regionů, nejsvětlejší odstín znamená nejmenší hodnotu faktorů. Na základě sumáre jednotlivých hodnot byly následně skupiny faktorů použity v RGB metodě. Analýzy byla prováděny na 76 okresech ČR, přestože ve většině statistik mezi okresy figuruje Praha, z analýz byla v tomto příspěvku vyloučena, protože způsobovala zkreslování dat. Datové podklady byly použity z ČSÚ.

Obr. 1: Vizualizace vybraných ekologických a bezpečnostních faktorů

Zdroj: vlastní zpracování, data Regionální informační systém

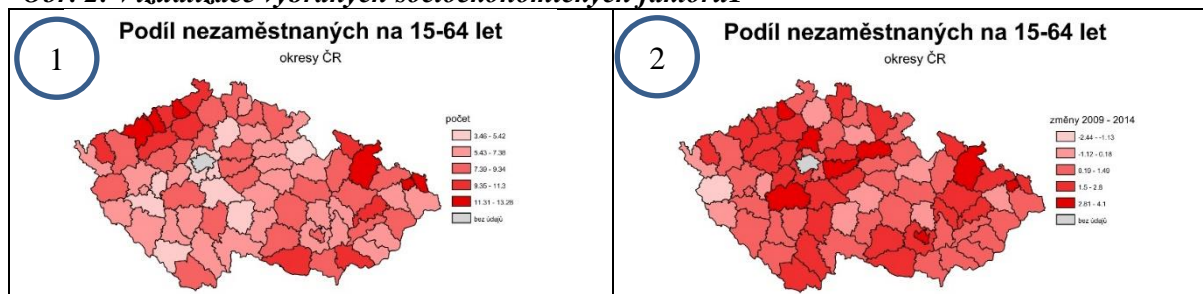
3. Vizualizace

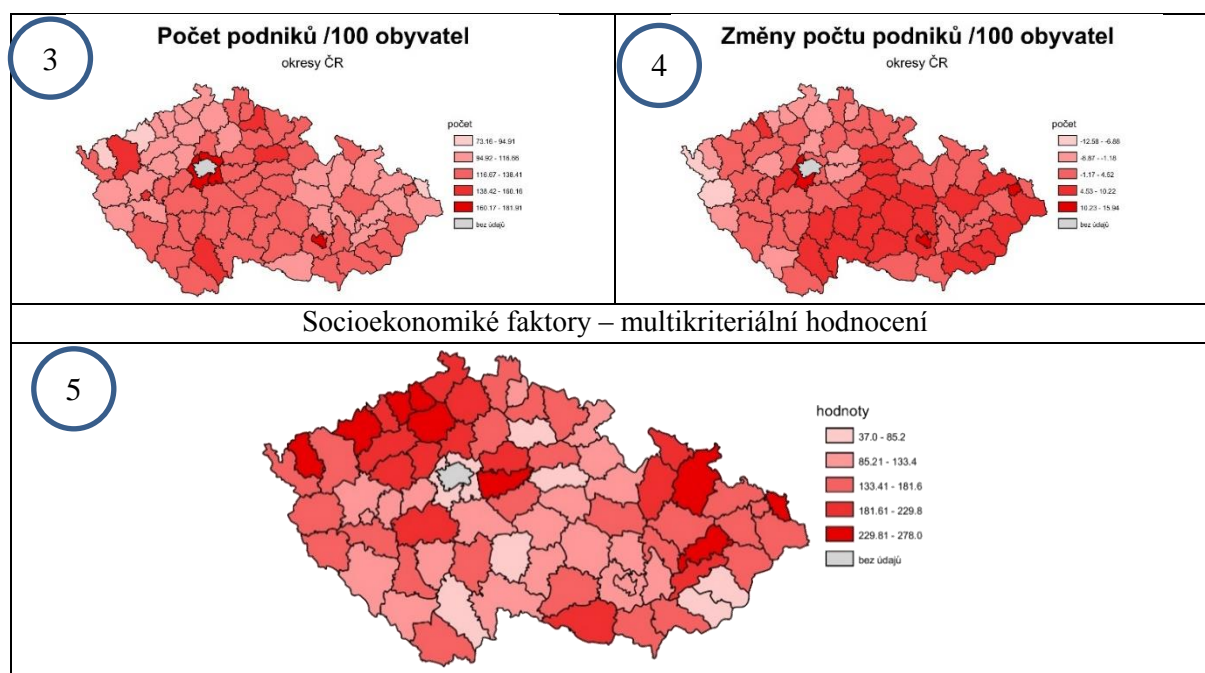
Skupina ekologických faktorů byla vybrána tak, aby šlo posoudit znečištění prostředí základními škodlivinami a pevnými částicemi (Obrázek 1, mapka 1-4). Byl přidán faktor „koeficient ekologické stability“ (KES) vyjadřující poměr ploch tzv. stabilních a nestabilních krajinných prvků (obrázek 1, mapky 5 a 6). Na obrázku 1, mapkách 1,2,4 a 6 lze vidět, že mezi ekologicky špatné regiony, mimo standardně zmiňované Ostravsko, Karvinsko a Mostecko, patří i okres Plzeň a okres Pardubice. Změny v hodnotách KES v průběhu let 2009 – 2014 (obrázek 1, mapka 6) ukazují dále okres Pardubice, jako ekologicky nestabilní. Při zahrnutí všech sledovaných faktorů vychází jako ekologicky méně příznivé především severní okresy, s výjimkou oblasti Jeseníků, alarmující je stav Beskyd (obrázek 1, mapka 9 – multikriteriální vyhodnocení).

Skupina faktorů bezpečnosti

Ve skupině faktorů bezpečnosti (obrázek 1, mapky 7,8,10,11,12) byl účelově použit faktor hospodářské kriminality na 1000 obyvatel, který odhaluje potencionálně nebezpečné regiony. Faktor byl zvolen z důvodu převládajících podnikatelsky orientovaných analýz výzkumu. Zahrneme-li tyto formy hrozeb, vychází nový pohled na ustálené názory (kriminalita nejen ve velkých městech a regionech s nezaměstnaností). Překvapivým je značný meziroční pokles počtu kriminálních případů mezi léty 2009 a 2014 v Ostravě a Brně (obrázek 1, mapka 8 a 11). Přesto výsledky multikriteriálního vyhodnocení (obrázek 1, mapka 12) ukazují na přijatelnější podmínky bezpečnosti zejména v okresech na jihozápadě Čech a severovýchodě Středních Čech.

Obr. 2: Vizualizace vybraných socioekonomických faktorů 1

Zdroj: vlastní zpracování, data ČSÚ

Skupina faktorů socioekonomických

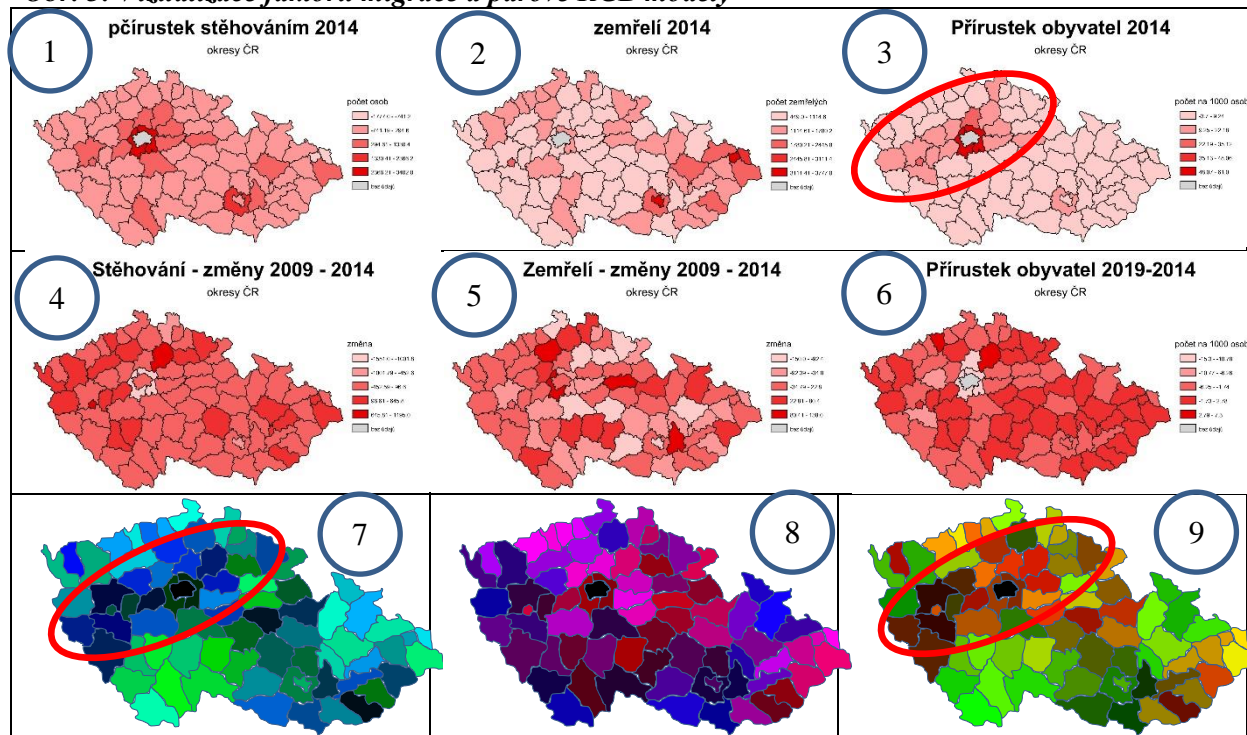
V tomto segmentu byl vyhodnocen faktor podílu nezaměstnaných na skupině obyvatel ve věkové skupině 15-64 let. Dále byl vyhodnocen faktor počtu podniků na 1000 obyvatel. Podíl nezaměstnaných v roce 2014 je očekávaný. Podle obrázku 2, mapky 1 je viditelná vyšší koncentrace nezaměstnanosti na východě Moravy a středu až severozápadě Čech. Obrázek 2, mapka 1, dále ukazuje poměrně souvislý, severojižní shluk okresů v okolí Prahy, s poměrně nízkou nezaměstnaností. Meziroční pětileté změny ukazují i na problémy v oblasti střední části Čech (obrázek 2, mapka 2). Problematické jsou standardně okresy na severu Čech, Karvinsko, Jesenicko, zajímavé je poměrně vysoké pořadí Přerovska a Kolínska, což dokládá multikriteriální shrnutí (obrázek 2, mapka 5).

Diskuse a závěr

RGB model vychází ze syntézy hodnot tří zkoumaných rovin do jedné hodnoty. Model vychází ze skládání barevných složek světla, výsledné podíly dílčích složek jsou pak rozlišitelné barevným odstínem. Barevné schéma ukazuje skládání jednotlivých barevných složek¹. Jako hodnota R byly použity výsledné hodnoty vícekriteriálního hodnocení ekologických veličin, jako G složka hodnoty související s bezpečností a jako B složka socioekonomické faktory. Jsou-li hodnoty všech složek vysoké, je odstín barvy světlejší. Jsou-li hodnoty všech složek shodné, je výsledná barva odstínem šedé, přičemž platí, že světlejší odstín šedé (až bílá), znamená vysoké hodnoty složek, černá označuje nulové hodnoty (viz Praha – vyloučení z analýz indikuje nulové složky hodnot).

¹ Model na obrázku 4, mapka 2 Převzato z http://www.fotoroman.cz/techniques3/svetlo05color_model.htm

Obr. 3: Vizualizace faktorů migrace a párové RGB modely

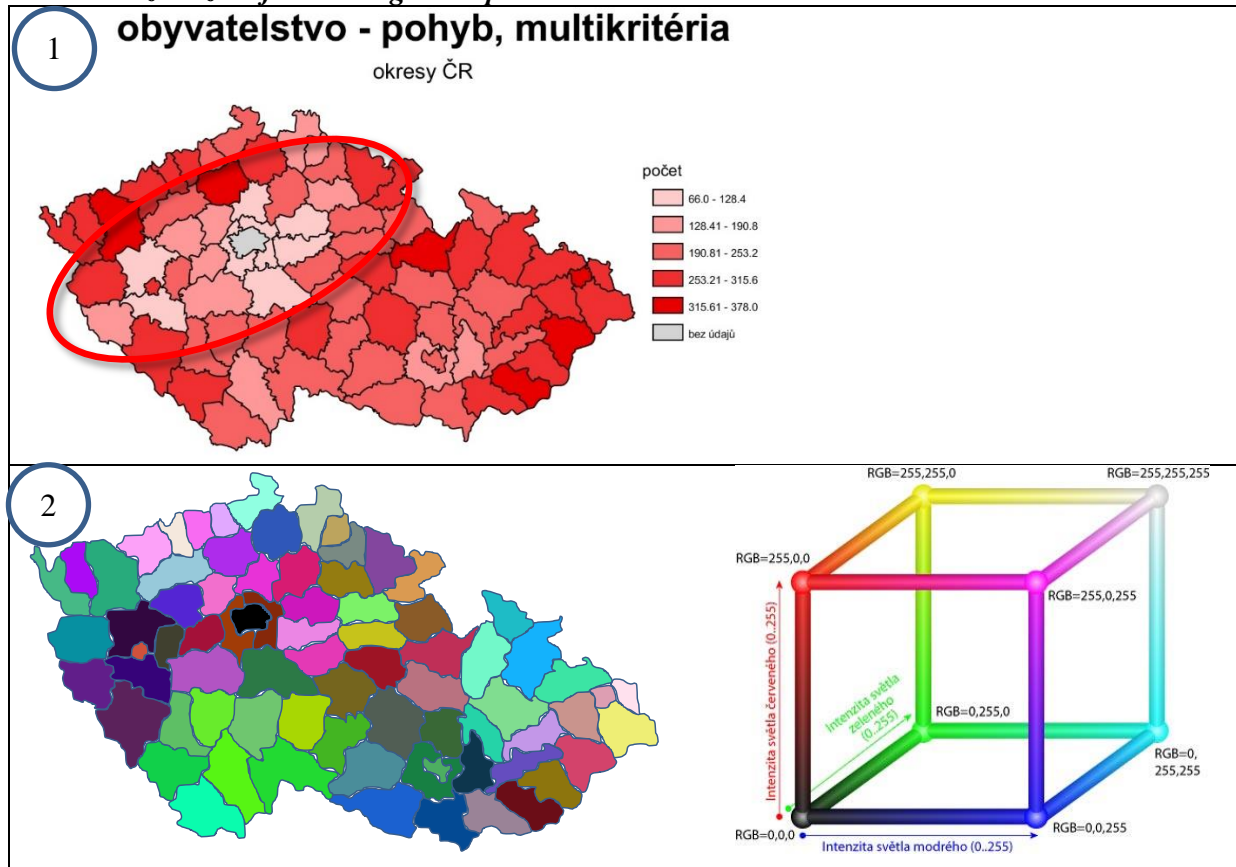

Zdroj: vlastní zpracování

Budeme-li se zabývat migračními tendencemi a stavem populace v regionu, pak přírůstek stěhováním ukazuje ochotu obyvatel stěhovat se do regionu. Přírůstek stěhováním a celkový přírůstek je markantní zejména ve Středočeském kraji a v okolí Brna (obrázek 3, mapka 1 a 3), na severovýchodě Moravy je „kompenzován“ značnou úmrtností (obrázek 3, mapka 2). Počet úmrtí ukazuje kvalitu prostředí ve vztahu k lidskému zdraví a době života, může být zkrácený celkovým věkem populace v regionu.

Přírůstek obyvatel následně dává celkový obraz o ochotě lidí stěhovat se do regionu, zakládat rodiny (mít děti) a věku dožití (míře úmrtnosti). Celkový výsledek multikriteriální analýzy (obrázek 4, mapka 1) udává pořadí, na jakém se region umístil v celkovém hodnocení faktorů. Nejmenší hodnota udává „nejvíce prvních míst“ v hodnocení jednotlivých faktorů. Z obrázku 3, map 3,7,9, lze vysledovat oblast táhnoucí se od severovýchodu po jihozápad Čech, kde je shoda průběhu migračních změn a párových RGB modelů. Tento „pás“ okresů je patrný i na multikriteriálním shrnutí migračních faktorů (obrázek 4, mapka 1). Podíváme-li se blíže na jednotlivé složky párovým srovnáním, pak vypuštěním R složky (model zaměřený na kriminalitu a socioekonomické faktory, obrázek 3, mapka 7) zjistíme, že kriminalita a bezpečnost převažuje i v části kraje Hradec Králové, a v části Moravskoslezského kraje. Tmavší modré odstíny v Plzeňském kraji a v části Moravy vypovídají o nízkých hodnotách všech faktorů.

Obr. 4: Vizualizace faktorů migrace a párové RGB model

Zdroj: vlastní zpracování

Po srovnání modelů a mapových podkladů lze konstatovat, že existují společné znaky a vazby mezi faktory pohybu obyvatelstva a atraktivitou regionu. Nejvýraznější vazby jsou vidět mezi přírůstkem obyvatelstva (obrázek 3, mapka 3), modelem zobrazujícím párové srovnání faktorů bezpečnosti a socioekonomických a modelem zobrazujícím párové srovnání faktorů ekologických a bezpečnostních (obrázek 3, mapky 7 a 9). Celkově se však u vybrané množiny faktorů souvislost s pohybem obyvatelstva neprokázala. Na závěr se lze přiklonit k názorům Ouředníčka, (2011), že mobilita je chápána spíše jako životní strategie, vylidňování marginalizovaných obcí a regionů vede k další redukci základních služeb (Harper, 2012) a vybavenosti v těchto územích. Dochází ke snižování rezidenční spokojenosti zejména u některých skupin obyvatelstva (mladší populace, VŠ vzdělaná populace apod.). Podle Ouředníčka (2011) je pohyb obyvatelstva vyvolán spíše tlakem sociální diferenciace, protože podíl obyvatelstva v bohatých regionech se zvyšuje. Rovněž dochází Ouředníček (2011) k závěrům, že rozhodování o migraci není zdaleka založeno jen na ekonomických důvodech, svou roli hraje množství sociálních, environmentálních nebo psychologických faktorů.

Uvedený příspěvek ukazuje vhodnost použití vizualizačních metod a metody RGB, resp. párové metody RGB. Ukazuje však i na základní problémy analýz atraktivity území, kdy je jasně viditelné, že redukované množiny faktorů nemohou dát ucelené a racionální výsledky, což opět potvrzuje složitost problematiky a názory uváděné v citované literatuře.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Pohyb obyvatelstva 2007 - 2014*. [online]. [cit. 2016-04-03]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#k=5&pvokc=101&uroven=40&w=>
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Organizační statistika*. [online]. [cit. 2016-04-03]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&verze=->

- 1&z=T&f=TABULKA&nahled=N&sp=A&nuid=&zs=&skupId=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null__null_&katalog=30831&zo=N&vyhltext=&pvo=ORG05&str=v387&v=v7__KODAKT__571__1&u=v392__VUZEMI__65__4101.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Kriminalita a nehody*. [online]. [cit. 2016-04-03]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#k=2&pvokc=101&uroven=40&w=>
- [4] GIDDENS, A., (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuradion*. Cambridge, pp. 332.
- [5] HARPER, S., (2012). *Environment, migration and the European demographic deficit*. IOP Publishing LTD, Temple Circus, Temple Way, Bristol Bs1 6be, England. *Environmental Research Letters*. ISSN 1748-9326. DOI 10.1088/1748-9326/7/1/015605.
- [6] HEŘMANOVÁ, E., (2012). Kvalita života a její modely v současném sociálním výzkumu. *Sociologia - Slovak Sociological Review*, vol. 44, no. 4, pp. 405-508 Bratislava: SAV. ISSN 1336-8613.
- [7] JEŽEK, J., a kol., (2014). *Regionální rozvoj*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, p. 122. ISBN 978-80-261-0462-9.
- [8] KUNC, J., SYNKOVÁ, L., (2010). Brněnská příměstská oblast: příklad jejího vymezení. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 284-290. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [9] LITAVNIECE, L., (2012). The evaluation of a town's attractiveness: a case study of balvi city. In *7th Annual International Scientific Conference on New Dimensions in the Development of Society Dedicated to the 10th Anniversary of the Faculty-of-Social-Sciences*. Latvia Univ Agr, Fac Social Sci, Jelgava, LATVIA. Pp. 170-179 ISBN 978-9984-48-052-7.
- [10] OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ M., (2011). *Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky*. [online] [cit. 2016-03--3] Dostupné z https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/novyurrlab/publikace/b5eb857282c0e19bf8ea9a6f11ac26ef26513b3f_Ourednicek%20soccas2011-4.pdf.
- [11] PAVELKOVÁ, D., (2011). *Klastry a jejich vliv na výkonnost firem*. Grada Publishing. s. 272. ISBN 978-80-247-6379-8.
- [12] REGIONÁLNÍ INFORMAČNÍ SYSTÉM. Životní prostředí. [online]. [cit. 2016-04-03]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/statisticka-data/detail?Kapitola=26>.
- [13] VITURKA, M., (2013). Regionální hodnocení kvality sociálního prostředí – případová studie České republiky. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [14] WOKOUN, M., (2010). *Regionální konkurenceschopnost měst a obcí. Regionalistika 2*. [online] [cit. 2016-02-12] Dostupné z: https://is.vsfs.cz/el/6410/leto2015/B_Reg_2/um/Konkurenceschopnost_obci__mest_a_regionu.txt .

Tento článek byl podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci institucionální podpory na dlouhodobý rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.

POSTOJE STUDENTŮ VYSOKÝCH ŠKOL V JIHMORAVSKÉM KRAJI K IMIGRANTŮM

ATTITUDES OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE SOUTH MORAVIAN REGION TOWARDS IMMIGRANTS

MILAN PALÁT

Ústav teritoriálních studií Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií Fac. of Regional Development and Intern. Studies
Mendelova univerzita v Brně Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: mpalat@mendelu.cz

Anotace

Postoje mladých lidí k imigraci a imigrantům se postupně utvářejí na základě výchovy, vzdělání, osobní zkušenosti i veškerých dalších dostupných informací. Cílem příspěvku je identifikace postojů vysokoškolských studentů ekonomických oborů v Jihomoravském regionu k imigraci do České republiky a konfrontace s osobní zkušeností s různými kategoriemi imigrantů. Prostřednictvím dotazníkového šetření byly mezi studenty zjišťovány postoje k imigraci, imigrantům v České republice a v neposlední řadě i projevy nesnášenlivosti a rasismu. Zastávané postoje respondentů k imigraci s ohledem na ekonomiku, společnost a kulturu jsou převážně negativní. Ohledně imigrace a imigrantů je také rozšířena řada klišé. S otázkou znepokojení, které pociťují respondenti s ohledem na různé kategorie imigrantů, mohou souviset i témata rasismu a xenofobie. Zjištěné postoje představují značná rizika pro sociální kohezi, již je nezbytné věnovat stále větší pozornost ve výzkumu i v praxi.

Klíčová slova

imigrace, integrace migrantů, region, postoje, student

Annotation

Attitudes of young people towards immigration and immigrants are gradually shaped based on education, schooling, personal experience and any other information available. The aim of this paper is to identify the attitudes of university students of economic degree courses in the South Moravian Region towards immigration to the Czech Republic and the confrontation with personal experience with different categories of immigrants. The survey allowed identification of attitudes of students towards immigration, immigrants in the Czech Republic and, last but not least, the manifestation of intolerance and racism. Attitudes of respondents towards immigration with regard to the economy, society and culture are predominantly negative. There are also many clichés related to attitudes towards immigration and immigrants. The concerns of respondents with various categories of immigrants may be also linked to themes of racism and xenophobia. Identified attitudes present serious risks to social cohesion, which is necessary to be paid an increasing attention in research and practice.

Key words

immigration, integration of migrants, region, attitudes, student

JEL classification: F22, J61, O15

Úvod

Problematika imigrace v současnosti představuje značně zpolitizované téma. Vlády jednotlivých členských zemí i Evropská unie jako celek řeší bezprecedentní příliv uprchlíků, který je ostře sledován veřejností. V celkovém pohledu společnosti na imigraci tedy nyní rezonuje problematika uprchlíků,

ačkoli imigrace představuje téma mnohonásobně obsáhlejší. Sílí veřejná debata, zda a jak podporovat či omezovat pohyb osob mezi státy, na jaké skupiny osob a jakým způsobem se zaměřit, jaká opatření budou efektivní pro řízení migračních toků atp. Na základě veřejně dostupných informací a dalších faktorů se postupně utvářejí postoje mladých lidí. Studie publikované v současné literatuře napovídají, že exkluze a předsudky se začínou projevovat, když jsou kolektivní zájmy většinové společnosti (v oblasti ekonomické, kulturní, náboženské aj.) v ohrožení, viz Ceobanu, Escandell (2010). Ovšem existuje jen velmi málo dostupných informací o postojích veřejnosti k imigrantům obecně i přímo k uprchlíkům, o vnímaných hrozbách, o přetrvávajících či nově budovaných předsudcích, a to především mezi mladými lidmi. Proto je v tomto příspěvku zaměřena pozornost právě na postoje studentů vysokých škol.

1. Cíl a metody

Cílem příspěvku je identifikace postojů vysokoškolských studentů ekonomických oborů v Jihomoravském kraji k imigraci do České republiky a konfrontace s jejich osobní zkušeností s různými kategoriemi imigrantů. Nejprve jsou zjišťovány postoje k imigraci obecně s jejími ekonomickými, sociálními, kulturními a dalšími konotacemi. Dále je vyhodnoceno individuální vnímání soužití s různými skupinami osob ve společnosti a vnější projevy rasismu vůči imigrantům. Závěrečná část se zaměřuje na rozdílné postoje studentů k imigrantům z různých zemí z pohledu potenciálních hrozeb a klišé i stávajícího počtu imigrantů v České republice. Prostor je věnován nejen postojům studentů a jejich měření, ale i odhalování existujících předsudků a stereotypů. Pro zjištění postojů studentů ekonomických oborů k imigraci a uprchlíkům bylo využito dotazníkového šetření. To proběhlo v prosinci roku 2015 až lednu 2016 a to dvěma formami: fyzické vyplnění tištěného dotazníku a také možnost vyplnění elektronické verze dotazníku uveřejněné online. Díky druhé možnosti se počet respondentů přibližně zdvojnásobil a navíc tím byly odbourány časové náklady na elektronizaci dat, která byla nezbytná pro evaluaci v případě ručně vyplněných dotazníků. Cílovou skupinou dotazníkového šetření byli studenti vysokoškolských oborů ekonomického zaměření. Zúčastnili se ho studenti celkem čtyř veřejných a soukromých vysokých škol v Jihomoravském kraji. Podmínkou zařazení do průzkumu bylo aktivní studium v některém z bakalářských nebo magisterských oborů ekonomického zaměření. Dotazování bylo anonymní, pouze v závěru byli respondenti požádáni o základní demografické údaje ohledně svého věku, pohlaví, vzdělání, občanství, etnicity, a pokud je to relevantní, tak také příchodu do České republiky. Z šetření byly vyřazeny neúplně vyplněné papírové dotazníky. U dotazníků dostupných online byla úplnost zajištěna již elektronickou kontrolou vyplnění otázek, bez níž nebylo možné formulář úspěšně odeslat.

2. Teoretická východiska pro výzkum postojů k imigraci

Postoje mladých lidí k imigraci a imigrantům se utvářejí postupně na základě výchovy, vzdělání, osobní zkušenosti i veškerých dalších dostupných informací. Nové přístupy ve výzkumu postojů k imigrantům identifikuje např. Zarate, Quezada, (2012). Výzkum předsudků zahrnuje otázky, které reflektují tzv. realistické a symbolické hrozby vnímané respondenty s ohledem na imigranty, které lze poté dát do souvislosti s otázkami nesnášenlivosti s jinými skupinami ve společnosti, viz např. Schweitzer et al. (2005). Realistické hrozby útočí na blahobyt většinové společnosti. Příkladem takové realistické hrozby je např. tvrzení, že „imigranti získávají ze státního rozpočtu více, než do něj přispívají“ nebo že „imigranti berou pracovní místa rodilým pracovníkům“. Takové obavy často nabývají na intenzitě v době hospodářského propadu, kdy mohou být imigranti, vzhledem k omezeným zdrojům v ekonomice, vnímáni jako hrozba, což se projevuje např. na trhu práce nebo v sociální oblasti, viz Murray et al. (2012).

Symbolické hrozby se týkají vnímaných rozdílů v hodnotách, morálce či identitě většinové společnosti a imigrantů, které nastávají např. v důsledku kulturních či náboženských odlišností. Konkrétním příkladem vnímaných symbolických hrozeb je např. tvrzení, že „imigrace podkopává českou kulturu“. V dosavadním výzkumu předsudků doposud dominují hrozby realistické (Pereira et al., 2010, Mayda, 2006). Je ovšem důležité v průzkumech mnohem více reflektovat i otázky postavené na symbolických

hrozbách, což zdůrazňuje např. Ceobanu, Escandell (2010) nebo Stephan et al. (1999), neboť oba typy otázek postavené na zmíněných kategoriích pomáhají komplexně pochopit vnímané hrozby. V neposlední řadě je při šetření postojů k imigrantům vhodné zohlednit též otázku meziskupinové nesnášenlivosti vyjádřenou např. znepokojením respondenta z kontaktu s jinými skupinami osob. Další pohled zrcadlí postoje ovlivněné předsudky v hodnotící a emocionální rovině kontaktu s imigranty, včetně předsudků rasových. Jeden z možných indikátorů postojů v této oblasti představuje veřejné pronášení rasistických poznámek, které ponižují jiné lidi tím, že se zaměřují na jejich kulturní anebo „rasové“ rozdíly (Gendall et al., 2007). Zpravidla je z takových poznámek cítit víra v podřadnost jiných osob, která bývá podložena různými negativními stereotypy. Pokud by respondenti zahrnutí v šetření ohledně předsudků mohli mít tendenci předkládat spíše společensky žádoucí odpovědi, než přiznat určitý všeobecně neakceptovatelný postoj (např. v otázce rasismu), může být účelnější otázky nasměřovat ne přímo na postoje samotného respondenta, ale na postoje běžné v jeho blízkém okolí. Co se týče členění otázek v dotazníkovém šetření pro zjišťování postojů respondentů k imigraci, mají v nich být reflektovány všechny zásadní kategorie obvyklé v obdobných studiích, viz např. Stephan et al. (1999), Schweitzer et al. (2005), Ruda (2011), Murray et al. (2012), Jurčík (2013) apod. Vhodné je volit takovou strukturu otázek, které nejprve směřují na fakta o imigraci cíleně promíšená s různými klišé, dále na osobní zkušenost soužití s imigranty, postoje k počtu imigrantů a rozdíly ve vnímání imigrantů z různých zemí původu.

3. Výsledky

Po vyřazení neúplných dotazníků dosáhl finální počet respondentů počtu 401 osob, z toho 247 žen a 154 mužů. 95,5 % dotazovaných osob bylo ve věku 19–30 let. Co se týče etnické příslušnosti, 373 respondentů se identifikovalo jako Češi (93 %), 8 jako Moravané (2 %), dále se dotazování zúčastnilo 14 Slováků (3,5 %), 3 Ukrajinci (0,75 %), 2 Poláci (0,5 %) a jeden Rus (0,25 %). Některé osoby uvedly etnickou příslušnost dvojí: českou i slovenskou (4 osoby) a českou a vietnamskou (1 osoba). Výsledky dotazníkového šetření jsou rozděleny do oddílů s důrazem na hlavní témata výzkumu. Nejprve jsou řešeny obecné postoje studentů k imigraci, dále pak vnímání různých skupin osob ve společnosti studenty, diferencované postoje studentů k imigrantům z konkrétních zemí a v neposlední řadě také zaznamenané projevy rasismu mezi studenty vůči imigrantům. V Tab. 1 byly zjišťovány postoje studentů k imigraci s ohledem na ekonomiku, společnost, kulturu, kriminalitu apod. Klíčové otázky jsou vždy položeny dvěma způsoby, kdy jejich formulace střídavě vyznívá pozitivně a negativně, včetně různých klišé typu, že např. migranti „kradou“ místním jejich pracovní místa. Toto střídání otázek zabraňuje zkratkovitému odpovídání na otázky a umožňuje komparaci pozitivně a negativně zabarvených otázek.

Celých 83 % respondentů nesouhlasí, že imigranti poskytují dovednosti, kterých je nedostatek a přibližně stejné procento není přesvědčeno o samotné potřebě přitahování nových imigrantů pro prosperitu České republiky. Extrémní názor, že imigrace doslova ničí českou ekonomiku, pak zastává více než 43 % respondentů. Přitom přímé ekonomické obavy, že by imigranti soupeřili o pracovní místa s místními pracovníky a připravovali je o práci, již tak vysoké nejsou a dosahují pouze necelých 30 %. O něco vyšší procento respondentů (34,2 %) má ale za to, že imigrace snižuje mzdy rodilých pracovníků. Otázka negativního dopadu imigrace na mzdy patří mezi nejčastěji zmiňovaná klišé o imigraci vůbec, a to u nás i ve světě. Ačkoli přibližně 64 % respondentů mělo svůj názor na to, zda imigrace snižuje nebo nesnižuje mzdy rodilých pracovníků (34,2 %, resp. 29,7 %), v jedné z dalších otázek, která byla položena velmi exaktně, projevilo nejistotu a zvolilo odpověď „Nevím“ přes 51 % respondentů. Šlo konkrétně o vyjádření se k tvrzení, že „v důsledku imigrace nenastává žádný pokles mezd.“ Z toho je zřejmé, že mnozí respondenti mohou ve zvýšené míře podléhat různým klišé zejména z důvodu nedostatku znalostí a dostupných informací, o které by se mohli ve svém rozhodování opřít. Je zde také cítit zřejmý deficit ve vzdělávacím systému, který by měl studenty nejprve seznámit se samotnou podstatou migrace obyvatelstva a jejími hlavními aspekty z různých pohledů. Jen na základě takových znalostí je poté možné oprostít se od zažitých klišé, identifikovat a poznat skutečné problémy a moci začít hledat jejich možná řešení.

Tab. 1: Postoje studentů k imigraci v oblasti ekonomické, sociální a kulturní (v % z celkového počtu respondentů)

	Souhlasím	Nesouhlasím	Nevím
Přítahování nových imigrantů je důležité pro prosperitu České republiky.	8,2	83,3	8,5
Imigranti poskytují dovednosti, kterých je nedostatek.	7,7	83,0	9,3
Imigranti získávají ze státního rozpočtu více, než do něj přispívají.	71,6	11,2	17,2
Imigranti nás více otevírají novým myšlenkám a kulturám.	43,4	44,9	11,7
Imigranti zvyšují míru kriminality.	65,1	14,5	20,4
Imigranti se nepodílejí na životě většinové společnosti.	56,4	21,9	21,7
Imigrace snižuje mzdy rodilých pracovníků.	34,2	29,7	36,1
Imigrace ničí českou ekonomiku.	43,4	29,9	26,7
Imigranti soutěží s místními pracovníky a "kradou" jejich pracovní místa.	29,7	47,6	22,7
Imigranti nepředstavují zátěž pro český sociální systém.	19,0	73,3	7,7
Imigrace podkopává českou kulturu.	59,9	24,2	15,9
Kriminální chování imigrantů je v průměru podobné rodilým obyvatelům.	21,4	53,9	24,7
Imigranti se mísí s rodilými obyvateli a obohacují českou společnost.	18,2	68,3	13,5
V důsledku imigrace nenastává žádný pokles mezd.	20,0	27,9	52,1

Zdroj: vlastní zpracování

Kromě problematiky pracovních míst a výše mezd jsou v ekonomické oblasti sledovány i postoje k dopadům imigrace pro hospodaření v rámci státního rozpočtu a sociálního systému. V dotazníku jsou tomu věnovány dvě odlišně položené otázky, ale odpovědi na obě jsou poměrně jednoznačné. 71,6 % respondentů tvrdí, že imigranti získávají ze státního rozpočtu více, než do něj přispívají a 73,3 % uvádí, že imigranti představují zátěž pro český sociální systém. Další otázka se týká podílu imigrantů na životě většinové společnosti, kdy 56,4 % respondentů uvádí, že imigranti se na něm nepodílejí. 68,3 % respondentů dokonce nevidí imigranty jako prvek, který by obohacoval českou společnost. Od života ve společnosti lze ve vyhodnocení postojů přejít k otázkám týkajícím se obecně tématu kultury. Ačkoli 43,4 % respondentů souhlasí, že je imigranti více otevírají novým myšlenkám a kulturám, téměř 60 % respondentů ve druhé související otázce imigraci vnímá jako hrozbu, která českou kulturu podkopává. Samostatnou otázkou je vnímání kriminálního chování imigrantů. Zde je přibližně 65 % respondentů přesvědčeno o tom, že imigranti zvyšují míru kriminality, a jen 21,4 % respondentů je naopak přesvědčeno, že kriminální chování imigrantů je v průměru podobné rodilým obyvatelům.

V Tab. 2 je posuzováno individuální vnímání soužití s různými skupinami osob ve společnosti. Imigranti obecně znepokojují přibližně 56 % respondentů v jejich životě, přičemž značný rozdíl je u ekonomických imigrantů (přes 50 %) a u uprchlíků, kde znepokojení dosahuje přes 67 %. Co se týče země původu imigrantů, tak přes 65 % respondentů neznepokojují imigranti přicházející z rozvinutých zemí, u rozvojových zemí pak odpovídající hodnota činí pouze přibližně 34 %. Co se týče znepokojení respondentů imigranty praktikujícími jakékoli jiné náboženství než křesťanství, zde jsou dotazovaní rozdělení na dvě přibližně stejně velké skupiny: 46,1 % respondentů vyjadřuje znepokojení, ale 42,6 % má na tuto záležitost opačný názor. Ovšem při otázce zacílené přímo na imigranty z muslimských zemí se postoje zásadně mění. Přibližně tři čtvrtiny respondentů (74,3 %) vyjádřily znepokojení ze soužití s imigranty pocházející z muslimských zemí a odpovědi na tuto otázku jsou jedny z nejvyhraněnějších v celém proběhlém dotazování. Dalším zjišťovaným aspektem byl postoj k imigrantům s jinou než heterosexuální orientací, kde se naopak projevila zcela nejnižší míra znepokojení (17,7 %) a naopak znepokojeny v této otázce nebyly téměř tři čtvrtiny respondentů. Co se týče imigrantů jiné rasy/etnické příslušnosti, to vyvolává znepokojení u 32,4 % respondentů. Mnohem vyhraněnější postoj ovšem mají respondenti vůči Romům, kteří vyvolávají znepokojení u téměř 72 % respondentů. Postoje respondentů vůči Romům z jiných zemí jsou velmi podobné postojům k rodilým Romům v České republice.

Protože etnické zastoupení imigrantů v České republice doposud není příliš rozmanité, bylo v některých relevantních otázkách přistoupeno také k porovnání postojů respondentů k místním Romům v České republice s postoji k různým kategoriím imigrantů. A vyjádřené znepokojení ze soužití s imigranty z muslimských zemí je téměř identické s postojem respondentů k rodilým Romům. Postoje k uprchlíkům a Romům spolu s otázkami diskriminace, rasismu a xenofobie kritizuje v Česku mimo jiné i řada nevládních organizací, viz např. zpráva Amnesty International (2016). Otázka společného soužití s místními etnickými menšinami a jejich integrace tedy může částečně posloužit i k vysvětlení postojů k imigrantům a zcela nepochybně zasluhuje další hlubší studium.

Tab. 2: Individuální vnímání soužití s různými skupinami osob ve společnosti studenty (v % z celkového počtu respondentů)

Znepokojují Vás ve Vašem životě v České republice.....?	Ano	Ne	Nevím
imigranti obecně	56,1	38,4	5,5
ekonomičtí imigranti	50,4	34,2	15,4
uprchlíci	67,6	26,4	6,0
imigranti z rozvinutých zemí	22,9	65,3	11,8
imigranti z rozvojových zemí	54,9	34,2	10,9
imigranti praktikující jakékoli jiné náboženství než křesťanství	46,1	42,6	11,3
imigranti z muslimských zemí	74,3	20,4	5,3
imigranti s jinou než heterosexuální orientací	17,7	74,6	7,7
imigranti jiné rasy/etnické příslušnosti	32,4	58,1	9,5
rodilí Romové	71,8	20,9	7,3
Romové ze Slovenska, Rumunska apod.	71,1	17,7	11,2

Zdroj: vlastní zpracování

V Tab. 3 jsou hodnoceny vnější projevy rasismu mezi studenty vůči imigrantům. Otázka v tomto průzkumu zněla, zda respondent slyšel své přátele či kolegy dělat rasistické poznámky. Jde o to, zda se respondent setkal ve svém okolí s rasistickými poznámkami, ale i o jeho ochotu takové poznámky v průzkumu označit. Pokud by otázka směřovala přímo na samotný postoj respondenta, hrozilo by, že většina vybere spíše společensky žádoucí odpověď, než se přiznat ke společensky neakceptovatelnému postoji. Naopak, pokud se jedná o ostatní osoby, zde se vychází z předpokladu, že respondent nemá žádný důvod takové jednání zatajovat, a to ať už s takovými postoji souhlasí či nikoli. Otázka je nejprve směřována na imigranty obecně a poté přímo na uprchlíky.

Tab. 3: Vnější projevy rasismu mezi studenty vůči imigrantům (v % z celkového počtu respondentů)

Slyšel jste své přátele/kolegy dělat rasistické poznámky	Nikdy	Někdy	Často	Nevím
o imigrantech obecně?	10,2	48,6	34,4	6,8
o uprchlících?	8,2	40,1	46,1	5,6

Zdroj: vlastní zpracování

Podíl respondentů, kteří slyšeli své přátele či kolegy dělat rasistické poznámky o imigrantech, činil dohromady 83 %. Více než 34 % respondentů uvedlo, že slyšelo tyto poznámky často. Na stejný dotaz, ovšem již cílený přímo na uprchlíky, byla odpověď „často“ zastoupena více než 46 % a celkový podíl respondentů, kteří mezi svými přáteli a kolegy zaslechli rasistické poznámky o uprchlících, přesáhl 86 %. Rasisticky laděné slovní projevy jsou tedy mezi respondenty velmi rozšířené.

V Tab. 4 jsou prezentovány postoje respondentů k imigrantům z vybraných zemí z pohledu různých vnímaných hrozeb a klišé. V každém řádku bylo možné zaškrtnout nula až všechny možnosti (země). Respondent měl možnost tato tvrzení odmítnout a nezvolit žádnou zemi nebo v případě souhlasu s tvrzením zvolit jednu či více zemí. Soupeření domácích pracovníků s imigranty bylo vyjádřeno pomocí typického klišé, že imigranti „kradou“ pracovní místa domácím pracovníkům. Respondenti zde vidí jako největší konkurenty domácích pracovníků imigranty z Ukrajiny, Vietnamu a paradoxně

i Sýrie, přestože počet Syřanů na českém trhu práce je aktuálně zanedbatelný. Ve všech dalších oblastech (sociální systém, kriminalita, kultura, integrace a bezpečnostní hrozby) obavám respondentů dominují tři země: Sýrie, Irák a Afghánistán, přičemž imigrace z těchto zemí do České republiky i dosavadní počty imigrantů jsou velmi nízké.

Tab. 4: Postoje studentů k imigrantům z vybraných zemí z pohledu různých vnímaných hrozeb a klíče (% souhlasu respondentů s tvrzením pro každou zemi)

Imigranti z ...	země EU	Ukrajina	Vietnam	Rusko	Sýrie	Irák	Afghánistán	Libye	Eritrea	Nigérie	Nevím
“kradou” pracovní místa domácím pracovníkům.	24,2	43,6	37,4	15,6	19,5	14,5	14,5	10,9	8,3	8,6	38,7
představují břemeno pro sociální systém.	11,1	18,0	11,3	9,5	58,5	53,9	52,8	47,7	39,2	40,2	29,6
ohrožují domácí kulturu.	8,6	8,8	10,6	8,6	64,2	64,4	64,4	52,2	35,6	35,8	25,2
zvyšují míru kriminality.	9,8	35,1	19,4	30,5	60,7	58,9	57,9	45,7	32,0	32,6	26,9
nejsou schopni se dostatečně integrovat.	5,7	10,1	9,0	7,5	59,9	59,7	60,5	50,9	41,3	40,1	28,4
představují značnou bezpečnostní hrozbu, vč. terorismu.	7,0	8,8	6,0	9,6	73,2	70,4	71,4	51,2	30,6	29,9	20,5

Zdroj: vlastní zpracování

V Tab. 5 jsou vyjádřeny postoje respondentů ke stávajícímu počtu imigrantů z vybraných zemí v České republice. Dominuje zde opět trojice zemí: Ukrajina, Vietnam a Sýrie. Zatímco Ukrajinci a Vietnamci tvoří největší skupiny cizinců ze zemí mimo Evropskou unii v České republice, počet syrských imigrantů je doposud velmi nízký a do odpovědi se tak promítá spíše mediální obraz imigrační vlny Syřanů do Německa a dalších zemí Západní Evropy.

Tab. 5: Postoje studentů ke stávajícímu počtu imigrantů z vybraných zemí v České republice (% souhlasu respondentů s tvrzením)

	země EU	Ukrajina	Vietnam	Rusko	Sýrie	Irák	Afghánistán	Libye	Eritrea	Nigérie	Nevím
V České republice je příliš mnoho imigrantů z ...	4,7	36,8	39,2	12,9	28,7	17,4	16,1	12,4	6,8	6,8	41,1

Zdroj: vlastní zpracování

Vysoký počet uprchlíků v okolních zemích spolu s bezradností jejich vlád i společných evropských institucí se tak projevuje na postojích vůči uprchlíkům i přímo v České republice. Ať už s izolovanými kroky vlád jednotlivých zemí Evropské unie nebo též s tlakem na dlouhodobé evropské řešení se ovšem počty uprchlíků mohou změnit i v České republice a zjištěné postoje představují značná rizika např. pro sociální kohezi, jíž je nezbytné věnovat stále větší pozornost ve výzkumu i praxi. V tomto ohledu mezi podstatné otázky, na něž je třeba hledat odpovědi, patří např. pocíťovaná míra zapojení do života ve společnosti, míra sounáležitosti, ale také spoluodpovědnosti za všeobecně přijímané sociální cíle, hodnoty atp. Stabilní harmonické sociální vztahy jsou pak nezbytným atributem pokojného soužití různých skupin ve společnosti a tvoří jeden z předpokladů pro žádoucí hospodářský a sociální vývoj země zajišťující blahobyt všech členů společnosti.

4. Závěr

Cílem příspěvku byla identifikace postojů vysokoškolských studentů ekonomických oborů v Jihomoravském regionu k imigraci do České republiky a konfrontace s jejich osobní zkušeností s různými kategoriemi imigrantů. Prostřednictvím dotazníkového šetření mezi studenty vysokoškolských oborů ekonomického zaměření v Jihomoravském kraji byly zjišťovány postoje respondentů k imigraci s jejich ekonomickými, sociálními, kulturními a dalšími konotacemi.

Zastávané postoje respondentů k imigraci s ohledem na ekonomiku, společnost a kulturu jsou velmi negativní. Mezi nejčastěji rozšířená klíšé o imigraci patří otázka možného negativního dopadu imigrace na mzdy. Z odpovědí na tuto otázku je ale také zřejmý nedostatek dostupných informací a znalostí, který by umožnil více než polovině respondentů jednoznačně odpovědět. Na trhu práce respondenti vidí jako největší konkurenty imigranty z Ukrajiny, Vietnamu a paradoxně i Sýrie, přestože počet Syřanů na českém trhu práce je doposud zcela zanedbatelný. Ve všech dalších oblastech (sociální systém, kriminalita, kultura, integrace a bezpečnostní hrozby) obavám respondentů dominují tři země: Sýrie, Irák a Afghánistán. Imigrace do České republiky i dosavadní celkové počty imigrantů z těchto zemí jsou ovšem velmi nízké a tyto postoje tedy reflektují spíše mediální obraz z dalších zemí Evropské unie než realitu v naší zemi.

Kromě otázky pracovních míst a výše mezd byly v ekonomické oblasti sledovány i postoje respondentů k dopadům imigrace pro hospodaření v rámci státního rozpočtu a sociálního systému, které jsou také velmi negativní. Imigranti jsou vnímáni jako zátěž pro český sociální systém s tím, že získávají ze státního rozpočtu více, než do něj přispívají, ačkoli to odporuje výsledkům řady dostupných odborných studií. Nadpoloviční část respondentů je přesvědčena, že se imigranti nepodílejí na životě většinové společnosti, imigraci vnímá jako hrozbu, která podkopává českou kulturu a je přesvědčena o tom, že imigranti zvyšují míru kriminality. Imigranti obecně znepokojují přibližně 56 % respondentů v jejich běžném životě, přičemž rozdíl ve vnímání ekonomických imigrantů a uprchlíků dosahuje více než 17 procentních bodů. Projevy rasismu jsou výrazně čtenější ve vztahu k uprchlíkům, ačkoli Česká republika v důsledku kombinace řady ekonomických, geografických, politických a dalších faktorů zatím zůstávala stranou zájmu hlavního uprchlického proudu. Vysoká míra znepokojení ze soužití s imigranty z muslimských zemí je dle výsledků šetření téměř identická s postoji respondentů k místním Romům. Otázka společného soužití většinové společnosti s místními etnickými menšinami a jejich integrace proto zcela nepochybně otevírá široký prostor pro další výzkum a může částečně přispět i k vysvětlení postojů k imigrantům.

Z celkových výsledků je zřejmé, že na postojích k imigrantům se aktuálně projevuje nynější velmi silný příliv imigrantů do Evropy. Mezi příznivci i odpůrci imigrace se šíří četné dezinformace a vznikají mnohá klíšé. Také respondenti v tomto šetření mohou ve značné míře podléhat různým klíšé, a to zejména z důvodu nedostatku znalostí a relevantních informací o základních souvislostech lidské migrace, o které by se mohli při formování svých postojů opřít. Velmi zavádějící může být směšování různých rovin mezinárodní migrace osob (například ekonomické stránky migrace s jejími sociálními a humanitárními aspekty). Dále je to i neschopnost rozlišovat mezi různými formami migrace a kategoriemi imigrantů či poukazování na jeden z aspektů migrace bez zřetele na její další charakteristiky. Jediným zdrojem informací pak často zůstává zkratkový obraz imigrace prezentovaný v médiích, který bez existence jistého pevného základu znalostí, může mnohá klíšé dále prohlubovat. Zcela zřejmý deficit lze nalézat ve vzdělávacím systému, který by měl studenty nejprve seznámit se samotnou podstatou migrace obyvatelstva, včetně jejích příčin a dopadů, a také s jejími ekonomickými, sociálními, politickými, geografickými, demografickými, kulturními a jinými aspekty. To je doposud spíše doménou speciálně orientovaných studijních programů a nikoli součástí kompendia všeobecných znalostí absolventa vysoké školy. Ovšem jen na základě takových znalostí je poté možné pokoušet se nestranně posuzovat pozitivní i negativní stránky imigrace, oprostít se od zažitých klíšé, identifikovat reálné problémy a pokoušet se hledat jejich skutečná řešení.

Literatura

- [1] AMNESTY INTERNATIONAL, (2016). Annual Report 2015/16: Czech Republic. <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/czech-republic/report-czech-republic/>.
- [2] CEOBANU, A. M., ESCANDELL, X., (2010). Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research. *Annual Review of Sociology*, vol. 36, pp. 309–328. ISSN 0360-0572.
- [3] GENDALL, P. et al., (2007). The Attitudes of New Zealanders to Immigrants and Immigration: 2003 and 2006. New Settlers Programme. ISBN 0-9582511-8-5.

- [4] JURČÍK, R., (2013). Case C-454/06, Pressetext Nachrichtenagentur v Austria – legal and economic aspects. Solutions for public administration? *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, no. 4, pp. 967-971. ISSN 1211-8516.
- [5] MAYDA, A. M., (2006). Who is against immigration? A cross-country investigation of individual attitudes toward immigrants. *The Review of Economics and Statistics*, vol. 88, pp. 510–530. ISSN 0034-6535.
- [6] MURRAY, K. E. et al., (2012) Attitudes Toward Unauthorized Immigrants, Authorized Immigrants, and Refugees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, vol. 19, no. 3, pp. 332–341. ISSN 1099-9809.
- [7] PEREIRA, C. et al., (2010). From prejudice to discrimination: The legitimizing of perceived threat in discrimination against immigrants. *European Journal of Social Psychology*, vol. 40, no. 1231–1250. ISSN 1099-0992.
- [8] RUDA, A., (2011). Selected Chapters from the New Economy. *E & M Ekonomie a Management*, vol. 14, no. 1, pp. 135-135. ISSN 1212-3609.
- [9] SCHWEITZER, R. et al., (2005). Attitudes toward refugees: The dark side of prejudice in Australia. *Australian Journal of Psychology*, vol. 57, pp. 170–179. ISSN 0004-9530.
- [10] STEPHAN, W. G. et al., (1999). Prejudice towards immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, vol. 29, pp. 2221–2237. ISSN 1559-1816.
- [11] ZARATE, M. A., QUEZADA, S. A., (2012). Future Directions in Research Regarding Attitudes Toward Immigrants. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, vol. 12, no. 1, pp. 160-166. ISSN 1530-2415.

Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí řešení výzkumného záměru č. 6215648904 “Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu”.

**POSTOJ OBYVATEL PLZEŇSKÉHO KRAJE K PROJEKTU
PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015****RESIDENTS' ATTITUDE TO THE PISEN - EUROPEAN CAPITAL OF
CULTURE 2015 PROJECT****MARTA ŠLEHOFEROVÁ**

Katedra geografie *Department of Geography*
Fakulta ekonomická *Faculty of Economics*
Západočeská univerzita v Plzni *University of West Bohemia in Pilsen*
✉ *Tylova 18, 306 14 Plzeň, Czech Republic*
E-mail: msleh@kge.zcu.cz

Anotace

Projekty iniciativy Evropské hlavní město kultury mají různé dopady, přičemž nejčastěji se zdůrazňují kulturní, ekonomické a sociální. Tento příspěvek se zaměří na projekt Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 a na jeho vnímání obyvateli regionu. Cílem je prezentovat výsledky rozsáhlého empirického výzkumu zjišťujícího názory obyvatel Plzeňského kraje (zejména Plzně samotné) a zjistit jejich participaci, postoj a informovanost ohledně plzeňského projektu. Průzkumy probíhaly soustavně od roku 2012, avšak tento příspěvek bude prezentovat zejména výsledky posledního průzkumu z roku 2016. Nejprve je provedena stručná rešerše a zhodnocení průzkumů provedených na toto téma u předchozích ECoCs. Dále je představena metodika prezentovaného průzkumu, jeho výsledky a shrnuty nejdůležitější závěry. Z výsledků vyplývá, že názory obyvatel Plzeňského kraje na projekt byly vesměs pozitivní a organizátorům se podařilo připravit pro své obyvatele zajímavý rok plný kulturních zážitků.

Klíčová slova

postoj obyvatel, Evropské hlavní město kultury, Plzeňský kraj

Annotation

Projects of the European Capital of Culture initiative have different impacts; cultural, economic and social are the most frequently emphasized. This paper will focus on the Pilsen - European Capital of Culture 2015 project and its perception by inhabitants of the region. The aim of this article is to present the results of extensive empirical research identifying opinions of the population of Pilsen Region (especially Pilsen itself) and determine their participation, attitude and awareness of the Pilsen project. Surveys were conducted continuously since 2012, but this paper will present in particular the results of the last survey (2016). At first, a brief research and evaluation of surveys conducted on this topic for the previous ECoCs is presented. Then the methodology of the survey and its results are introduced and at last a summary of the most important findings is presented. The results show that the residents' opinions on the project were mostly positive and the organizers were able to prepare for them an interesting year full of cultural experiences.

Key words

resident's attitude, European Capital of Culture, Pilsen Region

JEL classification: R58

Úvod

Evropské hlavní město kultury (dále jen ECoC) představuje v Evropě již zavedenou značku, která se v průběhu let změnila z obyčejného kulturního festivalu představujícího kulturu dané oblasti na celoroční akci, která umožňuje ekonomický i sociální rozvoj a regeneraci prostoru města

(Lähdesmäki, 2014). Za největší přínos tohoto kulturního projektu, kdy se vybraná oblast (nejčastěji město) stává na rok dějištěm rozličných kulturních akcí představujících nejen kulturu vlastní, ale i evropskou, bývá považováno oživení kultury dané oblasti, přilákání mnohých turistů a tedy i pozitivní ovlivnění ekonomiky. Co je často opomíjené, je ale fakt, že EHMK může ovlivnit i vztah místních obyvatel k dané lokalitě.

V případě projektu Plzeň – EHMK 2015 byl na Katedře geografie Fakulty ekonomické Západočeské univerzity v Plzni prováděn v letech 2012–2016 výzkum, jehož cílem bylo zjistit názory obyvatel Plzeňského kraje (a zejména Plzně) na projekt. Konkrétně bylo šetření zaměřeno na informovanost, spokojenost a participaci obyvatel na projektu. Cílem tohoto příspěvku je prezentovat hlavní závěry šetření z roku 2016, které zjišťovalo celkovou spokojenost obyvatel s projektem a vhodně je doplnit o některé výsledky šetření z předchozích let.

1. Zkušenosti předchozích EHMK

Většina výzkumů týkajících se jednotlivých EHMK se zaměřuje spíše na přínosy projektu z hlediska dopadů vyplývajících ze zvýšené návštěvnosti (ekonomický, sociálních). Příkladem mohou být Liu (2014), Palmer a kol. (2004), Impacts 08 (2010a), Šlehoferová a Ježek (2015) či evaluační zprávy jednotlivých EHMK zpracované na základě zadání Evropské komise od roku 2007, kdy nejnovější je Fox a Rampton (2015) hodnotící EHMK 2014 (Umeå a Riga). Tento směr zájmu je opodstatněný, jelikož jak poukazuje Košťálová (2011), městský cestovní ruch je důležitý pro rozvoj města a jeho image a město samotné by se mělo snažit o jeho rozvoj.

Existují ale i výzkumy zaměřené na zjištění postojů obyvatel dané oblasti. Např. již zmíněné zprávy Evropské komise se okrajově zaměřují na otázku dopadů na rezidenty a jejich zapojení do projektu a jedním ze stanovených cílů EHMK, které evaluační zprávy sledují je i zlepšení image města. Výsledkem pak má být pozitivnější vnímání města svými obyvateli i tiskem a dopadem zvýšení občanské hrdosti a image (McAteer a kol., 2013). A jak poukazuje Ježek (2011), pozitivní image města je důležitá nejen pro místní obyvatelstvo, ale i pro cestovní ruch, jelikož lidem usnadňuje rozhodování o návštěvě daného místa.

Zjištění názorů rezidentů zapracovala do svých doporučení i metodika ECOC Policy Group (jednalo se o spolupráci manažerů a výzkumných pracovníků spjatých s minulými, současnými a budoucími EHMK - iniciovanou Evropskou komisí - kteří v roce 2010 navrhli doporučení pro evaluaci EHMK). Ti mimo jiné doporučují, aby se evaluace zaměřila na identitu, image a na zkoumání povědomí a vnímání programu EHMK i města/regionu samotného a jeho změnu v důsledku programu EHMK. Podtémata této oblasti obsahují zjištění změny vnímání města místními komunitami (pomocí dotazníkového šetření) (ECOC Policy Group, 2010).

Další, kdo se zabýval rovněž názory rezidentů, byla výzkumná iniciativa Impcats 08 posuzující dopady Liverpoolu EHMK 2008. Jeden z jejich výzkumů se zaměřoval na vnímání, zkušenosti a úroveň zapojení se obyvatel Liverpoolu do EHMK. Jako zdroje dat byly použity informace vyplývající z dotazníků mezi domácnostmi, výsledky kvalitativního výzkumu a názory obyvatel zjištěné ve čtyřech vybraných oblastech města, jež byly získány v různých fázích mezi lety 2007 a 2009. V těchto fázích také postupně vycházely jednotlivé reporty (např. Impacts 08, 2008) shrnující výsledky názorů místních obyvatel na kulturu (všeobecně i z hlediska EHMK) v jednotlivých oblastech města, kdy závěrečný (shrnující) vyšel v roce 2010 (Impacts 08, 2010b). Druhý výzkum zabývající se názory obyvatel se týkal vnímání města občany Liverpoolu. Zkoumal, jak vidí své město a jaké jsou jejich zkušenosti i interakce s návštěvníky města. Data pro tento výzkum byla získána spíše rozhovory s jednotlivými účastníky, kteří byli rozděleni na tři základní kategorie dle typu kontaktu s návštěvníky: pracovníci hotelu v centru města, dobrovolníci a řidiči taxíků (plus několik doplňkových rozhovorů mimo tyto kategorie). Výsledkem je opět hodnotící zpráva, která vyšla již v roce 2007 (Impacts08, 2007) a shrnuje image města dle jeho obyvatel.

2. Představení výzkumu a jeho metodika

Názory obyvatel Plzeňského kraje byly považovány za důležité i v případě projektu Plzeň – EHMK 2015. Proto byl na Katedře geografie Fakulty ekonomické Západočeské univerzity v Plzni prováděn výzkum již od roku 2012, kdy v prvních letech byly průzkumy zaměřeny spíše na úroveň informovanosti a participace a později i na názor na projekt samotný a jeho realizaci. Poslední průzkum, jehož výsledky budou prezentovány v tomto příspěvku, probíhal na přelomu roku 2015 a 2016 (listopad až únor) a byl zaměřen na celkové zhodnocení projektu Plzeň – EHMK 2015 obyvateli jak samotného města, tak i ostatních částí Plzeňského kraje (dále jen obyvateli).

Předem bylo stanoveno, že výzkum proběhne mezi 1 000 obyvateli, s tím, že bylo vhodnější mít větší zastoupení názorů přímo od obyvatel Plzně, a proto 700 respondentů mělo mít trvalé bydliště v Plzni a 300 v jiných částech Plzeňského kraje. Tyto dvě skupiny respondentů byly pak rozděleny dle věku a pohlaví, tak aby jednotlivé skupiny respondentů věrně reprezentovaly aktuální sociodemografické rozdělení obyvatel v Plzni resp. Plzeňském kraji (bez Plzně).

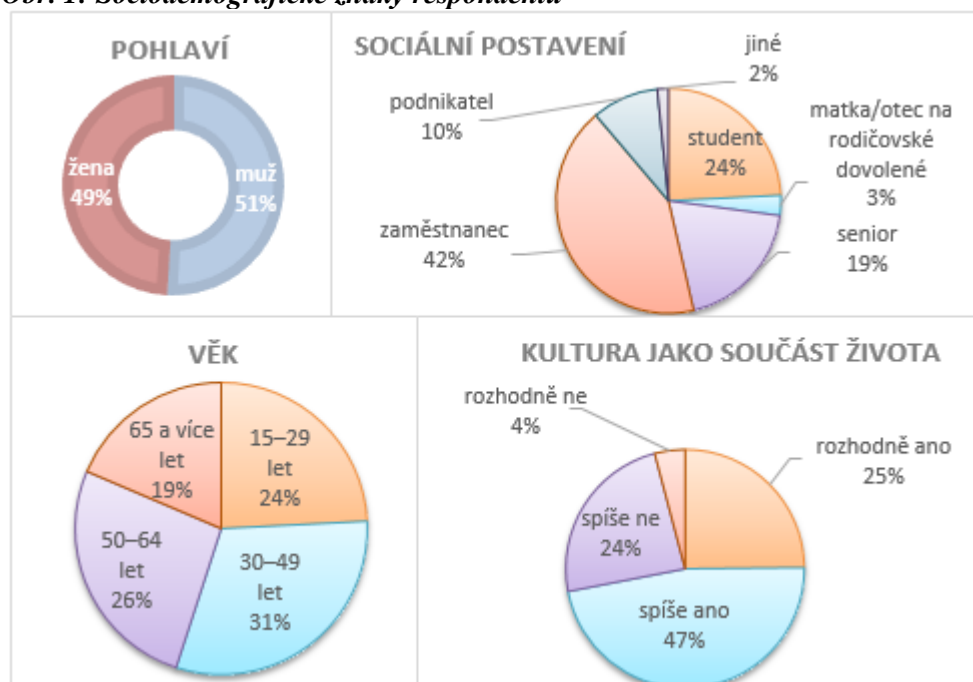
Tab. 1: Stanovení kvót

	kvóty	muži	věkové skupiny				ženy	věkové skupiny			
			0–24	25–44	45–64	65+		0–24	25–44	45–64	65+
Plzeň	700	340	83	112	89	56	360	81	106	94	79
zbytek regionu	300	150	40	47	41	22	150	38	43	40	29

Zdroj: vlastní zpracování

Dotazování probíhalo osobně pomocí papírových dotazníků v různých částech města Plzně či Plzeňského kraje tak, aby byly splněny kvóty zobrazené v tab. 1. Respondenti byli dále děleni dle skupin sociálního postavení, aby bylo možno vyhodnocovat názory jednotlivých skupin zvlášť. Zajímavé je také dělení respondentů dle vztahu ke kultuře. Tyto charakteristiky zobrazuje obr. 1.

Obr. 1: Sociodemografické znaky respondentů

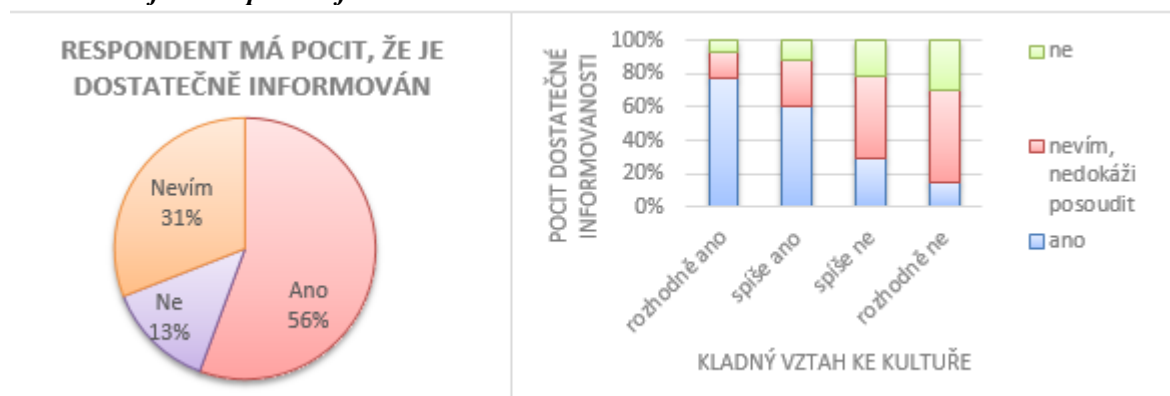

Zdroj: vlastní zpracování

3. Hlavní výsledky

První část výzkumu byla zaměřena na zjištění úrovně informovanosti obyvatel ohledně EHMK. Na obr. 2 jsou graficky zobrazeny odpovědi respondentů na otázku, zda mají pocit, že jsou o projektu dostatečně informováni a rozdělení odpovědí dle vztahu respondenta ke kultuře. Zde je možné pozorovat závislost mezi subjektivním pocitem informovanosti a vztahem ke kultuře. Kromě toho bylo ještě zjištěno, že se více informovaní cítili obyvatelé Plzně ve srovnání s obyvateli zbytku Plzeňského kraje, což je logické vzhledem k větší propagaci projektu na území města.

Obr. 2: Subjektivní pocit informovanosti

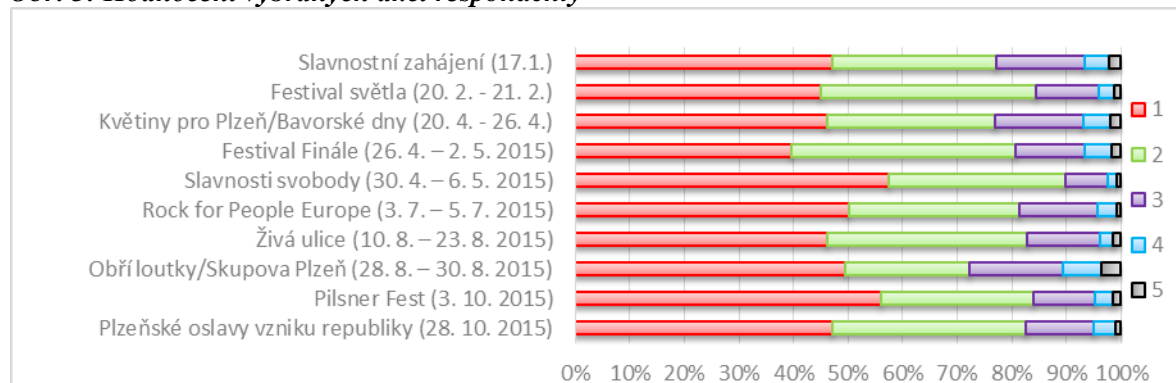
Zdroj: vlastní zpracování

Dále bylo zjišťováno, ze kterých zdrojů se obyvatelé o projektu nejčastěji dozvídají. Nejvíce využívaným zdrojem informací byl internet těsně následovaný venkovní reklamou, plakáty, letáky, billboardy, dále osobní sdělení od rodiny, přátel a známých, denní tisk, rádio a nejméně zmiňovanou možností byla televize.

Další část průzkumu se zaměřovala na účast a participaci respondentů na projektu. Zapojení obyvatel do příprav projektu nebylo příliš značné (4 % dotázaných). Účast však byla již zajímavější, jelikož více jak polovina respondentů uvedla, že se účastnili alespoň 3 akcí. Na druhou stranu 15 % z těch, co na otázku odpověděli (zodpovědělo 968 respondentů), uvedlo, že se neúčastnili žádné akce (polovina z nich byla z Plzně a polovina odjinud z Plzeňského kraje, tzn., bydliště nehrálo příliš roli).

V rámci této sekce byla zjišťována i účast a spokojenost s jednotlivými vybranými akcemi EHMK. Jednalo se o 10 největších akcí projektu. Obr. 3 ukazuje hodnocení těchto akcí respondenty, kteří se jich účastnili. Kromě toho bylo zjišťováno i přání zachovat některé akce.

Obr. 3: Hodnocení vybraných akcí respondenty

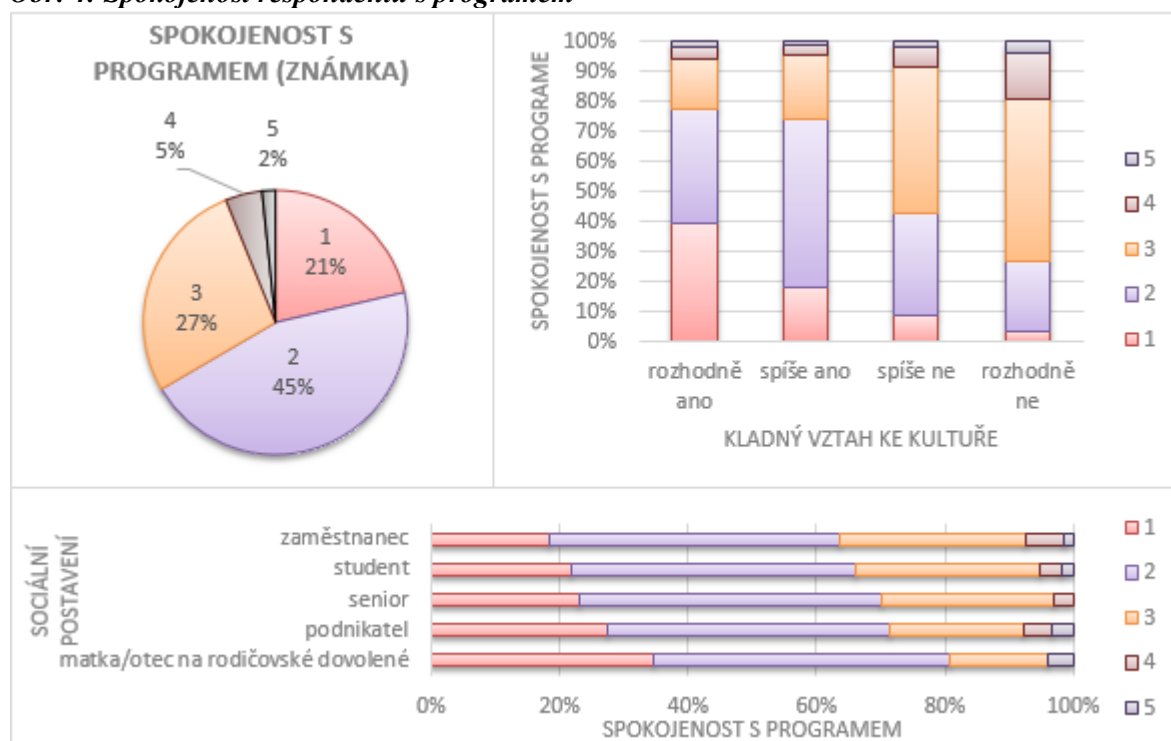
Zdroj: vlastní zpracování

Z hlediska hodnocení jednotlivých akcí lze konstatovat poměrně velkou spokojenost. U žádné akce nepřesáhla průměrná udělená známka hodnotu 2. Mezi nejlépe hodnocené akce však patří spíše tradiční plzeňské (Pilsner Fest, Slavnosti svobody) a až na třetím místě (dle průměrné známky) se

umístil např. nový Rock for People EUROPE či Festival světla. Z hlediska přání zachovat některé akce jsou opět nejčastěji zmiňované tradiční plzeňské akce (Pilsner Fest a Slavnosti svobody), ale pro projekt je velmi pozitivní, že i nová akce Obří loutky v rámci Skupovi Plzně byla třetí nejčastěji zmiňovanou a akce Festival světla, která byla v roce 2015 pořádána nově, se umístila na čtvrtém místě.

Další část byla zaměřena na hodnocení projektu jako celku, kdy měli respondenti udělit projektu známku (jako ve škole). Nejčastěji byl program hodnocen známkou 2, dále známkou 3 a z 21 % známkou 1. I zde však hraje svou roli vztah respondenta ke kultuře (čím lepší vztah, tím lepší hodnocení programu). Z výsledků také vyplývá, že více byli spokojeni obyvatelé Plzně, dále obyvatelé ve věkové skupině 25–44 let a z hlediska sociální skupiny to byli matky/otcové na rodičovské dovolené. Větší spokojenost obyvatel Plzně je logickým důsledkem toho, že většina programu se odehrávala právě v Plzni. Kromě toho byla velká část programu cílena na rodiny s dětmi, takže je pozitivním důsledkem, že tato skupina byla spokojena. Podrobnější výsledky zobrazuje obr. 4. Průměrná udělená známka byla ve výši 2,198.

Obr. 4: Spokojenost respondentů s programem

Zdroj: vlastní zpracování

Další otázka řešila, zda se v důsledku projektu Plzeň EHMK 2015 zvýšil zájem respondentů o kulturu a zda opověď může mít souvislost s kladným vztahem ke kultuře. Dle odpovědí dotázaných nelze usoudit, že by projekt příliš ovlivnil zájem návštěvníků o kulturu. Více jak 45 % se přiklonilo spíše k tomu, že je EHMK neovlivnilo a jen 39 % se přiklonilo na opačnou stranu. Avšak z výsledků bylo možné pozorovat určité pozitivní ovlivnění odpovědí v důsledku kladného postoje respondenta ke kultuře.

Dále měli respondenti uvést, do jaké míry souhlasí s následujícími tvrzeními:

- Podařilo se navázat bohatou spoluprací s kulturními organizacemi napříč Evropou.
- Plzeň se stala lepším městem, než byla před EHMK 2015.
- Plzeň bude schopná navázat na projekt EHMK i v budoucnu (např. zvýšená kulturní nabídka, rozvoj města a okolí apod.)
- V programu si každý našel to, co hledal.
- Program byl vyvážený z hlediska zastoupení místních a cizích umělců.

- Program EHMK byl dobře zorganizován.
- Program EHMK byl dobře propagován.
- Finanční prostředky EHMK byly účelně využité.
- Projekt EHMK lze považovat za úspěch.
- Plzeň dokáže v budoucnosti využít získaných kontaktů k dalšímu rozvoji nejenom kultury.

Jednotlivá tvrzení byla sestavena jako pozitivní a tedy nesouhlas s nimi vyjadřoval negativní postoj respondentů. Z deseti tvrzení vykazuje osm z nich spíše pozitivní náhled. Jen u tvrzení týkajícího se financování EHMK nevěděla více než polovina respondentů jak odpovědět (což ale není negativní samo o sobě). Druhý případ nastal u otázky vyváženosti cizích a místních umělců, kde také spíše převažovala odpověď „nevím“ (avšak u rozhodného zbytku převažoval pozitivní náhled). Tento problém byl v Plzni hojně diskutovaný, jelikož mnoho Plzeňanů mělo pocit, že nejsou náležitě zapojeni místní umělci.

Nakonec byli respondenti dotázáni na to, jaké přínosy dle jejich názoru projekt přinesl (výběr z možností). Největší přínosy projektu viděli obyvatelé Plzně (ale i zbytku Plzeňského kraje) v rozšíření a zkvalitnění nabídky kultury a umění ve městě, dále v rozvoji cestovního ruchu a zvýšení známosti města (na tuto možnost dávali větší důraz obyvatelé zbytku Plzeňského kraje) a ve větší veřejné podpoře kultury a umění ve městě. Nejméně zmiňovaným přínosem byl rozvoj neziskového sektoru spolu se zvýšením kvality života ve městě.

4. Shrnutí výsledků

Z hlediska informovanosti jsou viditelná zajímavá fakta spíše při porovnání výsledků průzkumů z jednotlivých let než z výzkumu posledního. Po všechna léta výzkumu převažoval pozitivní názor nad negativním (i když v roce 2014 jen nepatrně). Také se vždy cítili více informováni respondenti z Plzně ve srovnání s respondenty z ostatních částí Plzeňského kraje. Kromě toho se první tři roky výzkumu pozitivní pocit informovanosti obyvatel postupně snižoval, což lze vysvětlit tím, že i když se rok projektu blížil, nebyla stále k dispozici konkrétní podoba programu. Pozitivní obrat pak nastal až na začátku roku 2015 (tzn., po zveřejnění programu). Z posledního provedeného průzkumu také vyplývá, že může existovat přímá souvislost mezi velkým pocitem informovanosti a kladným vztahem ke kultuře (tzn., jednoduše řečeno: ten, kdo se o kulturu zajímal, si informace našel). Všeobecně byla tedy informovanost poměrně dobrá, jen bylo potřeba více komunikovat program vůči obyvatelům v letech, které projekt předcházely.

Názor na průběh projektu je značně pozitivní, jelikož 66 % respondentů udělilo v celkovém hodnocení známku 1 nebo 2. Negativní známku (4 a 5) udělilo projektu jen 7 % respondentů. Respondenti jsou však při svém hodnocení značně ovlivněni vlastním postojem ke kultuře (v případě kladného postoje byli spokojenější s programem). Obecně byli spokojenější obyvatelé Plzně ve srovnání s obyvateli zbytku Plzeňského kraje. Celkově tedy převládaly pozitivní názory na projekt i zájem obyvatel o zachování některých akcí.

Dále z výsledků také vyplývá značný zájem obyvatel o projekt, jejich poměrně kladný přístup vůči projektu a očekávání mnoha různých přínosů (přičemž přínosy byly očekávány spíše pro Plzeň než pro zbytek kraje). Byl prokázán i fakt, že pozitivní vztah obyvatel ke kultuře ovlivnil i vztah k samotnému projektu, avšak zpětné ovlivnění se příliš neprokázalo. Participace obyvatel na projektu již nebyla tak značná (4 %) a i ta byla ovlivněna vztahem obyvatel ke kultuře.

Závěr

Město Plzeň mělo v roce 2015 jedinečnou možnost využít marketingové nástroje města a projektu Plzeň – EHMK 2015 a vytvořit unikátní tržní pozici města, která by mu pomohla v budoucím rozvoji (více o této problematice viz Ježek, 2010). Této možnost se město chopilo více než se ctí a z výsledků průzkumů prováděných na Katedře geografie Západočeské univerzity v Plzni vyplývá, že dle názorů

obyvatel vytvořilo bohatý kulturní program, který byl zaměřen na různé věkové i sociální skupiny, a který pomohl město Plzeň zviditelnit v zahraničí i v ČR. Obyvatelé byli s programem velmi spokojeni, cítili se dostatečně informováni a byli spokojeni s jednotlivými akcemi.

Z výzkumu také vyplynulo, že názory byly značně ovlivněny postojem respondentů vůči kultuře. Za negativními ohlasy často stáli respondenti s negativním postojem ke kultuře a naopak. Tento fakt však výsledky výzkumu nijak nezkrsluje, jelikož měl za cíl zjistit názory jednotlivců na projekt a takové názory jsou vždy subjektivní a ovlivněné vlastními postoji.

Literatura

- [1] ECoC Policy Group, (2010). *An international framework of good practice in research and delivery of the European Capital of Culture programme*, pp. 44.
- [2] FOX, T., RAMPTON, J., (2015) *Ex-Post evaluation of the European Capitals of Culture*. Final Report. European Union. ISBN 978-92-79-43847-9.
- [3] IMPACTS 08, (2010a). *Creating an Impact: Liverpool's experience as European Capital of Culture*. UK: Impacts 08, p. 68. [online].[cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <https://www.liverpool.ac.uk/impacts08/publications/programme-overview-reports/>.
- [4] IMPACTS 08, (2010b). *Neighbourhood Impacts: a longitudinal research study into the impact of the Liverpool European Capital of Culture on local residents*. UK: Impacts 08, p. 86. [online].[cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://www.liv.ac.uk/impacts08/Publications/publications.htm>.
- [5] IMPACTS 08, (2008). *Local Area Studies - Key Statistics and Mapping of the Four Local Areas*. UK: Impacts 08, p. 19. [online].[cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://www.liv.ac.uk/impacts08/research-themes/accessandparticipation.htm>.
- [6] IMPACTS 08, (2007). *Re-telling the City: exploring local narratives of Liverpool*. UK: Impacts 08, p. 20. [online].[cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://www.liv.ac.uk/impacts08/Publications/publications.htm>.
- [7] JEŽEK, J., (2010). Aplikace městského marketingu v praxi: vývoj, očekávání, realita (kritický pohled). E + M. *Ekonomie a Management*, vol. 13, no. 4, pp. 123–134. ISSN 1212-3609.
- [8] JEŽEK, J., (2011). Městský marketing - koncepty, aplikace, kritická analýza. *Ekonomický časopis*, vol. 59, no. 3, pp. 243–258. ISSN 0013-3035.
- [9] KOŠTIALOVÁ, K., (2011). *Tradiční kultura jako faktor rozvoje mesteského turizmu (na příklade města Zvolen)*. In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 295–301. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [10] LÄHDESMÄKI, T., (2014). European Capital of Culture Designation as an Initiator of Urban Transformation in the Post-socialist Countries. *European Planning Studies*, vol. 22, no. 3, pp. 481–497. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654313.2012.752438.
- [11] LIU, Y., (2014). Cultural Events and Cultural Tourism Development: Lessons from the European Capitals of Culture. *European Planning Studies*, vol. 22, no. 3, pp. 498–514. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654313.2012.752442.
- [12] MCATEER, N., MOZURAITYTE, N., MCDONALD, N., (2013). *Ex-Post Evaluation of 2012 European Capitals of Culture*. Ecorys UK Ltd. [online].[cit. 2016-02-15]. Dostupné z [www: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc/2012/first-evaluation_en.pdf](http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc/2012/first-evaluation_en.pdf).
- [13] PALMER, R., (2004). *European Cities and Capitals of Culture: Part I. and II. Study Prepared for the European Commission*. Palmer-Rae Associates: Brussels.
- [14] ŠLEHOFEROVÁ, M., JEŽEK, J., (2015). Návrh metodického postupu hodnocení ekonomických dopadů kulturních událostí na příkladu projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 626-632. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-84.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Západočeské univerzity v Plzni SGS č. 2015-004 „Výzkum dopadů vlajkových projektů na ekonomický rozvoj měst a regionů na příkladu Evropských hlavních měst kultury“.

STAKEHOLDERS PERCEPTION TOWARDS TOURISM POLICY IMPACTS

POHLED STAKEHOLDERS NA DOPADY POLITIKY CESTOVNÍHO RUCHU

MARTIN LUŠTICKÝ¹

MARTIN OBERHEL²

DARIA GUNINA¹

¹Katedra managementu ¹Department of Management
²Katedra exaktních metod ²Department of Exact Methods
Fakulta managementu Faculty of Management
Vysoká škola ekonomická v Praze University of Economics in Prague
✉ Jarošovská 1117, 37701 Jindřichův Hradec, Czech Republic
E-mail: martin.lusticky@vse.cz, xobem00@vse.cz, xgund00@vse.cz

Annotation

This paper deals with set of problem related to benefits of tourism policy. It pays special attention to an assessment of anticipated benefits of the strategic measures devoted to tourism development from the point of view of destination stakeholders. Its aim is to identify such measures which have the greatest anticipated economic and non-economic impacts on stakeholders' activities in particular tourism destination. To be able to fulfill this aim the paper uses a combination of Analytic Hierarchy Process (AHP) and Metfessel allocation method. The representatives of key stakeholder groups provided the researchers with information about an importance of direct and indirect economic and non-economic benefits by the means of Saaty's pairwise comparison. After that, they evaluated by Metfessel allocation method five groups of the strategic measures from a city development plan on the basis of their contribution to previously mentioned benefits. Based on this information the researchers were able to sort the measures with respect to stakeholders' preferences. In such a way they offered a recipe for local destination management organization for realization of such tourism policy which will be consistent with stakeholders' point of view, and simultaneously which will have significant positive impact on their activities and tourism development in the destination.

Key words

tourism policy, tourism impacts, stakeholders, decision-making methods

Anotace

Tento příspěvek se zabývá problematikou přínosů politiky cestovního ruchu. Specificky se věnuje hodnocení očekávaných přínosů strategických opatření pro rozvoj cestovního ruchu z pohledu destinačních stakeholderů. Jeho cílem je identifikovat taková opatření, která mají největší očekávané ekonomické a neekonomické přínosy pro aktivity stakeholderů v konkrétní turistické destinaci. K naplnění tohoto cíle příspěvek využívá kombinace analytického hierarchického procesu (AHP) a metody alokace 100 bodů (Metfesselova metoda). Pomocí Saatyho párového srovnávání poskytli zástupci klíčových skupin stakeholderů výzkumníkům informace o důležitosti přímých a nepřímých ekonomických a neekonomických benefitů. Dále pomocí alokace 100 bodů ohodnotili pět skupin strategických opatření ze strategického plánu rozvoje města podle míry jejich příspěvku k výše zmíněným benefitům. Díky těmto informacím byli výzkumníci schopni seřadit strategická opatření dle preferencí stakeholderů. Tím poskytli návod pro místní destinační společnost k realizaci takové politiky cestovního ruchu, která bude konzistentní s názorem stakeholderů a zároveň bude mít podstatný pozitivní efekt pro jejich aktivity a rozvoj cestovního ruchu v destinaci.

Klíčová slova

politika cestovního ruchu, dopady cestovního ruchu, stakeholders, rozhodovací metody

JEL classification: M10, O21, R58

Introduction

Tourism sector is a subject of interest to supranational, national and regional governments for a long time. The OECD (2012, p. 7) states that “governments are becoming increasingly aware of the importance of tourism as an economic driver and for achieving their stated economic development policies and goals“, and in such a way they formulate specific tourism policy. Chuck (1997) consider tourism policy as specific public policy which aim is to support development objectives relevant to tourism established at local, regional or national level. Biederman et al. (2007) stresses the need to achieve the maximum potential economic and social benefits for the positive development of a country, a region or a local community.

The OECD (2014) states that for development of effective tourism policy there is a need to create development plans with clear goals and implement them. Gunn (1994) argues that the success of implementation of the policy priorities is dependent on the support of key destination stakeholder groups. However, stakeholders have different interests which determine their attitude towards tourism development. As Sharma and Dyer (2009) intimated, stakeholder’s perception towards impacts of tourism policy plays very significant role.

This paper presents one possible way how to find out stakeholders perception towards impacts of tourism policy. Its aim is to identify such strategic measures embodied in a city development plan which have the greatest perceived economic and non-economic impacts on stakeholders. It uses a combination of two managerial decision-making methods to (a) assess an importance of direct and indirect economic and non-economic benefits generated by tourism industry, and (b) arrange five groups of strategic measures according their contribution to previously mentioned benefits with respect to stakeholders’ preferences.

1. Theoretical Framework

This paper deals with set of problem related to tourism policy benefits. Vanhove (2011) defines benefits as such effects of tourism industry which have (mostly) positive impact on environment in tourist destination. Many authors (e.g. Gursoy, Jurowski, Uysal, 2002; Vanhove, 2011; Garau-Vadell, Díaz-Armas, Gutierrez-Taño, 2013; Sinclair-Maragh, Gursoy, Vieregge, 2015) classify the benefits as:

- Economic (EC) – e.g. job creation, public revenues, better conditions for entrepreneurs, better investment environment, support of new business activities, higher competitiveness;
- Social and cultural (SC) – e.g. better employee skills and abilities, support of culture, tradition and historic preservation, higher living standard of local people, higher social stability, new co-operation opportunities;
- Environmental (EN) – e.g. better nature conservation, founding of new national parks and protected areas, lower air / water pollution, higher concern for environment and ecology.

Based on the literature review of the following sources (Gursoy, Jurowski, Uysal, 2002; Gursoy, Rutherford, 2004; Dyer, Gursoy, Sharma, Carter, 2007; Garau-Vadell, Díaz-Armas, Gutierrez-Taño, 2013; Sinclair-Maragh, Gursoy, Vieregge, 2015) it is evident that all the researches include economic benefits. The researchers frequently use various statistical methods like factor or cluster analysis, or input-output analysis, which are based on questionnaire survey for measuring the benefits. The authors usually add to their research framework socio-cultural benefits too. In this case, they almost always gain information by the means of different kinds of surveys. The environmental benefits are included to their research less frequently. The typical application sphere is almost exclusively bordered tourist

destination such as resort, administrative district, island, or protected area such as national park, w, and nature reserve. Although the researchers gain information from secondary data sources in some cases, they typically gain information directly from various stakeholder groups.

The term stakeholder was defined by Freeman who considered stakeholder as “any group or individual who can affect or is affected by the achievement of the organization's objectives” (Freeman 1984, p. 46). This classical definition has been modified many times; we can find dozens of various definitions in the literature. The tourism sector is not an exception. Although stakeholders are subject of interest of many authors, there is no universal definition of this term and no widely accepted classification of stakeholder groups. Destination stakeholders can be widely defined as such organizations which are affected by the destination management or which are able to affect its success. Presenza, Sheehan and Ritchie (2005, p. 9) used more precise definition; they defined stakeholders as “any entity that is influenced by, or that may influence, the achievement of the destination management activities”.

2. Methodology

The paper is focused on an assessment of anticipated benefits of the strategic measures devoted to tourism development and embodied in the Development plan of Jindřichův Hradec from the point of view of destination stakeholders. Its aim is to identify such measures which have the greatest anticipated economic and non-economic impacts on stakeholders' activities. The secondary aim is to verify usability and compatibility of two decision-making methods for this task.

The research considered stakeholders to be organizations that operate in the destination influenced by local tourism policy, and participate in the fulfilment of tourism policy priorities, or are substantially affected by these priorities. It means that the research was focused on organizations and so it excluded individuals such as residents and visitors. The destination stakeholder groups were compiled based on an approach of Buhalis (2000), Presenza, Sheehan and Ritchie (2005), and Morrison (2013). Three main groups of stakeholders are described in the following table.

Tab. 1: Destination Stakeholders

Stakeholder Groups	Stakeholders
private sector tourist organizations	restaurant (S1), café (S2), hotel & guest house (S3), travel agency (S4), gallery (S5), rail transport company (S6)
non-profit tourist sector organizations	castle in Jindřichův Hradec (S7)
universities	the Faculty of Management in Jindřichův Hradec (S8)

Source: own elaboration

The required data were obtained by the means of semi-structured interview with representatives of previous mentioned stakeholders. The data gathering stage was divided into two phases: (a) comparison of direct and indirect economic and non-economic benefits of tourism policy according to their importance for stakeholders, (b) arrangement of the strategic measures from the Development plan of Jindřichův Hradec on the basis of their contribution to previously mentioned benefits. The comparison of tourism policy benefits was made by Analytic Hierarchy Process based on Saaty's pairwise comparison method. This method uses five-point scale of relative importance for pairwise comparison between criteria. The scale is described in table 2. Table 3 includes a hierarchical structure of direct and indirect economic and non-economic benefits as the criteria for decision-making.

A detailed description of the AHP is beyond the methodology; it can be found e.g. in Saaty and Vargas (2001). The result of the AHP is the pairwise comparison reciprocal matrix which can be calculated for every set of comparison. This matrix is used for calculation of the normalized vector of weights $w = (w_1, \dots, w_n)$. Its every i -th element represents the importance of the i -th criterion. The researchers used the Octave software for calculation of the vectors.

Tab. 2: Saaty's Scale for Pairwise Comparison

Intensity	Definition	Explanation
1	Equal importance	Two activities contribute equally to the objective
3	Weak importance of one over another	Experience and judgement slightly favor one activity over another
5	Essential or strong importance	Experience and judgement strongly favor one activity over another
7	Demonstrated importance	An activity is strongly favored and its dominance is demonstrated in practice
9	Absolute importance	The evidence favoring one activity over another is of the highest possible order of affirmation

Source: Saaty (2008, p. 86)

Tab. 3: Criteria for Decision-making

C1 Direct Benefits Such benefits which directly influence stakeholder's activity. They have direct impact on economic or non-economic aspect of their activities.	C1.1 Economic Benefits Such benefits which influence economic aspects of stakeholder's activity.	- sales increase in core business activities - support of new business activities - support of investment activities - better access to grant schemes - job creation
	C1.2 Non-economic Benefits Such benefits which influence non-economic aspects of stakeholder's activity.	- better employee skills and abilities - better communication with other stakeholders - new co-operation opportunities - better image - higher level of awareness about business activities
C2 Indirect Benefits Such benefits which indirectly influence stakeholder's activity in long-term time horizon. They have effect on economic and non-economic environment of tourist destination.	C2.1 Economic Benefits Such benefits which influence economic environment in tourist destination.	- higher number of tourists in destination - higher employment rate - higher level of public revenues - better conditions for entrepreneurs in tourism sector - improvement of tourist infrastructure
	C2.2 Non-economic Benefits Such benefits which influence socio-cultural environment and environment protection in tourism destination.	- higher level of awareness about the region - support of culture, tradition and historic preservation - better cross-regional and cross-border cooperation - better destination marketing and management - better nature conservation

Source: own elaboration

The arrangement of the strategic measures was realized by the means of Metfessel allocation method which is based on an allocation of 100 points between all variants. This method was used for its simplicity for respondents in the case of multiple variants and criteria. The score indicates a contribution of the *i*-th variant to fulfilment of the criteria C.1.1 – C2.2. The variants are represented by the following 5 groups of strategic measures from the city development plan which the researchers created as clusters of the measures from the priority sphere "Entrepreneurship and Tourism":

- G1: Communication and collaboration between destination stakeholders in the region;
- G2: Development of tourism infrastructure and revitalization of public space;
- G3: Quality enhancement of current tourist services;
- G4: Systematic support for tourist organizations in the region;
- G5: Effective usage of marketing tools for promotion of the region.

The final arrangement of the measures combines data from the AHP and Metfessel allocation. It takes into consideration weights of the criteria for decision-making and level of fulfilment of the variants. The researchers divided the arrangement into detailed version (D) and aggregate version (A). The order of variants is determined by their weighted values (WV_D , WV_A) which are calculated as follows:

$$WV_D : fp_j^s = w_i^s \times g_{ij}^s \quad (1)$$

fp_j^s ... One fourth of a power which s -th stakeholder assigned to j -th variant

w_i^s ... Weight which s -th stakeholder assigned to i -th criterion

g_{ij}^s ... Number of points which s -th stakeholder assigned to j -th variant based on contribution to fulfilment of i -th criterion

$$WV_A : p_j^s = \sum_{i=1}^4 w_i^s \times g_{ij}^s \quad (2)$$

p_j^s ... Total power which s -th stakeholder assigned to j -th variant

3. Results and Discussion

Table 4 includes elements of the normalized vector of weights calculated for the criteria C.1.1 – C2.2 from the point of view of stakeholders S1 – S8 (described in table 1). Table 5 includes the arrangement of the strategic measures G1 – G5 based on their contribution to the criteria C.1.1 – C2.2.

Tab. 4: The First Data Gathering Phase: Comparison of Tourism Policy Benefits

Criteria	Stakeholders							
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
C1.1 Direct Economic Benefits	0.66	0.57	0.43	0.31	0.61	0.38	0.48	0.25
C1.2 Direct Non-economic Benefits	0.07	0.30	0.15	0.43	0.04	0.11	0.08	0.19
C2.1 Indirect Economic Benefits	0.13	0.07	0.27	0.09	0.24	0.31	0.20	0.26
C2.2 Indirect Non-economic Benefits	0.14	0.06	0.15	0.17	0.11	0.19	0.24	0.30

Source: own research

Tab. 5: The Second Data Gathering Phase: Arrangement of the Strategic Measures

Criteria	Variants	Stakeholders							
		S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
C1.1 Direct Economic Benefits	G1	20	5	13	15	30	40	15	20
	G2	20	20	27	25	25	5	25	15
	G3	20	15	20	25	15	10	30	15
	G4	20	35	34	20	20	30	25	30
	G5	20	25	6	15	10	15	5	20
C1.2 Direct Non-economic Benefits	G1	20	23	13	20	20	30	15	50
	G2	20	15	27	15	10	5	20	0
	G3	20	17	20	20	20	20	25	10
	G4	20	25	34	25	30	20	30	20
	G5	20	20	6	20	20	25	10	20
C2.1 Indirect Economic Benefits	G1	20	15	13	20	20	25	20	20
	G2	20	10	27	25	30	10	30	10
	G4	20	30	20	25	10	15	20	25
	G3	20	25	34	10	30	20	20	25
	G5	20	20	6	20	10	30	10	20
C2.2 Indirect Non-economic Benefits	G1	20	25	13	30	40	30	20	30
	G2	20	20	27	15	20	10	25	10
	G3	20	20	20	20	20	25	30	20
	G4	20	15	34	10	10	25	15	10
	G5	20	20	6	25	10	10	10	30

Source: own research

It is evident that the preliminary results are consistent. The economic benefits have the greatest perceived importance for almost all stakeholders. Majority of them prefer direct benefits which directly influence their activities. However, the indirect economic benefits are also important for them. The exceptions are local travel agency (S4) which prefers non-economic benefits with an emphasis to direct ones, and the Faculty of Management (S8). The position of the faculty is specific. It is influenced by tourism industry only indirectly and that is why it prefers indirect non-economic benefit at the most. The arrangement of the measures is nearly even for all kind of benefits. The result indicates that systematic support for tourist organizations (G4) and communication and collaboration between destination stakeholders (G1) could be important contributors to fulfilment of all the criteria.

The following tables show the final arrangement of the measures. The variants are sorted according their weighted values (WV_D , WV_A) which are calculated via formula 1 and 2.

Tab. 6: The final arrangement of the measures: Detailed Version

Criteria	Variants	Stakeholders								WV_D
		S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	
C1.1 Direct Economic Benefits	G4	13.29	19.85	14.77	6.17	12.17	11.44	11.97	7.43	12.14
	G2	13.29	11.34	11.73	7.71	15.21	1.91	11.97	3.72	9.61
	G1	13.29	2.84	5.65	4.62	18.26	15.25	7.18	4.95	9.01
	G3	13.29	8.51	8.69	7.71	9.13	3.81	14.37	3.72	8.65
	G5	13.29	14.18	2.61	4.62	6.09	5.72	2.39	4.95	6.73
C1.2 Direct Non-economic Benefits	G4	1.30	7.57	4.95	10.74	1.22	2.21	2.51	3.74	4.28
	G1	1.30	6.96	1.89	8.59	0.81	3.32	1.26	9.35	4.19
	G3	1.30	5.15	2.91	8.59	0.81	2.21	2.10	1.87	3.12
	G5	1.30	6.05	0.87	8.59	0.81	2.76	0.84	3.74	3.12
	G2	1.30	4.54	3.93	6.44	0.41	0.55	1.68	0.00	2.36
C2.1 Indirect Economic Benefits	G4	2.52	1.83	9.01	0.89	7.15	6.29	3.98	6.62	4.79
	G2	2.52	0.73	7.16	2.23	7.15	3.14	5.97	2.65	3.94
	G1	2.52	1.10	3.45	1.78	4.77	7.86	3.98	5.29	3.84
	G3	2.52	2.20	5.30	2.23	2.38	4.71	3.98	6.62	3.74
	G5	2.52	1.47	1.59	1.78	2.38	9.43	1.99	5.29	3.31
C2.2 Indirect Non-economic Benefits	G1	2.88	1.42	2.01	5.19	4.50	5.82	4.77	9.02	4.45
	G3	2.88	1.14	3.10	3.46	2.25	4.85	7.15	6.01	3.85
	G2	2.88	1.14	4.18	2.59	2.25	1.94	5.96	3.01	2.99
	G5	2.88	1.14	0.93	4.32	1.12	1.94	2.38	9.02	2.97
	G4	2.88	0.85	5.27	1.73	1.12	4.85	3.57	3.01	2.91

Source: own research

Tab. 7: The final arrangement of the measures: Aggregate Version

Variants	Stakeholders								WV _A
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	
G4: Systematic support for tourist organizations in the region	20.00	30.10	34.00	19.53	21.66	24.78	22.04	20.79	24.11
G1: Communication and collaboration between destination stakeholders in the region	20.00	12.32	13.00	20.19	28.34	32.24	17.19	28.62	21.49
G3: Quality enhancement of current tourist services	20.00	16.99	20.00	21.99	14.57	15.59	27.59	18.22	19.37
G2: Development of tourism infrastructure and revitalization of public space	20.00	17.75	27.00	18.97	25.02	7.54	25.58	9.37	18.90
G5: Effective usage of marketing tools for promotion of the region	20.00	22.84	6.00	19.32	10.41	19.85	7.61	23.01	16.13

Source: own research

The final arrangement of the measures which takes into consideration weights of the criteria for decision-making and level of fulfilment of the variants confirms preliminary results. Although we can find some differences in stakeholders' view, the significant role of the variant G4 and G1 has been confirmed. These groups of measures are considered by stakeholders to be the main contributors to tourism benefits in Jindřichův Hradec. Stakeholders believe that these measures are able to have significant positive impact on their activities.

If we take a closer look at systematic support for tourist organization (G4), and use additional information from interviews, stakeholders see its potential in influencing primarily these benefits:

- Direct economic benefits – sales increase in core business activities;
- Indirect economic benefits – better conditions for entrepreneurs in tourism sector;
- Direct non-economic benefits – higher level of awareness about business activities.

Communication and collaboration between destination stakeholders (G1) should contribute mostly to non-economic benefits without regard to their form of impact. Stakeholders see its potential in influencing primarily these benefits:

- Direct non-economic benefits – new co-operation opportunities, better communication with other stakeholders;
- Indirect non-economic benefits – better cross-regional and cross-border cooperation, better destination marketing and management.

Conclusion

The research successfully met its aim. Thanks to combination of two decision-making methods it was possible to sort the strategic measures devoted to tourism development according their contribution to economic and non-economic benefits for destination stakeholders. Although the number of respondents was limited, the results can serve as an indicator for orientation of local tourism policy realized by destination management organization or municipal authority.

It is evident that the most important measures are related to stakeholder management. Both of them are focused on building strong relationship between destination management and stakeholders, and also on cooperation between stakeholders in the region. This conclusion emphasizes a coordination role of the destination management organization or municipal authority. Their role should be to support stakeholders' activities and find a way how to cooperate on tourism development. When

implementing tourism policy, the DMO or local government should take the stakeholders' preferences and needs into account. It should consult the stakeholders about tourism policy intents, and thus try to arrive at a consensus which will be beneficial for all stakeholders and will meet their expectation concerning tourism policy benefits in the economic and non-economic sphere.

Literature

- [1] BIEDERMAN, P. S. ET AL., (2007). *Travel and Tourism: An Industry Primer*. Upper Saddle River: Pearson Education. ISBN 978-01-3170-129-8.
- [2] BUHALIS, D., (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, vol. 21, no. 1, pp. 97-116. ISSN 0261-5177.
- [3] CHUCK, Y. D. (Ed.), (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. WTO Tourism Education and Training Series. Madrid: World Tourism Organization. ISBN 92-844-0231-X.
- [4] DYER, P., GURSOY, D., SHARMA, B., CARTER, J., (2007). Structural modeling of residents perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia. *Tourism Management*, vol. 28, no. 2, pp. 409-422. ISSN 0261-5177.
- [5] FREEMAN, R. E., (1984). *Strategic Management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman. ISBN 978-0521151740.
- [6] GARAU-VADELL, J. B., DÍAZ-ARMAS, R., GUTIERREZ-TAÑO, D., (2014). Residents' Perceptions of Tourism Impacts on Island Destinations: A Comparative Analysis. *International Journal of Tourism Research*, vol. 16, no. 6, pp. 578-585. ISSN 1099-2340.
- [7] GURSOY, D., JUROWSKI, C., UYSAL, M., (2002). Resident Attitudes: A Structural Modeling Approach. *Annals of Tourism Research*, vol. 29, no. 1, pp. 79-105. ISSN 0160-7383.
- [8] GURSOY, D., RUTHERFORD, D. G., (2004). Host attitudes toward tourism – an improved structural
- [9] model. *Annals of Tourism Research*, vol. 31, no. 3, pp. 495-516. ISSN 0160-7383.
- [10] GUNN, C. A., (1994). *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*. Washington, DC: Taylor & Francis. ISBN 978-0-415-93269-1.
- [11] MORRISON, A. M., (2013). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-67249-8.
- [12] OECD, (2014). *OECD Tourism Trends and Policies 2014* [online]. [cit. 2016-03-09]. Paris: OECD Publishing. Available: http://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies-2014_tour-2014-en.
- [13] OECD, (2012). *OECD Tourism Trends and Policies 2012* [online]. [cit. 2016-03-09]. Paris: OECD Publishing. Available: http://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies-2012_tour-2012-en.
- [14] PRESENZA, A., SHEEHAN, L., RITCHIE, J. R. B., (2005). Towards a model of the roles and activities of destination management organizations. *Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Science*, vol. 3, no. 1, pp. 1-16. ISSN 1473-8376.
- [15] SAATY, T. L., VARGAS, L. G., (2001). *Models, methods, concepts & applications of the Analytic Hierarchy Process*. New York: Springer. ISBN 978-1-4613-5667-7.
- [16] SHARMA, B., DYER, P., (2009). Residents' involvement in tourism and their perceptions of tourism impacts. *Benchmarking: An International Journal*, vol. 16, no. 3, pp. 351-371. ISSN 1463-5771.
- [17] SINCLAIR-MARAGH, G., GURSOY, D., VIHEREGGE, M., (2015). Residents' perceptions towards tourism development: A factor-cluster approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, vol. 4, no. 1, pp. 36-45. ISSN 2212-571X.
- [18] VANHOVE, N., (2011). *The Economics of Tourism Destinations*. New York: Routledge. ISBN 978-0-08-096996-1.

This paper was elaborated within the IGA 27/2016 project.

PODPORA CESTOVNÍHO RUCHU Z ROP REGIONU JIHOVÝCHOD V LETECH 2007-2015

TOURISM SUPPORT FROM ROP SOUTHEAST IN YEARS 2007-2015

JIŘÍ VYSTOUPIL¹

RICHARD VESELÝ²

¹Katedra regionální ekonomie a správy ¹Dep. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: vyst@econ.muni.cz

²Úřad Regionální rady regionu soudržnosti ²The Office of the Regional Council of the South-East
Jihovýchod Cohesion Region
✉ Kounicova 13, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: vesely@jihovychod.cz

Anotace

Veřejná podpora cestovního ruchu byla v letech 2007-2015 jedním z významných pilířů podpory regionálního rozvoje v České republice. Autoři se v příspěvku zaměřují na analýzu a stručné hodnocení obsahových a územních souvislostí realizace podpory cestovního ruchu v Jihomoravském kraji a kraji Vysočina (region NUTS II Jihovýchod) z Regionálního operačního programu Jihovýchod za plánovací období 2007-2013, a to na základě vypracované metodiky funkčně-prostorového srovnání a hodnocení realizovaných projektů. Cílem příspěvku je hodnocení projektů podle funkční (druhové) struktury cestovního ruchu, resp. podle jejich lokalizace (do měst, ostatních obcí, resp. do středisek cestovního ruchu regionálního významu). V závěru jsou formulovány první zjistitelné a dostupné dopady podpory cestovního ruchu v Jihomoravském kraji a v kraji Vysočina z uvedeného programu.

Klíčová slova

Regionální operační programy, podpora cestovního ruchu, podporované projekty

Annotation

The public subsidy to Tourism was one of significant regional development support pillars in the Czech republic in years 2007-2015. The authors in the article focus on an analysis and a brief evaluation of financial support from Regional Operational Programme NUTS2 South-East (South Moravia and Highlands Region cohesion region) to tourism in its content and regional context in the programming period 2007–2013 on the basis of developed methodology of functional and spatial comparison and evaluation of completed operations. So the aim of this paper is the evaluation of operations according to their functional tourism sort or to their location (in towns, in other municipalities or in tourism centers with regional importance). In conclusion, there are formulated the first identifiable and available impacts of tourism support in the South Moravian Region and the Vysočina Region from the mentioned programme.

Key words

Regional Operational Programmes, tourism support, subsidized operations

JEL classification: R58, Z18

Úvod

Významným nástrojem politiky cestovního ruchu v mnoha turisticky vyspělých evropských zemích je jeho veřejná podpora, zejména na národní a regionální úrovni (např. nové koncepty politiky cestovního ruchu – politika řádu, strukturální politika, pragmatická a koncepčně dogmatická politika cestovního ruchu – Bieger (2002, 2006); Nováková (2003)). Chápání politiky cestovního ruchu jako součásti strukturální politiky vede obvykle k podpoře cestovního ruchu jako perspektivního odvětví se značným potenciálem přispívat k rozvoji méně rozvinutých a zaostalých regionů. Příkladem mohou být přímé intervence z veřejných prostředků do rozvoje cestovního ruchu (zejména ke zkvalitňování nabídky cestovního ruchu). Tento princip využívá také v posledních letech současná politika cestovního ruchu v České republice na národní a regionální úrovni (podpora jeho rozvoje, organizace a řízení - např. Tittelbachová (2011); Plzáková, Studnička (2014), Ministerstvo pro místní rozvoj (2007), aj.). Mezi nejdůležitější nástroje patří především ekonomické nástroje (dotační politika). Jejich cílem bývají často jako nástroj rozvoje dotační investice do cestovního ruchu a turistické vybavenosti (Bobková, 2015).

Veřejná podpora cestovního ruchu se se vstupem ČR do Evropské unie v roce 2004 stala významným pilířem současné regionální politiky. Tento důležitý ekonomický nástroj podpory regionálního rozvoje analyzuje a hodnotí kolektiv KRES MU již téměř 10 let. Na tomto místě lze uvést například práce autorů Vystoupil., Šauer (2010), Vystoupil, Šauer, Repík (2010), Vystoupil, Šauer (2014). Práce se zaměřovaly především na problematiku využívání prostředků Regionálních operačních programů na podporu rozvoje cestovního ruchu v ČR.

Nejdůležitějším nástrojem podpory rozvoje cestovního ruchu v období 2007-2013 byly v ČR Regionální operační programy (dále jen ROP), v nichž bylo v uvedeném plánovacím období alokováno na primární osu „Cestovní ruch“ částka přibližně 24-25 mld. Kč. Z metodických i praktických důvodů byly následující analýzy, resp. výběr projektů zaměřeny nejen na prioritní osu Cestovní ruch, ale i na prioritní osy Rozvoj měst a obcí, resp. Dopravní dostupnost. Šlo především o projekty budování a rekonstrukce sportovně-rekreační infrastruktury, muzeí a galerií, využití vybraných kulturně-historických památek pro cestovní ruch, resp. cyklostezek v turistických střediscích a v turisticky zajímavých městech. V celkovém souhrnu tak byla podpora téměř 1750 projektů v 7 ROP v ČR s jasnou přidanou hodnotou pro cestovní ruch realizována v částce blížící se 31 mld. Kč (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2015). Hlavním cílem tohoto příspěvku je v uvedených souvislostech analyzovat a hodnotit funkčně – prostorovou strukturu projektů cestovního ruchu realizovaných v ROP Jihovýchod ve výše uvedeném plánovacím období let 2007-2013.

1. Analýza podpory cestovního ruchu v ROP Jihovýchod v letech 2007-2015

Schválené a podpořené projekty byly pro podrobnější analýzu rozděleny ve věcné logice do následujících 12 oblastí cestovního ruchu (Vystoupil, Šauer, 2010):

- 1) Produkty cestovního ruchu, jejich marketing a propagace
- 2) Sportovně-rekreační infrastruktura
- 3) Kulturně-historické památky pro cestovní ruch
- 4) Kultura (muzea, galerie, expozice)
- 5) Ubytovací zařízení
- 6) Dopravní infrastruktura pro cestovní ruch
- 7) Rozhledny
- 8) ZOO
- 9) Cyklostezky, lyžařské trasy
- 10) Lázeňská infrastruktura
- 11) Turistická informační centra
- 12) Přírodní atraktivita

V následujícím textu a tabulkách je provedena stručná srovnávací analýza a hodnocení projektů v Jihomoravském kraji a kraji Vysočina, resp. v regionu Jihovýchod. Do hodnocení je vzato celkem 292 projektů (z toho 108 v kraji Jihlava a 184 projektů v Jihomoravském kraji) s celkovou finanční podporou 4 008 mld. Kč (2 602 mld. v Jihomoravském kraji, 1 406 mld. Kč v kraji Vysočina), při průměrné dotaci 13, 7 mil. Kč na 1 projekt. V celkovém stručném souhrnu lze uvést následující souhrnné či podrobnější informace.

Tab. 1: Druhá struktura projektů

typ projektu	Jihomoravský kraj		kraj Vysočina		region Jihovýchod	
	počet projektů	výše podpory v mil. Kč	počet projektů	výše podpory v mil. Kč	počet projektů	výše podpory v mil. Kč
produkty CR a marketing	63	227,4	40	118,9	103	346,3
sportovně-rekreační infrastruktura	9	202,6	8	85,3	17	287,9
kulturně-historické památky	14	216,7	8	205,5	22	422,2
kultura (muzea, galerie, centra)	15	324,8	13	297,5	28	622,3
ubytovací zařízení	32	840,2	17	194,7	49	1 035,4
dopravní infrastruktura	5	180,2	1	15,0	6	195,2
rozhledny	5	12,9	3	17,4	8	30,3
ZOO	4	87,4	1	85,1	5	172,5
cyklo, lyžařské a turistické stezky	30	231,1	15	267,9	45	499,0
lázeňská infrastruktura	3	143,1	0	0	3	143,1
TIC	1	66,1	1	3,1	2	69,2
Příroda	2	69,5	1	115,6	3	185,1
Celkem	183	2 602,0	108	1 406,0	291	4 008,0

Zdroj: Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, (2016b), vlastní analýzy

- 1) Celkem 103 projektů tvorby produktů cestovního ruchu, jejich marketingu a propagace s finanční dotací 343,6 mil. Kč (8,6 % z celkové podpory cestovního ruchu v ROP), při průměrné dotaci 3,3 na 1 projekt. V rámci Jihomoravského kraje šlo o 63 projektů s finanční dotací 227,4 mil. Kč (8,7 % z celkové podpory cestovního ruchu), při průměrné dotaci 3,6 mil. Kč na 1 projekt, v rámci kraje Vysočina šlo o 40 projektů s finanční dotací 118,9 mil. Kč (8,5 % z celkové podpory cestovního ruchu, při průměrné dotaci 3 mil. Kč na 1 projekt. V celkovém hodnocení je možné hovořit o slabých stránkách této oblasti cestovního ruchu, neboť šlo jen o velmi nízký podíl produktů regionálního a nadregionálního významu (necelých 15 %), 85 % projektů se soustředilo především na marketing a propagaci určité destinace a regionu, nikoliv na skutečné projekty.
- 2) Překvapivě nízký je počet i podíl projektů sportovně-rekreačních zařízení a infrastruktury. Jednalo se jen o 17 projektů (9 v Jihomoravském kraji, 8 v kraji Vysočina) s celkovou finanční dotací 288 mil. Kč (7,2 % z celkové podpory cestovního ruchu v ROP, v průměru 17 mil. Kč na 1 projekt). Za nejvýznamnější a zajímavé projekty lze označit vybudování rodinného parku Robinson, atraktivního sportovně zábavního volnočasového zařízení v Jihlavě (32 mil. Kč, dobudování Western-Šiklova mlýna ve Zvoli (14 mil. Kč) rekonstrukci areálu letního koupaliště v Hodoníně (58 mil. Kč), rekonstrukci koupaliště v areálu volnočasových aktivit Červená zahrada v Boskovicích (35 mil. Kč), rekonstrukci a dostavbu krytého bazénu v Kuřimi (57 mil. Kč), či zatraktivnění vybraných lokalit Brněnské přehrady (13 mil. Kč).
- 3) Celkem 22 projektů oprav či rekonstrukce kulturně-historických památek v regionu Jihovýchod v celkové dotační výši 422 mil. Kč (11 % z celkové podpory cestovního ruchu), průměr 19 mil. Kč na 1 projekt (v Jihomoravském kraji 14 projektů s finanční dotací 217 mil. Kč, v kraji Vysočina 8 projektů s dotací 85 mil. Kč). Ze zajímavých a významných projektů lze na tomto místě uvést například komplexní rehabilitaci raně barokního chrámu v Polné (38 mil. Kč),

- modernizaci zámku a zpřístupnění nových expozic v Třebíči (113 mil. Kč), zpřístupnění brněnského podzemí (59 mil. Kč), zpřístupnění Předzámčí v Jevišovicích (21 mil. Kč, regenerace a rozšíření služeb Národní kulturní památky Špilberk v Brně (39 mil. Kč), rekonstrukci Zámku Miroslav (21 mil. Kč).
- 4) *Výstavba a rekonstrukce kulturních zařízení pro cestovní ruch* (muzea, galerie, expozice, aj.). V uvedeném období bylo podpořeno v regionu Jihovýchod celkem 28 projektů s finanční dotací 622 mil. Kč (16 % z celkové podpory cestovního ruchu). Za zajímavé projekty lze označit interpretační centrum zámku ve Žďáru nad Sázavou (82 mil. Kč), výstavbu centra volnočasových aktivit a turistiky Panský dvůr Telč - (36 mil. Kč), revitalizaci zámeckého pivovaru na knoflíkářské muzeum v Žirovnici (28 mil. Kč), obnovu secesní památky - vila a život rodiny Löw Beerů v Brně (60 mil. Kč), vybudování archeologického parku Pavlov (76 mil. Kč), výstavba kouzelného světa animace - muzea loutek v Brně (28 mil. Kč), výstavbu archeopark Mikulčice - území Předhradí (25 mil. Kč).
 - 5) *Výstavba či rekonstrukce ubytovacích zařízení*. Nejvýznamnější podpora této oblasti cestovního ruchu v ROP Jihovýchod. Podpořeno bylo celkem 49 projektů (nejvíce ze všech projektů) s finanční dotací 1035 mil. Kč (26 % z celkové podpory cestovního ruchu), s průměrnou dotací 21 mil. Kč. Ubytovací zařízení jsou sice páteří infrastruktury cestovního ruchu, zároveň však i nejkontroverznější oblastí z hlediska veřejné podpory cestovního ruchu (zejména z důvodů narušování konkurence podnikatelského sektoru). Jako diskutabilní projekt lze označit ten největší v celém regionu Jihovýchod - výstavbu komplexu Moravia THERMAL v Pasohlávkách v dotační výši 345 mil. Kč. V Jihomoravském kraji šlo celkem o 32 projektů výstavby, rekonstrukce a modernizace ubytovacích zařízení (celkem 32 % podíl z podpory cestovního ruchu z ROP – největší podíl ze všech 7 ROP v ČR), z toho 16 hotelů a 9 penzionů. Z významných uskutečněných projektů lze uvést výstavbu Golf Brno - kongresový sál a wellness (48 mil. Kč), výstavbu hotelu Sladovna v Černé Hoře (48 mil. Kč), výstavbu Areálu služeb Celnice v Lednicko-valtickém areálu (31 mil. Kč), výstavbu hotelu Galant v Mikulově (32 ml. Kč), modernizaci hotelu Imos v Brně (36 mil. Kč), rekonstrukci a dostavbu hotelu Maximus Resort v Brně (49 mil. Kč), či výstavbu restaurantu a penzionu Rumburak na Bítově (22 mil. Kč). V kraji Vysočina šlo celkem o 17 projektů (vyvážený 14 % podíl z celkové podpory cestovního ruchu v ROP), z toho výstavba či modernizace 8 hotelů a 5 penzionů. Na tomto místě lze uvést například vybudování atraktivních ubytovacích kapacit na zámku v Herálci (50 mil. Kč), výstavbu hotelu Artaban v Žirovnici (23 mil. Kč), dostavbu hotelového komplexu Hotel Ski Nové Město na Moravě (29 mil. Kč).
 - 6) *Dopravní/technická infrastruktura pro cestovní ruch*. Celkem bylo v ROP Jihovýchod realizováno 6 projektů (5 v Jihomoravském kraji) v dotační výši 195 mil. Kč (4,9 % z celkové podpory cestovního ruchu v ROP). Z významnějších projektů lze uvést páteřní technickou a dopravní infrastrukturu Thermal Pasohlávky (97 mil. Kč), doplnění infrastruktury letiště Brno Tuřany (24 mil. Kč) a přístupovou komunikaci a parkoviště k Zámku Slavkov (34 mil. Kč).
 - 7) Mezi atraktivní lze uvést projekty *výstavby turistických rozhleden*. V regionu Jihovýchod jich bylo podpořeno celkem 8 za 30 mil. Kč. Za zajímavé projekty lze označit výstavbu stylové rozhledny na Fajtově kopci ve Velkém Meziříčí či rozhlednu a TouristPoint v Třebíči.
 - 8) Podobně specifické a zajímavé projekty s vysokou přidanou hodnotou pro cestovní ruch představují projekty infrastruktury v ZOO. Podpořeno bylo 5 projektů v dotační výši 173 mil. Kč. 4 projekty se týkaly Brna (expozice orlů, expozice klokanů, Beringie a Kalahari s podporou 87 mil. Kč), jeden jihlavské ZOO (85 mil. Kč).
 - 9) Co do počtu druhé představují projekty výstavby cyklostezek, turistických stezek a lyžařských tras. Celkem bylo realizováno 45 projektů v regionu Jihovýchod s dotační podporou téměř 500 mil. Kč, tj. 12,5 % z celkové podpory cestovního ruchu v ROP (30 v Jihomoravském kraji a 15 v kraji Vysočina). K nejvýznamnějším projektům v kraji Vysočina bezesporu patří výstavba 34 kilometrů cyklotrasy Jihlava-Třebíč-Raabs s finanční podporou 108 mil. Kč a rozšíření běžeckých tras na Novoměstsku (67 mil. Kč), v Jihomoravském kraji pak dostavba bezpečných úseků na cyklotrase Brno -Videň na území ČR (84 mil. Kč).

- 10) Na výstavbu a rekonstrukci lázeňské infrastruktury byly schváleny a podpořeny v logice věci pouze 3 projekty s dotační podporou 143 mil. Kč v Jihomoravském kraji, a to 2 projekty v Lednici (mající statut lázeňského místa) a 1 projekt v Hodoníně.
- 11) K ojedinělým podpořeným projektům lze zařadit projekty výstavby turistických informačních center (pouze 2 projekty s finanční dotací 3 mil. Kč). Jednalo se o velký infrastrukturní projekt vybudování informačního centra tradičních řemesel a plavební turistiky Veselska (66 mil. Kč) a podporu činnosti TIC v Novém Městě na Moravě.
- 12) Konečně posledními a specifickými („myslícími“), podpořenými projekty byly 3 projekty s podtitulem „příroda“ v regionu Jihovýchod. Šlo především o projekt vybudování Přírodovědného exploratoria v Brně (podpora 62 mil. Kč) a vybudování Centra zelených vědomostí v Bystřici nad Pernštejnem (116 mil. Kč)

Kromě druhové/funkční struktury projektů je zajímavé sledovat také regionální rozložení podpořených projektů, například projektů ve městech, venkovských obcích či střediscích cestovního ruchu regionálního významu. V regionu ROP Jihovýchod získaly projekty z měst 71 % ze všech 291 projektů (v Jihomoravském kraji 71 %, v kraji Vysočina 70 %), ve finančním vyjádření připadalo na města v kraji Vysočina přes 85 %, v Jihomoravském kraji kolem 60 %. To do určité míry neodpovídá rozložení potenciálu cestovního ruchu v regionu, vysvětlení je možné hledat na jedné straně v rozložení kulturně-historických atraktivit, na straně druhé v náročnosti přípravy projektů. Nejvíce projektů bylo z Brna - 49 projektů, tj. 17 %, z Jihlavy (17), Třebíče a Znojma (po 10 projektech) a Telče (8), Mikulova, Hodonína a Žďáru nad Sázavou (po 6 projektech). Pozitivním faktem je skutečnost, že v souladu se zaměřením ROP bylo ve střediscích cestovního ruchu regionálního významu (Vystoupil, Šauer, Repík 2013) realizováno v Jihomoravském kraji 67 % všech projektů, ve finančním vyjádření 76 %, v kraji Vysočina 83 % všech projektů, ve finančním vyjádření přes 80 %.

Tab. 2: TOP 15 nejdražších projektů v regionu Jihovýchod

obec	název projektu	výše podpory v mil. Kč
Pasohlávky	Výstavba komplexu Moravia THERMAL	345,1
Bystřice n. Pernšt.	Centrum zelených vědomostí	115,6
Třebíč	Modernizace zámku a zpřístupnění nových expozic	112,5
Lednice	Lázeňská zóna Lednice - doplnění infrastruktury	101,7
Pasohlávky	Thermal Pasohlávky - páteří technická a dopravní infrastruktura	96,6
Jihlava	ZOO pěti kontinentů	85,1
Žďár nad Sázavou	Interpretační centrum Zámek Žďár nad Sázavou	81,6
Pavlov	Archeologický park Pavlov	76,0
Nové Město na Moravě	Rozšíření běžeckých tras na Novoměstsku	67,4
Veselí nad Moravou	Turistické centrum Veselska	66,1
Brno	Přírodovědné exploratorium	61,7
Jihlava	Cyklostezka Jihlava - Třebíč - Raabs	62,3
Brno	Zpřístupnění brněnského podzemí	59,4
Hodonín	Rekonstrukce areálu letního koupaliště - II. etapa	58,0
Kuřim	Wellness Kuřim - rekonstrukce a dostavba krytého bazénu	57,4

Zdroj: Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, (2016b), vlastní analýzy

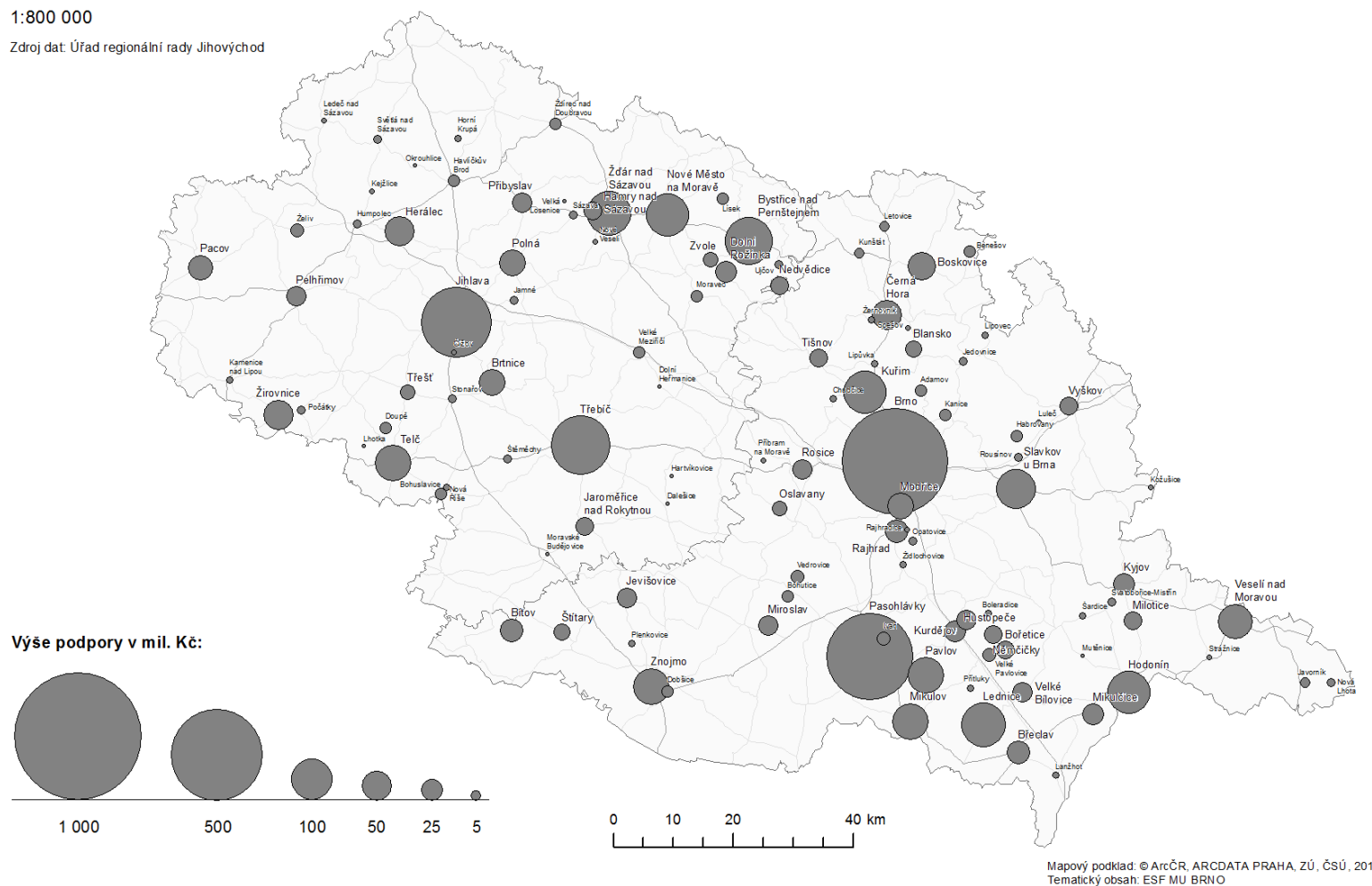
Obr. 1: Podpora cestovního ruchu v ROP Jihovýchod

Podpora cestovního ruchu z Regionálního operačního programu Jihovýchod 2007 - 2015

Celková podpora

1:800 000

Zdroj dat: Úřad regionální rady Jihovýchod

Zdroj: Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, (2016b)

Diskuze a závěr

ROP Jihovýchod stanovil indikátory pro posouzení splnění cílů programu v členění na kontextové, programové a prioritních os (výstupové a výsledkové). Přesné vyhodnocení kontextových a programových indikátorů, z nichž nejvýznamnější je regionální HDP na obyvatele, je ještě nemožné, lze jen odhadovat trend a pravděpodobný výsledek. K tomuto odhadu bude nápomocné vyhodnocení výstupových a výsledkových indikátorů společně s poměřením přidělených veřejných zdrojů pro realizaci projektů. Kromě indikátorové soustavy používal řídicí orgán ROP JV ještě nástroj pro hodnocení projektových žádostí z hlediska ekonomické efektivity projektů. V jejich rámci vyplňovali žadatelé o dotaci předdefinovanou tabulku socioekonomických dopadů, z nichž je možné usuzovat další přínosy realizovaných projektů. Ke kvalitě vstupních dat pro analýzu nutno zmínit, že monitorovací indikátory a čerpané částky jsou velmi exaktně sledovány v monitorovací aplikaci. Socioekonomické dopady vystihující skutečné využití projektů však jsou vyplňovány pouze v rámci projektové žádosti a hodnotitelé řídicího orgánu provedou v rámci hodnocení korekce těchto dopadů. Dále s nimi není pracováno.

V rámci analýzy bylo zkoumáno 291 projektů se zřetelnými dopady na cestovní ruch. Projekty měly celkový přiznaný finanční objem cca 7,2 mld. Kč, poskytnutá podpora z EU a národních zdrojů činila něco přes 4 mld. Kč. Jedna výzva k předkládání projektů na podporu výstavby či rekonstrukce infrastruktury v cestovním ruchu byla zaměřena i na tzv. strategické projekty. Celkový objem dotačních prostředků této výzvy byl 1,2 mld. Kč. V jejím rámci bylo nakonec realizováno 5 projektů ve finančním objemu 1,7 mld. a vyplacenou dotací 770 milionů Kč. U těchto projektů bylo z objemu jejich investičních výdajů evidováno, kromě běžných výdajů nutných a typických pro jakýkoliv jiný turistický projekt, i 192 milionů Kč jako investice do strategické infrastruktury s prokazatelným multiplikačním efektem. V rámci podpory cestovního ruchu se jako relevantní a nejzajímavější hodnoty (výstupy) jeví téměř 93 kilometrů nově vybudovaných cyklostezek a téměř 2020 nově vybudovaných či zrekonstruovaných lůžek ve 24 hotelech a 17 penzionech (podmínkou podpory výstavby či rekonstrukce bylo dosažení či zvýšení a následné udržení klasifikace ubytovacího zařízení). Jako primární i vedlejší cíl lze uvést také rekonstrukci 47 památkově chráněných objektů. Díky existenci hodnotícího nástroje eCBA je možné bilancovat využití dotačních prostředků i z hlediska využití podpořených projektů koncovými uživateli. Jednoznačně nejzajímavějším dopadem pro cestovní ruch je návštěvnost objektů turistické infrastruktury vystavěné nebo zrekonstruované za spoluúčasti prostředků ROP Jihovýchod. Památkově chráněné objekty ročně navštíví 2,5 mil. návštěvníků, ostatní objekty cestovního ruchu (TIC, ZOO apod.) vykazují 4,5 mil. návštěvníků ročně.

Literatura

- [1] BIEGER, T., (2002). *Management von Destination*. 5. Auflage. München/Wien: Oldenburg.
- [2] BIEGER, T., (2006). *Tourismuslehre – Ein Grundriss*. 2. Auflage. Bern, Stuttgart, Wien: Haupt Verlag. 349 s. ISBN 978-3-8252-2536-0.
- [3] BOBKOVÁ, M., (2015). Výzkumná témata v politice cestovního ruchu. In Pachrová, Doležalová (eds.) *Cestovní ruch: Vývoj – změny – perspektivy. Sborník příspěvků z 10. mezinárodní konference*. Jihlava: VŠPJ, s. 22-33. ISBN 978-80-88064-09-1.
- [4] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2007). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2007-2013*. Praha: MMR.
- [5] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2015). *Zpráva o plnění Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR za období 2007-6/2015*. Praha: MMR.
- [6] NOVÁKOVÁ, E., (2003). *Tourismuspolitik in Transformation am Beispiel der Tschechischen Republik*. (disertační práce). Universität St. Gallen.
- [7] PLZÁKOVÁ, L., STUDNIČKA, P., (2014): *Řízení cestovního ruchu v České republice – minulost, současnost, budoucnost*. Praha: Wolters Kluwer, 204 s.
- [8] REGIONÁLNÍ RADA REGIONU SOUDRŽNOSTI JIHOVÝCHOD, (2016a). Data z hodnotícího nástroje eCBA.
- [9] REGIONÁLNÍ RADA REGIONU SOUDRŽNOSTI JIHOVÝCHOD, (2016b). Data z Monitorovacího systému strukturálních fondů 2007 – 2013 MONIT7+.

- [10] TITTELBACHOVÁ, Š., (2011). *Turismus a veřejná správa*. Praha: Grada, 196 s.
- [11] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2014). Politika cestovního ruchu v ČR v letech 2007-2013 a její očekávané možnosti v letech 2014-2020. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 777-786. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-101.
- [12] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2010). Regionální operační programy jako nástroj podpory cestovního ruchu v ČR. *Regionální studia*, vol. IV, no. 01, pp. 38-50. ISSN 1803-1471.
- [13] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., REPÍK, O., (2010). Regionální operační program jako nástroj podpory rozvoje cestovního ruchu regionu Jihovýchod (etapa 2007-2010). In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 373-391. ISBN 978-80-210-5210-9.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu MUNI /A/1041/2015 „Sekundární zdroje dat pro hodnocení ekonomického významu cestovního ruchu v regionech“ specifického výzkumu ESF MU v roce 2016.

**VZTAH REZIDENTŮ K ROZVOJI TURISMU: KOMPARACE
DVOU KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY****THE RELATIONSHIP OF RESIDENTS TO THE DEVELOPMENT OF
TOURISM: A COMPARISON OF TWO REGIONS OF THE CZECH
REPUBLIC****PETR JANEČEK****JAN TLUČHOŘ**

Katedra marketingu, obchodu a služeb *Department of Marketing, Trade and Services*
Fakulta ekonomická *Faculty of Economics*
Západočeská univerzita v Plzni *University of West Bohemia in Pilsen*
✉ *Husova 11, 306 14 Plzeň, Czech Republic*
E-mail: janecp00@kmo.zcu.cz, jtluchor@kmo.zcu.cz

Anotace

Udržitelnost cestovního ruchu je v současnosti velmi aktuální téma. Některé destinace i České republiky se potýkají s přetížeností a s velkou zátěží na rezidentskou komunitu. Přitom zdroje vznikající na straně rezidentské komunity jsou nejdůležitější pro rozvoj destinace. Problematika vztahu mezi hostující a přijíždějící komunitou není v literatuře pevně ukotvena. Příspěvek se zabývá hodnocením regionu z pohledu socio-psychologické udržitelnosti. Jsou vypočítány hodnoty turistické aktivity pro dva kraje (Plzeňský a Karlovarský kraj) a výsledky jsou porovnávány. Výzkum je doplněn o výsledky dotazníkového šetření na rezidentské komunitě. Existují velké rozdíly mezi turistickou aktivitou obou krajů. Rezidenti obou krajů nevidí v rozvoji příliš velká negativa. Některá zmíněná negativa souvisí se zvýšenou dopravní zátěží a kriminalitou. Pozitiva jsou spatřována v tvorbě pracovních míst a lepší péče o kulturní potenciál prostředí.

Klíčová slova

iritační index, rezidentská komunita, udržitelný cestovní ruch

Annotation

The tourism sustainability is currently a big topic. Some destinations, and some in the Czech Republic, are faced with overload and a big pressure on a resident community. While emerging power on the part of the residents' community is an important think for the development of destination. The topic of the relationship between the host and visitor community is not firmly anchored in literature. This article deals with the region in terms of socio-psychological sustainability. It was calculated the value of tourist activity for the two regions (Plzen and Karlovy Vary) and the results were compared. The research was supplemented by the results of a survey on the resident community. There are big differences between the tourist activity in both regions. Residents of both regions did not see the development of tourism with very big negatives. Some of the negatives related to the increased traffic and crime. The positives are seen in the creation of jobs and better care for the environment cultural potential.

Key words

host community, irritation index, tourism sustainability

JEL classification: M31, Q56

Úvod

Cestovní ruch se stává běžnou součástí života každého z nás. Po 2. sv. válce se začal bouřlivě rozvíjet. V tu samou chvíli se začaly objevovat i jeho dopady na ekonomiky států, životní prostředí i na kulturní society v destinaci žijící. V současnosti se zaměřuje pozornost na udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Cestovní ruch je představován především službami, které mají osobní charakter. Lidský prvek je klíčovým zdrojem úspěchu cestovního ruchu, resp. spokojenosti návštěvníků destinace. Proto je hlavním tématem příspěvku výzkum vztahu hostitelské a návštěvnické komunity v destinaci. Pro demonstraci těchto vztahů byly vybrány lokality z turistických oblastí Západočeské lázně, Plzeňsko, Český les a Šumava, kde je koncentrována velká část poptávky po cestovním ruchu České republiky. Dotazníkové šetření doplněné propočty turistické aktivity mají vysvětlit, jaké vztahy jsou mezi oběma komunitami.

1. Teoretické zarámování problematiky

Akademická veřejnost se začala zajímat dopady rozvoje cestovního ruchu v destinaci od začátku 90. let 20. stol. Do popředí zájmu výzkumníků se dostala udržitelnost rozvoje cestovního ruchu v důsledku rozšíření především masového cestovního ruchu. Problematika komplexního uchopení udržitelného rozvoje cestovního ruchu je velice široká a složitá. Kvůli složitosti udržitelnosti rozvoje cestovního ruchu v destinaci se někteří autoři zaměřili pouze na dílčí efekty cestovního ruchu, např. na ekonomické dopady (Bunghez, 2015; Rukuižiene, 2014), sociálně-ekonomické dopady (Parwez, 2013), sociální dopady (Wan & Li, 2013; Huiming & Ryan, 2012) nebo environmentální dopady (Pásková, 2012). Wan a Li (2013) tvrdí, že nejdůležitější zdroje rozvoje cestovního ruchu jsou založené na místní komunitě. Nejvyužívanější koncept řízení rozvoje je koncept únosné kapacity. Ten je zapracován do řady prací autorů zabývajících se udržitelností cestovního ruchu. Butler (1996) na koncept únosné kapacity navázal se svým návrhem modelu životního cyklu destinace, který představuje dodnes konceptuální rámec pro studium dynamiky a udržitelnosti destinačního prostředí. Ve zjednodušené podobě se jedná o vývoj hodnot únosné kapacity destinace v čase. Na tuto myšlenku navázali další autoři jako např. Doxey (1975 in Huimin & Ryan, 2012), kteří model obohatili o další proměnné. V případě Doxeyho je to percepce vztahů mezi hostitelskou a návštěvnickou komunitou.

1.2 Udržitelnost a cestovní ruch

Koncept udržitelného cestovního ruchu je součástí širokého spektra udržitelného rozvoje, který se zaměřuje na potřebu racionálního řízení zdrojů. V podmínkách udržitelnosti byly odlišeny některé alternativní formy cestovního ruchu jako například ekoturismus, zelený turismus a venkovský turismus. (Gherco & Trandafir, 2014) Cestovní ruch může mít škodlivé účinky na přírodní, ekonomické a sociální prostředí. Tento dopad je převážně spojován s budováním a řízením turistické infrastruktury. (Rukuižiene, 2014) Udržitelnost v cestovním ruchu je komplexní koncept kvůli jeho latentní, multidimenzionální a relativní povaze (Burgehelea, 2015). Můžeme ho definovat různými způsoby. Jednou z možností je, že udržitelný cestovní ruch je kompatibilní s efektivní ochranou ekosystému (ne s využíváním ekosystému) zahrnující kulturu a místní obyvatele a rovnovážně rozděluje hodnotu jeho benefitů mezi interpretující a uživatelskou komunitou. (Scarpato, Annunziata & Ardeleanu, 2014) V současné době globalizace musí kreativní udržitelné modely akceptovat neustálé nové změny. Poslední fenomény jako klimatická změna, hypermobilní komunity, nové modely vztahů pomocí sociálních médií a sharing economy přidávají nové pohledy na komplexitu cestovního ruchu pro výzkum a praxi. (Budeanu et al, 2016)

1.3 Dopady rozvoje cestovního ruchu a možnosti jejich zachycení

Dopady rozvoje cestovního ruchu mají ekonomickou, sociální a environmentální podobu. Existuje celá řada ukazatelů, které lze aplikovat při měření dopadu rozvoje cestovního ruchu. Popescu et al. (2014) stanovili čtyři základní kategorie ukazatelů (turistické, ekonomické, sociální a ekologické) a zkoumali jejich vztahy. Zjistili, že existují silné souvislosti mezi vývojem HDP a indexem obsazenosti

ubytovacích zařízení v pozitivním směru. Mezi indexem obsazenosti ubytovacích zařízení byl silný negativní vztah s úrovní vzdělání, mírou kriminality a délkou života. Dle Rukuiziene (2014) potřebuje model udržitelného rozvoje turismu tři základní elementy: cílový trh s požadovanými zážitky, místo se svou identitou a zařízení cestovního ruchu. Hlavní složkou tohoto scénáře musí být vypořádání se s místními zdroji, které jsou důležité pro rezidenty i návštěvníky. Parwez (2013) se zaměřuje na únosnou kapacitu destinace. Ta může být vysvětlena, jako maximální počet lidí, kteří mohou navštívit destinaci, aniž by zničili fyzické, ekonomické a socio-kulturní prostředí a nesnižovali si kvalitu zážitku při návštěvě. Je založena na třech nejdůležitějších indikátorech: fyzicko-ekologický, sociálně-demografický a ekologický. Z nichž sociálně-demografické se pojí k problémům sociálním, demografickým a důležitosti místní komunity a jejímu postoji k budoucímu rozvoji turismu. Některé ukazatele mohou být vyjádřeny v kvantitativních charakteristikách, ale většinou se jedná o socio-psychologické výzkumy charakteristik. Wan a Li (2013) korespondují s kvalitativními charakteristikami měření dopadu na místní lokalitu. Neexistuje jasná hodnota ani cesta, kterou se v tomto ohledu dát, protože každá komunita lidí je jiná. Důležité je proto začlenit rezidenty do tvorby plánů rozvoje cestovního ruchu a vytvořit v nich povědomí o aktivní účasti na jeho rozvoji. Proto se mnoho výzkumníků zaměřilo právě na vztah mezi rezidenty a návštěvníky destinace. Nejznámějšími pracemi, které se zabývaly souvislostí mezi rostoucím počtem návštěvníků destinace a rozladěností rezidentů, jsou práce autorů Doxey (1975) a Young (1973 in Huimin & Ryan, 2012). Kuvan a Akan (2012) zkoumali rozdíly mezi vnímáním turistů rezidenty a manažery hotelů v destinaci. Jejich výzkum zjistil, že obecně jsou názory obou skupin stakeholderů podobné. Liší se jen v síle souhlasu či nesouhlasu s jednotlivými dopady na socio-kulturní prostředí.

2. Cíl, materiál a metodika zkoumání

Cílem příspěvku je identifikovat zatížení destinace se zaměřením na vztah rezidentů k rozvoji cestovního ruchu v destinaci.

Výzkum byl prováděn za pomoci sekundárních i primárních dat. Výsledky z jednotlivých šetření byly porovnány a z porovnání byly vytvořeny závěry. Pro získání sekundárních dat bylo využito metody desk research. Zdrojem informací byly převážně odborné vědecké příspěvky v časopisech a z konferencí. Sekundární data byla využita i pro výpočet Defertovy turistické funkce. Ta byla počítána na základě vzorce:

$$T(f) = \frac{N * 100}{P},$$

kde N představuje počet stálých lůžek pro ubytování návštěvníků a P je počet rezidentů. Tento ukazatel říká, jaká je turistická aktivita v dané destinaci dle získaných hodnot.

T(f) < 4 – téměř žádná turistická aktivita,

T(f) 4-10 – nevýrazná turistická aktivita,

T(f) 10-40 destinace s významnou avšak ne převažující funkcí cestovního ruchu,

T(f) 40-100 převážně turistická destinace,

T(f) 100 – 500 významná destinace cestovního ruchu,

T(f) > 500 hyperturistická destinace (Musil et al, 2008).

Tento ukazatel znázorňuje pouze poměr lůžkových kapacit na jednoho rezidenta. V praxi se využívá jeho modifikací. Lze porovnat lůžkové kapacity mezi sezonou a mimosezonou. Ve výzkumu byla použita i dynamičtější forma ukazatele. Poměřována byla návštěvnost ubytovacích zařízení [Tm(f)] místo lůžkové kapacity.

Další část výzkumu byla provedena pomocí získávání primárních dat. Bylo využito dotazníkového šetření rezidentů na pěti lokalitách v Karlovarském kraji (Karlovy Vary, Jáchymov, Mariánské Lázně, Cheb, Františkovy Lázně) a na čtyřech lokalitách v Plzeňském kraji (Domažlice, Klatovy, Plzeň, Stříbro). Respondenti byli vybíráni na základě kvótního výběru dle věku a pohlaví viz tabulka 1.

Tab. 1: Kvótní složení vzorku

věk	muži	ženy	celkem
15-24	36	36	72
25-34	36	36	72
35-44	45	45	90
45-54	45	45	90
55-64	36	36	72
65+	27	27	54
celkem	225	225	450

Zdroj: Vlastní výzkum, 2015

Celkem bylo dotázáno 450 rezidentů, kteří byli identifikováni na základě dotazu na vzdálenost místa bydliště od místa dotazování. Za rezidenta mohl být považován člověk bydlící maximálně 30 km od místa dotazování. Rezident se musel na daném místě také vyskytovat více jak dvakrát do týdne. Místa dotazování byla vybrána dle koncentrace turistů v lokalitě. Převážně se jednalo o náměstí nebo místa v blízkosti důležité atraktivity. Dotazování probíhalo formou osobního dotazování za pomoci záznamového archu v listopadu 2014 až červenci 2015. Dotazník se skládal z několika částí. V první části byl proveden screening respondentů. Dále byly zařazeny otázky zkoumající postoj rezidentů k výskytu turistů v destinaci. Otázky měly charakter otevřených i uzavřených otázek s možností výběru odpovědi. Dále následovaly otázky zjišťující vztah respondenta nebo člena jeho rodiny k oboru cestovního ruchu a dále sociodemografické ukazatele.

3. Výsledky a diskuze

3.1 Vztah rezidentské komunity k návštěvnické intenzitě

Pro vybrané lokality byly vypočítány hodnoty Defertovy funkce, která představuje turistickou aktivitu v destinaci. Ukazatel turistické aktivity byl kalkulován pro různě veliké administrativní celky od krajské úrovně přes území okresů a obcí s rozšířenou působností až na nejnižší úroveň obcí, resp. měst. Dále byl vypočítán pro stejná území i modifikovaný ukazatel turistické aktivity, kdy byla brána v úvahu návštěvnost ubytovacích zařízení. Pro porovnání byla sledována i délka přenocování za jednotlivé administrativní celky. Tyto údaje zobrazuje tabulka 2.

Tab. 2: Hodnoty turistické funkce

Kraj	T(f)	Tm(f)	délka přenoc.	Kraj	T(f)	Tm(f)	délka přenoc.
Karlovarský kraj	11	1504	5,9	Plzeňský kraj	6	255	2,6
Okresy				Okresy			
Cheb	15	2448	5,6	Domažlice	5	112	2,6
Karlovy Vary	18	2410	6,3	Klatovy	12	590	2,9
Sokolov	2	63	2,3	Plzeň-jih	2	80	2,5
ORP				Plzeň-město	3	234	1,9
Aš	1	115	3	Plzeň-sever	6	206	3,2
Cheb	11	1728	6,6	Rokycany	5	128	2,2
Mariánské Lázně	33	5642	5,2	Tachov	7	333	4,2
Kraslice	5	115	3,3	ORP			
Sokolov	2	76	2,2	Blovice	9	348	2,5
Karlovy Vary	14	1988	6,2	Domažlice	26	2196	2,6
Ostrov	13	1457	6,7	Horažďovice	6	207	1,8
Města				Horšovský Týn	4	80	2,4
Karlovy Vary	22	3356	6,8	Klatovy	25	1162	3
Mariánské Lázně	51	9461	5,1	Kralovice	86	3451	4,5
Cheb	4	185	2,3	Nepomuk	13	454	2,4
Jáchymov	71	11491	10,2	Nýřany	24	764	2,1
Františkovy Lázně	69	13921	8,2	Plzeň	3	259	1,9
				Přeštice	2	160	2,8
				Rokycany	17	437	2,2
				Stod	7	194	2
				Stříbro	31	1537	6,3
				Sušice	20	987	2,9
				Tachov	4	159	2,5
				Města			
				Klatovy	2	117	2,1
				Domažlice	3	117	2,9
				Stříbro	9	230	3,2
				Plzeň	3	257	1,9

Zdroj: Vlastní výzkum, 2015

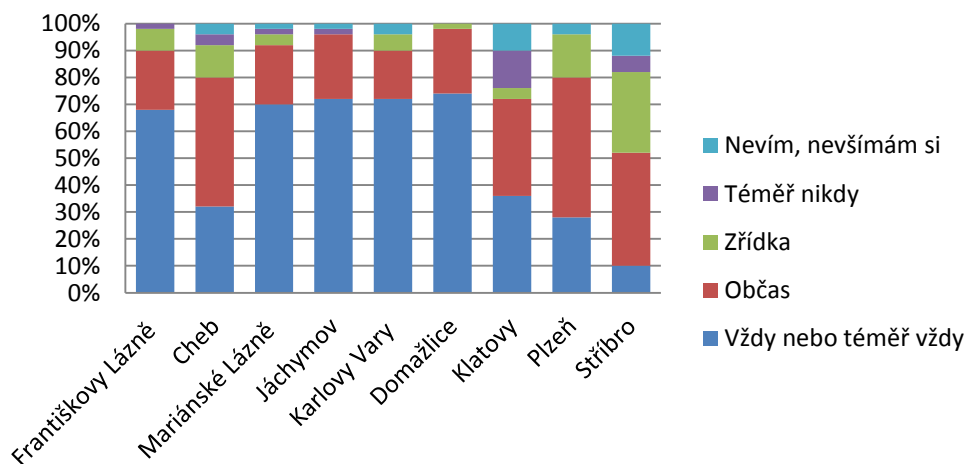
Podle hodnot Defertovy funkce by se na celém území nenacházela vyšší turistická aktivita nežli převážně turistická. Vzhledem k charakteru území, kdy některé lokality nejsou vhodné pro rozvoj cestovního ruchu, nebo prozatím není rozvoj cestovního ruchu nastartován, je předvídatelná nízká hodnota turistické aktivity za celé kraje. Při bližším prozkoumání území z pohledu okresů je také předvídatelné, že nejvyšších hodnot budou dosahovat okresy Karlovy Vary a Cheb v Karlovarském kraji. Plzeňský kraj vykazuje nižší hodnoty. Nejvyšší hodnoty bylo naměřeno v okrese Klatovy, která není dostačující ani na druhou nejvyšší v Karlovarském kraji. Proto je vhodné rozčlenit území na menší administrativní území a sledovat ukazatele i zde. V případě obcí s rozšířenou působností je dosahováno již v některých případech vyšších hodnot. Nicméně stále se jedná o hodnoty obecně nízké. Překvapivě vysokých hodnot dosahují ORP Kralovice, Mariánské lázně, Stříbro, Domažlice, Klatovy, Nýřany a Sušice. I tak je většina destinací s významnou avšak ne převažující funkcí cestovního ruchu. Pouze Kralovice jsou převážně turistickou destinací. Na úrovni zkoumaných měst je turistická aktivita v Plzeňském kraji téměř nulová. V Karlovarském kraji je nejvyšší hodnoty dosaženo

v Jáchymově, který spolu s Františkovými Lázněmi a Mariánskými lázněmi můžeme považovat za převážně turistickou destinaci.

3.2 Výsledky dotazníkového šetření

Pro účely tohoto příspěvku jsou prezentovány jen některé výsledky prováděného terénního šetření. Vyhodnocovány byly otázky o povědomí pohybu turistů v destinaci, subjektivním vztahu k přítomnosti turistů v destinaci, o pozitivním a negativním vlivu na destinaci. Odpovědi na otázku, jak často zde zaznamenáte pohyb turistů, jsou uvedeny za každou lokalitu na grafu 1.

Graf 1: Povědomí o pohybu turistů v lokalitě

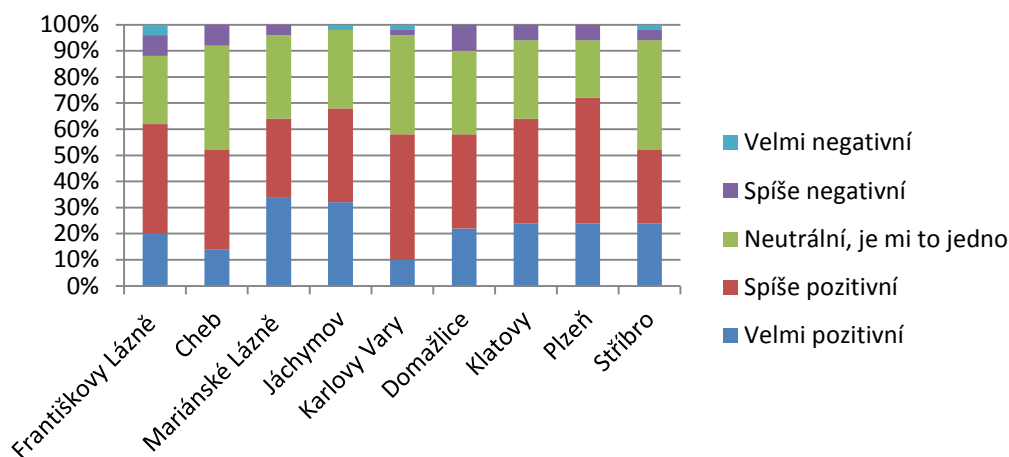

Zdroj: Vlastní výzkum, 2015

Nejméně si rezidenti všímají turistů ve Stříbře, Plzni, Chebu a Klatovech, což odpovídá i hodnotám vypočítaným pro turistickou aktivitu i modifikovanou turistickou aktivitu. Na příkladu Plzně se jedná o překvapivý výsledek. Nicméně je nutné zvážit i možnosti střetu návštěvníků s rezidenty v Plzni, kdy největší atraktivita jsou umístěny mimo centrum města. Relativně stejně si všímají turistů v ostatních lokalitách. Největší pozornost je turistům věnována v Jáchymově a Domažlicích, což v případě Jáchymova odpovídá předchozím kalkulovaným hodnotám.

Další otázka zkoumala subjektivní vztah k přítomnosti turistů ve zkoumané lokalitě. Zde se více projevuje tendence nerozhodnosti a častá je odpověď neutrální.

Graf 2: Postoj rezidentů k výskytu turistů

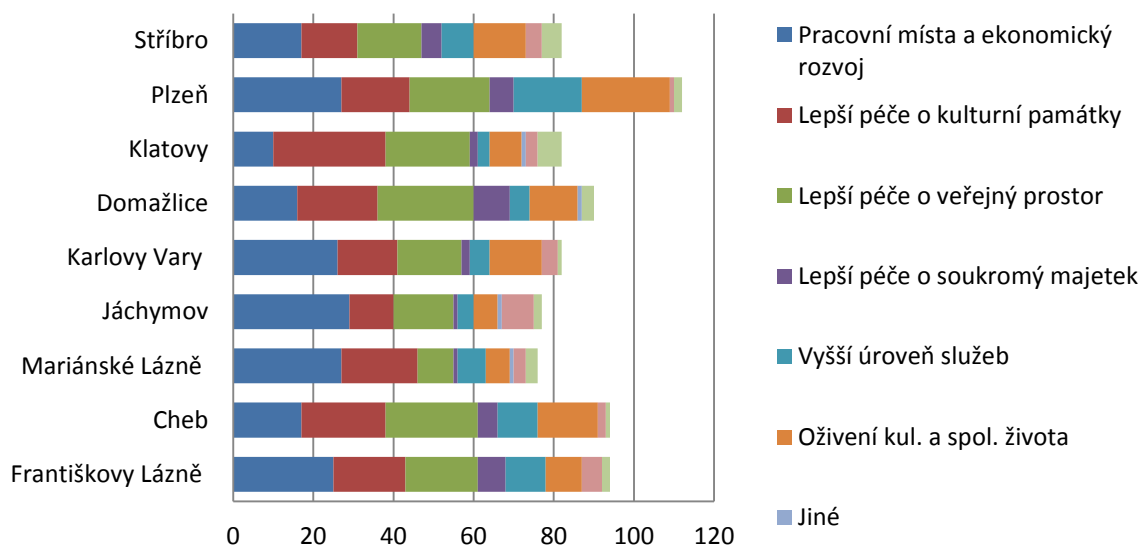

Zdroj: Vlastní výzkum, 2015

U všech lokalit jsou odpovědi z více jak poloviny pozitivní. Rozdíl od předchozí otázky je ve vyhraněnosti názoru. Respondenti odpovídali v mizivé míře krajními hodnotami, tzn. velmi pozitivní nebo velmi negativní. Nejméně pozitivních názorů měli rezidenti z Františkových Lázní, Chebu a Domažlic. Nejvíce kladných hodnocení opět měli respondenti z Jáchymova. Opět to v podstatě koresponduje s výsledky turistické aktivity.

Další otázka k vyhodnocení souvisela s pozitivními dopady na destinace, které jsou rezidenty vnímány. Tato otázka byla uzavřená s možností uvedení jiné odpovědi. Této možnosti sice několik respondentů využilo, ale nevypsalo jiný pozitivní efekt. Rezidenti mohli uvést více odpovědí, avšak maximálně tři.

Obr. 3: Pozitivní dopady na destinaci

Zdroj: Vlastní výzkum, 2015

Nejvýrazněji rezidenti vnímají dopad na pracovní místa a ekonomický rozvoj v lokalitě. Dále následovala péče o kulturní památky a veřejné prostory a oživení kulturního a společenského života. Zlepšení péče o veřejný prostor a kulturní památky je významněji hodnocen rezidenty města Klatov než samotný dopad na pracovní místa a ekonomický rozvoj. Výrazně se odlišují odpovědi rezidentů Plzně. Ti vnímají i pozitivní dopad do kulturního a společenského života.

Dále respondenti odpovídali na otevřenou otázku týkající se negativních dopadů. Nejčastěji shodně ve všech lokalitách odpovídali respondenti, že nevidí žádná negativa v rozvoji cestovního ruchu. Nejméně negativ bylo v lokalitě Jáchymov, kde byla zmíněna pouze hlučnost a dopad na životní prostředí. Často se objevovala problematika cizinců (Rusů, vietnamské a arabské komunity), kteří se pomalu začleňují do společnosti, ale jsou movití a kupují řadu nemovitostí v centrech. Ve Františkových Lázních rezidenti kritizují přetíženost dopravy a parkovacích ploch, a také závislost na turismu. Přetíženou dopravu zmiňovali i rezidenti Mariánských Lázní. Vysoká frekvence dopravy a nemožnost zaparkovat byla zmiňována i rezidenty Plzeňského kraje, zde byla situace parkování nejhorší ve Stříbře. Mnoho problémů zachytili rezidenti města Chebu. Nicméně celá řada těchto problémů nesouvisí pouze s rozvojem cestovního ruchu. Jedná se především o rostoucí míru kriminality, prostituci a problematiku drog. Podobná negativa zmiňovali i respondenti z Domažlic. Tyto problémy lze pojit také se sociálními problémy města a výskytem míst s vysokou koncentrací nepřizpůsobivých spoluobčanů především v okrajových částech města.

Závěr

Příspěvek vysvětluje problematiku udržitelného rozvoje cestovního ruchu se zaměřením na udržitelný vztah rezidenta a návštěvníka v destinaci. V akademické sféře není této problematice věnována tak

častá pozornost jako je tomu u dopadů na ekonomické a životní prostředí. Problém mezi hostitelskou a přijímanou komunitou může vést k fatálním důsledkům. Jednak je to nespokojenost návštěvníků s danou lokalitou a v případě úzké provázanosti místní ekonomiky i k negativním zpětným dopadům na rezidenty. Ve zkoumaných devíti lokalitách kopírují výsledky terénního výzkumu údaje kalkulované ze sekundárních údajů. Můžeme se všemi zjednodušeními potvrdit, že výsledky metod založených na sekundárních i primárních zdrojích informací si odpovídají. Ve zkoumaných regionech existuje výrazně nerovnoměrné zatížení turistickou aktivitou. Karlovarský kraj vykazuje několikanásobně vyšších hodnot turistické aktivity. I přes zmíněná negativa, rezidenti hodnotí dopady na lokality převážně pozitivně. Negativa spatřují v koncentraci zahraničních komunit obyvatel, které kupují nemovitosti v lokalitách. Provedený výzkum poukazuje na problém rozvoje cestovního ruchu a má praktické využití především v oblasti řízení destinace.

Literatura

- [1] BUDEANU, A., et al., (2016). Sustainable tourism, progress, challenges and opportunities: an introduction. *Journal of Cleaner Production*. vol. 111, pp. 285-294. ISSN 0959-6526.
- [2] BUNGHEZ, C., L., (2015). The Importance of Tourism to a Destination's Economy. In Siliman K., S., (Ed.) *Innovation Management and Sustainable Economic Competitive Advantage: From Regional Development to Global Growth*. Madrid: International Business Information Management Association, pp. 240-247. ISBN 978-0-9860419-5-2.
- [3] BURGHELEA, C., (2015). Analysis of Sustainable Tourism (ST) in Romania. *Internal Auditing & Risk Management*. vol. 37, no. 37, pp. 31-42. ISSN 0301-4797.
- [4] BUTLER, R. W., (1996). The Concept of Carrying Capacity for Tourism Destinations: Dead or Merely Buried? *Progress in Tourism and Hospitality Research*. vol. 2, pp. 283-293.
- [5] GHERCO, A., V., TRANDAFIR, A., (2014). Tourism Development in the Terms of Sustainable Development in Romania. *Economics, Management & Financial Markets*. vol. 9, no. 1, pp. 207-212. ISSN 1842-3191.
- [6] HUIMIN, G., RYAN, CH., (2012). Tourism destination evolution: a comparative study of Shi Cha Hai Beijing Hutong businesses' and residents' attitudes. *Journal of Sustainable Tourism*. vol. 20, no. 1, pp. 23-40. ISSN 1747-7646.
- [7] KUVAN, Y., AKAN, P., (2012). Conflict and agreement in stakeholder attitudes: residents' and hotel managers' views of tourism impacts and forest-related tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*. vol. 20, no. 4, pp. 571-584. ISSN 1747-7646.
- [8] MUSIL, M., et al., (2008). *Potenciál a zatížení oblasti cestovním ruchem v souvislosti s ochranou životního prostředí. Oponovaná výzkumná zpráva*. Jindřichův Hradec: Vysoká škola ekonomická. ISBN 978-80-245-1430-7.
- [9] PARWEZ, S., (2013). An Assessment of Delhi Tourism Sector: A Socio-Economic Development Perspective. *Globsyn Management Journal*. vol. 7, no 1, pp. 94-105. ISSN 0973-9181.
- [10] PÁSKOVÁ, M., (2012). Environmentalistika cestovního ruchu. *Czech Journal of Tourism*. vol. 1, no. 2, pp. 77-113.
- [11] POPESCU, D., et al., (2014). Tourism and Sustainable Development in the Economic-Social-Ecologic Triangle of Factors. *Quality – Access to Success*. vol. 15, pp. 117-124. ISSN 1582-2559.
- [12] RUKUIZIENE, R., (2014). Sustainable Tourism Development Implications to Local Economy. *Regional Formation & Development Studies*. vol. 14, pp. 170-177.
- [13] SCARPATO, D., ANNUNZIATA, A., ARDELEANU, M., P., (2014). Sustainable Tourism and The Perception of The Young Generation: An Analysis of The South of Italy. *Quality – Access to Success*. vol. 15, no. 139, pp. 254-259.
- [14] WAN, Y., K., P., X. LI., (2013). Sustainability of Tourism Development in Macao, China. *International Journal of Tourism Research*. vol. 15, pp. 52-65. ISSN 1099-2340.

Tento příspěvek by vypracován za podpory Studentské grantové soutěže Západočeské univerzity v Plzni z projektu SGS-2015-023 Využití moderních technologií v marketingové komunikaci.

VYUŽITÍ TEORIE HER V KONCEPTU DESTINATION GOVERNANCE

THE USE OF GAME THEORY IN THE DESTINATION GOVERNANCE CONCEPT

MARKÉTA BOBKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 349165@mail.muni.cz

Anotace

Předložený příspěvek se zabývá možností využití teorie her v konceptu destination governance, který klade důraz na práva a zájmy různých stakeholderů působících v turistické destinaci. Zmíněný koncept zkoumá také povahu a zdroje vzájemných interakcí, které se odehrávají mezi těmito aktéry. Za jeden z možných přístupů ke strukturám destination governance lze považovat řízení turistické destinace formou sítě. Větší množství různorodých aktérů, kteří se v této síti nacházejí, a nedostatek jejich rozhodovacích pravomocí může vést ke střetu zájmů a potížím při řešení následně vzniklých problémů. Taková situace může dospět až ke stagnaci rozvoje destinace a ke ztrátě její konkurenceschopnosti. Cílem článku je poskytnout teoretický základ pro využití teorie her v konceptu destination governance. Článek nejprve formou literární rešerše rozebírá problematiku spolupráce v rámci sítě. Dále nastiňuje souvislosti a možnosti využití teorie her v oblasti cestovního ruchu, resp. řízení destinace. K těmto aplikacím lze dojít využitím metod analýzy, syntézy a kompilace odborných publikací. Výsledky potvrzují, že teorii her lze využít jako nástroj k analýze strategických interakcí, který přispívá k lepšímu pochopení mechanismů spolupráce a efektivnosti různých struktur partnerství v destinaci cestovního ruchu.

Klíčová slova

destination governance, síť, teorie her

Annotation

The submitted paper deals with the use of game theory in the destination governance concept. This concept puts emphasis on the rights and interests of the various stakeholders involved in the tourist destination. It also explores the characters and sources of the interactions occurred between these actors. Tourist destination management in the form of networks can be considered one of the possible approaches to destination governance structures. A larger number of different actors involved in this network and their lack of decision-making power can lead to conflicts of interests and cause the difficulties in subsequent problem solving. This situation may lead to the stagnation of destination development and to a loss of its competitiveness. The aim of this paper is to provide a framework for the use of game theory in the destination governance concept. The paper uses theoretical review to discuss the issue of cooperation within networks. It further outlines the background and the possibility of using game theory in tourism, respectively in destination management. These applications may be determined by using methods of analysis, synthesis and compilation of scientific papers. The findings confirm that game theory can be used as a tool for the analysis of strategic interactions, contributing to a better understanding of the mechanisms of cooperation and effectiveness of different structures in the tourism destination.

Key words

destination governance, game theory, networks

JEL classification: C71, L83

Úvod

Koncept destination governance, který nahrazuje teorii destinačního managementu, se orientuje na práva a zájmy aktérů cestovního ruchu a zabývá se aspekty jejich vzájemné spolupráce. Odborníci popisují tento koncept jako formu vlastní organizace turistické destinace, založené na spolupráci a formované institucionálními souvislostmi. Posun k tomuto přístupu do jisté míry souvisí s rostoucím zájmem o porozumění socioekonomickému systému. Destinace je vhodným příkladem takového systému, neboť zde dochází k prolínání zájmů různých skupin stakeholderů, závislých na různých zdrojích, které nevládní.

Za jeden z přístupů ke strukturám destination governance je považováno řízení destinace formou sítí. Vhodnost aplikace této formy vychází z nutnosti kooperace a partnerství veřejného a soukromého sektoru a sdílení zdrojů v destinaci (např. Sheehan a Ritchie, 2005; Nordin a Svensson, 2007; Timur a Getz, 2008). Mnoho aktuálních výzkumů se snaží posoudit úlohu všech zúčastněných stran a zjistit, jaké dlouhodobé účinky bude mít jejich působení v rámci vytvořené sítě (např. Baggio, 2008; Baggio, Scott a Cooper, 2008; Lemmetyinen, 2010; Beritelli, 2011; Strobl a Peters, 2013; Beritelli a Bieger, 2014; Gajdošík, 2015; Holešinská a Bobková, 2015). Tento přístup zahrnuje proces rozvoje neformálních vztahů, znalostí a důvěry utvářející dynamický rozměr nepostradatelný pro analýzu utváření daných sítí (Holešinská a Novotná, 2014). Autoři se zaměřují na způsob rozhodování a důležitost rolí jednotlivých aktérů, přičemž předmětem jejich zájmu je i odpovědnost za skutečné provedení. Aplikace nových teoretických metod založených na představeném přístupu mohou pozitivně ovlivnit konkurenceschopnost destinací.

1. Cíl a metody

Hlavním cílem článku je poskytnout teoretický základ pro využití teorie her v konceptu destination governance. Tento příspěvek poté může sloužit jako podklad pro možnou nadstavbu a nový pohled na interpretaci výsledků realizovaného univerzitního výzkumu „Tourism Destination Governance a jeho aplikace v praxi ČR (MUNI/A/1250/2014)“, který se zaměřoval na analýzu interakcí aktérů cestovního ruchu v destinaci a kladl důraz zejména na povahu a motivy jejich vzájemné spolupráce. Teorie her může pomoci podhalit podstatu realizovaných i nerealizovaných interakcí a přispět k formulaci doporučení a stanovení postupů pro politiku cestovního ruchu.

Článek byl zpracován na základě rešerše odborné literatury k dané problematice a vychází ze základních metod analýzy, syntézy a kompilace odborných publikací. Zdrojem poznatků z praxe jsou výsledky dotazníkového šetření a řízených rozhovorů zjištěných při realizaci zmíněného výzkumu. Po úvodu do problematiky spolupráce v rámci sítí jsou analyzovány možnosti využití samotné teorie her v řízení destinace.

2. Spolupráce v rámci sítí

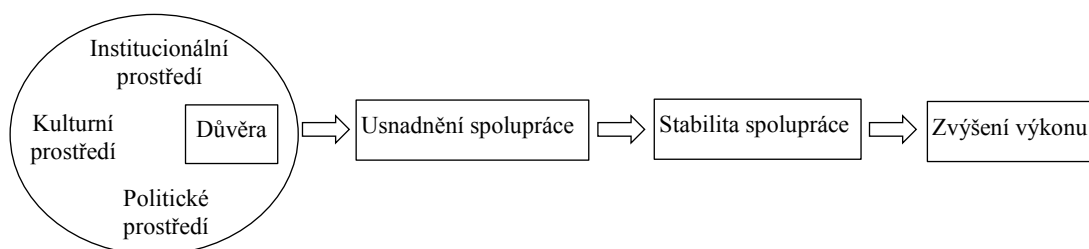
Základním předpokladem konkurenceschopné destinace je spolupráce a zapojení aktérů do vhodných strategických sítí (Tinsley a Lynch, 2001; Baggio, 2008). Tato integrace souvisí s potřebou minimalizovat možné negativní dopady a zvyšovat spokojenost zákazníků vytvářením kvalitních produktů cestovního ruchu. Spolupráce a budování sítí podněcuje zájem o udržitelný rozvoj destinace, čímž následně dochází k vyšší přitažlivosti daného regionu pro další investice (Hall and Kirkpatrick, 2005).

Mnoho stakeholderů již chápe, že vzájemná spolupráce a poskytování komplexního zážitku spotřebitelům je jediným způsobem, jak vytvořit konkurenceschopnější a udržitelnou destinaci v dlouhodobém horizontu (Wang a Fesenmaier, 2007). Aktéři jsou ke spolupráci motivováni nejen zájmem o rozvoj destinace, ale také snahou o zkvalitnění procesu řízení a posílení legitimacy

kolektivního jednání a rozhodovacích procesů (Presenza a Cipollina, 2010). Motivy spolupráce lze vysvětlit také prostřednictvím teorie závislosti zdrojů, teorie strategického chování a teorie transakčních nákladů (Chen a Tseng, 2005).

Sítě bývají vnímány jako způsob koordinace, který se zakládá na vzájemné důvěře (Nordin a Svensson, 2007). Kromě důvěry je jejich stěžejním předpokladem také komunikace (Beritelli, 2011). Význam důvěry je nezanedbatelný zejména v souvislosti se sdílením strategických informací a s komplexním rozhodováním na úrovni horizontální spolupráce mezi aktéry (Piercy a Cravens, 1995). Vzájemná důvěra mezi partnery přispívá k vytváření stabilní a dlouhodobé spolupráce, která vede k lepšímu fungování a zvýšení výkonu. Dosažení vzájemné důvěry není jednorázovou záležitostí, ale vyžaduje opakování úspěšných interakcí na bázi oboustranné výhodnosti (Holešinská, 2012). Tento proces je však ovlivněn ještě dalšími faktory, jako jsou institucionální, kulturní a politické perspektivy vládnutí – governance (Freeman a kol., 2010). Při analýze spolupráce je proto nutné vzít v úvahu fakt, že kooperativní hry probíhají v institucionálním kontextu s různými normami a pravidly a s rozdílným rozdělením zdrojů, které jsou k dispozici (Beritelli, 2011). Tyto předpoklady a následný vliv důvěry na spolupráci schematicky znázorňuje obrázek č. 1.

Obr. 1: Vliv důvěry na spolupráci

Zdroj: vlastní zpracování, na základě Freeman, 2010 a Beritelli, 2011

3. Aplikace teorie her

Z výše uvedených poznatků vyplývá, že sítě představují efektivní způsob dosažení stanovených cílů, protože umožňují přístup ke zdrojům a pomáhají zlepšit vyjednávací pozice individuálních členů (Sankowska, 2015). Tito aktéři se v optimálním případě dostávají do vzájemných vztahů, racionálně se rozhodují a využívají adekvátní prostředky, které vedou k dosažení jejich cíle (Peliš, 2008). Existence těchto vazeb a vznik interakcí je však do značné míry ovlivněn vnějším prostředím. Podle Buchanana (1998) uplatňují jednotlivci v rámci jakéhokoliv institucionálního uspořádání svoji rozhodovací pravomoc a volí určitým způsobem mezi alternativami, které se jim nabízejí.

S větším množstvím členů sítě však souvisí také nutnost koordinovat jejich aktivity. Přítomnost rozličných stakeholderů z řad veřejného i soukromého sektoru, kteří mají rozdílné cíle a způsoby chování, může vést ke střetu zájmů a vzniku konfliktních rozhodovacích situací. Každý subjekt musí jednat strategicky a při rozhodování o svém jednání musí brát ohled na to, jak mohou reagovat ostatní (Mankiw, 1999). Pro analyzování takových situací je využíváno teorie her, která je považována za jeden z neúčinnějších nástrojů v rámci společenských věd obecně. Tato teorie se soustřeďuje na obecnou analýzu strategických interakcí, kterými se mohou ekonomické subjekty navzájem ovlivňovat (Varian, 1995). Protože umožňuje formální analýzu interakcí mezi ekonomickými subjekty, je užitečná také pro studium ekonomických rozhodnutí (Silva, Mota a Grilo, 2015).

Hrou rozumíme každou konfliktní situaci, ve které jsou přítomni hráči. Teorie her napomáhá vytvářet prognózy o chování racionálních aktérů, kteří se nacházejí v určitých situacích. Modeluje chování aktérů při vzájemných interakcích a na základě tohoto modelu předvídá výsledek interakce (Voigt, 2008). Hráčem je subjekt účastnící se hry, který se svým chováním snaží ovlivnit výsledek. Pro účely aplikace v konceptu destination governance budeme tedy na jednotlivé podnikatele a zástupce veřejného sektoru v destinaci pohlížet jako na racionální hráče určitých her. Chování těchto hráčů je

ovlivněno behaviorálními a strukturálními charakteristikami. Yaqub (2011) předpokládá, že zatímco behaviorální faktory podněcují k oportunistickému chování, strukturální faktory usnadňují hráčům maximalizovat jejich vlastní zájem. Tyto charakteristiky společně s možnými analytickými perspektivami, ze kterých je lze posuzovat, shrnuje tabulka č. 1.

Tab. 1: Charakteristiky ovlivňující chování aktérů a jejich analytické perspektivy

Charakteristiky	Analytické perspektivy
Behaviorální charakteristiky	
Historie spolupráce	Teorie strategického chování Teorie her
Prosazování individuálních zájmů	Teorie zastoupení Teorie her Teorie strategického chování
Důvěra, čestnost	Teorie her Teorie strategického chování
Strukturální charakteristiky	
Časové omezení	Teorie strategického chování Teorie her
Informační asymetrie	Teorie transakčních nákladů Teorie strategického řízení Teorie her
Povaha vzájemné závislosti	Teorie transakčních nákladů Teorie her

Zdroj: vlastní zpracování, na základě Yaqub, 2011

V případě aktérů cestovního ruchu se většinou jedná o hry s nedokonalou informací. Pro tyto hry je příznačné, že hráči neznají všechny možné průběhy hry ani množiny strategií protihráče. V dané situaci je typické asymetrické rozdělení informací. V cestovním ruchu souvisí deficit informací se specifickou tržní strukturou tvořenou převážně malými a středními podniky. Tento deficit vyvolává tlak na růst transakčních nákladů (Šauer, 2008).

Pokud by tedy chtěl být stakeholder dokonale informován, musel by vynaložit vysoké transakční náklady (Holman, 2005). Při jednáních totiž existují náklady na vyhledávání informací, vyjednávání o prospěšné spolupráci a prosazování zájmů (Jackson a Brown, 2003). Jakmile spolu jedná více aktérů, panuje mezi nimi strategická nejistota. Výsledek nezáleží jen na vlastním jednání, ale odvíjí se i od jednání dalších aktérů. Pokud však jednající osoby nejsou schopny udělat si představu o způsobu jednání dalších zúčastněných, budou ochotny přistoupit jen na interakce v rámci krátkého časového horizontu (Voigt, 2008). Je však zřejmé, že k lepšímu fungování a zvýšení výkonu vede jednoznačně stabilní a dlouhodobá spolupráce.

4. Význam institucí

Omezená spolupráce se může změnit a rozvinout v dlouhodobou záležitost, když se podaří pomocí adekvátních omezení chování snížit míru strategické nejistoty (Voigt, 2008). Snížovat nejistotu, působit na prohlubování spolupráce, prodlužovat časový horizont a motivovat by mělo být úkolem institucí. Instituce se významně podílí na utváření ekonomického chování lidí a dosahování ekonomické výkonnosti (Liška, Sluková a Volejníková, 2011). Instituce, které bývají považovány za nositele ekonomických změn, jsou utvářeny za účelem snížení nejistoty při dosahování stanovených cílů (North, 1990). V případě neexistence dobrých veřejných institucí, které by zajistily dodržování pravidel či zabezpečení vlastnických práv, je obtížné dosáhnout udržitelného růstu (Rodrik, 2002). Jsou-li instituce neefektivní a neúčinné, tak transakční náklady jsou vysoké a prospěch ze vzájemného obchodování se nedostavuje (Cihelkové a kol., 2008).

Dle teorie her je spolupráce s ostatními hráči pro jednotlivce přínosná, pokud se hra opakuje a pokud má informace o chování ostatních hráčů v minulosti. Pokud se hra neopakuje a neexistuje dostatek informací o ostatních hráčích, je těžké spolupráci udržovat. Aktéři v některých situacích totiž nedokáží spolupracovat, ačkoliv by tato spolupráce byla pro všechny aktéry výhodná (Mankiw, 1999).

Také z výsledků dotazníkového šetření realizovaného v rámci univerzitního výzkumu v destinacích Horní Vsacko a Luhačovicko vyplývá, že odmítavý postoj ke kooperaci souvisí se špatnou zkušeností z minulosti a s nedůvěrou respondentů v potenciální partnery a v očekávané přínosy spolupráce. Šetření potvrdilo také obavy z nespravedlivého rozdělení přínosů a nákladů spolupráce. Tyto obavy souvisejí s modelem racionální volby, kdy subjekty porovnávají přínosy a náklady a rozhodují se pro činnost, která jim přinese nejvyšší užitek při nejnižších nákladech. Z výsledků bylo patrné, že nedůvěra mezi stakeholdery a pochybnosti o spravedlivém rozdělení nákladů a přínosů zhoršují ochotu vstupovat do kooperačních aktivit. Hlavní identifikované faktory ovlivňující spolupráci a v důsledku toho také konkurenceschopnost destinace lze shrnout následujícím způsobem:

- Nedůvěra mezi zúčastněnými stranami;
- Nedostatečně definované odpovědnosti;
- Slabé pobídky pro spolupráci;
- Nízké povědomí o výhodách vzájemné spolupráce.

Koordinování a garantování spolupráce vyžaduje osobnost garanta, resp. leadera, který by aktéry dostatečně motivoval. Vstup do kooperačních aktivit by tak mohl usnadnit nezávislý subjekt s dobrou znalostí místního prostředí. Tento subjekt by fungoval jako záruka dlouhodobé a efektivní komunikace a dodržování daných pravidel. Dosud však není jisté, kdo by funkci takové instituce v destinaci mohl vykonávat a jak by mohl ovlivnit motivaci ke kolektivnímu jednání. Právě pro zodpovězení těchto otázek, kterými se zabývají i institucionální ekonomové, a pro analýzu strategických interaktivních situací může být jako nástroj využita teorie her. Návrh postupu analýzy naznačuje tabulka č. 2.

Tab. 2: Teorie her jako nástroj k analýze strategických interaktivních situací

Postup analýzy	Kontext destination governance
Modelování konfliktu	např. příčiny (ne)spolupráce stakeholderů v destinaci
Vymezení pojmů (hráč, hra, strategie, výplata)	např. stakeholder, vazby v síti, (ne)spolupráce, generovaný zisk, vliv na rozvoj a konkurenceschopnost
Stanovení výzkumných otázek	za jakých podmínek jsou hráči ochotni spolupracovat jak jejich motivaci ovlivňuje nezávislá instituce
Sběr dat a řešení	terénní výzkum, dotazníkové šetření matice, síťová analýza
Závěr a řešení situace	doporučení pro politiku a destinační management

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Z rešerše literatury uvedené v předloženém článku vyplývá, že teorie her najde své uplatnění i v oblasti cestovního ruchu a konceptu destination governance. V destinaci existuje napříč sektory velké množství aktérů, u kterých dochází ke strategickým interakcím. Tyto interakce mohou vést až k zapojení aktérů do vhodných strategických sítí. Z důvodu velkého množství různorodých aktérů musí mezi jejich individuálními cíli docházet k častým kompromisům. V souvislosti s kooperativními vztahy je v sítích nutné řešit také mnoho konfliktů vznikajících mezi aktéry. Konflikty mohou destinaci zavést až ke stagnaci rozvoje a ztrátě její konkurenceschopnosti.

Jedním z přístupů k hlubšímu pochopení spolupráce na různých úrovních je teorie her. Tato teorie může pomoci modelovat chování aktérů při vzájemných interakcích a zkoumat motivy jejich spolupráce či příčiny nespolupráce. Z perspektivy teorie her lze zkoumat i další aspekty, které

ovlivňují spolupráci. Jsou jimi například nedůvěra aktérů, předchozí zkušenosti, informační asymetrie nebo krátkodobost spolupráce. Snižování nedůvěry, působení na prohlubování spolupráce, prodloužení jejího časového horizontu a motivování aktérů by mělo být úkolem institucí. V případě neexistence dobrých institucí je obtížné dosáhnout udržitelného růstu a kvůli vysokým transakčním nákladům může být prospěch ze vzájemné spolupráce nulový. Teorie her může zodpovědět otázky týkající se vlivu těchto institucí a sloužit jako nástroj k analýze strategických interakcí v destinaci.

Literatura

- [1] BERITELLI, P., (2011). Cooperation among prominent actors in a tourist destination. *Annals of Tourism Research*, vol. 38, no. 2, pp. 607-629. ISSN 0160-7383.
- [2] BAGGIO, R., (2008). *Network analysis of a tourism destination*. Australia : University of Queensland.
- [3] BAGGIO, R., SCOTT, N., COOPER, C., (2008). *Network analysis and tourism: From theory to practice*. Channel View Publications.
- [4] BERITELLI, P., BIEGER, T., (2014). From destination governance to destination leadership—defining and exploring the significance with the help of a systemic perspective. *Tourism Review*, vol. 69, no. 1, pp. 25-46.
- [5] BUCHANAN, J., (1998). *Veřejné finance v demokratickém systému*. Brno: Computer Press. ISBN 8072261169.
- [6] CIHELKOVÁ, E., a kol., (2008). *Mezinárodní ekonomie II*. Praha: CH Beck. ISBN 978-80-7400-054-6.
- [7] FREEMAN, R. E., a kol., (2010). *Stakeholder theory: The state of the art*. Cambridge University Press.
- [8] GAJDOŠÍK, T., (2015). Network analysis of cooperation in tourism destinations. *Czech Journal of Tourism*, vol. 4, no. 1, pp. 26-44.
- [9] HALL, D., KIRKPATRICK, I., (2005). *Rural tourism and sustainable business*. Channel view publications.
- [10] HOLEŠINSKÁ, A., (2012). *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5847-7.
- [11] HOLEŠINSKÁ, A., NOVOTNÁ, M., (2014). Tourism destination governance v kontextu teoretických poznatků. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 796-801. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-103.
- [12] HOLEŠINSKÁ, A., BOBKOVÁ, M., (2015). Destination networks as a tool for minimizing risk and improving the performance of a destination. *Czech Journal of Tourism*, vol. 4, no. 2, pp. 90-102. ISSN 1805-3580. DOI 10.1515/cjot-2015-0006.
- [13] HOLMAN, R., (2005). *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha: CH Beck. ISBN 80-7179-380-9.
- [14] CHEN, H. M., TSENG, C. H., (2005). The performance of marketing alliances between the tourism industry and credit card issuing banks in Taiwan. *Tourism Management*, vol. 26, no. 1, pp. 15-24.
- [15] JACKSON, P. M., BROWN, C., (2003). *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 8086432092.
- [16] LEMMETYINEN, A., (2010). *The coordination of Cooperation in Tourism Business Networks*. Turku: Turku School of Economics.
- [17] LIŠKA, V., SLUKOVÁ, K., VOLEJNÍKOVÁ, J., (2011). *Institucionální ekonomie*. 1. vydání, PBtisk: Příbram. ISBN 978-80-7431-051-5.
- [18] MANKIW, N., (1999). *Zásady ekonomie*. Praha: Grada. ISBN 80-716-9891-1.
- [19] NORDIN, S., SVENSSON, B., (2007). Innovative destination governance: The Swedish ski resort of Åre. *Entrepreneurship and Innovation*, vol. 8, no. 1, pp. 53–66.
- [20] NORTH, D. C., (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press. ISBN 0521-39734-0.
- [21] PELIŠ, M., (2008). Teorie her jako formální teorie racionálního rozhodování. In J. Šubrt et al., *Soudobá sociologie II. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha: Karolinum, pp. 255-276.
- [22] PIERCY, N. F., CRAVENS, D. W., (1995). The network paradigm and the marketing organization: developing a new management agenda. *European Journal of Marketing*, vol. 29, no. 3, pp. 7-34. ISSN 0309-0566.
- [23] PRESENZA, A., CIPOLLINA, M., (2010). Analysing tourism stakeholders networks. *Tourism Review*, vol. 65, no. 4, pp. 17-30. ISSN 1660-5373.
- [24] RODRIK, D., (2002). Institutions, integration, and geography. In *Search of the deep determinants of economic growth*. Modern Economic Growth: Analytical Country Studies.
- [25] SANKOWSKA, A., (2015). Relations Between Trust and Networks. In *Management of Network Organizations*. Springer International Publishing, pp. 39-49.

- [26] SHEEHAN, L., RITCHIE, J. R. B., (2005). Destination stakeholders: Exploring identity and salience. *Annals of Tourism Research*, vol. 32, no. 1, pp. 711–734.
- [27] SILVA, S. T., MOTA, I., GRILO, F., (2015). The use of game theory in regional economics: A quantitative retrospective. *Papers in Regional Science*, vol. 94, no. 2, pp. 421-441. ISSN 1435-5957.
- [28] STROBL, A., PETERS, M., (2013). Entrepreneurial reputation in destination networks. *Annals of Tourism Research*, vol. 40, pp. 59-82. ISSN 0160-7383.
- [29] ŠAUER, M., (2008). *Podpora cestovního ruchu z veřejných financí*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [30] TINSLEY, R., LYNCH, P., (2001). Small tourism business networks and destination development. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 20, no. 4, pp. 367-378. ISSN 0278-4319
- [31] TIMUR, S., GETZ, D., (2008). A network perspective on managing stakeholders for sustainable urban tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 20, no. 4, pp. 445–461.
- [32] VARIAN H. R., (1995). *Mikroekonomie: moderní přístup*. 1. vyd. Praha. Victoria Publishing, 643: 34-72.
- [33] VOIGT, S., (2008). *Institucionální ekonomie*. Alfa Nakladatelství. ISBN 978-80-87197-13-4.
- [34] WANG, Y., FESENMAIER, D. R., (2007). Collaborative destination marketing: A case study of Elkhart county, Indiana. *Tourism Management*, vol. 28, no. 3, pp. 863-875. DOI 10.1016/j.tourman.2006.02.007.
- [35] YAQUB, M. Z., (2011). Antecedents, consequences and control of opportunistic behavior in strategic networks. *Journal of Business & Economics Research*, vol. 7, no. 2. ISSN 2157-8893.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Tourism Destination Governance a jeho aplikace v praxi ČR (MUNI/A/1250/2014).

AN INTERNATIONAL POLITICAL REGION AS A TOURIST DESTINATION – A CASE STUDY OF THE VISEGRAD GROUP

TOMASZ STUDZIENIECKI

Katedra Organizacji Usług Turystyczno Hotelarskich *Department of Tourism and Hotel Management*
Wydział Przedsiębiorczości i Towaroznawstwa *Faculty of Entrepreneurship and Commodity Science*
Akademia Morska w Gdyni *Gdynia Maritime University*
✉ *ul. Morska 81 – 87, 81 – 225 Gdynia, Poland*
E-mail: tomaszstudzieniecki@wp.pl

Annotation

Since the end of the 20th century many international political regions have been formed. While relatively few of them have tourism as a major focus almost all of them deal with issues that directly affect tourism (Timothy, 2016). This article seeks to answer the following question: Can international political regions fulfil the function of tourist destinations, and if they can, what factors determine the success of such a project? For this purpose a literature study was carried out and an analysis of the operation of 8 political regions in Europe was performed. It has been proved that all these regions cooperate in terms of tourism, but only some of them become destinations. This article focuses on one of such regions, i.e. the Visegrad Group covering the Czech Republic, Hungary, Poland, and the Slovak Republic. Based on an analysis of source documents answers were sought to three specific research problems: 1. Does tourism play a significant role among the declared priorities and actions implemented by the Visegrad Group's stakeholders? 2. Has the region's potential been reflected in unique, transnational tourism products? 3. Does the institutionalisation of tourism cooperation create favourable conditions for developing the brand and promotion of the transnational destination? In order to answer these questions it was necessary to study the political and economic circumstances of destination development. The article proved that the Visegrad Region skilfully positions itself as transnational destination

Key words

tourism, political region, destination, brand

JEL classification: *Z32, Z33, H77*

Introduction

Issues of cooperation are at the forefront of much tourism research on finding new solutions to resource management and destination development process (Hall, 2003). Destinations mean areas capable to attract tourists as main places to visit (Della Corte, Aria, 2016). Such areas depend on tourism products as key pull factors motivating tourists to visit them (Benur, Bramwell, 2015). Development of destination brand (Rodríguez-Molina, Frías-Jamilena, Castañeda-García, 2015) and creation of destination image (García, Gómez, Molina, 2012) have become strategic tools all over the world due to a growing competition among destinations.

It is believed that cooperation is a fundamental building block of any destination (Barbini, Presutti, 2014). However, intergovernmental cooperation stays in the background of research on international tourist cooperation (Kiryluk, 2014). It seems justified to broaden research in this scope since tourism is being more and more frequently covered by cooperation between alliances and intergovernmental organisations established for other purposes than tourism. This issue is significant in the European Union where international cooperation is supported under macro-regional strategies that are developed. With the entry into force of the Treaty of Lisbon, the role of tourism was appreciated, and

the EU gained powers which enable to support, coordinate, and complement actions taken by the member states.

1. Tourism cooperation in political regions

Tourism cooperation enables to use the complementarity of boarding countries in order to increase their competitiveness in the tourism market (Katsoni, Arikar, Dundar 2016). New tourist regions are established because of intergovernmental cooperation. (Studzieniecki 2008). A tourist region was traditionally defined as “*an area that fulfils a tourism function based on the homogeneity of social and economic characteristics of the environment*” (Warszyńska, Jackowski, 1978). However, a tourist region is more and more frequently considered to be a “*contiguous area that has been explicitly delineated by a researcher, developer or planner as having relevance for tourism analysis, planning or development*” (Smith, 2014).

Political regions can be tourist regions. Political regions (tab. 1) may be interstate or intra-state (Kornneevets, 2010). Internationally, a political region describes a geographical entity in which geographical states form a group (Beyer 2010). Political regions are generated by many factors. One of them is the similarity of foreign or economic policy. An international political region is sometimes called a “*supranational region*” (De Lombaerde et al., 2013).

Tab. 1: Categories and subcategories of political regions

Region categories	Region subcategories
interstate	global regions, mega-regions, international macro-regions, cross-border meso-regions
intra-state	macro-regions, meso-regions, micro-regions

Source: Kornneevets, 2010

International political regions operating as tourist regions (Telfer 2014) may become tourist destinations. An operational analysis of the most important international political regions in Europe proves that they are tourist cooperation areas (tab. 2), but only some of them become destinations. The Visegrad Group is an example of such a region.

Tab. 2: The most important international political regions being tourist cooperation areas

Region type	Region list
mega-regions	European Union, Commonwealth of Independent States
international macro-regions	Baltic Sea Region, Black Sea Region, Scandinavia, Benelux, Visegrad Group, Union State of Russia and Belarus.

Source: own processing

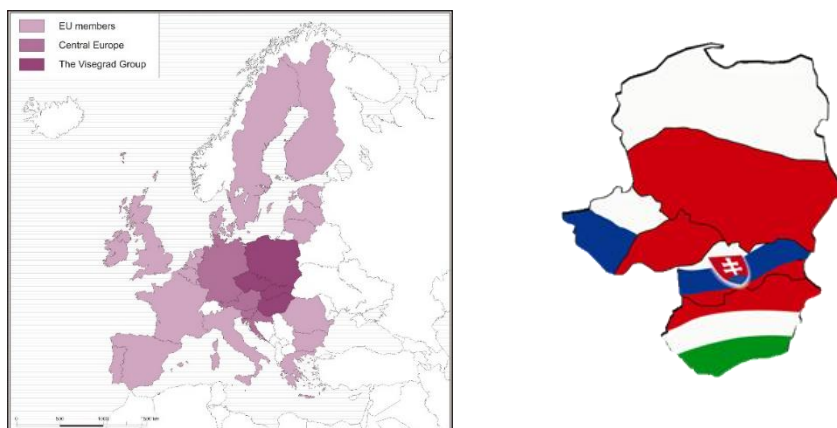
2. The Visegrad Group as a political region

The Visegrad Group (called the V4 Group) covers Poland, the Czech Republic, the Slovak Republic, and Hungary (fig. 1). Over time this region was referred to as the "Visegrad Region" (Hyde – Price 1996, Boesso, D’Orazio, Torresan 2014) and positioned as "Central Europe". The situation in which a dispute about the definition of Central Europe remained unresolved paradoxically became favourable for the member states of the Visegrad Group. According to Johnson (2002) Central Europe, apart from V4, also covers Germany, Austria, Slovenia, and Croatia. However, to Koran (2012) the Visegrad Group is becoming a synonym of Central Europe. The Hungarian city of Visegrad has become symbolically the region's capital. In practice a principle was adopted saying that the capital city of the country serving as acting Presidency would be the region's capital. A proposal to establish the region's official capital in Cracow was rejected. The aim of the Group was to intensify cooperation on developing democratic national structures and the free-market economy, and in the long term to participate in the European integration process. The day of 15 February 1991 is considered the day of its establishment, when the presidents of the countries signed a joint declaration determining the objectives and conditions of mutual cooperation in the Hungarian city of Visegrad

(Ministry of Foreign Affairs, 2016). This cooperation has never been fully institutionalised. The establishment of an international organisation known as the International Visegrad Fund in 2000 was a partial institutionalization. The supervision over Fund's activities lies within the competence of the member states which hold the rotating Presidency, regardless of the Presidency in the Visegrad Group. The Fund's political activity takes two dimensions, internal and external. The internal dimension strengthened the region as a civic community area. Czech, Polish, Slovak, and Hungarian people could learn about their history and culture through it.

The external dimension strengthened the organisation as an actor of international relations. It supported joint actions in those countries, including the Eastern Partnership initiative and cooperation in the Western Balkans area.

Fig. 1: The Visegrad Group as a region of Central Europe

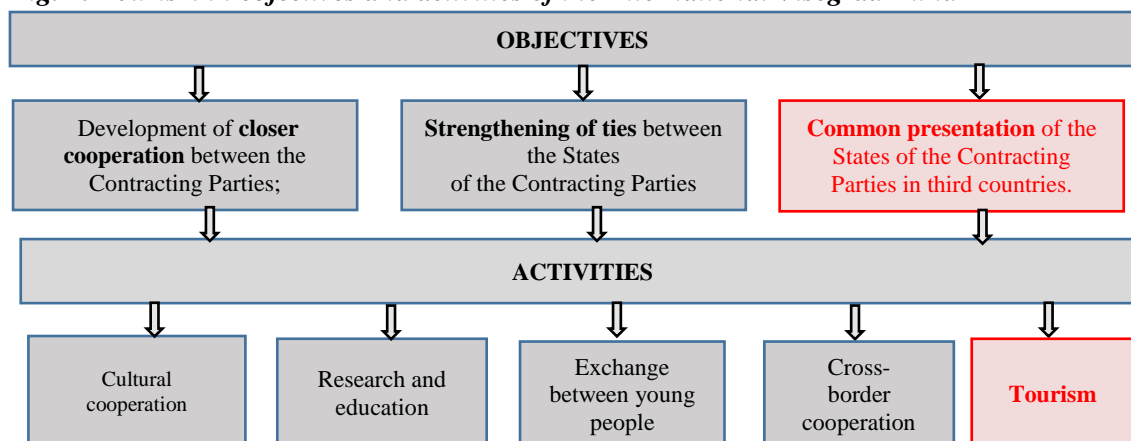

Source: own processing

3. The Visegrad Group as a tourist cooperation area

In the Fund's Statute tourism was one of the priority actions (The International Visegrad Fund, 2000). This activity is one of the three basic objectives which is a common presentation of the States of the Contracting Parties in the third countries (fig. 2).

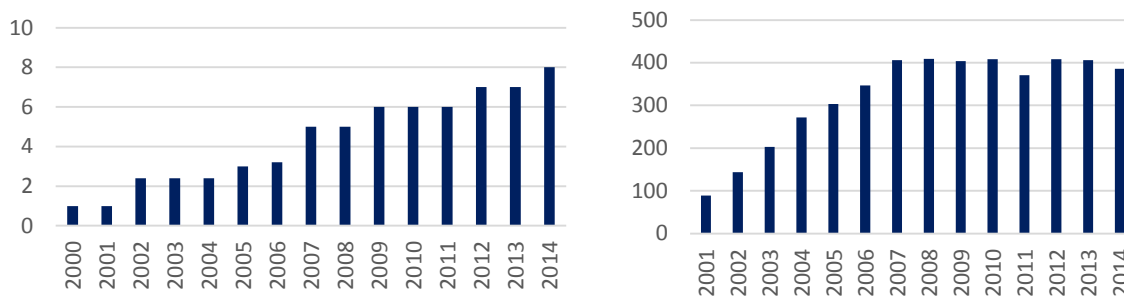
Fig. 2: Tourism in objectives and activities of the International Visegrad Fund

Source: own processing based on The International Visegrad Fund, 2016.

Every year the member states added fees to the Fund. The Fund also utilized (in the form of subgranting or co-financing) contributions from other governments and non - governmental organizations from Canada, Germany, the Netherlands, South Korea, Sweden, Switzerland, the United States. The Fund's budget progressively increased in 2000 – 2014. It was used for funding grants. Starting from 2007, approximately 400 grants are funded every year (fig. 3).

Fig. 3: Budget of the International Visegrad Fund (in millions of EUR) and the number of grants in 2000 - 2014

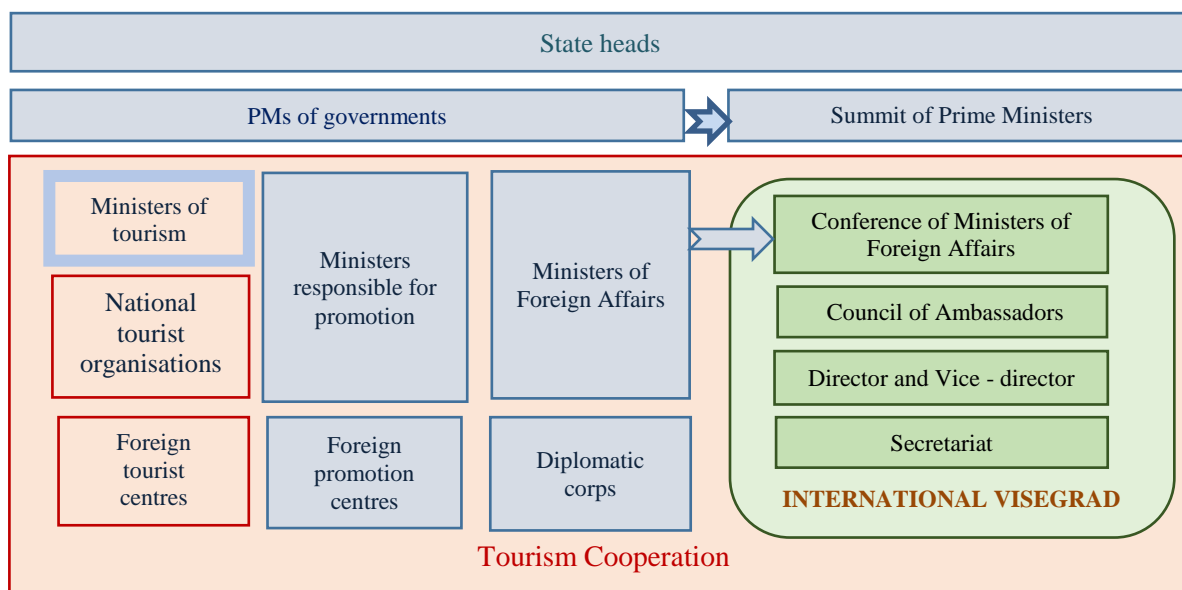

Source: own processing based on *The International Visegrad Fund*, (2016).

In total 4,581 grants were used in 2000 – 2014. They were divided into 17 topic categories, including tourism (131 grants). Projects related to tourism (product creation, preparing sports and cultural events, publications, visits to fairs, study tours, trainings, youth exchanges) were also carried out from "non-tourist" grants. It should be stressed that not only entities from the V4 Group were beneficiaries but also 32 other countries. Apart from the grants, the Fund financed scholarships and residencies.

A flexible organisational structure of the Visegrad Group was beneficial to tourist cooperation (fig. 4), which officially started in 2002 from signing an agreement by ministers responsible for tourism. Then the Visegrad Group cooperation in terms of co-creation and promotion of tourism products that were joint for those countries was coordinated. National tourist organisations of all the four countries are direct operators of these provisions.

Fig. 4: Tourist cooperation under the Visegrad Group

Source: own processing

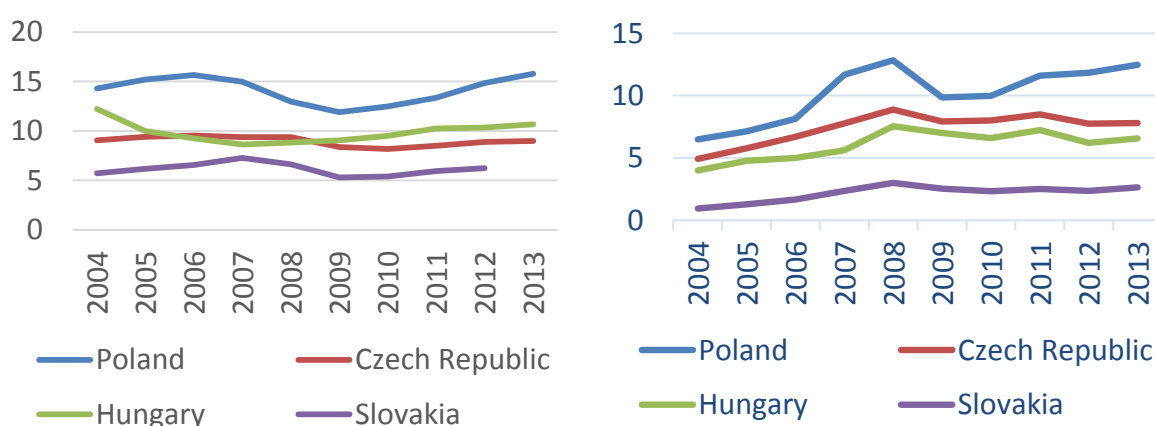
A marketing plan was approved during annual meetings. A development of an international tourist destination started. It required to create a climate of trust based on ethical and healthy cooperation between stakeholders (Kizielewicz, 2015).

In 2004 one of the most important political objectives of the member states of the Visegrad Group was achieved, i.e. EU accession. In 2007 these countries joined the Schengen area. The region became a new destination in the European Union. A new stage of tourism development began.

4. The Visegrad Group as a tourist destination

The destination covers more than a half million square km and is inhabited by more than 63 million people. The member states of the V4 Group share both historical roots and cultural traditions. However, each of the member countries has its own unique identity, be this in the field of architecture, art, religion, folklore and traditions or landscape. Tourist traffic and foreign tourism revenue show an increasing trend (fig. 5). But the research on destination competitiveness in which parameters such as legal systems, infrastructure development, and natural and anthropogenic resources were taken into account has proved that the destination is moderately competitive, in particular compared to other destinations of Western Europe. In terms of competitiveness the Czech Republic was ranked the highest, next were Hungary, Slovakia, and Poland (Bucher, 2015, Minarcikova, 2015). Poland is the leader in terms of tourism receipts of Visegrad Group.

Fig. 5: Number of arrivals of overnight visitors (in millions) and international tourism receipts (in bill. USD) in V4 countries in 2004 – 2013.

Source: own processing based on The World Bank, 2016

Old cities and unique natural assets such as mountain ranges (including the Carpathians, Sudetes, Ore Mountains, Świętokrzyskie Mountains), caves, forests, lakes, (Balaton, Śniardwy, Mamry) and the Baltic Sea coast are motivations for tourist arrivals. The second longest river in Europe, the Danube, flows across the Visegrad Region. There are 40 sites added to the UNESCO List in the region. 25,000 accommodation facilities that can accommodate more than 2 million people are available for tourists (tab. 3).

Tab. 3: Description of the Visegrad Region

Country	Surface [mln sq km]	Population [mln] in 2014	GNI in 2014 [billion USD]	Number of tourist accommodation facilities In 2015	Number of bed places (in thousands) in 2015	Number of sites in the UNESCO WH list
Czech Republic	78.87	10,51	294,53	9013	710	12
Hungary	93.03	9.86	233.01	4176	436	8 (1 cross-border)
Poland	312.68	37.99	909.04	9885	694	14
Slovakia	49.04	5.42	145.30	2667	183	7 (1 cross-border)
Together	533.62	63.78	1.581,88	25.741	2.023	40

Source: own processing based on The World Bank, 2016; Tourism in the European Union, 2016, UNESCO, 2016

Tourist products that occur in 2 categories, national and transnational, are significant for promoting the region as a destination (tab. 4). Mainly distant countries were determined as the key tourist markets for the V4 Group such as Russia, China, the US, and Japan, and next Brazil, India, South Korea, Singapore (Polish Tourist Organisation, 2016).

Tab. 4: Tourist products of the Visegrad Region

Product category	Products
National products	Cities and history, Spa and health, Cuisine, MICE, UNESCO Heritage, Active Holidays, Tours and Itineraries, Religion Heritage
Transnational products	“Christian pilgrimage across Central Europe”, “Shalom - Jewish Heritage” “SPA - pleasure for the body and the soul”, “Castles and Chateaux in Central Europe”, “Capitals - The many faces of Central Europe”, “The UNESCO Sites - unforgettable wonders of Central Europe”

Source: Own processing based on *Central Europe*, 2016.

The "European Quartet" tourist brand was established within the framework of cooperation, it was used alongside the "Visegrad 4 (V4)" brand. The "European Quartet – One Melody" slogan was promoted. Logotypes for the Visegrad Fund, the Visegrad Group, and the Visegrad destination were developed (fig. 5).

Fig. 5: Logotypes for the Visegrad Fund, the Visegrad Group, and the Visegrad Destination

Source: *The international Vysehrad Fund*, 2016, *Vysehrad Group*, 2016

Tourist objectives were skilfully combined with the political mission: “*The Visegrad initiative is an expression of the effort to develop the region of Central Europe within the wider framework of Europe-wide integration.*” The V4 Group has become one of the most thriving regional groupings in the European Union in terms of formulating and implementing its own interests on the European arena (Ananicz et al. 2013, Tendera-Właszczuk, Szymański, 2015). The economic power of the Group in comparison with the EU28 measured by the GDP over the last ten years has increased nearly half (Uhrova, 2015). Marketing activities aiming at destination development promotion were successful. Visegrad has become a brand name trade mark with recognition overseas (Fawn, 2013).

Conclusions

The Visegrád Group is a good example of developing transnational destination based on a political region. Tourism was not the main objective for establishing the Visegrád Group but it began to play an important role when political priorities related to joining the EU and, next, strengthening the position within the organisation were obtained. After joining the Schengen Area, tourism coordination has been improved, previously it was considered insufficient (Vagner, 2007). Beneficial links between economic and tourism development have occurred (Hrabovska, 2014).

Friendly and good-neighbourly relations and the involvement of the highest authorities, including presidents, PMs, and ministers, established a favourable climate for tourism development. Tourist marketing was skilfully combined with place marketing using the idea of Central Europe as a transnational destination. Marketing activities included internet promotion, tourist fairs and exhibitions, events and campaigns. A development of the brand and a coordination of promoting activities through already existing governmental structures, i.e. national tourist organisations, were

important. Also diplomatic authorities and foreign centres in individual countries were used. Target groups of recipients were determined for whom promotional campaigns were developed. Tourist products were created based on attractive natural and anthropogenic values. The Visegrad Fund provided resources for tourism development. An important role in tourism development was played by the grants which integrated stakeholders inside the destination and enabled to develop relations with beneficiaries from 32 countries from outside the destination.

Using financial and legal instruments of the European Union in terms of territorial cooperation (including EGTCs) and skilful involvement in the process of developing macro-regional strategies are opportunities for further destination development. However, the competitiveness of the tourist destination needs to be increased and it would be useful if the priorities of successive Presidencies included this issue as well.

Litarature

- [1] BARBINI F., PRESUTTI M., (2015). The role of Destination Management Organizations in exploiting Global Opportunities of Tourism Destinations. In Camillo A. (ed.) *Handbook of Research on Global Hospitality and Tourism Management*. Hershey: Business Science Reference. ISBN 978-1-4666-8606-9.
- [2] BENUR A., BRAMWELL B., (2015). Tourism product development and product diversification in destinations. *Tourism Management*, vol. 50, pp. 213–224. ISSN 0261-5177.
- [3] BEYER A., (2010). *Counterterrorism and International Power Relations: The EU, ASEAN and Hegemonic Global Governance*. London and New York: Tauris Academic Studies. ISBN 978-1-84511-892-1.
- [4] BORESSAN I., D'ORAZIO M., TORRESAN A., (2014). Marketing klastra i budowanie jego marki. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. ISBN 978-83-7633-245-1.
- [5] BUCHER S., (2015). Konkurencieschopnosť krajín Vyšehradskej Štvorky ako turistickej destinácie na európskom trhu cestovného ruchu. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 633-640. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-85.
- [6] CENTRAL EUROPE, (2016). *Discover Central Europe*. [online]. [cit. 15/03/2016]. Accessible: <http://www.discover-ce.eu>.
- [7] DELLA CORTE V., ARIA M., (2016). Coopetition and sustainable competitive advantage. The case of tourist destinations. *Tourism Management*, vol. 54, pp. 524–540. ISSN 0261-5177.
- [8] DE LOMBAERDE P., et al. (2013). Problems and Divides in Comparative Regionalism. In Laursen F., (ed.) *Comparative Regional Integration. Europe and Beyond*. Farnham, Burlington: Ashgate. ISBN 9781409401810.
- [9] DUMAŁA H., (1994). Region jako pojęcie nauki o stosunkach międzynarodowych, *Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia*. vol. 1, pp. 37 – 45. ISSN 1428-9512.
- [10] FAWN R., (2013). The International Transformation of Eastern Europe. In White S., Lewis P., Batt J. (eds.) *Developments in Central and East European Politics*, Durham: Duke University Press. ISBN 9781137262981.
- [11] JOHNSON L., (2002). *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*. Oxford and New York: Oxford University Press ISBN 9780195386646.
- [12] HALL M., (2003). Rethinking collaboration and partnership: A public policy perspective. *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. In Bramwell B., Lane B. (ed.) *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Channel View Publications. ISBN 1-873150-72-2.
- [13] GARCÍA J., GÓMEZ M., MOLINA A., (2012). A destination-branding model: An empirical analysis based on stakeholders. *Tourism Management*, vol. 33, issue 3, pp. 646–661. ISSN 0261-5177.
- [14] HRABOVSKA Z., (2014). Tourism and regional growth in Visegrad countries. *SGEM 2014 Conference Proceedings*, book 2, vol. 4, pp. 843-850. ISBN 978-619-7105-28-5
- [15] HYDE – PRICE A., (1996). *The international politics of East Central Europe*. Manchester and New York: Manchester University Press. ISBN 0-7190-4096-5.
- [16] KATSONI V., ARIKAR I., DUNDAR V., *Tourism Strategic and Marketing Planning and Cultural Cooperation Channels Between Greece and Turkey*. In Katsoni V., Stratigea A., (eds.) *Tourism and Culture in Age of Innovation*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht. London: Springer. ISBN 978-3-319-27527-7.
- [17] KIRYLUK H., (2014). Współpraca międzynarodowa w turystyce. *Economics and Management*. no. 4, pp. 310 – 329. ISSN 2080-9646.

- [18] KIZIELEWICZ, J., (2015). Ethical Standards for Regional Authorities in the Creation of Strategy for Regional Development. *Proceedings of the 11th European Conference on Management Leadership and Governance*, pp. 186-193.
- [19] KORAN M., (2012). The Visegrad Group on the Threshold of Its Third Decade: A Central Europe Hub. In Sabic Z., Drulak P., (ed.) *Regional and Interregional Relations of Central Europe*. London and New York: Palgrave and Macmillan. ISBN 978-0-230-36067-9.
- [20] KORNEEVETS V., (2010). *Mezhdunarodnaya regionalizacya na Baltikie*. S. Peterburg: Izdatielstvo S - Petersburgskogo Universiteta. ISBN 978-5-288-05036-7.
- [21] MINARCIKOVA E., (2015). Evaluation of Regional Development in Visegrad Four in the Context of the EU Cohesion. In Soliman K. (ed.) *Innovation Vision 2020: from regional development sustainability to global economic growth*. Norristown: International Business Information Management Association. ISBN 978-0-9860419-4-5.
- [22] MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH, (2016). Grupa Wyszehradzka. [online]. [cit. 15/03/2016]. Accessible: https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/grupa_wyszehradzka/
- [23] POLSKA ORGANIZACJA TURYSTYCZNA, (2016). Grupa Wyszehradzka. [online]. [cit. 2016-02-22]. Accessible: <http://www.pot.gov.pl/o-polskiej-organizacji-turystycznej/i/wspolpracamiedzynarodowa/grupa-wyszehradzka>.
- [24] RODRÍGUEZ-MOLINA M., FRÍAS-JAMILENA D., CASTAÑEDA-GARCÍA J., (2015). The contribution of website design to the generation of tourist destination image: The moderating effect of involvement. *Tourism Management*, vol. 47, pp. 303–317. ISSN 0261-5177.
- [25] SMITH S., (2014). *Tourism Analysis: A Handbook*. London and New York: Routledge. ISBN 1317890906.
- [26] STUDZIENIECKI T., (2008). *Europa als nationale und transnationale Destination*. In Freyer W. (ed.) *Standfaktor Tourismus und Wissenschaft. Herausforderungen und Chancen für Destinationen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. ISBN 3503106669.
- [27] TELFER D., (2014). *Tourism and Regional Development*. Issues. In Sharpley R., Telfer D. (ed.) *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Bristol, Buffalo, Toronto: Channel View Publications. ISBN 978-1-84541-473-3.
- [28] TENDERA-WŁASZCZUK H., SZYMAŃSKI M., (2015). *Implementation of the Welfare State in the Visegrád Countries, Economics and Sociology*, vol. 8, no 2, pp. 126-142. DOI 10.14254/2071-789X.2015/8-2/10.
- [29] THE INTERNATIONAL VISEGRAD FUND, (2016). The Statute of the International Vysehrad Fund. [online]. [cit. 2016-02-22]. Accessible: <http://visegradfund.org/about/>.
- [30] THE WORLD BANK, (2016), International tourism. [online.] [cit. 2016-02-22]. Accessible: <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>
- [31] TIMOTHY D., (2016). Relationships between tourism and international boundaries. In Wachowiak H. (ed.) *Tourism and Borders. Contemporary Issues, Policies and International Research*. Taylor and Francis, Kobo Edition (eBook). ISBN 6611096469.
- [32] TURYSTYKA W UNII EUROPEJSKIEJ (2016). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- [33] UHROVA N., (2015). Last ten years of the Visegrad Group countries in the EU. In Tvrdon, M., Majerova, I. (ed.) *Proceedings of 12th International Scientific Conference: Economic Policy in the European Union Member Countries*. ISBN 978-80-7510-114-3.
- [34] VAGNER J., (2007). Tourism development in the Visegrad Four countries in the period of EU access. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, no. 1-2, pp. 75-89. ISSN 0300-5402.
- [35] VYSEHRAD GROUP (2016). *About the Visegrad Group*. [online]. [cit. 15/03/2016]. Accessible: <http://www.visegradgroup.eu/about>
- [36] WARSZŃSKA J., JACKOWSKI A., (1978). *Podstawy geografii turystyki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

DRUHÁ NEJVĚTŠÍ MĚSTA V4 JAKO DESTINACE CESTOVNÍHO RUCHU - POHLED STUDENTŮ VYBRANÝCH BRNĚNSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOL

V4 SECOND CITIES AS A TOURIST DESTINATION – A VIEW OF STUDENTS SELECTED BRNO UNIVERSITIES

MARTIN ŠAUER

Katedra regionální ekonomie a správy *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: sauer@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek řeší problematiku cestování studentů vysokých škol do měst. Městský turismus zaznamenal v posledních patnácti letech výrazný rozvoj a dnes patří mezi tři nejvýznamnější typy cestovního ruchu. Článek se orientuje na segment „city-breaks“, který je hlavním zdrojem růstu městského turismu. Cílem je prezentovat dílčí výsledky šetření zaměřeného na identifikaci motivů a faktorů rozhodování studentů vysokých škol při plánování a výběru cílové destinace svých výletů. Celý výzkum byl součástí širšího mezinárodního projektu „V4 Non-Capital Cities Tourism Workshop“, do kterého se zapojili druhá největší města visehradské čtyřky (Brno, Debrecín, Krakov a Košice). Motivační faktory respondentů byly zkoumány prostřednictvím shlukové analýzy, která identifikovala hlavní skupiny motivů, jež mají z hlediska preferencí studentů k sobě nejbližší a formují profil návštěvníka chování. Výsledky ukazují na oblibu poznávacího cestovního ruchu spojeného s kulturním cestovním ruchem a prezentaci místních specifik.

Klíčová slova

městský cestovní ruch, cestování mladých, motivace, shluková analýza

Annotation

The article deals with the issues of university students traveling to the cities. Urban tourism recorded significant development in the last fifteen years. Nowadays is one of the top three types of tourism. The paper focuses on the segment of "city-breaks", which is the main source of growth of urban tourism. The aim is to present partial results of the survey focused on identifying factors motives and decisions of university students in planning and selecting the destination of their trips. The entire research was part of a broader international project "V4 Non-Capital Cities Tourism Workshop", which involves the second largest city of Visegrad Four (Brno, Debrecen, Krakow and Kosice). Respondent travel habits and needs were examined by means of cluster analysis, which identified the main group of motives. The results indicate the popularity of cognitive tourism associated with cultural tourism and presentation of local specificities.

Key words

urban tourism, youth travel, motivation, cluster analysis

JEL classification: M31, Z32

Úvod

Cestování do měst se stalo v poslední dekádě jednou z hlavních aktivit účastníků cestovního ruchu. Podle prognóz společnosti Euromonitor International (Euromonitor, 2012; Geerts, 2015) městský

turismus během následujících pěti let překoná svým objemem tradiční 3S produkt (sun, sea a sand). Rostoucí urbanizace ve světě bude tento trend na straně nabídky i poptávky ještě posilovat. Zatímco růst významu městského cestovního ruchu se odráží v obecném zájmu akademické sféry o tuto problematiku (Ashworth & Page, 2011; Pearce, 2001), hlubšímu poznání charakteru turistické poptávky po městech je věnována menší pozornost (Dunne, Flanagan, & Buckley, 2010).

Rozvoj městského cestovního ruchu je v hlavně v Evropě spojován i s fenoménem tzv. „city-break tourism“. Zatímco městský cestovní ruch je poměrně široce definovaný pojem a v podstatě zahrnuje téměř všechny typy cestovního ruchu, jež se odehrávají ve městech (Ashworth & Page, 2011), „city-break tourism“ je charakteristický specifickou délkou pobytu, dostupností destinace, flexibilitou ročního období návštěvy a formou skupiny, s kterou přijíždí do destinace (Dunne et al., 2010). Podle Charterina a Aparicio (2015) jsou pro „city break“ cesty typické krátkodobé návštěvy měst, realizované leteckou dopravou z okolních nebo dobře dostupných zdrojových destinací. Jsou často doplňkem hlavních dovolených a na rozdíl od nich nejsou vázány na klimatické či institucionální (prázdniny, svátky) faktory sezonnosti (Dunne, Buckley, & Flanagan, 2007). Z pohledu formy skupiny cestovatelů se zde setkáváme hlavně se skupinami přátel a známých, resp. s cestováním s partnerem. Například rodiny s dětmi nejsou typickými účastníky těchto cest (Dunne et al., 2010).

Přesto přesné vymezení segmentu „city break“ není v literatuře jednoznačné. Faché (1994) definuje „city break“ jako neobchodní cesty do měst v délce 1-3 přenocování. Naopak Valls, Sureda, & Valls-Tuñon (2014) člení cestování do měst do tří skupin: city break (1-2 přenocování), krátkodobá dovolená (3-4 přenocování) a dlouhodobá dovolená ve městech (až 8 přenocování), navíc do tohoto segmentu zahrnují obchodní cesty a kongresový i incentivní cestovní ruch.

Dosavadní studie v rámci segmentu „city-breaks“ se soustředily na charakteristiku cílových destinací (Dunne et al., 2007; Valls et al., 2014) či fenoménu city-breaks jako takového (Dunne et al., 2010). Krátkodobé cestování do měst je také často zkoumáno z hlediska dostupnosti jednotlivých lokalit. Jako hlavní faktor rozvoje je uváděn rozvoj nízkonákladových linek (Davison & Ryley, 2010). Nízkonákladové společnosti velmi často využívají pro svůj provoz regionální letiště. Díky těmto společnostem se v posledních patnácti letech rapidně zlepšila dostupnost řady lokalit, především měst (Association, 2004; Williams & Balaz, 2009). Na trh cestovního ruchu tak vstupují dříve obtížně dostupné destinace – města druhé a třetího řádu v hierarchickém systému sídel. Na druhou stranu problematika vnímání a motivace city-breaks destinací není v literatuře příliš rozpracována. Autoři se věnují spíše obecným aspektům image a motivace aplikovaných na konkrétních cílových či zdrojových destinací (blíže Jang & Cai, 2002; Puczko, Ratz, & Smith, 2007).

Výše zmíněné faktory se odrazily v koncepci dále uvedeného šetření. Předmětem výzkumu je charakter cestování mladých lidí v segmentu city-breaks orientovaných na druhá největší města zemí V4.

Metodika

Cílem výzkumu je identifikace motivů a faktorů rozhodování studentů vysokých škol při plánování a výběru cílové destinace svých výletů. Celý výzkum byl součástí širšího mezinárodního projektu „V4 Non-Capital Cities Tourism Workshop“, do kterého se zapojili druhá největší města visegrádské čtyřky (Brno, Debrecín, Krakov a Košice). Tento příspěvek přináší první výsledky získané na české straně. Komplexní vyhodnocení výzkumu proběhne poté, až bude ukončen sběr dat ve všech zapojených městech.

Sběr dat se uskutečnilo prostřednictvím dotazníkového šetření realizovaného během podzimního semestru 2015. Osloveno bylo celkem 814 studentů dvou brněnských univerzit – Masarykovy a Mendelovy univerzity studující obory zaměřené na cestovní ruch a dále zahraniční posluchače Masarykovy univerzity zapojené do programu Erasmus. Zvolená struktura studentů byla vybrána tak, aby bylo možné sledovat případné rozdíly v chování mezi domácími, resp. slovenskými studenty a studenty ze zahraničí (Erasmus studenti) a dále diferenciaci odpovědí podle různých univerzit.

Celkově se podařilo získat 161 odpovědí, což činí 19,8 % návratnost dotazníků. Necelou jednu třetinu přitom tvoří Erasmus studenti a téměř 30 % pak studenti Mendelovy univerzity.

Tab. 1: Základní charakteristiky výběrového souboru

Charakteristika	Počet	Podíl
Celkový počet oslovených respondentů	814	100,0 %
Velikost výběrového souboru	161	19,8 %
Muži	33	20,5 %
Ženy	128	79,5 %
Studenti - ČR	77	47,8 %
Studenti – SK	30	18,3 %
Zahraniční studenti	54	33,5 %
Studenti MU	114	70,8 %
Studenti MZLU	47	29,8 %

Zdroj: vlastní zpracování

Vlastní šetření se orientovalo na hledání odpovědí na dvě základní výzkumné otázky:

1. Jaké povědomí mají studenti brněnských vysokých škol o turistické nabídce zkoumaných měst? Jak atraktivní jsou pro studenty a jaké bariéry jim brání v jejich návštěvě?
2. Jaké hlavní atributy motivují mladé lidi k návštěvě měst?

Vycházíme přitom z hypotézy, že povědomí o jednotlivých městech se bude výrazně lišit, především pak vědomosti o Debrecínu a Košicích budou na velmi nízké úrovni. V této souvislosti pak zkoumáme hlavní motivační faktory k návštěvě měst a preferované zdroje informací. Tyto získané informace lze následně využít v marketingových aktivitách destinací.

V dotazníkovém šetření jsme se ptali na následující motivace k návštěvě měst:

- Noční život (1)
- Hudební festivaly (2)
- Místní gastronomie (3)
- Kulturní akce (např. koncerty, výstavy,...) (4)
- Sportovní akce (maraton, sportovní soutěže, ...) (5)
- Dobrý poměr ceny a kvality (6)
- Kulturní dědictví a návštěva památek (7)
- Nákupy (8)
- Poznávání místních lidí (9)
- Kvalita ubytování (10)
- Návštěva přátel a známých (11)
- Aktivní rekreace, sportovní aktivity (12)
- Vzdělávání (např. letní školy) (13)
- Odpočinkové zóny a parky (14)
- Lázně a wellness (15)
- Atraktivní přírodní zázemí měst (hory, národní parky, řeky, jezera) (16)

Vyhodnocení proběhlo prostřednictvím statistického softwaru SPSS 23, vedle základních četnostních charakteristik a kontingenčních analýz byla provedena shluková analýza motivačních faktorů respondentů k návštěvě měst. Cílem bylo vytvořit takové skupiny motivů, které mají z hlediska preferencí studentů k sobě nejblíže a formují tak profil návštěvníkova chování. Jako metoda shlukové analýzy byla zvolena její hierarchická varianta využívající aglomerativních algoritmů vypočítané na základě průměrné vazby pro mezishlukové vzdálenosti (average linkage between groups).

Výsledky

První část dotazníku se orientovala na zkoumání povědomí o druhých největších městech V4. Vnímání cílových destinací je logicky ovlivněno minulými prožitky. Proto se první dotaz zaměřil na zkušenost respondentů s návštěvou zkoumaných měst. Zde se jasně ukazuje očekávána heterogenita mezi analyzovanými městy. Na jedné straně stojí Krakov jako zavedená a známá turistická destinace, na straně druhé jsou tu Košice a Debrecín, se kterými oslovení studenti nemají téměř žádné zkušenosti. To platí především pro zahraniční studenty. U domácích, resp. slovenských studentů je znalost Košic na daleko vyšší úrovni. Debrecín dosud nenavštívilo téměř 97 % studentů, rozdíl mezi

domácími a zahraničními studenty jsou minimální. Téměř dvě třetiny studentů město nezná (v případě studentů v programu Erasmus je to téměř 82 %) a 55 % o jeho návštěvě zatím nepřemýšlelo. Mezi důvody nízkého zájmu o město patří vnímaná nízká atraktivita destinace spojená s malým povědomím (33 % respondentů) a periferní poloha (19 %). Uvedené faktory pak vylučují město z výběrového koše potenciálních cílových destinací.

V podobné situaci se nachází i Košice. Výsledky jsou však poznamenány přítomností slovenských studentů ve výběrovém vzorku. I díky nim mohou Košice vykazovat poněkud příznivější situaci ve zkušenostech s návštěvou města (18 % respondentů v minulosti město navštívilo) a jeho znalostí (30 % zná město alespoň částečně). Nicméně u zahraničních studentů má město stejnou pozici jako Debrecín (neznalost a nezájem). Překážkou návštěvy není už tak významně poloha města, naopak ve srovnání s Debrecínem je zde vyšší podíl studentů, kteří se již rozhodli město navštívit (7,5 % vs. 12,5 %).

Krakov je naopak u studentů velmi populární. Dosud jej navštívila 1/3 oslovených respondentů. Pouze 15 % oslovených studentů o městě nic neví. Ostatní město znají, a to buď málo (35 %), částečně (26 %), nebo dobře (14 %) či velmi dobře (8,7 %). Téměř dvě třetiny studentů chce město v blízké budoucnosti navštívit (cestu již plánují nebo čekají na příhodné podmínky, např. počasí, peníze, atd.). Mezi největšími bariérami, které jim brání v návštěvě města, respondenti uváděli finanční důvody a nedostatek času.

Celkově lze tedy konstatovat poměrně nízké povědomí o druhých největších městech V4. Dokonce Krakov nezná nebo jen velmi málo celých 50 % respondentů. Jaká nabídka tedy může tento segment oslovit? Na tuto základní otázku se snažila odpovědět další část dotazníku, která zkoumala hlavní motivační faktory, které přivádí návštěvníky do měst. Následující tabulka přináší základní výsledky. Z ní je patrná obliba tradičních atraktorů, jakými jsou přírodní a kulturní hodnoty destinací. Důležitým faktorem je také dobrý poměr ceny a kvality služeb v destinaci a sociální rozměr cestování, tedy návštěva přátel a známých a poznávání místních lidí. Naopak mezi méně preferované motivy patří sportovní aktivity a akce, lázeňství, překvapivě nákupy a noční život.

Tab. 2: Hlavní motivace k návštěvě měst jako destinací cestovního ruchu

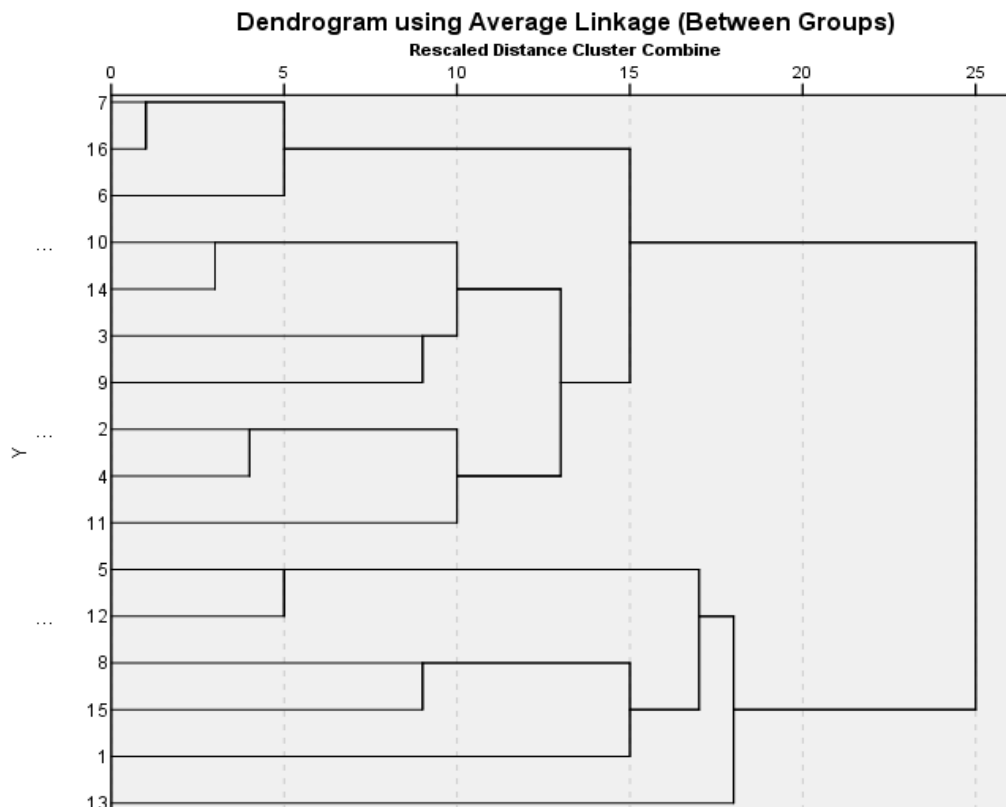
Motivace	CZ+SK	Zahr.	Celkem
Atraktivní přírodní zázemí měst (hory, národní parky, řeky, jezera)	4,26	4,34	4,26
Kulturní dědictví a návštěva památek	4,05	4,62	4,21
Dobrá poměr ceny a kvality	3,74	4,17	3,86
Kulturní akce (např. koncerty, výstavy, ...)	3,63	3,81	3,66
Návštěva přátel a známých	3,75	3,34	3,59
Místní gastronomie	3,36	3,72	3,46
Kvalita ubytování	3,36	3,45	3,37
Hudební festivaly	3,34	3,45	3,35
Poznávání místních lidí	3,07	3,13	3,07
Odpočinkové zóny a parky	3,01	3,23	3,06
Aktivní rekreace, sportovní aktivity	3,12	2,43	2,88
Vzdělávání (např. letní školy)	2,77	2,87	2,78
Noční život	2,83	2,57	2,73
Lázně a wellness	2,96	2,19	2,69
Nákupy	2,84	2,36	2,66
Sportovní akce (maraton, sportovní soutěže, ...)	2,60	2,13	2,43

Pozn.: Respondenti každou z motivací známkovali na stupnici od 1 do 5, přičemž 1 nejnižší a 5 bylo nejvyšší hodnocení. Tabulka přináší průměrné hodnocení za jednotlivé segmenty respondentů.

Zdroj: vlastní zpracování

Výsledky hodnocení motivací byly dále zkoumány prostřednictvím shlukové analýzy. Cílem bylo identifikovat nosné skupiny motivací, které se mohou stát podkladem pro marketingovou činnost a tvorbu produktů cestovního ruchu. Níže uvedený obrázek přináší výsledky takové analýzy.

Obr. 1: Shluková analýza motivací studentů vysokých škol (Brno)

Pozn.: legenda kódů k jednotlivým motivacím je uvedena v metodice příspěvku (viz výše)

Zdroj: vlastní zpracování

Z grafu vyplývá, že podle projevů preferencí respondentů je možné v městském cestovním ruchu určit pět základních motivačních témat:

- I. Poznávací cestovní ruch – shluk motivací 7, 16 a 6 – tedy kulturně-historické nabídky města kombinované s atraktivním přírodním zázemím města (hory, národní parky, řeky, jezera), to vše poskytováno za dobrou cenu (good value for the cost).
- II. Lokální specifika – shluk motivací 10, 14, 3 a 9 – skupina faktorů, která vychází z poznávání místních lidí, poznávání místní gastronomie, preference klidných odpočinkových zón a parků, doplněná o pohodlné a čisté ubytování.
- III. Kulturní cestovní ruch – motivace číslo 2, 4 a 11 – návštěva kulturních akcí a hudebních festivalů spojená s návštěvou přátel a známých.
- IV. Sportovní cestovní ruch – faktory 5 a 12 – tedy sportovní události a provozování sportovních aktivit v destinaci.
- V. Relaxace – motivace 8 a 15 – lázeňství a wellness a nákupní cestovní ruch.

Identifikovaná témata byla následně vyhodnocena z hlediska jejich popularity. Nejlépe si vede poznávací cestovní ruch. Studenti samozřejmě ve městech hledají tradiční turistické cíle spojené s kulturním a historickým dědictvím měst. Svoji roli také hraje jak tzv. „živá kultura“, která dodává turistické nabídce život a atmosféru, tak bezprostřední zázemí měst s jejich přírodními atraktivitami. V nabídce destinace taktéž nesmí chybět důraz na místní specifika a autentičnost produktů. Faktor „Local“ patří k nadprůměrně hodnoceným atributům nabídky. Naopak příliš populární zatím nejsou sportovně orientované a relaxační produkty cestovního ruchu.

Tab. 3: Identifikovaná motivační témata

Motivační témata	Hodnocení
Poznávání	4,11
Kultura	3,54
Local	3,24
Relaxace	2,68
Sport	2,65

Zdroj: vlastní zpracování

Další sledovanou charakteristikou byl zdroj informací, který využívají respondenti při plánování svého výletu či prázdninové cesty. Na výběr bylo celkem dvanáct možností, od tradičních médií jako jsou tištěné materiály, doporučení od přátel a známých, televizní reklamy až po stále důležitější online média. Respondenti mohli zvolit libovolný počet zdrojů. Výsledky ukazují na dvě základní skutečnosti. Zaprvé, doporučení příbuzných a známých je stále nejvýznamnějším zdrojem informací (84 % respondentů). Zadruhé online zdroje jednoznačně převažují nad dříve tradičními informačními kanály. Webové vyhledávače (75 %), sociální média (57 %), turistické portály jednotlivých destinací (56 %) či služby cestovatelských a rezervačních webů (55 % a 50 %) patří ke klíčovým zprostředkovatelům informací o turistické nabídce destinací cestovního ruchu. Minimálně u zkoumaného segmentu mladých cestovatelů distribuce informací o destinaci prostřednictvím veletrhů, tištěných materiálů nebo televizní či rádiové reklamy je neefektivní.

Taktéž jsme testovali vztah mezi zvoleným zdrojem informací a geografickým původem respondentů. Zajímalo nás, zda existují signifikantní rozdíly mezi zahraničními a domácími studenty. Pomocí Chi-kvadrátového testu shody jsme prokázali minimální vztah mezi sledovanými proměnnými ($\chi^2 = 13,2$; stupně volnosti = 11; p -hodnota = 0,28). Hodnota chí-kvadrátu je nižší než kritická hodnota pro dané stupně volnosti a hladinu významnosti 0,05. Proto potvrzujeme nulovou hypotézu o nezávislosti vztahu mezi geografickým původem studentů a výběrem zdroje informací. Jinými slovy mezi domácími a zahraničními studenty existují minimální rozdíly.

Tab. 4: Zdroje informací při plánování městské dovolené/výletu

Zdroj informací	CZ+SK	Zahr.	Celkem
Rezervační portály (Airbnb, Booking.com...)	46%	56%	49%
Turistické portály destinací (města, regiony...)	55%	56%	55%
Přátelé a příbuzní	85%	80%	83%
Tištěné materiály	37%	15%	30%
Televizní a rádiová reklama	13%	6%	11%
Webové vyhledávače (google, bing...)	77%	69%	74%
Sociální média (e.g. Facebook, Instagram...)	58%	48%	55%
Cestovatelské blogy	32%	30%	31%
Cestovní kanceláře a agentury	21%	13%	19%
Veletrhy a výstavy	16%	15%	16%
Cestovatelské portály (e.g. TripAdvisor...)	49%	67%	55%
Ostatní	1%	0%	1%

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Dosavadní výsledky šetření ukazují na vazbu mezi úrovní povědomí o destinaci a ochotou do destinace cestovat. Druhá největší města skupiny zemí V4 představují soubor různorodých destinací, které mají na trhu jinou pozici. Krakov je u mladých lidí ve skupině destinací s potenciálem jejich budoucí návštěvy. Díky dlouhodobé aktivitě managementu města na poli marketingu, tvorby produktů a interpretace kulturního dědictví se Krakov dostal na mapu mezinárodního turismu. Ostatní

zkoumaná města jsou pro mladé cestovatele neobjevená. Nemají informace, ani se neseťkali s doporučeními z okruhu jejich známých a přátel, které by přitáhlo jejich pozornost k těmto městům.

Právě doporučení na základě vlastních pozitivních zkušeností s návštěvou města svázanou s aktivní komunikací městských destinací skrze sociální média a další on-line distribuční kanály může tuto situaci změnit. Nejde však o podmínku jedinou. Zásadním faktorem je konkurenceschopná nabídka města, která bude kombinovat tradiční turistické cíle města (kulturně-historické památky, kulturní události a akce) s atraktivitami v zázemí těchto měst. Další vrstvou nových produktů musí být autenticita, tradice a specifika místního prostředí.

Literatura

- [1] ASHWORTH, G., PAGE, S. J. (2011). Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, vol. 32, no. 1, pp. 1–15. DOI 10.1016/j.tourman.2010.02.002.
- [2] ASSOCIATION, E. L. F. A. (2004). *Liberalisation of european air transport: The benefits of low fares airlines to consumers, airports, regions and the environment*. Brussels: European Low Fares Airlines Association.
- [3] DAVISON, L., RYLEY, T. (2010). Tourism destination preferences of low-cost airline users in the East Midlands. *Journal of Transport Geography*, vol. 18, no. 3, pp. 458–465. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2009.07.004.
- [4] DUNNE, G., BUCKLEY, J., FLANAGAN, S. (2007). City Break Motivation. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 22, no. 3-4, pp. 95–107. DOI 10.1300/J073v22n03_08.
- [5] DUNNE, G., FLANAGAN, S., BUCKLEY, J. (2010). Towards an understanding of international city break travel. *International Journal of Tourism Research*, vol. 12, no. 5, pp. 409–417. DOI 10.1002/jtr.760.
- [6] EUROMONITOR. (2012). Global Travel Update 2012, (July). [online]. [cit. 2016-03-20]. Dostupné z <http://www.euromonitor.com/global-travel-update-2015/report>.
- [7] FACHÉ, W. (1994). Short break holidays. *AV Seaton, Tourism. The State of the Art*. New York: John Wiley and Sons, pp. 459–467.
- [8] GEERTS, W. (2015). *Top 100 City Destinants Ranking (Vol. 1)*.
- [9] CHARTERINA, J., APARICIO, G. (2015). A comparison of antecedents of satisfaction in city break traveling. *Revista Española de Investigación En Marketing ESIC*, vol. 19, no. 2, pp. 71–82. DOI 10.1016/j.reimke.2015.04.002.
- [10] JANG, S. (SHAWN), CAI, L. (2002). Travel motivations and destination choice: A study of British outbound market. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 13, no. 3, pp. 111–133. DOI 10.1080/10548400209511570.
- [11] PEARCE, D. G. (2001). An integrative framework for urban tourism research. *Annals of Tourism Research*, vol. 28, no. 4, pp. 926–946. DOI 10.1016/S0160-7383(00)00082-7.
- [12] PUCZKO, L., RATZ, T., SMITH, M. (2007). Old city, new image: perception, positioning and promotion of Budapest. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 22, no. 3-4, pp. 21–34. DOI 10.1300/J073v22n03.
- [13] VALLS, J.-F., SUREDA, J., VALLS-TUÑÓN, G. (2014). Attractiveness Analysis of European Tourist Cities. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 31, no. 2, pp. 178–194. DOI 10.1080/10548408.2014.873310.
- [14] WILLIAMS, A. M., BALAZ, V. (2009). Low-Cost Carriers, Economies of Flows and Regional Externalities. *Regional Studies*, vol. 43, no. 5, pp. 677–691. DOI 10.1080/00343400701875161.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu specifického výzkumu č. 1041/2015 Sekundární zdroje dat pro hodnocení ekonomického významu cestovního ruchu v regionech.

KOOPERÁCIA ZAJINTERESOVANÝCH SUBJEKTOV V MESTSKÝCH CIEĽOVÝCH MIESTACH CESTOVNÉHO RUCHU

COOPERATION OF STAKEHOLDERS IN URBAN TOURISM DESTINATIONS

TOMÁŠ GAJDOŠÍK

ĽUDMILA ŠMARDOVÁ

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania Department of Tourism and Hospitality

Ekonomická fakulta Faculty of Economics

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Matej Bel University in Banská Bystrica

✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia

E-mail: tomas.gajdosik@umb.sk, ludmila.smardova@umb.sk

Anotácia

Globalizácia na trhu cestovného ruchu a súčasné správanie návštevníkov nútia zainteresované subjekty v cieľových miestach cestovného ruchu presadzovať spoločné záujmy. Aj keď si mnohé subjekty navzájom konkurujú v boji o zákazníka, v záujme oslovenia nových trhov návštevníkov je nevyhnutné uplatňovať kooperatívne správanie. Cieľom state je preskúmať kooperáciu zainteresovaných subjektov pri tvorbe produktu cestovného ruchu v mestských cieľových miestach na Slovensku a vo Švajčiarsku. Stať pomocou kvantitatívnych charakteristík sieťovej analýzy hodnotí úroveň a intenzitu kooperácie zainteresovaných subjektov v cieľových miestach a primárnym prieskumom na vzorke 70 subjektov skúma ich motiváciu a bariéry kooperácie. Výsledkom skúmania je identifikovanie intenzity kooperácie v cieľových miestach v rôznych fázach životného cyklu a pochopenie motívov a bariér kooperácie. Výmena skúseností s rešpektovaním rozdielov medzi cieľovými miestami môže pomôcť vyriešiť nedostatky v uplatňovaní kooperatívneho manažmentu v slovenských cieľových miestach a podporiť ich konkurencieschopnosť.

Kľúčové slová

kooperatívne správanie, mestské cieľové miesto, sieťová analýza

Annotation

The globalization on the tourism market and the current visitor behaviour are forcing stakeholders in tourism destinations to push forward their common interests. Although many tourism stakeholders are in a competitive position against each other, it is essential to implement the cooperative behaviour in order to reach new visitors markets. The aim of the paper is to examine the cooperation of stakeholders in the creation of tourism product in urban destinations in Slovakia and Switzerland. The article uses quantitative characteristics of network analysis and evaluates the level and intensity of cooperation of destinations' stakeholders. The primary survey among 70 stakeholders examines their motives and barriers of cooperation. The result of the study lies in the identification of cooperation intensity in the destinations at different stages of the destination life cycle and in understanding the motives and barriers of cooperation. Exchange of experience with respect to differences between destinations may help to solve the shortcomings in the implementation of cooperative management in Slovak destination and support the destinations' competitiveness.

Key words

cooperative behaviour, network analysis, urban tourism destination

JEL classification: L83, R12

Úvod

Mestá sú významnými centrami ekonomického a spoločenského života. Za hnacou silu ich rozvoja považujú odborníci ekonomický rast historicky podmienený procesom urbanizácie, ktorý bol v minulosti vyvolaný rozvojom priemyslu (neskôr aj služieb), poklesom zamestnanosti v poľnohospodárstve a s tým súvisiacimi presunmi obyvateľstva za prácou, vzdelaním a bývaním (Šašinka, 2014; Tvrdoň, Sibert, 2015). Na druhej strane viedol tento vývoj podľa niektorých autorov k populačnému a hospodárskemu úpadku iných, do vtedy významných miest a spoločenských centier (Bínek, Šerý, Svobodová, Szcyrba 2015). Väčšinu dopytu v cestovnom ruchu vo všeobecnosti tvoria návštevníci z krajín s vysokým stupňom urbanizácie a industrializácie, ktorým umožňuje účasť na cestovnom ruchu vysoká úroveň disponibilných príjmov (Page, Hall, 2003). S cieľom oslovenia väčšieho počtu návštevníkov musia mestá vytvoriť konkurencieschopný produkt cieľového miesta.

1. Teoretické východiská

Východiskom rozvoja cestovného ruchu je kooperácia zainteresovaných subjektov v tvorbe produktu, ktorý má zaujať návštevníka. Ashworth (2009) uvádza, že v mestách sa akumuluje a koncentruje (1.) ekonomická a politická sila, organizácie, inštitúcie a aktivity, ale aj (2.) kultúrne, spoločenské a voľno časové aktivity. Tiež uvádza, že veľká časť ciest do miest je motivovaná skôr prvou, ako druhou skupinou aktivít. Law (2002) analyzuje viaceré štúdie, ktoré klasifikujú mestá ako cieľové miesta cestovného ruchu najmä s ohľadom na ich hlavné atraktivity a funkcie. Autor poukazuje v tejto súvislosti na to, že mnohé z nich nezohľadňujú veľkosť sídla a na skutočnosť, že je rozdiel skúmať cestovný ruch v mestách do 5000 obyvateľov a v metropolách s 10 mil. obyvateľov. Komplexné štúdie mestského cestovného ruchu sa venujú najmä väčším mestám (v anglickej literatúre ide o mestá s počtom obyvateľov nad 500 000 – tzv. „city“), aj keď potenciál pre rozvoj cestovného ruchu majú aj menšie mestá najmä vo vzťahu k ich kultúrnemu potenciálu.

V nadväznosti na uvedené sa rozvoj cestovného ruchu v mestách spája v prvom rade s kultúrnym cestovným ruchom, z ktorého vyplývajú aj hlavné atribúty produktu mesta ako cieľového miesta cestovného ruchu. Štúdiá UNWTO a Európskej komisie pre cestovný ruch (ETC) vymedzuje 4 typy sídiel, pre ktoré sú charakteristické rôzne úrovne kultúrneho produktu daného jeho dominantnými atribútmi (tabuľka 1) (World Tourism Organization and European Travel Commission, 2005.)

Tab. 1: Typy mestských cieľových miest z hľadiska kategórií produktu

Typ cieľového miesta Kategória produktu	Dedina (village)	Mesto (town)	Mesto (city)	Metropola
Dedičstvo	1. skupina	2. skupina		
Dedičstvo + umenie		3. skupina	4. skupina	
Dedičstvo + umenie + kreatívne odvetvia			5. skupina	6. skupina

Zdroj: World Tourism Organization and European Travel Commission (2005).

Vytváranie konkurencieschopných produktov v mestských cieľových miestach vyžaduje spoluprácu subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu. Ide o predstaviteľov verejného (napr. miestna a regionálna samospráva, kultúrne zariadenia), súkromného (napr. ubytovacie a pohostinské zariadenia, cestovné kancelárie, športovo-rekreačné zariadenia, dopravné podniky) a verejno-súkromného sektora (združenia cestovného ruchu, manažérske organizácie v cieľových miestach). Ich motívy a bariéry kooperácie (tabuľka 2) ovplyvňujú konkurencieschopnosť cieľových miest.

Tab. 2: Motívy a bariéry kooperácie zainteresovaných subjektov v cieľových miestach

Kategória	Motívy kooperácie	Bariéry kooperácie
Strategické	-vytvorenie komplexného produktu -oslovenie nových trhov návštevníkov	-vytýčenie nereálnych cieľov -nedostatok dôvery
Finančné	-lepší prístup k finančným zdrojom -znižovanie nákladov	-nedostatok kapitálu -riziko straty finančných prostriedkov
Informačné	-výmena informácií -výmena skúseností	-neochota komunikovať -strach z úniku informácií
Marketingové	-jednotná marketingová komunikácia -budovanie značky a imidžu -jednotný systém rezervovania	-nestotožnenie sa s imidžom cieľového miesta -zneužitie marketingu v jednostranný prospech

Zdroj: Spracované podľa Fyall, Oakly a Weiss (2000); Buhalis, (2003); Fyall, Garrod, Wang (2012); Wang a Fesenmaier (2007); Palatková (2011); Maráková (2012)

Subjekty zainteresované na rozvoji cestovného ruchu v cieľovom mieste sú v konkurenčnom boji o návštevníka (Maráková, 2009; Šebová, 2014; Lencséssová, 2015; Medveďová, 2015.), ak chcú však osloviť väčší počet návštevníkov zo vzdialenejších trhov, je nevyhnutné uplatňovať kooperatívne správanie. V teórii tak vznikol nový pojem „coopetition“, ktorý sa skladá z anglických slov kooperácia (cooperation) a konkurencia (competition). Ide o prejav kooperácie, ktorá spája konkurentov v území a v záujme dlhodobej konkurenčnej schopnosti cieľového miesta sa vytvorením partnerstva uplatňuje kooperatívny manažment (Wang, Krakover, 2008).

2. Cieľ, materiál a metodika skúmania

Cieľom state je preskúmať kooperáciu zainteresovaných subjektov pri tvorbe produktu cestovného ruchu v mestských cieľových miestach na Slovensku a vo Švajčiarsku. Preskúmame zainteresované subjekty v slovenskom cieľovom mieste Stredné Slovensko a švajčiarskom cieľovom mieste Luzern. Obe cieľové miesta majú charakter mestských cieľových miest s kultúrno-historickým potenciálom a podobnou primárnou ponukou. Odlišujú sa najmä rozdielnou fázou životného cyklu cieľového miesta, kde cieľové miesto Stredné Slovensko sa nachádza vo fáze rastu a cieľové miesto Luzern vo fáze zrelosti.

Na spracovanie state využijeme primárne a sekundárne zdroje informácií. Primárnym zdrojom informácií je dotazníkový prieskum zameraný na identifikáciu motívov a bariér kooperácie. Oslovili sme 204 zainteresovaných subjektov v cieľovom mieste Stredné Slovensko a 229 v cieľovom mieste Luzern. Odpoveď sme získali od 70 subjektov (36 zo Stredného Slovenska a 34 z Luzernu), čo predstavuje návratnosť 16,16 %. Zo sekundárnych zdrojov využijeme informačné brožúry a materiály manažérskych organizácií cestovného ruchu, internetové stránky subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu a informačný systém cieľového miesta (destination management system).

Zistené informácie spracujeme matematicko-štatistickými metódami a metódou sieťovej analýzy. Sieťová analýza predstavuje spôsob ako opísať štruktúru vzťahov medzi rôznymi subjektmi a pomocou kvantitatívnych charakteristík umožňuje tieto vzťahy merať. Aplikácii sieťovej analýzy v cieľovom mieste cestovného ruchu venujú pozornosť napr. Palmer (1996), Scott, Baggio a Cooper (2008a, b), Presenza a Cipollina (2010), Beritelli, Strobl, Peters (2013), Del Chiappa a Presenza (2013). Najpoužívanejšie kvantitatívne charakteristiky sieťovej analýzy dokumentuje tabuľka 3

Tab. 3: Vybrané kvantitativne charakteristiky sieťovej analýzy

Kvantitatívna charakteristika	Výpočet	Opis
Veľkosť siete (m)	$m = \sum_i \sum_j a_{ij}$	- počet vzťahov v sieti
Hustota siete (δ)	$\delta = \frac{2 \sum_i \sum_j a_{ij}}{n(n-1)}$	- pomer počtu vzťahov ku všetkým možným vzťahom
Priemerný stupeň (deg)	$\sum_{v \in V} \text{deg}(v) = 2 E $	- priemerný počet vzťahov, ktorý má subjekt so susednými subjektmi v sieti
Koeficient zhľukovania siete (C)	$C = \frac{1}{n} \sum_i \frac{2t_i}{k_i(k_i-1)}$	- tendencia subjektov zoskupovať sa a vytvárať zovreté skupiny
Vážený koeficient zhľukovania siete (\bar{C})	$\bar{C} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n C_i$	- pravdepodobnosť, že subjekt kooperuje s inými subjektmi v sieti

Poznámka: a - hodnota vzťahu (0-1), n - počet subjektov, E - počet vzťahov, v - počet vrcholov grafu, t - počet vzťahov medzi susednými subjektmi, k - stupeň uzla.

Zdroj: Spracované podľa Hanneman, Riddle (2005); Scott, Baggio, Cooper (2008a); Baggio, Scott, Cooper (2010)

3. Kooperácia vo vybraných mestských cieľových miestach

Rozdrobená ponuka služieb v cieľovom mieste vyžaduje určitý stupeň kooperácie medzi subjektmi zainteresovanými na rozvoji cestovného ruchu, a tak vytváranie komplexného produktu. V súčasnosti je to cieľové miesto a jeho produkt, ktoré ovplyvňuje nákupné správanie návštevníkov v cestovnom ruchu, nie jednotlivé služby. Kooperácia subjektov v cieľových miestach je tak predpokladom uplatňovania kooperatívneho manažmentu cieľových miest.

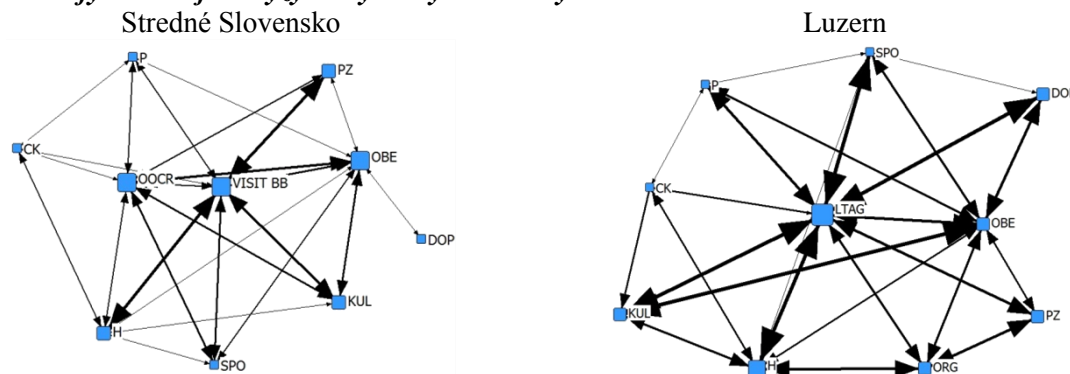
Začiatok uplatňovania kooperácie v cieľovom mieste Stredné Slovensko súvisí so vznikom manažérskej organizácie v roku 2012. V tomto období na Slovensku začali vznikať viaceré manažérske organizácie podľa zákona č. 91/2010 o podpore cestovného ruchu. Krátke uplatňovanie kooperácie vplyva na Slovensku vplyva negatívne na tvorbu konkurencieschopného produktu. Vo Švajčiarsku sa profesionálny kooperatívny manažment uplatňuje už od 90. rokov 20. storočia. Manažérske a marketingové aktivity cieľového miesta Luzern zabezpečuje organizácia Luzern Tourismus A.G. (LTAG), ktorá prešla v roku 2009 výraznou reformou s cieľom optimalizovať organizačnú štruktúru a zefektívniť tvorbu produktu a jednotnú marketingovú komunikáciu. Štruktúru zainteresovaných subjektov v oboch cieľových miestach dokumentuje tabuľka 4.

Tab. 4: Štruktúra zainteresovaných subjektov vo vybraných cieľových miestach

Kategória subjektu	Stredné Slovensko	Luzern
Organizácie cestovného ruchu	2	5
Hotely	26	81
Penzióny	50	38
Pohostinské zariadenia	80	66
Športovo- rekreačné zariadenia	22	19
Kultúrne zariadenia	11	11
Dopravné podniky	2	2
Miestna samospráva	9	2
Cestovné kancelárie	2	5
Spolu	204	229

Zdroj: Spracované podľa dokumentov manažérskych organizácií a informačných systémov cieľových miest

Vzťahy kooperácie pri tvorbe produktu medzi skúmanými subjektmi zainteresovanými na rozvoji cestovného ruchu vo vybraných cieľových miestach zobrazujú grafy sieťovej analýzy (obrázok 1).

Obr. 1: Grafy sieťovej analýzy vo vybraných cieľových miestach

Poznámka: H – hotel, P – penzión, PZ – pohostinské zariadenie, SPO – športovo-rekreačné zariadenie, KUL – kultúrne zariadenie, DOP – dopravný podnik, OBE – miestna samospráva, CK – cestovná kancelária, ORG – organizácia cestovného ruchu, OOCR – oblasťná organizácia cestovného ruchu, LTAG – Luzern Tourismus
Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Zainteresované subjekty v cieľovom mieste Stredné Slovensko sa len veľmi málo podieľajú na vytváraní komplexného produktu cieľového miesta a spoločnej marketingovej komunikácii. Zaujímavé je sledovať, že vzhľadom na mestský charakter cieľového miesta je dosť výrazné zapojenie pohostinských zariadení. Kooperáciu zainteresovaných subjektov v cieľovom mieste Luzern pozorujeme pri tvorbe štyroch produktov cestovného ruchu. Najintenzívnejšia kooperácia je pri vytváraní návštevníckych kariet - Gästekarte (v zimnej a letnej sezóne), ktoré dostanú návštevníci bezplatne pri ubytovaní vo všetkých ubytovacích zariadeniach v cieľovom mieste. Tieto karty slúžia ako poukaz na zľavu v pohostinských a kultúrnych zariadeniach, ponúkajú zvýhodnenú prepravu lanovkami a výletnými loďami v regióne a zároveň sú dopravnou ceninou v mestskej hromadnej doprave. Pre návštevníkov, ktorí chcú spoznať celý región je pripravený produkt Tell Pass. Po zakúpení slúži ako časový cestovný lístok, kde návštevníci počas zvoleného obdobia môžu cestovať dostupnými dopravnými prostriedkami bez obmedzenia, vychutnať si tak bezstarostnú prepravu a spoznávať atraktivity regiónu. Na podporu kultúrneho cestovného ruchu je pripravený produkt Museum card, kde návštevníci po zakúpení špeciálnej karty môžu bezplatne navštevovať všetky kultúrne zariadenia v cieľovom mieste. Produkty tohto cieľového miesta zvyrazňujú jeho mestský charakter a motivujú k prenocovaniu, čím zvyšujú tržby z cestovného ruchu. Sú teda účinným prvkom kooperatívneho manažmentu cieľového miesta. Skúmané cieľové miesta analyzujeme aj na základe kvantitatívnych charakteristík, ktoré poskytujú lepší obraz o kooperácii (tabuľka 5).

Tab. 5: Vybrané kvantitatívne charakteristiky sieťovej analýzy v skúmaných cieľových miestach

Kategória	Kvantitatívna charakteristika	Stredné Slovensko	Luzern
Základné charakteristiky siete	Počet vzťahov	410	1368
	Hustota siete	0,010	0,026
	Priemerný stupeň	2,010	5,974
Intenzita kooperácie	Koeficient zhlukovania siete	0,336	0,604
	Vážený koeficient zhlukovania siete	0,018	0,041

Zdroj: Vlastné spracovanie

Základné charakteristiky sieťovej analýzy indikujú výrazne vyšší podiel kooperatívnych vzťahov v cieľovom mieste Luzern ako v cieľovom mieste Stredné Slovensko. Hustota siete je v Luzerne dvojnásobne vyššia ako na Strednom Slovensku a zároveň priemerný počet vzťahov, ktoré má subjekt so susednými subjektmi v sieti, tvorí na Strednom Slovensku približne tretinu hodnôt v porovnaní s Luzernom?. Tento fakt môže byť spôsobený najmä rastovou fázou životného cyklu cieľového miesta Stredné Slovensko, a tak malou ochotou subjektov kooperovať. Zainteresované subjekty v cieľovom mieste Luzern si uvedomujú nevyhnutnosť kooperácie a jej pozitívny vplyv na konkurencieschopnosť cieľového miesta.

Vzhľadom na intenzitu kooperácie je smerodajný koeficient zhlukovania siete a jeho vážená hodnota, ktoré merajú tendenciu subjektov zoskupovať sa. Na základe hodnôt týchto charakteristík, ktoré sú väčšie ako 0, pozorujeme v oboch cieľových miestach vytváranie zhlukov, v ktorých je kooperácia výraznejšia ako na iných miestach v sieti. Ak porovnáme hodnoty váženého koeficientu zhlukovania oboch skúmaných cieľových miest pozorujeme, že v cieľovom mieste Luzern je táto hodnota výrazne vyššia, zatiaľ čo na Strednom Slovensku poukazuje táto hodnota na nízku intenzitu kooperácie subjektov spôsobenú rastovou fázou životného cyklu cieľového miesta.

Okrem kvantitatívnej charakteristiky kooperácie v cieľových miestach využijeme aj kvalitatívnu stránku. Na zistenie motivácie a bariér sme s primárnym prieskumom oslovili zainteresované subjekty krátkym dotazníkom. Subjekty zainteresované na rozvoji cestovného ruchu v cieľovom mieste Stredné Slovensko považujú za najväčšiu motiváciu vytvorenie komplexného produktu, lepšiu výmenu informácií a oslovenie nových trhov návštevníkov (tabuľka 6). Prevažujú tak strategické a informačné motívy nad marketingovými a finančnými. Zainteresované subjekty v cieľovom mieste Luzern najviac motivuje ku kooperácii oslovenie nových trhov návštevníkov, budovanie spoločnej značky a imidžu a výmena skúseností. Vo všeobecnosti sú však rozdiely medzi jednotlivými prvkami nízke, z čoho usudzujeme, že subjekty v Luzerne si uvedomujú nevyhnutnosť spoločných strategických marketingových a informačných aktivít, čo im umožňuje konkurovať na trhu medzinárodného cestovného ruchu.

Tab. 6: Motivácia ku kooperácii zainteresovaných subjektov vo vybraných cieľových miestach

Motivácia v %	Stredné Slovensko	Luzern
Vytvorenie komplexného produktu	66,67	33,33
Oslovenie nových trhov návštevníkov	52,78	75,00
Lepší prístup k finančným zdrojom	22,22	0,00
Znižovanie nákladov	25,00	33,33
Lepšia výmena informácií	58,33	33,33
Výmena skúseností	50,00	45,83
Jednotná marketingová komunikácia	41,67	33,33
Budovanie spoločnej značky a imidžu	44,44	58,33
Začlenenie do systému rezervovania	16,67	28,33
Iné	5,56	0,00

Zdroj: Vlastné spracovanie

Z hľadiska bariér kooperácie dominuje v cieľovom mieste Stredné Slovensko riziko stratených finančných prostriedkov a nedostatok dôvery. Súvisí to najmä s krátkym uplatňovaním kooperatívneho manažmentu v tomto cieľovom mieste. V cieľovom mieste Luzern sa stretávame s nedostatkom dôvery a neochotou komunikovať. Pozitívnym faktom je, že len málo subjektov má strach zo zneužitia spolupráce v jednostranný prospech, úniku informácií, ako aj z rizika stratených finančných prostriedkov.

Tab. 7: Bariéry kooperácie zainteresovaných subjektov vo vybraných cieľových miestach

Bariéry v %	Stredné Slovensko	Luzern
Stanovenie nereálnych cieľov	25,00	8,33
Nedostatok dôvery	50,00	20,83
Nedostatok kapitálu	38,89	29,17
Riziko stratených finančných prostriedkov	66,67	4,17
Neochota komunikovať	16,67	29,17
Strach z úniku informácií	33,33	0,00
Nestotožnenie sa s imidžom cieľového miesta	25,00	8,33
Zneužitie spolupráce v jednostranný prospech	22,22	15,00
iné	11,11	8,33

Zdroj: Vlastné spracovanie

Záver

Na základe porovnania kvantitatívnych charakteristík kooperácie v skúmaných cieľových miestach môžeme konštatovať, že jeho uplatňovanie je vo švajčiarskom Luzerne na vyššej úrovni, čo môže byť inšpiráciou pre slovenské mestské cieľové miesta. Výmena skúseností s rešpektovaním rozdielov medzi Švajčiarskom a Slovenskom môže pomôcť vyriešiť nedostatky v organizácii a uplatňovaní kooperatívneho manažmentu v slovenských cieľových miestach. Intenzita kooperácie zainteresovaných subjektov, pochopenie ich motivácie a bariér môžu byť príkladom pre posunutie slovenských cieľových miest do vyšších fáz životného cyklu, a tak zvýšenia ich konkurencieschopnosti na trhu cestovného ruchu.

Literatúra

- [1] ASHWORTH, G., (2009). Questioning the Urban in Urban Tourism. In Maciocco, G. & Serreli, S. (eds.), *Enhancing the City - New Perspectives for Tourism and Leisure*. Springer pp. 207 - 220. Amsterdam : Springer. ISBN 978-90-481-2419-0. DOI 10.1007/978-90-481-2419-0_11.
- [2] BERITELLI, P., STROBL, A., PETERS, M., (2013). Interlocking Directorships Against Community Closure: A Trade-off for Development in Tourist Destinations. *Tourism Review*, vol. 68, no. 1, pp. 21-33. ISSN 1660-5373.
- [3] BINEK, J., ŠERÝ, O., SVOBODOVÁ, H., SZCZYRBA, Z., (2015). Klasifikace zmenšujících se měst v České republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 231-237. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-31.
- [4] BUHALIS, D., (2003). *eTourism: Information Technology for Strategic Tourism Management*, Edinburgh : Pearson Education Limited. ISBN 0582-35740-3.
- [5] DEL CHIAPPA, G., PRESENZA, A., (2013). The Use of Network Analysis to Assess Relationships Among Stakeholders within a Tourism Destination. An Empirical Investigation on Costa Smeralda-Gallura (Italy). *Tourism Analysis*, vol. 18, no. 1, pp. 1-13. ISSN 1083-5423. DOI 10.3727/108354213X13613720283520.
- [6] FYALL, A., GARROD, B., WANG, Y., (2012). Destination Collaboration: A critical review of theoretical approaches to a multi-dimensional phenomenon. *Journal of Destination Marketing and Management*, vol. 1, no. 1-2, pp. 10-26. ISSN 2212-571X.
- [7] FYALL, A., OAKLEY, B., WAISS, A., (2000). Theoretical Perspectives Applied to Inter-Organisational Collaboration on Britain's Inland Waterways. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, vol. 1, no. 1, pp. 89-112. ISSN 1525-6499.
- [8] HANNEMAN, R., RIDDLE, M., (2005). *Introduction to Social Network Methods*. [online] Riverside, CA: University of California, Riverside [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <<http://faculty.ucr.edu/~hanneman/>>.
- [9] LAW, C. M., (2002). *Urban Tourism: The Visitor Economy and the Growth of Large Cities*. London : Continuum. ISBN 9780826449283.
- [10] LENCŠÉSOVÁ, Z., (2015). Measuring Innovations in Mountain Destinations. *Czech Journal of Tourism*, vol. 4, no. 1, pp. 45-57. ISSN 1805-3580. DOI 10.1515/cjot-2015-0003.
- [11] MARÁKOVÁ, V., (2009). Vplyv globalizácie a integrácie na marketing v cestovnom ruchu. In Gúčík, M. (ed.) *Acta oeconomica No 25 : teoretické a metodologické aspekty rozvoja cestovného ruchu v podmienkach globalizácie a internacionalizácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, pp. 61-70. ISBN 978-80-8083-747-1.
- [12] MARÁKOVÁ, V., (2012). Manažérska organizácia v cieľovom mieste. In GÚČIK, M. a kol. 2012. *Manažment cieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Dali - BB, 2012, pp. 68-78. ISBN 978-80-89090.
- [13] MEDVEĐOVÁ, M., (2015). Problémy financovania oblastných organizácií cestovného ruchu na Slovensku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 48, no. 2, pp. 108-116. ISSN 0139-8660.
- [14] PAGE, S. J., HALL, C. M., (2003). *Managing urban tourism*. England : Pearson education limited. ISBN 978-0-130-27286-7.
- [15] PALATKOVÁ, M., (2011). *Marketingový management destinací*. Praha : Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3749-2.
- [16] PALMER, A., (1996). Linking External and Internal Relationship Building Networks of Public and Private Sector Organizations: A Case Study. *International Journal of Public Sector Management*, vol. 9, no. 3, pp. 51-60. ISSN 0951-3558.
- [17] PRESENZA, A., CIPOLLINA, M., (2010). Analysing Tourism Stakeholders Networks. *Tourism Review*, vol. 65, no. 4, pp. 17-30. ISSN 1660-5373.

- [18] SCOTT, N., BAGGIO, R., COOPER, CH., (2008a). *Network Analysis and Tourism: From Theory to Practice*. Clevedon : Cromwell Press Ltd. ISBN 978-1-84541-0872.
- [19] SCOTT, N., BAGGIO, R., COOPER, CH., (2008b). Destination Networks – Four Australian Cases. *Annals of Tourism Research*, vol. 35, no. 1, pp. 169-188. ISSN 0160-7383.
- [20] ŠAŠINKA, P., (2014). Několik poznámek k problematice institucionalizace metropolitních oblastí v kontextu vývoje urbanizace v České republice. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 677 – 682. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-87.
- [21] ŠEBOVÁ, L., (2014). Inštitucionálne a právne aspekty fungovania organizácií cestovného ruchu. In Gúčík, M. (ed.), *Folia Turistica 4*. Banská Bystrica: Faculty of Economics. pp. 500-509. ISBN 978-80-557-0697-9.
- [22] TVRDOŇ, J. SÍBERT, A., (2015). Postavenie obce na lokálnom trhu nehnuteľností. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 223-230. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-30.
- [23] WANG, Y., FESEMMAIER, D. (2007). Collaborative Destination Marketing: A case study of Elkhart county, Indiana. *Tourism Management*, vol. 28, no. 2, pp. 863-875. ISSN 0261-5177-99.
- [24] WANG, Y – KRAKOVER, S. (2008). Destination marketing: competition, cooperation or cooptation? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 20, no. 2, pp. 126-141. ISSN 0959-6119.
- [25] World Tourism Organization and European Travel Commission. (2005). *City Tourism & Culture - The European Experience*. Spain : Madrid. ISBN 92-990034-1-6.

UPLATNENIE MANAŽMENTU CIEĽOVÉHO MIESTA V ŽILINSKOM KRAJI

DESTINATION MANAGEMENT APPLICATION IN THE ŽILINA REGION

ĽUBICA ŠEBOVÁ¹

KRISTÍNA POMPUROVÁ¹

JÁN ŠEBO²

¹Katedra cest. ruchu a spoločného stravovania ¹Department of Tourism and Hospitality

²Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoj ²Dep. of Public Economics and Reg. Development

Ekonomická fakulta Faculty of Economics

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Matej Bel University in Banská Bystrica

☒ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia

E-mail: lubica.sebova@umb.sk, kristina.pompurova@umb.sk, jan.sebo@umb.sk

Anotácia

Efektívny rozvoj cestovného ruchu v regióne je podmienený spoluprácou subjektov zainteresovaných na jeho rozvoji. Príspevok sa zaoberá organizáciami cestovného ruchu, ktoré v cieľových miestach vystupujú ako subjekty rozvoja cestovného ruchu. Cieľom je zhodnotiť činnosť a spoluprácu organizácií cestovného ruchu pôsobiacich v Žilinskom kraji. V súčasnosti tam pôsobí sedem organizácií cestovného ruchu, z toho jedna je krajská a šesť je oblastných organizácií. Príspevok prezentuje výsledky analýzy a porovnaní organizácií cestovného ruchu. Zamiera sa na členstvo v organizáciách, marketingové aktivity a spôsob získavania finančných prostriedkov, nevyhnutných na financovanie činností organizácií. Použitou metódou prieskumu je sociologické opytovanie, uskutočnené štruktúrovaným rozhovorom. Výsledkom skúmania je zistenie, že niektoré organizácie pôsobiace v Žilinskom kraji sú aktívnejšie v presadzovaní cieľov súvisiacich s rozvojom cestovného ruchu a spolupráca v rámci kraja vedie k efektívnejšiemu manažmentu cieľového miesta.

Kľúčové slová

manažment cieľového miesta, organizácia cestovného ruchu, Žilinský kraj

Annotation

Effective development of tourism in the region is conditioned by the cooperation of those involved in its development. The paper deals with destination management organizations, which act as subjects of tourism development in tourism destinations. The aim is to evaluate the activity and cooperation of destination management organizations operating in the Žilina region. Currently seven organizations operate there, including the six local and one regional organization. The paper presents results of the analysis and comparison of destination management organizations. It focuses on membership in organizations, marketing activities and method of fundraising which are necessary to finance the activities of organizations. To the used methods belongs sociological survey interview, conducted by structured interviews. The result of the study is the finding that some organizations operating in the Žilina region are more active in promoting the objectives related to the development of tourism and that cooperation within the region leads to a more efficient management of tourism destination.

Key words

destination management, destination management organization, Žilina Region

JEL classification: L83, L30

Úvod

Na úspěšnost subjektů vykonávajících aktivity súvisiace s cestovným ruchom v cieľových miestach vplýva množstvo faktorov. Charakter primárnej a sekundárnej ponuky v cieľovom mieste nepredstavuje jediná možnú výhodu v porovnaní s inými cieľovými miestami. Dôležité je strategické plánovanie, kvalitný produkt, cielený marketing a kooperácia všetkých zúčastnených subjektov súkromného a verejného sektora. Partnerstvo medzi verejným a súkromným sektorom predstavuje pozitívny prínos pre cestovný ruch, je potrebné si však uvedomiť, že zosúladiť častokrát rozdielne ciele nie je jednoduché. V záujme úspešného pôsobenia cieľového miesta na trhu je potrebné vytvoriť organizáciu cestovného ruchu, ktorá by efektívne koordinovala činnosť všetkých zainteresovaných subjektov.

Cieľové miesta ako rozhodujúce jednotky ponuky a konkurenčného boja na trhu medzinárodného cestovného ruchu musia byť zodpovedajúcim spôsobom profesionálne organizované a riadené (Palatková, 2006). Uvedené úlohy preberajú organizácie cestovného ruchu, ktoré udávajú smer rozvoja cestovného ruchu a sú hybnou silou miestnych plánov hospodárskeho rozvoja (Gajdošík, Medved'ová, Maráková, 2015). Podľa Holešinskej (2012) tvorí organizáciu cestovného ruchu sieť subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu v cieľovom mieste, ktorú zastrešuje manažérska organizácia v cieľovom mieste. V roku 2010 bol na Slovensku prijatý zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu. Zákon je možné hodnotiť ako snahu o vytvorenie systému kooperatívneho manažmentu cestovného ruchu v území na miestnej, regionálnej a národnej úrovni, ktorý tvoria oblastné a krajské organizácie cestovného ruchu a Slovenská agentúra pre cestovný ruch (Gúčik, Gajdošík, Lencésová, 2014).

Cieľom štátu je preskúmať a zhodnotiť činnosť a spoluprácu organizácií cestovného ruchu pôsobiacich v Žilinskom kraji. V súčasnosti v kraji pôsobí sedem organizácií cestovného ruchu. Jedna organizácia je krajská a šesť organizácií je oblastných. Príspevok prezentuje výsledky analýzy a komparácie uvedených organizácií cestovného ruchu, hodnotí vplyv na manažment cieľového miesta. Skúmame súčasný stav organizačnej štruktúry cestovného ruchu, kde miestne organizácie spolupracujú s regionálnou organizáciou cestovného ruchu. Všímame si kooperáciu manažérskych organizácií cestovného ruchu, zameriavame sa na členstvo v organizáciách, marketingové aktivity a spôsob získavania finančných prostriedkov, nevyhnutných na financovanie ich činností. Použitou metódou prieskumu je sociologické opytovanie, uskutočnené štruktúrovaným rozhovorom so zástupcami skúmaných organizácií. Ďalšími použitými metódami sú metódy analýzy a syntézy, komparácie a matematicko-štatistické metódy.

1. Charakteristika Žilinského kraja z hľadiska cestovného ruchu

Žilinský kraj sa rozprestiera na severe stredného Slovenska a je tretím najväčším krajom Slovenskej republiky. Hraničí s Českou republikou a Poľskom. Počet obyvateľov v roku 2014 bol 690 449 (www.regionzilina.sk). V roku 2014 sa nachádzalo na území kraja 839 ubytovacích zariadení (25,3 % podiel z celkového počtu ubytovacích zariadení SR). Ubytovacie zariadenia lokalizované na území kraja disponovali v roku 2014 dokopy 33 655 lôžkami. Za rok 2014 bolo zaznamenaných 735 470 návštevníkov v ubytovacích zariadeniach a 2 147 499 prenocovaní. Priemerný počet prenocovaní bol 2,9 prenocovaní. V roku 2014 bol zaznamenaný pokles oproti predchádzajúcemu roku 2013 v počte návštevníkov v ubytovacích zariadeniach cestovného ruchu rovnako ako v počte prenocovaní. Priemerný počet prenocovaní sa nezmenil. Kompletne informácie za rok 2015 ešte nie sú k dispozícii, avšak údaje z prvých troch štvrtrokov roku 2015 napovedajú o pozitívnom vývoji.

Na území Žilinského kraja sa nachádzajú štyri regióny cestovného ruchu, ktorými sú Turčiansky, Liptovský, Oravský a Severopovažský región (Severopovažský región sa nenachádza celou rozlohou na území Žilinského kraja). Gúčik (2012) uvádza, že v súčasnosti sa vymedzenie krajov odlišuje od dlhodobého sa formujúcich prirodzených regiónov či už z hľadiska prírodných podmienok alebo

spádovosti sídel. Regiún cestovného ruchu nemusí teda rešpektovať hranice administratívno-správnych regiónov, ktoré vznikajú na účely štátnej správy a územnej samosprávy.

Turčiansky región pokrývajú okresy Martin a Turčianske Teplice, ktoré mali v roku 2014 91 ubytovacích zariadení s 4 124 lôžkami. V danom roku navštívilo ubytovacie zariadenia Turčianskeho regiónu 59 322 návštevníkov, ktorí uskutočnili 296 095 prenocovaní. Z dvoch okresov pozostáva aj Liptovský región. Sú to okresy Liptovský Mikuláš a Ružomberok s počtom 351 ubytovacích zariadení a s 15 767 lôžkami. 428 805 návštevníkov ubytovacích zariadení uskutočnilo 1 225 857 prenocovaní. Oravský región predstavuje administratívne územie troch okresov, ktorými sú Dolný Kubín, Námestovo a Tvrdošín. V roku 2014 štatistický úrad zaznamenal na území Oravského regiónu 162 ubytovacích zariadení s počtom lôžok 5 030. Počet návštevníkov bol 60 194 a počet prenocovaní 159 169. Severopovažský región je jediný región Žilinského kraja, ktorý sa nenachádza celou rozlohou v danom kraji. Pozostáva zo šiestich okresov, a to okres Bytča, Čadca, Kysucké Nové Mesto, Považská Bystrica, Púchov a Žilina (v štatistike neuvedieme okresy Považská Bystrica a Púchov, ktoré patria pod Trenčiansky kraj). V roku 2014 sa tu nachádzalo 235 ubytovacích zariadení s kapacitou 8 734 lôžok. Počet návštevníkov bol 187 149 a počet prenocovaní 466 378 (www.zilinskyturistickykraj.sk). Severopovažský a Liptovský región cestovného ruchu patria medzi regióny s medzinárodným významom. Ďalšie dva regióny Turčiansky a Oravský sú zaradené do kategórie s národným významom.

2. Charakteristika organizácií cestovného ruchu v Žilinskom kraji

V Žilinskom kraji sa nachádza sedem organizácií cestovného ruchu, z toho jedna krajská organizácia cestovného ruchu - Žilinský turistický kraj a šesť oblastných organizácií cestovného ruchu - Organizácia cestovného ruchu Kysuce, Rajecká dolina, Region Liptov, Malá Fatra, Turiec – Kremnicko, Klaster Orava.

Krajská organizácia cestovného ruchu Žilinský turistický kraj vznikla 9. marca 2012 v Žiline. Zakladajúcimi členmi boli Žilinský samosprávny kraj a oblastné organizácie cestovného ruchu Rajecká Dolina, Klaster Orava, Region Liptov, Malá Fatra a Organizácia cestovného ruchu Kysuce. Organizácia zamestnáva dvoch zamestnancov.

Oblastná organizácia cestovného ruchu Kysuce vznikla 28. februára 2012 v Čadci. Založenie iniciovali mesto Čadca, obce Makov, Oščadnica, Skalité a Vysoká nad Kysucou a sedem podnikateľských subjektov. Hlavnými cieľmi je zviditeľnenie regiónu, doplnenie infraštruktúry cestovného ruchu a zlepšenie služieb. V organizácii je obsadená jedna pracovná pozícia. Oblastná organizácia cestovného ruchu Rajecká dolina vznikla 28. decembra 2011 v Rajeckých Tepliciach. Počet zakladajúcich členov je pätnásť. Organizácia má jedného zamestnanca. Regiún Liptov je oblastná organizácia cestovného ruchu, ktorá vznikla 10. februára 2012 so sídlom v Liptovskom Mikuláši na podnet miest Liptovský Mikuláš, Liptovský Hrádok, Ružomberok, obcí Lúčky, Pribylina a troch podnikateľských subjektov. V organizácii je vytvorených sedem pracovných miest. Mesto Žilina spolu s obcami Terchová, Belá, Stará Bystrica, Porúbka, Lietava, Teplička nad Váhom, Gbeľany, Radôstka a šestnástimi podnikateľskými subjektmi založili 16. januára 2012 oblastnú organizáciu cestovného ruchu Malá Fatra so sídlom v Žiline. Zamestnaný je v nej jeden zamestnanec. Prvoradým cieľom oblastnej organizácie Malá Fatra je spoločná propagácia a marketing regiónu, tvorba produktov, spoločné budovanie siete cyklotrás a realizácia nových projektov, ktoré súvisia s cestovným ruchom. Oblastná organizácia Turiec - Kremnicko so sídlom v Martine bola zaregistrovaná v registri oblastných organizácií cestovného ruchu dňa 26. marca 2012. Zakladateľmi boli Martin, Turčianske Teplice, Klaster Turiec a jeden podnikateľský subjekt. Pôsobnosť organizácie je v okresoch Martin, Turčianske Teplice (Turčiansky región) a Žiar nad Hronom (Pohronský región). Oblastná organizácia cestovného ruchu Klaster Orava so sídlom v Dolnom Kubíne bola zaregistrovaná dňa 9. januára 2012. Podnet na jej vznik dali mestá Dolný Kubín, Námestovo, Trstená, obce Kľačany, Zázrivá, Zuberec a desať podnikateľských subjektov. Organizácia zamestnáva jedného zamestnanca. Aktivity, ktoré vykonáva, sú na území Oravského regiónu. Cieľom organizácie je podporovať cestovný ruch, koordinovať marketingové aktivity svojich členov, propagovať región

doma i v zahraničí, vytvárat' produkty cestovného ruchu, organizovat' kulturne a športové podujatia, prevádzka turistického informačného centra.

3. Činnosť organizácií cestovného ruchu v Žilinskom kraji

V súčasnosti sú členmi krajskej organizácie cestovného ruchu Žilinský turistický kraj všetky oblastné organizácie pôsobiace na území Žilinského kraja (www.zilinskyturistickykraj.sk). Hlavným prínosom členstva oblastnej organizácie je zníženie nákladov oblastných organizácií na propagáciu regiónu a možnosť podieľať sa na spoločných projektoch, ktoré sú realizované pod záštitou krajskej organizácie. Počet vytvorených pracovných miest je od začiatku činnosti organizácie nezmenený a predstavuje dvoch zamestnancov. V budúcnosti však organizácia plánuje vytvoriť dve pracovné miesta. Valné zhromaždenie sa stretáva podľa potrieb organizácie, minimálne však dvakrát ročne. Členovia sú aktívni, pravidelne predkladajú návrhy a svoje požiadavky. Zavedenie zákona č. 91/2010 Z. z. prinieslo podľa organizácie pozitívne zmeny vo všetkých sledovaných oblastiach (financovanie organizácie, získavanie dotácií, tvorba produktu cestovného ruchu, distribúcia produktu, marketingová komunikácia, spolupráca s partnermi, dosahovanie spoločných cieľov, rozvoj cestovného ruchu v regióne). Hlavný potenciál územia Žilinského kraja je rôznorodý a závisí od bližšej lokalizácie. Všeobecne sú všetky regióny vhodné na pešiu turistiku a zimné športy. Liptovský a Oravský región disponujú rozsiahlymi vodnými plochami, ktoré vytvárajú podmienky na prevádzkovanie vodných športov. Ďalej ponúkajú široké možnosti v rámci poznávania kultúrno-historických pamiatok a tradičnej kultúry. Potenciál Severopovažského a Turčianskeho regiónu spočíva v prírodných termálnych prameňoch, vďaka ktorým sa rozvíja kúpeľný cestovný ruch. Najväčšiu skupinu návštevníkov tvoria rodiny s deťmi. Početné zastúpenie majú aj aktívni ľudia, vyhľadávajúci športové aktivity. Domáci návštevníci tvoria najväčšiu časť návštevníkov, ďalej nasledujú návštevníci z Česka, Poľska a Nemecka. Prioritami krajskej organizácie sú tvorba propagačných materiálov a účasť na veľtrhoch a výstavách, nasleduje tvorba produktov cestovného ruchu, organizovanie podujatí a spracovanie žiadostí o dotácie. Všetky menované činnosti organizácia vykonávala aj v roku 2014. Najosvedčenejšia marketingová aktivita, ktorú považuje organizácia za najúčinnnejšiu je propagácia regiónu a svojich členov na výstavách a veľtrhoch. Ďalej sa organizácia zameriava aj na distribúciu propagačných materiálov, organizovanie infociest pre slovenské a zahraničné médiá a prezentáciu v printových a elektronických médiách. Celkový rozpočet krajskej organizácie v roku 2014 bol vo výške 336 430 €. Dotácia získaná od štátu predstavuje 26 % celkového rozpočtu. Samosprávny kraj prispel sumou 120 000 € (36 %). Zvyšných 38 % rozpočtu predstavujú členské príspevky oblastných organizácií (128 455 €). Oblastné organizácie prispievajú do rozpočtu krajskej organizácie členskými príspevkami minimálne vo výške 10 % z príspevkov získaných od obcí a podnikateľských subjektov. Výšku členského príspevku Žilinského samosprávneho kraja určuje každý rok jeho zastupiteľstvo.

Oblastná organizácia cestovného ruchu Kysuce (www.regionkysuce.sk) má v súčasnosti 19 členov, z toho 10 obcí, 5 ubytovacích zariadení a 4 iné subjekty. Počet zakladajúcich členov bol 12, ide teda o nárast počtu členov o 7. V budúcnosti nie je vylúčený vstup ďalších členov. Záujem je zo strany organizácie rovnako ako zo strany samospráv a podnikateľských subjektov. Počet zamestnancov organizácie sa od jej vzniku nezmenil a predstavuje jedného zamestnanca, ktorý zastáva funkciu výkonný riaditeľ. Valné zhromaždenie sa stretáva minimálne dvakrát ročne a tým spĺňa zákonom stanovenú minimálnu požiadavku. Aktivita členov je hodnotená ako dostatočná. Celkovo organizácia zavedenie zákona č. 91/2010 Z. z. vníma ako pozitívnu iniciatívu zo strany štátu. Pozitívnu zmenu organizácia zaznamenala v nasledujúcich oblastiach: financovanie organizácie, získavanie dotácií, tvorba produktu cestovného ruchu, distribúcia produktu, marketingová komunikácia, spolupráca s partnermi v území, dosahovanie spoločných cieľov a rozvoj cestovného ruchu v regióne. Organizácia má vypracované dva koncepčné dokumenty cestovného ruchu, a to koncepciu rozvoja regiónu a ročný plán aktivít. Ako hlavný potenciál rozvoja cestovného ruchu v regióne organizácia uviedla pešiu turistiku, pobyty v horskom prostredí a pestovanie zimných športov. Aktivity sú zamerané na domácich a zahraničných návštevníkov, predovšetkým z Českej a Poľskej republiky, turistov, cykloturistov, rodiny s deťmi, mladých aktívnych návštevníkov a seniorov. Za najväčšiu prioritu na nasledujúce obdobie považujú tvorbu produktov cestovného ruchu a tvorbu propagačných materiálov. Na ďalšom mieste je účasť na veľtrhoch a výstavách, následne tvorba a inovácia informačného

webového portálu. Najúčinnější marketingová aktivita při propagácii regiónu je distribúcia propagačných materiálov. Okrem menovanej činnosti organizácia využíva aj prezentáciu na webovom portáli, na sociálnych sieťach a účasť na veľtrhoch a výstavách. Rozpočet organizácie na rok 2014 predstavoval sumu 60 000 €. 30 % z rozpočtu predstavovala štátna dotácia (18 654 €). Väčšina členských príspevkov pochádza od samospráv (60 %). Zvyšných 10 % tvoria príspevky od podnikateľských subjektov. Sadzby členských príspevkov sú pre obce a podnikateľské subjekty odlišné. Každá obec prispieva celkovou sumou vyzbieranej dane za ubytovanie a jednotnou sumou, ktorej výška závisí od počtu obyvateľov. Ak je členom podnikateľský subjekt, jeho povinný členský príspevok je vo výške 500 €. Členské príspevky pokrývajú prevádzkové náklady a čiastočne aj náklady na činnosť organizácie.

Oblasťná organizácia cestovného ruchu Rajecká Dolina (www.rajeckadolina.sk) má v súčasnosti šesťnásť členov z toho sedem samospráv a deväť podnikateľských subjektov. Počet členov sa zvýšil o jedného. V organizácii pôsobí jeden zamestnanec - výkonná riaditeľka. Za hlavný potenciál rozvoja cestovného ruchu v regióne sa považuje rekreácia pri termálnej vode, pobyt v kúpeľoch a športové aktivity ako cykloturistika, turistika a golf. Cieľovými skupinami okrem domácich hostí sú nemecky a anglicky hovoriaci návštevníci. Hlavným poslaním organizácie je formovanie a rozvoj destinačného manažmentu Rajeckej doliny, spolupráca pri vytváraní strategických produktov CR, nadväzovanie spolupráce s tuzemskými ako aj zahraničnými organizáciami CR. Cieľom organizácie je podporovať cestovný ruch Rajeckej doliny prehľbovaním povedomia o destinácii a tým vzbudiť u súčasných ako aj potencionálnych návštevníkov záujem neustále navštevovať destináciu. Pri propagácii regiónu využívajú vlastný webový portál a prezentáciu na sociálnych sieťach. Výške získanej dotácie za rok 2014 predstavovala sumu 55 800 €.

Oblasťná organizácia cestovného ruchu Region Liptov (www.visitliptov.sk) zastupuje záujmy 25 členov, z ktorých prevažnú väčšinu tvoria samosprávy obcí územne začlenených do Liptovského regiónu. Obcí je 19, z ostatných 6 členov ide o 1 vzdelávaciu inštitúciu a 5 iných podnikateľských subjektov. Organizácia bola založená 8 členmi, ide teda o nárast počtu členov o 17 subjektov. Záujem o rozširovanie členskej základne je na strane organizácie rovnako a ako zo strany potenciálnych členov. V súčasnosti organizácia vytvára 7 pracovných miest. Zastúpené sú nasledovné pozície: výkonný riaditeľ, dvaja marketingoví manažéri, manažér projektov, ekonóm, účtovník a technický koordinátor. V čase vzniku zamestnávala organizácia troch zamestnancov. Valné zhromaždenie organizácie sa zvoláva podľa potreby, aktuálnych otázok a problémov, minimálne však dvakrát do roka. Aktivita členov je zo strany organizácie vnímaná ako dostatočná. Vo všetkých skúmaných oblastiach (financovanie organizácie, získavanie dotácií, tvorba produktu cestovného ruchu, distribúcia produktu, marketingová komunikácia, spolupráca s partnermi, dosahovanie spoločných cieľov, rozvoj cestovného ruchu v regióne) došlo po zavedení zákona č. 91/2010 Z. z. podľa organizácie k zlepšeniu situácie. Organizácia má vypracované nasledovné koncepčné dokumenty: koncepcia rozvoja regiónu, ročný plán aktivít a monitorovaciu správu o vývoji cestovného ruchu. Region Liptov ako hlavné atraktivity Liptovského regiónu, ktorých využitie predstavuje potenciál pre rozvoj cestovného ruchu, uvádza návštevu kultúrno-historických pamiatok, účasť na organizovaných podujatiach, pobyt pri vode, vodné športy, ochutnávku tradičnej gastronómie a adrenalínové športy. Segment trhu, na ktorý sa organizácia zameriava, sú rodiny s deťmi ako aj aktívni ľudia. Ide prevažne o Slovákov, Poliakov, Čechov a Nemcov. Prioritnou aktivitou na nasledujúce obdobie je tvorba produktov cestovného ruchu. Ďalej sa venujú organizovaniu podujatí, tvorbe a distribúcii propagačných materiálov, účasti na výstavách, vzdelávacej činnosti, motivovaniu nových partnerov a spracovaniu a predkladaníu žiadostí o dotácie. Menované činnosti organizácia vykonávala aj v roku 2014. Na propagáciu regiónu využívajú vlastnú internetovú stránku, sociálne siete, tlačené propagačné materiály a taktiež sa zúčastňujú veľtrhov a výstav. Za najúčinnějšíu marketingovú aktivitu považujú prezentáciu na webovom portáli a tlačené propagačné materiály. V roku 2014 mala organizácia k dispozícii finančné prostriedky vo výške 1 500 000 eur, z čoho takmer 48 % predstavuje získaná štátna dotácia (718 597 eur). Členské príspevky od verejného sektora predstavujú 35 % celkovej sumy rozpočtu. Zvyšných 17 % sú príspevky od podnikateľských subjektov. Samosprávy prispievajú podľa počtu obyvateľov a podnikateľské subjekty minimálne 2 000 eur. Vyzbieranými príspevkami organizácia dokáže úplne pokryť prevádzkové náklady a čiastočne aj náklady na činnosť organizácie.

Oblastná organizácia cestovného ruchu Malá Fatra (www.regionmalafatra.sk) má 28 členov. Samosprávy sú zastúpené 13 obcami. Okrem obcí sem patrí 12 ubytovacích zariadení a 3 iné podnikateľské subjekty. Pôvodný počet členov bol 25 subjektov. Došlo teda k zvýšeniu o 3 členov. Rozširovanie členov sa organizácia nebráni. Počet zamestnancov sa od vzniku organizácie nezmenil. Organizácia zamestnáva jedného zamestnanca - výkonného riaditeľa. Členovia sa stretávajú dva až trikrát ročne na valnom zhromaždení. Aktivita zo strany členov je hodnotená ako dostatočná. Ako jedinú pozitívnu zmenu, ktorú priniesol zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu respondent vníma možnosť získavania dotácií zo štátu. Organizácia má vypracovanú koncepciu rozvoja regiónu, ročný plán aktivít a monitorovaciu správu o vývoji cestovného ruchu na území, ktorá je tvorená každoročne. Za hlavný potenciál rozvoja cestovného ruchu v spravovanom území považujú návštevu kultúrno-historických pamiatok, pestovanie zimných športov a cykloturistiku. Cieľovými skupinami návštevníkov sú rodiny s deťmi, mladí aktívni ľudia ale aj seniori. Ide prevažne o domácich návštevníkov a návštevníkov z Česka, Poľska, Nemecka a krajín Beneluxu. Najvyššiu pozornosť bude organizácia v nasledujúcom období venovať tvorbe produktov cestovného ruchu. Medzi ďalšie dôležité aktivity patria tvorba a distribúcia propagačných materiálov a účasť na veľtrhoch a výstavách. Ostatným činnostiam ako sú organizovanie podujatí, vzdelávacia činnosť, uplatňovanie manažérstva kvality, motivovanie a získavanie nových členov, spracovanie žiadostí o dotácie a priamy predaj produktov cestovného ruchu sa organizácia bude taktiež venovať, ale nebudú predstavovať hlavnú prioritu. Uvedené činnosti vykonávali aj v predchádzajúcom období. Pri propagácii regiónu organizácia využíva vlastnú internetovú stránku, sociálne siete, tlačene propagačné materiály, účasť na veľtrhoch a výstavách. Za najúčinnjšiu ale považuje prezentáciu v printových a elektronických médiách. Organizácia v roku 2014 operovala s rozpočtom 350 000 eur. 45 % z celkovej sumy rozpočtu predstavuje dotácia získaná od štátu (157 208 eur). 10 % príspevkov pochádza od súkromného sektora a zvyšných 45 % pochádza od verejného sektora. Sadzby členských príspevkov sú rôzne. Jednotlivé obce prispievajú podľa počtu obyvateľov 1 euro na jedného obyvateľa. Podnikateľské subjekty majú jednotnú sadzbu 500 eur. Ubytovacie zariadenia však navyše zohľadňujú počet lôžok (25 eur na jedno lôžko) a stravovacie zariadenia počet miest pri stoloch (5 eur jedna stolička). Členské príspevky pokrývajú prevádzkové náklady a čiastočne aj náklady na činnosť organizácie. Spolupráca s členmi je hodnotená priemerne, pričom niektoré subjekty vykazujú dostatočnú komunikáciu, niektoré však nekomunikujú vôbec (Čupková, 2015).

Oblastná organizácia cestovného ruchu Turiec – Kremnicko (www.turieckremnicko.sk) má 6 členov. Ide o 3 mestá (Martin, Turčianske Teplice a Kremnica), 2 združenia cestovného ruchu Klaster Turiec a Kremnica Región a 1 podnikateľský subjekt. Počet členov narástol z pôvodných 4 členov na šiestich. Organizácia má jedného zamestnanca – výkonného riaditeľa. Hlavnou prioritou v najbližších mesiacoch je tvorba cyklotrás. Ďalej za nosné aktivity pri rozvoji cestovného ruchu v regióne označujú návštevu kultúrno-historických pamiatok a pešiu turistiku. Za rok 2014 oblastná organizácia získala dotáciu vo výške 10 000 eur. K nahliadnutiu sú stanovy organizácie, umiestnené na internetovej stránke organizácie, kde je určená výška členských príspevkov. Členské obce prispievajú sumou, ktorá je vypočítaná na základe počtu obyvateľov obce. Členský príspevok ostatných subjektov je odvodený od predmetu činnosti, v prípade poskytovateľov ubytovacích služieb aj od kapacity.

Oblastná organizácia cestovného ruchu Klaster Orava (www.visitorava.sk) má v súčasnosti 28 členov. Podľa zloženia sú nimi samosprávy (12 obcí), 10 ubytovacích zariadení, vzdelávacia inštitúcia a 5 iných subjektov. Aktuálny počet členov vzrástol od založenia o 12. Záujem o zväčšovanie členskej základne je zo strany organizácie ako aj zo strany obcí a podnikateľských subjektov. Počet zamestnancov je od začiatku pôsobenia nezmenený - pracuje v nej jeden zamestnanec na pracovnej pozícii výkonný riaditeľ. Vzhľadom na finančné obmedzenia nie je naplánovaná tvorba ďalších pracovných miest. Valné zhromaždenie zasadá podľa potreby tri až štyrikrát ročne. Iniciatívy členov sa zo strany organizácie medze nekladú. Zavedenie zákona č. 91/2010 Z. z. vníma organizácia ako pozitívnu zmenu, a to najmä v oblastiach financovania organizácie, získavania dotácií, tvorba produktu cestovného ruchu, distribúcia produktu, marketingová komunikácia, spolupráca s partnermi v území, dosahovanie spoločných cieľov a rozvoj cestovného ruchu v regióne. Organizácia má vypracovanú koncepciu rozvoja regiónu a ročný plán aktivít. Monitorovacia správa o vývoji

cestovného ruchu na území doposiaľ spracovaná nebola, ale v najbližšej budúcnosti sa budú venovať jej spracovaniu. Najvyšší potenciál Oravského regiónu je podľa vyjadrenia organizácie príroda, pešia turistika a kultúrno-historické pamiatky (poznávanie kultúry a tradícií). Cieľovým segmentom sú rodiny s deťmi a aktívni mladí ľudia. Ide prevažne o Slovákov, Čechov, Poliakov a Nemcov. Prioritné aktivity predstavujú tvorba a distribúcia propagačných materiálov a spracovanie žiadostí o dotácie. Dôležité sú aj tvorba produktov cestovného ruchu, priamy predaj produktov cestovného ruchu, tvorba a inovácia informačného webového portálu, účasť na veľtrhoch a výstavách, organizovanie podujatí a motivovanie a získavanie nových partnerov pre spoluprácu. Organizácia sa v roku 2014 venovala aj vzdelávacej činnosti. Ako marketingovú aktivitu s najvyššou účinnosťou organizácia označuje spravodajské výstupy v médiách. Ďalej využíva aj prezentáciu na vlastnom webovom portáli a portáloch svojich členov. Zúčastňuje sa výstav, organizuje infocesty pre zástupcov médií. Celková suma finančných prostriedkov, ktoré mala organizácia k dispozícii v roku 2014 bola vo výške 125 000 eur. Dotácia tvorila 40 % sumy (51 000 eur), 35 % príspevky verejného sektora, 20 % príspevky súkromného sektora a 5 % vlastné príjmy organizácie. Výška členských príspevkov je závislá od stupňa aktivít, ktoré chce člen v rámci oblastnej organizácie robiť. Minimálne členské je však nastavené vo výške 300 eur. Členské príspevky pokrývajú len prevádzkové náklady.

Záver

Regióny cestovného ruchu predstavujú cieľové miesta, ktorým je potrebné venovať zvýšenú pozornosť v oblasti manažmentu a marketingu (Pompurová, Šimočková, 2014). Cieľovými miestami sa zaoberajú organizácie destinačného manažmentu. Ich úlohou je zvyšovať povedomie o regióne, vytvárať imidž regiónu, rovnako ako jeho značku, vytvárať prepojenia medzi súkromným a verejným sektorom, iniciovať tvorbu regionálnych produktov a zabezpečiť ich marketing. Častokrát je však koordinácia aktivít v dôsledku vzájomnej nedôvery medzi subjektmi rozvoja cestovného ruchu v regióne nedostatočná. Výhodiskom by mohla byť vzájomná komunikácia a transparentnosť (Marčeková, Malachovský, 2015). Slovenské regióny by sa mali učiť od najúspešnejších regionálnych organizácií destinačného manažmentu v zahraničí.

V Žilinskom kraji sa manažment cieľového miesta uplatňuje či už na lokálnej alebo regionálnej úrovni. Krajská organizácia cestovného ruchu efektívne spolupracuje so svojimi členmi, ktorými sú oblastné organizácie cestovného ruchu. Spolupráca je zreteľná najmä v oblasti spoločnej propagácie a marketingu, účasti na spoločných projektoch, ktoré sú realizované pod záštitou krajskej organizácie. Medzi jednotlivými oblastnými organizáciami je rozdiel v stupni uplatňovania destinačného manažmentu, kedy jednoznačným lídrom v kraji je organizácia Región Liptov. Práve tá je pozitívnym príkladom uplatnenia destinačného manažmentu v slovenskej praxi.

Literatúra

- [1] ČUPKOVÁ, N., (2015). Hodnotenie činnosti organizácií cestovného ruchu v Banskobystrickom a Žilinskom kraji. [Diplomová práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- [2] GAJDOŠÍK, T., MEDVEĎOVÁ, M., MARÁKOVÁ, V., (2015). Formovanie organizácie cestovného ruchu ako predpoklad účinného manažmentu cieľového miesta. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 673-680. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-90.
- [3] GÚČIK, M. a kol., (2012). *Manažment cieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica : DALI-BB. ISBN 978-80-8141-025-3.
- [4] GÚČIK, M., GAJDOŠÍK, T., LENCSÉSOVÁ, Z., (2014). Udržateľný cestovný ruch a jeho zabezpečovanie na Slovensku. In Holešinská, A. (eds.) *5. mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu*. Brno : Masarykova univerzita, pp. 30-42. ISBN 978-80-210-7585-6.
- [5] HOLEŠINSKÁ, A., (2012). *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5847-7.
- [6] KLASTER ORAVA, (2012). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.visitorava.sk/sk/klaster-orava> .
- [7] KYSUCE, (2016). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.regionkysuce.sk/sk/profil-organizacie>.

- [8] MALÁ FATRA, (2012). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.regionmalafatra.sk/oocr-mala-fatra/>.
- [9] MARČEKOVÁ, R., MALACHOVSKÝ, A., (2015). Nové trendy v marketingovej komunikácii podnikov cestovného ruchu ako faktor regionálneho rozvoja. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 713-721. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNIP210-7861-2015-95.
- [10] PALATKOVÁ, M., (2006). *Marketingová strategie destinace cestovního ruchu*. Praha : Grada Publishing. ISBN 80-247-1014-5.
- [11] POMPUROVÁ, K., ŠIMOČKOVÁ, I., (2014). Destination attractiveness of Slovakia: perspectives of demand from major tourism source markets. *E+M Ekonomie a management*, vol. 17, no. 3, pp. 62-73. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/TUL/001/2014-3-006.
- [12] REGION LIPTOV, (2016). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://www.visitliptov.sk/vasa-karta/kontakty/>.
- [13] RAJECKÁ DOLINA, (2013). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.rajeckadolina.sk/kontakty-a-informacie/oocr-rajecka-dolina>.
- [14] TURIEC-KREMNIČKO, (2012). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.turieckremnicko.sk/index.html>.
- [15] Zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov.
- [16] ŽILINSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2012). *Základné informácie*. [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www.regionzilina.sk/sk/prave-menu/zilinsky-kraj/zakladne-informacie/>.
- [17] ŽILINSKÝ TURISTICKÝ KRAJ, (2012). *Štatistika cestovného ruchu*. [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://zilinskyturistickykraj.sk/statistika-cr/>.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA 1/0669/14 Súkromné penzijné schémy - reformy, ciele a riziká.

FORMOVANIE ORGANIZÁCIÍ V CESTOVNOM RUCHU NA SLOVENSKU V KONTEXTE OKRESU TOPOĽČANY**FORMATION OF TOURISM ORGANIZATIONS IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF THE TOPOĽČANY DISTRICT****VLADIMÍR GREŽO¹****JANA NÉMETHOVÁ¹****MAREK CIVÁŇ^{1,2}**¹Katedra geografie a regionálneho rozvoja¹Department of Geography and Reg. Development²Katedra ekológie a environmentalistiky²Department of Ecology and Environmental Sciences

Fakulta prírodných vied

Faculty of Natural Sciences

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Constantine the Philosopher University in Nitra

✉ Trieda Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovakia

E-mail: vgrezo@gmail.com, jnemethova@ukf.sk, marek.civan@ukf.sk

Anotácia

Organizácie pôsobiace v cestovnom ruchu predstavujú hybné sily rozvoja regiónov, preto ich význam narastá práve v oblastiach, ktoré v rozvoji turizmu zaostávajú. Príspevok sa v prvej časti venuje kartografickej lokalizácii klastrov a ďalších iniciatív vo sfére cestovného ruchu na Slovensku v kontexte legislatívnych podmienok. Prostredníctvom vývojového indexu sú analyzované indikátory výkonnosti cestovného ruchu, ktorými je hodnotený potenciál Nitrianskeho kraja a okresu Topoľčany pre formovanie subjektu vo forme klastrovej iniciatívy. Hlavná časť článku sa venuje modelu vzniku a spolupráce aktérov v danom zoskupení spolu s ťažiskovými prioritami a aktivitami potrebnými pre rozvoj územia. Cieľom príspevku je poukázať na vznikajúci priestor a potrebu založenia organizácie v cestovnom ruchu v okrese Topoľčany so zapojením konkrétnych aktérov.

Kľúčové slová

klaster, cestovný ruch, regionálny rozvoj, okres Topoľčany

Annotation

Organizations operating in tourism mean the driving forces in regional development and therefore their importance arises especially in stagnant areas in tourism development. In the first part, the paper is focused on the cartographic localization of cluster and further initiatives in the tourism industry in Slovakia in conjunction with legislative conditions. Through the Development Index, the indicators of tourism performance are analyzed and using them, the potential of Nitra Region and the Topoľčany district is evaluated due to the formation of subject in the form of cluster initiative. The main part of the paper discusses the model of creation and cooperation of involved parts within the group along with the target priorities and activities necessary for development of the region. The aim of the paper is to point out the arising space and need for establishment of tourism organization in the Topoľčany district with the engagement of particular parties.

Key words

cluster, tourism, regional development, Topoľčany district

JEL classification: Z320, R110

Úvod

Tematika klastrov je v oblasti regionálneho rozvoja, cestovného ruchu či priemyslu na Slovensku stále relatívne novou záležitosťou. Pôda pre vznik týchto iniciatív sa v podmienkach krajín bývalého socialistického bloku objavila až po hospodárskej, politickej a spoločenskej transformácii. Vnímanie klastrov ako efektívnych prvkov nastalo až s odstupom času po získaní poznatkov o ich praktických priaznivých prínosoch v zahraničí. Presné terminologické vymedzenie pojmu „klastre“ nie je ani v súčasnosti ešte jednotné, keďže aj samotní odborníci sa rozchádzajú v názore na delimitáciu tohto pojmu. Všeobecne možno považovať za najvhodnejšiu definíciu od OECD (2001), ktorá uvádza, že sa jedná o sieť vzájomne závislých subjektov, inštitúcií produkujúcich znalosti, premost'ujúcich inštitúcií a zákazníkov prepojených do výrobného reťazca, ktorý vytvára pridanú hodnotu.

Reálnu existenciu klastru v cestovnom ruchu možno vyjadriť životným cyklom, ktorý sa skladá zo štyroch hlavných etáp (Némethyová, 2011). Iničiálnym štádiom je zhukovanie subjektov, ktoré spontánne spolupracujú. Následne vzniká jadro klastra tvoriace základ jeho fungovania. V ďalšej etape nastáva rozmach, formovanie nových väzieb a vzťahov, jeho aktéri sa venujú výraznejšie spolupráci navonok, ako aj kooperácii s inými klastrami. Finálnym štádiom je ďalšia transformácia alebo zánik klastra, ktorý nastáva v prípade oslabenia väzieb a jeho rozkladu. Pavelková a kol. (2009) poukazujú na rôznorodosť vzniku klastrov a ich formy. Ideálom je prirodzené spájanie subjektov, avšak tento proces môže byť i výsledkom vedomých aktivít subjektov, ktoré spravidla predstavujú firmy, štátna správa alebo regionálna samospráva (zabezpečujúca zložku financovania) i vzdelávacie inštitúcie, ako napr. univerzity, ktorých prínos spočíva vo výskume, vývoji a zabezpečovaní najaktuálnejších poznatkov. Zo spojenia v klastru dokážu profitovať všetci jeho aktéri vrátane regiónu, v ktorom pôsobi, čo potvrdzuje Porter (1998). Samotné podniky zapojené do klastra ťazia najviac z posilnenia ich konkurencieschopnosti (Stejskal, 2011), čo sa následne priaznivo odráža v území ako takom (Morosini, 2004). Vo všeobecnosti pozitívne dopady fungovania klastrov spočívajú v akcelerácii ekonomiky, eliminácii nezamestnanosti, zlepšovania kvality života či zvyšovania životnej úrovne obyvateľov (Némethyová, 2011). Na druhej strane, Jáč a kol. (2005) upozorňujú aj na ohrozenia, ktoré spočívajú v príliš úzkej špecializácii klastra, jeho nepružnosti, čo môže rezultovať do jeho úpadku spojenom so syndrómom sebastačnosti či neochotou širšej spolupráce a propagácie.

Cieľ príspevku spočíva v charakteristike vývoja formovania klastrov a organizácií vo sfére cestovného ruchu na Slovensku so zameraním na predpoklady vzniku takejto iniciatívy v okrese Topoľčany, a to na základe priaznivého vývoja ukazovateľov cestovného ruchu v období rokov 2010 – 2014, pričom poukazujeme na praktické aspekty fungovania takéhoto subjektu v kontexte platnej legislatívy.

Z metodického hľadiska bol hodnotený potenciál cestovného ruchu v krajoch Slovenska a okresoch Nitrianskeho kraja prostredníctvom 4 indikátorov (počet ubytovacích zariadení, lôžok, návštevníkov a prenocovaní), ktoré najlepšie vyjadrujú výkonnosť cestovného ruchu. Hodnoty ukazovateľov boli prepočítané a vyhodnotené formou vývojového indexu (V_{iA-B}) vyjadrujúceho zmenu medzi dvomi zvolenými časovými horizontmi (A a B). Matematické vyjadrenie vývojového indexu je nasledovné:

$$V_{iA-B} = 100 \times \frac{P_{iB}}{P_{iA}}$$

P_{iA} – hodnota ukazovateľa i na počiatku sledovaného obdobia,

P_{iB} – hodnota ukazovateľa i na konci sledovaného obdobia.

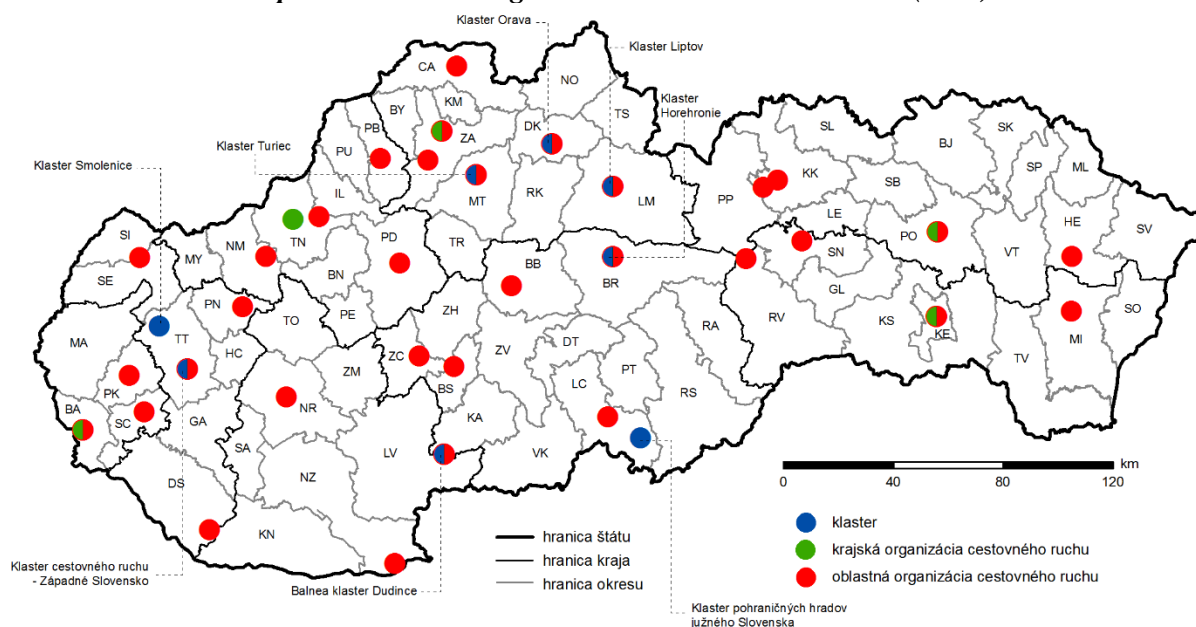
Index s hodnotou 100% vyjadruje vývoj daného ukazovateľa bez zmeny, vyššie hodnoty (nad 100%) predstavujú nárast a nižšie (pod 100%) úbytok hodnoty sledovaného indikátora. Z vypočítaných medziročných vývojových indexov sme následne vykalkulovali priemer indexov medziročných zmien za sledované obdobie (2010 – 2014), ktorý bol finálnym hodnotiacim ukazovateľom.

1. Formovanie klastrových iniciatív a organizácií cestovného ruchu na Slovensku

K roku 2015 existovalo na Slovensku 8 samostatných klastrov (Obr. 1), ktoré sú aktívne vo sférach informačných technológií, automobilového priemyslu a turizmu. Belešová (2009) považuje klastre cestovného ruchu za dôležitý faktor regionálneho rozvoja územia, čím potvrdzuje ich podstatu pre cestovný ruch. Detailnejšie sa tejto problematike v podmienkach Slovenska venovali napr. Melichová, Fáziková (2014) či Gregorová (2012). V rámci Česka spracovali problematiku klastrov napr. Klímová, Maděryčová (2015), Kovárník, Kala (2010), Marešová, Kuča (2014).

Keďže slovenská legislatíva nevymedzuje pojem klastre, väčšina takýchto iniciatív pôsobí vo forme organizácií cestovného ruchu. Významným míľnikom v ich formovaní bola novela zákona 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu, ktorá umožňovala ich zakladanie počnúc rokom 2011. Tieto právne subjekty získavajú finančnú podporu zo štátneho rozpočtu do výšky vybraných ročných členských príspevkov, čo ich zvyhodňuje v komparácii s klastrami. V roku 2015 pôsobilo na Slovensku 36 oblastných organizácií cestovného ruchu (OOCR) tvoriacich lokálnu úroveň, 5 krajských organizácií cestovného ruchu (KOCR) (Obr. 1) predstavujúcich regionálnu úroveň, pričom národnú úroveň zastrešuje Slovenská agentúra pre cestovný ruch (SACR).

Obr. 1: Priestorová disperzia klastrov a organizácií cestovného ruchu v SR (2015)

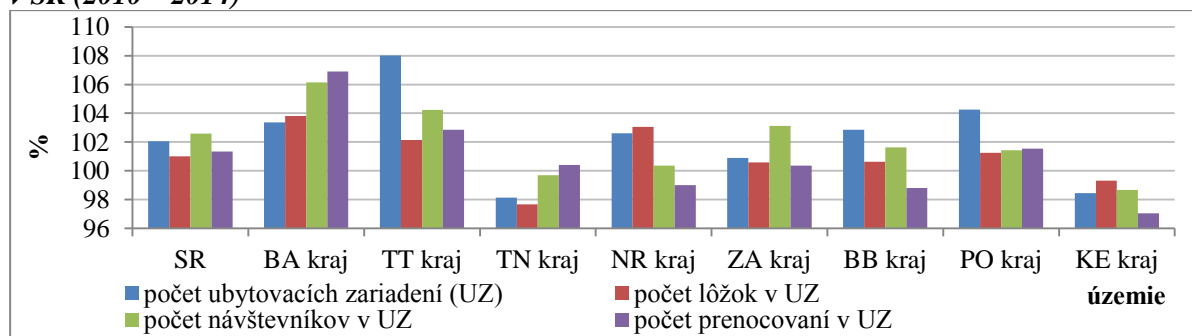
Zdroj: Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, 2015, Balog, 2015, vlastné spracovanie

Väčšia koncentrácia organizácií v cestovnom ruchu je na severozápade Slovenska v ekonomicky najvyspelejších regiónoch. Ich lokalizáciu podporuje dobrá dopravná dostupnosť diaľničného spojenia Bratislava a Žiliny ako aj hlavná železničná trať na osi Bratislava – Košice. Slabšie zastúpenie je v hospodársky menej rozvinutých regiónoch, na severovýchode i juhovýchode Slovenska. Z administratívneho aspektu je najmenej organizácií práve v Nitrianskom kraji. Z hľadiska zamerania sú organizácie cestovného ruchu spravidla orientované na podporu a rozvoj „tradičného“ turizmu, pričom jednou z ich hlavných aktivít je cieľný nielen domáci marketing, ale i do susedných krajín Strednej Európy (najmä Maďarsko, Česko, Poľsko, Rakúsko), posilňovanie partnerstva členov a budovanie nových cezhraničných partnerstiev. OOCR i KOCR realizujú za týmto účelom rozvojové projekty či podujatia, budujú spoločnú infraštruktúru a produkty (TIK, zľavové karty a iné).

2. Možnosti vzniku organizácie v cestovnom ruchu v podmienkach okresu Topoľčany

Hodnotenie príležitostí pre kreovanie subjektu pôsobiacom v cestovnom ruchu v cieľovom území možno realizovať dvojstupňovo. Z hľadiska vyššej administratívnej jednotky, ktorú reprezentujú kraje, poukazujeme na pozíciu administratívneho celku (Nitrianskeho kraja), v ktorom sa okres Topoľčany nachádza. Výsledky (Graf 1) potvrdzujú, že najvyššie hodnoty ukazovateľov dosahujú turisticky najatraktívnejšie regióny, ktoré zahŕňajú najvyhľadávanejšie destinácie (napr. hlavné mesto, Vysoké Tatry, kúpeľné mestá), vďaka čomu Bratislavský, Trnavský, Žilinský i Prešovský kraj dosiahli vo všetkých ukazovateľoch hodnoty prevyšujúce 100%, čím indikovali súvislý progres. Nitriansky kraj vykazuje nárast v oblasti počtu ubytovacích zariadení (102,6%), ktoré predstavujú základný realizačný predpoklad pre fungovanie turizmu v území. V súvislosti s tým je evidovaná pozitívna zmena aj v počte lôžok (103,1%). Mierny nárast možno pozorovať i v rámci vývoja počtu návštevníkov (100,4%), pričom iba v ukazovateli počtu prenocovaní dosiahla výsledná hodnota klesajúci charakter (99,0%). Napriek tomu Nitriansky kraj signalizuje potenciál pre formovanie subjektu v cestovnom ruchu, ktorý by doplnil a zároveň efektívne rozvinul doterajší poddimenzovaný počet organizácií.

Graf 1: Priemerné hodnoty indexov medziročných zmien indikátorov výkonnosti cestovného ruchu v SR (2010 – 2014)

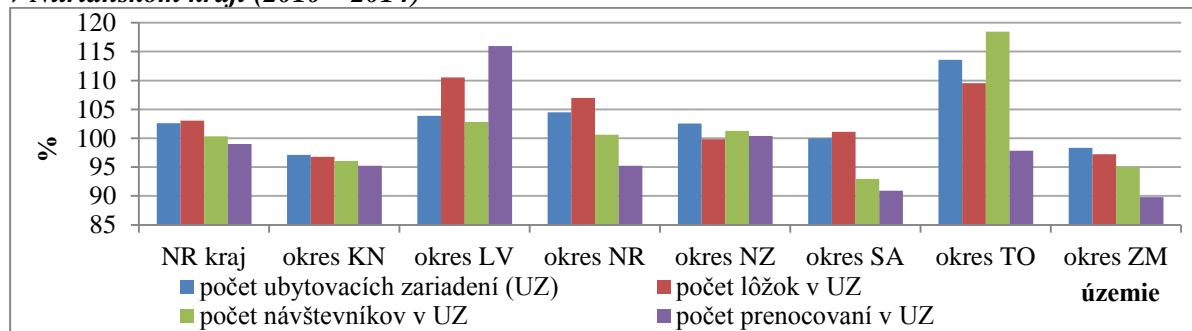

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2015

Vysvetlivky (kraje): BA – Bratislavský, TT – Trnavský, TN – Trenčiansky, NR – Nitriansky, ZA – Žilinský, BB – Banskobystrický, PO – Prešovský, KE – Košický

Detailnejšia analýza výkonnosti cestovného ruchu bola aplikovaná do úrovne okresov Nitrianskeho kraja. Najlepšie hodnoty sledovaných ukazovateľov sú registrované v okrese Levice, v rámci ktorého dosiahli všetky sledované indikátory hodnotu nad 100%. Pozitívny vývoj je aj v rámci okresu Topoľčany, ktorý vykazuje najlepšie hodnoty v rámci nárastu počtu ubytovacích zariadení (113,6%) i počtu návštevníkov (118,5%), pričom z hľadiska nárastu počtu lôžok (109,5%) skončil na 2. mieste, práve za uvedeným okresom Levice. Okres Topoľčany zaznamenal pokles len v oblasti počtu prenocovaní (97,9%), čo bolo typické aj pre Nitriansky kraj (99,0%).

Graf 2: Priemerné hodnoty indexov medziročných zmien indikátorov výkonnosti cestovného ruchu v Nitrianskom kraji (2010 – 2014)

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2015

Vysvetlivky (okresy): KN – Komárno, LV – Levice, NR – Nitra, NZ – Nové Zámky, SA – Šaľa, TO – Topoľčany, ZM – Zlaté Moravce

Základným dokumentom, hodnotiacim regióny z pohľadu turizmu, je regionalizácia cestovného ruchu od Weissa a kol. (2005). Okres Topoľčany spadá do Hornonitrianskeho regiónu, ktorý má z hľadiska turizmu nadregionálny význam, avšak v dlhodobej perspektíve má potenciál na dosiahnutie národného významu. V regióne sú síce zastúpené takmer všetky druhy atraktivít pre cestovný ruch, no nie však na najvyššej úrovni. Hodnotenie predpokladov cestovného ruchu Nitrianskeho kraja i okresu Topoľčany prezentoval Krogmann (2005), podľa ktorého sú najatraktívnejšie prírodné danosti v okolí pohorí Tribeč a Považský Inovec, zasahujúcich i do obcí záujmového okresu. K architektonicky najpútavejším oblastiam okresu patria napr. historické časti obcí Nitrianska Streda a Radošina, pričom najatraktívnejším sídlom je mesto Topoľčany, čo bližšie popisujú Krajčík a Kramáreková (2015).

Klaster, resp. organizácie pôsobiace v turizme nepredstavujú síce všeliek na riešenie problémov vo sférach regionálneho rozvoja a cestovného ruchu, ukazujú sa však ako jedno z riešení vo forme efektívneho nástroja pre zlepšenie spolupráce jednotlivých poskytovateľov služieb v turizme. Hlavnou úlohou klastra by mal byť spoločný profit jeho členov, ktorí takouto spoluprácou získavajú na trhu určitú výhodu oproti konkurencii a môžu sa tak ďalej rozvíjať. Výber členov je podstatným krokom pri formovaní klastra, keďže správna voľba dokáže predurčiť úspech. Na základe prieskumu záujmu o vstup do takéhoto združenia možno potenciálnych členov rozdeliť do piatich základných kategórií (Obr. 2). Najväčšiu časť tvorí samospráva s 11 zástupcami, ktorú by dopĺňalo 8 subjektov súkromného sektora (napr. hotel Chateau Appony, penzión Slniečko, kemping Duchonka, agroturistické zariadenia Viridis Kulháň, Ranč pod Babicou). Významnú úlohu však zohrávajú tiež i univerzity (napr. UKF), kultúrne zariadenia (Tribečské múzeum a i.) a občianske združenia (napr. OZ Topoľčiansky hrad).

Obr. 2: Schéma vzájomných väzieb medzi členmi a partnermi navrhovaného klastra

Zdroj: Vlastné spracovanie

Klaster a jeho členovia sa navzájom ovplyvňujú a utvárajú tak ucelený, vzájomne prepojený systém, ktorý funguje na princípe vzájomnej spolupráce. Na klaster však nevplývajú iba jeho členovia, dotýkajú sa ho aj mimo členské vzťahy. Tie reprezentuje skupina partnerov, ktorá sa môže skladať

z rôznych subjektov verejnej správy, ale i súkromného sektora. Väzby medzi klastrom a partnermi znázorňujú prerušované šípky, ktoré znamenajú, že vplyv partnerov nie je taký markantný, ako vplyv členov. Vzťah medzi klastrom a jeho partnermi plní skôr úlohu podporného mechanizmu (rozširuje ponuku klastra, zvyšuje jeho vplyv v širšom okolí, zvyšuje propagáciu partnerov a pod.).

Pre fungovanie klastrovej organizácie je potrebné získanie právnej subjektivity. Najvýhodnejším spôsobom je založenie OOCR predovšetkým z dotačných dôvodov, ktoré zároveň motivujú členov k investovaniu do jej aktivít, nakoľko dotácia je poskytnutá v rovnakej výške ako je súhrnná hodnota vybraných členských príspevkov. Lenže, v okrese Topoľčany nie je takáto forma vzniku reálna, keďže OOCR môže založiť zmluvou s podnikateľskými subjektmi najmenej 5 obcí, v ktorých v ubytovacích zariadeniach za predošlý rok prenocovalo aspoň 50 000 návštevníkov. Problémom pri vykazovaní počtu prenocovaní je rozdiel medzi údajmi zo Štatistického úradu (ŠÚ) SR a samotnými obcami. Totiž, podnikatelia poskytujúci takéto služby síce odvedú daň za ubytovanie obci, no počet prenocovaní neuvedú ŠÚ SR. Vznikajú tak výrazné rozdiely, čo dokumentujú priame zistenia z obce Prašice, kde bol v r. 2011 počet prenocovaní podľa vyzbieranej dane 32 457, no údaje ŠÚ SR hovorili len o 12 653 prenocovaniach. Táto skutočnosť bola potvrdená aj v meste Topoľčany, kde počet prenocovaní podľa vyzbieranej dane dosiahol 22 058, ale podľa dát ŠÚ SR išlo len o 5 679 prenocovaní. V r. 2014 dané hodnoty ešte poklesli, keďže v obci Prašice bolo evidovaných 2 758 prenocovaní a v meste Topoľčany išlo o 6 784 prenocovaní podľa ŠÚ SR. Pre založenie klastra formou OOCR by tak bolo nutné prizvať do členskej základne obce a mestá z ostatných okolitých okresov. Takto založená organizácia by tvorila rozsiahle územie a jej aktérov by nespájali vzájomné väzby a súvislosti. Vhodnou alternatívou by bol vznik záujmového združenia právnických osôb, ktoré bolo jednou z najpoužívanejších foriem klastrov pred vznikom OOCR. Lenže, uvedená forma nemá nárok na dotáciu z rozpočtu štátu, ktorú poberajú OOCR a preto jej hlavným zdrojom financovania musia byť členské príspevky, ktoré však môžu byť doplnené o iné formy dotácií (napr. financie z rozpočtu samosprávneho kraja určené na rozvoj cestovného ruchu či rozvoj kultúry a športu).

Keďže okres Topoľčany sa nachádza v počiatočnej fáze rozvoja cestovného ruchu, je dôležité, aby sa plánovanie jednotlivých aktivít zameralo na jeho komplexný rozvoj. Preto je nutné sústrediť sa na rozvoj štyroch strategických priorít: (I) manažment a marketing, (II) tvorba produktov cestovného ruchu, (III) ochrana prírodného a kultúrneho dedičstva, (IV) rozvoj infraštruktúry pre turizmus. V rámci **manažmentu a marketingu** je nutné cieľiť práve na vytvorenie navrhovanej **organizácie**, ktorá by koordinovala aktivity a kontinuálne ich realizovala. Manažérsky by riadila spoluprácu aktérov v záujme zvyšovania konkurencieschopnosti a zlepšovania ponuky pre návštevníka. Z marketingového hľadiska by išlo najmä o vytvorenie účinného marketingového mixu. Dôležitým nástrojom je vytvoriť pestrú a atraktívnu ponuku **produktov cestovného ruchu**, ktorá je zrkadlom postavenia a stability regiónu i klastra na trhu cestovného ruchu a schopnosť realizovať ponuku, ktorá v maximálnej miere uspokojí klienta. Tieto produkty by mali skĺbiť prírodné i kultúrno-historické atraktivity regiónu v naviazaní na vhodné ubytovacie kapacity, či realizáciu aktívneho oddychu v krajine, aby boli lákavé pre široké vrstvy potenciálnych návštevníkov. V rámci uvedených iniciatív je dôležité dbať na **ochranu prírodného a kultúrneho dedičstva** v zmysle zabezpečenia trvalej udržateľnosti cestovného ruchu. Práve tieto prvky predstavujú východiskovú bázu rozvoja turizmu. Diverzita prírodných a kultúrnych prvkov vytvára ponuku, ktorá odlišuje okres Topoľčany od mnohých okolitých regiónov. Pri objektoch kultúrneho dedičstva je nutné investovať čas a prostriedky aj do zabezpečenia ich obnovy, keďže mnohé sa nachádzajú v zlom technickom stave, prípadne nie sú udržiavané (napr. kaštiele v obciach Kamanová, Solčany), čím odrádzajú prípadných záujemcov. Záverečný podporný strategický cieľ spočíva v **rozvoji infraštruktúry cestovného ruchu**, ktorá predstavuje súhrn organizačno-technických predpokladov pre uspokojenie potrieb turistu. Kvalitatívna i kvantitatívna úroveň majú priamy dopad na mieru spokojnosti s návštevou danej destinácie, čo potvrdzuje i Nachajová (2010). Zvýšiť kvalitu služieb možno najprv prostredníctvom revitalizácie už existujúcich subjektov a prípadne budovaním nových prvkov, ku ktorým možno okrem ubytovacích či stravovacích zariadení zaradiť aj informačno-náučné tabule a ďalšie prvky materiálno-technickej základne.

Vznik predkladanej klastrovej iniciatívy a realizácia jej cieľov by dokázala v strednodobej perspektíve zabezpečiť rozvoj regiónu nielen v oblasti turizmu, keďže možno predpokladať multiplikačný efekt v kontexte zamestnanosti či podpory miestnych výrobcov. Existencia subjektu, ktorý dokáže zoskupiť významných predstaviteľov, pomáha regiónu nielen po ekonomickej stránke vo forme rozdelenia financovania jednotlivých aktivít medzi svojich členov, ale tiež i prelievaním poznatkov medzi členmi a rastom nárokov na inovácie a marketingové stratégie, čím sa región stáva konkurencieschopnejším.

Záver

Napriek tomu, že od politicko-hospodárskych zmien na Slovensku uplynulo viac ako štvrtstoročie, sféra cestovného ruchu stále ponúka pestré oblasti ďalšieho rozvoja. Aktívne a reálne kroky v oblasti inštitucionálnej podpory možno sledovať v poslednej dekáde, kedy sa začali formovať prvotné klastre a neskoršia legislatíva stimulovala vznik krajských a oblastných organizácií. Ich lokalizácia sa viaže najmä na hospodársky a turisticky najatraktívnejšie oblasti, čo nepodporuje stieranie regionálnych disparít medzi rôznymi regiónmi Slovenska. Okres Topoľčany, nachádzajúci sa v Nitrianskom kraji, dosiahol za posledné obdobie priaznivý vývoj v rámci ukazovateľov výkonnosti cestovného ruchu, a to napriek tomu, že sa v ňom nenachádza žiaden inštitucionálny subjekt podporujúci rozvoj turizmu. Toto územie tak vytvára živnú pôdu pre vznik klastrovej iniciatívy. Založenie OOCR je ale legislatívne limitované, vďaka čomu možno uvažovať o vzniku záujmového združenia právnických osôb. Na základe prieskumu o ochote vstúpiť do takéhoto partnerstva možno načrtnúť praktickú realizáciu takejto klastrovej iniciatívy, jej hlavných priorít a činností, ktoré majú reálny potenciál podporiť rozvoj okresu Topoľčany nielen z hľadiska turizmu, ale širokospektrálnej perspektívy. Implementácia klastru alebo inej inštitúcie podporujúcej cestovný ruch do praxe vytvorí okrem priamych i nepriame priaznivé dopady, čo je v strednodobom horizonte významným prínosom pre ďalší rozvoj regiónov. Formovanie takýchto iniciatív na Slovensku je preto dôležité pre zvyšovanie konkurencieschopnosti území, ktoré nie sú lokalizované v ťažiskových zónach ekonomiky a turizmu.

Literatúra

- [1] BALOG, M., (2015). *Klastrová politika v podmienkach Slovenska*. Bratislava: Slovenská inovačná a energetická agentúra. ISBN 978-80-88823-61-2.
- [2] BELEŠOVÁ, S., (2009). Klastre cestovného ruchu ako faktor regionálneho rozvoja. *Geografické informácie*, vol. 13, no. 1., pp. 22-26. ISSN 1337-9453.
- [3] GREGOROVÁ, B., (2012). Klastre cestovného ruchu ako faktor regionálneho rozvoja v území Nízkych Tatier. *Geografické informácie*, vol. 16, no. 1, pp. 77-87. ISSN 1337-9453.
- [4] JÁČ, I. a kol., (2005). *Inovace v malém a středním podnikání*. Brno: Computer Press. ISBN 80-251-0853-8.
- [5] KOVÁRNÍK, J., KALA, T., (2010). Potenciál pro vznik klastrů v odvětví cestovního ruchu v Královéhradeckém kraji. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 348-354. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [6] KRAJČÍK, M., KRAMÁREKOVÁ, H., (2015). *Cestovní ruch mesta Topoľčany – minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Nitra: UKF. ISBN 978-80-558-0890-1.
- [7] KROGMANN, A., (2005). *Aktuálne možnosti využitia území Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra: UKF. ISBN 80-8050-888-7.
- [8] KLÍMOVÁ, V., MADĚRYČOVÁ, L., (2015). Aktivita klastrů v České republice. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 210-216. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-28.
- [9] MAREŠOVÁ, P., KUČA, K., (2014). Aplikace metody vícerozměrné hodnocení klastrových iniciativ. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 127-133. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-14.
- [10] MINISTERSTVO DOPRAVY, VÝSTAVBY A REGIONÁLNEHO ROZVOJA SR, (2016). *Register oblastných organizácií cestovného ruchu*. [online]. [cit. 2016-02-07]. Dostupné z: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=117872>.
- [11] MOROSINI, P., (2004). Industrial Clusters, Knowledge Integration and Performance. *World Development*, vol. 32, no. 2, pp. 305-326. ISSN 0305-750X.
- [12] MELICHOVÁ, K., FÁZIKOVÁ, M., (2014). Kreativne klastre vo vidieckych oblastiach – prípadová štúdia zo Slovenskej republiky. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno:

- Masarykova univerzita, pp. 134-142. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-15.
- [13] NÉMETHYOVÁ, B., (2011). Identifikácia a evalvácia klastrových iniciatív na Slovensku. *Folia geographica*, vol. 17, no. 1, pp. 274-293. ISSN 1336-6149.
- [14] NACHAJOVÁ, A., (2010). Analýza kľúčových problémov v oblasti cestovného ruchu v Prešovskom samosprávnom kraji I. *Sociálne a politické analýzy*, vol. 4, no. 1, pp. 126-172. ISSN 1337-5555.
- [15] OECD. 2001. *Innovative Clusters: Drivers of National Innovation Systems*. Paríž: OECD. ISBN 978-92-64-18706-1.
- [16] PAVELKOVÁ, D. a kol. (2009). *Klastry a jejich vliv na výkonnost firem*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2689-2.
- [17] PORTER, M., E., (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, vol. 76, no. 6, pp. 77-90. ISSN 0017-8012.
- [18] STEJSKAL, J., (2011). *Průmyslové klastry a jejich vznik v regionech*. Praha: Linde, 2011. ISBN 978-80-7201-840-6.
- [19] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2016). *DATAcube*. [online]. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [20] WEISS, P. a kol., (2005). *Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike*. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva SR.

PŘEDPOKLADY ZÁŽITKOVÉHO TURISMU V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI SE ZAMĚŘENÍM NA VENKOVSKÝ A INDUSTRIÁLNÍ CESTOVNÍ RUCH

PREREQUISITES ADVENTURE TOURISM IN THE MORAVIAN REGION WITH A FOCUS ON RURAL AND INDUSTRIAL TOURISM

PATRIK KAJZAR

KLÁRA VÁCLAVÍNKOVÁ

Katedra cestovního ruchu a volnočas. aktivit *Department of Tourism and Leisure Activities*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: kajzar@opf.slu.cz, vaclavinkova@opf.slu.cz

Anotace

Příspěvek se věnuje problematice zážitkového cestovního ruchu. Je zaměřen na oblast venkovského a industriálního cestovního ruchu v Moravskoslezském kraji. Cílem je zhodnotit předpoklady pro zážitkový cestovní ruch v oblasti Moravskoslezského kraje se zaměřením na venkovský cestovní ruch a industriální cestovní ruch. V příspěvku je použita metoda SWOT analýzy. Na území Moravskoslezského kraje se nachází vhodné přírodní podmínky, které jsou doplněny o tradice a kulturní památky. Jako problém se může naopak ukázat znečištěná oblast Ostravska, nedostatečná podpora ze strany státu a omezení sezónností. Většina památek je dobře dopravně dostupná a celoročně využitelná.

Klíčová slova

turismus, venkovský cestovní ruch, industriální cestovní ruch, SWOT

Annotation

The paper deals with the adventure tourism. It is focused on rural tourism and industrial tourism in the Region. The aim of this paper is to find conditions for adventure tourism in the Moravian-Silesian region, focusing on rural tourism and industrial tourism. In this paper is used the method of the SWOT analysis. Moravian-Silesian Region is favorable natural conditions, which are supplemented by traditions and cultural heritage. A problem may prove contrary polluted area Ostrava, lack of support from the state and limiting seasonality. Most of the sites are well accessible and usable year round.

Key words

tourism, rural tourism, industrial tourism, SWOT

JEL classification: L83

Úvod

Článek se bude věnovat problematice zážitkového cestovního ruchu. Zaměří se na dvě její formy a to venkovský cestovní ruch a industriální cestovní ruch, čili oblast technických a technologických památek v Moravskoslezském kraji. Cílem příspěvku je zhodnotit předpoklady pro zážitkový cestovní ruch v oblasti Moravskoslezského kraje se zaměřením na venkovský cestovní ruch a industriální cestovní ruch. Pro naplnění tohoto cíle bude použita metoda SWOT analýzy, konkrétně silné a slabé stránky v této oblasti a také nalezení příležitostí a hrozeb. Závěrem bude vytvořeno shrnutí, jaké

předpoklady pro tuto oblast má Moravskoslezský kraj a zda je vhodně tyto formy zážitkové turistiky podporovat.

1. Zážitkový cestovní ruch

Cestovní ruch je významným faktorem ekonomiky České Republiky, což potvrzuje významná spotřeba ve vnitřním, domácím i příjezdovém cestovním ruchu, i když jeho podíl na hrubé přidané hodnotě a na tvorbě hrubého domácího produktu od roku 2005 mírně klesá. Ze zveřejněných údajů Českého statistického ústavu a podle Satelitního účtu cestovního ruchu tvorba hrubého fixního kapitálu v cestovním ruchu roste (v r. 2005 -34 611 mil. Kč, v r. 2012 -35 880 mil. Kč) (Kostková, Botlíková, 2014). Turistické služby pro zahraniční návštěvníky jsou výrazně levnější v porovnání s dalšími zeměmi EU, ukazatele výkonnosti hotelů a pohostinství rostou hlavně v Praze. Praha pak stále hraje klíčovou roli v koncentraci zahraničních návštěvníků, kteří přijedou hlavně z Německa a vzdálenějších destinací. V regionech pak stále převažují domácí návštěvníci, výjimku pak tvoří příhraniční oblasti (Kostková, Pellešová, Botlíková, 2015).

Významným dokumentem v této oblasti je „Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České Republice na období 2014 – 2020“. Ta říká, které ukazatele v oblasti cestovního ruchu jsou významné. Jsou to počet přenocování domácích návštěvníků, počet hromadných ubytovacích zařízení; počet přenocování zahraničních návštěvníků, míra obsazenosti; Index cestovního ruchu konkurenceschopnosti; počet zaměstnaných osob v cestovním ruchu, hrubý domácí produkt cestovního ruchu; domácí spotřeba cestovního ruchu a devizové příjmy z cestovního ruchu (Botlík, Botlíková, Kostková, 2015).

Turistika je forma cestovního ruchu, kdy se účastník pohybuje vlastní silou (případně s využitím síly zvířat, ale nemotorizovaně), jde tedy o aktivní formu účasti na cestovním ruchu (Pásková, Zelenka, 2002). **Cestovní ruch** (turismus) je komplexní společenský jev jako souhrn aktivit účastníků cestovního ruchu, souhrn procesů budování a provozování zařízení se službami včetně souhrnu aktivit osob, které tyto služby nabízejí a zajišťují, zasahuje nejen jeho účastníky, ale také poskytovatele služeb destinace, v nichž je cestovní ruch realizován a tranzitní destinace (Pásková, Zelenka, 2002).

Na základě těchto definic můžeme říci, že tato oblast může být označována jako zážitkový cestovní ruch či zážitkový turismus. **Industriální cestovní ruch** je taková forma turismu, která zahrnuje navštěvování technických památek a zajímavých výrobních společností, návštěvník má zážitek spojený s výrobou konkrétních výrobků, pozoruje technologii a nahlíží zpět do minulosti (Otgaar et al, 2010). **Technicko-technologické památky** představují součást průmyslového (industriálního) dědictví a týkají se zejména železnic a železniční dopravy, letectví, dolování a hornictví, lodní dopravy, veškeré průmyslové výroby jakéhokoliv zaměření od těžby dřeva až po sklárství, vodohospodářství, výrobu a transport energií apod. (Dvořáková a kol., 2006). Může se jednat o prohlídku konkrétního objektu, který dosud slouží svému účelu nebo i stavby, která se již nepoužívá. Zážitková turistika v tomto případě využívá kouzlo techniky či technologie, kterou si návštěvník plně uvědomí, až když má možnost si je sám vyzkoušet a prožít.

- Technické památky můžeme rozdělit na: (Hesková a Gehinová, 2005).
- Technické památky pro zpracování zemědělských produktů. (špýchar a sýpka, pivovar, vodní a větrný mlýn a jiná výrobní stavba).
- Technické památky pro zpracování dřeva (pila, kolárna a jiná výrobní stavba).
- Vodohospodářské technické památky (rybník, přehrada, kašna, vodojem, přečerpávací stanice, vodárenská věž, vodní kanál a jiná stavba).
- Dopravní technické památky (silniční a železniční most, lodní přístav, železniční trať a jiná stavba).
- Technické památky a pozůstatky těžby surovin (rýžoviště, uhelný důl, rudný důl a jiná výrobní stavba).
- Technické památky po hutnické výrobě a kovovýrobě (hut' na neželezné kovy, hamr, kovárna, strojárna a jiná výrobní stavba).

- Technické památky ostatní výroby (cihelna, sklárna, porcelánka, keramická továrna, papírna a jiná výrobní stavba).
- Jiné technické památky stavebního charakteru (rozhledna, lázeňský dům, městské opevnění, muzea a jiné stavby)

Venkovský cestovní ruch patří společně s agroturistikou do skupiny udržitelného cestovního ruchu. Cílem je návrat k přírodě a enviromentální počinání. Do venkovského cestovního ruchu patří agroturistika, vesnická turistika, ekoagroturistika a chataření, chalupaření (Kostková, 2010) **Venkovská turistika** je druh cestovního ruchu, jehož aktivity jsou bezprostředně spjaty s přírodou, krajinou a venkovským prostředím. Někdy je známá pod názvem „zelená turistika“. Představuje soubor přírodních a kulturních atraktivit: sport, kultura, řemesla, škola v přírodě, ubytovací zařízení převážně nižších kategorií a další speciální nabídky služeb. Její zvláštnost spočívá v decentralizaci ubytovacích zařízení, což umožňuje rozmělnit četnost turistů, a tak eliminovat negativní dopady, které s sebou nese „organizovaná turistika“ (tzv. masová turistika - ohromné soustředění lidí v turistických centrech, devastace krajiny po dobu turistické sezony ap.) (Pourová, 2002). **Agroturistika** je druh cestovního ruchu, který je prezentován turistickými nebo rekreačními pobyty na venkově na rodinných farmách, jejichž hlavní náplní je poznávání alternativního způsobu života v blízkém kontaktu s přírodou (Zelenka, 1999).

2. Použité metody

Autoři se rozhodli použít metodu SWOT analýzy. SWOT analýza je metoda, jejíž pomocí je možno identifikovat silné (ang: Strengths) a slabé (ang: Weaknesses) stránky, příležitosti (ang: Opportunities) a hrozby (ang: Threats), spojené s určitým projektem, typem podnikání, podnikatelským záměrem, politikou (ve smyslu opatření) apod. Jedná se o metodu analýzy užívanou především v marketingu, ale také např. při analýze a tvorbě politik (policyanalysis). Díky tomu je možné komplexně vyhodnotit fungování firmy, nalézt problémy nebo nové možnosti růstu. Je součástí strategického (dlouhodobého) plánování společnosti (Jakubíková, 2009). Jako její hlavní přednost bývá uváděna názornost, přehlednost, výstižnost, jednoduchost a stručnost.

Dle Bohma (2008) její název vznikl jako zkratka ze čtyř anglických slov, a to:

- S – strong, strenghts - silné stránky, klady, přednosti daného území,
- W – weak, weaknesses - slabé stránky, zápory, nedostatky, limity, nerovnováhy
- O - opportunities - příležitostti, možnosti rozvoje a šance ovlivněné a podmíněné zvnějšku,
- T - threats - rizika, hrozby, potenciální ohrožení přicházející zvenku.

3. Moravskoslezský kraj a jeho předpoklady pro zážitkovou turistiku

Předpoklady pro venkovský cestovní ruch jsou hlavně dány přírodními podmínkami. Moravskoslezský kraj je geograficky velice rozmanitý region. Ze západu je sevřen masívem Hrubého Jeseníku s nejvyšším vrcholem kraje a celé Moravy horou Praděd (1 491 m n. m.). Hornatina postupně přechází do Nízkého Jeseníku, náhorní plošiny s pozvolnějším terénem, a Oderských vrchů. Střední část kraje je charakteristická hustě osídleným nížinatým terénem Opavské nížiny, Ostravské pánve a Moravské brány. Směrem na jihovýchod krajina opět získává horský charakter a kulminuje hřbety Beskyd – u slovenské hranice Moravskoslezských s nejvyšším vrcholem Lysou horou (1 323 m n. m.) a Slezských Beskyd na hranici s Polskou republikou. Kraj leží na severovýchodě České republiky a tvoří jednu z nejvíce okrajových částí. Na severu a východě hraničí s polskými vojvodstvími – Slezským a Opolským, na jihovýchodě s Žilinským krajem na Slovensku. V rámci krajského uspořádání ČR je lemován Olomouckým krajem a na jihu se letmo dotýká kraje Zlínského. Příhraniční charakter kraje poskytuje možnosti efektivní spolupráce ve výrobní sféře, rozvoji infrastruktury, v ochraně životního prostředí, v kulturně-vzdělávací činnosti a především v oblasti turistického ruchu. Za tímto účelem působí na území kraje v současné době 4 euroregiony – Beskydy, Praděd, Silesia a Těšínské Slezsko (Čuka, Václavíková, 2014).

Na venkovský cestovní ruch má negativní dopad skutečnost, že v horských a podhorských oblastech žije omezený počet obyvatel. To se odráží v nedostatečném využití půdy pro zemědělskou činnost. Většina půdy je využita jako lesní nebo travnaté plochy. Toto ale zároveň nabízí možnost pro provozování venkovského cestovního ruchu (Lacina, 2014).

3.1 Venkovský cestovní ruch v Moravskoslezském kraji

Pro naplnění cíle článku bylo nutné zmapovat zařízení, které se věnují venkovskému cestovnímu ruchu. V současnosti však neexistuje kompletní přehled všech podnikatelů ve venkovském cestovním ruchu. K dispozici jsou pouze údaje Sdružení podnikatelů v agroturistice ČR, nevládní nadace ECEAT ČR a Turistické informační kanceláře - Dovolena na chatě. Podnikatelů však bude podstatně více, jelikož někteří nejsou členy výše zmíněných organizací. V mnohém jsou tyto farmy zastoupeny jízdárnami, kde je provozována hipoturistika apod. Následuje stručný přehled v současnosti fungujících agrofarm v Moravskoslezském kraji. Byly vybrány farmy, které svou kapacitou i vybavením poskytují dostatečnou kapacitu a kvalitu pro zákazníka. Informace byly získány studiem elektronických zdrojů a vlastním pozorováním autorů.

Hlavní kritéria pro výběr farem byla: (Królová, 2012).

- Kapacita zařízení – zde byly vybírány zařízení, které svou kapacitou nepřekračují 30 osob.
- Nabídka doprovodných aktivit musela obsahovat tři a více doprovodných programů vhodných pro agroturistiku.
- Zařízení má nabídku služeb jako doplňující činnost zemědělské výroby.
- Byly zde zahrnuty i jízdárny, které odpovídají alespoň jednomu z kritérií

Vybrané farmy a jízdárny:

- Opavsko – Krnovsko: Ranč u Kulhavé Sovy, Ranč Solný potok, Monteho ranč.
- Jeseníky: Agroturistika Ljuba Kielarová, Ekofarma Babočka, Farma Bovine, Hamříkova stáj a Ranch N.
- Poodří: Agroturistika U Haitlů.
- Beskydy – Valašsko: Zemědělská usedlost Bludička, Ubytování Valašské chalupy, New Port rach, Farma Helinka,
- Ostravsko: V Ostravě ani jejím blízkém okolí se momentálně nenachází, vzhledem k přírodním podmínkám, žádné zařízení zaměřené výhradně na agroturistiku. Pouze jízdárny.

3.2 Industriální cestovní ruch v Moravskoslezském kraji.

Pro podporu jakékoliv formy cestovního ruchu je významná dopravní infrastruktura. V oblasti Moravskoslezských Beskyd je nekvalitní a zejména stav silniční sítě a napojení celého kraje na českou mezinárodní dálniční síť je slabé. Infrastrukturu v oblasti zajišťují především silnice 1. třídy a stav okolních silnic v kraji typu 1. – 3. třídy také není dostatečně kvalitní, což samozřejmě znesnadňuje dostupnost oblasti. (Królová, 2012).

Pro potřeby článku byly v Moravskoslezském kraji vybrány jen konkrétní památky, které svou atraktivitou, návštěvností a propagací patří mezi nejvýznamnější. Jedná se o subjektivní výběr autorů na základě průzkumu internetu, propagačních materiálů Moravskoslezského kraje a vlastního pozorování. Nejvyšší koncentrace technických památek se nachází na území města Ostravy a jejího okolí. Jsou to např. výpravní budova železniční stanice v Ostravě-Svinově, Důl Michal a důl Hlubina - a vysoké pece Vítkovických železáren. Jeden ze tří stěžejních objektů v Dolních Vítkovicích - PLYNOJEM postavený v roce 1924, který dříve sloužil k jímání vysokopecního plynu, byl přestavěn a proměnil se v unikátní multifunkční centrum, které nemá v Evropě obdoby. Multifunkční centrum, aula GONG, slouží k pořádání kongresů, výstav, vzdělávacích akcí, divadelních představení a společenských akcí (Moravskoslezský region, nevšední zážitky, 2015). V Ostravě Petřkovice potom Důl Anselm, Hornické muzeum a naučná stezka. Na území kraje se nachází také pivovar Radegast v Nošovicích, kde je možno se seznámit s technologií výroby piva a její historií. V Kopřivnici můžeme navštívit Technické muzeum Tatra Kopřivnice, ve Studence je Vagonářské muzeum

Studénka, v Karlovicích ve Slezsku se nachází Kosárna Karlovice. Spojení s aktivní turistikou nabízí návštěva rozhledny na Pradědu, vysílače na Lysé hoře a vodní nádrže Slezská Harta. Dále již není možné uvádět výčet památek. Pro úplnost uvádí autoři následující tabulku.

Tab.1: Počty technických památek v turistických oblastech Moravskoslezského kraje

Turistická oblast	Počet památek
Ostravsko	39
Jeseníky	17
Opavské Slezsko	12
Poodří	6
Těšínské Slezsko	7
Beskydy a Valašsko	15

Zdroj: vlastní zpracování

4. SWOT analýza

Pro potřeby naplnění cíle článku byla zvolena metoda SWOT analýzy. Autoři se zaměřili výhradně na silné a slabé stránky, příležitosti a hrozby dvou zkoumaných oblastí. Pro každou formu byla vytvořena samostatná SWOT analýza.

4.1 Venkovský cestovní ruch

Venkovský cestovní ruch má svá specifika. Je třeba se uvědomit, že stěžejní je pro jeho provozování neporušená a krásná příroda. Na území Moravskoslezského kraje se nachází vhodné přírodní podmínky, které jsou doplněny o tradice a kulturní památky. Jako problém se může naopak ukázat znečištěná oblast Ostravska, nedostatečná podpora ze strany státu a omezení sezónností. Zde je třeba si uvědomit, že je zde sice dostatek lyžařských areálů, ty však nemají funkci pro podporu agroturistiky. Moravskoslezský kraj by měl klást důraz na podporu v této oblasti podnikání jak propagace, tak ze strany dotací. Další příležitosti a hrozby, viz Tabulka 2.

Tab. 2: SWOT analýza pro Venkovský cestovní ruch

Silné stránky	Slabé stránky
Vhodné přírodní podmínky.	Ostravsko - znečištěné životní prostředí (vliv Polska).
Dobrá dopravní dostupnost.	Nejednotnost v propagaci zařízení venkovského cestovního ruchu.
Dostatek historicko – kulturních památek.	Sezónnost služeb.
Strategie cestovního ruchu v Moravskoslezském kraji.	Nízká kapacita ubytovacích zařízení.
Vodní plochy.	Špatná kvalita místních komunikací.
Dostatek lokalit pro rekreační účely a rozvoj cestovního ruchu.	Neochota lidí začít podnikat v této oblasti.
Podhorská venkovská atraktivita, prvky lidové architektury.	Nízká konkurenceschopnost venkovské ekonomiky.
Příležitosti	Hrozby
Propagace oblasti.	Nedostatek podpory ze strany kraje.
Další rozvoj turisticky atraktivních lokalit.	Nedostatek finančních zdrojů pro opravy a modernizace oblasti.
Využití nových forem propagace.	Zhoršování stavu silnic a cest.
Možnost čerpání národních a mezinárodních podpůrných programů, dotací.	Riziko rozvoje masového turismu.
Nabídka vlastních produktů na farmě.	Překážky ve formě legislativy v oblasti produkce potravin na farmě.
Poskytování doplňkových služeb - cykloturistika, myslivost, rybaření, koupání apod.	Nedostatečná spolupráce subjektů věnující se oblasti cestovního ruchu.
Certifikace ekologicky šetrných služeb v cestovním ruchu.	Nekontrolovatelný rozvoj venkovského cestovního ruchu.
Podpora turismu na venkově prostřednictvím dalších strategických dokumentů, koncepcí a programů.	Nezájem nebo neschopnost rekvalifikace nezaměstnaných občanů.

Zdroj: vlastní zpracování

4.2 Industriální cestovní ruch

Industriální cestovní ruch patří v Moravskoslezském kraji mezi silná lákadla pro turisty domácí i zahraniční. Na území kraje je cca 96 technických památek. Hlavní důraz na propagaci se klade právě na tuto oblast. Většina památek je dobře dopravně dostupná a celoročně využitelná. Autoři se v následující analýze zaměřují na silné a slabé stránky této oblasti a příležitosti a hrozby, viz. Tab. 3.

Tab. 3: SWOT analýza pro Industriální cestovní ruch

Silné stránky	Slabé stránky
Dobrá propagace.	Většina známých památek se nachází na Ostravsku.
Dobrá dopravní dostupnost.	Špatný stav místních komunikací.
Dostatek a rozmanitost technických památek.	Image průmyslového regionu se špatným životním prostředím.
Blížkost hraničních přechodů.	Nedostatečné využití potenciálu vybraných industriálních památek.
Stabilizační efekt využívaných industriálních památek na služby a zaměstnanost.	Nízká efektivita vynakládání veřejných prostředků.
Bez vlivu počasí a sezónnosti.	Nedostatek finančních prostředků.
Multiplikační efekt vkládaných financí kraje při obnově kulturních památek.	Absence industriální památky zapsané na seznam UNESCO.
Genius loci.	Nízká podpora firem a podnikatelů.
Příležitosti	Hrozby
Strategie cestovního ruchu v Moravskoslezském kraji – podpora.	Dlouhodobá stagnace v rozvoji.
Využití pro Event turismus (Colours of Ostrava, Černá louka).	Úzká cílová skupina.
Využití tvůrčích činností jako doprovodných programů.	Vysoké provozní náklady (vliv na cenu vstupného)
Turisté ze zahraničí.	Předsudky o starých průmyslových areálech.
Využití specifických charakteristik rekultivované krajiny pro cestovní ruch	Nedostatečný počet kvalifikované síly na technické památky v cestovním ruchu.
Možnosti rozvoje Euroregionů.	Neodborný přístup k obnově industriálních památek.
Vybrané dotační programy na záchranu industriálních památek.	Dopady dalšího útlumu tradičních odvětví v kraji.

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Obě formy zážitkového turismu jsou podporovány v Strategii cestovního ruchu v Moravskoslezském kraje. Na území Moravskoslezského kraje dominuje především tradiční cestovní ruch, jako jsou např. městská, poznávací a kreativní turistika, venkovský turistický ruch, wellness, lázně. Rozvíjejí se i nové formy, zejména couchsurfing, industriální cestovní ruch, event turismus, gastronomický cestovní ruch, zážitkový (sportovní) cestovní ruch, geocaching, cestovní ruch zaměřený na seniory. Návštěvnost MSK má sezonní charakter, nejvíce hostů přijíždí do regionu v létě (TTG, 2015). Cílem článku bylo zhodnotit předpoklady pro zážitkový cestovní ruch. Autoři se zaměřili na venkovský cestovní ruch a to hlavně agroturistiku a industriální cestovní ruchu, čili oblast technických památek. Závěrem můžeme konstatovat, že Moravskoslezský kraj má předpoklad pro obě formy cestovního ruchu. Jedná se velice odlišné formy, ale mají společné znaky. V obou oblastech chybí dostatečná podpora ze strany kraje a efektivní využívání zdrojů. Problémem může být špatná kvalita místních komunikací, nicméně dopravní dostupnost regionů v Moravskoslezském kraji je dobrá.

Venkovský cestovní ruch je v oblasti relativně málo podporován, lidé nejsou ochotní jít do tak riskantní oblasti podnikání, přitom přírodní podmínky v oblasti jsou vhodné. Nabízí se mnoho forem, jak obohatit nabídku o doprovodné programy, využít i další turistické cíle, pracovat na spolupráci s ostatními podnikateli. Pro tuto oblast je třeba také klást důraz na dobrou propagaci, neboť oblast Ostravska je neblaze proslulá znečištěným životním prostředím, to však v místech, kde je provozován venkovský cestovní ruch, nemá významný vliv. Příležitosti jsou pak hlavně ve využití nových forem propagace, poskytování doplňkových služeb a využití různých dotací. Industriální cestovní ruch je v Moravskoslezském kraji hojně reprezentován. Na území se nachází cca 96 technických památek. Ty jsou velice dobře propagovány, hlavní slovo zde má oblast Ostravska. Každoročně konaný festival Colours of Ostrava loni přivítal přes 40 000 návštěvníků a konal se v Dolní oblasti Vítkovic. I další památky jsou velice populární a mají velký význam v propagaci oblasti. To, že se většina populárních

památek se nachází na Ostravsku, může být ale zároveň problémem. Jako hrozby zde můžeme uvést dlouhodobou stagnaci v rozvoji, úzkou cílovou skupinu, případně předsudky k této oblasti.

Literatura

- [1] BOHM, A. (2008). *The SWOT Analysis*. GRIN Verlag. ISBN 978-3-640-42419-1.
- [2] BOTLÍKOVÁ, M., BOTLÍK, J., KOSTKOVÁ, M., (2015). Comparison of Selected Indicators of the Success of Tourism in Selected EU Countries. In *Innovation Management and Sustainable Economic Competitive Advantage: From Regional Development to Global Growth*. International Business Information Management Association, pp. 2026-2034. ISBN 978-0-9860419-5-2.
- [3] ČUKA, P., VÁCLAVÍNKOVÁ, K., (2014). Regionální gastronomie v Moravskoslezském kraji jako prostředek pro podporu cestovního ruchu. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 887-894. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-115.
- [4] HESKOVÁ, M., GEHINOVÁ, B., (2005). *Využití technických památek v produktech cestovního ruchu*. COT, [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: http://www.cot.cz/data/cesky/05_07/c0705_priloha.pdf.
- [5] JAKUBÍKOVÁ, D. (2009). *Strategický marketing*. Praha: Graha Publishing. ISBN 978-80-247-2690-8.
- [6] KOSTKOVÁ, M., BOTLÍKOVÁ, M., (2014). Influence intervention by the Czech national bank on tourism in the Czech republic. In *15th International Scientific Conference on International Relations - Contemporary Issues of World Economics and Politics*. pp. 289 – 297. ISBN 978-80-225-3980-7.
- [7] KOSTKOVÁ, M., (2010). *Udržitelný rozvoj venkova a cestovní ruch*. Chrudim: Vodní zdroje Ekomonitor spol. s.r.o. ISBN 978-80-86832-52-4.
- [8] KOSTKOVÁ, M., PELLEŠOVÁ, P., BOTLÍKOVÁ, M., (2015). Development of Consumption in Czech Tourism In The Time of Changing the Monetary Policy. In *Innovation Management and Sustainable Economic Competitive Advantage: From Regional Development to Global Growth*. International Business Information Management Association, pp.480-488. ISBN 978-0-9860419-5-2.
- [9] KRÓLOVÁ, K., (2012). Možnosti podpory venkovského cestovního ruchu v oblasti Moravskoslezské Beskydy. *Acta academica karviniensia*, Karviná: OPF, s. 146-158. ISSN 1212-415-X.
- [10] LACINA, K., (2013). Tourism industry regional aspects. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 629-635. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-79.
- [11] MORAVSKOSLEZSKÝ REGION, NEVŠEDNÍ ZÁŽITKY, (2015). *Technické atraktivity*. [online]. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z: <http://www.msregion.cz/cz/ostravsko/pamatky/technicke-atraktivita/default.htm>.
- [12] OTGAAR, A., BERG, L., BERGER, CH., FENG, R., (2010). *Industrial tourism*. Surrey: Ashgate Publishing Limited. ISBN 9781409402206.
- [13] PASKOVÁ, M., ZELENKA, J., (2002). *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. ISBN 80-239-015-24.
- [14] POUROVÁ, M., (2002). *Agroturistika*. Praha: PEF ČZU. ISBN 80-213-0965-2.
- [15] TTG, (2015). *Nová cesta v Moravskoslezském kraji*. [online]. [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.ttg.cz/ze-strategie-cestovniho-ruchu-v-moravskoslezskem-kraji/>.
- [16] ZELENKA, J.,(1999). *Trvale udržitelný rozvoj*. České Budějovice: Životní prostředí. ISSN 0044-4863.

Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2016.

VYBRANÉ FINANČNÉ NÁSTROJE PODPORY VIDIECKEHO CESTOVNÉHO RUCHU V NITRIANSKOM SAMOSPRÁVNOM KRAJI

SELECTED FINANCIAL TOOLS FOR SUPPORT OF RURAL TOURISM IN NITRA SELF-GOVERNING REGION

JANA JARÁBKOVÁ

ĽUBICA MAJSTRÍKOVÁ

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka *Department of regional and rural development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja *Faculty of european studies and regional development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre *Slovak university of agriculture in Nitra*
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia
E-mail: jana.jarabkova@uniag.sk, l.majstrikova@gmail.com

Anotace

Pozitívne efekty spojené s rozvojom aktivít vidieckeho cestovného ruchu sú primárnym dôvodom prečo je táto forma cestovného ruchu podporovaná. Regionálna samospráva využíva v praxi na podporu vidieckeho cestovného ruchu finančné i nefinančné nástroje. Cieľom príspevku je preskúmať vybrané finančné nástroje podpory vidieckeho cestovného ruchu v Nitrianskom samosprávnom kraji v období 2007-2015. Osobitná pozornosť je venovaná predovšetkým podpore financovania aktivít miestnych akčných skupín v období rokov 2009-2015, v rámci ktorých bol významne podporovaný aj vidiecky cestovný ruch. V príspevku identifikujeme pozíciu NSK z hľadiska významu cestovného ruchu, porovnáme pozíciu NSK s ostatnými kraji v SR na základe vybraných kapacitných a výkonových ukazovateľov cestovného ruchu, analyzujeme objem, zameranie podpory (dotácií) v rámci vidieckeho cestovného ruchu, hlavných príjemcov podpory z uvedených zdrojov a priestorové rozloženie dotácií v rámci kraja. Výstupy analýzy poukazujú na vhodné podmienky pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu v NSK, ale súčasne na nedostatočne využívaný potenciál kraja. V záujme podporiť rozvoj vidieckeho cestovného ruchu implementoval NSK v období 2007-2015 dva vlastné finančné nástroje, ktorých cieľom bolo podporiť tvorbu produktov cestovného ruchu, budovanie a rekonštrukciu infraštruktúry cestovného ruchu, ochranu a správu prírodných a kultúrnych zdrojov a tzv. mäkké projekty zamerané na vzdelávanie, marketing, manažment voľného času a spoluprácu aktérov v cestovnom ruchu.

Kľúčová slova

vidiecky cestovný ruch, finančné nástroje podpory, Nitriansky samosprávny kraj

Annotation

Positive effects associated with the development of rural tourism activities are the primary reason why this form of tourism is supported. In practice, regional government uses financial and non-financial tools for rural tourism development. The objective of the paper is to analyse selected financial tools of rural tourism development in Nitra self-governing region in the period 2007-2015. Special attention is mostly paid on financial support for LAG activities in the period 2009-2015 within these activities was also significantly supported rural tourism. In this paper, we identify the position of Nitra self-governing region in terms of the importance of tourism, comparing the position of Nitra self-governing region with other regions in Slovakia on the basis of selected capacity and performance indicators of tourism. We analyze the volume, the focus of support (subsidies) within rural tourism sector, the main beneficiaries of these resources and spatial distribution of subsidies within the region. Results of the analysis point to favorable conditions for the development of rural tourism in Nitra self-governing region, but at the same time the underutilized potential of the region. In order to

support the development of rural tourism, Nitra self-governing region implemented in the period 2007-2015 two own financial instruments whose purpose was to promote the creation of tourism products, building and reconstruction of tourism infrastructure, protection and management of natural and cultural resources and so-called soft projects focusing on education, marketing, management of free time and cooperation among the stakeholders in tourism.

Key words

rural tourism, financial tools, support, Nitra self-governing region

JEL classification: R58, L38

Úvod

Pozitívne efekty, ktoré sú spojené s rozvojom vidieckeho cestovného ruchu (predovšetkým ekonomické, sociálne i environmentálne) sú v odbornej literatúre (Milotová, Chreneková, 2012; Tej, Matušiková, 2014) analyzované a dokumentované už dlhšie obdobie. Preto nemožno pochybovať o tom, že hľadať mechanizmy ako podporiť rozvoj tejto formy cestovného ruchu, je zmysluplné a žiaduce. Podpora vidieckeho cestovného ruchu sa stala súčasťou politik krajín (sektorovej ale i prierezovej politiky rozvoja vidieka) na rôznych úrovniach, od lokálnej až po národnú a medzinárodnú (v rámci EÚ) (Malachovský, 2014).

V podmienkach SR bol vidiecky cestovný ruch podporovaný na národnej úrovni od deväťdesiatych rokov 20. storočia v rámci sektorovej poľnohospodárskej politiky a neskôr politiky rozvoja vidieka. V roku 2001 po decentralizácii štátnej správy v SR sa koordinácia aktivít na úseku cestovného ruchu presunula aj na regionálnu úroveň. Samosprávne kraje tak majú možnosť formovať si vlastnú politiku cestovného ruchu. Zároveň nastavujú ciele a priority, ktoré v rámci politiky chcú dosiahnuť. K dosiahnutiu uvedených cieľov slúžia rôzne skupiny nástrojov (finančných a nefinančných), ktoré si zvolia. Viacerí autori (Maier a Tödting, 1998; Binek, Svobodová a kol., 2009; Brůžková, 2014) považujú za významné nástroje v regionálnej politike najmä administratívne, finančné, infraštruktúrne a informačné nástroje. K typickým finančným nástrojom, ktoré sa využívajú v politike cestovného ruchu patria dotácie (granty) a zvýhodnené úvery a záruky. Dotácie na podporu aktivít v cestovnom ruchu možno rozlišovať v závislosti od účelu použitia, príjemcu, poskytovateľa, podľa výšky dotácie, nároku na pridelenie, financovania výdajov, nároku na vlastné prostriedky a pod. Zdrojmi dotácií môžu byť štátny rozpočet, štátne mimorozpočtové fondy, rozpočet EÚ, rozpočty krajov, rozpočty obcí alebo prostriedky iných subjektov. V rámci príspevku sa sústredíme najmä na skupinu finančných nástrojov, ktoré využíva Nitriansky samosprávny kraj na podporu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu na svojom území.

1. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je preskúmať vybrané finančné nástroje podpory vidieckeho cestovného ruchu v Nitrianskom samosprávnom kraji v období 2007-2015. Objektom skúmania boli nástroje, ktoré vytvoril a implementoval NSK na svojom území, na podporu vidieckeho cestovného ruchu. Zdrojom podpory boli finančné prostriedky z rozpočtu NSK. Osobitná pozornosť je venovaná predovšetkým podpore financovania aktivít miestnych akčných skupín v období rokov 2009-2015, v rámci ktorých bol významne podporovaný aj vidiecky cestovný ruch. V príspevku identifikujeme pozíciu NSK z hľadiska významu cestovného ruchu, porovnáme pozíciu NSK s ostatnými kraji v SR na základe vybraných kapacitných a výkonových ukazovateľov cestovného ruchu, analyzujeme objem, zameranie podpory (dotácií) v rámci vidieckeho cestovného ruchu, hlavných príjemcov podpory z uvedených zdrojov a priestorové rozloženie dotácií v rámci kraja. Na priestorovú analýzu dát použijeme software ArcGIS.

Pri analýze využívame publikované dáta Poľnohospodárskej platobnej agentúry, Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR a Úradu Nitrianskeho samosprávneho kraja. Podpora činnosti

miestnych akčných skupín bola impulzom pre zavedenie ďalších finančných mechanizmov, ktorých cieľom je podporovať najmä súkromný sektor v cestovnom ruchu. Preto v príspevku preskúmame aj nastavenie finančných nástrojov, ktoré plánuje NSK využiť na podporu vidieckeho cestovného ruchu v budúcnosti.

2. Pozícia cestovného ruchu v Nitrianskom samosprávnom kraji

Nitriansky samosprávny kraj sa nachádza v juhozápadnej časti Slovenskej republiky, rozprestiera sa na rozlohe 6 343,8 km² (13 % rozlohy SR). Z hľadiska rozlohy je piatym krajom a počtom obyvateľov 686 662 štvrtým najľudnatejším krajom v SR. V Nitrianskom kraji sa nachádza 354 obcí, z ktorých má 15 štatút mesta. Na vidieku žije 54,2 % obyvateľov kraja. Reliéf kraja je prevažne rovinný a nížinný charakter. Len okrajovo do Nitrianskeho kraja zasahujú pohoria. Z klimatického hľadiska patrí kraj k najteplejším oblastiam a najproduktívnejším poľnohospodárskym centráram SR.

Z hľadiska hodnotenia podmienok pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu v rámci Regionalizácie cestovného ruchu v SR má NSK vhodné podmienky rozvoj aktivít vidieckeho cestovného ruchu. V Stratégii rozvoja cestovného ruchu NSK na obdobie rokov 2007-2013 bol vidiecky cestovný ruch označený za dôležitú súčasť produktového portfólia cestovného ruchu a v Stratégii rozvoja vidieka NSK 2009-2015 za nástroj tvorby pracovných miest na vidieku s využitím vnútorných zdrojov.

Na základe porovnania vybraných kapacitných a výkonových ukazovateľov sledovaných v odvetví cestovných ruch na regionálnej úrovni, získame objektívnejší pohľad na postavenie uvedeného odvetvia v NSK. V NSK sa koncentruje takmer 10 % podnikov cestovného ruchu a 11 % živnostníkov podnikajúcich v cestovnom ruchu z celkového počtu podnikateľov v cestovnom ruchu v SR. Na 1000 obyvateľov kraja pripadá 25 lôžok existujúcich ubytovacích zariadení. Vzhľadom na koncentráciu podnikateľských subjektov, ako aj súčasnú kapacitu ubytovacích zariadení patrí NSK skôr ku krajom s nižšou podnikateľskou aktivitou v cestovnom ruchu a sústreďuje sa v ňom druhý najnižší objem ubytovacej kapacity (v porovnaní s ostatnými kraji) v rámci SR. Samozrejme impulzom pre budovanie nových kapacít v cestovnom ruchu je najmä využitie existujúcich kapacít a rastúci počet návštevníkov v území.

Tab. 1: Pozícia NSK v porovnaní s ostatnými kraji SR – vybrané kapacitné ukazovatele cestovného ruchu (2014)

	Podniky CR		Živnostníci v CR		Kapacita
	Počet podnikov CR	podiel v SR (v %)	Počet živnostníkov v CR	podiel v SR (v %)	Defertov index
Bratislavský kraj	3006	31,2	2381	15,6	43,5
Trnavský kraj	1002	10,4	2042	13,4	27,6
Trenčiansky kraj	768	8,0	1596	10,4	22,4
Nitriansky kraj	938	9,7	1654	10,8	24,7
Žilinský kraj	884	9,2	2209	14,5	55,0
Banskobystrický kraj	922	9,6	1978	12,9	32,0
Prešovský kraj	1105	11,5	2191	14,3	40,7
Košický kraj	1013	10,5	1231	8,1	32,3
Slovenská republika	9638	100	15282	100	35,2

Pozn.

Počet podnikov cestovného ruchu - počet podnikov v kategóriách: ubytovacie a stravovacie služby, umenie, zábava a rekreácia

Počet živnostníkov v cestovnom ruchu - počet živnostníkov v kategóriách: ubytovacie a stravovacie služby, umenie, zábava a rekreácia

Defertov index - počet lôžok*1000/počet obyvateľov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚSR. 2014

Aj keď počet návštevníkov v kraji rastie, nízke využitie existujúcej kapacity ubytovacích zariadení (10,6 %) a priemerná dĺžka pobytu (2,8 dňa) poukazujú na nedostatočné využívanie potenciálu NSK. Aj spotreba služieb cestovného ruchu realizovaná domácnosťami v NSK je v porovnaní s ostatnými krajinami SR nízka (napr. o viac ako 30 % nižšia ako v Žilinskom kraji). Napriek slabším výkonom NSK v cestovnom ruchu je podpora cestovného ruchu a osobitne vidieckeho cestovného ruchu jedným z cieľov nielen hospodárskej politiky kraja ale aj politiky rozvoja vidieka v kraji. Vidiecky cestovný ruch je, práve v pôvodne poľnohospodársky orientovanom kraji, považovaný za jednu z alternatív pre oživenie podnikateľskej aktivity na vidieku a potenciálny zdroj pracovných príležitostí pre obyvateľstvo na vidieku.

Tab. 2: Pozícia NSK v porovnaní s ostatnými krajinami SR – vybrané ukazovatele výkonu a spotreby cestovného ruchu (2014)

	Výkony			Spotreba v CR
	Charvátov index	Využitie lôžkovej kapacity	Priemerná dĺžka pobytu	Výdavky domácností na CR
Bratislavský kraj	327,4	20,6	2,1	374
Trnavský kraj	199,4	19,8	4,1	299
Trenčiansky kraj	166,6	20,3	4,0	239
Nitriansky kraj	95,6	10,6	2,8	216
Žilinský kraj	311,0	15,5	2,9	332
Banskobystrický kraj	196,9	16,9	3,4	293
Prešovský kraj	261,7	17,6	3,3	274
Košický kraj	67,6	5,7	2,1	213
Slovenská republika	201,3	15,7	2,9	278

Pozn.

Charvátov index - počet prenocovaní*100/počet obyvateľov

Využitie lôžkovej kapacity - počet prenocovaní*100/počet lôžkodní

Priemerná dĺžka pobytu - počet prenocovaní/počet ubytovaných

Výdavky domácností na cestovný ruch - zahŕňajú výdavky vynaložené za hotely, kaviarne a reštaurácie a na kultúrne a rekreačné služby (os/rok) 2014

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚSR, 2014

3. Podpora vidieckeho cestovného ruchu zo strany Nitrianskeho samosprávneho kraja

Nitriansky samosprávny kraj podporuje vidiecky cestovný ruch cielene od roku 2009. Významným finančným nástrojom podpory sa stali dotácie na vybrané aktivity podporované v rámci Programu rozvoja vidieka, ktoré poskytuje Nitriansky samosprávny kraj v súlade so schválenými všeobecne záväznými nariadeniami. NSK vytvoril dva samostatné finančné nástroje zamerané na podporu miestnych akčných skupín¹ na území kraja.

Nástroj¹ bol zameraný na podporu implementácie opatrení Osi 3 a Osi 4 Programu rozvoja vidieka SR 2007-2013 v rámci prístupu LEADER na území NSK a podporoval financovanie piatich Miestnych akčných skupín vybraných Ministerstvom pôdohospodárstva SR v opatrení Osi 4 PRV SR. Na území NSK boli v rámci nástroja 1 podporené MAS (5): Regionálne združenie Dolná Nitra o.z.,

¹ Miestna akčná skupina (MAS) je občianske združenie založené v zmysle Zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov, s cieľom vytvoriť a realizovať integrovanú stratégiu zameranú na využívanie endogénnych zdrojov pre všestranný rozvoj územia. MAS združuje verejnú správu, podnikateľov, neziskové organizácie, poľnohospodárske a lesnícke subjekty, aktívnych obyvateľov a ostatných dôležitých aktérov na miestnej úrovni, ktorí usilujú o spoločné ciele.

² Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu spolufinancovania Integrovaných stratégií rozvoja územia pre Miestne akčné skupiny vybrané Ministerstvom pôdohospodárstva SR v opatrení Osi 4 Programu rozvoja vidieka SR na území Nitrianskeho samosprávneho kraja č. 3/2009

Združenie mikroregiónu Svornosť, OZ Mikroregión Radošinka, Požítavie- Širočina a Dolnohronské rozvojové partnerstvo. V rámci Osi 3 mali možnosť MAS uchádzať sa o.i. o podporu činností v oblasti vidieckeho cestovného ruchu (opatrenie 3.2A a 3.2B), financovať základné služby pre vidiecke obyvateľstvo, obnovu a rozvoj obcí, občiansku vybavenosť a ďalšie služby. Cieľom týchto opatrení bolo pomôcť zlepšiť vzhľad obcí a rozšíriť a skvalitniť služby nielen pre obyvateľov obcí ale aj ich návštevníkov.

Tab. 3: Prehľad dotácií z rozpočtu NSK na podporu vidieckeho cestovného ruchu v období 2007-2015

Rok	Objem finančných prostriedkov vyčlenených NSK na podporu VCR v registr. MAS	Počet projektov podporujúcich VCR v registr. MAS	Objem finančných prostriedkov vyčlenených na podporu VCR neregistr. MAS	Počet projektov podporujúcich VCR v neregistr. MAS	% podiel finančných prostriedkov na podporu VCR na celkovom objeme podpory MAS v NSK	Objem EUR/projekt (VCR)
2009	18305,33	4	103145,46	24	73,33	4337,5
2010	7323,73	3	93217,05	23	50,69	3867,0
2011	14571,96	5	71799,12	26	40,69	2786,2
2012	5120,48	3	93180,14	39	34,15	2340,5
2013	3000	3	118840,65	52	43,01	2285,4
2014	0	0	137498,75	57	46,98	2412,3
2015	0	0	114580	30	44,93	3819,3

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov NSK. 2015.

Nástroj 2³ vytvoril NSK pre podporu činnosti miestnych akčných skupín, ktoré sa nachádzajú na území NSK a neboli schválené Ministerstvom pôdohospodárstva SR v rámci podpory miestnych akčných skupín z Osi 4 PRV SR (tzn. v rámci nástroja 1). Na území NSK pôsobilo v rokoch 2007-2013 12 neregistrovaných miestnych akčných skupín. Uvedené miestne akčné skupiny sa mohli uchádzať o podporu zameranú na obnovu obcí, rozvoj vidieckej spoločnosti a podporu zachovania tradícií. V rámci uvedeného nástroja 2 bolo financovaných v období 2009-2015 celkom 566 projektov za 1 506 496 EUR. Priamo na podporu vidieckeho cestovného ruchu bolo, v rámci nástroja 2, vyčlenených 732 261 EUR a realizovaných 251 projektov (44,3 % podiel z celkového počtu projektov).

Z priestorového hľadiska predstavujú obidva finančné nástroje významnú podporu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu. Z celkového objemu finančných prostriedkov, ktoré čerpali podnikatelia vo vidieckom cestovnom ruchu, verejný a neziskový sektor, predstavovali zdroje NSK len 3% (97% zdrojov tvorili zdroje Európskeho poľnohospodárskeho fondu rozvoja vidieka a Európskeho fondu regionálneho rozvoja). Z uvedených 3% zdrojov bolo ale podporených 269 projektov v 130 vidieckych obciach NSK. Priemerná výška dotácie na jeden projekt dosiahla 2902 EUR. Najvyššou čiastkou boli z verejných zdrojov podporené projekty, ktorých cieľom bola tvorba produktov cestovného ruchu, vrátane regionálnych produktov (4055 EUR). Investične náročnejšie boli aj projekty zamerané na budovanie a rekonštrukciu infraštruktúry cestovného ruchu (3399 EUR/projekt) a ochranu a správu prírodných a kultúrnych zdrojov (3017 EUR). Nižšími čiastkami boli podporené tzv. mäkké projekty zamerané na vzdelávanie, marketing, manažment voľného času a spoluprácu aktérov v cestovnom ruchu (tab. 4).

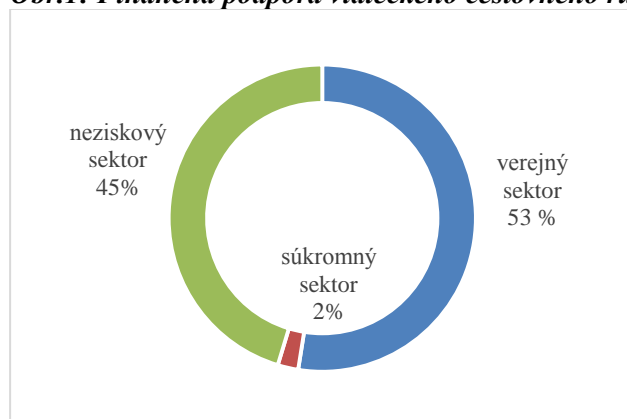
³ Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu implementácie Integrovaných stratégií miestneho rozvoja pre Miestne akčné skupiny na území Nitrianskeho samosprávneho kraja č. 4/2009

Tab. 4: Podpora vidieckeho cestovného ruchu zo zdrojov rozpočtu NSK (2009-2015) v EUR (podľa zamerania) – nástroje 1 a 2

Zameranie projektov	Výška zúčtovanej dotácie (v EUR)	% podiel	počet projektov	výška NFP/projekt
vzdelávanie	4163	0,5	3	1388
marketing (propagačné materiály, podpora predaja produktov)	41691	5,3	27	1544
rekonštrukcia ubytovacích zariadení + doplnkových služieb	10673	1,4	6	1779
výstavba ubytovacích zariadení a zariadení doplnkových služieb	1090	0,1	2	545
spolupráca (sieťovanie, vytváranie partnerstiev)	12675	1,6	8	1584
ochrana a správa prírodných a kultúrnych zdrojov	72415	9,3	24	3017
budovanie/rekonštrukcia infraštruktúry (cyklotrasy, značkovanie, parkoviská, odpočívadlá, oddychové a relaxačné zóny, areál pre športovcov, amfiteátre, vodné móla, lyžiarske trate, atď.)	424823	54,4	125	3399
tvorba produktov v CR (+ tvorba regionálnych produktov)	52712	6,8	13	4055
manažment voľného času (oživovanie tradícií, organizácia voľnočasových podujatí)	155902	20,0	59	2642
rekonštrukcia poľnohospodárskych objektov na objekty VCR	2850	0,4	1	2850
výstavba/rekonštrukcia a modernizácia objektov zameraných na výrobu a spracovanie tradičných produktov (+ technológie)	1588	0,2	1	1588
Spolu NFP -podpora vidieckeho cestovného ruchu	780583	100	269	2902

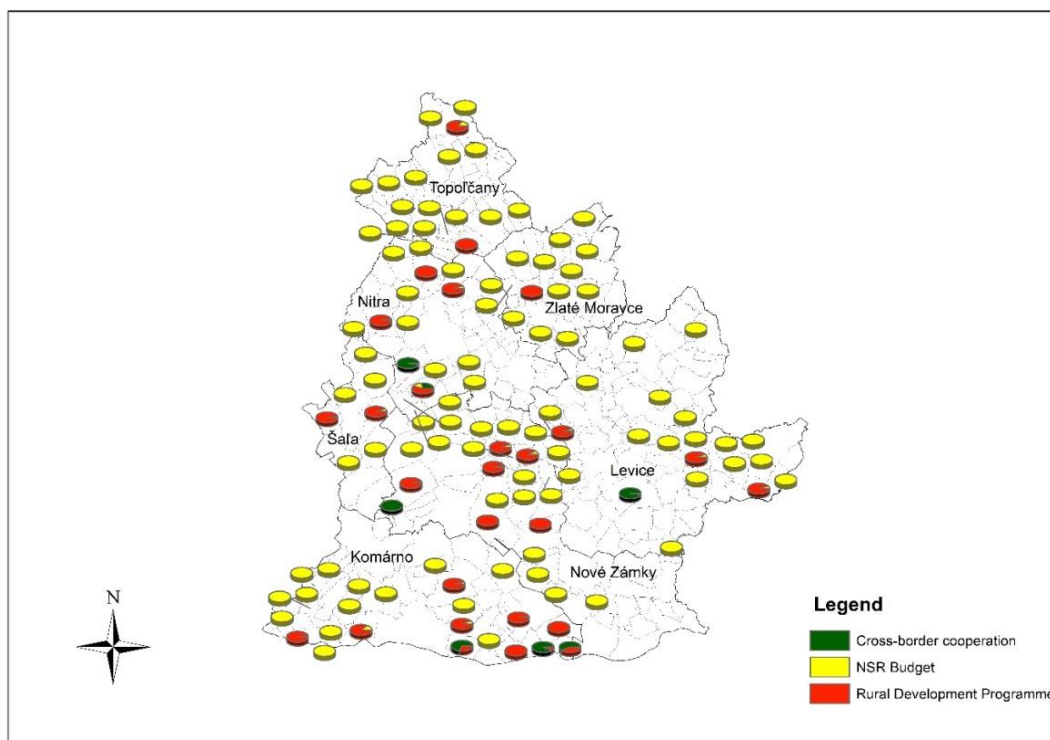
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov NSK. 2015.

Vzhľadom na podmienky definované vo všeobecne záväzných nariadeniach NSK, upravujúcich poskytovanie dotácií z rozpočtu NSK boli prijemcami podpory predovšetkým verejný a neziskový sektor. Projekty verejného a neziskového sektora boli zamerané najmä na podporu budovania a rekonštrukcie infraštruktúry cestovného ruchu (46,5 % podporených projektov) a na organizovanie voľno časových podujatí (22 % projektov). Súkromný sektor čerpal verejné prostriedky predovšetkým na výstavbu a rekonštrukciu ubytovacích zariadení a zariadení doplnkových služieb.

Obr.1: Finančná podpora vidieckeho cestovného ruchu zo zdrojov NSK – podľa príjemcu NFP

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov NSK. 2015.

Obr. 2: Čerpanie verejných zdrojov na podporu vidieckeho cestovného ruchu v obciach NSK v období 2007-2013 z hľadiska zdroja dotácie

Zdroj: Vlastné spracovanie s využitím programu ArcGIS.

NSK k finančným nástrojom aplikovaným od roku 2009 (založeným na princípoch programu LEADER) pridal v roku 2015 ďalšie dva dotačné programy, ktoré zamerané na podporu verejného, súkromného i neziskového sektora v cestovnom ruchu na území kraja a posilnenie kvality služieb certifikovaných ubytovacích zariadení na vidieku.⁴ Cieľom finančného mechanizmu zameraného na podporu cestovného ruchu je podpora fyzických i právnických osôb na území NSK, ktoré koncentrujú svoju aktivitu na jednu z cieľových oblastí:

- a) zvyšovanie návštevnosti kultúrno-historických pamiatok,
- b) rozvoj cestovného ruchu pri termálnych prameňoch,
- c) vodná turistika a šport ako významný atribút rozvoja cestovného ruchu,
- d) pobyt v horách a lesoch ako významný prvok masového športu,
- e) rozvoj kongresového a veľtržného cestovného ruchu,
- f) rozvoj vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky, s osobitným zreteľom na vinárstvo,
- g) cestovný ruch ako významný prvok cezhraničnej spolupráce,
- h) rozvoj prímestskej rekreácie a cestovného ruchu,
- i) zvyšovanie počtu prenocovaní v ubytovacích zariadeniach,
- j) rozvoj cestovného ruchu v mestskej destinácii,
- k) rozvoj priemyselného turizmu.

⁴ Všeobecné záväzné nariadenie č. 13/2015, ktorým sa mení Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu cestovného ruchu č.5/2015

Všeobecné záväzné nariadenie č. 12/2015, ktorým sa mení Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu certifikovaných ubytovacích zariadení na vidieku č. 4/2015

Začátkem roku 2016 bola schválená podpora 52 projektov zameraných na vidiecky cestovný ruch v celkovej sume 81479 EUR. Ide prevažne o menšie projekty s max. výškou dotácie 1800 EUR na 1 projekt. Žiadateľmi o podporu boli najmä obce a občianske združenia. Cieľom predložených projektov bolo najmä financovanie marketingových aktivít, priestorové značenie a organizovanie podujatí v cestovnom ruchu. Podpora certifikovaných ubytovacích zariadení na vidieku sa v NSK realizuje podobne, ako predchádzajúci dotačný mechanizmus od začiatku roku 2016, kedy certifikačná komisia odporučila Zastupiteľstvu NSK poskytnúť dotácie 12 žiadateľom (ubytovacím zariadeniam) v celkovej hodnote 12 000 EUR (1000 EUR/1 projekt). Tieto projekty sú zamerané na zvýšenie intenzity marketingových aktivít ubytovacích zariadení a značky „certifikované ubytovanie na vidieku“, skvalitnenie a rozšírenie služieb certifikovaných ubytovacích zariadení a doplnenie priestorového značenia.

Záver

Nitriansky samosprávny kraj patrí k územiám, ktoré majú vhodné podmienky pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu. Súčasný stav rozvoja cestovného ruchu poukazuje na nedostatočne využívaný potenciál kraja. V tejto súvislosti NSK cielene podporuje od roku 2009 vidiecky cestovný ruch osobitnými finančnými nástrojmi, z vlastného rozpočtu. Kým v období 2009-2015 bola podpora vidieckeho cestovného ruchu súčasťou podporovaných aktivít v rámci dotačných schém na podporu činnosti miestnych akčných skupín (založených na princípe LEADER), v roku 2015 vytvoril NSK ďalšie dva finančné nástroje zamerané na podporu aktivít v cestovnom ruchu resp. vo vidieckom cestovnom ruchu. NSK sa tak radí ku krajom, ktoré nadväzujú na získané skúsenosti s úspešnou implementáciou podporných finančných mechanizmov v minulosti a hľadajú aktívne možnosti podpory vidieckeho cestovného ruchu v budúcnosti. Zároveň si uvedomuje, že podpora aktivít cestovného ruchu nemôže závisieť len od zdrojov EÚ ale je nevyhnutné hľadať vlastné mechanizmy a nástroje, ktoré môžu zabezpečiť účinnú podporu podnikania a spolupráce v tejto oblasti na udržateľnej úrovni aj v budúcnosti.

Literatura

- [1] BINEK, J., SVOBODOVÁ, H., HOLEČEK, J., GALVASOVÁ, I., CHABIČOVSKÁ, K., (2009). *Synergie ve venkovském prostoru – Aktéři a nástroje rozvoje venkova*. Brno: GaREP Publishing. ISBN 978-80-904308-0-8.
- [2] BRŮŽKOVÁ, P., (2014). Vybrané nástroje podpory cestovního ruchu v Jihočeském kraji. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 817-823. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-106.
- [3] MAIER, G., TÖDTLING, F. (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2 – Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Elita. ISBN 80-8044-049-2.
- [4] MALACHOVSKÝ, A., (2014). Goals of tourism development in Slovakia in the context of regional development and selected tourism markets. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 787-795. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-102.
- [5] MILOTOVÁ, B., CHRENEKOVÁ, M. (2012). Creativity in the Countryside. In *International Scientific Conference „National and Regional Economics IX.,“*. Košice: Technical University of Košice. ISBN 978-80-553-1215-6.
- [6] NITRIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2008). *Stratégia rozvoja cestovného ruchu NSK na roky 2007-2013*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: http://web.unsk.sk:8080/files/oblasti/CR/Strategia_cr_nsk_2007-2013.pdf.
- [7] NITRIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2008). *Stratégia rozvoja vidieka NSK 2009-2015*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <https://www.unsk.sk/zobraz/sekcii/dokumenty-regionalneho-rozvoja>.
- [8] NITRIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2009). *Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu spolufinancovania Integrovaných stratégií rozvoja územia pre Miestne akčné skupiny vybrané Ministerstvom pôdohospodárstva SR v opatrení Osi 4 Programu rozvoja vidieka SR na území Nitrianskeho samosprávneho kraja č. 3/2009*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <https://www.unsk.sk/zobraz/sekcii/vzn-platne>.

- [9] NITRIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2009). *Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu implementácie Integrovaných stratégií miestneho rozvoja pre Miestne akčné skupiny na území Nitrianskeho samosprávneho kraja č. 4/2009*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <<https://www.unsk.sk/zobraz/sekcii/vzn-platne>>.
- [10] NITRIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2015). *Všeobecné záväzné nariadenie č. 13/2015, ktorým sa mení Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu cestovného ruchu č.5/2015*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <<https://www.unsk.sk/zobraz/sekcii/vzn-platne>>.
- [11] NITRIANSKY SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, (2015). *Všeobecné záväzné nariadenie č. 12/2015, ktorým sa mení Všeobecne záväzné nariadenie Nitrianskeho samosprávneho kraja o poskytovaní dotácií z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja na podporu certifikovaných ubytovacích zariadení na vidieku č. 4/2015*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <<https://www.unsk.sk/zobraz/sekcii/vzn-platne>>.
- [12] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2014). *Štatistika cestovného ruchu podľa okresov*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [13] TEJ, J.; MATUSIKOVA, D., (2014). Tourism product creation as a basis of economic prosperity of a destination. *Економічний часопис-XXI*, 14, no. 5-6, pp. 45-48. ISSN 1728-6220.
- [14] ÚSTREDIE ŠÚ SR, (2015). *Výdavky a príjmy súkromných domácností v SR 2014*. [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/>.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenej výskumnej úlohy VEGA č.1/0247/14 -Integrované prístupy k rozvoju vidieckeho cestovného ruchu v podmienkach SR

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-132

ZHODNOTENIE FINANČNEJ PODPORY ROZVOJA VIDIECKEHO CESTOVNÉHO RUCHU Z „PROGRAMU CEZHRAŇICNEJ SPOLUPRÁCE HU – SK“

ASSESSMENT OF FINANCIAL SUPPORT FOR RURAL TOURISM DEVELOPMENT FROM “HU-SK CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME“

JANA JARÁBKOVÁ

ĽUBICA MAJSTRÍKOVÁ

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka *Dept. of Regional Studies and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja *Faculty of Europ. Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Trieda A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia*
E-mail: jana.jarabkova@uniag.sk, l.majstrikova@gmail.com

Anotace

Cieľom príspevku je analyzovať finančnú podporu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu z „Programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika za časové obdobie 2007 -2013 vo vybraných regiónoch Slovenskej republiky – Banskobystrický samosprávny kraj, Nitriansky samosprávny kraj a Trnavský samosprávny kraj. Program cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika je zameraný na zvýšenie úrovne hospodárskej a sociálnej integrácie maďarsko – slovenskej prihraničnej oblasti. Z celkového počtu 197 podporených projektov zo sledovaného programu boli vyselektované tie, ktoré sa zameriavajú na podporu vidieckeho cestovného ruchu (32 projektov). Vybrané projekty boli následne hodnotené na základe výšky dotácie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja, lokalizácie projektu a zamerania projektu. Celková výška dotácii alokovaných v sledovanom území dosiahla 21.734.841,1Eur.

Klíčová slova

vidiecky cestovný ruch, program cezhraničnej spolupráce, finančná podpora

Annotation

The objective of the paper is to analyse financial support of rural tourism development from the Hungary-Slovakia Cross-border Co-operation programme 2007-2013 in selected regions of the Slovak republic – Banská Bystrica self-governing region, Nitra self-governing region and Trnava self-governing region. Hungary-Slovakia Cross-border Co-operation programme is focused on increasing the level of economic and social integration of the Hungarian - Slovak border region. From the total number of projects supported from the Programme were selected those projects which are aimed at rural tourism support (32 projects). Selected projects were evaluated based on the amount of subsidy from European regional development fund, localisation of the project and objective of the project. The total amount of subsidy allocated in the territory reached 21,734,841.1€.

Key words

rural tourism, cross-border cooperation programme, financial support

JEL classification: Z320

Úvod

V posledných desaťročiach sa prístupy k podpore rozvoja vidieka posúvajú od exogénnych k endogénnym prístupom, čiže rozvoj vidieka je založený najmä využívaní jeho vnútorných zdrojov. Jarábková (2010) navrhuje ako jedno z riešení pre využitie koncepcie endogénneho rozvoja, rozvoj malého a stredného podnikania a vytváranie partnerstiev súkromného a verejného sektora. Najmä vzhľadom na prírodný potenciál vidieka sa rozvoj malého a stredného podnikania môže prejavovať aj v rozvoji cestovného ruchu. Cestovný ruch zahŕňajúci súbor činností zameraných na uspokojenie potrieb spojených s cestovaním a pobytom ľudí vo vidieckom prostredí a vo voľnom čase charakterizuje Gúčík (2006) ako jednu z foriem cestovného ruchu – a to vidiecky cestovný ruch.

Rozvoj vidieckeho cestovného ruchu prínaša so sebou nielen pozitívne, ale aj negatívne účinky na rôzne oblasti. Autori (Babinský, 2012; Egbali, Nasrat, Alopour, 2011; Loureiro, 2014; Buchta, 2007) tieto účinky prerozdeľujú na ekonomické, sociálno-kultúrne a environmentálne oblasti, a môžeme konštatovať, že mnohé z týchto dopadov sú zhodné s dopadmi cestovného ruchu. Pozitívne účinky vidieckeho cestovného ruchu sa v ekonomickej oblasti prejavujú najmä zvýšením HDP, zlešením príjmov obyvateľstva, vytvorením nových pracovných príležitostí, rozvojom malého a stredného podnikania alebo napríklad aj zvýšením odbytu poľnohospodárskych produktov lokálnych producentov. Na druhej strane, však v ekonomickej oblasti vidiecky cestovný ruch vplýva na zvyšovanie cien tovarov a služieb, zvyšovanie cien stavebných parciel, ale aj príchod cudzej pracovnej sily (čo je ovplyvnené najmä sezónnosťou charakteristickou pre cestovný ruch ako taký). Pozitívne účinky vidieckeho cestovného ruchu sa prejavujú nielen v ekonomickej oblasti, ale ako sme už spomínali aj v sociálno – kultúrnej (prostredníctvom zabezpečenia a podpory lokálnych služieb, rozširovania portfólia služieb, kultúrnej výmeny, znižovaním migrácie z vidieka do miest, zachovávaním tradícií, atď.) a v environmentálnej oblasti prostredníctvom ochrany prírodného prostredia a historických pamiatok, vizuálnym a estetickým zlepšením územia. Avšak negatívne účinky sa prejavujú v podobe znečistenia životného prostredia, úbytku prírodnej krajiny a poľnohospodárskej pôdy, znehodnotením krajiny, historických miest a pamiatok (environmentálna oblasť), ale aj zmenami v životnom štýle domáceho obyvateľstva, vytlačovaním domáceho obyvateľstva z ich prostredia na úkor rozvoja ubytovacích a stravovacích zariadení, ale aj udržiavaním tradícií len ako jednej z foriem na tvorbu zisku (sociálno-kultúrna oblasť).

K zvyšovaniu pozitívnych dopadov a redukovaniu negatívnych dopadov napomáha využívanie rôznych nástrojov podpory. Ako nástroje na podporu cestovného ruchu, čiže môžeme povedať, že aj na podporu vidieckeho cestovného ruchu, sú charakteristické nenávratné finančné príspevky, poradenstvo a administratívna podpora (najmä pre malé a stredné podniky), ale aj propagácia určitého regiónu (respektíve subregiónu) alebo organizácie na veľtrhoch (Brůžková, 2014) Tie následne môžeme prerozdeliť na finančné a nefinančné nástroje. Gúčík (2010) vymedzuje nefinančné nástroje ako súhrn legislatívnych, administratívnych, informačných a komunikačných nástrojov. Finančné nástroje motivujú správanie jednotlivých podnikateľských subjektov prostredníctvom rôznych ekonomických vzťahov ako napríklad daňový systém, poisťné odvody, metódy odpisovania, úverový systém (Maráková, 2005). Jednou z foriem finančnej podpory sú teda finančné podporné programy či už od obchodných bánk alebo z podporných programov. Badulescu a kol. (2015) sa prikláňa k potrebe využívania finančných zdrojov pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu, avšak nositeľom tohto nástroja by mali byť malé a stredné miestne podniky. Maráková (2005) ďalej prerozdeľuje finančné nástroje podpory na rozvoj cestovného ruchu na priame (investičné dotácie, neinvestičné dotácie, exportné prémie, príspevky) a nepriame, medzi ktoré zaraďuje daňovú politiku, úverovú sústavu, štátne záruky, cenovú politiku a osobitné formy podpory.

Ako uvádzame, medzi finančné nástroje podpory zaraďujeme aj investičné dotácie, ktoré môžu byť financované nielen z regionálnych alebo národných zdrojov, ale aj zo zdrojov Európskej Únie. Takýmto príkladom je aj program Európskej územnej spolupráce financovaný z Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Zameriava sa na ekonomickú podporu a spoluprácu a často krát spájaný s rôznymi tematickými oblasťami ako napríklad cestovný ruch, podpora a ochrana životného

prostredia, zachovanie bohatstva regiónov, alebo iných tematických problematických oblastí špecifických pre pohraničné oblasti (Valášková, 2012).

2. Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je analyzovať finančnú podporu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu z „Programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika (ďalej „HU-SK““ za časové obdobie 2007 -2013 vo vybraných regiónoch Slovenskej republiky. Do skúmaného programu cezhraničnej spolupráce bolo zapojených päť regiónov kopírujúcich územie samosprávnych krajov, a to: Bratislavský samosprávny kraj, Trnavský samosprávny kraj, Nitriansky samosprávny kraj, Banskobystrický samosprávny kraj a Košický samosprávny kraj. Keďže príspevok sa zameriava na finančnú podporu mierenú na rozvoj vidieckeho cestovného ruchu vymedzili sme skúmané regióny na základe metodiky regionalizácie OECD využitej aj v Programe rozvoja vidieka 2014 – 2020. Regióny sú rozdelené do troch kategórií: prevažne mestské, prechodné a prevažne vidiecke regióny. Vzhľadom na to, sme pre potreby tohto príspevku vybrali tri regióny, ktoré spĺňajú zaradenie medzi prevažne vidiecke regióny: Trnavský samosprávny kraj, Nitriansky samosprávny kraj a Banskobystrický samosprávny kraj (Bratislavský kraj – prevažne mestský región, Košický kraj – prechodný región). V rámci regiónov sme sa zamerali obce, ktoré nemajú štatút mesta. Na maďarskej strane program zahŕňa nesledovné regióny: Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Pest, Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár- Bereg a mesto Budapešť.

Pre účely tohto príspevku sme sa zamerali na jeden z cieľov Kohéznej politiky – Európsku územnú spoluprácu, ktorej cieľom je dosiahnutie vyrovanej integrácie rôznych území Európskej únie prostredníctvom podpory spolupráce regiónov. Podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 1080/2006 z 5. júla 2006 o Európskom fonde regionálneho rozvoja je podpora smerujúca na cezhraničnú spoluprácu v programovom období 2007 – 2013 zameraná najmä na:

1. rozvoj cezhraničných hospodárskych, sociálnych a environmentálnych činností prostredníctvom spoločných stratégií trvalo udržateľného územného rozvoja, a najmä prostredníctvom podpory podnikania, najmä rozvoja MSP, cestovného ruchu, kultúry a cezhraničného obchodu;
2. podporu a zlepšenia spoločnej ochrany a správy prírodných a kultúrnych zdrojov, ako aj prevencie prírodných a technických rizík;
3. podporu prepojenia medzi mestskými a vidieckymi oblasťami;
4. zníženie izolovanosti zlepšením prístupu k dopravným, informačným a komunikačným sieťam a službám, ako aj cezhraničných vodných, odpadových a energetických systémov a zariadení;
5. rozvoj spolupráce, kapacity a spoločného využívania infraštruktúr, najmä v zdravotníctve, kultúre, cestovnom ruchu a školstve.

V prípade Slovenskej republiky sa táto podpora zamerala na všetky ciele okrem cieľa č.3.

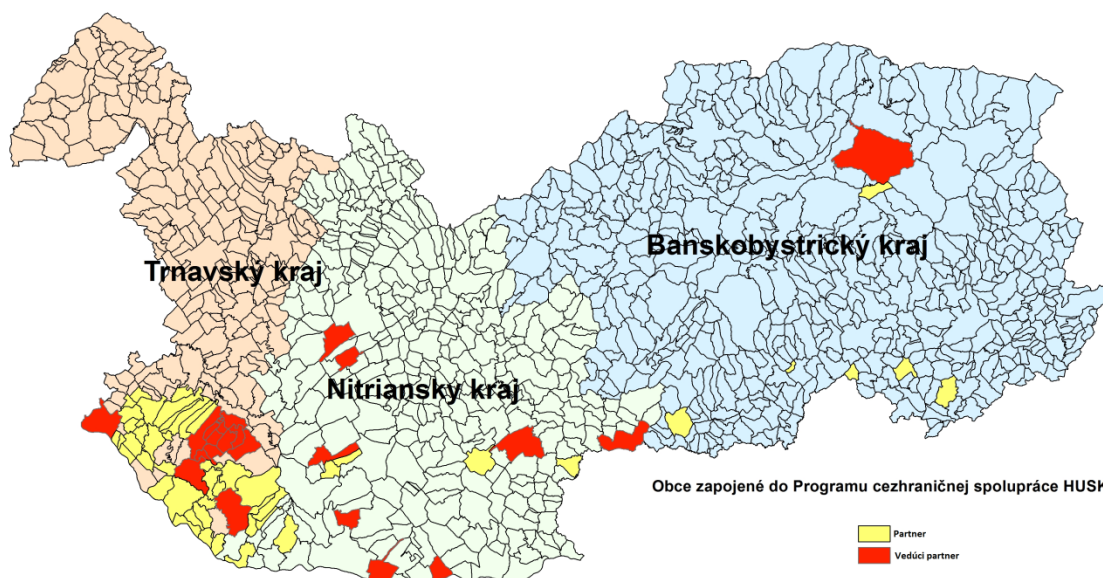
24. júla 2007 Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR uverejnilo návrhy troch operačných programov cezhraničnej spolupráce, ktoré boli oficiálne zaslané do Európskej komisie. Jednalo sa o cezhraničnú spoluprácu medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, Slovenskou republikou a Českou republikou; a Slovenskou republikou a Rakúskom. Celkovým strategickým cieľom pre program cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika je zvýšenie úrovne hospodárskej a sociálnej integrácie maďarsko – slovenskej prihraničnej oblasti. Tento hlavný cieľ bol v programovacom období napĺňaný pomocou 4 špecifických cieľov: posilnená hospodárska konkurencieschopnosť v prihraničnej oblasti, zvýšená sociálna a kultúrna súdržnosť ľudí a komunit, zlepšená dostupnosť a komunikácia prihraničných oblastí a ochrana prírodných hodnôt. Okrem naplnenia stanovených cieľov sa program zameriava aj na zabezpečenie rovnakých príležitostí pre ženy, zohľadnenie potrieb znevýhodnených osôb, osôb so zmenenými schopnosťami a etnických menšín a aj posilnenie starostlivosti a ochrany prírodného a životného prostredia za účelom podpory udržateľného rozvoja. Program bol financovaný z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a celkovo na programovacie obdobie 2007 – 2013 bolo alokovaných 175,6 miliardy Eur. Špecifikami financovania programu bolo maximálne 85% čerpanie z celkovej sumy projektu a taktiež zavedenie princípu „vedúceho partnera a partnera“. Vedúci partner bol zodpovedný za podpis zmluvy o nenávratný finančný príspevok s príslušným riadiacim orgánom, za implementáciu celého projektu

a zároveň sa stal poberateľ celej čiastky nenávratného finančného príspevku, ktorý následne prerozdieval medzi svojich partnerov.

3. Výsledky

Z programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika v období 2007 – 2013 bolo v skúmaných regiónoch podporených celkovo 197 projektov, pričom v Banskobystrickom samosprávnom kraji (BBSK) bolo podporených najviac projektov – 81, v Nitrianskom samosprávnom kraji (NSK) bolo podporených 69 projektov a v Trnavskom samosprávnom kraji (TTSK) 47 projektov. Do projektov, ktoré sa konkrétne alebo čiastkovo zameriavali na rozvoj vidieckeho cestovného ruchu sa zapojili rôzne subjekty z verejného a súkromného sektora ako: samosprávne kraje, obce, mikroregióny, príspevkové organizácie, ale taktiež aj neziskový sektor – združenia, ktoré sa lokalizovali v 86 obciach (viď Obr.1).

Obr. 1: Obce zapojené do Programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika

Zdroj: vlastné spracovanie, 2016

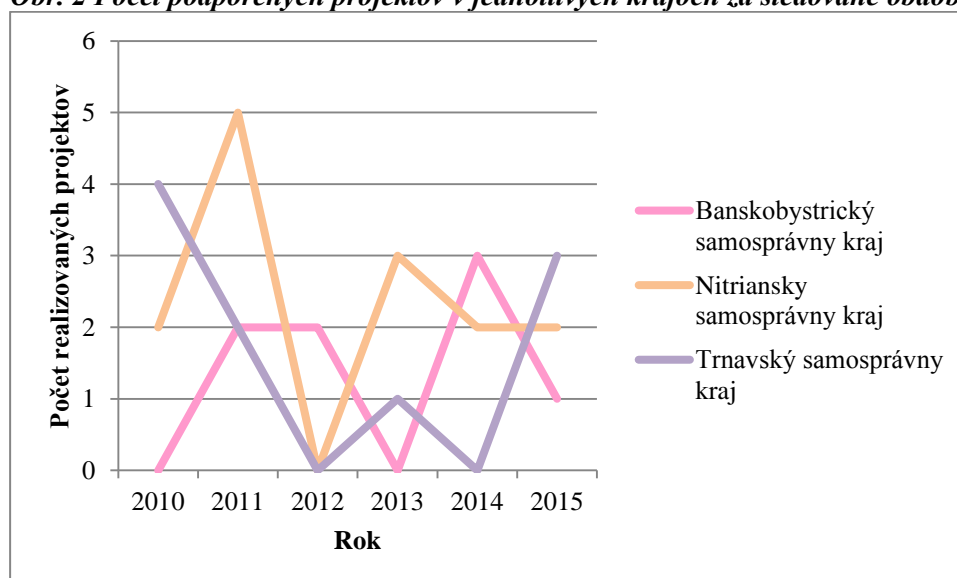
V skúmanom období 2007 – 2015 bol celkový objem dotácií z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ďalej: EFRR) (na Program cezhraničnej spolupráce HU – SK) smerujúci na podporu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu v sledovanom území 21.734.841,1 Eur. Počas skúmaného obdobia subjekty BBSK celkovo získali podporu 5.835.710,0 Eur, subjekty lokalizované v TTSK 7.535.900,0 Eur a najvyšší objem dotácií bol prerozdelený v NSK 8.363.231,1Eur (viď Tab.1)

Tab. 1: Objem získanej dotácie z EFRR v jednotlivých krajoch za sledované obdobie 2007 – 2013

	Výška získanej dotácie (€)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Banskobystrický samosprávny kraj	0,0	1253654,0	1827836,0	0,0	2184637,0	569583,0
Nitriansky samosprávny kraj	600485,0	1010239,0	0,0	2032564,1	1878610,0	2841333,0
Trnavský samosprávny kraj	243374,0	772603,0	0,0	2734646,0	0,0	3785277,0

Zdroj: vlastné spracovanie, 2016

Dané finančné prostriedky boli prerozdelené medzi 32 projektov, pričom najvyšší počet projektov v skúmanom období bolo podporených v Nitrianskom samosprávnom kraji – 14 projektov, v Trnavskom samosprávnom kraji 10 projektov a najmenej podporených projektov (8) zameraných na podporu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu v Banskobystrickom samosprávnom kraji (viď Obr. 2).

Obr. 2 Počet podporených projektov v jednotlivých krajoch za sledované obdobie 2007 – 2013

Zdroj: vlastné spracovanie, 2016

Tieto projekty boli tematicky zamerané na rôzne oblasti (aktivity): vzdelávanie, marketing, spoluprácu, ochranu a správu prírodných a kultúrnych zdrojov, vypracovanie spoločných strategických dokumentov, budovanie/rekonštrukcia infraštruktúry, tvorbu produktov v cestovnom ruchu, ale aj na manažment voľného času. Z tab. 2 vyplýva, že najviac projektov (14) a aj s najväčšou alokáciou financií bolo zameraných na budovanie a rekonštrukciu infraštruktúry spojenej s cestovným ruchom, jednalo sa predovšetkým o realizáciu projektov zameraných na výstavbu cyklotrás. 6 projektov bolo zameraných na tvorbu produktov v cestovnom ruchu, najmä na pravidelné kultúrno-spoločenské podujatia. Ostatné aktivity podporujúce vidiecky cestovný ruch neboli implementované prostredníctvom vyššieho počtu schválených projektov.

Tab. 2: Počet realizovaných projektov a objem získanej dotácie podľa jednotlivých aktivít podpory rozvoja vidieckeho cestovného ruchu vo vybraných krajoch za skúmané obdobie 2007 - 2013

		BBSK		NSK		TTSK		Celkový počet projektov	Celkový objem získanej dotácie (€)
		Počet projektov	Objem získanej dotácie (€)	Počet projektov	Objem získanej dotácie (€)	Počet projektov	Objem získanej dotácie (€)		
Aktivita	A	0	0,0	1	234907,0	0	0,0	1	234907,0
	B	0	0,0	1	68661,0	1	77561,0	2	146222,0
	C	0	0,0	1	72621,0	3	154551,0	4	227172,0
	D	0	0,0	1	413170,0	0	0,0	1	413170,0
	E	1	432977,0	0	0,0	0	0,0	1	432977,0
	F	4	3704066,0	5	4632748,1	5	7226281,0	14	15563095,1
	G	3	1698667,0	3	2834903,0	0	0,0	6	4533570,0
	H	0	0,0	2	106221,0	1	77507,0	3	183728,0

Vysvetlivky:

A - vzdelávanie

B - marketing (propagačné materiály, podpora predaja produktov)

C - spolupráca (sieťovanie, vytváranie partnerstiev)

D - ochrana a správa prírodných a kultúrnych zdrojov

E - vypracovanie spoločných strategických dokumentov

F - budovanie/rekonštrukcia infraštruktúry (cyklotrasy, značkovanie, parkoviská, odpočívadlá, oddychové a relaxačné zóny, areál pre športovcov, amfiteátre, vodné móla, lyžiarske trate, atď.)

G - tvorba produktov v CR (+ tvorba regionálnych produktov)

H - manažment voľného času (oživovanie tradícií, organizácia voľnočasových podujatí)

Zdroj: vlastné spracovanie, 2016

Záver

Cieľom Programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika v programovom období 2007 – 2013 bolo zvýšenie úrovne hospodárskej a sociálnej integrácie maďarsko – slovenskej prihraničnej oblasti. Príspevok analyzoval projekty, ktoré boli zamerané na rozvoj vidieckeho cestovného ruchu – spolu 32 projektov v troch vybraných regiónoch: Trnavský samosprávny kraj, Nitriansky samosprávny kraj a Banskobystrický samosprávny kraj. Žiadateľmi o príspevok z Európskeho fondu regionálneho rozvoja boli samosprávne kraje, obce, mikroregióny, príspevkové organizácie, ale taktiež aj neziskový sektor – združenia, ktoré sa lokalizovali v 86 obciach. Celkovo bolo na podporu vidieckeho cestovného ruchu v sledovaných regiónoch alokovaných 21.734.841,1Eur. Projekty pokrývali široké zameranie aktivít spojených s vidieckym cestovným ruchom (ako napríklad organizácia rôznych voľnočasových aktivít, festivalov) a taktiež s infraštruktúrou potrebnou na rozvoj (budovanie cyklotrás, múzeí, kômp, relaxačných zón, atď.). Na základe množstva podporených projektov a ich širokého zamerania môžeme konštatovať, že spolupráca území dvoch susediacich štátov sa premieta do rozvoja rôznych oblastí a vplýva nielen na ekonomiku regiónu, ale aj na prostredie a sociálny kapitál.

Literatura

- [1] BABINSKÝ a kol., (2012). *Poradca podnikateľa vo vidieckej turistike a agroturistike*. Dudince: Európsko – slovenské združenie agroturizmu a turizmu. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1273-5.
- [2] BADULESCU, D. a kol., (2015). Rural tourism development and financing in Romania: A supply-side analysis. *Agricultural economics - Zemedelska Ekonomika*. vol.61, no. 2, pp.72 – 80. ISSN 0139-570X. DOI 10.17221/94/2014-AGRICECON.
- [3] BUCHTA, S., (2007). Možnosti a perspektívy riešenia vidieckej zamestnanosti. *Sociológia*, vol. 39, no. 2, pp. 1-16. ISSN 0049 – 1225.

- [4] BRŮŽKOVÁ, P., (2014). Vybrané nástroje podpory cestovního ruchu v Jihočeském kraji. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 817-823. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-106.
- [5] EGBALI, N., NOSRAT, A. B., ALOPOAR, S.K.S., (2011). Effects of positive and negative rural tourism (case study: Rural Semnan Province). *Journal of Geography and Regional Planning*, vol. 4, no. 2, pp. 63-76. ISSN 2070-1845.
- [6] GÚČIK, M. a kol., (2006). *Cestovný ruch, hotelierstvo, pohostinstvo. Výkladový slovník*. Bratislava: SPN. ISBN 80-10-00360-3.
- [7] GÚČIK, M. a kol., (2010). *Manažment cestovného ruchu*. 2.prepracované vydanie. Knižnica cestovného ruchu. Banská Bystrica: Slovak – Swiss Tourism. ISBN 978-80-89090-679
- [8] JARÁBKOVÁ, J., (2010). *Vidiek - nevyužitý potenciál z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. ISBN 978-80-552-0364-5.
- [9] MARÁKOVÁ, V., (2005). *Finančné a nefinančné nástroje podpory podnikania v cestovnom ruchu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta. ISBN 80-8083-166-1.
- [10] Program rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2014 - 2020.
- [11] VALÁŠKOVÁ, T., (2012). Podpora přeshraniční spolupráce ve středoevropském prostoru. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 153-164. ISBN 978-80-210-5875-0.

Príspevok bol spracovaný v rámci výskumného projektu VEGA č. 1/0247/14 Integrované prístupy k rozvoju vidieckeho cestovného ruchu v podmienkach SR.

KULTÚRNE DEDIČSTVO AKO PODPORA VIDIECKEHO TURIZMU

CULTURAL HERITAGE AS A SUPPORT FOR RURAL TOURISM

KATARÍNA KOŠTIALOVÁ

Katedra sociálnych štúdií a etnológie *Department of Social Studies and Ethnology Faculty*
Filozofická fakulta *Faculty of Arts*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Cesta na Amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: katarina.kostialova@umb.sk

Anotácia

Prírodné a kultúrne hodnoty sa v súčasnom procese transformácie slovenského vidieka stávajú zaujímavým potenciálom nielen pre prilákanie návštevníkov, ale i pre budovanie a podporu lokálnej identity. V súčasnosti majú svoje opodstatnenie aj najrôznejšie aktivity a kultúrne podujatia, ktoré prešli procesom kreovania historického, symbolického kapitálu i reálneho modelovania v prospech samotnej prezentácie. V štúdiu je pozornosť venovaná kultúrnemu dedičstvu v kontexte Programu obnovy dediny a národnej súťaže Dedina roka, v korelácii s vidieckym turizmom. Cieľom je poukázať na ideu uvedených aktivít z pohľadu etnologickej. Z metodologického hľadiska boli použité základné etnografické metódy, štúdium literatúry, materiálov a dokumentov. Terénny výskum bol realizovaný metódou pozorovania, rozhovorov so starostami a obyvateľmi obcí Dobrá Niva, Hrušov, Sebechleby. Štúdia poukazuje na nové, kreatívne formy prezentácie kultúrnych prvkov. V štúdiu sa pozornosť koncentruje na javy podporujúce lokálnu identitu, utilizáciu lokálnych špecifik v prospech vidieckeho turizmu. Na záver je možné konštatovať, že len citlivá prezentácia a transformácia prvkov, ktoré sú schopné potvrdiť svoje opodstatnenie v nových podmienkach vývoja, môže ponúkať objektívny a hodnotný obraz o tradičnej kultúre a byť podporou pre rozvoj vidieckeho turizmu.

Kľúčové slová

kultúrne dedičstvo, vidiecky turizmus, Program obnovy dediny, Dedina roka, Dedina ako hospodár

Annotation

In the current transformation process of Slovak rural areas, the natural and cultural values offer an interesting potential to attract visitors as well as build and support local identity. Nowadays, a lot of various activities and cultural events which represent a significant historical and symbolic capital are presented in new and creative ways. The study deals with the cultural heritage within the framework of the Village Renewal Programme and the national competition Village of the Year, in correlation with rural tourism. The aim is to highlight the idea of the aforementioned activities from the point of view of an ethnologist. The author used the basic ethnographic methods, study of literature, materials and documents. Field research was conducted by the method of observation and interviews with mayors and citizens of the villages of Dobra Niva, Hrušov and Sebechleby. The study points to the new, creative forms for the presentation of cultural elements. Attention is focused on events supporting the local identity and the utilization of the local specifics in favour of rural tourism.

Key words

cultural heritage, rural tourism, Rural Recovery Program (RRP), Village of the Year competition, Village as a host

JEL classification: Z10, Z32

Úvod

Potenciál cestovného ruchu Slovenska je pomerne rozsiahly, pokrývajúci takmer všetky jeho druhy a formy. Medzi najvýznamnejšie cieľové lokality patria národné parky a chránené krajinné oblasti, horské oblasti a lyžiarske strediská, jaskyne, miesta s minerálnymi a termálnymi prameňmi, pamiatky zapísané v zoznamoch Svetového dedičstva UNESCO¹, viaceré pamiatkové rezervácie, rezervácie ľudovej architektúry, národné kultúrne pamiatky i múzeá v prírode. Ako sa konštatuje v koncepčnom dokumente Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2020, tieto danosti tvoria dobrý východiskový potenciál pre rozvoj kultúrnych aktivít, aktivít spojených so zimnými a letnými športmi, agroturistikou, s vidieckym i mestským cestovným ruchom.

Ľudová kultúra na Slovensku vzhľadom na svoju lokálnu, regionálnu diferencovanosť a jedinečnosť i bohatosť kultúrnych javov môže predstavovať potenciál rozvoja vidieckeho turizmu i agroturistiky. Z tohto dôvodu je v štúdiu venovaná pozornosť kultúrnemu dedičstvu v kontexte Programu obnovy dediny a národnej súťaže Dedina roka, v korelácii s vidieckym turizmom pohľadom etnologickej. Cieľom je poukázať na nové, kreatívne formy prezentácie lokálnych kultúrnych prvkov ktoré zvyšujú konkurencieschopnosť obcí, podporujú lokálnu identitu i využitiu lokálnych špecifik. Výskum vychádzal zo širšie koncipovaných úloh revitalizácie tradičnej kultúry a identity (Košťalová 2013). Pri výskume boli použité základné etnografické metódy, štúdium literatúry, dennej tlače, materiálov a dokumentov (brožúrky, bulletin) získaných zo Slovenskej agentúry životného prostredia v Banskej Bystrici (SAŽP). Terénny výskum bol realizovaný metódou pozorovania (priameho i nepriameho), prostredníctvom kvalitatívnych riadených hĺbkových rozhovorov s respondentmi z radov súčasných i bývalých zamestnancov SAŽP, starostov a obyvateľov obcí Dobrá Niva, Hrušov, Sebechleby.

1. Teoretické východiská

Spôsob života vidieckych spoločenstiev na Slovensku prejavoval ešte v prvej polovici 20. storočia veľkú stabilitu. K formálnym znakom rurálnej tradície patrili najmä vzťah k pôde ako k živému organizmu, humánny vzťah k zvieratám, imobilita hospodáriacich roľníkov (viazanosť na pôdu/lokalitu), uzatvorený kolobeh práce (sezónnosť) v nadväznosti na ročné cykly, participácia spoločnosti na obhospodarovaní lokálnej krajiny. Vidiek a život roľníckych spoločenstiev na Slovensku prešiel viacerými diskontinuitami vývoja. Podľa Petra Slavkovského prvou diskontinuitou bola kolektivizácia poľnohospodárstva po roku 1948 a ďalším významným predelom v živote ľudí bolo obdobie po roku 1989 (Slavkovský 2005, 2009). Na slovenskom vidieku sa najvýraznejšie prejavili štrukturálne zmeny v zamestnanosti spôsobené rozpadom jednotných roľníckych družstiev, či štátnych majetkov. „Transformačná dedina“ sa zmenila sociálnou a profesijnou skladbou obyvateľov (dochádza k vyludňovaniu vidieka a starnutiu ľudského kapitálu) i spôsobom života. Vidiecky priestor, ako organickú súčasť celkového osídlenia, nemožno ponímať izolovane a homogénne. V dedinách situovaných v blízkosti najväčších miest (na Slovensku najmä okolie Bratislavy) je situácia iná. Výhodné ceny pozemkov a rýchla dostupnosť do centra miest z nich vplyvom developérov urobili zaujímavú možnosť bývania v rodinných domoch pre ľudí z miest. V komparácii s urbánnym priestorom je vidiecky priestor charakterizovaný vyššou mierou vzájomnej sociálnej závislosti, menšou variabilitou zamestnaneckých možností, pevnejšou väzbou na tradície, reprezentáciou prostredníctvom agrárnej kultúry a silnejšou determináciou na prírodné prostredie (Geist 1992). Jedným z najdôležitejších problémov slovenského vidieka je jeho znížená konkurencieschopnosť v porovnaní s urbanizovanými priestormi, čo je spôsobené aj podpriemerne rozvinutou sociálnou a technickou infraštruktúrou potrebnou pre rozvoj turizmu. K posilneniu ekonomickej a sociálnej

¹ Do Zoznamu svetového dedičstva je zapísaných zo Slovenskej republiky doteraz päť kultúrnych lokalít:

Banská Štiavnica s technickými pamiatkami okolia, Levoča, Spišský hrad a kultúrne pamiatky okolia, Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínece, Historické jadro mesta Bardejov, Drevené kostoly v slovenskej časti Karpatského oblúka, dve prírodné lokality: Jaskyne Slovenského krasu a Aggteleckého krasu, Karpatské bukové pralesy. Na Zozname nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO zo Slovenska figurujú tri prvky: Fujara, hudobný nástroj a jeho hudba (2008), Terchovská muzika (2013) a v roku 2015 boli zapísané Gajdy a gajdošská kultúra.

životaschopnosti vidieka je nutné podporiť vznik nových ekonomických aktivít a pracovných miest diverzifikáciou poľnohospodárskych činností do doplnkových činností a služieb (Buchta 2007). Spôsob života na vidieku je charakteristický príslušnosťou k malým obciam a jedinečnými vzťahmi k priestoru. Aj v súčasnosti predstavuje špecifický spôsob svojho využitia a sociálneho života pre svojich obyvateľov i potenciálnych turistov.

K hlavným charakteristikám vidieckeho turizmu patrí návrat k prírode, s možnosťou ubytovania vo vidieckych domoch a zariadeniach na vidieku, kde je súčasťou ponuky aj možnosť stravovania alebo vykonávania rozličných aktivít spojených s netradičnými zážitkami (kŕmenie zvierat, dojenie, výroba syra a masla, kosenie a sušenie sena, zber ovocia a lesných plodov, starostlivosť a jazda na koňoch). Vytvorenie domácej atmosféry v čistom ovzduší, s aktívnym odpočinkom v prírode v agro- a ekozariadeniach, s participáciou na poľnohospodárskych prácach (SACR). Za objekt cestovného ruchu je možné považovať všetko to, čo sa môže stať cieľom cestovania, napríklad prírodné a kultúrne hodnoty (Gúčík 2005). Turizmus je závislý od prírodných, sociálnych a kultúrnych atribútov destinácie. Tieto atribúty sa potenciálnym turistom ponúkajú ako príslub vzrušenia, autenticity, exotickosti a neobyčajnosti (Chorvát 2006: 203). V kontexte s turizmom a kultúrnymi hodnotami je možné hovoriť o hmotnom i nehmotnom kultúrnom dedičstve. Dôležitejšie ako samotná kategorizácia je kontextualizácia a interpretácia kultúrneho dedičstva. Kultúrne dedičstvo je dôležitým zdrojom identity a tým, čo odlišuje jednu lokalitu a sociálnu skupinu od inej. Často má subjektívny charakter, lebo sa úzko spája s kolektívnou pamäťou, ktorá uchováva sociálnu a kultúrnu identitu danej skupiny cez rôzne ritualizované príležitosti (Bessière 1998: 27). Sledovať vzájomný vzťah a prepojenie kultúrneho dedičstva a turizmu je pre etnológa inšpiratívnym zdrojom vhodným na spracovanie viacerých výskumných tém (tvorba identity a turizmu ako podpora regionálnej kultúry, vidiecky rozvoj, rast vplyvu turizmu v regiónoch, podpora novej identity krajiny, vzťahy a komunikačné väzby medzi domákmi a turistami, analýzy prezentovaných folkloristických javov) a otázok, napríklad: aké sú pozitívna, resp. negatívna pôsobenia turizmu pre hostujúce spoločenstvo, čo stimuluje turistické aktivity, ako sa rozlišujú turisti generačne, rodovo, vzdelanostne, profesijne. Danglová upozorňuje, že výskum fenoménu turizmu je potrebné skúmať v realite sociokultúrneho kontextu. Iba tak môžeme zistiť, prečo sa turizmus rozvinul na určitom mieste, istej podobe, kvalite a rozsahu. A iba v kontakte s mikroprostredím môžeme postrehnúť subtílnu realitu turistických situácií. Úlohou etnológa by malo byť aj sledovanie oboch pólův turistického procesu prostredníctvom kladenia otázok turistom i hosťiteľom, analyzovať, akým spôsobom reaguje hostujúca societa na turistov, ako ich hodnotí a ako vice versa oni vnímajú svojich hosťiteľov (Danglová 2006: 95).

V poslednom čase sme svedkami skutočnosti, že tradičná kultúra sa ako súčasť organizovaných spoločensko-kultúrnych podujatí, i neformálnych stretnutí stáva čoraz častejšie prostriedkom komunikácie, čím ďalej, tým viac sa využívajú najrozličnejšie prvky tradičnej kultúry na prezentáciu lokálnych či regionálnych zvláštností. Vzhľadom k tomu, že sú orientované na získanie čo najširšieho počtu prijímateľov (divákov, turistov, konzumentov), majú tendencie masového šírenia. Ak vezmeme do úvahy aj skutočnosť, že tradičná kultúra je spojená s kolektívnym vedomím, príklady dobrej praxe jej využitia prispievajú nielen k zvyšovaniu jej obľúbenosti, ale aj k bližšiemu poznaniu jej vybraných prvkov a uvedomovaniu si ich hodnôt (Darulová 2013: 42). Pri prezentáciách hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva je potrebné dbať na kvalitu zážitkov, využívať miestne zdroje a zamerať sa na transmisiu kultúrnych hodnôt naprieč generáciám. K najvýznamnejším atribútom materiálnych, sociálnych a duchovných hodnôt tradičnej kultúry človeka a spoločenstva slúžiacim pre potreby vidieckeho turizmu na Slovensku je možné zaradiť:

- krajinu, prírodné, životné a obytné prostredie človeka (roľnícke usadlosti, chotárne sídla, objekty určené na obytné, hospodárske, výrobné, kultové, komunikačné a ďalšie účely);
- aktivity a prezentácie nehmotného kultúrneho dedičstva (folklórne podujatia, dni obce, súťaže ľudových rozprávačov, spevákův, hudobníkov, tanečníkov);
- kulinárnu kultúru (akcie založené na miestnych kulinárskych tradíciách s prezentáciami miestnych potravín, výrobkov, jedál, súťaže vo varení);
- domácu výrobu, tradičné remeslá a remeselné techniky (súťaže vo vykonávaní poľnohospodárskych prác, záprahy koní, približovanie dreva, školy remeselných techník);

- aktivity a prezentácie zamerané na rituály (fašiangové sprievody, stavanie májov, svadba, ukončenie poľnohospodárskych prác).

Ponúkané a prezentované javy by mali patriť k významným etnoidentifikačným činiteľom, podporujúcim pocit hrdosti na svoju lokalitu, s cieľom propagovať obraz krajiny alebo sídla v súlade s jej charakteristickými črtami; byť príznačné a typické pre lokalitu/región; byť známe a pre danú lokalitu reprezentatívne (zároveň to môžu byť aj zaniknuté javy, ktoré sa objavujú v novej podobe ako významná súčasť lokálnej tradície). Jednotlivé produkty by mali byť ponúkané konkrétnym cieľovým skupinám, pričom javy tradičnej kultúry môžu byť primárnym alebo sekundárnym cieľom návštevníkov. Gúčík (2006) za primárny cieľ považuje situáciu, keď je výlučným zámerom návšteva určitej udalosti, podujatia (Folklórny festival Východná, Dni ovčiarstva - salašnicke tradície, Čierny Balog, Zabíjačkové špeciality – Dobrá Niva, Európske ľudové remeslo – Kežmarok). Sekundárnym cieľom je vtedy, keď ide o doplnok iného druhu cestovného ruchu.

2. Program obnovy dediny, Dedina roka

Jednou z eventualít, ako možno dosiahnuť lepšiu kvalitu života na vidieku, ako revitalizovať vidiecke prostredie i tradičnú kultúru a smerom k budúcnosti naplňovať idey udržateľného rozvoja vidieka, je zapojenie obcí do Programu obnovy dediny (POD). Na vypracovaní jeho prvej, základnej koncepcie na Slovensku sa podieľali aj sociológovia (Ján Pašiak, Peter Gajdoš). Program staval predovšetkým na aktivizácii vnútorných rozvojových zdrojov dediny, na aktivizácii a efektívnom využívaní jednotlivých potenciálov obce, hlavne však na aktivizácii ľudského kapitálu (Gajdoš 2002: 272). Cieľom POD je: *vytvoriť ekonomické, organizačné a odborné predpoklady podpory vidieckych komunit k tomu, aby sa vlastnými silami snažili o harmonický rozvoj zdravého životného prostredia, zachovávanie prírodných a kultúrnych hodnôt vidieckej krajiny a rozvoj environmentálne vhodných hospodárskych aktivít s dôrazom na identitu a špecifiká tohto prostredia. V Programe obnovy dediny sa kladie dôraz na spoluúčasť obyvateľov* (Sklenárová – Cimermanová – Luptáková – Lakanda 2012: 2). Program schválenými realizáciami zlepšuje a skvalitňuje prostredie, najmä verejné priestranstvá a objekty, čím vytvára podmienky pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu a zvyšuje ekologické povedomie obyvateľov.

POD sa koná na národnej úrovni od roku 1998 a je garantovaný Ministerstvom životného prostredia SR. Odborný výkon, metodickú činnosť a administratívu zabezpečuje Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP) so sídlom v Banskej Bystrici. Neoddeliteľnou časťou samotnej filozofie Programu obnovy dediny je aj prezentácia dosiahnutých výsledkov v oblasti starostlivosti o vidiek, prezentácia konkurencieschopnosti, výnimočnosti a schopnosti slovenských dedín prinášať inovatívne spôsoby riešenia v procese starostlivosti o svoje kultúrne a prírodné prostredie s dôrazom na lokalitu. Podľa Gúčika predpokladom absolútnej konkurenčnej výhody je disponovanie jedinečnými, nenapodobiteľnými a nenahraditeľnými hodnotami. Môže ísť o prírodné a kultúrne dedičstvo cieľového miesta, ale tiež o unikátne a originálne produkty, ktoré vznikli sekundárne a nemajú svoju obdobu (Gúčík 2010: 33). Spomínané prezentácie hodnôt sa realizujú prostredníctvom súťaže Dedina roka, ktorá sa koná od roku 2001 s dvojročnou periodicitou. Ideou obidvoch aktivít je, okrem iného, aj podpora záujmu o hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, jeho ochrana, revitalizácia i popularizácia. Národná súťaž Dedina roka sa počas rokov kreovala, špecifikovali sa propozície i samotná organizácia. Inšpiráciou pre naplnenie obsahu bola aktívna spolupráca s Českou republikou, kde sa súťaž pod názvom Vesnice roku organizuje už od roku 1995. Víťaz národnej súťaže má právo reprezentovať SR v súťaži o Európsku cenu obnovy dediny.² Od roku 2001 mali túto možnosť obce Soblahov (okres Trenčín), Hrušov (okres Veľký Krtíš), Vlachovo (okres Rožňava), Liptovská Teplička (okres Poprad), Dobrá Niva (okres Zvolen), Oravská Lesná (okres Námestovo), Malé Dvorníky (okres Dunajská Streda). V roku 2015 národnú súťaž vyhrala obec Spišský Hrhov (Okres

² Súťaž vyhlasuje Európske pracovné spoločenstvo pre rozvoj vidieka a obnovu dediny (Die Europäische Arbeitsgemeinschaft Landentwicklung und Dorferneuerung – ARGE) so sídlom vo Viedni od roku 1990 s dvojročnou pravidelnosťou.

Levoča), ktorá bude reprezentovať Slovenskú republiku v európskej súťaži o Európsku cenu obnovy dediny v roku 2016.

Zadefinovaním a vyšpecifikovaním hlavných ukazovateľov hodnotenia sa okrem hlavnej ceny (1. miesto) udeľuje aj druhé i tretie miesto a stanovili sa nasledovné kategórie:

- Dedina ako hospodár – s dôrazom na zdroje, suroviny a ich využitie v miestnej výrobe, pestovateľstvo, ovocinárstvo a chovateľstvo, predaj z dvora a pod.
- Dedina ako maľovaná – s dôrazom na harmonický obraz dediny, rešpektovanie znakov tradičnej regionálnej architektúry v novej výstavbe, drobnú architektúru a detail, súlad starého s novým, rozsah a charakter obnovených objektov a pod.
- Dedina ako klenotnica – s dôrazom na ochranu a starostlivosť o hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, tradičnú kultúru, zachovávanie tradícií, zvykov a zručností, atmosféru a originalitu, miestnu hrdosť a pod.
- Dedina ako pospolitosť – s dôrazom na rozsah a rôznorodosť spolkovéj, klubovej a inej záujmovej činnosti, podmienky pre stretávanie, kultúrno-spoločenské a športové podujatia, výchovu, vzdelávanie a osvetu, komunikáciu a prácu s ľuďmi, s dôrazom na marginalizované skupiny, zapojenosť občanov do aktivít obce a pod.
- Dedina ako partner – s dôrazom na vytváranie partnerstiev na miestnej a regionálnej úrovni, medzinárodnú spoluprácu, účasť laickej a odbornej verejnosti v plánovaní apod.
- Dedina ako záhrada – s dôrazom na sídelnú zeleň, nakladanie s odpadmi, tvorbu a využívanie verejných priestranstiev vrátane predzáhradiek, starostlivosť o krajinu a pod.

Podľa hodnotiteľov je najsilnejšou stránkou našich obcí pospolitosť. Hlavnými znakmi pospolitosti – komunity sú okrem spoločne obývaného priestoru interpersonálne vzťahy, komunikačné väzby, spoločne uznávané hodnoty a sociokultúrne regulatívy (Moravanská 2009). Lokálna súdržnosť sa prejavuje reciprocitou, susedskou výpomocou i účasťou širšieho spoločenstva na obradoch životného cyklu i kalendárnych obradoch. Pri hodnotení obcí sa sleduje aj schopnosť spoločného stretávania sa generácií či už prostredníctvom rôznych spolkov, hudobno-tanečných, dramatických kolektívov na podujatiach, kedy prirodzenou formou dochádza k transmisii kultúrnych hodnôt. Najslabšou stránkou je naplnenie kritéria Dedina ako maľovaná. Vzhľad obcí v mnohých prípadoch nerešpektuje prírodné a kultúrne prostredie, obce nemajú vypracovaný urbanistický koncept, a tak sa vo vidieckom prostredí nachádzajú budovy, domy, obchody, ktoré nie sú v súlade s rurálnym prostredím, s ľudovou architektúrou, používanými materiálmi, technológiou i farebnosťou. Architektúra svojím umiestnením v lokalite má nevyčísliteľnú hodnotu z hľadiska dejín, umenia, estetiky, technológie, remeselníckej zručnosti i využitia pre vidiecky turizmus (Košťalová 2013).

3. Dedina ako hosťiteľ

Súťaž Dedina roka podporuje rozvoj vidieka, napomáha zachovávať a rozvíjať jeho prírodné i kultúrne dedičstvo a priťahuje mladých ľudí k aktivitám spojených s vidieckym turizmom. Uvedené podporuje aj Slovenská agentúra cestovného ruchu, ktorá začala participovať na súťaži v roku 2005. Na jej podnet sa kritériá hodnotenia obcí rozšírili o kategóriu:

- Dedina ako hosťiteľ – s dôrazom na rozsah a kvalitu služieb cestovného ruchu v danej obci so zameraním na vnímanie dediny ako celku pohľadom návštevníka. V rámci tejto kategórie je hodnotená súhrnná ponuka obce pre potenciálnych návštevníkov, jej špecifiká, pohostinnosť, prístup návštevníkov ku kvalitným informáciám. Sledovaná je ponuka ubytovacích, stravovacích, doplnkových služieb a zaujímavostí, ktoré obec v svojom katastri návštevníkom ponúka. V rámci tejto kategórie sa dôraz kladie na to ako obec prezentuje a sprístupňuje svoje hodnoty, ako sa propaguje, ako buduje zariadenia pre relax a oddych.

V prvý rok oceňovania titul Dedina ako hosťiteľ, získal Slovenský Grob (okres Pezinok) „Za udržiavanie tradičnej kultúry a kuchyne a podporu podnikateľského prostredia“.

Obec aktívne využíva špecifickú lokálnu tradičnú kulinárnu kultúru (príprava i prezentovanie husaciny s lokšami), popularizuje miestne kulinárske tradície prostredníctvom viacerých akcií,

například – Dňom otvorených dverí v husacinových prevádzkach. Obec má zrevitalizované kultúrno-historické objekty, prezentuje prvky výtvarného umenia (ozdobnú, ornamentálnu úpravu stien domov, paličkovanú čipku) i javy tradičnej ľudovej kultúry prostredníctvom folklórnych kolektívov.

V roku 2007 titul Dedina ako hosťiteľ získala Štrba (okres Poprad) „Za celoročnú komplexnú ponuku v oblasti cestovného ruchu v atraktívnom prírodnom prostredí“. Štrba okrem mimoriadne hodnotnej existencie ponúk vidieckeho turizmu v atraktívnom prírodnom prostredí (ubytovacie a stravovacie kapacity), podporuje svojich obyvateľov aj v rozvíjaní folklórnych javov formami tanečnej, hudobno-spevnej, dramatickej komunikácie naprieč generáciám. Nezanedbateľná je aj každoročná, pravidelná prezentácia obce na FF Východná.

Obec Valča (okres Martin) získala ocenenie „Za vytváranie podmienok pre všestranné aktivity a rozvoj celoročného cestovného ruchu“ v roku 2011.³ Obec sa aktívne spolupodieľa na budovaní komplexných služieb pre cestovný ruch, najmä v kontexte rozvíjania športových a relaxačných aktivít. Snowland vo Valčianskej doline je vyhľadávaným lyžiarskym strediskom. Pri posilňovaní športových aktivít zimného i letného charakteru si obec aj stredisko zachováva jednotnú architektúru, ktorá nenaruša prírodné a kultúrne prostredie a vhodne sa začleňuje do koloritu krajiny.

V roku 2013 získala ocenenie Blatnica (okres Martin). Členovia hodnotiacej komisie obec ocenili „Za všestrannú ponuku možností a atraktivít cestovného ruchu s prihliadnutím na súčasné potreby návštevníkov s využitím miestneho potenciálu“. Blatnica – obec v blízkosti Gaderskej a Blatnickej doliny má vybudované cyklotrasy a turistické chodníky a ponúka vhodné ubytovacie možnosti turistom. V obci sa nachádza múzeum Karola Plicku, významného českého umeleckého fotografa, filmára, etnografa, folkloristu a pedagóga. Toto múzeum je vysunutou expozíciou Slovenského národného múzea - Etnografického múzea v Martine. Expozícia podáva ucelený prehľad o živote a diele Plicku, s osobitým zreteľom na jeho zobrazenie tradičnej kultúry Slovenska.

V poslednom doteraz konanom ročníku (2015) bol titul Dedina ako hosťiteľ udelený obci Vyhne (okres Žiar nad Hronom) „Za využitie prírodných a kultúrnych daností obce a okolia v prospech rozvoja služieb cestovného ruchu pre domácich a zahraničných hostí pri zohľadňovaní záujmov a prosperity miestnych obyvateľov“. Obec svoju víziu propaguje prostredníctvom sloganu „Vodný raj Vyhne, viacúčelový oddychový areál“. Vyhne sú stará banícka, pivovarnícka a významná kúpeľná obec. Okrem aquaparku obec vo svojom katastri vybuďovala viaceré náučné turistické i cykloturistické trasy, napríklad Náučný chodník Andreja Kmeťa (významného slovenského etnografa, archeológa, historika, geológa a botanika) v nadväznosti na staré banícke tradície i banský náučný chodník.

Záver

Uvedené podporné programy (POD, Dedina roka) motivujú obce kreovať a prezentovať ekonomický, kultúrny i sociálny kapitál s dôrazom na hodnoty slovenského vidieckeho prostredia. Pri vnímaní významu kultúrneho dedičstva v prospech vidieckeho cestovného ruchu je potrebné si uvedomiť, že viaceré javy tradičnej kultúry stratili svoju pôvodnú funkciu, iné sa postupne transformovali do súčasného spôsobu života, prispôbili sa novým podmienkam, životným štýlom a predstavám. Niektoré sú sprostredkované cestami globalizácie, iné prešli procesom revitalizácie i reálneho modelovania v prospech samotnej prezentácie a zviditeľnenia lokality. V príležitostnom oživení javov prostredníctvom tvorivého prístupu nastupujúcej generácie možno vidieť perspektívu uchovania tradičných prvkov kultúry v nových tvorivých inováciách, čo je jedným z predpokladov jej udržateľnosti v procese generačnej transmisie. Ide tu teda o uplatnenie synchronného princípu v procese kontinuity kultúry (Krišková 2012: 182). Kvalitne revitalizované a kreatívne prvky kultúrneho dedičstva predstavujú inovácie, sú predpokladom výlučnosti, jedinečnosti prezentácie a s

³ V roku 2009 ocenenie v kategórii Dedina ako hosťiteľ nebolo udelené

ňou spojeného zážitku a môžu vidieckemu turizmu priniesť hodnotu a úžitok. K regionálnym inováciám je možné zaradiť napríklad:

- *Revitalizovaná roľnícka usadlosť Dom u Lukáčov* – priestory domu, ku ktorému patrí brána, stodola, sýpka a studňa odkúpil Obecný úrad v Dobrej Nive od pôvodných majiteľov a zrekonštruoval ho. Dom je využívaný na aktivity zamerané na prezentáciu kultúrneho dedičstva obce širokej verejnosti i návštevníkom, napríklad na organizovanie kulinárskych podujatí (poľovnícke, rybárske, zabíjačkové špeciality), počas ktorých sa pripravujú jedlá z lokálnych produktov (Dobrá Niva – Dedina roka 2000, 1. miesto);
- *Varenie špeciálneho banického jedla štiarc* – lokálna aktivita zameraná na prezentáciu kultúrnej špeciality štiarc, (bezmäsité zemiakové jedlo) s vysvetľovaním postupu a technológie prípravy jedla návštevníkom (Špania Dolina – Dedina roka 2013, 2. miesto);
- *Hontianska paráda* – trojdňové podujatie prezentuje kultúrne dedičstvo prostredníctvom ukážok pracovných činností, tradičných jedál a nápojov, poskytuje priestor pre spontánnu interpretáciu ľudových spevákov a muzikantov (Hrušov – Dedina roka 2004, 1. miesto);
- *Ekologické hospodárenie* – realizované Jednotným roľníckym družstvom v Liptovskej Tepličke. Družstvo má svoj penzión, ktorý zabezpečuje stravovacie služby práve z produktov ekologického hospodárenia (Liptovská Teplička – Dedina roka 2007, 1. miesto, Európska cena obnovy dediny 2008, 2. miesto);
- *Oberačkové slávnosti* – lokálne podujatie pri príležitosti vinobrania spojené s prezentáciou tradičných lokálnych vín a jedál, rezervácie ľudovej architektúry – vinohradnícke domy, pivnice, lisovne (Sebechleby, Stará hora – Dedina ako klenotnica 2013).

Inšpirujúc sa Slavkovským (2009) a Bessière (1998) je možné konštatovať, že samotná kultúra nikdy nevstačí len so svojou minulosťou, musí sa obnovovať stále novou kreativitou. Až kreativita zabezpečuje adaptáciu kultúrnej identity na nové materiálne a sociálne podmienky. Kultúrne dedičstvo je nielen súčasťou minulosti a prítomnosti, ale aj budúcnosti. Je dynamické a neustále sa vyvíja a mení. Spája uchovávanie a inováciu, stabilitu a dynamiku, reprodukciu a kreativitu, lebo skúsenosti ľudstva prenášané tradíciou, sú aj zdrojom nových riešení a inovácií aplikovateľných i na vidiecky turizmus. V súčasnosti je ale potrebné myslieť aj na ohrozenia kultúrnej identity a prvkov tradičnej kultúry. V tomto kontexte je možné hovoriť aj o „turistickej pasti“, teda schopnosti cestovného ruchu degradovať svojimi aktivitami miestny kapitál (Vystoupil – Šauer 2014: 783). K rizikovým faktorom patrí ponúkanie javov, ktoré narúšajú krajinné štruktúry, obraz krajiny alebo sídla, sú tematicky neadekvátne a nespĺňajú estetické i etické kritériá. Z tohto dôvodu je dôležité si uvedomiť, že len citlivá transformácia prvkov, ktoré sú schopné potvrdiť svoje opodstatnenie v nových podmienkach vývoja, môže ponúkať objektívny a hodnotný obraz o tradičnej kultúre a byť podporou pre rozvoj vidieckeho turizmu.

Literatúra

- [1] BESSIÈRE, J., (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. In *Sociologia Ruralis*, Vol. 38, No. 1, pp. 21-34. ISSN 1467-9523.
- [2] BUCHTA, S., (2007). Možnosti a perspektívy riešenia vidieckej zamestnanosti. *Sociológia*, vol. 39, no. 2, pp. 119-153. ISSN 0049-1225.
- [3] DANGLOVÁ, O., (2006). Jedna z tvárí postsocialistického turizmu. (Prípadová štúdia z regiónu západného Slovenska). In Čukan, J., Gažiová, A., Šusteková, I. (eds.) *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra, pp. 93-106. ISBN 80-8050-992-1.
- [4] DARULOVA, J., (2013). Súčasný prejav folklorizmu (kultúrne dedičstvo banskobystrického kraja v kontexte vytvárania lokálnej/regiónálnej identity). In Krišková, Z. (ed.) *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Krakow: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 41-58. ISBN 978-83-7490-661-6.
- [5] GAJDOŠ, P., (2002). *Človek Spoločnosť Prostredie. Priestorová sociológia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. ISBN 80-855444-15-6.
- [6] GEIST, B., (1992). *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, a.s., 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
- [7] GÚČIK, M., (2005). Vzťah verejného a súkromného sektora v cestovnom ruchu. *Ekonomická revue cestovného ruchu: Economic Review of Tourism*, vol. 38, no. 3, pp. 131-139. ISSN 0139-8660.

- [8] GÚČIK, M., (2006). Tradičná kultúra ako faktor regionálneho rozvoja. In Čukan, J., Gažiová, A., Šusteková, I. (eds.) *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra, pp. 11-21. ISBN 80-8050-992-1.
- [9] GÚČIK, M., (2010). *Cestovný ruch. Úvod do štúdia*. Banská Bystrica: Dali-BB. ISBN 978-80-89090-80-8.
- [10] CHORVÁT, I., (2006). Sociológia turizmu a jej počiatkové východiská. In Čukan, J., Gažiová, A., Šusteková, I. (eds.) *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra, pp. 197-205. ISBN 80-8050-992-1.
- [11] KOŠTIALOVÁ, K., (2013). Revitalizácia tradičnej kultúry vidieka v procesoch globalizácie. In Krišková, Z. (ed.) *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Krakow: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 59-74. ISBN 978-83-7490-661-6.
- [12] KRIŠKOVÁ, Z., (2012). *Etnokultúrne kontexty výroby modrotlačie*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Univerzity Mateja Bela. ISBN 978-80-557-0380-0.
- [13] MORAVANSKÁ, K., (2009). Koncept spoločenstva v sociológii alebo spoločenstvo stále živé? *Sociológia*, vol. 41, no. 4, pp. 380-396. ISSN 0049-1225.
- [14] SACR – SLOVENSKÁ AGENTÚRA PRE CESTOVNÝ RUCH. [online]. [cit. 2016-02-27]. Dostupné z: <http://www.sacr.sk/slovensko/nase-tipy-pre-vas/vidiecky-cestovny-ruch/>.
- [15] SKLENÁROVÁ, M., CIMERMANOVÁ, I., LUPTÁKOVÁ A., LAKANDA, M., (2012). *Súťaž Dedina roka. Budúcnosti na stope*. Banská Bystrica: Slovenský agentúra životného prostredia.
- [16] SLAVKOVSKÝ, P., (2005). Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí. *Slovenský národopis*, vol. 53, no. 2, pp. 119-133. ISSN 13335-1303.
- [17] SLAVKOVSKÝ, P., (2009). *Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe*. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1086-1.
- [18] STRATÉGIA ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU DO ROKU 2020. [online]. [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=143964>.
- [19] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2014). Politika cestovného ruchu v ČR v letech 2007-2013 a její očekávané možnosti v letech 2014-2020. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 777-786. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-101.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu VEGA 1/0655/15 Kultúrne dedičstvo ako fenomén identity

MUZEJA JAKO REGIONÁLNÍ AKTÉŘI V CESTOVNÍM RUCHU – ÚSKALÍ MUZEJNÍ STATISTIKY

MUSEUMS AS REGIONAL PLAYERS IN TOURISM – THE PITFALLS OF MUSEUM STATISTICS

MILAN PŮČEK ¹

MICHAL PLAČEK ²

¹Národní zemědělské muzeum Praha ¹The National Museum of Agriculture
✉ Kostelní 44, Praha, Czech Republic
E-mail: milan.pucek@seznam.cz

²Fakulta sociálních věd ²Faculty of social science
Univerzita Karlova v Praze Charles university in Prague
✉ Smetanovo nábřeží 6, Praha, Czech Republic
E-mail: michalplacek@seznam.cz

Anotace

Článek se zabývá analýzou faktorů, jež mají vliv na návštěvnost muzeí a způsobem vykazování návštěvníků, v kontextu role muzea jako regionálního aktéra v cestovním ruchu. Pro naplnění cílů používáme deskriptivní analýzu, korelační analýzu a syntézu. I přes to, že vybraná muzea patří podle oficiálních statistik mezi nejnavštěvovanější turistické cíle, je třeba mít na paměti, že tyto výsledky jsou ovlivněny mnoha faktory. Jedním z faktorů ovlivňující návštěvnost může být započítávání duplicitních návštěvníků expozic. Korelační analýza, kterou používáme jako test prvního stupně, odhalila statisticky významnou závislost počtu návštěvníků na počtu expozic a výstav, což může indikovat potenciální riziko manipulace s návštěvností.

Klíčová slova

muzeum, návštěvnost, statistika

Annotation

The article deals with an analysis of the pitfalls of Museum Statistics. Authors analyze the factors that affect the attendance of museums and manner of reporting these visitors. This is done in the context of the role of museums as a regional player in tourism. To fulfill these objectives, we utilize descriptive analysis, correlation analysis, and synthesis. Despite the fact that the chosen museums are among the most visited tourist destinations according to official statistics, it should be kept in mind that these results are influenced by many factors. One of the factors influencing attendance numbers may be the tallying of repeat visitors. A correlation analysis, which we use as a test of first instance, revealed a statistically significant dependence on the number of visitors to exhibitions and expositions, which may indicate a potential risk of the manipulation of attendance data.

Key words

museum, attendance, statistics

JEL classification: R10, H00

Úvod

Pro pochopení role muzea jako regionálního aktéra v rámci cestovního ruchu je nejprve nutné vymezit, jakou speciální legislativou se muzea v ČR řídí, definovat pojem muzeum (řada aktérů v cestovním ruchu používá název muzeum, ale přitom nenaplnuje níže uvedené definice muzea) a

vymežit funkce muzea. V ČR se činnost muzeí řídí od roku 2001 zákonem č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy. Zákon stanovil postupy muzejní práce a vymežil pojem „muzeum“ (§2 odst. 4): „Muzeem je instituce, která získává a shromažďuje přírodniny a lidské výtvořky pro vědecké a studijní účely, zkoumá prostředí, z něhož jsou přírodniny a lidské výtvořky získávány, z vybraných přírodnin a lidských výtvořků vytváří sbírky, které trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává, umožňuje způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu jejich využívání a zpřístupňování poskytováním vybraných veřejných služeb, přičemž účelem těchto činností není zpravidla dosažení zisku.“ K porovnání k této definici je vhodné uvést definici mezinárodní asociace muzeí ICOM (International Council of Museums), která muzeum definuje takto (ICOM, 2001): „Muzeum je stálá nevýdělečná instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělávání, výchovy a potěšení.“ Obě definice pracují s neziskovým charakterem muzea, s pojmem služba. Definice dle našeho zákona pracuje zejména s paměťovou a vzdělávací funkcí muzea. Definice dle ICOM přidává slovo „potěšení“, které odkazuje na zážitkovou funkci muzea (Hájek, Půček 2011). Muzeum dle definice ICOM má tak 3 funkce, paměťovou, vzdělávací (někdy též uváděnou didaktickou) a zážitkovou. Tři uvedené funkce muzeí neexistují izolovaně - typickým znakem produktu muzea je jeho komplexní charakter. Pokud muzeum chápeme jako regionálního aktéra cestovního ruchu, pak je klíčová zejména zážitková funkce muzea. Jejím cílem ale není „zážitek pro zážitek“ (jako například u zábavních parků), ale zážitek slouží jako nástroj pro vzdělávací a paměťovou funkci muzea. S definicí dle českého zákona je možné srovnat definici dle Asociace muzeí ve velké Británii, která pracuje se slovy „inspirace, učení a zábava“ (Fialová, 2003, s. 36): „Muzea umožňují občanům, aby zkoumali sbírky pro inspiraci, učení a zábavu. Jsou institucemi, které sbírají, ochraňují a zpřístupňují doklady vývoje společnosti a přírody, které spravují v zájmu společnosti.“ Ze všech vše uvedených definic je patrné, že muzeum musí pracovat se sbírkovými předměty. V tom se běžná muzea významně liší od jiných cílů cestovního ruchu, jako jsou například hrady a zámky, zábavní parky, různé atrakce typu strašidelná podzemí a podobně.

V České republice existuje poměrně rozsáhlá síť muzeí. V době socialistického Československa bylo v každém okrese jedno „okresní vlastivědné“ muzeum, které obvykle mělo několik poboček ve všech městech okresu. Aktuální počty muzeí, památníků (památník je muzeum věnované významné osobnosti či události) a galerií (galerie je muzeum umění) v České republice a jejich aktivitu podle zřizovatele zobrazuje následující tabulka.

Tab 1: Výstupy muzeí, památníků a galerií podle zřizovatele

Počet	Státní správa, kraje, obce a města	Podnikatelské subjekty	Ostatní	Celkem
galerií v provozu	63	4	5	72
muzeí a památníků v provozu	342	56	39	437
poboček muzeí a galerií v provozu	318	8	6	332
expozičních muzeí a galerií	1 734	155	103	1 992
uspořádaných výstav	3 882	111	214	4 207
z toho výstav putovních	331	7	22	360
návštěvníků expozičních a výstav	9 365 438	1 153 075	1 132 814	11 651 327
uspořádaných přednášek a jiných kulturně výchovných akcí	14 005	64	347	14 416
návštěvníků přednášek a jiných kulturně výchovných akcí	1 634 664	12 435	22 485	1 669 584

Zdroj: NIPOS, (2015)

Z tabulky je zřejmé, že v sektoru muzeí, galerií a památníků hraje dominantní roli stát, kraje a obce – jde o muzea zřizované státem, krajem nebo obcí (nejčastěji v právní formě příspěvková organizace). Tato muzea mají velmi malou ekonomickou soběstačnost (jsou závislé na příspěvku zřizovatele). Blíže tento problém popisuje následující tabulka.

Tab. 2: Vývoj ekonomické soběstačnosti muzeí

	2010	2011	2012	2013	2014
Příjmy galerií, muzeí a památníků	707 075	675 606	718 215	777 060	838 047
z toho vybrané vstupné	235 015	266 074	262 121	327 133	379 527
neinvestiční výdaje	4 019 608	3 874 071	3 956 811	4 014 756	4 236 940
z toho nákup sbírkových předmětů	54 364	51 442	43 077	49 766	54 911
% soběstačnosti	17,6	17,4	18,2	19,4	19,8

Zdroj: NIPOS, (2015)

1. Muzeum jako aktér v cestovním ruchu

Na základě provedeného výzkumu (analýzy strategických dokumentů a strukturovaných rozhovorů s představiteli krajů) lze konstatovat, že většina krajů chápe muzea zejména jako instituce cestovního ruchu, případně jako nástroj pro zvyšování atraktivity území z hlediska cestovního ruchu. Muzea jsou tak v chápání představitelů krajů ve své podstatě řazena do stejné kategorie jako „zábavní či parky“, aquaparky či podobné atrakce (například strašidelná podzemí či hrady atd.). Muzea však soutěží v rámci regionálního cestovního ruchu také s dalšími tentokrát již „důstojnými soupeři“ jako jsou památky (zejména hrady a zámky) a zoologické zahrady. A lze říci, že v tomto souboru nejsou muzea příliš úspěšná – v první desítku turistických cílů v ČR za rok 2014 (viz následující tabulka) je na osmém místě Židovské muzeum v Praze. Další muzeum je Národní galerie v Praze na 15. místě.

Tab. 3: Nejnavštěvovanějších 20 turistických cílů ČR za rok 2014

č.	objekt	návštěvnost (tis.)	kraj
1	Pražský hrad	1 799,3	Praha
2	Zoologická zahrada Praha	1 382,2	Praha
3	AquaPalace Praha	845,3	Praha
4	Dolní oblast Vítkovic, Landek Park, Ostrava	808,9	Moravskoslezský
5	Staroměstská radnice	739,8	Praha
6	Pivovary a expozice Plzeňského Prazdroje	600,0	Plzeňský
7	Zoologická zahrada Zlín (Lešná)	585,1	Zlínský
8	Židovské muzeum v Praze	580,0	Praha
9	Petřínská rozhledna	557,4	Praha
10	Zoologická zahrada Ostrava	540,5	Moravskoslezský
11	Zoologická zahrada Dvůr Králové	464,2	Královéhradecký
12	Centrum Babylon Liberec (zahrnuje Aquapark a iQpark)	428,1	Liberecký
13	Zoologická zahrada Plzeň	427,4	Plzeňský
14	Zoologická zahrada Liberec	414,2	Liberecký
15	Národní galerie v Praze	380,2	Praha
16	Státní zámek Lednice - NKP	378,1	Jihomoravský
17	Státní hrad a zámek Český Krumlov	367,6	Jihočeský
18	Bludiště na Petříně	363,7	Praha
19	Zoologická zahrada Olomouc	356,9	Olomoucký
20	Svět miniatur, Sklep strašidel a Slezskoostravský hrad, Ostrava	350,0	Moravskoslezský

Zdroj: Czechtourism, (2015)

Z tabulky je zřejmé, že muzea mají významný vliv na turismus v celorepublikovém měřítku. Otázkou také zůstává, jaký vliv na návštěvnost muzeí, má způsob vykazování návštěvnosti jednotlivých institucí. Existuje zde riziko, že jednotlivé instituce v rámci snahy navyšovat návštěvnost, započítávají návštěvníky několikrát podle počtu navštívených expozic. Tuto situaci můžeme nazvat určitou „pasivní korupcí“. V sektoru kultury tento problém není doposud dostatečně popsán, proto používáme analogii z odvětví veřejných zakázek. Základní intuici problému položila již škola public choice, která vnímá byrokrata jako racionálně jednajícího aktéra, jehož cílem je maximalizace užitku, což se může

projevit například na zvyšování rozpočtu. (Nemec et al. 2014) tento problém nazývají bureaucracy safety, tj. situace, kdy se aktéři veřejného snaží minimalizovat riziko a chovají se v souladu s očekáváním nadřízených autorit a poskytovatelů zdrojů (Mikušová – Meričková, Nemec, 2013), (Půček, 2014). V případě sektoru muzeí, galerií a památníků se jednotlivé instituce budou snažit vykazovat co nejvyšší návštěvnost, a to i za cenu úprav statistických výkazů. V praxi se tato technika nazývá windows dressing (Capalbo, at. al., 2014). Tyto skutečnosti mají samozřejmě vliv i na vnímání významu těchto institucí pro regionální cestovní ruch. Moderní auditorské metody založené na statistické analýze, blíže např. (Plaček, 2013), (Amiram, et. al., 2015), (Heywood, Rose, 2014), jsou schopny detekovat data, jež vykazují vyšší stupeň manipulace, avšak konečné rozhodnutí závisí vždy na výsledku kontroly na místě.

Cílem našeho článku tedy je analýza možné závislosti počtu návštěvníků muzeí na počtu expozic a výstav a následné vyvození doporučení pro veřejnou politiku na základě výsledků této analýzy. Tuto závislost analyzujeme na datech o agregované návštěvnosti za roky 1995-2014 a také na datech o návštěvnosti muzeí podle regionů za rok 2014. Předkládané výsledky představují vstupní analýzu celého problému.

2. Metody

Základní použitou metodou je korelační analýza. Tento nástroj se používá pro zjištění těsnosti závislosti dvou náhodných spojitých proměnných. Korelace označuje míru stupně asociace dvou veličin. Dvě veličiny jsou korelované (asociované), jestliže určité hodnoty jedné veličiny mají tendenci se vyskytovat společně s určitými hodnotami druhé veličiny. Míra asociace dvou náhodných proměnných může sahát od neexistence korelace, tj. situace kdy všechny hodnoty proměnné Y se vyskytují stejně pravděpodobně s každou hodnotou proměnné X) až po absolutní korelaci, tedy situaci kdy s danou hodnotou proměnné X, se vyskytuje právě jedna hodnota proměnné Y). Korelační koeficient může nabývat hodnot v intervalu od -1 do + 1. Čím je větší absolutní hodnota korelačního koeficientu, tím je těsnější korelace. Kladný korelační koeficient vyjadřuje pozitivní korelaci mezi veličinami a záporný korelační koeficient vyjadřuje negativní korelaci mezi veličinami. Korelační analýzu aplikujeme na data o souhrnné návštěvnosti muzeí, galerií a památníků a data počtu expozic za roky 1995-2014. Následně tento přístup aplikujeme na data o návštěvnosti a počtu expozic muzeí, památníků a galerií za jednotlivé kraje v roce 2014. Data získáváme ze statistické ročenky kultury za rok 2014, kterou vytváří NIPOS. Všechny použitá data jsou dostupné na internetu. Korelační analýzu v našem případě používáme jako auditní techniku, jež nám pomůže identifikovat data, jež vykazují vyšší riziko zkreslování.

Další použitou metodou je strukturované interview s ředitelem vybraného muzea, které slouží k objektivizaci našich závěrů. Výsledné závěry a doporučení jsou předkládány ve formě syntézy předchozích částí.

3. Výsledky

Následující graf představuje vývoj počtu návštěvníků muzeí, galerií a památníků a vývoj počtu expozic a výstav v letech 1995-2014

Graf 1: Vývoj počtu expozic a návštěvnosti v letech 1995-2014

Zdroj: (NIPOS, 2015)

Počet návštěvníků vzrostl mezi lety 1995-2014 zhruba o 30,6%, rychleji rostl počet expozic a výstav v témže období to bylo o 58%. Zatímco počet expozic a výstav roste poměrně plynule, u návštěvnosti můžeme zaznamenat relativně výrazné výkyvy a to v období 2002-2004, 2008-2011. Velmi výrazný skok ve zvýšení návštěvnosti můžeme pozorovat v roce 2013, kdy návštěvnost vzrostla v porovnání s rokem 2012 o 9,5%, a v roce 2014 v porovnání s tímž rokem o 21,6%. Korelační koeficient mezi počtem návštěvníků a počtem expozic a výstav činí 0,75, což vypovídá o silné míře asociace mezi oběma proměnnými. Je zřejmé, že tento stav také souvisí s výkony ekonomiky, využitím jednoduché korelační analýzy můžeme prokázat poměrně významný vztah mezi návštěvností a vývojem HDP (korelační koeficient 0,745), spotřebou domácností (korelační koeficient 0,731) a vývojem průměrných mezd v České republice (korelační koeficient 0,670). Příjmovou elasticitu potvrdily i další studie např. (Skinner, et. al, 2009). Dalšími faktory mohou být převzetí návštěvnícky atraktivních objektů muzeem hl. města Prahy, marketingem, vyšší atraktivitou pořádaných akcí a spojením s dynamikou turismu (Cellini, Cuccia, 2013). Další tabulka představuje počty expozic a výstav a jejich návštěvníky podle krajů.

Tab. 4: Počty expozic a výstav a jejich návštěvnost v roce 2014 podle krajů

Kraj	Galerie, muzea a památníky	Expozice a uspořádané výstavy	Návštěvníků expozic a výstav
Hlavní město Praha	37	529	4495024
Středočeský kraj	77	1018	1113407
Jihočeský kraj	41	436	505891
Plzeňský kraj	35	412	424166
Karlovarský kraj	12	153	281444
Ústecký kraj	28	364	409062
Liberecký kraj	32	345	251026
Královéhradecký kraj	51	450	453590
Pardubický kraj	37	354	372986
Kraj Vysočina	38	426	311280
Jihomoravský kraj	42	643	902360
Olomoucký kraj	18	290	633561
Zlínský kraj	25	326	792535
Moravskoslezský kraj	36	452	704995

Zdroj: NIPOS, 2014

Z tabulky je zřejmé, že největší návštěvnosti dosahuje Praha, Středočeský kraj a Jihomoravský, pokud se podíváme na korelační koeficienty, najdeme zde sice statisticky významnou závislost, korelační koeficient činí 0,2956, což můžeme označit jako nižší míru asociace mezi dvěma proměnnými.

Na základě výsledků korelační analýzy můžeme indikovat jistou míru asociace mezi počtem návštěvníků a počtem expozic. Existuje zde tedy riziko zkreslení výsledné statistiky. Na druhou stranu však musíme upozornit na silný význam tzv. ostatních faktorů, jako je například ekonomická situace apod.

Naše závěry jsme ověřovali prostřednictvím strukturovaného interview s ředitelem vybraného muzea, který potvrdil výskyt těchto praktik, jejichž hlavní motivací je navyšovat návštěvnost, tak aby se instituce nedostala do konfliktu s představami zadavatele o její výkonnosti.

Podle našeho názoru je nejefektivnějším řešením celého problému úprava vykazovacích konvencí, tak aby se nemohly duplikovat jednoho návštěvníka několika expozic na několik návštěvníků. Samozřejmě je možné implementovat i kontroly výkaznictví přímo na místě, vzhledem k finanční a časové náročnosti těchto kontrol, je nutná důsledná analýza rizika od subjektů provádějící kontrolu.

Závěr

Článek se zabývá analýzou vykazování návštěvnosti muzeí, památníků a galerií v kontextu jejich role aktéra v regionálním cestovním ruchu. Předkládané výsledky představují vstupní analýzu celého problému. Výsledky korelační analýzy dat o návštěvnosti muzeí, památníků a galerií a dat o počtu expozic a výstav indikují statisticky významnou míru asociace, což můžeme označit jako „red flag“ indikující potenciální manipulaci s výkaznictvím návštěvnosti, jež v konečném důsledku může zkreslovat i význam těchto institucí jako hybatele turistického ruchu v regionech.

Kromě kontroly na místě využívající moderní statistické nástroje pro detekci rizika manipulace s daty se jeví jako nejefektivnější opatření úprava vykazovacích konvencí národní muzejní statistiky, tak aby nemohlo docházet k umělému navyšování návštěvnosti.

Literatura

- [1] AMIRAM, D., BOZANIC, Z., ROUEN, E., (2015). Financial statement errors: evidence from the distributional properties of financial statement numbers. *Review of accounting studies*, vol. 20, no. 4. pp. 1540-1593. ISSN 1380-6653. DOI 10.1007/s11142-015-9333-z.
- [2] CAPALBO, F., FRINO, A., MOLLICA, V., PALUMBO, R., (2014). Accrual – based earnings management in state owned companies. *Accounting Auditing & Accountability Journal*, vol. 27, no. 6. pp. 1026-1040. ISSN 0003-6846. DOI 10.1108/AAAJ-06-2014-1744.
- [3] CELLINI, R., CUCCIA, T., (2013). Museum and monument attendance and tourism flow: a time series analysis approach. *Applied economics*, vol. 45, no. 24, pp. 3473-3482. ISSN 0003-6846. DOI 10.1080/00036846.2012.716150.
- [4] CZECHTOURISM, (2015). Nejnavštěvovanější turistické cíle roku 2015. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.czechtourism.cz/pro-media/tiskove-zpravy/nejnavstevovanejsi-turisticke-cile-roku-2014>.
- [5] ČESKO, (2001). *Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <http://www.mkr.cz/scripts/detail.php?id=806>.
- [6] FIALOVÁ, D., (2003). *Profesní a etické standardy a výkonnostní ukazatele muzejní práce*. Praha: Asociace muzeí a galerií ČR. ISBN 80-86611-02-7.
- [7] HÁJEK, O., PŮČEK, M., NOVOSÁK, J., (2011). Marketing muzeí: případová studie muzeí Zlínského kraje. *Časopis Slezského zemského muzea: série B - vědy historické*, vol. 60, no. 3, pp. 201-212. ISSN 1211-3131.
- [8] HEYWOOD, P. M., ROSE, J., (2014). Close bot no cigar: the measurement of corruption. *Journal of Public Policy*, vol. 34, no. 3, pp. 507-529. ISSN 0143-814X. DOI 10.1017/S0143814X14000099.
- [9] ICOM, (2001). *Profesní etický kodex muzeí. Mezinárodní rada muzeí (ICOM), 15. valné shromáždění konference ICOM v Buenos Aires v Argentině dne 4. listopadu 1986 ve znění 20. valného shromáždění konference ICOM ve španělské Barceloně dne 6. července 2001*. [online] [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: http://www.cz-museums.cz/web/deni_v_oboru/eticky-kodex-muzei.

- [10] MIKUŠOVÁ - MERIČKOVÁ, B., NEMEC, J., (2013). Contract Management and its Impact on contracting Public Services: Slovak Republic. *Ekonomický časopis*, vol. 61, no. 7, pp. 690-699. ISSN 0013-3035.
- [11] NIPOS, (2015). *Kultura české republiky v číslech, vybrané údaje ze statistických šetření*. [online]. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/1_Kultura-v-%C4%8D%C3%ADslech_2015_web.pdf.
- [12] NEMEC, J., ŠUMPÍKOVÁ, M., KLAZAR, S., GREGA, M., (2014). Efficiency versus economy in public procurement. In Löster T., Pavelka T. (ed). *Conference Proceedings: The 8th International Days of Statistics and Economics*. Praha: Melandrium. pp. 1054-1063. ISBN 978-80-87990-02-5.
- [13] PLAČEK, M., (2013). Utilization of Benford's Law by Testing Government Macroeconomics Data. In Kajurová, V., Deev, O. (eds.) *European Financial Systems 2013. Proceedings of the 10 th. International Scientific Conference*, Brno: Masaryk University, pp.258-264. ISBN 978-80-210-6294-8.
- [14] PŮČEK, M., (2014): Vedou vyšší výdaje na úředníka k nižšímu riziku korupce? Analýza českých krajů. *Ekonomický časopis*, vol., 62, no. 2, pp. 150 – 166. ISSN 0013-3035.
- [15] SKINNER, S. J., EKELUND, R. B., JACKSON, J. D., (2009). Art museum attendance, public funding, and the business cycle. *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 68, no. 2, pp. 491-516. ISSN 0003-6846. DOI 10.1111/j.1536-7150.2009.00631.x.

RISING OF TOURISM ATTRACTIVENESS OF THE KARVINA REGION OWING TO CULTURAL AND SPA TOURISM**ZVYŠOVÁNÍ TURISTICKÉ ATRAKTIVNOSTI KARVINSKA PROSTŘEDNICTVÍM LÁZEŇSKÉHO A KULTURNÍHO CESTOVNÍHO RUCHU****PAVLÍNA PELLEŠOVÁ****MIROSLAVA KOSTKOVÁ**

Katedra cestovního ruchu a volnočasových aktivit *Department of Tourism and Leisure Activities*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: pellesova@opf.slu.cz, kostkova@opf.slu.cz

Annotation

Cultural tourism has recently experienced a significant development. This presents an opportunity for the regions affected by industrial restructuring, which entails a change in the perception of the cultural heritage of the affected area. The aim of this paper is evaluation of tourist attractiveness of the Karvina region in terms of spa and cultural tourism and research of visiting of selected cultural sites in the region. There is used a primary method data gathering, structured interviews, statistical data analysis, the method of a Defert function and the method of comparison and prediction. A care of cultural heritage raises awareness of the wealth of this region; it increases visiting sites and it has a regional and some of them have international significance too, especially for the nearby and border regions. For the Karvina region cultural wealth becomes an important part of the social perception of this region and it is a factor, which significantly develops tourism in connection with spas.

Key words

cultural tourism, spa, Karvina Region, tourist attractiveness of the region

Anotace

Kulturní cestovní ruch zažívá v poslední době významný rozvoj. To představuje příležitost pro regiony, postižené restrukturalizací průmyslu, která sebou nese i změnu vnímání kulturního dědictví postižené oblasti. Cílem příspěvku je hodnocení turistické atraktivnosti Karvinska z pohledu lázeňského a kulturního cestovního ruchu a zkoumání vývoje návštěvnosti vybraných kulturních atraktivit Karvinska. Využity jsou metody primárního sběru dat, řízených strukturovaných rozhovorů, analýza statistických údajů, metoda Defertovy funkce atraktivnosti území a metoda komparace a predikce. Péče o kulturní dědictví, zvyšování povědomí o bohatství této oblasti zvyšuje návštěvnost památek a má regionální i mezinárodní význam, především pro blízké regiony. Pro Karvinsko se kulturní bohatství stává významnou součástí společenského vnímání regionu a faktorem, který zde turismus, propojený s lázeňstvím dokáže rozvíjet významným způsobem.

Klíčová slova

kulturní cestovní ruch, lázně, Karvinsko, turistická atraktivita regionu

JEL classification: Z320

Introduction

Cultural wealth is an essential part of tourism. Culture is among the most important areas of social life. In accordance with the definition of the UNESCO (Netková, 2000), culture is "a set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features that characterize the society or a social group; along with art and literature, it also includes ways of life and living together, value systems, traditions and beliefs". They are among the largest asset of most countries, regions, cities and municipalities (Viturka, 2013). Cultural tourism is a very popular and sought-after form of tourism. It generates significant benefits to the national economy as an integral part of the tourism industry (Wang, Pizam, 2011). It acts on a target destination positively in various aspects, whether economic or social, such as creating new jobs, capital inflows, the overall competitiveness of the destination, or the preservation of local traditions and folklore (Darulova, 2015).

1. The goal and methods

Cultural tourism has recently experienced a significant development. This represents an opportunity for the regions affected by industrial restructuring, which entails a change in the perception of the cultural heritage of the affected area. A care of cultural heritage and raising awareness of the cultural wealth increases visiting the sites with regional or international importance. For the Karvina region cultural wealth becomes an important part of the social perception of the region and the factor that can develop tourism here.

Spa tourism has a significant share of tourism in the Karvina region. For the Karvina region the Darkov Spa means another opportunity to address disparities arising from industrial restructuring. Connection among the local spa and the cultural tourism offer is proving as a successful project to increase awareness and visiting the local cultural attractions.

The goal of this paper is evaluation of the tourist attractiveness of the Karvina region according to the survey of selected cultural objects and their tourist attendance. There is used a primary method data gathering, structured interviews, statistical data analysis, a method of a Defert function and method of comparison and prediction. A care of cultural heritage raises awareness of the wealth of this region; it increases the tourist attendance of this sights and has a regional and some an international significance, especially for nearby and boarder regions. For the Karvina region, the historical objects become an important part of the social perception of the region culture and it is a factor, which significantly develops tourism here, in relation to the leisure offer of the Darkov Spa.

2. Significans of cultural tourism

Cultural tourism is one of the basic forms of tourism, which is associated with exploring the cultural heritage and the way of life of residents of the visited destinations. It can take the form of visiting museums, galleries, exhibitions, cultural and historical monuments, archaeological sites, music and film festivals, social, folkloric and religious events. It also includes tourism in rural areas, where tourists are introduced into the cultural traditions of communities (e.g. festivals, rituals), people's lifestyles in these geographic areas, history of the nations, art, religion and other elements that help shape their way of life, their values and lifestyles (Štulc, 2007). Visitors require willingness to learn something new that combines elements of education with entertainment and leisure time as well.

The World Tourism Organization UNWTO (Vitáková, 2007) defines cultural tourism as a "movement of persons primarily from cultural reasons such as study tours, artistic performances, cultural tours, travel to festivals and other events, visits of monuments and sites to exploring nature, folklore, art or fair."

Cultural-cognitive tourism by Zelenka and Pásková (2002) is focused mainly on history, culture, traditions, and the way of life, religion and habits. This type of tourism is very various, with a significant educational subtext, and contributes to the extension of cultural and social views and

professional level of population. There often occurs interpenetration of other forms of tourism, especially spa, recreation, health and congress tourism. This form of tourism is popular around the world and cultural tourism can play an important role in the development of different regions of the world.

A product of cultural tourism (Kesner, 2005) is not only knowledge of the landscape, human settlements, monuments, heritages. The core of the product is experience that the visitor gains. In this sense a product is formed through the interaction of visitor and a cultural resource in the destination, as well as it includes knowledge of life and traditions of the community. Cultural tourism is defined as travelling that is focused on the experience of cultural backgrounds, including the landscape, visual and performative arts, lifestyles, values, traditions and events. The general definition of the concept of cultural tourism is not based only on the definition of objectives, but rather to satisfy the cultural needs of travellers. The aim is to transform the destination into an area that offers each visitor the opportunity for a personal, active formation of valuable experiences.

Number of castles, palaces and other monuments and exhibitions, accessible for admission (according to the research of NIPOS, 2015) increased by 16.4% from 2000 to 2013, through the correction of property relations and development of market economy. The wealth of monuments and cultural heritage are traditional in the Czech Republic and the extent of their disclosure belongs to the top of Europe (Tab. 1).

Tab. 1: Development the number of traditional culture objects and number of visitors (1995 – 2014)

Number/year	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014
Number of musaions, galleries and monuments	333	440	457	477	502	512	490
Number of expositions and fairs	3 912	4 777	5 420	5 675	6 014	6 076	6 071
Number of visitors (in thousands)	8 915	9 323	9 132	9 308	9 577	10 490	11 580
Number of visitors per 1 thousand. oresident	863	908	892	884	911	998	1 100

Source: NIPOS, 2015

Every year all historical monuments try to increase visiting by opening new guided tours, night tours, providing access to some sights in winter etc. The attendance of individual objects is caused not only by their attractiveness, but also by the organization of accompanying cultural events. Growing interest in historical monuments reflects growth of society activities. It is obvious that attendance of museums and historical sites represents the most massive part of culture (Šebek, 2014).

The attendance of cultural sites and the number of visits is a genuine demand indicator of these objects. The level of attendance is influenced by long-term growth of living standards, mobility, leisure time and education that affect the active interest in exploration of the cultural heritage. In the case of traditional cultural heritage objects there is a steadily increasing supply (the number of buildings, exhibitions and expositions), on the demand side, the number of visits, which has the tendency to stagnate after the initial rise. This certainly influences increasing. The average entrance fees in sights, museums and theatres increased by 50 % from 2007 to 2012 (NIPOS, 2014).

Exploiting the potential of cultural tourism has historical justification. Already at Marketing Strategy of the Czech Republic in 2004 it was stated that it is necessary to communicate with domestic clients, both in the segment of overnight trips as well as day trips; it is also important for foreign-day visitors. The regional products or the border overnight guests and programmes for transit tourists in cooperation with the regions are also important. The key product is the product of cultural tourism, based on the broad concept of culture, not only as a historical heritage, but especially in connection to the present (gastronomy, events, cultural landscape, etc.).

3. Potential of tourism in the Moravian-Silesian region

The Karvina region is one of the districts of the Moravian-Silesian region, which in the year 2015 was visited by 775.061 guests (according to the Czech Statistical Office, 2016). This is a record number of visitors; from 2014 it increased more than 10 %. Almost 24 % of them were foreign visitors. In 2015 the greatest interest in the Moravian-Silesian region was shown by visitors from Slovakia, Poland, Germany, Italy and Finland (more than 5.000 visitors), from the USA, Great Britain and Austria (4-5.000 visitors), from Lithuania, Russia and Hungary. The number of overnight stays at collective accommodation facilities surpassed 2.2 million and it is 14.5% higher than in 2014. The increasing number of visitors reflects satisfaction with services and offers of interesting places in the region, which they can find funny and relaxing. There is also confirmed growing interest in spas. In 2015 the spas in the Moravian-Silesian region were visited by over 27.000 guests, 5.1 % of them were foreign visitors. Also the number of domestic spa guests and overnight stays increased more than one quarter.

The territory of the region the Karvina region is strongly affected by coal mining, which affects the landscape and life in a negative way (Tvrdoň, 2015). The Karvina region is not so much popular cultural tourist destination in the Czech Republic, due to the lower number of available cultural monuments and sites for visitors. In Karvina and in the neighbourhood there have been preserved historic sites reminding rich history of the region. It forms an integral part of the cultural heritage of the local population. Development of cultural tourism in the Karvina region has justified importance (Botlík, Zedková, 2015).

The spa in the Karvina region represents an important base of tourist visiting of the cultural and historical sites. The Darkov Spa has an excellent reputation especially in neurology and treatment of musculoskeletal disorders. It is said "Kladruby of Moravia". The Rehabilitation Sanatorium cures by known iodine-bromine brine mainly musculoskeletal diseases, burns and patients after stroke. They also focus on the treatment of diseases of the circulatory system and gynaecology. The clientele consists mainly of insured Czech patients (80 %) and private patients (20 %). Up to 65 % of revenues come from self-paying clients. In 2015 the economy of the Darkov Spa reached the level of the year 2012, although the years 2013 and 2014 were more successful. In 2015 compared to 2013 the number of clients increased by 70 % (Tab. 2).

Tab. 2: Development the number of the clients at the Darkov Spa (2012 – 2015)

Number/year	2012	2013	2014	2015
Czech clients	10.991	8.706	9.989	10.983
Foreign clients	924	1.003	854	369
All clients	11.915	9.709	10.843	11.352

Source: own processing via information from the structured interview with Filipova, sales manager of the Darkov Spa, 2016

A foreign clientele is significant as well, mainly Russian and Arabic clients (currently substituting Russian clients) that in spas spend three times more than the Czech clientele. Arabian clients go to the spa for a longer period, from six months to a year, with a family escort. Employees of manufacturing companies from the Moravian-Silesian Region on the convalescent stays also belong to frequent clients of the Darkov Spa. This clientele is active in the suburban tourism and is a frequent visitor to these sights.

The tourist attractiveness of the Karvina region in terms of the perspective of cultural tourism is explored through the trend analysis and the number of visitors of cultural heritage of the region. Tourist attractiveness is one of the tasks that can determine the location of cultural tourism and set out the tasks for development of tourism in the Karvina region and encourage the visitors to visit a place rich in cultural heritage, which is in the centre of interest of local and foreign visitors.

Cultural richness of the Karvina region develops not only social life; it also enriches further targets, mainly the guests of the Darkov Spa, and connects the function of the spa and urban and cultural tourism. In the paper for analysis there are selected three historical objects with the different character and significance that are explored by the method of the primary data collection, structured interviews, analysis of the available statistical data, using the Defert function, which determined the attractiveness of the selected territory and by comparison there are compared the conditions of use of these sights.

Another goal is to determine the significance of selected cultural historical objects in the Karvina region for tourism development through the analysis of tourist attendance. The objects represent a sample of cultural heritage of the Karvina region, they mediate to visitors the regional history and point to the time in which they were created and their purpose was filled. A survey of these selected sights focused on identifying the tourist attendance, the structure and the number of visitors, the time factor in the season, the opportunity to visit and their inclusion in leisure offers for spa guests.

4. Results

According to the Defert function (1), which expresses the intensity of tourist activities in the area and the index of the tourist territory load by expressing the intensity of the quantitative aspect of tourism, respectively the rate of psychological, social and cultural acceptable potential of visitors (Zelenka, Pásková, 2002) is an Index of the tourist territory load in the Karvina region $T(f) = 0,8563$ (Tab. 3), whose result about the Karvina region belongs to the areas with a very low tourist activity (the tourist activity in comparison with other districts of the Moravian Silesian region is the lowest).

$$T(f) = N \times 100 / P ; \quad (1)$$

N = capacity of beds in accommodation and P = number of residents (destinations, respectively a settlement unit). The higher value of the function $T(f)$ increases, the area can be considered as the territory with a higher tourist activity. Intervals $T(f)$ are divided as follows:

$T(f) = 0-4$ almost no tourist activity,

$T(f) = 4-10$ featureless tourist activity,

$T(f) = 10-40$ territory with a significant, but non prevailing function of tourism,

$T(f) = 40-100$ largely tourist territory,

$T(f) = 100-500$ important centre of tourism,

$T(f) = \text{over } 500$ hyper tourist resort.

Tab. 3: Index of the tourist territory load of the districts in the Moravian-Silesian region $T(f)$

Districts of Moravian-Silesian region	Number of permanent beds	Number of residents	$T(f)$
Karviná	2 201	257 012	0.8563
Bruntál	6 344	94 897	6.6851
Opava	3 113	176 887	1.7598
Frýdek - Místek	8 989	212 806	4.2240
Nový Jičín	3 611	151 818	2.3785
Ostrava - City	5 198	326 302	1.5930

Source: own processing according to the dates of the ČSÚ, 2015

Selected cultural objects significantly affect cultural tourism in the Karvina region. Three objects representing the cultural heritage of the Karvina region are the Infantry Hut MO - S 5 "on track" in Bohumín, the Castle Fryštát in Karvina and the Kotulova Dřevěnka in Havířov. They allow the visitors to explore history of the Karvina region and point to the time in which these objects were created and filled the former purpose.

Tab. 4: Number of visitors in selected objects (2008 – 2014)

Selected objects	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Average annual number of visitors	Tourist season (month)
The Infantry Hut	-	-	-	757	1 071	1 156	1 152	1 034	IV. – X.
The Castle Fryštát	11 238	9 807	9 456	8 711	10 265	7 434	9 816	9 532	IV. – X.
The Kotulova Dřevěnka	2 784	3 754	2 875	3 189	3 130	3 879	4 793	3 487	V. - X.

Source: own processing, 2016

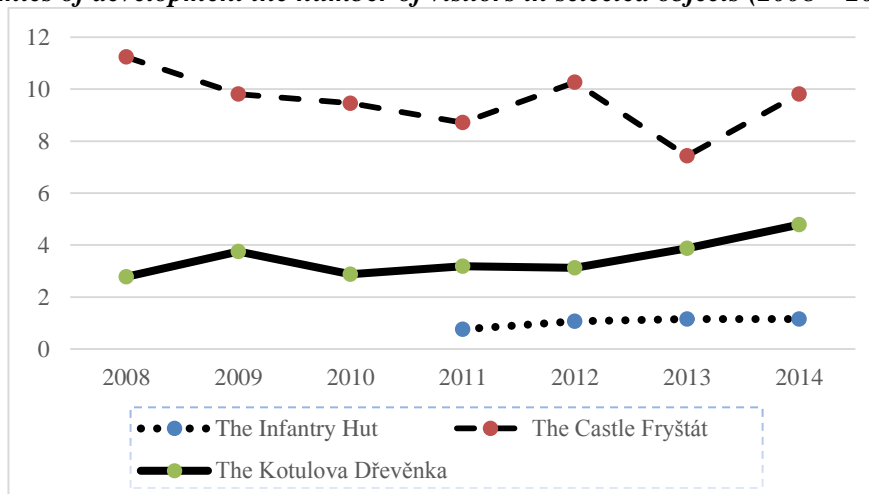
Each of the selected objects shows the history of the Karvina region from the completely different perspective. The Infantry Hut refers to the wartime past of this territory, the Castle Fryštát about the way of life of the aristocracy in Karvina and the Kotulova Dřevěnka contrast to the common life of a middle society in 19th and 20th century. A survey of these selected monuments was aimed at determining the structure and the number of visitors, the time factor in the season and the opportunity to visit. Selected objects represent a cross-section of cultural heritage of the Karvina district.

Each object is a building of another kind – a castle, folk architecture and a military monument, which leads to divergence of supporters and thus in total attendance. Objects fulfil the function of displaying their past. They have a similar structure of visitors and visiting seasons. The Castle Fryštát is the most visited object of the selected objects. Visitor target groups are closely specified in the Infantry Hut, which is a military monument that will attract only a particular group of people, while a visiting of the Castle Fryštát and The Kotulova Dřevěnka express the interest in a wider area of visitors (Tab. 4).

The objects are visited by people of different ages - from children to adults and senior citizens. Through the family ticket and the discounted child ticket a wider range of visitors is supported. Between them we can find not only visitors from the surrounding area, but also tourists from abroad, mostly from neighbouring countries.

Visiting the Castle Fryštát varies the most, there was not shown a parallel increase or decrease (Fig.1). Visiting of the Kotulova Dřevěnka increases significantly (besides 2010), the interest in the Infantry cabin has also a tendency of growth. Both of the objects have more regional significance, in contrast to the Castle Fryštát. Visiting by the foreign visitors is increasing annually.

All objects are visited mostly in spring and summer. While the Infantry Hut is visited by many guests during the summer holidays, the Castle Fryštát is visited in June the most and the Kotulova Dřevěnka in May.

Fig. 1: Dynamics of development the number of visitors in selected objects (2008 – 2014)

Source: own processing, 2016

The Castle Fryštát is connected to the most important city events. Accompanying programmes multiple the increase of visiting these sites.

In Karvina there exists a certain measure of influence on tourism in the socio-economic sphere, but not really significant. The situation can be solved primarily by supporting the development of other forms of tourism, which can be combined with the existing offer of cultural tourism, or offering activities for target groups that appear as potential for this kind of tourism, e.g. for spa guests and for senior citizens, who are rapidly developing a desirable group of visitors recently, and their demands are fully satisfied by the offer of cultural tourism in Karvina.

Conclusion

Cultural tourism in the Karvina region can be characterized as City sightseeing tourism with insignificant seasonality. Compared with the average index of the tourist area load of the Czech Republic we can speak about a minimal tourist load. Due to the location of these sites intensification of tourist visiting can play an important role in regulation of regional disparities in the labour market (supply of the seasonal jobs). Attractiveness and higher promotion of these sites could affect the index of the tourist area load - the number of visitors due to the number of residents in the region, which would indirectly affect the region's economy (e.g. in terms of jobs).

The connection of the spa and city's cognitive and cultural tourism seems to be an opportunity and a competitive advantage of the region, due to changing demand preferences of visitors in the Czech Republic (mentioned already in the Marketing strategy of tourism 2004 - 2010), which include e.g. a change in the age structure of clients and changing cultural habits and lifestyle, increasing education and experience in travelling, decreasing the average length of the stay, increasing the frequency of trips during the year and growing urban tourism, active tourism and business tourism.

The survey presents some information: Researched cultural and historical objects in the Karvina region have a regional and some of them an international meaning (the Castle Fryštát), they are visited mainly by the local residents and significantly by clients from the Darkov Spa. The Darkov Spa clients according conducted survey look for selected cultural objects, included in leisure spas offer and they appear an important target group of visitors. Focusing on the important tourist segments would support the increasing intensity of visitors to these objects. We cannot forget the connection between cultural tourism and Spa tourism, based on cooperation and their sensitive inclusion into the offer of cultural and leisure programme of the spa guests, which can provide further opportunities to increase the interest in these objects and thus their visits as well.

The care of cultural heritage is importance in intensification of tourist attendance in the Karvina region, as a tourist destination. Good promotion of the cultural heritage in the region will allow including it in the offer of the travel agencies in the region and abroad, not only as cognitive city tourism. An additional programme always has a multiply effect: It increases prestige and promotion, the growth of interest in the tourist objects and thereby also the area tourist attendance.

Tourist visiting of the heritage sites is a part of tourism with significant economic benefits. It is a synergetic effect on the entire regions, especially on disadvantaged ones as for remoteness, or restructuring, including the Karvina region.

Literature

- [1] BOTLIK, J., ZEDKOVA, A. (2015). Potential of the Moravian-Silesian region for cultural tourism in the Czech Republic. In Conference: *26th International Business Information Management Association Innovation management and sustainable economic competitive advantage: from regional development to global growth*. Madrid: International Business Information Management Association. VOLS I - VI, pp.1802-1811.
- [2] DARULOVÁ, J., (2015). Traditional culture in tourism using its most important values. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp.736-742. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-98.
- [3] EUROSTAT, (2011). *Cultural statistics*. [online]. [cit. 2016-01-23]. Available in <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5967138/KS-32-10-374-EN.PDF/07591da7-d016-4065-9676-27386f900857?version=1.0>.
- [4] KESNER, L., (2005). *Marketing a management muzeí a galerií..* Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1104-4.
- [5] LIDOVÁ ARCHITEKTURA, (2015). *Kotulova dřevěnka v Havířově*. [online]. [cit. 2015-03-14]. Available in <http://zajimavosti.beskydy.cz/content/ostravsko-opavsko-poodri-historicke-zajimavosti-lidova-architektura-kotulova-drevenka-v-havirove.aspx> Beskydy.
- [6] MORAVSKOSLEZSKÝ DENÍK, (2015). *Návštěvnost Moravskoslezského kraje loni opět vzrostla*. [online]. [cit. 2015-03-14]. Available in <http://moravskoslezsky.denik.cz/z-regionu/navstevnost-moravskoslezskeho-kraji-loni-opet-vzrostla-20160211.html>.
- [7] NETKOVÁ, J., (2000). Památkový fond a jeho využití v evropském cestovním ruchu. In: *Cestovní ruch a Evropská unie – vybrané kapitoly. Sborník prací*. Praha: Vysoká škola ekonomická, p. 49-70.
- [8] NIPOS, (2014). *Statistické úlohy řady KULT prováděné Systémem účtů kultury. Satelitní účet kultury ČR*. Praha: NIPOS. [online]. [cit. 2016-01-23]. Available in <https://www.czso.cz/documents/10180/20555651/331813u.pdf/7289e1f8-6deb-4f17-882df10c432408d6?version=1.0>
- [9] PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J., (2002). *Cestovní ruch – výkladový slovník*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. ISBN 80-7169-276-X.
- [10] ŠEBEK, F., (2014). *Kultura České republiky v číslech, základní statistické údaje o kultuře v české republice za rok 2014*. Národní informační a poradenské středisko pro kulturu NIPOS. [online]. [cit. 2016-01-18]. Available <http://www.nipos-mk.cz/pu> .
- [11] ŠTULC, et.al., (2007). *Mezinárodní Charta kulturního turismu*. In *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*. Praha: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-87104-14-9.
- [12] TVRDOŇ, M., (2015). Moravskoslezský kraj z pohledu makroekonomických indikátorů. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp.72-80. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-8.
- [13] VITÁKOVÁ, M., (2007). *Využití kulturních a přírodních památek pro cestovní ruch*. Praha: MMR ČR.
- [14] VITURKA, M., (2013). Regionální hodnocení kvality sociálního prostředí – případová studie České republiky. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [15] WANG, Y., PIZAM, A., (2011). *Destination Marketing and Management: Theories and Applications*. Cambridge: Cabi. ISBN 9781845937621.
- [16] ZÁMEK FRYŠTÁT, (2015). *Historie zámku Fryštát*. [online]. [cit. 2015-05-13]. Available in http://www.zamek-frystat.cz/portal/page/portal/Zamek_Frystat/Historie%20z%C3%A1mku.

This paper was supported by the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2016.

INOVÁCIE AKO FAKTOR UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA HORSKÝCH STREDÍSK CESTOVNÉHO RUCHU

INNOVATIONS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN MOUNTAIN DESTINATIONS

ZUZANA GAJDOŠÍKOVÁ

VANDA MARÁKOVÁ

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania Department of Tourism and Hospitality

Ekonomická fakulta Faculty of Economics

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Matej Bel University in Banská Bystrica

✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia

E-mail: zuzana.gajdosikova@umb.sk, vanda.marakova@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je identifikovať vhodnú alokáciu inovácií v horských strediskách cestovného ruchu v súlade s princípmi udržateľného rozvoja. Pozornosť venujeme vymedzeniu inovácií v podmienkach horských stredísk, typológii inovácií a určení vplyvu ich jednotlivých druhov na rozvoj strediska cestovného ruchu. Charakteristiku základného súboru, ktorý tvorí 107 slovenských horských stredísk sme spracovali na základe údajov dostupných z ich výročných správ, propagačných materiálov, informácií od Slovenskej agentúry pre cestovný ruch a Sekcie cestovného ruchu na Ministerstve dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR. Zamerali sme sa na ich nadmorskú výšku, prevýšenie, dĺžku zjazdových tratí a prepravnú kapacitu. Pre zovšeobecnenie charakteristik sme použili deskriptívnu štatistiku a vypočítali priemerné ukazovatele, na základe ktorých sme mohli formulovať závery a odporúčania. Na základe analýzy súčasných vývojových trendov, skúmania demografie, zmien v spotrebiteľskom správaní, trendov v dopravných a informačných technológiách a skúseností z úspešných zahraničných horských stredísk sme identifikovali deväť skupín inovácií, na ktoré by sa horské strediská mali zamerať, aby tak zabezpečili zvýšenie svojej konkurencieschopnosti v súlade s princípmi udržateľného rozvoja.

Kľúčové slová

cestovný ruch, horské strediská, inovácie, udržateľný rozvoj

Annotation

The aim of the paper is to identify the appropriate design of innovation for mountain destinations in accordance with the principles of sustainable development. The paper includes the definition of innovation in the mountain destinations, innovation typology and determine the impact of different types of innovation on the mountain destinations' development. Characteristics of all 107 Slovak mountain destinations was processed on the basis of data available in the annual reports, promotional materials, information provided by the Slovak Agency for Tourism and Tourism Section at the Ministry of Transport, Construction and Regional Development. We focused on their altitude, vertical drop, length of ski slopes and transport capacity. For generalization of the characteristics we used descriptive statistics and calculate the average indicators, based on which we can formulate conclusions and recommendations. Based on the analysis of current trends, examining demographics, changes in consumer behavior, trends in transport and information technology, experience from successful international mountain resorts, we have identified nine groups of innovations for the mountain destinations to ensure increase their competitiveness in accordance with the principles of sustainable development.

Key words

innovations, mountain destinations, sustainable development, tourism

JEL classification: L83, O31

Úvod

Neustále meniace sa prostredie, ktorého hnacou silou sú stále náročnejšie požiadavky zákazníkov, demografické zmeny, zvyšujúca sa konkurencia, rozvoj v technológiách a globalizácia, vyžadujú, aby mu tak podniky ako aj strediská cestovného ruchu prispôbovali svoju ponuku. Podniky aj strediská v snahe o zachovanie trhovej pozície musia inovovať. Slovo inovácia pochádza z latinčiny (inovatio) a znamená obnovenie, obnovu alebo zdokonalenie. Stratégia Európa 2020 pokladá inovácie za nástroj zmien, ktoré vytvárajú nové pracovné miesta, zlepšujú život ľudí a budujú lepšiu budúcnosť. Stratégia považuje inovácie za kľúčové faktory inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu európskej ekonomiky (Európa, 2020).

Práca sa zameriava na osobitosti implementácie inovácií v horských strediskách pri zachovaní princípov udržateľného rozvoja. V Stratégii rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2020 patrí horský cestovný ruch spolu s kúpeľným a kultúrno-poznávacím k hlavným druhom rozvoja cestovného ruchu. V mnohých horských strediskách je cestovný ruch významnou hospodárskou činnosťou a dôležitým zdrojom zamestnanosti, pretože rozvoj ostatných hospodárskych aktivít je v nich značne limitovaný. Horské strediská sa v porovnaní s ostatnými strediskami vyznačujú určitými osobitosťami (najmä jedinečným prírodným prostredím), ktorých zohľadnenie je pri zavádzaní inovácií nevyhnutné. Cestovný ruch sa v slovenských horských strediskách nezačal rozvíjať preto, aby vytváral konkurenciu tradičným alpským strediskám, ale preto, že to bola častokrát jediná možnosť živobytia miestnych obyvateľov. Inovácie sa preto musia zamerať na ochranu prostredia, ktoré je zdrojom rozvoja cestovného ruchu (environmentálny rozmer udržateľného rozvoja), zabezpečenie živobytia miestnych obyvateľov (ekonomický rozmer udržateľného rozvoja) a zvyšovanie kvality ich života (sociálny rozmer udržateľného rozvoja).

1. Podstata inovácií v horských strediskách

Na základe prístupov domácich a zahraničných autorov sme stanovili predpoklady, ktoré z hľadiska klimatických predpokladov považujeme za vhodné na vymedzenie horských stredísk na Slovensku:

- spodná hranica nadmorskej výšky minimálne 700 m n. m. (Kuklica, 1965);
- dopravná dostupnosť (Gúčik, 2011), ktorá umožňuje prístup do strediska a pohyb v ňom;
- primárna ponuka v takom množstve a kvalite (lesné komplexy, čistinky a lúky), ktorá je atraktívna a vyvoláva návštevnosť (Kopšo, 1992; Patúš, 2004; Gúčik a Pěč, 2011);
- dostatočná infraštruktúrna vybavenosť, ktorá umožňuje pobyt v stredisku a poskytovanie služieb návštevníkom cestovného ruchu (Patúš, 2004; Gúčik, 2011);
- vykonávanie aktivít voľného času, ktoré sú podmienené prírodnými predpokladmi horského strediska (Medlik, 2003; Patúš, 2004; Keller, 2012);
- existujúci a aktívny nositeľ manažmentu horského strediska napr. manažérska organizácia, miestna samospráva alebo ťažiskový podnikateľský subjekt (Kämpf a Weber, 2005; Flagestad a Hope, 2012; Gajdošík, 2015; Gajdošík, Medved'ová, Maráková, 2015; Šebová, 2015).

Potenciálom rozvoja cestovného ruchu v horských strediskách sú inovácie zamerané na produkty a cieľové skupiny zákazníkov, ale aj na nové technológie, manažment a marketing, ako aj inštitucionálne inovácie zamerané na spoluprácu subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu v horských strediskách cestovného ruchu. V domácej a zahraničnej literatúre sa stretávame s rôznymi prístupmi k inováciám. Názory autorov sa líšia najmä v otázke, ktorú zmenu ešte považujeme za inováciu, a ktorú už nie. Domnienka, že za inováciu považujeme len objavy a vynálezy, je v súčasnosti prekonaná. Pojem inovácia zaviedol v 30. rokoch 20. storočia do ekonomickej teórie rakúsko-americký ekonóm J. A. Schumpeter v diele Teória hospodárskeho vývoja (1987). Inováciami rozumie „presadzovanie nových kombinácií“ a všetky ostatné zmeny nazýva imitáciami.

Nowotny, Gibbons a Scott (2001) konstatují, že „inovacie sa stali náboženstvom, ktoré pramení v objavovaní nového“. Domnievame sa, že toto vymedzenie by mohlo viesť k omylu, že za inovácie považujeme len výsledky technologických objavov. Schumpeter (1987) tiež predpokladal, že inovácie by mohli byť nesprávne stotožnené s vynálezom. Iný prístup má Kanter (In Hall, Williams, 2008), ktorý definuje inovácie ako proces, ktorého výsledkom je čokoľvek nové, napríklad zmeny v organizácii, zavedenie metód na znižovanie nákladov alebo zlepšenie komunikácie. Podstatu inovácií z hľadiska ich merania a hodnotenia definuje Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) v Oslo manuáli (2005), ktorý inováciou rozumie zavedenie nových alebo významne zlepšených produktov, procesov, nových marketingových alebo organizačných metód v organizácii alebo v jej externom prostredí. Pompurová (2011) berie do úvahy aj stranu dopytu a konštatuje, že inovácie majú zmysel vtedy, keď prinesú pridanú hodnotu pre zákazníka a dokážu urobiť konkurenciu nezaujímavou. K jej názoru sa prikláňajú aj Makovník a Dorocák (2012), podľa ktorých za inováciu nemôžeme považovať akúkoľvek zmenu produktu, pokiaľ nezohľadňuje potreby zákazníkov a neumožňuje ich lepšie uspokojovanie.

Pozorujeme diametrálny rozdiel v určení podstaty inovácií v priebehu času, keď na jednej strane ich autori definujú ako vynálezy a na strane druhej chápu inováciou „čokoľvek, čo sa zmenilo“. Je zrejmy posun vo vnímaní inovácií v priebehu času. Na začiatku skúmania sa chápali ako absolútne novinky, ktoré sú hybnou silou ekonomického rastu, následne ako objavy alebo vynálezy, neskôr sa inováciami rozumie všetko, čo je nové alebo sa zmenilo a až v 21. storočí sa berie do úvahy aj vnímanie inovácií ako pridanej hodnoty pre zákazníka.

Na základe uvedených prístupov konštatujeme, že inovácia je zmena, zameraná na uvedenie nových, kvalitnejších produktov alebo služieb na trh, zavedenie nových výrobných procesov a zmeny v riadení a organizácii práce takým spôsobom, aby priniesla pridanú hodnotu a úplné uspokojenie potrieb zákazníka. Za podstatu inovácií považujeme novosť, zmenu a rast spokojnosti zákazníkov. Túto definíciu môžeme adaptovať na podmienky horských stredísk. Inovácie v horských strediskách potom predstavujú proces zameraný na dosiahnutie pridanej hodnoty a zvýšenie kvality produktov a služieb pre návštevníkov, ktorý sa uskutočňuje v súlade s princípmi udržateľného rozvoja. Za inováciu v horskom stredisku považujeme také zmeny, ktoré sa v danom geografickom priestore ešte neuskutočnili.

Identifikovanie rôznych typov inovácií v podnikoch a strediskách cestovného ruchu je dôležité pre ich riadenie, prieskum, meranie a vyhodnocovanie ich účinkov. Významným pre skúmanie inovácií sa stalo zavedenie inovačných rádo. Český ekonóm Valenta (2001) klasifikovaním inovácií z hľadiska intenzity inovačných zmien vniesol určitý poriadok do chápania typov inovácií a ukončil diskusie o tom, ktorú zmenu ešte môžeme a ktorú už nemôžeme považovať za inováciu. Autori rozlišujú niekoľko druhov inovácií v cestovnom ruchu (tabuľka 1). Z hľadiska súčasnej praxe cestovného ruchu pokladáme za určujúcu klasifikáciu inovácií podľa Hjalagerovej (2010), ktorá ich na základe charakteristických znakov, rozdelila do piatich kategórií:

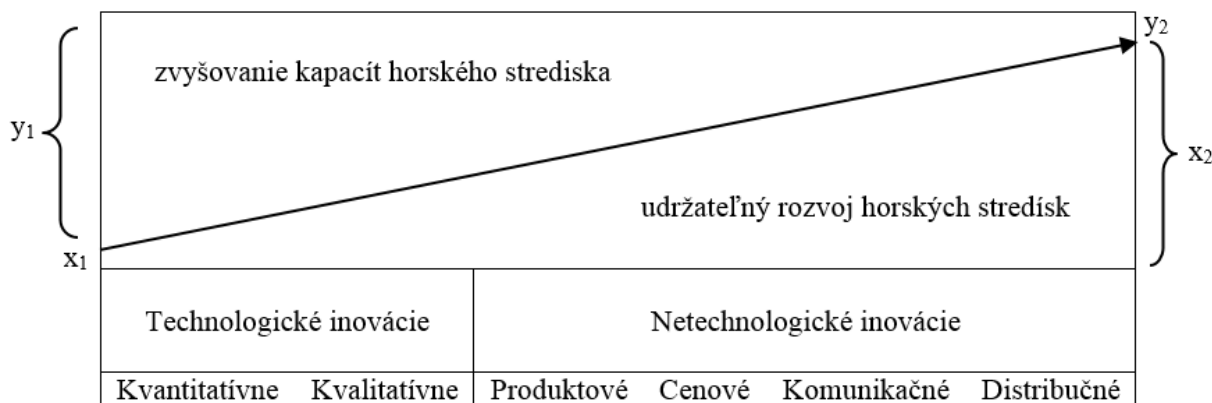
- produktové inovácie, resp. inovácie služieb, ktoré sa na trhu objavili po prvýkrát alebo sa ponúkajú na nových trhoch;
- procesné inovácie, ktorých cieľom je zvyšovať efektívnosť, produktivitu práce a optimalizovať peňažné toky v podniku. Často dochádza ku kombinácii s produktovými inováciami, kedy pri inovácii procesu poskytovania služby dochádza k zvýšeniu ich hodnoty;
- manažérske inovácie súvisia s novými spôsobmi organizácie práce, vzdelávania, riadenia a motivácie zamestnancov;
- marketingové inovácie sa spájajú s budovaním vzťahu medzi poskytovateľom služby a zákazníkom;
- inštitucionálne inovácie, ktorými rozumieme vytváranie nových partnerstiev, združení a organizácií.

Tab.1: Druhy inovácií v cestovnom ruchu

Autor	Typológia inovácií
Jafari a kol., 2003	produktové, procesné, manažérske, marketingové a logistické inovácie
Decelle, 2004	produktové, procesné, inštitucionálne, trhové, ad hoc inovácie
Castellacci, 2008	dopytom ťahané inovácie, technológiami a štátnymi zásahmi tlačene inovácie
Mayer, 2009	produktové, procesné, organizačné, manažérske, logistické, inštitucionálne a zákaznícke inovácie
Hjalager, 2010	produktové, procesné, manažérske, marketingové a inštitucionálne inovácie
Camisón, Monfort-Mir, 2012	vedou a výskumom tlačene inovácie, trhom ťahané inovácie

Zdroj: Vlastné spracovanie

Typológii inovácií venujú pozornosť viacerí autori. Domnievame sa, že v horských strediskách má zmysel ich klasifikovať na technologické (kvantitatívne a kvalitatívne) a netechnologické (produktové, cenové, komunikačné a distribučné). Technologickými kvantitatívnymi inováciami rozumieme inovácie, ktoré zvyšujú existujúce kapacity strediska. Patrí sem napríklad zväčšenie plochy parkoviska, zvýšenie prepravnej kapacity osobných horských dopravných zariadení a pod. Za technologické kvalitatívne inovácie považujeme nové technológie, ktoré ale nezvyšujú kapacitné ukazovatele strediska. Je to napríklad vybudovanie slnečnej terasy, inštalovanie technológií na čerpanie energie z obnoviteľných zdrojov, technické zasnežovanie a pod. Rozdelenie netechnologických inovácií zodpovedá rozdeleniu marketingového mixu (produkt, cena, komunikácia a distribúcia). Zvolená klasifikácia inovácií umožňuje určiť aj ich vplyv na rozvoj strediska (obrázok 1). Technologické kvantitatívne inovácie majú len malý vplyv na udržateľný rozvoj stredísk (x_1), ale niekoľko násobne viac vplývajú na zvyšovanie kapacít horského strediska (y_1). Naopak netechnologické inovácie vplývajú veľkou mierou na udržateľný rozvoj (x_2) a len malou mierou vplývajú na zvyšovanie kapacít horského strediska (y_2).

Obr. 1: Vplyvy inovačných skupín na rozvoj horského strediska

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015.

Prostriedkom na uspokojenie potrieb návštevníkov je produkt horského strediska (balík služieb), ktorý vytvárajú všetky subjekty pôsobiace v stredisku. Z dôvodu, že pre návštevníka je dôležitá ucelená ponuka a nie rozdrobený produkt jednotlivých podnikov cestovného ruchu pôsobiacich v ňom (Gúčik, 2010), má zmysel skúmať aj inovácie, ktoré sa uskutočňujú na úrovni stredísk cestovného ruchu. Ak stredisko pristupuje k inováciám a k ponuke inovovaných produktov cielene a systematicky, potom dosahujú návštevníci vyššiu mieru spokojnosti, stávajú sa lojálnejšími, čo je spojené s opakovanými návštevami, šírením dobrého mena a rastom príjmov cestovného ruchu. Za koordinátora cieľového a systematického procesu inovovania považujeme manažérsku organizáciu v cieľovom mieste alebo

ťažiskový podnik a orgány štátnej správy a samosprávy, ako nositeľov politiky zameranej na podporu inovácií.

2. Cieľ, materiál a metodika

Cieľom príspevku je identifikovať vhodnú alokáciu inovácií v horských strediskách cestovného ruchu v súlade s princípmi udržateľného rozvoja. Takto formulovaný cieľ naplníme vymedzením podstaty inovácií v horských strediskách, určením ich vplyvu na rozvoj horského strediska, charakteristikou horských stredísk na Slovensku a identifikovaním odporúčaných inovácií.

Charakteristiku 107 slovenských horských stredísk sme spracovali na základe údajov dostupných z ich výročných správ, propagačných materiálov, informácií od Slovenskej agentúry pre cestovný ruch a Sekcie cestovného ruchu na Ministerstve dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja. Pre zovšeobecnenie charakteristík sme použili deskriptívnu štatistiku a vypočítali priemerné ukazovatele, na základe ktorých sme mohli formulovať závery a odporúčania.

Rámec a smerovanie pre inovácie sme vytvorili na základe charakteristických znakov horských stredísk. Okrem toho sme vychádzali z analýzy súčasných vývojových trendov, skúmania demografie, zmien v spotrebiteľskom správaní, trendov v dopravných a informačných technológiách. Zdrojom pre identifikovanie deviatich skupín inovácií boli aj skúsenosti z úspešných zahraničných horských stredísk.

3. Výsledky a diskusia

Na Slovensku sa nachádza 107 horských stredísk lokalizovaných v prevažnej miere na severe štátu. Väčšina horských stredísk sa nachádza v chránených oblastiach. Ich rozvoj preto ovplyvňujú pravidlá ochrany prírody. Na základe výsledkov analýzy konštatujeme, že slovenské horské strediská môžeme rozdeliť do troch skupín (tabuľka 2).

Tab. 2: Charakteristika slovenských horských stredísk

	Počet stredísk	Podiel (%)	Priemerná dĺžka zjazdových tratí (m)	Priemerné prevýšenie (m)	Priemerná dĺžka lanoviek a vlekov (m)	Priemerná prepravná kapacita (os/hod.)	Priemerná nadmorská výška dolnej a hornej stanice (m n. m.)
1.skupina	84	79	2 820	186	1 737	2 360	648 – 850
2.skupina	19	18	5 315	343	3 700	5 213	837 – 1 177
3.skupina	4	3	10 393	831	7 970	8 256	992 – 1 856
Priemerné hodnoty	–	–	3 453	239	2 211	2 989	695 – 946
Celkové hodnoty	107	100	18 528	–	13 407	15 829	–

Zdroj: Vlastné spracovanie

Najväčšia početnosť horských stredísk cestovného ruchu je v prvej a druhej skupine, žiaľ s ohľadom na triediace znaky ide o najmenej konkurencieschopné strediská. Tretiu skupinu tvoria len štyri najväčšie horské strediská. Z hľadiska nadmorskej výšky a prevýšenia sa výrazne odlišujú strediská Tatranská Lomnica, Štrbské Pleso a Kubínska hoľa. Z hľadiska dĺžky tratí, vlekov a prepravnej kapacity sa od ostatných stredísk významne odlišuje stredisko Chopok – Jasná. Podľa Vanata (2014) bola na začiatku 21. storočia celková návštevnosť horských stredísk na Slovensku v priemere 4 milióny lyžiarov ročne, v súčasnosti je to už 5 miliónov. Najčastejšími návštevníkmi sú okrem Slovákov Poliaci, Maďari, Rusi, Česi a Ukrajinci. Zahraniční návštevníci tvorili v roku 2014 jednu štvrtinu všetkých návštevníkov.

Základné smerovanie ďalšieho rozvoja pre alokáciu inovácií vychádza z charakteristických znakov horských stredísk a analýzy prostredia. Horské strediská by na základe vlastných charakteristík a vývojových trendov mali rešpektovať viaceré skutočnosti, predovšetkým princípy udržateľného rozvoja. Inovácie, ktoré budú implementovať by mali vychádzať z nasledovných zásad.

1. *Pozícia horského strediska cestovného ruchu.* Jasné definovanie stratégie a informovanie všetkých subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu vedie k tomu, že každému, kto sa podieľa na rozvoji cestovného ruchu v stredisku je jasné, čím chce cieľové miesto byť, akú chce mať pozíciu na trhu cestovného ruchu a akými konkrétnymi krokmi chce želaný stav dosiahnuť. Tento krok sa javí ako často používaná fráza, ale väčšina subjektov v slovenských horských strediskách nevie, kto je ich cieľovou skupinou a akú pozíciu chce stredisko mať (môže byť napr. jedinečné pre rodiny s deťmi, atraktívne pre mladých ľudí, luxusné pre náročnú klientelu, pokojné pre seniorov a pod.).

2. *Spoločenské trendy.* Pri tvorbe ponuky v horských strediskách je potrebné rešpektovať demografické, sociálne a psychologické zmeny a zmeny v rebríčku hodnôt v spoločnosti (kvalita života, ochrana vlastného zdravia, ochrana životného prostredia). Pre horské strediská je významným trendom starnutie populácie (megatrendom seniorov v krajinách západnej Európy je kvalitné starnutie (well-aging) namiesto večnej mladosti (forever jung) a zameranie obyvateľov na zdravý životný štýl. Preto je nevyhnutné súčasnú ponuku horských stredísk doplniť o produkty zamerané na služby wellness a fitness, spojenie s prírodou, prechádzky v prírode, náučné chodníky, kultúrne podujatia, výstavy a pod.

3. *Flexibilná reakcia na meniace sa potreby hostí.* Súčasná doba núti horské strediská sledovať meniace sa potreby hostí a flexibilne na ne reagovať (kamera na svahu a zasielanie videí lyžiarom, wifi na svahu pre možné zdieľanie fotografií zo strediska, komunikácia cez sociálne siete a pod.). S tým je spojené zameranie pozornosti na elektronický marketing (internetová stránka, sociálne siete, mobilné aplikácie, newslettere), ktorý nahrádza tlačené propagačné materiály a je menej nákladný, a intenzívny on-line predaj.

4. *Zamerať sa na domácich návštevníkov a osloviť nové trhy.* Slovenské horské strediská cestovného ruchu nevznikli preto, aby svojou ponukou konkurovali zahraničným horským strediskám, ale pretože to bola v mnohých prípadoch jediná možnosť ich hospodárskeho rozvoja a tvorby pracovných miest. Preto by si mali ich manažéri uvedomiť, že nemôžu konkurovať veľkým zahraničným horským strediskám, ale mali by sa zamerať na získanie domácich návštevníkov. Zameranie na domácich návštevníkov znižuje aj ohrozenie spojené s menovou politikou a posilnením domácej meny, čo zahraničných návštevníkov často odradí.

5. *Nevnímať krátku a nestálu zimu ako ohrozenie, ale spolu s letom ako príležitosť.* Nestačí čakať, kedy bude počasie vhodné pre návštevníkov, treba vytvoriť atraktívnu ponuku intenzívnejšou prácou na tvorbe produktu, sieťovaním podnikov a komunikovaním. Je potrebné zvýšiť atraktívnosť horských stredísk v letnej sezóne vďaka jedinečným horám, faune a flóre. Manažment horského strediska by mal zamerať pozornosť aj na ponuku aktivít počas zimnej sezóny, ktoré nevyžadujú až takú veľkú snehovú pokrývku (bežecké lyžovanie, prechádzky v zimnej prírode alebo sánkovanie).

6. *Jedinečná konkurenčná výhoda.* Je potrebné sústrediť sa na vytvorenie špecifickej ponuky v jednotlivých horských strediskách (čo možno najkonkrétnejšie) a neponúkať vo všetkých strediskách rovnaké produkty (lyžovanie a wellness), ale napríklad spojenie s kultúrnym dedičstvom, poznávaním, regionálnou gastronómiou a pod. V súčasnosti je atraktívne ponúkať návštevníkovi príbeh namiesto strohého opisu produktu.

7. *Ponuka kvality.* Stredisko môže byť jedinečným aj odmietnutím agresívnej cenovej politiky a namiesto zliav (tri noci za cenu dvoch, pobyty all inclusive alebo skipasy zadarmo) zamerať pozornosť na ponuku strediska, ktoré je priateľské, kvalitné a pohostinné, čím sa stredisko môže vyhnúť kolísavému dopytu v čase krízy, pretože si vytvára pozíciu na trhu cez ponuku a nie cez cenu a cieľovým segmentom sú potom návštevníci nezávislí od ceny. Ponuka založená na kvalite je preto

efektivnější ako krátkodobé zľavy a akcie, ktoré majú len ohraničené účinky (prilákanie hostí, ale žiadna lojalita). Ak je ponuka strediska kvalitná a jedinečná a cena je prispôsobená ponuke, v tom prípade nie je cena rozhodujúcim kritériom pri spotrebiteľskom rozhodovaní.

8. *Environmentálny manažment strediska cestovného ruchu..* Manažment strediska by mal zamerať pozornosť na environmentálny manažment, produkty priateľské pre životné prostredie a propagovanie tejto ponuky, sústrediť sa na možnosť získania energií z obnoviteľných zdrojov energie, pretože horské dopravné zariadenia majú ideálnu polohu na výrobu obnoviteľnej energie (slnko, vietor), a vytvoriť ponuku založenú na takýchto produktoch (Kožíak, Suchý, 2014). Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne, väčšie skúsenosti návštevníkov a rastúce povedomie o ochrane životného prostredia predstavujú vysoký potenciál pre tvorbu a rozvoj ekologických produktov.

9. *Monitorovací systém ako nástroj hodnotenia vplyvu inovácií na udržateľný rozvoj horských stredísk.* Analýzou charakteristických znakov horských stredísk a preskúmaním literatúry, ktorá venuje pozornosť kritériám udržateľného rozvoja (UNWTO, 2004; ZHAW, 2008; Forster, 2011; European Tourism Indicator System TOOLKIT for Sustainable Destinations, 2013; Kuščer, Mihalič, Pechlaner, 2013; Kološta, Flaška, 2015) odporúčame strediskám vytvoriť systém monitorovania ich udržateľného rozvoja. Monitorovací systém by mal byť nápomocný pri:

- určení, v akej situácii sa stredisko z hľadiska udržateľného rozvoja v súčasnosti nachádza a kam smeruje jeho budúci rozvoj,
- manažérskych rozhodovaniach o tom, či a aké inovácie je vhodné v stredisku z hľadiska jeho udržateľného rozvoja zaviesť. Zároveň uľahčuje rozhodovanie manažérov v prípade viacerých alternatív inovácií, pretože ich vďaka monitorovaciemu systému dokážu porovnať a vybrať tú, ktorá je pre stredisko z hľadiska udržateľného rozvoja vhodnejšia,
- porovnávaní stredísk, tu ale musíme brať do úvahy limity vzájomného porovnávania (primárnu ponuku a fázu životného cyklu horského strediska cestovného ruchu),
- motivácii subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu k inovovaniu v súlade s kritériami udržateľného rozvoja.

Monitorovací systém je možné vytvoriť aj prostredníctvom internetovej stránky, na ktorej sa systém bude nachádzať v elektronickej podobe, ktorý po zadaní základných údajov a jeho vyplnení manažermi horských stredísk ponúkne výsledky monitorovania.

Záver

Na základe analýzy inovácií v horských strediskách môžeme doterajšie prístupy autorov k vysvetleniu podstaty inovácií doplniť o definíciu inovácie v horských strediskách cestovného ruchu, ktorá predstavuje proces zameraný na dosiahnutie pridanej hodnoty a zvýšenie kvality produktov a služieb pre návštevníkov, ktorý sa uskutočňuje v súlade s princípmi udržateľného rozvoja. Za inováciu v horskom stredisku považujeme také zmeny, ktoré sa v danom geografickom priestore ešte neuskutočnili.

Cestovný ruch je určený, aj limitovaný prostredím, v ktorom sa rozvíja. Čím je prostredie jedinečnejšie a vzácnejšie, tým viac by sa mu mal rozvoj cestovného ruchu prispôsobovať. Cestovný ruch sa v horských strediskách začal rozvíjať vďaka ich jedinečnému prírodnému prostrediu, nezameniteľnej faune a flóre. V mnohých horských strediskách je cestovný ruch jedinou možnosťou ekonomickej aktivity miestnych obyvateľov. Je preto žiaduce, aby bol jeho rozvoj koordinovaný tak, aby sa zabezpečila ochrana prírodných zdrojov a existovali možnosti živobytia obyvateľov horských stredísk aj pre budúce generácie.

V nadväznosti na uvedené skutočnosti sme vytvorili charakteristiku horských stredísk na Slovensku, pričom sme zistili, že sa nachádzajú v relatívne nízkej nadmorskej výške a väčšina z nich je lokalizovaná v chránených územiach. Z toho vyplývali odporúčania pre ich ďalší rozvoj a pre implementáciu takých inovácií, ktoré budú rešpektovať princípy udržateľného rozvoja, teda zabezpečovať existujúcim podnikom ekonomicke účinky (ekonomický princíp), ochraňovať životné

prostredie (environmentálny princíp) a zvyšovať kvalitu života miestnych obyvateľov (sociálny princíp). Pre zabezpečenie udržateľného rozvoja v horských strediskách sme navrhli deväť skupín inovácií. Na základe limitov skúmania odporúčame v budúcich prieskumoch zamerať pozornosť na nasledovné skutočnosti:

- možné stratégie pre znižovanie vplyvu klimatických zmien na horské strediská (napríklad technologické: úprava svahov, tvorba svahov vo vyšších nadmorských výškach, technické zasnežovanie, tieto činnosti ale považujeme za neudržateľné; resp. inovácie v manažmente a marketingových nástrojoch - tvorba alternatívnych produktov, ktoré nie sú závislé od výšky snehovej pokrývky);
- potenciálny a skutočný dopyt po udržateľných produktoch horských stredísk; navrhujeme skúmať, či návštevníci slovenských horských stredísk uprednostňujú udržateľné produkty a či sú ochotní za nich v niektorých prípadoch zaplatiť vyššiu sumu;
- možnosti využitia energie z obnoviteľných zdrojov v horských strediskách, pretože horské strediská majú jedinečnú polohu na zachytávanie predovšetkým veternej a solárnej energie.

Literatúra

- [1] CAMISÓN, C., MONFORT-MIR, V. M., (2012). Measuring innovation in tourism from the Schumpeterian and the dynamic-capabilities perspectives. *Tourism Management*, vol. 33, no. 2, pp. 776-789. ISSN 0261-5177.
- [2] CASTELLACI, F., (2008). Innovation and the competitiveness of industries: Comparing the mainstream and the evolutionary approaches. *Technological Forecasting & Social Change*, vol. 75, no. 7, pp. 984-1006. ISSN 0040-1625.
- [3] DECELLE, X., (2004). *A Conceptual and Dynamic Approach to Innovation in Tourism*. [online]. Paris: OECD, [cit. 2012-10-12], Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/55/28/34267921.pdf>>.
- [4] Europa 2020. *A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brusel, 2010.
- [5] European Union. (2013). *European Tourism Indicator System TOOLKIT for Sustainable Destinations*. DG Enterprise and Industry.
- [6] FLAGESTAD, A., HOPE, C. A., (2001). Strategic success in winter sports destinations: a sustainable value creation perspective. *Tourism management*, vol. 22, no. 5, pp. 445-461. ISSN 0261-5177.
- [7] FORSTER, S. a kol., (2011). *Tourismus – ganz natürlich! Von der Idee über die Marktanalyse zum natur- und kulturnahen Tourismusangebot*. Handbuch. 2011. Wergenstein.
- [8] GAJDOŠÍK, T., (2015). Network analysis of cooperation in tourism destinations. *Czech journal of tourism*, vol. 4, no. 1, pp. 26-44. ISSN 1805-3580.
- [9] GAJDOŠÍK, T., MEDVEĎOVÁ, M., MARÁKOVÁ, V., (2015). Formovanie organizácie cestovného ruchu ako predpoklad účinného manažmentu cieľového miesta. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 673-680. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-90.
- [10] GÚČIK, M., (2010). *Cestovný ruch. Úvod do štúdia*. Banská Bystrica: Slovensko-švajčiarske združenie pre rozvoj cestovného ruchu. ISBN 978-80-89090-80-8.
- [11] GÚČIK, M., (2011). *Cestovný ruch. Politika a ekonomia*. Banská Bystrica: Slovensko-švajčiarske združenie pre rozvoj cestovného ruchu. ISBN 978-80-89090-98-3.
- [12] GÚČIK, M., PĚČ, J., (2011). Klasifikácia stredísk cestovného ruchu na Slovensku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 44, no. 1, pp. 47-53. ISSN 0139-8660.
- [13] HALL, C., WILLIAMS, M., (2008). *Tourism and Innovation*. Oxon: Routledge. ISBN 0-203-93843-7.
- [14] HJALAGER, A. M., (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, vol. 31, no. 1, pp. 1 – 12. ISSN 0261-5177.
- [15] JAFARI, J. a kol., (2003). *Encyklopedia of Tourism*. London: Routledge. ISBN 0415308909.
- [16] KÄMPF, R., WEBER, K., (2005). *Erfolgsfaktoren im alpinen Tourismus*. Bern: Staatssekretariat für Wirtschaft (Seco).
- [17] KELLER, P. F., (2012). *Changing Paradigm in Sustainable Mountain Tourism: A critical analysis from a global perspective* [online]. [cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://www.eurac.edu/en/research/institutes/regionaldevelopment/conferences/sustmnttourism/Presentations.html>.
- [18] KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., (2015). Regionálny inovačný systém v koncepte učiacich sa regiónov ako alternatíva pre regionálnu politiku. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148-154. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-19.

- [19] KOPŠO, E. a kol., (1992). *Geografia cestovného ruchu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-00346-4.
- [20] KOŽIAK, R., SUCHÝ, M., (2014). Klaster ako inovatívny prvok podpory miestneho a regionálneho rozvoja v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 120–126. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-13.
- [21] KUKLICA, J. a kol., (1965). *Metodické pokyny pre výstavbu komplexných stredísk cestovného ruchu a rekreácie*. Praha: Vydavatelství obchodu. ST-113-1307/65.
- [22] KUŠČER, K., MIHALIČ, T., PECHLANER, H., (2012). *Innovativeness and environments in mountain destinations' development: A comparative analysis of Austria, Slovenia and Switzerland*. [online]. [cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://www.eurac.edu/en/research/institutes/regionaldevelopment/conferences/sustmnttourism/Presentations.html>.
- [23] MAKOVNÍK, T., DOROCÁK, O., (2012). Podmienky inovácie produktov horského strediska Tatranská Lomnica. In Gúčík, M. (ed.) *Folia Turistica 2*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, pp. 176-183. ISBN 978-80-557-0351-0.
- [24] MAYER, M., (2009). Innovation as a Success Factor in Tourism: Empirical Evidence From Western Austrian Cable-Car Companies. *Erkunde*, vol. 63, no. 1, pp. 123-139. ISSN 0014-0015.
- [25] MEDLIK, S., (2003). *Dictionary of travel, tourism and hospitality*. Oxford: Elsevier Science. ISBN 0-7506-5650-6.
- [26] NOWOTNY, H., GIBBONS, M., SCOTT, P., (2001). Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty. *Revista CTS*, vol. 1, no. 1, pp. 11 – 20. ISSN 1668-0030.
- [27] OECD. (2005). *Oslo manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data*. 3rd edition [online]. Paris: OECD Publishing. 166 s. ISBN 92-64-01308-3. Dostupné na internete: www.oecd.org.
- [28] PATUŠ, P., (2004). *Problémy manažmentu strediska cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta. ISBN 80-8055-946-5.
- [29] POMPUROVÁ, K., (2011). *Manažment prevádzky cestovnej kancelárie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-557-0341-5.
- [30] SCHUMPETER, J. A., (1987). *Teória hospodárskeho vývoja*. Bratislava: Pravda.
- [31] *Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2020*. Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR.
- [32] ŠEBOVÁ, L., (2014). Inštitucionálne a právne aspekty fungovania organizácií cestovného ruchu. In Gúčík, M. (ed.), *Folia Turistica 4*. Banská Bystrica: Faculty of Economics. pp. 500-509. ISBN 978-80-557-0697-9.
- [33] UNWTO. (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook*. Spain: World Tourism Organization.
- [34] VALENTA, F., (2001). *Inovace v manažerské praxi*. Praha: Velryba. ISBN 80-85860-11-2.
- [35] VANAT, L., (2014). *International Report on Snow and Mountain Tourism. Overview of the key industry figures for ski resorts*. [online]. [cit. 2015-11-28]. Dostupné z: http://www.isiaski.org/download/20140517_ISIA_Vuokatti_1b_presentation_vanat.pdf.
- [36] WEIERMAIR, K., (2004). *Product improvement or innovation: what is the key to success in tourism?* Conference Papers [online]. [cit. 2015-11-20]. Dostupné z: <https://www1.oecd.org/cfe/tourism/34267947.pdf>.
- [37] ZHAW, R., (2008). *Fachstelle Tourismus und Nachhaltige Entwicklung, 2008: Beurteilung der Nachhaltigkeit von Angeboten im natur- und kulturnahen Tourismus*.

ENHANCING TOURISM SMES DEVELOPMENT THROUGH FOOD TOURISM IN THE CZECH REGIONS

INTENZIFIKACE ROZVOJE MALÉHO A STŘEDNÍHO PODNIKÁNÍ V CESTOVNÍM RUCHU V ČESKÝCH REGIONECH PROSTŘEDNICTVÍM GASTRONOMICKÉHO CESTOVNÍHO RUCHU

ALŽBETA KIRÁĽOVÁ

IVETA HAMARNEH

¹Katedra managementu a marketingu ¹Department of Management and Marketing
²Katedra ekonomiky cestovního ruchu ²Department of Economy of Tourism
Vysoká škola obchodní v Praze, o. p. s. University College of Business in Prague
✉ Spálená 14, 110 00 Prague, Czech Republic
E-mail: kiralova@vso-praha.eu, hamarneh@vso-praha.eu

Annotation

The paper focuses on the impact of food tourism development on SMEs in the Czech regions. Czech regions combine some prerequisites for food tourism development with a long lasting tradition of preparation food culture. SMEs focusing on food preparation and services were subject to qualitative research using primary and secondary data. The further development of food tourism in the Czech regions is outlined based on the results of the analysis. The research included face-to-face interviews in a one-to-one setting with thirty tourism stakeholders. The entire sample was selected by snowball sampling method. Given the qualitative nature of the information gathered and the size of the sample, the survey responses were not amenable to statistical analysis. Based on the interviews conducted it can be stated that the offer of regional food and local drinks has the important influence on the revenue growth of SMEs, it increases the guests traffic, improves the image and enhance the average spending of guests.

Key words

food tourism, regional development, tourism, SMEs

Anotace

Článek se zaměřuje na dopady rozvoje gastronomického cestovního ruchu na malé a střední podniky v českých regionech. České regiony kombinují řadu předpokladů pro rozvoj gastronomického cestovního ruchu s dlouholetou tradicí kultury přípravy jídel a pokrmů. Malé a střední podniky se zaměřením na přípravu a jídel a pokrmů byly předmětem kvalitativního výzkumu pomocí primárních a sekundárních dat. Další vývoj v gastronomickém cestovním ruchu v českých regionech je uveden na základě výsledků analýzy. Výzkum zahrnoval face-to-face (osobní) rozhovory způsobem one-to-one s třiceti zúčastněnými stranami z cestovního ruchu. Celý vzorek byl vybrán metodou sněhové koule. S ohledem na kvalitativní povahu shromážděných informací a velikosti vzorku, odpovědi nebyly přístupné statistické analýze. Na základě rozhovorů lze konstatovat, že nabídka regionálních jídel a místních nápojů má významný vliv na růst příjmů malých a středních podniků, zvyšuje návštěvnost, zlepšuje image a podporuje průměrné výdaje hostů.

Klíčová slova

cestovní ruch, gastronomický cestovní ruch, regionální rozvoj

JEL classification: O12

Introduction

In OECD countries, food and beverage services account for up to 30% of total internal tourism consumption. The relationship between food and tourism promotes policies that improve economic and social well-being. Food is a key part of culture and creativity, a major element of intangible heritage, and an increasingly important attraction for tourists. Food is a shift from the 'must see' to 'must experience'. Food experiences support a more innovative and competitive tourism industry. Experiences are linking global and local cultures, creating food narratives, co-creation by consumer, collaborative gastronomy. Products around food events, routes, trails, new cuisines support place branding and serve as a powerful vehicle to reflect uniqueness of a place. Linkages between food and tourism also provide a platform for local economic and agriculture development (Dupeyras, 2015).

SMEs are characterized by fast adaptability to economic change, flexibility, and the ability to use the opportunities to improve skills and qualifications there is no surprise that SMEs dominate the European economy (they account for more than 99 % of all EU firms).

Every year, The Czech Republic welcomes over 8 million domestic and 25 million international visitors. Tourism plays a vital role in Czech Republic's economy, accounting for close to 3 percent of Czech Republic's gross domestic product and representing almost 25 percent of total service exports in 2014.

The Czech Republic recorded in the years 2005 - 2014 a significant growth in tourism while the key neighboring markets recorded stagnation. In the Czech Republic, a strong increase of foreign visitors overnight stays in Prague can be seen followed by a significant drop in overnight stays of domestic visitors in the regions (Királ'ová & Malachovský, 2016).

The structure of growth regarding regional distribution in the Czech Republic is problematic. In the years 2005 - 2014, the number of overnight stays in Prague increased from 11.2 million to 14.75 million (+3.55 mil.) Overall, the number of overnight stays in the Czech Republic during this period increased from 40.32 million to 42.94 million (+ 2.62 mil.) that reflects the fact that the growth in Prague was significantly offset by a fall in overnight stays in the regions. Significant stagnation or decline occurred in 11 of 14 regions except Prague. The growth was recorded only in the Karlovy Vary region, which has a strong tradition of spa and the region of South Moravia, which has made a significant effort in the development of the tourism product and has strong cultural and wine-growing tradition (Királ'ová & Malachovský, 2016). Also, it reinforces the need for massive support for tourism SMEs offering products based on traditions, culture and food in the regions and the need to support the development of food tourism in the stabilization and development of tourism in the regions.

Tourism drives key service industries such as accommodations, food and beverage services, passenger transportation, recreation and entertainment, and travel services. In 2014, tourism activities provided 225 283 jobs to Czechs. Small and medium-sized enterprises (SMEs) constitute the backbone of tourism in the Czech Republic and make up the majority of the business units in tourism industries. Tourism is traditionally made up of small and micro enterprises and linking consumers to producers. Gastronomy is a combination of knowledge, experience, art and craft, which provides a healthy and pleasurable eating experience, forms part of the country's identity and is an essential component of the Czech cultural heritage. Gastronomy is one of the most important cultural expressions of human beings. The term concerns all culinary forms, including those deriving from traditional local cuisine. A tourism SME is defined as a business that employs fewer than 250 persons and which have an annual turnover not exceeding EUR 50 million, and/or an annual balance sheet total not exceeding EUR 43 million (EU, 2015) and operates within tourism industries.

1. Literature Review

Travel motivated by food is referred to food tourism, culinary tourism, cuisine tourism, gourmet tourism, gustatory tourism, food and wine tourism, food and beverage tourism, rural tourism, cuisine travel, urban tourism, gastronomic tourism and taste tourism. The most frequent term is gastronomic tourism, culinary tourism and food tourism (Hamarneh & Királ'ová, 2016).

Gastronomic tourism is defined as an experience pursued by attending and tasting food and beverages at primary or secondary producers', visiting food and beverage festivals and consuming authentic specialties in various restaurants (Hall & Mitchell, 2005; Long, 2014). Gastronomic tourism is also defined as the activity of exploration and discovery of the culture and history through food, which affects the formation of unforgettable experiences (Long, 2014).

Zelinsky (1985), reports that eating at ethnic and regional restaurants is a form of gastronomic tourism. He adds that that a restaurant's guest need not be a tourist in the conventional sense to take part in food tourism. However, his study is limited to just one activity: eating at ethnic restaurants, but his contribution lies in the identification and the first definition of this form of tourism.

Many authors used the term culinary tourism to describe the connection between food and tourism and culture (e. g. Long, 1998; Long, 2014; Wolf, 2006; Ignatov & Smith, 2006; Deneault, 2002; Bessiere, 1998). The World Food Travel Association (WFTA) recommended stopping using phrase "culinary tourism" in 2012 because their research showed that it gave a misleading impression. WFTA (2015) defines food tourism as „the pursuit and enjoyment of unique and memorable food and drink experiences, both far and near”. This term implies contribution of food and drink services in the tourism industry, for instance, restaurants, street food vendors, local markets and eateries to delivering “enjoyment”, exclusive and unforgettable experiences when travelling.

According to Hall and Sharples (2003, p. 10) food tourism may be “defined as visitation to primary and secondary food producers, food festivals, restaurants and specific locations for which food tasting and/or experiencing the attributes of specialist food production region are the primary motivating factor to travel.” This definition, however, does not cover all aspects of food tourism.

John and Linda Stanley (2015, p. 3) chose the term “food tourism” over “culinary tourism” because it is more inclusive and less “elitist”. “Food tourism has been gaining momentum over the last decade around the world for two main reasons. First, a desire for people to discover where their food comes from and second to discover new foods and food preparation.”

Cuisine, gastronomy, and culinary experiences are part of the cultural tourism. A new form of cultural experience, food tourism has been emerging in the last years. Gastronomy plays a crucial role in cultural tourism because it “has become a significant source of identity formation in postmodern society” (Richards, 2002, p. 3).

Scarpato (2002) sees gastronomy as a “medium of cultural tourism” and as an important source for destinations that want to develop quality tourism products and experiences.

2. Benefits and Impacts of Food Tourism

Food and beverage are one of the most important parts of the tourism industry. Together with food culture practices and food heritage are an integral component of a tourist's experience in the destination. In the decade, not only researchers but also visitors and destinations' residents focus on food tourism as media more heavily deal with this topic. Particular magazines web pages and various food, lifestyle and travel channels on TV focus solely on food, beverages, and food tourism.

Food tourism is a niche that can contribute to the destination and regional tourism development, as well as intercultural insights. Local cuisine can add value to the traditional tourism experience; especially for those tourists who want more and are searching for new experiences. When dining out at a destination, visitors consume “ingredients” that satisfy their feelings and enhance their cultural experiences (Fields, 2002).

According to Bessiere (1998) and Wagner (2001) the number of tourists that wish to explore food from local or ethnic regions and want to learn about it increases.

Pine and Gilmore (1999) stated that a memorable experience is the key element of a successful experience for tourists. It includes participation in activities that assist the tourist in comprehending and acknowledging their knowledge. While tasting the food, and beverages, tourists can use all of their five senses that can convert this activity into a unique experience (Mason & O’Mahony, 2007).

Food tourism is also one constituent of tourism strategy dedicated to making the best use of scarce resources through creativity and adaptability, necessitated by the lack of conventional natural and cultural tourism assets (Teo & Chang, 2000; Richards, 2002).

The destinations that can offer food and beverages prepared and served in a typical way, followed by unique consumption culture, can develop food tourism, culinary tourism, gastronomic tourism, gustatory tourism and gourmet tourism (Hall & Mitchell, 2002).

For these destinations, food and beverages became an important tool for tourism development (Hall & Mitchell, 2000) and competitiveness in the tourism market while offering something different. Food tourists are focusing on local food and beverages (Kalenjuk et al., 2012a, 2012b; Kalenjuk et al., 2014), local food and drink culture and make local people proud of it.

The destinations’ food tourism development strategies must take into account to which extent the visitors will have a negative influence on the destination and its culture. Planning, coordination and management are the tools destination can use to prevent changes in social values and the standards of the food production. Sustainable and balanced development has to be implemented to prevent the local community and environment and to ensure sustainability of culinary tourism. It should not only be seen as an economy activity but more as a cultural enrichment which contributes to the sustainability of a region (Du Rand et al. 2003).

3. Methodology

The analysis and data presented in this paper are based on primary and secondary research. Qualitative research, using an inductive method, was applied to this study as it is suitable for use with a small sample. The research included face-to-face interviews in a one-to-one setting with thirty tourism stakeholders. The specific selection criteria for the purposeful sampling as (1) duration of the restaurant or related business operation minimum one year, (2) and holding a manager role were determinate. The entire sample was selected by snowball sampling method.

In a semi-structured interview (Murphy, 2004; Merriam, 2009), the interviewees were asked to express personal opinions and display their expertise. The outline of questions was prepared and formulated with the help of Patton’s (2002) six types of interview questions. The interviews were recorded on tape with permission of interviewees afterward analyzed through transcription and de-identified. For each interview, a summary was prepared. Content analysis and standard, systematic, qualitative coding techniques were applied. Given the qualitative nature of the information gathered and the size of the sample, the survey responses were not amenable to statistical analysis.

4. Results and Discussion

Food and beverages are an inseparable part of destinations offer. Their place in the tourism product is important as they can display the tradition and culture of the destinations as well as the lifestyle of the destinations' residents. Although in the past food and beverages mainly were seen as a means of meeting the basic needs of visitors, in recent years this view has changed. Existing research papers and conducted research projects underpin the role of food and beverages as an inseparable part of the character and culture of the destination.

Food tourism is an element of regional agricultural and economic growth and can play a significant role in the development of small and medium enterprises. In certain destinations food tourism can compose their unique selling proposition and become an important differentiation factor in the competitive tourism market. It can also help destinations that need to enhance tourism development.

Food tourism is a local phenomenon that has a clearly positive impact on the economy, employment, and local heritage. The development of food tourism also contributes to improving the general perception of the destination.

Destinations that want to promote food tourism have to recognize the role of the local products and then develop a range of competitive products. Thus, food and beverage staff must be well trained to increase visitor satisfaction (UNWTO, 2013).

Food tourism has been recognized as a vehicle for regional development, strengthening local production through backward linkages in tourism supply chain partnership (Renko, Renko & Polonijo, 2010; Telfer & Wall, 1996).

Bessiere (1998) and Tellstrom et al. (2005) studied local food as destinations attractions that contribute to economic benefits and local development; Getz (2000), Hashimoto & Telfer (2003), and Okumus et al. (2007) focused on local food from the tourism destinations marketing.

Barriers to local food experiences were studied by Cohen and Avieli (2004); Quan and Wang (2004) concentrated on the relationship between food consumption and the tourist experience, and the effects of gastronomy on the tourist experience at a destination were studied by Kivela and Crofts (2006). According to Misiura (2006) food has been acknowledged as: (1) component of the regional culture which travelers consume; (2) component of tourism marketing; (3) promising part of the regional rural and economic growth; (4) local coefficient which is influenced by the consumption habits and affectations of the tourists.

Recent research has indicated that travelers spend around 40% of their holiday budget on food (Boyne, Hall & Williams, 2003). Graziani (2003) and Karim (2006) found that the connection and influence between food and the tourism are strong. Hjalager (2002) identified food as an efficient marketing and positioning instrument for a destination. Through the growing demand for regional food, an increasing number of destinations use cuisines as their major tourism attractions (Karim, 2006).

The role of food and beverages in promoting a destination has not been well researched (Du Rand et al., 2003). Studies provided until now confirmed that local food increases the capability of sustainable tourism, reinforces the local economy, supports the environmentally friendly infrastructure and is part of the originality of a destination (Du Rand et al. 2003).

According to Hashimoto and Telfer (2003), more research and effort needs to be made to attract domestic tourists to culinary attractions. They point out the importance of the brand loyalty strategies to attract local visitors and repeating visitations.

Hall et al. (2003) stated that it is important to promote local attributes of the food and wine tourism under the destination's brand to gain the competitive advantage in the tourism market (Hall, 2004). Du Rand et al. (2003, p. 10) added that to implement food tourism as a successful tourist attraction in a destination, the local products and food service providers need to be branded.

To assess the impacts of food tourism development on SMEs in the Czech regions opinions of thirty stakeholders were collected. Thirty respondents were contacted by telephone or email and all agreed to be interviewed (see Table 1). At this stage, the purpose and the subject of the interview were outlined. Seventeen of the respondents were from Prague and thirteen from Central Bohemian Region. Given the qualitative nature of the information gathered and the size of the sample, the survey responses were not amenable to statistical analysis.

Table 1: Respondents in interview process

Type of enterprises	Number of interviewees
< 10 (micro enterprises)	12
< 50 (small enterprises)	18
< 250 (medium-sized enterprises)	0

Source: Authors

The interviews took place at the interviewees' workplaces. Gillham (2000, p. 8) points out that "there is a common assumption that people will talk more freely in their own environment." The interviews were conducted in Prague and Central Bohemian Region and took place over a period of three months from December 2015 to February 2016.

The overarching aim of the research was to understand the extent to which regional food and local drinks may strengthen the business of SMEs in the tourism sector and provide a useful tool for contributing to the regional development of tourism in selected Czech regions. With regards to this range of questions were asked to ascertain:

1. To what extent is traditional Czech food successful in your offer?
2. To what extent do you have included local drinks in your offer?
3. Do you prepare activities for visitors linked with traditional Czech cuisine?
4. What impact has the offer of regional food in your business:
 - a. on the revenue growth of SMEs;
 - b. on the increase of guests traffic;
 - c. on the image of your enterprise;
 - d. on enhance the average spending of guests.
5. What impact has the offer of local drinks in your business:
 - a. on the revenue growth of SMEs;
 - b. on the increase of guests traffic;
 - c. on the image of your enterprise;
 - d. on enhance the average spending of guests.

Based on interviews the following trends were identified:

- The most of the interviewees were evaluated that traditional Czech food is very successful / more successful in the frame of their business. The highest success is evident in SMEs in Prague unlike SMEs in Central Bohemian region.
- Local drinks are very often integral part of the offer of SMEs. Among the mostly offered local drinks belongs wine and beer; more and more popular are also herbal teas. The results for both selected regions are comparable.
- Only one-third of interviewees claimed preparation of activities, such as tasting menu, tasting drinks, cooking courses for visitors linked with traditional Czech cuisine. Higher activity in this connection is recorded in the Central Bohemian region.
- Almost 80 % of interviewees confirmed that the introduction of regional food and local drinks are having an important influence on the revenue growth of their businesses; increases the guests traffic was reported by more than 70 % interviewees; improve the image by almost 70 % of

interviewees, and 67 % of interviewees reported enhancing the average spending of guests. Interviewees from Central Bohemian region are gaining more due to their offer of regional food and local drink.

Conclusion

Preparation and service of food and drinks are important parts of the tourism industry. Together with food culture practices and food heritage are an integral element of a tourist's experience in the destination. Food tourism is a factor of regional agricultural and economic growth, and can play a vital role in the development of small and medium-sized enterprises.

SMEs play a vital role in the Czech economy and are significantly entrepreneurially and socially connected with their region. Czech SMEs represents more than 1 million businesses and employ almost two-third of total employees. SMEs make up the majority of the business units in the tourism sector in the Czech Republic.

Local cuisine can add value to the traditional tourism experience; especially for those tourists who wants more and are seeking for new experiences. Food tourism can bring new impetus to the destination and enhance the regional tourism development.

Based on the results of the interviews, it can be stated that the introduction and offer of the regional food and local drinks has a positive impact on tourism SMEs in Prague and Central Bohemia Region while it contributes to the revenue growth, increase the guests' traffic, enhance the average spending of the visitors and strengthen the image of SMEs and the regional food and drinks as well.

Considering saying the opportunities for future research is in expanding the number of interviewees from SMEs to all Czech regions and widens the interviews to the guest of SMEs to find out the impact of regional food and drinks on both, the tourism businesses and the guests.

Literature

- [1] BESSIERE, J., (1998). Local development and heritage: Traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas. *European Society for Rural Sociology*, vol. 38 no. 1, pp. 21 - 34. ISSN 0038-0199.
- [2] BOYNE, S., HALL, D. & WILLIAMS, F., (2003). Policy, support and promotion for food-related tourism initiatives: A marketing approach to regional development. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 14, no. 3/4, pp. 131 – 154. ISSN 1540-7306.
- [3] COHEN, E. & AVIELI, N., (2004). Food in Tourism: Attraction and Impediment. *Annals of Tourism Research*, vol. 31, no. 4, pp. 755 - 778. ISSN 0160-7383.
- [4] DENEULT, M., (2002). *Acquiring a Taste for Cuisine Tourism: A Product Development Strategy*. Toronto, Ontario: Canadian Tourism Commission.
- [5] Du RAND, G., E, HEATH, E., & ALBERTS, N., (2003). The role of local and regional food in destination marketing: A South African situation analysis. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 14, no. 3/4, pp. 97 - 112. ISSN 1540-7306.
- [6] DUPEYRAS, A., (2015). *Food and the Tourism Experience*. European Commission Food Tourism Week Milan, 28 September 2015, OECD.
- [7] EUROPEAN UNION, (2015). *User guide to the SME Definition* [online]. [2016-03-11]. Available from: file:///C:/Users/IdeaPad/Downloads/smedefinitionguide_en.pdf
- [8] FIELDS, K., (2002). Demand for the gastronomy tourism product: motivational factors. In: HJALAGER, A., RICHARDS, G. (Eds.). *Tourism and Gastronomy*. London and New York: Routledge, pp. 37 - 50.
- [9] GETZ, D., (2000). *Explore Wine Tourism: Management, Development & Destinations*. New York: Cognizant Communication Corporation.
- [10] GILLHAM, B., (2000). *The research interview*. London and New York: Continuum. ISBN 0-8264-4797-X.
- [11] GRAZIANI, J., (2003). Travel Spending Leads to 5,000 More Restaurants. *AAA TourBook Guides*. [2016-01-23]. Available from: <http://www.businesswire.com/news/home/20031217005635/en/Travel-Spending-Leads-5000-Restaurants-AAA-TourBook>.
- [12] HALL, C. M., SHARPLES, L., MITCHELL, R., MACIONIS, N., & CAMBOURNE, B., (2003). *Food tourism around the world: Development, management and markets*. Oxford: Butterworth- Heinemann.

- [13] HALL, C. M. Preface, (2004). In C. M. HALL, (Ed.). *Wine, Food and Tourism Marketing*. New York: Haworth Hospitality Press.
- [14] HALL, C.M., & MITCHELL, R., (2000). We are What We Eat: Food, Tourism and Globalization. *Tourism Culture & Communication*, vol 2, pp. 29 - 37. ISSN 1943-4146.
- [15] HALL, C.M., & MITCHELL, R., (2002). The changing nature of the relationship between cuisine and tourism in Australia and New Zealand: From fusion cuisine to food networks. In A.-M. HJALAGER & G. RICHARDS (Eds.). *Tourism and Gastronomy*. London: Routledge, pp. 188 - 206.
- [16] HALL, C. M. & MITCHELL, R., (2005). Gastronomic Tourism: Comparing Food and Wine Tourism Experiences. In: NOVELLI, M. (Eds.) *Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends and Cases*. Boston: Elsevier Butterworth-Heinemann, pp. 89 – 100.
- [17] HALL, C. M., & SHARPLES, L., (2003). The consumption of Experiences or the Experience of Consumption? An introduction to the tourism of taste. In M. HALL, L. SHARPLES, R. MITCHELL, N. MACIONIS, & B. CAMBOURNE (Eds.). *Food Tourism Around the World: Development, Management and Markets*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- [18] HAMARNEH, I. & KIRÁĽOVÁ, A., (2016). Food Tourism as a Factor of the Regional Tourism Development: Literature Review. In conference proceeding *Topical issues of tourism "Local Heritage and Tourism"*. Jihlava: College of Polytechnics Jihlava (in press).
- [19] HASHIMOTO, A. & TELFER, D., (2003). Positioning an emerging wine route in the Niagara Region: understanding the wine tourism market and its implications for marketing. In: HALL, M. (Ed.), *Wine, Food, and Tourism Marketing*. Haworth, London, pp. 61–76.
- [20] HJALAGER, A. M., & RICHARDS, G., (2002). *Tourism and Gastronomy*. London: Routledge.
- [21] IGNATOV, E., & SMITH, S., (2006). Segmenting Canadian Culinary Tourists. *Current Issues in Tourism*, Volume 9, Issue 3, pp. 235 - 255. ISSN 1747-7603.
- [22] KALENJUK, B., TEŠANOVIĆ, D., & GAGIĆ, S., (2014). Regionalni razvoj turističkih destinacija kroz razvoj gastronomskog turizma. In *Od krize prema razvoju: 4. Mezinardna naucna konferencija*, pp. 363 - 374. BIH: Univerzitet za poslovne studije.
- [23] KALENJUK, B., TEŠANOVIĆ, D., RUDIĆ, Lj., KORBATFINSKI, M., GAGIĆ, S. & VUKSANOVIĆ, N., (2012a). Gastronomski potencijal severne Bačke u funkciji gastronomskog turizma. In *Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo*, pp. 337 - 349. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet.
- [24] KALENJUK, B., TEŠANOVIĆ, D., ŠKRINJAR, M., & ĐERI, L., (2012b). The importance of authentic food in the development of the culinary tourism in Vojvodina. In *Belgrade International Tourism Conference - BITCO Contemporary tourism, wishes & opportunities*, pp. 293 – 300. Belgrade: College of Tourism.
- [25] KARIM, S. A., (2006). *Culinary tourism as a destination attraction: an empirical examination of the destination's food image and information sources*. Thesis (Ph.D.), Oklahoma State University.
- [26] KIRÁĽOVÁ, A., MALACHOVSKÝ, A., (2016). Innovating the Czech and Slovak Tourism through Creative Tourism, *Skyline Business Journal*, vol. 11 no. 1-2015-2016, pp. 101 – 117.
- [27] KIVELA, J. & CROTTS, J. C., (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, vol. 30, no. 3, pp. 354 - 377. ISSN 1557-7554.
- [28] LONG, L. M., (1998). Culinary Tourism: A Folkloristic Perspective on Eating and Otherness. *Southern Folklore*, vol. 55, no. 3, pp. 181 - 204.
- [29] LONG, L. M., (20014). *Culinary Tourism*. Lexington: University Press of Kentucky.
- [30] MASON, R. & O'MAHONY, B., (2007). On the Trail of Food and Wine: The tourist search for meaningful experience. *Annals of Leisure Research*, vol. 10, no. 3-4, pp. 498-517. ISSN 2159-6816.
- [31] MERRIAM, S., (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*, San Francisco: Jossey-Bass.
- [32] MISIURA, S., (2006). List of case studies. *Heritage Marketing*. Abingdon, Oxon: Routledge, pp. 14 – 16.
- [33] MURPHY, R. F., (1988). *Cultural and Social Anthropology*, New York: Pearson.
- [34] OKUMUS, B., OKUMUS, F. & McKercher, B., (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: the cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, vol. 28, pp. 253 – 261. ISSN 0261-5177.
- [35] PATTON, M. Q., (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*, Thousand Oaks: Sage.
- [36] QUAN, S., & WANG, N., (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism Management*, vol. 25, no 3, pp. 297 - 305. ISSN 0261-5177.
- [37] PINE, J. & GILMORE, J., (1999). *The Experience Economy*. Harvard Business School Press, Boston.
- [38] RENKO, S., N. RENKO, & T. POLONIJO., (2010). Understanding the Role of Food in Rural Tourism Development in a Recovering Economy. In *Journal of Food Products Marketing*, vol 16, pp. 309 – 324. ISSN 1540-4102.

- [39] RICHARDS, G., (2002). Gastronomy: An essential ingredient in tourism production and consumption. In: A. M. HJALAGER & G. RICHARDS (Eds.). *Tourism and Gastronomy*. London and New York: Routledge, pp. 3 – 20.
- [40] SCARPATO, R., (2002). Gastronomy as a Tourist Product: The Perspective of Gastronomy Studies. In: A. M. HJALAGER & G. RICHARDS (Eds.). *Tourism and Gastronomy*. London and New York: Routledge, pp. 51 – 70.
- [41] SIRŠE, J., (2014). *Gastronomic cities: city strategy on gastronomy as a tool for tourism and employment development*. Burgos. [2016-01-23]. Available from: http://www.urbact.eu/sites/default/files/media/gastronomic_cities_baseline_study_final.pdf.
- [42] STANLEY, J. & STANLEY, L., (2015). *Food Tourism: A Practical Marketing Guide*. Croydon: CPI Group.
- [43] TELFER, D., & G. WALL., (1996). Linkages between tourism and food production. *Annals of Tourism Research*, vol. 23, no. 3, pp. 635 - 653. ISSN 0160-7383.
- [44] TELLSTROM, R., GUSTAFSSON, I. & MOSSBERG, L., (2005). Local food cultures in the Swedish rural economy. *Sociologia Ruralis*, vol. 45, no. 4, pp. 346 – 359. ISSN 1467-9523.
- [45] TEO, P. & CHANG, T. C., (2000). Singapore: Tourism development in a planned context. In C. M. HALL & S. Page (Eds.). *Tourism in South and Southeast Asia: Issues and cases*. Oxford: Butterworth-Heinemann, pp. 117 - 128.
- [46] UNWTO., (2013). *Global Report on Food Tourism*. Madrid: UNWTO.
- [47] WFTA, (2015). *What is food tourism?* [online]. [2016-01-23]. Available from: <http://worldfoodtravel.org/what-is-food-tourism/>.
- [48] WAGNER, H. A., (2001). Marrying food and travel in culinary tourism. *Canada's Food News*. Foodservice Insights, March 2001.
- [49] WOLF, E., (2004). *Culinary Tourism: A Tasty Economic Proposition*. Portland, OR: International Culinary Tourism Association.
- [50] ZELINSKY, W., (1985). The Roving Palate: North America's Ethnic Restaurant Cuisines. *Geoforum*, vol. 16, no. 1, pp. 51 - 72. ISSN 0016-7185.

This paper is based on research project "The influence of food tourism on the development of small and medium-sized enterprises in the Czech Republic", which is supported by the University College of Business in Prague (FRV 1/2015)

LOVECKÝ CESTOVNÍ RUCH JAKO ODVĚTVÍ S VELKÝM POTENCIÁLEM PRO ROZVOJ REGIONŮ ČR

HUNTING TOURISM AS A SECTOR WITH GREAT POTENTIAL FOR THE DEVELOPMENT OF CZECH REGIONS

MARKÉTA KALÁBOVÁ

JOSEF ABRHÁM

Katedra cestovního ruchu *Department of Tourism*
Fakulta mezinárodních vztahů *Faculty of International Relations*
Vysoká škola ekonomická v Praze *University of Economics in Prague*
✉ *W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic*
E-mail: xkalm21@vse.cz, abraham@vse.cz

Anotace

Cílem příspěvku je vyhodnotit potenciál jednotlivých krajů České republiky pro lovecký cestovní ruch jako odvětví, které by mohlo přispět k rozvoji venkovských oblastí. Maximální možná nabídka byla hodnocena na základě plánovaného ročního odstřelu spárkaté zvěře za rok 2014 v jednotlivých krajích. Nejvyšší počet plánovaného odstřelu jelení zvěře zaznamenal Plzeňský kraj, u daňčí, mufloní a černé zvěře Středočeský kraj a u srnčí zvěře dominoval Jihočeský kraj. Vysoká koncentrace spárkaté zvěře byla vyhodnocena na základě plánovaného ročního odstřelu zvěře v přepočtu na hektar honební plochy. Nejvyšší počet plánovaného odstřelu na hektar pak zaznamenal u jelení a mufloní zvěře Karlovarský kraj, u daňčí zvěře Středočeský kraj, u srnčí zvěře Královéhradecký kraj a u černé zvěře Liberecký kraj. Na příkladu Středočeského kraje byl z hlediska skutečného odstřelu za posledních 10 let demonstrován rostoucí trend početních populací u jelení, daňčí, mufloní a černé zvěře. Mírný pokles byl zaznamenán u srnčí zvěře. Všechny kraje s výjimkou Prahy mají dobrý předpoklad pro rozvoj loveckého cestovního ruchu.

Klíčová slova

lovecký cestovní ruch, hospodaření se zvěří, regionální rozvoj

Annotation

The aim of this paper is to evaluate the potential of individual regions of the Czech Republic for hunting tourism as a sector that could contribute to the development of rural areas. The maximum possible offer was evaluated on the basis of planned annual hunting of hoofed game for the year 2014 in various regions. The highest number of planned hunting of deer was recorded in Plzeňský region, fallow deer, moufflon and wild boar in Středočeský region and roe deer dominated in Jihočeský region. High concentration of hoofed game was evaluated on the basis of planned annual hunting of game per hectare of hunting area. The highest number of planned hunting per hectare then was recorded for deer and moufflon in Karlovarský region, fallow deer in Středočeský region, roe deer in Královéhradecký region and wild boar in Liberecký region. Using the example of Středočeský region in terms of real hunting during last 10 years a growing trend of population of deer, fallow deer, moufflon and wild boar was demonstrated. The slight decline was recorded in population of roe deer. All regions except Prague have a good prerequisite for the development of hunting tourism.

Key words

hunting tourism, game management, regional development

JEL classification: R58, Z32

Úvod

Problematika hospodaření s volně žijící zvěří je v posledních letech velmi diskutovaným tématem. Spárkatá zvěř¹ je v některých oblastech přemnožená a uživatelům honiteb se nedaří početní stavy snížit na normovanou úroveň. Hlavním úkolem příspěvku je poukázat na možnosti hospodaření se zvěří na území České republiky z hlediska lovecké turistiky, která by se do budoucna mohla stát klíčová pro rozvoj venkovských oblastí a rozvoj regionů. Většina turistů přijíždějících do České republiky směřuje do Prahy či Jihočeského kraje. Avšak lovecká turistika by mohla cizince přilákat i do méně navštěvovaných regionů a stát se tak velkým fenoménem budoucnosti.

Cílem příspěvku je porovnat potenciál pro lovecký cestovní ruch v jednotlivých krajích. K vzájemné komparaci regionů byla využita data, která poskytuje Ústav pro hospodářskou úpravu lesů za jednotlivé kraje (UHÚL). Maximální možná nabídka odstřelu zvěře pro zahraniční poplatkové lovce v krajích byla posuzována na základě počtu kusů plánovaného ročního odlovu spárkaté zvěře, který je každoročně vypracováván podle sledovaných sčítaných stavů zvěře v honitbách. Pro komparaci byl vybrán poslední evidovaný rok, tedy rok 2014. Plánované odlovy byly následně pro porovnávání z hlediska koncentrace zvěře přepočteny na hektar honební plochy v jednotlivých krajích. Vývoj skutečného ročního odstřelu jednotlivých druhů spárkaté zvěře za období 2004 - 2014 byl demonstrován na Středočeském kraji.

1. Teoretické přístupy k loveckému cestovnímu ruchu

Regulace zvěře je jedním z důležitých nástrojů hospodaření se zvěří. Stárnoucí myslivecká základna v České republice a stále menší zájem mladších generací o hospodaření se zvěří jako přírodního bohatství našeho území vyvolává mnoho problémů. Přemnožené kusy zvěře působí značné škody na zemědělských pozemcích a lesních porostech. Na základě odhadů se roční škody na zemědělských plodinách pohybují od 3,5 do 7 miliard korun (Ekolist, 2012). Především drobným zemědělcům tak škody zvěří působí značné problémy, snižuje se jejich konkurenceschopnost a dochází ke konfliktům mezi zájmovými skupinami. Velké množství kusů taktéž představuje nebezpečí pro šíření nemocí a následnou degradaci celé populace. Cílem mysliveckého hospodaření v České republice je především péče o zvěř a o zvyšování její hodnoty a síly. Nabídnout odlov části plánovaného počtu kusů zvěře zahraničním lovcům může znamenat řešení k redukci přemnožených kusů zvěře či k naplnění plánovaného odlovu, který se často uživatelům honiteb nedaří plnit. Zároveň lovecká turistika znamená značné příjmy do regionů, ať již z hlediska poplatkového lovu či multiplikačního efektu při spotřebě služeb důležitých k zabezpečení průběhu lovu.

Nové formy cestovního ruchu jako je například agroturistika či ekoturistika, pod níž je často lovecká turistika řazena, jsou zdrojem cenných efektů v regionu, neboť se podílí na zkvalitnění služeb v cestovním ruchu a tím přispívají k růstu sociálního a ekonomického potenciálu daného území (Lacina, 2013). Výhody, které s sebou přináší lovecký cestovní ruch, lze čerpat pouze při dodržování podmínek udržitelnosti. Udržitelného rozvoje loveckého cestovního ruchu lze dosáhnout za předpokladu dodržování ekologické šetrnosti, ekonomické životaschopnosti a společenské přiměřenosti (Deere, 2011).

Každý z těchto pilířů trvale udržitelného rozvoje v oblasti lovu však obsahuje velké množství problémů a je tak významným tématem pro mnoho vědeckým pracovníků, kteří se danou problematikou zabývají. Například R. Woodroffe and J. R. Ginsberg (1998) se domnívají, že k naplnění environmentální udržitelnosti musí být lovecká turistika zároveň užitečná pro zachování přirozených stanovišť a přispívat k ochraně volně žijících živočichů. Podle Morrill (1993) je lov méně destruktivní než jiné nespotební formy ekoturistiky, například fotografický turismus. Stejný názor zastává i Gössling (1993). Podle něj mají lovci menší dopad na životní prostředí než fotografové, neboť nevyžadují tolik místní občanské vybavenosti a infrastruktury, čímž se výrazně snižuje degradace přirozeného stanoviště.

¹ spárkatá zvěř – odborné označení pro přežvýkavce z řádů sudokopytníků a prase divoké

Z ekonomického hlediska lovecký cestovní ruch nejenže generuje velké množství příjmů do ekonomiky, ale zároveň zvyšuje pracovní příležitosti v regionu (Deere, 2011). Vzhledem k tomu, že lov je specifickou záležitostí a jeho zájmové skupiny jsou pro svou věc velmi zapálené, je sociální udržitelnost odvětví klíčovým prvkem v oblasti vývoje. Cíle a přání zainteresovaných skupin je třeba pochopit a řešit. Mezi zájmové skupiny lovecké turistiky patří kromě podnikatelů v loveckém cestovním ruchu také místní obyvatelé, lovecké kluby, vlastníci pozemků, zákazníci, tvůrci politiky, lovecké a nevládní organizace (Northern periphery programme, 2008).

Dle stanoviska Mezinárodní rady pro lov a ochranu zvěře (CIC) je udržitelná forma loveckého cestovního ruchu jedním z nástrojů ochrany zvěře a zároveň formou využívání přírodních zdrojů, která může hrát klíčovou roli při snižování chudoby na venkově. V mnoha zemích, zejména v rozvojovém světě, organizovaný lovecký cestovní ruch prudce vzrostl během posledního půl století. Tento trend má velký ekonomický a ekologický význam. Pro hostitelskou zemi a její venkovské obyvatelstvo má lovecká turistika řadu výhod - přes zachování ekosystémů, generování příjmů a zaměstnanosti v znevýhodněných oblastech, ekonomického a rozumného využívání přírodních stanovišť, která nejsou vhodná pro zemědělství či konvenční cestovní ruch, budování povědomí mezi místním obyvatelstvem, pokud jde o hodnoty volně žijící zvěře, která je jinak považována za škodlivou, rušivou a nákladovou položku, až ke snižování dopadů na životní prostředí ve srovnání s jinými formami cestovního ruchu a omezování pytláctví přes společné úsilí všech, kteří mají zájem na generování příjmů z loveckého cestovního ruchu (CIC, 2008).

2. Výsledky regionální srovnání z hlediska nabídky odlovu zvěře

K 1. 3. 2013 bylo v České republice evidováno 5 789 honiteb hospodařících na 6 873 096 ha. Z těchto honiteb se dále vyčleňovalo 196 obor využívajících 46 716 ha a 293 bažantnic na 97 060 ha (UHUL, 2013).

Tab.1: Základní údaje v jednotlivých krajích za rok 2014

	jelení (ks)	daňčí (ks)	mufloní (ks)	srnčí (ks)	černá ² (ks)	Držitelé loveckého lístku	Honební plocha (ha)
Jihočeský	704	940	311	18381	4166	11567	853265
Jihomoravský	799	749	470	15938	2374	9953	609304
Karlovarský	3 783	543	771	3165	2378	2287	255699
Královéhradecký	803	615	627	10396	1927	5013	379867
Liberecký	1 237	328	337	5399	5079	3227	237093
Moravskoslezský	1 381	1 177	332	12231	2731	6055	453551
Olomoucký	1 520	740	262	7970	1683	6611	428824
Pardubický	615	551	526	8735	1436	5021	390642
Plzeňský	4 823	1 659	1184	11677	4840	8433	646004
Praha	8	0	0	241	0	302	13913
Středočeský	2 088	3 952	1797	17393	10363	13571	913301
Ústecký	3 302	569	951	7278	2948	5216	423032
Vysočina	140	321	277	13102	875	8205	618046
Zlínský	734	1 250	358	8115	1318	6109	350059

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat UHUL (2014)

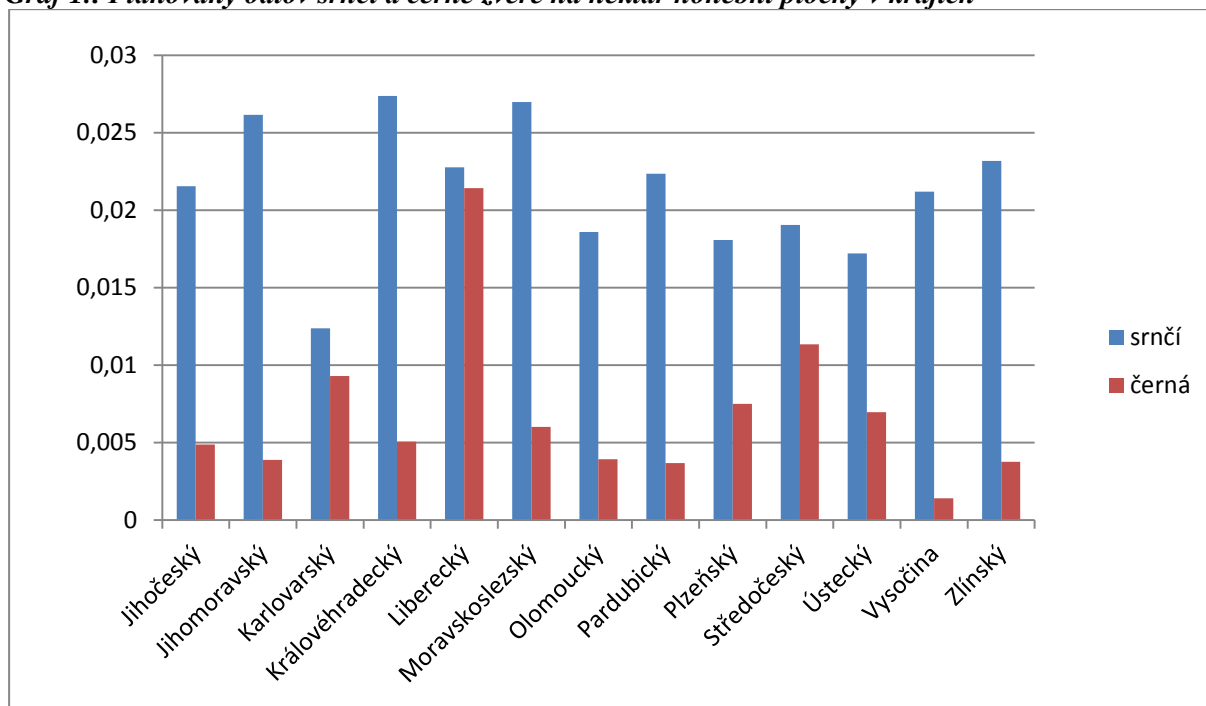
Uvedená tabulka č. 1 shrnuje statistická data za jednotlivé kraje z hlediska počtu ročního plánu lovu spárkaté zvěře, uvádí počet držitelů platného loveckého lístku a udává celkovou rozlohu plochy, na které se smí vykonávat právo myslivosti, tedy honební plochu v jednotlivých krajích. Z uvedených dat

² černá zvěř = odborné označení pro prase divoké

je patrné, že Praha s odlovem zvěře téměř nepočítá, pro lovecký cestovní ruch je tedy zcela nevhodná a z dalších hodnocení bude vypuštěna. Uvedený počet kusů spárkaté zvěře představuje maximální možnou nabídku loveckého cestovního ruchu v krajích. Nejvyšší počet jelení zvěře se nachází v Plzeňském, Karlovarském a Ústeckém kraji. Nutno podotknout, že takto vysoké plány odlovu souvisí především s jelenem sika, který je v těchto oblastech přemnožený a působí značné škody. Tento jelen je u nás také nepůvodní a stavu jeho populací se vedou bouřlivé diskuse. Nejvyšší nabídku plánovaného lovu z hlediska počtu kusů daňčí, mufloní a černé zvěře nabízí Středočeský kraj. Jihočeský kraj dominuje z hlediska odstřelu srnčí zvěře.

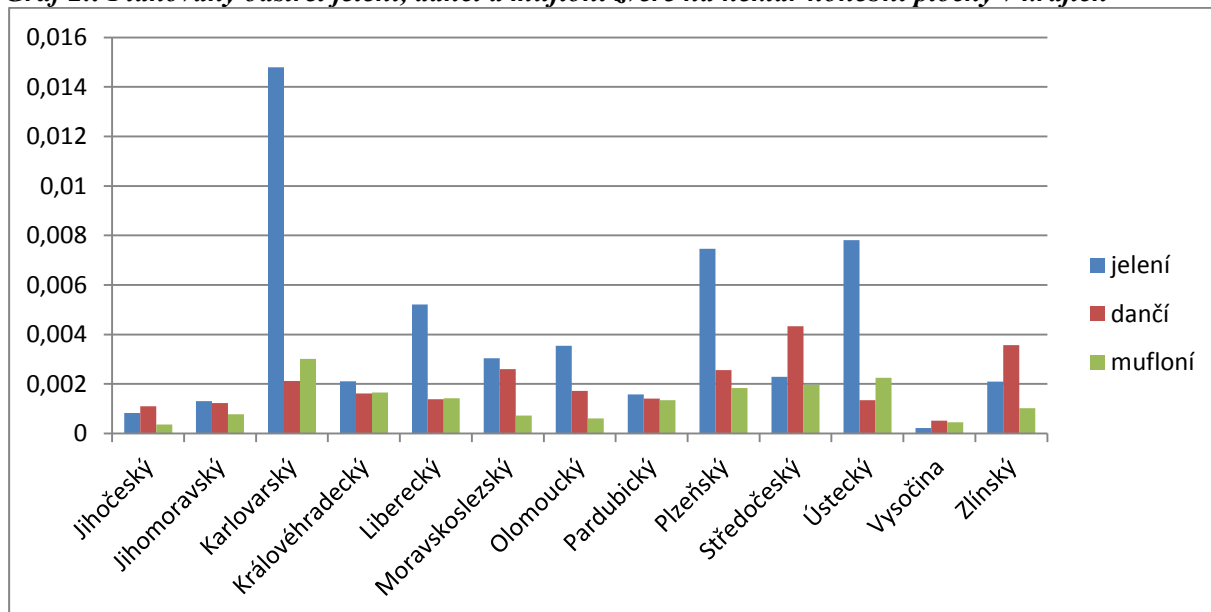
Pro porovnání nejvyšších počtů plánu lovu je uveden graf č. 1, který uvádí přepočtený plánovaný odstřel jednotlivých druhů spárkaté zvěře na hektar. Z grafu je patrné, že nejvyšší roční odlov na hektar srnčí zvěře probíhá v Královéhradeckém, Moravskoslezském a Jihomoravském kraji. Černá zvěř se v přepočtu na hektar nejvíce loví v Libereckém kraji.

Graf 1.: Plánovaný odlov srnčí a černé zvěře na hektar honební plochy v krajích

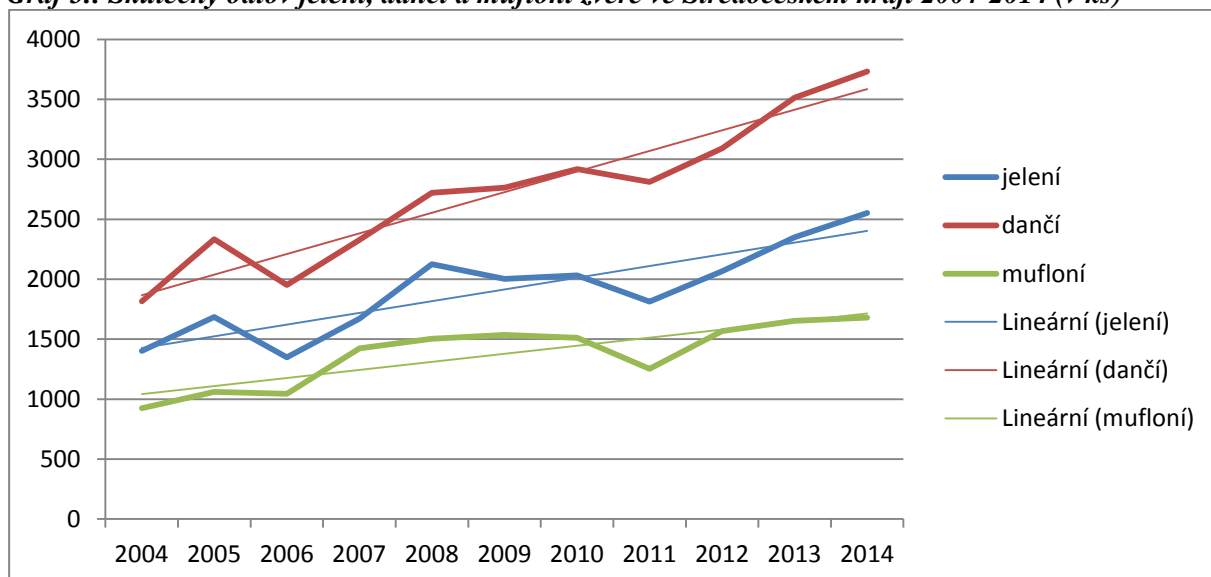
Zdroj: vlastní zpracování

Při regionálním porovnání plánovaného odstřelu zvěře na hektar se z hlediska odstřelu jelení zvěře na nejvyšších příčkách umístil Karlovarský kraj, Plzeňský a Ústecký. Daňčí zvěř se nejvíce vyskytuje ve Středočeském a následně Zlínském kraji a mufloní zvěř je nejvíce lovena v Karlovarském kraji. Nejnižší počty plánovaného odstřelu na hektar a tudíž i nejnižší stavy zvěře se nacházejí v Kraji Vysočina.

Graf 2.: Plánovaný odstřel jelení, daňčí a mufloní zvěře na hektar honební plochy v krajích

Zdroj: vlastní zpracování

K demonstraci rostoucího trendu spárkaté zvěře za posledních 10 let byl vybrán Středočeský kraj, nicméně situace je obdobná ve všech krajích České republiky. Data byla za jednotlivé roky hodnocena z hlediska skutečného odstřelu zvěře. Z uvedeného grafu č. 3 je patrné, že u jelení, daňčí i mufloní zvěře je rostoucí trend odstřelu této zvěře. Početní populace těchto druhů je tedy rostoucí.

Graf 3.: Skutečný odlov jelení, daňčí a mufloní zvěře ve Středočeském kraji 2004-2014 (v ks)

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 4.: Skutečný odlov srnčí a černé zvěře ve Středočeském kraji 2004-2014 (v ks)

Zdroj: vlastní zpracování

Z uvedeného grafu vyplývá, že početní populace černé zvěře má jednoznačně rostoucí charakter. Díky intenzivnímu zemědělství a velkým lánům monokultur má černá zvěř vhodné podmínky k životu. Během roku má dostatek potravy a úkrytu. Především pak na zemědělských plochách působí velmi významné škody. Srnčí zvěř jako jediná zaznamenává v posledních letech klesající trend.

Závěr

Lov zvěře je důležitým nástrojem hospodaření se zvěří na území České republiky. Volně žijící zvěř je národním bohatstvím a je nutné o ni náležitě pečovat s cílem zachovat co nejkvalitnější genofond. Lovecký cestovní ruch představuje mnoho výhod. Nejenže může být řešením pro snížení stavu přemnožených stavů zvěře, ale může být i zdrojem příjmů pro regiony, které nejsou pro klasický cestovní ruch vhodné. Na základě vyhodnocení dat pro jednotlivé regiony lze usoudit, že největší nabídku z hlediska počtu plánovaného odlovu tvoří Středočeský kraj, kde se nachází celkem nejvíce daňčí, mufloní a černé zvěře. Plánované odlovy jelení zvěře jsou nejvyšší v Plzeňském kraji, což je způsobeno zejména odlovem jelena siky. Nejvíce srnčí zvěře nabízí k lovu Jihočeský kraj. Vzhledem k různým velikostem honebních ploch v jednotlivých krajích byla data přepočítána na hektar, aby byla zjištěna nejvyšší koncentrace odlovu zvěře. Nejvíce jelení a mufloní zvěře na hektar se tak loví v Karlovarském kraji, daňčí zvěř ve Středočeském kraji, srnčí plánované odlovy na hektar jsou nejvyšší v Královéhradeckém kraji a černá zvěř po přepočtu na hektar honební plochy se nejvíce loví v Libereckém kraji. Z hlediska hodnocení skutečného odstřelu volně žijící spárkaté zvěře ve Středočeském kraji za posledních 10 let lze konstatovat, že početní populace jelení, daňčí, mufloní a černé zvěře mají rostoucí trend. Srnčí zvěř zaznamenává mírně klesající tendence. Do budoucna by mohl lovecký cestovní ruch představovat významné odvětví a generovat značné příjmy. Všechny kraje s výjimkou Prahy mají na základě dat vhodné podmínky pro rozvoj loveckého cestovního ruchu.

Literatura

- [1] CIC, (2008). *Sustainable hunting tourism - Position paper of the CIC tropical game commission*. Best Practices in Sustainable Hunting [online]. [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/aj114e/aj114e04.pdf>.
- [2] DEERE, J. N., (2011). Exploitation or Conservation? Can The Hunting tourism Industry in Africa Be Sustainable?. *Environment magazine* [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://www.environmentmagazine.org/Archives/Back%20Issues/2011/July-August%202011/exploitation-or-conservation-full.html>.

- [3] EKOLIST, (2014). *Zvěř způsobi podle zemědělců na polích ročně miliardové škody*. *Ekolist.cz* [online]. [cit. 2014-04-11] Dostupné z: <http://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/zver-zpusobi-podle-zemedelcu-na-polich-rocne-miliardove-skody>.
- [4] GÖSSLING, S., (2000), Tourism: A Sustainable Development Option, *Environmental Conservation*, vol. 27, no. 3, pp. 223–24. ISSN 0376-8929.
- [5] LACINA, K., (2013). Tourism industry regional aspects. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 629 - 635. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-79.
- [6] MORRILL, W. I. (1993) *The Tourist Safari Hunter's Role in Conservation, in Living With Wildlife—Wildlife Resource Management With Local Participation in Africa*, ed. A. Kiss Washington, DC: World Bank, Appendix II.
- [7] NORTHERN PERIPHERY PROGRAMME, (2008) *North hunt – sustainable hunting tourism in Northern Europe*. [online]. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: http://www.northernperiphery.eu/files/archive/Downloads/Project_Publications/9/Brochure%20in%20English.pdf.
- [8] ÚSTAV PRO HOSPODÁŘSKOU ÚPRAVU LESA, (2016). *Myslivecká evidence za kraje*. [online]. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z: <http://www.uhul.cz/ke-stazeni/ostatni/myslivecka-evidence>.
- [9] WOODROFFE, R., GINSBERG, J. R., (1998). Edge Effects and the Extinction of Populations Inside Protected Areas. *Science*, vol. 280, no. 7, pp. 2126–2128. DOI 10.1126/science.280.5372.2126.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu IG206015; Hodnocení efektivnosti podpory cestovního ruchu a regionálního rozvoje; na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze, reg. č. F2/12/2015.

TRADIČNÁ KULINÁRNA KULTÚRA V CESTOVNOM RUCHU (PRÍKLADY DOBREJ PRAXE Z RURÁLNEHO I URBÁNNEHO PROSTREDIA)

TRADITIONAL CULINARY CULTURE IN TOURISM (GOOD PRACTICES IN RURAL AND URBAN ENVIRONMENT)

JOLANA DARULOVÁ

Katedra sociálnych štúdií a etnológie *Department of Social Studies and Ethnology*
Filozofická fakulta *Faculty of Arts*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Cesta na Amfiteáter 1, 97401 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: jolana.darulova@umb.sk

Anotácia

Cieľom štúdie je charakterizovať tradičnú kulinárnu kultúru a jej formy uplatňovania v domácom cestovnom ruchu. Vzhľadom na jej etnoidentifikačný význam upozorniť na frekventované javy v národnom, regionálnom i lokálnom kontexte. Podkladom k štúdii boli etnologické výskumy realizované v teréne a bohatý zdroj informácií tvorili i rôzne internetové stránky. Tradičné jedlá sú frekventovanou súčasťou podujatí orientovaných na domáci turizmus. Snaha o nadviazanie na tradície sa prejavuje v oblasti kalendárnych príležitostí, vo výbere jedál i spôsoboch ich prezentácie na verejnosti. Dokumentujú to uvedené pozitívne príklady z vidieckeho i mestského prostredia.

Kľúčové slová

tradičná kulinárna kultúra, domáci cestovný ruch, dobré praktiky, rurálne prostredie, urbánne prostredie

Annotation

The aim of our paper is to characterise the traditional culinary culture and its forms of implementation in national tourism, in consideration of the ethno identification importance that suggests the frequent features in national, regional as well as local context. The material for the study was not only the ethnological field research but also the rich source of information offered by the various internet websites. Traditional food is the common part of the events aimed at the national tourism. The effort to build on the tradition is reflected in the field of calendar opportunities, choice of dishes and the ways of its presentation in public. It is documented in the mentioned positive examples from the rural and urban environment.

Key words

traditional culinary culture, tourism, good practices, rural environment, urban environment

JEL classification: Z19

Úvod

Kulinárna kultúra má v súčasnej dobe veľký etnoidentifikačný význam. Presvedča nás o tom každodenná prax i mediálna podpora národných kuchýň. Z jedla ako potreby slúžiacej na uspokojovanie základných biologických potrieb človeka sa stalo umenie, založené na jednej strane na tradíciách a na druhej strane na najnovších chemicko-technologických poznatkoch a moderných estetických trendoch prípravy a servírovania jedál. V širších súvislostiach však treba brať do úvahy aj normy a konvencie spoločenských, ktoré určujú čo možno považovať za potravinu, ako ju

treba pripraviť, čo a ako sa v istej sociálnej situácii má alebo nemá konzumovať (Tolksdorf, 1976, pp. 8-15).

Tradičná národná, ale i regionálna kuchyňa tvorí v poslednej dobe čím ďalej frekventovanejšiu súčasť domáceho cestovného ruchu. Tradičné jedlá a nápoje stoja v centre rôznych podujatí konaných v priebehu celého roka, ponúkajú sa prostredníctvom rôznych foriem tak v rurálnom, ako aj v urbánnom prostredí. V štúdiu uverejnenej v predchádzajúcom čísle tohto zborníka som uviedla ich kategorizáciu:

- kultúrne cesty zamerané na prezentáciu a konzum: napr. vínné cesty,
- potravinové výstavy, expo (medzinárodné i národné),
- tradičné jarmoky s priestorom vydeleným pre kulinárske špeciality,
- súťaže v príprave konkrétneho jedla (haluška, guláš, držky a pod.),
- výstavy a ponuka jedla z tradičnej suroviny (na Slovensku – zemiaky),
- ponuka špeciálnych lokálnych/regionálnych jedál v tradičných reštauráciách (talianskej, francúzskej, čínskej, slovenskej),
- ponuka špeciálnych (raritných) jedál v mestskom prostredí (hotely a reštaurácie),
- jedlá ponúkané na ulici „street food“ (Darulová, 2015).

V tejto štúdiu sa zameriam na minucióznejšiu charakteristiku tradičných i menej tradičných jedál, tak ako sa objavujú v ponuke vidieckych i mestských cyklických aktivít a podujatí národného, regionálneho i lokálneho charakteru. Východiskom boli etnologické výskumy v urbánnom i rurálnom prostredí najmä v banskobystričskom kraji, založené na zúčastnenom pozorovaní a pološtandardizovaných rozhovoroch a tak isto i zoznamoch podujatí, ktoré spracúvajú rôzne inštitúcie, napr. Vidiecky parlament na Slovensku, Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru a pod.

Teoreticko-metodologickým východiskom bola etnometodológia. Predmetom etnometodológie sú každodenné metódy používané k uskutočňovaniu sociálneho poriadku alebo tiež ... metodické uskutočňovanie („dosahovanie“) rozpoznateľnej usporiadanosti rôznych aspektov každodenného života (Nekvapil, 2010). Ak by som definovala predmet môjho skúmania – ide o vybraný komplex kulinárií s ohľadom na tradície, regionálne špecifiká a príležitosti, ponúkaný rôznymi formami prezentácií verejnosti (konzumentom). Podobne, ako uvádzajú Nekvapil a Leudar (2010), etnometodológia sa môže zaoberať „veľkými“ javmi, ako je história, napriek tomu, že sa sústreďuje na analýzu celkom konkrétnych praktických aktivít, v tejto štúdiu upozorním na to, ako organizátori aktivít používajú a produkujú tradičnú kultúru vo všeobecnosti a tradičnú kulinárnu kultúru zvlášť. Prispievajú tým nielen k jej zachovaniu, resp. v niektorých prípadoch i revitalizácii, ale aj k posilneniu významov (napr. identity, kultúrneho dedičstva a pod.).

Ako upozorňuje Stoličná (2015), jedlo je popri svojej primárnej biologickej konštante fenoménom naplneným mnohými komunikatívnymi „výpoveďami“. V jedle je zakódovaná kultúrna pamäť ľudí, prameniaca v mytologickom a náboženskom ponímaní sveta, ktoré prisúdilo niektorým potravinám, jedlám a nápojom symbolické významy. Prezrádza hodnotový svet človeka s poukazom na jeho magické, symbolické, náboženské či sociálne regulácie...dáva istotu a ukotvenie v kultúre. Znakový systém je teda súčasťou stravovacích tradícií ale aj tzv. druhej existencie tradičnej kultúry označovanej tiež ako folklorizmus.

Hoci je problematika tradičného stravovania reflektovaná etnologickou literatúrou dostatočne, oblasť sprostredkovaných kulinárnych tradícií je doposiaľ na okraji záujmu. Výskum súčasných živých prejavov tradičnej ľudovej kultúry v oblasti strednej Európy sa realizoval v rámci medzinárodného projektu ETNOFOLK „Preservation and Enhancement of Folk Culture Heritage in Central Europe“, ako súčasť programu CENTRAL EUROPE cooperating for success spolufinancovaný z Európskeho fondu regionálneho rozvoja EÚ (ERDF). Cieľom bolo umožniť využívanie potenciálu dedičstva tradičnej ľudovej kultúry, vrátane tradičnej stravy a podporiť jeho zachovanie, ochranu a udržateľnosť¹. Parciálnym výsledkom projektu bola i monografia venovaná problematike stravy

¹ Partneri štyroch stredoeurópskych krajín (Česká republika, Maďarsko Slovensko a Slovinsko) sa podieľali na vytvorení medzinárodného internetového portálu www.etnofolk.eu.

Traditional Food in the Central Europe. History and Changes (2013), ktorá sa zaoberala aj významom tradičnej stravy v súčasnej globálnej ére. Etnológovia prinášajú podrobnejšie informácie i o niektorých spoločensko-kultúrnych podujatiach, kde majú tradičné jedlá a nápoje významné miesto. Napr. Popelková (2014) analyzovala oberačkové slávnosti. Kulinárna kultúra má svoje uplatnenie i v tradičných jarmokoch. Túto skutočnosť podčiarkuje i fakt, že sa Radvanský jarmok dostal do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Malá pozornosť bola zatiaľ venovaná významu tradičnej kuchyne v cestovnom ruchu. Medzeru iba čiastočne vyplňajú štúdie, v ktorých je zmieňovaná zážitková gastronómia a princíp tzv. otvorenej kuchyne „front cooking“ (Lenovský, 2009; Michalík, 2009; Havranová, 2009). Na problematiku etnizácie v súvislosti s rozvojom turizmu upozornila Krekovičová (2008).

1. Kontexty tradičnej kulinárnej kultúry a jedál ponúkaných v domácej turistike

Skôr než sa budem podrobnejšie zaoberať jednotlivými formami podujatí, zmienim niekoľko historických východísk k tomu, čo zvykneme označovať ako národné, slovenské nám vlastné druhy jedál. Predovšetkým sú to halušky s bryndzou, ktoré sú označované za naše tradičné národné jedlo. Historicky odvodzujú svoje uplatnenie na jedálnom lístku Slovákov od tzv. valašskej kolonizácie, ktorá zakladala z etnického hľadiska na cudzom elemente – Rumunov (Valachov), Rusínov, ktorí v priebehu 14-17. storočia priniesli na naše územie salašnícky chov oviec a s ním i spracovanie mliečnych výrobkov – okrem iného aj bryndze z ovčieho mlieka. Inováciou pri varení halušiek bolo pridávanie zemiakov do múky (ktorá bývala v chudobnejších oblastiach nedostatková) od začiatku 19. stor., kedy sa rozšírili na Európskom kontinente. Zo staršej vlastivednej literatúry sa dozvedáme, že „v 80. rokoch 19. stor. sa za uhorské národné jedlo označovala kyslá kapusta, guláš a halászlé (rybacia polievka). Slováci ale, na rozdiel od Maďarov, pridávali do guláša i zemiaky (Stoličná 2004, p.133). Je zaujímavé – ale nie prekvapivé - že v tomto období na južnom nížinatom Slovensku halušky nepoznali. Je to typické jedlo hornatých regiónov charakteristické pastierskou kultúrou. Ako ďalšie typické slovenské jedlá sa najčastejšie označovali: polievky (napr. demikát), obilninové a múčno-zemiakové kaše, varené plnené pirohy, koláče a pečivo, zo zeleniny kapusta, šalát, kel a špenát. Slováci vzhľadom k tomu, že prejavovali úctu k chlebu, si vyslúžili maďarskú prezývku „kenyeres Tót“, chlebový Slovak (Pokorný 1883). Ten istý autor prináša aj opis mäsitého pokrmu tzv. zbojníckej pečene – na ražni upečené kusy mäsa prekladané slaninou a korenené soľou a cesnakom, ktoré Slováci s obľubou piekli na výletoch v horách. Ako však podotýka R. Stoličná „táto pochúťka nebola jedlom ľudovým, skôr súvisela so začínajúcou sa turistickou aktivitou vyšších spoločenských vrstiev a inteligencie na Slovensku (Stoličná 2004, p. 134).

Z etnologického hľadiska ovplyvňovali prípravu a konzumáciu istých druhov jedál viaceré faktory: najmä kalendárny obyčajový cyklus, kedy sa striedali vplyvom náboženstva obdobia pôstu a sviatkov a významné medzníky v živote človeka (narodenie, svadba, pohreb...). Jedlá podávané pri rôznych príležitostiach nielenže umocňovali sviatočnú atmosféru, ale mali i symbolický význam, spočívajúci napr. v tvare, množstve, podobe a pod. Ako obradové jedlá tvorili súčasť našej sacionormatívnej kultúry. Aj v súčasnosti badáme pri niektorých podujatiach súvislosť s uvedenými tradíciami – najmä v rurálnom prostredí.

Z podrobnejšieho skúmania prehľadov aktivít a podujatí, orientovaných na domácich i zahraničných záujemcov, kde sa i dnes uplatňujú okrem iných prvkov tradičnej kultúry (najmä folklórne tanečné a spevné prejavy) jedlá, označované ako tradičné, možno vyvodit' niektoré zovšeobecnenia.

1. Najviac frekventovaným jedlom, ktoré sa pripravuje naprieč celým Slovenskom a takmer v priebehu celého roka je guláš. Hoci možno predpokladať isté regionálne špecifiká – napr. v technologickom postupe, množstve a výbere surovín, či ingrediencií, všade sa pripravuje varením v jednom kotly. Aj v súťažiach zameraných na prípravu konkrétneho jedla guláš dominuje. Menej súťaží sa zameriava na prípravu ďalších polievkových jedál, ako napr. kapustovej, fazuľovej, držkovej.

2. Vzhľadom na kalendárne príležitosti sa v súlade s tradíciami cyklizujú najmä predvianočné a vianočné obdobie a potom predveľkonočné a veľkonočné obdobie, charakteristické usporadúvaním mestských trhov. Na vianočných trhoch sa okrem iného podáva najmä vianočná kapustnica a zabíjačkové špeciality. Organizátori však zhodne pokladajú za požadovaný sortiment predaja aj pekárenské a cukrárenské výrobky, med, medovinu, medovníky, langoše, chlebové posúchy, trdelník, oplátky. V rurálnom prostredí sa v tomto období konajú súťaže vo varení kapustnice. S väčšími či menšími odchýlkami sa dodržiava aj tradičný termín fašiangov – v kresťanskom cirkevnom kalendári po 6. januári do tzv. Popolcovej stredy.² Fašiangové obdobie orientované nielen na domácich obyvateľov, ale i hostí, vrcholí v posledných dňoch, kedy sa na dedinách (ale v poslednej dobe i na sídliskách miest) konajú maskované sprievody alebo aspoň fašiangové zábavy, nazývané i karnevalové, spojené so súťažami masiek. Súčasťou týchto aktivít bývajú „zabíjačky“ jedného i viac kusov ošípaných, ktoré sa konajú na verejných priestranstvách a kde sa aj zabíjačkové špeciality (jeternice, klobásy, slanina, zabíjačková polievka) konzumujú. Na plagátoch a pozvánkach prevažujú pomenovania – fašiangová zabíjačka, obecná zabíjačka. Súvislosti s mimoslovenským priestorom možno vidieť jednak v maskách, karnevaloch i v samotnom konzumovaní bravčového mäsa.³ Na zábavách sa často podáva na masti pražené pečivo, ktoré je známe ako fánky, krapne..., ktoré v tradičnom roľníckom prostredí mali zabezpečovať dobrú úrodu a bohatstvo dedinskému spoločenstvu.

K jedlám podávaných v konkrétnych obdobiach, patria aj tie, ktoré sú spojené s niektorými sviatočnými dňami. V minulosti to boli napr. hody, či hostiny, ktoré sa zvykli spájať so sviatkom patróna kostola. V súčasnosti sú to napr. Svätourbanské (sv. Urban 25. máj) podujatia (v Nitre súťaž halušiek, v Drážovciach – varenie guláša...), Svätomartinské hody (sv. Martin 11. november) - zriedkavejšie poľovnícke hody a rybárske hody – organizované napr. v Dobrej Nive (okr. Zvolen).

3. Okrem spoločných črt týkajúcich sa výskytu tradičného jedla v súvislosti s kalendárnymi obyčajmi, majú niektoré podujatia a najmä pripravované jedlá podobu kulinárnych špecialít viazaných na región, resp. lokalitu, odvodzujúc svoju existenciu od niektorých zvláštností v spôsobe života predchádzajúcich generácií. Väčší komplex takýchto kulinárií zakladá napr. na salašnícko-pastierskej kultúre, kde sa v rámci rôznych bačovských dní, organizujú najmä súťaže vo varení a jedení bryndzových halušiek (máj), spojená okrem iného i s jedením halušiek na čas, pitím žinčice a jedením syrovej nite. Medzinárodný rozmer má aj podujatie Halušky Turecká (okres Banská Bystrica) Majstrovstvá sveta vo varení a jedení bryndzových halušiek, i Ovčiariska nedeľa v múzeu v prírode v Pribyline (Liptov) a pod.

Hornaté oblasti Slovenska patria už tradične k regiónom (Liptov, Orava, Spiš), kde sa pestujú kvalitné odrody zemiakov. V mestskom i vidieckom prostredí sa konajú výstavy tejto plodiny, spojené niekde i s prípravou, koštovkou a predajom zemiakových jedál – najmä harula, zemiaková baba... (napr. dolnooravská obec Párnica organizuje „párnickô švábkobraň“).

V nižinatých oblastiach Slovenska bola v súlade s väčším množstvom a lepšou bonitou pôdy tradičná strava bohatšia, v súvislosti s používaním bielej múky, bravčovej masti a chovom domácej hydiny – najmä kačíc a husí. Veľkočov husí, ich príprava v špeciálnych peciach a pekáčoch, boli v niektorých regiónoch súčasťou domáceho hospodárstva, pričom prebytky boli určené na predaj (najčastejšie prostredníctvom trhov a jarmokov). Takými boli napr. čilejkársky región (najmä trhy v Leviciach), či novšie Chorvátsky Grob (reštaurácie špecializované na ponuku pečených husí, husacej pečienky a

² Koniec fašiangového obdobia je pohyblivý – závisí od stanovenia termínu Veľkej noci (prvý deň po jarnej rovnodennosti po splne mesiaca) a štyridsaťdňového pôstneho obdobia, ktorý ju predchádza.

³ V rímskokatolíckom svete predstavoval karneval sprievod a zábavu v maskách pred jarným pôstom. Názov pochádza z latinského výrazu *carne vale* alebo talianskeho *carne levare* – zanechať alebo odprieť si mäso (posledné dni zamerané na konzumáciu mastného mäsa a vyprázaného pečiva pred veľkonočným pôstom – pozn. J. Darulová). Zdroj: Daniel Luther. *Karneval*. <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=4777> .

lokší). K podujatím tohto typu možno započítať Deň otvorených dverí, ktoré usporadúva Cech husacínárov Slovenského Grobu.

Niektoré ďalšie skupiny podujatí nadväzujú na regionálne rozšírenie istých druhov plodín. Napr. región Záhoria sa v minulosti preslávil pestovaním kapusty a trhovým predajom kyslej kapusty tzv. zelí zo sudov. Na tradície pestovania a spracovania regionálnych odrôd kapusty špecifickej chuti nadväzuje podujatie Dni zelá (Stupava). Mesto Modrý Kameň organizuje na hrade Gaštanové slávnosti, spojené so súťažou o najlepší koláč (október). Do okolia mesta priniesli gaštan jedlý v 16. storočí Turci a tu sa nachádza i jedna z najväčších gaštaníc na Slovensku.

Vyskytuje sa i niekoľko ojedinelých podujatí, ktoré ponúkajú špeciálne jedlo pripravované podľa starého receptu a spravidla sa organizuje iba v jednej lokalite. Také je Čipkárskô Brusno (okr. Banská Bystrica), súťaž vo varení jedla „čipkárskô“. Išlo o jedlo podomových obchodníkov, obchodujúcich najmä s paličkovými čipkami vykupovanými od miestnych baníkov. Varilo sa v špeciálnych kotloch „mašine“ priamo na voze ťahanom koňmi. Ďalším je Varenie a ochutnávka ŠTIARCU v Španej Doline (okr. Banská Bystrica) múčneho banického jedla.

Okrem uvedených príkladov z rurálneho prostredia, sa tak isto i mestá snažia nalákať návštevníkov rôznorodou ponukou jedál a možnosťami stravovania. Hoci prevažujú zahraničné kuchyne, evidujeme aj snahy o ponuku lokálnych špecialít. Napr. v Banskej Štiavnici (meste, zapísanom v zozname UNESCO) sa v jedálnych lístkoch viacerých podnikov ako špecialita ponúkajú mäsa so sivkami, ktoré boli v tomto prostredí rozšírené, alebo sa bežné jedlá označujú rôznymi prívlastkami prebranými z typického banskoštiavnického nárečia. Na banické tradície upozorňujú napr. ľudové názvy rôznych druhov pizze a pod.

V Banskej Bystrici sa realizovalo niekoľko ročníkov tzv. grilliády – pôvodne súťaže o najlepšie bystrické rebierko (pokladaného mylne za domácu špecialitu). Ambíciou bolo za účasti miestnych reštaurácií vytvoriť z lokálnych surovín lokálny produkt, na pomoc rozvoja cestovného ruchu v Banskej Bystrici. Víťaz - Koliba sv. Krištofa - zaradila bystrické rebierko do svojho jedálneho lístka.

Tak isto sa v nemenovanej hotelovej reštaurácii ponúka tzv. medená torta – pripravovaná údajne podľa starého receptu (základ tvoria bystrické slivky a vlašské orechy), ktorá má evokovať bohatú banickú históriu mesta založeného na ťažbe a spracovaní medi. Kúpiť sa dá aj ako suvení. Podobne ako novotvar, odvolávajúci sa na lokálnu históriu – miešaný nápoj kupfer.

Aké funkcie spĺňa tradičné jedlo v domácom cestovnom ruchu? Cieľom je takmer vždy prostredníctvom kreatívneho turizmu ponúknuť zábavu a overené, alebo nové gastronomické skúsenosti. Prvky tradičnej kultúry – jedlá, nápoje, technologické postupy, príprava jedál a nápojov, vybavenie kuchýň - najmä várne telesá – spôsoby konzumovania jedál a nápojov, majú predovšetkým reprezentačnú funkciu. Významnou súčasťou je však aj snaha o sprostredkovanie a oboznámenie sa s jednou časťou tradičnej kultúry. Nezanedbateľná je teda i funkcia edukatívna. Nemožno nespomenúť i funkciu komerčnú, ktorú niektoré z uvedených foriem viac – iné menej naplňajú. Okrem primárnej, základnej biologickej funkcie je to aj funkcia spoločenskú, zábavná, estetická... Tradičná kuchyňa, či už sviatočná alebo všedného dňa, je jedným zo základných znakov spoločnosti a jej kultúry. A...v oblasti vidieckeho turizmu a agroturistiky má príprava, prezentácia a samotná konzumácia tradičných jedál a nápojov nesporné opodstatnenie (Košťalová 2001:371).

Záver a zovšeobecnenia

Z prehľadu množstva aktivít, ktoré sú zamerané na tradičné jedlo, jeho prípravu a konzumáciu vyplýva snaha organizátorov a realizátorov o nadviazanie na kulinárne tradície Slovenska. Prevažuje však početnosť akcií nad ponukou skutočných regionálnych/lokálnych špecialít. Najprezentovanejším slovenským tradičným jedlom je guláš.

V sůžaziach o najlepšie uvarené jedlo sú najčastejšími hodnotiteľmi konzumenti, ale sú aj také podujatia, ktoré majú odborné komisie a súčasťou bývajú i špeciálne prednášky (Darulová, Košťalová 2013: 98). I v tejto oblasti však badáme vplyv komercie a vynaliezavosť predajcov. Ak sa nejaké jedlo stane obľúbené, pripravuje a predáva sa bez ohľadu na jeho pôvod – napr. skalický trdelník, banické/uhliarske párance, podplameník - sú ponúkané už takmer na každom jarmoku. V snahe rozšíriť ponuku cestovného ruchu aj prostredníctvom kulinárnej kultúry evidujeme pokusy o založenie novej tradície, či novej špecialite založenej na starom, či stratenom recepte.

Positívom je, že sa vybrané kulinárne tradície stávajú súčasťou nášho kultúrneho dedičstva. Tak je to najmä v súvislosti so spracovaním ovčieho mlieka a výrobou bryndze, oštiepok, pareníc, korbáčikov a pod. Napr. ovčiarske združenie Bačova cesta každoročne usporadúva turné po rôznych salašoch v Liptove a Turci ako súčasť vzdelávania v oblasti kultúrneho dedičstva. Každý víkend sú niektoré salaše otvorené pre návštevníkov, ktorí môžu vidieť spracovanie mlieka, ochutnať čerstvé výrobky a nakupovať priamo z farmy (Bitušiková 2013: 58).

Štúdiou som okrem iného chcela vyjadriť predpoklad, že tradičná ľudová strava má aj v súčasnej dobe - ovplyvnenej globalizáciou a akulturáciou, konzumným spôsobom života, ktorý charakterizuje množstvo produktov a tovarov rôznorodej proveniencie - šancu na prežitie.

Literatúra

- [1] BITUŠÍKOVÁ, A., (2013). Slovak Milky Way: From Traditional Sheep Milk Production to Modern Local Gastronomy. In *Traditional Food in the Central Europe. History and Changes*. Prague: Institut of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, pp. 46-64. ISBN 978-80-87112-80-9.
- [2] ČO VIDIEŤ A ROBIŤ. [online]. [cit. 2016-03-1]. Dostupné z: <http://slovakia.travel/co-vidiet-a-robit/tradicie-a-gastronomia/gastronomia/gastronomicke-podujatia>.
- [3] DARULOVÁ, J., (2015). Tradičná kultúra v cestovnom ruchu s využitím jej najvýznamnejších hodnôt. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 737-742. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-98.
- [4] DARULOVÁ, J., KOŠTIALOVÁ, K., (2013). The traditional Tastes of the Hont Region, Slovakia. In *Traditional Food in the Central Europe. History and Changes*. Prague: Institut of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic. pp. 98-116. ISBN 978-80-87112-80-9.
- [5] GASTRONOMICKÉ a KULINÁRSKE PODUJATIA v BB kraji, (2012). [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://rozvojvidieka.webnode.sk/products/a2011-gastronomicke-a-kulinarske-podujatia-v-bb-krajji>.
- [6] HAVRANOVÁ, K., (2009) Nové trendy v gastronómii v kontexte cestovného ruchu. *KONTEXTY kultúry a turizmu*, vol. 2, no. 1, pp. 11-15. ISSN 1337-7760.
- [7] KOŠTIALOVÁ, K., (2001). Využívanie kultúrnych tradícií v turizme. In *Region. Služby. Cestovní ruch. (Sociodynamické faktory rozvoje regionů)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravská univerzita Ostrava, pp. 369-372. ISBN 80-7042-580-6.
- [8] KREKOVIČOVÁ, E., (2008). Nové multikultúrne podoby verejného stravovania. (Na príklade zmien reštaurácií po roku 1989 na Slovensku/v Bratislave). *Slovenský národopis*, vol. 56, no. 3, pp.301-309. ISSN 1335-1303.
- [9] LENOVSKÝ, L., (2009). *Kultúra kúpeľného mesta*. Nitra: UKF. ISBN 978-80-8094.
- [10] MICHALÍK, M., (2009). Klobásový festival v Békešskej Čabe ako fenomén minoritnej kultúry a cestovného ruchu. *KONTEXTY kultúry a turizmu*, vol.2, no. 1, pp. 9-11. ISSN 1337-7760.
- [11] NEKVAPIL, J., (2010). Úvodom k monotematickému číslu „Etnometodologické inspirácie“. *Sociologický časopis*, vol. 46, no. 4, pp. 497-501. ISSN 0038-0288.
- [12] NEKVAPIL, J., LEUDAR, I., (2010). Znovu k 11. 9. 2001: Jak se „dělá historie“ v politickém diskurzu. *Sociologický časopis*, vol. 46, no. 4, pp. 619-642. ISSN 0038-0288.
- [13] PODUJATIA V ROKU 2016. [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=14>.
- [14] POKORNÝ, R., (1883). *Z potulek po Slovensku*. Praha 1883.
- [15] POPELKOVÁ, K., (2014). K otázke dynamiky sociálnych funkcií mestského sviatku: obaračkové slávnosti. *Slovenský národopis*, vol. 62, no. 3, pp. 313-334. ISSN 1335-1303.
- [16] PREHLAD PODUJATÍ 2015 v BB kraji. [online]. [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://rozvojvidieka.webnode.sk/kniha-navstev/program-akcii/>.

- [17] STOLIČNÁ, R., (2013). Kulinárna kultúra Slovenska: výskum regionálnej diverzity. *Slovenský národopis*, vol. 61, no. 2, pp.155-167. ISSN 1335-1303.
- [18] STOLIČNÁ-MIKOLAJEVA, R., (2004). *Jedlo ako kľúč ku kultúre*. Martin: Matica slovenská. ISBN 80-7090-756-7.
- [19] TOLKSDORF, U., (1976). Strukturalische Nahrungsforschung. Versuch eines generellen Ansatzes. *Ethnologia Europaea*, vol. 9, no. 1, pp. 64-85. ISSN 0425 – 4597.
- [20] *Traditional Food in the Central Europe. History and Changes. A collective monograph.* (2013). Prague: Institut of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic. ISBN 978-80-87112-80-9.
- [21] VARENIE A PEČENIE DOBRÔT. [online]. [cit. 2016-03-1]. Dostupné z: <http://www.folklorfest.sk/varenie-a-pecenie-dobr-t/>.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu Kultúrne dedičstvo ako fenomén identity (1/0655/15) podporeného Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR.

REKONVERZE VÚ BRDY – ZÁKLAD RODÍCÍ SE OBLASTI CESTOVNÍHO RUCHU (NA PŘÍKLADU ZÁPADNÍ ČÁSTI BRD)

RECONVERSION OF BRDY MILITARY DISTRICT – BASIS OF NASCENT TOURISM (ON EXAMPLE OF THE WESTERN PART OF BRDY)

ALENA MATUŠKOVÁ

Katedra geografie Department of Geography
Fakulta ekonomická Faculty of Economics
Západočeská univerzita v Plzni University of West Bohemia in Pilsen
✉ Tylova 18, 306 14 Plzeň, Czech Republic
E-mail: matuskov@kge.zcu.cz

Anotace

Cílem článku je zhodnocení průběhu rekonverze, potenciálu a rizik pro rozvoj šetrného cestovního ruchu v západní části Brd v souvislosti se zrušením Vojenského újezdu Brdy. Článek byl zpracován na základě analýzy dokumentů, terénního výzkumu a řízených rozhovorů s významnými aktéry rozvoje v této oblasti, kteří se podílejí na rekonverzi a současných změnách v regionu. Bylo zjištěno, že západní část Brd má významné předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu zejména v oblasti přírodního bohatství, ale i v oblasti kulturně - historického potenciálu. Naopak má rezervy v realizačních a selektivních předpokladech, což souvisí s dlouhodobou marginalizací území vojenského újezdu, jeho specifickým vojenským využitím a periferním postavením bezprostředně sousedících obcí. Rozvoj cestovního ruchu ve zdejší oblasti bude záviset na aktivitě místních obyvatel a součinnosti dotčených obcí s organizacemi a institucemi, které zasahují svými kompetencemi do zdejšího regionálního rozvoje, zejména s Agenturou ochrany přírody a krajiny České republiky, Krajským úřadem Plzeňského kraje, Vojenskými lesy, s.p., apod.

Klíčová slova

rekonverze, Vojenský újezd Brdy, západní část Brd, rozvoj cestovního ruchu

Annotation

Aim of this article is to assess the process of reconversion and the potential and the risks of sustainable tourism development in the western part of Brdy in relation to the abolition of Brdy military district. The article is based on documents analysis, field research and structured interviews with key players involved in development of this area, who participate in the process of restructuring and recent changes of the region. It was found that the western part of Brdy has significant potential for the development of tourism, especially due to the natural resources, but also because of cultural-historical potential. On the contrary, it has reserves in the implementation assumptions and selective assumptions, which are associated with long-term marginalization of the military district, its specific military uses and the peripheral position of neighbouring municipalities. Development of tourism in the local area will depend on the activity of local residents and on the cooperation between the affected municipalities and organizations and institutions that can influence local regional development, especially Nature Conservation Agency of the Czech Republic, the Regional Authority of the Pilsen Region, the state enterprise Vojenské lesy (Military forests), etc.

Key words

reconversion, Brdy military district, western part of Brdy, tourism development

JEL classification: R58

Úvod

Proces rekonverze vojenských prostorů souvisí s demilitarizací společnosti. Je to proces, při kterém se území nebo lokality dříve využívané armádou navrací k civilnímu využití. Většinou se jedná o militární brownfields, ve kterých musí být provedena revitalizace lokality, jenž je v tomto případě většinou spojena s odstraňováním značných ekologických zátěží. Dalším krokem je potom smysluplné nové využití daného území. Může navázat na využití území, které zde bylo před příchodem armády nebo je možné dát rozvoji území jiný směr. Do civilního rozvoje zasahují již orgány a instituce civilní správy a samozřejmě místní obyvatelstvo.

Prostor Brd byl již od 19. století využíván kromě hospodářské činnosti i k rekreaci a k turistice. V období tzv. první republiky se objevovaly návrhy, aby v něm vzniklo chráněné území (zejména v reakci na plánované zbudování zdejší vojenské střelnice). V souvislosti se zrušením Vojenského újezdu Brdy (dále též VÚ Brdy) k 31. 12. 2015 bylo rozhodnuto zřídit zde Chráněnou krajinnou oblast Brdy a tím směřovat nové využití území k ochraně přírody a umožnit zde rozvoj šetrného cestovního ruchu.

1. Rekonverze vojenských prostorů a nové využití území

S postupným uvolňováním napětí ve světě a v Evropě se mnoho kasáren, vojenských letišť, různých vojenských základen a cvičišť uvolňuje k civilnímu využití (Heinke, 2015a). Na jejich území vznikají vzdělávací instituce, obytné plochy, průmyslové parky, mnohdy jsou tyto plochy určené k rekreaci a zábavě, stávají se chráněnými územími přírody apod. Některé země upřednostňují i další hlediska rekonverze, např. Itálie nechala dlouhodobě vojenská brownfields v majetku státu chátrat a nyní je převádí obcím, pro které se stávají tato území možným problémem, ale také výzvou. V roce 2014 např. oznámila italská vláda takový převod u více než tisíce lokalit s cílem využití zisku z jejich prodeje ke zmírnění následků hospodářské krize (Heinke, 2015 b).

Obdobně také v USA dochází ze strany federální vlády k podpoře konverze vojenských prostorů. I přes finanční pomoc však jen málo obcí plně využilo jejich ekonomický potenciál (Hansen, 2007) a dokázalo bývalé vojenské prostory začlenit do místního ekonomického rozvoje. Naopak jiní autoři se domnívají, že v některých lokalitách byly bývalé vojenské prostory převedeny vcelku úspěšně na lokality s obytnou, komerční anebo logistickou funkcí (Murphy, 2003). Velký důraz je tedy kladen na zkušenosti, kapacity a schopnosti místní vlády (Hansen, 2004). Různorodými možnostmi využití demilitarizovaných území včetně jejich začlenění do chráněných území přírody se zabývá i Hawlik (2007). Využívání bývalých vojenských prostorů v postkomunistických zemích popisuje např. Jauhianen (1997) na příkladu Estonska.

Způsob redukce bývalých vojenských území a jejich začleňování do civilní sféry má samozřejmě zpracovaný pro území České republiky Ministerstvo obrany České republiky. Od 1. 1. 2016 opouští cca 42 000 ha z celkové rozlohy 129 664 ha vojenských újezdů, zejména zrušilo Vojenský újezd Brdy a zmenšuje plochu dalších vojenských újezdů Boletice, Hradiště, Libavá. Souvisí to s postupným snižováním početních stavů vojáků, možnými úsporami a hlavně se změnou možností využití těchto území v souvislosti s modernizací armády a zbraňových systémů (MO ČR, 2016). Sledovanou problematikou se zabývá také řada českých autorů, a to obecně demilitarizací (Hercig, 2009, Herzig, Szczyrba, 2012). Konkrétními územími, v nichž probíhala nebo probíhá rekonverze, se zabývají např. Poštolka (1998) a Vačkář (1998). Seidl a Chromý (2010) se kromě rekonverzí a revitalizací konkrétního území VÚ Boletice, zabývají také obecnějšími otázkami integrace marginalizovaného území do regionálního systému. Území bezprostředně navazující na vojenské újezdy patří většinou k výrazně periferním. Obecně se otázkami periferních území u nás zabývají např. Havlíček, Chromý (2001), Havlíček, Chromý, Jančák, Marada (2005).

Lokální rozvoj na úrovni jednotlivých obcí je obecně velmi různorodý. Bernard (2011) jej chápe v souvislosti s využíváním jejich endogenních zdrojů a endogenních rozvojových potenciálů. Důraz

klade na komplexitu celého procesu, schopnost mobilizace vnitřních sociálních zdrojů a kolektivní jednání. Beckley rozvíjí koncepcce, které používají pojem „kapacita komunity“ v souvislosti s vnitřními rozvojovými možnostmi komunit v kontextu s dostupnými využitelnými zdroji (Beckley et al., 2008). O klíčovém významu vnitřních potenciálů, které spočívají zejména v lidských zdrojích a lidské iniciativě, hovoří i Blažek a Uhlíř (2002). Také Ouředníček považuje za jeden ze stěžejních faktorů ovlivňujících kvalitu života na lokální úrovni přítomnost osobností schopných a ochotných zastávat funkce v rozvoji venkovských komunit, tedy přítomnost aktérů lokálního rozvoje v periferních a marginalizovaných územích (Ouředníček a kol., 2011). Roli lidského kapitálu v regionálním rozvoji v souvislosti se vznikem tzv. kreativní třídy a s rozvojem aktivity a kreativity lokální populace zdůrazňuje např. Florida (2005). Územně plánovací dokumentace u nás aktuálně nezohledňuje demilitarizovaná území a pokud ano, tak jen v širších rámcích větších celků. V souvislosti s jejich začleněním je nutné využívat nové přístupy a efektivní způsoby, jak o nich pojednává Ježek (2013).

2. Cíl a metody zpracování

Příspěvek si klade za cíl zhodnotit průběh rekonverze v západní části Brd, zhodnocení potenciálu a rizik v tomto území pro rozvoj šetrného cestovního ruchu v souvislosti se zrušením Vojenského újezdu Brdy a vznikem CHKO Brdy. Rekonverze probíhá a je aktuální v celých Středních a Jižních Brdech. Západní část tohoto území byla zvolena jako modelový region, ve kterém bylo možno sledovat probíhající procesy do větší hloubky. Závěry, týkající se tohoto území, mají širší platnost a týkají se v podstatě 1) celého území dnešní CHKO Brdy, na kterou byl vojenský újezd transformován a 2) katastrů k ní přiléhajících obcí, samozřejmě ovšem s nutností přihlídnutí k místním specifikům.

Při zpracování příspěvku byla využita analýza různých dokumentů, územně plánovací dokumentace, byl prováděn terénní výzkum a řízené rozhovory s významnými aktéry rozvoje v této oblasti (starostové obcí, představitelé civilních a vojenských institucí), kteří se podílejí na rekonverzi a současných změnách v regionu.

3. Vymezení a základní charakteristika zájmového území

Území od 1. 1. 2016 zrušeného Vojenského újezdu Brdy spadalo historicky do západních a středních Čech. Podle historických hranic obcí bylo také navráceno Plzeňskému a Středočeskému kraji. V článku sledované území leží na východě Plzeňského kraje, v západní části Brd. Jedná se o část rušeného Vojenského újezdu Brdy, nově CHKO Brdy, ve které se rozkládaly tři zaniklé obce Padrť, Kolvín a Záběhlá, o další východní část kraje, mimo území zrušeného vojenského újezdu, ale spadající v Plzeňském kraji do nové CHKO Brdy a o území k nim bezprostředně přilehlých obcí (obr. 1). Na této ploše žilo např. v roce 1900 asi 21 tisíc obyvatel, v roce 1950 (tedy před vznikem VÚ Brdy) přes 15 tisíc obyvatel. V době existence Vojenského újezdu Brdy se tento prostor téměř vyliďnil (na celém jeho území žilo po celou dobu jeho existence méně než 50 osob). K 1. 1. 2015 žije na vymezeném území necelých 12 tisíc obyvatel (ČSÚ, 2015).

Do budoucna je plánováno, že v části nově zřízené CHKO Brdy, která byla dříve vojenským újezdem, obyvatelstvo v podstatě žít nebude (až na malé výjimky, např. osadu Kolvín, která spadá k obci Skořice). Právě neobydlená rozsáhlá převážně zalesněná krajina bude specifikem CHKO Brdy. V jižní části sledovaného území zůstane v obcích osídlení zachováno.

Z uvedených hodnot počtu obyvatel v různých letech je patrné, že celé území je výrazně depopulační. Existence Vojenského újezdu Brdy zde jen umocnila trvalý dlouhodobý úbytek obyvatelstva v okolních obcích, který se projevoval po celé dvacáté století. Historicky zde téměř zaniklo tradiční železářství a těžba rud, se vznikem vojenského prostoru se poloha stala výrazně periferní. Obce byly dlouhodobě bez vhodných impulzů pro rozvoj. Vlastní VÚ Brdy byl marginálním územím bez přirozených vazeb k sousedním obcím.

Z hlediska fyzicko-geografického se jedná o území části Středních a Jižních Brd na západ od jejich hlavního hřebene, ve kterém jsou například vrcholy Tok, Brda, Praha, Třemšín, převyšující výškovou hranici 800 m nad mořem. Hydrologicky se jedná v severnější části území o povodí Padrtského potoka (někdy též Klabavy) s jeho přítoky (zejména Skořickým potokem) a v jižní části o povodí Bradavy.

Obr. 1: Rozsah CHKO Brdy v Plzeňském kraji včetně katastrálních území jednotlivých obcí

Zdroj: Územní studie Brdy. 2013; autorka mapy Novotná M. (2015)

4. Předpoklady zájmového území pro cestovní ruch

Terénním šetřením bylo zjištěno, že sledovaný region má významné lokalizační předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. Z přírodních předpokladů je nutné uvést bohatství původních smíšených i vysázených jehličnatých lesů, které pokrývají více než 80% bývalého vojenského újezdu a velký hydrologický potenciál. Západní Brdy mají zachovalý vrchovinný krajinný ráz. Rozsáhlé plochy lesů zde střídají biologicky cenná bezlesí, která vznikla jako pozůstatek po dřívější zemědělské činnosti zdejších obyvatel nebo vykácením lesa pro účely vzniku vojenských cílových ploch. V krajině nacházíme vřesoviště, rašeliniště, suťové porosty, louky, skalní výchozy a další ekosystémy, na které jsou vázány vzácné a chráněné druhy rostlin a živočichů. Vyskytují se zde geologicky a paleontologicky cenné lokality. Brdy jsou chráněnou oblastí přirozené akumulace vod. Nacházíme zde pramenné oblasti řady vodních toků, množství mokřadů a cenným krajinným prvkem jsou i zdejší rybníky, které vznikly v historii v souvislosti s rozvojem železářství. Vojenskou činností byla zdevastována jen relativně malá území, naopak nepřístupnost vojenského prostoru pro veřejnost působila značně ve prospěch ochrany přírody. V nově vzniklé CHKO Brdy budou nejcennější lokality chráněny v jejich prvních a druhých zónách. Především na území bývalého VÚ Brdy budou vyhlášena maloplošná zvláště chráněná území, např. Trokavecké louky, Mokřady Padrtských rybníků a některé její části budou zařazeny i do soustavy ochrany přírody Natura 2000.

Nejstarší kulturněhistorické předpoklady cestovního ruchu jsou spojeny s existencí historických objektů, jako byly hrady (např. Držtka u Skořic), další u Příkosic, Strašic a na Spálenopoříčsku,

zámky, zejména barokní zámek v Mirošově a renesanční zámek ve Spáleném Poříčí. Základy osídlení oblasti byly položeny ve středověku, a to už od 13. století. Ve vlastním bývalém vojenském újezdu se dochovalo jen málo historických památek. Patří k nim zejména lovecký zámek Tři Trubky, který byl vystavěn v alpském stylu nedaleko Strašic rodem Colloredo Mansfeldů. Navštěvovaly ho významné osobnosti, např. i prezidenti T. G. Masaryk a E. Beneš. V pozdější době sloužil jako zázemí pro potřeby ministerstva obrany a při častých loveckých akcích, které se ve zdejší krajině bohaté na zvěř konaly. V současnosti se předpokládá, že bude přebudován na Dům přírody v rámci CHKO Brdy. Sporadicky zde dále můžeme nalézt např. pozůstatky bývalého středověkého kláštera v Teslínech či zbytky původních obcí, které zanikly v padesátých letech z rozhodnutí a činností armády.

V obcích sousedících s bývalým VÚ Brdy je kulturních a historických objektů více. Tři takto bohaté lokality jsou zároveň možnými vstupními branami do západní části CHKO Brdy. Ve Spáleném Poříčí je dominantní zámek s upraveným parkem, který sice patří Pražské kapitule, ale je využíván i jako muzeum a výstavní síň. V bývalých zámeckých hospodářských budovách, zejména v tzv. špejcharu, jsou opět výstavní prostory, expozice historie zemědělství a naučná stezka Procházka po Brdech. Další dvě naučné stezky vedou venkovními prostory městečka, které má vyhlášenou městskou památkovou zónu již od roku 1992.

Jedním z center podbrdského železářství byla obec Dobřív. Zdejší hamr je národní technickou památkou. Od středověku do 50. let minulého století využíval vodu Padrtského potoka k železářské výrobě, například zemědělského nářadí, cvočků či vojenských potřeb. Současná budova hamru je z roku 1763. V jeho blízkosti se každoročně pořádají Hamnické dny, které jsou ukázkami historických způsobů zpracování železa i setkáním uměleckých kovářů ze širokého okolí. Nedaleký Mirošov láká návštěvníky svým barokním zámečkem, na jehož přestavbě se podílel Jakub Auguston, ale i naučnou stezkou Za černým diamantem, která informuje návštěvníky o historii těžby černého uhlí ve zdejší karbonské pánvi zejména v 19. století. V Dobřívě, Mirošově, ale i v dalších okolních obcích lze spatřit řadu velmi pěkně dochovaných a udržovaných staveb lidové roubené architektury.

Třetím místem je obec Strašice. Má bohatou železářskou historii – ve středověku zde byla v pořadí druhá vysoká pec na výrobu železa na našem území. Moderní historie obce byla spjata s existencí vojenské posádky. Po jejím zrušení vznikly v bývalých kasárnách Muzeum Západních Brd a areál zážitkové turistiky (ve kterém je možné i ubytování v bývalých kasárnách s dobově zařízenými ubikacemi), dokladujícími vojenskou historii období socialismu a tzv. studené války.

Specifikem Brd je jejich vojenská historie, která též skýtá vysoký potenciál pro cestovní ruch. Návštěvníky přitahují cílové plochy a vojenské střelnice Kolvín, Padrt a Bahna, opuštěné bunkry. Okolo některých cílových ploch se předpokládá, že budou vybudovány naučné stezky (Po stopách československého dělostřelectva a Po stopách vysídlených brdských obcí). Areál Přední a Zadní Bahna mezi Strašicemi a Dobřívě je dnes využíván k propagaci Armády ČR. Původně zde byla pěchotní a tanková střelnice a výcviková plocha. Od roku 1990 se zde koná každoročně tzv. Den pozemního vojska, kde se prezentuje současná i historická vojenská technika. Pro návštěvníky je dnes zpřístupněna část bývalé sovětské základny Javor 51 u Míšova a Borovna s názvem Atom muzeum Javor 51. Na více než 150 ha zde bylo v polovině šedesátých vybudováno středisko sovětské armády se štábem, autoparkem, bytovými jednotkami, školou a dalšími zařízeními. Předpokládá se, že zde v době studené války byly speciální sklady munice a sovětská armáda zde skladovala jaderné hlavice. Nedaleko obce Trokavec na kótě 719 m Břízkovec měla být vybudovaná americká protiraketová obrana. Veřejnost zorganizovala řadu akcí proti těmto záměrům. V roce 2009 vláda USA od plánu vybudování radaru v Brdech odstoupila. Vojenská tematika rezonuje i v nedalekých Rokycanech, kde je památník na demarkační linii (kde se setkala za 2. světové války americká a sovětská armáda) či vojenské Muzeum na demarkační linii.

5. Průběh rekonverze a problémy stabilizace oblasti v nových podmínkách

Zrušení Vojenského újezdu Brdy a vznik CHKO Brdy proběhlo klidnou formou. Veřejnost byla na tuto skutečnost s několikaletým předstihem připravována. Armáda ČR, Vojenské lesy a statky, s.p., Krajský úřad Plzeňského kraje, Agentura přírody a ochrany krajiny ČR a další instituce konaly řadu informativních schůzek a jednání se starosty dotčených obcí i pro veřejnost. Ta obecně vítá vznik CHKO Brdy jako v podstatě jedinou možnost zajištění ochrany přírody v cenných lokalitách, opouštěných armádou.

Vznik CHKO Brdy znamená pro přilehlé obce šanci pro nové impulsy rozvoje, ale i některé problémy. Z nich je nutné jmenovat obavy obcí z určité finanční zátěže, které jim zvětšení jejich katastrů o území bývalého VÚ Brdy přinese. Obce se obávají, jakým způsobem například zabezpečí na svých zvětšených katastrech pořádek, jak zamezí možnému vzniku černých skládek, jakým způsobem zabezpečí případnou protipožární ochranu a zásahy, jak bude realizována případná pomoc záchranné služby, obávají se pohybu osob s různým problematickým chováním (např. uživatelů drog, řidičů čtyřkolek, neukázněných návštěvníků) ve svých katastrech v chráněném území. Obecným problémem zůstává existence ploch se značnou pyrotechnickou zátěží, protože v tomto území byla od 30. let 20. století vojenská střelnice. Pyrotechnická asanace sice probíhá, ale její ukončení předpokládá Armáda ČR až v roce 2017. Některé plochy nebude možné asanovat vůbec. Zatím nedořešené zůstávají možnosti orientace v zpřístupněném prostoru. Není zde zatím (až na výjimky) obvyklé dopravní ani turistické značení, což velmi ztěžuje orientaci na místních účelových komunikacích. Navíc zde v řadě míst nefungují signály mobilních operátorů a nelze se dovolat. K orientaci však slouží systém tzv. trauma bodů, které udávají polohu místa, kde se návštěvník nachází a důležitá telefonní čísla.

Velkým problémem jsou některé realizační předpoklady, nutné pro rozvoj cestovního ruchu v oblasti. Ve větších střediscích nalezneme ubytovací a stravovací zařízení i další potřebnou infrastrukturu. V malých obcích taková zařízení chybí. Kromě nich je nutné vybudovat soustavu záchytných parkovišť na okraji CHKO Brdy, informační systém pro turisty a cykloturisty, odpočinková místa a další servis.

Obce v sousedství CHKO Brdy mají bezpochyby jedinečnou příležitost pro svůj rozvoj v souvislosti s možným rozvojem cestovního ruchu v tomto pro návštěvníky přitažlivém a z hlediska polohy téměř ve středu Čech i snadno dostupném regionu. Mohl by se rozvinout ve velmi navštěvovanou a oblíbenou destinaci cestovního ruchu pro různé skupiny návštěvníků z pohledu tematického zaměření (např. militárně motivovaný cestovní ruch), formy cestovního ruchu (cykloturistika, pěší turistika, možné je i běžkování) a sociálního složení návštěvníků (rodiny s dětmi, senioři, různé zájmově orientované skupiny). Obce, zejména menší, však většinou nemají finanční předpoklady pro rozvoj turistické infrastruktury. Řešením by mohlo být využití různých dotačních programů a příslibů, že tato dlouhodobě zanedbávaná oblast bude nyní podporována. Dotační programy však předpokládají existenci územně plánovací dokumentace. V současné době ji nemají čtyři z dvanácti uvažovaných obcí, u dalších obcí není řešeno celé jejich aktuální katastrální území. Podle rozhovorů se starosty obcí se hlavně větší obce na rozvoj cestovního ruchu cíleně připravují. V menších obcích jsou různé i protikladné názory a hlavně zde většinou chybí aktéři, kteří by mohli a chtěli infrastrukturu pro cestovní ruch rozvíjet. Limitujícím faktorem je pro řadu obcí nedostatek finančních prostředků. Řešení je zřejmě v meziobecní spolupráci, ve vytvoření celkové koncepce rozvoje oblasti západní části Brd, ve společném marketinku zdejšího cestovního ruchu a možná i ve spolupráci při podávání a čerpání grantů ve prospěch rozvoje oblasti.

Závěr

Západní část Brd má dobré předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. V součinnosti místních obyvatel, vedení obcí a různých institucí a organizací, např. Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, Správy CHKO Brdy, Krajského úřadu Plzeňského kraje, Vojenských lesů a statků, s. p. a dalších je potřebné v tomto prostoru zejména zajistit ochranu celkového krajinného rázu a jednotlivých cenných

přírodních a kulturně historických lokalit v území, zachovat fungující vodní režim v území a šetrné využívání dalších tradičních místních zdrojů, usměrňovat rozvoj rekreačního využití oblasti směrem k šetrným formám cestovního ruchu, regulovat případný zájem o výstavbu, zabezpečit v oblasti funkční informační systém a vznik propojeného systému turistických tras, cyklostezek, naučných stezek apod., vyvářet potřebnou infrastrukturu pro cestovní ruch a vybudovat destinační management v území. Je potřebné využít zejména vnitřního rozvojového potenciálu místních komunit, jejich účelnou spolupráci

Literatura

- [1] AGENTURA OCHRANY PŘÍRODY A KRAJINY ČESKÉ REPUBLIKY. *Plán péče o CHKO Brdy na období 2015–2024*.
- [2] BECKLEY, T. M., MARTZ, D., NADEAU, S., WALL, E., REIMER, B. (2008). Multiple Capacities, Multiple Outcomes: Delving Deeper into the Meaning of Community Capacity. *Journal of Rural and Community Development*, vol. 3, no. 3, pp. 56–75. ISSN 1712-8277.
- [3] BERNARD, J. (2011). Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis*, vol. 47, no. 4, pp. 745–775. ISSN 0038-0.
- [4] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0384-5.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Historický lexikon obcí*. [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>.
- [6] FLORIDA, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge. ISBN 0-415-94887-8.
- [7] HANSEN, K. N. (2007). *The Greening of Pentagon Brownfields: Using Environmental Discourse to Redevelop Former Military Bases*. Lanham: Lexington Books. ISBN 13: 978-0739105399.
- [8] HASKONINGDHV CZECH REPUBLIC. (2013). *Územní studie Brdy. Analytická část*. Praha: Royal HaskoningDHV Czech Republic. CD.
- [9] HAVLICK, D. (2007). Logics of change for military-to-wildlife conversions in the United States. *GeoJournal*, vol. 69, pp. 151–164. ISSN 0343-2521. DOI 10.1007/s10708-007-9086-8.
- [10] HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005). Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (eds) *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova. pp. 6–24. ISBN 80-86561-21-6.
- [11] HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001). Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie-Sborník ČGS*, vol. 106, no. 1, pp. 1–11. ISSN 1213-1075.
- [12] HEINKE, S. (2015a). *Konversionsforschung im Praxistest - Liegenschaftskonversion in Deutschland und Westeuropa*. [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <https://www.bicc.de/publications/publicationpage/publication/konversionsforschung-im-praxistest-liegenschaftskonversion-in-deutschland-und-westeuropa-565/>.
- [13] HEINKE, S. (2015b). *Military barracks for profit? A critical reflection on conversion in Italy*. [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: https://www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/BICC_Commentary_Licata_2015_09_29.pdf.
- [14] HERCIK, J. aj. (2009). Demilitarizace území ČR po roce 1989 – vstupní geografická analýza. In *XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 192–199. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [15] HERCIK, J., SZCZYRBA, Z. (2012). Post-military areas as space for business opportunities and innovation. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, vol 19, pp. 153 - 168. ISSN 2080-1653.
- [16] JAUHAINEN, J. S. (1997). Militarisation-demilitarisation and re-use of military areas: The Case of Estonia. *Geography*, vol. 82, no. 2, pp. 118–126.
- [17] JEŽEK, J. (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372–376. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [18] MATOUŠKOVÁ, L. (2015). Vojenské brownfields a jejich proměny od roku 1989. In *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, vol. 4, no. 1. [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: http://www.regionalnirozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/matouskova_vojenske_brownfields.pdf. ISSN 1805-3246.
- [19] OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011). Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. *Sociologický časopis*, vol. 47, no. 4, pp. 777–803. ISSN 0038-0288.

- [20] MINISTERSTVO OBRANY. *Návrh optimalizace vojenských újezdů*. [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/optimalizace/cil/optimalizace-vu---cil--duvody--vyreseni-problemu-92152/>.
- [21] MURPHY, H. L. (2003). The Drill on Military Base Conversion. *National Real Estate Investor*, vol. 45, no. 7, pp. 101-105. ISSN 0887-1922.
- [22] POŠTOLKA, V. (1998). Revitalizace a nové využití bývalého vojenského prostoru Ralsko. *Geografie*, vol. 103, no. 8, pp. 156–170. ISSN 1213-1075.
- [23] SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010). Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: Příklad vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, vol. 115, no. 1, pp. 44–63. ISSN 1213-1075.
- [24] VAČKÁŘ, J. (1998). Výhled a budoucnost obce Ralsko. *Geografie-Sborník ČGS*, vol. 103, no. 3, pp. 151–152. ISSN 1213-1075.

GREEN MANAGEMENT V UBYTOVACÍCH ZAŘÍZENÍCH JAKO FAKTOR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE V KRAJI VYSOČINA

GREEN MANAGEMENT IN ACCOMMODATION FACILITIES AS A FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE VYSOČINA REGION

PETR SCHOLZ

IVICA LINDEROVÁ

Katedra cestovního ruchu Department of Travel & Tourism
Vysoká škola polytechnická Jihlava College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Czech Republic
E-mail: petr.scholz@vspj.cz, ivica.linderoval@vspj.cz

Anotace

V cestovním ruchu jsou si stále více vědomi zainteresované subjekty svého dopadu na životní prostředí, a proto se zapojují do různých dobrovolných programů a hledají vhodná opatření, kterými se snaží přispět ke zlepšení životního prostředí na lokální i národní úrovni. Mnoho ubytovacích zařízení již tuto filozofii aplikuje, ale není to z důvodu ziskovosti, dlouhověkosti nebo udržitelnosti. Cílem příspěvku je analýza uplatňování prvků green managementu ve vybraných ubytovacích zařízeních v Kraji Vysočina v České republice. Pro získání potřebných primárních dat jsme použili techniku dotazníkového šetření (PAPI, CAPI a CAWI), které proběhlo od května do prosince 2015. Použili jsme metody vědecké práce; metodu analýzy, metodu generalizace, matematické a statistické metody. Zkoumaná ubytovací zařízení dosáhla nejlepší výsledky s třídícími kontejnery (79%) a kompaktními zářivkami a LED žárovkami (59%). Na základě zjištěných skutečností konstatujeme, že ubytovací zařízení v Kraji Vysočina by měla rozhodně investovat do zelených iniciativ.

Klíčová slova

green management, hotelnictví, ubytovací zařízení přátelské k životnímu prostředí

Annotation

Stakeholders in tourism are increasingly aware of their impact on the environment. Therefore they get involved in various voluntary programs, where they seek appropriate measures by which to contribute to improving the environment at the local and national level. A lot of accommodation facilities are turning green at an increasing rate due to an unprecedented reason, which is not directly based on profitability, longevity, or sustainability. The goal of this paper is to analyze the conditions of green management elements in selected accommodation facilities in the Vysočina Region in the Czech Republic. The primary survey was conducted since May until December 2015 and we used questionnaire survey (PAPI, CAPI, and CAWI) to obtain primary data. We used the methods of scientific work; and i.e.; the analysis method, a generalization method, mathematical, and statistical methods. Surveyed accommodation facilities reached the best results with sorting containers (79 %) and compact fluorescent lamps and LED lamps (59 %). Based on the ascertained facts, we state that accommodation facilities in the Vysočina Region should definitely invest in the green initiatives.

Key words

eco-friendly accommodation facility, green management, hotel industry

JEL classification: L83, Q56

Úvod

Dopad celosvětového růstu cestovního ruchu na životní prostředí se stal zásadním tématem v oblasti hotelnictví (Chou, 2014). A tak environmentální problémy světa se staly hlavními tématy každodenní konverzace. Velký tlak je proto zaměřen především na cestovní ruch, resp. hotelnictví, které má nejširší dopad na životní prostředí a je považováno za jeden z významných zdrojů znečištění (Rojšek, 2001; Graci, 2010). Často můžeme slyšet nebo číst, že zelená je in, že je v módě, že se jedná o novou černou. Podniky cestovního ruchu ji vyžadují. Mnoho zákazníků se ptá po produktech a službách, které nezatěžují životní prostředí nebo ho zatěžují pouze minimálně. Můžeme konstatovat, že budoucnost obchodu je stavěna na zelených organizacích a organizacích společensky odpovědných k životnímu prostředí (Tran, 2009).

1. Green management v ubytovacích zařízeních

Ubytovací zařízení vyšších tříd (First Class a Luxury) začínají nebo již začala uplatňovat ekologický management, který vyplývá z morálních, sociálních a politických zájmů. Pro ubytovací zařízení ale není jednoduché uplatňovat ekologický management. Provozovatelé i přesto začínají být kreativní v užívání existujících prvků a jejich přeměňování na efektivní a ekologické (tab. 1). V ekologicky šetrném provozu můžeme spatřit i ekonomické výhody. Redukovaná spotřeba omezených zdrojů představuje redukované náklady. Je třeba si uvědomit, že pokud se ubytovací zařízení rozhodnou pro ekologický management, tak v konečném důsledku se kromě redukovaných nákladů, mohou zvýšit zisky a investice do oblastí, které budou přímo prospěšné pro jejich hosty (Scholz & Voráček, 2016).

Tab. 1: Příklady prvků green managementu

<i>ekonomicko-sociální aktivity</i>	<ul style="list-style-type: none"> - nákup surovin a produktů v regionu, - podpora místní infrastruktury, - využívání veřejné dopravy a kol, - zaměstnávání místního obyvatelstva apod.
<i>komunikace a vzdělávání zaměstnanců a hostů</i>	<ul style="list-style-type: none"> - stálý plán vzdělávání zaměstnanců při práci s novými technologiemi, - stanovení pracovních postupů a jejich kontrola, - propagace ekologického programu veřejnosti, - nenásilná forma dodržování ekologických principů i u hostů apod.
<i>management</i>	<ul style="list-style-type: none"> - zavedení EMAS, EN ISO 14 001, - koupě větších objemů, - upřednostňování „eko“ produktů, - koupě kvality a skutečně potřebných produktů, - nákup produktů u dodavatelů v regionu, - měření spokojenosti hostů apod.
<i>management odpadu</i>	<ul style="list-style-type: none"> - separace odpadu v zázemí ubytovacích zařízení, - třídící koše na plast, papír apod. v jednotlivých pokojích, - opakované použití recyklovaných materiálů, - kompostování organického odpadu apod.
<i>úspora energií</i>	<ul style="list-style-type: none"> - využívání geotermální energie a odpadového tepla, - regulace topení a klimatizace, - kompaktní žárovky, - spotřebiče min. třídy A (A+, A++; A+++), - nízkoenergetické technologie, - tepelná izolace budovy apod.
<i>úspora vody</i>	<ul style="list-style-type: none"> - instalace pákových baterií, perlátorů, - instalace úsporných sprchových hlavic, - dvojitý splachování toalet, - využívání šedé vody, - zachytávání dešťové vody apod.

Zdroj: Zpracováno dle Belešová, 2014; Scholz, 2014.

Řada opatření v ochraně životního prostředí je směřována na snížení spotřeby energií (Chan & Lam, 2003; Khemiri & Hassairi, 2005; Ali et al., 2008, Scholz, 2014), vody (Deng & Burnett, 2002; Gössling et al., 2015; Reddy & Wilkes, 2015), chemických prostředků, kancelářského materiálu, omezení tvorby odpadu, zvyšování podílu přírodních materiálů, estetizaci prostředí, snižování hluku a emisí apod. (Wie & Shanklin, 2001; Chan & Lam, 2001; Hillary, 2004; Patůš & Gúčík, 2004; Bohdanowicz, 2005; Mensah, 2006; Chen & Hsieh, 2011). Můžeme konstatovat, že ubytovací zařízení při výběru opatření na úsporu postupují různě. Některá se rozhodují dle toho, co je právě nejnaléhavější, jiná se zase zaměřují na opatření, které přinesou největší úsporu při nejnižších nákladech (tab. 1). Existuje mnoho způsobů, jak jít zelenou cestou. Ekologická odpovědnost na sebe bere mnoho forem, včetně řízení energie nebo recyklačních postupů, vypínání světel, sledování používání klimatizačních jednotek, nebo recyklace odpadů (Bansal and Roth, 2000). Při nákupu surovin a produktů by ubytovací zařízení měla preferovat české výrobky a regionální speciality, snažit se o podporu místní infrastruktury, umožňovat trvalé vzdělávání zaměstnanců při práci s novými technologiemi, dodržovat prvky green managementu. Měla by také přátelskou formou zvyšovat ekologické povědomí svých hostů. Nezbytná je separace odpadu a opakované použití recyklovaného materiálu. Při výstavbě nového ubytovacího zařízení je opodstatněné považovat nad výstavbou tzv. pasivní budovy, která zejména eliminuje tepelné ztráty. Ubytovací zařízení investují finanční prostředky i do osvětlení, kde mohou dosáhnout výrazných úspor (Scholz, 2015).

Opatření na úsporu energie jsou realizována zejména na úseku vytápění, ventilace a klimatizace, osvětlení, pokojů, kuchyně a prádelny. Nejvíce finančních prostředků investují ubytovací zařízení do osvětlení, kde mohou dosáhnout značných úspor. I v historických budovách jsou klasické žárovky nahrazovány kompaktními, v současnosti i ty kompaktní jsou nahrazeny LED (Light Emitting Diode) žárovkami. Jejich výkonost je několikanásobně vyšší. Můžeme konstatovat, že se nejedná o značnou investici a ubytovací zařízení v poměrně krátkém čase může dosáhnout významné úspory finančních prostředků. Např. středně velký hotel disponuje cca 300 ks svítidel, pokud by je všechny vyměnil, dosáhne úspory přes 1,5 milionu CZK (tab. 2).

Tab. 2: Svítidla a jejich úspornost

Vlastnosti svítidel / druh svítidla	Klasická žárovka	Kompaktní zářivka	LED žárovka
Příkon	40 W	11 W	5 W
Cena	15 CZK	120 CZK	300 CZK
Životnost	1 000 h	6 000 h	30 000 h
Počet provozních hodin za rok (5 provozních hodin během dne)	1 825 h	1 825 h	1 825 h
Počet kWh za rok (5 provozních hodin během dne)	73 kWh	20,075 kWh	9,125 kWh
Náklady na osvětlení za rok (1kWh = 4,83 CZK)	352,59 CZK	96,96 CZK	44,07 CZK
Roční úspora energie v CZK	---	255,63 CZK	308,52 CZK
Doba návratnosti zářivky	---	171,34 dne	354,92 dne
Úspora po dobu životnosti zářivky	---	840,43 CZK	5 071,56 CZK

Zdroj: Vlastní zpracování, 2016.

Přesto někteří hoteloví manažeři nadále váhají investovat do ekologických iniciativ, protože nejsou přesvědčeni, zda tyto investice jsou finančně výhodné. Souhlasíme, že provedení některých nových zelených postupů, prvků a způsobů vyžaduje značné počáteční investice, které produkují méně hmatatelných výsledků, jako je například zlepšování pověsti ubytovacího zařízení. Ovšem z dlouhodobého hlediska se investice do těchto zelených iniciativ vyplatí nejen z ekonomického hlediska (Bird et al., 2007). Robinot & Giannelloni (2010) tvrdí, že až 75 % všech dopadů na životní prostředí, které je vytvořeno hotelovým průmyslem. Takovou hodnotu můžeme přičíst k nadměrné konzumaci místního a dovezeného netrvanlivého zboží, plýtvání energiemi a vody, které jsou

následovány emisemi uvolňujícími se do ovzduší. Scholz & Voráček (2016) se shodují na tom, že ochrana životního prostředí a uplatňování ekologických opatření však vyžaduje dlouhodobý záměr.

2. Cíl a metody zkoumání

Cílem předloženého příspěvku je analýza uplatňování prvků green managementu ve vybraných ubytovacích zařízeních v Kraji Vysočina v České republice. V návaznosti na cíl jsme stanovili výzkumné otázky: Využívají zkoumaná ubytovací zařízení prvky green managementu? Která ekologická opatření jsou ve zkoumaných ubytovacích zařízeních nejvíce uplatňována?

Pro získání potřebných primárních dat jsme použili techniku dotazníkového šetření (PAPI, CAPI a CAWI). Pen and Paper Interviewing (PAPI) je klasickou kvantitativní metodou sběru dat, při které tazatel vyplňuje s respondentem vytištěný standardizovaný dotazník. Často se jedná o uzavřené otázky. Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI) je obdobná předešlé technice, avšak v rámci osobního kontaktu pokládá tazatel respondentovi otázky a získané odpovědi značí do elektronického dotazníku. U této techniky se využívá přenosné multimediální zařízení (notebook, tablet, či smartphone). V našem výzkumu jsme použili tablet (Baker, 1992). Computer Assisted Web Interviewing (CAWI) je technika dotazování, kdy se využívá internet a probíhá bez asistence tazatele. Respondent vyplní elektronický dotazník, který obdrží e-mailem nebo jej nalezne na webových stránkách. Tato technika dotazování není finančně a časově tak náročná jako technika PAPI a CAPI (Reips, 2000). Dotazník byl anonymní a tvořilo ho 13 otázek, některé byly uzavřené a polootevřené. Respondent také dostal možnost i samostatného vyjádření se k dané problematice. Primární výzkum proběhl od května do prosince 2015. V Kraji Vysočina se nachází 452 hromadných ubytovacích zařízení, která disponují min. 5 pokoji a 10 a více lůžky. Patří k nim hotely, penziony, turistické ubytovny, kempy, chatové osady apod. Opomíjeno tedy může být ubytování v soukromí s nižším počtem lůžek. Český statistický úřad (ČSÚ) poskytuje informace o ubytovacích kapacitách v jednotlivých okresech, městech a obcích s rozšířenou působností v případě, že se zde nachází min. 4 ubytovací zařízení. Z důvodu ochrany individuálních dat nejsou poskytovány informace z měst, kde se v dané kategorii nachází 3 a méně ubytovacích zařízení. Z ČSÚ je možné získat přehled o přibližně 80 % ubytovacích kapacit v Kraji Vysočina (Rux et al., 2014.). V našem výzkumu jsme se zaměřili na okresní města a pouze na hotely a penziony (tab. 3). Použili jsme metody vědecké práce; metodu analýzy, metodu generalizace, matematické a statistické metody.

Tab. 3: Počet hromadných ubytovacích zařízení dle okresních měst

Okresní město	hromadná ubytovací zařízení v okrese	hotely a penziony pouze ve městě	zkoumané hotely a penziony pouze ve městě
Havlíčkův Brod	72	27	13
Jihlava	74	28	16
Pelhřimov	85	17	7
Třebíč	69	19	15
Žďár nad Sázavou	152	55	25
celkem	452	146	76

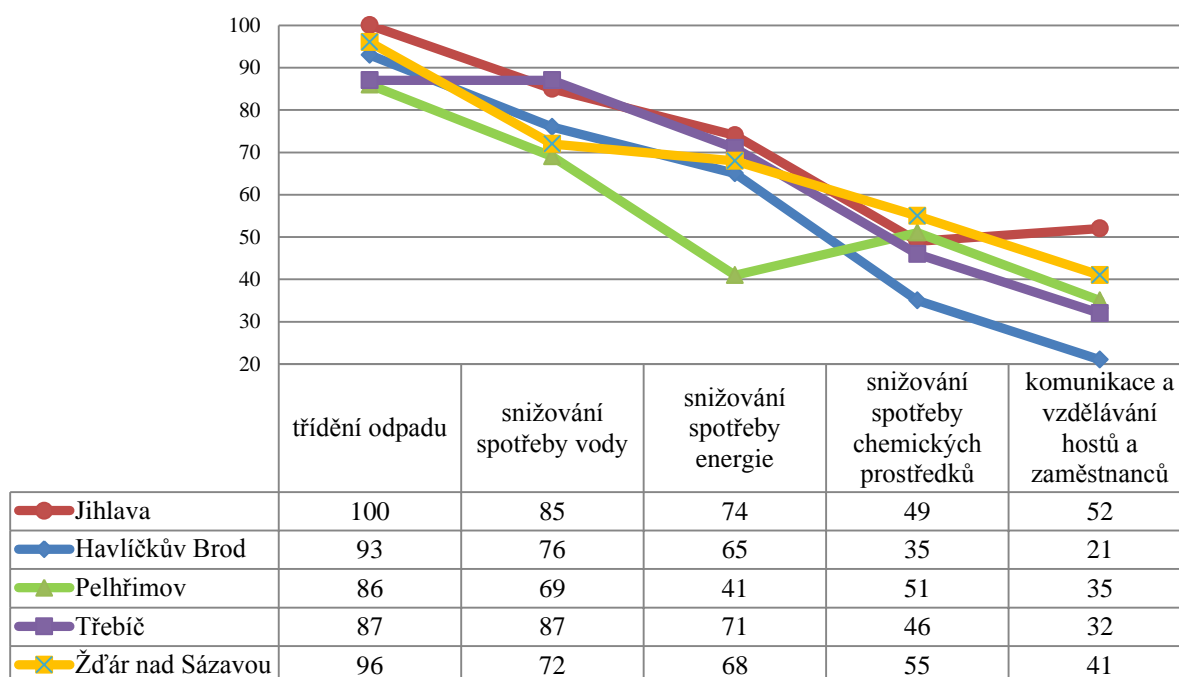
Zdroj: Vlastní zpracování dle Českého statistického úřadu, 2016.

3. Výsledky zkoumání

Hotely a penziony, které se nacházejí v kraji Vysočina a využívají některé prvky green managementu, mají určitou výhodu oproti ostatním ubytovacím zařízením. Co se týče hodnocení jednotlivých měst, tak konstatujeme, že celkově nejlépe dopadla Jihlava. Zkoumané hotely a penziony v tomto krajském městě Kraje Vysočina dosáhly nejlepších výsledků v rámci třídění odpadu (100 %), snižování spotřeby energie (74 %) a komunikace a vzdělávání hostů a zaměstnanců (52 %). U snižování spotřeby vody jsme ve zkoumaných hotelech a penzionech zaznamenali hodnotu 85 %, lépe je na tom pouze Třebíč (87 %). Téměř polovina zkoumaných ubytovacích zařízení v Jihlavě (49 %) snižuje

spotřebu chemických prostředků. Lepší výsledky v této oblasti jsme zaregistrovali ve Žďáře nad Sázavou (55 %) a Pelhřimově (51 %). Povinnost třídít odpad a disponovat třídícími kontejnery, je ukotvena v Zákoně o odpadech a o změně některých dalších zákonů (č. 185/2001 Sb.). Je pozoruhodné, že pouze zkoumaná ubytovací zařízení v Jihlavě jsou s tímto nařízením ztotožněna a odpad třídí. Nejméně využívaným prvkem green managementu je komunikace a vzdělávání hostů a zaměstnanců. Hoteloví manažeři, případně zaměstnanci nižšího a středního managementu uvedli, že neshledávají smysl v této oblasti. Také většina zkoumaných ubytovacích zařízení disponuje v průměru 15 pokoji, takže tito vedoucí zaměstnanci se domnívají, že pro tak malý počet zaměstnanců a hostů, je to zbytečné. Žádné ze zkoumaných ubytovacích zařízení nemá zpracovanou koncepci green managementu (graf 1).

Graf 1: Uplatňování jednotlivých prvků green managementu ve zkoumaných ubytovacích zařízeních v Kraji Vysočina

Zdroj: Vlastní zpracování, 2016.

Pokud se zaměříme přímo na jednotlivá ekologická opatření tak celkové výsledky za jednotlivá města jsou spíše podprůměrné. V průměru třídí odpad 92 % všech zkoumaných ubytovacích zařízení, avšak pouze 79 % z nich disponuje třídícími kontejnery. Většina manažerů tomu nevěnuje patřičnou pozornost a ubytovací zařízení využívají kontejnerů, které jsou veřejně dostupné. Téměř 2/3 zkoumaných ubytovacích zařízení (59 %) využívá úsporných žárovek, ať už se jedná o kompaktní zářivky či LED žárovky. Investice u těchto svítidel není finančně náročná a z dlouhodobého hlediska se daným ubytovacím zařízením vyplatí a mohou ušetřit nemalé finanční prostředky. Více jak 1/2 všech zkoumaných ubytovacích zařízení (51 %) využívá recyklovaný papír. Je paradoxem, že v době informačně-komunikačních technologií, kdy se pracuje s dokumenty především na elektronických zařízeních, roste čím dál tím více spotřeba papíru. Ubytovací zařízení se snaží využívat papír, který je vyroben ze sběrového papíru. Je určen pro většinu inkoustových a laserových tiskáren a také je srovnatelný kvalitativně s papírem, který je vyroben z primárních surovin. Pouze 48 % hodnocených hotelů a penzionů využívá perlátory či úsporné hlavice ke snížení průtoku vody. Perlátorem vody lze dosáhnout snížení spotřeby vody přibližně o 70 % na umyvadlech a kuchyňských dřezech, aniž by byl snížen uživatelský komfort. Co se týče úsporných hlavice, tak úspora není tak značná jako u perlátorů. Úsporná hlavice dokáže snížit spotřebu vody až o 40 %, tj. na 12 – 15 litrů za minutu oproti klasickým hlavici. Tak jako v případě výměny svítidel, tak i u těchto zařízení není pořizovací cena vysoká, perlátor a úsporná hlavice stojí přibližně 500 CZK. Ze zkoumaných hotelů a penzionů pouze

45 % instalovalo na pokoje vlastní regulaci topení. Pokud pokoj není obsazen hotelovými hosty, (v Kraji Vysočina je to především v zimních měsících), není žádoucí, aby se v pokoji topilo či využívala klimatizace. Je plně dostačující, když se topení či klimatizace zapne pár hodin před očekávaným příjezdem hosta. Tepelnou izolaci využívá necelá 1/2 hodnocených ubytovacích zařízení. Stejných hodnot dosáhlo využívání ekologicky šetrných čisticích prostředků. Více jak 1/3 zkoumaných ubytovacích zařízení (35 %) se snaží využívat výrobky, které nejsou pouze na jedno použití. Týká se to hlavně výrobků, které host nalezne v koupelně (sprchový gel, šampón, atd.). Ekologický housekeeping využívají ubytovací zařízení pouze v 29 % případů. Pro hotely a penzióny, které zatím nejsou srozuměny s touto „péčí o dům“, to znamená především změnu myšlení a následnou změnu pracovních postupů.

Závěr

S ohledem na zjištěné skutečnosti konstatujeme, že zkoumaná ubytovací zařízení by měla více finančních prostředků investovat do zelených iniciativ a chovat se zodpovědněji vůči životnímu prostředí. Je paradox, že žádné z dotazovaných ubytovacích zařízení neuvažuje v budoucnu o ekologickém certifikátu, ale určité výhody v uplatňování prvků green managementu v něm shledává. 78 % zkoumaných zařízení uvádí, že se může jednat o redukci nákladů. Mezi další výhody je uvedeno zvyšování tržeb (49 %), přispívání ke zlepšení kvality životního prostředí (39 %), konkurenční výhoda oproti jiným ubytovacím zařízením (27 %). Necelá 1/4 zkoumaných ubytovacích zařízení (22 %) neshledává žádnou výhodu v uplatňování prvků green managementu. Pouze 1/5 zkoumaných hotelů a penzionů pozná nějaký ekologický certifikát (The Flower a Ekologicky šetrná služba), zbylých 80 % hotelových manažerů nemá žádné povědomí o existenci ekologických certifikátů. Důvodem jsou vysoké poplatky a 79 % hotelových manažerů se shodlo, že rozhodujícím faktorem pro potenciální hosty v Kraji Vysočina je cena ubytování, nikoliv vlastnictví ekologického certifikátu. Věříme, že i když ubytovací zařízení nebude disponovat ekologickým certifikátem, tak ve svém provozu bude uplatňovat alespoň některé prvky green managementu.

Literatura

- [1] ALI, Y., MUSTAFA, M., AL-MASHAQBAAH, S., MASHAL, K. & MOHSEN, M., (2008). Potential of energy savings in the hotel sector in Jordan. *Energy Conversion and Management*, vol. 49, no. 11, pp. 3391-3397. ISSN 0196-8904. DOI 10.1016/j.enconman.2007.09.036.
- [2] BAKER, R. P., (1992). New technology in survey research: Computer-assisted personal interviewing (CAPI). *Social Science Computer Review*, vol. 10, no. 2, pp. 145-157. ISSN 1552-8286.
- [3] BANSAL, P. & ROTH, K., (2000). Why Companies Go Green: A Model of Ecological Responsiveness. *Academy of Management Journal*, vol. 43, no. 4, pp. 717-736. ISSN 0001-4273. DOI 10.2307/1556363.
- [4] BELEŠOVÁ, S., (2014). Ekologické prvky ako súčasť sociálnej zodpovednosti hotelov. *Folia Turistica 4*. Banská Bystrica: UMB – Ekonomická fakulta, pp. 49-54. ISBN 978-80-557-0697-9.
- [5] BIRD, R., HALL, A. D., MOMENTE, F., & REGGIANI, F., (2007). What corporate social responsibility activities are valued by the market? *Journal of Business Ethics*, vol. 76, no. 2, pp. 189-206. ISSN 1573-0697. DOI 10.1007/s10551-006-9268-1.
- [6] BOHDANOWICZ, P., (2005). European Hoteliers' Environmental Attitudes: Greening the Business. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, vol. 46, no. 2, pp. 188-204. ISSN 1938-9663. DOI 10.1177/0010880404273891.
- [7] CHAN, W. W. & LAM, J. C., (2001). Environmental accounting of municipal solid waste originating from rooms and restaurants in the Hong Kong hotel industry. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, vol. 25, no. 4, pp. 371-385. ISSN 1557-7554. DOI 10.1177/109634800102500402.
- [8] CHAN, W. W. & LAM, J. C., (2003). Energy-saving supporting tourism sustainability: A case study of hotel swimming pool heat pump. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 11, no. 1, pp. 74-83. ISSN 0966-9582. DOI 10.1080/09669580308667194.
- [9] CHEN, H. & HSIEH, T., (2011). An environmental performance assessment of the hotel industry using an ecological footprint. *Journal of Hospitality Management and Tourism*, vol. 2, no. 1, pp. 1-11. ISSN 2141-6575. DOI 10.5897/JHMT.
- [10] CHOU, C. J., (2014). Hotels' environmental policies and employee personal environmental beliefs: Interactions and outcomes. *Tourism Management*, vol. 40, pp 436-446. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2013.08.001.

- [11] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2016). *Kapacity hromadných ubytovacích zařízení podle kategorie*. [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cru_cr.
- [12] DENG, S. & BURNETT, J., (2002). Water use in hotels in Hong Kong. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 21, no. 1, pp. 57-66. ISSN 0278-4319. DOI 10.1016/S0278-4319(01)00015-9.
- [13] GÖSSLING, S., HALL, C. M. & SCOTT, D., (2015). *Tourism and Water*. Bristol: Channel View Publications. ISBN 978-1-84541-498-6.
- [14] GRACI, S., (2010). Examining the factors that impede sustainability in China's tourism accommodation industry: a case study of Sanya, Hainan, China. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, vol. 19, no. 1, pp. 38-55. ISSN 1936-8631. DOI 10.1080/19368620903327683.
- [15] HILLARY, R., (2004). Environmental management systems and the smaller enterprise. *Journal of Cleaner Production*, vol. 12, no. 6, pp. 561-569. ISSN 0959-6526. DOI 10.1016/j.jclepro.2003.08.006.
- [16] KHEMIRI, A. & HASSAIRI, M., (2005). Development of energy efficiency improvement in the Tunisian hotel sector: a case study. *Renewable Energy*, vol. 30, no. 6, pp. 903-911. ISSN 0960-1481. DOI 10.1016/j.renene.2004.09.021.
- [17] MENSAH, I., (2006). Environmental management practices among hotels in the greater Accra region. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 25, no. 3, pp. 414-431. ISSN 0278-4319. DOI 10.1016/j.ijhm.2005.02.003.
- [18] PATÚŠ, P. & GÚČIK, M., (2004). *Manažment ubytovacej prevádzky hotela*. Banská Bystrica: Slovak-Swiss Tourism. ISBN 80-88945-84-4.
- [19] REDDY, M. V. & WILKES, K., (2015). *Tourism in the Green Economy*. New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 978-0-415-70921-7.
- [20] REIPS, U. D., (2000). *The Web Experiment Method: Advantages, disadvantages, and solutions*. In Birnbaum, M. H. (Ed.), *Psychological experiments on the Internet*. San Diego, CA: Academic Press, pp. 89-117. ISBN 978-0120999804. DOI 10.1016/B978-012099980-4/50005-8.
- [21] ROBINOT, E. & GIANNELLONI, J. L., (2010). Do hotels' "green" attributes contribute to customer satisfaction? *Journal of Services Marketing*, vol. 24, no. 2, pp. 157-169. ISSN 0887-6045. DOI 10.1108/08876041011031127.
- [22] ROJŠEK, I., (2001). From Red to Green: Towards the Environmental Management in the Country in Transition. *International Journal of Business Ethic*, vol. 33, no. 1, pp. 37-50. ISSN 1573-0697. DOI 10.1023/A:1011977116496.
- [23] RUX, J., JANOUŠKOVÁ, E., LINDEROVÁ, I. & SMRČKA, F., (2014). Analýza potenciálu cestovního ruchu v Kraji Vysočina a míra jeho využití. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava.
- [24] SCHOLZ, P., (2014). Uplatňování prvků ekologického managementu v ubytovacích zařízeních v České republice. *Ekonomická revue cestovního ruchu*, vol. 47, no. 1, pp. 42-52. ISSN 0139-8660.
- [25] SCHOLZ, P., (2015). Ekonomické aspekty uplatňování environmentálního managementu na příkladu hotelů třídy Luxury v České republice. In Jedlička (ed.) *Mezinárodní vědecká konference Hradecké ekonomické dny 2015*. Hradec Králové: Gaudeamus, pp. 57-63. ISBN 978-80-7435-548-6.
- [26] SCHOLZ, P., VORÁČEK, J., (2016). Organizational culture and green management: innovative way ahead in hotel industry. *Measuring Business Excellence*, vol. 20, no. 1, pp. DOI 10.1108/MBE-12-2015-0057.
- [27] TRAN, B., (2009). Green Management: The Reality of Being Green in Business. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, vol. 14, no. 27, pp. 21-45. ISSN 2077-1886.
- [28] WIE, S. H. & SHANKLIN, C. W., (2001). Cost effective disposal methods and assessment of waste generated in foodservice operations. *Foodservice Research International*, vol. 13, no. 1, pp. 17-39. ISSN 1748-0159. DOI 10.1111/j.1745-4506.2001.tb00027.x.
- [29] ZÁKON č. 185/2001 Sb., o odpadech a o změně některých dalších zákonů.

DŮVODY FLUKTUÁCIE ZAMESTNANCOV HOTELOV NA SLOVENSKU

REASONS FOR EMPLOYEE TURNOVER IN HOTELS IN SLOVAKIA

MILOTA VETRÁKOVÁ

JAROSLAV KUBALA

Katedra cestovného ruchu a spol. stravovania *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: milota.vetrakova@umb.sk, jaroslav.kubala@umb.sk

Anotácia

V cestovnom ruchu je priamo zamestnaných 105 mil. osôb a v priemysle cestovného ruchu 277 miliónov, čo je 9,4 % celkovej zamestnanosti (WTTC, 2015). Význam cestovného ruchu na základe kvantifikovania zamestnanosti je nesporný, otázná je kvalitatívna stránka. Dlhoročným problémom v porovnaní s inými ekonomickými činnosťami je fluktuácia zamestnancov. Vychádzajúc z axiómy jedinečnosti každého zamestnanca predpokladáme, že aj príčiny odchodu a zotrvania v práci sú rôzne. To je dôvod uskutočňovania výskumov, ktoré pri vhodnej interpretácii posúvajú dopredu vedecké poznanie a majú aj praktický význam. Cieľom príspevku je prezentovať názory odborníkov na fluktuáciu a objasniť príčiny odchodov zamestnancov z hotelov. V snahe naplniť cieľ príspevku sa uskutočnil prieskum fluktuácie vo vybraných hoteloch na Slovensku. Prieskumom sa overuje predpoklad, že poznaním príčin fluktuácie je možné účinnejšie vytvárať prostredie, ktoré podporuje stabilizáciu kľúčových a kompetentných zamestnancov. Výsledkom sociologického opytovania je diagnostikovanie procesov, ktoré najviac prispievajú k stabilizácii zamestnancov. Závěry dotazníkového prieskumu sú konfrontované s názormi manažérov hotelov.

Kľúčové slova

fluktuácia zamestnancov, manažment hotelov, prieskum fluktuácie, dôvody odchodu, stabilizácia

Annotation

Tourism directly employs 105 million people and 277 million people are employed in the tourism industry, which is 9.4% of total employment (WTTC, 2015). The importance of tourism is undeniable according to quantified employment, but questionable is the quality. One of the Long-term issues in comparison the other economic activities is the staff turnover. Based on the axioms of uniqueness of each employee we assume that the causes of departure and remaining in work are different. This is the reason for carrying out researches, which with the correct interpretation are moving forward the scientific knowledge and also have the practical significance. The aim of this paper is to present the views of experts on the causes of employee turnover and clarify the reasons of why employees leave the hotels. In order to achieve the goal of this paper, the survey of employee turnover in selected hotels in Slovakia was conducted. The survey verifies the assumption that by the understanding of the causes of employee turnover it is possible to effectively create an environment that supports the stabilization of the key and competent employees. The result of sociological questioning is the diagnoses of processes that contribute to the stabilization of employees the most. The conclusions of the questionnaire survey are confronted with the opinions of hotel managers.

Key words

staff turnover, hotel management, research of turnover, reasons for leaving, stabilization

JEL classification: M12, J63

Úvod

Za posledných desať rokov rast zamestnanosti v cestovnom ruchu na Slovensku bol vždy výraznejší ako v iných ekonomických činnostiach (Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2020). Priama zamestnanosť v cestovnom ruchu predstavuje 4,1 % pracovných miest v podnikoch, ktoré bezprostredne uspokojujú potreby návštevníkov. Vplyvom multiplikačného efektu každé pracovné miesto vytvorí 1,5 – 2 pracovné miesta v naviazaných odvetviach zabezpečujúcich rozvoj cestovného ruchu (Gúčík, 2011). Na tvorbe pracovných miest majú podstatný podiel hlavne ubytovacie a pohostinské podniky. Záujmom vrcholových manažérov je získať a udržať si potrebný počet kompetentných zamestnancov, predchádzať problémom, ktoré súvisia s ich potenciálnym prebytkom alebo nedostatkom, formovať flexibilne pripravených ľudí pre meniace sa vnútorné i vonkajšie prostredie (Keep, Mayhew, 2010). Prirodzeným dôsledkom vzájomného zosúladovania potrieb a očakávaní zamestnancov a manažérov je mobilita zamestnancov vnútri podniku a mimo podnik.

Odchody zo zamestnania môžu byť žiaduce, hlavne v spojení s nedostatočným pracovným výkonom a správaním, prezamestnanosťou, či nespokojnosťou zamestnanca v súčasnej práci (Armstrong, Taylor, 2014), ale aj nežiaduce. Pri formovaní potrebného personálneho zabezpečenia v hotelierstve je dôležité rešpektovať aj niektoré riziká zamestnanosti, ako je sezónnosť cestovného ruchu, relatívne nízke požiadavky na kvalifikáciu zamestnancov, nevýhodný pracovný čas, nízke mzdové ohodnotenie a vysoká náročnosť zákazníkov na poskytovaný produkt (Gannon, Roper, Doherty, 2015). Nickson (2013) dopĺňa, že pre hotelierstvo sú tiež charakteristické slabé alebo neexistujúce kariérne štruktúry, pracovné miesta sa častejšie obsadzujú ženami a etnickými minoritami, využívajú sa neformálne metódy pri získavaní zamestnancov, nízka úroveň riadenia ľudských zdrojov, absencia odborov a vysoká miera fluktuácie.

V porovnaní s ostatnými ekonomickými činnosťami je miera fluktuácie v hotelierstve jednou z najvyšších. Podľa výskumu ISSP (International Social Survey Programme, 2005) uskutočnenom v 32 krajinách sveta dosiahla priemerná fluktuácia zamestnancov všetkých ekonomických činností hodnotu 9,95 %, v tom vo Francúzsku 17,48 %, v Mexiku 17,42 %, v Amerike 15,08 %, na Novom Zélande 14,47 %, v Austrálii 14,26 % a 8,74 % vo Švajčiarsku. Prieskum Chartered Institute of Personnel and Development (CIPD, 2015) odhalil, že priemerná miera odchodov zamestnancov vo Veľkej Británii bola 11,9 %. Naproti tomu, v rokoch 2005 až 2015 v hotelierstve v USA sa pohybovala miera fluktuácie medzi 56,6 % (2010) a 80,9 % (2007), v súčasnosti je na úrovni 66,3 % (Bureau of Labor Statistics). Dôvodom existujúcich rozdielov fluktuácie v hotelierstve a iných ekonomických činnostiach je rôzna štruktúra zamestnanosti a charakter vykonávanej práce. Najväčším zamestnávateľom absolventov škôl, ktorí sa prvýkrát etablojú na trhu práce sú hotely a reštaurácie. Najviac dočasných zamestnancov, brigádnikov, študentov pracuje v hotelierstve. Vzhľadom na nedostatočné možnosti rozvoja kariéry v jednom malom alebo strednom podniku, odchádzajú mnohí zamestnanci do iného podniku v hotelovom priemysle a zamestnávajú sa na obdobnom mieste.

Ako poznamenáva viceprezident spoločnosti Hilton Worldwide, úspech hotela závisí od úrovne a kvality komunikácie medzi zamestnancami a zákazníkmi. Konkurencia môže prevziať všetko, architektonicky dokonalú budovu hotela, produkt, vybavenosť izieb, ale čo priťahuje hostí sú neopakovateľné zážitky, osobne ponúkané služby. Kvalitné poskytovanie služieb hosťom je náročné na pracovnú silu a efektívne využívanie ľudských zdrojov, a môže priniesť podniku konkurenčnú výhodu. Práca v hotelierstve sa skôr vníma ako nežiaduca a to z dôvodu nízkych miezd, zlých pracovných podmienok, nedostatočnej bezpečnosti práce a možností rozvoja kariéry, čo má za následok vysokú fluktuáciu (The Employee Turnover). Miera fluktuácie v roku 2015 dosiahla 28,5 %.

Miera fluktuácie v hotelierstve na Slovensku sa v oficiálnej štatistike nesleduje. Všeobecne sa pokladá za vysokú. Sme názoru, že poznanie príčin fluktuácie kvalifikovaných zamestnancov pomôže manažérom hotelov hľadať spôsoby ako pritiahnúť a udržať kvalifikovanú pracovnú silu. Negatívne prejavy fluktuácie sa odrážajú v znížení kvality služieb, vo vyvolaných nákladoch na nahradenie zamestnanca a zvýšení nespokojnosti zákazníkov. Je na uvážení vrcholového manažmentu podniku či

prijme opatrenia na riešenie dôsledkov fluktuácie alebo bude rastúcej fluktuácii predchádzať. Každá fluktuácia zamestnancov má svoje výhody i nevýhody. Hranicu primeranej dobrovoľnej fluktuácie si každý zamestnávateľ musí stanoviť sám. Závisí od pracovných pozícií, regiónu, preferencií zamestnancov a iných faktorov vnútorného a vonkajšieho prostredia.

1. Teoretické aspekty fluktuácie

Prácu v hotelierstve charakterizujú veľké rozdiely v požiadavkách na prípravu a pracovné výkony zamestnancov (Su, 2014). Od najjednoduchších prác súvisiacich napríklad s údržbou okolia ubytovacieho zariadenia, kúrenia, nosenia batožiny, upratovania izieb, wellness centra, udržiavania čistoty okolia bazénov, pomocných prác v kuchyni, cez prácu recepcie, kde sa vyžaduje ovládanie cudzích jazykov a rozličných softvérov až po organizovanie kongresov či koncipovanie investičných plánov. Je tu vysoký podiel manuálnej práce a obmedzené možnosti jej nahradenia technikou, priamy kontakt so zákazníkom, vplyv pracovného prostredia, dodržiavanie prísnych predpisov hygieny, štandardov správnej výrobnéj praxe, štandardov služieb a kvality. Stály pohyb a zmena domácich i zahraničných hostí zvyšuje nároky na služby, komunikáciu, zabezpečovanie hygieny a prípravu osobných služieb pre hostí.

Charakter práce sa premieta aj do kvalifikačných požiadaviek potenciálnych zamestnancov (Reisinger, 2009). Takmer 45 % pracovných miest nevyžaduje funkčnú kvalifikovanosť. Priestor na zamestnanie dostávajú ľudia, ktorým stačí základné vzdelanie a zaškolenie na vykonávanie jednoduchých pracovných úkonov. Na druhej strane, nie každý z absolventov stredných a vysokých škôl pripravujúcich odborníkov pre cestovný ruch má predpoklady zvládnuť prácu v prostredí náročnom na zmeny, pracovný čas, osobný kontakt s rôznymi zákazníkmi pri relatívne nízkom mzdovom ohodnotení. Prirodzeným dôsledkom charakteru práce v hoteloch je fluktuácia (Kilic, et al., 2016). Vysokú fluktuáciu spôsobuje podľa Aksu (2004) nízka kvalifikácia a nízke mzdy, pracovný čas, nízka spokojnosť s prácou. Dipietro, Condly (2007) objasňujú, že hotely a reštaurácie vymenia celú pracovnú silu do dvoch rokov.

Fluktuáciou vo všeobecnosti rozumieme pohyb zamestnanca z určitého pracovného miesta na iné pracovné miesto. Kým vnútorná mobilita je v pôsobnosti manažérov, vonkajšia mobilita je dôsledkom rozhodnutia zamestnancov alebo zamestnávateľa. Podľa Macmillanovho slovníka (Pearce, 1995) fluktuácia znamená celkové množstvo odchodov a nových prijatí v podniku. Fluktuáciu iniciovanú zamestnancom označujeme pojmom dobrovoľná. Nedobrovoľné odchody zamestnancov sú iniciované z úrovne podniku. Manažment podniku pristupuje k uvoľneniu zamestnancov z organizačných dôvodov a vtedy, ak zamestnanci dlhodobo neprispievajú k úspechu podniku, nedosahujú požadované výkony, zaujímajú nevhodný postoj k hodnotám podniku, ignorujú zaužívané pravidlá a spôsoby správania (Kucherov, Zavyalova, 2012). Dobrovoľná fluktuácia sa dotýka zamestnancov, ktorí dali výpoveď dobrovoľne, z vlastnej vôle. Manažéri, zodpovední za riadenie ľudských zdrojov majú sledovať dôvody, prečo zamestnanci odchádzajú. Ak záujmom manažmentu je stabilizovať výkonných a spoľahlivých zamestnancov, potom diagnostikovanie dobrovoľnej fluktuácie a vytváranie prostredia pre jej znižovanie patrí k jeho prioritám.

Dobrovoľnú fluktuáciu ovplyvňujú hlavne procesy a systém práce v podniku, podnikateľský úspech a stabilita podniku, vzťahy a atmosféra na pracovisku, pracovné prostredie, pracovný trh v regióne (Backhaus, Tikoo, 2004). K uvedeným charakteristikám Edwards (2009) pripája aj hodnotovú značku zamestnávateľa, ktorou rozumie súbor znakov a vlastností, často neopísateľných, ktoré robia podnik jedinečným, sľubujú unikátne pracovné skúsenosti a oslovujú ľudí, ktorým je blízka podniková kultúra a sú ochotní dávať zo seba to najlepšíe.

Fluktuácia môže mať pozitívne i negatívne dôsledky na zabezpečenie prevádzky hotela. Jej charakteristickým znakom je rast nákladov na procesy ľudských zdrojov súvisiace s uvoľnením zamestnanca, s vyhľadáním, výberom a prijatím nového kandidáta na uvoľnené pracovné miesto, s procesom adaptácie a s výkonnosťou (tab. 1). Podľa štatistiky USA (Bureau of Labor Statistics), až 52 % nákladov spojených s odchodom zamestnanca tvorí zníženie výkonnosti a 14 % zaškolenie

a výcvik. Waldman et al. (2004) dokumentují výšku nákladů na vyhledání a získání nového zaměstnanca z důvodu fluktuácie, ktorá predstavuje viac ako 5 % bežného rozpočtu na prevádzku. Poukazujú na rozdiely v priemerných nákladoch, ktoré v prípade odchádzajúceho zamestnanca administratívy tvoria 3 296 USD a špičkových odborníkov 125 543 USD. Phillips (2007) zistil, že priame náklady na vyhledávanie a získanie náhradníka tvoria 10-15 % z nákladov vyvolaných fluktuáciou, strata na výkonnosti v čase od uvoľnenia po obsadenie pracovného miesta je 33 % a nízka výkonnosť nového zamestnanca je 32 %. Z časového hľadiska dosiahnutie očakávanej efektívnosti práce nového zamestnanca trvá 6 až 12 mesiacov. Odliv kvalifikovaných zamestnancov znamená finančnú stratu pre podnik ale aj problém, ktorý treba riešiť (Barlow, 2001).

Tab. 1: Náklady podniku na procesy ľudských zdrojov vyvolané fluktuáciou zamestnancov

Uvoľnenie	Vyhľadávanie	Výber	Adaptácia	Výkonnosť
výstupný rozhovor so zamestnancom	inventúra vnútorných zdrojov	predvýber kandidátov	povinnosti útvaru ľudských zdrojov	neobsadené pracovné miesta
spracovanie výstupných dokumentov	analýza vonkajšieho trhu práce	voľba kritérií a metód výberu	vstupné školenie	nižší pracovný výkon nového zamestnanca
oznamovacia povinnosť o ukončení práce	spracovanie oznamu o vyhľadávaní	práca výberovej komisie – rozhovory, testy ..	ohlasovacie povinnosti s prijatím	pokles výkonu odchádzajúceho zamestnanca
zistenie dôvodov odchodu	zverejnenie ponuky zamestnania	uzatvorenie výberu a návrh na prijatie	vstupná zdravotná prehliadka	pokles výkonnosti pracoviska
presun povinností a úloh na iného zamestnanca	cestovné náhrady účastníkov	oznam o výsledku účastníkom	pracovná adaptácia	zvýšená kontrola z úrovne manažéra
inventarizácia majetku	kontrola a hodnotenie dokumentácie kandidátov	vyčíslenie efektivity a validity výberu	spoločenská adaptácia	väčšia chybovosť v práci
odstupné a vyúčtovanie	spracovanie zásad výberu		príručka pre zamestnanca, literatúra	rotácia po útvaroch

Zdroj: vlastné spracovanie.

Je viacero dôvodov prečo zamestnanci dobrovoľne dávajú výpovede. Môže ísť o túžbu získať väčšie výhody, status v podniku, uznanie a rešpekt, ale aj mať viac peňazí, spoznať iné prostredie, využiť ponuku pre zmenu. Príležitosťou pre pohyb zamestnancov sú aj osobné a rodinné dôvody (Waas, 2005) spojené s chorobou, tehotenstvom, invaliditou, odchodom do dôchodku, nasledovaním partnera do inej lokality, starostlivosťou o rodinného príslušníka, zvýšením stupňa kvalifikácie. Podľa Linhartovej a Urbancovej (2011) okrem osobných dôvodov, výhodnej ponuky iného zamestnávateľa, túžby spoznať nové trhy a nadobudnúť nové skúsenosti, dôvodom odchodu sú aj procesy riadenia ľudských zdrojov a rastúca pracovná nespokojnosť. Pohyb zamestnancov je prirodzenou súčasťou vnútorného a vonkajšieho trhu práce a každý zo zamestnancov má právo vlastného výberu. Prijatou stratégiou a taktikou udržania kompetentných a ochotných zamestnancov je možné znížiť dôsledky vysokej dobrovoľnej fluktuácie, avšak aj nízka až nulová fluktuácia môže byť nežiaduca (Slyke, 2015).

Branham (2004) definoval 24 procesov, spôsobov a postupov, ako si udržať zamestnancov, ktorí sú pre podnik kľúčoví a vďaka ktorým majú dlhodobý úspech na trhu. Postupy udržania sú rovnako účinné aj pri zvyšovaní výkonnosti, pracovnej motivácii a spokojnosti s prácou. Rozdelil ich do štyroch oblastí, ktoré kopírujú fázy životného cyklu zamestnancov v podniku

- byť podnikom, v ktorom chcú ľudia pracovať,
- vybrať tých správnych ľudí a dať im pocit dobrého štartu,

- vytvorit' im optimálne pracovné prostredie,
- viesť ich a odmeňovať za dodržiavanie záväzkov.

Východiskom procesu stabilizácie je identifikácia zamestnancov podľa výkonnosti, prístupu k práci a nahraditeľnosti (Branham, 2005). Záujmom manažmentu je udržať špičkovú výkonných zamestnancov (10 %) a podporovať skupinu vysoko výkonných (20-30 %) a zamestnancov so stabilnou výkonnosťou (40-50 %). Zlým rozhodnutím manažmentu, z hľadiska pracovnej morálky, je udržiavanie skupiny zamestnancov s nízkym výkonom (15-20 %).

2. Cieľ a metodika skúmania

Cieľom skúmania je identifikovať príčiny fluktuácie zamestnancov a používané nástroje stabilizácie v hoteloch na Slovensku. Základný súbor tvorilo 429 hotelov s tromi a viac hviezdami. Do opytovania sme aktívne zapojili 32 hotelov, z toho 10 s wellness službami, 9 kongresových, 7 horských a 6 mestských. Sociologickým opytovaním formou dotazníka sme získali názory 341 výkonných zamestnancov, z ktorých bolo 33 % recepčných, 25 % čašníkov, 16 % kuchárov, 11 % chyžných, 8 % údržbárov a 7 % ostatných. V štruktúre zamestnancov prevládajú ženy (62 %).

Záver sociologického opytovania boli predmetom konfrontácie s názormi manažérov. Osobný štruktúrovaný rozhovor sme uskutočnili s 32 manažérmi a to vrcholovými manažérmi 14 hotelov, F&B manažérmi (8), manažérmi predaja (7) a 3 vedúcimi recepcie. V manažérskych pozíciách pracuje 64 mužov. Pomocou štruktúrovaného rozhovoru sme diagnostikovali situáciu v zamestnanosti v hoteloch, príčiny vysokej fluktuácie s cieľom získať názorovú konvergenciu na skúmanú problematiku od skupiny manažérov hotelov. V rozhovore sme overovali dve výskumné otázky:

1. Na ktorých pracovných miestach je najvyššia fluktuácia zamestnancov a z akých dôvodov?
2. Aké sú náklady na fluktuáciu spojené s nahradením odchádzajúceho zamestnanca v rámci dobrovoľnej fluktuácie?

Manažérom hotelov, ktorí chcú riešiť problémy s fluktuáciou odporúčame sledovať ukazovatele:

- počet a štruktúra zamestnancov (pohlavie, vzdelanie, vek, pracovný úväzok),
- dĺžka zamestnania (do 3 mesiacov, do 1 roka, viac ako 1 rok),
- index stability (počet zamestnancov s 1 a viac rokmi v zamestnaní k počtu zamestnancov v predchádzajúcom roku; krátkodobá, dlhodobá stabilita podľa pracovných miest a pracovného výkonu),
- miera prežitia (podiel zamestnancov prijatých v určitom období k počtu zamestnancov, ktorí zostali v podniku po určitom počte mesiacov, rokov),
- miera fluktuácie (podnik, útvary, pracovné miesta),
- náklady na nahradenie zamestnanca,
- miera absencií a práceneschopnosti.

3. Výsledky

Z výsledkov skúmania vyplynulo, že 48,2% opýtaných si myslí, že mzdové hodnotenie skôr nezodpovedá obsahu vykonávanej práce, pritom až 93,1 % sa domnieva, že spĺňa kvalifikačné požiadavky na pracovné miesto. S poskytovaním zamestnaneckých výhod je spokojných 51,6 % zamestnancov a najviac sa využívajú hotelové wellness centrá, vstup do fitness mimo pracovného času, dovoz a odvoz z práce podnikovým automobilom a účasť na zamestnaneckých večierkoch. K rozhodujúcim motívom ovplyvňujúcim pracovnú spokojnosť alebo nespokojnosť v práci zaradili mzdu (88,5 %), zaujímavú prácu (63,4 %), istotu v zamestnaní (47,8 %) a verejnú pochvalu (35,3 %).

Predmetom opytovania bola dobrovoľná fluktuácia, preto sme dôvody odchodu zo zamestnania rozdelili do štyroch skupín, v rámci ktorých mali respondenti uviesť tri najdôležitejšie faktory, ktoré pokladajú za dôležité pre zmenu pracovného miesta v hoteli. Z pracovných faktorov najvyššiu váhu priradili nevyhovujúcim pracovným podmienkam, nezaujímavej a nudnej práci a nespokojnosti

s pracovním časem. V skupine organizačných faktorov je nízke mzdové ohodnotenie podstatné pri ukončení pracovného pomeru, nasledujú zlé medziľudské vzťahy, spôsob riadenia a štýl práce manažérov, nespokojnosť s pracovnou motiváciou i nedostatočnými zamestnaneckými výhodami. V skupine osobných faktorov je na prvom mieste nedostatok príležitostí pre seberealizáciu a lepšia ponuka v inom podniku aj mimo vyštudovaného odboru. Prácu v zahraničí respondenti pokladajú za málo významný faktor. Hrubý mesačný príjem zamestnancov v rozpätí 801-1000 € má 33 % a 67 % zarába mesačne menej ako 800 € brutto.

Manažérov sme oboznámili s výsledkami skúmania a väčšina z nich pozná dôvody možného odchodu z hotela. 78 % manažérov robí výstupné rozhovory s odchádzajúcimi zamestnancami a sleduje aj dôvody fluktuácie. K najviac rizikovým pracovným miestam v hoteli zaradili prácu v kuchyni a to pozíciu šéfkuchára, prácu na recepcii v hoteloch s využitím kapacity nad 50 % a prevládajúcou klientelou zo zahraničia, prácu v obsluhu na pozícii čašníka a servírky. Získanie kvalitného šéfkuchára na trhu práce za existujúcich pracovných podmienok a možného ohodnotenia je náročné. V prípade ponuky vhodnejšieho zamestnania odchádza ku konkurencii. Z hľadiska nahraditeľnosti ide o dôležité pracovné miesto. Pohyb v zamestnanosti na pracovných miestach v obsluhu je vyvolaný charakterom práce a na tieto miesta sa prijíma najviac zamestnancov na čiastočný úväzok, brigádnikov, študentov stredných alebo vysokých škôl.

Manažéri potvrdili, že výška mzdy, nespokojnosť s pracovným režimom, nedostatočný rozvoj kariéry, stres, iná ponuka, sú najčastejšie príčiny dobrovoľnej fluktuácie. Priemerná mzda v skúmaných hoteloch sa pohybuje od 430 € (barman) po 1150 € (manažér hotela). V porovnaní s priemernou mzdou zamestnancov v priemysle 933 € (2014), je mzdové ohodnotenie v hoteloch o 40 % nižšie ako je slovenský priemer. Nízke mzdové ohodnotenie a zlepšenie pracovného prostredia riešia manažéri poskytovaním zamestnaneckých výhod, organizovaním spoločných podujatí, ponukou kurzov, sťahou v inom hoteli. Náklady spojené s fluktuáciou neevidujú a nemajú ani presnú informovanosť o miere fluktuácie. Ukazovateľ fluktuácie sledujú ročne bez sezónnych zamestnancov. Rozdiely v dĺžke zamestnania sa pohybujú od 1 mesiaca do 17 rokov. Takmer 40 % zamestnancov odchádza v procese adaptácie. Väčšiu stabilitu a istotu v zamestnaní majú so zamestnancami vekovej kategórie nad 50 rokov a najviac odchádzajúcich je vo vekovej kategórii 19 až 35 ročných.

Záver

Práca v hotelierstve je o kontakte s inými ľuďmi, je o vzťahu zamestnancov k hosťom. Uplatnenie a uspokojenie v práci dosiahnu len tí, ktorých teší, ak vlastným pričinením prispeli k spokojnosti zákazníka. Pohyb na pracovných miestach môže priniesť pozitívny i negatívny výsledok. Dôležité je, aby manažéri dokázali nájsť a udržať špičkových a vysokovýkonných zamestnancov, ktorých práca v hoteli naplňa. Odporúčame zaviesť pravidelné sledovanie nákladov vyvolaných fluktuáciou. Porovnaním vynaložených prostriedkov na nahradenie zamestnanca zväžia svoje rozhodnutie investovať do rozvoja a stabilizácie, s cieľom udržania kompetentného zamestnanca alebo zamestnanca uvoľniť.

Literatúra

- [1] AKSU, A. A., (2004). Turnover costs: research among five-star hotels in the city of Antalya, Turkey. *Tourism Analysis*, Vol. 9 No. 3, pp. 207-217.
- [2] ARMSTRONG, M., TAYLOR, S., (2014). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice*. 13th edition. London: Kogan Page.
- [3] BACKHAUS, K., TIKOO, S., (2004). Conceptualizing and researching employer branding. *Career Development International*, vol. 9, no. 4/5, pp. 501-517. ISSN 1362-0436.
- [4] BARLOW, G.L. 2001. Putting a price on Staff Turnover. A case study. [online] [cit. 2016-01-15] Dostupné z: <http://www.pomsmeetings.org/ConfProceedings/001/Papers/>.
- [5] BRANHAM, L., (2005). *The 7 Hidden Reasons Employees Leave : How to Recognize the Subtle Signs and Act Before It's Too Late*. New York: AMACOM. ISBN 0-8144-0851-6.
- [6] BRANHAM, L., (2004). *Ako si udržať najlepších zamestnancov*. Brno: Computer Press. ISBN 80-251-0223-7.

- [7] BUREAU of LABOR STATISTICS, (2015). *Job Openings and Labor Turnover Survey*. [online]. [cit. 2015-12-09]. Dostupné z: <http://www.bls.gov/>.
- [8] CIPD, (2013). *Survey of Resourcing and Talent Planning*. London: CIPD. [online]. [cit. 2016-02-19]. Dostupné z: <http://www.cipd.co.uk/hr-resources/survey-reports/resourcing-talent-planning-2013.aspx>.
- [9] DIPIETRO, R. B., CONDLY, S. J. (2007). Employee Turnover in the Hospitality Industry. An Analysis Based on the CANE Model of Motivation. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, vol. 6, no. 1, pp. 1-22. ISSN 1533-2845.
- [10] EDWARDS, M. R., (2009). An integrative review of employer branding and OB theory. *Personnel Review*, vol. 39, no. 1, pp. 5-23. ISSN 0048-3486, <http://dx.doi.org/10.1108/0048348101012809>.
- [11] GANNON, J., ROPER, A., DOHERTY, L., (2015). Strategic Human Resource Management: Insights from the international hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 47, no. 1, pp. 65-75. ISSN 0278-4319.
- [12] GÚČIK, M., (2011). *Cestovný ruch. Politika a ekonomia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-89090-98-3.
- [13] The Employee Turnover? *The Challenge*. [online]. [cit. 2016-01-19]. Dostupné z: <http://www.cha-international.com/The-Hotel-Employer-Turnover>.
- [14] International SOCIAL SURVEY PROGRAMME (ISSP, 2005). [online]. [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <http://www.esis.org/en/issp/home/>.
- [15] KEEP, E., MAYHEW, K., (2010). Moving Beyond Skills as a Social and Economic Panacea? *Work, Employment and Society*, vol. 24, no. 1, pp. 565-577. ISSN 0950-0170.
- [16] KILIC, R., BOZ, H. and KOC, E., (2016). Depression and Turnover Intention among Hotel Employees. *Journal of Management and Economic Research*, vol. 14, no.1, pp. 318-331. DOI 10.11611/JMER834.
- [17] KUCHEROV, D., ZAVYALOVA, E. (2012). HRD practices and talent management in the companies with the employer brand. *European Journal of Training and Development*, vol. 36, no. 1, pp. 86-104. ISSN 2046-9012, <http://dx.doi.org/10.1108/03090591211192647>.
- [18] LINHARTOVÁ, L., URBANCOVÁ, H., (2011). Employee turnover and maintaining knowledge continuity in large and small organisations. *Ekonomická Revue*, vol. 14, no. 4, pp. 265-274. ISSN 1212-3951.
- [19] NICKSON, D., (2013). *Human Resource Management for the Hospitality and Tourism Industries*. 2nd edition. London/New York: Routledge, Taylor&Francis Group. ISBN 978-0-415-64211-8.
- [20] PEARSE, D.W., (1995). *Maxmillanov slovník modernej ekonomie*. Praha: Viktoria Publishing. ISBN 80-85605-42-2.
- [21] PHILLIPS, J. J., (2007). *Measuring ROI in Human Resources*. [cit. 2015-01-29] Dostupné na internete: http://www.competentiebeleid.be/assets/waarom/Measuring_ROI.pdf.
- [22] REISINGER, Y., (2009). *International Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann. ISBN 978-0-7506-7897-1.
- [23] SLYKE, E., (2015). *The Top 4 Principles in Retaining Hotel Employees*. In *Hotel Business Review*. [online]. [cit. 2015-11-19]. Dostupné z: http://hotelexecutive.com/business_review/2209//the-top-4-principles-in-retaining-hotel-employees.
- [24] SU, H., (2014). The factors of turnover intention in hotel industry. *International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences*, vol. 21, no. 1, pp. 31-38. ISSN 2076-734X.
- [25] Stratégia rozvoja cestovného ruchu, (2013). Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, [online]. [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://www.telecom.gov.sk/>.
- [26] WAAS, M. (2005). *Wagnis Mensch*. Wiesbaden: DUV, 2005. ISBN 38-350-0208-2.
- [27] WALDMAN, J. D. et al., (2004). The shocking cost of turnover in health care. *Health Care Manage Review*, vo. 29, no. 1, pp. 2-7. ISSN 0361 6274.

K PROBLEMATICE VZDĚLÁVÁNÍ V CESTOVNÍM RUCHU V ČESKÉ REPUBLICE

ON THE ISSUE OF EDUCATION WITHIN THE CONTEXT OF TOURISM IN THE CZECH REPUBLIC

ONDŘEJ REPÍK

Katedra regionální ekonomie a správy *Department of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita *Masaryk University*

✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
Email: ondrej.repik@econ.muni.cz

Anotace

Problematika kvality lidského kapitálu a vzdělávání v cestovním ruchu jsou dlouhodobě široce diskutovanými tématy. Lidský faktor je v současné době zásadní komponentou nabídky a má významný vliv na další rozvoj cestovního ruchu a jeho udržitelnost. S významem lidského kapitálu roste také množství diskusí nad problematikou, jak jej co nejkvalitněji a nejefektivněji kultivovat, rozvíjet a prohlubovat u něj odborné znalosti. Diskuse se tak přenáší na vzdělávací systém v cestovním ruchu, jeho nastavení, strukturu nositelů, obsahovou náplň a proces formování tohoto obsahu. Hlavním cílem článku je sumarizovat poznatky o problematice lidského kapitálu v cestovním ruchu a jeho vzdělávání. V rámci plnění tohoto cíle jsou diskutovány názory odborných autorů především z anglosaské literatury. Dílčím cílem článku je zmapovat situaci v České republice, kde je odborné vzdělávání v cestovním ruchu zajišťováno především vysokoškolskými institucemi. V poslední dekádě ovšem významnou úlohu sehráli kurzy odborného vzdělávání spolufinancované z veřejných prostředků, přičemž tato podpora je v článku také analyzována. Hlavním výsledkem a přínosem článku je komplexní rozbor problematiky s diskusí odborných autorů a analýzou situace v českém prostředí. V průběhu zpracování článku byly použity metody induktivně-deduktivní, dále komparace a analogie a při práci s daty bylo využito matematicko-statistických analytických metod.

Klíčová slova

cestovní ruch, lidský kapitál, vzdělávání, politika cestovního ruchu, veřejná podpora

Annotation

The issue of human capital quality and education in tourism have long been widely discussed topics. Human factor is the major supply side component and has significant impact on further development of tourism and its sustainability. The importance of human capital also increases amount of discussions on how to cultivate the human capital in the most effective and quality way, how to develop it and deepen its expertise. The discussion is then transferred to education system in tourism sector, its setting, structure of actors, its content and the process of forming such content. The main objective of this article is to summarize knowledge about the human capital in tourism and its education. In order to meet such objective the expert opinions are discussed, mainly from Anglo-Saxon literature. The sub-objective is to analyze the situation in the Czech Republic, where vocational education in tourism is provided primarily by higher education institutions. But in the last decade, the training courses, which have been cofinanced from public funds, have also played important role in tourism education. The public subsidy on such training courses is also analyzed in this article. The main outcome and contribution of the article is comprehensive analysis of this issue with expert authors discussion and analysis of situation in the Czech environment. In this article the author uses inductive-deductive methods, also comparison and analogy, and in case of data processing the mathematical and statistical analysis methods are used.

Key words*tourism, human capital, education, tourism policy, public aid***JEL classification:** A20, I21, I28, J21, J24**Úvod**

Lidské zdroje jsou klíčovým faktorem, který určuje konkurenceschopnost destinace a její nabídky. Znalosti, vědomosti a zkušenosti pracovníků v cestovním ruchu se přímo odrážejí na efektivitě podnikatelských subjektů i efektivitě řízení destinace jako celku. V současné době existuje v České republice na desítky vysokých, vyšších odborných a středních škol, které se zabývají vzděláváním v cestovním ruchu s rozdílnou úrovní kvality pedagogů, vzdělávacích plánů, samotného procesu vzdělávání i úrovně absolventů. Vedle škol financovaných z veřejných rozpočtů existuje celá řada více či méně kvalitních soukromých škol. Pro obě skupiny ovšem mnohdy platí, že výukové osnovy a profily absolventů neodpovídají potřebám cestovního ruchu. U soukromých škol je výukový obsah vytvářen především na základě preferencí poptávky, u veřejných a státních škol je zaměření studia dáno politickým nebo akademickým rozhodnutím, opět často bez větší vazby na požadavky subjektů z praxe (tedy nabídkové strany). Kvalita vzdělávání v cestovním ruchu a jeho přímá vazba na reálné potřeby cestovního ruchu je přitom zásadním faktorem, který stimuluje další rozvoj cestovního ruchu v destinaci, nebo mu naopak vytváří nepřekonatelnou bariéru. V poslední dekádě proto byla realizována řada veřejných projektů zaměřených právě na zlepšení kvality vzdělávání v cestovním ruchu, na rozvoj vysoce odborných a sofistikovaných znalostí a na kultivaci lidského potenciálu u pracovníků, kteří již v cestovním ruchu působí.

Následující článek reaguje na aktuální vývoj v cestovním ruchu, kdy se téma vzdělávání a kvalita lidského faktoru dostávají do popředí a jsou neustále diskutovány v souvislosti s rozvojem cestovního ruchu a efektivním fungováním politiky cestovního ruchu a destinačního managementu. Nedostatečně kvalitní lidský kapitál, který nemá odpovídající vzdělání nebo který prošel nevhodně nastaveným vzdělávacím systémem, se jeví jako významná brzda rozvoje cestovního ruchu. Ve vyspělých zemích jsou témata spojená s kultivací lidského potenciálu v cestovním ruchu komplexně a soustavně zkoumána od 70 let. 19. století, přičemž se jim v současnosti již věnuje celá řada odborných autorů. Většinu selhání, problémů a neefektivností, které tito autoři popisují, lze nalézt také v systému v České republice. Ve výsledku tak cestovní ruch nedostává pracovní sílu v kvalitě a se znalostmi, které potřebuje, což významně brzdí jeho rozvoj.

Hlavním cílem článku je sumarizovat poznatky o problematice lidského kapitálu v cestovním ruchu a jeho vzdělávání. V rámci plnění tohoto cíle jsou diskutovány názory odborných autorů především z anglosaské literatury. Dílčím cílem článku je zmapovat situaci v České republice, kde je odborné vzdělávání v cestovním ruchu zajišťováno především vysokoškolskými institucemi. V poslední dekádě ovšem významnou úlohu sehráli také kurzy odborného vzdělávání spolufinancované z veřejných prostředků. Tato veřejná podpora je v článku také analyzována. Hlavním výsledkem a přínosem článku je komplexní rozbor problematiky s diskusí odborných autorů a analýzou situace v českém prostředí. V průběhu zpracování článku byly použity metody induktivně-deduktivní, dále komparace a analogie a při práci s daty bylo využito matematicko-statistických analytických metod.

1. Vzdělávání jako zásadní faktor rozvoje cestovního ruchu a kultivace jeho lidského kapitálu

Vzdělávání a s tím spojená kvalita lidského potenciálu mají v rámci cestovního ruchu zcela zásadní postavení. Baum, Amoah a Spivack (1997) v této souvislosti uvádějí, že se lidský faktor stává jedním ze zásadních bodů v nabídce cestovního ruchu. Děje se tak především z důvodu neustále rostoucí globální konkurence, globalizace produktů a stále náročnějších a sofistikovanějších spotřebitelských očekávání. Například Lam a Xiao (2000) nebo Theobald (1998) s jejich tvrzením souhlasí a vzdělávání a kvalitu lidského kapitálu obecně považují za hlavní faktor rozvoje cestovního ruchu.

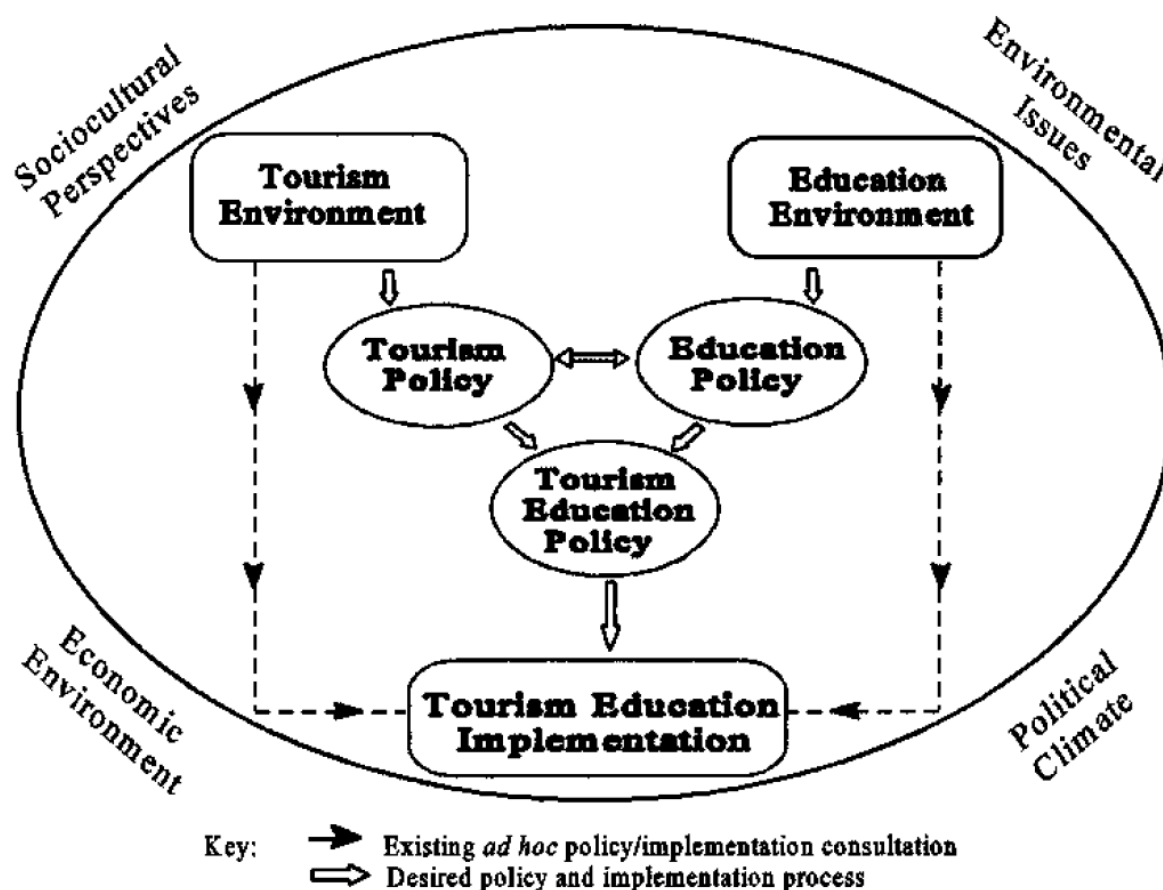
Wang, Ayres a Huyton (2010) k tomu dodávají, že i přesto, že cestovní ruch produkuje velké množství pracovních příležitostí, tak je jeho rozvoj významně závislý a limitovaný nedostatkem adekvátně vzdělaných zaměstnanců, což je také hlavní determinant ovlivňující pozitivní ekonomické benefity cestovního ruchu v regionech. Podle Jenkinse (1980a) je přístup ke vzdělávání a vůbec pozice cestovního ruchu ve společnosti v jednotlivých zemích značně rozličná. Ve vyspělých zemích je cestovní ruch považován především za sociální aktivitu s ekonomickými souvislostmi, ale v rozvojových zemích je to spíše ekonomická aktivita se sociálními konsekvencemi. Samozřejmě tyto koncepty pak následně formují i obsahovou náplň vzdělávacích kurzů.

Amoah a Baum (1997) uvádějí, že vzdělávací systém v cestovním ruchu se vyvinul v heterogenní ad-hoc systém, který je jen velmi málo navázán na reálné potřeby cestovního ruchu v praxi. Mezi požadavky subjektů z praxe a výstupy a podobou vzdělávacího systému existuje významná mezera. Ve výsledku je tak běžné, že malé a střední podniky v cestovním ruchu preferují u pracovníků zkušenosti před jejich kvalifikací nebo u absolventů upřednostní ty, kteří nemají vzdělání přímo v cestovním ruchu, nicméně jejich kvalifikace pro určitou oblast je velmi vysoká (typicky např. marketing). Podobného názoru jsou i Dále a Robinson (2001), kteří na základě provedených výzkumů tvrdí, že zaměstnavatelé často preferují absolventy z jiných oborů, protože je považují za schopnější i přesto, že jim chybí určitý vhled do problematiky cestovního ruchu. Podle Jenkinse (1980b) je struktura a kvalita výuky cestovního ruchu předurčena konkrétní vzdělávací institucí, její tradicí, zájmy a zkušenostmi lektorů.

Mnoho autorů a mezi nimi například i Inui, Wheeler a Lankford (2006) rozlišují dva přístupy ke vzdělávání v cestovním ruchu na odborné a filosofické. Přitom současný vzdělávací systém na většině institucí poskytuje studentům pouze odborné znalosti, případně se jedná o balík znalostí, o kterých si lektori myslí, že jsou pro absolventy a jejich budoucí práci v cestovním ruchu nezbytné. Morgan (2004) nicméně tvrdí, že odborné znalosti by měly být doprovázeny schopností kritického myšlení, invence, kreativity a představitosti, což je podstatou přístupu filosofického. Belhassen a Caton (2011) považují schopnost kritického myšlení a kreativity za zcela zásadní schopnost, ke které by měly být studenti především vedeni.

Základním kamenem pro kvalitní lidský kapitál v cestovním ruchu je tedy kvalitní systém vzdělávání. Dle Amoaha a Bauma (1997) by měl tento systém vycházet z jasně formulované vzdělávací politiky v cestovním ruchu. Jak ukazuje následující obrázek, tak formování této politiky a její implementace musí být řešeny koncepčně a musí respektovat všechny aspekty, které s jejím formováním souvisí a ovlivňují cestovní ruch a vzdělávací systém. Jak ale uvádí Baum (1994), tak politika cestovního ruchu a její nositelé sice vidí v lidském kapitálu zásadní faktor rozvoje, nicméně problémy s ním spojené nejsou schopni obstojně řešit. O'Halloran (1992) tvrdí, že by mělo být vzdělávání v cestovním ruchu interdisciplinární. Výuka otázek týkajících se managementu by měla být vyvažována environmentálními tématy nebo studiem kulturních a sociálních dopadů cestovního ruchu. Vzdělávací programy by obecně měly zahrnovat veřejnou správu a politiku, rozvojové teorie, marketing, komunikační dovednosti, strategické řízení a obchodní etiku.

Obr. 1: Vzdělávací politika v cestovním ruchu, její formování, prostředí a implementace

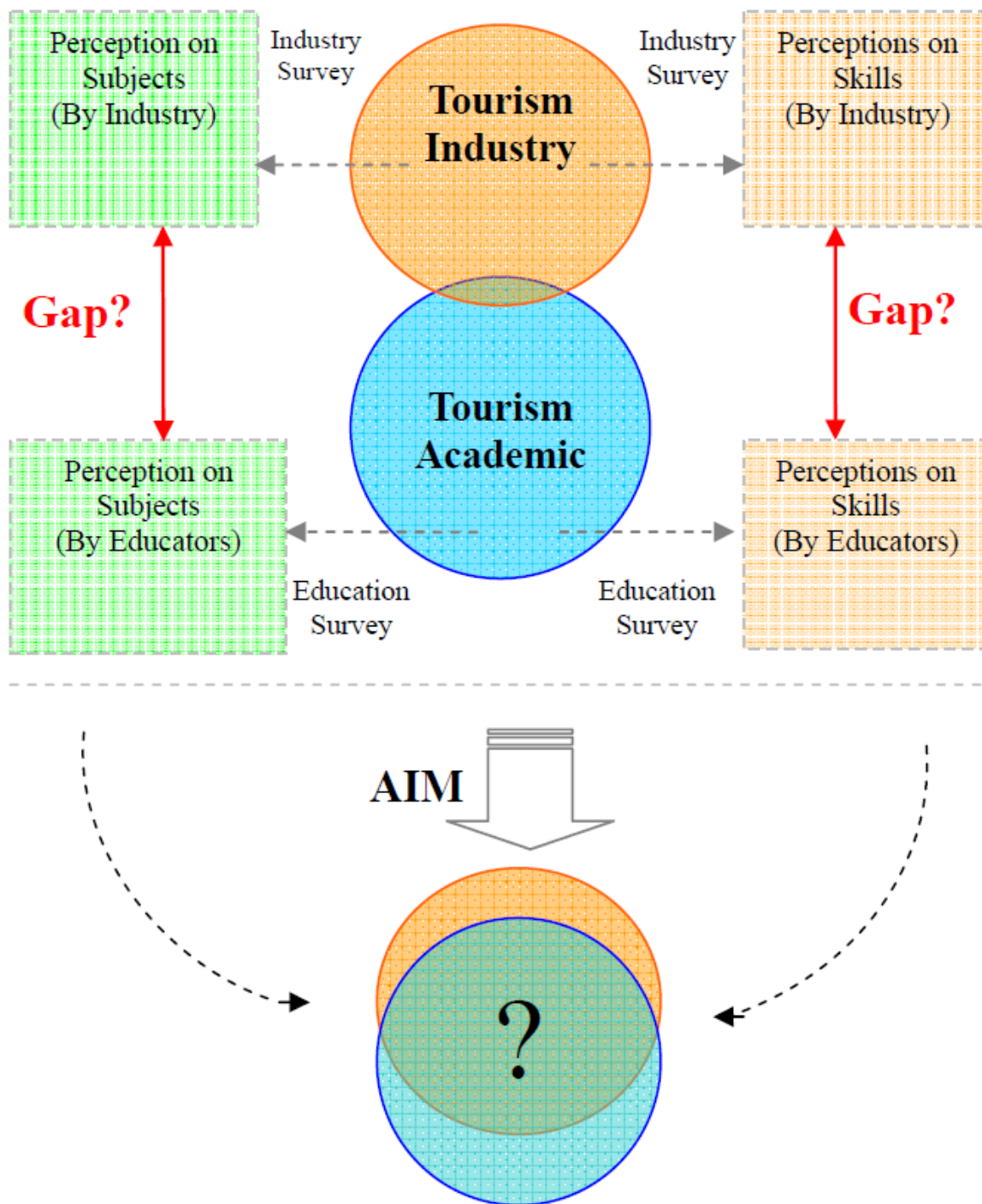

Zdroj: Amoah, Baum (1997)

Z dalších autorů, kteří se věnují vysokoškolské a středoškolské výuce cestovního ruchu lze zmínit například Aireyho, Triba, Benckendorffa a Xiao (2014), kteří zkoumají skladbu a obsah výuky v cestovním ruchu, pozadí této výuky, pohnutky studentů pro studium těchto oborů a naopak důvody vzdělávacích institucí pro volbu skladby předmětů. Upozorňují, že jen některé instituce mají studijní obsah kvalitní a rozumí problematice a kontextu cestovního ruchu. Jsou také podobného názoru jako například Wang, Ayres, Huytobn (2010), kteří tvrdí, že je vzdělávání v cestovním ruchu příliš izolované od cestovního ruchu samotného. Znalosti a dovednosti předávané studentům neodpovídají potřebám cestovního ruchu a vzniká zde menší či větší mezera, která výrazně zpomaluje rozvoj cestovního ruchu. Tento fakt znázorňují na níže uvedeném schématu. Solnet (2007) k tomu dodává, že velmi důležité jsou pro vzdělávání v cestovním ruchu stáže a odborné praxe v průběhu studia. I touto cestou zůstávají vzdělávací instituce v neustálém kontaktu s praxí. Praxe jsou nástroj, jak obsah a zaměření studia a znalosti absolventů dále kultivovat, komunikovat a oboustranně diskutovat se zástupci z praxe.

Amoah a Baum (1997) zastávají názor, že vzdělávání v cestovním ruchu není dostatečně koordinováno a řízeno a právě z tohoto důvodu zde vzniká mezera mezi potřebami cestovního ruchu a výstupy vzdělávacího systému. Jednotná vzdělávací politika v cestovním ruchu by přispěla k nastavení směru výuky a celkové koncepce vzdělávání v cestovním ruchu.

Obr. 2: Potřeby cestovního ruchu vs. obsah studijních oborů v cestovním ruchu

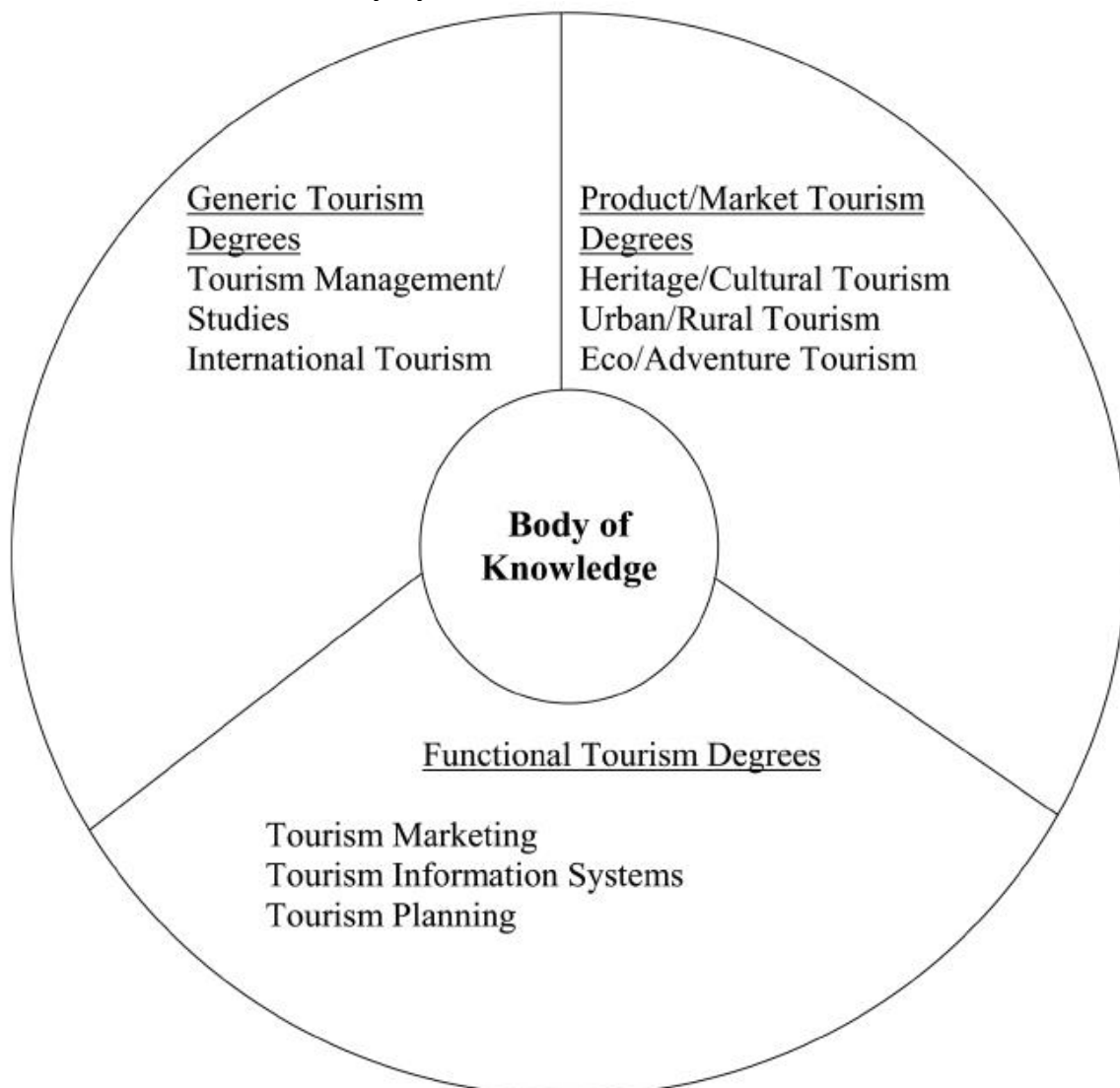

Zdroj: Wang, Ayres, Huyton (2010)

Dale a Robinson (2001) v souladu s následujícím obrázkem tvrdí, že v rámci vzdělávání v cestovním ruchu by se měly objevovat tři hlavní oblasti, které vycházejí z požadavků subjektů z praxe:

1. obecné znalosti – sem spadají interdisciplinární znalosti a dovednosti, které by měli mít pracovníci v cestovním ruchu osvojené a vycházejí ze specifík cestovního ruchu;
2. účelové znalosti – znalosti zaměřené primárně na vybraný aspekt cestovního ruchu. Vzhledem k tomu, že produkt cestovního ruchu má většinou podobu služby, tak se jedná o specializované znalosti a dovednosti v oblastech jako je IT, marketing, management, plánování, apod.
3. tržně/produktově založené znalosti – znalosti spojené s povahou a rozvojem určitých nosných produktů a trhů v cestovním ruchu.

Obr. 3: Tematické zaměření výuky v cestovním ruchu

Zdroj: Dale a Robinson (2001)

Podle mnohých autorů je cestou k účelnému nastavení vzdělávacího systému podrobná znalost pracovního trhu, jeho požadavků, nedokonalostí, příležitostí a slabých stránek. Wang, Ayres a Huyton (2010) ovšem upozorňují, že analýza pracovního trhu v cestovním ruchu je mimořádně problematická, jelikož je cestovní ruch velmi různorodou oblastí. V konečném důsledku je tak pro nositele vzdělávací politiky složité odhadovat, jaké pracovní pozice s jakou náplní práce a v jakém objemu budou v cestovním ruchu v následujícím období potřeba. Obecně by dle jejich názoru měla výuka v cestovním ruchu poskytovat znalosti z oborů jako: obchodní vztahy, péče o zákazníka, management, cizí jazyky, marketing, kulturně-historický přehled, apod.

2. Cestovní ruch v rámci vzdělávací soustavy v České republice

Jak již bylo zmíněno výše, tak v České republice působí poměrně velké množství středních a vysokých škol, kde se cestovní ruch vyučuje. U středních škol se jedná především o státní nebo soukromé hotelové školy. U vysokých škol je výuka cestovního ruchu začleněna do nejrůznějších akreditovaných studijních programů na soukromých a veřejných vysokých školách. Přitom jen na omezeném počtu škol je akreditován samostatný obor cestovní ruch. Předměty související s cestovním ruchem jsou na vysoké škole velmi často součástí studia obchodních vztahů, regionální politiky, geografie, sociálně-kulturních oborů nebo i vybraných technických oborů v případě ICT. V souladu s

odbornou literaturou lze vysokoškolskou výuku v cestovním ruchu diverzifikovat do několika následujících přístupů:

- ekonomický přístup (dále také „EP“)
- veřejnosprávní přístup (dále také „VP“)
- geografický přístup (dále také „GP“)
- sociokulturní přístup (dále také „SP“)
- environmentální přístup (dále také „ENP“)
- multioborový přístup (dále také „MP“)
- výuka cizích jazyků pro cestovní ruch (dále také „VCJ“)

Na základě provedeného šetření bylo mezi 8933 akreditovanými vysokoškolskými studijními programy nalezeno celkem 41 programů se zřejmou vazbou na cestovní ruch. Souhrn těchto programů na jednotlivých institucích je uveden v tabulce níže. I v rámci těchto programů lze identifikovat výše uvedené přístupy k obsahovému zaměření výuky. Nicméně opět nutno dodat že u celé řady dalších studijních programů je cestovní ruch nedílnou obsahovou součástí výuky.

Tab. 1: Studijní programy v ČR s primárním zaměřením na cestovní ruch

Název vysoké školy	EP	VP	GP	SP	ENP	MP	VCJ
Masarykova univerzita		2B ¹					
▪ Ekonomicko-správní fakulta							
▪ Filozofická fakulta							2B ²
Vysoká škola polytechnická Jihlava						B	
Technická univerzita v Liberci						B	
▪ Ekonomická fakulta						B	
▪ Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická				B			
Slezská univerzita v Opavě							
▪ Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné	2B						
▪ Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě						B	
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava	B						
▪ Ekonomická fakulta							
▪ Hornicko-geologická fakulta					B		
Univerzita Hradec Králové	B						
▪ Fakulta informatiky a managementu							
▪ Pedagogická fakulta							4B ³
Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonom. fak.	B						
Vysoká škola hotelová v Praze 8, spol. s r.o.	6B+4M						
Vysoká škola obchodní v Praze, o.p.s.	3B+M					B	
Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta				B			
Vysoká škola obchodní a hotelová s.r.o.	2B						
Univerzita Jana Amose Komenského Praha s.r.o.	B+M						
Vysoká škola logistiky, o.p.s.	B						
Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů	M	B					

poznámka: B – bakalářský studijní program; M – navazující magisterský studijní program; zkratky EP, VP, GP, SP, ENP, MP a VCJ jsou vysvětleny výše

Zdroj: MŠMT (2016), vlastní zpracování

¹ Jedná se o dva programy, jejichž obsahová náplň je stejná, přičemž jeden z nich je vyučován v angličtině.

² Výuka polštiny a ruštiny pro cestovní ruch ve dvou studijních programech.

³ Výuka angličtiny, němčiny, francouzštiny a ruštiny pro cestovní ruch ve čtyřech studijních programech.

Výše uvedená analýza ovšem neříká nic o tom, jaké jsou reálné potřeby cestovního ruchu vzhledem ke vzdělávacímu systému a jaká je jeho absorpční kapacita pro oblast vzdělávání a kvality a odborného zaměření lidského kapitálu. Potenciálně tak zde může v souladu s konceptem Wanga, Ayrese a Huytona (2010) vznikat větší či menší mezera mezi potřebou a skutečným výstupem. Odborná veřejnost se shoduje na faktu, že v České republice určitá mezera existuje a je živena celou řadou faktorů, pro jejichž rozbor na tomto místě není prostor. Zároveň není vůbec jednoduché určit, jak moc se potřeby od výstupů vzdělávacího systému odchyľují. Co ovšem momentálně v České republice platí a na čem se řada odborníků shoduje, že je vysokoškolské vzdělávání více než nabídkově orientované, tak je spíše po obsahové stránce formované poptávkou, která je zároveň významně spojena s informační asymetrií. Ve výsledku tak nastupující studenti nevědí, co budou v rámci určitých studijních oborů vlastně studovat, jaké jsou požadavky praxe, jaká je jejich uplatnitelnost, na jakých pozicích a v jakých institucích mohou následně pracovat, apod.

3. Projekty veřejné podpory vzdělávání v cestovním ruchu

Veřejný sektor a jeho politikové si uvědomují, že zde určitá mezera mezi výstupy vzdělávacího systému a požadavky praxe existuje. A jak je již zmíněno v úvodu, tak se tento nesoulad, resp. selhání, snaží veřejný sektor řešit pomocí podpory speciálních vzdělávacích projektů, které byly doposud z velké části financovány z EU. U těchto projektů ovšem často převládala kvantita nad kvalitou. Výsledkem je malá efektivnost současných vzdělávacích programů a projektů. Příčinou je jednak přinejmenším diskutabilní kvalita poskytovatelů/lektorů kurzů a školení a dále také motivace a přístup cílových skupin ke vzdělávání. Bohužel zde není vytvořen systém kontroly kvalifikace poskytovatelů/lektorů kurzů a školení. V minimální míře jsou také realizovány kurzy praktických dovedností formou stáže, výměnných pobytů atd. Omezujícím faktorem je i vysoká vytíženost pracovníků destinačních společností, podnikatelů a dalších pracovníků, která významně redukuje jejich časové možnosti, aby se vzdělávacích kurzů mohli účastnit. Negativně se zde projevuje také nestabilita financování celého systému a realizace jen jednorázových dotačních projektů.

Problematika vzdělávání byla součástí rozvojových priorit stanovených Koncepcí státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2007 – 2013. Především se jednalo o Opatření 3.3 „Zkvalitňování vzdělávání a přípravy lidských zdrojů v cestovním ruchu, podpora výzkumu, vývoje a inovací v cestovním ruchu“. Textově bylo opatření popsáno v Koncepci jen velmi vágně, evidentně bez větší představy, jaké konkrétní projekty by mohly být v praxi realizovány. Ve výsledku tomu odpovídala i nekoncepční skladba projektů, jejich tematické cílení, nahodilá struktura žadatelů, apod.

Při strohém pohledu na faktická čísla lze konstatovat následující. V rámci Opatření 3.3 bylo podpořeno celkem 230 projektů s finanční podporou 816 mil. Kč, což tvoří 1,5% podíl veškeré veřejné podpory, která za stejné období do cestovního ruchu celkově směřovala. Na realizaci uvedených 230 projektů se podílelo 7 níže uvedených zdrojů, přičemž nejvýznamněji se podílely projekty z OPVK (105 projektů s finanční podporou téměř 300 mil. Kč), dále projekty z OP Praha (30 projektů, resp. 223 mil. Kč), z programu OPLZZ (28 projektů a 220 mil. Kč) a konečně drobné projekty z PRV (49 projektů s finanční dotací 30 mil. Kč). Schválené projekty byly zaměřeny zejména na vzdělávací programy pro pracovníky v cestovním ruchu, hotelnictví a gastronomii. Podporovány byly ale také inovace oborů cestovního ruchu na VŠ, dále inovace a zkvalitňování výuky na učilištích a SOŠ. Projekty se dotkly celé řady odvětví a činností v cestovním ruchu (gastronomie, hotelnictví, cestovní agentury a kanceláře, obchod, venkovská turistika, lázeňství a wellness, management, jazykové dovednosti, PR, inovace, marketing a management, aj.). Dle statistik monitorovacího systému Monit bylo v cestovním ruchu v oblasti vzdělávání podpořeno přes 55 tis. osob.

Tab. 1: Programy podpory vzdělávacích aktivit v cestovním ruchu v období let 2007 – 2015

	Počet projektů	Finanční objem v mil. Kč
OP Přeshraniční spolupráce	5	39
Dotační programy Ministerstva kultury (MK)	12	7
Norské fondy (NF)	1	1
OP Praha	30	224
OP Lidské zdroje a zaměstnanost (OPLZZ)	28	220
OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK)	105	296
Program rozvoje venkova (PRV)	49	30
Celkem	230	816

Zdroj: MMR (2015a), upraveno autorem

Téma vzdělávání je výrazně akcentováno i v Konceptci státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2014 – 2020. V textu Konceptce je jasně stanoveno, že se vzdělávání stává významným bodem, kterému je nutné věnovat do budoucna nemalou pozornost. V rámci struktury priorit a opatření je i zde definováno Opatření 2.3 „Rozvoj lidských zdrojů v cestovním ruchu“ (MMR, 2015b). Nicméně téma vzdělávání prostupuje celou Konceptci a několika dalšími opatřeními. Akcent a jasnější formulace, co by mělo být cílem realizace těchto aktivit a jejich konkrétnější popis dávají naději, že projekty realizované po roce 2014 povedou k výraznějšímu sblížení výstupů vzdělávacího systému a požadavků praxe.

Závěr

Lidský kapitál, který v cestovním ruchu působí, patří mezi zásadní faktory udržitelného rozvoje cestovního ruchu. Právě z tohoto důvodu se vzdělávání ve vyspělých zemích stalo předmětem mnoha diskusí a vědeckých článků. Poukazováno je především na fakt, že vzdělávací systém více či méně selhává v plnění požadavků, které cestovní ruch reálně co do kvality, znalostí a struktury lidského kapitálu vyžaduje. U odborných autorů je ono odchýlení nazýváno mezerou mezi výstupy a požadavky v rámci vzdělávání. Nejinak je tomu v České republice, kde si celá řada institucí, podnikatelů, destinačních společností či spolků stěžuje, že se jim nedostává kvalitních nebo dostatečně odborně vzdělaných pracovníků. Přitom je cestovní ruch vyučován na mnoha středních a vysokých školách. Odborné znalosti v cestovním ruchu by měly být získávány především v rámci vysokoškolského studia, kde je v současnosti v České republice akreditováno celkem 41 studijních programů čistě v cestovním ruchu. Zároveň je ale téma cestovního ruchu součástí i mnoha jiných programů. Ani tato poměrně široká paleta studijních programů ovšem nedává požadovaný výstup. Důvody leží především v tom, jakým způsobem je obsah studijních programů formován a v nekomunikaci mezi aktéry z praxe a aktéry a institucemi působícími v systému vzdělávání. Nefunguje zde ani žádný konkrétní nositel politiky cestovního ruchu, který by si vzal vzdělávání v cestovním ruchu za své, realizované aktivity a obsah programů by koordinoval a komunikoval. Veřejný sektor tyto disproporce doposud řešil spíše za pomoci dotovaných veřejných projektů, které byly často spolufinancovány z evropských zdrojů. Ani zde ovšem nebyla situace všeřešící a bezproblémová. Čerpání dotací má zase svá úskalí a selhání.

Literatura

- [1] AIREY, D., TRIBE, J., BENCKENDORFF, P., XIAO, H., (2014). The Managerial Gaze: The Long Tail of Tourism Education and Research. *Journal of Travel Research*, vol. 54, no. 2, pp. 139-151. DOI 10.1177/0047287514522877.
- [2] AMOAH, V. A., BAUM, T., (1997). Tourism education: Policy versus practice. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 9, no. 1, pp. 5-12. ISSN 0959-6119. DOI 10.1108/09596119710157531.
- [3] BAUM, T., (1994). National tourism policies: implementing the human resource dimension. *Tourism Management*, vol. 15, no. 4, pp. 259-266. DOI 10.1016/0261-5177(94)90042-6.

- [4] BAUM, T., AMOAH, V., SPIVACK, S., (1997). Policy dimensions of human resource management in the tourism and hospitality industries. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 9, no. 5/6, pp. 221-229. ISSN 0959-6119.
- [5] BELHASSEN, Y., CATON, K., (2011). On the need for critical pedagogy in tourism education. *Tourism Management*, vol. 32, no. 6, pp. 1389-1396. ISSN 02615177. DOI 10.1016/j.tourman.2011.01.014.
- [6] DALE, C., ROBINSON, N., (2001). The theming of tourism education: A three-domain approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 13, no. 1, pp. 30-35. ISSN 0959-6119. DOI 10.1108/09596110110365616.
- [7] INUI, Y., WHEELER, D., LANKFORD, S., (2006). Rethinking Tourism Education: What Should Schools Teach? *The Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, vol. 5, no. 2, pp. 25-35. ISSN 1473-8376. DOI 10.3794/johlste.52.122.
- [8] JENKINS, C. L., (1980a). Education for Tourism Policy Makers in Developing Countries. *International Journal of Tourism Management*, vol. 1, no. 4, pp. 238-42. DOI 10.1016/0143-2516(80)90047-X.
- [9] JENKINS, C. L., (1980b). Tourism Policies in Developing Countries: A Critique. *International Journal of Tourism Management*, vol. 1, no. 1, pp. 22-29. DOI 10.1016/0143-2516(80)90018-3.
- [10] LAM, T., XIAO, H., (2000). Challenges and constraints of hospitality and tourism education in China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 12, no. 5, pp. 291-295. ISSN 0959-6119. DOI 10.1108/09596110010339643.
- [11] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2016). Akreditované studijní programy vysokých škol. Online databáze. Dostupné z: <https://aspvs.isacc.msmt.cz/>.
- [12] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2015a). Zpráva o plnění Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR 2007 – 2013. Za období 7/2013 – 6/2015 a za období 2007 - 6/2015. Dostupné z: <http://mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Cestovni-ruch/Koncepce-Strategie/Koncepce-statni-politiky-cestovniho-ruchu-v-CR-na>.
- [13] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2015b). Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2014 – 2020. Dostupné z: <http://mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Cestovni-ruch/Koncepce-Strategie/Koncepce-statni-politiky-cestovniho-ruchu-v-CR-%281%29>.
- [14] MORGAN, M., (2004). From Production Line to Drama School: Higher Education for the Future of Tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 16, no. 2, pp. 91-99. ISSN 0959-6119. DOI 10.1108/09596110410519973.
- [15] O'HALLORAN, R. M., (1992). Tourism Management Profiles: Implications for Tourism Education. *Hospitality Review*, vol. 10, no. 1, article 9.
- [16] SOLNET, D., (2007). An Industry Partnerships Approach to Tourism Education. *The Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, vol. 6, no. 1, pp. 66-70. ISSN 1473-8376. DOI 10.3794/johlste.61.140.
- [17] THEOBALD, W. F., (1998). *Global Tourism*. 2nd ed. Oxford: Butterworth-Heinemann. ISBN 0-7506-4022-7.
- [18] WANG, J., AYRES, H., HUYTON, J., (2010). Is Tourism Education Meeting the Needs of the Tourism Industry? An Australian Case Study. *Journal of Hospitality and Tourism Education*, vol. 22, no. 1, pp. 8-14. ISSN 1096-3758. DOI 10.1080/10963758.2010.10696964.

VÝVOJ TERCIÁRNEHO VZDELÁVANIA V SEKTORE CESTOVNÝ RUCH V SR

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE TOURISM SECTOR IN SLOVAKIA

EMA MIŠÚNOVÁ

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja *Dep. of Public Administration and Reg. Development*
Národohospodárska fakulta *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemská 1, 852 35 Bratislava, Slovakia*
E-mail: ema.misunova@gmail.com

Anotácia

V cestovný otváraní nových poznatkových trajektórií zohrávajú významnú úlohu univerzity so svojimi študijnými programami spätými s cestovným ruchom. Iba efektívny vysokoškolský vzdelávací systém so zameraním na cestovný ruch, ktorý je flexibilný vo vzťahu k požiadavkám trhu, môže prispieť k príprave odborníkov, ktorí pozitívne ovplyvnia rozvoj trhu cestovného ruchu na Slovensku. Cieľom príspevku je na pozadí teoretických východísk identifikovať význam vysokoškolského vzdelávania na slovenských univerzitách so študijnými programami súvisiacimi s cestovným ruchom a turizmom. Príspevok je východiskovou analýzou formovania terciárneho vzdelávania dennej a externej formy I. a II. stupňa štúdia v sektore cestovný ruch na Slovensku z pohľadu počtu absolventov. Z analýzy vyplýva, že štúdium u nás zabezpečujú iba verejné vysoké školy, ktoré majú štatút univerzít. V roku 2015 z celkového počtu 1 080 absolventov študijných odborov cestovný ruch a turizmus I. a II. stupeň štúdia ukončilo dennou formou trikrát viac absolventov ako na externom. Hoci sa v novej akreditácii doprofilovali kvalita aj kvantita foriem a druhov štúdia, k zvýšeniu počtu vysokoškolákov nedochádza.

Kľúčové slová

cestovný ruch, vysokoškolské vzdelávanie, univerzita, študijný program

Annotation

A significant role in opening new cognitive trajectories play the universities with their study programs aimed at tourism. Only an effective university education system with a focus on tourism, which is flexible in relation to market requirements can contribute to training of experts who will contribute positively to the development of the tourism market in Slovakia. The aim of the paper is on the background of theoretical basis to identify the importance of higher education at Slovak universities with study programs related to tourism and tourism. This paper is a baseline analysis of the formation of tertiary education of internal and external form at I. and II. study degree in the tourism sector in Slovakia in terms of number of absolvents. The analysis shows that higher education is provided only public universities, which have the status of universities. In 2015, 1 080 graduates completed tourism study fields on I. and II. study levels. There were three time more full-time graduates than external graduates. Although the new accreditation shaped quality and quantity of forms and types of study, there is no increase in the number of college students.

Key words

tourism, higher education, university, study programs

JEL classification: *I23, I25, L83*

Úvod

Hlavným zámerom z hľadiska vysokoškolského vzdelávania je prispievať k zlepšeniu výkonnosti ekonomiky. Univerzita je vnímaná ako prostriedok, ktorý z väčšej miery pomáha k zvyšovaniu globálnej konkurencieschopnosti ekonomiky. Univerzity majú v posledných rokoch významnú úlohu pri budovaní vedomostnej spoločnosti. Vytvárajú priestor na prepojenie vysokoškolského vzdelávania s potrebami spoločnosti a podporujú európsku dimenziu vysokoškolského vzdelávania. Takisto zohrávajú významnú úlohu v otváraní nových poznatkových trajektórií so svojimi študijnými programami spätými s cestovným ruchom. Implementácia akreditovaných študijných plánov v akreditovaných študijných programoch v oblasti vysokoškolského vzdelávania vytvára pre slovenské univerzity priestor byť rovnocenným partnerom v európskom vzdelávacom systéme a umožňuje kompatibilitu s inými vysokými školami v zahraničí.

1. Cieľ a materiál

Cieľom príspevku je na pozadí teoretických východísk identifikovať význam vysokoškolského vzdelávania na slovenských univerzitách so študijnými programami spätými s cestovným ruchom a turizmom. Príspevok je analýzou pracovísk s najdlhšou tradíciou terciárneho vzdelávania v sektore cestovný ruch na Slovensku, v ktorých poukazuje na formovanie študijných programov a hodnotí vývoj počtu absolventov terciárneho štúdia I. a II. stupňa, ktoré sa podieľajú na príprave odborníkov v cestovnom ruchu a turizme. Materiál, ktorý spracúvame, sme získali zo sekundárnych zdrojov a využívame vybrané štatistické údaje, publikované Centrom vedecko-technických informácií SR, Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, Štatistickým úradom Slovenskej republiky a zo Správ o činnosti vybraných univerzít. Príspevok je východiskovou analýzou formovania terciárneho vzdelávania dennej a externej formy I. a II. stupňa štúdia v sektore cestovný ruch na Slovensku. Na základe toho nie je analýzou výsledkov novej akreditácie, podľa ktorej sa s výučbou podľa schválených študijných programov začína v školskom roku 2015/16.

2. Teoretické východiská skúmania

Tradičnou úlohou terciárneho vzdelávania je výchova odborníkov v jednotlivých profesiách. Univerzity sú súčasne lokálnym centrom spoločenského diania, subjektom spolupráce s miestnou štátnou správou, so samosprávou a s podnikateľskou sférou, pričom do centra pozornosti sa dostáva úloha univerzít v inovačnom procese. Mali by vytvárať nové znalosti, ktoré sa prenášajú do praxe prostredníctvom podnikového sektora vo forme výstupov základného výskumu či prostredníctvom spinn-off firiem (Kuzmišinová, 2009). Znalosti vznikajú kombinovaním poznatkov, ktoré sú výsledkom poznávacieho procesu. Dôvodom, prečo sa v súčasnosti vedeckí pracovníci, ako aj praktici intenzívne zaoberajú znalosťami, je skutočnosť, že vo všeobecnosti sa za najslubnejšiu stratégiu pre ekonomický rast krajín považuje tá, ktorá posilňuje znalostnú základňu krajiny a využívanie nových znalostí v ekonomike (Rehák, 2009). Inovácie a znalosti sa považujú za strategicky najvýznamnejšie zdroje poznatkovo založenej firmy a ako jedinečný, ťažko napodobiteľný kapitál sa stávajú hlavným determinantom jej konkurencieschopnosti. Znalosti sú fundamentálnym stupňom, znalostnou bázou ekonomiky a sú definované ako kapacita a schopnosť tvoriť a inovovať nové myšlienky, procesy a produkty a pretransformovať ich do ekonomických hodnôt a bohatstva (Huggins, Izushi, 2007). V procese vedeckého poznávania sa postupne skúma a odкрýva vplyv znalostí na ekonomický rozvoj spoločnosti a regiónov, ale spätne aj to, ako regióny prispievajú k znalostne založenému rozvoju vlastnej krajiny. Rozvoj spoločnosti a jej regiónov bude teda v budúcnosti závisieť aj od riešenia problému adekvátnej úrovne rozvoja systému vzdelávania. (Kuzmišinová, 2010).

Cestovný ruch je označovaný ako poznatkovo nenáročná sféra a dôležitosť uplatňovania nových poznatkov v ňom narastá. Tento nárast je spôsobený enormne sa zvyšujúcou konkurenciou na trhu cestovného ruchu. Hlavne manažéri jednotlivých subjektov sú nútení generovať, vymieňať a aplikovať nové poznatky, aby boli ich podniky schopné prežiť v silnom konkurenčnom prostredí. Významným generátorom a šíriteľom poznatkov v regióne by mali byť popri samotných podnikateľoch aj

univerzity. Svetová organizácia cestovného ruchu špecifikovala vzdelávanie v cestovnom ruchu ako nositeľa potenciálu na dosahovanie spokojnosti zákazníkov a rovnako zvyšovania konkurenčnej schopnosti podnikateľských subjektov cestovného ruchu a regiónov za podmienky garantovaného špecifického vzdelávania a výchovy (WTO, 1997). Vzdelávanie chápu Matulčíková a Matulčík (2012) ako súbor „všeobecných a odborných, teoretických a praktických vedomostí, ktoré človek cieľavedome získava v priebehu vzdelávacieho procesu“ a to zároveň v školách a iných vzdelávacích inštitúciách. Rozlišujeme medzi formálnym, neformálnym a informálnym vzdelávaním. V rámci formálneho vzdelávania v cestovnom ruchu je pozornosť autorov venovaná otázke, či základné poslanie vzdelávania v cestovnom ruchu má byť redukované na odbornú výchovu absolventov prostredníctvom vytvárania „balíkových certifikátov“ (packaged certificate), čo znamená, že školy vytvárajú balík formovaný odbornými požiadavkami. Tento balík odovzdávajú študentom, pomocou ktorého sú títo potom schopní fungovať vo sfére cestovného ruchu po absolvovaní štúdií (Matulčíková, Matulčík, 2012). J. Tribe (2002) je presvedčený, že samotná príprava absolventov spočívajúca v schopnostiach uspokojovať požiadavky zákazníkov a produkovať hospodárske benefity je nedostačujúca a výstupom by mali byť uvažujúci jednotlivci, ktorí sú schopní primerane konať. Viacerí autori okrem odborných zdatností upriamujú pozornosť na požiadavky v oblasti jazykových znalostí a kultúry absolventov a zastávajú názor, že práve schopnosť adekvátne komunikovať podporená odbornými a jazykovými znalosťami vytvárajú pozitívnu klímu, ktorá ovplyvňuje mienku zákazníkov a intenzitu vnímania danej aktivity (Borovský, Smolková, Niňajová, 2008). Kombinácia inovačnej výkonnosti a kvality ľudských zdrojov je základnou podmienkou rozvoja znalostnej spoločnosti a jej konkurencieschopnosti. Dostatok kvalifikovaných pracovných síl je znakom dobre rozvinutého vzdelávacieho systému, na vrchole ktorého sú univerzity (Kuzmišin, Kuzmišinová, 2010). Najzávažnejšou bariérou v otázke tvorby, získavania a šírenia znalostí pre rozvoj cestovného ruchu u nás je nedostatok finančných zdrojov. No využívanie existujúcich znalostí vo firmách v sektore cestovný ruch zabezpečuje tvorbu nových produktov a služieb, pričom je sledovaná maximálna návratnosť vložených investícií (Mišúnová, Mišún, 2012).

3. Pracoviská s najdlhšou tradíciou vzdelávania v cestovnom ruchu v SR

S výučbou predmetu cestovný ruch sa začalo na Vysoké škole ekonomickej (VŠE) v Bratislave v rámci štúdia vnútorného obchodu ako súčasťi odvetvovej ekonomiky už v roku 1954. V roku 1964 vznikla na Fakulte odvetvových ekonomík VŠE v Bratislave Katedra ekonomiky cestovného ruchu a spoločného stravovania (KSCR). Súbežne so vznikom katedry Vysoká škola ekonomická v Bratislave založila svoje konzultačné stredisko v Banskej Bystrici, kde sa začiatkom akademického roku 1973 - 1974 zriadilo detašované pracovisko. Po štyroch rokoch príprav v roku 1977 vznikla piata fakulta Vysoké školy ekonomickej – Fakulta ekonomiky služieb a cestovného ruchu (FESCR) v Banskej Bystrici. Po prijatí vysokoškolského zákona č. 172/1990 Zb. sa do systému vysokoškolského vzdelávania zaviedli nové prvky a dôraz sa kládol na koncepčnosť riadenia a cieľový program rozvoja vedy a výskumu. Do ukončenia svojej činnosti 30. júna 1992 fakulta na krátky čas prijala názov Vysoká škola ekonomiky služieb a cestovného ruchu v Banskej Bystrici. Následne 1. júla 1992 sa Fakulta ekonomiky služieb a cestovného ruchu Vysoké školy ekonomickej ako samostatný vysokoškolský subjekt stala spoluzakladateľkou Univerzity Mateja Bela (UMB) ako jej Ekonomická fakulta. (www.umb.sk). V súčasnosti univerzitné vzdelanie v sektore cestovný ruch na Slovensku spolu s Katedrou služieb a cestovného ruchu Obchodnej fakulty EU v Bratislave a Katedrou cestovného ruchu a spoločného stravovania Ekonomickej fakulty UMB v Banskej Bystrici poskytujú katedry na ďalších piatich fakultách slovenských univerzít. Vzdelávanie v študijnom odbore cestovný ruch na krátke obdobie zabezpečovala aj súkromná Vysoká škola Goethe Uni Bratislava s Fakultou cestovného ruchu v Piešťanoch. K 31. 10. 2014 študovalo na GUNI 26 študentov dennej formy štúdia, z toho na fakultu cestovného ruchu pripadalo 92,3 percenta (24 študentov). V roku 2014 študijný program kúpeľníctvo a hotelierstvo na externej forme štúdia ukončilo 20 absolventov a o rok neskôr to boli na externej forme iba štyria bakalári, ktorí boli poslednými študentmi školy.

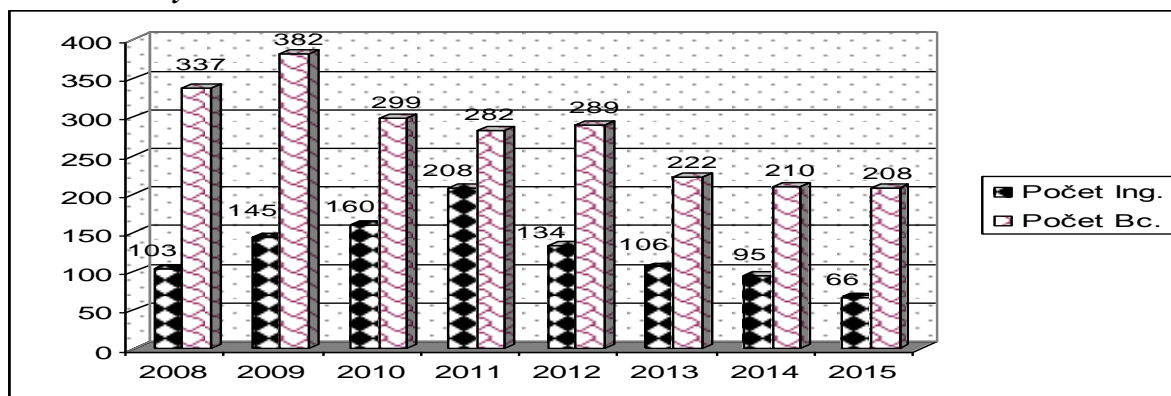
4. Formovanie študijných programov cestovného ruchu a turizmu na univerzitách SR

Formovanie študijných programov a študijných odborov cestovného ruchu a turizmu terciárneho vzdelávania ovplyvnila predovšetkým prestavba vysokoškolského štúdia na Slovensku, ktorá sa uskutočnila v roku 2004. Na univerzitách SR boli akreditované nové študijné programy, na ktoré sa začali prijímať uchádzači od akademického roku 2005/2006. Aplikácia nových študijných programov umožnila kompatibilitu univerzít s inými vysokými školami na Slovensku aj v zahraničí. V roku 2004 prešli univerzity definitívne na dvojstupeňový systém inžinierskeho štúdia. V roku 2014 bolo na Slovensku spolu akreditovaných 33 vysokoškolských ustanovizní, ktoré ponúkali študijné programy.

4.1 Obchodná fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave

V roku 2004 Obchodná fakulta (OF) akreditovala nové študijné programy, na ktoré začala prijímať uchádzačov od akademického roku 2005/2006. Univerzitné vzdelanie na fakulte zabezpečuje Katedra služieb a cestovného ruchu Ekonomickej univerzity (KSCR EU). Katedra mala od roku 2004 na 1. stupni štúdia akreditovaný študijný program Podnikanie v obchode so študijným odborom Podnikanie v obchode a cestovnom ruchu a na 2. stupni bol zriadený študijný odbor Cestovný ruch so študijným programom Manažment cestovného ruchu. Vývoj počtu absolventov Obchodnej fakulty EU v Bratislave v študijných programoch zameraných na **Podnikanie v obchode a cestovnom ruchu** a Manažment cestovného ruchu od roku 2008 zaznamenal podstatné zmeny. V roku 2008 bakalárske štúdiá ukončili prví absolventi v počte 337. Rok 2009 sa stal najúspešnejším rokom bakalárskeho štúdia so zameraním na cestovný ruch, keď promovalo 382 bakalárov. V ďalších rokoch mal počet absolventov bakalárskeho štúdia postupne klesajúcu tendenciu. V roku 2015 počet absolventov bakalárskeho štúdia dosiahol počet 208, čo predstavovalo približne iba polovicu roku 2009. To svedčí o postupne klesajúcom počte študentov na našich univerzitách.

Obr. 1: Vývoj počtu absolventov bakalárskeho a inžinierskeho štúdia so zameraním na cestovný ruch na OF v Bratislave v r. 2008 - 2015

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Správ o výsledkoch OF EU v Bratislave a údajov z Centra vedecko-technických informácií SR

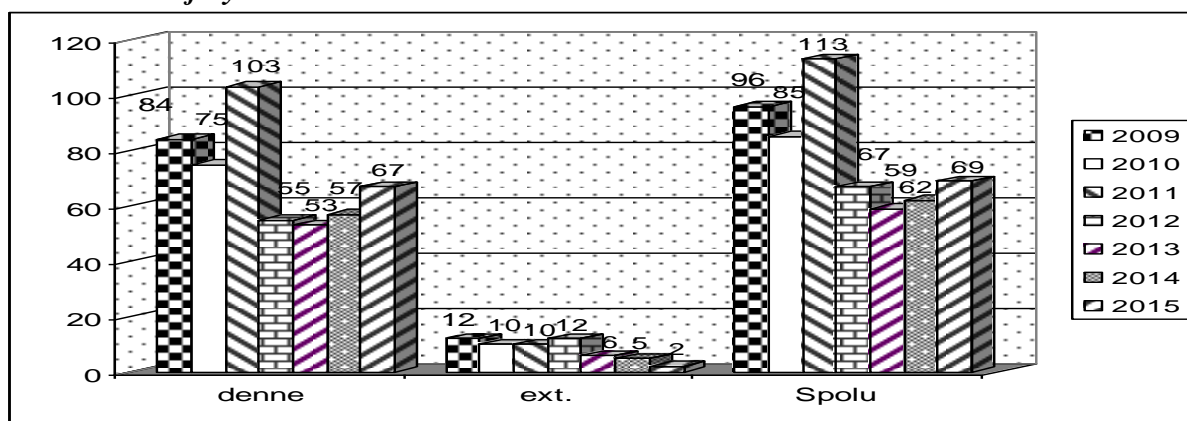
V rokoch 2008 – 2015 vyprodukovala Obchodná fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave najviac odborníkov na cestovný ruch s titulom „inžinier“ v roku 2011, keď **Manažment cestovného ruchu** absolvovalo 208 inžinierov. Od roku 2012 záujem o štúdium v odboroch cestovného ruchu výrazne klesol a rovnako klesol počet ich absolventov. V roku 2014 počet absolventov nedosiahol ani sto (95 absolventov, t. j. o 113 menej ako v roku 2011, čo je pokles o 54,4 %). Zvýšenie záujmu o štúdium takýchto odborov neovplyvnil ani fakt, že v roku 2014 Obchodná fakulta EU kládla dôraz nielen na dôslednú realizáciu učebných plánov v akreditovaných študijných programoch, ale aj internalizáciu vzdelávania ako nevyhnutnú podmienku z hľadiska etablovania sa v európskom vzdelávacom priestore. V roku 2015 počet absolventov klesol na 66 študentov, čo v porovnaní s rokom 2011 znamená pokles o 68,3 percenta. V roku 2015 Obchodná fakulta EU akreditovala nové študijné odbory a študijné programy podľa zákona č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách. Po komplexnej

akreditácii sa zmenil študijný program cestovného ruchu na 1. stupni. Študijný odbor – 3.3.9 Obchodné podnikanie ponúka tak na rozdiel od predchádzajúcej akreditácie študijný program **Podnikanie v cestovnom ruchu a službách**. Na 2. stupni štúdia bol ponechaný študijný program **Manažment cestovného ruchu**, ktorý poskytuje dôslednejšiu prípravu absolventov pre prax. Aplikácia nových študijných programov umožnila kompatibilitu Ekonomickej univerzity v Bratislave s inými vysokými školami na Slovensku aj v zahraničí a umožnila tak zvýšenú medzinárodnú mobilitu študentov.

4.2 Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici

V Banskej Bystrici sa v druhej polovici 70. rokov etablovala samostatná fakulta spätá s cestovným ruchom s názvom Fakulta ekonomiky služieb a cestovného ruchu UMB, ktorá sa v roku 1992 stala súčasťou Univerzity Mateja Bela ako Ekonomická fakulta (EF). V roku 2004 boli na Univerzite Mateja Bela (UMB) akreditované tri študijné programy prvého a druhého stupňa štúdia pre dennú aj externú formu štúdia späté s cestovným ruchom. Na EF UMB v Banskej Bystrici akreditovaný študijný program Cestovný ruch na bakalárskom štúdiu absolvovalo najviac študentov v roku 2011 s počtom 113 absolventov na oboch formách štúdia (z toho bolo 10 externistov). Vývoj počtu absolventov v sledovanom období od roku 2009 do roku 2015 jednoznačne poukazuje na vysoký podiel študentov denného štúdia. V roku 2015 zo 69 promovovaných boli iba dvaja externisti.

Obr. 2: Vývoj počtu absolventov bakalárskeho štúdia št. programu Cestovný ruch na EF UMB v Banskej Bystrici

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov z Centra vedecko-technických informácií SR

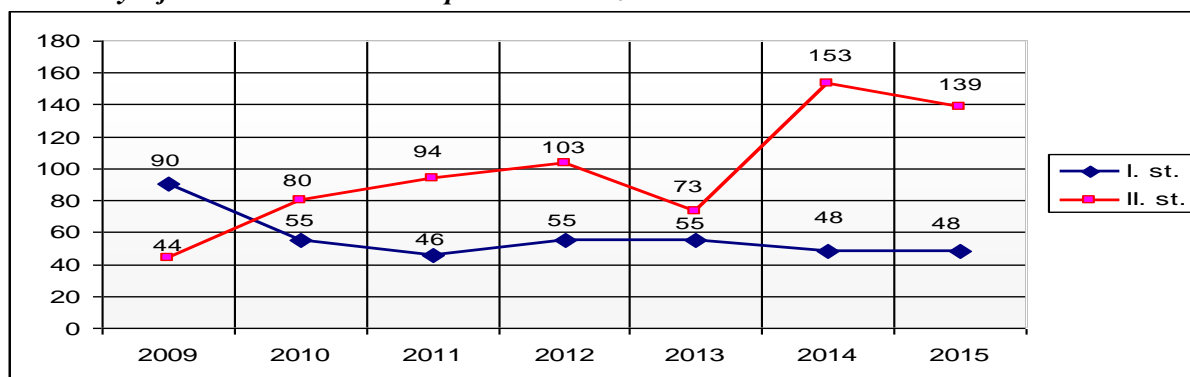
V rokoch 2009 - 2015 vyprodukovala Ekonomická fakulta UMB najviac odborníkov na cestovný ruch v roku 2010, keď titul „inžinier“ získalo 117 absolventov. Na druhom stupni štúdia dobiehali študijné programy Riadenie cestovného ruchu (72 absolventov) a Ekonomika a manažment hotelierstva a pohostinstva (12 absolventov). Interkultúrnu komunikáciu v cestovnom ruchu ukončilo 26 absolventov a externou formou študijný odbor Ekonomika podnikov cestovného ruchu iba sedem absolventov. Inžinierske štúdium malo v sledovanom období ustálenú ponuku študijných programov od roku 2012 s jednoznačnou prevahou študentov dennej formy štúdia. Na študijnom odbore Ekonomika podnikov cestovného ruchu titul inžiniera získalo najviac študentov v roku 2013 v počte 91 absolventov (z toho osem boli externisti). Na dennom štúdiu Interkultúrnu komunikáciu v cestovnom ruchu absolvovalo v tom roku 16 študentov. Po komplexnej akreditácii sa od roku 2015 zmenil študijný program Cestovného ruchu na Ekonomickej fakulte UMB v 2. stupni štúdia. Študijné programy Ekonomika podnikov cestovného ruchu a Interkultúrna komunikácia v cestovnom ruchu boli nahradené študijným programom **Ekonomika a riadenie cestovného ruchu**.

4.3 Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja SPU v Nitre

Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja SPU v Nitre (FEŠRR) vznikla v roku 2004 a je najmladšou fakultou Slovenskej poľnohospodárskej univerzity (SPU) v Nitre. V rámci študijného

odboru Verejná správa a regionálny rozvoj fakulta zabezpečuje vzdelávanie v akreditovanom študijnom programe **Manažment rozvoja vidieckej krajiny a vidieckeho turizmu** na I. a II. stupni dennou a externou formou štúdia.

Obr. 3: Vývoj absolventov I. a II. stupňa štúdia so zameraním na CR na FEŠRR SPU v Nitre

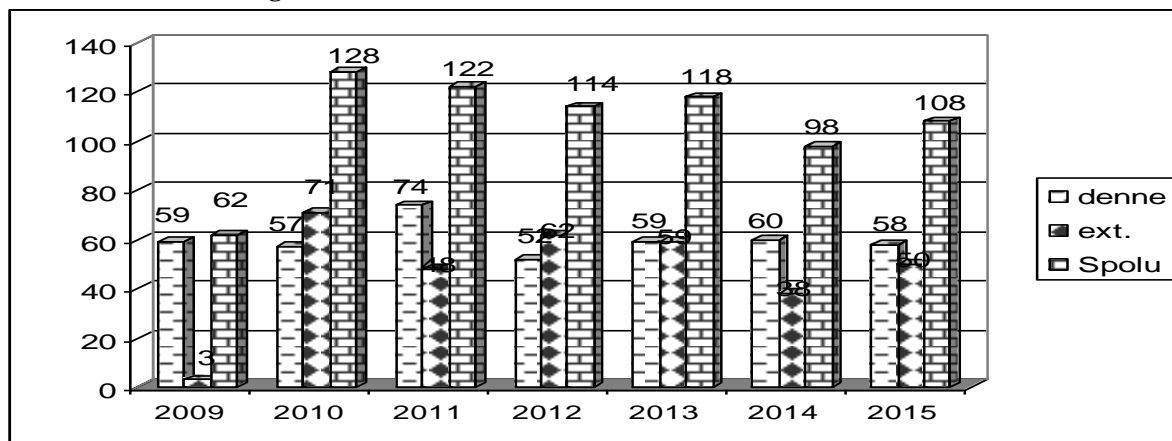
Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov z Centra vedecko-technických informácií SR

V rokoch 2009 - 2015 študijný odbor absolvovalo najviac študentov v roku 2014 s počtom 201. Z toho na II. stupni štúdia v študijnom programe Manažment rozvoja vidieckej krajiny a vidieckeho turizmu bolo promovovaných 153 študentov, čo je 76,1 percenta a na absolventov bakalárskeho štúdia pripadalo 23,9 percenta (48 študentov). Ako je zrejmé, širokospektrálne uplatnenie absolventov II. stupňa štúdia ako systémových inžinierov odborov a úsekov štátnej správy a samosprávy na regionálnej a miestnej úrovni je výsledkom zvýšeného záujmu o štúdium tohto študijného odboru v porovnaní s inými fakultami.

4.4 Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre vznikla v roku 1998 premenovaním bývalej Fakulty humanitných vied. Výučbu študijného odboru **Kulturológia – riadenie kultúry a turizmu** zabezpečuje Katedra manažmentu, kultúry a turizmu UKF. Študijný program je akreditovaný v bakalárskom aj magisterskom stupni štúdia v dennej forme aj externej forme, s možnosťou štúdia v Nitre a na detašovanom pracovisku v Lučenci. Pri hodnotení študijných odborov so zameraním na cestovný ruch a turizmus má Filozofická fakulta UKF v Nitre od roku 2005 až doteraz najstabilnejšiu ponuku študijných programov, o ktorú študenti prejavujú značný záujem. Najväčší počet absolventov v bakalárskom štúdiu dosiahol v roku 2008, keď na oboch formách štúdia bolo promovovaných 172 bakalárov. Dôležitý je poznatok, že o štúdium bol zo strany študentov vyšší záujem o externú formu štúdia (v roku 2008 to bolo 104 študentov, t. j. 60,4 percent). V posledných rokoch je počet študentov na oboch formách štúdia vyrovnaný. K 31. 12. 2014 bakalárske štúdium študijného odboru Kulturológia – riadenie kultúry a turizmu ukončilo 92 študentov, z toho asi polovica (47 študentov) ich absolvovala na externej forme štúdia. V roku 2015 to bolo najmenej bakalárov – 83 študentov, z toho 31 externistov. Najvyšší počet 122 absolventov magisterského štúdia bol v roku 2011, z ktorých väčšinu (74 študentov) tvorili študenti denného štúdia. Na II. stupni štúdia bolo promovovaných 98 študentov, pritom 60 navštevovalo dennú formu štúdia.

Obr. 4: Absolventi magisterského štúdia so zameraním na turizmus na FF UKF v Nitre

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov z Centra vedecko-technických informácií SR

4.5 Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (FSS UKF) bola založená Zriaďovacou listinou rektora 11. novembra 2003. V roku 2014 bolo na bakalárskom stupni štúdia realizovaných sedem študijných programov vrátane študijného programu Regionálny cestovný ruch, v rámci študijného odboru Cestovný ruch, ktorého garantom je Katedra cestovného ruchu UKF. Katedra vznikla 1. 3. 2013 na základe zmeny organizačnej štruktúry FSS a od svojho vzniku pôsobí ako pracovisko na zabezpečovanie neučiteľského vzdelávania v študijnom odbore Cestovný ruch. Vzdelávanie v akreditovanom bakalárskom študijnom programe Regionálny cestovný ruch sa uskutočňuje od akademického roku 2013/2014. V akademickom roku 2013/2014 študijný odbor Regionálny cestovný ruch študovalo 60 študentov denného štúdia. K 31. 10. 2014 na Katedre cestovného ruchu UKF v Nitre tento študijný odbor navštevovalo 121 študentov, čo je nárast o 100 percent. Prví absolventi študijného odboru Regionálny cestovný ruch budú v akademickom roku 2015/16.

4.6 Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií Technickej univerzity v Košiciach

Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií Technickej univerzity v Košiciach (FBERG) bola založená v roku 1952. Má deväť fakúlt a päť ústavov, z ktorých Ústav zemských zdrojov (ÚZZ) sa na jednom zo siedmich pracovísk zameriava na geo a montánný turizmus. Študijný odbor má názov Získavanie a spracovanie zemských zdrojov a ponúka študijný program *Geoturizmus*. V roku 2015 študijný program na bakalárskom štúdiu ukončilo 51 absolventov dennej aj externej formy a 57 absolventov inžinierskeho stupňa štúdia na oboch formách štúdia. Absolventi externej formy majú nízke zastúpenie, na I. stupni štúdia boli iba štyria a na II. stupni necelá polovica (17 absolventov). Absolventi inžinierskeho stupňa štúdia geoturizmu sú pripravovaní na pôsobenie v stredných a vo vyšších manažérskych funkciách v oblasti cestovného ruchu a regionálneho rozvoja s akcentom na udržateľný rozvoj cestovného ruchu.

4.7 Fakulta manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove

Katedra turizmu hotelového manažmentu Fakulty manažmentu (FM PU) je pokračovaním inštitútu turizmu hotelového manažmentu Filozofickej fakulty PU (vznik 1. 4. 1994), ktorá rieši aktuálne otázky ďalšieho rozvoja turizmu a skvalitňovania poskytovaných služieb v oblasti turizmu. K 31. 10. 2014 študovalo študijný program *Turizmus, hotelierstvo a kúpeľníctvo* na prvom stupni štúdia 512 študentov. Počet študentov prvého stupňa štúdia stúpol o 110 študentov, čo je o 21,5 percenta. Na denné štúdium pripadalo 72,8 percenta (373 študentov) z počtu študujúcich a na externé štúdium

27,2 procenta (139 studentov). V roku 2015 prvý stupeň štúdia absolvovalo 188 bakalárov, z toho väčšina (151) absolvovala denné štúdium.

Na záver hodnotenia vývoja a formovania študijných programov cestovného ruchu a turizmu na univerzitách na Slovensku možno konštatovať, že prierezový charakter sektora cestovný ruch sa odráža na pestrej štruktúre fakúlt, ktoré zabezpečujú výchovu a vzdelanie študentov, ktorých záujmom je najsť širokospektrálne a systémové uplatnenie v praxi. V roku 2015 z celkového počtu 1 080 absolventov študijných odborov cestovný ruch a turizmus I. a II. stupeň štúdia ukončilo dennou formou trikrát viac absolventov ako externou.

Tab. 1 Absolventi I. a II. st. št. so zameraním na cestovný ruch na všetkých fakultách SR v r. 2015

Fakulta	Druh štúdia	Počet absolventov	z toho denné	ext.
Fakulta manažmentu PU Prešov	I. st.	188	151	37
Filozofická fakulta UKF Nitra	I. st.	83	52	31
Filozofická fakulta UKF Nitra	II. st.	108	58	50
Ekonomická fakulta UMB B. Bystrica	I. st.	69	67	2
Ekonomická fakulta UMB B. Bystrica	II. st.	11	11	0
Ekonomická fakulta UMB B. Bystrica	II. st.	52	45	7
Fakulta baníctva, ekol., TU Košice	I. st.	51	47	4
Fakulta baníctva, ekol., TU Košice	II. st.	57	40	17
Obchodná fakulta EU Bratislava	I.st.	208	187	21
Obchodná fakulta EU Bratislava	II. st.	66	46	20
Fakulta eur. štúdií a RR SPU Nitra	I. st.	48	30	18
Fakulta eur. štúdií a RR SPU Nitra	II. st.	139	89	50
SR spolu	I. a II. st.	1080	823	257

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov z Centra vedecko-technických informácií SR

Najviac bakalárov (208) bolo promováných na Obchodnej fakulte EU v Bratislave, v počte 188 si diplom bakalára prevzali absolventi Fakulty manažmentu PU v Prešove. Diplom inžinierskeho štúdia v roku 2015 prevzalo najviac absolventov (139) na Fakulte európskych štúdií a regionálneho rozvoja SPU Nitra. Na druhom mieste v počte absolventov magisterského štúdia sa umiestnila Filozofická fakulta UKF v Nitre.

Záver

Z analýzy formovania študijných odborov spätých s cestovným ruchom a turizmom vyplýva, že štúdium u nás zabezpečujú iba verejné vysoké školy, ktoré majú štatút univerzít s počtom najmenej šesť fakúlt. Zameranie na cestovný ruch majú z verejných vysokých škôl univerzity, na ktorých o štúdium prejavuje záujem vysoký počet študentov. Na I. a II. stupni štúdia v roku 2015 tieto univerzity mali na svojich fakultách vyše 8-tisíc študentov. Sú to univerzity, ktoré sú lokalizované v rámci veľkých vysokoškolských miest. Lokalizácia univerzít s ponukou štúdia študijných programov spätých s cestovným ruchom a turizmom do veľkých vysokoškolských miest podčiarkuje a poukazuje na význam výchovy a prípravy odborníkov pre oblasť cestovného ruchu a turizmu.

Ako nedostatok sa ukazuje, že výchovu a vzdelanie absolventov so zameraním na cestovný ruch a turizmus v súčasnosti nezabezpečuje žiadna z fakúlt. Pracoviskami na zabezpečovanie vzdelávania v študijnom odbore cestovný ruch sú katedry jednotlivých fakúlt. Hoci sa v novej akreditácii doprofilovali kvalita aj kvantita foriem a druhov štúdia a bol dokončený proces zavádzania kreditného systému štúdia, ktorý umožňuje študentom mobilitu medzi inými vysokými školami doma aj v zahraničí, k zvýšeniu počtu vysokoškolákov nedochádza. Ďalším problémom je, že v súčasnosti s katedrami cestovného ruchu a turizmu stabilne spolupracuje pomerne málo podnikateľských

subjektov. Práve v slabom prepojení univerzitného vzdelávania a praxe v podnikoch cestovného ruchu vidíme jednu z najväčších bariér rozvoja tejto sféry založenej na poznatkoch. Dôležitým pilierom poznatkov je efektívny vzdelávací systém vychádzajúci z potrieb firiem, teda taký, ktorý je flexibilný vo vzťahu k požiadavkám trhu, teda aj trhu cestovného ruchu.

Literatúra

- [1] BOROVSKÝ, J., SMOLKOVÁ, E., NIŇAJOVÁ, I., (2008). *Cestový ruch trendy a perspektívy*. IURA Edition. ISBN 978-80-8078-215-3.
- [2] HUGGINS, R., IZUSHI, H., (2007). *Competing for Knowledge: Creating, Connecting and Growing*. London: Routledge.
- [3] KUZMIŠINOVÁ, V., (2009). *Podniky – univerzity – samospráva (regióny)*. Košice: Technická univerzita Košice, Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-553-0297-3.
- [4] KUZMIŠIN, P., KUZMIŠINOVÁ, V., (2010). Terciárne vzdelávanie ako komponent regionálneho rozvoja. *Ekonomický časopis*, vol. 58, no. 7, pp. 725–741. ISSN 0013-3035.
- [5] MATULČÍKOVÁ, M., MATULČÍK, J., (2012). *Vzdelávanie a kariéra*. Bratislava Ekonóm. ISBN 978-80-225-3472-7.
- [6] MIŠŮNOVÁ, E., MIŠŮN, J., (2012). Náčrt uplatnenia inovácií v regionálnom rozvoji cestovného ruchu. *Ekonomické rozhlady: vedecký časopis Ekonomickej univerzity v Bratislave*, vol. 41, no. 3., pp. 347-362. ISSN 0323-262X.
- [7] REHÁK, Š., (2009). Ekonómia znalostí v priestore a čase. Teoretický prehľad - APVV-0230-07. *Region direct : the international scientific journal : medzinárodný vedecký časopis*, vol. 2, no. 1, pp. 12-32, Banská Bystrica . ISSN 1337-8473.
- [8] TRIBE, J., (2002). The Philosophic Practitioner. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 10, no. 4, pp. 309-324. ISSN 1747-7646.
- [9] WORLD TOURISM ORGANIZATION, (1997). *International Tourism: A Global Perspective* (WTO Tourism Education and Training Series). Geneva: WTO. ISBN 978-9284402311.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu APVV-14-0512 UNIREG „Univerzity a ekonomický rozvoj regiónov“.

VPLYV UNIVERZIÁDY AKO PUTOVNÉHO ORGANIZOVANÉHO PODUJATIA NA ROZVOJ CESTOVNÉHO RUCHU V ÚZEMÍ Z POHĽADU VYSOKOŠKOLSKÝCH ŠTUDENTOV

IMPACT OF UNIVERSIADE AS CHALLENGE EVENT TO THE TOURISM DEVELOPMENT ON THE AREA FROM THE UNIVERSITY STUDENTS PERSPECTIVE

KRISTÍNA POMPUROVÁ

RADKA MARČEKOVÁ

Katedra cestovného ruchu a spol. stravovania *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici *Matej Bel University in Banska Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: milota.vetrakova@umb.sk

Anotácia

Organizované podujatia sú významnou súčasťou ponuky cestovného ruchu, ktorý dynamizujú. Význam pre rozvoj cestovného ruchu majú predovšetkým podujatia globálneho charakteru, ktoré sú atraktívne pre množstvo návštevníkov, médiá, sponzorov a ďalšie zainteresované subjekty. Slovensko v roku 2015 hostilo druhé najväčšie zimné športové podujatie – 27. svetovú zimnú univerziádu. Cieľom state bolo preto zhodnotiť vplyv daného podujatia na rozvoj cestovného ruchu v území. Keďže univerziáda je najvýznamnejším vysokoškolským športovým podujatím, účinok podujatia sa hodnotil z pohľadu vysokoškolských študentov. Potrebné údaje sa získali dotazníkovým opytovaním a doplnili sa sekundárnymi zdrojmi. Reprezentatívny výberový súbor tvorilo viac ako 400 respondentov – vysokoškolských študentov. Povedomie o univerziáde a mieste jej konania v roku 2015 mala len približne štvrtina vysokoškolských študentov na Slovensku, čo mohlo ovplyvniť aj návštevnosť podujatia a následne jeho účinky na rozvoj cestovného ruchu v území. Univerziády sa zúčastnila desatina študentov, z toho časť sa podujatím aktívne súťažila. Väčšina návštevníkov sa na niekoľkodňovom podujatí zdržala len jeden deň, pričom atraktívnejším dejiskom univerziády bolo Štrbské Pleso v tatranskom regióne, kde sa odohrávalo aj viac športových disciplín. Vzhľadom na všeobecný model správania sa návštevníkov podujatím je možné predpokladať, že napriek krátkodobej účasti na univerziáde študenti svojimi výdavkami na stravovanie a ďalšie služby prispeli k tvorbe príjmov v navštívenom území, a stimulovali tak rozvoj cestovného ruchu.

Kľúčové slová

športové podujatie, Univerziáda, vplyv podujatia na rozvoj cestovného ruchu, vysokoškolskí študenti

Annotation

Organized events are an important part of tourism, which they can dynamize. Importance for tourism development has mainly mega events attractive to many visitors, media, sponsors and other stakeholders. Slovakia in 2015 hosted the second largest winter sports event - the 27th World Winter Universiade. The aim of the article is therefore to assess the impact of the event on the development of tourism in the area. As the Universiade is the largest university sports event, the impact of the event is assessed from the perspective of university students. The necessary data were obtained by questionnaire supplemented by secondary sources. Representative sample group consisted of more than 400 respondents – university students. Consciousness about the Universiade and its venue in 2015 has only about a quarter of university students in Slovakia, which could also affect the event

attendance and consequently its effects on the development of tourism in the area. Universiade attended every tenth student. Some of them actively participated at the event. Most visitors spend at the event only one day; more attractive venue for Universiade was Štrbské Pleso in the High Tatras region, where was happening more sporting disciplines than in Osrbliie. Given the general model the Slovak events visitors' behavior it can be assumed that, despite the short-term participation in the Universiade students contributed to the incomes generated in the visited area, and stimulating the development of tourism.

Key words

events influence on the tourism development, sports event, Universiade, university students

JEL classification: L83

Úvod

Organizované podujatia v cestovnom ruchu sú dynamickou súčasťou primárnej ponuky cieľového miesta. Gúčík (2001, s. 161) ich označuje za „veľmi premenlivý objekt ponuky v cestovnom ruchu, ktorý je nevyhnutné organizovať a pohotovo využívať“. Cieľavedome sa plánujú a tvoria pri špecifickej príležitosti alebo v snahe dosiahnuť vytýčené ciele.

V cestovnom ruchu organizované podujatia plnia podľa Getza (2012) niekoľko kľúčových funkcií. Ich úlohou je najmä pritiahnúť návštevníkov do vybraného cieľového miesta, pomáhať pri prekonávaní sezónnosti, pozitívne prispievať k marketingu územia, predovšetkým k vytváraniu imidžu a značky cieľového miesta cestovného ruchu, oživovať (animovať) primárnu ponuku cieľového miesta a podieľať sa na ďalšom rozvoji daného územia. Jago a Dwyer (2006) dodávajú, že organizované podujatia iniciujú tak jednoduchové návštevy, ako aj dlhší pobyt v cieľovom mieste. Pre cieľové miesto predstavujú príležitosť na zvýšenie príjmov z cestovného ruchu, zlepšenie infraštruktúrnej vybavenosti, vznik ďalších atraktivít cestovného ruchu, ako aj zvýšenie povedomia o cieľovom mieste. Význam podujatí je teda predovšetkým v tom, že stimulujú rozvoj cestovného ruchu na území, vyvolávajú potrebu vzniku ďalších súčastí primárnej a sekundárnej ponuky cieľového miesta, pomáhajú zviditeľniť cieľové miesto na dlhší alebo kratší čas a generujú ďalšie pozitívne a mimo ekonomické účinky. Organizované podujatia tak môžu dynamizovať nielen cestovný ruch v území, ale aj mnohostranný rozvoj cieľového miesta. S rastom významu podujatia pritom v zásade rastú aj jeho hmotné a nehmotné účinky na rozvoj cestovného ruchu a regionálny rozvoj územia (Ekmekeci, 2011) a posilňuje sa tak konkurencieschopnosť regiónu (Absalyamov, 2015).

Podľa Regionalizácie cestovného ruchu v Slovenskej republike (MH SR, 2005) má tretina slovenských regiónov cestovného ruchu Slovenska vysoký alebo dobrý potenciál pre návštevu podujatí. Ako však uvádza Kmeco (2005) a Malachovský (2005), cieľové miesta napriek tomu nedokážu dostatočne využívať svoj potenciál; neprispôsobujú sa kultúrnym preferenciám domáceho obyvateľstva a kultúrnym odlišnostiam zahraničných návštevníkov (Vetráková, Holúbeková, Šebová, 2015). Väčšina cieľových miest nie je schopná vytvoriť a ponúkať na trhu cestovného ruchu organizované podujatia, ktoré by mali väčší ako regionálny význam a vyvolali tak vyššie výdavky návštevníkov. Príležitosťou na zmenu sú putovné podujatia globálneho významu, ktoré sa tešia záujmu domácich i zahraničných návštevníkov i médií. V posledných rokoch bolo pritom Slovensko hostiteľskou krajinou majstrovstiev sveta v ľadovom hokeji (2011), majstrovstiev sveta juniorov v alpskom lyžovaní (2014) a v roku 2015 parciálne hostilo svetovú zimnú univerziádu, ktorá je druhým najväčším športovým podujatím po zimných olympijských hrách.

Oficiálnym dejiskom 27. svetovej zimnej univerziády 2015 bolo Španielsko (Granada), ktoré však kvôli absencii vhodných podmienok na organizovanie súťaží v biatlone, bežeckom lyžovaní, severskej kombinácii a skokoch na lyžiach spolupracovalo so Slovenskom.

Slovenská časť zimnej univerziády sa konala od 24. januára do 1. februára 2015 v už existujúcich areáloch s dlhoročnou tradíciou organizovania športových podujatí presahujúcich národný význam na

Štrbskom Plese (Vysoké Tatry, Prešovský kraj) a v Osrblí (Banskobystrický kraj). Zúčastnilo sa jej 666 členov delegácií (z toho 390 športovcov: 277 na Štrbskom Plese, 113 v Osrblí) z 31 krajín. Najpočetnejšie zastúpenie atlétov mala pritom Ruska federácia (52), nasledovaná Poľskom (32), Kazachstanom (31), Ukrajinou (31), Českou republikou (22) a Slovenskom ako hostujúcou krajinou (21). Okrem organizačného výboru úspešný priebeh podujatia zabezpečovalo 230 dobrovoľníkov, ktorých nábor prebiehal v mesiacoch apríl až november 2014. Výdavky na organizáciu podujatia predstavovali 1,7 mil. eur (33 % ubytovanie a strava, 19 % administratíva, 11 % príprava priestorov, 11 % služby, 8 % marketing, 7 % doprava, 5 % oblečenie pre organizačný výbor a dobrovoľníkov, 4 % zabezpečenie ubytovania a stravy pre dobrovoľníkov, 3 % ceremoniály), pričom ďalších 750 tis. eur sa vyčlenilo na rekonštrukciu športovísk. Príjmy (1,7 mil. eur) organizátori získali z Medzinárodnej federácie vysokoškolského športu FISU (38 %), účastníckych poplatkov (37 %), Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (16 %) a marketingových aktivít (9 %) (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report).

1. Cieľ a metódy skúmania

Cieľom state je zhodnotiť vplyv 27. svetovej zimnej univerziády na rozvoj cestovného ruchu v území. Keďže univerziáda je najvýznamnejším vysokoškolským športovým podujatím, účinok podujatia sme sa rozhodli hodnotiť z pohľadu vysokoškolských študentov. Vzhľadom na neexistenciu sekundárnych zdrojov informácií pri napĺňaní cieľa vychádzame z primárnych zdrojov údajov, ktoré konfrontujeme s údajmi zo záverečnej správy podujatia (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report).

Prieskum sme uskutočnili takmer bezprostredne po ukončení vybraného podujatia, v mesiacoch február až máj 2015. Výber respondentov bol náhodný; konečný súbor tvorilo 409 študentov vysokoškolského štúdia na Slovensku. Údaje získané elektronickým dotazníkom sme prekódovali a v tabuľkovom procesore Excel zostavili dátovú maticu. Pred vyhodnotením odpovedí sme pomocou Pearsonovho Chí-kvadrát testu dobrej zhody v štatistickom programe PASW SPSS overili reprezentatívnosť výberového súboru, t.j. to, či v danom súbore sú štatistické jednotky zastúpené v rovnakej štruktúre ako v základnom súbore. Test na hladine významnosti $\alpha=0,05$ potvrdil, že výberový súbor je reprezentatívnym obrazom vysokoškolských študentov na Slovensku z hľadiska podielu jednotlivcov študujúcich na prvých dvoch stupňoch štúdia a na doktorandskom štúdiu (p -hodnota= $0,714 > \alpha$), ako aj z hľadiska pohlavia jedincov (p -hodnota= $0,760 > \alpha$). Dostupné štatistiky (Časové rady, www.uips.sk) neumožňujú overiť reprezentatívnosť výberového súboru z hľadiska ďalších charakteristík študentov (napr. z hľadiska ich veku).

Zozbierané primárne údaje sme spracovali vybranými matematicko-štatistickými metódami v programe PASW SPSS. Štatistické testy sme vyhodnotili s 95-percentnou spoľahlivosťou, t. j. na hladine významnosti $\alpha=0,05$.

2. Výsledky skúmania

Napriek tomu, že univerziáda je medzinárodným vysokoškolským podujatím, poznatok o tom, že 27. svetová zimná univerziáda sa na začiatku roku 2015 konala na Slovensku (na Štrbskom Plese a v Osrblí) a následne v Španielsku (v Granade) vedelo len 26,4 % respondentov, čo následne ovplyvnilo aj návštevnosť podujatia a jeho vplyv na rozvoj cestovného ruchu v území. Po zovšeobecnení na základný súbor môžeme s 95 % pravdepodobnosťou konštatovať, že išlo o 22 až 31 % vysokoškolských študentov na Slovensku. Takmer tretina (32,8 %) respondentov (28 až 37 % vysokoškolských študentov) o konaní podujatia vôbec nevedela, 37,2 % respondentov (32 až 42 % študentov) malo informáciu len o uskutočnení univerziády na Slovensku a iba 3,7 % respondentov (2 až 5 % študentov) malo informáciu výlučne o konaní univerziády v Španielsku.

Skúmali sme, či existuje vzťah medzi informovanosťou jednotlivcov o mieste konania 27. zimnej univerziády a vybranými charakteristikami respondentov. Výsledky jednofaktorovej analýzy rozptylu

(ANOVA) naznačili závislost' od pohlavia (p -hodnota=0,001 < α , $F=9,793$), venovania sa športu na profesionálnej úrovni (p -hodnota=0,014 < α , $F=6,045$), ako aj miery venovania sa športu vo voľnom čase (p -hodnota=0,000 < α , $F=9,414$). Lepšie informovaní boli pritom vzhľadom na charakter športových disciplín muži (36,05 % z nich poznalo obidve miesta konania univerziády), jednotlivci, ktorí sa športu venujú profesionálne (o Slovensku a Španielsku ako mieste uskutočnenia univerziády vedelo 56,25 %) a študenti, ktorí sa často venujú športu vo voľnom čase (40,69 %). Konštatujeme teda, že informovanosť závisela od osobnej angažovanosti jednotlivca. Súvis s ostatnými charakteristikami respondentov sa nepotvrdil (p -hodnota > α).

Zisťovali sme, odkiaľ sa respondenti dozvedeli o konaní podujatia. Friedmanovým testom (p -hodnota=0,000) sme dokázali, že medzi jednotlivými zdrojmi informácií existuje štatisticky významný rozdiel. Wilcoxonov test následne potvrdil, že k najdôležitejším zdrojom informácií o zimnej univerziáde patrili (1) internet spolu s televíziou a informáciami nadobudnutými od príbuzných a známych. Menej frekventovaným zdrojom boli (2) informácie získane na vysokej škole, z iných zdrojov, tlače (novín, časopisov), rádia, športového klubu či turistického informačného centra lokalizovaného v blízkosti miesta konania podujatia.

S využitím štatistickej indukcie môžeme s 95 %-nou pravdepodobnosťou tvrdiť, že 23 až 34 % vysokoškolských študentov, ktorí o podujatí vedeli, o ňom získali informácie z internetu, čo podľa Marčekovej a Malachovského (2015) naznačuje správne zacielenú marketingovú komunikáciu. Potvrdzuje to aj záverečná správa z podujatia (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report), podľa ktorej oficiálnu webovú stránku podujatia (taty2015.sk) navštívilo vyše 119 tis. jednotlivcov, oficiálny spot univerziády mal na sociálnej sieti YouTube takmer 16 tis. zhladnutí a profil na sociálnej sieti Facebook vyše 2 tis. fanúšikov. 23 až 33 % študentov čerpalo informácie z televízie (organizátori spolupracovali s televíznymi stanicami RTVS, TA3 a Eurosport), 20 až 30 % zo sociálneho prostredia, v ktorom žijú (od príbuzných, známych ap.), 4 až 9 % z vysokej školy, na ktorej študujú, 2 až 6 % z iných zdrojov, 1 až 5 % z tlače, zhodne 1 až 5 % z rádia, 0 až 3 % zo športového klubu a 0 až 2 % z turistického informačného centra. Vzťah medzi uprednostneným zdrojom informácií a jednotlivými charakteristikami respondentov sa pritom štatisticky nepreukázal (p -hodnota > α).

Zimnej univerziády sa na Slovensku v roku 2015 zúčastnilo iba 10 % respondentov, z toho 8,8 % pasívne (ako diváci) a 1,2 % aktívne (ako súťažiaci športovci). Po zovšeobecnení na základný súbor môžeme s 95 %-nou pravdepodobnosťou konštatovať, že univerziádu podporilo len 6 až 12 % vysokoškolských študentov na Slovensku, ktorí sa jej zúčastnili ako diváci, a 0 až 2 % študentov, ktorí na nej aktívne súťažili. Ak vychádzame zo štatistických údajov Centra vedecko-technických informácií SR (Časové rady, www.uips.sk), môžeme tvrdiť, že išlo o 10,4 až 24,3 tis. vysokoškolských študentov, ktorí podujatie v priebehu deviatich dní konania navštívili. Ak vychádzame zo všeobecného prieskumu (Pompurová, 2014), ktorý na reprezentatívnej vzorke obyvateľov Slovenska preukázal, že viac ako tri štvrtiny populácie v cieľovom mieste, v ktorom sa navštívené podujatie koná, využíva služby stravovacích zariadení, v menšej miere aj služby ubytovacích, dopravných, kultúrno-spoločenských či iných podnikov, môžeme konštatovať, že univerziáda značne prispela k tvorbe príjmov na navštívenom území a k rozvoju podnikateľských aktivít v cestovnom ruchu. Dôkazom je skutočnosť, že podľa záverečnej správy z podujatia (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report) organizátori zabezpečili ubytovanie pre 1 200 osôb (členov delegácií, hostí, VIP hostí, rozhodcov, členov organizačného výboru, dobrovoľníkov, zástupcov médií ap.) v 19 hoteloch (9 448 prenocovaní na Štrbskom Plese, 3 366 v Osrblí) a sumu zaplatených miestnych daní odhadli na 10 tis. eur.

Jednofaktorová analýza rozptylu potvrdila, že účasť na podujatí ovplyvnilo športovanie na profesionálnej úrovni (p -hodnota=0,000 < α , $F=49,446$), miera venovania sa športu vo voľnom čase (p -hodnota=0,014 < α , $F=3,603$), ale aj zdroj informácií o podujatí (p -hodnota=0,000 < α , $F=17,854$). Kým v prípade pasívnej účasti na podujatí bolo najdôležitejším zdrojom informácií turistické informačné centrum v blízkosti miesta konania podujatia, príbuzní, priatelia a známi, iné zdroje

a internet, v případě aktivních účastníků mal rozhodující úlohu sportovní klub a univerzita, které ich aktivizovali. Konstatujeme, že tradiční médiá (televízia, rádio, tlač) nemali na návštevnosť podujatia zo strany vysokoškolských študentov rozhodujúci vplyv.

Respondenti, ktorí sa rozhodli podujatie navštíviť, dali prednosť športovým disciplinám na Štrbskom Plese (bežeckému lyžovaniu, severskej kombinácii a skokom na lyžiach), Osrblie ako miesto konania univerziády a biatlon ako športová disciplína, boli pre nich menej atraktívne. S využitím štatistickej indukcie môžeme tvrdiť, že Štrbské Pleso navštívilo 75 až 96 % vysokoškolských študentov na Slovensku, ktorí sa univerziády aktívne alebo pasívne zúčastnili. Osrblie prilákalo 3 až 23 %, pričom obidve miesta konania univerziády na Slovensku navštívilo len 0 až 6 %. Konstatujeme preto, že vplyv univerziády na rozvoj cestovného ruchu bol výraznejší v tatranskom ako horehronskom regióne, na čo upozorňuje aj záverečná správa z podujatia (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report).

Zaujímalo nás, či účasť na univerziáde bola hlavným alebo sekundárnym motívom návštevy miesta konania podujatia (Štrbského Plesa a/alebo Osrblia). Výsledky však neboli jednoznačné. Kým 50,62 % uviedlo, že išlo dominantný motív návštevy, t.j. že do cieľového miesta cestovali kvôli účasti na univerziáde, 49,38 % proklamovalo, že podujatie bolo oživením návštevy, resp. pobytu vo vopred vybranom cieľovom mieste. Po zovšeobecnení konštatujeme, že účasť na univerziáde bola primárnym motívom návštevy pre väčšiu časť (39 až 62 %) vysokoškolských študentov na Slovensku, ktorí sa zúčastnili na podujatí. Potvrdila sa tak vysoká hodnota podujatia a jeho nemalý potenciál dynamizácie rozvoja cestovného ruchu v území.

Najviac (69,57 %) respondentov (56 až 83 % vysokoškolských študentov, ktorí sa na podujatí zúčastnili) pobudlo na podujatí jeden deň (bez prenocovania), 17,39 % respondentov (6 až 29 % študentov) dva až tri dni, 8,70 % respondentov (0 až 17 % študentov) viac ako sedem dní a len 0,50 % respondentov (0,2 až 1 %) štyri až päť dní. Podľa väčšiny respondentov teda podujatie nebolo vhodné pre opakované návštevy. Usudzujeme, že návštevníci sa buď zaujímali o konkrétne súťaže, alebo univerziádu navštívili zo zvedavosti a kvôli statusu podujatia. K predĺženiu pobytu v území a zvýšeniu príjmov z cestovného ruchu mohli prispieť komplexné produkty založené na aktivitách určených pre konkrétne cieľové skupiny návštevníkov.

Súvis medzi dĺžkou účasti na podujatí a motívom návštevy univerziády (p -hodnota=0,455) ani miestom konania univerziády (p -hodnota=0,789) sa štatisticky nepotvrdil. Jednofaktorová analýza rozptylu (ANOVA) však preukázala závislosť dĺžky účasti na podujatí od profesionálneho vykonávania športu (p -hodnota=0,000, $F=29,756$). Hodnota Eta koeficientu ($\eta=635$) pritom determinovala veľkú mieru korelácie dĺžky účasti a profesionálnym sa venovaním športu. Viac ako polovica (57,14 %) profesionálnych športovcov, ktorí sa na podujatí zúčastnili, strávila v mieste konania univerziády viac ako týždeň.

Smerodajný bol názor respondentov na skutočnosť, či zimná univerziáda organizovaná na území Slovenska prispela k jeho zviditeľneniu a propagácii. Podľa záverečnej správy z podujatia (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report) k tomu malo prispieť najmä 72 hodín živého vysielania na televíznej stanici Eurosport. Zarážajúce je, že väčšina (62, 8 %) respondentov bola presvedčená, že podujatie skôr alebo určite nepomohlo k lepšej propagácii Slovenska ako cieľového miesta cestovného ruchu, t.j. že neprispieje k zvýšenej návštevnosti územia v budúcnosti. Opačný názor malo len 9,4 % respondentov, ostatní (27,9 %) zastávali relatívne neutrálny postoj, t.j. tvrdili, že univerziáda viac-menej prispela k zviditeľneniu Slovenska (tab. 1).

Tab. 1: Názory na príspevok univerziády k zviditeľneniu a propagácii Slovenska

Príspevok univerziády k zviditeľneniu Slovenska	Podiel respondentov v %	Kumulatívny podiel respondentov v %	Podiel vysokoškolských študentov (po zovšeobecnení údajov na základný súbor) v %
Podujatie určite prispelo k zviditeľneniu a propagácii krajiny	3,10	3,10	1-5
Podujatie skôr prispelo k zviditeľneniu a propagácii krajiny	6,30	9,40	4-9
Podujatie bezmála prispelo k zviditeľneniu a propagácii krajiny	27,90	37,20	23-32
Podujatie skôr neprispelo k zviditeľneniu a propagácii krajiny	31,50	68,80	27-36
Podujatie určite neprispelo k zviditeľneniu a propagácii krajiny	31,30	100,00	27-36

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výstupov PASW SPSS

Štatistický test (ANOVA) potvrdil, že názory na príspevok podujatia k zviditeľneniu Slovenska sa rôznia v závislosti od toho, či jednotlivci sledovali informácie o podujatí v médiách (p -hodnota=0,007, $F=3,611$). Slovenské médiá pritom podľa organizátorov priniesli 800 zmienok o podujatí (Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report). Najviac presvedčení o tom, že univerziáda pozitívne podporila propagáciu Slovenska, a tým ovplyvnila jeho budúcu návštevnosť, boli tí jednotlivci, ktorí dané informácie sledovali v novinách a časopisoch (16,67 % z nich sa vyjadrilo, že podujatie určite alebo skôr dopomohlo k zviditeľneniu krajiny), najmenej naopak tí, ktorí informácie získavali z rádia (pozitívny názor nezdieľal napriek oficiálnej kampani v rádiu žiadny respondent, pričom podľa 77,78 % podujatie skôr alebo určite neprispelo k propagácii Slovenska). Závislosť od ďalších premenných sa štatisticky nepotvrdila.

Ostáva len veriť, že napriek pesimistickému postoju mladých ľudí bude realita odlišná. Rozsiahla štúdia skúmajúca ekonomické, spoločenské a environmentálne aspekty letnej univerziády 2013 v Kazani v Rusku (Bagautdinova et al., 2015) napríklad preukázala, že podujatie prispelo k lepšej obsadenosti ubytovacích kapacít (pri vyšších cenách za ubytovanie), a teda k vyššej návštevnosti a tvorbe vyšších príjmov za ubytovanie nielen z krátkodobého, ale aj z dlhodobejšieho hľadiska. Navyše, počet medzinárodných podujatí, ktoré sa vďaka univerziáde následne uskutočnili v cieľovom mieste niekoľkonásobne stúpol, čo malo multiplikačný vplyv na propagáciu vybraného územia.

Záver

V stati sme hodnotili vplyv 27. svetovej zimnej univerziády ako najvýznamnejšieho vysokoškolského putovného podujatia na rozvoj cestovného ruchu v území z pohľadu vysokoškolských študentov.

Zistili sme, že o podujatí a jeho mieste konania vedela len približne štvrtina (22 až 31 %) vysokoškolských študentov na Slovensku, čo sa mohlo odzrkadliť aj na návštevnosti univerziády a jej vplyve na rozvoj cestovného ruchu v území. Miera informovanosti o podujatí pritom závisela od osobnej angažovanosti jednotlivcov. Osoby s pozitívnym vzťahom k športu mali o univerziáde lepší prehľad. Zastávame názor, že v tomto smere mohli významnejšiu úlohu zohrať jednotlivé vysoké školy.

Na podujatí sa aktívne alebo pasívne zúčastnilo 6 až 14 % vysokoškolských študentov na Slovensku. Napriek tomu, že väčšina strávila na podujatí iba jeden deň (bez prenocovania), domnievame sa, že svojimi výdavkami na stravovacie, dopravné a ďalšie služby cestovného ruchu prispeli k tvorbe vyšších príjmov v navštívenom území. Pozitívne účinky sa pritom vzhľadom na počet návštevníkov viac odzrkadlili v tatranskom regióne (Štrbské Pleso) ako v horehronskom regióne (Osrblie).

Väčšina vysokoškolských študentov sa k úlohe univerziády ako prostriedku propagácie a následnej zvýšenej návštevnosti Slovenska postavila pesimisticky napriek tomu, že predchádzajúce výskumy

poukazují na pozitívne vplyvy putovných podujatí globálneho významu. Predpokladáme, že dôvodom je všeobecné negatívne vnímanie vlastnej krajiny ako atraktívneho cestovného cieľa.

Konštatujeme, že vysokoškolskí študenti sa k zimnej univerziáde 2015 ako najvýznamnejšiemu vysokoškolskému podujatiu postavili do značnej miery laxne. Napriek tomu môžeme tvrdiť, že svojou účasťou na podujatí prispeli k zvýšenej návštevnosti územia a vyšším príjmom z cestovného ruchu (za poskytnuté stravovacie, dopravné a ďalšie služby), čím stimulovali minimálne krátkodobý cestovný ruch v území.

Literatúra

- [1] ABSALYAMOV, T., (2015). The influence of cultural and sport mega-events on sustainable development of the city. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 188, pp. 197-201. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2015.03.372.
- [2] b. a., (2015). *Winter universiade Štrbské Pleso/ Osrblie. Nordic skiing and biathlon 2015. Final report.*
- [3] BAGAUDINOVA, N. G. et al., (2015). Economic, Social and Environmental Aspects of the Impact of the Universiade - 2013 on Development of Kazan City and Tatarstan Republic. *Asian Social Science*, Vol. 11, No. 11, pp. 115-122. ISSN 1911-2017. DOI 10.5539/ass.v11n11p115.
- [4] CENTRUM VEDECKO-TECHNICKÝCH INFORMÁCIÍ SR, (2015). *Časové rady* [online]. [cit. 2015-09-14]. Dostupné z: <http://www.uips.sk/statistiky/casove-rady>.
- [5] EKMEKCI, R., (2011). Five years after Universiade 2005 Izmir Games: Tangible and Intangible Benefits of the Games for the City of Izmir and Turkey. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 11, No 4, pp.414-419. ISSN 2247 - 806X.
- [6] GETZ, D., (2012). *Event studies. Theory, research and policy for planned events.* 2th edition Oxon; New York: Routledge. ISBN 978-0-08-096953-4.
- [7] GÚČIK, M., (2001). Podujatia ako faktor dynamiky mestského cestovného ruchu. In Gúčík, M. (ed.) *Kultúra a cestovný ruch. Zborník z vedeckej konferencie.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. s. 160-164. ISBN 80-8055-507-9.
- [8] JAGO, L., DWYER, L., (2006). *Economic evaluation of special events: a practitioner's guide.* Canberra: Cooperative Research Centre for Sustainable Tourism. ISBN 1-86335-595-2.
- [9] KMECO, L., (2005). Organizované podujatia vo vybraných strediskách cestovného ruchu na Slovensku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 38, no. 2, pp. 88-98. ISSN 0139-8660.
- [10] MALACHOVSKÝ, A., (2005). Určujúca úloha domáceho cestovného ruchu v rozvoji cestovného ruchu na Slovensku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 38, no. 2, pp. 67-87. ISSN 0139-8660.
- [11] MARČEKOVÁ, R., MALACHOVSKÝ, A., (2015). Nové trendy v marketingovej komunikácii podnikov cestovného ruchu ako faktor regionálneho rozvoja. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 713–721. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-95.
- [12] MH SR, (2005). *Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike.* Bratislava: Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky.
- [13] POMPUROVÁ, K., (2014). *Organizované podujatia ako nástroj dynamizácie cestovného ruchu.* Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-557-0779-2.
- [14] VETRÁKOVÁ, M., HOLÚBEKOVÁ, K., ŠEBOVÁ, Ľ., (2015). Využitie interkultúrnych rozdielov v marketingu cestovného ruchu. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 722–728. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-96.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA 1/0810/13 Predpoklady uplatnenia koncepcie spoločensky zodpovedného správania v cestovnom ruchu, riešeného na Ekonomickú fakultu UMB.

THE ROLE OF THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY INSTRUMENT IN THE TOURIST DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN – POLISH – RUSSIAN BORDERLAND

TOMASZ STUDZIENIECKI ¹

VALENTIN KORNEEVETS ²

¹*Department of Tourism and Hotel Management
Faculty of Entrepreneurship and Commodity Science,
Gdynia Maritime University
✉ ul. Morska 81 – 87, 81 – 225 Gdynia, Poland,
E-mail: tomaszstudzieniecki@wp.pl*

²*Department of social-culture service and tourism
Institute of recreation, tourism and physical culture
Immanuel Kant Baltic Federal University
✉ 14 A. Nevsky str., 236041 Kaliningrad, Russia
E-mail: Vkorneevets@kantiana.ru*

Annotation

The aim of this article is to answer the following question: How does the European Union support tourism development in cross-border areas at its outside borders. The Polish-Russian-Lithuanian borderland was analysed. This is an eligible area of the Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Cooperation Programme 2007 – 2013. In terms of bilateral relations between the European Union and Russia, the operation of the program as an instrument of the European Neighbourhood Policy was discussed. The key issues and challenges for tourism development in the studied area were determined. A literature study was carried out which proved that projects financed by EU funds play a significant role since they are important tools in tourism development. A quantitative and qualitative analysis was performed; it concerned 16 tourist projects conducted under the "Tourism development" as part of the priority of pursuing social, economic and spatial development. A Database of Projects carried out in Poland under the "European Territorial Cooperation" objective was used in the study. The results of tourist projects were discussed from the subjective, objective and territorial point of view, in particular hard results. Based on the collected information, barriers to the development of the area as a cross-border tourist destination were determined. Options were identified for a continuation of activities that have been started, including works for the development of cross-border products under a new tool, i.e. the European Neighbourhood Instrument, which entered into force in 2014, limiting the eligible area to the Polish-Russian borderland.

Key words

tourism, crossborder cooperation, destination, projects

JEL classification: Z32, Z33, R59

Introduction

Tourism development in the cross-border areas is increasingly supported by the European Union (Guide, 2015). Territorial cooperation programmes, including cross-border cooperation programmes, serve this purpose. In addition to the real non-repayable support, EU funds also generate national, regional, and local resources. The use of these funds makes tourist areas more attractive (Panasiuk, 2014, Katola, 2012) and hypothetically increases tourist traffic (Wojtowicz, 2014).

EU programmes enable to implement cross-border projects. These projects are a "series of activities that aim at achieving clearly determined objectives in a specified period and within a specified budget" (Sobietańczyk, 2012). The results of tourist projects are difficult to quantify (Studzieniecki, Suchodolska, 2009), however they are visible and measurable for tourists (Faby, 2016, Pantfiluk, 2010).

A typology of tourist projects can be divided into objective, geographical, and formal criteria (Butowski, 2009). In cross-border projects a significant role is played by the symmetry criterion (Gawroński, 2010). In terms of the objective, projects are usually divided into investment (hard) projects and non-investment (soft) projects (Noworól, 2007). A project's hardness and softness can also be examined in terms of goal tangibility. Measures come in two forms: quantitative; or, qualitative. Quantitative data and measures are associated with the hard paradigm while qualitative data and measures are linked to the soft paradigm. (L.Crawford, J. Pollack, 2004). It is advisable to add a qualitative analysis to the quantitative analysis (Toolkit, 2015) with descriptive and comparative methods (Tubic, Bosnic, 2009) in studies on the role of EU funds in tourism development.

1. The establishment of ENPI in the context of bilateral cooperation between Russia and the European Union

A new situation led the European Union to an intensified political and economic dialogue with its neighbours. The EU aimed at developing a coherent policy concept toward its neighbours (Kapuśniak, 2010). After several years of consultations, this concept appeared officially in 2004 and was called the European Neighbourhood Policy (ENP) (Świeżak, 2007). It covered 16 of the EU's closest neighbours.

Russia was not covered by ENP, but it was economically linked to it (Wojna, 2010). It should be noted that since 1997 the bilateral cooperation between the European Union and Russia has been based on the Partnership and Cooperation Agreement (Jankowski, 2012). In 2003 a summit EU-Russia was held. Under this agreement it was decided that joint relationships would have the form of a "strategic partnership" (Świeżak, 2007). Then joint cooperation areas were determined (Kalicka – Mikołajczyk, 2013) in terms of the economy, external security, freedom, security, justice, education, science, and culture.

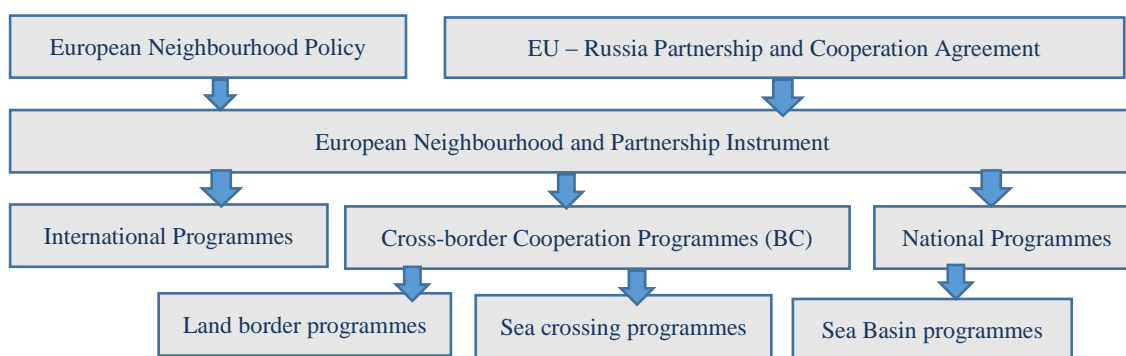
The European Neighbourhood Policy Instrument (ENPI) was established to implement ENP in 2006 (Regulation (EC) no. 1638/2006). It also covered Russia having the status of a strategic partner. The basic reason which led to the establishment of ENPI was willingness to set up one financial support instrument which would replace numerous existing instruments (tab. 1). It would provide better coherence, uniform rules and higher efficiency of financial support, simplification of rules for programming and governing financial support (Mikołajczyk, 2013).

Tab. 1: The European Neighbourhood Policy Instrument origin

Programme	1994-1999	2000-2006	2007-2013
TACIS CBC	TACIS CBC 1994 – 1999	TACIS CBC 2000 - 2006	ENPI 2007 - 2013
MEDA	MEDA 1995 - 1999	MEDA II 2000 - 2006	

Source: own processing

The programmes supported by ENPI were divided into 3 groups: international programmes, national programmes, and cross-border cooperation programmes. The cross-border cooperation programmes ensured cooperation between Russia and EU states, including Poland and Lithuania (fig. 1). For this purpose the Lithuania – Poland – Russia Cross-border Cooperation Programme was established. Sixteen cross-border cooperation programmes have been developed. They were divided into 3 groups: programmes performed at land borders, maritime borders, and Sea-Basin programmes (European Commission, 2016).

Fig. 1: Origin of the Lithuania – Poland – Russia Cross-border Cooperation Programme

Source: own processing

Russia was included in 5 out of 9 programmes performed at land borders. Out of EUR 267.53 million for the cross-border cooperation with Russia, as many as EUR 132.13 million were given to the cooperation among Russia, Lithuania and Poland (table 1).

Tab. 2: The planned expenditure on cross-border cooperation programmes under ENPI at land borders in 2007 – 2013

No.	Programme	Amount [EUR mill.]
1.	Poland, Belarus, and Ukraine	186.2
2.	Lithuania, Poland, and Russia	132.13
3.	Romania, Moldova, and Ukraine	126.71
4.	Slovakia, Hungary, Romania, and Ukraine	68.63
5.	Estonia, Latvia, Russia	47.77
6.	Lithuania, Latvia, Belarus	41.74
7.	Finland – Russia	36.19
8.	the Arctic – Russia	28.24
9.	Karelia - Russia	23.2
Total		690.81

Source: own processing based on (European Commission, 2007)

3. Opportunities for the Lithuania-Poland-Russia Cross-border Cooperation Programme 2007 – 2013 for tourist development

The Lithuania-Poland-Russia ENPI Cross-border Cooperation Programme 2007-2013 is based on the legal instruments of the European Union, mainly on (Regulation (EC) No 1638/2006]. The total Programme area encompassed 156.1 thousand sq. km (including 77 751 sq. km of adjacent regions). The Programme area included the following NUTS III units (tab. 3).

Tab. 3: Eligible area of the LT – PL – RUS Cross-border Cooperation Programme 2007 – 2013

Countries	Eligible area
Lithuania	Klaipėda, Marijampolė and Tauragė counties and as adjacent: Alytus, Kaunas, Telšiai and Šiauliai counties
Poland	Gdańsk-Gdynia-Sopot, Gdański, Elbląski, Olsztyński, Ełcki, Białostocko-Suwalski sub-regions and as adjacent Słupski, Bydgoski, Toruńsko-Włocławski, Łomżyński, Ciechanowsko-Płocki, Ostrołęcko- Siedlecki. Those sub regions (NUTSIII) belong to five Polish provinces (NUTSII): Pomorskie, Podlaskie, Warmińsko-Mazurskie, Kujawsko-Pomorskie and Mazowieckie Voivodships (regions)
Russia	Kaliningrad Oblast (region)

Source: own processing

It should be stressed that entire Kaliningrad Oblast was included into the Programme. The Programme covered 2 priorities and 6 actions (tab. 4). The role of the Programme was to help in overcoming challenges and removing development barriers (JTC LT – PL – RUS 2007 – 2013, 2016).

The socio-economic analysis of the border region had revealed that the most characteristic features of the Programme area are:

1. an exclave character of the Kaliningrad region;
2. peripheral character of a majority of the Programme area's regions both from the European and the national perspective;
3. the existence of important developmental potentials hardly linked together.

Tab. 4: Priorities and measures of the Programme

Priority	Measure
1. Contributing to solving common problems and challenges	1.1. Sustainable use of environment
	1.2. Accessibility improvement
2. Pursuing social, economic and spatial development	2.1. Tourism development
	2.2. Development of human potential by improvement of social conditions, governance and educational opportunities
	2.3. Increasing competitiveness of SMEs and development of the labour market
	2.4. Joint spatial and socio-economic planning

Source: own processing

Tourism plays a very important role in the area covered by the programme. It was considered a priority in all the strategies of regions and cities in that area. However underdeveloped infrastructure as well as low transport accessibility is a main weaknesses in the sector, seriously hampering its growth and limiting the number of incoming and local tourists. Poor marketing, lack of integrated tourist products, lack of proper labelling and certification makes area less attractive especially for foreign tourists.

That is why a range of actions was suggested in the programme. They can be divided into the following groups:

1. joint creation and promotion of tourist products,
2. implementation of small-scale investments and renovation of infrastructure,
3. joint labelling and certifying of tourist destinations.

In the Programme (Centrum Projektów Europejskich, 2016) it was stressed at the same time that actions aiming at the development of the full tourist potential can make the area one of the most attractive European destinations.

4. Results of tourist projects conducted under ENIP

Under the Programme 86 projects have been conducted, including 16 under Action 2.1. (Ministerstwo Rozwoju, 2016). The total amount of funds for tourist projects was EUR 23,690,917.4. The funds varied from EUR 0.1152 million to EUR 3.5 million. The project partners usually came from Poland, and rarely from Lithuania. The number of partners conducting a project varied from 2 to 13. The partners were divided into 4 categories: administrative units (A), cultural institutions (C), education (E), and tourism (T). Administrative units participated in most projects (tab. 5). Statistically, 4 partners participated in every project, but most frequently 2 partners were involved. The majority of entities from Poland were coordinators.

Tab. 5: Description of tourist projects under the Programme

No	name	No of partners				C	Type	Amount
		L	P	R	Tot			
1.	Active young people alive monuments	1	1	1	3	P	A	2,686,815.05
2.	Baltic Amber Coast. Development of cross-border area through building up and modernization of tourism infrastructure	-	4	1	5	P	A	2,356,247.30
3.	Baltic Amber Coast - infrastructure part II	-	4	1	5	R	A	1,226,759.40
4.	Baltic Touristic Games – know-how for development of tourism potential of Baltic Region	1	1		2	L	A	2,568,150.00
5.	Borderland Atlantis – trans-border cultural trail	1	1	2	4	P	C	239,247.68
6.	Common paths - the development of tourism attractiveness in Malbork and Svetly	-	1	1	2	P	A	866,389.86
7.	Creation of tourist route from the Tilsit Peace Treaty of 1807 to Taurogen convention of 1812	1	-	1	2	L	A	2,600,000.00
8.	Cross-border Tourism Dimension	1	2	1	4	P	C,T	210,163.23
9.	Development of tourism information system and cultural tourism infrastructure in Pagegiai-Sovetsk cross-border region	1	-	1	2	L	A	508,260.80
10.	Development of Tourist-Recreational Infrastructure on the basis of Restoration and Preservation of Historical - Cultural Heritage of the Urban Parks	1	-	1	2	L	A	2,576,879.55
11.	Improvement of public areas' infrastructure to increase tourism attractiveness in the cross-border region	1	1	1	3	P	A	1,850,272.61
12.	Improvement of the attractiveness of north-eastern Poland and Kaliningrad Region by developing and promoting shared tourist trails	-	3	1	4	P	A ¹	115,200.00
13.	Lagoons as crossroads for tourism and interaction of peoples of South-East Baltic: room the history to present	2	5	6	13	R	A,E,C	1,656,763.02
14.	Museums over the borders	-	1	1	2	P	C	3,500,000.00
15.	The development of active tourism as a common ground for the Polish -Russian cooperation	-	1	1	2	P	A	412,441.95
16.	Tourism Information Network (TourInfoNet)	3	2	3	8	R	A,T	317,326.95
Together		13	27	23	63	-	-	23,690,917.40

Source: own processing

Thirty-two entities from cities (13 from Poland, 10 from Lithuania, and 9 from Russia) were involved in tourist cooperation. All the partners came from the eligible area. However, there were few projects involving partners boarding with each other directly (fig. 2).

¹ Association of Municipalities – considered to be administrations

Fig. 2: The cities the project partners come from

Source: own processing

The projects conducted were both soft and hard. An analysis of the carried out projects allowed to distinguish 6 categories of results (tab. 6). A detailed description of results in every category will give a better insight into the Programme's contribution to tourism development in the analysed area.

Tab. 6: Categories of results and the number of projects carried out in a category

Result categories	Project no.																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Investments	+	+	+	+		+	+		+	+	+		+	+	+		12
Products	+	+	+		+		+		+			+	+	+		+	10
Promotion	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	16
Events	+	+	+		+	+	+			+			+	+			9
Education					+			+		+			+	+			5
Documents	+			+		+			+		+		+	+			7

Source: own processing

4.1 Investments

Most of the carried out projects were of investment character. Investments in this case mean "economic outlays whose aim is to create new or increase the already existing fixed assets" (Wieprov, 2013). Three categories of investments can be distinguished: sports-tourist, investments in cultural heritage, and investments in natural heritage (tab. 7).

Tab. 7: Investment categories and activities completed

Investment category	Activities completed
Sports-tourist investments	Modernisation of a marina or waterside areas in the following seaside towns: Sztutowo (PL), Krynica Morska (PL), Yantarny (RUS)
	Construction of a sports hall in Palanga (LT)
	Construction of a pedestrian – cyclist bridge in Taurage (LT)
	Construction of rope parks in Elk (PL) and Ozersk (RUS)
	Adjusting buildings for tourists: Kalvariija (LT), Dowspuda (PL), Ozersk (RUS)
	Reconstruction of tourist information centres in Pagegiai (LT) and Sovetsk (RUS)
Cultural heritage investments	Restoration of ruins of walls in Malbork (PL)
	Restoration of a monument in Sovets (RUS)
	Construction of an open air museum in Kalinigrad and restoration of a museum in Nerringa
	Reconstruction of a square in Suwałki
Natural heritage investments	Refinement of a park in Svetly (RUS)
	Restoration of parks in Jurbarkas (LT) and Kalningrad (RUS)
	Reconstruction of a park in Chernyakhovsk (RUS)

Source: own processing

4.2 Tourist products

In many projects actions for the development and promotion of tourist products have been declared. There are different and sometimes divergent concepts of tourist products in literature on the subject (Kaczmarek, Stasiak Włodarczyk, 2002, Gardzinska, Meyer, Sawinska, 2015), thus it is necessary to distinguish several product categories. Most products included routes. Few of them have been marked. Also products functioning as packages offered by travel agencies have been developed. Actions were launched to build a cross-border regional product, the Baltic Amber Coast.

4.3 Promotion

All partners have implemented promotion activities. Such activities concerned promoting projects, places and products. An integrated system of tourist information centres cooperation in the whole cooperation area has been established. Many institutions set up their websites. They prepared exhibitions, published books, catalogues, maps, guidebooks and DVDs. Study tours for journalists have been held, tourism fairs have been participated. Articles in the press have been published and films on TV have been broadcast, in particular on attractions in Sovetsk.

4.4 Events

There were two kinds of events held under the project: internal, covering mainly the contractor and institutions related to them, and external, covering citizens and tourists. These included mainly sports and recreation events (ship races, sports competitions) and cultural events (concerts, festivals, displays, historical reenactments). In addition camps for children and teenagers as well as theme festivities have been organised.

3.5 Education

Educational activities were mainly addressed to widely understood tourism employees. Tourist guides, interpreters and translators, employees from cultural institutions and tourist information centres have been trained. Classes for administrative staff have also been organised. Specialised lesson handouts for students have been prepared. Seminars and workshops for teenagers have been organised. Study courses have been modified, in particular at universities educating tourist staff.

4.6 Documents

A range of plans, strategies and programmes have been developed. They mainly concerned tourist development in: Svetlogorsk (RUS), Palanga (LT), Pajėgiai (LT), natural environment and urban infrastructure: Svetly (RUS), Guryevsk (RUS). Furthermore, technical documentation concerning cultural heritage within restoration and monument protection: Kalvarija (LT), Malbork (PL). “*The Common Strategy and Action Plan on conservation and sustainable use of natural, cultural and historical heritage of cross-border area of Lithuania, Poland and Kaliningrad region of Russia adjacent to the Curonian and Vistula lagoons*” was one of the most important documents. This document may play an important role in developing a future destination based on joint natural and cultural heritage.

Conclusions

The ENPI instrument enabled cooperation between EU states and Russia in 5 eligible areas. One of these areas is the Lithuanian-Polish-Russian borderland which is attractive for tourists. The establishment of an activity only for tourism in the operational programme proves that tourism is important in this area. Within this activity 16 projects have been made, most were of investment character. For a relatively small amount of money many undertakings increasing tourist attractiveness in the area have been made. The cooperation among stakeholders in the cross-border region have been intensified. This was supported by symmetric projects integrating the partners from neighbouring countries. Soft results in the form of technical documents and strategies may serve as a basis for future hard projects. It should be noted that the eligible area does not cover the administrative cross-border region. The structures of euroregional cooperation that operate in that area have been marginalised (Baltic Sea, Łyna – Ława, Niemen). This fact limits the development of a cross-border destination.

The Lithuanian-Polish-Russian borderland lacks both a joint vision and governing structures that could make this vision real. Indeed an integrated system of tourism promotion has been established (TourinfoNet), but a joint brand, which would be one of the most important elements facilitating cross-border tourism promotion, has not been created yet. The introduced activities have an opportunity to be continued under another tool which the European Neighbourhood Instrument is, and more specifically, the Poland-Russia Cross-border Cooperation Programme. Excluding the Lithuanian partner from this programme requires to redefine the priorities and directions of tourist cooperation.

Literature

- [1] BUTOWSKI L., (2009). *Turystyka w polityce spójności gospodarczej i społecznej Unii Europejskiej w latach 1994 – 1999 i 2000 – 2006*. Warszawa: Difin. ISBN 978-83-7941-093-7.
- [2] CENTRUM PROJEKTÓW EUROPEJSKICH, (2016). Program współpracy transgranicznej Litwa-Polska-Rosja 2007-2013. *Dokument programowy zatwierdzony przez Komisję Europejską 17 grudnia 2008*. [online]. [cit. 2016-03-11]. Accessible: <https://www.cpe.gov.pl/repozytorium/314,pobierz>.
- [3] CRAWFORD L., POLLACK J., (2004). Hard and soft projects: a framework for analysis. *International Journal of Project Management*, vol. 22, pp. 645-653. ISSN 0263-7863.
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2007). European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 *Indicative Programme 2007-2010 Executive Summary*. [online]. [cit. 2016-03-11]. Accessible: http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/pdf/enpi_cbc_sp_ip_2007-2013_final_en.pdf.
- [5] FABY H., (2016). Tourism Policy Tools Applied by the European Union to Support Cross border Tourism. In Wachowiak H. (ed.) *Tourism and Borders. Contemporary Issues, Policies and International Research*, Taylor and Francis, Kobo Edition (eBook). ISBN 978-0-7546-4775-1.
- [6] GARDZIŃSKA A., MEYER B., SAWIŃSKA A., (2015). The Entity Structure of the Cross-Border Tourism Product. *Economic Problems of Tourism*, no. 4(32), pp. 169-182. ISSN 1644-0501.
- [7] GAWRÓŃSKI H., (2010). *Zarządzanie Strategiczne w samorządach lokalnych*. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business. ISBN 978-83-7526-730-3.
- [8] GUIDE ON EU FUNDING 2014 – 2020 FOR THE TOURISM SECTOR, (2015). Brussels: European Commission.

- [9] JANKOWSKI D., (2012). *Strategiczne partnerstwo Unii Europejskiej i Rosji w polityce bezpieczeństwa: szanse, przeszkody i stan obecny*. Bezpieczeństwo Narodowe, vol. 1, no. 21, pp. 49-65. ISSN 1896-4923.
- [10] JTC LT – PL – RUS 2007 – 2013, (2016). Program Litwa – Polska – Rosja, [online]. [cit. 2016-03-11]. Accessible: <http://www.lt-pl-ru.eu/en,1,2>.
- [11] KACZMAREK J., STASIAK A., WŁODARCZYK, B., (2002). *Product turystyczny, Turystyka i Hotelarstwo*, no 1, pp. 33 – 54. ISSN 1644-887.
- [12] KALICKA – MIKOŁAJCZYK A., (2012). *Ramy prawne i zasady unijnej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa wobec partnerów wschodnich*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. ISBN 978-83-61370-69-7.
- [13] KAPUŚNIAK T., (2010). *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa?*. Warszawa: Centrum Europejskie Natolin. ISBN 978-83-931351-7-2.
- [14] KATOŁA A., (2012). Wpływ wykorzystania funduszy unijnych na wzrost konkurencyjności gmin. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania* no. 25, pp. 161 – 176. ISSN 1640-6818.
- [15] MINISTERSTWO ROZWOJU, (2016). *Portal funduszy europejskich*. [online]. [cit. 2016-03-11]. Accessible: www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl.
- [16] NOWORÓŁ A., (2007). *Planowanie rozwoju terytorialnego w skali regionalnej i lokalnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISBN 978-83-233-2352-5.
- [17] PANASIUK A., (2014). Regional Tourism Policy and the use of European Union funds in tourism economy on the example of selected Polish regions. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, (special issue), pp. 17 – 33. ISSN 2182-4916.
- [18] PANFILUK E., (2010). *Absorpcja wydatków inwestycyjnych z funduszy strukturalnych na rozwój turystyki w województwie podlaskim*. *Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej. Ekonomia i Zarządzanie*, vol. 2, pp. 15-37. ISSN 1232-8553.
- [19] REGULATION (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument, (2006).
- [20] SOBIESTAŃCZYK T., (2012). Standardy zarządzania projektami w Unii Europejskiej na przykładzie PCM. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej* no 5, p. 7. ISSN 0860-7214.
- [21] STUDZIENIECKI T., SUCHODOLSKA T., (2009). Rola projektów finansowanych z inicjatywy wspólnotowej INTERREG w rozwoju turystyki w województwie pomorskim, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, no 50, pp. 105 – 111. ISSN 1899-3192 .
- [22] ŚWIEŻAK P., (2007). Europejska Polityka Sąsiedztwa. Bilans funkcjonowania na przykładzie Ukrainy. *Bezpieczeństwo Narodowe*, no. 3/4, p. 120. ISSN 1896-4923.
- [23] WIEPROV J., (2013). Ocena efektywności inwestycji rzeczowych za pomocą metody NPV, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu*, no. 6 (38), p. 86. ISSN 1643-7772.
- [24] WOJNA B., (2010). Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa: nowe programy na lata 2011–2013. *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*. Biuletyn no. 42(650).
- [25] TOOLKIT FOR EVALUATION OF CROSS-BORDER PROJECTS, (2015). Armagh: The Centre for Cross Border Studies.
- [26] TUBIC D., BOSNIC I., (2013). EU funds importance for tourism of Virovitica-Podravina County, *Interdisciplinary Management Research*, vol. 9, pp. 915-924. ISSN 1847-0408.
- [27] WOJTOWICZ D., (2014). Wpływ funduszy unijnych na rozwój turystyki w województwie warmińsko - mazurskim, *Studia Regionalne i Lokalne* no. 2 (56), p. 30. ISSN 1509-4995.

SEZNAM AUTORŮ / LIST OF AUTHORS**A**

doc. Ing. Josef ABRHÁM, Ph.D. – 1073
Ing. Petra APPLOVÁ - 124

B

Ing. Kristína BABÍKOVÁ - 417
Ing. Eva BALÁŽOVÁ, Ph.D. – 176, 891
Dorota BEDNARSKA-OLEJNICZAK, Ph.D. – 760
Ing. Tereza BENÍŠKOVÁ - 804
Dr. Jadwiga BIEGAŃSKA - 605
Ing. Jan BINEK, Ph.D. - 717
Ing. Beáta BLECHOVÁ, Ph.D. – 861, 876
Ing. Markéta BOBKOVÁ - 962
doc. PhDr. Oľga BOČÁKOVÁ, Ph.D. - 475
prof. PhDr. RNDr. Martin BOLTIŽIAR, Ph.D. - 648
Ing. Josef BOTLÍK – 50, 915
Ing. Milena BOTLÍKOVÁ, Ph.D. - 915
Ing. Lenka BREHOVSKÁ, Ph.D. - 907
Ing. Pavla BRŮŽKOVÁ - 233
Ing. Monika BUMBALOVÁ, Ph.D. - 796

C

RNDr. Marek CIVÁŇ - 1000

Č

Mgr. Šárka ČEMERKOVÁ, Ph.D. - 218
PhDr. Alexander ČEMEZ, Ph.D. - 818
Bc. Tomáš ČERNÁK - 595
Ing. Jakub ČERNÍK - 371
Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons) - 410

D

Ing. Milan DAMBORSKÝ, Ph.D. - 201
Ing. Petra DANÍŠEK MATUŠKOVÁ - 196
doc. PhDr. Jolana DARULOVÁ, CSc. - 1080
Ing. Martina DAXNEROVÁ - 42
Ing. Jaroslava DITTRICHOVÁ, Ph.D. - 824
doc. RNDr. Alena DUBCOVÁ, CSc. – 151, 537, 832
Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D. - 546
Mgr. Milada DUŠKOVÁ - 255
Ing. Zdeněk DVOŘÁK – 556, 589

E

Mgr. Martin ERLEBACH - 565

F

Mgr. David FIEDOR - 255
Ing. Filip FLÁŠKA, Ph.D. - 657

Ing. Šárka FRÁNKOVÁ - 318
Bc. Dana FRÁŇOVÁ - 357

G

Ing. Tomáš GAJDOŠÍK, Ph.D. - 984
Ing. Zuzana GAJDOŠÍKOVÁ, Ph.D. - 1055
Ing. Martina GOGOLOVÁ, Ph.D. - 423
RNDr. Vladimír GREŽO - 1000
Dr. Elzbieta GRZELAK-KOSTULSKA - 605
Bc. Daria GUNINA - 938

H

Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D. – 139, 691
doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D. - 565
doc. Ing. Martina HALÁSKOVÁ, Ph.D. – 497
doc. Ing. Renáta HALÁSKOVÁ, Ph.D. - 497
Ing. Iveta HAMARNEH, Ph.D. - 1064
Ing. Eva HAMPLOVÁ, Ph.D. – 226, 240
Ing. Denisa HANÁČKOVÁ, Ph.D. - 796
Ing. Petr HLAVÁČEK, Ph.D. - 65
Ing. Renáta HLOUŠKOVÁ - 461
PhDr. Dana HÜBELOVÁ, Ph.D. - 513
Mgr. Jarmila HUDÁKOVÁ, Ph.D., MBA - 489

CH

Dr. Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK - 605
Ing. Michaela CHOMJAKOVÁ – 28, 42
Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D. – 341, 349

I

RNDr. Monika IVANOVÁ, Ph.D. - 648

J

doc. Ing. Jana JANOUŠKOVÁ, Ph.D. – 883, 899
doc. Ing. Jaroslav JÁNSKÝ, CSc. - 159
Mgr. Jakub JAŇURA - 709
Ing. Petr JANEČEK - 954
doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, Ph.D. – 1016, 1025
doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D. - 699
Ing. Veronika JEŽÍKOVÁ - 247
Ing. Petr JIŘÍČEK, Ph.D. - 159

K

Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D. - 1008
Ing. Markéta KALÁBOVÁ - 1073
Ing. Lukáš KAŇKA - 167
plk. Mgr. Štěpán KAVAN, Ph.D. - 907
doc. Ing. Alžbeta KIRÁLOVÁ, Ph.D. - 1064
Ing. Pavlína KIRSCHNEROVÁ - 988
Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D. - 565

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D. - 309
 Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D. – 82, 657
 Mgr. Jitka KOMINÁCKÁ, Ph.D. - 621
 Ladislav KOMINÁCKÝ - 621
 Ing. Marcela KORENKOVÁ, Ph.D. - 788
 prof. Valentin KORNEEVETS, Ph.D. - 1135
 Mgr. Tetiana KOROVCHEKO – 454, 482
 Ing. Miroslava KOSTKOVÁ, Ph.D. - 1047
 PhDr. Katarína KOŠTIALOVÁ, Ph.D. - 1032
 Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ - 364
 RNDr. Jana KOUŘILOVÁ, Ph.D. - 74
 Ing. Marián KOVÁČIK, Ph.D. - 796
 Ing. Jaroslav KOVÁRNÍK, Ph.D. – 226, 240
 Ing. Dagmar KOZELOVÁ, Ph.D. - 349
 Grażyna KOZUŃ-CIEŚLAK, Ph.D. - 325
 doc. Ing. Radoslav KOŽIAK Ph.D. – 28, 42
 prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc. - 273
 doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc. - 273
 RNDr. Hilda KRAMÁREKOVÁ, Ph.D. - 151
 Bc. Jan KRÁTOŠKA - 282
 doc. RNDr. Alfred KROGMANN, Ph.D. - 832
 Mgr. Luděk KRTIČKA - 628
 Ing. Jaroslav KUBAĽA - 1102
 PhDr. Darina KUBÍČKOVÁ, Ph.D. - 468
 Mgr. Ľuboslava KUBIŠOVÁ - 402
 Ing. Eva KUDLÁČKOVÁ – 145
 doc. RNDr. Josef KUNC, Ph.D. – 556, 673
 Ing. Bohumil KURKA - 673

L
 Bc. Andrea LELKEŠOVÁ - 847
 Ing. Ivica LINDEROVÁ, Ph.D. - 1095
 Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ, Ph.D. - 938

M
 Ing. Ľubica MAJSTRÍKOVÁ – 1016, 1025
 Mgr. Jan MANDYS, Ph.D. – 439, 454, 482
 doc. Ing. Vanda MARÁKOVÁ, Ph.D. - 1055
 Ing. Radka MARČEKOVÁ, Ph.D. - 1128
 PaedDr. Milan MAROŠ, Ph.D. - 387
 Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D. - 747
 doc. PaedDr. Alena MATUŠKOVÁ, CSc. - 1087
 Ing. Lukáš MELECKÝ, Ph.D. - 98
 Ing. Katarína MELICHOVÁ, Ph.D. – 341, 349
 Mgr. Tomáš MERTA - 682
 prof. RNDr. Eva MICHAELI, Ph.D. - 648
 prof. Ing. Beáta MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, Ph.D. - 431
 Ing. Eva MINARČÍKOVÁ, Ph.D. - 116
 doc. RNDr. Ema MIŠÚNOVÁ, CSc. - 1119
 Bc. Monika MOJŽÍŠOVÁ - 482
 Ing. Mária MURRAY SVIDROŇOVÁ, Ph.D. – 431

N

Mgr. Michal NAVRÁTIL - 854
 RNDr. Magdaléna NEMČIKOVÁ, Ph.D. - 832
 RNDr. Jana NÉMETHOVÁ, Ph.D. - 1000
 Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D. - 145
 RNDr. Václav NOVÁK, Ph.D. – 247, 392
 Ing. Martina NOVOTNÁ, Ph.D. - 282
 Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D. - 727

O

Ing. Martin OBERHEL - 938
 Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D. – 760, 868
 Ing. Irena OPLUŠTILOVÁ, Ph.D. - 781
 RNDr. Daša OREMUSOVÁ, Ph.D. - 151
 RNDr. Robert OSMAN, Ph.D. - 595

P

doc. Ing. Milan PALÁT, Ph.D. - 923
 Ing. Petra PALÁTOVÁ - 107
 RNDr. Bc. Šárka PALCROVÁ - 392
 Ing. Zuzana PALOVÁ – 218, 447
 doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, Ph.D. – 788, 891
 Ing. Vilém PAŘIL, Ph.D. - 691
 Bc. Adam PAVLÍK - 628
 Ing. Karolína PELANTOVÁ - 74
 doc. Ing. Pavlína PELLEŠOVÁ Ph.D. – 915, 1047
 Mgr. Michal PINK, Ph.D. - 839
 Ing. Michal PLÁČEK, Ph.D., M.Sc. - 1040
 doc. Ing. Kristína POMPUROVÁ, Ph.D. – 992, 1128
 Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D. - 641
 Ing. Oľga PONIŠČIAKOVÁ, Ph.D. - 423
 doc. Ing. Milan PŮČEK, Ph.D., MBA - 1040

R

RNDr. Zuzana RAMPÁŠEKOVÁ, Ph.D. - 613
 Bc. Vendula REIČHOVÁ - 522
 RNDr. Gabriela REPASKÁ, Ph.D. – 529, 847
 Ing. Ondřej REPÍK - 1109
 Dr. Eng. Krzysztof ROGATKA - 605
 Ing. Jana ROZMARINOVÁ - 504
 doc. Ing. Silvia RUČINSKÁ, Ph.D. - 580
 RNDr. Ľubomír RYBANSKÝ, Ph.D. - 387

Ř

doc. Ing. Petr ŘEHOŘ, Ph.D. - 733
 PhDr. Mgr. Ivo ŘÍHA - 302

S

Ing. Iveta SEDLÁKOVÁ, Ph.D. - 423
 Ing. Petr SCHOLZ, DiS. - 1095
 Mgr. Ondřej SLACH, Ph.D. – 522, 628
 PhDr. Josef SMOLÍK, Ph.D., MBA - 839

doc. RNDr. Irena SMOLOVÁ, Ph.D. - 255
Ing. Šárka SOBOTOVIČOVÁ, Ph.D. - 861, 876, 883
RNDr. Vladimír SOLÁR, Ph.D. - 648
doc. Ing. Kristina SOMERLÍKOVÁ, Ph.D. - 513
Mgr. Andrej SOPKULIAK, Ph.D. - 775
Mgr. Ing. Jana SOUKOPOVÁ, Ph.D. - 753
Ing. Michaela STANÍČKOVÁ, Ph.D. - 90
doc. Ing. Halina STARZYCZNA, Ph.D. - 210
doc. Ing. Jan STEJSKAL, Ph.D. - 431
Ing. Michal STOKLASA, Ph.D. - 210
Dr. Tomasz STUZIENIECKI, Ph.D. - 969, 1135
doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D. - 191
Ing. Michal SUCHÝ - 28, 42
Mgr. Peter SVOBODA - 302
RNDr. Hana SVOBODOVÁ, Ph.D. - 717
Ing. Libuše SVOBODOVÁ, Ph.D. - 824
doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D. - 255

Š

Ing. Martin ŠANDA - 439
Ing. Petr ŠAŠINKA - 185
Ing. Martin ŠAUER, Ph.D. - 977
Ing. Jarmila ŠEBESTOVÁ, Ph.D. - 218, 447
doc. JUDr. Ing. Ján ŠEBO, Ph.D. - 992
Ing. Lubica ŠEBOVÁ, Ph.D. - 992
RNDr. Ondřej ŠERY, Ph.D. - 595
Ing. Zdeněk ŠILHAN - 717
doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D. - 641
Ing. Iris ŠIMÍKOVÁ, Ph.D. - 767
Ing. Marta ŠLEHOFEROVÁ - 931
Ing. Ludmila ŠMARDOVÁ, Ph.D. - 984
RNDr. Lucia ŠOLCOVÁ, Ph.D. - 613
Ing. Veronika ŠRANKOVÁ - 664
Dr. Stefania ŠRODA-MURAWSKA - 605
doc. Ing. Dana ŠVIHLOVÁ, Ph.D. - 402

T

doc. Ing. Juraj TEJ, Ph.D. - 891
Ing. Jan TLUCHOŘ, Ph.D. - 954

Mgr. Martin TOMÁŠ - 565
Mgr. Petr TONEV, Ph.D. - 589
Ing. Dominika TÓTHOVÁ - 634
RNDr. Miroslava TREMBOŠOVÁ, Ph.D. - 573
Ing. Jan TURČÍNEK, Ph.D. - 634
Ing. Kamila TUREČKOVÁ - 264
prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, Ph.D. - 36, 201

U

doc. RNDr. Marta URBANÍKOVÁ, CSc. - 788
Ing. Jaroslav URMINSKÝ - 804, 811

V

Mgr. Klára VÁCLAVÍNKOVÁ - 1008
Ing. Maroš VALACH, Ph.D. - 176
Bc. Michael VÁVRA
Ing. Milan VENCLÍK, MBA - 333
Ing. Richard VESELÝ - 946
prof. Ing. Milota VETRÁKOVÁ, Ph.D. - 1102
RNDr. Katarína VILINOVÁ, Ph.D. - 529, 847
doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc. - 22, 691
Mgr. Matej VOJTEK, Ph.D. - 529
Mgr. Tomáš VOJTEK - 613
Ing. Tomáš VOLEK, Ph.D. - 282
Ing. Eva VÝROSTOVÁ, Ph.D. - 130, 580
doc. RNDr. Jiří VYSTOUPIL, CSc. - 946

W

Ing. Mirka WILDMANNOVÁ, Ph.D. - 333
Ing. Lucie WINKLEROVÁ - 296
prof. RNDr. René WOKOUN, CSc. - 59

Z

Ing. Pavel ZDRAŽIL, Ph.D. - 379

Ž

prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc. - 739
RNDr. Jan ŽENKA, Ph.D. - 522, 628
doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D. - 289
Mgr. Michaela ŽONCOVÁ - 151
RNDr. Petr ŽUFAN, Ph.D. - 628

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

XIX. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

Editoři:

Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
doc. Ing. Vladimír Žitek, Ph.D.

Ediční rada:

P. Pirožek, P. Suchánek, M. Víturka, V. Hyánek,
E. Hýblová, D. Němec, M. Matulová

Vydala Masarykova univerzita roku 2016
1. vydání, 2016, náklad 200 kusů CD-ROM

ISBN 978-80-210-8272-4
ISBN 978-80-210-8273-1 (online : pdf)

muni
PRESS